АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ

Настоящото издание е подготвено за LIV Национална археологическа конференция, проведена под патронажа на кмета на община Гоце Делчев, г-н Владимир Москов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Гергана Кабакчиева (главен редактор)
гл. ас. д-р Евелина Тодорова
Кръстю Чукалев
гл. ас. д-р Виктория Петрова
гл. ас. д-р Георги Иванов
гл. ас. д-р Марио Иванов
Елена Василева
доц. д-р Георги Нехризов

Автор на картите: инж. д-р Никола Тонков
Графичен дизайн: Росица Кънева
На корицата: Брознова статуетка на Хермес от Хераклея Синтика, II-III в.
Снимка: Красимир Георгиев

Печат: „АКТИВ КОМЕРС“ ЕООД

ISSN: 1313-0889

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2014

София
2015

Уважаеми дами и господа,
участници и гости на 54-тата Национална археологическа конференция,

За мен е удоволствие да ви посрещна с „добре дошли“ в нашия град.

Провеждането на Националната археологическа конференция през 2015 година в град Гоце Делчев е добър повод да обърнем поглед към древното минало на града и региона и да припомним за пореден път онези исторически дадености, които определят неговото изключително културно наследство.

Районът на град Гоце Делчев и Неврокопската котловина е богат на археологически паметници и исторически свидетелства за нашето минало. В него са проучени археологически останки от всички периоди на човешко обитаване, от праисторическите епохи до късното средновековие и по-ново време. Благодарение на усилията на няколко поколения български археолози, днес притежаваме добри познания относно важни археологическите паметници в Неврокопската котловина и закономерностите в нейното историческо развитие. Сред проучените археологически обекти могат да бъдат споменати например селищата на най-древните обитатели на региона от далечното време на неолита и енеолита при Илинден и Долно Дряново, тракийският селищен център от късната бронзова епоха и първото хилядолетие пр. Хр. при Копривлен, тракийските некрополи при Хаджидимово, Сатовча, Ковачевица, Плетена, античният град Никополис ад Нестум, могилните некрополи от римската императорска епоха при Баничан, Гърмен и Дъбница, крепостите от късната античност и средновековието при Хаджидимово, Дъбница, Господинци, средновековните некрополи при Копривлен, Туховище и Абланица.

При проведени през втората половина на миналия век систематични археологически издирвания в района на Неврокопската котловина са регистрирани стотици археологически обекти от различни епохи, които свидетелстват за интензивен живот и гъста селищна мрежа, съществували през вековете. Археологическите проучвания доказаха също по безспорен начин, че през района на Неврокопската котловина от най-дълбока древност е преминавало трасето на един от най-важните търговски пътища, свързващи Беломорието с вътрешността на страната. Използван и до днес, този път фаворизира обмена на стоки и идеи между различни райони и култури на Балканския полуостров.

Ръководството на община Гоце Делчев винаги е било съпричастно към проблемите на археологическите изследвания и съдбата на археологическите паметници, които са достигнали до нас през вековете. Новото време, в което живеем, в един все по-глобализиращ се свят, ни дава по-широк поглед и ни предлага редица нови възможности за по-добро социализиране и приобщаване на огромното ни културно-историческо наследство и правенето му достояние на все повече хора. Провеждането на 54-тата Национална археологическа конференция в град Гоце Делчев е добър повод да покажем нашата обща загриженост за бъдещето на културно-историческото богатство на страната.

От името на Община Гоце Делчев и лично от свое име пожелавам ползотворна работа и успех на конференцията, както и нови, важни открития на българските археолози.

Владимир Москов
Кмет на община Гоце Делчев

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Археологическите разкопки и открития през 2014 г. са дело на цялата колегия на археологическата наука. През изминалия археологически сезон са организирани и проведени 350 теренни проучвания. Те са разпределени по периоди така: праистория – 31; тракийска археология – 55; антична археология – 119; средновековна археология – 78; издирвания на археологически обекти и наблюдения – 67. Една значителна част от представените в този том отчети са свързани с важни инфраструктурни проекти – изграждането на магистрали, газопроводи, нови жп линии. Отговорността и натоварването – интелектуално и физическо за колегите, които са провеждали тези разкопки е много голямо, но те са се справили успешно. Наред със спасителните проучвания са продължили и редовните изследвания на значителен брой обекти, които се изучават от дълги години. Много от тях са свързани с разкопките на древните български столици, античните градове и селища, големи праисторически обекти.

Редколегията се постара в един съвсем кратък срок, да се справи с огромния и твърде разнороден материал на отчетите и да подготви най-обемния том от издадените досега „Археологически открития и разкопки".

Убедена съм, че в най-скоро време голямото натрупване на нов емпиричен археологически материал ще даде своите резултати и ще допринесе за развитието на археологическата наука в България.

доц. д-р Гергана Кабакчиева

ИЗИСКВАНИЯ НА РЕДКОЛЕГИЯТА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ

При явяването си на годишните археологически отчети научният ръководител задължително предава на секретаря на съответната секция резюме за всяко от проведените теренни археологически проучвания. Резюметата трябва да бъдат максимално информативни, да не бъдат кратки, но и да ненадхвърлят обема

Текст

До 4 стандартни страници (4 x 1800 – общо 7200 знака, включително интервалите и литературата). Накрая на текста може да бъде посочен кратък списък на научна литература, насочваща към предходни проучвания на обекта и към съществени твърдения. Начинът на цитиране и ползваната литература е по сп. Археология. Задължително е използването на UNICODE шрифт (напр. Times New Roman). Текстовете трябва да са титулувани с името на обекта и пълните (несъкратени) име и фамилия на автора/ите, във формат .doc или .rtf. Не е желателно допълнителното форматиране и стилизиране на текстовете, освен в случаите, когато това е наложително за коректното изобразяване на чужди езици, специални означения и символи.

Изображения

До 3 изображения (фото или графични), които да бъдат на отделни файлове, номерирани по реда на тяхното представяне в текста. За изображения се приемат снимки, планове, карти и графични табла (последните могат да съдържат до 10 добре аранжирани рисунки на артефакти, като размерът на компактното изображение да не надхвърля 13/10 см). Колаж от няколко изображения не се третира като самостоятелно изображение. Приемат се изображения формат JPEG или TIFF, с резолюция не помалко от 300 dpi. Всеки друг формат е недопустим. Текстовете към образите са задължителни и трябва да бъдат представени на отделен текстов файл. В текста трябва да има позоваване на изображенията, което се представя по следния начин (обр. 1 *2*; обр. 2 *3-9*).

Не се приемат илюстрации, които са приложени (вмъкнати) в текстовите файлове (.doc или .rtf) или са предадени/обединени в PDF формат. Резюметата за АОР се предават задължително на електронен носител, носещ съответно обозначение с името на ръководителя и името на археологическия обект. Резюмето за всеки един обект и илюстрациите към него (независимо колко разрешения за теренно проучване е имал през годината конкретният проучвател) трябва да бъдат като отделни файлове, обединени в една директория. При неспазване на горепосочените изисквания отчетите няма да бъдат приемани, което ще бъде свързано и с неиздаване на нови разрешения за теренни археологически проучвания.

Срокове

Предаването на резюметата е задължително в деня на съответното представяне на отчета. При непредадена в установения срок документация и непредставено резюме за поредното издание на АОР, написано според изискванията, съгласно решение на Съвета за теренни проучвания, няма да бъде издавано разрешение за теренно археологическо проучване през следващия сезон.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРАИСТОРИЯ 27

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Ан-Мари Тилие, Станимира Танева, Вивиана Митева, Алета Гуадели, Ивайло Крумов, Ирена Димитрова, Петър Николов, Росен Спасов, Преспа Пушева, Николай Захариев
№ 1. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТА В ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА, ОБЩИНА ДИМОВО 27

Алета Гуадели, Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков, Ивайло Крумов, Кръстан Митов
№ 2. ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНИЯ ПАЛЕОЛИТ В ПЕЩЕРА РЕДАКА II, БЕЛОГРАДЧИШКО 30

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Ивайло Крумов, Николай Спасов, Латинка Христова, Камий Дожар
№ 3. ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРАТА МИШИН КАМЪК – СЕЗОН 2 32

Недко Еленски
№ 4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА–СМЪРДЕШ, С. ДЖУЛЮНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО 34

Георги Ганецовски
№ 5. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА 37

Васил Николов, Десислава Такорова, Емилия Сиракова, Кръстан Митов, Виолета Стоицова, Севдалина Жечева
№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА – СОФИЯ 39

Георги Иванов, Анета Бакъмска, Венета Генадиева, Малгожата Гребска-Кулова, Кръстю Чукалев, Лидия Стайкова, Люба Трайкова, Вечеслав Николов
№ 7. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 2 (ПРОМЕНЕНО ТРАСЕ АМ „СТРУМА", ЛОТ 2) ПРИ С. ДЖЕРМАН, ОБЩИНА ДУПНИЦА 42

Васил Николов, Крум Бъчваров, Десислава Такорова, Виктория Петрова, Галина Самичкова, Георги Кацаров
№ 8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ДЕВЕ БОАЗ ПРИ С. МУРСАЛЕВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО (АМ „СТРУМА", ЛОТ 2, ОБЕКТ 15 (от км 346+300 до км 346+455) 45

Васил Николов, Крум Бъчваров, Десислава Такорова, Виктория Петрова, Галина Самичкова, Георги Кацаров
№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЛОЩТА НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ ЗА КАНАЛИЗАЦИОННА СИСТЕМА НА МУРСАЛЕВО В ОБХВАТА НА ИЗТОЧНАТА ЧАСТ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ДЕВЕ БОАЗ ПРИ С. МУРСАЛЕВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО 48

Веселина Вандова, Юниан Мешеков, Румен Спасов, Елка Анастасова, Росица Миткова, Татяна Стефанова, Владислав Тодоров, Надежда Атанасова-Тимева, Борислава Гълъбова, Златозар Боев
№ 10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. ГЕРЕНА ПРИ С. МУРСАЛЕВО 51

Румен Спасов, Владимир Петков
№ 11. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 16 АМ „СТРУМА", ЛОТ 2, КМ 351+780 – КМ 351+970 54

Малгожата Гребска-Кулова, Петър Зидаров, Иван Василев, Лор Саланова, Жулиен Виеге, Елена Маринова-Волф, Беатрис дьо Купер, Райка Иванова
№ 12. РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ, С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ 56

Иван Вайсов, Кръстю Чукалев
№ 13. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ИЗВОР (ПРЕДВАРИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ) 60

Крум Бъчваров, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Георги Кацаров, Николина Николова, Пламен Георгиев, Атанас Цурев, Катлийн Максуини
№ 14. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ОБЕКТ ПРИ С. НОВА НАДЕЖДА, ОБЩИНА ХАСКОВО (ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД, КМ 245+280 – 245+420) 64

Крум Бъчваров, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Георги Кацаров, Николина Николова, Пламен Георгиев, Атанас Цурев
№ 15. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ОБЕКТ ПРИ С. НОВА НАДЕЖДА, ОБЩИНА ХАСКОВО (ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД, КМ 245+130 – 245+420) 67

Явор Бояджиев, Антоанета Андонова, Валери Петров, Камен Бояджиев
№ 16. ОБЕКТ „ЧАВДАРОВА ЧЕШМА“, СИМЕОНОВГРАД 70

Калина Петкова, Петър Лещаков
№ 17. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ ПИ 67800.8.159 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС 73

Петър Лещаков, Галина Самичкова, Димитър Недев, Йорданка Илиева, Цветелина Славкова
№ 18. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОНЕОЛИТНИ И АНТИЧНИ СТРУКТУРИ В УПИ I – 1017, КВ. 87 – „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ГРАДСКИ СТАДИОН, ПОДОБЕКТ ПОДЗЕМЕН ПАРКИНГ СЕВЕР“, ГР. СОЗОПОЛ 76

Георги Ганецовски
№ 19. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГР. МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА 79

Александър Чохаджиев, Антон Атанасов, Мария Гюрова, Надежда Карастоянова
№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО , ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ 82

Светлана Венелинова, Мария Гюрова
№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО 84

Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Галина Самичкова, Николай Христов, Маргарита Лючева, Виолета Стоицова, Елеонора Пурнарова, Севдалина Жечева, Стоян Трифонов, Дениз Енверова, Йорданка Илиева, Катлийн Максуини, Мария Славкова
№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА 88

Стефан Чохаджиев
№ 23. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН 91

Петър Лещаков, Мария Иванова, Галина Самичкова, Йорданка Илиева
№ 24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОХАЛКОЛИТЕН ОБЕКТ АВРЕН-БОБАТА, ОБЩИНА АВРЕН, ОБЛАСТ ВАРНА 91

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев
№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО 95

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров
№ 26. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ 95

Петър Калчев, Десислава Андреева
№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕЛ СТАРОЗАГОРСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ 99

Красимир Лещаков, Ваня Петрова, Деница Илиева
№ 28. ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ХИМИТЛИЯТА, С. СОКОЛ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 102

Тодор Вълчев, Илия Илиев, Стефан Бакърджиев
№ 29. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКАТА МАЛЕВА МОГИЛА ДО С. ВЕСЕЛИНОВО, ОБЩИНА ТУНДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ 105

Петя Георгиева, Маргарита Попова, Веселин Данов, Виктория Русева, Никола Тонков
№ 30. КОЗАРЕВА МОГИЛА – СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ 107

Крум Бъчваров, Ралф Глезер, Никола Тонков, Валеска Бекер, Райнер Комп, Калин Димитров
№. 31. ГЕОМАГНИТНО КАРТИРАНЕ ПО ТЕЧЕНИЕТО НА Р. АЗМАКА ПРИ С. СЪРНЕВО, ОБЩИНА РАДНЕВО И С. ПШЕНИЧЕВО, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА 111

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ 115

Мартин Христов
№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „НЕКРОПОЛ С РИТУАЛНИ СТРУКТУРИ КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО“ 115

Георги Иванов, Мартин Дяков
№ 2. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. ПОПСКА МОГИЛА, ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК 118

Стефан Александров, Георги Иванов
№ 3. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 9 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ 120

Таня Христова, Георги Иванов, Николай Казашки
№ 4. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛА НА БАЛЕЙ 120

Георги Нехризов
№ 5. ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. БИСЕР , ОБЩИНА ХАРМАНЛИ 123

Георги Иванов, Ангелина Пировска
№ 6. ОБЕКТ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. ПРЕСЛАВЕЦ, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ 125

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов, Кирил Велковски, Драгомир Гърбов, Любомира Трендафилова
№ 7. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПОТЪНАЛО СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В ЮЖНИЯ ЗАЛИВ НА ГР. КИТЕН 128

Татяна Кънчева-Русева, Любен Лещаков
№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПРИ С. ЗАГОРЦИ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 132

Борислав Бориславов
№ 9. СЕЛИЩЕ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. БАДЕМА, С. ИЗВОРОВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ 135

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Джон Горчик, Стоян Иванов, Иван Гацов, Мартин Димитров, Екатерина Илиева, Даниел Коп, Малеен Лепек, Елена Маринова, Петранка Неделчева, Живко Узунов, Йордан Цветанов, Филип Щокхамер
№ 10. ПРОУЧВАНИЯ В М. БРЕСТО , С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ 138

Марлена Тонева
№ 11. ОБЕКТ № 11 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСТЕМНАТА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ (КМ 48+200 – КМ 48+700), С. ЧУКОВЕЗЕР , ОБЩИНА ДРАГОМАН, СОФИЙСКА ОБЛАСТ 140

Любен Лещаков, Таня Джанфезова
№ 12. ПРЕД ВАРИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 1 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНАТА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ , С. МИРОВЯНЕ, ОБЩИНА СОФИЯ (КМ 6+105 – 6+805) 142

Алексей Гоцев, Пламен Георгиев
№ 13. МУРСАЛЕВО-ТУРСКАТА ВОДЕНИЦА (ПРЕДВАРИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ) 145

Иван Вайсов, Володя Попов, Венцеслав Гергов, Йордан Евлогиев, Надежда Карастоянова
№ 14. МУРСАЛЕВО-ТУРСКАТА ВОДЕНИЦА (ПЪЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ) 147

Алексей Гоцев, Пламен Георгиев, Валентин Василев, Павел Павлов, Петър Минков, Димитър Генов, Боряна Николова
№ 15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 7, КМ 21+700 – 22+275 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ , ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПЕТЪРЧ, ОБЩИНА КОСТИНБРОД, СОФИЙСКА ОБЛАСТ 150

Филип Михайлов, Мария Гюрова
№ 16. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. МЕЖДУ СЕЛАТА ДРЕН И ДЕЛЯН, ОБЩИНА ДУПНИЦА 153

Станислав Илиев
№ 17. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ДОЛМЕН № 2 В М. КАПАКЛИЙКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ОРЯХОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ 157

Станислав Илиев
№ 18. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И СТРУКТУРИ ОТ АНТИЧНОСТТА В М. БАЯМЛЪКА, С. ВАСКОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ 168

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Наталия Иванова
№ 19. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ 161

Татяна Кънчева-Русева
№ 20. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. ДОКСА БАИР ПИ № 173014, С. КОРТЕН, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 165

Красимир Ников, Румяна Георгиева
№ 21. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. ВЕТАТА МАЯ, ЕНЕРГИЕН КОМПЛЕКС „МАРИЦА-ИЗТОК“ .. 166

Милена Тонкова, Миглена Василева
№ 22. ЯМЕН КОМПЛЕКС ОТ КЛАСИЧЕСКАТА ЕПОХА ПРИ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО..... 169

Борислав Бориславов, Надежда Бориславова
№ 23. СПАСИТЕЛ НИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4.2, АМ „МАРИЦА“ (КМ 23+835 – 23+860), С. ВЕЛИКАН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ОБЛАСТ ХАСКОВО 172

Милена Тонкова, Миглена Василева
№ 24. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА И РИ МСКАТА ЕПОХА ПРИ С. ЗЛАТНА ЛИВАДА , ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ 7, ЛОТ 1, АМ „МАРИЦА“, КМ 23+160 – 23+510).. 175

Чавдар Лалов, Елена Николова, Владислав Живков
№ 25. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 4.1 ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА“. ЯМЕН КОМПЛЕКС И ПОГРЕБЕНИЯ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА 178

Георги Нехризов
№ 26. ЯМЕН КОМПЛЕКС ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА, РИМСКАТА ЕПОХА И СРЕД НОВЕКОВИЕТО ПРИ С. БИСЕР, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ 182

Анелия Божкова, Яна Мутафчиева
№ 27. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 12, ЛОТ 2, ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, КМ 343+400 – 343+500.. 184

Петър Делев, Надежда Тодорова, Ваня Петрова
№ 28. ИЛИНДЕН – КЛИСУРА.. 188

Диана Гергова, Асен Салкин
№ 29. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. СВ. ИЛИЯ, ВЕЛИНГРАД 191

Петър Балабанов, Даниел Пантов
№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „БЕГЛИКТАШ“, ОБЩИНА ПРИМОРСКО...... 194

Алексей Гоцев, Вяра Петрова
№ 31. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б 23, Б 24, Б'3 И Б'4........ 196

Гавраил Лазов
№ 32. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР АВ I А........................200

Елена Божинова, Камен Станев
№ 33. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „ЦАР БОРИС III ОБЕДИНИТЕЛ“ № 65, ГР. ПЛОВДИВ... 202

Даниела Агре, Деян Дичев
№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ВЛАДЕТЕЛСКИ ДОМ В М. ТАТАР МАША КРАЙ С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД.. 205

Даниела Агре, Деян Дичев, Христо Христов
№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В М. МАНАСТИРЧЕТО – СВ. ИЛИЯ, КРАЙ С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО 208

Даниела Агре
№ 36. МОГИЛА № 2 В М. „РАЙКОВА МОГИЛА“ КРАЙ С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО.................. 211

Даниела Агре, Деян Дичев
№ 37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ В М. ГОЛАТА НИВА КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО 213

Деян Дичев
№ 38. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ПАСТИЧ, ОБЩИНА ЦАРЕВО... 215

Митко Маджаров, Димитринка Танчева
№ 39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СВЕТИЛИЩЕ И ХРАМ ОТ V–III В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ...217

Милена Тонкова
№ 40. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ НЕОЛИТ
И I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ,
ОБЛАСТ СТАРА ЗАГОРА 220

Тотко Стоянов, Мария Николаева, Красимир Ников, Даниела Стоянова, Велислав Бонев, Калин Маджаров,
Теодора Василева, Християн Узунов

№ 41. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В АР „СБОРЯНОВО“ 224

Живко Узунов
№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА
В М. ХАРМАНЛЪКА ПРИ С. ОРИЗАРЕ, ОБЩИНА НЕСЕБЪР 228

Върбин Върбанов, Калин Маджаров
№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 8 В М. НАД ХИЖАТА, С. БРЕСТОВИЦА,
ОБЩИНА БОРОВО, РУСЕНСКО 231

Диана Гергова
№ 44. ПРОУЧВАНИЯ НА ИЗТОЧНИЯ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ НА СБОРЯНОВО. МОГИЛА № 23 234

Петър Балабанов, Даниел Пантов
№ 45. НАДГРОБНА МОГИЛА ЧЕНГЕР № 1 В ОБЩИНА ПРИМОРСКО 237

Станислав Илиев
№ 46. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА № 9 В М. КАЙРЯКА,
ГР. МЕРИЧЛЕРИ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ОБЛАСТ ХАСКОВО 238

Татяна Борисова, Михаела Занева
№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕШОВА МОГИЛА, С. ПРАВЕШКА ЛЪКАВИЦА,
ОБЩИНА ПРАВЕЦ 241

Костадин Кисьов
№ 48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 10 („ГОЛЯМАТА МОГИЛА“) –
С. НОВО СЕЛО, ОБЩИНА СТАМБОЛИЙСКИ, ОБЛАСТ ПЛОВДИВ 244

Костадин Кисьов, Християн Цанков, Атанас Кисьов
№ 49. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛИ №№ 1, 2 И 3 В М. МУШОВИ МОГИЛИ,
С. ЖИТНИЦА, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО, ОБЛАСТ ПЛОВДИВ 247

Веселин Игнатов, Силвия Борисова, Константин Господинов
№ 50. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА „ИЗТОЧНА“ МОГИЛА,
ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 248

Диана Димитрова, Мирослав Марков
№ 51. ДУПНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОИЛ, ОБЩИНА ДРАГОМАН 251

Дамян Дамянов
№ 52. ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА В М. ХАРАМЛИЦКО СЕВЕРНО ОТ С. МОМЧИЛОВЦИ,
ОБЩИНА СМОЛЯН, ОБЛАСТ СМОЛЯН 254

Наталия Иванова
№ 53. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО
НА С. КРИВНЯ, ОБЩИНА ПРОВАДИЯ 257

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева
№ 54. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЛАГУНА,
ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА 260

Диана Гергова, Християн Цанков, Атанас Кисьов, Миглена Якова, Николай Кирилов
№ 55. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЧОЛАКОВА МОГИЛА
ПРИ С. СТАРО ЖЕЛЕЗАРЕ, ОБЩ. ХИСАРЯ. ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ 261

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 267

ЧЕРНОМОРИЕ 267

Боян Тотев, Добри Добрев
№ 1. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРО УЧВАНЕ В М. СЛАВНАТА КАНАРА, С. ПРИЛЕП,
ОБЩИНА ДОБРИЧ 267

Боян Тотев, Добри Добрев, Радостина Енчева
№ 2. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА „ТЕМЕЛКОВ ХАН “,
ГР. БАЛЧИК 268

Христо Кузов, Михаил Христов, Цветелина Славкова
№ 3. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ЯЙЛАТА (ЗАПАДНА КРЕПОСТНА СТЕНА)..270

Александър Минчев, Йото Валериев
№ 4. „СКАЛНИ НИШИ" – ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ И АНТИЧНА КАМЕННА КАРИЕРА КРАЙ С. КРАСЕН, ОБЛАСТ ДОБРИЧ 273

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев
№ 5. РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА В М. БОРОВЕЦ КРАЙ ГР. ВАРНА..275

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев
№ 6. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКИЯ МАНАСТИР В М. ДЖАНАРАРА КРАЙ ГР. ВАРНА......278

Христо Кузов, Михаил Христов
№ 7. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „АРХИМАНДРИТ ФИЛАРЕТ" № 8, ГР . ВАРНА 281

Игор Лазаренко, Мария Манолова, Преслав Пеев
№ 8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ (НАБЛЮДЕНИЕ И РАЗКОПКИ) НА ТЕРИТОРИЯТА НА УП И XVII-4, КВ . 18, УЛ. „ИВАН ВАЗОВ" № 8, 8 М.Р., ГР. ВАРНА 285

Игор Лазаренко, Елина Мирчева
№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 124/7089 (МОГИЛА) В М. КИТКАТА, КВ . ГАЛАТА, ГР. ВАРНА..287

Валери Йотов, Александър Минчев
№ 10. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ (V–VI В.) НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГР. БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА 289

Тодор Марваков, Константин Господинов, Мартин Гюзелев
№ 11. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКИ ТЕРМИ", ГР. ОБЗОР.......291

Анелия Божкова, Петя Кияшкина
№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „АРХЕОЛОГИЧЕСКИ КОМПЛЕКС ПРИ ЗАПАДНА ПОРТА – СЕВЕРОЗА ПАДЕН СЕКТОР" В РЕЗЕРВАТ „СТАРИНЕН НЕСЕБЪР" 294

Анелия Божкова, Петя Кияшкина
№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В ПОЗЕМЛЕН ИМОТ № 9047, КВ . 18А ПО ПЛАНА НА ГР. НЕСЕБЪР, УЛ. „КРАЙБРЕЖНА" В РЕЗЕРВАТ „СТАРИНЕН НЕСЕБЪР" 297

Мирослав Класнаков
№ 14. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УПИ VII–2894, КВ. 225, ИДЕНТИФИКАЦИОНЕН № 57594.509.45 – „БЛОК С", УЛ. „КНЯЗ БОРИС I" № 215 Б, ГР. ПОМОРИЕ, ОБЛАСТ БУРГАС 299

Марио Иванов, Марина Колева
№ 15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ I-1974, КВ . 225, ГР. ПОМОРИЕ........300

Биляна Иванова, Ивайло Крумов
№ 16. ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКИЯ НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (ПИ I-437, 438, КВ . 1) 300

Милен Николов, Васил Мутафов
№ 17. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ XV-3046 ПО КАДАСТРАЛНАТА КАРТА НА ГР. ПОМОРИЕ..303

Никола Русев, Светлана Тодорова
№ 18. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ГЛАДСТОН", В ОТСЕЧКАТА МЕЖДУ УЛ. „РЕПУБЛИКАНСКА" И УЛ. „ОБОРИЩЕ", ГР. ПОМОРИЕ 304

Сергей Торбатов, Мария Манолова-Войкова, Биляна Иванова, Антон Карабашев
№ 19. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ–I, КВ. 122, ГР. ПОМОРИЕ.............. 308

Сергей Торбатов, Деян Драгоев
№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ОБХВАТА НА ПРОЕКТ ЗА РЕКОНСТРУКЦИЯ И РЕХАБИЛИТАЦИЯ НА ВИК МРЕЖА В ГР. ПОМОРИЕ.. 311

Марин Маринов, Станислав Марчовски
№ 21. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КАМЧИЯ", ГР. ПОМОРИЕ..313

Марин Маринов, Станислав Марчовски
№ 22. АНТИЧНИ СТРУКТУРИ ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „ОБОРИЩЕ", ГР. ПОМОРИЕ 316

Иво Чолаков, Вероника Генчева
№ 23. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „КАМЧИЯ " ПРИ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „МАРИЦА", ГР. ПОМОРИЕ.. 319

Калин Чакъров, Венко Иванов
№ 24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТНА СТЕНА С УЛИЦИ И ПРИЛЕЖАЩИ СГРАДИ ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „РЕПУБЛИКАНСКА“, ГР. ПОМОРИЕ 321

Олег Александров, Пламен Дойчев
№ 25. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ ОТ КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХА ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ ПРИ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „МУСАЛА“, ГР. ПОМОРИЕ 324

Олег Александров
№ 26. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДА ОТ КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА НА УЛ. „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“, ГР. ПОМОРИЕ 327

Олег Александров
№ 27. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПО ТРАСЕТО НА ГЛАВЕН КЛОН 1G ОТ ВИК МРЕЖАТА НА ГР. ПОМОРИЕ , ПРЕМИНАВАЩ ПО УЛ. „СТРАНДЖА “, В УЧАСТЪКА ОТ РЕВИЗИОННА ШАХТА РШ – ГЛ. КЛ. 1G5 ДО КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „П. ВОЛОВ“ 330

Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков
№ 28. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА“, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ, КВ. ВЕТРЕН, ГР. БУРГАС 333

Людмил Вагалински
№ 29. КЪСНОРИМСКА СГРАДА В КВАРТАЛ САРАФОВО НА ГР. БУРГАС 336

Милен Николов
№ 30. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ПОРОС, П-В ФОРОС, КВ. КРАЙМОРИЕ, ГР. БУРГАС 338

Иван Христов
№ 31. ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ НА П-В ХРИСОСОТИРА, ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ 341

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова
№ 32. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О-В СВ. КИРИК, ГР. СОЗОПОЛ 344

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов
№ 33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ В М. КАЛФАТА (ПИ 67800.4.303) 347

Кръстина Панайотова, Павлина Девлова-Балъкчиева
№ 34. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ (ПИ 67800.4.15) 351

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис
№ 35. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, ГР. СОЗОПОЛ 352

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Александър Баралис
№ 36. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗВЪНГРАДСКА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ НА ПОНТА В М. СВ. МАРИНА , ОБЩИНА СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС 354

Маргарит Дамянов, Кръстина Панайотова, Мила Чачева
№ 37. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРО УЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ (VI–IV В. ПР. ХР.) В КВ. „ХАРМАНИТЕ“, ПИ 67800.502.424, ГР. СОЗОПОЛ 356

Теодора Богданова
№ 38. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ВЪНШЕН ВОДОПРОВОД ЗА УПИ XV-5040“, М. КАЛФАТА /БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ 359

Теодора Богданова
№ 39. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ВЪНШЕН ВОДОПРОВОД ЗА УПИ XV-5040“, М. КАЛФАТА/БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ 360

Калина Петкова, Димитър Недев, Руслан Стойчев, Виолета Караилиева
№ 40. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА (УПИ III – 7099) В М. СОЛИНАРИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС 363

Руслан Стойчев
№ 41. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА НЕДВИЖИМА КУЛТУРНА ЦЕННОСТ „АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. КАВАЦИТЕ-СОЛИНАРИЯ (УПИ XLV – 8045), ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС 366

Таня Джанфезова
№ 42. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА УПИ XIX-6040 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ 367

Явор Иванов, Димитър Недев
№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В РАМКИТЕ НА ИНТЕГРИРАН ПРОЕКТ ЗА ВОДЕН ЦИКЪЛ НА СОЗОПОЛ: „СТРОИТЕЛСТВО НА КАНАЛНИ ПОМПЕНИ СТАНЦИИ, НАПОРНИ ТРЪБОПРОВОДИ И КОЛЕКТОРИ“........ 368

Олег Александров, Пламен Дойчев
№ 44. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ, В М. КАЛФАТА/БУДЖАКА, УПИ IX-5300, ГР. СОЗОПОЛ........372

Стефан Александров, Павлина Девлова
№ 45. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УПИ XXI-161 ПО ПЛАНА НА ГР. СОЗОПОЛ 372

Диана Гергова, Васил Мутафов
№ 46. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИМОТ С ИДЕНТИФИКАТОР НА ПИ 00878.501.42 И ПИ 00878.501.497 В ГР. АХТОПОЛ, ОБЩИНА ЦАРЕВО........375

Людмил Вагалински
№ 47. КЪСНОАНТИЧНА СЕВЕРНА КУЛА НА ДЕУЛТУМ (ОБЕКТ 9)........ 377

Христо Прешленов
№ 48. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЦЕНТРАЛНАТА ГРАДСКА ЗОНА НА ДЕУЛТУМ........ 379

Петър Балабанов
№ 49. ОБЕКТ „ДОБЕЛТ“ В НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“ 383

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова
№ 50. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: ПОДОБЕКТ № 2 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“, С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ, ОБЛАСТ БУРГАС........380

Красимира Костова
№ 51. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЕРКЕСИЯ“ И ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЪЗДУШНА ЛИНИЯ НН НА ТП „РЕСТОРАНТ“ С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ........ 388

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС 391

Здравко Димитров, Фионера Филипова, Илко Цветков, Николай Русев
№ 52. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БОНОНИЯ 391

Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков
№ 53. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАЦИАРИЯ........394

Гергана Кабакчиева
№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРЕТОРИУМА В УЛПИЯ ЕСКУС........398

Соня Лазарова
№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ И МИТНИЦА ДИМУМ........401

Тадеуш Сарновски, Евгения Генчева, Пьотр Дичек
№ 56. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД NOVAE 403

Павлина Владкова
№ 57. NOVAE VIII A. СГРАДА *EXTRA MUROS* 405

Агниешка Томас
№ 58. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ И ОБХОЖДАНИЯ В ОКОЛНОСТИТЕ НА НОВЕ 409

Върбин Върбанов
№ 59. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА СКАИДАВА ПРИ С. БАТИН, РУСЕНСКО........410

Върбин Върбанов
№ 60. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В М. ПОЖАРАКА (ПАША ЛОМ), С. ТАБАЧКА, РУСЕНСКО 413

Емил Петков
№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЮГОЗАПАДНАТА ЪГЛОВА КУЛА НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ТРАНСМАРИСКА, ГР. ТУТРАКАН 416

Георги Атанасов, Иван Бъчваров, Кристиан Михайлов
№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ДОИЗГРАЖДАНЕ НА КАНАЛИЗАЦИОННАТА МРЕЖА И РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВОДОПРОВОДНАТА МРЕЖА НА ГР. СИЛИСТРА“ 419

Георги Атанасов, Валери Йотов, Йото Валериев
№ 63. АНТИЧЕН ГРАД ЗАЛДАПА, ОБЩИНА КРУШАРИ, ОБЛАСТ ДОБРИЧ. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА № 3 421

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ 423

Сергей Торбатов, Биляна Иванова
№ 64. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛАСТА ОТ АНТИЧНАТА И КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХА В УКРЕПЕНАТА ТЕРИТОРИЯ НА МНОГОСЛОЙНИЯ ОБЕКТ „КАЛЕТО “ В ГР. МЕЗДРА 423

Нарцис Торбов, Александра Петрова
№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ГР. ВРАЦА 426

Румен Иванов, Татяна Борсова, Михаела Занева
№ 66. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ....430

Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Стилиян Иванов
№ 67. ПРИНЦИПИИТЕ НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР СОСТРА 433

Иван Христов
№ 68. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКА КРАЙПЪТНА СТАНЦИЯ СОСТРА, С. ЛОМЕЦ, ОБЩИНА ТРОЯН....435

Иван Христов
№ 69. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РИМСКА НАБЛЮДАТЕЛНА КУЛА (*TURRIS*) НА ПЪТЯ AD RADICES – MONTEMNO 438

Петър Бънов, Мартин Дяков, Владимир Найденов
№ 70. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРАЙПЪТНА СТАНЦИЯ − КАСТЕЛ „АД ПУТЕА“, С. РИБЕН, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН.... 441

Павлина Владкова, Калин Чакъров, Олег Александров
№ 71. АНТИЧЕН ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ПАВЛИКЕНИ 444

Павлина Владкова
№ 72. NICOPOLIS AD ISTRUM 448

Иван Църов
№ 73. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE....451

Илиян Боянов
№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДИ 7 И 8 В ЕМПОРИУМ ДИСКОДУРАТЕРЕ....454

Иванка Дончева, Владимир Стойков, Кристина Ненова
№ 75. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОРИМСКАТА КРЕПОСТ КОВАЧЕВСКО КАЛЕ, ОБЩИНА ПОПОВО – II СЕЗОН 456

Галена Радославова, Георги Дзанев
№ 76. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АБРИТУС....460

Станимир Стойчев, Станислав Иванов
№ 77. ПЕЩИ ЗА БИТОВА КЕРАМИКА НА ЛЕВИЯ БРЯГ НА АСАР ДЕРЕ В НИАР „ПЛИСКА“ – ВЪНШЕН ГРАД....463

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ 465

Людмил Вагалински
№ 78. АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА 465

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова
№ 79. СГРАДА I В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД *NICOPOLIS AD NESTUM*, С. ГЪРМЕН, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД 468

Владимир Баряков
№ 80. ОБЕКТ „СИТАН КАЛЕ“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НП „ПИРИН“, ОБЩИНА БАНСКО 471

Владимир Баряков
№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СВ. НИКОЛА“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НП „ПИРИН“, ОБЩИНА БАНСКО 473

Владимир Петков
№ 82. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕПИСКОПСКИЯ КОМПЛЕКС В ГР. САНДАНСКИ 474

Владимир Петков
№ 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПАРАКЛИС“ В РАМКИТЕ НА ЕПИСКОПСКИЯ КОМПЛЕКС НА ГРАД САНДАНСКИ – VI В. 478

Юлия Божинова, Христина Цонева
№ 84. КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В М. ГРАДИЩЕ, С. ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД 479

Светла Петрова, Сергей Устинов, Анелия Геренска, Васил Мутафов
№ 85. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА ПРИ СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „ВЪЗНЕСЕНИЕ ГОСПОДНЕ“, С. ЧЕРВЕН БРЕГ, ОБЩИНА ДУП НИЦА 482

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов
№ 86. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕКТОР „ЗАПАДНА КРЕПОСТНА СТЕНА“ В КРЕПОСТТА „ЦАРИ МАЛИ ГРАД“ 485

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов
№ 87. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. САПАРЕВА БАНЯ, ПАРЦЕЛ УПИ X–2641 489

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов
№ 88. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. САПАРЕВА БАНЯ, ПАРЦЕЛ УПИ IX–2771, КВАРТАЛ 111 492

Дойчин Грозданов, Методи Даскалов
№ 89. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 3 – КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ, М. ЧЕРЕШАРНИКА, ГР. ДУПНИЦА ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2, КМ 326+120 – 326+310 495

Дойчин Грозданов, Галина Грозданова
№ 90. РЕЗУЛТАТИ ОТ РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА № 1 В КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НА ХЪЛМА ХИСАРЛЪКА В ГР. КЮСТЕНДИЛ 498

Здравко Димитров, Милена Райчева, Николай Русев
№ 91. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН ОБЕКТ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“ ЛОТ 2, КМ 343+740 – 343+840, С. МУРСАЛЕВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО 499

Мартин Христов, Велина Будакова
№ 92. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ, КМ 13+650 – 13+800, С. ДРАГОВИЩИЦА, ОБЩИНА КОСТИНБРОД 502

Валери Григоров, Михаил Христов, Светлана Венелинова, Михаела Занева
№ 93. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 5 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ 505

Илиана Борисова-Кацарова, Снежана Горянова
№ 94. ЗАПАДНА ПОРТА НА СЕРДИКА 508

Александър Станев, Полина Стоянова
№ 95. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЛЪВОВ МОСТ – ТРАНСПОРТЕН ВЪЗЕЛ“ 511

Полина Стоянова
№ 96. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СКУЛПТУРЕН МОНУМЕНТ „САМУИЛ – ЦАР НА БЪЛГАРИЯ“ 515

Иво Д. Чолаков, Владимир Славчев
№ 97. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 2 (КМ 7+250 – 7+290) ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ, С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА 517

Елена Кесякова
№ 98. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ФОРУМ-ЗАПАД“ ВЪВ ФИЛИПОПОЛ 520

Жени Танкова
№ 99. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „МУЗЕЯТ“ – ГР. ПЛОВДИВ 523

Жени Танкова
№ 100. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УЛ. „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ № 28, УПИ III–698, КВ. 392, ГР. ПЛОВДИВ 525

Мая Мартинова-Кютова
№ 101. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УЛ. „К. СТОИЛОВ“ № 14, ГР. ПЛОВДИВ 527

Мая Мартинова-Кютова
№ 102. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УЛ. „ПЪЛДИН“ № 16, ГР. ПЛОВДИВ 528

Иво Топалилов, Марина Колева
№ 103. АРЕХОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 529

Митко Маджаров, Димитринка Танчева
№ 104. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС“, АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ ХИСАРЯ, ОБЩИНА ХИСАРЯ 532

Петър Калчев
№ 105. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА “ В УПИ III–1528, КВ. 44, УЛ. „ДИМИТЪР НАУМОВ“ № 95, В ГР. СТАРА ЗАГОРА 535

Мария Камишева, Владислав Тодоров
№ 106. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА “, УПИ XI–540, КВ. 43Б, УЛ. „Д. НАУМОВ“ № 100 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА“ 538

Атанас Атанасов
№ 107. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И РАЗКОПКИ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ – ОБЕКТ „ГЛАВЕН КОЛЕКТОР II, ГЛАВЕН КОЛЕКТОР I И ОТЛИВЕН КАНАЛ НА ДЪЖДОПРЕЛИВНИ К I-2 ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „СВ. КНЯЗ БОРИС“ 541

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Венета Ханджийска, Иван Вълчев, Милена Райчева
№ 108. НАР „КАБИЛЕ“. СЕКТОР V – ЕЛИНИСТИЧЕСКА АГОРА 544

Ивайло Лозанов, Никола Тонков
№ 109. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В НАР „КАБИЛЕ“ 547

Венцислав Динчев
№ 110. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПРЕСЛАВЕЦ – ЮГ“ ПРИ С. ПРЕСЛАВЕЦ, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ 550

Борис Д. Борисов, Жулиета Гюлева, Пламен Дойчев
№ 111. РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ КАСТРА РУБРА КРАЙ С. ИЗВОРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО 554

Веселка Кацарова
№ 112. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“ ПРИ С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 556

Веселка Кацарова, Никола Тонков
№ 113. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“ ПРИ С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 559

Дойчин Грозданов, Галина Грозданова
№ 114. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В М. ГЛУХИТЕ КАМЪНИ, С. МАЛКО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ 562

Христо Попов, Пламен Георгиев, Руслан Стойчев
№ 115. АНТИЧНИ РУДНИЦИ ПРИ С. СЕДЕФЧЕ, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД 563

Гергана Кабакчиева
№ 116. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА АНТИЧНА ВИЛА „АРМИРА“ ПРИ ИВАЙЛОВГРАД 566

Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев
№ 117. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА № 10000907 ПО АИС АКБ, С. БОТЕВО, ОБЩИНА ТУНДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ 568

Стефан Бакърджиев, Мирослав Козарев
№ 118. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В М. ЮРТА, С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО 570

Борис Д. Борисов, Пламен Дойчев, Жулиета Гюлева
№ 119. РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТУИДА (ЦОИДА) В СЛИВЕН 573

Лазар Нинов
№ 120. ЖИВОТИНСКИ ОСТАНКИ ОТКРИТИ ОБЕКТИ ОТ БРОНЗОВАТА, РАННОЖЕЛЯЗНАТА И АНТИЧНАТА ЕПОХИ 575

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 579

СТОЛИЦИ И ОКОЛНОСТИ 579

ПЛИСКА 579

Павел Георгиев, Тихомир Тихов, Радослав Василев, Илиян Илиев
№ 1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 579

Янко Димитров, Станислав Иванов, Юлиян Савев
№ 2. ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ЦИТАДЕЛА, НИАР „ПЛИСКА“ 582

Христина Стоянова
№ 3. СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 585

Мариела Инкова, Станислав Станилов, Панайот Антонов
№ 4. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА. СЕКТОРИ „ДЪРВЕНА СГРАДА“И „ТАЙНИ ХОДНИЦИ“ 589

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова, Станислав Станилов
№ 5. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА. СЕВЕРНА ПЕРИФЕРИЯ 592

Станислав Иванов
№ 6. РАЗКОПКИ НА ДВОРЦОВИЯ ПЛОЩАД В ПЛИСКА 595

Валери Григоров, Михаела Занева, Любка Тодорова
№ 7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОЗУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР–ИЗТОК“ В ПЛИСКА 598

Стоян Витлянов, Константин Константинов
№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 601

Константин Константинов
№ 9. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ“ В С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО 604

Станислав Иванов, Тихомир Тихов
№ 10. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ НИАР „КАБИЮК“. ЕЗИЧЕСКИ ХРАМ 608

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 610

Маргарита Ваклинова, Снежана Горянова, Женя Жекова
№ 11. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „ДВОРЕЦА – СЕВЕР“ В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“ 610

Живко Аладжов, Явор Василев
№ 12. ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ, СЕКТОР „УЛИЦА“, НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“ 613

Стойчо Бонев, Радостина Георгиева
№ 13. ДВОРЦОВА СГРАДА В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ГОЛЕМИЯ ЦАРСКИ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 616

Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова
№ 14. ОБЕКТ „ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – НЕКРОПОЛ“ В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“ 619

Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова
№ 15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ТУРИСТИЧЕСКА АЛЕЯ СЕВЕРНО ОТ „ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА“ В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“ 622

Стела Дончева
№ 16. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ. АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА – ЮГ....624

Георги Майсторски, Пламен Славов
№ 17. ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ВЪНШНИЯ ГРАД, НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“....626

Кремена Стоева, Димитър Димитров
№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АУЛА ДО С. ХАН КРУМ, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ....629

Стела Дончева
№ 19. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 633

ВЕЛИКО ТЪРНОВО....636

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев
№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (ЦЪРКВА №20)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 636

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев
№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (ДВОРЦОВИ СГРАДИ)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 639

Константин Дочев
№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР „ЮГОЗАПАД“....642

Мирко Робов
№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР „ЮГОИЗТОЧЕН“....645

Деян Рабовянов
№ 24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН“ В ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО....648

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев
№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ““ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 651

Хитко Вачев, Илиян Петракиев
№ 26. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА“ В КВАРТАЛ „ФРЕНК ХИСАР“ НА СТОЛИЧНИЯ ТЪРНОВГРАД....653

Константин Тотев
№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПО ВРЕМЕ НА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА ПОДПОРНА СТЕНА, ХУДОЖЕСТВЕНО ОСВЕТЛЕНИЕ И ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА ДО ИСТОРИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ ТРАПЕЗИЦА“ 656

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ 660

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров
№ 28. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН 660

Бони Петрунова, Филип Петрунов
№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА....663

Ивайло Кънев
№ 30. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ БАЛЪК ДЕРЕ 665

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев
№ 31. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРИ С. КОШНИЦА, ОБЩИНА СМОЛЯН, ОБЛАСТ СМОЛЯН....667

Мариела Инкова, Пламен Иванов, Пламен Дойчев
№ 32. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ КРАЙ ЯКОРУДА 670

Ангел Конаклиев, Николай Овчаров, Стефан Иванов
№ 33. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ....673

Валентин Плетньов, Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко
№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПЕТРИЧ КАЛЕ, ОБЩИНА АВРЕН, ОБЛАСТ ВАРНА 675

Валентин Плетньов, Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко
№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА КАСТРИЦИ, ЕВКСИНОГРАД 678

Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева
№ 36. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. ХОРИЗОНТ, ГР. БАЛЧИК“ 681

Бони Петрунова, Филип Петрунов, Елена Василева
№ 37. РАЗКОПКИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА КАЛИАКРА 684

Милен Николов
№ 38. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО 686

Ивайло Кънев
№ 39. СЕВЕРНА И СЕВЕРОЗАПАДНА КУЛИ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ГРАД СОЗОПОЛ 689

Андрей Аладжов
№ 40. ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТНАТА СТЕНА НА АХТОПОЛ 691

Красимир Велков, Николай Господинов
№ 41. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТ В М. ГРАДИЩЕТО, СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА 694

Надежда Ботева
№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ ГР. СЕВЛИЕВО 695

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева
№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ 698

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева
№ 44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ВОДЕН, АСЕНОВГРАД 701

Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев
№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, С. ВОДЕН, ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ 703

Стоян Йорданов
№ 46. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН 706

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов, Светлана Ганчева, Николай Тодоров
№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА“ В НАР „ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА“ 709

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ 711

Росина Костова, Казимир Попконстантинов
№ 48. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ , М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 711

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова
№ 49. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ, ГР. ВАРНА 714

Казимир Попконстантинов, Росина Костова, Милен Николов
№ 50. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“ НА О-В „СВ. ИВАН“, ГР. СОЗОПОЛ 718

Николай Овчаров, Бони Петрунова, Филип Петрунов
№ 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА УРВИЧ ДО С. КОКАЛЯНЕ 721

Снежана Горянова, Владислав Тодоров
№ 52. БУХОВСКИ МАНАСТИР „СВЕТА МАРИЯ МАГДАЛИНА“ 724

Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов
№ 53. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В М. ХИСАРЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 727

Георги Майсторски, Иван Бабаджанов, Павел Георгиев
№ 54. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС В М. КИРИКА – НИАР „МАДАРА“ 730

Мария Камишева, Мариана Минкова
№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС ОТ XII–XIV В. В М. БОРОВ ДОЛ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЗМЕЙОВО, СТАРОЗАГОРСКО 732

НЕКРОПОЛИ 734

Людмила Дончева-Петкова, Методи Даскалов, Мария Христова
№ 56. БИРИТУАЛЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ТОПОЛА, КАВАРНЕНСКО 734

Рени Петрова, Пламен Караилиев
№ 57. КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В М. ЧЕКЕЧА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО 737

Евгени Дерменджиев, Стоян Михайлов, Михаела Томанова, Йорданка Стефанова
№ 58. НЕКРОПОЛ В М. СВЕТИЦАТА В ГР. ЛЯСКОВЕЦ, ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 738

Василка Паунова
№ 59. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА, КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН И ВЪЗРОЖДЕНСКИ НЕКРОПОЛ В М. СВ. СПАС, КВ. „ВАРОШ“, ГР. ПЕРНИК 742

Елена Божинова, Камен Станев
№ 60. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „РИЛСКИ МЕТОХ“ № 3, ГР. ПЛОВДИВ 744

Стефан Александров, Виолета Милчева
№ 61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩИНА РАДНЕВО 748

СЕЛИЩА, СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ 748

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов
№ 62. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ НА УЛ. „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ № 12 А В НАР „ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА“ 748

Милена Тонкова, Румяна Георгиева, Любен Лещаков, Миглена Василева
№ 63. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 9 ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2, КМ 334+300 – 334+400 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЖЕРМАН, ОБЩИНА ДУПНИЦА 749

Андрей Аладжов, Елена Василева
№ 64. ОБЕКТ № 8 ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“ (КМ 333+110 – КМ 333+280), С. ДЖЕРМАН, ОБЩИНА ДУПНИЦА, ОБЛАСТ КЮСТЕНДИЛ 753

Андрей Аладжов, Елена Василева
№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 3 – ДЖЕРМАН 1 ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“ (КМ 331+800 – КМ 332+145) 756

Лидия Стайкова-Александрова, Дойчин Грозданов
№ 66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. ХИСАРЛЪКА, В ГР. КЮСТЕНДИЛ 757

Елена Василева, Катя Меламед
№ 67. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 8 ПО ТРАСЕТО НА „МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ“ 761

Юниан Мешеков
№ 68. ОБЕКТ „СЛОВАШКО ПОСОЛСТВО“, ГР. СОФИЯ 763

Боян Трантеев
№ 69. ЦЪРКВАТА „СВ. ГЕОРГИ“ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 68134.8229.2, М. МАНАСТИРСКИ ЛИВАДИ, РАЙОН КРЕМИКОВЦИ, ГР. СОФИЯ 765

Йордан Гатев
№ 70. РАЗКОПКИТЕ ПРИ С. РАДИЛОВО, ОБЩИНА ПЕЩЕРА 766

Веселка Кацарова, Христо Попов, Марио Иванов
№ 71. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 3, ЛОТ 1, АМ „МАРИЦА“ (КМ 23+630 – КМ 23+770), ЗЕМЛИЩЕ НА С. ВЕЛИКАН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 767

Станимир Стойчев, Нася Якимова
№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 5 ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА“ (КМ 23+945 – КМ 24+160) 770

Янко Димитров, Евгения Коматарова-Балинова, Петър Димитров
№ 73. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 6 ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА“, ЛОТ 1 (КМ 24 + 220 – КМ 24 + 460) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕЛИКАН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 772

Катя Меламед, Емилия Евтимова
№ 74. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КОНСТАНТИНОВО, ОБЩИНА СИМЕОНОВГРАД – ОБЕКТ № 15 ПО ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД – КМ 251+140 – КМ 251+540 775

Бони Петрунова, Мария Пашова, Виолина Кирякова
№ 75. ОБЕКТ № 20 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД 778

Ивайло Лозанов, Иван Вълчев
№ 76. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА КОНСЕРВАЦИОННО-РЕСТАВРАЦИОННИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ „БЕЗИСТЕН“, УПИ–I, КВ. 58 ПО РЕГУЛАЦИОННИЯ ПЛАН НА ГР. ЯМБОЛ 782

Милен Николов, Доротея Гюрджийска
№ 77. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИНТЕГРИРАН ПРОЕКТ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ИНФРАСТРУКТУРАТА ЗА ПИТЕЙНИ И ОТПАДЪЧНИ ВОДИ НА КВАРТАЛИТЕ „БАНЕВО“, „ВЕТРЕН“ И „МИНЕРАЛНИ БАНИ“, ГР. БУРГАС“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ 784

Борислава Гълъбова, Димитър Недев, Яна Маринова, Калоян Иванов, Надежда Атанасова-Тимева, Димитър Костов, Георги Дзанев, Георги Илиев
№ 78. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В УПИ–1, КВ. 146, ПИ 67800.505.87, УЛ. „КРАЙБРЕЖНА“ ПО ПЛАНА НА ГР. СОЗОПОЛ 785

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРОУЧВАНИЯ 789

Лазар Нинов
№ 79. СРЕДНОВЕКОВНИ НЕКРОПОЛИ, КРЕПОСТИ И СЕЛИЩА – АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ 789

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ 793

ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ 793

Сергей Торбатов, Калин Димитров, Биляна Иванова
№ 1. ОТ СИЛИСТРА ДО ТИМОК (ПРОУЧВАНЕ НА БЪЛГАРСКИЯ УЧАСТЪК ОТ РИМСКИЯ ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС) 793

Мирослав Марков
№ 2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОСТЕНЦИ И КОМАРЕВО, ОБЩИНА БЕРКОВИЦА 796

Венета Ханджийска
№ 3. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СУХАЧЕ, ОБЩИНА ЧЕРВЕН БРЯГ 798

Станимир Стойчев
№ 4. ИЗДИРВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ШУМЕНСКА ОБЛАСТ 799

Светлана Венелинова
№ 5. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ПОРЕЧИЕТО НА Р. БРЕСТОВА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА РИШ, АЛЕКСАНДРОВО И ВЕСЕЛИНОВО, ОБЩИНА СМЯДОВО 801

Петър Лещаков
№ 6. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА 803

Владимир Славчев, Христо Кузов, Илиан Илиев
№ 7. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДЪЛГОПОЛ 806

Владимир Славчев, Красимир Ковачев
№ 8. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. ПОБИТИ КАМЪНИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ АКСАКОВО, БЕЛОСЛАВ, ДЕВНЯ И СУВОРОВО 806

Владимир Славчев
№ 9. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ С ПОМОЩТА НА ГЕОФИЗИЧНА АПАРАТУРА ПО ТРАСЕТО НА СУХОЗЕМНИЯ УЧАСТЪК НА МОРСКАТА ЧАСТ НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“ 809

Надежда Кечева, Юлия Цветкова
№ 10. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАМКИТЕ НА КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ „БРЕЗНИК“, НАХОДИЩЕ „МИЛИН КАМЪК“, ГР. БРЕЗНИК 810

Иво Д. Чолаков, Антоанета Андонова
№ 11. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАМКИТЕ НА НАХОДИЩЕ „АЛДОМИРОВСКИ ВЪГЛИЩЕН БАСЕЙН“, УЧАСТЪК РАДУЛОВЦИ, ОБЩИНА СЛИВНИЦА 814

Камен Бояджиев
№ 12. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА ЯЗОВИР ИСКЪР....817

Георги Иванов, Кръстю Чукалев, Люба Трайкова, Йордан Цветанов
№ 13. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2 (ПРОМЯНА ТРАСЕТО ОТ КМ 330+000 ДО КМ 332+966) НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДУПНИЦА 820

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Илия Кулов, Люба Трайкова, Йордан Цветанов, Вечеслав Николов
№ 14. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО АМ „СТРУМА“, ЛОТ 3.1, КМ 359+000 – 379+600 НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ БЛАГОЕВГРАД И СИМИТЛИ.... 823

Георги Иванов, Мартин Христов, Стефан Александров, Сотир Иванов, Антония Кочева, Антония Йорданова
№ 15. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО АМ „СТРУМА “, ЛОТ 3.3 , КМ 394+164 – 420+624, НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ КРЕСНА, СТРУМЯНИ И САНДАНСКИ..... 826

Надежда Кечева
№ 16. ВЕРИФИКАЦИЯ НА РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 2 НА АМ „СТРУМА“, ОБЩИНИ ДУПНИЦА И КОЧЕРИНОВО....830

Елена Божинова, Антоанета Андонова
№ 17. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РИДА ДРАГОЙНА, ЗЕМЛИЩА НА С. ЕЗЕРОВО И С. ВОДЕН, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 832

Георги Нехризов, Надежда Кечева
№ 18. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА....836

Нася Якимова
№ 19. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ „ВАРНИЦАТА-1“, ЗЕМЛИЩА НА С. РУПКИТЕ, С. СВОБОДА И ГР. ЧИРПАН....837

Станислав Илиев, Пламен Георгиев
№ 20. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВАСКОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ И КОСТУР, ОБЩИНА СВИЛЕНГРАД....839

Диана Стоянчова
№ 21. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СЕЛАТА ГОРСКИ ИЗВОР, ЯБЪЛКОВО И СТАЛЕВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 841

Диана Стоянчова
№ 22. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СЕЛАТА ДЕВЕТАК, ДЕВЕТИНЦИ, ЖЕЛЕЗНИК И КРУМОВО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА КАРНОБАТ 843

Надежда Кечева
№ 23. ВЕРИФИКАЦИЯ НА ДАННИ ОТ РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В УЧАСТЪКА НА КОМПРЕСОРНА СТАНЦИЯ ЛОЗЕНЕЦ, ОБЩИНА СТРАЛДЖА....845

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Мирослав Класнаков
№ 24. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА ВИЛНО СЕЛИЩЕ „ЦАРСКИ ИЗВОРИ“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАРИНКА, ОБЩИНА БУРГАС....848

Петър Лещаков, Калин Димитров, Рене Кунзе
№ 25. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РОСЕНСКОТО И ВЪРЛИБРЯЖКОТО РУДНИ ПОЛЕТА 849

Пламена Янкова, Антон Филипов
№ 26. АЕРОФОТОЗАСНЕМАНЕ НА НАР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДЕУЛТУМ – ДЕВЕЛТ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ 852

ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ....855

Християн Цанков, Валери Григоров, Светлана Венелинова
№ 27. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СЕЛИЩЕ В М. КЕНЕВИРА ДО ГР. ВЪРБИЦА“....855

Иво Д. Чолаков, Емил Нанков
№ 28. ИЗДИРВАНИЯ С ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА С ПРИЛЕЖАЩИ НЕКРОПОЛИ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ....857

Петър Зидаров, Георги Ганецовски, Калин Димитров, Райнер Комп
№ 29. МАГНИТНО КАРТИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ЛАНДШАФТ В М. ГРАДИЩЕТО И М. ЛУКАНОВО ДЪРВО КРАЙ С. ГРАДЕШНИЦА, ОБЩИНА КРИВОДОЛ 858
Петър Зидаров, Георги Ганецовски, Калин Димитров, Райнер Комп, Веселин Данов
№ 30. МАГНИТНО КАРТИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ В М. ЛАПЧОВЕЦ КРАЙ С. БОРОВАН 861
Петър Зидаров, Мария Гюрова, Боряна Матева, Михаел Круме
№ 31. КАРТИРАНЕ НА КРЕМЪЧНИ КАРИЕРИ ОКОЛО СЕЛИЩНА МОГИЛА ЧАКМАКА 864
Петър Зидаров, Малгожата Гребска-Кулова
№ 32. ДАМЯНИЦА 2014: ТЕРЕННИ НАБЛЮДЕНИЯ 867
Петър Зидаров, Виктория Петрова, Калин Димитров, Михаел Круме
№ 33. МАГНИТНО КАРТИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ЛАНДШАФТ В М. КАЗЛАЧА МЕЖДУ С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ОБЩИНА ТУНДЖА И С. ЧОКОБА, ОБЩИНА СЛИВЕН 868
Веселка Кацарова, Никола Тонков
№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 8 ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СЕПТЕМВРИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНИТОВО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК .870

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ 872

Христина Ангелова, Драгомир Гърбов, Найден Прахов, Кирил Велковски, Любомира Трендафилова
№ 35. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АКВАТОРИЯТА НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ ВЪВ ВРЪЗКА С ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПРОЕКТ „КПИИ ИНВЕСТИЦИИ В СЪЩЕСТВУВАЩО РИБАРСКО ПРИСТАНИЩЕ ГР . ЧЕРНОМОРЕЦ , ОБЩИНА СОЗОПОЛ “ 872
Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов, Любомир Димитров, Кирил Велковски, Драгомир Гърбов, Любомира Трендафилова
№ 36. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПОДВОДНИ ОБЕКТИ В ЮЖНИЯ ЗАЛИВ НА ГР. КИТЕН........874
Христина Ангелова, Найден Прахов, Димитър Стоев, Кирил Велковски, Драгомир Гърбов
№ 37. ПРЕДВАРИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИТЕ МОРСКИ ВОДИ НА ГР. ПОМОРИЕ НА ОБЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ И МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ПСОВ И ДЪЛБОКОВОДНО ЗАУСТВАНЕ “ – ПОДОБЕКТ „ДЪЛБОКОВОДНО ЗАУСТВАНЕ – МОРСКА ЧАСТ“........ 876
Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов, Кирил Велковски, Любомира Трендафилова, Драгомир Гърбов
№ 38. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТРОИТЕЛСТВО НА ДЪЛБОКОМОРСКО ЗАУСТВАНЕ НА ПРЕЧИСТЕНИ ВОДИ ОТ ПРЕЧИСТВАТЕЛНА СТАНЦИЯ ЗА ОТПАДНИ ВОДИ – СОЗОПОЛ“........ 879
Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов, Кирил Велковски, Димитър Стоев, Любомира Трендафилова, Драгомир Гърбов
№ 39. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ ПОД ВОДА В ПРИЛЕЖАЩАТА АКВАТОРИЯ НА ПАША ДЕРЕ И ТЕРИТОРИАЛНОТО МОРЕ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОДА „ЮЖЕН ПОТОК“ 881
Валентин Плетньов, Преслав Пеев
№ 40. ИЗДИРВАНЕ НА ПОДВОДНИ ОБЕКТИ В АКВАТОРИЯТА НА ЧЕРНО МОРЕ В РАЙОНА НА ШЕЛФА МЕЖДУ НОС СВ. АТАНАС И НОС СИВРИБУРУН........885
Михаил Христов
№ 41. ИЗДИРВАНИЯ НА ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В БЪЛГАРСКИ ТЕРИТОРИАЛНИ ВОДИ – ОТ НОС СВ. АТАНАС ДО РАЙОНА НА ГР. ШАБЛА........888

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ........889

Илия Кулов
№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2 В УЧАСТЪКА ДУПНИЦА – БЛАГОЕВГРАД ОТ КМ 322+000 ДО КМ 359+493........889
Любка Тодорова
№ 43. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ И НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ПРЕЧИСТВАТЕЛНА СТАНЦИЯ В М. МРАМОР, ГР. ПАНАГЮРИЩЕ 891

Венцислав Динчев
№ 44. АХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД В УЧАСТЪКА СИМЕОНОВГРАД – ХАРМАНЛИ 893

Георги Нехризов
№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД В УЧАСТЪК ХАРМАНЛИ – ЛЮБИМЕЦ 896

Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева
№ 46. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ОБСЕГА НА ОБЕКТ 24 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД В М. ШИХАНОВ БРЯГ, ГР. ХАРМАНЛИ....................898

Димчо Момчилов, Радостина Димитрова
№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В КРЕПОСТТА МАРКЕЛИ.................... 899

СПИСЪК НА ПРОВЕДЕНИТЕ ИЗДИРВАНИЯ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ, ПРИ КОИТО НЕ СА РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ.................... 901

VI. ЗАКЪСНЕЛИ ОТЧЕТИ ЗА 2013 г. 905

Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков
№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА“, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ 905

Методи Даскалов, Кръстина Панайотова
№ 2. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТНАТА СТЕНА НА П-В УРДОВИЗА, ГР. КИТЕН 908

I. ПРАИСТОРИЯ

№ 1. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТА В ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА, ОБЩИНА ДИМОВО

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Ан-Мари Тилие, Станимира Танева, Вивиана Митева, Алета Гуадели, Ивайло Крумов, Ирена Димитрова, Петър Николов, Росен Спасов, Преспа Пушева, Николай Захариев

Проучванията се осъществяват по българо-френски изследователски проект „Най-ранни изяви на човешко присъствие в България и на Балканите“ на НАИМ-БАН, Института PACEA-UMR5199 на CNRS и Университета Бордо с финансиране и подпомагане от френското Министерство на външните работи, от район Аквитания, ЮЗ Франция – програма Origines и от БАН, на които екипът ни изразява своята признателност.

В теренното проучване през 2014 г. взеха участие: Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (ръководство), С. Сиракова (зам.-ръководител), С. Танева, В. Митева, А. Гуадели, И. Крумов, И. Димитрова, П. Пушева, Р. Спасов, студенти от НБУ и Университета Париж 1 – Сорбона, гост-изследователи – А.-М. Тилие (Университет Бордо), Дж. Мутони, Е. Монези (Университет Милано), Д. Кент (Колумбийски университет).

В този сезон бе продължено разкопаването на сектори DE 7 – DE 10 във входната зала на пещерата. Тук проучихме нива на обитаване IVa, IVb и V горна част, в пластове 4 и 5a от късния палеолит, отнасящи се към средните фази на култура Козарника (26 000 – 25 000 г. пр. н. време) (Guadelli, Sirakov 2014).

Потвърдиха се предположенията за по-ранен етап в разкритата миналата година манифактура на украшения – мъниста за колиета, гривни, брошки, апликации към облеклото (Сираков и др. 2014). Както в по-късните фази на култура Козарника (25 000 – 19 000 г. пр. н. време) са използвани предимно фосилни (сарматски) еврихалинни, но и сладководни, при това съвременни (плейстоценски, а някои срещани и до днес) охлюви, по-рядко миди. В по-ранния етап се наблюдава известна промяна във видовия и родовия им състав (обр. 1 *1-39*), а и количествено намаление. Каменните ансамбли от средните фази на култура Козарника се характеризират с количествено увеличение и по-голямо разнообразие на пластинковите ядра и методите на дебитаж. Изглежда това е свързано, поне отчасти, с промяна в пространствената организация на обиталището – разкопаваната площ обхваща район наситен с места за обработка на кремък. Получените пластинки са преработвани във връхчета за стрели, елементи за съставни сечива и оръжия (обр. 1 *40-44*).

Заедно с това имаме две нови открития, които са с не по-малко значение. Първото е фрагмент от палеолитна „Венера” скулптирана върху част от дълга кост на едро тревопасно, вероятно бизон (обр. 2). Това е първата антропоморфна, при това пластична изява от палеолита по нашите земи – район, който с Балканите и донякъде цяла Югоизточна Европа се приема за доста беден в това отношение. Фигурката е фрагментирана преди завършването ѝ, което подсказва по-голяма вероятност за местен ваятел отколкото внос. Подчертаната стеатопигия е с тенденция към закръглени форми, сравними с доста от известните Венери в Евразия. Макар че липсващата част затруднява и детайлните и цялостните сравнения, предварителните данни предполагат характерни локални белези. Въпреки че не бе открита директно *in situ*, а при повторен контрол на пресяти седименти, фигурката може да бъде отнесена доста вероятно към периода 26 000 – 25 000 г. пр. н. време, тъй като пресяваните пластове през сезона са само от този стратиграфско-хронологически диапазон. Разбира се, не се пренебрегват опитите за директно датиране.

Другото откритие е в областта на антропологията: при повторен анализ на фрагментиран костен материал от фаунистичните ансамбли, от фрагменти в лошо състояние се възстанови значително една лъчева кост, която бе безспорно определена като принадлежаща на неандерталско дете на възраст под 1 год. (обр. 3 *2*) Това е първият безспорен фосил от неандерталец в България, добавящ се към само четири подобни кости на такива неадерталски деца известни досега (Maureille 2002). Произхожда от сигурно разпознат контекст – горната част на пласт 10b, при контакта с пласт 10a-fm, от

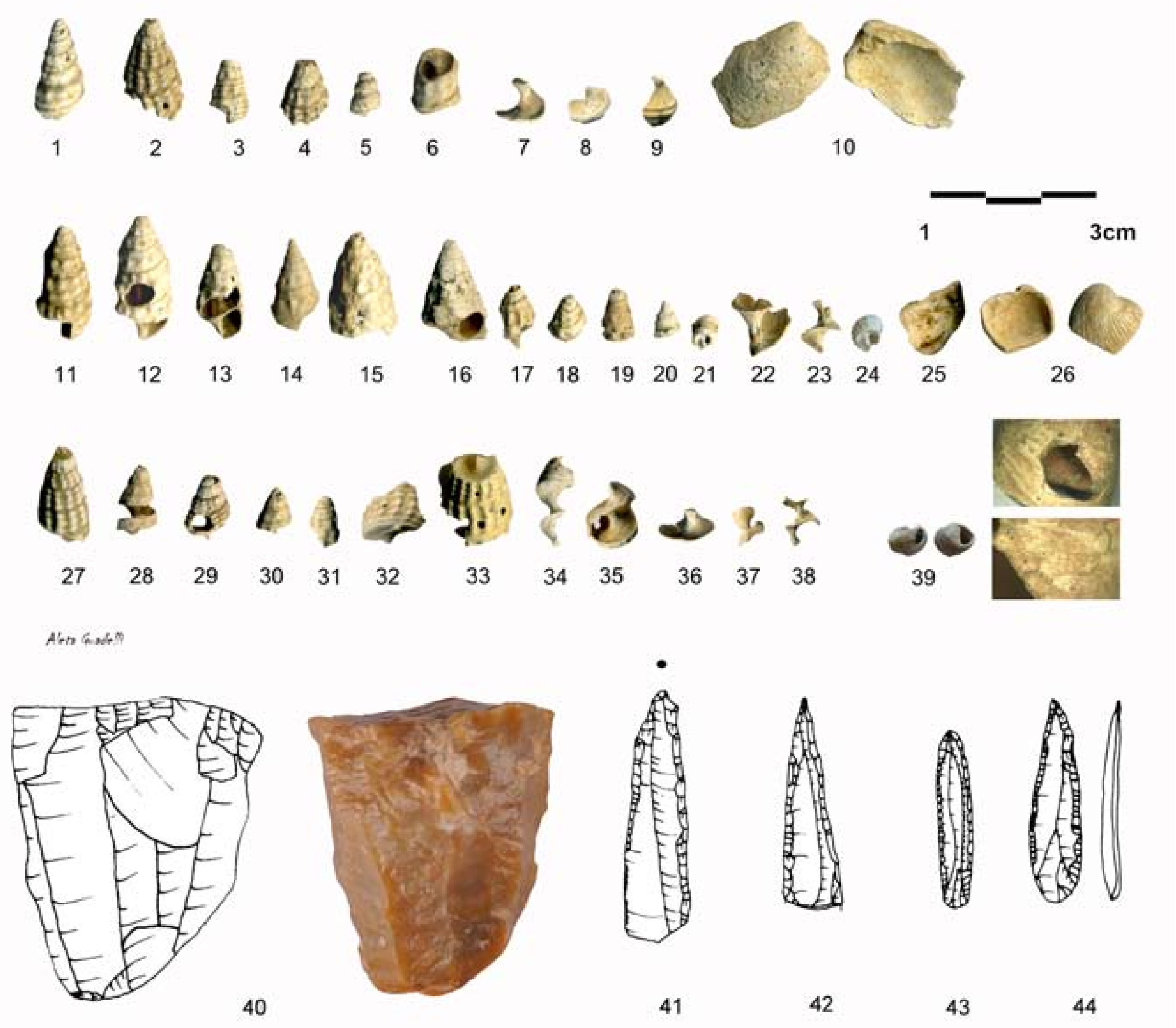

Обр. 1. Козарника, Белоградчишко. Черупки от мекотели преработвани и използвани като елементи за лични украшения: 1-9, 11-25, 27-39 – Gastropoda (Potamides, Hydrobia, Cerithium, Granulolabium, Duplicata, Theodoxus); 10, 26 – Bivalvia (Obsoletiforma, Venerupis). Кремъчно ядро за пластинки – 40, преработвани във връхчета за стрели, елементи за съставни сечива – 41-44. Късен палеолит, средни фази на култура Козарника (26 000 – 25 000 г. BP) (1-39: сн. А. Гуадели; 40: сн. и рис. И. Димитрова; 41-44: рис. С. Танева).

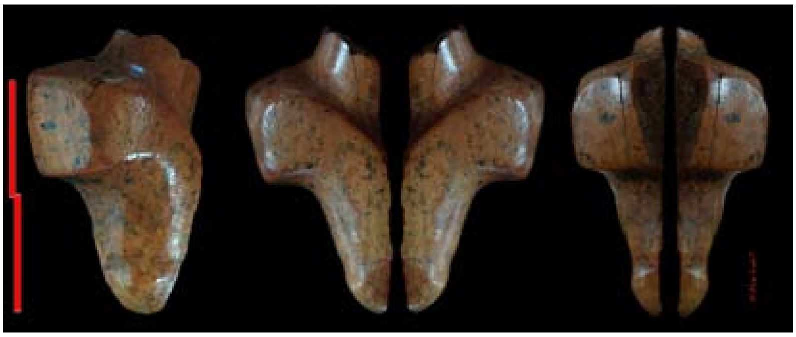

Обр. 2. Козарника, Белоградчишко. Фрагмент от къснопалеолитна „Венера” скулптирана от кост – вляво (в средата и вдясно – варианти на огледална възстановка на липсващата част). Късен палеолит, вероятно средни фази на култура Козарника (26 000 – 25 000 г. BP?) (сн. А. Гуадели).

средния палеолит в Козарника, отнасящ се към прехода среден-късен плейстоцен (140 000 – 130 000 г. пр. н. време). Това бе повод да се предприемат проверки на потенциално обещаващи такива останки, подобни и по-късни седименти чрез малки сондажи, почистване на разрези, щателно пресяване на насип от иманярски изкоп. Те дадоха серия от още почти 20 останки – различни скелетни елементи, включително зъби (обр. 3). В по-голямата си част те са трудно определяеми таксономично засега, но вероятно доста се отнасят и към популации на модер-

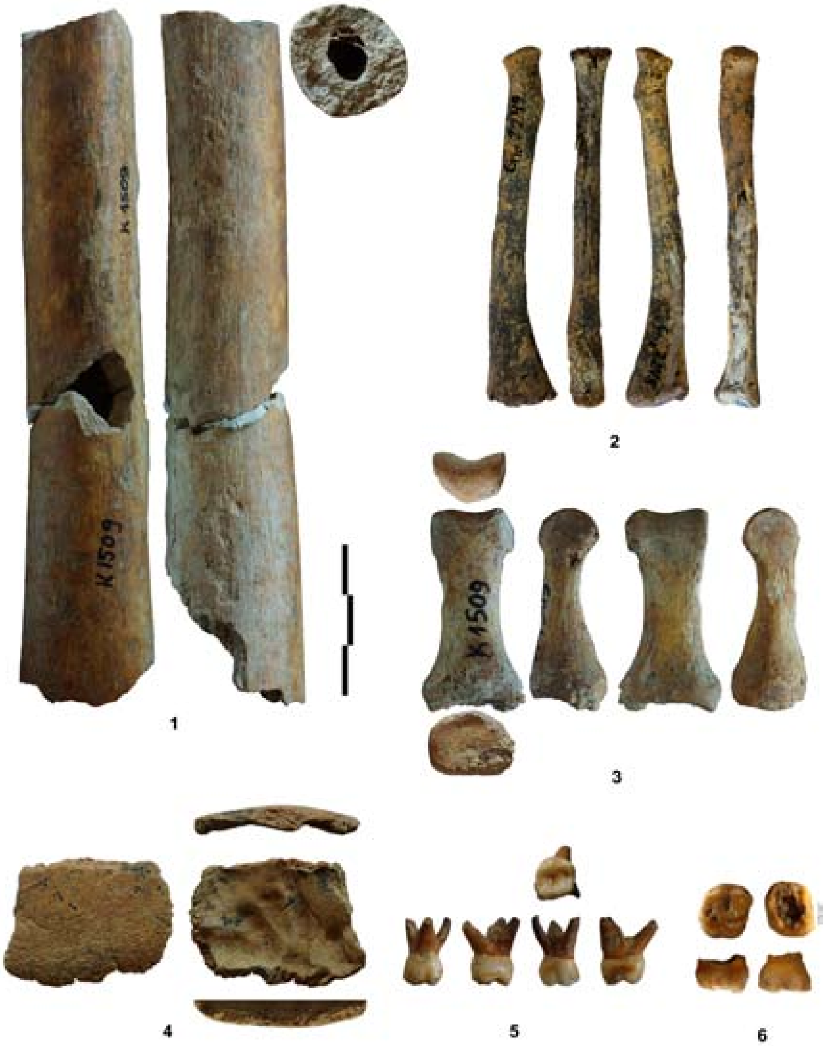

Обр. 3. Козарника, Белоградчишко. Човешки костни останки от палеолитни популации на неандерталци и анатомически модерни хора. Възрастни индивиди: 1 – Лява фемурална диафиза; 3 – Първа лява фаланга; 4 – Фрагмент париетална кост; 6 – Постоянен горен десен кътник. Деца: 2 – Лява лъчева кост на дете под 1 год., Homo neandertalensis; 5 – Втори млечен кътник, горен десен, 6-8 год. Среден – късен палеолит (140/130 000 – 40/25 000 г. BP?) (сн. А. Гуадели).

ния човек. Така незначителната досега колекция от фосилни останки на палеолитни хора у нас се увеличи неколкократно и би могла да има съществено значение в дебата за появата и еволюцията на анатомически модерния човек на Балканите, отношенията му с неандерталците и участието им в генома на съвременните европейци.

Литература

Сираков и др. 2014: Н. Сираков, Ж.-Л. Гуадели, С. Сиракова, Ф. Фернандез, С. Танева, В. Митева, А. Гуадели, И. Крумов, И. Димитрова, Р. Спасов, П. Пушева, П. Николов, З. Хубенов, Ж. Янакиева. Теренни проучвания на обект Козарника: къснопалеолитни обиталища в Белоградчишкия карст. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 23-25.

Guadelli, Sirakov 2014: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.) Projet de recherche conjoint: „Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans", Rapport annuel 2014 soumis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 141 p. (*непубликуван отчет*)

Maureille 2002: B. Maureille. La redécouverte du nouveau-né néandertalien, Le Moustier 2. – Paléo, 2002, 14, 221-238.

№ 2. ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНИЯ ПАЛЕОЛИТ В ПЕЩЕРА РЕДАКА II, БЕЛОГРАДЧИШКО

Алета Гуадели, Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков, Ивайло Крумов, Кръстан Митов

За седма година продължихме проучванията в пещерата през месец юли 2014 г. Те се осъществяват по програма „Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на европейската култура" с финансиране по договор от Министерство на външните работи на Република Франция и инвентар от „Landjoff" ООД, на които екипът ни изразява своята признателност.

Изследователският екип в Редака II през 2014 г. бе в състав: Алета Гуадели (ръководител), Ивайло Крумов (зам.-ръководител), Кръстан Митов, Жан-Люк Гуадели и Николай Сираков. Участие взеха и Елиз Капамаджиян и Мариана Димитрова.

Проучванията се проведоха в периода 13.07-02.08.2014 г. Поради непрестанните дъждове и наводнения, реалните работни дни през 2014 г. бяха само осем. През останалото време нямаше необходимите условия за работа. И тази година имаше срутване на един от профилите в кв. Е5/6, съдейки по следите от инструменти, вероятно е вследствие на иманярска дейност. Находки в пресятите седименти липсваха.

Продължихме да проучваме къснопалеолитните отложения в пласт 4 св. беж. б в DE/5-6 където оставаха около 0,15 м до среднопалеолитния пласт 5. В механичен пласт 1,60-1,75 м не регистрирахме следи от огнища или структури, находките бяха малко и предимно кости. На дълбочина 1,58-1,61 м в контекста на пласт 4 св. беж. б открихме два артефакта със среднопалеолитен облик. Тяхното наличие потвърждава съмненията ни, че в долната част на пласт 4 св. беж. б има находки със средно и къснопалеолитен характер. Това свидетелства за относително кратко време между двете посещения на пещерата и липсата на седиментация. Вероятно за период от няколко месеца до няколко години, защото един от среднопалеолитните кремъци е патиниран и очевидно е стоял известно време на повърхността. Това се потвърждава и от едно среднопалеолитно ядро от предходна година от сектор 2, което беше патинирано и преизползвано през късния палеолит, а също така и от няколко пластини с патина и единствения мустиерски връх, който също беше патиниран.

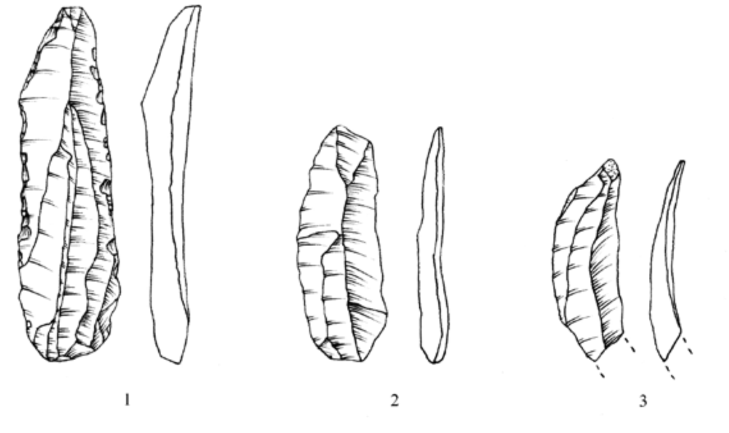

Обр. 1. Редака II. Кремъчни ансамбли, среден и късен палеолит: пластове 4 г. част (1 – пластина; 2, 3 – пластинки) и 4 св. беж. b (4, 5 – ядра с левалуазки облик) (рис. И. Крумов).

Кремъчните артефакти са изключително малобройни през този сезон, но това се дължи на проучванията на ограничена площ. Артефактите от къснопалеолитната секвенция са пластини и пластинки, а от среднопалеолитната – две ядра с левалуазки облик (обр. 1).

Тази година бяха описани всички 257 костни останки, като те са отнасят към макрофауната (обр. 2). Представена е предимно от тревопасни като най-многобройни са останките от говеда (*Bovinae*) и елени (*Cervidae*). Както и миналата година (Гуадели и др. 2014) и този сезон имаме изолирани останки (фрагмент от предкътник) от северен елен (*Rangifer*

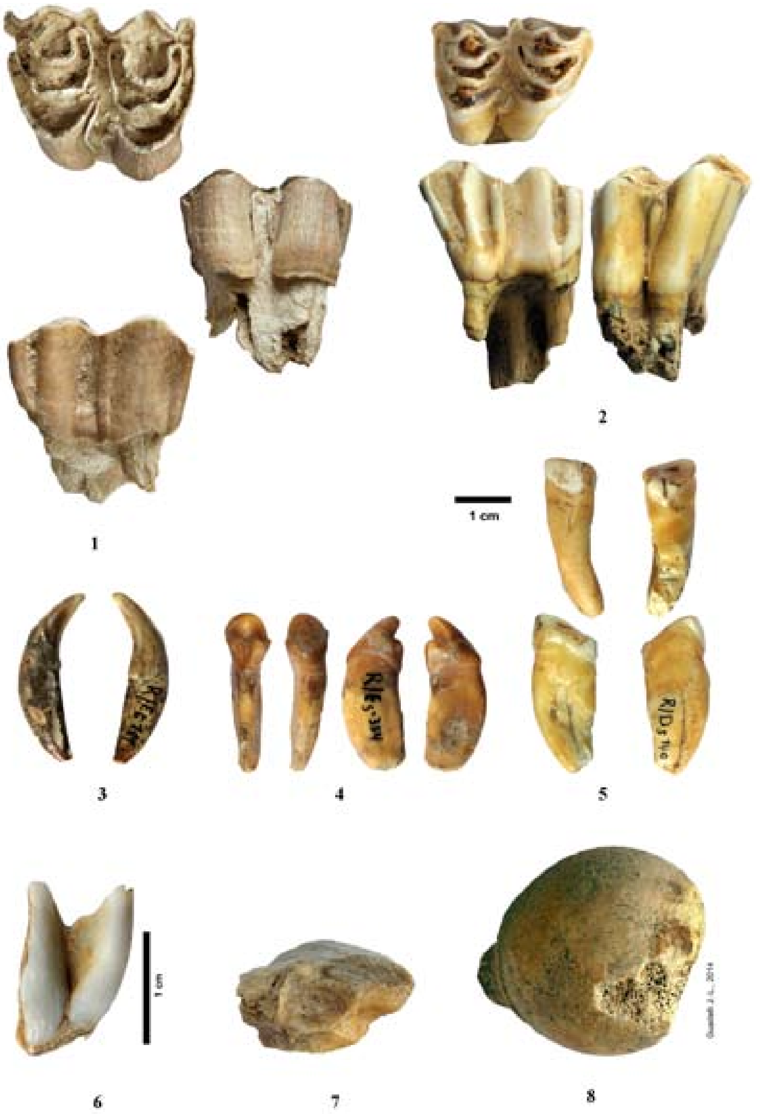

Обр. 2. Редака II. Костни ансамбли: 1, 2 –зъби от говедо Bovinae; 3 – канин от лисица Vulpes vulpes; 3 – горен предкътник, вероятно от северен елен Rangifer tarendus; 4 – резец от хиена Crocuta crocuta spelea; 5 – резец от мечка Ursus speleus; 7 – темпорална кост от елен Cervus elaphus със следи от храносмилателни процеси; 8 – фемур от елен Cervus elaphus (сн. Ж.-Л. Гуадели).

tarandus). Този таксон е рядко явление в България и отразява наличието на перигляциални условия на север от Дунав.

Наложително е директно датиране на останките от северен елен, защото вероятно той е биохронологичен индикатор в България. При хищниците отново изненадващо преобладават останките от хиена (*Crocuta crocuta spelaea*), а с по един екземпляр са представени лисица (*Vulpes vulpes)* и мечка *(Ursus spelaeus)*.

От тафономична гледна точка значителен процент (28,40%) от фрагментите са със следи свързани с дейността на хиените (*Crocuta crocuta spelaea*) и само 1,95% от следите са с антропичен произход.

Резултатите от проучванията през 2014 г. затвърдиха теорията, че това е едно от редките находища от късния палеолит, свидетелстващо за посещения на една и съща пещера от човешки ловни групи и хиени през сравнително къси интервали от време в периода 39/36-25 хил. г. пр. н. време и ни дадоха аргументи за разпознаването на отделни зони на обитаване от хиените и хората. Благодарение на проучванията през 2014 г. изяснихме до голяма степен контекста на началото на късния палеолит.

Литература

Гуадели и др. 2014: А. Гуадели, Ж.-Л. Гуадели, Н. Сираков, И. Крумов, К. Митов. Проучвания на палеолита в пещера Редака II, Белоградчишко. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 26-29.

№ 3. ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРАТА МИШИН КАМЪК – СЕЗОН 2

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Ивайло Крумов, Николай Спасов,
Латинка Христова, Камий Дожар

Археологически контекст

През 2014 г. продължи проучването в пещерата Мишин Камик, организирано от НАИМ-БАН и НПМ-БАН, и осъществено с финансова помощ от ОББ, предоставена на НПМ-БАН. Разкопките бяха съсредоточени в сондаж 1, където през 2013 г. С. Иванова разкри уникална структура от 5 черепа на пещерни мечки отнесени към вида малка степна пещерна мечка (*Ursus* gr. *savini*) (Иванова и др. 2014). Това своеобразно селектиране и подреждане на черепи беше интерпретирано от членовете на екипа като съзнателна човешка намеса и акт, но се нуждаеше от допълнителни контекстуални данни и аргументи в подкрепа на тази теза. Това беше и основният мотив за разширяване на сондаж 1 в посока ЮЗ като експлорацията обхвана кв. E-G 37 и частично – 38. Проучваните плейстоценски наслаги в пещерата са покрити с дебела серия калцитни кори (0,20-0,28 м), които надеждно ги предпазват от съвременни деструктивни процеси. Разкопките разкриха секвенция от 4 литостратиграфски единици, от които трите пласта под корите се състоят от компактна и мазна глинеста фракция с частични примеси на дребни чакъли, по-едри варовикови късове (част от които изветрели) и манганови провлаци и петна.

В процеса на експлорация преминахме през пласт 2, съдържащ компрометиращи биотурбационни дупки и единични фосили. Следващите пластове 3 и 4 (особено последният) се оказаха богати на фосилизирани фаунистични останки, които в преобладаващата си част бяха споени в „конгломератна маса" с варовикови късове и седимент.

Разкопките се оказаха благодатни за проучване на фауната в пещерата, но не предоставиха никакви археологически артефакти *(sensu stricto*). Взетите проби за анализ на останки от дребни бозайници показаха отсъствие на такива (small mammals).

Палеонтология и тафономия[1]

Разкопките на новия сектор на сондаж 1 попълниха събраните през 2013 г. материали с още 410 бр. кости и костни фрагменти (основно от пещерни мечки) от различни части на скелета, от същото ниво и на около 1 до 1,50 м от откритата през 2013 г. „структура" от 5 мечи черепа). Между тях има редица фрагменти от долни челюсти, някои от които добре запазени. Те дават нова информация за мечата популация от пещерата.

- *Фауната.* Освен кости от пещерна мечка (вж. по-долу), бяха открити отделни кости и зъби от канид с размера на червен вълк (cf. *Cuon sp.*), горен предкътник от лисица (*Vulpes vulpes*). Бе извадена другата част от открития през 2013 г. пещерен лъв, чиито размери са много едри и достигат ниските стойности на средноплейстоценския пещерен лъв *Panthera* aff. *fossilis* (Sotnikova, Foronova 2014) *(*обр. 1 *1*). Беше открита и метатарзална кост от благороден елен (*Cervus elaphus*).

- *Пещерната мечка.* Макар и сходни по размер с малката пещерна мечка (U. gr. *savini-rossicus*), намерените мандибули показват два морфотипа по отношение на хоризонталното рамо и на ставния кондил. Предстои да се изяснява дали става дума за два различни вида пещерни мечки или за индивидуални (гл. полови и възрастови разлики). Направеното сравнение с намерените през 2013 г. показва, че мандибулите като цяло са със сходен размер на намерените тогава черепи. За нито една от намерените сега мандибули не бе доказано, че принадлежи към някой от откритите през 2013 г. черепи. Всички намерени през тази година мандибули принадлежат на възрастни индивиди, докато черепите, открити през 2013 г., принадлежат на стари индивиди (VIII и IX стадий по Stiner 1998). Сред мандибулите от 2014 г. има 4 на възрастни индивиди (V до VII) и три на стари индивиди (VIII и IX). Трябва, във връзка с това да се отбележи, че някои от мандибулите са силно фрагментирани и все пак трудно могат да бъдат директно сравнени с особеностите на намерените черепи. Според мандибулите, намерените изолирани зъби и преобладаващите кости (раменните) останките са от минимум 6 адултни индивида и два ювенилни.

Сравнението на дългите кости (раменна кост, улна, радиус, бедрена кост и тибия) с такива от пещерни мечки от различни находища показа, че костите от Мишин камък са много сходни с групата *U. savini–rossicus*, някои от тях достигат размера на дребните женски индивиди от *U. spelaeus* и на *U. deningeri*. Това не означава, че принадлежат на различни видове заради възможния значителен размах на индивидуалните вариации и най-вероятно са от установения по черепите вид от групата *U. savini–rossicus* (т.е. Ursus gr. *savini*) известен от средния плейстоцен и възможно доживял с някои популации до късния.

---

[1] Анализът на фаунистичните останки е извършен от проф. Николай Спасов и д-р Латинка Христова от НПМ–БАН. Тафономичният анализ е дело на д-р Камий Дожар (Институт по палеонтология на човека, Париж), Н. Спасов и Л. Христова.

- *Тафономичен анализ.* Предвид индивидуалната възраст, може да се предположи, че повечето мечки са загинали по време на зимния си сън. Над 50% от костите, открити през 2013 г. носят следи от нагризване от хищници, най-вероятно от пещерен лъв и/или хиени (не е изключено някои от костите да са гризани и от други мечки). Такива следи има и по черепите. По някои от костите от 2014 г. личат ясни следи от нагризване от дребни гризачи и средно големи хищници (*Cuon*?). Няколко кости със следи, наподобяващи човешка намеса (т. нар. cut marks), бяха отделени и подложени на микроскопска обсервация (обр. 1 *2*). Те ще бъдат допълнително проучени. Върху някои кости има следи от присъствие/въздействие на вода, но не и от течение/воден транспорт. По-големите кости са подредени напречно на дължината на пещерния коридор, а някои от дребните са по дължината му, което подсказва, че ако е имало в определени периоди слабо водно течение, то е било почти успоредно на сегашния основен пещерен коридор.

Наблюдения и изводи

Досегашният тафономичен анализ не показва трайно човешко присъствие в пещерата. От това, не следва, че черепите не са били обект на съзнателен човешки акт – т.е. селектирани и подредени. Интересна особеност на сбора от кости от 2014 г. е липсата на останки от черепи на пещерни мечки. Тази особеност потвърждава предположението, че въпросните черепи са били умишлено подбрани и извадени от натрупаните скелетни останки (разкрити през настоящата година), и подредени в съседство. Известно е, че долните челюсти и черепите се придвижват най-трудно от водни течения и др. естествени сили и обикновено остават *in situ*. От това следва, че дори и в някакъв период да е имало придвижване на вода от вътрешността на пещерата, разположението на черепите спрямо останалата маса кости прави нелогично и неприемливо допускането за тяхното придвижване и позициониране от течаща вода.

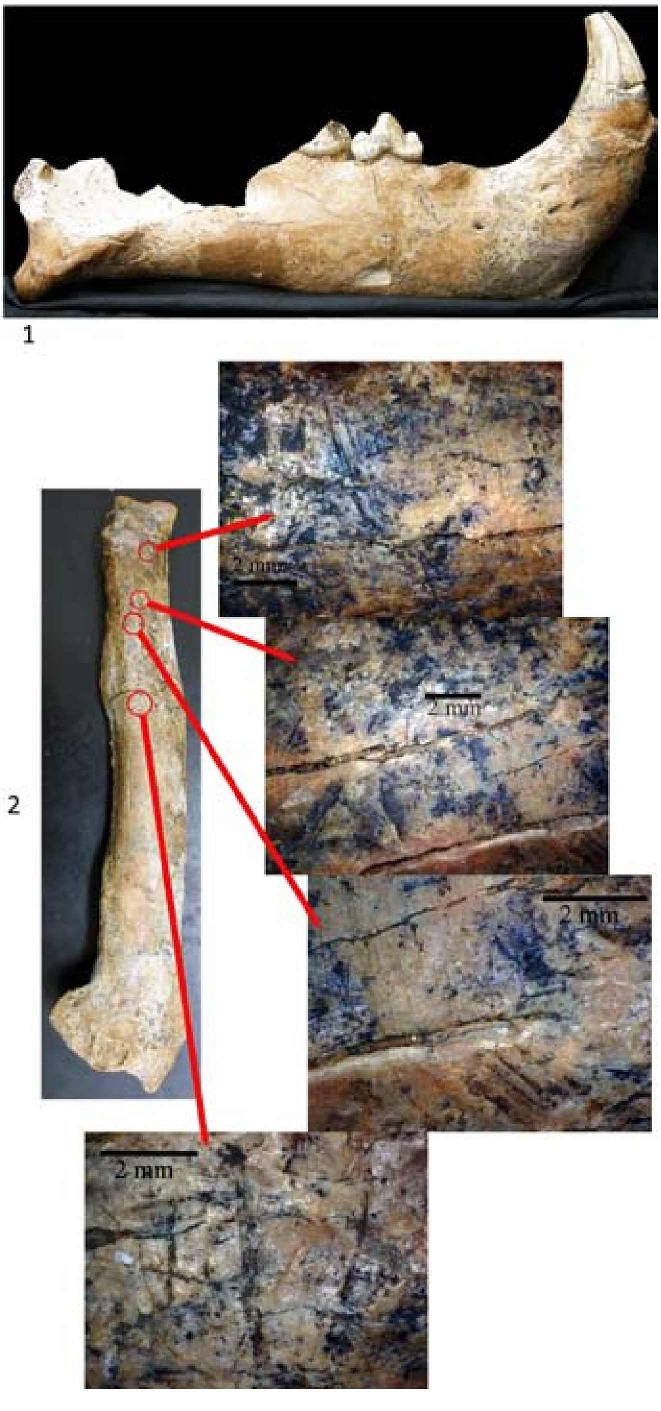

Обр. 1. Мишин камък, Чипровско. 1 – мандибула на Panthera aff. fossilis – древен пещерен лъв (P_3-M_1 ~ 80 mm; H mand под P_3 52 mm); 2 – радиус на Ursus sp. (пещерна мечка) със следи с неизяснен произход (tooth marks, trampling marks, cut marks). Снимки – Л. Христова и М. Гюрова.

Литература

Иванова и др. 2014: С. Иванова, И. Крумов, Н. Спасов, Л. Христова, Ж. Македонска, М. Гюрова, Д. Страйт. Разкопки в пещерата Мишин Камик, Чипровско. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 31-34.

Sotnikova, Foronova 2014: M. Sotnikova, I. Foronova. First Asian record of *Panthera* (*Leo*) *fossilis* (Mammalia, Carnivora, Felidae) in the Early Pleistocene of Western Siberia, Russia. – Integrative Zoology 9, 517-530.

№ 4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА–СМЪРДЕШ, С. ДЖУЛЮНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Недко Еленски

Археологическите проучвания на раннонеолитното селище Джулюница–Смърдеш се проведоха от 24.09.2014 г. до 30.11.2014 г. и се реализираха по проект финансиран от Министерството на културата. В проучванията участваха Ив. Суванджиев, Т. Дяков, Р. Спасов, Др. Драганов, Н. Неделчев, Ст. Михайлов, Б. Павлова, Хр. Павкова, К. Колева и Н. Бонева. Проучваната площ е общо 245 кв. м в централния сектор и попада в квадрати 3296, 3297, 3401, 3402, 3504, 3505, 3506, 3507, 3609, 3610, 3611 и 3612. През този сезон се регистрираха структури от пет различни епохи: ранно средновековие (IX–X в.), къснажелязна епоха (V–IV в. пр. Хр.), раннoжелязна епоха (XI–IX в. пр. Хр.), началото на късен неолит, финал на ранен неолит (5700 г. пр. Хр.). Достигнатата дълбочина е 0,75 м. В кв. 3505, кв. 3504 и кв. 3610 се разкриват две вкопани структури от ранното средновековие IX–X в. Структура 69 представлява част от вкопано жилище (обр. 1). Проучена е северната 1/3 от жилището с размери: дължина 4 м, ширина 1,20 м и дълбочина 0,30 м. В североизточния ъгъл се разкрива полузапазена каменна пещ, чиято камера е запълнена с пепел. Основата е отухлена. Изградена е от големи ломени камъни. Размери на пещта: дължина 1,10 м (Ю–С) и ширина 1,50 м (И–З); размери на камерата: дължина 0,40 м (С–Ю) и ширина 0,65/1,50 м (И–З). Пред камерата е запазена подова замазка. Жилището е имало вероятно квадратна форма със заоблени ъгли. По северната страна се разкриват три дупки от колове. Второто вкопано жилище – структура 73, отстои на 5,80 м на юг от първото жилище. То има кръгла форма. От него е проучена южната половина с размери: дължина 3,80 м, ширина 2,10 м и дълбочина 0,45 м. Като разсип е запазена част от каменната пещ, която заема почти централната част от жилището. До нея има изкопана квадратна ямичка, запълнена с пепел и въглени, която е ползвана за огнище. Размери: дължина на страната – 0,60 м и дълбочина 0,15 м. В жилищата се разкриват фрагменти от керамични съдове и цели съдове. От същия период са проучени и две ями, в които не се разкриват никакви особености и специфики. Структура 66 с размери: $d_{о}$ – 1,34 м, $d_{д}$ – 0,70 м и дълбочина 1 м и структура 59 с размери: $d_{о}$ – 1,25 м, $d_{д}$ – 1,10 м, 70 м и дълбочина 0,20 м. На същото ниво, от което започват средновековните структури, се разкриват и структурите от следващите регистрирани епохи. От къснажелязната епоха се проучиха 14 структури. Характерното за повечето ями и надземни структури е, че са свързани с депонирането на горели мазилки, части от горели глинобитни съоръжения, фрагменти от основа на пещ и глинобитни „съдове“. Ямите според характера на запълването формират три групи. Първите са тези, в които почти няма никакъв материал (структури 60А, 67 и 70), вторите са тези, в които се разкриват части от 3-5 съда и няколко животински кости (структури 72, 71 и 68) и третата група са ями запълнени с деструкции от горяло жилище, фрагменти от глинобитни съоръжения и съдове. В тях се разкриват и единични керамични фрагменти, хромели (74, 75, 76). Интерес от тази група предизвиква структура 75. Първоначално тя започва като надземна структура и след това се развива в две ями. От

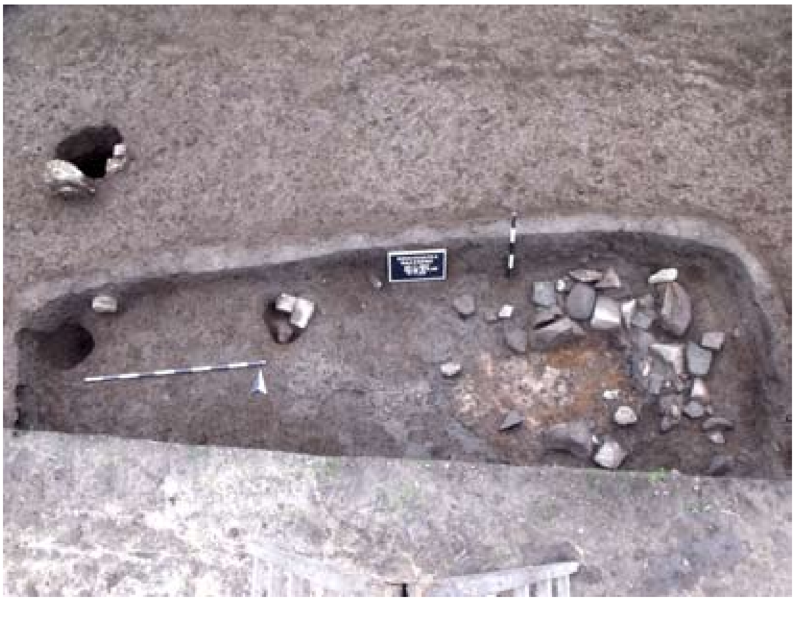

Обр. 1. Джулюница-Смърдеш. Вкопано жилище с каменна печка от IX-X в. (стр. 69 в кв. 3610).

Обр. 2. Джулюница–Смърдеш. Депозит в яма от ранножелязната епоха XI-X в. пр. Хр. (стр. 60 в кв. 3507).

нея произхождат две керамични ампули, части от керамични съдове и хромел. Останалите структури (61, 62, 64, 65, 79) представляват депонировки от горели деструкции от съоръжения, глинобитни съдове и стени от къщи. Най-добре изявена в тази посока е структура 64. В нея се разкрива и правоъгълен глинобитен „съд" – 0,50/0,50/0,15 м, части от подвижно огнище и горяла стена. В кв. 3611 се разкрива гроб. Гробната яма има овална форма с ориентация ЮИ/СЗ. Размери: дължина 2,60 м, ширина 2,20 м и дълбочина 0,35 м (77,23-76,88 м). Скелетът се разкрива в позиция хокер. Ориентиран е по оста на главата и гръбнака ЮИ/СЗ. Лицето гледа на североизток. Лежи по очи върху лявата страна, като лявата ръка е свита под корема, сключвайки прав ъгъл. Дясната ръка също е свита под прав ъгъл и лежи пред тялото. Краката са силно свити и прибрани към таза. Ходилата са разположени под таза. Свитите крака сключват остър ъгъл спрямо основната хоризонтална ос, която се определя от позицията на таза 45°. Дясното ходило е успоредно на лявото и от него липсват отделни кости. Подбедрицата и бедрената кост на десния крак липсват. Костите са извадени вероятно постмортем. Повечето от фалангите на дясната ръка липсват. На погребания е принадлежал накит от мъниста. В централната си част е имал керамична висулка между каменни мъниста (жълт пясъчник – 4 бр, медно мънисто и мънисто от бяла скала). Освен накита се разкриват още 21 медни апликации с размери под 0,005 м. Те се разкриват около шията, лявата ключица и рамо, върху гърба, в долната част на ребрата. Вероятно са апликирали текстилна или кожена връвчица, на която са нанизани мънистата. Според намерените под скелета керамични фрагменти той трябва да се отнесе към V–IV в. пр. Хр.

В кв. 3507 се проучи яма (структура 60) от ранножелязната епоха с размери: диаметър 1,20 м, диаметър 1,70 м и дълбочина 1,70 м. В началото на запълването, почти в централната част, се разкрива пепелно петно с голяма концентрация от разпрашени мазилки. До дъното, на отделни места от ямата, се разкриват малки концентрации от керамични фрагменти и единични мазилки. На дъното се разкрива депозит на част от керамична урна и части от още два съда, пет големи камъка, две овъглени дъски или греди и на фрагменти от непечена глина, като някои от едната си страна имат много тънка опечена коричка (обр. 2). Ямата е от ранножелязната епоха. От този период се разкрива и депонирана част от голям керамичен съд в близост до ямата (структура 79).

В квадрати 3506, 3507, 3611 и 3612 се разкри структура 80, която представлява плътна концентрация от горели деструкции (обр. 3). Те са силно горели и много натрошени. Размерът на площта, която заемат мазилките е с дължина 8 м (С–Ю) и ширина 7 м (И–З). Може да се каже, че ориентацията е ЮЗ–СИ. Хомогенността ѝ е нарушена от ями и от престоя на рушевините на открито. Върху тях се разкриват два сравнително добре запазени съда от халколита и желязната епоха. Там където е най-голяма концентрацията се вижда, че те са паднали на място, като големият фрагмент се е раздробил на по-малки. В северната част на кв. 3506 се разкрива концентрация от горели обрушени и заоблени мазилки. Те заемат цялата северна дължина на квадрата. Сред тях се разкриват животински кости – ребра, част от рог и част от челюст на тур, както и други кости. Сред мазилките се разкриват и камъни и каменни сечива. На северната периферия от структурата се разкрива редица от камъни със средна големина: 0,20 м на разстояние един от друг 1-1,60 м. Също така в тази част, на самата граница, има запазен ред от масивни горели мазилки. Там, където се събират всички ъгли на четирите квадрата, има голяма концентрация на фрагменти от основа на пещ, като колчето е забито в такива, които са на място. По всяка вероятност тук е имало пещ. Структурата е от началото на късния неолит и много добре се съотнася с периода Караново II-III.

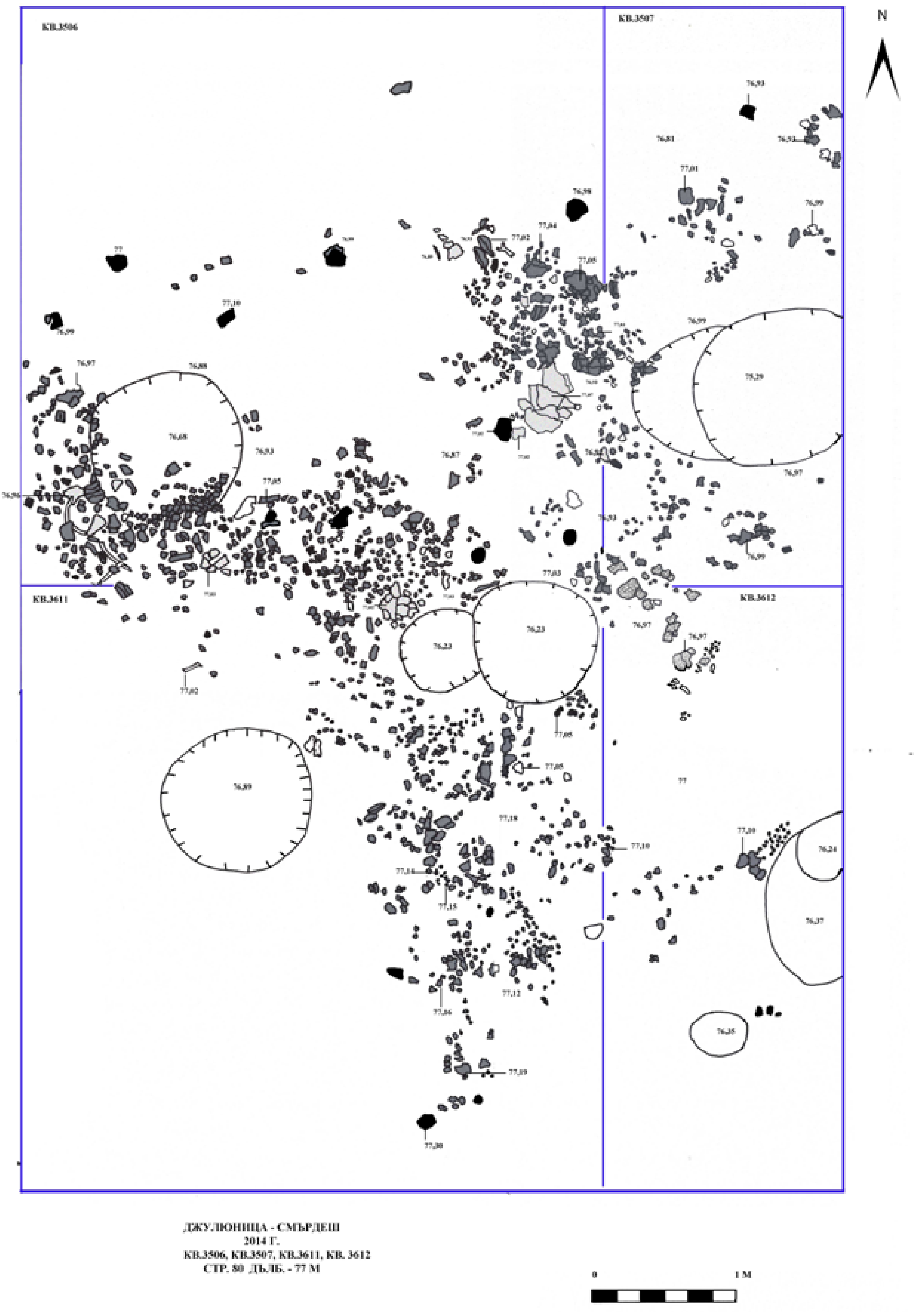
КВ.3506
КВ.3507
КВ.3611
КВ.3612
N
76,93
76,81
77,01
76,99
76,98
77,02
77,04
77,05
77
77,10
76,97
76,88
76,68
76,96
76,87
75,29
77,03
76,23
76,89
77,18
77,09
76,24
76,37
76,35
77,14
77,15
77,12
77,06
77,19
77,30
ДЖУЛЮНИЦА - СМЪРДЕШ
2014 Г.
КВ.3506, КВ.3507, КВ.3611, КВ. 3612
СТР. 80 ДЪЛБ. - 77 М
0
1 М

Обр. 3. Джулюница–Смърдеш. Деструкции от горяло жилище от началото на късния неолит (структура 80).

№ 5. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА

Георги Ганецовски

Проучванията на раннонеолитното селище в Оходен–Валога се реализират за тринадесета поредна година. Средствата са осигурени от Община Враца, от Областна управа Враца и от Целева програма за опазване на културното наследство на Министерство на културата. Екипът е в състав: Георги Ганецовски – ръководител на експедицията, д-р Вивиана Митева – заместник-ръководител, д-р Радка Златева, студентите Кръстан Митов, Михаил Николов и Кати Банева. В разкопките са ангажирани 15 безработни от село Оходен.

Проучванията през 2014 г. се характеризират с изключително сложни климатични условия, които продължиха през целия изследователски период до късната есен и подложиха научния екип на сериозно предизвикателство. Основна причина са огромното количество валежи, редуващи се с малки прекъсвания, в които се опитвахме да работим на терен.

През изминалия археологически сезон е проучвана площ от 200 кв. м в сектори „Север“ и „Изток“. В някои участъци културните пластове са изчерпани, а структурите напълно проучени (структури 12 и 12а), но в други, където теренната ситуация е по-трудна и допълнително усложнена от валежите (като структура 9), проучването в дълбочина и в хоризонтален план временно е спряно и ще продължи през следващите археологически сезони. Получени са следните резултати:

През 2014 г. с демонтирането на контролните профили в участъка на сектор „Юг“ окончателно са разчистени структура 6 и проученият участък на големия ров източно от нея (Ганецовски 2014). Запазените останки на структура 6 представляват подова трамбовка от жълтеникава глинена замазка дебела до 0,40 м и леглата на 14 вертикални носещи кола. На няколко места платформата се е срутила под напора на собствената си тежест. Тук се забелязват хоризонтални ниши, наречени от нас „джобове“. Установи се, че тези хоризонтални ниши пресичат вертикалните дупки от колове. Изглежда, че това са негативите от леглата, съответно надлъжни и напречни, на хоризонталните греди, носещи глинената платформа на структурата, разпределени върху цялата ѝ площ.

През 2014 г. са проучени две нови структури с поредни номера 12 и 12а, разположени в границите на четири квадрата от план-квадратната мрежа (обр. 1). При първоначалното им локализиране на горното ниво на запълване се очерта тъмнокафяв седимент, наситен с археологически материали на една структура с характеристики според керамиката към етап Оходен II. След достигане ниво на вкопаване се оформиха негативите на две вкопани структури с известно застъпване между тях (обр. 2). И двете структури имат останки от отоплителни съоръжения с опалени мазилки и концентрации на въглени. Западната структура съдържа преобладаващ керамичен материал от етап Оходен II, докато източната в дълбочина съдържа по-голямо количество керамични фрагменти, характерни за по-ранния етап Оходен I. Ранната структура 12а е частично застъпена в източната си част от по-късната структура 12. Това обстоятелство, както и констатираните заливания, обяснява разбъркания керамичен материал от двата периода в обекта, разположен в горните пластове.

Във вкопаната част на по-късната структура 12 са установени останките на две отоплителни съоръжения, маркиращи два етапа на нейното преустройство.

Структура 12а е разположена източно от структура 12, която частично я прерязва и има обща площ на стъпаловидно вкопаване от около 24 кв. м. Преобладаващата част от счупената на място керамика е характерна за по-ранния етап Охо-

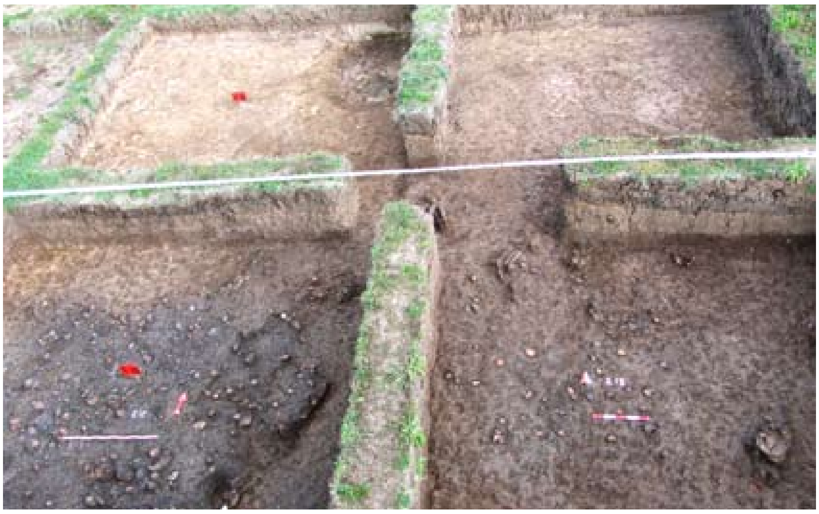

Обр. 1. Оходен, Валога. Структура 12/12а, ниво на запълване и гроб 6, общ поглед от юг.

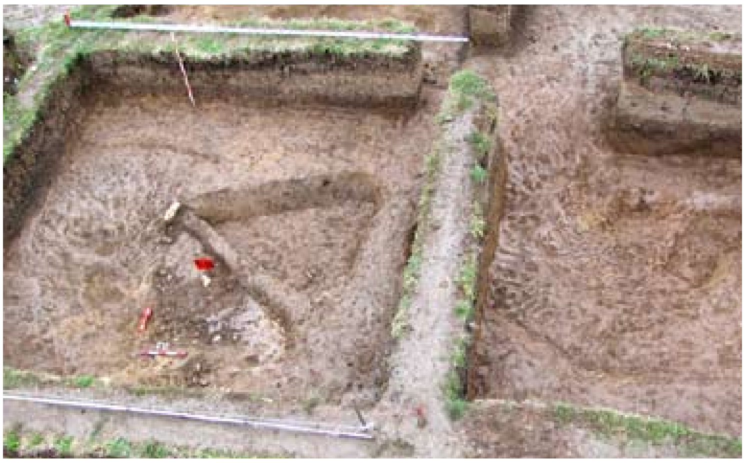

Обр. 2. Оходен, Валога. Структура 12/12а, ниво на вкопаване, общ поглед от юг.

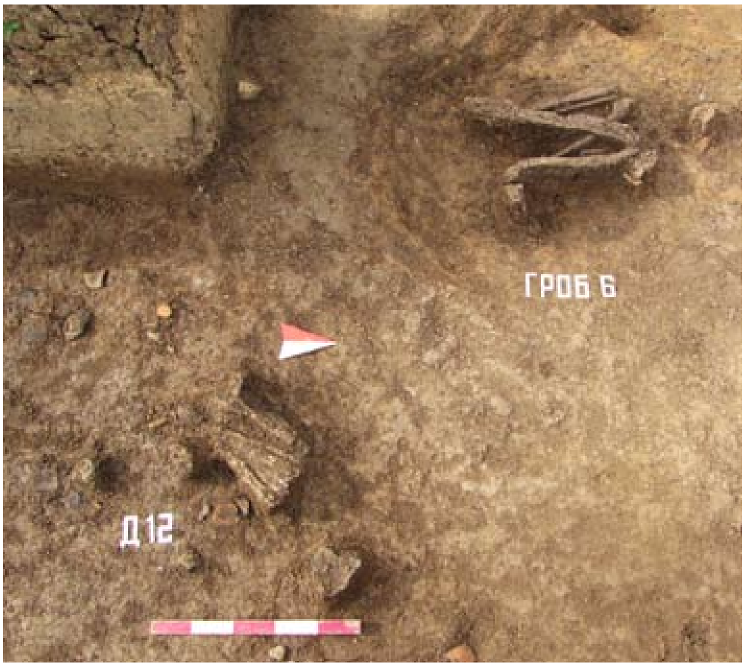

Обр. 3. Оходен, Валога. Гроб 6 с изместените горни крайници, поглед от изток.

ден I. Това са керамични фрагменти на монохромни съдове с бежова или тъмнокафява, почти черна ангоба, изработени на ниски или пръстеновидни столчета, както и фрагменти от въжести и тубести дръжки, характерни за втория етап на култура Протостарчево (Богданович 1987; Тодорова, Вайсов 1993, 59-63). Сред многобройните находки от кремък в структура 12а се попадна на поредната стъргалка от обсидиан.

Гроб 6 е разположен в североизточната периферия на структура 12а. Той попада под кръстосания профил на квадратите, които след съответното фото и графично документиране са демонтирани до нивото на гробната яма, лежаща на 0,90 м от повърхността на терена. Гробната яма е плитко вкопана в просмукан жълто-белезникав седимент на около 0,20 м (обр. 1). Тя има овална форма с размери 1,60 х 1,30 м. Запълнена е с кафяв седимент, съдържащ мазилки, разложена керамика и единични малки парчета червена охра. Скелетът принадлежи на млад индивид на възраст между 12-15 години. Той е положен в силно свита поза, хокер надясно с глава на север и лице обърнато към запад. В гробната яма са запазени долните дълги кости, части от таза и части от силно разложения череп (без мандибулата). Липсват гръбнакът, който вероятно е разложен, гръдният кош и горните крайници (обр. 3). Горните крайници на скелета са намерени на 0,85 м югоизточно от гроба, разположени в силно свита позиция в тъмнокафявия седимент на структура 12а (обр. 3). Тези данни указват, че костите на ръцете и гръдния кош са предепонирани при преустройството на структура 12 и по този начин скелетът е разделен на две части. Предвид констатираните два етапа на функциониране на структура 12 (през периода Оходен II) изглежда, че скелетът в гроб 6 е депониран през първия етап (Оходен IIа) преди преустройството на структура 12, а разместването на горните крайници се дължи именно на това преустройство (Оходен IIв), засегнало североизточната част на структурата, където е разположен и гроб 6.

Все още не са изяснени функциите на структура 11 и двата рова, фланкиращи структура 6 в южната част на обекта. Тяхното проучване ще продължи през следващата година.

Литература

Богданович 1987: М. Богданивич. Неолитическое поселение в Дивостине и протостарчевская культура. – Советская археология, 1987, 1, 5-17.

Ганецовски 2014: Г. Ганецовски. Редовно археологическо проучване на обект раннонеолитно селище в м. Валога (Долните Лъки), село Оходен, община Враца. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 38-40.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова, И. Вайсов. Новокаменната епоха в България. Краят на седмо – шесто хилядолетие преди новата ера. София, 1993.

№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА–СОФИЯ

Васил Николов, Десислава Такорова, Емилия Сиракова, Кръстан Митов, Виолета Стоицова, Севдалина Жечева

Втора година продължават възобновените археологически разкопки на раннонеолитно селище Слатина. През 2014 г. те са осъществени отново благодарение на финансирането от Столична община чрез проект на Народно читалище „Джон Атанасов“ (София) по програма „Култура“ – „Опознай, опази и сподели наследството на София – раннонеолитното селище Слатина–София“.

Селището се намира на левия бряг на Слатинска река. Площта му е била 80 дка, но голяма част от културния пласт е унищожена в резултат на строителни дейности. Запазената част на селището е около 8 дка. Археологическите проучвания са извършвани на площ около 1,3 дка.

Разкопките през този сезон са съсредоточени в западната периферия на обекта и обхващат площ от около 225 кв. м. Регистрирани са пет строителни нива от ранния неолит (III до VII). Горните три се отнасят към група Кремиковци, а долните две – към група Слатина. Дебелината на проучения пласт варира между 0,20 и 0,70 м.

Ниво III е маркирано с част от опожарена постройка (III.3). Запазен е източният ѝ край с падналата навън източна стена. Тя се проследява по цялата си дължина от 5,43 м, а северната е запазена до 2,20 м. Стените са изградени с колово-плетена конструкция. Подът е маркиран от черна пепел върху обгорялата до напукване глина. На места се забелязват следи от поне две обмазки. Върху пода в североизточния ъгъл на постройката е запазена част от глинобитно, добре изпечено зърнохранилище с четириъгълен план.

Към ниво IV се отнасят част от негорял под, три масивни пещи и едно зърнохранилище. Напълно проучена през този сезон е една пещ. Северната ѝ част е нарушена от по-късно вкопаване. Има приблизително кръгла форма с диаметър 1,10 м, запазените ѝ размери са 1,10 х 1 м (С–Ю). Има две

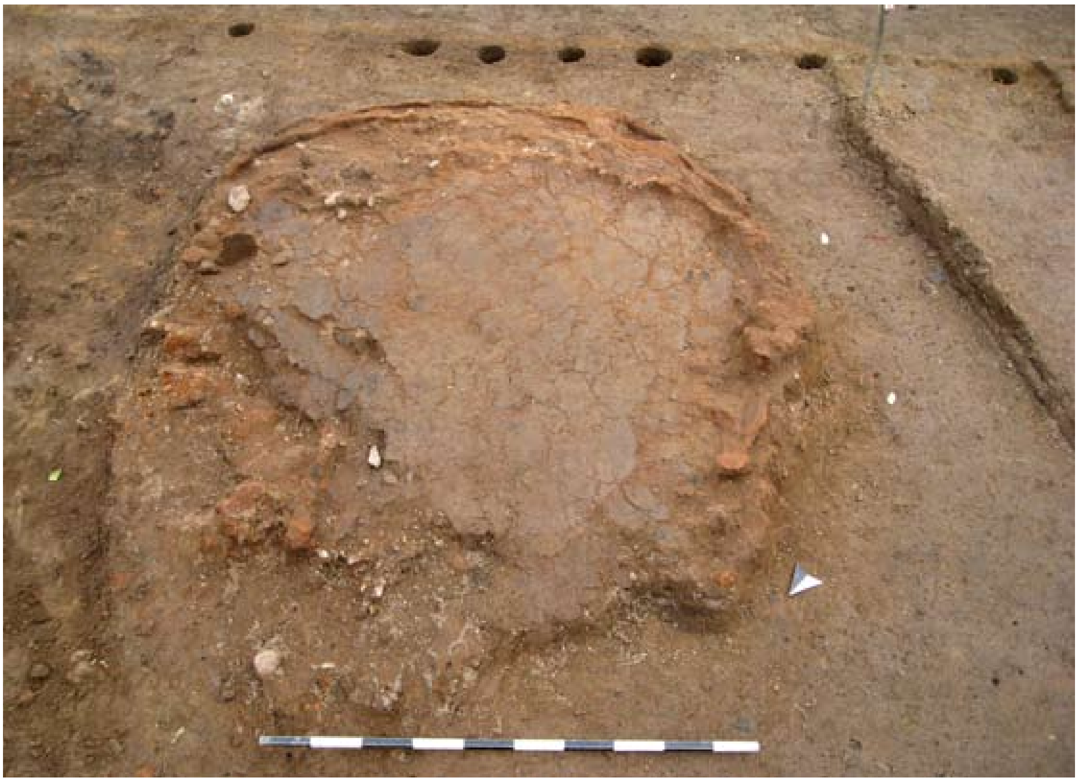

Обр. 1. Слатина–София. Постройка V.2 – пещта с източната стена.

замазки, разделени от пласт дребни камъчета. Под втората замазка следва пласт от дребни камъчета с дебелина около 0,03-0,04 м, а под тях е разположен пласт от средно големи камъни, дебел 0,25 до 0,35 м, сред които се срещат и керамични фрагменти. На дъното, по което личат следи от опалване, са разкрити няколко хромелни камъка; дъното е неравно, с наклон на североизток. Стените на основата на пещта са измазани с кафеникава глина с дебелина до 0,05-0,06 м. Степента на запазеност на пещта не позволява да се определи къде е бил отворът ѝ. Синхронно на пещта е зърнохранилище, разположено на около 2,70 м югоизточно от нея. Има овална форма и размери 0,48 м (С–Ю) х 0,32 м (И–З). Стените му са от обгорена до червено-кафяво глина с дебелина 0,02-0,03 м. Те се спускат полегато към дъното, което е с изразен наклон на запад. Запълнителят е светлосива пепелява пръст с примеси от въглени. Според направените от Елена Маринова изследвания останките в него са само от двузърненка и имат характер на припас.

Към ниво V се отнасят останките от две неопожарени постройки и една масивна пещ.

Разкрит е западният край на проучената през миналия сезон негоряла постройка V.1, чиито размери са 9,50 (И–З) х 6,70 м (С–Ю). Не са открити съоръжения. Проучена е и съседната негоряла къща – V.2. Между тях ясно се очертава улица с ширина около 1 м.

Постройка V.2 е с размери около 9,60 (И–З) х 7,50 м (С–Ю), определени спрямо очертанията на светлокафявия пласт. Подово ниво не е регистрирано. Запазена е част от източната стена с дължина 4,50 м. Пещта е разположена до дългата източна стена, в северната – половина (обр. 1). Има овална форма и размери 1,60 м (С–Ю) х 1,73 м (И–З). Отворът е на запад. В южната част личат ясно три преправки на купола. Запазени са отделни части от него с дебелина между 0,02 и 0,04 м. Пещта не е изцяло проучена. В южната част на къщата е установено лошо запазено огнище – фрагменти от подовата му обмазка, които лежат върху слабо изпечена пръст. Размери 0,55 м (И–З) х 0,60 м (С–Ю).

В централната част на къщата са регистрирани останки от три зърнохранилища. Разположени са в линия с ориентация северозапад-югоизток. Най-западното има кръгла форма с диаметър 0,80 м. Стените са дебели до 0,02 м, изградени от жълто-зелена глина. Дъното е равно. Запълнителят е хомогенен – жълтеникава пръст без примеси с дебелина 0,05-0,06 м. Липсват археологически материали. До стените на хранилището са открити няколко костени инструмента. Второто има трапецовидна

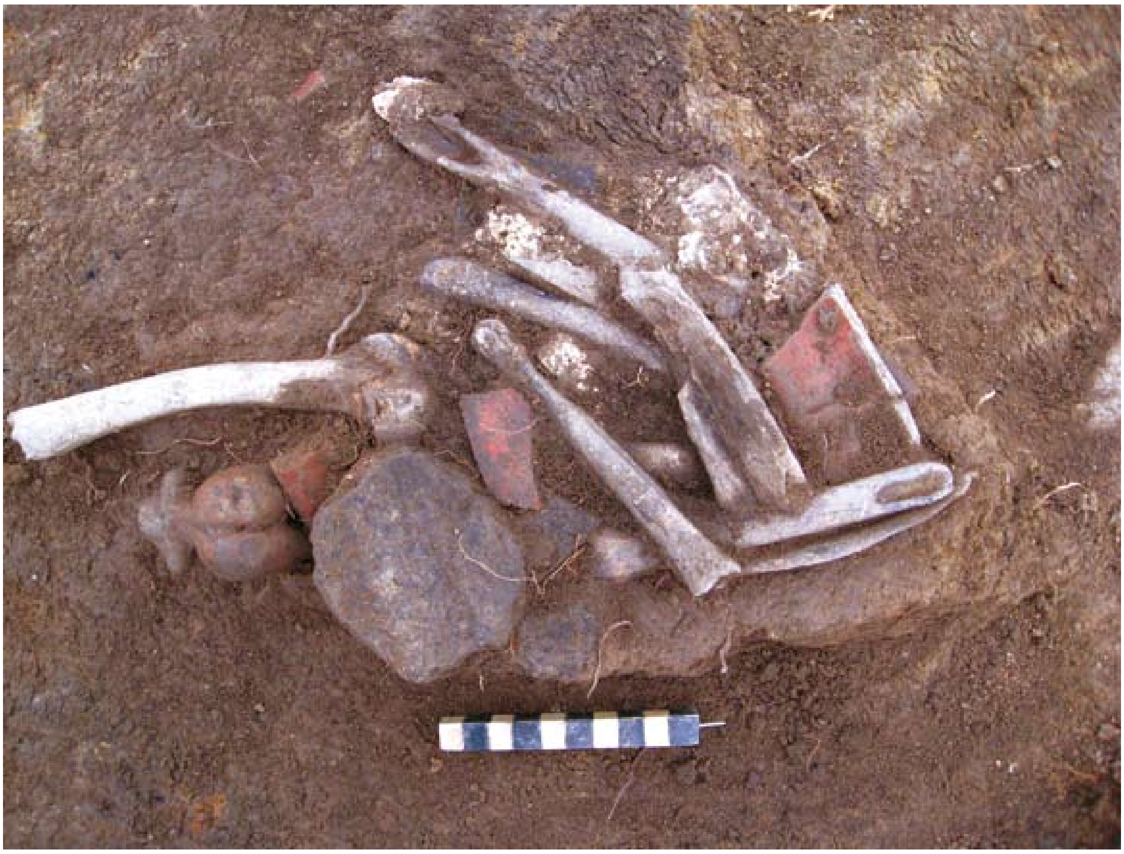

Обр. 2. Слатина–София. Постройка V.2 – колективна находка.

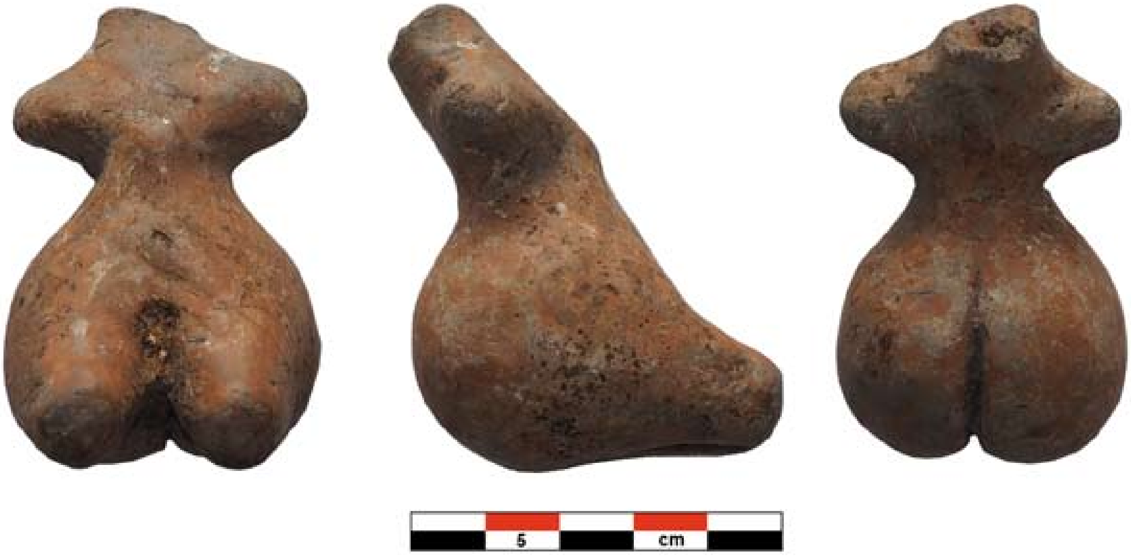

Обр. 3. Слатина–София. Керамична антропоморфна фигура от колективната находка.

форма и заоблени ъгли. Размери 0,61 х 0,57 м. Ориентирано е на североизток. Стените му са дебели от 0,01 до 0,03 м, изградени от жълто-зелена глина. Дъното е равно. Запълнителят е хомогенен – жълтеникава пръст без примеси с дебелина 0,04-0,05 м. Липсват археологически материали. До източната му стена е разкрито още едно подобно съоръжение. Запазено е частично, но е подобно на другите две. Запазени са само западната и южна страна. Западната е с дължина около 0,60 м, а южната 0,85 м. Дебелината на стените е 0,02 м. Последните две зърнохранилища лежат под керамично струпване, описано по-долу в текста.

Непосредствено западно от второто зърнохранилище е разкрито струпване от животински кости, керамични фрагменти, 11 костени оръдия и заготовки (обр. 2). Сред тях са открити една керамична женска фигура (обр. 3) и миниатюрно каменно длето. Голямата гъстота на костите, липсата на някаква подредба предполага, че са държани в нещо като торба от нетраен материал.

В югоизточната част на постройката е установено струпване от фрагментирани керамични съдове с размери 4 (С–Ю) х 1,50 м (И–З). Те не са *in situ*, а са нападали и силно фрагментирани. Сред тях има и някои цели съдове. Размерите, местоположението и състоянието на керамичните фрагменти дават възможност да се изкаже предположение, че съдовете са стояли върху етажерки от нетраен материал, разположени до южната част на източната стена.

Находките от постройката са разнообразни, особено впечатление прави голямото количество костени инструменти и заготовки за тях. Сред находките се откроява миниатюрна нефритена тесла.

Непосредствено под светлокафявия пласт в централната част на постройката е разкрито пепелно петно с диаметър около 0,60 м. В него са открити две каменни брадви една до друга. Възможно е това да е строителна жертва.

Към това строително ниво би трябвало да се отнесе и структура 5 – пещ. Южната част на съоръжението е унищожена от колекторна яма 4. Запазени размери 1,10 м (С–Ю) х 0,75 м (И–З). В профила на колекторната яма се вижда, че отворът на пещта е на запад, където има следи от подовото ниво на съоръжението. Под замазката лежи пласт дребни камъни с дебелина 0,04-0,05 м. Под тях следва пласт средно големи камъни с дебелина 0,35-0,40 м. Стените са измазани със зеленикава глина с дебелина 0,07-0,08 м. В профила зад пещта се вижда дупка от кол, която може да маркира източната стена на евентуална постройка.

От ниво VI засега е разкрита част от негоряла къща – пещ с прилежащото ѝ пространство. Пещта е лошо запазена. Има приблизително квадратна форма със заоблени ъгли. Размери 1 м (С–Ю) х 1,05 м (И–З). Отворът е на запад. Тази пещ засега изглежда съобразена с източната стена на по-горната къща. Останките ѝ се намират под постройка V.2 и засега изглежда, че повтарят плана ѝ.

Към VII ниво се отнасят непроучените деструкции от най-южната част на постройка VII.1.

№ 7. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 2 (ПРОМЕНЕНО ТРАСЕ АМ „СТРУМА”, ЛОТ 2) ПРИ С. ДЖЕРМАН, ОБЩИНА ДУПНИЦА

*Георги Иванов, Анета Бакъмска, Венета Генадиева, Малгожата Гребска-Кулова,
Кръстю Чукалев, Лидия Стайкова, Люба Трайкова, Вечеслав Николов*

Обектът при с. Джерман беше регистриран през м. май 2014 г. при провеждането на спасителни издирвания на археологически обекти по промененото трасе на магистралата (вж. отчета в раздел V). В края на годината бяха проведени предварителни археологически разкопки на ограничена площ с цел установяване на археологически структури и техните пространствени и хронологически граници. С участие на терен и с лабораторни анализи принос към настоящия отчет имат и доц. д-р Диан Вангелов (ГГФ, СУ „Св. Климент Охридски”, геолого-геоморфоложката характеристика), инж. д-р Никола Тонков (НАИМ-БАН, геомагнетика), Иван Вайсов (НАИМ-БАН, аерофото), доц. д-р Цветана Попова (НАИМ-БАН, анализ на растителни останки), Петър Игнатов (РИМ-Кюстендил, реставрация), Владимир Вълчев (РИМ-Шумен, геодезия).

Методика и ход на проучванията

След разчистването на терена беше положена план-квадратната мрежа, съвпадаща с метрите на осевата линия (обр. 1), а сондажите, разположени през 20 м, съвпадат с метража на магистралата. Сондажите се проучваха на ръка, а при липса на археологически структури бяха направени сондажи със земекопна техника (до 30 м дължина), благодарение на които беше обхваната голяма площ на дълбочина до 1,20 м.

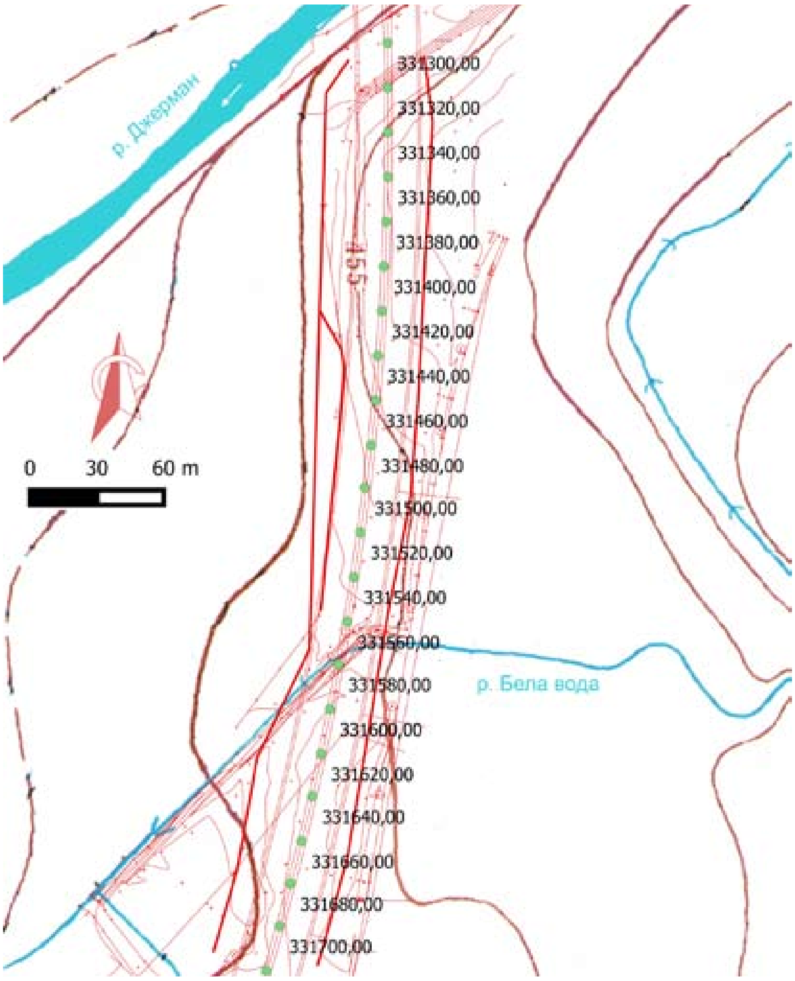

Обр. 1. Обект 2 върху промененото трасе на АМ Струма, ЛОТ 2, до с. Джерман, общ. Дупница.

Северен сектор (км 331+300–420)

От км 331+520 до км 331+340 теренът позволяваше геомагнитно проучване. Изразена аномалия беше очертана само в най-северната част на измерената площ, за чиято проверка (и за проучване на останалата площ) бяха заложени 6 сондажа (размери 1,50 х 15-25 м). В северните сондажи бяха разкрити огромни камъни, лежащи върху пясък и черна пръст; някои от тях личаха и от повърхността. В сондаж 360, между камъните и на малка дълбочина, беше открит голям съд-хранилище, изработен на ръка, импрегниран с черна смола отвън. В тази част от обекта липсва културен пласт.

Южен сектор (км 331+580–715)

Съобразно терена бяха заложени 5 сондажа (размери 1,50 х 15-20 м). В тях не беше регистриран културен пласт, а само случайно попаднала керамика на ръка и колело, предимно от XVI–XVII в.

Централен сектор (км 331+420–540)

Разположен е върху речната тераса с южно изложение. На 14 м западно от оста, от км 331+445 до 331+540, беше прокопана траншея с багер с ширина 0,60 м и приблизителна дълбочина 1 м за евентуално освобождаване на терена за строеж на подпорна стена. В квадрати G510, G515 и G520, на около 0,40 м от повърхността, беше регистрирано струпване от камъни и керамика. При разширението на сондажа беше проучено струпването с неправилна форма и максимални размери 7 х 5 м. Състои се от преотложени камъни и керамични фрагменти, горели мазилки, парчета пещна замазка и животински кости, разположени плътно едни до други в глинест пласт. Част от струпването попада във вдлъбнатина на терена с неправилна форма (обр. 2). Оттук бяха събрани 3369 фрагмента монохромна раннонеолитна керамика.

Сондаж 420. В сондажа, под пласт сбити камъни без археологически материал, беше разкрит пласт баластра. В източната част на сондажа се очертаха четири ями, в които бяха открити фрагменти къснохалколитна керамика. В този пласт, на дълбочина 455,59 м надморска височина беше намерен и предмет от бронз/мед. Под баластрата лежи пласт тъмна пръст, а под него пласт с камъни. Последните два пласта се разкриват в целия сондаж – в тях се намират само раннонеолитни фрагменти.

Сондаж 426. В сондажа, между два пласта баластра, беше проучен тъмен пласт с дебелина 0,20 м, който съдържа раннонеолитни фрагменти. В пласта от камъни беше вкопан съд-хранилище, вероятно от халколита.

Сондаж 440. В сондажа бяха разкрити каменни струпвания, а под тях – пласт камъни и отделни фрагменти раннонеолитна керамика. Проучванията бяха разширени и в съседните квадрати K и L, но структура не беше разкрита поради прекъсване на разкопките.

Сондаж 460. В сондажа беше разкрит пласт камъни, пресечен на места от тъмен пласт. Последният вероятно е бил вкопан в баластрата и сбитите камъни. В него беше разкрита долната част на съд-хранилище и фрагменти керамика с къснохалколитни черти, както и такава, типична за ранната бронзова епоха.

Сондаж 480. В сондажа започна разкриване на структура от камъни и раннонеолитна керамика, подобна на тази от съседните квадрати. Както и при останалите сондажи, предстои проучването ѝ през следващия сезон.

Геолого-геоморфоложки анализ

Седиментите от обекта могат да се класифицират като алувиални (в трите речни тераси) и отложени от временни гравитачни потоци. Геомагнитната аномалия с по-високи магнитни свойства, ясно различаващи се от околния терен, е от дебритни потоци, които увличат и транспортират значителни по размери каменни блокове и кална суспензия. Тези отложения са събитийни и повтаряеми. Причините, довели до генерирането на дебритни потоци са основно обилни валежи или обилно снеготопене, към които трябва да се добавят скорост на ерозията, стабилитет на склона, активната тектоника и др.

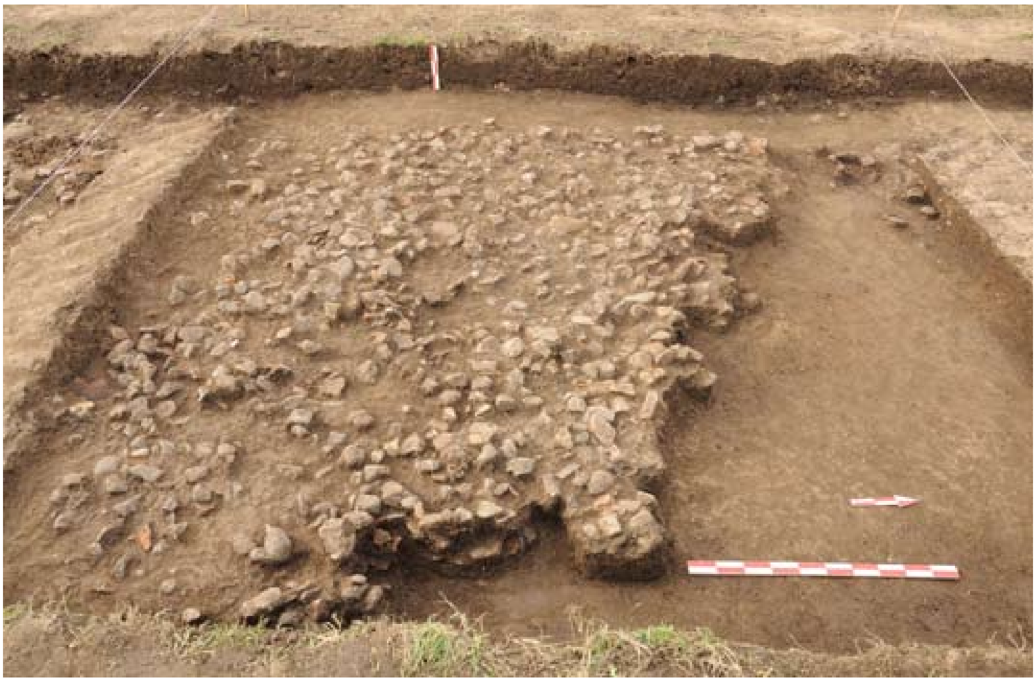

Обр. 2. Джерман, Дупнишко. Централен сектор, квадрат G515. Каменно струпване с керамика на място.

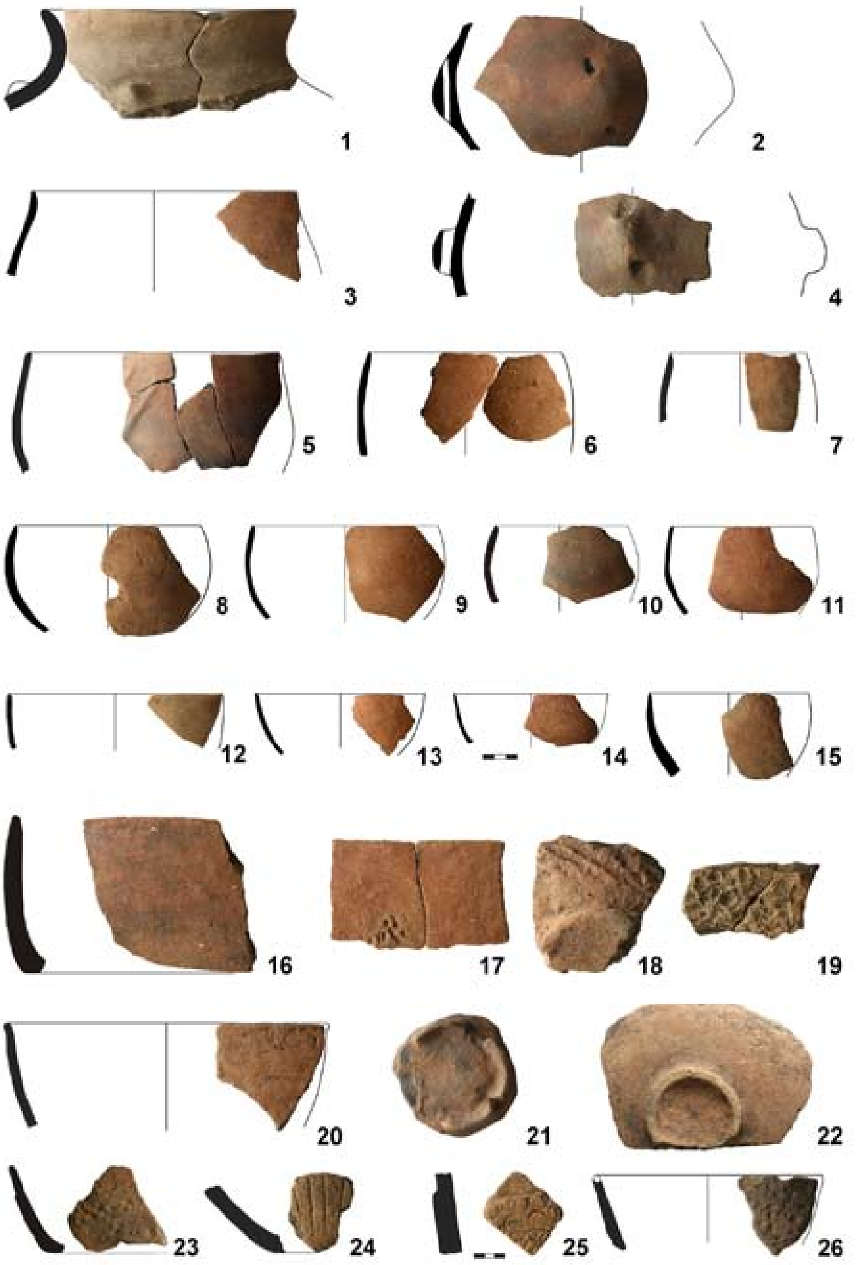

Обр. 3. Джерман, Дупнишко. Раннонеолитна керамика от контекст 1, квадрати G515–G520.

Възможно е кратковременно застудяване към 8200 BP и бързото затопляне след това да са довели до свличане на скална маса и да са причинили отложенията, откривани в структурите с раннонеолитна керамика.

Раннонеолитната керамика от обекта представлява хомогенен комплекс по отношение на технология, форми и украса. Глината е с минерални и органични примеси, черен лом, червена ангоба. Не бяха открити фрагменти с рисувана украса. Формите са прости – предимно сфероидни с непрофилирани устия – едноделни паници или купи (обр. 3 *5–15*), рядко есовидни или сферични съдове с шия (обр. 3 *1, 2, 4*). Преобладават пръстеновидните дъна (обр. 3 *22*), при фините съдове – триделните пръстени. Четириделният пръстен е изключение (обр. 3 *21*). Срещат се отделни фрагменти фина керамика с релефна украса (обр. 3 *5*). Само част (20%) от грубата керамика е с импресо украса (обр. 3 *17–19, 23–26*). Най-близките паралели на комплекса намираме в монохромния пласт на обекта при Крайници (Чохаджиев и др. 2007), но заради триделните дъна смятаме, че това е една следваща фаза на ранния неолит, предхождаща бялорисувания период.

Къснохалколитната и раннобронзовата керамика от обекта е много фрагментирана и не произлиза от ясен контекст. Преобладава тъмната загладена повърхност. Присъства канелюрата с вертикални, концентрични или хоризонтални небрежни врязвания, както и пластична украса, които са характерни за финалния късен халколит (Коларово II; Pernicheva 2000), продължават и през ранния бронз (Ковачево III и Ваксево VII). Няколко фрагмента са характерна за култура Коцофени.

Литература

Чохаджиев и др. 2007: Ст. Чохаджиев, А. Бакъмска, Л. Нинов. Крайници – раннокерамично селище от басейна на р. Струма. – In: H. Todorova et al. (eds.). The Struma/Strymon River Valley in Prehistory (In the Steps of James Harvey Gaul, vol. 2). Sofia 2007, 181-190.

Pernicheva 2000: L. Pernicheva. The Final Copper Settlement of Kolarovo. – In: L. Nikolova (ed.). Technology, Style and Society. Contributions to the Innovations between the Alps and the Black Sea in Praehistory (BAR, International Series 854). Oxford, 2000, 133-171.

№ 8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ДЕВЕ БОАЗ ПРИ С. МУРСАЛЕВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО (АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2, ОБЕКТ 15 (ОТ КМ 346+300 ДО КМ 346+455)

Васил Николов, Крум Бъчваров, Десислава Такорова, Виктория Петрова,
Галина Самичкова, Георги Кацаров

Археологическият обект в м. Деве боаз при с. Мурсалево е регистриран по време на строежа на железопътната линия Дупница–Благоевград през първата половина на 20-те години на XX век. Осеммесечното му проучване започна през април 2014 г. във връзка със строежа на АМ „Струма“.

Обектът е разположен на първата незаливна тераса на левия бряг на р. Струма, непосредствено на запад от път Е79, в южния край на с. Мурсалево – южно от най-тясното място на реката в цялата котловина. Обхваща обща площ над 20 дка.

На цялата предвидена за спасително проучване площ, както и на значителна част от обекта на изток от нея, беше направено геомагнитно заснемане, което показва аномалии с различна форма и интензивност – гъсто разположени археологически структури, предполагащи ортогонален селищен план с многобройни постройки и „улици“ между тях.

Стратиграфска секвенция и хронология. Поради характера на проучвания обект – ранно- и къснонеолитно селище, разположени едно до друго без застъпване, както и поради геоморфологичната характеристика на района, естествените ерозионни процеси и деструктивната човешка дейност през историческите епохи, не може да се говори за пълна вертикална стратиграфска секвенция, а за хронологическа последователност на отделните структури в различните сектори. Дебелината на раннонеолитния културен пласт в един от сондажите до източния сервитут на АМ „Струма“ достига 2,70 м (сондаж 14), а в западната периферия на селището е около 1 м. Регистрираните останки от интензивна човешка дейност се отнасят към края на ранния неолит (средата на VI хил. пр. Хр.), късния неолит (края на VI и началото на V хил. пр. Хр.), късната желязна епоха (V–I в. пр. Хр.) и ранното средновековие (VIII в.). Открит е и златен пандантив от началото на IV хил. пр. Хр.

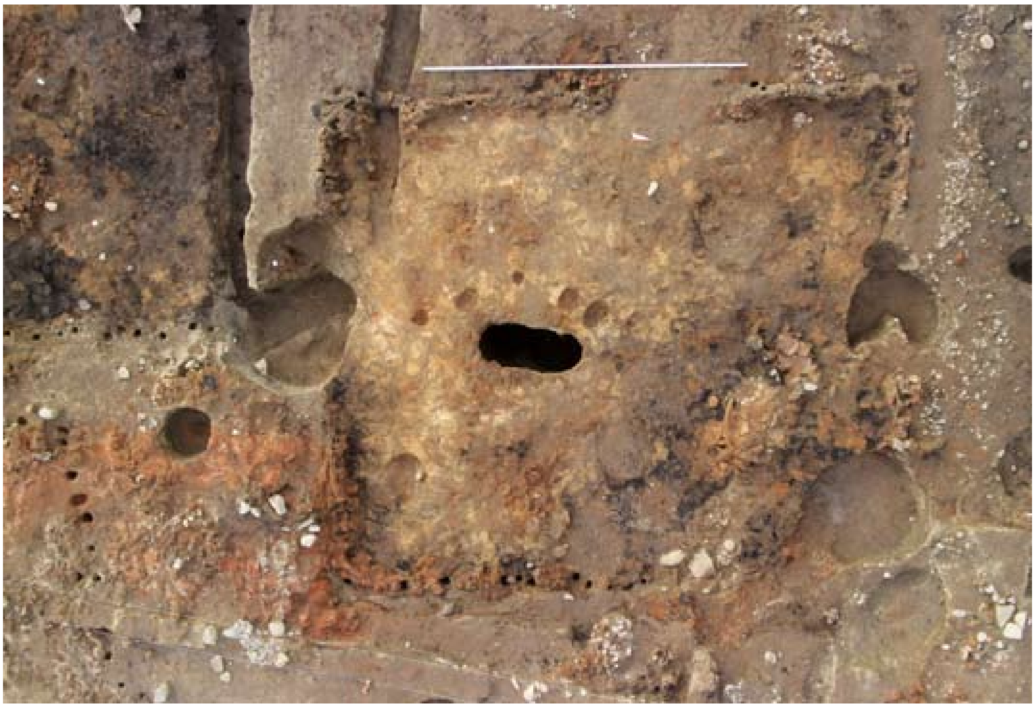

Обр. 1. Мурсалево, Деве боаз. Къща 29 и част от улицата на север от нея. Ранен неолит. Въздушна снимка.

Ранен неолит. Раннонеолитното селище е разположено между две дълбоки негативни форми на релефа (ровини), които го ограждат от север/северозапад и юг/югоизток (дължина около 100 м). Вероятно в тях са текли потоци, леви притоци на Струма. След края на ранния неолит ровините са запълнени в резултат на ерозия и интензивна водна дейност и по-късно върху тях се развива къснонеолитно селище.

Планът на селището е ортогонален, с улици между отделните постройки. Повечето къщи (през 2014 г. са регистрирани над 30) са унищожени от силен пожар; те са двуетажни, изградени са с колово-плетова конструкция. Размерите им варират от около 6 х 5,20 м (къща 32) до около 10 х 11 м (къща 20-24 и 21). Една от характерните постройки, къща 29 (обр. 1), е разположена в северозападната част на селището. Тя е двуетажна и вероятно е синхронна с къщи 9.1, 18 и 29. Ориентирана е в посока ССЗ–ЮЮИ по дългата си ос и има правоъгълен план и размери 9,30 х 8 м. Входът на сградата не е установен, но вероятно е разположен откъм юг. Всички стени са запазени в суперструкция с максимална височина 0,45 м. Максималната дебелина на стените е 0,30 м. Регистрирани са отпечатъци от стълбове с различни размери и сечение: правоъгълни, квадратни и кръгли. Установени са 6 дупки на стълбове от носещата конструкция, както и негативи на стълбовете в пода на втория етаж. В централната част на къщата има преградна стена. Подът на втория етаж, представляващ надлъжни и напречни греди, дебело обмазани с глина, е запазен в северната и източната част. Подът на първия етаж е изграден от трамбована белезникава глина.

Между тази и съседната къща 21 е проучена част от улица от трамбована сиво-зелена глина, настлана с дребни речни камъни, ориентирана в посока североизток-югозапад и широка до 3 м.

Освен многобройни вкопавания с различна форма и размери, в проучената досега част от селището е открит раннонеолитен гроб (гроб 3) на дете, положено в свита поза наляво с глава на запад.

Късен неолит. Къснонеолитното селище е разположено непосредствено на север от раннонеолитното, без да го застъпва, върху запълнената ровина. От север то е ограничено от частично действащ и досега поток, а от З–СЗ – от голям ров (структура 428), широк около 11,50 м. Северозападната му стена е облицована с камъни. Проучен е до дълбочина 1,30 м.

През 2014 г. са регистрирани и частично или напълно проучени 6 двуетажни къснонеолитни къщи, разположени на разстояние от 1 до 6 м една от друга. Те също са загинали при силен пожар и имат правоъгълен план с дълга ос, ориентирана в посока СЗ–ЮИ. Изключение прави къща 15, която е ориентирана в посока СИ–ЮЗ. За разлика от ранния неолит, основата на стените им е облицована

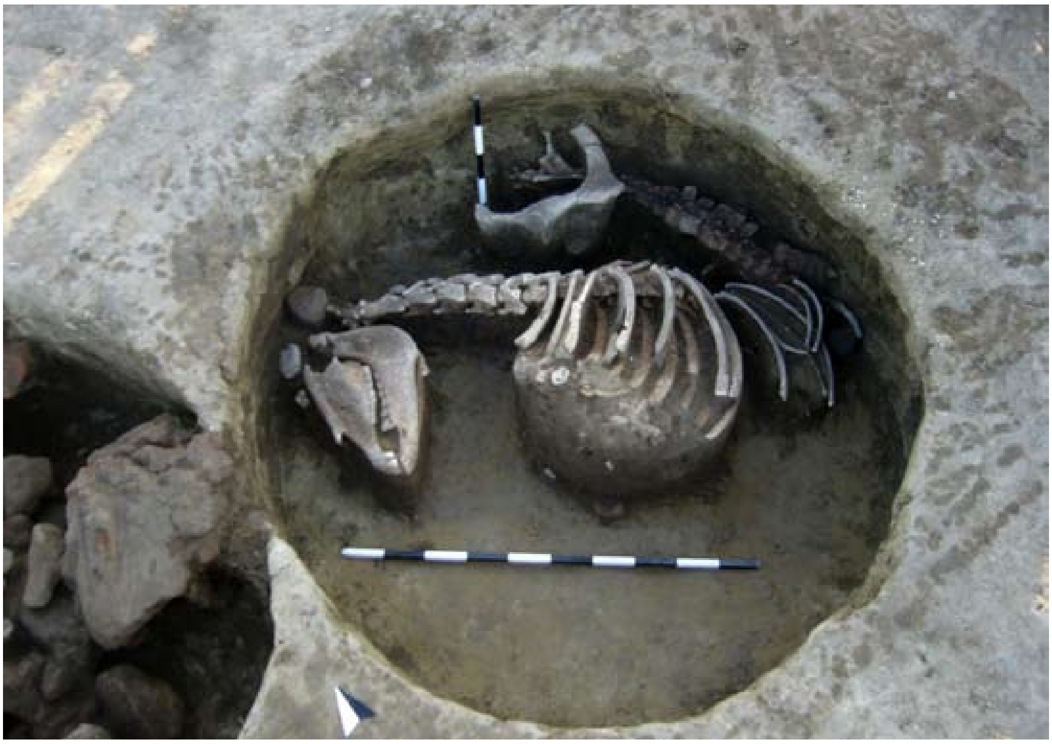

Обр. 2. Мурсалево, Деве боаз. Структура 198, яма със скелет на кон. Късна желязна епоха.

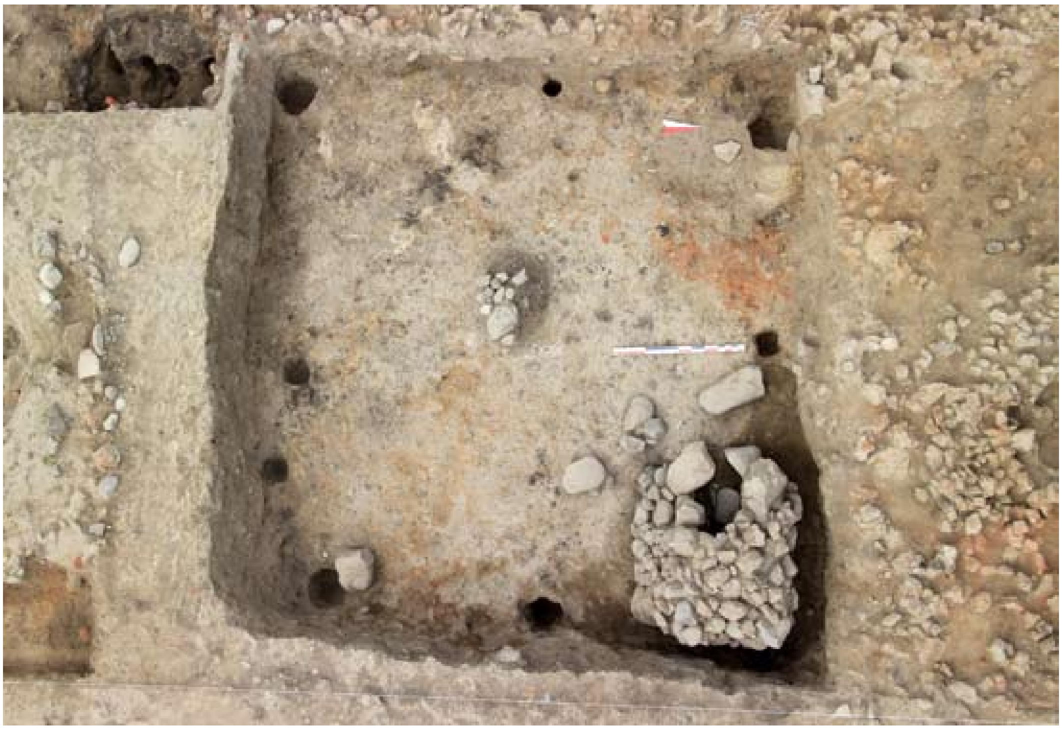

Обр. 3. Мурсалево, Деве боаз. Структура 149, полувкопана постройка. Ранно средновековие. Въздушна снимка.

с камъни. Най-голямата постройка, къща 13, с размери 8,50 м СЗ–ЮИ х 6 м ЮЗ–СИ, е разположена в северната част на обекта, почти в средата на незаливната тераса. Подът на втория етаж, върху който е разположен почти целият неподвижен инвентар, представлява гредоред, дебело обмазан с глина. Къщата е разделена на две помещения с вътрешна стена.

Проучени са три къснонеолитни гроба на възрастни индивиди, положени в свита поза. Върху главата на погребания в свита поза надясно с глава на И–СИ индивид в гроб 2 е поставен долен хромелен камък. Друг камък с неправилна форма, огладен от горната и неравен от долната страна, лежи върху гърдите, коремната област, частично върху таза и десния крак, както и върху дясната подлакътница.

Късножелязна епоха. Проучени са 135 вкопани структури, главно ями и комплекси от ями с разнообразна форма, големина и запълнител. Най-характерни са ямите с кръгъл отвор, сред които се отличава например структура 189 с диаметър на отвора 1,70 м и дълбочина 0,42 м. Запълнителят ѝ съдържа фрагментирани керамични съдове, отделни животински кости и олинтска мелница, положена в средата на ямата. Подобна форма и размери има структура 198, но в североизточната ѝ половина е проучен скелет на кон, положен надясно с глава на северозапад. Тялото е разполовено: гръбначният стълб е прерязан в областта между гръдните и поясните прешлени, липсват крайниците и лопатките (обр. 2).

Различен характер има частично проучената (южната ѝ част попада извън предвидената за спасителни разкопки площ) структура 321, която вероятно представлява част от ров. Вкопана е в стерилната основа и отворът ѝ вероятно има овална форма. Широка е 9,60 м И–З, а проучената северна част е дълга 3 м. Има отвесни стени, полегато дъно с наклон най-общо на югоизток и максимална дълбочина 3,45 м. Почти на дъното е регистрирано ниво с големи плочести камъни. Главно в горните нива на запълнителя са открити голям брой фрагменти от керамични съдове.

Ранно средновековие. През тази епоха в северната половина на обекта съществува селище с полувкопани постройки. Проучените шест структури имат почти квадратен план, вкопани са до около 0,80 м в древния терен, имат отвесни стени, трамбован под и максимални размери 4,65 х 4,50 м (структура 149; обр. 3). Покрай стените са регистрирани дупки от стълбове с кръгло напречно сечение. Квадратните каменни пещи обикновено са разположени в СИ ъгъл на постройката. Имат квадратна форма, средна дължина на стената 1,40 м и височина 0,65 м. Изградени са от речни камъни с различна големина.

№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЛОЩТА НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ ЗА КАНАЛИЗАЦИОННА СИСТЕМА НА МУРСАЛЕВО В ОБХВАТА НА ИЗТОЧНАТА ЧАСТ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ДЕВЕ БОАЗ ПРИ С. МУРСАЛЕВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО

Васил Николов, Крум Бъчваров, Десислава Такорова, Виктория Петрова,
Галина Самичкова, Георги Кацаров

Във връзка със строителните дейности за канализационна система на Мурсалево в обхвата на източната част на неолитното селище (вж. публикувания в този том отчет за проучването на западната част на селището), през 2014 г. беше проведено спасително археологическо проучване на площта на канализационния изкоп. Трасето му описва тъп ъгъл с обща дължина 195 м, средна широчина 1,90 м и приблизителна ориентация север-юг. Регистрирани са останки от интензивна човешка дейност, отнасящи се към ранния и късния неолит (VI и началото на V хил. пр. Хр.), и късната желязна епоха (VI–III в. пр. Хр.). Тъй като изкопът частично попада в трасето на магистрален кабел и под съвременен път, повърхностният пласт представлява насип от пясък и чакъл с дебелина до 0,50 м.

В северния край на проучваната площ е регистрирана негативна форма на релефа (ровина) с дълбочина над 5,50 м, запълнена със сиво-зеленикав колувиален пласт, съдържащ преотложени културни останки от ранния и късния неолит. На юг палеопочвата е достигната на дълбочина 1,60 м под насипа. Приблизително в централната част на проучваната площ е установен стръмният северозападен склон на ровина с максимално достигната дълбочина (сондаж 19) 5,50 м под съвременния насип. Широчината на ровината в рамките на канализационния изкоп достига 40 м.

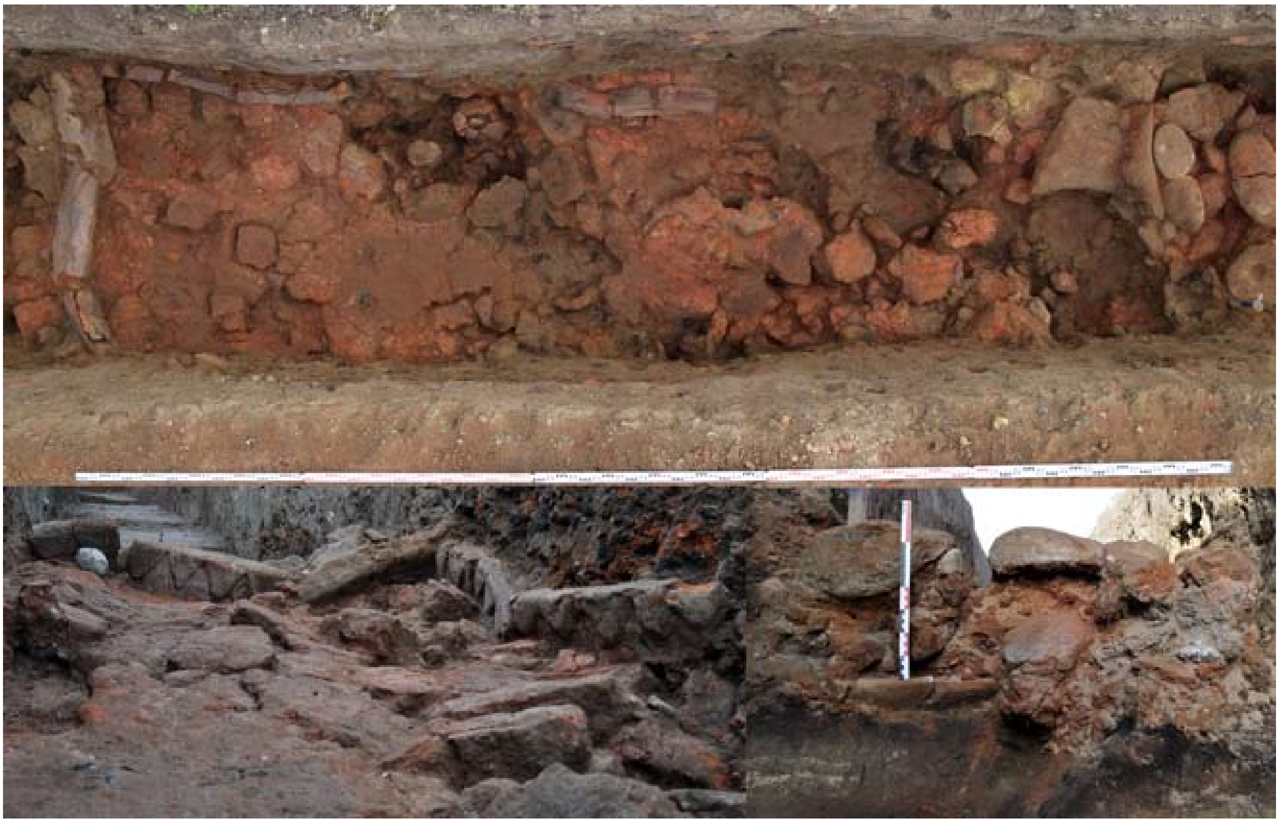

Обр. 1. Мурсалево, Деве боаз. Къща 45-47, ранен неолит. Горе: Въздушна снимка на част от северното помещение. Долу вляво: орнаментиран перваз на пода на втория етаж. Долу вдясно: съоръжения за обработка на зърно на първия и втория етаж.

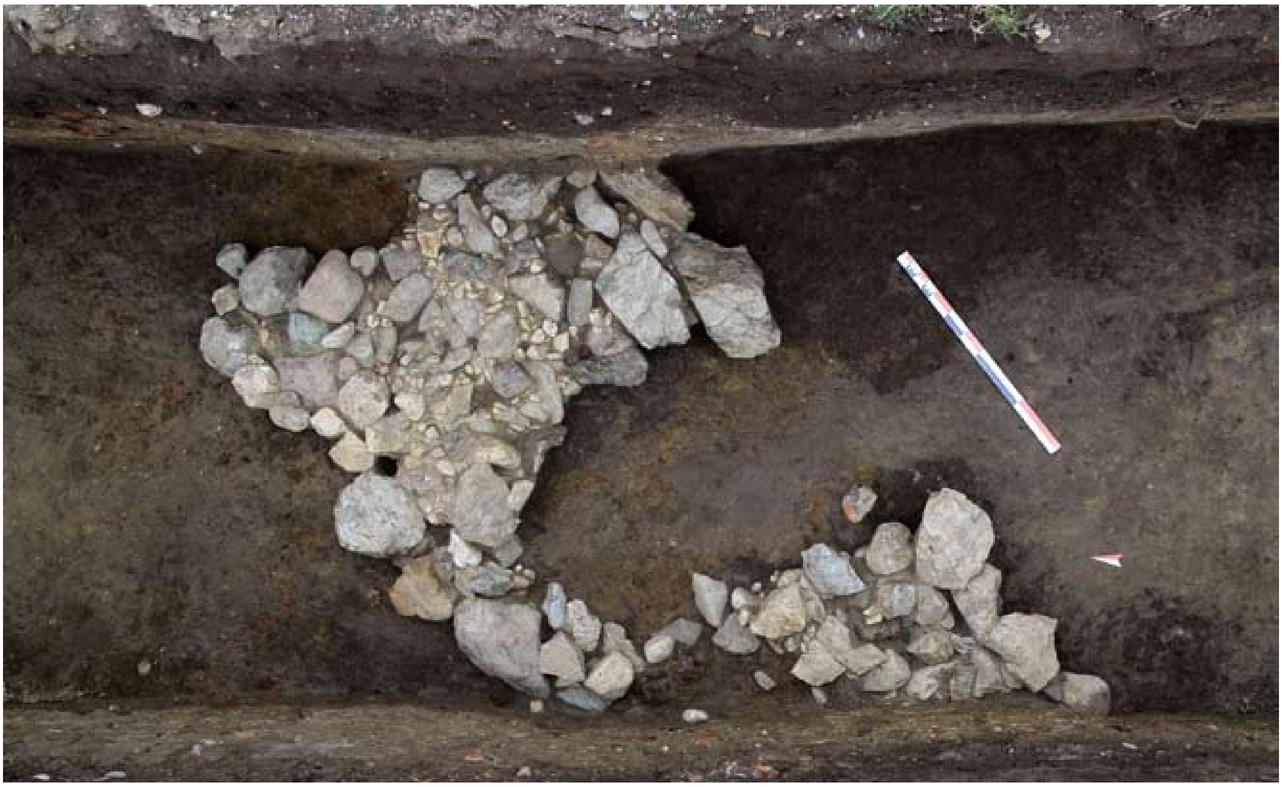

Обр. 2. Мурсалево, Деве боаз. Структура 486, каменно съоръжение. Ранен неолит. Въздушна снимка.

Стръмният ѝ югоизточен бряг е регистриран в южния край на изкопа. Запълнена е с преотложени материали, датиращи от късния неолит.

Стратиграфска секвенция. Под съвременния насип, почти на цялата проучвана площ е проследен къснонеолитен пласт с дебелина до 1 м. Под него е регистриран културен пласт от ранния неолит с дебелина до 1,20 м, продължаващ на юг до северозападния бряг на южната ровина. В нея е установен пепеляв запълнител, съдържащ преотложени къснонеолитни материали – фрагментирани керамични съдове и дребни находки. В изкопа са проучени отделни вкопани структури от късножелязната епоха.

Ранен неолит. Раннонеолитното селище е разположено между двете дълбоки ровини, които го ограждат от север-северозапад и юг-югоизток. След края на ранния неолит те са запълнени в резултат на ерозия и интензивна водна дейност и по-късно върху тях се развива къснонеолитно селище. В северната част на изкопа е проучена масивна постройка (къща 45-47; обр. 1) с дължина 18,50 м, изградена върху нивелиращ палеопочвата пласт зеленикава глина с дебелина около 0,10 м. Разделена е с преградна стена на две помещения, северно (дължина 9,70 м) и южно (дължина 8,80 м). Къщата е двуетажна, изгоряла е при силен пожар. Стените са изградени с колово-плетова конструкция, имат дебелина около 0,20 м. Подът на първия етаж е изграден от трамбована глина, а този на втория етаж – от гредоред, дебело обмазан с глина. Върху пода на втория етаж, непосредствено на юг от северната стена, е проучено глинено съоръжение, представляващо нисък перваз с трапецовидно напречно сечение, височина 0,25 м и максимална широчина 0,20 м. В изкопа са проучени части от две негови стени: северна, ориентирана в посока изток-запад (проучена дължина 1,50 м), и източна, разположена под ъгъл приблизително 90° и ориентирана в посока север-юг (проучена дължина 1,30 м). Външното му лице и горната му страна са гладки, със следи от няколко тънки пласта глинена замазка, по най-горния от които се наблюдават следи от бяла боя. Лицето на вътрешната страна е орнаментирано с релефни равностранни триъгълници с дължина на страната 0,10 м. Изграден е от глина с повече неорганични примеси. Замазките са с дебелина около 0,02 м и са направени с пречистена глина, която съдържа повече органични примеси. По фрагментите от пода на втория етаж, върху който е монтиран первазът, също са установени следи от бяла боя.

На първия и втория етаж в централната част на помещението са проучени съоръжения за обработка на зърно, включващи стационарни и подвижни хромелни камъни и хавани. На втория

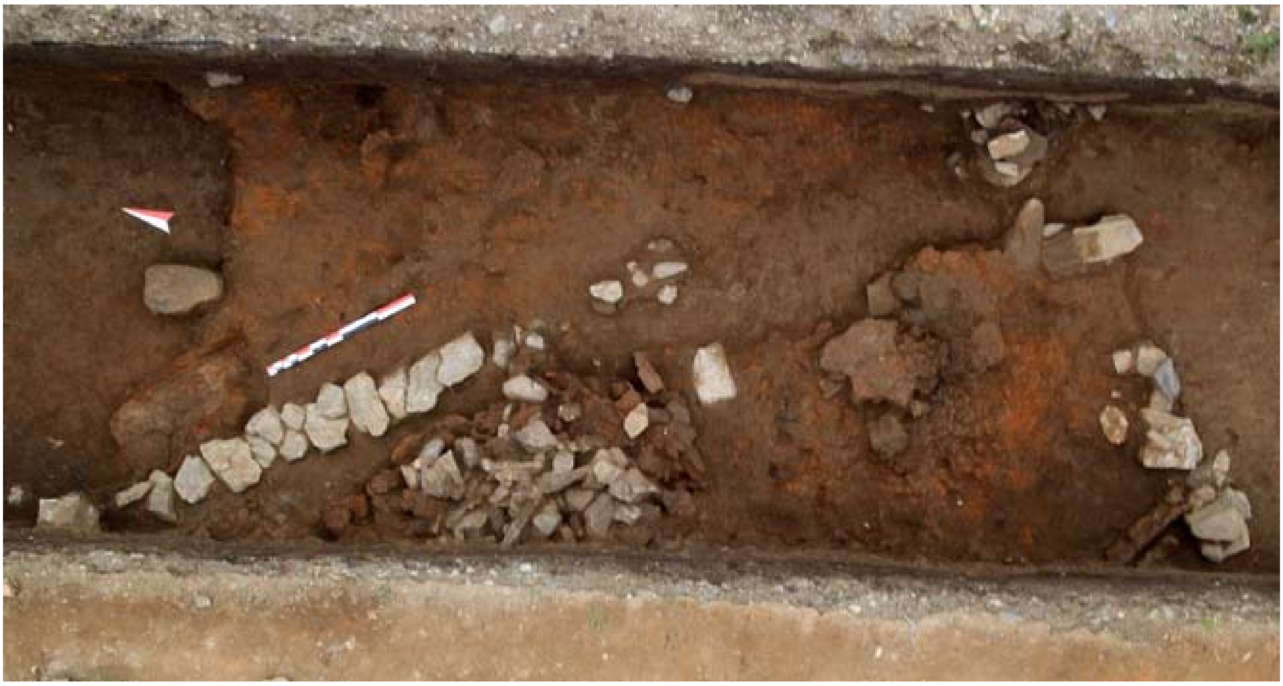

Обр. 3. Мурсалево, Деве боаз. Къща 41, късен неолит. Въздушна снимка.

етаж е установено и термично съоръжение. На двата етажа на южното помещение са регистрирани останки от пещи и зърнохранилища.

Върху стерилната основа, непосредствено на север от северозападния бряг на южната ровина, ограждаща раннонеолитното селище, е проучено съоръжение (структура 486; обр. 2), изградено от един ред камъни в ивица с широчина до 2 м. По-едрите (големина до 0,50 м) фланкират ивицата и оформят външните ѝ лица. Пространството между тях е запълнено с по-дребни камъни. Горната повърхност на съоръжението е добре нивелирана и вероятно е била покрита с насип от жълтеникава глина с височина до 1 м, регистриран в източния и западния профил на изкопа.

На север от тази структура частично е проучено струпване от едри камъни (структура 487), вероятно представляващо останки от стена с широчина 0,80 м и запазена височина 0,92 м. Камъните са главно необработени, но сред тях има фрагменти от хавани и хромели, както и отделни късове опожарени деструкции и фрагменти от керамични съдове.

Късен неолит. В южния край на трасето е проучена част от опожарена постройка (къща 41; обр. 3), чийто югоизточен ъгъл попада в рамките на изкопа. Тя е двуетажна, ориентирана е в посока северозапад-югоизток и е дълга 6 м. Регистрирани са части от южната и източната стени, които при пожара са рухнали навътре. И двете имат останки от каменна облицовка. До източната стена на втория етаж е установена пещ с каменна подложка и дължина СЗ–ЮИ 1,50 м.

Северният край на източната стена на къща 41 лежи върху по-ранна пещ (структура 504) с отвор от южната страна и размери на правоъгълната основа 1,70 х 1,60 м. Запазени са части от основата на стената на съоръжението, дебела 0,10-0,25 м. При отвора на пещта тя е оформена като отворена на запад дъга.

В рамките на изкопа частично са проучени опожарени останки от още 5 по-зле запазени, вероятно също двуетажни къснонеолитни къщи с каменна облицовка на стените (40, 42, 43, 44 и 49). Дължината им в посока СЗ–ЮИ варира от 4,50 до 13 м. Регистрирани са каменни основи на термични съоръжения, хромелни камъни, каменни хавани, комплекти керамични тежести за тъкачен стан.

Късножелязна епоха. В рамките на изкопа са проучени няколко ями, датиращи от късножелязната епоха. Структура 458 представлява плитка яма с диаметър на отвора 1 м, запълнена с фрагменти от питос, опожарени глинени деструкции и камъни. Запълнителят на друга подобна, частично проучена структура (481) съдържа камъни и фрагменти от керамични съдове. В структура 493 е вкопан питос с диаметър 0,80 м; под него е поставен хромелен камък.

№ 10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. ГЕРЕНА ПРИ С. МУРСАЛЕВО

Веселина Вандова, Юниан Мешеков, Румен Спасов, Елка Анастасова,
Росица Миткова, Татяна Стефанова, Владислав Тодоров,
Надежда Атанасова-Тимева, Борислава Гълъбова, Златозар Боев

Спасителните археологичеки разкопки в м. Герена при с. Мурсалево, община Кочериново, област Кюстендил, от км 346+120 до км 346+260 по трасето на АМ „Струма”, ЛОТ 2, се проведоха в периода 31.03-22.12.2014 г., с прекъсване от 01.08 до 17.09.2014 г. Проучванията се осъществиха от екип в състав: В. Вандова, Ю. Мешеков (ръководители); Е. Анастасова, Р. Миткова (зам.-ръководители); Т. Стефанова, Р. Спасов, Вл. Тодоров (археолози); Р. Стоянова, с участието на докторанти и студенти от НАИМ-БАН, СУ „Св. Климент Охридски”, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий” и НБУ. В екипа се включиха Цв. Попова – анализ на овъглени растителни останки; Зл. Боев – анализ на животински костен материал; Н. Атанасова-Тимева, Б. Гълъбова – антропологичен анализ; инж. А. Каменаров, инж. А.

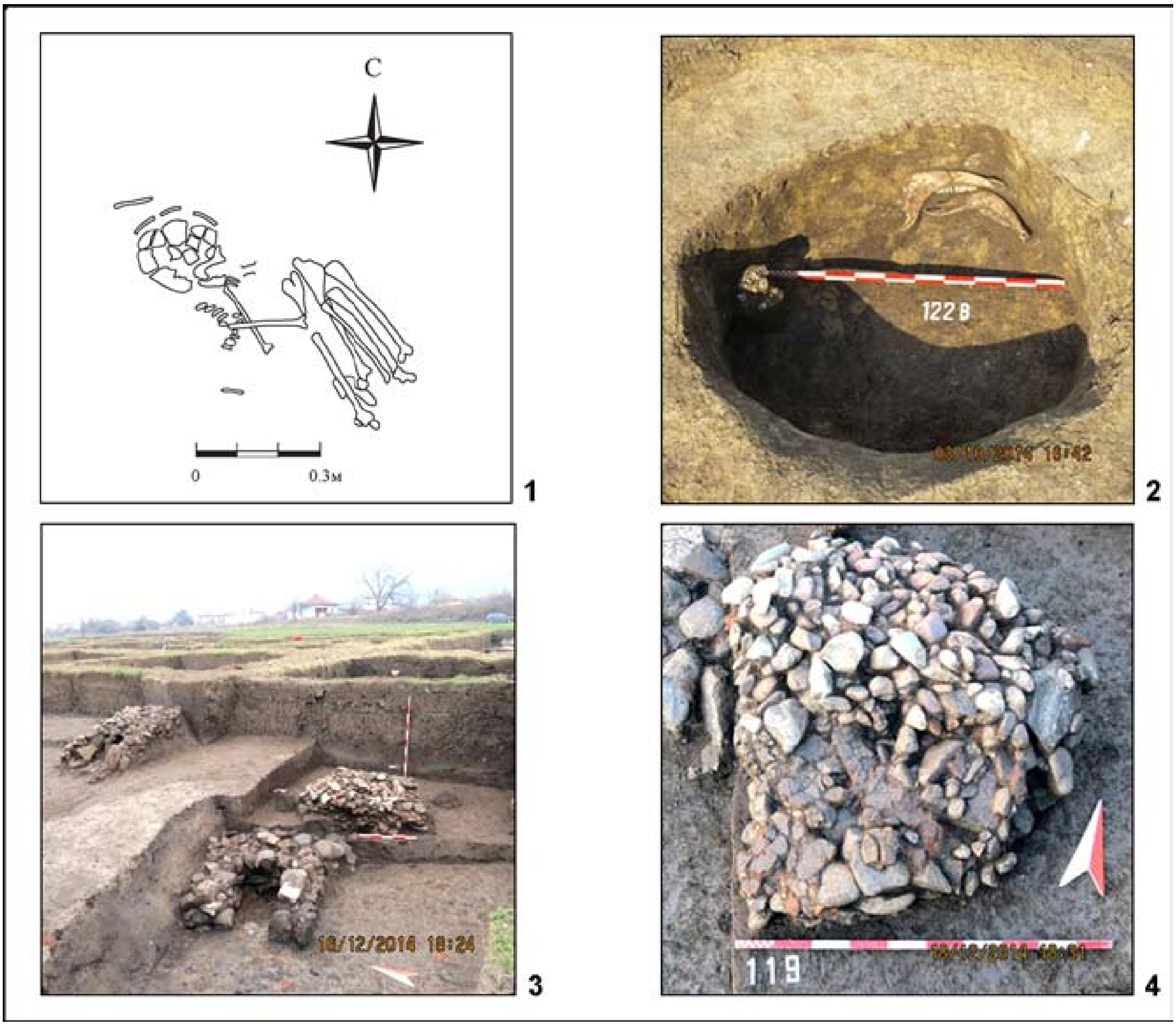

Обр. 1. Мурсалево, м. Герена. 1 – детски гроб; 2 – яма с депонирани лява и дясна половина от долна челюст на тур; 3, 4 – основа на отоплително съоръжение с три нива подови замазки, нарушена при вкопаването на ранносредновековно жилище. Късен неолит.

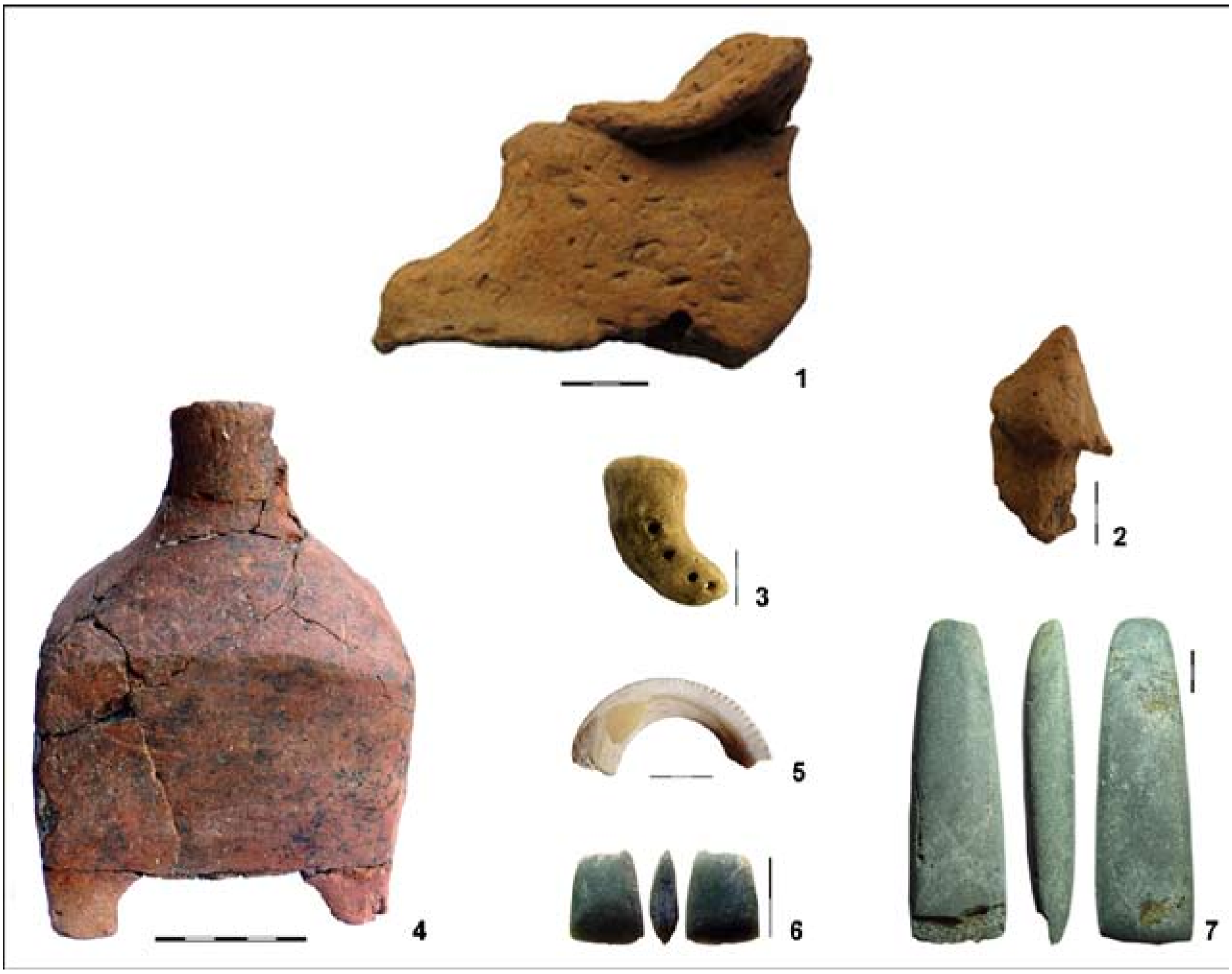

Обр. 2. Мурсалево, м. Герена. 1-7 – находки. Късен неолит.

Димитров – геодезично, архитектурно и нивелачно заснемане; М. Аврамова – археомагнитно датиране; И. Вайсов – аерофото заснемане; Д. Вангелов – геолого-геоморфоложка и палеографска характеристика, Р. Манджукова, С. Нейкова, Г. Костов – полева и лабораторна консервация и реставрация и др. Проучванията са финансирани от Агенция „Пътна инфраструктура” по договор с НАИМ-БАН.

Обектът се ситуира върху надзаливна тераса на левия бряг на р. Струма. Локализиран е в м. Герена от В. Вандова и Р. Спасов при теренни издирвания през 2007 г. (информацията е допълнена през 2013 г.) (Спасов, Вандова 2014, 620-621).

Изследваната площ обхваща 8450 кв. м. В границите на сервитута на магистралата попада част от източната половина на археологическия обект.

Максималната дебелина на културните напластявания на обекта варира от 1,20/1,30 м до 2,50 м. Пластът от средновековната епоха има средна дебелина 0,10-0,15 м, а от периода на късния неолит достига до 1,80 м (с вкопаните структури).

Изследвани са жилища, съоръжения, гробове, вкопавания и ями, датиращи от периода на късния неолит и от ранносредновековната епоха.

Късен неолит. В източната и западната част на обекта са разкрити каменни ивици, изградени от различни по размери речни, ломени и плочести камъни, които се проследяват на дължина до около 68 м. Представляват части от две оградни линии. Запазената им височина достига до 0,30 м, а широчината в най-плътните части – от 0,40 до 0,80 м. На места максималната широчина достига и надвишава 1,50/1,70 м.

Изследвани са 7 наземни жилища, някои от които частично, тъй като продължават извън границите на проучваната площ. Жилищата са били опожарени. Деструкциите им имат дебелина до 0,30-0,40 м. Съдържат масивни късове от стенни мазилки с отпечатъци от дървената конструкция на сградите – плет, колове и цепено дърво. В отделни участъци на стените се проследява каменен фундамент с широчина до 0,40 м. Отопляvани са с пещи, от които са запазени най-често каменните

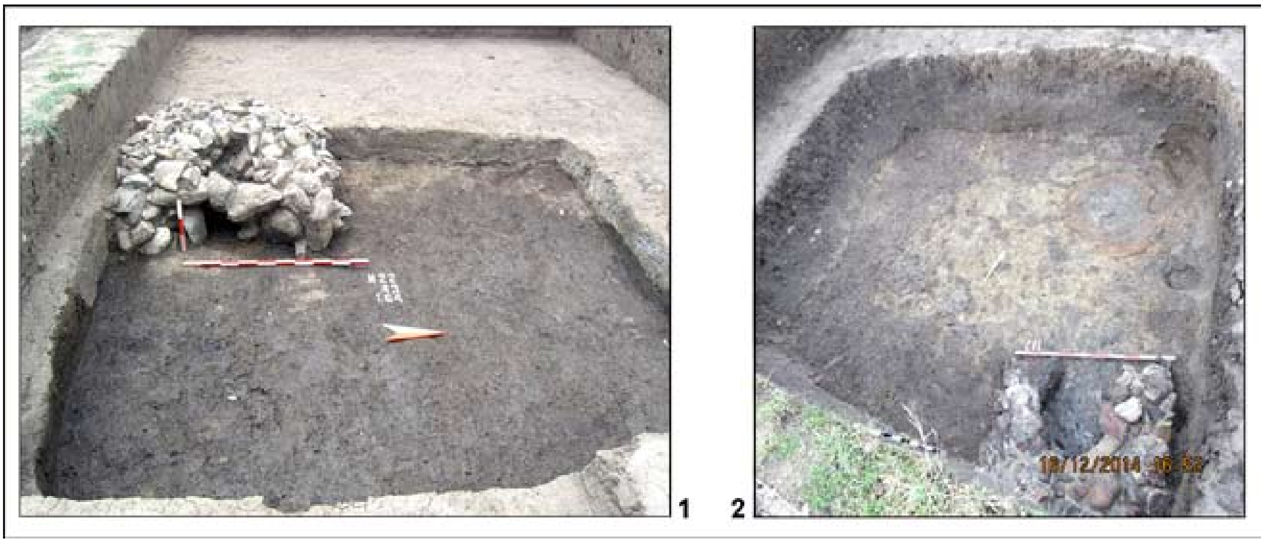

Обр. 3. Мурсалево, м. Герена. Полувкопани жилища от ранносредновековната епоха.

подложки на основите. В близост до отоплителните съоръжения са разположени хромелни камъни, каменни хавани, цели и фрагментирани керамични съдове и пр.

Извън жилищата са проучени 16 полуразрушени основи на отоплителни съоръжения, около които не са установени деструкции. Запазени са части от каменните им подложки с височина от 0,10 до 0,50 м. Едно от съоръженията (структура 119) има 3 етапа на преустройство, маркирани от 3 нива на подови замазки (обр. 1 *3-4*). При всяко задигане на подовото ниво на структурата е оформяна нова каменна подложка над по-ранната подова замазка. Западната част на основата е нарушена при вкопаване на жилище през ранносредновековната епоха.

При проучванията е разкрит гроб, съдържащ скелетните останки на дете на възраст около 10,5-11 г. (Infans II), положено наляво в силно свита позиция (обр. 1 *1*). Ориентацията е северозапад-югоизток, с глава на северозапад. Намерени са и части от силно нарушени гробове и отделни човешки кости.

В различни зони на обекта са проучени изцяло или частично голям брой негативни структури – ями и вкопавания. Ямите имат кръгъл или овален (понякога неправилен) план на нивото на фиксиране и размери най-често от 0,90 до 1,20 м. В една от тях са намерени фрагменти от човешки череп, принадлежащи на неизрастнал индивид. В структура 122 В, непосредствено до стената в североизточната част на ямата, са депонирани лява и дясна половина от долна челюст на тур (обр. 1 *2*)**.** В близост са открити части от горната челюст на същото животно**.**

Сред намерените при проучванията находки са антропоморфна и зооморфна пластика, култови масички, фрагменти от антропоморфни съдове, каменни, кремъчни и костни оръдия на труда, цели и подлежащи на графична реконструкция керамични съдове, тежести за вертикален тъкачен стан и др. (обр. 2 *1-7*). Откритите материали имат паралели в къснонеолитните хоризонти в Сапарева баня.

Ранносредновековна епоха. Документирани са жилища, пещи извън жилища, гробове и ями, датиращи от края на VII/началото на VIII в. до първата половина на XI в.

Жилищата са полувкопани, имат квадратен или правоъгълен план и сравнително малки размери (2,90 х 2,90 м; 3 х 3,20 м; 2,35 х 3,05 м и др.). Отоплявани са с масивни (1,20 х 1,10 м; 1,10 х 1,05 м; 1,35 х 1,25 м и др.) каменни пещи, разположени в единия ъгъл на жилищната яма (обр. 3 *1-2*).

Пещите извън жилищата са два вида – глинобитни и каменни. Гробовете са с трупополагане и лоша степен на запазеност. Липсва гробен инвентар. Някои от ямите маркират местата на питоси, вкопани близо до жилищните постройки. Сред находките, които са твърде малобройни, преобладават костните шила.

Литература

Спасов, Вандова 2014: Р. Спасов, В. Вандова. Издирвания на археологически обекти по трасето на АМ „Струма", ЛОТ 2 (км 322+000 – км 359+000). – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 619-621.

№ 11. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 16 АМ „СТРУМА”, ЛОТ 2, КМ 351+780 – КМ 351+970

Румен Спасов, Владимир Петков

Спасителните археологичеки разкопки в м. Ганеви ниви при гр. Кочериново, община Кочериново, област Кюстендил, от км 351+780 до км 351+980 по трасето на АМ „Струма”, ЛОТ 2, се проведоха в периода 31.03-18.09.2014 г. Проучванията се осъществиха от екип в състав: Р. Спасов, Вл. Петков (ръководители); Хр. Цонева, Н. Русев (зам.-ръководители); В. Вандова, В. Върбанов, В. Жекунова, С. Тодорова, Ю. Мешеков, Ц. Славова, И. Начев, М. Димитров, Р. Йорданова, Х. Вълчанова, С. Иванов, Ю. Кръстева (археолози) и студенти от СУ „Св. Климент Охридски”, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий” и НБУ. В изследванията взеха участие: Цв. Попова (НАИМ-БАН) – анализ на овъглени растителни останки; Зл. Боев (НПНМ-БАН) – анализ на животински костен материал; Н. Атанасова-Тимева, Б. Гълъбова (ИЕМПАМ-БАН) – антропологичен анализ; инж. Ат. Каменаров, инж. А. Димитров – геодезично, архитектурно и нивелачно заснемане; М. Аврамова – археомагнитно датиране; И. Вайсов – аерофото заснемане; доц. д-р Д. Вангелов (СУ) – геолого-геоморфоложка и палеографска характеристика, Р. Манджукова, Г. Костов – полева и лабораторна консервация и реставрация и др. Проучванията са финансирани от Агенция „Пътна инфраструктура” по договор с НАИМ-БАН.

Обектът се ситуира върху първа надзаливна тераса на десния бряг на р. Рилска. Локализиран е от В. Вандова и Р. Спасов при теренни издирвания през 2013 г. (Спасов, Вандова, 2014, 621).

Изследваната площ е 14 343 кв. м (573 археологически квадрата).

Регистрирани са различни по вид и дата структури – наземни и вкопани. Общият им брой е 263. Датират от следните епохи: новокаменна, раннобронзова, късножелязна, антична и средновековна. Намерени са 428 находки (от метал, камък, глина и кост), даващи важна информация за бита и поминъка на населението, обитавало този район от долината на р. Струма през споменатите епохи.

Стратиграфия

Максималната дебелина на културните напластявания достига до 1,65 м (с вкопаните структури).

Хумусният слой съдържа светлокафява, глинесто-песъклива пръст със средна дебелина около 0,30-0,40 м. В северната част на обекта непосредствено под хумуса следва тънък пласт от ранносредновековната епоха с дебелина до 0,10 м, който се проследява само в отделни участъци от терена. Третият пласт – кафява, глинеста пръст, има най-често дебелина до 0,30-0,40 м и съдържа ограни-

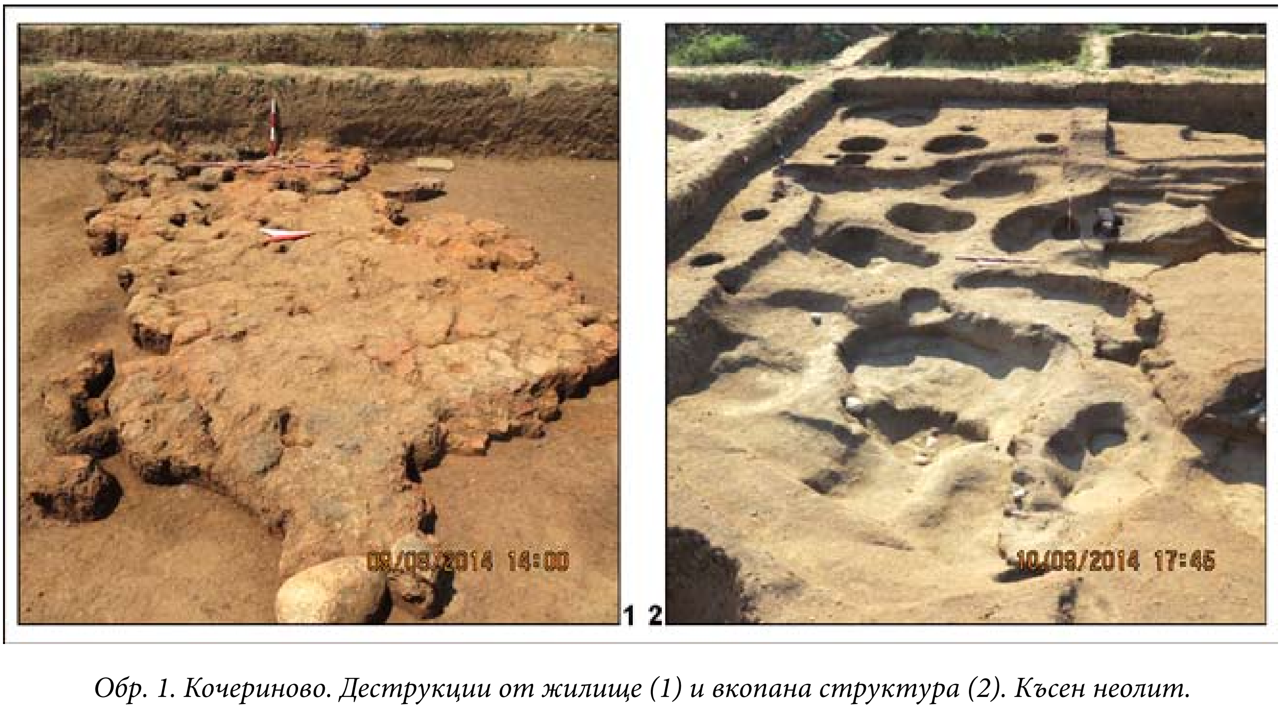

Обр. 1. Кочериново. Деструкции от жилище (1) и вкопана структура (2). Късен неолит.

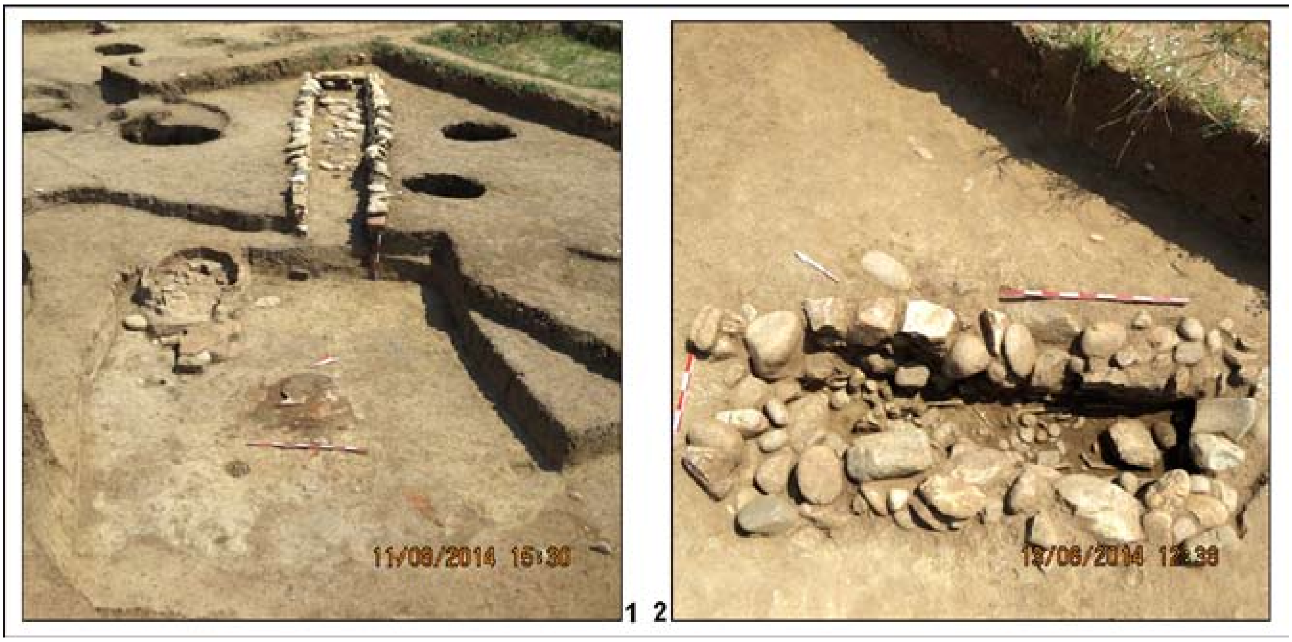

Обр. 2. Кочериново. Жилище (1) и гроб с трупополагане (2). Късножелязна епоха.

чено количество материали от късножелязната епоха. Четвъртият пласт (късен неолит) се състои от тъмнокафява, сбита, глинеста пръст, съдържаща късчета опалена глина, въгленчета, отделни дребни камъчета. Дебелината му е от 0,10 до 0,30/0,40 м.

В южната част на обекта вкопаните структури се регистрират непосредствено под хумусния слой.

Ранен неолит

Проучени са няколко негативни структури (ями), нарушени в различна степен през късния неолит, късножелязната или средновековната епохи. Сред откритите материали са фрагменти от керамични съдове с червена ангобирана повърхност, неголямо количество от които с бяла орнаментация.

Късен неолит

Проучени са две недобре запазени наземни жилища, вкопавания и ями.

Жилищата се ситуират в северната част на проучваната площ. Имат размери 5,50 х 2,35 м (североизток-югозапад) и 3,43 х 3,50 м (северозапад-югоизток). Върху подовете им е наслоен пласт деструкции, с дебелина 0,20-0,30 м. Мазилките са вторично изпечени, със светлокафяв до керемидено-червен цвят, плътно разположени една до друга. Голяма част от тях имат отпечатъци от дървена конструкция (обр. 1 *1*). Пещи не са запазени. В деструкциите се откриват дребни речни камъни и фрагменти от замазки, които могат да се свържат с разрушени отоплителни съоръжения. Намерени са единични фрагменти от вторично изпечени керамични съдове.

Вкопаванията имат размери от 2-3 м до 8-9 м, в отделни случаи до 14 м (обр. 1 *2*). Дълбочината им от нивото на фиксиране достига до 0,90 м. Имат овална, понякога почти четириъгълна (със заоблени ъгли) форма. В три от тях са регистрирани полуразрушени основи на отоплителни съоръжения. Запазени са изцяло или частично каменните им подложки с размери до 1,10 х 1,20 м.

Ранна бронзова епоха

Регистрирани са три вкопани структури (ями и тясно, издължено вкопаване) в ЮЗ част на обекта. При изследването им са намерени малко количество фрагменти от керамични съдове.

Късножелязна епоха

Към късножелязната епоха принадлежат две жилища (обр. 2 *1*), 10 питоса, голям брой сметни ями и 1 гроб с трупополагане (обр. 2 *2*). Преобладаващата част от битовата керамика е формувана на ръка. Сред находките са застъпени глинени тежести за тъкачен стан, прешлени за вретено, каменни точила, костни предмети, железни ножчета и др.

Въз основа на находките и битовата керамика разкритите структури се датират в VI–V в. пр. Хр.

Антична епоха

През късноримската епоха в границите на изследвания терен е изградено тухлено гробно съ-

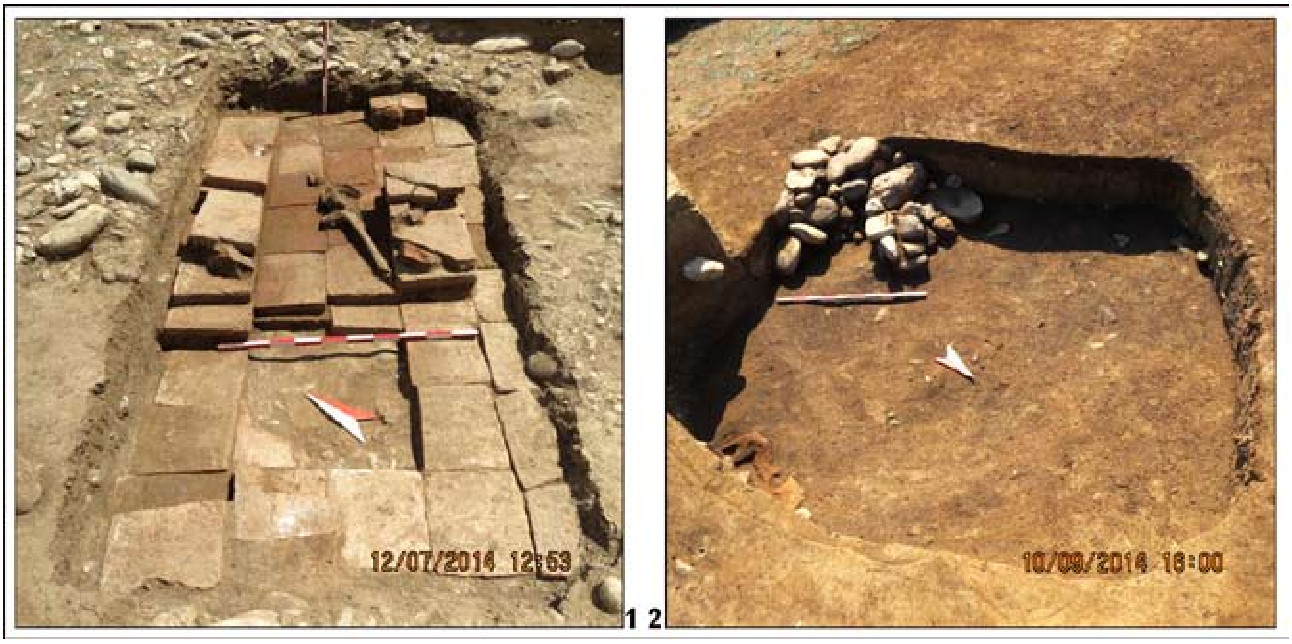

Обр. 3. Кочериново. Тухлен гроб от къноримската епоха (1) и жилище от ранносредновековната епоха (2).

оръжение, запазено само в основи (обр. 3 *1*). Има ориентация ЮЗ–СИ и размери 2,63 х 1,35 м. Погребението е извършено с трупополагане. Няма гробен инвентар. Гробът е отворен и нарушен още в древността. Намерените в гробното съоръжение кости от скелета не са в анатомичен ред.

Средновековна епоха

От времето на българското средновековие датират 7 жилища и 5 ями. Жилищата имат четириъгълен план и размери от 2,70 х 2,60 м до 3,15 х 2,90 м. В единия от ъглите им е разположена каменна пещ (обр. 3 *2*). Откритите материали в запълнителя на жилищните ями са оскъдни (скромно количество фрагменти от битова керамика и животински кости), находките също са малобройни. Вместват се в сравнително широк хронологичен диапазон – между края на VII/началото на VIII в. и първата половина на XI в.

Разкопките на обекта са извършени в рамките на предвидените срокове. Теренът е изследван до стерилна почва.

Литература

Спасов, Вандова 2014: Р. Спасов, В. Вандова. Издирвания на археологически обекти по трасето на АМ „Струма", ЛОТ 2 (км 322+000 – км 359+000). – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 619-621.

№ 12. РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ, С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

*Малгожата Гребска-Кулова, Петър Зидаров, Иван Василев, Лор Саланова,
Жулиен Виеге, Елена Маринова-Волф, Беатрис дьо Купер, Райка Иванова*

Археологическите проучвания проведени през 2014 г. са финансирани от фондация „Балканско наследство". Приложен е формат „лятно археологическо училище", при който участват доброволци от различни страни. Петър Зидаров от НБУ е зам.-ръководител и отговорник на квадрат C5. Иван Василев, изпълнителен директор на Фондация „Балканско наследство" участва в разкопките като ръководител на квадрат H5. В разкопките участват също двама археолози от Франция, членове на екипа в Ковачево – Лор Саланова и Жулиен Виеге, в качество на преподаватели и отговорници за квадрати Z5, B4 и B5.

Теренната работа продължи от 10.06 до 14.07.2014 г. Целта на проучванията, през изминалата година, бе да се довърши проучването в квадрати B4, C5, H5 и M5, както и да се отворят нови квадрати – Z5 на север от A5, в пространството извън рова, и B5, който допира северната страна на C5 (обр. 1).

Квадрат B4. Изчерпани са няколко вкопани структури – ями (контексти 35-37) в западната част на квадрата. Допроучена е и западната част на траншея (контекст 30), като вътре се разкри дупка от кол (контекст 34) с диаметър 0,30 м. Всички разкрити ями, както и траншеята имат много сходен запълнител. Той се състои от тъмна рохкава пръст с камъни и керамични фрагменти, но без мазилки. Установено е също, че в придънната част на запълнителя на траншеята има следи от циркулираща вода (песъчливи наслагвания), което дава идея за нейната функция. С това приключи проучването на този квадрат.

Квадрат B5. През отчетната година е свален хумусният пласт, както и един механичен пласт от 0,20 м. Под този пласт е разкрит пласт с доста голямо количество мазилки и то основно покрай южния профил. Близостта на опожарената къща в квадрат C5 дава основане за предположение, че това са деструкциите на тази къща.

Квадрат C5. През 2014 г. приключи проучването на този квадрат. Проучени са всички структури принадлежащи на опожарената къща, двата пода (контексти 5в и 5c) и пещта (контекст 6). Направено е много детайлно проучване на пещта. Установено е, че под долния ред камъни има пласт сив седимент с поединични парчета мазилки с дебелина 0,06-0,07 м. Следва пласт сива пръст, наситен

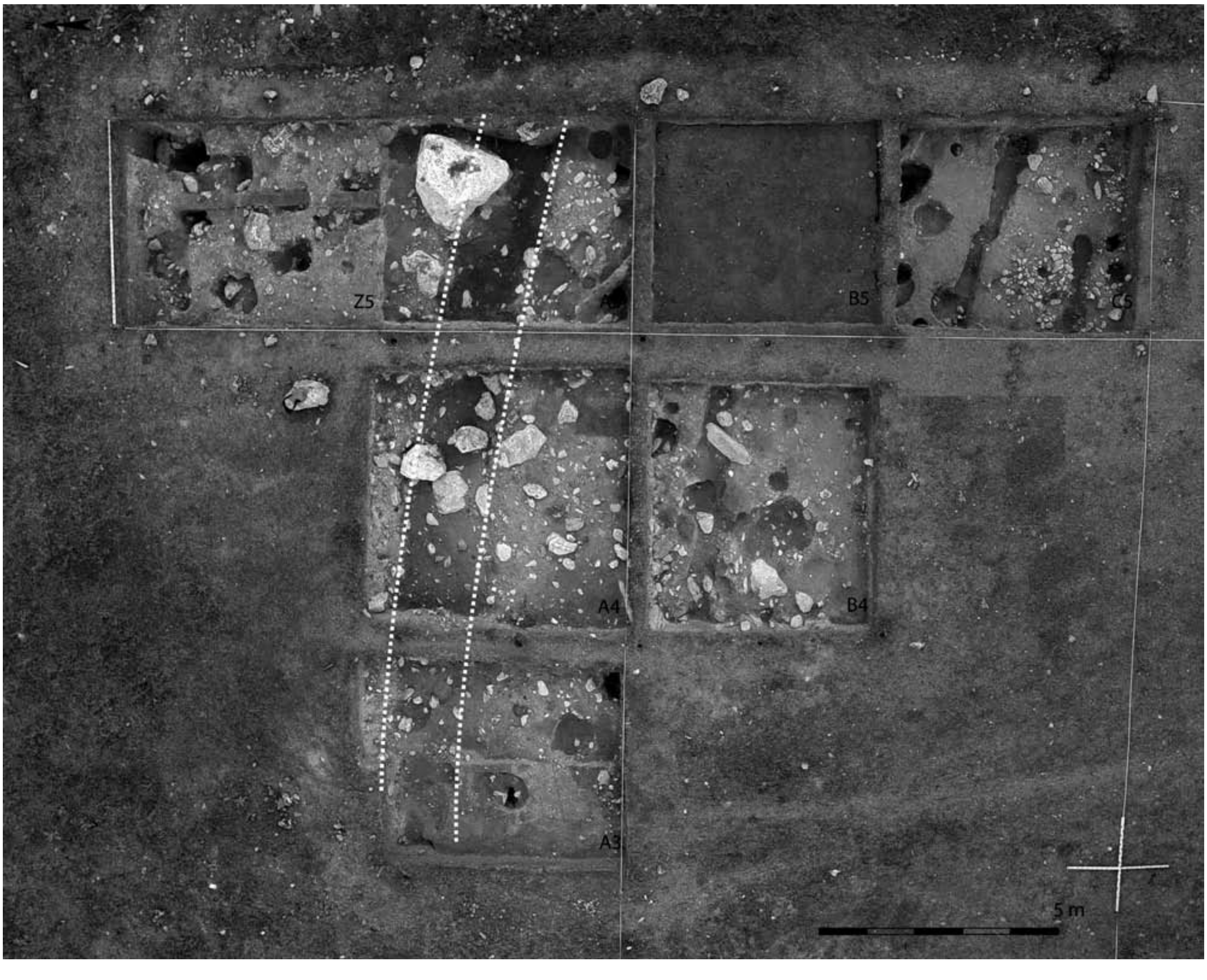

Обр. 1. Илинденци, Масовец. Северните квадрати, проучени през 2014 г. (сн. Ив. Вайсов).

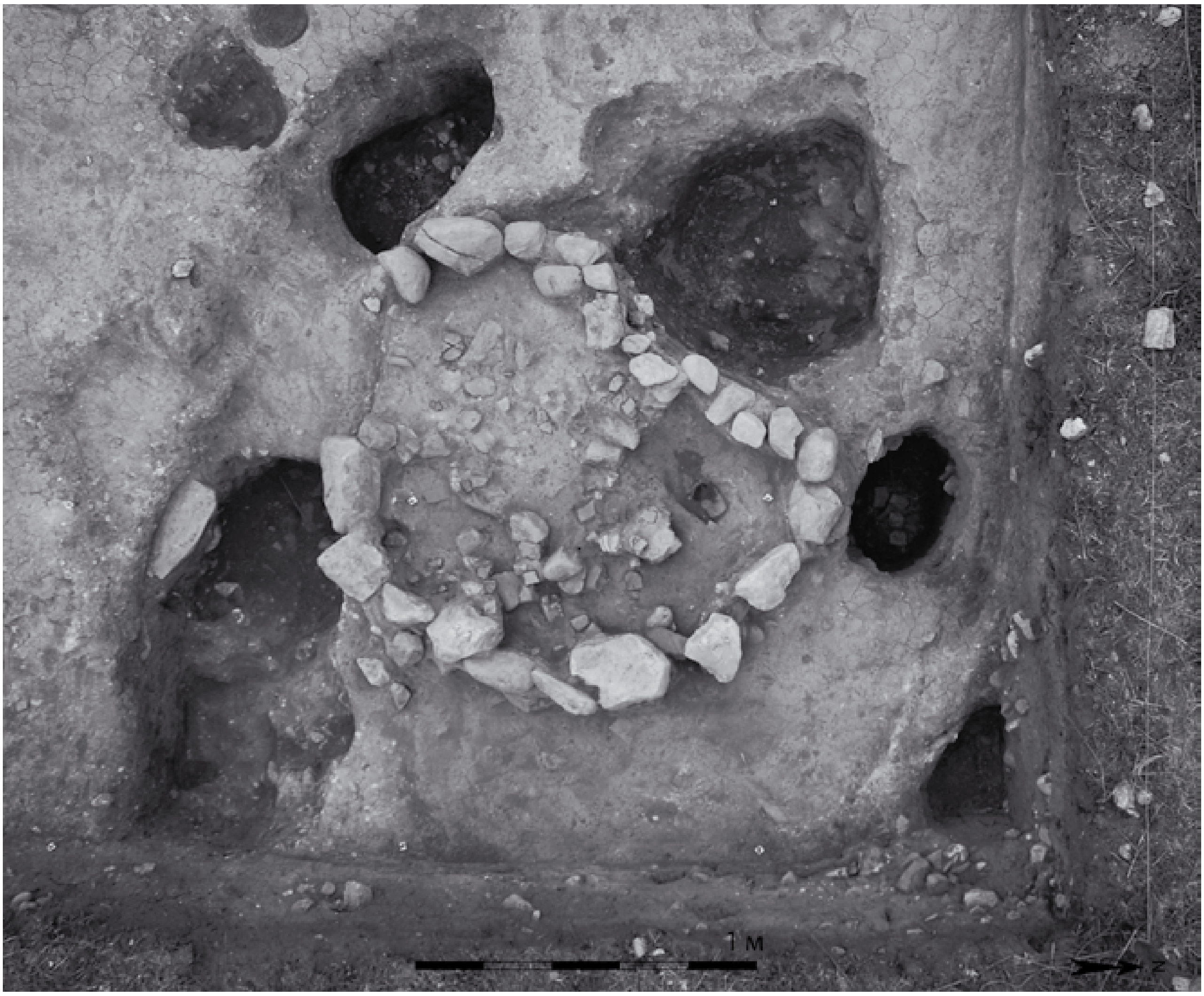

Обр. 2. Илинденци, Масовец. Кв. С5. Пласт с фрагменти от керамичните съдове, мазилки и кости под основа на пещта. (сн. П. Зидаров).

с керамични фрагменти, мазилки, кости и камъни (контекст 42), с дебелина около 0,15 м (обр. 2). Под него е разкрит сив глинест пласт с парченца бяла глина. Приключи проучването на ямите, частично проучени миналата година. Това са контексти 15, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 30, 32, 33 и 35. Те имат различен запълнител. Една част от тях (15, 19, 23, 32, 33 и 35) съдържат мазилки и чакълести камъни. Вероятно това са рушевините от опожарената къща, тъй като ямите пресичат по-ранния под (5c) на къщата. Фактът, че под цокъла на пещта също са намерени фрагменти мазилки показва, че е съществувал и по-ранен строителен хоризонт, впоследствие опожарен. Към този хоризонт безспорно принадлежат контексти под пещта (42, 45, 46), траншея на юг от къща, заедно с яма (контексти 43 и 43а) и няколко дупки от колове.

Квадрат H5. Тази година приключи проучването на този квадрат след изчерпването на две ями (контекст 35 и 36) в ЮЗ ъгъл на квадрата.

В **квадрат M5** работата бе съсредоточена върху проучване на яма (контекст 6) с фрагменти неизпечена глина с много добро качество. Диаметърът на ямата е 1,40 м по оста СИ/ЮЗ, а дълбочината е 2,20 м. От 1 м дълбочина тя се стеснява, става елипсовидна и продължава в дълбочина още около 0,60 м. Дъното е равно, а стените са почти вертикални. Тази част е обмазана с тъмна пръст. Най-вероятно ямата е била облицована с някакъв органичен материал. В запълнителя ѝ са намерени стъбла от тръстика. Възможно е това да е бил силоз за съхранение на зърно.

Квадрат Z5. След изчерпването на пласт от 0,30 м върху почти цялата площ се показа светла, жълтеникава пръст, която много прилича на стерилен пласт и то основно в южната част на квадрата, докато в северната има силни следи от опожаряване. Върху цялата площ на квадрата има множество ями, някои от които с много регулярна форма. Ямите са 10 на брой и образуват комплекси обединяващи

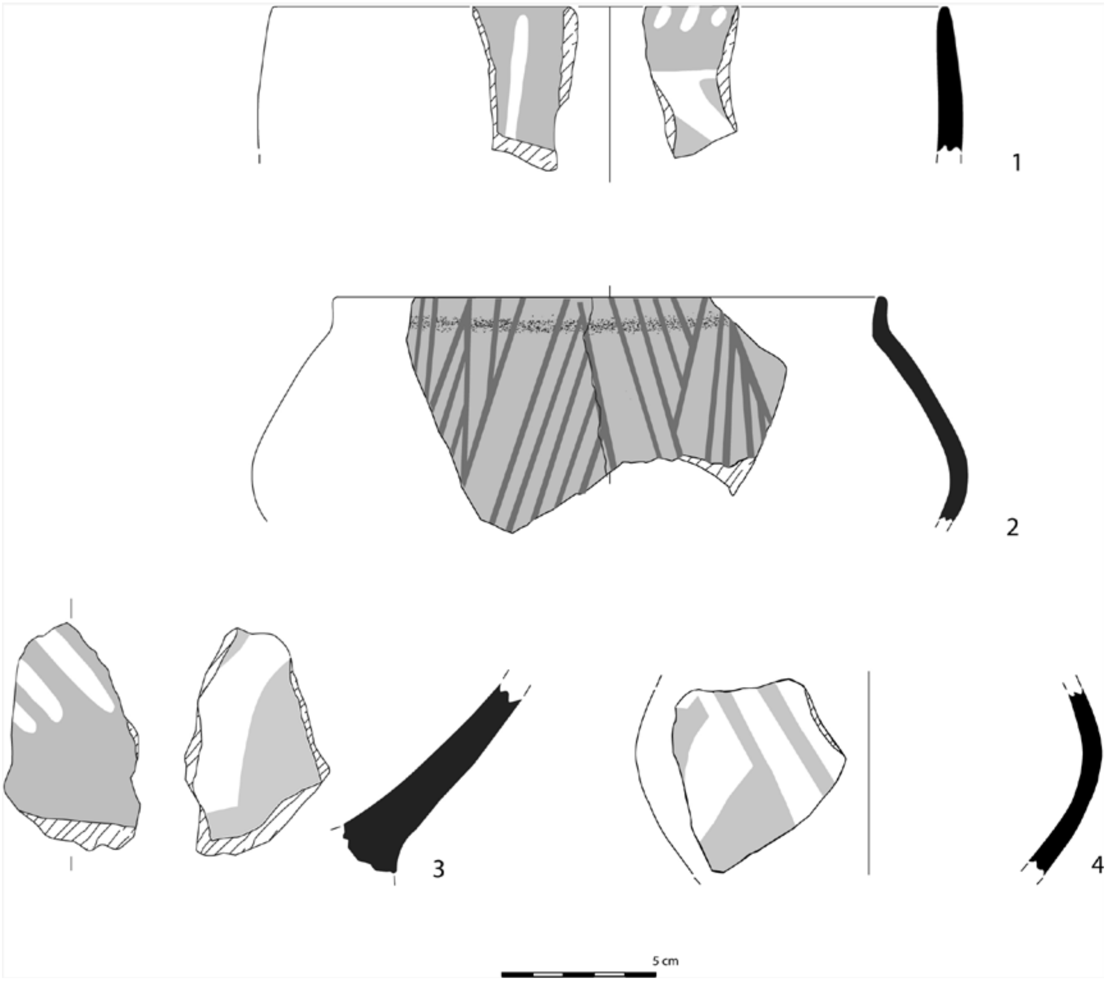

Обр. 3. Илинденци, Масовец. Фрагменти от съдове с бяла (1, 3, 4) и червена (2) рисунка, намерени под основата на пещта.

няколко ями. Това са яма 8, 15 и 19; 9, 17 и 18; както 7 и 14 в южната част. Четири от тях – 12, 13, 14 и 7, са подредени по оста СЗ/ЮИ. Ямите в северен сектор на квадрата са запълнени с големи парчета мазилки.

За селището е характерна бялорисувана керамика, но тази година са намерени и нови фрагменти с червена рисунка (обр. 3). Всички фрагменти с червена рисунка се характеризират с еднакъв орнамент от успоредни тънки линии направени с доста рядка червена боя върху червена ангоба. Със сигурност има стратиграфски данни за два строителни хоризонта. Към по-ранния принадлежат червено рисувани фрагменти, фрагменти типични за група Гълъбник и рисувани фрагменти в стила Ковачево Ic. Керамичните фрагменти от по-късния хоризонт насочват към по-късна фаза на развитие, по скоро от финала на ранния неолит.

Намерени са 26 находки каменни и костени сечива, накити и култова пластика. Има голямо количество инструменти направени от керамични фрагменти.

Археозоологическите изследвания на костния материал от квадрат C5 показват доминация на овца и коза (68%) над свиня (18%) и говедо (6%). Намерени са кости и на диви животни: заек, дива котка, дива свиня, елен, сърна, мечка, лисица и яребица.

Археоботаническите изследвания показват разнообразие от овъглени растителни останки с доминация на еднозърненка, следвана от ечемик и леща. Разнообразни са и диворастящите плодове (дрян, сливи, грозде, лешник и хвойна), като най-често това са фрагменти от костилки на дрян – намерен в 70% от изследваните проби.

Интерес представляват находките на семена от психотропното растение блян (*Hyoscyamus* cf. *niger*), намерено в две от пробите.

№ 13. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ИЗВОР (ПРЕДВАРИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ)[2]

Иван Вайсов, Кръстю Чукалев

Неолитното селище Извор (обект № 10 от МГВ България – Сърбия, от км 38+045 до 38+500) е регистрирано през 2013 г. от С. Александров и К. Чукалев (Александров и др. 2014, 624). През същата година на обекта са направени и геофизични изследвания (Вайсов, Зидаров 2013).

Спасителното археологическо проучване през 2014 г. имаше за цел установяването на характера и хронологическата принадлежност на археологическите структури, както и установяване вертикалната и хоризонтална стратиграфията на обекта.

Методика на проучването

За специфичните нужди на изследването бе разгъната план-квадратна мрежа ориентирана по магнитния север върху цялата площ на селището. Квадратите са с размер 5 х 5 м и имат цифрова номерация: по посока Ю–С е от 000 до 370, а по посока З–И от 365 до 600. Към номерацията е въведено и буквено обозначение (латиница) като от квадрати 425 до 555 посока З–И те са от A до Z. За опорни точки са използвани три репера (полигонови), обвързани с триангулачна точка № 30243 (Св. Дух, КС 1970 X – 4621634; Y – 8469; 657 м надморска височина по Балтийската височинна система). Обектът попада в картен лист K-9-23-124 (М 1:5000) от националната картографска система. Тук са поставени три точки (репери): репер 1 (R1) – пресечната точка на м 467,5 посока З–И и 257,5 посока Ю–С (кв. I/260), репер 2 (R2) – пресечната точка на м 505 посока З–И и 217,5 посока Ю–С (Q/220). За трети репер (R3) е използван западният ъгъл на бетонен постамент от попадащ в обекта метален стълб на националната електропроводна мрежа. Изготвена е тахиметрична снимка на терена с нанесените сондажи. Границата на проучваните сектори (от И и от З) е сервитутът на газопровода ориентиран спрямо централната ос на трасето, а от Ю и С съответво км 38+045 и км 38+500 от същия.

Археологическо проучване

През 2014 г. са направени 53 сондажа (обр. 1) с варираща дължина от 6 до 30 м и достигната дълбочина 0,60-1,20 м. В тях бяха разкрити 17 разнородни наземни структури, най-интересни от които са тези в сондаж № 4 (структура № 2, обр. 2) и № 11 (структура № 7В). Това са пирамидално подредени неосезаеми структури, съставени от няколко, плътно подредени един до друг компонента – камъни (сред които голямо количество хромелни), горели мазилки, фрагментирани съдове, фрагменти от глинени антропоморфни пластики (обр. 3), животински кости и др. Диаметърът им варира от 1,20 до 1,50 м. Установи се, че споменатите структури са били изградени във височина, доминирайки над повърхността и са изпълнявали ролята на своеобразни маркиращи репери. Характерът на открития в тях материал предполага наличието на неизвестна досега неолитна „обредна” практика, чиято конкретна култова насоченост ще се опитаме да установи по време на цялостно проучване на обекта.

В сондажите бяха открити и следи от горели наземни жилища (горели мазилки, *in situ* керамика, глинени прешлени за вретено, каменни сечива и др.), което говори за наличието на типичното за периода на късния неолит селище с хоризонтална стратиграфия. За отбелязване е, че откритите в Извор мазилки за изветрели и обезличени, със загладени ръбове, което предполага продължителното им експониране на повърхността и излагането им на погубното влияние на променливите атмосферни условия. Концентрацията на тези структури е по-голяма в северната половина на обекта, като в дълбочина те са разположени в пласта от 0,30 до 1,10 м. Данните от сондаж № 14, където бяха открити следи от масивни подпорни дървени конструкции, ни дават основания да предположим, че жилищата в неолитното селище Извор са били построени върху дървени платформи, подобни на тези регистрираните от В. Шиир в Уйвар, Румъния (Schier 2014, Abb. 18).

---

[2] Проучването се извършва съгласно договор между Министерството на икономиката и енергетиката и НАИМ при БАН за изпълнение на проект „Изграждане на междусистемна газова връзка България – Сърбия“. Геофизичните изследвания в западния сектор са осъществени по научно-изследователски проект ДИД 02/26/17.12.2009 г. „Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.“, финансиран от „Фонд научни изследвания”. Освен ръководителите на проучванията в екипа участваха: Петър Зидаров (ЛАЕА към НБУ), Йордан Цветанов, Илиана Аролска, Христина Павкова, Драгомир Марков, Борислав Драганов и Георги Костов.

Геофизични изследвания

По време на теренните проучвания бяха направени и геофизични такива (геоманетика и вертикално електро сондиране – ВЕС), резултатите от които ни дадоха допълнителна информация относно характера и пространственото позиционироне на археологически структури, както в границите на сервитута, така и в санитарната зона на газопровода. Тези изследвания установиха, че праисторическото селище се простира на голяма площ, а регистрираните жилищни структури (жилища са ориентирани ЮИ–СЗ) говорят за наличието на хоризонтална стратиграфия, което се потвърди и от археологическото проучване.

С метода ВЕС бяха направени два профила в южния сектор с дълбочина на измерване 6 м.

Профил 1 с дължина 235 м е ориентиран С–Ю с 15° отклонение на И. От него са измерени 21 точки, отстоящи на различно разстояние една от друга.

Профил 2 с дължина 205 м е ориентиран С–Ю с 25° отклонение на И. От него са измерени 17 точки, отстоящи на различно разстояние една от друга.

В ел. профилите ясно се диференцират три основни пласта:

Пласт 1 – от 0 м до 0,20-0,40 м повърхностен охумосен пласт с размесени материали.

Пласт 2 – от 0,20 м до 1-1,30 м, типичен смолник, с тежък механичен състав (съдържание на глина 65%) и ниска водопропускливост. Има голяма водозадържаща способност. В този пласт е и концентрацията на антропогенните материали.

Пласт 3 – от 1-1,30 м до 2,50-4 м, водонепропусклив жълто-кафяв езерен седимент, набразден с тънки пластове от андезитни туфти, без антропогенни материали.

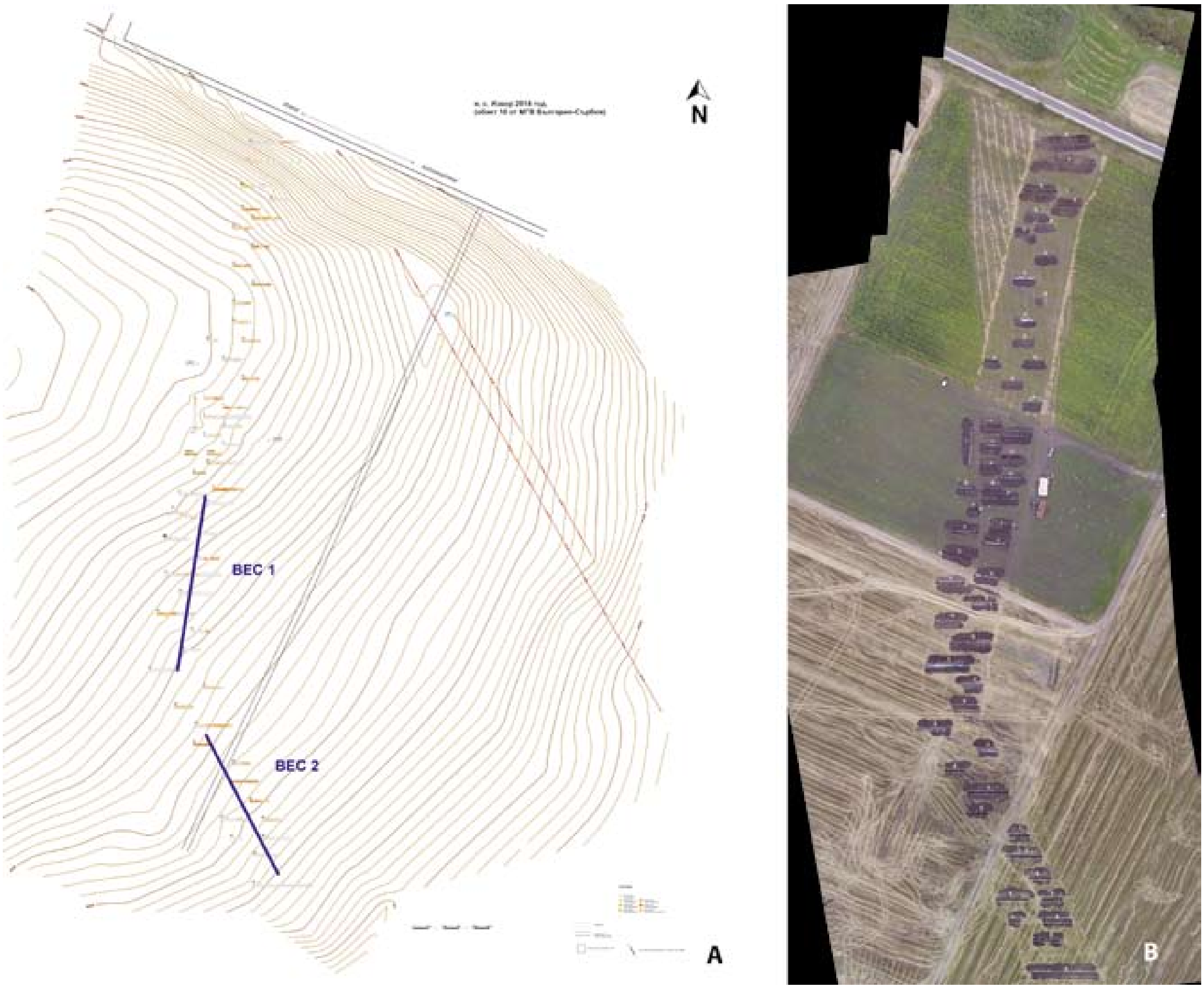

Обр. 1. Неолитно селище Извор: А – тахиметрична снимка с местоположение на проучените сондажи; В – ортофотография с проучените сондажи.

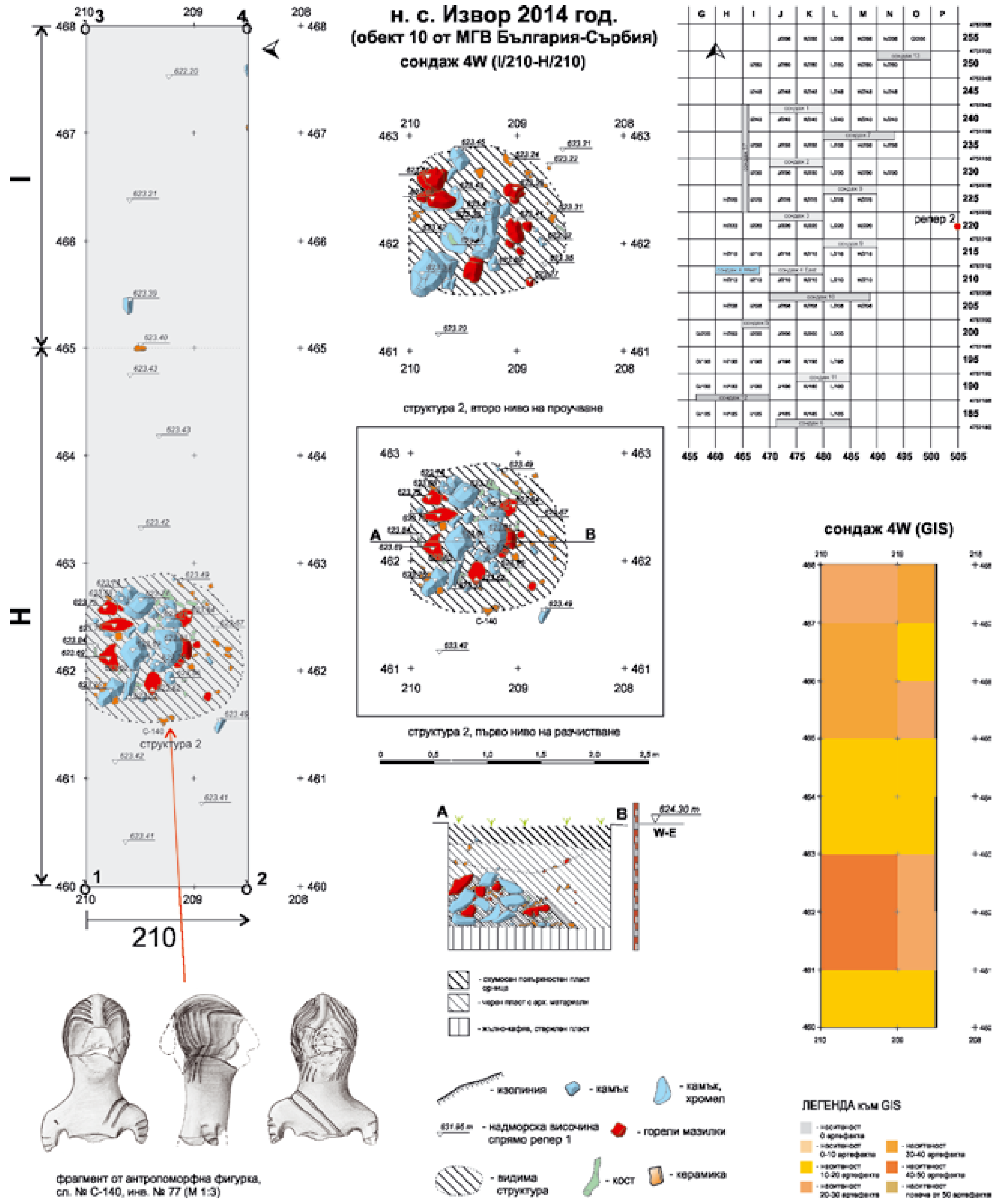
н. с. Извор 2014 год.
(обект 10 от МГВ България-Сърбия)
сондаж 4W (I/210-H/210)
I
H
210
структура 2
C-140
A
B
структура 2, второ ниво на проучване
структура 2, първо ниво на разчистване
W-E
624.30 m
сондаж 4W (GIS)
репер 2
- изолиния
- камък
- камък, хромел
- надморска височина спрямо репер 1
- горели мазилки
- видима структура
- кост
- керамика
ЛЕГЕНДА към GIS
- наситеност 0 артефакта
- наситеност 0-10 артефакта
- наситеност 10-20 артефакта
- наситеност 20-30 артефакта
- наситеност 30-40 артефакта
- наситеност 40-50 артефакта
- наситеност повече от 50 артефакта
фрагмент от антропоморфна фигурка, сл. № С-140, инв. № 77 (М 1:3)

Обр. 2. Неолитно селище Извор: структура 2 в сондаж №4W.

Резултати

Сред откритите находки (над 100) преобладават фрагментите от глинени антропоморфни фигурки (женски и мъжки), култовите масички, каменни сечива, керамични съдове, кремъчни артефакти и едно медно (?) длето-игла.

Откритите материали показват, че на това място има отчетливи следи от човешка дейност и отнасят обекта към финала на късния неолит (култура Винча B2 – Курило) и прехода към ранния енеолит

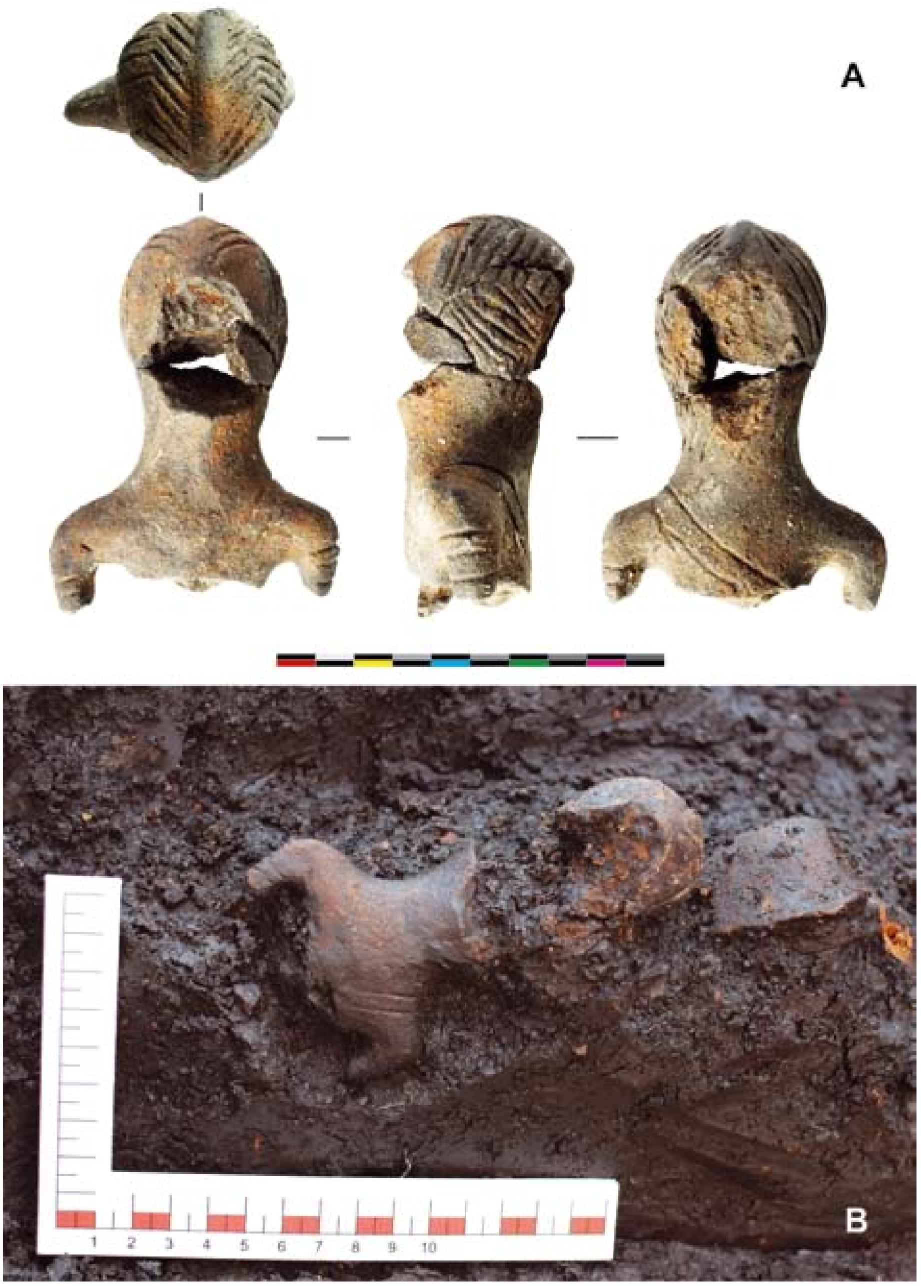

Обр. 3. Торс от мъжка фигурка открита в структура 2: А – снимка на фигурката, В – фигурката in situ.

(т. нар. „Градачка фаза“ на култура Винча). Праисторическото селище Извор попада в контактните зони на няколко култури, което го прави изключително интересно за праисторията на Балканите.

Литература

Александров и др. 2014: Ст. Александров, Ал. Гоцев, К. Чукалев. Издирвания на археологически обекти по трасето на „Междусистемна газова връзка България – Сърбия“. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 623-625.

Вайсов, Зидаров 2014: И. Вайсов, П. Зидаров. Неолитно селище Извор (Геофизични изследвания). – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 626-629.

Schier 2014: W. Schier. Der spätneolithisch-kupferzeitliche Tell von Uivar (Rumänien). Prospektionen und Grabungen 1998–2009. – In: W. Schier, M. Meyer (eds.). Vom Nil bis an die Elbe, Forschungen aus fünf Jahrzehnten am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin, Rahden/Westf. 2014, 17-36.

№ 14. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ОБЕКТ ПРИ С. НОВА НАДЕЖДА, ОБЩИНА ХАСКОВО (ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ–СВИЛЕНГРАД, КМ 245+280 – 245+420)

Крум Бъчваров, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Георги Кацаров, Николина Николова, Пламен Георгиев, Атанас Цурев, Катлийн Максуини

Разположеният на около 300 м от десния бряг на Марица археологически обект обхваща площ над 50 дка. С продължилия четири месеца втори археологически сезон окончателно приключи започналото през 2013 г. спасително проучване на застрашената от унищожаване част от обекта.

Животът на това място възниква в самия край на VII хил. пр. Хр.; просъществувалото около четири века раннонеолитно селище е ограждано с 5 последователно съществували кръгови ровове и поне една стена от дървени стълбове. След запълване на рововете, покрай и в някои от тях са погребвани избрани членове на общността – открити са общо 19 гробни контекста с останки от 27 индивида.

През късния неолит и ранния халколит, съответно през втората половина на VI и началото на V хил. пр. Хр., селището се премества на З/ЮЗ върху по-висок терен, вероятно вследствие на заблатяване на по-ниските части. През късния и финалния халколит, втората половина на V хил. пр. Хр., праисторическата общност отново издига къщите си върху могилата и ги огражда с нов, по-голям ров. Може би във връзка с повишената влажност, през тази епоха се прилага нова строителна техника – постройка с каменни основи.

След дълго прекъсване, през I хил. пр. Хр., върху западните склонове на праисторическата селищна могила възниква тракийско селище, а през XVII–XVIII в. обитателите на недалечното мюсюлманско село Салихче я използват като гробище.

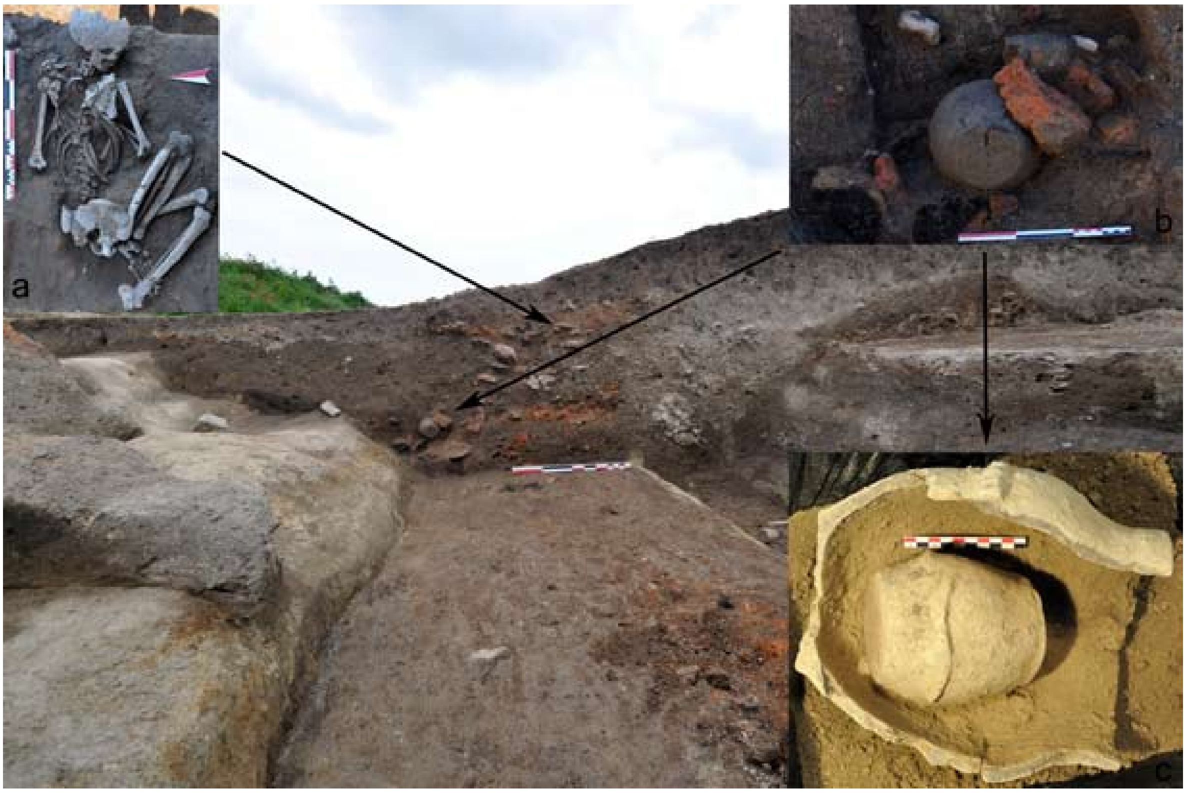

Обр. 1. Нова Надежда. Напречен разрез на раннонеолитен ров: a) гроб на възрастен мъж (структура 85); b) керамичен съд в „легло“ от големи късове горяла мазилка и камъни (структура 54/2.2); c) съдържание на керамичния съд след лабораторното му проучване.

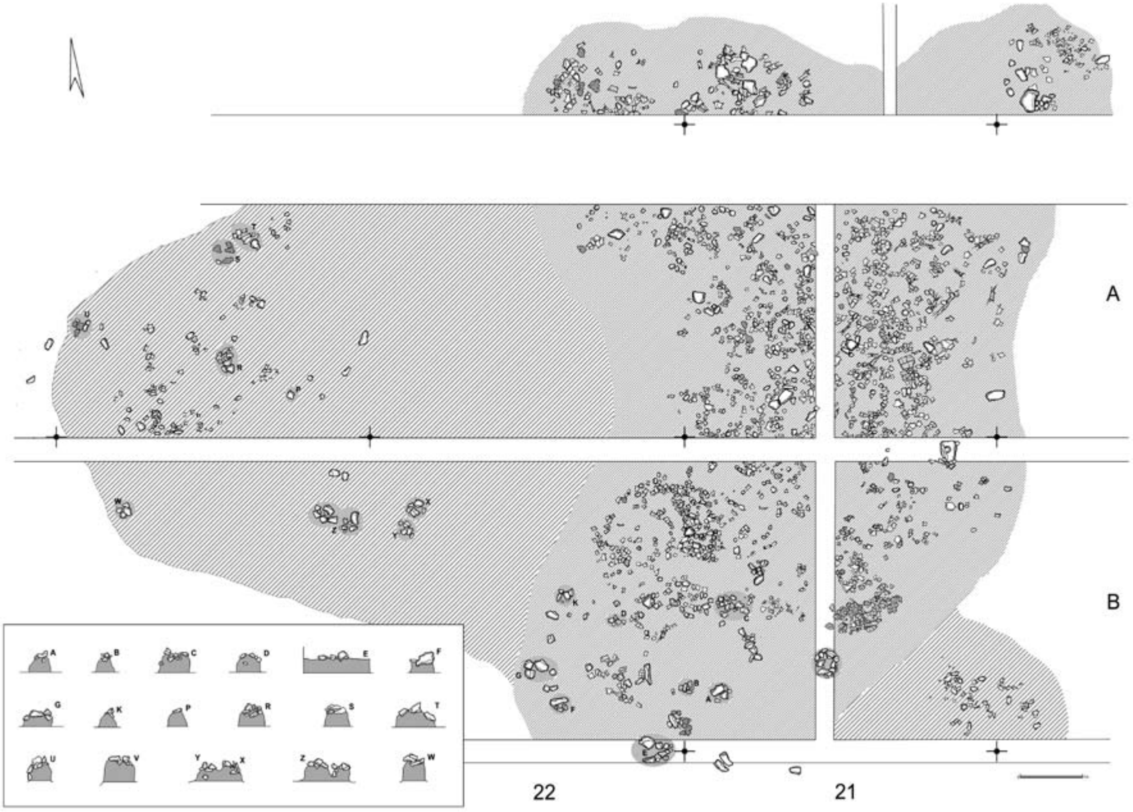

Обр. 2. Нова Надежда. Постройка с каменни основи, късен халколит (структура 100).

Ранен неолит (Караново I, края на VII – първа половина на VI хил. пр. Хр.). През 2014 г. окончателно бяха проучени раннонеолитните ровове (структури 3, 53, 54, 55 и 56). Особен интерес представлява стратиграфски най-късната преправка на структура 54 (54/2), която частично нарушава двете по-ранни. Тя е маркирана от изключително компактно запълване със силно опожарени глинени деструкции, има максимална широчина (С–Ю) около 1,60 м и приблизително същата дълбочина от нивото на регистриране на запълнителя. Напречното сечение е U-образно, северната стена е сравнително отвесна, южната е по-полегата. Сред деструкциите са открити ломени, речни и хромелни камъни, фрагменти от зърнохранилища и глинобитни съоръжения. В рамките на този запълнител е проучен контекст (структура 54/2.2), състоящ се от изцяло запазено керамично гърне с издължена сферична форма, къса цилиндрична шия и равно дъно, поставено хоризонтално в легло, оформено от масивни късове горели деструкции и покрито с късове горяла мазилка и камъни. В този съд е поставено друго, също цяло, по-малко гърне, с издължена сферична форма и широко равно дъно. Този контекст вероятно е свързан с гроб на 25-35 годишен мъж (структура 85), регистриран на около 0,80 м над него в запълнителя на същото вкопаване, положен в свита поза наляво с глава на изток (обр. 1).

Късен неолит (Караново III-IV и IV, втора половина на VI хил. пр. Хр.). В рамките на проучената площ са регистрирани само вкопани структури (57/4, 115 и 135) с различна форма и дълбочина.

Късен халколит (Караново VI, втора половина на V хил. пр. Хр.). Освен късноxалколитния ров (структура 57), през 2014 г. е проучена постройка (структура 100) с правоъгълен план, ориентация ССИ–ЮЮЗ и размери 11,50 х 8 м (обр. 2). Изградена е върху каменни основи и под централната ѝ част е регистрирано приблизително овално вкопаване с полегати стени и заоблено дъно, ориентация И–З, размери 1,40 х 0,90 м и дълбочина 0,30 м. В ЮИ част на постройката са открити останки от огнище с масивна глинена подложка и основа от речни камъчета. Запазената му част предполага, че е имало слабо издължена правоъгълна или овална форма с размери около 1 х 0,90 м.

На около 7 м южно от постройката е регистрирана яма (структура 132) със сравнително правилна кръгла форма, диаметър на отвора 0,75 м и дълбочина 1 м, вкопана в древната почва и стерилната основа. На дъното ѝ са депонирани няколко, вероятно фрагментирани на място керамични съда, две каменни чукалки, кварцитен къс без следи от използване, малка, напълно запазена конична паница, два кремъчни артефакта (пластини) и фрагмент от рогово изделие (скиптър?). Сред тях лежат частично

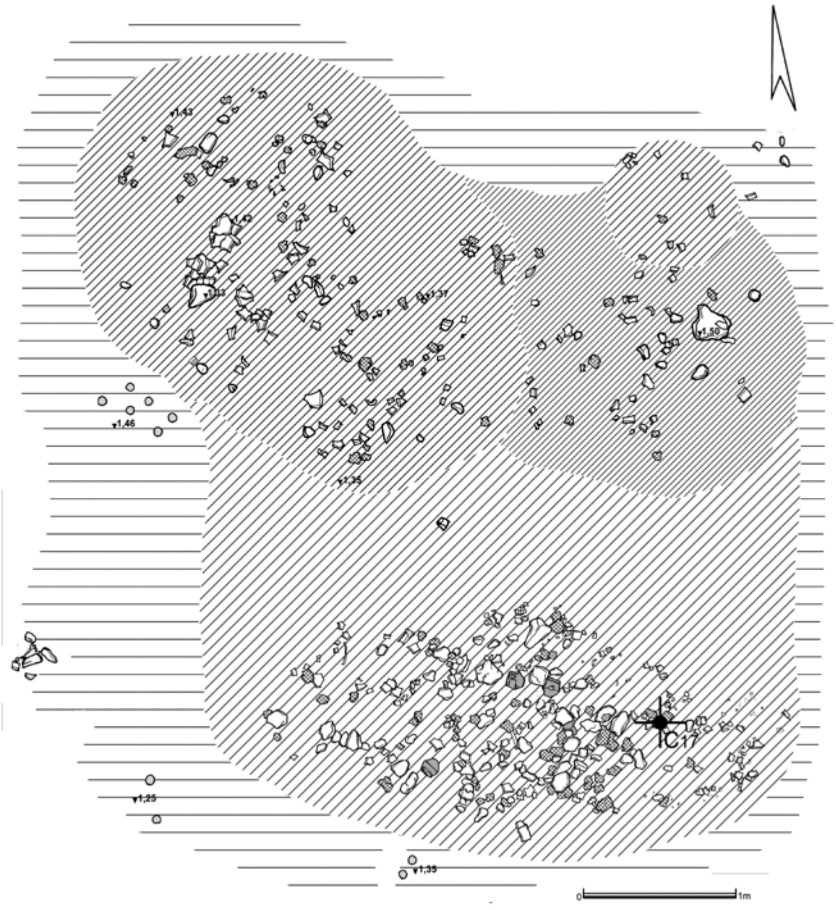

Обр. 3. Нова Надежда. Лека постройка, ранна желязна епоха (стр. 94).

артикулирани човешки скелетни останки, вкл. череп на възрастен индивид. Отгоре вертикално е поставено зърнохранилище със запазена височина 0,80-0,85 м и видим на терена максимален диаметър 0,55 м, в чиято основа е подпрян вертикален хромелен камък. Втори, сравнително голям заоблен камък, е разчистен на дъното му, наред с голям брой цели и почти цели по-малки съдове, повечето фрагментирани на място, фрагмент от костена лъжица и гладилка от речен камък. В най-източната периферия на селищната могила, непосредствено над стръмния бряг на дерето (за природогеографските особености на обекта вж. Бъчваров и др. 2014, 57), е проучен гроб на възрастен мъж (?), положен в свита поза надясно, с глава на Ю–ЮИ. Гробната яма има неправилна овална форма с размери 1,30 х 0,90 м. Вътрешната повърхност на дясната половина на мандибулата е оцветена в зелено от малък меден предмет – дъговидно извита медна тел, открита в горната част на вътрешната ѝ страна.

Финален халколит (края на V хил. пр. Хр.). През 2014 г. е проучен южният край на постройка с размери 16 х 9,5 м (структура 2). Установихме, че тя има наземна южна част, маркирана от запазената *in situ* замазка на огнище с перваз, и северна част, включваща вероятно дървена платформа, издигната над естествения склон на терена върху основи от речни и ломени камъни и носещи стълбове.

Ранножелязна епоха (I хил. пр. Хр.). През втората фаза на ранножелязната епоха върху СЗ склон на праисторическата селищна могила възниква селище – регистрирани са няколко постройки и отделни вкопавания. Постройките са с колово-плетова конструкция, обмазана с глина, четириъгълен план и понякога слабо вкопани части с цел преодоляване денивелацията на естествения терен (обр. 3).

В западната част на обекта е проучен бебешки гроб (структура 145). Детето е положено в амфоровиден керамичен съд с кухи букели, на върха на които е отпечатан кръг с точка в средата, украса, изпълнена чрез псевдошнур, и отпечатани есове на прехода между тялото и шията. Костите са много зле запазени и лежат плътно по западната стена на съда; ориентацията на тялото е ЮЗ–СИ. Съдът е вкопан в древния терен до нивото на устието и е покрит или ограден от един ред едри ломени камъни.

Мюсюлмански некропол (XVII–XVIII в.). Общият брой на проучените през двата сезона гробове надхвърля 70. През 2014 г. са регистрирани гробове на възрастни индивиди, деца и бебета, погребани в четириъгълни ями, в част от които е запазено дъсчено покритие, включително преизползвана диканя. Установени са и каменни маркери. Мъртвите са погребани в изпъната поза с глава на югозапад.

Литература

Бъчваров и др. 2014: К. Бъчваров, Н. Тодорова, В. Петрова, Г. Кацаров, Д. Илиева, Н. Николова, Ц. Попова, С. Танева, С. Витезович, К. Максуини. Археологически обект при с. Нова Надежда, общ. Хасково (от км 245+280 до км 245+420 по трасето на жп линия Пловдив-Свиленград). – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 57-60.

№ 15. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ОБЕКТ ПРИ С. НОВА НАДЕЖДА, ОБЩИНА ХАСКОВО (ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ–СВИЛЕНГРАД, КМ 245+130 – 245+420)

Крум Бъчваров, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Георги Кацаров,
Николина Николова, Пламен Георгиев, Атанас Цурев

По време на разкопките на археологическия обект при с. Нова Надежда, общ. Хасково (от км 245+280 до км 245+420; вж. публикувания в този том отчет), установихме, че той продължава 150 м на запад от първоначално регистрираната площ. Освен това, непосредствено на север от трасето на новата жп линия и съответно от вече проучения участък, се предвиждаше изкопна дейност за строителство на дренажен канал. Поради това се наложи провеждане на допълнително спасителното проучване на площ около 3 дка.

Регистрирани са още около 50 структури, както и частите от два рова, раннонеолитен и къснохалколитен, които попадат в тази площ. Проучените останки от човешка дейност се отнасят към късния неолит, ранния и късния халколит и ранножелязната епоха. Проучени са и два гроба от мюсюлманския некропол, разположен върху северния и източния склон на праисторическата селищна могила.

Късен неолит (Караново III-IV, край на VI хил. пр. Хр.). Проучени са няколко вкопани структури, свързани с разположеното на запад/югозапад къснонеолитно селище.

Структура 175 представлява плитко вкопаване в стерилната основа. Има неправилна овална форма, размери около 3 м С–Ю х 5,20 м И–З и дълбочина 0,40 м. Стените му са полегати, дъното е равно. Запълнителят съдържа единични средно големи камъни и отделни по-компактни струпвания от средно големи и по-дребни камъни, късове опожарени деструкции и фрагменти от керамични съдове.

Проучен е и комплекс от отделни, взаимно нарушаващи се вкопавания с кръгли или овални очертания, различна дълбочина и еднороден запълнител (структура 176; обр. 1), размери 7,70 м С–Ю х 7,50 м И–З и максимална дълбочина 0,90 м. Дъното на места е равно, а в И–ЮИ част се проследява широк отстъп (стъпало?). Стените са по-полегати в З част и почти отвесни в И и ЮИ части. Северната периферия е частично нарушена от две ями от ранножелязната епоха. В С и СИ част на структурата се наблюдава значително по-висока концентрация на археологически материали: късове горели глинени деструкции, фрагменти от керамични съдове, натрошени животински кости. В СИ част

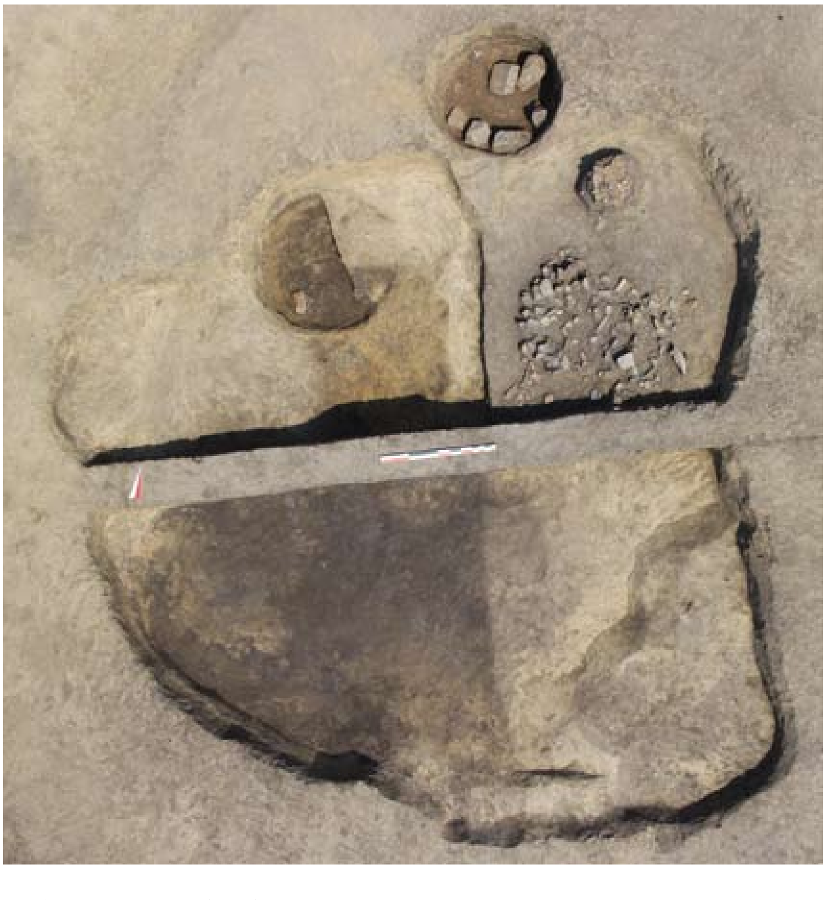

Обр. 1. Нова Надежда. Структура 176, комплекс от вкопавания. Късен неолит. Въздушна снимка.

на вкопаването е регистрирано компактно струпване с приблизително правилна кръгла форма и диаметър 1,50 м. В границите му са открити фрагменти от счупени на място части от съдове, средно големи заоблени и естествено ломени камъни, късове горели деструкции, многобройни животински кости и дребни въглени.

Ранен халколит (Караново V, първа половина на V хил. пр. Хр.). Установена е само една раннохалколитна структура (183), представляваща вкопаване с кръгъл отвор с диаметър 0,80 м, полегати стени и равно дъно; дълбочина 0,50 м. В запълнителя се разграничават два еднакво дебели пласта; по-голямата част от откритите археологически материали, предимно фрагменти от съдове, произхожда от горния пласт. В централната част на ямата е открита счупена на място тънкостенна купа.

Късен халколит (Караново VI, втора половина на V хил. пр. Хр.). Проучените къснохалколитни структури (127, 178, 179, 180, 188 и 193) представляват вкопавания с различна форма и големина. Запълнителят им съдържа фрагментирани керамични съдове, животински кости, камъни и дребни находки.

Структура 178 представлява плитко вкопаване в стерилната основа с правилни овални очертания, полегати стени и размери 4,20 х 2,80 м. Запълнителят съдържа отделни средно големи естествено ломени и многобройни по-дребни заоблени камъни, хромел, счупени на място керамични съдове и отделни фрагменти, късове опожарени глинени деструкции и каменна тежест за прашка. Подобно плитко вкопаване (структура 180) и свързаните с него по-малки вкопавания с кръгла/овална форма в периферията му има приблизително правилни овални очертания, размери 2,75 х 2,50 м и дълбочина 0,40 м. Стените са полегати, дъното е заравнено. Запълнителят съдържа фрагменти от керамични съдове и малки късове опожарени глинени деструкции.

Ранножелязна епоха (I хил. пр. Хр.). В границите на проучената площ попада част от селището, регистрирано в югоизточната част на обекта. Установена е наземна постройка (структура 168; обр. 2) с размери 3,90 м С–Ю х 4,20 м И–З. Тя е изградена с колово-плетова конструкция и има

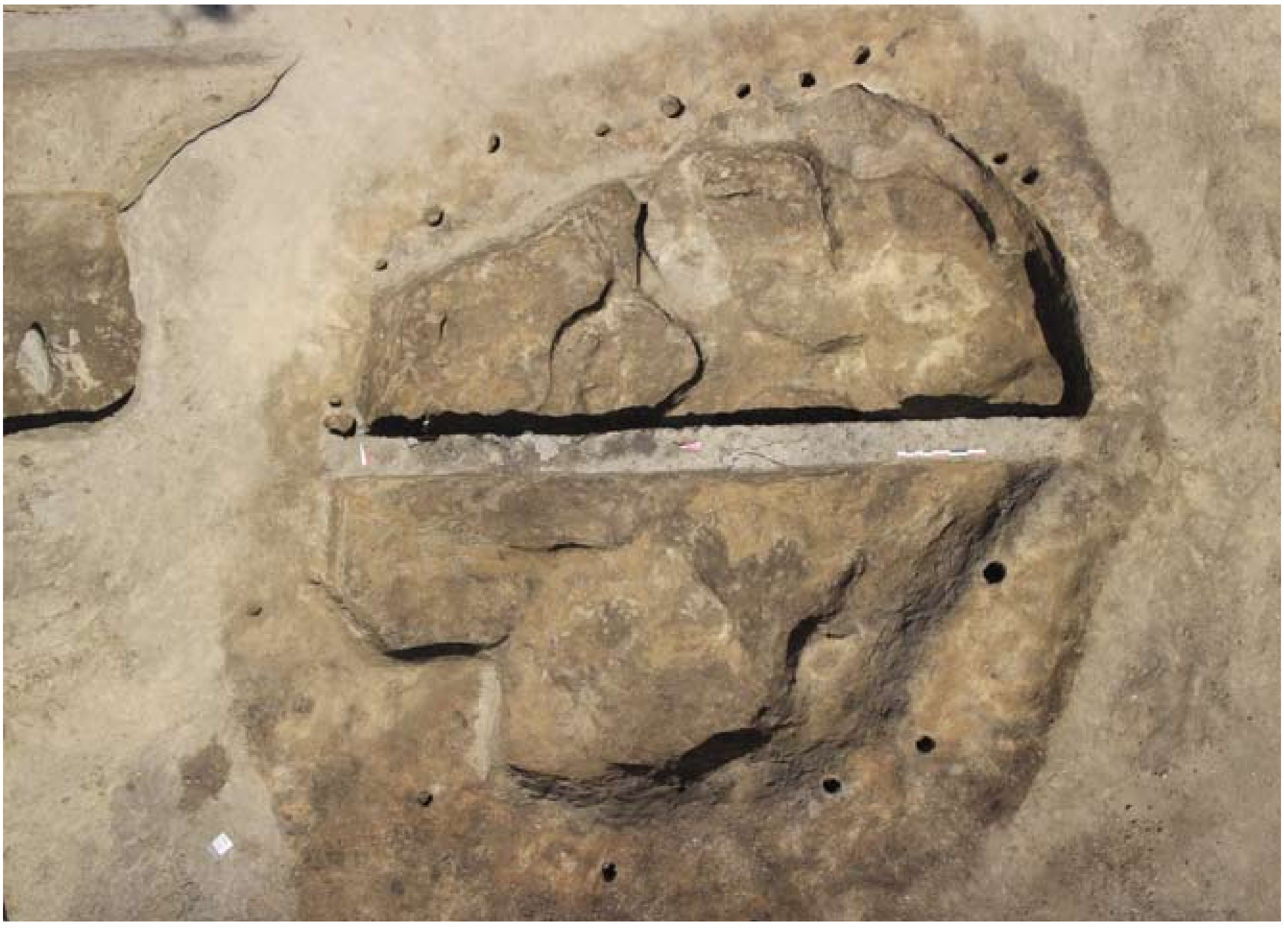

Обр. 2. Нова Надежда. Структура 168, постройка. Ранна желязна епоха. Въздушна снимка.

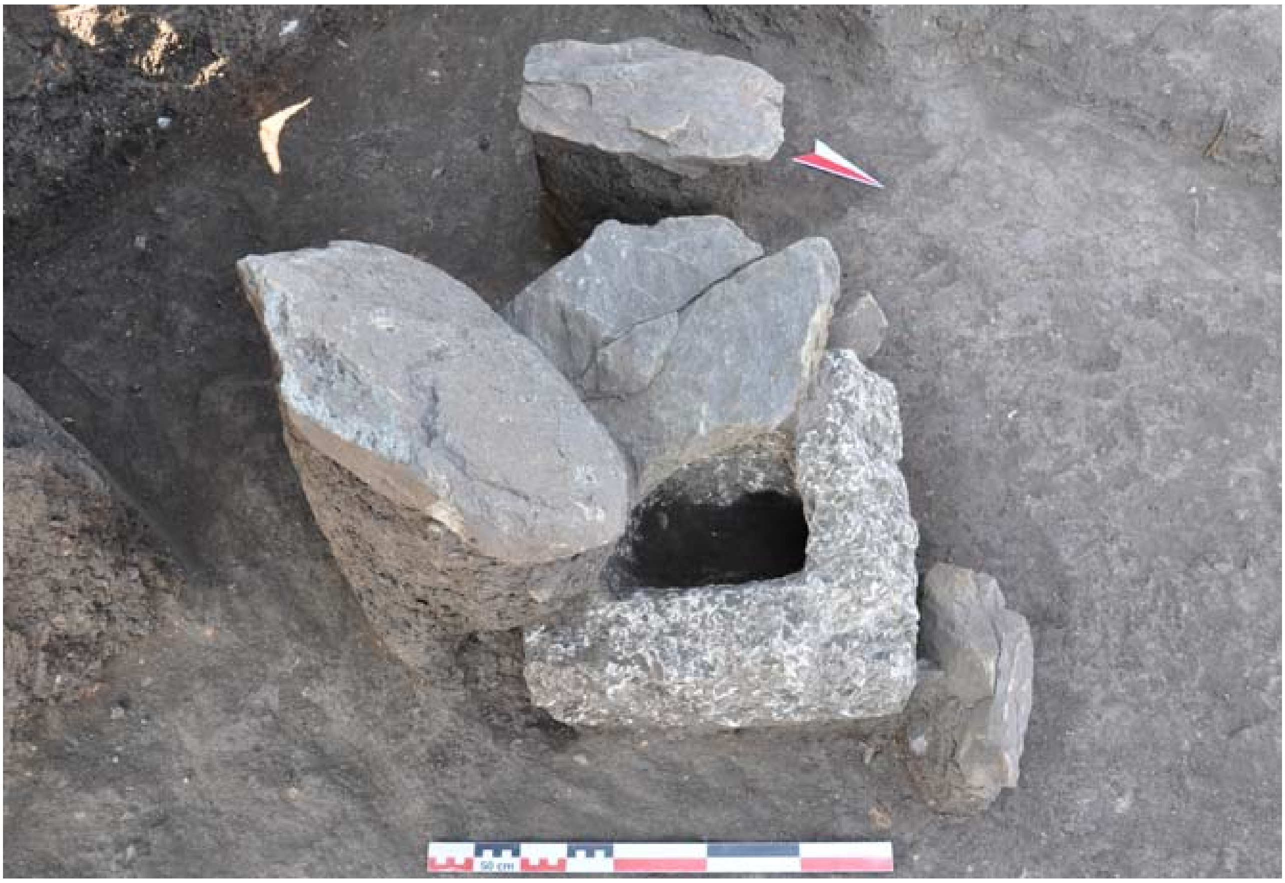

Обр. 3. Нова Надежда. Структура 174, каменно надгробие. Поглед на югозапад.

вкопани части, вероятно служещи за съхранение на провизии. Прави впечатление почти пълното отсъствие на горяла мазилка. От друга страна, много голямо количество развалини от горяла постройка запълват яма (структура 170), разположена 8 м източно от постройката. В нея са открити също фрагмент от хромел и печат за украса на керамика с есовиден орнамент, както и фрагменти от керамични съдове – главно фини, но са регистрирани и фрагменти от хранилище.

Проучени са още няколко вкопавания с различни очертания и големина. Структура 167 има неправилна форма и размери 5,10 м С–Ю х 3,10 м И–З. Запълнителят съдържа фрагменти главно от дебелостенни и хранилища и груби съдове, както и животински кости. Структура 171.1 представлява биконична яма с диаметър на отвора 1,20 м, диаметър на дъното 0,65 м и дълбочина 1,40 м. Запълнителят съдържа фрагменти от керамични съдове, едри късове горяла мазилка, два фрагмента от две различни тежести за стан и четири цели, прешлен за вретено, кремъчен отломък и фрагмент от хромелен камък. Подобна е структура 189: тя има аналогична форма с диаметър на отвора 1,70 м и дълбочина 1,30 м. Съдържа фрагменти от три тежести за стан, въглени, фрагменти от керамични съдове, животински кости и късове горяла мазилка. Регистрирани са и отделни едри камъни, два от които хромелни.

Структура 190 има биконична форма, диаметър на отвора 1,30 м, диаметър на дъното 1 м и дълбочина 0,90 м. Запълнителят съдържа дребни фрагменти горяла мазилка, фрагменти от керамични съдове и хромелни камъни.

Мюсюлмански некропол (XVII–XVIII в.). Проучени са два гроба от некропола на недалечното мюсюлманско село Салихче, разположен върху северните и североизточните склонове на праисторическата селищна могила. Структура 174 представлява гроб на възрастен индивид с каменно надгробие (обр. 3). Запазени са отделни фрагменти от дъсченото покритие. По-запазена е напречна дъска с дължина 0,30 м и широчина 0,10 м, забита под ъгъл.

Структура 185 е гроб на възрастен индивид, погребан в изпъната поза по гръб с глава на ЮЗ и поглед на изток. Гробната яма има овална форма. Регистрирани са останки от дъсчено покритие върху и встрани от скелета.

№ 16. ОБЕКТ „ЧАВДАРОВА ЧЕШМА“, СИМЕОНОВГРАД

Явор Бояджиев, Антоанета Андонова, Валери Петров, Камен Бояджиев

Обектът се намира в кв. „Злати дол“ на Симеоновград, в близост до жп гарата. Разположен е на две незаливни тераси (т. нар. централна и западна), южно над древното корито на р. Марица (обр. 1). Установени бяха материали и структури от ранния и късния неолит, халколита, бронзовата и желязната епохи, римската епоха и средновековието. Древният терен се е различавал чувствително от съвременния. Източните склонове и на двете тераси са се спускали стръмно към древни дерета, разсичащи терена.

Ранен неолит (РН). Селище от този период е разположено в северната половина на централната тераса (Radunсheva 2002). В участъка, попадащ в сервитута, се откри керамика и призматичен идол от РН. Съоръжения от този период не бяха регистрирани.

Късен неолит (КН). По време на първата половина на КН (култура Караново III) е съществувало селище от разпръснат тип. Бяха регистирани три групи от по 1-2 жилища на 30-50 м една от друга. На централната тераса се разкриха деструкции от две постройки в близост една до друга със запазени подови обмазки, части от стени и пещи. При едната постройка личат три етапа на преустройство. През най-ранния тя е била частично вкопана в древния терен.

В западния сектор се проучи сграда, която най-вероятно е била двуетажна, тъй като върху затрупалите пода деструкции лежеше фрагментирана основа на пещ, както и тежести за тъкачен стан.

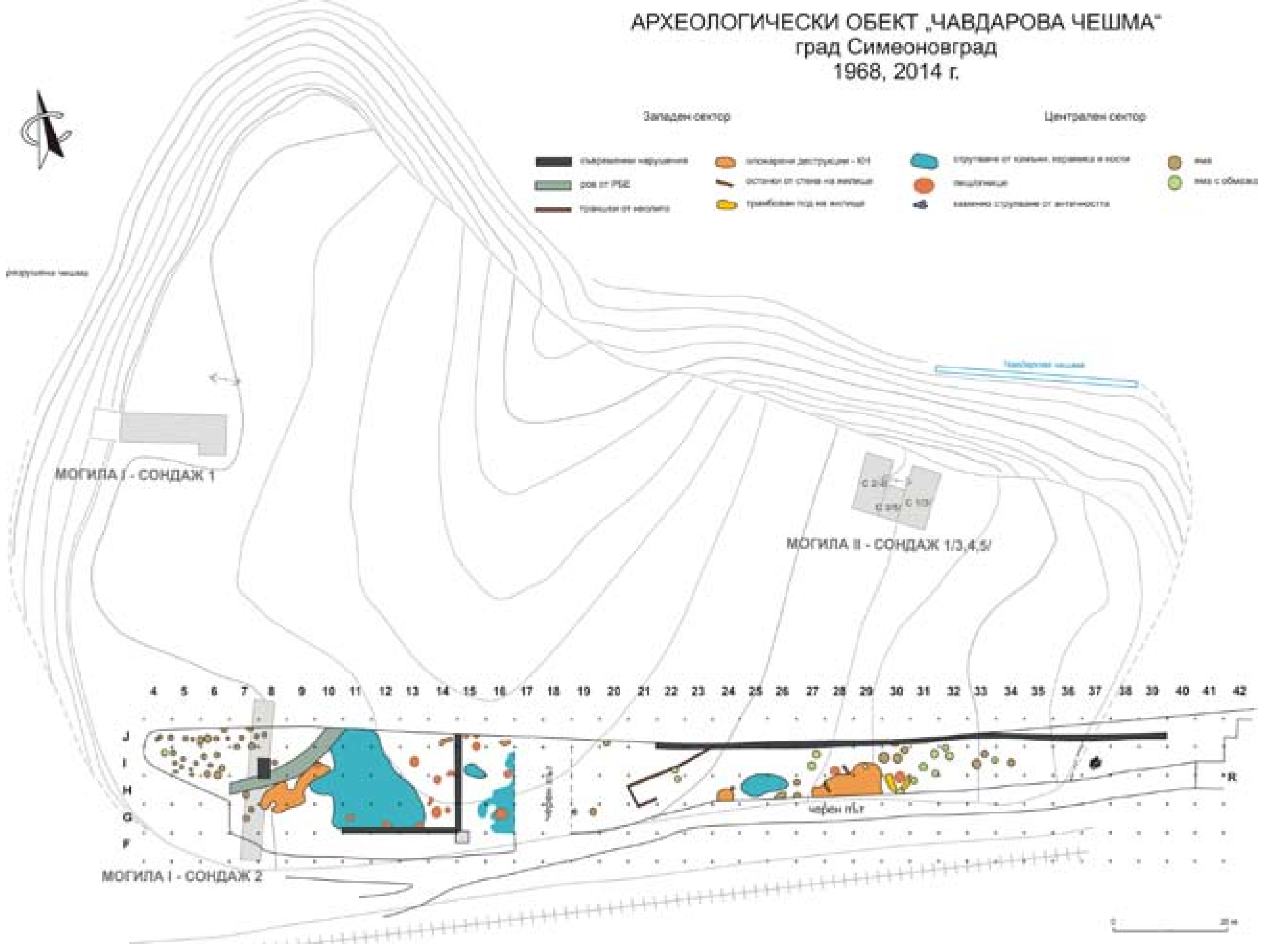
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „ЧАВДАРОВА ЧЕШМА“
град Симеоновград
1968, 2014 г.
Западен сектор
Централен сектор
МОГИЛА I - СОНДАЖ 1
МОГИЛА II - СОНДАЖ 1/3,4,5/
МОГИЛА I - СОНДАЖ 2
черен път
4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42
J
I
H
G
F

Обр. 1. Чавдарова чешма, Симеоновград. Топографска скица на обекта. Като могила I – сондаж 1, могила I – 2 сондаж 2 и могила II – сондаж 1/3,4,5/ са означени сондажите на Д. Аладжов през 1968 г. План-квадратната мрежа е на проучванията през 2014 г.

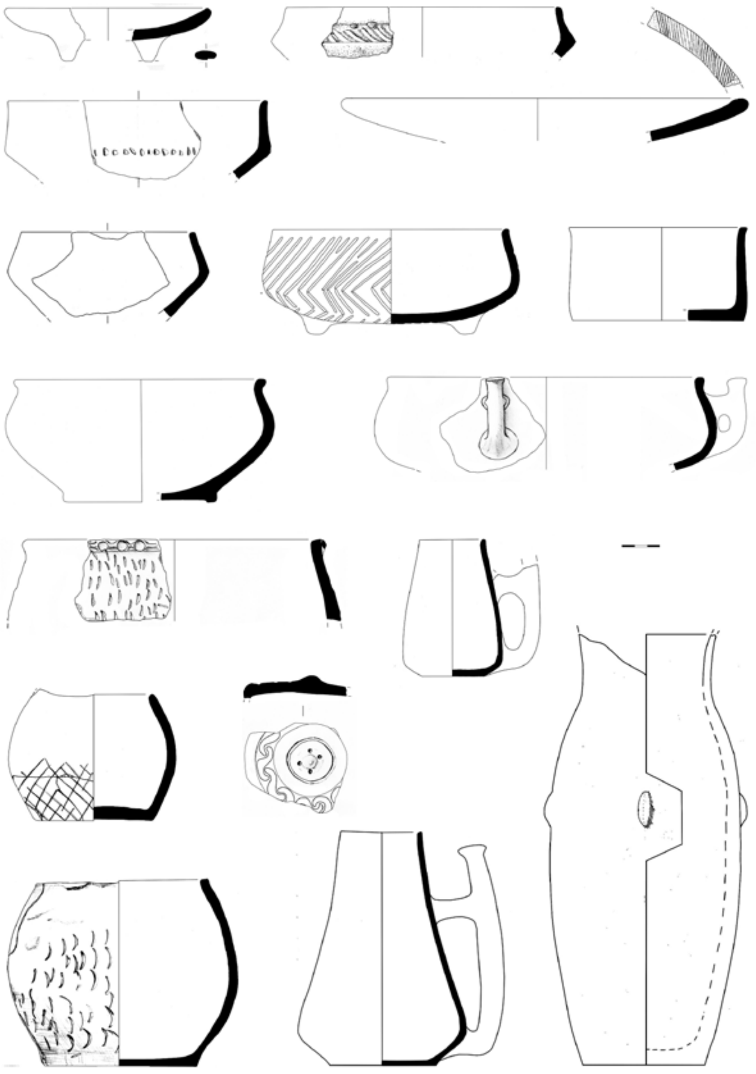

Обр. 2. Чавдарова чешма, Симеоновград. Керамика от късния неолит.

Пространството между жилищата е използвано за стопански нужди. В него се разкриват многобройни негативни структури (открити са над 100). В някои случаи две до три ями се засичат или попадат една в друга. Те имат различни размери, дълбочина, запълнител и явно са изпълнявали разнообразни функции. Някои от ямите са добре обмазани с бяла глина.

По източния склон на западната тераса се развива обширно струпване на камъни, керамика и животински кости, заемащо площ от над 250 кв. м. Под него се разкриха две нива с пещи и огнища, повечето от които са добре запазени, с няколко последователни подови замазки.

Стратиграфската ситуация показва продължително населяване по време на култура Караново III и наличието на поне два етапа на обитаване, като по склоновете на терасите стерилният терен не е достигнат.

От КН пласт произхожда голямо количество фрагменти от керамични съдове, сред които и специфични за обекта форми – например високи дебелостенни съдове във вид на бутилка (обр. 2). Впечатляващ е броят на т. нар. „култови масички“ – над 150 фрагмента. Сред находките са застъпени и типичните за периода антропоморфни и зооморфни идоли, глинени модели на зърно, оръдия на труда от камък, кремък и кост. Уникална находка е черупката от морски таралеж, рисувана от вътрешната страна в стил „Акропотамос“. Тя показва връзката на обекта с Егейското крайбрежие.

Халколит. Върху западната тераса се откриват материали от ранния, а върху централната – от късния халколит. Проучени са пет ями, добре обмазани с пречистена бяла глина. Всички са разположени върху централната тераса. Възможно е върху високата равна част на западната тераса, където се открива силно фрагментирана раннохалколитна керамика, да е имало тънък културен пласт, унищожен при обработката на земята.

Ранна бронзова епоха (РБЕ). Представена е основно в долната част на източния склон на западната тераса. Там са разкрити две нива на обитаване, разположени едно над друго по линията на квадрати 11-15. Представляват слоеве от сиво-зелена песъклива пръст с групи от огнища, разположени близо едно до друго. Огнищата са с различни размери и подложки (от малки камъни, плочести камъни, керамични фрагменти, комбинация от камъни и керамични фрагменти, глина). В два от случаите около тях се разкриха дупки от колове – повечето с диаметър до 0,10 м. Те дават основание да се предполага наличието на леки конструкции. До комплекс от четири огнища в кв. H/G 14 се регистрираха и останки от голям съд-хранилище, граден на място. Откритата многобройна керамика принадлежи на етапите РБЕ I и РБЕ III (обр. 3). От намерените материали внимание заслужават каменни и костени инструменти, фрагменти от каменни бойни брадви, модел на колело, както и един фрагментиран глинен идол. В западна посока се разкри ров с широчина в горната си част от 2,30 м (във високата ЮЗ част на терена) до 4,70 м (в ниската СИ част) и дълбочина от 1,30 до 2 м. Той започва от най-високата част на югоизточния

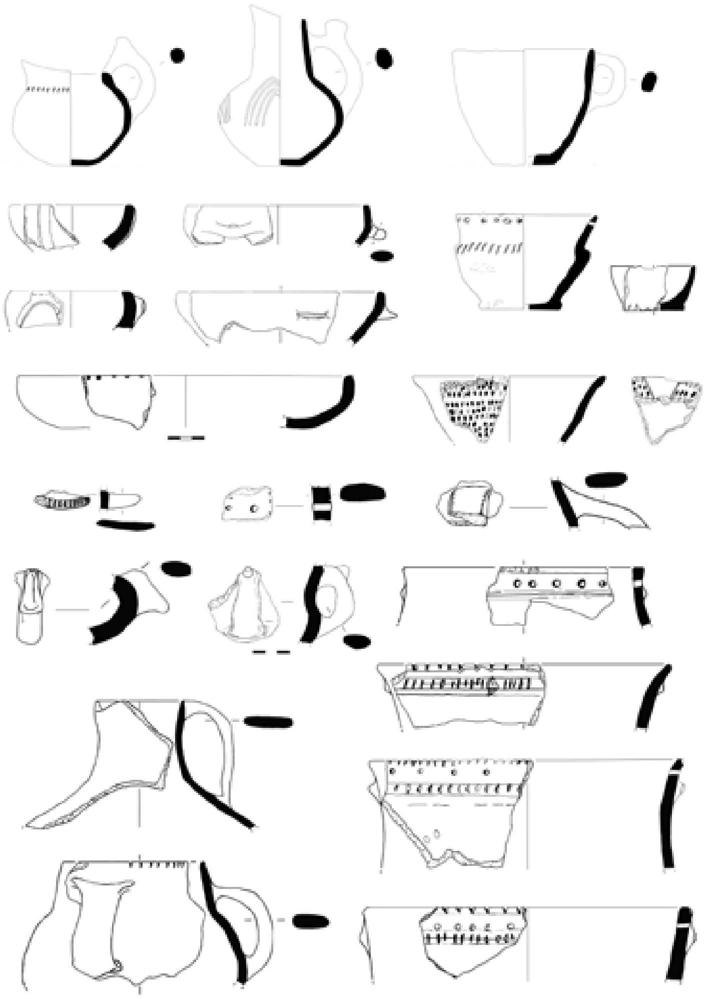

Обр. 3. Чавдарова чешма, Симеоновград. Керамика от РБЕ. Горните три съда – колективна находка от РБЕ III.

склон, продължава по източния склон на 4-5 м по-нагоре от нивата на обитаване като се спуска с лек наклон в СИ посока и постепенно става по-широк и по-дълбок. В горната, равна част на терасата не са открити структури от РБЕ. Наличните данни показват, че най-вероятно ровът е предпазвал местата на обитаване от стичащите се по склона дъждовни води.

Керамика от РБЕ се открива и в източната част на централната тераса, която завършва със стръмен склон, изглежда оформен чрез човешка намеса. Материалите в долната част на склона са от КН и РБЕ.

Средна-късна бронзова епоха (СБЕ-КБЕ). В дерето между двете тераси, по линии 14-16, се откриват фрагменти керамика, които могат да бъдат отнесени към СБЕ или началото на КБЕ. Не са регистрирани структури, с които да могат да се свържат.

Късножелязна епоха (КЖЕ). Открити са малък брой фрагменти сива монохромна керамика от класическата епоха, както и фрагменти, които могат да се отнесат към елинистическия период. Намират се по източните склонове на двете тераси.

Антична епоха. Засвидетелствана е в ниските части по източните склонове и на двете тераси, които през този период са доста по-равни в резултат на натрупването на наноси. По склона на западната тераса се проучиха две струпвания с фрагменти от питоси, каменни капаци към тях и съдове на колело. Малко огнище, върху което лежи струпване от камъни, фрагменти от питос и от строителна керамика, се разкри и при източния край на централната тераса. Откритата керамика се отнася към II–IV в. Голяма част от фрагментите са от трапезни съдове с лаково покритие.

Средновековна епоха. Материалите от този период са сравнително малобройни. Откритата керамика се отнася към IX–X в. и XII–XIV в. Има и единични фрагменти от османския период.

Проучването на източната част на централната тераса показа, че тук стерилният терен се спуска почти отвесно надолу до дълбочина над 3,50 м от съвременния терен. Проверката в продължение на 20 м в източна посока обаче показа, че не се касае за ров. Същевременно на проучената площ се установиха археологически материали от различни епохи (от КН, РБЕ, Античност, Средновековие).

Възможно е наличието на материали от бронзовата и античната епоха да е свързано със селището Асара, намиращо се на отсрещния бряг на тогавашното русло на р. Марица.

Открити са над 900 находки от различни епохи (основно от КН) – антропоморфни и зооморфни фигурки, модели на зърно, култови масички, оръдия на труда от кремък, камък, кост и глина, каменни бойни брадви и др.

Литература

Radunceva 2002: A. Radunceva. Eine neolithische Siedlung am Ufer der Marica bei Simeonovgrad. – In: M. Lichardus-Itten, J. Lichardus, V. Nikolov (Hrsg.). Beiträge zu jungsteinzeitlichen Forschungen in Bulgarien (Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, 74). Bonn, 2002, 225-243.

№ 17. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ ПИ 67800.8.159 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС

Калина Петкова, Петър Лещаков

Проучването на поземления имот с идентификатор ПИ 67800.8.159 в м. Буджака в землището на гр. Созопол се извърши в периода 14.11-18.12.2014 г. Имотът се намира на около 4 км югоизточно от гр. Созопол и попада в охранителната зона на недвижима културна ценност „Античен некропол на Аполония в местността Кавачите-Солинария. Регистрационна карта от АКБ е с № 10002519. Разположен е върху морска тераса с Ю–ЮИ експозиция, средна надморска височина 17 м и наклон от СЗ към ЮИ с денивелация 4,81 м. Парцелът има форма на неправилен многоъгълник. От север, юг и изток граничи с частни, вече застроени имоти, а от запад – с асфалтов път (ул. „Виа Понтика"). Данни за наличието на неолитни структури в тази зона произхождат от спасителните разкопки в УПИ V-8642 (Стойчев и др. 2014), разположен СЗ от настоящия.

Разкопките са ръководени от Калина Петкова, зам.-ръководител е Петър Лещаков. В теренната работа участваха Пламена Янкова, Виолета Караилиева и Руслан Стойчев.

Повърхността на определената за проучване площ е нарушена вследствие на съвременни строителни дейности. С цел да се подравни теренът, който в близкото минало е бил с голям наклон в посока северозапад-югоизток, е натрупан и трамбован насип от кафява пръст, смесен с пясък и строителни отпадъци. Под съвременния насип, следва пласт от светложълт пясък. След отнемане на насипа и пласта от пясък по цялата площ на парцела, на дълбочина от около 6 м от повърхността, се достигна до здрав терен от червеникавокафява плътна глина. След неговото подравняване се заложи план-квадратна мрежа с размери на квадратите 5 х 5 м и ориентация по посоките на света.

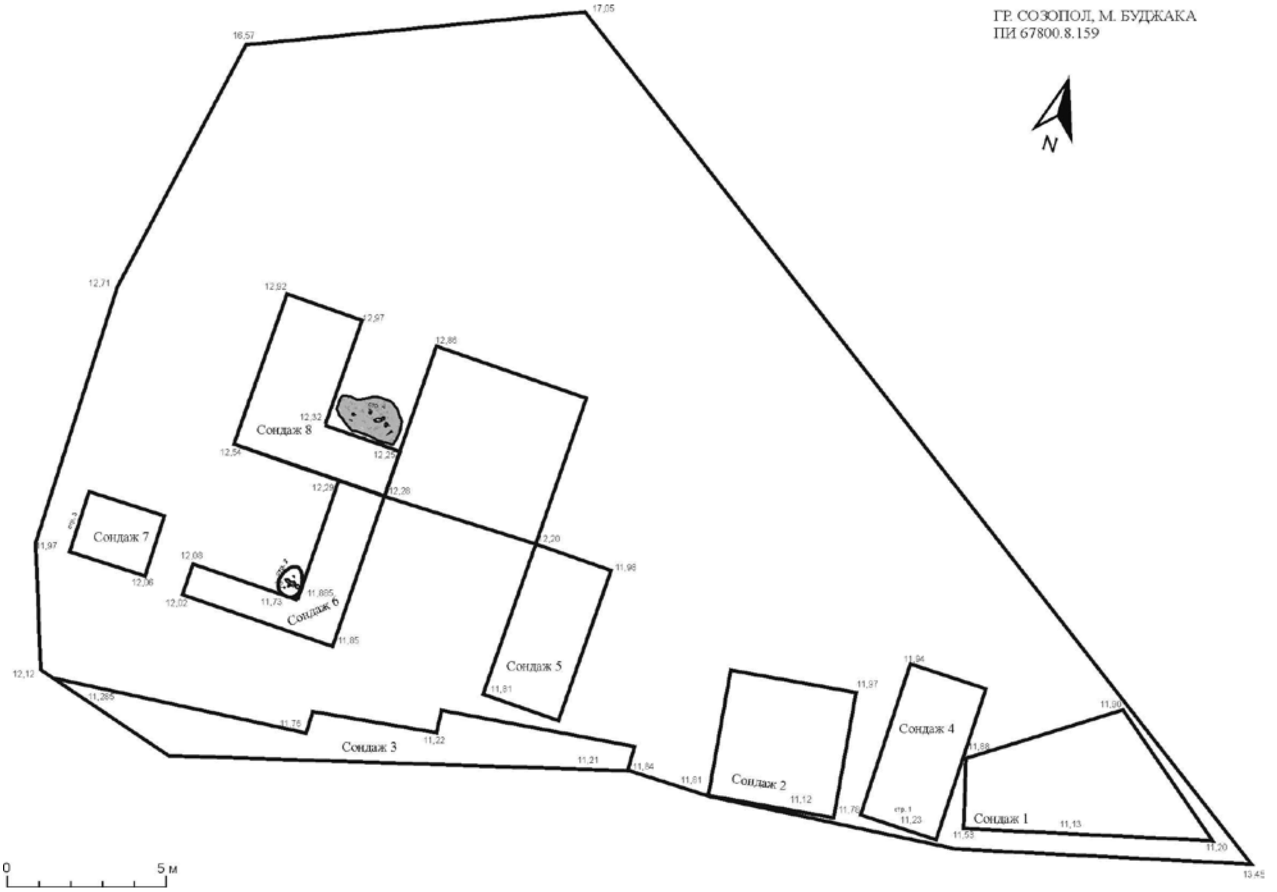
ГР. СОЗОПОЛ, М. БУДЖАКА
ПИ 67800.8.159
N
17,05
16,57
12,71
12,92
12,97
12,86
12,32
Сондаж 8
12,54
12,25
12,29
12,28
Сондаж 7
11,97
12,06
12,08
12,02
11,73
11,885
Сондаж 6
11,85
2,20
11,98
Сондаж 5
11,81
12,12
11,285
11,76
11,22
Сондаж 3
11,21
11,84
11,81
Сондаж 2
11,12
11,97
11,94
Сондаж 4
11,78
стр. 1
11,23
11,88
11,90
Сондаж 1
11,53
11,13
11,20
13,45
0
5 м

Обр. 1. ПИ 67800.8.159 в м. Буджака, гр. Созопол. Общ план на обекта.

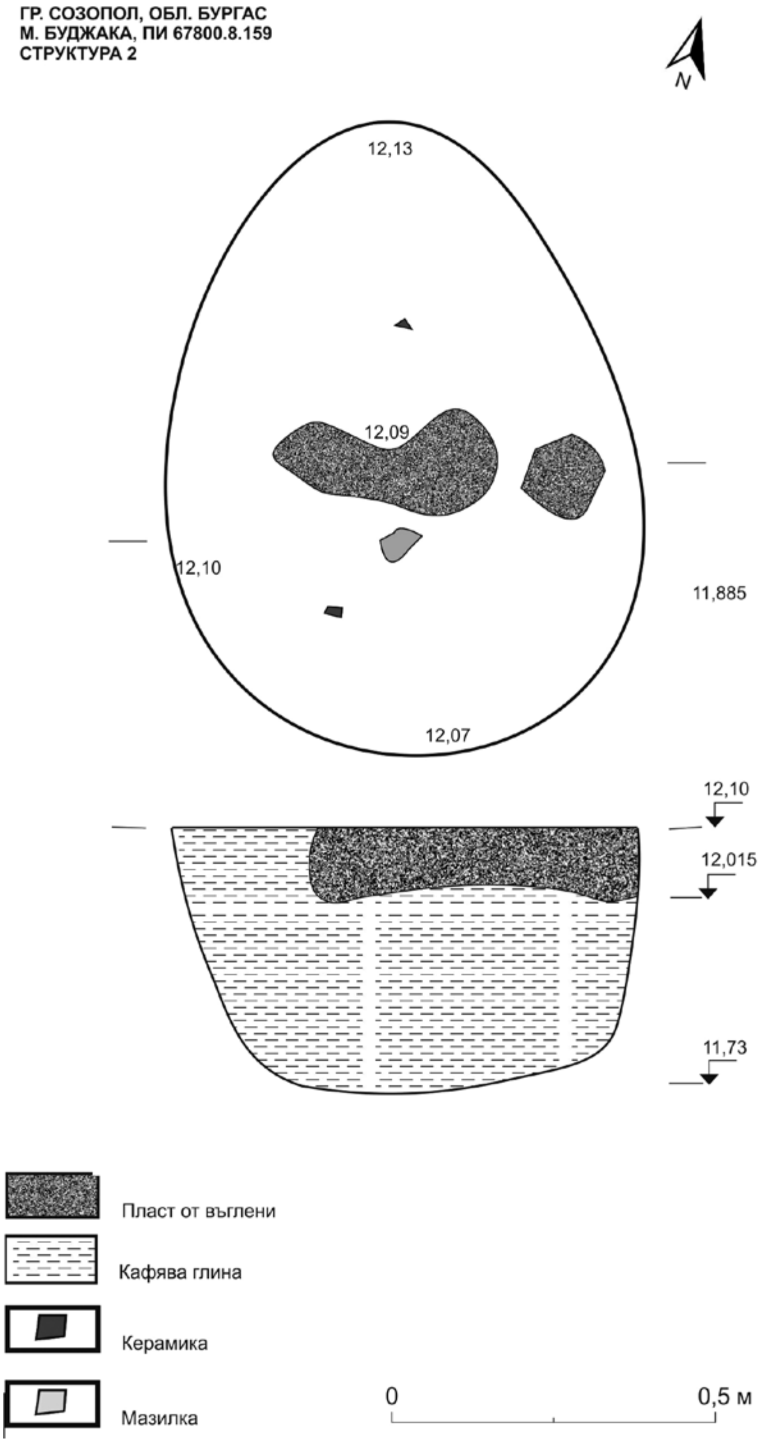

Обр. 2. ПИ 67800.8.159 в м. Буджака, гр. Созопол. Структура №2.

В югоизточния ъгъл на проучваната площ се заложи сондаж 1 (обр. 1). До дълбочина от 0,70 м в сондажа не се откриха археологически структури и материали. Стратиграфските наблюдения по профилите му показват хомогенен пласт от сбита кафява глина. Сондаж 2 е разположен на 4 м югозападно от сондаж 1. До дълбочина 0,80 м в сондажа не са открити други материали.

Сондаж 3 обхваща цялата дължина на южната граница на проучваната площ с цел да се проследи стратиграфията на терена в частта с найниска степен на съвременна намеса. Достигнатата дълбочина в сондажа е 0,50 м от нивото на глината. Пластът е еднороден, състоящ се от кафява глина без археологически материали и структури.

В сондажи 1, 2, 3 и 5 няма археологически структури.

В сондаж 4, разположен на 1 м от югозападния ъгъл на сондаж 1, се откри и проучи вкопана в глината структура (№ 1) с издължена овална форма, без ясно изразени граници на вкопаването. Пълнежът ѝ се отличава от околния пласт само по наличието на единични въглени и фрагменти от мазилки. Липсват други археологически материали. Северно от нея се откриха няколко огладени камъка със следи от употреба и фрагмент от хромел, които лежат в пласта глина без ясни индикации за археологическа структура.

Структура № 2 е регистрирана на 5,50 м от Ю профил и на 7,60 м от З профил на обекта. Тя е с неправилна овална форма (обр. 2). На ниво засичане пълнежът на структурата е съставен от единични въглени и отделни фрагменти от мазилки. В профил вкопаването е с полусферична форма, с ясно изразен пласт от въглени, без други археологически материали. От изток и от юг на структурата се заложи Г-образен сондаж (6), в който не са регистрирани други археологически структури и материали. При западния край на парцела са намерени два по-големи фрагмента от мазилки от недобре изпечена глина. Проучването показва, че материалите не са свързани със структури, а по-скоро са с преотложен характер. Ситуацията с мазилките е определена като структура № 3, но тя няма ясни граници или особености в запълнителя, какъвто е случая с негативни структури №№ 1 и 2.

Структура № 4 отстои на 5,55 м северно от структура № 2 и е с неправилна овална форма и диаметър 2,12 м. Пълнежът ѝ се откроява от околната глина по наличието на въглени и фрагменти от мазилки. В профил структурата е с полусферична форма и дълбочина на вкопаване 0,36 м. В пълнежа ѝ се откри един фрагмент от стена на керамичен съд, изработен на ръка. По характера на глиненото тесто, от което е изработен съдът, структурата може да бъде определена като късонеолитна. Западно и южно от структурата се заложи сондаж 8, който е с Г-образна форма. В него липсват археологически материали и структури.

Керамичният материал е оскъден (обр. 3). От южната част на обекта произхождат отделни фрагменти, които не са свързани с някакви контексти. В крайната западна част на обекта се откриха отделни фрагменти керамика, изработена на ръка, сред тях фрагмент от дръжка и стена от съд с украса от успоредни врязани линии, характерни за късната фаза на неолита (5100-4900 г. пр. Хр.). Керамичният материал е синхронен с керамиката, характерна за култура Караново IV в Горнотракийската низина, но не принадлежи към тази култура (Класнаков и др. 2011, 67).

След подравняване на цялата площ в централната северна и североизточна част на парцела и след отнемане на три механични пласта в пласта от глина не се локализират други структури и не се откриват археологически материали. С това проучването на ПИ 67800.8.159 приключи.

Разкопките на този обект, част от археологическия паметник Кавацитe-Солинария, допринасят до обогатяването и разширяването на познанията за ранните етапи на обитаване на територията на Западното Черноморие и допълват картината на проучванията провеждани през последните няколко години на територията на п-в Буджака.

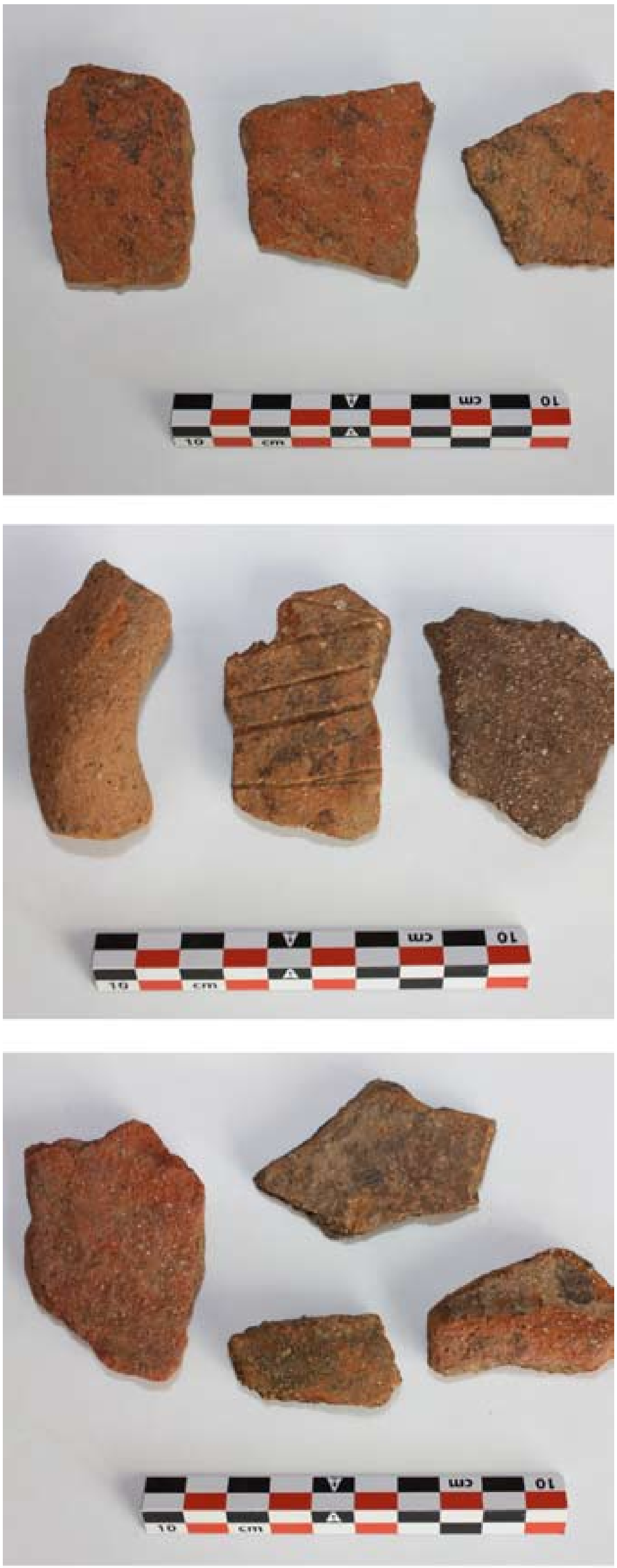

Обр. 3. ПИ 67800.8.159 в м. Буджака, гр. Созопол. Керамичен материал.

Литература

Класнаков и др. 2011: М. Класнаков, П. Лешаков, Г. Самичкова, Р. Александрова, Н. Спасов, Н. Илиев, Р. Златева. Спасително археологическо проучване на късно неолитно селище Буджака в зоната на УПИ 8035, гр. Созопол, област Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 65-68.

Стойчев и др. 2014: Р. Стойчев, Д. Недев, С. Танева, К. Петкова. Спасително археологическо проучване на поземлен имот УПИ V-8642 в м. Буджака в землището на гр. Созопол, обл. Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 54-57.

№ 18. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОНЕОЛИТНИ И АНТИЧНИ СТРУКТУРИ В УПИ I–1017, КВ. 87 – „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ГРАДСКИ СТАДИОН, ПОДОБЕКТ ПОДЗЕМЕН ПАРКИНГ СЕВЕР“, ГР. СОЗОПОЛ

Петър Лещаков, Галина Самичкова, Димитър Недев, Йорданка Илиева, Цветелина Славкова

Спасителните археологически разкопки се проведоха по време на строителството в периода 7.11-18.12.2014 г. Целта им бе локализиране и проучване на археологически структури застрашени от изкопните работи.

Проучването се извърши в северната половина на строителното петно на площ от около 1,5 дка. Обектът условно е разделен на три сектора – западен, централен и източен.

Сектор Запад

В западната част бе проучен пласт от късния неолит, керамичен тръбопровод и вкопана структура от античния период.

Неолитният пласт е проучен сондажно чрез 11 траншеи, разположени успоредно на разстоянието от 1 до 3 м. В него на места се регистрира наличие на дребни деструкции и керамични фрагменти с ниска концентрация.

Разкрита бе пещ с неправилна правоъгълна форма и слабо изпъкнала основа. Регистрирани са четири преправки (обр. 1). Най-горната замазка е покрита с плътно наредени един до друг средноголеми обли камъни. Керамичният материал около съоръжението е с ниска концентрация и се отнася към късния неолит. От структурата произхождат каменна брадва и каменен пандантив от серпентинит.

В северозападния ъгъл на сектора бе проучена яма с елипсовидна форма, вкопана в пясъчния и неолитния пласт. В запълнителя ѝ бе открито голямо количество керамични фрагменти от амфори, съдове с полихромна рисувана украса и местна трапезна керамика, отнасящи се към втората половина на VI в. пр. Хр.

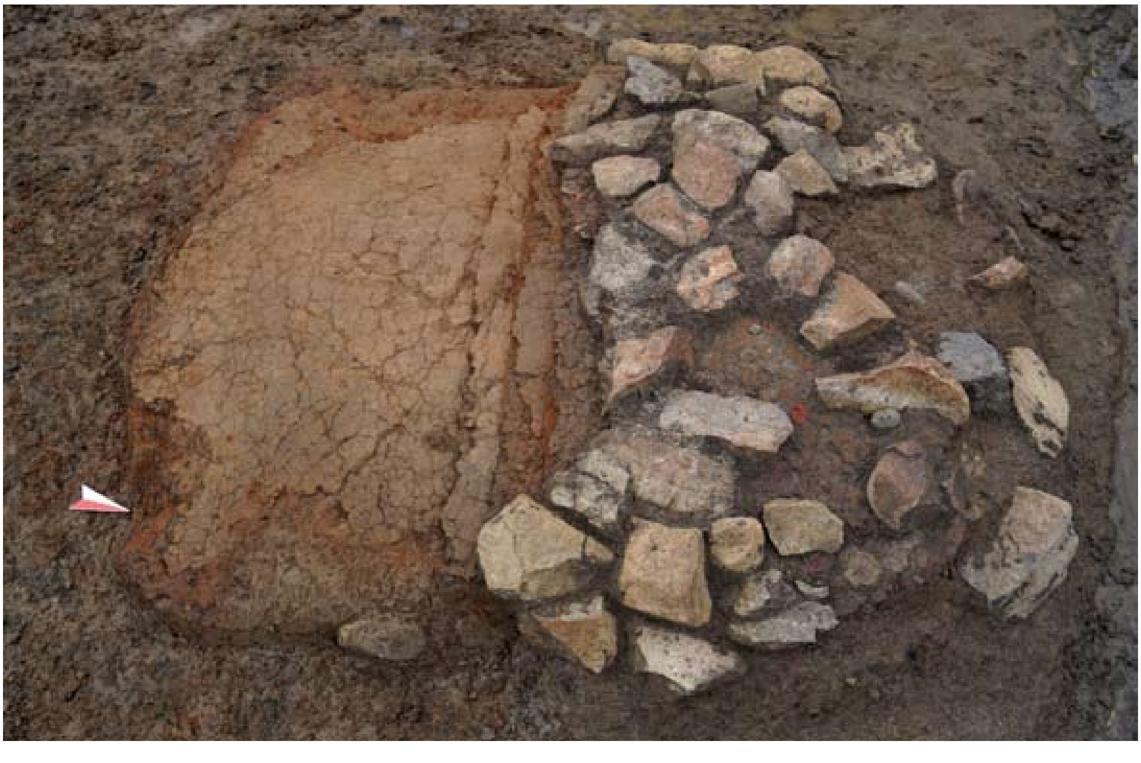

Обр. 1. Созопол, УПИ I–1017. Късонеолитна пещ в сектор Запад.

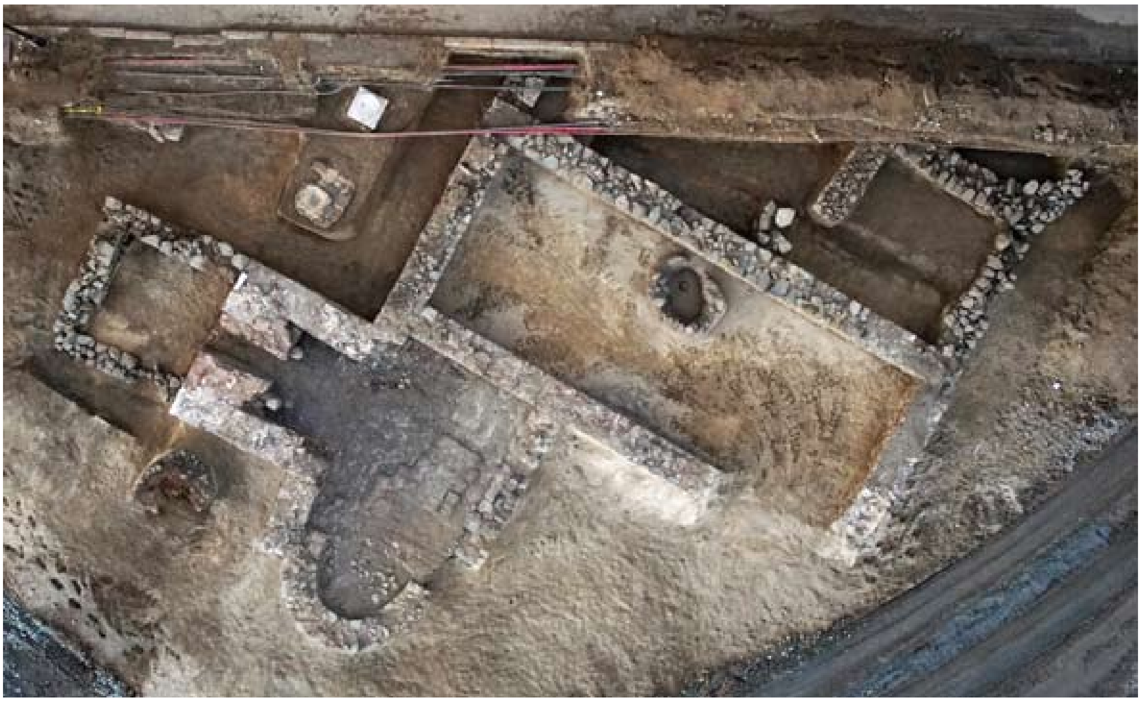

Обр. 2. Созопол, УПИ I–1017. Въздушна снимка на късноантичната сграда (IV–V в.) в централния сектор.

В дъното на пясъчния пласт е разкрито трасе на античен тръбопровод. Той е изграден от отделни сегменти с дължина 0,70-0,73 м, като всеки от тях има ревизионен отвор с елипсовиден капак, замазан с бял хоросан. Разчистени са 22 тръби с обща дължина 17,20 м. Връзката между отделните части е чрез хоросанова спойка, с ширина 0,02-0,03 м. Диаметърът на тръбите е 0,21-0,22 м. Тръбопроводът е положен в канал с трапецовидна форма. Той е вкопан в жълт, фин пясък. Запазената дълбочина е ок. 1,10-1,20 м. При почистването на канала бяха открити археологически материали, отнасящи се към втората половина на IV в. пр. Хр.

Централен сектор

Архитектурните останки от късноримска вила (обр. 2), ситуирани в близост до северния профил на обекта, са разкрити на площ от около 250 кв. м. Сградата е ориентирана в посока И–З. Откритите в нея находки (монети,[3] фрагменти от амфори и трапезна керамика) доказват, че е изградена през втората четвърт на IV в. и съществува до края на V в. От плана на сградата са разкрити четири помещения – три с правоъгълна форма и едно с дъговидна екседра от юг. Има данни за развитие на архитектурата в северна посока, където вероятно е разположено друго помещение, попадащо под уличното ниво извън проучваната площ. Основите на две от помещенията са изградени от двулицева каменна зидария на хоросанова спойка. Останалите долепени от север и запад са изградени от суха каменна зидария в правилни редове. Главният вход е от запад, където са запазени стъпки за колони, изградени от квадратни тухли, споени с бял, едрозърнест хоросан. Върху северната е запазена на място преизползвана мраморна база за колона с посветителен надпис от I–II в., който гласи:

„На Зевс, бог на предците ми, (посвети) жрецът Тиберий Клавдий Прокъл, син на Реметалк”[4]

Фланкираният с колони вход води към правоъгълно помещение с дължина 12 м по оста И–З и широчина 5,50 м С–Ю. Основите са широки 0,70 м. Запазени са на максимална височина от 1 м. Подова настилка липсва, вероятно унищожена в древността. Към него от юг по линията на западната фасада е прилепено помещение с екседра. Има дължина 8,40 м С–Ю и широчина 7,30 м И–З. Зидовете са широки 0,70-0,80 м. Запазени са в суперструкция на височина до 1 м. Подовото ниво е изградено от тухлена настилка върху подложка от хоросан. От запад е оформен вход, впоследствие преустроен, като широчината му е намалена посредством изграждането на два симетрични, зидани от тухла пилони, към които от вътрешната страна са прилепени каменни колонки.

---

[3] Нумизматичния материал е определен от доц. д-р Д. Аладжова (НАИМ-БАН).

[4] Преводът на текста е направен от ас. Н. Шаранков (СУ „Св. Климент Охридски”).

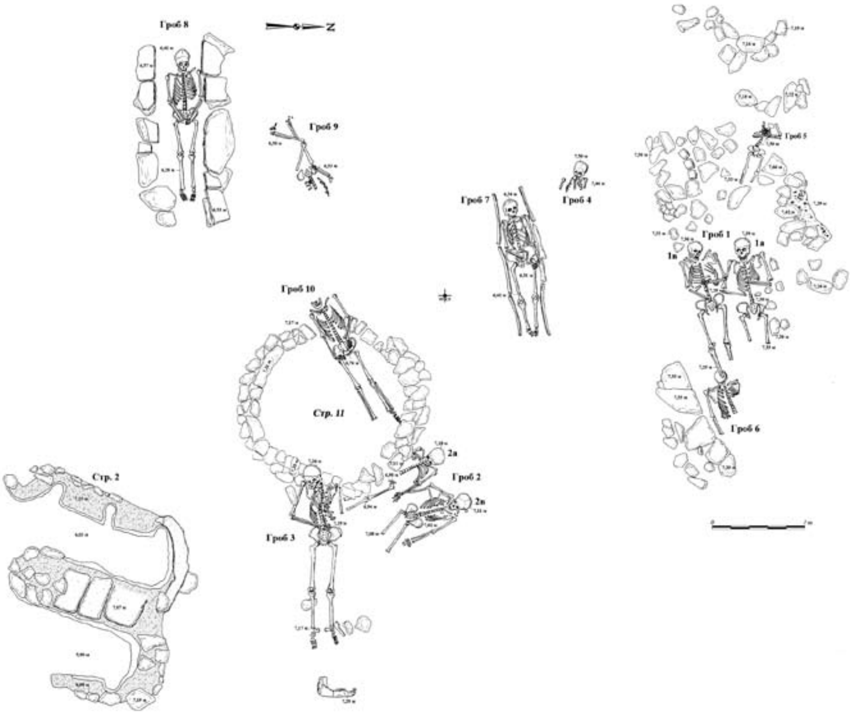

Обр. 3. Созопол, УПИ I–1017. Общ план на некропола и късноантичните пещи в сектор Изток.

Във втория строителен период през V в. към сградата са добавени още две помещения. Изцяло разкрито е помещение аналогично по форма и размери на централното. Западно, пред входа на помещението с екседрата, е прибавено малко помещение с размери 3, 50 м на 3 м. Помещенията от втория строителен период са по-плитко фундирани, изградени от ломени камъни на калова спойка. Подобна предправка личи и в надстройката на централното помещение, където върху основата на хоросановия градеж са добавени два реда каменна зидария на кал.

На 7,40 м южно от сградата е разкрита щерна, изградена от ломени камъни споени с хоросан, с правоъгълна форма и размери 4,10 м И–З х 2,85 м С–Ю. Южната ѝ стена е унищожена по време на строителните дейности. Вътрешността на щерната е измазана с хидрофобен хоросан.

Сектор Изток

В тази част е проучен некропол съставен от 10 гроба (обр. 3), 3 производствени пещи и 6 ями.

Три гроба, един на възрастен индивид и два детски, се отнасят към късното средновековие. Скелетите са положени в обикновени гробни ями с ориентация И–З (с отклонение на СЗ). Върху мандибулата на скелета, положен в гроб 3, е открит фрагмент от керемида с графит IC XC NI KA. В един от детските гробове, в областта на китката на лявата ръка, бе открита монета с дупка. Некрополът може да се отнесе към периода XV–XVII в. (Богданова и др. 2014, 264).

Останалите 7 гроба – два двойни и пет единични, са регистрирани на по-голяма дълбочина от късносредновековния некропол. Инхумациите са извършени в обикновени гробни ями или ями оградени с вертикално поставени керемиди/камъни по дългите страни. Напълно липсва погребален инвентар. Пет от погребенията са извършени по християнски обичай с трупополагане в изпънато положение по гръб с глава ориентирана на З/ЮЗ (гроб 1, 6-8, 10). Стратиграфската позиция на гробовете свидетелства, че некрополът вероятно е синхронен на ранния етап на късноантичната сграда.

Разкрити са 3 пещи. Една от тях е двукамерна. Долната горивна камера е с правоъгълна форма и заоблени ъгли. Стените са изградени от кирпич, отухлен вследствие на термичния процес. В стените са оформени U-образни вертикални топлообменници. По централната ос е изградена стена обмазана с глина, носеща скарата. В запълнителя на горивната камера са открити фрагменти от съдове датиращи във втората половина на V в.

На нивото на стерилния пласт бяха проучени шест вкопани структури (структури 15-20). Те имат отвори с кръгла или елипсовидна форма. Дълбочината им варира от 0,60 до 1 м. Запълнителят на всички ями е идентичен – хомогенен кафяв пясък, примесен с пръст. В ямите бе открито голямо количество керамични фрагменти, отнасящи се към края на VI–V в. пр. Хр. (структури 15, 16, 18, 19 и 20) и късната античност (структура 17).

Литература

Богданова и др. 2014: Т. Богданова, А. Манев, Д. Недев. Спасително археологическо проучване на обект „Старото кино“, УПИ 67800.505.144, на територията на АР „Старинен Созопол“. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 261-264.

№ 19. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГР. МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА

Георги Ганецовски

Дванадесетият проучвателен сезон на праисторическия пласт на обект „Калето” в гр. Мездра през 2014 г. е реализиран в западната част на скалния рид с финансовата и логистична подкрепа на община Мездра. Според проучванията от предходните години са регистрирани два културни пласта, принадлежащи към късния халколит като горният е частично разрушен от ерозия и от по-късни градежи (Ганецовски 2009).

Разкопан е поредният сондаж III/16 с обща площ от 21 кв. м, ограничен от частично консервирани късноантични зидове. Той попада в части от четири квадрата на план-квадратната мрежа. Общата разкопана дебелина на праисторическите културни пластове тук е 1,30 м.

Проучванията стартират от разбъркан пласт, съдържащ керамичен материал от римската епоха (битова и строителна керамика) и от късния халколит, както и единични животински кости. Под него са регистрирани един силно нарушен от римска структура пласт от финалния халколит и два пласта, отнасящи се към късния халколит (Тодорова 1986, 127-132).

В пласта от финалния халколит са разчистени няколко малки струпвания на опалени глинени мазилки и една яма, разположена в западната част на сондажа, която частично е нарушила намиращия се отдолу пласт 2 на късния халколит (обр. 1). Тези нарушения обясняват наличието в този пласт на керамика характерна, както за периода на финалния халколит, така и за късния халколит.

Керамиката от финалния халколит в сондаж III/16 за първи път от началото на проучванията маркира по-отчетливо този етап от историята на „Калето” край Мездра, принадлежащ към култура Галатин (Georgieva 1993). Извадените сигнификативни керамични фрагменти от тънкостенната керамика позволяват да отделим две технологични групи: кафява до тъмнокафява и светлокафява керамика. Глината е наситена с неорганичен опостнител – основно едри песъчинки, шамот и множество

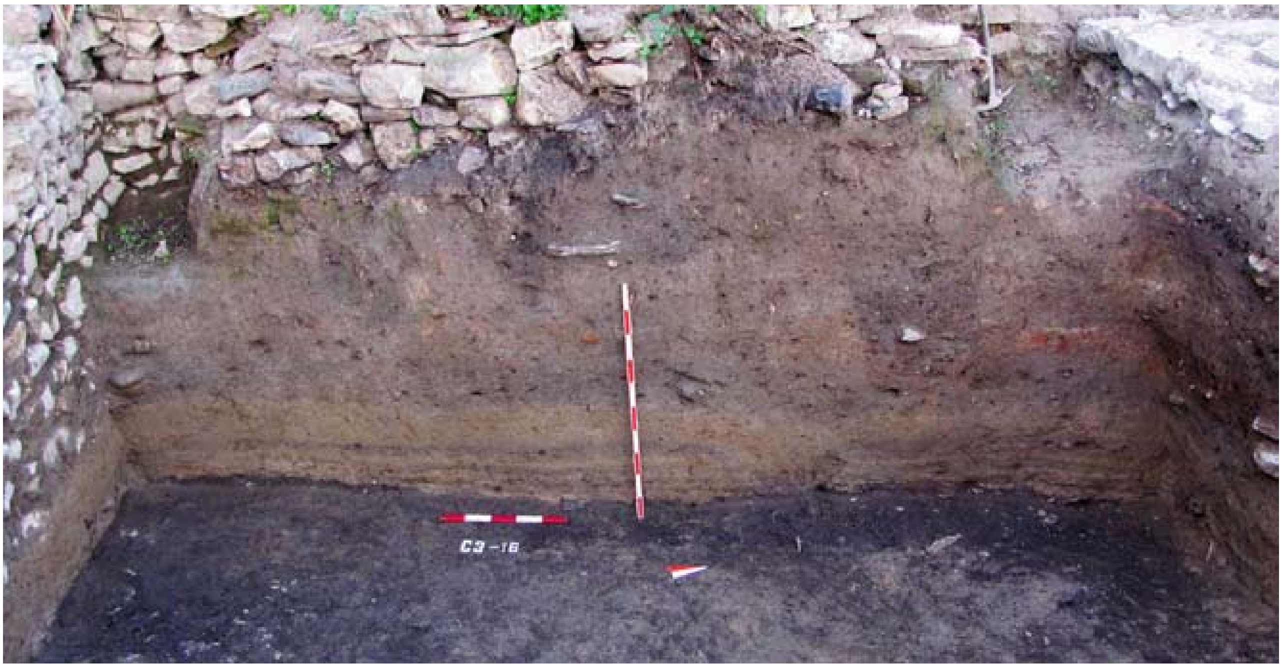

Обр. 1. Мездра-Калето. Сондаж III/16, западен разрез с пластове 1 и 2 от късния халколит и пласт 3 от финалния халколит.

дребни песъчинки или в по-редки случаи съдържа органични примеси, личащи по повърхността на стените. Открити са фрагменти от съдове с гърневидна форма, украсени с щампован орнамент в дъговидни мотиви, гърнета с голям сферичен търбух тип „млечник“ и съдове с дръжки, излизащи над ръба на устието. Особено впечатление прави една цилиндрична чашка с голямо, плоско дъно, снабдена с две големи, вертикални дръжки, излизащи над ръба на устието.

Пласт 2 от късния халколит има дебелина от 0,25 до 0,75 м. Той е наситен с опалени мазилки (някои със загладени лицеви страни) от опожарена постройка, камъни, животински кости и керамика. Кьснохалколитната керамика от пласт 2 е идентична с тази от откритите кьснохалколитни керамични комплекси през предходните години. Тя принадлежи към керамичния комплекс от последната фаза на късния халколит, представящ финала на култура Криводол-Сълкуца-Бубани (Николов 1984, 7-10; Ганецовски 2007). Открити са множество фрагменти от керамични съдове, украсени с графитен орнамент и рисувана украса с постна червена и жълта боя. Сред предметите на материалната култура от пласт 2 на късния халколит се открояват медна кука за въдица, глава на антропоморфна фигурка, кремъчни артефакти, оръдия от камък и счупена на две въжеста дръжка.

Пласт 1 от късния халколит има дебелина от 0,40 до 0,55 м. В горната му част са регистрирани множество камъни, керамика, животински кости, опалени до оранжев цвят глинени мазилки и въглени, указващи останките на поредната опожарена структура, която продължава в северозападна посока извън границите на сондажа. Под опожарените до оранжево глинени деструкции са разкрити подови замазки със зеленикав цвят до бледобежов цвят, лежащи една върху друга. На оформилия се западен контролен разрез на сондажа се очертаха шест ивици подови замазки (обр. 1). В пласт 1 са открити множество каменни чукалки-стривалки и комплект хромелни камъни. От този пласт произхождат само фрагменти, украсени с релефни пъпки. Рисувани с постна боя орнаменти тук не са регистрирани. Открити са две малки керамични съдчета, медно шило, кремъчни артефакти (пластини, стъргалки и свредели), шила от кост, чукалки и гладилки от камък.

Под пласт 1 от късния халколит е регистриран тъмнокафяв, почти черен на цвят седимент, покриващ скалната основа на рида (обр. 2). Той има дебелина от 0,04 до 0,10 м и не съдържа археологически материали. Вероятно този пласт се е образувал вследствие разлагане на растителни останки преди първото заселване.

Скалната основа на рида има плавна денивелация от север към юг като в северната част на сондажа се наблюдава значително по-дебел културен пласт, очевидно заради ерозията (обр. 3).

Археологическите проучвания на праисторическите пластове в западната част на скалния рид „Калето” край Мездра ще продължат и през следващите години там, където теренната ситуация поз-

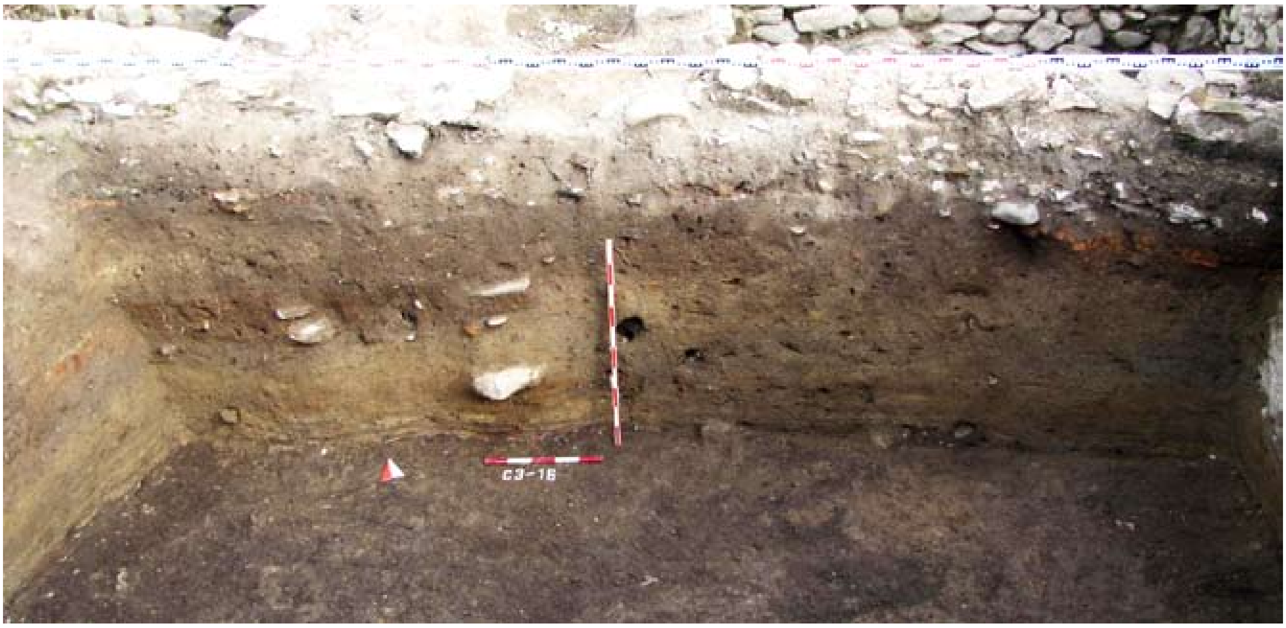

Обр. 2. Мездра-Калето. Сондаж III/16, северен разрез с пластове 1 и 2 от късния халколит, разположени под ранновизантийска каменна стена.

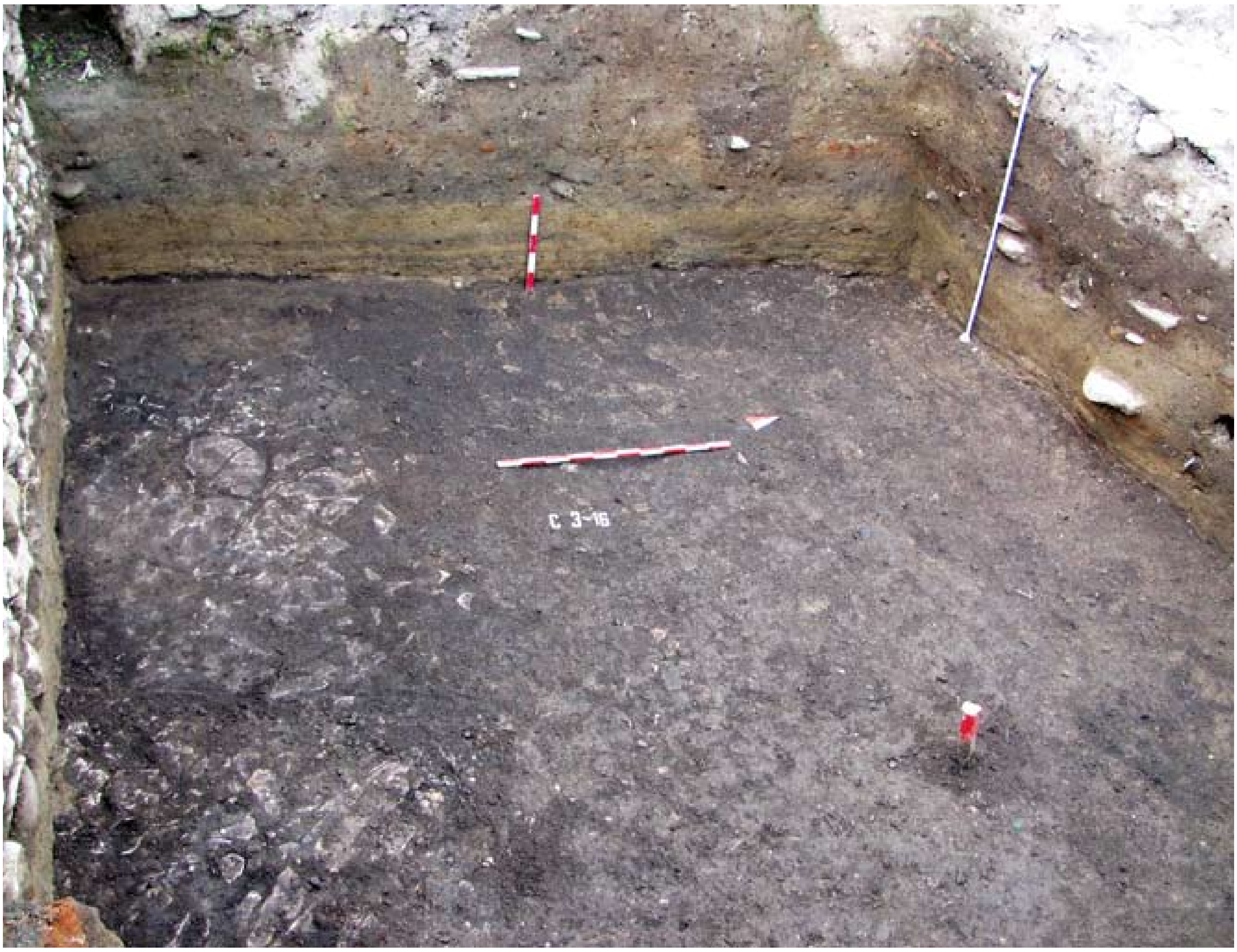

Обр. 3. Мездра-Калето. Скалната основа на сондаж III/16 с тъмнокафяв, стерилен седимент и къснохалколитните отложения над нея.

волява разкопаване в дълбочина с цел допълване на данните относно стратиграфията, структурите и съоръженията от периода на късния халколит.

Литература

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Керамика от праисторическото селище Криводол-Тепето. – M. Stefanovich, C. Angelova (eds). PRAE. In Honorem Henrieta Todorova. Sofia, 2007, 103-129.

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Селища и светилища от края на каменно-медната епоха в местността Калето, град Мездра. – В: Мездра, кратък исторически очерк. София, 2009, 12-27.

Николов 1984: Б. Николов. Криводол – древни култури. София, 1984.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България: Пето хилядолетие преди новата ера. София, 1986.

Georgieva 1993: P. Georgieva. Galatin Culture. – In: P. Georgieva (ed.). The Fourth Millennium B.C. Proceedings of the International Symposium Nessebur, 28-30 August 1992. Sofia, 1993, 109-115.

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ

Александър Чохаджиев, Антон Атанасов, Мария Гюрова,
Надежда Карастоянова

Село Петко Каравелово, (бивше Сашево, преди Одаите) се намира на 27 км северно от гр. Велико Търново на главния път за гр. Русе. През 2003 и 2004 г. бяха проведени две спасителни кампании за почистването на иманярски изкопи и документиране на източния профил (Чохаджиев и др. 2004; Чохаджиев и др. 2005). Между 2009 и 2012 г. се проведоха редовни археологически проучвания на могилата (Чохаджиев 2010, 2011, 2012, 2013), чиито резултати предизвикаха необходимост от разширяване на площта. През 2013 г. бе започнат нов сондаж с площ 75 кв. м. В него попаднахме на съвременен (от 70-те години на XX в.) изкоп, в който е положена бетонна тръба за напояване. Тя е с диаметър 0,50 м, а изкопът в горната си част е широк 2 м и в най-дълбоката си част (от север) достига до 2,50 м от повърхността (Чохаджиев и др. 2014).

И през 2014 г. разкопките се финансират от Министерство на културата. Екипът бе в състав: А. Чохаджиев – научен ръководител; А. Атанасов – зам.-ръководител; К. Митов, Г. Джурковска, П. Панчов и А. Янакиева.

През 2014 г. бяха проучени две силно опожарени жилища от ранния халколит – №№ 10 и 15. По-късното (жилище 10) е силно нарушено от вкопавания. Размерите му са: дължина С–Ю повече от 15 м (попада под северния профил и не може да бъде установена с точност), ширина И–З около 8 м, което означава че площта му надхвърля 120 кв. м. В деструкциите на жилището могат да бъдат различени няколко основни пласта: най-горен – силно опожарени масивни късове мазилки с отпечатъци от дребни колове и дъски. В този пласт се открива целият инвентар на жилището. Под този пласт е разположен т. нар. под-таван или масивна глинена хоризонтална конструкция, състояща се от дебел слой глина с отпечатъци от големи колове и дъски – с диаметър до 0,20 м и множество (поне 20) последователни подови замазки. Под този пласт следва дебел бял слой слабоизпечени ронливи мазилки. В него отсъстват материали с изключение на силно обгорели единични животински кости и камъни. Целият масив на жилище 10 отдолу и встрани е оконтурен от тънка черна ивица с останки от овъглени дъски, греди и пръчки, почти плътно хомогенизирани. На този етап считаме, че горният пласт представлява втори етаж на постройката, който всъщност е бил обитаемият. В северната част от жилището бяха констатирани силно разместени и разбъркани останки от пещ, разположена именно на този втори етаж. В южната част на долния етаж бяха открити останки от тънко огнище.

Ямата (обект 103) е вкопана в деструкциите на жилище 10 и е по-късна от него. В най-горната си част е запечатана от слой жълто-зелена пречистена глина с дебелина 0,05-0,08 м. Под нея са положени фрагменти от замазки на пещ. В дълбочина, под пласта със замазките, запълнителят се състои от опожарени стенни мазилки, фрагментирани и цели керамични съдове и бяла пепел. Ямата е с елипсовидна форма и размери И–З – 1,40 м и С–Ю – 1,70 м, а цялата ѝ дълбочина е 0,80-0,84 м. В ямата са открити 10 керамични съда, повечето от които украсени с барботина. Ямата съдържа общо 74 фаунистични останки, принадлежащи само на диви животни: благороден елен, сърна и лисица. Според анатомичния анализ, останките от животните принадлежат към скелетите на един елен, една лисица, една сърна, един скален орел и един зубър – общо 5 индивида. Всички останки имат следи от горене при слаба температура – около 200-300 градуса.

Жилище 15 е под жилище 10 и има почти идентична микростратиграфия с горното. При него успяхме да проучим южната му стена, която е с апсидна форма. Ширината на постройката е около 7 метра – от двете страни е унищожена от траншеите на горното. Дължината е повече от 12 метра, а площта – минимум 84 кв. м. И при двете жилища отклонението на дългата ос от север е от порядъка на 10-12 градуса.

Керамичните комплекси на ямата (обект 103) и жилища 10 и 15 (обекти 50 и 67) принадлежат на три последователни хоризонта от ранния халколит.

Кремъчната колекция включва 87 инвентирани изделия. Артефактите се отнасят към следните техно-типологически групи: типологически оръдия – 20; пластини – 13; отломъци – 11; фрагменти – 22; люспи от ретуш (4) и дребни отпадъци (16, от които болшинството са частици от кремък,

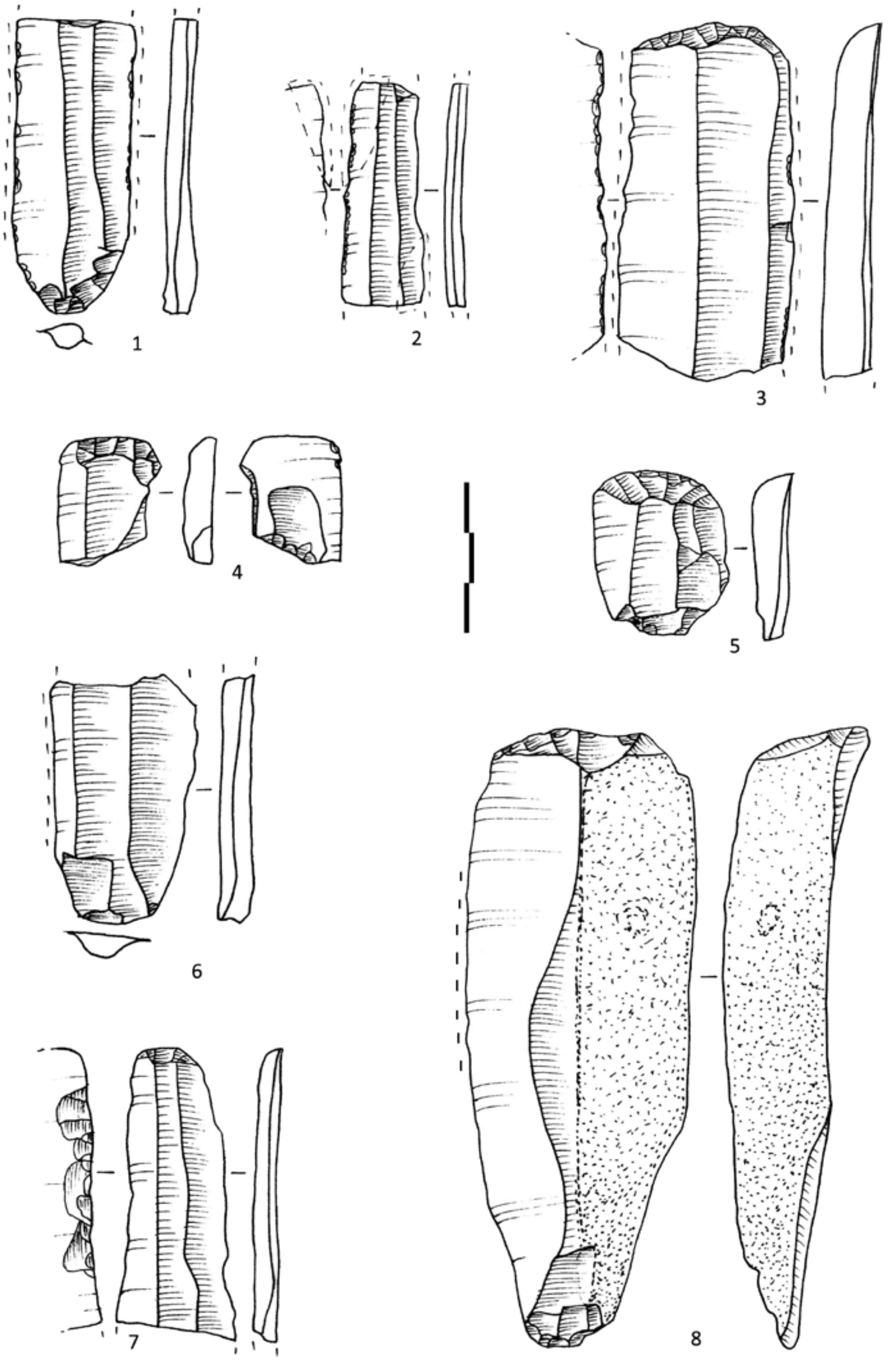

Обр. 1. Петко Каравелово. Оръдия (1-5, 7-8) и пластина (6). Пет изделия са със следи от употреба и работните им части са обозначени с пунктир. Инвентарни номера на артефактите по реда на представянето им: 2457, 2468, 2521, 2540, 2445, 2479, 2458 и 2524. Рисунки: М. Гюрова.

подложен на силен термичен шок); други – 1 бр. Сред не особено богатия типологически репертоар се открояват по броя и разнообразието си стъргалките (10 бр.), оформени основно върху пластини от висококачествен Лудогорски кремък – тип Равно (Gurova, Nachev 2008; Andreeva et al. 2014) (обр. 1 *3, 5, 8*). Следват ретушираните пластини – 5; лющници и отломъци с ретуш – по 2 бр. и 1 фрагмент от оръдие. Сред пластините преобладават средните фрагменти (7 бр.) с трапецовидни сечения. Отломъците и фрагментите са в метричната категория между 0,015 и 0,04 м. Трасологичният анализ на оръдията и пластините позволи идентифицирането на 12 артефакта със следи от употреба: 7 типологически оръдия и 5 пластини. Сред оръдията са използвани 4 стъргалки и 3 ретуширани пластини за рязане и стъргане на кожа, кост, зърнени култури (обр. 1 *1-3*). Сред пластините са регистрирани 3 елемента от сърп и 2 ножа за кожа (обр. 1 *6*).

Литература

Чохаджиев и др. 2004: С. Чохаджиев, А. Чохаджиев, П. Лещаков. Спасителни археологически проучвания на селищната могила в м. Средник край с. Петко Каравелово. – Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 33-35.

Чохаджиев и др. 2005: С. Чохаджиев, А. Чохаджиев, П. Лещаков. Спасителни археологически проучвания на селищната могила в м. Средник край с. Петко Каравелово. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 53-54.

Чохаджиев 2010: А. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 76-79.

Чохаджиев 2011: А. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 84-87.

Чохаджиев 2012: А. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 76-78.

Чохаджиев 2013: А. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 72-73.

Чохаджиев и др. 2014: А. Чохаджиев, А. Атанасов, Н. Карастоянова. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 83-84.

Andreeva et al. 2014: P. Andreeva, E. Stefanova, M. Gurova. Chert raw materials and artefacts from NE Bulgaria: A combined petrographic and LA-ICP-MS study. – Journal of Lithic Studies 1/ 2, 25-45. URL: http://journals.ed.ac.uk/lithicstudies/article/view/1129/1642

Gurova, Nachev 2008: M. Gurova, Ch. Nachev. Formal Early Neolithic Flint Toolkits: Archaeological and Sedimentological Aspects. – In: R. I. Kostov, B. Gaydarska, M. Gurova (eds.). Geoarchaeology and Archaeomineralogy. Proceedings of the International Conference, 29-30 October 2008 Sofia. Sofia, 2008, 29-35.

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО

Светлана Венелинова, Мария Гюрова

Селищната могила е разположена в северния край на с. Иваново, Шуменско. През 2011-2013 г. бяха разкрити северната и централна част на горяла сграда 1 от VII хоризонт, разположена в централната част на могилата (Венелинова и др. 2014). През 2014 г. проучванията бяха концентрирани в южния дял на сградата, както и в определени участъци от северната и централна част с цел изясняване на теренната ситуация (обр. 1).

На дълбочина 0,30-0,50 мR в профила между кв. I_{11}/I_{10} е проучено струпване от плоски мазилки и мазилки с отпечатъци от колове. Някои от късовете от разтрошения под са с дебелина 0,20 м и са разположени върху фрагменти от падналата близка преградна стена. Стенните мазилки лежат върху глинения подиум (0,60/0,69 мR) в северната част на централното помещение, като южно от него ситуацията е аналогична. Върху разтрошената стена (0,77/0,92 мR), както и под нея, са нападали големи късове подови мазилки.

На дълбочина 0,25/0,40 мR в профила между кв. I_{10}/J_{10} е отнет пласт от трошливи деструкции. В западния край, на височина до 0,13 м, са разкрити изправени мазилки с посока И–З от преградната стена между северното и централното помещение. На 1,30 м източно от тях са разположени други с ориентация С–Ю. Те са останали от външното лице на източната стена.

В южния дял на сградата падналите мазилки от южната стена са разкрити на площ от 3,60 х 2,60 м (0,40/0,90 мR). На височина до 0,45 м се оформят три успоредни редици от косо изправени мазилки с наклон на север.

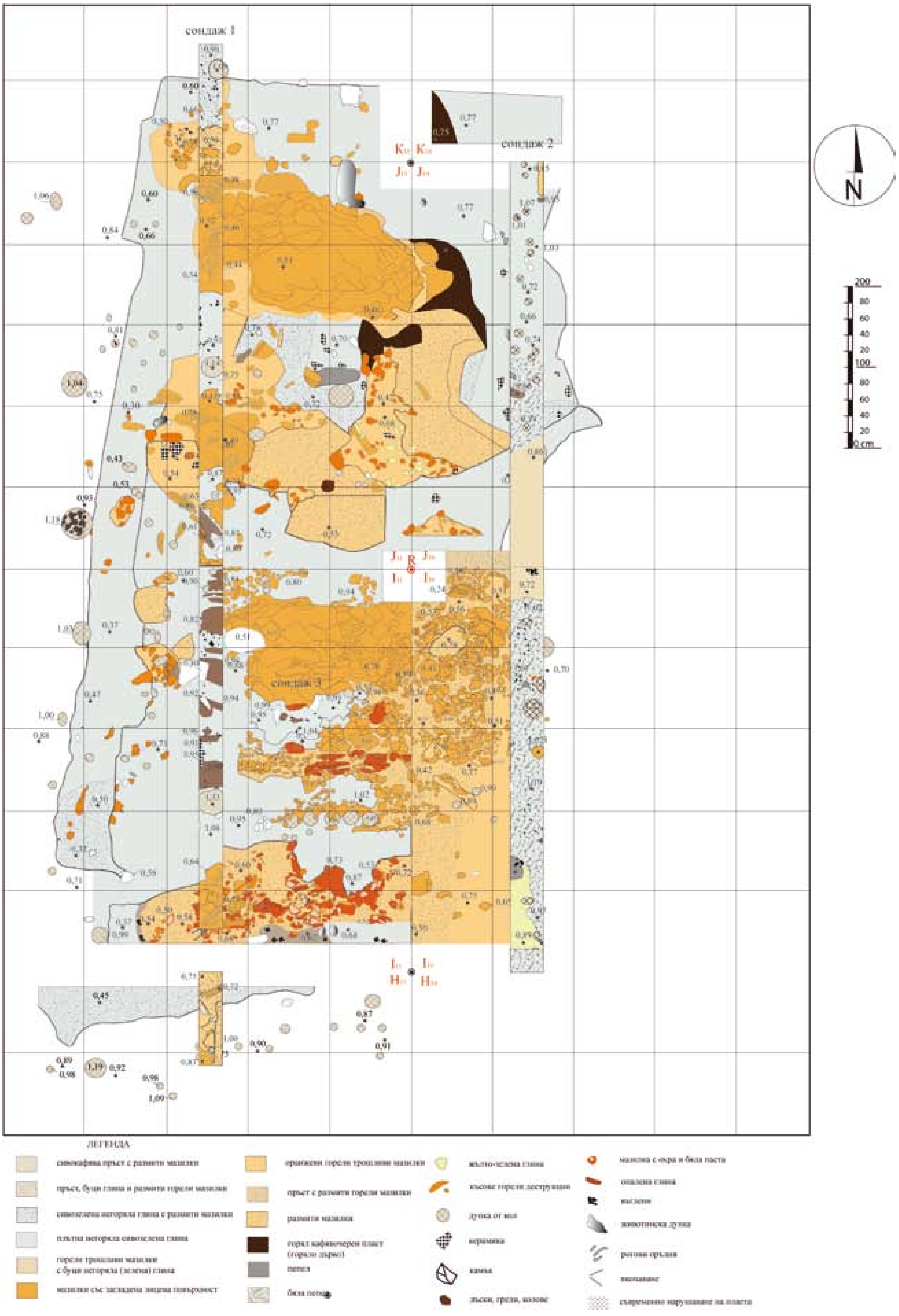
сондаж 1
сондаж 2
сондаж 3
K15 K16
J15 J16
J15 J16
I15 I16
I15 I16
H15 H16
N
200
80
60
40
20
100
80
60
40
20
0 cm
ЛЕГЕНДА
сивокафява пръст с размити мазилки
пръст, буци глина и размити горели мазилки
сивозелена негоряла глина с размити мазилки
плътна негоряла сивозелена глина
горели трошливи мазилки с буци негоряла (зелена) глина
мазилки със загладена лицева повърхност
оранжеви горели трошливи мазилки
пръст с размити горели мазилки
размити мазилки
горял кафявочерен пласт (горяло дърво)
пепел
бяла пепел
жълто-зелена глина
късове горели деструкции
дупка от кол
керамика
камък
дъски, греди, колове
мазилка с охра и бяла паста
опалена глина
въглени
животинска дупка
рогови оръдия
вкопаване
съвременно нарушаване на пласта

Обр. 1. Селищна могила Иваново, Шуменско. Сграда №1 от хоризонт VII. Рис. Св. Венелинова.

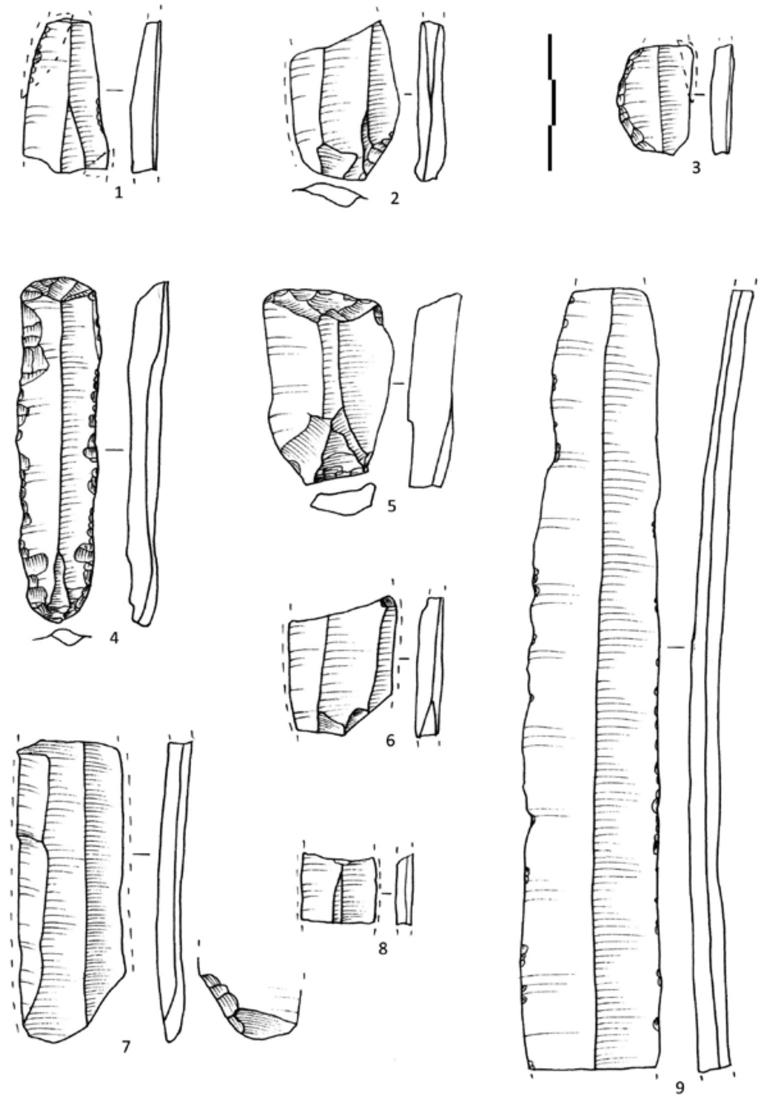

Обр. 2. Селищна могила Иваново, Шуменско. Оръдия (1-5, 7, 9) и пластини (6, 8). Шест изделия са със следи от употреба и работните им части са обозначени с пунктир. Инвентарни номера на артефактите по реда на представянето им: 786, 776, 787, 772, 799, 798, 762, 774 и 771. Рис. М. Гюрова.

Най-южната част на сградата е проучена в кв. H_{11}. В северозападния и североизточния ъгъл на квадрата на дълбочина 0,90 mR са разкрити 2 дупки от колове с диаметър 0,25 м и между тях други 9 малки. Те маркират трасето на южната стена, от която пред северния профил са останали косо изправени мазилки с охра.

В централната западна част на сградата е отнет горял пласт с мазилки, какъвто липсва в югозападната. Там е оформено широко 0,50 м и високо 0,30 м стъпало от трамбована глина. От него към вътрешността нивото постепенно се снижава. В югозападния ъгъл на къщата са били разположени вход и преддверие, от което обитателите вероятно с дървена стълба са се качвали на горния етаж. Нападалите върху пода камъни и мазилки с отпечатъци от колове са от срутения покрив на сградата. Наблюденията върху теренната ситуация показват, че 3 от преградните стени в къщата са опирали в източната стена, но не и в западната, както и че помещенията в източния дял не са били преходни, а достъпът към тях е бил възможен само от запад. Оформен е Г-образен коридор, широк 1 м и дълъг 11 м, а при северната стена коридорът прави чупка и е с дължина 5 м.

Западната и източната половина на сградата са пресечени по дължина от 2 контролни сондажа, а в централната част е направен трети. В тях теренната ситуация е аналогична. Пластът с горели мазилки лежи върху тънък пепелив слой с въглени, останал от дървен под. Той е разположен върху трамбована зелена глина, под която следва дебел пласт от трошлива негоряла глина със следи от дървена скара в източната половина на сградата. В контролни сондажи 1 и 2 са разкрити дупки от колове, които маркират трасето на източната стена и на други 2 от вътрешните стени.

Върху цялата площ на сграда 1 е отнет културен пласт с дебелина 0,70/1,25 м. Външните размери на къщата са 12,80 м (С–Ю) x 6,50 м (И–З). Вътрешното пространство е обособено от 4 преградни стени на по-голямо северно (3,60 x 4,60 м), еднакви по площ централно и южно помещение (3,60 x 2,60 м) и Г-образен коридор с вход и преддверие в югозападния ъгъл на къщата. Дървеният под на приземния етаж лежи върху трамбована негоряла глина. В северното и централното помещение на сградата са били разположени две глинени платформи (подиуми) от обмазан дървен гредоред. Подиумът в северното помещение е бил висок 0,10 м, а в централното 0,35 м. В южната част на централното помещение са разкрити силно разтрошени големи фрагменти от основа на пещ. Външните стени на сградата са изградени от греди с диаметър около 0,30 м и тънки колове между тях. Източната и западната стена са разкрити на дълбочина 0,70/0,75 mR, а северната и южната на 0,75/0,90 mR. Западната стена е била дебела 0,90 м, а другите – 0,50/0,70 м. В централната част на по-голямото северно помещение е имало 2 носещи греди. Лицата на всички стени в сградата са били боядисани с охра и бяла паста. Параметрите на носещата конструкция, дебелината на подовите мазилки, многократното им измазване и наличието на архитектурна украса са доказателства за съществуването на втория етаж.

Върху проучената площ са открити 40 нови находки, с което общият брой на инвентара достигна 200. От деструкциите в помещенията произхождат 117 артефакта, основно кремъчни оръдия и керамични съдове, а от около жилищното пространство 83.

Кремъчният ансамбъл от 2014 г. съдържа 21 артефакта, повечето от около жилищното пространство. Те се отнасят към следните техно-типологически групи: 14 типологически оръдия (6 ретуширани пластини, 4 стъргалки, ъглов резец, лющник, отломък с ретуш и сегмент) (обр. 2 *1-5, 7, 9*); 5 пластини (4 средни и 1 дистален фрагмент); отломък и масивно клинче от резец. За отбелязване е, че 11 от оръдията са от Лудогорски кремък както следва: 9 тип Равно и 2 тип Крива река (Gurova, Nachev 2008; Andreeva et al. 2014). Три оръдия са с термични модификации на суровината. От репертоара на типологическите оръдия се открояват среден фрагмент от суперпластина с нерегулярен билатерален ретуш, който може да е резултат от тафономични фактори (PDSM) и сегмент (large lunate) върху пластина. Първото оръдие е сред диагностичните и най-представителни за халколита категории изделия (обр. 2 *9*), докато второто е сред изключенията (обр. 2 *3*). Суперпластината вероятно е надвишавала 0,30 м, метричните ѝ параметри и профилът предполагат отделяне с помощта на лост, регистрирано сред пластини от халколитните некрополи, колективни находки и рядко сред обичайни материали от домашен контекст. Трасологичният анализ на оръдията и пластините позволи идентифицирането на 8 артефакта със следи от употреба: 4 типологически оръдия и 4 пластини. Идентифицирани са операциите рязане и стъргане на кожа (обр. 2 *6, 8*), рязане на растения (обр. 2 *7*) и елементи от сърп (обр. 2 *1, 3*).

Керамичният комплекс на жилището отразява характерните особености на I фаза на култура Коджадермен.

Литература

Венелинова и др. 2014: С. Венелинова, М. Гюрова, Н. Карастоянова. Археологически разкопки на халколитната селищна могила при село Иваново, Шуменско през 2014 г. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 79-81.

Andreeva et al. 2014: P. Andreeva, E. Stefanova, M. Gurova. Chert raw materials and artefacts from NE Bulgaria: A combined petrographic and LA-ICP-MS study. – Journal of Lithic Studies 1/ 2, 25-45. URL: http://journals.ed.ac.uk/lithicstudies/article/view/1129/1642

Gurova, Nachev 2008: M. Gurova, Ch. Nachev. Formal Early Neolithic Flint Toolkits: Archaeological and Sedimentological Aspects. – In: R. I. Kostov, B. Gaydarska, M. Gurova (eds.). Geoarchaeology and Archaeomineralogy. Proceedings of the International Conference, 29-30 October 2008 Sofia. Sofia, 2008, 29-35.

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА

Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Галина Самичкова,
Николай Христов, Маргарита Лючева, Виолета Стоицова,
Елеонора Пурнарова, Севдалина Жечева, Стоян Трифонов, Дениз Енверова,
Йорданка Илиева, Катлийн Максуини, Мария Славкова

Проучванията са осъществени в три от дяловете на археологическия комплекс: Провадия-Солницата – селищната могила, производствения център и некропола.

Селищна могила (обр. 1). **Северозападен сектор. Пласт III (среден халколит).** *Каменна стена 1.* Регистрирана е още през 2011 г. Новоразкритата част е с дължина 5,80 м и се проследява в посока север/североизток – юг/югозапад, след което прави чупка на юг/югоизток. Стената е достигната на дълбочина 81,12 м в северната и 81,37 м в южната част. Общата разкрита част до момента е с дължина по външното ѝ (западно) лице 13,90 м, по вътрешното (източно) лице е 9,40 м. Ширината ѝ варира между 2,10 и 2,30 м. Запазена е във височина от 0,50 м до 0,70 м. Външните страни на стената са изградени с големи камъни, а вътрешността е запълнена с дребни и средно големи камъни. Основата ѝ лежи почти върху къснонеолитния пласт, а цялата ѝ запазена височина се вписва в раннохалколитния пласт; тънък раннохалколитен пласт лежи и върху останките ѝ.

Пласт IV (късен халколит). *Каменна стена 2* (обр. 2). Проучвана е във високата част на могилата. Най-горното ѝ запазено ниво е разкрито на дълбочина 84,54/84,40 м. Изградена е от ломени камъни със средни и големи размери като за по-добра спойка са използвани и по-дребни. Фугите са запълнени с жълта плътна глина. Лицето на стената е на север и е измазано с пласт жълта глина. Основата ѝ е достигната на дълбочина 81,60/81,97 м. Стената е запазена във височина от 2,60 до 3,10 м, ширината

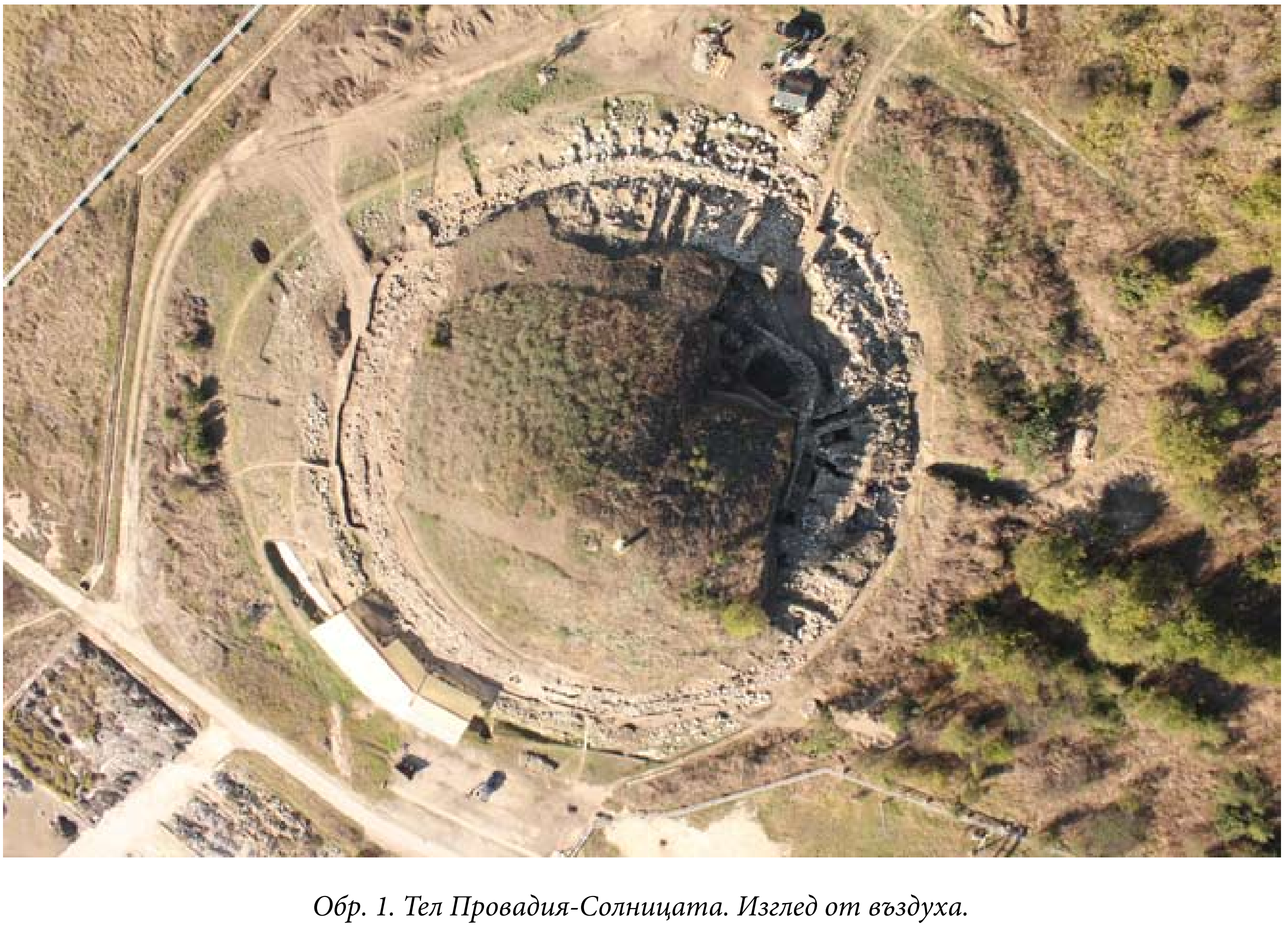

Обр. 1. Тел Провадия-Солницата. Изглед от въздуха.

ѝ във високата част е между 1,40 и 1,60 м, а в основата – около 2,40 м. Ясно се разграничават от 7 до 12 реда камъни. Разкритата част от стената има ориентация приблизително югозапад-североизток, слабо дъговидна форма и дължина 16,50 м. В предишните археологически сезони от нея са разкрити 20,80 м. С проученото през отчетния сезон общата проследена дължина на стената е 37,30 м.

Каменна стена 3 – радиални стени. Разкрити са още 5 нови радиални стени, свързани със стена 3. Те са изградени над каменната облицовка (кожух) и са ориентирани приблизително по посока север-юг. Основата им е от по-големи камъни, върху които са натрупани малки, плътно подредени един до друг. Спойката между тях е от жълта, плътна глина. Камъните маркират само едната страна – обикновено северозападната. Другата страна е сравнително вертикална, като в горната ѝ част е установен един ред камъни, а надолу е насипана пръст. Дължината им е между 4,30 и 10,70 м в посока север-юг и 0,75-2,00 м в посока изток-запад. Разстоянието между някои от стените е много малко – 0,30-0,70 м.

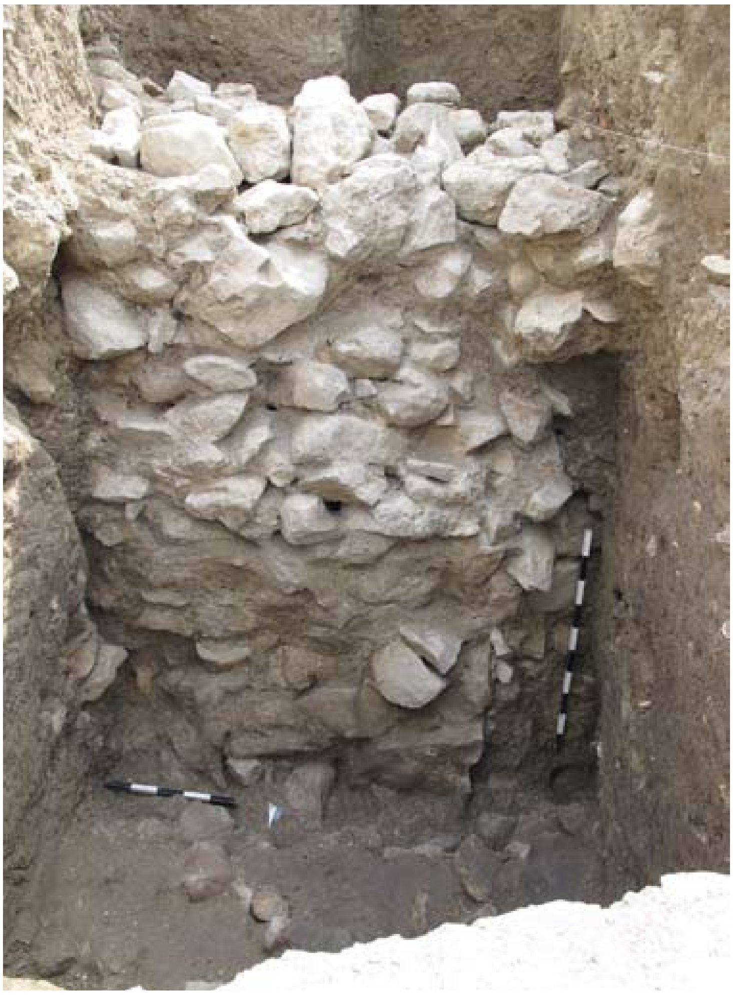

Обр. 2. Тел Провадия-Солницата. Сондаж 40Е. Стена 2.

В останалите три сектора (Югозападен, Североизточен и Югоизточен) по време на разкопките е регистрирана нова, неизвестна до този момент каменна стена. Обозначена е с номер 2А. Освен установяване на посоката и ширината ѝ, една от основните цели е изясняване на стратиграфската ѝ позиция спрямо останалите три стени.

Каменна стена 2А. Останки от стената са проучени в част от Североизточния, почти целия Югоизточен и част от Югозападния сектор. Най-добре запазено и разкрито е лицето на стената в Североизточния сектор. Поради напора на насипа на надгробната могила камъните от стената са наклонени навън. Стената е запазена във височина от 0,60 до 1 м. Ширината ѝ в основата варира от 2,60 до 3 м. Налични са 3 или 4 реда камъни. Изградена е от преобладаващо големи камъни (с дължина 0,50-0,75 м и ширина 0,20-0,30 м). За уплътняване и изравняване на градежа са използвани по-малки камъни и пръст. Основата на стената лежи в жълт глинест пласт. Вътрешното лице е разкрито в кв. N2 и O2. То е запазено във височина до 0,20-0,40 м, като се разграничават един или два реда ломени камъни с грубо оформени лица. Общата дължина на разкритата част е 81 м.

Зад вътрешното лице на стената е регистрирана траншея с ширина 0,20-0,40 м. Запълнителят ѝ е сив, рохкав, хомогенен. Вероятно за по-голяма здравина е изкопана траншея, в която са били положени основите на стената. Западно от основата на стената е установена още една ивица от камъни с ширина до 3 м. Много вероятно е тези камъни да са част от стената, а сегашната им позиция да е следствие от земетресението, регистрирано през късния халколит, когато е градена и тя самата.

Резултатите от проучването свидетелстват, че Провадия-Солницата е първата каменна крепост в Европа.

Неолитно-халколитен производствен комплекс

През 2009 г. в района на производствения комплекс е проучена част от голяма яма, използвана за производство на сол в самото начало на късния халколит. Проучена е източната част от нея, разкрита почти плътно запълнена с фрагменти от дебелостенни керамични съдове, в които е изваряван разсол.

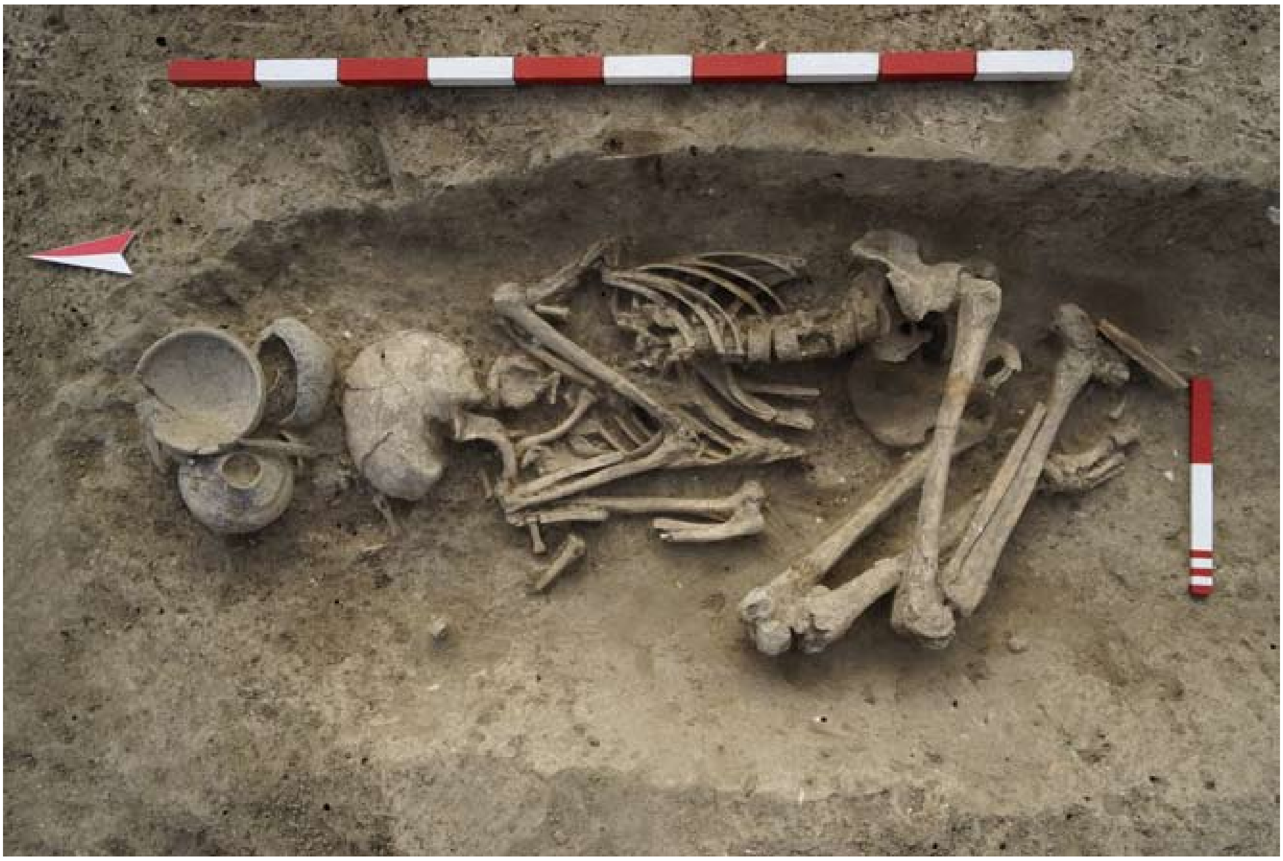

Обр. 3. Провадия-Солницата. Сектор Некропол. Гроб 33.

През 2014 г. основната цел бе проучването на останалата част от т.нар. структура 1. Работата е съсредоточена в пространството западно от разкритата през 2009 г. част. Впоследствие се оказа, че става въпрос за много по-голяма структура, отколкото сме предполагали досега.

През отчетния сезон не успяхме да завършим проучванията и засега е трудно да се каже какво точно е представлявало цялото съоръжение, но със сигурност се е състояло от две големи вкопавания. Общите размери на съоръжението са над 20 м по оста изток-запад и около 17 м по оста север-юг.

Двете вкопавания се очертават на нивото на глинест червено-оранжев пласт, който оформя нещо като „пътека" с ширина от 0,80 м до 2 м между тях.

Сектор Некропол

През 2014 г. в сектор Некропол, е проучена нова зона с площ около 160 кв. м. В проучената площ са регистрирани общо 10 гроба и 7 ями. В откритите 10 гроба са положени деца, юноши и възрастни индивиди. В един от гробовете е положен само череп, а останалите са с артикулирани скелетни останки, в някои случаи частично нарушени от биотурбации. Ориентацията на гробовете е предимно на север или изток. Относно позата на тялото се наблюдават разнообразни позиции – хокер надясно, хокер наляво, изпънато по гръб и изпънато по корем. Ясно разграничими гробни ями са констатирани само за възрастните индивиди. Те са погребани с богат гробен инвентар от керамични съдове и капаци, кремъчни пластини, корубести костени идоли и други дребни предмети (обр. 3). Налице са ясни свидетелства за полово-възрастовата диференциация.

Между някои от гробовете са открити, положени в малки ями, медни предмети: дребни находки – шила и предмети с неясно предназначение, и масивни оръдия – длето и брадва тип Видра. Тяхното присъствие в извънгробни контексти вероятно трябва да се свърже с извършването на специфични погребани или поменални обреди.

Освен проучените 10 гроба, регистрирани са 7 нови ями със стопански и обреден характер (ями 8, 9, 10, 11, 12, 13 и 14).

Три от проучените ями са обмазани с тънък слой фина глина, слабо изпечена при отвора на вкопаването. Някои са запълнени с парчета от горели мазилки, в други се откриват струпвания от средно големи камъни. Откритата в запълнителя керамика е основно от солодобивни съдове.

№ 23. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН

Стефан Чохаджиев

Вече шеста година продължават редовните археологически проучвания в селищна могила Нуриюк в землището на с. Сушина, община Върбица.

За пръв път проучванията получиха държавно финансиране от Министерство на културата. Разкопките бяха финансирани и по проект „Студентски практики“, осъществен от МОН и Европейския социален фонд по оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“. Подкрепа и пълно съдействие получихме и от РИМ-Шумен. През този сезон на обекта работиха 12 души – 4 от селото и 8 студенти от специалност „Археология” към ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”. Проучванията продължиха от 3.08.2014 г. до 6.09.2014 г.

Основната цел на проучванията бе максимално разчистване трасето на каменното отбранително съоръжение в западната част на могилата.

За да не излагаме каменното съоръжение на допълнителен риск, се ограничихме в разчистване само на вътрешното лице на дълбочина до 0,80 м. Дължината на проученото трасе на стената е около 45 м.

Успоредно на каменната стена бе разчистена редица от дупки от колове, за която може да се предположи, че е от дървена конструкция, улесняваща изкачването на отбраняващите се върху стената.

В южната част на каменното съоръжение бе открит нов зид – успореден на вътрешното лице, който може да е част от малък страничен проход („потерна”?), изграден след преустройството на стената.

Продължихме с проучването на входа на каменната стена. Разчиствайки напълно запазеното южно лице, на дълбочина 4,20 м достигнахме до пасаж от хоризонтално подредени камъни, маркиращ ходовото ниво на селището, изградило първата каменна стена.

Вторият етап/преустройството на каменното отбранително съоръжение се доказва и от долепването на зида от бастиона на фуга към външното лице на стената.

През отчетния археологически сезон са открити 609 находки, които са на съхранение във фонда на РИМ-Шумен.

№ 24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОХАЛКОЛИТЕН ОБЕКТ АВРЕН-БОБАТА, ОБЩИНА АВРЕН, ОБЛАСТ ВАРНА

Петър Лещаков, Мария Иванова, Галина Самичкова, Йорданка Илиева

През октомври 2013 г. при теренно издирване в община Аврен бе открит височинен къснохалколитен обект, отнасящ се към култура Варна (Георгиев и др. 2015, 618). Съществуването му за пръв път е засвидетелствано от братя Шкорпил (Шкорпил, Шкорпил 1912, 25).

Обектът е разположен в южния край на платовидното възвишение Бобата, част от Авренското плато. Отстои на 4230 м и 338° по азимут от центъра на с. Аврен. Ситуира се върху скален език, завършващ с високи повече от 20 м отвесни скали. Достъпен е само от северната страна. Площта, която заема, е около 2,5 дка. Най-тясната част на достъпната страна е преградена с каменна стена. Тя има дъговидна форма, с дължина около 65 м и височина 1 м в крайните си части до 2-2,50 м в централната. На терена се разграничава като вал, съставен от пръст, дребни и средно големи камъни (обр. 1).

Обектът е частично засегнат от иманярска дейност. Регистрирани са шест иманярски изкопа с приблизителна обща площ около 70 кв. м.

През 2014 г., с финансиране от Министерството на културата, бяха извършени спасителни археологически разкопки. Те се проведоха в периода 21.09-15.10.2014 г. Проучването бе реализирано от екип с ръководител П. Лещаков (НАИМ-БАН) и членове доц. д-р М. Иванова (Университет Хайделберг), докторант Г. Самичкова (НАИМ-БАН), Й. Илиева, Й. Николова, Л. Банков и Т. Димитров (студенти по археология в СУ „Св. Климент Охридски”).

В началния етап на проучване, след пълно почистване на терена от растителност, върху цялата площ на обекта бе положена план-квадратна мрежа със страна на квадрата 5 м и три стабилизирани реперни точки. Едната от тях, представлява съществуваща на терена триангулачна точка (ТТ23/3/) с надморска височина 264,20 м. Общата проучвана площ е около 260 кв. м.

Целите на проучването са проследяване на стратиграфските напластявания в селището, изясняване на относителната им хронология и културна принадлежност; установяване на конструкцията и характеристиките на каменната отбранителна стена; изясняване на вътрешната планировка на селището в пространството ограничено от стената.

По време на разкопките бяха разкрити 6 структури – каменна отбранителна стена (структура 1), останки от две горели постройки (структури 2 и 3) и три ями (структури 4-6).

Каменна отбранителна стена

В северната част на обекта е регистрирана каменна стена с фронт на север, която огражда селището откъм достъпната му страна. Над и пред нея е регистриран разсип с ширина 5-7 м, част от който лежи в хумусния пласт.

През настоящия сезон вътрешното лице на стената беше разкрито в кв. 20М10, 20М11 и 20М23. Общата дължина на разкритата част е 12,20 м. Градежът ѝ е от средноголеми и големи камъни, плътно наредени един до друг без спойка. Максималната запазена височина от основата е 1,60 м (обр. 2). На този етап на проучване външното лице не е ясно разграничено. Предполагаемата ширина на стената е 1,80-2,00 м.

Структура 2 – горяла постройка

Регистрирана е в кв. 20М20, 20М21, 20М31, непосредствено под хумусния пласт. Разчистено беше компактно струпване от деструкции с размери: 10,40 м С–Ю х 9 м И–З, които продължават извън проучваната площ. Ориентацията на постройката и нейната вътрешна планировка не бяха

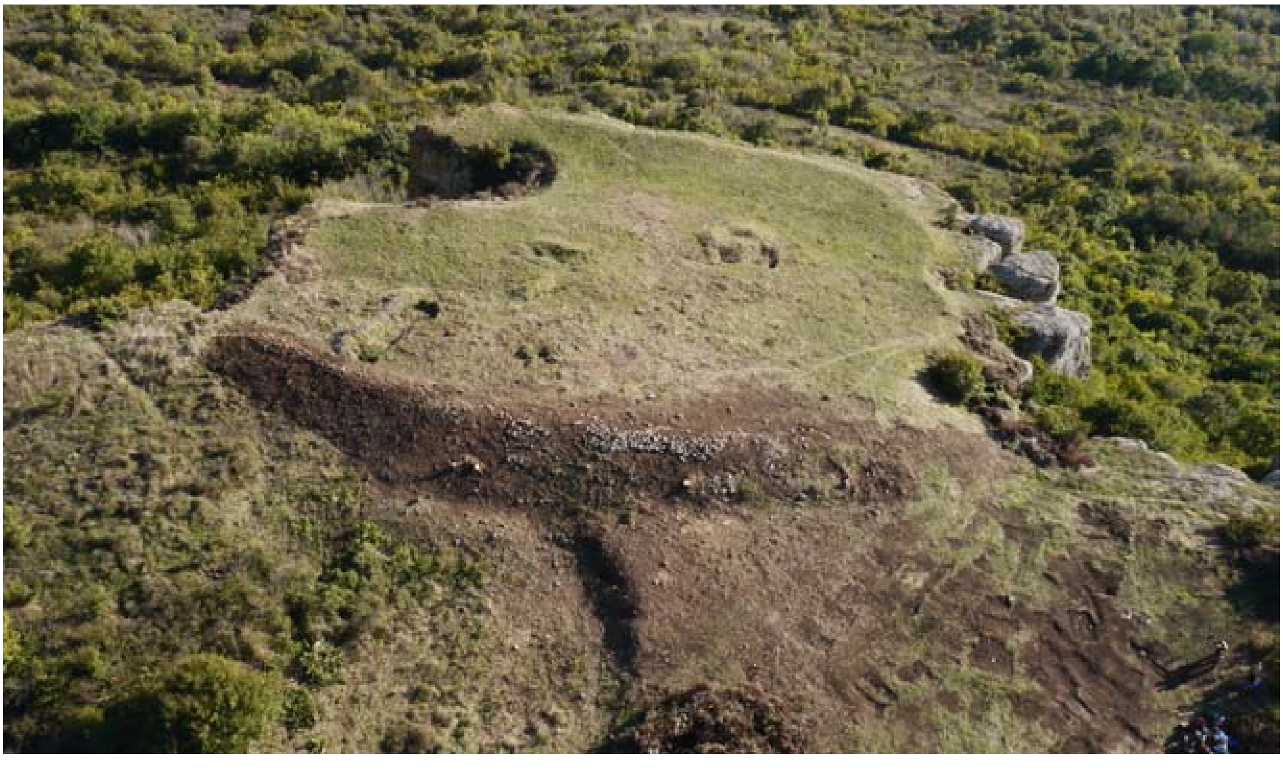

Обр. 1. Аврен-Бобата, Варненско. Въздушна снимка на обекта в началото на проучването – поглед от север.

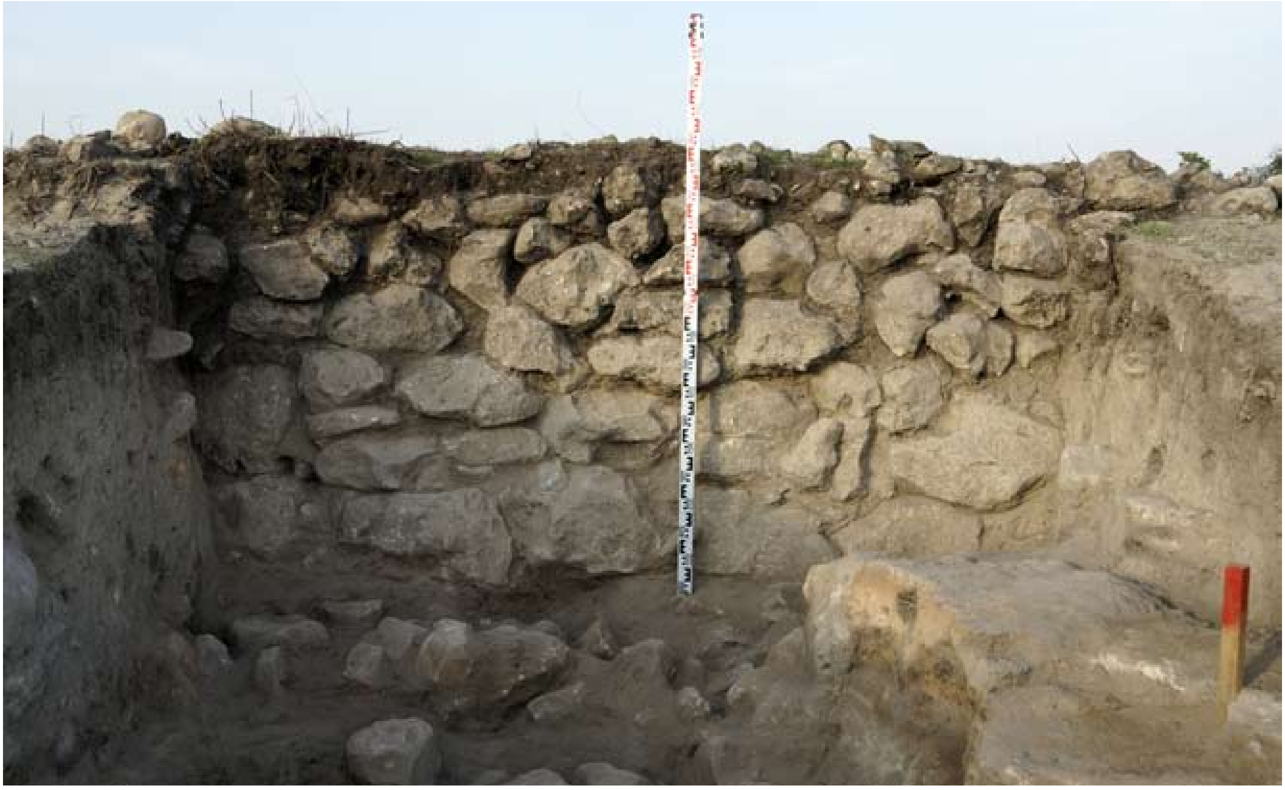

Обр. 2. Аврен-Бобата, Варненско. Сондаж 1 – вътрешно лице на каменната отбранителна стена.

изяснени. В северната част на кв. 20М31 беше разкрита част от стена паднала в посока СИ–ЮЗ. Непосредствено южно от нея, покрит с парчета деструкции от сградата, *in situ* беше разчистен цял съд с биконични форма.

В южната периферия на струпването от горели деструкции бяха разкрити останки от термично съоръжение (пещ). Запазена е част от основата и купола на пещта с размери 1,48 м СИ–ЮЗ х 1,53 м СЗ–ЮИ. Входът е от югоизток. Пред него е изградена площадка с правоъгълна форма. Северната част на пещта е унищожена от по-късно нарушение (структура 6), което според керамиката от най-горното ниво на запълване на този етап позволява да бъде отнесено също към късния халколит.

Сондаж 1 (стратиграфски сондаж)

Най-големият от иманярските изкопи бе разширен и оформен с цел проследяване на стратиграфията на културните напластявания. Той има неправилна правоъгълна форма с размери: 3,20 м И–З на 10,60 м С–Ю. Попада в квадрати 20М23, 20М24, 20М33, 20М42 и 20М43. Стерилната основа в него е достигната само в най-северната част, непосредствено до каменната стена. При проучването бяха разграничени три основни пласта. Най-горният, с дебелина 0,25-0,30 м, представлява хумус с ниска концентрация на археологически материали. Следващият пласт, с дебелина 0,80-1 м, е отложен вследствие на обитаването на обекта през втората половина на V хил. пр. Хр. В него се разграничават две (маркирани от останки от горели сгради), а вероятно и три (ниво маркирано от разрушена основа на термично съоръжение) строителни нива, отнасящи се към късния халколит. Най-долният пласт представлява стерилна основа от кафява пръст с висока концентрация на средноголеми и големи естествени скални късове със заоблени ръбове. В него не се открива археологически материал.

Структура 3 – горяла постройка

Разкритата част от постройката в сондаж 1 е с размери 3 м И–З х 6,90 м С–Ю. Върху пода бяха регистрирани две струпвания от разтрошени на място керамични съдове и дребни находки. В първото бяха открити фрагменти от три съда, а в един от тях колективна находка от черупки на миди *Cardium*.

Структури 4-6

Структури 4-6 представляват ями с неправилна кръгла форма с диаметър между 0,50 и 1 м и максимална дълбочина до 1 м. Изцяло проучени са само структури 4 и 5, регистрирани в стратиграфския сондаж. Стените им са вертикални до слабо полегати, дъното е равно. Археологическият мате-

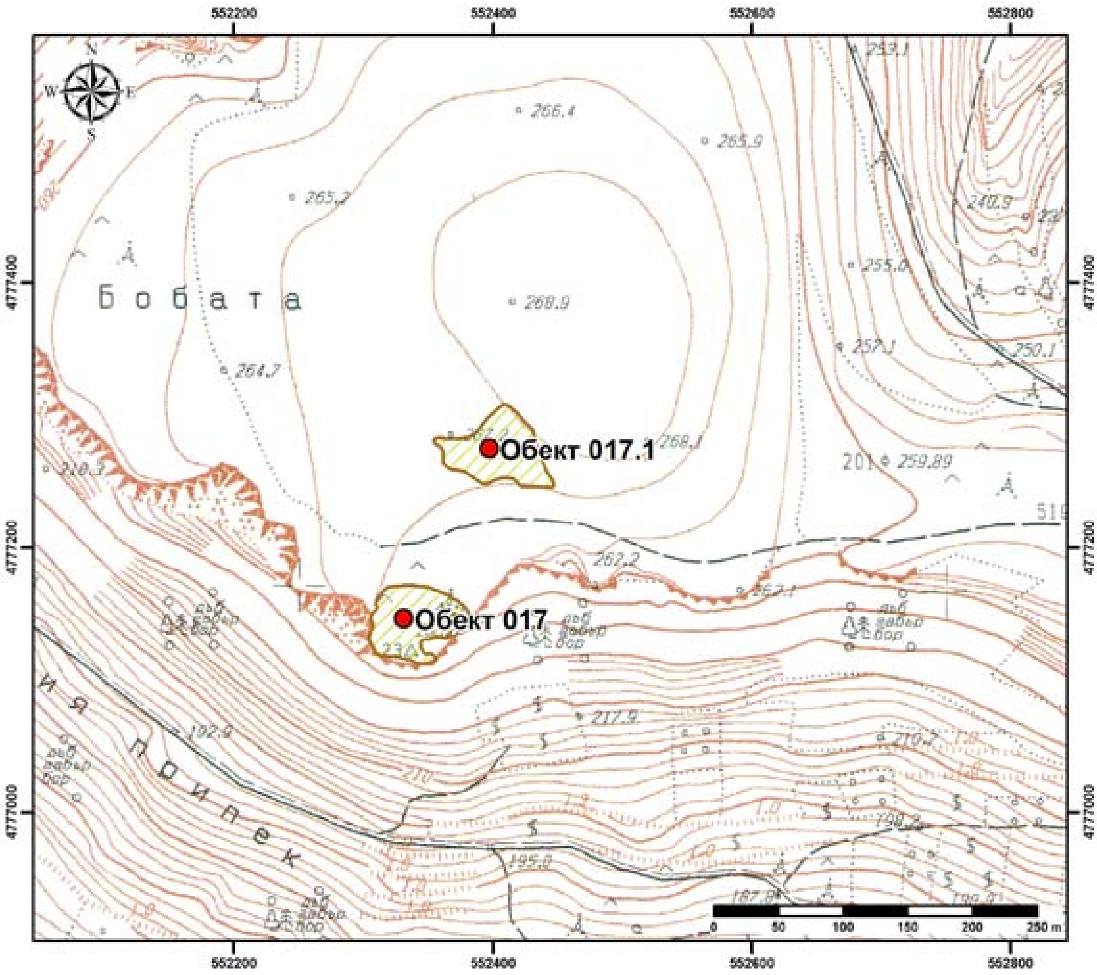

Обр. 3. Аврен-Бобата, Варненско. Местоположение и граници на къснохалколитния обект Аврен-Бобата и новооткрита сателитна структура.

риал, открит в запълнителя, е с ниска концентрация. Структурите се отнасят към късния халколит и имат стопански или строителен характер.

На 100 м североизточно от укрепеното селище (обр. 3) бе регистрирано петно със синхронни на основния обект материали. От повърхността са събрани фрагменти от керамични съдове, кремъчни артефакти, каменна тесла и три медни оръдия. Функцията на новооткрития обект засега остава неясна.

Резултатите от разкопките през 2014 г. на къснохалколитния обект Аврен-Бобата потвърдиха първоначалните наблюдения направени през 2013 г. Доказано бе съществуването на нов тип обекти от втората половина на V хил. пр. Хр., разположени върху труднодостъпни терени, укрепени с масивна каменна стена. Стратиграфските наблюдения свидетелстват за дълготрайно обитаване от времето на развитата фаза на култура Варна. Наличието на масивни постройки с колово-плетова конструкция, измазана с глина и отоплителни съоръжения свидетелства за вероятно целогодишното обитаване на селището. Стратегическото местоположение на обекта предполага използването му и като пост за наблюдение и контрол на търговските пътища от и към Варненските езера.

Литература

Георгиев и др. 2014: П. Георгиев, П. Лещаков, И. Лазаренко, Н. Христов, И. Илиев, Й. Илиева. Издирвания на археологически обекти в община Аврен. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 616-618.

Шкорпил, Шкорпил 1912: Х. Шкорпил, К. Шкорпил. Находка на сребърни тасове до гара Синдел. – Известия на Варненското археологическо дружество, V, 1912, 24-25.

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев

Разкопките на селищната могила при село Хотница се проведоха и през 2014 г. Там, вече 15 години, продължават археологическите проучвания, осъществени чрез съвместен проект на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий" и РИМ-В. Търново. Както всяка година, на могилата беше проведена лятната археологическа практика на студентите първокурсници от специалност „Археология" при ВТУ. Проучванията продължиха от 7 до 27 юли, или общо 18 работни дни.

През 2014 г. проучванията ни бяха съсредоточени в три сектора: в южната част на могилата – в квадрат 91; полоса в квадрати 88-98-108; и в централната част на могилата – квадрати 73-85-84.

В квадрат 91, на дълбочина 2-2,50 м попаднахме отново на голямо количество животински кости и рога – вероятно в зона в периферията на могилата, където се е осъществявало „разфасоването" на убитите животни. Там бе открит и меден връх на стрела с четвъртито напречно сечение. На дълбочина 2,55 м бе достигнато до най-високото ниво на глинобитния вал. Очерта се лек наклон в южна посока, както и петна от запазена глинена обмазка на вала.

Чрез разкопки в кв. 73 се целеше да се свържат новите проучвани площи със сондажа на Н. Ангелов и така да се оформи важен стратиграфски профил с посока север-юг. Там разчистихме част от опожарено жилище от втори хоризонт с каменен хромел и множество фрагментирани съдове. Като най-интересни от този комплекс са два съда с изрязани дупки – на единия в стената, а на другия – в дъното.

В квадрат 84 проучихме под на жилище № 20 – дървено дюшеме от изтляла дървесина и дупки от колове. Дъските са разположени в посока изток-запад и имат запазени размери 0,11-0,13/0,85-1,05 м. Жилището е от четвърти хоризонт и „продължава" в южна посока.

В квадрат 85 проучихме траншея от стена на жилище с остатъци от изтляла дървесина от малки колчета.

В кв. 98 постигнахме най-интересните резултати – прецизно бе разчистен масив от изтляла дървесина и керамични фрагменти с размери 1,10/0,80 м. Ясно се очертава ъглова сглобка, получена чрез изрязване на дъските под ъгъл около 45°. Може да се приеме, че дървената конструкция е от маса. Върху дървесината разчистихме и няколко керамични фрагмента.

През този сезон бяха открити общо 472 находки, които се съхраняват в РИМ-В. Търново.

№ 26. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров

През 2014 г. проучванията в селищна могила Юнаците бяха съсредоточени в два сектора: в източната част и в южната периферия на могилата.

В кв. М6 се разчисти горното ниво на деструкции на опожарена постройка. Посоката ѝ е ЮЗ–СИ и в квадрата личи източната граница. Западната ѝ граница е в кв. М7, като влиза под струпването от кости, проучено през 2013 г. На юг изглежда продължава и в кв. Н6-Н7, а на север – под северния профил на сондажа на В. Миков. В деструкциите на опожарената постройка личат по-късни вкопавания – две успоредни траншеи с дупки от колове, други дупки от колове и яма.

В кв. М5, в северозападния му край, продължи проучването на ситуацията между двете пещи. Разкри се неопожарена конструкция от дървени греди, изглежда паднала от известна височина (обр. 1).

В най-източната част на могилата, оставаща извън сондажа на В. Миков (кв. Л3-М3), се регистрираха пет последователни строителни нива от халколита. Те имат силна денивелация в южна посока и по-слабо изразена денивелация в източна посока. Демонтира се подът на сграда от хоризонт

BII, като в него се проследиха 11 подови замазки. Проучи се запазеното подово ниво на сграда от хоризонт BIII, в което се регистрираха шест етапа на обмазване. Запазена е основата на опожарената източна стена на сградата, изградена от два реда кирпичи с размери 0,20 x 0,15 м. По дължина на стената от двете ѝ страни, между редовете кирпичи, са поставени хоризонтални нивелиращи греди. От хоризонт BIV се проследи източната част на подово ниво, западната остава затрупана от непроучени деструкции под сградата от хоризонт BIII. Хоризонт V е установен като ниво от горели мазилки в източния профил на склона на древния терен, като е разчистено единствено малко струпване от опожарени деструкции, включително от стени с финна стенна обмазка (може би цветна), сред които лежат фрагментирани съдове. Откри се и колективна находка от 18 ашика.

В югоизточния край на сондажа на В. Миков започна проучването на незасегнатия участък от халколитните напластявания – кв. Н3-Н4. В тях се регистрираха останки от три нива като в най-горното личат основите на три пещи една върху друга. За да се изясни стратиграфската ситуация започна работа и в кв. О3, където през 2006 г. бяха регистрирани последните три хоризонта от халколита – BI-BIII. В него се проучи под на сграда от хоризонт BII с останки от различни съоръжения върху него. Започна и проучването на подовото ниво от хоризонт BIII. В източната половина на квадрата се достигна до деструкциите на хоризонт BIV. В южния край личи и пакет подови замазки. В сградата от хоризонт BII най-добре е запазена пещ, в която личат четири етапа на преустройство. Пещта, както и въобще подовете от отделните хоризонти, са с ясна денивелация в северна посока (обр. 2).

Останките от пещи в кв. Н3 са синхронни с тази сграда, но остават извън нея като вероятно са били открити или под лек навес.

От южната страна на сондажа на В. Миков се работи в кв. О7 и О6. В кв. О7 се достигна до ниво от горяла глина, което бележи границата между хоризонти BII и BIII. Възможно е това да е предварително опален под, който след това е обмазван. Пакети с подови замазки (до 10-11 броя) върху опалената глина се установиха на няколко места в квадрата. Същевременно личат и етапи на преустройство на подовото ниво – в участъците, където то е хлътвало поради по-податлива основа,

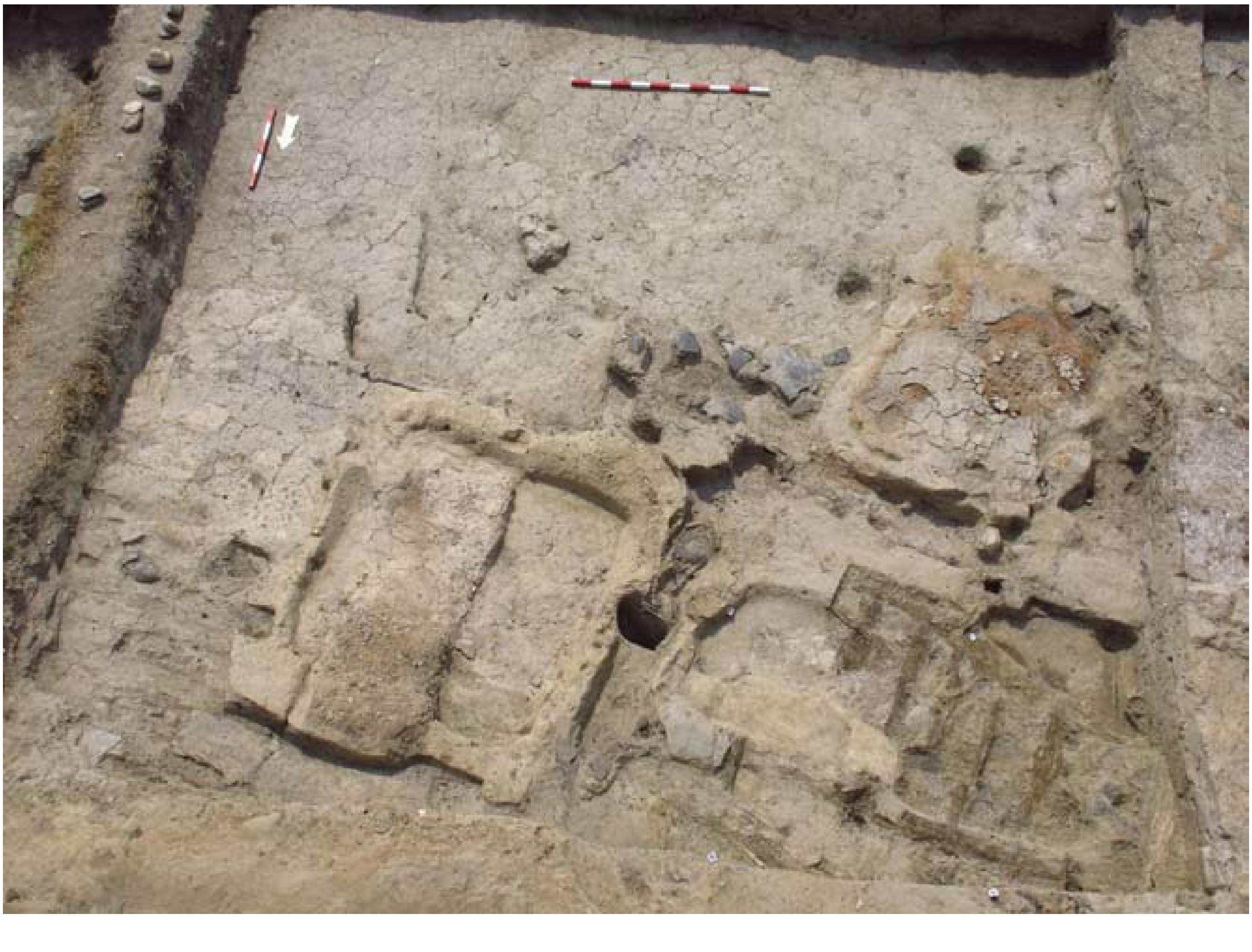

Обр. 1. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Кв. М5 – пещи и неопожарена дървена конструкция.

Обр. 2. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Кв. О3 – нива ВI – ВIV.

както и на съоръженията, разположени върху него. Като цяло подовото ниво е с ясно изразена денивелация от запад на изток. То, заедно с пакета замазки, се проследи и в кв. О6, където достига приблизително до средата на квадрата в посока З–И. В тази посока сградата е била дълга над 7,50 м. Размерите ѝ в посока С–Ю не могат да се установят засега, но са над 6 м.

Вторият сектор на работа бе от двете страни на халколитната крепостна стена. От вътрешната ѝ страна се работи в източната половина на дъното на голямото хлътване (ГХ) с падналата вертикално опожарена платформа – в кв. У9. Навлезе се в дълбочина под опожарената платформа. И на достигнатата дълбочина от 12,20 м продължава струпването керамика, кости и камъни. На тази дълбочина обаче то се концентрира в северната част на дъното, а в южна посока постепенно намалява.

Продължи проучването на халколитния ров – в кв. Ц8 (сондаж 3) и в кв. Ц9-Ч9 (сондаж 1). В кв. Ц8 сондаж 3 бе удължен с още 2 м в южна посока. Установи се, че устройството на северната (вътрешна) стена на халколитния ров в този участък е напълно аналогично с това, регистрирано в сондаж 1 през 2013 г. Стръмно спускащата се стена от материкова глина на дълбочина 13,20 м образува 0,60 м широко и 0,50 м високо „ребро“, което се явява продължение на това от кв. Ц9. Между стената и вътрешната страна на „реброто“ остава 0,40 м широк (в горната си част) улей. От външната си страна „реброто“ се спуска почти отвесно до дълбочина 13,72 м, където стената отново прави тясно „стъпало“ (широко до 0,30 м), което съответства на стъпалото в кв. Ц9. Върху „реброто“, до източния профил на сондажа, се разкри конусовидна яма, запълнена с камъни. Ямата пресича „реброто“, като се вкопава частично и в материковата стена. Тя е аналогична с тези, открити предните години покрай вътрешната стена на рова. Явно се касае за система от съоръжения, свързани с по-късната фортификация в този район – най-вероятно в края на желязната епоха.

В сондаж 1 се премахна окончателно запълнителят на рова, като се достигна неговото дъно (обр. 3). Оказа се, че слоят пясък, за който през 2013 г. се предположи, че е дъно на рова, всъщност представлява етап на запълване. Същото се отнася и за пласта стерилна глина до южния профил, приет през 2013 г. за външната стена на рова. Дъното на рова е на дълбочина около 15,20 м, добре заравнено. В него се установиха четири дупки с диаметър 0,35-0,40 м и дълбочина до 0,45 м. Дъното на двете изчерпани дупки е равно, което дава основание да се предполага, че става въпрос за основи на масивни дървени колони, които трябва да се свържат с първоначалното устройство на рова. Максималната дълбочина на рова е 4 м, широчината му не може да се установи, тъй като все още не е

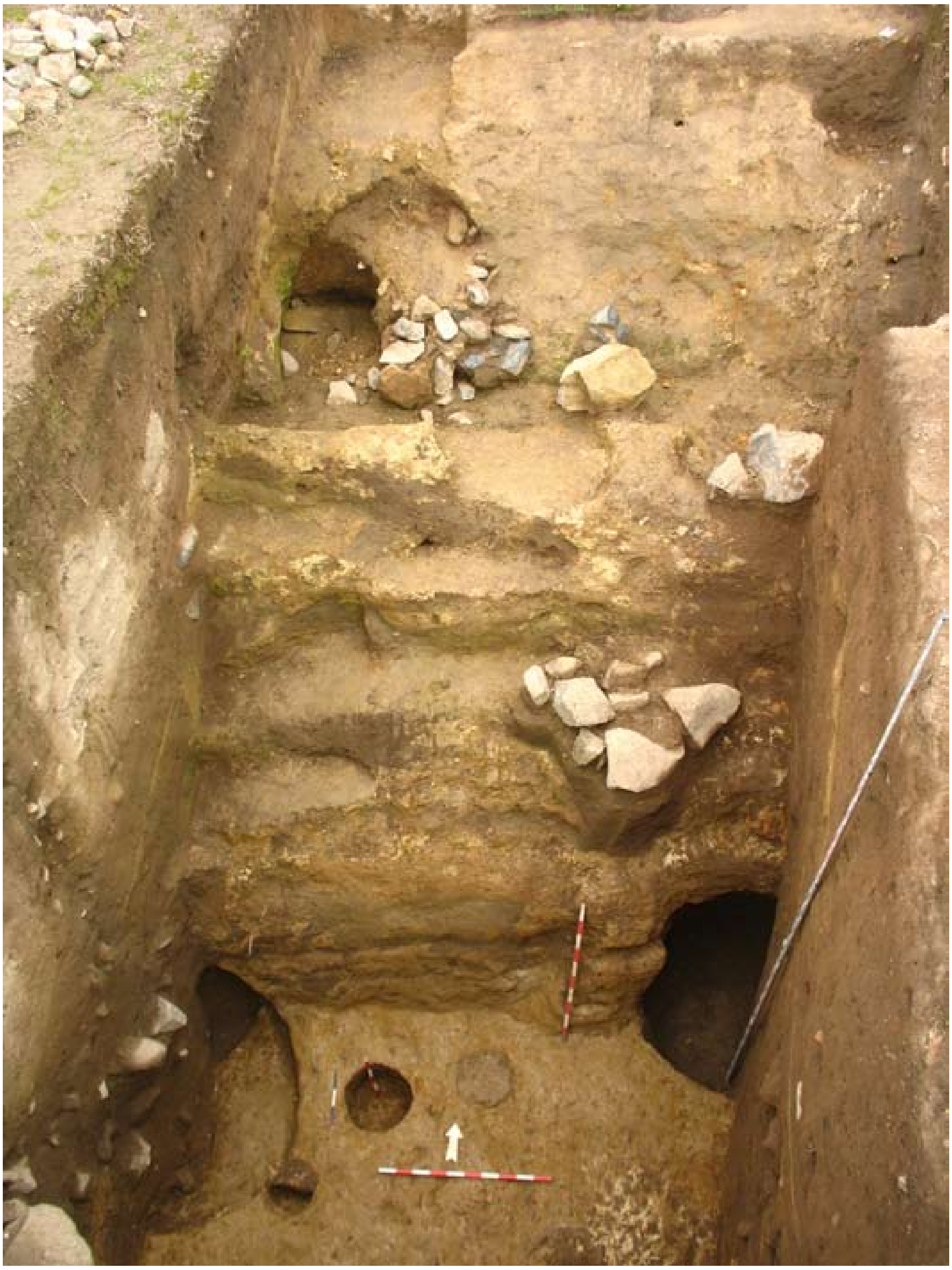

Обр. 3. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко.
Халколитен ров – северна (вътрешна) стена и дъно.

достигната външната му стена, но със сигурност е над 7 м. Личат четири етапа на запълване. Три от тях може да се свържат с по-късно използване на района на халколитния ров. Откриха се различни по форма и съдържание вкопани структури от по-късните епохи – предимно от късножелязната епоха. Някои от тях са с диаметър 1,20-1,50 м и дълбочина 2 м, като са запълнени основно с камъни, някои от които със значителни размери. Наличните данни показват, че последните два етапа на запълване на рова са свързани с изграждане на фортификационни съоръжения през желязната епоха и античността. За изясняване на отбранителната система през тези епохи е необходимо разкриването ѝ на значително по-голяма площ.

По време на разкопките са открити 135 находки от глина, камък, кост, рог и средиземноморската мида *Spondylus*. Представени са както оръдия на труда и оръжия, така също украшения и предмети, свързани с религиозните вярвания и култове на древното население.

№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕЛ СТАРОЗАГОРСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ

Петър Калчев, Десислава Андреева

Селищната могила се намира в центъра на курортното селище Старозагорски минерални бани, на 15 км северозападно от Стара Загора. Диаметърът ѝ е 100-110 м, а височината – 7 м. Праисторическите материални останки датират от ранния неолит до финала на късния халколит (VI–V хил. пр. Хр.). Част от културния пласт на могилата е унищожен с изграждането на различни структури и съоръжения през различните исторически периоди – антични терми, средновековен некропол и др.

През 2004 г. в югоизточната част на селищната могила се извършват спасителни археологически разкопки на площ от 100 кв. м във връзка с изграждането на водопровод за топла минерална вода от извор № 2 до почивна станция на „Марица-Изток" ЕООД. Разкрито е каменно монументално съоръжение от каменно-медната епоха, изградено в югоизточния склон на могилата и свързано с древните религиозно-култови практики на обитателите ѝ (Димитров 2002; Калчев 2008a; Калчев 2008b). Тъй като разкопките са проведени само в сервитута на водопровода, частите от съоръжението, разположени на север от проучваната площ, не са разкрити. В пластовете около камъните са открити и значителен брой фрагменти от керамични съдове с медни окиси и медна шлака – следи от технологичен процес за добив на медна руда в района.

Целта на настоящото археологическо проучване бе да се установят видът, характерът и размерите на каменната структура на север в могилния насип.[5] Най-високата част и югоизточният склон на могилата са обхванати от план-квадратна мрежа (обр. 1). Квадратите са с размери 5 х 5 м и са

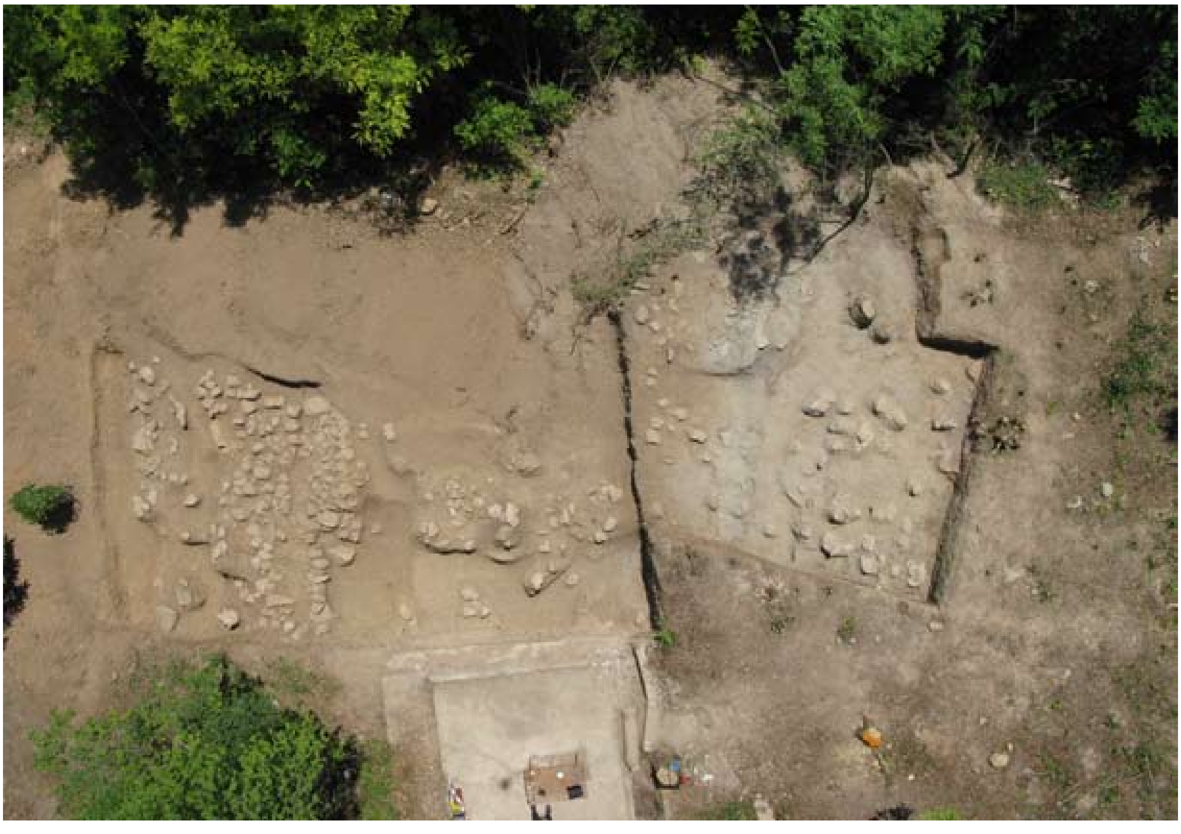

Обр. 1. Селищна могила Старозагорски минерални бани. Въздушна снимка на проучения участък от могилата.

---

[5] Разкопките се финансират по договор между РИМ-Стара Загора и Институт за археометалургични изследвания към Юнивърсити Колидж в Лондон с директор проф. Тило Ререн. Научен ръководител на теренните проучвания е гл. ас. П. Калчев (РИМ-Ст. Загора), зам.-ръководител е Д. Андреева (ИМ-Казанлък). Научен консултант е чл.-кор. проф. д.и.н. Васил Николов (НАИМ-БАН). В проучването участва Петя Аспарухова от ИМ-Чипровци.

номерирани с цифри от 0 до 6 от изток на запад и обозначени с латински поредни букви от А до С от юг на север. Поради специфичния терен и стръмния югоизточен склон върху могилата са поставени три репера на три различни нива в кв. В3. За централен репер е приета най-високата точка в западната част на квадрата с кота 377,85 м, приета за 0. Репер 2 е с кота 377,25 м и репер 3 е с кота 376,55 м.

Разкопките се извършват основно в четири квадрата – А*3*, В*2*, В*1*, В*0*. Общата разкрита площ е 100 кв. м, стерилна основа не е достигната.

Каменната структура е регистрирана и в трите квадрата, разположени по източния склон на могилата. Структурата в кв. В*1* и В*0* е в здрав халколитен пласт и е запазена *in situ*.

Каменна структура в югоизточния склон на могилата – регистрирана е по цялата площ на кв. В*1* и западната част на кв. В*0* и малка част от квадратите А*1* и А*0*. Площта ѝ обхваща целия източен склон на могилата (обр. 2). Най-високата точка в кв. В*1* е с кота 375,23 м, а най-ниската е с кота 373,06 м. Денивелацията е 2,17 м от запад на изток. Размерите на откритата част от структурата са 5,50 м С–Ю и 7 м И–З. Изградена е от речни и ломени кварцитни, варовикови или гранитни камъни. Те са необработени, с различна форма и големина – от 0,20 до 0,60 м. В основата на могилния склон камъните са с по-големи размери, достигащи 0,50-0,60 м. В кв. В*1* се очертават две каменни ивици, условно обозначени като редици. Те са стъпаловидно разположени една спрямо друга от запад на изток и са с ориентация С–Ю с дължина 5,50 м и ширина от 0,70 м до 1 м. Отстоят една от друга на разстояние 0,40-0,50 м.

Пластът над каменната структура е от кафява пръст с малко количество фрагменти от къснохалколитни керамични съдове, животински кости, фрагменти мазилки и въгленчета.

Останки от каменната структура в кв. В2. Проучва се южната част на квадрата (в северната е разположена съвременна бетонната площадка). Констатиран е нарушен праисторически пласт.

Къснохалколитен пласт в кв. А3. Квадратът е разположен в най-високата част на могилата. По цялата му площ е проучен къснохалколитен пласт с дебелина 1,20 м (обр. 3). Достигнатата дълбочина в източната част на квадрата е 1,40 м (376,45 м). Пластът е от твърда жълта глина. В отделни участъци глината е със сив или зелен цвят. Концентрацията на археологическите материали е изключително висока. Находките са керамични предмети (антропоморфни и зооморфни фигурки), кремъчни артефакти, оръдия от кост и рог, рога от елен, фрагменти от замазка на пещ, фрагменти от стенни

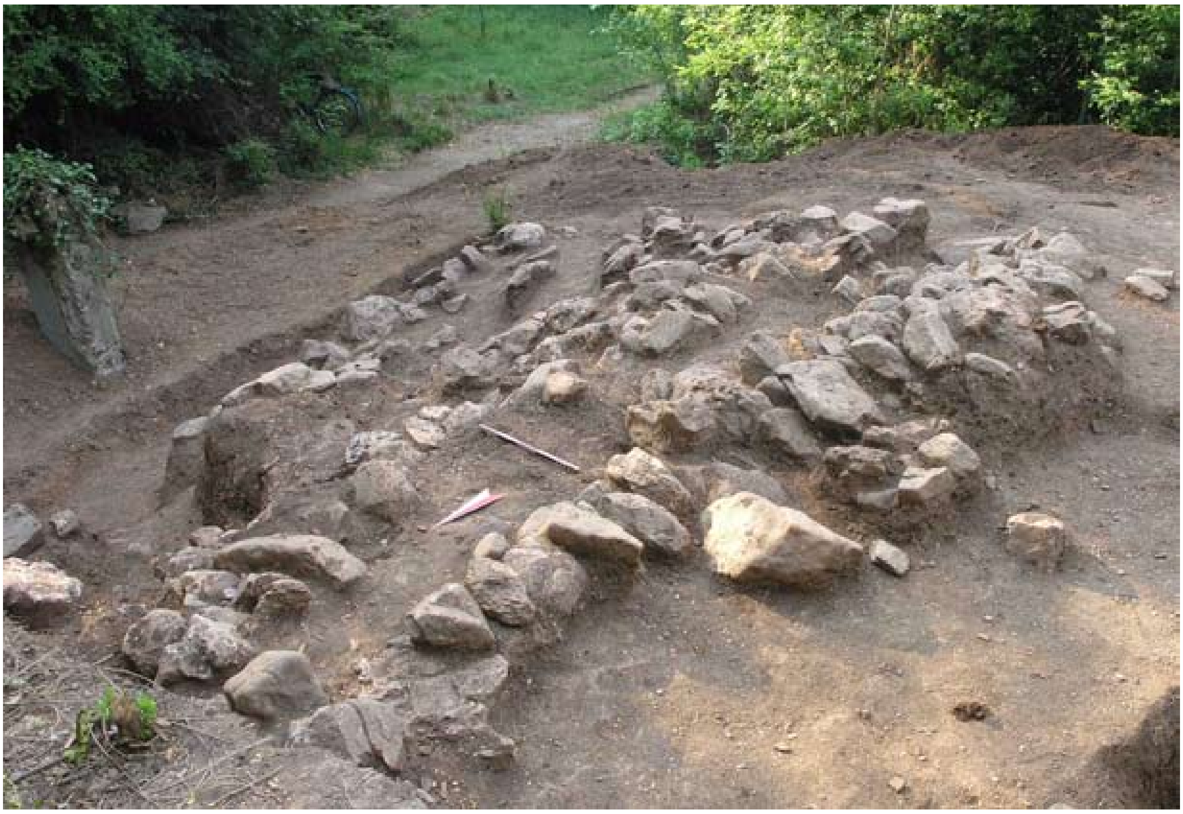

Обр. 2. Селищна могила Старозагорски минерални бани. Каменна структура по югоизточния склон на могилата. Поглед от северозапад.

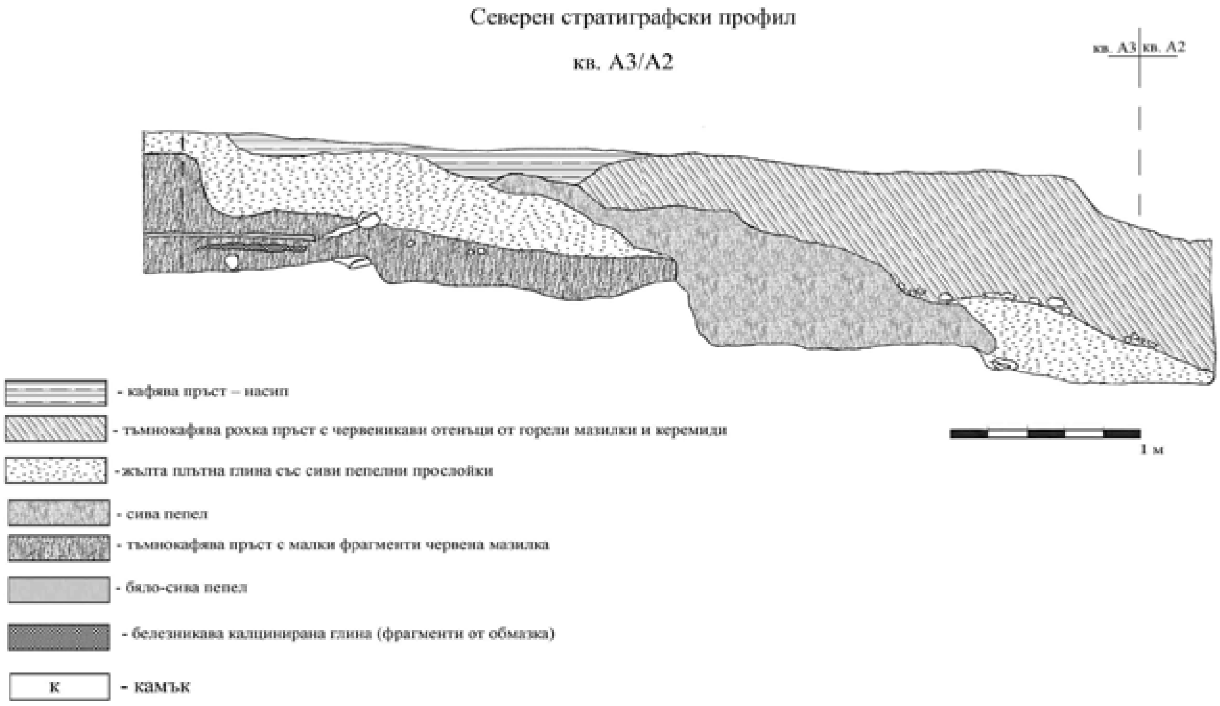
Северен стратиграфски профил
кв. А3/А2
кв. А3
кв. А2
1 м
- кафява пръст – насип
- тъмнокафява рохка пръст с червеникави отенъци от горели мазилки и керемиди
- жълта плътна глина със сиви пепелни прослойки
- сива пепел
- тъмнокафява пръст с малки фрагменти червена мазилка
- бяло-сива пепел
- белезникава калцинирана глина (фрагменти от обмазка)
к
- камък

Обр. 3. Селищна могила Старозагорски минерални бани. Северен стратиграфски профил в кв. А3/А2.

мазилки, големи фрагменти от къснохалколитни керамични съдове, животински кости и речна мида *Unio* и др. На дълбочина 0,85 м, 1,15 м и 1,35 м от западната към източната част на квадрата са регистрирани замазки от твърда глина с белезникавожълт цвят. Глинената обмазка е с дебелина 0,01-0,02 м, запазена е в отделни участъци и представлява изключително твърд калциран седимент с грапава повърхност. Между отделните замазки са открити необработени камъни с различна форма и големина. Размерите им варират от 0,10 до 0,40 м, но преобладават тези със средни размери от 0,15 до 0,25 м. Камъните в отделни участъци са разположени плътно един до друг, но в повечето случаи са на разстояние и по повърхността им ясно личат фрагменти от глинената обмазка. Само в югоизточния ъгъл на квадрата е регистриран участък от черни въглени и пепел, под който е открито струпване от плътно подредени камъни и керамични съдове, обмазани с твърда глина. Проученият участък е с размери 1,80 м С–Ю и 1,40 м И–З. Повечето археологически артефакти от този участък имат следи от вторично изпичане. По време на почистването на пръстта между камъните е открит камък със следи от медна руда. На 1 м северозападно от структурата е открита бедрена кост на човешки индивид.

Керамичният комплекс представя разнообразни технологични групи и формативни видове. Основните форми са гърневидни съдове, дълбоки купи, паници. Украсата е релефна, врязана, набодена с мидена черупка, барботинна и нанесена с графит, червена боя и др. Първоначалният анализ на материала отнася хронологически пласта към една късна фаза на къснохалколитния комплекс КГК VI в Тракия (Петрова 2004, 423). Стратиграфските наблюдения и спецификите в характеристиката на пластовете сочат вероятността каменната структура по югоизточния склон на могилата хронологически да предхожда къснохалколитния пласт, регистриран в най-високата ѝ част.

Литература

Димитров 2002: М. Димитров. Митологични сцени върху керамични съдове от селищната могила при Старозагорски минерални бани. – Известия на Старозагорския исторически музей, 1, 2002, 9-18.

Калчев 2008a: П. Калчев. Спасителни археологически проучвания на селищна могила при Старозагорски минерални бани през 2004 г. – Проблеми и изследвания на тракийската култура, 3, 2008, 3-20.

Калчев 2008b: П. Калчев. Районът на Стара загора е бил силно ядро на първата европейска цивилизация. – В: В. Николов (ред.). Стара Загора – 8000 години. Раждането на Европа. Стара Загора, 2008, 13-42.

Петрова 2004: В. Петрова. Характеристика на керамичните съдове от III фаза на къснохалколитната култура Караново VI. – В: В. Николов, К. Бъчваров, П. Калчев (ред.). Праисторическа Тракия. София-Стара Загора, 2004 г., 421-432.

№ 28. ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ХИМИТЛИЯТА, С. СОКОЛ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Красимир Лещаков, Ваня Петрова, Деница Илиева

Редовните проучвания на селищна могила Химитлията при с. Сокол се провеждат за пореден сезон в рамките на лятната практика на студенти от специалност „Археология" към СУ „Св. Климент Охридски" и съгласно договор за сътрудничество с община Нова Загора. Археоботаническите проби са обработени от доц. д-р Цветана Попова (НАИМ-БАН).

Разкопките бяха ограничени изцяло в проучване на пласта от раннобронзовата епоха (РБЕ) върху площ от около 300 кв. м в южната половина на могилата (в кв. L6-L10, M6-M10 и северната половина на кв. N6-N10). Основната цел на разкопките бе допроучване на останките от III строителен хоризонт (стр. х.) при централния профил на могилата (по линия L) и на комплекси от стопански съоръжения (огнища, пещи, зърнохранилища и площадки), както и разкриване на останките от IV стр. х. върху цялата проучвана площ от РБЕ. Поради липса на достатъчно време и ресурси деструкциите на къснохалколитното жилище в южната част на могилата не бяха разкопани.

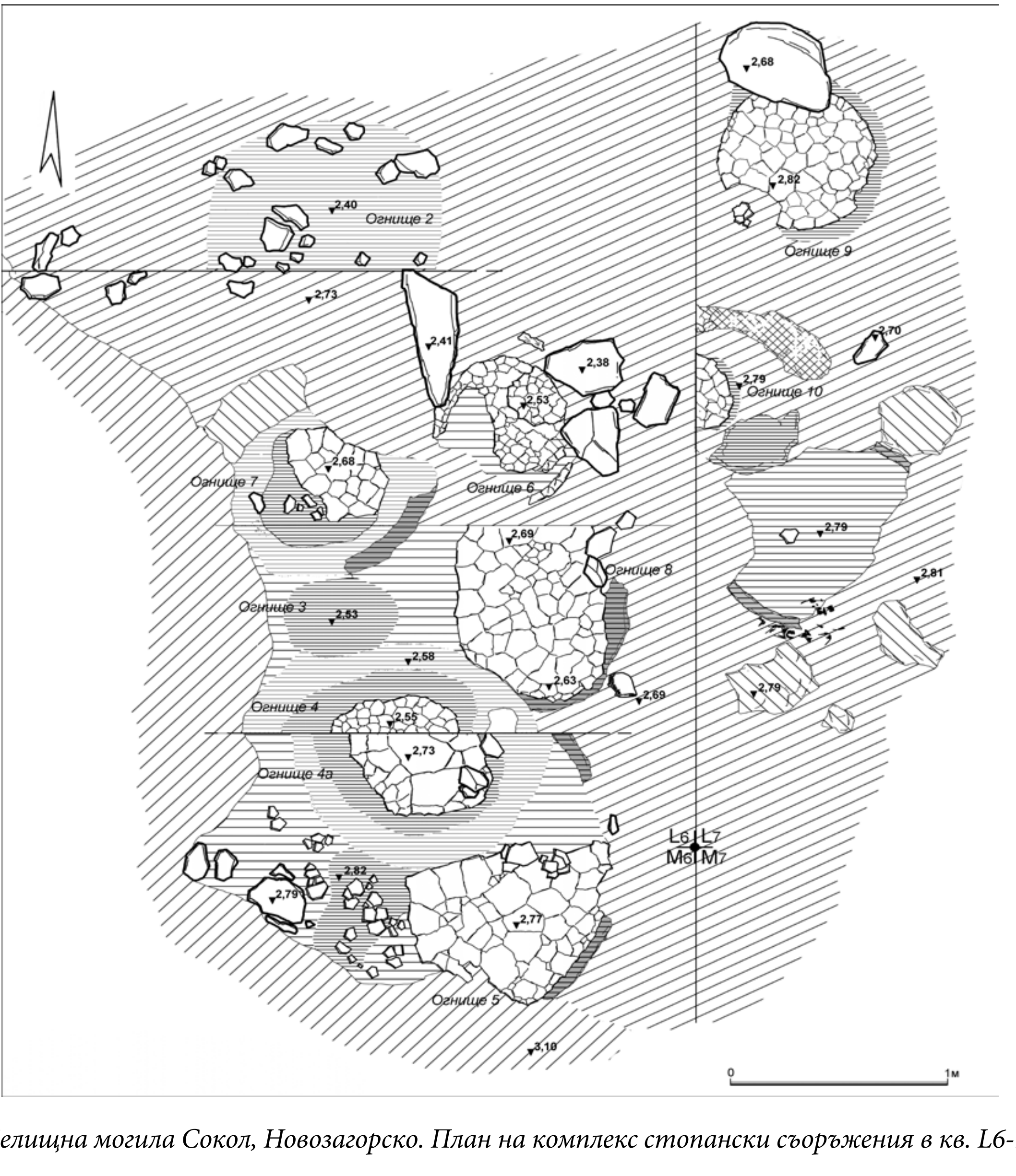
2,68
2,82
Огнище 9
2,40
Огнище 2
2,73
2,41
2,38
2,53
2,70
2,79
Огнище 10
2,68
Огнище 7
Огнище 6
2,69
Огнище 8
2,79
2,81
Огнище 3
2,53
2,58
2,63
2,69
2,79
Огнище 4
2,55
2,73
Огнище 4а
L6 L7
M6 M7
2,82
2,79
2,77
Огнище 5
3,10
0
1м

Обр. 1. Селищна могила Сокол, Новозагорско. План на комплекс стопански съоръжения в кв. L6-7/M6-7.

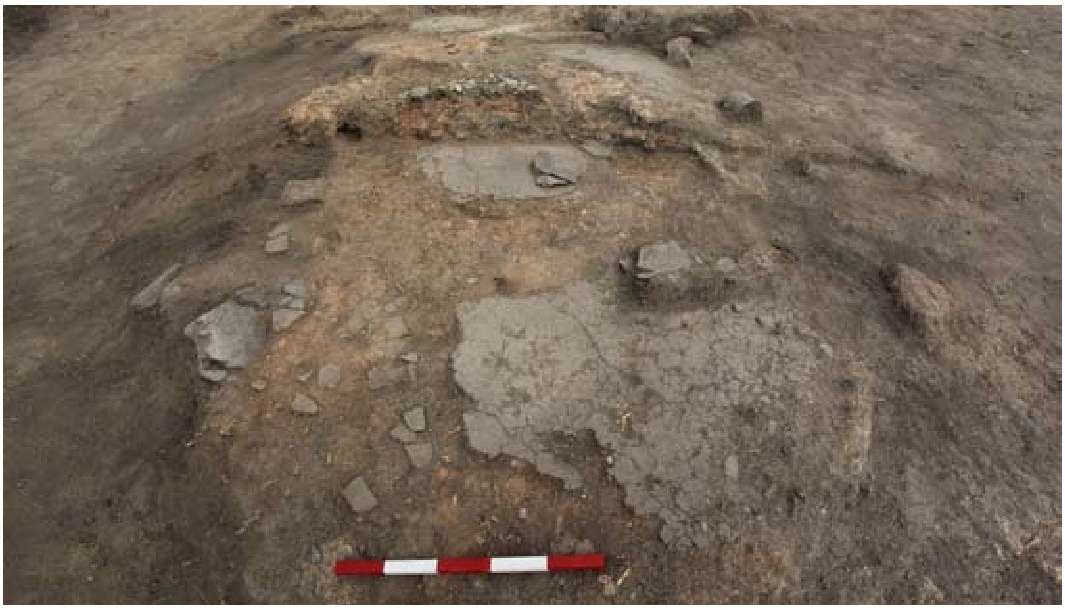

Обр. 2. Селищна могила Сокол, Новозагорско. Стопански съоръжения в кв. L6-7/M6-7.

Комплекс стопански съоръжения в кв. L6-7/M6-7 (II/III стр. х.)

В тази част са разкрити замазките на десет термични съоръжения (огнища и пещи) и основата на едно градено на място зърнохранилище (обр. 1). Всички те са разположени компактно на площ под 20 кв. м като частично се припокриват и застъпват. Най-високо разположените две огнища №№ 1 и 2 (в северната половина на кв. L6) се свързват с останките от II стр. х. При направените разрези не бяха установени по-ранни етапи в тяхното изграждане. Най-компактно разположените огнища се намират на юг от споменатите две, в южната част на кв. L6 и в североизточния ъгъл на кв. M6. Включват останки от седем разновременни и частично застъпващи се съоръжения (обр. 2). Останките са разкрити в план, направени са разрези на най-високо разположените замазки и е изяснена релативната им хронология. В границите на кв. L6/M6 хронологически най-ранно е огнище № 5. То е и с най-големи размери (диаметър около 1,50 м), грижливо изработено (с перваз от глина и подложка от керамични фрагменти). Непосредствено след него и изместено на север е изградено огнище № 4а. Непосредствено над неговата замазка е изградена основата и замазката на огнище № 8 изместено на североизток, отново с глинен перваз. Частично припокриващо го, но главно над огнище № 4а е направена замазката на № 4. Частично припокриваща огнище № 8 е и замазката на № 7, разположена на северозапад. Стратиграфски над тези огнища се разполагат останките на огнища 3 и 6. С най-ранния етап от функциониране на комплекса следва да се свържат и новоразкритите огнища №№ 9 и 10 в кв. L7. Около замазките се намират некомпактно разположени ломени камъни, които по всяка вероятност могат да се свържат с укрепване на стените/первазите на съоръженията.

Съоръжения от III стр. х. по линия L

В северна посока площадката, върху която е разположен описаният комплекс съоръжения, е пресечена от вкопаването за основа на римска постройка, документирана през предходните сезони. В пространството, оградено от ъгъла на постройката в кв. L7-K7, са разположени няколко зле запазени съоръжения, по всяка вероятност част от същия комплекс – огнище с две последователни замазки и основите на две стационарни зърнохранилища. В източна посока, след прекъсването от римския зид, е разкрита основата на III стр. х. с последователни трамбовани площадки от неопалена плътна светла глина.

Огнище в кв. M7-M8, IV стр. х.

На границата на двата квадрата на нивото на IV стр. х. през 2008 г. е документирано петно от силно опалена глина. През изминалия сезон е оформен разрез на петното и е установено, че то представлява основата на огнище с подложка от керамични фрагменти. Под подложката следва пласт опалена глина и замазка на по-ранно огнище.

Комплекс от пещ и огнища в кв. M9-M10 (III/IV стр. х.)

Продължи проучването на комплекс от пещи/огнища и хранилища в източната част на кв. M9 и западната част на M10. Към III стр. х. стратиграфски се отнася пещ (№ 1) с глинобитен перваз, укрепен с вертикално забити плочести камъни и дъговидно разположени по периферията дупки

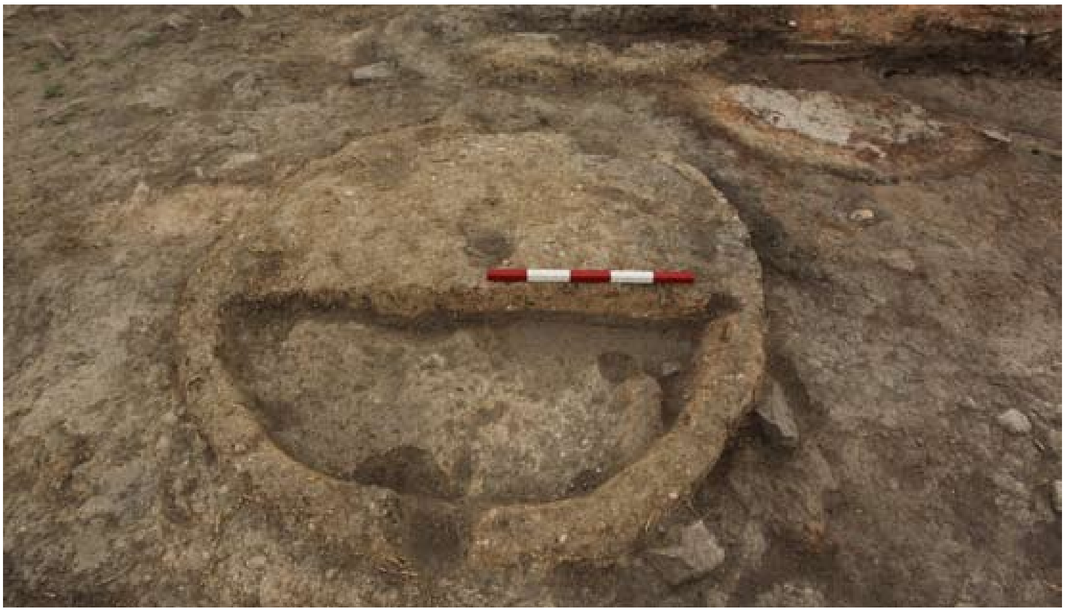

Обр. 3. Селищна могила Сокол, Новозагорско. Градено на място зърнохранилище в кв. М10.

от колчета. Под основата на пещта и източно и западно от нея са разкрити няколко зле запазени и частично застъпващи се замазки (вероятно на огнища), повечето с подложки от керамични фрагменти (№№ 2, 3, 4 и 4а). Незначителната разлика в котите на техните замазки ги определя като поредица последователни преустройства на едно съоръжение, в границите на IV стр. х. Най-ранното съоръжение е голямо огнище/пещ с правилна кръгла форма и диаметър над 1,50 м, разкрито в североизточния ъгъл на кв. М9, силно засегнато от съвременно вкопаване. Непосредствено на югоизток от огнищата е разположена основата на голямо зърнохранилище (обр. 3). То е изградено от светла жълтеникава глина с диаметър около 1,50 м.

Северно от описания комплекс са разположени няколко съоръжения от IV стр. х. – малко огнище с две последователни замазки в ЮЗ ъгъл на кв. L10 и група съоръжения в СИ ъгъл на същия квадрат, частично проучени, тъй като северната им част остава под централния профил на могилата. В останалата част от проучваната площ останките от IV стр. х. са засегнати от по-късни нарушения. Стратиграфски с този хоризонт следва да се свърже ивица от светложълтеникава глина (негорели кирпичени деструкции от стена?), с ширина около 2,50 до 3 м, ориентирана СИ–ЮЗ, проследяваща се в границите на кв. L7-M7.

Керамика и малки находки

Основната част от керамичния материал е във силно фрагментирано състояние. Доминира керамиката с черен или тъмносив/сиво-кафяв цвят. Във формално отношение датираща стойност имат паници със завит и силно завит навътре ръб на устието, понякога снабдени с малка вертикална дръжка, кани с плавен профил, леко скосено устие и ниско поставена лентеста дръжка, фрагменти от чаши, също с плавен профил, амфори с цилиндрична шия и рязко извито навън устие. Украсата е представена най-вече от редица дупчици под ръба на устието при урновидните съдове, врязана украса и инкрустация с бяла паста, значително намалява делът на шнуровата украса. Най-близките паралели могат да се видят в първите строителни нива на Езеро (етап Езеро А) и синхронните им в Дядово, Караново и др. от РБЕ 1 в района.

Направен е анализ на глиненото тесто, използвано за направата на съдове и сравнение с керамика от РБЕ 1 от селищна могила Дядово. Според получените резултати съдовете от Сокол са изработвани от местна глина, а минералните примеси са с произход от Светиилийските възвишения, докато за керамиката от Дядово са използвани неорганични примеси от хълмовете Чилиндера над селото.

Находките са малобройни и характерни за периода – дискове от керамични фрагменти, модели на бойни брадви от глина, няколко фрагментирани огладени сечива, костени шила и муфи, няколко възстановими съда и една напълно запазена кана, намерена до огнище от III стр. х.

Проучванията през 2014 г. потвърждават наблюдението, че централната част на могилата е заета със стопански съоръжения и е освободена от жилища. За това говори и почти пълната липса на цели съдове или концентрации от фрагментирана керамика, както и малкият брой находки. Съоръженията са били защитени от временни и леки навеси, в чието изграждане голяма роля е имал кирпичът.

№ 29. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКАТА МАЛЕВА МОГИЛА ДО С. ВЕСЕЛИНОВО, ОБЩИНА ТУНДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Тодор Вълчев, Илия Илиев, Стефан Бакърджиев

Праисторическата селищна могила се намира на 2 км югозападно от с. Веселиново. Разположена е на левия бряг на р. Тунджа. Регистрирана е в Археологическата карта на България под № 2700159 като Малева могила. В архива на РИМ-Ямбол е под № JB 017.

Първите археологически проучвания на Веселиновската селищна могила са проведени от гимназиалния учител Захари Измирлиев през 1927 г. и от Васил Миков през 1935 г. В своята публикация Васил Миков отнася всички археологически материали към бронзовата епоха (Миков 1929; Миков 1939).

През 2014 г., след 79 години, се подновиха археологическите проучвания на Малева могила (разрешение за редовно археологическо проучване № 154/24.04.2014 г.). Те се проведоха от 30.06 до 23.08.2014 г. под научното ръководство на Тодор Вълчев и Илия Илиев от РИМ-Ямбол. Заместник-ръководител е Стефан Бакърджиев от РИМ-Ямбол. Научни консултанти на археологическия обект са доц. д-р Стефан Александров и гл. ас. д-р Виктория Петрова от НАИМ-БАН.

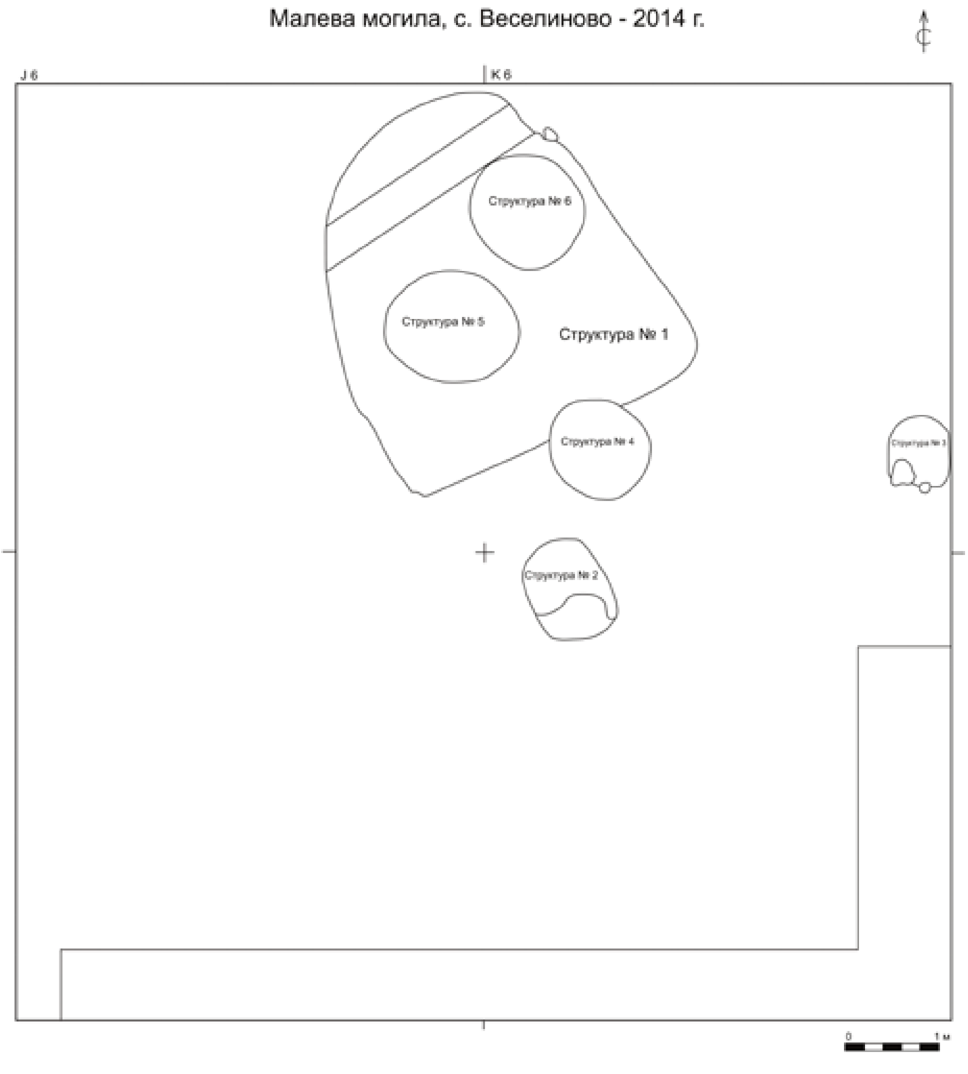

Обр. 1. Малева могила – Веселиново. Общ план на проучената площ.

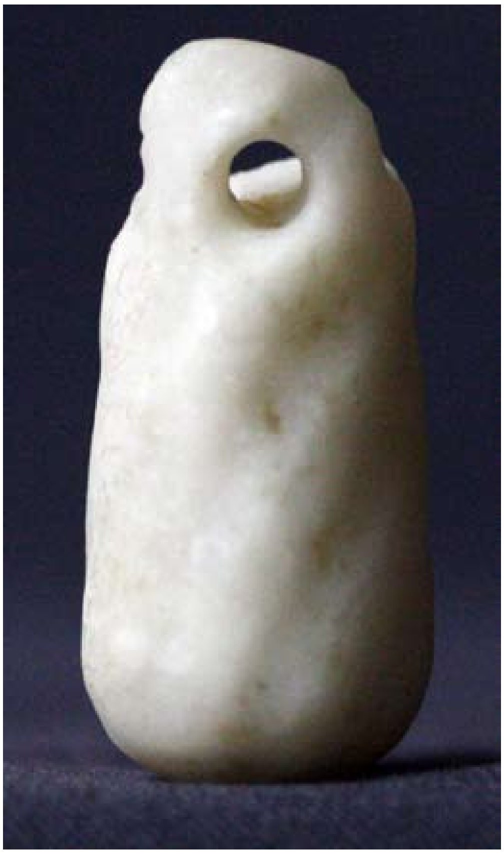

Обр. 2. Малева могила – Веселиново. Мраморна висулка (височина 0,04 м.).

Целта на подновените археологически проучвания е да се изяснят стратиграфската последователност, културната характеристика и хронологическият обхват на пластовете в Малева могила. Заложен бе сондаж с обща площ 100 кв. м в нейната северозападна част. Избраният за археологически проучвания участък се намира на 5 м южно от сондажа на Васил Миков.

Най-горният пласт е с тъмнокафяв цвят и дебелина 0,30 м, компрометиран е от земеделската обработка на повърхността на селищната могила. В него са открити фрагменти от керамични съдове, които са изработени на ръка и на бързо грънчарско колело. Откриват се дребни парчета мазилка, ломени камъни, животински кости и черупки от миди. Под тъмнокафявия пласт следва пласт с бледожълт цвят, в който е разкрита вкопаната част от структура № 1.

По време на археологическите проучвания са разкрити общо 6 структури.

Структура № 1 представлява сграда от раннобронзовата епоха. Тя е вкопана в светложълтия неолитен пласт на дълбочина 0,25 м. Изградена е от нетрайни материали. Сградата е разположена по оста северозапад-югоизток. Северозападната ѝ част има формата на апсида. Установените ѝ размери са 4 x 3,20 м (СЗ–ЮИ). По време на археологическите проучвания, над отухлените деструкции, са открити изработени на ръка керамични фрагменти, характерни за третата фаза на раннобронзовата епоха. Те намират добри паралели сред материалите от селищната могила при с. Езеро IV – I стротелен хоризонт (Георгиев и др. 1979, 363-366; Лещаков 2006, 181).

Структура № 3 представлява пещ от праисторическата епоха. Тя има овална форма с размери 0,80 x 0,70 м (С–Ю x И–З). Наблюдава се денивелация на основата ѝ от 0,06 м от юг на север. В основата на пещта са намерени фрагменти от три керамични съда, характерни за третата фаза на раннобронзовата епоха (Георгиев и др. 1979, 363-366; Лещаков 2006, 181). Подобна техника на изграждане на пещите, с фрагменти от керамични съдове поставени в основата им, е известна от селищната могила Езеро (Георгиев и др. 1979, 103-104).

Структура № 2 е пещ от средновековната епоха. Тя е разкрита непосредствено под най-горния чимов пласт. Унищожена е по време на земеделската обработка на околния терен. В дълбочина е проучено отухлено петно с овална форма с размери 1,40 x 1,45 м (С–Ю x И–З). Около пещта са намерени фрагменти от керамични съдове, изработени на бързо грънчарско колело.

Структура № 4 е яма от средновековната епоха. Тя има овална форма с размери 1,15 x 1 м (С–Ю x И–З). Дълбока е 1,53 м. Дъното на ямата е с диаметър е 1,25 м и е покрито с кафява глина с дебелина 0,02-0,03 м.

По време на проучването са открити фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка и на бързо грънчарско колело. Сред керамичния материал от средновековната епоха се отличава един фрагмент от съд с червен цвят и украса от тъмна боя. Подобен съд е открит в Полски Градец и се датира в края на XII – началото на XIII в. (Борисов 2013).

В структура № 4 са намерени две костени шила, две счупени керамични тежести за тъкачни станове, половин керамичен прешлен за вретено, една кремъчна пластина, един кремъчен отломък и профилът на едно керамично съдче от късния неолит.

Структура № 5 представлява яма от средновековната епоха. Тя е вкопана в структура № 1. Размерите ѝ са 1,20 x 1,30 м (С–Ю x И–З). Дъното ѝ е достигнато на дълбочина 0,70 м. Тук са открити 5 средни по големина ломени камъни. По време на археологическите проучвания са намерени фрагменти от керамични съдове, изработени на бързо грънчарско колело. Украсени са с геометрични орнаменти с тъмна боя. Запълнителят на ямата съдържа изработени на ръка фрагменти от керамични съдове, които се отнасят към третата фаза на раннобронзовата епоха. В ямата са открити още счупена костена пластина и половин керамична шайба. Структура № 5 се датира в края на XII – началото на XIII в.

Структура № 6 е средновековна яма. Вкопана е в структура № 1. Ямата има почти кръгла форма с размери 1,30 х 1,20 м (С–Ю х И–З). На дълбочина 0,30 м се достигна до твърдо, отухлено ниво. Под него са намерени два керамични прешлена за вретено.

По време на археологическото проучване в бледожълтия пласт, близо до структура № 1, са разкрити фрагменти от една керамична кана, характерна за третата фаза на раннобронзовата епоха (Георгиев и др. 1979, 363-366; Лещаков 2006, 181).

По време на археологическите проучвания са намерени две интересни находки, отнасящи се към раннобронзовата епоха. Първата от тях е каменна висулка с дупка, украсена с канелюри. Изработена е от бял мрамор.

Втората находка, която се свързва с ранната бронзова епоха е керамичен модел на колело. Изработен е от глина с дребни минерални примеси. След изпичането е придобил черен цвят. Има формата на диск, който се разширява конично при отворите.

Геофизичните измервани в западната половина на Малева могила са направени от Петър Зидаров (ЛАЕА към НБУ) с цезиев магнитометър марка G-858. Резултатите показват, че близо до повърхността могат да се очакват много археологически структури. Тяхното пространствено разпределение не се ограничава само по склоновете на могилата, но продължава и в равнинната част около нея.

Литература

Борисов 2013: Б. Борисов. Полски Градец. Археологически проучвания. Велико Търново, 2013.

Георгиев и др. 1979: Г. Георгиев, Н. Мерперт, Р. Катинчаров, Д. Димитров. Езеро. Раннобронзово селище. София, 1979.

Лещаков 2006: Кр. Лещаков. Бронзовата епоха в Горнотракийската низина. – Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски” Исторически факултет – специалност Археология, 2006, 3, 141-216.

Миков 1929: В. Миков. Селищна могила отъ бронзовата епоха до с. Азапкьой (Ямболска околия). – Годишник на народната библиотека и музей в Пловдив, 1928/29, 171-183.

Миков 1939: В. Миков. Селищна могила отъ бронзовата епоха до с. Веселиново. – Известия на Българския археологическия институт, 1939, 13, 195-227.

№ 30. КОЗАРЕВА МОГИЛА – СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ

Петя Георгиева, Маргарита Попова, Веселин Данов, Виктория Русева, Никола Тонков

Обектът се намира в землището на гр. Каблешково, община Поморие. Разкопките се проведоха в два сектора на селищната могила и в един на некропола от екип в състав: ръководител – доц. д-р П. Георгиева (СУ „Св. Климент Охридски”), зам.-ръководители – докторант М. Попова и докторант В. Данов (СУ „Св. Климент Охридски”), антрополог – гл. ас. д-р В. Русева (ИЕМА-БАН), геофизично проучване – д-р Н Тонков (НАИМ-БАН).

В централната част на селищната могила бе частично проучена горяла сграда от I горял къснонеолитен хоризонт. В този участък на могилата има много видими нарушения от големи животински дупки и свързващи ги тунели, направени от язовци. Те са разрушили в голяма степен пластовете до горелия хоризонт и на места навлизат в него. Горелият късноенеолитен хоризонт бе запазен в по-голяма степен. В най-горната му част имаше пласт от ситно натрошени горели деструкции от глинени стени. Те очертаха границите на сградата от западната и северната страни.

На изток и юг сградата продължава в неразкопан участък. След премахването на този пласт се достигна до големи парчета от нападали горели глинени деструкции от стени и вероятно от дебело обмазана с глина платформа на втори етаж, паднали под различни ъгли (обр. 1). Между тях, над тях и отчасти под тях бяха открити много съдове, част от които счупени на място, други пръснати. Вдигнати бяха 29 съда, от които напълно реставрирани са седем. Други интересни находки са един напълно запазен керамичен модел на „масичка с очи“ (обр. 2), оцветен в червено и бяло, шестнадесет еднообразно украсени керамични тежести за тъкачен стан, глинена антропоморфна фигурка, каменни гладилки за керамика и кремъчни артефакти. В северозападната част на сградата бе разкрита горната част на голяма пещ с приблизителни размери 1,20 х 1,90 м. От нея, на достигнатия етап на проучване, се вижда голяма плоча, направена от плътна глинена смес без органика, с която традиционно се изграждат основите на огнищата и пещите през тази епоха. Парчетата са големи, паднали са от високо и при откриването лежат хоризонтално, в малко случаи вертикално и най-често под различни ъгли. Лежат доста над нивото на пода на сградата. Част от тях, в централната част на съоръжението, са разрушени от големи животински дупки, които минават под падналата плоча. Вероятно на това място, след опожаряването и разрушаването на сградата, е имало кухини, които са улеснили правенето на тунелите. На най-разрушеното от биотурбации място съоръжението беше разрязано. На този етап на проучване се вижда, че в него няма съдове. Подът на сградата е на около 0,50 м по-ниско от най-горните деструкции. Долната част на плочата, която прилича по структура на основа от огнище, в този участък е раздробена и няма следи от арматура или носеща конструкция. В периферията на североизточната и югозападната част на пещта, под нивото на падналата плоча, бяха намерени два фрагмента, вероятно от покриващата част на пещта със запазени стени от двете страни. Единият от тях е със запазен ъгъл и три ръба и вероятно е бил от страничната и горната част на външното покритие на пещта. На север пещта опира до външните очертания на сградата. Запазени са парчета от вертикално стоящи стени.

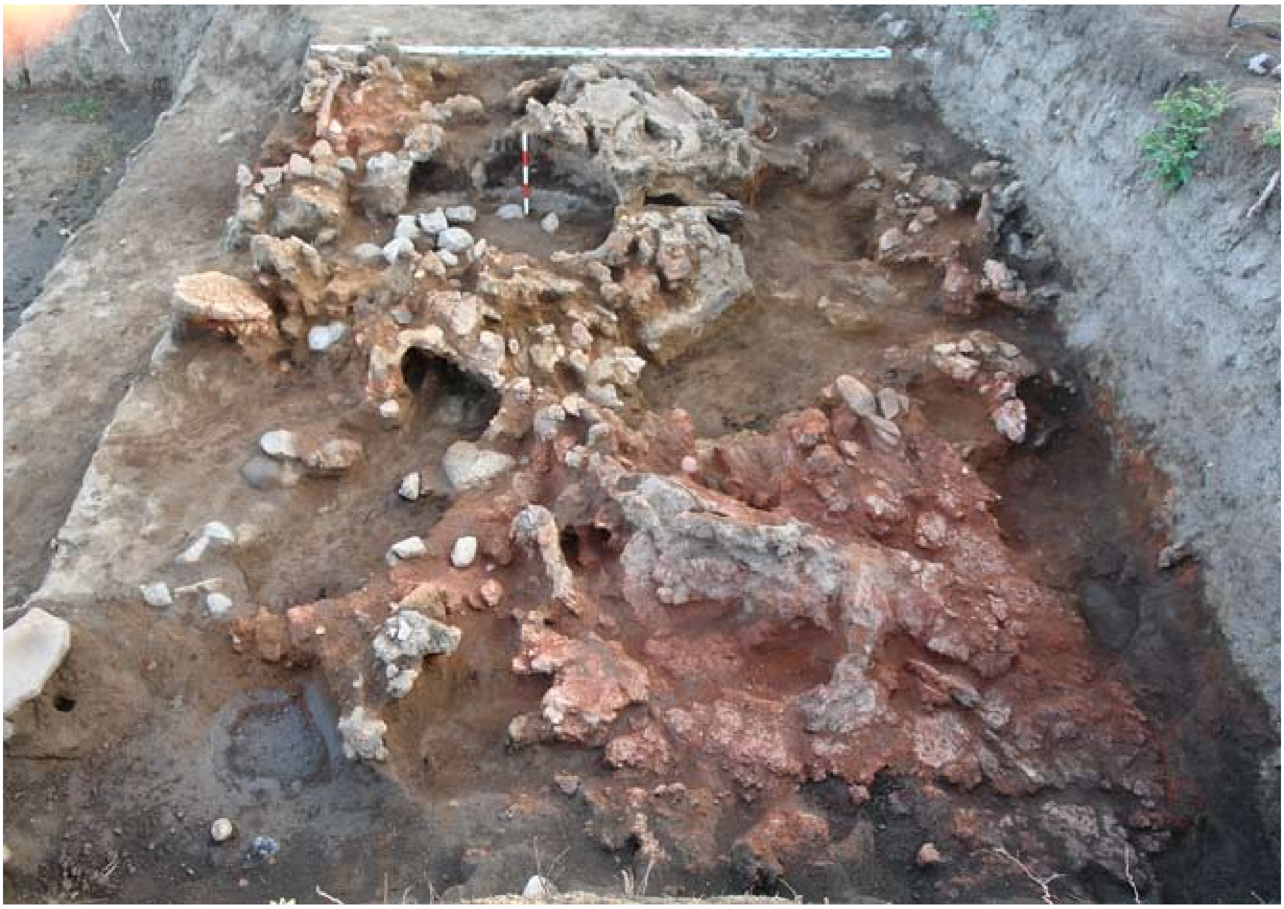

Обр. 1. Козарева могила. Част от горяла сграда от късния енеолит (I горял късноенеолитен хоризонт).

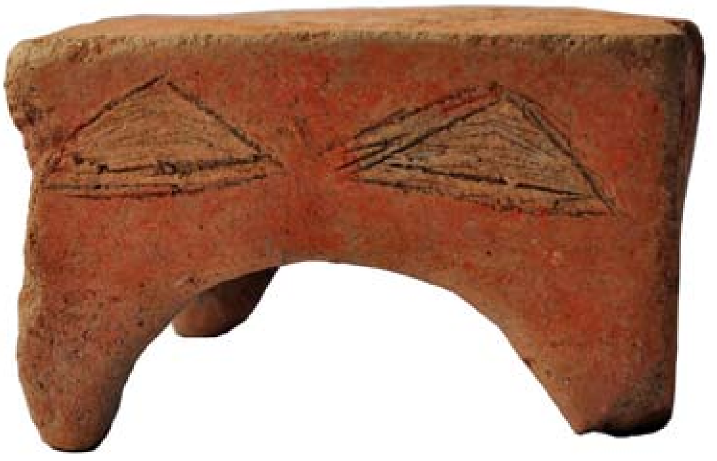

Обр. 2. Козарева могила. Керамична „масичка с очи”, украсена с червена боя (дължина на плота 0,105 м).

Сондаж некропол

Некрополът е проучван през 2005, 2011, 2012 и 2013 г. До тази година бяха открити общо 23 гроба от енеолита, преходния период към бронзовата епоха и елинистическата епоха. През 2014 г. бе проучен участък от 170 кв. м в рамките на квадрати A2/1, северна половина на кв. A2/2, D1/1, D1/2, D2/1, D2/2, източна половина на кв. D2/3, северозападна четвърт на кв. C2/3. Горният пласт с дебелина 0,20 м бе премахнат с багер, след което проучването продължи ръчно. Бяха открити и проучени 16 гроба. Петнадесет от тях се отнасят към енеолита – V хилядолетие пр. Хр. (гробове с номера 24-28 и 30-39) и един (№ 29) към елинистическата епоха – III в. пр. Хр. В рамките на некропола продължи проучването и на ями без гробове. Керамиката, намерена в тях, е от късния енеолит. Намерени са и доста фрагменти от керамични цедки (димарници).

Преобладаващата част от енеолитните гробове се отнасят към късния енеолит. Гроб № 35 и вероятно нарушените от по-късни вкопавания гробове №№ 24 и 38 се отнасят към периода на ранния енеолит.

Част от проучените праисторически гробове със скелет в позиция хокер са безинвентарни. Два от тях принадлежат на деца и един на възрастен индивид. Всички са ориентирани в посока изток-запад с глава на запад.

Сред проучените енеолитни гробове особен интерес представлява гроб № 35 от ранния енеолит (обр. 3). Той е на възрастна жена, положена в позиция хокер наляво, ориентирана в посока север-юг с глава на юг. Има богат и разнообразен инвентар. В гробната яма са поставени шест съда (орнаментирани с врязана и рисувана украса), две костени оръдия, малка кремъчна пластина, поставена зад тила, наниз от мъниста от серпантинит и мидени черупки. Върху една от фалангите на ръцете се откри меден пръстен, на практика най-ранната подобна находка.

От гробовете от късния енеолит по-интересни са №№ 28 и 30. И при двата гроба починалите са поставени в големи правоъгълни, стъпално оформени ями. Гроб № 28 е на възрастен индивид, положен в позиция хокер наляво, ориентиран с глава на изток. Върху краката и главата са поставени две големи лошо изпечени паници. Пред гърдите е положен малък биконичен съд, орнаментиран с графитна украса. Долната конична част и дъното на съда са очукани отвън и парчетата липсват. Вероятно това отчупване се е получило в резултат на прякото нагряване на съда или по време на изпичането му или при нагряване след това. До черепа бе открита фрагментирана костена игла.

В гроб № 30 се разкриха пет керамични съда (капак и две големи паници, поставени върху краката и две малки биконични съдчета – върху северното стъпало на ямата), спондилусово мънисто и меден клин.

Извън гробните ями, в ями с различни размери, бяха намерени множество фрагменти от съдове, глинени лъжици и димарници („цедки”), вероятно свързани с обредните дейности в некропола.

Качествено нова информация за обреда ни дават разкритите от външната страна на периферията на една от ямите без скелети редица от дупки от колове. Вероятно те са част от ограждане или навес над ямите, в които са полагани мъртвите за определен период преди да бъдат окончателно погребани. Може да се предполага, че подобни покрития е имало и при най-плитките гробове (предимно детски), които разкриваме на много малка дълбочина спрямо древната повърхност.

Бе направено геомагнитно картиране на площ от 13,5 дка. Бяха регистрирани множество безформени по-слаби и по-силни положителни и отрицателни аномалии на магнитното поле. Линейните аномалии с големи размери и овалните с диаметър от порядъка на 2-3 м, вероятно са предизвикани от негативни структури. Може да се предполага, че са от структури подложени в миналото на нагряване и придобили термоостатъчна намагнитеност или от струпвания на материали с високи магнитни свойства, каквито са скалите, разкриващи се в района на Каблешково.

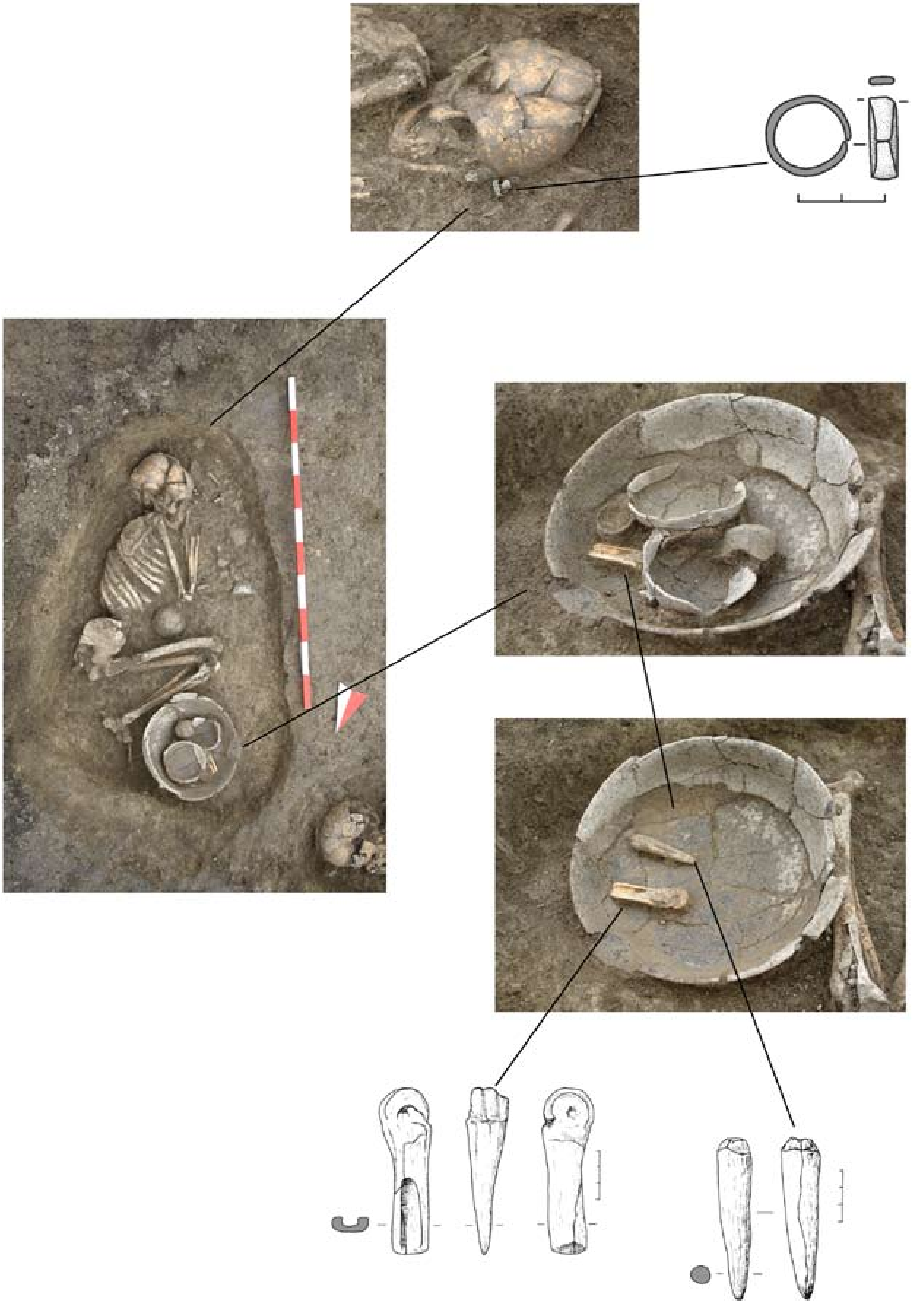

Козарева могила – некропол; гроб №35.

Обр. 3. Козарева могила. Гроб на възрастна жена от ранния енеолит.

№. 31. ГЕОМАГНИТНО КАРТИРАНЕ ПО ТЕЧЕНИЕТО НА Р. АЗМАКА ПРИ С. СЪРНЕВО, ОБЩИНА РАДНЕВО И С. ПШЕНИЧЕВО, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА

Крум Бъчваров, Ралф Глезер, Никола Тонков, Валеска Бекер, Райнер Комп, Калин Димитров

Недеструктивното теренно проучване беше проведено през периода 06-08.10.2014 г. в рамките на международния проект на НАИМ-БАН и Вестфалския университет в Мюнстер „Геомагнитно картиране по течението на р. Азмака", в сътрудничество с Германския археологически институт. Заснемането обхвана обща площ около 160 дка и беше съсредоточено върху два археологически обекта, регистрирани по време на теренно издирване през 2010 г. (Бъчваров, Лещаков 2011): селищната могила Калето с нейното околомогилно пространство (община Стара Загора) и раннонеолитен обект в м. Пильов кайнак (община Раднево).

Геомагнитното заснемане беше проведено с многосензорната геомагнитна система Magneto MX, произведена от Sensys GmbH. Теглената от автомобил рамка с широчина 4 м носи 16 магнитометъра: сензори от типа FGM 650, вертикални градиометри със стандартен диапазон ±3.000 nT. Хоризонталното разстояние помежду им е 0,25 м, а честотата на измерване е 20 Hz.

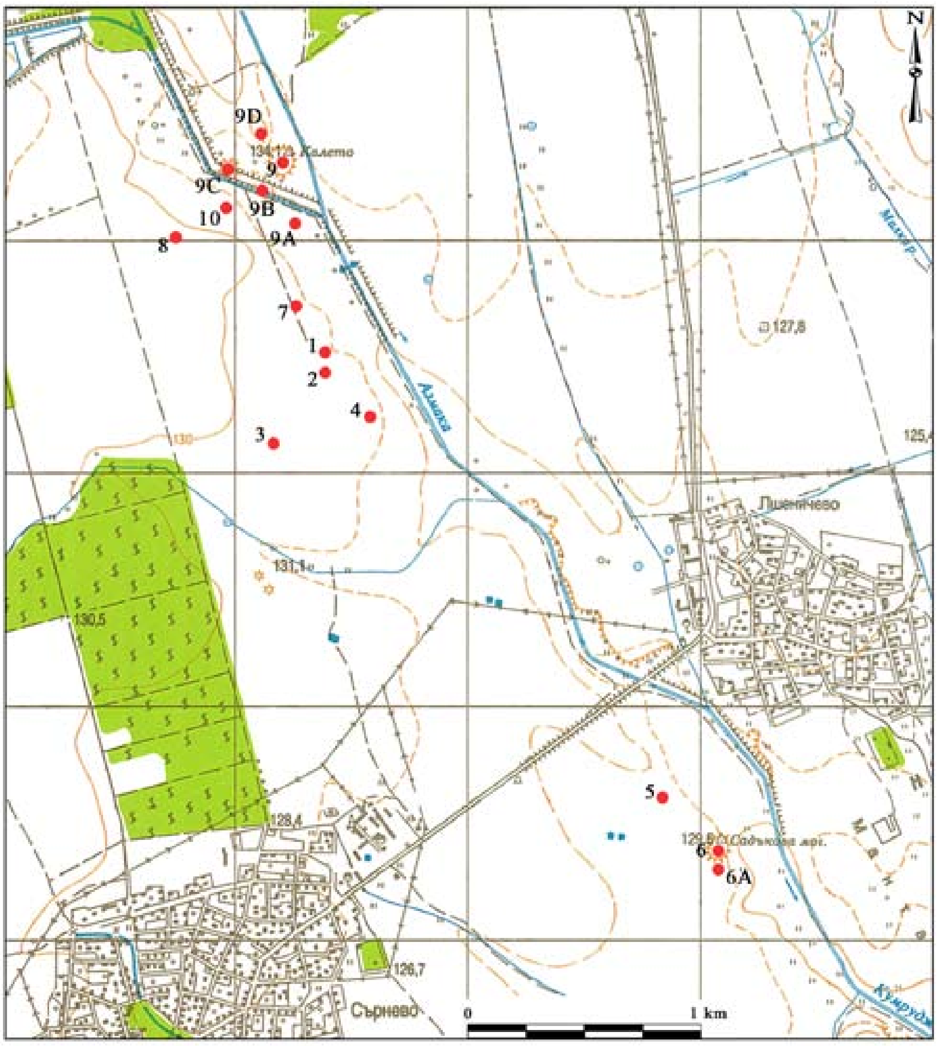

Обр. 1. Карта на проучвания микрорегион с регистрираните при теренно издирване археологически обекти. № 9 – Тел Калето; № 4 – раннонеолитно селище в м. Пильов кайнак (по Бъчваров, Лещаков 2011).

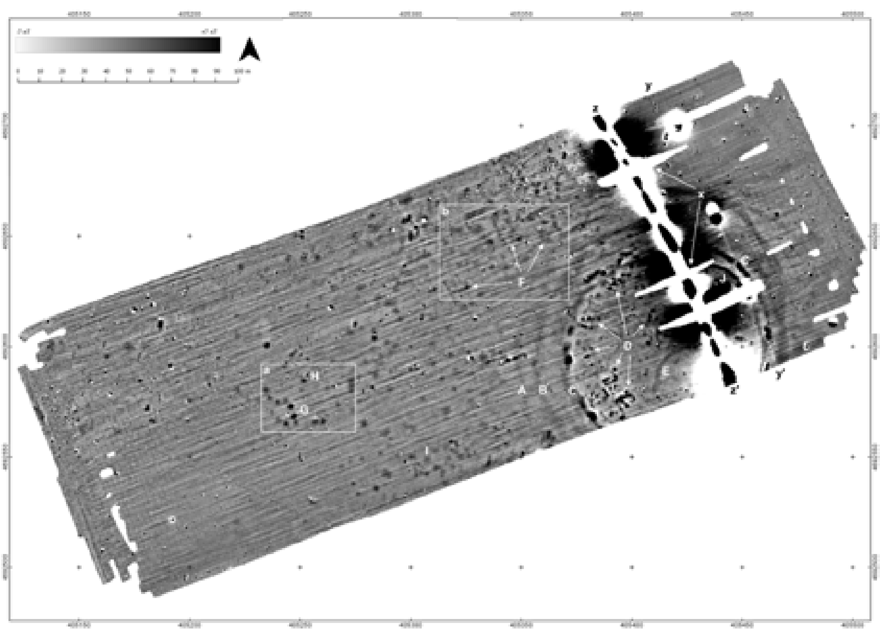

Обр. 2. Тел Калето, магнитограма. A) селищна могила; B-D) сателитни обекти.

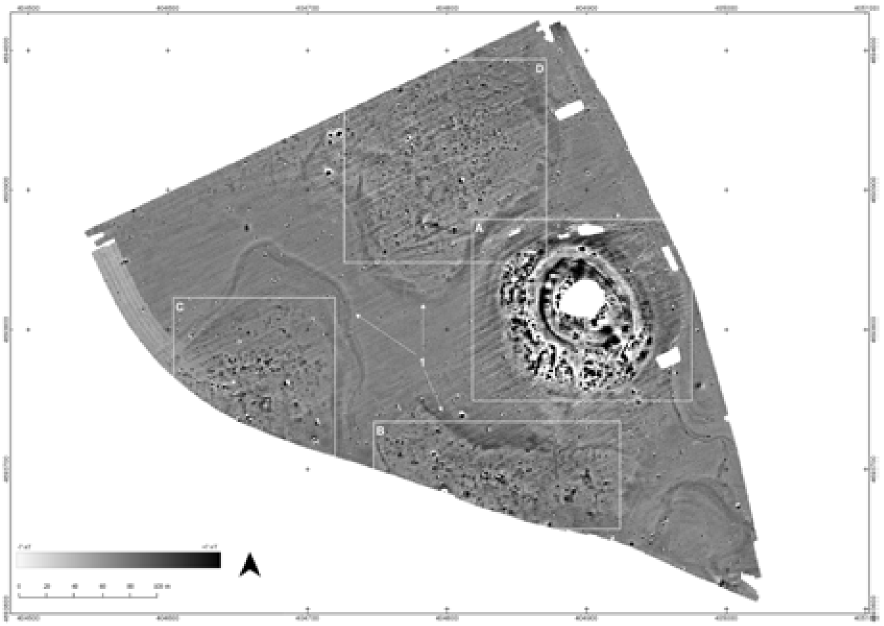

Обр. 3. Пильов кайнак, магнитограма. A-C) ограждения; D) постройки в селището; E) вероятен ров; F) вероятни постройки извън оградениятa; G) група ями, образуващи кръг; H, I) група ями, образуващи четириъгълник.

Информацията от заснемането и данните за местоположението на сензорите се регистрират като образ в реално време на контролния монитор, използващ софтуер на производителя MonMX. Получената информация се визуализира още на терена с помощта на софтуер Sensys DLMGPS и MagnetoArch. Магнитограмите са експортирани от MagnetoArch като геореферирани файлове във формат tiff с обхват на стойностите +/- 7 nT, подредени в ГИС среда QGIS.

Интерпретация на резултатите

Засега могат да се идентифицират само значителни магнитни аномалии, които понякога вероятно представляват структури от антропогенен произход. Тяхната интерпретация може да се провери единствено чрез археологически разкопки.

Резултатите от проведеното геомагнитно заснемане са представени на приложените магнитограми, показващи целия картиран район. Номерацията на обектите следва резултатите от проведеното през 2010 г. теренно издирване (обр. 1).

Тел Калето (обект 9; обр. 2). Селищната могила се отличава ясно, наред със сателитните обекти и древните речни корита, които днес са запълнени с наноси, най-вероятно в резултат на изкуственото канализиране. От запад и югозапад реката поотделно огражда два от сателитните обекти, обект 09C на север и обект 09B на юг. От изток тя заобикаля и самата селищна могила. Магнитограмата предполага много по-лъкатушещо речно трасе от реконструираното при теренното издирване. Подобни структури се наблюдават от северната страна на обект 09B и съседния 09D. Засега е възможно да се анализира само част от древния ландшафт и цялостната връзка между обектите не е изяснена. Възможно е видимите трасета на някогашните реки да са разновременни. Запълнените с наноси корита край обект 09C и 09D имат сходна широчина до 9 м, докато широчината на ивицата при обект 09B достига 2 м.

Заобиколената от древни речни корита селищна могила се издига над околния терен: вероятна височина около 6 м, диаметър 100 м И–З на 120 м С–Ю. От юг ясно се вижда вход с широчина 4,70 м; склонът от тази страна е много по-полегат. Върхът на могилата, който не можахме да заснемем поради неравния терен, осеян с дупки на язовци и големи камъни, очевидно е ограден с кръгово съоръжение с диаметър 55-72 м. От изток широчината му е 1,20 м, а от запад достига 3,70 м, като оттам вероятно е допълнително подсилено, може би за предотвратяване на ерозията.

Това ограждение е заобиколено с ров, широк 5-9 м. На стръмния източен склон се разпознава тераса с правоъгълни сгради с размери 13 x 6 м и по-малки структури с кръгла форма и размери 6 x 4 м. На южния и западния склон се регистрират големи правоъгълни постройки с размери от 13 x 6 м до 16 x 9 м.

Сателитният обект на югоизток (09B) представлява равно плато с четириъгълна форма, издигащо се 1,50 м над околния терен: дължина 185 м СЗ–ЮИ и широчина 64 м. Отдалечен е на 30-70 м от селищната могила и е отделен от нея от древно речно корито. Теренът днес е ограничен от канализираната река, но виждащият се на магнитограмата полукръгъл център, както и структурите на отсрещния бряг, разпознаваеми на сателитните снимки и регистрирани при теренното издирване през 2010 г., предполагат, че обектът е продължавал на югозапад и площта му е била поне два пъти по-голяма. От север се наблюдава запълнено с наноси речно корито; въпреки че магнитограмата не е съвсем ясна, моделът на релефа показва наличие на канал между сателитния обект и селищната могила. Тук няма ясни очертания на сгради, но някои групи аномалии образуват подобни на постройки структури.

Сателитният обект 09C също е разположен на брега на древен речен меандър от западната страна на селищната могила. И той е продължавал на югозапад и днес е унищожен от канализираната река. Височината му достига 1,30 м над околния терен и на север е по-нисък. Древното речно корито очевидно се е местело през времето и структури се наблюдават само в най-външната част на меандъра. Най-очевидни са два реда ями с диаметър около 2 м, които може би образуват кръг, структура от централна яма с диаметър 3,50 м, заобиколена от полукръг от други ями, и вероятни останки от правоъгълни сгради.

Последният сателитен обект в картирания район, 09D, е разположен на север от селищната могила върху плато с височина 2,40 м над околния терен и размери 160 x 140 м, което също е заобиколено от запълнено с наноси древно речно корито и продължава на север върху неподлежащ на магнитно заснемане терен.

Централната част в североизточния меандър има кръгла форма, докато в югозападния се наблюдават по-малко структури. Интерес представлява деветнайсетметров кръг от ями, всяка от които с диаметър до 3 м, свързан с редица от ями (с диаметър около 2,30 м), дълга 78 м. Регистрират се още два концентрични кръга от ями с диаметър 7,30 м, както и вероятна апсидна постройка (около 14 x 12 м). В западната част са идентифицирани две овални структури (около 17 x 11 м).

Пильов кайнак (обект 4; обр. 3). Този открит обект е сериозно нарушен от две успоредни напоителни тръби, които пресичат възвишението в посока север-юг на изток от най-високата му точка. Това ясно се вижда на магнитограмата; сериозните диполи правят изображението отчасти неизползваемо.

Въпреки това на магнитограмата се разпознават структури, които дават добра представа за обекта, издигащ се на височина 1,20 м над околния терен на запад и до 5 м над по-ниския терен край реката. Най-високата част е обхваната от ограждение с широчина 3,50 м и диаметър 96 м. Оградението се състои от още два концентрични рова, съответно с широчина 3 и 2 м и диаметър 100 и 128 м. В него са установени няколко правоъгълни сгради с размери около 7 x 3 м, както и три кръга с диаметър около 30 м. Още три вероятни правоъгълни сгради с размери около 14 x 9 м са разположени на северозапад от ограждението. Две полукръгли структури, състоящи се от ями с диаметър около 2,50 м, се намират на 120 м западно от него.

Литература

Бъчваров, Лещаков 2011: К. Бъчваров, П. Лещаков. Теренно археологическо издирване в землищата на селата Сърнево и Пшеничево, Старозагорско. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 575-577.

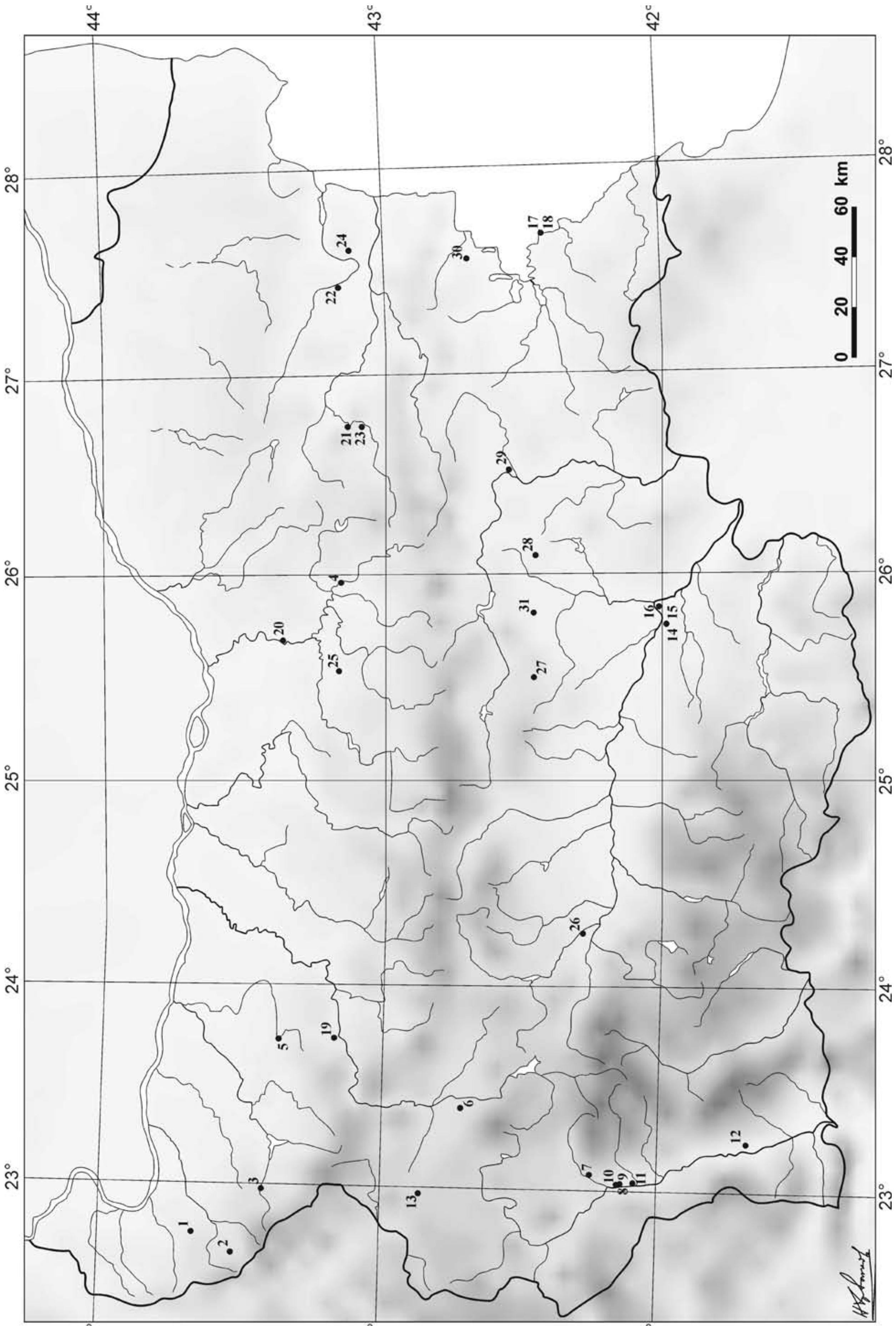
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
0 20 40 60 km

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „НЕКРОПОЛ С РИТУАЛНИ СТРУКТУРИ КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО“

Мартин Христов

През 2014 г. разкопките се провеждат на базата на Разрешение за теренно археологическо проучване № 107/23.04.2014 г. и са финансирани от Министерство на културата. Проведени са през месеците септември и октомври.

При археологическите разкопки е проучена площ от 405 кв. м, като в нея са разкрити две основни структури.

Първата от тях (Структура № 28 – Ритуална структура № 19) е разположена в кв. 151-234 (южна част), 235, 253, 254, 255, 256, 274, 275, 276, 293, 294, 295, 296, 313 (северна част), 314 (северна част) и 315 (северна част). Тя е разположена на 80 м в посока запад-северозапад от голяма могила № 1. Проучената площ там е 317,5 кв. м с дълбочина до 0,45 см. Структурата представлява каменно струпване в централната част и каменно ограждане около него (обр. 1).

Централното струпване е с приблизително квадратна форма и заоблени ъгли. То е с ориентация северозапад-югоизток и размери 4,30×4,30 м. Изградено е от речни камъни със средни и едри размери. В централната част има отделни участъци, в които камъни липсват, най-вероятно в резултат на дългогодишното разораване на терена. Под първия ред камъни в най-североизточната част се откриха шест керамични съда, лошо запазени и фрагментирани – чаша тип Юнаците (обр. 2), купа върху кухо столче с една дръжка и врязан орнамент по ръба на устието и кана. Останалите три съда поради

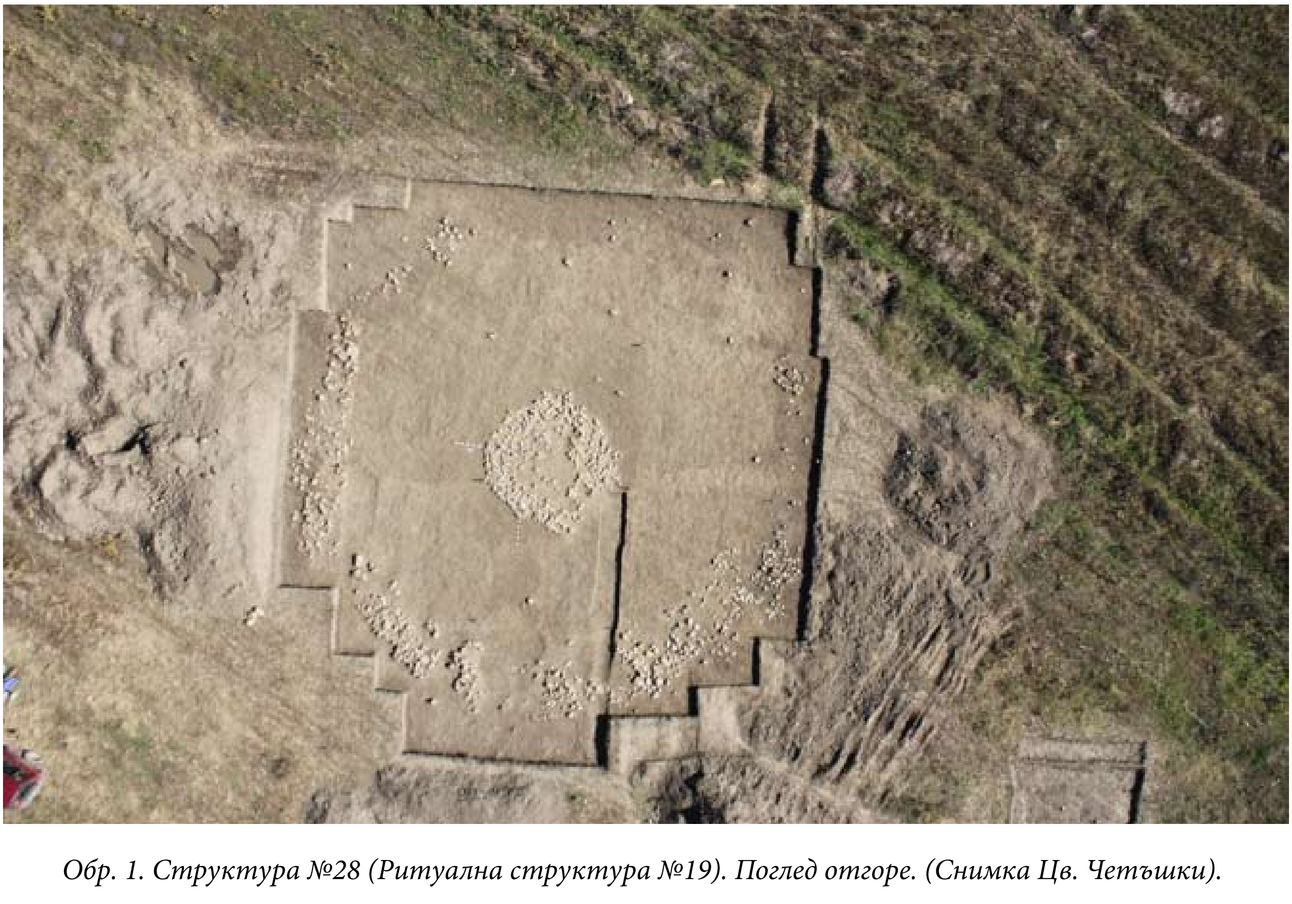

Обр. 1. Структура №28 (Ритуална структура №19). Поглед отгоре. (Снимка Цв. Четъшки).

фрагментарността на този етап са неразпознаваеми като форма. В близост до тях се откри и фрагмент от сребърна пластина.

Под съдовете се откри още един ред камъни, какъвто почти отсъства в останалата част на централното струпване. Там са открити такива, основно в периферията на структурата, а археологически материали различни от отделни керамични фрагменти няма. Всички те са сложени в плитко вкопаване с правоъгълна форма и ориентация северозапад-югоизток, с дълбочина до 0,20 м и размери 4 м (северозапад-югоизток) и 3,60 м (североизток-югозапад).

Около това струпване има каменно ограждане, изградено също от речни камъни със средни и едри размери, като то е най-лошо запазено в източната и югоизточната си част, където камъни почти отсъстват. Има диаметър 19,50 м, а максималната му ширина достига до 3,60 м (в югозападната част). В пръстта около камъните на ограждането се откриха керамични фрагменти и шайби, а под камъните в югозападната му част – един бронзов връх за стрела, който е вторияt открит сред материалите от обекта (Христов 2006, 175).

Кости или въглени не са открити, както в централното струпване, така и в периферията на структурата.

В западната част на структурата, на границата на кв. 151-273/274, се разкри яма с близка до правоъгълника форма и размери: дължина (североизток-югозапад) – 1,66 м, ширина (северозапад-югоизток) – 1,09 м и дълбочина – 94 см. Ориентирана е североизток-югозапад, а дребните фрагменти керамика я датират в античността.

Структура № 28 (Ритуална структура № 19) е първата от този тип открита толкова на юг, като се има предвид, че останалите са разположени значително на север-североизток (Христов 2014, 10).

Предвид формите на керамичните съдове, датировката на структура № 28 може да се постави релативно в ранннобронзовата епоха III по българската периодизация.

Следващата структура е проучена в кв. 151-333, 353, 354 и 374. Проучената площ там е 87,5 кв. м с дълбочина до 0,45 м. В тези квадрати в процеса на проучване се установи, че там минава локален път. Посоката му е северозапад-югоизток, дължината в рамките на проучената площ е около 13,50 м, а ширината около 3,50 м (обр. 3). Пътят е лошо запазен поради многократното разораване на земята и речните камъни на около половината площ липсват. Североизточно от пътя се разкри керамично струпване, както и отделни находки – монета от IV в., бронзова гривна със същата датировка и отделни железни предмети.

Основата на пътя е от дребни и силно трамбовани чакъли. Само на две места в североизточната периферия на пътя върху чакълите е сложен жълтеникав пясък, вероятно за осигуряване на нивелация. Подобен пясък се открива и най-югоизточната част на пътя в кв. 151-373, където и камъните от трасето почти липсват. Самите чакъли са най-издигнати в централната част и към двете периферии нивото им спада с около 0,02 м. Така те образуват слаба дъга. Това е конструктивно и е направено с цел по-добро отводняване на структурата. Върху тях са сложени речни камъни със

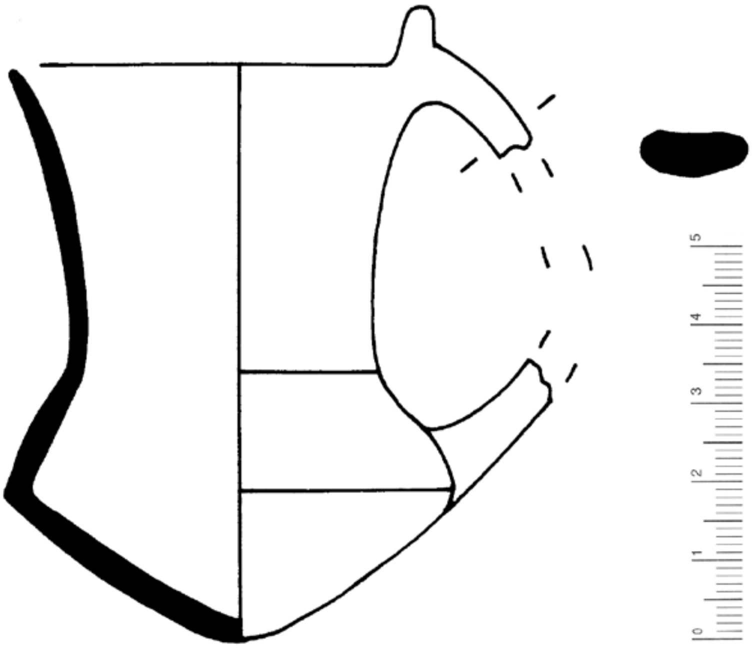

Обр. 2. Структура №28 (Ритуална структура №19). Чаша тип „Юнаците“. (Рис. М. Христов).

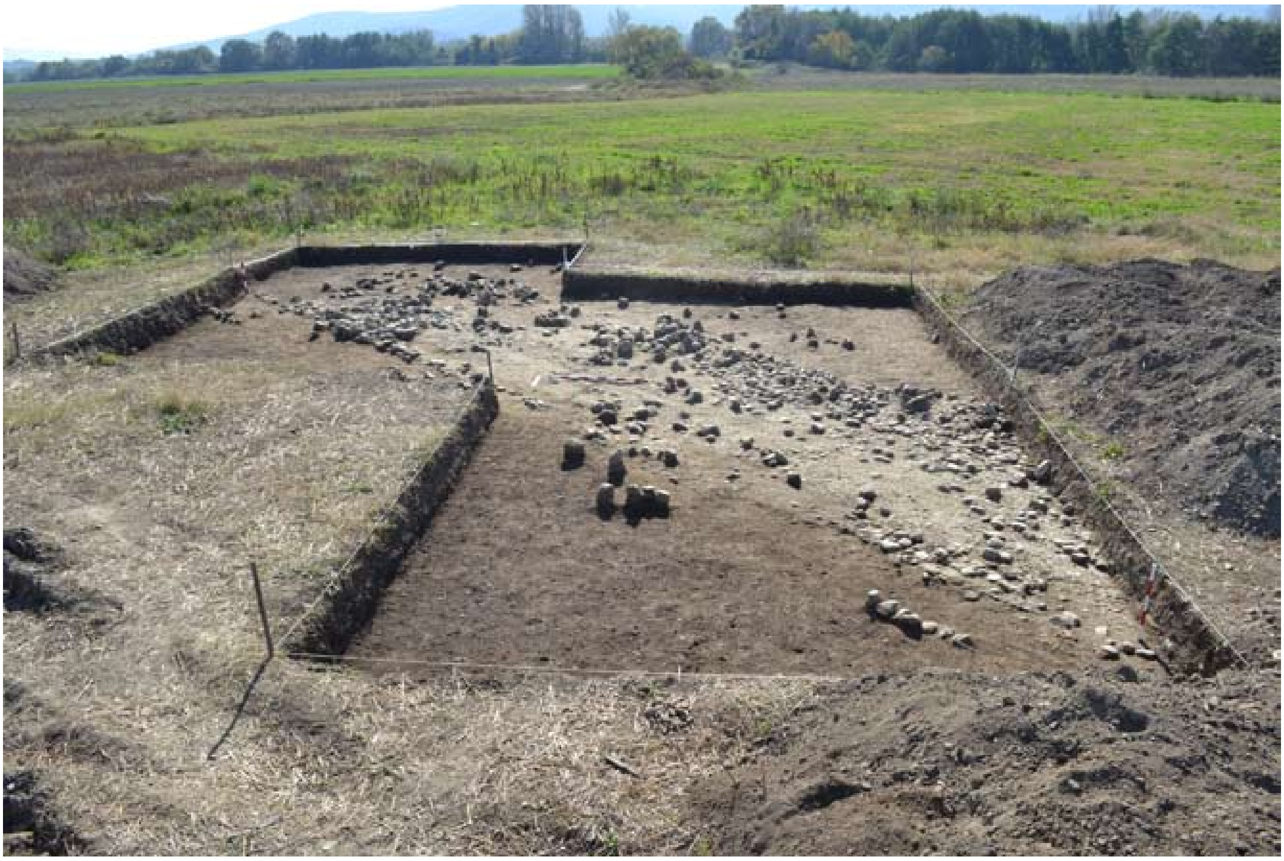

Обр. 3. Структура №28 (Ритуална структура №19). Късноантичен път, от север. (Снимка М. Христов).

средни размери. Те са били наредени плътно един до друг, както се установи в участъците, в които са запазени. Североизточно и югозападно от трасето на пътя (североизточна част на кв. 151-332, североизточна част на кв. 151-353, югозападна на кв. 151-352 и югозападна в кв. 151-373) пръстта е до тъмно кафява, по-мазна и с понижена плътност. В нея се откриха отделни керамични фрагменти или струпване от такива, монетата от медна сплав от IV в., гривна от медна сплав и дребни въглени. По този начин тя носи характеристиките на културен пласт. Твърде вероятно е пътят да преминава през обитаемо пространство в късната античост. Това се допълва от откритото в близост огнище през 2013 г. и от недалеч разположената сграда изградена от речни камъни с бял хоросан, подови тухли и тегули.

Предвид и проучената в съседство през 2013 г. пещ от последната четвърт на IV в. и откритата монета на Елия Флацила, може да се твърди, че и датировката на пътя е в IV в. и той е свързан със структурите около него. Той вероятно разрушава част от раннобронзовия некропол. Последният се развива на запад и югозапад и неговото проучване предстои.

Литература

Христов 2005: М. Христов. Проучвания на могилен некропол от РБЕ в м. Балинов горун до с. Дъбене, Карловско. – Археологически открития и разкопки през 2005 г., XLV НАК. София, 2006, 173-175.

Христов 2014: М. Христов. Ритуални структури от ранната бронзова епоха край с. Дъбене, Карловско. – Известия на Националния исторически музей, 26, 2014, 9-34.

№ 2. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. ПОПСКА МОГИЛА, ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК

Георги Иванов, Мартин Дяков

За трета поредна година бяха проведени разкопки на малка площ на обекта в м. Попска могила, землище на селата Садовец и Крушовица (Иванов и др. 2014). Научен консултант на проучванията е доц. д-р Стефан Александров. Обработката на кремъчните артефакти е дело на доц. д-р Мария Гюрова.

Наблюденията от предишните кампании, както и концентрацията на подемния материал от късната бронзова епоха (КБЕ), ни даваше представа къде да планираме мястото на сондажите. Обилните дъждове и късното прибиране на реколтата не позволиха този план да се осъществи, поради което два от сондажите бяха заложени в периферията на обекта, извън засетите земеделски площи, а един – между парцелите на арендаторите, където щетите за земеделските производители бяха минимални.

Проучване

Сондаж 1 (размери 10×1 м) попада в североизточната периферия на обекта, близо до ръба на терасата. На това място подемният материал предполагаше наличие на археологическа структура под повърхността. В единия край на сондажа, непосредствено под повърхностния пласт, беше засечено и частично проучено вкопаване. В останалата част от сондажа не бяха регистрирани археологически структури. Вкопаването беше проучено на дълбочина до около 0,80 м от повърхността. Границите му трудно се отделят от околния терен по цвета на пръстта; отложенията от варовик по дъното позволяват те да се установят по-категорично.

Керамиката от квадрата в повърхностния слой беше фрагментирана от земеделската обработка. Някои от фрагментите се датират в КБЕ. Материалите, разкрити във вкопаването, са характерни само за раннобронзовата епоха (РБЕ) и са познати от предишни проучвания (= Орля-Садовец; Александров 1992; Иванов, Зидаров, Дяков 2014) (обр. 1 *1-8*). Не бяха открити цели форми или възстановими профили. От вкопаването произлизат два фрагмента от каменни брадви/тесли и кремъчно сечиво с назъбващ ретуш.

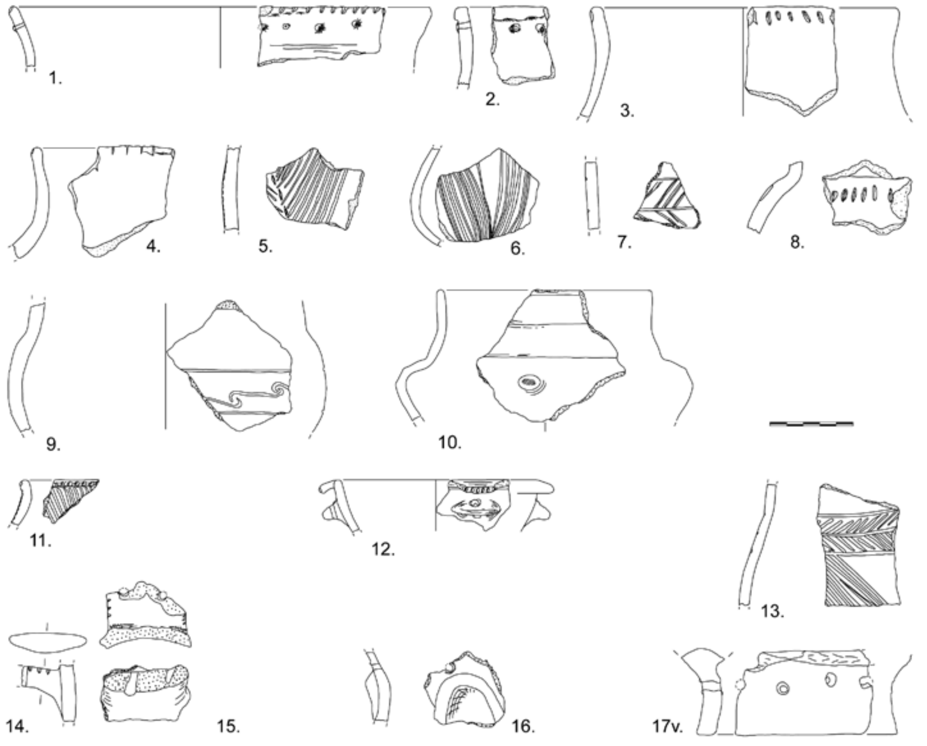

Обр. 1. Керамика от сондажи 1 и 2: 1–8. Сондаж 1: ранна бронзова епоха; 9–10. Сондаж 2: късна бронзова епоха; 11–17: Сондаж 2. Ранна бронзова епоха.

Сондаж 2 (размери 10×1 м) беше заложен в центъра на обекта, близо до място с подемен материал от КБЕ и частично свободно от посеви. В една част от сондажа, само в повърхностния пласт, бяха открити дребни фрагменти керамика и мазилки. В другата част на сондажа беше разкрито вкопаване, в което се разграничиха няколко пласта. Единият край на вкопаването бе маркиран от стена от един ред големи речни камъни, разположена на дълбочина от 0,55 до 0,75 м от повърхността. Вкопаването беше запълнено с керамика, кости, мазилки и големи фрагменти от огнище, разположено близо до ЮИ профил. Огнището е частично свлечено и частично на място (обр. 2). Под огнището вкопаването продължава, като дълбочината на пластовете достига 1,12 м от повърхността.

Диагностичните фрагменти от РБЕ категорично преобладават. Това може би се дължи на факта, че керамиката от КБЕ не е с толкова диагностични белези и е била неукрасена. Фрагментите керамика около огнището и камъните са характерни и за двата периода на обекта – КБЕ (обр. 1 *9-10*) и РБЕ. В пласта под огнището фрагментите се датират в РБЕ (обр. 2 *11-17*). Вероятността от случайно попаднали по-късни фрагменти в РБЕ пласт може да се предположи, но е по-вероятно с тази големина да не могат да бъдат довлечени от животни или от разместване или пропадане в пукнатини между пластовете. Поради това предполагаме, че най-долните пластове трябва се датират в РБЕ (дълбочина – 0,50/0,60-0,80 м от повърхността), докато мазилките и камъните са по-късни – КБЕ (дълбочина – 0,55-0,70 см от повърхността). Между мазилките беше открит каменен цилиндър – остатък от пробиване на дупка за брадва. Други находки от структурата са сечиво от кост и от рог, две кремъчни сечива с назъбващ ретуш и керамичен жетон.

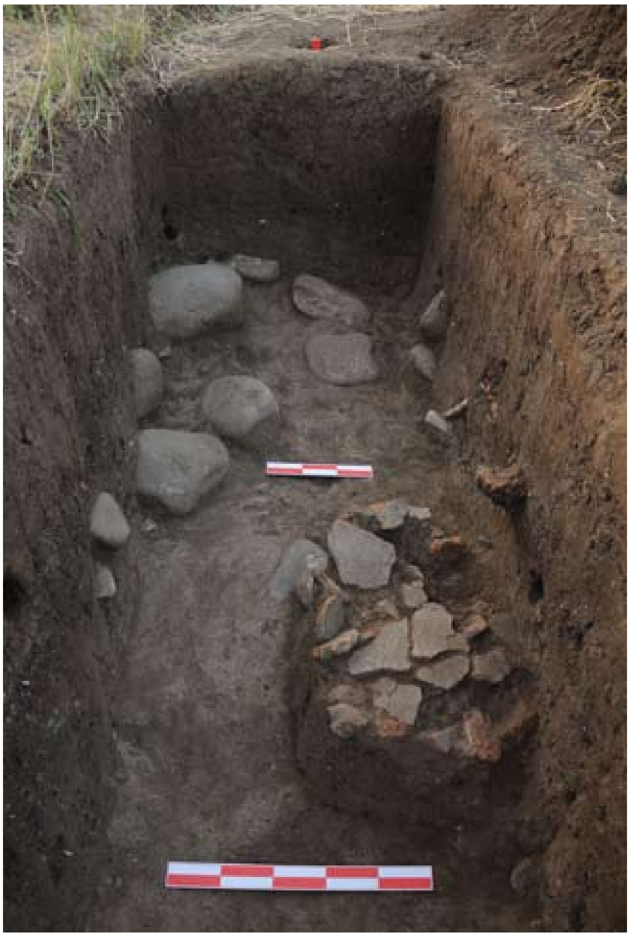

Обр. 2. Сондаж 2. Огнище и част от каменна стена

В южния край на обекта, извън земеделските площи, беше заложен последният сондаж. Теренът представлява площадка с плавен преход към най-ниската заливна тераса. Вероятно никога не е било орано с машини. Видимостта на терена беше много ниска. Непосредствено под повърхността (0,25 м) се разкри ниво от трамбован чакъл. В това ниво беше трудно да се продължи работа. Сбитите камъни не са съвременни, тъй като по тях има варовикови налепи, което оказва, че са стояли в земята дълго време. В повърхностния слой керамиката беше много малко, като характерен е един фрагмент от пираунос (КБЕ). Цял прешлен за вретено и 2 или 3 стълбчета (?) от глина показват, че мястото е било използвано в древността.

След края на проучванията пръстта в разкопаните квадрати бе върната обратно.

Заключение

Трите години на проучване на обекта ни помагат да направим някои предварителни заключения. Основното е за съществуването на селище от РБЕ на площ от около 2 хектара. В него жилищата не са разположени близо едно до друго, а са доста раздалечени. Досега частично са проучени останки от 5 съоръжения от периода, като не е сигурно дали всичките вкопани структури са жилищни (вкопани или полувкопани). От тях едно е проучено на дълбочина над 2 м, а друго е било почти на повърхността. В по-късен етап (КБЕ) местността отново е била заселена. Планировката е била сходна, с раздалечени едно от друго жилища. Вероятно повечето жилища не са били вкопавани, поради което са разрушени от земеделската обработка. Вкопано жилище е проученото през тази година – с един ред камъни и огнище. То е изградено над вкопаване от РБЕ, което с времето сляга (наблюдавано при пропадането на огнището) и благодарение на това се е запазило от дълбоката оран.

Литература

Александров 1992: С. Александров. О культурной характеристики комплекса Орля – Садовец. – Studia Praehistorica, 11–12, 1992, 358-361.

Иванов и др. 2014: Г. Иванов, П. Зидаров, М. Дяков. Обект от бронзовата епоха в м. Попска могила, община Долни Дъбник. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 106-108.

№ 3. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 9 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ

Стефан Александров, Георги Иванов

Обектът се намира в участъка от км 25+270 до км 25+410 от трасето на газопровода, в землището на с. Храбърско, община Божурище, Софийска област. Регистрационният картон в системата АКБ е с № 10001820, последно допълнен на 20. 02. 2015 г. Засегнатата от сервитута на газопровода площ от обекта е 4 200 кв. м.

Спасителни археологически разкопки на 10% от засегнатата площ са проведени от 05.08.2014 до 03.09.2014 г с разрешение № 342/04.08.2014 г. В рамките на 15 сондажа е проучена площ от 420 кв. м с достигната средна дълбочина на културния пласт от 1 м.

Основните данни за характера на обекта са получени в сондажи с №№ 2-2А, 4 и 5, разположени в северната част на сервитута с обща проучена площ 180 кв. м. Тук са проучени 12 вкопани структури с различна форма и големина и дълбочина на културния пласт до 1,30 м. Запълнителят на структурите е от черна пръст, примесена с малко на брой керамични фрагменти, работени на колело. В четири от структурите е регистрирано опалване по дъното им. В три от структурите са открити и малко на брой горели човешки кости. Малкото на брой открит археологически материал позволява датирането на структурите в периода IV-VI в.

№ 4. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛА НА БАЛЕЙ

Таня Христова, Георги Иванов, Николай Казашки

През настоящата четвърта година проучванията на некропола на Балей (съвместен проект между НАИМ-БАН и РИМ-Видин) отново бяха финансирани от Министерство на културата. В разкопките участваше Елена Начева, дипломант (НБУ), научен консултант на проучванията беше доц. д-р Стефан Александров (НАИМ-БАН). Находките бяха реставрирани от Екатерина Илиева (РИМ-Видин). Антропологичният анализ на откритите човешки костни останки беше извършен от ас. Борислава Гълъбова и ас. Надежда Атанасова-Тимева (ИЕМПАМ-БАН).

Проучване

Тази година разширихме план-квадратната мрежа в ЮЗ посока, в съседен имот, но за съжаление не можахме да работим там, защото реколтата много късно беше прибрана. Някои от мрежовите точки бяха бетонирани. Проучванията се съсредоточиха в площта извън частните дворове. Първите квадрати бяха заложени в близост до проучените през миналата година. Целта беше един по-голям сектор от некропола да бъде проучен изцяло. Разкрити бяха 19 квадрата с размери 2,50×5 м (около 235 кв. м); не във всички бяха откриха гробни структури (ст-ра). Някои структури се разкриха на малка дълбочина (около 0,25 м); повечето около 0,40-0,45 м от повърхността.

Структури и находки

Проучените през 2014 г. структури са 25 броя (от 28/2014 до 52/2014, продължаваща номерация от миналите години; Христова и др. 2014).

Квадрат 09/12/И. Ст-ра 28/2014 беше открита в ЮИ част на квадрата. Податки за местоположението ѝ имахме от 2013 г. Състои се от биконичен съд-урна, купа-похлупак и амфоровидно съдче, положено до съдовете. В урната имаше два керамични прешлена за вретено. Ст-ра 29/2014 беше открита в Ю част на квадрата. Състои се от долна част на съд-урна. Южно от структурата се разчисти съвременно съоръжение за печене на тухли, частично разкрито през 2013 г. Ст-ра 30/2014 беше открита в И част на квадрата, частично попада в съседния квадрат. Представлява гроб, унищожен от съвременно вкопано съоръжение за печене на тухли. При запълването на изкопаната дупка са върнати обратно пръстта заедно с фрагментите и горелите кости. Ст-ра 35/2014 беше открита в средната част на квадрата. Представлява биконичен съд-урна, покрит с голяма паница. В урната имаше част от бронзово ножче.

Квадрат 09/13/З. Ст-ра 31/2014 беше открита в Ю стена на квадрата. Състои се от малък съд, купа-похлупак и част от двоен съд. Ст-ра 32/2014 беше открита в средата на квадрата. Представлява сферичен съд-урна, покрит с камък. Този начин за покриване на урната се открива за пръв път в Балей. Ст-ра 34/2014 беше открита в С половина на квадрата. Представлява съд-урна, покрит с купа. Ст-ра 33/2014 беше открита близо до последната. Представлява купа-урна, покрита с няколко камъка.

Квадрат 09/13/И. Ст-ра 36/2014 беше открита в ЮЗ и З част на квадрата. Представлява биконичен съд-урна, покрита с купа. Дъното на купата е хлътнала в гърлото на урната. Тази структура впоследствие беше вдигната и пренесена, заедно с пръстта, в музея във Видин. Ст-ра 47/2014 беше открита в И част на квадрата. Представлява сферичен съд-урна с две дръжки и фина врязана украса.

Квадрат 09/17/З. Ст-ра 38/2014 беше открита в С част на квадрата. Състои се от биконичен съд-урна и купа с врязана украса, която покрива урната.

Квадрат 09/12/З. Ст-ра 44/2014 беше открита ЮЗ част на квадрата. Състои се от сферичен съд-урна и част от друг сферичен съд, който я покрива (обр.1). Ст-ра 45/2015 беше открита в С част на квадрата. Представлява биконичен съд-урна, покрит с купа, до нея положена малка чашка с две дръжки.

Квадрат 09/21/И. Ст-ра 37/2014 (А и В) беше открита в Ю част на квадрата. Представлява две струпвания – от камъни и фрагменти.

Квадрат 09/21/З. Ст-ра 39/2014 беше открита в СИ част на квадрата. Представлява биконичен съд-урна без похлупак. Ст-ра 40/2014 беше открита в С част на квадрата, близо до ст-ра 39. Представлява малък сферичен съд-урна без похлупак. Структура 41/2014 беше открита в СЗ част на квадрата. Представлява биконичен съд-урна и купа-похлупак. Ст-ра 42/2014 беше открита в СЗ част на квадрата, южно от ст-ра 41. Представлява силно разнесен съд (купа?). Ст-ра 43/2014 беше открита в СЗ част на квадрата, южно от ст-ра 42. Представлява две малки съдчета и фрагменти от трети. Около фрагментите бяха открити горели човешки кости. На дълбочина 0,50 м от повърхността беше открита бронзова гривна с малък диаметър.

Квадрат 09/16/И. Ст-ра 46/2014 беше открита в Ц част на квадрата. Представлява струпани на едно място антропоморфна статуетка и фрагмент керамика. Статуетката е положена легнала, с лицето надолу.

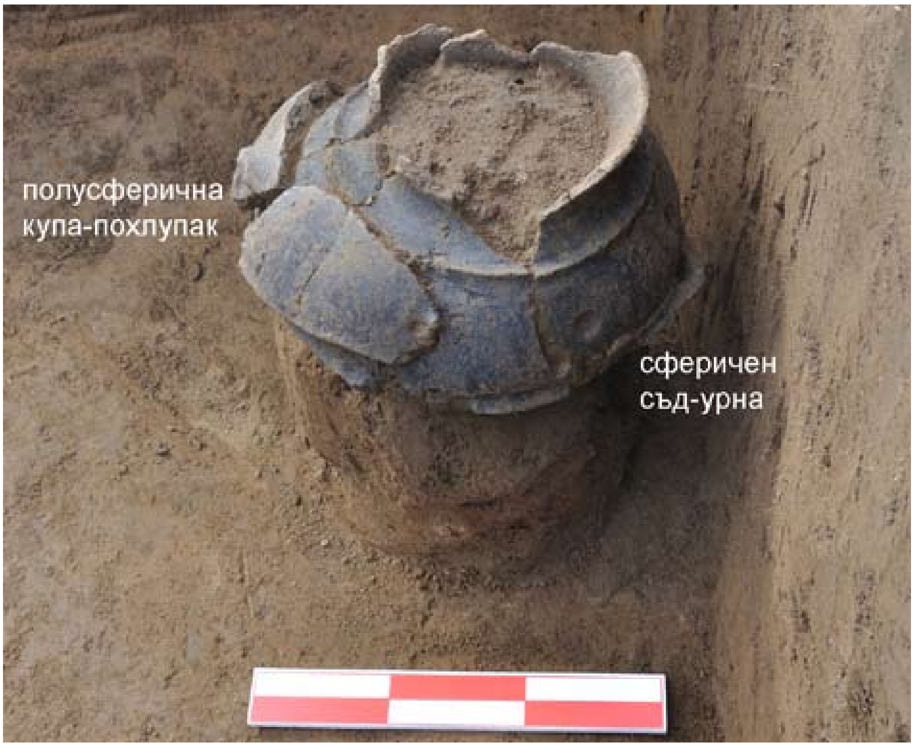

Обр. 1. Гробна структура 44 in situ.

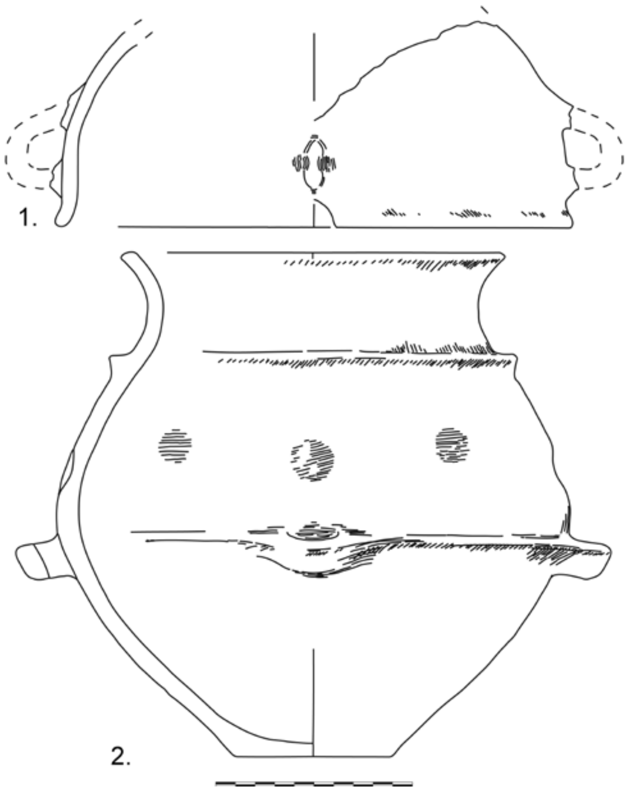

Обр. 2. Гробна структура 44. 1. Сферичен съд-урна; 2. полусферична купа-похлупак. Култура Verbicioara III.

Квадрат 09/16/З. Ст-ра 48/2014 беше открита в Ц част на квадрата. Представлява струпани на едно място разрушен съд-урна и фрагменти от купа с врязана украса. На 0,15 м от гроба беше открит кремъчно сечиво с назъбващ ретуш.

Квадрат 09/11/З. Ст-ра 49/2014 беше открита в С част на квадрата. Представлява положен на една страна съд-урна с разпиляни части и камъни до нея.

Квадрат 08/05/З. Ст-ра 50/2014 беше открита в СЗ ъгъл на квадрата. Представлява купа с врязана украса, положена с дъното надолу. В нея не бяха открити горели човешки кости.

Квадрат 08/04/И. Ст-ра 51/2014 беше открита в ЮЗ ъгъл на квадрата. Представлява сферичен съд-урна, покрита с купа-похлупак.

Квадрат 09/07/З. Ст-ра 52/2014 беше открита в западната част на квадрата. Представлява два малки сферични съда. В по-големия съд-урна бяха открити голямо количество фрагменти от бронзови украшения, до урната беше поставена голяма апликация с форма на два скачени полукръга.

В края на разкопките всички сондажи бяха засипани.

Антропологичен анализ

От разктитите 25 структури в три не са открити човешки костни останки (ст-ри 37, 46, 50). Ст-ра 36 е експонирана в РИМ-Видин и материалът от нея не е изследван. Костният материал произхожда от 21 структури (етап Verbicioara III: 6 бр., етап Балей-Орсоя: 1 бр., етап Vârtop: 14 бр.). При разчистването на костните останки, в урните не бяха открити пепел и въглени, вероятно защото костите са били почиствани или измивани след кремацията.

Възрастова характеристика

Етап Vârtop: Infans I: 2 индивида; 2 неизрастнали индивида; Juvenis: 2 индивида; Adultus: 2 индивида; Adultus+: 5 индивида.

Етап Балей-Орсоя: 1 индивид (Maturus).

Етап Verbicioara III: Infans I: 1 индивид; 1 неизрастнал; Juvenis: 2 индивида; Adultus: 1 индивид; adultus+: 2 индивида.

Полова характеристика

Етап Vârtop: 2 индивида вероятно от мъжки пол; 1 индивид от женски пол; 1 индивид вероятно от женски пол.

Етап Verbicioara III: 1 индивид вероятно от мъжки пол, 1 индивид от женски пол.

Заключение

Разкопките през 2014 г., заедно с предишните сезони, ни позволиха да проучим цялостно една част от некропола. Гробните структури се разпределят хронологически в следните етапи:

– Verbicioara III: ст-ри 32, 33, 34, 44 (обр. 2), 47, 52;

– Балей-Орсоя (=Žuto Brdo-Gârla Mare): ст-ра 46 и част от ст-ра 30;

– Vârtop (начало): 38, 48, 50;

– Vârtop (HaA2) – ст-ри 28, 29, част от ст-ри 30, 31, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 51; вероятно тук попадат и разрушените ст-ри 37 и 49.

Литература

Христова и др. 2014: Т. Христова, Г. Иванов, Н. Казашки. Некрополът на Балей. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 109-111.

№ 5. ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. БИСЕР, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Георги Нехризов

Обектът се намира непосредствено северно от с. Бисер. Той заема билото, склоновете и подножието на слабо изявено възвишение, наричано Светото, разположено на ръба на надзаливната тераса на десния бряг на р. Марица. Част от южната периферия на територията му сега попада в границите на селото.

Спасителните проучвания[1] бяха наложени от строителните работи по реконструкцията на жп линията Пловдив – Свиленград, които се провеждаха и по време на археологическото проучване. По тази причина всички сондажи бяха съобразени с тях и се работи само в зони, където беше възможно.

При изкопните работи за преместването на електропровод по южния склон на възвишението в различна степен са засегнати структури от раннобронзовата епоха (РБЕ). Те представляват ясно отличаващи се от песъчливия естествен седимент петна от сива пепелива пръст, наситена с археологически материали. Проучени бяха седем такива структури, в които беше открито голямо количество керамични фрагменти и животински кости, намерени бяха и оръдия от камък, кремък и кост и дребни керамични находки. Четири от структурите са били с ограничен обем или са почти напълно унищожени, докато останалите представляват вкопавания със значителна дълбочина, които в профил имат триъгълно напречно сечение. Възможно е тези структури да са части от поне два рова, които са опасвали южния склон на възвишението на различни равнища.

Анализът на неголямото количеството диагностичен керамичен материал от проучените структури показва, че той принадлежи на етап Михалич от РБЕ. На базата на аналогии може да се постави между VIII-IV строителен хоризонт на селищна могила Езеро, а също и с определените му за синхронни Михалич IV-III строителен хоризонт. Характеристиките на този период са представени

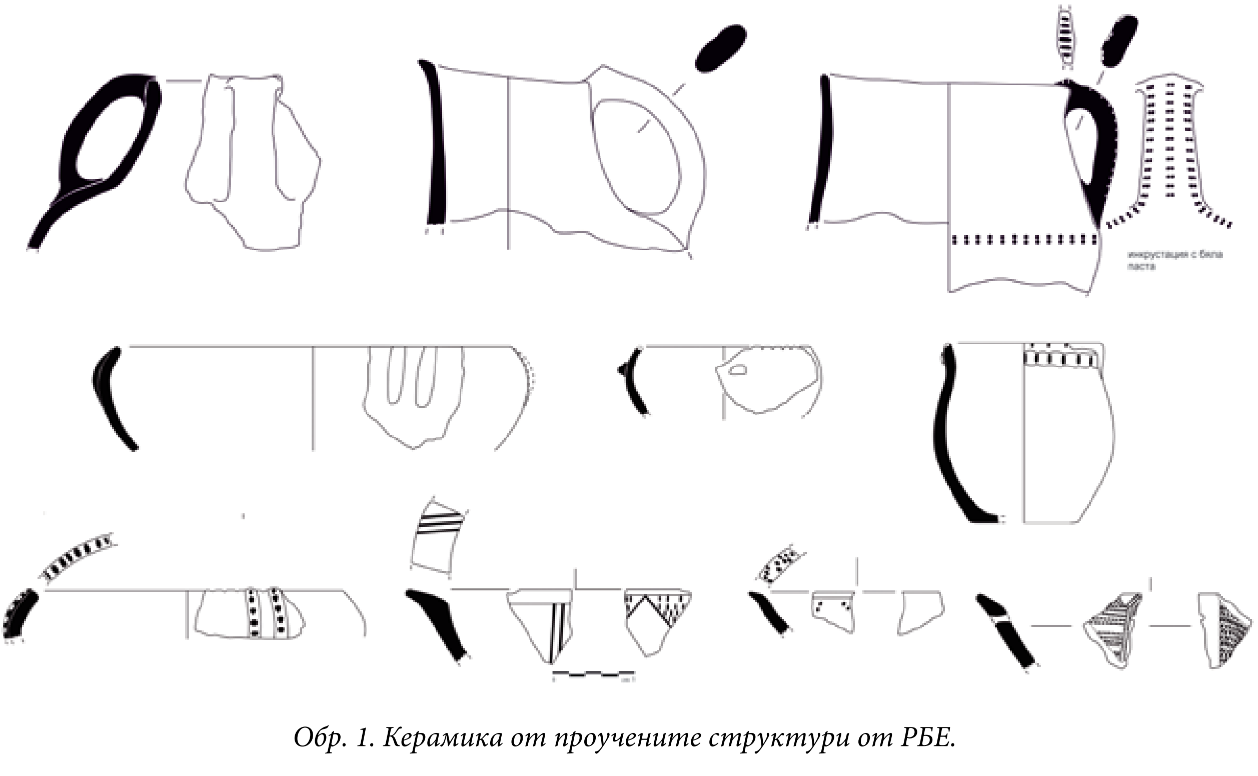

Обр. 1. Керамика от проучените структури от РБЕ.

---

[1] Заместник ръководител на разкопките беше Юлия Димитрова – докторант в НАИМ-БАН, в тях участваха студентите от СУ „Св. Климент Охридски“ Вероника Генчева, Емил Дакашев, Александър Иванов, Ангел Григоров и Десислава Тагарева. Всички те се включиха активно в обработката на придобитите материали и създаването на документацията, за което им благодаря.

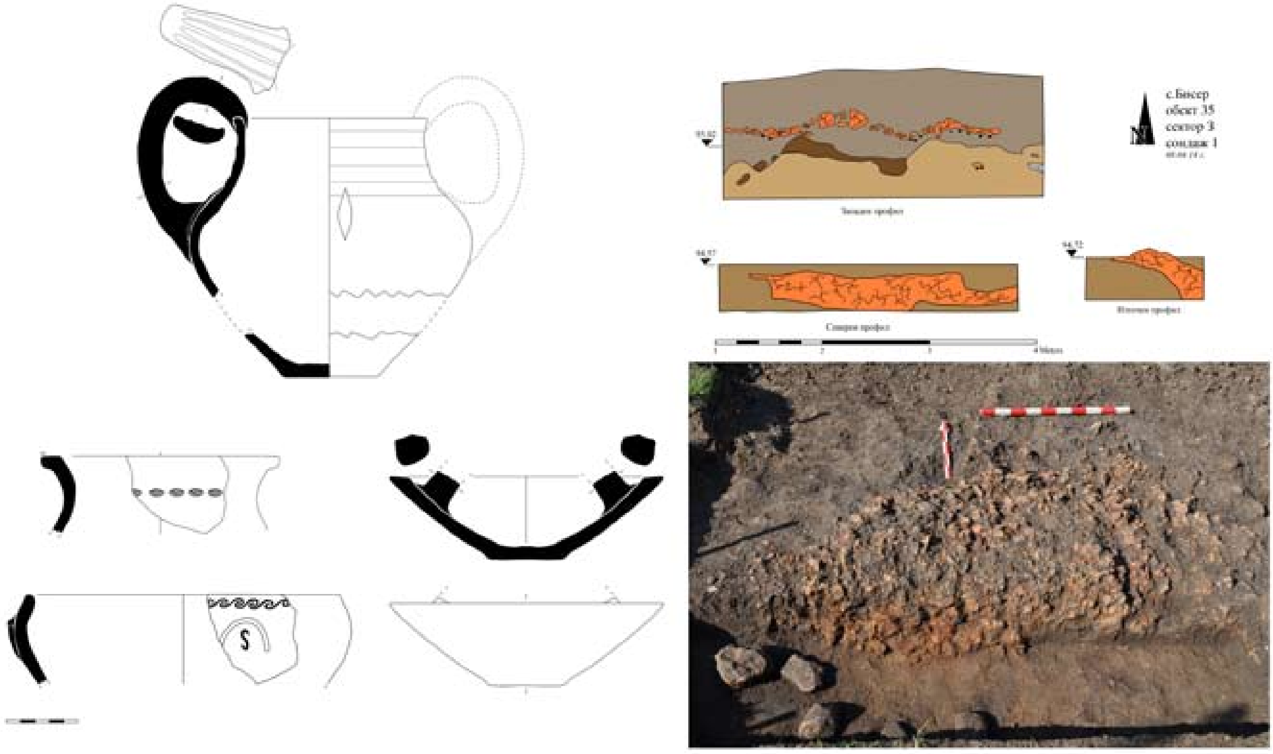

Обр. 2. Разкритата структура в сондаж 1 и част от намерените керамични фрагменти.

от шнурова украса, комбинации от врязани линии и набождания, с или без инкрустация с бяла паста, тунелести, псевдотунелести и подковообразни дръжки. Липсват някои от характерните белези за зрялата фаза на Михалич, а от друга страна има елементи, които могат да се отнесат и към етапа Св. Кирилово, което прави възможно поставянето му в периода на преход от РБЕ 2 към РБЕ 3[2] (обр. 1).

При проследяването на купчините изхвърлена пръст от строителните изкопи по трасето на жп линията бяха установени участъци с висока наситеност с археологически материали основно от ранножелязната епоха (РЖЕ). Сред тях бяха открити и единични керамични фрагменти от късножелязната епоха (КЖЕ) и от средновековието (XI–XII в.). По тази причина на различни места в подножието на възвишението бяха заложени сондажи. В два от тях се разкриха аморфни петна от отухлена глинена мазилка, намиращи се само на 0,20-0,25 м от повърхността на терена. Петната обхващаха площ от около 6 и 4 кв. м, като дебелината на натрупванията от късове горяла мазилка достига до 0,40 м в централната им част. Те могат да се интерпретират като разрушени стени от унищожени от пожар постройки (жилища). След разрязването и вдигането им под тях не бяха открити запазени подови нива, маркирани от замазка или трамбовка. В дълбочина обаче се проследи пласт от черна пръст, наситена с въглени, в който се установи невисока наситеност с керамични фрагменти и животински кости, откриха се средно големи камъни, част от хромел, чукалки от речни камъни, част от перваз на огнище с украса, фрагменти от антропоморфни фигурки (обр. 2). На дълбочина 0,80-0,85 м се достигна стерилна глина.

В един от изкопите на нивото, на което лежат деструкциите, бяха намерени частите на два големи съда – гърне и амфоровиден. Амфоровидният съд е с богата украса от щамповани орнаменти в горната си част. На плещите му са прикрепени две тунелести дръжки и един плътен коничен букел. На срещуположната на букела страна е апликирана зооморфна фигура – глава на бик (обр. 3). Съдове с пластичен зооморфен орнамент, разположен като букел на тялото, не са известни досега от Тракия. Намирани са отделни фрагменти с животински изображения (например на обекта Куш кая), но как са били разполагани върху съдовете и дали са част от съдове не беше изяснено.

Статистическата обработка на керамиката от тези структури дава представа за асортимента от керамични съдове, употребявани в бита и преобладаващият стил на тяхната декорация. Както обикновено най-масово са представени кухненските съдове – като гърнета са определени 28 фрагмента. Сред фрагментите от трапезна керамика съдовете за пиене са 26 фрагмента, тези за хранене – 13, амфоровидните – 12 и хранилищата – 4. Преобладаващата техника за украса при съдовете от тази група е щампованата, следвана от канелюрите и врязаната. Сред мотивите, нанесени с помощта на печат, най-често срещани са тези, в които участват псевдошнурови орнаменти (31), следвани от есовете (22) и окръжностите (19).

---

[2] Керамиката от РБЕ беше консултирана с Мартин Христов, за което съм му признателен.

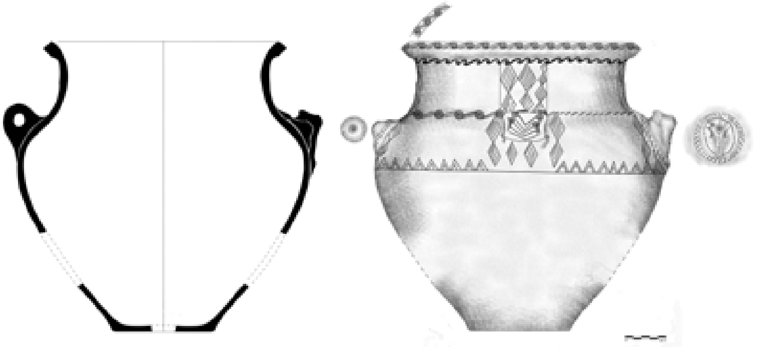
Обр. 3. Амфоровиден съд с букели и зооморфна апликация.

Анализът на керамичния материал позволява да се направят изводи за хронологическите рамки на функциониране на проучените жилищни структури. Присъствието на биконични паници, дълбоки купи и хранилища, форми, чиято поява се поставя в края на първия и началото на втория период на РЖЕ, говори, че като цяло съществуването на двете жилища трябва да се постави в рамките на РЖЕ 2. Категорично към зрялата фаза на епохата насочва и превесът на мотивите, изпълнени с щамповани есове, пред тези с окръжности.

В сондаж, разположен южно от жп линията, се проследи стратиграфски отлагането на културните напластявания на обекта, но не бяха разкрити структури. В него обаче бяха открити по-ранни материали в сравнение тези от проучените жилища – от първия период на РЖЕ. В сондажите в източната част на обекта и на билото на възвишението не беше установен културен пласт.

В резултат на проведените спасителни проучвания всички нарушени или застрашени от предстоящи изкопни работи археологически структури бяха проучени. Бяха уточнени границите и беше получена информация за хронологията и стратиграфията на този неизвестен досега, но перспективен за бъдещи изследвания археологически обект.

№ 6. ОБЕКТ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. ПРЕСЛАВЕЦ, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Георги Иванов, Ангелина Пировска

Обектът беше регистриран през лятото на 2013 г. при наблюдение на строителните дейности по новото трасе на жп линия Пловдив – Свиленград (обект № 34; Динчев 2014). При отнемането на повърхностния пласт се бяха очертали тъмни петна; в едно от тях бяха открити фрагменти керамика от ранната желязна епоха (РЖЕ). Местността се нарича Лозенцата и попада в южната част на землището на с. Преславец. Източната част на обекта, където бяха регистрирани материалите от РЖЕ, беше с ниска видимост, заета от дървета и драки. Освен материали от РЖЕ, бяха проучени и контексти от римския период, представени от доц. д-р В. Динчев с резюме в настоящия том. По време на разкопките геодезическо заснемане на разкритите структури извърши инж. А. Каменаров. Научен консултант за керамиката от РЖЕ е доц. д-р Г. Нехризов.

Проучване

Преди започване на разкопките повечето от повърхностния пласт, в който бяха открити материалите при регистрацията на обекта, е била изнесена с машини. През надлъжната ос на сервитута е прокаран временен черен път с чакълена настилка и трамбовка за преминаване на тежките камиони на строителите. Проучванията започнаха с полагането на план-квадратна мрежа. На изток от пътя (източната част на обекта) повърхностният пласт беше отнет само частично. Това позволи залагането на сондажи ориентирани запад-изток с широчина 1 м и дължина от 5 до 12,5 м. Целта им бе

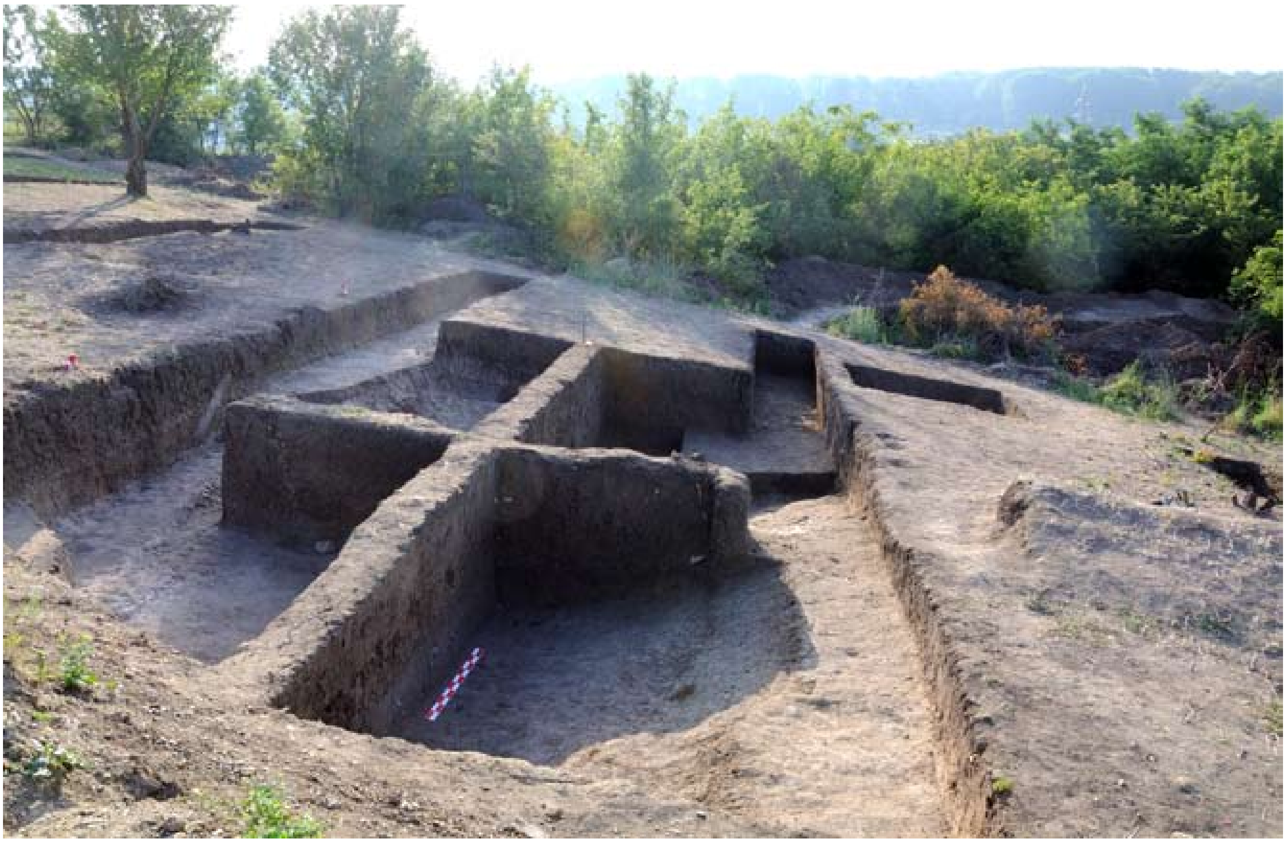

Обр. 1. Вкопана структура.

да се регистрират археологическите структури, от които произлизаха откритите през 2013 г. година материали.

В този сектор в разкритите сондажи не се попадна на археологически структури. Такава беше регистрирана само в квадрати E13–F13 и E14–F14 (контекст 104). Западно от тях при първоначалното наблюдение през 2013 г. беше открита керамиката от РЖЕ.

Структура (обр. 1)

Разкопаната структура имаше неправилна форма (трапец). Размерите ѝ в най-голямата концентрация на находки са 3,40×6 м, а заедно с обрушените стени е около 6×8 м. Не следва денивелацията на терена, която на това място е от север към юг. Концентрацията на керамика също намалява в източния край, към границата на сервитута. Най-голяма е концентрацията на материали в квадрат E13-E14, на дълбочина между 0,60 м и 1 м от повърхността. Проученият тук културен пласт, с дебелина до 0,50 м, съдържа отделни камъни, въглени, значително количество фрагментирана битова керамика, късчета отухлена мазилка, дребни части от подова огнищна замазка.

Керамика от структурата

Керамиката от комплекса ни представя съдържанието на цялата проучена структура, без по-ранни или по-късни материали. Всички събрани фрагменти (3819 бр.) са обработени статистически; по-голямата част от тях са неинформативни стени на съдове (2694 бр).

Форми

Няма открити цели съдове, единствено няколко миниатюрни имат възстановим профил. Като амфоровидни са определени 79 бр., други 94 бр. са по-скоро амфоровидни. Гърнетата са 45 бр., кани и чаши/кантароси са общо 44 бр. Дебелостенните съдове са едва няколко. Купи или паници са много малко (13 бр.), като определянето им е твърде несигурно – това е важна особеност на комплекса. Миниатюрни съдове са 6 бр., два от тях са с характерната форма с три крачета (обр. 2 *7*).

Украса

Анализът на украсата върху керамиката ни представя по-сигурни данни. 821 фрагмента имат украса (21,5%). Преобладава изработената в техниката „псевдошнур“, следва релефната и врязаната. След тях, с почти еднакви стойности, са украсата с канелюри, набодената и щампованата. Украсата с техниката „псевдошнур“ е и най-разнообразна. Най-често се срещат единични линии или композиции от няколко мотива (успоредни линии, хоризонтални и вертикални линии заедно с дъги). Релефната украса има по-малко варианти – хоризонтална или вертикална лента с коси насечки или ямички (обр. 2 *3*), както и подковообразна лента. Върху един фрагмент има релефна пъпка. Букели не са разпознати. При врязаната украса най-чести са косите насечки (обр. 2 *5*) и успоредни линии с коси насечки. Няколко екземпляра врязани триъгълници, „водоплаващи птици“ и S-ове имитират такива, изработени в техниката „псевдошнур“.

Канелюрите са предимно хоризонтални и широки (обр. 2 *1, 9*), вертикалните или косите са по-малко (обр. 2 *6*). Набодената украса не е често срещана, но при нея са разнообразни мотивите. Както и при врязаната украса, тук се имитират образци (обр. 2 *11*), изработени с характерната за епохата техника „псевдошнур“ (коси линии, триъгълници). Най-чести обаче са насечките и ямичките. Украсата с щамповани геометрични фигури (обр. 2 *10*) е хронологически индикатор за периода, но не е най-често срещаната (88 бр.). Преобладават вписаните окръжности, S-ове (обр. 2 *9*), окръжности с тангенти между тях. По-редки са вписаните ромбове (обр. 2 *12*), триъгълници (обр. 2 *2*) и вписаните дъги. Два екземпляра са с щамповани символи, наподобяващи Ω. Върху няколко фрагмента има следи от смола за инпрегнация и запушване на вертикални пукнатини (обр. 2 *4*). Находките от комплекса включват фрагмент от антропоморфна статуетка (обр. 2 *8*), фрагмент от зооморфна статуетка, цяла тежест, два фрагмента от два прешлена за вретено.

Интерпретация и датировка

Структурата е представлявала вкопаване с трапецовидна форма, с широка стена на юг към дерето. Поради естествената ерозия на склона границите на вкопаването са твърде размити; част от културния пласт (керамика, мазилки, фрагменти от огнищна замазка и др.) открихме преотложен по склона, предимно в югоизточна посока. Вероятно структурата е представлявала жилище или основа на жилище/стопанска постройка, полувкопано в склона. Керамичният комплекс има добри паралели сред обектите от долината на р. Марица от втория период на РЖЕ (VIII–VI в. пр. Хр.) (обр. 2) (Нехризов 2006; Нехризов, Цветкова 2008).

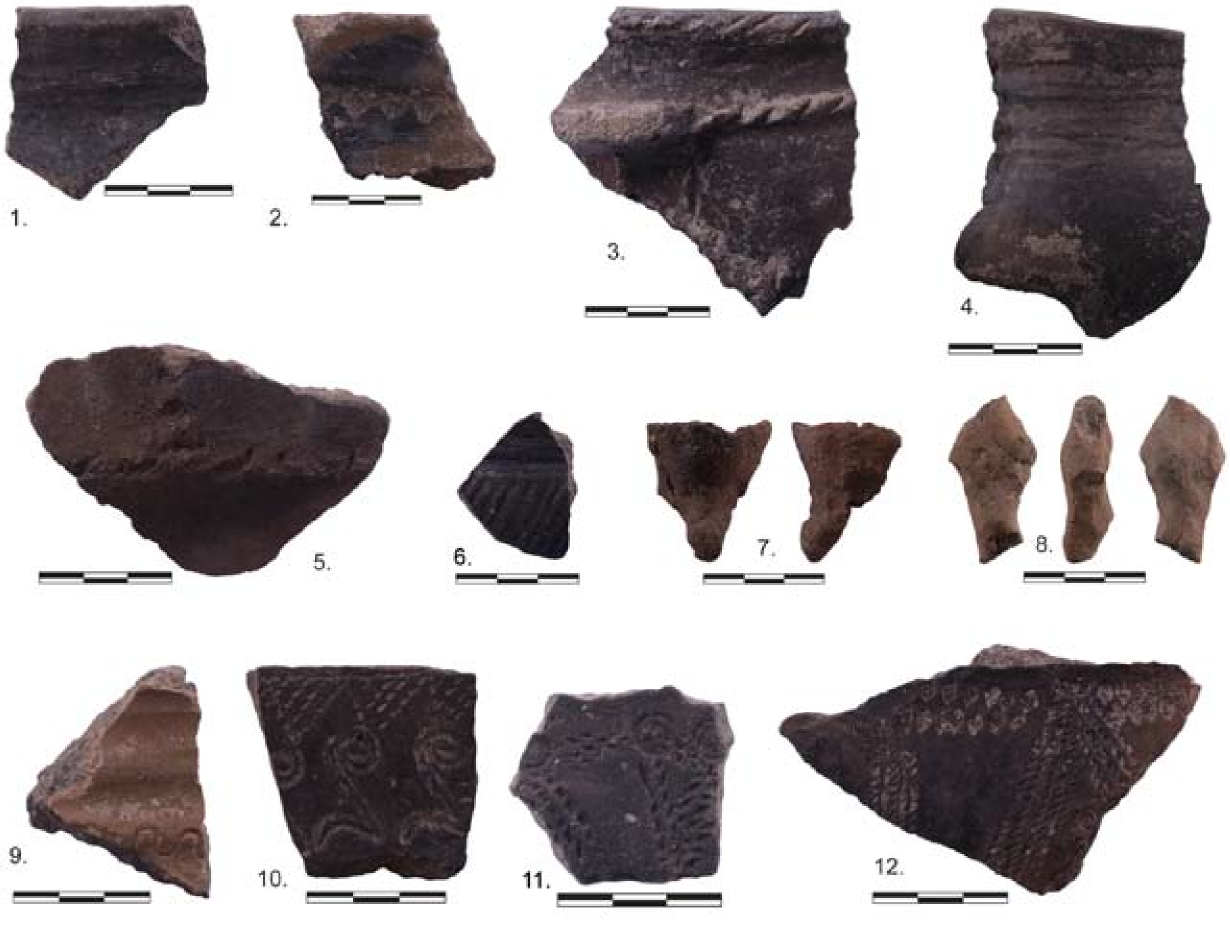

Обр. 2. РЖЕ керамика от вкопаната структура (VIII–VI в. пр. Хр.).

Литература

Динчев 2014: В. Динчев. Археологическо наблюдение по трасето на жп линията Пловдив – Свиленград в участъка Димитровград – Симеоновград/Харманли. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 675-678.

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Ямно светилище от желязната епоха и селище от ранната бронзова епоха при Свиленград. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2004 г. Велико Търново, 2006, 397-501.

Нехризов, Цветкова 2008: Г. Нехризов, Ю. Цветкова. Ритуални ями от желязната епоха при Свиленград. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2005 г. Велико Търново, 2008, 331-493.

№ 7. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПОТЪНАЛО СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В ЮЖНИЯ ЗАЛИВ НА ГР. КИТЕН

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов, Кирил Велковски, Драгомир Гърбов, Любомира Трендафилова

През 2014 г. Центърът за подводна археология поднови археологическите проучвания на потънало селище от втората фаза на ранната бронзова епоха (РБЕ) в южния китенски залив.

Селището е открито случайно през 1986 г. В периода 1986-1989 г. е частично проучено чрез спасителни археологически разкопки без да бъдат установени точните му граници.

Архитектурният модел на жилищата е идентичен с този, известен от подобни обекти в Тракия: дървени заострени колове, забити в земята, оформящи скелета им, стени, изградени от плет между коловете, обмазан с глина, и покриви, най-вероятно – покрити със слама.

Установеният до началото на разкопките в Китен през 2014 г. стратиграфски профил (обр. 1) се състои от два ясно разграничими пласта. Горният е изцяло разрушен, примесен с морски пясък и миди, като материалът от РБЕ се среща заедно с керамика от по-късни епохи. В долната си част този пласт завършва с ред безразборно разхвърляни едри плочести камъни, под които следва културен пласт, в който находките са само от РБЕ, запазени са много по-добре и лежат *in situ* в плътен глинест слой с много малко примеси от пясък и черупки от стриди. Под него следва стерилен пласт, подобен на хиатуса между пластовете от РБЕ и халколита в проучваните потънали селища в пристанище Созопол.

Подводните археологически разкопки бяха реализирани в периода 19.10-1.12.2014 г.

По време на проучванията бе установено, че в периода 1989-2014 г., вследствие на построения през 1989 г. вълнолом, върху културния пласт от РБЕ, който през 1989 г. бе покрит от седиментен пласт с дебелина от около 0,40 м, са натрупани съвременни наслаги с дебелина 1,50-2 м, което усложни и забави изключително много процеса на разкопаване.

Постоянното видео-наблюдение и гласова комуникация с работещите под вода осигури възможност за непрекъснат контрол на разкопките.

След отстраняването на изключително мощния съвременен пласт, образуван за 25 години, започна проучването на селището от РБЕ. По време на разкопките бяха разкрити 22 вертикални дървени кола и 8 елемента от хоризонтални дървени конструкции (обр. 2).

На този етап от проучването не е възможно да бъдат идентифицирани определени структури, въпреки наличието на хоризонтални дървени елементи и групи вертикални колове в непосредствена близост един до друг. Въпреки липсата на достатъчно данни за определяне на архитектурния облик на жилищата, склонни сме да приемем, че наличните данни до голяма степен подкрепят хипотезата, изразена след 1989 г., че жилищата от РБЕ в Китен са били разположени върху ниски платформи, кре-

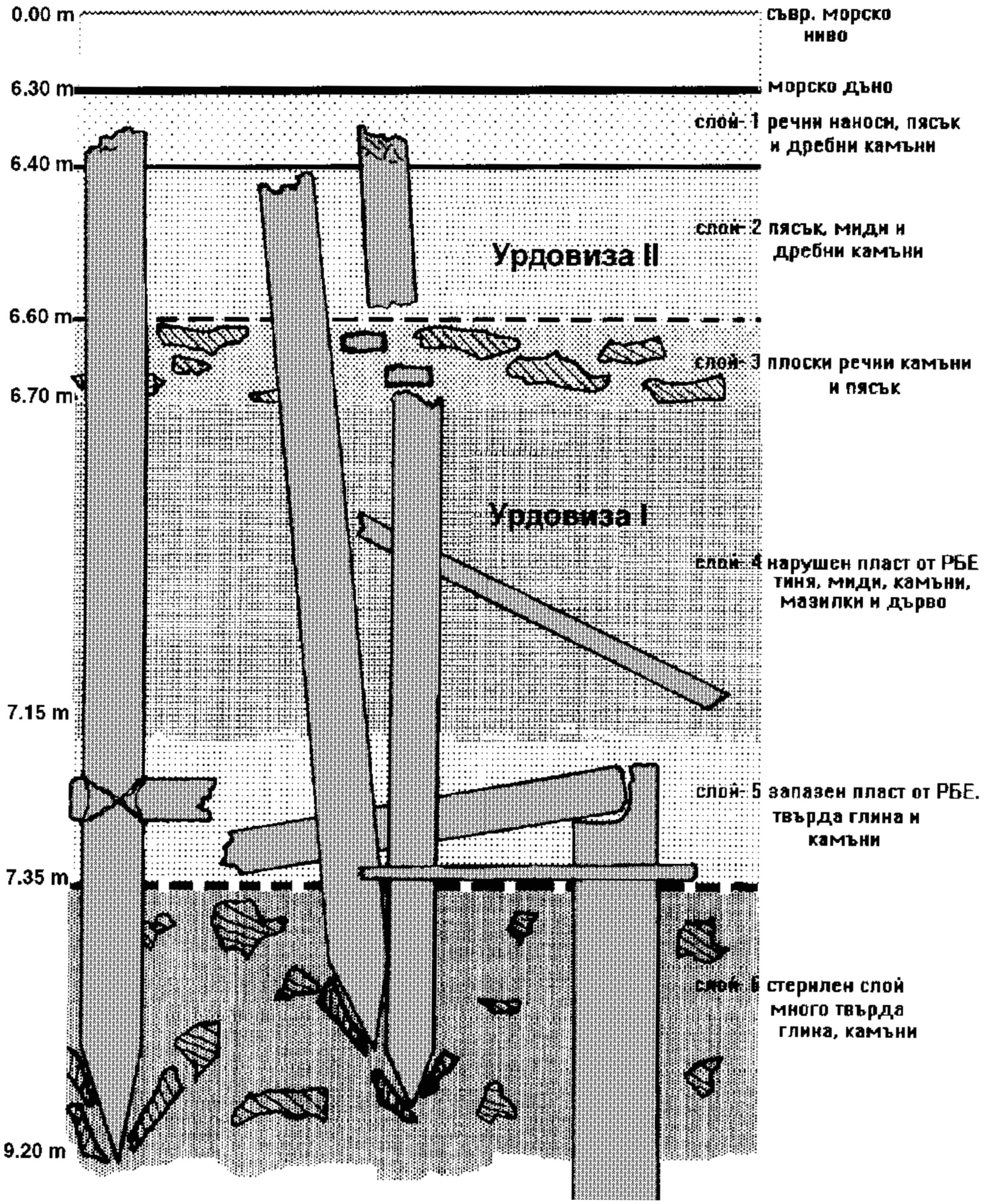
0.00 m
съвр. морско ниво
6.30 m
морско дъно
слой 1 речни наноси, пясък и дребни камъни
6.40 m
слой 2 пясък, миди и дребни камъни
Урдовиза II
6.60 m
слой 3 плоски речни камъни и пясък
6.70 m
Урдовиза I
слой 4 нарушен пласт от РБЕ тиня, миди, камъни, мазилки и дърво
7.15 m
слой 5 запазен пласт от РБЕ. твърда глина и камъни
7.35 m
слой 6 стерилен слой много твърда глина, камъни
9.20 m

Обр. 1. Стратиграфски профил, представен по данни от разкопките през 1989 г.

пени от множество забити в земята заострени колове, многократно преустроявани и доукрепвани с подръчни материали. Този архитектурен похват е бил използван поради високите подпочвени води, близостта до реката и периодичното заливане на терена на селището през влажните периоди на годината.

Откритите керамични фрагменти (обр. 3) са изработени от груба местна песъклива глина, твърде често с много едри примеси от пясък, малки камъчета и счукани мидени черупки. Върху тях личат следи от фина ангоба със сив и сиво-зеленикав цвят. Украсата им не се отличава от тази, констатирана през 1989 г. Преобладава шнуровата украса, но върху отделни фрагменти се среща и украса от косо

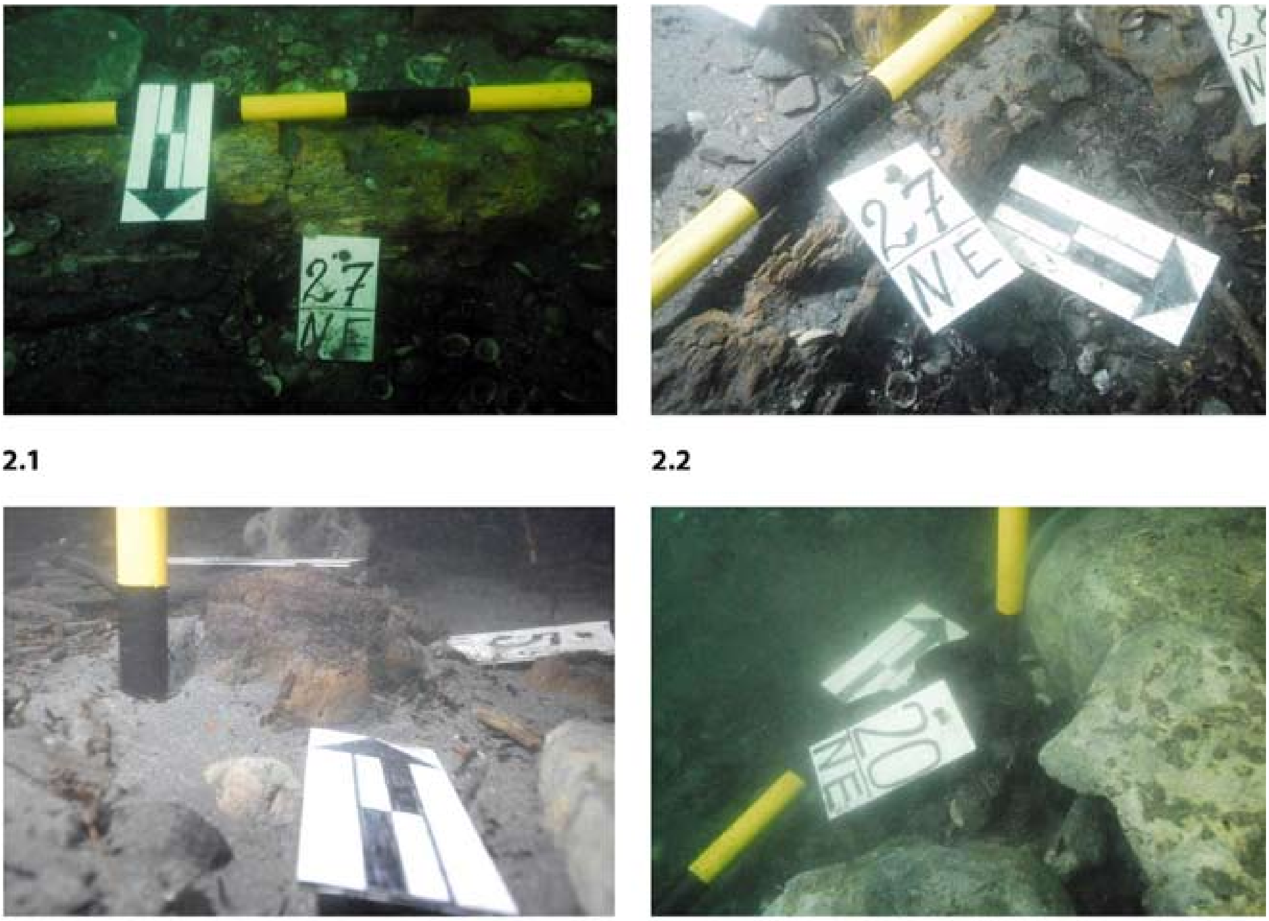

2.1 2.2 2.3 2.4

Обр. 2. 1-2. Хоризонтални елементи; 3-4. Вертикални дървени колове.

и хоризонтално врязани насечки в хоризонтални линии, ямички, нанесени върху неизпечената глина с върха на пръстите или с мидени черупки, релефна украса от пластични ленти с нанесени върху тях ямички, коси вдлъбнатини по устийния ръб или без украса. Откритите фрагменти са предимно от паници с диаметър от 0,24-0,46 м, гърнета с диаметър на устието 0,11-0,29 м, 1 кана с диаметър при устието – 0,10 м.

Малкото количество археологически находки, открити по време на разкопките, не ни дават основание за допълнителни изводи по отношение на културната принадлежност на селището от РБЕ при Урдовиза-Китен, извън тези, направени през 1989 г. (Draganov 1995). По-скоро, те потвърждават направените досега изводи за селището, което хронологически се отнася към последните етапи на РБЕ II-III и попада в ареала на развитие и хронологическия обхват на културния феномен „Чернавода“ (за Китен – Чернавода II,) който, сам по себе си, отразява интензивното движение на етнически групи между Черноморските степи и Източна и Средна Европа през първите столетия на III хил. пр. Хр.

В сравнение с аналогичните му обекти при устието на р. Ропотамо, пристанище Созопол и Дуранкулак IIа, селището при Китен се различава като хронология и културна принадлежност: трите изброени селища са повлияни от културите Чернавода I и най-вече – от Чернавода III-Болераз, характерни за пост-енеолита и началото на РБЕ, то селището в Китен е носител на по-късни елементи, характерни за култура Чернавода II (Schuchhardt 1924; Roman 1982; 1993; 2008), Езерово (Езеро VIII–V хоризонт; Георгиев и др. 1979, Катинчаров 1986), които явно отразяват присъствието на културни и етнически елементи, предизвикали прехода към същинската РБЕ. Характерен пример за това е широко застъпената в Китен шнурова украса, която е по-рядко срещана или липсва изцяло в споменатите обекти.

В по-широк контекст керамиката от Урдовиза може да бъде отнесена към финалните периоди на Троя I и началните хоризонти на Троя II (Blegen et al. 1950; Jablonka 2014).

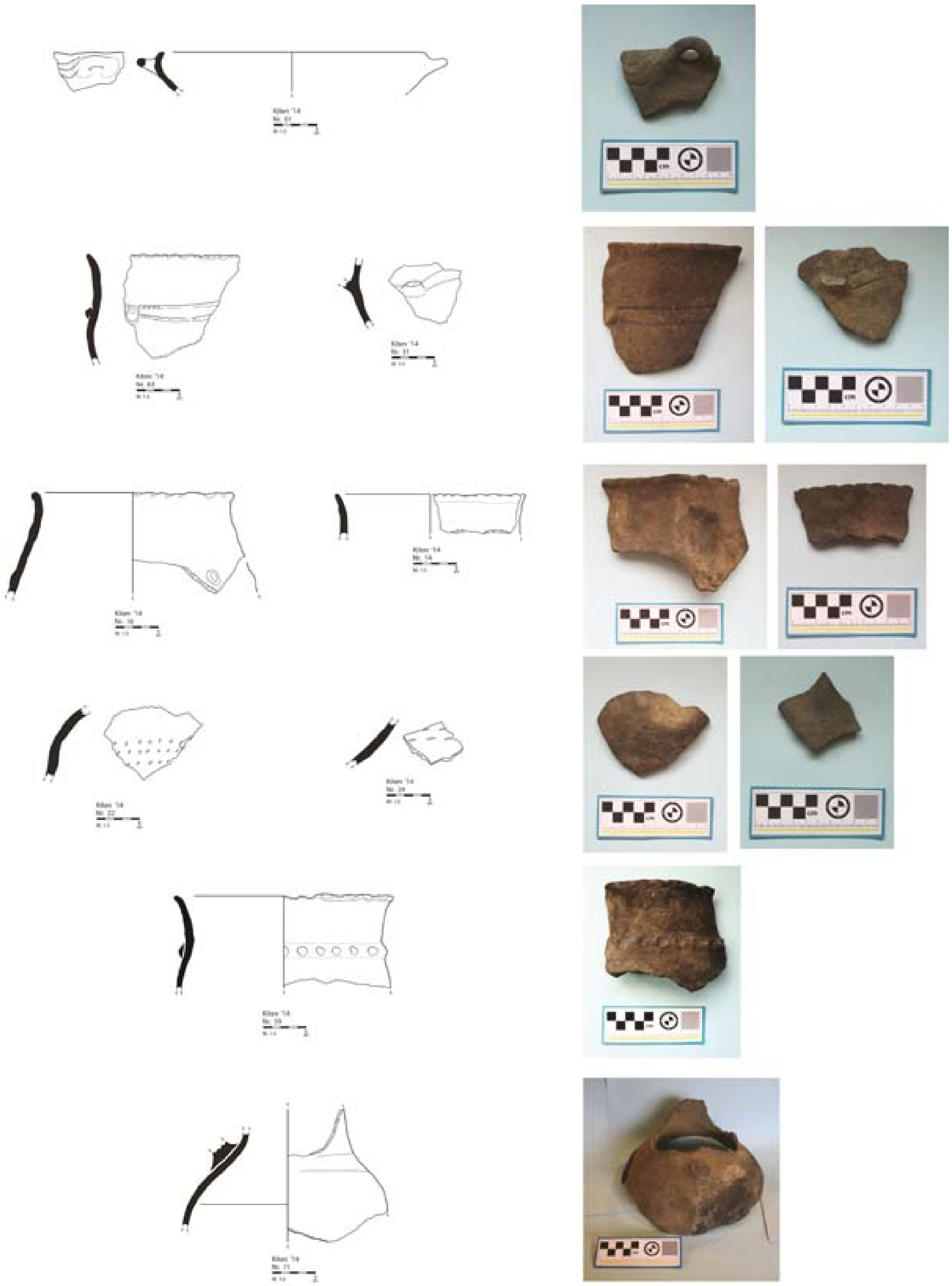

Обр. 3. Керамични фрагменти от РБЕ.

Литература

Георгиев и др. 1979: Г. Георгиев, Н. Я. Мерперт, Р. Катинчаров, 1979. Езеро. Раннобронзовото селище. София, 1979.

Катинчаров 1986: Р. Катинчаров. Албум Троя и Тракия. София, 1986.

Blegen et al. 1950: S. Blegen, J. Caskey, M. Rawson, J. Sperling. Troy. Excavations Conducted by the University of Cinsinnati, 1932-1938. Vol. I. Part 1. Princeton, 1950.

Draganov 1995: V. Draganov. Submerged Coastal Settlement from the Final Eneolithic and the Early Bronze Age in the Sea around Sozopol and the Urdoviza Bay near Kiten. – In: D. W. Bailey, I. Panayotov, S. Alexandrov (eds.). Praehistoric Bulgaria (Monographs in World Archaeology, 22). Madison, Wisconsin, 1995, 228-233.

Jablonka 2014: P. Jablonka. Bronzezeitliche Archäologie in Troia seit 1987. – In: Ernst Pernicka, C. Rose, P. Jablonka (eds.). Troia 1987-2012: Grabungen und Forschungen 1. Forschungsgeschichte, Methoden und Landschaft (Studia Troica Monographien, 5). Bonn, 2014, 158-189.

Roman 1982: P. Roman. Raportul cronologic dintre Ezero şi Troia în lumina cercetărilor de la nord de Balcani. – SCIVA, 33, 1982, 4, 402-414.

Roman 1993: P. Roman. Zur Problematik der Scnhurverzilerten Keramik Sudosteuropas. Heidelberg, 1993.

Roman 2008: P. Roman. Culturile Cernavodă in contextul european. – In: Omagiu lui Gavrilă SIMION la a 80-a aniversare. Tulcea, 2008, 29-33.

Schuchhardt 1924: C. Schuchhardt. Cernavoda eine Steinzeitsiedlung in Thrakien, Prähistorische Zeitschrift, 15, 1924, 9-27.

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПРИ С. ЗАГОРЦИ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Татяна Кънчева-Русева, Любен Лещаков

Археологическото проучване се проведе под ръководството на Татяна Кънчева-Русева (ИМ-Нова Загора) и гл. ас. д-р Любен Лещаков (НАИМ-БАН).

Обектът е разположен на 1,2 км югоизточно от с. Загорци, община Нова Загора, в м. Юрта, на двата бряга на р. Черковска – приток на р. Блатница. За пръв път е споменат от Н. Койчев в книгата му „Новозагорско през вековете“. Заема площ от около 50 дка.

Във връзка със строежа на АМ „Тракия“ в периода 2008-2010 г. са проведени спасителни проучвания от Т. Кънчева-Русева и М. Кръстева (Кънчева-Русева, Колева 2011, 148-149; Кръстева, Тонев 2011, 150-151). Установена е следната стратиграфия – под хумуса следва културен пласт, силно нарушен в най-горната част от селскостопанската обработка. Регистрирани са два строителни хоризонта. Разкрити са изцяло и частично руини от жилища, негативни съоръжения и др. Изключителен интерес представлява намерената бронзова тракийска култова брадва с украса в „зверинен“ стил. Археологическите материали датират обекта в къснобронзовата (КБЕ), ранножелязната (РЖЕ) и късножелязната (КЖЕ) епохи.

Във връзка с изпълнение на договор между МК на Република България и ИМ-Нова Загора се проведе теренно проучване от 10-21.10.2014 г. Целта на проекта, финансиран от МК, е проучване производството на метални изделия във връзка с намерените през 2010 г. калъпи (колективна находка и единични екземпляри).

Заложена беше план-квадратна мрежа непосредствено на север от магистрала „Тракия“, на запад от река Черковска. Проучена е обща площ от около 100 кв. м. В близост до реката е заложен сондаж за изясняване на стратиграфията. При това се установи, че под хумуса следва културен пласт със сивокафяв цвят, примесен с керамични фрагменти, кости от животни и късове мазилка и дебелина 0,30-0,35 м. На дълбочина 0,70-0,80 м от съвременната повърхност е достигнат материкът.

Разкриха се частично (поради ограничената площ на проучване) останки от постройки. В квадрат А1 (южна част) се разчисти пласт от късове стенна мазилка с различни размери, примесени с въглени и дебелина 0,05-0,10 м. Под мазилката са достигнати участъци от трамбована горяла глина и въглени. Пластът мазилка продължава на юг в непроучен участък. Възможно е да се касае за руини от жилище, но проучената част не е достатъчна за по-точни заключения.

В проучената площ са установени две ями. В югоизточаната част на квадрат А1 е разположена яма № 1, вкопана частично в културния пласт и в материка. Ямата е с кръгъл отвор и полусферична форма. Размери: диаметър на отвора 1,30 м, дълбочина 0,35 м. В нея се установиха пластове кости от

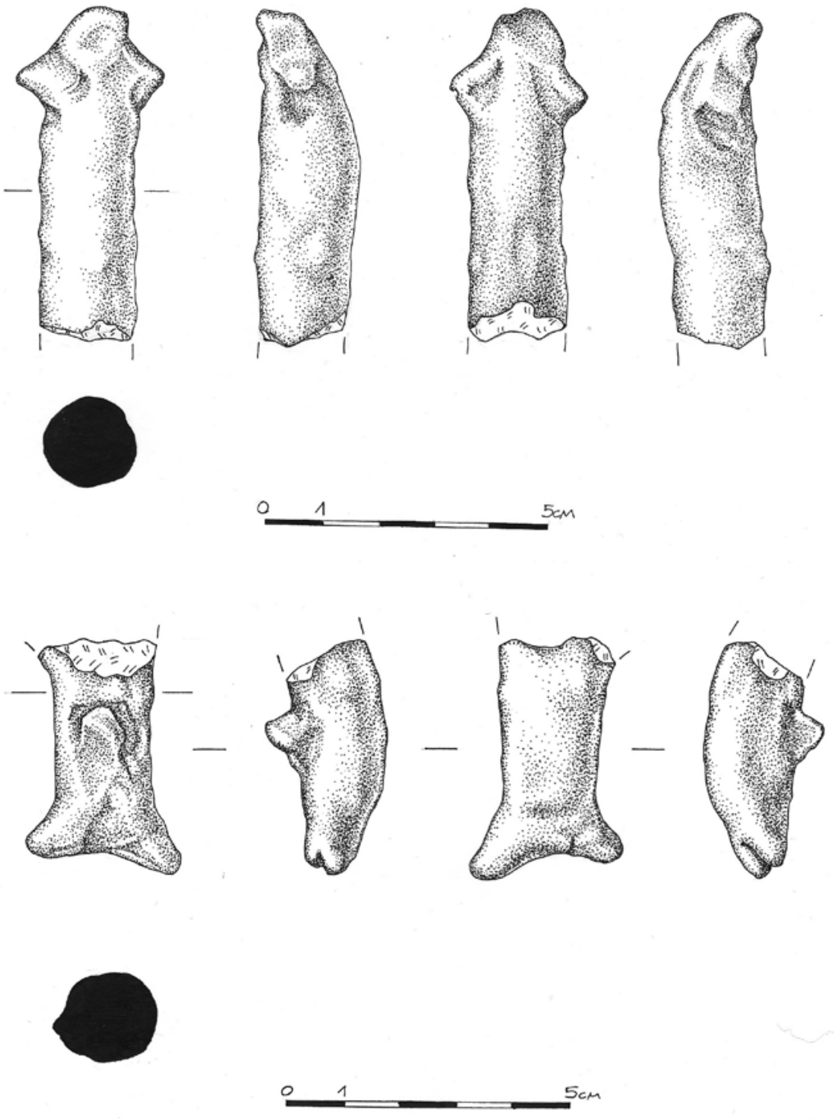

Обр. 1. Антропоморфни фигурки, РЖЕ.

животни, въглени и керамични фраменти. Между материалите прави впечатление фрагмент от глинен аскос. Структурата е датирана в КЖЕ.

В северната част на кв. А1 се проучи яма № 2. Тя има кръгъл отвор и цилиндрична форма. Размери: диаметър на отвора 1 м, дълбочина 0,90 м. Съдържа сива рохкава пръст, примесена с късчета горяла глина, въглени, късове стенна мазилка и керамика. В най-горната част се разчисти струпване от строителна керамика. Датирана е в КЖЕ. В квадрати А2, В1 и В2 се очертават петна, вероятно ями, които ще бъдат проучени на друг етап.

В съседния от изток квадрат А2 се разкри част от основа на силно разрушена пещ. Най-горната замазка не е запазена, частично е съхранена подложката ѝ от керамични фрагменти. Установени са две по-долни замазки. В непосредствена близост се разчисти долен хромелен камък *in situ*. В района се наблюдава висока концентрация от късове мазилка и въглени. Възможно е съоръжението да е част от деструкции на жилище, което продължава в непроучен терен.

От проучената площ произхождат разнообразни находки: глинени прешлени за вретено, кремъчни сечива, каменна чукалка, хромели. С култа са свързани намерените две глинени антропоморфни фигурки, характерни за РЖЕ (обр. 1) и фрагмент от глинен алтар.

Въпреки ограничената площ, от проучения участък произхожда и фрагмент от каменен калъп за отливане на брадва-келт (обр. 2).

Наличието на тази находка потвърждава тезата за връзката на селището с производството и вероятно – с разпространението на метални изделия. Този калъп, както и останалите екземпляри, произхожда от периферията на селището, съответно – калъпите от 2010 г. са намерени в западната, а от 2014 г. – в северната периферия.

От разкопаната площ произхожда сравнително малко керамика от КБЕ. Откроява се напълно запазена глинена каничка (обр. 3).

Сред подемния материал преобладава керамиката от РЖЕ. Тя включва фрагменти от паници и купи със завит устиен ръб, украсени с канелюри, чаши, кантаросовидни съдове, амфоровидни и др. Преобладава украсата с канелюри, щампован и псевдошнуров орнамент. Паралели са известни от: селищата Овчарица I и II, Асеновец, Раднево и др.

Късната желязна епоха е представена с керамика, изработена на ръка и колело – „сива“ керамика, включваща фрагменти от паници, купи, кани, кратеровидни, голямо количество амфорна тара с различен произход. Най-близки паралели са известни от: селищата Асеновец, Старото селище – Раднево, Дядово и др. На базата на посочените паралели, керамиката от с. Загорци може да бъде датирана в периода VIII-V до началото на IV в. пр. Хр.

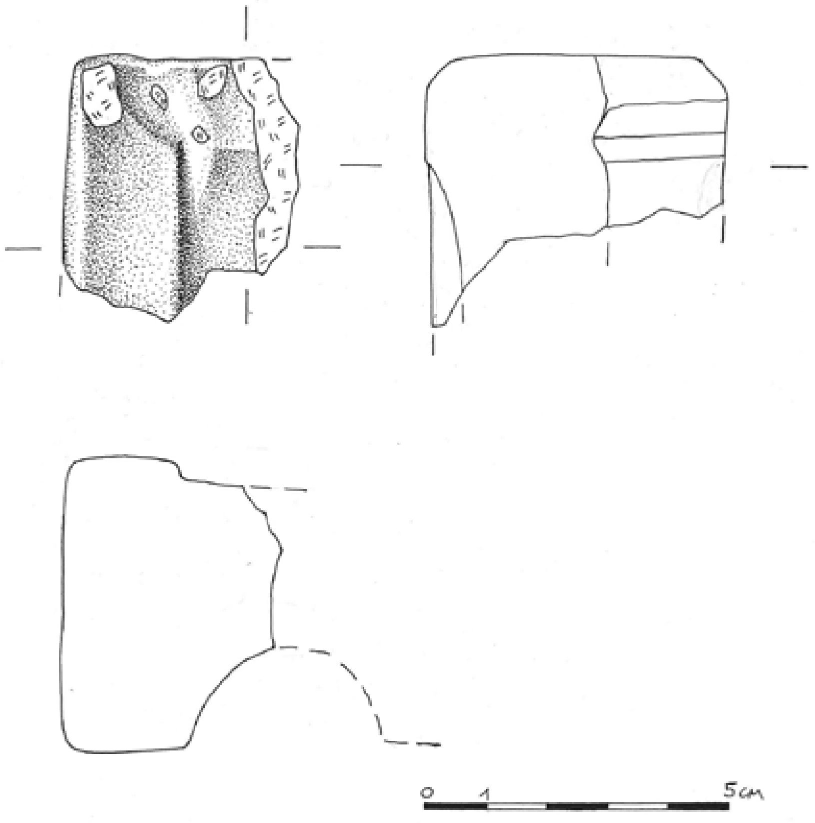

Обр. 2. Фрагмент от каменен калъп.

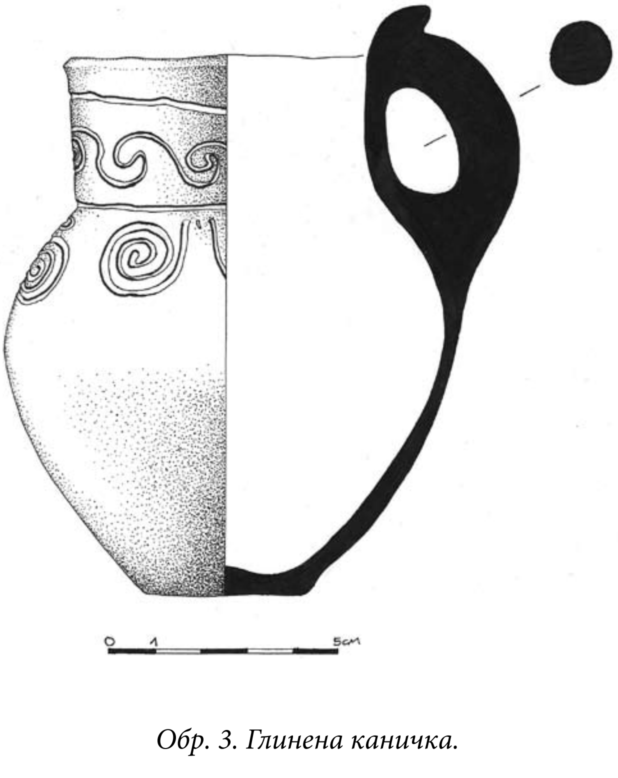

Обр. 3. Глинена каничка.

Литература

Кънчева-Русева, Колева 2011: Т. Кънчева-Русева, Д. Колева. Археологически проучвания на обект № 18, АМ „Тракия“, ЛОТ 2, КМ 236+850 – 237+360 в м. Юрта, землище на с. Загорци, община Нова Загора. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 148-149.

Кръстева, Тонев 2011: Спасителни археологически разкопки на обект № 18А, км 237+060 – 237+360 по трасето на АМ „Тракия“ ЛОТ 2 в м. Юрта, землище на с. Загорци, община Нова Загора. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 150-151.

Георгиева, 1983: Р. Георгиева. Селището от ранножелязната епоха върху селищната могила до с. Дядово (предварителни наблюдения). – Expeditio Thracica, 5, 1983, 105-125.

Ников 1995: К. Ников. Керамиката от разрушеното селище от ранножелязната епоха в Раднево. – В: Марица-Изток. Археологически проучвания, 2, 1995, 143-150.

Ников 2008: К. Ников. Сивата керамика от Асеновец. – Археологически и исторически проучвания в Новозагорско. София, 2008, 102-118.

№ 9. СЕЛИЩЕ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. БАДЕМА, С. ИЗВОРОВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Борислав Бориславов

Обектът е разположен на левия бряг на р. Голямата река, върху равна надзаливна тераса. От запад тя е ограничена от коритото на реката, от югоизток – от дере (сезонен ляв приток на Голямата река), а от североизток – от западния склон на възвишение.

Селището е регистрирано през 2010 г. по време на проучването на Могила № 2 от некропола в м. Йорговите могили, в землището на с. Изворово, общ. Харманли (Бориславов, Иванова 2011, 121-123). Проведените през 2011 г. ограничени сондажни разкопки, доказаха наличието на селище, синхронно на могилния некропол. Разграничени са най-малко три строителни хоризонта (Бориславов 2012, 125-127).

Теренните археологически проучвания бяха проведени през м. октомври 2014 г., с финансиране, осигурено от Министерство на културата (Разрешение № 337/2014)[3]. Те обхванаха площ от 8 квадрата с размери 5×5 м, от които два са проучвани частично. Квадратите са разположени така, че да включват Сондажи IV и VI от 2011 г., в които тогава беше установена археологическа структура, представляваща останки от жилище. Целта на разкопките през този сезон беше да се проучи въпросната структура, като се установят нейните граници, датировка, стратиграфия и инвентар. За съжаление, климатичните условия в края на м. октомври не позволиха тази цел да бъде изпълнена изцяло. Във всички квадрати беше установено, че непосредствено под пласта, обозначен като „орница“ с дебелина средно около 0,30-0,40 м, лежи пласт, с все още неизвестна дебелина, който е с характерна мазна структура, с тъмносив до черен

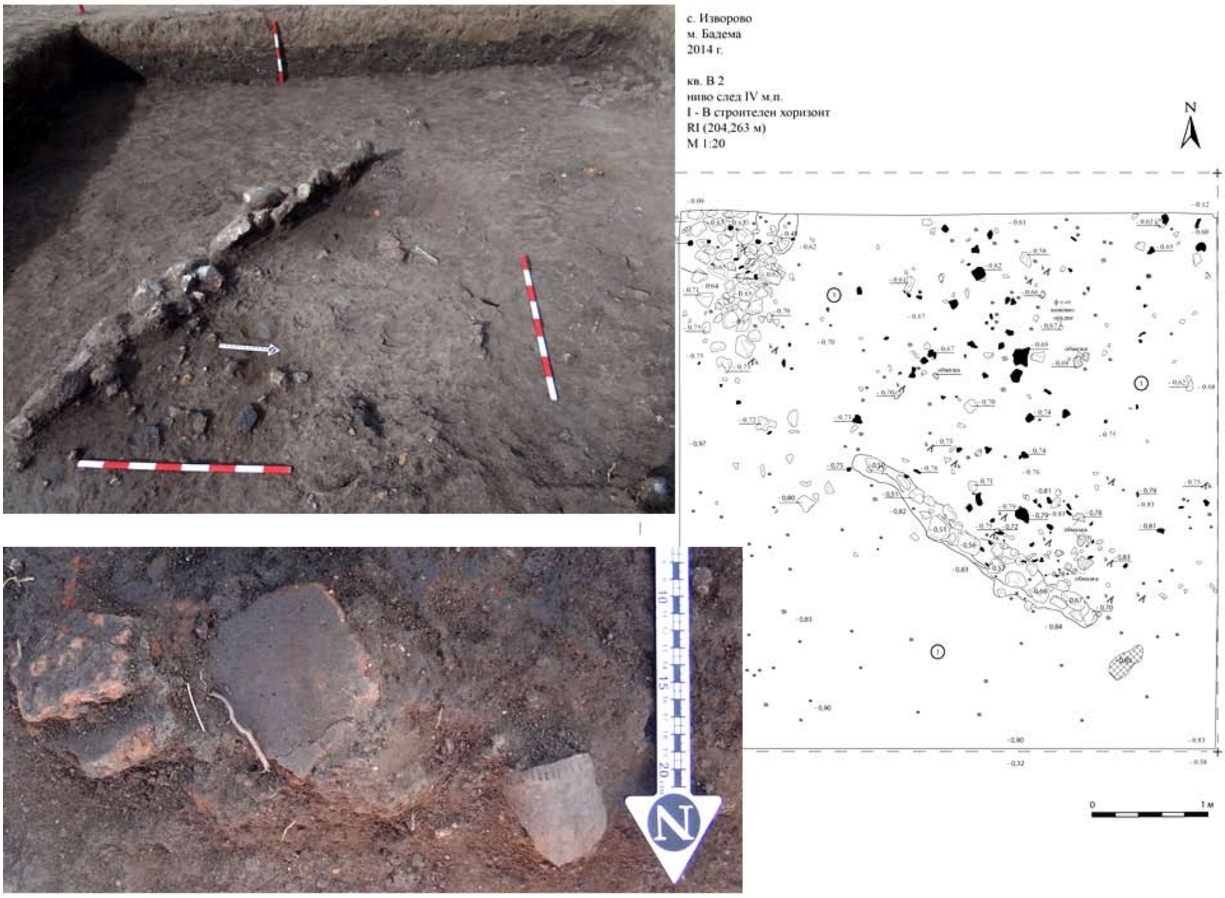

Обр.1. Кв. В2. Каменен зид, мазилки и керамични фрагменти от I стр. Хоризонт.

---

[3] В екипа участваха магистри и бакалаври от СУ „Св. Климент Охридски“ и НБУ – София Христева, Петя Василева, Александър Иванов, Светла Илиева, Иван Иванов, на които благодаря за всеотдайната работа.

цвят, наситен с археологически материали. В този черен пласт беше разграничено ниво, маркирано от фрагменти от керамични съдове с висока концентрация, животински кости, въглени, фрагменти от обмазки на огнища, фрагменти от хромелни камъни. Това ниво, условно, беше обозначено като I строителен хоризонт. Той е частично засегнат при селскотстопанските работи и материалите, които се откриват по повърхността на обработваемата площ, могат да се отнесат към този строителен хоризонт.

По отношение на границите на проучваната структура, в западната част на квадрати А1 и В1 на дълбочина 0,40 м е достигната червеникава глинеста пръст, в която са трамбовани малки речни камъни. Археологическите материали в този участък нямаляват значително. Червеникавата трамбовка се очертава като ивица с широчина около 1 м, успоредна на профил Запад, като се разширява на Изток на около 0,60-0,70 м преди профил С. В останалата площ на кв. А1 (около 2/3) се очертава участък с тъмносиво-черна пръст, много богата на археологически материал. В профил Запад на кв. А1 ясно личи орницата, която лежи направо върху трамбовката на червеникавия стерилен пласт. Тази ситуация продължава и в СЗ ъгъл на кв. В1. Може да се приеме, че това маркира границата на жиищната структура от запад-северозапад.

Източната граница на структурата се очертава в източната периферия на квадрати А3 и В3. Там пръстта отново изсветлява, променя структурата си към по-глинеста и археологическите материали намаляват. Друго обстоятелство, което предполага, че границата на структурата трябва да се търси в този участък, е много високата концентрация на стенни мазилки с ясно отпечатани следи от колове и пръти. Дупки от колове, към този момент, не са регистрирани. Северната и южната граница на структурата засега не са установени, тъй като се налага разширяване на проучваната площ. На този етап, може да се предположи, че жилищната структура е ориентирана северозапад-югоизток, има най-вероятно правоъгълна форма, с приблизителни размери 10×9 м. Стените са били измазани с глина, примесена с много органика, конструкцията е била от дървени колове и пръти, а в основата, поне в някои участъци, е имало каменен цокъл от средно големи ломени камъни. В квадрат В2, приблизително в средата, е разкрит каменен зид със запазена дължина 2,45 м (СЗ–ЮИ)×0,25 м (ЮЗ–СИ) (обр. 1).

В СЗ ¼ на кв. В2, в ЮЗ ¼ на кв. А2, както и в източната половина на квадрати А1 и В1, се ракрива настилка от плътно подредени средно големи камъни, които оформят своеобразна площадка (обр. 2). Камъните се разкриват след изчерпване на материалите от подовото ниво на I строителен хоризонт. На този етап от проучването може да се предположи, че тя е имала функция да укрепи и направи по-здрав пода на жилището в тази част от него, която лежи над вкопаването на по-ранно жилище, установено в южния профил на Сондаж IV през 2011 г. (Бориславов 2012, обр.2 *3*).

Основната концентрация на археологически материали е съсредоточена в следните участъци :

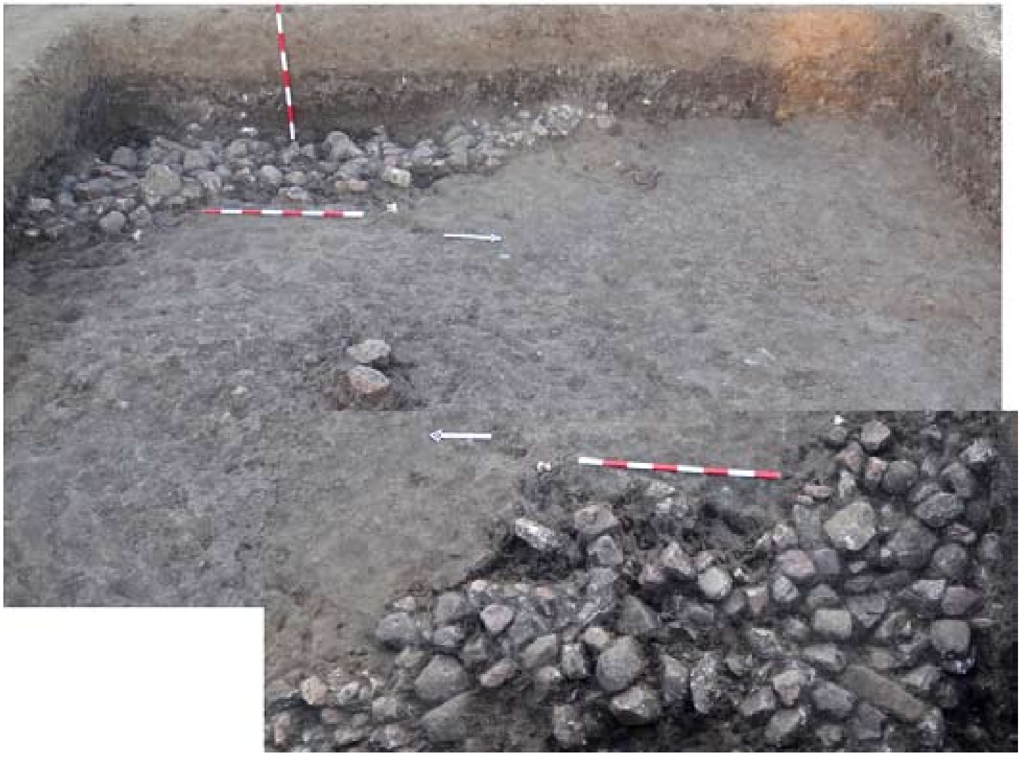

Обр.2. Кв. А2. Фундамент от камъни в основата на подовото ниво на I стр. хоризонт.

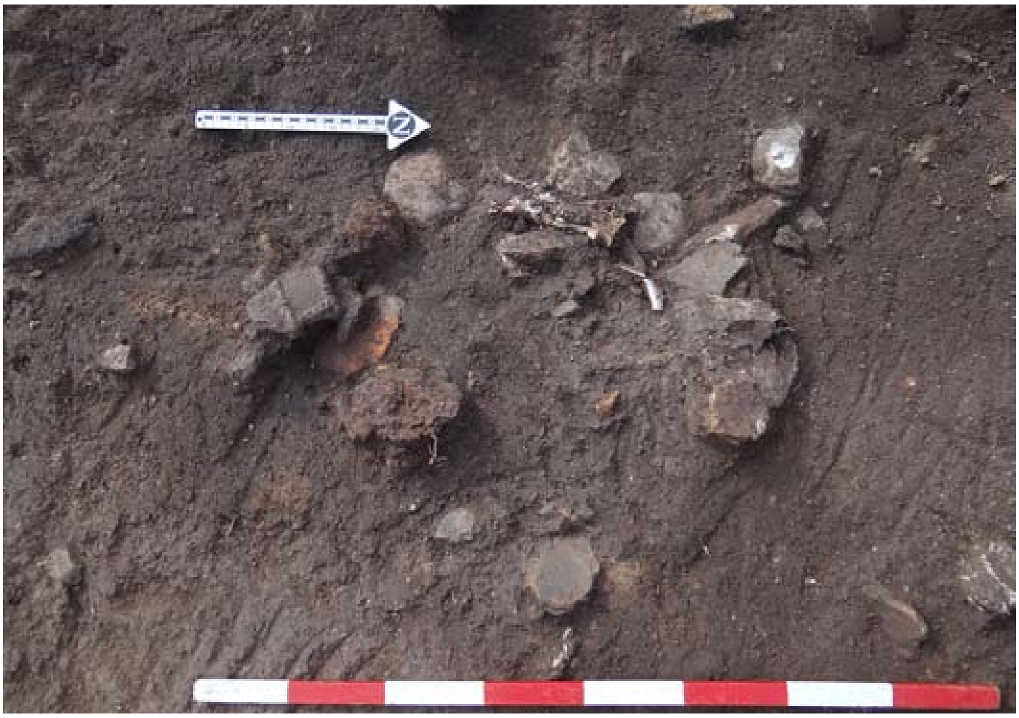

Обр.3. Кв. А2, I стр. хоризонт. Керамични фрагменти, животински кости и фрагменти от огнище.

източна половина на кв. А1, кв. А2, югозападна половина на кв. А3, североизточна 1/3 на кв. В1, кв. В2 и западна половина на кв. В3. Открити са фрагменти от обмазки на огнища, керамични прешлени за вретено, каменни оръдия – чукалки, гладилки, фрагменти от хромели, каменни брусове, кремъчни пластини, за които са използвани суровини от Лудогорието и Източните Родопи[4]. Най-голям е броят на керамични тежести с кръгла форма от преизползвани стени на излези от употреба керамични съдове. Те са изработвани на място, тъй като се откриват във всички фази – от заготовки, оформени като жетони, но все още непробити, такива, които са в процес на пробиване, със следи от остър инструмент в центъра и от двете страни и такива, които са с добре оформен отвор – готови за употреба. Животинските кости също се откриват основно в рамките на посоченото по-горе пространство, заедно с фрагменти от керамични съдове и фрагменти от обмазки на огнище (обр. 3).

Откритата по време на разкопките керамика представя редица форми и украса, характерни за финала на раннобронзовата епоха (РБЕ III) и началото на среднобронзовата епоха (СБЕ) – паници, купи, амфори, кани, чаши, гърнета. Същевременно, прави впечатление както отсъствието на емблематични за РБЕ III форми и украси, така и на такива от керамичния комплекс, характерен за късната бронзова епоха в региона. Типологически и технологично керамиката е идентична с откритата в могилния некропол в м. Йорговите могили. На този начален етап от проучванията може да се приеме, че има достатъчно основания селището в м. Бадема и некрополът да се разглеждат като синхронни археологически обекти, които представляват цялостен комплекс селище-некропол от началото на II хилядолетие пр. Хр. Тези резултати са от изключителна важност, тъй като СБЕ е един от най-слабо познатите периоди в историята на нашите земи.

Литература

Бориславов, Иванова 2011: Б. Бориславов, Н. Иванова. Археологически проучвания на могилен некропол в м. Йорговите могили, до с. Изворово, община Харманли. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 121-123.

Бориславов 2012: Б. Бориславов. Селище от бронзовата епоха в м. Бадема, с. Изворово, община Харманли. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 125-127.

---

[4] Анализът на кремъчния материал е на доц. д-р М. Гюрова, НАИМ-БАН.

№ 10. ПРОУЧВАНИЯ В М. БРЕСТО, С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Джон Горчик, Стоян Иванов, Иван Гацов, Мартин Димитров, Екатерина Илиева, Даниел Коп, Малеен Лепек, Елена Маринова, Петранка Неделчева, Живко Узунов, Йордан Цветанов, Филип Щокхамер

Полевата дейност през 2014 г. се извърши в периода 22.07-22.08.2014 г. в рамките на проект към Американския научен център в София, имащ за цел интердисциплинарни анализи на консумираната от човека фауна в края на II и началото на I хил. пр. Хр[5]. Въпросът за ролята на Бресто и долините на Места и Струма в надрегионалния обмен в зоната между Долния Дунав и Северна Егеида е предмет на сътрудничество с Университета в Хайделберг[6].

Кратко обобщение на стратиграфската информация

От обекта са известни няколко фрагмента халколитна керамика. За първи строителен етап възприемаме времето, когато заобиколеното от три страни от р. Изто́к възвишение е заселено и оградено с масивна укрепителна стена (Стена № 2). Керамиката от този период е характерна за фазата, която обикновено се обозначава в българската литература като преходен период между къснобронзовата

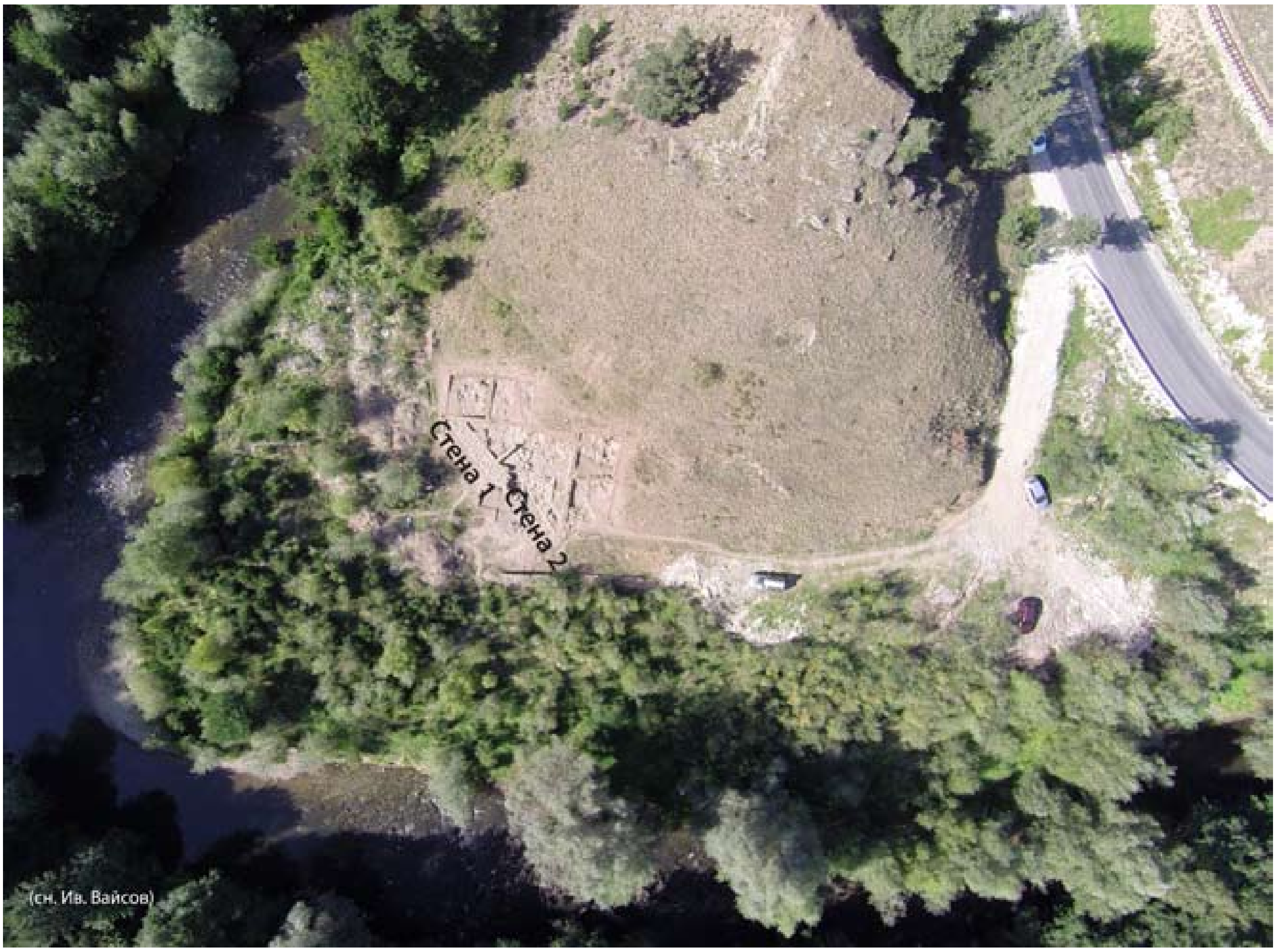

Обр. 1. Въздушна снимка на обекта (сн. Ив. Вайсов.

---

[5] Основни партньори по проекта са университетите Корнел в САЩ (Н. Ръсел) и НБУ (Б. Атанасов). За информация, подробна литература и други детайли вж. предварителните съобщения за работата в Бресто в сп. Eurasia Antiqua 2013, 2014 както и Атанасов и др. 2014 г.

[6] Участието на доц. Ф. Щокхамер и неговите студенти стана възможно благодарение на финансиране от Heidelberg Center for Transcultural Studies.

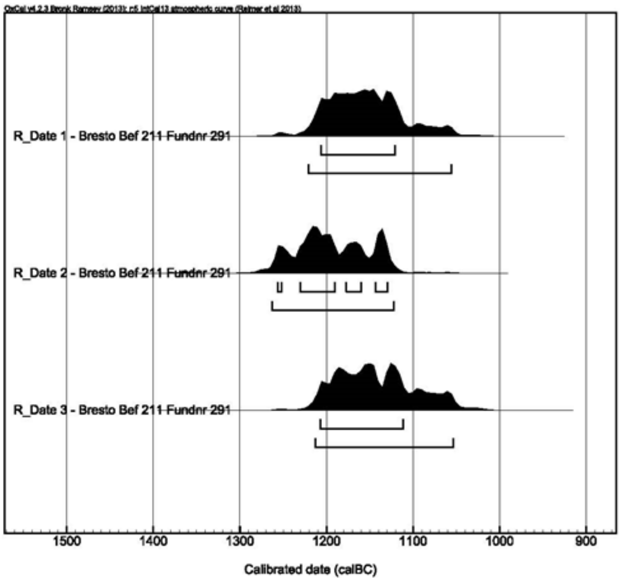

Labornr. MAMS	Probenname	C14 Alter	±	13C	Cal 1 sigma	Cal 2 sigma
20586	1 - Bresto Bef 211 Fundnr 291	2946	22	-22,4	cal BC 1248-1124	cal BC1260-1056
20587	2 - Bresto Bef 211 Fundnr 291	2976	22	-21,7	cal BC 1262-1133	cal BC1294-1127
20588	3 - Bresto Bef 211 Fundnr 291	2936	22	-22,7	cal BC 1211-1093	cal BC1257-1052

Обр. 2. Калибрация на 14С дати от втория строителен етап в Бресто (Стена 1).

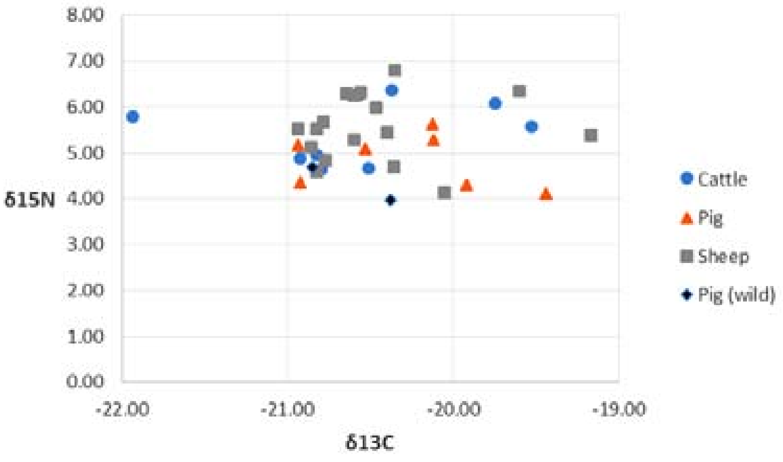

Обр. 3. Резултати от изотопен анализ на зъби от домашни животни от Бресто (J. Gorczyk).

(КБЕ) и ранножелязната епоха (РЖЕ). Част от Стена № 2, дълга около 10 м, бе проучена в квадрати I59, K59, K60, L60. Ориентирана е от североизток на югозапад и е успоредна на изолиниите на релефа (обр. 1). Нейната ширина още не е известна, тъй като вътрешното ѝ лице не е разкрито. През 2014 г. бяха разкопани най-горните части от деструкциите на ранната строителна фаза в квадрати I58, K58, I59, K59, K60, като не бяха достигнати предполагаемите структури, лежащи под тези деструкции. Първият строителен етап завършва с пожар, довел до акумулирането на пепелив пласт с дебелина достигаща до 0,20 м.

Вторият строителен етап започва със заравняване на обекта с жълтеникав, беден на органични влкючения седимент. Той бе засвидетелстван в почти всички квадрати. През този етап е изградена широката 1,60-1,80 м стена № 2 (обр. 1). За тази фаза също е характерна керамика от преходния период от КБЕ към РЖЕ. Резултатите от ^{14}С проби от овъглени семена от тази фаза, открити на около 2 м североизточно от стената в кв. I 58, подкрепят датирането ѝ в XII в. пр. Хр. (обр. 2). Части от постройка от този етап бе проучена в K59 и L59. Нейният план и размери остават неизвестни. Отлично е запазена част от силно обгорена стена от греди с правоъгълно сечение, подържащи конструкция от преплетени клони, обмазани с глина.

Керамика

Керамиката от този строителен етап е характерна за прехода от КБЕ към РЖЕ. Броят на фрагментите с излъскана повърхност е значителен и достига близо 30% от общия брой на откритите фрагменти. Преобладават цветовете в тъмната гама (черно, тъмносиво, тъмнокафяво). По-рядко се откриват фрагменти със светло- и червено-кафява повърхност. В морфологично отношение доминират чашите/кантаросите, следвани от гърнетата. По-малък е дялът на амфоровидните съдове и купите/паниците. С единични фрагменти са представени кани, цедки и питоси. Най-често съдовете са украсени с релефни ленти, насечени с пръст и линии от набождания с нокът или инструмент. При фината, излъскана керамика, доминираща е канелираната украса, по-рядко се срещат врязвания. Липсват щампи.

Анализ на животинските кости

Анализът на животинските кости показа, че в тази фаза най-висок е броят на останките от свиня (домашна и дива), следван от овца/коза и едър рогат добитък. Резултатите от измерванията от изотопи на въглерода, азота и стронция в животински зъби, показват че по всяка вероятност овцете и козите са водени на паша в зони различни от тези, където са пасли кравите и воловете (обр. 3).

През 2014 г. не бяха проучени архитектурни останки от късножелязната епоха (КЖЕ).

Литература

Атанасов и др. 2014: Б. Атанасов, И. Кулов, Ф. Щокхамер, К. Велковски, Ив. Гацов, П. Зидаров, Д. Коп, Ел. Маринова, П. Неделчева, Д. Стоев. Археологически проучвания на селища от КБЕ и РЖЕ край гр. Кресна в долината на Средна Струма и с. Баня в долината на Горна Места. Предварително съобщение. – В: В. Петрова, Ст. Танева, К. Бояджиев (ред.) *In memoriam* Лилиана Перничева-Перец, София 2014, 343-379.

№ 11. ОБЕКТ № 11 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСТЕМНАТА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ (КМ 48+200 – КМ 48+700), С. ЧУКОВЕЗЕР, ОБЩИНА ДРАГОМАН, СОФИЙСКА ОБЛАСТ

Марлена Тонева

Обектът се намира на 1,7 км северно от с. Чуковезер, в м. Побиен камък и Мали дел. Разположен е върху склон, спускащ се в ЮЗ посока в обработваем терен, засаден с пшеница, ечемик и овес. Разположен е от двете страни на пътя между гр. Драгоман и с. Габер. При регистрацията му е установена средна степен на концентрация на откритите фрагменти битова и строителна керамика. Установено е също и групиране на находките в многоцентрична концентрация. Открити са също и обработени големи камъни.

Спасителното сондажно археологическо проучване се проведе от 11.08. до 13.09. 2014 г. от екип под ръководството на Марлена Тонева.

Обектът бе разделен на 15 сектора, всеки с площ от 900 кв. м. Заложени и завършени бяха 75 сондажа, които с разширенията поради наличие на структури, очертаха следната ситуация:

– Потвърждава се наличието на артефакти от периода IV–V в. (обр. 1).

– Засвидетелствани са помещения от стопански постройки (структура 1 в сондаж 25, структура 2 в сондаж 23, структура 3 в сондаж 19, структура 4 в сондаж 61, структура 5 в сондаж 26 и структура 6 в сондаж 31). Структури 1, 2, 4 и 5 са вероятно част от една постройка. Структура 3 се състои от големи и средно големи камъни, които са част от масивна постройка. В структурите и в сондажите, в непосредствена близост до тях, са открити голямо количество фрагменти строителна керамика и мазилки, множество фрагменти предимно трапезна, но и кухненска керамика, както и 30 находки (7 бронзови монети, две от тях – на императорите Валент и Валентиан; фибули; предмети от желязо – клинове, ножчета; предмети от глина – цедка, 7 тежести за стан, пулчета и др.). Всички те показват наличието на културен пласт и стопански сгради от късноантичната епоха с археологически струк-

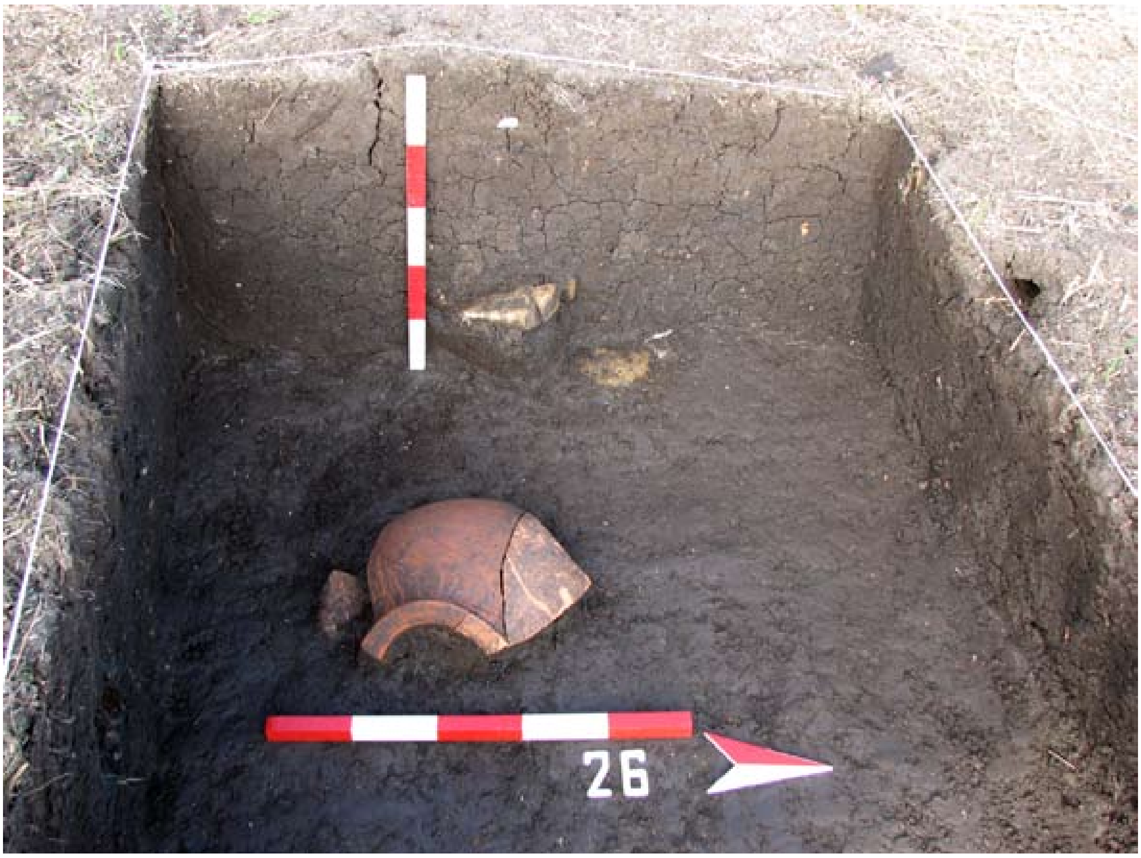

Обр. 1. Фрагмент от глинен съд в сондаж 26.

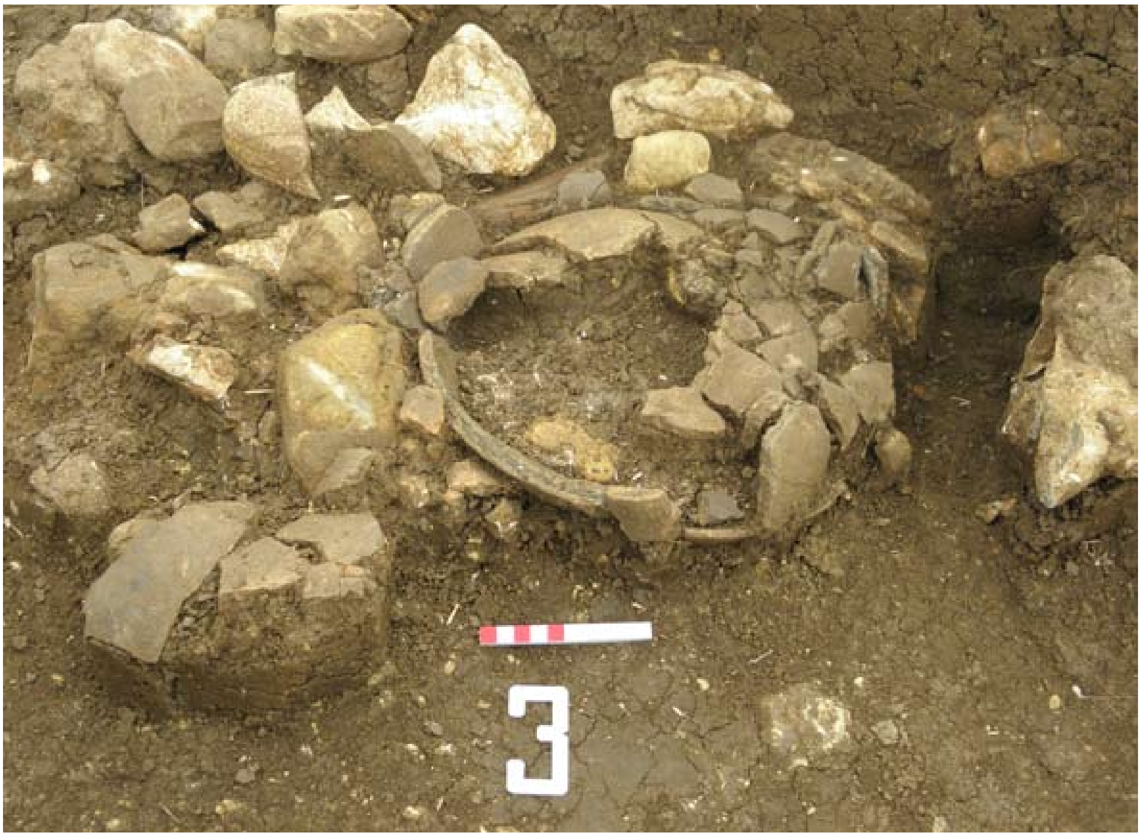

Обр. 2. Гроб 3 в сондаж 59.

тури и находки.

– В ЮИ част на обекта, в сектори 8, 9, 10, 11, 12, 13 и 14, при извършените сондажи бе засечен некропол от КБЕ. Гробовете бяха на дълбочина 0,15–0,25 м, разположени върху естествена скала. Скалната повърхност е сравнително равна, но със задигания и спадове, като повърхността и е нацепена надлъжно и напречно. Именно в спадовете са разположени съдовете, използвани като урни за съхранение на изгорелите кости. От тях разкрити и проучени са 4 гроба (гроб 1 в сондаж 60, гроб 2 в сондаж 57, гроб 3 в сондаж 59 (обр. 2) и гроб 4 в сондаж 56). Съдовете са дебелостенни, силно фрагментирани, запазени само в долната си част. Отстрани са укрепени с камъни, също така са затрупани с каменни могилки, които сега са разнесени. Освен проучените гробове, налице са данни за неразкрити гробни съоръжения, а именно каменни струпвания в сондажи 59 и 56, както и керамичен фрагмент с полепнали дребни горели кости в сондаж 53.

№ 12. ПРЕДВАРИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 1 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНАТА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ, С. МИРОВЯНЕ, ОБЩИНА СОФИЯ (КМ 6+105 – 6+805)

Любен Лещаков, Таня Джанфезова

Обект № 1 по трасето на междусистемната газова връзка България – Сърбия е локализиран в землището на с. Мировяне, общ. София от км 6+105 до 6+805 и отстои на 1,5 км западно от селото. Теренът има слаба денивелация от север на юг в посока р. Блато. В геоложко отношение разкопките попадат в северните части на Софийския басейн, върху алувиални кватернерни седименти с холоценска възраст. Това са пясъци, чакъли и глини в руслов и заливен фациес. Археологическите проучвания попадат върху заливната тераса на реката. Тя е изградена от неравномерно редуване на пясъци с дребни чакъли и глини.

Заложени са 60 сондажа, ориентирани надлъжно или напречно на трасето на газопровода. Общата проучена площ възлиза на 1302 кв. м, като дебелината на проучения пласт варира между 1 м и 2,20 м. Културните останки лежат в пласт от сбит, глинест чернозем, който много трудно се поддава на ръчна обработка. Този пласт има дебелина между 1 и 2 м, като веднага след него следва пласт от стерилна кафява до светло кафява, нехомогенна глина, примесена с варовикови включения. По цвят запълнителят на различните археологически структури не се отличава от околната почва и те са разграничени на базата на съдържащите се в тях археологически материали. Проучването им допълнително бе затруднено от високото ниво на подпочвените води.

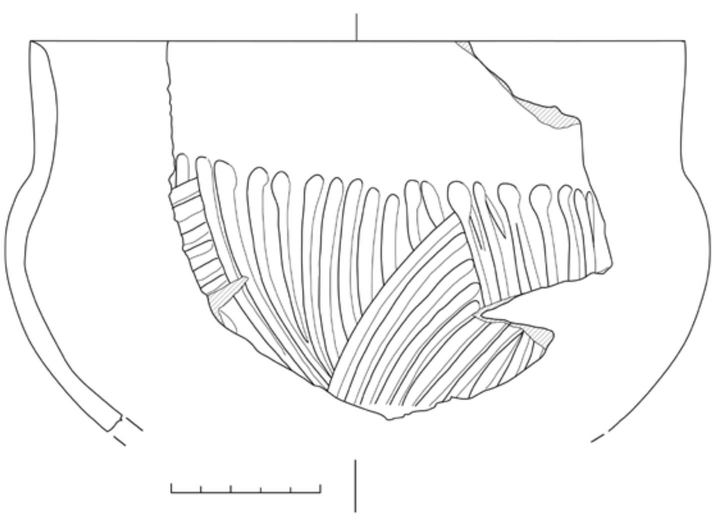

Обр. 1. Керамичен съд от сондаж В, яма № 1.

Халколит

В сондажи В и Р 3 бяха регистрирани и частично проучени две ями, които на базата на съдържащите се в тях материали (обр. 1) могат да се датират в края на неолита или началото на ранния халколит.

Бронзова епоха

Пласт от бронзовата епоха е регистриран в повечето от проучените сондажи. По-ясно той е засвидетелстван в южния и централния сектор на обекта,

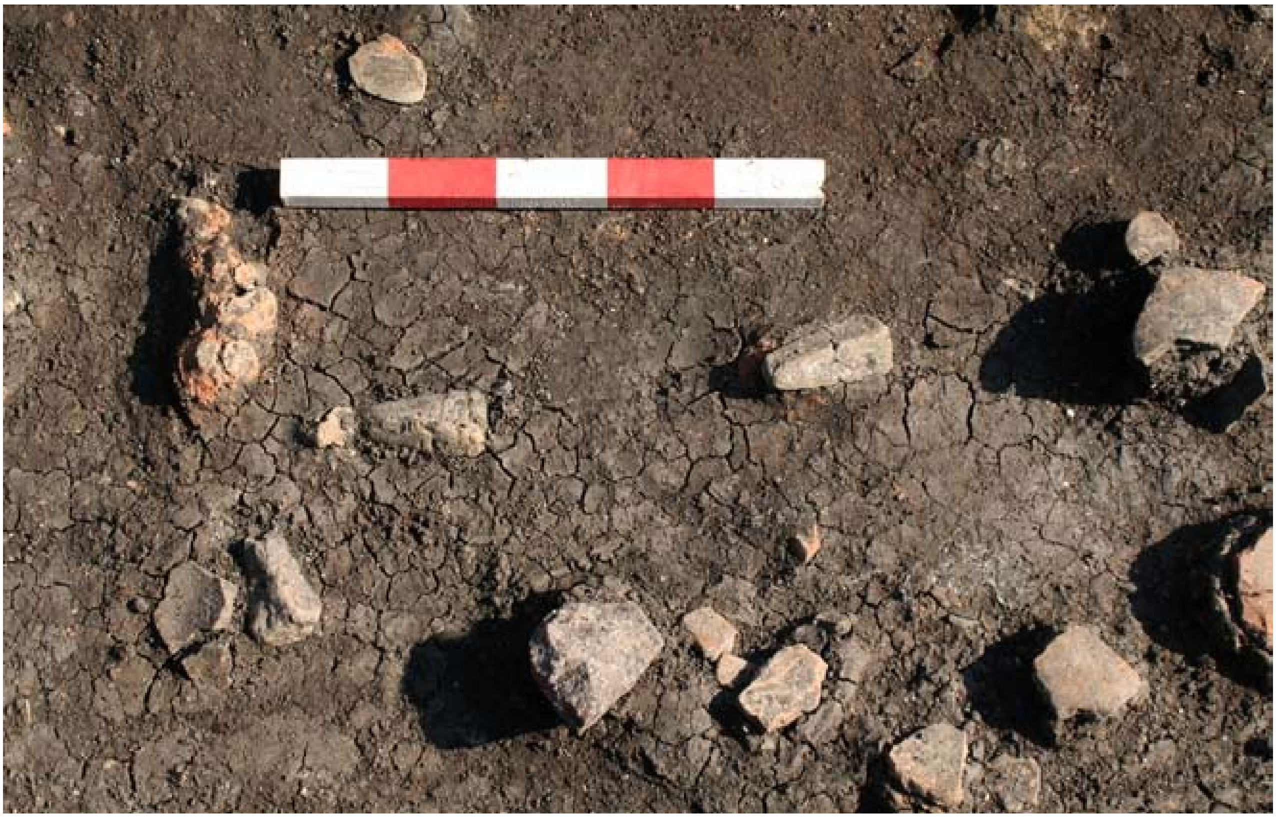

Обр. 2. Тежести за стан in situ.

както и в сондажи №№ 9 и 20 – 21 в северния сектор на обекта. На базата на направените наблюдения може да се каже, че по цвят той не се отличава от околния чернозем. Характерно за него е наличието на примес на малки късчета оранжева отухлена глина със сравнително ниска концентрация, които определят дебелината му на приблизително 0,20-0,30 м. Началото на пласта се достига на около 0,40-0,45 м от нивото на съвременния терен.

Жилище от раннобронзовата епоха (РБЕ III) в траншея Е

Траншея Е бе заложена с цел проверка на аномалия с елипсовидна форма, регистрирана на 30-тият м от дължината на обекта. Тя има размери приблизително 5×5 м. Сондажът има размери 10×1,30 м и попада в средата на аномалията. На дълбочина 2,36 м R1 бе достигнато до ниво от керамични фрагменти от дебелостенни съдове, късове отухлена глина с оранжев цвят и отделни камъни. Те заемат почти цялата площ на сондажа. При почистването на ситуацията бяха разкрити и три пирамидални тежести за стан *in situ* (обр. 2). Според характеристиките на керамиката, структурата може да бъде отнесена към на РБЕ III.

Сондаж 9, яма 1

Ямата в сондаж 9 съдържа по-голямата част от питос от среднобронзовата епоха (СБЕ) с аналогии от селищна могила Гълъбово, както и фрагменти от друг съд, който не подлежи на реставрация. Те лежат компактно един върху друг в пласт с дебелина 0,15-0,20 м. Преди полагането им в земята ямата е била опалена, за което свидетелства тънка прослойка от въглени под керамичните фрагменти. На дъното на структурата бе намерен прешлен за вретено с украса. Според някои керамични фрагменти от хранилището, намерени вертикално забити в почвата, може да се съди, че негативната структура има кръгло сечение с диаметър около 0,85 м.

Ранножелязна епоха

Сондаж Р 8, ями №№ 2 – 4

В централния сектор на обекта, в траншея Р 8 е регистриран комплекс от три взаимно пресичащи се ями, чийто дъна са вкопани в стерилния пласт. Проучени са западните им половини. Сред тях се отличава яма № 3, която съдържа голямо количество фрагменти от керамични съдове и късове отухлена глина, някои от които принадлежат на култура Басараби (обр. 3). Тези фрагменти датират ямата във втората половина на ранножелязната епоха (РЖЕ).

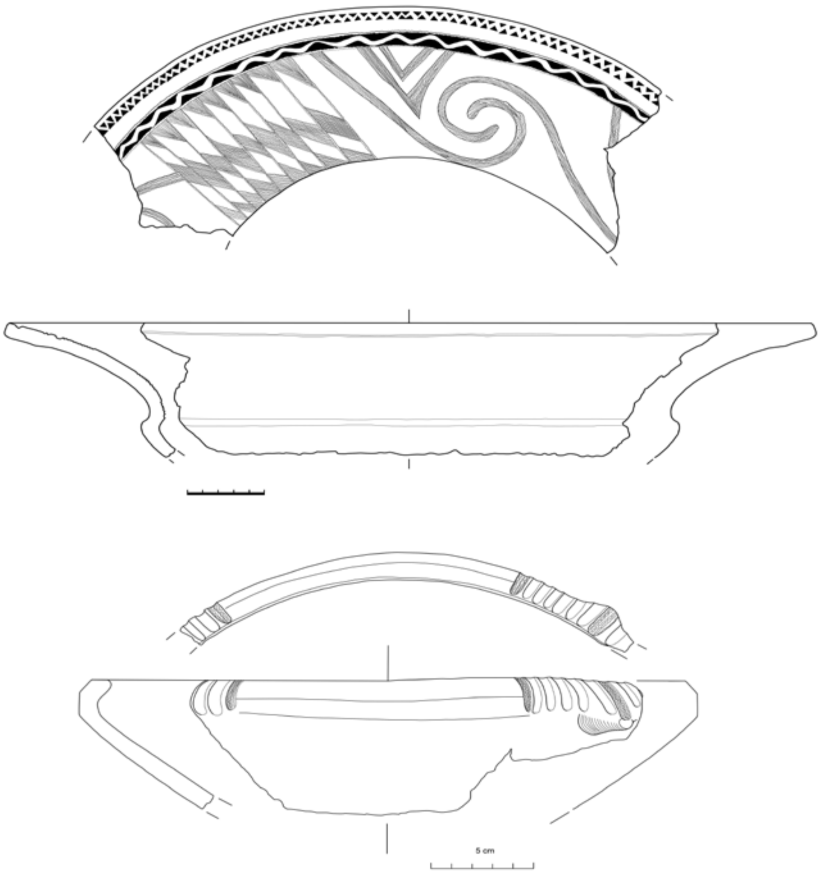

Обр. 3. Керамика от култура Басараби от яма № 3 в сондаж Р 8.

Ровове

Геофизичните измервания регистрираха две широки, линейни структури, които биха могли да бъдат интерпретирани като ровове. В траншея Р 5 регистрирането на рова бе възможно в източния стратиграфски профил чрез проследяването на тънка ивица от варовикови камъчета, която очертава формата на структурата на фона на околния чернозем. Той има ширина около 2,75 м и дълбочина 0,65 м. Напречното му сечение може да се определи като V-образно, а дъното е широко и заоблено.

В северния край на траншея Р 7 е регистрирано голямо вкопаване, което пресича сондажа в посока изток-запад. То е запълнено с черна на цвят почва и ясно се откроява на фона на околната стерилна, кафява глина. Ширината му възлиза на 4,50 метра, дълбочината на 1 м. Запълнителят се състои от черна почва с фина до средно груба структура, примесена с малки варовикови включения с висока концентрация, малки бучки отухлена глина и керамични фрагменти работени на ръка с малки размери. Той се отличава от околната почва, която е примесена с малки късчета жълта, ерозирала скала, със средно висока концентрация и по-груба структура. Сечението на предполагаемия ров наподобява сегмент от сфера, с широко заоблено дъно.

Поради трудностите срещнати при проучването на рововете бе потърсена консултацията на геолог. След взимане на проби от запълнителя на рововете и околната почва бяха извършени гранулометрични изследвания. Те показват, че запълнителят на рововете е резултат на различни процеси в почвообразуването. Околната почва има цвят 10YR3/2, докато тази в рова 7,5YR2,5/1. В почвата доминират кварцът и фелдшпатите, а тежките минерали са още по-малко отколкото във вкопаването. Около половината зърна в почвата са силно променени и глинясали, пигментирани от железни хидрооксиди, което ги прави неопределими. Освен това почвата съдържа и по-голямо количество органично вещество (14,5%) спрямо вкопаването (11%). Вкопаването показва съвсем малко по-слаба степен на промяна от гледна точка на почвообразуването (по-едри зърна, по-светъл цвят, по-малко глини, по-слабо изветрели късчета и минерали). Изглежда рововете са запълнени скоро след изкопаването им в резултат на наводнения. Събраните до момента археологически материали ги отнасят към бронзовата епоха.

Според информацията, добита от предварителните проучвания, може да се каже, че основната част на археологическият обект попада в отсечката от км 6+105 до км 6+585, където са регистрирани пласт от бронзовата епоха, ями, два рова и останки от жилище. Най-вероятно трасето на газопровода засяга периферията на селище от този период. Изглежда, че то е обитавано кратко време поради периодичните наводнения на терена от страна на р. Блато. В северната част на обекта, от км 6+615 до км 6+805, е регистрирана и проучена само една археологическа структура, в резултат на което тя беше предадена за строеж.

№ 13. МУРСАЛЕВО-ТУРСКАТА ВОДЕНИЦА (ПРЕДВАРИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ)

Алексей Гоцев, Пламен Георгиев

Обект № 13 по трасето на АМ „Струма“, ЛОТ 2, км 344+150 – 344+450 е разположен на левия бряг на р. Струма, върху висока незаливна тераса, равнинен терен, който активно се обработва, с най-висока надморска височина 373,03 м. При първоначалния оглед не бяха регистрирани изявени структури, археологически ситуации и материали. Трасето на магистралата в м. Турската воденица преминава в посока север – юг с отклонение около 30^0 на запад. Археологическите разкопки бяха проведени от 01-30.04.2014 г. Научен ръководител на проучването бе доц. д-р Алексей Гоцев, зам.-ръководител Пламен Георгиев – докторант в НАИМ-БАН. В него участваха специалисти-археолози, докторанти и студенти от СУ „Св. Климент Охридски“, НБУ, Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. Работниците на разкопките бяха от Благоевград и селата в община Кочериново.

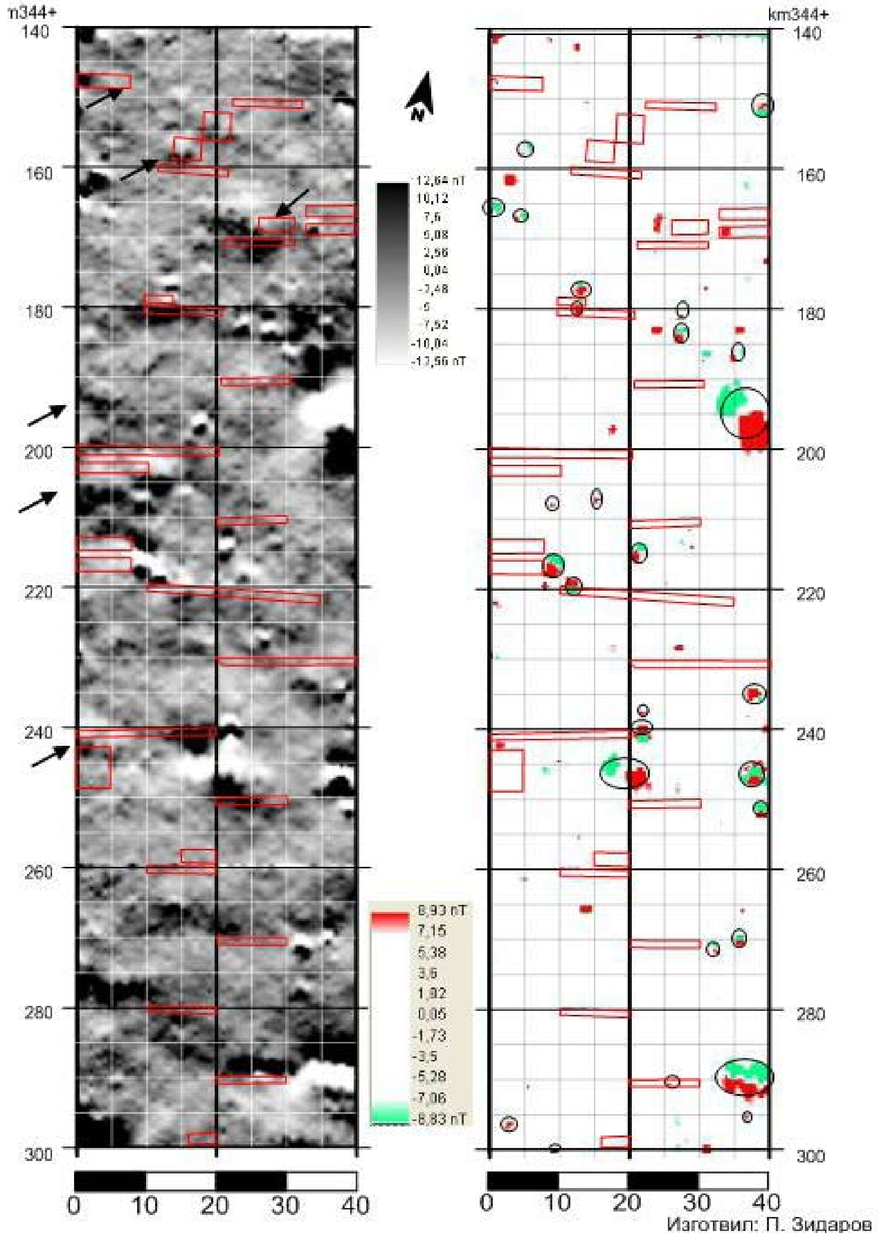

Обр.1. Геофизични и геодезически заснемания.

Възстановена бе геодезичната система от репери, които маркират трасето на бъдещата магистрала – ос, източен и западен сервитут. Централната ос бе разделена на участъци с дължини по десет метра. Разгърнатата бе система от сондажи с обозначения, които отговарят на метрите по сервитута на магистралата с допълнителни обозначения в зависимост от разположението им – изток или запад спрямо централната ос на магистралата.

С оглед оптимизиране на проучванията бяха осъществени геофизични проучвания на територията на обекта (обр. 1). Регистрираните при тези изследвания геомагнитни аномалии бяха проверени чрез сондажи, които следват общата номерация.

Проведени бяха геоморфологични проучвания в микро и макро региона, където е разположен обектът. В резултат от тях бе събрана информация за възстановяване на палеосредата, в която е функционирал обектът в различните археологически епохи. Геоморфоложките проучвания ще продължат с цел обощаване и генерализиране

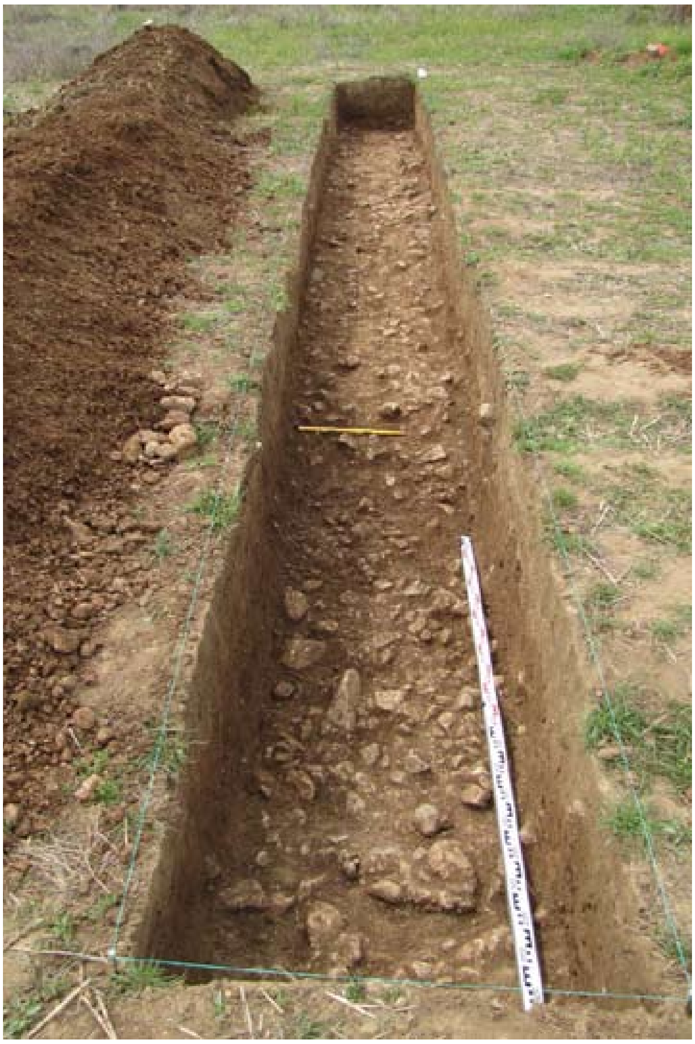

Обр. 2. Геоморфоложки ситуация след изчерпване на хумусния пласт в южната част на обекта.

на резултатите за ландшафта, леглото на р. Струма и прилежащите геоморфоложки образувания северно и южно от Обект № 13.

В процеса на тези предварителни сондажни проучвания бе установено, че в южната част на обекта археологически структури, ситуации и материали липсват или имат спорадичен характер. Няма изявен културен пласт. На различна дълбочина в системата от сондажи бе достигнато до стерилен пласт – чакъли и речни камъни, които са участвали в геоморфоложкото формиране на терена (обр. 2). В северната част на обекта от км 344+150 – 344+240 бяха регистрирани различни археологически ситуации:

– Км 344+218 – каменно струпване с неправилна четвъртита форма с различни по големина ломени и речни камъни с неясно предназначение (обр. 3);

– Км 344+200 – каменна структура, постройка (?), глинени замазки, следи от колове и фрагментирана керамика;

– Км 344+150 – 344+156 – каменна конструкция с неясно предназначение. Продължава в северна и западна посока извън определената за проучване площ.

Разкритите археологическите материали и керамичния комплекс показват, че в северната част на регистрирания Обект № 13 има изявени следи от човешка дейност, които се отнасят към финала на неолита и началото на халколита. Не е изключено мястото да е било посещавано през по-късни периоди – ранни етапи на раннобронзовата епоха и късното средновековие.

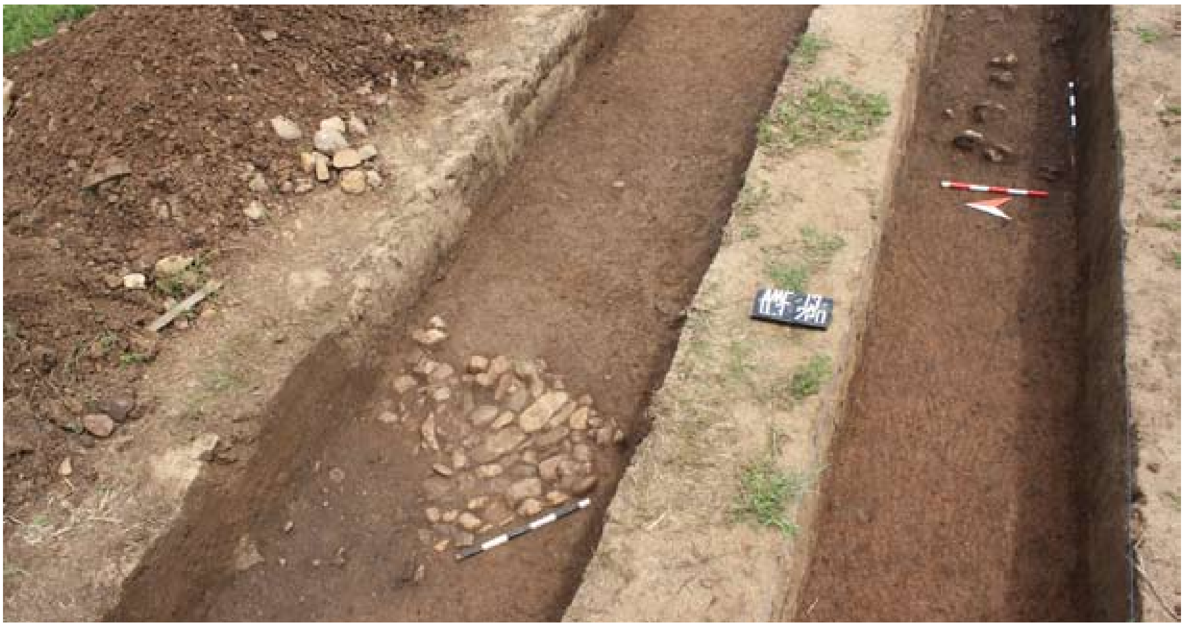

Обр. 3. Нарушени археологически структури в сондажи 218 и 220 Ц-З.

№ 14. МУРСАЛЕВО-ТУРСКАТА ВОДЕНИЦА (ПЪЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ)[7]

Иван Вайсов, Володя Попов, Венцеслав Гергов, Йордан Евлогиев,
Надежда Карастоянова

Географски, обект № 13 по трасето на АМ „Струма“ при с. Мурсалево в м. Турската воденица попада в лявата част на долината на р. Струма, между водослива на реките Струма и Джерман на север и Кочериновски праг на юг. На изток граничи със западната периферия на Рила, а на запад със североизточната на Малешевската планина. Надморската му височина е между 372-373 м. Теренът заема надзаливна тераса на р. Струма (обр. 1) – късноплейстоценската тераса $T1_{10\text{-}12\,m}$. Цокълът ѝ е образуван през студения стадиал Рис 2 (R_2, MIS_6), вследствие от алувиалната акумулация продължила до края на топлия интерглациал Рис-Вюрм (R-W, MIS_5). Това отговаря на времеви интервал от 127-71 хил. г. Алувият е изграден от валуни, чакъли с песъчлив пълнеж и песъчлива жълтеникава глина, видим в западният скат на терасата. Върху него е развита холоценска черноземна почва. В този пласт са отложени и археологическите материали.

Методика на проучванията

Археологическите проучвания се проведоха в сектор „Северен“ по план квадратна мрежа, ориентирата по магнитен север, с размери на кв. 5×5 м. За централен репер е използван един от реперите на АМ „Струма“ с фиксирана надморска височина.

Резултати от археологическите проучвания

Разкрити 39 структури, с вариращо вкопаване в стерила от 0,25 до 0,35 м. Открити са и отделни камъни, неравномерно разпръснати по терена. Структурите са на разтояние от 7 до 20 м една от друга и повечето са в западната част на обекта. Намират се на 0,40-0,70 м от съвременното ниво на терена, затова са унищожени при риголването на терена и се регистрират в негатив като тъмни петна с концентрация от камъни, керамика и животински кости. Проучените ями са с неправилна овална форма и variращ диаметър от 0,70 до 3,70 м. В две от структурите – структура 6 (дълбочина 0,60 м) и структура 15 (дълбочина 0,70 м) са открити фрагменти от депонирани съдове, като на дъното на структура 6 се откриха дребни, животински, кости.

Интересна е структура 33, в кв. Е 180-185, кота 372,52 м (обр. 2). Това е вкопана (до 0,30 м) в стерила яма с диаметър 1,40 м, в която, до Ю–З стена са положени една в друга, с дъната нагоре, конични купи. По-малката (вътрешна купа с височина 0,12 м и диаметър 0,28 м) има два противоположно разположени пъпковидни израстъка, а по-голямата (външната купа с височина 0,22 м и диаметър 0,35 м) – е с две противоположни тунелести дръжки. Северно от тях са положени фрагменти от друг по-голям дебелостенен съд с тунелести дръжки и един голям речен волун. Ямата е запълнена с въглени и силно обгорели мазилки, деструкции от използвано на място глинобитно съоръжение, моментното състояние на което не дава възможност за реконструкция на първоначалната му форма. Откриха се 3 бр. животински кости.

В стуктурите са открити и множество животински кости, предимно разфасовки от диви и домашни свине, домашни говеда, овце, кози, благородени елени, кучета, вълци и лисици. Интерес представляват откритите в структури 8 и 14 кости от мандибулата на бобър, днес изчезнал вид в района.

Датировка

Анализът на керамиката отнася обекта към началото на раннобронзовата епоха (РБЕ). Най-близки аналогии откриваме сред материалите от Радомир-Вахово (Александров, Бакъмска 1992). Както там, така и тук са открити фрагменти от капако/паници тип „Братислава“ по В. Немейцова-Павукава (Němejcová-Pavúková 1981) (пет фрагмента от един съд в структура 20, два фрагмента в струкрура 10 и 4 фрагмента в структура 3, обр. 3). Този тип се отнася към хоризонта Cernavodă III – Boleráz (Alexandrov 1995; Милановић 2011), втората половина на IV хил. пр. Хр. (3600-3100 г. пр. Хр. според С-14 дати от Долиана в Гърция (Andreou et al. 1996). Аналогични материали са открити в „Градина на Босуту“ и „Яричище“ в Сърбия (Spasić 2008).

---

[7] Научен колектив: Петър Зидаров (НБУ), Драгомир Марков, Христина Павкова, Петко Панчов (ВТУ-В. Търново), Павел Павлов, Благовест Николов, Десислава Плачкова, Сибел Сеид, Вероника Върбанова (РУ-Русе), Борислав Драганов, инж. Юри Боянин и реставраторите Георги Костов и Ива Начева.

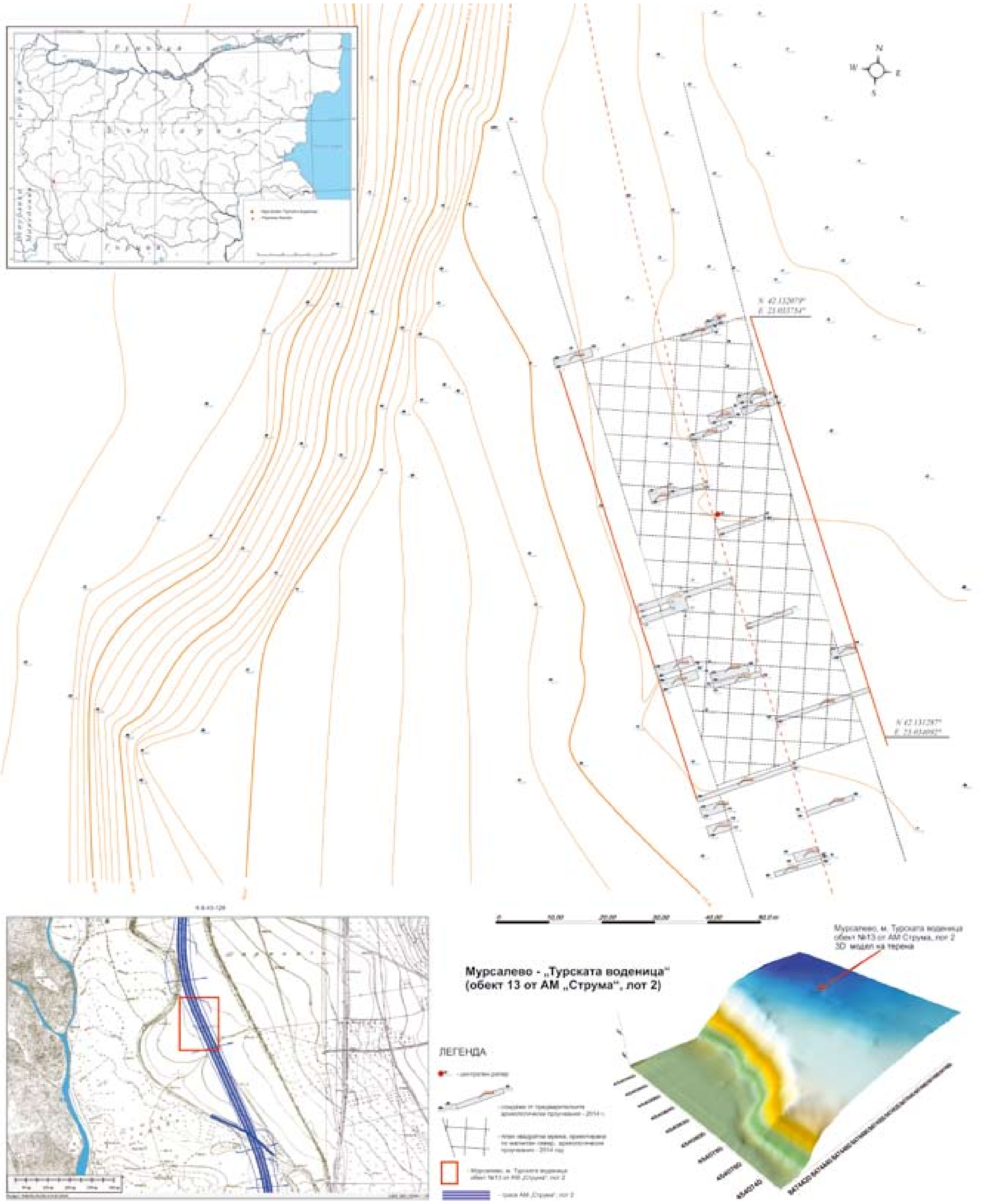
Мурсалево - „Турската воденица"
(обект 13 от АМ „Струма", лот 2)
Мурсалево, м. Турската воденица
обект №13 от АМ Струма, лот 2
3D модел на терена
ЛЕГЕНДА
N
W
E
S

Обр. 1. Местоположение на обект Мурсалево-Турската воденица, община Кочериново, Кюстендилска област.

Други характерни форми за карамиката от Мурсалево-Турската воденица са: би-коничните паници със завито навътре устие (Lipenrand), които, според В. Немейцова-Павукава), се отнасят към култура Boleráz Ia (Němejcová-Pavúková 1981); паници с завито навътре устие и релефени изръстци над устието (освен в Радомир-Вахово аналогии намираме и в Агиос Йоанис на о. Тосос (3370-3100 г. пр. Хр.) (Maniatis, Papadopoulos 2011); под устийни хоризонтални тунелести дръжки; заоблено биконични купи с извито навътре устие и удебеляване от външната страна (тип „H" по Немейцова-Паву-

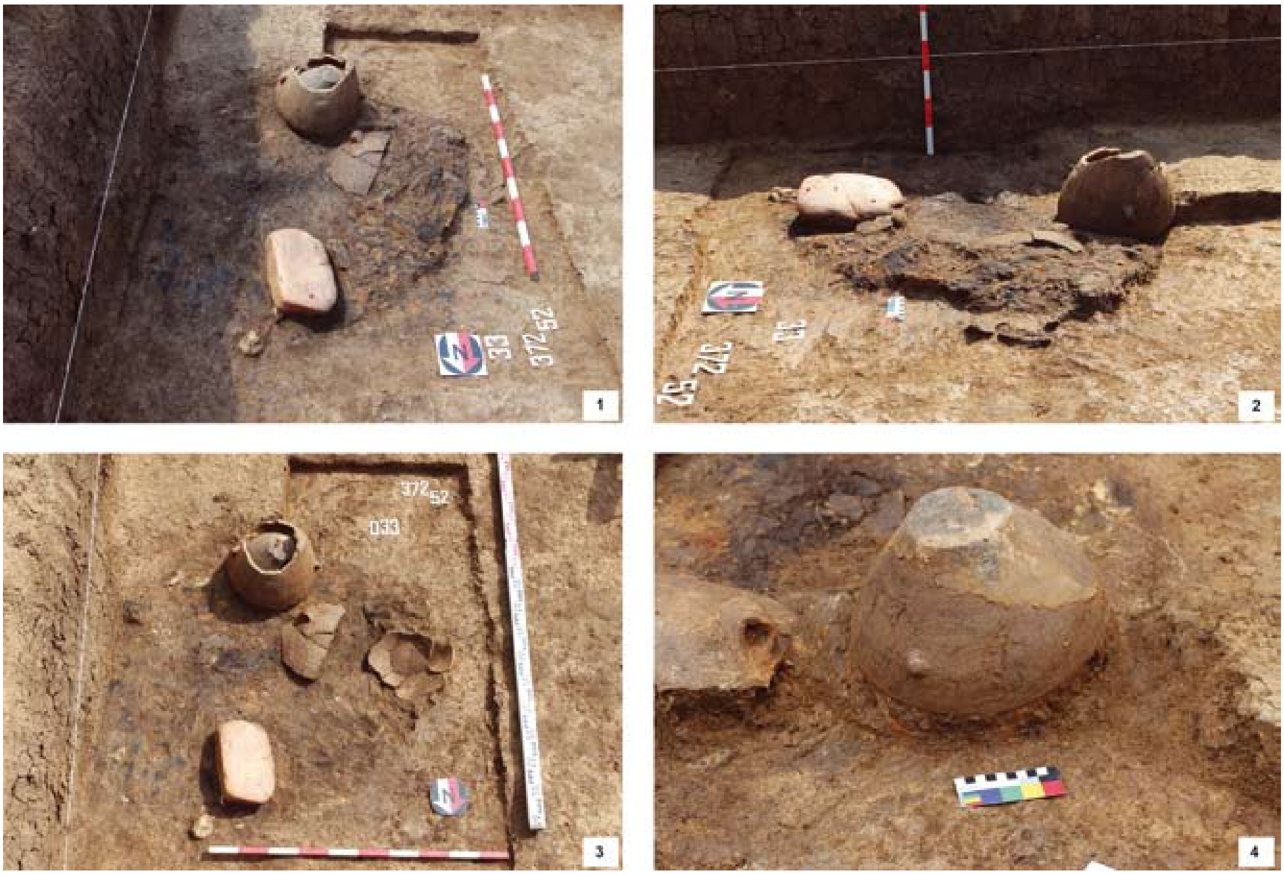

Обр. 2. Структура №33: 1–4 – етапи от проучването.

кава (Němejcová-Pavúková 1981)); груби съдове с тунелести дръжки и различни варианти на релефна украса (подустийни релефни ленти с пръстови отпечатъци); гъсти насечки по устията на купите и др. елементи, сигурен хронологически индикатор отнасящи обекта към ранните фази на РБЕ.

В Мурсалево-Турската воденица бяха открити и единични керамични фрагменти от периодите на късния неолит/ранен енеолит, монети от късната античност (IV в.), съвременни метални предмети и др. отнасящи се към периоди от които няма запазени структури.

Заключение

Обект № 13 от АМ „Струма“ представлява изключителен интерес, защото се намира в периферията на селище от РБЕ, следи от което са открити при обхожданията през 2013 и 2014 г. ЮЗ от трасето на магистралата. Вероятно е обособено край селищно пространство, отделено за временни постройки (демонтирани след употреба), ями за депониране на материали (кости, керамика и др. отпъдъчни такива), както и за определени обредни ритуали.

Резултатите от проучванията отново повдигат въпроса за „бронзовизацията“ на Югозападна България. На този етап не може да се открие континуитивна връзка на тези процеси с по-ранния „Постенеолитен етап“ на Преходния период в България.

Литература

Александров, Бакъмска 1992: Ст. Александров, А. Бакъмска. Сондажно проучване на праисторическото селище Радомир–Вахово. – Археологически открития и разкопки през 1991 г. София, 1992, 25-27.

Милановић 2011: Д. Милановић. Насеље Чернавода III културе на локалитету Бубањ. – Старинар, N.S., LXI, 2011, 101-113.

Alexandrov 1995: St. Alexandrov. The Early Bronze Age in Western Bulgaria: periodisation and cultural definition. – In: D. Bailey, I. Panayotov (eds). Prehistoric Bulgaria. Monographs in world archaeology No. 22. Prehistory press. Madison Wisconsin, 1995, 253-271.

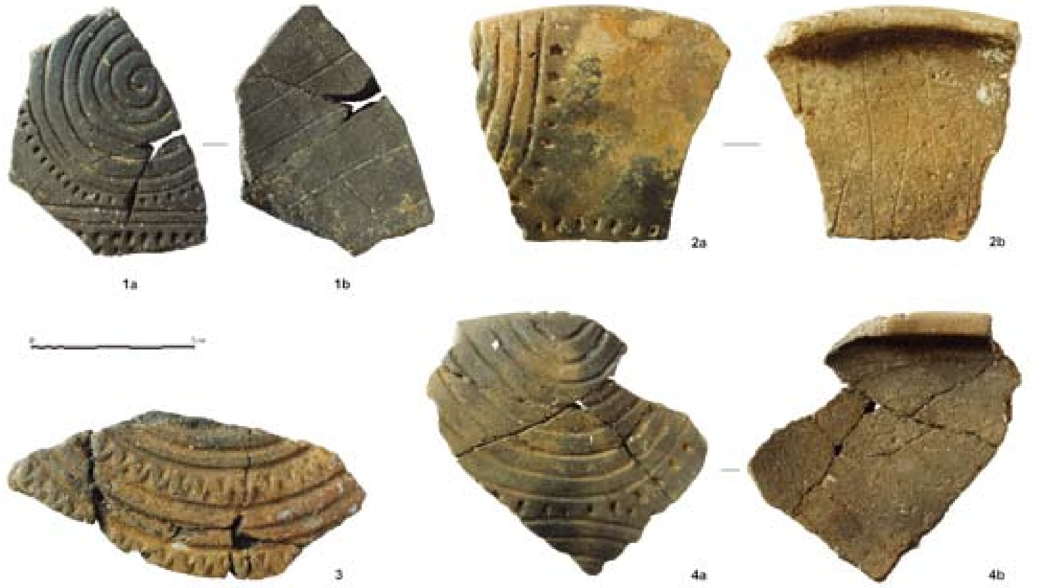

Обр. 3. Фрагменти от капако/паници тип „Братислава“: 1–2, 4 – от структура № 20; 3 – от структура № 10.

Andreou et al. 1996: S. Andreou M. Fotiadis, K. Kotsakis. Review of Aegean Prehistory V: The Neolithic and Bronze Age of Northern Greece. – American Journal of Archaeology, Vol. 100, No. 3 (1996), 537–597.

Maniatis, Papadopoulos 2011: Y. Maniatis, S. Papadopoulos. 14C Dating of a Final Neolithic-Early Bronze Age transition period settlement at Aghios Ioannis on Thassos (North Aegean). – Radiocarbon, 53.1, 2011, 21-37.

Němejcová-Pavúková 1981: V. Němejcová-Pavúková. Náčrt periodizácie badenskey kultúry a jej chronologických vztahov k juhovýhodney Európe. – Sl.Arch., XXIX.2, 1981, 261-290.

Spasić 2008: M. Spasić. Horizontal and vertical communication axis in the Middle and Late Eneolithic. – Analele Banatului, SN., Arheologie - Istorie, XVI (2008), 31–45.

№ 15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 7, КМ 21+700 – 22+275 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПЕТЪРЧ, ОБЩИНА КОСТИНБРОД, СОФИЙСКА ОБЛАСТ

Алексей Гоцев, Пламен Георгиев, Валентин Василев, Павел Павлов, Петър Минков, Димитър Генов, Боряна Николова

Обектът е разположен в м. Метилявец при с. Петърч. Археологическите проучвания бяха проведени през м. август и септември 2014 г. в рамките на 21 работни дни. Ръководители на проучванията: доц. д-р Алексей Гоцев, докторант Пламен Георгиев – Секция по Тракийска археология, НАИМ-БАН. Екип на проучването: Валентин Василев – докторант, СУ „Св. Климент Охридски“; Павел Павлов – докторант, Институт за балканистика с център по тракология към БАН; Петър Минков – магистър по археология, СУ „Св. Климент Охридски“; Димитър Генов – археолог; Боряна Николова – студент по археология в Парижкия университет.

За провеждане на археологическите проучвания бяха привлечени работници от гр. Сливница и от с. Петърч, община Костинброд.

Локализирането на археологическия обект бе осъществено при теренни обхождания през 2013 г. (Александров и др. 2014, 624) При събирането на първоначалните данни за него бяха позиционирани полигони, които носят информация за характера и интензитета на разкритите по повърхността археологически материали, както и за съществуващите възможности за наблюдения (обр. 1). Обектът е разположен върху висока заливна тераса в близост до десния бряг на малката р. Сливнишка. Теренът е сравнително равнинен и подложен на интензивна земеделска експлоатация. Остатъците от селскостопанска продукция до голяма степен влошават условията за теренни наблюдения. Изградена бе планквадратна мрежа с размери 30 на 30 м по дължината на трасето (от км 21+744 до км 22+164), съобразена със сервитута на газопровода. В рамките на мрежата бе разгърната система от сондажи, чиято цел бе да се уточни хронологията и основните характеристики на обекта. Водещи при определяне на местоположението и размерите им бяха данните от геофизичните проучвания на обекта. Те се налагаха с оглед локализацията на различни аномалии, които биха допринесли за изясняване характеристиките на паметника и определяне на зони, в които да се проведат сондажни археологически проучвания. Дебелината на хумусните пластове до голяма степен се отрази върху получените резултати и определи техния характер като предварителен. На територията на обекта бяха заложени 97 сондажа с обща площ от около 874 кв. м, което представлява по-малко от 10% от предварително определената площ на археологическия обект. Установено бе, че дебелината на хумусните напластявания е значителна – от 0,60 м до над 1 м в дадени участъци. Направените геоморфоложки анализи ги определят като смолник. Тази почва се характеризира с много тъмен, сиво-черен цвят, глинеста структура и повишена влажност – факти, които затрудняват наблюденията по време на работа. След изчерпване на тъмния черен пласт се достига до втория хоризонт от смолника със светъл, сиво-белезникав цвят.

Археологически материали се откриха разпръснати в хумусния пласт практически върху цялата територия на обекта, без да бъдат свързани с конкретни структури и съоръжения. С най-голям интензитет те са в пласт на дълбочина от 0,40/0,60 до 0,80 м от съвременната повърхност. Сред тях най-многобройни са късовете отухлена замазка и керамични фрагменти. Определени бяха зони, където археологическият материал е спорадичен, разнесен при обработката на почвата и такива, където концентрацията е повишена.

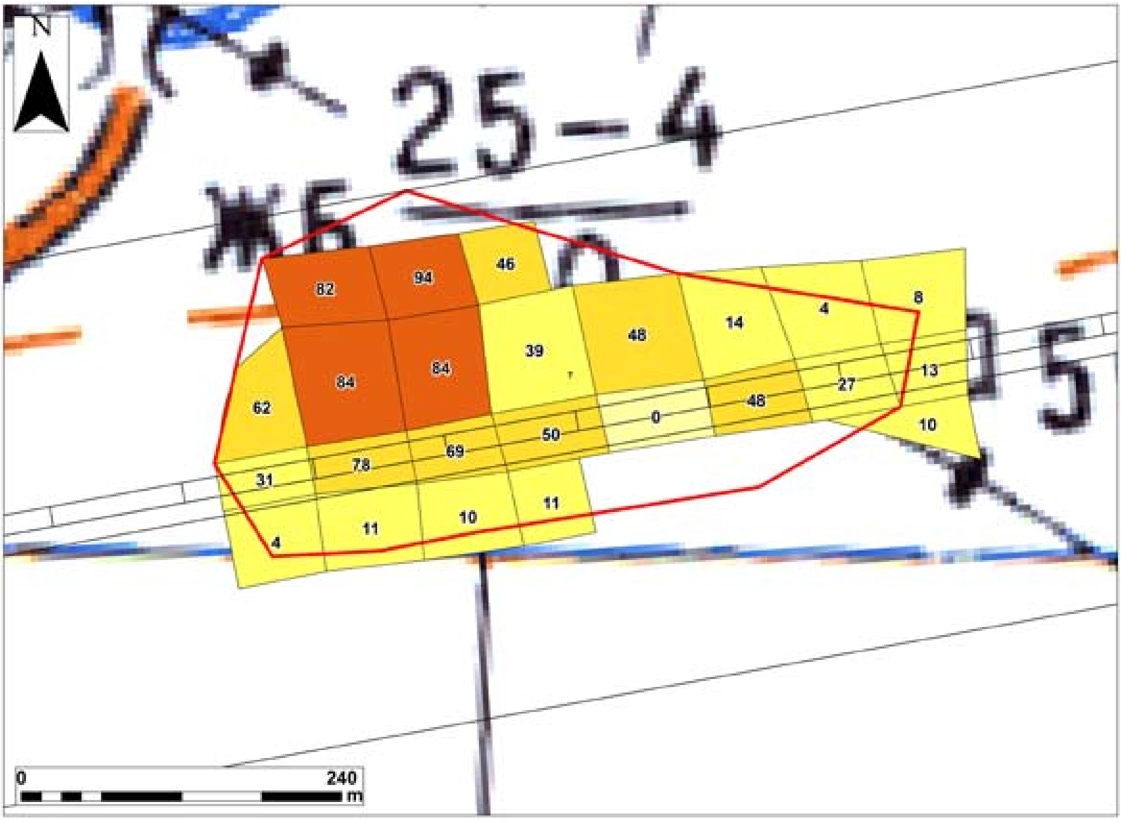

Обр. 1. Резултати от предварителните обходи. С цифри е отразена концентрацията на фрагментирана керамика на повърхността преди разкопките (автори К. Чукалев и Н. Кечева).

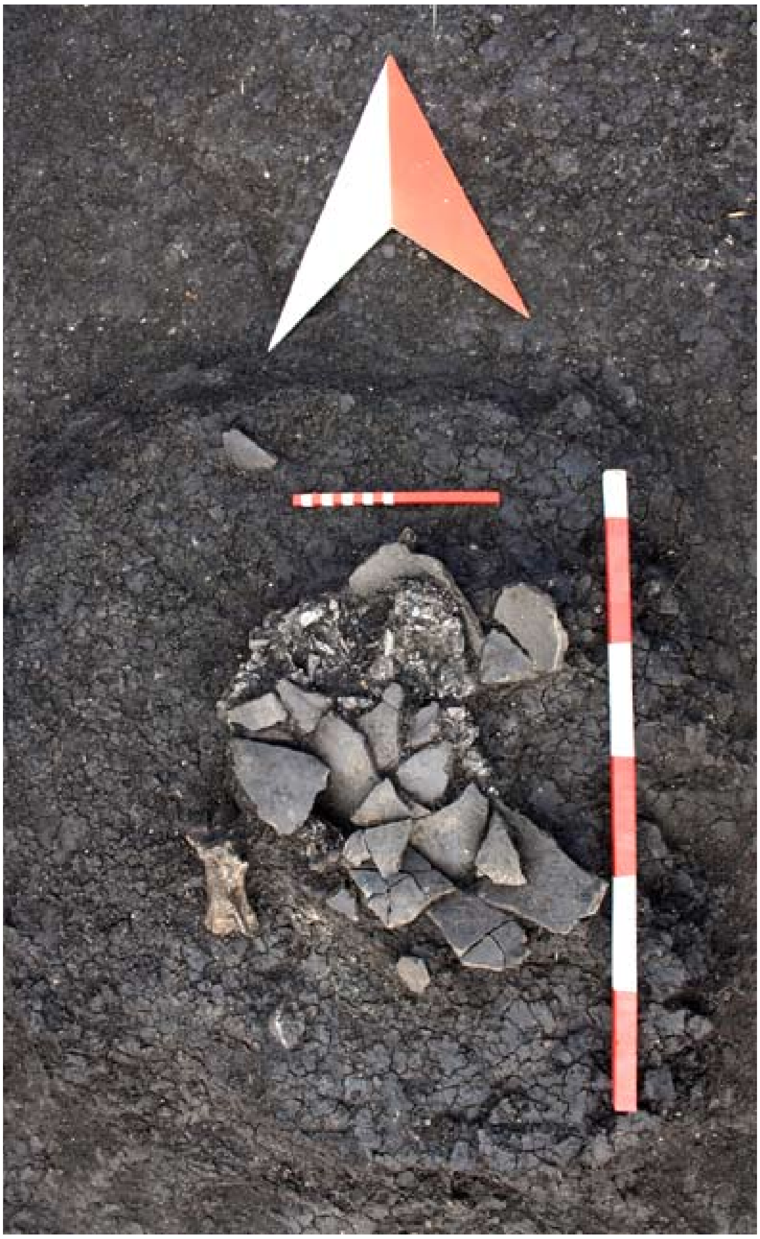

Обр. 2. Квадрант VI – Сондаж 4. Погребение с кремация от късната бронзова епоха.

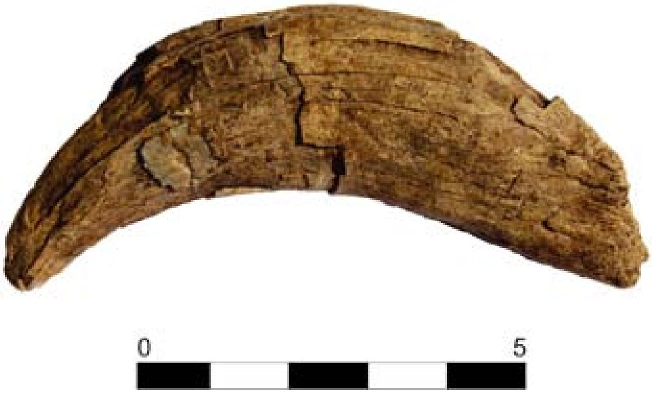

Обр. 3. Сондаж С-11. Обработена бивна на глиган.

В квадрант VI бе разкрита следната ситуация: на дълбочина 0,40 м е регистрирано по-тъмно петно пръст с размери около 0,50 м на 0,50 м, получено вероятно при горене (или гниене?) на органични материали. В него бе локализиран плочест, частично обработен камък, който покрива силно разрушен съд с горели кости в него (обр. 2). Части от същия съд се откриват в близост до камъка и в профила на сондажа. Със сигурност може да се твърди, че става въпрос за погребална урна, затворена с плочестия камък. По всяка вероятност тя е била поставена в пласт между чернозема и светлокафявата пръст. По този начин, не е изключено горната част на съда и/или камъкът, който го е покривал, да са били оставени открити, маркирайки нивото на древния терен. Същевременно липсват данни, които сигурно да указват наличие на предварително изкопана яма, в която да са били поставени урната и камъка. Разкритите керамичните фрагменти от урната и в непосредствена близост до нея, се отнася към къснобронзовата епоха.

В Квадрант XV бе разкрита *in situ* площ от керамични фрагменти с висока концентрация. Достигнатото ниво и пластът като цяло в сондажа, се характеризира със средна до висока концентрация на керамични фрагменти, малко кости и дребни фрагменти от глинени мазилки. Наличието им в дълбочина означава, че е регистрирано ниво на обитаване, като самият керамичен материал е възможно да е преотложен. Трябва да се отбележи, че той има сходни характеристики и се отнася към един и същ период – къснобронзовата епоха.

Предварителната обработка на разкритите артефакти от проучването на обект № 7 в землището на с. Петър сочат, че следите от човешка дейност тук се свързват с къснобронзовата епоха (обр. 3). Тяхното разпространение, както и характера на разкритите структури, дават основание да се предположи съществуването на малко селище и прилежащ към него некропол. Леките жилищни постройки са обхващали сравнително по-високите части на терена в западните сектори на проучваната площ, докато некрополът е разположен в непосредствена близост, в по-ниските източни такива. Погребалният ритуал е чрез характерното за епохата трупоизгаряне, а останките от кладата са депонирани в урна, покрита с плочест камък.

Литература

Александров и др. 2014: Ст. Александров, А. Гоцев, К. Чукалев. Издирвания на археологически обекти по трасето на „Междусистемна газова връзка България – Сърбия“. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 623-625.

Булатовић, Станковски 2012: А. Булатовић, Ј. Станковски. Бронзано доба у басену Јужне Мораве и у долини Пчиње бронзено време во басенот на Јужна Морава и долината на Пчиња. Посебна издања. Књига 52. Белград - Куманово, 2012.

Dmitrović 2009: K. Dmitrović. Burial customs during the middle bronze age in the northern part of west Morava valley, Serbia. The Thracians and Their Neighbours in Antiquity. – Studia in Honorem Valerii Sîrbu, Brăila, 2009, p. 187-196.

№ 16. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. МЕЖДУ СЕЛАТА ДРЕН И ДЕЛЯН, ОБЩИНА ДУПНИЦА

Филип Михайлов, Мария Гюрова

През 2011 и 2012 г. при спасителни разкопки по трасето на АМ „Струма“ беше открит и частично проучен неизвестен некропол от I хил. пр. Хр. (Михайлов 2014, 60-76). През 2013 г. беше установено нарушение на целостта на некропола. Заради това между Министерство на културата и РИМ-Перник се сключи договор за спасително археологическо проучване на нарушените структури в него.

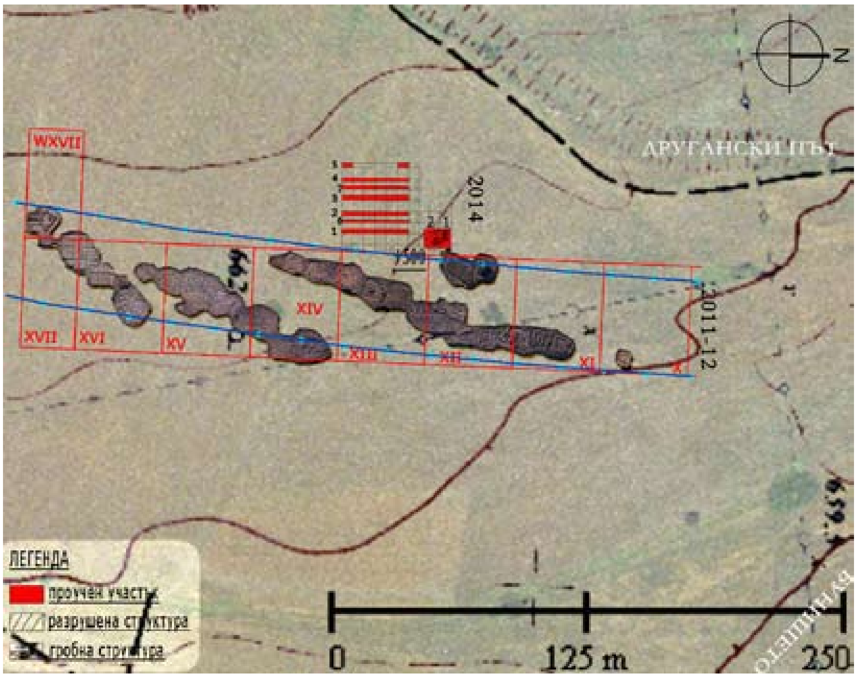

Обр. 1. Ортофотография с топографска карта на терена и аерофотография с квадратната мрежа на проучената част от некропола през 2011-2014 и 2014 г.

Проучваната през 2014 г. площ от некропола е разположена в частни земеделски имоти в м. Друганскi път, землището на с. Делян, община Дупница. Беше изградена нова квадратна мрежа, съобразена с особеностите на терена, нуждите на конкретното проучване и мрежата от 2011-2012 г. (обр. 1).

Целта е тя да бъде възстановявана максимално бързо и лесно и да бъде оптимална за цялостното проучване на некропола. В този смисъл бяха стационирани с бетон 6 репера.

Общата проучена площ е 473 кв. м до дълбочина от 0,40 м до 1,70 м. Бяха заложени 5 сондажа с размери 30 х 2 м и 2 – с размери 30 х 1,60 м. Ориентирани са по посоките на света.

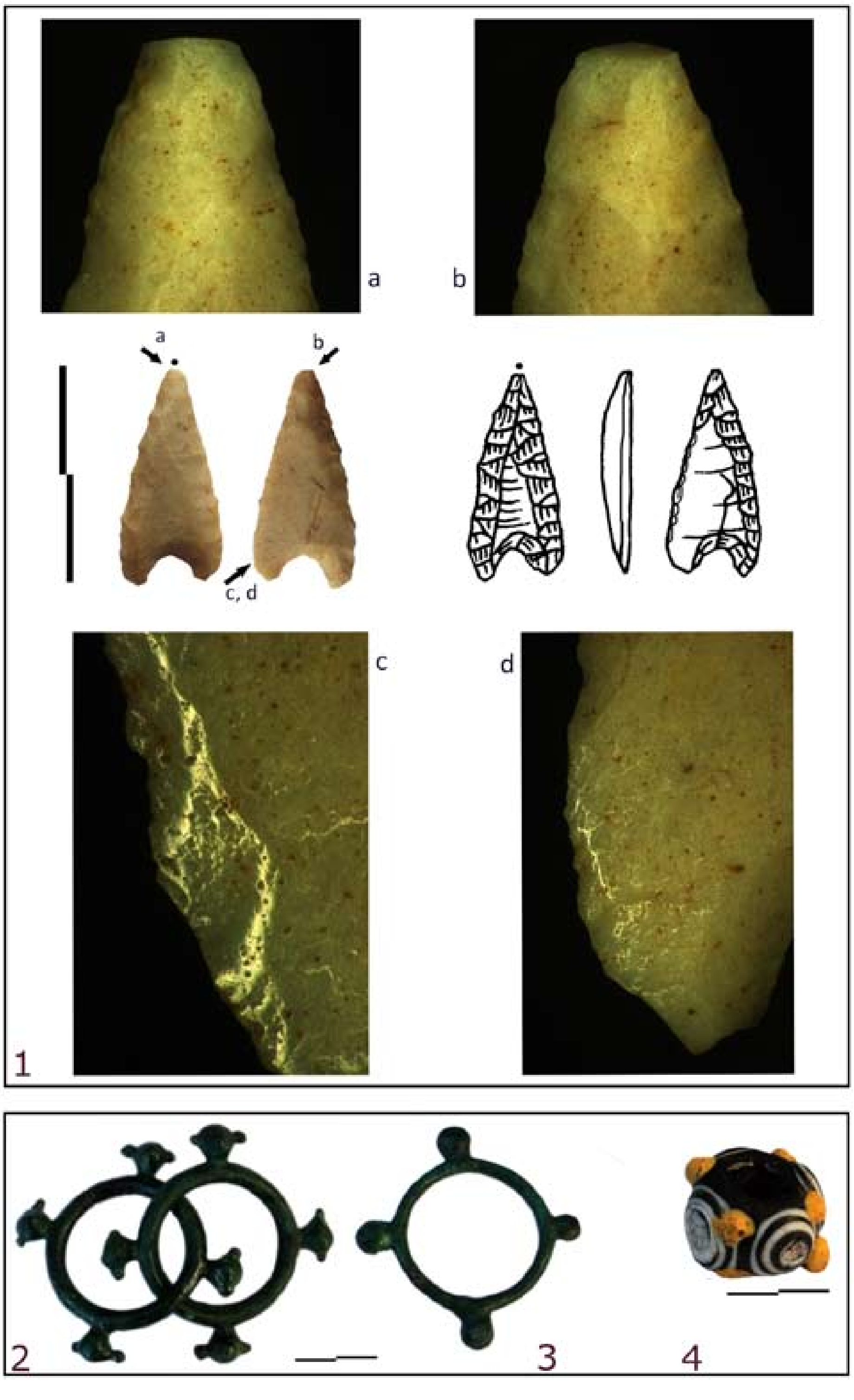

Обр. 2. 2.1: Стреличката от Делян и микрофотографии в обозначените със стрелки пунктове: a и b (x 50) – оформяне на върховата част на оръдието; c (x 100) и d (x 50) – реликтово излъскване от зърнени куртури. Снимки и рисунка – М. Гюрова; 2.2-3: Бронзови халки и 2.4: Мънисто от стъклена паста – открити извън контекста си в к-л XIIIw, кв. 67. (Сн. Ф. Михайлов).

Тяхното разположение е съобразено с план-квадратната мрежа и особеностите на обекта (обр. 1).

Във всички сондажи е достигнат стерилен пласт. Никъде не са открити следи от археологически структури. Във всички сондажи е регистриран съвременен строителен насип с дебелина от 0,70 м в източния край на участъка и до 0,20 м в западния. Бяха документирани и множество вдълбавания на терена, запълнени със съвременни строителни материали (парчета бетон, пластмасови тръби, стоманена тел/лента, чакъл). В Сондаж 7 беше открит разнесен инвентар от нарушен или унищожен гроб

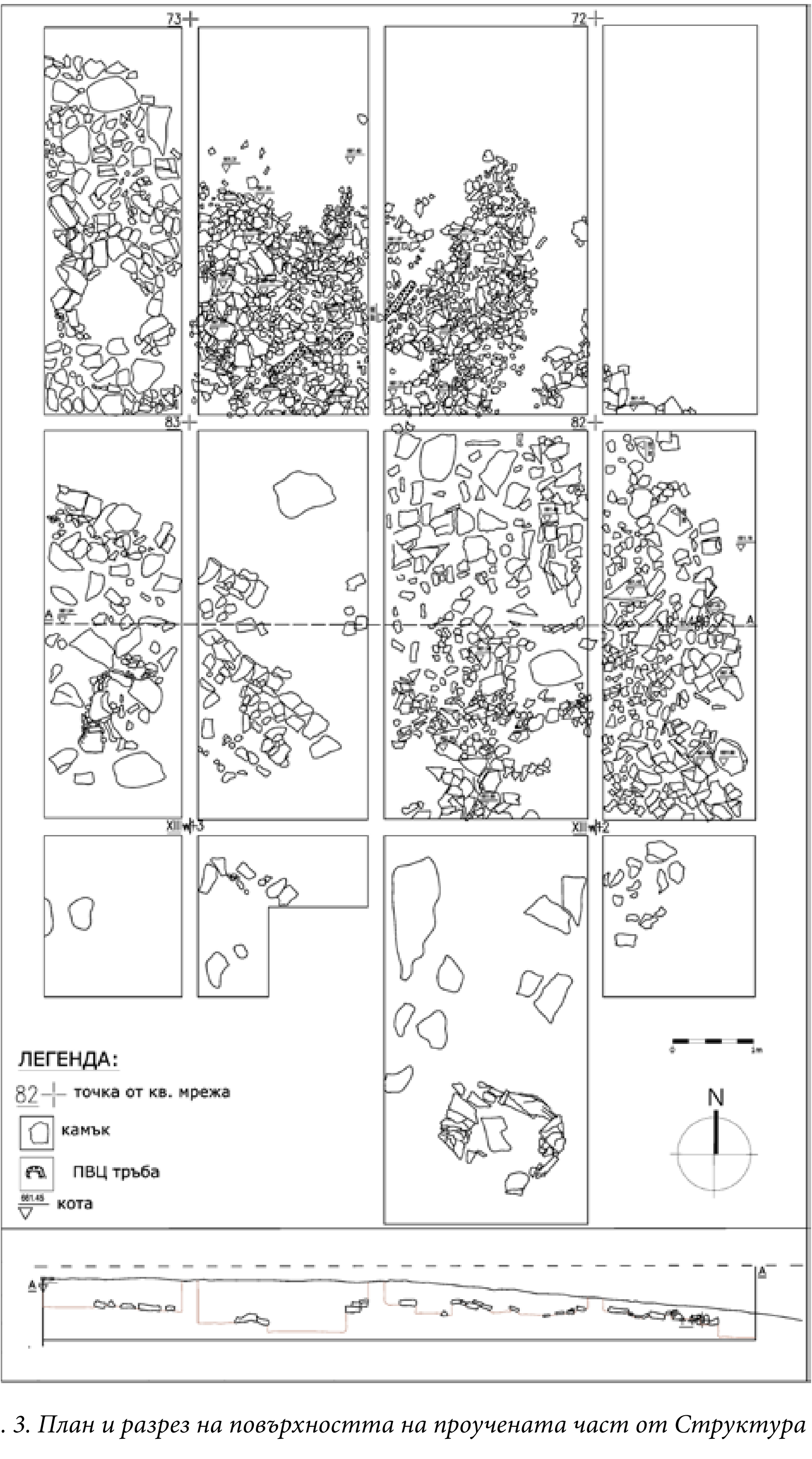

Обр. 3. План и разрез на повърхността на проучената част от Структура 2.1.

– три бронзови халки (две от тях – скачени), висулка (обр. 3 *2 и 3*), стъклено мънисто и фрагментирани железни предмети (в т.ч. и глава на съвременен гвоздей). В непосредствена близост (Сондаж 7 и 4) бяха открити и две малки парчета от кремирани кости. В строителния насип, покриващ археологическия обект, бяха намерени отделни кремирани костици, два прешлена за вретено – вероятно инвентар от разрушени гробове и една кремъчна стрела. В Сондаж 2, на дълбочина 0,97 м от повърхността, беше намерена и част от глинена чашка – вероятно разнесен инвентар на гроб.

Макар и без контекст, част от предметите са диагностични сами по себе си и обогатяват знанията ни за локалната култура и хронологията на обекта. Такъв диагностичен артефакт е и откритата през 2014 г. кремъчна стреличка, първа по рода си за района. Тя е деликатна, с размери 1,9×0,9×0,3 см и с прав профил; изработена е от белезникаво-кремава суровина със ситни червеникаво-кафяви впръсквания (обр. 2 *1*).

Оформена е частично бифасиално, с приръбест билатерален ретуш, който дорзално е полустръмен на левия ръб и полуплосък на десния; вентрално е микроретуш на левия ръб и приръбест плосък – на десния. Дисталната част на оръдието е изтънена двустранно, защото представлява булбуса на полуфабриката (обр. 2 *1 a-b*).

Това е един от редките случаи, когато върхът на стрелата е оформен при основата на изходната форма. Основата на оръдието (противолежаща на основата на полуфабриката) е подчертано конкавна и оформена с приръбест полустръмен ретуш, очертаващ леко несиметрична и дълбока вдлъбнатина. Стреличката има реликтово излъскване от житни култури на долната страна на левия ръб. Очевидно изделието е било използвано като елемент от сърп преди да бъде преоформено в стреличка (обр. 2 *1 c-d*).

Находката е без стратиграфия, но е в категорията диагностични кремъчни артефакти. Този тип върховете за стрели са регистрирани по-системно през късния халколит, засвидетелствани са през преходния период и раннобронзовата епоха (РБЕ) (Гюрова 2005). Това е потвърдено като цяло от Я. Бояджиев (Бояджиев 2014), както и от Н. Сираков и С. Танева (Сираков, Танева 2014). Стреличката от Дрен-Делян среща най-близки паралели с единични екземпляри от РБЕ: от елищна могила Мъдрец (Златева-Узунова 2002, табло 1.1) и селището Михалич (РБЕ II-III) (Гюрова 2001, табло 1.1), което може условно да се счита за *terminus post quem* на съществуването този тип стрелички. Горната им хронологическа граница е все още неясна.

На 150 м от стрелата е м. Бунището, където при теренни обхождания са намирани единични керамични фрагменти от РБЕ (Бакъмска, 1985, обр. 1). В непосредствена близост се намират още няколко обекта от РБЕ II-III – в м. Градището, с. Дяково (на около 6 км северно), селищна могила Гълъбник (5,5 км западно), Чуковец и Кондофрей (Бакъмска, 1985, Обр. 1; Alexandrov, in print).

Паралели на бронзовите халки (обр. 2 *2 и 3*) са намирани в гробни комплекси с материали от VII-VI в. пр. Хр. в Западна България, Сърбия и Македония. Предвид че тези са открити заедно със стъклено манисто (обр. 2 *4*), е възможно датировката им да бъде и малко по-късна – VI-V в. пр. Хр.

Поради отсъствието на гробни структури в указания участък (обр. 1) и наличието на археологически материали в строителния насип, план-квадратната мрежа беше разширена в северна посока (към км 311+480 от магистралата), където през 2011 г. беше регистрирана гробна структура, излизаща извън проучваното трасе. В разширението беше открита част от Структура 2.1 (обр. 3). Тя е сериозно засегната от тежка механизация. Запазена е само северната ѝ периферия. Останалата част от структурата е или напълно разрушена или примесена с големи и средни камъни (чужди за обекта и района) и съвременни отпадъци. Вероятно повечето археологически материали, открити в проучвания участък, произхождат от нея и са пренесени заедно с насипаната земя от околния терен. В същото време има материали, чужди за района. Вероятно те са били предназначени за строителните работи и след тяхното приключване са изсипани в този участък на некропола и са подравнени заедно с част от околния терен и намиращите се там гробни структури.

Литература

Alexandrov in print: S. Alexandrov. The Early Bronze Age in the Upper Strymon Valley (according to the pottery data). – In: "Struma Road in Prehistory, In the Steps of James Harvey Gaul – vol. 3" (in print).

Бакъмска 1985: А. Бакъмска. Състояние на проучванията на бронзовата епоха в Пернишки окръг. – В: Музейното дело в Пернишки окръг. II, Перник, 1985, 32-38.

Бояджиев 2014: К. Бояджиев. Въоръжение през халколита в българските земи. – Дисертации, т. 9, София, 2014.

Гюрова 2001: М. Гюрова. Кремъчна колекция от праисторическото селище Михалич (разкопки 1998-1999). – Годишник на Археологическия Институт с Музей, I, 192-203.

Гюрова 2005: М. Гюрова. Кремъчните артефакти в контекста на диагностичните находки. – Годишник на Департамент Археология, НБУ, VI, 88-103.

Златева-Узунова 2002: Р. Златева-Узунова. Кремъчни ансамбли от ранната бронзова епоха в района на „Марица-Изток“, селищна могила Мъдрец и селищна могила Гълъбово. – Годишник на Археологическия Институт с Музей, II, 120-128.

Михайлов 2014: Ф. Михайлов. Резултати от спасителните археологически разкопки на некропол от I хил. пр. Хр. край село Делян (Предварително съобщение). В: РИМ-Перник, II, 2014 г.

Сираков, Танева 2014: Н. Сираков, С. Танева. Кремъчни върхове за стрели от прехода енеолит/бронзова епоха в Качица и Клисе баир, Великотърновско. – Годишник на националния археологически музей 12, 2014, 329-342.

№ 17. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ДОЛМЕН № 2 В М. КАПАКЛИЙКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ОРЯХОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Станислав Илиев

Спасителното археологическо проучване се извърши в периода между 16.10-16.11.2014 г. Средствата за извършване му бяха осигурени от Министерство на културата. Археологическият обект се локализира в рамките на ПИ № 049076, землище на с. Изворово, ЕКАТТЕ 32487, община Харманли, област Хасково.

Методика на проучването

Преди началото на проучването от могилния насип е отстранена гъста храстова и дървесна растителност. Изработен е теренно-ситуационен план на обекта в мащаби 1:100 и 1:200 с основно сечение на релефа 0,10 м (хоризонтали през 0,10 м). Отложени са осите на бъдещите контролни профили и е очертан периметърът на проучваната площ. Заложени са основен и централен репер (съответно R_1 с кота 257,13 м и R_2 с кота 257,64 м).

При проучването обектът е разделен на три макроконтекста: предфасадно пространство, камера на долмена и могилен насип. Това условно деление е възприето с цел по-ясно да се следи за ситуации, които биха дали информация за практикуваните риуали и евентуалните етапи на използуване на съоръжението.

Предфасадно пространство

Първоначално в предфасада е разчистена иманярска рампа, където по всяка вероятност е депониран седимента изчерпан от камерата на долмена.

Пручването в предфасадно пространство на съоръжението се съсредоточи в правоъгълна площ с размери И–З 17,20 м и С–Ю 5,70 м, разделена от южното ребро на обекта с ширина 0,50 м на две условни половини (предфасада изток и предфасада запад). Проучването започна, като в началото се изчерпват механични пластове с дебелина 0,15-0,20 м. Концентрацията на археологически материали (керамика) в западната и източна периферии на проучваната площ е слаба, като се увеличава в пространството непосредствено пред камерата на долмена. Откриваните фрагменти от керамични съдове, работени на ръка и на колело, датират от периода на ранножелязната епоха (РЖЕ) и римската епоха. От фасадата на долмена са запазени четири плочи – три от запад и една от изток, като три от плочите (от запад на изток: първа, трета и четвърта) са силно наклонени на юг. При „свалянето“ на реброто пред камерата на долмена са разкрити фрагменти от още две плочи, чиято първоначална позиция е неизвесна. Проучването в пространството пред фасадата е достигнало под нивата на „древния терен“, като разкритите плочи са оставени върху подложки от пръст. Като общо заключение по отношение на разкритите ситуации и структури може да се отбележи, че в по-голямата си част предфасадното пространство е пострадало по всяка вероятност от селскостопански дейности, извършвани в близкото минало (60-те и 80-те години на XX в.).

Камера на долмена

От камерата на долмена са запазени три плочи, съответно северна напречна, източна и западна надлъжни. Липсва южната напречна, както и покривната плоча.

Контекстът на камерата е нарушаван многократно. Съществуващата рампа от последната интервенция бе разположена в предфасадно пространство, непосредствено пред камерата на долмена.

При проучването на камерата се изчерпваха пластове с дебелина между 0,05 и 0,10 м, като се достигна до нивата, на които е била разположена подовата плоча. От последната се откриха силно натрошени фрагменти. В камерата на долмена се откриха минимално количество фрагменти от керамични съдове, работени на ръка и на колело, които по всяка вероятност са попаднали там вторично.

Могилен насип

Пручването в могилния насип се извърши в два правоъгълни сектора (източен и западен), разделени от северното ребро на обекта, което е с ширина 0,50 м. Двата полигона са с приблизителни размери С--Ю – 7 м и И–З – 5,5 м. Проучването започна, като в началото се изчерпваха механични пластове с дебелина 0,15-0,20 м. При изчерпването на втори механичен пласт започна разчистването на кварцитен кожух (керн), плътно ограждащ съоръжението и оформящ сравнително правилен кръг около долмена с диаметър между 12 и 13 м. Кожухът бе изграден от кварцови и гнайсови каменни блокове. При разчистването ясно се оформят два пласта – горен с по-едри по размер кварцови блокове (между 0,35 и 0,45 м) и седимент с кафяв цвят и рохка структура, заемащ пространството между тях. Към долмена и в дълбочина се разкри пласт от по-дребни по размер кварцови блокове (до 0,20 м), като пространството между последните е заето от седимент с червеникав цвят и висока влагоемкост. При окончателното разчистване на кожуха се оказа, че кернът ограждащ долмена (особенно неговата северозападна половина) е съхранен в значителна степен.

Археологическият материал, който се откри в контекста на седимента покриващ каменния кожух (кафяв цвят и рохка структура), бе фрагменти от керамични съдове, работени на ръка и на колело, РЖЕ и римска епоха. При зачистване на пространството между кварцитите се откриват единствено фрагментирани керамични съдове от РЖЕ.

Резултатите от проучването потвърждават тезата за продължителното функциониране на този тип съоръжения. За жалост, поради многократните интервенции, в контекста на камерата на съоръжението не са засвидетелствани следи от погребване. Ясно се различават следи от ритуални практики (пост-погребални?) от РЖЕ, както пред фасадата на съоръжението, така и в рамките на контекст каменен кожух в могилен насип. Откриваната в различни участъци керамика от римската епоха свидетелства за следи от по-късни (ритуални?) действия извършвани около и на долмена.

Проученият обект Долмен № 2 в м. Капаклийка даде възможност за прецизиране на хронологията и периодизацията на тези съоръжения на територията на Сакар планина, като от друга страна спомогна за усъвършенстване методиката на проучване на конкретния тип обекти.

№ 18. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И СТРУКТУРИ ОТ АНТИЧНОСТТА В М. БАЯМЛЪКА, С. ВАСКОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Станислав Илиев

Спасителното археологическо проучване се извърши в периода от 01.05-14.06.2014 г[8]. Обектите са разположени в лозов масив, отстоящ на 2,5 км северозападно от с. Васково, като са разделени в три сектора.

Сектор 1. Първоначално е отложена план квадратна мрежа в която са включени 25 квадрата с размери 5×5 м – *подсектор А*. В последствие се наложи разширяване на проучваната площ извън границите на подсектора, като бе заложен нов подсектор (А`) развиващ се западно от *подсектор А*.

При проучването на сондажите в *подсектор А* се установи, че културният пласт е компрометиран от работата на селскостопанска техника. Откриваният археологически материал е представен от силно фрагментирана битова дебелостенна и тънкостенна керамика, работена на колело в ниска концентрация. Стерилът се достига при дълбочини 0,40-0,60 м от повърхността, като в рамките на сондажите не се разкриват археологически структури. Сравнително по-високата концентрация на археологически материал в квадрати А1 и А6 наложи разширяване на проучваната площ на запад в

---

[8] Проучването бе наложено във връзка с инвестиционни намерения от страна на фирма „ВИНЯ ДЕСОЛ ЕСПЕЙТ“ ООД.

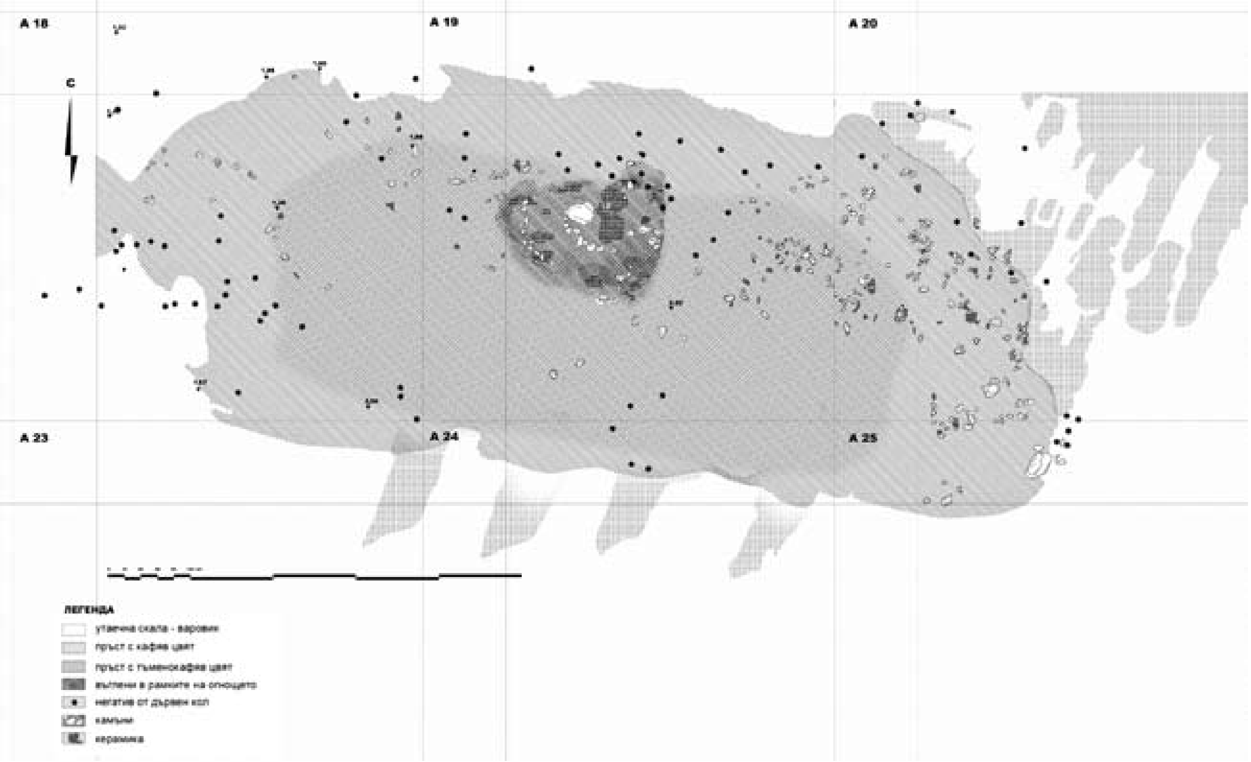

Обр. 1. Жилищна структура от ранножелязната епоха в Сектор 3 (жилище 1).

рамките на квадрати А`5 и А`4. При достигане на дълбочини 0,35-0,40 м от повърхността се разкриха очертанията на два разрушени в горната си част питоса, както и две ями. Установи се, че съдовете са вкопани в материка, а двете ями, разположени южно, са негативи от вкопаването на други два питоса. Откриването на железни гвоздеи и скоби в пространството около питосите говори за съществуването на лека постройка над тях. Питосите и археологическият материал открит в квадрати А`5 и А`4 попадат в хронологичните рамки на II–IV в. Тази датировка се потвърждава от сребърен денар на Септимий Север, открит в квадрат А2, както и от открит в северната периферия на яма 2 в квадрати А`5, А`10 цял съд.

Сектор 2. Проучването се реализира в три малки по размер сондажа С–Ю – 3 м, И–З – 1,50 м, заложени в различни участъци. Целта е да провери за наличие на културен пласт и евентуални археологически структури. В рамките на трите сондажа концентрацията на археологически материал е изключително ниска. Не се разкриват археологически структури или културен пласт.

Сектор 3. Преди началото на проучването в седимента ясно се откроява петно от тъмна, до черна пръст и висока концентрация на материали от ранножелязната епоха (РЖЕ). За целите на проучването е поставен репер (R_3) с кота 350,24 м и е отложена план-квадратна мрежа. Първоначално проучването бе съсредоточено в девет от квадратите в подсектор А, в рамките на които попада открояващото се от околния терен петно от тъмна пръст. При проучването в дълбочини под 2 м от R_3 се очертаха ясно северните, източните и западните граници на структура, по чиято периферия, както и в рамките ѝ, се откриха дупки от колове (обр. 1). Размерите на структурата са И–З – 9,5 м, С–Ю (южната граница на структурата е отнета при селскостопанските работи) – 4,5 м. Северно от структурата, в рамките на кв. А14, е проучена яма с диаметър 1,10 м и дълбочина 1,20 м. В запълнителят ѝ се откриват предимно керамични съдове, животински кости, както и един прешлен за вретено. Втора яма е частично проучена в западната периферия на структурата.

Приблизително в централната част на структурата, с леко изместване на североизток, на дълбочина 2,50 м от $R_{3,}$ се разкри огнище (пещ?) с размери И–З – 1,70 м С–Ю – 1,50 м. Огнището е без замазка (разрушени замазки се откриваха в горно ниво), изградено е от кварцити със средни размери до 0,15 м, оформящи дъги в южната и западната му периферия. Материалите открити в огнището са малък брой фрагменти от керамични съдове, силно обгорели, работени на ръка. Археологическият материал в рамките на структурата е с висока концентрация. От съдовете са представени повечето от категориите и формите характерни за РЖЕ. Впечатление прави, че в западната част на структурата

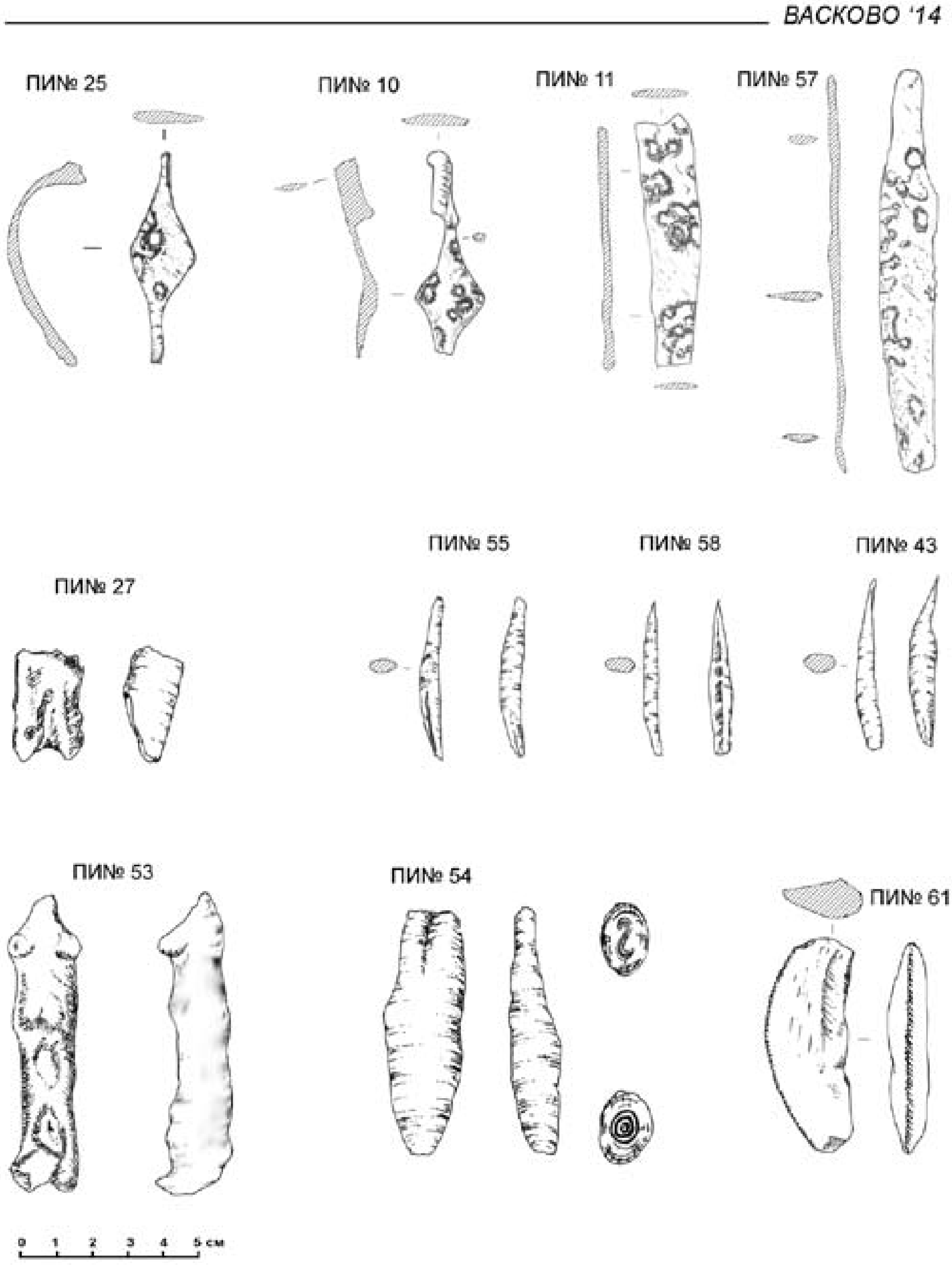

Обр. 2. Находки от контекста на жилище 1 в Сектор 3 (Рисунки: Костадинка Стоянова).

преобладава дебелостенната керамика (хранилища, големи гърнета и др.) Сред находките доминират тежестите за вертикален стан изработени от стени на керамичен съд, прешлени, малки костни шила, железни ножчета, точила, както и част от хромел, открит на повърхността. Сред находките интерес представляват два печата за нанасяне на щампована украса – един за псевдошнур и втори комбиниран – за украса от концентрични кръгове и за S-ове, две железни фибули с ромбовидно разширение на лъка, както и един цял и един фрагментиран идол (обр. 2). Внимание заслужава един рядък тип вертикални дръжки оформени като чучур. Най-добре запазеният от трите открити екземпляра е с устие и част от тялото, украсен с хоризонтални канелюри по шията и гнезда по шията и тялото, в които са апликирани (със смола?) кръгли и триъгълни апликации от бял материал (обр. 3).

Проучените ситуации, както и откритите археологически материали, дават възможност да се установи характерът на структурата и нейната хронология. Откритите в контекста ѝ находки, тежести от стан, прешлени за вретено, шила, и друг домашен инвентар предполагат, че проучваната структура е жилище от РЖЕ. Остава открит въпросът за присъствието на инструменти за керамично производство – печати за щампована украса, гладилки, шила и наличието на голямо огнище (пещ?) в рамките на структурата. На този етап е рано жилището да се интерпретира като работилница за керамични

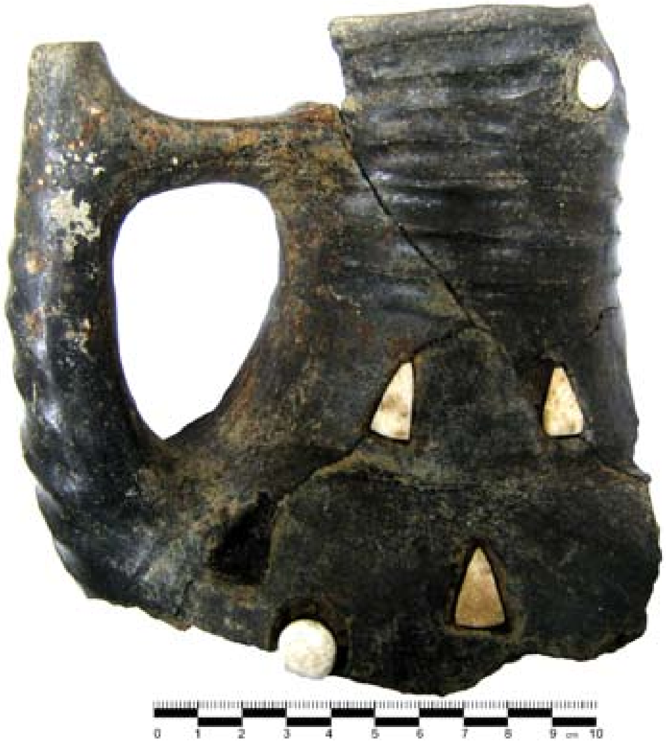

Обр. 3. Керамичен съд с апликиана украса от контекста на жилище 1 в Сектор 3 (Сн. Петя Пенкова).

съдове, най-малко поради липса на бракувана продукция. Що се отнася до датата на структурата, горната граница се определя от богато украсените с комбинации от щампи керамични съдове, характерни за развитата фаза на РЖЕ. По-ранна дата (края на X–IX в. пр. Хр.) дават двете открити железни фибули с ромбовидно разширен лък.

В хода на проучването са заложени няколко линейни сондажа на изток с цел установяване характера на второ, по-неясно очертано в седимента петно с концентрация на материали от РЖЕ. Сондажите са с обща площ около 55 м^2. В рамките на сондаж 1, се разкри редица от средни по размер кварцови късове, между които се открива концентрация на фрагментирани керамични съдове от РЖЕ. Подобна е ситуацията в сондаж 2. С голяма вероятност, може да се допусне, че редиците представляват части от разрушена жилищна структура.

Като цяло може да се заключи, че проучените в Сектор 3 структури принадлежат на селище от РЖЕ. По време на теренните обходи проведени в землището на с. Васково, в непосредствена близост до проучвания обект бяха регистрирани два обекта от епохата. По-близкият е селище, локализирано в м. Бадемовата гора разположено на 350 м северно от проучените в този сезон структури, на левия бряг на дълбок дол (Нехризов, Илиев 2007). Има основания да се предположи, че двата обекта са част от едно селище, което се е развивало по двата бряга на малка река. Бъдещото проучване на селището е твърде перспективно, като се има предвид близостта му до няколко групи долмени, принадлежащи вероятно на един некропол.

Литература

Нехризов, Илиев 2008: Г. Нехризов, С. Илиев. Издирване на археологически паметници на територията на община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 781-783.

№ 19. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Наталия Иванова

През 2014 г. археологическите проучвания на скалния комплекс Глухите камъни се проведоха в три сектора[9] (обр. 1).

Разкопките в *сектор Централен* продължиха в кв. C31 от достигнатото ниво на разкритата през 2013 г. многопластова замазка (к. 75). С цел проследяване стратиграфията на пластовете замазка през най-широката ѝ част бе оформен профил, обхващащ и разположеното в СИ ѝ част огнище (к. 73).

---

[9] В разкопките участваха Ю. Димитрова, докторант в НАИМ-БАН и студентите от СУ „Св. Климент Охридски“ В. Генчева, Е. Дакашев, А. Григоров и Д. Тагарева. Всички те се включиха активно в обработката на придобитите материали и създаването на документацията, за което им благодарим.

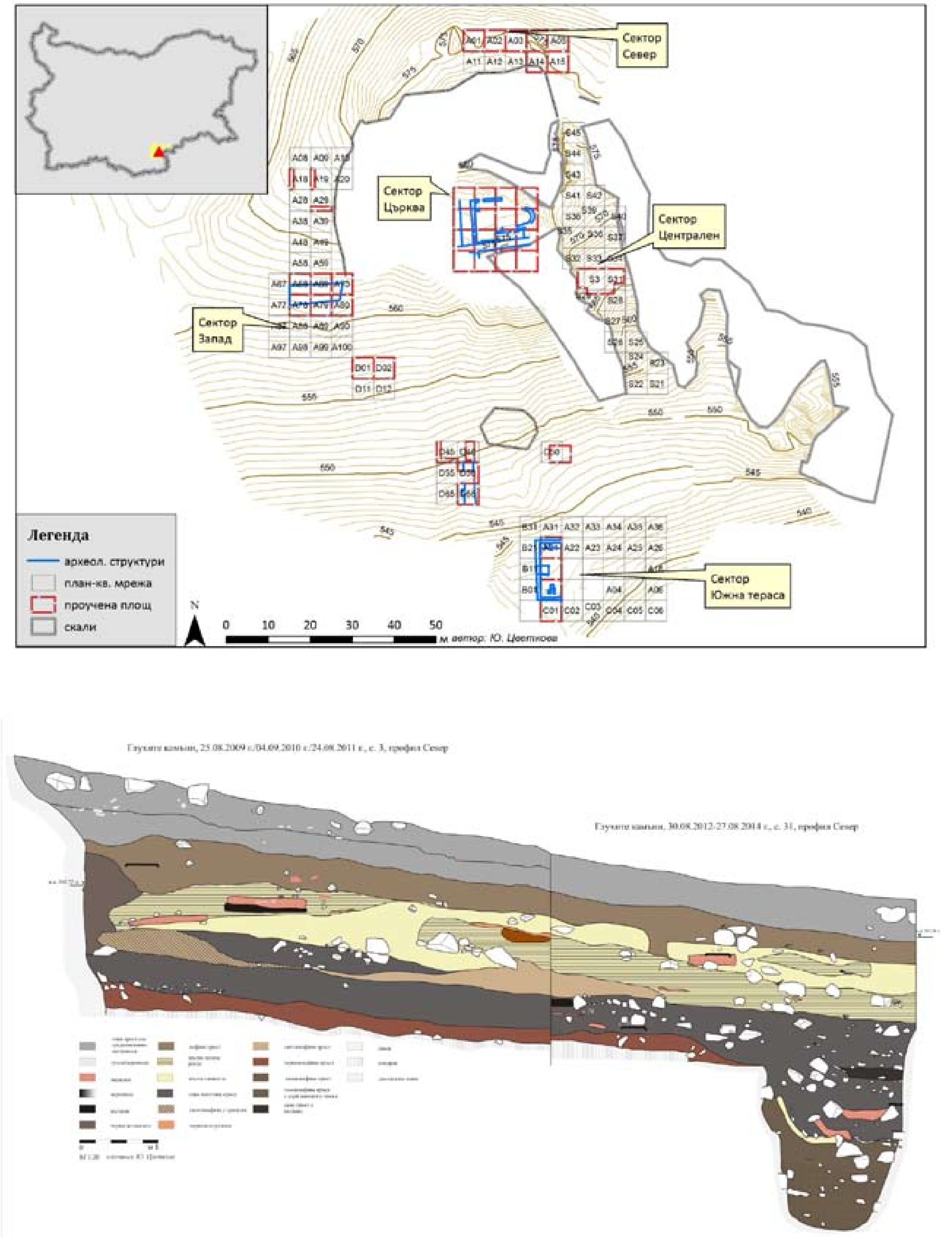
Сектор Север
Сектор Църква
Сектор Централен
Сектор Запад
Сектор Южна тераса
Легенда
археол. структури
план-кв. мрежа
проучена площ
скали
N
0 10 20 30 40 50 м
автор: Ю. Цветкова
Глухите камъни, 25.08.2009 г./04.09.2010 г./24.08.2011 г., с. 3, профил Север
Глухите камъни, 30.08.2012-27.08.2014 г., с. 31, профил Север

Обр. 1. План на проучената площ.

Установиха се пет слабо отухлени нива замазка, разграничени от пластове фина сиво-черна пепел. В резултат от проучванията бе изяснено, че замазката принадлежи на поредна постройка (№ 5) с приблизително правоъгълен план и размери в рамките на проучваната площ около 3 х 4 м, ориентирана СЗ–ЮИ. С нея е свързано огнището (к. 73), в което също бяха установени 4 последователни етапа на използване. В първото му, най-ранно ниво, то е било изградено с форма на пресечен конус. Перио-

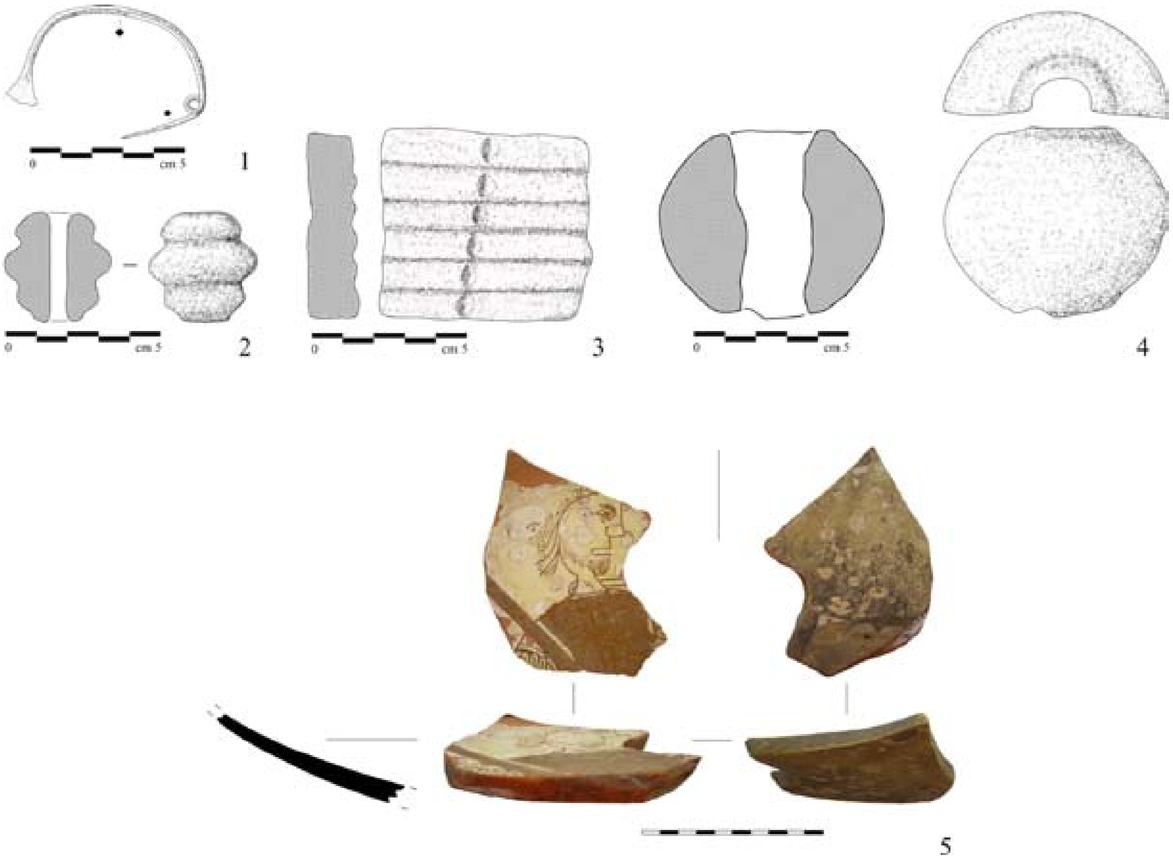

Обр. 2. Сектор централен, Северен профил на кв. С 3-31 с ямата.

дично пепелта от него е разстилана наоколо, а върху нея е нанасяна следващата замазка и оформяно следващо ниво на огнището с подложка от керамични съдове.

В северната и западната периферия на замазката бяха документирани три дупки от колове (с диаметър 0,20-0,30 м), допълнително укрепвани с дребни камъни. Към конструкцията на постройката трябва да принадлежи и разкритата грижливо оформена дупка от кол, пресичаща най-ранното ниво на огнище к. 73. В следващия етап от използването му се е наложило преустройство – колът явно е бил отстранен, а дупката е била покрита от поредната замазка на огнището. Множество други плитки вкопавания нарушават различните нива на замазката и явно принадлежат на различните етапи от използването на постройката. Откритият оскъден археологически материал позволява тя да се свърже с най-ранните фази от функционирането на обекта през ранножелязната епоха (РЖЕ) (ГК II по стратиграфията на обекта).

В СИ ъгъл на квадрата бе установено по-късно вкопаване – яма, която нарушава замазката. Ямата има приблизително овален план и цилиндрична форма. При проучването ѝ бяха установени четири последователни пласта, фиксирани на различни нива от положени едри камъни, керамични струпвания, пластове отухлена мазилка, жълтеникави глинести включения, както и няколко депонирани дребни предмета (фрагмент от каменна топка-скиптър, каменно точило, костен инструмент, сложно профилиран глинен прешлен за вретено, фрагмент от хромел). Ямата бе проследена в дълбочина до 2 м, без пълнежът ѝ да е напълно изчерпан. Откритите археологически материали позволяват датирането ѝ в първата фаза на РЖЕ (фаза ГК II) (обр. 2).

В останалата част на квадрата след нивото на 37 механичен пласт бе достигнат стратиграфския пласт от периода на късния енеолит (ГК I). В южната част на квадрата, непосредствено над стерилния седимент, бяха разкрити останки от огнище от този период. Археологическите материали от този пласт са представени от силно обезличени керамични фрагменти с липсващо ангобно покритие. Поточните паралели предлагат абсолютната датировка на този пласт преди средата на IV хил. пр. Хр.[10]

През 2014 г. работата в сектор Север продължи в проучваните през изминалия археологически сезон квадрати. Работата бе съсредоточена основно върху разкритите през 2013 г. две огнища.

---

[10] Анализът и обработката на керамиката е извършен от гл. ас. д-р Н. Тодорова.

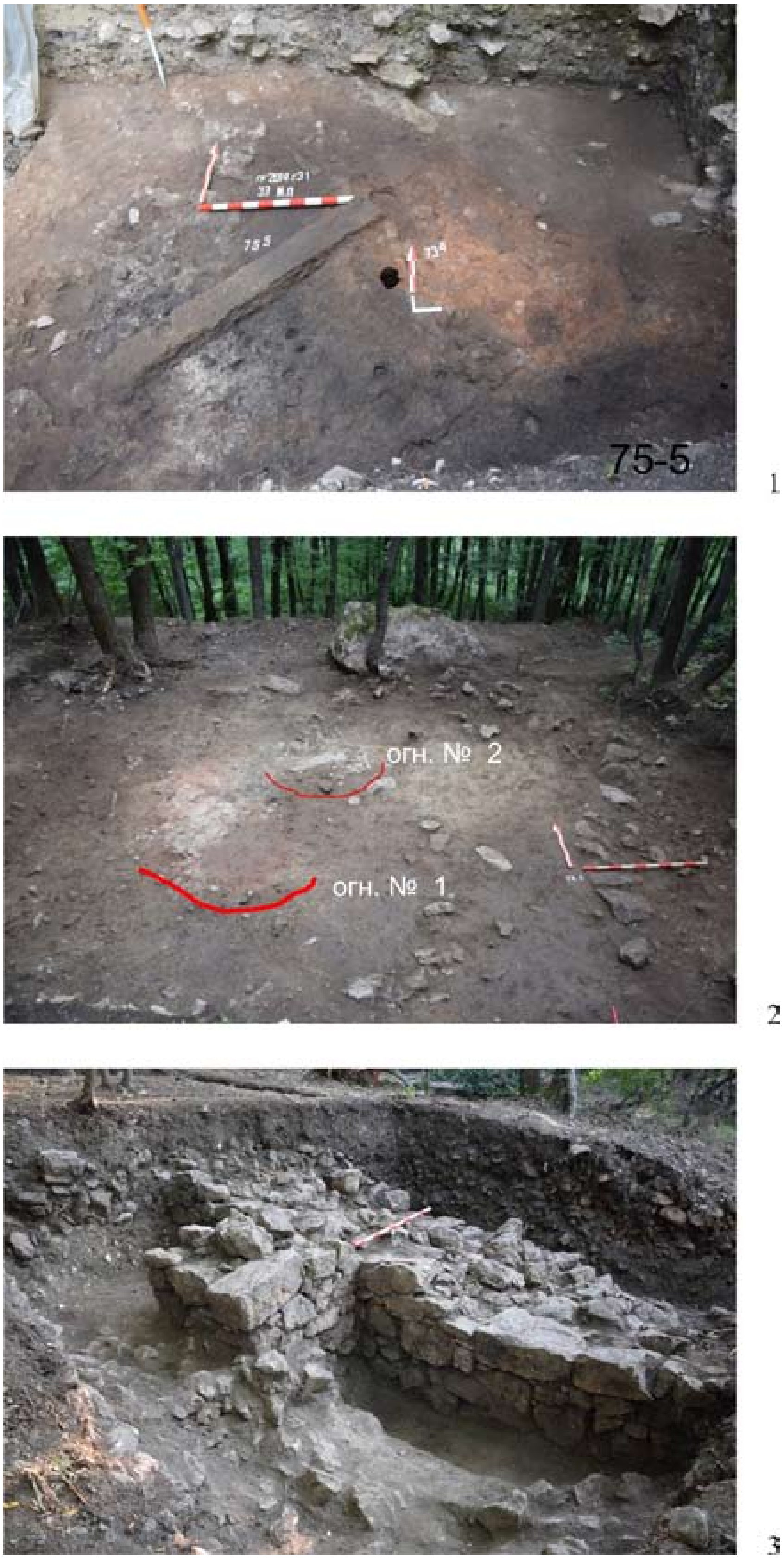

Обр. 3. 1. Сектор Север: ситуация с разкрити огнища в кв. А2; 2. Сектор Централен: план на ниво замазка к. 75-5; 3. Сектор Запад: част от крепостна стена в кв. D 66.

Те представляват структури с овална форма, изградени от керамична подложка, покрита с глинена замазка. Сред фрагментите от подложката преобладават фрагментите от гърнетата. Около огнищата се откриват късове от отухлена мазилка. Вероятно структурите са били покрити с лека конструкция (навес), изградена от плет, измазан с глина. Източно от огнищата бе разкрит неправилно оформен зид от големи по размер необработени камъни, оформящи дъга с посока СИ–ЮЗ, с обща дължина около 3,80 м. Зидът е запазен във височина в два реда, по-висок в СИ участък. Функцията на тази структура предстои да бъде изяснена.

Изследваната площ в сектор Север беше разширена на изток, като се започна работа в четири нови квадрата. Проучените пластове съдържат смесени материали, сред които преобладават тези от XI–XII в. В горните пластове, сред документирани каменни разсипи, се откриха множество късове желязна шлака и пирони, както и върхове на стрели и ножчета. Голямо е и количеството на намерените средновековни бронзови монети (24 бр. на Йоан II (1118-1143 г.) и Мануил I Комнин (1143-1180)[11]). Сред останалите находки от тази част на сектора от изключителен интерес са бронзова едноспирална фибула с триъгълна плочка от РЖЕ (тип AI1β по Д. Гергова), както и бронзова монета на македонския владетел Филип II.

През 2014 г. най-интензивни и на най-голяма площ бяха проучванията в сектор Запад. Той е разположен западно от най-високата скална група и заема склон с лек наклон на юг, покрит с гъста широколистна гора и храсти. Проучваните тук структури са основно от средновековието. Разкрити бяха основи на правоъгълна постройка с удължен план, изградена от ломени камъни на калова спойка, най-вероятно със стопански функции. Най-важното откритие в този участък е локализирането на крепостна стена, защитавала комплекса от запад. Стената е с дебелина е 2,50 м и има две лица от грубо обработени камъни, между които са насипани ломени камъни и пръст. Трасето ѝ е в посока север-юг, като на север тя вероятно е достигала до най-високата скална група, а на юг е слизала по склона, обхващайки южната тераса с втората църква базиликален тип (обр. 3).

---

[11] Монетите от късната античност и Средновековната епоха са определени от доц. д-р Д. Аладжова.

Археологическите материали от сектор Запад илюстрират всички епохи от неговото функциониране. От особен интерес са откритите монети на Филип II – 1 бр. и Абдера – 3 бр. (X период по K. Chrysanthaki-Nagle 2007). Без да се свързват с археологически структури, от сектора произхождат множество находки от ранновизантийския период, сред които 16 монети от IV–VI в., фибули с подвито краче от V–VI в. и битова керамика. Средновековието е най-интензивно представено в сектора: от тук произхождат 35 бронзови монети основно на императорите Йоан II и Мануил I Комнин, различни дребни битови предмети – прешлени за вретено, накити, железни ключове, фрагменти от вериги, ножчета, както и елементи от въоръжението – върхове на стрели и шпори. Луксозната керамика е представена от паници със сграфито украса от края на XII в. Открити са и няколко фрагмента от тюркоазена керамика, която прониква на Балканите в XII в. от земите на днешен Иран[12].

Литература

Chryssanthaki-Nagle 2007: K. Chryssanthaki-Nagle. L'Histoire monétaire d'Abdère en Thrace (VIe s. avant J.-C.– IIe s. après J.-C.). (Meletemata 51), Athens 2007.

Gergova 1987: D. Gergova. Früh- und ältereisenzeitliche Fibel in Bulgarien, Prähistorische Bronzefunden, Abt. XIV, Bd. 7, München 1987.

№ 20. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. ДОКСА БАИР ПИ № 173014, С. КОРТЕН, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Татяна Кънчева-Русева

Сведения за наличие на археологически структури в района са известни от теренни обхождания на специалисти от ИМ-Нова Загора и специализираната литература (Койчев 1997; Панайотова 1981).

Теренното проучване се проведе в периода 24.03-08.04.2014 г. във връзка с изпълнение на договор от 13.02.2013 г. между ЕТ „Диана-МИ-Минчо Иванов“ и ИМ-Нова Загора с цел освобождаване на терена за строителство.

След преснемане на насипа в квадрати А-Б1-5 се установи наличие на културен пласт. Намерените археологически материали – строителна и битова керамика, се отнасят към ранножелязната епоха (РЖЕ) и средновековието.

За изясняване на стратиграфията в кв. В5 е заложен сондаж, където е достигната материковата основа. В източния профил на сондажа се очерта яма № 1, вкопана в материка. Тя има кръгъл отвор, равно дъно и бъчвовидна форма. Съдържа строителна и битова керамика, висока концентрация на пепел и въглени. Находки: железен връх за стрела, фрагмент от обла стъклена гривна и фрагмент от хромелен камък. Намерените материали датират ямата в средновековието – периода XI–XII в.

В кв. В3, в рамките на траншея, заложена в североизточната част на обекта, се достигна част от съоръжение. Представлява площадка, изградена от различни по големина ломени камъни, примесени с тухли и битова керамика с дебелина около 0,30 м. Под площадката се наблюдава негативно съоръжение с почти правоъгълна форма във вертикален план, вкопано в материка. Размери на проучената част: дължина 1,45 м, максимална ширина 0,50 м. В негативното съоръжение са оформени две вкопавания, разположени близо едно до друго. Гореописаните структури вероятно са част от средновековна постройка.

---

[12] Керамиката от средновековната епоха е консултирана с гл. ас. д-р Р. Колева и д-р Г. Грозданова, за което им благодарим.

Намерено е голямо количество керамика с датираща стойност. Проучените съоръжения могат да бъдат отнесени към периода на българското средновековие – XI–XII в., с паралели в селищата при Дядово, Езеро, Караново и др. (Борисов 2002).

Литература

Койчев 1997: Н. Койчев. Новозагорско през вековете, 1997.

Панайотова 1981: К. Панайотова. Землището на Кортен в праисторията и античността. – В: Expeditio Thracica, 2, 1981, 117-127.

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI-XII в. – В: Марица Изток. Археологически проучвания, 6, 2002.

№ 21. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. ВЕТАТА МАЯ, ЕНЕРГИЕН КОМПЛЕКС „МАРИЦА-ИЗТОК“

Красимир Ников, Румяна Георгиева

Обектът се намира на около 3 км западно от с. Полски Градец, в границите на енергийния комплекс „Марица-Изток“. Разположен е върху силно разлато възвишение, което доминира над района и дава видимост на значително разстояние (над 10-15 км). От юг местността е ограничена от суходолие,

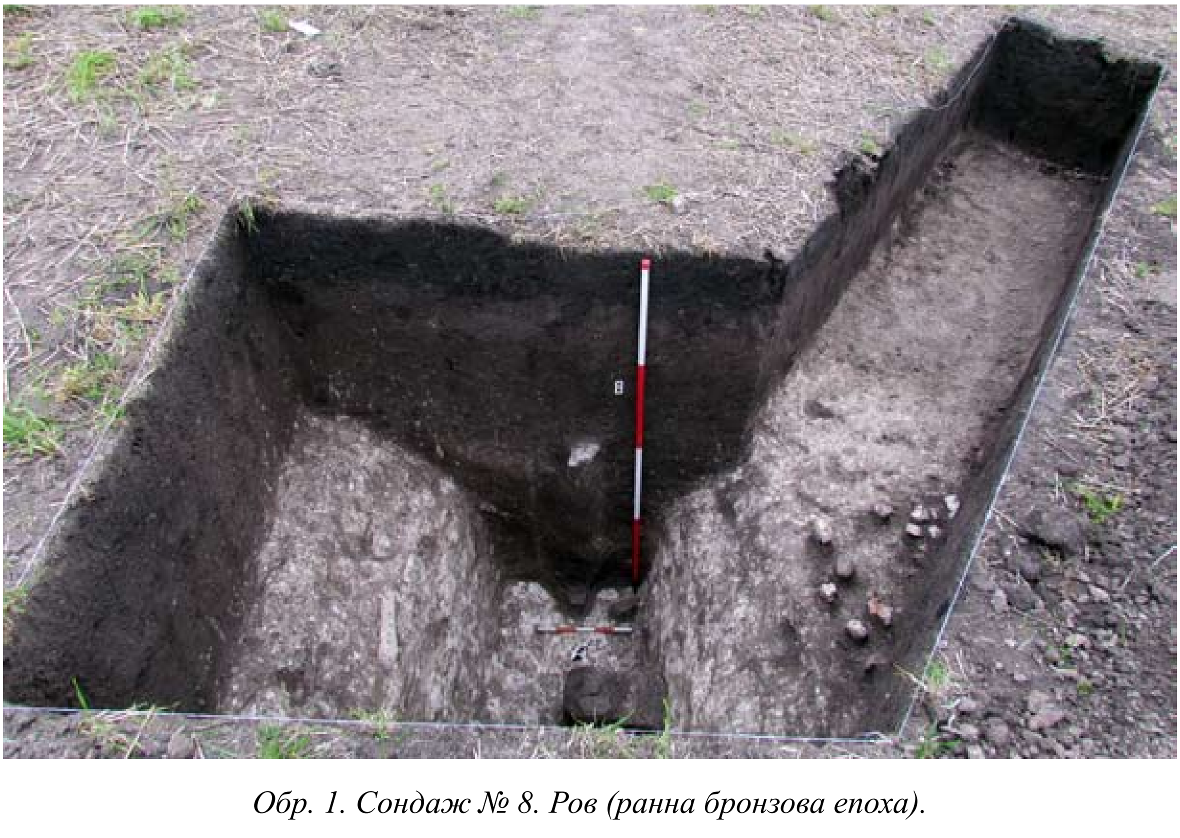

Обр. 1. Сондаж № 8. Ров (ранна бронзова епоха).

Обр. 2. Сондаж № 11. Ями (ранна желязна епоха).

в което са били изградени два микроязовира, единият от които действащ и в момента. На няколко места във високите части по южния склон са разположени участъци с високи подпочвени води и блатна растителност. По повърхността, главно в билната част и южния склон, се откриват фрагменти от съдове, работени на ръка и на колело, част от които силно обезличени.

Основните цели, поставени през този сезон, бяха установяване вида на обекта и неговите хронологически и териториални граници.

Стратиграфия

След орницата с приблизителна дебелина от 0,20 до 0,30-0,40 м, в която се откриват главно фрагментирани керамични съдове, кремъчни артефакти и късове мазилки, в някои от сондажите, разположени в западната (№№ 1-2, 4) и южната (№№ 15-16) част на терена следва светло бежова до кафява стерилна пръст. В други сондажи стерилната пръст е достигната на дълбочина от 1м (№ 10) до 1,70 м (№ 3). Това е белег за съществуването на естествени „джобове“ без следи от структури, които са били запълнени в следствие на естествени ерозионни процеси.

В южната част на терена (сондажи №№ 11-13, 19), непосредствено след орницата, в дълбочина се наблюдава пласт от сива, рохка хомогенна пръст с дебелина 0,10-0,15 м, следван от бежов до кафяв материк. В нея се откриват, предимно фрагменти от съдове, работени на ръка и на бързо грънчарско колело със сив цвят, които се отнасят към ранната желязна епоха.

В централната част на проучваната площ (сондажи №№ 6, 8, 18), непосредствено след орницата следва пласт с кафяв цвят и рохка структура с дебелина 0,50-0,60 м, който граничи с бежово-кафяв материк. В него се откриват фрагменти от съдове, работени на ръка, животински кости и кремъчни артефакти, които се отнасят към ранната бронзова епоха. Отново в централната част (сондажи №№ 5 и 7) тези два пласта стратиграфски се разполагат един върху друг (сив, под него кафяв). Те бележат двата основни периода на обитаване в местността (ранна бронзова епоха, ранна желязна епоха), като част от вкопаните в стерилната основа структури започват от тях.

Структури

Ранна бронзова епоха

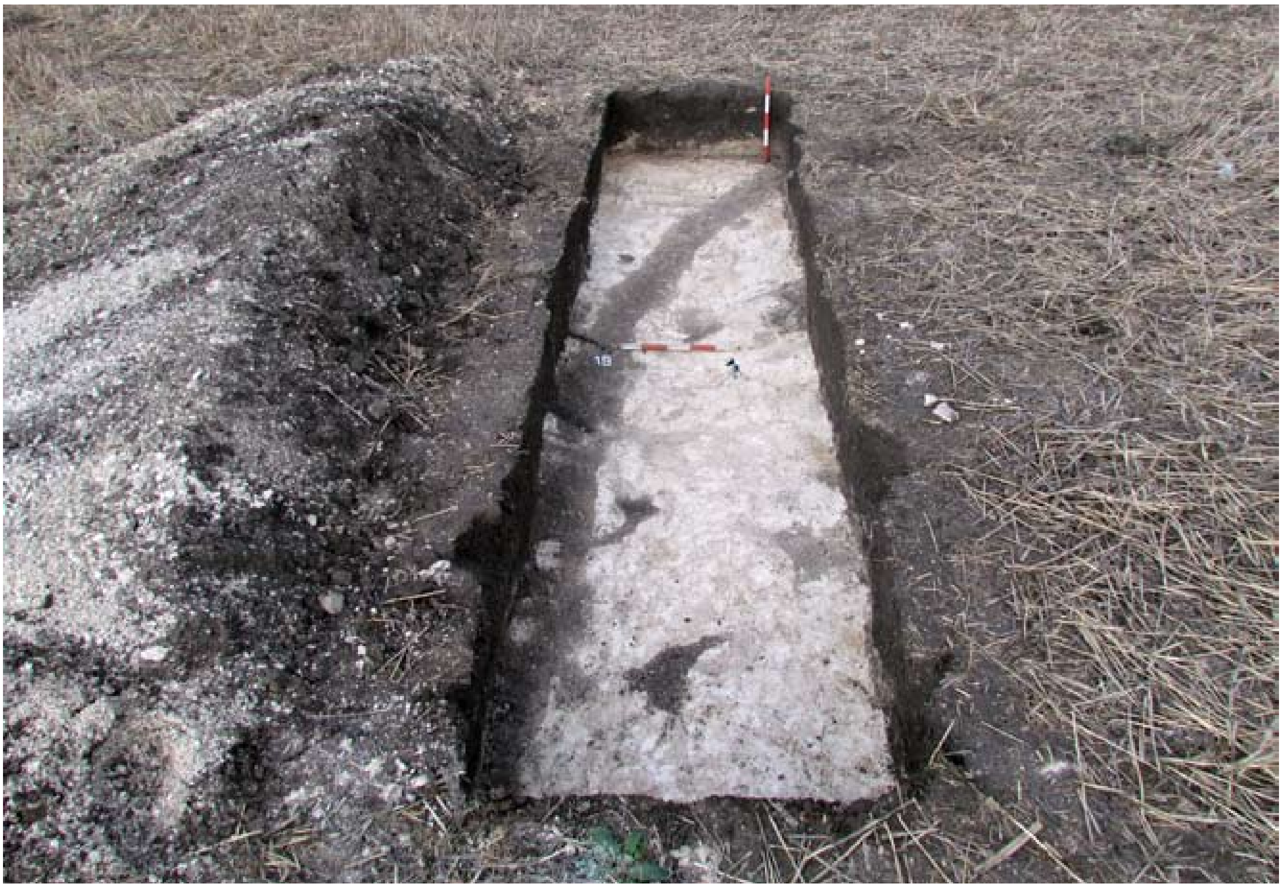

Обр. 3. Сондаж № 19. Съоръжение (ранна желязна епоха).

Към този хронологически период се отнася частично проученият в сондаж № 8 ров с ширина 1,70 м и дълбочина 0,90 м (от ниво на регистриране в материка). В профил той е с форма на обърнат трапец и е запълнен с тъмнокафява пръст, фрагменти от съдове и камъни (обр. 1).

Вероятно негово продължение е негативната структура, регистрирана в югозападния ъгъл на сондаж № 7, в чийто пълнеж се откриват фрагменти от съдове, лицеви мазилки (огнища) и животински кости. Като части от подобни съоръжения могат да се разглеждат и вкопаванията в сондажи №№ 6 и 22. Откритите керамични фрагменти позволяват пластът и структурите да се отнесат към края на първия/начало на втория етап (сондажи №№ 5, 7) и третия етап на ранната бронзова епоха (сондажи №№ 7, 12).

Ранна желязна епоха

Освен хомогенния пласт, към ранната желязна епоха се отнасят негативните структури – ями регистрирани в сондажи №№ 11-13. В профил те имат форма близка до полусфера или цилиндър и са запълнени със сивочерна роха пръст, примесена с дребни фрагменти от съдове, късове мазилки, животински кости, камъни (обр. 2).

С ранната желязна епоха се свързва и частично проучената в сондаж № 19 дъговидна траншея с правоъгълно сечение, вероятно основи на съоръжение с кръгъл или елипсовиден план (кошара?) (обр. 3).

Прави впечатление големият брой на фрагментите от сиви съдове, (част от които имат архаични белези) с черно, близко до фирнис покритие, работени на бързо грънчарско колело. Те се откриват заедно с фрагменти от съдове правени на ръка и украсени с типичните за епохата отпечатани мотиви, което позволява пласта и структурите да бъдат отнесени към втория етап на ранната желязна епоха или към нейния финал.

№ 22. ЯМЕН КОМПЛЕКС ОТ КЛАСИЧЕСКАТА ЕПОХА ПРИ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Милена Тонкова, Миглена Василева

Обектът се намира в м. Старите саи в землището на несъществуващото вече с. Овчарци в границите на ЕК „Марица-Изток". Разположен е върху северна незаливна тераса на бившата р. Голямата река с лека денивелация в посока североизток-югозапад. Теренът се обработва.

Археологическите проучвания бяха проведени в рамките на 25 дни през м. ноември 2014 г. под ръководството на доц. д-р М. Тонкова (НАИМ-БАН) – ръководител и д-р М. Василева – зам.-ръководител, с екип – инж. д-р Н. Тонков (НАИМ-БАН), бакалаврите по археология Вл. Живков и Е. Дакашев (СУ „Св. Климент Охридски"), художник Р. Йоргова (АМ „Марица-Изток") и реставратори С. Димитрова и М. Илиева (АМ „Марица-Изток").

Целта на проучването бе да се установят границите, характерът и хронологията на обекта. Чрез теренно обхождане бе установено, че площта на обекта е около 25 дка. Концентрацията на археоло-

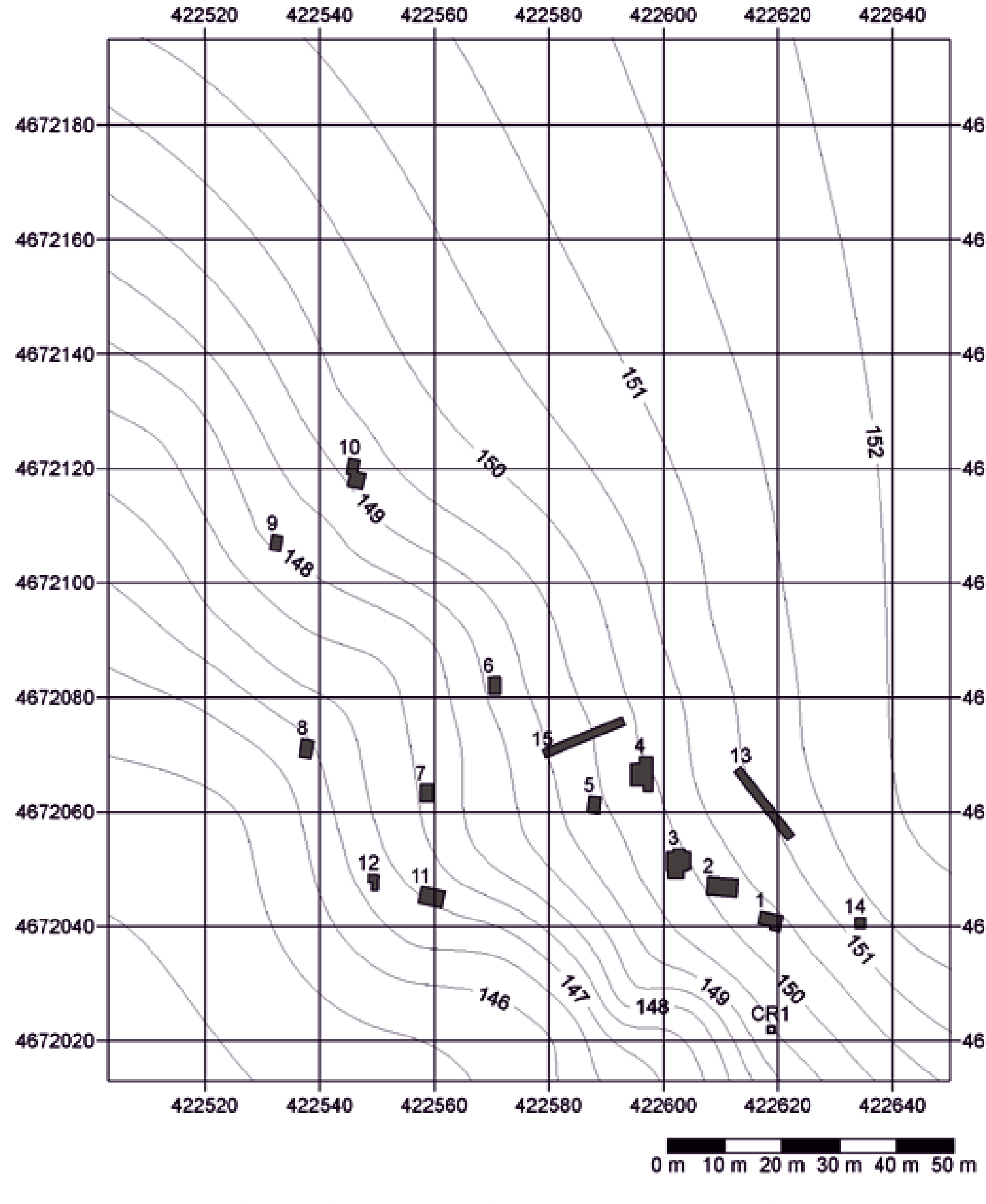
422520
422540
422560
422580
422600
422620
422640
4672180
4672160
4672140
4672120
4672100
4672080
4672060
4672040
4672020
151
152
150
149
148
10
9
6
8
15
4
13
7
5
3
2
1
14
12
11
146
147
148
149
150
151
CR1
0 m
10 m
20 m
30 m
40 m
50 m

Обр. 1. Общ план на обекта с проучените сондажи.

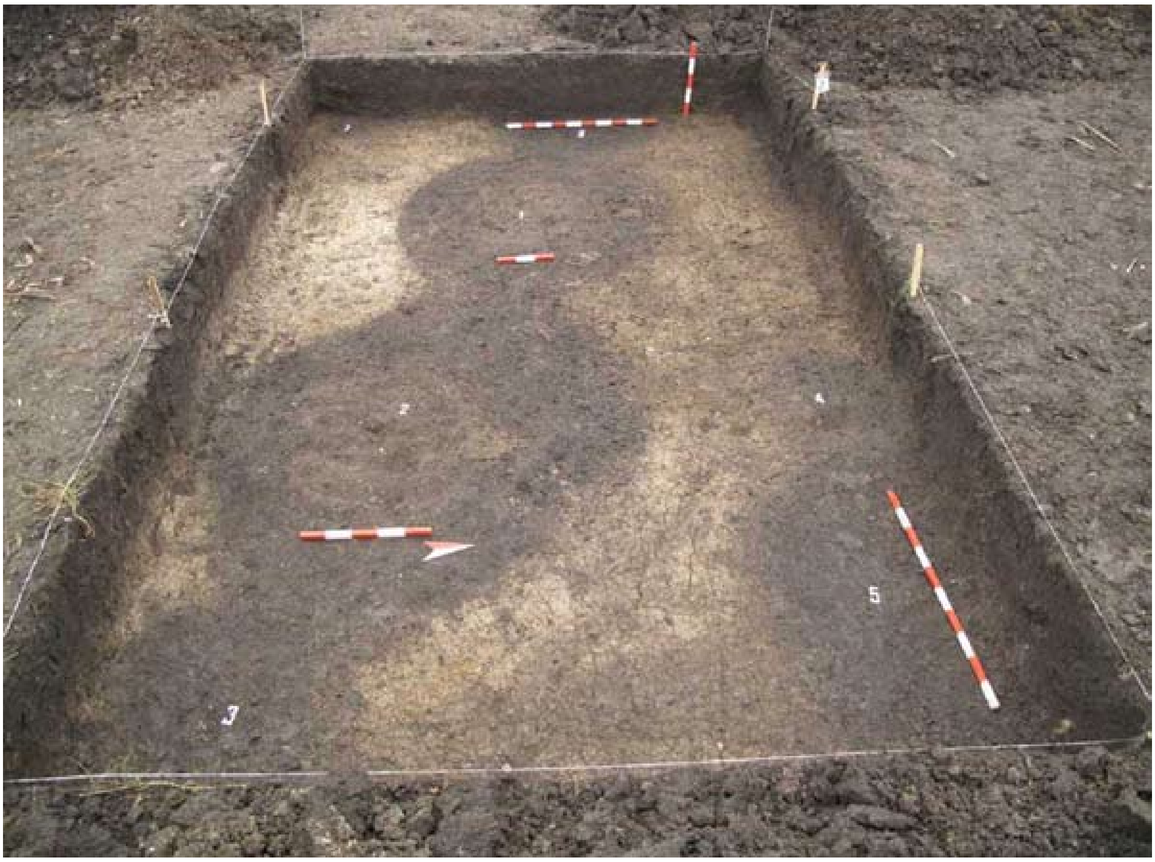

Обр. 2. Подредени в редица ями в сондаж 2.

гически материали е на площ от 15 дка. Бяха заложени 16 сондажа с размери 2×2 м, 3×2 м и 15×1,50 м на местата със струпвания на археологически находки. В отделни случаи, с оглед проучването на разкритите структури, бяха направени разширения на сондажите (обр. 1).

В орницата с дебелина 0,35-0,50 м бяха установени останки главно от късножелязната епоха (КЖЕ), както и отделни фрагменти от съдове от раннобронзовата епоха (РБЕ). Останките от КЖЕ са главно фрагменти от съдове – от гръцки амфори, от монохромни съдове, правени на колело, от съдове, правени ръка и отделни находки. Не бяха установени останки от жилища. Археологическите контексти са представени единствено от ями с най-голяма концентрация в югоизточната част на обекта – сондажи 1, 2, 3, 4, 11, 12 и 13. Бяха регистрирани 33 ями, от които бяха проучени 23. В сондажи 5, 6, 7, 8, 9 и 15 не бяха открити археологически структури.

Ямите са разположени на групи. Често се пресичат в периферията си, образувайки редица. Формата при устието им е овална или кръгла. В профил повечето са с цилиндрична форма в горната си част и се разширяват към дъното в бъчвовидна или пресечено-конусовидна форма. Една от ямите е с полукръгла форма в профил. Дъната са равни. Дълбочината им е от 0,30 до 1,70 м. Пълнежът на ямите е от сивокафява пръст, примесена към стените и дъното с фина стерилна пръст. В централната част на ямите в сондажи 1, 2 и 3 в сивокафявия пласт има плътен примес от светлокафява пръст, а в пълнежа на яма 4 в сондаж 4 са налични слоеве от сива пепелива пръст и въглени (обр. 2-3).

В пълнежа на ямите бяха открити фрагменти от глинени съдове, дребни въглени, малък брой животински кости и мазилки. Бяха открити и отделни находки – тежести за стан, прешлен за вретено, каменна брадва, железен гвоздей и др. В яма 3, сондаж 2, цялата площ на дълбочина 0,40 м от нивото на засичане бе заета от фрагменти от глинобитно съоръжение с четвъртита форма с перваз и отвори – вероятно поставка или скара.

Керамиката е изцяло представена от фрагменти от съдове, като при по-голямата част от тях има следи от активна употреба (олющена ангоба, изтрити дъна и др.). Най-многобройни са фрагментите от кухненски съдове, правени на ръка – гърнета, кратеровидни съдове, купи и хранилища. Изработените на колело съдове са представени от паници със завит навътре ръб на устието, леканета, кани и чаши със сив цвят. Характерни са тънкостенните кани и чаши с S-виден профил, които се отна-

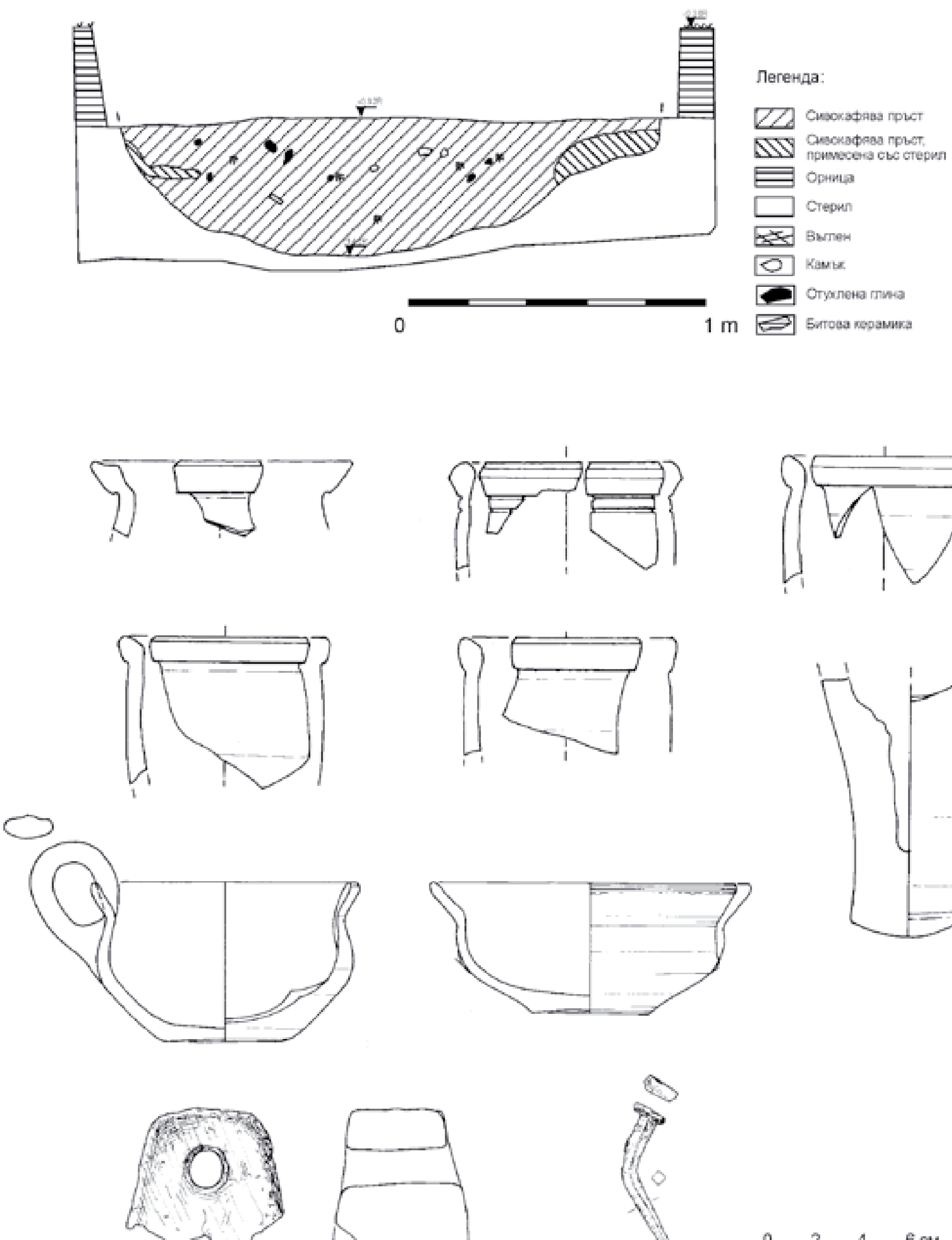
Легенда:
Сивокафява пръст
Сивокафява пръст, примесена със стерил
Орница
Стерил
Въглен
Камък
Отухлена глина
Битова керамика
0
1 m
0 2 4 6 см

Обр. 3. Яма в сондаж 10: профил и археологически материали от пълнежа.

сят към класическата епоха: кана с крушовидно тяло, конусовидно столче и издигаща се над устието дръжка има близки паралели в Башова могила, могили 16 и 17 при Дуванли (Филов 1934, обр. 77; обр. 174: 3, 5), а откритите чаши с S-овиден профил и висока дръжка имат аналози в района на Чирпан и Созопол (Božkova, Vasileva 2009, 228). Откриват се единични фрагменти с черна плътна ангоба от групата на т. нар. еолийско букеро, както и такива със златиста ангоба. Сред керамиката на целия обект е регистриран само един фрагмент от чернофирнисов съд.

Една от основните характеристики на керамичния комплекс е голямото количество фрагменти от амфорна тара. Открити са устия, дръжки, столчета и стени на амфори от Хиос и Северна Егея. Много често в една яма присъстват фрагменти от няколко различни амфори. Датирани са в IV в. пр. Хр., по-голямата част от които в средата и третата четвърт на века[13].

---

[13] Определянето и датировката на амфорите е дело на д-р Чавдар Цочев, на когото изказваме благодарност.

По форма, размери и пълнеж ямите са сходни с известните досега комплекси от ями от долината на Марица и в частност с намиращите се в близост до Овчарци обекти от района на ЕК „Марица-Изток“ (Tonkova, Savatinov 2001, 98-104). Макар откритите находки да предоставят аргументи за по-широка датировка – от втората половина/края на V до средата/третата четвърт на IV в. пр. Хр., сходните характеристики на ямите (пълнеж, размери, форма и разположение) показват, че в проучваната част на обекта обитаването е по-интензивно в по-късната фаза на този период.

В орницата и в пълнежа на ями от КЖЕ бяха открити отделни фрагменти от съдове и една каменна брадва от РБЕ 3[14], които на този етап не могат да бъдат свързани с конкретни структури. Вероятно те са останки от еднослойно селище или намиращ се в близост обект от тази епоха.

Литература

Филов 1934: Б. Филов. Надгробните могили при Дуванли в Пловдивско. София, 1934.

Božkova, Vasileva, 2009: A. Božkova, D. Vasileva. Un complexe de céramique monochrome des environs de Simeonovgrad dans la vallée du Hébros – Pontica XLII. Pontic gray ware. International conference Bucarest – Constantza. September 30th – October 3rd 2008. Suppl. 1, 2009, 221-244.

Tonkova, Savatinov 2001: M. Tonkova, S. Savatinov. Thracian Culture of the Late Iron Age. – In: “Maritsa-Iztok”, Archaeological Research, vol. V, 95–127.

№ 23. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4.2, АМ „МАРИЦА“ (КМ 23+835 – 23+860), С. ВЕЛИКАН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ОБЛАСТ ХАСКОВО

Борислав Бориславов, Надежда Бориславова

Обектът е регистриран при наблюдение за отнемане на хумуса през м. октомври 2012 г.[15] Констатирано е петно с тъмна пръст, камъни и фрагментирана керамика. Открити са струпвания на камъни, фрагменти антична битова керамика, фрагмент от главнярник, прешлен за вретено и керемиди. В оформения при изкопните дейности северен профил на същото място е регистрирано вкопаване с наличие на камъни, строителна и по-малко битова керамика, а на достигнатото ниво – петно тъмна пръст с концентрация на материали.

През м. май 2014 г. беше направено геофизично проучване от инж. д-р Н. Тонков (НАИМ-БАН), което не показва сериозни аномалии. Проучванията бяха проведени в периода 03.06-14.08.2014 г.[16]

На цялата площ са регистрирани археологически структури и материали с различна концентрация. В северния участък, където не е нарушен културният пласт (извършено е единствено обезлесяване), са разкрити структури, отнасящи се към XIX в. В квадрати B 1-3, C 1-3, D 1-3, E 3-4, H 4-5, I 4-5, J 4-5 и K 5 са разкрити участъци с плътно наредени малки ломени камъни, наподобяващи калдъръм (приблизителна широчина – 7 м, дължина – 50 м) (обр.1). Западно и източно от него са проучени структури с предполагаем стопански характер – струпвания от строителна керамика, животински кости, огнище, фрагментирана битова керамика (със зелена, жълта и жълто-кафява глеч), множество железни предмети (пирони, фрагменти от инструменти, лули, фаянс и др.) и монети (втората половина на XIX – началото на XX в.). На 10 м западно от кв. B1 се откри личен майсторски бронзов печат с надпис на кирилица в негатив. Върху печата, свидетелство за принадлежност към еснафско сдружение, е разчетено името *МАРКУ ДРАПОВ* (обр.1 *4*). Вероятно, към същия период (XIX в.) се отнасят и още поне две структури, регистрирани в квадрати E4 и F5 – вкопаване в стерилната глина, запълнено с железни гвоздеи, фрагментирани тухли, въглени (видимо в източната част на централния профил) и останки от структура, изградена от тухли – огнище. В южната половина на трасето (линии G-K) са установени единични фрагменти от гледжосана и строителна керамика, които свидетелстват за структури, унищожени при отнемането на хумуса.

---

[14] Датировката на съдовете е консултирана с доц. д-р К. Ников и доц. д-р Ст. Александров, за което им благодарим.

[15] Обектът е регистриран от гл. ас. д-р Р. Колева (Катедра „Археология“, СУ) и Н. Якимова (ИМ-Чирпан)

[16] *Екип*: д-р С. Славчева, С. Христева, П. Василева, СУ, А. Иванов, СУ; И. Иванов, С. Илиева, П. Павлов, А. Йорданова, СУ; *Кремъчни артефакти*: доц. д-р М. Гюрова, НАИМ-БАН; *Геоморфоложки анализи:* доц. д-р Р. Кендерова, СУ; *Почви*: доц. д-р А. Сарафов, СУ; *Геология*: доц. д-р С. Приставова, МГУ; *Костен материал*: доц. д-р Л. Нинов, НАИМ-БАН; *Палеоботаника:* доц. д-р Ц. Попова, НАИМ-БАН; *Нумизматика:* доц. д-р И. Прокопов; *Геодезия и картографиране:* КартПроект ООД.

Стратиграфията на обекта е представена в Централния профил (кв. E1-E5) с дължина 25 м (обр.1 *1*). Установени са два периода на съществуване на трасето с калдъръм – през периода на Възраждането и по-ранно – от късната античност. Нивото, принадлежащо на късната античност, лежи върху пласт от IV–III век пр. Хр. Освен находките датиращи го – няколко характерни фрагмента от гърнета и общо 8 монети (IV–V в.), не са разкрити други структури. Калдъръменият път е свързвал селището, разположено на около 300 м североизточно от обекта и водоизточници в близост до коритото на Стара река. При изграждането на пътя са преизползвани камъни от деструкциите на по-ранните структури, част от които буквално са запечатани от калдъръма.

В квадрати B2, C2, D5, E1-4, G1-5, H1-5, I 1-5, J1-5, K 1-5 са открити материали и структури от средата на IV-III в. пр. Хр. Разкрити са струпвания от ломени камъни (малки и средни размери) и мазилки, представляващи деструкции от стени. Уточнени са очертанията на 7 структури, идентифицирани като полувкопани жилища – квадрати E2/D2/E3; F2/F3/G2/G3; G3/G4/F3/F4; H2/H3/I2/I3; H3/H4/I3/I4; I5/J5/K5. В тях са открити фрагменти от есхари и главнярници, с богата отпечатана шнурова украса, прешлени за вретено, тежести за стан, рибарски кукички, ножчета, кремъчни ядра, отломъци, люспи и готови изделия, и други предмети от бита (обр. 2). Открити са струпвания от фрагментирана битова керамика (на ръка и на колело) – кухненска (гърнета), трапезна (кани, чаши, паници, купи и кратеровидни съдове), фрагменти от съдове-хранилища и голямо количество животински кости, основно от домашни животни (едър и дребен рогат добитък).

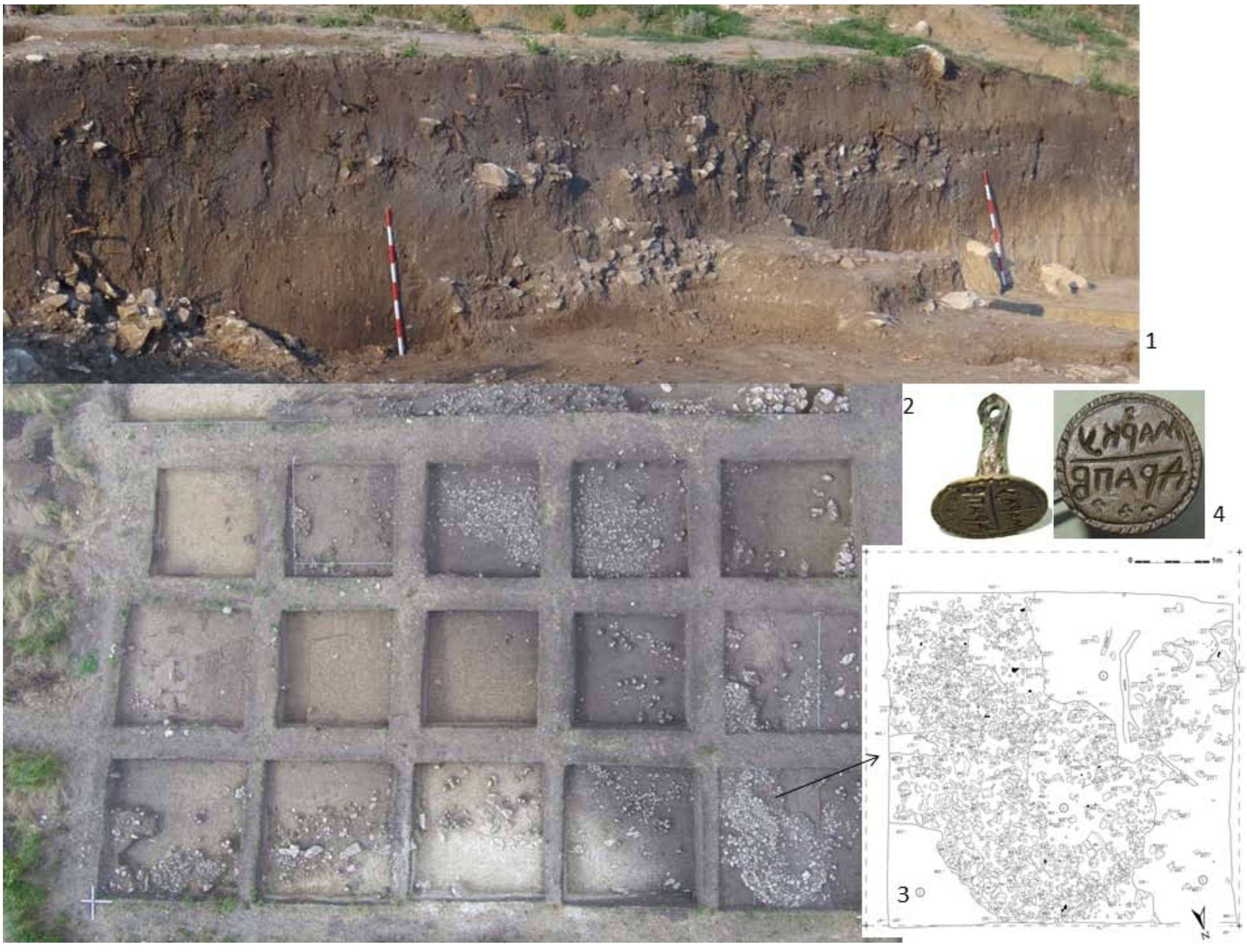

Обр. 1. Каменна настилка (калдъръм) от IV-VI в. и от XIX в.

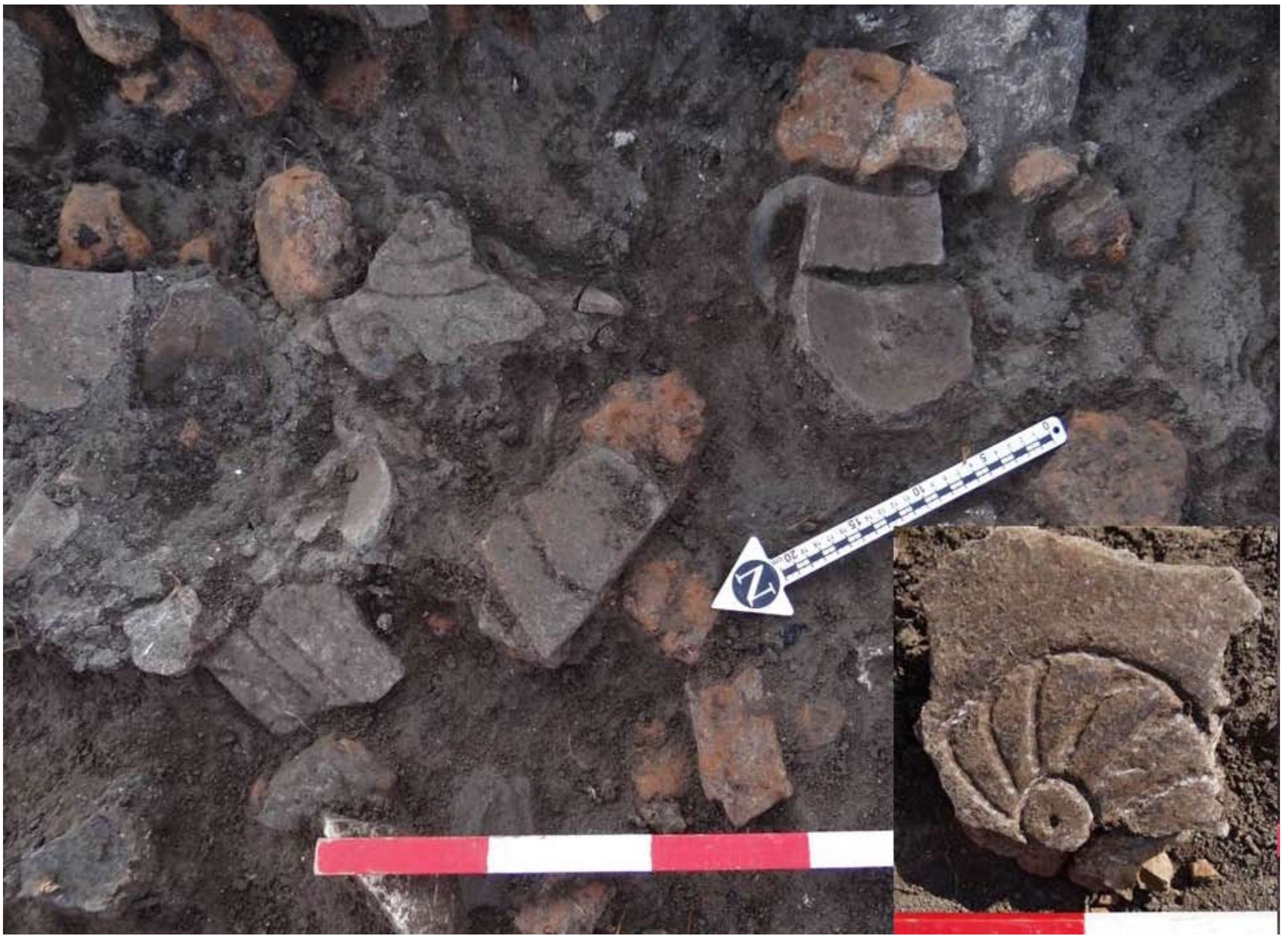

Обр. 2. Кв. H4. Деструкции от жилищна структура с фрагменти от есхара и керамика.

Особено важна е информацията от монетите открити в контекст. Те са намерени в границите на регистрираните структури и са равномерно ситуирани (приблизително по една в структура). Според анализа на доц. И. Прокопов, четири от тях се отнасят към първия период от монетосеченето на Маронея и по-точно към средата на IV в. пр. Хр. Според него времето на циркулация на бронзовите монети на гр. Маронея е прекъснато вероятно от македонската доминация (походите на Филип срещу одрисите и Филипопол?). Маронейските монети са почти еднакво износени и са укрити по едно и също време, но не са колективна находка. Настъпил е период на липса на монети за ежедневния пазар. Приблизително в същия участък на обекта са открити още две монети: на Деметрий Полиоркет, която е максимално износена, а другата (Филип II или Севт III) е разчленена, за да се ползва като няколко по-малки номинали, което показва период на солидна криза.

Според местонамирането им, както и на фрагментите от есхари, структури 1, 4, 5 и 6 могат да се отнесат към началото на 40-те години на IV в. пр. Хр., а 2, 3 и 7 – към III-II в. пр. Хр.

Може да се предположи и наличието на по-ранен период на обитаване на обекта, но на по-ограничена площ. Откритата контролна марка за трихемиобол представлява метална (оловна) частица с монетовидна форма. От едната страна има нанесена с удар вдлъбнатина/марка. Теглото е 1 г – равно на един трихемиобол. Това е най-разпространената сребърна монета, обслужвала пазарите в периода края на VI-IV в. пр. Хр. Данните от стратиграфските профили в квадрати F2 и G2 потвърждават подобна възможност.

В квадрати D5/D6 са регистрирани 3 ями, които се отнасят към късножелязната епоха. Пълнежът им е от сиво-кафява пръст, примесена с въглени (дъб и бор), животински кости, фрагменти от съдове на ръка и камъни. В Яма 2 е открита глинена пота. Ямите са разположени в участък, в който има плавно издигане на терена и са вкопани в стерила, без да нарушават (или да са нарушени) от по-ранни или по-късни структури. Възможно е да са продължение на ямното светилище, проучено западно от обекта.

Една от най-интересните находки е билатерална фибула (Кв. J3), изработена от бронз и апликации от бронз и сребро (обр. 3). Открита е във вкопаване в най-ниската част на обекта, периодично заливана от внезапни покачвания на нивото на Стара река. Фибулата е интересна, защото съчетава декоративни елементи и конструктивни особености, характерни за периода от втората половина III в. до първата половина на I в. пр. Хр. Най-вероятно трябва да бъде датирана във втората половина на II – първата половина на I в. пр. Хр.[17]

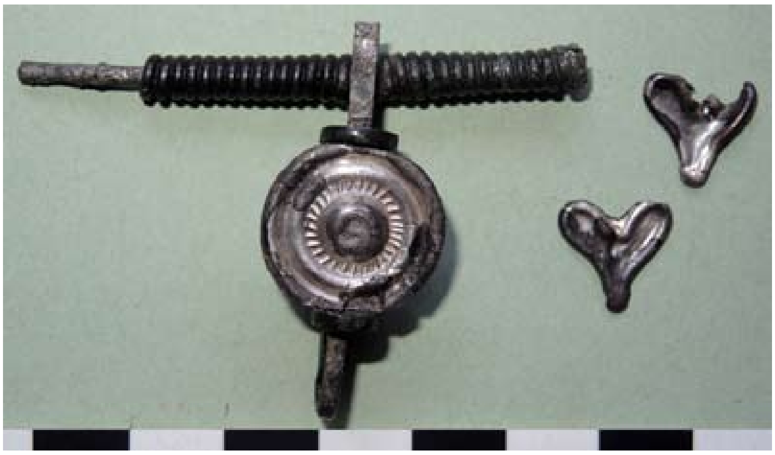

Обр. 3. Билатерална фибула (бронз и сребро) – II-I в. пр. Хр.

№ 24. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА И РИМСКАТА ЕПОХА ПРИ С. ЗЛАТНА ЛИВАДА, ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ 7, ЛОТ 1, АМ „МАРИЦА“, КМ 23+160 – 23+510)

Милена Тонкова, Миглена Василева

Обектът е разположен върху северна незаливна тераса на Селската река, приток на Марица. Намира се в землищата на с. Златна ливада и на с. Великан. Той не е бил регистриран при предварителното теренното проучване на трасето на магистралата поради недостъпност, вследствие на което е унищожен в по-голямата си част при строителните дейности. Ненарушена ивица бе запазена само в северната част на сервитутната зона с ширина 2-4 м. Проучването имаше за цел да се документират останките от археологически структури за да се определи, доколкото е възможно, неговата площ, характер и датировка.

Проучването продължи 40 дни, от които 24 работни дни с 43 работника и екип: доц. д-р М. Тонкова (НАИМ-БАН) – ръководител, д-р М. Василева – зам.-ръководител, гл. ас. инж. д-р Н. Тонков (НАИМ-БАН), доц. д-р Р. Георгиева (ИБЦТ-БАН), Н. Якимова – археолог, както и докторант, магистър и бакалаври по археология, художник и реставратори.

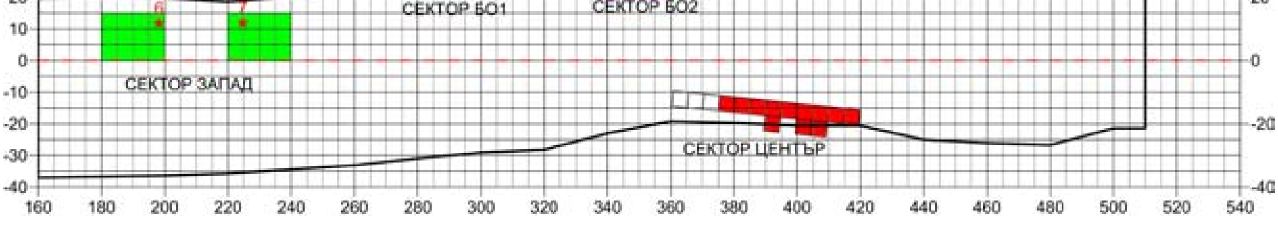

Обр. 1. Ситуационен план на обекта.

---

[17] Благодаря на д-р М. Василева и д-р Ю. Емилов за професионалната консултация.

Археологическо проучване бе извършено в различни участъци на обекта с видими останки от археологически структури в секторите Централен и Западен, Изток (ивица в СИ периферия на сервитута), и в Б1 и Б2 (в централната северна част на обекта) (обр.1).

В **сектор Изток** бяха установени останки от римската и късноелинистическата епоха. Материалите от римската епоха – фрагменти от керемиди и от съдове: обикновена червена трапезна керамика, белоглинести чашки с кафяв лак, фрагменти от червенолакова керамика и от белоглинести транспортни амфори с източен произход от II–III в.[18] са преотложени. На този терен бяха документирани и многобройни вкопавания, в повечето случаи ями с овални и стесняващи се към дъното дъна. В пъл-

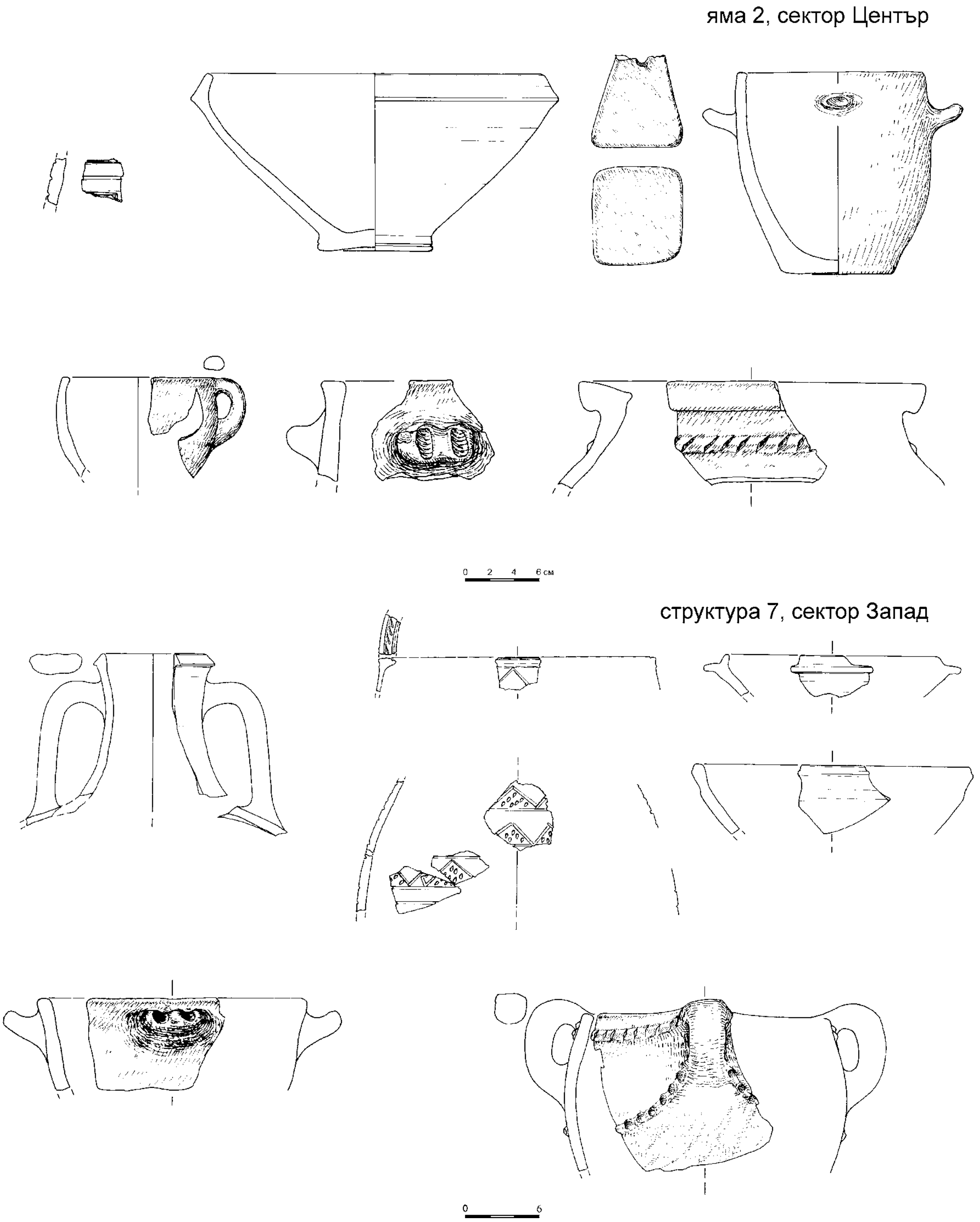

Обр. 2. Фрагменти от съдове от яма 2 в сектор Централен и от вкопана структура в сектор Запад.

---

[18] Датировката е консултирана с гл. ас. д-р В. Кацарова (НАИМ-БАН), за което ѝ благодарим.

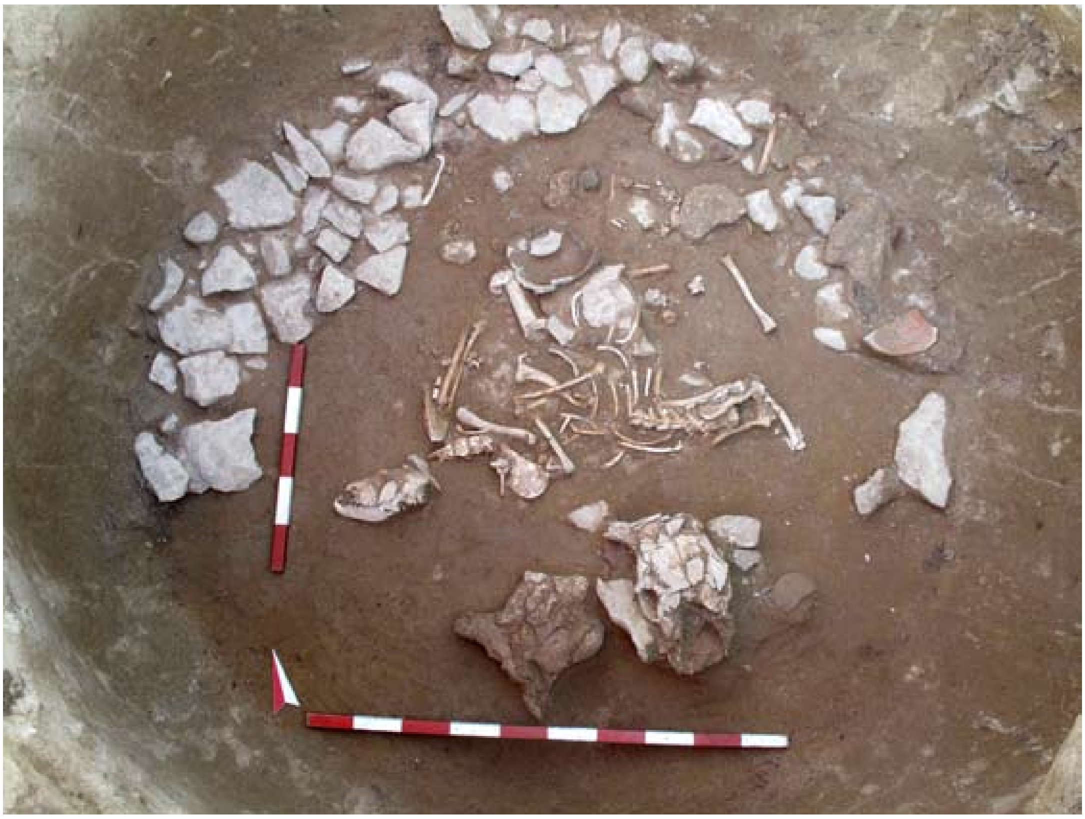

Обр. 3. Скелет на куче и два черепа на говедо в яма 2 в сектор Централен.

нежа им бяха открити прешлен за вретено, част от билатерална фибула, фрагмент от есхара, фрагмент от съд с украса в стил „Цепина“ (Тонкова 2008), които ги датират в периода II–I в. пр. Хр.

По протежение на 200 м по северната сервитутна линия бе направен профил по целия изкоп на трасето. В централната част бяха документирани две големи вкопавания – от запълнено с пръст старо дере и от полувкопана постройка. Тя има овална форма, с диаметър 3,80 м и дълбочина 1 м, запълнена е с черна пръст с малко органика и въглени. Въз основа на фрагмент от есхара бе предположено, че постройката вероятно е принадлежала на селището от късноелинистическата епоха.

В **Сектор Б2**, по ръба на изкопа по северната сервитутна зона бяха документирани две ями с материали от периода II–I пр. Хр. В горните пластове бяха открити материали от римското селище. В културните напластявания от този сектор бяха открити и фрагменти от съдове с отпечатани S-ове от късната фаза на ранножелязната епоха (обр. 2).

В сектор **Централен** горният пласт е отнет и са запазени само негативни структури. В кв. 20/0 бе проучена яма 2 с диаметър при отвора 1,80 м и с дълбочина 2,10 м. Пълнежът на ямата е от белезникава пръст с фрагменти от съдове, правени на ръка и колело, фрагмент от каменна олинтска мелница и тежест за стан на дъното, фрагменти от отухлени мазилки, въглени. На дълбочина 1,60 м бе документиран скелет на куче и две глави от говедо. Сред съдовете са купа с керемиден цвят и характерен триъгълен профил и гърне с две функционални езичести дръжки и две малки езичести дръжки под устието. Ямата се датира в периода II–I в. пр. Хр. (обр. 3).

В **Сектор Запад,** където хумусът също е отнет, бяха проучени 10 ями. Тези, разположени по-високо по склона, са запазени само в долната си част, докато тези от по-ниската южна част не са нарушени и достигат дълбочина 1,50 м. Те са овални при отвора и дъното, повечето от тях са със стесняващи се при дъното стени. Имат характерен пълнеж от отухлени мазилки, фрагменти от съдове и големи ломени камъни. В две от тях бяха открити и фрагменти от хромели. В ямата в кв. 190/0 мазилките заемат цялата вместимост на ямата и са силно набити една в друга, имат черен цвят и пепел между тях, изглеждат като допълнително горели на място. Има и дъговидно извити елементи, вероятно от обмазване (?) на ямата. В ямата в кв. 200/0, която е с разширяващи се към дъното стени, пълнежът от пръст с примес от пепел, мазилки и фрагменти от съдове, а близо до дъното са положени в анатомичен порядък предните и задни крака на кон. Фрагментите от съдове са главно от гърнета и малко на брой от кухненски съдове, правени на колело. Купи с хоризонтален перваз от външната страна, разположен под ръба на устието с близки паралели в комплекса от ями от Русе (Върбанов 2013: табло I. 27, 29, 30, 31, 36, 37 и др.) насочват към датировка на комплекса във II–I в. пр. Хр.

Източно от ямите бе проучена негативна структура с овална форма и диаметър 3,50-4 м, със запазен културен пласт около 0,50-0,60 м. Той е от пръст с пепел и фрагменти главно от кухненски съдове: гърнета, правени на ръка с релефни ленти и езичести дръжки, както и малобройни съдове на колело – купи, гърнета, амфоровидни съдове с керемиден цвят и пречистена, но не фина глина. Фрагментите от по-луксозни трапезни съдове са единични – от съдове с врязана украса от пояси от триъгълници с ямички, както и купи с овално венче и широка канелюра под ръба на устието. Те намират паралели в материали от погребението от средата на I в. пр. Хр. в Каракочовата могила (Тонкова, Димитров 2011, 38, обр. 7 а, б) и други комплекси от това време и район.

Резултати

Проучените в различни части на обекта запазени структури дават основание да се предположи, че някога на това място е имало селище, а вероятно и ямно светилище от периода II-I в. пр. Хр. От него в сектор Запад и Централен са проучени ями и негативна структура, вероятно постройка, възможно свързана с металообработваща дейност – в съседство са открити крици и находки от желязо. Следи от постройки и ями са открити и в ненарушения участък при северната сервитутна линия. В северната част на обекта бяха открити и малко на брой фрагменти, които показват обитаване на терена през късната фаза на ранножелязната епоха. В североизточната част на обекта е регистриран участък с преотложени материали от II-III в. Вероятно става въпрос за южната периферия на селище от този период, което се развива по-високо в заравнената част на терасата. Отделни фрагменти от гребенчати амфори показва, че неговият живот продължава и през късната античност.

Литература

Върбанов 2013: В. Върбанов. Керамика от тракийски ямен комплекс в Русе. – В: В. Върбанов (ред.). Sexaginta Prista. Тракийски ямен комплекс, том 1. В. Търново, 2013, 192-239.

Тонкова 2008: М. Тонкова. Преносими олтари и съдов с украса в стил „Цепина“ от светилището при Бабяк. – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при с. Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 120-136.

Тонкова, Димитров 2011: М. Тонкова, З. Димитров. Археологически проучвания на Каракочова могила, с. Братя Даскалови, Старозагорска област. – В: М. Тонкова (ред.). Трако-римски династичен център в района на Чирпанските възвишения. София, 2011, 36-43.

№ 25. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 4.1 ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА“. ЯМЕН КОМПЛЕКС И ПОГРЕБЕНИЯ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА

Чавдар Лалов, Елена Николова, Владислав Живков

Обектът се разполага в землището на с. Великан (област Хасково), на незаливна от Старата река тераса, на около 3 км северно от течението на р. Марица. Проучванията се проведоха на два етапа в периода юни-юли и септември-ноември 2014 г. През първия етап на проучванията участваха Чавдар Лалов (ръководител), Явор Иванов (зам.-ръководител) и Елена Николова (археолог), а през втория – Чавдар Лалов (ръководител), Елена Николова (зам.-ръководител), Владислав Живков (археолог) и доц. д-р Милена Тонкова (научен консултант). В различни периоди на проучванията участие взеха Методи Златков (НАИМ-БАН) и Йордана Николова (бакалавър СУ „Св. Климент Охридски“).

В първите механични пластове откриваната битова керамика принадлежеше основно към елинистическата епоха. Сравнително голямо беше количеството и на османската строителна и битова керамика. Открити са и изолирани фрагменти от раннобронзови и късноантични съдове. След изчерпването им, на различна дълбочина бяха регистрирани и проучени общо 128 ями и 5 погребения (обр. 1).

Според разкрития материал (консултация с доц. д-р Стефан Александров, за което му благодарим), към раннобронзовата епоха се отнасят 6 ями. Не е изключено техният брой да е по-голям, тъй като в голям процент от ямите единственият археологически материал бяха мазилките. В почти всички проучени ями се откриха дебелостенни фрагменти от хранилища и питоси. В сравнение с комплексите от елинистическата епоха, в тези керамичните фрагменти бяха с ниска концентрация. Повърхността им е груба, вследствие на многото примеси на дребни камъчета и слюда в тестото им. Характерните фрагменти са малко – тунелеста дръжка, фрагмент от стена на съд със запазена дръжка и шнурова украса под нея и др.). Единствените две находки са силно горяла тежест за стан и керамичен прешлен за вретено с биконична форма.

Ямите от елинистическата епоха са с разнообразна форма – цилиндрични, конични, биконични, кошеровидни, камбановидни и др. Диаметърът на устията им е от 0,35 м до 2,20 м. Пълнежът им бе от кафеникаво-пепелива пръст, примесена с разнесени замазки, въгленчета, керамични фрагменти, камъни и мазилки. Дълбочината им от ниво засичане варира от 0,15 м до 2,44 м. По-дълбоките ями обикновено са със сложна стратиграфия. В профилите им личат редуващи се пластове от тъмно кафява до сива, пепелива пръст и включения от жълта, стерилна пръст. В повечето ями на интервали са регистрирани пепеливи ивици, примесени с голямо количество въглени.

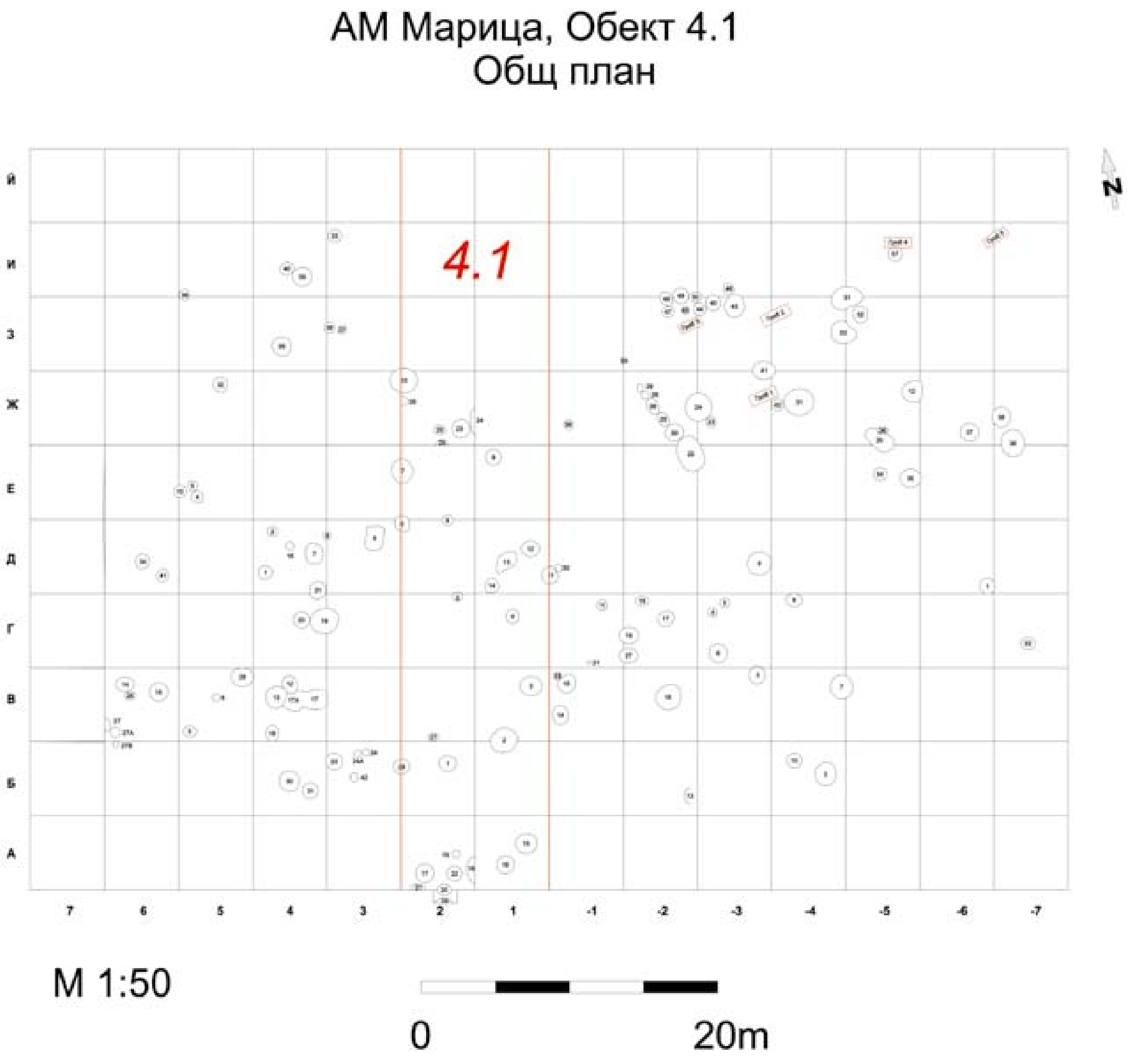

Обр.1. Общ план на обекта.

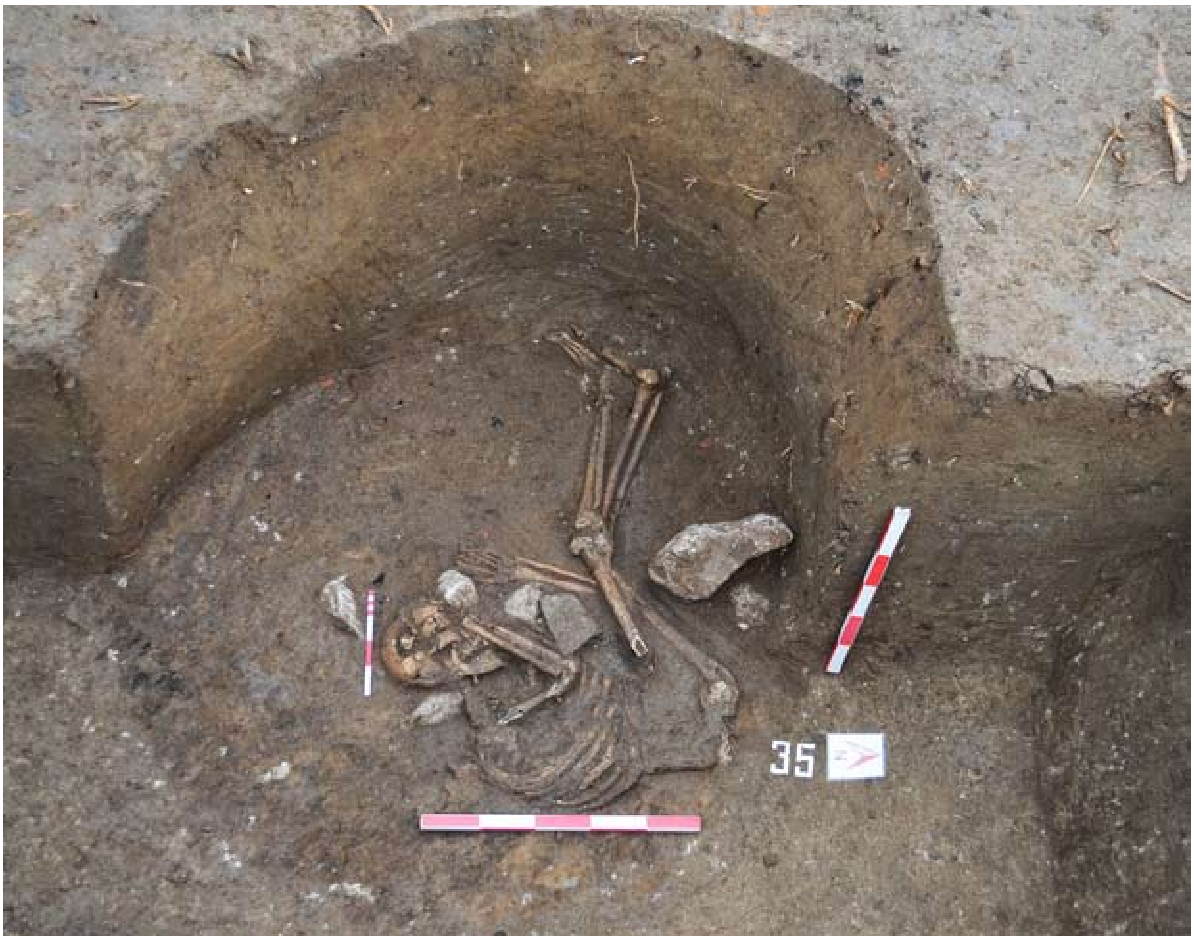

Обр.2. Скелет на мъж в яма 35.

От обработения до момента костен материал, човешки кости са открити в един случай, а в яма 35, намираща се в западния сектор, беше разчистен цял скелет (обр. 2). Той е положен в източната ѝ половина, на дълбочина 0,85 м от нивото на засичане. Скелетът е в анатомичен порядък, в поза псевдохокер, с глава обърната на юг. Погребаният е мъж на възраст 40-50 г.

Животинските кости са от различни животни – костенурка, заек, елен, овце, кучета, коне, кози, говеда и прасета. При някои от костите е установена термична обработка.

Керамиката е изработвана на ръка и грънчарско колело, като в количествено измерение е 3:1 в полза на първата. Импортната керамика на обекта е представена единствено от фрагмент от дъно на амфора и столче от кантарос с фирнис. Най-голям процент от керамиката изработена на грънчарско колело имат фрагментите от паници, кани и кратеровидни съдове. На цвят почти всички са в червено-кафявата гама. Откриха се и единични сиви, монохромни фрагменти. Най-често се среща врязаната украса. По повърхността на някои фрагменти е нанесен графит, а при един от фрагментите има релефна лента.

Керамиката на ръка е представена основно от кухненска – средно и дебелостенни гърнета, както и от хранилища. При повечето се забелязва обработка на повърхността – оглаждане и ангобиране. Открити са и фрагменти от кратеровидни съдове, които представляват втората най-добре представена група след гърнетата. Малък е броят на фрагментите от паници, купи, чаши или други съдове за течности.

В пълнежа на ямите сравнително често се откриваха фрагменти от орнаментирани огнища – есхари, преносими огнища, главнярници. Като обща тяхна характеристика може да се посочи изключително богатата украса от разнообразни геометрични и стилизирани растителни мотиви, изпълнени чрез щамповане с шнур.

Откритият керамичен материал, по своите типологически и декоративни белези, намира найблизки паралели сред керамичните комплекси на Каракочовата могила при с. Братя Даскалови (непубликувани материали, информацията ни беше предоставена от доц. д-р Милена Тонкова, за което сърдечно ѝ благодарим), светилището при с. Бабяк и ямния комплекс от Сексагинта Приста. Всички изброени обекти са добре датирани в периода III–I в. пр. Хр.

Гробовете са проучени в северната част на Сектор Изток. Всички са трупополагания. Гробни ями не бяха регистрирани. Не беше възможно и установяването на могилни насипи, поради предварителното отнемане на хумусния пласт.

Костите на всички индивиди бяха лошо запазени и вторично разнесени. Погребаните са на възраст между 20 и 60 години. Един е със западна ориентация, двама с югозападна и двама с източна с отклонения на север. Инвентар беше открит в 3 гроба – в два се разчистиха керамични съдове, а в един – желязно ножче. В гроб 4 от южната страна на таза са положени 2 канички, изработени на бързо колело, а в гроб 2 се откриха общо 7 фрагментирани съда. Четири бяха разчистени до черепа, а три при ходилата.

Сигурен белег за хронологията на гробовете е стратиграфската позиция на гроб 4 (обр. 3). Той заляга над яма 57, като пресича част от южната ѝ дъга. Ямата е плитка, а в нея се разкриха няколко мазилки. Косвен довод за датировката ѝ е фактът, че в северната част на обекта проучените ями принадлежат към късноелинистическия период на комплекса. За прецизирането на датата на гробовете спомага друг косвен довод – откриването на монета на Реметалк I, без контекст, но в северната част на обекта. Каната от гроб 2 намира аналогии в непубликувани комплекси от Каракочовата могила и Татул, отнасящи се към времето I в. пр. Хр. – първа половина на I в. сл. Хр. (непубликувани материали, устни консултации с доц. д-р М. Тонкова и доц. д-р З. Димитров, за което им благодарим). Фрагмент от тялото на аналогична кана от гроб 2 е открита в Сексагинта Приста и датирана в I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. За изясняването на датировката на гробовете са необходими повече тясно датирани паралели на откритите в тях керамични съдове. Дотогава, гробовете остават с работна датировка I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.

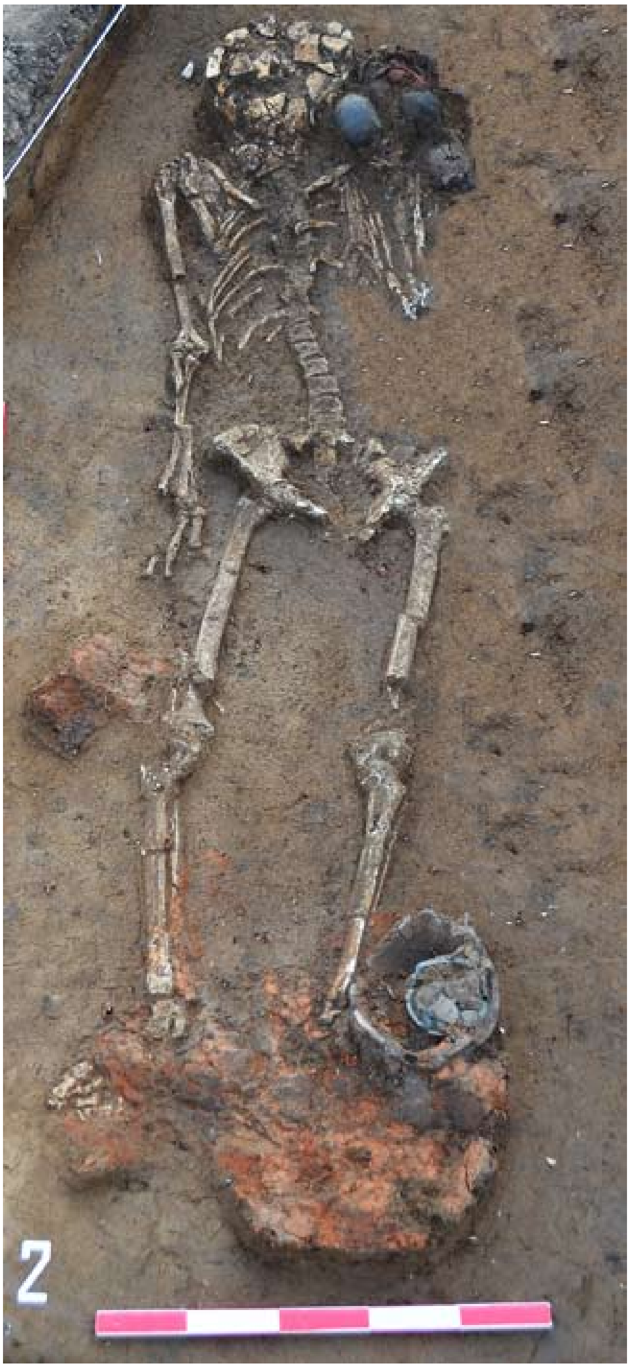

Обр.3. Гроб 4.

Литература

Върбанов 2013: В. Върбанов. Керамика от тракийски ямен комплекс в Русе. – В: В. Върбанов (ред.). Sexaginta Prista. Тракийски ямен комплекс, том 1. В. Търново, 2013, 192-239.

Тонкова, Гоцев 2008: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при с. Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008.

Тонкова, Димитров 2011: М. Тонкова, З. Димитров. Археологически проучвания на Каракочова могила, с. Братя Даскалови, Старозагорска област. – В: М. Тонкова (ред.). Трако-римски династичен център в района на Чирпанските възвишения. София, 2011.

№ 26. ЯМЕН КОМПЛЕКС ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА, РИМСКАТА ЕПОХА И СРЕДНОВЕКОВИЕТО ПРИ С. БИСЕР, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Георги Нехризов

Обектът се намира на 1,3 км северозападно от църквата в с. Бисер. Заема голяма площ на ръба на надзаливната тераса на десния бряг на р. Марица. Той е регистриран при археологическо наблюдение на реконструкцията на жп линията в участъка Любимец – Харманли през януари 2014 г. В този участък беше извършено отнемане на хумус. Изкопите достигат на дълбочина от 0,50 до 0,80 м. При тази дейност част от иззетата пръст от машините е изнесена от границите на сервитута и разстлана извън него, а част е оставена на трасето. Поради установеното наличие на археологически структури и материали, строителните работи от км 276+070 – 276+820 по трасето бяха спрени.

Преди началото на спасителните разкопки беше осъществено теренно издирване в и извън рамките на сервитута с цел определяне границите на обекта[19]. По-прецизният оглед на терена установи, че зоната на по-висока концентрация на археологически материали е от км 276+300 до км 276+650 по трасето. През този участък преминава овраг, по склоновете на който няма следи от археологически структури и който разделя обекта на два сектора – югоизточен и северозападен. При новия оглед на терена се установиха многобройна петна от по-тъмна пръст с различни размери, в които имаше единични керамични фрагменти. В двата сектора бяха заложени общо десет сондажа в петна с по-голяма площ. В югоизточния сектор се работи в три сондажа. В един от тях – сондаж 1, се разкриха останки от паянтова постройка от римската епоха (III–IV в.). Тя е била изградена от плет, измазан с глина, подът е от трамбована пръст. В югоизточната £ част са били поставени няколко питоса, долната част на един от които беше запазена на място. На дъното на питоса се откри горна част от ротационна мелница, явно служила за капак на съда. В сондаж 2 не беше установена археологическа структура – откриха се ограничен брой керамични фрагменти от същия период. Сондаж 3

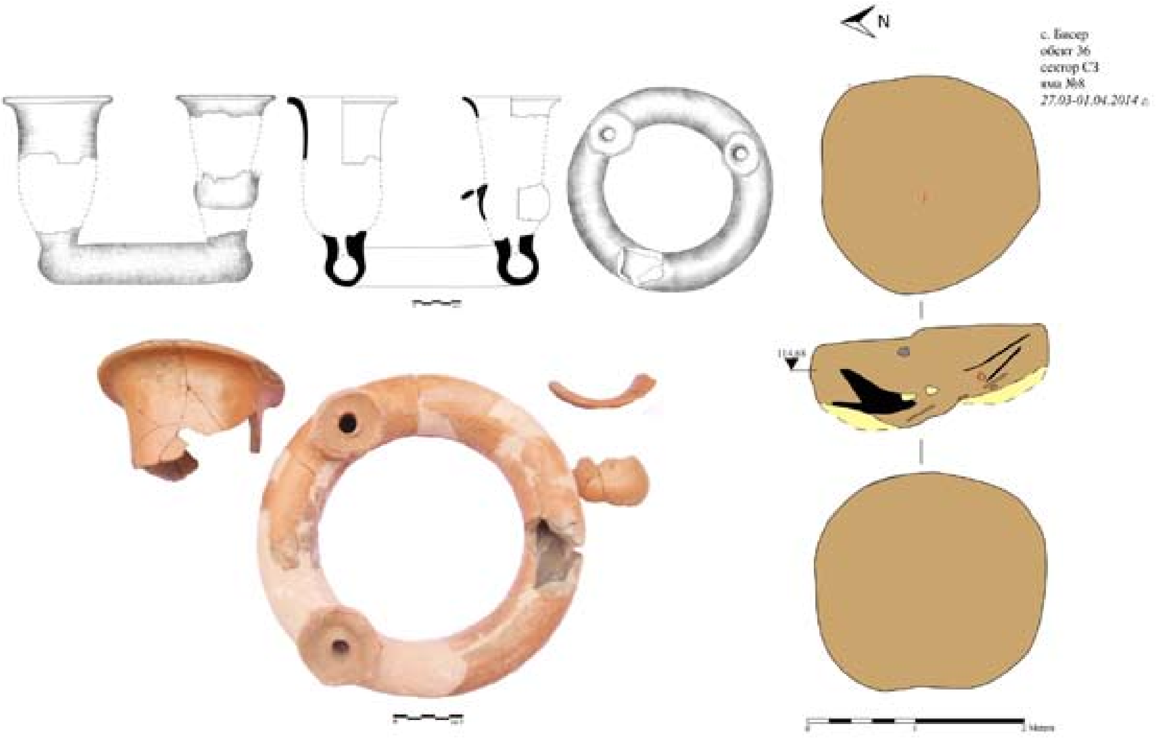

Обр. 1. Яма 8 от КЖЕ с открития в нея кернос.

---

[19] Заместник ръководител на разкопките беше Юлия Димитрова – докторант в НАИМ-БАН, в тях участваха студентите от СУ „Св. Климент Охридски" Вероника Генчева, Георги Михайлов, Емил Дакашев, Ангел Григоров и Десислава Тагарева.

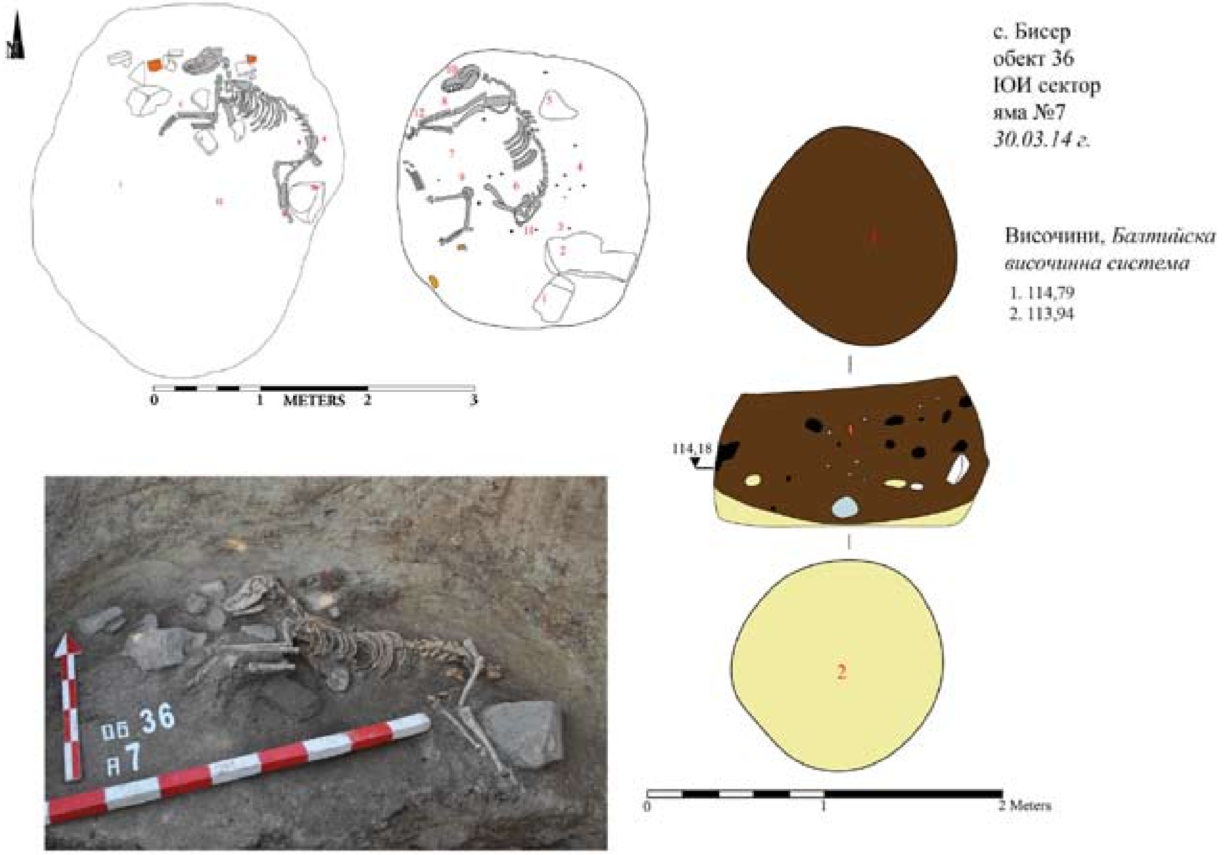

Обр. 2. Средновековна яма със скелети на две кучета.

беше заложен в най-южната периферия на обекта с цел да се проучи петно от отухлена глина, около което бяха пръснати няколко камъка. В него бяха установени само слабо съхранени останки от пещ. Останалите сондажи бяха разположени в северозападния сектор, в повечето от тях не бяха разкрити археологически структури.

Установените на терена по-малки петна се оказаха ритуални ями. Общият им брой е 43. От тях 28 бяха сравнително добре съхранени и напълно проучени, а останалите, които са повече или по-малко разрушени, бяха изследвани частично с цел установяване на хронологията им. Четири от ямите се отнасят към късната желязна епоха. Сред тях най-интересни резултати даде проучването на яма 8, в която беше открито голямо количество керамика, включително фрагменти от вносни съдове – транспортни амфори, паница, покрита с черен фирнис и много фрагменти от един кернос. Керносите са съдове с особенна форма, за които се приема, че са използвани в ритуалните действия в мистериалните култове в Елада (Гичева-Меймари 2013, 322). В Тракия те са твърде рядко срещани, а случаите на откриване на кернос в яма са единични. Намереният в яма 8 има близък паралел с екземпляр от Севтополис (Чичикова 1984, 49-51, обр. 19, кат. № I.132). На тази база може най-общо ямата да се датира в ранноелинистическата епоха (обр. 1).

Две ями се отнасят към римската епоха – едната беше запълнена с късове отухлена мазилка и части от питоси, а в другата беше разкрито струпване от животински кости. Преобладаващата част от ямите (30) са средновековни – от периода XI–XII в. В повечето от тях се откриваше незначително количество керамични фрагменти, животински кости и единични железни предмети – пирони, ножчета, шила, но имаше и такива, в които бяха депонирани почти цели керамични съдове. Обикновено пълнежът им беше наситен с много въглени и пепел, сред които при флотация бяха установени семена от житни растения и плодове[20]. Особено интересна ситуация беше разкрита в една от тях, в която последователно са били положени телата на две кучета (обр. 2). Останалите седем ями са с неясна хронология, защото от тях не произхождат археологически материали или намерените по 1-2 фрагмента са твърде неиндикативни (обр. 3).

Откритите в средновековните ями съдове са работени на бързо колело. Най-добре представени

---

[20] Палеоботаничният анализ беше проведен от д-р Иванка Христова.

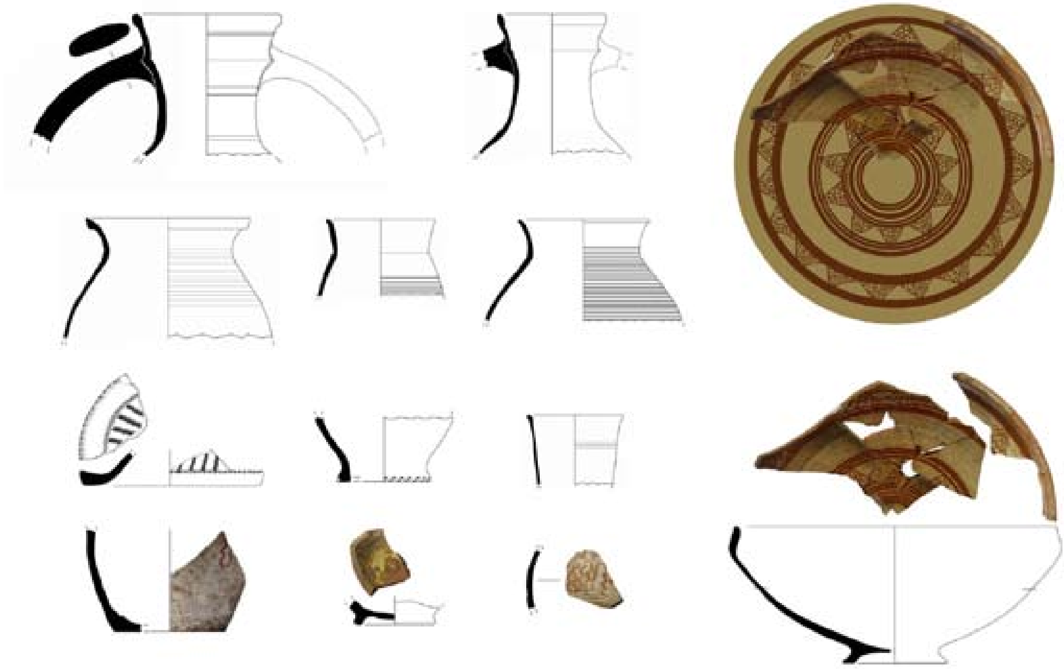

Обр. 3. Средновековна керамика от обекта.

са гърнетата, често украсени с врязани линии или излъсквания, но се срещат и амфори и паници.

На цялата площ на обекта, в рамките на сервитута и в изнесената от изкопите пръст, бяха открити многобройни метални находки – главно монети и накити. Намерените монети са 19 – две сребърни, три фурета и 14 бронзови, са основно от римската епоха (II–IV в.), но има и две от XII в. Сред тях има монети на Траян (98-117), Марк Аврелий (160-181), Диоклециан (284-305), Максимин Даза (Дая) (308-313), Крисп (317-326) и други от IV в., както и две лошо съхранени от династията на Комнините[21]. Изкопните работи в северозападния сектор са нарушили средновековен некропол. За това говорят разпилените човешки кости от разрушени гробове. От тях произхождат няколко бронзови и стъклени гривни, бронзови обици и други накити, които също могат да се отнесат към периода XI–XII в.

Литература

Гичева-Меймари 2013: Р. Гичева-Меймари. Керноси-венци в мистериите на Самотракийските богове и Кабирите. – В: Сборник в памет на академик Д. П. Димитров, София, 2013, 307-327.

Чичикова 1984: М. Чичикова. Антична керамика. – В: Севтополис, I, Бит и култура. София, 1984, 18-114.

№ 27. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 12, ЛОТ 2, ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, КМ 343+400 – 343+500

Анелия Божкова, Яна Мутафчиева

Археологическото проучване се проведе на два етапа от 31.03-29.04.2014 г. и от 05.06-06.07. 2014 г., по договор между АПИ и НАИМ-БАН под ръководство на доц. д-р А. Божкова (НАИМ-БАН) – научен ръководител, докторант Я. Мутафчиева (НАИМ-БАН) – зам.-ръководител, доц. д-р Ст. Алек-

---

[21] Монетите са определени от Мариана Славова от РИМ-Хасково.

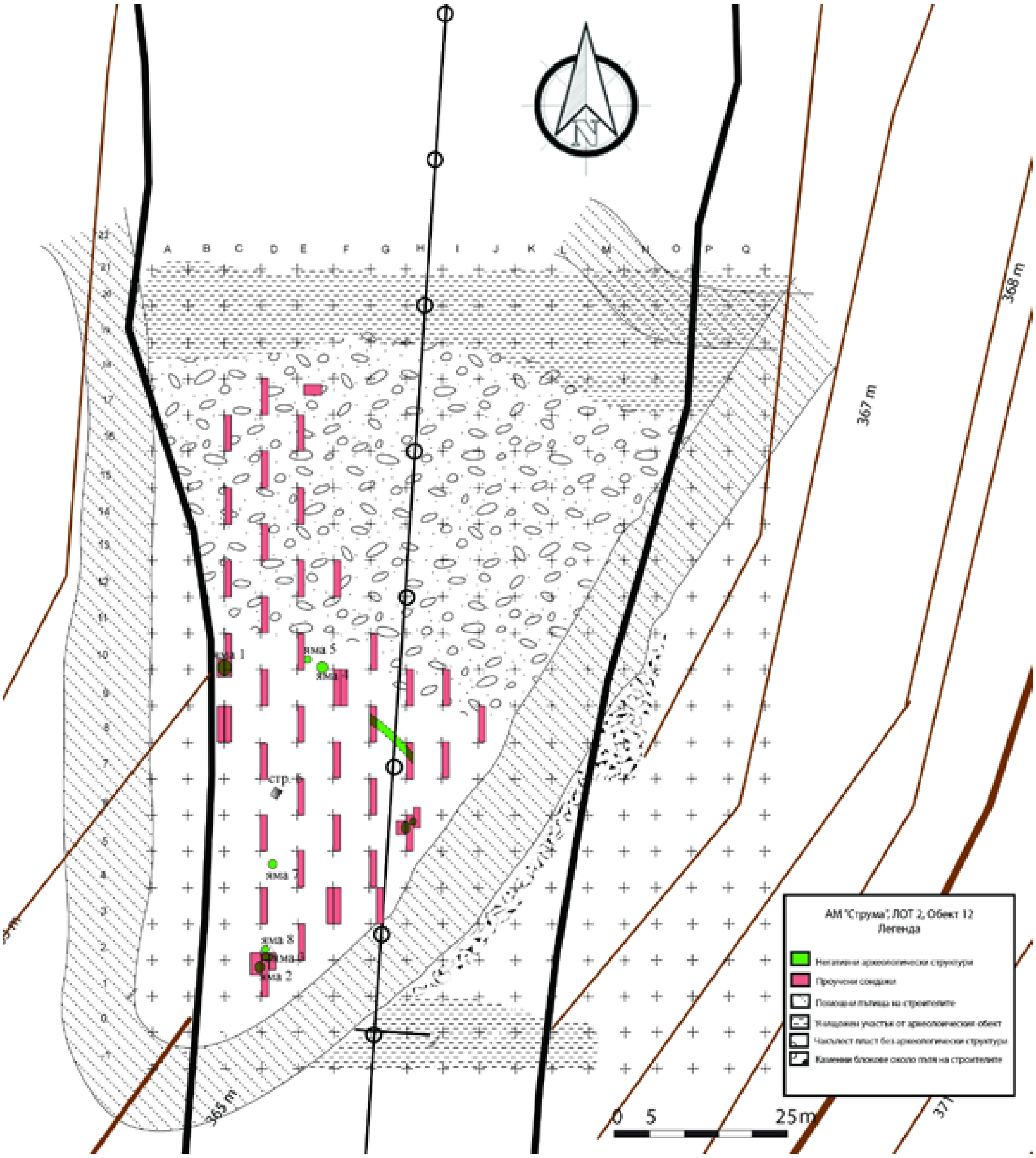
N
A B C D E F G H I J K L M N O P Q
яма 1
яма 5
яма 4
стр. 6
яма 7
яма 8
яма 3
яма 2
365 m
367 m
368 m
37
0 5 25m
АМ "Струма", ЛОТ 2, Обект 12
Легенда
Негативни археологически структури
Проучени сондажи
Помощни пътища на строителите
Нарушени участъци от археологическия обект
Чакълест пласт без археологически структури
Каменни блокове около пътя на строителите

Обр. 1. Общ план на обект 12.

сандров (НАИМ-БАН) – научен консултант. В проучването взеха участие проф. д-р П. Делев (СУ „Св. Климент Охридски“), доц. д-р К. Ников (НАИМ-БАН), гл. ас. д-р Ж. Узунов (НБУ), д-р К. Маджаров, докторант В. Милчева (СУ „Св. Климент Охридски“), археолози, студенти.

Обектът е локализиран на 6000 кв. м през 2013 г. по време на обхожданията по трасето на ЛОТ 2 на АМ „Струма“ от археологически екип с ръководител Р. Спасов. Той е разположен на първа надзаливна тераса (възвишение) на левия бряг на р. Струма и с лек наклон на север/северозапад.

При направения оглед в началото на теренното проучване се установи, че част от терена попада в рамките на трасе на временен път, изграден за нуждите на строителството на магистралата. Трасето на пътя се разполага върху източната и южната част на обекта. В резултат на извършените първоначални теренни наблюдения и полагането на план-квадратна мрежа се взе решение да се разположат сондажи (шахматно) с дължина 5 м (север-юг) и широчина 1 м (запад-изток) (обр. 1). Вследствие на сондажните проучвания, които покриха предварително предвидените 600 кв. м (10% от цялата площ), бяха проучени и документирани 4 негативни структури от IV хил. пр. Хр. и I хил. пр. Хр. (обр. 1).

В резултат на проведените сондажни проучвания се установи нуждата от цялостно археологическо проучване на обект 12, попадащ в сервитута на АМ „Струма“. През втория етап работата бе

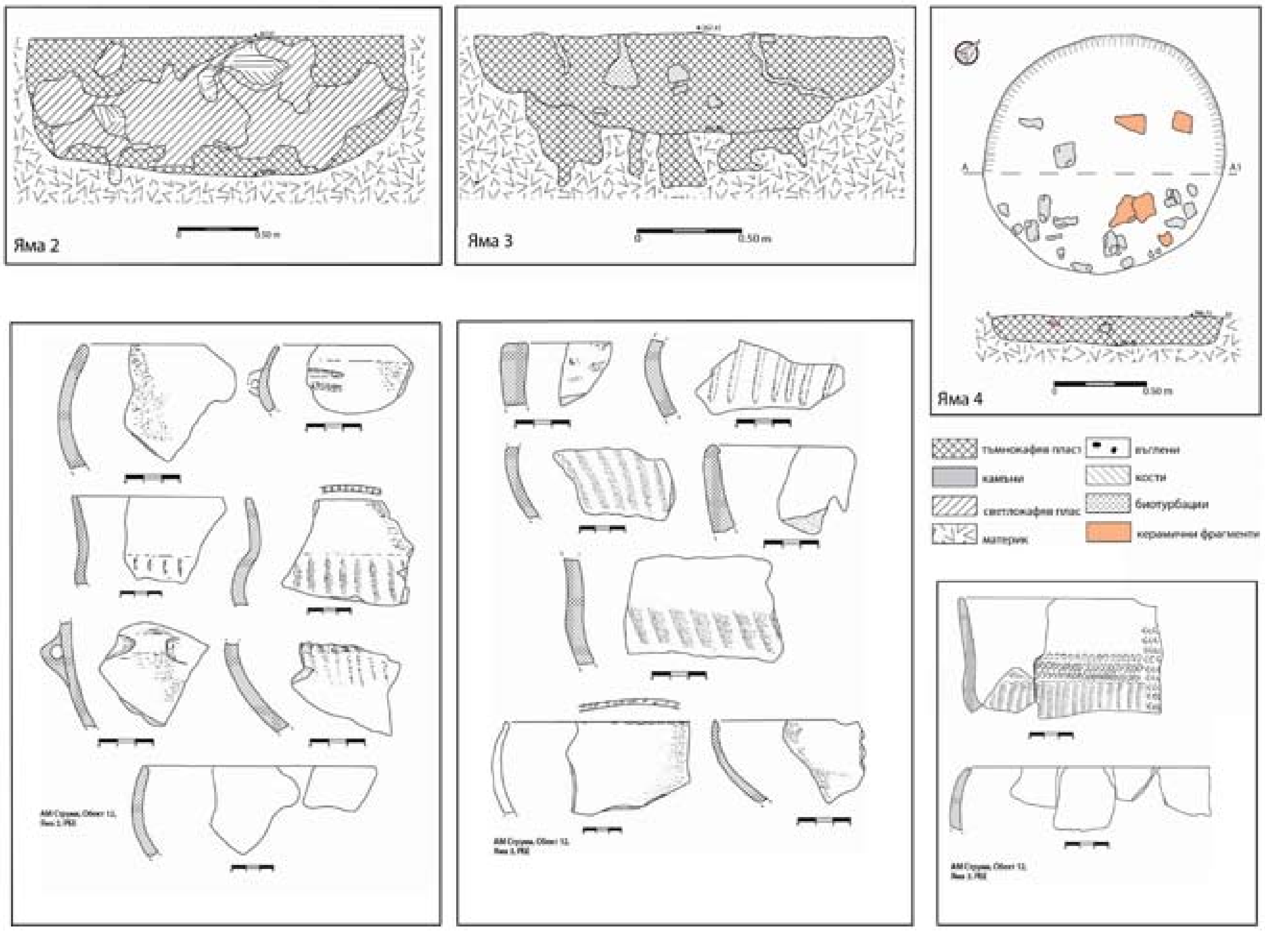

Обр. 2. Ями от РБЕ и керамични фрагменти.

концентрирана в участъка между км 343+445 до км 343+510. Хумусният слой беше отнет с помощта на механизирана техника. Вследствие на пълното проучване на обекта бяха проучени още 4 негативни структури от втората половина на IV хил. пр. Хр. (обр. 1).

Археологически структури

– 6 ями от бронзовата епоха (втората половина на IV хил. пр. Хр.) – ями № 2, 3, 4, 5, 7, 8;
– 1 яма от периода VI в. пр. Хр. – яма № 1;
– 1 линейна негативна структура – ров?.

I. Ями

I.1. Ями от ранната бронзова епоха

– Форми и запълнител:

Проучените контексти имат разнообразна форма, характер и цвят на запълнителите. Те са представени от плитки ями с дълбочина от 0,10 до 0,79 м, с диаметри на отворите от 0,60 до 2 м. Запълнителите са съставени от тъмнокафява или примесена със светла стерилна пръст (материк).

Негативните контексти съдържаха въглени, животински кости, мазилки, слюдести необработени камъни, както и относително голямо количество керамични фрагменти (обр. 2).

– Керамичен материал/находки:

Керамичният материал е представен от паници и купи със завит навътре ръб на устието и тунелести дръжки, чаши с леко извити навън устия и др. Украсата представя разнообразие от коси канелюри с различна широчина и дълбочина, както и фрагмент с врязана украса запълнена с бяла паста.

Сходни керамични комплекси произхождат от Мала Фуча (Георгиева и др. 1983) и Ваксево, Кюстендилско (Чохаджиев 2001), Петърч, Костинбродско на север, както и от Dikili Tash IIIB и Sitagroi IV на юг. В Тракия подобен комплекс се открива в Дъбене IIb. Хронологически керамиката се отнася към РБЕ Ib, синхронна на Cernavodă III – Boleráz, и може да се постави в периода на втората половина на IV хил. пр. Хр.

I.2. Яма от ранната желязна епоха

- Форма и запълнител:

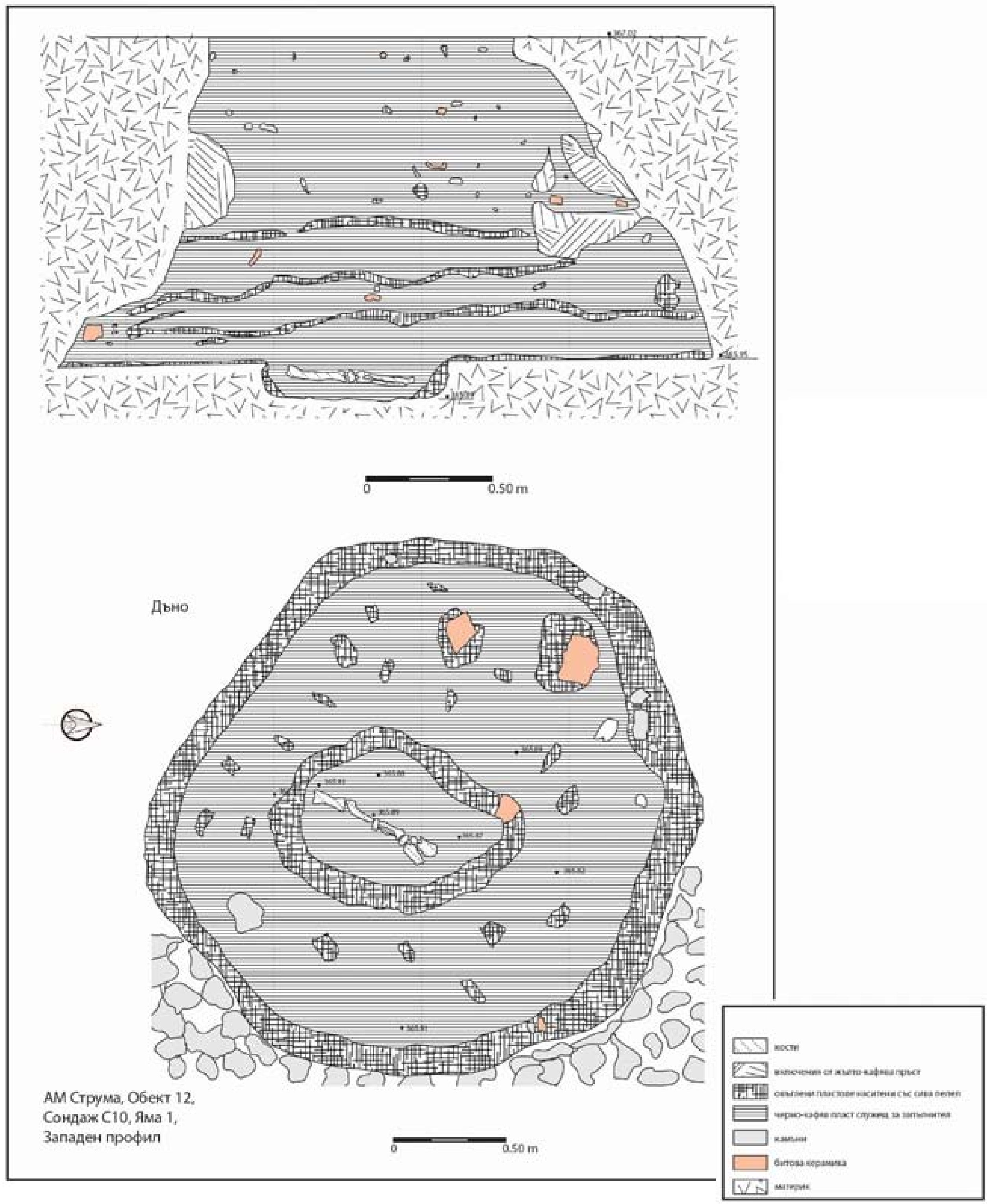
0
0.50 m
Дъно
АМ Струма, Обект 12,
Сондаж С10, Яма 1,
Западен профил
0
0.50 m
кости
включения от жълто-кафява пръст
овъглени пластове наситени със сива пепел
черно-кафяв пласт служещ за запълнител
камъни
битова керамика
материк

Обр. 3. Яма 1, средата на VI-V в. пр. Хр.

Ямата има трапецовида (камбановидна) форма. Негативната структура има следните размери: диаметър на отвора 1,08 м и дълбочина 1,20 м. Запълнителят на ямата е разнообразен – представен от черно-кафява пръст, примесена с редуващи се пластове с черен цвят и сива пепел. На дъното на негативния контекст се регистрира малко и плитко вкопаване, в центъра на което се откри голяма животинска кост. На дъното на ямата се виждат два концентрични горели кръга независими един от друг, разположени по периферията на ямата и около животинската кост. Прави впечатление, че положената кост няма следи от горене (обр. 3).

Негативният контекст съдържа въглени, мазилки, животински кости, камъни, както и голямо количество керамика работена на ръка и колело.

– Керамичен материал/находки:

Керамичният материал е типичен за края на втора фаза на ранната желязна епоха. Той е представен от паници, купи, гърнета изработени на ръка с устия завити навън, вътре и прави. Украсата е представена от пластични ленти с насечки и прищипвания. Освен това присъстват и фрагменти, изработени на колело, от групата на сивата монохромна керамика. Фрагментите са представени от паници със завит навътре ръб на устието с украса от врязани линии по външната повърхност, фрагменти от чаши с високи столчета, както и устия от съдове с извито навън и заоблено устие.

II. Негативна линейна структура – ров?

Формата на тази структура е правоъгълна леко стесняваща се към дъното. Приблизителните ѝ размери са: широчина в горната част около 1 м, в долната около 0,80 м; дълбочина 0,55 м. Трасето, в което е проследена, е с размери около 5 м. Запълнителят е жълта пръст, такава каквато е и тази на материка, в който е вкопана. Поради тази причина проследяването ѝ бе почти невъзможно. От линейната структура произхождат единични нехарактерни фрагменти изработени на ръка, най-вероятно от ранната бронзова епоха.

В резултат на проведеното археологическо проучване бяха изчерпани културните останки в участъка от км 343+400 до км 343+510, по трасето на АМ „Струма“. Обектът бе предаден за строителство с решение на специализирана комисия.

Литература

Георгиева и др. 1983: Р. Георгиева, П. Алякова, Т. Спиридонов. Разметаница. Проучвания и материали. – Expeditio Thracica, 4, 1983, 5-48.

Чохаджиев 2001: С. Чохаджиев. Ваксево – праисторически селища. В. Търново, 2001.

№ 28. ИЛИНДЕН – КЛИСУРА

Петър Делев, Надежда Тодорова, Ваня Петрова

Разкопките се провеждат за четвърти пореден сезон[22]. През 2014 г. бяха концентрирани в малък участък в Сектор Югозапад, разширение на заложения през предишния сезон Сондаж 1. През 2013 г. са документирани две последователни нива на обитаване от финала на късния халколит. С по-късната фаза стратиграфски се свързват две частично проучени термични съоръжения – Съоръжение 1 – в СИ част на сондажа и Съоръжение 2 – в ЮЗ му част (Делев и др. 2014). През 2014 г. сновна цел бе цялостно разкриване и документиране на Съоръжение 1, застрашено от унищожение заради валежите и ерозията.

През 2013 г. е установено, че съоръжението има подковообразна форма, с дъговиден, отворен на юг масивен перваз, свързан с основата му от опалена глина. Във вътрешността му бяха разкрити множество тънки замазки върху подложка от фина, силно горяла до червено глина, с дребни късчета ерозирала скала, под която има наситено черен, овъглен пласт.

С цел разкриването на Съоръжение 1 (предполагаема пещ) С и И от Сондаж 1 бе оформено разширение с размери 2,50×3,50 м. Пространството в С–СИ му част е заето от материкова скала над нивото на съвременния терен, ограничаваща структурата от И. Така скалите оформят естествена, отворена на Ю–ЮИ „ниша“ с ширина до 2,50 м, използвана за изграждането на съоръжението (обр. 1 *1*).

---

[22] През 2014 г. проучванията бяха проведени в периода 20-28 септември 2014 г. Освен ръководителите, в тях като доброволци участваха студенти от специалност „Археология“ – П. Лахнев, Й. Баев и Т. Соларов, както и местни жители на с. Илинден, без чиято всеотдайна работа и съдействие проучванията на обекта през този сезон не биха били възможни.

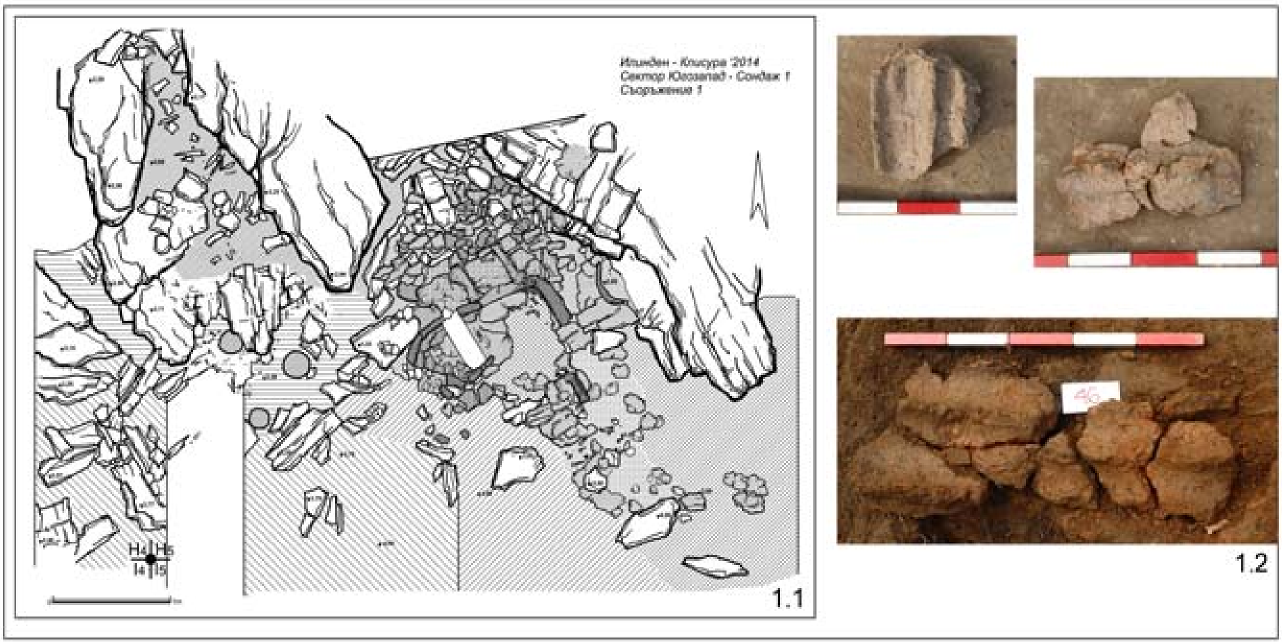

Обр. 1. 1.1. Сектор Югозапад - Сондаж 1. Съоръжение 1. Общ план на ситуацията; 1.2. Деструкции с негативи от дървени колове от платформата.

В посока Ю–ЮИ от Съоръжение 1, върху и отчасти в пласт, наситен с горяла до черно органична материя и въглени, са разчистени по-масивни късове опожарени деструкции и големи плочести камъни в хоризонтална позиция. Деструкциите са с неравна горна лицева повърхност, а отдолу негативи от плътно наредени колове с диаметър около 0,07-0,08 м. Непосредствено на СИ от перваза, сред деструкциите, бяха разкрити фрагменти от малка асиметрична купа с четири ниски крачета. Част от фрагментите са счупени на място и долепени до отвесния скален блок, други са разпръснати и свлечени по склона. В пространството С и СЗ от разкритите през 2013 г. лицеви „панели“ на съоръжението и до материковата скала деструкциите се разкриват в пласт фин, опален до светло розово-оранжево, почти прахообразен седимент. Освен масивните лицеви деструкции се разкриват и многобройни дребни и по-едри скални отломъци и един горен хромелен камък с овална форма.

При разчистването и демонтирането на съоръжението бяха разграничени 5 групи деструкции:

1. части от двулицеви первази с дебелина 0,045-0,05 м и няколко слоя фини замазки;
2. подови замазки на термично съоръжение с добре загладена горна повърхност и долна с камъчета и негативи от камъчета с обща дебелина до 0,03 см;
3. масивни лицеви деструкции, без следи от негативи, от плътна глина с много пясък и дребни камъчета;
4. деструкции с плитки неясни негативи (отпечатъци от неравна скала);
5. масивни деструкции с неравна горна част и отпечатъци от успоредно разположени дървени колове на долната повърхност (обр. 1 *2*).

При демонтирането е установено, че съоръжението е изградено върху дървена, обмазана с глина, масивна платформа от успоредни плътно разположени колове, ориентирани СИ–ЮЗ по надлъжната ос на съоръжението, носени от няколко перпендикулярно поставени кола. При изгарянето му е образуван плътният пласт овъглена органична материя в основата на съоръжението, лежащ и върху материковата скала (на С), отчасти върху светложълтеникав пласт със скални отломъци и с отделни слабо опалени деструкции (подравняване на терена). Във вътрешността на съоръжението и свлечени на юг по склона са регистрирани еднолицеви замазки от основата/пода на съоръжението – изградени върху подложка от глина и пласт с дребни камъчета. Спецификите на конструкцията позволяват интерпретацията на разкритите останки като термично съоръжение, вероятно пещ. Части от купола (дъговидно извити двулицеви късове) са регистрирани в най-горния пласт с деструкции. Северно от съоръжението деструкциите са с различен характер и вероятно са част от конструкция, включваща естествените дадености на скалата и вертикално забити плочести камъни и глина. Разкритите

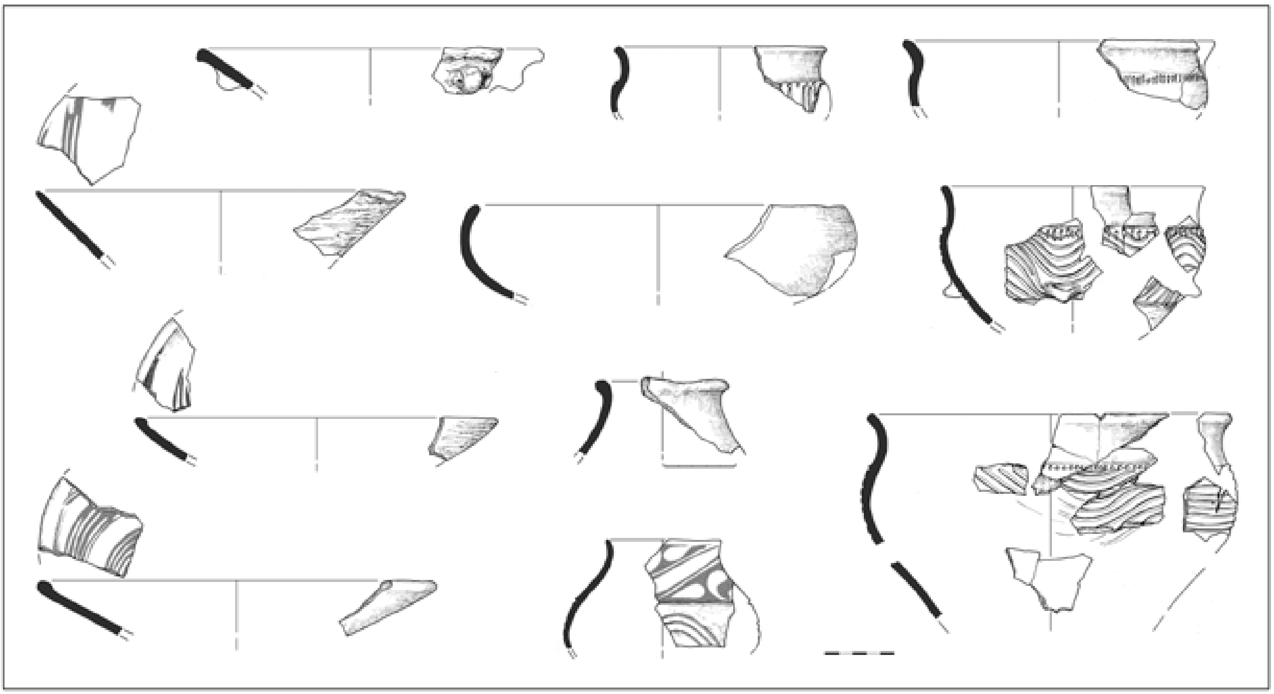

Обр. 2. Керамика от пласта над и между деструкциите на Съоръжение 1

в ивица непосредствено С от перваза масивни глинени „панели“ вероятно са част от цокъл на стена, облицован с плочести камъни. С носещата конструкция на дървената платформа се свързват четири дупки от дървени колове, регистрирани в северната част на Сондаж 1.

Данните за подравняване и укрепване на терена, изграждането на съоръжения върху хоризонтални, масивни дървени платформи, съобразени с даденостите на материковата скала, подкрепят предположението за терасиране и „стъпаловидно“ разположение на постройките и съоръженията върху Ю склон.

По-голямата част от керамиката е силно фрагментирана. Преобладават неголемите, тънкостенни съдове, повтарящи вече известните форми, украси и мотиви от колекциите от предходните сезони (обр. 2). Според формално-типологическите и стилови белези на керамиката обитаването на обекта се отнася към финалните фази на халколита (Делев и др. 2014, 138). Датировката се потвърждава и от получените по метода С14-AMS дати[23].

В североизточната част на Сондаж 1 – Сектор Югоизток частично е проучена яма 6 от късножелязната епоха (обр. 3 *1*). В границите на сондажа попада западната половина на структурата. Има правилна кръгла форма с диаметър 1,20 м и дълбочина – 0,85 м. Вкопаването се проследява от нивото под чимовия пласт. В запълнителя отчетливо се разграничават два пласта с различен характер и структура. Горният, с дебелина до 0,30-0,35 м, е рохкав, с тъмнокафяв, почти черен цвят и зърнеста структура. В него се разкриват множество различни по размери плочести и естествено ломени камъни и скални късове. Долният е по-светъл, кафяв, с по-компактна и хомогенна структура, с дребни късчета горяла глина. В него се разчистиха фрагменти от голям дебелостенен съд с двойни вертикални дръжки (обр. 3 *2*). Над тях, както и почти плътно около тях, бяха разкрити естествено отломени от материковата скала, сравнително тънки „плочи“. Три са поставени вертикално – слабо наклонени навън. Между фрагментите от съда беше намерена бронзова монета на Касандър (306-297 г. пр. Хр.). Ями с подобни характерститки на запълнителя са проучени през предходните сезони – Яма 4 в Ю част на същия сондаж (2012 г.), както и Яма 1 в Сектор ЮЗ – Сондаж 1 (2013 г.).

Като по-интересна находка следва да се отбележи фрагментът от керамичен антефикс, открит в чимовия пласт северно от Съоръжение 1 (обр. 3 *3*). Присъствието на архитектурна теракота недвусмислено насочва към наличие на представителна сграда/и на самия обект или в близката околност.

---

[23] Три проби от животински кости, от пласта под заравнените деструкции, свързани с по-ранната строителена фаза на обекта са датирани в лабораторията в Лион. Калибрираните стойности на две от тях са в интервала 4250-4050 пр. Хр.

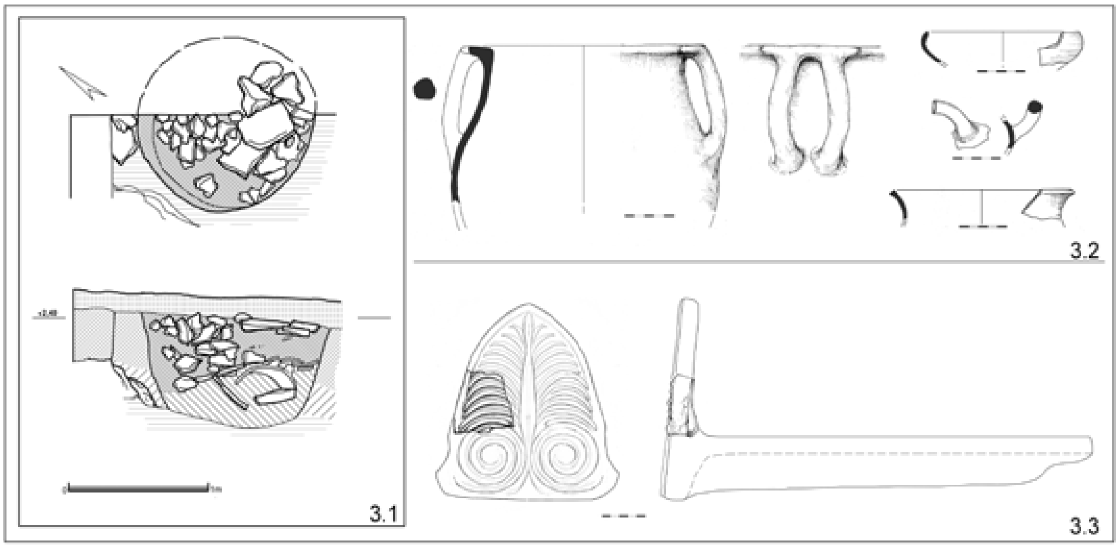

Обр. 3. 3.1. Сектор Югоизток – Сондаж 1. Яма 6 – КЖЕ. План и профил; 3.2. Керамика от Яма 6; 3.3. Фрагмент от палметен антефикс. Реконструкция.

Литература

Делев и др. 2014: П. Делев, Н. Тодорова, Г. Кацаров, В. Петрова. Разкопки на обект Илинден – Клисура. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 135-139.

№ 29. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. СВ. ИЛИЯ, ВЕЛИНГРАД

Диана Гергова, Асен Салкин

Продължаването на проучванията на тракийското светилище в м. Св. Пророк Илия във Велинград (АКБ РК № 10000471, Разрешение за теренно проучване № 313/17.06.2014 г.), през 2014 г. са осъществени от проф. Д. Гергова (НАИМ-БАН) – ръководител, Ас. Салкин (ИМ-Велинград) – зам.-ръководител, с участието на Д. Байраков (ИМ-Велинград) и благодарение на доброволческата програма на ЕК „Младежта в действие“, по проект на Фондация „Надежда“, която осигури 20 доброволци от Азербайджан, Армения, Турция, Белорус, Полша, Италия, България, студенти на практика от Държавен Университет Жешув, студенти от Карловия Университет по Програма „Еразъм“, от НБУ (програма на МОН) и СУ „Св. Климент Охридски“, както и други доброволци. Проучванията са осъществени от 15 юли до 15 август и с прекъсвания до средата на ноември 2014 г.

Светилището се ситуира на северен скат на планината, над големия студен карстов извор Клептуза, в м. Св. Илия, Велинград. Разположено на стратегическо място, контролиращо долината на р. Чепинска.

Спасителни разкопки са осъществявани от Д. Катинчарова (2002-2006 г.) във връзка с намерение да се построи параклис на Св. Илия върху могилата в центъра на светилището. От 2010 г. с намерения на общината, макар и с прекъсвания, поради финансови проблеми, проучванията са възстановени от екип под ръководството на Д. Гергова (Гергова , Салкин, Дерменджиев 2011).

Светилището се отличава с мощна, широка 2,20 м стена, изградена от ломени камъни със спойка от глина и добре оформени лица, която ограждала теменос с правоъгълен план и вътрешни размери 20×30 м (С–Ю). В южния край на това пространство е разположена могила с височина 3

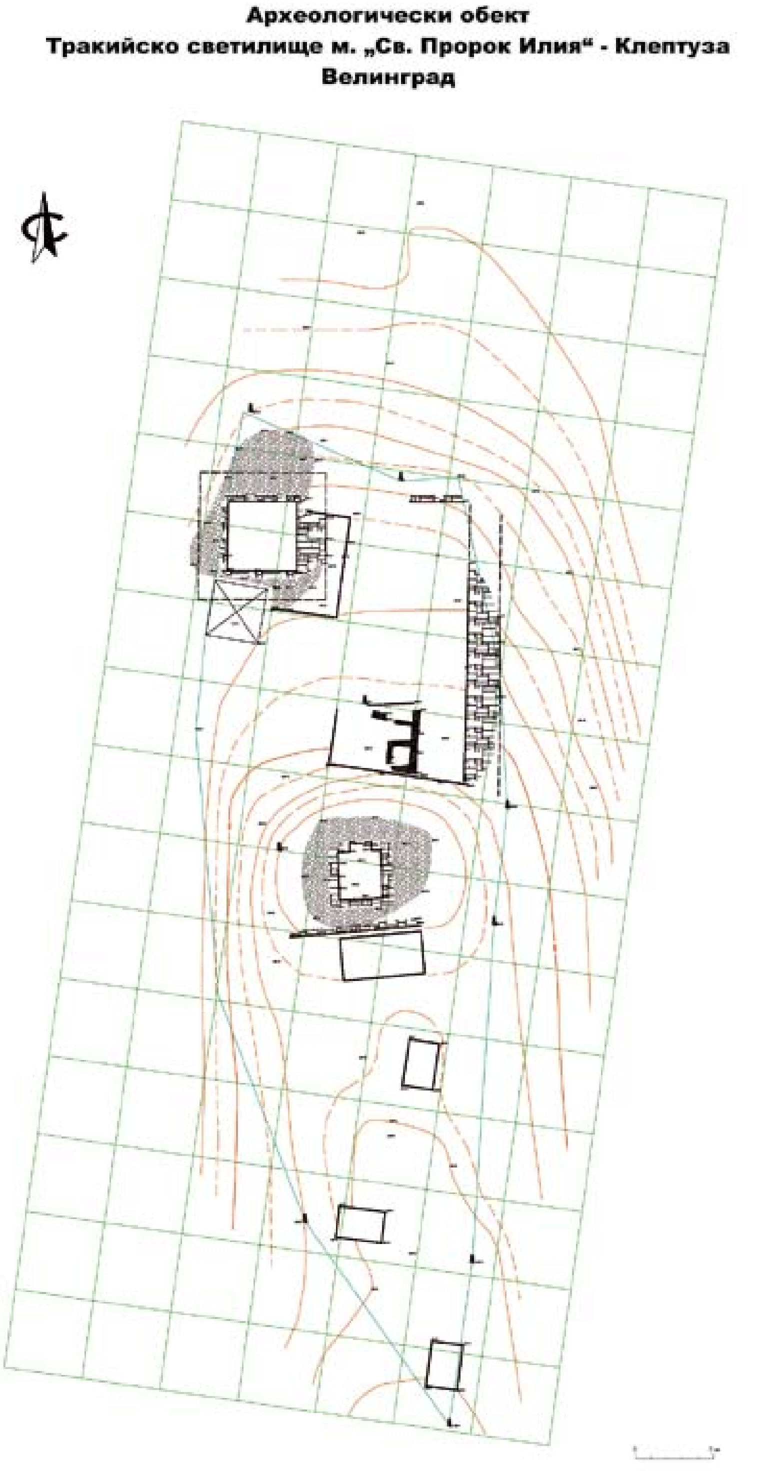

Обр. 1. Обща план на светилището.

м и диаметър 15 м, покриваща каменното съоръжение (кула-храм). Целта на миналогодишните разкопки беше продължаване на изследването на териториалния обхват, устройството и плана на светилището и на кулата-храм. Обхожданията на терена показаха, че по ската на планината, южно от могилата, личат останки от каменни стени, които предполагат, че светилището е обхващало значително по-голяма площ. На този въпрос ще бъде отделно повече внимание през следващия сезон.

Работата през 2014 г. продължи в три участъка. Бяха почистени източната стена на теменоса в северна посока по протежение на 5 м, както и разкритите при по-раните проучвания структури (обр. 1). Нов сондаж беше заложен в СЗ част на обекта с оглед прецизирането на трасето на оградната му стена и изследване на част от вътрешността на теменоса. Тук на дълбочина 0,10–2,30 м бяха разкрити очертанията на квадратно помещение, конструктивно свързано със северната и западната стена на теменоса, с вътрешни размери 4×4 м и дебелина на стените 2,20 м. Стените са изградени от плоски камъни с обработени лица. По протежението им и непосредствено до стената се откриват множество фрагменти от горели замазки. Вътрешната стена на помещението в посока С–Ю е разрушена в южния ѝ край. След разрушаването и изравняването на терена тук вероятно се е развила зона за депониране на дарове. Над нея и по протежението на разрушения ѝ участък в южния край на изкопа беше открито голямо струпване на камъни, мазилки, фрагменти дебелостенна и култова керамика, както и единствените представителни предмети: глинен преносим олтар, паничка-цедка, бронзова халка. Във вътрешността на помещението беше открита и бронзова монета, според М. Манов от Амфиполис или Тесалоники от I в. пр. Хр.

Проучването на централното съоръжение, кулата-храм, в южния край на теменоса продължи в интериора му, където беше достигната дълбочина 1,80 м. Храмът е с вътрешни размери 3×2,70 м. Дебелината на стените му достига 2-2,20 м. Широкият 1,40 м вход е разположен в средата на северната стена (обр. 2 и 3). Стените на храмовата постройка са изградени в два етапа. По-късният етап на сградата се характеризира с включения от горели кирпичи и следи от обмазвания. С този етап е свързано изграждането в СЗ ъгъл на сградата на огнище с глинена замазка и подложка от речни камъни. Откритите пред входа, подредени дъговидно камъни, вероятно принадлежат на същест-

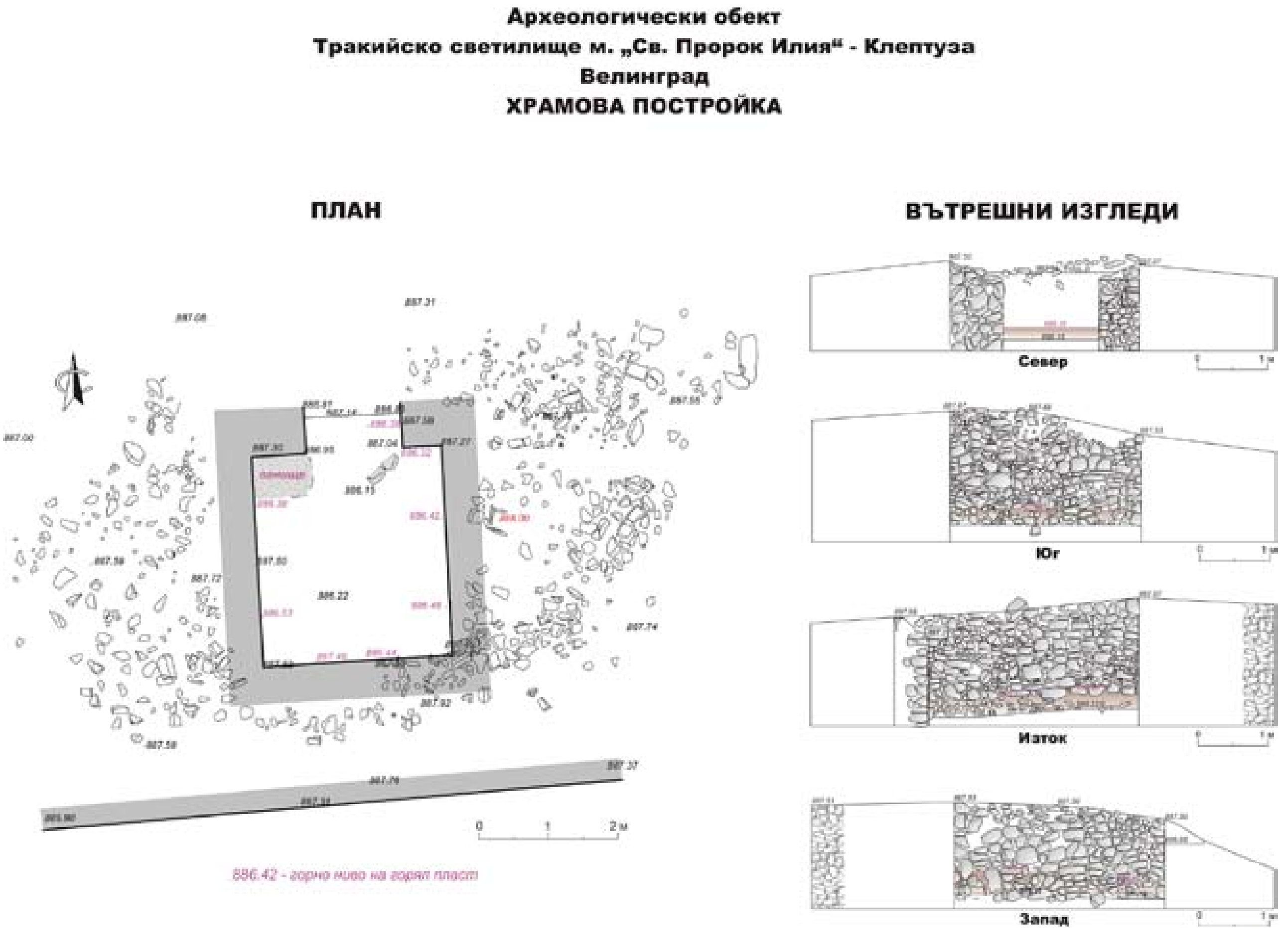

Обр. 2. Храмът. Гедоезично заснемане.

вувала площадка. Нейното ниво е маркирано и от слой от горели въглени. През този по-късен етап оградената площ е по-малка от първоначалната и стените надвисват над по-ранните с 0,04-0,05 м. Подовото ниво на по-късния етап на функционирането на храмовата постройка е маркирано от тънък слой от утъпкана пръст. Вътрешността на храма е запълнена с множество нападали плоски камъни от разрушените горни нива на стените, глинени замазки, горели кирпичи, въглени, рядко животински кости, фрагменти от дебелостенни съдове, както и фрагменти от култова и груба тракийска керамика.

С по-ранния етап от функционирането на храма е свързано ново ниво, маркирано от множество нападали плоски камъни от градежа, струпвания на мраморни късове, на мазилки и по-големи кирпичи, както и на стотици фрагменти керамика. При вдигането на по-дребните от тях, беше възможно да бъде констатирано наличието поне на 14 подредени един до друг глинени съда, без това да е окончателният им брой. В североизточния край е разположен голям питос със сивкава повърхност.

Досегашните изследвания позволяват да се разграничат три етапа на фунционирането на светилището. Наред с двете фази, установени по време на проучванията, вероятно, с една друга трета фаза, следва да бъдат свързани останките от каменни стени и глинен олтар с каменен перваз, северно от храма, открити от Д. Катинчарова. Материалите от по-ранните проучвания и тези от настоящите датират светилището през цялото I хил. пр. Хр. (Катинчарова 2007; Герова, Салкин, Дерменджиев 2011; Гергова 2014). Изследването на затворения комплекс от ранната фаза на кулата-храм ще позволи за пръв път да бъде проследено и развитието на култовата керамика в земите на бесите.

Наличието на аналогични комплекси и постройки под могила в м. Станиловец, и в м. Дреновец (Салкин, Байраков 2010a; 2010b) показват, че в този район на бесите е изграждан един непознат до сега тип светилище, кореспондиращ на представата за хероона-могила, в която е погребана главата на Орфей, превърнала се в хероон. (Гергова 2014). Проучванията разкриват нови индивидуални аспекти от културата на бесите.

Обр. 3. Храмът. Общ поглед.

Литература

Гергова 2014: Д. Гергова. Приноси към сакралната архитектура на бесите в светлината на изследванията в района на Велинград. – История, кн. 5, 2014, 556-569.

Гергова, Салкин, Дерменджиев 2011: Д. Гергова, Ас. Салкин, Н. Дерменджиев. Проучване на тракийско светилище в м. Св. Илия, Велинград. – Археологически открития и разкопки през 2010. София, 2011, 145-147.

Катинчарова 2007: Д. Катинчарова. Спасителни археологически разкопки на обект „Св. Пророк Илия“ при гр. Велинград. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 133-135.

Салкин, Байраков 2010a: А. Салкин, Д. Байраков. Теренна археологическа експедиция – Велинград 2008. – Сб. „Цепина, Чепино, Велинград – хилядолетната история на Северозападните Родопи“ 23-24 окт. 2008 г., Велинград, 2008, 15-22.

Салкин, Байраков 2010b: А. Салкин, Д. Байраков. Спасителни проучвания на тракийска гробница в м. Станиловец, Велинградско. – Археологически открития и разкопки през 2009. София, 2010, 217-219.

№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „БЕГЛИКТАШ“, ОБЩИНА ПРИМОРСКО

Петър Балабанов, Даниел Пантов

Предварително планираната програма за археологически разкопки не можа да бъде реализирана, поради лошото време и липсата на работна ръка. Освен това, веднага след залагането на план-квадратна мрежа в района на „Бегликташ“ постъпи сигнал за разбит от иманяри долмен в непосредствената околност на светилището. Показани ни бяха човешки кости и фрагменти от керамични съдове, правени на ръка. Върху единия фрагмент от кост имаше зелено петно, вероятно от допир с бронзов предмет. Това наложи усилията на екипа да се пренасочат към изследването на три погребални съоръжения, разположени на около 250 м западно от скалния феномен, непосредствено до черния път за туристи.

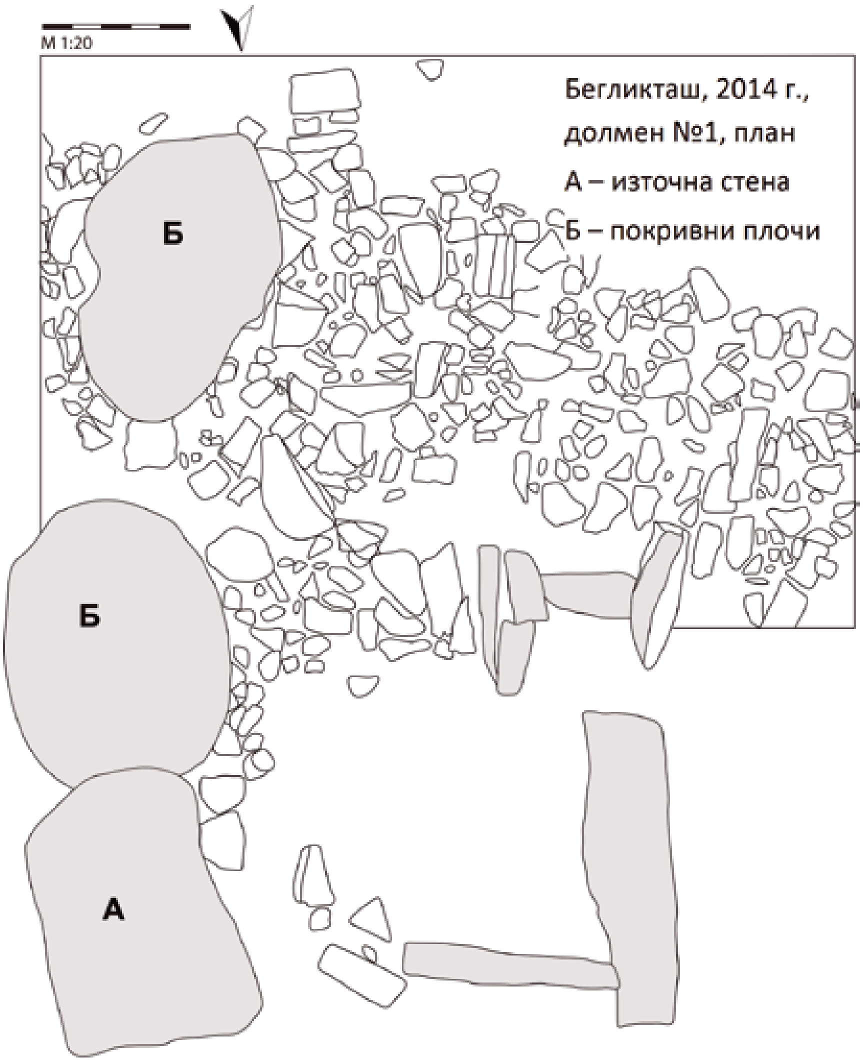

Обр. 1. План на долмена.

Най-близо до пътя (16,80 м северно) се намираха останките от еднокамерен долмен, документиран от няколко теренни наблюдения през последните пет години. Той е бил разрушен отдавна. Входът му е бил ориентиран на юг (обр. 1). При теренното обхождане през 2012 г. беше констатирано, че плочата, която е била използвана за източна стена, както и покривните плочи на камерата, са хвърлени върху насипа, източно от съоръжението. Новият иманярски изкоп обхващаше централната и източната част на погребалната камера. Имаше аморфна форма при дълбочина около 0,80 м. Насипът от ямата беше изхвърлен до самия долмен. При прегледа му бяха събрани още 18 фрагмента от стени на съдове, правени на ръка от лошо изпечена глина с примеси от едър пясък. Върху повърхността на един от тях (чашка?) имаше запазена украса от малък псевдобукел, ограден с хоризонтални и вертикални канелюри.

Около долмена беше заложен сондаж с правоъгълна форма с размери 5×7 м, ориентиран по посоките на света. Той обхващаше цялото съоръжение. Решено бе поради липсата на работници и време сондажът да бъде разделен на части, които да се проучват последователно, в зависимост от възможностите.

Насипът в гробната камера на долмена беше еднороден, състоеше се от глинеста пръст с черен до кафяв цвят. В дълбочина постепенно преминаваше в горния слой на материка, който в района се състои от органични породи върху сиенитна подложка. Покрай западната, запазена *in situ* стена на долмена, на дълбочина 0,85 м попаднахме на две фрагментирани кости от човешки крайници, два зъба и фрагменти от череп. При преглед на камерата с металотърсач до западната ѝ стена на дълбочина 0,85 м бе намерена бронзова едноспирална фибула с много добре запазен лък, украсен с масивно топче в централната си част, оградено с два дълбоки жлеба (обр. 2). В насипа бяха намерени и ограничен брой (общо 89) фрагмента от керамични съдове, правени на ръка от лошо изпечена глина, с примеси от пясък, придобила кафяв до сив и черен цвят. Липсваха характерни фрагменти от устия, дръжки или дъна, с изключение на четири фрагмента – устия от урни. Седем фрагмента имаха допълнително излъскана повърхност.

Тъй като пространството на предполагаемия дромос беше гъсто обраснало с големи дървета, за получаване на допълнителна информация пред долмена беше обособен изкоп с размери 5×1,5 м, ориентиран с дългите си страни в посока изток-запад. Оказа се, че той попада върху част от периферията на малка могила около долмена, която е издигната от дребни и средни по размер ломени сиенитни камъни. Насипът между тях не се различаваше от този в погребалната камера, а находките на фрагменти от керамични съдове бяха още по-малко (31). Равнището на материка се появи на котата, документирана вътре в долмена: 152,70 м по балтийската скала.

На 12,80 м североизточно от долмена бяха проучени останките от цистов гроб (?), въпреки, че в това съоръжение не беше констатирана иманярска намеса. Стените на камерата са запазени *in situ*, леко изкривени от времето и налягането на насипа. Покривната плоча липсва. Оказа се, че съоръжението е ограбено отдавна, насипът вътре в него беше еднороден с околния и не съдържаше археологически находки.

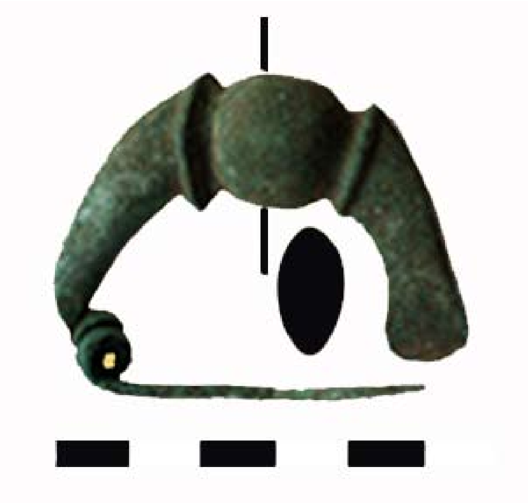

Обр. 2. Бронзова фибула.

Непосредствено на изток от него се намират развалините на долменоподобно съоръжение. Северната му стена е оформена чрез вертикално изрязване на голяма естествена скала. Към тази стена са били прикрепени три плочи, оформящи камера. От тях на място стои източната стена и част от южната. Подът на съоръжението е изрязан в повърхността на сиенитната скала. В непосредствена близост са хвърлени три плочи, вероятно от стените и покрива на съоръжението.

В средата на гробната камера иманярите бяха направили изкоп с неправилна форма и дълбочина. Поради падналите предните дни обилни дъждове, събралата се вода беше започнала да затлачва следите от копане.

Насипът в камерата на съоръжението се състоеше от чернозем и глинеста пръст с тъмнокафяв цвят. В него бяха намерени 32 фрагмента от керамични съдове, между които и стени от глазирана керамика. Съставът на находките свидетелства, че камерата е била използвана с различни цели много дълго време.

Паралелно с проучването на погребалните съоръжения след съгласуване на плановете на Община Приморско за строителство на беседка в непосредствена близост до скалния феномен „Бегликташ“, на 18 м северно от крайната скала на малка полянка в гората, беше заложен изкоп с форма на квадрат и страни по 5 м, ориентирани по посоките на света. В очертанията му насипът беше проучен до появата на материка, който лежи на 0,78 м дълбочина. Под горния пласт от полуизгнила горска шума се появи хомогенен пласт от глинеста пръст с кафяв до почти жълт в дълбочина цвят. В него попадаха инцидентно (78 в целия обем на изкопа) дребни фрагменти от керамични съдове като правило със силно ерозирали повърхности и ръбове. Някои от тях са от съвременни съдове. Основната част от тези, които могат да бъдат определени, се отнасят към първите векове на нашата ера, само 17 принадлежат на съдове, правени на ръка. Върху един фрагмент от последните беше запазена част от врязана украса – къси линийки.

Разкопките на поляната под бъдещата беседка показаха, че в района северозападно от скалната китка „Бегликташ“ няма запазени културни слоеве и проектите на Община Приморско няма да засегнат археологически обекти.

№ 31. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б 23, Б 24, Б'3 И Б'4

Алексей Гоцев, Вяра Петрова

Редовните археологически проучвания на обект Аджийска воденица I (Емпорион Пистирос) продължиха и през 2014 г., като бяха разделени в 2 сектора и осъществени от две български експедиции. Финансирането на разкопките бе по договор с Министерство на културата и с участието на фондация „Балканско наследство“, която осигури и участието на доброволци от различни страни.

Археологическите проучвания бяха съсредоточени в югоизточната част на обекта, в пространството между зоната с повишена концентрация на следи от ритуални действия и крепостната стена. Работеше се в квадрати Б 23, Б 24, Б'3 и Б'4 (обр. 1).

Продължи работата в полоса, успоредна на южната страна на квадрат Б 23. Целта бе да се достигне до стерилен пласт и да се установи характерът на културните напластявания, които лежат под

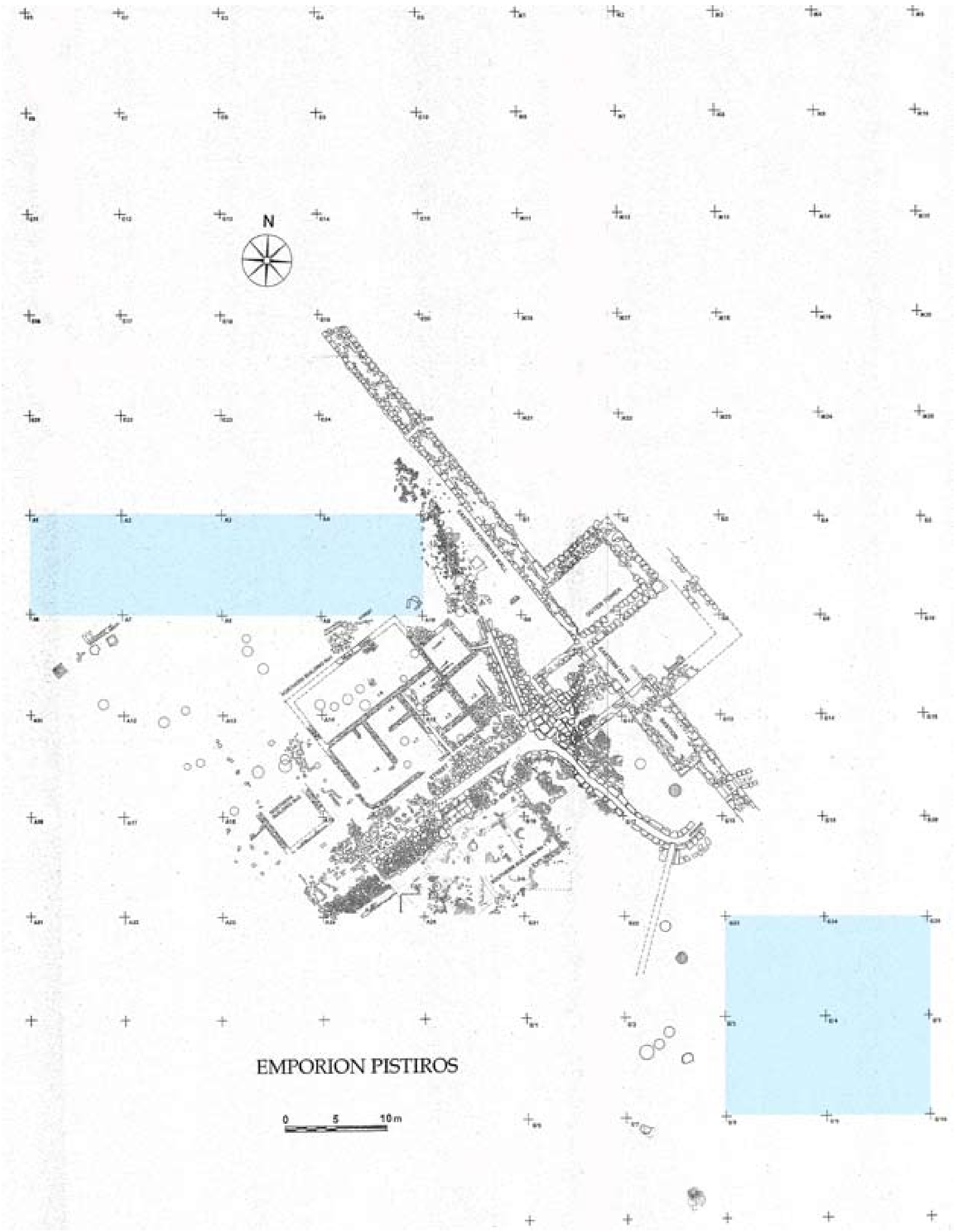

Обр. 1. Емпорион Пистирос. Общ план на проучената площ на обекта и квадратите, проучвани през 2014 г.

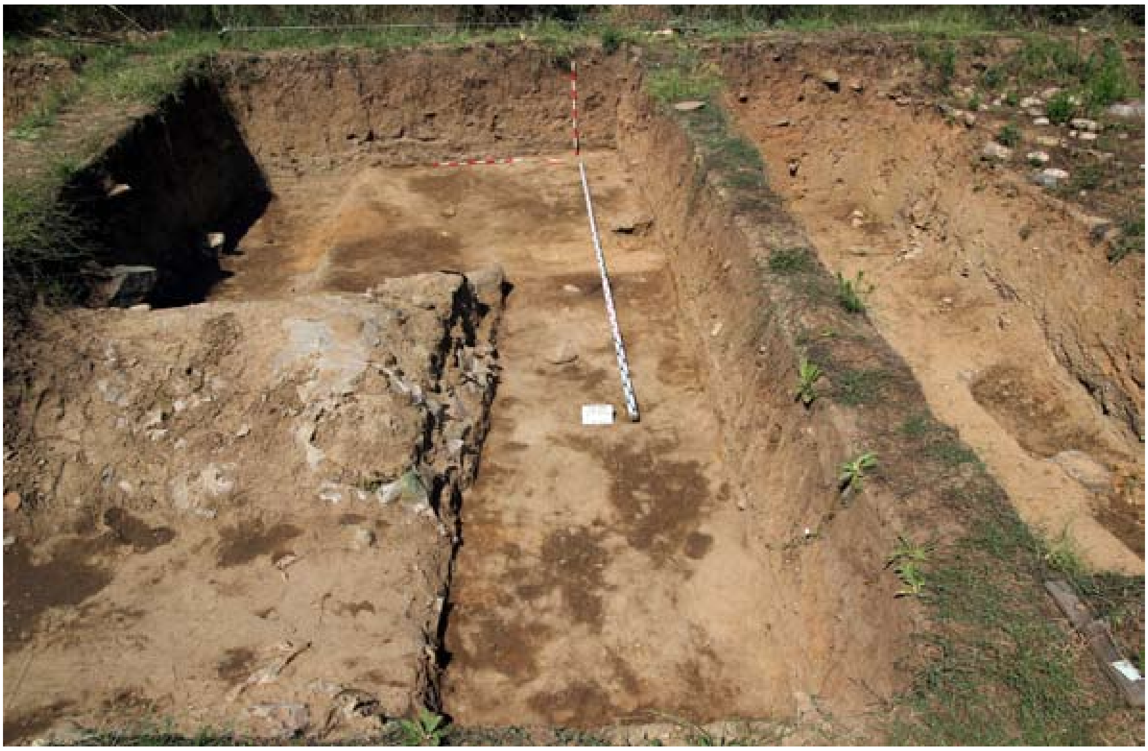

Обр. 2. Емпорион Пистирос. Общ поглед върху кв. Б 23 и Б'З (Северна половина). Ниво на засичане на негативните структури в кв. Б'З.

каменната редица в горните пластове, а също така и под глинената замазка, локализирана близо до източния профил на квадрата. През 2013 г. бяха разкрити няколко негативни контекста с различна форма и размери – три ями и една структура, вкопани в стерилен пласт. Тази година бе изчерпана изцяло едната яма и негативната структура. Според първичната обработка на археологическия материал от тях, те се отнасят в края на V в. пр. Хр.

Целта на проучванията в квадрат Б 24 бе да се разкрие ситуацията в непосредствена близост до крепостната стена на емпорион Пистирос. Много важно бе да се проследят контекстите, които свързват ситуацията до стената с културните напластявания в западна посока, в близост до регистрираните тук следи от култови практики. Проследено бе трасето на стената в ЮИ посока, без данни за извивка или завой на куртината. В западната част на квадрата бе регистрирана негативна структура, вкопана в стерилния пласт. Нейният горен пласт е на относително еднаква дълбочина с разкрития банкет на крепостната стена и следите от строителни дейности, които маркират началото на изграждането на укрепителната система на Пистирос.

Разкопките в квадрат Б'З позволяват да се възстанови относителната хронология на пластовете и на разкритите през предишните години съоръжения. В малък участък в СЗ част на квадрата през 2013 г. бяха проучени неукрасени глинени замазки (огнища), разположени едно над друго, с различни размери, особености и ориентация. Под тях тази година бе засечена негативна структура, с ориентация СИ–ЮЗ, която съответства на ориентацията на каменната архитектура, разкрита в централните части на проучената част на обекта (обр. 2). Подобна негативна структура се проучи и в източната част на квадрата със същата ориентация. Вероятно се касае за две жилища (?), вкопани в материковата пръст, с глинобитни стени и подпорни колове. Бяха засечени дупки от колове, както и плочести камъни в ъглите на структурите, които вероятно са служили за подпиране и повдигане на коловете от конструкцията.

Интересно беше да се проследят ситуациите и техните връзки с разкритите на по-долни нива структури и съоръжения в съседните квадрати. Установено бе, че при тези контексти горните им пластове са по-ниско разположени от каменните конструкции, проучени в най-горните пластове. Като междинен се очертава хоризонтът с разкритите в него глинени замазки (огнища?), който е документиран във всички квадрати в рамките на проучваната площ. По този начин разполагаме със сигурни данни за относителната хронология на културните пластове в тази част на обекта. Предстои нейното уточняване в абсолютни дати след подробна обработка на археологическите материали.

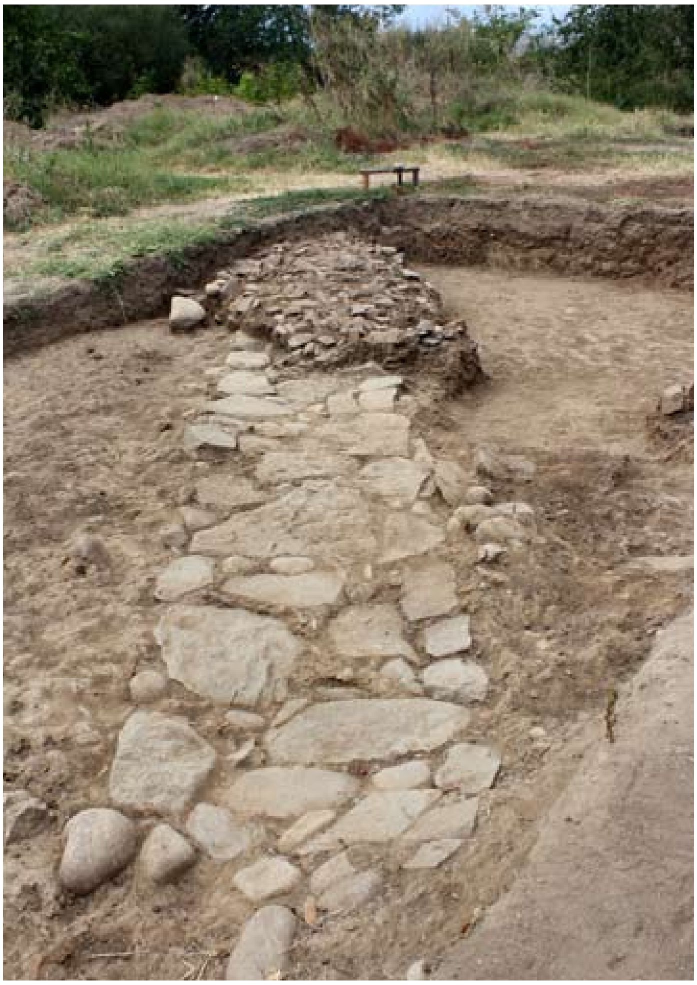

Обр. 3. Емпорион Пистирос. Каменна конструкция (канал?) в кв. Б'4.

Стартиралите проучвания в квадрат Б'4 през 2013 г. са с ключово значение при опитите да се проследи трасето на крепостната стена в южна посока. В същото време дават възможност да съпоставим направените наблюдения при разкопките на другите квадрати в тази част на обекта. Работеше се в полоса с широчина 2 м до южния профил на квадрата, която се разшири в северна посока с ширина още 2 м. В найгорните пластове беше регистрирано керамично струпване (деструкция от предимно строителна керамика) с приблизителна ориентация СИ–ЮЗ, т.е. следващо посоката на повечето съоръжения и архитектурни конструкции, регистрирани при проучванията на Пистирос. В близост до него, в източна посока, през предишната година бе разкрита глинена пещ с огладен и добре изпечен под и остатъци от рухналата покривна конструкция. В самите основи на пещта личат 3 малки тежести за стан с различна форма. В направеното разширение деструкцията от строителна керамика продължава със същата ориентация. След разчистването ѝ от изток на запад и демонтирането на по-голямата част от нея се разкри каменна настилка от плочести камъни, вероятно канал, със същата ориентация – СИ–ЮЗ и ширина 0,90 м (обр. 3). При почистването на струпването, освен строителната керамика, се откриха и няколко съда битова керамика – две купи на колело сива монохромна керамика, два съда на ръка с украса от пластична лента с набождания и два амфоровидни съда.

Сред археологическите материали, открити при проучванията през 2014 г., се открояват 7 идентични по форма (лещовидни) тежести за стан с еднакъв печат върху всяка от тях – права мъжка фигура в ход надясно, графити върху атическа и сива местна керамика, цедки и множество метални предмети.

Особен интерес предизвикват фрагментите от вносна гръцка керамика и техните възможности при опитите да се определи абсолютната хронология в конкретните археологически материали. Открити бяха и три фрагмента от чаши – cup-skyphoi в негативна структура № 1/23 в кв. Б 23. Формата на профила на тези съдове е характерна за края на V – началото на IV в. пр. Хр. (Moore 1997, 66, 309-310, cat. Nos. 1344, 1346, pl. 125). Този тип чаши не са популярни в Атина, но са широко застъпени в Пистирос. Дали тези съдове, поради устойчивостта си на ниско краче, не са изготвяни главно за износ? Широко застъпени са и в Херайон Тейхос (Heraion Teichos) селище на Пропонтида, колония на Самос, което изнася атическа керамика за колониите по Черно море (Erdem 2007, 99-104).

Монетите от проучванията в ЮИ част на обекта през 2014 г. са многообразни. В негативна структура № 1/3 бяха открити бронзова монета на Котис I (383/2-359 г. пр. Хр.) и бронзова монета на Тракийски Херсонес. В СИ част на кв. Б'4 са регистрирани бронзова монета на Аматок I, бронзова монета на Тракийски Херсонес, сребърна монета от типа Силен отвлича нимфа и сребърна монета на Маронея (първа половина на IV в. пр. Хр.). Най-голям интерес предизвиква откриването на ядро за монета от бронз, което е и второто регистрирано на територията на емпориона и то в непосредствена близост едно до друго.

Непосредствено върху каменната структура се откри и бронзова монета на Филип II (359-336 г. пр. Хр.), която дава относителна хронология на функционирането на каменната настилка.

Литература

Moore 1997: M. B. Moore. Attic Red-Figured and White-Ground Pottery. The Athenian Agora. Vol. XXX. Princeton 1997.

Erdem 2007: Z. K. Erdem. The importance of Heraion Teeichos (Tekirdag Karaevlialti) in the Black Sea ceramic trade during the 4th century B.C. – Studia Hercynia XI, Pragae 2007, 99-104.

№ 32. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР AB I A

Гавраил Лазов

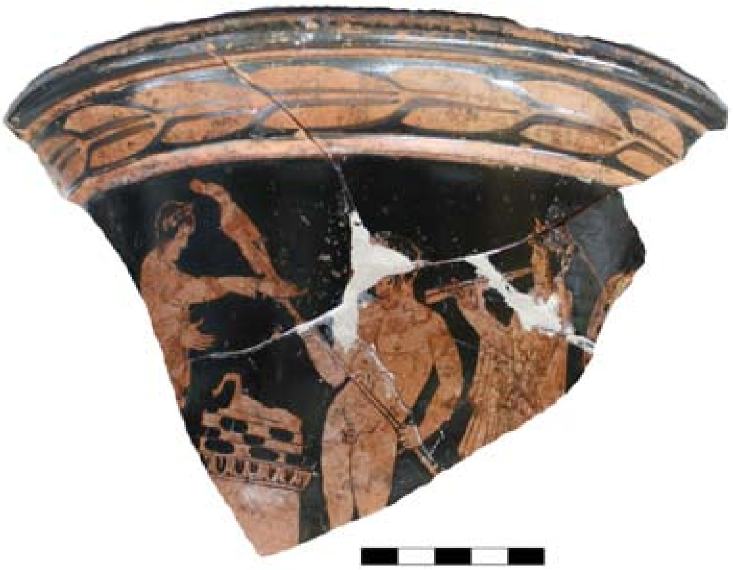

Обр. 1. Фрагмент от червенофигурен кратер, открит на нивото на олтара in situ.

Археологическите разкопки в сектор AB I A се проведоха през август 2014 г. в квадрати А1, А2, А3 и А4. Тук продължи проучването от нивата, достигнати през 2013 г. (Лазов 2014).

Основната цел през сезона беше достигане на културни пластове, отнасящи се към ранната фаза от живота в емпориона. Наред с това продължава задачата за разкриване на останки от архитектура, които да определят границата на застрояването на емпориона и неговата планировка в СЗ му част.

В кв. А1 СЗ с разширение на север продължи проучването на терена източно от възвишението с триангулачния знак, където има запазени в максимална степен културни пластове. За целта бяха снети 3 механични пласта (VII, VIII и IX) от източната страна на възвишението и се достигна проученото ниво в останалата част на квадрат А1 СЗ. Тук се разчисти запазена долна част на амфора *in situ*. В пълнежа на дъното ѝ се откри бронзов пръстен-печат. На СЗ от амфората се откриха средноголеми речни камъни от деструктиран зид, ориентиран СЗ–ЮИ. Под камъните се разчистиха фрагменти от стени на питос, подредени в една плоскост. Те фиксират най-горното подово ниво от източната страна на възвишението. При проучването на културните напластявания с дебелина 0,54 м между това подово ниво и достигнатата максимална дълбочина в основата на профила се установиха:

1. Подово ниво, фиксирано с частично запазена повърхност на правоъгълен олтар с шнурова украса. На нивото на олтара се разкриха: теракота – Афродита, седнала на трон (Дремсизова 1963); фрагмент от червенофигурен кратер със сцена на жертвоприношение и др. (обр. 1). Керамичният комплекс от това ниво в А1 ЮИ и ЮЗ, където фрагментите са в значително по-голямо количество, се отнася към първата четвърт на IV в. пр. Хр. (Domaradzki 1966). В комплекса има единични датирани фрагменти от импортна керамика, които се отнасят към края на V в. пр. Хр. Този най-ранен културен пласт, обозначен като К [103], е с малка дебелина – до 0,20 м. Той е покрит на места с ивица от въгленчета и пепел, широка 0,03-0,04 м. Над ивицата има малки късчета отухлена глина и разложени кирпичи.

2. На 0,14-0,16 м над първата ивица от въгленчета и пепел има втора със същата характеристика. Над нея е разположено друго подово ниво, върху което през 2013 г. се откриха фрагментирани късове от подредени в хоризонтална плоскост кирпичи. Долната част на амфората *in situ* е вкопана в това ниво. Описаните напластявания над К [103] се отнасят към втората фаза от живота в емпориона.

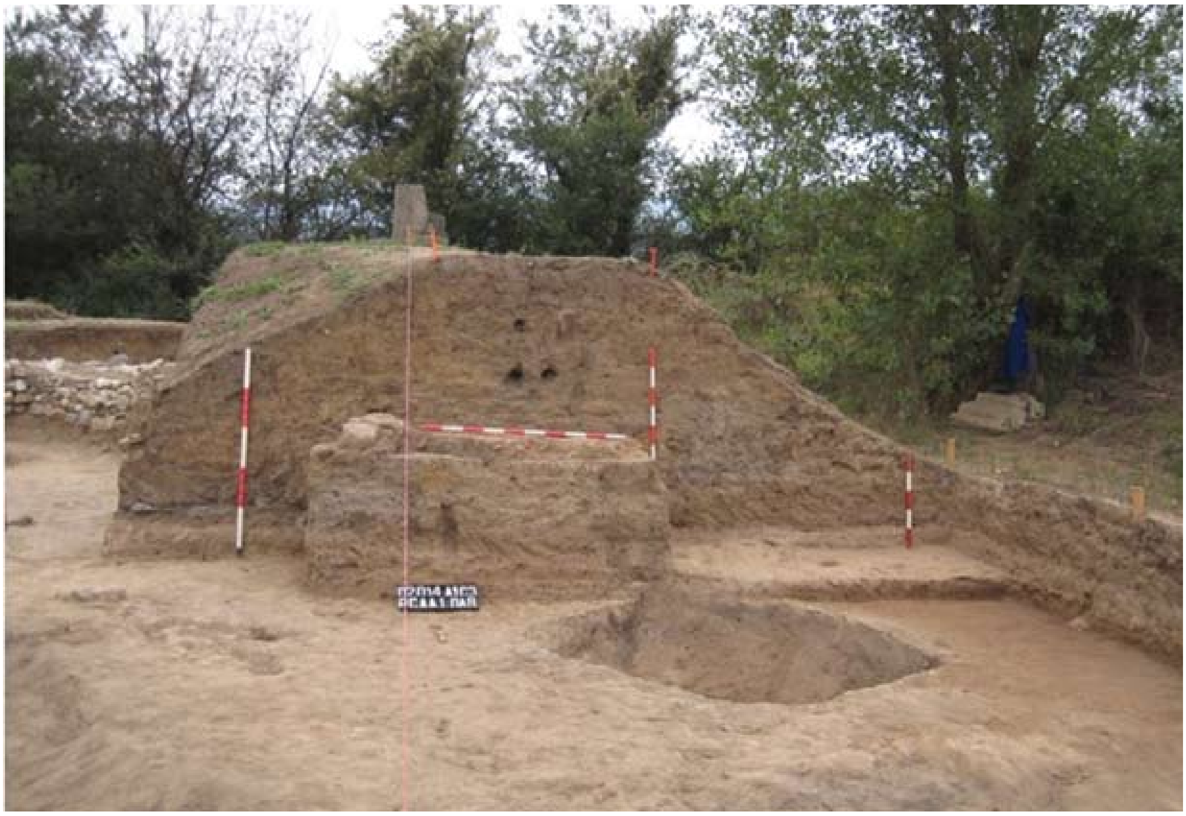

Обр. 2. Профил А-А1 от северната страна на възвишението с триангулачен знак.

За проучване на запазените пластове над това ниво беше направено разширение на квадрата и от С страна на възвишението. Целта беше да се направи перпендикулярен профил и данните от него да се съпоставят с резултатите от проучването на английската експедиция в кв. Д 24. Профилът, обозначен като А-А1 е разположен на 3 м С от триангулачния знак (обр. 2). В средната горна част на профила се проследи вкопаване от повърхността до V пласт. От двете му страни във II, III и IV пласт се очертаха недобре изразени хоризонтални структури – плитък негативен контекст К [112], петна с по-тъмна пръст и наносен материал. Керамичният материал е размесен. В V пласт се откри опалена замазка на пещ – К [106], която е частично запазена. От И ѝ страна има камъни, под които са наредени фрагменти от питос, които лежат върху наносен пласт от пясък и гравел. Този пласт се проследява и до З страна на пещта. В ЮЗ част на разкопаваната площ се откриха хоризонтално подредени фрагменти от стени на питос. Те са на едно ниво с разкритите подредени фрагменти от питос до З профил. Керамичният комплекс включва импорти, които се отнасят към II фаза от живота на емпориона (втората четвърт на IV – началото на III в. пр. Хр.).

В пластове VIII и IX се проучиха негативни контексти [108 и 109], в които има фрагменти от гръцка керамика, отнасящи се към I фаза (края на V – началото на IV в. пр. Хр.). Към тази фаза се отнася керамичният комплекс от VIII пласт, снет в кв. А1 ЮИ и А1 ЮЗ. Доразкриха се камъните, останки от каменни основи, в А1 ЮИ, както и яма К [130], разположена в средата на квадрата. Окончателно се разчисти ямата с фрагменти от голям питос в СЗ ъгъл на кв. А1 ЮЗ- К[122].

Поради опасност от срутване беше снето източното ребро на А1 ЮИ, в което се разчисти голям фрагмент от паднала глинобитна стена.

В И ивица на А1 СЗ се доразкиха останките от зида на сградата, ориентиран СЗ– ЮИ. Зидът е вкопан в терена, на който е разположен олтарът *in situ*. В ЮЗ му край се доразчисти яма К [102]. След демонтиране на речен камък от дъното ѝ се разчисти отвор към полусферична кухина, разположена под ямата. В пълнежа от рохкава пръст се откриха животински кости и керамични фрагменти, които се отнасят към II фаза.

В кв. А2 бяха оформени профили, обрушени през зимата.

В кв. А3 продължи проучването на останките от сгради с каменни основи. На значителна площ в квадрата беше вдигнат наносен пласт от пясък и гравел с дебелина до 0,10 м. Открити бяха и няколко струпвания от отухлени глинени мазилки. В А1 ЮЗ беше разчистено струпване със следи от ин-

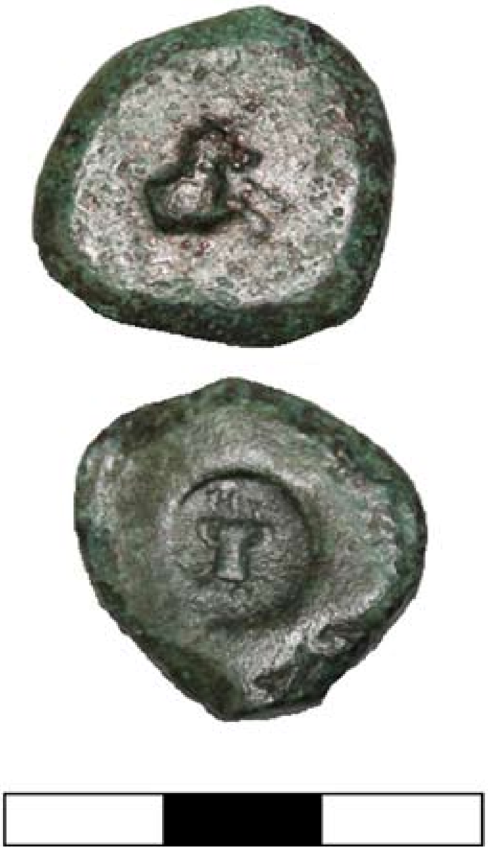

Обр. 3. Бронзова монета на Севт II, открита в кв. А4 СЗ.

тензивно горене. В него се откри сребърна монета на Тасос, обработен астрагал и фрагменти от местна керамика. Под струпването се достигна до отухлена подова замазка К[304]. Каменните останки в квадрата са от сгради, които се отнасят към ранната подфаза на II фаза от живота на емпориона. Единични фрагменти от вносна керамика се датират в края на V – началото на IV в. пр. Хр.

В кв. А4 продължи проучването на пластовете, които се отнасят към ранната подфаза на II фаза от живота на емпориона. Тук в VI пласт на А4 ЮЗ се откри сребърна монета – подражание на тасоски статер, тип силен и нимфа, от първата половина на IV в. пр. Хр.

В V пласт на А4 СЗ се очерта подово ниво с разположени в редица, ориентирана СИ–ЮЗ, керамични фрагменти, отухлена мазилка и камъни. В А4 СИ се откри голямо струпване от строителни материали – речни камъни, късове от отухлена глина с отпечатъци от дъски и керемиди (плоски и дъговидни солени и дъговидни калиптери). При разчистването им се откри сребърна монета – подражание на статер на Тасос от първата половина на IV в. пр. Хр. На същото ниво се разчисти отухлена подова замазка. В А4 се откриха и бронзови монети: на Севт II (началото на IV в. пр. Хр.) (обр. 3), на Котис I (383-359 г. пр. Хр.) на Филип II (359-336 г. пр. Хр.), на Тракийски Херсонес (втората половина на IV в. пр. Хр.).

В проучените квадрати бяха открити и глинени тежести за стан с дисковидна и пирамидална форма, прешлени за вретено, астрагали, 6 броя фрагменти от съдове с графити и др. единични находки.

Литература

Лазов 2014: Г. Лазов. Емпорион Пистирос. Археологически проучвания в сектор АВ I А. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 151-154.

Дремсизова 1963: Ц. Дремсизова. Теракоти от некропола на Аполония. – В: И. Венедиков и др. (съст.). Аполония. София, 1963, 277, Табл. 144, № 804.

Domaradzki 1996: M. Domaradzki. Interim report on archaeological investigations at Vetren-Pistiros, 1988-94. – J. Bouzek, M. Domaradzki, Z.H. Archibald (eds.) Pistiros I. Prague, 1996, 13-34.

№ 33. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „ЦАР БОРИС III ОБЕДИНИТЕЛ“ № 65, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Камен Станев

Археологическото проучване на бул. „Цар Борис III Обединител“ № 65 е инициирано от частно строително намерение. Имотът е разположен в долната част на западния склон на Небет тепе, в границите на Архитектурно-археологически резерват „Старинен Пловдив“. Теренът следва естествения наклон на склона от изток на запад. Въпреки изискванията за задължителни археологически проучвания в тази зона, при съгласуването на проектната документация в Министерство на културата, това е пропуснато и културните пластове са отнети в цялата площ на обекта без археологическо наблюдение до нивото в най-ниската западна част, което съвпада с котата на днешния булевард. Без присъствие на археолог са направени и два изкопа с широчина 3 м по протежение на цялата източна и южна граница на имота с цел укрепване на разположените в съседство сгради (Обр. 1). След подаден сигнал до Главна дирекция „Инспекторат за опазване на културното наследство“ към Министерство на културата беше сформирана експертна комисия на Министерство на културата, съгласно решенията на която се проведе на археологическо наблюдение на изкоп за укрепване по северната имотна граница, както и сондажно проучване с цел доказване съществуването на археологически обект. Изкопът е с ширина 2,40 м, дължина 18,50 м, дълбочина 3 м (от нивото на булеварда), направен с багер. Наблюденията на изкопните работи в продължение на общо 5 дни установиха следната стратиграфска ситуация в тази част на Небет тепе:

Теренът е оформен терасовидно от изток на запад, като е подравняван материк от жълт песъклив пласт – естествен геоложки пласт от разложена скала (Обр. 2). В границите на изкопа се проследиха три тераси, ширината на средната от тях е 5 м, денивелация спрямо горната (източна) – 1,20-1,30 м. Над стерилния пласт следва културен пласт от сиво черна глинеста пръст, примесена с въглени. Съгласно откритите материали в нея се възстановява следната стратиграфия, без отделните периоди да са ясно разграничени в пластовете:

1) Най-долният пласт с дебелина до 0,50 м е с материали, изцяло отнесени към бронзовата епоха (вероятно края на ранната/средната бронзова епоха) – битова керамика, изработена на ръка, често с черна излъскана повърхност. Сред индикативните фрагменти са паници със завит навътре устиен ръб и дръжки тип „Асеновец“. В този пласт се откриха животински кости и кремъчно острие. Непосредствено над материка се проследяват хоризонтални ивици от жълт пясък, вероятно ходови/подови нива. Със структури към този стратиграфски пласт следва да се свърже дупка от кол в североизточния ъгъл.

2) Следва пласт с дебелина около 0,50 м с материали от късно елинистическия период: битова керамика от изработени на ръка и на грънчарско колело съдове и фрагменти от керемиди. Петно с диаметър около 3 м в източната част на изкопа, наситено с въглени и овъглено дърво и разположено в непосредствена близост до него огнище, вероятно се отнасят към жилищна структура. От тази ситуация са събрани фрагменти от едни и същи съдове: трапезна амфора, изработена на грънчарско колело, кухненско гърне и две глинени чаши, изработени на ръка (Обр. 3).

Обр. 1. Обектът на бул. „Цар Борис III Обединител” № 65 преди начало на проучванията, поглед от запад.

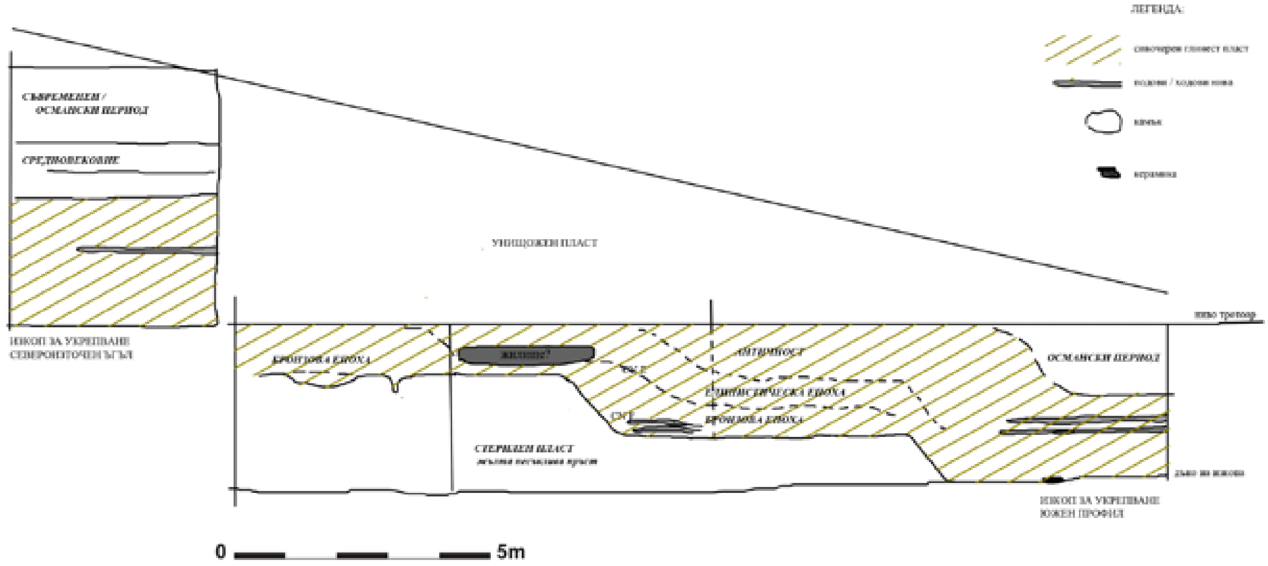
ЛЕГЕНДА:
сивочерен глинест пласт
подови / ходови нива
камък
керамика
СЪВРЕМЕНЕН / ОСМАНСКИ ПЕРИОД
СРЕДНОВЕКОВИЕ
УНИЩОЖЕН ПЛАСТ
ниво тротоар
ИЗКОП ЗА УКРЕПВАНЕ СЕВЕРОИЗТОЧЕН ЪГЪЛ
БРОНЗОВА ЕПОХА
ЖИЛИЩЕ?
АНТИЧНОСТ
ЕЛИНИСТИЧЕСКА ЕПОХА
БРОНЗОВА ЕПОХА
ОСМАНСКИ ПЕРИОД
СТЕРИЛЕН ПЛАСТ
жълта песъклива пръст
дъно на изкопа
ИЗКОП ЗА УКРЕПВАНЕ ЮЖЕН ПРОФИЛ
0
5m

Обр. 2. Скица-профил на обекта (разрез изток-запад), съгласно наблюденията в северния изкоп за укрепване.

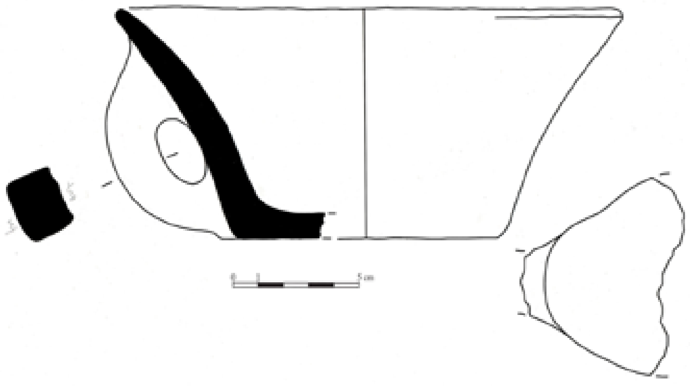

Обр. 3. Чаша.

3) Над пласта с елинистически материали в западната част на изкопа се проследява по-тъмен пласт, наситен с битова и строителна керамика от периода на античността (II–IV в.), включително няколко големи фрагмента от глинен мортарий. В тази част на изкопа, на дълбочина около 2 м, се проследяват няколко хоризонтални пласта с дебелина 0,05-0,10 м от песъклива жълта пръст, вероятно подови/ходови нива. Пластът с антични материали е нарушен в най-западната си част от голямо вкопаване с черна пръст и пласт фрагменти строителна керамика. Вкопаването е с вероятна хронология в османския период.

Към епохата на античността се отнася зид от ломени камъни и фрагменти строителна керамика със спойка бял хоросан, примесен с фракции счукана тухла в него. Зидът е с ориентация север-юг, разположен в югозападната част на парцела и пресечен от южния изкоп за укрепването.

Средновековният пласт е напълно изгребан преди започване на проучването. В източния профил се установи такъв с дебелина над 1 м, разположен на дълбочина около 1,50 м от съвременната повърхност. В границите на този стратиграфски пласт личи ниво от покривни деструкции и пласт негорели кирпичени деструкции (вероятно XII век). Предвид денивелацията на терена тези стратиграфски пластове са изцяло унищожени от първоначалните изкопни работи в парцела, предхождащи археологическото наблюдение.

Направеното сондажно проучване (сондаж с размери 1×4 м, ориентиран изток-запад, достигната дълбочина 0,70 м) в югозападния сектор на парцела установи, че на това ниво (от кота съвременен булевард) пластовете се отнасят към античността (III–IV в.). Основният пласт е песъклив, светлокафяв, вероятно деструкции от негорял кирпич. В границите на сондажа се регистрираха част от деструкция на регистрирания в изкопа за укрепването зид, ниво от камъни, буци хоросан и фрагменти строителна керамика в източната част и яма, свързана с изкопните дейности по строежа.

Предстои пълно археологическо проучване на ненарушените до момента пластове в обекта (площ с размери 10×14 м).

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ВЛАДЕТЕЛСКИ ДОМ В М. ТАТАР МАША КРАЙ С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Даниела Агре, Деян Дичев

Разкопките на обекта се провеждат под ръководството на Даниела Агре – НАИМ-БАН и зам.-ръководител Деян Дичев. Работата през сезона беше насочена в няколко направления: проучване на кулата ЮИ от централната сграда; проследяване на трасето на рова в северна посока; демонтиране на деструкциите от покрив северно от централната сграда; проследяване на трасето на оградната северна и южна стена, както и влизане в дълбочина в някои от помещенията в западната част на централния сектор.

Предфасадно пространство на централната жилищна сграда

В предфасадното пространство на централната сграда са проучени няколко нива с деструкции от покрив и е разчистено продължението на стената с посока север-юг, започваща от югозападния ъгъл на централната сграда (обр. 1). Новоразкритата част е с дължина 2,80 м и ширина 1,10 м, като във височина е запазен един ред камъни.

Сектор северно от централната сграда

През този сезон се проучиха кв. И4, К-М/З-4 и Н3. Бяха разчистени и демонтирани няколко пласта масивни деструкции от строителна керамика от покрива на централната сграда. Под тях се достигна до ниво, на което се откри цял керамичен съд и множество находки – монети, гвоздеи и др.

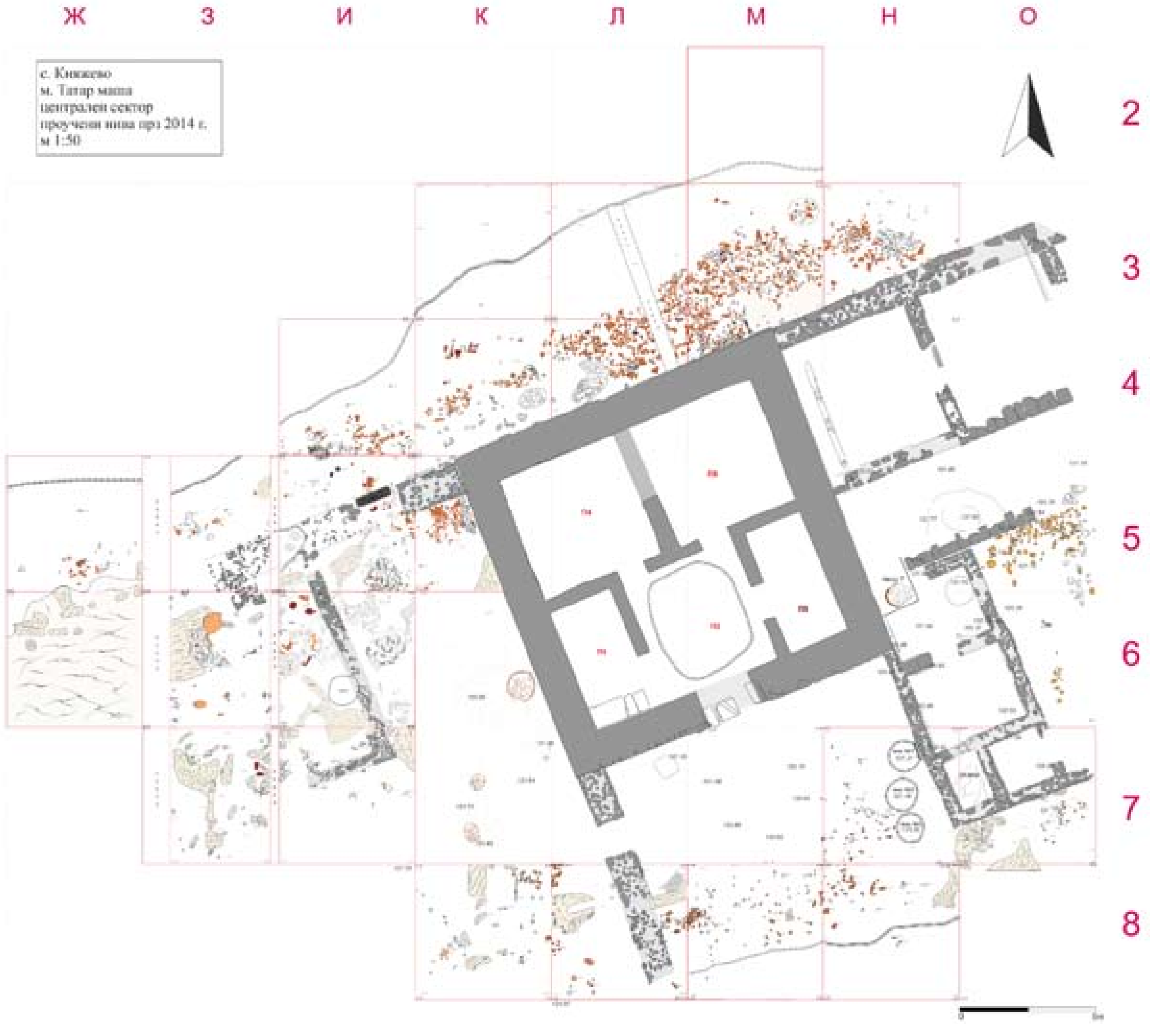

Обр. 1. Централна сграда – проученото през 2014 г. ниво.

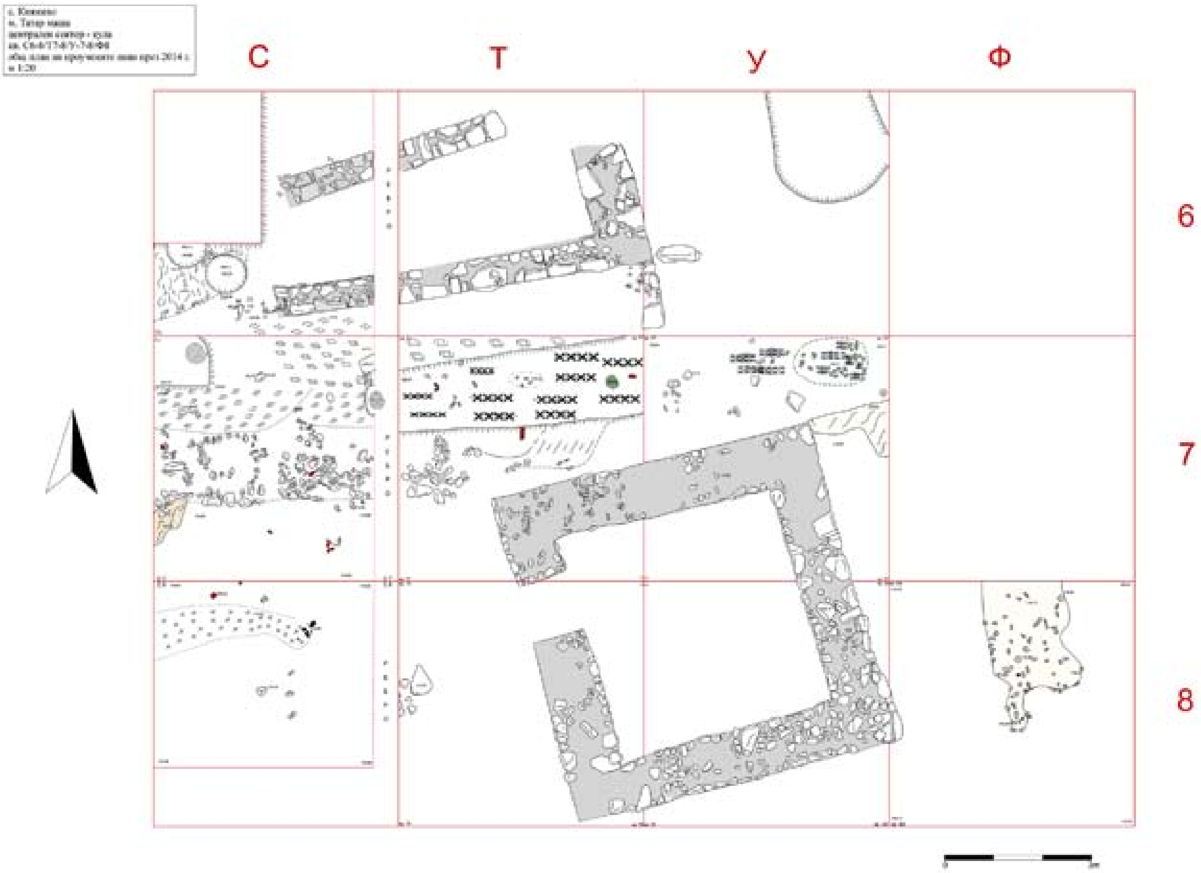

Обр. 2. План на кулата – проученото през 2014 г. ниво.

Сектор централен, западно от централната сграда

Проучваха се кв. Ж5-6, З-И/5-7. В кв. И5-7 бе доразчистена стената с посока север-юг, разкрита през 2013 г. В кв. И6 е разчистена яма № 1, която нарушава описаната по-горе стена. Ямата е с полусферична форма, а пълнежът ѝ е от еднородна пръст с 1 камък в него. В кв. И5 продължи проучването на потерната. Бяха разчистени горели останки от масивна дървена порта, паднала в северозападна посока. Открити са 31 железни елементи от конструкцията и обкова на вратата.

В рамките на кв. З5 и И5 се разкри продължението на северната оградна стена, която е запазена в основите си и е изградена от дребни необработени камъни. Стената е широка до 1,20 м и е дълга около 3 м. В края на разкрития участък на стената, в южна посока, е разчистена перпендикулярна на нея стена с дължина 0,90 м и ширина 1,10 м. Тя е изпълнявала ролята на вътрешен контрафорс.

Продължи проучването на кулата, участъци от която бяха разкрити през 2013 г. в кв. Т 7-8 и У7-8 (обр. 2). Кулата е ориентирана северозапад-югоизток. Изградена е от необработени гранитни камъни. Пълнежът на стените ѝ е от необработени и различни по големина камъни на кална спойка. Максимално запазената височина на стените във вътрешността на кулата е 1,10 м. Вероятно във височина стената е била изградена от кирпич.

В процеса на проучване бяха демонтирани пет пласта деструкции от покрива на кулата. Под най-долния се достигна до горял пласт от въглени и пепел с дебелина 0,02-0,03 м, който лежи непосредствено върху подовото ниво. В него бяха открити фрагментирани на място три съда от керамика на колело, фрагменти от амфора, 3 монети (две сребърни и една бронзова), както и един обработен блок от цокъл или перваз на прозорец или вратата.

Входът на кулата е в западната стена. Ширината му е 1,20 м. Кулата е с размери: външни – 6,70×6,80 м; вътрешни – 4,60×4,70 м.

В кв. С6-С8 западно от кулата е проучена част от терасираща еднолицева стена, която опира до СЗ ъгъл на кулата. В пространството на юг от стената се разкри плътно ниво от деструктирали керемиди, както и голямо количество битова керамика на ръка и колело – тракийска и гръцки импорт. В проучените 15 пласта бе открито и голямо количество шлака. На север от стената нивото е подравнено със стерилна чиста песъклива пръст, а самото подово ниво е настлано с пласт от шлака. Съдейки

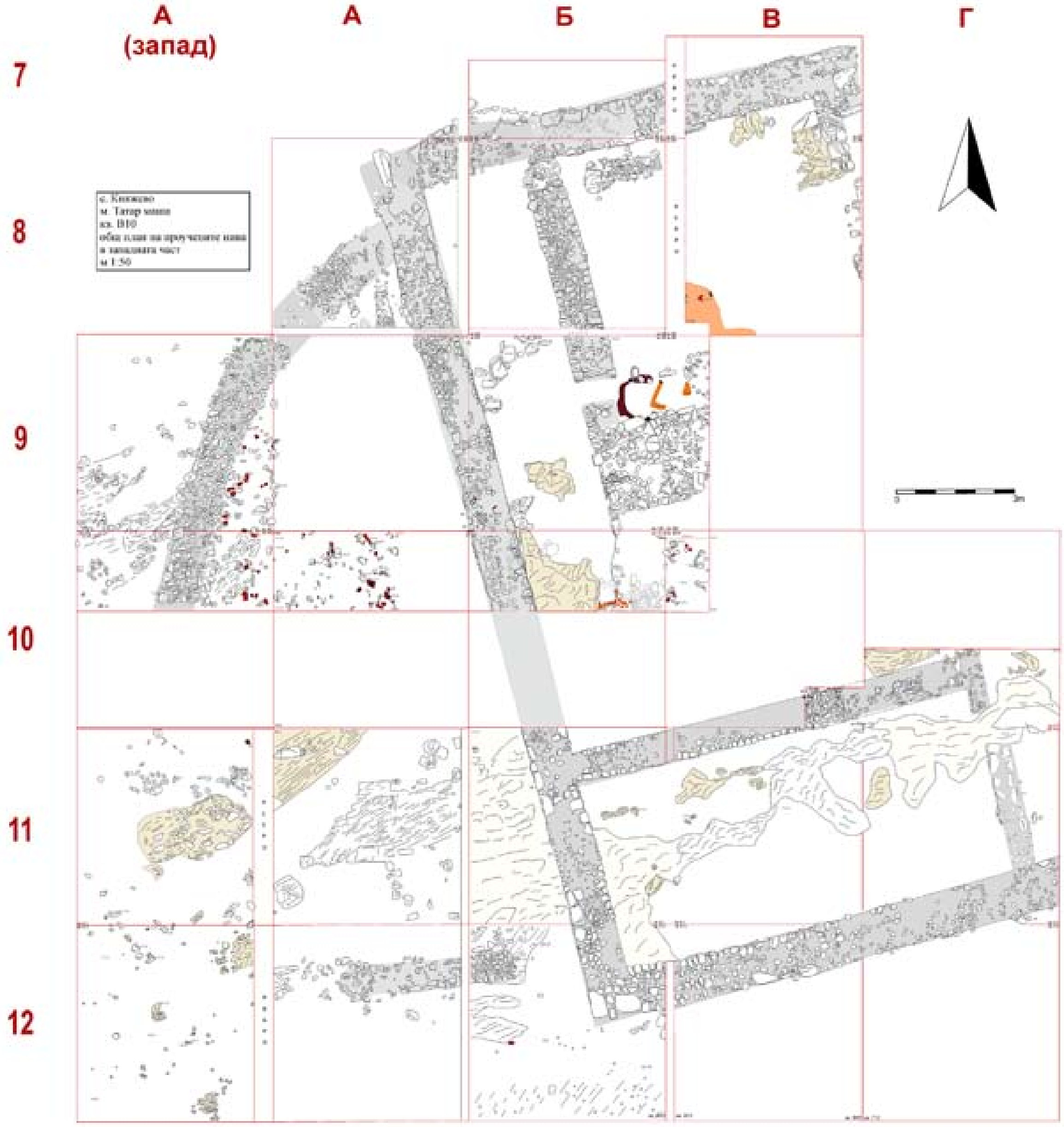

Обр. 3. Сектор Запад – проученото през 2014 г. ниво.

по голямото количество покривна керамика, открита под стената, може да се предположи, че тя е част от покрит проход.

В югозападния ъгъл на кв. С6 са открити две ями, вкопани в скалата. Яма 1 е дълбока 0,20 м, има диаметър 0,50 м и е със сферична форма. Запълнена е с чиста пръст. Яма 2 е с полусферична форма, диаметър 0,80 м и дълбочина 0,80 м. Запълнителят ѝ е съставен от тъмнокафява пръст, дребни керамични фрагменти, въглени, животински кости, както и фрагменти от строителна керамика

Ров

На 3 м от източното лице на оградната стена в кв. У4-У6 през 2013 г. беше разкрит ров, чието проучване продължи и през сезон 2014 г. със сваляне на оставените ребра. В кв. Т1-Т2 продължи разкриването на нов участък от рова. Той е вкопан в стерилната основа. Ширината му е 2,40 м, дълбочината – от 0,80 до 1 м от съвременното ниво. При проучването на пластовете в дълбочина е открита керамика на ръка и колело, фрагменти от амфори, строителна керамика, кирпич, мазилки, желязна шлака и остъклена шлака. В кв.С1-Т1 ровът прави рязък завой на запад. Пълнежът му и в тази част е аналогичен.

Сектор Запад

В редици Б и В през този сезон е работено в новите кв. В. 7-9, в които е разкрита източната част на Помещение 3 и част от северната оградна стена (обр. 3). Най-добре запазената ѝ част е проследена в кв. В7 и в югоизточния ъгъл на кв. Б7. Тя е с дължина 4,60 м и ширина до 1,10 м. В югоизточния край на кв. В7 оградният зид продължава на изток чрез леко изместване на стената на юг. Дължината на целия разкрит участък от зида достига 12,10 м. На границата между кв. В7 и В8 е достигната скала, която е подравнена и използвана като основа за напречен зид с посока север-юг, запазен във височина само до един ред големи плочести камъни, някои от които обработвани. Размери на помещение 3: 7×6,50 м. В южна посока западната стена на помещение 3 е нарушена от по-късна структура, вероятно пещ. При вкопаването на тази структура, чието проучване предстои, е нарушен и входът между помещение 2 и 3.

В кв. Б7-Б10 продължи проучването на помещение 2. То е терасирано стъпаловидно на три тераси. Подовите нива са застлани с шлака.

Помещение 1 в кв. Б-Г/11-12

През този сезон бяха проучени кв. Г10-12, в които се разкри продължението на южната оградна стена, както и източната и северната стена на помещение 1. В източната половина на помещението е достигнат горял пласт, а в западната и северната – нивото на скалата, което от запад е много добре подравнено.

Кв. А9-А11, извън западната оградна стена

В кв. А8-А12 е разкрита нова стена, в посока североизток-югозапад, разположена пред западната оградна стена. Тя е изградена от дребни необработени камъни. Градежът и изпълнението ѝ значително се различават от тези на другите сгради и съоръжения на обекта. Ширината ѝ е около 1,25 м. Стената огражда един външен двор. Входът в него е от юг.

В кв. З9 и И9-11, в южната част на обекта, бяха разкрити продължението на южния ограден зид, както и северната стена на помещение, развиващо се вероятно на изток, долепено до оградната стена. Дължината на разкритата част от южната оградна стена е 9,80 м, ширината 1,10-1,20 м. Освен строителна и битова керамика в помещението бяха открити две бронзови фибули и златен статер на Филип III.

Откритият на обекта нумизматичен и керамичен материал позволява изграждането и обитаването на дома да бъде отнесено към последната четвърт на IV – началото на III в. пр. Хр.

№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В М. МАНАСТИРЧЕТО – СВ. ИЛИЯ, КРАЙ С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Даниела Агре, Деян Дичев, Христо Христов

Разкопките са предизвикани от огромна иманярска дейност върху обекта. През 2013 г. е заведено дело срещу неизвестен извършител, досега без резултат. Проучването е под ръководството на Даниела Агре – НАИМ-БАН, със заместник-ръководители Деян Дичев и Христо Христов – магистри по археология. Разкопките се финансират по проект от Министерството на културата и община Елхово.

Обектът се намира в обработваема нива, разположена източно и в непосредствена близост до м. „Св. Илия – Манастирчето“ на с. Стройно. Денивелацията на терена е от изток на запад.

Една от основните задачи на археологическото проучване през сезона имаше за цел изясняването на характера и хронологията на обекта. За работа бяха избрани два сектора (условно обозначени „Източен“ и „Западен“) с най-големи иманярски вмешателства. Заложената квадратна мрежа включва част от иманярските изкопи и непосредствената територия до тях. Преди проучването на обекта, в изхвърлената от изкопите пръст, се откриваха огромно количество керамика (строителна и битова), железни предмети, както и много необработени камъни. Със започването на разкопките, непосредствено след отнемане на орницата, и в двата сектора се откриха каменни зидове и деструкции от тях.

В сектор „Запад“ са проучени две помещения с правоъгълен план и ориентация СИ–ЮЗ (обр. 1). В Помещение 1 зидовете са изградени от необработени камъни на кална спойка с минимално количество хоросан. Зидовете са двулицеви. Емплектонът между лицата е от по-дребни камъни. Дебелината им варира от 0,65 до 1,06 м, а запазената височина – до 0,90 м. Зидовете са фундирани в сив пепелив

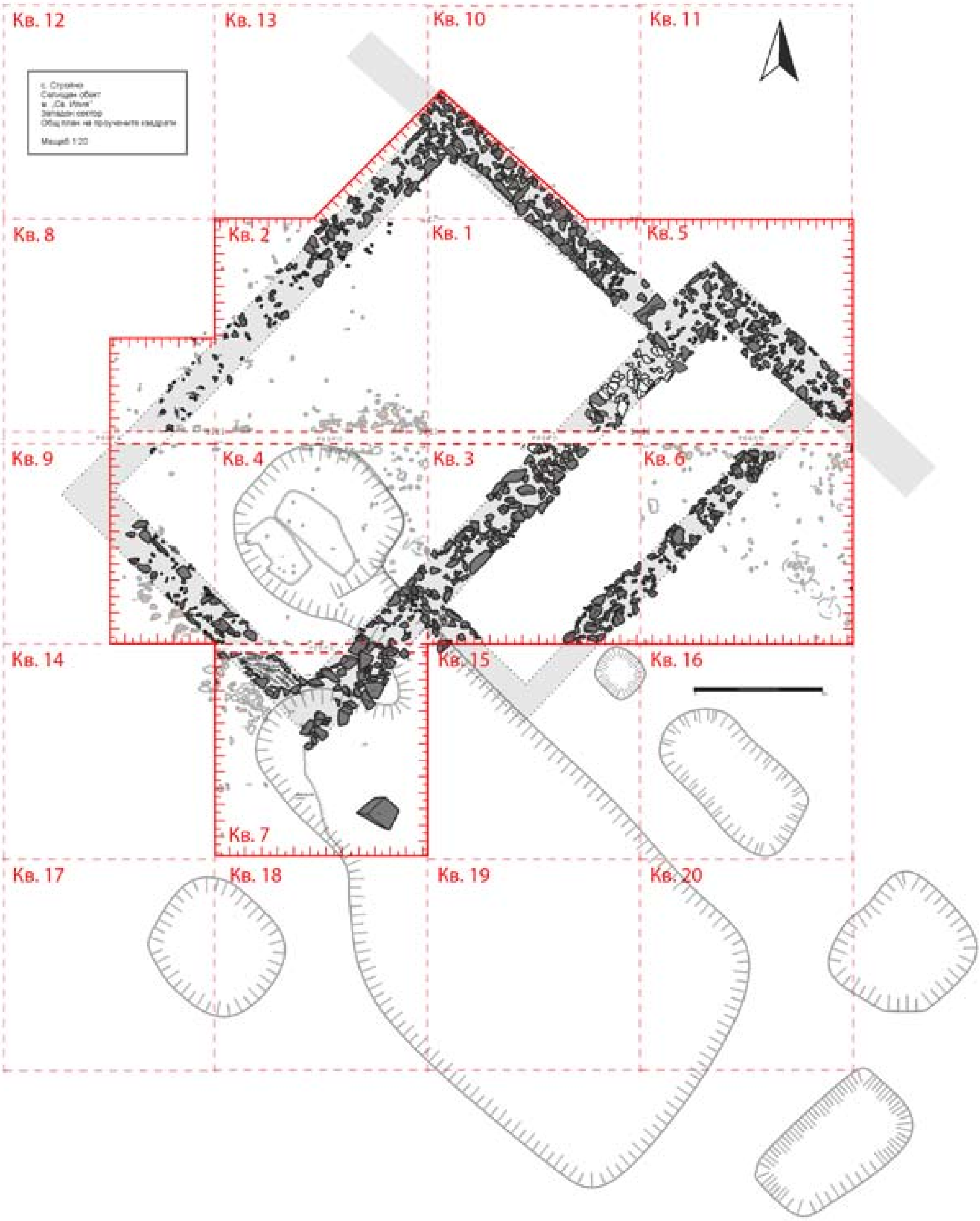

Обр. 1. Общ план на проучените структури в сектор Запад на селищен обект край с. Стройно в м. Св.Илия – Манастирчето.

пласт, отнасящ се към V в. пр. Хр. Структури от този период няма, но в целия сектор е открито голямо количество фрагментирана монохромна керамика от периода, както и монета на Парион от 480 г. пр. Хр. Проученият пласт от класическата епоха е с дебелина около 0,30 м, а пластът от римската епоха е дебел до 0,60-0,70 м. Не се забелязва разлика в изграждането на субструкцията и суперструкцията на зидовете. Входът в Помещение 1 е от СИ и е с ширина 1,45 м. Външните размери на помещението са 14,60×4,25 м, като в ЮИ посока то още не е проучено.

Помещение 2 е долепено на фуга към Помещение 1, което вероятно е изградено на по-ранен етап. При изграждане на Помещение 2 е използвано много по-голямо количество хоросан в сравнение с това при Помещение 1. Входът в Помещение 2 вероятно е от все още непроучената западна страна. Помещение 2 е с външни размери 9,90×7,35 м.

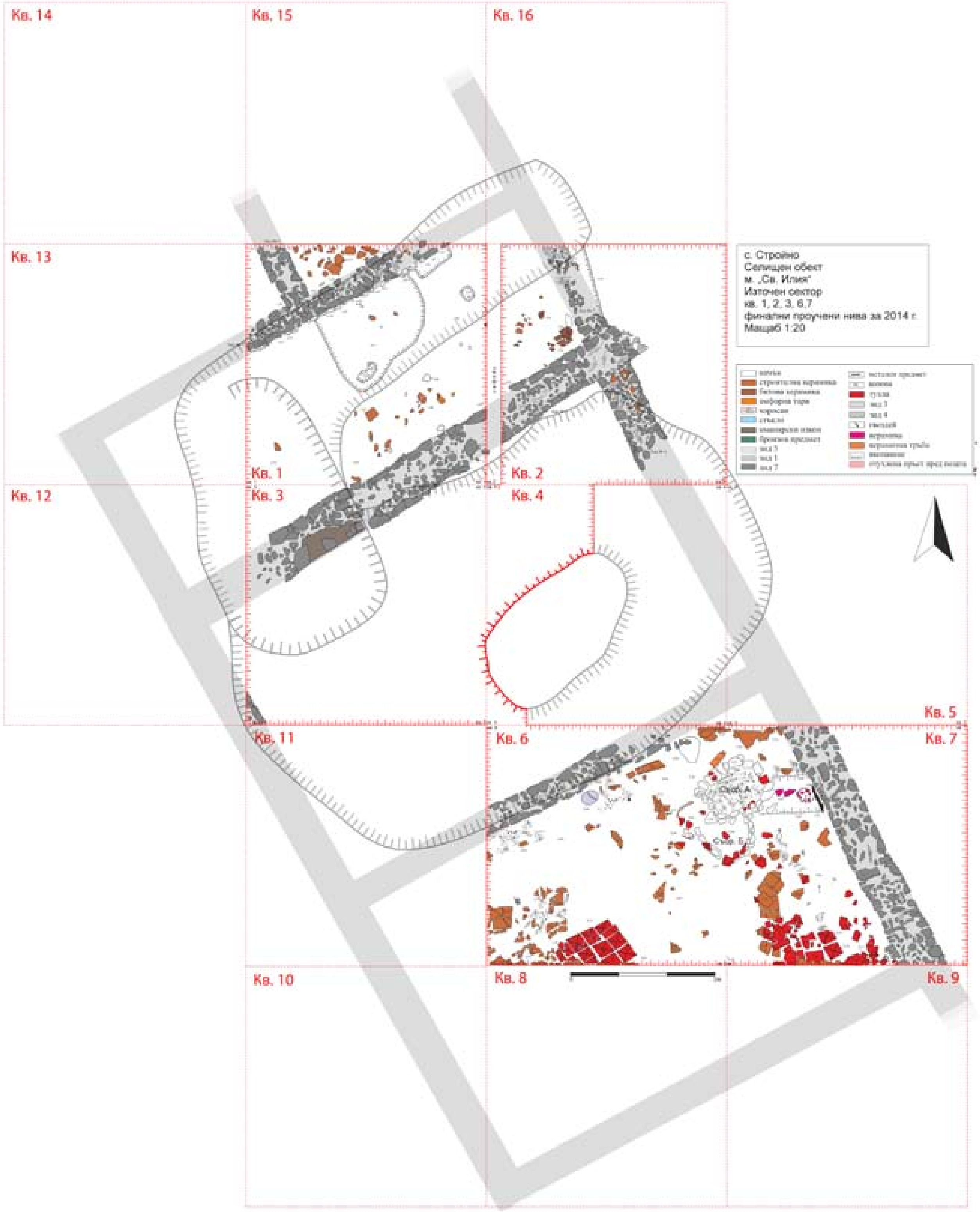
Кв. 14
Кв. 15
Кв. 16
Кв. 13
Кв. 1
Кв. 2
Кв. 12
Кв. 3
Кв. 4
Кв. 5
Кв. 11
Кв. 6
Кв. 7
Кв. 10
Кв. 8
Кв. 9
Огн. А
Огн. Б
с. Стройно
Селищен обект
м. „Св. Илия“
Източен сектор
кв. 1, 2, 3, 6,7
финални проучени нива за 2014 г.
Мащаб 1:20

Обр. 2. Общ план на проучените структури в сектор Изток на селищен обект край с. Стройно в м. Св.Илия – Манастирчето.

Във вътрешността на помещенията бяха открити деструкции от керемидения покрив. Керемидите са от типа тегули и имбрици. Между тях са открити фрагменти от битова керамика – луксозна трапезна и кухненска, както и предмети от бита – прешлени за вретено, тежести за стан, една фибула, бронзови апликации и монети. Монетите от римската епоха са две – на Реметалк I (10 г. пр. Хр. – 12 г. сл. Хр.) и на Антонин Пий (138-161 г.), отсечена във Филипопол.

Следи от голям пожар в този сектор бяха регистрирани единствено в кв. 7, в рамките на който попада огромен иманярски изкоп.

В сектор „Изток“ частично са проучени три помещения с правоъгълен план и ориентация СЗ–ЮИ (обр. 2). Разположени са верижно на запад от една обща стена. Зидовете са изградени от необработени камъни, като при някои се наблюдава стремеж към подравняване на редовете. Спойката е на кал с хоросан, като на места са добавяни фрагменти от строителна керамика. Зидовете са двулицеви, емплектонът между лицата е от по-дребни камъни. Дебелината им варира от 0,65 до 1,90 м, а запазената височина на субструкцията – до 0,90 м.

Помещение 1 попада в най-големите иманярски изкопи. В проучваните пластове от вътрешността му е открита фрагментирана строителна керамика (тегули и имбрици) и значително количество фрагменти от трапезни и кухненски съдове, както и от такива, предназначени за по-дълго съхраняване на храни. Сред по-характерните форми са паници, чаши, гърнета и амфори. Прави впечатление голямото количество на съдове тип „блюдо“. В помещението са открити и керамична лампа, тежести за стан, железни сечива (косери, копраля, сърпове), част от хромел, бронзова монета на Реметалк I (10 г. пр. Хр. – 12 г. сл.Хр.), както и животински кости.

В *Помещение 3* са разкрити две битови пещи. Стените им са изградени от напречно и надлъжно поставени ломени камъни с кална спойка и фрагменти от тухли. При подреждането на камъните не е спазвано стриктно хоризонтиране, но могат да се установят 5 реда с приблизителна височина 0,45 м. Във височина стените са куполовидно наклонени към вътрешността на пещта.

Пещ А е ориентирана югозапад-североизток с отвор на югозапад. Тя е с дължина 1,56 м, с максимална ширина 0,83 м. Във вътрешността ѝ е открит овъглен пласт с дебелина около 0,05 м. Керамика се открива както в овъгления пласт, така и под него. Всички фрагменти носят следи от вторично опалване.

Пространството пред входния отвор на пещта е с ширина 0,40 м.

Пещ Б е долепена до Пещ А в северната си част (имат обща стена). Пълнежът ѝ е също от пръст, единични ломени камъни, фрагменти от керемиди и тухли. Пещта има неправилна овална форма с размери 1,15×1 м. Ориентирана е северозапад-югоизток. Археологическият материал е представен само от керемиди и единични фрагменти керамика. Подовото ниво е маркирано от сбита кафява пръст с червеникави камъчета. Двете пещи имат общо предвходно пространство.

Част от пода в Помещение 2 е покрито с тухли, които образуват 2 площадки. Вътрешността на помещението е запълнена с деструкции от зидовете и покривната керамика. Между деструкциите са открити фрагменти от трапезна и битова керамика (основно на колело), както и част от преизползвана мраморна колона.

Помещенията от сектор „Изток“ могат да се интерпретират като помещения натоварени с битов (кухненски) характер. За характера на разкритите структури в сектор „Запад“ на този етап все още е прибързано да се изказва категорично становище.

Хронологическите граници на керамичния материал, открит на обекта, могат да се поставят в периода I – началото на III в., като се прецизират и въз основа на монетните находки. Вероятно в последните десетилетия на II – самото начало на III в. обектът е бил опожарен и по-късно животът на това място не е възобновен.

№ 36. МОГИЛА № 2 В М. „РАЙКОВА МОГИЛА“ КРАЙ С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Даниела Агре

Разкопките на могилата са предизвикани от засилена иманярска интервенция върху цялата ѝ повърхност. Те се проведоха под ръководството на Даниела Агре – НАИМ-БАН, със заместник-ръководител Христо Христов.

Могилата се намира южно и в непосредствена близост до с. Стройно, в м. Св. Илия – Райкова могила. Разположена е в гориста местност. Повърхността ѝ е обрасла с борова гора. Има полусферична форма с диаметър около 12 м и височина около 1 м. В нея не е открит централен гроб.

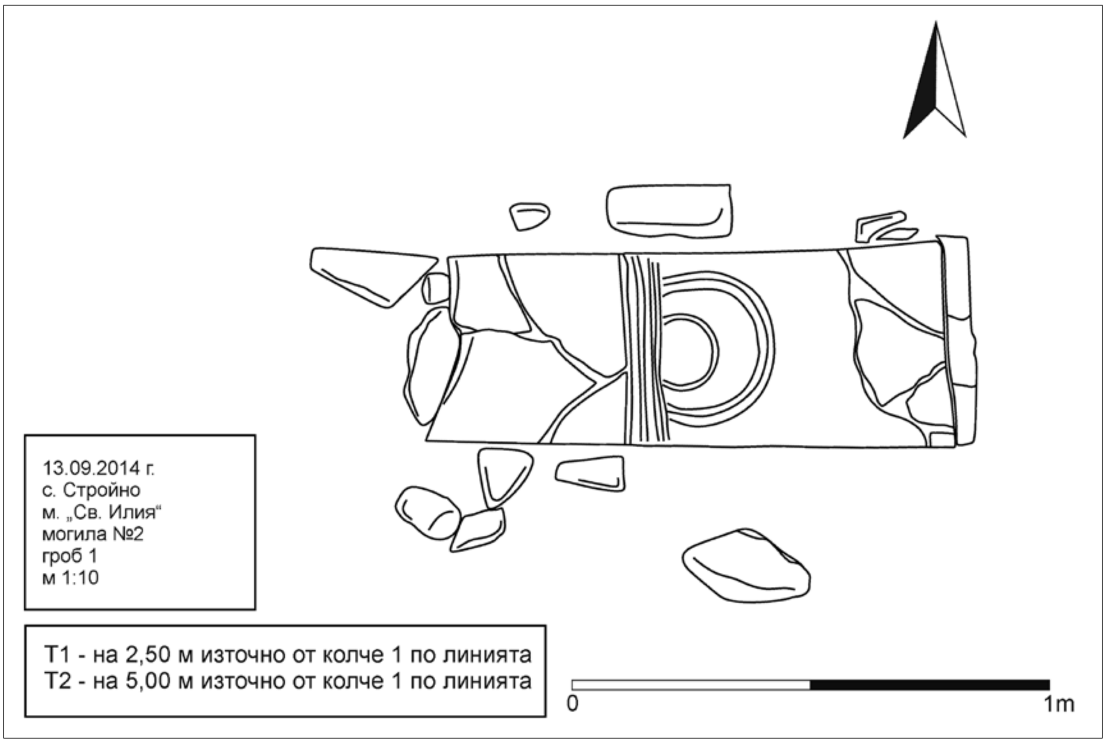
13.09.2014 г.
с. Стройно
м. „Св. Илия“
могила №2
гроб 1
м 1:10
Т1 - на 2,50 м източно от колче 1 по линията
Т2 - на 5,00 м източно от колче 1 по линията
0
1m

Обр. 1. Гроб 1 с покритие от тегули.

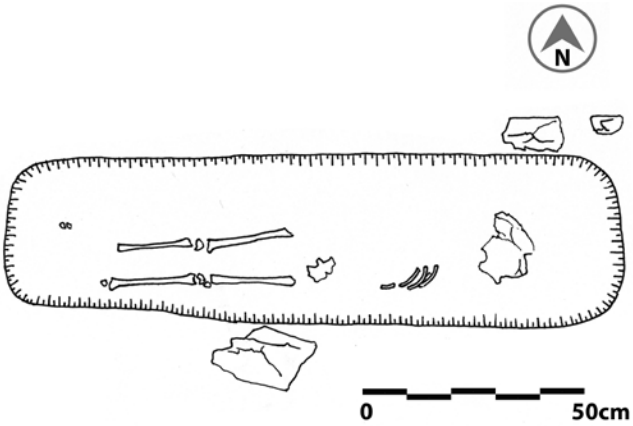

Обр. 2. Гроб 1.

В ЮЗ сектор са открити два гроба, вкопани в могилния насип. Гроб № 1 представлява плитка гробна яма с правоъгълна форма и дълбочина 0,20 м. Тя е фланкирана отстрани с пет необработени камъка. Покрита е с три тегули, подредени стреховидно (обр. 1). Ритуалът е полагане на място в ямата (обр. 2). Скелетът е на млад индивид с ориентация И–З, с глава на изток. Тялото е изпънато, като ръцете вероятно са успоредни на него. Костите са в лошо състояние. Запазената дължина на тялото е 1,30 м. То е било поставено в ковчег, от който са открити пирони в областта на таза и гърдите. Археологически материали в гроба не са открити. На база на типа гробно съоръжение той може да бъде датиран в рамките на II–III в.

Гроб № 2 е разположен на около 2 м северно от гроб № 1. Ритуалът е кремация извън пределите на могилата. Част от костите са събрани, измити и поставени във вкопана в насипа на могилата яма, чийто очертания на терена не се очертават. Част от костите са захлупени с паница, до която е поставена керамична чаша. Формата на съдовете е характерна за края на I–III в. Към същия период се отнася и типът гробно съоръжение.

Проучените два гроба в могилата се отнасят към периода II–III в. (Обр. 3).

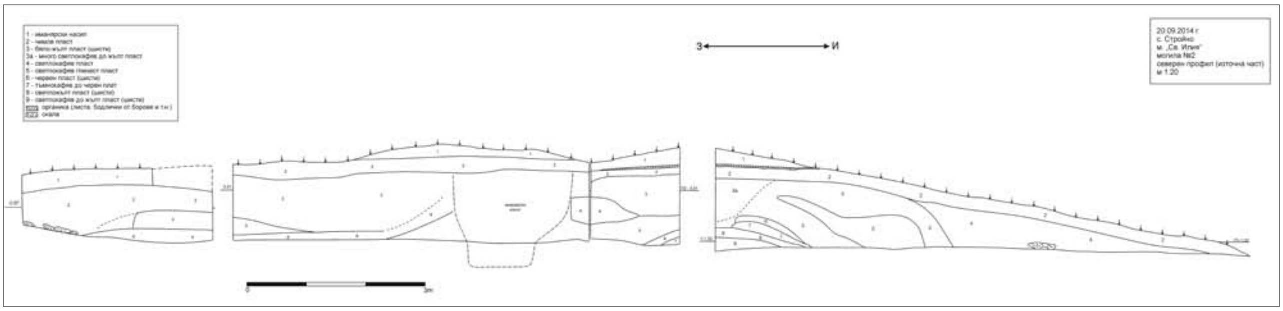

Обр. 3. Северен профил на могила № 2, край с. Стройно.

№ 37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ В М. ГОЛАТА НИВА КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Даниела Агре, Деян Дичев

През 2014 г. се продължиха започнатите през 2007 г. разкопки на укрепен владетелски дом от елинистическата епоха, разположен в м. Голата нива в землището на с. Синеморец. Те се провеждат под ръководството на Даниела Агре – НАИМ-БАН със заместник-ръководител Деян Дичев и са финансирани са от община Царево.

Проучванията през сезона бяха съсредоточени във видимо най-високата част на обекта, влизаща в границите на квадрати В6; Г6; Д6; Е6 ;Ж6; Г7; Д7; Е7; Е8, както и около вътрешното лице на югозападната част на оградната стена в квадрати И5, И6, И7, Й7 (Обр. 1).

Продължи проучването на разкритата през 2012 г. пещ, попадаща в квадрати И5-И6 (Обр. 2). Пещта е с дължина 1,56 м. Въпреки че запазената ѝ височина не е голяма, очертанията на основата на купола и част от канала за въздух от север са ясно проследими. Запазени са, макар и не на място, отухлени ребра, които са били част от конструкцията на скарата. Голяма част от тях са намерени във вътрешността на пещта. Каналът е с отвор, обърнат на север, подсилен с камъни отвън почти по цялата си дължина. Той е плътно запълнен с различни по размер глинени деструкции, най-вероятно част от засводяването. Вътрешността на пещта е запълнена основно с натрошени отухлени замазки от купола, както и фрагменти от скарата на пещта. Тази част от нея е разрушена от гроб от възрожденската епоха.

През сезона в сектор „Запад" бяха проучени още 4 гроба с номера 9, 10, 11, 12 в общата номерация по реда на откриване. Всички гробове са с трупополагане по християнски обичай с ориентация З–И и с глава на запад. Ямите са правоъгълни. Костите на всички погребани са лошо запазени. Гробовете са от втория период на обитаване на обекта (XVIII–XIX в.) и са вкопани в елинистическия пласт. Инвентарът е представен от бронзови мониста, една керамична плочка със знаци (кръст и букви), бронзов пръстен и керамични съдове. При всички гробове бяха открити железни пирони от ковчезите.

В сектор „Изток", кв. В6, Г6, Д6, Е6, Ж6, Г7, Д7, Е7, Е8 е проучена църква**.** Тя е еднокорабна, едноапсидна, с притвор и е плитко вкопана в скалата. Стените ѝ са изградени от необработени камъни със спойка от кал и хоросан. Най-голямо количество хоросан е употребен в и около апсидата. Следи от хоросан бяха открити и около източната и северната стена на наоса (в много по-малка концентрация). Всички стени са с двулицев градеж. Във височина вероятно са използвани сантрачи. Църквата е имала двускатен покрив, като от огромното количество намерените керемиди е ясно, че е била покрита с късни възрожденски керемиди. Тя има два входа – от юг и от запад. Битовата керамика, открита в нея, е силно фрагментирана. Тя е правена на бързо колело, като върху голяма част от фрагментите има следи от глеч с мотиви, характерни за Възраждането. Църквата е с размери:

дължина 17 м, максимална ширина в наоса 7,80 м, ширина във вътрешността на наоса 6 м, дължина във вътрешността на наоса 8,00 м, диаметър на апсидната дъга 5,80 м, ширина на входа към наоса от запад 0,90 м.

Във вътрешността на църквата и около външните ѝ зидове е открита битова керамика, представена предимно от фрагменти на широко отворени съдове (паници и купи) и на стомни. Голяма част от тях са покрити с разноцветна глазура.

От архитектурна гледна точка могат да се изброят няколко важни детайла, подкрепящи тезата за наличие на по-ранна църква, разположена под проучената. На първо място трябва да бъде отбелязана засечената в дълбочина стена, разположена северно от църквата. Тя е успоредна на църковната и в кв. Е8 завива в посока юг. Стената е засечена на долно ниво на III механичен пласт. Южно от църквата, в кв. Е6, след демонтирането на стена от сградата от османски период, проучена през 2009 г., бе засечена и разчистена част от друга стена. Тя е аналогична (огледално) на гореспоменатата северна стена. Стената е разположена успоредно на южната църковна стена и е вкопана в скалата. Фактът, че се намира под сградата от османски период, от стратиграфска гледна точка я прави по-ранна.

Друг аргумент, подкрепящ тезата за наличие на по-ранна църква, е несиметричното разположение на апсидата, създаваща илюзията за много дебела (около 2 м) северна стена. Тази дебелина е нелогична, имайки предвид размерите на църквата.

Извън нея, от север и юг около гореспоменатите стени, бяха открити в дълбочина фрагменти от строителна керамика (керемиди). Те са по-дебели от възрожденските, имат различна структура, както и по-груба повърхност. Фрагменти от такива керемиди са използвани като запълнител между камъните на южната и северната църковна стена в кв. Г6 и Г7. Битовата керамика е представена предимно от фрагменти на широко отворени съдове (паници и купи), като голяма част от тях са покрити с разноцветна глазура. За съжаление, поради малката дебелина на културния пласт в тази част на обекта керамиката е силно фрагментирана и голям процент от нея е неопределим.

Извън църквата, в кв.Е8, е открита и монета – коруба, датирана в края на XII –началото на XIII в. Фактът, че досега на обекта е открита само една монета от този период, води до логичния извод, че тя може би е случайно попаднала тук. Обаче, пренебрегвайки тази теза, тя също може да послужи за

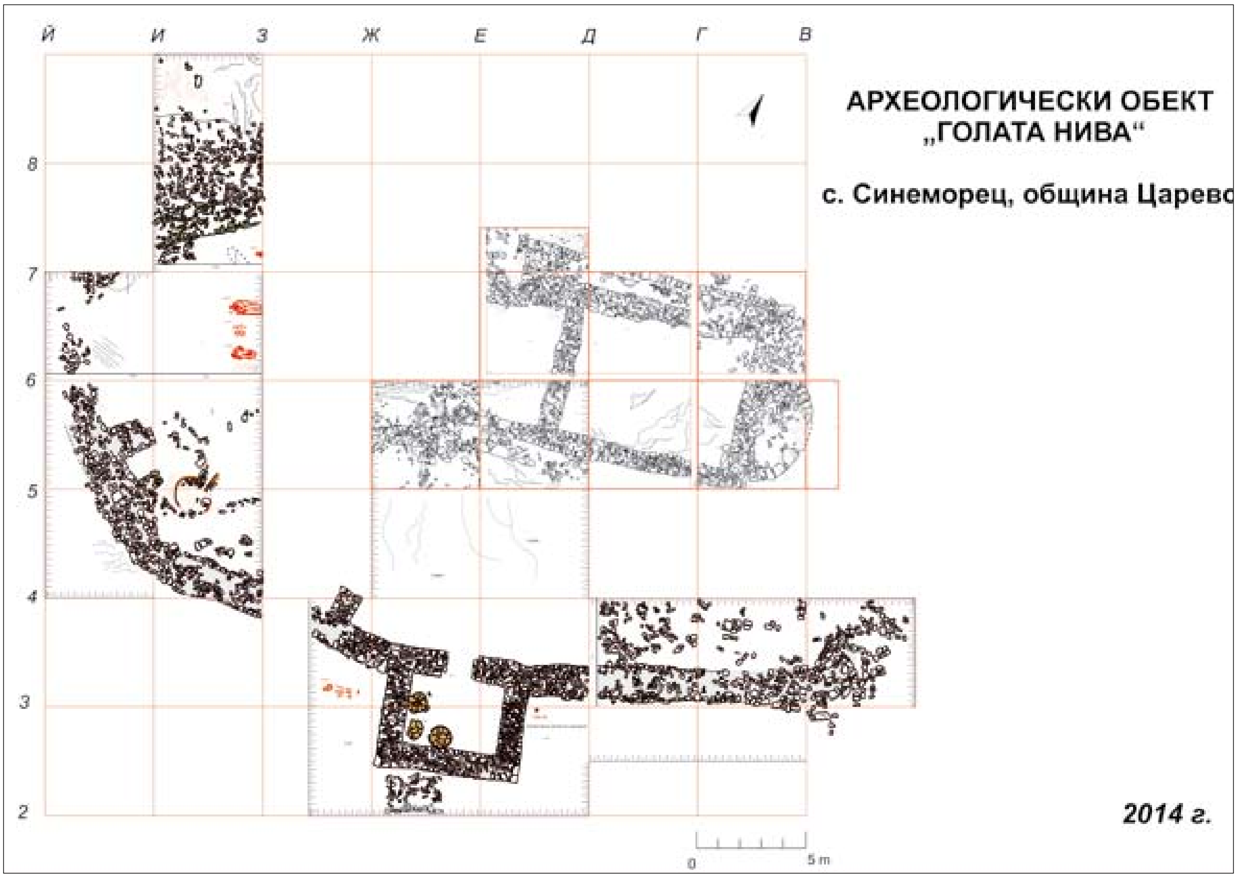

Обр. 1. Геодезичен план на обекта – проучвания 2014 г.

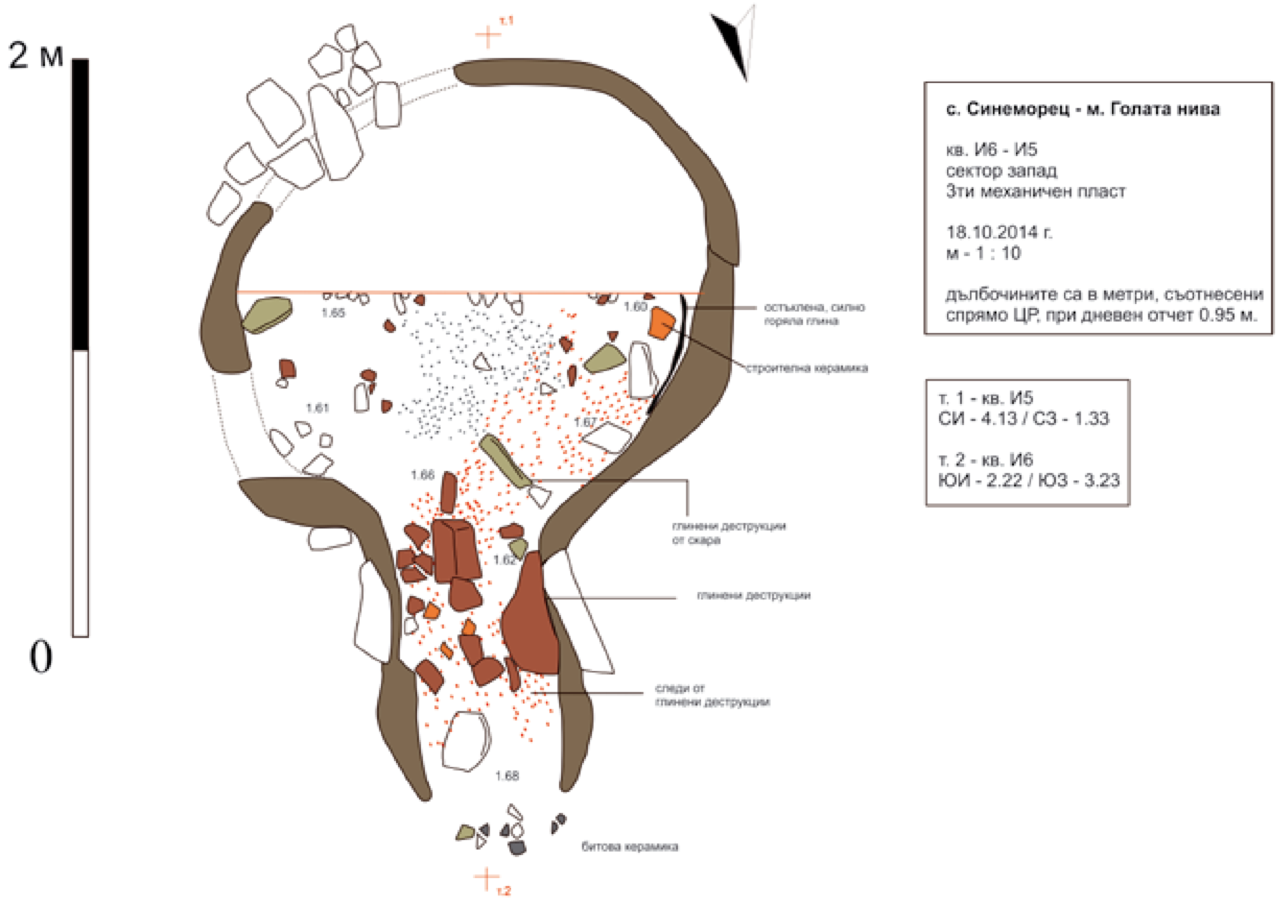
2 м
0
т.1
т.2
с. Синеморец - м. Голата нива
кв. И6 - И5
сектор запад
3ти механичен пласт
18.10.2014 г.
м - 1 : 10
дълбочините са в метри, съотнесени
спрямо ЦР, при дневен отчет 0.95 м.
т. 1 - кв. И5
СИ - 4.13 / СЗ - 1.33
т. 2 - кв. И6
ЮИ - 2.22 / ЮЗ - 3.23
1.65
1.60
1.61
1.67
1.66
1.62
1.68
остъклена, силно
горяла глина
строителна керамика
глинени деструкции
от скара
глинени деструкции
следи от
глинени деструкции
битова керамика

Обр. 2. Етап от проучване на елинистическа пещ през 2014 г.

опора и хронологически репер, подкрепящ идеята за наличие на по-ранен християнски храм. Досега изброените аргументи водят до извода, че късният възрожденски храм е вписан от север и юг в границите на по-ранна средновековна църква. На този етап това е хипотеза, която ще бъде археологически доказана или отхвърлена едва след бъдещото проучване на терена около църквата.

Откритите материали на обекта през тази и предишните години се отнасят към двата периода от обитаването на обекта. От елинистическата епоха са открити фрагменти от амфори (стени, дъна и дръжки), керамика на ръка и колело, отнасяща се най-общо към II в. пр. Хр. Материалите от османския период са аналогични с откритите досега – главно битова керамика от XVIII–XIX век и турски монети с малък номинал.

№ 38. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ПАСТИЧ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Деян Дичев

Разкопките са продължение от започналите през 2013 г. проучвания на обекта. Провеждат се на основание Разрешение № 121/27.05.2014 г., издадено от Съвета за теренни проучвания към НАИМ-БАН, и са под ръководството на Деян Дичев. Финансирани са от Министерството на културата. Обектът се намира в м. Пастич, на около 1,5 км източно от с. Бродилово, община Царево. Той е с площ около 1 дка. Разположен е в гориста местност, върху хълм с платовидна форма, ориентиран изток-запад.

През сезона работата беше съсредоточена в три сектора на обекта: северен – от двете страни

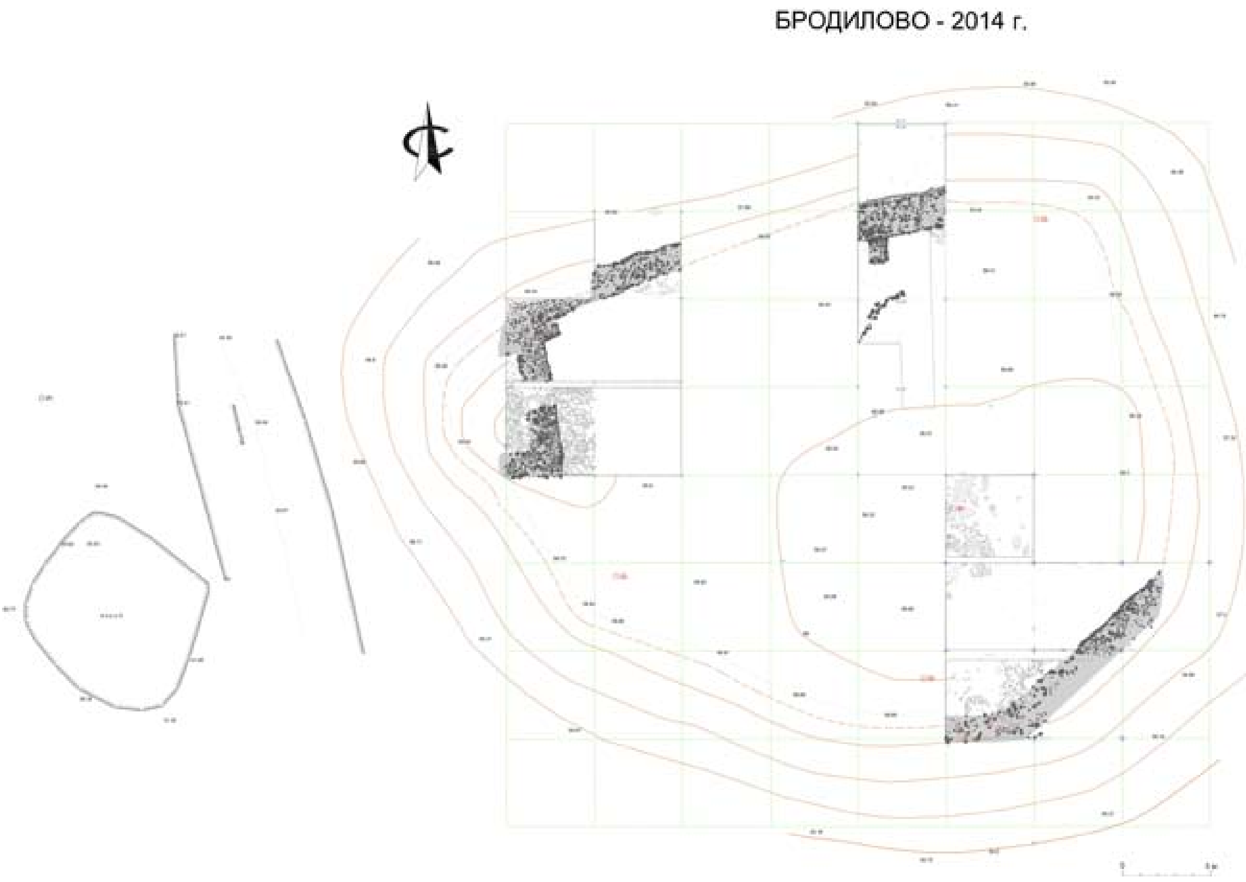

Обр.1. План на обекта – проучвания 2014 г.

на оградния зид в кв. Д, Е, Ж 8-9; западен – до кулата в кв. Д, Е, Ж, З – 5-6; източен в кв. И, К, Л – 9, 10, 11 (обр. 1).

Сектор север кв. Д, Е, Ж 8-9

В сектора продължи разкриването на участък от двете страни на оградната стена. Стената е изградена от ломени камъни в неправилни редове на кална спойка. Ширината ѝ е 2,40 м. Разкритото южно лице е с височина 1,10 м. Северното лице е с аналогичен градеж. Проучено е на дълбочина 1,40 м. Разкрит е укрепващ банкет от ломени камъни, изнесен на 0,40 м пред лицето на стената. Банкетът е с височина 0,30 м. От него са разкрити два реда камъни.

При проучване в кв. Д 9 (пред северното лице на оградния зид) е открито голямо количество битова керамика – на ръка и колело, фрагменти от амфори, мегарски чаши и от строителна керамика.

В кв. Е–9 се проучва пространството пред вътрешното северно лице на оградния зид. Свалени са 14 механични пласта, в които са проучени каменни и кирпичени деструкции и ниво от мазилки. Над нивото с мазилки бяха открити на едно място 11 бронзови и 1 сребърна монета. В кв. Ж9 са откри фрагменти от три големи хранилищни съда, фрагменти от съдове на колело – паници и кани, фрагменти от амфора и 7 глинени култови предметчета.

Сектор изток кв. И, К, Л- 9-11

В кв. К – Л се демонтира каменният насип от деструкциите на оградния зид и се проучва участък от източната и южната оградна стена. Градежът на стената е аналогичен на този от север. Проучена е на дълбочина 0,30 м. В проучените V механични пласта се откриват фрагменти от амфори, хранилищни съдове, битова керамика на ръка и колело и голямо количество горели мазилки.

Сектор запад – кула кв. Ж-З 5-6; Е6

Продължи проучването пред източното лице на кулата. Разкритият участък е с дължина 11,50 м и височина 1,10 м. Вътрешното лице на кулата е изградено от ломени камъни в неправилни редове на кална спойка. Част от камъните са с обработени лица. Проучени са 7 механични пласта в квадратите непосредствено пред лицето на кулата. В тях са открити каменни деструкции от кулата, горели

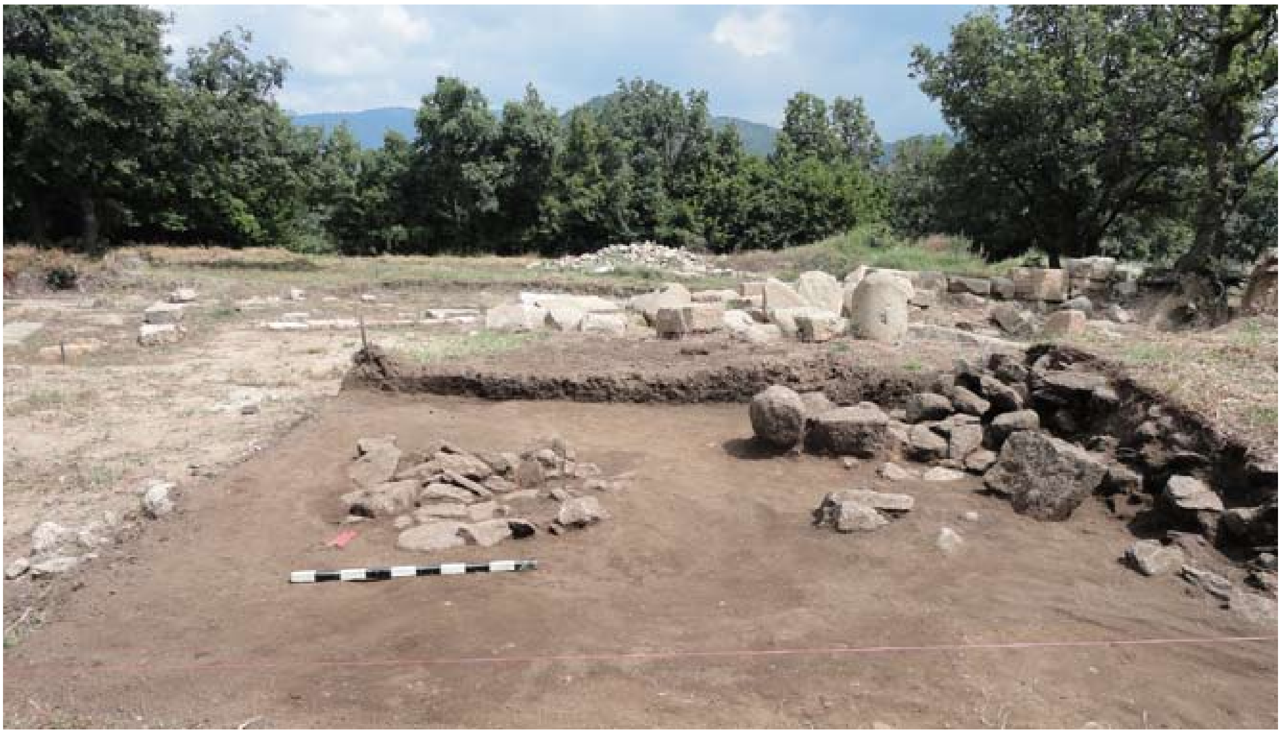

Обр. 1. Участък 41 (I механичен пласт).

мазилки и голямо количество керамика на ръка и колело.

В кв. Е6 е проучен участък от външното лице на северната оградна стена – аналогично на стената от кв. Д9. Разкритият участък от стената е с височина 1,10 м. В проученото пространство, пред лицето на стената в този квадрат, се откриват фрагменти от керемиди, амфори, фрагменти от съдове на колело и бронзова монета.

В кв. Ж5, пред вътрешното лице на кулата, са разкрити *in situ* фрагменти от четири съда (хранилищен, амфора, купа и съд на ръка), лежащи върху горял пласт.

Проучванията през сезона потвърдиха изказаното предположение, че обектът представлява дом с масивна укрепителна стена, към която принадлежи и кула, изградена в най-достъпната му част. Анализът на новооткритите материали дава основание той да бъде датиран във втората половина на II – началото на I в. пр. Хр.

№ 39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СВЕТИЛИЩЕ И ХРАМ ОТ V–III В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

Археологическите разкопки на обект „Светилище и храм от V–III в. пр. Хр. при с. Кръстевич“ (Маджаров, Танчева, Стоянова 2012, 129-132) се проведоха с известни прекъсвания от юни до октомври 2014 г. от екип на Археологически музей в гр. Хисаря с ръководител доц. д-р Митко Маджаров, зам.-ръководител Димитринка Танчева и консултант доц. д-р Анелия Божкова. Работата беше насочена към последователно разкриване на непроучените участъци от светилището, разположени в южната му половина.

Участък 41

След изземването на първия механичен пласт в този участък бяха открити две каменни струпвания – в западната и в източната му част (обр. 1). Каменното струпване в западната половина е с почти квадратна форма със страна от около 1,50 м. То се състои от средни по големина необработени гранитни камъни. Единственият обработен камък е с кръгла форма с диаметър 0,35 м и дебелина около 0,05 м, който по всяка вероятност е служил за похлупак на питос.

Каменното струпване от изток е по-голямо и обхваща почти цялата източна част на участък 41. То се състои от средни и големи гранитни камъни, повечето от които са обработени. Намира се в непосредствена близост до локализираната в средата на светилището храмова сграда от втория строителен период.

Във втория механичен пласт са разкрити основи от мраморизирани блокове наредени в права линия с равни лица от северната страна. Те достигат почти до източния край на участък 41 и завършват с един разположен почти под прав ъгъл мраморизиран блок. Южно от основите са разчистени подребни камъни, сложени за пълнеж и стабилизиране на терена. Откритите каменни основи сключват прав ъгъл с разкритите вече основи, оформящи стилобата на сградата, предхождаща изграждането на храмовата постройка в средата на светилището и оградния му зид.

Участък 42

Археологическите разкопки в този участък дадоха ценна информация за втория строителен период на обекта. Височината на културния пласт тук достига до 1 м. Първият механичен пласт се състои от средни и едри гранитни блокове, повечето от които са обработени и са с гладки лица. В северната част на участъка, на границата с участък 32, се разкри зид от гранитни блокове с посока З–И. Зидът е успореден на разкритите зидовете от храмовата постройка в средата на светилището. Той отстои на 1,30 м от Ю зид на постройката. Пространството между двата зида е запълнено с различни по форма камъни и е идентично на това пред западното лице на сградата, в което през изминалите сезони са разкрити каменни барабани от колонада. В първия механичен пласт, освен гранитни камъни, се откриват и такива от вулканичен туф. Във втория механичен пласт са открити няколко много добре обработени големи гранитни блокове. След разчистването и на третия механичен пласт, който достига до здрав терен, се оказа, че в С част на участъка е оформено стълбище, изградено от гранитни блокове с 2 реда стъпала (обр. 2).

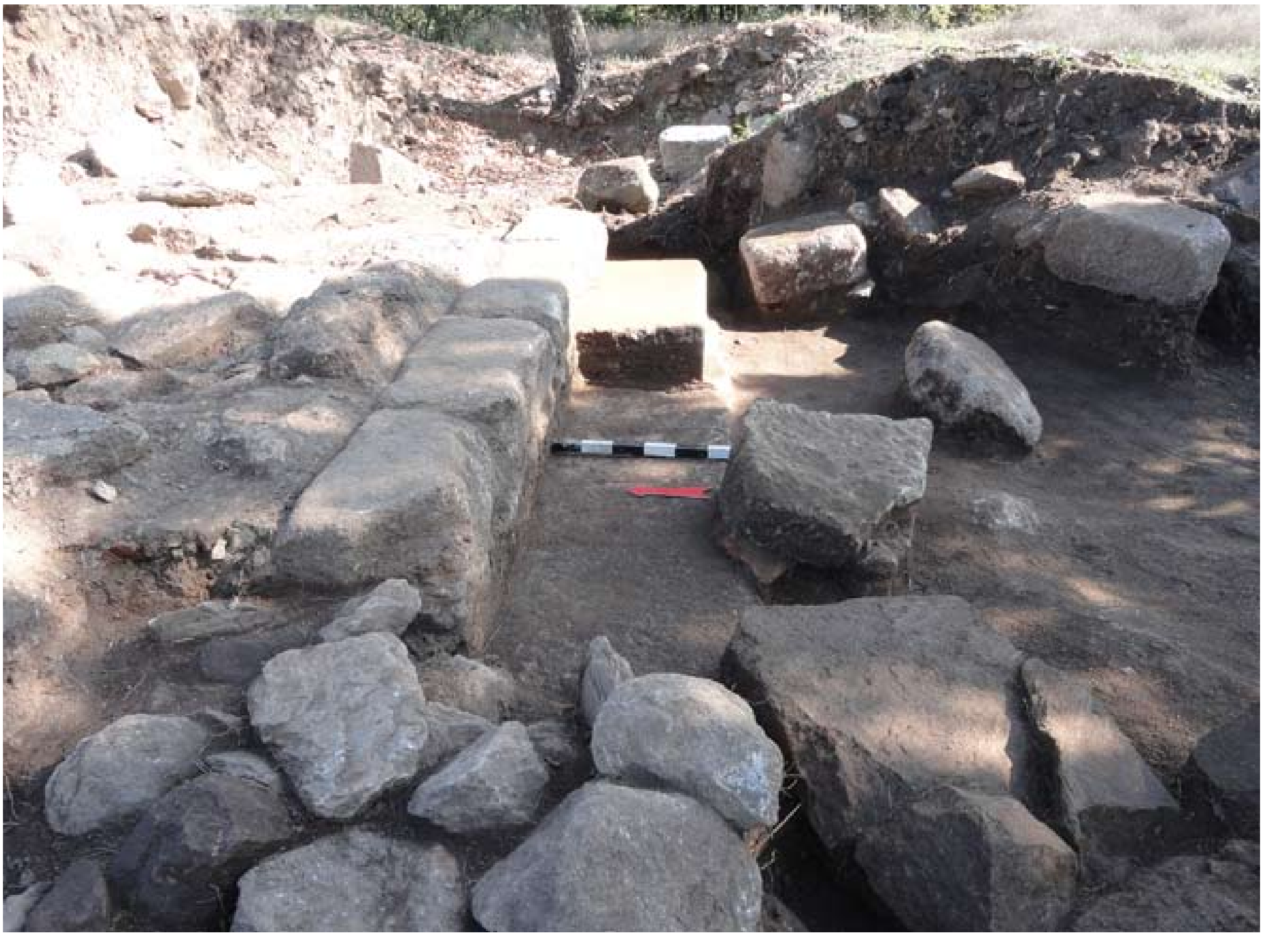

Обр. 2. Каменните стъпала от южната страна на целата на храма.

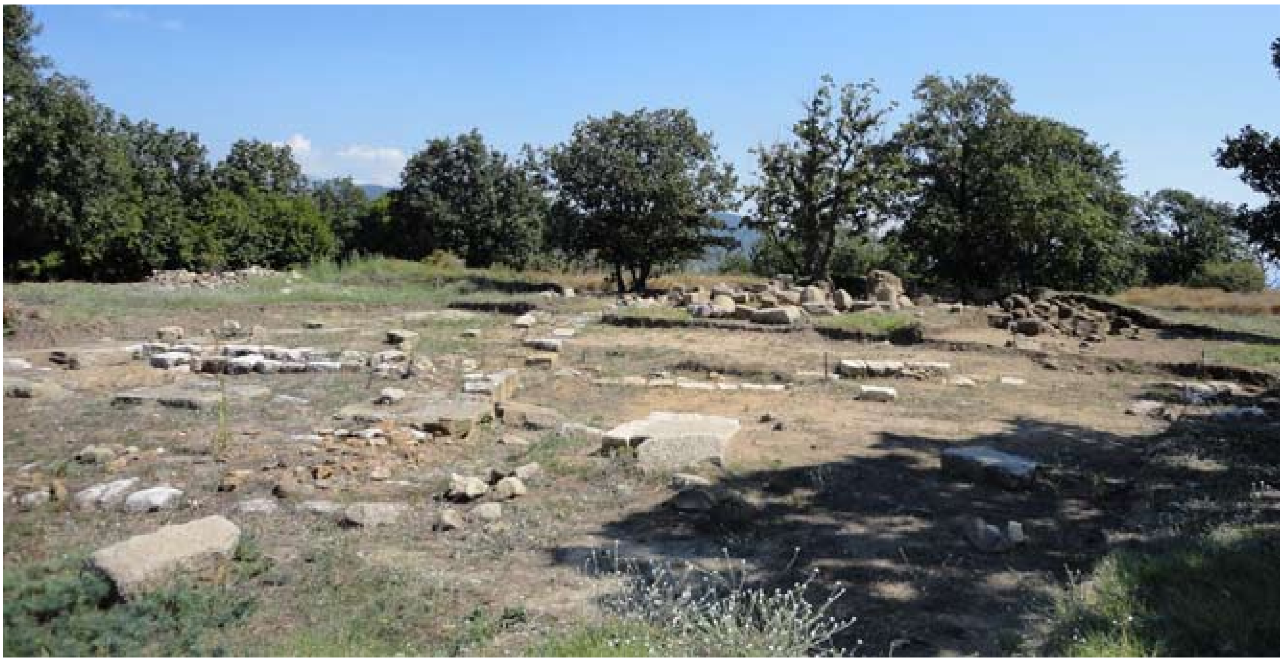

Обр. 3. Общ изглед на разкритите структури от древногръцкия храм при с. Кръстевич (поглед от запад).

Участък 51

Тук попада южният ограден зид на теменоса на светилището. Дебелината на културния пласт в този участък е около 0,40 м. В първия механичен пласт е разчистено каменно струпване, състоящо се от средни и дребни необработени гранитни камъни. Сред тях са открити и няколко фрагмента от керемиди. Вторият механичен пласт достигна до здрав терен. В него се попадна *in situ* на останките от зидове от двата строителни периода на обекта. От първия строителен период са разкрити основите от зид, изграден от мраморизирани блокове, който е продължение на разкрития в участък 41 стилобат от голяма сграда. Зидът се състои от два реда мраморизирани блокове, а пространството между тях е запълнено с емплектон от по-дребни камъни. Стилобатът е прекъснат от южния ограден зид на теменоса на храма и продължава в южна посока. Разкритите основи на южния ограден зид имат познатата вече структура, включваща обработени гранитни блокове. На отделни места те са извадени, но в терена ясно личат леглата им. За монтирането на гранитните блокове здравият терен е бил вкопан на дълбочина около 0,10 м.

Направени са и два стратиграфски профила. От тях се вижда, че културният пласт в участък 51 е хомогенен с дебелина около 0,40 м. Структурата му се състои от пръст, дребни камъни и фрагменти от керемиди. В древния терен на този участък са поставени големите каменни блокове от Ю ограден зид на светилището от втория строителен период на обекта и мраморизираните блокове от стилобата, принадлежащ на сградата от първия строителен период.

В С профил на участък 41 културният пласт се състои от два слоя. Долният представлява светлокафява песъклива пръст, наситена с дребни камъни. Той е компрометиран в И му половина от иманярски изкоп. Горният слой представлява черен хумус, в който освен дребни камъни се наблюдават и малко керамични фрагменти. В С половина на участък 42 дебелината на пласта достига до 1 м, което се дължи на големите каменни струпвания, станали в резултат на разрушаването на храмовата сграда.

Най-масовият открит подвижен археологически материал са фрагментите от керемиди. Те са концентрирани в Ю половина на участък 51, около оградния зид на светилището и в С половина на участък 42. В участък 42 керемидите произхождат от покривната конструкция на храмовата сграда.

Керамичният материал не се отличава от този, открит през изминалите сезони. В него преобладава местна керамика на колело, която се датира в широкия диапазон от средата на V до III в. пр. Хр. По-голям интерес предизвика една глинена кана с отчупено устие и дръжка. Вторично на шийката ѝ са пробити две дупки. Намерен е и глинен прешлен за вретено.

Наред с местната керамика са открити и малко фрагменти от вносна керамика – амфорна тара, съдове с черен фирнис и един фрагмент от червенофигурен кратер, с дата във втората половина V в. пр. Хр.

Открити са още каменен похлупак на питос и фрагмент от йонийски капител, който се датира най-вероятно във втората половина на V в. пр. Хр. Това е вторият фрагмент от йонийски капител открит досега.

През изминалия сезон се постигнаха два съществени резултата, които имат важно значение за архитектурния анализ на целия комплекс (обр. 3).

Първият резултат е откриването *in situ* на каменния стилобат в Ю част на участък 51, както и отклонението му на И в участък 41. Прекъсването му от оградния зид на теменоса отново ясно показва, че с изграждането му голямата сграда е престанала да функционира и основен акцент е храмовата сграда в средата на светилището.

Вторият резултат е откриването в С част на участък 42 на каменните стъпала от платформата на храмовата сграда. Оформеното от южната страна на целата на храма пространство, което е широко 1,30 м и е запълнено с плочести камъни, дава основание да се предположи, че сградата е имала колонада и от южната страна, идентична на тази от западната страна. Подходът към постройката е бил от юг, където е разположено и каменното стълбище.

Литература

Маджаров, Танчева, Стоянова 2012: М. Маджаров, Д. Танчева, Д. Стоянова. Археологически разкопки на светилище и храм от V–III в. пр. Хр. при с. Кръстевич, община Хисаря. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 129-132.

№ 40. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ НЕОЛИТ И I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ОБЛАСТ СТАРА ЗАГОРА

Милена Тонкова

Археологическите проучвания на обекта бяха проведени в периода 1-24 октомври под ръководството на доц. д-р М. Тонкова и д-р А. Сидерис (Атина, Гърция), с участието на гл. ас. д-р инж. Н. Тонков (НАИМ-БАН), д-р М. Василева, С. Бехар (докторант в НАИМ-БАН), Н. Якимова (археолог), реставратори Н. Диянова (РИМ-Шумен) и М. Стойчева (ИМ-Чирпан), художник Р. Йоргова (АМ-Раднево) и 20 работника от селата Зетьово и Черна гора. Проучването бе финансирано по договор между НАИМ-БАН и МК.

Работният план предвиждаше да се разширят и/или довършат археологическите проучвания в четири сектора, с цел изясняване характера на пространството около разкритите в предишните години постройки (сектори VII и IX), около пещите за битова керамика (сектор XII), както и около ямата с човешки скелет (сектор X) (обр. 1).

Сектор VII (квадрати 125/125; 130/125 и 135/125; 125/130; 130/130 и 135/130; 125/135, 130/135 и 135/135). Бе проведено проучване на площ от 122 кв. м в северната част на откритата по-рано постройка с деструкции от мазилки, орнаментирана есхара, голямо лекане, част от питос и съдове от ранноелинистическата епоха (Тонкова, Сидерис 2011, 86, обр. 11; Сидерис, Тонкова 2012, 156-157, обр. 2). Проучването в дълбочина на петно от деструкции позволи да се проследят очертанията на тази част от постройката. В северозападния ѝ ъгъл бе проучена и четвъртита площадка от малки, плътно наредени камъни и фрагменти от съдове.

Секторът бе разширен в източна посока, където не бяха установени свързани с постройката структури. В този участък бяха проучени пет ями от VI–V в. пр. Хр. (една цилиндрична и четири конични с разширяващи се към дъното стени), които съдържат фрагменти от орнаментирани съдове от късната фаза на ранножелязната епоха заедно с монохромни съдове от класическата епоха. Най-важни са резултатите от проучването на яма 4, чийто пълнеж бе изцяло съставен от фрагменти от съоръжение с големи размери (диаметър над 0,60 м) от глина с кръгла основа и перваз (вид подница). В същата яма бяха открити и съд с вертикални стени и фабричен отвор на дъното, както и два прешлена за вретено и тежест за стан.

Сектор IX. Проучването обхвана площ от 100 кв. м в южната част на сектора – непроучен участък от откритата през 2010 г. постройка от ранноелинистическата епоха със запазен глинобитен под и деструкции от мазилки, есхара, останки от вертикален стан, лампи и съдове (Тонкова, Сидерис 2011, 86-87, обр.12; Сидерис, Тонкова 2012, 157-158).

Бе демонтиран запазен участък от глинобитния под в южната част на жилището. Под него не бяха установени друго жилищно ниво или други структури. Бе извършено проучване на терена южно от жилището. Бяха експлорирани струпвания от мазилки и фрагменти от съдове видими в южния, източния и западния профил на сектора, съвременни на постройката от елинистическата епоха. Проучването им наложи разширяване на сектора в квадрати 50/95, 55/95, 60/95 и 65/95. Де-

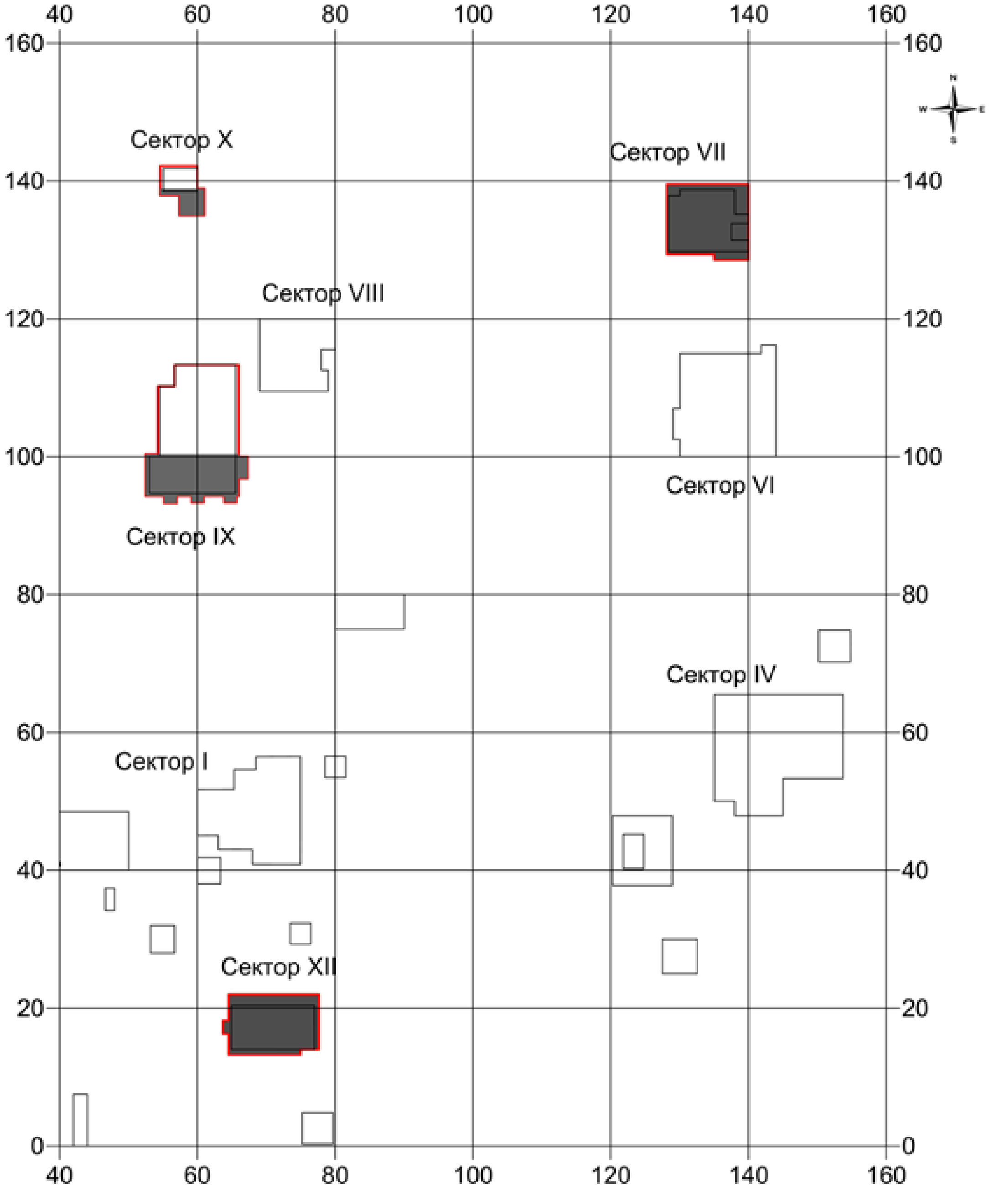

Обр. 1. Халка Бунар. Ситуационен план на секторите

струкциите се оказаха петна с ограничени размери, вероятно от помощни постройки или от преотложени мазилки. Най-голямото от тях е в източната част на сектора. То е с размери 2,50/1,50 м и дебелина от 0,30 м. В неговите граници бяха открити горели мазилки в няколко пласта, както и множество фрагменти от съдове – от хранилища, транспортни амфори и трапезни съдове правени на колело, както и част от чернофирнисова лампа и кантарос, които датират струпването в ранноелинистическата епоха.

При проучването на участъка до южния профил на сектора бяха локализирани четири ями от класическата епоха: ями 9, 10, 11 и 12. Те са дълбоки до 2 м, имат крушовидна форма и пълнеж от черна пръст с въглени и пепел (обр. 2). Находките в тях са фрагменти от съдове, части от глинобитни съоръжения от типа на преносимите огнища, малко мазилки, части от неорнаментирани есхари, хромели, животински кости и др. Датировката на ямите се основава на няколко характерни за класическата епоха съдове с S-виден профил, високи конусовидни столчета, кратеровиден съд и лекане с дръжка върху венчето, съдове с блестяща сива и черна ангоба, с характеристиките на монохромната керамика от този период, както и едно стъклено мънисто (обр. 3). От яма 10, която е най-голяма и най-дълбока, бяха проучени две трети. В южна посока тя пресича нова яма, продължаваща на юг в профила на сектора.

Проучването на пространствата в непосредствена близост до разкритите в предишни сезони глинобитни постройки с орнаментирани есхари, вероятно жилища, от ранноелинистическата епоха в сектори VII и IX показа, че те са по-скоро единични, вероятно с големи дворове, тъй като в съседство не бяха открити други подобни, а и резултатите от геомагнитното картиране не предполагат наличието на такива. В двата сектора бяха открити ями от VI–V (сектор VII) и V в. пр. Хр. (сектор IX), с което се увеличиха данните, че през класическата епоха обектът има характеристиките на голям ямен комплекс. И в двата сектора бе достигнато до стерилна пръст, с което проучването им бе приключено.

Сектор XII (бивш сондаж III, проучван през 2000-2003 г.)**.** Целта на подновеното проучване на участъка, където са открити пет пещи за керамика от ранноелинистическата епоха (Тонкова, Сидерис 2011, 80), бе да се установи дали има следи от други конструкции или структури, свързани с производствения процес. През 2014 г. бе проведено проучване на площ от 125 кв. м, като бяха обхванати изцяло квадрати 65/15 и 70/15 (пространствата около местата на пещите и техните предпещни ями), както и части от съседните 60/10, 60/15, 60/20, 65/10, 65/20, 70/20, 75/20, 75/15, 75/10 и 70/10 по периферията на сектора.

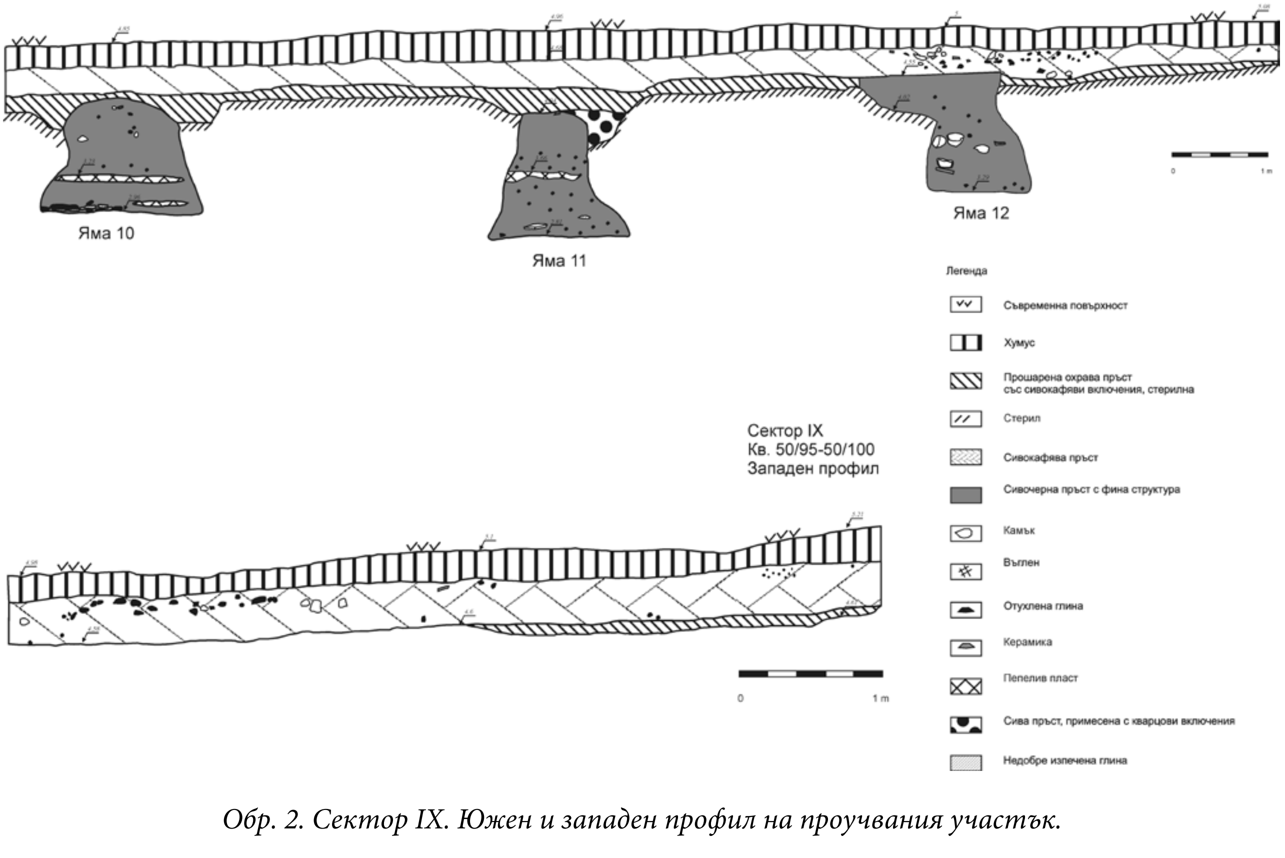
Яма 10
Яма 11
Яма 12
0
1 m
Легенда
Съвременна повърхност
Хумус
Прошарена охрава пръст със сивокафяви включения, стерилна
Стерил
Сивокафява пръст
Сивочерна пръст с фина структура
Камък
Въглен
Отухлена глина
Керамика
Пепелив пласт
Сива пръст, примесена с кварцови включения
Недобре изпечена глина
Сектор IX
Кв. 50/95-50/100
Западен профил
0
1 m

Обр. 2. Сектор IX. Южен и западен профил на проучвания участък.

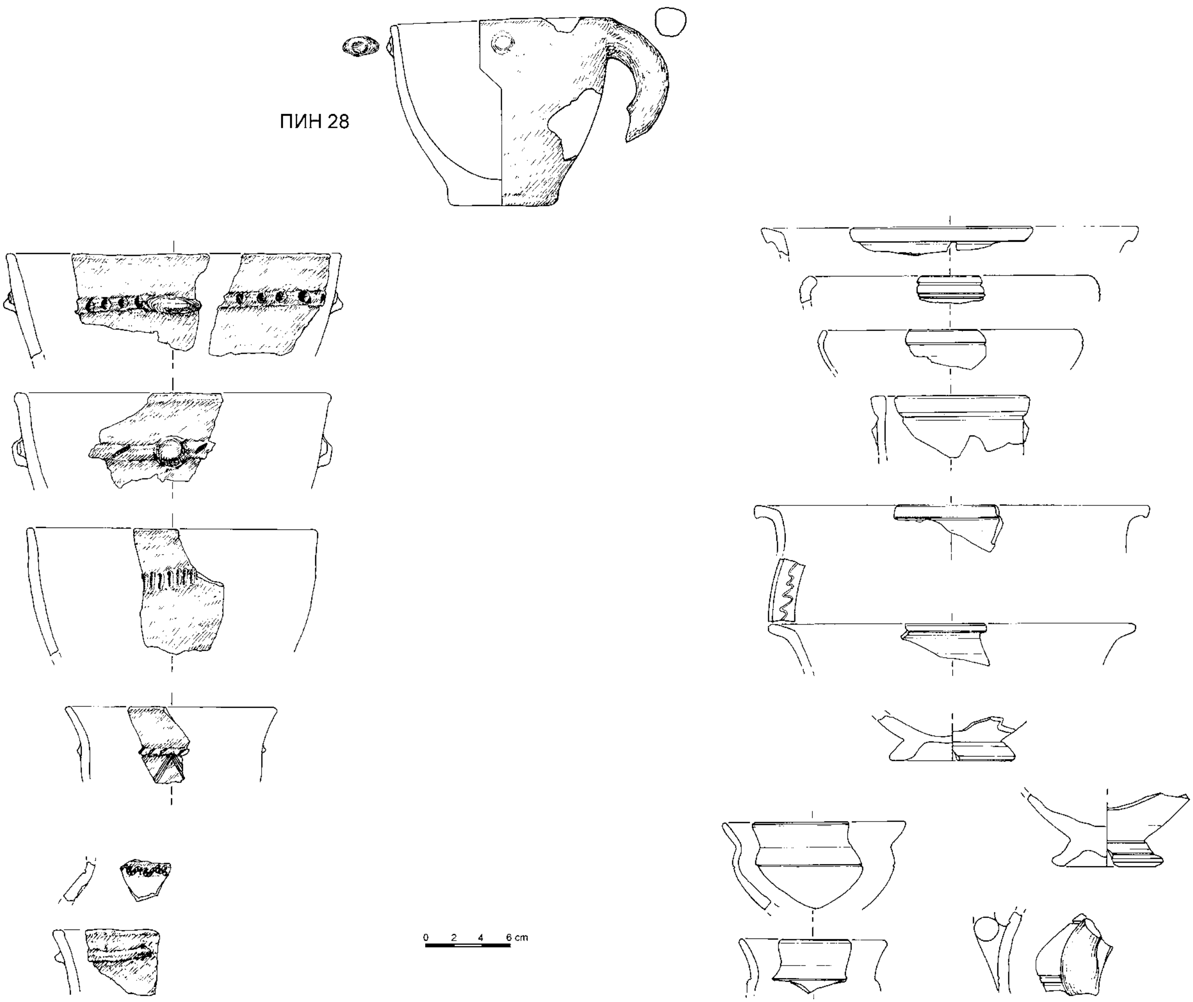

Обр. 3. Сектор IX. Фрагменти от съдове от яма 10.

Бяха проучени три ями с цилиндрична форма и дълбочина между 0,40 и 0,50 м и 27 гнезда (дупки), част от които биха могли да са дупки за колове и подпори южно от линията на пещи 3 и 4, както и до отделни пещи. Резултатите от проучванията в сектора предполагат наличието на леки дървени съоръжения, свързани с използването на пещите, без да е възможно да се определи техния характер.

Сектор X. Бе проведено проучване на площ от 20 кв. м в разширение на сектора в южна посока (кв. 55/135 и в 60/135) с цел изясняването на три геофизични аномалии, намиращи се непосредствено до яма с човешки скелет от ранноелинистическата епоха, проучена през 2011 и 2012 г. (Сидерис, Тонкова 2012, 158, обр.1с). На дълб. 0,50 м се очертаха три структури със струпвания от мазилки, камъни и керамични фрагменти. Те са обозначени като ями 2, 3, и 4. Въз основа на фрагменти от чернофирнисова лампа и гръцка транспортна амфора, откритите структури бяха датирани в ранноелинистическата епоха. Това показва, че те са съвременни и вероятно свързани с ямата с човешкия скелет. Проучването им ще продължи през следващия сезон.

Литература

Тонкова, Сидерис 2011: М. Тонкова, А. Сидерис. Археологически проучвания на многослоен обект от късния неолит и I хил. пр. Хр. при извора Халка Бунар, с Горно Белево, община Братя Даскалови, Старозагорска област. – В: М. Тонкова (ред.). Тракo-римски династичен център в района на Чирпанските възвишения. София, 2011, 80-92.

Сидерис, Тонкова 2012: А. Сидерис, М. Тонкова. Археологически проучвания на многослоен обект от късния неолит и I хил. пр. Хр. при извора Халка Бунар, Горно Белево, община Братя Даскалови, Старозагорска област. – Археологически открития и разкопки през 2011. София, 2012, 156-158.

№ 41. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В АР „СБОРЯНОВО“

Тотко Стоянов, Мария Николаева, Красимир Ников, Даниела Стоянова,
Велислав Бонев, Калин Маджаров, Теодора Василева, Християн Узунов

Проучванията се проведоха през м. юли и август 2014 г. от екип в състав: проф. д-р Т. Стоянов, М. Николаева – ръководители, доц. д-р К. Ников – зам.-ръководител и членове: гл. ас. д-р Д. Стоянова, Ж. Михайлова, В. Бонев, К. Маджаров, Т. Василева, Х. Узунов, П. Стоянов, Ю. Събчева и 14 студенти – стажанти от специалност „Археология“ на СУ „Св. Климент Охридски“. Разкопките бяха осигурени финансово от МК, ИМ-Исперих и СУ „Св. Климент Охридски“.

I. Югозападен квартал (ЮЗК)

1. **Ранноелинистически структури.** Работата започна с разчистване на пръст и камъни от предишните кампании в кв. 259/4-5, 9-10, 14-15. После бяха отнети два механични пласта, за да се достигне до нивото на руините на стена VI (Стоянов и др. 2014а) (обр. 1 *1*), а в кв. 259/4-5 и още един пласт, за да се получи възможност за доразкриване на предполагаемите останки от южната стена (или югоизточния ъгъл) на залата с есхара в кв. 259/4. Стена VI продължава в севроизточна посока, запазена приблизително на същото ниво и със същата структура. Ширината ѝ варира около 3,20 м. Северното лице е деформирано. Южното е запазено на по-ниско ниво, но с по-големи лицеви камъни. Само на около 2,5 м по линията на северното лице стената прекъсва. Оформено е лице косо на осевата линия, с вградени два преизползвани (?) блока. На достигнатото ниво югоизточният ъгъл не е ясно документиран (срв. обр. 1 *1* и *2*). Ширината на входа, който това лице фланкира, не бе установена. На този етап е трудно да се предположи, дали тук има потерна, сходна с тази между стена V и кулата, или по-широк вход. И при двата варианта, новите резултати от сезон 2014 г. потвърждават хипотезата за мощна и сложна укрепителна система в тази част на Югозападния квартал (Стоянов и др. 2013).

Усилията да се доразкрият ясно продължението на изток на южната стена и югоизточният ъгъл на залата с есхара не се увенчаха с успех. Малък прогрес в тази посока е разчистването на участък от стена с дължина около 2 м в южната част на кв. 259/4. Южното ѝ лице е под лек ъгъл спрямо външното лице на стена 2 на залата (обр. 1 *1, 2* и *3*), и, поради липсата на участък свързващ двете структури, за момента е трудно тази структура да бъде интерпретирана със сигурност.

Входът в стена VI е ново доказателство освен за стратегическото значение на укрепленията в ЮЗК и за специалната позиция на залата с есхара, която, ако не изначално, е била в включена в силно укрепено пространство, което подчертава специалното ѝ място.

2. Продължи проучването в северна посока на руините от жилища от късноелинистическата епоха (II–I в. пр. Хр.). Бяха отнети съвременните наслоявания в източните квадрати на сектор 258, за да се достигне на едно и също ниво с разкритите през 2006-2007 г. късноелинистически структури западно от стена I (обр. 2 *1*; Стоянов и др. 2014б). Работата в кв. 259/6-7, 11-12 доведе до частично доразкриване на северната част на жилищно (?) помещение, проучвано през 2006-2007 г. Тук бе документирано голямо струпване от съдове, работени на ръка и колело, в близост до голямо битово огнище (обр. 2 *2-3; 3. 6-7*). В част от съдовете бяха открити останки от зърнени култури. Реставрацията на съдовете (ПИН 69-77) и палеоботаническият анализ ще даде ценна информация за бита и стопанството на късноелинистическото селище.

II. Южна порта (ЮП) – Западно крило

Комплекс Южна порта е изследван през периода 1986-1990 и 1995 г. Цел на проучването през 2014 г. бе да продължи разкриването на лицето на стената в западна посока. Работи се в кв.188/16,17,18 и кв. 187/20, 25 (обр. 3 *1*). На места в кв. 188/17 и 18 бяха разкрити петна от струпани глинени конструкции, част от глинено огнище и две малки керамични струпвания с кости, въглени, остъклени мазилки. Високата им позиция на намиране би могла да се обясни с хипотезата, че са структури от горните етажи на стената.

Разкрити са 15,40 линейни метра (обр. 3 *2*), с достигната дълбочина между 198,01 м надм. в. и 197,64 м надм. в. Лицето е деформирано от земетресението. Разкрити са до 8 реда от лицевия градеж (кв. 188/18), като в най-западния участък (кв. 187/25) нивото пада до 1 ред. По начин на градеж разкритият участък не се отличава от разкритото през 1995 г. вътрешно лице и от външното лице на западното крило на ЮП.

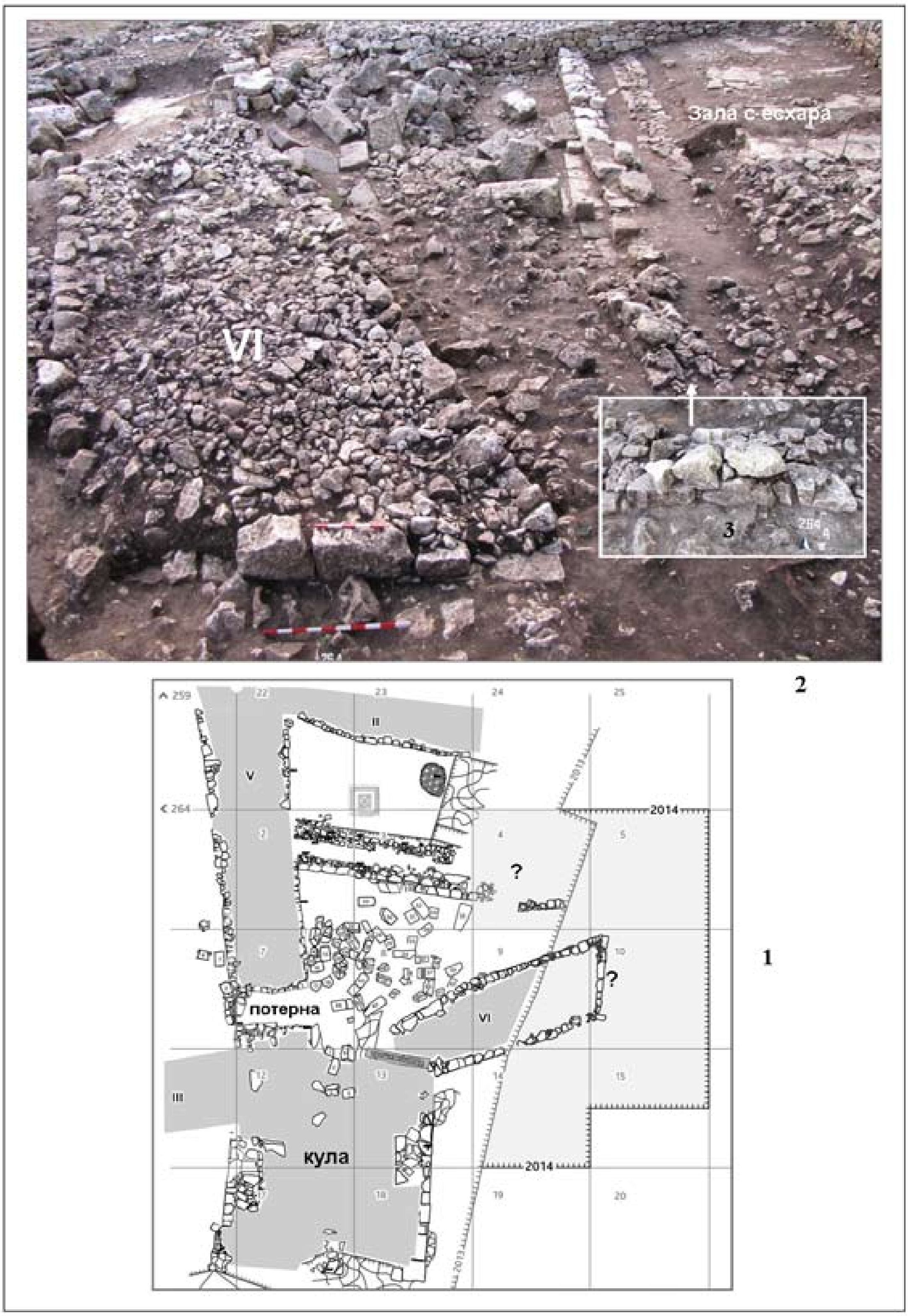

Обр. 1. 1 . План на проучвания участък в Югозападния квартал; 2. Зид VI и залата с есхара, от И.; 3. Детайл – южно лице на част от зид от залата с есхара (?).

Предположението, че западното крило прекъсва след разминаването си с външната крепостна стена в участък с фуга (кв. 204/1), не се потвърди. Тя продължава в западна посока, удвоявайки първата крепостна стена. Датиращи находки са четири тасоски печата от 80-те и 70-те години на III в. пр. Хр. (обр. 3 *4*), бронзова монета на Калатис, около 270-250 г. пр. Хр. (обр. 3 *5*) и др. Заслужават да се отбележат сребърна драхма на Истрос, връх за катапулт (обр. 3 *8*) и каменни ядра.

III. Централен изкоп (ЦИ)

През 2014 г. приключи допроучването на останки от жилищни и стопански структури от I–ви и II-ри строителни хоризонти в квадрати 107/20, 25 и 123/4, 9, проучвани през 90-те години. Достигнато бе нивото на материка и пласт от жълта глинеста пръст, използвана за подравняване на терена. Изчерпани са частично две ями в кв. 107/25, разкрити през сезон 2013 г.. Допроучени са пещи № 3 и 4, намиращи се в кв. 107/25 и 123/4. Археологическият материал е оскъден и се състои от няколко ме-

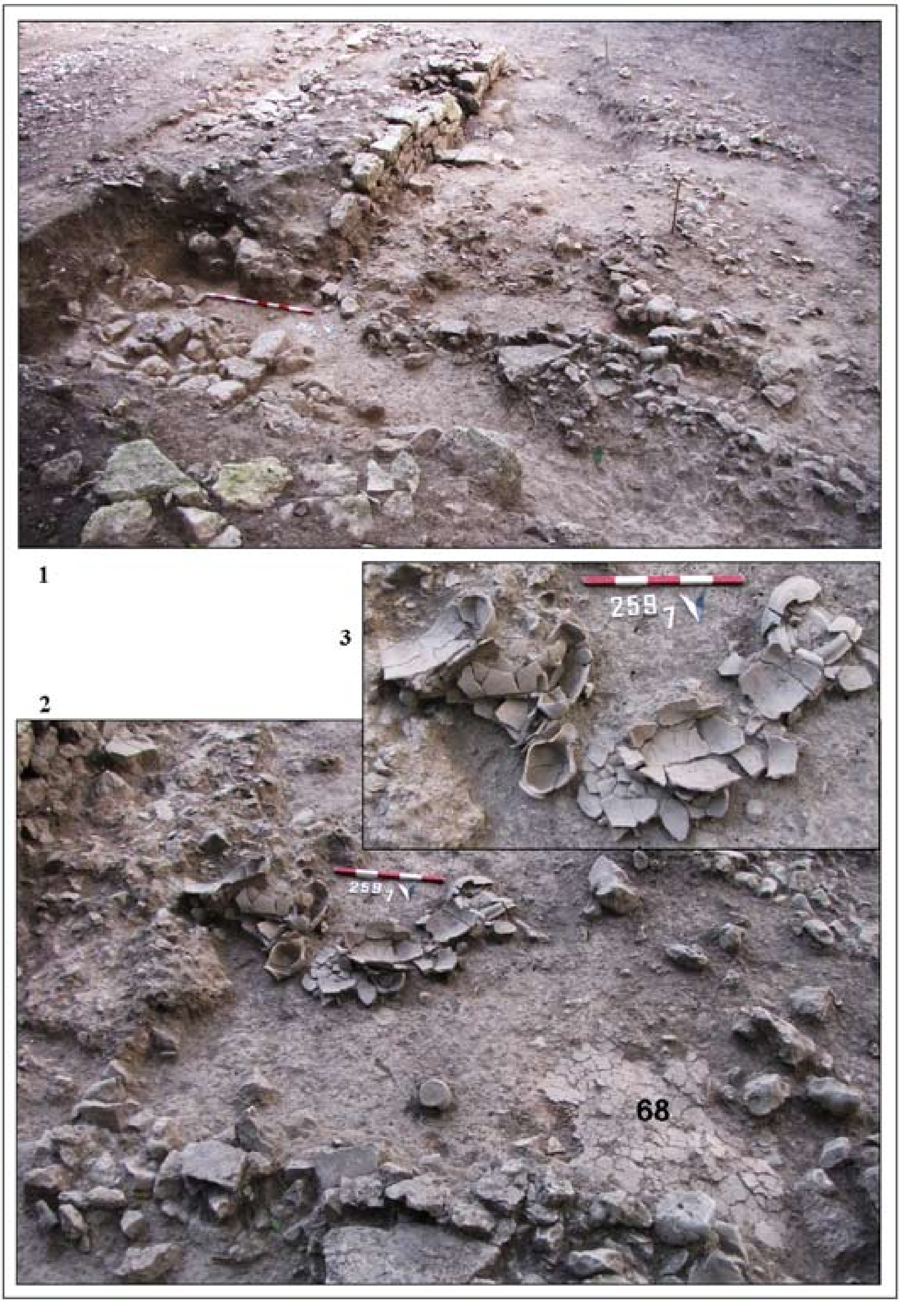

Обр. 2. 1. Югозападен квартал. Зид I и жилищна (?) стуктура от късноелинистическата епоха, от север; 2. Керамично струпване в жилището и битово огнище (№ 68), от север; 3. Детайл – керамичното струпване.

тални предмета без особени характеристики, 2 каменни точила, прешлен за вретено, фрагментирана керамика на ръка и колело.

IV. Сектор 75

В кв.75/20 и 75/25 бе отнет един механичен пласт от 0,20 м, за да се провери хипотезата, че под достигнатото ниво на проучване през 2008 г. има останки от жилищна структура от късния неолит. След разчистване на аморфни струпвания и разрушени мазилки и престъргване на повърхността се

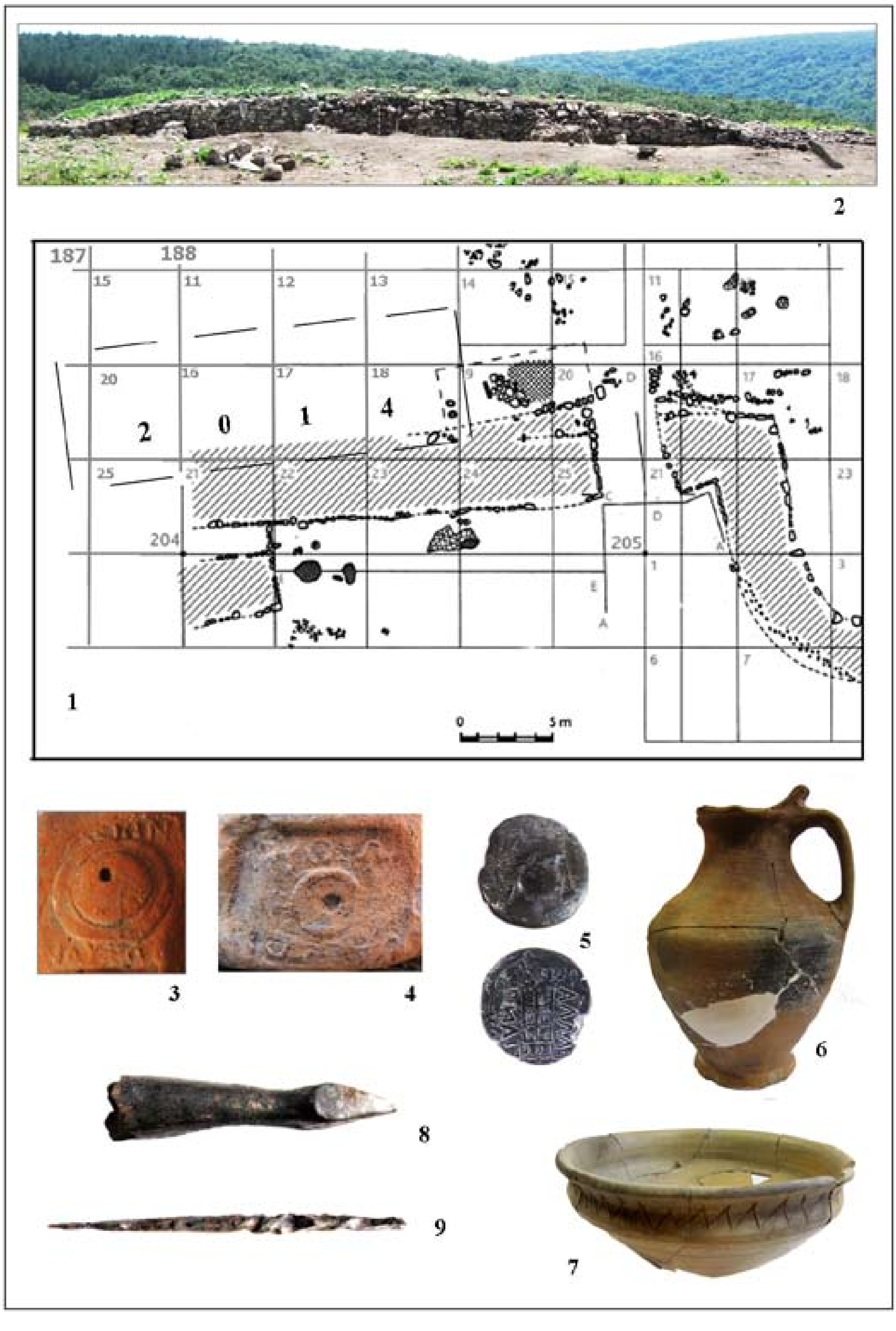
2
187
188
15
11
12
13
14
15
11
20
16
17
18
19
20
16
17
18
2 0 1 4
25
21
22
23
24
25
21
23
204
205
1
3
6
7
1
0
5m
3
4
5
6
8
7
9

Обр. 3. 1. План на Южна порта с проучвания участък при Западното крило; 2. Изглед към вътрешното лице на Западното крило; 3. Тасоски амфорен печат; 4. Тасоски амфорен печат; 5. Бронзова монета на Калатис; 6. Кана от ЮЗК; 7. Купа от ЮЗК; 8. Железен връх за катапулт; 9. Железен инструмент (стилус?).

установи, че на достигнатото ниво няма данни за жилищни структури. Преобладават елинистическата керамика на колело и ръка и амфорни фрагменти. Около 20% от керамичния материал може да са свърже със структури от открито селище (селища) от къснонеолитната култура Боян-Болинтинеану, разрушени през ранноелинистическата епоха. Сред находките от елинистическата епоха се откроява метално писало (обр. 3 *9*), дръжка от тасоска амфора с печат на незасвидетелстван досега епоним (обр. 3 *3*) и хекте на Истрос.

Литература

Стоянов и др. 2013: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников, Д. Стоянова, В. Бонев, К. Маджаров, М. Николаева, Ю. Емилов. Югозападният квартал на гетската столица (Хелис?) в Сборяново – проучвания, резултати, перспективи. – В: Сборник „Есенни четения Сборяново. От находката до витрината", т. 8/9, Фабер, Велико Търново, 2013, 35-70.

Стоянов и др. 2014а: Т. Стоянов, К. Ников, М. Николаева, Д. Стоянова, В. Бонев, К. Маджаров, Т. Василева, Х. Узунов. Проучвания на тракийския град в АР „Сборяново" през 2013 г. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 164-168.

Стоянов и др. 2014б: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников, Д. Стоянова, М. Николаева, В. Бонев, К. Маджаров, Ю. Емилов, Т. Василева, Х. Узунов**.** Структури от късноелинистическата епоха при Югозападния картал на гетската столица (Хелис?) в Сборяново. – В: Сборник „Есенни четения Сборяново. От находката до витрината", т. 10, Фабер, Велико Търново, 17-34.

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ХАРМАНЛЪКА ПРИ С. ОРИЗАРЕ, ОБЩИНА НЕСЕБЪР

Живко Узунов

Археологическите проучвания на обект Харманлъка в с. Оризаре, общ. Несебър се проведоха през м. юни 2014 г. Финансирането бе осигурено по проект от Фонд „Учебни програми" към ФБО, БФ и МФ на Нов български университет и Музей „Старинен Несебър"[24]. Научният екип включва студенти от програма „Археология" с ръководител гл. ас. д-р Живко Узунов (НБУ).

Обр. 1. Изглед към възвишението Харманлъка и южните склонове на Еминска Стара планина от с. Оризаре.

---

[24] Изказвам своите благодарности на Петя Кияшкина, директор на музей „Старинен Несебър", без чиято помощ разкопките не биха могли да се осъществят.

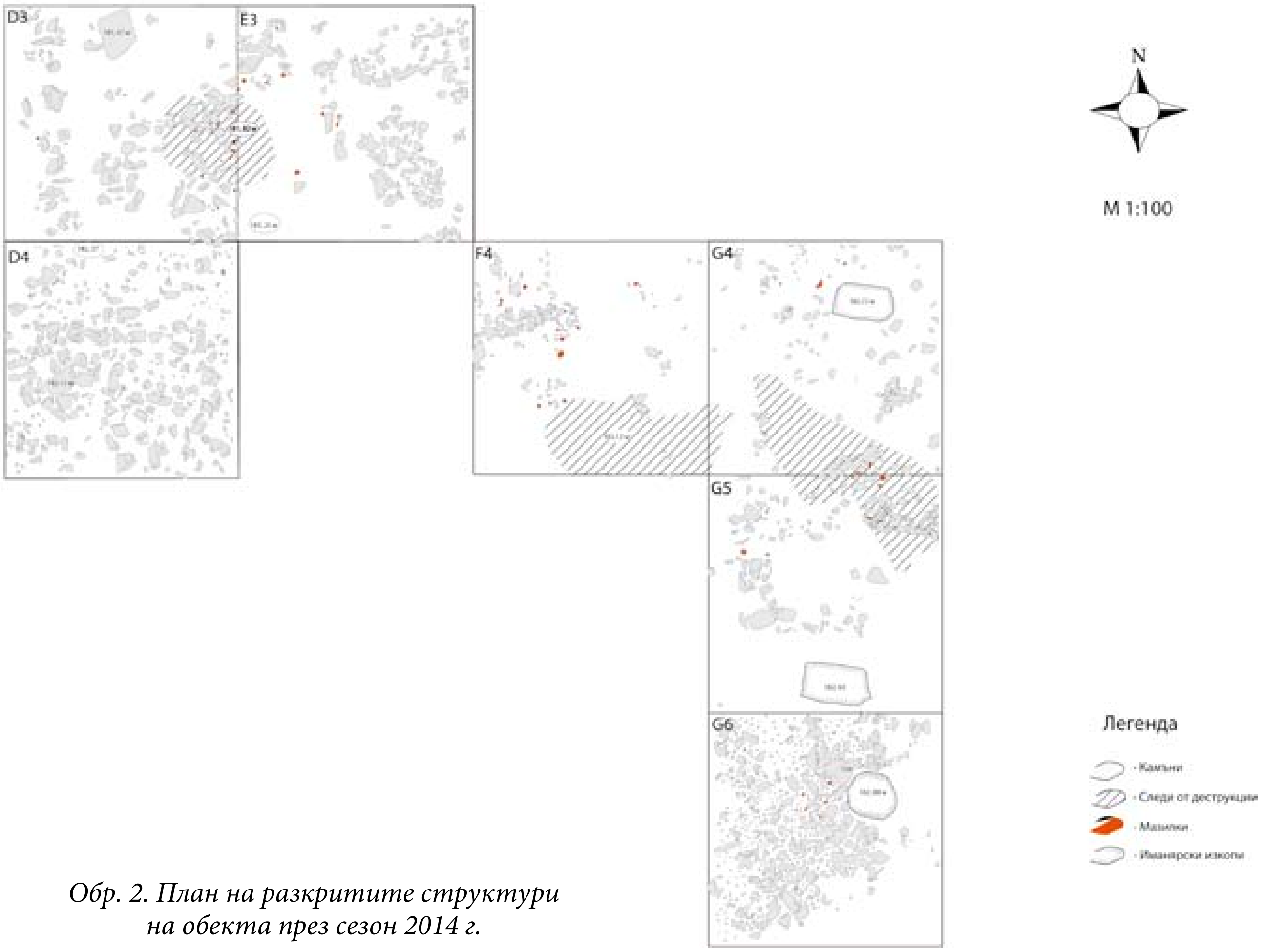

Обр. 2. План на разкритите структури на обекта през сезон 2014 г.

Археологическите разкопки са част от дългосрочен научен проект с ръководители доц. д-р Анелия Божкова (НАИМ-БАН) и Петя Кияшкина (Музей „Старинен Несебър“), който има за цел да изследва „хората“ на Месамбрия. Проектът стартира през 2013 г. с теренни издирвания в общините Несебър и Поморие, в резултат на което бяха локализирани и регистрирани 104 археологически обекта, като един от тях е обектът в м. Харманлъка при с. Оризаре. Целта на настоящия първи сезон на разкопките бе да се изясни неговият характер, както и хронологическите граници на съществуването му.

Обектът се намира на изявено възвишение в м. Харманлъка, в землището на с. Оризаре. Част е от първите склонове на Еминска Стара планина, с отлична видимост към цялата територия на Хаджийска котловина (обр. 1). Надморската височина е около 150 м, като разликата с околния терен е повече от 70 м. В подножието на хълма са регистрирани няколко археологически обекта от елинистическата и римската епохи (Карайотов, Кръстев 2007, 600; Узунов и др. 2014, 651-652). През 2006 г. в подножието на хълма са направени и сондажни проучвания под ръководството на проф. дин Ив. Карайотов. В резултат са установени материали от предримската и римската епохи, но без запазени структури. Проучвателите съобщават за открити керамични фрагменти от съдове, както и керемиди (Карайотов, Кръстев 2007, 305).

Интересът към възвишението е продиктуван от голямото количество артефакти открити при пререгистрацията на обекта – фрагменти от амфорна тара от няколко гръцки центъра, импортни съдове и голямо количество хранилищни съдове – питоси. В най-високата си част възвишението има сравнително равна площ от около 600 м^2, където се откриват и голяма част от материалите, но вследствие на интензивна иманярска дейност, почти няма запазен културен пласт. Въпреки това, до този момент са установени следи от няколко структури и части от горели и разрушени постройки. Ако се съди от откритите на цялата площ ломени, отчасти обработени камъни и отухлени късове мазилки със следи от плет, най-вероятно те са били изградени от стени с каменен цокъл и плетено-колова конструкция (обр. 2). Дървените части са скрепвани с железни скоби и пирони, каквито са регистрирани в почти всички проучвани квадрати. Малкото количество открити фрагменти от керемиди предполага и ограничената им употреба. Засега са регистрирани едва няколко такива. Всички те са от плоски керемиди, коринтски тип. По краищата на възвишението не са разкрити следи от ограден или укрепителен зид.

Голяма част от откритите находки са свързани предимно с бита и домакинството: прешлени за вретено, тежести за стан, шило и др. Общо четири са откритите монети до този момент. Всички са бронзови и принадлежат на Месамбрия от типовете шлем насреща и мета в пелта/колело. Датировката на първите три е във втората половина на IV в. пр. Хр, а последната е сечена след втората четвърт и средата на II в. пр. Хр[25]. Останалите находки включват два железни ножа и връх за копие.

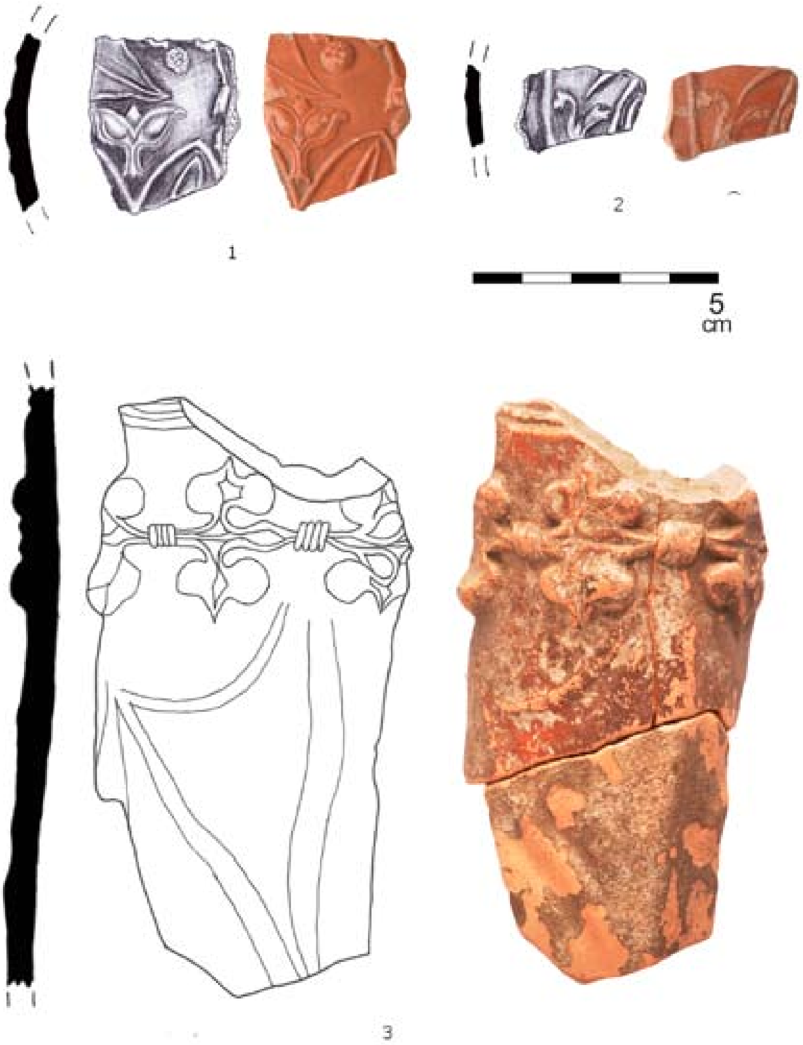

Обр. 3. Импортни фрагменти от керамични съдове от късноелинистическата епоха.

Голям дял от керамичните фрагменти от съдове принадлежат на транспортни остродънни амфори. От тях най-често срещаните са от о-в Кос и по-малко от о-в Родос и Тасос. Останалият керамичен материал е представен от съдове, изработени на ръка и на бързо грънчарско колело. Интерес представлява фактът, че по-малък процент заемат съдовете изработени на ръка. От тях най-често се срещат гърнетата и хранилищните съдове. Гърнетата са изработени от груба, недобре пречистена глина с примеси. Част от дръжките им са езичести, а украсата най-често е пластична от релефни ленти с ямички. На обекта бяха регистрирани и множество фрагменти от питоси. Те са от поне девет отделни съда, установени по откритите им устия.

Керамиката на колело е представена, както от местни, така и от импортни съдове. От групата на местната керамика известна част принадлежи на сивата монохромна керамика, като тук са открити предимно дълбоки купи. От останалите съдове се срещат фрагменти от паници и купи, част от тях с лаково покритие, характерни най-вече за късноелинистическата епоха. Открити бяха няколко фрагмента от кантароси с чупка, характерни за късноелинистическата епоха, както и два фрагмента от лекити, единият от които с лаково покритие, които отново намират добри паралели в гръцкия свят и се отнасят към последната четвърт на II в. пр. Хр. (Vogeikoff-Brogan 2000, 313-314; Rotroff, 1997, 170-171). Добър хронологичен индикатор представляват откритите фрагменти пергмаско аплике, купи с релефна украса (флорални мотиви), всички те импортни образци с много високо качество на изработка, с датировка отново в късноелинистическата епоха (обр. 3)[26].

Проучванията до този момент показват, че обектът има селищен характер, с две фази на обитаване на хълма. Долната граница, съответно маркираща началото на първата фаза, може да бъде поставена през втората половина на IV в. пр. Хр. След известно прекъсване във III в. пр. Хр. обитаването на хълма е възстановено най-вероятно през втората четвърт на II в. като животът продължава и в I в. пр. Хр., когато селището е пострадало от пожар. До този момент не са открити следи от обитаване през по-късни периоди.

---

[25] Монетите са определени от проф. дин Ив. Карайотов, на когото проучвателят изказва своите благодарности.

[26] Керамичният материал бе консултиран с доц. д-р Анелия Божкова (НАИМ-БАН), на която проучвателят изказва своите благодарности.

Литература

Карайотов, Кръстев 2007а: Ив. Карайотов, К. Кръстев. Археологически сондажи в землището на с. Оризаре, община Несебър. – Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 304-305.

Карайотов, Кръстев 2007б: Ив. Карайотов, К. Кръстев. Теренни обхождания в землищата на с. Оризаре, Кошарица и Гюльовца, община Несебър. – Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 600-602.

Узунов и др. 2014: Ж. Узунов, П. Лещаков, А. Божкова, П. Кияшкина, П. Делев, И. Карайотов, Я. Мутафчиева, И. Киров. Теренни издирвания на археологически обекти в община Несебър и Поморие. – Археологически открития и разкопки през 2013. София, 2014, 650-653.

Vogeikoff-Brogan 2000: N. Vogeikoff-Brogan. Late Hellenistic Pottery in Athens: A New Deposit and Further Thoughts on the Association of Pottery and Societal Change, Hesperia, 69, 3, 293-333.

Rotroff 1997: S. I Rotroff. Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material, Athenian Agora, vol. 29, Nr. 2, 170-171.

№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 8 В М. НАД ХИЖАТА, С. БРЕСТОВИЦА, ОБЩИНА БОРОВО, РУСЕНСКО

Върбин Върбанов, Калин Маджаров

Археологическото проучване се проведе в периода 08.09-06.10.2014 г. и бе финансирано от ЗКПУ – „Бряст“, с. Брестовица. В екипа участваха археолозите: Борис Драганов, Велина Жекунова, Гергана Узунова, Димитър Пачев, Иван Иванов, Кристина Янакиева, Мария Атанасова, Методи Димитров, Никола Русев, Пламена Георгиева, Светлана Тодорова и Цветелина Славкова.

Могила № 8 се намира в местността Над Хижата (Обр. 1). Източно от нея е разположена проучената Могила № 4, която е с предполагаема дата в периода II–I век пр. Хр. (Маджаров под печат). Могила № 8 има диаметър приблизително 20 м и височина около 2,80 м. След хумусния пласт следва пласт от светлокафява пръст, в който са открити само няколко фрагмента керамика. На около 1,20 м от най-високата точка на могилата започват промени в характеристиките на насипа – появяват се пластове от бежова, сбита пръст, редуващи се с такива от смесена кафява и бежова пръст. Открити са единични фрагменти късноелинистическа керамика и дребни горели кости. Нивото на древния терен е достигнато на ниво 223,40/223,50 м (надм. в.) в СЗ сектор. Разкритите структури, свързани с погребалните ритуали и практики, са в ЮЗ и СИ сектори и са съсредоточени в кв. D 2, D 3 (отчасти C 3 и C 4) и C 5.

Структура 1 (обр. 2). Разположена е в кв. D 2/D 3 и южна част на C 2/C 3 и е с неправилна форма и размери 3,92 м (И–З) и 4,22 м (С–Ю). Засечена е на 223,67 м (надм. в.), а е изчерпана на 223,61/223,54 м (надм. в.) (с денивелация на изток е). Състои се от отухлена до оранжево-червено пръст, пепел, въгленчета, керамика, останки от горели кости и множество фрагменти от ризница. Последните са концентрирани в центъра на съоръжението. В северната му част са открити горял крив железен нож без дръжка и железен накрайник на копие. Непосредствено върху съоръжението, както и в насипа над него (в северната му част), са открити почти всички фрагменти от каничка, работена на колело. Според антропологическия анализ в структура 1 са открити останки от индивид/и от неопределен пол, на възраст над 20 години[27].

---

[27] Анализът на костите е дело на гл. ас. д-р Виктория Русева.

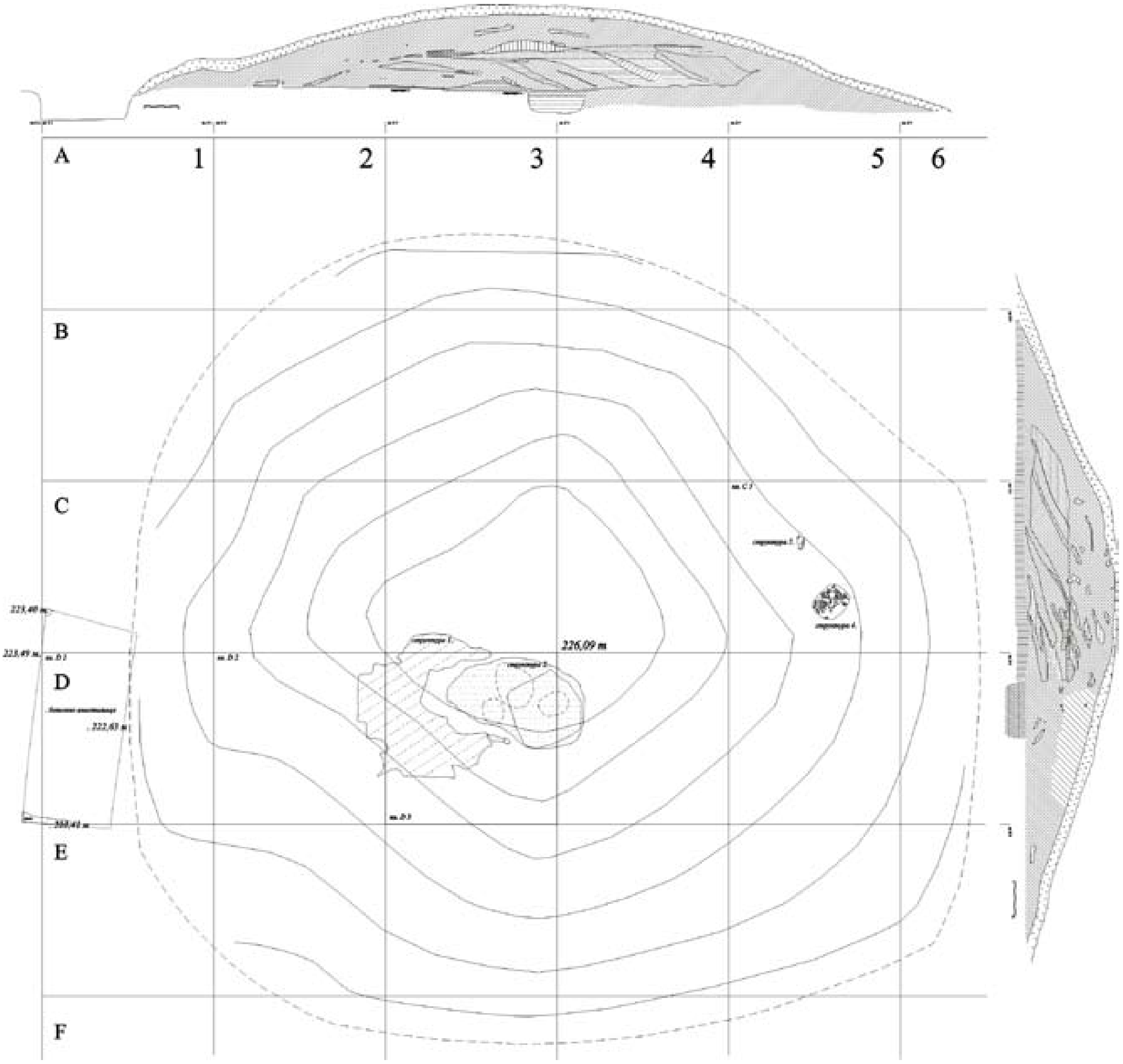

Обр. 1. Могила 8 – общ план и профили.

Структура 2 (обр. 2). Нарушава структура 1 и е с максимални размери 4 м (И–З)×2,70 м (С–Ю). Засечена е в СИ ъгъл на кв. D3 на около 223,80 м (надм. в.), а е изчерпана на ниво около 223,54/223,50 м (надм. в.). След престъргване, на ниво 223,61 м (надм. в.) се очертават три малки овални петна. Те са изчерпани на 223,54 м (надм. в.). В тях са открити голямо количество фрагменти от желязна ризница и горели кости. След анализа на костния материал са разграничени следните индивиди: дете на възраст между 4 и 12 години; жена над 20 години; мъж в зряла възраст (40-60 години). Възможно е останките да са от 5-6 до 10 индивида.

Яма в източна част на структура 2. Очертава се добре на ниво 223,23 м (надм. в.), а е изчерпана на 222,83 м (надм. в.). Формата ѝ е овална, неправилна, с размери 2,15 м (И–З)×2,25 м (С–Ю). Запълнителят ѝ е от смесени пластове от кафява и светла белезникава пръст, въгленчета и горели кости на израснал възрастен индивид, на възраст 40-50 години.

Структура 3. Намира се в кв. C5, на ниво 223,61 м (надм. в.), където е зачистено дъно на гърне. В него са открити останки от кремация, стопени бронзови предмети и три споени гривни. Липсват други находки в близост или промени в цветовата и физическата характеристика на пръстта от насипа. Възрастовата и половата принадлежност на останките от горели човешки кости не може да се определи.

Структура 4 (*Обр. 3*)**.** В същия район, в кв. C5, на 223,40 м (надм. в.) се зачиства струпване на керамика, горели кости, пепел и въгленчета, в овално петно с диаметър около 1,10 м. Структурата се изчерпва на около 0,20 м след регистрирането ѝ. Тук са депонирани (горели и фрагментирани): родоска амфора, купа, три местни имитации на купи с релеф, пет мъниста от стъклена паста, фрагменти и стопилки от няколко фибули от сребърна сплав, деформирана сребърна гривна и части от подобна, както и части от златна обеца. Положени са останките на жена на около 30-40 години (горна част), както и на индивид под 25-30 години и дете (от 4-6 до 8-9 години).

Структура 5 (обр. 3). На почти същото ниво като структура 4 – 223,38 м (надм. в.), но в централната част на квадрат С5, се зачиства част от гърне с украса от пластична лента и врязани снопове линии, положено върху купчина горели кости. Като гробни дарове са положени желязно ножче, фрагмент от бронзов съд, глинен прешлен/мънисто, бронзов накрайник на ножница и бронзова халка с три удебелявания (амулет). Костните останки са от дете на 3 г.

Погребален обред. Първоначално, малко над нивото на древния терен (0,10-0,20 м), са положени останки от погребална клада, която не е горяла на място (структура 1). Последвали са действия, резултат от които е структура 2. След това е извършено възлияние с каничка, останките от която са открити върху структура 1 и насипа над нея. По-късно, в един непрецизиран момент, е натрупана останалата част от могилата. Част от това действие са полагането на останки от няколко трупоизгаряния и гробен инвентар от структури 3, 4 и 5.

Хронология. Най-ранната възможна дата за натрупването на Могила № 8 при с. Брестовица предлага родоската амфора, чиято морфология я поставя в периода 140-120 г. пр. Хр. Друг хронологически репер са местните имитации на купи с релефна украса, датирани от средата на II в. пр. Хр. до средата на I в. пр. Хр. (Varbanov 2012, 59-75). Възможност за прецизиране на хронологията дават откритите тук сребърни гривни и фрагменти от фибули. Според последната монография за сребърните накити от територията на днешна Румъния, те се датират в периода от 80-те до 30-те години на I век пр. Хр. (Spânu 2012, 42-45; 57-61; 168-145). Фактът, че при извършване на погребалния обред амфората и купите с релефна украса са били цели, ни показва, че това едва ли се случва след средата на I в. пр. Хр. Сумирането на наличните данни позволява датиране на погребенията в Могила 8 в първата половина на I в. пр. Хр.

Обр. 2. Структури 1 и 2.

Обр. 3. Структури 4 и 5.

Литература

Маджаров, под печат: К. Маджаров. Надгробни могили при с. Брестовица, Русенско. – Попово в миналото 7/8, 2015.

Spânu 2012: D. Spânu. Tezaurele dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană. București, 2012.

Varbanov 2012: V. Varbanov. Late Hellenistic bowls with relief from Ruse district, NE Bulgaria. – Archaeologia Bulgarica 16.2, 2012, 59-75.

№ 44. ПРОУЧВАНИЯ НА ИЗТОЧНИЯ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ НА СБОРЯНОВО. МОГИЛА № 23

Диана Гергова

В изследването на Източния елинистически некропол на Сборяново, осъществявано под ръководството на проф. Д. Гергова през 2014 г. участваха група геофизици под ръководството на д-р Хр. Цанков (МГУ), минералозите проф. М. Тарасов и доц. Е. Тарасова, антрополозите гл. ас. Н. Тимева и гл. ас. Б. Гълъбова, студенти по Програма „Еразъм“ от Карловия университет-Прага, докторанти и студенти от СУ „Св. Климент Охридски“, от НБУ (Програма на МОН), доброволци. Геодезичните и технически заснемания бяха осъществени от „Пентагон“ ООД-Разград и П. Стоянов, фотодокументацията – от М. Азис и Др. Боголюбов, реставрацията – Стоянка Савова. (РИМ-Разград) и Г. Илиев (Ямбол), консултант д-р Чавдар Цочев.

С оглед цялостното реконструиране на гетските погребални практики, изследванията бяха осъществени на няколко нива.

Почти пълното изравняване на някои от могилите в южната част на некропола от неконтролираната обработка на земята, както и предположенията за наличие на структури в междумогилното пространство, налагаха осъществяването на геофизичните проучвания за тяхното локализиране. Аномалии от различен характер бяха установени при всички предполагаеми могилни или междумогилни структури.

Могила № 23, с височина 2 м и диаметър 30 м е разоравана многократно при нерегламентирано обработване на земята в резервата (обр. 1). Геофизичното проучване на могилата позволи идентифицирането на неясни аномалии в източната половина, както и прецизното локализиране на основното гробно съоръжение в Ю–ЮЗ ѝ периферия. Открита бе вкопана гробница, очертанията на двете ями на която – кръгло и триъгълно светли петна, несвързани помежду си, се откроиха на някогашното ниво, в самата периферия на могилата (обр. 2).

Южната яма № 2 е с трапецовидна форма (обр. 3). В южния ѝ край се очертава отделна малка триъгълна яма. Дъното ѝ е на дълбочина 5 м от нивото на терена. При северната стена на ямата, изцяло запълнена със средно големи камъни, положени в няколко пласта, е поставен монументален каменен блок. Ямата се стеснява стъпаловидно в дълбочина и на това ново ниво, в малка яма в южния ѝ край (0,50×0,30 м) се откриват горели въглени и фрагменти от стена на амфора. В СЗ ъгъл на ямата, върху най-горния пласт от каменния пълнеж, бяха открити два фрагмента от едно негоряло цяло ребро. Антропологическият анализ показва, че стерналната епифиза не е вкостена, поради което възрастта при настъпването на смъртта може да се определи в интервала 15-18/20 години (юношеска възраст).

Кръглата яма (№ 1) е с диаметър 2,80 м. Тя се състои от две ями една над друга. Дъното на горната яма с леко разширяващи се стени маркира нивото на появата на горните елементи на железния канделабър – стилизирани палмови листа, както и кръгъл железен предмет с извита периферия и основа на дръжка, вероятно отчупен от него (обр. 3). Местоположението на канделабъра е в центъра на очертанията, както на горната, така и на същинската долна яма.

Подът на втората яма също е на дълбочина 5 м от нивото на терена. Тя има вече трапецовиден план и извита на юг малка апсида. На пода на камерата, в центъра ѝ е моделирана есхара с геометрична и полихромна украса, с размери 0,50 х 0,50 м. В СИ ѝ ъгъл е поставен железеният канделабър, висок 1,60 м. Южно от него, върху стена на амфора е поставена работена на ръка купа с форма на пресечен конус, пълна с овъглено жито, както и легнала глинена чаша на ръка, с пластична украса.

Покрай източната периферия на гробната яма са разположени силно фрагментирани кремирани човешки кости, бронзово огледало с желязна дръжка и бронзови орнаменти, две златни обеци с лъвски глави, златни елементи от огърлица: розета; две цилиндрични мъниста със спирална украса; над 150 миниатюрни мъниста с биконична и овална форма; три кухи златни мъниста с профилирани отвори; глинени и стъклени мъниста с човешки лица и очички. Североизточно и покрай северната стена на ямата, са разположени сноп железни върхове на копия, останки от дърво, глинен лакрима-

Обр. 1. Поглед от юг на Източния некропол с едва личащата в полето могила 23.

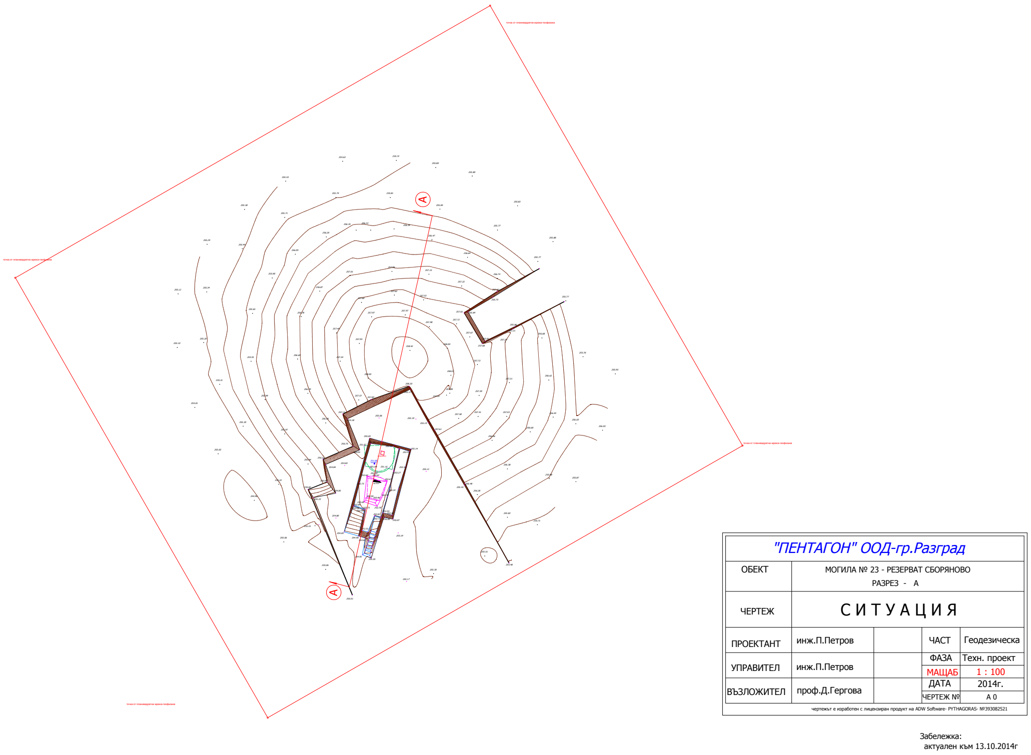
A
A
"ПЕНТАГОН" ООД-гр.Разград
ОБЕКТ
МОГИЛА № 23 - РЕЗЕРВАТ СБОРЯНОВО
РАЗРЕЗ - А
ЧЕРТЕЖ
СИТУАЦИЯ
ПРОЕКТАНТ
инж.П.Петров
ЧАСТ
Геодезическа
УПРАВИТЕЛ
инж.П.Петров
ФАЗА
Техн. проект
МАЩАБ
1 : 100
ВЪЗЛОЖИТЕЛ
проф.Д.Гергова
ДАТА
2014г.
ЧЕРТЕЖ №
А 0
чертежът е изработен с лицензиран продукт на ADW Software- PYTHAGORAS- №393082521
Забележка:
актуален към 13.10.2014г

Обр. 2. План и разрез на могилата

рий, бронзова чаша с една дръжка, рибно блюдо, чернофирнисова паничка с палмети, сребърна фиала. В източно-югоизточната посока от концентрацията на находки, около кремираните кости, покрай стената бяха открити стъклен балсамарий и силно фрагментирани съдове: червена купа; два съда с черна лъскава повърхност на колело; малка купичка, работена на ръка с положени в нея бронзов позлатен пръстен с гравирано изображение на Ерос и култови предмети – антропоморфна фигурка, конус и биконичен предмет, глинено мънисто. В ЮИ ъгъл на ямата са поставени: две амфори – едната легнала – тасоска, датирана около 285–280 г. пр. Хр., другата – изправена до стената, от неизвестен производствен център, два кантароса „West slope“; сребърна цедка; тракийска сива купа на колело с поставена в нея кана.

Железни нож и ножче, както и малко горели и силно фрагментирани кости, са открити във втора концентрация в югозападната част на ямата.

Антропологичният анализ на костите – много малки фрагменти от черепни и тръбни кости, показва, че те са били горени на слаб огън с меките тъкани. Индикация са белият до черен цвят и напречните следи върху тях. Поради изключително малките размери на костните фрагменти, полът и възрастта на кремирания индивид не могат да бъдат определени.

Така, на един съществен въпрос – дали двете групи горели кости са принадлежали на два индивида или на един, но са положени в две групи, съгласно установени в другите могили особености на гетските погребални традиции, не е възможно да се отговори. Наличието на горели и негорели

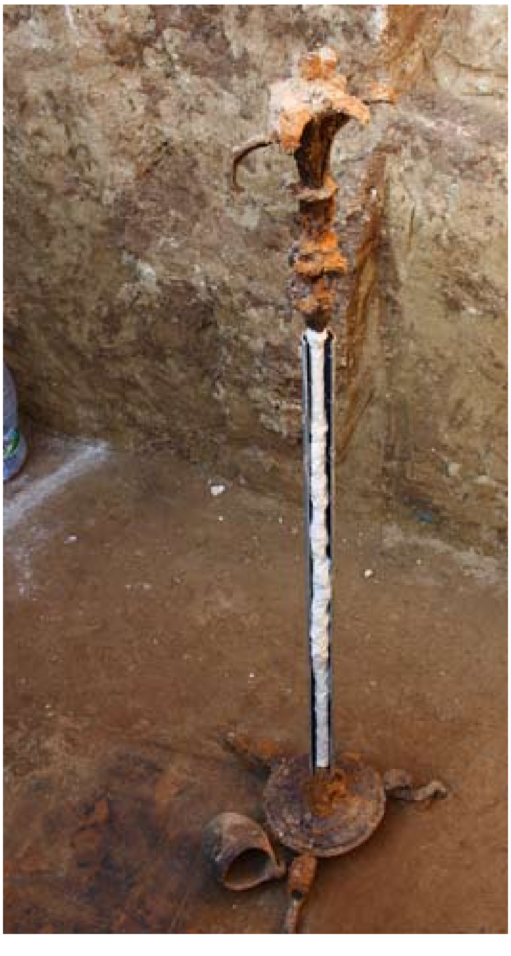

Обр. 3.Яма № 2. Железният канделабър.

кости в могилата повтаря ситуацията от могила № 27 и поставят още по-категорично въпроса за възможното препогребване на костите на един индивид в няколко могили или за други възможни интерпретационни варианти.

Погребението, вероятно на жрица, се отнася към началните десетилетия на III в. пр. Хр.

В източната периферия на могилата, в сондаж с ширина 4 м. на нивото на терена, са открити негорели крайници на човешки скелет – четири фрагмента, които, реставрирани, представляват фрагмент от лява бедрена кост (*femur sinister*) и фрагмент от диафиза на лява малкопищялна кост (*fibula sinistra*). По диаметъра на главата на бедрената кост – 48 мм, полът на индивида се определя като мъжки, израснал индивид.

На могила № 30 бе направен още един сондаж на рова в северната ѝ периферия.

Проби за археометрични изследвания бяха взети от есхарата в могила № 31. Консервационно-реставрационни дейности бяха предприети за укрепването на гробницата под същата могила. На могила № 23 бе осъществена аварийна консервация на разкритите структури и изградено временно защитно покритие.

Погребението е най-богатото, открито до сега на територията на некропола, с откритите при глинения олтар канделабър, огледало и глинени култови предмети, свързани с мита за смъртта и прераждането на Дионис, както и купичката с житни зърна, илюстриращи основните аспекти от религиозните вярвания и култовите практики на гетите.

№ 45. НАДГРОБНА МОГИЛА ЧЕНГЕР № 1 В ОБЩИНА ПРИМОРСКО

Петър Балабанов, Даниел Пантов

Надгробна могила „Ченгер“ № 1 се намираше на около 2,5 км северозападно от гр. Приморско, в западната периферия на местността Ченгер, където са документирани останки от голямо селище от късната античност и ранното средновековие. Разположена бе на широка поляна, заобиколена с гъста гора, предимно от дъбови дървета, със слаб наклон на юг. По повърхността на поляната, многократ-

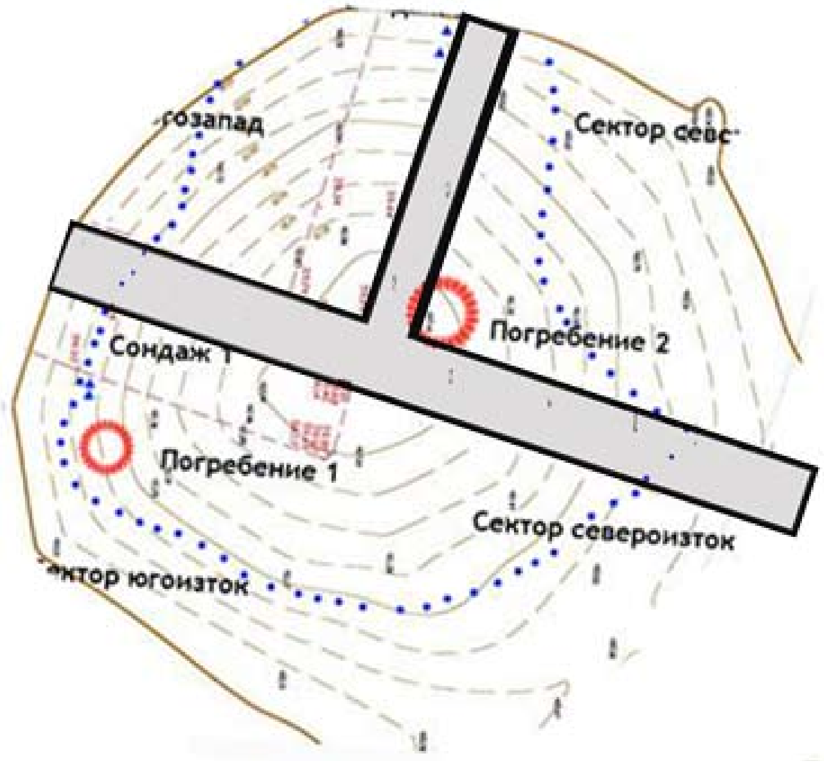

Обр. 1. План на ребрата на могилата, разкопани през сезон 2014 г.

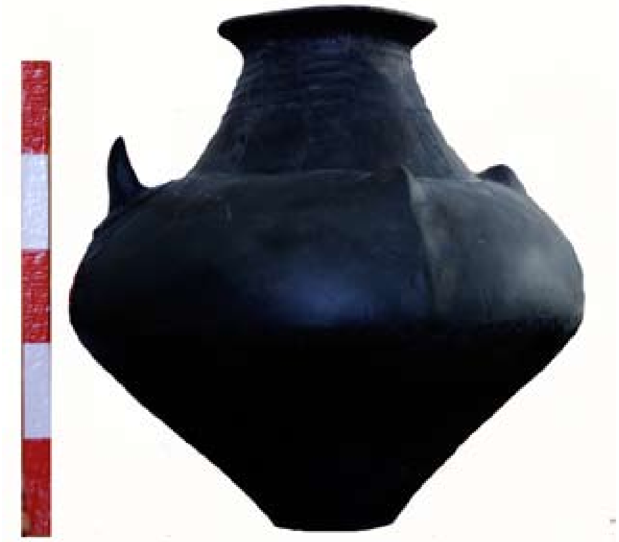

Обр. 2. Зърнохранилище от културния пласт с материали от РЖЕ под насипа на могила „Ченгер 1” след реставрация.

но разоравана през последните десетилетия, се срещат изолирани фрагменти от керамични съдове с незначителни размери и силно ерозирали повърхности. По-голямата част от тях най-общо могат да бъдат определени като изделия от римската епоха и късната античност, но се срещат и такива, правени на ръка. Няма видими следи от архитектурни останки. Могилата е регистрирана в АКБ след теренните обходи в Община Приморско през 2012 г. Поради наличието в местността Ченгер и на други надгробни могили, тази получи условен номер 1.

Поради климатични изненади и организационни проблеми, археологическото проучване на могилата не можа да бъде завършено до край през 2013 г. Неразкопани останаха цялото ребро с посока север-юг и западната половина от реброто с посока изток-запад. В останалата площ под могилния насип навсякъде бе достигната повърхността на материка. В този участък той се състои от силно ерозирали органични породи.

През 2014 г. бяха разкопани ребрата на могилата (обр. 1). Нови археологически комплекси не бяха открити. Стратиграфията на насипа отговаряше напълно на документираното при сваляне на основната част от секторите. Бяха намерени около 650 фрагмента от керамични съдове, от които 98 – правени на ръка от лошо изпечена глина с примеси от пясък. Те могат да бъдат отнесени към последната фаза на ранножелязната епоха според технологичните си характеристики и запазени следи от украса: излъскана повърхност, врязани и щемпеловани орнаменти, релефни ленти с ямички (обр. 2). Останалата част от фрагментите могат да бъдат отнесени към периода IV-III в. пр. Хр. Сред тях бяха определени столчета от гръцки амфори, произведени на островите Тасос и Хиос, п-в Книд, Синопе и други центрове. Намерени бяха и четири фрагмента от луксозни трапезни съдове, покрити с доброкачествен черен фирнис.

Ребрата бяха разкопани до равнището на материка. Проведена бе междуведомствена комисия по чл. 158а от ЗКН, с решение на която обектът бе обявен за приключен.

№ 46. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА № 9 В М. КАЙРЯКА, ГР. МЕРИЧЛЕРИ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ОБЛАСТ ХАСКОВО

Станислав Илиев

Спасителното археологическо проучване на Могила № 9, в изпълнение на Договор № 210/23.06.2014 г. между „КАОЛИН“ АД и РИМ-Хасково, започна на 22.07.2014 г. с Разрешение за спасително археологическо проучване № 317/30.06.2014 г.

Могилният насип е разделен на четири сектора от ребра с ширина 1 м. В рамките на секторите, чрез траншеи, се отнемат механични пластове с дебелина приблизително 0,20 м. Отнемането на пластовете се извършва на ръка. При отнемане на два или три механични пласта, проучената площ се подравнява и се извършва фото и графично документиране.

Могилата е с установими размери: височина 1,50 м и диаметър 25-30 м. Преди започване на проучването в централната част на могилния насип се регистрират две иманярски интервенции.

В хода на проучването, на дълбочини между 0,20-0,40 м от повърхността, е разкрит пласт от варовикови късове с дребни и средни размери (между 0,15 и 0,40 м) във висока концентрация (Обр. 1). В югозападната периферия, между камъните, е разкрита концентрация на фрагменти от най-малко два керамични съда. Подобни концентрации се регистрират и в други участъци между камъните от пласта, които вероятно са следи от поменални практики.

При слизане в дълбочина, в различни участъци от могилния насип (главно в северните сектори), са разчистени няколко каменни струпвания от варовикови скални късове с едри размери (над 0,40-0,50 м). Седиментът, от който е натрупан могилният насип, е разнороден – в централната западна част на насипа се регистрира участък от по-светла пръст с неправилна кръгла форма, чийто диаметър нараства в дълбочина. Ситуацията подсказа наличието на етапност в натрупването на насипа.

Стратиграфският прочит на профилите дава възможност да се заключи, че могилата има най-малко два етапа на натрупване.

Разкрита е крепида (каменна ограда), обграждаща периферията на могилния насип, изградена от средни до големи по размер варовикови късове. От юг и от югозапад крепидата е изградена от по-едри блокове във височина до два реда. В отделни участъци (на север и североизток, където теренът е равен) крепидата прекъсва. Подобна каменна ограда е регистрирана от Д. Аладжов при проучването на Могила № 1 от некропола в м. Протестанското гробе, западно от гр. Меричлери (Аладжов 1965, 80).

В рамките на могилния насип се разкриха 6 гроба с кремации. При пет от случаите, изгарянето е ставало извън могилния насип (кладата не бе локализирана). Самите гробове представляват струпани керамични съдове – обикновено поставени с дъното нагоре, покриващи част от изгребаното съдържание на кладата – горели кости, в някои от случаите метални предмети или стопилки от стъкло. Подобен ритуал беше регистриран и при проучената през 2012 г. Могила № 3 от същия некропол (Илиев, Василев 2013, 94).

Гроб 2 също е с кремация, но за разлика от останалите гробове, кладата е оформена на място в плитка яма с размери: изток-запад – 2 м, север-юг – 1,30 м и дълбочина 0,40-0,50 м. Следва да се отбележи, че при Могила № 3 отново бе разкрит един гроб с кремация на място – Гроб 7.

Осъществените до момента проучвания на надгробни могили от римската епоха в рамките на некропола в м. Кайряка (Могила № 3 и Могила № 9) позволяват да се изолират определени модели в погребалния ритуал по средното течение на р. Марица. Интерес представлява фактът, че голяма част от ситуациите се разкриват в периферията на могилния насип и по-конкретно в периферията на насипите на първичните могили. Второто наблюдение засяга позицията на положените над тленните останки съдове – в голяма част от случаите те са поставени с дъната нагоре. Примери в това отношение са гробове 4 и 9 от Могила № 3, както и Гробове 1, 3 и 5 от Могила 9. Интересно е да се отбележи, че за разлика от проучената през 2012 Могила № 3, тук в нито един от гробовете не бе открито оръжие.

За хронологичното позициониране на гробовете под могилния насип следва да се обърнем към археологическия материал. Относително ясна дата (III–IV в.) се предлага за лампата с плосък диск от разкрития върху източната дъга на крепидата Гроб 5 (Кузманов 1992, 47). Тя е открита с дъното нагоре, поставена върху паница в същата позиция (Обр. 2). В същите хронологични рамки се поставят малката амфора от Гроб 1 и каната от гроб 6 (Кабакчиева 1986, 19 и 21). От гроб 6 произхожда бронзо-

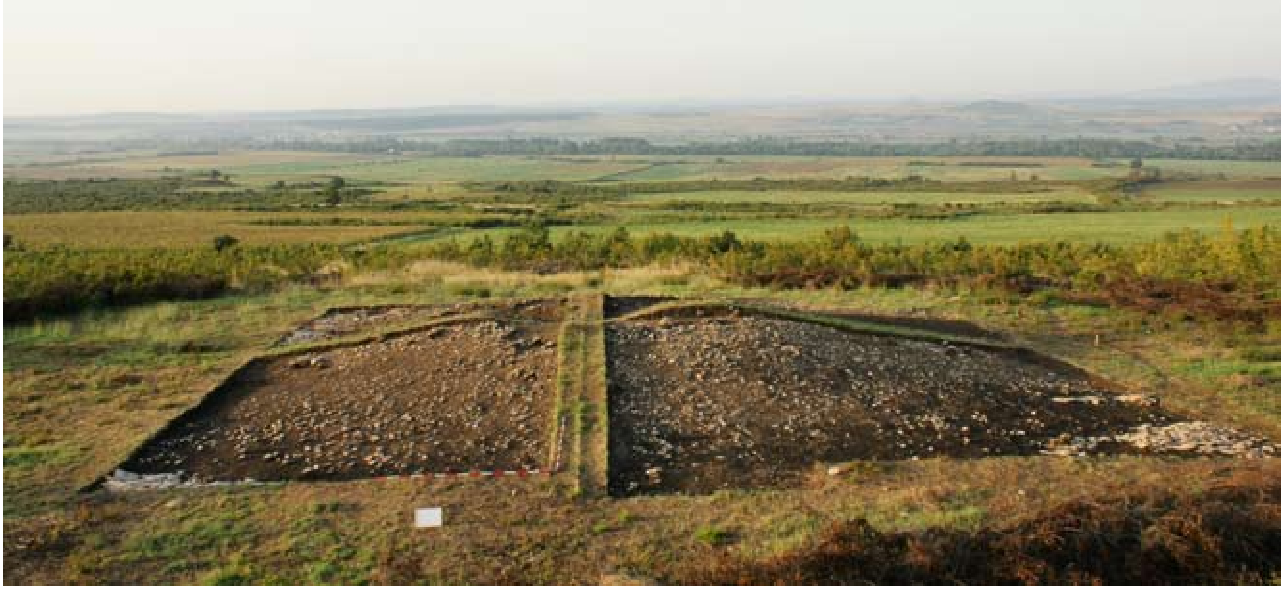

Обр. 1. Могила 9 след разкриване на пласта от варовикови късове. Поглед от север.

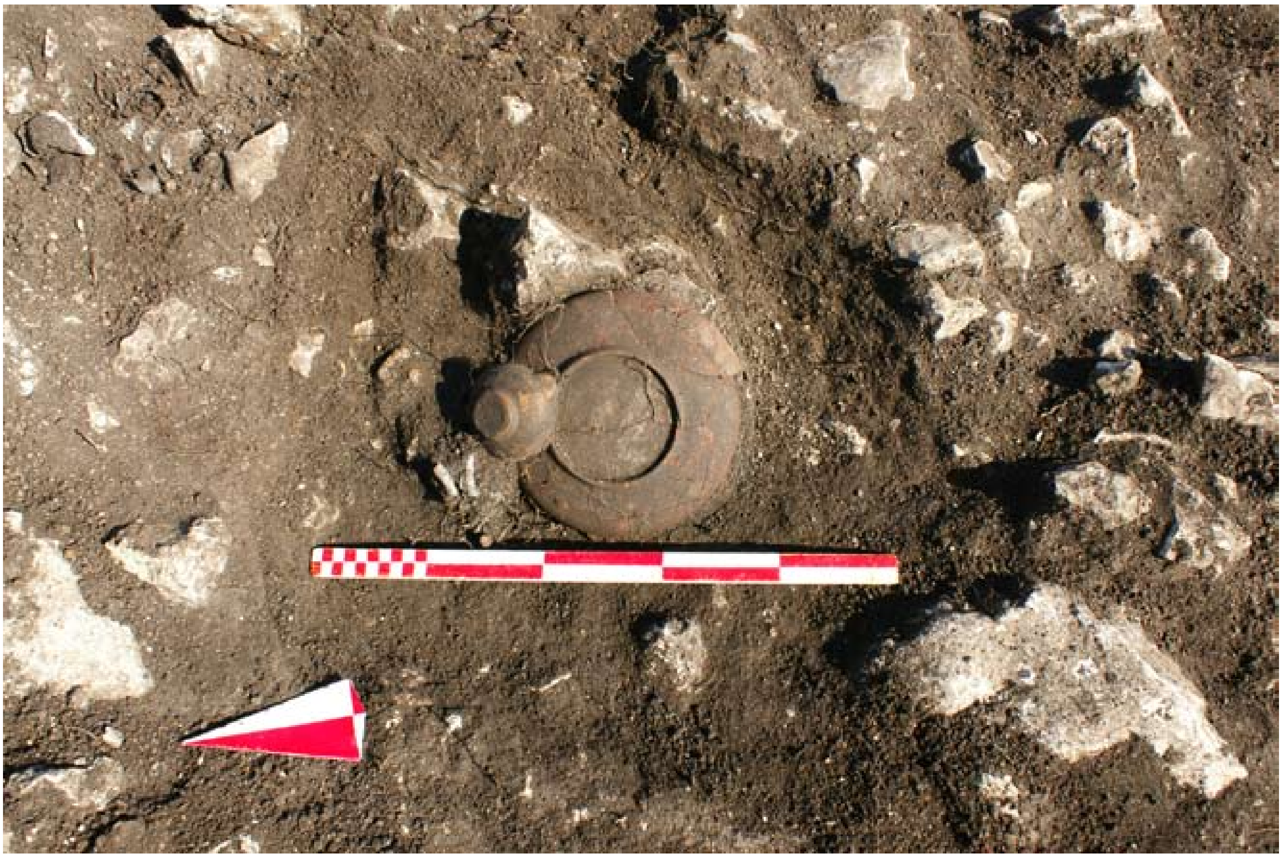

Обр. 2. Гроб 5, детайл.

ва монета на Антоний Пий, която „сваля“ датировката към средата на II в. Следва обаче да се отчете обстоятелството, че твърде често в гробен контекст намират място по-ранни монети. Такъв е случаят при Гроб 1 на Могила 1 в м. Змиярника землище на с. Гарваново, Хасковско (Илиев 2009, 262). Втората от двете открити при проучването на Могила № 9 монети е на Лициний. Тя дава една по-късна дата – началото на IV в. Като цяло, археологическият материал поставя натрупването на Могила № 9, както и гробовете в нея в рамките и погребения в периода между средата на II в. и началото на IV в.

При достигане на нивата на древния терен и разположения под него стерилен пласт, в югозападния сектор на могилния насип се откриха отделни фрагменти от керамични съдове изработени на ръка. При същите нива в сектора се разкриха фрагмент от мандибула и фрагменти от тръбни кости, без следи от горене. Това и откритите в горни нива на насипа кремъчни пластини и тилна част от каменна брадва дава повод да се предположи, че при насипване на могилата е използван материал от намиращо се в близост праисторическо селище Възможна е и ситуацията, при която Могила № 9 е разрушила по-ранна структура. По време на теренни издирвания през 2012 г. на около 800 м от проучваната могила бе регистрирано праисторическо селище (Илиев, Стоянова 2013, 560).

При приключване на теренната работа по цялата площ на Могила № 9 (освен в участъците под разкритата и оставена на място крепида) се достигна до нивото на материковата скала.

Литература

Аладжов 1965: Д. Аладжов. Разкопки на тракo-римски могилен некропол при Меричлери. – Известия на археологическия институт, 28, 1965, 77-122.

Илиев 2009: С. Илиев. Спасително археологическо проучване на надгробни могили в м. Змиярника при с. Гарваново, Хасковска област. – В: Археологически открития и разкопки през 2008. г. София, 2009 г., 262-266.

Илиев, Василев 2013: С. Илиев, В. Василев. Спасително археологическо проучване на Могила 1 и Могила 3 от могилен некропол в м. Кайряка, южно от гр. Меричлери. – В: Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 93-94.

Илиев, Стоянова 2013: С. Илиев, Г. Стоянова. Издирвания на археологически обекти на площта на кариера „Великан“ в землището на гр. Меричлери и с. Великан, община Димитровград. – В: Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 558-561.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II–IV в. (=Разкопки и проучвания, 15). София, 1986.

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. Колекция на националния археологически музей. София, 1992.

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕШОВА МОГИЛА, С. ПРАВЕШКА ЛЪКАВИЦА, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

През 2014 г. продължи проучването на Пешова могила, част от могилен некропол в м. Кременското. През 2009 г. в З част на централната траншея са открити 28 гроба с трупополагане от III–IV в. и останки от култова сграда в центъра с датировка IV в. пр. Хр.

През 2014 г. е проучена Ю половина на могилата и 3,50 м на С с цел цялостно разчистване на култовата сграда. В ЮЗ четвърт на могилата, от периферията към центъра, са разкрити правоъгълни каменни съоръжения, разположени стъпаловидно в 10 концентрични дъги. Те са изградени от ломени камъни. Отворени са изцяло от изток, с една дълга страна от З, от два до три реда камъни във височина и две къси от С и Ю. Късите страни са изградени от вертикално забити големи плочести камъни. Откритите до момента железни предмети (предимно токи, стрела, част от връх на ко-

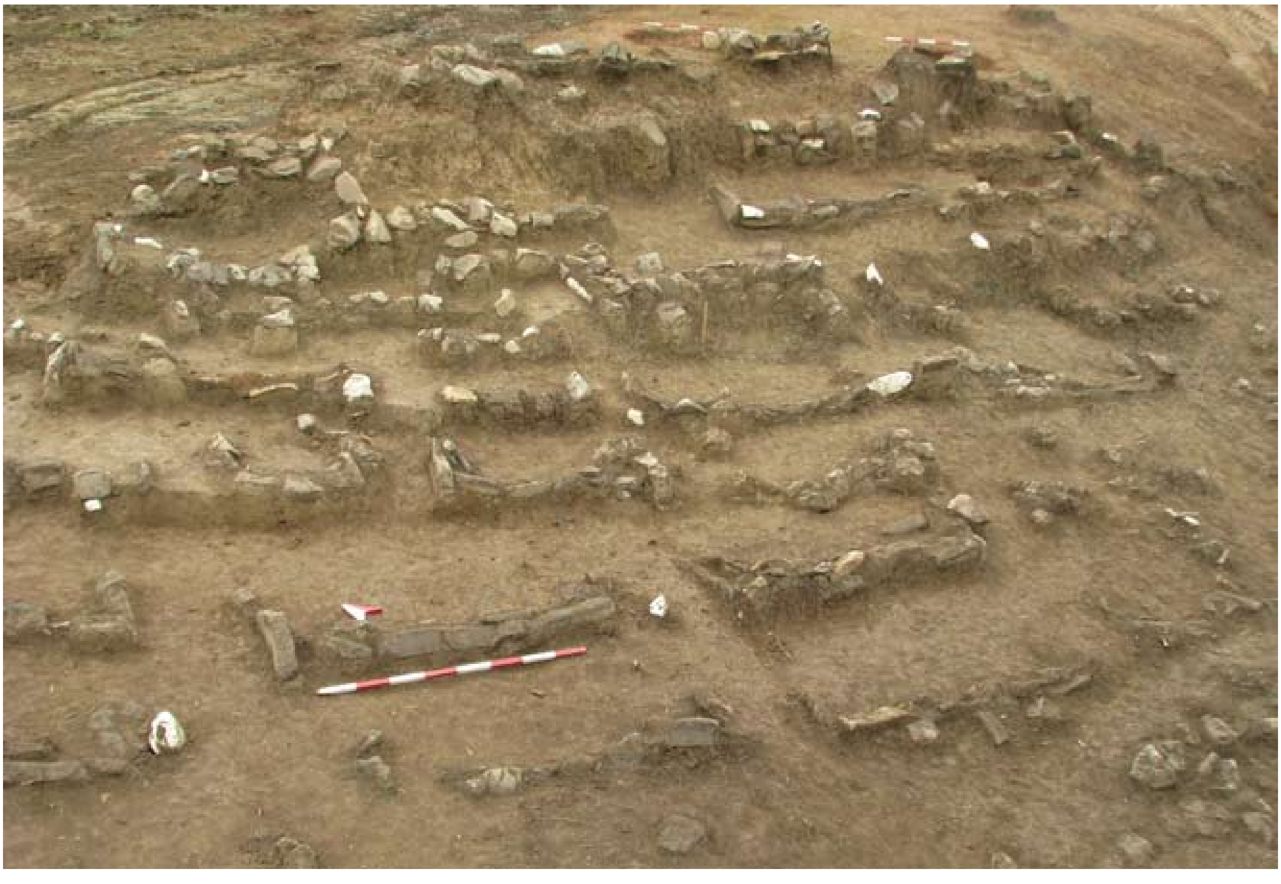

Обр. 1. Комплекс от каменни съоръжения в югозападната част на могилата.

пие, фрагменти от нож) се намират извън съоръженията. Между и около съоръженията се откриват въглени и малко фрагменти битова керамика от IV в. Няколко такива съоръжения са разчистени и на ЮИ (обр.1).

Комплексът от каменни съоръжения е свързан с разкритите две култови ями. Пълнежът в ямите е от пръст. Тя е червенокафява и рохка в СЗ и З част. Твърда, с жълт цвят и примеси на дребни камъчета, в ЮИ и И половина. В пълнежа от червенокафява пръст в яма 1 са открити камък, няколко кости от пиле и част от челюст на овца. На дъното са открити кости, вероятно от човешки череп на млад индивид, и два зъба. Със сигурност това може да се потвърди след антропологичен анализ. В ЮЗ част на яма 2 има един по-малък и един по-голям камък, а в СЗ част – още един малък. На дъното в Ю част и в двете ями са открити купчина въглени. Дъното на двете ями е добре обмазано, опалено и после грижливо почистено. Глинестата замазка е с дебелина 0,005-0,008 м. Минераложки анализ на състава чрез стереоскопски и микроскопски изследвания доказва, че тя съдържа 25% фино смляна керемика с червен цвят, керамични късове от същата с големина 0,02-0,03 м, добавяни в процеса на полагането и уплътняването към глинестата подложка. Използван е каолинит за спойка. Устойчивостта на фината замазка на дъното е постигната с относително ниска степен на горене от 150-200°C. Глинестата подложка с дебелина 0,035-0,065 м е изравнителна спрямо подготвения за горна замазка терен. Непосредствено западно от ямите са последните, най-високо разположени каменни съоръжения, като двата типа структури са свързани помежду си (обр. 2).

При демонтиране на част от каменните съоръжения, стоящи на най-високо място в комплекса (първите три реда от И), на дълбочина 1 м под тях, се открихa 16 гроба, вкопани в материка или в твърдия жълт пласт (№№ 55-70), разположени в редове, оформящи дъга. Почти на нивото на самите съоръжения са гроб № 55 и детски гроб № 57. Три от гробовете (№№ 56,57,59) са свързани с огнища, разположени съответно на ЮИ, СЗ и Ю. Находките са една желязна тока и фрагментирана желязна игла. При гроб № 57 са открити няколко силно обгорели фрагменти керамика (обр.3).

През сезон 2014 г., най-вече в южната половина на могилата, са открити още 43 гроба (стават общо 71). Няколко са разкрити на по-високо ниво в насипа в централната С част на могилата (№№ 49-54). Гробовете са вкопани на различна дълбочина в насипа. Погребалният ритуал е трупополагане с ориентация З (глава) – И, някои с леко отклонение на СЗ или ЮЗ, с изпънати долни и горни

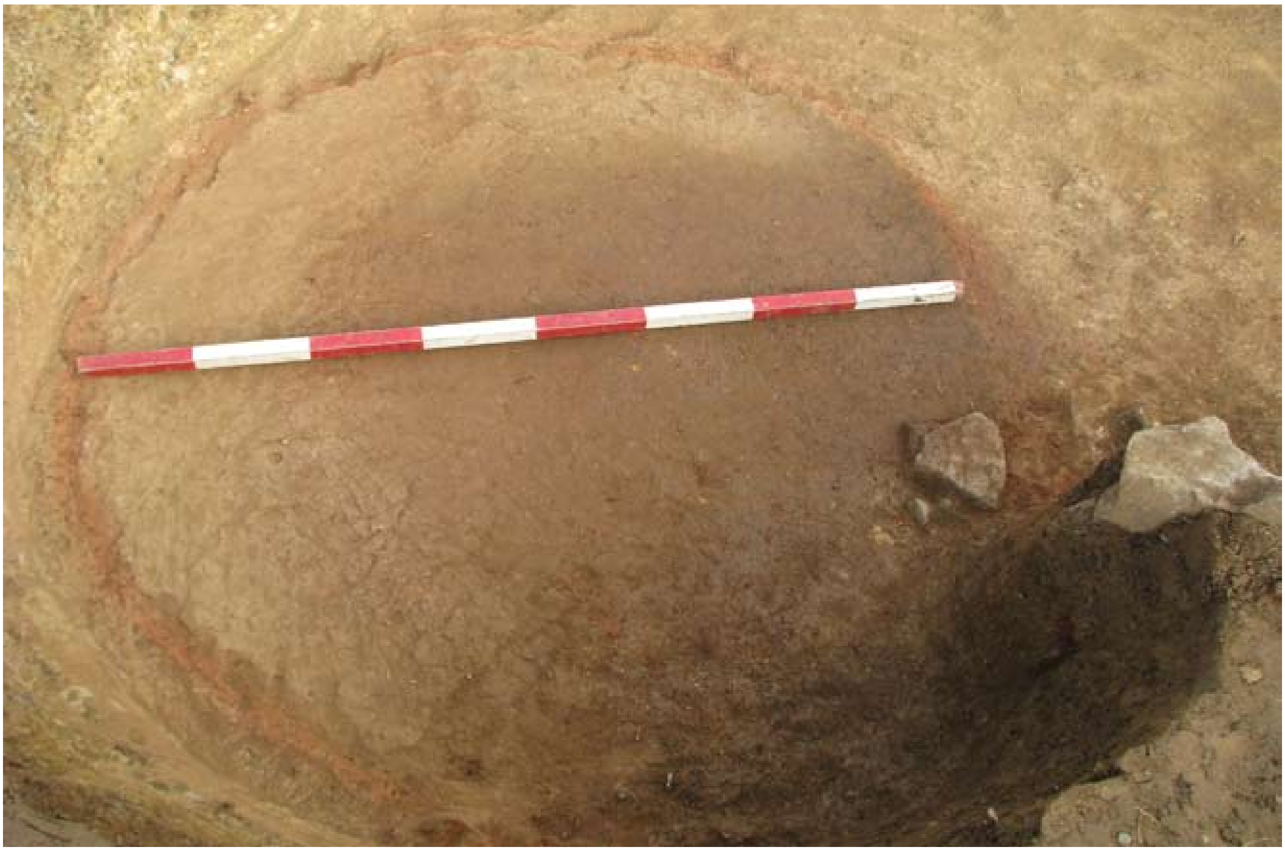

Обр. 2. Култова яма 1.

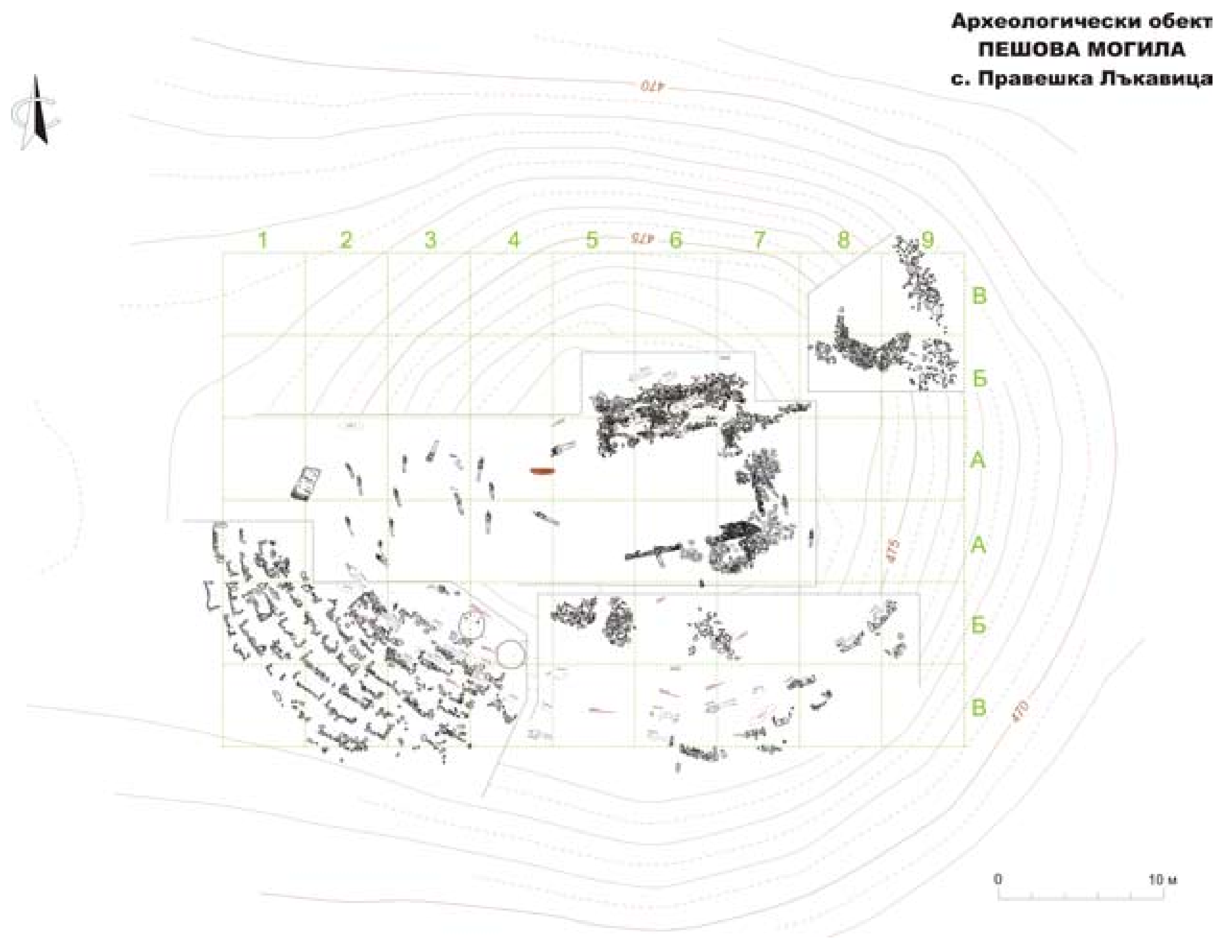

Обр. 3. Сборен геодезически план на проучената част на могилата.

крайници. При някои са открити гробни ями, вкопани в терена. Открива се органика със сивобял цвят около скелета и следи от изтлели дъски по периферията. При някои горните крайници са леко свити в лактите и дланите са поставени върху таза. Гробният инвентар е представен предимно от накити. Открити са няколко железни токи и игли, бронзова катарама (гроб № 51), бронзова фибула тип 24 по Е. Генчева и тип 3-4 по Келер от IV в. (гроб № 46), бронзови и сребърни обеци (гробове №№ 35,48,52,53,54), фрагментиран бронзов пръстен (гроб № 52), мъниста от стъклена паста (гробове №№ 53,54), 2 керамични съда – кернос и малка чашка (гроб № 52). Разчистените гробове в южната част на могилата са разположени дъговидно на различни нива в могилния насип. Като правило тези, вкопани в материка или малко над него, почти нямат гробен инвентар. Това важи най-вече за тези, открити под каменните съоръжения в ЮЗ част. Гробовете в С централна част на могилата, разположени на по-високо ниво са с повече гробен инвентар.

В СИ част на могилата са разкрити множество големи и средно големи камъни, натрупани един върху друг по периферията, най-вероятно с укрепваща цел (крепида). От И могилният насип над култовата сграда в центъра съдържа ломени камъни, примесени със скална маса, чакъл и жълтеникава пръст. На по-високо ниво в насипа са разчистени огнище с неправилна форма с кост от пиле и две каменни струпвания. Ситуацията е подобна на тази в ЮЗ четвърт. Те изпълняват ролята на крепида, но вероятно имат и ритуално предназначение. По-голямото каменно струпване е оформено като дъга, отворена на СИ, от големи и средно големи необработени камъни. Камъните са подредени в няколко реда в дълбочина. В пръстта са открити няколко фрагменти битова керамика (IV в.). Всички тези структури, описващи концентрични кръгове, опасват храма, разположен в основата на могилата. В И част на могилата, при СИ ъгъл, извън храма се разчисти струпване от бели, ломени камъни. То има издължена форма, ориентирано е И–З (1,90м/0,50м). Струпването лежи в червеникав пласт, между камъните се откриват останки от дърво с диаметър 0,20 м (вероятно греда). Разчистена е С стена на храма. В новоразкрития северен зид на сградата, между деструкциите, в пласт от чакъл и кафява глина, се откриват животински кости и фрагмент керамика. И тук, както при Ю и И стена на храма, се разчисти лице, изградено от големи ломени камъни на калова спойка. Северният зид също е разрушен и затрупан с бели ломени варовикови и речни камъни. Храмът е с почти квадратна форма и ориентация ЮЗ–СИ с размери: 9,00 м (С–Ю), 8,60 м (И–З). Северният зид е със запазена част 8,24 м, южният – 8,40 м, а източният – 8,08 м.

Култовата сграда (IV в. пр. Хр.), в централната част е изградена върху древното ниво, където вероятно са извършвани определени ритуали. Когато изчерпва функциите си сградата е разрушена и погребана под могилния насип чрез натрупване на пласт с червен цвят. Впоследствие могилата е натрупвана на няколко етапа и именно поради сакралния характер на мястото през III–IV в. е използвана за некропол. Върху древния терен в ЮЗ и ЮИ четвърт на могилата са вкопани гробове и върху тях са изградени каменни съоръжения, имащи укрепваща функция спрямо насипа, но и ритуален характер. В потвърждение на това са изградените две ями-олтари и разчистените огнища. В ямите се извършват ритуали, документирани с палене на огън. Впоследствие могилният насип продължава да бъде донатрупван и използван за погребване на мъртвите. Могилата не е изцяло проучена и предстои да бъде разчистена останалата част от С ѝ половина.

Литература

Борисова, Занева 2010: Т. Борисова, М. Занева. Могилен некропол в м. Кременското, с. Правешка Лъкавица, община Правец. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 235-237

№ 48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 10 („ГОЛЯМАТА МОГИЛА“) – С. НОВО СЕЛО, ОБЩИНА СТАМБОЛИЙСКИ, ОБЛАСТ ПЛОВДИВ

Костадин Кисьов

Археологическите разкопки бяха проведени в периода юли-август 2014 г. от екип в състав: ръководител доц. д-р Костадин Кисьов и зам.-ръководител гл. ас. Десислава Давидова. В теренните проучвания взеха участие Милица Илиева – реставратор в РАМ-Пловдив и студенти от Студентски историко-археологически клуб „Проф. Велизар Велков“ към ПУ „П. Хилендарски“. Геодезическите и стратиграфски заснемания бяха извършени от инж. Петко Златанов. Финансирането на проучванията, охраната и реставрацията на находките беше осигурено от община Пловдив.

Обектът е регистриран в АКБ под регистрационен № 10002474.

Могила № 10 („Голямата могила“) е разположена на 500 м северозападно от Ново село, в западното подножие на Бесапарските хълмове. Могилата е част от малък некропол състоящ се от 10 могили с малки размери, разположени в три групи на площ от около 3-4 дка. Пет от могилите бяха проучени през 1998 г., като най-ранният гроб датира от VIII–VII в. пр. Хр. Три от гробовете са от елинистическата епоха, а останалите два гроба се отнасят към периода III–IV в. (Кисьов 2004, 32).

В планово положение могилният насип имаше диаметър: изток-запад 68 м, север-юг 63 м; височина 12 м в профил изток-запад и 13 м в профил север-юг. Върху северния и западния склон на могилата бяха запазени иманярски изкопи под формата на шахта и тунел с дълбочина до 4 м, а в северната периферия изкоп с размери 4×5 м и дълбочина 1 м.

Проучванията обхванаха цялата източна периферия и централната част на могилата. Бяха оставени три стратиграфски ребра в южната, западната и северната периферия. В кв. М 4, на дълбочина 13,38 м от върха на могилата, беше открит гроб № 1 изграден от два реда извити керемиди поставени на дългите си страни (обр. 1). Погребението е извършено чрез трупополагане по гръб с глава на запад, изпънати край тялото горни крайници и свити в колената долни крайници. Черепът беше открит на фрагменти в областта на лявата тазова кост. В северозападния ъгъл на гроба се откри глинена купа с конусовидна форма, характерна за периода III–IV в.

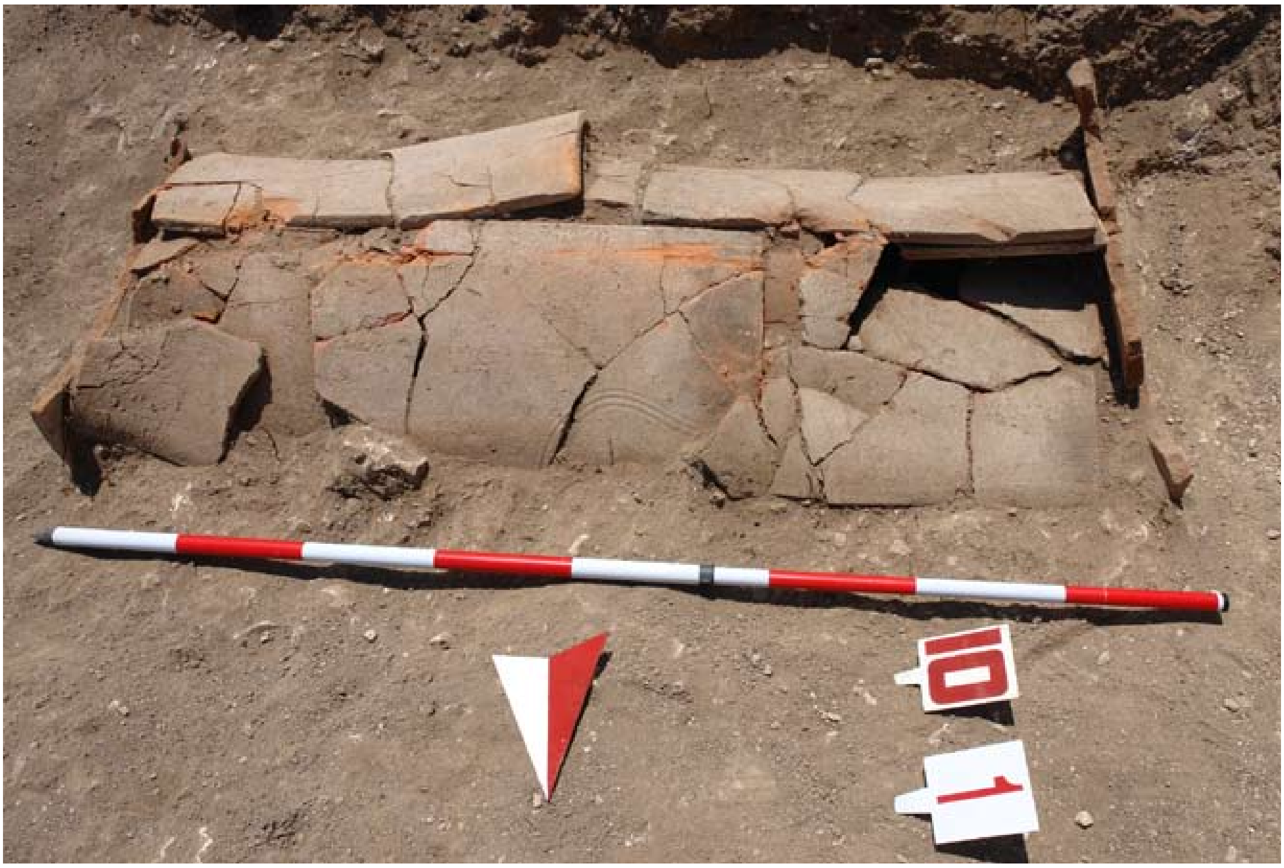

Обр. 1. Могила № 10, Гроб № 1 – вторичен гроб изграден от извити керемиди (III-IV в. сл. Хр.).

В централната част на могилата – Кв.3/7, на дълбочина 12,50 м, върху основния терен от чернозем, беше открито огнище (останки от клада) с размери 2×1,50 м и дебелина на пласта от въглени и пепел 0,03-0,04 м. В североизточната периферия на огнището, върху отухления основен терен, разположени в една редица, се откриха три отвора (диаметър 0,05 м и дълбочина 0,15 м) от изгнили колове, които са поддържали кладата. В огнището бяха открити малко количество калцирани човешки кости, силно стопени фрагменти от стъклен съд и четири железни ковани гвоздеи с широки глави.

В същия квадрат 3/7, на 5 м североизточно от огнището и на дълбочина 13,35 м от върха на могилата, се откри каменна плоча от мраморна туфа с квадратна форма и размери 0,60×0,60×0,15 м. На 1,40 м източно от нея се откри второ, значително по-малко огни-

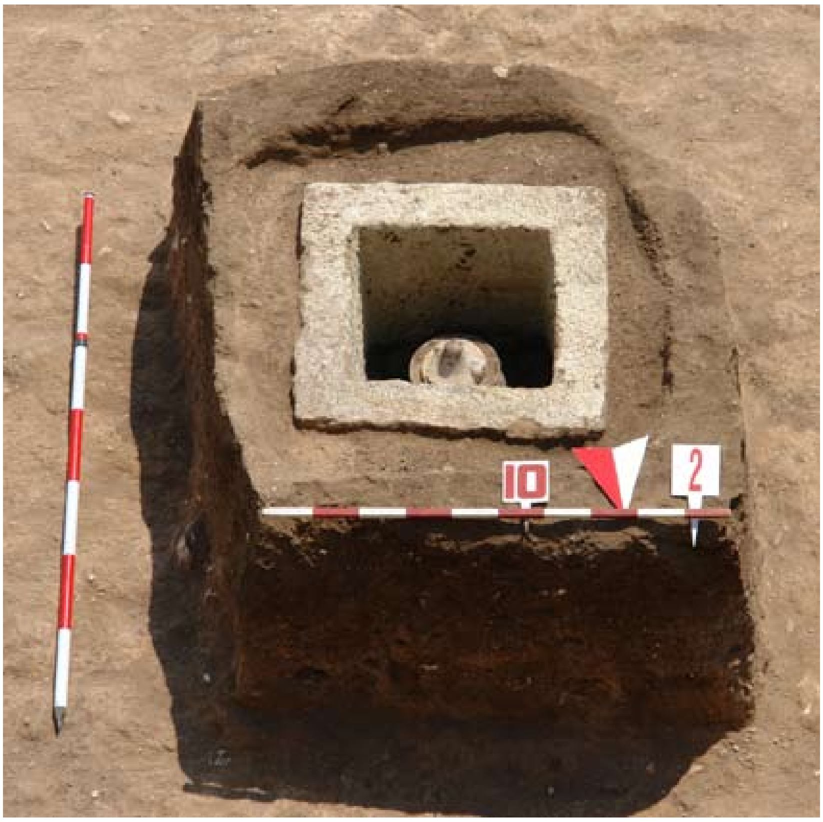

Обр. 2. Могила № 10, Гроб № 2 – саркофаг с положена в него урна от алабастър (I-II в. сл. Хр.).

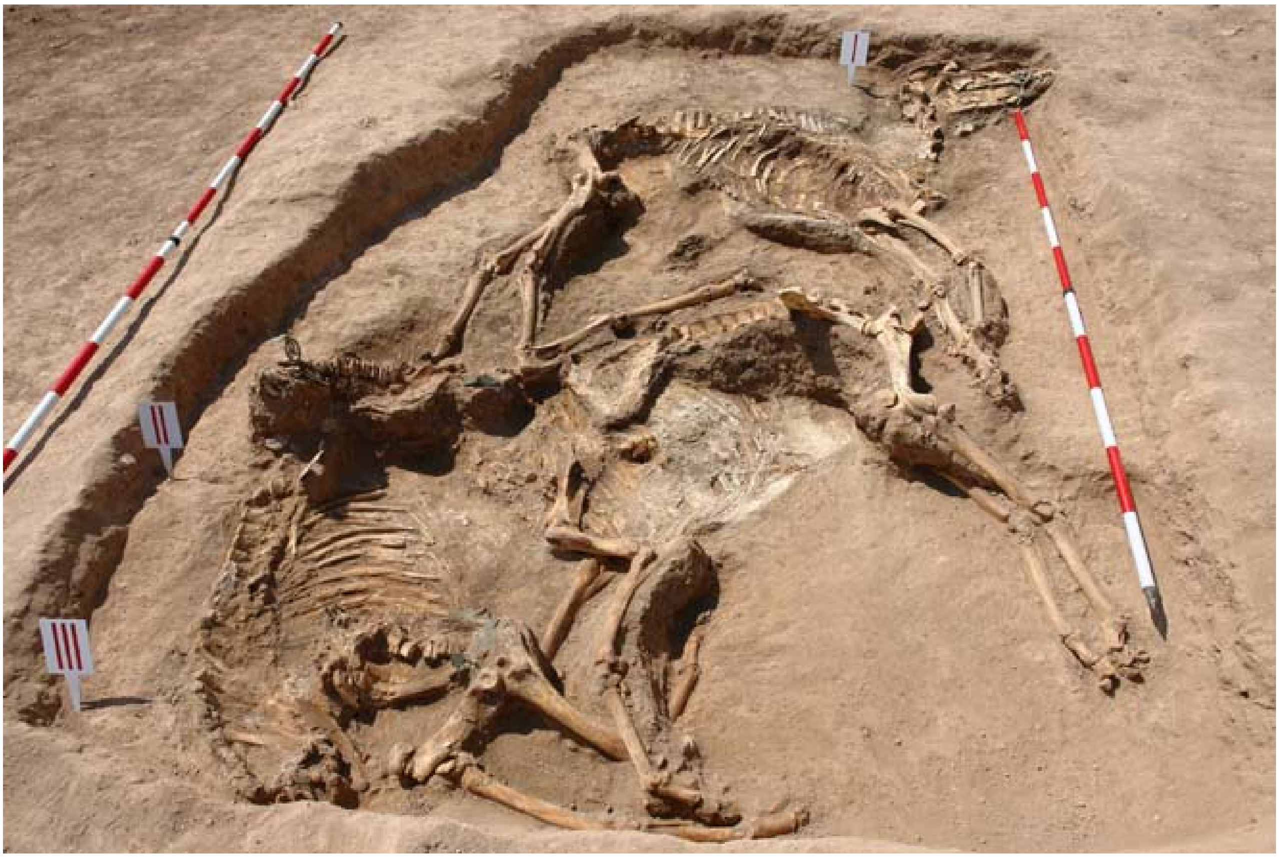

Обр. 3. Могила № 10, гроб № 3 – колективно погребение на коне (I-II в.сл.Хр.)

ще с диаметър 0,60 м, наситено с въглени и разпръснати фрагменти от глинен амфоровиден съд, характерен за периода I–II в.

Под квадратната плоча, чиято долна част беше измазана на места с гипс, се откри саркофаг, съдържащ урна от алабастър (Обр. 2). Урната беше захлупена с похлупак, чийто ръбове са били обмазани с гипс. Целият съд беше пълен с останки от обгорели и калцирани човешки кости на мъжки индивид на средна възраст. Върху костите се откриха два стъклени балсамария във фрагментирано състояние, със следи от силно окисляване и повреждане на външната повърхност. Този тип стъклени балсамарии са характерни за периода I–II в. Алабастровият съд е украсен с две релефни бръшлянови листа, разположени срещуположно. Върху цялата външна повърхност на горната половина са запазени отпечатъци и следи от покров.

Саркофагът е изработен от мраморна туфа, под формата на паралелепипед с квадратно сечение. Върху външните и вътрешните стени, както и върху дъното, са запазени многобройни следи от изчукване с каменоделско длето. На 12 м югоизточно от саркофага, в Кв. Й/5, на дълбочина 13,10 м (кота 204,89 м), беше открито каменно струпване, покриващо яма с неправилна правоъгълна форма (3,50×3×0,60 м). На дъното на ямата се разкриха три скелета на коне с различно разположение (обр. 3). Първият кон (№ I) е положен на левия хълбок в южната половина на ямата, с глава на запад и изпънати крайници. Върху черепа и под него се разкри сбруята на коня, украсена с кръгли апликации от бронз. Вторият кон (№ II) е положен на десния хълбок в централната част на ямата, с глава на изток и изпънати крайници. Върху черепа и под него също беше открита сбруя, украсена с кръгли апликации от бронз. Скелета на кон № III се откри в североизточната част на ямата положен на десния хълбок, с пречупена шия и глава на юг. Гръдният кош е разположен на север с изпънатите крайници в западна посока. Задните части се намират под черепа и шията на втория кон, който е бил положен последен в ямата. Третият кон също е погребан със сбруя украсена с кръгли бронзови апликации.

Върху ребрените части и на трите скелета се откриха останки от кожени покривала, украсени на места с малки бронзови апликации.

Откритите гробни дарове датират първичния гроб и скелетите на конете в периода края на I – началото на II в.

Литература

Кисьов 2004: К.Кисьов. Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр. Хр. София. 2004.

№ 49. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛИ №№ 1, 2 И 3 В М. МУШОВИ МОГИЛИ, С. ЖИТНИЦА, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО, ОБЛАСТ ПЛОВДИВ

Костадин Кисьов, Християн Цанков, Атанас Кисьов

Геофизичните проучвания бяха проведени през м. октомври 2014 г. от работен екип в състав: инж. д-р Християн Цанков и инж. Атанас Кисьов от Минно-геоложкият университет „Св. Иван Рилски“, катедра „Приложна геофизика“. Финансирането на проучванията беше осигурено от Община Пловдив. Могилите се намират в м. Мушови могили, на 3 км северозападно от село Житница, разположени върху ниско планинско било. Обект на цялостно проучване беше могила № 1 с диаметър 34 м и височина 3 м. Могилата е регистрирана в АКБ под регистрационен № 10002474. Главната задача пред геофизичните проучвания на трите могили е свързана с търсенето и локализирането на подземни камери, гробници, артефакти и др. Паралелно с това е поставено за цел да бъдат оценени потенциалните възможности на георадарния метод за проучване на надгробни могили. Паралелно с георадара са приложени геомагнитния и електросъпротивителния метод. Това е направено, с цел да бъде създадена подходяща методика за еднозначно решаване на археологически задачи от този тип. Предполага се, че материалите, с които са построени съоръженията в рамките на могилите, са привнесени от други места, така че между тях и вместващата геоложка среда се очаква да има добър контраст по отношение на електричните и магнитните свойства. Скалите, от които се строят каменни съоръжения (камери, зидове), имат магнитни свойства в широк диапазон, от нулеви за варовика и мрамора до високи за базичните и ултрабазичните скали. Различните артефакти също имат разнообразни физични свойства в зависимост от материала, от който са изработени – от силно магнитни за желязото до практически немагнитни за стъклото, медта, среброто, златото и т.н. Комплексът от трите геофизични метода дава по-голяма увереност на резултатите от изследването. За провеждане на измерванията около всяка една от изследваните могили бе построена правоъгълна опорна мрежа. При построяването на мрежите е съблюдавано техните рамки да излизат най-малко на 2 м извън очертанията на могилите. От проведените експериментални геофизични изследвания на трите надгробни могили в обект „Мушови могили“ могат да бъдат направени следните изводи, заключения и предложения: в района на могилите е проведен значителен обем геофизични проучвания, включващ 62 георадарни профила с обща дължина 1637 м; 63 геомагнитни профила с обща дължина 1674 м; 4 електротомографски профила с обща дължина 86 м. Съгласно интерпретацията на данните са набелязани няколко аномални участъка, представляващи потенциален интерес.

Могила № 1

От направените георадарни проучвания се отделят две по-изразителни аномални зони. Едната, по-обширна, локализирана в посока югоизток и изток от центъра на могилата и втора по-малка, наблюдавана северозападно от центъра. От направените магнитни проучвания в участъка разположен в югоизточна четвърт на изследваната площ се локализира добре изразена положителна аномалия, която остава отворена в централната си източна част. Особеност на наблюдаваната аномалия е контрастният преход в нейния северен и западен фланг, оформящ почти прав ъгъл – геометричен феномен, подчертаващ антропогенния характер на аномалията. Това насочва интерпретацията към идеята за вкопана или зарита структура, изградена от скали с повишени магнитни свойства или изпечени глинести материали. Друга причина за проявлението на аномалията би могло да бъде наличието на зарити на сравнително голяма дълбочина (2-3 м) метални предмети. Други две по интензивни аномалии са очертани с елипси и посочват мястото на плитко залягащи метални или други магнитоактивни предмети. От получените разрези на електротомографските профили бе установено, че в долната част на разреза се откроява високосъпротивителна аномална зона със стойности от 40 до 58 Ω·m, която се локализира южно от централната част на могилата между 6-ти и 11-ти метър по профилите. Високите стойности на съпротивленията и локалният характер на аномалиите наблюдавани на дълбочина 2,2 м и имащи хоризонтална широчина около 5 м при Профил 1 и 2,5 м при Профил 2, най-вероятно се дължат на наличието на разуплътнена зона или наличие на кухини.

Могила № 2

Характеризира се с по-слабо проявено аномално поле в южната половина на площта. Като цяло, съвкупността от отделните аномалии повтаря формата на релефа и може да се счита, че става въпрос за граница, маркираща контакта на могилния насип с коренните скали или нивото на подземните води. Известен интерес предизвиква аномалията, намираща се в най-североизточния участък от проучената площ. Тя е добре издържана, с изометрична форма и е възможно да е свързана с плитък предмет или изкопни дейности. Получените резултати от магнитните проучвания са силно повлияни от минаващата в близост до могилата метална тръба от съседния микроязовир и на получените карти няма ясно изразени магнитни аномалии. Полученият геоелектричен разрез от разположения напречен профил в посока юг-север показва еднородна слоистност, без открояващи се аномални зони.

Могила № 3

Наблюдава се ясно изразена аномална зона от северната страна на могилата. На триизмерния модел ясно се вижда разпределението на аномалната зона. Една от аномалиите, характеризираща се със сферична форма, е значително по-голяма и издържана от останалите. Аномалията се проявява в интервала от 0,60 до 1,50 м под земната повърхност. Възможно е в случая да става въпрос за закопан предмет с компактни размери или за индикация за разуплътнен участък, най-вероятно останки от съвременни изкопни дейности. От магнитните измервания в рамките на Могила № 3 са отделени два участъка, на които се наблюдават аномалии причинени от плитки, сравнително малки метални предмети. Обектът, разположен южно от центъра на могилата, е възможно да е свързан с изкопаната вероятно от иманяри яма, намираща се именно там. Може би става въпрос за изхвърлени метални боклуци или забравени земекопни инструменти. Втората аномалия, в североизточния край на площта, може да е свързана с метални отпадъци от подменената тръба на микроязовира, разположен източно от могилата или железобетонни отпадъци от парапета му. Върху могилата бе направен един електросъпротивителн профил с дължина 23 м с посока юг-север, разположен в централната част на могилата. В дълбочина се наблюдава плавно нарастване на съпротивленията до 3,5-4,5 м, където се наблюдава ясно изразена високосъпротивителна граница, която най-вероятно очертава контакта на могилния насип с коренните скали. Основното заключение, което се налага от направените дотук бележки относно георадарния метод е, че той може да бъде използван успешно за търсене, локализиране и потвърждаване наличието на зарити обекти с антропогенен характер в различни в структурно отношение археологически обекти, както и за насочване на детайлни геофизични работи и/или проектиране на археологически работи. За повишаване надеждността на георадарната интерпретация е подходящо методът да бъде комбиниран с други геофизични методи като геомагнитния и електросъпротивлителните методи.

№ 50. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА „ИЗТОЧНА“ МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Веселин Игнатов, Силвия Борисова, Константин Господинов

От 2008 г. досега се извършват археологически проучвания на най-източната могила в некропола на античен обект, разположен северозападно от с. Караново. Поради разположението си тя носи названието Източната могила. Могилата се намира на 980 м северно от центъра на селото. Има леко елипсовиден план с диаметри 63-77 м и е ориентирана по дългата си ос север-юг. Висока е 11 м. През годините са проучени антична кола, скелетите на два впрегатни коня и едно куче (Ignatov 2009). Разкрити са зидана сводеста гробница с изключително богати дарове от средата на I в. (Ignatov, Gospodinov 2013) и части от ритуална площадка (обр. 1). Могилата е регистрирана в АИС АКБ под № 10002015 от 16.02.2015 г. от Веселин Игнатов.

Археологическото проучване се проведе от екип в състав: Веселин Игнатов, ИМ-Нова Загора – научен ръководител; Константин Господинов, РИМ-Бургас – зам.-ръководител; Силвия Борисова – реставратор.

Теренната работа продължи 44 работни дни.

1. Археологическо проучване

1. 1. *Югоизточен сектор*

1.1.1. Почистен е насипът натрупан през годините. Отнет е могилен насип с дебелина около 1,20 м. Липсват археологически материали.

1.1.2. Заложен е сондаж до източния профил на южното ребро – само покрай южната му половина. Сондажът е с дължина 20 м и широчина 4 м. В него достигнахме до нивото на съвременния околен терен, което се оказа доста по-ниско от античното. Античният хумус, запазен под могилния насип, се очерта на 1 м височина над нивото на съвременния. Под него следва бяла или кафява стерилна пръст с варовикови примеси. В новооткритите части на източния профил на южното ребро, в рамките на сондажа, се потвърди начинът на натрупване на могилата – посредством отделни по-малки могилки, понякога застъпващи се или покрити и свързани с нови насипи. В южната периферия на голямата могила профилът пресича такава могилка с широчина 2 м и височина 1 м, натрупана непосредствено върху античния хумус. Могилката се състои от редуващи се един върху друг, по-дебели пластове от белезникава глинеста пръст и по-тънки пластове от кафява и черна пръст. На север следва натрупване върху античния терен на буци от различна по цвят пръст (бяла, кафява и черна). Над този пласт следва ново натрупване на могилка, по-голяма от първата, която частично застъпва и нея. Съставена е от редуващи се равни пластове с дебелина от 0,10 м до 0,30 м. Те са от различна по структура и цвят пръст. Най-отгоре стои пласт кафява пръст с дебелина 0,20-0,30 м, над който е образувалият се тънък съвременен хумус. В южния край на профила ясно личи, как след изграждането на могилата, пръстта ѝ се е свличала през вековете и се е натрупвала в периферията ѝ и така се е увеличил диаметърът на

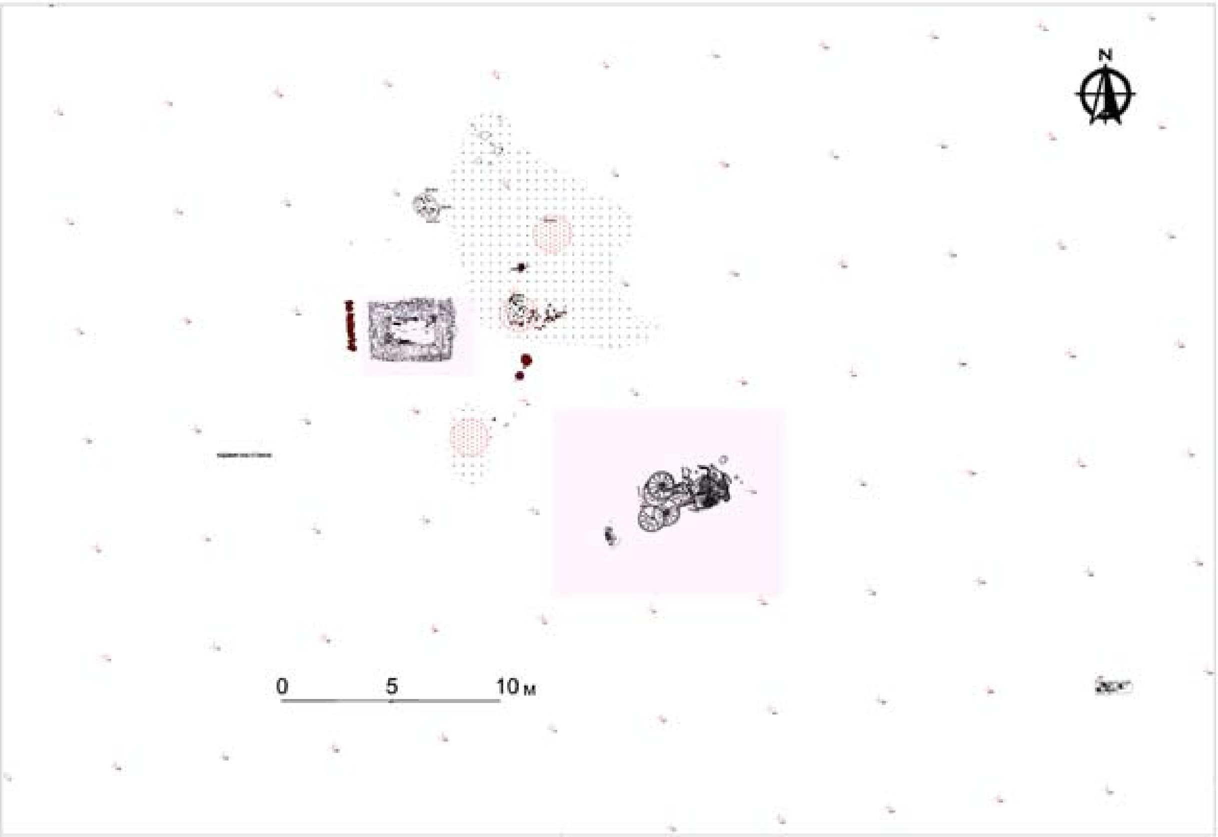

Обр. 1. Хоризонтален план с проучените археологически структури.

Обр. 2. Профил на ритуална площадка – поглед от север.

основата, извън този на оригиналната могила.

1.1.3. Структура № 13, гроб № 3.

Намира се на 32 м югоизточно от центъра на могилата. Разположен в квадрат AD29.

Погребението е извършено чрез трупополагане в изпънато положение. Положен е с глава на северозапад. Ръцете са изпънати до тялото. Костите са много разбъркани. Прешлени, ребра и други кости се откриват не на местата си (разбъркани вероятно от гризач). Горната част на черепа под натиска на пръста се е изместила южно от долната. Откриват се дребни въгленчета по дъното на ямата. Гробът е късен, мюсюлмански.

1.2. *Югозападен сектор*

1.2.1. Почистен е насипът натрупан през годините. Отнет е могилният насип с дебелина до 1,50 м. Очертани, почистени и престъргани са профилите на южното и западното ребро.

1.2.2. Структура с керамична стомна. При почистване на южния профил на западното ребро се откри фрагментиран керамичен съд. Той се намира в близост до най-високата част на могилата, на дълбочина 0,80 м под повърхността на могилата. Керамичната стомна е с червен цвят, ритуално строшена при последните натрупвания на могилния насип. Това показва, че ритуалните действия са били извършвани през цялото време на натрупването.

1.3. *Североизточен сектор*

Проучен е участък с площ 100 м^2 и дебелина 1,20 м от могилния насип, източно от временното покритие. Липсват археологически материали.

2. Социализация и обезопасяване

2.1. При свалянето на могилния насип се наложи доизграждане на временното защитно покритие и промяна на пътеката със стъпала за туристи.

2.2. Направено е временно отводняване на експонираните структури. Могилният насип извън покритието е свален под нивото с експонираните структури във временното покритие.

3. Документация на ритуална площадка и експониране

3.1. Продължи проучването на ритуалната площадка в участъка под защитното покритие. Тя се разграничава добре от околния терен поради отухляването на пръстта под нея, вследствие на горелия огън. В централната ѝ зона, натрупаният при ритуала пласт достига дебелина 0,14-0,15 м. Отдолу, върху отухлената пръст, се наблюдава пласт пепел и въглени с дебелина 0,02 м. Отгоре следва пласт от пепел и въглени, примесени с фрагменти от керамика и стъкло, животински кости. Дебелината му е 0,13 м. (обр. 2).

През сезон 2014, бе проучена, почистена и документирана и северната част на ритуалната площадка, попадаща извън защитното покритие. Съставът на натрупания пласт е идентичен с този под защитното покритие с тази разлика, че концентрацията на пепелта, въглените и примесените фрагменти е много по-малка.

3.2. Пълна графична и фото документация. На терена, върху който е разположена площадката, е заложена мрежа метър на метър. Мрежата е свързана с план-квадратната система на обекта.

3.3. Вдигане на фрагментирани керамични и стъклени съдове, животински кости и пепел. Фрагментите от керамика са от над сто съда. Слепени досега са над 60 съда, като търсенето и слепването продължава.

3.4. Експониране на ритуалната площадка с имитиращи материали.

4. Полева теренна консервация. Стабилизиране на експонираните артефакти от желязо, кост, камък, хоросан и разнородна пръст.

5. Интердисциплинарни изследвания.

5.1. Археозоология. Обработени са всички останки от диви и домашни животни намерени на ритуалната площадка. Открити са 1629 останки от животински кости. В повечето случаи находките са термично повлияни. Много от тях са доста дребни и практически не подлежат на идентифициране – 67%. Броят на определените индивиди е 238. Костите от домашни животни са 93 бр., от диви – 130 бр., от риби – 13бр.

5.2. Палеоботаника. В трите огнища на ритуалната площадка са открити най-вече следи от дървесина от дъб, бук, клен и габър. Полаганата храна от растителен вид се състои от грах, двузърнеста пшеница, печива и хляб/каша? От плодовете има круша, смокиня, грозде, дрян и други неопределени плодни. Ядките са представени от орех, бадем, пиния.

Литература

Ignatov 2009: Ignatov, V. Ein römischer vierrädriger Wagen aus dem Dorf Karanovo, Bezirk Nova Zagora, Südbulgarien. – Archaeologia Bulgarica XIII, 2, 2009, 31-51.

Ignatov, Gospodinov 2013: Ignatov, V., Gospodinov, K. Eine reiche Bestattung eines thrakischen Aristokraten aus dem 1. Jh. n. Chr. bei Karanovo, Kreis Nova Zagora, Südbulgarien. – Archaeologia Bulgarica XVII, 1, 2013, 27-47.

№ 51. ДУПНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОИЛ, ОБЩИНА ДРАГОМАН

Диана Димитрова, Мирослав Марков

Дупна могила е проучена[28] през 2014 г. (Димитрова 2015, 25-26). Могилата е разположена на висок рид от Чепън планина. Видим е от всички страни и отстои на 1,4 км ЮЗ от с. Драгоил. Височината ѝ варира между 4,90 и 5,50 м от различните страни, а диаметърът ѝ е 40×48 м (И–З). Компрометирана е от 4 иманярски изкопа, от които единият е правен със земекопна техника.

На различна дълбочина в могилата са открити 41 гроба, 5 ями и 1 разрушено тухлено съоръжение, което най-вероятно също е било гроб (Обр. 1). Със сигурност е имало още разрушени гробове, от които в насипа са открити фрагменти от строителна и битова керамика и от други материали. Някои от гробовете са били затрупвани с камъни, които са регистрирани като каменни струпвания в ЮЗ, Ю и И периферия. В две от тях, на различни места в насипа, са открити два фрагмента (обр. 2) от един и същ каменен саркофаг с украса от гирлянди и бръшлянови листа, който се датира през II в. (Иванов, Иванов 1998, 104, обр. 73).

Първоначално са направени 23 сондажа на ръка с размери 0,50×5 м и дълбочина от 0,90 до 1,60 м. Непосредствено под повърхността на могилата са открити 5 средновековни гроба без археологически материали в тях. Ритуалът е трупополагане по гръб в направление И–З. Някои от тях са нарушени от иманярските изкопи.

На дълбочина 0,60 м под повърхността и на И от центъра на могилата е открита яма № 1, в която са депонирани бронзови апликации за украса на конска амуниця, които се датират в края на II в. Една от тях с форма на бръшлянов лист намира паралели в колективна находка при с. Неново, Дългополско (Лазаров 2001, 41-42, кат. №№ 71, 72), ажурните мотиви за украса – в коланни апликации от Нове.

24 от откритите първични гробове представляват примитивни ями с неправилна правоъгълна форма, небрежно изкопани в материковата скала, чиито размери варират между 0,45×1,20 м и 1,40×1,60 м. Дълбоки са от 0,03 м до 0,30 м. Практикуваният в тях ритуал е трупоизгаряне на място. Четири гроба са покрити допълнително с тухли и калиптери. По-голямо внимание заслужава гроб № 12, в който е открита стъклена купа от III–IV в. (Минчев 1984, 10, табл. II-11). В гроб № 15 са поставени 2 цели глинени лампи, стъклена купа и глинена купичка. В гроб № 24 сред гробните дарове се откро-

---

[28] Ръководител бе Диана Димитрова (НАИМ-БАН), а заместник ръководител – Мирослав Марков (РИМ–Монтана). В разкопките участваха д-р Георги Мавров, Дорина Минковска, Николай Радионов, Петър Петров, д-р Олег Александров, Веселина Митева, Христомир Христов, Александър Кръстевич, Димитър Иванов.

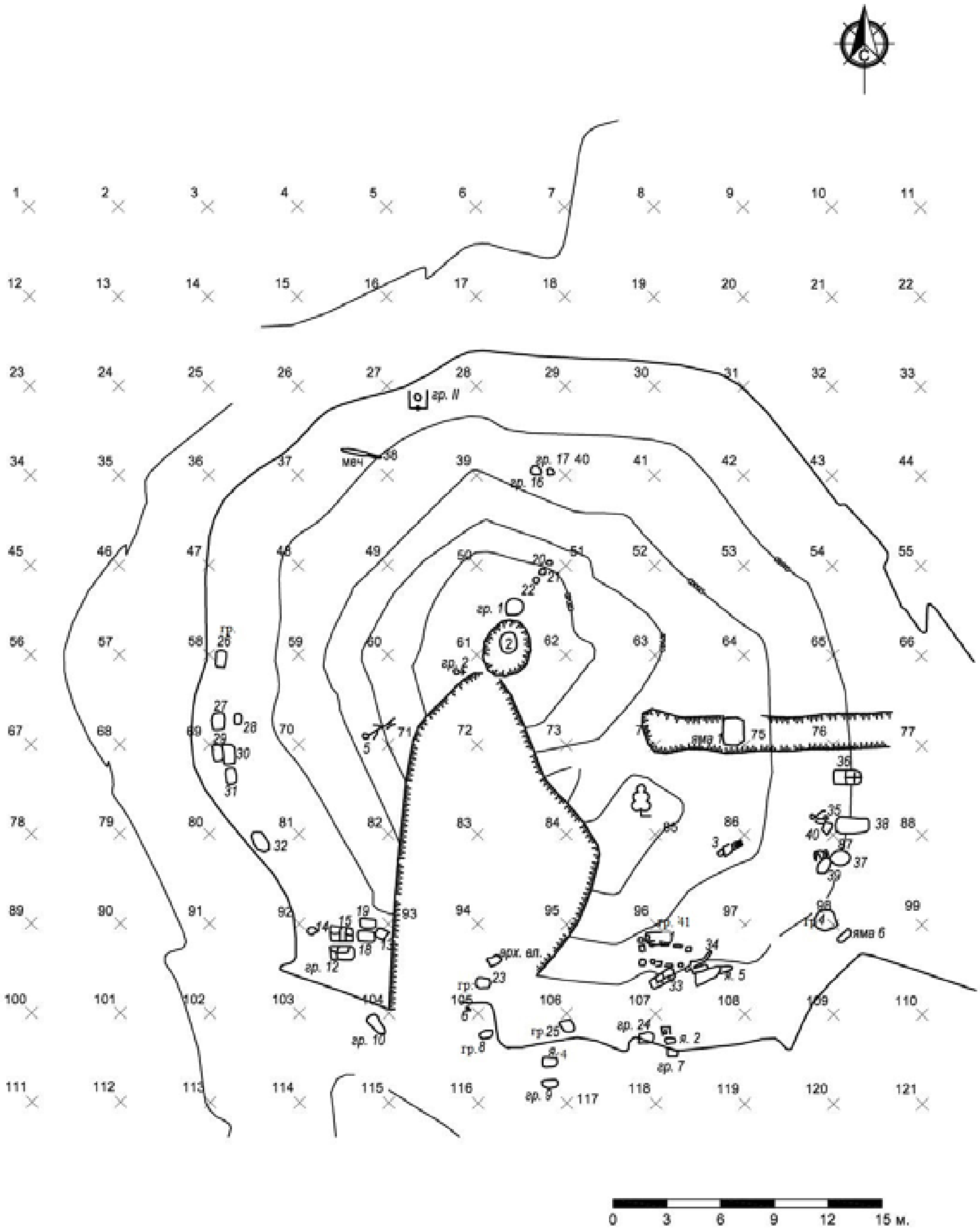
С
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22
23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33
34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44
45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55
56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66
67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77
78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88
89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99
100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110
111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121
гр. II
меч
гр. 17
гр. 16
20
21
22
гр. 1
2
гр. 2
гр. 26
27
28
29
30
31
32
5
яма 1
36
35
38
40
37
39
3
гр. 41
34
я. 5
33
яма 6
14
15
19
18
13
гр. 12
арх. вл.
гр. 23
6
гр. 10
гр. 25
гр. 8
гр. 24
я. 2
я. 4
гр. 7
гр. 9
0 3 6 9 12 15 м.

Обр. 1. План на Дупна могила с откритите структури. Автор М. Марков.

ява глинена лампа с еротична сцена от края на I–II в. В гроб № 28 е поставен стъклен гутос от II–III в. В гроб № 29, след загасване на кладата, е поставена златна обица от III в.

В 7 от гробовете в Дупна могила е практикуван ритуалът трупоизгаряне извън могилния насип, след което недогорелите кости са събрани в 6 глинени урни и в 1 яма (гроб № 14). Между урни с №№ 20 и 21 са поставени 2 глинени керноса с правоъгълна форма, които се срещат в планински некрополи от Западна България – с. Драшан, Врачанско (Машов 1975, 44, обр. 6в, 6г), с. Гела в Родопите (Najdenova 1972, 153, fig. 10) и Североизточна Сърбия (Bulatović 2015, 41-42), както и в античната вила при Кралев дол, Пернишко (Найденова 1985, 41). Датират се през II–IV в.

В 5 гроба е било извършено трупополагане в грубо издялани ями в материка, доизградени от тухли и покрити с калиптери, които са концентрирани в ЮИ сектор на Дупна могила. Гроб № 36 е

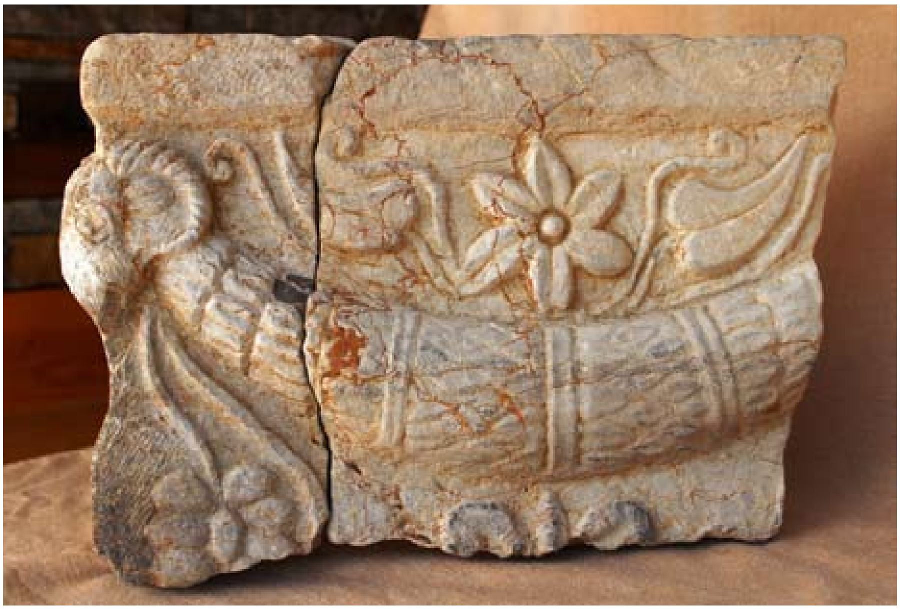

Обр. 2. Фрагменти от каменен саркофаг от Дупна могила. Сн. Н. Радионов.

детски. Черепът е открит в зоната на долните крайници. Вероятно някакво животно е успяло да го премести дотам.

Гробните дарове от Дупна могила са представени главно от глинени и стъклени съдове, лампи, накити, железни ножове. Формите са характерни за римската епоха в Тракия и се датират в II–IV в. Почти всички глинени съдове намират пряк аналог с такива от античната вила при Кралев дол, Пернишко (Найденова 1985, 27-40). Някои от лампите със закръглен фитилник са местни подражания на атически модели и се разполагат от края на I до края на III в. (Кузманов 1992, 31). Единият от стъклените лакримарии се датира през II – началото на III в. (Чернева-Тилкиян 1997, 54).

В СЗ периферия на могилата, извън гробен контекст, са открит железен меч и бронзов накрайник на дървена ножница. Върху острието му е инкрустирана медна фигурка на Марс. Мечът е за две ръце и е дълъг 0,98 м. Датира се в III в. (Bishop, Coulson 1993, 126, fig. 88-1).

Дупна могила е насипвана многократно. Нейнто насипване е започнало след средата на I в., което се документира от бронзова монета на император Нерон (54-68), сечена от Македонския съюз.[29] Тя е открита извън гробен контекст, върху материка, почти в геометричния център на могилата. Въз основа на откритите артефакти в гробовете може да се твърди, че използването на могилата е продължило до края на IV в. Практикувани са три ритуала – трупоизгаряне на място, трупоизгаряне извън могилния насип и трупополагане в примитивни ями. Дългият период на използване на некропола е причина някои от по-късните гробни ями да нарушават по-ранни. От характера на даровете може да се заключи, че в Дупна могила са погребвани мъже, жени, деца и дори бебета, което я прави селищен некропол. Може да се каже, че местното население не е особено богато, тъй като вещите за отвъдното са сравнително еднотипни, а накитите и скъпите предмети са по-скоро изключения. Впоследствие всички гробове са обединени с общ насип, а в средата на могилата запълнителят изглежда в профила като иманярски изкоп. Централен гроб не е имало.

След приключване на проучването Дупна могила е възстановена в първоначалния ѝ вид, доколкото това е възможно.

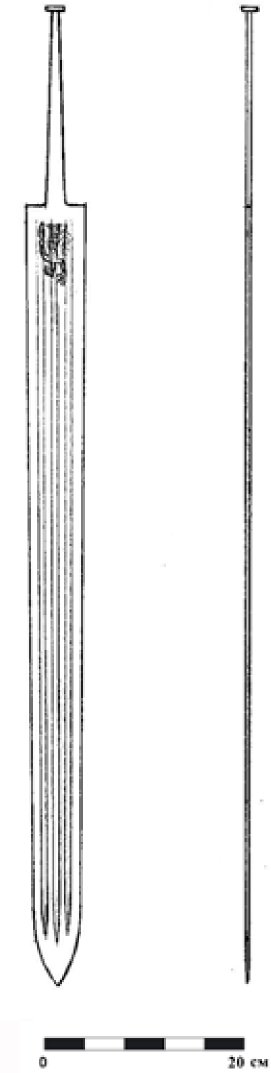

Обр. 3. Железен меч от Дупна могила. Рис. П. Петров.

---

[29] Благодаря на доц. д-р Бистра Божкова за определянето ѝ.

Литература

Димитрова 2015: Д. Димитрова. Дупна могила при с. Драгоил, Драгоманско. – В: Българска археология 2014. Каталог към изложба, 2015, 25-26.

Иванов, Иванов 1998: Т. Иванов, Р. Иванов. Улпия Ескус. Римски и ранно византийски град. София, I, 1998.

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. София, 1992.

Лазаров: 2001: Л. Лазаров. Древен бронз. Исторически музей Дългопол (каталог). Варна, 2001.

Машов 1975: С. Машов. Тракийски некропол от римската епоха при с. Драшан, Врачански окръг. – Археология, 1975, 1, 41-56.

Минчев 1984: А. Минчев. Антично стъкло от Западното Черноморие (I–VI в.). – В: Известия на Народния музей Варна, 1984, 20 (35), 5-21.

Найденова 1985: В. Найденова. Римската вила в с. Кралев дол, Пернишки окръг. – Разкопки и проучвания, XIV, 1985.

Чернева-Тилкиян 1997: С. Чернева-Тилкиян. Типология и хронология на стъклените балсамарии от Филипопол. – Годишник на Археологически музей – Пловдив, VIII, 1997, 42-57.

Bishop, Coulson 1993: M. Bishop, J. Coulson. Roman Military Equipment. Lomdan, 1993.

Bulatović 2015: A. Bulatović. Horizon of the Late Roman Necropoleis with Rectangular and Circular *Kernoi* in Southeastern Serbia, Eastern Macedonia and Weatern Bulgaria. – In: Archaeologia Bulgarica, 2015, 1, 33-51.

Najdenova 1972: V. Najdenova. Une nécropole Thrace de l'époque romaine dans les Rhodopes. – In: Thracia, 1972, I, 145-157.

№ 52. ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА В М. ХАРАМЛИЦКО СЕВЕРНО ОТ С. МОМЧИЛОВЦИ, ОБЩИНА СМОЛЯН, ОБЛАСТ СМОЛЯН

Дамян Дамянов

Харамлицката могила е разположена на върха на естествено куполовидно възвишение в едноименната местност (Харамлицко), която се намира северно от с. Момчиловци. Тя е единична могила, с надморска височина около 1492 м. В средата на могилния насип има стар иманярски изкоп с диаметър 5-6 м, достигащ до основата му. Формата му е обърнатоконична и сравнително правилна. Съхранена е периферията на насипа. Тя е широка средно 5 м и не е копана. Харамлицката могила е с височина 1,80-2,10 м и диаметри 18,40 м в посока север-юг и 16,20 м – изток-запад.

Могилният насип бе разделен на четири сектора от ребра с дебелина 0,50 м, ориентирани по посоките на света. Проучването ѝ се извърши на пластове. Общото количество изкопани и проверени на ръка пръст и камъни е приблизително 130 куб. м.

Разкопките на всички сектори от могилата до дълбочина 0,50 м показат, че насипът се състои главно от светло кафява пръст, в която се срещат единични камъни без подредба. Находките до тази дълбочина са представени от малобройни дребни керамични фрагменти от желязната и късноантичната епоха.

След първия пласт, в който преобладава пръст, на дълбочина 0,50-0,70 м започва втори пласт, в който преобладават камъни с различна големина и пръст с по-тъмен, червено-кафяв и тъмнокафяв цвят. Разкопките до дълбочина 1,15 м при южното и до 1,35 м при северното ребро показаха, че с изключение на сектор югозапад (ЮЗ), в който камъните в пръстта остават сравнително малко, в останалите сектори те преобладават като обем и се застъпват във височина, образувайки неправилна каменна окръжност с външен диаметър около 10 м. Вторият пласт в дълбочина е с дебелина около 0,70 м (обр. 1). В него находките са също малобройни. Това са единични керамични фрагменти от

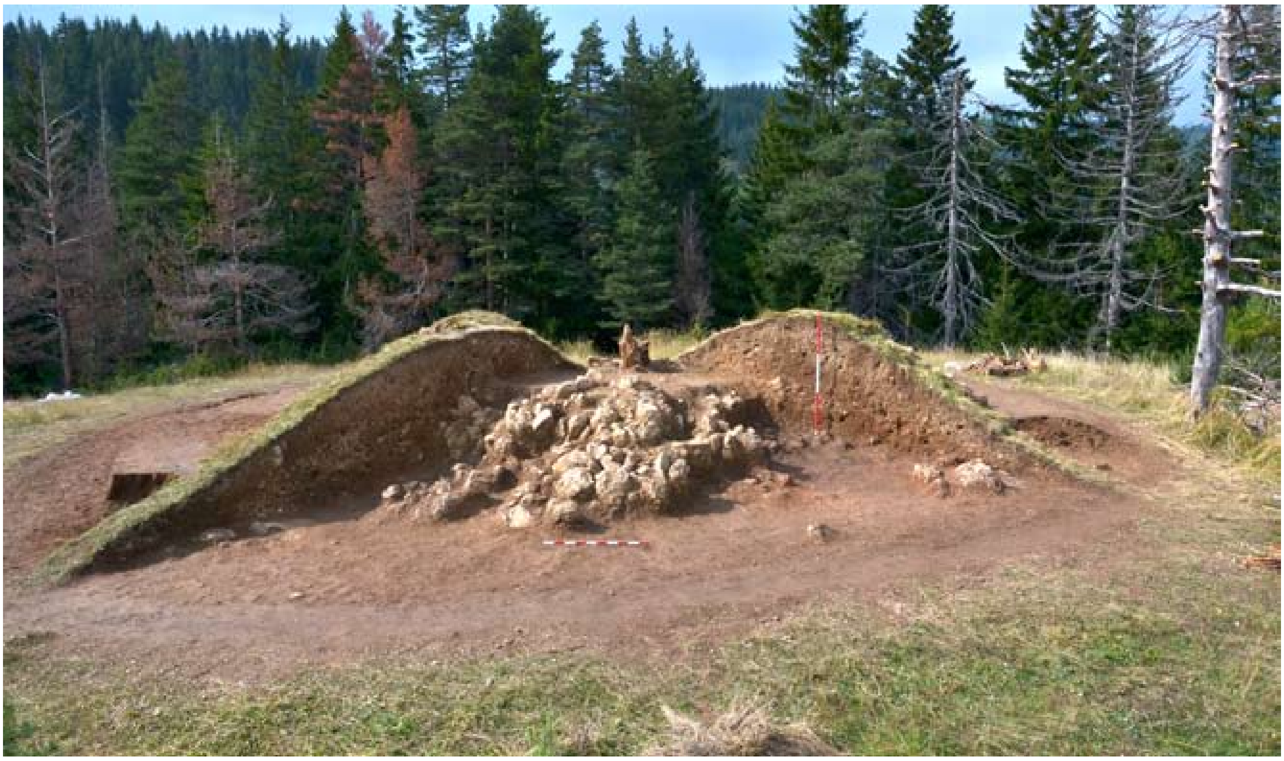

Обр. 1. Харамлицка могила, сектор ЮИ. Разкриване на камъните от втори пласт (камъни и пръст) натрупан върху площадката за кремация (Сн. Д. Дамянов).

къснобронзовата и желязната епоха, както и фрагменти от късноантични съдове по периферията на иманярския изкоп и склоновете на могилата.

На дълбочина 1,20 м в сектор ЮЗ се разкрива настлана с дребни камъни дъга от площадка (обр. 2). Външният периметър на площадката представлява неправилна окръжност от необработени камъни, върху които се регистрира горял пласт от пръст и пепел. В периферията на площадката настилката е от по-дребни камъни и с наклон навън. Подобна е ситуацията и в останалите сектори. При разкриването на каменната настилка при източното ребро, в пласта от камъни, пръст и много пепел, в радиус около 1,50 м бяха открити фрагментите на кратеровиден съд от късножелязната епоха. Подобно на късноантичните съдове и на този липсват някои фрагменти. Най-близки негови аналози са няколко кратеровидни погребални урни от некропола при с. Стойките, датирани в периода III–II в. пр. Хр. (Кисьов 1998, 36; Кисьов 2009, 61). Подобни кратеровидни съдове от района на Етрополе са датирани в периода V–IV в. пр. Хр. (Божкова 1995, 29, Обр. 1; Агре 2002: 33-36).

Разкопките на ребрата в центъра на могилата разкриха цялата каменна площадка, чийто център се оказа незастлан с камъни. Тя е с елипсовидни очертания, с диаметри 10,10 м север-юг и 9,10 м изток-запад. Незастланата с камъни площ е приблизително в средата на площадката и също е с елипсовидни контури, с диаметри 4,70 север-юг и 4,20 изток-запад. Ширината на каменната настилка в отделните сектори е различна. На изток тя е 2,30 м, на запад – 2,60 м, на север – отново 2,30 м и на юг – 3,10 м.

Проучването на центъра на площадката от 1,20 м до стерилен пласт – 1,65-1,85 м, не доведе до откриването на гроб, на следи от такъв или от погребална практика. В пръстта не се откриват никакви кости. Наличието на единични фрагменти от късноантична керамика до дълбочина 1,80 м свидетелства за достигането на иманярския изкоп до материковата скала.

Вдигането на каменната настилка (1,20-1,35 м) показа, че под нея пръстта е с пепеляв и тъмнокафяв цвят, а на някои места се срещат петна с по-голямо съдържание на пепел и въглени. Освен единични фрагменти от съдове от желязната епоха, други находки в този пласт няма. Проучването на дълбочина до 1,65-1,70 м показа, че пръстта е тъмнокафява, примесена с от пепел и въглени. Явно първоначално, най-вероятно за кремации, се ползва естественото възвишение на терена, а в последствие е натрупана ниска платформа от камъни и пръст. Откриването в средата на площадката на камъни, остъклени от огън, свидетелства за цялостно каменно покритие.

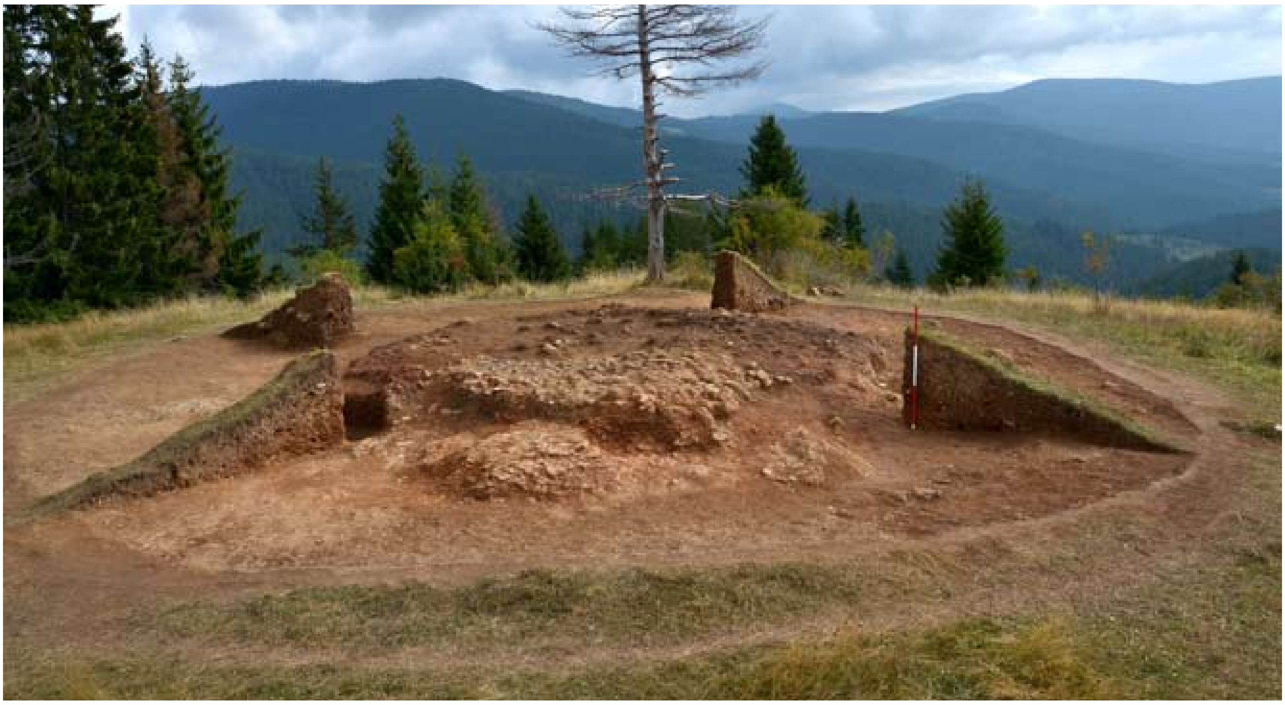

Обр. 2. Харамлицка могила. Изглед от югозапад към разкритата площадката за кремация (1,20 м дълбочина) (Сн. Д. Дамянов).

Разкопките от 1,65 м до стерилен пласт (1,80-2,05 м) не дадоха друга информация. Не бяха открити следи от гробове или някакви погребални практики. Находки липсват.

Южно от площадката за кремация, на около 1 м източно от ребро Юг, бяха регистрирани две каменни структури. Западната представлява малка правоъгълна циста с размери: 0,80 м север-юг и 0,55 м изток запад. Проучването ѝ в дълбочина (0,30 м) не доведе до откриването на гроб. Няма никакви находки. Пръстта е светлокафява до жълта – стерилна. Източната структура има кръгла форма, образувана от подредени необработени камъни е с диаметър 0,60-0,70 м. Нейното проучване в дълбочина също не даде находки. И тук пръстта е стерилна.

Проучването на могилния насип продължи до достигането на скалния терен и стерилен пласт. Под настилката на ритуалната площадка не бяха открити гробове или гробни дарове. Резултатите от археологическите разкопки на Харамлицката могила свидетелстват, че тя представлява символично погребение на един или група от хора, които са починали или загинали далече от родния си край.

Разкритата структура в Харамлицката могила, може да се определи като площадка за кремация, функционирала в периода VI–II в. пр. Хр (обр. 3). След това кладата е затрупана с пласт от камъни и пръст. Фрагментите от това време се откриват от скалната основа на могилата до 0,50-0,70 м височина и диаметър 9,10 м. През късната античност (IV–V в.) центърът на могилния насип е бил разкопан и в могилата е извършено символично погребение, т.е. кенотаф. Тогава е насипан горният (последен) пласт от пръст и дребни камъни.

Литература

Агре 2002: Д. Агре. Класификация на керамиката от тракийски могили в Етрополско (V–IV в. пр.Хр.). – Археология, 2002, 2, 33-42.

Божкова 1995: А. Божкова. Тракийски могили в местността Ябланица край Етрополе. – Археология, 1995, 4, 28-36.

Кисьов 1998: К. Кисьов. Археологически свидетелства, свързани с тракийските култови места и практики в Средните и Западните Родопи в периода края на II–I хил. пр. Хр. – Rhodopica, 1998, 1, 31-38.

Кисьов 2009: К. Кисьов. Погребални практики в Родопите (II–I хил. пр.Хр.). Пловдив, 2009.

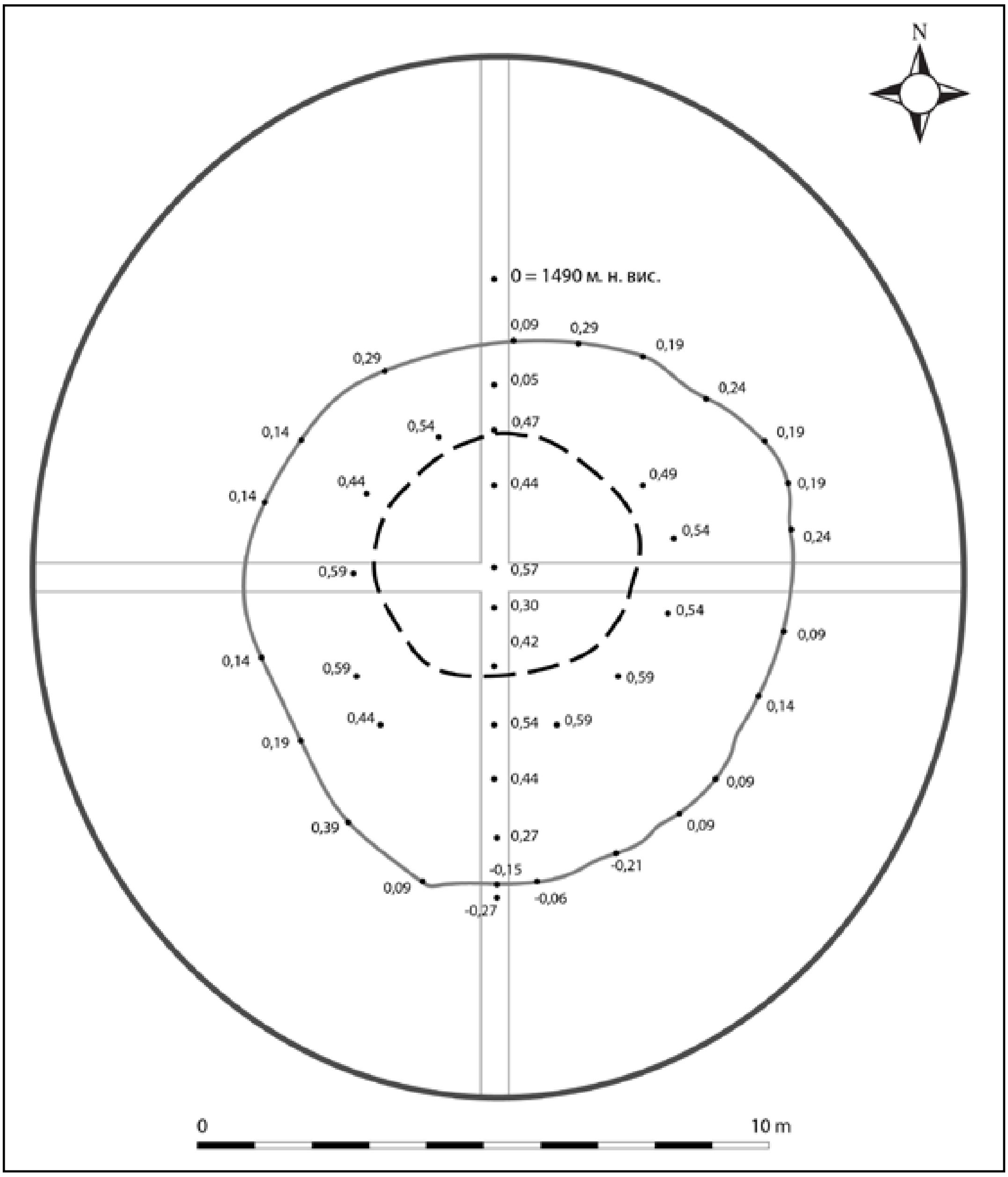
N
0 = 1490 м. н. вис.
0,09
0,29
0,19
0,29
0,05
0,24
0,14
0,54
0,47
0,19
0,44
0,44
0,49
0,14
0,19
0,54
0,24
0,59
0,57
0,30
0,54
0,09
0,42
0,14
0,59
0,59
0,14
0,44
0,54
0,59
0,19
0,44
0,09
0,39
0,27
0,09
-0,21
-0,15
0,09
-0,06
-0,27
0
10 m

Обр. 3. План на разкритата площадка за кремация в Харамлицката могила.

№ 53. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРИВНЯ, ОБЩИНА ПРОВАДИЯ

Наталия Иванова

През 2014 г. бяха проведени спасителни археологически проучвания на две могили в землището на с. Кривня, община Провадия във връзка с изграждането на компресорна станция по трасето на газопровод „Южен поток“. Обектите са регистрирани по време на теренни издирвания през 2012 и 2013 г. от екип под ръководството на Петър Лещаков (Лещаков и др. 2014, 599-600). Археологическите разкопки се проведоха на два етапа през месеците май и юни и през декември 2014 г. от екип с научен ръководител д-р Наталия Иванова, научен консултант доц. д-р Георги Нехризов, стажант-археолозите Емил Дакашев, Ангел Григоров, Вероника Генчева от Софийски Университет „Св. Климент

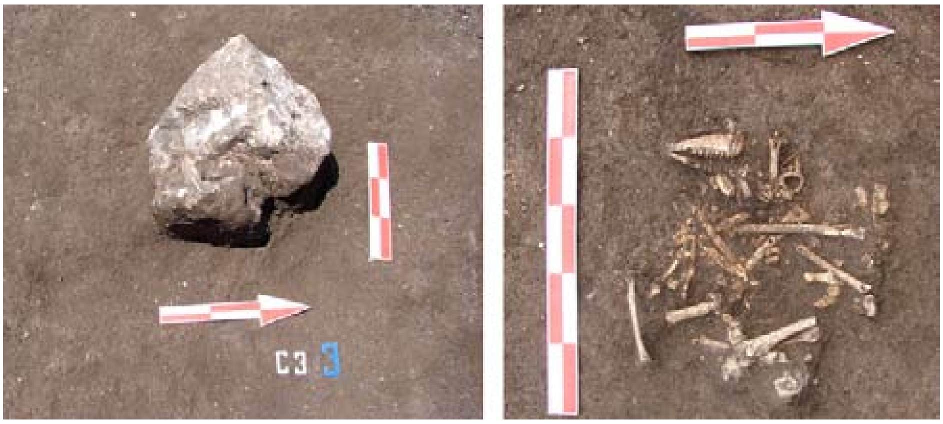

Обр. 1. Скелет на млада овца, сектор СЗ.

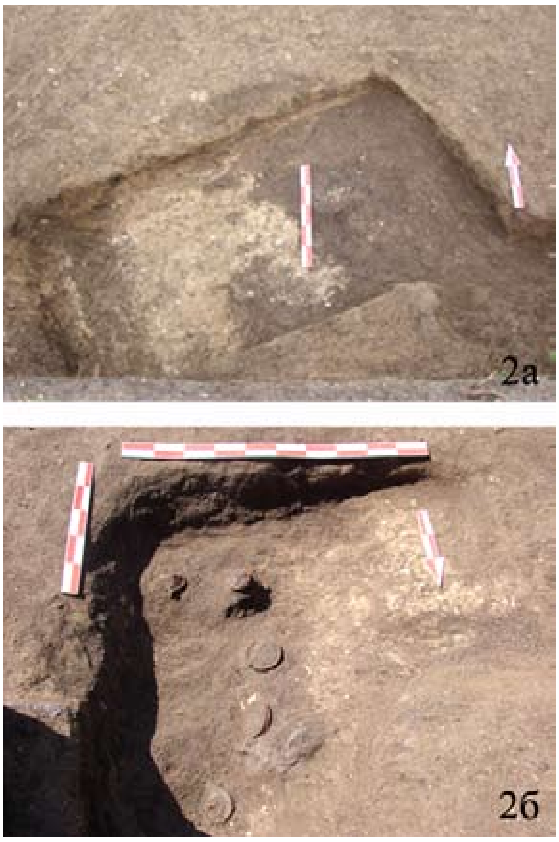

Обр. 2. 2а. Гроб №1; 2б. Гроб №2.

Охридски“ и работници от с. Кривня и град Провадия. Проучванията бяха финансирани от „Южен поток България“ АД.

Обект 126/7092 е разположена на 740 м от центъра на с. Кривня, западно от асфалтовия път, между селото и действащата компресорната станция. Представлява могила, разрушена при земеделска дейност. Северната част на обекта попада в границите на бъдещата площадка за компресорна станция. Там бе заложен сондаж с размери север-юг – 8 м и изток-запад – 5 м. Пръстта е рохка, песъклива, светлокафява на цвят. На дълбочина – 0,50 mR беше достигната стерилна пръст. Не бяха регистрирани археологически материали и структури.

Обект 101/7035 е разположен на 995 м от центъра на с. Кривня и попада изцяло в границите на бъдещата площадка за компресорна станция. Представлява разлата могила с диаметър север-юг – 45 м; изток-запад – 39 м и височина от изток – 1,13 м. Могилният насип е обезличен от дългогодишната земеделска работа. В момента на проучване площта беше засята със слънчоглед. Могилата се проучи на четири сектора – северозапад, североизток, югоизток и югозапад. Между тях бяха оставени ребра с ширина 1 м с цел да се проследи натрупването на насипа.

Могилният насип представлява черна, рохка пръст. В профилите са регистрирани петна от жълта, глинеста пръст, както и вкопавания. В резултат на проведените археологически разкопки бяха документирани и проучени два гроба с кремации от римския период, вкопани в пласт от жълта, песъклива пръст, съдържащ материали от ранния халколит (култура Сава).

В западната периферия на сектор Северозапад бяха документирани следи от ритуални действия. Под скален къс беше разкрит скелет на животно (млада овца) в неанатомичен порядък (обр. 1). Анализът показва, че кожата на животното е свалена (одрана) и след това тялото е разчленено. В пръстта около скелета беше открит един фрагмент керамика на колело от римската епоха.

Гроб № 1 беше разкрит в сектор Северозапад на дълбочина – 1,17 mR, непосредствено покрай реброто изток-запад. Той представлява правоъгълна яма със заоблени краища от черна пръст, очертаваща се ясно на фона на жълтата пескълива пръст. Ямата е ориентирана североизток-югозапад и е с размери 0,95 м ширина и 2 м дължина. При проучване на ямата в източната част бяха разкрити единични кости от кремация, извършена извън могилата. Останките са от млад индивид, силно фрагментирани и деформирани (обр. 2а). Гробният инвентар включва бронзова фибула, фрагмент стъкло и бронзова монета на Севт III. На дълбочина – 1,38 mR беше достигнато дъното на гроба, което представлява и основната скала. На базата на открития материал – къснолатенска фибула – гробът се датира в I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. до началото на II в. сл. Хр. (Василева под печат; Генчева 2004, 104).

Гроб № 2 беше разкрит на дълбочина – 0,96 mR в сектор Югозапад като една част попада под реброто изток-запад. Ямата е ориентирана север-юг и е с размери дължина 1,65 м, ширина 0,46 м в северната част и 0,57 м в южната част. Инвентарът се състои от керамични съдове, една бронзова висулка във форма на звънче, три глинени мъниста, два сребърни накита – обеца и гривна, и бронзова игла (обр. 2б). Откритите накити намират паралели с тези от проучванията при махала Арбанаси, град Радомир, чието разпространение се поставя от втората половина на I в. до средата на III в. (Любенова 2003). При двата гроба не са регистрирани следи от покривни конструкции. Сред находките, открити при проучванията, са бронзова фибула, бронзов и сребърен пръстени. Те са открити в насипа на могилата и се датират във втората половина на I в. – средата на III в.

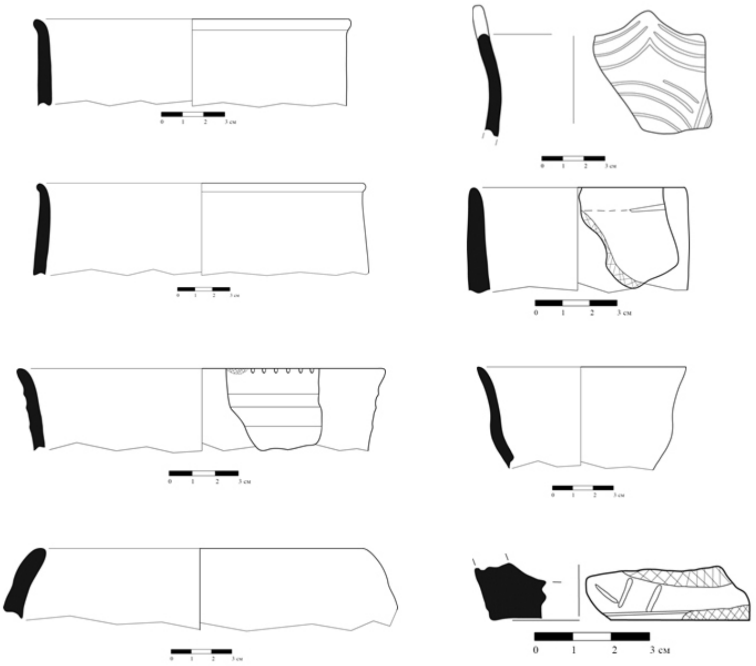

Обр. 3. Керамика от ранния халколит.

Откритите материали от ранния халколит представляват керамични фрагменти, животивски кости и кремъчни пластини, в ниска концентрация. Не бяха разкрити археологически структури от този период. Въпреки че единични фрагменти от ранния халколит са разкрити във всички сектори на могилата, най-голямо количество произхожда от сектор Северозапад именно в пласта от жълта, песъклива пръст. Преобладаващата част от откритите фрагменти са с малки размери и в лошо състояние в резултат на силно киселинната среда. Украсата е представена от врязани линии, понякога с бяла инкрустация, пластични ленти, релефни ръбове и набождания (обр. 3).

Откритите животински кости: ашици, зъби, горна и долни челюсти, и крайници принадлежат основно на говедо, свиня и кон. Голяма част от костите са разядени в резултат на подчертано агресивната среда[30].

След изчерпване на пласта от жълта, песъклива пръст беше достигната основната скала на цялата проучвана площ, с което проучванияа на обекта приключиха.

Литература

Василева под печат: М. Василева. Фибули от къснożелязната епоха от селището на хълма Кракра при Перник.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на IV в. на н. е. В. Търново, 2004, Фабер.

Лещаков и др. 2014: П. Лещаков, И. Лазаренко, Н. Христов, Й. Илиева. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Южен поток“, сектор 7 – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 599-600.

Любенова 2003: В. Любенова. Антични накити от разкопките при махала Арбанаси, град Радомир. Функционални и стилови особености. София, 2003.

---

[30] Костният материал е определен от доц. д-р Лазар Нинов.

№ 54. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

Археологическите проучвания на надгробна могила № 1 от могилния некропол в м. Лагуна, южно от гр. Твърдица, бяха продължени за тринадесети сезон през м. ноември 2014 г.

За изминалите досега дванадесет сезона са проучени по-голямата част от северната половина и цялата югозападна четвърт на могилния насип.

Разкритите до 2014 г. каменни пръстени и съоръжения са по-ранни от ритуалните ями и гробове. Гробовете са в широки хронологически граници от раннобронзовата епоха, IV–III в. пр. Хр. до V в. сл. Хр. (Велков и др. 2014; 2000; 2001).

Проучванията през 2014 г. бяха проведени от екип на ИМ-Нова Загора: Кр. Велков, д-р Т. Кънчева-Русева, Г. Йорданова, М. Николова, инж. Н. Господинов и инж. Т. Георгиева. В процеса на проучванията се включи и ас. Н. Атанасова-Тимева от НАМ с изследователска група от Института по експериментална морфология, патология и антропология с музей към БАН.

Средствата са осигурени от Община Твърдица. Проучванията се проведоха основно в югоизточната четвърт на могилния насип и обхванаха площ от 120 м^2.

Допроучено бе пространството между Големия (ГКП) и Малкия каменен пръстен (МКП) в западната половина на могилния насип. Открити бяха и нови 10 гроба с трупополагане, с което общият брой на гробовете, открити в могилата, достигна 123.

Западна половина на могилния насип. През сезона бе проучено пространството в западната половина на могилния насип, затворено между ГКП и МКП. То е с различни размери: на север 0,35–0,40 м; на юг 2,20–2,30 м; на изток 1,15–1,20 м; на запад 1–1,10 м. Дебелината на пласта е от 0,25 до 0,30 м.

Насипът има същите характеристики като пръстта във вътрешността на МКП. В източната част слоевете са от черна и светлокафява до жълта на цвят пръст, но объркани, без разграничение помежду им, в зависимост от мястото, от което са вземани и реда, в които са натрупвани. В дълбочина, пръстта променя цвета си в кафеникава с дребни камъчета, а след това става жълто-кафява на цвят, глинеста, стерилна. Липсват археологически материали.

При проучванията в югоизточната четвърт бяха разкрити и десет нови гроба с трупополагане. Гробните съоръжения показват сходни характеристики с откритите в предходните години. Гробните ями са с четириъгълна форма – трапецовидна или правоъгълна, със заоблени ъгли. Размерите им са съобразявани с размерите на погребаните – на възрастен индивид (гроб № 123) – 2,06×0,58×0,82 м и гроб на дете (№ 122) – 1,30×0,40×0,66 м. Ориентация на гробните ями по надлъжната ос е З–И (гроб № 115), СЗ–ЮИ гробове с № № 116, 117, 119, 120, 121, 122,123. При гробове с №№ 114 и 118 гробни ями не са установени.

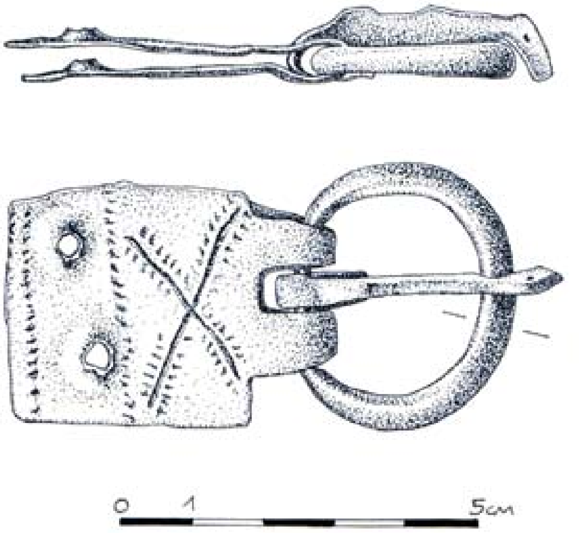

Обр. 1. Бронзова тока за колан. Рисунка Г. Йорданова

Върху гробните ями на гробове с №№ 117 и 119 е имало ограждане и частично покритие от речни камъни. В самите гробни ями при отвора, във вътрешността и на дъното, се откриват камъни. Те се откриват по дългите или по късите страни на гробната яма, а също така и по дългите и по късите едновременно. Паралели намират в плоския некропол при Караново, Новозагорско; могилния некропол „Чаталка“; Старо село; Плевен – Кайлъка.

За погребенията с трупополагане е характерно полагането по гръб в изпънато положение с глава на запад (гроб №№ 115 и 118). При всички останали са регистрирани отклонения и те са на северозапад – от 25° (гроб №№ 119 и

122) до отклонение от 50° (гроб № 117). Ръцете са изпънати до тялото. Краката са изпънати. При скелета в гроб № 120 краката са силно събрани в стъпалата и може да се предположи, че са били вързани.

При гроб № 121 при проучването на гробната яма не бе открит скелет. Възможната причина, съдейки по размера на гробната яма (дължина 1,20 м.), е скелетът да е бил детски и да е изтлял или да е кенотаф.

Погребения, извършени чрез трупополагане, са добре известни като вторични погребения от надгробни могили в района – от Любенец, Старо село, Кабиле, плоските некрополи при Караново, Августа Траяна.

При всички десет гроба в насипите им бяха откривани въглени. При гробове с №№ 117, 119 и 120, имаме следи от овъглено дърво в насипа на гробната яма или непосредствено около скелета.

В шест от разкритите 10 погребения има инвентар. Той е представен от накити: обеци, огърлица от стъклени мъниста, две бронзови гривни и пръстен-халка. В гроб № 115 бе разкрита и бронзова тока за колан.

Обеците са от бронз – от типа с многостен на единия край. Паралелите са от могилен некропол Чаталка, датирани IV–V в., ранновизантийския пласт от Перник, плоския некропол Полски Градец. Другият тип обеци са сребърни, завършващи с есовидни закопчалки. Огърлицата се състои от големи стъклени мъниста от тъмносиньо стъкло и едно от тъмносиньо стъкло с инкрустирана вълнообразна нишка от жълта стъклена паста, ограничена от две успоредни линии от тъмночервени нишки. Точен паралел от Полски Градец – гроб № 9 (Борисов 2013, 88). Двете бронзови гривни са с отворени краища с елипсовидно сечение и украса от външната страна тип „птиче око“. Краищата им, съдейки по формата, леко се разширяват.

Откритата бронзова тока за колан е с овална рамка. Езикът излиза извън рамката и е хоботовидно извит. Щитът е с квадратна форма и се е захващал за колана с два нита (обр. 1).

Според гробните съоръжения, погребалния обред, открития инвентар, можем да отнесем погребенията в периода IV–V в.

Проучването на могилния насип в неговата преобладаваща част е завършено. Остава малка част от периферията на северозападната четвърт с каменното покритие. Евентуалното му проучване ще попълни по-точно представата за каменната обвивка, но няма да промени в друга посока резултатите от проучването.

Считаме, че с разкопките през 2014 г. можем да приключим проучването на могила № 1 от некропола на рида Лагуна, южно от град Твърдица.

Литература

Велков 2014: Кр. Велков, Н. Атанасова-Тимева, Т. Кънчева-Русева. Археологически проучвания на надгробна могила № 1, в м. Лагуна, южно от гр. Твърдица. – Археологически открития и разкоки през 2013 г. София, 2014, 200-201.

Борисов 2013: Б. Борисов. Полски градец. Археологически проучвания, т.1, Фабер, Велико Търново, 2013.

№ 55. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЧОЛАКОВА МОГИЛА ПРИ С. СТАРО ЖЕЛЕЗАРЕ, ОБЩ. ХИСАРЯ. ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Диана Гергова, Християн Цанков, Атанас Кисьов, Миглена Якова,
Николай Кирилов

Чолакова могила се намира на около 1 км югоизточно от с. Старо Железаре в заравнена блатиста местност (обр. 1).

Проучванията през 2014 г. са осъществени във връзка с реализирането на проект на Фондация

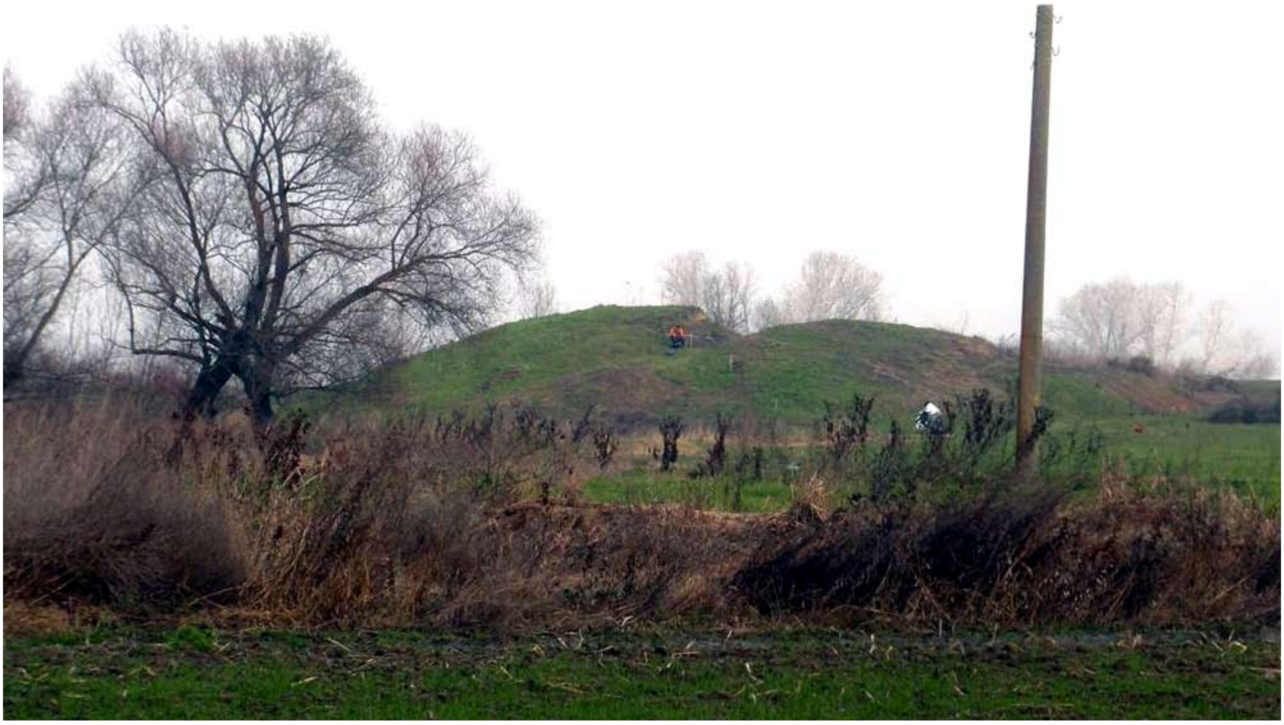

Обр. 1. Чолакова могила след почистването.

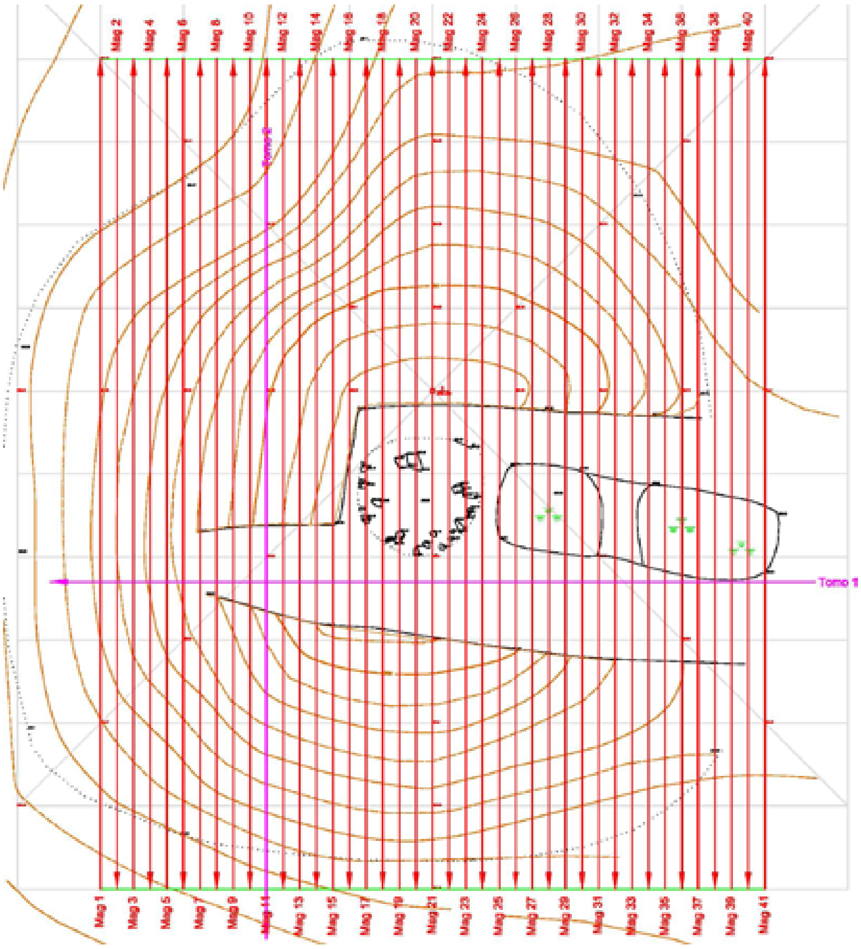
Mag 2
Mag 4
Mag 6
Mag 8
Mag 10
Mag 12
Mag 14
Mag 16
Mag 18
Mag 20
Mag 22
Mag 24
Mag 26
Mag 28
Mag 30
Mag 32
Mag 34
Mag 36
Mag 38
Mag 40
Томо 2
Томо 1
Mag 1
Mag 3
Mag 5
Mag 7
Mag 9
Mag 11
Mag 13
Mag 15
Mag 17
Mag 19
Mag 21
Mag 23
Mag 25
Mag 27
Mag 29
Mag 31
Mag 33
Mag 35
Mag 37
Mag 39
Mag 41

Обр. 2.Геодезия и томография на могилата.

„Да спасим кромлеха в Старо Железаре“ за експонирането на разкритите в нея структури, изискващ довършването на археологическото ѝ проучване, частично осъществено през 2002 г. от Г. Китов. За осъществяването на този проект фондацията е предприела всички изисквани от ЗКН стъпки.

Планираното за 2015 г. археологическо проучване (Разрешително № 386 от 13.11.2014 г.), финансирано от Фондация „Да спасим кромлеха в Старо Железаре“, бе предшествано от изпълнението на две задачи през изминалия сезон:

1. Почистване на могилата;
2. Геодезично заснемане от инж. Ат. Каменаров (обр.2);
3. Геофизични изследвания.

Геофизичното проучване на Чолакова могила бе осъществено от екип под ръководството на инж. д-р Християн Цанков (МГУ „Св. Н.Рилски“) (обр. 3). Те имаха задачата да подпомогнат бъдещите

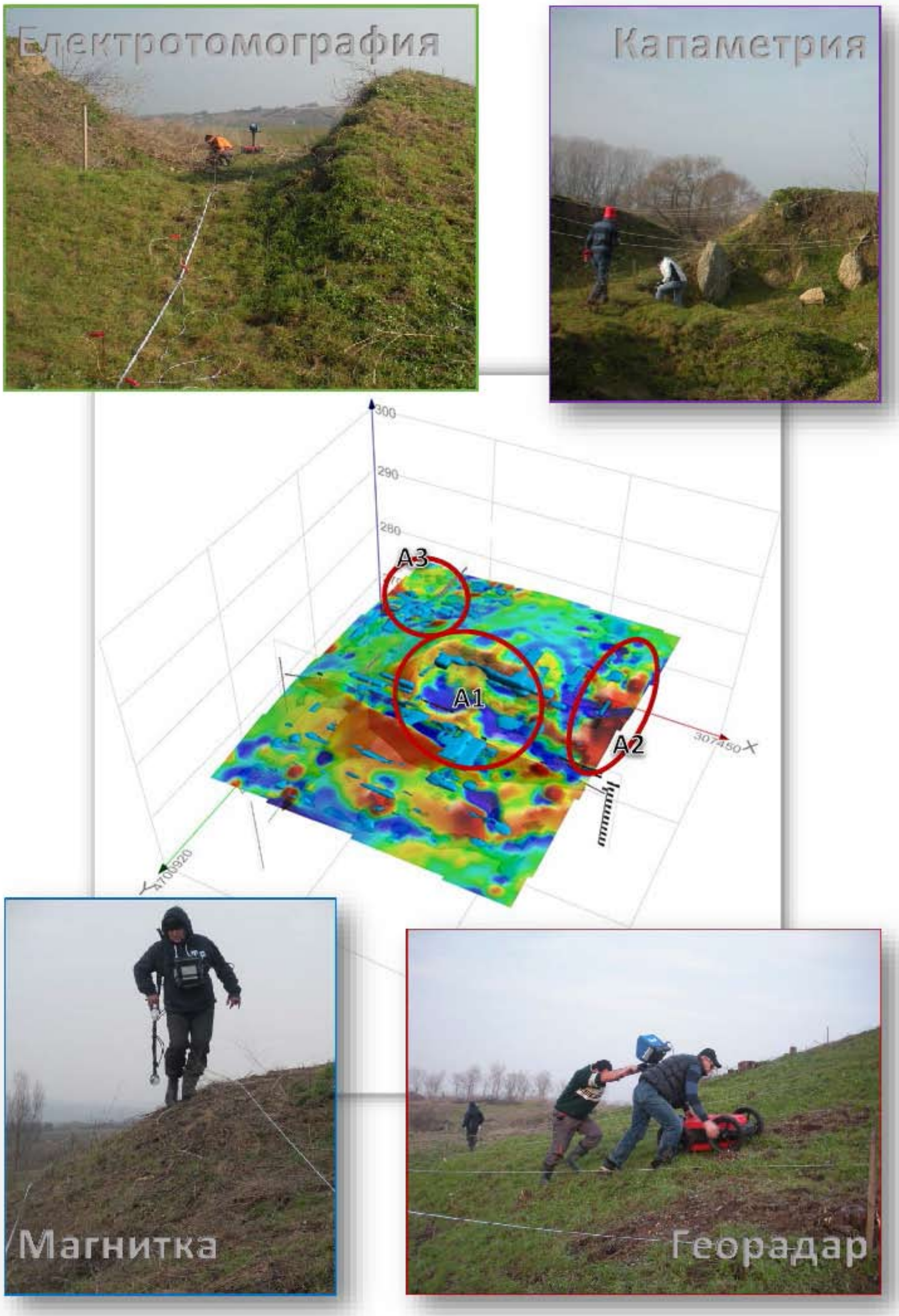

Обр. 3. Геофизичните изследвания.

археологически проучвания чрез насочване търсенето и локализирането на вече разкритите и очаквани структури: каменни блокове, подземни камери, гробници, артефакти и др., при прилагането на комплекс от геофизични методи.

Проучванията включваха: 41 геомагнитни профила с обща дължина 2050 м, 37 георадарни профила с обща дължина 910 м, 2 електротомографски профила с обща дължина 92 м, 172 бр. точкови капаметрични измервания. Събраните геофизични данни бяха обработени и интерпретирани. Измерените в рамките на могилата геофизични полета са обединени в един общ триизмерен модел, които интегрира данните за топографията, разпространеното на георадарния сигнал в средата, измерените геомагнитни полета и регистрираните електрични съпротивления.

Съгласно интерпретацията на данните са набелязани няколко аномални участъка, които се свързват с плиткозалягащи, вероятно метални обекти с по-скоро съвременен произход.

С цел изключване вероятността от пропускане на важни археологически артефакти при бъдещите археологически дейности в района, се препоръчва проверката на локализираните аномални зони с металдетектор и чрез директни методи.

Основното заключение, което се налага от направените дотук бележки относно проведените изследвания, е, че използваният комплекс от геофизични методи дава добри и насочващи за археологията резултати.

С негова помощ в района на проучванията са локализирани множество аномалии с вероятен антропогенен характер.

Допълнителни археологически изкопни дейности в набелязаните участъци следва да потвърдят или изключат изказаните по-горе в доклада хипотези.

След привързване на наблюдаваните аномалии към конкретни подповърхностни обекти или състояния на средата е възможно да бъде направена по-надеждна и категорична интерпретация на събраните данни.

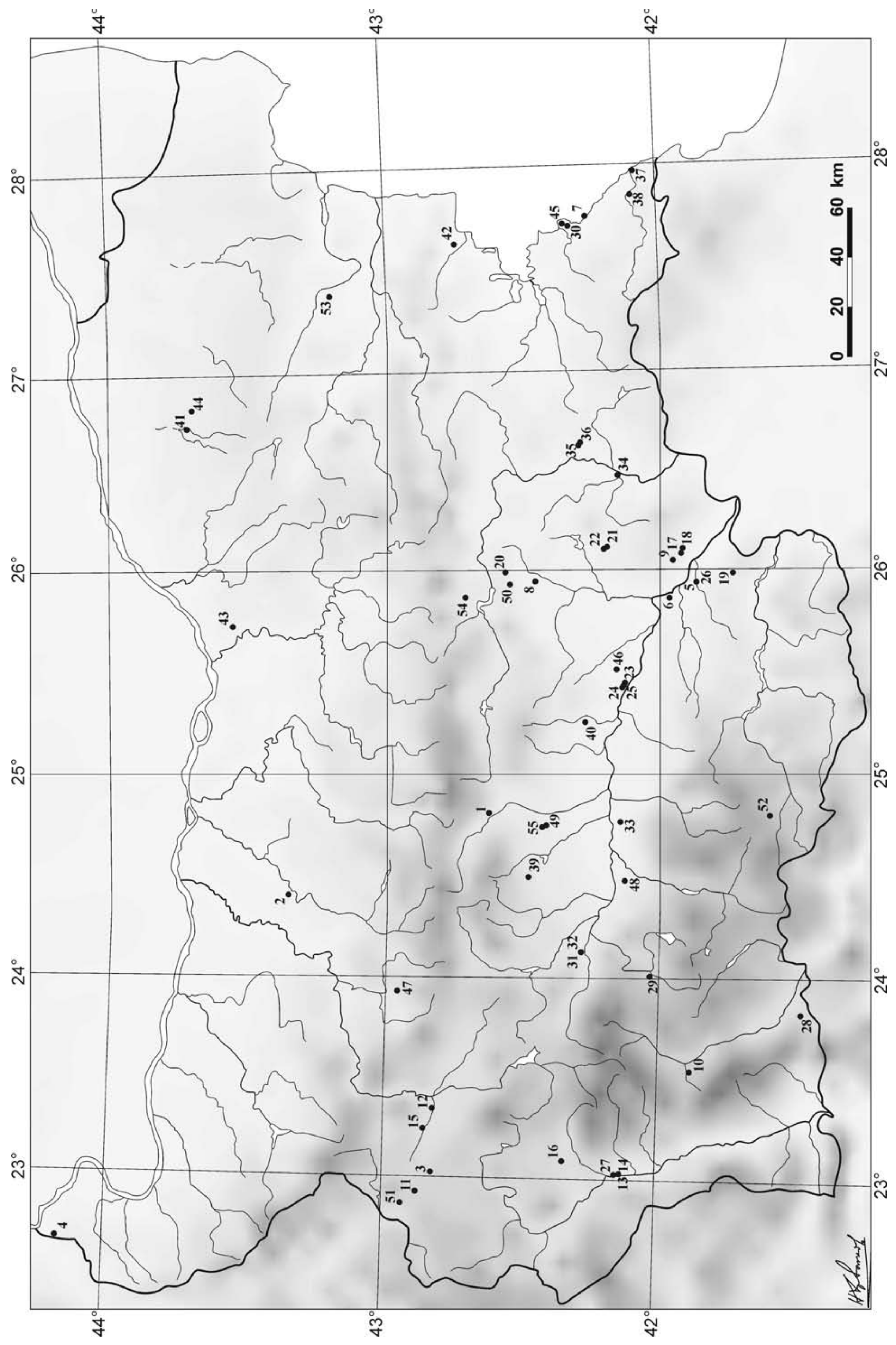
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

ЧЕРНОМОРИЕ

№ 1. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. СЛАВНАТА КАНАРА, С. ПРИЛЕП, ОБЩИНА ДОБРИЧ

Боян Тотев, Добри Добрев

Местоположение

Укрепеният комплекс Славната канара се намира в землището на съвременното село Прилеп, непосредтвено до границата му с района на Дебрене. Разположен е върху обрасъл с гъста гора скалист рид, тристранно ограден от долината на приток на Батовска река. В подножието му извират силни води. Там сега е изградена голяма каменна чешма, до която, в местността „Долапите“, са запазени останките от скален манастир, разположен непосредствено срещу западната стена на укреплението.

История на проучванията

Високата концентрация на исторически забележителности и сравнително добрата запазеност на древното укрепление привлича вниманието на К. Шкорпил, а в по-късно време на М. Мирчев, Д. Димитров и Л. Бобчева, които го документират и описват. Първите редовни археологически разкопки в м. „Славната канара“ са извършени през периода 1989 и 1990 г. от екип на ИМ-Добрич с научен ръководител С. Торбатов. Разкрити са главните строителни структури: късноантична базилика и защитена от кула порта. Изследвана и частично документирана е крепостната стена. Уточнена е хронологията на обекта – най-общо в късноантичния и ранносредновековния период.

След 25 годишно прекъсване РИМ-Добрич възобнови археологическите разкопки. Големи щети на археологическия обект са причинени от иманярски намеси. Разрушени са по-голямата част от южната крепостна порта, стълбището към кулата, апсидата, баптистерия, входа и пода на базиликата, три-четвърти от настилката на атриума, градежи от източната и северна крепостна стена.

Археологически изследвания се проведоха в два сектора. Разкрити са по-голямата част от северната стена и ровът. В западния край на стената се откриха още една порта и частично запазени стъпала към свлякла се по стръмния склон кула. Продължи проучването в района на базиликата и спомагателните ѝ помещения. Непосредствено до северната стена беше открито съкровище от 1220 византийски бронзови монети, поставени в керамична амфора. Монетите са от 5, 8, 10 и 16 нумии. Последният представен император е Юстин II. Вероятно в амфората е трезорирана църковна лепта, събирана от богомолците. Друго частично разграбено от иманярите съкровище бе открито до един от входовете в атриума. То съдържа 18 бронзови монети от 10, 20 и 40 нумии и стъклена екзагия с изображение на император Юстиниан I. Явно двете находки са били скрити при нападението, довело до гибелта на религиозния комплекс. В помещението, което е долепено до западния край на атриума, бе проучено наземно ранносредновековно жилищно съоръжение. В него бяха открити бронзови елементи от военен колан: тока, накрайник и 13 апликации с форма на лотос и сложна декорация от трилистници. От този археологически хоризонт произхождат: медни копчета от риза, украшения от чанта и обувки, както и византийски фолис на император Роман I, указващ по-късна дата за края на ранносредновековното селище. При зачистването на стар иманярски изкоп бе открита и една от най-ранните находки от укреплението –уникален сребърен номинал на император Александър Север.

Основни археологически структури

Новите археологически проучвания потвърждават известната до момента хронология и поставят акцент върху значението на археологическия комплекс като култов център в района на Добруджа. Централно място в него заема трикорабната базилика с притвор. Сградата е била скромна и без излишна украса. Апсидата е изградена от споени с хоросан каменни квадри. До нея са открити фрагменти от стъклени прозорци. Носещите колони, стъпили върху грубо оформени каменни бази, вероятно са били от дърво. Покривът е бил покрит с тегули и имбрици, а подът – настлан с керамични плочи. Към централния вход на базиликата е долепен притвор. Той е нивелиран с големи плочести камъни, над които е бил оформен перистилно покрив, покрит с тегули. Пред двора плочникът продължава, а около него е изградено още едно помещение. В него са били поставени, издълбани в квадри, стъпки за дървени стълбове. Там са били вкопани няколко питоса. Частично събрана е голяма амфора. Непосредствено до северната стена на базиликата са долепени други спомагателни постройки, свързани с нея чрез два входа. До апсидата е бил изграден баптистерий. Базиликата е с повече от един строителен етап като функционирането ѝ е прекъсвало за известни периоди от време. За защита на култовия комплекс е била издигната мощна укрепителна система. Пред най-уязвимата, източна страна, е прокопан ров. Над него е изградена широка до 2 м каменна стена. Днес тя е запазена на височина 1,5-2 м. От север като продължение на рова е оформено дълбоко дере, което на места е с дълбочина над 10 м. В двата края на североизточната част от стената са разположени порти. Южната води до апсидата на базиликата, а западната – до дълбок над 20 м кладенец. Той е изграден от грубо обработени камъни, разстоянието до дъното му е неизвестно. В по-късно време всяка една от портите е допълнително укрепена с разположена от север кула. Даже отвесните склонове от запад, юг и север са били защитени с каменни стени.

Историческа интерпретация

Най-ранните разкрити до сега следи от живот в местността датират от къснoримско време. До момента нямаме сигурни данни дали базиликата е построена и има ли пряка връзка със съществувалото в района селище. Възможно е култовото съоръжение да е било издигнато върху старо, свещенно и почитано от населението място. Въпреки скромните си строителни характеристики и параметри, църквата е била център на важно за региона култово средище, възможно от манастирски тип. Вероятно това е причината за изграждане на рова и каменната стена като защита от нападанията на грабителски шайки. Друга възможна версия е съществуването на рефугиум, в който местното население е намирало убежище от неприятеля. Въпреки тази солидна укрепителна система базиликата е ограбена и опожарена. По-късно култовият комплекс е възстановен от императорите Юстиниан I и Юстин II, монети на които са намерени под подовото ниво на наоса. По времето на аварските нашествия в края на VI в. религиозният център и разположеното в непосредствена близост селище са превзети и унищожени, а животът в тях прекъсва за повече от 300 години. По времето на Първото българско царство на територията на укреплението възниква неголямо поселение с неясна за сега структура и характеристики. Вероятно причината за възстановяването на живота не е свързана с възобновяване дейността на базиликата. Почиствани, частично реконструирани и използвани за защита са били рова и крепостната стена. Това укрепено селище има кратък, но интензивен живот. То вероятно е унищожено при походите на киевския княз Светослав през втората половина на X в. В следващите столетия мястото е изоставено и запуснато, а няколкото случайни находки от края на Второто българско царство, поне засега, не могат да се свържат с етап на обитаване.

Литература

Торбатов 2002: С. Торбатов. Укрепителната система на провинция Скития (края на III–VIIв.). В. Търново, 2002.

Торбатов 2006: С. Торбатов. Раннохристиянска базилика край село Дебрене, Добричко. – В: А. Димитрова-Милчева, В. Кацарова (ред.). SPARTACUS II. В. Търново, 2006.

№ 2. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА „ТЕМЕЛКОВ ХАН“, ГР. БАЛЧИК

Боян Тотев, Добри Добрев, Радостина Енчева

Недвижимата културна ценност „Темелков хан“ е една от най-старите, макар и частично запазени сгради в Балчик. Построена е в края на XIX в. Квартал 84 по ПУП на гр. Балчик, в който попада обектът, е компактна територия на културно историческото наследство, в която са разположени много други единични обекти със статут на недвижима културна ценност. При преустройството на халите, находящи се в непосредствена близост до Темелковия хан, са разкрити късноантични строителни структури. Те са идентифицирани от откривателя им М. Димиторв като участък с "U" образни кули от ранновизантийската крепостна стена на Дионисополис (според мнението на С. Торбатов въпросните останки са част от късноантичната баня). На същото място в началото на миналия век К. Шкорпил открива римска гробница-едикула на жрец-лекар и епроксениен декрет в чест на Акорнион от времето на Буребиста.

Спасителното археологическо проучване беше извършено с оглед строителни работи по възстановяването на Темелковия хан. Проучен беше теренът на вътрешността на сградата, от която са останали само външните стени и фасадата. Особеностите по организацията на работния процес, както и методите на изследване, бяха определени от техническото състояние на културната ценност – конструктивни пукнатини по всички фасадни стени и опасност от падащи елементи, съчетани с наличието на неустойчив терен със солиден османски пласт. С цел изключване възможността за срутване на маси пръст или други строителни структури и полученото предписание от конструкторите на община Балчик, проучванията бяха организирани в три сектора, ограничавани от масивните стени и основите на хана. В тях, на дълбочина над 4 м, бяха разкрити останки от няколко културни хоризонта.

Османски период

Всички открити структури са били подравнявани, основно при строежа на хана.

Ледницата се намира в центъра на северния сектор. Формата на ямата е кръгла. Диаметърът в горната част е над 3 м. Дълбочината е над 4 метра. Открити са османска битова и трапезна гледжосана керамика, глинени лули, строителна керамика – основно керемиди.

Варджийница №1 попада в южния профил на северния сектор. Формата на ямата е елипсовидна. Запазената дължина в горната част е 2,20 м. Дълбочината е 1,80-2 м. Открити са силно фрагментирани детайли от облицовъчен мрамор, османска битова и трапезна керамика.

Варджийница № 2 попада в средната част на централния сектор. Формата на ямата е кръгла. Диаметърът в запазената горна част е приблизително 2 м. Запазената дълбочина е 2-2,20 м. Открити са османска покривна и битова керамика, фрагменти от мраморни късове и облицовъчни плочки.

Част от улица. Калдъръмът запазен е в централния и южния сектор. Развива се в посока север-юг. Ширината му е неясна (западната част попада под фасадата на хана). Структурата му включва подложка от инертен материал, трамбовка от чакъл, вертикално набити камъни. Откривани артефакти: османска битова и трапезна керамика, малобройни фрагменти римска и късноантична строителна керамика и мраморни късчета.

Канали. Открити са 3 канала. Два от тях са част от едно съоръжение. Свързани са с дренажната система на османската улица, където играят ролята на канавки. Попадат в южния сектор, непосредствено под калдъръма. Развиват се в посока север-юг. Имат правоъгълна форма. Изградени са от големи плочести камъни, без строителна спойка. Един от каналите е вкопан по-дълбоко. Възможно е да е свързан с намиралата се в непосредствена близост голяма чешма от османския период. Откритите артефакти са разнообразни, предимно керамични фрагменти от османско време.

Зидове. Откриват се основно в централния сектор. Повечето са ориентирани север-юг, успоредни един на друг с малки отклонения. Дължината е неизвестна, ширината е приблизително 0,80 м. Изградени са от грубо обработени камъни без запазена строителна спойка (на кал или суха зидария). Част от тях са долепени до калдъръма. Могат да бъдат отнесени към поне две постройки.

Проучени са два строителни хоризонта от ранновизантийската епоха. За всеки от тях е характерен дебел пласт от разрушения със следи от силен пожар.

Ранновизантийски период

Силно разрушена сграда в южната половина на централния и в северния сектор. Строена е от големи, грубо оформени кирпичи, споени с вар и хоросан. Градежът е небрежен, от грубо обработени и ломени камъни. Покривната керамика е от тегули и имбрицес. Постройките са наземни, без дълбоко вкопани основи. Открити са битова керамика, тара от ранновизантийската епоха, фрагменти от мраморни облицовки. Датировката е VI – началото на VII в.

Проучени са неголеми части от две успоредно разположени постройки с правоъгълна форма. Те са разрушени при силен пожар. Първата сграда попада в северния и централния сектор, а втората в южния и централния. Запазени са зидове със значителна дебелина, допълнително укрепени с подпорни стени в северното помещение. Строителството е от грубо оформени камъни, липсват следи от строителна спойка. Покривната керамика е от тегули и имбрицес, а подовата – големи дебели тухли с квадратна форма. Откриват се правоъгълни тънки тухли и хоросан, вероятно останки от засводявания в горната част на сградите. В градежа са използвани големи количества дървен материал, от който е останал дебел овъглен пласт.

В южното помещение се разкри солиден пласт, включващ многобройни фрагменти от битова керамика. Прави впечатление изобилието на останки от амфорна тара, капаци от съдове за съхраняване на зърно и концентрация на кости от едър рогат добитък. Основите на помещението са били от грубо обработени плочести камъни, разбъркани в следствие на разрушение и свлачищния тере,. Вероятно става въпрос за закрита стопанска постройка, унищожена при силен пожар, жертва на който са станали домашни животни. Датировката на двете каменни съоръжения може да бъде отнесена към IV-VI в.

Въпреки дебелината на зидовете от този период, във всеки един от тях са открити широки пукнатини. Причината за наличието им намираме не толкова в характеристиките на градежа, колкото в свлачищния характер на терена, видим и по естествената денивелация, частично коригирана при строежа на хана. Поради достигнатата солидна дълбочина на проучванията – над четири метра под нивото на хана и образувалите се нови пукнатини във фасадата и прилежащите ѝ страни, екипът взе единодушно решение за прекратяване на теренното изследване с цел избягване неоправдани рискове, както за проучвателите, така и за състоянието на културната ценност.

№ 3. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ЯЙЛАТА (ЗАПАДНА КРЕПОСТНА СТЕНА)

Христо Кузов, Михаил Христов, Цветелина Славкова

От 23.03–16.04.2014 г. се проведоха спасителни археологически теренни проучвания по повод проект за реставрация и частична реинтеграция на крепост от късната античност в АР „Яйлата“. Основните научни цели са подготовка за реставрационни дейности на крепостната стена, без да бъдат застрашени културните пластове и археологическите структури от унищожаване. Археологическите разкопки се извършиха покрай вътрешната страна на северната част на западната крепостна стена.

Заложен бе сектор с приблизителна ориентация С–Ю, който следва трасето на западната крепостна стена, от вътрешната ѝ страна (обр. 1). Той е с дължина 50 м и широчина 2,50 м. Приблизително по средата стената е уширена от крепостно стълбище и пространството за проучване се стеснява на 1,10 м. Секторът е разделен на пет отделни квадрата.

Разкриването на археологическата ситуация се осъществяваше чрез отнемане на насип от камъни, някои от които с доста големи размери, примесени с пръст. Камъните са ломени и лицеви варовикови блокове от крепостната стена и съседните на нея сгради.

Разкриха се осем зида с ориентация изток-запад, перпендикулярни на крепостната стена и долепени до източното ѝ лице на фуга. На изток зидовете продължават в профила на квадратите. Лицата им са изградени от обработени каменни блокчета с различни размери. Вътрешността между тях е запълнена с ломени камъни на калова или глинена спойка.

Зид № 1 (най-южният, кв. 1) е с разкрита дължина 1,95 м и ширина 1,40 м. Размерите на лицевите камъни са 0,30 х 0,34 х 0,54 м и 0,28 х 0,38 х 0,54 м. Вътрешността на зида е запълнена с ломени камъни с размери от 0,10 м до 0,40 м и сивобежова, глинеста пръст.

Зид № 2 (северно от зид № 1, кв. 1) е с ширина 0,70 м и дължина 2,10 м.

Северното лице на зид № 2 е долепено на фуга до зид (№ 3).

Зид № 3 (северно от зид № 2, кв. 1) надлъжно има трапецовидна форма. Разкритата дължина е 2,10 м. Ширината е 0,70 м в западната част и 0,90 м в източната част. Лицата на зида са добре изградени от варовикови блокове с различна големина: 0,20 х 0,47 х 0,70 м; 0,24 х 0,30 х 0,40 м и 0,08 х 0,28 х 0,28 м.

Зид № 4 (кв. № 2). Ширината му е 0,80 м. Изграден е от добре обработени малки и по-големи блокчета на калова спойка. В ниската си част зидарията на зида се наддава на север. Приблизително от там започва суперстукциата (обр. 2).

Зид № 5 (кв. № 3). Той е изграден в идентична техника като останалите масивни зидове открити

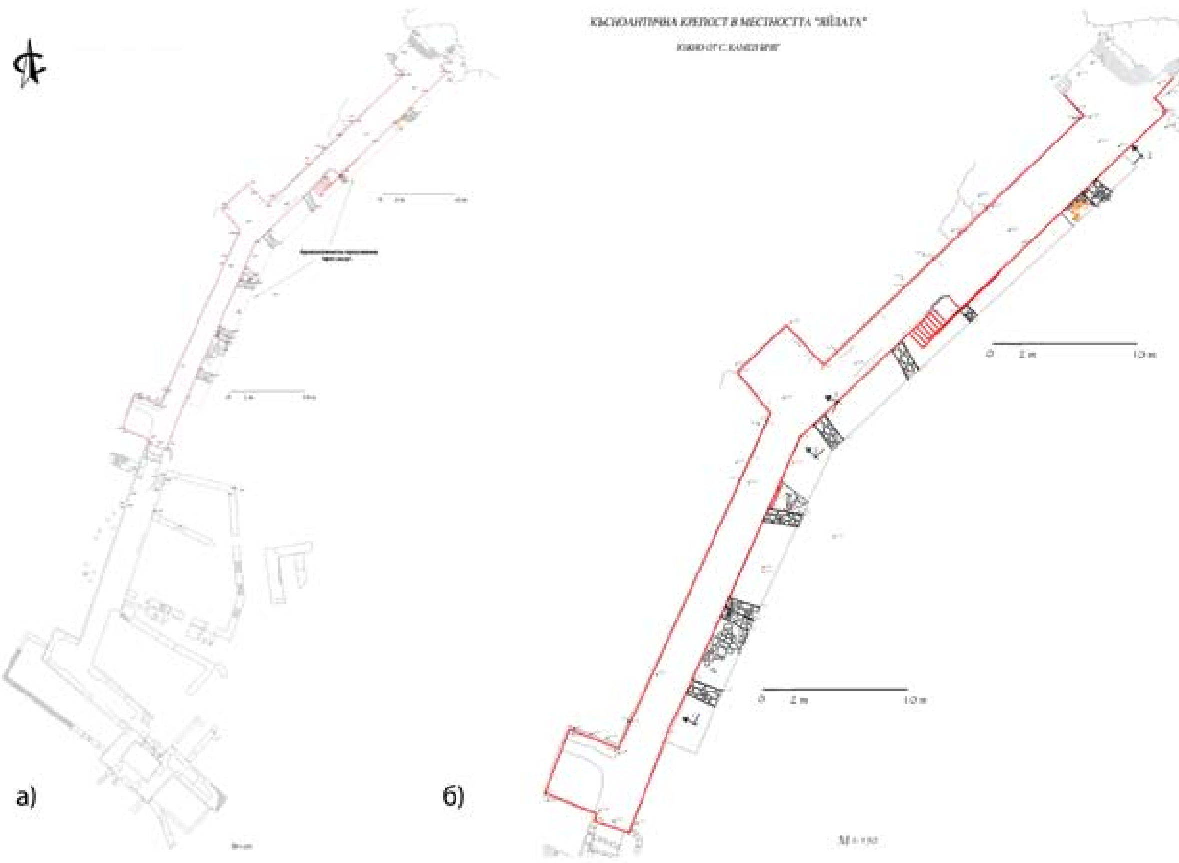
КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА "ЯЙЛАТА"
ЮЖНО ОТ С. КАМЕН БРЯГ
0 2 m 10 m
а)
б)

Обр. 1. а) крепостна стена; б) ситуация на археологическите структури в проучвания сектор.

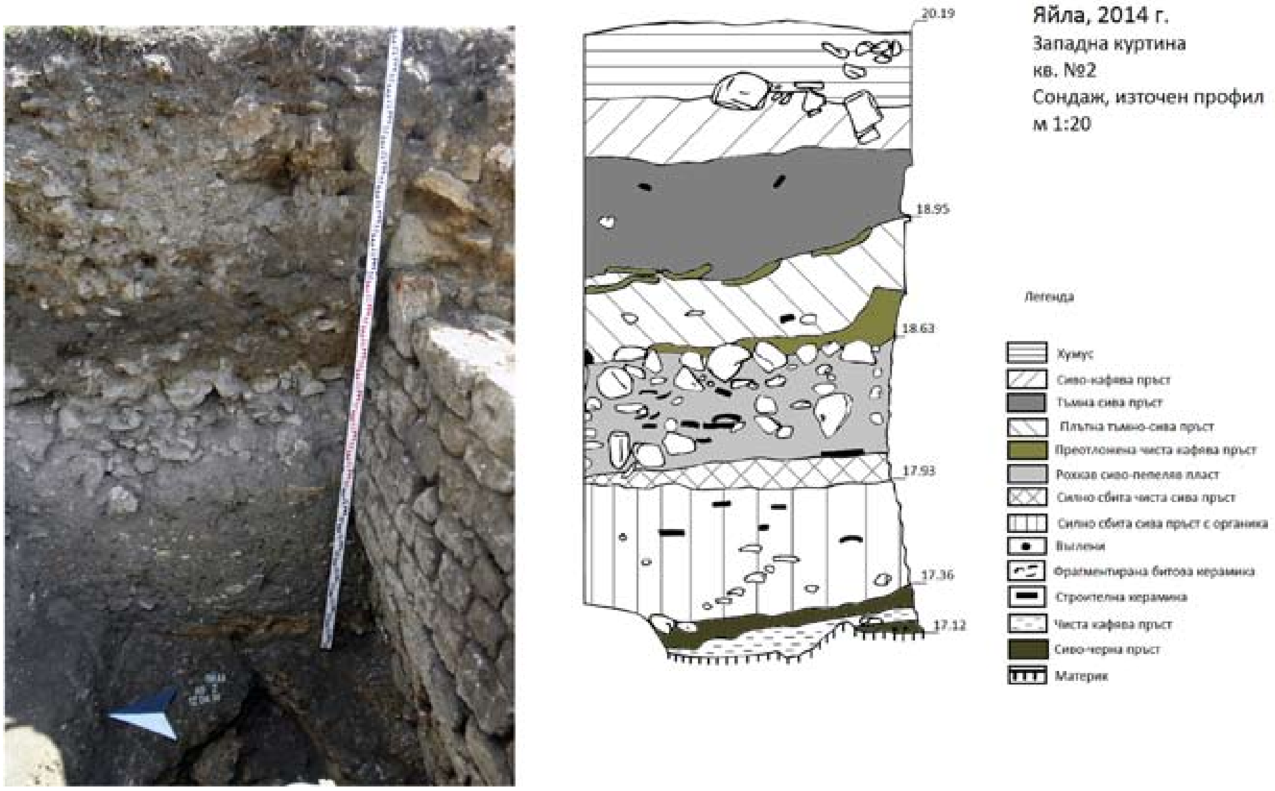
Яйла, 2014 г.
Западна куртина
кв. №2
Сондаж, източен профил
м 1:20
20.19
18.95
18.63
17.93
17.36
17.12
Легенда
Хумус
Сиво-кафява пръст
Тъмна сива пръст
Плътна тъмно-сива пръст
Преотложена чиста кафява пръст
Рохкав сиво-пепеляв пласт
Силно сбита чиста сива пръст
Силно сбита сива пръст с органика
Въглени
Фрагментирана битова керамика
Строителна керамика
Чиста кафява пръст
Сиво-черна пръст
Материк

Обр. 2. Археологическа ситуация в кв. 2.

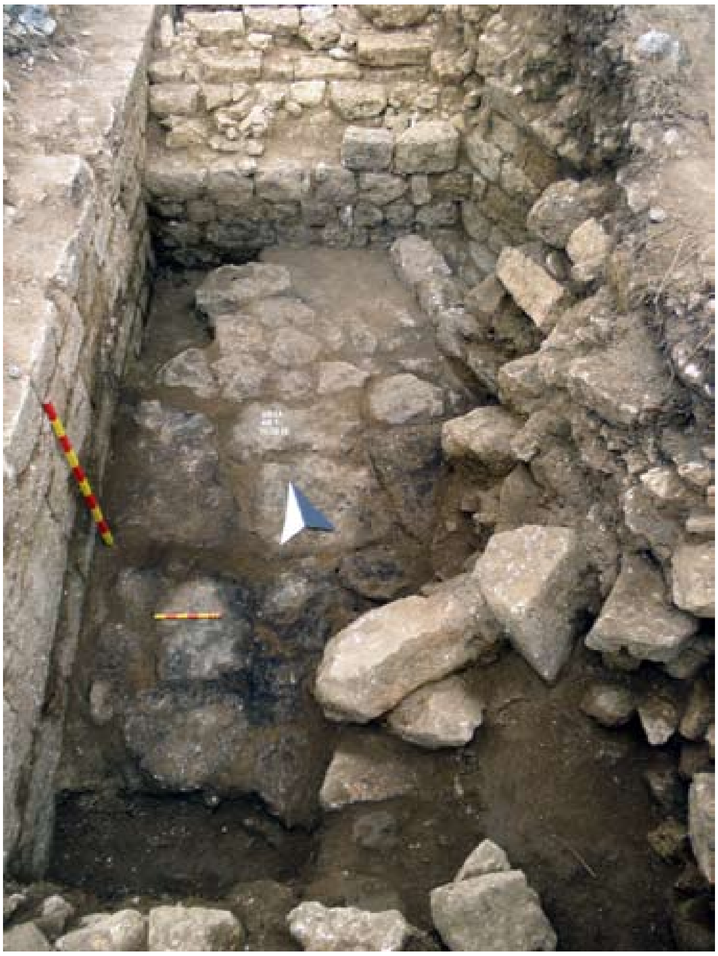

Обр. 3. Каменен плочник.

по вътрешното лице – от големи и добре обработени камъни с калова спойка. Ширината му е 0,80 м. В рамките на квадрата е проследен на дължина от 2,30 м.

Зид 6 (кв. № 3). Зидът е с ширина 0,90 м и е изграден от сравнително големи обработени каменни блокове на калова спойка. В рамките на квадрата е проследен на дължина от 2,30 м.

Зид № 7 (кв. № 4) е перпендикулярен на стълбището на куртината, между двете най-северни отбранителни кули. Той е долепен на фуга към рамото на крепостното стълбище и се намира на 1,26 м северно от стълбищната площадка. Зидът е еднолицев, с оформено южно лице и най-вероятно е бил вкопан. Изграден е от сравнително големи и едностранно обработени камъни, положени върху насипна черна пръст. Разкрита е дължина от 1,10 м.

Зид № 8 (кв. № 5) е изграден от сравнително големи, добре оформени варовикови блокове с размери около 0,40 х 0,50 м. Ширината му е 1,30 м и е разкрит на дължина 1,10 м. Непосредствено до Ю лице на зида бе разкрита разрушена пещ (с отвор от юг?).

От пещта е запазен първият ред камъни от западната и северната стена на основата ѝ. Запазената част от стените е изградена от ломени камъни с големина около 0,20 м, горели. Северната стена има дъговидна форма. Подът на пещта е изграден от тухли с размери 0,04 х 0,15 х 0,30 см и 0,04 х 0,30 х 0,30 м. Те са положени върху насипен пласт от пепел и голямо количество черупки от миди. Над пеща бяха открити множество фрагменти от долиум, които най-вероятно са използвани при изграждането на купола на пещта. Запазени размери: 1,20 м (изток-запад) и 1,60 м (север-юг). Вероятно пещта е имала дължина към 2,50 м. Западната стена на пещта е долепена до източното лице на крепостната стена.

Между зидове №№ 1 и 2 се разчисти каменен плочник (обр. 3). Настилката е изградена от напаснати помежду си каменни плочи с различни размери и форми, с добре изгладена горна повърхност. Върху тях е отложен пласт от въглени и горяла глина – вероятно от стенни обмазки.

Между двете най-северни кули на крепостта е изградено стълбище от масивни квадри. Непосредствено пред/под първото (най-ниско) стъпало на крепостното стълбище се разчистиха големи камъни, споени с червеникав хоросан. Те са служели за подложка и укрепване на стълбището. Второто стъпало е изградено с отстъп на изток спрямо останалите шест над него, оформяйки банкет (около 0,10 м), проследим и в северно направление по вътрешното лице на крепостната стена. Крепостната стена се отличава с добре запазен розовеещ хоросан при фугите и подравняванията на основата. Камените блокове под банкета са положени върху материковата скала, върху която са натрупани различни по формат камъни, споени обилно с розовеещ хоросан, оформяйки фундамента (субструкцията на стената). Подложката на крепостния зид е положена върху материковата скала и предвид характера на терена неравностите са преодолявани чрез изграждането на нивелираща зидария от разноформатни камъни, обилно споени с розовеещ хоросан. Върху така оформения нивелиращ пласт зидария е положен и първият ред от лицевите камъни на крепостния зид.

Бяха открити човешки кости в различни нива, непосредствено покрай крепостната стена, в подравнителен насип, северно от зид № 7. Костите не бяха в анатомичен порядък. От тях са разпознаваеми бедрена става и кости от ръка, както и горна част на череп.

По първоначални наблюдения на терена се разграничават два строителни периода от времето на крепостта, която е съществувала през VI в. (Торбатов 2002, 219-220). Преди нея по данни от керамиката е имало богато селище от IV–V в., най-вероятно с много по-голяма площ.

При отнемането на отделните пластове се установи наличието на следните фрагменти керамика: строителна – тегули (дебелина 0,03 м), имбрици (ширина 0,18 м, дебелина 0,03 м), тухли (ширина 0,15 м, дебелина 0,035 м) и битова (IV–VI в.) – амфорна тара, кухненска (червенолакови, вносни паници и гърнета), трапезна, части от долиум. Други находки освен керамичните, които се откриха, са: фрагмент от костен предмет с украса (птиче око), вероятно дръжка на нож; две бронзови монети – Валентиан III (425–455)? и Юстин II (565–578); две бронзови токи; запушалка за амфора изработена от варовик; железни гвоздеи; животински кости; мидени черупки. На обекта се разграничават два вида глина, от която е изработена строителната керамика: 1 – розовожълта, фина глина (предимно тегули) и 2 – жълта, грубо обработена глина (предимно имбрици и тухли).

Литература

Торбатов 2002: С. Торбатов. Укрепителна система на провинция Скития (края на III–VII в.). Велико Търново, 2002.

№ 4. „СКАЛНИ НИШИ“ – ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ И АНТИЧНА КАМЕННА КАРИЕРА КРАЙ С. КРАСЕН, ОБЛАСТ ДОБРИЧ

Александър Минчев, Йото Валериев

Обектът се намира на 120 м източно от село Красен, област Добрич (Бобчева 1970, 46–47). Той не е документиран от родоначалниците на българската археология Х. и К. Шкорпил, които са изследвали много прецизно цяла Североизточна България. Разположен е на висок до 3 м и дълъг над 120 м скален венец от черупчест варовик. Той е част от обширна скална тераса, която на това място е отвесна. Теренът пред нея се спуска доста стръмно към реката край село Красен, докато над него продължава в Добруджанското плато.

Скални ниши

Установени бяха няколко групи издълбани в скалния венец ниши, като почти всички са достъпни. Общият брой на откритите досега ниши е 16, а размерите им варират от 0,30 x 0,25 м до 0,50 x 0,25 м. Повечето са с правоъгълна форма, дъговидни отгоре, но има и само правоъгълни, трапецовидни или слабо елипсовидни. Част от нишите са групирани по двойки, с обща стена помежду им, докато други са оформени поединично. Разположени са в редици само в участък в западния край на скалния венец. Повечето са издълбани в скалата на почти еднаква височина спрямо съвременния терен в подножието ѝ, както и от нейната горна повърхност. Почти всички са ориентирани на юг, а само една е на югозапад, което показва, че са били осветявани от слънцето почти през целия ден. При разчистването на насипа, непосредствено пред нишите, се разкри част от тясна хоризонтална тераса – силно напукана карстова плоча.

Групирането на нишите е както следва: група 1 се състои от четири ниши, група 2 – от седем (обр. 1), като едната изглежда е недовършена, тъй като е твърде плитка. Следва една самостоятелна ниша, издълбана на напречен отстъп на склата, след което има още една, почти квадратна. Край нея има слаби следи от може би още две. След известно прекъсване отново има несигурни плитки останки от още три ниши – една правоъгълна и две почти квадратни.

В научната литература има няколко хипотези относно предназначението на подобни ниши. Те най-общо се отнасят към античността (последно за скалните ниши виж: Nekhrizov et al. 2012, 215-233). Според едната се приема, че в тях траките са извършвали определени ритуали, посветени на техните божества. Според други хипотези, въз основа на фрагменти от керамика и дребни находки в подножието им, се смята, че в тях са били поставяни урни с останките от кремирани починали. Близките им са извършвали религиозни ритуали в тяхна чест, тъй като траките са обожествявали своите пред-

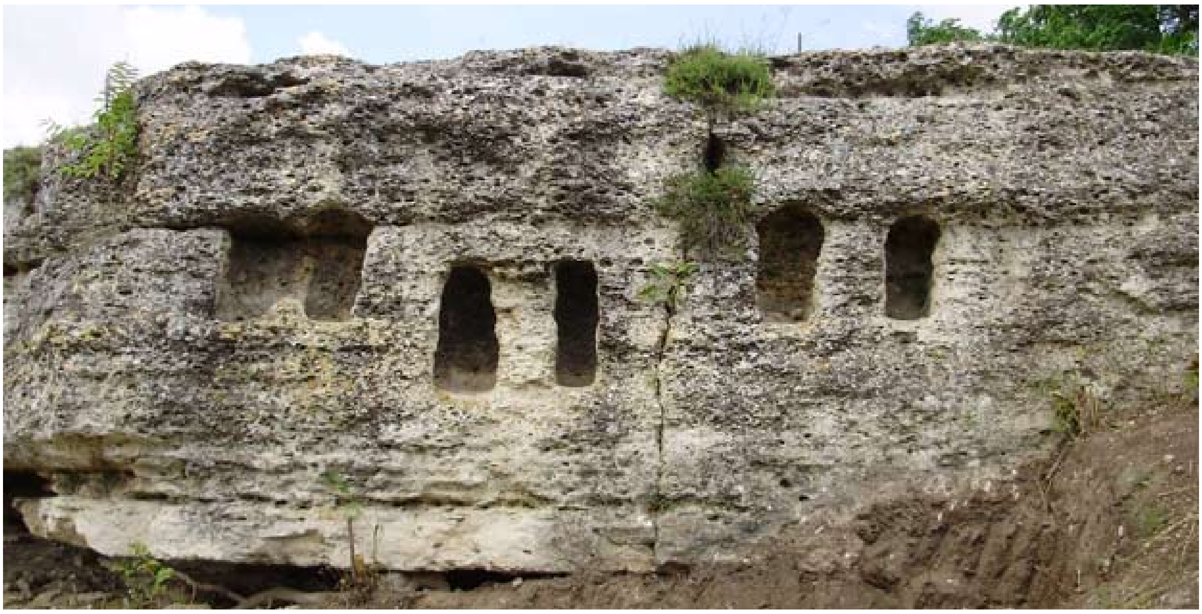

Обр. 1. Скални ниши; група 2.

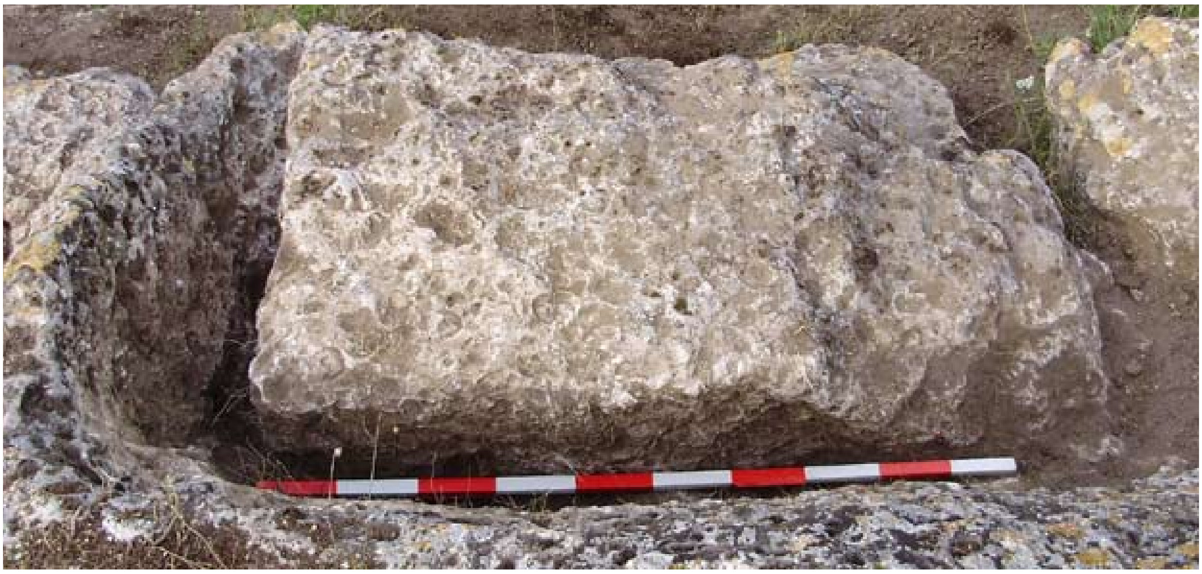

Обр. 2. Полуготов за изваждане каменен блок.

ци. По аналогия трябва да приемем, че и откритите край с. Красен, община Генерал Тошево скални ниши са имали същото предназначение – като светилище. При направените сондажни разкопки в подножието им се откриха само известен брой фрагменти от старобългарска керамика от IX–X в., които не могат да се обвържат с функционирането на светилището.

Каменна кариера

Втората част от проучения обект е разположена източно и западно от нишите и предостави данни за значително добиване на обработен камък от скалния масив. Има запазени ясни останки – легла на извадени вече каменни блокове (обр. 2); легла на извадени части/сегменти от колони (обр. 3); само очертани с каменоделско шило или полуготови блокове от варовик, а също и почти напълно завършени, но още неотделени от скалата изделия. Размерите на блоковете, които личат по-добре, варират от 0,90 х 0,40 х 0,60 м до 0,30 х 0,40 х 0,40 м. Това показва, че поне част от добиваните тук камъни са били използвани в крепостно строителство, а останалите – може би в градежа на частни и обществени сгради в региона – в самите крепости. Общият брой на останките от вадене на каменни изделия е над 30, а няма съмнение, че техният брой е бил значително по-голям, тъй като част от скалния венец на кариерата е разрушен през 50-те години на XX в. при вадене на камъни. Особено инте-

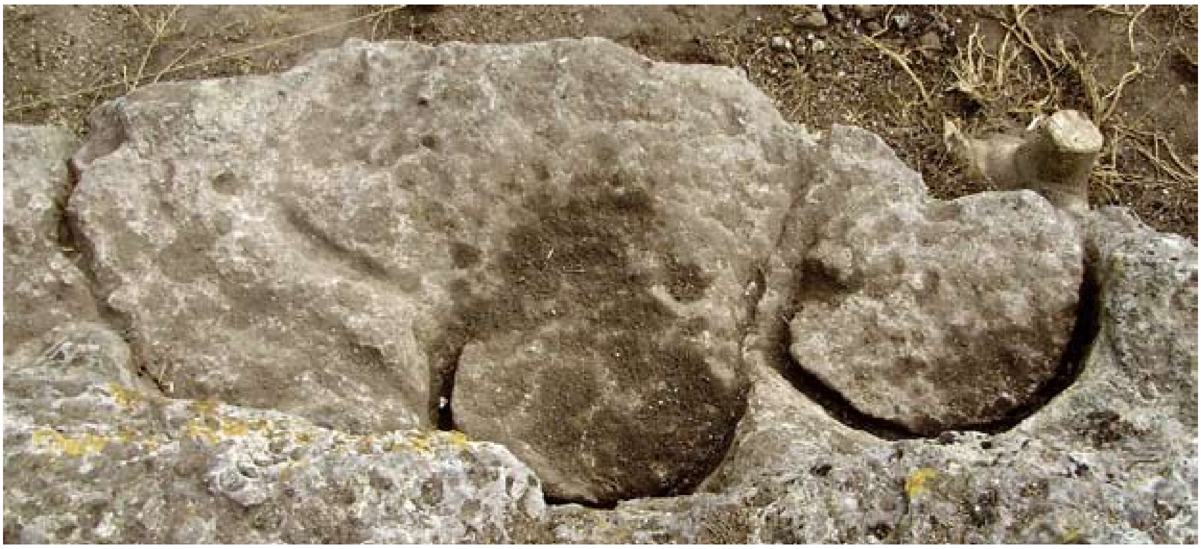

Обр. 3. Следи от извадени сегменти от колони.

ресни са откритите в кариерата сегменти, т. нар. барабани от варовикови колони с диаметър 0,30-0,35 м, използвани при строежа на обществени и култови постройки. Това е може би единственият известен пример от нашата страна. Фактът, че има почти готови, но неизвадени блокове, показва ясно, че каменната кариера край с. Красен е била изоставена внезапно, може би пред опасността от вражеско нападение на селището, към което тя е принадлежала. Най-близките каменоломни през римската и късноантичната епохи (II–VI в.) са край Марцианопол (Ангелов 1999, 31-33.).

За датирането на тракийското светилище засега има две работни хипотези. Едната, че то е от ранножелязната епоха (XII–VI в.пр. Хр.), като при разработването на кариерата каменоделците са запазили останките му. Другата е, че то възникнало през римската или късноримската епоха (II–IV в.). Може да се предположи, че каменната кариера е от римската епоха (II–III в.), тъй като в близост има селища от това време, както и тракийски надгробни могили. Не бива да се изключва и възможността, тя да е разработена през късната античност (IV–VI в.), когато в днешна Добруджа и изобщо в североизточна България е имало голямо строителство на крепости.

Култовите ниши при с. Красен представляват първото проучено тракийско светилище от този тип в Добруджа, а каменната кариера дава нови данни за технологията в тях и за строителството в региона.

Литература

Бобчева 1970: Л. Бобчева. Археологическа карта на Толбухински окръг. София, 1970.

Ангелов 1999: А. Ангелов. Марцианопол. История и археология. Варна, 1999.

Nekhrizov et al. 2012: G. Nekhrizov, L. E. Roller, M. Vassileva, J. Tzvetkova, N. Kecheva. The Gloukhite Kamani Site: Old Questions and new Approaches. – Thracia 20, 2012, 215-233.

№ 5. РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА В М. БОРОВЕЦ КРАЙ ГР. ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

През 2014 г. на обекта се работи в два сектора. Първият бе в западната част на храма. Разкриха се неговият наос и нартекс. Във втория сектор се извършва сондажно проучване на два масивни зида с посоки север-юг и изток-запад, локализирани през 2013 г. на известно разстояние от църквата.

Навсякъде в сградата се слезе до нивото на подовата настилка, а на две места – в централния и в

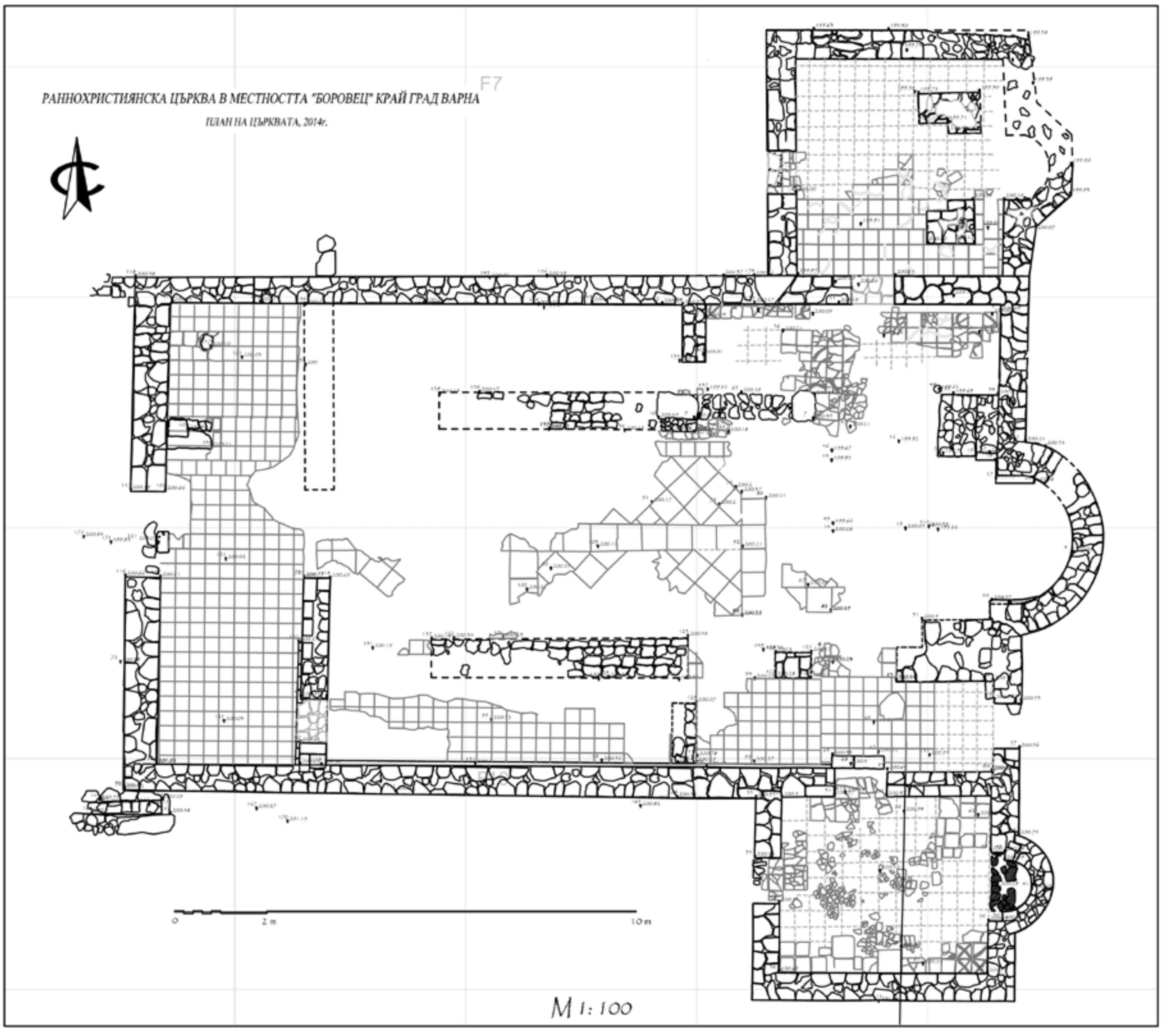
F7
РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА "БОРОВЕЦ" КРАЙ ГРАД ВАРНА
ПЛАН НА ЦЪРКВАТА, 2014г.
0
2 m
10 m
M 1:100

Обр. 1. Базиликата в м. Боровец край Варна, общ план (изготвил: М. Вълчев)

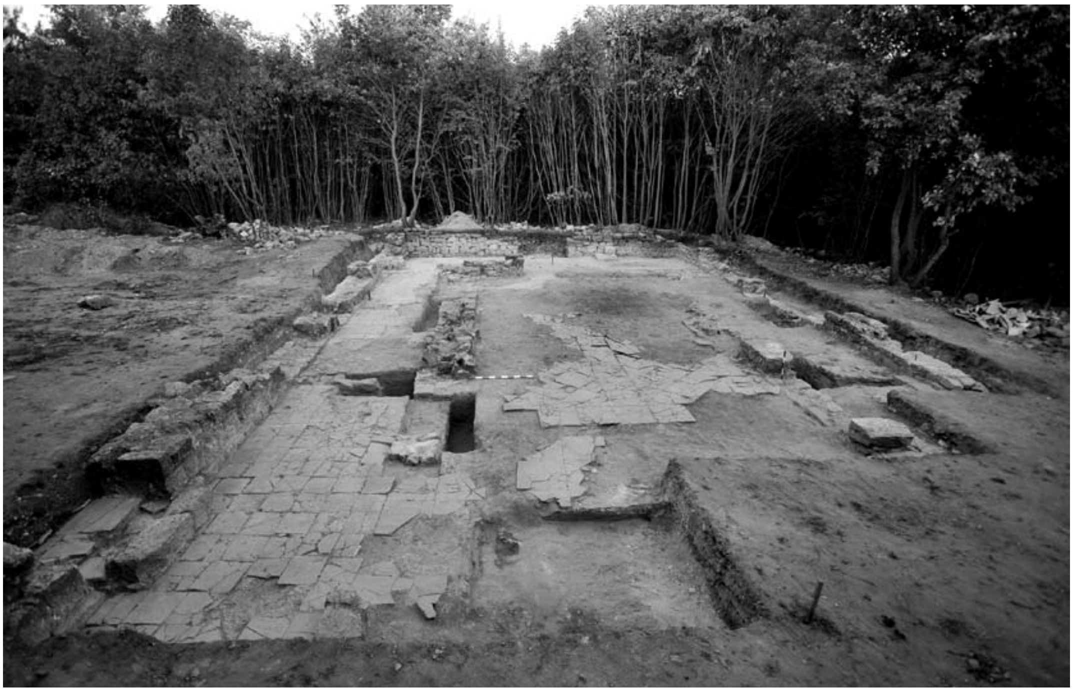

Обр. 2. Наосът на базиликата, общ изглед от изток (снимка: Р. Костадинова)

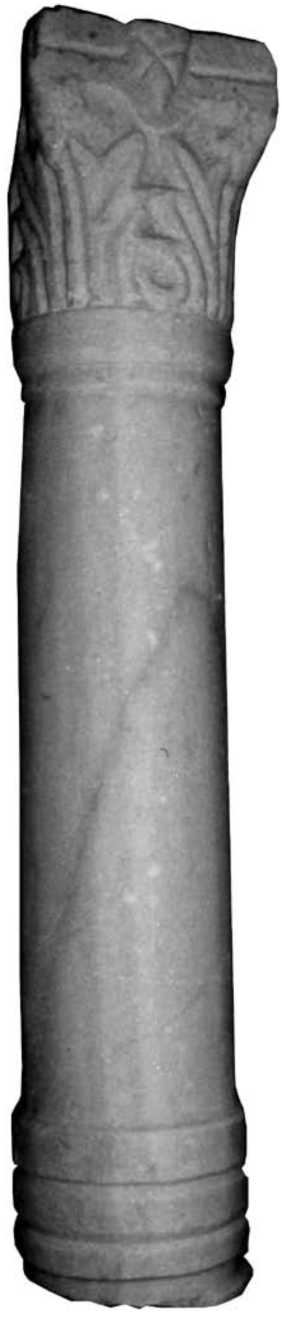

Обр. 3. Мраморна колонка от олтарна преграда (снимка: РИМ-Варна)

северния кораб, където тя е разрушена, се направиха и сондажи на дълбочина до 0,60 м. В тях не бяха открити следи от по-ранна сграда или подова настилка. Западно от църквата беше изкопана траншея, която разкри изцяло нейната фасада заедно с главния вход. Освен това бяха направени и няколко сондажа, за да се проверят дълбочините на основите.

След тригодишно проучване се установи, че църквата е трикорабна базилика с една апсида, нартекс и два симетрични едноапсидни параклиса, долепени от север и юг в нейния източен край (обр. 1). Вътрешната ширина на базиликата (без параклисите) е 9,93 м; външната – 11,13 м. Вътрешната дължина (без апсидата) е 18,05 м; външната – 19,85 м. Заедно с апсидата вътрешната дължина е 19,78, а максималната външна с параклисите е 21,19 м. Нартексът има същата вътрешна ширина и дължина, варираща между 3,02 и 2,95 м, поради изкривяване в градежа на западната му стена.

Източният и двата надлъжни зида на сградата са широки по 0,60 м, а западният е 0,75 м. Нартексът е отделен от наоса със стена дебела 0,62 м. От западната му страна започват зидани стилобати от камък и хоросан. От южния стилобат има само един ред камъни над пода, а северният е запазен само на отделни места до нивото на пода. Изключение са два големи каменни блока, служили вероятно за основи на зидани стълбове или колони. На около 0,90 м от западната стена южният стилобат прекъсва. Оформен е проход между централния и южния кораб, застлан с тухли. Южният и северният стилобат свършват с правоъгълно оформени чела. Разстоянието между източните чела на стилобатите и западните на двете стени при олтара е: при северния кораб – около 4,28 м, а при южния – 4,36 м. Приблизително в средата и на двете места има следи от стъпки за единични подпори. От север е запазен четириъгълен блок, който лежи върху стеснената основа на стилобата. От юг личат останки от симетрично разположена правоъгълна зидана основа. В тази разширена зона на централния кораб е била разположена предната част на бемата, оградена от П-образна олтарна преграда от мрамор. Срещу двата източни прохода (тези между самостоятелните подпори и челата на късите стени, ограждащи олтара) са разположени симетрично входовете към двата странични параклиса. Северният и южният кораб са преградени от изток с по една тънка стеничка, като към всеки от тях е оставен проход.

Нартексът е разчленен несиметрично, без връзка с разделението в наоса. В северния му край, към западната стена, на по-късен етап е била долепена на фуга къса стеничка с посока север-юг, която оформя правоъгълно помещение с размери: 2,35 х 2,90 м. В него се е влизало откъм преддверието през проход, оформен между челото на късата стеничка и източната стена на нартекса. В пода на североизточния ъгъл на помещението е вграден плосък камък с неравни очертания и размери около 0,25 х 0,35 м. Може би това е основа за крак на маса за събиране на дарове за богослужението. Основният вход към наоса е в ос с главния вход на храма и е широк около 1,80 м. Допълнителен вход има от нартекса към южния кораб.

Главният вход се намира приблизително по средата на западната фасада и е широк 1,85 м. На северната стена на нартекса има следи от зазидан вход, може би водещ към някакво долепено там по-ранно помещение.

От разкопките през предишните сезони е известно, че към страничните параклиси водят входове, които са разположени в една ос и тя съвпада с оста на източните проходи между централния и страничните кораби. Двата параклиса имат и по един външен вход в средата на западните си фасади, а в източния край на южния кораб има вход, извеждащ извън сградата.

Църквата е имала двускатен покрив и тухлени подове, запазени отчасти. Предапсидното пространство е покрито с пано от диагонално поставени тухли. В него е очертана правилна ивица от липсваща подова настилка. Тя бележи мястото на П-образната по план олтарна преграда, която е била изработена от мрамор – предимно проконески.

Подът в централния кораб е оформен с големи тухли и представлява правоъгълно пано, с вписан в него издължен кръст. В четирите междурамия тухлите са подредени по диагонал. Двата странични кораба са настлани с тухли, подредени в прави редици (обр. 2). По същия начин е оформен и подът на нартекса.

В архитектурата на църквата ясно личат два строителни периода. Първият се характеризира със сравнително прецизен двулицев градеж от малки квадри и ломени камъни, свързани с бял хоросан. Първоначалната сграда вероятно е била частично разрушена от земетресение или нападение, но наскоро е била възстановена в същия вид. В източната й половина почти липсват преправки, но в западната – особено в нартекса те са значителни, направени небрежно от ломени камъни и спойка от кал.

Отвън, в западната част на храма, бяха открити останки от зидове, които подсказват, че от север и юг до нартекса е имало долепени помещения, които може би са били разрушени и изоставени през втория период от съществуването му. До югозападния ъгъл на нартекса бе открит и канал, зидан с камъни, тухли и хоросан, който е свързан с първия строителен период.

Находките от църквата са малко. В нартекса бяха открити предимно детайли от олтарна преграда: колонка с капител (обр. 3), почти цяло стълбче, част от парапетен корниз и половинка от тясна плоча с релефен кръст; освен това, малки фрагменти от други плочи и от колонки с диаметър до 0,25 м, цял импост от колонка на прозорец и др. Монетите от разкопките са едва 12. Три от тях се отнасят към средата и втората половина на V в., две са на Анастасий I, една е на Юстиниан I и три на неговия наследник Юстин II. Три монети – една на Маврикий Тиберий и две на Фока, бележат крайния етап от съществуването на храма в началото на VII в. Открити бяха и малко разнесени тесери от стенна смалтова мозайка, както и фрагменти от стъклени кандила.

Частично бяха разчистени и две отсечки от масивни зидове от оградна стена (?), изградена на значително разстояние от църквата. Единият зид се намира на около 20 м западно от храма. Той е широк 2,20 м и бе разкрит на дължина 3 м. Зидан е от грубо обработени големи блокове. Другият се намира на 18 м северно от църквата, ширината му е 1,60 м. От него е разкопана отсечка от 7 м. Зидан е от по-малки, но добре оформени квадри. Не е изключено, ако се съди по солидния градеж и значителната ширина на стените, това да са останки от крепостно съоръжение, в което е била разположена църквата.

Въз основа на откритите монети и мраморните олтарни детайли, базиликата в м. Боровец трябва да се отнесе към VI в. Тя се различава значително като план от традиционните за региона около Варна, а до голяма степен и от раннохристиянски храмове от V–VI в. от цяла България (Чанева-Дечевска 1999).

Литература

Чанева-Дечевска 1999: Н. Чанева-Дечевска. Раннохристиянска архитектура в България IV-VI в. София, 1999.

№ 6. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКИЯ МАНАСТИР В М. ДЖАНАРАРА КРАЙ ГР. ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

През 2014 г. разкопките на раннохристиянския манастир в м. Джанавара край Варна бяха фокусирани в три зони (обр. 1).

I. Югозападна работна зона

Тук се оформиха няколко помещения и структури:

1. Най-старите структури са: външният южен зид на атриума; основата, която е носила колоните на южния портик на атриума; зид, който затваря оригиналния двор на комплекса от юг. Южният зид на атриума бе проследен на около 7 м. Той е широк 0,75 м. Градежът е двулицев, от малки квад-

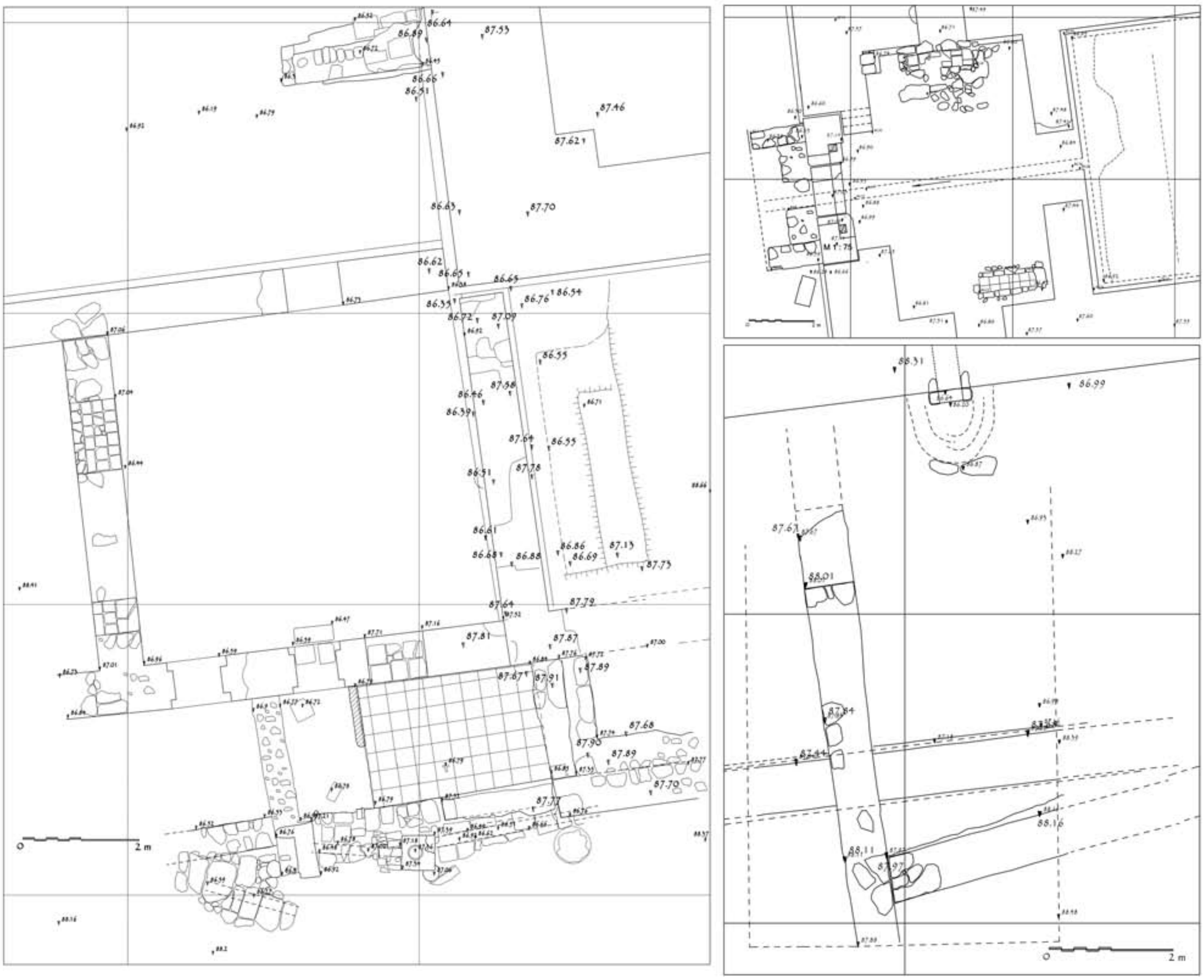
86.64
87.53
86.89
86.66
86.51
87.46
87.62
86.63
87.70
86.62
86.65
86.65
86.55
86.76
86.54
86.72
87.09
86.55
86.46
87.58
86.39
87.64
86.55
86.51
87.78
86.61
86.86
87.13
86.68
86.88
86.69
87.73
87.64
87.79
87.81
87.87
87.67
87.91
87.89
87.68
87.93
87.89
87.70
87.77
0
2 m
M 1:75
86.31
86.99
87.63
88.01
87.84
88.11
88.16
87.97
0
2 m

Обр. 1. Планове на трите работни зони на разкопките през 2014 г. (изготвил: М. Вълчев).

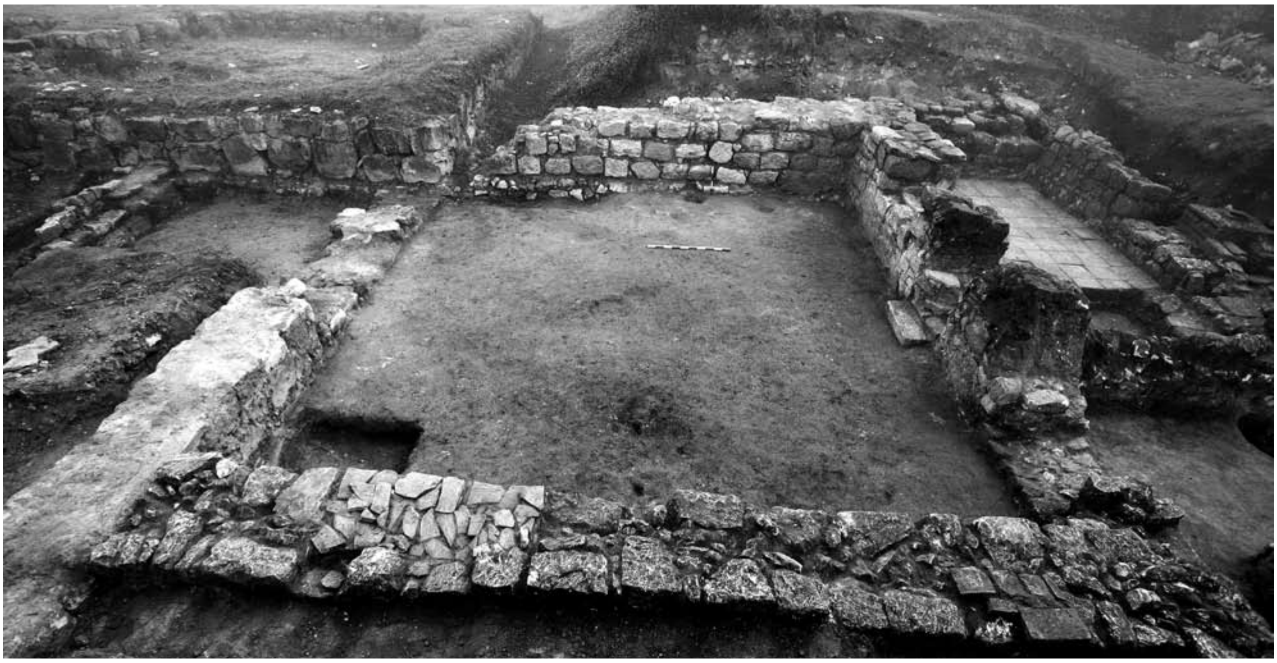

Обр. 2. Помещение Б-1, разположено югозападно от църквата, общ изглед от запад (снимка: Р. Костадинова).

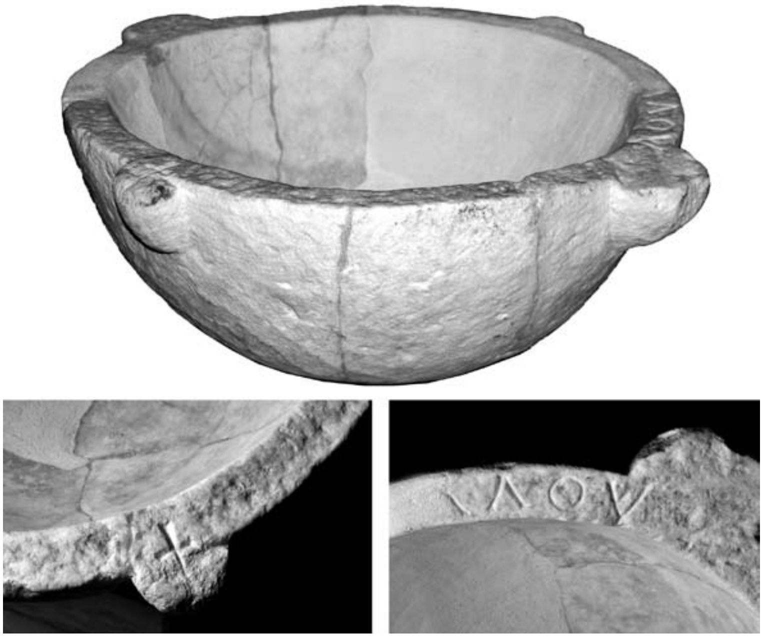

Обр. 3. Полусферичен мраморен съд за светена вода с надпис, реставриран вид и детайли (снимка: Р. Костадинова).

ри, споени с хоросан. По-късно в него е бил оформен вход, който води към долепено от юг помещение.

Вътрешната линия на южния портик е била оформена с мраморна колонада върху носещата конструкция. Следи от нея бяха намерени на 2,95 м от външната стена на атриума. Там бе разкопана къса стеничка от квадри и тухли, споени с розов хоросан, долепена до фасадата на храма. Тя е дълга 1,90 м и широка 0,90 м.

Третият най-ранен зид е двулицев, широк 0,80 м, изграден от квадри с бяла хоросанова спойка. Той е част от оригиналната южна дворна ограда. На 5,60 м от фасадата на църквата завива на 90 градуса на изток и оформя югозападния ъгъл на двора на манастира.

2. Хронологически следват помещенията от редица Б, долепени от юг към южната стена на атриума (обр. 2). Изцяло беше разкопано най-източното (Б-1), с вътрешни размери: 6,15 м x 5,65 м. Стените му са широки 0,77-0,82 м. Те са градени от ломени камъни на кал. То има четири входа като северният е в стената на атриума. Там, на височина 0,66 м от пода, е оформена ниша с дъно от тухли. На 0,60 м от югоизточния ъгъл на помещението също има ниша, широка 1,32 м, но обърната към следващото, неразкопано помещение (Б-2). На южната стена, на 0,60 м над пода, има прозорец, широк 0,98 м, с перваз от тухли. Подът на помещение Б-1 е от пръст, с останки от бяла хоросанова замазка. Под него бяха открити три бронзови монети: две от края на IV–V в. и фолис на Анастасий I (491-518). Помещение Б-1 е било двуетажно, с керемиден покрив, а подът на втория етаж е бил с тухлена настилка върху гредоред.

3. Към редица Б са прилепени от юг няколко помещения (редица В). Стените им са градени от ломени камъни на кал и са широки 0,50-0,70 м. Едното помещение (3,10 x 2,10 м) е с тухлен под. Южно от тях бяха разкрити части от водопреносна мрежа, покрита с плоски камъни и с наклон на запад. Един от „каналите“ е широк 0,15-0,18 м и дълбок 0,20 м. В средата на проучената му част има квадратна шахта с външни размери 0,64 x 0,60 м и височина 0,80 м. Тя е иззидана от тухли с хоросан. Има отвор, оформен от два фрагмента от водопроводни тръби.

4. Най-късните градежи в югозападната зона са в нейния югоизточен ъгъл. Там старите зидове са удебелени с ломени камъни на кал до 0,93 м. Откритите през 2013 г. в един от тях монети на Фока (602-610) показват, че градежите се отнасят към началото на VII в. (Минчев, Тенекеджиев 2013, 205).

II. Нартекс, западен край на наоса и главен вход на църквата

През 2014 г. изцяло беше разкопан нартексът на църквата (4,80 x 8,13 м), както и некопаната западна част на наоса източно от него до 1,5 м. В средата на всяка от стените има по един вход. Източният е широк 2,15 м, а северният и южният са по 1,40 м. Четвъртият вход е широк 2,10 м.Това е главният вход на църквата. Отвътре, на 0,28 м от отстъпа за вратата към западната стена на нартекса, е долепена стълба, зидана от тухли с хоросан, с основа дълга 1,30 м и широка 0,80 м. Могат да се реконструират четири стъпала.

В пода на нартекса, непосредствено пред входовете към страничните помещения, са вкопани два гроба. Според бележките на Х. Шкорпил в тях той е намерил скелети.

Покрай южната и северната стена на наоса са изградени в пода канали, широки 0,08-0,10 м, обмазани с хоросан. Те се вливат по средата на входа между наоса и нартекса в друг канал с ширина 0,34 м и дълбочина 0,30 м. Каналът пресича нартекса по средата и минава под прага на главния вход, оттичайки се в атриума.

Пред главния вход на храма бе разкрита площадка – ниско стълбище с предполагаемо монументално покритие над него. Тя е допълнително долепена до сградата. Изградена е от ломени камъни на кал. Фланкирана е от два зида, издадени пред фасадата, над които вероятно са стъпвали колони, носещи покрив.

III. Южна работна зона

В зоната южно от църквата бяха разкрити няколко зида, от които хронологически най-ранният е част от оригиналната ограда на манастира. Той бе проследен на дължина 5 м в посока изток-запад. Граден е от ломени камъни с бял хоросан, широк е 0,80 м и е запазен на височина до ниво 87,78 м. В него е имало монументален вход широк 1,20 м, оформен от два големи стълба с ширина 0,95 м, градени от тухли. В определен момент входът е бил зазидан, а по-късно цялата стена е частично разрушена.

В южната работна зона бяха открити още два зида, грубо изградени от ломени камъни и кал. Те са от най-късния строителен период на комплекса и лягат върху полуразрушената оградна стена.

През 2014 г. бе разчистен изцяло и „каналът“ в южната стена на югоизточното помещение на църквата. Той излиза отвън на ниво 86,20 м, т.е. под горния край на естествения варовиков пласт и за него е изкопана полукръгла неравна вдлъбнатина. Вътрешният край на „канала“ излиза под нивото на подовата мозайка в югоизточното помещение и е запушен с камъни. Това поставя въпроса дали мозайките не са направени по-късно.

Археологическите материали открити през 2014 г. са малко. Преобладават фрагменти от амфори от V–VI в., части от червенолакови паници с щампован кръст от края на V–VI в. (Hayes, 1972, p. 367, fig. 79/71d; p. 365, fig. 78/q). Открити бяха фрагменти от стъклени чашки или кандила; кръгла бронзова обковка на ключалка от сандъче; тока и части от мраморен купел за светена вода с врязан гръцки надпис: [....]ΑΛΟΥ (обр. 3). Намерени бяха и 23 бронзови монети от V–VI в.

Археологическите проучвания на манастирския комплекс в м. Джанавара през 2014 г. позволиха да се разграничат четири строителни периода:

I. Храмът, атриумът и оригиналният двор на манастира;
II. Помещенията от редица Б и вероятно преграждането на атриума (редица А);
III. Помещенията от редица В (с няколко преустройства);
IV. Късни сгради от изток и юг с плитки основи.

Последните данни показват, че първите градежи трябва да се отнесат към втората половина на V в. Изграждането на първите допълнителни помещения край атриума (редица Б) е станало през втората половина на V в. По-късните преустройства следва да се отнесат към VI в. (може би и направата на мозайките). Последният строителен етап е датиран с монети в началото на VII в. Окончателното унищожаване на манастира е станало през 614-615 г.

Литература

Минчев, Тенекджиев 2013. Ал. Минчев, В. Тенекеджиев. Рзакопки на раннохристиянската църква и манастир в местността Джанавара край Варна. – Археологически открития и разкопки през 2012. София, 2013, 203-205.

Hayes 1972. J. W. Hayes. Late Roman Pottery. London, 1972.

№ 7. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „АРХИМАНДРИТ ФИЛАРЕТ“ № 8, ГР. ВАРНА

Христо Кузов, Михаил Христов

Археологичекото проучване се осъществи на ул. „Архимандрит Филарет“ № 8 (обр. 1). Проучен е сектор от 70 м^2. Секторът е разделен на три квадрата, номерирани от едно до три. Достигната максимална дълбочина на културните пластове е до 4,5 м от нивото на съвременния терен. На места пластовете са изчерпани до стерил. Регистрирани са културни пластове от елинистическата епоха (III–I в. пр. Хр.), римската епоха (II–III в.) и късноантичната епоха IV–VI в. По квадрати са документирани следните археологически струкури:

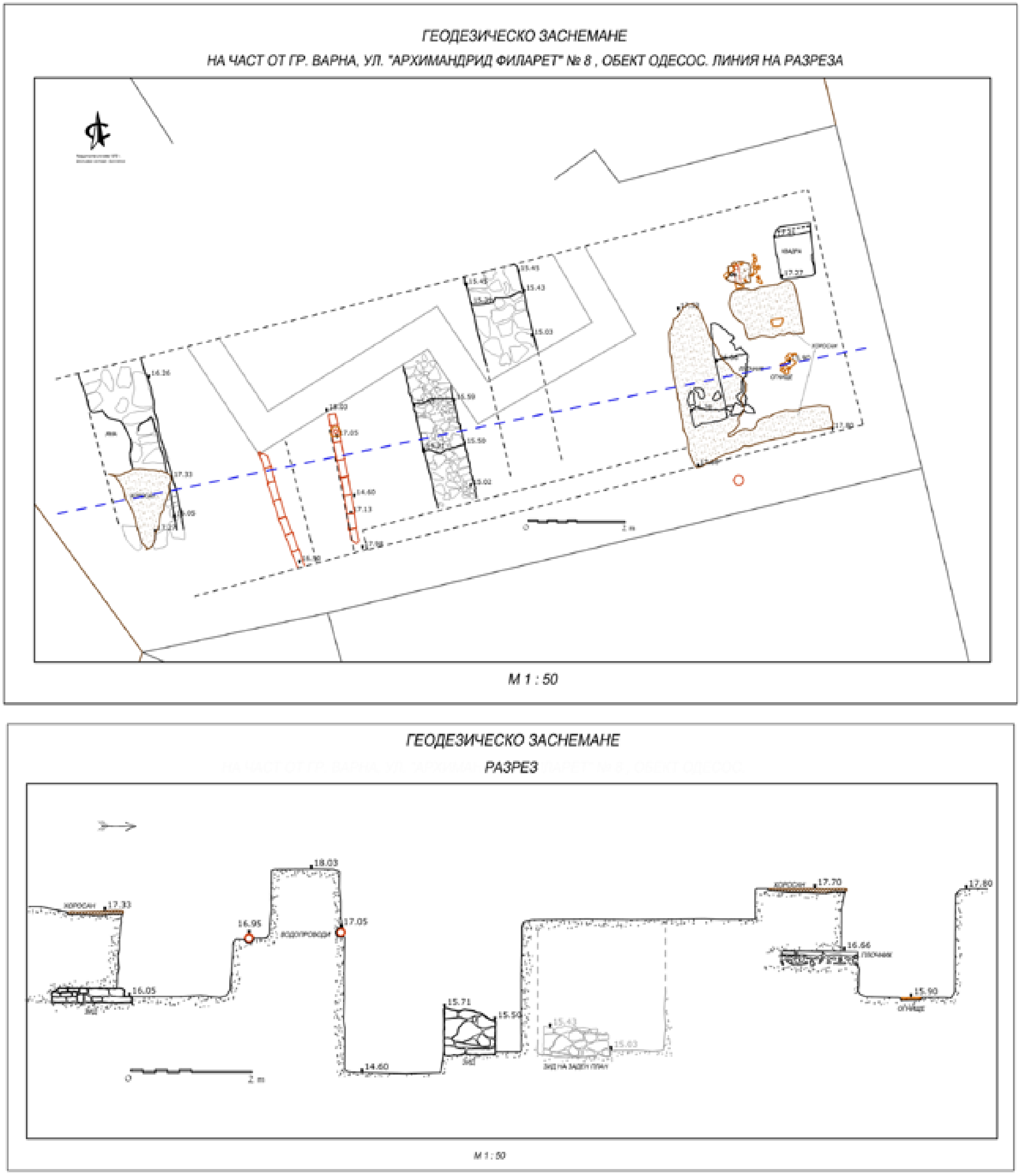
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
НА ЧАСТ ОТ ГР. ВАРНА, УЛ. "АРХИМАНДРИД ФИЛАРЕТ" № 8 , ОБЕКТ ОДЕСОС. ЛИНИЯ НА РАЗРЕЗА
M 1 : 50
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
РАЗРЕЗ
хоросан
17.33
16.05
зид
16.95
водопроводи
18.03
17.05
14.60
15.71
15.50
15.43
15.03
зид на заден план
хоросан
17.70
16.66
плочник
15.90
огнище
17.80
0
2 m
M 1 : 50

Обр. 1. Ситуация на археологическите структури в сектора.

Кв. № 1

Хоросаново подово ниво – намира се в югоизточната част на квадрата. Проследява са на 3,06 м в западна посока и на 3,30-3,40 м в северна. Средната му част е разрушена. Хоросановата замазка е положена върху насипен пласт. Върху нея е била положена настилка от мраморни плочи. Сградата, на която е принадлежала е била унищожена. Стратиграфската ѝ позиция я отнася към VI в.

Водопровод 1 (фрагмент) – разчистен в североизточната част на квадрата. Фрагментът вероятно е попаднал в насипа в резултат на по-късни късноантични интервенции. Водопроводът трябва да произхожда от непосредствена близост. Запазени са три тръби, покрити със стреховидно поставени фргменти от строителна керамика. Той може да се отнесе към V в., предвид открита в неговия контекст монета и стратиграфска позиция.

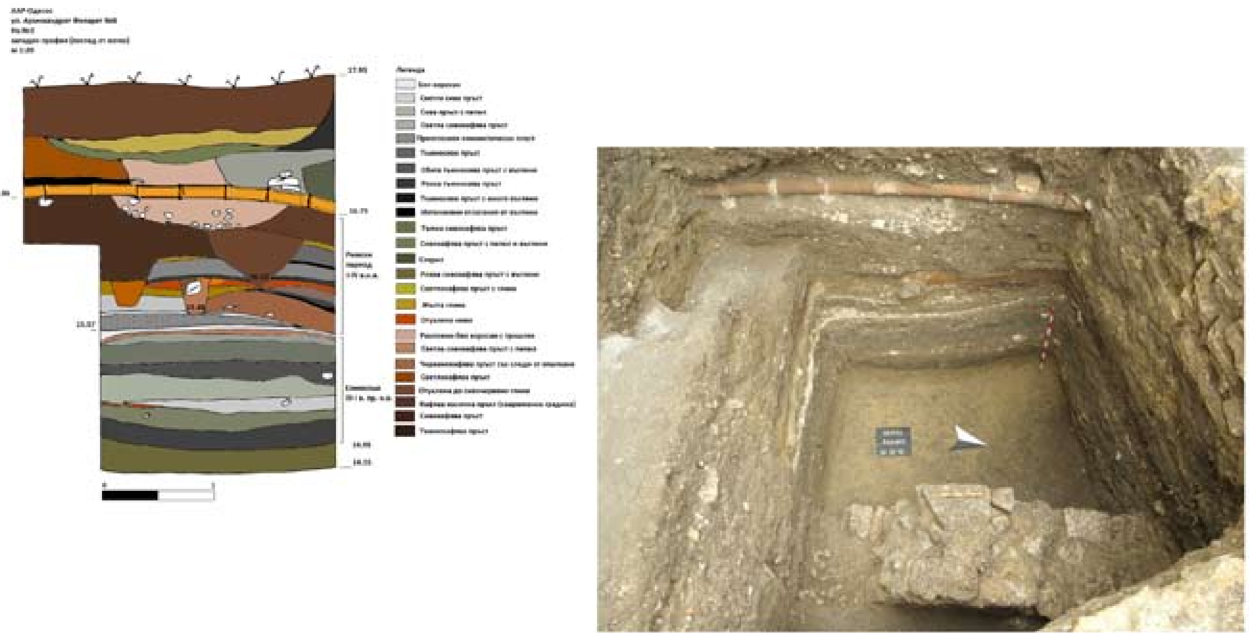

Обр. 2. Археологически структури в кв. 2.

ОДЕСОС
ФИЛАРЕТ
23 01 15

Обр. 3. Водопровод в кв. 3.

Плочник – разкрит е на около 1 м под хоросановото подово ниво. Изграден е от грубо огладени плочи, част от тях с правилни размери и вероятно преизползувани. Стратиграфската му позиция позволява да се отнесе към IV в.

Кв. № 2

Античен зид „А“ е разкрит почти в средата на северната част на сектора. Зидът е с посока С–Ю и е вкопан в стерила. Зид „А“ се открива на 2,30 м от заравеното ниво на терена, широк е 1,10 м. Изграден е от ломени камъни споени с жълтеникав хоросан, на места в градежа са влагани фрагменти от римски тегули с вертикален бордюр. Запазената дължина от зида в квадрата е 0,70 м, в южна посока той е цялостно демонтиран.

Античен зид „В“ се намира в западната половина на квадрата (обр. 2). Граден е от ломен камък, споен с жълтеникав хоросан с минимален примес на едро натрошена керамика. Зидът е с посока С–Ю, ширина – 0,80 м. Проследимата му дължина в квадрата е 2,60 м. В траншеята оставена при ограбването му има единични фрагменти от тухли, което допуска възможността да е бил изграден в смесена зидария във височина. Зидът е фундиран в елинистически пласт и основите му са заложени в стерила. Той се отнася към римската епоха най-вероятно в периода II–III в.

Водопровод 2. Положен е западно от зид „В“. При прокарването му са прокопани (вероятно) късноантични нива, което дава насока за датирането му в този период. Засечен е на дълбочина 0,80-0,90 м от нивото на заварения терен. Запазени са осем тръби, свързани помежду си с хоросанова обмазка при муфите. Двете крайни тръби излизат частично извън проучваната площ. Дължина на тръбите – 0,375 м, диаметър: външен – 0,12 м; вътрешен – 0,095 м. Тръбите са от добре изпечена охрова глина. През две тръби, т.е. на всеки 0,75 м, е положена подложка при връзката (камък или фрагмент от строителна керамика). При втората тръба от север на юг личи поправка. Отворът/пробивът в горната ѝ повърхност е запечатан с фрагмент от антична тухла на спойка от бял хоросан. Върху нея се откри плосък камък, вероятно свързан с тази репарация. Самият водопровод се откри затлачен от фина пръст и пясък.

Кв. № 3

Водопровод 3. Положен е западно от водопровод 2 (обр. 3). Той е изграден от осем броя керамични тръби с добре изразени вълнообразни линии по повърхността. Наблюденията по полагането на вопорводова показват, че той е вкопан в опалено ходово ниво. Посоката на водопровода е С–Ю, с отклонение 20° СЗ–ЮИ.

При прокопаването на траншеята за полагането му е извършено подравняване с по-тъмна пръст, а под част от тръбите са поставени фрагменти от строителна керамика и малки камъни. Това е правено обикновано при всяка втора тръба, т.е. на всеки 0,60 м.

Античен зид – С. Регистриран в западната част на квадрата. Изграден е от ломени камъни със спойка от жълтеникав хоросан. Ориентацията на зида е С–Ю, проследена дължина – 4,20 м. Зидът е със запазен банкет и суперструкция. Приблизителната му ширина е 1 м. Западното му лице е унищожено от вкопаване на османска септична яма. Стратиграфската позиция на зида и материалите открити в контекста му предполагат датиране в римската епоха II–III в.

Прави впечатление наличието на огромен брой мраморни фрагменти от архитектурни детайли, дребна пластика и плочи с букви от гръцки и латински надписи. Мраморните находки са натрошени на дребно съвсем целенасочено. Намерени са множество бронзови монети от елинистическата (3 бр.), късноантичната и османската (2 бр.) епохи.

Керамиката от елинистическия период е най-ранната за обекта. Открива се силно фрагментирана. Представена е от трапезни образци с черен фирнис, предимно местно поизводство (кантароси, рибни блюда). Не се наблюдава особено разнообразие на форми. Между керамичния материал от елинистическите контексти по-особен интерес представляват амфорите. Според фрагментите от амфори могат да се разпознаят съдове от Родос, Книд и Тасос от периода – края на IV в. пр. Хр. – II в. пр. Хр.

В количествено отношение доминира керамиката от римския и ранновизантийския период. Тя се открива в цялата проучвана площ, въпреки нарушените археологически пластове. Открива се силно фрагментирана, но въпреки това показва значително разнообразие на типове и форми. В типово отношение доминира трапезната керамика. Тя се открива преди всичко в контекста на обитаеми нива от II и началото на III в. Доминират дълбоките полусферични купи местно производство. Голяма част от съдовете са без повърхностно покритие, а други са с нискокачествен червен лак, обикновено покриващ само част от тялото на съда. Към това време могат да се отнесат и някои фрагменти от амфори, например Тип 80 по типологията на Зеест (Зеест 1960). Съотношението битова – амбалажна керамика се променя в полза на втората през следващите две столетия. Трапезната керамика от късноримския и ранновизантийския период е застъпена съвсем слабо. Това са купи от форма 3: Е, тип „С“ по типологията на късноримската керамика по J. Hayes (Hayes 1972). При амбалажната керамика присъстват значително количество амфори от тип I и тип XIV по типологията на Г. Кузманов (Кузманов 1985).

Най-слабо е представена керамиката от османския период. Тя произхожда преди всичко от септични ями, които са и единствените структури от този период, регистрирани при проучването.

Представени са основно трапезни съдове (купи и паници) с глазура – жълта и масленозелена, както и единични образци късно сграфито. Между османската керамика се отличават две по-запазени лули. Османската керамика може да се постави най-общо в периода XVII–XIX в.

Литература

Кузманов 1985: Г. Кузманов Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия IV – началото на VII в. (= Разкопки и проучвания XIII). София, 1985 г.

Зеест 1960: И. Б. Зеест Керамическая тара Боспора. (= Материалы и исследования по археологии СССР № 83). Москва 1960 г.

Hayes 1972: J. W. Hayes Late Roman Pottery. London, 1972 г.

№ 8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ (НАБЛЮДЕНИЕ И РАЗКОПКИ) НА ТЕРИТОРИЯТА НА УПИ XVII-4, КВ. 18, УЛ. „ИВАН ВАЗОВ“ № 8, 8 М.Р., ГР. ВАРНА

Игор Лазаренко, Мария Манолова, Преслав Пеев

От проведени в предишни години археологически проучвания в съседни парцели е известно, че на около 10-15 м северно минава трасето на късноантичната крепостна стена на Одесос (IV–VII в.). В непосредствена близост е открито антично водно съоръжение – водонапорна кула със зидани водопроводи, единият от които е с посока към парцела на ул. „Иван Вазов“ № 8 (Кузов, Роков 2008). Археологическите структури са частично разрушени и се разкриват на дълбочина под 2 м от съвременното ниво на терена. Над тях има насип от пръст, примесена с керамични фрагменти от различни епохи без археологически контекст. Насипът покрива коритото на дълбоко дере, по двата бряга на което са били разположени градски крепостни стени и кули от елинистическата, ранноримската и късноантичната епоха.

По време на археологическото наблюдение бяха проследени изкопните работи на четири места по периферията на парцела (обр. 1). В три от тях не бяха установени архитектурни структури от преди изграждането на съвременната къща. В четвъртия изкоп на дълбочина 2,90 м багерът попадна на каменна стена, градена с хоросан, който е примесен с парчета от тухли. След отстраняване на пръстта и рушевините се разкри хоросанова подложка с ширина 0,60 м, от която навътре има подредени и замазани тухли. Те са същите като тези, които представляват подовото покритие на разкритото в съседния парцел водно съоръжение. Ширината на тухления под в разкрития участък е 0,70 м. Хоросановата стена се оказа едната от двете стени на водопровода, която тук е запазена на височина 1,10 м. Успоредно на този участък от водопровода се зачисти част от стена (?) или каменна пътека (?), представляваща два успоредни реда камъни без спойка помежду си.

При последвалите дейности беше разкрит изцяло водопроводът, който пресича по диагонал североизточния край на парцела (обр. 2 и 3). Максималната му запазена дължина е 16 м. Ширината в запазените части е 2,10 м.

Съоръжението е изградено от камъни, споени с бял хоросан, примесен с парчета от тухла. Отвън конструкцията е с двустранно скосен покрив. Измазана е с бяла хидрофобна (?) замазка. Съдейки по старателния градеж и измазването може да се заключи, че водопроводът изцяло е бил над околния терен. Вътрешната част е оформена арковидно. Висока е около 1,10 м. Подът е покрит с квадратни тухли, наредени по три или по две в ширина (общо 0,70 м). Във височина стените са измазани с хидрофобна замазка. Вътрешността на трасето е запълнено с пръст. Освен фрагменти от керамични и стъклени съдове и една фибула, там е намерена монета на Констанций II (337-361), която е отсечена след 350 г. Покрай основата от външната южна страна са намерени монети от III, IV, V и VI в.

В югоизточния ъгъл на парцела е разчистена част от улица с максимална ширина около 2,50 м. Върху хоросанова подложка е подредена настилка от различни по размер плочи, ограничени в

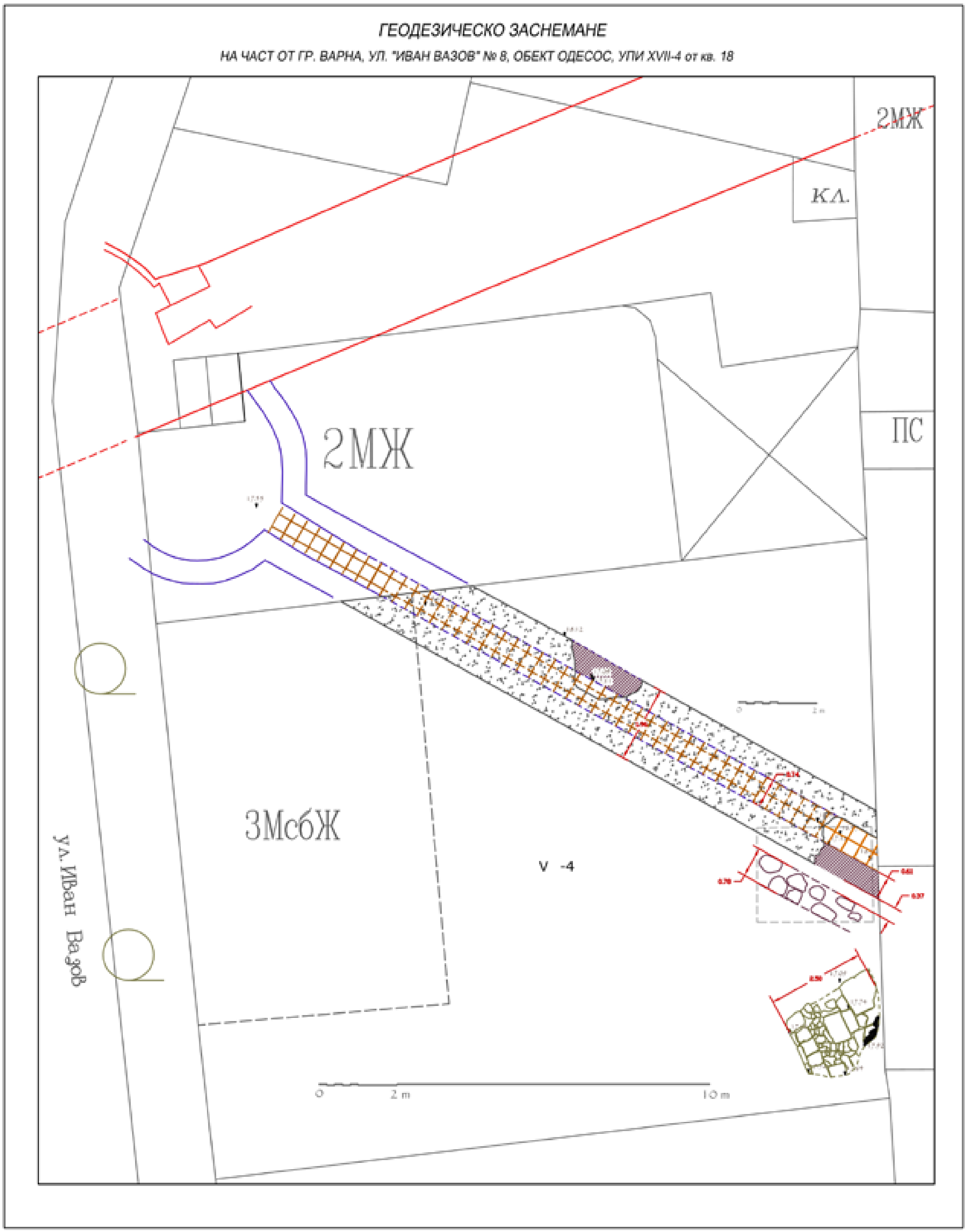
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
НА ЧАСТ ОТ ГР. ВАРНА, УЛ. "ИВАН ВАЗОВ" № 8, ОБЕКТ ОДЕСОС, УПИ XVII-4 от кв. 18
2МЖ
КЛ.
2МЖ
ПС
3МсбЖ
V -4
ул. Иван Вазов
0
2 m
10 m

Обр. 1. Геодезично заснемане на останките на ул. „И. Вазов“ № 8.

западния край с бордюр. Улицата е перпендикулярна на водопровода над нивото на неговата основа и вероятно е била частично разградена при строителството му, защото не достига до него, нито го пресича или премоства.

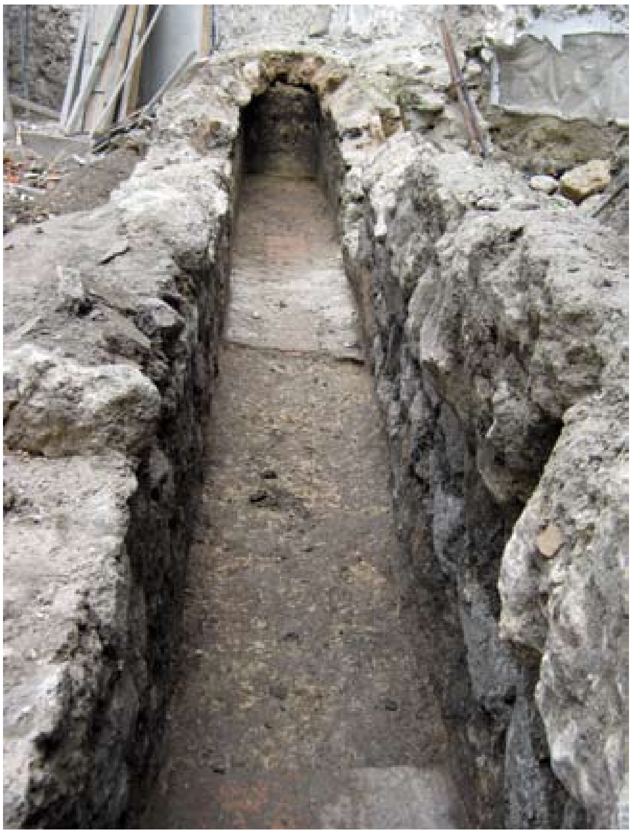

Обр. 2. Античен водопровод.

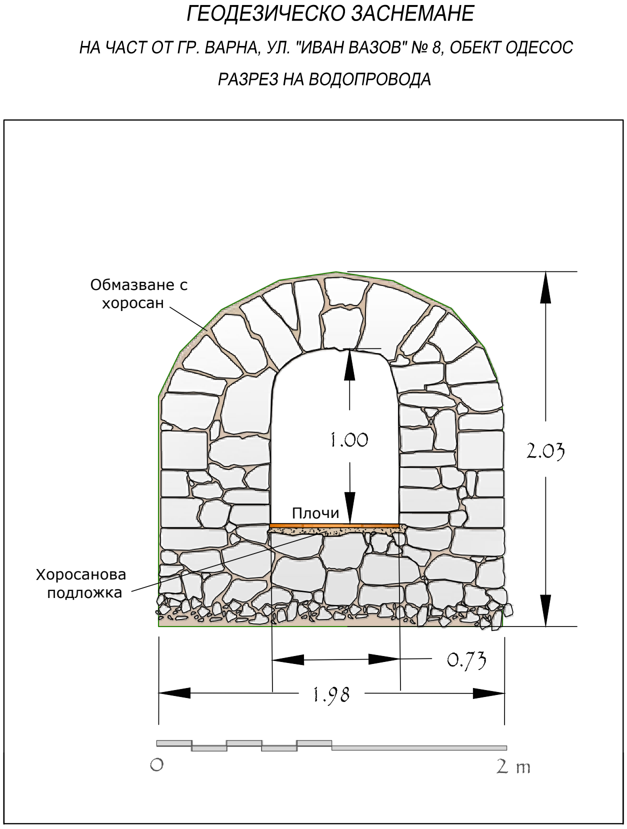
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
НА ЧАСТ ОТ ГР. ВАРНА, УЛ. "ИВАН ВАЗОВ" № 8, ОБЕКТ ОДЕСОС
РАЗРЕЗ НА ВОДОПРОВОДА
Обмазване с хоросан
1.00
2.03
Плочи
Хоросанова подложка
0.73
1.98
0
2 m

Обр. 3. Разрез на водопровода.

Литература

Кузов, Роков 2008: Хр. Кузов, Т. Роков. Castellum aquae и кула по късноантичната крепостна стена на Одесос. – Известия на Народния музей Варна, XLIV (LIX), 2008, 141-153.

№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 124/7089 (МОГИЛА) В М. КИТКАТА, КВ. ГАЛАТА, ГР. ВАРНА

Игор Лазаренко, Елина Мирчева

Местността Китката е стратегическа височина над долината на р. Пашадере, контролираща основните антични, средновековни и модерни пътища с южно направление от Варна и бившите села, сега квартали или вилни зони – Крушките, Аспарухово, Боровец, Ракитника и Галата. Тя е в периферията на антична селищна агломерация от разположени на по няколко километра неукрепени селища и култови места с масивни сгради. В близост до някои от тях има могилни и плоски некрополи.

Могилата се намира на 67,10 м и 217° по азимута от центъра на кв. Галата на Варна (GPS координати N 43°6′54,056′′ и E 27°53′15,056′′). Разположена е върху средната част на склон. Висока е около 1,70 м и има диаметър на основата около 20 м (обр. 1 и 2). През 1933 г. на нея е поставена триангулачна точка. Записана е в Автоматизираната информационна **система „Археологическа карта на България“** под № 10001281.

Местността, включително и могилата, на няколко пъти е залесявана. Заради залесяването значителна част от насипа беше компрометиран.

Насипът е от еднородна кафява, глинеста пръст с различни оттенъци, примесена с много дребни камъчета. Там, където достига околния равен терен, цветът се променя към тъмнокафяв. Под този пласт с дебелина около 0,20 м започва подпочвената основа. Тя е твърд жълт льос. На места цветът му е сивкав. Никъде в целия насип няма ясно разграничени пластове. Не бяха открити зидани или подредени структури от камъни. След отстраняване на могилния насип разкопките продължиха под съвременното ниво в окръжност с диаметър около 15 м, за да се установи наличие или липса на древни вкопавания. Такива не бяха регистрирани.

Обр. 1. Височина на могилата.

В югоизточния край на могилната периферия, на дълбочина около 0,05 м, бяха намерени три фрагмента от бронзови чирени за дръжка и основа от железния клин на малък нож, датиран след началото на XIX в. Три много малки и обезличени керамични фрагмента бяха намерени във вътрешността на насипа на дълбочина около 0,60-0,70 м от съвременното ниво на билото. Те са попаднали там заедно с донесената пръст. Непосредствено под чима в североизточния отсек на могилата беше намерена дръжка на керамичен съд от III–VI в.

Еднородният състав на насипа показва, че е бил направен за кратко време и не е бил донасипван впоследствие. Наличието на керамични фрагменти доказва неговия изкуствен произход. Това се потвърждава и от отсъствието на други подобни образования наоколо. Липсата на останки и вкопавания изключва възможността могилата да е надгробна. Не бяха намерени никакви следи от тризни или животински кости, които биха подсказали оброчна символичност. Нейно-

Обр. 2. Основа на могилата.

то предназначение очевидно е било друго и трябва да се търси чрез местоположението. Тя се намира на място с добра видимост към пътища от и за Варна. В близост минава и стар път за Галата. По тази причина може да се мисли, че е била натрупана за да бъде използвана за наблюдение, за сигнализация или като пътна маркировка. Ако е така, датировката не може да бъде прецизирана, защото човешкото присъствие в района е непрекъснато от праисторията до днес.

Местността Китката попада в зоната на интензивни бойни действия между турци и руси при обсадата на Варна през месец септември 1828 г. Както при турската, така при руската полева фортификация, са насипвани могили с различно предназначение. Насипи с размери като проучения са правени за поставяне на знамена, за места където се събира щабът или като основа за командирски палатки. Затова е много вероятно могилата да е едно от останалите след тези боеве землени съоръжения.

№ 10. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ (V–VI В.) НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГР. БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА

Валери Йотов, Александър Минчев

През шестия археологически сезон (август-септември 2014 г.) проучванията бяха основно южно от раннохристиянския комплекс – сектор LXIII, в квадрати: 1-2; 6-8; 11-13; 16-18 (обр. 1).

В горния археологически хоризонт (края на IV – началото на VII в.) бяха открити масивни зи-

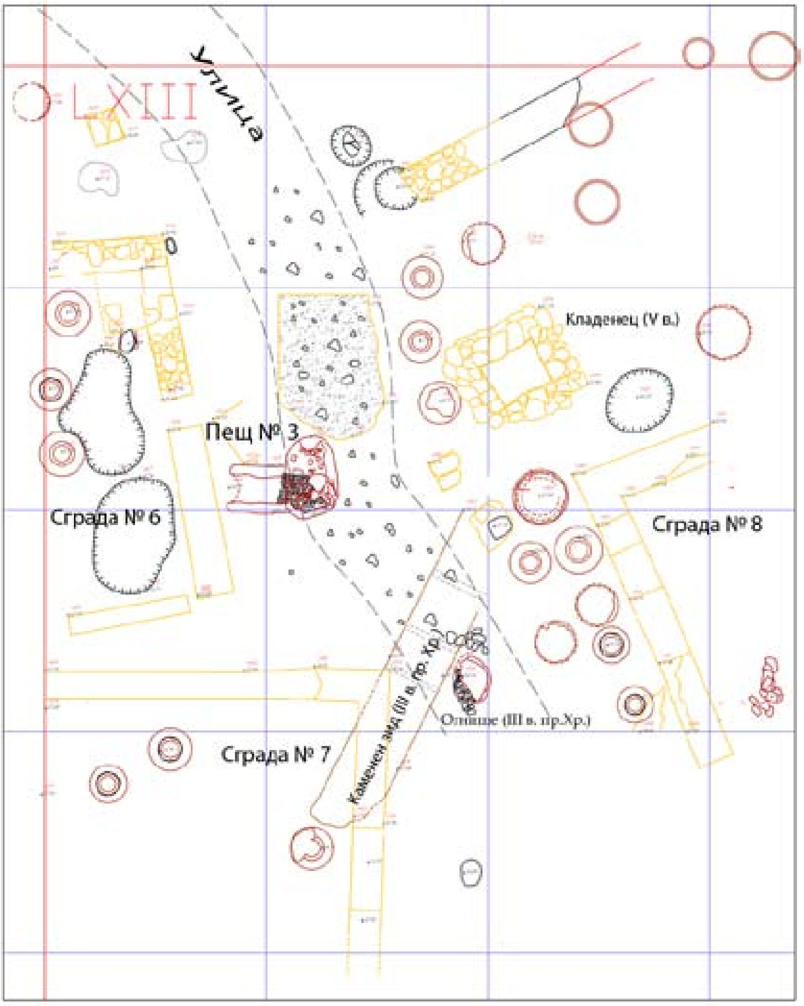

Обр. 1. Графично заснемане на проучванията за 2014 г. – сектор LXIII.

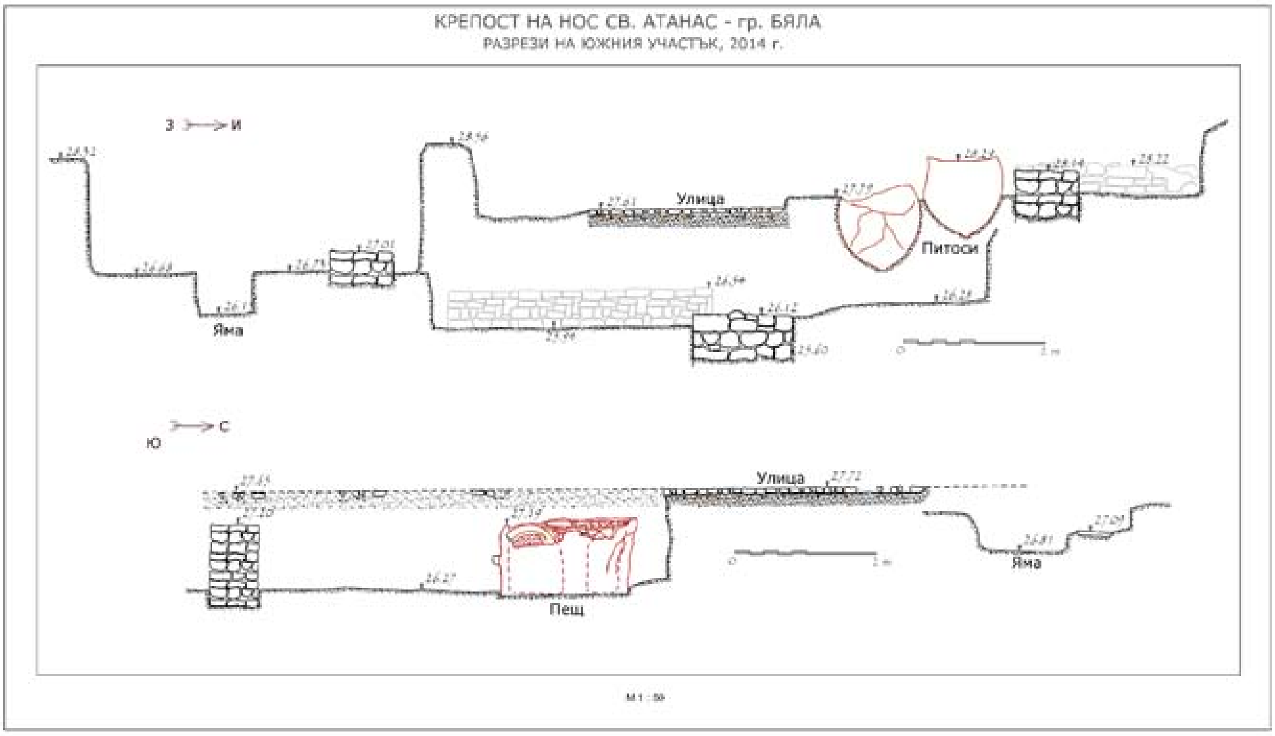
КРЕПОСТ НА НОС СВ. АТАНАС - гр. БЯЛА
РАЗРЕЗИ НА ЮЖНИЯ УЧАСТЪК, 2014 г.
З → И
28.56
27.61
Улица
27.01
26.75
Яма
28.24
28.14
28.22
Питоси
26.12
26.28
0
2 м
Ю → С
Улица
27.72
27.34
26.27
Пещ
26.81
27.09
Яма
М 1 : 50

Обр. 2. Графично заснемане на проучванията за 2014 г. – сектор LXIII; разрези.

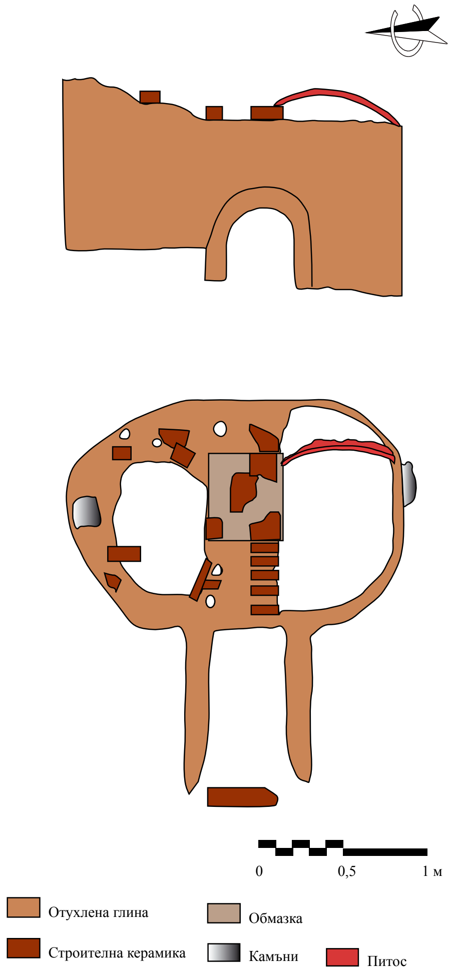
0
0,5
1 м
Отухлена глина
Обмазка
Строителна керамика
Камъни
Питос

Обр. 3. Пещ за производство на трапезна керамика (III – началото на IV в.).

дове на поредните сгради №№ 6, 7 и 8 на обект „Алея“. Северозападно от сграда № 8 бе открит и кладенец от същото време. Проследено бе и продължението (проучени два сектора в предходни сезони) на улица от VI – началото на VII в. (обр. 2). Настилката на улицата в новите сектори се състои от плътно набити дребни камъни и фрагменти от тухли, керемиди и керамични съдове. Между тях се откриха и няколко десетки инструменти от кост и рог.

Непосредствено източно от сграда № 6 бе открита пещ за производство на трапезна и битова керамика (обр. 3), която според стратиграфската позиция (обр. 2) и откритите керамични съдове в горивната камера – производствен брак, би следвало да се отнесе към III–IV в. Тази датировка косвено се потвърждава и от малка сборна находка от бронзови монети от III в.

В ранния археологически хоризонт се установиха очертанията на няколко култови ями, от които с повече находки (предимно керамика от II–I в. пр. Хр.) е яма в квадрат LXIII-6.

Важно откритие за ранния археологически хоризонт е основата на масивен каменен зид (предварителна датировка III в. пр. Хр.), който се проследява в квадрати LXIII-12 и LXIII-17 (обр. 1) – възможно е да е затварял култовото средище на носа в този период. В близост до каменния зид се откриха останки от огнище; фрагменти от тракийска и вносна късноелинистическа керамика; амфорен печат; три бронзови монети: една на Дионисополис (III–II в. пр. Хр.); една на Одесос (III–II в. пр. Хр.) и една на Котис V (или VI) от около 57-48 г. пр. Хр.

№ 11. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКИ ТЕРМИ“, ГР. ОБЗОР

Тодор Марваков, Константин Господинов, Мартин Гюзелев

През 2014 г. продължиха спасителните археологически разкопки на обект „Ранновизантийски терми“ в гр. Обзор, започнали през 2013 г. (Марваков и др. 220-222). Те бяха предизвикани от корекции на ВиК системата на гр. Обзор по улиците „Иван Райков“ и „Княз Борис I“. На пресечката между двете улици се намират термите, които частично се развиват и в частен парцел, югоизточно от площада образуван от пресичането им. Като членове на екипа в проучването участваха Кр. Христов, К. Клисуранов и Юр. Пулчев.

В помещение № 1 се разкри южната стена. Тя е симетрична по оста изток-запад на северната, разкрита през 2013 г. (обр. 1). Градена е от тухли с размер 0,32 x 0,32 x 0,06 м. Фугите между тухлените редове са 0,06 м. Хоросанът е примесен с едро натрошена строителна керамика. В дебелината на зида са вписани две U-образни екседри с номера 4 и 5, и една по-малка и полукръгла източно от тях с номер 6. В последната е запазена част от мраморна облицовка. В източния край на помещение № 1 се оформя тесен коридор – преддверие с входове към помещения №№ 2 и 4. В южния му край има правоъгълна ниша. Тук, през 2011 г. при ремонтни дейности на ВиК системата, е направена дълбока траншея с багер, която в дълбочина достига до жълтеникавия глинест материк. Това ни даде възможност да установим, че в източната част на помещение № 1 подът е повдиган на два пъти.

Първото подово ниво е направено от големи варовикови плочи, поставени върху подложка от камъни, които обилно са залети с хоросан. То е запазено *in situ* в североизточния ъгъл на помещението, пред входа към помещение № 2. Второто подово ниво е направено от хоризонтално поставени тух-

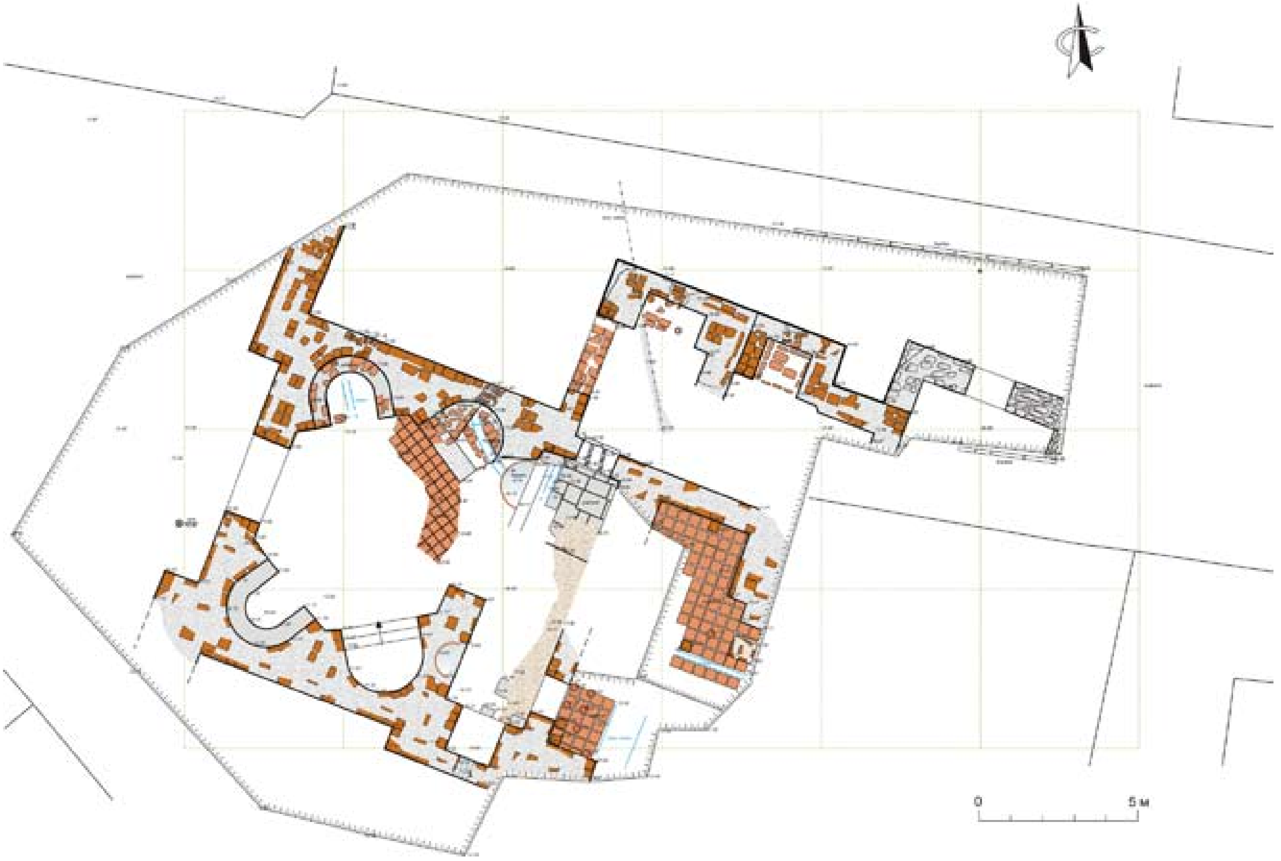

Обр. 1 План на термите в гр. Обзор.

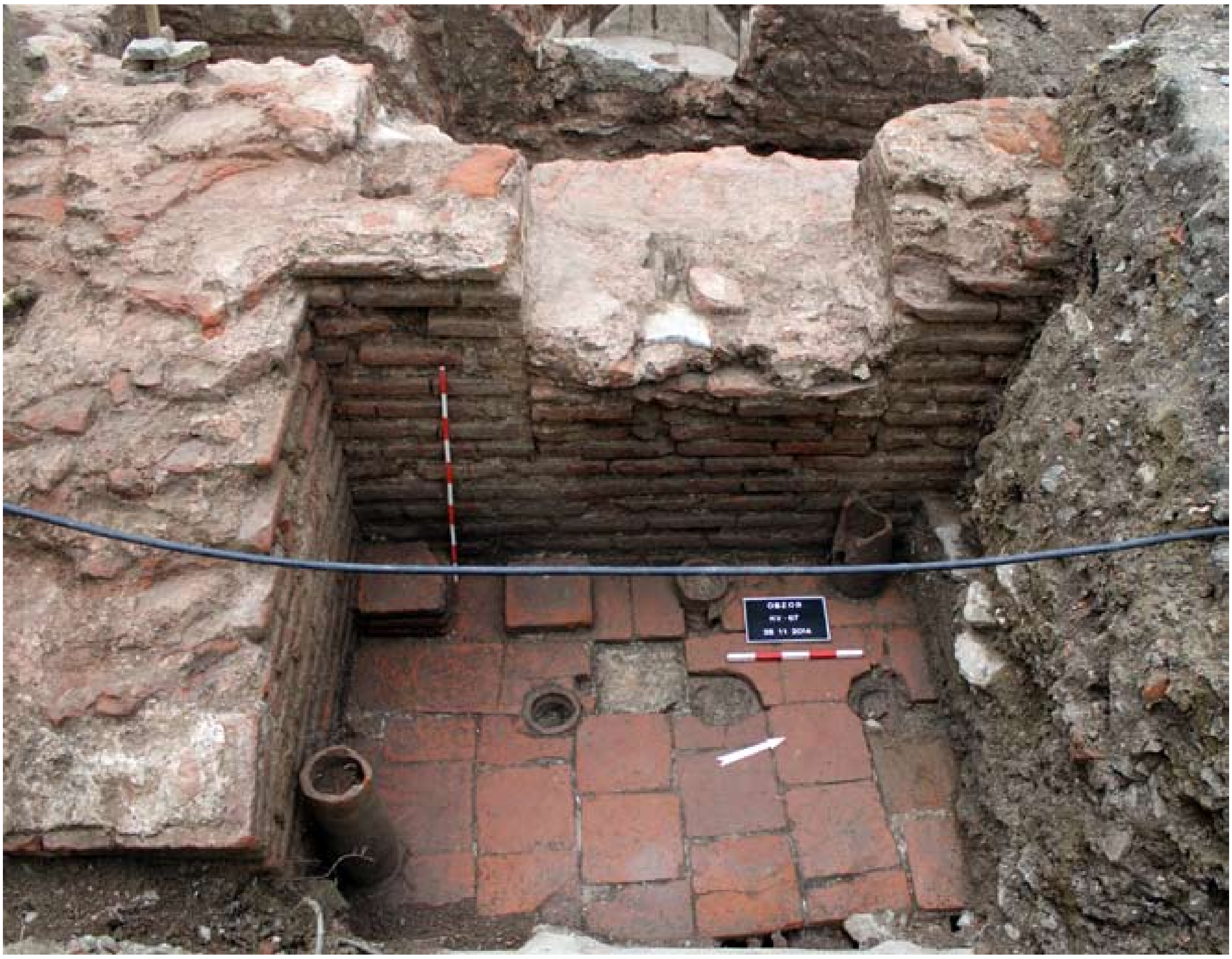

Обр. 2 Югозападният ъгъл на помещение №4, поглед от изток.

ли върху дебела хоросанова подложка. Тя от своя страна лежи върху пласт с дебелина от около 0,30 м, състоящ се от камъни залети с хоросан, поставени върху плочите от първото подово ниво. Третото, най-високо подово ниво, е направено от тънки мраморни плочи върху хоросанова подложка, лягаща върху ниво от дребни камъни залети с хоросан, поставени върху второто подово ниво. Част от мраморната настилка е запазена при входа към помещение № 4, прагът на който също е повдигнат. В централната и западна част на помещение № 1 бяха установени само 2 подови нива още през 2013 г. Повдигането на пода вероятно е обусловено от нуждата за по-голяма изолация на помещението. В него няма хипокаустна система за отопление. Идентифицираме го като frigidarium (студено помещение) на термите.

От юг на това помещение бе разкрита част от сграда от османския период (XVI–XVII в.), частично вкопана в дебелината на южния зид в пространството между екседри №№ 4 и 5. Подът е направен от 2 реда тухли споени с кал, взети от деструкциите на термите. Суперструкцията или поне част от нея също е направена от тухли на калов разтвор – на места са запазени до три реда от нея. От север тя е разрушена при прокарване на канализация, свързваща близката къща с канализационната система на града.

В помещение № 2 бе премахнат профилът, оставен под телефонните кабели, минаващи през западната му част. То е изградено също от тухли, но хоросанът тук, за разлика от помещение № 1, е с по-голямо количество пясък. Достигнат бе горният край на 4 вертикално поставени керамични тръби от хипокаустната система на помещението. Никъде в разкритата част подът, който е лягал върху тези тръби, не е запазен. През тази година не бе разкрит и подът на хипокауста, върху който са поставени тръбите. В източната стена се разкриха малки отвори в хоросановите фуги между тухлените редове. В тях е имало метални клинове, на които са били поставяни малки глинени тубуси от стенното отопление. Фрагменти от такива тубуси бяха открити в деструкциите вътре в помещението. Във втората правоъгълна ниша от запад на изток бе частично разкрита горната част на пещ, чрез която се е отоплявала сградата. Тя частично попада под пода на помещение № 2. Източната част на помещението се развива под преместваем търговки обект, намиращ се в частен парцел. Все още няма решение за премахването му и поради това проучването в тази посока е преустановено. Цялостното разкопаване на това помещение, както и на пещта, се отложи за 2015 г. То е идентифицирано като caldarium (горещо помещение) на термите.

Помещение № 3 бе разкрито частично още през 2013 г. По-голямата част от него се развива под търговския обект. То е запазено само в субструкция от ломени камъни, залети с хоросан с малко примеси от едро натрошена строителна керамика. От север на помещението бе направен сондаж с размери 2 х 1 м. Разкри се сляпа арка направена от тухли, вградена в основите. Те са по-плитко вкопани в сравнение с другите помещения и са носили по-малка тежест. Това ни дава основание да го определим като помощно помещение.

Източно от помещение № 1 се попадна на ново помещение № 4. От него бяха проучени само югозападният и северозападният ъгъл. По средата на западната му стена е вкопан бетонен стълб, собственост на EVN. През 2014 г. той не бе премахнат. Това ще се случи през пролетта на 2015 г. На изток помещението се развива под частния преместваем търговски обект. Южната стена е частично разрушена през 1983 г. при прокарването на канал, обслужващ съседните къщи и до сега. Той прави чупка на изток в района на вкопаването на бетонния стълб и по този начин почти цялата южна част на това помещение е разрушена. Подът в разкритата част не е запазен. Навсякъде се разкри подът на хипокауста. Той е направен от тухли върху хоросанова подложка. Фугите между тях са грижливо запълнени с хоросан. Запазени са части от 4 вертикално поставени керамични тръби и 2 стълбчета направени от тухли (обр. 2). По пода личат отпечатъци от няколко десетки тръби, които не са запазени. Това помещение ще бъде проучено изцяло през 2015 г. Идентифицираме го като tepidarium (топло помещение) на термите.

Керамичният материал, открит по време на проучванията е малко. Това са основно фрагменти от късноантични амфори и гърнета. Откриха се и 20 монети от времето на второто управление на

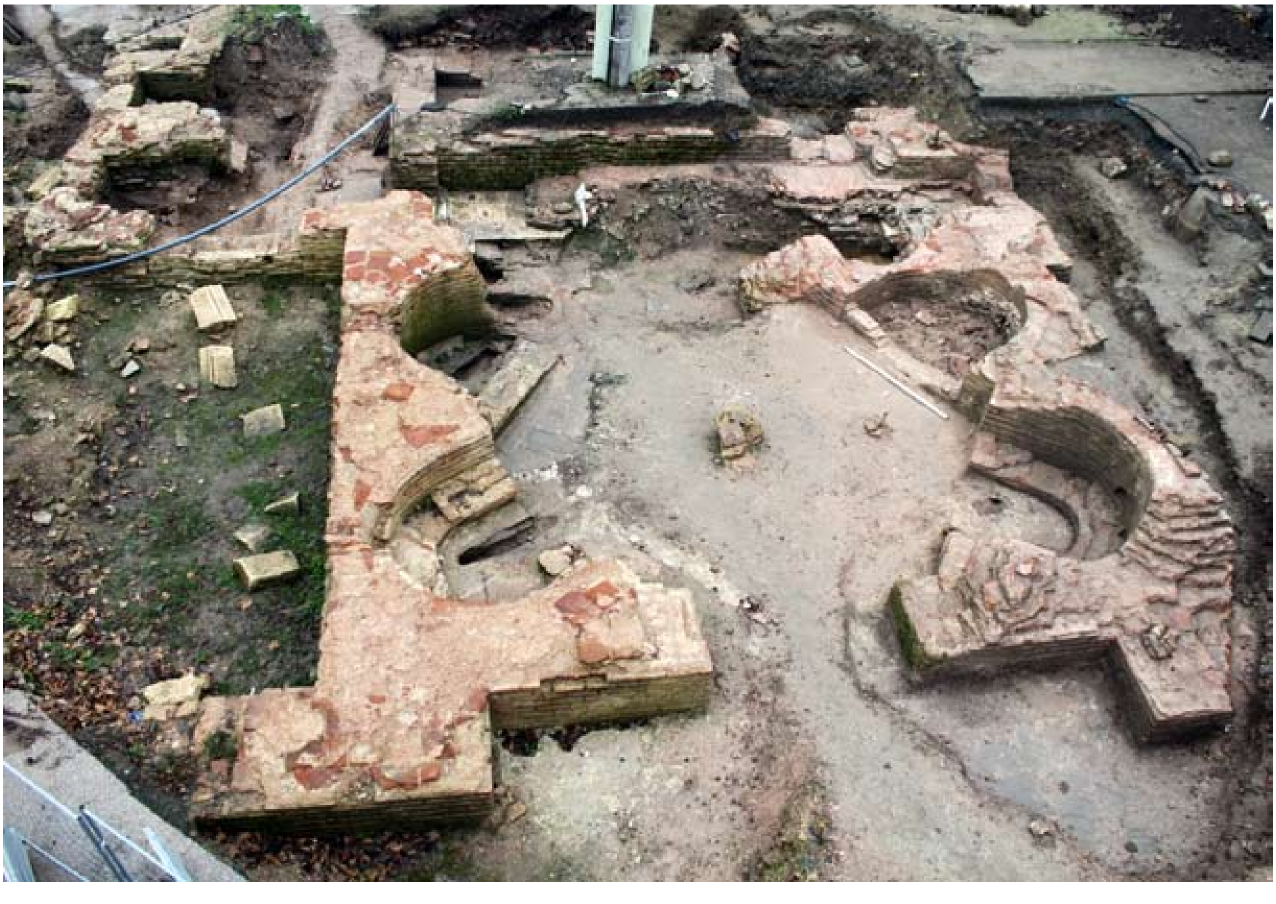

Обр. 3 Помещения №№ 1 и 2, поглед от запад.

Зенон (480-491) до Юстин II (565-578). Най-общо в тези граници – между средата на V в. и края на VI в. датираме термите в гр. Обзор (обр. 3).

Литература

Марваков и др.: Т. Марваков, М. Гюзелев, К. Господинов. Спасително археологическо проучване в ПИ 53045.502.479 по КК между ул. „Княз Борис I“ и ул. „Иван Райков“, обособен като площад, гр. Обзор, област Бургас. – В: Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 220-222.

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „АРХЕОЛОГИЧЕСКИ КОМПЛЕКС ПРИ ЗАПАДНА ПОРТА – СЕВЕРОЗАПАДЕН СЕКТОР“ В РЕЗЕРВАТ „СТАРИНЕН НЕСЕБЪР

Анелия Божкова, Петя Кияшкина

През 2014 г. продължи проучването на участъка, ситуиран непосредствено на изток от Западната порта на града. В този участък са провеждани предходни археологически проучвания, най-късното от които е през 90-те години на миналия век.

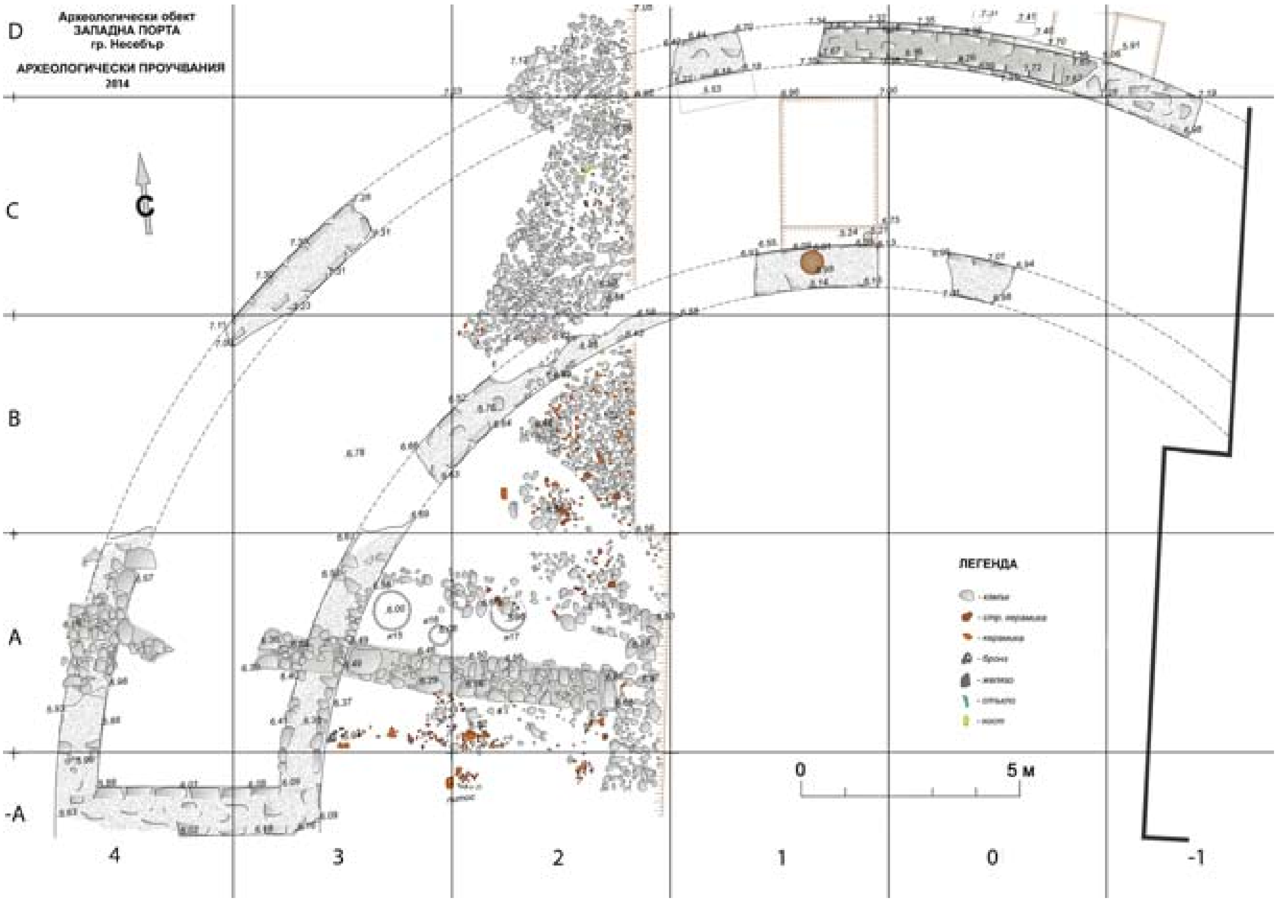
Археологически обект
ЗАПАДНА ПОРТА
гр. Несебър
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ
2014
С
D
C
B
A
-A
4
3
2
1
0
-1
ЛЕГЕНДА
0
5 м

Обр. 1 Общ план на проучвания терен.

Основната цел на проучването тук е да бъдат разкрити и документирани всички запазени културни напластявания и структури, за да се премине към изготвяне и реализиране на проект за цялостна консервация и експониране. В проучването участваха Виолета Милчева, Стела Бехар и Ева Тонкова.

През настоящия сезон бяха допроучени някои от ямите, започнати през 2013 г., а именно ями №№ 6 и 7. Двете структури имат сходна характеристика – цилиндрична форма и запълнител от сивочерна пръст, примесена с множество необработени камъни, строителна керамика, фрагменти от кухненска и трапезна керамика и лошо запазени бронзови монети. Датират се в периода XIII–XIV в.

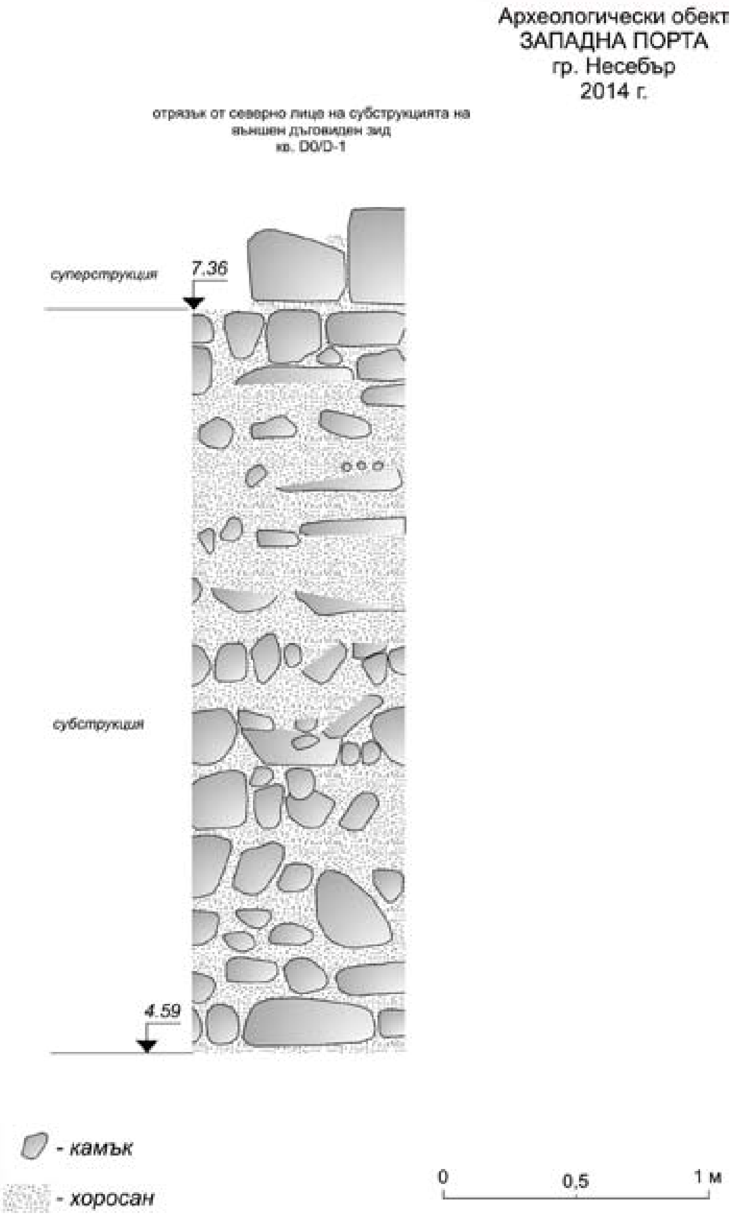

Обр. 2 Античното съоръжение с дъговидноизвити зидове и по-късни структури.

Основният акцент в проучванията през сезона бе свързан с разкриване на останките от двата късноантични концентрични, дъговидно извити зида, които се разполагат непосредствено на юг от късноантичната базилика (обр. 1). Потвърдено бе, че те предшестват изграждането на базиликата, което, според предходните проучвания, се отнася към втората половина на V в (Кожухаров 2003). Документирано бе, че една каменна настилка, конструктивно свързана с външния дъговиден зид, разположена на нивото на банкета между субструкцията и суперструкцията, попада под южната стена на базиликата. Тази каменна настилка е разположена пред участък, в който първоначално е имало отвор в дъговидния зид (вход?), който по-късно е бил затворен. Културният пласт, свързан с изграждането и функционирането на съоръжението с дъговидните зидове, е изчерпан при предходни археологически кампании в края на миналия век и към днешна дата неговата хронология остава неуточнена. По време на разкопките бяха разкрити нови участъци от дъговидно извитите зидове, което позволи тяхното прецизно заснемане. Установи се, че се касае за два успоредни зида, с абсолютно идентична дъга на извивката, които оформят полукръгли дъги в границите на проучвания участък. Двата зида са градени от грубо одялани камъни с хоросанова спойка с розов цвят. Дебелината на основите на вътрешния и външния дъговидни зидове варира между 0,92 м и 0,96 м, а дебелината на суперструкцията на външния зид е 0,70 м. В най-южния край на проучвания терен, непосредствено до тротоара на главната улица, бе разкрит и един напречен (радиален) зид, който свързва двата дъговидни зида и е малко по-широк от тях (обр. 2). Широчината на неговата основа е 1,05 м. В един малък участък бе заложен и тесен сондаж, който установи дълбочината на основата на външния зид – 3 м до нивото на банкета (обр. 3). Това недвусмислено показва, че става въпрос за монументално съоръжение с вероятна голяма височина на суперструкцията. Издирването на архивни документи в музей „Старинен Несебър“ доведе до информацията, че при строителството на музея, разположен точно срещу проучвания терен, от южната страна на главната улица, е бил разкрит фрагмент от подобен дъговидно извит

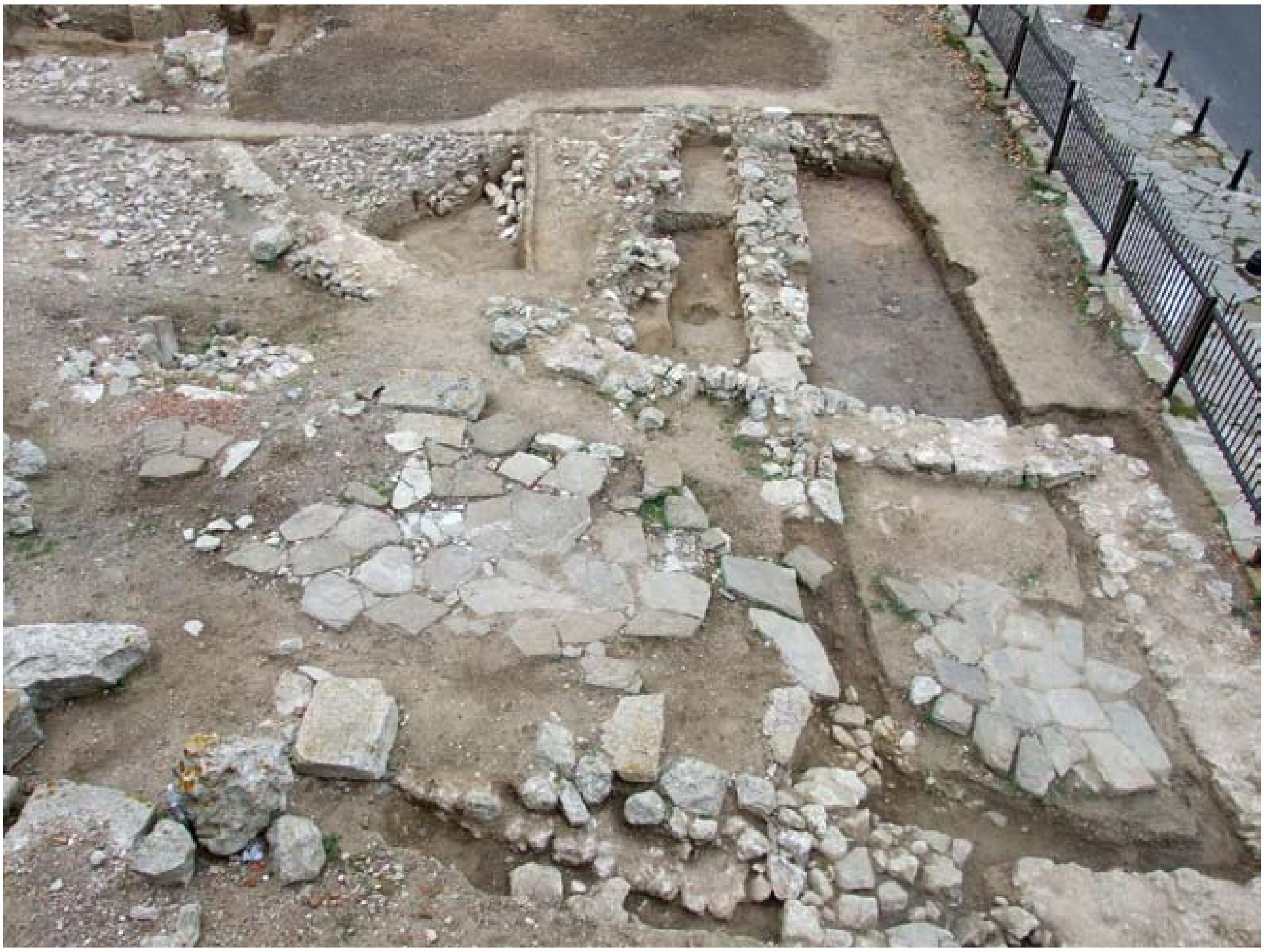

Обр. 3 Северно лице на основа на външен дъговиден зид.

зид. Този фрагмент е бил нанесен на кадастъра на града, което позволи на инж. Ат. Каменаров да предложи една хипотетична реконструкция на съоръжението. То се състои от по два успоредни дъговидно извити зида, евентуално прекъсващи (?) в зоната на главната улица, водеща от портата към града, ако в периода на съществуването на съоръжението тя е била използвана. За да се достигне до обективна интерпретация на това монументално съоръжение, е необходимо да се продължат проучванията и да се търси евентуално съществуване на други радиални зидове, свързващи двата дъговидно извити.

През сезона бяха проучени и части от по-късни структури, възникнали след загиването на съоръжението с полукръгъл (или елипсовиден) план. Установи се, че най-късните зидове, изградени там, са от сгради, датиращи от средновековната епоха (XIII–XIV в.). Бяха разкрити и разчистени останки от деструкции на място с богат керамичен материал (предимно средновековни амфори) и монети, както и част от каменна настилка от същото време.

Археологическото проучване на този участък от града не е приключило. След края на разкопките за сезона беше осъществена полева консервация на зидовете по предписание на лицензиран реставратор.

Литература

Кожухаров 2003: Д. Кожухаров. Базилика в северозападной части города. – В: Bulgaria Pontica Medii Aevi, IV–V1. София, 2003, 371-382.

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В ПОЗЕМЛЕН ИМОТ № 9047, КВ. 18А ПО ПЛАНА НА ГР. НЕСЕБЪР, УЛ. „КРАЙБРЕЖНА“ В РЕЗЕРВАТ „СТАРИНЕН НЕСЕБЪР“

Анелия Божкова, Петя Кияшкина

Археологическото проучване в имота през 2014 г. представлява продължение на разкопките от 2006-2007 и 2013 г. (обр. 1). В екипа участваха още Виолета Милчева (докторант) и Ева Тонкова (студент-бакалавър). Първоначалните намерения бяха свързани с разширяването на разкритата през 2013 г. изба от класическата епоха на изток, останките от която попадаха дълбоко под заведение за обществено хранене, демонтирано през зимата на 2014 г. Тази задача се оказа трудно осъществима с наличните средства и предвид дълбочината на културните пластове, както и бетоновата подова настилка на бившия ресторант, запечатваща достъпа към непроучената част на мазето.

Проучването се осъществи в югозападната част на терена, където под саморазрушил се зид от късноантична сграда, проучена през 2007 г., се локализираха останки от непроучена антична структура. Стратиграфското наблюдение в участъка, както и видът на културните напластявания, показаха, че отново става дума за част от изба на антична сграда, този път датираща от късноелинистическата епоха (обр. 2). Ситуацията на терена позволи да бъде проучена само североизточната част от мазето, в малък участък с ширина около 1 м, достигащ до профил под съвременната улица и с дълбочина около 2,50 м от нивото на основите на късноантичната сграда до дъното на избата. Културният пласт съдържаше останки от деструкция, свързана с унищожителен пожар. Пръстта имаше сив цвят и пепелява консистенция. В профила се четяха напречни ивици от горяла органична материя, вероятно от гредите на пода и покрива на сградата. По време на това разрушително събитие останките от сградата са се срутили в избата и са формирали един много значим „затворен“ археологически кон-

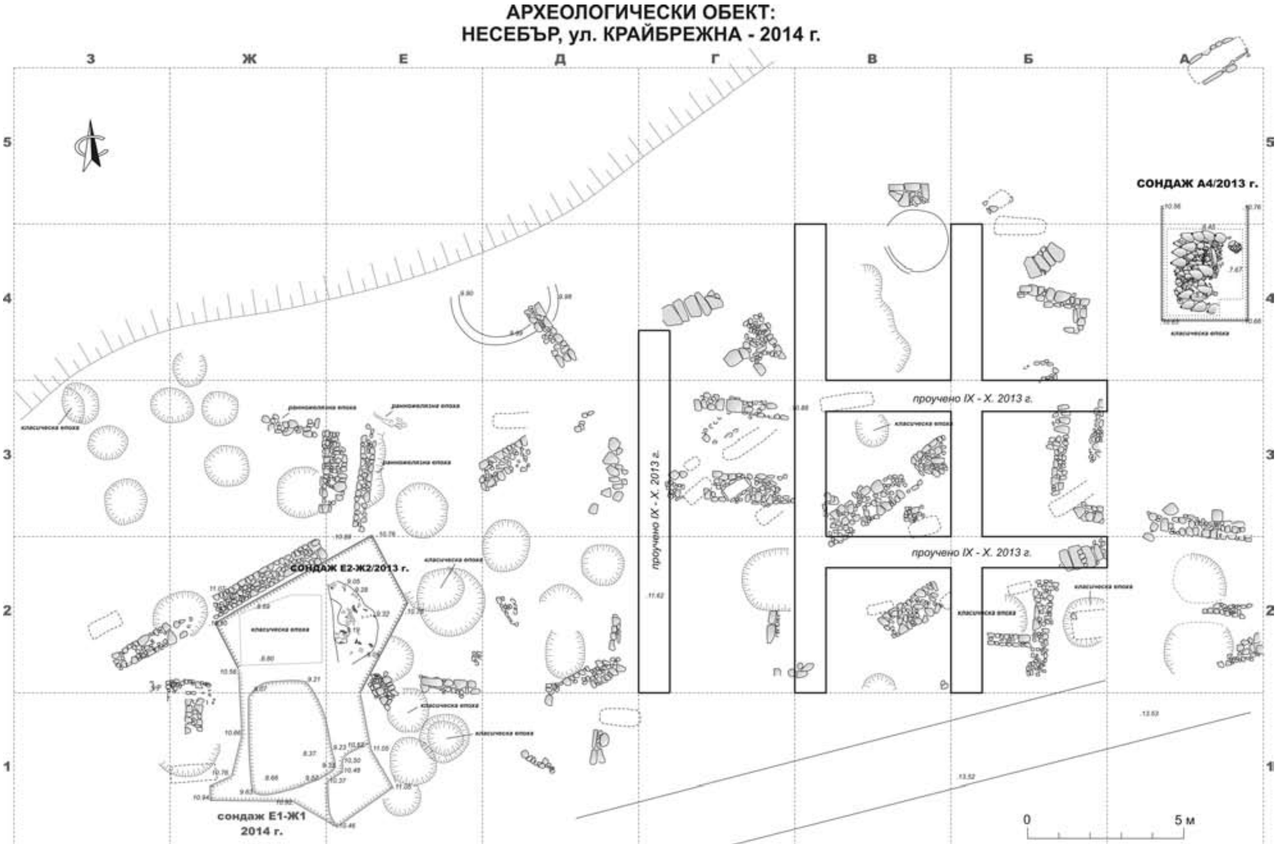

Обр. 1. Общ план на имота с местоположението на участъка, проучван през 2014 г.

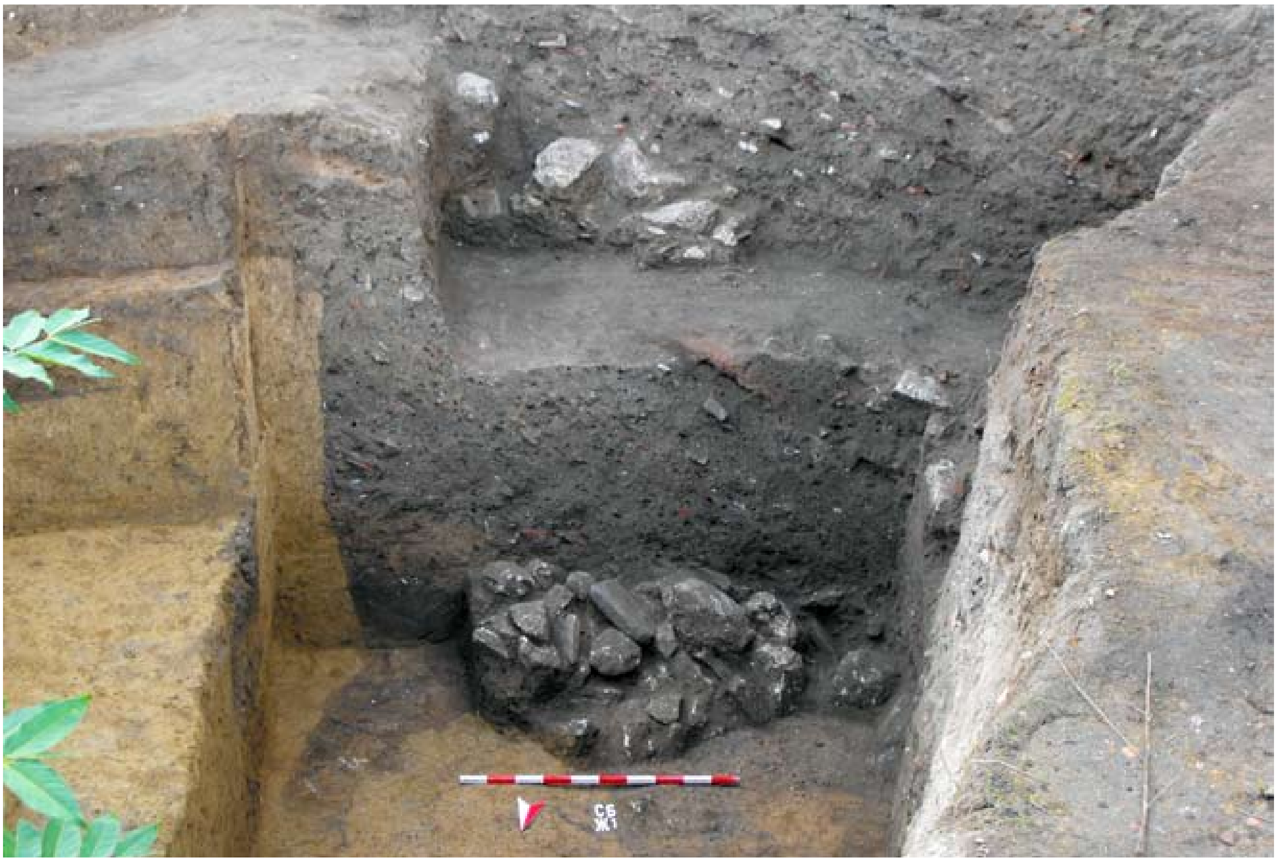

Обр. 2. Негативен контекст в кв. Ж1/Ж2 – изба на жилище от I в. пр. Хр.

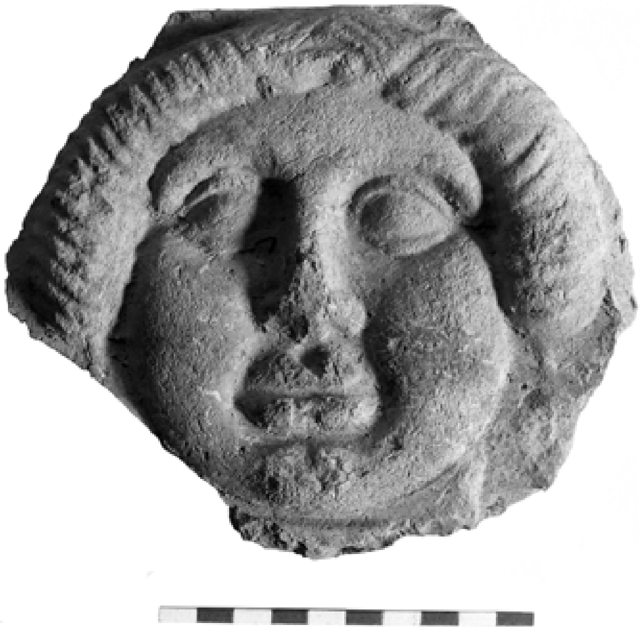

Обр. 3. Фрагмент от архитектурна керамична украса от деструкции на къща от I в. пр. Хр.

текст. Открити бяха множество необработени камъни от конструкцията на сградата, много керемиди от нейния покрив, както и фрагменти от архитектурна украса. Масовият материал е представен с огромно количество битова керамика, сред която се разпознават много импортни материали – чаши с релефна украса, съдове с украса в стил „west slope“, съдове от категорията „red slip“, имитации на източна сигилата, транспортни амфори и др. Местната керамика е представена от съдове от т.нар. „понтийска група“, от кухненски съдове (лопади, хидрии и „тави“), както и от имитации на малоазийска трапезна керамика. Открити бяха също теракоти, малки фрагменти от цветна стенна мазилка, както и множество монети (обр. 3). Загиването на сградата може да се отнесе по първоначални данни към средата на I в. пр. Хр. или дори малко след това.

Откриването на останки от сграда от I в. пр. Хр. предоставя важни научни резултати и представлява безспорен принос за изучаване на древната история на Черноморския район. Периодът на късната елинистическа епоха е малко познат в българските археологически обекти и новопроучените останки дават възможност да се придобие значима информация за динамичните години, свързани с времето на римската експанзия.

Археологическото проучване на тази структура не е приключено. След разкопките останките от структурата бяха завити с геотекстил и чували с пясък с цел тяхното временно съхранение.

№ 14. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УПИ VII–2894, КВ. 225, ИДЕНТИФИКАЦИОНЕН № 57594.509.45 – „БЛОК С“, УЛ. „КНЯЗ БОРИС I“ № 215 Б, ГР. ПОМОРИЕ, ОБЛАСТ БУРГАС

Мирослав Класнаков

В проучването участваха: Мирослав Класнаков – ръководител, зам.-ръководител Явор Русев – РИМ-Ямбол, Илиян Петракиев – РИМ-Велико Търново, Радостина Димитрова – ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, инж. Ат. Каменаров, инж. Д. Стоев и инж. К. Велковски.

Обектът е разположен в м. Кротиря, гр. Поморие и обхваща 2508 кв. м площ. Има почти правоъгълна форма, с дълга страна в посока изток-запад, с леко отклонение от североизток към югозапад. Той попада в границите на археологическа недвижима културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало“.

В имота е предвидено изграждането на четири сгради – Блокове А, В, С и D. Строителните петна са със следните размери: Блокове А и В – 280 кв. м, Блок С – 520 кв. м и Блок D – 280 кв. м. Археологическият екип имаше за задача да извърши пълно спасително археологическо проучване само в Блок С и сондажни проучвания. Тъй като Блокове А, В и D също са отделни строителни петна (за които отделно се изисква пълно спасително археологическо проучване), те бяха изключени от настоящото проучване.

На пълно археологическо проучване подлежаха 520 кв. м.

На сондажно археологическо проучване подлежха 1428 кв. м или сондажи с обща площ около 140 – 150 кв. м (около 10% от оставащата площ на имота, без Блокове А, В и D).

Пълно археологическо проучване бе извършено в строителното петно на Блок С – 520 кв. м. Поради спецификата на терена (пясък) и опасността от постоянно срутване на профилите, голяма част от сондажите бяха разположени плътно около изкопа на Блок С (144 кв. м) и още два сондажа в южната част на имота – Сондаж 1 и Сондаж 2. Сондажите са с обща площ 169 кв. м.

Средната надморска височина на Блок С е 1,20-1,30 м.

Средната надморска височина на Сондаж 1 е 1,23-1,24 м. Той има правоъгълна форма с размери изток-запад 2 м и север-юг 5 м (10 кв. м).

Средната надморска височина на Сондаж 2 е 1,21 м. Той има правоъгълна форма с размери изток-запад 3 м и север-юг 5 м (15 кв. м).

От дълбочина -0,35 м в строителното петно на Блок С започна да избива вода (вероятно подпочвена), която бързо изпълваше почти цялото дъно на изкопа и дъната на отделните сондажи и правеше изкопните работи невъзможни. Това наложи използването на две помпи, за които предварително бяха оформени легла в югоизточната част на Блок С.

При археологическото проучване бе достигнато до дълбочина -0,45/ -0,55 м. На места при оформяне леглата на помпите за отводняване бе достигнато до -1,60 м.

Стратиграфията в Блок С и в останалите сондажи е еднообразна – насип от чакъл с различна дебелина – 0,45/0,50 м до 0,65/0,70 м. Под него започва пласт от фин пясък или от съвременни строителни материали, останали от съществуващите преди десетилетия сгради – парчета бетон с арматура, съвременни тухли и керемиди, отделни асфалтови и бетонни петна от съществували по-рано площадки, ВиК комуникация – за питейна вода и отводнителни тръби и др. След посочените съвременни материали, до достигнатата дълбочина следва фин пясък с различни разцветки, на места примесен с черупки от морски миди.

Това наложи да се пристъпи към геофизично проучване. Изработени бяха четири профила – три по 16 м с посока север-юг и един 40 метра с посока изток-запад. Дълбочината на проникване е до 6 м от достигнатото ниво при археологическите проучвания или почти 8 м от съвременното ниво.

При предварителното геологично сондиране (резултати, предоставени от инвеститора) и последвалите археологически и геофизични проучвания в проучените площи не бяха регистрирани никакви археологически структори и материали – нито движими, нито недвижими културни ценности.

№ 15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ I-1974, КВ. 225, ГР. ПОМОРИЕ

Марио Иванов, Марина Колева

Археологическото проучване в УПИ I-1974, кв. 225, гр. Поморие се проведе в периода април-май 2014 г. Имотът с площ от 6716 кв. м е разположен в западната част на гр. Поморие, в м. Кротиря, между ул. „Княз Борис I“ и морския бряг. Същият попада в територията на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало“.

Проучването беше осъществено посредством 74 сондажа с ориентация север-юг или изток-запад и размери между 8 м и 13 м дължина и 1 м до 2 м ширина. Дълбочината на изкопите варира в зависимост от нивото на достигане на морската вода. В стратиграфско отношение се наблюдава следната картина. В северната, западна и централна част от имота се проследяват три пласта: най-горен от кафявочерна пръст, смесена със съвременни отпадъци; среден пласт от кафявожълтеникава, глинеста пръст, като цяло без материали; и най-отдолу дебел пласт пясък. В южната част се наблюдава по-проста стратиграфска картина: горен пласт от кафявочерна пръст, примесена със съвременни отпадъци и долен пласт пясък. В северната, южната и западна част на имота се разкриха вкопани бетонни тръби за канализация, докато през средата на терена преминава голям колектор с посока изток-запад.

Откритият движим материал се състои от съвременни отпадъци – фрагменти от цигли, бетонни парчета, порцеланови чинии, глинени саксии, шишенца от лекарства и напитки, катинари, лъжици и др. Сред най-атрактивните „находки“ са фрагмент от керемида с петолъчка и значка на въздушно-десантните войски на СССР. Откриха се и няколко монети емисии 1951, 1974 и 1992 г. Всички материали произхождат от най-горния пласт тъмна пръст. Сред съвременните отпадъци се откриха и отделни фрагменти от амфори, както и 2-3 фрагмента от керамика с черен цвят, изработена на ръка. Тези единични свидетелства за по-ранни периоди произхождат от повърхностния пласт и се откриват заедно със съвременните материали.

Резултатите от проучването показват, че към средата на XX в. на това място е започната дейност по застрояване и облагородяване на терена. Върху целия терен е докарана пръст от друго място за нивелация и засаждане на дървета и цветя. В централната част на имота и по северната и западна граница са оформени такива зелени площи. Откритите антични и по-ранни фрагменти керамика са били донесени тук заедно с пръстта за оформяне на терена. За съжаление няма информация за мястото, откъдето е била взета тази пръст. В цялата площ не се регистрират следи, структури и материали, по-ранни от средата на XX в., които да представляват археологическа културна ценност. Основният научен резултат от археологическото проучване е липсата на археологически останки на това място.

№ 16. ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКИЯ НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (ПИ I-437, 438, КВ. 1)

Биляна Иванова, Ивайло Крумов

В периода 22.10-23.11.2014 г. бяха извършени спасителни археологически разкопки в ПИ I-437, 438, кв. 1, м. Кротиря по плана на гр. Поморие (Разрешение № 382/30.09.2014 г.).

Обособени бяха три сектора, означени условно като „Изток“, „Север“ и „Юг“. Проучената площ възлиза общо на 2 175 кв. м.

При спасителните разкопки беше регистриран плосък некропол с трупополагане от II–III в., който може да се отъждестви с един от некрополите (западен?) на римския град Улпия Анхиало от първите векове на неговото съществуване. Проучени и документирани са 85 гробни съоръжения – 1 зидан гроб, 82 погребения в обикновени гробни ями и 2 по-особени структури, съдържащи останки от препогребване. Макар гробните ями да са регистрирани на различни нива, некрополът е еднопла-

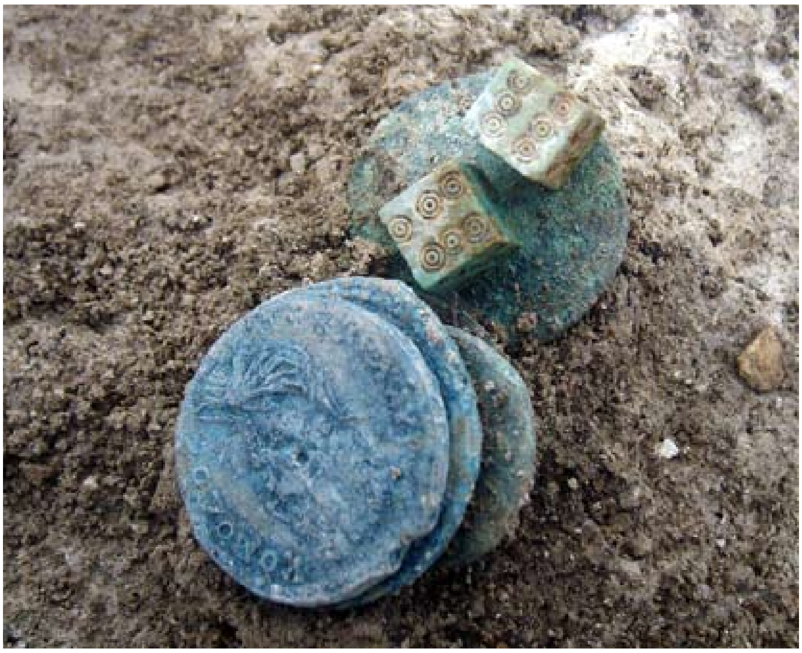

Обр. 1. Сектор „Изток", гроб № 62.

стов и неговото използване е обхващало сравнително кратък хронологически диапазон.

Работата беше съсредоточена основно в Сектор „Изток", където концентрация на гробни ями, вкопани в мъртвицата и ясно открояващи се по по-тъмния цвят на запълнителя, беше констатирана в югозападната част, на кота от около 9,60 м надолу. Техният брой постепенно намалява в източна и северна посока, където появата им се регистрираше без ясни очертания на кота около 8,93-8,72 м, след отнемането на няколко последователни механични пласта. В западната част на северната редица от гробове, където материкът се появява на по-високо ниво, гробните ями се регистрираха на кота около 9,37 м.

В южната част на сектора, на кота 9,35 м, беше проучен единственият зидан гроб от тухли и хоросан, както и една структура, покрита с камъни, розов хоросан и керемиди с останки от препогребване на кости. В североизточната част на сектора, на кота 8,32 м, беше проучена още една подобна структура (Структура 2).

В кв. $А_4$, $Б_4$, $Б_5$, $В_5$, $В_6$, $В_7$, $Г_6$, $Г_7$, $Д_5$, $Д_6$ и $Д_7$ беше установено голямо по площ естествено хлътване в античния терен, в което в по-късни времена се е събирала вода и се е отложил дебел пласт тиня. След изчерпването на запълнителя, на дъното на хлътването бяха регистрирани и проучени няколко гроба.

В югоизточната част на сектора, в кв. $Й_3$ на кота 7,87 м, се намира и най-дълбоко вкопаният гроб № 67. Контролен сондаж до кота 7,69 м беше направен в кв. $Ж_5$ и $З_5$, където не беше установено наличие на гробни ями.

Гробните съоръжения от Сектор „Изток" са 70 на брой: 1 зидан гроб, 2 структури с препогребване и 67 обикновени гробни ями. Практикуваният погребален ритуал е трупополагане, без спазване на конкретна ориентация на погребаните индивиди. Гробният инвентар е твърде интересен и разнообразен. Такъв липсва само в няколко от съоръженията. Почти всеки гроб съдържа по една монета, която е поставена обикновено в устата или върху гърдите на покойника. Нумизматичният материал включва разнообразие от номинали на централното и провинциално римско монетосечене от I–III в. Интерес представлява гроб на момче на възраст около 10 години, с поставени на куп 5 монети на Анхиало от едър номинал, отсечени през управлението на император Антонин Пий и Комод и два зара за игра върху тях (обр. 1). В Сектор „Изток" са открити около 30 стъклени балсамария (3 от които цели), стъклен лакримарий с пъхната в него костена игла, златна обеца, няколко керамични съда, нанизи с разноцветни маниста, бронзов пръстен, 2 керамични крушовидни лампи със зърна зад фитилника, оловно огледало с релефни изображения в четирите ъгъла на периферията му, костени игли, бронзова фибула латенски тип, както и един интересен вотив – аморфно парче безцветен планински кристал. Впечатляваща находка се явява една изцяло запазена бронзова стригила с врязана украса от гроб № 49, чийто контур копира очертанието на предримските стригили (тип 4 по Л. Вагалински). Най-разпространената форма в римска Тракия са стригилите с „релсовидно" напречно сечение (като гореспоменатата) или с куха дръжка с полукръгло сечение, какъвто миниатюрен екземпляр се откри в централна част между Сектори „Север" и „Юг". Употребяват се през периода I–III в. В гробните ями са открити и 5 силно корозирали железни стригили. Друга интересна находка от споменатия гроб № 49 представляват 119 кабари, набити в дебели коркови (?) подметки.

За провеждането на тризни може да се съди по откритата на места извън гробни съоръжения фрагментирана битова керамика.

Сектор „Север" включваше 4 квадрата, ситуирането на които беше провокирано от наличието

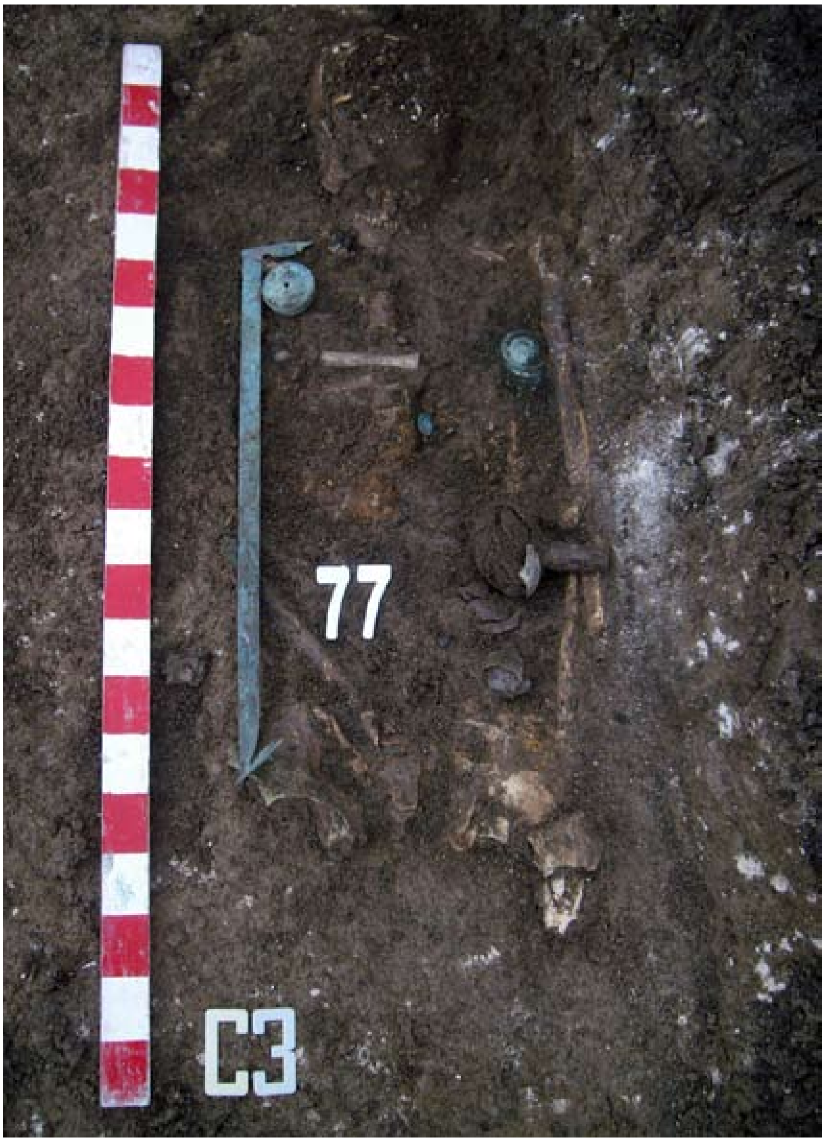

Обр. 2. Сектор „Север“, гроб № 77.

на голяма яма запълнена с чернозем, вкопана в материка. Стартовите нива бяха на кота около 10,65 м. В основата на изчерпаната яма, на кота 9,90 м, беше проучен един гроб без инвентар. В западната част на сектора се разчисти гробна яма на кота 10,62 м. Интерес представлява и един детски гроб с останки от дървена кутийка, от която са запазени само железните скрепителни елементи, съдържаща наниз от щипки на морски раци и бронзова халка. В северна и северозападна посока от сектора бяха проучени още 2 регистрирани гробни ями. В гроб № 77 беше намерен странен бронзов предмет, с плоско тяло и сложнопрофилирани перпендикулярно разположени краища, разграфен чрез врязани означения на по 9 см, към който вероятно принадлежат и двусъставни бронзови пластини с кръгла форма, открити две по две една в друга (обр. 2). Предметът условно е определен като измервателен уред.

Работата в Сектор „Юг“ започна с разгъване на мрежа от 3 квадрата. Стартовите нива бяха на кота около 10,27 м, като на 10 см под повърхността се очертаха гробни ями. На това ниво бяха проучени общо 3 гробни ями. При свалянето на следващ механичен пласт до кота около 10 м се разкриха още 7 гроба, които също бяха проучени и документирани. Интерес представлява инвентарът в гроб на мъж на възраст между 40-60 г. (гроб № 75), включващ бронзова стригила, бронзов медицински тубус, бронзова шпатула, каменен пул и горна част от железно ойнохое. Бронзовата стригила е изцяло запазена, с плътна дръжка с елипсовиден отвор в долния край, плавно извита работна част. Върхът на лъжицата ѝ извива нагоре (тип 2 по Л. Вагалински). Този тип стригили у нас се откриват в комплекси от II–III в. В друг от гробовете (Гроб № 69), сред събрани разноцветни мъниста, се попадна на гема от камък с тъмночервен цвят (карнеол?), с врязано изображение на мъжки бюст наляво (Сол/Хелиос?). И в този сектор се попадна на цели керамични форми (гроб № 76).

Обработката на костния материал бе осъществена от д-р Виктория Русева. Тя показа полово-възрастово разпределение, ръст в популацията, патология и анатомични особености на определените индивиди. Разпределението по определените възрастови групи е с превес (53%) на починалите между 20- и 40-годишна възраст, следвани от групата на индивидите между 40 и 60 години (30%). Средният ръст в популацията показва 164,07 м за мъже и 154,63 м за жени.

Некрополът на Анхиало не е проучван досега системно чрез археологически разкопки. В хода на проучването през 2014 г. се установи, че концентрацията на гробни съоръжение постепенно намалява в западна посока. В южна посока се намира трасето на пътя Бургас – Слънчев бряг, а на изток теренът опира на ската към бивш морски залив (сега блато). Вероятно некрополът се развива основно в северна посока.

№ 17. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ XV-3046 ПО КАДАСТРАЛНАТА КАРТА НА ГР. ПОМОРИЕ

Милен Николов, Васил Мутафов

Проучванията се проведоха във връзка инвестиционно намерение от страна на „Теоинвест ООД“, след договор с РИМ-Бургас.

Обектът се локализира на 400 м изток-североизточно от южния разклон за гр. Поморие от пътя Бургас-Слънчев бряг, в началото на новия град, на 70 м южно от хотел „Поморие елит рисорт“. Попада в недвижимата културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало“ в м. Кротиря, гр. Поморие.

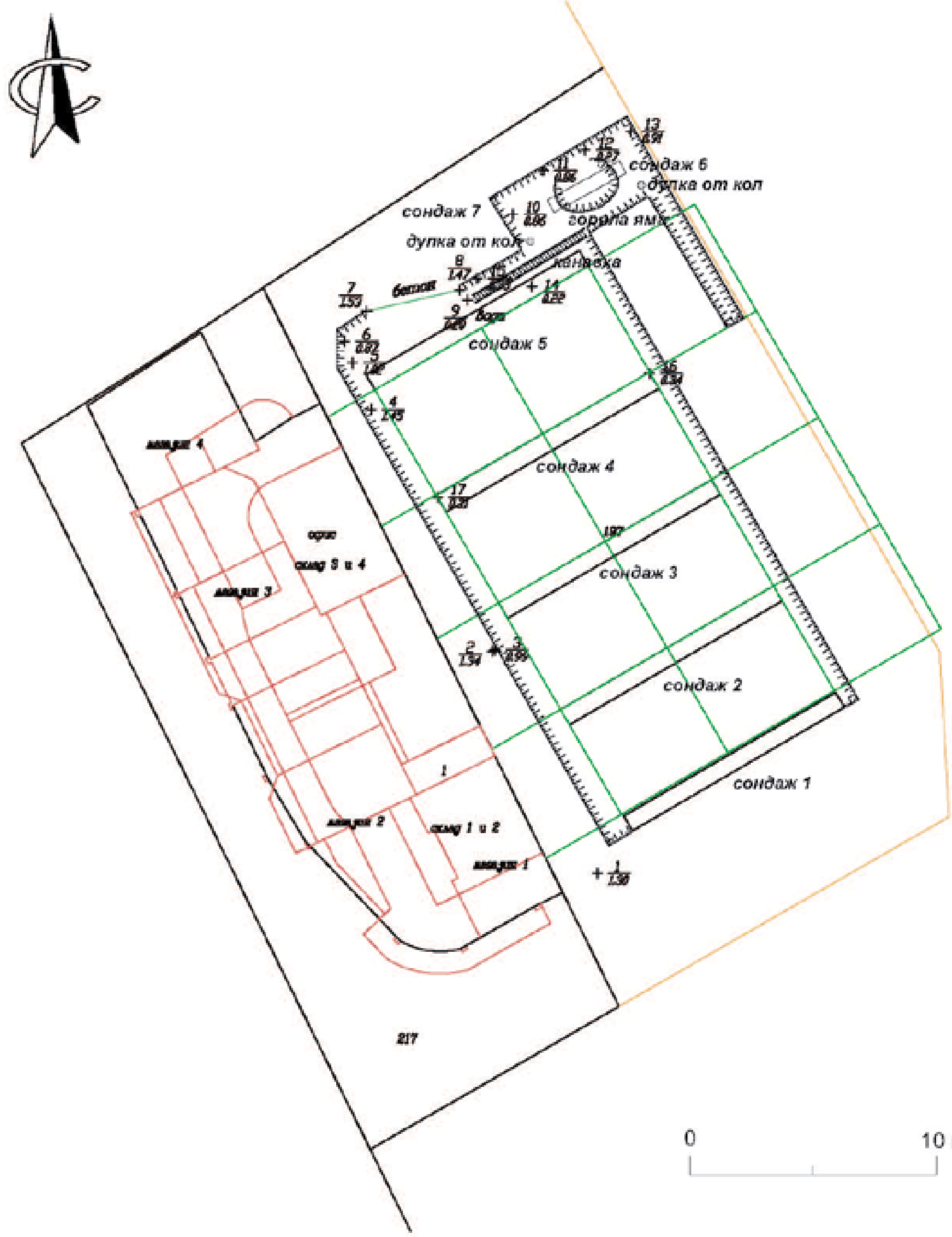
сондаж 6
дупка от кол
сондаж 7
горяла яма
дупка от кол
канавка
бетон
сондаж 5
сондаж 4
сондаж 3
сондаж 2
сондаж 1
склад 3 и 4
склад 1 и 2
1
217
0
10 м

Обр. 1. Поморие, геодезическо заснемане, УПИ XV.

В непосредствена близост до него е проучван парцел от доц. д-р Сергей Торбатов, при който не са открити културни ценности. Теренът представлява южна периферия на голямо блато, запълвано постоянно през втората половина на XX в. През 1981 г., според кадастъра, блатото вече е било засипано.

Първоначално се отне дебел до 1 м пласт от съвременни отпадъци и пръст. Под него се установи наличието на пласт от морски светложълт пясък, в горната част на който се откриват изолирани фрагменти от късноантична керамика – предимно дребни фрагменти строителна и керамика от османския период. Този пласт е с дебелина от 1 м до 1,20-1,30 м. Под него избива вода. В заложените 15 квадрата се прокопаха 7 сондажа и при нито един от тях не се откриха археологически структури (обр. 1). В СИ ъгъл на изкопа се откри голяма яма от края на XX в., както и канавка, дълга 6,10 м, широка 30 см, дълбока около 25 см. В нея открихме няколко фрагмента късноантична керамика.

Открити са две мраморни тесери, едината от които с врязан пентаграм в рамка, няколко фрагмента сграфито-керамика от XIII–XIV в., късноантична керамика – основно строителна, както и няколко фрагмента сграфито от османския период. Фрагментите са с изтрити ломове, силно фрагментирани.

При разкопките се извърши и геоложко проучване. Според него обектът попада върху пясъчна коса. Пластът пясък, в който се откриват редките фрагменти керамика от късната античност и османския период е натрупан върху нея.

№ 18. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ГЛАДСТОН“, В ОТСЕЧКАТА МЕЖДУ УЛ. „РЕПУБЛИКАНСКА“ И УЛ. „ОБОРИЩЕ“, ГР. ПОМОРИЕ

Никола Русев, Светлана Тодорова

Спасителното археологическо проучване е проведено в участък с дължина 40 м и широчина 4,50 м. При разкопките са разкрити църква, саркофаг, некропол и настилка на улица (обр. 1). Проучването е преустановено при достигане нивото на подпочвените води (кота 0,70 м). Културният пласт не е изчерпан изцяло.

Църква. Частично разкрита е еднокорабна църква, от която са изследвани притворът и северозападния ъгъл на наоса (обр. 2 *1*). Сградата е ориентирана запад-изток, с отклонение в посока северозапад-югоизток (азимут 281°). Издигната е от ломени камъни, споени с жълтеникав глинест разтвор. Северният зид е разкрит на дължина до 4,60 м, западният е 5 м, а южният е проучен в обхват до 2,85 м. Приблизително в средата на западната стена е оформен вход, а срещу него – втори, водещ към наоса. Вътрешните размери на притвора са 3,55 м и 2,45 м (изток-запад). В него е имало настилка от каменни плочи и тухли.

В пласта деструкции на църквата се откри значително количество силно фрагментирани стенописи. Различават се отделни пояси със син, зелен и червен цвят, както и такива с по-сложни орнаментални композиции, включващи повече цветове. Върху отделни парчета са запазени букви от надписи, едни изписани със синя боя на бял фон, а други – с бяла на син фон.

Северно от църквата вероятно е имало отворена галерия.

Саркофаг. Състои се от корито и капак, изработени от андезитов туф (известен като айтоски камък), споени с розов хоросан. Положен е в северната половина на притвора, с ориентация запад-изток, отклонение на северозапад (азимут 281°) (обр. 2 *2*). Коритото е вкопано в терена, а капакът е бил видим над ходовото ниво на църквата, явявайки се като надгробна плоча. Капакът е изработен от монолитен каменен блок с трапецовидна форма, като западният край е стеснен и оформен дъговидно. Има дължина 2,18 м и широчина 0,72-0,67 м. В дъговидната му западна страна е оформен изпъкнал релефен равнораменен кръст с разширяващи се краища. В полето му е врязан допълнително втори кръст със същите очертания. В четирите ъгъла на капака са моделирани силно стилизирани акротерии с полукръгла форма.

Върху гладката повърхност на капака е изсечен двуредов надпис на гръцки език (обр. 2 *3*). Започва с кръст, след което се четат общо 15 букви: **ϒΟΤΓΑΛϒΦΟΕΘΙΚΗΘ +**. Надписът върви отдясно

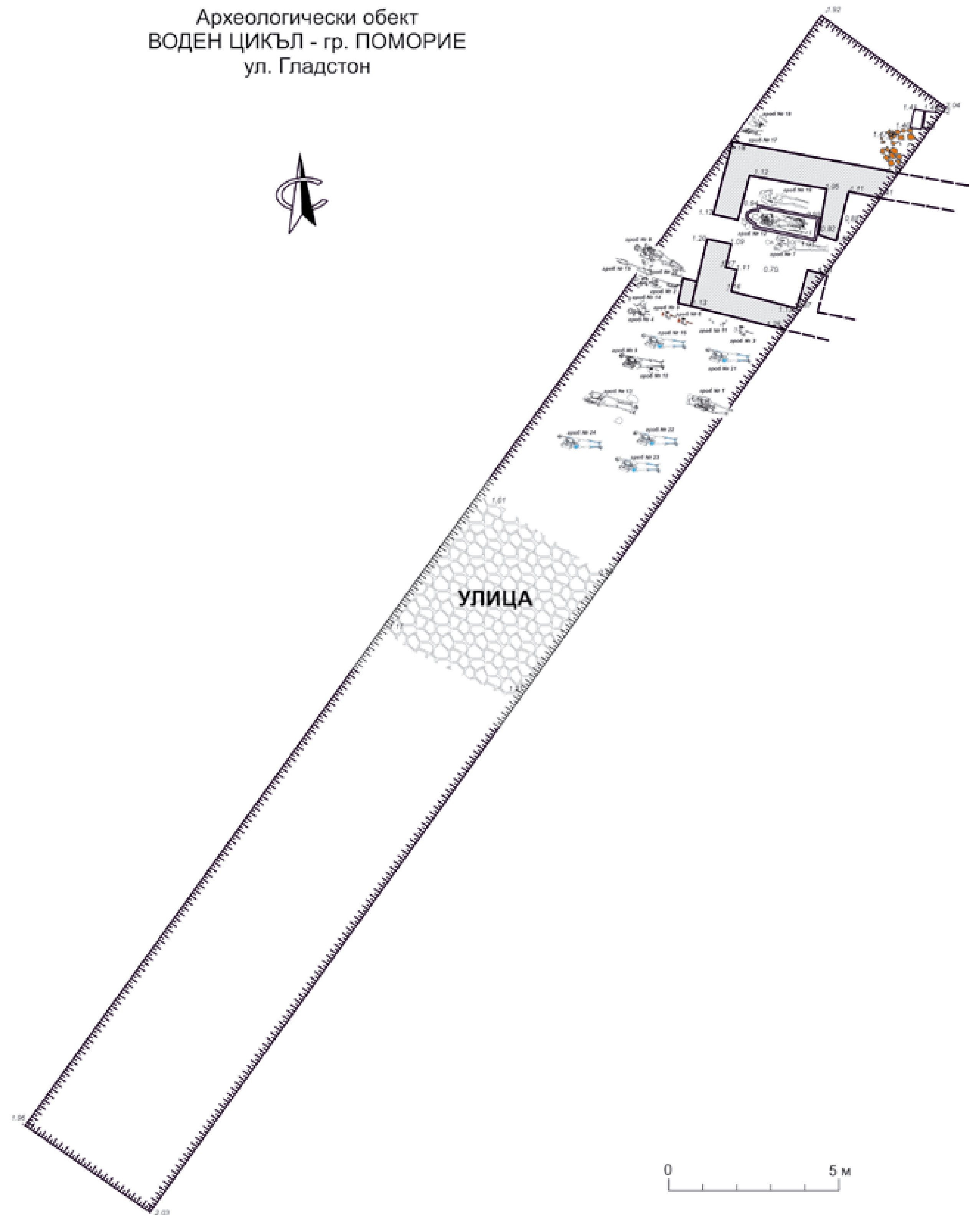
Археологически обект
ВОДЕН ЦИКЪЛ - гр. ПОМОРИЕ
ул. Гладстон
УЛИЦА
0
5 м

Обр. 1. Общ план на обекта.

наляво, с главни букви, като името е изписано погрешно с Г вместо с К. Вторият ред на надписа е разположен върху южния склон на капака. И той започва с кръст, след което се четат 11 букви, изписани отляво надясно: **+ ΤΟΥΛΑΓΟΜΑΤΗ**. По този начин се чете следното: + θήκι Θεοφυλάγτου/ + τοῦ Λαγομάτη, което в превод гласи: „Саркофаг на Теофилакт Лагоматис“. По палеографски данни надписът може да се поставя в широките хронологически граници IX–XI в.

Коритото на саркофага е изработено от един каменен блок от същия андезитов туф. Външната

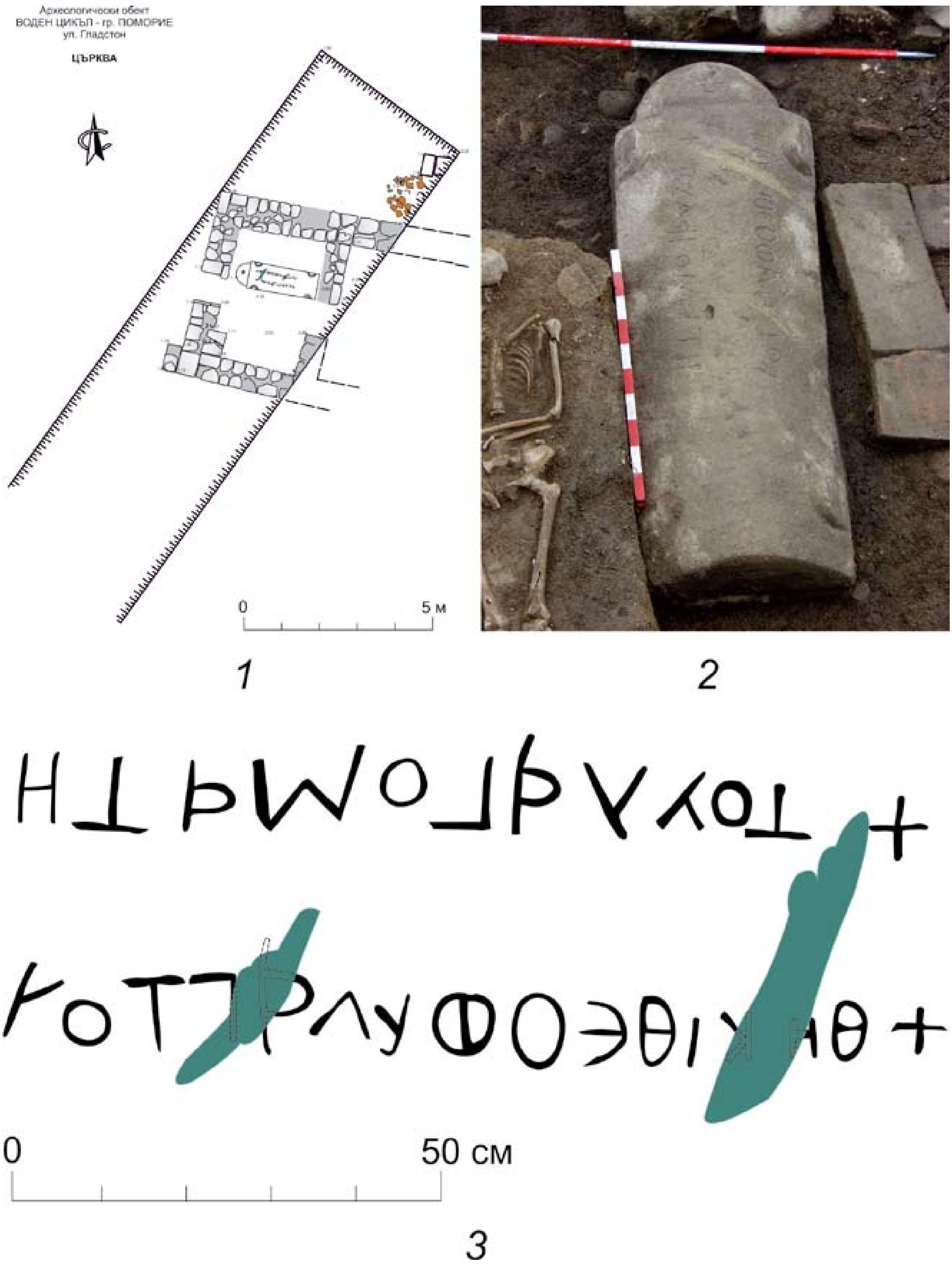
Археологически обект
ВОДЕН ЦИКЪЛ - гр. ПОМОРИЕ
ул. Гладстон
ЦЪРКВА
0
5 м
1
2
0
50 см
3

Обр. 2. Средновековна църква: 1. План на църквата и местоположение на саркофага; 2. Капак на саркофага с надпис; 3. Надпис върху капака на саркофага.

му дължина е 2,19 м, а външната широчина варира от 0,72 до 0,68 м.

Некропол. В проучената площ са регистрирани общо 24 гроба, свързани със съществуването тук на некропол. От тях 21 са разположени северно, западно и южно от църквата, а във вътрешността на притвора са разкрити още 3. Най-късен е гроб № 7, чието дъно е с 0,06 м над нивото на капака на саркофага. Погребването тук вероятно е станало в момент, когато църквата вече е била изоставена, тъй като ямата е вкопана в пласта паднали стенописи.

В резултат на извършените проучвания са регистрирани два типа гробни съоръжения. С изключение на гроб № 12 (саркофага), всички останали са обикновени гробни ями, чиято форма и размери не са установени. Единствено при гроб № 2 е констатирана трапецовидната форма на ямата с дължина 1,54 м и широчина 0,75/0,57 м.

Погребването е извършено чрез трупополагане по гръб, в изпънато положение. С изключение на гроб № 12 (саркофага), в гробното съоръжение винаги е полаган само по един индивид. В коритото на саркофага са открити биологични останки от няколко индивида, свързани с извършването на неколкократни, последователни във времето погребвания. Единствено костите на последно погребания са в анатомичен порядък (обр. 3). Костите от другите скелети са подредени покрай стените. Прави впечатление абсолютната липса на кости на главата, което е свързано с целенасоченото изваждане на черепите при всяко ново погребване. Такива са открити непосредствено западно от дъговидната част на саркофага и до входа на притвора. В два от гробовете полагането е извършено в дървен ковчег, от който са останали по два железни гвоздея.

Скелетите имат ориентация запад-изток, всички с отклонение на северозапад. В четири случая под черепите са открити фрагменти от тухли или керемиди. В още пет случая черепите не са в една ос с прешлените на гръбначния стълб, а са извити съответно на север или на юг. При тях може да се допусне полагане на главите върху предмет от нетраен материал.

Разнообразие съществува и в позицията на ръцете. Най-многобройни са случаите, в които горните крайници са били свити в лактите и поставени върху гърдите. В позицията на краката са регистрирани само два варианта – при единия те са изпънати и относително успоредни, а при другата са изпънати и събрани в колената.

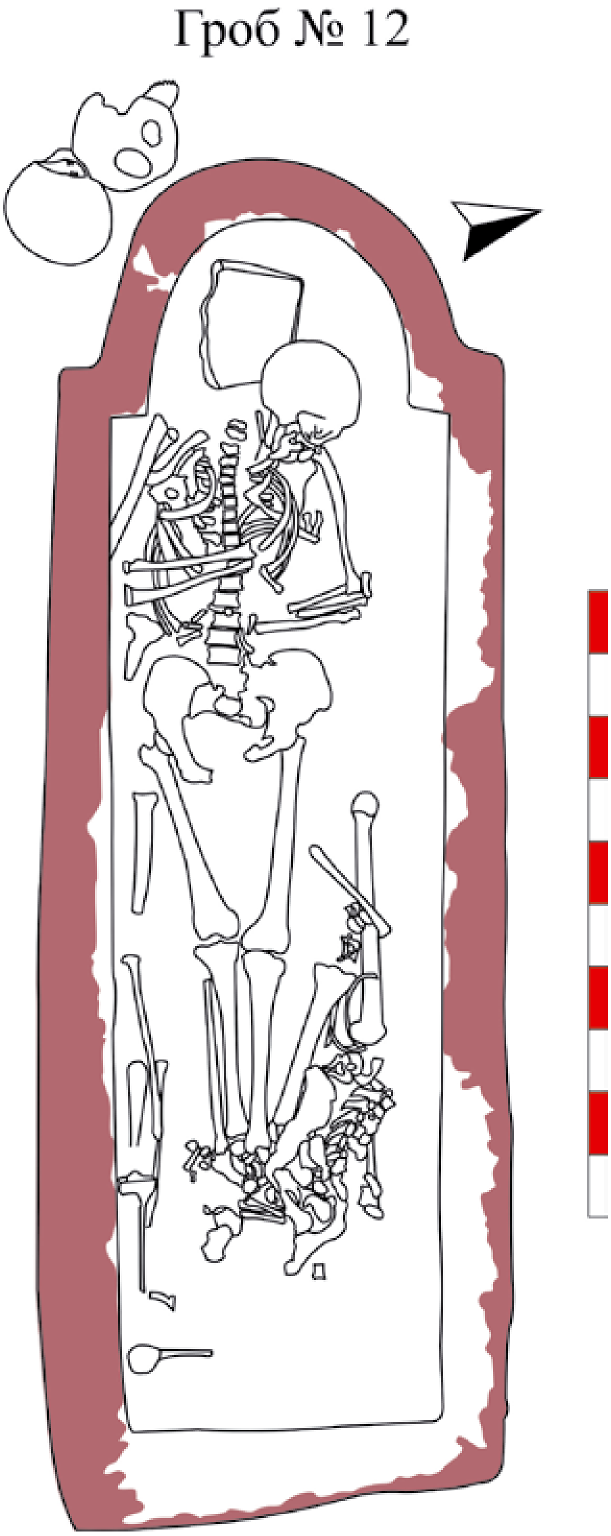

Обр. 3. Биологични останки от няколко индивида, открити в коритото на саркофага.

Гробен инвентар е открит само в два комплекса. Под черепа на гроб № 17 е намерен чифт сребърни обеци, а при костите на краката в гроб № 19 – бронзова коланна апликация от края на IX–X в.

Улица. Уличната настилка се намира на 9 м южно от притвора на църквата. Тя е с ориентация изток-запад и в рамките на изкопа има дължина 4,50 м и широчина 4,70 м. Изградена е от трамбовани дребни ломени камъни, фрагменти от строителна керамика и буци розов хоросан. Надлъжно по южната страна е оформен тротоар от плочести камъни с широчина 1,75 м. Сравнявайки нейните нива с тези на капака на саркофага и банкета на притвора се вижда, че са на една и съща дълбочина, което предполага синхронност. Южно от уличната настилка не се регистрират други структури.

По време на спасителното проучване са открити общо 41 находки. Предметите свързани с периода, предхождащ изграждането на църквата, са основно монети от дребни номинали. Най-ранни са провинциален бронз, отсечен в Анхиало, и антониниан на Аврелиан, а останалите датират от IV – началото на V в.

С контекста на църквата се свързват общо 10 находки, включващи бронзова егзагия за номизма, анонимен фолис клас С, два оловни печата (от X в. и края на XI в.), закопчалката за книга и бронзов кръст-енколпион с надпис АГНОС, АГНОС, KVP/HOC, характерен за края на X–XI в.

Находките южно от притвора на църквата са оловен печат (вероятно от IX в.), закопчалки за книги, бронзов пръстен и тока, монета на Алексий I Комнин, две монети на Йоан II Комнин и една силно изтрита медна монета, вероятно от XIII в.

Църквата е изградена не по-рано от края на IX/началото на X в., като продължава да съществува и през XI–XII в. Вероятно с началния период на функционирането ѝ е свързано поставянето на саркофага в северната половина на притвора. Кога точно е възникнал некрополът около нея е неясно, но може да се допусне, че е продължил да се развива през XII или най-късно до началото на XIII в.

№ 19. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ–I, КВ. 122, ГР. ПОМОРИЕ

Сергей Торбатов, Мария Манолова-Войкова, Биляна Иванова, Антон Карабашев

Имотът е с площ 681 кв. м и попада в Зона А от територията на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“. Проучването беше наложено от иввестиционно намерение на Община Поморие и се проведе в периода 14.05-25.07.2014 г.

Регулярен пласт от средновековната епоха не беше регистриран. Възможно е той да е бил изгребан при подравнителните работи в района през средата на XX в., но по-вероятно е малкото материали от XI–XIII в., открити в най-горна стратиграфска позиция, да са следи от спорадично използване на терена като кариера през средновековието. Установено беше, че най-късно от средата на VI в. насетне за организиран градски живот на това място не може да се говори. Тогава вероятно във връзка с изграждането на ранновизантийската крепостна стена на Анхиало, трасирана в непосредствена близост, започва процес на системно ограбване на строителния материал, продължил с различен интензитет и през следващите векове. Всичко това е довело до силно обезличаване на археологическата субстанция – нарушаване и безразборно размесване на културните напластявания на дълбочина до около 2 м от съвременната дневна повърхност, дестратификация на находките и почти пълно унищожение на съществувалите някога градежи на около ⅔ от проучената площ. Продължителното обитаване на терена, засвидетелствано за период от повече от 10 века и свързано с множество вкопавания, нивелации, екстракция на строителен материал и тотални препланировки на пространството, допълнително усложнява ситуацията и прави практически невъзможна абсолютната хронологическа прецизация на разкритите структури.

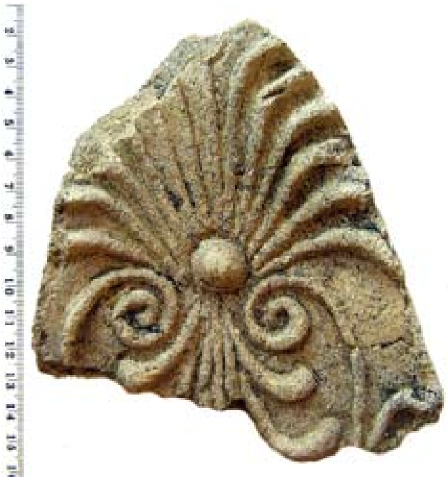

Обр. 1. Каменен антефикс от класическата гръцка епоха.

Най-ранната находка от обекта е каменен чук с датировка в късния халколит, открит в пласт с материали от късноелинистическата и ранната римска епоха.

Следващите в хронологически план артефакти са от класическата гръцка епоха, но също не произхождат от адекватен контекст – фрагмент от каменен антефикс, намерен върху

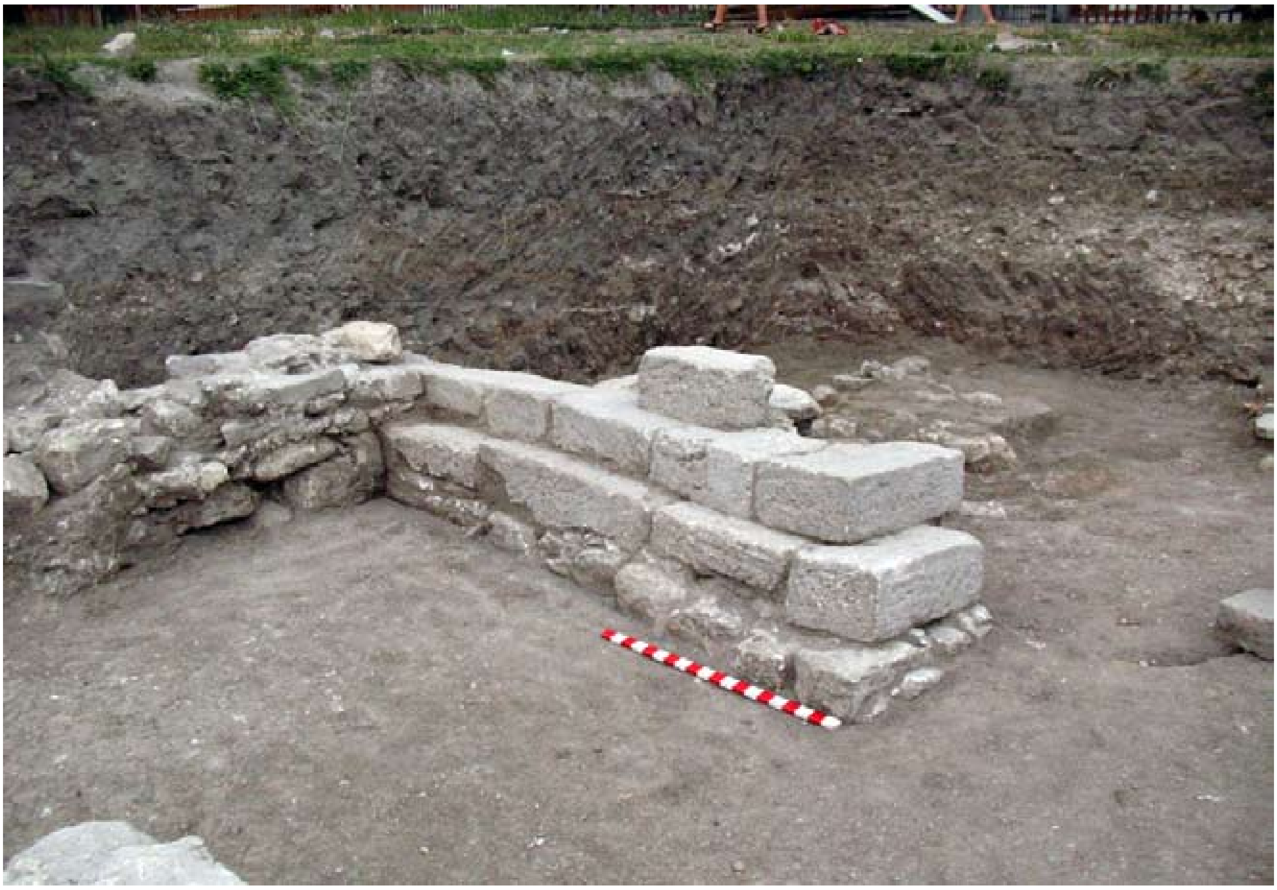

Обр. 2. Останки от платформа на монументална сграда от елинистическата епоха.

стерилния пясък (обр. 1) и преработена в корниз през римската епоха мраморна надгробна стела с гръцки надпис. И двата паметника са с датировка в края на V в. пр. Хр.

Най-древните структури открити при проучването на обекта се отнасят към елинистическата епоха. От това време е масивен ограден зид, изграден от споени с глина плочести и ломени камъни. От западната му страна е имало вероятно лек дървен портик с керемидено покритие от коринтски тип, както и още един зид, но с много по-слаб градеж. Край него също бяха разчистени останки от рухнал покрив. Керамичният материал от елинистическата епоха е изненадващо малоброен и сред него напълно отсъства амфорната тара. Това рязко контрастира със значителното количество на монетните находки от това време и очевидно следва да се тълкува като указание, че съществувалият тук сграден комплекс не е бил с жилищни, а с обществени функции.

Най-впечатляващата структура от елинистическата епоха са останките от монументален изодомен градеж от споени с глина, добре обработени каменни блокове (обр. 2). Структурата се отъждествява с масивна стъпаловидна платформа с поне три стъпала, която се развива в северна и западна посока, но чиито размери не можаха да бъдат установени. Върху тази платформа поне до втората половина на II в., ако не и до малко по-късно, се е издигала изключително представителна постройка с богата вътрешна декорация, включваща стенописи и релефни щукатурени пана. Върху много от стенописните фрагменти има дребни по размер графити, съдържащи човешки и животински изображения, линеарни орнаменти и множество надписи на гръцки език.

Преходът между къснoелинистическата и ранноримската епохи е недоловим по археологически път в границите на обекта. Животът тук очевидно е продължил без никакви сътресения и след установяването на римската власт в Тракия. Неизвестно кога точно в периода I–II в., тук е засвидетелствано ново строителство, изразяващо се в проектирането и изграждането на канализационна система в духа и традициите на римската архитектура. По всяка вероятност това е част от голямата строителна кампания, свързана с трасирането на уличната мрежа и полагането на основите на градската инфраструктура в новооснования в началото на II в. римски град Улпия Анхиало. По същото време на юг от улицата се появяват нови постройки. Специално трябва да се отбележи, че при трасирането на уличната мрежа в тази част на града, римските архитекти и строители напълно са се съобразили със

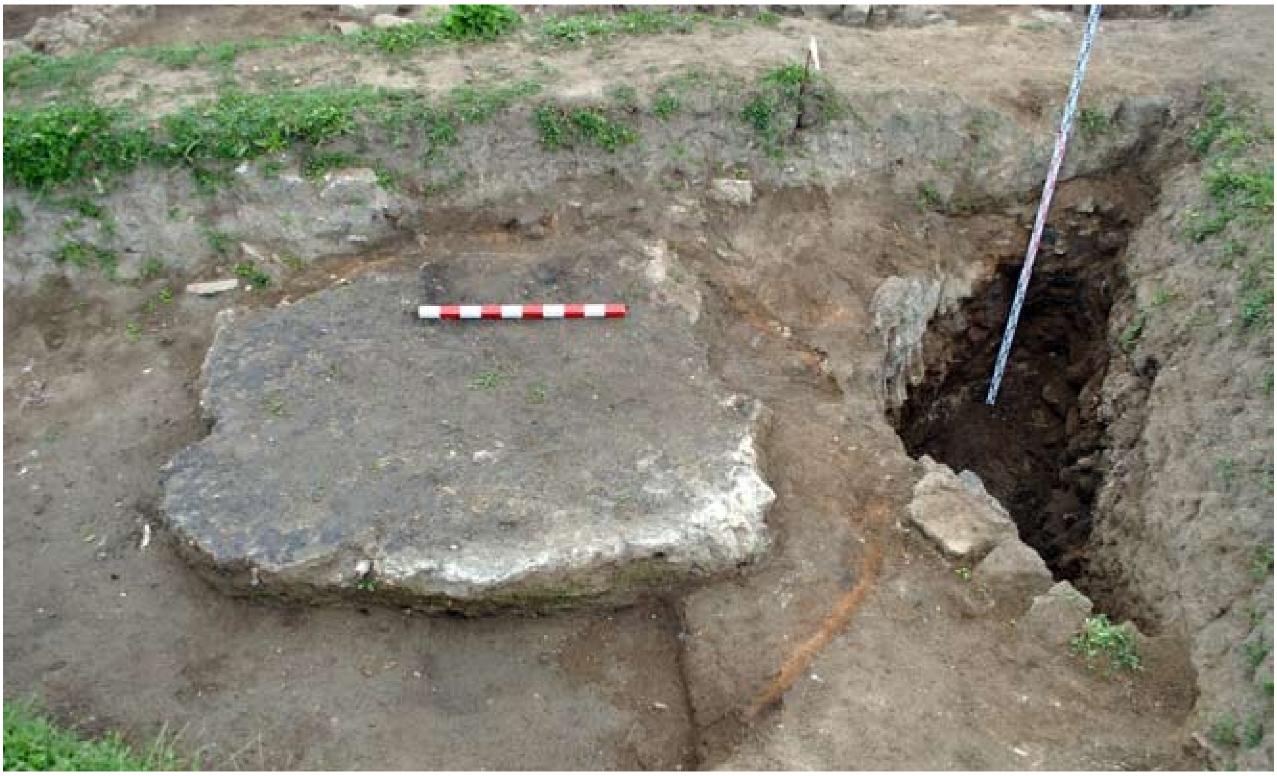

Обр. 3. Стъкларска пещ от ранновизантийския период.

заварената и очевидно все още функционираща сградна инфраструктура от предримската епоха.

Предвид завареното състояние на археологическата субстанция, строителният период от II–III в. е трудно разграничим от предходния по теренни стратиграфски маркери, но съвсем ярко се откроява след прецизно заснемане на структурите, тъй като новите градежи са с друга, макар и различаваща се само с няколко градуса ориентация. След демонтажа на представителната сграда от елинистическата епоха, тук е осъществено ново строителство като неговата платформа е интегрирана в новоизградения комплекс, чийто план и точни функции са неясни. Сигурно е обаче, че през III в. въпросната платформа се е използвала за култови дейности. Преустройства в периода II–III в. са регистрирани и в южната част на обекта, по трасето и южно от преминаващата тук градска улица, която е леко преориентирана на северозапад и северно от съществуващия е изграден нов канал, вероятно подтротоарен и предназначен само за дъждовни води. През II–III в. е осъществено ново строителство и в североизточната част на обекта, където не бяха установени податки за подобни дейности през предходния период на римското владичество.

Следващият регистриран строителен период се отнася към IV в. Свързан е със значително повдигане на ходовото ниво и препавиране на улицата с посока северозапад-югоизток. Едва по това време е изградена една нова улица, сключваща почти прав ъгъл със съществуващата и водеща от нея в североизточна посока. Под новата улица е прокаран водопровод от керамични тръби.

С преустройствата и обитаването на терена през късноримската и ранновизантийската епоха са свързани разкритите на места подравнителни пластове от пясък и участъци от подови нива, изградени от дребни ломени камъни и хоросан или от трамбована пръст, както и многоброен подемен археологически материал (предимно фрагментирана керамика, монети, търговски пломби и широка гама от контролни теглилки), но архитектурните останки от това време са съвсем оскъдни. Най-голям интерес сред тях представлява една силно разрушена стъкларска пещ, от чиято конструкция е съхранена част от основата на горивна камера, наподобяваща плитко корито от бял хоросан, запълнено с пепел и накапало стъкло (обр. 3). Около нея се проследи дъга от силно опалена глина с диаметър 3 м, вероятно отпечатък от кожух на купол. Предпещното пространство е било разположено на юг или запад, а непосредствено от изток беше разчистена част от яма, свързана с производствения процес Пещта е използвана в края на V или началото на VI в. Към същия период могат да се отнесат силно обезличени останки от стопански или жилищни помещения и канали в североизточната част на строителното петно.

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ОБХВАТА НА ПРОЕКТ ЗА РЕКОНСТРУКЦИЯ И РЕХАБИЛИТАЦИЯ НА ВиК МРЕЖА В ГР. ПОМОРИЕ

Сергей Торбатов, Деян Драгоев

В същинската градска територия на Поморие се намират две декларирани недвижими културни ценности – „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“ и „Античен некропол на Улпия Анхиало“. Проектът за реконструкция и рехабилитация на ВиК мрежата на гр. Поморие се осъществява в седем обособени зони, три от които (F, G и H) попадат изцяло или отчасти в границите на споменатите културни ценности. Вниманието на археологическия екип беше насочено основно към тях, но системно бяха наглеждани и останалите зони.

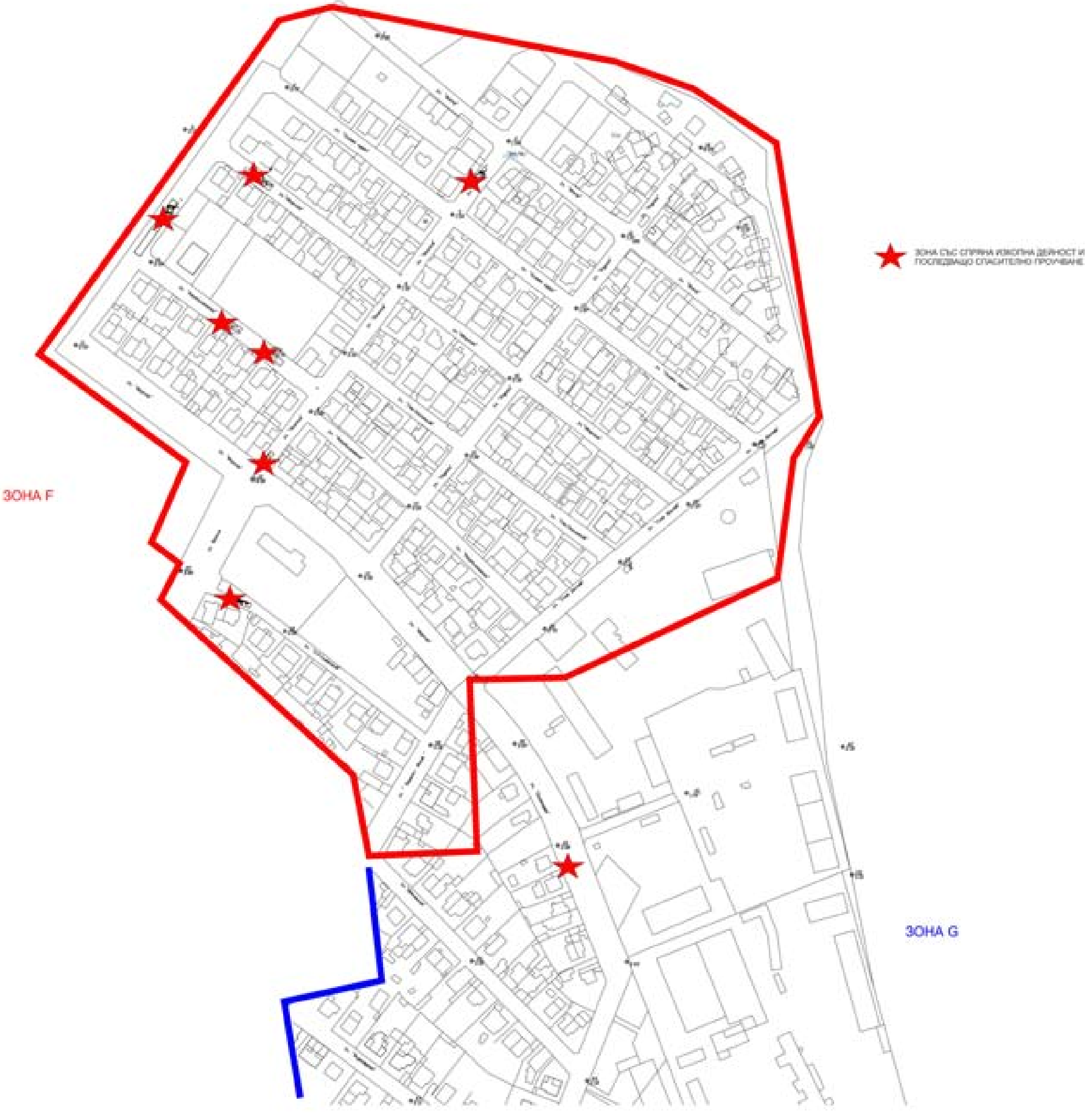
ЗОНА СЪС СПРЯНА ИЗКОПНА ДЕЙНОСТ И ПОСЛЕДВАЩО СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ
ЗОНА F
ЗОНА G

Обр. 1. Места, където са проведени спасителни археологически проучвания.

Обр. 2. Участък от римски водопровод, локализиран на ул. „Странджа“.

До средата на м. септември изкопните дейности бяха съсредоточени в зона F и северната част на зона G, съвпадащи териториално с кв. „Север“ и север-североизточните части на кв. „Св. Георги“ на гр. Поморие, а след тази дата – и в останалия обсег на зона G и в зона H.

Подлежащата на изпълнение ВиК мрежа върви в основната си част по трасето на съществуващите, вече изградени в гр. Поморие водопровод и канализация. Поради тази причина в мнозинството от случаите трябваше да се задоволим със събиране на дестратифициран подемен археологически материал и със зачистване на профили, в които личаха останки от структури, унищожени при осъществени в миналото изкопни работи.

В 9 случая, при използване на нови трасета за ВиК мрежата, се попадна на некомпрометирани досега структури с висок научен потенциал, при което беше задействана процедура за преминаване от режим на наблюдение към спасителни археологически разкопки – на ул. „Странджа“, ул. „П. Р. Славейков“, ул. „Гладстон“, ул. „Оборище“, ул. „Камчия“, ул. „Републиканска“ и ул. „Мусала“ (вж. отчетите в настоящия сборник на колегите Олег Александров, Марин Маринов, Иво Чолаков, Калин Чакъров и Никола Русев) (обр. 1).

Към регистрираните и документирани в рамките на наблюдението останки от структури се отнасят: 3 ями от късноkласическата и ранноелинистическа епоха на ул. „Солено езеро“; сектор от късноримска улица на ул. „Гоце Делчев“ при кръстовището с ул. „Оборище“; сектор от късноримска улица и водопровод на ул. „Гоце Делчев“ при кръстовището с ул. „Ген. Столетов“; участък от римски водопровод на ул. „Странджа“ (обр. 2); късноантична кейова стена на ул. „Морска“ и ул. „Княз Борис I“; античен кей-вълнолом на ул. „Княз Борис I“; останки от *cardo* на ул. „Цветница“ (обр. 3); останки от *cardo* на ул. „Странджа“; останки от сграден комплекс от късноримската епоха на ул. „Цветница“; участък от късноримски *decumanus* на ул. „Родопи“; ъгъл на каменна постройка от елинистическата епоха на ул. „Оборище“; два зида в суперпозиция от римската епоха при кръстовището на ул. „Родопи“ и ул. „Марица“.

Археологическото наблюдение през 2014 г. предоставя важни данни за усвояването на територията в зони F, G и H от проекта за реконструкция и рехабилитация на ВиК мрежа в гр. Поморие през вековете:

- В зоната на юг от трасето на ул. „Княз Борис I“ не е регистриран културен пласт, свързан с трайно селищно обитаване, което обаче не изключва възможността от появата и тук на случайни археологически находки или на такива в преотложено състояние;
- Структури и културен пласт от елинистическата епоха се откриват само в източната половина на кв. „Север“. Като се изключи големият комплекс с представителни функции в най-южната част на тази територия, който беше открит и частично проучен чрез спасителни разкопки през лятото на 2014 г., никъде другаде не бяха регистрирани градежи с урбанистичен характер от елинистическата епоха нито фортификация от това време:

Обр. 3. Останки от cardo на ул. „Цветница“.

- Средновековни материали, но без архитектурни останки, бяха открити само на две места: на ул. „Възраждане“ (от XII–XIV в.) и на ул. „Железничарска“ (от X–XI в., без адекватен контекст).
- Обитаване през римската и късноантичната епоха е засвидетелствано навсякъде в наблюдаваната територия, без зоната на юг от ул. „Княз Борис I“.

№ 21. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КАМЧИЯ“, ГР. ПОМОРИЕ

Марин Маринов, Станислав Марчовски

Проучването се проведе от 29.10.2014 г. до 31.10.2014 г. във връзка с общински проект за модернизация на ВиК мрежата в гр. Поморие. Обектът попада в Зона А от територията на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“ (обр. 1).

На място заварихме изкоп за поставяне на водопроводни тръби с дължина 15 м и широчина 2,50 м, в който на около 1 м под уличната настилка се виждаше горната част на зид, разположен напречно на изкопа в посока изток-запад. В дълбочина бяха регистрирани общо три зида, които получиха поредна номерация от 1 до 3 (обр. 2).

Първоначално беше разкрито северното лице на зид № 1. Напластяванията северно от него бяха запазени на същата кота като тази на неговата хоризонтална част (-0,38 м надм. в.). След като премахнахме повърхностния слой, състоящ се от кал и натрупани отпадъци, отнехме пласт от сив пясък с тъмнокафява глина до кота -1,20 м надм. в. От пласта произхождат малко керамични фраг-

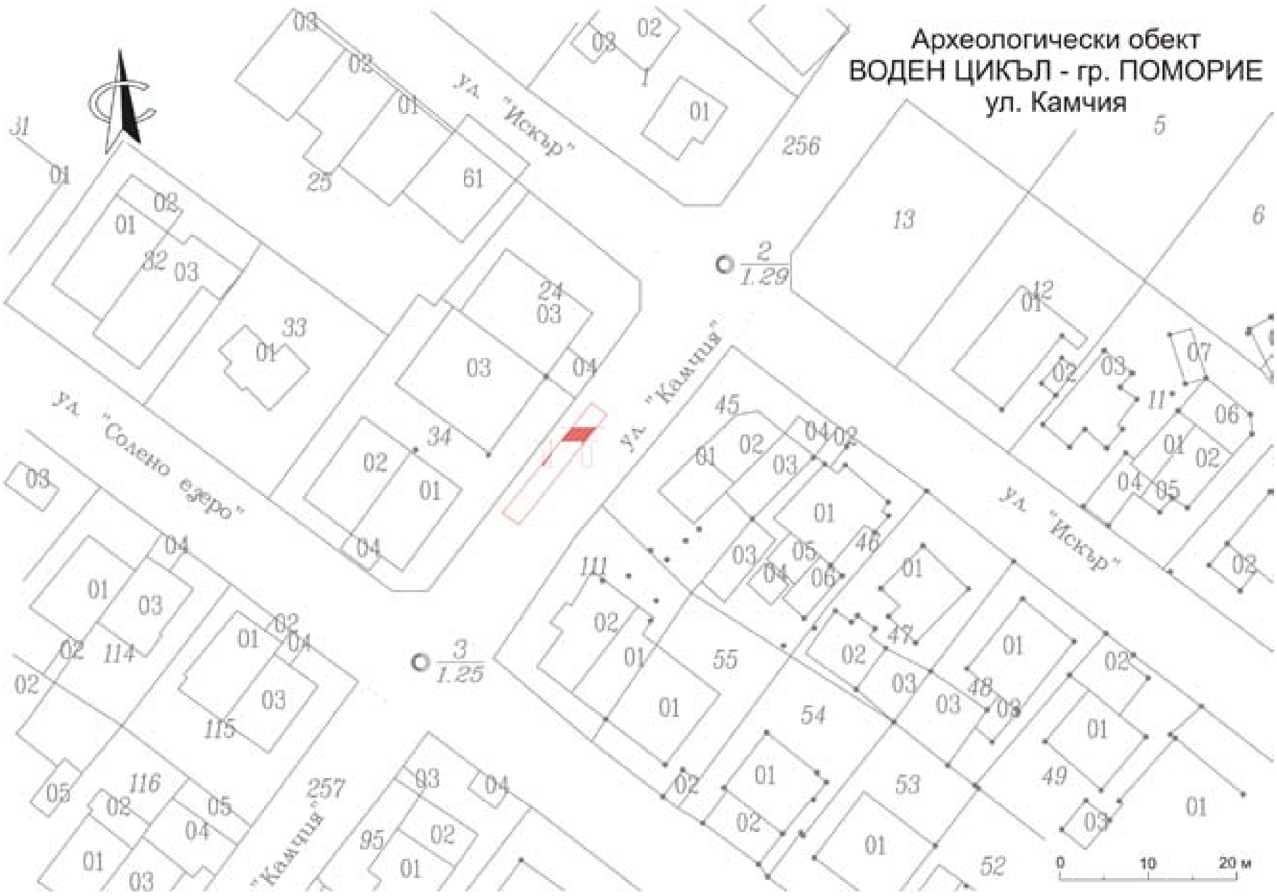
Археологически обект
ВОДЕН ЦИКЪЛ - гр. ПОМОРИЕ
ул. Камчия
ул. "Искър"
ул. "Камчия"
ул. "Солено езеро"
ул. "Искър"
"Камчия"
2 / 1.29
3 / 1.25
256
13
5
6
61
25
24
34
33
32
31
12
11
45
46
47
48
49
55
54
53
52
111
114
115
116
257
95
0
10
20 м

Обр. 1. Местоположение на проучените зидове на кадастъра на Поморие (инж. А. Каменаров).

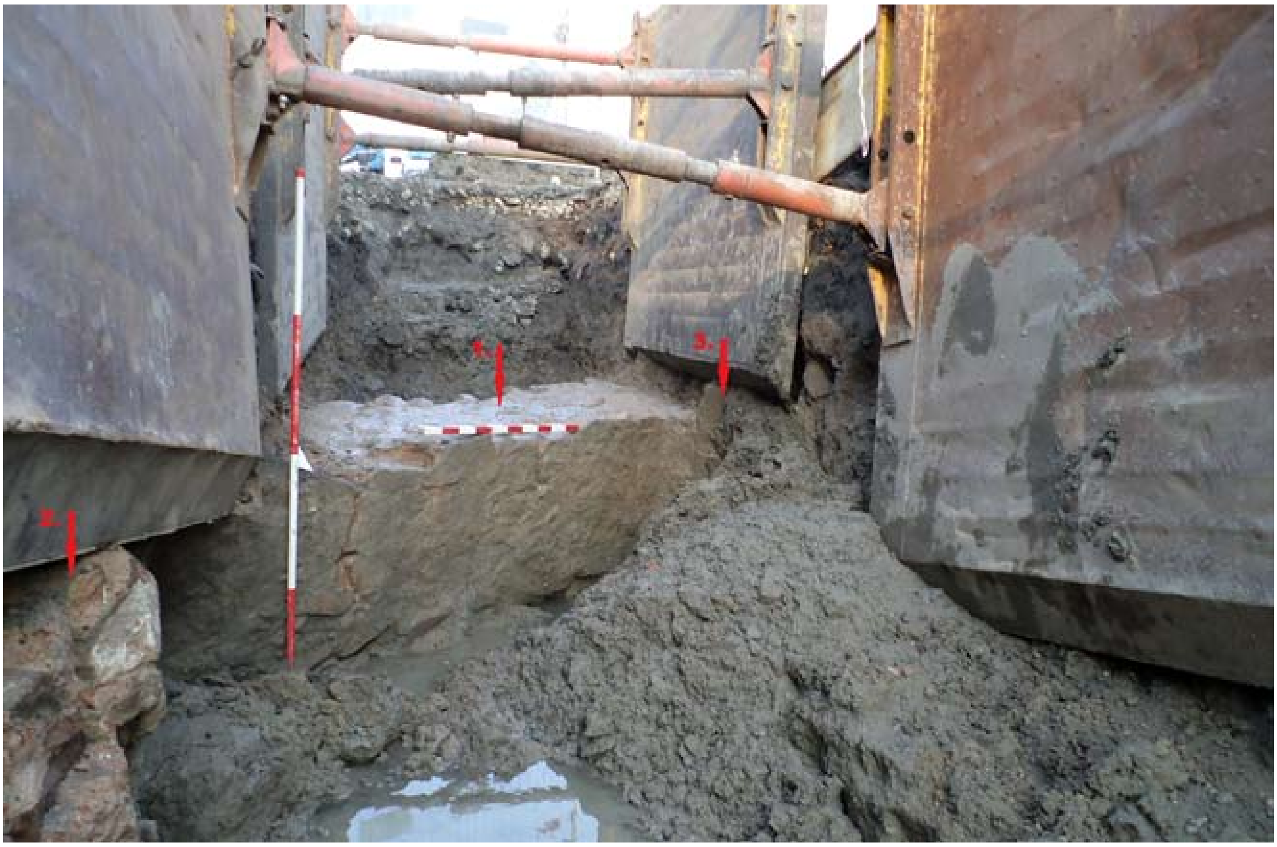

Обр. 2. Зидове № 1, 2 и 3 (поглед от юг).

менти, открити от кота -0,58 м до кота -0,90 м. Най-голям сред тях е броят на фрагментите от амфори от втората половина на IV – началото на V в., както и на такива от други съдове със същата датировка. Изключение са фрагментите от купа от края на III–IV в. (кота -0,80 м), от дъно на къснoримски съд (кота -0,58 м) и една тухлена тежест (кота -0,70 м). Консултант за керамиката е Н. Русев, докторант в НАИМ-БАН.

На кота -1,20 м достигнахме пилотите под зид № 1. Покачващото се ниво на подпочвените води наложи прекратяване на работата.

Разчистена беше и западната половина от южното лице на зид № 1, където пластът от сив пясък и пръст беше запазен почти до кота -0,38 м. От пласта произхождат 27 керамични фрагмента: на кота -1,10/-1,28 м – предимно от купи от края на III – началото на IV в., дъно на амфора от края на III – началото на IV в. (тип Kapitän II) и дръжка на амфора от „псевдококоски“тип, разпространен до средата на II в.; на кота -1,40 м – керамични фрагменти от края на III–IV в. и каменна бойна топка.

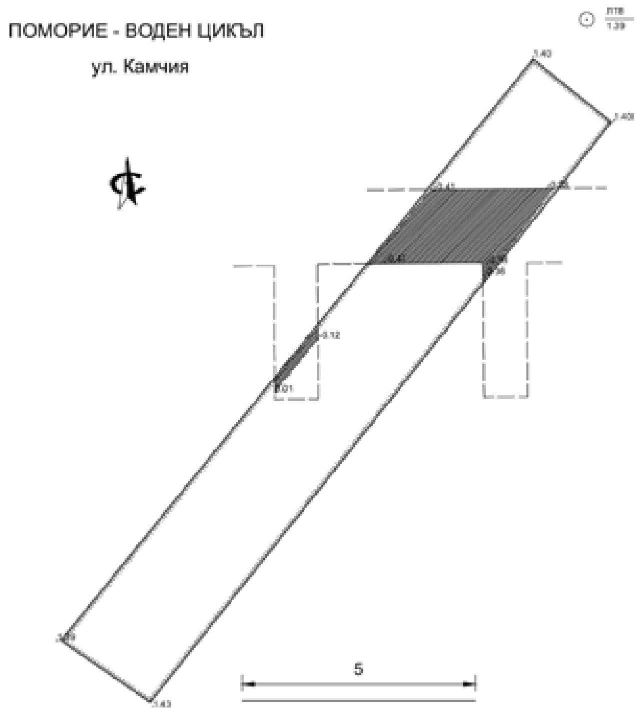

Обр. 3. Геодезично заснемане (инж. А. Каменаров).

В източния профил беше запазена част от западното лице на зид № 3, конструктивно свързан под прав ъгъл със зид № 1.

Зид № 1 е запазен на височина 0,82 м, дебелината му е 1,60 м, а дължината му надвишава ширината на изкопа от 2,50 м, тъй като зидът продължава на запад под улицата. Градежът е от ломени камъни с различна големина, споени с жълт хоросан без примеси, и вероятно е субструкция.

В по-голямата си част зидове № 2 и № 3 останаха недостъпни за проучване. Горната част на зид № 2 е запазена до кота -0,12 м. Дебелината му е 0,93 м, а запазената височина – 1,08 м. Горната част на зид № 3 лежи на кота -0,36 м, със запазена височина 0,84 м. Той е разположен под прав ъгъл и е в конструктивна връзка с идентичния по градеж зид № 1. Определя се като пиластър, прилежащ на зид № 1.

Конструктивна връзка между зид № 2 и зид № 1 не беше установена. Техният идентичен градеж и разположението им един спрямо друг предполагат конструктивна връзка между тях на север под неразкопаната част от улицата и позволяват зид № 2 също да бъде определен като пиластър.

Особеностите на градежа на зид № 1 и прилежащите му пиластри са характерни към римската епоха (Балабанов и др. 2000, 97). Проучванията на Августа Траяна, Пауталия, Никополис ад Иструм и други центрове от тази епоха показват, че крепостните им стени са изградени в последната четвърт на II в. Крепостните стени от това време и на трите посочени града имат пиластри (Динчев и др. 2009, 36). Укрепяването на градовете в Тракия и Мизия през римския период се свързва с дейността на императорите Марк Аврелий и Комод (Балабанов и др. 2000, 55). Въз основа на тези данни, проучените зидове на ул. „Камчия“ могат да се определят като единна структура (обр. 3): участък от крепостната стена на Анхиало, изградена по времето на Марк Аврелий и Комод.

Литература

Балабанов и др. 2000: П. Балабанов, С. Бояджиев, Н. Тулешков. Крепостното строителство по българските земи. София, 2000.

Динчев и др. 2009: В. Динчев, Г. Кузманов, П. Владкова, А. Чолакова, Ц. Попова. Българо-британски разкопки на Градището при с. Дичин, Великотърновска област, 1996-2003 (резултатите от проучванията на българския екип) (Разкопки и проучвания XXXIX). София, 2009.

№ 22. АНТИЧНИ СТРУКТУРИ ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „ОБОРИЩЕ“, ГР. ПОМОРИЕ

Марин Маринов, Станислав Марчовски

Проучването се проведе от 01.11.2014 г до 14.11.2014 г. във връзка с общински проект за модернизация на ВиК мрежата в гр. Поморие. Обектът попада в Зона А от територията на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“ (обр. 1).

Обработката на керамиката, монетите и печатите беше извършена от: Н. Русев (НАИМ-БАН), Ст. Михайлов (РИМ-В. Търново), гл. ас. д-р Н. Кънев (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий). Геодезичното заснемане извърши инж. Ат. Каменаров (София).

Проучихме участък с дължина 20 м и ширина 4 м, с предварително машинно отстраняване на съвременен пласт с дебелина 0,50 м. Обособени бяха четири сектора (5 х 4 м), означени от изток на запад като А, Б, В и Г. Откритите зидове бяха условно номерирани от 1 до 4 (обр. 2). Поради покачващата се подпочвена вода, не можахме да ги разкрием изцяло в дълбочина.

В сектор А проучихме зид № 1 (СИ–ЮЗ) от ломени камъни, споени с бял хоросан, с дебелина 2,60 м. Върху зида се разкриха два запазени до 0,60 м участъка от тухлени редове, споени с бял хоросан: източен (дължина 1,15 м, ширина 0,80 м, запазени 8 реда) и западен (дължина 1,10 м, ширина 0,34 м, запазени 7 реда). Те оформят вход широк 1,60 м.

Разкритият в сектор Б зид № 2 (С–Ю) сключва прав ъгъл със зид № 1 в западния му край. Разкритата дължина на източното му лице е 5 м. Градежът е идентичен с този на зид № 1. В северния си край зид № 2 сключва прав ъгъл със зид № 3.

Източният край на зид № 3 влиза в северния профил на сектор Б. Западният му край продължава по диагонал в сектор В. Градежът е идентичен с този на зидове № 1 и № 2. Разкритата дължина на южното му лице е 3,10 м. Върху зид № 3 има запазени три квадри, долепени без фуга един до друг върху подложка от бял хоросан.

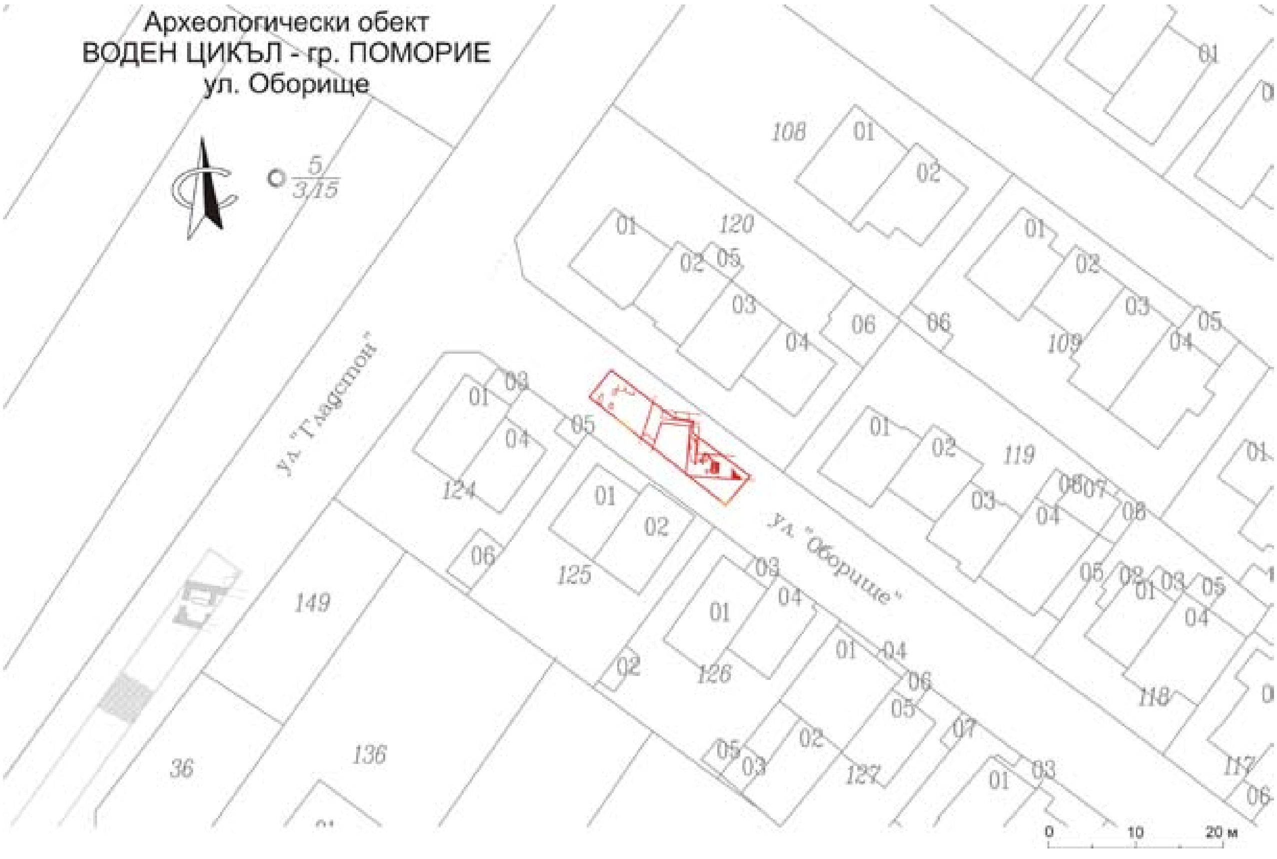

Обр. 1 Местоположение на проучените структури на кадастъра на Поморие (инж. А. Каменаров).

Квадрите имат отстъп 0,40 м от лицето на зида. Най-западният от тях е с дължина 1,55 м, ширина 1 м и височина 0,45 м. В западния му край има изрез тип „лястовича опашка“ за сглобка с липсващия съседен блок. Вторият квадър от запад на изток е с дължина 1,48 м и височина 0,45 м. Третият сключва прав ъгъл с четвърти квадър, който лежи върху зид № 2. Последните два продължават в северния профил под улицата.

Зид № 3 сключва ъгъл от 100° със зид № 4, който продължава на юг и е прерязан от багер на 0,40 м преди южния профил на сондажа. Вероятно продължава в него под съвременното ниво. Ширината му е 1,60 м, а видимата му дължина – 3,90 м. Градежът е идентичен с този на предходните.

Проучванията в сектор Г бяха затруднени от преминаващите три канала, разположени напречно на сондажа. Между каналите бяха разкрити четири каменни блока. Два от тях са обработени и лежат в северния профил.

Единият е с дължина 0,90 м и височина 0,50 м, другият е с дължина 0,70 м и височина 0,50 м. Останалите два са разположени в югозападния край на квадрата, между каналите.

Градежът на зидовете – ломени камъни, споени с бял хоросан, е характерен за субструкциите от римската епоха (Балабанов и др. 2000, 97).

Проучванията на Августа Траяна, Пауталия, Никополис ад Иструм и други центрове от тази епоха показват, че крепостните им стени са изградени в последната четвърт на II в. (Динчев 2009, 36). Укрепяването на градовете в Тракия и Мизия през този период се свързват с дейността на императорите Марк Аврелий и Комод (Балабанов и др. 2000, 55). Проучените зидове могат да се определят като част от укрепителната система на Анхиало, изградена при тяхното управление (обр. 3).

Културни напластявания бяха проследени и в четирите сектора, най-ясно забележимо в сектори Б и В. Основната част от керамиката и монетите са от римския и късноантичния период.

В сектор А, до нивото на входа, беше отнет пласт от сив пясък, примесен с тъмна пръст. Керамичните фрагменти са нехарактерни. До южното лице на източния тухлен участък, на кота 0,90 м, се откриха две монети (от I –III в. и от 364-395 г.).

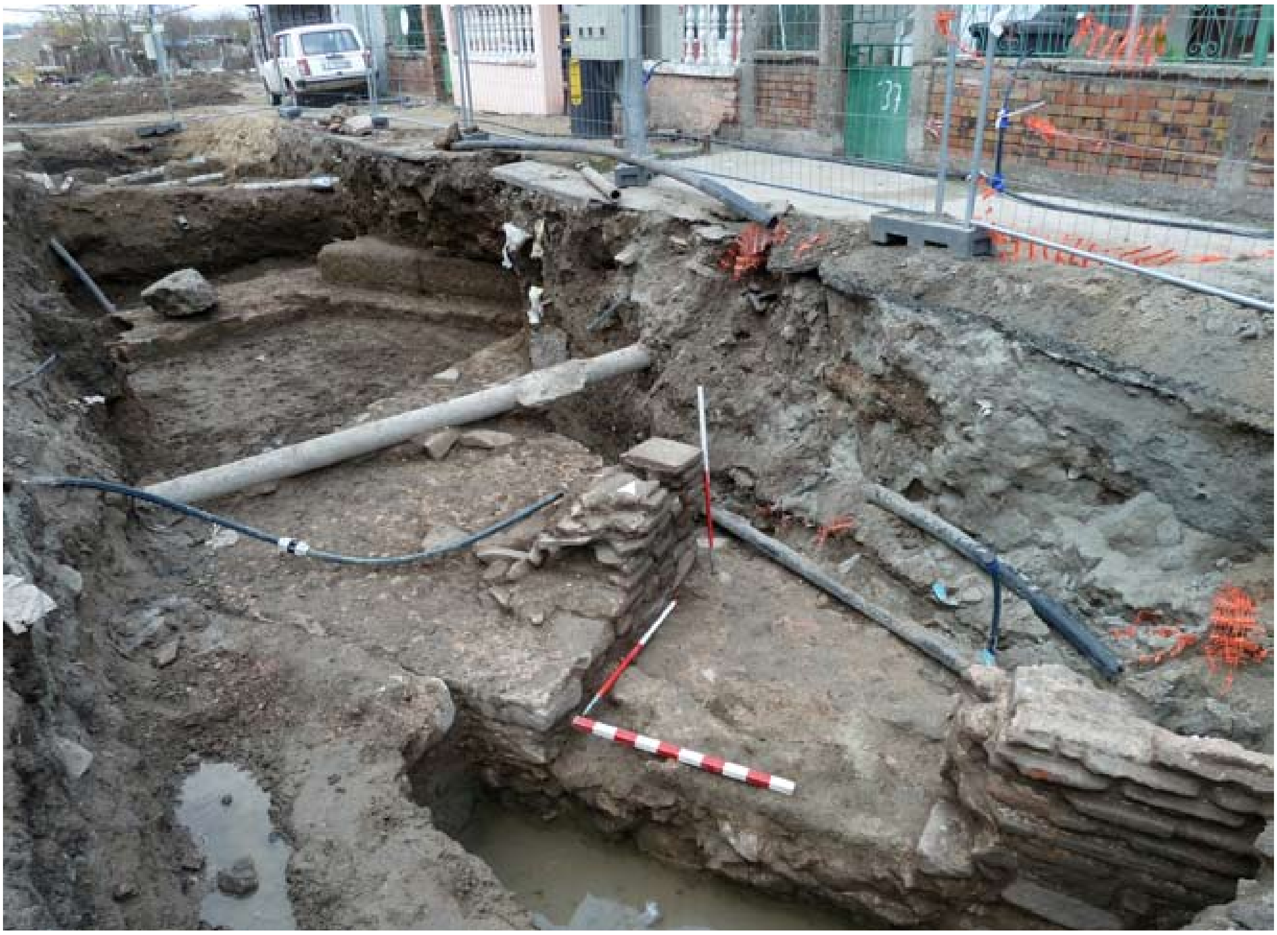

Обр. 2 Общ изглед на обекта (поглед от ЮЗ).

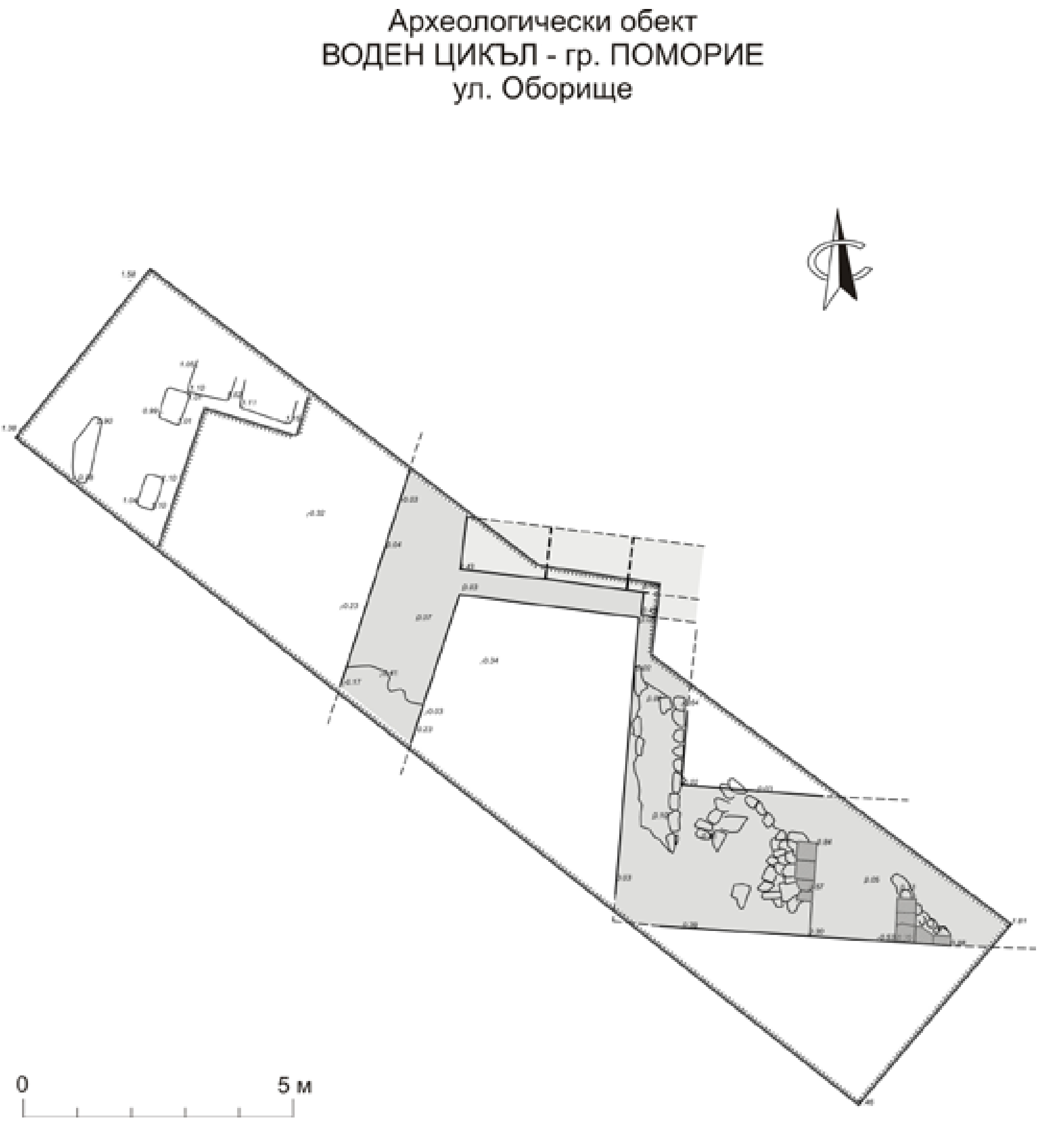

Обр. 3 Геодезическо заснемане на обекта (инж. А. Каменаров).

От кота 0,92 м до кота 0,34 м, където достигнахме нивото на подпочвената вода, започва пласт от тъмнокафява пръст,. Между кота 0,85 м и кота 0,53 м се откриха монети на следните монетарници и владетели: Маронея; Савромат II (174-210 г.); Анхиало, Септимий Север (193-211 г.); Филип I; Клавдий II (268-270 г.); Констанс I (348-350 г.); Валентиниан II (378-388 г.); и Юстиниан I (540-544 г.).

На кота 0,65 м и на кота 0,40 м бяха намерени устие и корпус от светлоглинени амфори с висока тясна шия (I–III в.). На кота 0,65 м бяха намерени две лампи „херсонески“ тип (Анхиало IV) от края на III – началото на IV в., амфориск, тапа за амфора и два съда със специално предназначение. От втората половина на V в. датират устие и стена с дипинт от амфора тип LRA1, открити на кота 0,60 м.

В сектори В и Г, на приблизително еднаква кота (1,41 м), беше регистриран пласт със слоеве въглени и тъмна пръст. В сектор В са открити монети на Констанций I (297-298 г.) – на кота 1,18 м и 0,65 м; на Валентиниановата династия – кота 0,94 м; амфориск – кота 0,57 м; денарий на Тит (79-81) – на едно ниво с горната част на зид № 4; монета на Аркадий (395-401) – кота 0,77 м. В сектор Г, на кота 1,01 м, е открита монета на Гордиан III (238-244).

Единствената по-късна находка беше намерена на кота 0,95 м в сектор Б: моливдовул на духовно лице от втората половина на XI в., с изображение на св. Василий на аверса и надпис „Θ Β . || CΙΛ .. – Ὁ ἅγιος Βασίλειος“ и петредов метрически надпис на реверса: „+ΓΡΑ || . GƆN CΦΡΑ|| . ΙΔΑ ΤΟΝ || .. ΘVΤΗ. || …“.

Литература

Балабанов и др. 2000: П. Балабанов, С. Бояджиев, Н. Тулешков. Крепостното строителство по българските земи. София, 2000.

Динчев и др. 2009: В. Динчев, Г. Кузманов, П. Владкова, А. Чолакова, Ц. Попова. Българо-британски разкопки на Градището при с. Дичин, Великотърновска област, 1996-2003 (резултатите от проучванията на българския екип) (Разкопки и проучвания XXXIX). София, 2009.

№ 23. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „КАМЧИЯ“ ПРИ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „МАРИЦА“, ГР. ПОМОРИЕ

Иво Чолаков, Вероника Генчева

Съгласно Разрешение № 395/24.10.2014 г., бяха проведени спасителни археологически разкопки на обект по трасето на ул. „Камчия“, при кръстовището с ул. „Марица“ (обр. 1). Обектът попада в Зона А от територията на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокаст-

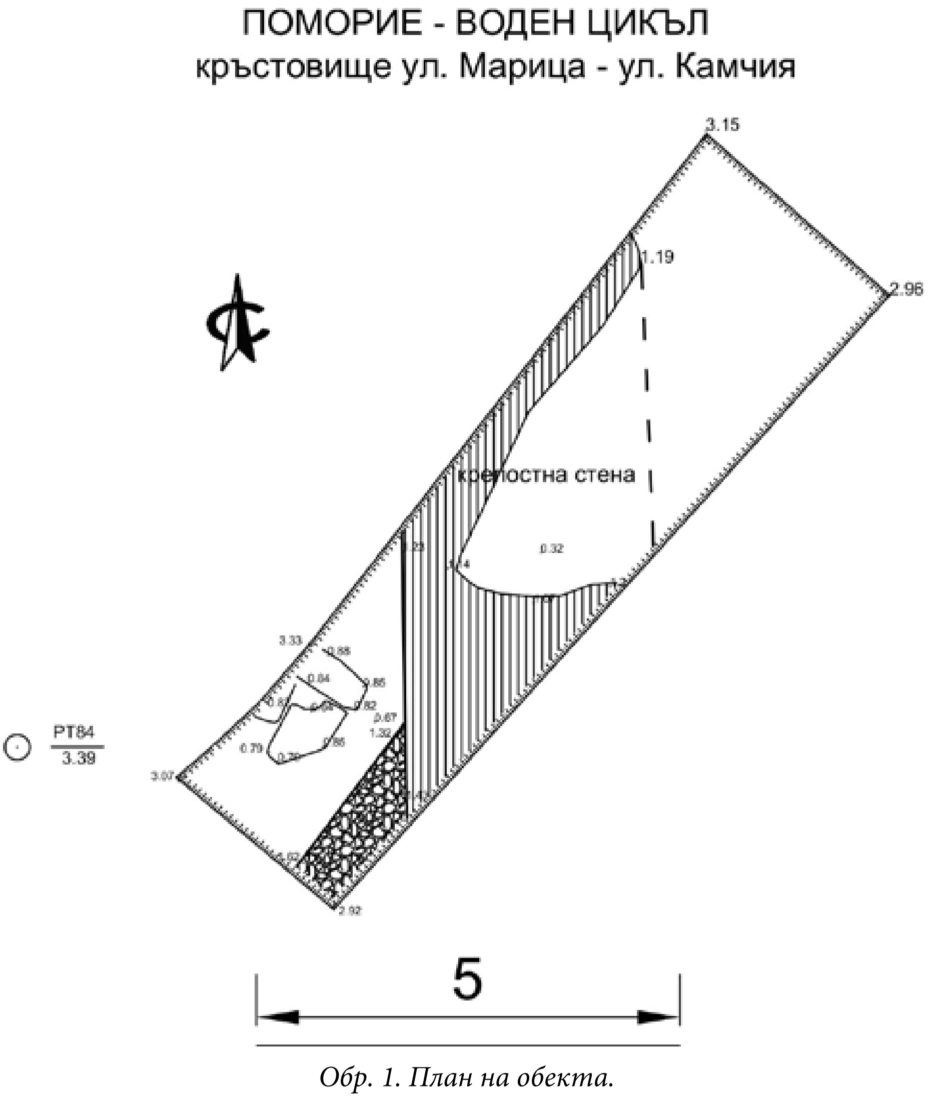
ПОМОРИЕ - ВОДЕН ЦИКЪЛ
кръстовище ул. Марица - ул. Камчия
3.15
1.19
2.96
крепостна стена
0.32
3.33
0.88
0.84
0.85
0.82
0.67
1.32
0.79
0.86
PT84
3.39
3.07
2.92
5

Обр. 1. План на обекта.

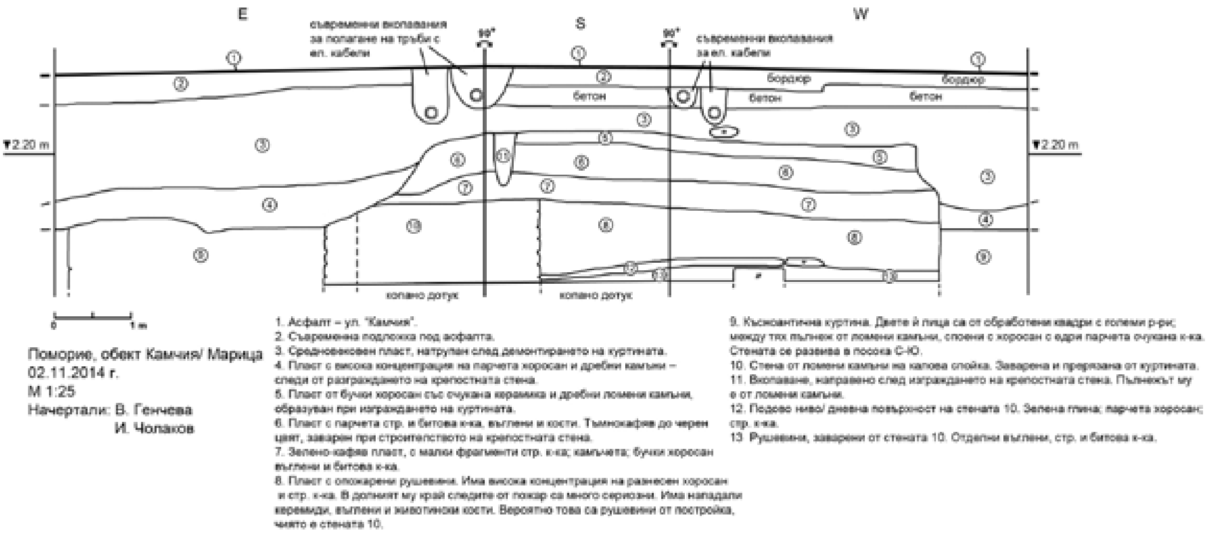
E
S
W
съвременни вкопавания за полагане на тръби с ел. кабели
90°
90°
съвременни вкопавания за ел. кабели
бордюр
бордюр
бетон
бетон
бетон
▼2.20 m
▼2.20 m
копано дотук
копано дотук
0
1 m

Поморие, обект Камчия/ Марица
02.11.2014 г.
М 1:25
Начертали: В. Генчева
И. Чолаков

1. Асфалт – ул. "Камчия".
2. Съвременна подложка под асфалта.
3. Средновековен пласт, натрупан след демонтирането на куртината.
4. Пласт с висока концентрация на парчета хоросан и дребни камъни – следи от разграждането на крепостната стена.
5. Пласт от бучки хоросан със счукана керамика и дребни ломени камъни, образуван при изграждането на куртината.
6. Пласт с парчета стр. и битова к-ка, въглени и кости. Тъмнокафяв до черен цвят, заварен при строителството на крепостната стена.
7. Зелено-кафяв пласт, с малки фрагменти стр. к-ка; камъчета; бучки хоросан въглени и битова к-ка.
8. Пласт с опожарени рушевини. Има висока концентрация на разнесен хоросан и стр. к-ка. В долният му край следите от пожар са много сериозни. Има нападали керемиди, въглени и животински кости. Вероятно това са рушевини от постройка, чиято е стената 10.
9. Късноантична куртина. Двете ѝ лица са от обработени квадри с големи р-ри; между тях пълнеж от ломени камъни, споени с хоросан с едри парчета очукана к-ка. Стената се развива в посока С-Ю.
10. Стена от ломени камъни на калова спойка. Заварена и прерязана от куртината.
11. Вкопаване, направено след изграждането на крепостната стена. Пълнежът му е от ломени камъни.
12. Подово ниво/ дневна повърхност на стената 10. Зелена глина; парчета хоросан; стр. к-ка.
13. Рушевини, заварени от стената 10. Отделни въглени, стр. и битова к-ка.

Обр. 2. Стратиграфски профили.

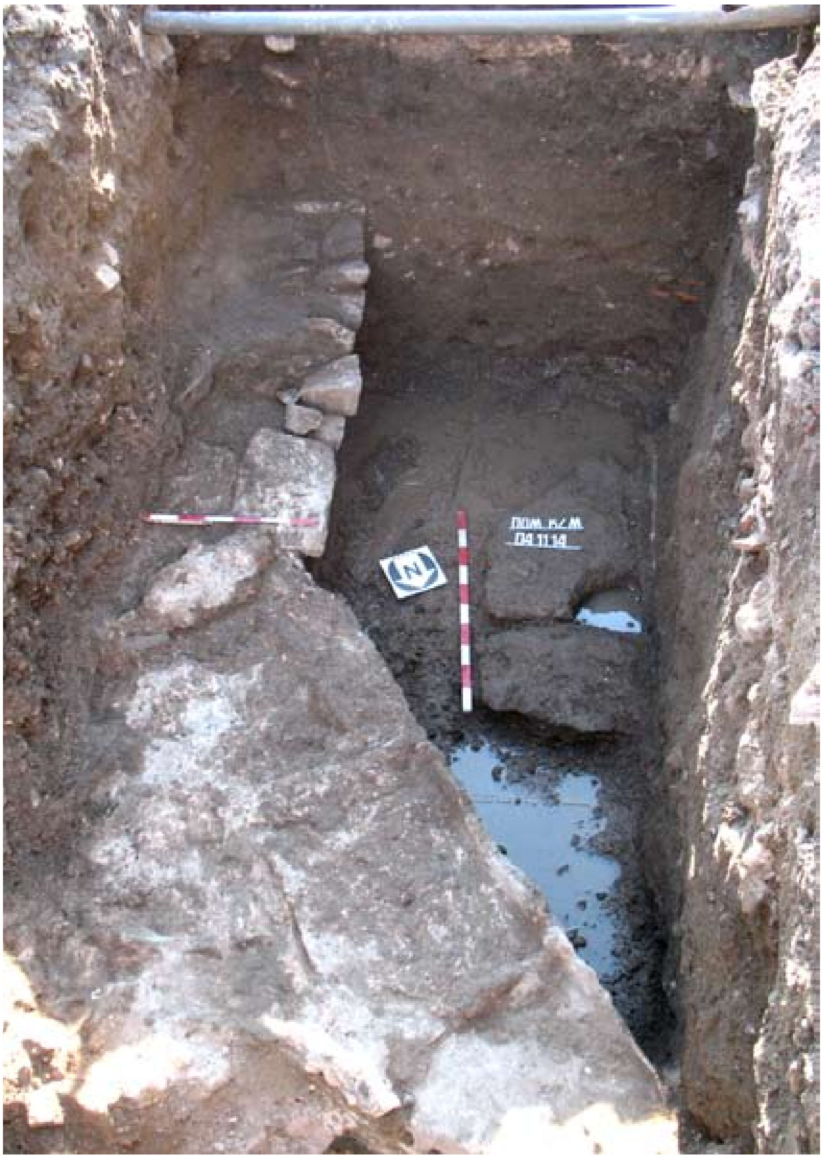

Обр. 3. Късноантична куртина и заварена по-ранна стена.

ро“. Проучванията се проведоха във връзка с общински проект за реконструкция и рехабилитация на ВиК мрежа на гр. Поморие. Геодезическото заснемане е дело на инж. А. Каменаров и инж. Д. Огнянов. Остеологичният анализ е обработен от Т. Тодоров. Монетите са определени от А. Карабашев (ИМ-Поморие).

При прокопаването на изкоп за полагане на тръби по трасето на ул. „Камчия“ се попада на масивна стена от големи каменни блокове споени с хоросан. Въпреки навременната намеса на наблюдаващия археолог и предписанието работата да бъде преустановена, част от стената е унищожена при изкопните дейности.

Спасителното археологическото проучване се проведе през периода 26.10-07.11.2014 г. В част от сондажа работата беше невъзможна поради предварителното изгребване на културните пластове от тежката строителна техника. Допълнителни трудности по време на проучването създаваше високата подпочвена вода, поддържаща постоянно ниво от около един метър над морското равнище и заляла североизточната половина на изкопа. От югозапад работата ни беше ограничена от различни съвременни комуникации, както и от преминаващ под асфалтовата настилка високоволтов кабел, положен перпендикулярно на ул. „Камчия“. Голяма част от профилите на сондажа заварихме покрити с метални платна, предпазващи стените от срутване. По този начин работата ни беше относително безопасна, но нямахме възможност да заснемем всички стратиграфски профили на сондажа.

Проучената от археологическия екип площ възлиза на около 30 кв. м при дебелина на културния пласт 2,40 м (обр. 2). След проведените археологически разкопки беше разкрита част от крепостната стена на късноантичния град. Тя представлява масивен градеж с лица от големи каменни блокове и пълнеж от средни до големи ломени камъни между тях. Спойката е от хоросан с едри парчета счукана керамика.

Тази късноантична куртина има ориентация почти чист север-юг, като трасето ѝ е регистрирано и в направен изкоп за ВиК мрежа на съседната ул. „Републиканска“. Крепостната стена е разрушена през средновековието и е разградена до ниво субструкция.

В проучената от нас площ куртината пресича, възсяда и до голяма степен унищожава по-ранна стена от ломени камъни на калова спойка. Тя принадлежи на постройка, върху чиято дневна повърхност регистрираме следи от силен пожар (обр. 3). Находките и монетният материал от него се отнасят към времето на V в. Най-късната монета, открита в пожара, е на император Зенон (471-491 г.). Тя е и *terminus post quem* за изграждането на крепостната стена. През средновековието куртината е използвана за вадене на строителен материал. Нейното разрушаване е станало преди първата четвърт на XII в.

Подемният материал е сравнително малко: трапезна и кухненска керамика; амфорна тара от късноримския, късноантичния и средновековния период; единадесет монети; бронзови предмети с неясно предназначение; части от архитектурни детайли и декорация; фрагменти от стъклени съдове и глинена лампа. В сондажа са регистрирани още структури и пластове от късноримската и късноантичната епоха, които беше невъзможно да бъдат проучени поради високото ниво на подпочвените води. Въпреки ежедневното изпомпване, нивото на водата се задържаше постоянно, вследствие на което работата на обекта беше преустановена и той беше предаден за строителство.

№ 24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТНА СТЕНА С УЛИЦИ И ПРИЛЕЖАЩИ СГРАДИ ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „РЕПУБЛИКАНСКА“, ГР. ПОМОРИЕ

Калин Чакъров, Венко Иванов

Спасителните археологически разкопки са проведени в периода 11-20.11.2014 г. Научен ръководител на проучванията е К. Чакъров (ИМ-Павликени), зам.-ръководител – В. Иванов, консултант и координатор на проучвателския екип – доц. д-р С. Торбатов (НАИМ-БАН). Определянето на монетите е дело на Ст. Михайлов (РИМ-В. Търново), на сфрагистичните паметници – на гл. ас. д-р Н. Кънев (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“). Антропологичните останки са изследвани от гл. ас. д-р В. Русева (ИЕМПАМ-БАН), а геодезическото заснимане е дело на инж. Ат. Каменаров.

След механично почистване и ръчно оформяне на площта са обособени два сондажа: № I и № II (обр. 1). Археологическите структури са силно компрометирани от подземна инфраструктура. Високото ниво на подпочвените води е причината, поради която и в двата сондажа археологическите пластове не са проучени до стерилен терен.

Сондаж I (обр. 2)

Тъмнокафяв песъклив пласт (структура 005). Тъмнокафявият пласт е най-ранната структура в сондажа. Горното му ниво е 0,66 м надм. в. Проследим е основно западно от крепостната стена, тъй като източно му ниво е значително намалено в наши дни. Най-голямата дълбочина, достигната при проучванията на този пласт, е -0,70 м надм. в. В него има малко количество строителна и битова керамика, отделни животински кости и множество малки въгленчета. Открити са фрагмент от неопределима на този етап оловна отливка от VI–VII в. и две бронзови монети. Едната от тях е на Августа

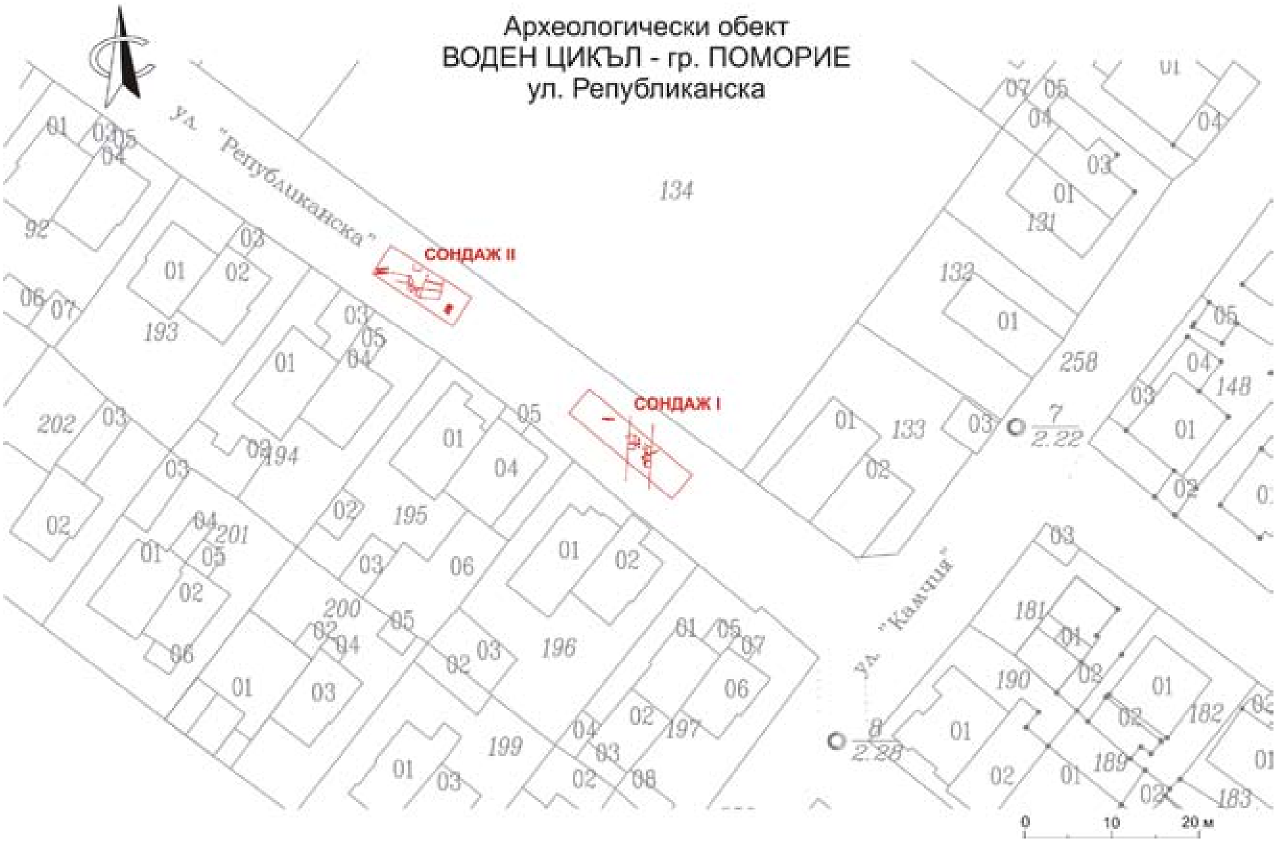
Археологически обект
ВОДЕН ЦИКЪЛ - гр. ПОМОРИЕ
ул. Републиканска
ул. "Републиканска"
ул. "Камчия"
СОНДАЖ II
СОНДАЖ I
134
131
132
133
258
148
193
194
195
196
197
199
200
201
202
92
181
182
183
189
190
7
2.22
8
2.28
0
10
20 м

Обр. 1. Разположение на двата сондажа върху кадастралния план на гр. Поморие.

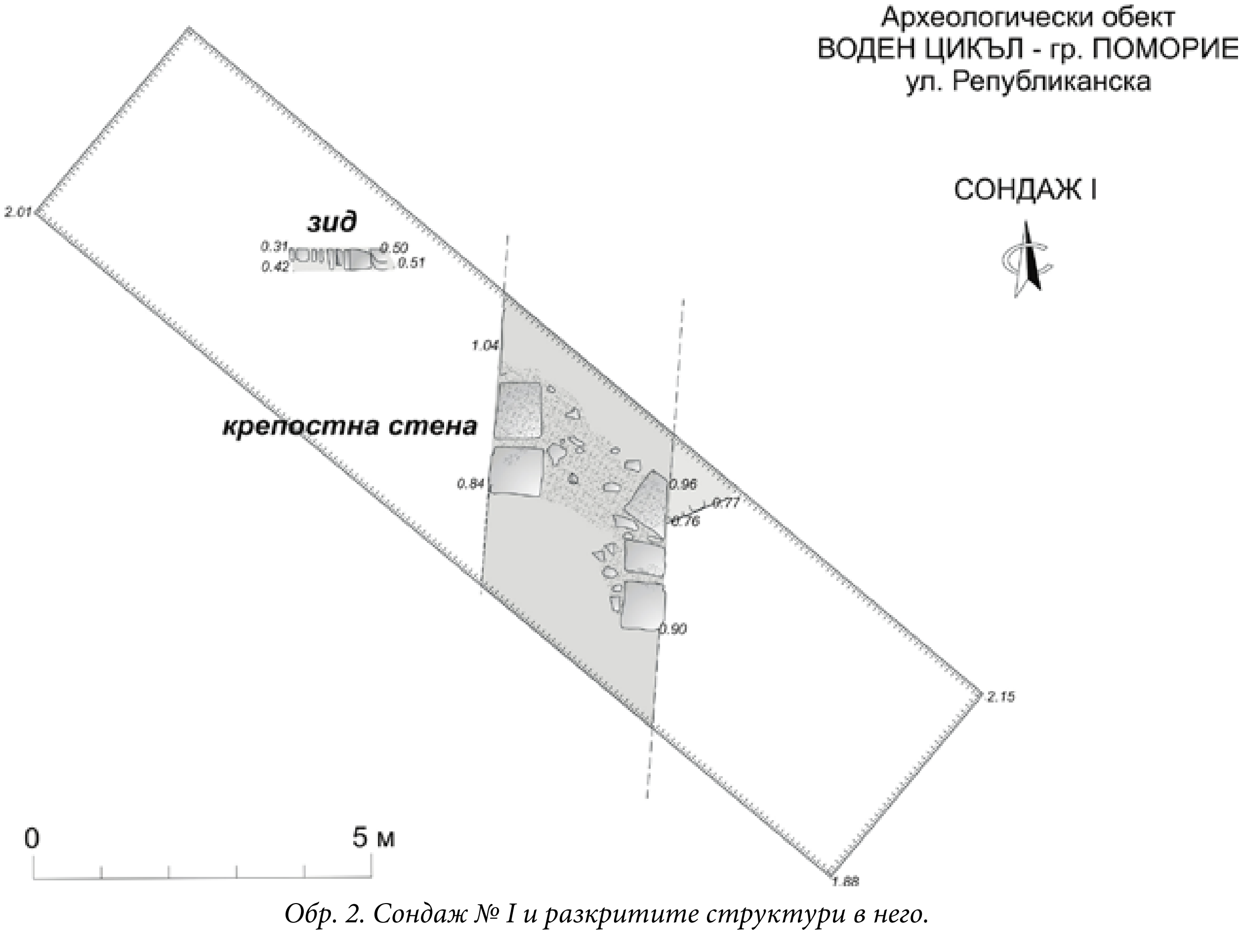
Археологически обект
ВОДЕН ЦИКЪЛ - гр. ПОМОРИЕ
ул. Републиканска
СОНДАЖ I
зид
крепостна стена
2.01
0.31
0.42
0.50
0.51
1.04
0.84
0.96
0.77
0.76
0.90
2.15
1.88
0
5 м

Обр. 2. Сондаж № I и разкритите структури в него.

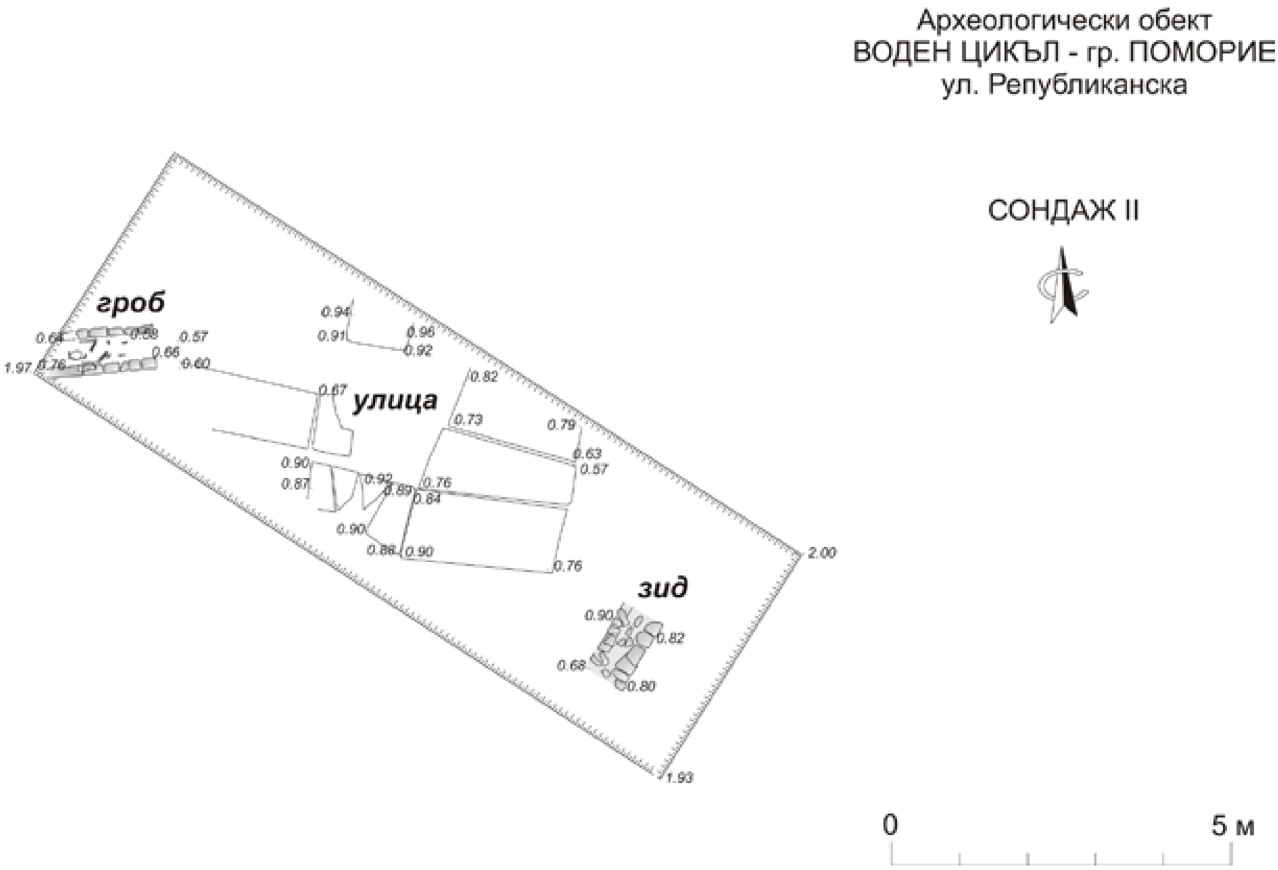

Обр. 3. Сондаж № II и разкритите структури в него.

Траяна от времето на Марк Аврелий (161-180), а другата е на Констанций II (351-361)[1]. Датировката на пласта дава *terminus post quem* за изграждането на куртината VI–VII в.

Крепостна стена. Проучен е участък с дължина 2,20 м и дебелина 2,60 м. Куртината е с ориентация С–Ю (азимут 4°). Достигнато е началото на субструкцията ѝ. Последната започва от ниво -0,66 м надм. в и достига до кота 0,66 м надм. в. Основата се състои от средни и големи полуобработени камъни, споени с хоросан. Върху тази подложка са положени квадри. Тези големи каменни блокове са частично вкопани в терена. Суперструкцията е маркирана с хоросанов банкет. Между двете лица има емплектон, състоящ се от средни по големина полуобработени камъни, залети с обилно количество хоросан.

До външното лице на куртината в по-късен етап е долепено под ъгъл 115° фортификационно съоръжение (вероятно многоъгълна кула?). То е на фуга с куртината и субструкцията му започва на по-високо ниво, -0,29 м надм. в. от субструкцията на основната стена, която започва от -0,66 м надм. в. Под основата на предполагаемата кула са регистрирани хоризонтално поставени дървени колове с диаметър 0,09 м, от които са запазени негативите в хоросана, с който са залети.

Зид (?), западно от крепостната стена. Западно от куртината, на ниво 0,58 м надм. в., е засечена структура (006), наподобяваща зид с посока З–И. Тя се състои от един ред плочести речни камъни. На кота 0,31 м надм. в. е достигнато долното ниво. Вероятно те са свързани със строителството на крепостната стена, може би за запълване на фугите между квадрите.

Деструкции от крепостната стена (структура 002). Западно от куртината, върху тъмнокафявия пласт (структура 005), има пласт от камъни и розов хоросан, смесен със счукана строителна керамика. Източно от стената този пласт е изчерпен в съвременността и е запазена много малка част от него. Единствената открита находка в това хоросаново ниво е неопределима монета от Теодосиевата династия (395-401). Тя би дала *terminus post quem* за разрушаването на стената, ако не беше оловната отливка от VI–VII в., открита в по-ранния тъмнокафяв пласт (структура 005), лежащ под нивото с деструкции (структура 002).

---

[1] Тя е открита под основите на предполагаемата кула, на ниво начало на субструкцията на куртината.

Куртината е изградена в VI–VII в. На определен етап е добавена многоъгълна (?) кула (?). Разрушаването на фортификационното съоръжение е станало сравнително скоро след неговото изграждане.

Сондаж № II (обр. 3)

Намира се на 16,40 м СЗ от сондаж № I.

Улична настилка (структура 003). Тя се състои от каменни плочи с различни размери, изработени от зелен андезит. На места някои от тях липсват. Засечена е източната граница на улицата. Установената ширина на улицата е 6 м, а проучената дължина около 3,5 м. Платното е изградено от редуващи се пояси от три реда плочи. Страничните са с по-голяма дължина (2,35 м), а междинните – с по-малка (1,56 м). Широчината им е от 1,03 до 1,20 м, а дебелината – 0,20 м. Средните плочи са фрагментирани и хлътнали. Вероятно пропадането се дължи на канал, преминаващ под уличната настилка. На места, основно в средата, личат по-късни поправки с хоросан. Бордюри не са регистрирани. Улицата е ориентирана С–Ю (азимут около 9°). Плочите са приблизително на едно ниво с началото на суперструкцията на куртината.

Част от зид (структура 004). В ЮИ ъгъл на сондаж № II е регистрирана малка част от зид, от който са запазени само 1,20 м. Той е засечен на кота 0,84 м надм. в. Поради ограничената площ на проучване, не може да бъде установено към каква структура принадлежи и дали това е част от суб- или суперструкция. Ориентацията на зида е СИ–ЮЗ (азимут 30°), което по всяка вероятност означава, че сградата, към която той принадлежи, е по-късно изградена. Данни за датировката на зида дават материалите, открити в жълтокафявия пласт (структура 008) над зида.

Жълтокафяв пласт (структура 008). От него има отделни участъци в ЮЗ и ЮИ ъгъл на сондажа. Най-високите запазени нива на пласта са: 1,86 м надм. в. (при източния профил) и 1,25 м надм. в. (при западния профил). В него е открито средно голямо количество битова керамика, сред която преобладават фрагментите от амфори. Тя е основно от късноантичната епоха, срещат се отделни фрагменти средновековна керамика, изработена на бързовъртящо се колело и с излъскани ивици. От пласта произхождат и шест силно изтрити монети. Най-ранната е сечена в Аполония Понтика при Фаустина Млада (161-180), следващата по дата е от Сисция – на Проб (276-282), три датират от времето на Теодосиевата династия (378-408), а една може да бъде отнесена към периода 383-491 г. Така, за *terminus post quem* за натрупването на пласта, може да бъде взета датата 406-408 г.

Възможно е средновековните материали, открити в пласта, да произхождат от разрушени гробове.

Гроб № 1. В ЮЗ ъгъл на сондаж № II, на ниво 0,73 надм. в., е засечен зидан гроб (структура 007), разрушен частично в XX в. Гробното съоръжение е оградено от юг и север със зидария от плочести камъни и тухли. Запазената дължина е 1,70 м, а вътрешната широчина е 0,30 м. Източната част на гроба е в непосредствена близост със западната граница на уличната настилка.

В гроба е открит *in situ* скелет в следното положение: изпънат по гръб, череп в нормално положение, костите на лявата предмишница са върху гръдния кош, костите на дясната ръка са изпънати отстрани, като метакарпите и фалангите се намират в областта на таза. Дължината *in situ* на скелета е около 1,20 м.

Дъното на гроба е жълтокафявия пласт. Гробен инвентар не е открит.

В северния профил на сондажа е открит фемур, вероятно от разрушен гроб. Възможно е това да е крайна редица гробове на проучвания от Никола Русев некропол от X–XII в. на около 90 м СЗ.

№ 25. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ ОТ КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХА ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ ПРИ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „МУСАЛА“, ГР. ПОМОРИЕ

Олег Александров, Пламен Дойчев

Обектът попада в Зона А от територията на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“. Проучването се осъществи във връзка с общински проект за модернизация на ВиК мрежата в гр. Поморие. Първоначално предвидената за проучване площ възлизаше на

26 м², определена от дължината (13 м) и ширината (2 м) на проектирания изкоп. Впоследствие, заради необходимостта от доразкриване на археологическа структура (многоцветна подова мозайка), обхватът на спасителните разкопки бе увеличен с още 14 кв. м.

Общата дебелината на културния пласт в изследвания терен е над 2,50 м. След машинно отнемане на подложката на съвременното шосе (0,50 м) се попадна на некропол от епохата на средновековието. Бяха проучени общо 29 гроба с погребален обред според християнския канон. Гробовете бяха без инвентар, като в запълнителя на гробните ями се откриваха отделни материали от периода X–XI в. Констатира се, че част от гробовете пресичат яма с керамика от IX в. Дебелината на културния пласт от епохата на средновековието варира между 0,50 до 0,80 м.

Под нивото на некропола се попадна на градежи от късноримската епоха. С голяма вероятност става дума за помещение от сложен комплекс, вече частично проучен от нас по трасето на ул. „П. Р. Славейков“. Подовото ниво, начинът на градеж и подемният материал като цяло подкрепят тази теза. Помещението е с приблизителна ориентация север-юг. Бяха засечени източната и западната му стена, които са с приблизителна дебелина от 0,80 м. Изградени са от ломени камъни на хоросанова спойка. Разстоянието между тях е 4 м. Стените са подкрепени от вътрешните им страни с пиластри с ширина 0,80 м, издаващи се с 0,70 м пред лицето на стената. Източният пиластър е силно обезличен от средновековна яма. Общата разкрита площ е около 20 кв. м. Установи се, че подовата настилка в помещението е многоцветна мозайка. За съжаление, площта на мозайката е по-малка (около 15 кв.

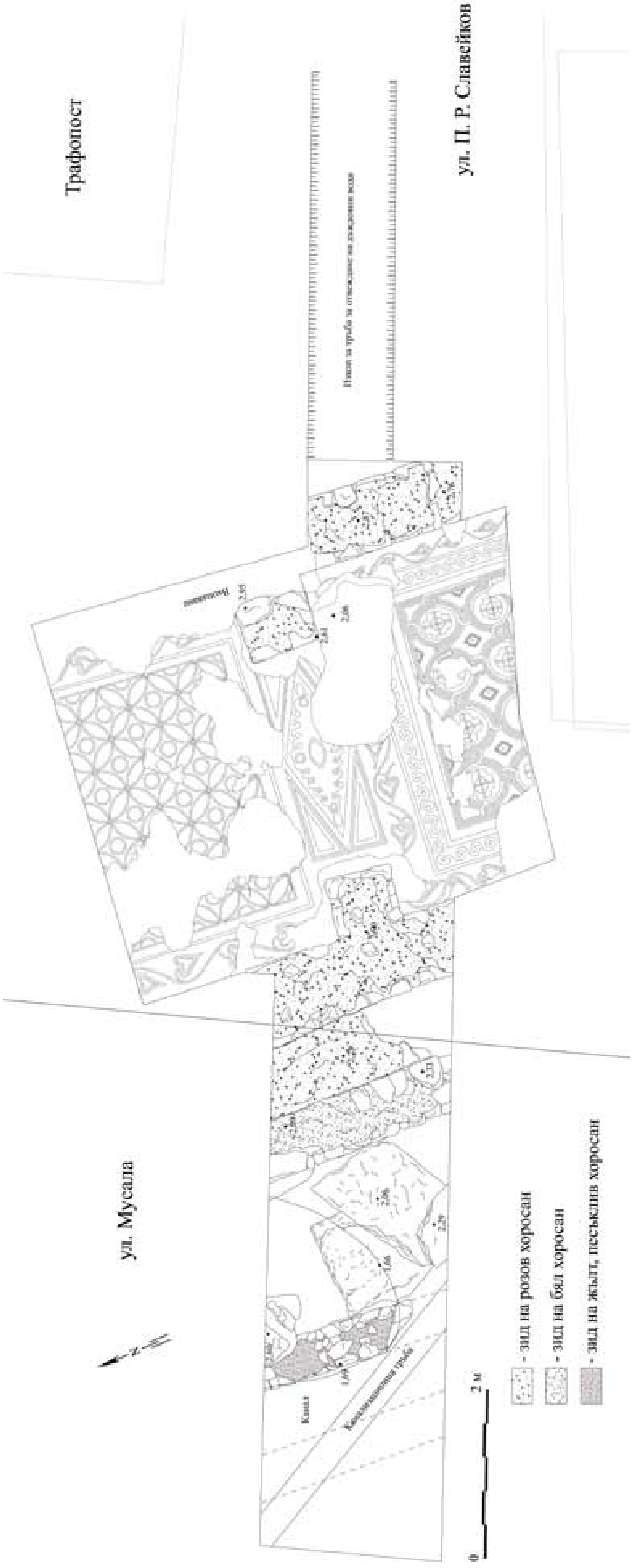

Обр. 1. План на проучените структури.

м), заради разрушенията, причинени от вкопаванията на гробове и ями от епохата на средновековието (обр. 1).

Самата мозайка е изградена от тесери с приблизителен размер от 0,01 куб. м върху относително тънка и не особено стабилна хоросанова основа,. Композицията включва изцяло геометрични компоненти. За направата ѝ са използвани кубчета с четири цвята – бял мрамор, бледожълт варовик, червена тухла и зелен андезит (обр. 2).

Северното пано е с широчина 3,40 м, а проучената му дължина е 2,20 м. То е рамкирано с два реда зелени кубчета, а него е разположено квадратно пано от пресичащи се кръгове. Кръговете са с диаметър 0,60 м и са направени от един ред зелени кубчета. Кръговете до стените на паното са половини, а в ъглите – четвъртини. При пресичането във всеки кръг се образува ромб с конкавни стени, запълнени с жълти кубчета, а в центъра на всеки ромб е разположен червен кръг, ограден с един ред зелени кубчета. От изток и от запад на паното са разположени растителни мотиви – повлек с листа. На юг паното достига почти до линията, свързваща северните ъгли на пиластрите и там растителен мотив няма.

В пространството между пиластрите е разположено правоъгълно пано с размери 0,90 х 2,40 м. Паното се състои от централен ромб и правоъгълни триъгълници в ъглите му. Триъгълниците са изпълнени в четири цвята, а ромбът се състои от орнамент, наподобяващ непрекъсната вълна, разположена от вътрешната му страна. От вътрешната страна на четирите ъгъла има по едно червено кръгче оградено с един ред зелени кубчета, а в средата – елипса.

Южното пано е много по-сложно орнаментирано. То се състои от правоъгълно пано, оградено от повлек. Самото пано се състои от рамка – непрекъснат вълнообразен орнамент изпълнен в червено, ограден с две зелени линии. Централната част е от многоцветни, свързани помежду си малки и големи кръгове, оградени също от многоцветна рамка. Всеки голям кръг е оформен като медальон с червена розета по средата. Ромбовидното пространство между кръговете е оцветено в жълто, а в средата на всяко поле е поставено по едно многоцветно ромбче с точка в средата.

Мозайката се развива под южния и северен профил на траншеята (обр. 3). За съжаление, нейното цялостно проучване бе невъзможно. Откритата част от подовото покритие беше демонтирана от специалист-консерватор и ще бъде реставрирана и експонирана в подходяща музейна среда.

След извършен демонтаж, проучването продължи в дълбочина от още 1 м по предвиденото трасе на ВиК инсталациите. В пласта се констатираха структури от римската епоха (II–III в.), включващи сграда и улица. В цялото пространство под мозайката се достигна до подово ниво, което е разположено на кота 1,58-1,63 м. То е изградено от хоросан с едро счукана тухла, върху подложка от ломени камъни и пясък. Зидовете на помещението с мозайката са пресекли в дълбочина по-ранния хоросанов под, който е

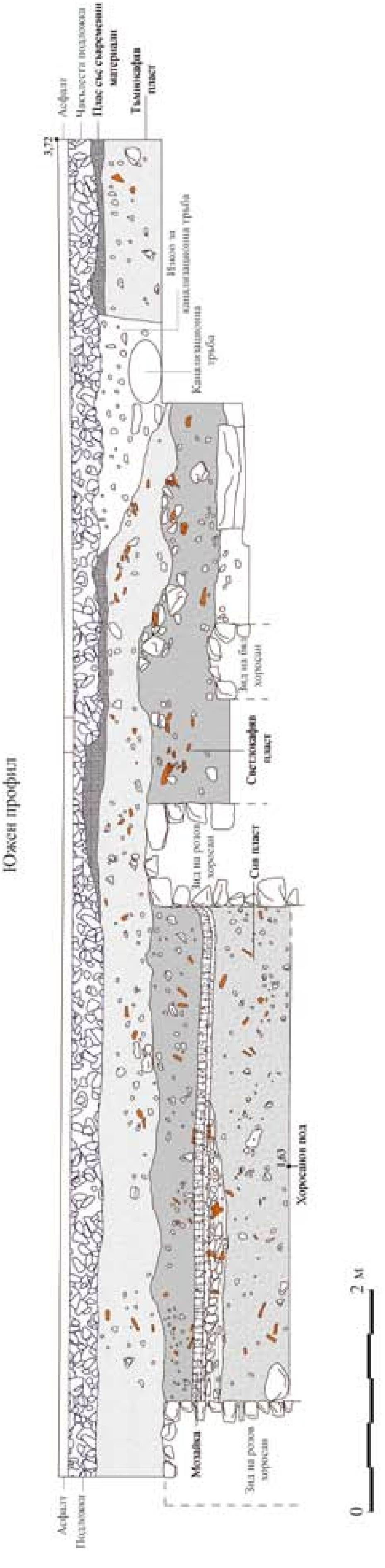

Обр. 2. Южен профил.

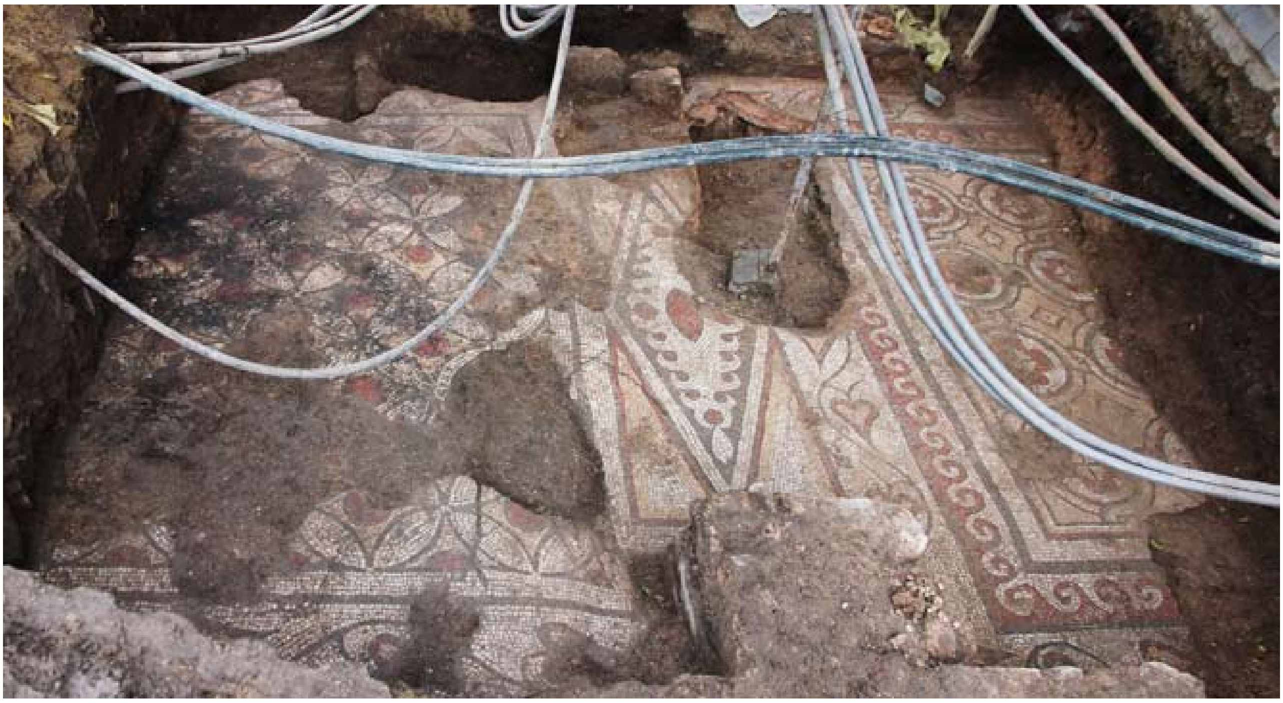

Обр. 3. Общ изглед към разкритата мозайка (поглед от запад).

разположен на 0,90 м под нивото на мозайката. Северно от западния пиластър се откри част от старата стена, която във височина достига до 0,45 м от пода. По нея е запазена хоросанова мазилка, оцветена с червена боя. Във височина западният зид на помещението с мозайката е изграден върху нея.

Външно от западния зид на помещението се откри друг зид (долепен до него) с посока север-юг. Той е с широчина 0,86 м и е граден от ломени камъни на хоросан със счукана керамика, която му придава розов цвят, аналогичен на този от зидовете на помещението. На запад, долепен до него, се откри още един зид, който е със същата посока. Той е с дебелина 0,67 м и е граден от ломени камъни със спойка от бял хоросан. Над него в профила се разкри голяма андезитна плоча (с дебелина 0,26 м), която е почти вертикално разположена. Плочата по всяка вероятност е част от улична настилка.

В пространството западно от помещението бяха открити още три зелени андезитни плочи, които свидетелстват, че на запад от сградата е била разположена улица – кардо. Трите плочи навлизат в южния профил и излизат извън проучваната площ. Най-горната (с кота на горната повърхност – 2,29 м) е с дебелина 0,16 м. Между нея и втората плоча има 0,06 м дебел пласт от хоросан. Втората плоча (с дебелина 0, 26 м) е с размери 1 х 1,60 м и на изток достига до зида на бял хоросан. На 0,16 м под нея е разположена третата плоча (с кота 1,66 м), която е с дебелина 0,25 м и широчина 1,30 м.

На 1,90 м западно от зида на бял хоросан се откри трети. Той е с дебелина 0,50 м и е изграден от ломени камъни споени с жълт, силно песъклив хоросан. Стената е запазена на кота 1,69 м и е с направление север-юг. Предвид сходствата с други подобни улици от античния град, в случая по всяка вероятност става въпрос за източния зид на канал под уличното платно на кардото.

№ 26. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДА ОТ КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА НА УЛ. „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“, ГР. ПОМОРИЕ

Олег Александров

При археологическо наблюдение по трасето на клон 14F от генералния план на проекта за реконструкция и рехабилитация на ВиК мрежата на гр. Поморие (в участъка между ревизионна шахта РШ 14-F-1 и ревизионна шахта РШ 14-F-2, находящи се на ул. „П. Р. Славейков“, разположени между

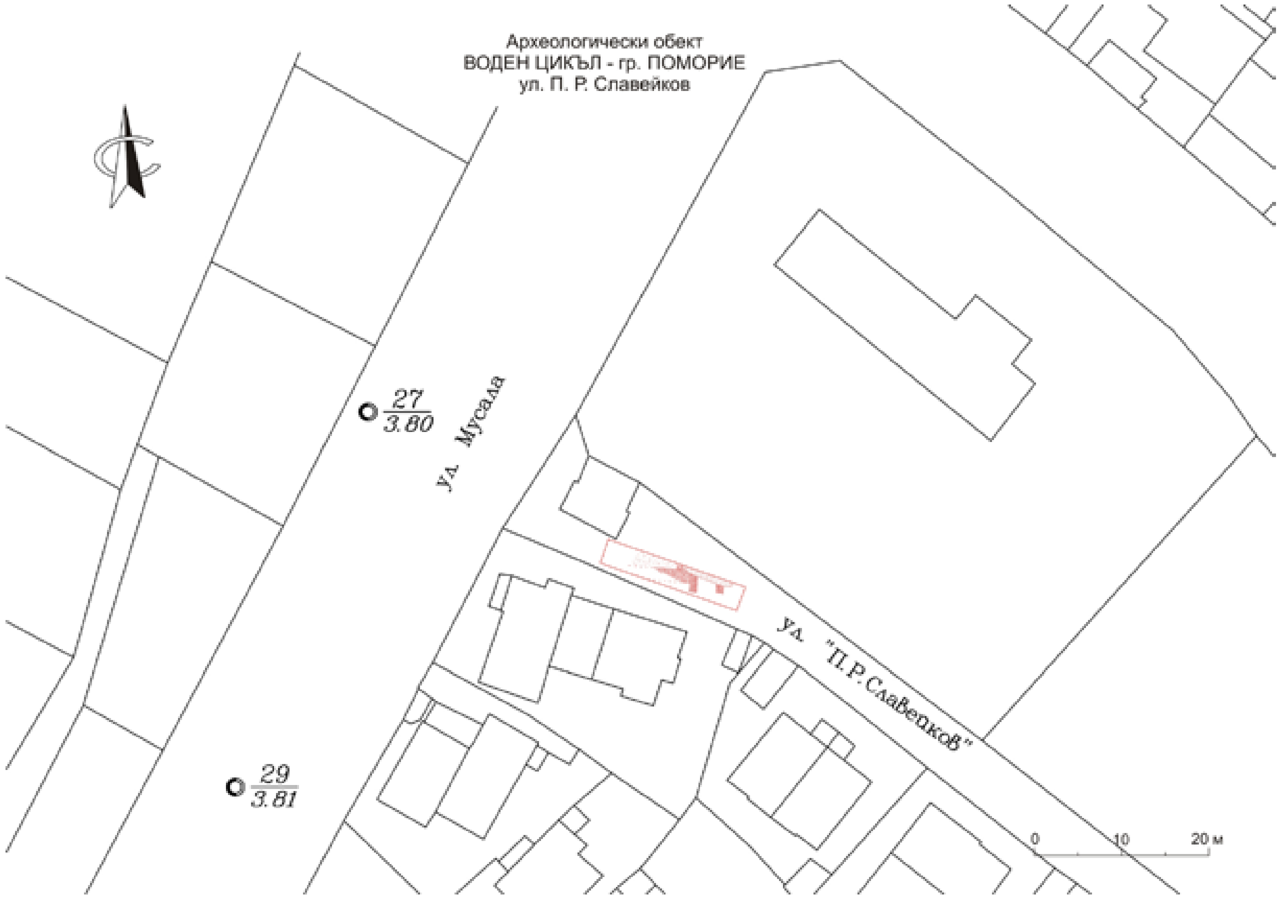
Археологически обект
ВОДЕН ЦИКЪЛ - гр. ПОМОРИЕ
ул. П. Р. Славейков
27
3.80
ул. Мусала
29
3.81
ул. "П.Р.Славейков"
0
10
20 м

Обр. 1. Кадастрална скица на района.

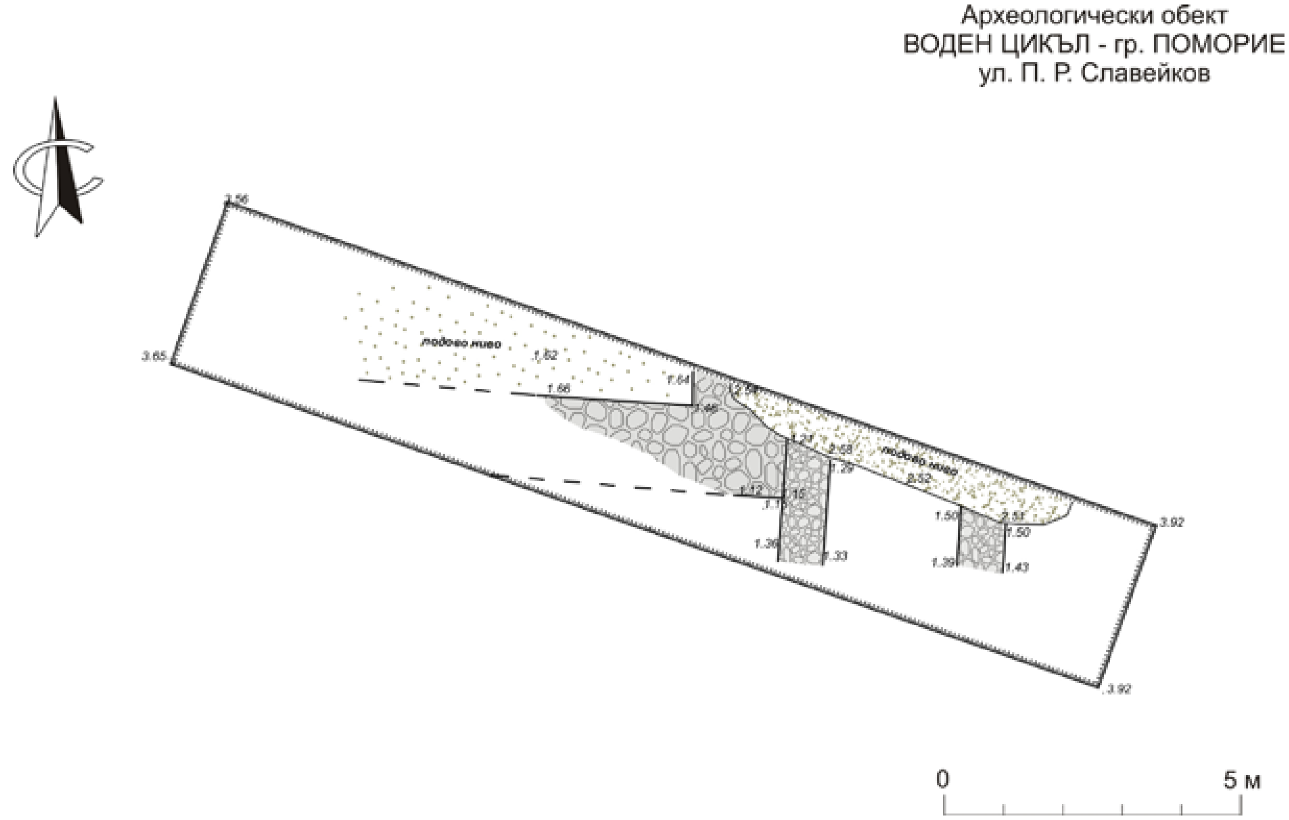
Археологически обект
ВОДЕН ЦИКЪЛ - гр. ПОМОРИЕ
ул. П. Р. Славейков
3.56
3.65
подово ниво
1.52
1.64
1.66
1.27
2.58
1.29
подово ниво
2.52
1.12
1.15
1.36
1.33
1.50
2.51
1.50
1.39
1.43
3.92
3.92
0
5 м

Обр. 2. План на проучените структури.

Обр. 3. Общ изглед към проучената площ (поглед от запад).

улиците „П. Волов“ и „Мусала“ (обр. 1), попадащи в Зона А от територията на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“) е регистрирана стена с неясна дебелина, изградена от ломени камъни, споени с хоросан. Стената е запазена в суперструкция. Установено е подово ниво от дребни ломени камъни, обилно залети с розов хоросан и покрити с фина мраморна настилка. На мястото на изкопа са установени и множество фрагменти от мраморни архитектурни детайли. След зачистване на профилите е установена и още една стена. Предвид представителния характер на разкритите недвижими археологически структури е предписано пълно археологическо проучване на обекта, с цел изясняване неговата функционалната същност и хронология.

По време на проучванията се установи наличието на културен пласт с обща дебелина от около 3 м, принадлежащ към римската, къснoримската и ранновизантийската епохи. Важна констатация, произтекла от археологическите разкопки е, че мраморният под, който първоначално предизвиква интерес и до-голяма степен провокира спасителните археологически проучвания на това място, се оказа изграден от преизползвани от по-ранни градежи мраморни облицовъчни плочки.

В действителност, целият мраморен материал принадлежи на сграда от римската епоха, която е изградена най-вероятно в първата половина на II в. Основите ѝ са със внушителна дебелина от 1,60 м (обр. 2). Подовото ѝ ниво представлява дебела глинена обмазка. С червен хоросан са измазани и стените. Макар от самата сграда да е проучена само една малка част – нейният югоизточен ъгъл, е безспорно, че става въпрос за представителна обществена сграда със значителни размери. Свидетелство за това са дебелите основи, вероятно поддържащи огромната тежест на многоетажна сграда (или тежък свод), многобройните мраморни архитектурни детайли, рамките за прозорци и фрагменти от прозоречно стъкло, липсата на битова керамика и амфорна тара. Монетният материал отнася категорично изграждането на структурата към първата половина и средата на II в.

Вероятно изземването на материала започва още след като сградата спира да функционира. След нейното рухване (втора половина на III в.?), теренът е старателно подравнен и подготвен за нов строеж (първа половина на IV в.?). Върху деструкциите са положени камъни (плътно един до друг, но без спойващ материал между тях), които са обилно залети с розов хоросан. Регистрират се общо три слоя хоросан, върху последния от които неравномерно са положени като подова настилка мраморни облицовъчни плочи. Подовото ниво (с мраморни плочи или с глинена обмазка) се регистрира по цялата проучвана площ и ясно личи в профила. Мраморните плочи преобладават в източната част. Над това ниво се регистрират рушевините на късноримската сграда и нейната покривна конструкция. Изграждането ѝ може да се отнесе около края на първата четвърт на IV в. Съществуването и използването на по-късната сграда е продължило поне до края на V в., а вероятно и в началото на VI в., тъй като в тайник в нейния под бе открита колективна монетна находка от 77 нумуса, сечени в края на V в. Останалите находки представляват фрагменти от стъклени съдове, метални и мраморни предмети, изделия от кост и др.

На терена бяха открити значително количество мраморни облицовъчни плочки (част от които профилирани), прозоречни рамки, мраморни прегради, колона от червена бреша, фрагмент от мраморна атическо-йониска база с действителен диаметър от над 1 м и други мраморни архитектурни детайли и украса. Почти липсва керамичен материал, което се обяснява с характера на сградата. На повърхността се откриха единични находки от средновековието, без обаче да бъде ясно разграничен културен пласт от тази епоха (обр. 3).

№ 27. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПО ТРАСЕТО НА ГЛАВЕН КЛОН 1G ОТ ВиК МРЕЖАТА НА ГР. ПОМОРИЕ, ПРЕМИНАВАЩ ПО УЛ. „СТРАНДЖА“, В УЧАСТЪКА ОТ РЕВИЗИОННА ШАХТА РШ – ГЛ. КЛ. 1G5 ДО КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „П. ВОЛОВ“

Олег Александров

Обектът попада в Зона А от територията на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“. Първоначално предвидената за проучване площ възлиза на 420 кв. м, определена от дължината (140 м) и ширината (3 м) на проектирания изкоп. Впоследствие се установи, че в по-голямата си част културният пласт под съвременната улица е отнет при строително-монтажни дейности още в средата на 80-те години на ХХ в. По тази причина спасителните разкопки бяха съсредоточени в отсечка с дължина 20 м и ширина 3 м или върху площ от около 60 кв. м със запазен археологически потенциал (обр. 1).

Установено беше наличието на културен пласт с дебелина над 2,20 м. Пластът е образуван в резултат на трайно обитаване на терена (приблизително половин хилядолетие) в периода от началото на II в. до към средата на VI в., когато организираният градски живот на това място прекъсва и започва процес на системно ограбване на строителния материал. Този процес е бил особено интензивен през втората половина на VI в., както и за голямо съжаление – през целия ХХ в. Всичко това е довело до силно обезличаване на археологическата субстанция – нарушаване и безразборно размесване на културните напластявания на дълбочина до около 1,5 м от съвременната ходова повърхност, дестратификация на находките и почти пълно унищожение на съществувалите някога градежи (обр. 2).

Каменните плочи от предполагаемо трасе на римска улица (*decumanus*) (на дълбочина от 1,40 м под нивото на съвременното асфалтово улично платно и кота 1,30 м), първоначално провокирали археологическите проучвания, съвсем не се оказаха най-ранните структури на това място. Най-ранните сигурни архитектурни останки представляват два масивни успоредни зида с посока изток-запад, попадащи в южната част на проучената площ (непосредствено северно от античната улица), обмазани обилно с ходрофобен хоросан. Субструкцията на тези зидове попада под кота 0,00 м спрямо съвременното морско равнище и не позволява тяхното пълно проучване и документиране. Все пак бе установено, че основите им представляват грубо обработени камъни, обилно залети с хоросан, създаващи по този начин солиден фундамент за по-нататъшното строителство. Предвид стратиграфската позиция, откритите находки и историческия развой на събития, може да отнесем тези градежи към началото на II в. Тук е мястото да отбележим, че в проучената територия не бяха регистрирани нито по-ранни структури, нито находки, отнасящи се към предримската епоха. Останките от зидове в северната част на обекта най-вероятно също се отнасят към това време, съдейки по находките, масовия материал и най-вече стратиграфията на обекта.

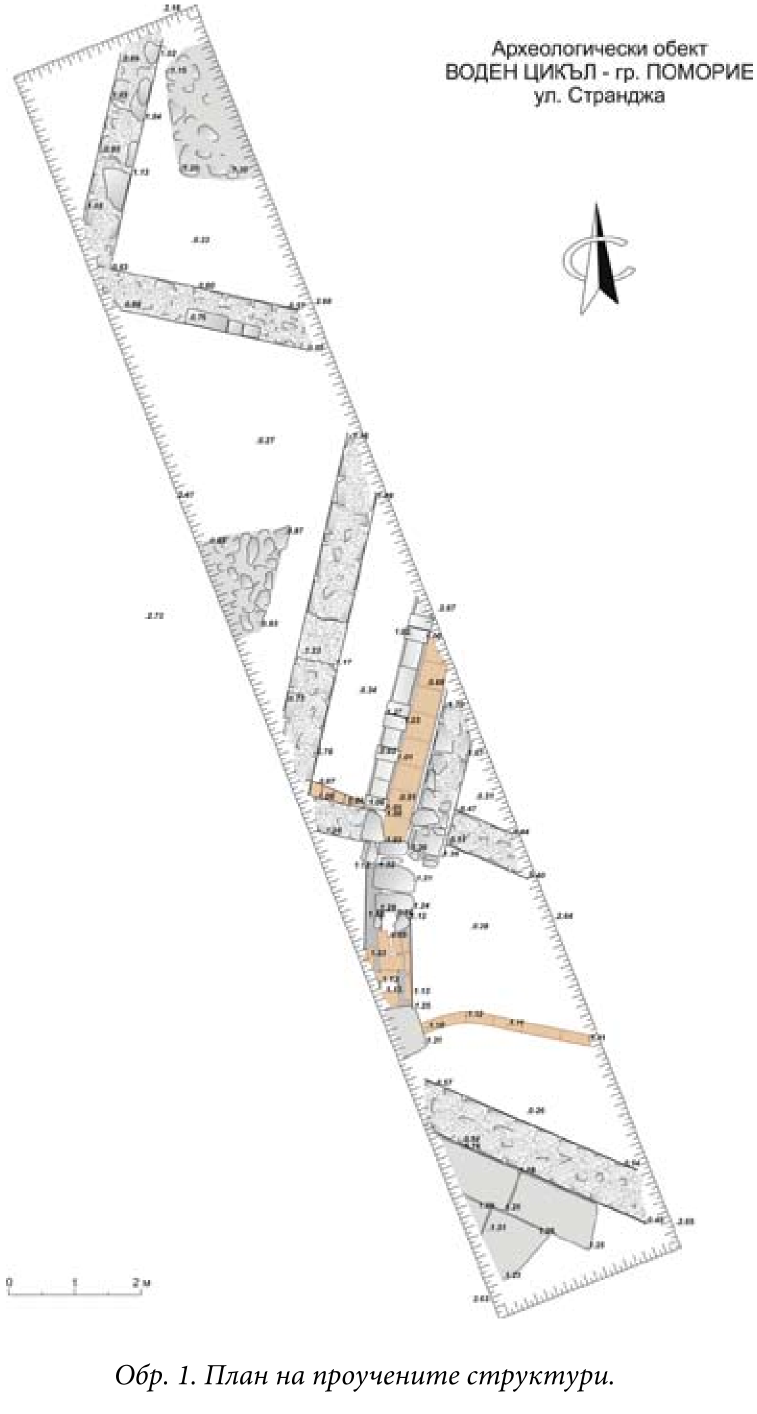

Обр. 1. План на проучените структури.

Въпросните зидове са били в значителна степен демонтирани от по-късни строежи (обр. 3). Това се вижда много добре на мястото, където източната стена на по-късната постройка застъпва останките от по-ранния зид. По това време пространството между двата зида (вътрешен и външен?) е засипано с пясък. Интересен факт е, че положените в по-късно време плочи от уличната настилка са абсолютно успоредни на по-ранните градежи. Това от своя страна свидетелства за една устойчива градоустройствена схема, която е спазвана и през късноримската епоха. Самите каменни плочи от декумануса са поставени върху културен пласт, заравнен и подготвен за тяхното полагане. По всичко изглежда, че това е станало някъде в началото на IV в. Същата стратиграфска позиция заема и по-късната сграда, чиито основи се намират северно от улицата (застъпваща ранните зидове от римската епоха). За посочената във времето устойчивост свидетелстват изградената канализационна и водопроводна система, които безспорно са свързани с новоизградената улица. От друга страна, в градежа се откриват множество преизползвани строителни материали, от които най-характерни са колонките от хипокаустна система, използвани за изграждането на солиден парапет, измазан с хидрофобен хоросан, представляващ западната стена, ограничаваща канала. Съществуването на по-късната сграда спокойно може да се отнесе най-малко до средата на V в. (според запазения нумизматичен материал), а дори и по-късно (съдейки по амфорната тара). В този най-общо втори строителен период (IV–VI в.) може да се обособи най-малко още един етап на частични ремонтни дейности.

По време на археологическите проучвания от терена бяха събрани общо 84 дребни находки. По-голямата част от тях (54 броя) са монети от римската, късноримската и ранновизантийска епохи, даващи безценни данни, както за стратиграфията на обекта, така и за живота в античния Анхиало като цяло. Останалите находки представляват фрагменти от стъклени съдове, метални и мраморни предмети, изделия от кост и др. На терена бяха открити значително количество мраморни облицовъчни плочки, част от които профилирани. Масовият материал се допълва от огромно количество керамика, състояща се предимно от амфорна тара. Близостта до морето, както и преобладаването на транспортни амфори, датирани от II до VI в., насочват към предполагаем търговски характер на проучените сгради, както вероятно и на тази част от града.

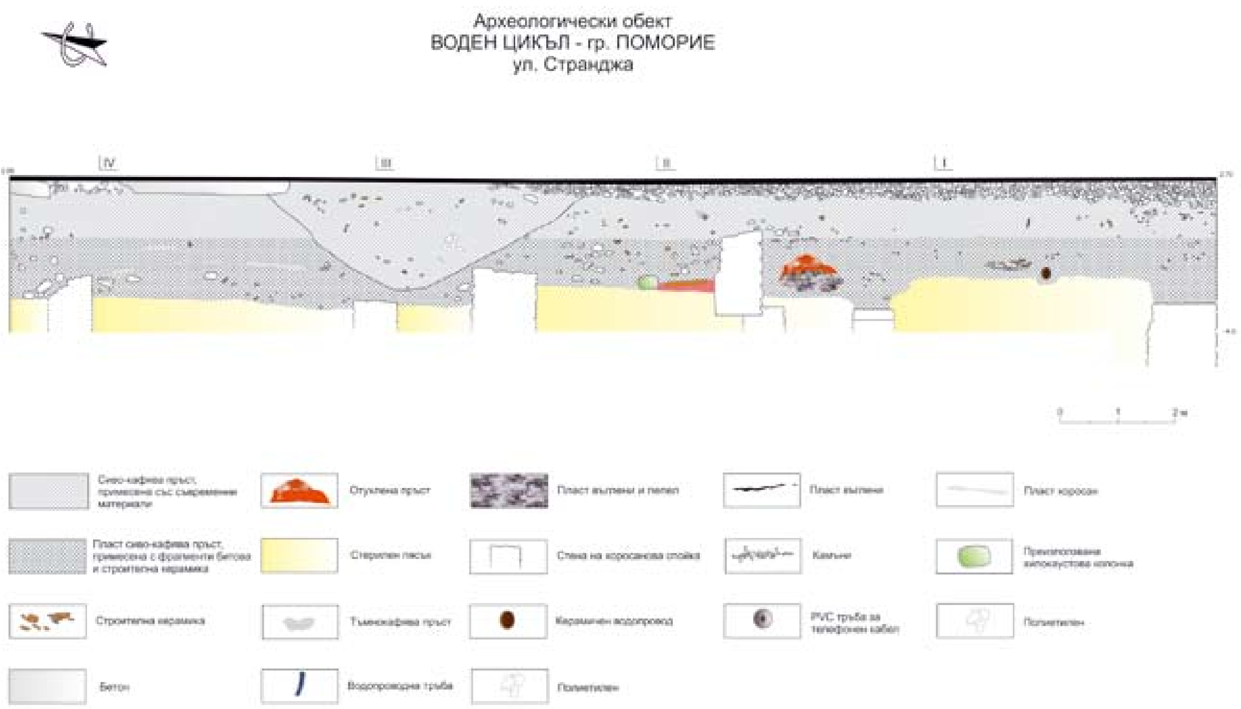
Археологически обект
ВОДЕН ЦИКЪЛ - гр. ПОМОРИЕ
ул. Странджа
IV
III
II
I
0
1
2 м
Сиво-кафява пръст, примесена със съвременни материали
Отухлена пръст
Пласт въглени и пепел
Пласт въглени
Пласт хоросан
Пласт сиво-кафява пръст, примесена с фрагменти битова и строителна керамика
Стерилен пясък
Стена на хоросанова спойка
Камъни
Преизползвана хипокаустова колонка
Строителна керамика
Тъмнокафява пръст
Керамичен водопровод
PVC тръба за телефонен кабел
Полиетилен
Бетон
Водопроводна тръба
Полиетилен

Обр. 2. Източен профил.

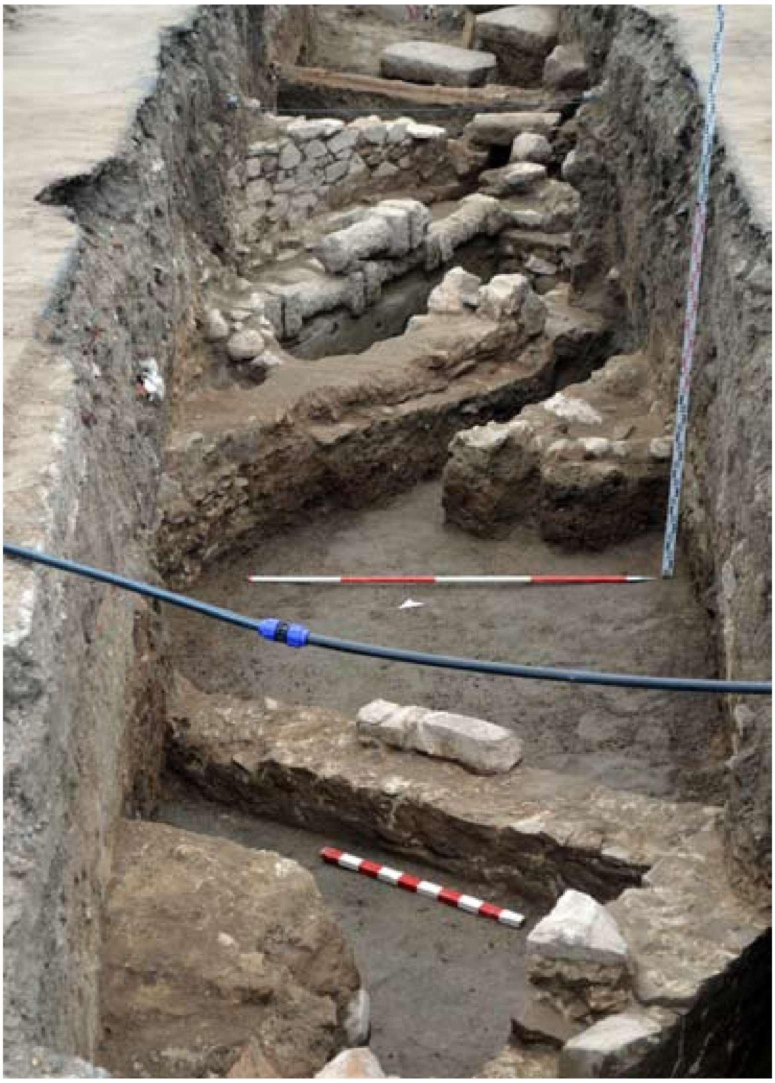

Обр. 3. Общ изглед към проучената площ (поглед от север).

№ 28. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА“, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ, КВ. ВЕТРЕН, ГР. БУРГАС

Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков

Проучвания през 2014 г. преминаха на три етапа:

I. Първи етап

Първият етап имаше за задача допроучването на югоизточния сектор на банята и продължаване на проучванията южно пред турската баня. Разкопките протекоха в два сектора:

Сектор Изток

Изцяло завършен е участъкът с дължина от 19 м, източно пред източния корпус на банята от IV в.

Изчерпването на пластовете източно пред корпуса показа следната картина: в културен пласт с дебелина до 0,50-0,60 м (лежащ върху стерил) се откриват керамични материали от ранножелязната епоха (VIII–VII в. пр. Хр.), както и фирнисова керамика (IV в. пр. Хр.).

По-късно върху тези ранни пластове върху пилоти е развит източният корпус на ранновизантийската баня от IV в. Използването на голямо количество гъсто набити пилоти още в античността показва нестабилността на терена и слабата основа, върху която е изградена тежката стена.

Проучени са етапите на изграждане на субструкцията на корпуса, самият корпус (суперструкцията), подпорният зид (контрафорс ?).

Под субструкцията се разкрива запечатан и обилно обмазан с хоросан каменен кожух, ориентиран юг-север. Последният днес е изцяло под вода. Начинът, по-който е иззиждана субструкцията, пълнежът в основата и върху този кожух, разкритите от източна страна пилоти показват, че целият по-късен строеж е съобразяван с цел запазването му.

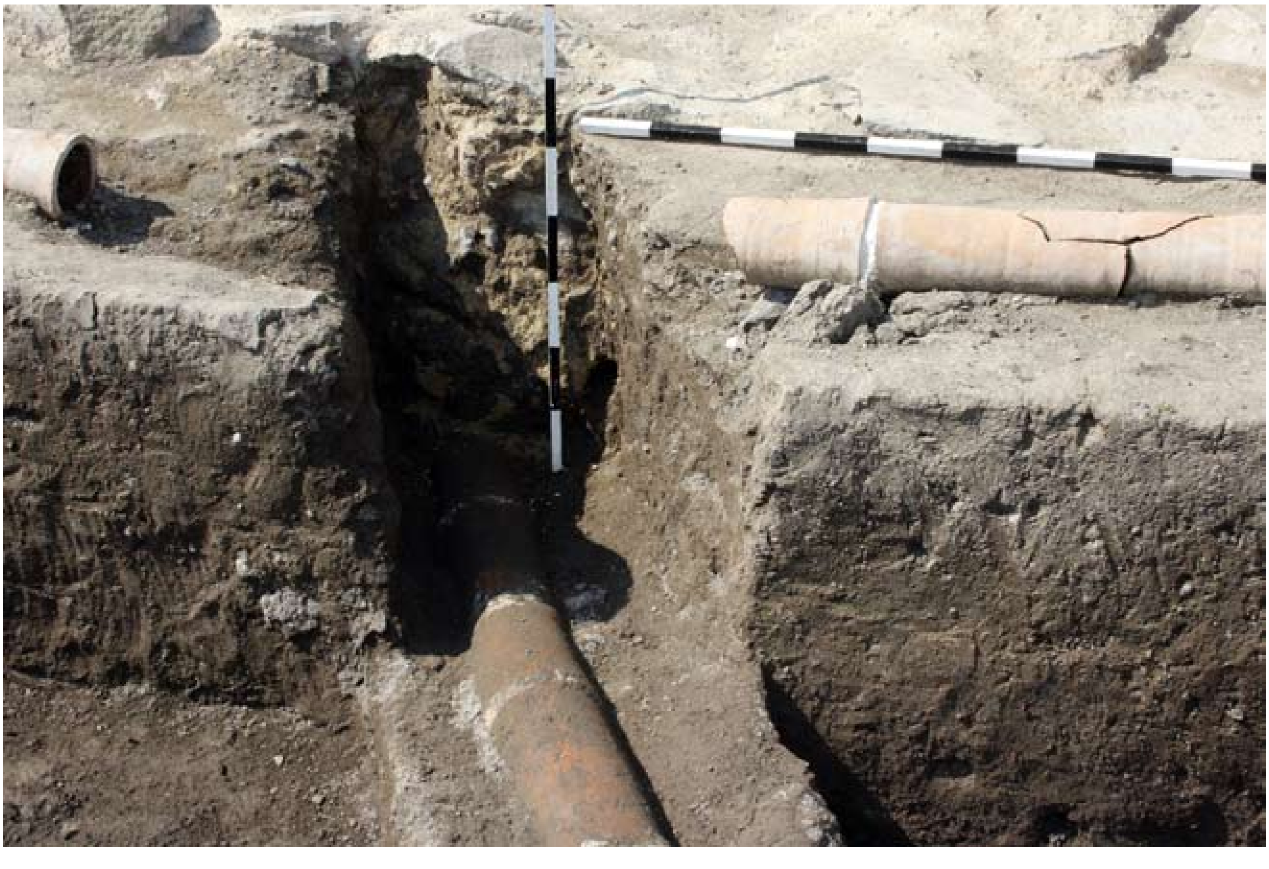

Обр. 1. Водопроводи – сектор Изток (поглед от изток).

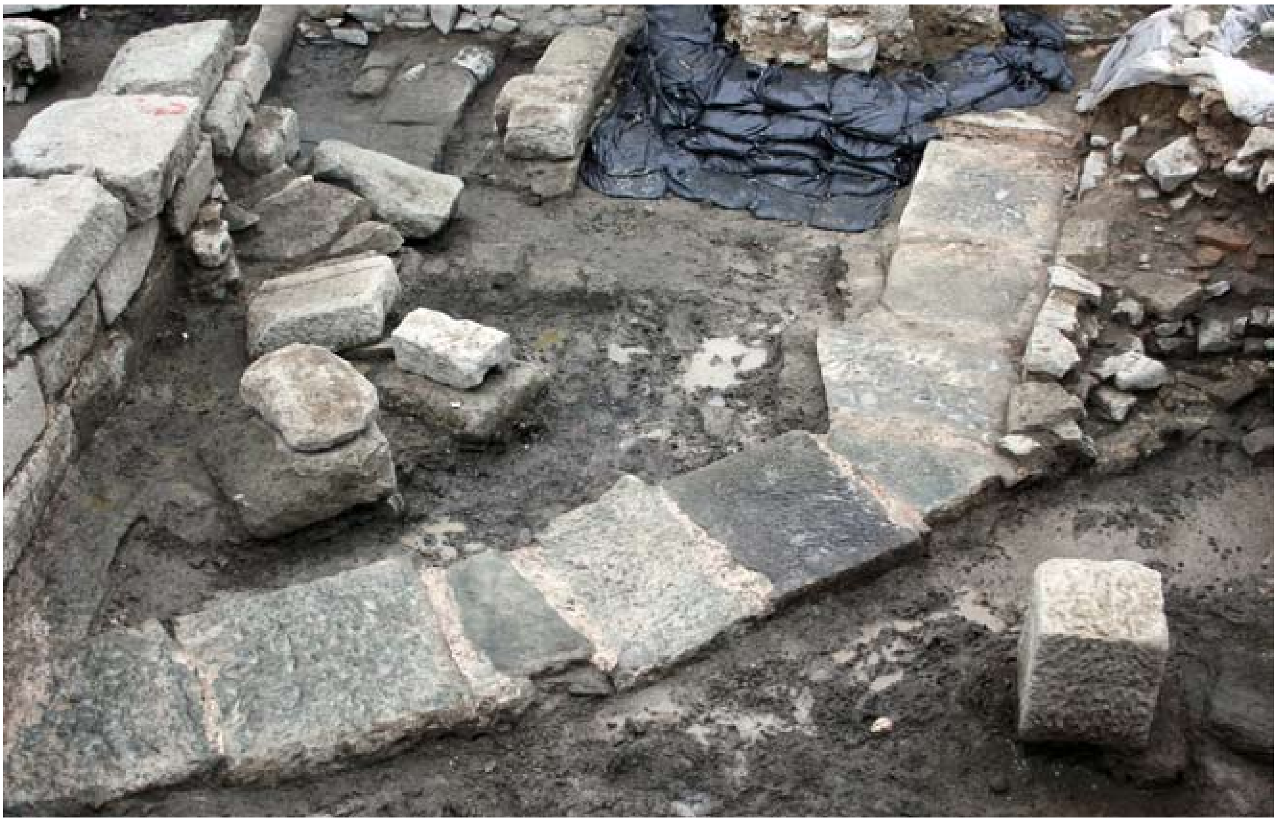

Обр. 2. Отводнителен канал – сектор Юг (поглед от югоизток).

Открит е нов керамичен водопровод (№ 4), идващ от североизток от източния корпус (обр. 1). Той е предшествал ранновизантийския градеж – и укрепващия източен зид, както и субструкцията изцяло са съобразявани с разположението му. Водопроводът (кв. №№ С 5-6) е вкопан на 0,60 м от горния източен край на укрепващия източен зид. Той е добре обмазан в зида. Откриваният масов материал се свежда до ранновизантийска керамика и монети от същия период.

В източния сектор в някаква степен е внесена яснота след извършен сондаж в източния профил. Тук отчетливо е регистриран пласт с материали от IV в. – основно монети и по-малко керамика. От общо 17 бр. монети от сондажа: една е горяла, една е републикански денар от 134 г. пр. Хр., а останалите 15 бр. са от IV в.

Сектор Юг

Основната задача бе да се подготвят условия за социализация източно от турската баня и найвече към разкритията от античната и средновековната баня.

Работата премина през:

- отстраняване на старата чешма, на част от паркинга и проследяване на по-ранни напластявания под тях;

- археологическо проучване на целия югоизточен сектор.

При дълбочина над 4 м от нивото на съвременния терен бе достигната постоянно бликаща вода.

- Открито бе юг-югозападно продължение на внушителен отточен канал (клоака), чийто северен край е свързан с басейна (източно пред турската баня). Каналът е покрит с големи каменни плочи от андезитен туф (обр. 2).

- Продължаващото разчистване на пространството южно пред турската баня до паркинга (включително и върху зоната на бившата чешма) разкрива нови, неизвестни досега архитектурни останки. На ниво около 4-4,70 м продължава масовото откриване на антични и средновековни материали – монети, голямо количество от дървени гребени, сграфито керамика, включително и много рядък за територията на България оловен печат от XI в. на Св. Пантелеймон.

В кв. А1 бе открита стъпка (№ 2), аналогична на тази от аподитериума (стъпка № 1). Тя е с еднотипно изграждане (както и № 1) от обработвани и необработвани камъни, спојавани с бял хоросан, на места придобил жълтеникав оттенък от минералната вода, но е по-добре съхранена. Размери: 1,50 x 1,30 x 0,65/0,70 м. Тези параметри показват възможност за сериозно развитие във височина и разгъване на мощна покривна конструкция.

Пак тук, на ниво 30,80 м, много добре се проследяват останките от паднала покривна конструкция, съпроводена с плътен пожар. В пласт с дебелина 0,40-0,50 м освен сериозно овъгляване и голямо количество натрошени тегули, се открива и масов археологически материал от IV в. – керамика и монети. През 2012 г. и 2013 г. източно от стъпка № 2, на 6,50 м до 7 м (кв. А1) и на дълбочина около 4 м от тогавашното ниво под отстраняваната сграда на поликлиниката, приблизително на същата дълбочина, бяха последователно откривани свободно стоящи в насипа части от мощни колони (диаметър на едната от тях – 0,65 м).

Югоизточно от стъпка № 2 и в непосредствена близост до нея (кв. В1) е частично изследвано вкопано в римския пласт късноантично жилище. От него са запазени два до три реда от северната и западната стена (другата част от сградата остава под проектирания паркинг). В жилището отчасти е запазено еднораменно стълбище. Намерената керамика и монетите са от IV в.

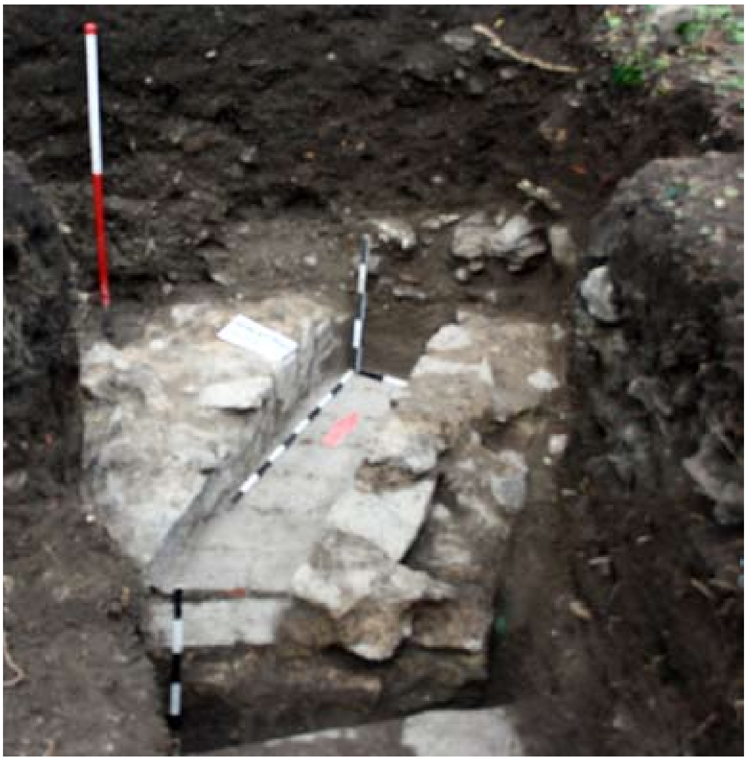

Обр. 3. Канал западно от турската баня (поглед от югоизток).

Откриването на западен ранновизантийски зид, изграден в *opus mixtum*, все повече затвърждава тезата, че турската баня е разположена върху централната част на римската и византийската баня.

II. Втори етап

Изцяло е разкрит и от двете си страни носещият конструктивен зид от ранновизантийската баня от IV в., изпълнен в *opus mixtum*, засечен при проучванията от март – април в участък с дължина от 5,50 м. Върху него в по-късни периоди има наслоявани други преправки.

Отворено е част от подово ниво от западната страна на централния корпус на банята, изпълнено от много добре обработени и издялани масивни каменни плочи от андезитен туф. В южния му край е засечен колектор.

Под подовото ниво е разкрита част от античен канал, който е с ориентация север-юг. Местоположението и северната му ориентация дават основание да се допусне, че той е свързан с басейни, известни по публикации от първата половина на XX в.

III. Трети етап

Проучванията бяха съсредоточени в западния периферен за банята район.

На обща площ от около 340 кв.м бяха реализирани 10 сондажа. Установено бе, че в най-горните нива има широко развита мрежа от каменни основи на сгради, изграждани след 1910 г. (Филов 1910). На по-късен етап е последвало засипване в най-западната част покрай протичащата река.

В южната част има зле запазени останки от ранновизантийски сгради (кв. №№ –К1, –К2, –L1), някои от тях с двуредов градеж. Зидовете са били вкопани в глинеста или мергелна основа, някои – до нивото на подпочвената вода. Всички зидове са били изпълнени от ломени камъни на калова спойка, а в кв. –К2 като сполия е включена част от силно фрагментираната колона с канелюри.

Открити са останки от две пещи (кв. –К1 и кв. –L2).

В най-североизточния ъгъл е представен отсек (кв. №№ –К5 и –К6) от средновековна клоака (идентична като откриваните на изток от турската баня), състоящ се от двуредов градеж, изпълнен от едностранно и двустранно обработвани камъни, както и от ломени, с хоросанова спойка, смесена със съвсем ситни обилни примеси от чукана тухла (обр. 3).

В целия културен пласт е установено много голямо количество въглени. Откриваният материал е разнообразен – от няколко къса римска керамика (II–IV в.) до преобладаваща ранновизантийска (V–VII в.); костен гребен, пръстени, много голямо количество желязна шлака и общо 60 бр. монети, основно от IV, VI и XI–XII в.

Литература

Филов 1910: Б. Филов. Находки в Айтоските бани. – Известия на Българското археологическо дружество, I, 1910, 216-217.

№ 29. КЪСНОРИМСКА СГРАДА В КВАРТАЛ САРАФОВО НА ГР. БУРГАС

Людмил Вагалински

Регистрирахме постройката през 2012 г. на първата надморска тераса (обр. 1 *обект 2*), докато разкривахме средновековния параклис (XII–XIII в.), лежащ южно от нея и на самия морски бряг (обр. 1 *обект 1*). През 2014 г. работихме на терена в продължение на месец (октомври-ноември). Екипът включваше: гл. ас. д-р Сирма Александрова (зам.-ръководител, НАИМ-БАН), Люба Трайкова (редовен докторант на САА, НАИМ-БАН) и Емил Дакашев (студент по археология в СУ „Св. Кл. Охридски“).

През 2014 г. очертахме в значителна степен плана на римската сграда (обр. 2), както и нейната хронология. Изградена е от ломен камък с хоросан, съдържащ счукана керамика, най-вероятно в края на III – началото на IV в. Стените са дебели 1 м. Четвъртити каменни постаменти в средата на голямо

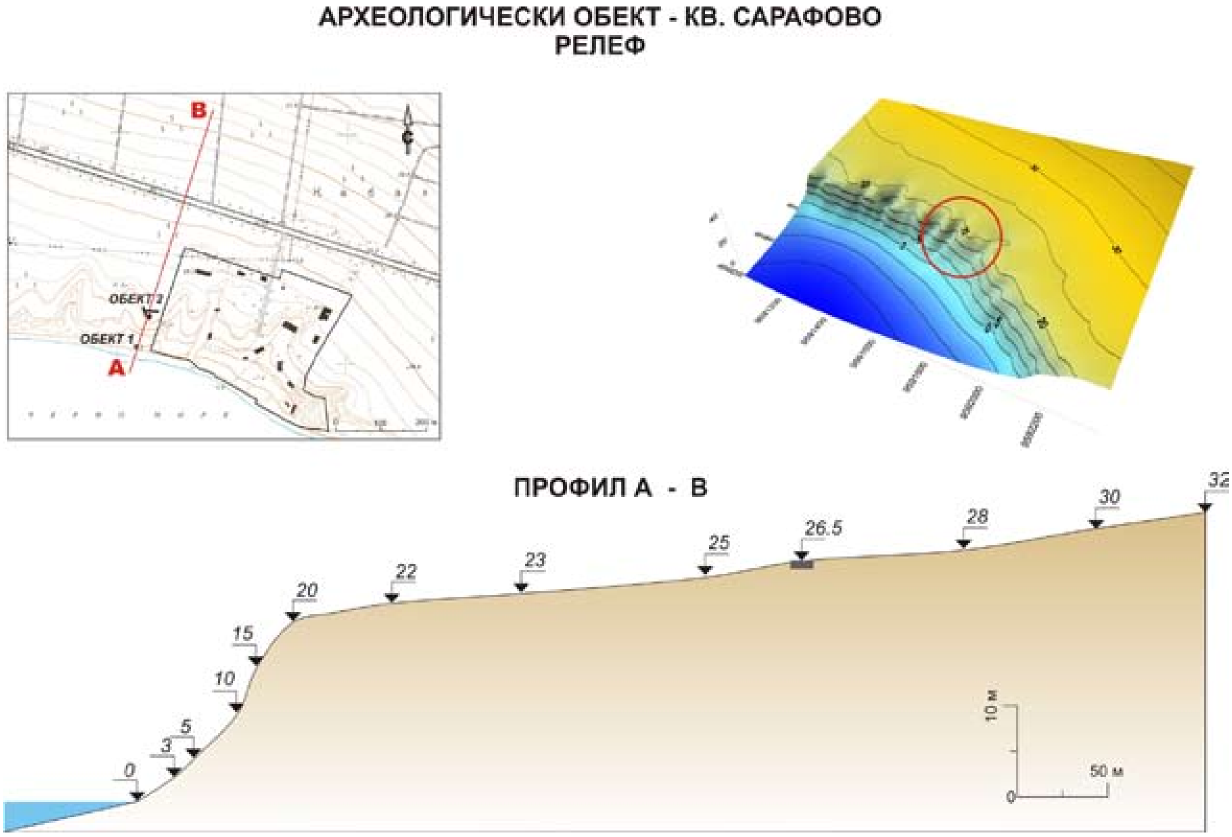

Обр. 1. Местоположение на археологическите обекти в Сарафово/Бургас: обект 1 – средновековен параклис; обект 2 – късноримска сграда (инж. Атанас Каменаров).

помещение, дълго около 20 м (по оста север-юг), са поддържали вертикални дървени подпори за двускатен керемиден покрив. От северозапад към помещението се долепя двор с неправилна четириъгълна форма, през който преминава канал за отвеждане на дъждовна вода към близкото дере, а оттам – в морето. Северно лежат паянтови стопански постройки. Земетресение (?) разрушава комплекса в средата на IV в. (след 337 г.). Засега го определяме като римска вила рустика (чифлик). Част от стените на вилата са разградени в началото на V в. (след 402 г.) (обр. 3 *3, 4*). Вероятно същите хора се подслоняват за кратък период покрай нейните зидове. Вилата (обр. 3 *3, 3a, 3b*) лежи върху опожарен римски пласт от III в. (обр. 3 *2a*). Не успяхме да определим характера на обитаване.

В хода на разкопките намерихме медни късноримски монети и синхронни парчета от глинени съдове. Липсват ценни находки. Вероятно живеещите във вилата са имали време да я напуснат организирано. Известно изключение са желязна брадва и парче от рамото на бронзов кантар с гравиран надпис – края на име на притежателя (магистрата?), последвано от кръст.

Археозоологичните резултати разкриват слаб превес на говедото над останалите домашни животни (овце, кози, свине) в опожарения пласт от III в., предхождащ вилата (докторант Теодор Тодоров, НАИМ-БАН).

Успяхме да консервираме стените на параклиса, както и най-застрашени участъци от градежа на вилата.

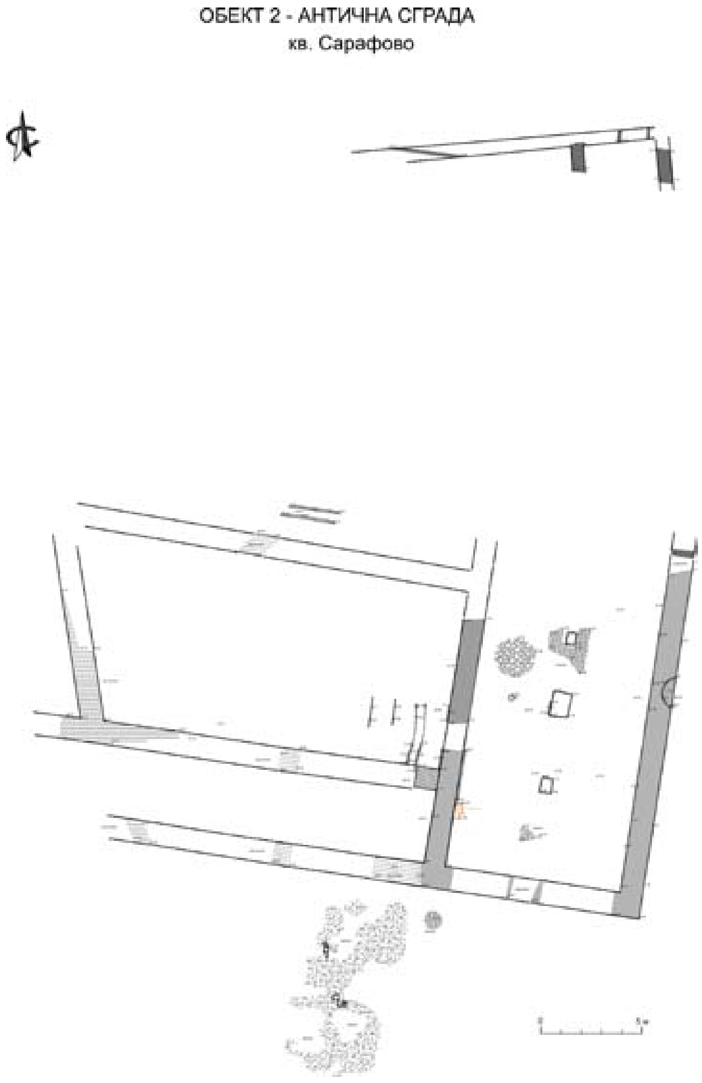

Обр. 2. План на късноримска сграда в Сарафово/Бургас (инж. Атанас Каменаров).

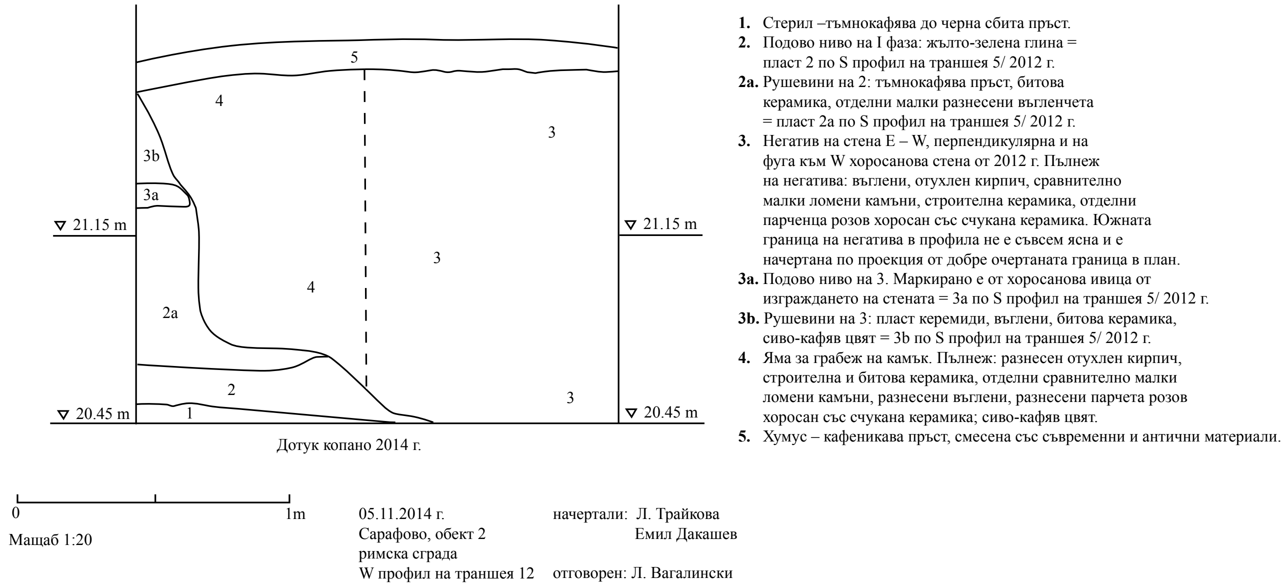

1. Стерил –тъмнокафява до черна сбита пръст.
2. Подово ниво на I фаза: жълто-зелена глина = пласт 2 по S профил на траншея 5/ 2012 г.

2a. Рушевини на 2: тъмнокафява пръст, битова керамика, отделни малки разнесени въгленчета = пласт 2a по S профил на траншея 5/ 2012 г.

3. Негатив на стена E – W, перпендикулярна и на фуга към W хоросанова стена от 2012 г. Пълнеж на негатива: въглени, отухлен кирпич, сравнително малки ломени камъни, строителна керамика, отделни парченца розов хоросан със счукана керамика. Южната граница на негатива в профила не е съвсем ясна и е начертана по проекция от добре очертаната граница в план.

3a. Подово ниво на 3. Маркирано е от хоросанова ивица от изграждането на стената = 3a по S профил на траншея 5/ 2012 г.

3b. Рушевини на 3: пласт керемиди, въглени, битова керамика, сиво-кафяв цвят = 3b по S профил на траншея 5/ 2012 г.

4. Яма за грабеж на камък. Пълнеж: разнесен отухлен кирпич, строителна и битова керамика, отделни сравнително малки ломени камъни, разнесени въглени, разнесени парчета розов хоросан със счукана керамика; сиво-кафяв цвят.

5. Хумус – кафеникава пръст, смесена със съвременни и антични материали.

05.11.2014 г.
Сарафово, обект 2
римска сграда
W профил на траншея 12

начертали: Л. Трайкова
Емил Дакашев
отговорен: Л. Вагалински

Обр. 3. Характерен стратиграфски разрез на обект късноримска сграда в Сарафово/Бургас (Л. Вагалински, Л. Трайкова, Е. Дакашев).

№ 30. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ПОРОС, П-В ФОРОС, КВ. КРАЙМОРИЕ, ГР. БУРГАС

Милен Николов

Проучването е наложено от инвестиционно намерение за изграждане на ваканционно селище и на съпътстващата го водна, електро и пътна инфраструктура на територията, в която попада крепостта. Проведено е в периода март-август.

Улица № 4

Преминава по план през крепостната стена при кула № 2. В проучения пласт се откри ъгъл от сграда, изградена от ломени камъни на калова спойка и две бъркала за хоросан. В този участък бяха намерени няколко фрагмента римска и късноантична керамика и монети на Септимий Север, Теодосий I и Юстин II и София.

По трасето на ул. № 4 в посока СИ бяха проучени 7 гроба от средновековен християнски некропол от XIII–XIV в.

Улица № 1

Улицата преминава през централната част на полуострова, североизточно и северно от крепостната стена, и завършва в основата на нос Форос.

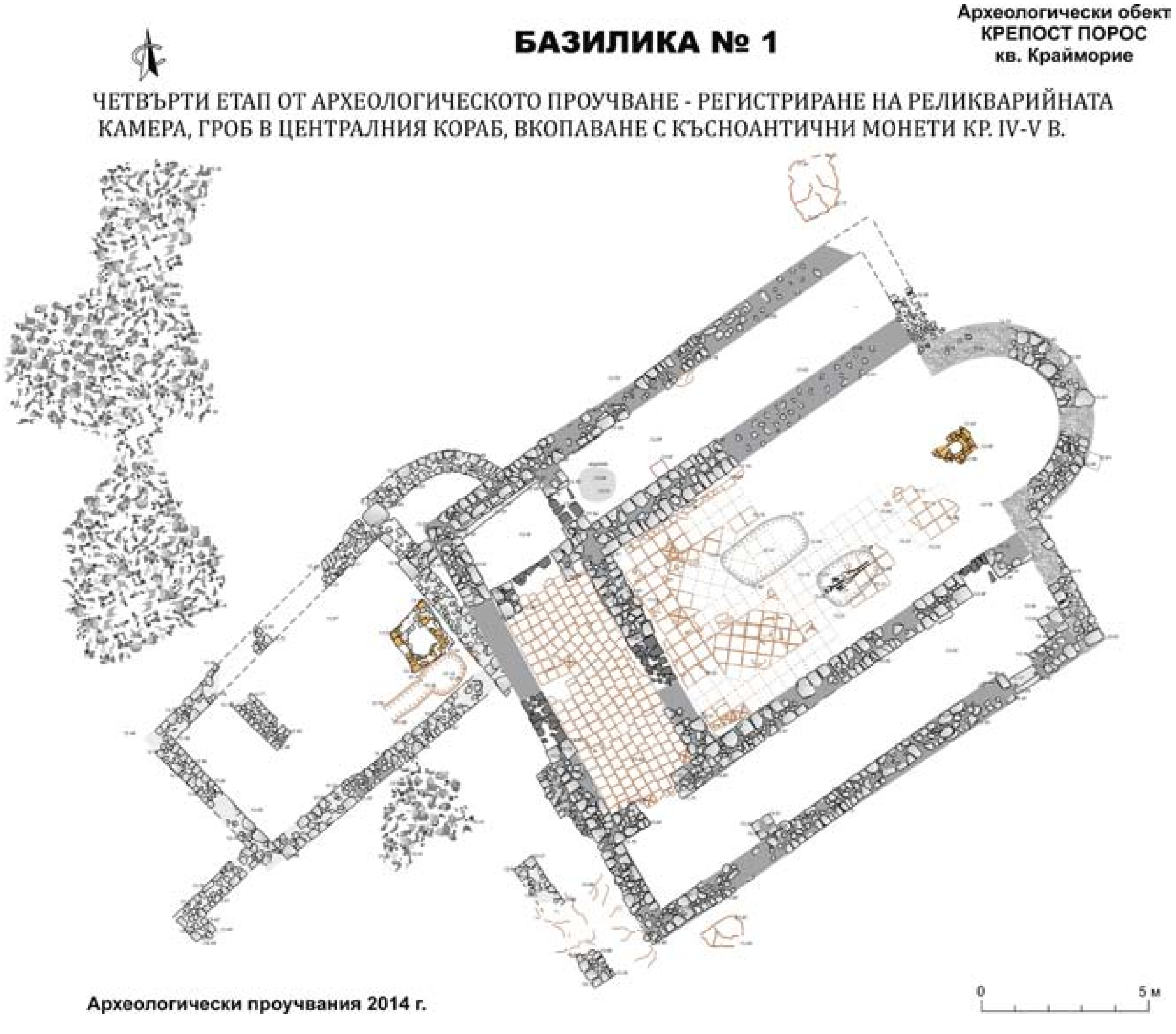
Археологически обект
КРЕПОСТ ПОРОС
кв. Крайморие
БАЗИЛИКА № 1
ЧЕТВЪРТИ ЕТАП ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ - РЕГИСТРИРАНЕ НА РЕЛИКВАРИЙНАТА КАМЕРА, ГРОБ В ЦЕНТРАЛНИЯ КОРАБ, ВКОПАВАНЕ С КЪСНОАНТИЧНИ МОНЕТИ КР. IV-V В.
Археологически проучвания 2014 г.
0
5 м

Обр. 1. План на раннохристиянската базилика.

Разкриха се зидове, изградени от големи камъни на калова спойка, с паднал покрив между тях. Обектът представлява късноантична базилика с дължина 20,50 м и ширина 14,40 м (обр. 1). Тя е трикорабна, едноапсидна, с притвор. Ориентацията ѝ е СИ–ЮЗ. Входът на притвора е с ширина 1,75 м. От притвора към централния кораб води вход с ширина също 1,75 м. Притворът е с изцяло запазена настилка от тухли с размери 0,30 х 0,30 м. Страничните кораби са без настилка.

От притвора към северния кораб има вход с ширина 1,55 м. Оттук се влиза в предддверие към северния кораб. При стената, която разделя централния и северния кораб, се откри тухлена стъпка за колона. Северният кораб е с външна дължина 16,46 м и вътрешна ширина 2,10 м. Тази част на базиликата е напълно компрометирана.

От притвора към южния кораб води вход с ширина 1,25 м. Тук няма предверие като при северния кораб. В южния кораб се откриха мраморна спираловидно канелирана конусовидна колона с отчупен връх и две тухлени стъпки за колони. При югоизточния ъгъл на южния кораб се откри входът му. Срещу този вход, малко пò на изток, се откри друг вход, който свързва южния с централния кораб на храма, точно към предолтарното пространство. Самият южен кораб е с външна дължина 16,46 м и вътрешна ширина 2,40 м.

Централният кораб е с дължина 6,60 м и ширина 6,10 м. Подът му е бил покрит с керамични плочи с размери 0,43 х 0,43 м. Настилката е запазена само на отделни места. В средата на южната част на кораба открихме хлътване на подовото покритие. След демонтирането му установихме, че то покрива яма, изсечена в скалата. На дълбочина 0,95 м под подовото ниво на базиликата се достигна до ниво от наредени тухли, залепени с хоросан върху скалата. Между тях е оформена камера с ширина 0,45 м и дължина 1,90 м, в която открихме скелет на мъж, погребан с глава на ЮЗ. Инвентар липсва. В запълнителя на гробната яма открихме 7 монети от края на IV–V в.

На около 1 м СЗ от ямата открихме второ вкопаване в меката скала. В горния пласт на вкопаването и около него намерихме над 300 монети от края IV–V в. (Теодосий I, Аркадий и Хонорий). При изчерпването на запълнителя открихме още 8 монети със същата датировка. Вкопаването попада под настилката на базиликата, която го затваря.

Апсидата на храма е изградена от ломени камъни, споени с розов хоросан. Външното ѝ лице е било измазано. Тук открихме основата на олтарен стълб, поддържал свещената трапеза. В основата му е била изградена реликварийна камера. Открита е запълнена с пръст, хоросан, фрагментирани тухли и мраморни фрагменти от олтарни прегради. Непосредствено пред западното лице на камерата, в преотложен пласт, открихме оловна ампула за елей. Камерата и олтарният стълб са изградени от тухли с размери 0,30 х 0,30 м, споени с розов хоросан. Реликварийната камера е широка 0,35 м, дълга 0,83 м и дълбока 0,29 м. Олтарният стълб е бил с външна ширина 0,89 м, външна дължина 1,33 м и централна ширина 0,92 м.

Във вътрешността на базиликата е открита съвсем малко битова керамика от края на V–VI в. При входа на северния кораб на ходовото ниво се откри фолис на Юстин II и София. В южния кораб, под падналия покрив и върху ходовото ниво, се откри пентанумия от същите владетели.

Западно от притвора открихме основи от сграда с няколко помещения (обр. 2). Напълно запазено е едното от тях, непосредствено на запад от западния зид на храма. То е трапецовидно по план, с външни размери 9,70 х 6,10 м и ориентация СИ–ЮЗ, но не повтаря напълно ориентацията на храма. Градежът е от ломени камъни на калова спойка. Неговият СИ зид върви непосредствено пред западната стена на притвора и влиза отчасти под него. През самия вход на нартекса този зид продължава в посока ЮИ, като при строежа на храма е демонтиран. От същия този зид, но в неговата СЗ част, тръгва зид в посока СИ и влиза под СЗ ъгъл на храма. Североизточният зид е дъговиден и се долепя до ранния зид на сградата, върху който е стъпила базиликата. В самата постройка открихме вкопан питос, амфора, хромел, глинени лампички, монети на Теодосий I, Аркадий, Хонорий, Теодосий II. В източната й част, до стената, открихме квадратно съоръжение, изградено от камъни, стени от питоси и фрагменти от керемиди, споени с кал. При строежа на базиликата зидовете на сградата са нивелирани, а вътрешността на постройката е запълнена с камъни от градежа ѝ.

Постройката, състояща се от няколко помещения със стопански и битов характер, предхожда изграждането на базиликата. Тя е загинала при пожар през първата половина или по-скоро в 20-30-те години на V в. През VI в. вероятно още през 30-40-те години тук е изграден православен храм.

Алея № 11

През 2013 г. тук беше открита римска вила от III в., върху която през VI в. са били изградени няколко постройки. Проучванията имаха за цел да се разкрият южните параметри на вилата. Установихме, че през VI в. върху нейните останки са били изградени две сгради (Юг и Север).

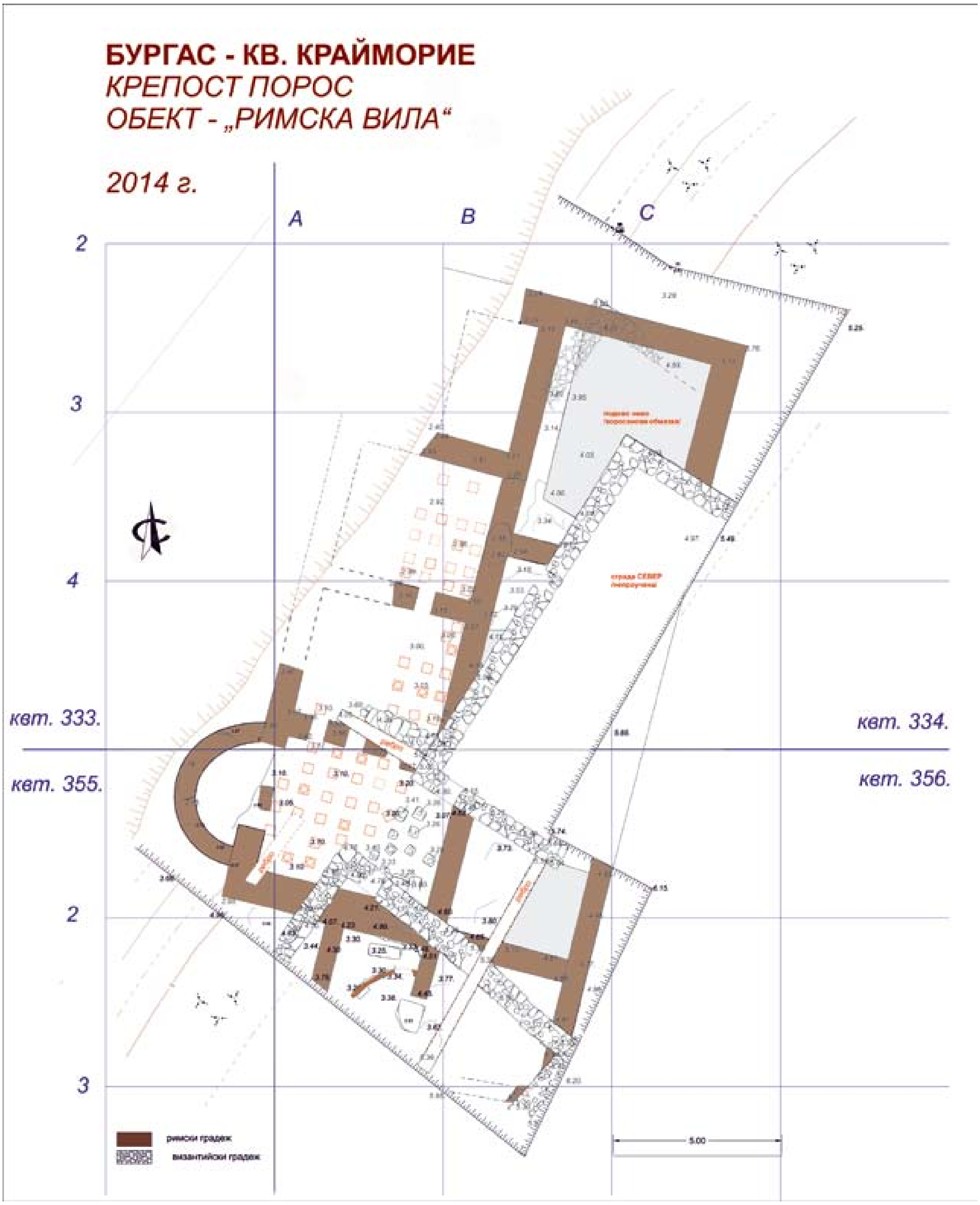
БУРГАС - КВ. КРАЙМОРИЕ
КРЕПОСТ ПОРОС
ОБЕКТ - „РИМСКА ВИЛА“
2014 г.
A
B
C
2
3
4
2
3
квт. 333.
квт. 334.
квт. 355.
квт. 356.
сграда СЕВЕР
5.00
римски градеж
византийски градеж

Обр. 2. План на разкритите помещения до римската вила.

Проучванията бяха съсредоточени при южната сграда. Зидовете ѝ са от камъни на калова спойка, с ширина 0,65 м, вкопани дълбоко в деструкциите от римската вила. При северната стена на сградата, пред вътрешното ѝ лице, открихме паднал покрив, под който имаше огромно количество амфорни фрагменти и една запазена малка амфора. От това ниво произхождат монети на Юстиниан I, Юстин II и София и Фока. В следващото ниво открихме огнище, много фрагменти от амфори и битова керамика, както и 53 монети (един фолис на Анастасий и миними, две от които на Юстин I). В пространството между северната и южната византийски сгради, на нивото от първия пласт от тях, датиран с най-късна монета на император Фока, се откри латрина.

Установихме, че предполагаемата южна стена на вилата всъщност е вътрешна, т.е. вилата продължава още на юг. На тази стена открихме зазидан префурниум, а непосредствено пред него – канал с тръбопровод.

Източно и северно от помещението с входа за префурниума се откри разрушен хипокауст с поне три периода на използване. В разрушенията от хипокауста открихме монети на Александър Север, Валериан, Салонина, Константин I и Лициний II. Най-късните емисии са от 318-324 г.

Римската вила може да се датира най-рано към средата на III в. и е функционирала до 20-те години на IV в. Впоследствие, в началото на VI в., над нея е изграден комплекс от постройки, които са съществували до началото на VII в.

№ 31. ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ НА П-В ХРИСОСОТИРА, ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ

Иван Христов

Спасителните археологически проучвания на ранновизантийски обект, разположен в най-източната част на големия п-в „Св. Никола“ в землище на гр. Черноморец, община Созопол, бяха проведени на два етапа през месеците юни и септември 2014 г. Разкопките бяха ситуирани на п-в Хрисосо-

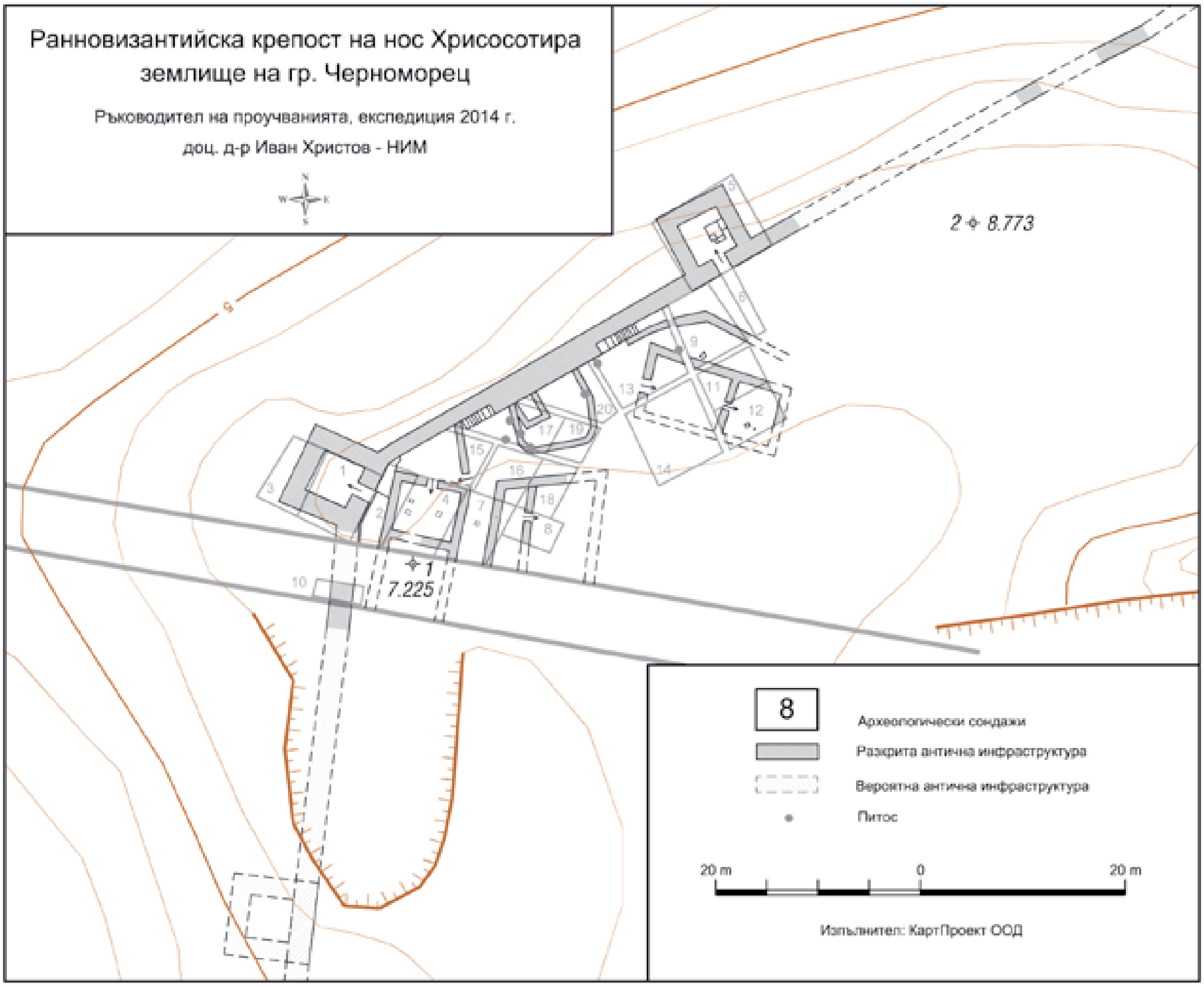
Ранновизантийска крепост на нос Хрисосотира
землище на гр. Черноморец
Ръководител на проучванията, експедиция 2014 г.
доц. д-р Иван Христов - НИМ
N
W
E
S
2 ⌖ 8.773
1 ⌖ 7.225
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
8
Археологически сондажи
Разкрита антична инфраструктура
Вероятна антична инфраструктура
Питос
20 m
0
20 m
Изпълнител: КартПроект ООД

Обр. 1. План на проучения сектор – крепостна стена.

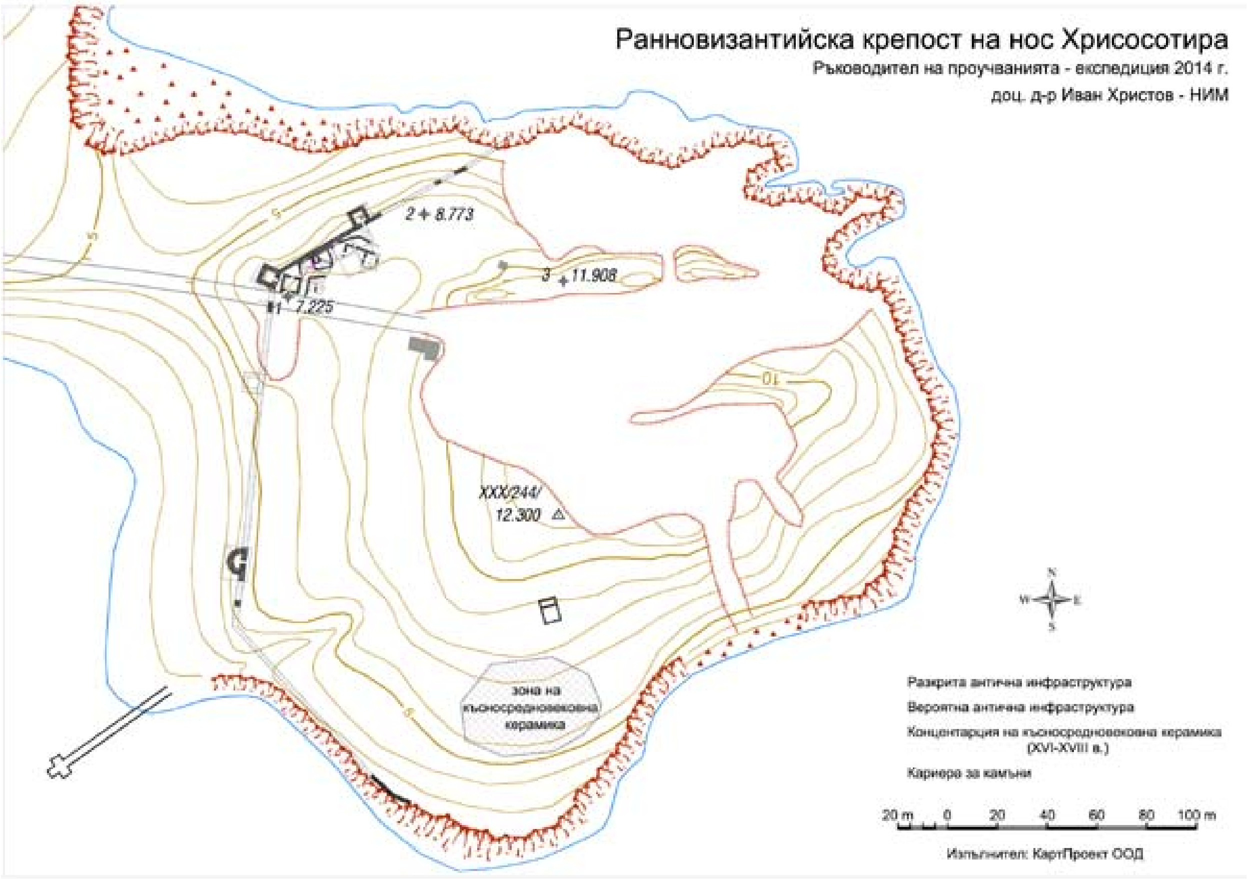
Ранновизантийска крепост на нос Хрисосотира
Ръководител на проучванията - експедиция 2014 г.
доц. д-р Иван Христов - НИМ
2 + 8.773
3 + 11.908
1 7.225
10
5
XXX/244/
12.300
зона на
късносредновековна
керамика
N
W
E
S
Разкрита антична инфраструктура
Вероятна антична инфраструктура
Концентарция на късносредновековна керамика (XVI-XVIII в.)
Кариера за камъни
20 m 0 20 40 60 80 100 m
Изпълнител: КартПроект ООД

Обр. 2. План на укрепеното полуградско селище.

тира, известен още като м. Червенка. Ръководител на проучванията бе доц. д-р И. Христов, консултант доц. д-р Л. Вагалински. В проучванията взеха участие специалистите Ст. Иванов, Ф. Петрунов, И. Киров, П. Девлова, геодезисти от фирма „Картпроект".

Археологическите проучвания бяха проведени в североизточната част на полуострова, чрез залагането на 21 сондажа. Основната цел на разкопките бе да се маркират границите на археологическия обект и датират основните периоди в населяването на терена.

Най-ранните материали от обекта са фрагменти гръцка рисувана керамика от архаичния и елинистически период, фрагменти от солени „коринтски тип", част от пещ за битова керамика на източния бряг на полуострова. Най-късните материали се отнасят към късното средновековие (XVI–XVIII в.).

Проучени са три кули, детайли от крепостната стена, двураменна стълба и 5 сгради от ранновизантийския период.

Крепостната стена загражда площ от приблизително 63 дка. По-точно е трасирана североизточната ѝ част от близо 100 линейни метра, с дебелина от 1,90 м до 1,50 м в крайните източни части. Градена е от ломени камъни с хоросан. Субструкцията е вкопана на 1 м, в плътен глинест пласт и има слабо изразен банкет. Крепостната стена е запазена над ходово ниво максимално до 2, 20 м височина (обр. 1).

Кула № 1 е разположена в най-тясната част на полуострова откъм материка. Въпреки големите разрушения при прокарването на асфалтов път и канализация за стопански съвременни постройки е определено, че тя има външни размери 8-8,10 м. Стените ѝ са дебели 1,90 м. Изградена е от ломени камъни, обилно споени с бял хоросан. Запазена е в суперструкция от 0,30 м до 1,90 м при северната страница на вход, допълнително рамкиран на места с бигор. Входът е широк 1,25 м. Основите ѝ са фундирани в глинест пласт и са със слабо изразен външен банкет. Над подовото ниво следва черен горял пласт, нападала покривна конструкция и деструкции от разрушенията на съоръжението. Оскъдният археологически материал от кулата датира нейното използване най-общо в VI в.

Източно от кулата е документиран уличен пасаж с широчина 2 м, който се простира точно срещу входа на кулата до успореден на кулата зид на калова спойка. Това улично ниво е нивелирано на два етапа.

След пасажа зад кулата следва сграда № 1, чиито каменни основи до височина 0,80 м са изградени на калова спойка. Стените са имали кирпичена надстройка. Външните размери на сградата са 8 х 6 м, дебелина на зидовете до 1 м. Входът на това помещение е от север, с широчина 0, 80 м. Покривът на сградата е бил двускатен, подсилен с четири симетрично разположени греди в средата на постройката. При разкопките на сградата са открити половин фолис на император Маврикий Тиберий, фрагментиран питос с частично запазен надпис на старогръцки език, фрагментирани амфора и части от гърнета и кана. Постройката е използвана до края на VI в.

На изток от сграда № 1 следва пореден пасаж с широчина 2,50 м и основите на помещение № 2. От тази постройка е запазен вход с широчина 0,80 м, както и части от североизточния и западния зид. Постройката е двуделна, с приблизителни размери 10 х 7 м.

Сравнително добре запазена е кула № 2, разположена на 30 м североизточно от кула № 1. Тя е с външни размери 7,60 х 6 м. Дебелината на стените е 1,60 м. Градена е в *opus mixtum* с три реда тухли, с широка фуга. Входът на кулата е с широчина 1,30 м и е запазен до 2 м височина. Рамкиран е, както кула № 1, с бигорни блокове и облицован с тухли. Характерно при втората кула е използването като сполии от добре обработени блокове от бял сарматски варовик, някои със следи от монтажни отвори и гнезда за оловни сглобки. При северната част на кулата ясно личи пропукване и поддаване навън на целия зид, вероятно вследствие от земетресение. При кулата отсъстват датиращи материали, с изключение на дребни керамични фрагменти, които могат да бъдат отнесени най-общо към VI в. Въпреки тази констатация, могат да бъдат отделени три строителни периода в изграждане на подовата настилка на кулата.

Южно от западната страница на кула № 2 е ситуирана сграда № 3. Сградата е изградена от ломени камъни на калова спойка и има елипсовидна форма, съобразена по всяка вероятност с входа на кулата. Отделена е на 2 м южно от вътрешното лице на крепостната стена. В тази сграда под рухнал покрив, бяха открити множество цели и фрагментирани керамични съдове, железни предмети и монети на императорите Маврикий Тиберий, Фока и Ираклий.

Южно от сграда № 3 се развиват други помещения. Така например, в сондажи с №№ 12 и 13 е проучена по-голямата част от постройка № 4 с външни размери 14,80 х 8,80 м и дебелина на зидовете 0,70 м. Сградата отново е двуделна, с каменна основа до 0,50 м и кирпичена надстройка. Входът на сградата е от северозапад. Открита е колективна монетна находка от половин фолиси, дека- и пентанумии, най-късните от които са на Юстин II и София. Сграда № 5 е с размери 7 х 5 м. Тя се отнася към втора фаза на градежи на полуострова и стратиграфски погледнато нейните зидове са вкопани на по-високо ниво от зидовете на сгради с №№ 1, 2 и 4. Зидовете на сградата са положени върху вкопани питоси от по-ранни периоди на функциониране на междужилищни пространства.

Между кули №№ 1 и 2 е открита двураменна стълба, дълга в основата 20 м, притежаваща от двете страни по 9 запазени стъпала с широчина 1 м.

Западната крепостна стена е с дебелина 2,20 м южно от кула № 1, но нейното цялостно трасе предстои да бъде уточнено. При заложен сондаж № 21 на западната стена е открита полукръгла кула с вътрешни размери: дължина при основата 6,15 м; широчина при най-издадената част 3 м. Стените на кулата са с дебелина 2,40 м, колкото е и дебелината на крепостната стена в този участък. Разкрит е под, който в по-голямата си част е настлан с квадратни тухли. Под нападалите керемиди от покривната конструкция следва горял черен слой и пепел. На пода са открити две монети: фолис на Юстин II и София и половин фолис на Маврикий Тиберий. Открита е и бронзова фибула „славянски тип“. На изток е разкрит вход с широчина 2,10 м и праг с височина 0,50 м.

Въпреки началната фаза на проучванията на п-в Хрисосотира, могат да бъдат направени известни обобщения:

1. Потвърдено е ранното гръцко присъствие на това място (VI в. пр. Хр.);
2. Със своята площ от 63 дка (обр. 2) крепостта би могла да се определи като укрепено полуградско селище с добре оформена вътрешна планировка. Тя е типичен пример за ранновизантийска фортификация от времето на императорите Анастасий – Юстиниан Велики насетне;
3. Строителните периоди са два: първи, условно открая на V в. до времето на Мавриикий Тиберий; втори – от самия край на VI в. до 20-30-те години на VII в. Най-късната монета засега е фолис на император Ираклий от 613/614 г.

№ 32. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О-В СВ. КИРИК, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова

Археологическите проучвания на обект „Храмов комплекс на о-в Св. Кирик“ – гр. Созопол през 2014 г. се извършиха на два етапа. Първият етап на разкопките се осъществи през м. юли с доброволци, организирани от Фондация „Балканско наследство“ по проекта „Аполония Понтика“. Работата беше съсредоточена в изследвания през последните две години Източен сектор, като бяха отворени и нови квадрати в южна и източна посока.

От късноантичния некропол беше регистриран само един разрушен гроб. Към този период се отнася и една каменна структура, керамиката около която е със смесен хронологичен характер. Освен фрагменти с гребенчата украса се намери и бронзова монета на Юстин и София (трета четвърт на VI в.).

Продължи проучването на каменното съоръжение с правоъгълна форма, което беше открито в североизточната част на изследвания терен. Изградено е от средни и големи по размер ломени камъни в 1-2 реда с ясно оформено външно лице. Находките от вътрешността му са единични, предимно нехарактерни фрагменти, между които от арахична чаша и един фрагмент с графит – запазени са буквите „Δ“ и „Е“. В централната част на заграденото с камъните пространство се откри връх за стрела „скитски“ тип. Предназначението на тази сграда остава неясно.

В югоизточната част на археологическия изкоп се разкри стена, изградена от 1 ред варовикови квадри с широчина 1,10 м. Тя е ориентирана в посока СЗ–ЮИ. Начинът на градеж, използваният материал, дебелината и ориентацията на тази стена, която съвпада с ориентацията на надлъжната ос на архаичния храм, дават основание да се предположи, че и тя е част от храмова постройка. В непосредствена близост до нея се намери костен накрайник за ножница на меч (ксифос ?) с изображение на лъв (обр. 1).

Окончателно приключи изследването на яма № 23, в която през 2013 г. се намери купа с посвещение на Аполон Лечител (Панайотова и др. 2014, 259). Открити бяха две източногръцки чаши, поставени с дъното нагоре и един фалос с отвор по цялата му дължина. Възможно да е част от антропоморфен съд.

Допроучена беше и западната част яма № 24, която попадаше под пътеката между двата квадрата. Репертоарът на съдовете в тази яма не се различава съществено от откритията през 2013 г. Освен купи с ленти и паници с украса от меандри и лотоси от първата половина на VI в. пр. Хр., някои от които имат 1 или 2 малки дупки, служили за окачване на съдовете, използвани като вотивни дарове, и тук се намери голямо количество съдове за благовония: керамични алабастрони с необичайна вретеновидна форма и среднокоринтски арибалоси. Освен еднофитилни лампи, се намериха много кости и рога от едър и дребен рогат добитък, както и 1 железен нож.

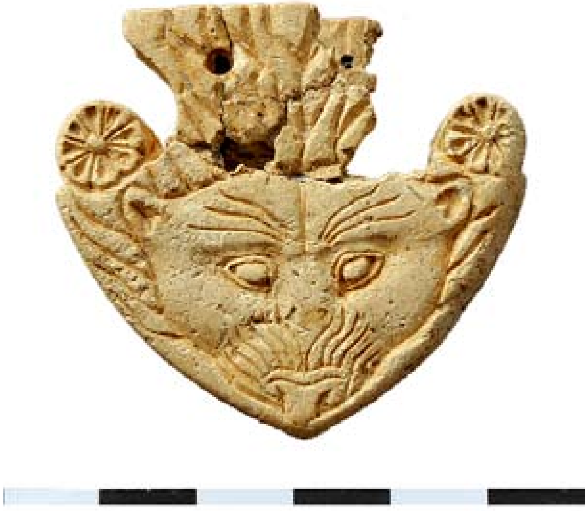

Обр. 1. Костен накрайник за ножница на меч.

През втория (финансиран от Министерството на културата) етап на работа, проучванията се проведоха в два сектора: Северен и Централен. Археологическият изкоп в северния сектор е разположен непосредствено от източната страна на двуетажната сграда зад Морското училище (обр. 2).

Въпреки, че в тази част на острова културният пласт е доста тънък заради плитко залягащата скала, бяха проучени останки от късноантична сграда, в градежа на която са преизползвани сполии от предримския период. Особен интерес представлява един недовършен капител – доказателство, че архаичната архитектурна украса е изработвана на острова.

В непосредствена близост се разкри изсечено в скалата водохранилище. То има трапецовидна форма. Северната и западната му стени са дооформени с

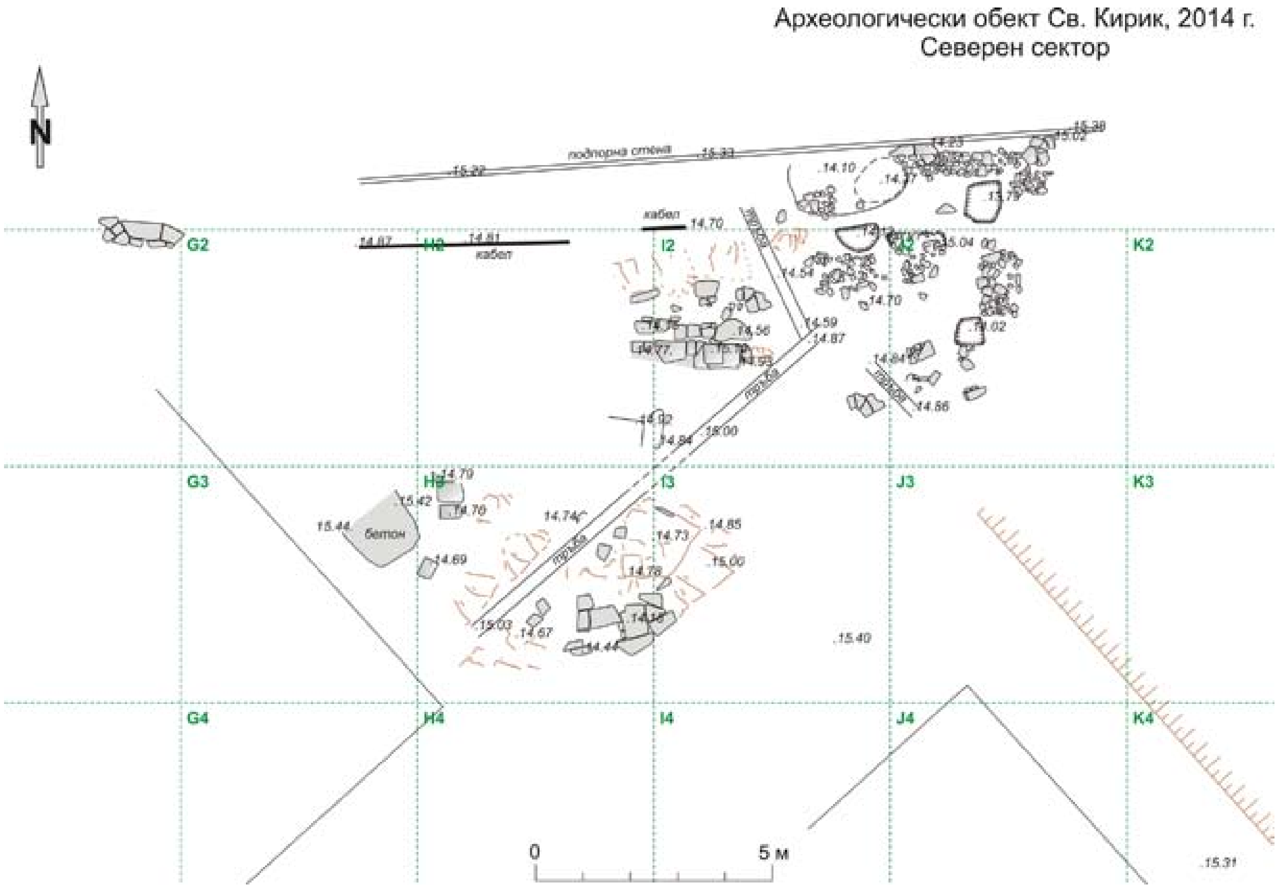
Археологически обект Св. Кирик, 2014 г.
Северен сектор
N
подпорна стена
15.22
15.33
15.38
15.02
14.23
14.10
14.17
15.79
кабел
14.70
14.87
14.81
кабел
15.04
14.54
14.70
14.59
14.87
14.56
14.02
14.84
14.86
14.92
14.84
15.00
тръба
14.79
15.42
14.70
15.44
бетон
14.74
14.85
14.73
14.69
15.00
14.78
15.03
14.67
14.44
15.40
15.31
G2
H2
I2
J2
K2
G3
H3
I3
J3
K3
G4
H4
I4
J4
K4
0
5 м

Обр. 2. План на Сектор Север.

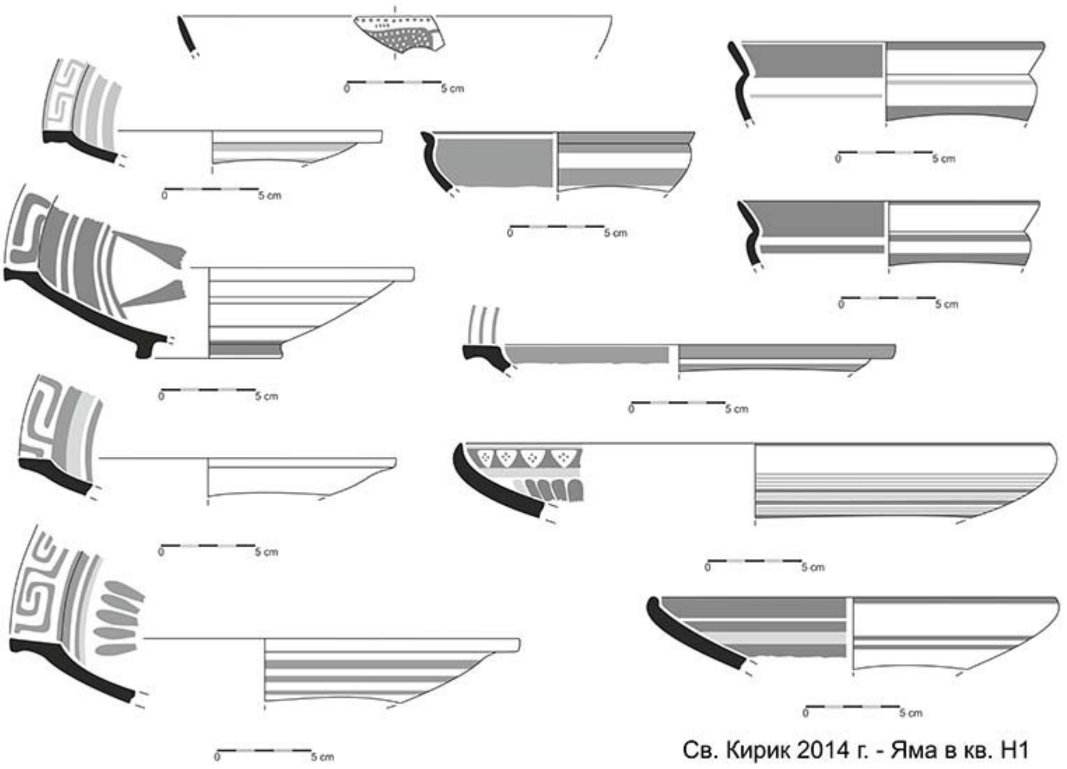
0
5 cm
Св. Кирик 2014 г. - Яма в кв. H1

Обр. 3. Керамика от яма № 25.

ломени камъни и блокчета от варовик. С варовикови плочи е изравнен теренът югозападно от ямата и е оформен плитък и тесен канал. На дъното на резервоара се намери връх за стрела от кост, а непосредствено до него – бронзов връх за стрела.

Навсякъде в този сектор са запазени редени плочести варовикови камъни. Те стъпват върху материковата скала и очевидно изравняват нейните неравности. Сред находките преобладава архаичната керамика.

Заслужава внимание фактът, че в целия сектор, който сега се намира на скалния венец на острова, сред деструкциите на изградено с ломени камъни съоръжение се откриха още 4 бронзови върха за стрели (различни варианти на „скитския" тип) – вероятно останки от отбраната на острова. Намерените доста обезличени бронзови монети се отнасят към аполонийското монетосечене през втората половина на IV – първата половина на III в. пр. Хр.

В края на изкопа беше проучена южната половина от яма № 25. Част от нея е унищожена от по-късно бъркало. Материалите от самата яма (основно блюда и купи) и откритите в непосредствена близост датират от първата половина на VI в. пр. Хр. (обр. 3). От нарушения културен пласт източно от нея произхождат един фрагмент от купа с релефна украса, както и фрагменти от късноримски и късноантични съдове.

Към находките от този ботрос и около него принадлежат редица теракоти и фигурални съдове, изработени във формата на бича глава и два във формата на гълъб, както и части от други два такива съда. Подобен беше намерен и кв. Р9 през 2011 г. (Панайотова и др. 2012, 237). Тези находки, както и някои теракоти, предполагат наличието на светилище на Афродита в този район.

В централния сектор, пред фасадата на Морското училище (в квадрати М10 и М14), бяха допроучени основите на две архаични помещения, изградени от ломени камъни. От едното е запазен само югозападният ъгъл. То е било разрушено при изграждането на архаичния храм. Предстои допроучване на другото помещение.

Направено беше и разширение на археологическия изкоп непосредствено пред югозападното крило на Морското училище. Проучената площ от около 30 кв. м е с дебелина на културния пласт 0,70 м. Откритите стени, изградени от ломени камъни, принадлежат на архаични (VI в. пр. Хр.) помещения от два строителни периода. В по-ранното помещение се намери бронзова, двуспирална фибула с триъгълна плочка. По аналогия с фибулите от Триград и Пелевун тя може да се отнесе към тип В I 2 вариант, който Д. Гергова датира в периода началото на VII–VI в. пр. Хр. (Gergova 1987).

Това помещение има същата ориентация, както проучените през предишните сезони помещения №№ 2, 3 и 4 и металургичната работилница, разположени покрай архаичната улица и може да бъде отнесено към втората фаза на жилищно строителство в рамките на VI в., когато се наблюдава единна ориентация на структурите и други градоустройствени елементи.

Основното количество от откритите керамични материали (амфори, монохромни и източногръцки съдове) се отнасят към първата половина – средата на VI в. пр. Хр.

През 2014 г. бяха допроучени някои структури и открити нови такива, които хвърлят светлина върху развитието на о-в Св. Кирик в периода VII в.пр. Хр. – VII в сл. Хр..

Литература

Панайотова и др. 2012: К. Панайотова, М. Дамянов, Т. Богданова, Д. Стоянова, М. Чачева. Археологически проучвания на храмов комплекс на остров Св. Кирик, Созопол. –

Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 238-240.

Панайотова и др. 2014: К. Панайотова, М. Дамянов, Т. Богданова. Храмов комплекс на остров Св. Кирик. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 257-261.

Gergova 1987: D. Gergova. Früh- und ältereisenzeitliche Fibeln in Bulgarien – Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XIV, 7, München, 1987.

№ 33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ В М. КАЛФАТА (ПИ 67800.4.303)

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов

Поземлен имот с идентификатор 67800.4.303 (идентичен с УПИ XVI – 5040) от землището на гр. Созопол изцяло попада в границите на обект „Античен некропол на Аполония в м. „Калфата“ (обр. 1). Парцелът с площ от 1 287 кв. м. е бил използван за отглеждане на лозе.

В източната част на имота бяха проучени останки от средновековна сграда. Градежът е от ломени камъни и парчета от варовикови блокове, споени с кал. Дългата стена на сградата е с ориентация изток-запад, със слабо отклонение на югозапад. При оформянето на северното лице на зида са използвани по-големи камъни. Два напречни зида с приблизителна ориентация север-юг обуславят триделния план на сградата. Важно значение за датирането ѝ имат откритите в и около нея отделни фрагменти от керамични съдове. Между тях има фрагменти от рисувано ранно сграфито, с датировка първа половина – средата на XII в.; т.нар. „българско сграфито“, което се среща на юг от Хемус в края на XI и XII в.; византийска белоглинена керамика клас IV по класификацията на J. W. Hayes с обща датировка XII в. (Hayes 1992), както и фрагмети от вносни съдове от Сирия.

И в този имот се разкри част от античния крайбрежен път *Via sacra*, по трасето на който в началото на III в. пр. Хр. е бил оформен дренаж от големи ломени камъни, варовикови квадри, стела с база от варовик, долна част от мраморна стела, както и фрагменти от керемиди, питоси с графити и амфори.

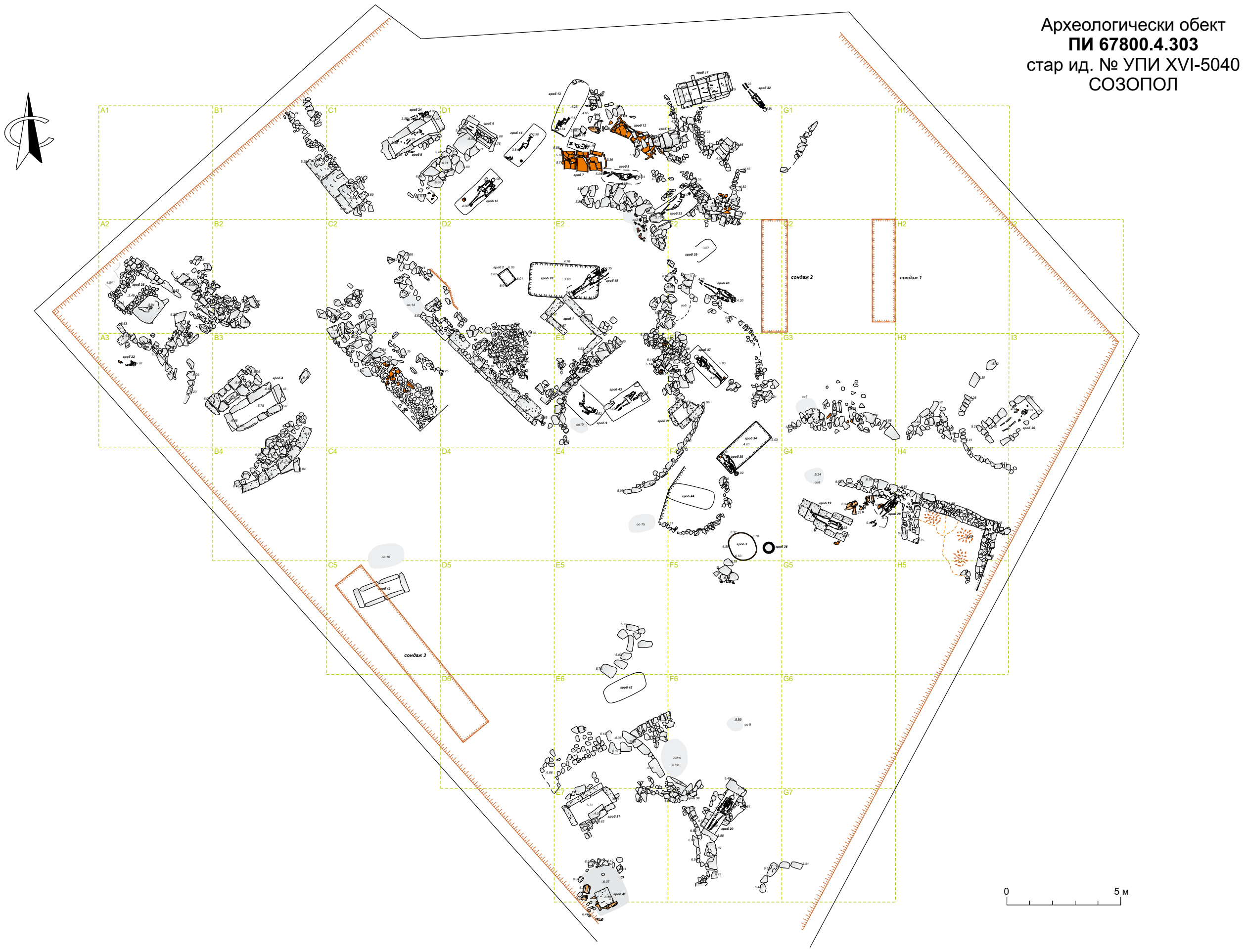

Обр.1. План на археологическите проучвания в ПИ67800.4.303.

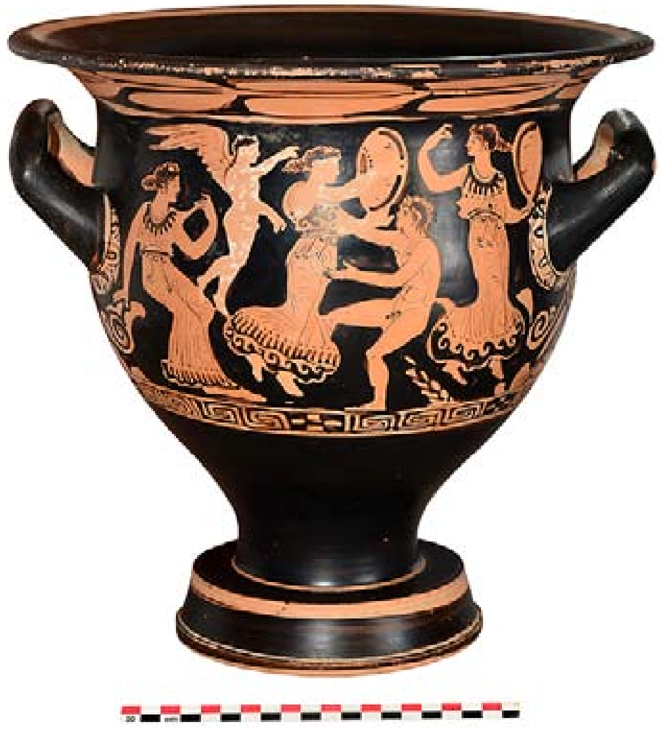

Обр. 2. Червенофигурен кратер от група Телос (първа половина на IV в.пр.Хр.), използван като урна в гроб № 41.

От двете страни на пътя са обособени фамилни сектори, оградени с крепиди и периболоси. Крепидата около гробове №№ 4 и 18 е изградена от сегментни блокове от пясъчник. Стената северно от нея (заграждаща гробове №№ 22 и 25) е изграждана последователно на 3 пъти от големи ломени камъни. Подобен е градежът и на крепидите около гробове №№ 31, 41, 43, 44, и 45.

Периболосът от източната страна на пътя се състои от два сектора, изградени дву- и тристъпално във височина от блокове от пясъчник. Насипите над гробните съоръжения зад тях също са ограничени с крепиди от ломени камъни. Две стълби, чиито стъпала и перила са оформени от ломени камъни, са водели до върха на насипите над гробове №№ 7, 8, 12 и 16, както и над гроб № 27.

Проучените 46 гробни съоръжения се отнасят към периода от втората половина на V до първата половина на III в. пр. Хр. От тях 27 са правоъгълни ями, изкопани в глина или в пясък. В единични случаи стените им са укрепвани с дребни ломени

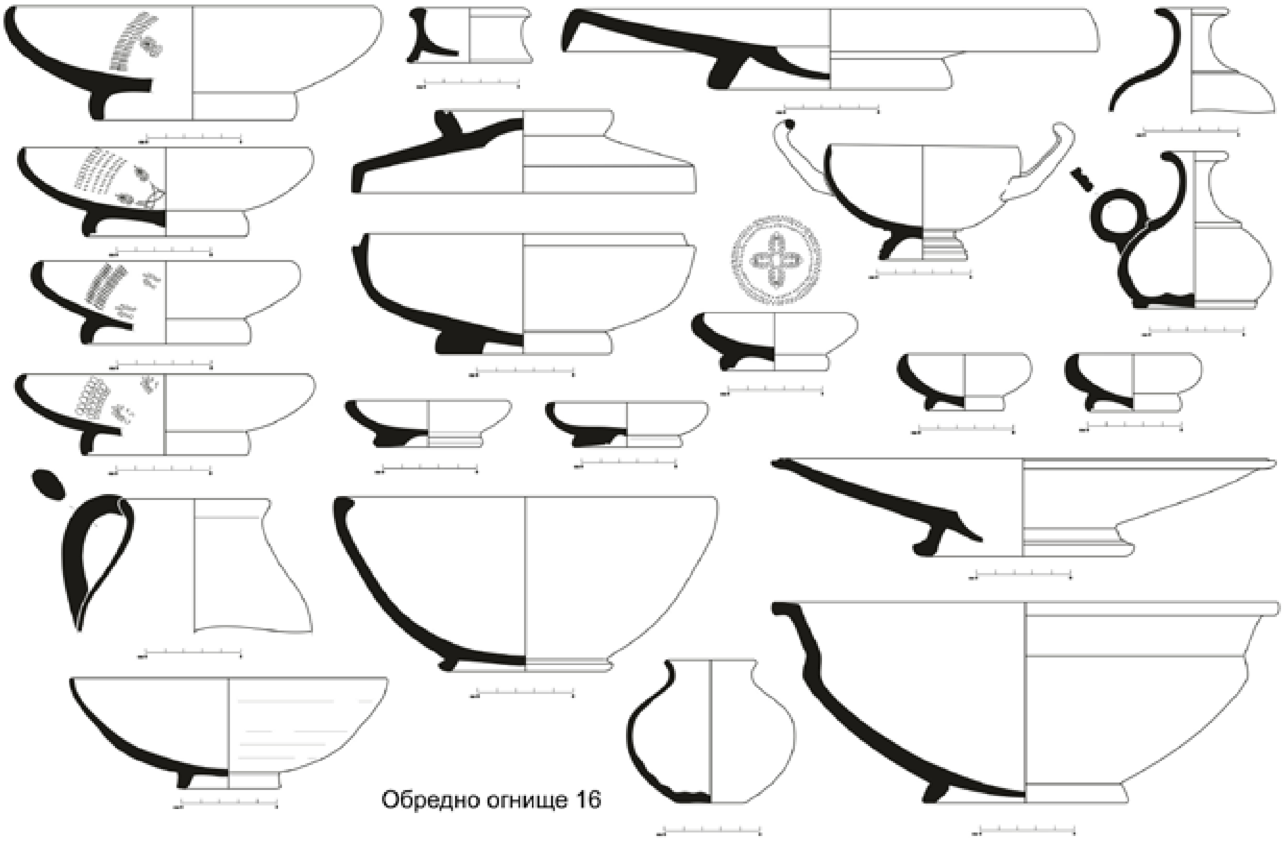

Обр. 3. Материали от обредно огнище № 16.

камъни (гробове №№ 25 и 33) или по венеца на ямата са подредени варовикови блокчета (гроб № 26).

Три от гробовете са керемидени. В два случая над погребания е оформено стреховидно покритие, а при гроб № 12 ямата е облицована и покрита с коринтски плоски керемиди. Използвани са както бракувани керемиди, така и такива с графити или печати (от употребените около 15 керемиди в гроб № 12, 11 имат печат с буквите „НМ“).

При оформянето на покритието и камерата на 10 градени гроба за използвани блокове от пясъчник. Единствено гроб № 20, който няма покритие, е изграден от различни по вид (гранит и пясъчник) и размер камъни.

Преобладаващият начин на погребване е трупополагане по гръб с изпънати крайници и глава на изток. В единични случаи се наблюдават свити в колените крака, на една страна. Погребаният в гроб № 37 е положен с глава на запад и свити в лактите ръце. Вероятно в гроб № 9, който е по-късен, е извършено не съвсем редовно погребване с глава на ЮЗ.

В 9 случая (близо 20% от всички погребвания при около 10% средно за некропола на Аполония) е установено трупоизгаряне, 8 от които са извършени извън мястото на погребване. Изгорелите кости и даровете са погребани: в яма; каменна и керамични урни; червенофигурни кратер (обр. 2), хидрия и пелике; и „псевдо-кипърска“ амфора (Дамянов 2013).

Основно място сред гробния инвентар заемат съдовете за благовония – червенофигурни лекити и такива с полихромия и позлата. Масово са използвани лекити с червена палмета и мрежест орнамент, и един изключително рядък случай на лекит с релефна украса.

Също така рядко сред гробните дарове се включват монохромни и чернофирнисови кани, чаши и гърнета.

Количеството на намерените в този имот теракоти, сред които преобладават женските персонажи, също не е голямо.

В два гроба, както и в едно огнище, са били поставени т.нар. магически предмети с различна форма (зарче, звездообразни, кръгли, квадратни и триъгълни керамични предмети, някои от които са пробити), както и един оловен свитък (катадемос), върху каквито се смята, че е имало написани заклинания.

Сред изключително редките находки от некропола на Аполония се нарежда един музикален инструмент – лира с резонатор от коруба на костенурка. Тя е сред даровете на младо момиче, починало през последна четвърт на V в. пр. Хр.

Обичайно в гробовете на мъже и малки момчета са поставяни бронзови стригили. Жените често са съпровождани с огледала, някои от които са били дълго използвани и поправяни. За първи път в обредно огнище № 3 се намери миниатюрно огледало с капак. Сред интересните находки трябва да се отбележат желязна ножица и бронзово ножче, поставени в дървена тоалетна кутия сред даровете в гроб № 17.

За да „платят за услугата на Харон“, близките на погребаните в този сектор от некропола са използвали предимно сечени в Аполония бронзови монети. От бронз и желязо са изработени и малкото открити накити. Намериха се по едно манисто от стъклена паста и от кост.

В този имот бяха намерени много малко надгробни паметници, някои от които със следи от украса. Върху базата на едната стела с надпис „ΠΑΡΜΕΝΩΝ ΣΚΥΡΩΝΟΣ“ вероятно допълнително е врязано женско име.

Сред останките от възлияния при постпогребалните ритуали преобладават местните кани и ойнохоета, по-рядко чаши и гърнета, също така и амфорите, някои от които с енглифичен печат или емблема на шията (Panayotova 2007). Срещат се контейнери от тип „Муригьол“, както и от продукцията на Менде, Хиос, Тасос (обр. 3).

Освен традиционните съдове (паници, чаши, аскоси, леканета, гърнета, рибни блюда и скари за печене на риба), използвани при постпогребалните ритуали, откритите 18 обредни огнища съдържат според палеоботанически анализ овъглена дървесина от дъб, животински кости, парчета от хляб/каша и растителни останки: фрагменти от семейство розоцветни, зърна от житни растения (мека/твърда пшеница, еднозърнеста пшеница и плевест ечемик), бобови култури (леща, нахут, секирче и грах), плодове (смокиня, семки от грозде), ядки (бадем, орех, лешник, шам фъстък и пиния).

В изпълнение на решение на назначена от Министъра на културата комисия през м. ноември М. Дамянов извърши наблюдение на изкопните работи, по време на които е открит един граден гроб и бяха зазимени структурите, които трябва да бъдат консервирани на място.

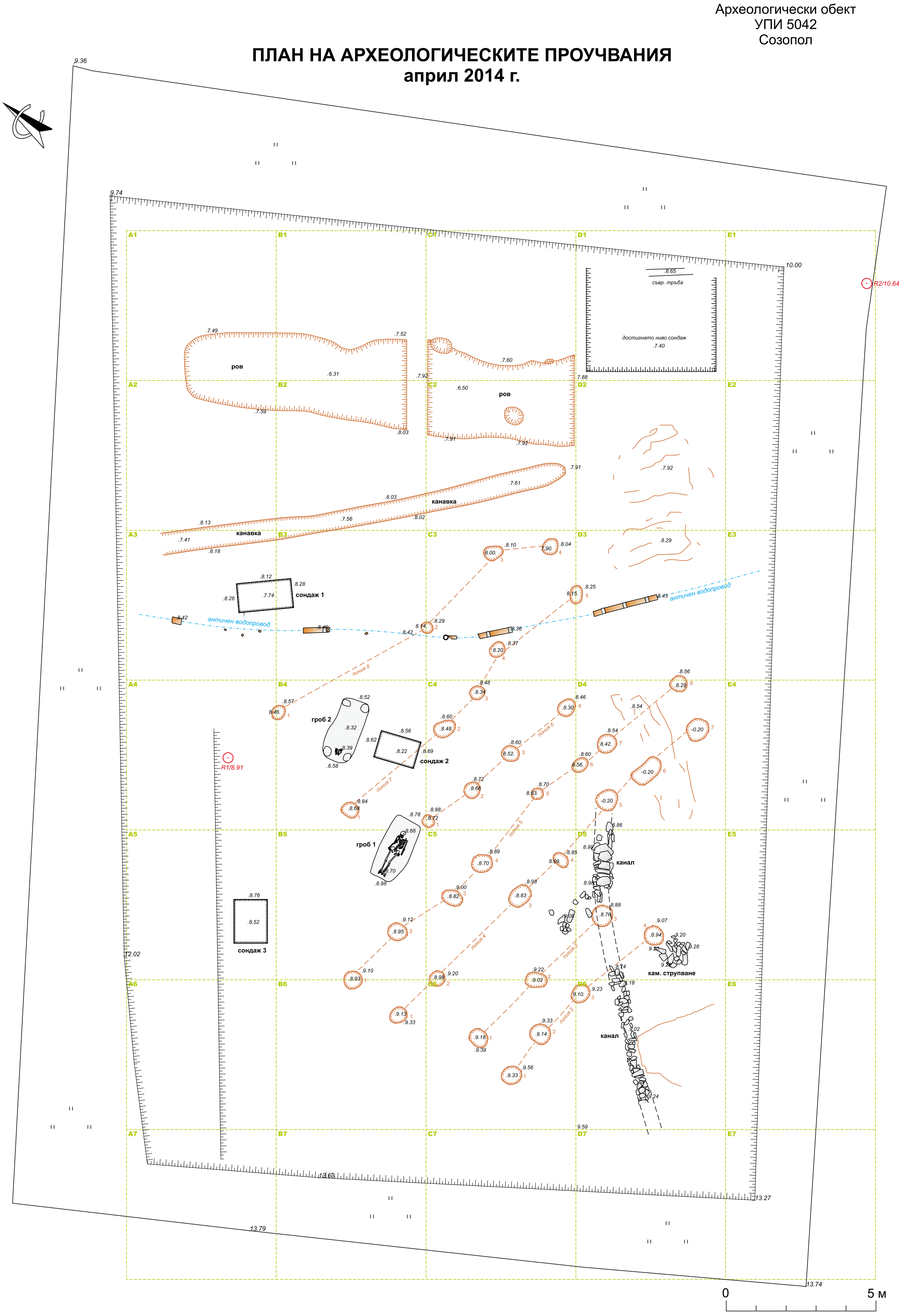
Археологически обект
УПИ 5042
Созопол
ПЛАН НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ
април 2014 г.
ров
ров
канавка
канавка
сондаж 1
антично водопровод
антично водопровод
гроб 2
сондаж 2
гроб 1
сондаж 3
канал
канал
кам. струпване
съвр. тръба
достигнато ниво сондаж
R2/10.64
R1/8.91
0
5 м

Обр. 1. План на археологическите проучвания.

Литература

Дамянов 2013: М. Дамянов. Нови „псевдо-кипърски“ амфори от Аполония. Археология, LIV, 2013, 1, 89-96.

Hayes 1992: J. W. Hayes. Excavations at Saraçhane in Istanbul, vol. 2, The Pottery. Princeton, New Jersey, 1992.

Panayotova 2007: K. Panayotova. Burial and Post-Burial Rites in the necropoleis of the Greek Colonies on the Bulgarian Black Sea Littoral. – In: Ancient Greek Colonies in the Black Sea 2 (eds. D. M. Grammenos, E. K. Petropoulos). v. I, BAR, International Series 1675 (I), 2007, 85-126.

№ 34. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ (ПИ 67800.4.15)

Кръстина Панайотова, Павлина Девлова-Балъкчиева

Поземлен имот с идентификатор 67800.4.15 (идентичен с УПИ III – 5042) от землището на гр. Созопол изцяло попада в границите на обект „Античен некропол на Аполония в м. Калфата/Буджака (обр. 1). Парцелът с площ от 1200 кв. м е бил използван за лозе, кариера за пясък и за складиране на отпадъчни материали, което на места е довело до пълното разрушаване на културния пласт.

Проучени бяха две гробни съоръжения (изкопани в глината ями) от втората половина на V в. пр. Хр. Единият гроб е разрушен и ограбен. Запазени са само костите от ходилата. В четирите ъгъла на ямата бяха документирани вкопавания – вероятно за краката на дървен ковчег. Погребаният в другия гроб възрастен индивид е бил съпроводен от чернофирнисова паничка и плод от смокиня.

В този имот също се разкри част от античния (от края на V в. пр. Хр.) водопровод, изграден от керамични тръби, които са свързани с оловни скоби (Панайотова 2007). Той е бил нарушен от по-късни вкопавания. Най-добре запазената му част е дълга 2,30 м и се състои от четири сегмента.

В югозападната част на проучвания парцел се откри облицован и покрит с ломени камъни канал с ориентация СИ–ЮЗ. На дъното му са поставени по-дребни камъни, използвани като дренаж. Дълбочината му варира от 0,25 м до 0,40 м. Широчината му в югозападната част е около 0,50 м, а в североизточната – от 0,63 м до 0,70 м.

По цялата изследвана територия бяха установени 7 реда от ями за антични (римска епоха ?) насаждения. Те са вкопани в глината в редици с ориентация изток-запад и на места са разрушили тръбопровода и канала. Подобни вковавания са проучени на много места в м. Калфата и в м. Солинария на полуостров Буджака (Панайотова и др. 2014).

Открит беше и дълбок ров с ориентация СЗ–ЮИ. Той е изкопан в пласт от глина в северната част на имота и има с трапецовидно сечение. Запълнен е с пясък.

Успоредно на рова в стерилната глина е вкопан плитък канал. Той пресича две дупки, останки от антично земеделие и е променил тяхната форма. Ориентацията му е почти успоредна на водопровода (СЗ–ЮИ). Има широчина 0,70 м и дълбочина от 0,30 м до 0,60 м.

Откритият масов керамичен материал съдържа предимно фрагменти от амфори и местни съдове, както и единични фрагменти от чернофирнисови чаша и лампа; стъклен алабастрон и един керамичен пул. Интерес представлява намерената в чист пясъчен слой керамична кадилница с релефни изображения на разпятие.

Археологическите проучвания в този имот потвърдиха предварителните наблюдения, че той попада в периферията на некропола на Аполония Понтийска в м. Калфата.

Литература

Панайотова 2007: К. Панайотова. За водоснабдяването на Аполония Понтийска в средата на I-то хил. пр. Хр. – В: Каварна – средище на българския Североизток. Каварна, 2007, 66-82.

Панайотова и др. 2014. К. Панайотова, М. Дамянов, Т. Богданова. Спасителни археологически проучвания в античен некропол на Аполония в м. Криваци/Солинария, УПИ 67800.8.136 в землището на град Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 280-283.

№ 35. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис

В изпълнение на българо-френския научноизследователски проект „Аполония – некропол и територия" през м. август 2014 г. се извършиха археологически проучвания в два сектора на обект „Селищна структура и некропол от територията на Аполония Понтика" в м. Месарите от землището на гр. Созопол.

Сектор Месарите 4 (обр. 1)

Този сектор се проучва от 2011 г. Площта, разкопана до 2013 г., е 850 кв. м. С цел изясняване на планировката на разкритите досега останки от сгради, археологическият изкоп беше разширен в северна посока (квадрати E-1, F-1 и G-1) и в източна посока (квадрати G0, G, H4, H5, I4, I5, J4 и J5). Общата новопроучена площ е около 500 кв. м.

Продължи проучването на разкритите останки от две сгради, фундирани върху скалата, изградени от ломени камъни на кал. Обитаването на сграда № 1 е започнало към средата на V в. пр. Хр., но разцветът ѝ е в края на IV в. пр. Хр.

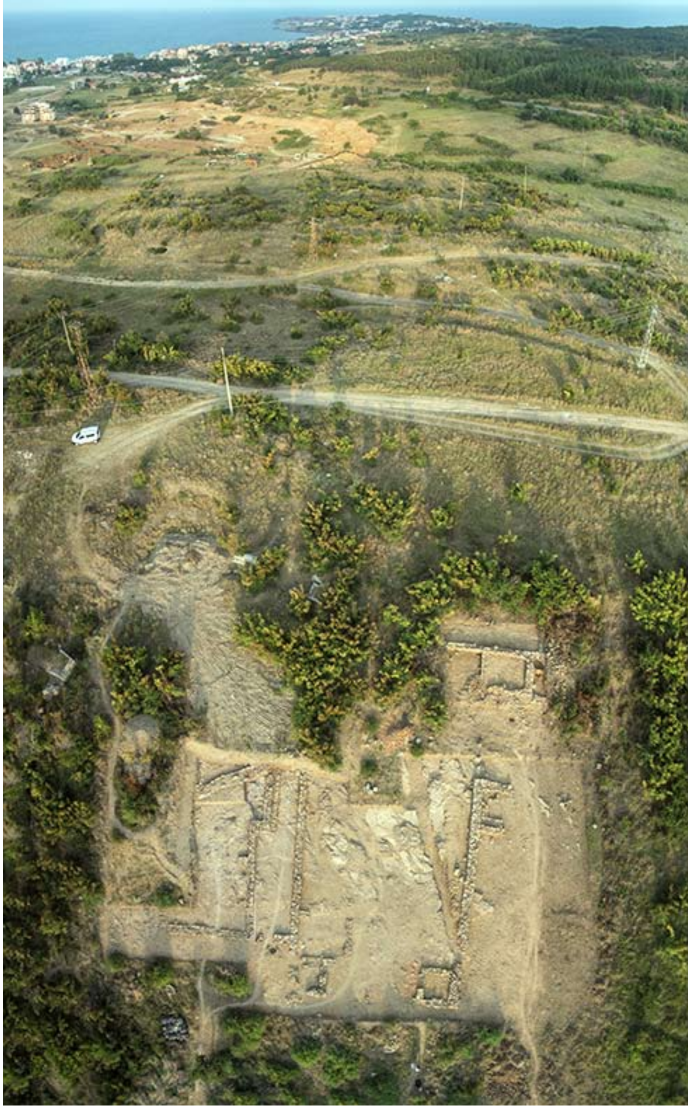

Обр. 1. Сектори Месарите 4 (долу) и Месарите 20.

В разширението (квадрати G-1 и G0) се разкри стена от един ред ломени камъни с двулицев градеж и ориентация СЗ–ЮИ. Нейната суперпозиция спрямо северната стена на сграда №1 и оскъдният диахронен керамичен материал (фрагменти от средновековни и османски съдове), открит около нея, засега не позволяват този градеж да бъде точно датиран.

Работата в този участък беше насочена към допроучване на помещение 3 от сграда № 1, с цел да се открие източната му стена. Установи се, че северната стена прави ъгъл и продължава на изток, като в тази си част тя става по-широка (до 1,10 м). Към северното ѝ лице е долепена страница от ломени камъни, маркираща някакво преграждане или основа за покрива на навес от северната страна.

Южната стена (с дължина 19,90 м, максимално запазена височина 0,60 м, в псевдоизодомен градеж) на помещение 3 достига до изсичане в скалата, което може би маркира вход. В изследваното пространство между северната и южната стена се разкриха пласт от керемиди върху тънък слой пръст и фрагменти от амфори, дъно от питос и фрагменти от кухненски съдове.

От южната страна на тази стена беше допроучена страница от един ред ломени камъни. Непосредствено от източната ѝ страна се откриха останки от огнище или по-скоро домакинска пещ (отухлено петно, обградено с парчета кирпич).

Допроучено беше и помещение 5. Демонтираха се нападалите по пода и във входа коринтски керемиди и беше разкрит североизточният ъгъл на помещението.

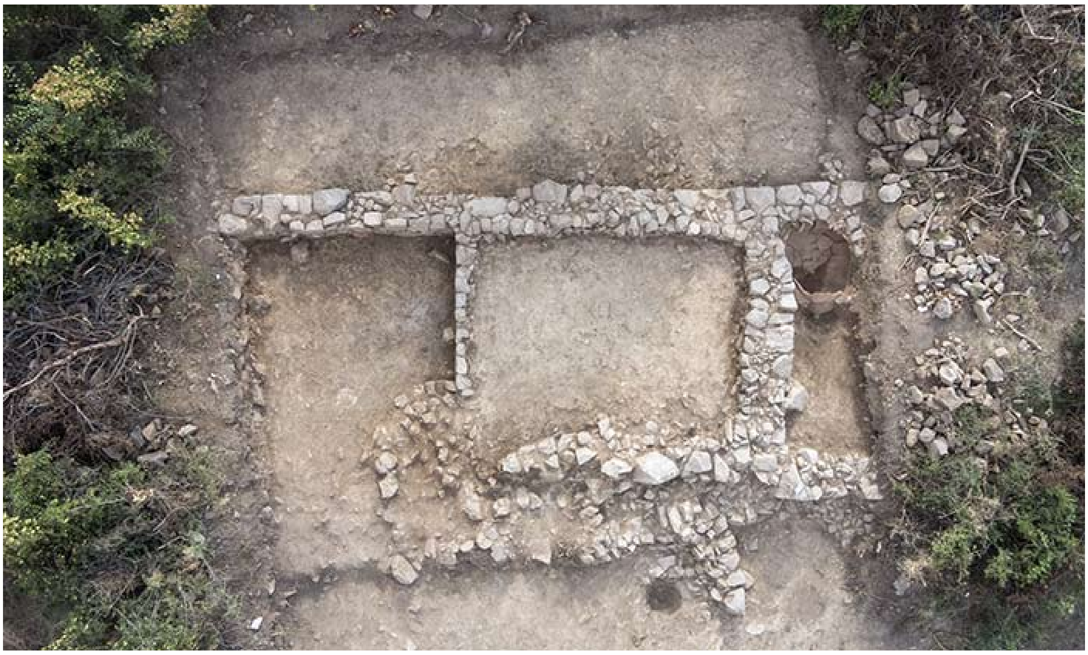

Обр. 2. Сектори Месарите 4, сграда № 3.

Разширението на изкопа, източно от помещение 6 (квадрати I4, I5, J4 и J5), беше предизвикано от наблюдението, че в тази част теренът представлява изявен позитив с ориентация С–Ю и наклон на запад. По повърхността му се виждаха голямо количество ломени камъни, фрагменти от керемиди и устие от питос.

След разчистването на храстите тук започна проучването на сграда № 3 (обр. 2). Разкрити са две и началото на трето помещение, разположени верижно с обща стена, ориентирана в посока С–Ю. Основите са изградени от ломени камъни на калова спойка. Във височина градежът вероятно е бил от кирпич, а вътрешната преградна стена между помещение 1 и помещение 2 вероятно е била оформена над каменната основа с преплетени пръти, обмазани с глина. Само в помещение 1 беше достигнато подово ниво с отъпкана глина и пепел. За покритието на сградата са използвани коринтски плоски керемиди, върху седем от които има правоъгълен печат с буква „А“ в средата (обр. 3). Аналогичен печат беше открит през 2013 г. от източната страна на помещение 5 (Baralis et al. 2013).

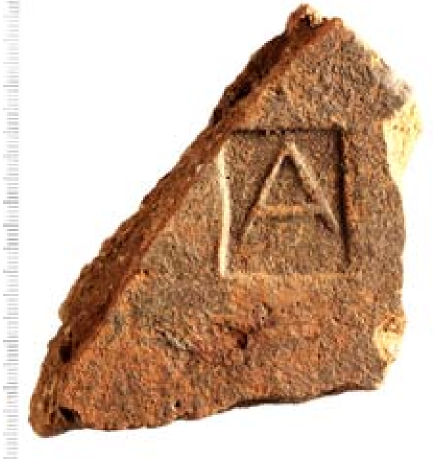

Обр. 3. Фрагмент от керемида с печат.

Сред деструкциите в сградата се намериха фрагмент от устието на голям съд (вана), украсен с йонийски киматион, състоящ се от „ови“ с черупки и схематично предадени копия в релеф. Керамичният материал включва фрагменти от питоси, един от които с печат на устието, амфори от Тасос, Хераклея Понтийска, Менде и малко кухненски съдове. От откритите тук три монети, две се отнасят към аполонийското монетосечене от втората половина на IV в. пр. Хр. Като цяло за сега функционирането на сграда 3 може да се отнесе към втората – третата четвърт на IV в. пр. Хр. Наблюденията ни показват, че и тази сграда е напусната вероятно в края на IV – началото на III в. пр. Хр.

От външната (източна) страна на сградата беше проучено струпване (4,06 х 0,97 м) на керамични съдове (предадени за реставрация около 80 бр.) и пепел. Този контекст, който напомня характеристиките на обредните огнища, познати от некропола на Аполония вероятно е бил по-скоро сметището за обитателите на сградата. Керамичният комплекс, който не е обработен напълно, се състои от чернофирнисови и местни рибни блюда, паници и панички, чаши, кани и гърнета с една или две дръжки и се отнася към втората половина – последната четвърт на IV в. пр. Хр.

Наблюденията показват, че и тази постройка е напусната преди разрушаването ѝ.

В руините и на тази сграда се откриха 4 гроба от първата половина на III в. пр. Хр. Единственото трупополагане е извършено в питос, който е вкопан с устие на изток в ъгъла на помещение 3, преди сградата да се срути. Гробът е бил ограбен и от костите са запазени само малка част. Гробният инвентар включва погребален венец и монета на Аполония.

Останалите три гроба са урни с останки от извършена извън мястото на погребване кремация. Особен интерес представлява гроб № 1. Според антропологичния анализ на костните останки, изготвен от Н. Атанасова и Б. Гълъбова, в урната има останки от три индивида: жена на възраст 25-40 г.; юноша (15-18 г.) и дете на 4 -7 г. Гробният инвентар включва три съда за благовония – един лекит и два унгвентария.

В гроб № 4 са погребани останките и част от даровете на жена на възраст 20-24 г. До урната, която представлява изработен на ръка съд с черна излъскана повърхност, са насипани останки от кладата, в която вероятно е било изгорено и дървено сандъче. Железният му заключващ механизъм и част от украсата са се запазили.

Проучванията в м. Месарите през 2014 г. поставиха нови въпроси за организацията на това извънградско стопанство на територията на Аполония Понтика от края на класическата и началото на елинистическата епохи.

Сектор Месарите 20 (обр. 1) сграда

Разположен е на около 800 м североизточно от Месарите 4, на левия склон на Хаджиали дере. Локализиран беше при изкопни работи, извършвани във връзка с изграждане на водния цикъл на гр. Созопол. На повърхността се намериха фрагменти от преотложена предримска керамика – фрагмент от питос, фрагменти от чернофирнисови съдове, част ойнохое и др.

В имоти № 413 и № 414 бяха заложени 5 сондажа. Само в Сондаж № 2 се откриха останки от обитаване – огнище и фрагментирани съдове от III в. пр. Хр. Резултатите от палеоботаническия анализ на пръстта от огнището, изготвен от И. Славова, показват наличието на грозде.

Литература

Baralis et al. 2013: A. Baralis, K. Panayotova, M. Avramova, T. Bogdanova, C. Flaux, F. Guibal, A. Keenleyside, M. Kovacheva, D. Nedev, L. Ninov, Ts. Popova, A. Riapov, P. Rouchet, I. Rossignol. La Mission archéologique franc-bulgare à Apollonia du Pont (Sozopol, Bulgarie): bilan de la campagne 2013. –Dialogues d'histoire ancienne, 39/2. Révue soutenue par l'Institut des Sciences Humaines et Sociales du CNRS. 2013, 265-286.

№ 36. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗВЪНГРАДСКА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ НА ПОНТА В М. СВ. МАРИНА, ОБЩИНА СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Александър Баралис

През сезон 2014 г. бяха продължени разкопките на обекта в местността Св. Марина. Те се явяват продължение на проучванията от 2010 и 2011 г. от българо-френския екип в рамките на съвместния проект „Аполония – некропол и територия". В екипа на проучването бяха включени и Кр. Христов – докторант от СУ „Св. Климент Охридски" и д-р Ив. Христова.

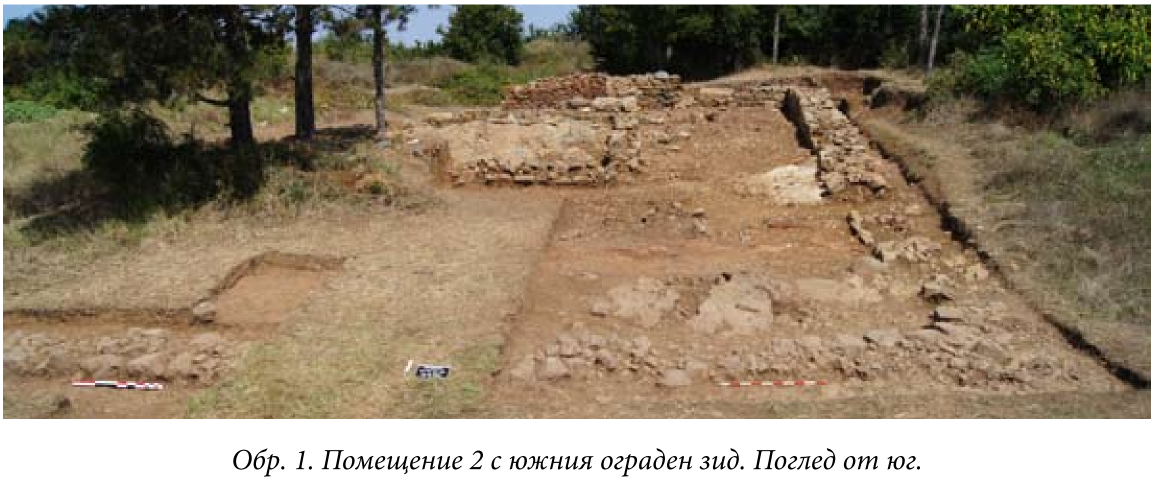

Обр. 1. Помещение 2 с южния ограден зид. Поглед от юг.

Усилията на участниците в екипа бяха съсредоточени в проучването на условно нареченото „Помещение 2“ и в цялостното разкриване на плана на сградата в южна посока – в търсене на евентуални огради и подпорни стени. При разкриването на каменната настилка в помещение 2, непосредствено зад входа от север, се установи, че тя е положена върху фрагменти от питос, строителна керамика, амфорна тара и малко останки от битова керамика. Сред фрагментите следва да се отбележат устие и част от гърловина на амфора тип „Солоха“, и фрагменти от блюдо с релефен външен ръб с ови – датиращи от ранноелинистическата епоха. Наред с тази керамика в обема на помещението се откриха и фрагменти от плоски керемиди, една от тях с печат от характерната за комплекса серия с букви НМ. При почистването на терена до нивото на основната скала се откриха силно изтрит енглифичен печат върху гърловината на хераклейска амфора, както и няколко фрагмента от керамика, с шнуровидна украса и тъмен цвят, изработена на ръка.

При търсенето на планировката на сградата в южна посока се натъкнахме на заслужаващо вниманието ни откритие.

Установихме останки от южния ограден зид (обр. 1). Той сключва прав ъгъл с източния ограден зид на сградата и успяхме да го проследим в западна посока, докъдето е бил разбит при прокарване на трасето на магистралния водопровод през 70-те години на XX в. Този зид е изграден в същата техника като източния, с който има и конструктивна връзка, а именно от едри ломени камъни на суха

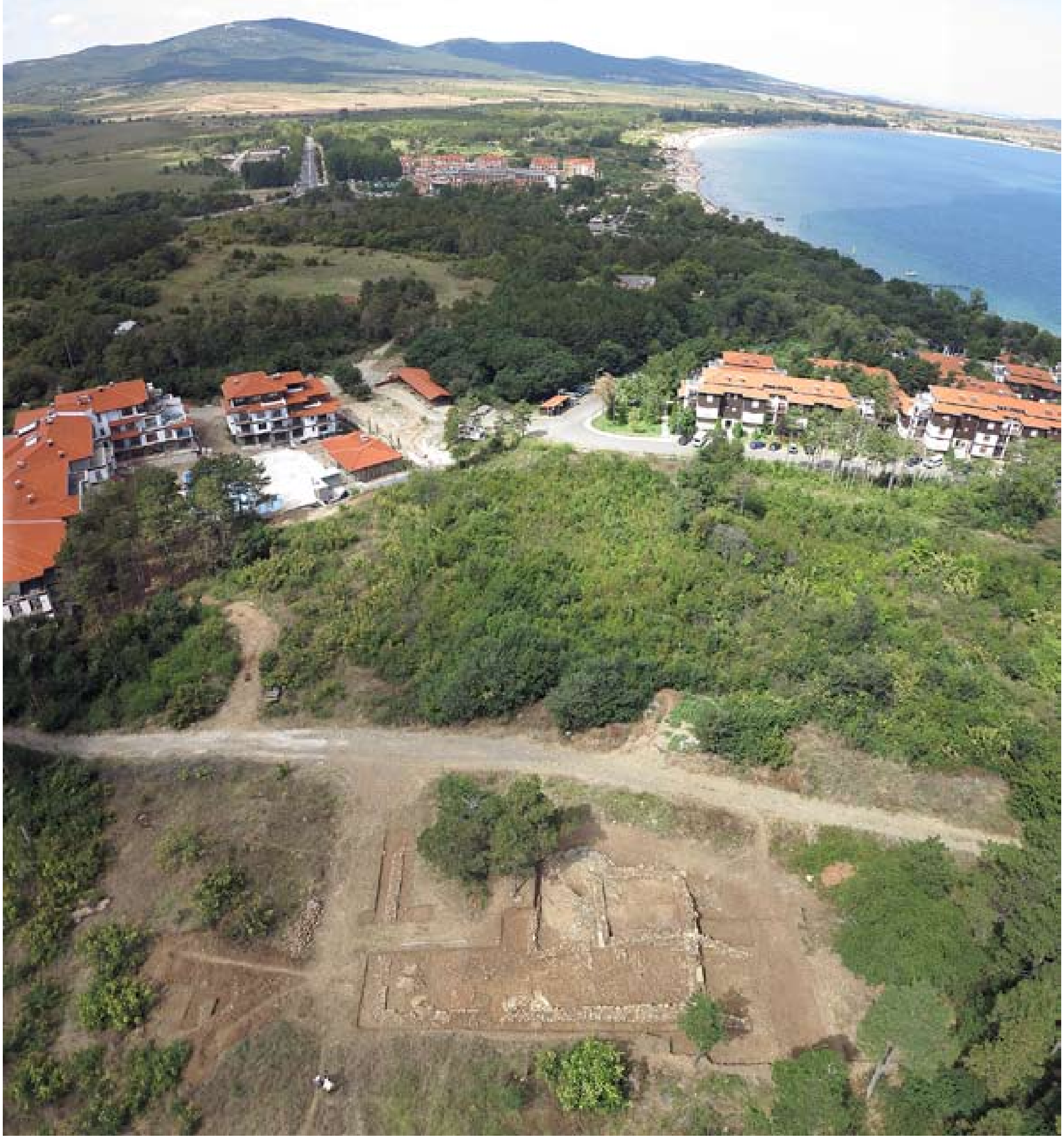

Обр. 2. Аерофотоснимка на сградата в м. Света Марниа.

зидария. Регистрираната му дължина възлиза на 16,10 м. В западна посока е възможно да е бил по-дълъг. Широк е 0,90-0,95 м. Запазен е в един ред камъни от основата му. Интерес представлява откритият на 2,80 м северно от него по-тесен зид с широчина от около 0,50 м, запазен от един ред камъни. Проследен е на дължина 8,30 м и непосредствено до него се разкри керамично струпване, съставено от плоски керемиди, калиптери, фрагменти от битова керамика, но проучването на това струпване е затруднено от съществуващите там дървета. По всяка вероятност този зид е ограждал вътрешно пространство, което подсказва едно сложно планово членение на сградата, свързано главно със стопански функции.

С южния ограден зид огражденото пространство на целия комплекс – жилищната сграда и прилежащите ѝ дворни части, надхвърля 300 кв. м, което ни дава възможност да говорим за класически *ойкос* от територията на Аполония на Понта, който за период от около един век е удовлетворявал жилищните и стопански нужди на своите обитатели (обр. 2).

№ 37. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ (VI–IV В. ПР. ХР.) В КВ. „ХАРМАНИТЕ“, ПИ 67800.502.424, ГР. СОЗОПОЛ

Маргарит Дамянов, Кръстина Панайотова, Мила Чачева

Теренът попада в рамките на недвижима културна ценност „Античен некропол на Аполония Понтика (VI–IV в. пр. Хр.) в кв. „Харманите“ (в новата част на гр. Созопол) и проучванията бяха продължение на спасителните разкопки от ноември-декември 2013 г. (Панайотова и др. 2014a; Панайотова и др. 2014b). Инвестиционните намерения предвиждаха разширяване на изкопа в източна посока,

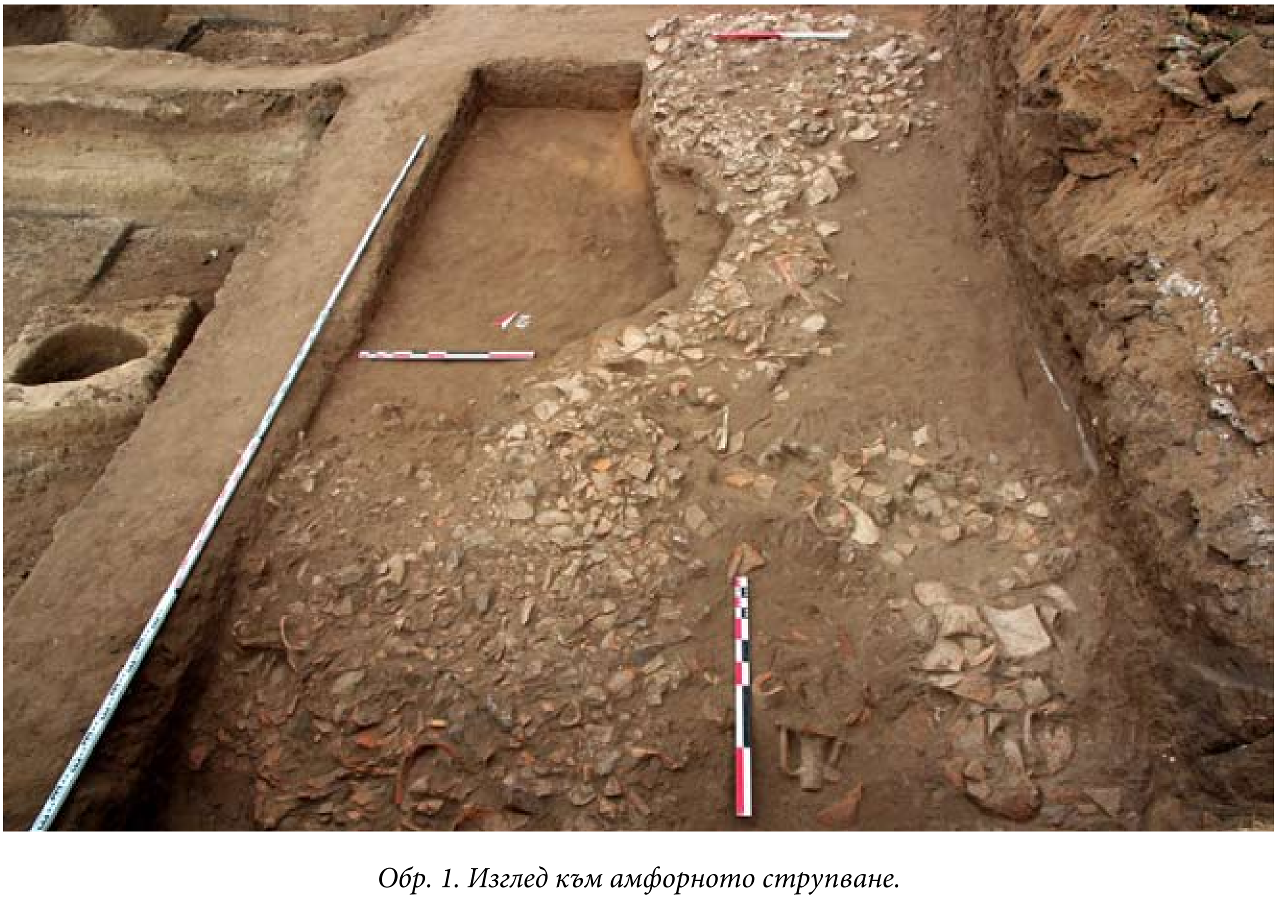

Обр. 1. Изглед към амфорното струпване.

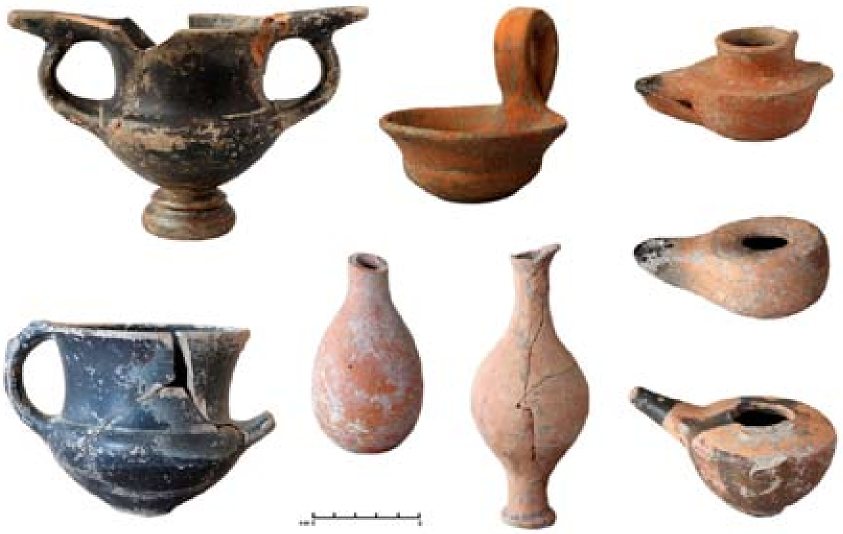

Обр. 2. Ранноелинистическа керамика от амфорното струпване.

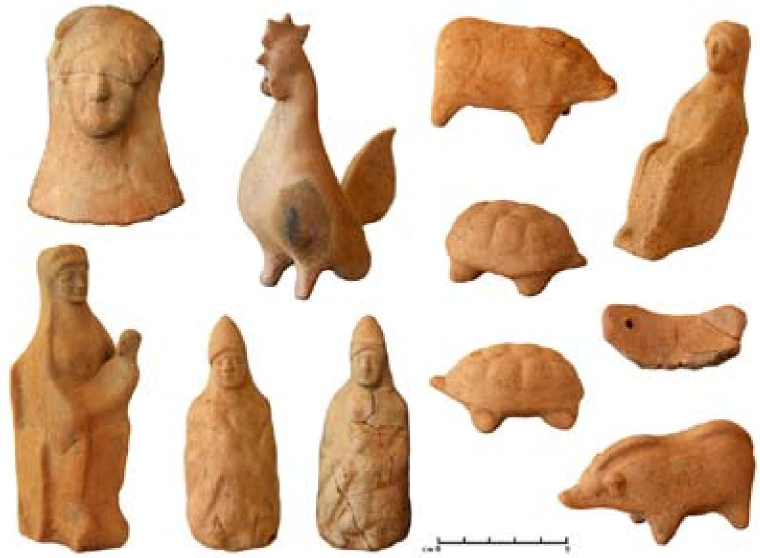

Обр. 3. Теракоти от Гроб № 15, втора четвърт на V в. пр. Хр.

което наложи проучването на тясна ивица с дължина около 50 м (С–Ю) и ширина 5 м (И–З). Тя на практика съвпадна с линията на квадрати „Е“, в рамките на вече установената планквадратна мрежа.

Новите разкопки потвърдиха вече направените наблюдения. Северната част на обекта, където беше регистрирана най-голяма гъстота на археологически останки, попада върху издигащ се на север склон и има следната стратиграфия: (1) повърхностен пласт пръст с различна дебелина и структура, резултат от множество модерни намеси, вкопавания и насипване[1]; (2) песъклив пласт, образувал се през античния период, който съдържа много елинистически материали (включително т.нар. „сметище“); (3) стерилен пласт от светъл пясък с максимална дебелина 1-1,20 м, в който са вкопани структури (гробове и ями) от късноархаичния, класическия и елинистическия периоди, както и такива от ранножелязната епоха; структурите от различни периоди често се засичат и нарушават една друга; (4) пясъчният пласт лежи върху плътна черна материкова глина, като на места върху нея се е образувала тънка варовикова кора; върху глината се откриват следи от праисторическо обитаване (късен неолит).

Нивата на пластовете се спускат плавно в южна посока. В кв. Е1 беше засечено продължението на ръба на регистрираното през 2013 г. антично дере, вероятно резултат от оттичането на дъждовни води от околните хълмове. То е запълнено с пясъчни наслаги и с голямо количество археологически материали в близост до ръба. Концентрацията им намалява с отдалечаването от него. Дерето заема южната половина на проучената площ. В него бяха направени два контролни сондажа до поява на подпочвените води. Същата ситуация беше регистрирана и в западна посока при проучванията през 2013 г.

Разкритите археологически структури допълниха картината от предходния сезон. По горната граница на пясъчния пласт в кв. Е01 и частично в кв. Е02 и кв. Е0 беше доразкрито голямото струпване от фрагментирани амфори, което може да се интерпретира като сметище по склона към античното дере (обр. 1). Дебелината на пласта варира, но не надвишава 0,20-0,30 м. Струпването се оформи като голяма дъга, отворена към СЗ, с диаметър около 10 м и максимална ширина в средата около 4 м.

---

[1] Северната половина на проучваната площ попада в границите на старото гробище на гр. Созопол, функционирало до около 1960 г.

В допълнение към струпването в рамките на разкопаваната площ бяха проучени отделни ями с различни размери и дълбочина, съдържащи материали с подобна хронология. В два случая ямите нарушаваха по-ранни гробове от V в. пр. Хр.

Освен много голямо количество фрагментирани амфори от различни центрове (с хронология в късния IV – първата половина на III в. пр. Хр.), струпването съдържаше и други материали с широка хронология. Една сравнително хомогенна група съдове (чернофирнисови кантароси, унгвентарии и др.) са показателни за времето на натрупване на материалите – първите десетилетия до около средата на III в. пр. Хр. (обр. 2). Наред с тях се срещат и по-ранни предмети, които могат да се свържат с разрушени гробове – например бронзови фибули, пръстени и гривна.

Една от находките от струпването повдига повече въпроси: железен меч (*ксифос*) с прегънато на три острие, който може да се датира най-общо в IV в. пр. Хр. Възможно е той да произхожда от разрушен по-ранен гробен комплекс, макар в некропола на Аполония оръжие да се депонира изключително рядко, а подобно деформиране не е засвидетелствано нито тук, нито в друг гръцки некропол в черноморския район. Друга интересна находка е фрагмент от плоска керемида с издраскан надпис ΑΡΠΑΛΟΣ | ΕΠΟΙΗΣΕΝ.

Изцяло или частично бяха разкрити 12 гробни съоръжения (№№ 15-26), в границите на кв. Е0-Е03. Най-много (6 гроба) са в кв. Е03. Не се наблюдава ясна подредба на гробовете. Седем от гробовете са на възрастни индивиди, положени в прости ями. Останалите 5 гроба са на деца. В три случая съоръжението е яма, в един тялото е погребано в долна част на амфора и в един над него е изградена правоъгълна структура от големи фрагменти от две амфори. Така, общият брой на гробовете в североизточния ъгъл на проучваната площ достигна 16 (от които 7 на деца). С едно изключение гробовете са ориентирани И–З, с отклонения. Единствено гроб № 23 е ориентиран с глава на юг.

Два гроба бяха без инвентар и в още два не се откриха датиращи находки. Сред безинвентарните гробове е и № 23, който вероятно е по-късен от останалите. Най-богати дарове има детският гроб № 15: 6 съда и 11 теракоти (обр. 3). Комплексите с археологически материали попадат в рамките на V в. пр. Хр. като най-ранните датират от края на първата – втората четвърт на века.

От проучваната площ произхождат още находки, керамични съдове и др., вероятно от разрушени гробове от класическия период (откриха се и отделни човешки кости). Сред тях е и фрагментирана мраморна стела (липсва горната част, вероятно с фронтон), с надпис ΘΕΥΓΕΝΗΣ | ΘΕΜΙΣΤΑΓΟ | ΡΕΩ.

Всички материали потвърждават наблюдението, че тази територия, на около 1 км от Стария град на Созопол, е била включена в рамките на некропола на Аполония в началото на V в. пр. Хр. Не са регистрирани материали, които категорично да могат да се отнесат към предходното столетие.

В по-ранен период на мястото е съществувало селище от РЖЕ (I фаза), регистрирано по многобройни керамични материали и през предходния сезон. Доколкото може да се говори за структури, те представляват плитки вкопавания в пясъчния пласт, запълнени с тъмна сивкава пръст и материали. Нарушени са както от късноархаичните и класически гробове, така и от гробове от старото гробище на гр. Созопол. В резултат, в пластовете често се срещат керамични фрагменти и други находки от РЖЕ (включително керамична фигурка на животно). Интересен е случаят на детския гроб № 18, където върху гърдите е бил поставен голям фрагмент от съд от РЖЕ – явно целенасочено, тъй като гробните дарове бяха открити на по-високо ниво.

На места под пясъчния слой със структурите от РЖЕ и античните гробове бяха регистрирани следи от мазилки и деструктирали керамични фрагменти, отнасящи се към времето на късния неолит.

Литература

Панайотова и др. 2014а: К. Панайотова, М. Дамянов, М. Чачева. Спасителни археологически проучвания в некропола на Аполония (VI–IV в. пр. Хр.) в кв. „Харманите“, ПИ 67800.502.413 и ПИ 67800.502.414 от землището на гр. Созопол. –Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 267-270.

Панайотова и др. 2014б: К. Панайотова, М. Дамянов, М. Чачева. Спасителни археологически проучвания в некропола на Аполония (VI–IV в. пр. Хр.) в кв. „Харманите“, ПИ 67800.502.410 и ПИ 67800.502.424 от землището на гр. Созопол. –Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 270-273.

№ 38. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ВЪНШЕН ВОДОПРОВОД ЗА УПИ XV-5040“, М. КАЛФАТА/БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ

Теодора Богданова

Във връзка с инвестиционно намерение за прокарване на външен водопровод за УПИ XV-5040, м. Калфата/Буджака, трасето на който попада на територията на античния некропол на Аполония Понтика бе извършено археологическо наблюдение на изкопните дейности.

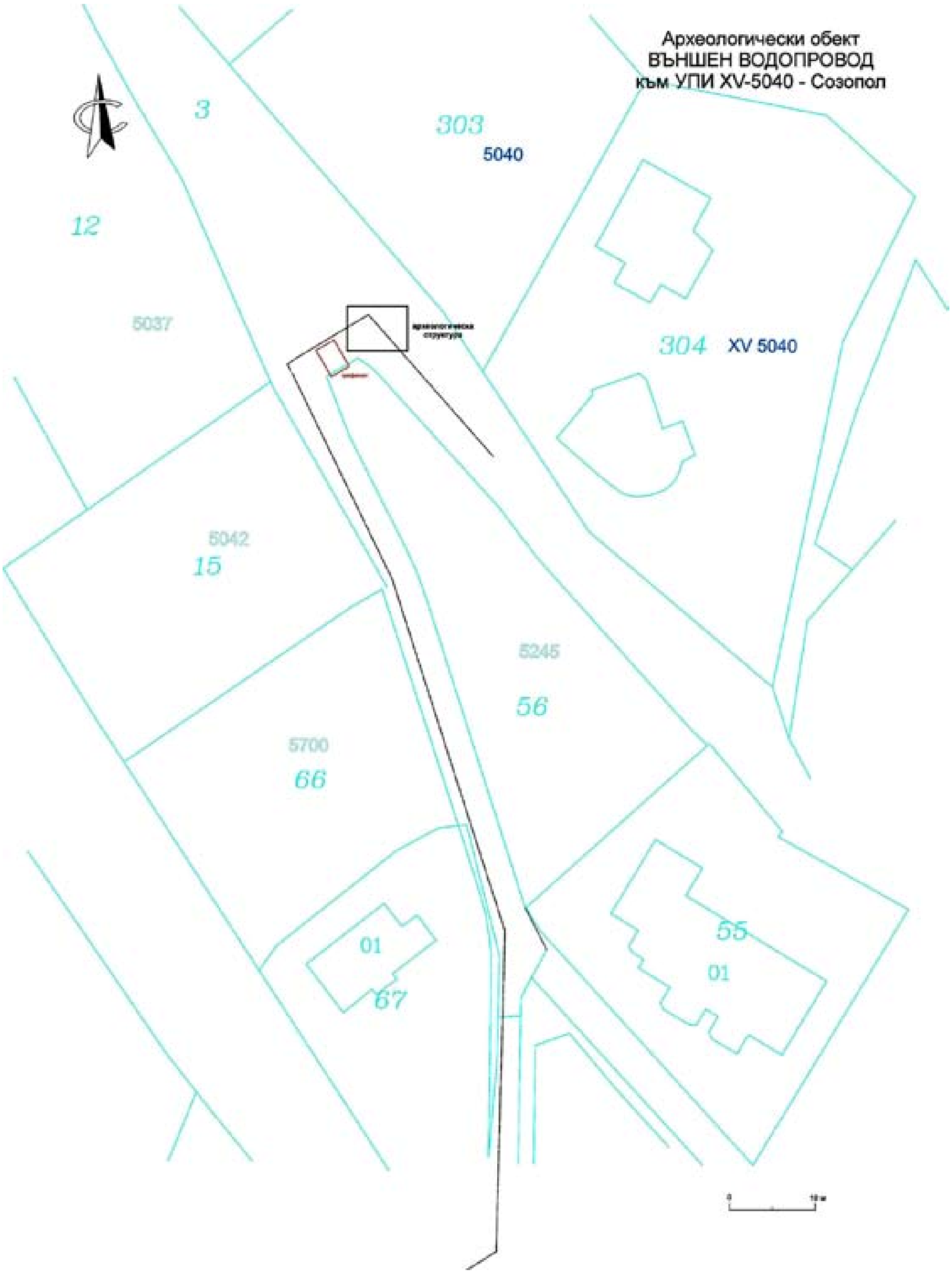
Археологически обект
ВЪНШЕН ВОДОПРОВОД
към УПИ XV-5040 - Созопол
3
303
5040
12
5037
археологическа
структура
304
XV 5040
5042
15
5245
56
5700
66
55
01
01
67
0
10 м

Обр. 1. Трасе на водопровода и местоположение на регистрираната археологическа структура.

Трасето на водопровода започва от кръстовището на ул. „Бакърлъка“ и ул. „Калфата“. В продължение на 81 м то преминава по ул. „Калфата“, достигайки до съществуващ трафопост, след което завива на изток-югоизток по черен път (ул. „101“). Крайната му точка е УПИ XV-5040 (обр. 1). Общата дължина на изкопа е 105 м, неговата ширина е 1,50 м, а дълбочината му – 1,80 м.

Още в началото на изкопните дейности се установи, че участъкът на водопровода по ул. „Калфата“ преминава по трасе на съществуващ стар, нефункциониращ водопровод, както и съвременни електрически кабели (които не бяха отбелязани на кадастралния план). В изкопа се откриха съвременни материали – тръби, пластмаса, найлони и др. При извършените стратиграфски наблюдения, до нивото на проектната кота, не се регистрираха признаци за наличието на археологически структури и материали. Ситуацията остана непроменена в продължение на 81 м, когато водопроводът зави на изток-югоизток и се насочи към УПИ XV-5040. Още в началото на този участък се разкри структура, изградена от варовикови квадри. Изкопните дейности бяха преустановени, докато се изчаква промяна на режима на разрешението от археологическо наблюдение в спасително археологическо проучване.

№ 39. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ВЪНШЕН ВОДОПРОВОД ЗА УПИ XV-5040“, М. КАЛФАТА/БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ

Теодора Богданова

Във връзка с инвестиционно намерение за прокарване на външен водопровод към УПИ XV-5040 в м. Калфата/Буджака, попадащ на територията на античния некропол на Аполония Понтика, както и вследствие на резултатите от направеното археологическо наблюдение на изкопните дейности, при което бяха регистрирани археологически структури, се извърши спасително археологическо проучване на останалата част от трасето на водопровода. Участие в разкопките взеха колегите М. Крумова и инж. Ат. Каменаров, който извърши геодезичното заснемане на обекта.

При проучването се разкриха две съоръжения изградени от варовикови квадри, пет гробни комплекса и три обредни огнища (обр. 1), всички те попадащи в хронологичните граници втора половина на V – началото на III в. пр. Хр.

Най-ранната изследвана структура е съоръжение 2 (обр. 1). То е изградено от варовикови квадри и е с „П“-образна форма, отворена на югоизток и размери 3,92 х 1,90 м. В неговата централна част се откри гроб, при който предпочетеният ритуал е кремацията. За урна е използван камбановиден кратер, чийто отвор бе покрит с местно сиво лекане (обр. 2). Върху съоръжението е изградена крепида от малки по размер камъни и полукръгла форма (обр. 1). В пространството затворено от нея се разкри обредно огнище, свързано с постпогребалните практики извършвани на гроба (обр. 1, *обредно огнище 1*). Сред неговия инвентар особен интерес представлява един алабастрон, изработен от слонова кост. Комплексът съдържа още местен сив лекит и амфора. Цялата структура може да бъде отнесена към втората половина на V в. пр. Хр.

Северозападно от нея, в непосредствена близост, се разкри съоръжение 1 (обр. 1), което може да бъде интерпретирано като периболос-гробница. То е изградено от масивни варовикови квадри и е с размери североизток-югозапад 4,30 м и северозапад-югоизток 3,80 м. Североизточната му стена се различава от останалите три по своя размер и начин на изграждане. Тя е много масивна, с ширина 1,30 м. Отвън е изградена от два реда големи по размер обработени камъни, върху които е поставен ред варовикови квадри, а отвътре – от малки камъни. В нейната основа, почти в центъра ѝ, е оставен отводнителен канал с размери 0,55 х 0,52 м (обр. 3). Той е с „П“-образна форма и за неговата направа са използвани надгробни стели, принадлежали на по-ранни гробни комплекси, едната от които притежава надпис „Зопир, син на Атенодор“ (обр. 3). Шрифтът използван за неговото изписване може да се датира във втората половина на V в. пр. Хр. (прочитът и датировката са извършени от ас. Николай Шаранков). Такова отводнително съоръжение досега в некропола на Аполония не е регистрирано.

В центъра на периболоса-гробница бе проучен цистов гроб, изграден от варовикови блокове,

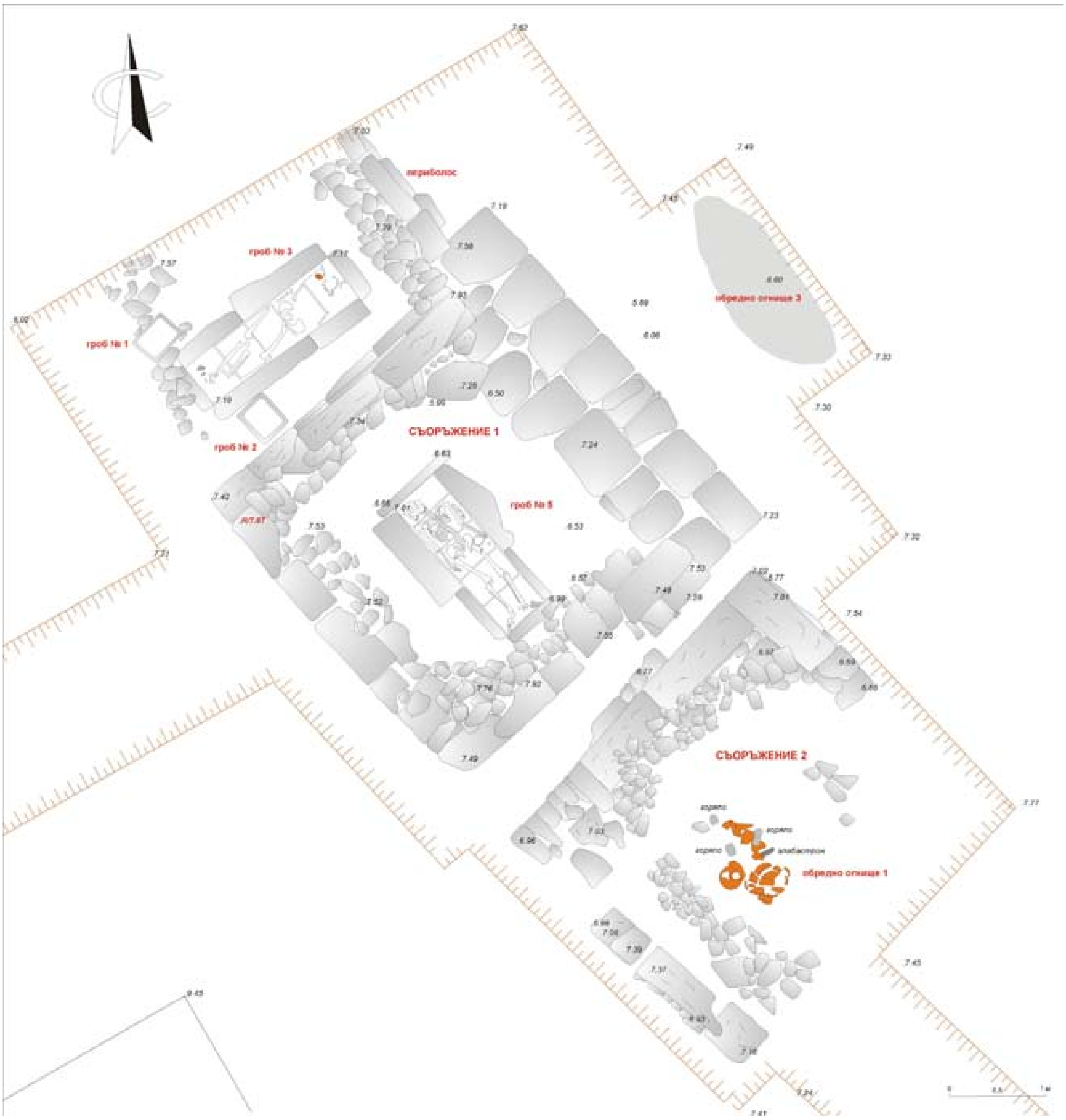

Обр. 1. Общ план на откритите археологически структури.

чиято камера е обмазана отвътре и боядисана в червено. Подът на гроба е застлан от глинени плочи – тухли, притежаващи правоъгълен печат, върху който са изобразени буквите „ЕΥ“. Сред гробния инвентар присъстват погребален венец, бронзово огледало, желязна ножица и тоалетен нож. Цялата структура може да бъде отнесена към началото на III в. пр. Хр. Такива периболос-гробници на територията на некропола са проучени на две места, но в тази зона това е първият регистриран случай.

Източно от това съоръжение бе проучено обредно огнище (обр. 1, обредно огнище 3), съдържащо над 13 чернофирнисови съда – чернофирнисови панички, болсал, ихтии, червенофигурен аскос и др. То обаче не е свързано с периболса-гробница, тъй като откритите съдове поставят една дата на комплекса във втората четвърт на IV в. пр. Хр.

От северния ъгъл на съоръжение 1, стъпвайки върху него, започва периболос, изграден от варовикови квадри и подсилен от запад с малки по размер камъни (обр. 1). Тази структура продължава на северозапад извън зоната на проучване. Разкритата ѝ дължина е 1,60 м. В пространството между нея и периболоса-гробница бяха проучени три гробни съоръжения – един цистов гроб (обр. 1, гроб № 3) и два малки саркофага-урни, изработени от монолитни варовикови блокове, с двускатни капаци

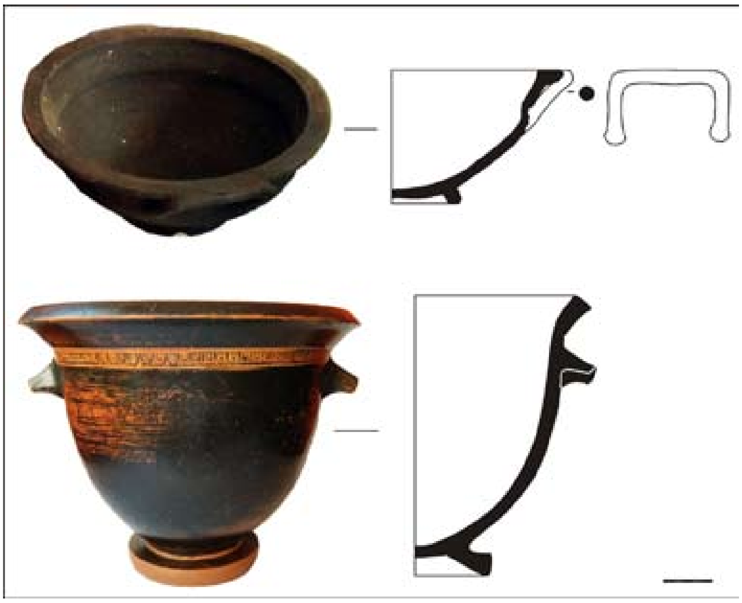

Обр. 2. Камбановиден кратер и местно лекане, използвани като урна и капак за нея.

и боядисани в червено от вътрешната страна (обр. 1, гроб № 1 и 2). Досега от некропола на Аполония е известен само един такъв саркофаг.

Сред тези гробни комплекса най-раннен е цистовият гроб, който е изграден от варовикови блокове. Камерата му е измазана от вътрешна страна и боядисана в бяло. Неговото дъно, подобно на дискутирания по-горе комплекс, е покрито с глинени плочи – тухли, притежаващи правоъгълен печат „TH“. Такива плочи в Аполония са откривани много рядко. Известен е един пример от ранноелинистическа сграда, където са били използвани за подово ниво. За разлика от дискутираните тук плочи, те са притежавали печат съдържащ буквата „А“. Такива плочи се датират в края на IV – нача-

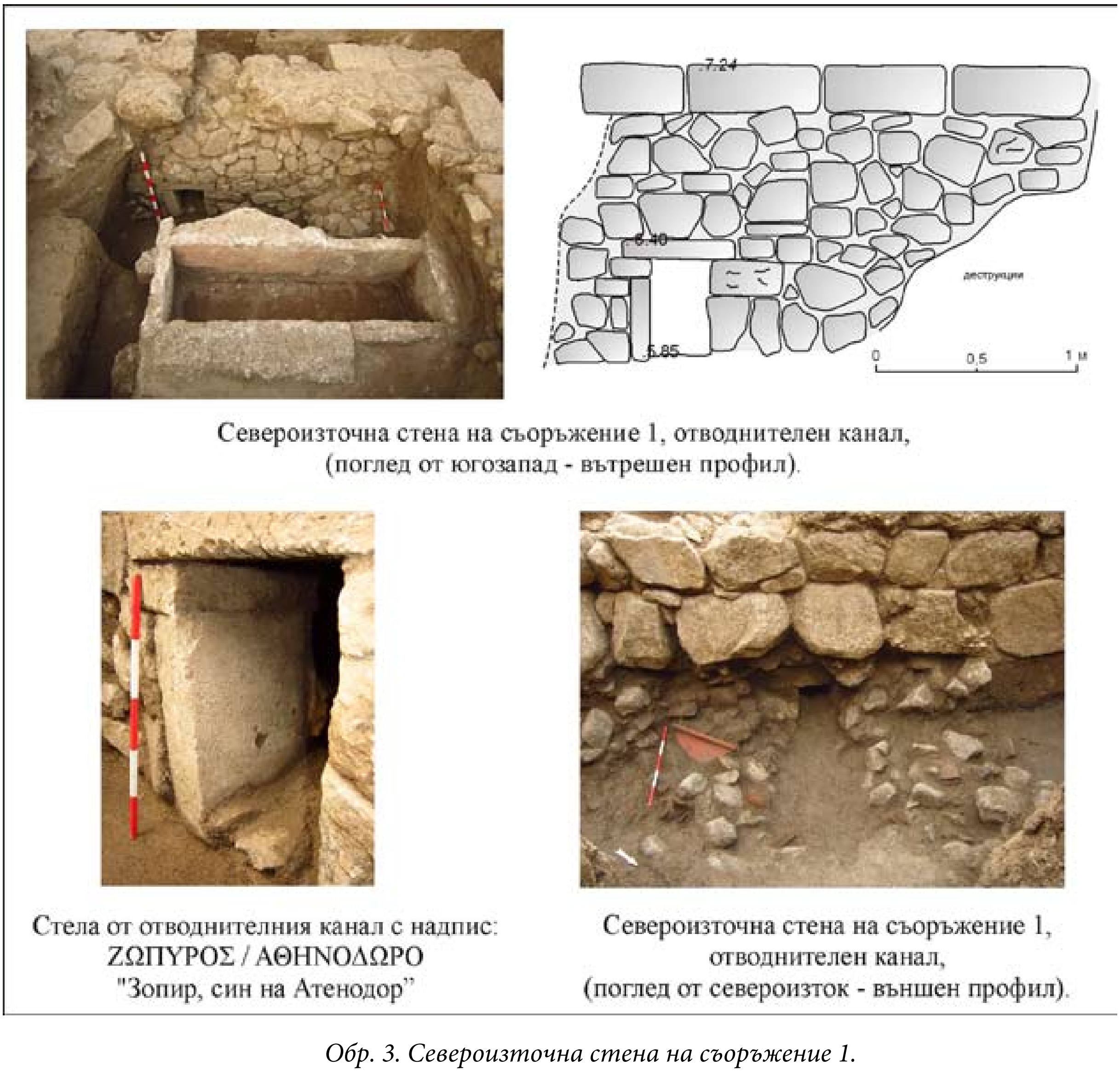

Североизточна стена на съоръжение 1, отводнителен канал,
(поглед от югозапад - вътрешен профил).

Стела от отводнителния канал с надпис:
ΖΩΠΥΡΟΣ / ΑΘΗΝΟΔΩΡΟ
"Зопир, син на Атенодор"

Североизточна стена на съоръжение 1,
отводнителен канал,
(поглед от североизток - външен профил).

Обр. 3. Североизточна стена на съоръжение 1.

лото на III в. пр. Хр. и са продукт на местното производство на строителна керамика (информацията е предоставена от д-р Даниела Стоянова). Гробният инвентар е представен от погребален венец, желязна ножица, унгвентарий и сребърна монета, сечена в Аполония през първата половина на IV в. пр. Хр. Откритият унгвентарий датира комплекса в първата четвърт на III в. пр. Хр. Към тази дата могат да бъдат отнесени и двата саркофага.

Голямото количество на проучените археологически структури открити на такъв малък участък показват високата концентрация на некропола в тази зона, който вероятно е свързан и е продължение на самостоятелния паметник на културата *Via Sacra*.

№ 40. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА (УПИ III – 7099) В М. СОЛИНАРИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС

Калина Петкова, Димитър Недев, Руслан Стойчев, Виолета Караилиева

Имотът се намира на 3,5 км югоизточно от гр. Созопол и попада в охранителната зона на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Аполония в местността „Каваците-Солинария“. Разположен е на билото на нисък хълм с надм. в. около 40 м и лек наклон на юг. Парцелът е с площ 1,2

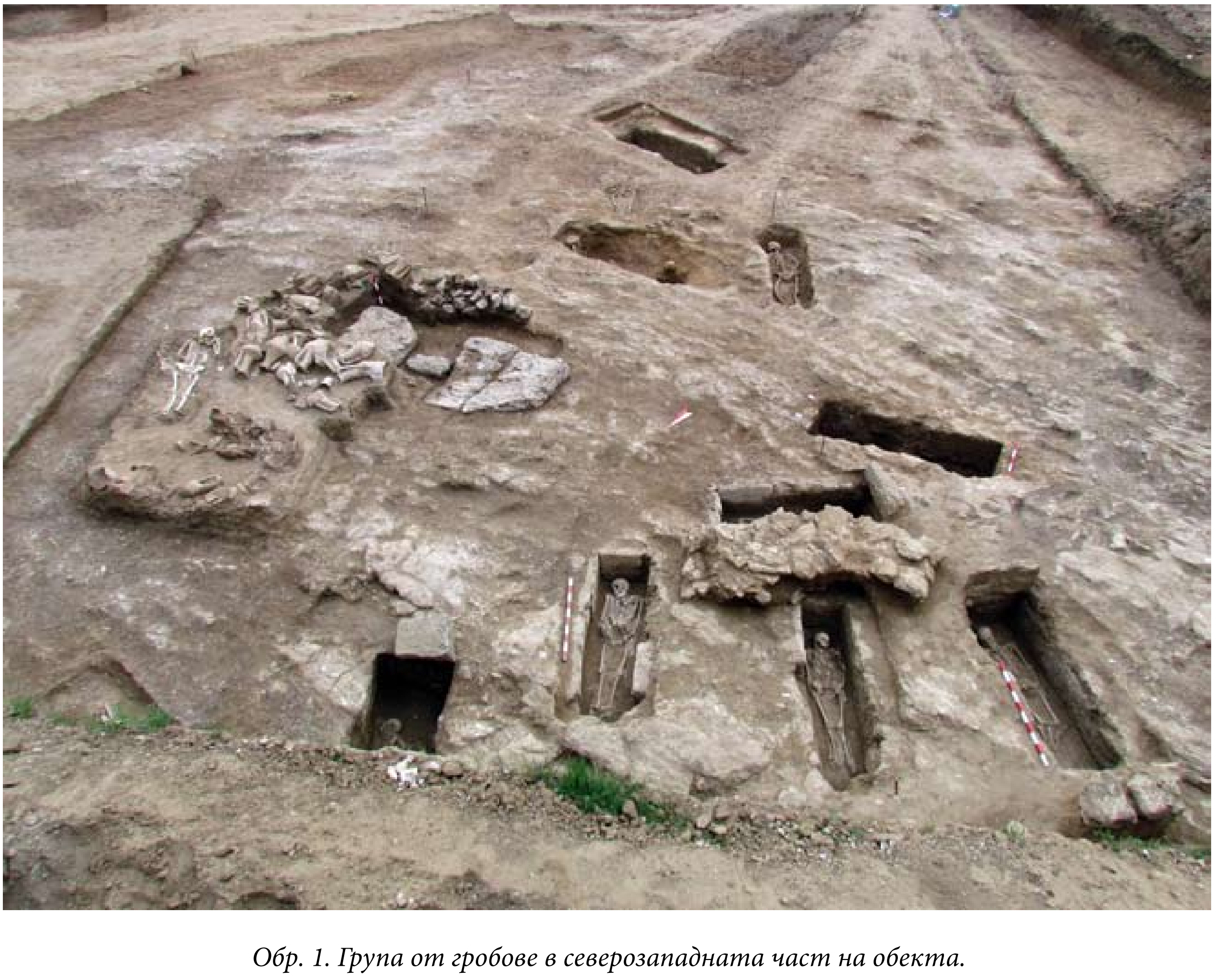

Обр. 1. Група от гробове в северозападната част на обекта.

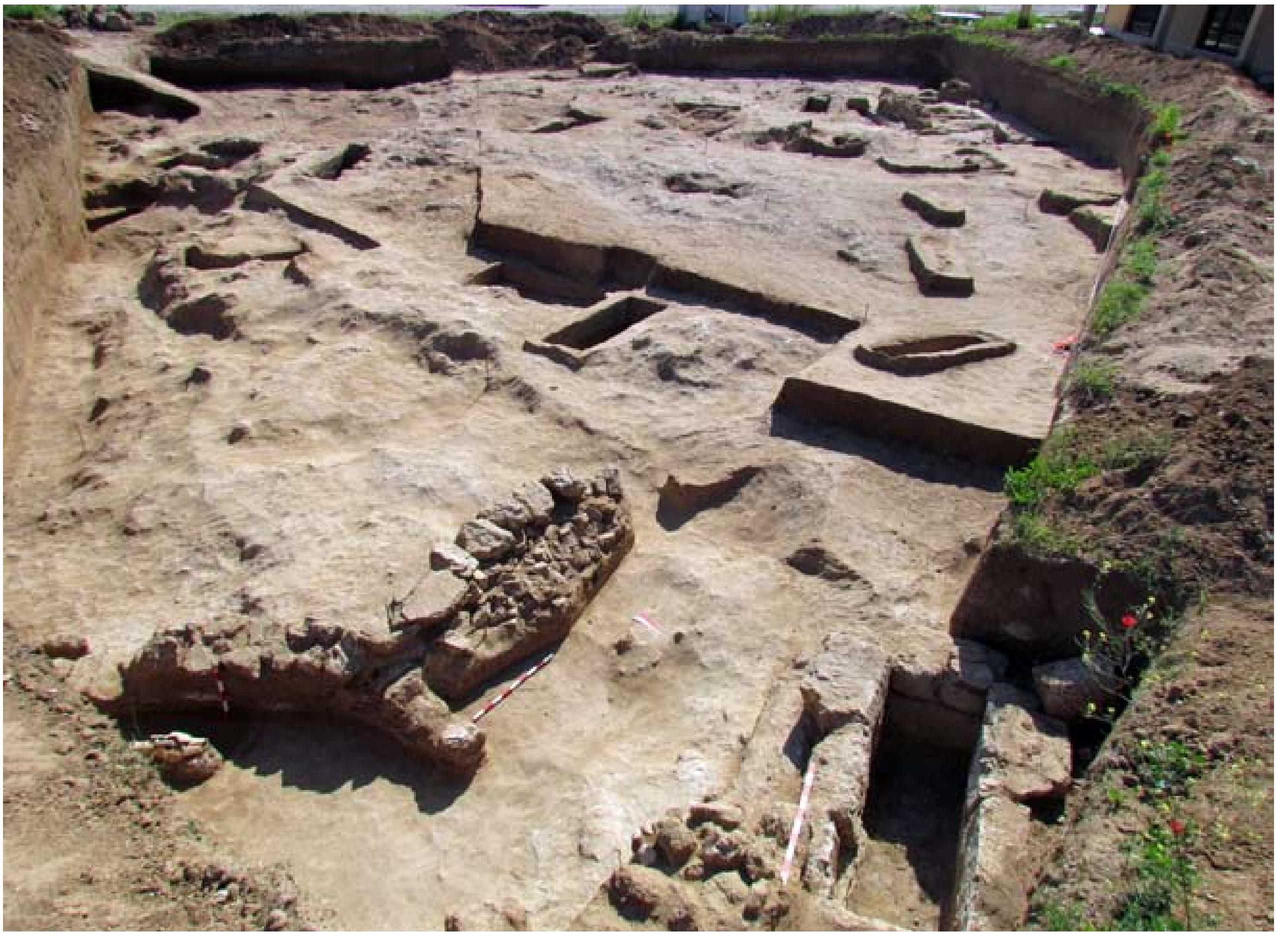

Обр. 2. Група от гробове в североизточната част на обекта.

дка и има форма на неправилен многоъгълник, обърнат с дългите си страни в посока северозапад-югоизток. На северозапад граничи с черен път (ул. „Южна“), а от югоизток – със свободни, все още незастроени парцели. Северната част на имота е проучена през 2007 г. (Недев, Владова 2008, 313-314).

През 2014 г. се проучи южната част на парцела. На площ от 700 кв. м са разкрити и документирани 30 гробни съоръжения и 8 свързани с тях структури (обр. 1 и 2). Единадесет от погребенията са извършени в обикновена гробна яма, вкопана в пласт от кафява глина, а седемнадесет – в гробна камера с правоъгълна форма, изсечена в материковата скала. При седем гроба от втората група (№№ 6, 7, 8, 12, 16, 25 и 27) се регистрира покритие с по 4 до 5 големи, грубо обработени варовикови блокове. Гроб № 5 е циста, изградена изцяло от обработени варовикови блокове, а при № 21 се разкри частично запазено покритие от керемиди. При три гробни съоръжения в четирите краища на дъното на гробната яма са вкопани правоъгълни отвори за погребална скара.

Обредът е трупополагане по гръб с ориентация югоизток-северозапад. В повечето случаи горните крайници са изпънати край тялото. В някои случаи лявата или дясната ръка е положена върху таза. Необичайна е позицията на скелета от гроб № 15, при който двете ръце са вързани в китките, свити в лактите и поставени пред тялото. Краката също са вързани, със събрани глезени, а около левия крак се откри закопчана част от железни окови.

Сред гробния инвентар преобладават лекитите (с полихромна декорация, с украса от мрежест орнамент, с червена палмета), следвани от балсамарии, кани и ойнохоета, чернофирнисофи панички, съдове за съхранение и пиене на течности. В три гроба (№№ 5, 24 и 27) сред даровете присъства бронзова стригила, а в гроб № 3 – две бронзови фибули тракийски тип и бронзова игла. В гробове №№ 6 и 8 са поставени местни бронзови монети с малък номинал. В гроб № 13 не се откри гробен инвентар, а в гробове № 22 и № 30 липсват както дарове, така и човешки останки.

Разкрити и документирани са пет периболоса, ограждащи гроб или група гробове, изградени от грубо обработени варовикови камъни, едно обредно огнище с подложка от ломени камъни и две каменни струпвания с овална форма.

Периболос 1 е с дъговидна форма и е ситуиран южно от гроб № 6. Периболос 2 огражда пространството източно около гроб № 22. За изграждането му са използвани както камъни, така и амфори. От амфорите преобладават тези, произведени в центровете на о-в Тасос и в Хераклея, датирани около средата на IV в. пр. Хр.

Периболос 3 е свързан с гроб № 5, разкрит в североизточния край на парцела. Той е долепен до по-ранен периболос (4) с посока на дъгата изток-запад, който вероятно огражда гроб или група гробове в съседния парцел.

В зоната около периболос 3 са проучени структури, свързани с поменални практики (обр. 3). Регистрирано е обредно огнище, разположено върху площадка с неправилна овална форма, изградена от средни по размер ломени камъни на юг от периболос 3. Материалът от огнището включва счупени на място чернофирнисови рибни блюда, паница, скара за риба, бронзова пластина и железен връх за копие.

Южно от периболос 3 се разкри второ овално струпване от камъни и керамични фрагменти. Подобно струпване (3) е засвидетелствано и на североизток от гроб № 27. То има същата структура и форма. Между ломените камъни се откри и значително количество каменни сечива от епохата на неолита и столчета от амфорна тара. След демонтиране на струпването се достигна до пласт от пясък, който покрива фрагментирани на място две хераклейски амфори и една кана.

Най-ранните гробове в проучвания имот се датират в периода втора четвърт – средата на IV в. пр. Хр. на базата на лекити с полихромна декорация и амфорни печати, открити като гробни дарове в комплексите. Вторият период на погребване в обекта е датиран от монетите, керамичните съдове и амфорната тара от началото на III в. пр. Хр. Периболоси 1 и 3 принадлежат именно към този период, за което свидетелстват фрагментите от тасоски биконични амфори от началото на III в. пр. Хр., открити в пълнежа между камъните.

По време на проучването, в различни части на парцела, но без сигурен контекст, са регистрирани и единични фрагменти керамика, характерна за периода на късния неолит (фаза Караново IV). Такива присъстват и в запълнителя на гробове №№ 8, 10, 11 и 25, датирани в класическата епоха. Вероятно изграждането и функционирането на некропола е разрушило съществуваща на това място праисторическа структура/структури.

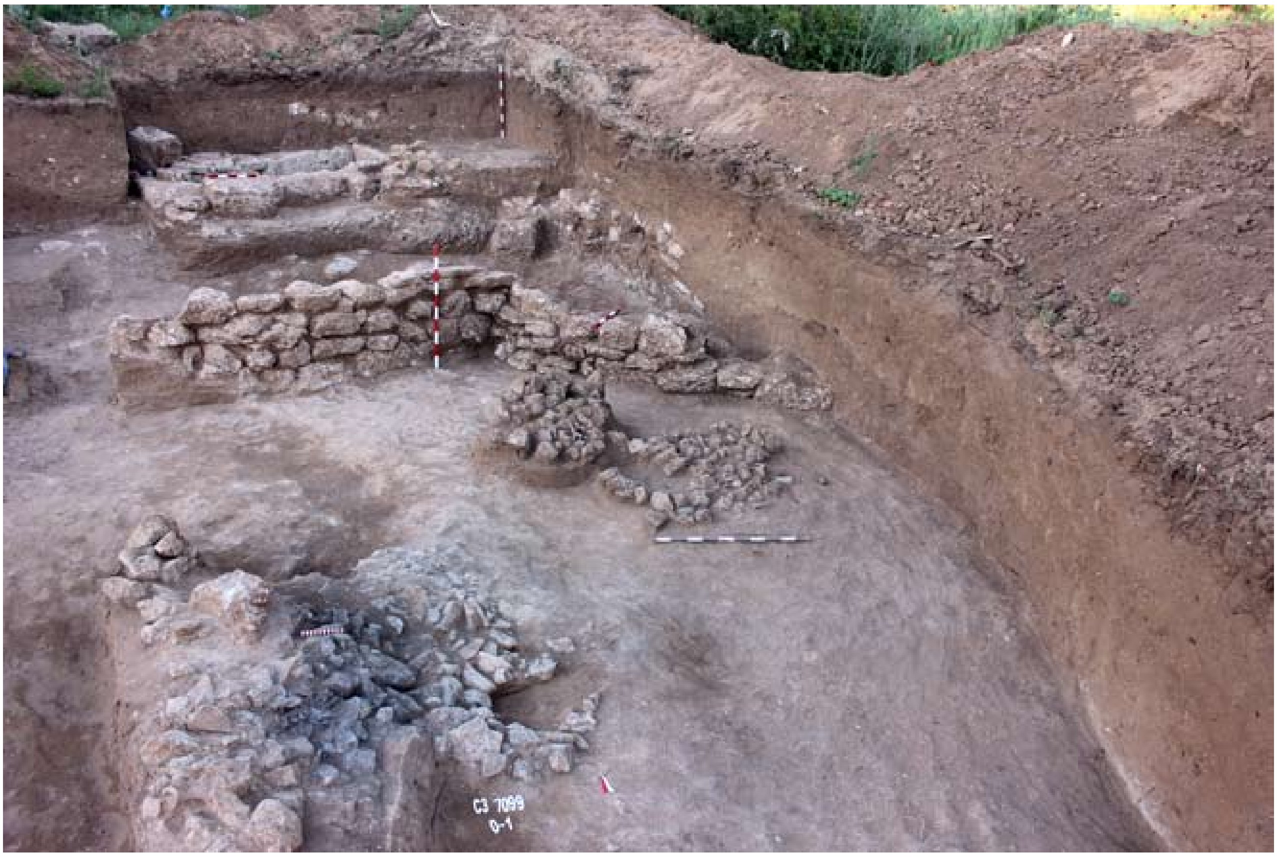

Обр. 3. Гроб 5, периболос 3 и 4 и структури, свързани с поменалните практики.

Литература

Недев, Владова 2008: Д. Недев, М. Владова. Спасителни археологически проучвания на територията на некропола на Аполония, м. „Солинария“ (УПИ III – 7099), гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 313-314.

№ 41. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В, ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА НЕДВИЖИМА КУЛТУРНА ЦЕННОСТ „АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. КАВАЦИТЕ-СОЛИНАРИЯ (УПИ XLV – 8045), ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС

Руслан Стойчев

Имотът се намира в м. Буджака, на около 3,5 км югозападно от гр. Созопол и се ситуира в близост до източната граница на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Аполония в местността „Каваците-Солинария“, но попада в охранителната зона на паметника. Разположен е на южния склон на хълм с денивелация около 2,50-3 м в посока север-юг и надморска височина от 33 м до 36 м. Парцелът е с площ 1447 кв. м и с форма на неправилен четириъгълник, обърнат с по-дългите си страни в посока север-юг. Южната му граница е маркирана от черен път (общинска собственост). Имотите на север и запад са застроени, а на изток граничи със свободен незастроен парцел (УПИ – 8048 според кадастъра на м. Буджака). В северозападния му край навлиза друг черен път с настилка от трамбовани строителни отпадъци, чието трасе върви в близост до западната страна на имота и се свързва с общинския път от юг.

Археологическите наблюдения на поземления имот са извършени в периода 28.02-04.03.2014 г. Повърхността на терена е равна, обрасла с ниска растителност – трева и храсти. В северния и западния край се наблюдава съвременен насип с дебелина около 0,50-0,70 м, вероятно натрупан при изкопни работи в съседните имоти. Насипът е съставен от светлокафява, рохкава пръст, наситена със съвременни битови и строителни отпадъци. По време на огледа на повърхността на терена, в южната и източната периферия на насипа, са открити няколко фрагмента от антични керамични съдове с изтрита повърхност и заоблени ломове. Единични фрагменти от същия хронологически период са регистрирани и по повърхността на терена в югоизточната част на парцела.

След отнемане на насипа се достигна до хумусен пласт тъмнокафява рохка пръст с дебелина 0,15-0,20 м. В него не се наблюдават археологически материали. Под хумусния пласт се регистрира пласт от червеникавокафява пръст с глинеста структура с дебелина 0,40-0,60 м. В североизточната и централната част на парцела в пласта не са регистрирани археологически структури и материали. В тези участъци на дълбочина 1-1,20 м от повърхността се достига до материкова скала, с ерозирала горна повърхност.

В северозападния ъгъл на изкопа на дълбочина 0,50-0,60 м от повърхността се локализират две петна от светложълт пясък. Около тях – единични фрагменти от керамични съдове от елинистическата и къснoантичната епоха. С цел установяване характера на двете пясъчни петна в тази част на изкопа на достигнатата дълбочина, се почисти на ръка площ от около 11 кв. м и се оформи западният профил на границата на парцела.

Документирани са две успоредни вкопавания в древния терен, запълнени с пясък. Южното има линейна форма, широчина 0,60 м и дължина 4,30 м. Вкопано е до дълбочина 0,30 м в червеникавокафявата глинеста почва. Стените му са под лек наклон към дъното, което е неравно. В разрез вкопаването е с формата на трапец, обърнат с тясната си страна надолу. В запълнителя от светложълт пясък се регистрират единични керамични фрагменти със силно изтрита повърхност и заоблени ломове. Най-късните материали са от периода на късната античност (стени от трапезни съдове), а най-ранните – от края на IV и началото на III в. пр. Хр. Единични въглени се наблюдават в източния край на вкопаването, в близост до стените. Северното вкопаване е по-аморфно отстои на 2,40 м от южното.

То е широко 0,40 м, а дължината му е 0,70 м. Вкопано е до дълбочина 0,14 м червеникавокафявата, глинеста почва. Формата и запълнителят му са близки до тези на южното. До южната му страна е регистрирано друго струпване от единични по-големи въглени с овална форма и диаметър около 0,30 м. В рамките на вкопаването са открити три фрагмента от керамични съдове от късната античност и животински кости. И двете вкопавания са с посока изток-запад. Източните им краища са неравни, а западните навлизат в профила, оформен по границата на изкопа в тази част на имота. В научната литература структури от този тип се интерпретират като останки от късноантични лозови насаждения (Лещаков, Недев 2008, 49-50; Недев и др. 2008, 309-312). Идентични са проучени по време на спасителни разкопки на обекти в непосредствена близост на запад от УПИ XLV – 8045.

Ситуацията е графично и фотодокументирана. Извършено е геодезично заснемане на парцела, структурите и изкопаната към 04.03.2014 г. площ.

До 04.03.2014 г. във всички участъци на изкопа, който обхваща северните, западните, източните и централни части на имота, се достигна до материкова скала. По нейната повърхност не се наблюдават следи от антропогенна намеса. Изкопни дейности в югоизточния край на парцела се предвиждат в по-късен етап от строителството в имота.

Литература

Лещаков, Недев 2008: П. Лещаков, Д. Недев. Спасителни археологически разкопки на обект УПИ 8142/8143 в м. Буджака, гр. Созопол, Бургаска област. – Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 49-50.

Недев и др. 2008: Д. Недев, П. Лещаков, М. Занева. Аварийни археологически разкопки на обект УПИ 8038 в м. Буджака, гр. Созопол (първи етап). – Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 309-312.

№ 42. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА УПИ XIX-6040 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ

Таня Джанфезова

Имотът изцяло попада в границите на охранителната зона на археологическата недвижима културна ценност „Античен некропол на Аполония, полуостров Буджака, гр. Созопол“, определена с протокол на междуведомствена комисия от 10.05.2006 г. Поради заявена инвестиционна инициатива в неговите граници беше проведено спасително археологическо проучване, което протече в участъците, предвидени за строеж.

В южната част на обекта (квадрати А0-А4) беше установен вторичен насип от рохкава, кафеникава и нехомогенна пръст, който съдържа само съвременни материали – предимно строителни отпадъци. Той е със значителна дебелина, около 1 м и обхваща цялата южна част на обекта.

Пластът със строителни отпадъци покрива некомпрометиран от съвременни намеси терен от тъмнокафява, хомогенна пръст, с дебелина до 0,50 м, който обаче не съдържа никакви археологически материали или структури. Непосредствено под него лежи материк – жълтеникава глинеста пръст и мергелна скала (обр. 1)

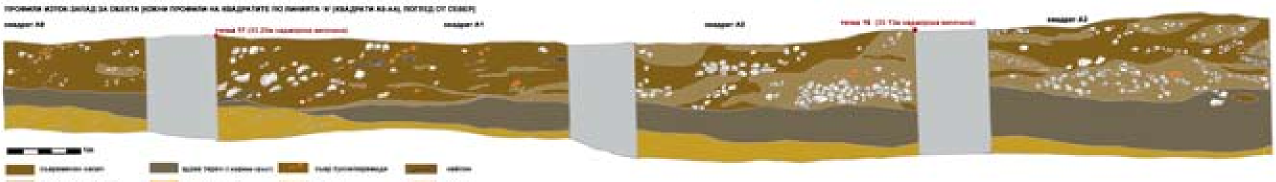

Обр. 1. Профили по линията на квадрати А0-А4 (профили изток-запад, поглед от север).

Централната част от обекта (кв. B0-B6) не е засегната от съвременния строителен насип. Пръстта в този участък е кафява и глинеста, без песъкливи прослойки, но също не съдържа археологически материали. Достигнатата дълбочина е до 0,60 м от повърхността (кота 30,29 м). Само пет преотложени, силно измити и нехарактерни фрагмента бяха открити в компрометиран участък от проучваната зона (изкоп за тръба).

В северната част от обекта (кв. C1-C2-D1-D2) са установени съвременни вкопавания, най вероятно свързани с изкопни работи по полагането на ел. кабели и водопроводни тръби в частите от обекта, които попадат до съвременния път. И тук е достигнат материк и не са открити никакви археологически материали и структури.

В цялата проучена площ е достигнат материк. В рамките на строителните петна и площта за басейн спасителното археологическо проучване е завършено.

№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В РАМКИТЕ НА ИНТЕГРИРАН ПРОЕКТ ЗА ВОДЕН ЦИКЪЛ НА СОЗОПОЛ: „СТРОИТЕЛСТВО НА КАНАЛНИ ПОМПЕНИ СТАНЦИИ, НАПОРНИ ТРЪБОПРОВОДИ И КОЛЕКТОРИ“

Явор Иванов, Димитър Недев

В началото на м. януари продължи археологическото наблюдение, което в отделни сектори премина в спасителни археологически разкопки. Открити бяха следните археологически структури:

Структури от V в. пр. Хр. в сектор „Харманите – ул. „Републиканска““

Регистрирани и проучени бяха 25 археологически структури, от които 24 погребални, част от по-голям некропол, разположен в този сектор на древна Аполония. Некрополът е на две нива: на дълбочина от 0,80 м до 1,10 м се откриват урни (3 бр.), за които са използвани глинени съдове – амфори или съдове от тракийска сива керамика, а от 1,60 до 2,10 м са гробовете чрез инхумация (обр. 1). В единични случаи между урните са разположени гробове с трупополагане. Инвентарът на гробовете

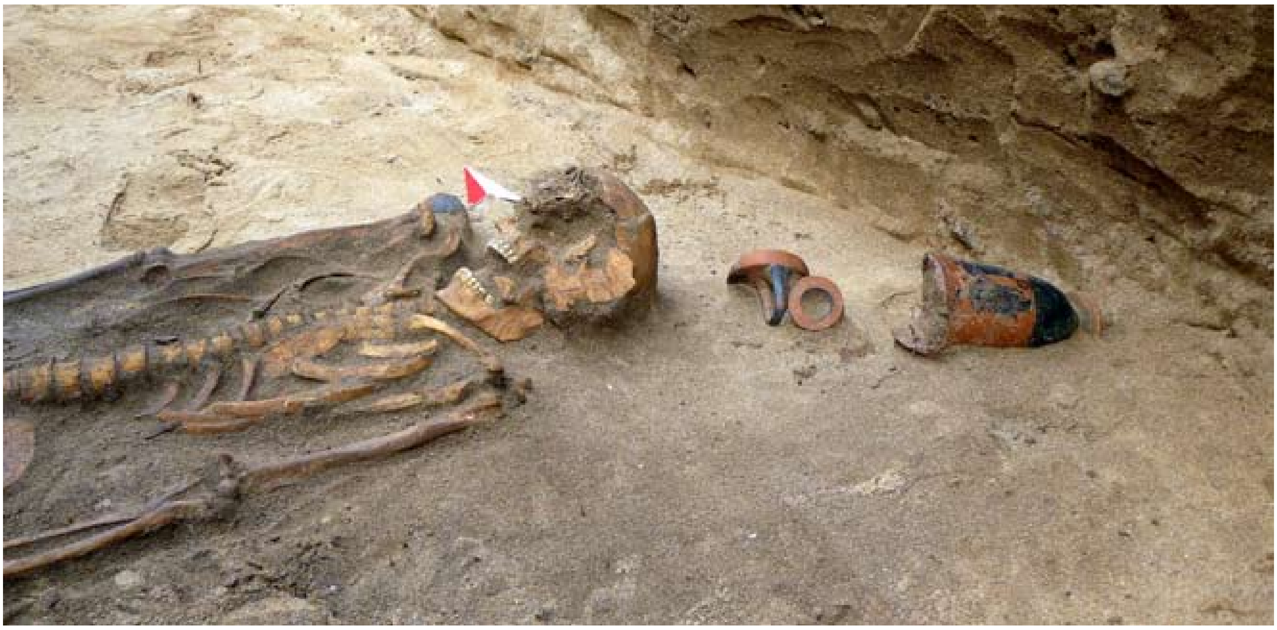

Обр.1. Погребение от средата на V в. пр. Хр., детайл.

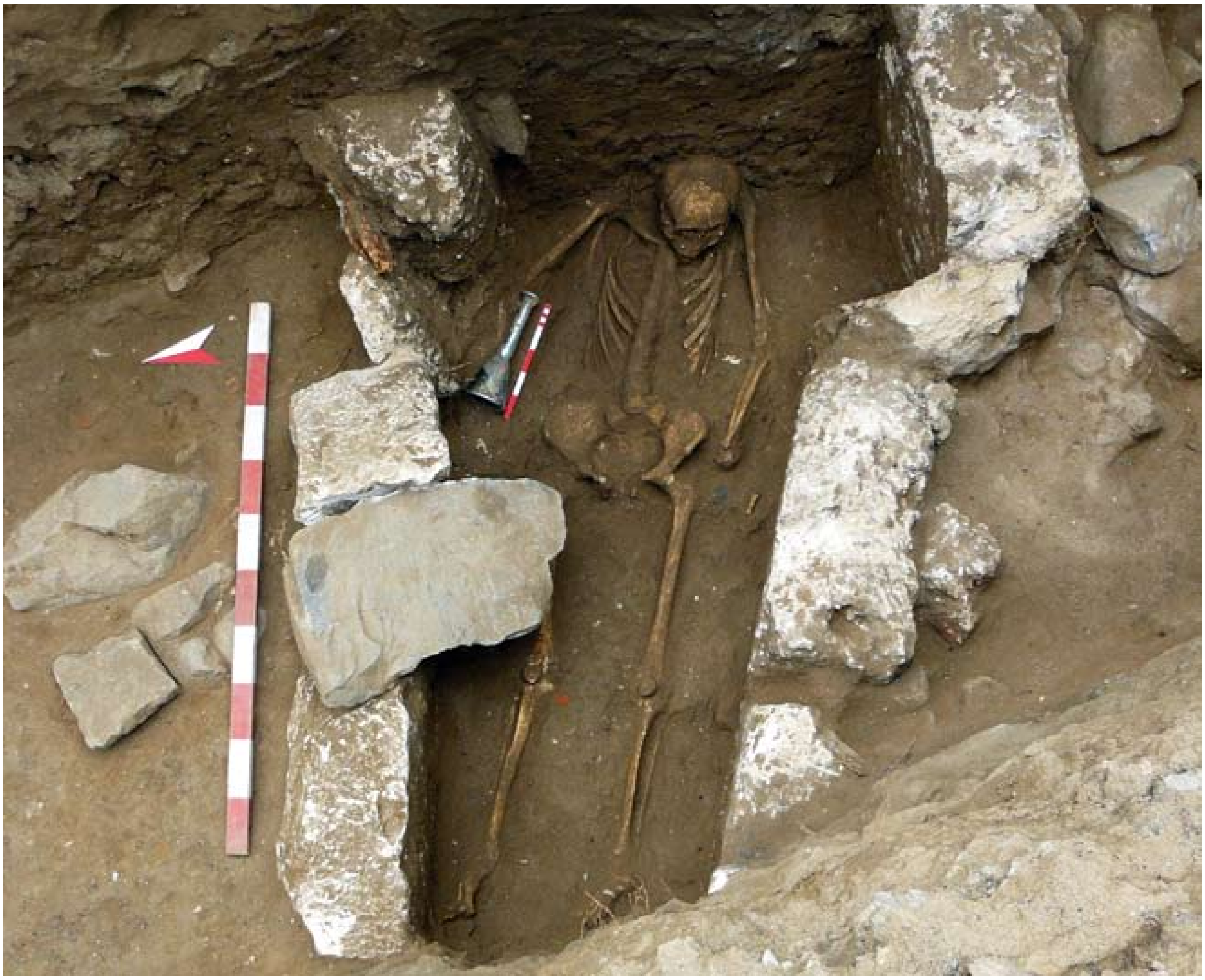

Обр. 2. Погребение в граден гроб.

е сравнително богат. Откриха се над 80 цели съда – амфорикси, амфори, лекити, кантароси, килики, скифоси, аскоси, алабастрони, тракийски съдове на ръка и колело и др. Сред откритите съдовете изпъкват тези с чернофигурна и червенофигурна украса.

Според редица особености на погребалния ритуал в проучвания некропол са погребани елини и траки. Има сигурни доказателства за смесения характер на погребаните, с типични тракийски съдове правени на колело и на ръка, както и определи специфики на погребалния ритуал.

Друга структура от тази епоха е антична керамична канализационна тръба. Общата дължина на структурата е 3,90 м. Тя е датирана в началото на V в. пр. Хр. Към средата на V в. пр. Хр. върху част от източната страна на тръбата е погребано дете с богат инвентар: шест керамични съда, бронзова игла, амулет – мечешки зъб, над 70 астрагалоса, четири глинени теракоти на овен, седящи мъже и момче. Върху пластта от светлокафява пръст и глина, с която са засипани детският гроб от класическата епоха и античната канализация, има гроб от средновековната епоха.

Структури от I – V в. в сектор „Провлака“

От тази епоха бяха проучени четири структури: гроб на млад индивид, който е заграден от всички страни с големи обработени правоъгълни блокове. Тези, които са около черепа на погребания, са боядисани от вътрешната страна с червена боя и са положени на хоросанова подложка. Като погребални дарове са поставени стъклен балсамарий и бронзова монета (обр. 2).

Структура № 1, циста № 1. Реална дълбочина на откриване 2,40 м. Дъното на цистата се регистрира на 3,70 м. Съоръжението е изградено от добре обработени каменни блокове, подредени в стеснена трапецовидна форма. Някои от блоковете имат по дългата си страна жлебове, което е сигурен белег, че са от сграда от по-ранен период. Впоследствие са преизползвани за изграждането на фамилната гробница. В съоръжението са погребани (на дълбочина от 0,26 до 0,35 м от повърхността

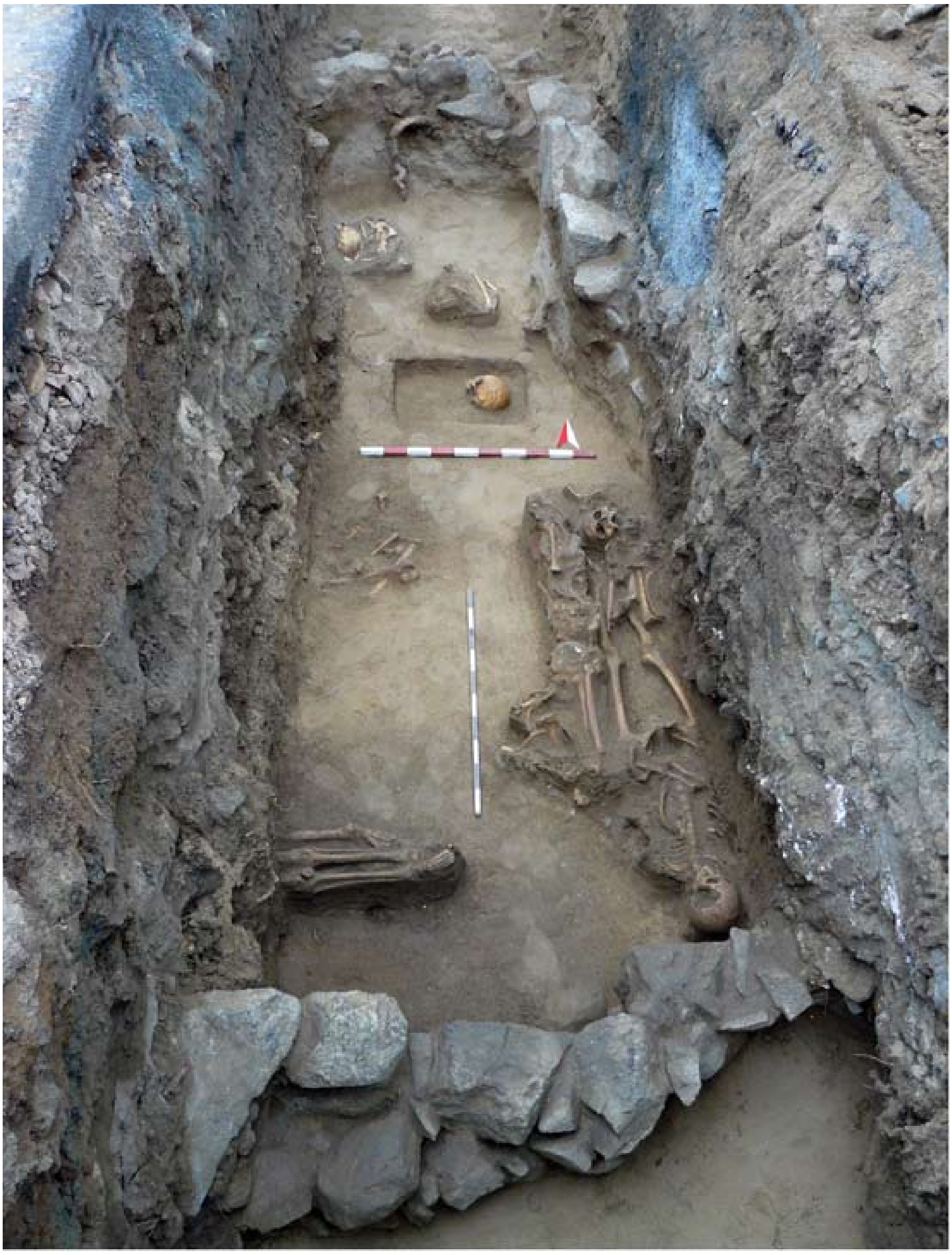

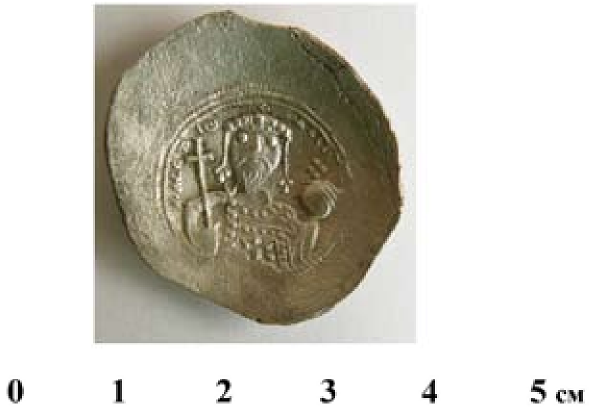

Обр. 3. Притвор на църква с погребения и препогребвания в него.

на гробницата) три израснали индивида, положени по гръб, с ориентация запад-изток. След извършването на погребалния акт е положено покритието на фамилната циста – пет масивни каменни блока. След което върху покритието са положени ломени камъни със средни и големи размери, като четири от големите образуват редица в посока север-юг. Единственият археологически материал, който се откри в структура № 1, са миниатюрни златни нишки, разположени северно и западно от черепа на индивид № 3. След проучването гробницата беше демонтирана и експонирана в лапидариума на АМ–Созопол в оригиналния ѝ вид.

Структура № 2, циста № 2. Реална дълбочина на откриване 2,58 м. Дълбочина на цистата 0,44 м. Съоръжението е изградено от варовикови блокове и е с дължина 2,18 м и ширина 0,95 м. В каменната циста е погребан един индивид, положен по-гръб. Черепът липсва.

Структура № 6, гроб с керемидено покритие. Откри се на реална дълбочина 2,80 м. Погребаният е кремиран. Кремираните кости на погребания са положени върху отухлена (опалена) площадка с правоъгълна форма и светлобежов цвят. Размери на гробовете с кремация: дължина 1,15 м, ширина 0,64 м. На 0,12 м в северозападна посока се откри малка правоъгълна плочка от глина. Върху лицевата ѝ част е нанесен графит от три букви. Под нея (на 0,04 м), се откри бронзов предмет с един заострен и един сплестнат край. Покритието на гроба (0,18 м над кремацията) е от фрагменти керемиди, поставени стреховидно.

Структура № 12, две цисти. Циста № 2: покривните плочи се откриха на реална дълбочина 2,66 м. В съоръжение с правоъгълна форма, съставено от осем добре обработени каменни блока, са погребани два човешки индивида. Те са положени по-гръб, ориентирани запад-изток. Цистата е покрита с четири добре оформени плочести камъка с големи размери. Върху единия от тях има обмазка с основа от пясък и дребни камъчета, върху която е нанесена червена боя. Аналогичен блок има и в северната страница. Всичко това показва, че тези камъни са взети от по-ранна циста и са преизползвани в този гроб. В малко по-късен период на същото място е извършено още едно погребение в граден гроб (циста № 1). Съоръжението препокрива в северната си страна част от покритието на циста № 2. Циста № 1 е граден гроб с добре оформени северна и южна страница. Късите страни на съоръжението не са ограничени. В съоръжението е извършено погребение чрез трупополагане по гръб, с ориентация запад-изток. Върху втория блок от запад на изток в южната страница се откри надпис. Надписът е към погребания индивид, съставен е от четири реда. Врязано е лично име.

Структури от XI–XIV в. в сектор „Провлака“

Открити бяха следните археологически структури:

- четири гроба с инхумация от XII–XIV в.;

- участък с дължина 4,55 м и ширина 1,90 м, в който се откриха осем археологически структури – гробове на човешки индивиди. Те са разположени на три нива в структурата (структура № 5). От север, юг и изток гробовете са заградени със стени, изградени от ломени камъни със средни размери. Между отделните гробове се откриха фрагменти от стенописи. На този етап археологическата структура се интерпретира като притвор на еднокорабна църква. Сред откритите археологически материали са: рамо от литиен кръст, сребърна и бронзова монети, бронзово копче и кука. Сребърната монета е византийска „златна“ номизма (в случая сечена от сребърна сплав) на император. Алексий I Комнин (1081-1118), сечена преди монетната реформа от 1092 г. – т.е. в периода 1081-1092 г., към който трябва да се отнесе и проучената структура[1] (обр. 3).

Структура № 7 и Сткруктура № 8 са гробове с препогребване на човешки индивиди. В пространство с дължина 6,70 м и ширина от 0,58 до 1,90 м са погребани индивиди в анатомичен порядък. Около тях се регистрираха препогребвания на други човешки индивиди. Всички те са положени на различни нива в гробното пространство, в пласт от чист пясък и с глави на запад. В пласта, в който са гробовете, се открива единствено керамика от XII–XIII в., период, към който трябва да се отнесат проучените гробове. Останалите структури от тази епоха са единичен гроб и два фрагмента от зидове.

---

[1] Благодарим на Г. Дзанев за определянето на нумизматичният материал.

№ 44. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ, В М. КАЛФАТА/БУДЖАКА, УПИ IX-5300, ГР. СОЗОПОЛ

Олег Александров, Пламен Дойчев

Обектът (с идентификатор 67800.5.805) попада в охранителната зона на античния некропол на Аполония в м. Калфата/Буджака. Спасителните разкопки се проведоха в периода от 22.12.2014 г. до 12.01.2015 г. във връзка с инвестиционно намерение на собственика на имота.

Предварително извършено геоложко проучване показа, че масивът, върху който е разположен теренът, се намира основно над вулканични скали с горнокредна възраст. Самият имот попада над дълбока негативна повърхностна форма, запълнена впоследствие с кватернерни делувиални глинести и дребнозърнести заглинени пясъчни отложения.

Нашата работа започна с отнемане на най-горния пласт, образувал се от съвременна антропогенна дейност – асфалт и подложка от чакъл, с дебелина от около 0,50-0,60 м (теренът се е използвал като паркинг, а част от него и като улица), след което бяха заложени два малки сондажа в южната и северна част на терена с размери 5 х 2 м, които да дадат ясна представа за геоложките и евентуално културни пластове. Наблюденията в сондажите показаха наличие на дебел (около 2 м) пясъчен пласт, залягащ върху стерилна глина.

Липсата на стратификация в пясъчния пласт и невъзможността да се работи в квадрати (заради разсипването на ронливия пясък), както и липсата на следи от човешка дейност, предопределиха по нататъшната работата чрез отнемане на пясъчните отложения до достигане на стерилната глина.

Общата дълбочина, до която се достигна е 3,60 м от съвременния терен. Стратиграфските наблюдения по южния профил на изкопа показваха следната стратификация на земните пластове по Балтийската височинна система:

- 16,30-15,70 м: съвременни антропогенни напластявания;
- 15,70-14,60 м: заглинен пясък с червеникавокафяв цвят;
- 14,60-13,80 м: чист дребнозърнест пясък с жълт цвят;
- 13,80-12,70 м: делувиална стерилна глина

В северния профил се забелязва значително понижение на пластовете (с около 0,80-1 м), предвид наклона на тогавашния терен към морския бряг. Независимо от денивелацията на пластове, стерилната глина бе достигната на площта на целия терен. С това бе установено категорично не само липса на структури, но и въобще липса на културен пласт.

№ 45. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УПИ XXI-161 ПО ПЛАНА НА ГР. СОЗОПОЛ

Стефан Александров, Павлина Девлова

Археологическите проучвания на обект УПИ XXI-161, кв. 16, ул. „Аполония" № 54, гр. Созопол се извършиха в периода 20.10.2014-27.11.2014 г. на основание Разрешение за спасително археологическо проучване № 385/13.10.2014 г., издадено от Съвета за теренни проучвания, НАИМ-БАН.

Археологическите разкопки имаха за цел цялостно проучване на културните пластове на обекта във връзка с предстоящо реализиране на строителни дейности от собственика на имота. Проучването се осъществи по договор между инвеститор и НАИМ-БАН под ръководството на доц. д-р Ст. Александров (НАИМ-БАН) – научен ръководител, П. Девлова (НИМ) – зам.-ръководител. В проучването взеха участие доц. д-р Кр. Панайотова (НАИМ-БАН) – научен консултант, Д. Недев (АМ-Созопол) – научен консултант, М. Крумова и И. Киров.

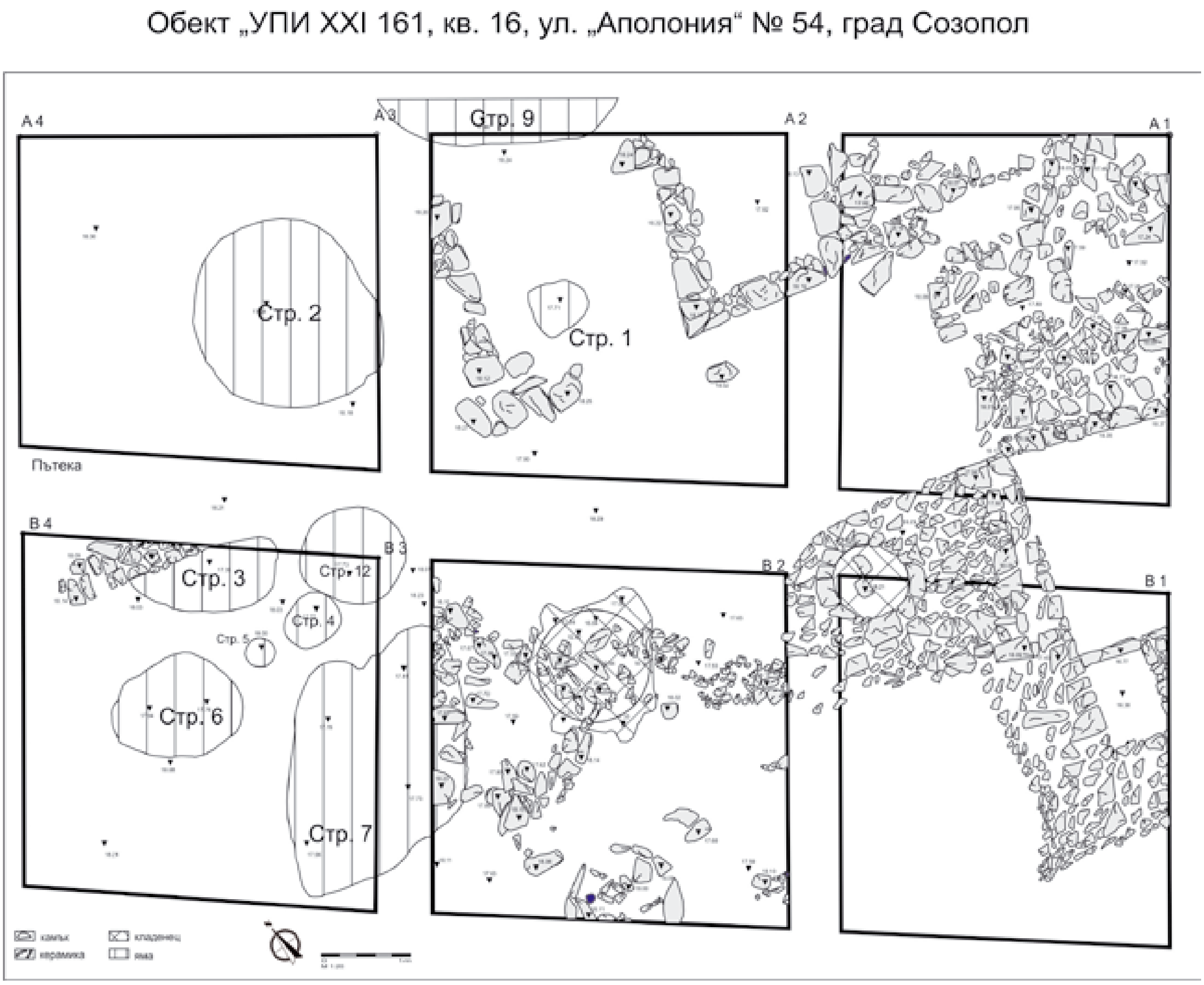

Обр. 1. План на проучения терен и разкритите структури.

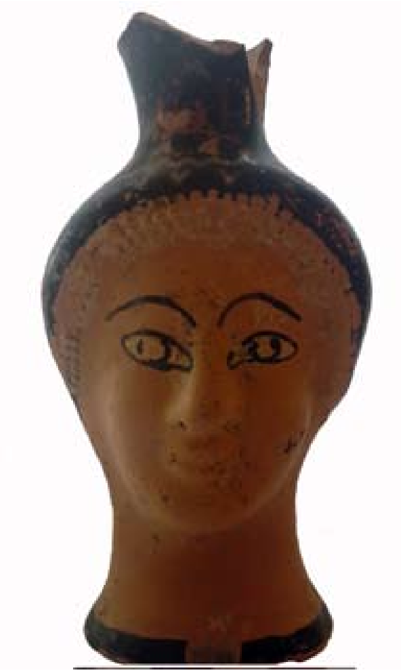

Обр 2. Фигурална ваза с форма на женска глава.

Обектът се намира на ул. „Аполония“ № 54, на територията на Археологически резерват „Античен град Аполония“, в централната, най-висока част на полуострова и в непосредствена близост до Загоровата къща („Лятно кино“).

В парцела съществуваше масивна сграда при строителството и разрушаването, на която са били разрушени част от археологическите пластове. Преди започване на археологическите разкопки от страна на инвеститора бяха разрушени старите сгради и са изнесени строителните останки, при което е отнет културен пласт на места с дълбочина до 0,30-0,40 м. Проучена бе площ 145 кв. м и размери 14,50 м (С–Ю) x 10 м (И–З), в която се наблюдават културни наслагвания с дълбочина от 0,40 м до 1,80 м. Теренът на археологическите разкопки бе разделен на 6 квадрата с размери 4 x 4 м, които са съсредоточени в централната и южна част на обекта. В северната част на обекта културният пласт е унищожен при изкопаването и построяването на мазе от масивна сграда. Вследствие на проучванията бяха разкрити и документирани археологически структури (обр. 1). Анализът на разкритите структури и археологическия материал, както и проследяването на профилите очертават следната хронология на обекта. Първият период е от VI–V в. пр. Хр., следва период от IV в. пр. Хр. Обектът е бил използван и в късната античност и средновековието. От тези периоди се откриват керамични фрагменти, но няма запазени археологически структури.

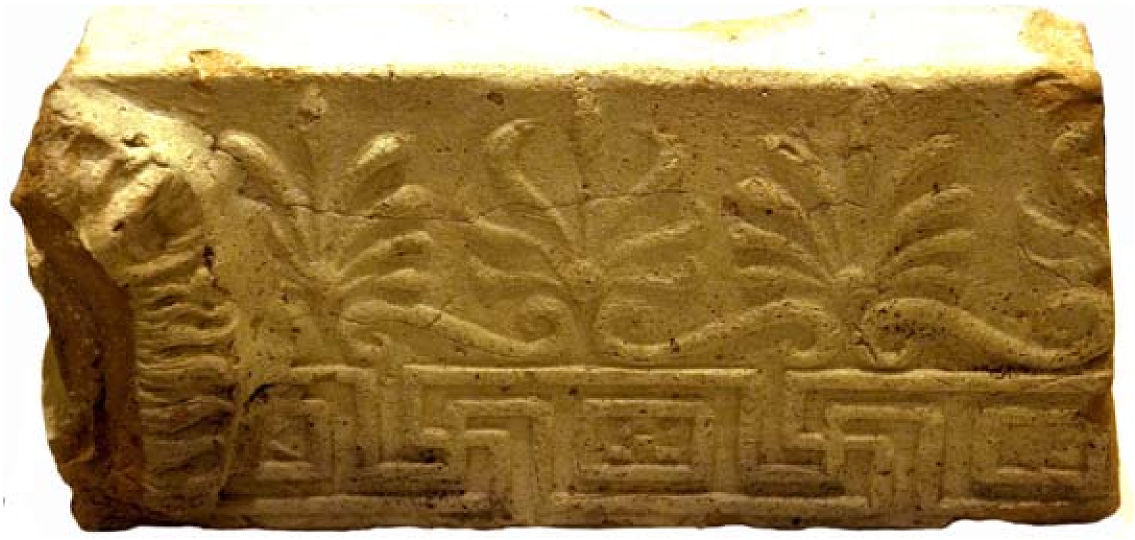

Обр. 3. Керамична сима с украса от релефни растителни и геометрични мотиви.

Археологически структури от първи период:

Ями от VI–Vв. пр. Хр., структури №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9 и 12

Форми и запълнител

Проучените ями са вкопани в обветрения материк. Те имат кръгла (№№ 1, 2, 4, 5, 9 и 12) и елипсовидна (№№ 3, 6 и 7) форма, сферично сечение, размери (от 0,50 до 2,10 м) и запълнител от тъмнокафява и светлокафява пръст. В ямите се наблюдават керамични фрагменти, камъни, въглени, животински кости, черупки от миди, копчета от калкан, строителна керамика, кирпич.

Керамичен материал/находки

В проучените ями се откриха фрагменти от амфори, импортна луксозна трапезна и кухненска керамика. Преобладават фрагментите от амфори. Открити са части от монохромна керамика – кани, чаши, гърнета, както и теракоти, прешлени за вретено, мъниста.

Кладенец от VI–V в. пр. Хр., Структура № 8

Отворът на кладенеца е разрушен, вследствие на по-късни намеси. Водохранилището е вкопано в материка и е с размери: 1,80 м (И–З) x 1,50 (С–Ю) м. Проучен бе на дълбочина 1,65 м от отвора (до ниво 16,10 м). В него се откриха многобройни фрагменти от битова и строителна керамика, астрагалуси, животински кости, фрагменти от бронзови предмети, керамичен пул, камъни. Най-многобройни са фрагментите от амфори – 379 бр. Има фрагменти от фирнисови съдове – рибни блюда, кани, чаши, купи, леканета и др., както и сива монохромна керамика с богат репертоар от керамични форми. Поради непрестанно избликващата подпочвена вода и опасност от срутване и пропадане и оттам за здравето на работниците, водохранилището не бе проучено до неговото дъно.

Археологически структури от втори период:

Част (северен ъгъл) от масивна постройка от IV в. пр. Хр., Структура № 10

Зидовете са изградени от едри и средни ломени камъни без спойка. Запазени са в 11 реда във височина. Вътрешен размер на северна част: 2,10 м (И–З) x 3,50 м (С–Ю). Разкри се подовото ниво на сградата (на кота 16,75 м). Във вътрешността на структурата се откри разнообразен керамичен материал (транспортна, кухненска, луксозна, строителна керамика). Преобладават фрагментите от амфори и чернофирнисови трапезни съдове. Откриха се многобройни находки: архитектурен елемент (обр. 3), фрагменти от мазилки от стените на помещението, монети, тежести за стан и т.н. В северозападния ъгъл на помещението се откри вкопаване в материка с правоъгълна форма и размери: 0,65 м (И–З) x 1 м (С–Ю) и дълбочина 0,50 м. В него са запазени шест корозирали железни поставки (?). Въпрос е какво представлява това вкопаване. Работната хипотеза е, че е било използвано за охлаждане (хладилник).

Кладенец от IV в. пр. Хр., структура № 11

Кладенецът има отвор с пръстен от необработени камъни. Водохранилището е вкопано в материка и е иззидано с камъни. Градежът е от едри и средни ломени камъни, подредени в нивелирани редове. Водохранилището е с диаметър 0,80 м. Проучен бе до дълбочина 2,19 м от нивото на засичане (до ниво кота 16,10 м), без да се достигне до дъното на съоръжението. На тази дълбочина работата бе прекратено поради избила подпочвена вода и опасност от срутване. В пълнежа му бяха открити фрагменти от кухненски и трапезни керамични съдове, амфори, строителна керамика, монети на Аполония от IV в. пр. Хр., астрагалуси, камъни, многобройни фрагменти от питос (обр. 2). Преобладават частите от покривни керемиди.

Зидове от един ред ломени камъни

В северната част на обекта беше разкрита редица от три помещения, разрушени от строителни дейности, включително от настоящия собственик на имота. Тези зидове са били изградени на калова спойка и са изключително лошо запазени. Между структура 10 и зидовете се оформя свободно пространство, в което не се откриха археологически структури. Възможно е това да е част от улица на Аполония Понтика. С редицата помещения се свързва източният профил на обекта и регистрираните в него три подови нива (преустройства) на къща. Керамиката от различните строителни нива е събрана и се обработва. Данните от нея вероятно ще дадат възможност за по-точна хронологическа позиция в рамките на IV в. пр. Хр.

В резултат на проведеното археологическо проучване бяха изчерпани културните останки в УПИ XXI-161 по плана на гр. Созопол и бе предаден за строителство.

№ 46. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИМОТ С ИДЕНТИФИКАТОР НА ПИ 00878.501.42 И ПИ 00878.501.497 В ГР. АХТОПОЛ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Диана Гергова, Васил Мутафов

Планираните за 2014 г. проучвания следваше да обхващат довършване на започнатите разкопки на участъка от укрепителната система на града в двора на Гръцкото училище, както и пресяването на пръстта от разрушения културен пласт при строителните дейности през 2009 г. в УПИ – 501.42.

За по-ефективното осъществяване на археологическите изследователски дейности, към очакваното финансиране от кметство Ахтопол и от новия собственик на терена („Фолекс" ООД), в проучванията бяха включени и 20 души доброволци-археолози от 7 европейски страни по проект на Европейската комисия „Младежта в действие".

Разкопките в двора на Гръцкото училище не бяха осъществени поради неспазване на ангажиментите от страна на ръководството на града, съзнателното създаване на административни пречки, както и изпращането на друг екип. Работи се единствено по пресяването на пръстта от разрушения културен пласт, депониран в ПИ 00878.501. 497.

Пръстта от унищожения до стерил културен пласт е депонирана в оставения за системно археологическо проучване терен в най-високата част на Ахтополския полуостров, на около 100 м, от двора на Гръцкото училище. Финансираните от новия собственник на терена през 2013 г. спасителни разкопки на неразрушената част на същия имот предоставиха нови важни данни за стратиграфията на града.

Насипът е с ширина 13 м изток-запад, дължина над 40 м север-юг и височина около 1,15 м. През 2014 г. бе проучен участък с дължина около 8-9 м от североизточната ѝ част, с обем около 70 кв. м. В насипа ясно личаха следите от стерилната пръст, както и струпванията на находки от различни културни пластове, понякога запазени като комплекси и след разрушаването им и депонирането им за изхвърляне.

Обработените около 2500 керамични фрагмента през този сезон показват следното отношение между отделните епохи: елинизъм – 82 фрагмента (18 фрагмента от мегарски чаши, 68 груба), късна античност и ранновизантийска епоха – 106 фрагмента, XIII–XIV в. – 44 фрагмента, османски период – 234 фрагмента, неопределяеми – около 2000 фрагмента.

Керамиката от II-I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. включва фрагменти от мегарски чаши и паници от добре пречистена глина, добила след изпичането си светлокафяв до кафяво-бежов цвят. Лаковото покритие при някои е с плътен червен, при други – с леко измит до кафявочервен цвят.

Римската керамика е застъпена в малобройни фрагменти-стени, от II–III в. е представена предимно с паници, покрити с плътен червен или червенооранжев лак. Глината е охрова до оранжева или светлобежова, типична за лаковото производство през периода.

При късноантичната керамика са регистрирани фрагменти от IV–V в. (внос от Мала Азия, Северна Африка), има и фрагменти от сива и сивочерна керамика от IV – първата половина на V в.

Регистрирани са фрагменти от питоси, с груба глина и кафяв цвят и ангоба. На базата на аналогии те се датират най-общо в периода V–VI в.

Сред открития нумизматичен материал следва да бъдат отбелязани две елинистически монети: едната е горяла, с дебело ядро и диам. 0,022 x 0,019 м, вероятно от края на II–I в. пр. Хр., и на Месамбрия от типа „Глава на Артемида/Атина Алкидемос“, от края на II – началото на I в. пр. Хр. Останалите са една бронзова минима от края на IV – средата на V в.; бронзов фолис (40 нумии) на Юстиниан I с бюст на императора насреща; един мангър от XVII–XVIII в. Тези монети са с паралели сред откритите досега при разкопки в града и в акваторията му над 3000 монети. Те отговарят на характера на установената монетната циркулация в Ахтопол.

Проучванията през 2014 г. потвърждават, че основаното през ранножелязната епоха тракийско селище, съществува през класическата епоха и особено интензивно през елинистическата епоха. За това свидетелства не само подемният материал (мегарски чаши, груба тракийска керамика на ръка и колело, коринтски тип керемиди), но и разкритите участъци от тракийска стена, градена от ломени камъни на калова спойка, ограждала полуострова от юг през II в. пр. Хр. – първата четвърт на I в. сл. Хр. При нея се наблюдават три строителни периода, както и два пояса на уширение по външното ѝ лице. Тракийският характер на селището се подкрепя и от откритите над 100 монети на Котис I, Котис и Садала от 100-86 г. пр. Хр., Мостис, Котис и Садала от средата на I в. пр. Хр, както и на Реметалк I и Реметалк II. Следи от пожар предполагат вероятното опожаряване на града по време на въстанието срещу Реметалк II през 23 г. сл. Хр.

Изследването върху античната крепостна стена бе обогатено с нови наблюдения върху запазените ѝ участъци. Изградена по времето на Анастасий или Юстиниан I, тя лежи върху хоросаново легло, положено върху заравнената суперструкция на полуразрушената тогава тракийска стена и следващо трасето ѝ. В югоизточния ѝ край е запазен голям фрагмент, заедно с източната половина на кула, отскубнат при земетресение. Дългогодишните наблюдения, както и тези от последния сезон позволяват тук да бъдат разграничени най-малко четири строителни периода. Най-вероятно през третия строителен период, при уширяване на стената и кулата от юг, на височина около 5 м над цокъла е изградена галерия, минаваща във вътрешността по оста на стената и опасваща по-ранната петоъгълно оформена кула, която добива „U“-образна форма.

Във външната стена на галерията са оформени амбразури, над нея е изградена бойната площадка със зъберите. Единственият аналог на това сложно отбранително съоръжение, посочен ни от доц. И. Топалилов, за сега е галерията в протейхизмата на стената на Теодосий I в Константинопол. Последният, четвърти строителен период, е свързан със запълването на съществуващата амбразура с емплектон от ломени камъни, споени с бял хоросан и вероятно може да се отнесе към средновековието.

Локализирана бе и порта в югоизточния ъгъл на крепостта, над пристанището, в УПИ – 501.56 и УПИ – 501.537, фланкирана от два „U“-образни бастиона, градени в опус микстум, с лица от ломен камък, споени с бял хоросан с едросчукана тухла, емплектон и пояси от три реда тухли, рухнали на юг в резултат на земетресението. Запазена е падналата част от арката над портата, градена от два реда тухли.

Изследванията потвърждават изводите на екипа за стратиграфията на града и мощността на културните пластове от отделните епохи, направени при системни и спасителни проучвания между 1999 и 2014 г. През този период от членове на екипа (Д. Гергова, Е. Дочева, К. Господинов, Кр. Костова, М. Кузманов, В. Мутафов, Ат. Койчев) са проведени изследвания в двора на Гръцкото училище (УПИ – 501.546) , на ул. „Рибарска“ (УПИ – 501.53), в градинката при камбанарията (УПИ – 501.35), в имоти 501.42 (на „Фолекс“ ООД), в УПИ – 501.32, УПИ – 501.39, УПИ – 501.572 , при пътеката западно от Гръцкото училище, на терена на депонираната пръст в УПИ –501.497.

Благодарение на тези системни и последователни усилия е създадена първата цялостна представа за хронологията и динамиката на развитието на още един град на западния бряг на Понта.

№ 47. КЪСНОАНТИЧНА СЕВЕРНА КУЛА НА ДЕУЛТУМ (ОБЕКТ 9)

Людмил Вагалински

Работихме на терена в продължение на тридесет календарни дни от началото на септември до началото на октомври 2014 г. Екипът включваше: гл. ас. д-р Сирма Александрова, НАИМ-БАН, зам.-ръководител; Люба Трайкова, редовен докторант на НАИМ-БАН; бакалавър по археология Добрина Харбалиева, ОИМ-Средец; Емил Дакашев, студент по археология в СУ „Св. Кл. Охридски“; Зозан Мехмед, студент по археология в СУ „Св. Кл. Охридски“; геодезично заснемане – инж. Атанас Каменаров с екип. Разполагахме с 20 платени изкопчии плюс петима по програма за трудова заетост. Общата площ на проучваната територия е 600 кв. м, а средната дълбочина – около 3 м.

Продължихме да разкриваме масивна трапецовидно-правоъгълна кула, чието проучване започнахме през 2013 г. (обр. 1). Достигнахме нейния под. Суперструкцията е запазена на височина 4 м. Хронология на обекта:

1. Първоначално е изградена стена И-З (обр. 1 – по-тъмната стена в прохода на кулата), която е по-късно застъпена от късноантичната куртина в същата ос. Разкрихме много малък участък в рамките на входа/прохода на късноантичната кула. Стената е дебела 2,48 м (суперструкция) с банкет от С, широк 0,70 м. Този от Ю не хванахме, защото е по-дълбоко поради рязко спускане на терена от С на Ю. Градежът: много здрав бял хоросан, ломени камъни, лица от грубо одялани камъни. Тази стена е вероятно римска северна куртина. И тогава, както през V в., строителите стъпват върху Ю ръб на първата тераса над и северно от града в равнината, за да не го обстрелва врага от терасата и същевременно да стоят максимално далеч от близкия хълм от С, който също улеснява вражеска атака. Подовото ниво

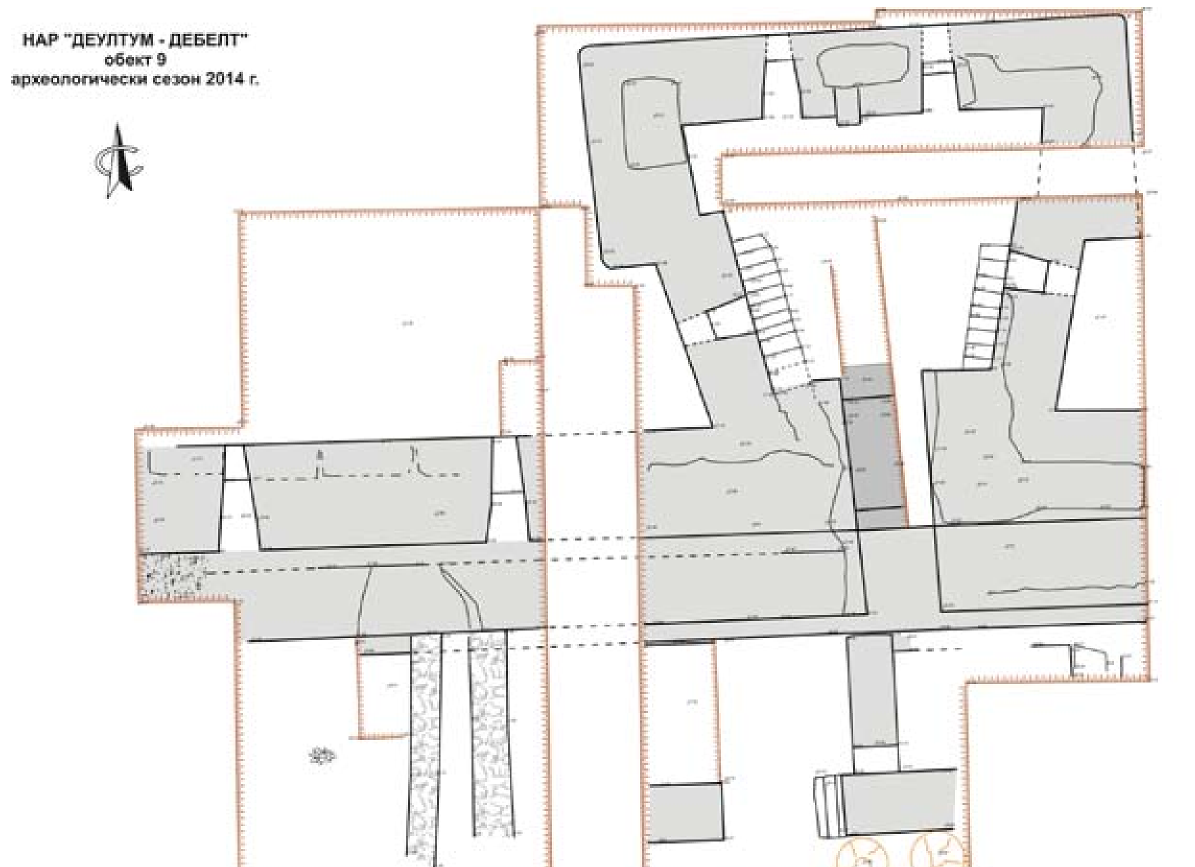

Обр. 1. План на северна късноантична кула с прилежаща куртина (А. Каменаров).

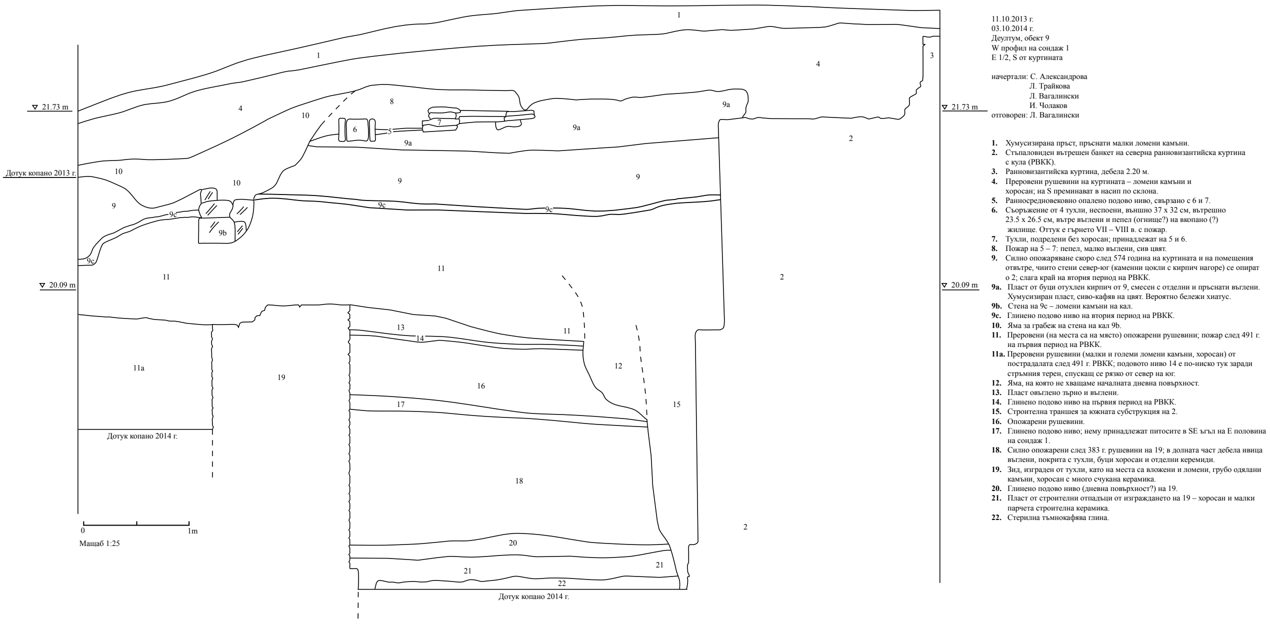

11.10.2013 г.
03.10.2014 г.
Деултум, обект 9
W профил на сондаж 1
E 1/2, S от куртината

начертали: С. Александрова
Л. Трайкова
Л. Вагалински
И. Чолаков
отговорен: Л. Вагалински

1. Хумусизирана пръст, пръснати малки ломени камъни.
2. Стъпаловиден вътрешен банкет на северна ранновизантийска куртина с кула (РВКК).
3. Ранновизантийска куртина, дебела 2.20 м.
4. Преровени рушевини на куртината – ломени камъни и хоросан; на S преминават в насип по склона.
5. Ранносредновековно опалено подово ниво, свързано с 6 и 7.
6. Съоръжение от 4 тухли, неспоени, външно 37 x 32 см, вътрешно 23.5 x 26.5 см, вътре въглени и пепел (огнище?) на вкопано (?) жилище. Оттук е гърнето VII – VIII в. с пожар.
7. Тухли, подредени без хоросан; принадлежат на 5 и 6.
8. Пожар на 5 – 7: пепел, малко въглени, сив цвят.
9. Силно опожаряване скоро след 574 година на куртината и на помещения отвътре, чиито стени север-юг (каменни цокли с кирпич нагоре) се опират о 2; слага край на втория период на РВКК.
9a. Пласт от буци отухлен кирпич от 9, смесен с отделни и пръснати въглени. Хумусизиран пласт, сиво-кафяв на цвят. Вероятно бележи хиатус.
9b. Стена на 9c – ломени камъни на кал.
9c. Глинено подово ниво на втория период на РВКК.
10. Яма за грабеж на стена на кал 9b.
11. Преровени (на места са на място) опожарени рушевини; пожар след 491 г. на първия период на РВКК.
11a. Преровени рушевини (малки и големи ломени камъни, хоросан) от пострадалата след 491 г. РВКК; подовото ниво 14 е по-ниско тук заради стръмния терен, спускащ се рязко от север на юг.
12. Яма, на която не хващаме началната дневна повърхност.
13. Пласт овъглено зърно и въглени.
14. Глинено подово ниво на първия период на РВКК.
15. Строителна траншея за южната субструкция на 2.
16. Опожарени рушевини.
17. Глинено подово ниво; нему принадлежат питосите в SE ъгъл на E половина на сондаж 1.
18. Силно опожарени след 383 г. рушевини на 19; в долната част дебела ивица въглени, покрита с тухли, буци хоросан и отделни керемиди.
19. Зид, изграден от тухли, като на места са вложени и ломени, грубо одялани камъни, хоросан с много счукана керамика.
20. Глинено подово ниво (дневна повърхност?) на 19.
21. Пласт от строителни отпадъци от изграждането на 19 – хоросан и малки парчета строителна керамика.
22. Стерилна тъмнокафява глина.

Обр. 2. Стратиграфски разрез по западния профил на източната половина на сондаж 1, южно от кулата (Л. Вагалински).

(по-скоро дневната повърхност) на тази куртина С (външно) от нея е унищожено от късноантичната куртина. Ниската кота на римското дневно ниво и на късноантичното вътрешно подово ниво на кулата, сравнени с по-високия околен терен (от И и от З на кулата) със съответно около 3 м и 1,50-2 м показва, че е налице рововидно спадане на античния терен. Този овраг с ориентация С–Ю улеснява нападение от север и вероятно е определил местоположението на масивната късноантична кула.

2. Преди 383 г. южно от бъдещата късноантична куртина с кула е издигната на празно място обществена тухлена сграда (на места и с грубо одялани ломени камъни; хоросан с много счукана керамика) с арки и вероятна архитектурна украса (обр. 1 – между куртината и кръглите в план питоси; обр. 2 *19*). Сградата е силно опожарена след 383 година (обр. 2 *18*).

3. Тухлената сграда е преустроена: старателно са запушени (с тухли и камъни) арки; в новообразуваните помещения са вкарани питоси. Този период е също опожарен (обр. 2 *16*).

4. Издигната е късноантичната северна куртина с масивна трапецовидно-правоъгълна кула (обр. 1 и 3). Според резултати от предходни наши проучвания късноантичната фортификация на Деултум е изградена след 457 г., след която година датира опожаряване (съответстващо? на точка 16 в легендата на З профил на И половина на сондаж 1, тук), непосредствено предхождащо нейното изграждане. Горна граница за построяването е 518 г. Късноантичната куртина е дебела 2,20 м като от юг (тоест отвътре) е подсилена заради рязкото спадане на терена (от С към Ю) с масивен и старателно изграден стъпаловиден банкет (обр. 2 *2*). Куртината срязва/унищожава част от тухлената сграда. Този първи период на северната късноантична куртина с кула завършва с опожаряване, станало след 491 г. (обр. 2 *11*).

5. Вторият период на северната късноантична куртина с кула започва с поправка на пораженията по тях от вражеската атака. Към вътрешното лице на куртината са долепени помещения, чиито стени имали каменен цокъл, надграден с кирпич, а покривите са керемидени (обр. 1 – западна половина на сондажа). Силен пожар след 574 година (преполагаема аварска атака) слага край на северната куртина, а най-вероятно и на цялата късноантична крепост на Деултум (обр. 2 *9*). Може би малката крепост на хълма „Калето“ на около 1 км в ЮЗ посока е поела защитата на средновековните жители на града.

6. След известен хиатус върху и сред рушевините на северната куртина с кула били изградени паянтови ранносредновековни жилища, които също били опожарени (обр. 2 *5-8*). Работната им датировка е VII-VIII в.

Откритите находки са разнообразни: фрагменти от каменни надписи; 240 римски и ранновизантийски монети (медни, бронзови и две сребърни); фибули; глинени и бронзова лампи; части от въоръжение; костена фигурка на Изида с Хор; бронзова апликация с форма на лъвска предница и със сребърно инкрустиране; многобройни фрагменти от керамични съдове и други битови предмети.

Намерените животински кости произхождат главно от кулата (археозоологични резултати на Теодор Тодоров, редовен докторант на НАИМ-БАН). Те показват, че домашни животни били скривани

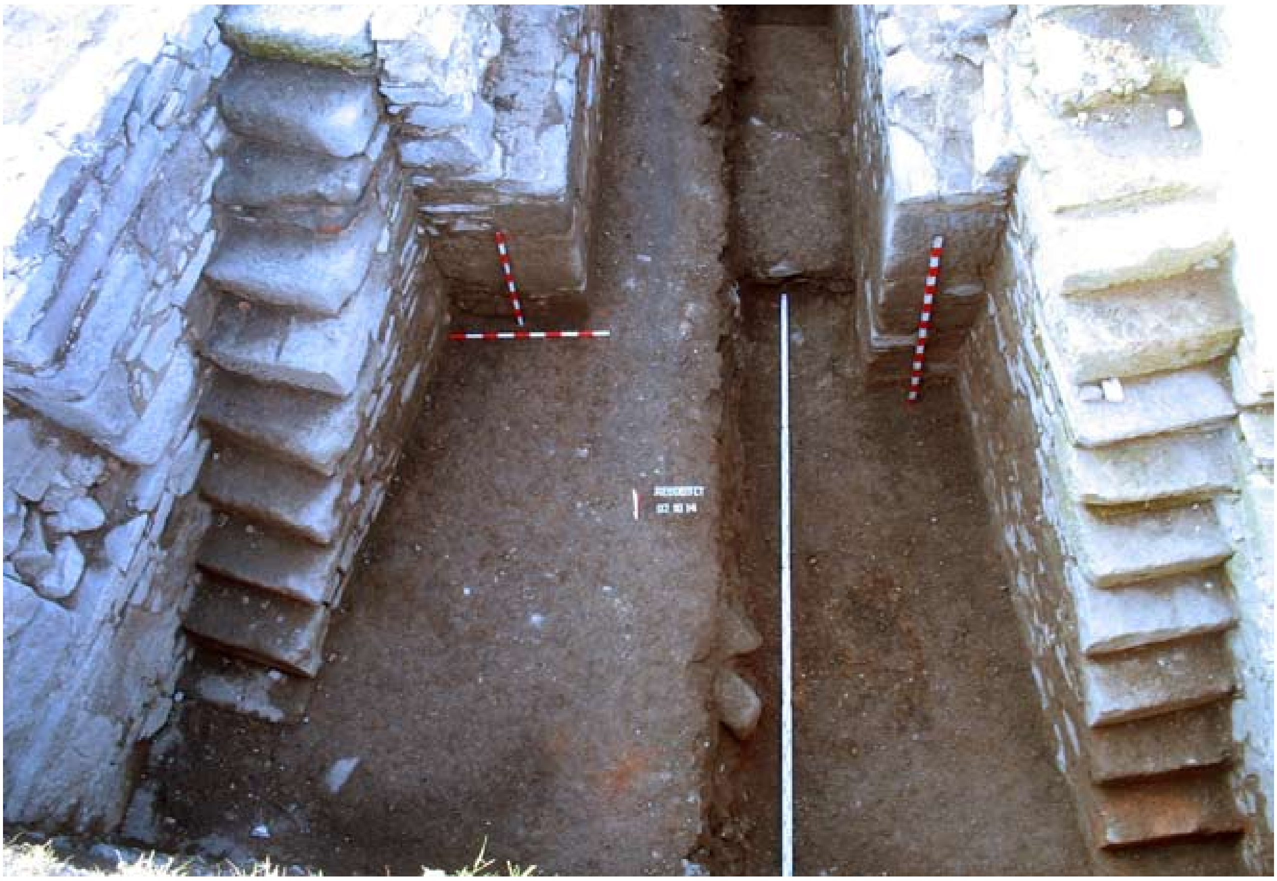

Обр. 3. Вътрешност на кулата, гледана от север (сн. Л. Вагалински).

в нея при двете вражески атаки. В кулата се складирало и месо от дивеч, както и зърно (палеоботанично изследване на доц. д-р Цветана Попова, НАИМ-БАН). В ранновизантийските пластове открихме ръж, ечемик, мека и еднозърнеста пшеница. Последната е характерна за праисторически обекти.

Южно от куртината (вътре в крепостта) попаднахме на разрушено от съвременна (?) яма погребение (?) без инвентар на едър мускулест мъж и на жена – и двамата на 60-65 години (антропологично изследване на гл. ас. д-р Виктория Русева (ИЕМПАМ-БАН). Липсват надеждни данни за датировка. Фрагменти от череп на новородено произхождат от пожара на първия период на северната куртина.

Проведохме теренна консервация на градежите по указания на д-р Даниела Чернева (реставратор в НИМ).

През 2015 г. трябва да доразкрием челото на кулата, както и да допроучим културните пластове отвътре на куртината. Така ще уточним хронологията на заварените тухлени градежи и евентуално тяхното предназначение.

Отличната съхраненост на северната късноантична крепостна стена и на близкия храм на императора превръщат този дял от най-стария римски град на България в туристически акцент.

№ 48. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЦЕНТРАЛНАТА ГРАДСКА ЗОНА НА ДЕУЛТУМ

Христо Прешленов

Археологическите проучвания през 2014 г. са осъществени в сондаж с площ 120 кв. м, югозападно и западно от кръстовището на кардото и декумануса, проучвано през 2013 г. При селскостопанска

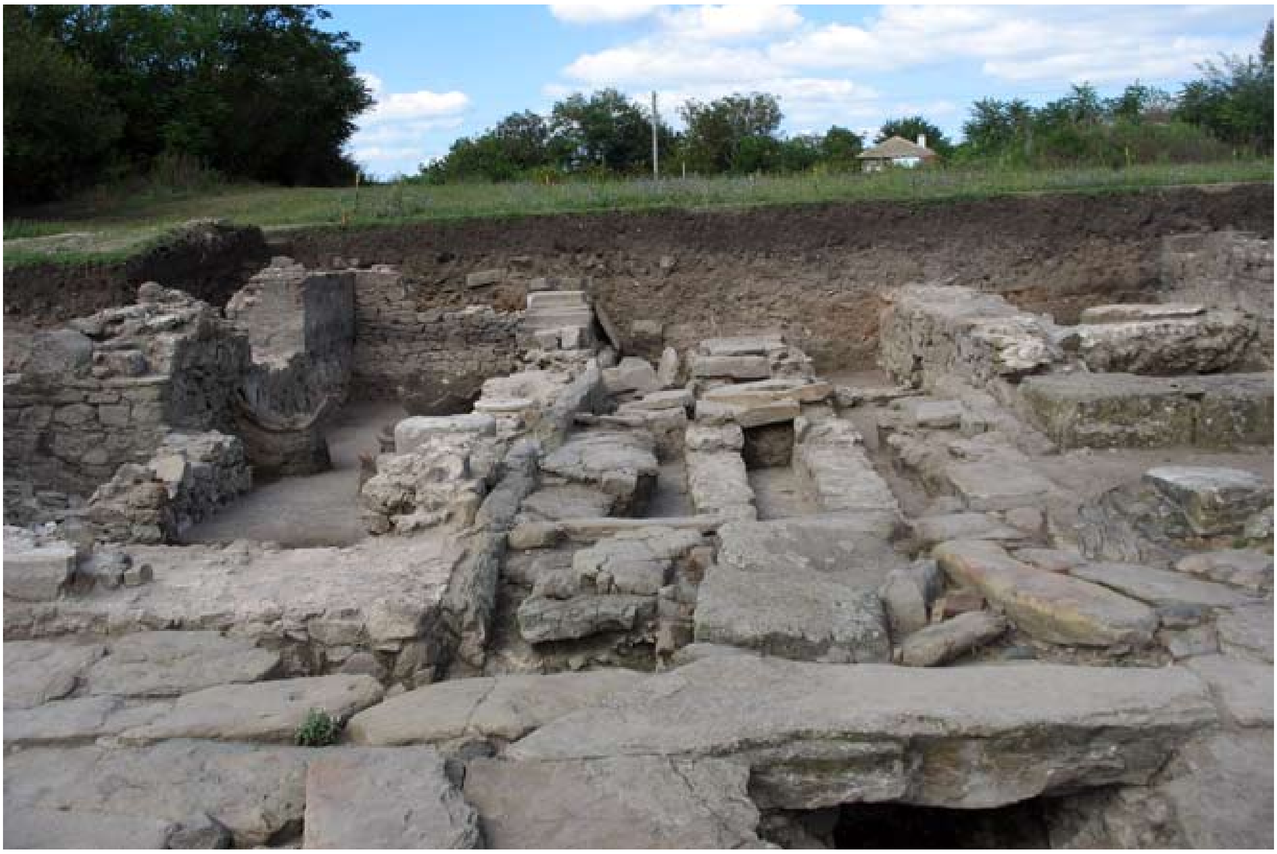

Обр. 1. Ранновизантийският декуманус и прилежащото застрояване западно от кардото. Изглед от И.

обработка на терена и демонтажни изкопи от края на XIX – първата половина на XX в. повърхностният пласт е многократно преотлаган.

На запад от уличното кръстовище декуманусът има ширина на платното 3,60 м, ограничено от паралелепипедни каменни бордюри с ширина 0,25 м. (обр. 1). Непосредствено под уличната настилка, на 1,50 м от северните бордюрни ограничители, на хоросанова спойка е иззидан канал за битови и атмосферни води с отвор 0,50-0,57 м и дебелина на стените 0,50-0,52 м. На изток се включва в римския канал на кардото, на чието дъно в зоната на заустване е залепнала монета на Октавиан Август.

Запазени са останки от две улични настилки, обслужващи локалното придвижване през IV–V в. Първата е изпълнена от слоести каменни плочи, положени върху нивелиращи слоеве кафява и сива глинеста пръст. Бордюрите ѝ опират в южната стена на масивна постройка, чийто зидан канал е заустен в уличната канализация посредством външно отклонение изградено непосредствено под уличната настилка с дължина 1,75 м, ширина 0,30 м и дебелина на стените 0,33-0,37 м. С утайките в канала са внесени монети на Домициан и Траян, фрагменти от римски и ранновизантийски глинени и стъклени съдове.

Втората настилка на декумануса и на кардото, южно от кръстовището е положена през първата четвърт на V в. върху заварени улични плочи или върху нивелиращ слой от пръст, която е примесена с керамични фрагменти. Повдигането на уличното ниво с около 0,25-0,30 м налага едноредово надзиждане с около 0,15 м на стените на канала на декумануса. В уличните фуги и върху южната стена на канала са загубени монети на Теодосий II и тип „Кръст във венец“. В утаечния слой, формиран по време на експлоатацията на канала, се срещат фрагменти от ранновизантийски амфори и монети тип „Кръст във венец“. В глинестата пръст, спойваща каменния блокаж на страничен канал с проточна ширина 0,30 м и запазена дължина 4,40 м, отвеждащ след преустройството вода от инсулата югоизточно от кръстовището в канала на кардото, е загубена бронзова монета на Аркадий.

Стените на канала на декумануса са разрушени на 2 м западно от кардото при прокарването от север на глинен водопровод с диаметър 0,11 м. Той минава под западната пешеходна зона на кардото и под плочите на декумануса. При повдигането на уличното ниво водопроводната тръба, пресичаща светлия отвор на канала, е демонтирана и северната му стена е възстановена с градеж на калова спойка.

През IV в. северно от декумануса не е оставена пешеходна зона. Масивна постройка преустройва римски масивен градеж от дялани камъни на жълтеникава хоросанова спойка, чийто югоизточен ъгъл е формиран с квадрови блокове, закотвени с железни скоби (обр. 2). При повдигането на обитаемата повърхност е разнесен песъчлив пласт с фрагменти от римска трапезна керамика, стъклени съдове и монета на Септимий Север. Южната стена, с дебелина 0,93 м, минава непосредствено до уличните бордюри. В нея е запазен отвор с височина 0,45 м, през който вътрешен канал с обща ширина 1 м и хоросаново обмазване на каменните стени се свързва с уличната канализация.

Южният дял на ранновизантийската постройка има ширина 3,05 м. Северната му стена с дебелина 0,80 м е изградена на фуга с източната стена на постройката. Тя надзижда заварения канал, който северно от нея има стреховидно тухлено покритие и проточна ширина 0,36 м. В пълнежа на триъгълния му отвор с височина 0,43 м се срещат фрагменти от римски глинени съдове. Обитаемото подово ниво се разполага над заравнен с уплътнена сива глинеста пръст хоросанов слой, разпилян по време на строителните работи.

След опожаряване преди края на IV в. стените на постройката са демонтирани до 0,40-0,45 м над субструкцията им, където при надзиждането е формиран банкет с ширина до 0,15 м. Горелите структури са почти напълно отстранени. В запазения при заравняването на терена слой с дебелина 0,20-0,35 м, преобладават монети на Констанций II, Валент и Валентиниан II. На 4,40 м от източната стена е извършено преграждане, което формира помещение с вход от пешеходната зона на кардото. На 3,50 м от запад е оставен вход от юг на друго помещение със зидарски отвор 1,27 м. Върху 0,10 м заравнен пласт с деструкции е положена трамбована сива глина, която формира обитаемата през V в. повърхност. В пласта над него са разпилени монети на Аркадий, Хонорий, Теодосий I и Теодосий II. До опожаряването си сградата има кирпичено горно обитаемо ниво с дървена покривна конструкция и керемидено покритие.

Друга масивна постройка е изградена в средата – третата четвърт на IV в. югозападно от уличното кръстовище върху заравнени деструкции на римски и късноримски градежи, сред които по-

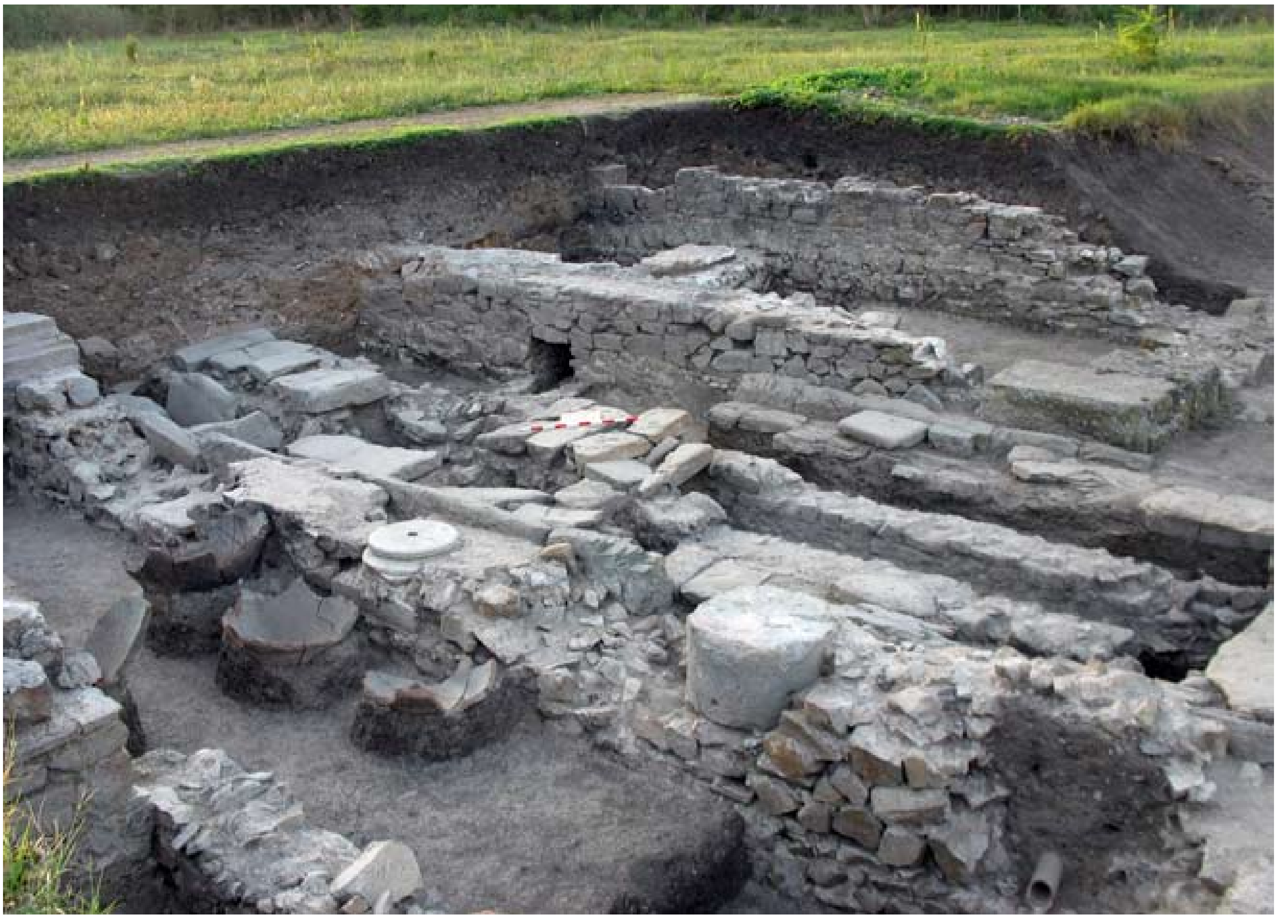

Обр. 2. Декуманусът и прилежащото му застрояване северно от уличното платно. Изглед от ЮИ.

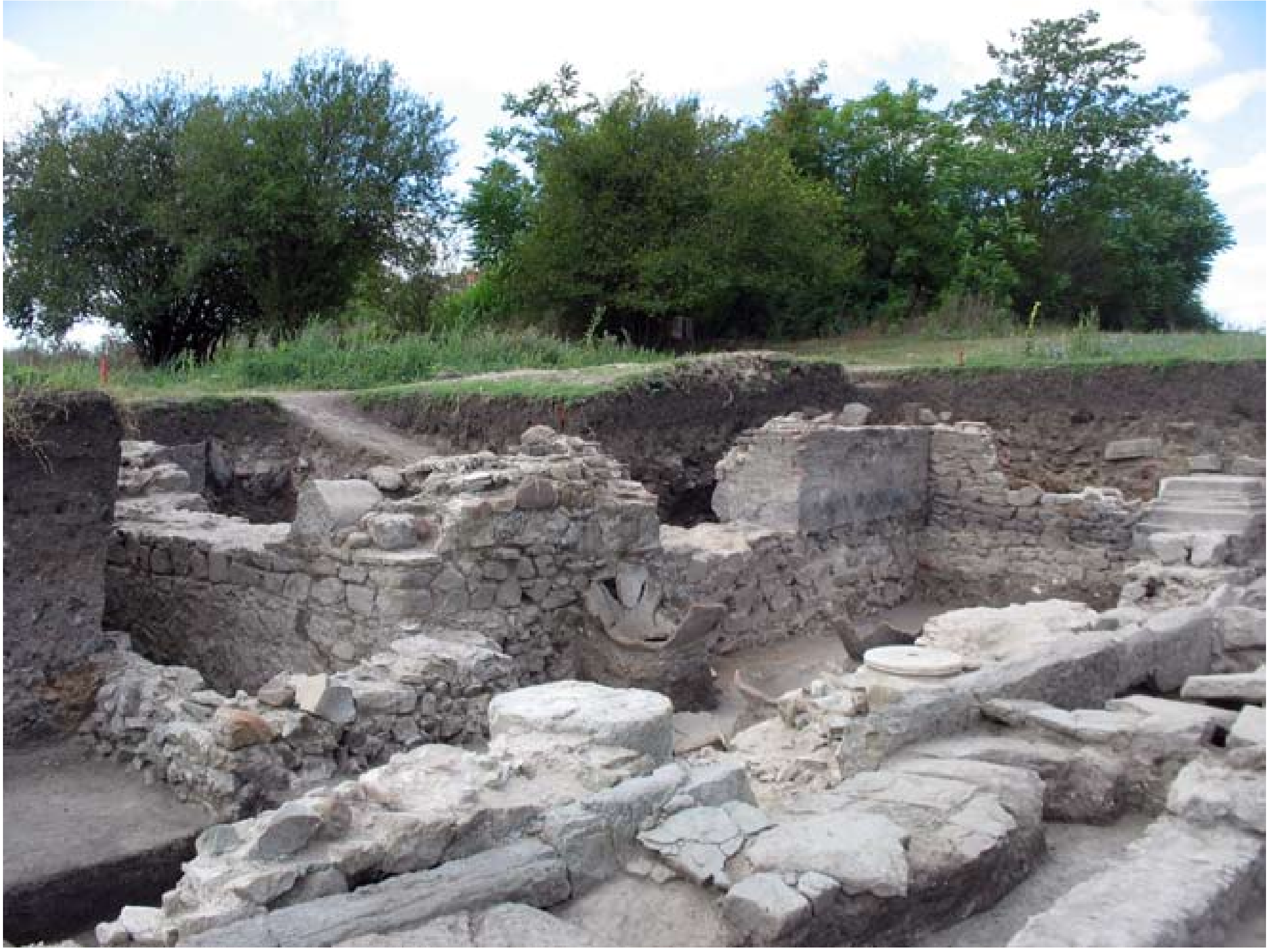

Обр. 3. Ранновизантийското застрояване южно от декумануса. Изглед от СИ.

падат монети на Хадриан, Антонин Пий, Аврелиан, Проб, Сисция и Диоклециан (обр. 3). Стените ѝ са в смесена зидария с три реда тухли в пояс като северната, с дебелина 1,40 м, отстои на 3,40 м от декуманyса, а източната, с дебелина 1,05 м, е на 5,25 м от кардото. Подовата повърхност е формирана с трамбована сива глинеста пръст. Постройката има кирпичено горно обитаемо ниво, с дървена покривна конструкция и керемидено покритие. В опожарените ѝ в края на IV в. структури е разпиляна колективна монетна находка, в която преобладават монети на Констанций, Валентиниан II и Валент. В пласта отложен на север до улицата, освен техни монети, попадат и типове „Vota“ и „Securitas Reipublicae“.

В началото на V в. сградата е преустроена. Стените ѝ са демонтирани до 0,70-0,85 м над субструкциите и е формиран банкет с ширина до 0,25 м. Каменното надзиждане е обмазано вътрешно и външно с хоросанова мазилка. На 2,65 м от североизточния ъгъл на постройката е оставен вход с отвор 1,95 м. Върху заравнените на нивото му деструкции е формиран под с трамбована сива глинеста пръст. На 5,05 м южно от северната стена е изграден зид с дължина 1,10 м, фланкиращ от изток проходно пространство.

В рамките на преустройството е застроена изцяло пешеходната зона южно от декуманyса. Поставки и бази за колони с диаметър 0,50 м на римската улична колонада са преупотребени или оставени на място при надзиждането на стилобатния зид до южните бордюри. В горелите структури на северните пристройки са открити питоси за зърно, палестински амфори за вино, стопански инвентар, монети на Теодосий I, Аркадий, Хонорий и Теодосий II. На 2,40 м западно от входа е изградена стена с дебелина 0,65 м. Тя опира на фуга до северната стена на сградата и фланкира от изток вход на помещение, чието подово ниво е изпълнено със сива глинеста пръст. При ремонти и/или нови преустройства са извършени надзиждания на стените му на калова спойка.

№ 49. ОБЕКТ „ДОБЕЛТ“ В НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“

Петър Балабанов

При детайлно разглеждане на повърхността на терена през 2013 г. по източния бряг на дерето с посока север-юг, което ограничава от запад наклонената тераса, проучвана сондажно през сезони 2011-2012 г., бе документиран нисък вал с дължина около 35 м, ширина около 15 м и височина до 1,25 м от най-ниското равнище на повърхността на терасата (Балабанов 2014) (обр. 1). Това даде основание главните усилия в хода на разкопките през 2014 г. да се прехвърлят на този участък, получил условно име „Сондаж Запад“.

В кв. 1 под орницата, на дълбочина 0,25-0,45 м бяха разкрити две значителни концентрации на фрагменти, сред които преобладаваха тези от малки трапезни съдове, покрити с червен до кафяв лак. По повърхността на няколко фрагмента имаше релефна украса. Непосредствено до източното ребро на квадрата бе разкрит гроб на възрастен индивид (гроб 1/214). Костите бяха сравнително добре запазени, тялото е било поставено по гръб с глава, ориентирана на юг. В гроба върху лявата част на гръдния кош бе намерена бронзова монета. Принадлежи на автономното монетосечене на Деултум, което отнася гроба към първата половина на III в. На дълбочина 0,50 м в южното ребро на квадрата се очертаха профилите на две стени, направени от глина (обр. 2). Насипът между двете се състоеше от чернозем, а от другите им страни (съответно на изток и на запад) се очертаваха културни слоеве. Материалите в тях бяха смесени – фрагменти от керамични съдове от края на ранножелязната епоха (РЖЕ) до късната античност. На дълбочина 0,70 м в основната част от квадрата се появи трамбован, наситен с глина земен пласт с дебелина до 0,15 м. Под него културните пластове продължават, както показа контролен изкоп край източното ребро, до 1,30 – 1,40 м.

С цел по-подробното проучване на културните слоеве бе решено от западната страна на кв. 1 да бъде поставено разширение 1+ с ширина 1,50 м. В него под орницата се появи културен слой от черна на цвят пръст, обилно наситена с въглени и пепел. Находките на фрагменти от керамични съдове бяха многобройни, сравнително равномерно разпределени в насипа. Повечето от тези, които

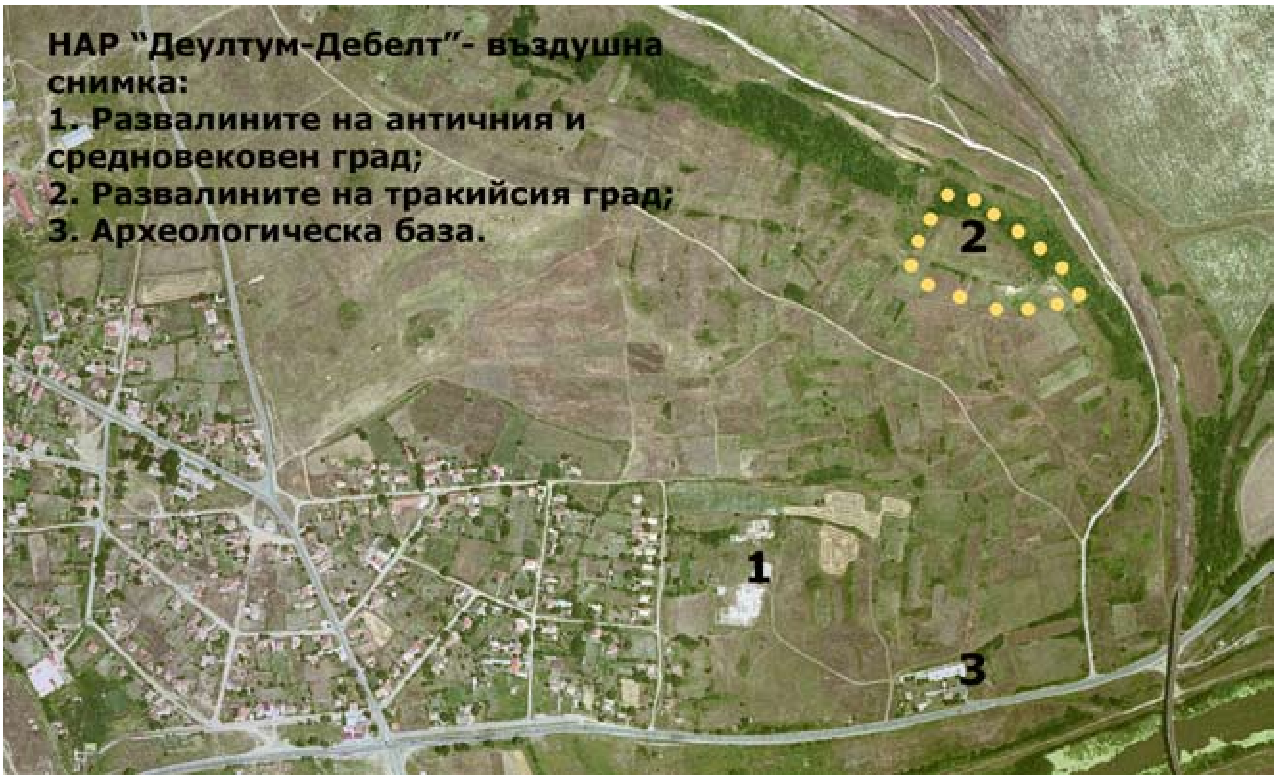
НАР "Деултум-Дебелт"- въздушна снимка:
1. Развалините на античния и средновековен град;
2. Развалините на тракийсия град;
3. Археологическа база.
2
1
3

Обр. 1. Въздушна снимка на НАР „Античен и средновековен град Деултум–Дебелт”.

Обр. 2. Сондаж „Запад" в кв. 1.

се поддаваха на датиране, могат да бъдат отнесени към предримската епоха. В разширението не се наблюдаваше слоят от трамбована пръст, документиран в кв. 1, поради което насипът бе свален с още 0,40 м. Пръстта се състоеше от чернозем с повишено съдържание на разложени органични вещества, включително въглени. Сравнително често попадаха останки от животински кости, повечето от които със следи от термична обработка. В южната четвърт на изкопа, на дълбочина 0,50-0,60 м, бе намерена почти цяла (липсва само дръжката) глинена лампа, украсена с релефни орнаменти и покрита с червен на цвят лак. На дълбочина 0,85 м в профила на южното ребро бяха документирани кости от крака на човешки скелет, ориентиран с глава на запад. За проучването на този гроб (4/2014) бе заложено ново разширение на изкопа с размери: изток-запад – 2,50 м и север-юг – 1,50 м. В централната част на това разширения на дълбочина 0,50-0,60 м бе разкрит друг гроб (6/2014). Костите на пълнолетен, сравнително млад индивид бяха добре запазени. Тялото бе положено по гръб с глава, ориентирана на запад. Погребален инвентар не бе намерен. При свалянето на насипа под самия гроб и особено в участъка на изток от краката му почти всички находки бяха от керамични съдове, правени на ръка, някои с релефна украса, характерна за края на РЖЕ. Пак там бяха намерени и многобройни фрагменти от животински кости, включително две половинки от челюст на млад глиган.

В кв. 2 под орницата се появи хомогенен пласт от кафява до тъмнокафява пръст. Цветът изсветляваше с нарастване на дълбочината. В югоизточния ъгъл на квадрата на дълбочина 0,35 м бяха намерени кости от гроб, доста разбъркани вследствие на селскостопанската обработка на терена (гроб 2/2014). Установено бе, че погребаният е бил възрастен, положен по гръб, с глава, ориентирана на юг. Погребален инвентар липсваше. В останалата част от квадрата останки от културни пластове не бяха намерени. На дълбочина 0,60-0,80 м в цялата му площ се появи повърхността на материка.

Кв. 3 поради липсата на достатъчно работници бе оставен неразкопан.

В кв. 4 културни останки също така не бяха открити. На дълбочина между 0,25 м (в източната периферия) и 0,50 м (в югозападния ъгъл) навсякъде се появи повърхността на материка.

В кв. 11 (източно от кв. 1) под орницата в западните две трети от изкопа се появи мощен пласт от нееднородна пръст. В източната трета насипът се състоеше от чернозем. Тук в насипа бе намерена силно корозирала бронзова монета от постумната емисия на Фаустина Стара. На дълбочина 0,65 м в центъра на източната половина от квадрата се очертаха силно ерозирали човешки кости от гроб. Тези на таза и краката липсваха (гроб 5/2014). Покойникът е бил положен по гръб, с глава, ориентирана на запад. В областта на черепа бе намерена силно корозирала бронзова монета, отсечена в Деултум от името на император Филип Арабина.

В Сондаж 1 – Запад, останал недопроучен през сезон 2013, бе разкрит гроб на възрастен индивид (гроб 3/2014). Костите бяха добре запазени. Покойникът е бил положен по гръб, с ръце, кръстосани върху таза. Главата е била ориентирана на югозапад. Погребален инвентар липсваше.

При престъргването на реброто на Сондаж 1 – Юг в него се очертаха профилите на две стени от хомогенна глина, придобила жълт до светлокафяв цвят. В точката на събирането им по цялата височина на изкопа има стълб от чернозем с примеси от глина, вероятно останки от дървена колона. На нивото на основата им продължи проучването на пласт с дебелина до 0,20 м от чернозем, обилно наситен с останки от въглени. В него бяха намерени няколко десетки фрагменти от керамични съдове, правени на ръка. Върху някои от тях бе запазена украса от релефни прищипнати ленти. Установено бе, че пластът продължава и извън границите на изкопа. Той лежи непосредствено върху повърхността на материка.

По време на сезона повърхността на терасата и насипът в разкопаваните квадрати редовно се проверяваха с металотърсач. В резултат на това бяха открити още няколко антични монети. Три от тях са от автономни емисии на Месамбрия Понтика, отнасяни към IV-II в. пр. Хр. Двете имат на реверса надпис МЕТАМВРIANON, а една – МЕΣАМВРIANON. От останалите монети можа да бъде определена една, отсечена от името на император Константин Велики, една автономна монета на Деултум отсечена от името на император Диадумениан, и една, вероятно отсечена в Рим, от името на император Адриан.

Като най-важен резултат от разкопките през 2014 г. следва да отбележим документирането в границите на обекта на глинобитни зидове, свързани с културни пластове от предримската епоха. Въпреки сравнително скромния обем на разкопаните площи и на броя на находките от периода VII–II в. пр. Хр. вече може със сигурност да се твърди, че върху терасата по това време е имало строежи и постоянен живот.

Литература

Балабанов 2014: П. Балабанов. Археологически разкопки на обект „Добелт“ в НАР „Деултум-Дебелт“. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 285-287.

№ 50. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: ПОДОБЕКТ № 2 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“, С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ, ОБЛАСТ БУРГАС

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова

През 2014 г. продължи проучването на обект 02 „Антични терми“ (обр. 1). Археологическите разкопки са проведени в рамките на 50 работни дни. Финансирането е от Министерство на културата и по програма „Регионално развитие“ на МТСП. В проучването взеха участие Елка Дочева – зам.-ръководител, Добрина Харбалиева – археолог, Пламена Янкова – редовен докторант в СУ „Св. Климент Охридски“, двама студенти от СУ „Св. Климент Охридски“.

През 2014 г. сондаж Изток беше разширен със 174 кв. м на юг. В югоизточната част, разширението на сондажа бе заложено по предварителните измервания и изчисления на колегата доц. д-р Хр. Прешленов, с цел да се разкрие част от кръстовището между кардото, фланкиращо източната част на термите и декумануса разположен южно от тях.

Общата цел е цялостно проучване на обект „Антични терми“, прецизиране на стратиграфията на обекта, изясняване на строителните периоди на архитектурата, както и устройството и периодите на функциите на термите.

Направеното разширение на сондажа попада в югоизточната част на античните терми. Съвременният терен е с денивелация в посока северозапад-изток. Под тревния пласт с дълбочина от 0,40 м до 0,80 м разчистихме насип, формиран от съвременна обработка на почвата. В западната част на сон-

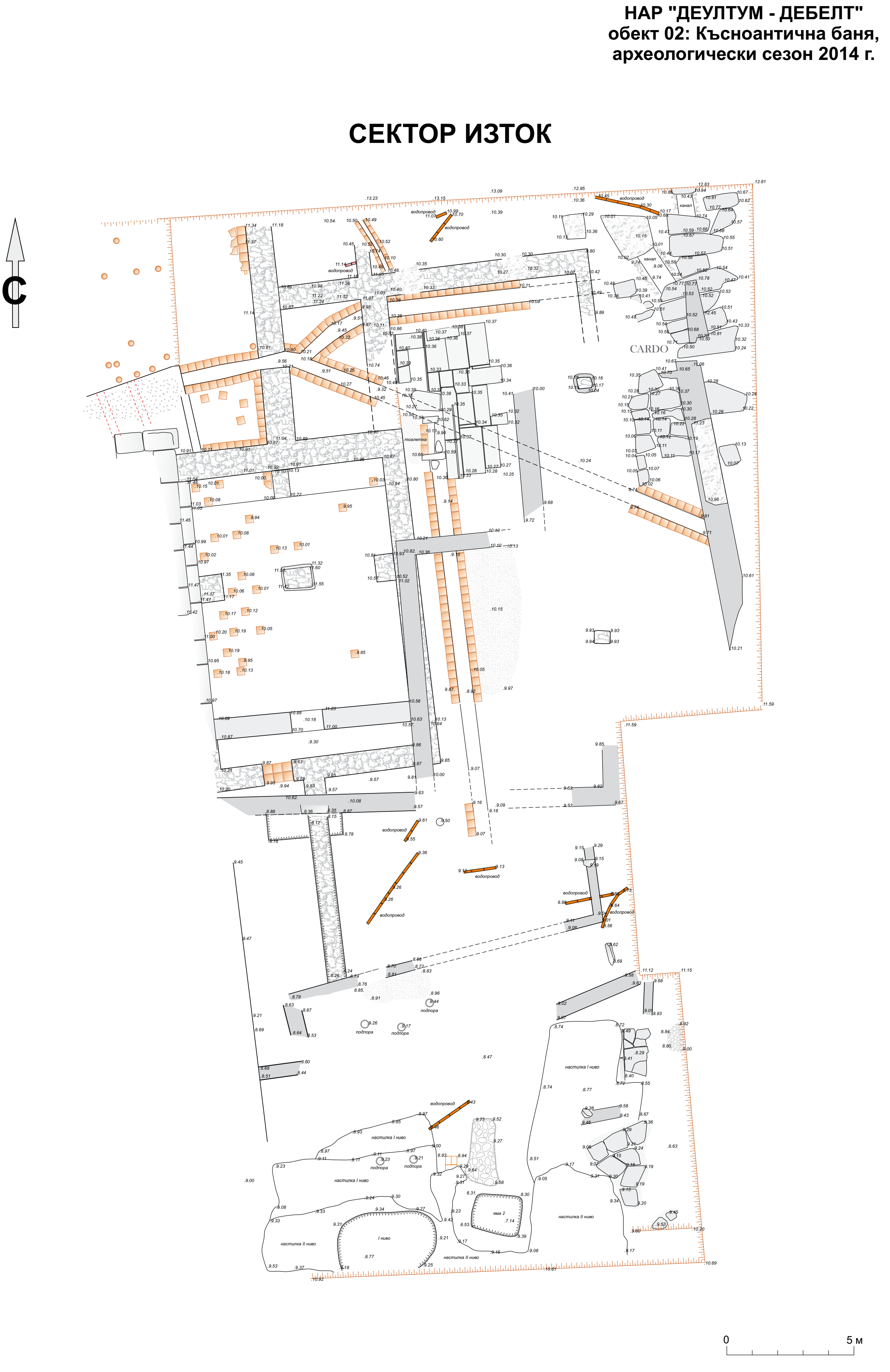
НАР "ДЕУЛТУМ - ДЕБЕЛТ"
обект 02: Късноантична баня,
археологически сезон 2014 г.
СЕКТОР ИЗТОК
С
CARDO
водопровод
канал
тоалетна
подпора
настилка I ниво
настилка II ниво
I ниво
яма 2
0
5 м

Обр. 1. План на проучвания сектор на античните терми в Деултум.

дажа продължи изчерпването на съвременна яма, която образува траншея покрай ранновизантийската крепостна стена, намираща се на 6,20 м източно от нея. Траншеята е запълнена със строителен трошляк, камъни, парчета хоросан, намират се фрагменти от съвременно стъкло. Нейното образуване е в края на 50-те – началото на 60-те години на XX в. за извличане на строителен материал.

По протежение на целия сондаж се достигна и проучи пласт, формиран в периода втората половина на VII–IX век. В западната част на проучваната площ, в насипите от вкопаванията през XX в., се откриха преотложени 6 фрагмента средновековна битова керамика от IX–X в. Културният пласт от втората половина на VII–IX век е унищожен. Източно от съвременната яма културният пласт е от втората половина на VII–IX век. Той се характеризира с керамика изработена на ръка, на бавно и бързо колело, амфори тип 35 от Сарачхане, Истанбул по J. W Hayes. В субструкция са проучени части от зид с посока С–Ю, основи на сграда (жилище?) от този период. Зидът е изграден с каменна двулицева зидария, споена с кал. Предполагаме, че в суперструкция стените са били градени с кирпич. Южната част на зида с посока С–Ю е унищожена от яма № 2, в която най-късните материали са от IX в., фрагменти от гърнета „пастирски“ тип, волска подкова и др. Липсата на монети затруднява прецизирането на датировката на ямата. Тя е с дълбочина 2,28 м и кота 7,175 м и се развива като траншея в северна посока с достигната дълбочина 8,289 м. Предполагаме, че траншеята се е образувала при извличане на строителни материали. По протежението ѝ са унищожени южните части от канала на латрината, водопроводи захранващи античните терми, техният източен външен зид, късноантичният декуманус от IV в., двете нива на стопанско помещение от края на IV – първата половина на V в. Ямата също така прорязва късноантични и антични подови нива. Културният пласт от VII–IX в. на места е вкопан в нивата на пожара от средата на V в. Пожарът е добре датиран през археологическите сезони 2011-2013 г. с монети на императотите Теодосий II и Валентиниан III и материали. През този сезон продължи разкриването на стопанското помещение, в което се наблюдават две строителни нива от първата половина на V в. През 2013 г. от помещението са разкрити северните му части. Тази година се проучи цялото помещение. Запазена е част от източния зид на ниво цокъл в суперструкция, изграден от двулицева зидария с добре оформени лица, споена с кал. Най-вероятно стопанското помещение е било изградено с външни зидове, с каменен цикъл и кирпич.

Продължи проучването на пожара от средата на V в., който е бил много мощен. Предполагам, че в помещението е имало вътрешни преградни стени изработени от кирпич. Открити са късове от отухлен и разпрашен кирпич. Проучиха се две керамични струпвания с амфори тип LR 1, LR 2 в едната от амфорите бе намерено овъглено жито. Непосредствено до керамичното струпване се разчистиха две дупки, запълнени с овъглено дърво. Те са служели за основа на дървени подпори за покривната конструкция. Около двете греди са разположени и част от разкритите амфори LR 1 и 60 броя глинени тежести за стан, ладиевидни лампи, кухненско гърне, костни шила, железни инструменти. До керамичните струпвания се откриха и две монетни находки от 174 бр. бронзови монети. Преобладаващата част от монетите са на императорите Теодосий I, Аркадий, Хонорий и Теодосий II. В източната част на помещението в разрушенията от пожара бе намерен бронзов тиган с желязна дръжка.

Южно от стопанското помещение бе проучена каменна настилка на две нива. В източната част на сондажа каменната настилка е с включвания от парчета тухли, с цел да я нивелират. Тя ясно маркира жилищно ниво, което е компрометирано от средновековната яма № 2. Каменната настилка в западната част на сондажа е с нарушена повърхност. Предполагаме, че гореописаното жилищно ниво принадлежи към втори строителен период на помещението със стопански функции. Условно приемаме като дата на изграждане на това помещение края на IV – началото на V в. Първото строително ниво датираме от края на IV в. (времето на император Валентиниан II) до 408 г. Второто ниво приключва с пожара в средата на V в., датирано с монети на императорите Теодосий II и Валентиниан III.

Първото строително ниво на сградата със стопански функции е вкопано на 0,62 м под нивото на късноантичното кръстовище между източното кардо и декуманоса. Каменната настилка на кардото е извлечена. Върху настилката на декуманоса се разкри каменно-тухлена настилка, която маркира второто строително ниво. В източната част на стопанското помещение направихме разрез на настилката от строителен трошляк с размери 1,20 х 2 м. На кота 8,29 м се достигна до нивото на античното кардо, разкри се и западният бордюр на античното улично ниво от II в., което е изградено от големи седиментни плочи.

В проучвания през 2013 г. участък (И–Ю2) през тази година заложихме два сондажа. Те са назовани траншея 1 и 2. Причината за тези сондажи е оцветяването на пръстта, което подсказва за структури в негатив, вкопани в материка. Траншея 1 е ориентирана с посока С–Ю. На кота 8,19 м се достигна до основите на зид от термите, който е извлечен през късната античност. В насипа, с който е запълнена траншеята, се откриха 3 бр. монети на императорите Константин I, Валент и Аркадий. Зидът е изграден с бял, песъклив хоросан. Той е с ширина 0,85 м. Траншея 2 е ориентирана в посоки ЮЗ–СИ, с кота 9,05 м. При достигната дълбочина 8,71 м се разкриха основите на зид, от който са запазени малки фрагменти. Зидът също е със спойка от бял хоросан. Състоянието, в което го откриваме, не ни дава основание на този етап да го анализираме. В насипа също се откриха две монети на император Аркадий (383-408).

№ 51. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЕРКЕСИЯ“ И ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЪЗДУШНА ЛИНИЯ НН НА ТП „РЕСТОРАНТ“ С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Красимира Костова

Във връзка с реализацията на инвестиционен проект на ЕВН България „Електроразпределение“ ЕАД „Реконструкция на въздушна линия НН на ТП „Ресторант““ с. Дебелт се извърши спасително археологическо проучване по трасето на обект „Еркесия“ (ул. „Първа“) (обр. 1). Обектът е в охранителната зона с режим „А“ на НАР „Античен и средновековен град Деултум-Девелт“, с. Дебелт, (ДВ бр. 64 от 1988 г. във връзка с ДВ бр. 35/1965 г.). Заложиха се 20 сондажа в сервитута на средновековния вал (обр. 2). Сондажите са с размери: дължина 2,20 м, ширина 0,50 м. Разкопаваха се на механични пластове, стъпаловидно. Достигнатата дълбочина е 1,60 м, на места до 1,80 м по техническото задание на инвеститора, за полагане на стълбове от електропреностната мрежа. При сондаж № 5 се разкопа тран-

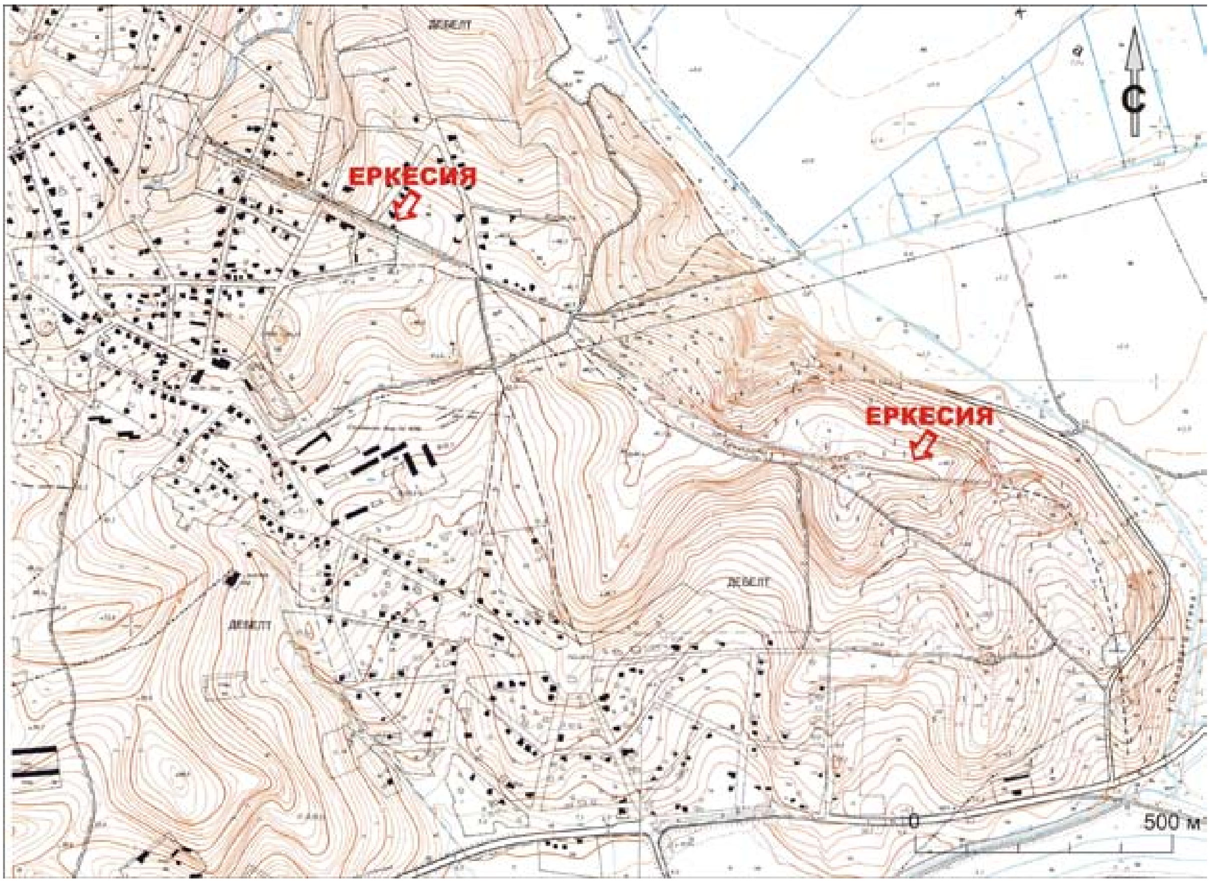

Обр. 1. Карта на проучваната част от Еркесията.

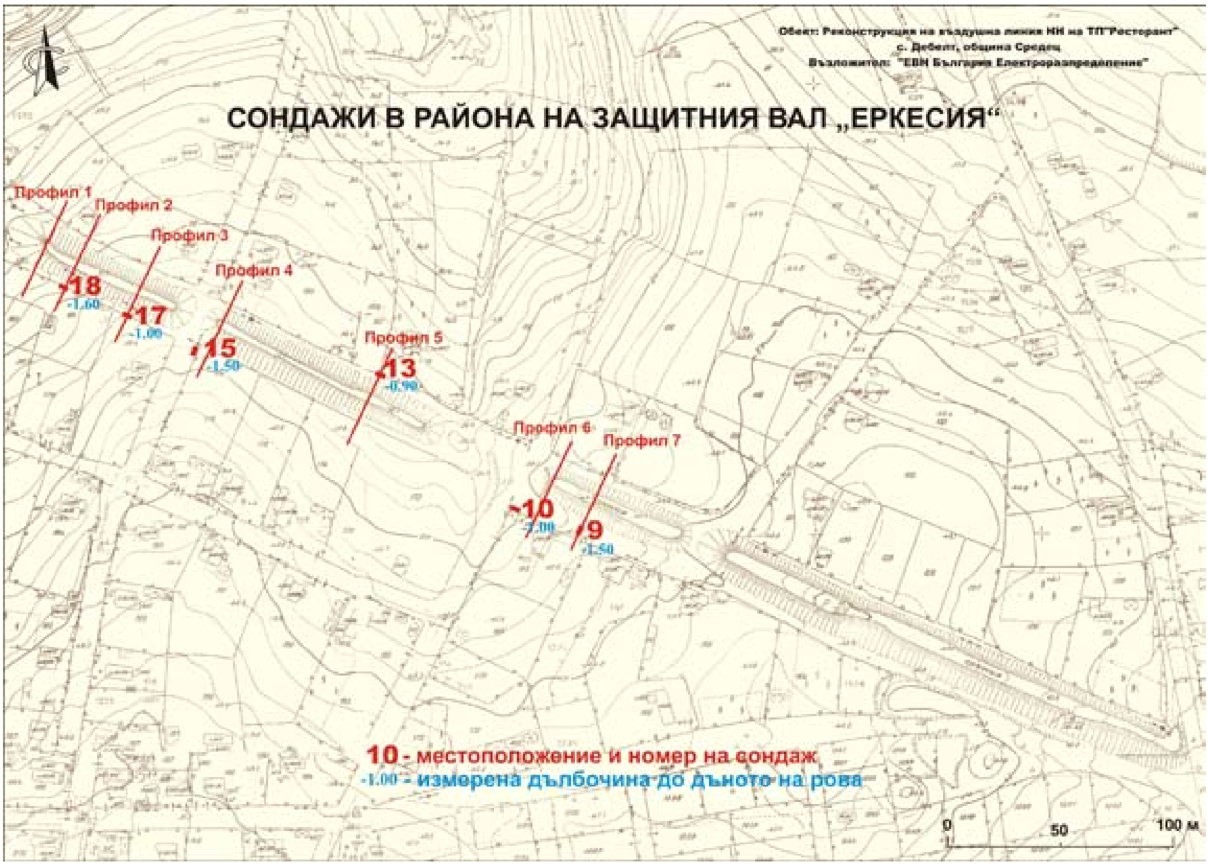
Обект: Реконструкция на въздушна линия НН на ТП"Ресторант"
с. Дебелт, община Средец
Възложител: "ЕВН България Електроразпределение"
СОНДАЖИ В РАЙОНА НА ЗАЩИТНИЯ ВАЛ „ЕРКЕСИЯ“
Профил 1
Профил 2
Профил 3
Профил 4
Профил 5
Профил 6
Профил 7
18
-1.60
17
-1.00
15
-1.50
13
-0.90
10
-1.00
9
-1.50
10 - местоположение и номер на сондаж
-1.00 - измерена дълбочина до дъното на рова
0
50
100 м

Обр. 2. Сондажи в района на защитния вал „Еркесия” през 2014 г.

шея за полагане на кабел и площадка за поставяне на Метален трансформаторен трафопост (МТТ). Площадката е до съществуващ метален стълб с високо напрежение. При всички сондажи се наблюдава компрометиран пласт, който достига на места до 0,40-0,60 м от съвременната повърхност. В траншеята на дълбочина 0,68 м от съвременния терен се засече дневната повърхност на северната страница на средновековния вал „Еркесия“. Във всички сондажи се достигна материк, с характерната за района каолинова глина. От южната страна на средновековния вал се проследи дълбочината на рова, разположен по цялото протежение на вала. В сондажи 15, 17, 18 и 19 по дъното на вала се проучи пласт от 0,25 м до 0,35 м с въглени. В сондаж 18 между въглените се разкриха отложения от железни стопилки.

Сондаж 22 на ул. „Вихрен“ попада в охранителна зона с режим „Б“ на археологическия резерват. При проведеното археологическо проучване не се откриха археологически структури и археологически материали.

Улици: „Тракия“, „Втора“, „Вихрен“ „Вела Пеева“, „Тича“ „Цвятко Радойнов“ попадат в охранителна зона „В“ на археологическия резерват. Според указанията за опазване и охрана на охранителните му зони и използването на неговата територия, изискванията към Зона „В“ т. 4 , се допуска надземно и подземно строителство като при извършването на изкопните работи се предвижда археологическо наблюдение от специалист-археолог.

По уличната мрежа попадаща в охранителна зона с режим “В“ се заложиха и проучиха 35 сондажа за поставяне на стълбове от електропреносната мрежа: ул. „Втора“ сондаж 27, ул. „Вихрен“ сондаж 34, ул. „Тича“ сондаж 24, ул. „Рила“ сондажи 21, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 48, ул. „Тракия“ сондажи 49, 51, 57, ул. „В. Пеева“ сондажи 43А, 44, 53, 54, ул. „Цв. Радойнов“ сондажи 47, 50, 52, 55, 56, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, ул. „Васил Левски“ сондаж 71. Заложените сондажи са разкопавани на механични пластове, с ръчен труд до достигане на материк. Не се разкриха археологически структури и материали. В голямата си част средата е компрометирана от съвременни вкопавания. На улица „Тракия“ от съществуващия трафопост се проучи траншея с дължина 108 м и дълбочина 0,80 м. Траншеята е от страната на трафопоста. В нейния СИ край тя прерязва ул. „Рила“. При разковаването на траншеята за полагане на ел. кабел се достигна до материк, на места пръстта е компрометирана със съвременни строителни материали. Не се разкриха археологически структури и материали.

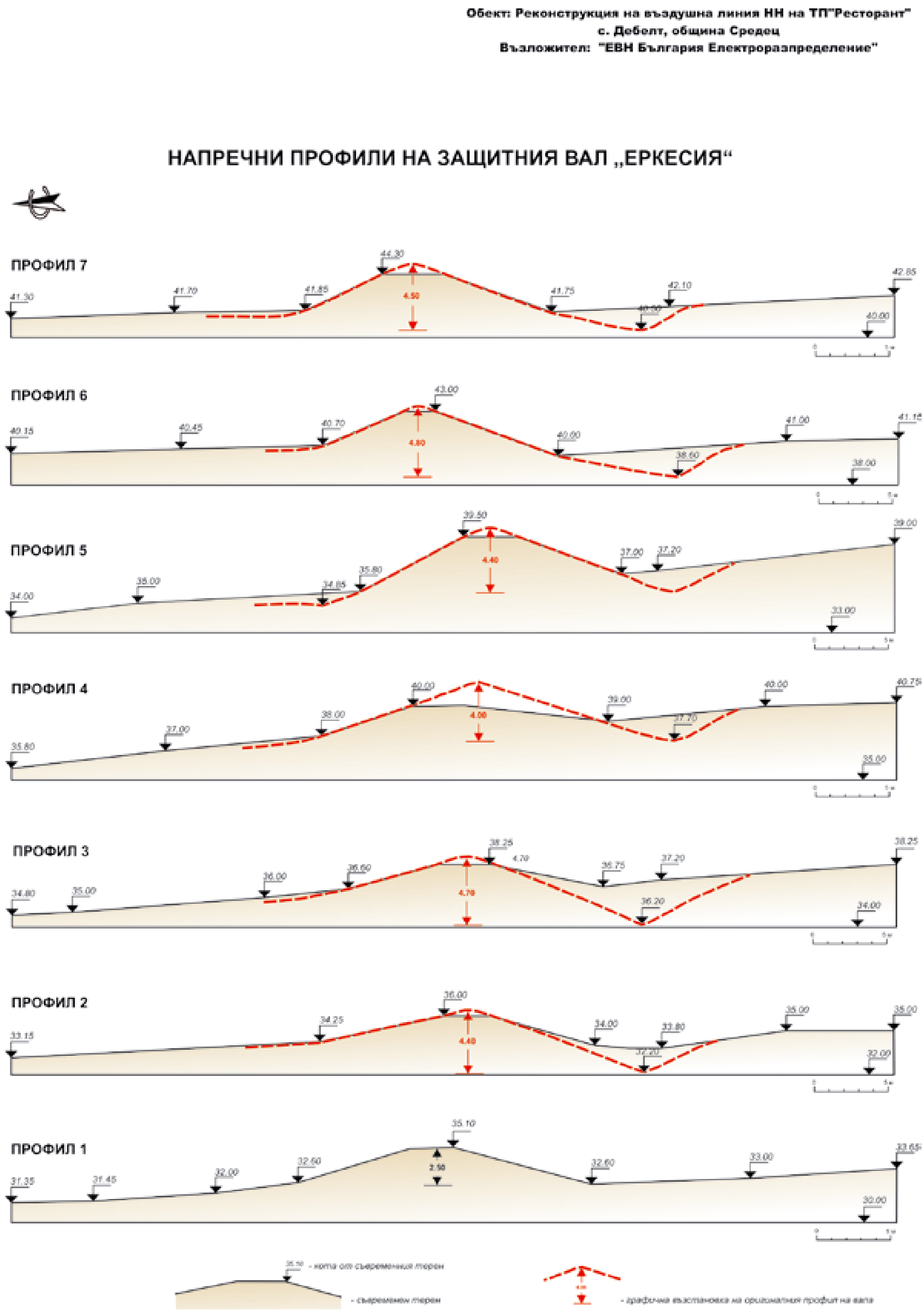
Обект: Реконструкция на въздушна линия НН на ТП"Ресторант"
с. Дебелт, община Средец
Възложител: "ЕВН България Електроразпределение"
НАПРЕЧНИ ПРОФИЛИ НА ЗАЩИТНИЯ ВАЛ „ЕРКЕСИЯ“
ПРОФИЛ 7
41.30
41.70
41.85
44.30
4.50
41.75
40.50
42.10
42.85
40.00
ПРОФИЛ 6
40.15
40.45
40.70
43.00
4.80
40.00
38.50
41.00
41.15
38.00
ПРОФИЛ 5
34.00
35.00
34.85
35.80
39.50
4.40
37.00
37.20
39.00
33.00
ПРОФИЛ 4
35.80
37.00
38.00
40.00
4.00
39.00
37.70
40.00
40.75
35.00
ПРОФИЛ 3
34.80
35.00
36.00
36.60
38.25
4.70
36.75
37.20
36.20
38.25
34.00
ПРОФИЛ 2
33.15
34.25
36.00
4.40
34.00
33.80
32.20
35.00
35.00
32.00
ПРОФИЛ 1
31.35
31.45
32.00
32.60
35.10
2.50
32.60
33.00
33.65
30.00
- кота от съвременния терен
- съвременен терен
- графична възстановка на оригиналния профил на вала

Обр. 3. Напречни разрези на защитния вал „Еркесия”.

От направените спасителни археологически разкопки на обект „Еркесия“ се достигна дъното на рова, намиращ се пред средновековния вал. Проследиха се средновековните размери на съоръжението (дълбочина ров, височина вал) в участък, в които е много добре съхранено съоръжението (обр. 3). Теренно археологическо наблюдение във връзка с реконструкция на въздушна линия НН на ТП „Ресторант“ с. Дебелт не се констатираха археологически структури и пластове.

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

№ 52. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БОНОНИЯ

Здравко Димитров, Фионера Филипова, Илко Цветков, Николай Русев

През лятото на 2014 г., след 25-годишна пауза бяха възстановени археологическите проучвания на античната крепост Бонония. За разлика от всички предходни разкопки на останките на този римски център на Долен Дунав, изследванията бяха редовни. Тези разкопки бяха предварително планирани и инициирани от колегите в РИМ-Видин.

Археологическите разкопки бяха проведени през м. юли 2014 г. Те бяха финансирани от Община Видин чрез структурата на РИМ-Видин. Археологическият екип, който извърши проучванията, е следният: доц. д-р Здравко Димитров – ръководител, Фионера Филипова и Илко Цветков, зам.-ръководители и Николай Русев, археолог.

Античният град Бонония се намира точно под централната градска част на гр. Видин, в днешния квартал „Калето“, по протежение на дунавския бряг (Атанасова 1974, 337-344; ретроспективен текст с пълната библиография виж в: Иванов 2003, 18-22). До днес не е имало редовни проучвания на Бонония. Всички предходни кампании са били предизвикани от строителна дейност в центъра на съвременния град. Така са били установени 8 кули от крепостната стена, една от които е на дунав-

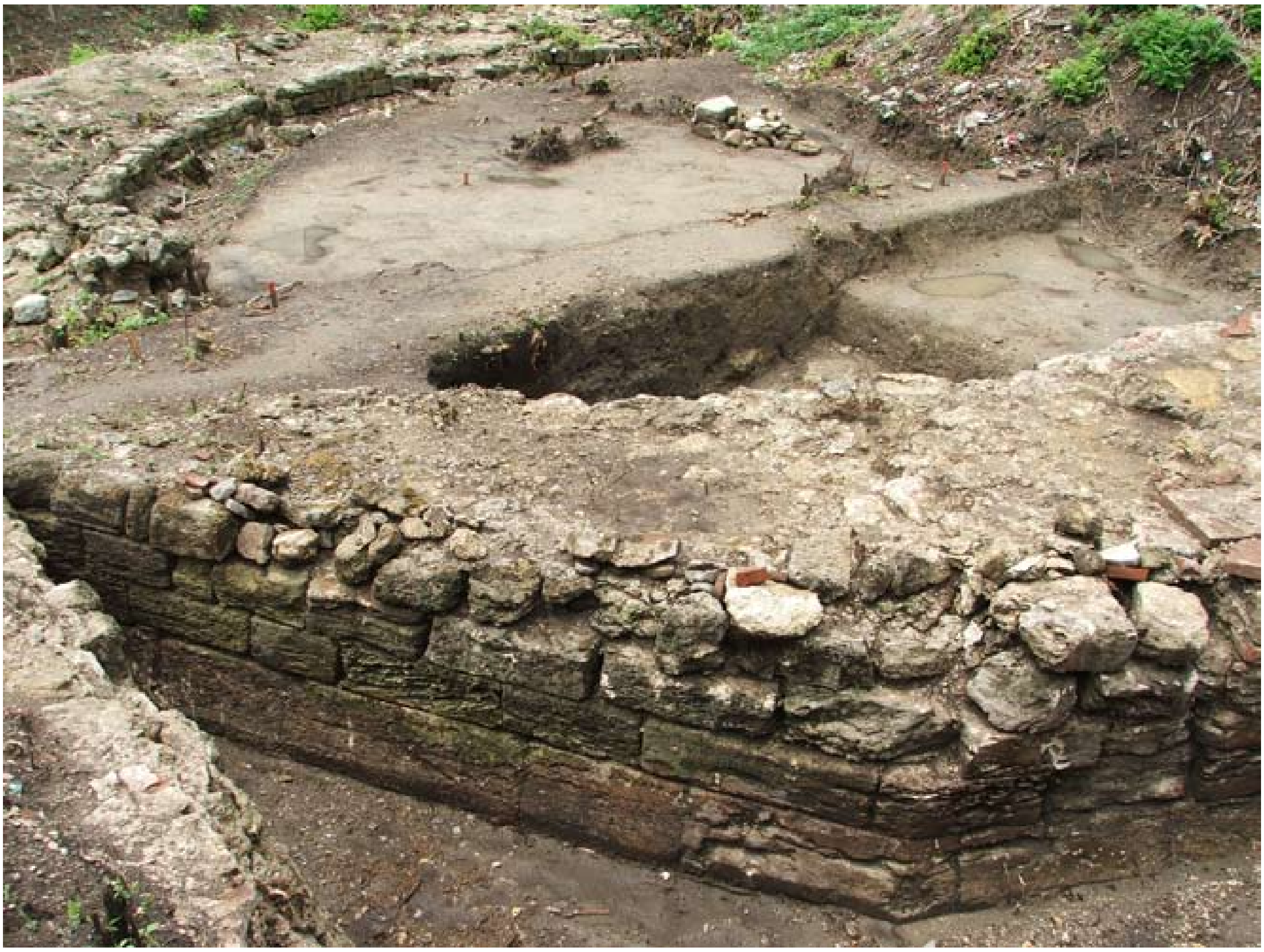

Обр. 1. Кула № 8 от западната крепостна стена на Бонония – десетоъгълна структура и вътрешно пространство.

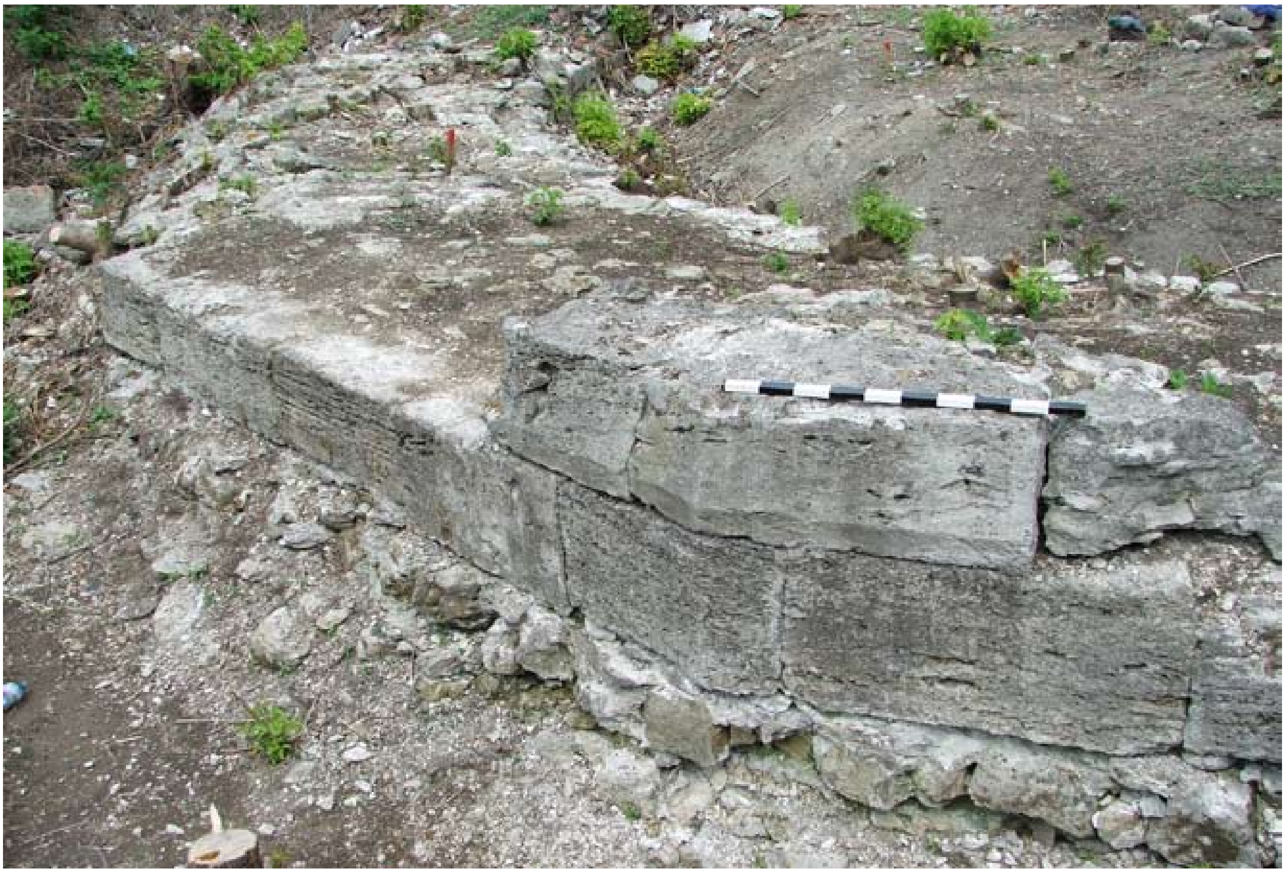

Обр. 2. Квадровият градеж на цокъла на кула № 8 – фасаден изглед от югоизток.

ския бряг и приблизителните очертания на укрепената площ. Регистрирани са и няколко сгради във вътрешността на кастела, които са главно под и около Синагогата.

Синтезирани данни за очертанията на крепостта Бонония и формата на нейните кули дава видинската археоложка Йорданка Атанасова през далечната 1974 г. (Атанасова 1974, 337-344).

През 2014 г. планирахме нашите разкопки да започнат при кула № 8 от западната крепостна стена на Бонония (обр. 1). Причините за това бяха следните:

именно там са били развити последните спасителни проучвания на Бонония, проведени през 1988-1989 г., вследствие на спешната намеса на колегите от музея при появата на архитектурни останки от римската епоха в строителен изкоп за строеж на нов жилищен блок (Николаева, Цветков 1989, 72-73; Николаева 1990, 71);

западната крепостна стена на Бонония е най-благодатна за проучване от научна и от експозиционна гледна точка, тъй като почти изцяло попада в общински терени, които днес не са застроени и обитавани;

кула № 8 е най-вероятно северната кула от двете, които са фланкирали западната порта на кастела.

Поради тези факти нашият археологически екип съвсем логично насочи първоначалните си усилия към довършване на старите проучвания от 80-те години. Освен това ние имаме ясната цел да продължим тези разкопки, ограничили се тогава в рамките на строителния изкоп и към откриване на западната порта на Бонония.

По време на разкопките, поради ограничените финансови средства, време и работен потенциал, ние се съсредоточихме върху работа в два сектора – вътрешността на кула № 8, която не е проучена (обр. 1) и два големи сондажа зад вътрешното лице на куртината на западната крепостна стена.

Вътрешността на кула № 8 дава великолепна възможност за изясняване на стратиграфията на пластовете и за определяне на хронологията на съоръжението. Методиката на нашето проучване бе да заложим стратиграфски профил през вътрешността на съоръжението и да изчерпим пластовете от двете му страни. През месец юли изключително интензвните валежи не позволиха нашето проучване да бъде завършено, но все пак постигнахме важни резултати.

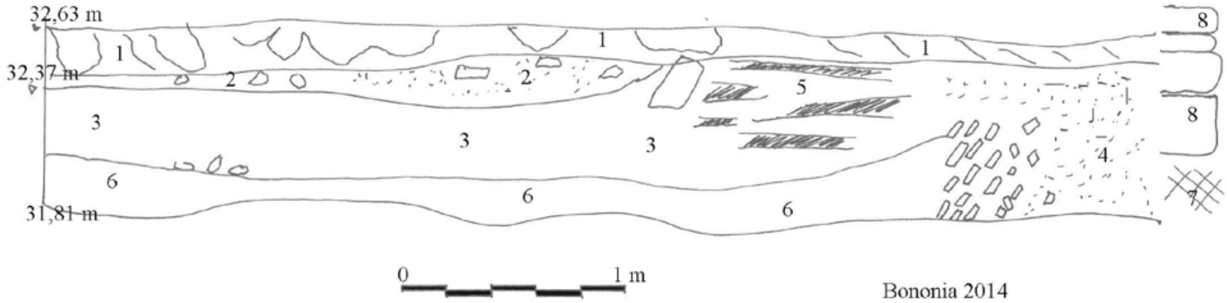

Bononia 2014
27.07.2014
кула 8 и прилежащата й част от кр. стена
кв. 107 М 1:20
Западен профил
Изглед от изток
1. Сиво-кафява пръст със съвременни материали
2. Пласт светла сиво-бежова пръст със строителна керамика
3. Пласт сиво-кафява хомогенна пръст
4.Ниво - сива тъмна пръст с много висока концентрация на строителна керамика
5. Ниво от жълто-оранжева трамбована пръст, развиващо се на североизток в профила (в него се откри КРЕ монета)
6. Стерил - жълто-кафява глина
7. Цокъл на крепостната стена
8. Част от крепостната стена

Николай Русев

Обр. 3. Разрез на културните напластявания от контролния стратиграфски профил зад западната крепостна стена при зоната на свързването ѝ с кула № 8.

Напълно открити бяха зидовете на кула № 8 – както от вътрешната, така и от външната страна. В резултат на това бяха заснети суперструкциите, цокълните редове и основите на съоръженията. Градежът на стените (както и на цялата крепост) е в *opus mixtum*. В план кулата е десетоъгълна отвън и дъговидна отвътре. Извършено бе напълно ново заснемане на кула № 8. За съжаление, „върхът“ на кулата на запад попада в терен, който е частен двор и засега е невъзможно да бъде проучен. Особено силно впечатление правят огромните параметри на конструкциите – широчината на крепостния зид на нивото на цокълния ред е 4 м, а квадровите блокове на места са с дължина около и над 1 м (обр. 2). В източната си част кула № 8 е пристроена плътно към западната крепостна стена на Бонония. Градежът е синхронен и това се доказва перфектно чрез застъпването на квадровите блокове.

Във вътрешността се изчерпваха пластове от османската епоха и късното средновековие. В тях се откриха редица керамични материали и едно интересно съоръжение от керемиди и тухли.

Заложен бе контролен стратиграфски профил, но за съжаление, в него достигнахме до отразяване на пластове само от османската епоха.

В Сектор „Западна стена“ бяха изпълени два сондажа, които ни дадоха великолепна информация за хронологията и етапите на строителство на крепостната стена. Открити бяха пластовете от късната античност и бе установено вкопаването на основите на стената в здравия льос (стерилната основа на Дунавския бряг).

Материалите зад крепостната стена на този хоризонт бяха изключително нумизматични единици, но в големи количества. Те са предимно монети, датиращи в епохата на император Константин (307-337) или управлението на неговите синове Константин II, Констанс и Констанций.

Така на базата на стратиграфските данни и нумизматичните единици, открити в здрави, запазени пластове в основите на крепостната стена, ние можем без притеснение да датираме трашнеята и основите, а от там и първите фортификационни съоръжения на Бонония в първата половина на IV в., най-вероятно при управлението на император Константин Велики. По-голяма част от монетите, открити при траншеята на стената и на нейното ниво, са от 30-те години на IV в.

Особено ценни бяха стратиграфските данни на южния профил в сондажа зад крепостната стена (обр. 3). В неговата „графика“ ясно личи хоризонтираното строително (а по-късно и ходово) ниво зад вътрешното лице на крепостната стена, траншеята за вкопаването на основите на крепостния зид (тази траншея е изключително широка, логичен факт като се има предвид, че широчината на куртината тук е над 4 м в основи) и изхвърленият огромен пласт от дунавски льос, натрупан зад стената – пласт, оформен при изкопаването на леглото на траншеята за основите на западната стена.

Сред находките, които бяха открити при разкопките, можем да откроим комплекс от турски лули, цял средновековен съд, някои фибули с подвито краче и от типа „луковични“ и цяло бронзово огледало.

Литература

Атанасова 1974: Й. Атанасова. Круглые и полигональные башни в Dacia Ripensis. – In: Thracia, III. Primus congressus studiorum Thracicorum. Serdicae, 1974, 337-344.

Иванов 2003: М. Иванов. Бонония (Bononia). – В: Р. Иванов (ред.). Римски и ранновизантийски селища в България. Т. II. София, 2003, 18-22.

Николаева 1990: А. Николаева. Антична Бонония. – Археологически открития и разкопки през 1989. Кюстендил, 1990, 71.

Николаева, Цветков 1989: А. Николаева, И. Цветков. Спасителни разкопки в Антична Бонония. – Археологически открития и разкопки през 1988. Кърджали, 1989, 72-73.

№ 53. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАЦИАРИЯ

Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков

През м. септември и октомври 2014 г., след четвъртвековната пауза в редовните разкопки, се проведе втората археологическа кампания, насочена към проучването на Рациария. Основната ни работа премина в три отделни сектора:

разчистване и допроучване на комплекса на Резиденцията;
завършване на проучването на комплекса на баните от късноантичната епоха;
откриване на зони от северната крепостна стена и кварталите зад нея.

Сектор „Резиденция“

Основната цел на кампанията през 2014 г. в рамките на Резиденцията беше да се разкрият засипаните по време на иманярските набези останки, проучени през 80-те години на XX в. (Kuzmanov 2000, 27-43).

По време на разкопките се оказа, че голяма част от констатираните структури от Г. Кузманов вече липсват или са частично разрушени. Така например, от тухлената настилка, която е разкрита в северната част на помещение 4, е запазена само тази в централната част. Нови данни в случая ни даде сондаж в това помещение. Под тухлената настилка се разкри наличието на хипокауст, чийто тухлени колонки са споени с глина. Те са положени върху нивелирано хоросаново ниво и са преправяни (обр. 1). На дъното на хипокауста преправяните тухлени колонки, често от по-големи фрагментирани тухли, са положени върху горял пласт. Това е свидетелство за наличието на поне два периода.

За момента помещение 6 не е проучено, но ситуацията, западно от него, в рамките на декумануса, остава неясна. По време на разкопките се разкриха рушевини принадлежащи на зида, тангиращ от север северния ограден зид на Резиденцията. Северно от него, на разстояние до 1,50 м, се попадна на зидания канал на декумануса.

По време на археологическите разкопки се констатира, че останките от помещение 3 са изцяло унищожени, запазен е единствено разделителния зид между помещение 3 и 4 и трите камъка, формиращи прага на входа към помещение 5.

В помещение 5 на места констатирахме запазена хоросанова подложка на мозаечния под, основно в ъглите, в близост до тухлените устои, в някои части с наличието на допълнително укрепване поради хлътване, направено от тухлени градежи с половинки тухли. В рамките на кв. 27/28 се разкри и част от мозайка, която може би е от вътрешния пояс, обрамчващ изображението на Орфей (Valeva 2000, 45-57).

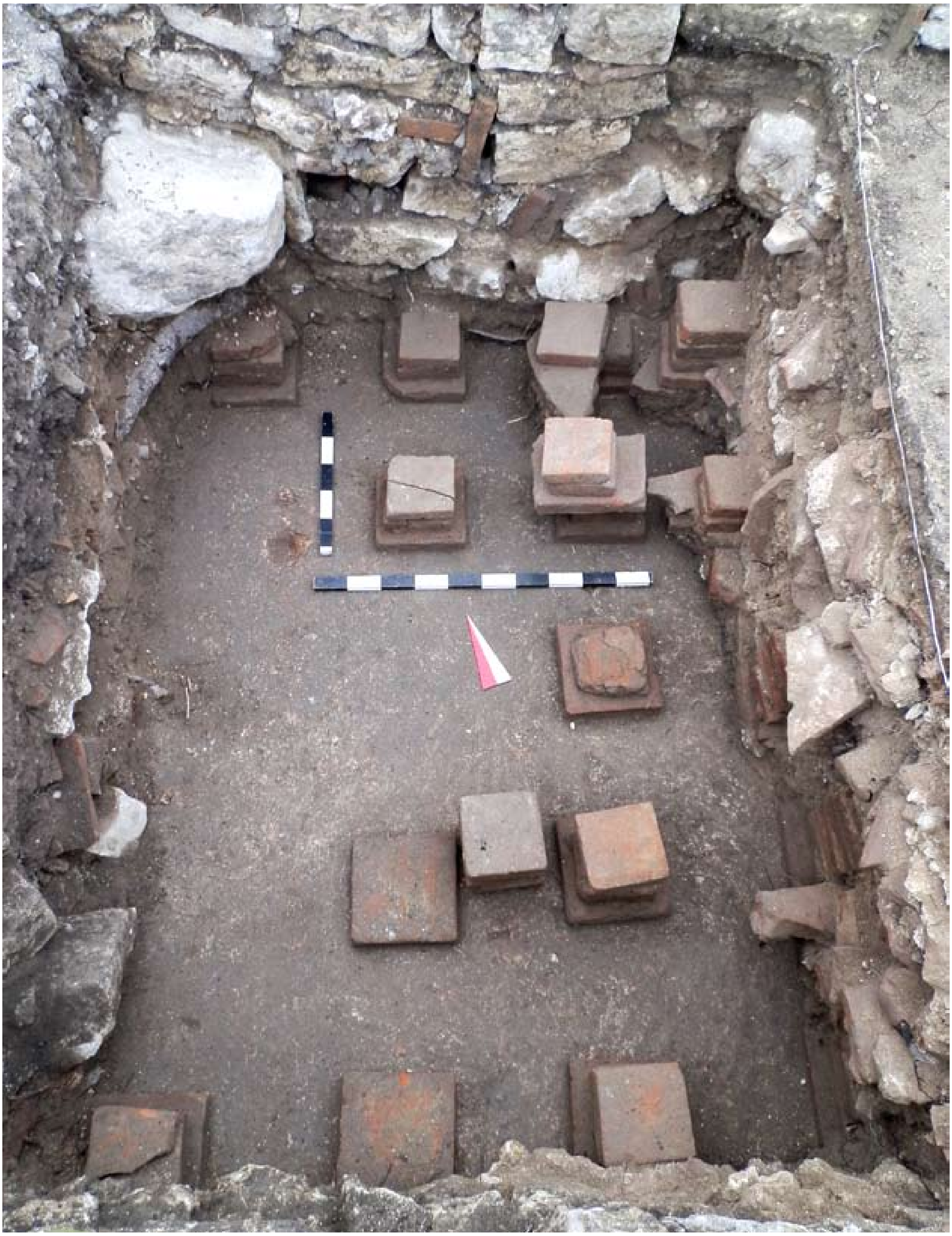

Обр. 1. Хипокаустът в източната част на Резиденцията.

В рамките на помещение 7 проучването се осъществи на два табана, като пластът е компрометиран. В него се откриха останки от суспензурата на хипокауст, подобен на този, открит в помещение 4 и констатиран при разкопките на Г. Кузманов в помещението, северно от помещение 7, както и един фрагмент от петата на арката в апсидата.

Повече разкрития имаме в помещение 8. Археологическите проучвания показаха, че западната стена е допълнително удебелена от изток. До първоначалната западна стена, която е била в силно

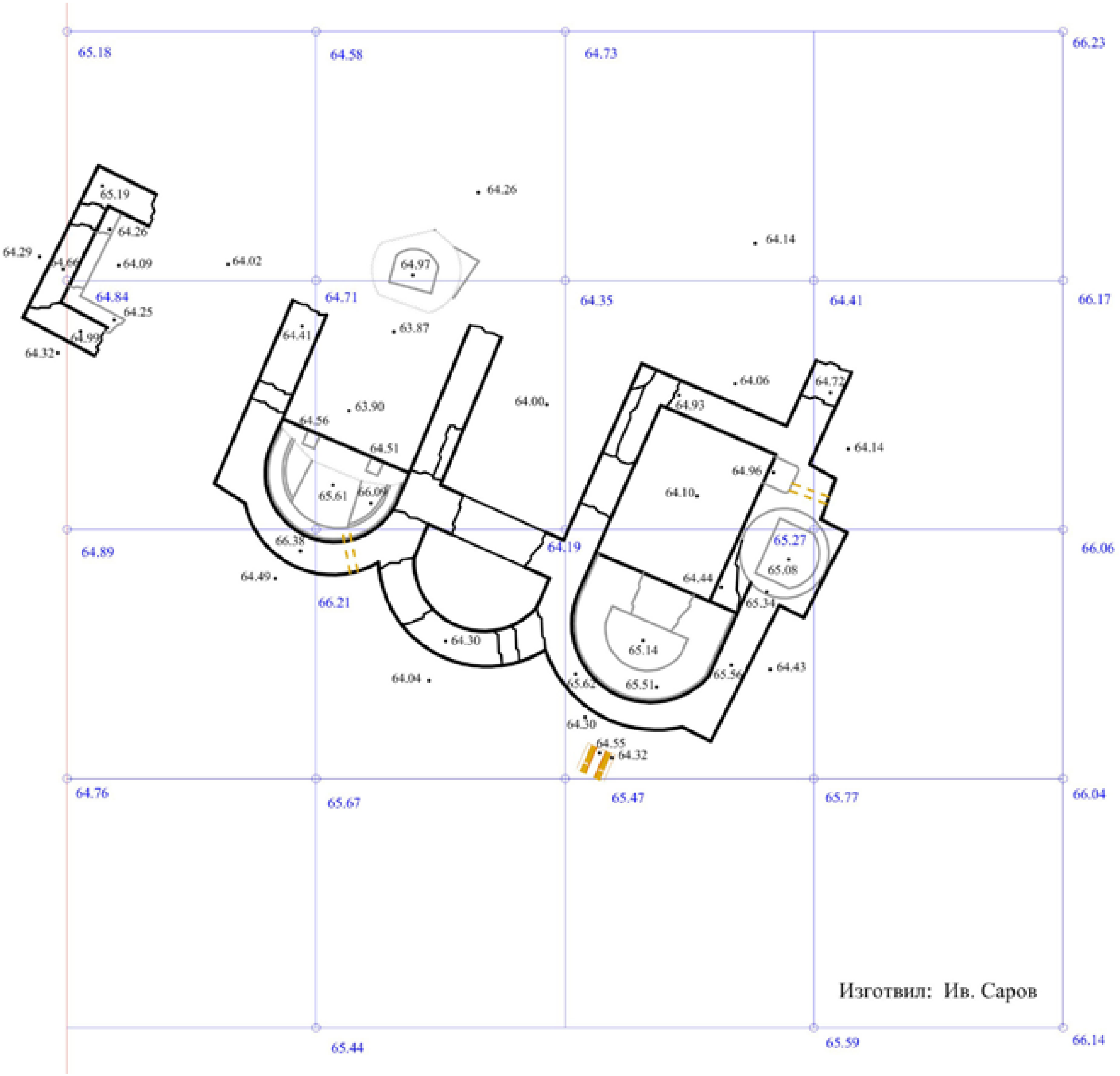
65.18
64.58
64.73
66.23
65.19
64.26
64.29
64.66
64.09
64.02
64.97
64.14
64.84
64.25
64.71
64.35
64.41
66.17
64.99
64.32
64.41
63.87
64.06
64.72
64.93
63.90
64.00
64.56
64.51
64.14
64.96
64.10
65.61
66.09
66.38
64.19
65.27
65.08
64.89
66.06
64.49
66.21
64.44
65.34
64.30
65.14
64.43
64.04
65.62
65.51
65.56
64.30
64.55
64.32
64.76
65.67
65.47
65.77
66.04
Изготвил: Ив. Саров
65.44
65.59
66.14

Обр. 2. План на късноантичната баня от квартал G IV.

обрушено състояние, е била долепена друга, направена от ломени камъни, споени с бял хоросан и източно лице, направено от редове от половинки тухли. За разлика от предишното помещение, при това зидовете са с вътрешни банкети, тухлени или каменни. Освен това се разкри хоросаново подово ниво, което е било нарушено в единия ъгъл от иманярско вкопаване. Там стана възможно разкриването на подложката на пода, направена от чакъл и глина. От южна посока достигаме до тухленото уширение на зида, констатирано по време на разкопките на Г. Кузманов, долепено до зид в *opus mixtum* от пет реда тухли, споени с бял хоросан, примесен с дребна фракция тухла.

Археологическите разкопки показаха, че първоначалната западна стена на Резиденцията продължава в южна посока, т.е. южно от констатираната стена в *opus mixtum*, която ограничава от юг помещение 8, а вероятно и помещение 9. Стената в *opus mixtum* е долепена до по-ранната и индикира сериозно вътрешно преустройство в рамките на инсулата и Резиденцията, последвано от изграждането на тухлените устои.

Сектор „Късноантична баня“ – квартал G IV.

През 2013 г. едва на 30 м на север от Резиденцията екипът попадна на напълно нов, непроучван архитектурен комплекс от Рациария. Това е баня от къснoримската епоха. През 2014 г. бе напълно завършено проучването на този архитектурен комплекс. Банята е съставена от три, дъговидно извити помещения, които са ориентирани на юг и представлят със сигурност най-южните зони на тези терми (обр. 2).

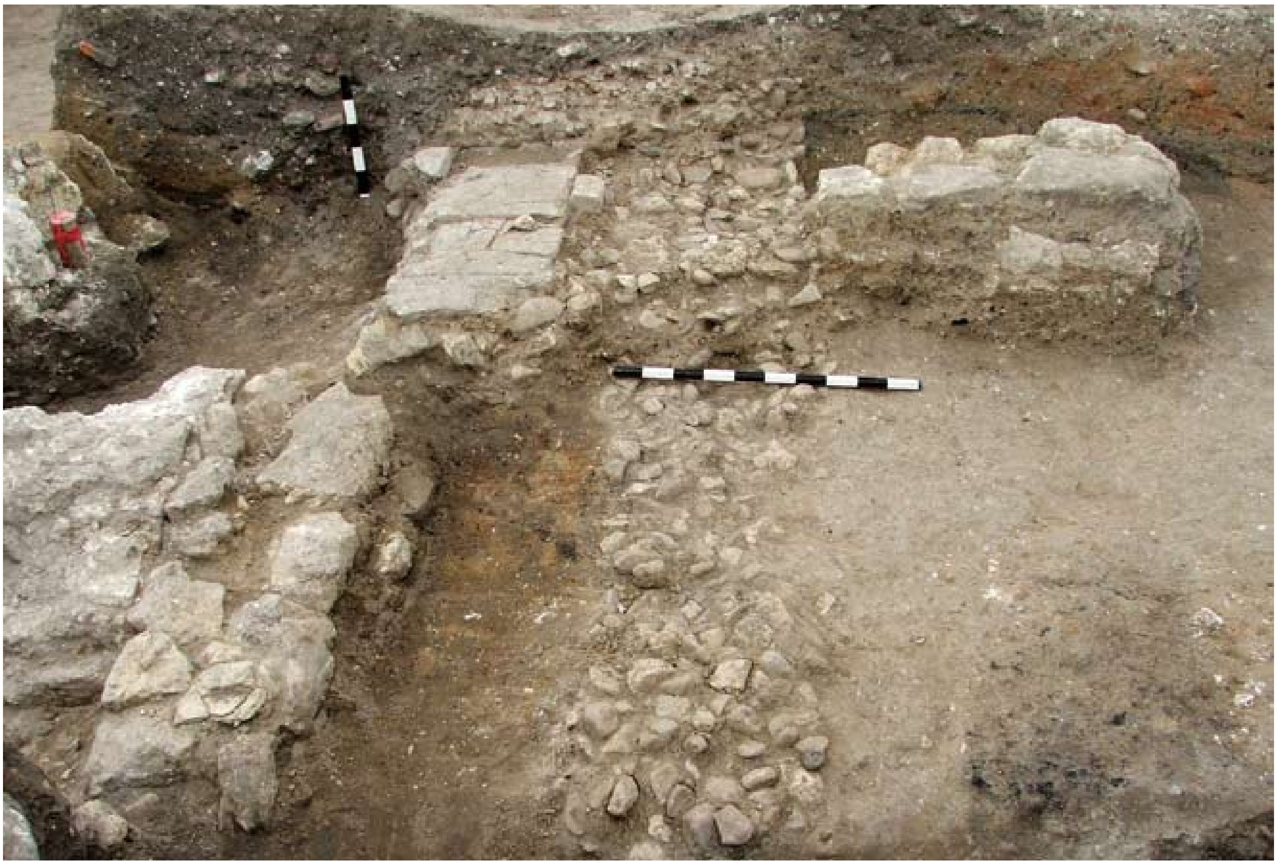

Обр. 3. Сгради зад северната крепостна стена.

Тази късноантична баня на Рациария е датирана според керамичния и нумизматичния материал в периода IV–V в. Особено ценни данни придобихме за декорацията и вътрешното оформление на банята. Тя е била настлана с мраморни плочи и мозаечни подове, които са били изпълнени от отделни шестоъгълни керамични фрагменти.

Сектор „Северна крепостна стена“ – квартали F III/G III и F IV/G IV.

Нашите проучвания в централната част на Рациария се насочиха и на север. В тази зона, чрез „пробив“ през иманярските насипи достигнахме до северната крепостна стена на римския град, която е напълно неизвестна и неизследвана. При проучванията на северната крепостна стена установихме, че тази фортификационна структура е била напълно „изнесена“ за камемен строителен материал. Този факт е в сила поне в квартал № F III, където бяха изпълнени и нашите проучвания. Освен това сравнително по-ранно ограбване на каменните структури на куртината на северната стена, в тази зона през последните 20 години са работили и иманяри, използвали тежки булдозери. Тяхната дейност също е допринесла за пълното разбиване на стената, даже и в нейните основи. Ето защо в профилите на стратиграфските сондажи установихме траншеята на стената, големи части от нейните деструкции, но не и стабилна структура в супер- или субструкция.

Най-ценните археологически данни от тези нови разкопки на Рациария открихме в малките квартали зад северната крепостна стена. В зона от около 2 дка се проучиха няколко сгради, незасегнати от иманярите (обр. 3). Те са изградени върху основи от добре трамбовани речни камъни. Самите им зидове са от добре обработени каменни блокове, а отвън са „облицовани“ с кирпич и завършват с глинена мазилка.

Между сградите се откриват малки проходи. Тези къси и тесни пасажи са покрити с чакъл и грубо обработени каменни плочи. Стратиграфските данни на този сектор показват, че животът в тази зона на Рациария завършва с дебел пласт от опожаряване и разрушения. Пластът съдържа разложените и разпаднали се кипричени останки от стените и горели останки от покривните конструкции на сградите. Вероятно кварталът е бил унищожен през средата на V в. при хунските нашествия в Мизия, тъй като под описания пласт се намериха бронзови монети само до управлението на Теодосий II (408-450).

Литература

Kuzmanov 2000: G. Kuzmanov. A Residence from Late Antiquity in Ratiaria (Dacia Ripensis). – Archaeologia Bulgarica, 2000, 1, 27-43.

Valeva 2000: J. Valeva. An Audience Hall Mosaic from Ratiaria: a Lost Picture of Orpheus ? – Archaeologia Bulgarica, 2000, 1, 45-57.

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРЕТОРИУМА В УЛПИЯ ЕСКУС

Гергана Кабакчиева

През месеците август-септември 2014 г. са проведени археологическите разкопки в Археологическия резерват „Улпия Ескус“ и легионен лагер под научното ръководство на доц. д-р Гергана Кабакчиева от НАИМ-БАН. В разкопките взеха участие Николай Русев и Калина Стоянова, докторанти на НАИМ-БАН, както и студентката от СУ „Св. Климент Охридски“ Гергана Узунова. Финансирането е осигурено по Договор на НАИМ-БАН с Министерство на културата. Монетите са обработени от доц.

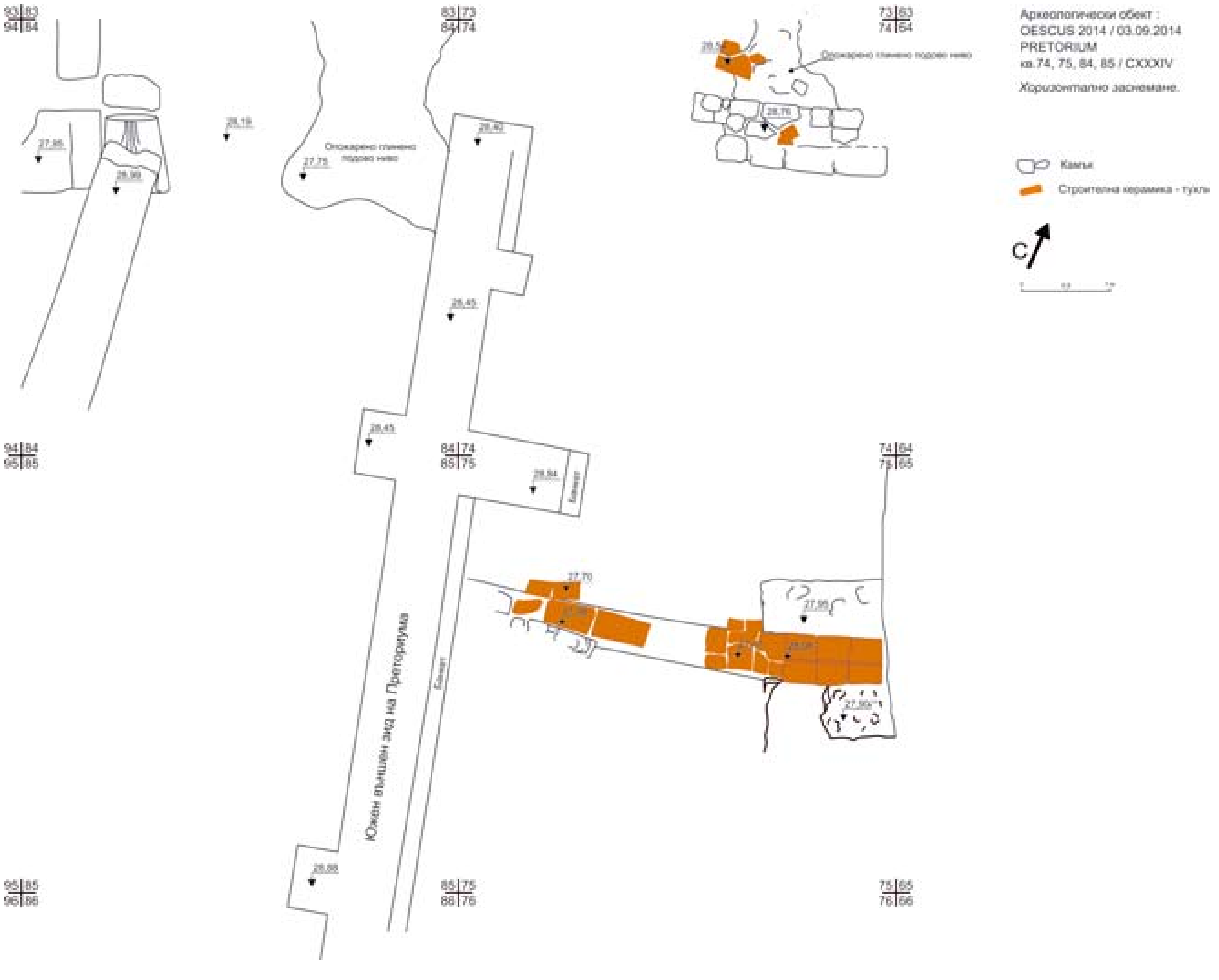
93|83 94|84
83|73 84|74
73|63 74|64
94|84 95|85
84|74 85|75
74|64 75|65
95|85 96|86
85|75 86|76
75|65 76|66
27.85
28.99
28.19
27.75
28.40
28.45
28.45
28.84
27.70
27.95
28.76
28.88
Опожарено глинено подово ниво
Южен външен зид на Преториума
Банкет
Археологически обект :
OESCUS 2014 / 03.09.2014
PRETORIUM
кв.74, 75, 84, 85 / CXXXIV
Хоризонтално заснемане.
Камъни
Строителна керамика - тухли
С

Обр. 1. Общ план на проучвания сектор на преториума през 2014 г.

д-р Бистра Божкова и доц. д-р Константин Дочев. Палеозоологическите находки са проучени от доц. д-р Лазар Нинов.[1]

Разкопките са продължение на тези от миналата година. Продължи разкриването на преториума (т.е. резиденцията на управителя) на големия античен град „Колония Улпия Ескус“. Секторът е определен още като „Сграда, южно от храма на Фортуна“. До пристигането на археологическия екип обектът не е почистван. По тази причина тревите са израстнали като храсти, а храстите – като дървета. Това затрудни особено много работата ни и се наложи да разчистваме терена на сградата, улиците около нея и банята, както и целия сектор, в който работихме през периода на разкопките.

Разкопаната площ се намира в южната част на преториума. Изследванията са концентрирани в кв. 54, 74, 75, 84 и 85 на квартал CXXXIV по планквадратната мрежа на античния град. Проучените културни напластявания в сектора са с дебелина от 1,50 до 2,50 м.

Останки от римската епоха

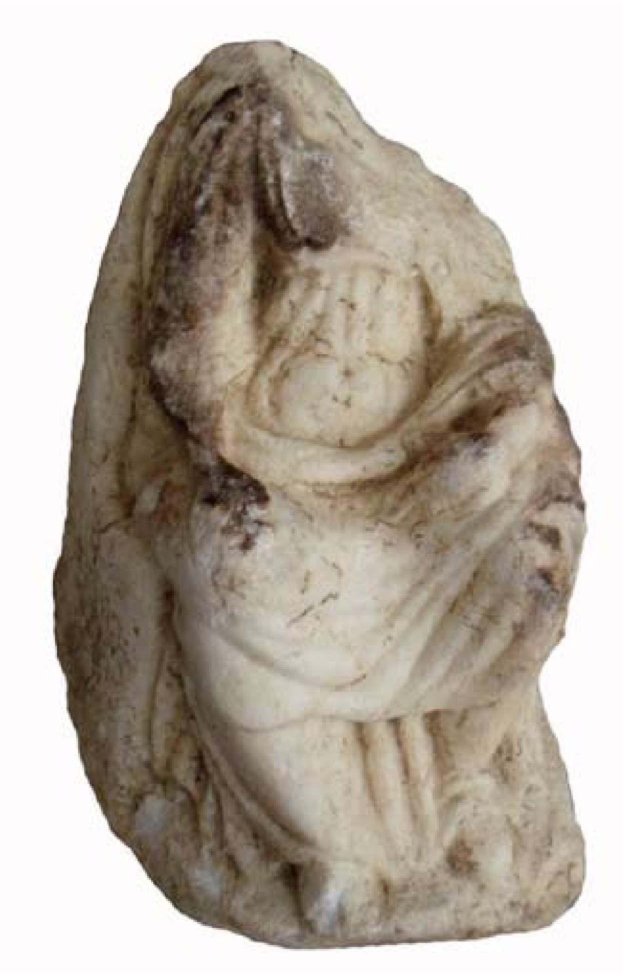

Обр. 2. Мраморна статуя на седнала на трон богиня.

Разкрит е нов участък от преториума в неговата южна част (обр. 1). В кв. 74 и 84, както и 84 и 85 са разкрити останките от южната му външна стена. На границата между кв. 74 и 75 е открит къс напречен зид, ориентиран в посока север-юг. Той е с дължина от 1,54 м. По източната и северната страни е запазена бяла стенна мазилка. Градежът е без фуга с основния южен зид. Той е граден в същата строителна техника като споменатия, която е *opus mixtum*. Това е източната страница на входа на голямата сграда от юг. На разстояние 1,40 м от него са открити останките и от втори подобен зид (север-юг). Запазената дължина от него е само 0,55 м. И двата зида са с дебелина 0,60 м. Това откритие дава възможност да се предположи, че главният вход на преториума е разположен от южната му страна, т.е. към най-южния декуманус в Ескус.

В кв. 75/CXXXIV е открита запазена част от античен канал за отпадни води. От него са проучени 5 м, като само северната част е добре запазена. Каналът е с каменен кожух и стреховидно покритие от тухли. Страниците са изградени от тухли. Дъното на канала е също от тухли. Каналът е за дъждовни и други води от двора на преториума. Върху една от страниците му е намерена мраморна статуя на седнала на трон богиня (обр. 2) – Юнона или *Magna mater*, със запазена височина от 0,26 м. Главата на богинята е унищожена още в къснoримския период. По същото време статуйката е скрита на това място. Статуята е с малки размери, но качествено изработена в някое от скулптурните ателиета на Улпия Ескус. Тя най-вероятно е от ларариума на резиденцията.

В насипите от разрушената антична сграда са открити много голям брой фрагменти от мраморни облицовки, цветни мазилки, стенописи (обр. 3) и фрагменти от щукатура. Те доказват, че сградата е с богата архитектурна декорация през двата периода на нейното обитаване, с функции на преториум.

В кв. 54/CXXXIV е открита малка запазена част от друг канал за отпадни води, който също е ориентиран север-юг. В северозападната част на този участък е намерена почти цяла мраморна база за колона, преизползувана тук в по-късно време.

В кв. 84/CXXXIV е намерен цял римо-коринтски капител от II в. Той е затиснат с по-късен зид. В градежа му са включени и други сполии. Зидът е на спойка от бял хоросан, но няма връзка с другите разкрити останки. Освен това е разположен високо върху трасето на декумануса, южно от сгра-

---

[1] На целия екип, взел участие в проучванията изказвам своята благодарност.

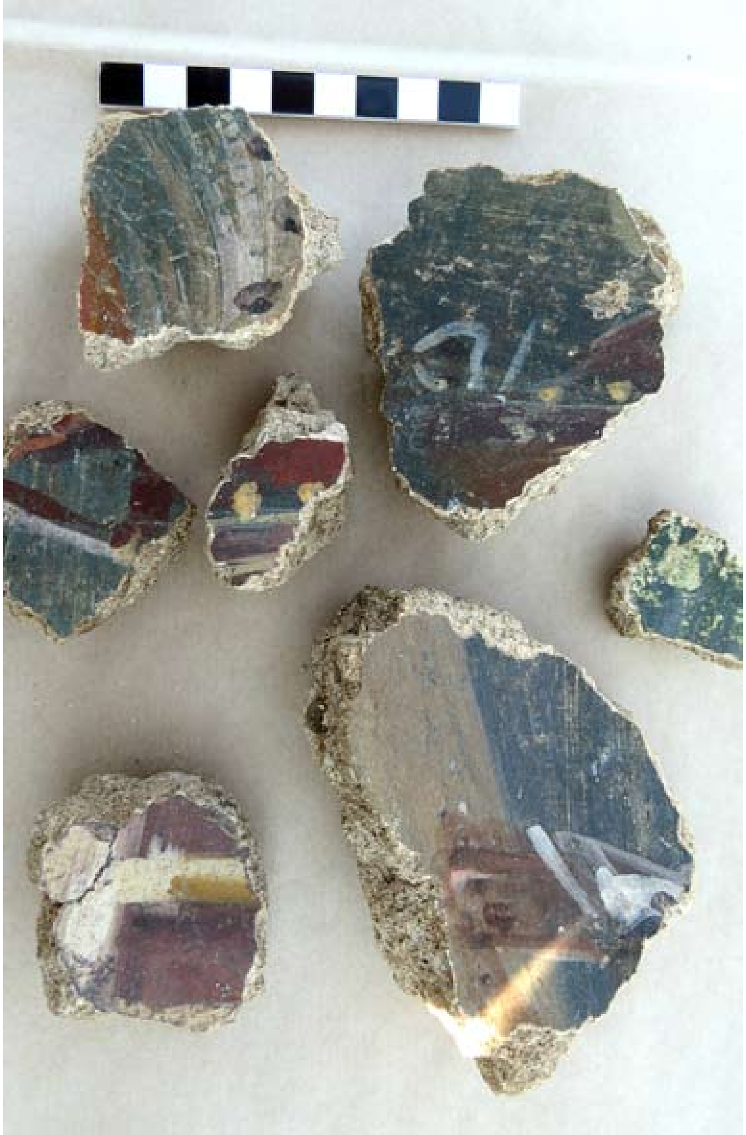

Обр. 3. Фрагменти от стенописи от декорацията на преториума.

дата. Допускам, че е свързан с някакво къснoантично строителство в Ескус. От него е разкрита запазена част с дължина от 2,87 м. Ориентацията на зида е север-юг.

При разчистването на кв. 49/59 CXXXIV е намерен малък запазен участък от подова мозайка. Тя е в предверието към помещението, в което е открита мозайката „Ахейци“. Мозайката е от черни и бели тесери. Орнаментите са геометрични. Те са организирани в повтарящи се мотиви от квадрати, ромбове и Х-подобни орнаменти. По периферията мозайката е оградена с тясна рамка от черни кубчета.

През 2014 г. работихме по изясняване на строителните периоди и преустройствата в голямата сграда.

При разкопките са намерени над 40 антични монети. Преобладават тези от времето на управление на император Константин Велики и синове.

Много малко са находките и керамиката от периода преди средата на III в., което означава, че се проучва късноримския перториум в Ескус.

Най-значимите находки от разкопките на късноримската сграда са една мраморна статуя на богинята Юнона, както и бронзов пръстен с гема с изображение на богинята Немезида. Бронзова недовършена ажурна фибула доказва производството на този тип предмети в Ескус през първата половина на III в.

Късноантични останки

В целия сектор са разкрити частично запазени останки от строителство и следи от живот през късната античност. По-добре запазена част от градеж е проучена в кв. 74/ CXXXIV. Зидът е построен от преупотребен античен каменен материал. Спойката е глина. Разкритата му запазена част е с дължина 2,56 м. Дебелината е 0,60 м. На три места частично са разчистени глинени подови замазки от късноантични жилища. За тяхното построяване са използувани руините на античните сгради, както и каменен материал. В югозападната четвърт на кв. 75/ CXXXIV са разкрити деструкциите от едно хранилище за зърно или други храни. Основата му е оформена с късове от начупена антична колона и други сполии.

Обитаването през късноантичния период е потвърдено с намерените дребни находки (керамика, върхове от стрели, други дребни предмети. Най-късните монети са от времето на император Юстин II, от третата четвърт на VI в.

Средновековни останки

Целият проучван терен е обитаван през периода от X до средата на XIII в. Открити са цялостно или частично запазени боклучни ями. Средновековната керамика е най-вече от периода XII–XIII в. Броят на средновековните монети – визнтийски, латински имитации, български, доказва значимостта на селището от разглеждания период. Сред тях преобладават тези от XI–XIII в. За разлика от предишните сезони, сега са открити и монети от 50-те – 60-те години на XIII в., а не само до 40-те години на този век.

№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ И МИТНИЦА ДИМУМ

Соня Лазарова

Разкопките се проведоха от 15.07 до 08.08.2014 г. от екип с научен ръководител Соня Лазарова – ВИМ-Плевен; зам.-ръководител – Николай Русев, докторант в НАИМ-БАН, с научен консултант – доц. д-р Гергана Кабакчиева от НАИМ-БАН. Финансирането и работната ръка са осигурени от община Белене.

Проучва се къснoримската принципия на кастела. Продължи изясняването на архитектурния план на сградата.

В югоизточната част на вътрешното ѝ пространство са разкрити суперструкциите на два нови пилона (№№ 4 и 5) (обр. 1), които са успоредни на откритите през 2012 г. (Лазарова 2013, 246). Разположени са също по надлъжната ос на сградата, в посока изток-запад и по всичко личи, че оформят втори ред стълбове, носещи конструкцията във височина. Разстоянието между двете редици стълбове е 5,10 м, което дава основание да се предположи, че вътрешното пространство е било разделено на три равни части, т.е. сградата е имала базиликален план.

Новооткритите пилони са с правоъгълна форма с размери съответно 1,60 х 1,20 м и 1,80 х 1,30 м. Запазената част от суперструкцията им е от по два реда добре припаснати масивни варовикови блокове с грижливо обработени от четирите страни лица. Разстоянието между пилоните е 2,85 м. От вътрешното лице на източната стена отстоят на 2,20 м.

От направения сондаж между пилони №№ 1 и 2 от северната редица стълбове, частично проучени през 2012 г., се установи начинът на изграждането им. Градени са в техника *opus mixtum* (обр. 2).

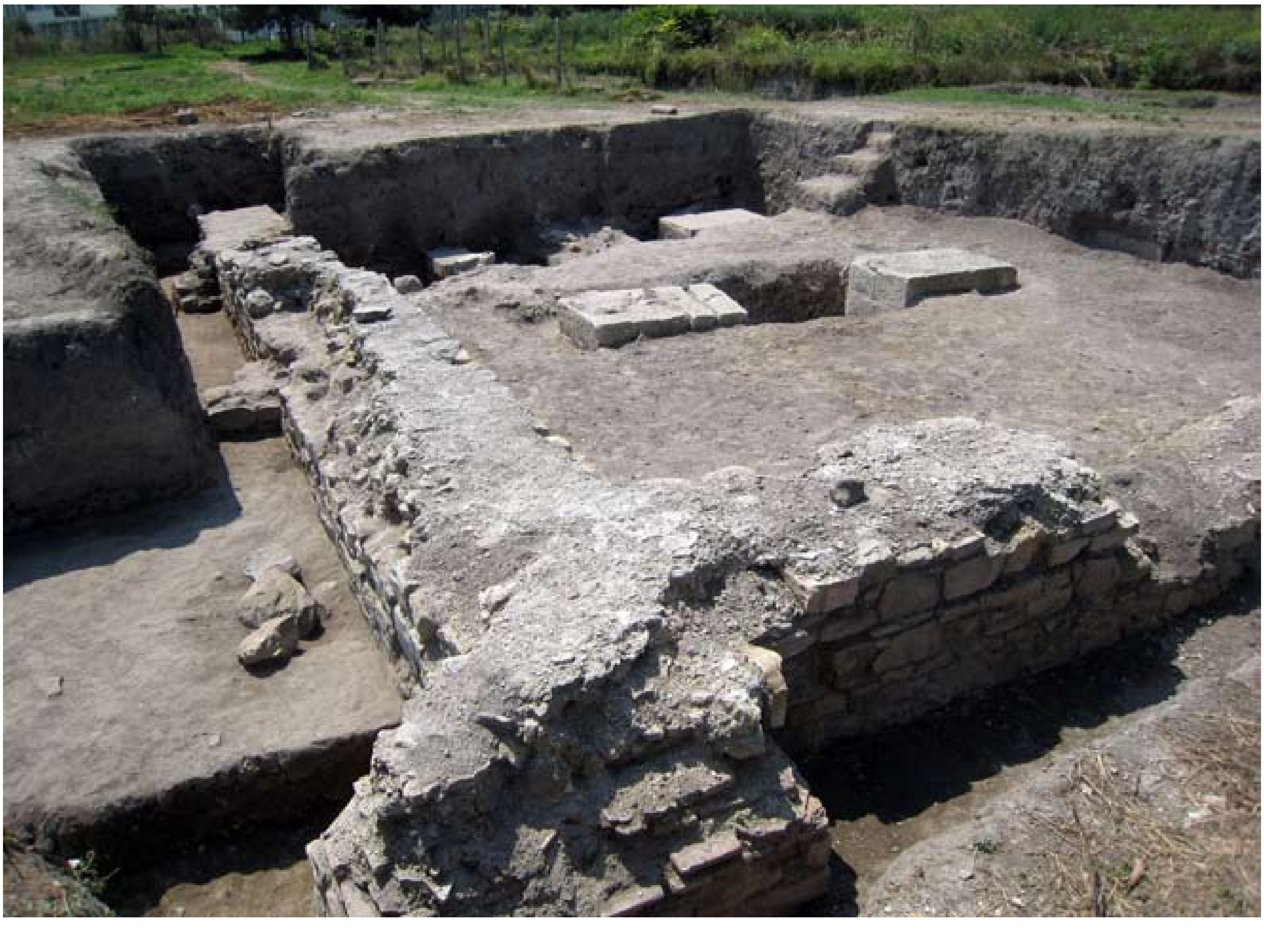

Обр. 1. Източен дял на Принципията с разкритите пилони (сн. от североизток).

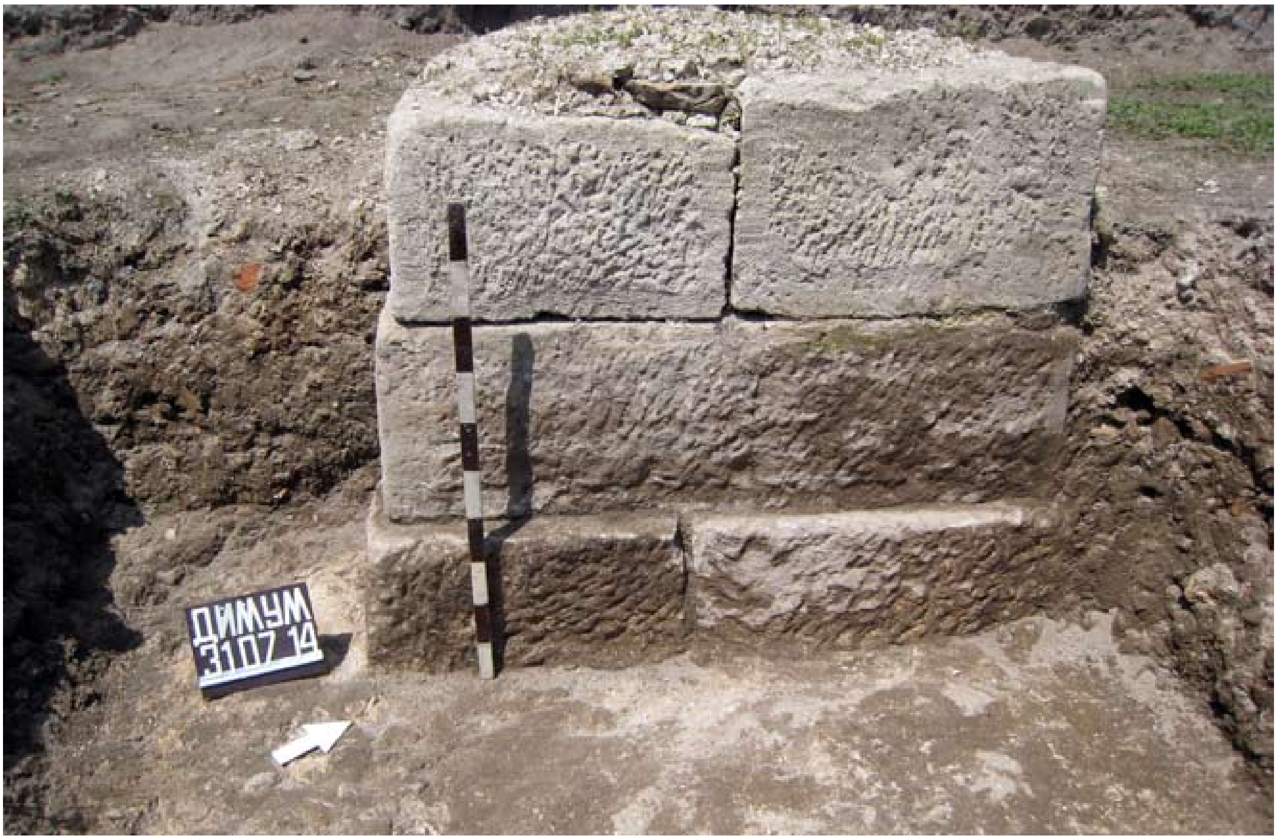

Обр. 2. Пилон – детайл от каменния градеж.

Каменната зидария от суперструкцията им, висока 1,15 м, е от три реда големи варовикови блокове. За по-голяма стабилност каменните блокове от най-долния ред са с изсечен навън отстъп. Каменният градеж стъпва върху дебела 0,08 м хоросанова замазка, с кота 26,01 м. Основата на пилон № 1, разкрита под хоросановата замазка, представлява дебел 0,40 м плътен блокаж от ломени и речни камъни, споени с хоросан. Под нея е документиран пласт с голямо количество едро фрагментирана строителна керамика, сред която преобладават керемиди и следи от горяло. В сондажа на дълбочина 1,85 м (кота 25,30 м) са открити части и пластини от бронз, както и около 30 броя железни плочки от римски плочести ризници, заедно с керамични фрагменти от червенолакови съдове, амфорни стени и дръжка от амфора тип Kapitän II, които се отнасят към III в. До дълбочина 2,20 м под основата на пилона (кота 23,60 м) културният пласт продължава. До стерилен терен не се стигна. Резултатите от направения сондаж показват още, че на мястото на принципията, преди нейното изграждане в края на III в., най-вероятно е имало друга масивна постройка.

Продължи разкриването на източната стена на сградата в посока към югоизточния ъгъл. Установено е, че и тя, подобно на северната стена, отвън е подсилена с два контрафорса. От лицето на стената те се издават на 0,65 м, а ширината им е по 1,25 м. Запазената височина на суперструкцията им е 0,85 м като горните повърхности са силно обрушени от ваденето на камък. Контрафорсите са в ос с редиците пилони от вътрешността на сградата. Югоизточният ъгъл на сградата не е открит.

В проучвания участък, както и на други места във вътрешното пространство на сградата, са документирани лошо запазени строителни останки от периода на Възраждането, Средновековието и Късната античност (V–VI в.). Стратиграфията е нарушена от ями за вадене на камък. Към периода на късната античност се отнася хоросаново ниво, опит за подравняване на рушевините от пилоните, което е нарушено от две големи ями за вадене на камък. И на двата новооткрити пилона горните редове са с отнети каменни блокове. Някой от тях са раздробени, а други разместени. От ямите са събрани фрагменти средновековна битова керамика, едри животински кости, непробита глинена тежест и въглени. След тяхното изчерпване, около пилоните и пред вътрешното лице на източната стена на сградата, се откри голямо количество строителна керамика, фрагменти от керемиди и тухли, някои с печати на I-ви Италийски легион, познати и от проучванията в предходните сезони. Документирани са следи от силен пожар.

Разчистени бяха деструкции от жилище 2,20 х 2 м, с огнище и силно горяло подово ниво, лежащо непосредствено върху равната горна повърхност на пилон № 5, както и част от зид с каменно-кирпичен градеж, с посока запад-изток, със запазена дължина 1,80 м, ширина 0,70 м и височина 0,70 м над пилон № 4. Културният пласт е с фрагменти от късноантична и средновековна битова керамика – гърнета с врязана вълнообразна украса, фрагменти от котел с вътрешни уши, част от хромелен камък, животински кости от едри животни.

Непосредствено под повърхностния пласт се разкриха основи на паянтова сграда от XIX в.

През настоящия сезон се проучи и участък, разположен североизточно от сградата. Целта бе установяване на допълнителни помещения към принципията. На разстояние 5 м от външното лице на източната стена на сградата се разчистиха останки от съоръжение, изградено от вертикално изправен голям варовиков камък, с окръглена форма с диаметър 0,82 м. До него, от юг, е оформен каналот вертикално поставени ломени камъни с калова спойка. Светлият му отвор е 0,30 м. От северната му страна се откриха плочести камъни от разрушено огнище. Керамиката и откритите монети отнасят съоръжението към ранното средновековие (X–XI в.).

В културния пласт източно от североизточния край на сградата, сред деструкции от неопалена глина, следи от горели дървени греди, животински кости, тежести изрязани от строителна керамика, се откриват монети на Йоан I Цимисхий (969-976) и на Роман III Аргир (1028-1034).

На разстояние 1,70 м източно от ъгъла на сградата, на кота 26,31 м, се разчисти дебела 0,40-0,50 м настилка от трамбовани дребни фрагменти строителна керамика, дребен ломен и речен камък, която по откритите материали – железен гвоздей, част от дъно на ладиевидна лампа, фрагменти от битова късноантична керамика, гребенчати амфори – отнасяме към VI в. Културният пласт не е цялостно изчерпан. Намерените материали показват, че и това място е обитавано през късната античност и средновековието.

Литература

Лазарова 2013: С. Лазарова. Археологически разкопки на античната крепост Димум при гр. Белене. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 305-306.

№ 56. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД NOVAE

Тадеуш Сарновски, Евгения Генчева, Пьотр Дичек

Фортификациите на Нове. През миналата година завършиха разкопките в източната част на северната порта (*porta praetoria*) (обр. 1). Тя, заедно с входа, който е широк около 7 м е разположена в силно наклонена на север вдлъбнатина, достигаща до ръба на високия дунавски бряг.

Крепостната стена е построена върху пласт от сива пръст с голямо количество дребни отломки от варовик. При кулата на портата тя е изградена от големи варовикови блокове, достигащи до 0,70 м дължина По на изток лицето е от по-малки правоъгълни блокове от пясъчник.

През II строителен период (IV в.) основата на източната платформа на кулата е разширена с около 2,50 м на юг. Върху нея са запазени единични блокове от цокъла на кулата, която вероятно е заемала цялата платформа. През този период крепостната стена е достигала до 1,80 м ширина.

Недалеч от източната порта (*porta pricipalis dextra*) е заложен сондаж през покритата с каменни плочи *виа принципалис*. Полученият профил не дава възможност със сигурност да се установи колко е в действителност ширината на улицата и как е изглеждала от двете страни. Вероятно от южната страна има тротоар широк 2,40 м, покрит с големи каменни плочи от пясъчник. Те лежат върху няколко сантиметров пласт от малки камъни и строителна керамика. Пак от южната страна, под улицата, върви канал с ширина 0,40 м и дълбочина 0,50 м. Възможно е той да е свързан с портик, който започва на запад.

От северната страна е регистриран зид с дебелина 0,60 м. Той върви от изток на запад, и вероятно това е стилобатът на портика. Ширината на платното е 7,30 м, което отговаря на ширината на входа на западната порта.

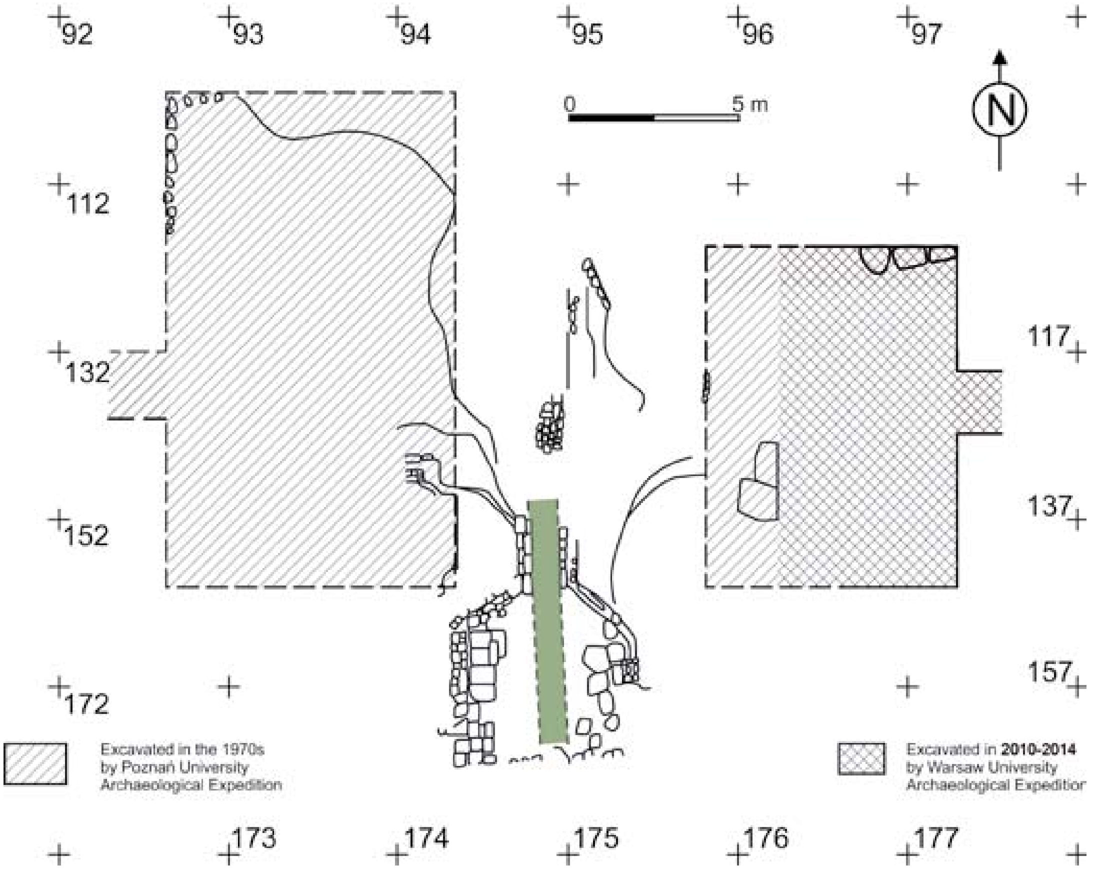
92
93
94
95
96
97
0
5 m
N
112
132
152
172
117
137
157
173
174
175
176
177
Excavated in the 1970s by Poznań University Archaeological Expedition
Excavated in 2010-2014 by Warsaw University Archaeological Expeditior

Обр. 1. Нове. Схематичен план на северната порта (по Т. Сарновски).

На 0,80 – 1,20 м на юг от стилобата се намира голям канал, който минава косо в североизточна посока. Стените му са наклонени навътре. Изграден е от добре подбрани каменни блокове от пясъчник. Дълбочината на канала, покрит с каменни плочи, е 1,40 м, ширината му при дъното е 0,60 м, а горе – 0,90 м. Дъното е от сбит льос.

Платното носи следи от няколкократни поправки. Най-късното е от малки камъни върху дебел пласт от трамбован льос, премесен с фрагменти строителна керамика. Лежи на 0,05 м над нивото на тротоара. Отдолу има настилка от големи камъни от пясъчник, върху които личат следи от колела. Те са на дълбочина 47-47,20 м надм. в. Под настилката лежи стерилен льос. Намерените монети са предимно от IV в. Най-ранната е от времето на Гордиан III (238-244), а най-късната – от Аркадий от 393-395 г. В следите от колела са открити две монети от първата половина и от края на IV в.

От южната страна на лагера бе разширен изкопът в кв. XXXVIII 95,96, 115, 116 с допълнителни квадрати. Всички те обхващат част от южната крепостна стена и прилежащата ѝ кула № 12. Целият изкоп е разположен в разкопаните от П. Доневски сектори и разширен с новите иманярски дупки. В него е направен напречен профил през южната крепостна стена.

В изкопа е регистрирана източната стена на външната кула и част от земния вал, в който от северната страна през IV в. е издигнато разширението на крепостната стена. Дебелината на стената на външната кула е 2,65 до 2,80 м. Останалата част от нея е разрушена и камъните са извадени. Сред намерените 8 монети 4 са на Констанций II (337–361). Въпреки че не са стратифицирани, те определят времето на изграждането на външната кула и на удебеляването на крепостната стена около средата на IV в.

Сектор VIII. За сектора това е първи сезон на проучване. То се налага във връзка с преминаването към втория етап на консервация и реконструкция на Нове, а именно осигуряването на преход между вилата екстра мурос, западната порта и военната болница.

При разкопките на западната порта през 70-те години на XX в. е достигнато до късноантичното ниво на улицата и тя повече не е изследвана. Изкопът е заложен в кв. 360, 380 и 400 от сектор VIII и кв. 341, 361 и 381 от сектор IX в началото на туристическата пътека към болницата. Поради близостта с разкопаната площ на западната порта съществуваше опасение, че тук вече са правени проучвания, което се потвърди на по-късен етап. При слизането в дълбочина пластът е насипен от кафява пръст, с много дребни и по-едри камъни и хоросан. Откритите монети са изключително от най-дребните номинали, каквито на времето (без металотърсач) не са намирани.

В двата края на изкопа натрупаната стара пръст не е в еднакво количество. От южна страна тя продължава до достигнатото ниво от 45,40 м надм. в. От северната страна насипаната кафява пръст с много камъни завършва на дълбочина 47-46,50 м надм. в. До достигнатото ниво от 45,40 м надм. в. остават около метър неразкопавана част. Именно в нея са разкрити първите най-късни нива на главната улица на селището.

В източния профил изкопаната пръст заема почти цялото пространство с изключение на югоизточния ъгъл, където личи първичният льос около началото на тротоара на улицата.

В северния профил на изкопа са забелязани две ясно разграничаващи се нива на настилка. Първото – от хоросан и дребни отухлени глинени фрагменти, е на дълбочина 46,05 м надм. в., второто – от парчета тухли, дребни камъни и много въглени от пожар, е на ниво 45,70-45,80 м надм. в. Достигнатото ниво на разкопките се заема от трета улична настилка на дълбочина 45,42 м надм. в. Тя е от дребни камъни, подравнени с парчета тухли и хоросан, което отговаря на късните настилки на улиците в града. Разкопките завършиха на това ниво, без да е достигната крайната цел, а именно пълен профил през улицата.

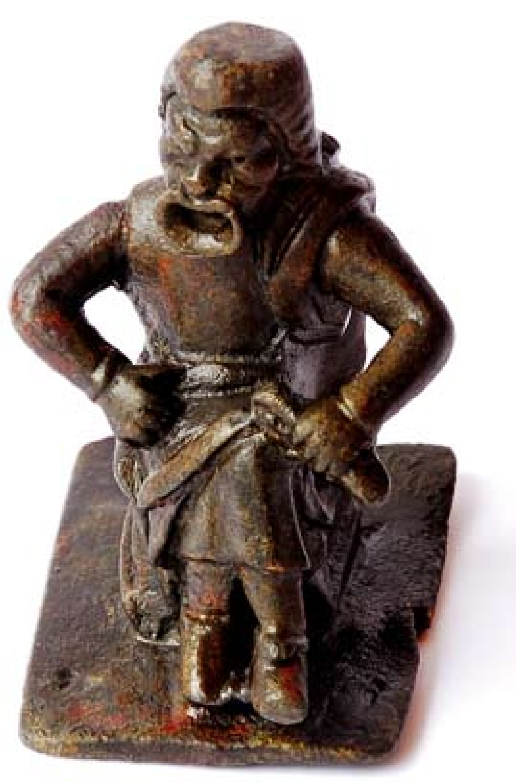

Обр. 2. Нове Сектор XII. Бронзова фигурка.

Сектор XII. Бараки на I кохорта на VIII Августов и на I Италийски легион. Археологическите проучвания в сектор XII се разпростират на терен от над 200 кв. м. Изкопът е разширен на юг и на изток, за да обхване следващата дървено-землена барака, както и по-късните каменни.

От източната страна, съвсем близо до вече разкритата барака на VIII Августов легион, започва следващата. Открити са почти 200 ями от колове с различна големина, а също така фрагменти от стените от преплетени клони, покрити с глина. За момента изглежда, че втората барака повтаря плана на първата и заема цялата повърхност на скамнума – около 70 м, плюс дома на центуриона.

По-ясна е и ситуацията с по-късните каменни строежи. По всяка вероятност тези с множество помещения трябва да принадлежат на жилището на центуриона. Не е изключено и две къщи на центурионите да са свързани и да образуват един комплекс.

През кампанията е намерено огромно количество материали – 600 инвентарни номера. Повечето са монети, които представят целия период от средата на I до края на VI в. Специално внимание сред находките заслужават бронзовите предмети – фибули, токи, части от конското снаряжение, както и високо артистичните бронзови фигурки. Две от тях представят мъже, облечени в тоги, а една – седящ артист с маска (обр. 2). Открити са множество глинени лампи, както и няколко бронзови, ключове, елементи от мебели – крачета във вид на лъвска лапа, апликации. Има и една долна част на мраморна статуя.

№ 57. NOVAE VIII A. СГРАДА *EXTRA MUROS*

Павлина Владкова

Разкопките се финансираха от Министерство на културата. Бяха съсредоточени в северозападната и югозападната част на обекта. Зам.-ръководител бе Ст. Михайлов (РИМ-В. Търново).

Проучвания в северозападната част на комплекса (обр. 1).

Разкрит е южният зид на помещения Б (кв. 83) и Б1 (кв. 82). Във вътрешността, върху цялата площ,

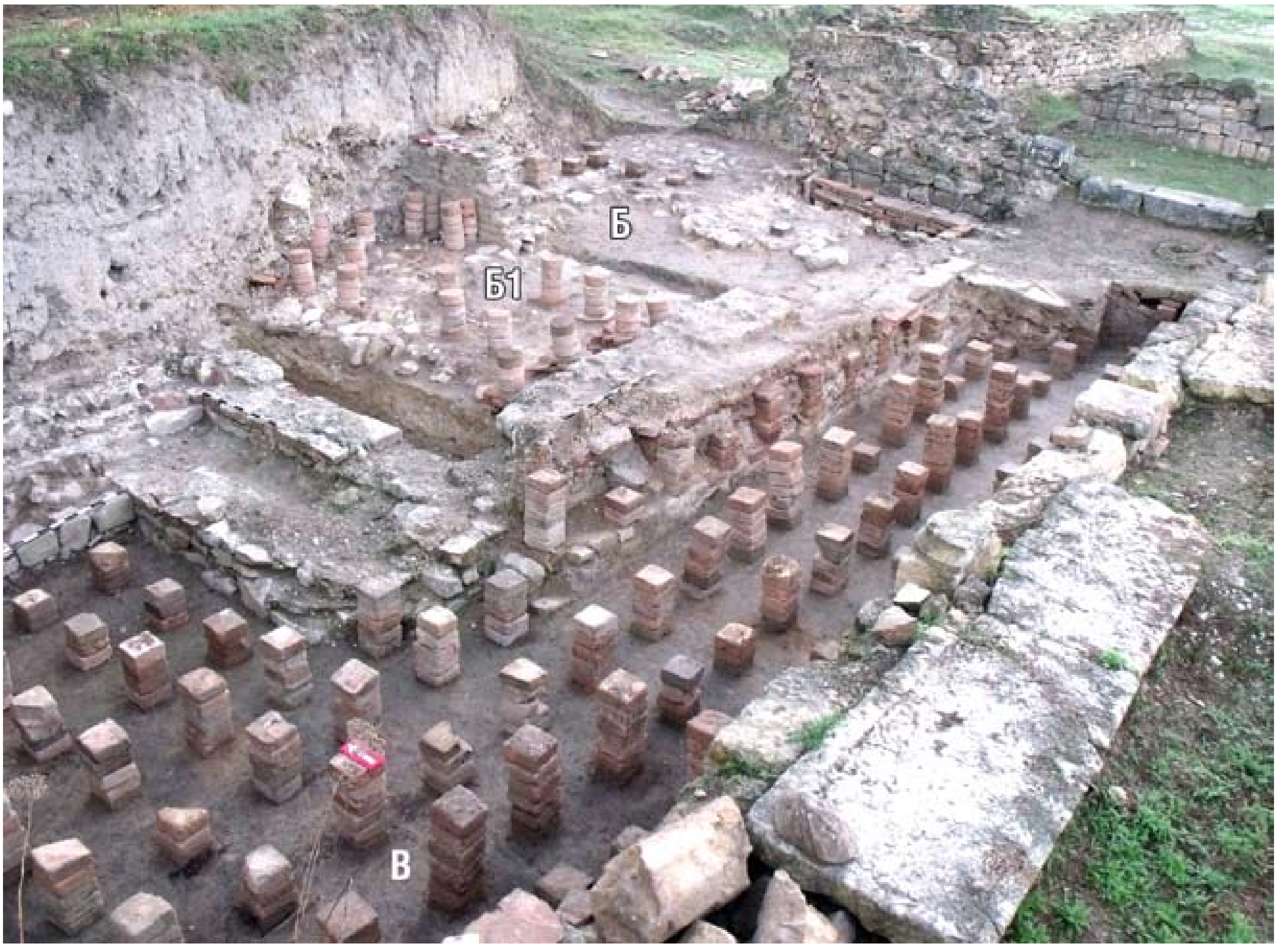

Обр. 1. Помещения Б, Б1 и В в северозападния участък на комплекса (сн. от югозапад).

се достигна до ниво под на хипокауст и се установиха особеностите при изграждането на тухлените колонки. При почистването на западния зид на помещение Б е открита монета на император Галерий от 295-296 г., която датира изграждането му. Монетите от пласта над рушевините на хипокауста дават най-ранната възможна дата на разрушаване на постройката – около първото десетилетие на V в.

Помещение В (кв. 81, 82, 101, 102, 103, 104) има Г-образен план с дължина (запад-изток) 17,50 м, ширина 2,60 м в източната част и 5 м в западната част. Колонките са частично запазени и изградени от квадратни тухли. Най-високо запазените достигат до височина 0,75-0,80 м. В източната част са запазени *in situ* вход с праг и участък от пода, суспензурата и бипедалните тухли. Общата височина от горната повърхност на пода на помещението до пода на хипокауста е 1 м. В северната част е запазен по-ранен зид, върху който стъпват две редици колонки. Подът на хипокауста се разкри на кота 46,50-46,69 м. От рушевините между колонките произхождат: части от колони; тухла с графит; бронзова висулка за колан; части от железни и оловни скоби за тубули; фрагменти мраморни облицовки; цветни мазилки; фрагменти от амфори и стомни. В канала към пещта са открити две глинени лампи. Върху всички тухли и върху по-голямата част от покривната керамика има печати, една част от които правоъгълни, а други – в табула анзата. Върху някои от имбрексите печатът е LEGIITALI.

Каналът към пещта е ситуиран на 1,25 м от ЮЗ ъгъл на помещението и достига до 1,50 м във вътрешността. Разчистена е само южната му тухлена страница. Впоследствие каналът е стеснен, като са използвани кирпичи. Светлият му отвор в зида е с максимална ширина 0,60 м и височина 0,80 м. Той е обмазан с дебела хоросанова замазка. Преустройството му се датира след 225 г. чрез фрагмент от тухла с печат на Марк Аврелий Статиан, известен от други надписи, печати и военна диплома.

Краят на функционирането на хипокауста в помещение В дава най-късно датираната монета на Гордиан III (238-244), т.е. не по-рано от средата на III в.

Проучвания в югозападната част на комплекса

1. Данни за постройките от периода на късния III и IV в.

Разкрито е цялостно помещение Е (кв. 182/183) (обр. 2). Размерите му са 8,70 (запад-изток) x

2,60 м. Подът е от тухли. Очертават се четири реда тухли по дължината на помещението. Нивото на тухлената настилка е на кота 47,12-47,14 м. Южният зид е запазен в суперструкция до 0,40 м. Равното чело на стената предполага във височина кирпичен градеж. За северна и южна стена на помещение Е са използвани зидове от по-ранната постройка. Южните редове тухли от настилката са хлътнали, което показва, че те са изградени върху канал или хипокауст. Разграничават се три строителни периода. През първия има помещение, което е поредното от редица верижно разположени, получили номерация от I до V. През следващия период е изграден портик с тухлена настилка пред помещение Д. През период 3 портикът е преграден. Южният зид в посока изток е разкрит до оста на затворения вход и западната страница на канала. Тук той прекъсва и на този етап не може да се установи дали това е неговият край или е разрушен при ваденето на камъни. Върху тухлената настилка находки не са открити. От подравнителния пласт жълта глина над настилката произхождат глинен мортарий, желязна огрибка и глинена лампа. През 2011 г. в същия пласт е открита монета на Валенс (364-378), която поставя и възможната най-ранна дата на края на функциониране на помещението.

Помещение Ж (кв. 202, 203) е ситуирано южно от помещение Е. Дължината му (запад-изток) надхвърля 10,20 м. Южният зид е в конструктивна връзка с източния зид на помещение Е1, т.е. от запад помещението се затваря. В източна посока стената продължава. Върху южната стена са разчистени два входа с ширина съответно 1,15 и 1,05 м. Подравнителният пласт не е изчерпан и не е достигнато до подово ниво.

Помещение З (кв. 202, 223) се намира на 5 м южно от горното. Разкрита е само част от южния зид, който в западния си край завършва с равно отрязана страница, която вероятно оформя вход. В източна посока е достигнато до 4,50 м. На работното ниво (47,80 м) няма данни за преградни зидове и не е регистрирано подово ниво.

Помещение И (кв. 222, 221) е ситуирано на 1,50 м южно от помещение З. Има правоъгълен план и ширина (север-юг) 1,50 м. Северният му зид е южният за помещение З. От южния са разкрити 9,20 м, като продължава в западна и източна посоки. В него е имало вход със светъл отвор 2,20 м, който е затворен в по-късен етап с градеж на калова спойка. Върху северното и южното лице на зида са запазени банкети, маркиращи два строителни периода. Северният банкет е на кота 47,56 м, южният – на 46,94 м.

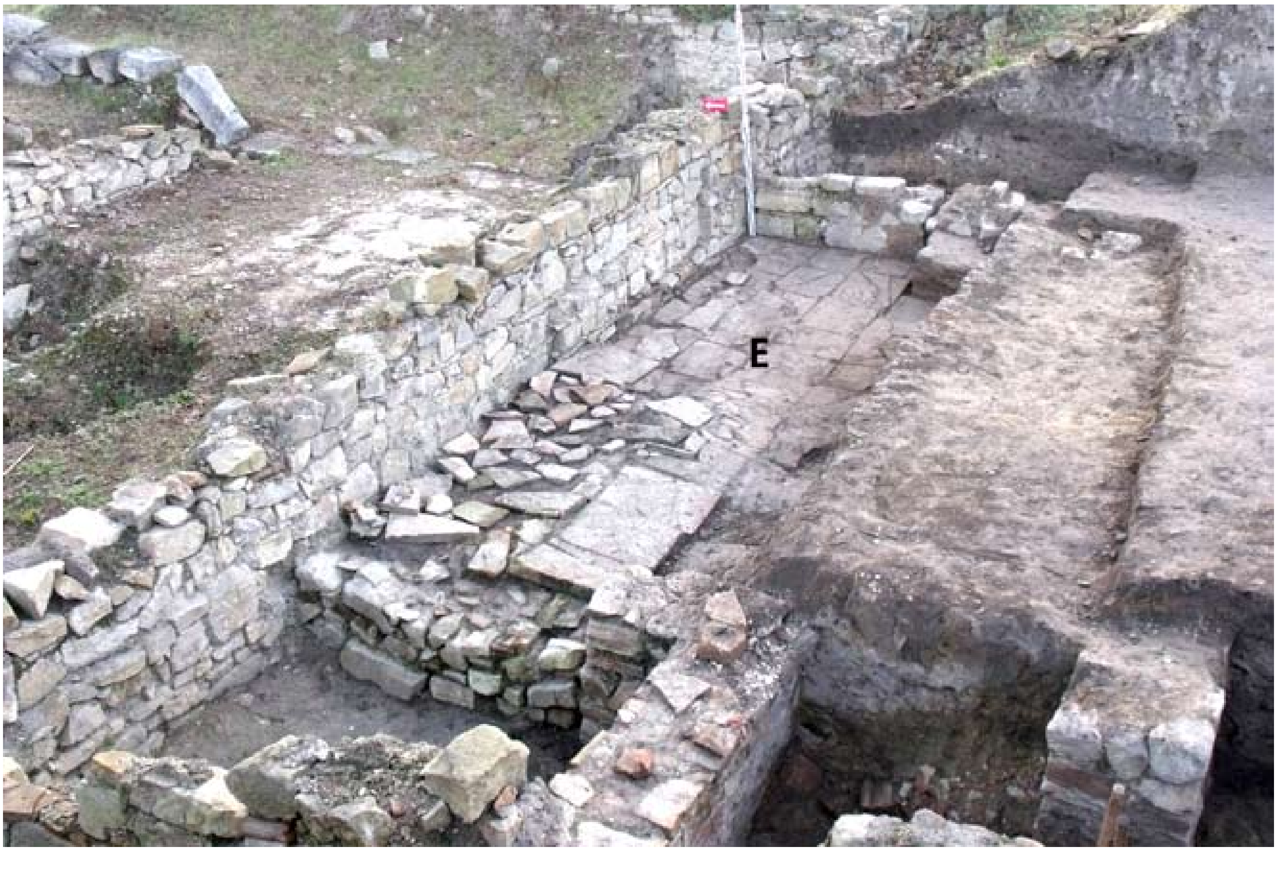

Обр. 2. Помещение Е (сн. от югозапад).

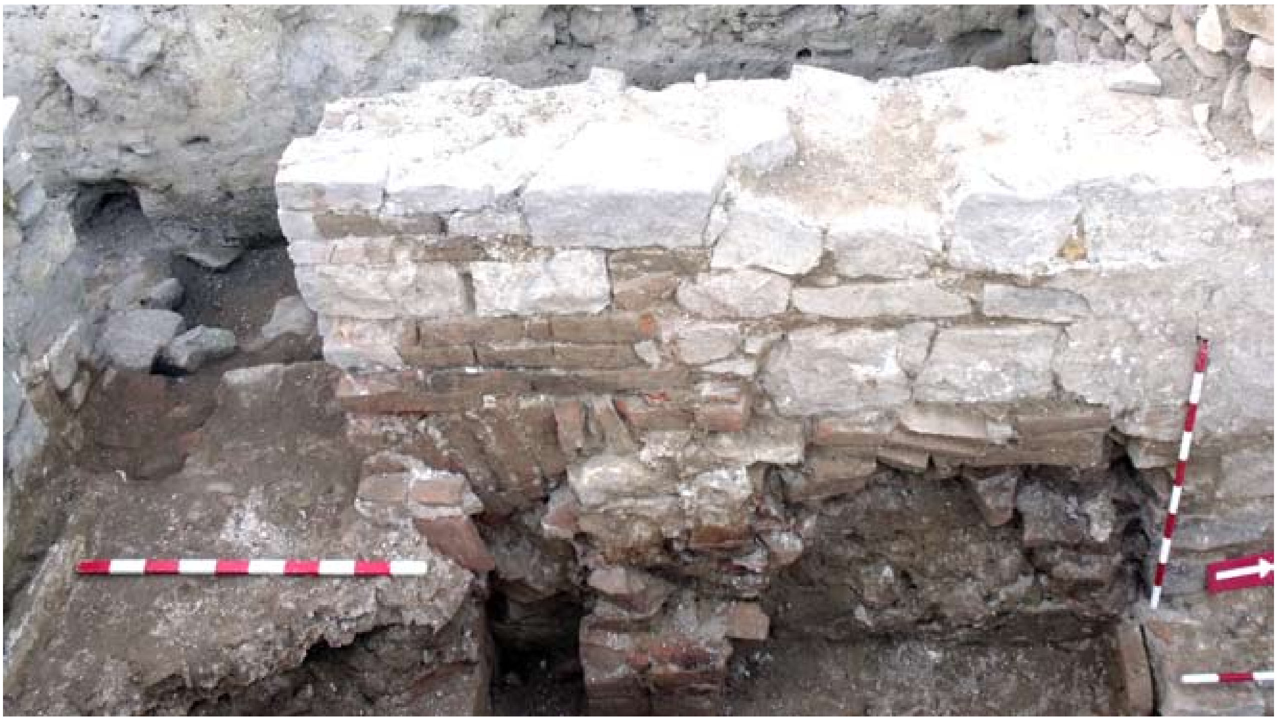

Обр. 3. Западният зид на помещение VII и запазената част от хоросановия му под (сн. от изток).

2. Данни за сградите от II–III в.

Помещение VI (кв. 202) е ситуирано южно от помещение V (обр. 3). Свързано е с него чрез вход с ширина 1,15 м. Има размери 5 (север-юг) х 2,25 м. В южния край на западния зид е оформен втори вход, широк 0,95 м. Помещението е с хипокауст, изграден с колонки от тухли. Подът на хипокауста не е достигнат през сезона. Запазена е част от хоросановия под на помещението на кота 46,85-46,90 м.

Пещта към хипокауста е била разположена западно от помещението. В западния зид се разкриха два тухлени свода, през които е преминавал топлият въздух. Южният свод е по-ранен и при изграждането на северния е затворен. Тухлените колонки са съобразени с отворите на канала и ги фланкират. Ширината на свода е 1,60 м. Върху източното вътрешно лице на стената липсва тухлено засводяване над северния канал. Отворът в зида е оформен чрез застъпване на дяланите камъни и е обмазан с хоросан. Очевидна е грубата зидария в сравнение с оформянето на по-ранния южен отвор.

След преустройството светлият отвор на канала остава по-ниско от този на по-ранния с около 0,20 м, в резултат на което е смъкнато и нивото на пода. Това е наложило и по-специалното оформяне на пода край южната част на западната стена, където са използвани *tegulae mamate* с цел подравняване, уплътняване на площта към зида и изолация, без да имат функцията на елементи от стенно отопление.

Северният зид на помещение VII (кв. 221, 222), след надграждане, е използван за южен зид на помещение И. Хоросанов под се откри на кота 47,15 м. Разликата от около 0,20 м във височината на пода и тази на банкета на стената предполага отопляемо с хипокауст помещение. Разкрити са 1,80 м от западния зид и малка площ от вътрешността в източна посока. Стената е с ширина 0,50 м, но във височина зидът е стеснен с около 0,10 м, което също е свързано с конструкцията на подподовото отопление. В северозападния ъгъл на помещението, в западния зид, има вход, широк 0,60 м.

Откритите в този участък през предишните кампании керамика, лампа, фрагменти от стъклени и медни съдове и монета на император Траян датират времето на функциониране на помещението във II в.

№ 58. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ И ОБХОЖДАНИЯ В ОКОЛНОСТИТЕ НА НОВЕ

Агниешка Томас

В рамките на проект „Проучване на селищните структури при римския легионен лагер в Novae (Долна Мизия) чрез използването на неинвазивни методи“ са проведени изследвания на цивилните селища в околностите на Novae (обр. 1) – археологически обект в м. Острите могили (обр. 1 *Б*) и на други обекти, разположени на юг и югоизток от него (обр. 1 *Д–Е*), както и на югозапад от лагера (обр. 1 *Г*).

Те се състоят от обхождания, геофизични изследвания, проверка на терена с металотърсачи и въздушни снимки. Магнитното наблюдение дава възможност за най-бързо, в сравнение с останалите геофизични методи, покриване на терена и регистрира широк диапазон от аномалии, предизвикани от човешката дейност. След него, за да се проверят евентуалните аномалии, засечени с магнитометър, са извършени измервания на проводимостта на почвата (геоелектричен метод). Контролът с металотърсачи има за цел подробната документация на металните находки, намиращи се в хумусния слой, на предварително определени участъци. Най-интересната находка е съкровище от средновековни монети.

В допълнение към тези методи е направена серия от вертикални въздушни снимки, които ще бъдат „наредени“ и съпоставени с географските координати. По този начин ще се създаде детайлна снимка с висока резолюция, която да обхваща Novae и обекта в м. Острите могили.

Допълнителен елемент от работата е проследяването на крепостната стена на източното разширение с помощта на ръчни устройства GPS, с цел точното измерване и определяне на положението ѝ и евентуалната корекция на плановете на Novae. Геофизичните измервания са систематизирани и обработени в програмите Surfer 10 и Geoplot 3.

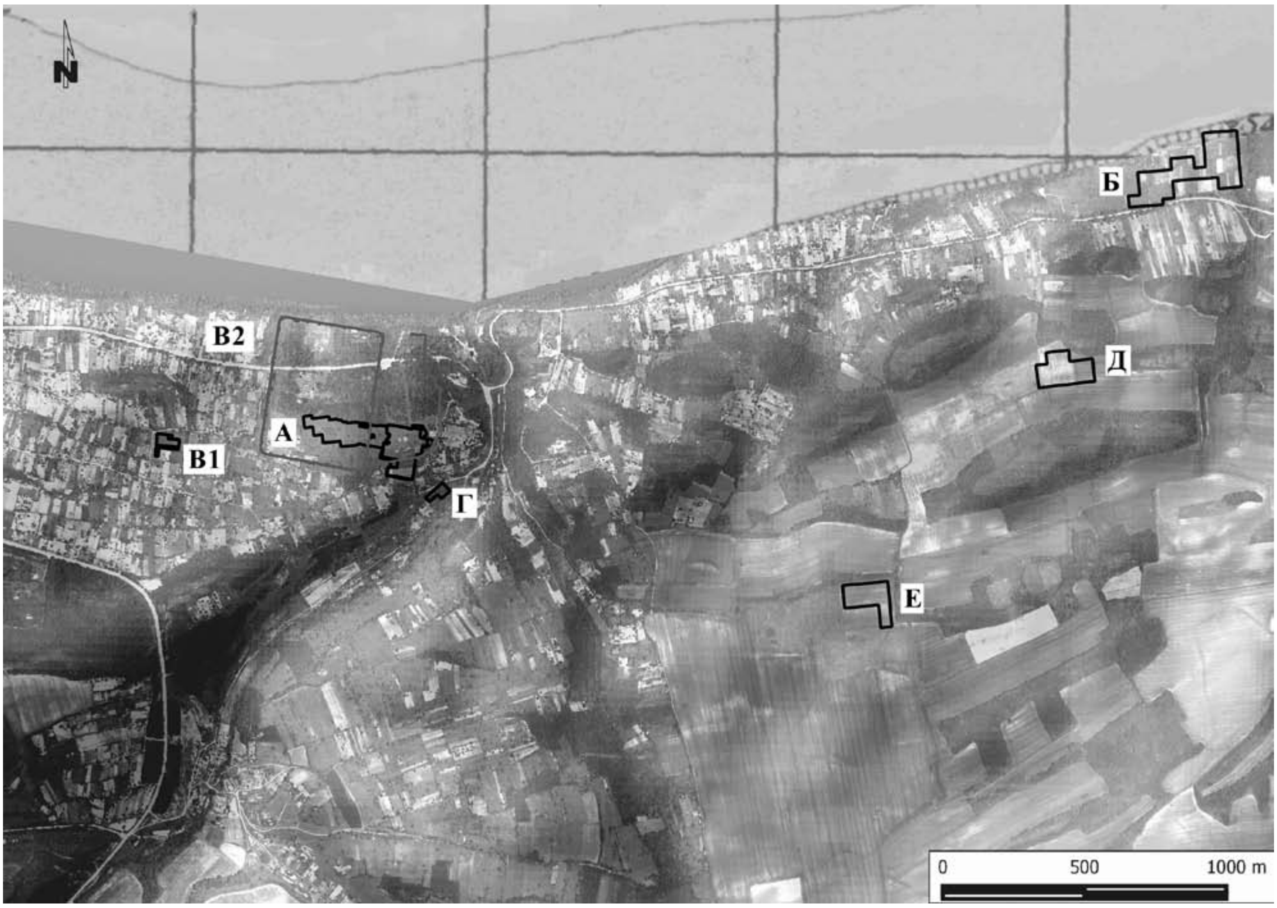

Обр. 1. Нове и околностите. А-Е – места от магнетични проучвания (по П. Вронецки).

Магнитното проучване е направено в западната част на м. Острите могили (Tomas 2006; Tomas 2015), както и на предишните участъци, и тук са засечени множество аномалии, които са резултат от човешка дейност. В източното разширение на лагера (обр. 1 *А*) са открити нови иманярски изкопи, в които личат солидни зидове. В района на западното *canabae*, до брега на Дунава (обр. 1 *В*$_2$), е разчистен и документиран ъгъл от солиден зид.

Обхождания са проведени в района, разположен на юг от м. Острите могили. Там има три концентрации на археологически материали, разположени в непосредствена близост една от друга. На най-голямата от тях са направени геофизични наблюдения (обр. 1 *Д*). Установените множество фрагменти от керамика, тухли и керемиди са датирани през ранноримския период. Следващото място, на което са проведени геофизични проучвания се намира в югозападната посока от първо (обр. 1 *Е*). Тук преди години са намерени два надгробни надписа, датирани от началото на III в. (IGLNovae 82, 112; Sarnowski 1979). Обходени са и другите места, публикувани от полски, български и германски археолози (Conrad, Stančev 2002; Conrad 2006).

Литература

IGLNovae. J. Kolendo, V. Božilova. Inscriptiones Grecques et Latines de Novae. Paris–Bordeaux 1997.

Conrad, Stančev 2002: S. Conrad, D. Stančev. Archaeological survey on the Roman frontier on the Lower Danube between Novae and Sexaginta Prista. Preliminary report (1997-2000). – Ph. Freeman, *et al.* (eds.) Limes XVIII. Proceedings of the XVIIIth International Congress of Roman Frontier Studies held in Amman, Jordan (September 2000), II, [=British Archaeological Reports, International Series, 1084]. Oxford, 673-681.

Conrad 2006: S. Conrad. Archaeological Survey on the Lower Danube: Results and Perspectives. – In: Surveying the Greek Chora. The Black Sea Region in a Comparative Perspective. International Conference, Sandbjerg, Denmark (31 August – 3 September 2003), [= Black Sea Studies, IV], Aarhus, 309-331.

Sarnowski 1979: T. Sarnowski. Badania powierzchniowe w okolicy Novae. – In: Novae – Sektor Zachodni 1977. Sprawozdanie tymczasowe z wykopalisk Ekspedycji Archeologicznej Uniwersytetu Warszawskiego. K. Majewski ed. – Archeologia 30, 207-210.

Tomas 2006: A. Tomas. Municipium Novensium? Report On The Field Survey At Ostrite Mogili, Veliko Turnovo District.– In: Światowit, T. VI (XLVII), fasc. A, 2006, 115-128.

Tomas 2015: Non-Destructive Investigations in the Extramural Area of Novae (Lower Moesia) in 2013. – In: Światowit, LII/A, 2013 (2015). (forthcoming).

№ 59. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА СКАИДАВА ПРИ С. БАТИН, РУСЕНСКО

Върбин Върбанов

Археологическото проучване се проведе в периода 15.10-04.11.2014 г. и бе финансирано от община Борово. В екипа участваха Б. Драганов, В. Жекунова, Вл. Атанасов, Д. Пачев, И. Иванов, Кр. Янакиева, М. Димитров, Н. Русев, Р. Йорданова, Св. Тодорова и Цв. Славкова.

Хълмът Кале баир е североизточно от с. Батин. През 1974 г. там са проведени спасителни разкопки, резултатите от които са обобщени наскоро (Върбанов 2014, 48-75). През 2013 г. са заложени два сондажа и е проучена площ от около 40 кв. м (Върбанов и др. 2014, 320-321). През 2014 г. е заложен сондаж 3, разположен до естествено вкопаване, което разделя възвишението на две части – източна и западна. Той е в югозападната част на източната половина. Посоката му е СИ–ЮЗ, а размерите 2 x 15м. В хода на проучването бе разширен на няколко места (обр. 1).

Разкрити са останки от три жилищни структури и 14 ями от епохата на Второто българско царство, две ями от късноримската и три структури от късноелинистическата епоха (обр. 1). При

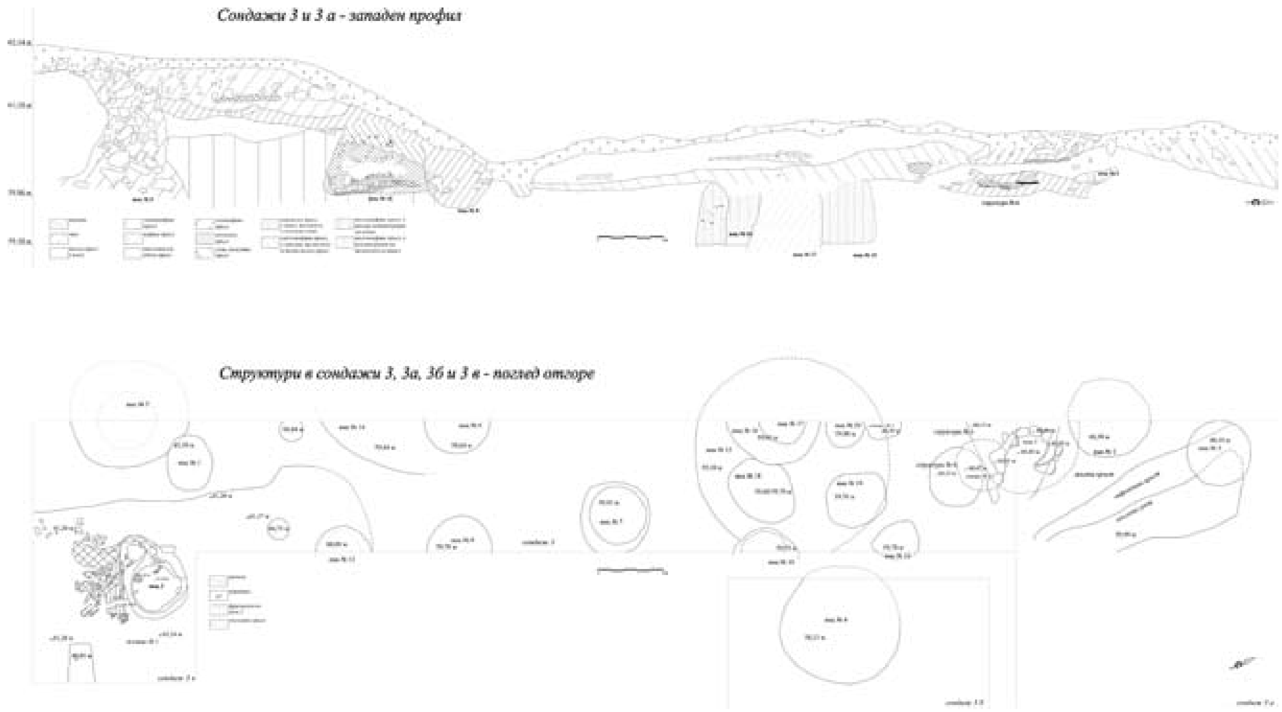
Сондажи 3 и 3 а - западен профил
Структури в сондажи 3, 3а, 3б и 3 в - поглед отгоре

Обр. 1. Сондажи 3, 3а, 3б и 3в – поглед отгоре и западен профил.

проучването им са открити 144 находки, като 74 от тях са монети: 12 са от III в.; 15 от IV–V в.; един анонимен фолис от XI в. и останлите са от XIII в.

Тракийско ниво. Установи се, че най-издигнатата югоизточна част от сондаж 3 (над 1 м над околния терен) е с ширина около 7 м и е изкуствено натрупана маса (вал) от жълта глинеста пръст. *Terminus ante quem* за направата на това съоръжение определя вкопана в него яма с датировка I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.

В северната част на сондаж 3, на кота 60,05 м е регистрирана друга голяма яма, чийто пълнеж съдържа пепел, въгленчета, отухлени късчета глина, фрагменти битова керамика и животински кости. В нея са открити още костена свирка, два прешлена, глинено мънисто, гладилка, тежест за стан, цяла чаша. На ниво от около 59,70 м до 59,50 м покрай стените на ямата се зачисти керамично струпване, с ширина около 0,40-0,50 м (обр. 2). Дъното на ямата е достигнато на ниво около 59,10 м.

Вероятно част от един комплекс с горната яма е разкритата североизточно от нея структура № 6. Същата представлява петно с кафява пръст с неправилна форма, в което се очертават две „площадки“ с кръгла форма – южната е с диаметър около 0,80 м, а северната е с диаметър около 1,60 м. Върху последната са положени керамични фрагменти и кости, сред които и човешки череп, без мандибула (обр. 3). Тук е открит и първият му шиен прешлен, което води до извода, че вероятно става дума за жертвоприношение. Върху площадката са открити още прешлен за вретено и бронзов медальон, както и връх от крив тракийски нож. Структурата е изчерпана на ниво 59,80 м. Североизточно от нея има вкопаване с неясна форма, в което са открити обгорели кости от скелет на кон (без главата)[1].

Датировката на откритите находки от структурите е от периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Общо откритата керамика от този период в сондажите е около 40%.

Римско ниво. Въпреки че няма открити структури от римската епоха, находките и керамиката от периода (около 3,5%) свидетелстват за обитаване на местността през II–III в. Липсата на останки от фортификация, както и на подпечатана строителна керамика са доводи, че селището от това време не е укрепено и тук не е дислоцирана военна част, поради което вероятно Скаидава запазва тракийското си име.

Късноримско/късноантично ниво. Укрепяването на хълма става в един по-късен, непрецизиран още момент (IV–VI в.), а останките са при североизточния край на възвишението. Откритите находки (главно монети) и керамика (около 15% от откритата през 2014 г.) са доказателство, че хълмът е част

---

[1] Остеозоологичният анализ е дело на д-р Дияна Владова, Тракийски университет, Стара Загора.

Обр. 2. Керамично струпване в яма № 15.

Обр. 3. Човешки череп в структура № 6.

от селище от периода. Единствените структури са две ями, добре датирани по откритите в тях две монети, както и от фрагментите от римски тегули.

Първо българско царство. Все още не са открити структури от периода, малко е и намерената керамика – около 0,5 % от откритата. Датировката ѝ е в X–XI в., което се подкрепя и от откритият при тази кампания анонимен фолис.

Второ българско царство. Този период е най-добре засвидетелстван в проучвания участък – около 80% от откритите структури са от това време, както около 50% от находките и около 41% от керамиката. Това са десетина ями, както и всички разкрити жилищни структури и части от такива.

Жилище № 1. В него е запазена пещ с приблизително кръгла форма и вход на юг. Диаметърът при основата ѝ е 1-1,10 м, запазена височина 0,30 м, дебелина на стените до 0,10 м. В запълнителя на жилището, над подовото ниво (кота 61,25 м), са открити две късноримски монети, две скифати, два железни предмета, прешлен, два фрагментирани съда и 203 фрагмента битова керамика (90% от периода на Второто Българско царство). С това жилище са свързани няколко от изследваните ями.

Жилище № 2. Размерите му са били над 4 м в посока запад-изток и над 2,50 м в посока север-юг. С него са свързани две огнища и една пещ. Подът на последната е на кота 60,46 м. Основата ѝ е от ломени камъни, а куполът е глинен. Ориентацията ѝ е приблизително север-юг, като входът е от юг. Тя е с продълговата овална форма с максимални размери 0,70 м х 0,50 м. Непосредствено под пещта, на ниво 60,40/60,37, м е разположено огнище с приблизително кръгла форма и диаметър 0,70-0,80 м. На около 1 м западно, на същото ниво, се намира друго огнище. Диаметърът му е 0,60/0,70 м, а цветовите и физически характеристики са подобни на тези на първото огнище. Между двете огнища, както и на югоизток от тях, е запазено глинобитно подово ниво от жълта, трамбована пръст.

Жилище № 3. Засега ясно е очертана западната му граница, където има масивна, горяла греда. В него са открити пет монети (една скифата) и над 700 фрагмента битова керамика (преобладаващи са тези от периода на Второто Българско Царство). Проучването на структурата е прекратено на ниво около 60 м над морското ниво.

Късноосманска епоха. Само 0,25% от откритата керамика може да се отнесе към периода. Вероятно това се дължи на факта, че тук е разположен военен пост, а не цивилно селище.

Литература

Върбанов 2014: В. Върбанов. Скаидава – материали от археологическите проучвания през 1974 г. – В: Есенни четения Сборяново 2013 г. От находката до витрината, 10, 2014, 48-75.

Върбанов и др. 2014: В. Върбанов, Д. Драгоев, Н. Русев, С. Великова, С. Тодорова. Спасителни археологически разкопки на територията на античната крепост Скаидава при с. Батин, Русенско. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 320-321.

№ 60. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В М. ПОЖАРАКА (ПАША ЛОМ), С. ТАБАЧКА, РУСЕНСКО

Върбин Върбанов

Археологическото проучване се проведе в периода 07.10-13.10.2014 г. и бе финансирано от РИМ-Русе. В екипа участваха археолозите Б. Драганов, В. Жекунова, И. Иванов, Кр. Янакиева, М. Димитров, Н. Русев, Св. Тодорова и Цв. Славкова.

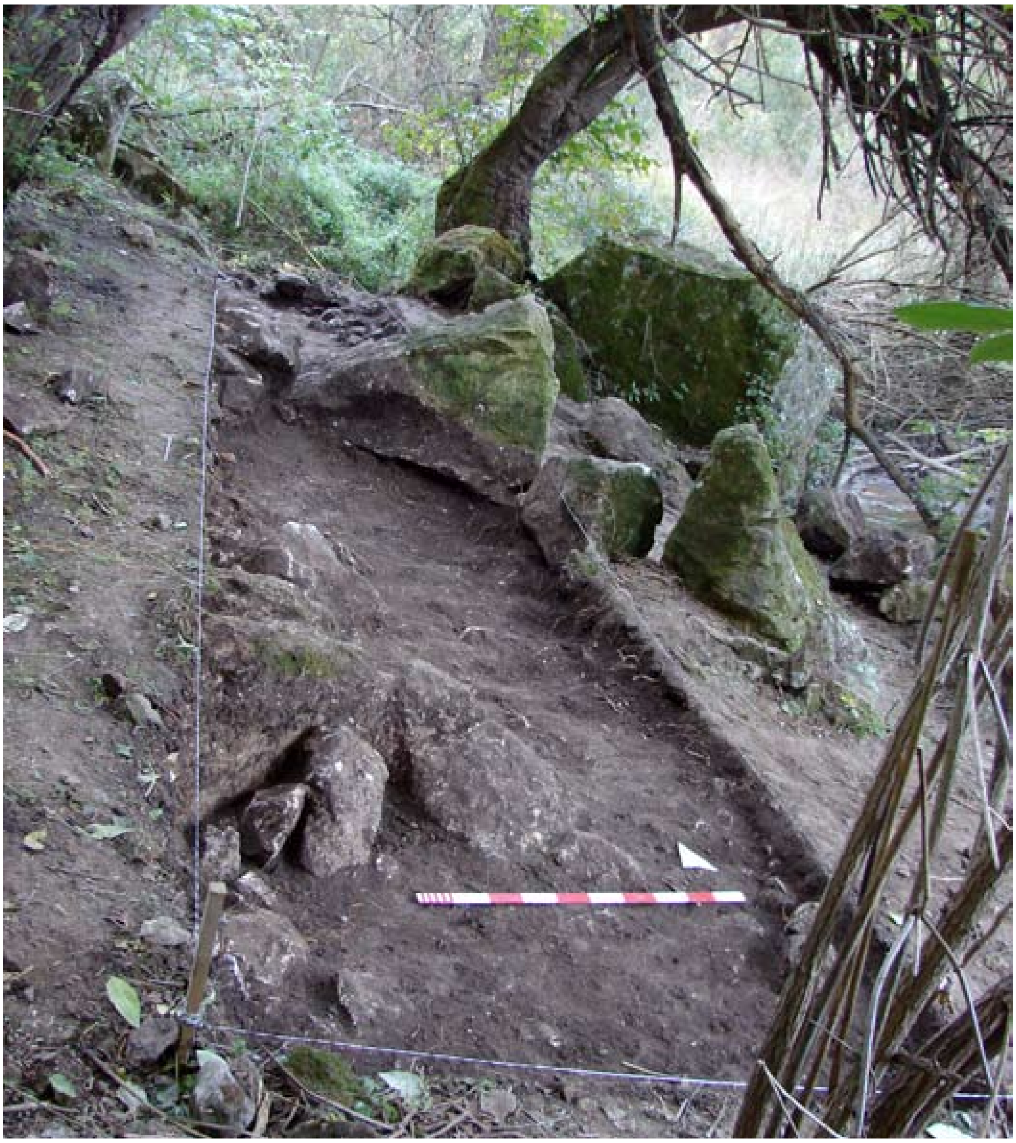

Обр. 1. Сондаж I.

Обр. 2. Сондаж II.

В близост до скален венец по поречието на р. Черни Лом, до действащ извор, при обходи през 2004 г. бе регистрирано петно (около 50-60 кв. м) с концентрация на керамични фрагменти от различни епохи. Местността е известна като „Паша Лом“ и според К. Шкорпил тук е разположена пещера, а срещу нея – антично селище (Шкорпил 1914, 76, 106). През 2014 г. бяха заложени два сондажа в близост до извора и скална килия над него.

Сондаж I. Той бе ориентиран в посока север-юг с дългите си страни и е с размери 2 х 13 м (обр. 1). Разположен е непосредствено западно над изворчето. При отнемане на пластовете се установи, че пръстта е насипна, смесена със скални отломъци и камъни, свлечени по склона, и в нея се откриват както съвременни материали, така и керамични фрагменти от различни исторически епохи. Пръстта е с тъмнокафяв цвят и ниска плътност, примесена с дребни камъни. Характеристиките ѝ не се променят в дълбочина. Керамични фрагменти се откриват на повърхността и в първия механичен пласт, но концентрацията им е при втория, след което намалява рязко. На достигнатото ниво (до над 1 м от повърхността) се откриват и съвременни материали и се увеличава концентрацията на дребни камъни, а керамични фрагменти се откриват спорадично, главно в северната част. След подравняване на терена и заснемането на западния профил на сондажа, проучването бе прекратено, тъй като стана ясно, че откриваният археологически материал не е *in situ*, а е свлечен по склона.

Сондаж II. Сондаж II е разположен югозападно от сондаж I, по склона към скалния венец, където е разположена скалната килия (обр. 2). Той е с размери 5,40 (запад-изток) х 2,50 м. Разположен е по склон и в близост до него има дървета и паднали камъни от скалния венец в близост. Пръстта е с тъмнокафяв цвят, ниска плътност, примесена с дребни камъни. Характеристиките ѝ не се променят в дълбочина. Откриваните керамични фрагменти са в средна концентрация. При третия механичен пласт намаляват рязко. В първите два пласта се откриват съвременни материали и такива от XIX в.

В двата сондажа са открити общо 2651 фрагмента керамика от различни епохи, разпределена по следния начин: ранножелязна епоха – 1,6%; елинистическа епоха – 91,8%; римска/късноримска епоха – 0,6%; Първо българско царство – 0,4%; Второ българско царство – 4,5%; късноосмански период (XVIII–XIX в.) – 1,1%. Преобладаващата (според характерните фрагменти) е тази от късноелинистическата епоха (II–I в. пр. Хр.). Открити и заведени са девет находки, които не са сигурен хронологически репер: четири прешлена за вретено, два керамични кръга, профил на миниатюрно съдче, острие на желязно ножче и фрагмент от османска лула.

Скална килия. Над сондаж II, на около 7 м на запад, се намира скалният венец, в който има издълбана ниша с овална форма. Малко пó на север (североизток) по скалния венец се намира естествената пещера, спомената от К. Шкорпил. До нея водят 11 стъпала. При две от тях до външния им край има кръгли дупки за дървен парапет, които са с диаметър 0,06- 0,08 м и приблизително същата дълбочина. В южната част на пещерата личат следи от обработка и оформяне с железен инструмент, подобни на тези от близки пещери, датирани в средновековната епоха (XII–XIV в.). Тук е запазена и част от източната стена, с изкуствено оформен прозорец (обр. 3). В ново време част от горната и северна страни на пещерата са срутени, поради което не може да се изчисли първоначалната ѝ височина и ширина. В северна посока, на подовото ниво на пещерата, има естествен подход, по който вероятно е било възможно достигането до нея в древността. В пещерата няма запазен културен пласт, а слой от сива пепелива пръст без находки.

След приключването на сондажите и обхождането на близката околност се установи, че културните остатъци (главно керамика), са свлечени по склона, най-вероятно от разположената точно над тях пещера. Тя е била обитавана спорадично през споменатите периоди, без възможност

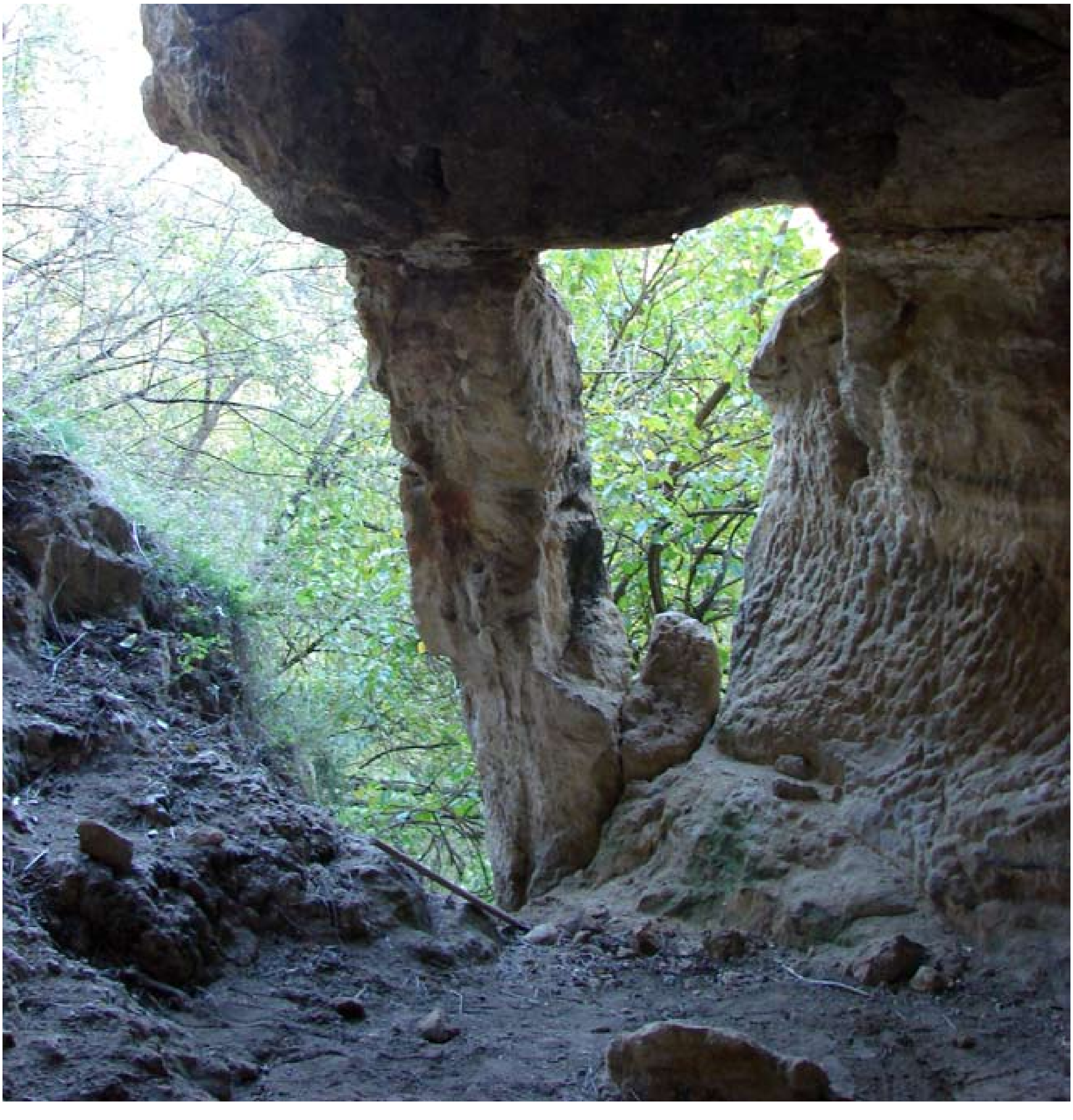

Обр. 3. Пещера с оформен прозорец.

за прецизиране времето на изкуственното оформяне на стените и стъпалата към нея. През елинистическата епоха пещерата функционира като жилищна структура, обитавана по-дълго време – свидетелство за това са както откритите фрагменти от керамика, така и изследваните животински кости. През епохата на Второто българско царство тя е имала функциите найвероятно на монашеска килия. В Русенско има добър паралел на разглеждания тук обект. Това е пещерата Скребърна, намираща се на около 9 км западно от Русе, на брега на река Дунав, на около 5 м височина от сегашния терен. В нея е запазен културен пласт от ранноелинистическата епоха (Торбатов 2007, 97).

Литература

Торбатов 2007: С. Торбатов. Скалният комплекс Водна – Тъмно край Табачка. Археологическо проучване. Русе, 2007.

Шкорпил 1914: К. Шкорпил. Опис на старините по течението на р. Русенски Лом (Материали за археологическата карта на България, 1). София, 1914.

№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЮГОЗАПАДНАТА ЪГЛОВА КУЛА НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ТРАНСМАРИСКА, ГР. ТУТРАКАН

Емил Петков

През 2014 г. продължи проучването на южната крепостна стена на Трансмариска. Целта бе да се разкрие югозападната ъглова кула на крепостта. За разположението на същата имаме информация от ремонтни дейности на ул. „Крепостта“ през 1970 г. и 2013 г. (Змеев 1970, Paunov 2007). Разкопките засягат югозападен ъгъл на двора на несъществуващо вече училище. Площта на проучването бе ограничена от бетонната ограда на двора и запазените бетонни основи на училището.

Бяха направени 3 сондажа, с оглед максимално пълно изследване на необходимия участък. При първия сондаж бе разкрита част от източната стена на проучваната кула, куртината на изток от нея и зидан, каменен строеж зад кулата (обр. 1). Стената на кулата се свързва на фуга с крепостната стена. Поради ограниченото пространство нейната широчина не бе установена. Куртината източно от нея е с широчина 3,70 м. Градежът ѝ е идентичен с разкритите до днес други участъци от отбранителната система на Трансмариска. Зад кулата бе разкопана каменна стена с дебелина от 1,40 м, конструктивно свързана с крепостната стена. На разстояние от 1,40 м стената завива под прав ъгъл на северозапад и влиза под основите на училището. Допускаме, че става въпрос за вътрешна кула, функционирала в началото на съществуването на кастела (обр. 2).

Откриването на вътрешна кула, заедно с други проучени елементи от укрепителната система, доуточняват досегашната датировка на изграждане на крепостта Трансмариска. Този тип кули е характерен за ранноримския период.

При следващия проучен участък бе разкрита част от западната стена на външната кула и част от нейната тилна стена (обр. 3). Западната стена е широка 2,70 м и също е изградена на фуга към тилната стена на кулата. Предвид вероятната корекция в датировката на изграждане на късноантичния кастел на Трансмариска допускаме, че изграждането на външната ъглова кула е по времето на император Диоклециан и тя е синхронна на разкритата „U“-образна кула при югоизточния сектор на крепостта.

Чрез отделен сондаж, на изток от предишните, се установи наличието на каменна стена южно от куртината и отстояща от нея на 8 м. За съществуването ѝ и приблизителното ѝ трасе имаме информация от ремонтите на посочената улица. Нейната широчина е 0,92 м и има същия градеж. Вероятно в горната си част тя е имала дървена надстройка. Нейното функциониране свързваме с допълнително усилване на защитата на южната крепостна стена. Считаме, че изграждането ѝ е синхронно с това на външната кула, т.е. в края на III в.

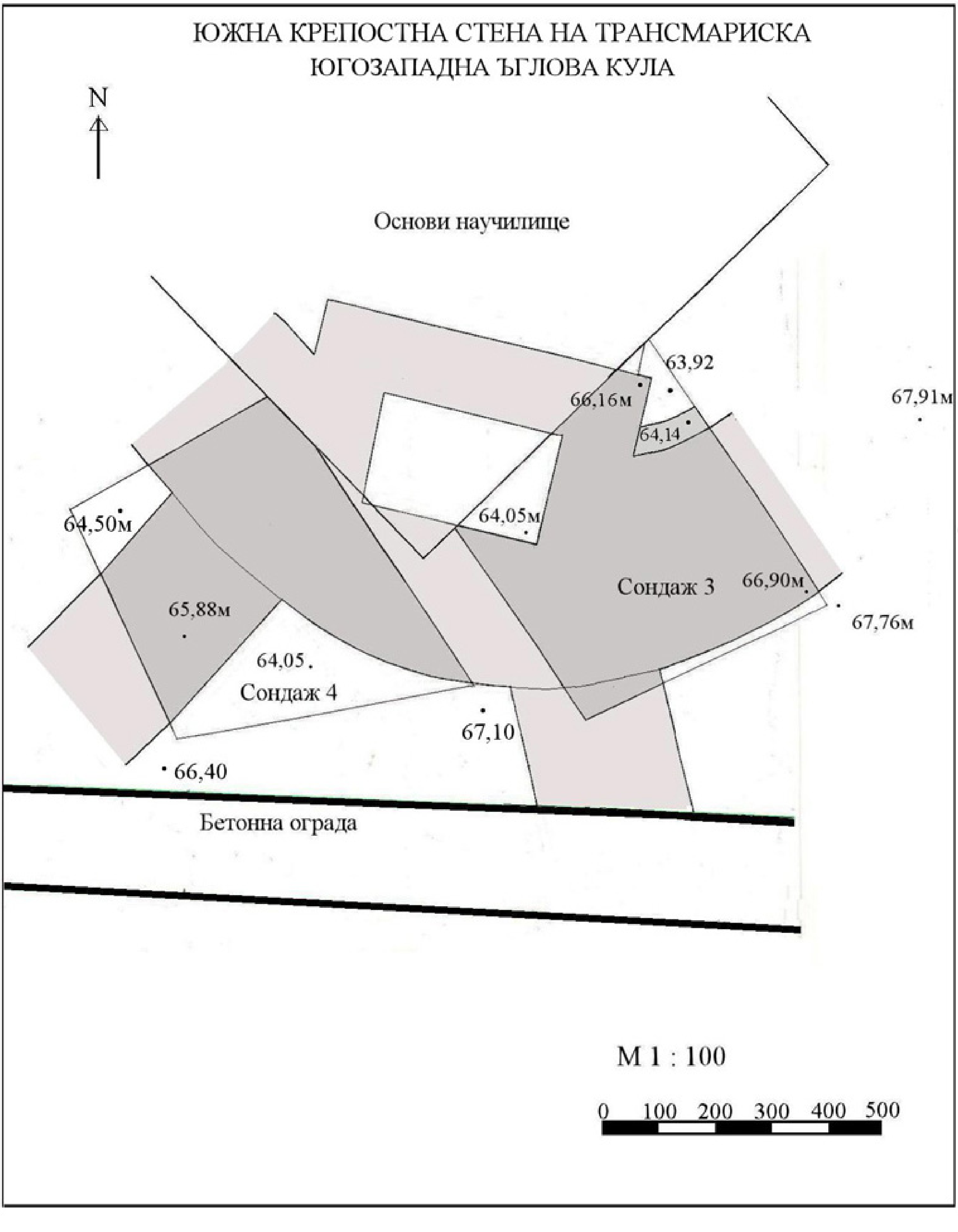
ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ТРАНСМАРИСКА
ЮГОЗАПАДНА ЪГЛОВА КУЛА
N
Основи научилище
63,92
66,16м
67,91м
64,14
64,50м
64,05м
Сондаж 3
66,90м
67,76м
65,88м
64,05
Сондаж 4
67,10
66,40
Бетонна ограда
М 1 : 100
0 100 200 300 400 500

Обр.1. Югозападен ъгъл на античен кастел Трансмариска. План на вътрешната и външната кули.

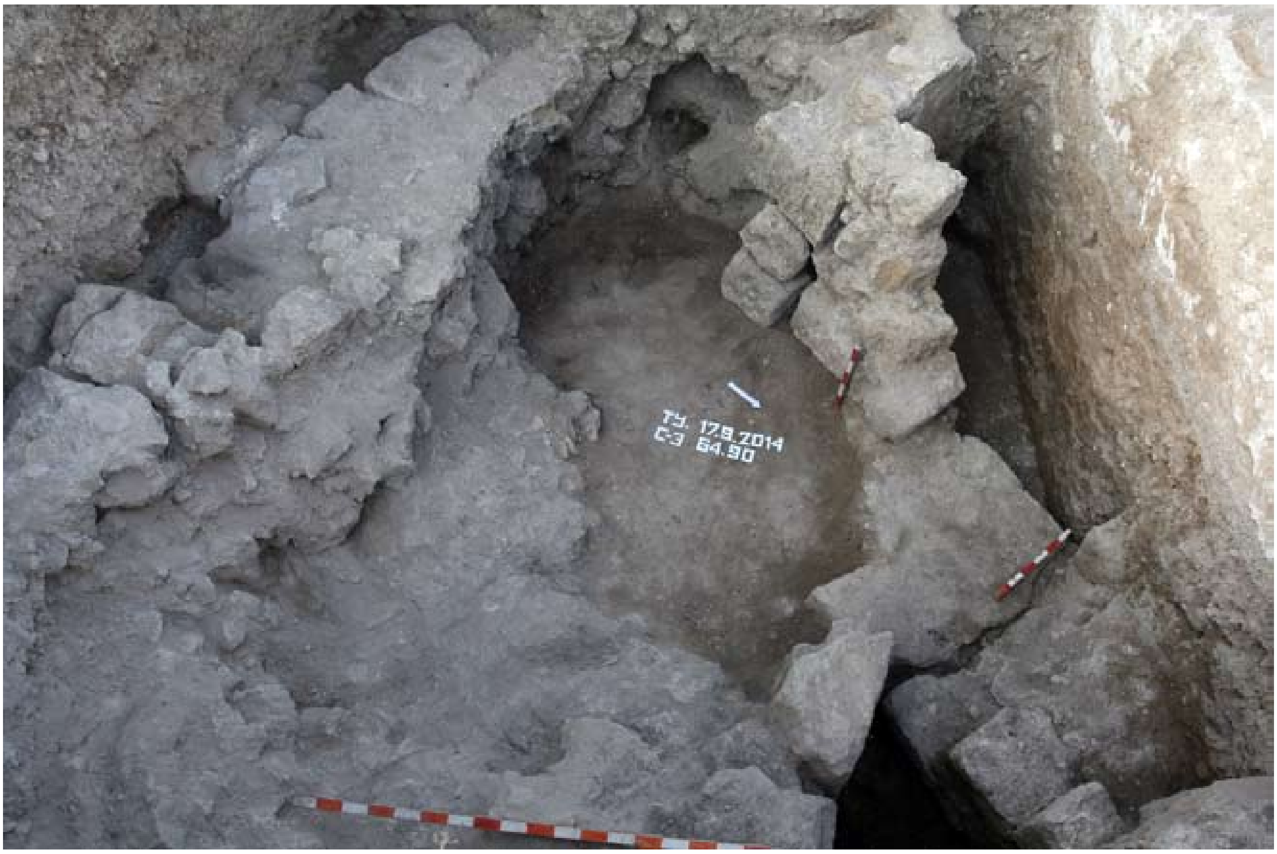

Обр.2. Сондаж 3. Вътрешна кула при югозападният ъгъл на Трансмариска.

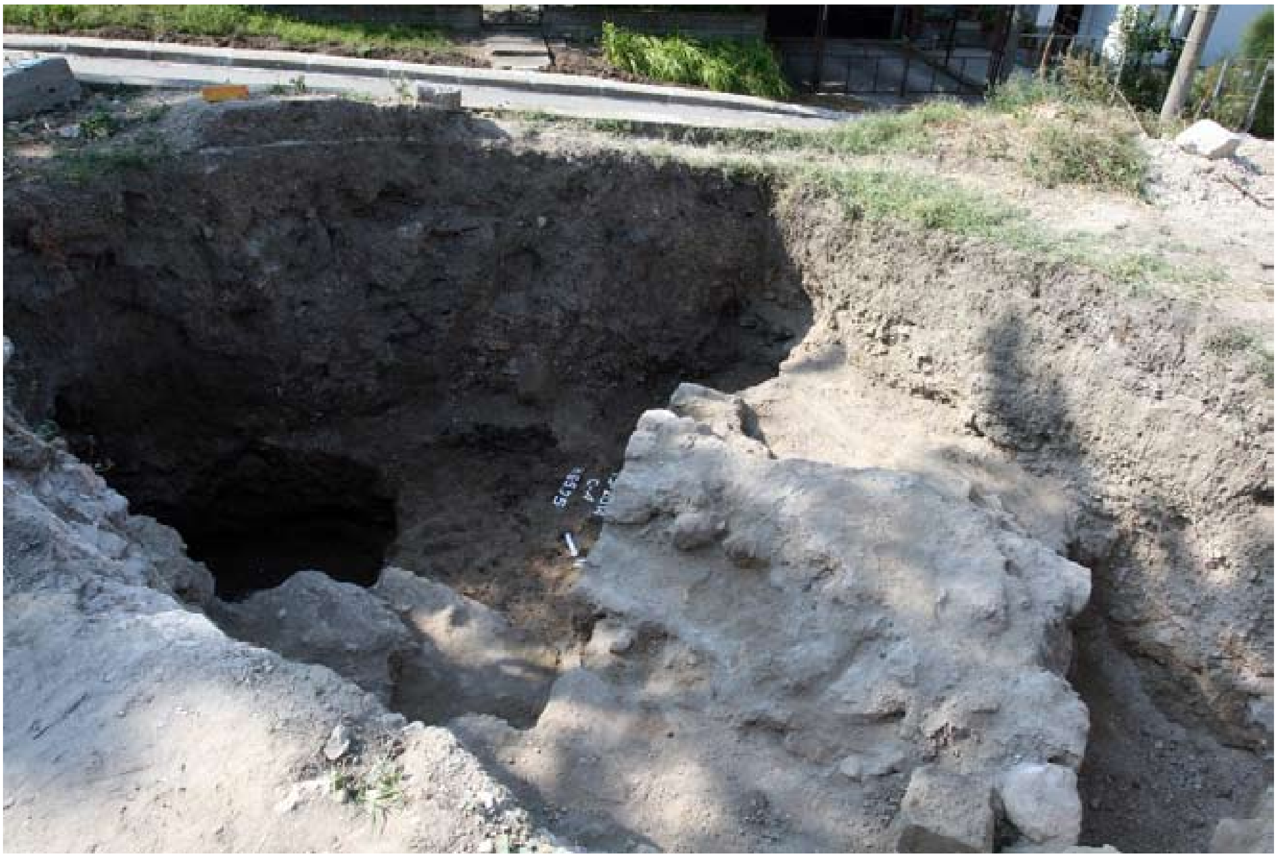

Обр.3. Сондаж 4. Западна стена на външна кула на Трансмариска.

Литература

Змеев 1970: Р. Змеев. Интересно археологическо проучване в Тутракан. – В: в. „Тутракански глас“, №17, 26.10.1970 г.

Paunov 2007: E. Paunov. History of Transmariscaл – In: L. Vagalinski (ed.). International Archeological Conference “The Lower Danube in Antiquity 06-07.10.2005, BG – Tutrakan (VI c. BC – VI c. AD)“. Sofia, 2007, 141-146.

№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ДОИЗГРАЖДАНЕ НА КАНАЛИЗАЦИОННАТА МРЕЖА И РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВОДОПРОВОДНАТА МРЕЖА НА ГР. СИЛИСТРА“

Георги Атанасов, Иван Бъчваров, Кристиан Михайлов

Началото на систематичните наблюдения стартираха след 01.10.2014 г. по бул. „Седми септември“. До кръстовището с ул. „Добрич“ бяха регистрирани и документирани две структури.

А. На № 35 пред портала на „Пътнически превози ЕООД“ на 0,80-1,40 м под съвременния терен, на кота 22,58 м, бе разчистен масивен блок („панел“) от камъни, споени с много здрав червен хоросан, с дължина 2,05-2,40 м, ширина 1,60-1,95 м и дебелина 0,60 м. Той ляга върху хоризонт с дебелина 1,05 м, със силно разтрошен хоросан и дребни камъни. В профила се очертава следната стратиграфия: а) 0,30 м стара шосейна настилка; б) 1,40 м наносна черна пръст; в) 0,90 м разтрошен хоросан с дребни камъни, проследен на дължина 4,40 м; г) сбита черна наносна пръст до дъното на изкопа. Липсва битова керамика, която да прецизира датировката.

Б. В южна посока при пресечката на бул. „Седми септември“ с ул. „Добруджа“ регистрирахме основа на зид от ломени камъни. Единични фрагменти строителна керамика предполагат датировка в IV–VI в.

В. На западния канал по бул. „Седми септември“ № 56-58, на 2,10 м от съвременния терен, на кота 22,20 м, регистрирахме зид от ломени камъни споени с кал с височина 1,30 м, дължина 8,80 м и дебелина 0,70 м. Вероятно основи на сграда. Над него пласт от около 1 м от разтрошен бял хоросан и фрагменти от строителна керамика от IV–VI в.

При прокопаване на канала по бул. „Седми септември“ № 3 попаднахме на основите на кула с ширина на зидовете 1,70 м, пресечена от канал през 60-те години на XX в. (обр. 1) Градежът е от ломени камъни на жълто-бял хоросан, съдържащ много пясък. Максимално запазената височина е 1,87 м. Около стената единични фрагменти битова и строителна керамика от III–IV в. След раз-

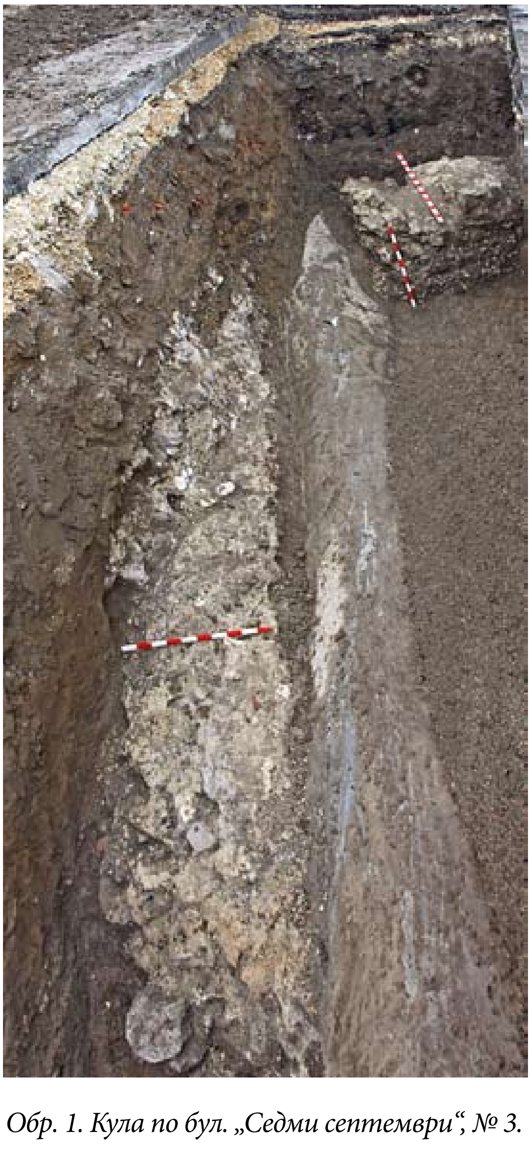

Обр. 1. Кула по бул. „Седми септември“, № 3.

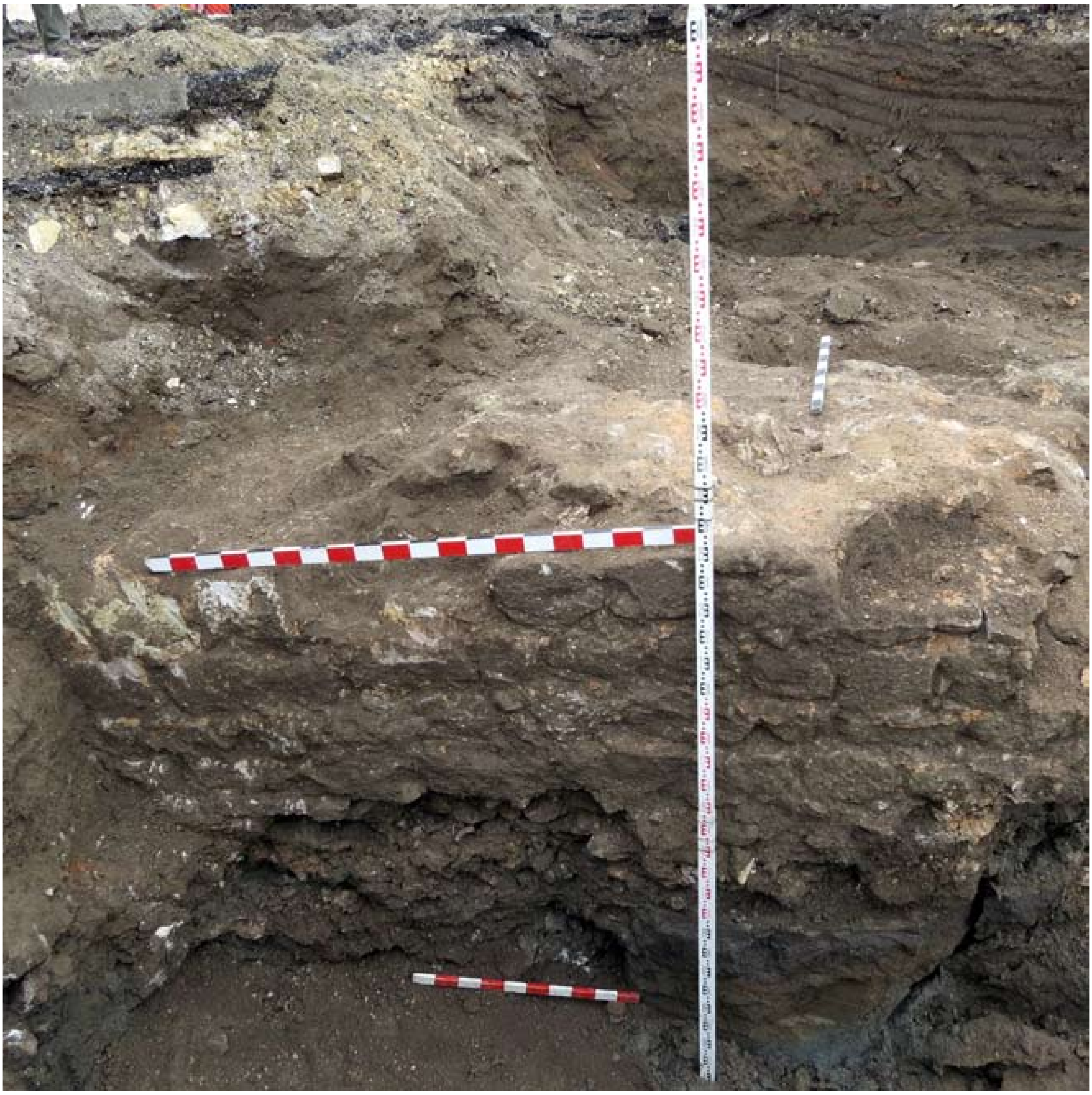

Обр. 2. Крепостна стена по бул. „Седми септември“, № 3.

ширяването на изкопа, под западното платно на булеварда разкрихме крепостната стена, на която принадлежи кулата (обр. 2). Широка е 2 м и е с ориентация С–Ю, с отклонение на СИ–ЮЗ. Градежът стъпва върху дълбок наносен (образуван от разливите на р. Дунав) сиво-черен пласт. Субструкцията е дълбока около 0,40 м и представлява два реда дребно и средно ломени камъни и фрагменти от тухли без спойка. Следва подравняващ пласт от излят червен хоросан с дребно счукана тухла, дебел около 0,07 м. Това е началото на суперструкцията. Лицата са от обработени каменни блокове с грубо очукани лица, запазени в три реда: 1-ви – 0,20 м; 2-ри – 0,20 м; 3-ти – 0,27 м. Вътрешността е емплектон от едро и средно ломени камъни (твърд варовик), подреждани на редове, които приблизително съвпадат с обработените камъни по лицата, споени със здрав червен хоросан. Крепостната стена беше проследена в южна посока до бул. „Седми Септември“ № 5, на дължина 36 м, след което трасето ѝ се отдалечава от това на изкопа. Суперструкцията е запазена в 6 реда на височина 1,44 м. Пръстта под основата (подложката) вече е с жълто-кафяв цвят и глинеста структура. Подобна стена е регистрирана край Маслобойната през 1988 г., която е ограждала канабето на Дуросторум покрай реката от север (Иванов и др. 2006, 181). Крепостната стена, която досега не бе известна е укрепвала канабето от изток.

Литература

Иванов и др. 2006: Р. Иванов, Г. Атанасов, П. Доневски. Античният Дуросторум. София, 2006.

№ 63. АНТИЧЕН ГРАД ЗАЛДАПА, ОБЩИНА КРУШАРИ, ОБЛАСТ ДОБРИЧ. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА № 3

Георги Атанасов, Валери Йотов, Йото Валериев

Археологическите разкопки на обект „Античен град Залдапа“, община Крушари, област Добрич за 2014 г. са аварийни, поради установена иманярска интервенция преди време и видими след тази намеса структури. На обекта са извършвани археологически проучвания през 1913-1914 г. от екип на румънски археолози начело с Дж. Матееску, но резултатите не са обнародвани. Те обаче са документирани от К. Шкорпил през 1915 г. През 1949 г. М. Мирчев проучва воден резервоар и каптаж в северозападното подножие на крепостта (Мирчев 1951, 99–103). Всички тези резултати с подробна литература са представени и анализирани от С. Торбатов (Торбатов 2000).

Археологическият екип направи предварително обхождане, при което бяха установени иманярски изкопи по целия терен на града, но на няколко места тяхната концентрация е значима и са на голяма дълбочина. Направена бе електронна план-квадратна мрежа на укрепения град и на част от прилежащата околност. На терена бе разгърната план-квадратна мрежа 5 х 5 м в два сектора с частично разкрити при иманярски набези и разрушени, но видими структури. Там, на повърхността, бяха регистрирани и множество мраморни архитектурни детайли.

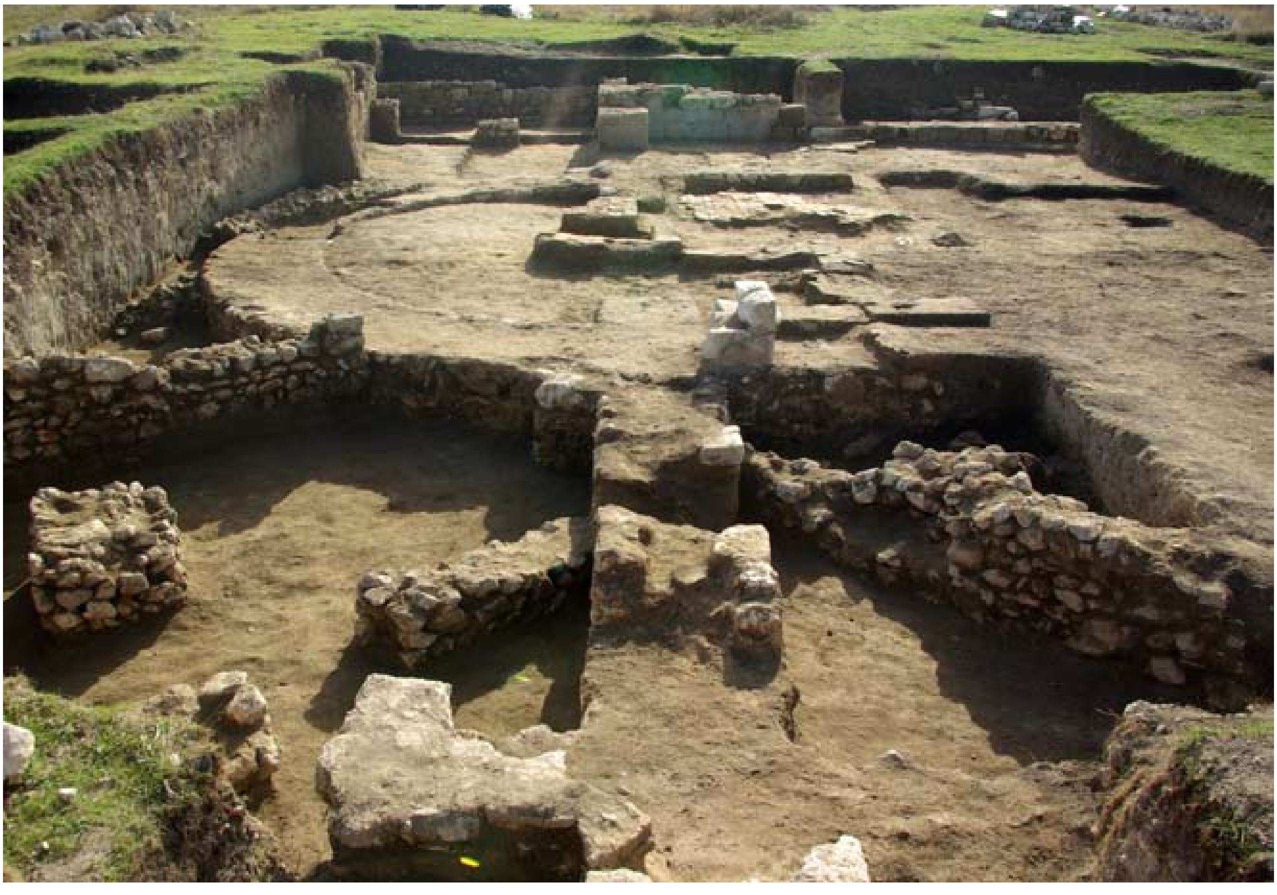

Обр. 1. Базилика № 3 – апсидата, олтарното пространство, северен анекс (поглед от север).

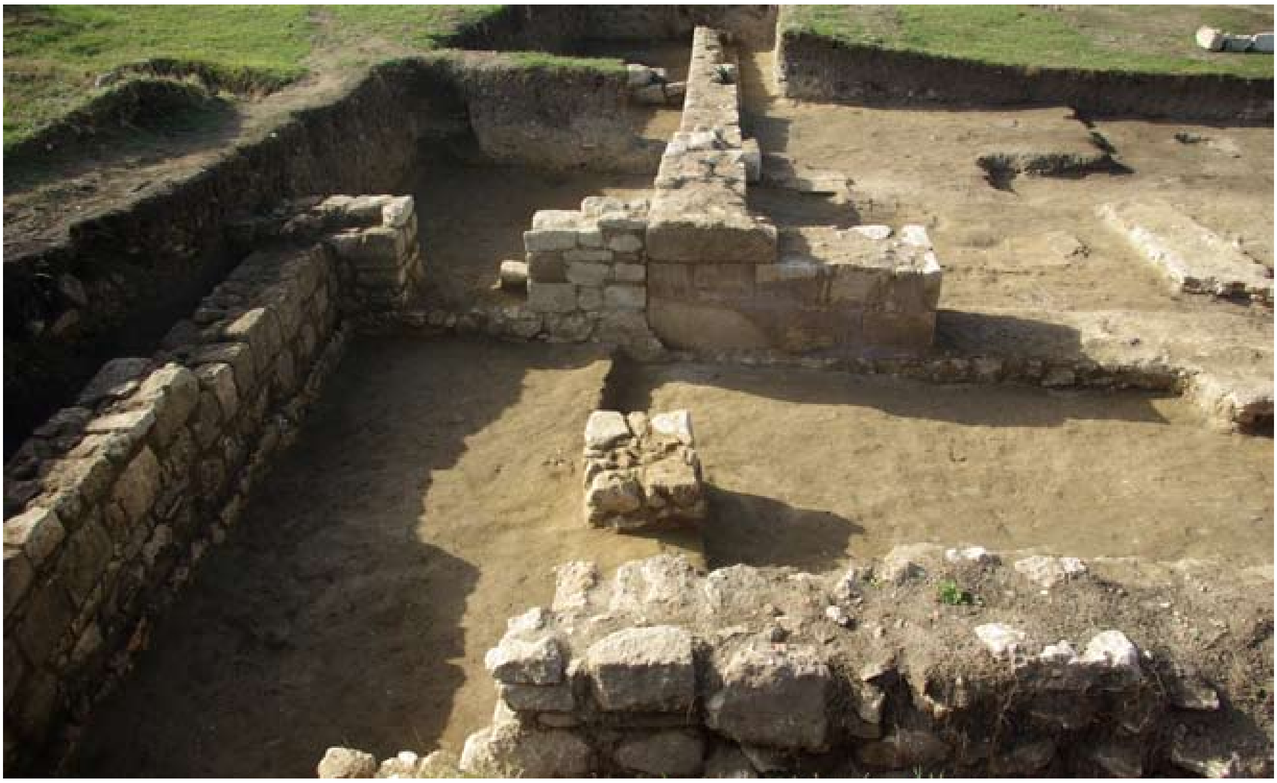

Обр. 2. Базилика № 3 – южен анекс, южен кораб (поглед от изток).

Друг сектор с видими иманярски намеси, на който също бе разгърната план-квадратна мрежа, бе определен североизточно от базилика № 2 и югозападно от северната порта на крепостта.

Раннохристиянска базилика № 3

Изцяло проучени са източната и западната част на голям християнски храм, който според възприетата в досегашните публикации номерация би следвало да бъде базилика № 3 (обр. 1). Тя е трикорабна, едноапсидна, с триделен притвор. Общата дължина е 34 м, а ширината е 22 м. Ширината на централния кораб е 8,80 м, а страничните кораби са по 4 м. Тези параметри не отразяват частично разкритите анекси от североизток и югоизток, както и двор със стълбище от запад – респективно частично проучения атриум (навярно по-ранен; от първия строителен период). Сградата е монолитна, с ширина на основите 0,80-0,90 м и ширина на аписида 1,10 м. Градежът е на червен хоросан.

Притворът е триделен – широк е 4 м, но се разкрива само в субструкция, поради което не може да се установят със сигурност разположението и размерите на входовете към притвора и от притвора към наоса. Запазено е част от подовото покритие от разноформатни тухли върху тънък пласт жълта глина. При югозападния ъгъл регистрирахме началото на атриум (?), който е изграден също с червен хоросан. На даден етап е изоставен и покрит с каменни плочи, оформящи плочник пред храма, към който е водело фланкирано с колони стълбище.

Проучена е и част от наоса. Стилобатите са с 0,10 м по-тесни от ширината на зидовете, а на три места са видни хоросановите отпечатъци от свързването на базите на колоните. Интерколумните са били през 2,25 м, което предполага колонади с по 9 колони.

В източната половина са разкрити сектори от северния и южния кораб; основите на апсидата; участъци от подовата настилка от керамични плочи; анекси, съответно северно и южно от апсидата, които не са цялостно проучени (обр 1 и 2). Апсидата е масивна, но с малък радиус от 3,20 м. Подсилена е с пиластри при раменете отвън и отвътре. Най-после е доукрепена и с допълнителен зид, на кална спойка, при югоизточната дъга. Предолтарното пространство е силно разрушено от голяма съвременна яма с диаметър около 3 м. Запазена е единствено част от мраморната база на олтарната преграда, успоредна на стилобата на северната колонада. Северният анекс е с конструктивна връзка с източното рамо на храма, а южният е на фуга, и вдигнат на около 0,30 м над нивото на базиликата. Към него е водела широка 1,20 м врата. На източното рамо на южния кораб е имало подобен вход. Такива входове при северния кораб липсват, но в този участък структурите се разкриват само в субструкция. От южния анекс са проучени (засега частично) две помещения, изградени от обработени камъни на кална спойка с ширина на стените 0,75-0,80 м.

Под нивото на структурите на базиликата, които са с предварителна датировка от края на IV – средата на V в. до края на VI в., се откриха и частично запазени зидове от по-ранен археологически хоризонт (II–III в.), които са пресечени от основите на храма.

Сред важните находки за сезона са над 500 мраморни и варовикови архитектурни детайли – колони, стълбчета, капители, бази, канцелни прегради и др.

В проучените хоризонти в базиликата бяха открити повече от 300 бронзови монети, основно от IV в. Други 13 са от VI в., 2 са от средата на III в. и една е от III–II в. пр. Хр.

Огромната част (около 95%) от керамичния материал от проучените сектори е с датировка IV–VI в. Малък процент са фрагментите керамика от римския период (най-общо преди IV в.) и няколко фрагмента тракийска (?) керамика. Трябва да отбележим, че на този етап, с малки изключения (при апсидата), базиликата се разкрива до пода, респективно граница суб-суперструкция.

В проучените сектори сред подемния керамичен материал са открити и няколко десетки фрагменти старобългарска керамика с врязана украса от втора половина на IX – началото на X в.

Комплекс сгради от VI в.

Североизточно от базилика № 2 частично бе проучена многоделна сграда с пътека плочник западно от основния ѝ вход.

Освен обичайната строителна керамика тук бяха открити и няколко от така нар. „кирпичи“ – навярно от зидовете във височина. Битовата керамика е в границите IV–VI в. Преобладава тази от VI в. Открити са и над 30 монети IV–VI в.

Литература

Мирчев 1951: М. Мирчев. Водният резервоар и каптаж при крепостта Абрит. – Известия на Българското археологическо дружество, VIII, 1951, 99–103.

Торбатов 2000: С. Торбатов. Късноантичният град Залдапа. София, 2000.

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

№ 64. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛАСТА ОТ АНТИЧНАТА И КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХА В УКРЕПЕНАТА ТЕРИТОРИЯ НА МНОГОСЛОЙНИЯ ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГР. МЕЗДРА

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

В западната третина на обекта, където са провеждани редовни археологически разкопки в периода 1985-1990 г., но културните напластявания са останали недоизчерпани, бяха обособени 5 нови проучвателски сектора, съобразени с плана и размерите на сгради от късната античност (обр. 1).

Приключи работата в южната част на Сектор Г. Тук бяха разчистени основите на голяма сграда от ранновизантийския период, която изглежда е била използвана за затвор, възсядаща нивелирани останки от градежи от II–IV в. с несигурна функционална интерпретация.

Напълно изчерпан беше античният пласт и в Сектор А. Тук, пристроени към северозападната крепостна стена, се разкриха останки от две сгради в суперпозиция – едната от IV в., а другата от VI в., както и оградено жертвено пространство от времето на езическото светилище, използвано и през двете фази от неговото съществуване, поне до към последната четвърт на III в. Наред с многочислената фрагментирана керамика и стандартните вотиви, от жертвеното пространство

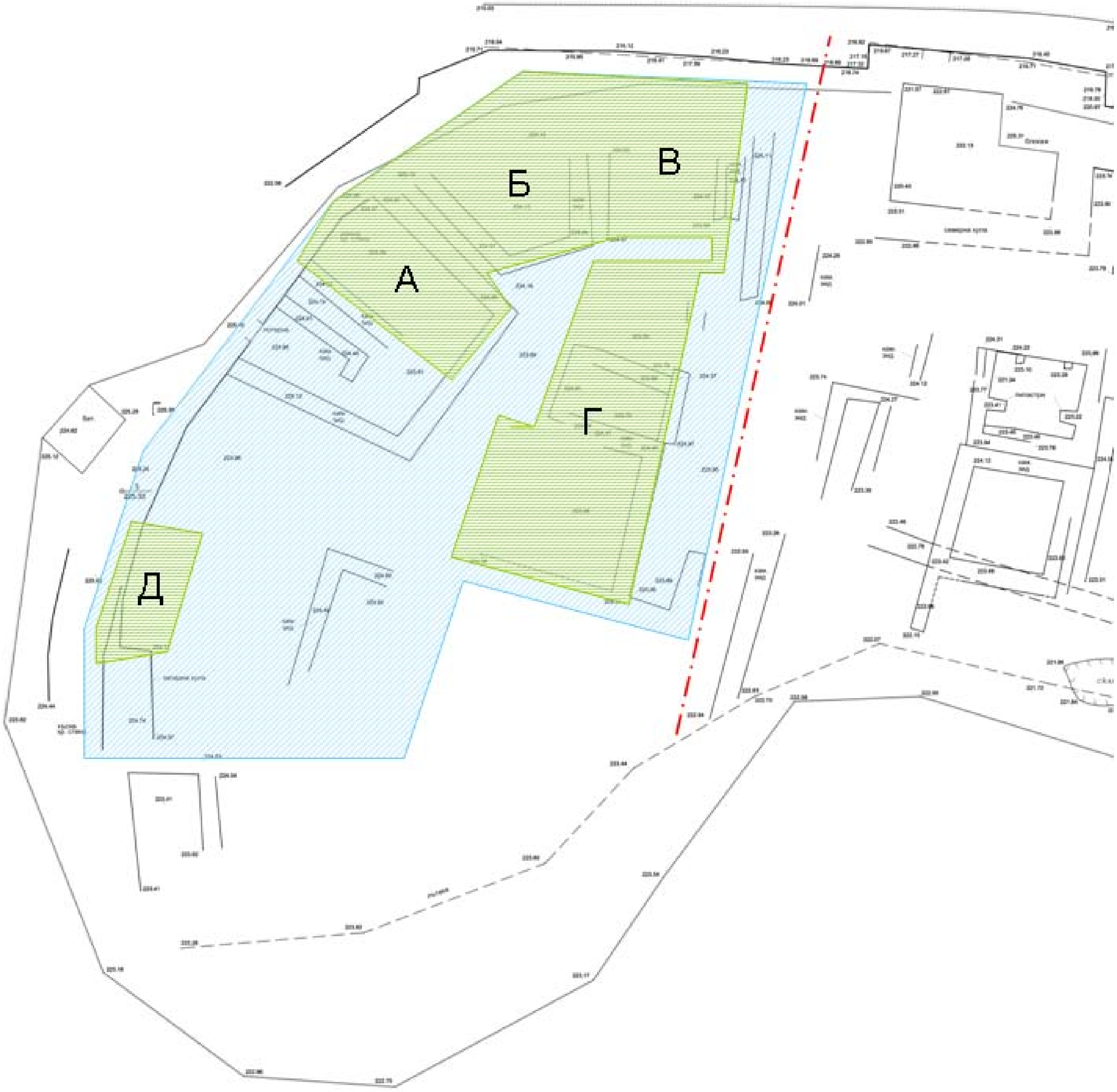

Обр. 1. Разположение на секторите, проучвани през 2014 г.

произхожда и една бронзова кадилница, която с основание може да бъде причислена към специфичния светилищен култов инвентар. Особен интерес представлява един колективен депозит от две едрономинални бронзови монети – едната на Гета, отсечена в Пауталия, а другата на Каракала, отсечена в Сердика. През 2008 г., на друго място в чертите на светилището, беше намерен удивително подобен депозит, само че монетата на Каракала е отсечена в Пауталия, а тази на Гета – в Сердика. Тогава това беше отчетено само като любопитен факт, но сега настойчиво се налага изводът че светилището край Мездра не е възникнало през управлението на Александър Север, както се допускаше досега, а вече е съществувало по време на съвместното управление на Каракала и Гета, т. е. в 211-212 г.

В Сектор А бяха придобити нови данни относно технологията на изграждане на ранноримската крепостна стена. Установено беше, че траншеята за полагане на основите на зида е вкопана на дълбочина около 0,70 м в заварен културен пласт от късния халколит. След демонтирането на кофража, празнините в траншеята са били запълнени със светлокафява глинеста пръст, за разлика от други сектори, където това е направено с речен пясък. Отчетливо личи строителното ниво от хоросан и каменни люспи в близост до крепостната стена, което е било подравнено с дребен чакъл. По такъв начин е оформено ходовото ниво в тази част на римското укрепление през първия период на неговото съществуване.

В Сектор Б проучването на античния пласт не беше финализирано. Тук се намират останките от трапецовидна постройка от ранновизантийския период, разкопавана в миналото. Тя е изградена върху пласт, свързан с обитаването на мястото през IV в., но без строителни структури. От пласта произхожда колективна находка от 80 медни късноримски монети от дребен номинал и контролна теглилка от олово с отбелязана върху нея номинална стойност от 3 унции. Започна проучването и на пласта от „светилищния“ период на обекта. Сред депонираните в него материали специално трябва да се отбележи фрагмент от миниатюрна оловна вотивна пластина, с частично запазени изображения на Артемида с лък в ход надясно и пантера – безпрецедентна находка от територията на светилището. От изключителна важност е намерената в пласта монета на Максимин Даза, отсечена в Никомедия в 310/311 г. – сигурен *terminus post quem* за функционирането на светилището, финалната дата в използването на което предположително се отнася в досегашните публикации към края на първата четвърт на IV в., макар най-късните монети от сигурен „светилищен“ контекст, известни до отчетната археологическа кампания, да бяха от емисии 290-292 г.

Недоизчерпан остана античният културен пласт и в Сектор В (обр. 2). И тук, подобно на Сектор Б, зидовете на ранновизантийска сграда възсядат частично запазен пласт от IV в. без строителни останки. В долните нива на пласта от „светилищния“ период на обекта беше разчистено добре запазено култово огнище (обр. 3). Сред депонираните върху него материали са три бронзови камбанки от различен тип – отново безпрецедентна находка сред известните досега вотиви от територията на обекта. От „светилищния“ пласт в сектора произхожда и друг интересен депозит – две навити заедно плочки от *lorica squamata*.

Северната част от Сектор Г обхваща двете помещения на друга ранновизантийска сграда. Проучваният пласт, останал недоизчерпан, е от „светилищния“ период на обекта, а поне на места, вероятно и от времето на функциониране на ранноримското укрепление. Монетният материал включва екземпляри от времето на Септимий Север до Клавдий II. Нов прецедент сред вотивните дарове от обекта се явява намереното тук керамично колело от детска играчка.

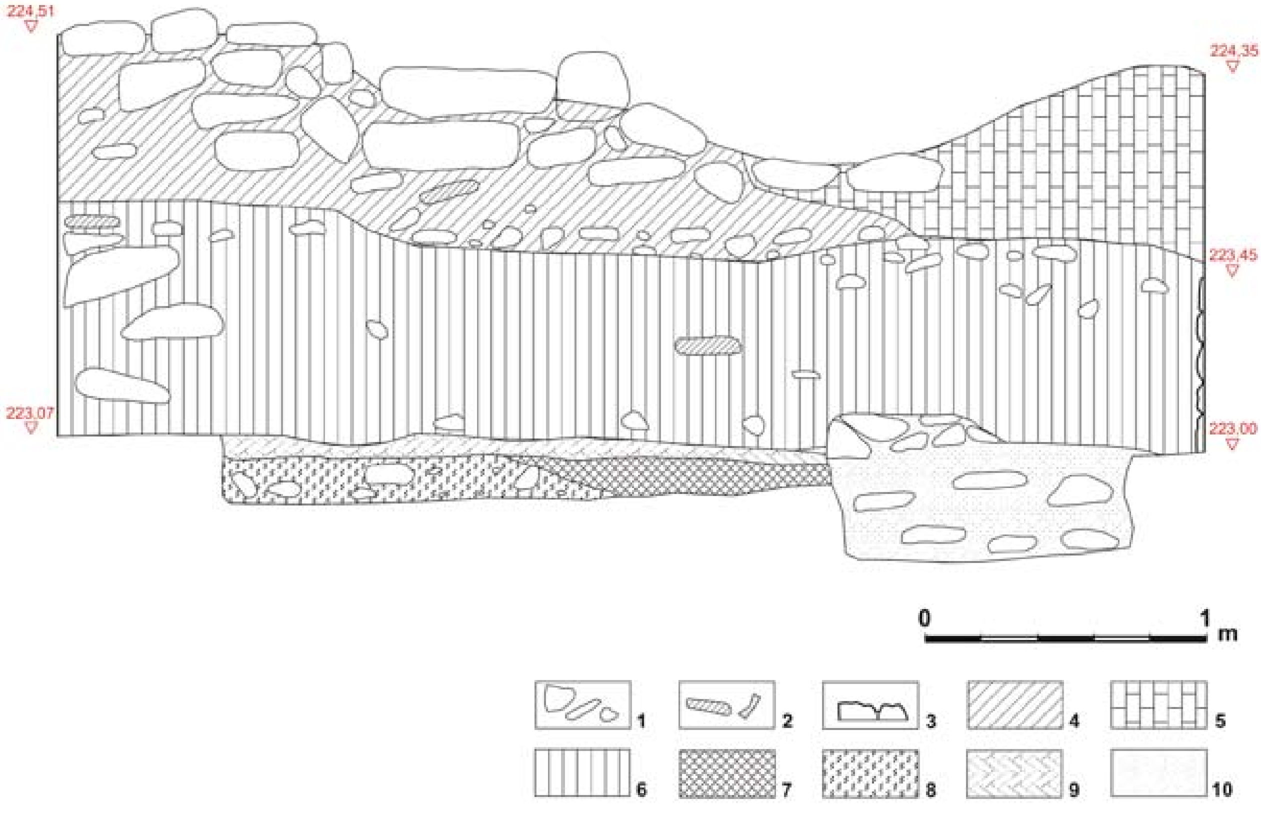

Обр. 2. Структура на културните напластявания в Сектор В (западен профил). Легенда: 1. Камъни; 2. Строителна керамика; 3. Крепостна стена; 4. Съвременен насип; 5. Тъмнокафява пръст; 6. Жълтокафява пръст 7. Отухлявания; 8. Пясък и хоросан; 9. Овъглявания; 10. Хоросан.

Обр. 3. Култово огнище в Сектор В.

Целта на проучванията в Сектор Д беше да се разчистят намиращите се в суперпозиция фортификационни съоръжения в югозападната част на обекта „Калето“ с оглед прецизиране на тяхната относителна и абсолютна хронология и точно геодезическо заснемане на останките. Работата е в начален етап и ще бъде продължена в бъдеще.

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ГР. ВРАЦА

Нарцис Торбов, Александра Петрова

Археологическото проучване през 2014 г. започна през юни и продължи до края на месец октомври. Бяха проучени северната част на кв. АВ3 и кв. АВ1/4, в непосредствена близост до пристройката (баптистерий) на църква № 2 от късната античност и вътрешното лице на средновековната крепостна стена.

Разкрита бе субструкцията на два зида от антична сграда – зид 1а и зид 1б, които са на фуга и не са свързани конструктивно с пристройката (обр. 1). Те имат приблизителна дължина 1,70 м и 3,50 м, а широчината им е съответно 0,50 м и около 0,80 м. Изградени са от ломени камъни с хоросанова спойка. Ориентирани са в посока северозапад-югоизток. Северозападния край на зид 1а започва от материковата скала, а югоизточния на зид 1б достига до субструкцията на крепостната стена – зид 2. В непосредствена близост и под зид 1б е изграден още един античен зид от друга сграда – зид 3 (обр. 1). Той има приблизителна дължина 3,70 м и е разкрито само едното му лице. Запазена е част от суперструкцията – един ред камъни, банкетът и субструкцията от два-три реда камъни. Той е изграден от ломени каменни късове с хоросанова спойка. Запазена е паднала строителна керамика от друга сграда, разположена между трите зида – зид 1б, зид 2 и зид 3 под субструкцията на крепостната стена (обр. 1). Откритите материали – монети, една от които отсечена по времето на Юстин II (565-578) и съпругата му София, свидетелстват, че зид 1а, зид 1б и зид 3 са от сгради, съществували приблизително по същото време като църква № 2. Строителната керамика е от по-ранна постройка от втората половина на III в. Нейната датировка е определена от монета на император Проб (276-282).

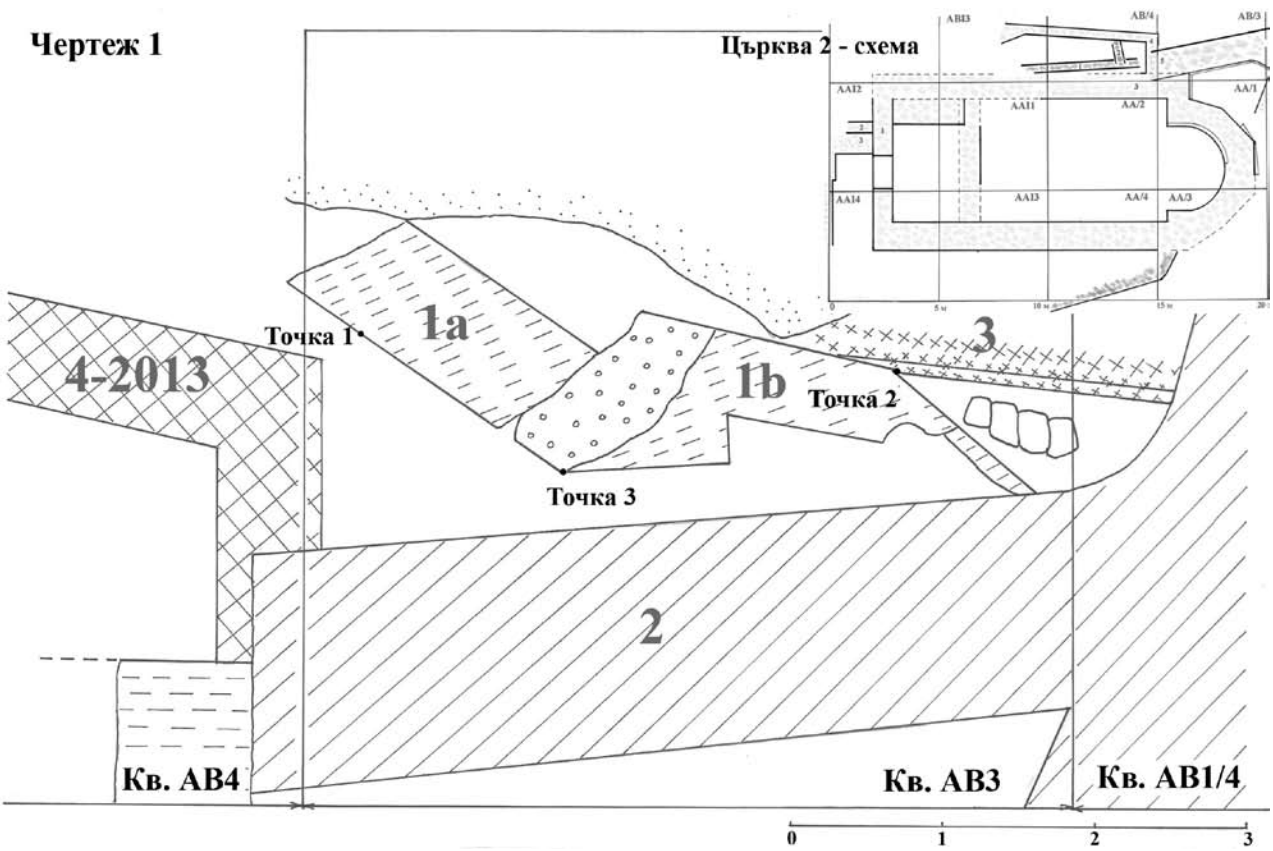

Обр. 1. Градище, Врачанско. Схема на църква 2.

В кв. АВ4 и кв. АВ2, в близост до входа на пристройката (баптистерий) на църква № 2, бяха разкрити зид 4а и зид 4б (обр. 2). Те са на фуга, а зид 4б има Г-образна форма. Приблизителната максимална дължина на зидовете е 0,70 м; 1 м и 0,60 м, а широчината е 0,50 м и 0,40 м. Запазена е само част от тяхната субструкция. Те са изградени от ломени камъни с хоросанова спойка. Предназначението на двата зида е да образуват коридор пред входа на пристройката, а самият вход има приблизителна широчина от 0,70 м. Източната част на коридора не може да бъде проучена поради обстоятелството, че нейното разкопаване би застрашило целостта на зид 5 от средновековието, който е надстроен отгоре. Зид 4а и Зид 4б могат да бъдат отнесени към последния период от съществуването на църква № 2, към времето на император Юстиниан (483 – 565).

Археологическото проучване бе осъществено и в кв. АВ2, разположен северно от кв. АВ4. Разкрит бе зид 5, принадлежал вероятно на укрепителната система на средновековната крепост (обр. 2). Запазена е част от неговата субструкция с максимална дължина от 3,50 м и приблизителна широчина 1,30 м. В югозападна посока тя е разрушена вследствие ерозията на терена. Установено бе, че в рамките на кв. АВ1 зидът е демонтиран. Той е изграден от ломени камъни с хоросанова спойка. Откритите в рамките на квадрата археологически материали – включително и монета на сръбския владетел Стефан Урош II Милутин (1282-1321), дават основание да се предположи, че зид 5 е от XIV век.

В рамките на кв. АВ1/2 продължи разкриването на крепостната стена. Тя е от необработени камъни, споени с хоросан. Те образуват двете лица. Пълнежът между тях е от по-дребни камъни с хоросанова спойка. Запазена е част от суперструкцията – 2-3 реда и субструкцията, която е изградена върху материковата скала. Максималната дължината на крепостната стена в рамките на кв. АВ1/2 е 5,70 м, а нейната широчина – 1,90 м.

По време на археологическото проучване бе локализиран един от некрополите от XIII–XIV в. на средновековния град Вратица. Бяха открити четири гроба в рамките на кв. АВ2 и кв. АВ1 (обр. 3). Всяко от разкритите гробни съоръжения представлява обикновена гробна яма с овална форма без трайна маркировка на повърхността. Проучените гробове са засегнати от по-късни вкопавания. Част от костите на скелетите липсват или са с нарушен анатомичен порядък. Във всички гробове са погребани възрастни индивиди, положени по един в гроб. Ямата на гроб 4 е маркирана с вертикално забита

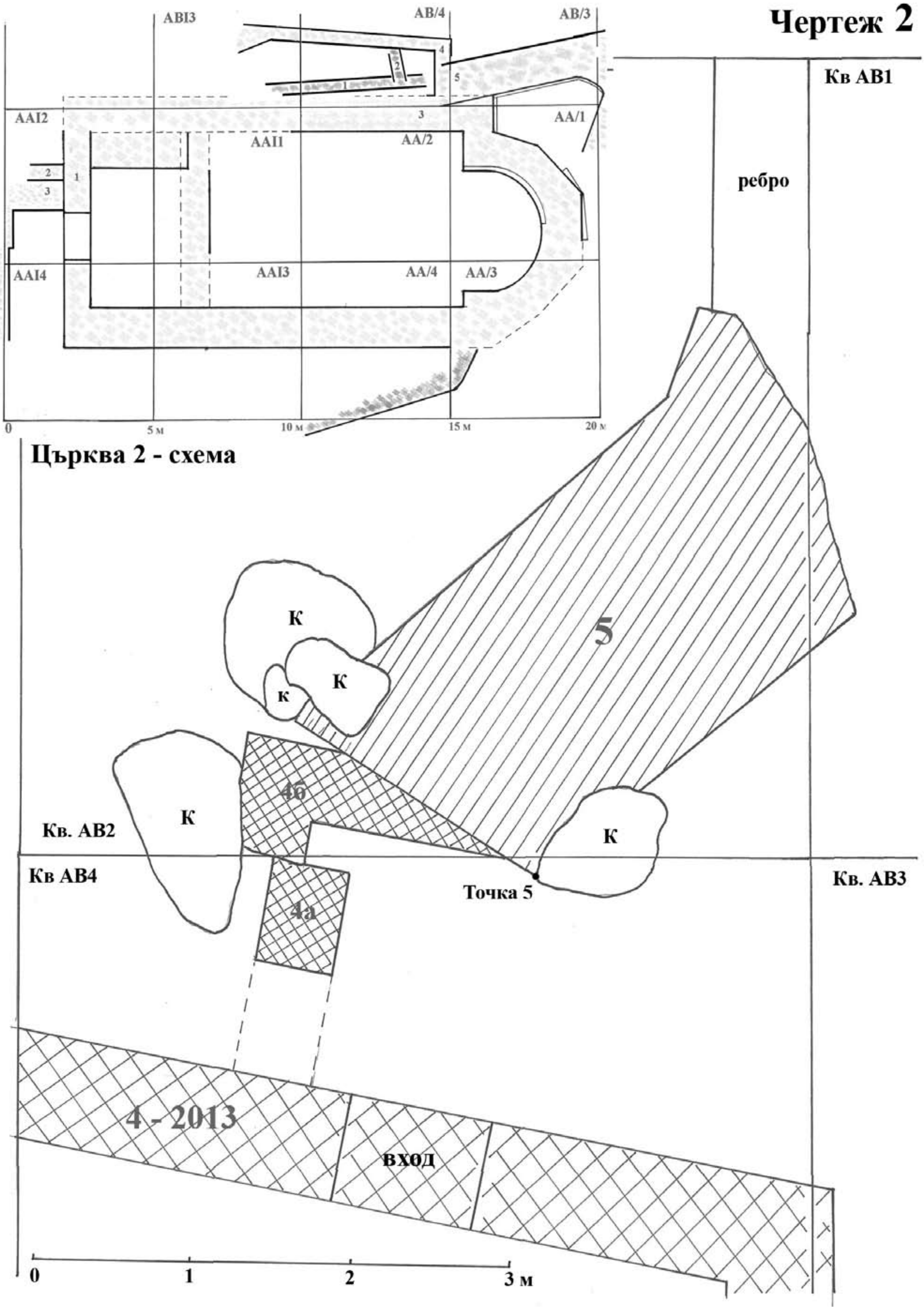
Чертеж 2
АВІ3
АВ/4
АВ/3
4
2
1
5
3
ААІ2
АА/1
ААІ1
АА/2
2
1
3
ААІ4
ААІ3
АА/4
АА/3
0
5 м
10 м
15 м
20 м
Църква 2 - схема
Кв АВ1
ребро
5
К
К
к
4б
К
К
Кв. АВ2
Кв АВ4
4а
Точка 5
Кв. АВ3
4 - 2013
вход
0
1
2
3 м

Обр. 2. Градище, Врачанско. Схема на църква 2.

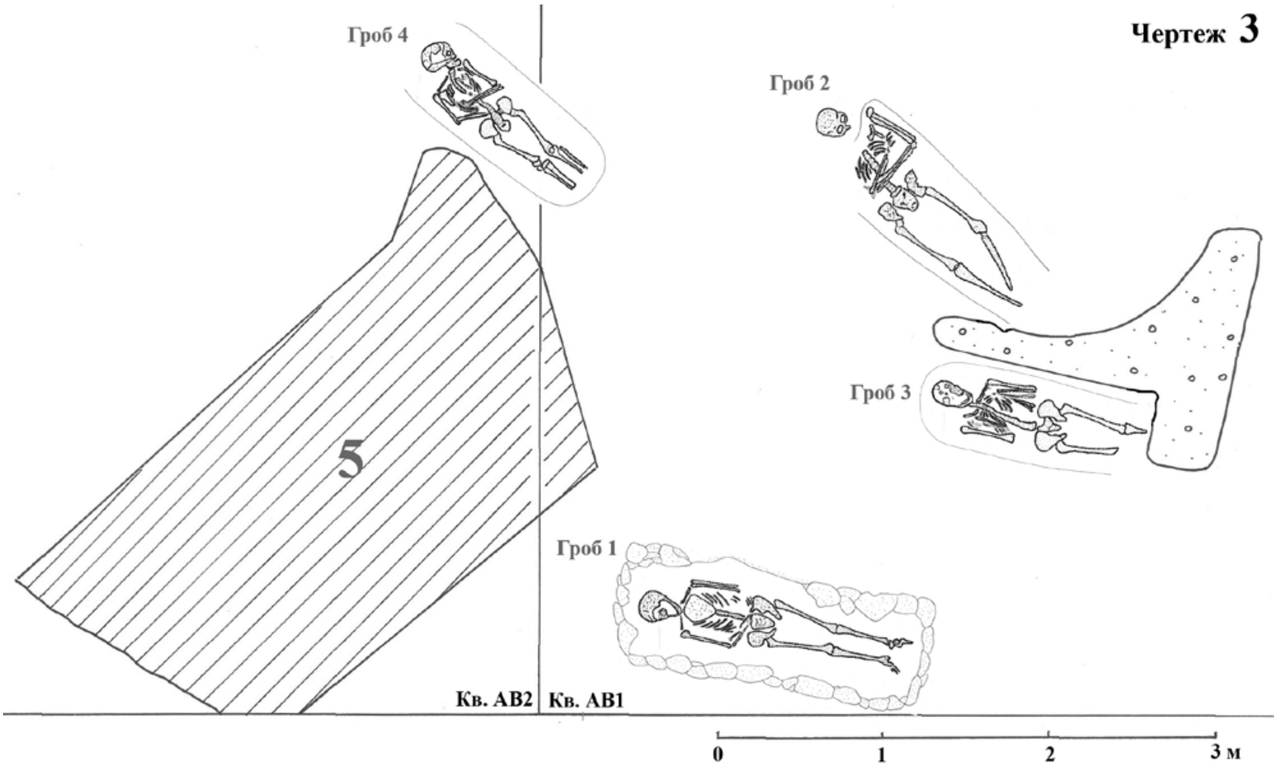

Обр. 3. Градище, Врачанско. Разкрити средновековни гробове.

плоча от пясъчник от запад при главата. При гроб 1 е проявена по-специална грижа за оформяне на съоръжението. Ямата с правоъгълна форма е облицована от всички страни с различни по големина камъни без спойка. При два от гробовете (гроб 1 и гроб 4) в насипа на около 0,10 м над скелета са открити корозирали железни гвоздеи с кръгли глави, които вероятно са скрепявали дървено съоръжение – ковчег или само капак от сковани дървени греди.

Погребаните са положени съгласно християнския погребален обред – изпънати по гръб с ориентация запад-изток и отклонение до около 10 градуса на северозапад. Горните крайници са кръстосани върху тялото в различни комбинации в областта на корема, таза, гърдите или свити към прилежащото рамо. Черепите на скелетите са деформирани от тежестта на насипа, с частично разрушен лицев дял (гроб 1, гроб 3), лежащи на тилната си част (гроб 1, гроб 3) или обърнати на ляво (гроб 4). Изключение прави черепът на скелета в гроб 2, който бе намерен в западния край на гробната яма, отстоящ на 0,22 м северозападно от гръбначния стълб, на ниво 0,10 м по високо от това на скелета. Установи се, че западната част на гробната яма е нарушена от по-късно вкопаване, при което са извадени костите на дясното рамо и черепът – по-късно той е заровен отново в насипа над скелета. Долните крайници на скелетите са изпънати, при гроб 2 левият крак е свит в колянната става и положен под подбедрените кости на десния крак. Не бяха разкрити на място костите на ходилата при гроб 4, както и част от подбедрените кости на скелета в гроб 3, което се дължи на нарушаване на гробната яма от вкопавания и строителни дейности в по-късни периоди.

Интересен случай представлява откритият в един от гробовете камък, поставен върху гръдния кош на погребания, който се свързва с традиционните практики за „обезвреждане“ на мъртвия, известни ни от етнографската литература. В проучените четири гроба не бе открит гробен инвентар. Гробове от българското средновековие с подобни гробни съоръжения и погребален обред са разкрити и в други райони на България (Бъчваров 1993; Иванов 1993).

В хода на археологическото проучване бяха открити различни археологически материали. Те включват антични монети, фибули и апликация от периода от време втората половина на III в. – втората половина на VI в. Българското средновековие е представено от накити и сребърни монети на Стефан Урош II Милутин (1282-1321) и Михаил III Шишман Асен (1323-1330). От средновековните материали по-значими са бронзово копче с позлата и златен накит.

Литература

Иванов 1993: П. Иванов. Средновековен некропол при Ослен Криводол, Врачанско. (Предварителни резултати). – Известия на музеите в Северозападна България, 20, 1993, 11-27.

Бъчваров 1993: И. Бъчваров. Янтренски некрополи. Велико Търново, 1993.

№ 66. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ

Румен Иванов, Татяна Борисова, Михаела Занева

През юни и началото на юли 2014 г. продължиха редовните археологически проучвания на антична крепост Боровец (Григоров и др. 2009; Григоров и др. 2010; Иванов и др. 2012; Иванов и др. 2013; Иванов и др. 2014) в Ю сектор. Денивелацията тук е много сериозна (на 5 м наклонът е около 3 м).Това до голяма степен смесва откритите археологически находки. Извършено е 3D сканиране на проучените съоръжения от арх. Милена Каменова.

Проучена е изцяло сграда 5. Сградата има едно помещение с правоъгълен план (7,90 х 6,90 м) с вход от И. Градежът е от ломени грубо обработени камъни с калова спойка, подредени в правилни редове. За фундамент е използван скалният масив. Добре запазени са Ю и З стена във височина до седем реда камъни. Подът е нивелиран чрез малки камъчета, трамбована пръст и хоросан. Открито е малко количество битова керамика, животински кости, горяло дърво и въглени. От Ю страна е констатиран полуетаж, служил навярно за склад. От И вероятно е имало стълба за горния етаж. Във вътрешността на сградата са открити няколко каменни бруса, железни оръдия на труда: брадва, малка кирка, клинове, куки, нож, заключалка на врата, ключалка за брава, бронзов предмет – част към конска амуниция, монета на Константин Велики, фрагменти от стъклени съдчета (обр. 1).

На разстояние 2 м ЮЗ от сграда 5 е открита сграда 6. Разкрити са четири помещения, две успоредни от Ю (източно и западно) и още две, разположени верижно над западното в С посока. Ю помещение от И е разкрито през 2013 г. И двете Ю помещения вероятно принадлежат към приземен етаж. Установени са два строителни периода. Вижда се дострояване във височина в С част. Използвана е конфигурацията на скалата. Градежът е от големи и средно големи ломени и обработени камъни с калова спойка, оформени в сравнително правилни редове. Дебелината им е от 0,60 до 0,90 м.

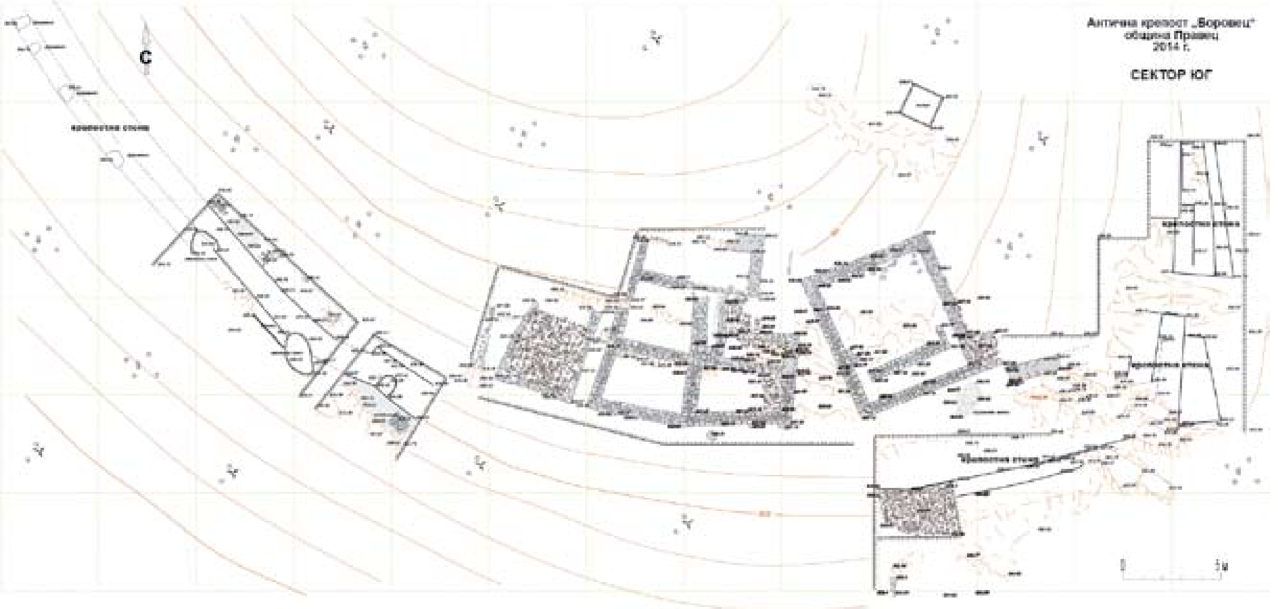

Обр. 1. Боровец, Правешко. Геодезически план на крепостта Боровец, южен сектор.

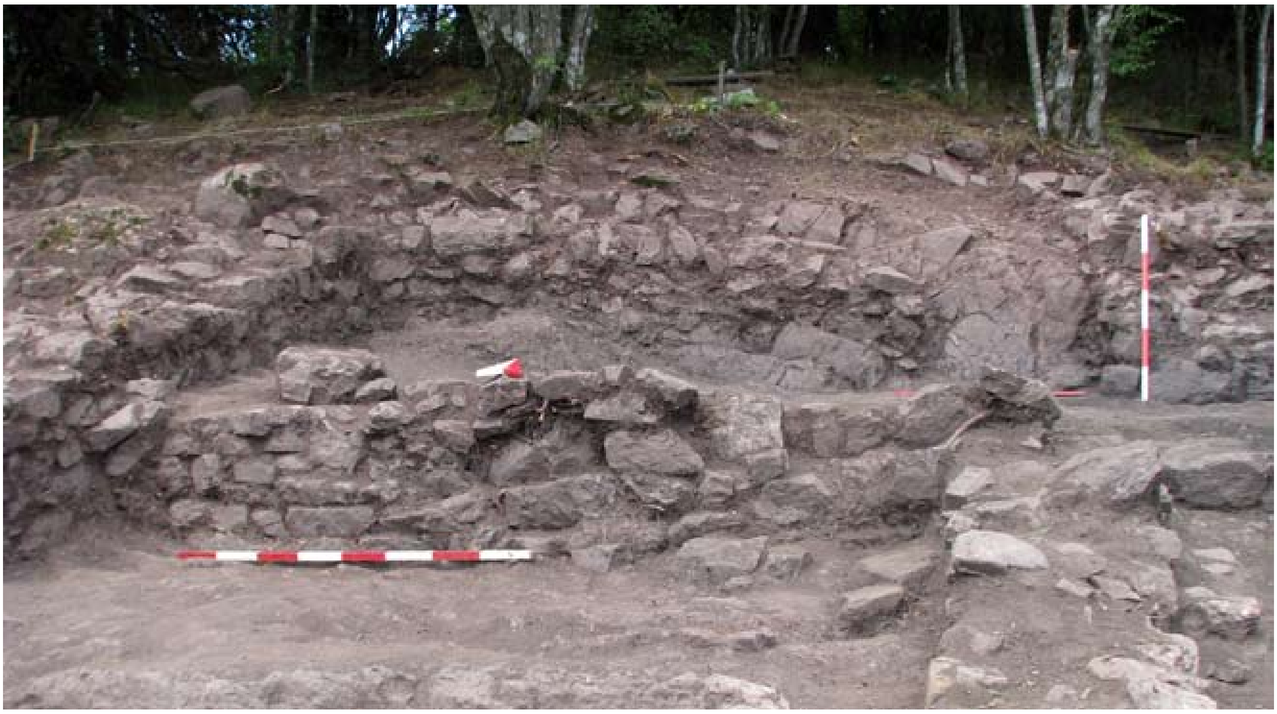

Обр. 2. Боровец, Правешко. Сграда 6, северно помещение.

Скалата е включена умело в градежа като фундамент, много добре личат изсичания и камъни в тях, някъде е подравнявана. В средното помещение, на място са открити част от керамичен съд, железен ръжен, част от каменно точило, железен нож и горяла бронзова монета на Аврелиан (270-275). В най-северното помещение в пласт с въглени са открити голямо количество фрагменти силно горяла битова керамика – устия от по-големи хранилищни съдове, гърнета с различна големина, паници, тънкостенна керамика. От тук между камъните произхожда най-ранната ни досега находка – част от добре огладена каменна брадва със сивозеленикав цвят (неолит-халколит). В С посока, при СЗ ъгъл, се разкри изсечена скала и огнище. Навсякъде на нивото на скалата в сграда 6 се откриват фрагменти битова керамика, мазилка, въглени, животински кости, стъклени фрагменти от съдчета и прозоречно стъкло, железни клинове, гвоздеи. Открити са каменни брусове, длето, ножчета и халки, звънец, прешлен за вретено, керамично топче, желязна апликация, част от стъклена гривна с украса от бяла паста. Помещенията са с неправилна правоъгълна форма и размери: З помещение от юг – външно лице Ю стена – 6 м и 5 м С, ширина 2,40 м от З и 2,10 от И; средното помещение в С посока – 5/ 2,90-2,80 м; най-С помещение – 6,87 Ю стена и 6,40 С, ширина 1,50 м от З и 1,87 м от И (обр. 2).

На З от сграда 6 (кв. Е 3/4) е локализирана масивна каменна структура 1, широка 3,62 м в Ю част, на С леко се стеснява. Разкрити са външни лица от И, Ю и З, изградени във височина до осем реда обработени камъни с по-големи размери. Пълнежът е от ломени камъни и пръст, примесена с пясък. Засега не е изяснено предназначението ѝ. Подобна структура с ширина 3,00 м е разкрита на билото на хълма в централната част на крепостта с неизяснено предназначение. Структура 1 се развива в северна посока. Лицата ѝ опират в скалата, качват се върху нея, продължават нагоре по склона. Върху скалата личат ясни изсичания, които формират легла за поставяне на камъни. В пълнежа между камъните се откриват множество железни предмети, гвоздеи, клинове, скоби, връх на стрела, нож, тежест за рибарска мрежа, каменен брус, бронзов пръстен, вотивна пръчка бронз и бронзова монета на Юстиниан (527-565). Пред З външно лице в С част е разчистена добре обработена скала. Тук е намерена сребърна монета на Александър Север (222-235). Пред Ю външно лице се достигна до пласт от пръст, примесена с хоросан. Между И външно лице на структура 1 и З лице на сграда 6 има пространство от около 1 м с пълнеж от камъни с пръст и хоросан, вероятно с цел уплътняване и заздравяване (обр.3).

Между сгради 5 и 6 се разчисти ходово ниво между и върху скалата от трамбована сбита червеникава пръст с дребни фрагменти битова керамика, животински кости и примеси от хоросан. Около зидовете на някои места се открива ниво от дребни камъни с примеси от пясък и хоросан. Сгради 5 и 6 не са долепени до крепостната стена, а отстоят на разстояние навътре около 2 м. Така е и при сграда

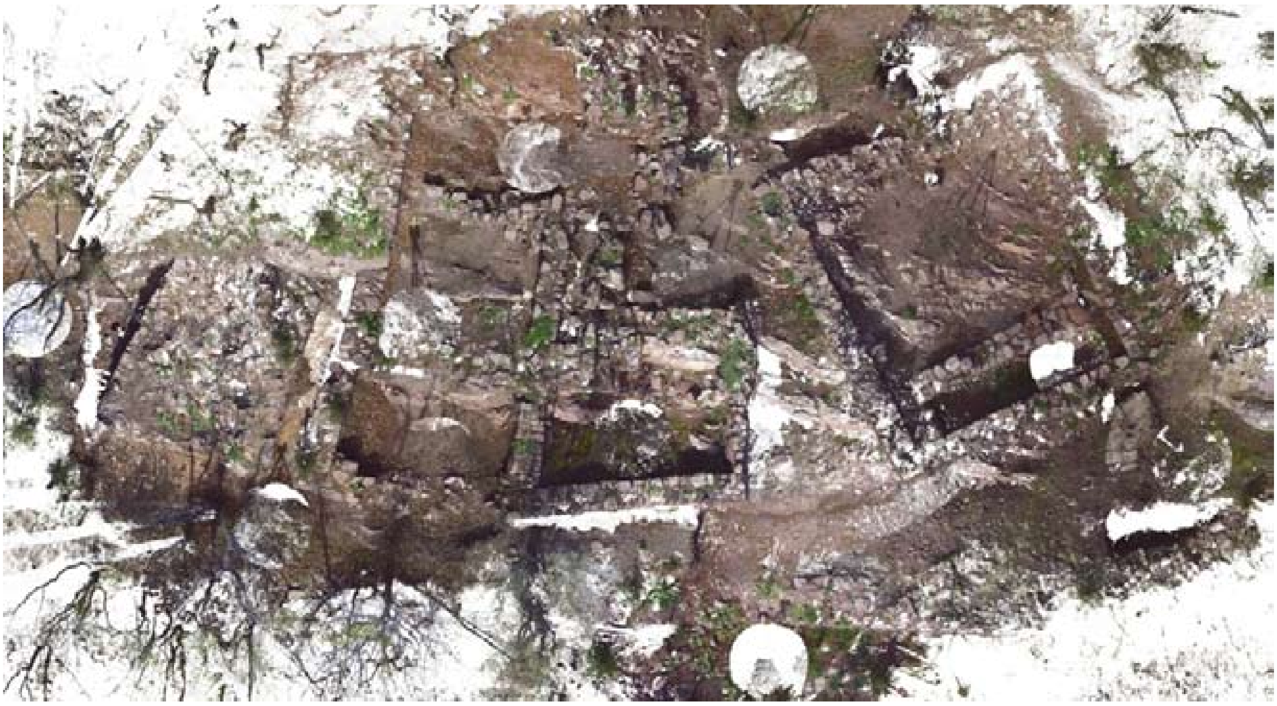

Обр. 3. Боровец, Правешко. Ортофотоплан на проучения южен сектор.

3 в СЗ ъгъл. Стените не допират до крепостната стена, защото по този начин напорът ще бъде много голям и с течение на времето, вследствие на природни явления, могат лесно да бъдат срутени.

При сваляне на контролното ребро, оставено между квадрати II и III в ЮЗ сектор, е открита желязна фибула (тип 20а по Е. Генчева). А. Хараламбиева и П. Петрович ги датират в VI – самото начало на VII в. Тези фибули с обърнато назад краче се откриват в крепости на С от Балкана. Пред външното Ю лице на крепостната стена, в близост до сграда 6, се намери бронзова монета на Марк Агрипа, която е най-ранната открита досега (27-26 г. пр. Хр.).

На база откритите находки и керамика, смятаме, че укрепеният връх с каменна стена на хоросан е служил първоначално за убежище. Крепостта е изградена през втората половина на III в. като стражева и за убежище във време на опасност. Мястото е застроено върху връх, а не върху високо равнинно плато. Входът е само един, липсват кули по ъглите и по куртината. Постепенно това място става постоянен център за обитаване, вследствие на масовите варварски инвазии през късноримската епоха и късната античност (нападения на обединения от готи, хуни, авари и пр.). Населението от равнината в края на IV и през V–VI в. масово се крие и установява за постоянно горе по високите и трудно проходими райони. Несъмнено връзката между обитателите на съседните върхове е била всекидневна и визуална чрез различни сигнали. Контакти е имало и с останалото в равнината малко население.

Литература

Григоров и др. 2009: В. Григоров, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 334-336.

Григоров и др. 2010: В. Григоров, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 334-336.

Иванов и др. 2012: Р. Иванов, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 184-186.

Иванов и др. 2013: Р. Иванов, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 282-284.

Иванов и др. 2014: Р. Иванов, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 361-363.

№ 67. ПРИНЦИПИИТЕ НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР СОСТРА

Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Стилиян Иванов

Проучванията на принципиите на кастела Состра през 2014 г. имаха за задача да се намери отговор на въпросите, повдигнати от резултатите от разкопките през предходната 2013 г.

За целта, в двора на принципиите бяха заложени 4 нови сондажа, получили поредно означение от К до Н (обр. 1).

През 2013 г. в два сондажа бяха засечени останки от плитко фундирани зидове, изградени от споени с глина ломени и плочести камъни. Сравнително голямата широчина и симетричното им положение в общия план дадоха основание да се предположи, че това са фрагменти от крепиди за стилобатите на два каменни или дървени портика, построени северно и южно от откритото дворно пространство на принципиите.

Сондажи К и Л от 2014 г. напълно потвърдиха това предположение. Потвърждение получи и заключението, че при ремонтните работи след преживяното в средата на III в. стихийно бедствие, портиците са били премахнати, а настилката от плочести камъни в откритото пространство е била разширена в северна и южна посока, частично застъпвайки нивелираните останки от стилобатните крепиди.

Изненада при проучванията в Сондаж К (обр. 2), ситуиран в северната половина на дворното пространство, се оказа откриването на един тесен и плитък канал южно от крепидата, дъговидно извиващ в ъглите и изливащ се на изток през входа на принципиите. Каналът е с груб еднолицев градеж от плочести камъни с калов разтвор. Дъното вероятно е било покрито по цялото протежение с плочести камъни и фрагменти от керемиди, но такава настилка е запазена само в източния край. Широчината на канала достига 0,30 м, а максималната му дълбочина не надхвърля 0,15 м.

На места разкритите в Сондаж К структури са напълно унищожени от стари иманярски изкопи. Запазената дебелина на културния пласт в границите на сондажа варира от 0,10 до 0,20 м, а под него следва хомогенен льос. Находките са малобройни и са свързани с постлагерното обитаване на принципиите от последната четвърт на IV в. насетне.

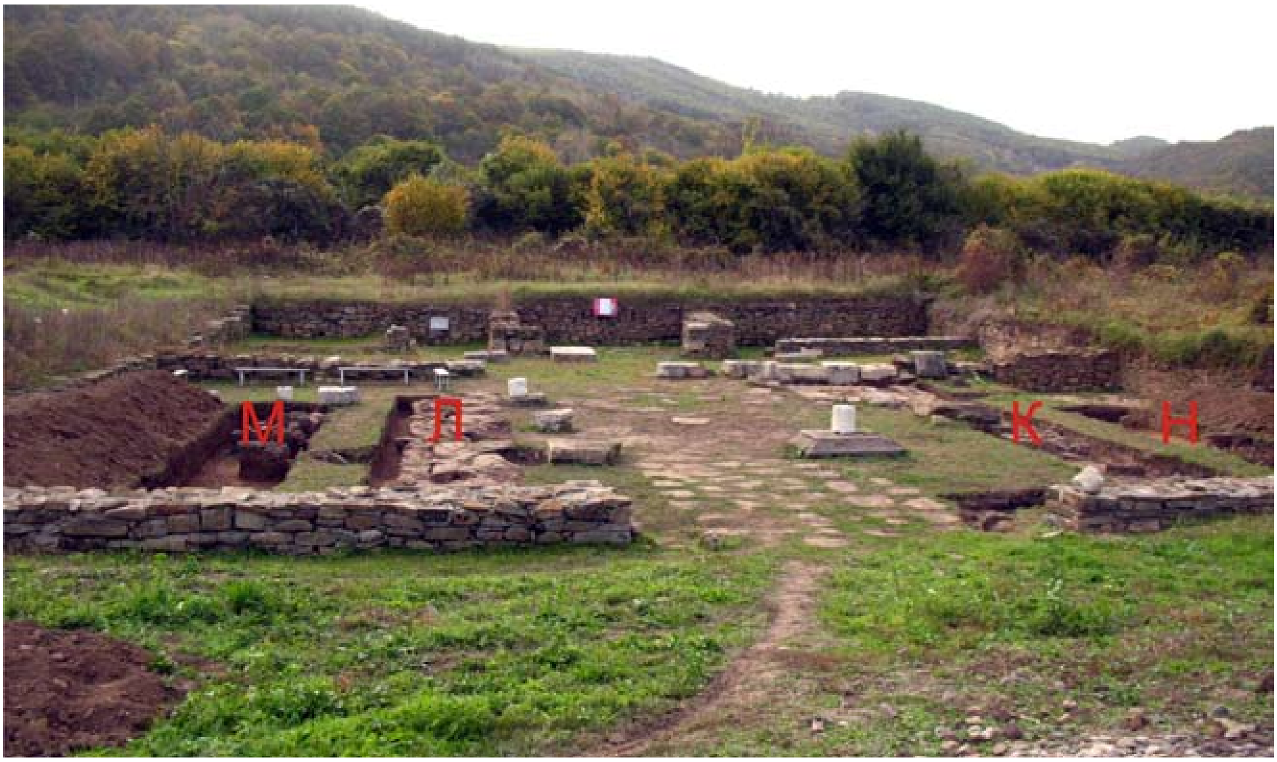

Обр. 1. Разположение на сондажите К-Н в дворното пространство на принципиите.

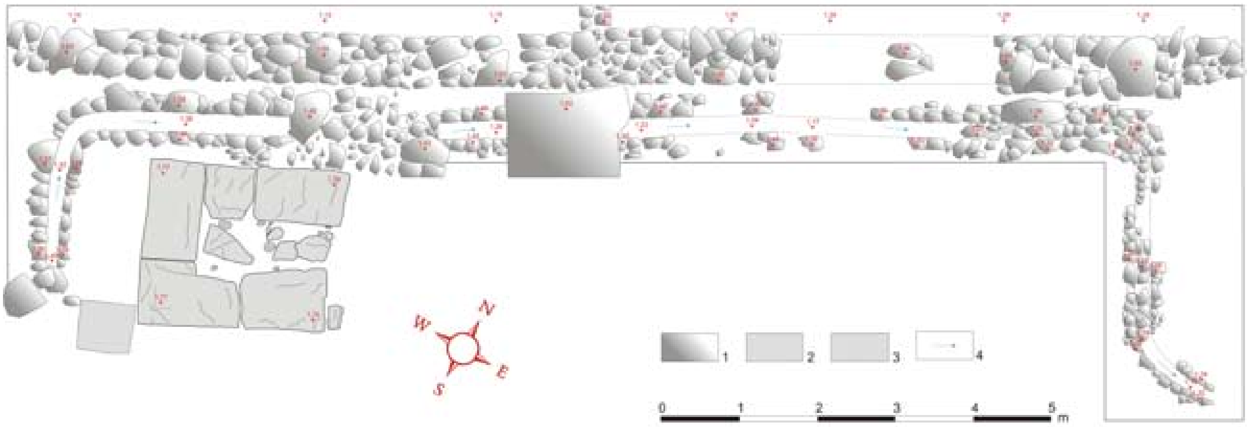

Обр. 2. План на Сондаж К. Легенда: 1. Ломени камъни от зидове; 2. Масивни каменни плочи; 3. Строителна керамика; 4. Посока на канал.

В Сондаж Л, разположен симетрично на Сондаж К, беше разчистена крепидата на южния портик, напълно идентична по конструктивни параметри на тази в северната половина на дворното пространство на принципиите. За разлика от там, тук канал не е бил изграждан. Стратиграфската картина е същата, както в Сондаж К. Монетният материал от Сондаж Л отчетливо е обособен в две хронологически групи, първата от които е свързана с функционирането на принципиите до средата на III в., а втората – с постлагерното обитаване на мястото.

Локализираният през 2013 г. армаментариум в северозападния ъгъл на двора на принципиите наложи залагането на още два сондажа – М и Н, целта на които беше да се изясни въпросът, дали в рамкираните с портици пространства покрай северния и южния ограден зид са съществували и други помещения с подобни или по-различни функции.

И в двата сондажа не бяха открити останки от напречни каменни зидове, но това в никакъв случай не изключва възможността зад портиците действително да са били обособени помещения, но те да са били разделени от стени с дървен или паянтов градеж, от които след по-късните преустройства нищо не се е запазило. Стратиграфската картина е идентична на засвидетелстваната в съседните сондажи К и Л. Запазената дебелина на културния пласт рядко надвишава 0,20-0,25 м, като под него следва стерил, в който на едно място контролно се вкопахме до около 1,20 м от заварения терен. Камъните, срещащи се в най-горна стратиграфска позиция на места в сондажите, са плаващи – останки от иманярска дейност в близкото минало.

От сондаж М произхождат изненадващо много находки (предимно монети), свързани с използването на принципиите по предназначение – както преди, така и след преустройствата от средата на III в. Намерени са и елементи от римско предпазно въоръжение и воинско снаряжение, както и една много добре запазена бронзова монета на Александър III Македонски.

Поради значителните иманярски интервенции, находките от Сондаж Н са без ясен контекст. Монетният материал датира от III и втората половина на IV в.

При почистване на плочника в източната половина на дворното пространство (разкопан още през 2006 г.), по централната осова линия на принципиите се попадна на масивен каменен блок, вмъкнат сред плочите от настилката, в който е била издълбана правоъгълна дупка, а в нея, посредством разтопено олово, е бил фиксиран железен щифт. Местоположението на тази точка в общия план на обекта не оставя никакво съмнение, че в случая става дума за т. нар. *groma castelli* – мястото, от което, посредством едноименен уред, е било извършено предварителното оразмеряване на терена, предшестващо самото строителство на военния лагер.

Придобитият в хода на проучванията през 2014 г. керамичен материал е твърде малоброен (едва 112 фрагмента), но достатъчно инструктивен, тъй като в него са регистрирани форми и технологични белези, характерни за всички засвидетелствани досега периоди на обитаване в чертите на комплекса – от втората половина на II до към средата на V в.

С кампанията през 2014 г. проучването на принципиите на кастела Состра, започнало през 2002 г., окончателно приключи. Предстои задълбочено осмисляне и монографично представяне на резултатите.

№ 68. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКА КРАЙПЪТНА СТАНЦИЯ СОСТРА, С. ЛОМЕЦ, ОБЩИНА ТРОЯН

Иван Христов

Един от най-добре запазените римски крайпътни комплекси в провинция Долна Мизия и Тракия е Состра, разположен на пътя Ескус – Филипополис в северните склонове на Централен Хемус.

За периода от 1979 г. до 2014 г. с известни прекъсвания, благодарение на усилията на археологически екипи ръководени от Г. Китов, И. Христов и С. Торбатов, са проучени: могилен некропол, мавзолей, съществена част от кастел (лагер на помощни военни части), раннохристиянска базилика, светилище на Тракийския конник, участъци от римския път и отделни сгради от викуса до кастела. До миналата година все още не беше установено със сигурност разположението на крайпътната станция, отбелязана отчетливо в т.нар. Певтингерова карта.

През м. април 2014 г. стартираха спасителни разкопки в дворното място на г-н Н. Димитров, разположено в м. Ломешки ханчета, землище на троянското село Ломец. Имотът се намира на 200 м североизточно от кастела Состра и е разположен на втора надзаливна тераса на р. Осъм, заключен между коритото на планинската река и по-малък неин приток – река Ломешка.

Проучванията протекоха на два етапа: първи през м. април-май и втори етап през юли и август 2014 г. (Hristov, 2015). Цялостно проучени бяха 13 квадрата от план-квадратна мрежа, развита в източната част на съвременния частен имот, както и в обработваема нива собственост на Ненко Димитров, разположена южно от първият имот (обр.1).

Сондаж №1 пресече по дължина дворното място и зае размери 10 x 3 м. Той попадна в зоната на най-големите поражения от нерегламентирани изкопни дейности, при които след разкопаване на отделни участъци пръстта е върната обратно в изкопите. В сектор „А“ беше зачистена от пръст югозападната част на помещение, изградено от ломени камъни, споени с хоросан, отоплявано с хипокауст с използването на глинени тръби под висящия под и тубули (*tubuli*) на стените. В горял пласт върху незасегнат участък от *suspensura*-та беше открита бронзова монета на император Септимий Север. Събраната в сектора керамика даде относителна датировка на използването на помещението – втора половина на II – първа половина на III в. В съседния сектор „В“ беше документиран *praefurnium* на голямо помещение, развиващо се на юг от първото. В сектор „С“ почистихме детайли от аркадо-сводеста конструкция на хипокауст, западната стена на помещението и запазената *suspensura*.

Най-интересни резултати поднесе разкопаването на шест квадрата източно от сондаж №1, разположени извън дворното място върху сравнително равна площадка, останала незасегната от строителни дейности, протичащи в спомената махала през последните 170 години. При разкопките беше открит басейн с вътрешни размери 7 x 3,50 м и съседно помещение, развиващо се на юг – част от по-голям бански комплекс (обр. 2). Басейнът е запазен на места до естествена си дълбочина от 1,20 м и притежава две екседри. Изграден е от ломени камъни, допълнително облицовани с тухли и е измазан с два вида хидрофобна мазилка. Южната стена на басейна е разрушена по-всяка вероятност около средата на III в. при готските нашествия. Основание за това ни дава малка колективна монетна находка и идентични други монети, отсечени от градските управи в Тракия и Мизия през първата половина на III в. Те са намерени в горял пласт, както на дъното на басейна, така и на пода в съседното помещение.

Под дебел 0,30 м хоросанов под в помещението до басейна се откри зидан канал с тухли и глинени капаци, който е част от по-голямо хидросъоръжение, имащо за цел както да снабдява с вода басейна, така и да позволява неговото източване. В случая е използван принципа на скачените съдове, както и направата на сифони чрез стесняване отворите на каналите. При демонтирането на хоросановия под в неговия пълнеж бе открита запазена бронзова монета на императрица Фаустина Млада, отсечена във Филипополис. Допълнителни данни за датирането на банята, а от там и на целия крайпътен комплекс, са намерените в канала множество дребни бронзови монети на император Антонин Пий. На дъното му, в чист утаен речен пясък, открихме златно мънисто, фрагменти от антропоморфен керамичен балсамарий, костни игли и фрагменти от червенолакова керамика. Червенолаковата керамика обхваща 92 % от общия масив фрагменти. Керамиката от II–III век се разделя на четири

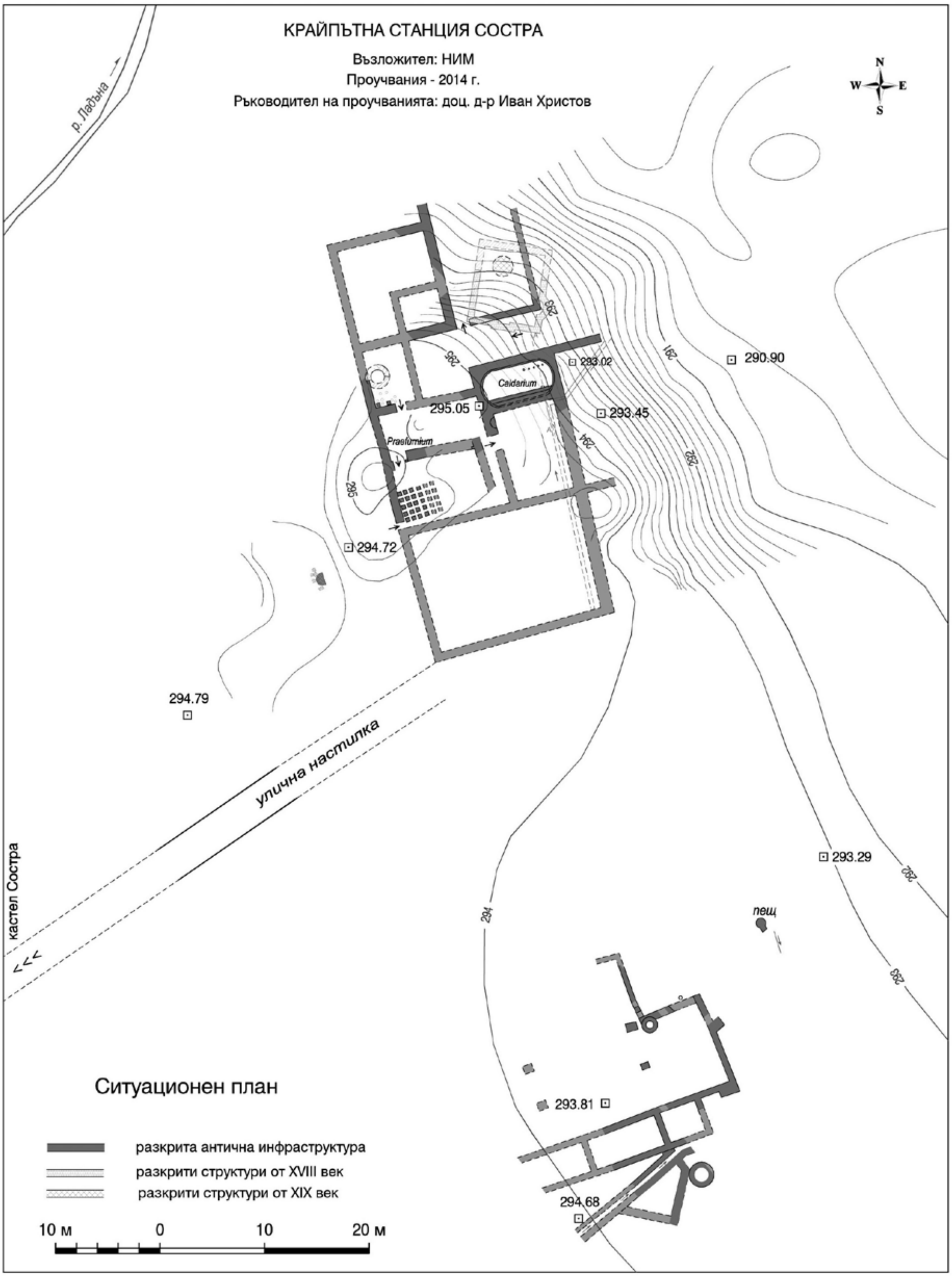
КРАЙПЪТНА СТАНЦИЯ СОСТРА
Възложител: НИМ
Проучвания - 2014 г.
Ръководител на проучванията: доц. д-р Иван Христов
N
W
E
S
р. Ладъна
Caldarium
Praefurnium
295.05
293.02
290.90
293.45
294.72
294.79
293
291
292
294
295
улична настилка
кастел Состра
<<<
293.29
пещ
290
293.81
294.68
Ситуационен план
разкрита антична инфраструктура
разкрити структури от XVIII век
разкрити структури от XIX век
10 м
0
10
20 м

Обр. 1. План на разкритите структури в района на преториум Состра.

групи: трапезна (подноси, купи, кани и чаши), кухненска (гърнета), амбалажна (амфори) и керамика със специално предназначение (лампи).

Проучванията северно от банята в кв. № 5 и № 6 дават представа за развитието на две допълнителни помещения, разположени на разстояние 3 м северно от външното лице на басейна. В споменатите квадрати е вкопана късна сграда с площ около 300 кв. м. Тя е унищожила част от зидовете северно от банята. Самата сграда е изградена от плочести камъни с калова спойка с изя-

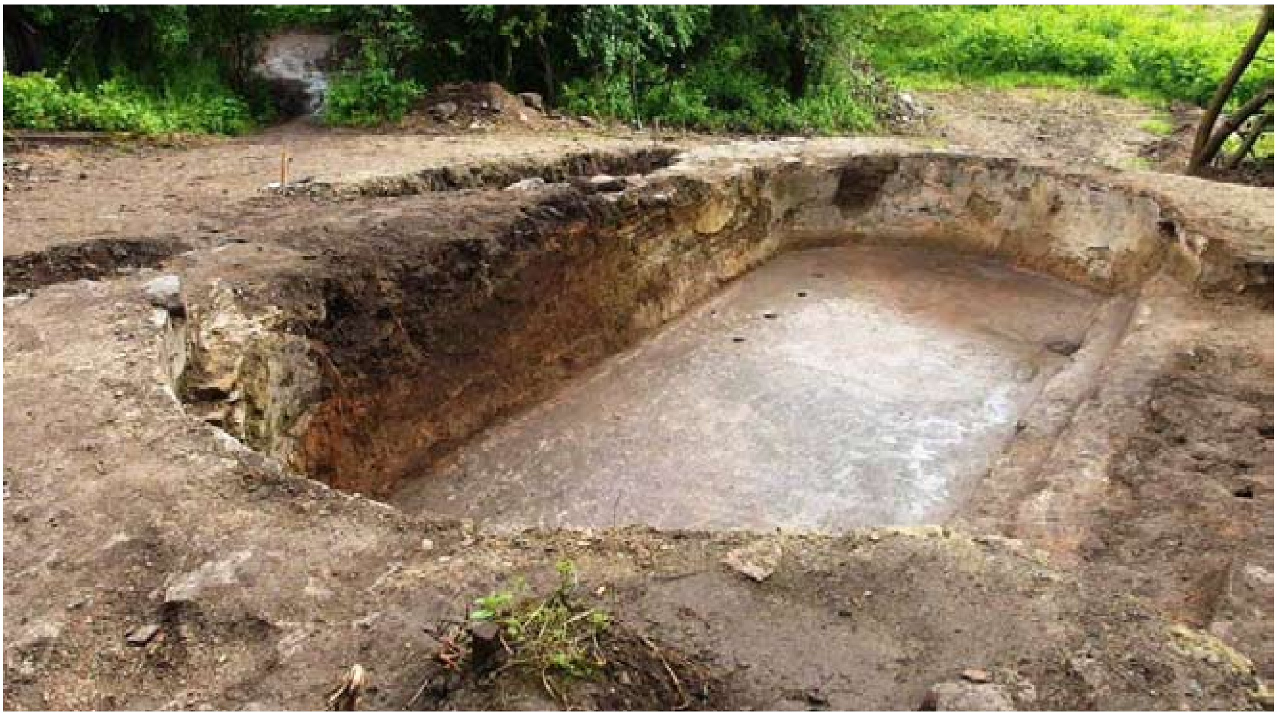

Обр. 2. Фригидариум от крайпътната станция.

вено вътрешно лице и трудно идентифицирано външно. Сградата притежава полукръгла ниша на източната стена и правоъгълна на южната. Може да се предположи, че това е малък мюсюлмански храм, изграден в пределите на т.нар. Черкезка махала през XVIII–XIX в., ако се съди по оскъдните фрагменти керамика.

Откритите зидове и структури обособяват 12 помещения с различни функции, които са част от луксозната част (*praetorium*) на крайпътната станция, свързана с обслужването на римската държавна поща (*cursus publicus*) и на високопоставени особи, преминаващи по пътя Ескус – Филипополис. Построяването на станцията при управлението на император Марк Аврелий се вписва сполучливо в цялостната строителна дейност на владетеля в провинция Тракия. Разбира се, тук не игнорирам епиграфските сведения за функционирането на пътя през I в., както и възможността да се открият стопански постройки преди Антонините, характерни за крайпътните станции.

През м. август стартира вторият етап от експедицията за проучване на крайпътната станция. Разкопките продължиха чрез разкопаването на 8 квадрата в земеделски имот, собственост на г-н Н. Димитров. Той е ситуиран на 20 м южно от проучваната станция. В резултат на разкопките е открита голяма постройка с най-малко три верижно подредени помещения. Въпреки големите поражения от съвременна обработка на земята, е документирана постройка с дължина не по-малка от 25 м. В средата на постройката е изграден канал за отичане на водата. Зидовете са с широчина 0,60 м, изградени от ломени камъни и оскъдно използване на хоросан. Северно от тази постройка се простирал портик от две масивни бази за дървени колони и жилищни помещения, ограничени на изток с масивен зид. Стратиграфските наблюдения и анализът на открития монетен и керамичен материал позволяват да отнесем описаните структури към втората половина на II до средата на III век. Най-ранните монети са от времето на Антонин Пий – Комод, а най-късните са от времето на Филип Араб. По всяка вероаятност разкритата източна част на голямата постройка с навеси от север трябва да се интепретира като таберна/хан, приютявал търговци и обикновенни пътници по пътя Ескус – Филипополис.

Литература

Hristov 2015: Iv. Hristov.THE PRAETORIUM OF SOSTRA. A study of the Roman roadside station of Sostra on Oescus – Philippopolis road (II–III century). Sofia, 2015.

№ 69. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РИМСКА НАБЛЮДАТЕЛНА КУЛА (*TURRIS*) НА ПЪТЯ AD RADICES – MONTEMNO

Иван Христов

През зимата на 2014 г. в района на Троянския проход иманяри започват разкопаването на античен археологически обект, разположен в м. Каменната могила. Местността представлява възвишение на 1160 м, издигащо се на 50 м източно от трасето на римския път между станции Ад радицес и

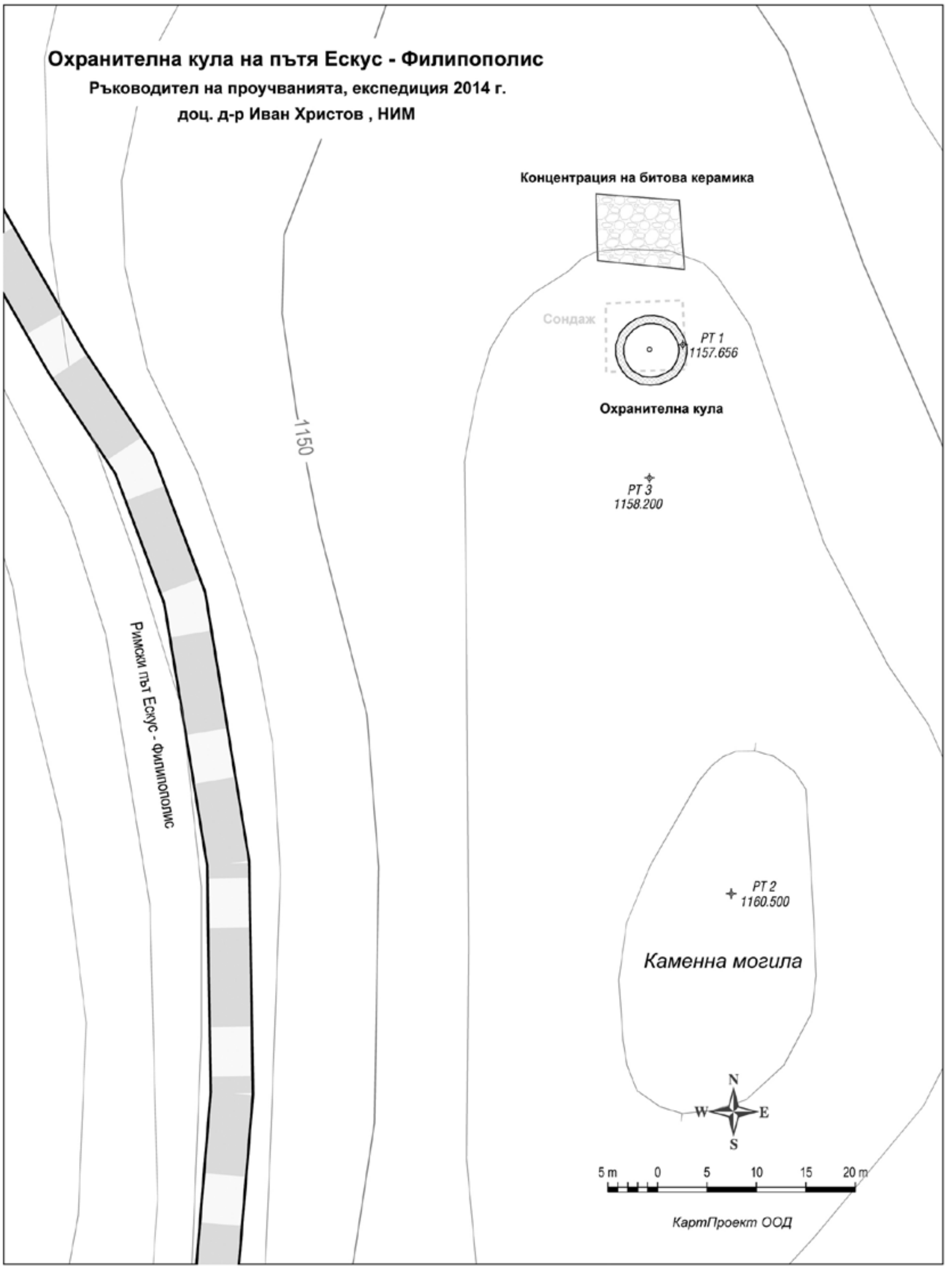
Охранителна кула на пътя Ескус - Филипополис
Ръководител на проучванията, експедиция 2014 г.
доц. д-р Иван Христов , НИМ
Концентрация на битова керамика
Сондаж
PT 1
1157.656
Охранителна кула
PT 3
1158.200
1150
Римски път Ескус - Филипополис
PT 2
1160.500
Каменна могила
N
W
E
S
5 m
0
5
10
15
20 m
КартПроект ООД

Обр. 1. Троянски проход. План на кулата.

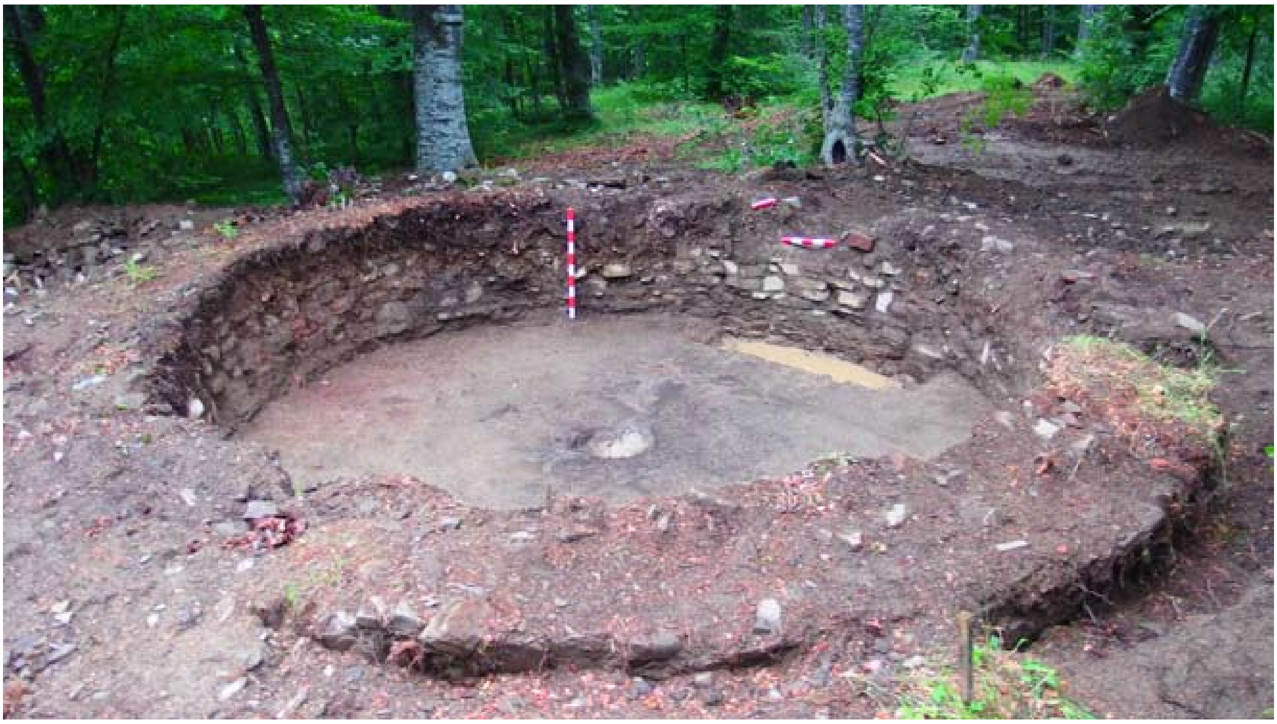

Обр. 2. Троянски проход. Основи на римска наблюдателна кула – поглед от югоизток.

Монтемно. Опасността да бъде прекопан забелязаният античен обект довежда до провеждането на спасителни разкопки през м. юли 2014 г.

Разкопките са проведени в рамките на заложен сондаж с размери 7 х 8 м върху малко възвишение с кръгла форма и натрупани на повърхността камъни. В северната му периферия е документирано вкопаване, при което е открито вътрешно лице на античнo съоръжение. Разчистването на терена от растителност и ниски храсти довежда до маркирането в рамките на сондажа на кръгло съоръжение с вътрешен диаметър 5,50 м и дебелина на зидовете 0,70 м. Разкопките протичат във вътрешността на предполагаемата кула (обр. 1). Първоначално е оставено контролно ребро с дебелина 0,60 м. Разкопаването на северната дъга на обекта дава информация за стратиграфията на античиния обект. Отчетени са стари иманярски вкопавания в средата на възвишението и неговата южна периферия.

Във вертикален план е документиран дебел хумусен пласт от 0,40 м; нападали камъни от зидарията на кулата и тънък пласт, в който се откриват дребни фрагменти от римска керамика, въглени и метални предмети. В процеса на разкопките протекли и на юг от реброто, а в последствие и при неговото премахване, е установено, че кулата е изградена от местна порода камък (леска). Голяма част от камъните са грижливо обработени във формата на малки блокчета с различна големина. Основите на кулата са вкопани едва на 0,30 м дълбочина под пласта с находките, които маркират подовото ниво на съоръжението (обр. 2). На северния вътрешен зид са заснети монтажни отвори за дървено скеле, а максимално запазената височина на зидовете е 0,90 м. Вероятно входът на кулата е бил от запад или юг, но поради рушевините по периферията той трудно може да бъде идентифициран. При цялостното разкопаване на обекта, на пода, точно в средата, е документирана кръгла яма с диаметър 0,30 м, вкопана в стерилния скалист терен. Вероятно тя е служела за поставянето на носеща голяма дървена греда.

Откритите вътре в кулата предмети са: денар на император Септимий Север, две бронзови монети на император Каракала, отсечени съответно в градовете Маркианопол и Никополис ад Иструм, бронзова тока от ремък, железен секач, костни шила от рог и фрагменти от римска червенокалакова керамика. Откритите вътре в кулата керамични фрагменти са едва 31 на брой. Червенолаковата керамика (30 %) е изработена от пречистена глина с оранжево-червен цвят на повърхността и покритие от недобре запазен червен или червеникаво кафяв лак. Единственият диагностичен фрагмент от тази група керамични съдове принадлежи на чаша с барботинна украса с датировка II–III в. Сивочерната керамика (70 %) е изработена от глина, примесена с едри и дребни пясъчни частици със сивочерен цвят на повърхността след изпичане.

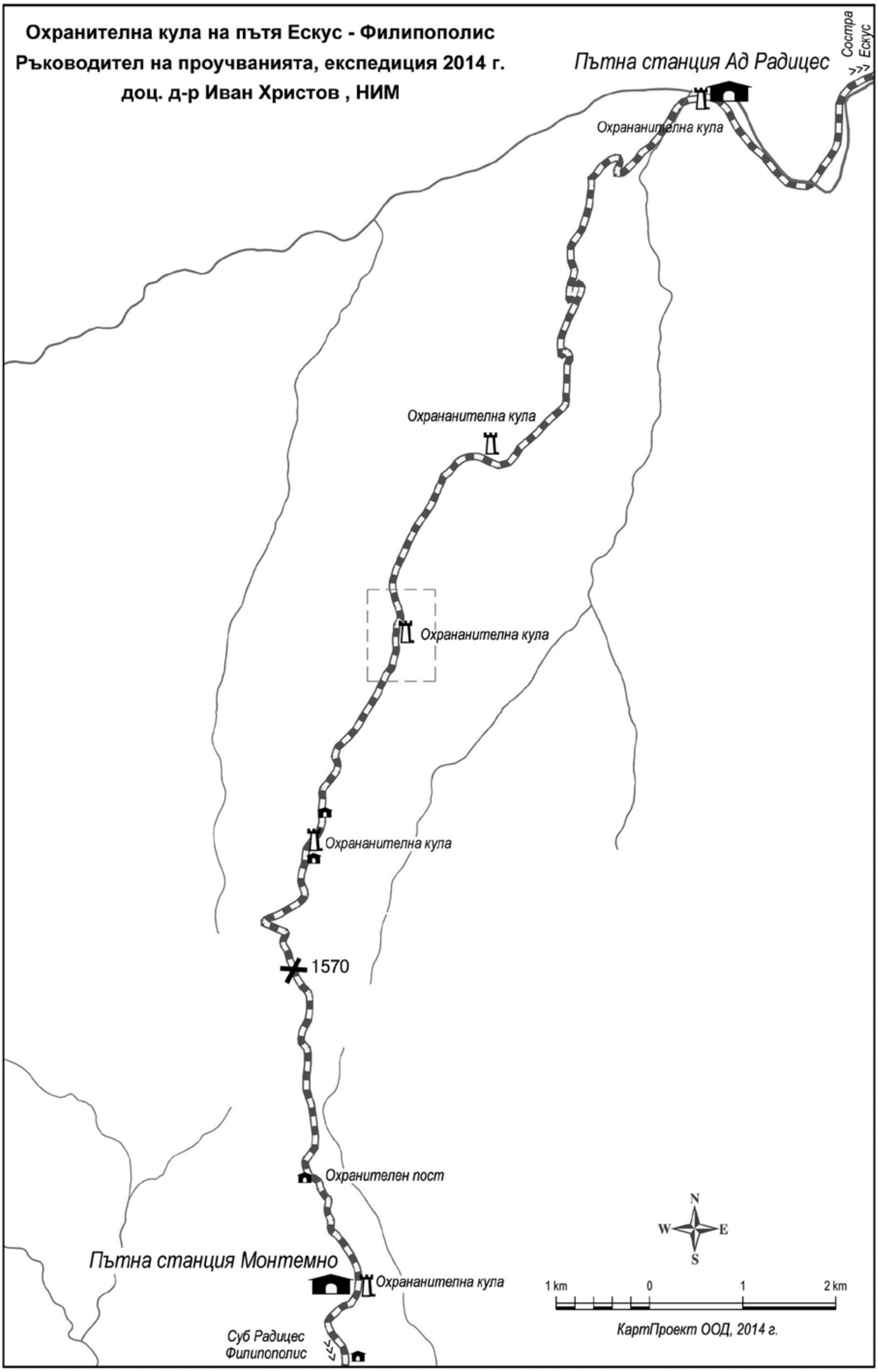
Охранителна кула на пътя Ескус - Филипополис
Ръководител на проучванията, експедиция 2014 г.
доц. д-р Иван Христов , НИМ
Пътна станция Ад Радицес
Состра
Ескус
Охрананителна кула
Охрананителна кула
Охрананителна кула
Охрананителна кула
1570
Охранителен пост
Пътна станция Монтемно
Охрананителна кула
Суб Радицес
Филипополис
N
W
E
S
1 km
0
1
2 km
КартПроект ООД, 2014 г.

Обр. 3. Наблюдателни римски кули в планинската част на пътя Ескус – Филипополис.

В северното подножие на обекта е документиран участък с площ 40 кв. м с многобройни иманярски вкопавания и концентрация на строителна и битова римска керамика от II–III век. Описаната ситуация може да бъде свързана с предполагаема помощна постройка до кулата.

В този участък е намерена силно износена монета на император Хадриан, отсечена в някой от градовете в провинция Тракия, както и 131 фрагмента от керамика, работена на ръка (1 %), от червенолакова керамика (64 %) и от сивочерна керамика (35 %). Тук формите са кани, купи, гърнета и капаци с обща датировка отново II–III в.

Разкритият обект в м. Каменната могила може да бъде интерпретиран като наблюдателна римска кула – *turris* (Христов 2012; Христов 2015) (обр. 3). С това понятие се обозаначават най-малките самостоятелни укрепления, изпълняващи полицейски и наблюдателни функции на възлови крайпътни места в империята

Литература

Христов 2012: Ив. Христов. Ад радицес. Римска крайпътна станция на пътя Ескус – Филипополис. София, 2012.

Христов 2015: Ив. Христов. Проучване на шеста римска наблюдателна кула (turris) на пътя Ad radices – Montemno. – Известия на Национален исторически музей, Т. XXVII. София, 2015 (под печат).

№ 70. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРАЙПЪТНА СТАНЦИЯ – КАСТЕЛ „АД ПУТЕА“, С. РИБЕН, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН

Петър Бънов, Мартин Дяков, Владимир Найденов

Укрепеното селище – кастел, обект на археологическите проучвания, е по-късен етап от развитието на крайпътната станция „Ад Путеа“, лежаща на „Виа Траяна“. Намира се до с. Рибен, община Долна Митрополия, област Плевен. Площта му е около 13 дка.

През сезон 2014 г. целта беше да завършим проучването на вътрешността на охранителната кула и на външните ѝ зидове, да се установи връзката ѝ с жилищните постройки, както и да продължи проучването на входното пространство (обр. 1).

Сектор 1. През сезон 2014 г. завършихме разчистването във вътрешността на стражевата кула. Тя е замислена и построена не като част от крепостна стена, а като самостоятелно съоръжение с размери приблизително 14 х 13 м. Освен наблюдателните и охранителните функции, размерите предполагат използването ѝ като казармено помещение. Дебелината на зидовете е 1,90 м, изградени в опус цементикум и триредови тухлени пояси. Ломените камъни и лицевите варовикови квадри, с които са изградени стените, са споени с изключително здрава хоросанова спойка, примесена с дребно счукани тухли.

В дълбочина достигнахме до ясно оформеното подово ниво от трамбована пръст и изравнен материков терен. То беше допълнително очертано от падналия върху него покрив при опожаряването на кулата скоро след построяването ѝ в средата на III в.

На подовото ниво в кулата бяха открити овъглени остатъци от два дървени сандъка, в които е съхранявано жито, вероятно лимец. В насипа в югозападния ъгъл, над падналия след опожаряването покрив, намерихме и седем медни монети. Те се датират в последните десетилетия на III и през целия IV в.

При оформянето на ъглите на стражевата кула вторично са преизползвани големи варовикови квадри, някои от които достигат размери 1,30/0,90/0,70 м (обр. 2). Този факт, а и пренесените от южната част на укреплението в помещенията западно до кулата база от колона, две ари и добре обработени варовикови блокове, потвърждават предположението, че преди възвишението да бъде укрепено, през II–III в. в южната му част е съществувал храм на неизвестно към момента божество.

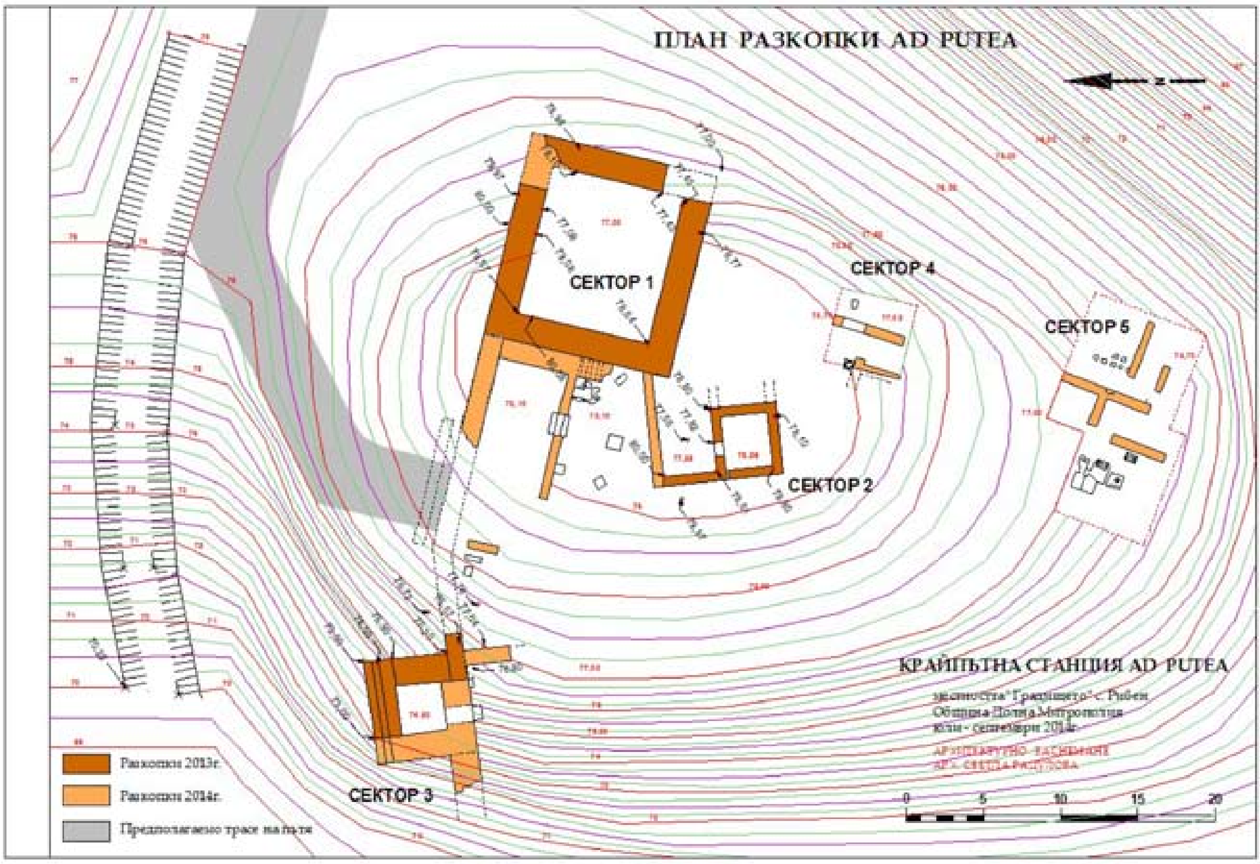
ПЛАН РАЗКОПКИ AD PUTEA
N
СЕКТОР 1
СЕКТОР 2
СЕКТОР 3
СЕКТОР 4
СЕКТОР 5
КРАЙПЪТНА СТАНЦИЯ AD PUTEA
местността "Градището" с. Рибен
Община Долна Митрополия
юли - септември 2014г.
АРХИТЕКТУРНО ЗАСНЕМАНЕ
0
5
10
15
20
Разкопки 2013г.
Разкопки 2014г.
Предполагаемо трасе на пътя

Обр. 1. Ад Путеа. План на проучванията сезон 2014.

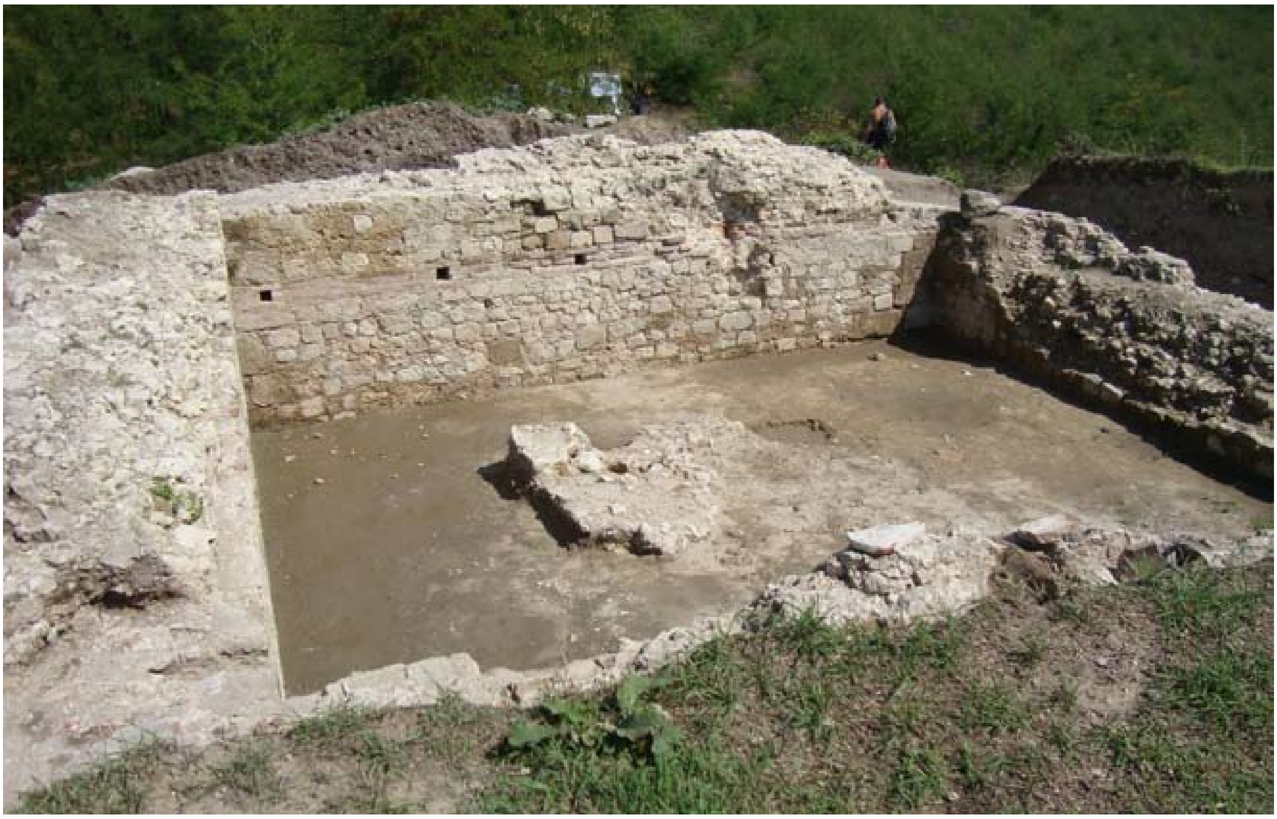

Обр. 2. Ад Путеа. Стражева кула – поглед от югозапад.

Друг важен момент от проучванията е откриването на фрагменти битова керамика от ранножелязната епоха в северозападната част на укреплението.

След завършването на работата във вътрешността на стражевата кула, разчистихме външните лица на зидовете. Нивото от времето на обитаване на кулата е малко под линията на опус микстума от три реда тухли. Първият етаж на стражевата кула е вкопан в терена на дълбочина 1,50 м.

Сектор 2. Проучихме две помещения, прилепени западно към кулата. Техните зидове частично са изградени от ломени камъни, а в горната част са доизградени с кирпичи и паянтов градеж. Покривът е от тегули и имбрици. Доказателство е 60-сантиметровия пласт от стенна обмазка с добре личащите легла от преплетени пръти и от греди. В най-горната, съвременна част на насипа, открихме голямо количество фрагментирана битова керамика – предимно стомни, амфори и гърнета.

В процеса на работа във вътрешността на помещенията открихме пренесени от храма или друга голяма обществена постройка варовикови блокове, споменатите база от колона и две ари с посветителни надписи. Откритата в помещение № 4 варовикова ара е преизползвана като стъпало между помещения № 3 и № 4. Върху нея има седемредов надпис на латински език (обр. 3). Палеографията и стилът му насочват към началото на III в.[1] Близо до арата открихме монета на Хонорий.

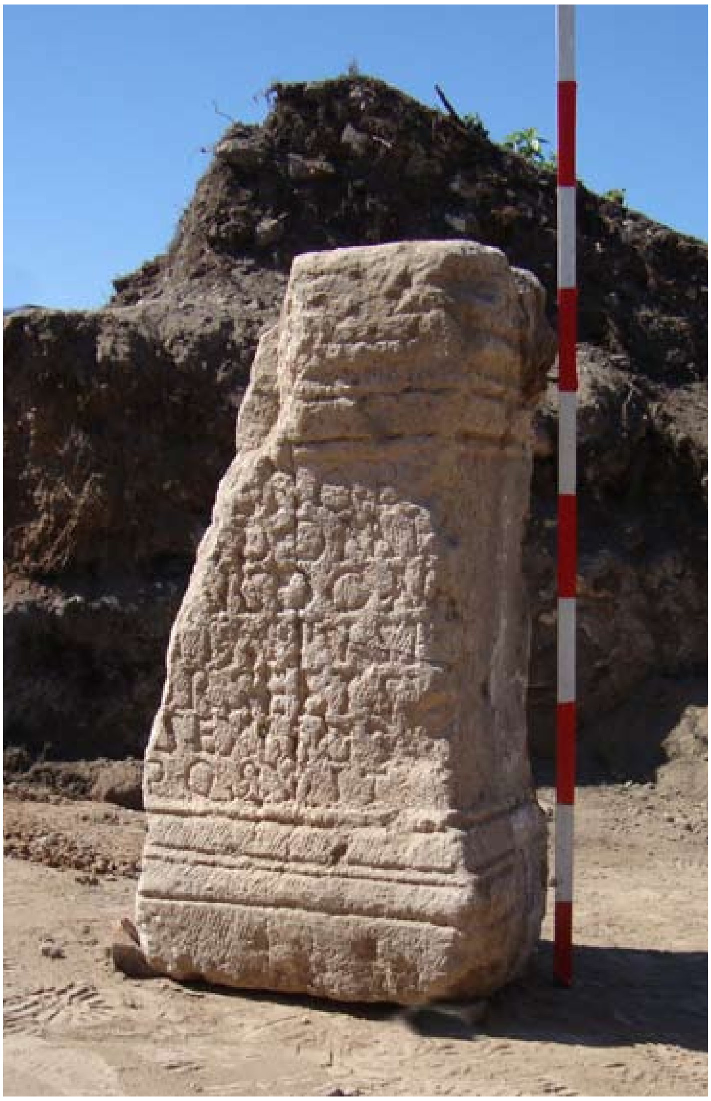

Обр. 3. Ад Путеа. Ара с посвещение на Поробон.

В последния ден на проучванията попаднахме на друга ара с пет редов надпис на латински език, посветен на Юпитер. Посветител е Сорций Проб.

Сектор 3. Проучванията тук продължиха в северна и западна посока спрямо структурите от сезон 2013 г. Разчистихме основи на кула, предимно в субструкция, която е елемент от крепостната стена, изградена само на най-уязвимото място в северозападната част на укрепения хълм. Вътрешните размери на кулата са 3,60 на 3,60 м, а зидовете с дебелина 1,30 м са изградени от ломени камъни, споени с хоросан. Само при северния зид, най-уязвим за нападения, са ползвани квадри. Днес от тях са останали само хоросановите гнезда.

Както и в останалите сектори, и тук открихме преизползвани по-ранни архитектурни детайли – два фрагмента от варовикови блокове. Единият от тях вероятно е от архитрав, тъй като има профилирана лицева част.

Резултатите тук не са категорични, тъй като разкриваните структури от кулата и крепостната стена са запазени почти само в субструкция. През късната античност, в източна посока, към стражевата кула, е изграден крепостен зид. Той има дължина 22 м, а в средната му част е оформен входът към вътрешността на укреплението. За съжаление поради значителните разрушения, начинът на оформяне и ширината на входа към момента не са съвсем ясни.

---

[1] Този надпис, както и останалите от Ад Путеа, са разчетени от Николай Шаранков. Арата е посветена от Домиций Домициан на божеството Поробон. Известни са само две ари с посвещение на Поробон, открити в Рациария и Абритус. Този паметник потвърждава, че това божество е било почитано в земите на днешна Северна България.

Сектор № 4. На около 9 м южно от стражевата кула заложихме нов сондаж, оформен като квадрат с размери 5 х 5 м, ориентиран по посоките на света.

След слизането в дълбочина попаднахме на ниско запазен зид с посока юг-север. Изграден е от ломени камъни със спойка от кал. В процеса на работа се оказа, че това е зид, разделящ две помещения с вход между тях, широк 0,90 м.

Вероятно двете частично разкрити към момента помещения са част от работилница. За това свидетелстват откритите многобройни малки слитъци от разпръснато топено олово и остъклени стопилки. Намерено е и плитко каменно корито, вероятно за отливане на оловото. Над лошо запазеното подово ниво от нетрамбована пръст имаше значително количество фрагменти от тегули и имбрици, както и отделни фрагменти от тухли. Намерихме рибарска кука, две керамични тежести за рибарска мрежа, заготовки за прешлени за вретено, както и малко количество фрагменти битова керамика от IV и началото на V в.

В западния профил на този сектор попаднахме на по-ранен, добре запазен варовиков жертвеник, преизползван в зид със спойка от кал. Той има форма на четиристенна призма с кръгло жертвено корито от горната страна.

Сектор № 5. Секторът се намира на 11 м южно от сектор 4, до източния склон на възвишението. Тук разкрихме две бази за колони, няколко големи, но разместени варовикови плочи. В най-източната част на сектора попаднахме на десет колонки от хипокауст. Употребени са три вида тухли. Две колонки са от кръгли тухли, четири – от малки правоъгълни и четири от по-големи правоъгълни. Очертават се леглата и на още осем.

Изхождайки от досегашните резултати от проучванията в сектора предполагаме, че става въпрос за прехода между префурниума и самата сграда, която е била отопляване. По всяка вероятност префурниумът е оформен в самия склон за по-лесното му обслужване. За съжаление сградата е била разрушена през късната античност.

За обитаване през средновековието говори открития фрагмент от котел с вътрешни уши, характерен за печенегите, както и няколко фрагмента от ранносредновековна керамика. Те, както и много от находките, не са в културен пласт, а се намират в съвременен насип.

Досега откритите артефакти и структури насочват към едно активно обитаване на укреплението от края на III в. до първите десетилетия на V в. Изключение правят преизползваните ари и архитектурни детайли, които са предимно от III в.

№ 71. АНТИЧЕН ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ПАВЛИКЕНИ

Павлина Владкова, Калин Чакъров, Олег Александров

Разкопките са възобновени след 35 годишно прекъсване. Последният археологически сезон на Богдан Султов на римската вила в м. Върбовски ливади край гр. Павликени е през 1979 г. През 2014 г. археологическите проучвания са финансирани от бюджета на община Павликени. Участваха студенти от специалност „Археология“ във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, за които това беше практиката им по антична археология.

Преди началото на разкопките беше подновена план-квадратната мрежа на обекта като между старата и новата има известни отклонения.

Целите, заложени във връзка с подновяването на разкопките, са: добиване на сведения за относителната хронология на обекта, свързана с изграждането на вилния комплекс и производствените съоръжения, с акцент времето на възникване на керамичното производство. В самото начало бяха заложени четири сондажа в рамките на сграда N (по номерацията на П. Владкова), намираща се северно от централния вилен комплекс.

Сграда N. Сградата е проучвана от Б. Султов, но оставаше неясно дали е стигнато до стерилен пласт и дали тя не „лежи“ върху по-ранни структури. Ориентирана е СИ–ЮЗ (азимут 7°). Досегашното тълкуване на предназначението на сградата е грънчарска работилница. В хода на работата се оказа, че постройката е изцяло реставрирана. Запазени са два реда от зидарията, състояща се от

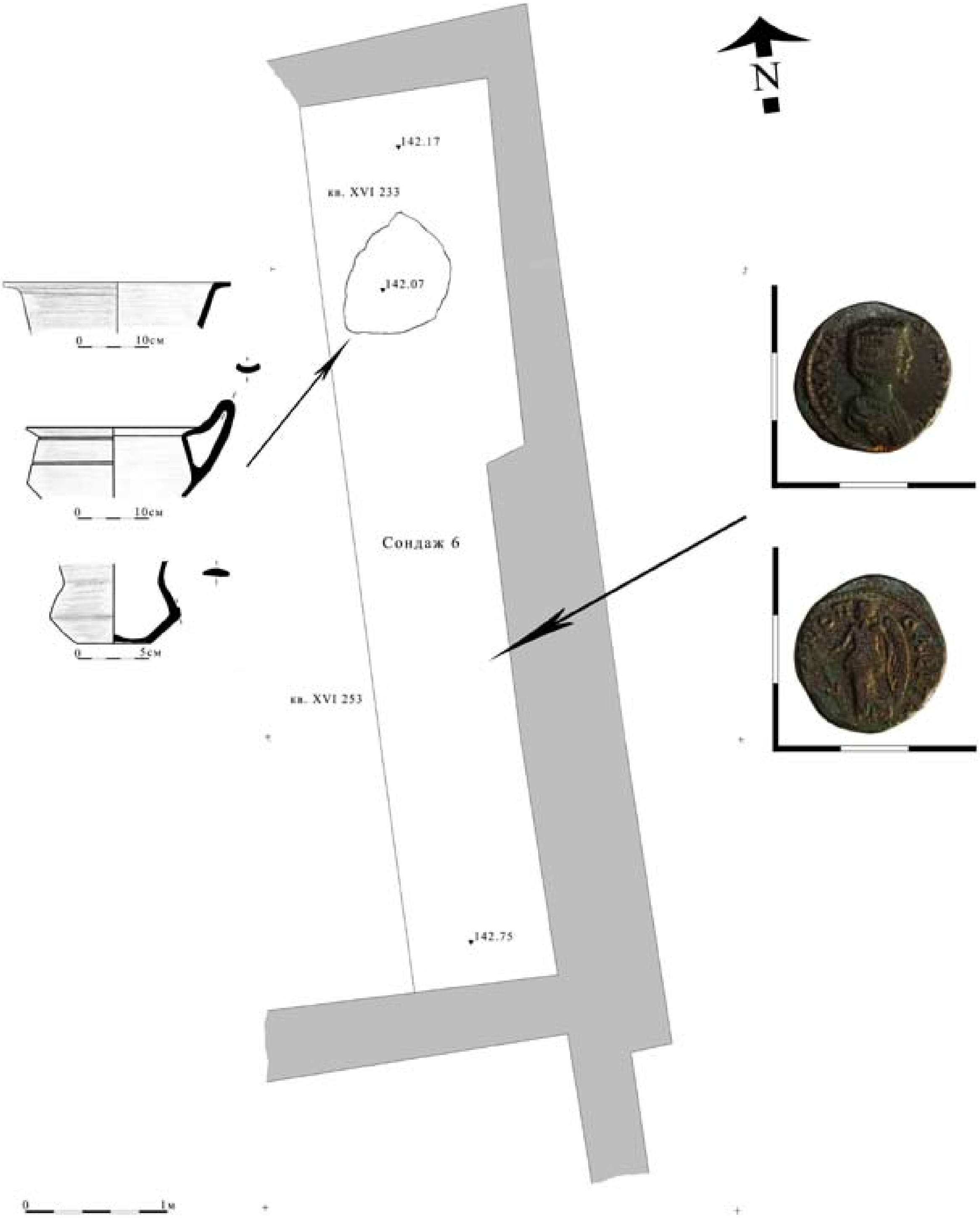

Обр. 1. Павликени. Разположение на сондаж № 6 в рамките на сграда К.

фрагменти шлака от разрушени пещи. За спойка е използван бетон, примесен със счукана тухла. Източно от сградата е регистрирана настилка от камъни и тухли, лежаща върху стерилния терен. Остава отворен въпросът за датирането ѝ – дали е от римската епоха или е съвременно дело с античи материали.

Сондаж № 6. С цел проверка на наличието на по-ранни напластявания и строителни периоди в рамките на вилния комплекс, беше заложен сондаж в източната част на вътрешния двор на сграда К (обр. 1). Той е успореден на източния зид и има посока на дългата страна С–Ю. Тази сграда също се оказа изцяло консервирана (реставрирана?) с бетон, смесен със счукана тухла. Под основите има десетсантиметров пласт от по-тъмна пръст с археологически материали. В него е открита бронзова

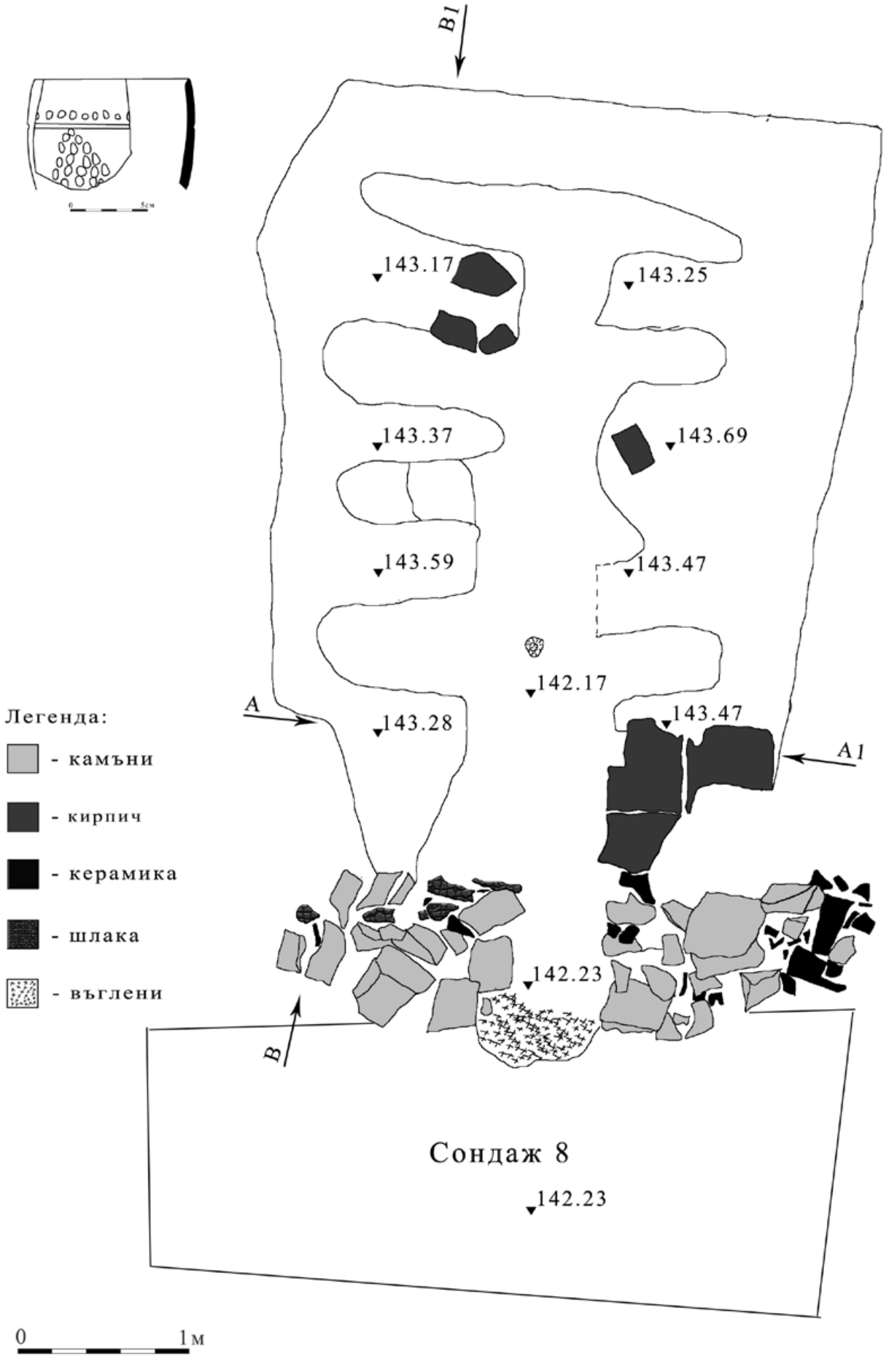
B1
0
5см
143.17
143.25
143.37
143.69
143.59
143.47
142.17
A
143.28
143.47
A1
Легенда:
- камъни
- кирпич
- керамика
- шлака
- въглени
142.23
B
Сондаж 8
142.23
0
1м

Обр. 2. Павликени. Пещ № 15 (41) и сондаж № 8.

монета на Юлия Домна (193-217), сечена в Хадрианополис[1]. Тя е от пласта, върху който се намира сградата и може да е попаднала там при извършването на консервационно-реставрационните дейности или да предшества строителството през римската епоха. В стерилния терен е регистрирана яма (№ 1). Керамиката, открита в нея, е със сив цвят, изработена е на бързовъртящо се грънчарско колело и

---

[1] Лице: OVЛIA/ ΔOMNA CEB. Бюст надясно.Опако: …NOП/ OЛEIT… Нике с крила, права наляво, държи корабен рул и лаврова клонка. Монетата е определена от Стоян Михайлов – РИМ-Велико Търново.

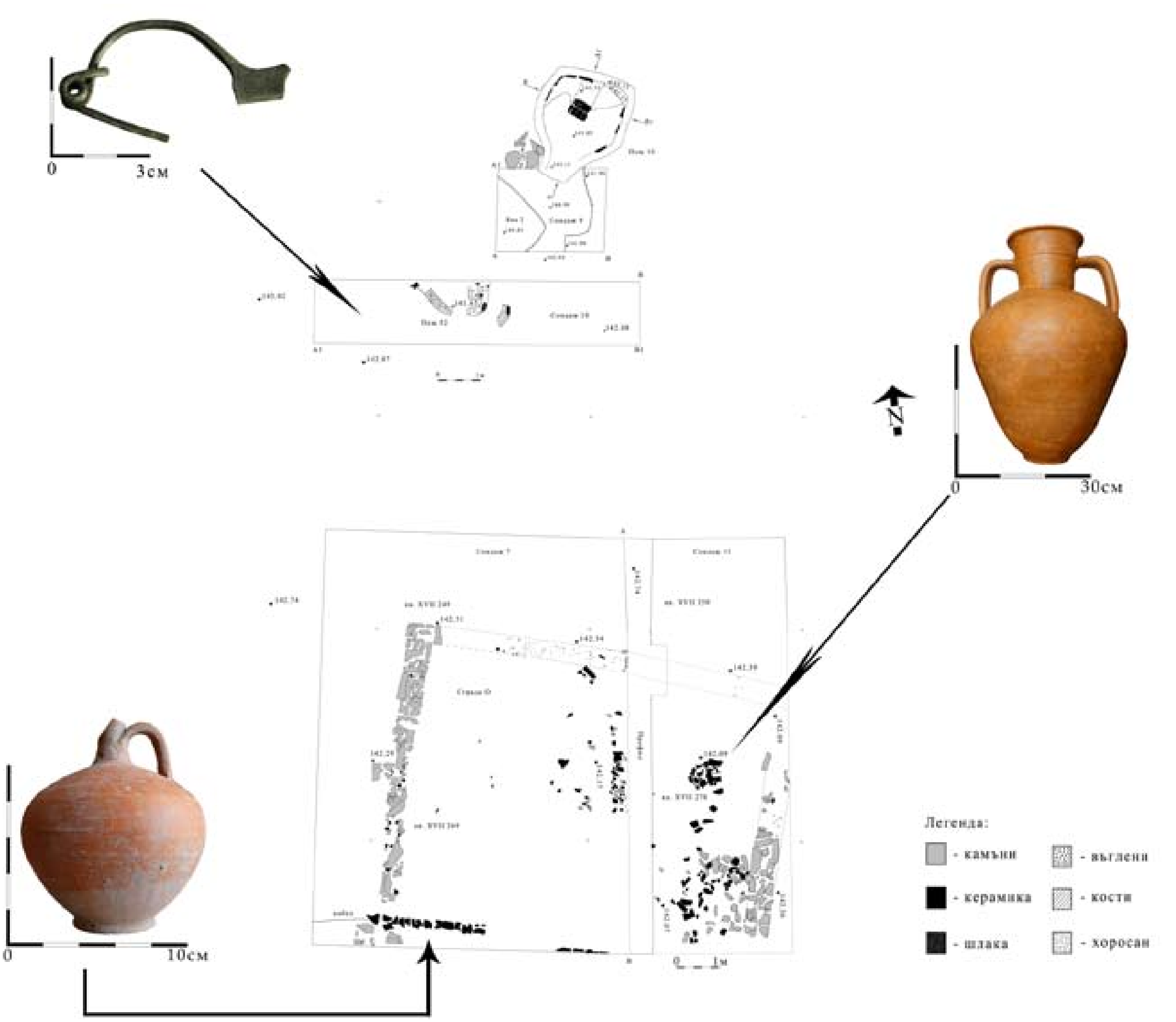

Обр. 3. Павликени. Пещи №№ 10 и 52, сграда О и част от находките открити в тях.

може да бъде датирана в късножелязната епоха. В ямата са открити и няколко фрагмента червенолакова керамика, която е или синхронна или попаднала при строителството на сграда К.

Пещ № 15 (по Б. Султов и № 41 по П. Владкова) и сондаж № 8. Пещта е частично проучена от Б. Султов. В резултат на предишните разкопки е разкрита вътрешността на съоръжението. Копано е и пространството, където трябва да бъде входната площадка. Самата пещ има правоъгълен план и външни размери: дължина С–Ю – 5,60 м, широчина – 3,20 м от север, 3 м от юг (обр. 2). Запазена е долната камера. Тя вероятно е вкопана в стерилната жълтеникава пръст. Напречно на дългите ѝ стени има осем подпорни стълбчета, носещи несъществуващата сега скара. В южната част са оформени две страници, зидани с големи базалтови камъни и строителна керамика, маркиращи входа на пещта, където е и префурниумът.

Проучена е частично и предпещната площадка, копана също от Б. Султов. На дъното ѝ е регистрирано петно от черна пръст с кръгла форма, продължаващо на юг под профила. Това вероятно е яма, развиваща се в южна посока или дупка от дървен стълб. Функционирането на пещта е отнесено към II в. По-точна датировка може да бъде дадена след цялостното проучване.

Пещ № 10. Проучвания са проведени и в пещ, намираща се източно от централния вилен комплекс. На стар план от 70-те години на XX в. с кръгче е отбелязана пещ № 10. Вероятно това е и проучваната през сезон 2014 пещ. Ориентирана е в посока СИ–ЮЗ (азимут 30˚). Тя е от вида двукамерни вкопани пещи с централен подпорен стълб (обр. 3). Запазена е долната камера и малка част от горната. Планът има форма на окръжност с вътрешни диаметри: С–Ю – 1,56 м; И–З – 1,73 м. Най-голямата запазена височина е 1,07 м, а височината от дъното на долната камера до горната повърхност на скарата с отвори е 0,92 м. Централният подпорен стълб в основата си е оформен в терена, а във височина е зидан от тухли (запазени в два реда зидария). Дъното на долната камера представлява стерилният здрав терен. В СИ ъгъл на камерата е запазена малка част от хоризонталната скара с отвори и от стената на горната камера.

Огнището е от южната страна. Входът на пещта е фланкиран от страници, зидани с базалтови камъни. Разкрита е полудъга от източната част на неизвестната досега предпещна площадка. Дъното на последната е разположено върху по-ранната яма № 2.

В камерата и във входната площадка на пещта е открито малко количество битова керамика.

Пещ № 52. Южно от проучваното пространство на входната площадка на пещ № 10 бе заложен сондаж (№ 10). Целта е да бъде проследена входната площадка на пещ № 10 в южна посока. Видимо горната повърхност на заложения сондаж е проучвана. По време на разкопките през 2014 г. са отнети седем механични пласта от почти еднородна, сива пепелива пръст, с обща дебелина 1,22 м. След изчерпването на последния е засечена полудъга от стената на пещ (обр. 3). Тя е заведена в документацията като пещ № 52, следвайки общата номерация на пещите от обекта. Възможно е яма № 2, регистрирана в съседния сондаж № 9, да е предпещната площадка на новата пещ. Това би означавало, че пещ № 10 пресича № 52. Находките и керамиката са твърде разновременни. *Terminus ante quem* за разрушаването на пещта е II–III в., а *terminus post quem* за изграждането ѝ е след средата на I в.

Сграда О. Тя се намира източно от централния вилен комплекс, южно от сграда М и пещ № 10. Според общата номерация (на П. Владкова) на архитектурата от обекта, сградата е заведена като О. Тя е частично проучвана, за което свидетелстват видимите следи от стар сондаж и зид. Останките от помещението са в силно руиниран вид. Това вероятно се дължи на съвременно риголване на терена, за което свидетелстват и пластични метални отпадъци от XX в. в горните нива на отнетия пласт. На този етап на проучване сградата има правоъгълен план и ориентация на късите страни СИ–ЮЗ (азимут 15°) (обр. 3). Липсата на отоплително съоръжение и подово ниво, както и наличието на струпване на фрагментирани керемиди, насочват към определянето на постройката като стопанско помещение. В рамките на сградата са открити почти цялостно запазени амфора (тип 1 по Б. Султов, тип 30 по П. Дичек) и каничка (тип 7 по Б. Султов), също така и струпване на битова керамика, метални предмети и кости, сред които бронзово шило, желязно длето и др. На базата на тези находки използването на сградата може да бъде поставено през II–III в.

№ 72. NICOPOLIS AD ISTRUM

Павлина Владкова

Разкопките се проведоха през м. юли-август 2014 г. Проучванията бяха съсредоточени в няколко сектора.

Северен вход на форума. Продължи работата от предходния сезон. Северно от северния вход на форума декуманус 6 е запазен в отлично състояние. Нивото на настилката е на кота 71,40-71,50 м и на уличните бордюри 71,70-71,80 м. Върху плочите има 0,10 до 0,20 м сравнително чиста пръст, натрупана след края на функциониране на улицата. От пласта произхождат железен ключ, стъклен лакримарий и осем монети, най-късните от времето на Теодосиевата династия 425-435 г. Следва дебел пласт опожарявания, наситен със строителна керамика, камъни и хоросан. Във фугите между плочите на настилката пред северния вход на форума са открити оловна тръбичка и шест монети, най-късната от 425-435 г. Някое от хунските нашествия между 30-те и 50-те години на V в. поставя края на функционирането на улицата.

Няма данни страниците на северния вход да са оформени с варовикови блокове, както при южния. Стълбището в посока И–З има размери 8,40 м, което е с 1 м по-вече от това на южния вход. Западните и източните стъпала отнемат до 1,90 м от уличната настилка. Площадката над стълбите е с размери: 2 м (И–З), 1,50 м (С–Ю). Няма данни за вестибюл. Този факт потвърждава изказаната хипотеза, че северната част на форума през IV в. е заета от отворени портици.

През 2013 г. са разкрити два стълба южно от входа и е достигнат банкетът на северния зид на форума от ранния строителен период. През сезон 2014 разкопките продължиха в западна посока (кв.

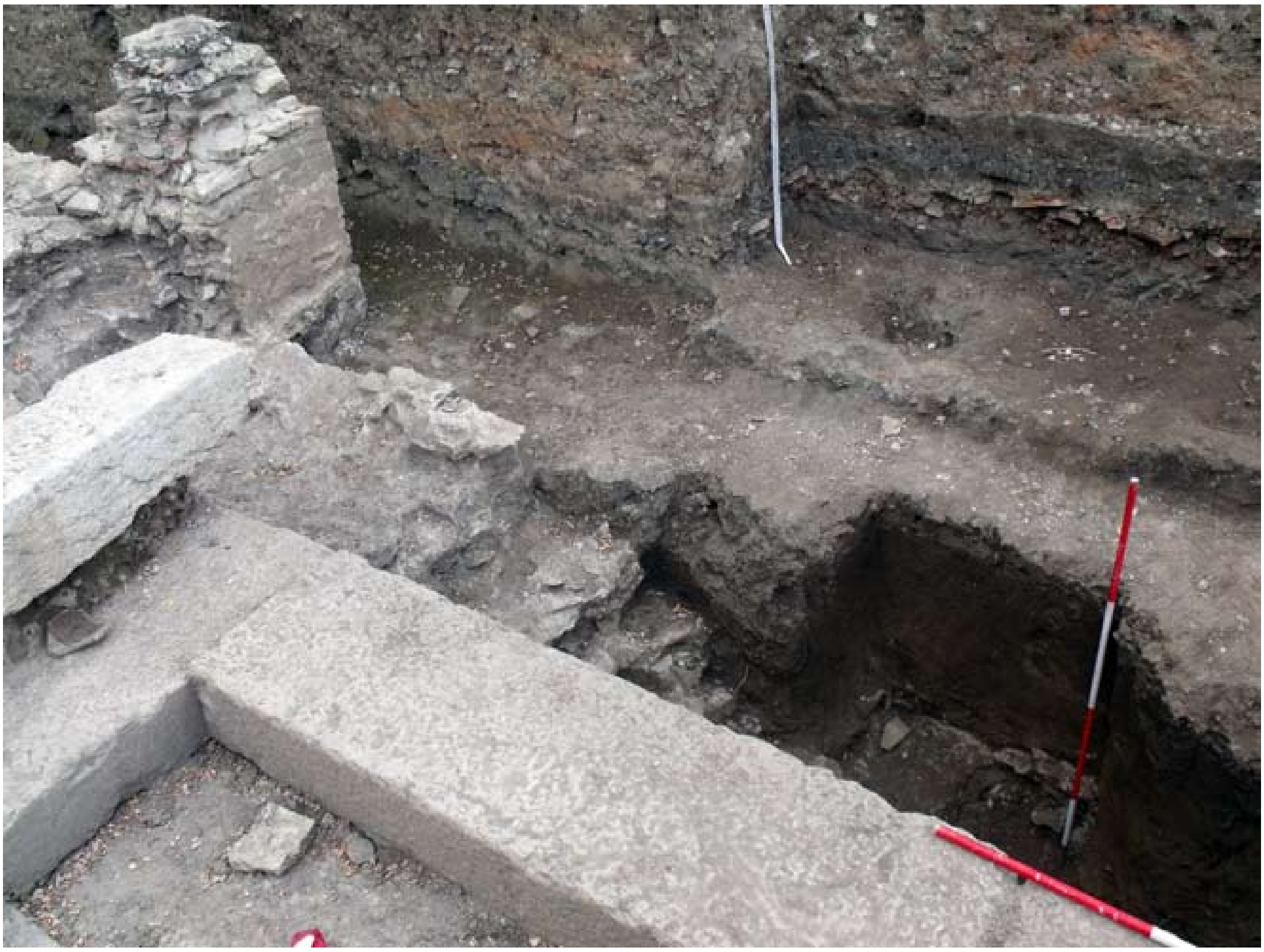

Обр. 1. Никополис ад Иструм. Архитектурни останки южно от северния вход на форума, II век (поглед от северозапад).

46/6-16). На разстояние 2,70 м от стълб 2 се откриха основите на трети (обр. 1). Субструкцията на стената северно от стълбовете е по-дълбоко извадена, но траншеята личи отчетливо на терена. В горелия пласт южно от траншеята са намерени две много изтрити монети – едната от 16-68 г., втората на Нерва (96-98). От пласта с горял покрив произхождат меден предмет и медно звънче. Потвърди се изказаното през предходния сезон предположение, че през II в. в този участък липсва вход към форума.

Проучвания на сграда 10. През сезона разкопките бяха съсредоточени в централните южна и северна части на сградата. Общата проучена площ от сградата е над 450 кв. м.

Централен южен сектор. Южният зид на сграда 10 е проследен до 35 м. Той е долепен до северния бордюр на улицата. Не са открити следи от напречни зидове С–Ю, което потвърждава, че или става въпрос за коридор (помеюение 6), или за портик пред южната фасада на сградата с ширина 1,90 м.

В кв. 33/81 се разкриха останки от стена от по-ранен строителен период. Камъните са извадени, но личи изкопът на траншеята, запълнен с дребни камъни, пръст и хоросан. Открити са пет монети, най-ранната от началото на III в., а най-късната от самия край на IV или първите години на V в.

В кв. 33/95 под бордюрите на улицата е запазена част от канал, изграден от глинени тръби с външен диаметър 0,38 м и дебелината 0,03 м. Под настилката на декуманус 6 той продължава до 2,90 м и се влива в уличния. Каналът отвежда водата от тухлената площадка, разположена северно от южния зид на сградата. Тя е с размери 1,20 х 0,45 до 0,60 м. Запазен е един ред тухли с дебела хоросанова фуга между тях.

В кв. 33/83-84 се разкри почти квадратна база, вероятно част от колонада на вътрешен двор. В този участък ясно са разграничени два тънки пласта, които лежат над стерилния терен – от сбита жълта глина и от горели деструкции. В тях са открити 33 монети. Три са от I в., монети от II, III и първата половина на IV в. липсват, а най-късната е от 425-435 г.

Централен северен сектор на сграда 10. В кв. 33/24-26; 34-36 и 44-46 е отворен нов сектор, съо-

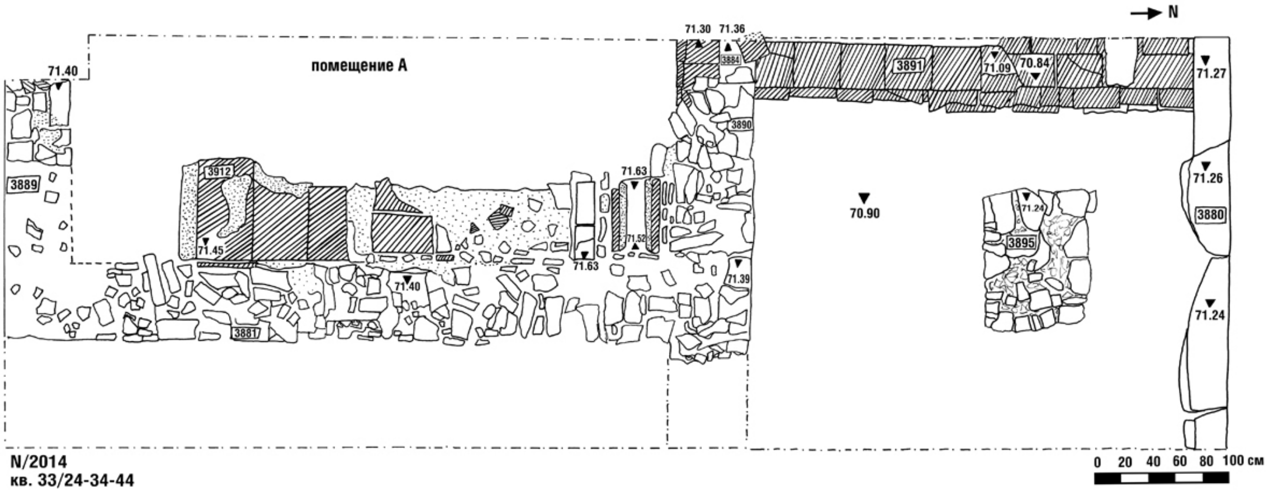
N
71.30
71.36
3884
3891
71.09
70.84
71.27
71.40
помещение А
3890
3912
71.63
3889
70.90
71.24
71.26
3880
3895
71.45
71.52
71.63
71.40
71.39
3881
71.24
N/2014
кв. 33/24-34-44
0 20 40 60 80 100 см

Обр. 2. Никополис ад Иструм. Част от помещение, портик и канал в северната част на сграда 7, южно от decumanus 5, втора половина на IV – първа половина на V век.

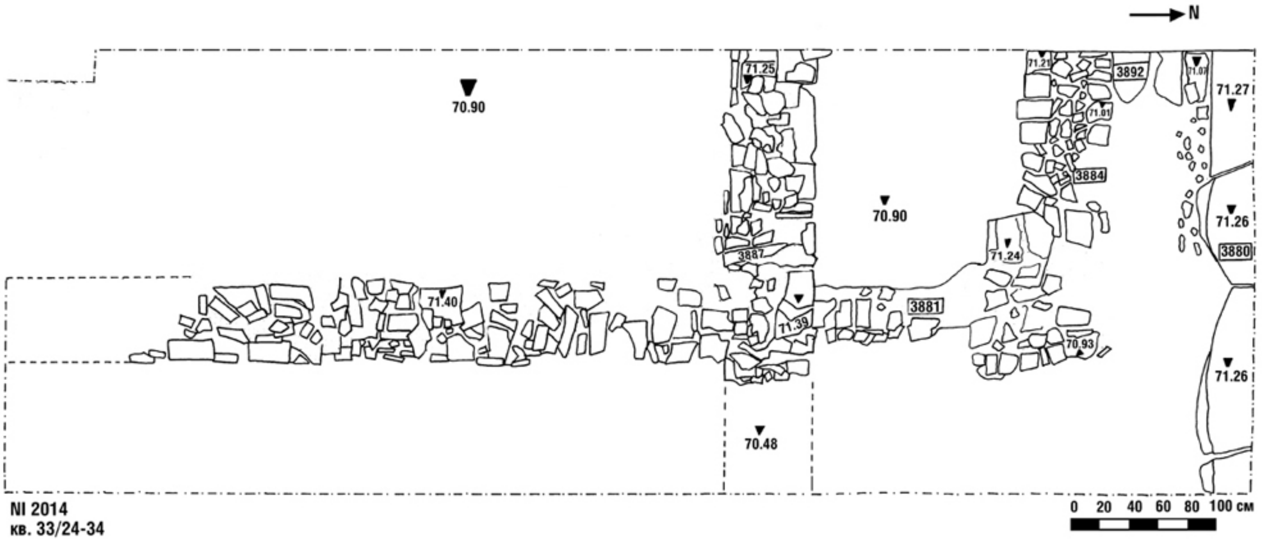
N
71.25
71.21
3892
71.07
71.27
70.90
71.01
3884
70.90
3887
71.24
71.26
3880
71.40
3881
71.39
70.93
71.26
70.48
NI 2014
кв. 33/24-34
0 20 40 60 80 100 см

Обр. 3. Никополис ад Иструм. Части от помещения с основи на калова спойка върху руините на сграда 7, втора половина на V век.

бразен с декуманус 5. Северният зид на постройката е ситуиран на 2,60 м южно от улицата. Южно от бордюра е разкрит пилон с размери 1 м (И–З) и 0,80 м (С–Ю) (обр. 2). Челото е запазено на нивото на уличната настилка, а основите са вкопани в стерилния пласт.

Южно от пилона на разстояние 1,70-1,80 м е изграден северният зид на сградата. Вероятно пред сграда 10 от север е бил оформен портик. През него преминава канал с посока с-ю, започващ от северния зид на помещение и вливащ се в канала под декуманус 5. Бордюрите на улицата са лягали върху него (обр. 2). След края на функционирането си е затрупан и над него е изграден северният зид на по-късно помещение. Дъното и покритието на канала са от тухли формат 0,34 x 0,34 x 0,04 м, споени със здрав бял хоросан. Страниците са направени от три реда тухли, а под тях следва каменен градеж. Светлият отвор е с ширина 0,28 м и височина 0,15 м. Разкрита е само външната източна страница на канала, докато западната остава на ръба на профила. При северния зид на помещението отворът е оформен чрез тухли.

Разкрита е източната част на помещение с вътрешни размери С–Ю 4,20 м (помещение А) (обр. 2). Източният зид продължава в южна посока, където се очертава и второ помещение (Б) с размер 3,60 м, чийто зидове са много разрушени.

Стените на помещения А и Б са с дебелина 0,60-0,62 м. Изградени са от дялани и ломени камъни със средна големина на хоросанова спойка. Запазена е частично тухлена настилка, положена върху дебел пласт хоросан на кота 71,45 м, което е с около 0,20 м над нивото на уличната настилка. В северната част на източния зид се очертава напречен улей, преминаващ през ширината на стената. Вероятно през него е преминавал глинен водопровод, вкарващ вода в помещението, която се е оттичала в канала в северния зид. Дъното на улея е с около 0,10 м по-високо от нивото на тухлената настилка и с около 0,20 м от канала. Помещението е с кухненско предназначение или е студен басейн на баня.

В западния профил, под пласта от съвременен насип, следва дебел горял пласт, наситен с дребни парчета хоросан, строителна и битова керамика, оловни и железни фрагменти, в който се откриха осем монети, най-късната е датирана 425-435 г. Под горелия пласт следва пласт от жълта глина, под който е стерилният.

Разкопките в кв. 33/24, 34 и 44 показаха, че помещения А и Б са изградени върху деструкциите на по-ранна постройка. В кв. 33/34 в помещение А, западно от тухления под, е намерена монета, датирана 161-211 г. В подравнителния пласт жълта глина е открита керамика, датирана най-общо през II–III в.

В източния и южния профили на кв. 33/36 и 33/46 се разкриха части от тухлени конструкции, вероятно канали, частично вкопани в стерилния пласт. Разликата между нивата на дъната им е 0,15-0,20 м. Начинът на градеж и еднаквият по състав хоросан предполагат те да са функционирали едновременно.

Над помещенията А и Б са разкрити източните части на две по-късни помещения със зидове, градени на калова спойка (обр. 3). Северното е с вътрешни размери С–Ю 1,50 м, а южното – 4,10 м. В посока И–З двете помещения са разкрити до 1,60 м. Находки, датиращи времето на функциониране, липсват. Датата на монетите от съвременния нарив над зидовете не надхвърля края на V в.

Разкопките показаха, че известният план на сграда 10, направен на база личащи на терена изкопи от вадене на строителен материал, не е верен. Вярно е, че сградата заема инсула и половина и е ограничена от карда 6 и 7 и декумани 5 и 6. Установен е размерът на сграда 10 в посока С–Ю. Външната ширина е 32,80 м.

№ 73. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE

Иван Църов

През 2014 г. продължи проучването на пространствата непосредствено около водната кула-резервоар *(castellum aquae)* на Никополис ад Иструм.

Североизточен сектор (квадрант I – Е).

Източно от резервоара се работи върху площ от 15 кв. м (обр. 1). Разкрит бе още един, четвърти керамичен тръбопровод. Паралелно се доразчисти известният от миналата година провод. Разположени са успоредно един до друг на кота 78,33 м и са повредени в значителна степен. При южния две от тръбите имат контролни отвори *(spiramen),* затваряни с керамични запушалки, обмазани с малта (*maltha*). Варовиковите инкрустации по вътрешните стени достигат до 0,03 м в 12-16 ясно различими пласта. Проводите са положени в пасаж с ширина 5 м.

Частично новооткрита архитектурна структура – сграда, се намира около североизточния ъгъл на водния резервоар. Унищожена е от пожар. Отстоянието ѝ от източния зид на резервоара е от 1 м до 1,36 м. В това пространство са прокарани тръбите на глинен провод. Стените са изградени от малки блокчета ломен пясъчник в субструкция и по-големи в суперструкция, споени с кал. Зидовете имат ширина 0,56-0,60 м.

От северната страна на резервоара се проучва площ от 30 кв. м. На 0,50 м край стената му, на дълбочина 0,10 м под нивото на античния терен, се разчисти останалата част от известния от миналата година керамичен тръбопровод. Така към момента от тази негова част с дължина 15,80 м са известни 39 тръби. При източния край горната му част е на кота 78,79 м, в средата е 78,23 м, а при западния край котата е 77,96 м. Обяснението на този факт представям по-долу.

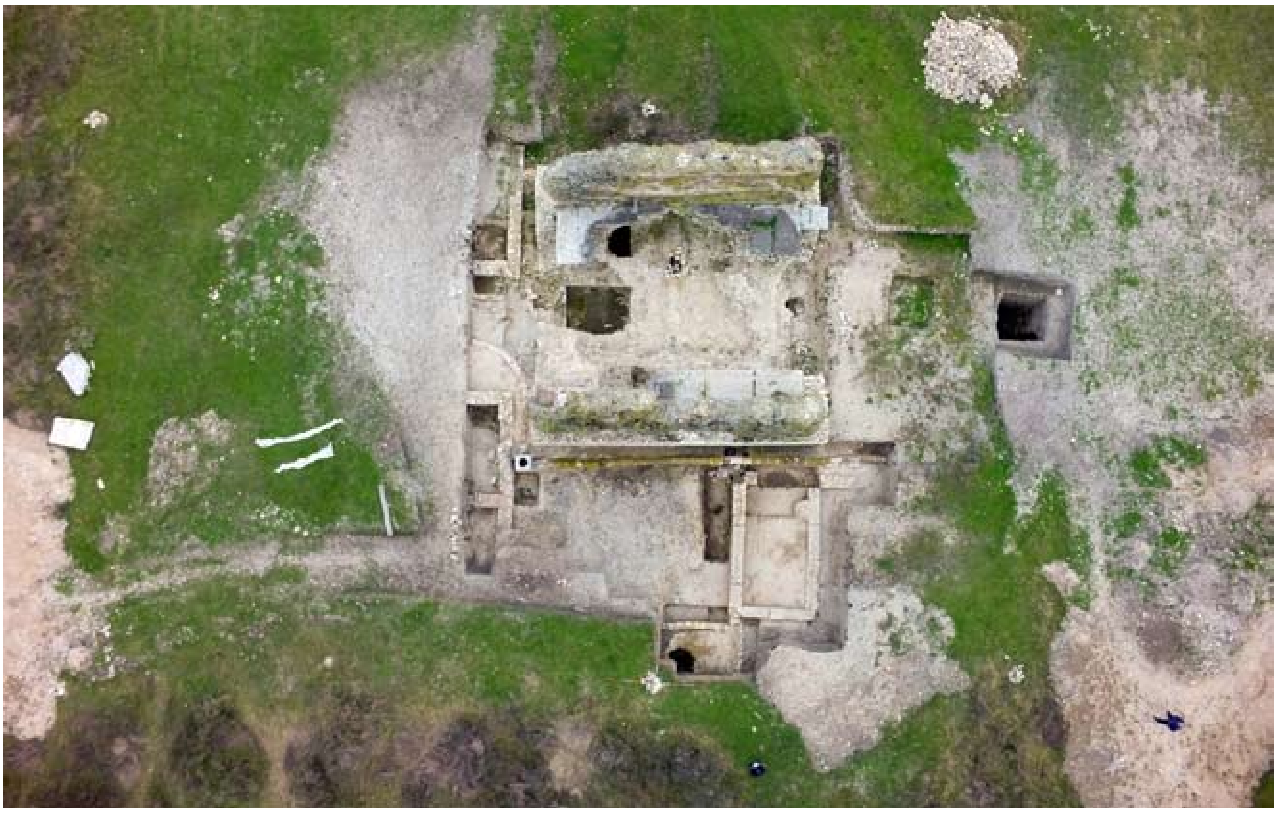

Обр. 1. Никополис ад Иструм. Водната кула (castellum aquae) от 100 м височина.

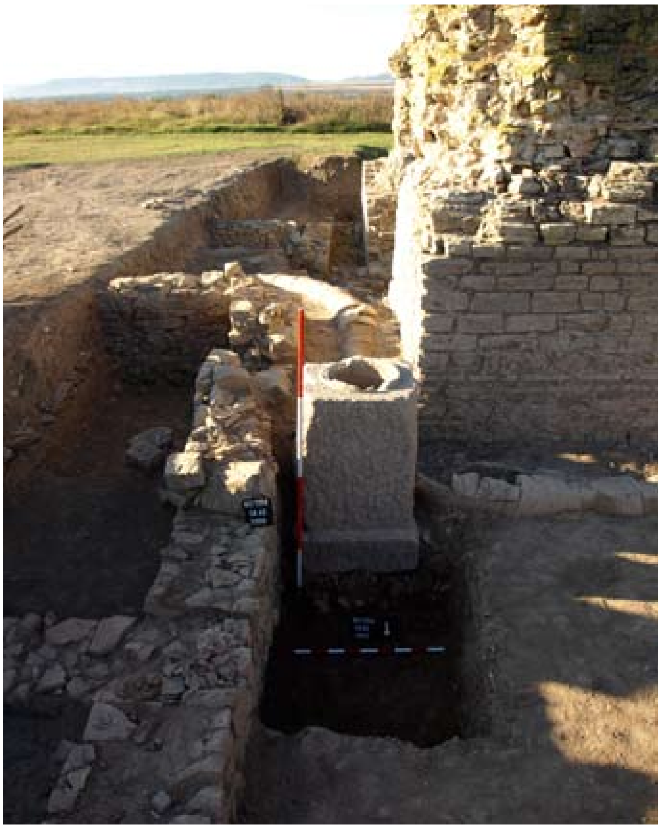

Обр. 2. Никополис ад Иструм. Ревизионна отклонителна шахта (fovea reversoria) и архитектурни структури.

Непосредствено до североизточния ъгъл на резервоара се разчисти ревизионна отклонителна шахта *(fovea reversoria)* (обр. 2). Проводът вкарва оттока в нея от запад и обърнат на 90° излиза от юг. Направена е от два варовикови блока. Основата е със страна 0,78 м и дебелина 0,30 м. Тялото представлява варовиков блок с размери 0,70 х 0,665 м, при височина с шийката 0,94 м. В средата е изсечен цилиндричен отвор с диаметър 0,40 м. Мястото на допир на двете части, намиращо се на кота 78,26 м, е обмазано отвън и отвътре с малта, за да не пропуска вода. В стените са изсечени гнезда за тръбите на керамичните проводи, които, макар и повредени, са запазени на местата си. Под основата на шахтата, безспорно с оглед предотвратяване на потъване в нестабилния пласт под тежестта на собственото тегло, е направен фундамент с дебелина 0,10-0,13 м от вертикално разположени фрагменти строителна керамика. Долният му край е на кота 77,68 м. Наличието на обръщателната шахта е следствие необходимостта от преминаване на трасето на провода непосредствено до северната и източната стени на водната кула.

Част от провода, излизащ южно от шахтата, бе известна от преди. Сега се разчистиха 16 тръби от трасето по протежение на 6,60 м. Разположени са в пространството между резервоара и споменатата по-горе архитектурна

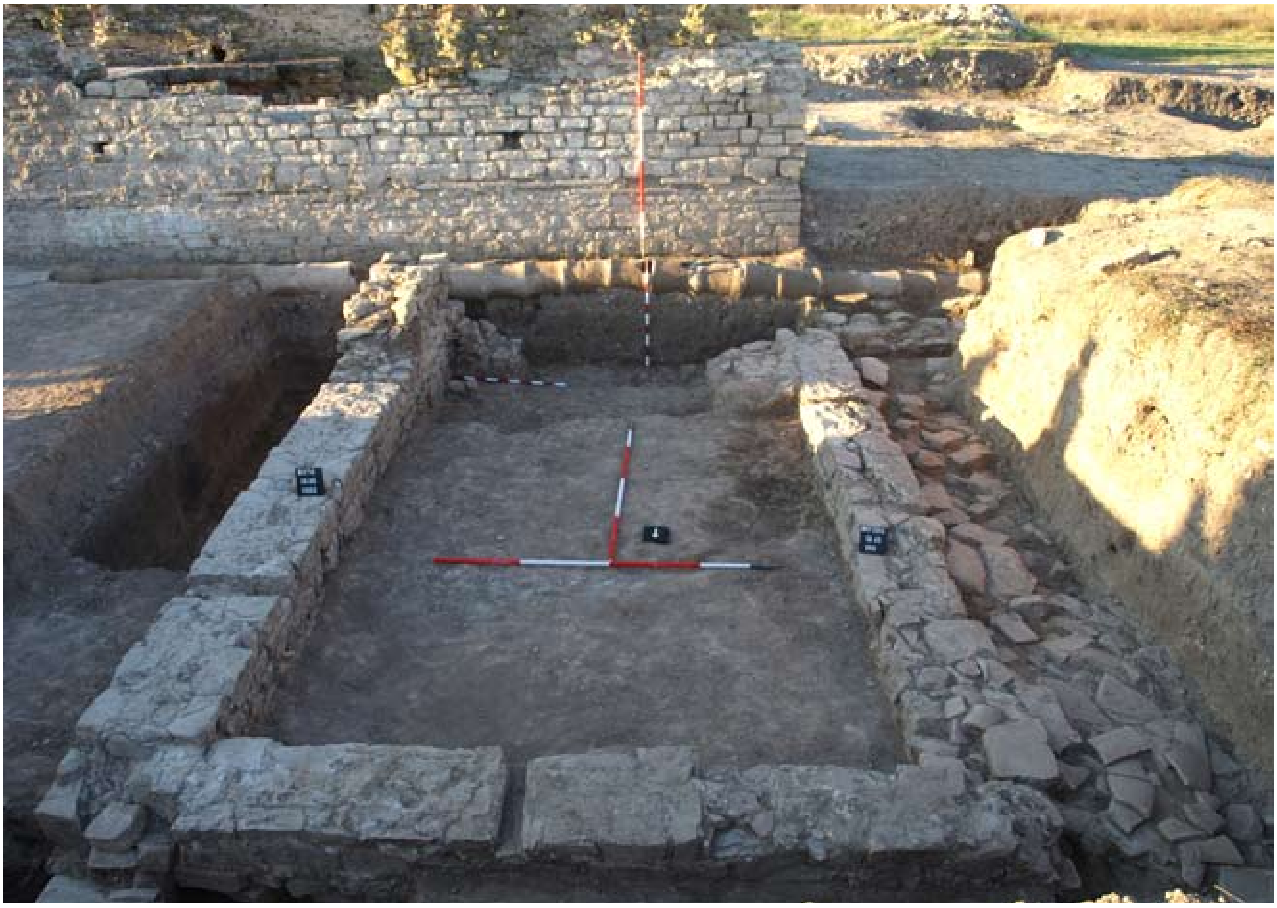

Обр. 3. Никополис ад Иструм. Северозападен сектор – архитектурни структури.

структура. Правят плавен завой на 90° към изток и така попадат в пасажа, където се намират останалите три провода, но на по-ниска кота.

Анализът на наличните данни дава две възможни хипотези за причините, поради които е изграден този „бай-пас“ – провод:

Сериозна повреда на водната кула, налагаща сравнително продължителен ремонт, а от там необходимост от осигуряване на непрекъснато снабдяване с вода на града;

Изграждане на подземна водоснабдителна система предвид опасността от зачестилите през втората половина на V в. хунски нападения и потенциалната възможност за повреда от нашествениците на видимите части от водоснабдителната система на Никополис.

Северозападен сектор (квадрант II – W).

Върху проучвана площ от 120 кв. м, се откриха неизвестни до момента архитектурни структури (обр. 3).

Едната от структурите има четириъгълна форма и вътрешни размери: север-юг 5,20 м; изток-запад 2,75 м. Зидовете са изградени от камъни и фрагменти от строителна керамика в съотношение 3:1, споени с хоросан. Източният зид с дължина 6 м и ширина 0,54 м, в южния си край образува конструктивен ъгъл с южен зид, от който са запазени 0,74 м. Разстоянието между последния и северната стена на резервоара е 1 м. В този интервал е прокаран описаният по-горе керамичен тръбопровод. Фрагмент от същия зид се разчисти в западна посока, извън линията на резервоара. От север източният зид завършва с добре оформено, но сега полуразрушено чело. Към зида е долепен на фуга северният зид на структурата, чиято дължина е 3,35 м при ширина 0,43 м. В западния край на този зид е долепен също на фуга западният зид. Запазената му дължина е 5,28 м при ширина 0,485-0,53 м. Легла за греди, сега във вид на каналчета с дължина равна на ширината на съответния зид, широки 0,08-0,10 м и дълбоки 0,065-0,07 м, са разположени несиметрично по две в дългите и едно в късия северен зид. Наличието им би могло да бъде обяснено с дървена конструкция, крепяща повдигнат под на помещението. Необходимостта от предпазване от почвената влага изглежда е била належаща, а и допълнително се е увеличавала от констатирани течове в тази част на резервоара.

Друга архитектурна структура се допира и дори е леко застъпена от североизточния ъгъл на вече описаната. От нея са разкрити частично зид с ширина 0,65 м, както и друг на фуга, широк 0,30 м. Двата зида затварят помещение, чийто под е обмазан с плътен слой хидрофобен хоросан, с дебелина на пласта от 0,08 м в периферията, до 0,04 м във вътрешността. Обмазката има наклон към североизток, вероятно получен вторично, в която посока е пресечена от голяма яма.

Разчистената 1 м част от банкета на северният зид на водната кула показа, че тук има 0,12 м отстъп, намиращ се на кота 77,18 м. Над банкета, маркиращ ниво терен при строителството на съоръжението, започват лицевите облицовъчни блокчета.

От запад на резервоара проучваната площ е 25 кв. м. Очаквано, в заложения сондаж се разчисти траншеята, в която е бил изграден предпоследният кей на аркадата, носеща канала на акведукта. Архитектурната структура е ограбена на изцяло. Траншеята е с размери: по остта на аркадата (запад -изток) – 1,88 м; напречно (север-юг) – 2,20 м. Дъното е на кота 75,14 м. Вкопана е под хоризонта на античния терен на около 1,80 м. Данните почти съвпадат с останалите три кея, проучвани през последните 17 години. Отново се наблюдава натрупване на пластове от битови отпадъци, формирани след като сервитутът на водната кула и аркадата е престанал да бъде охраняван.

№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДИ 7 И 8 В ЕМПОРИУМ ДИСКОДУРАТЕРЕ

Илиян Боянов

Археологическото проучване се проведе в рамките на две седмици през м. юли 2014 г., с участието на студенти и докторанти от департамент „Археология“ на Нов български университет. Работата беше насочена към проучването и документирането на сгради 7 и 8 в сектор IV на обекта, които бяха регистрирани през 2012 г. (Боянов 2013, 266-267).

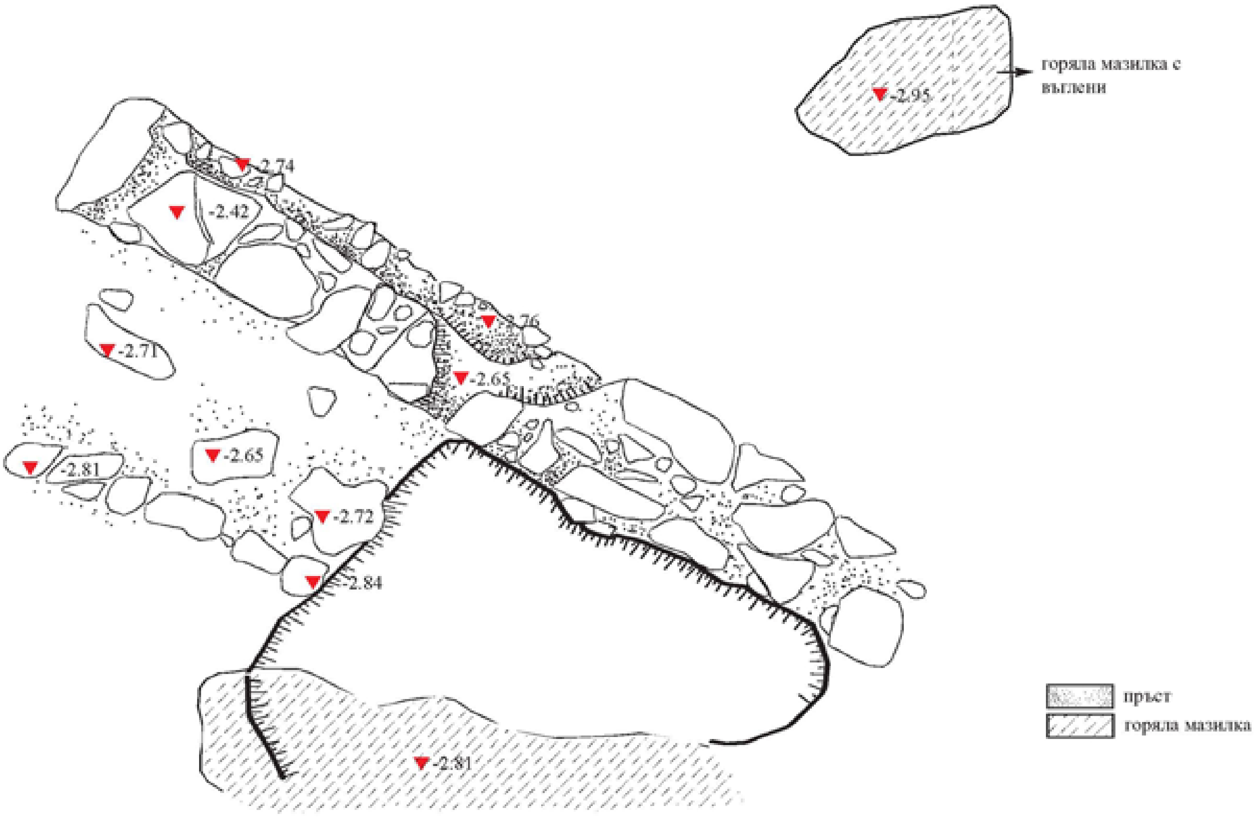

Обр.1. Дискодуратере. Кв. I5.

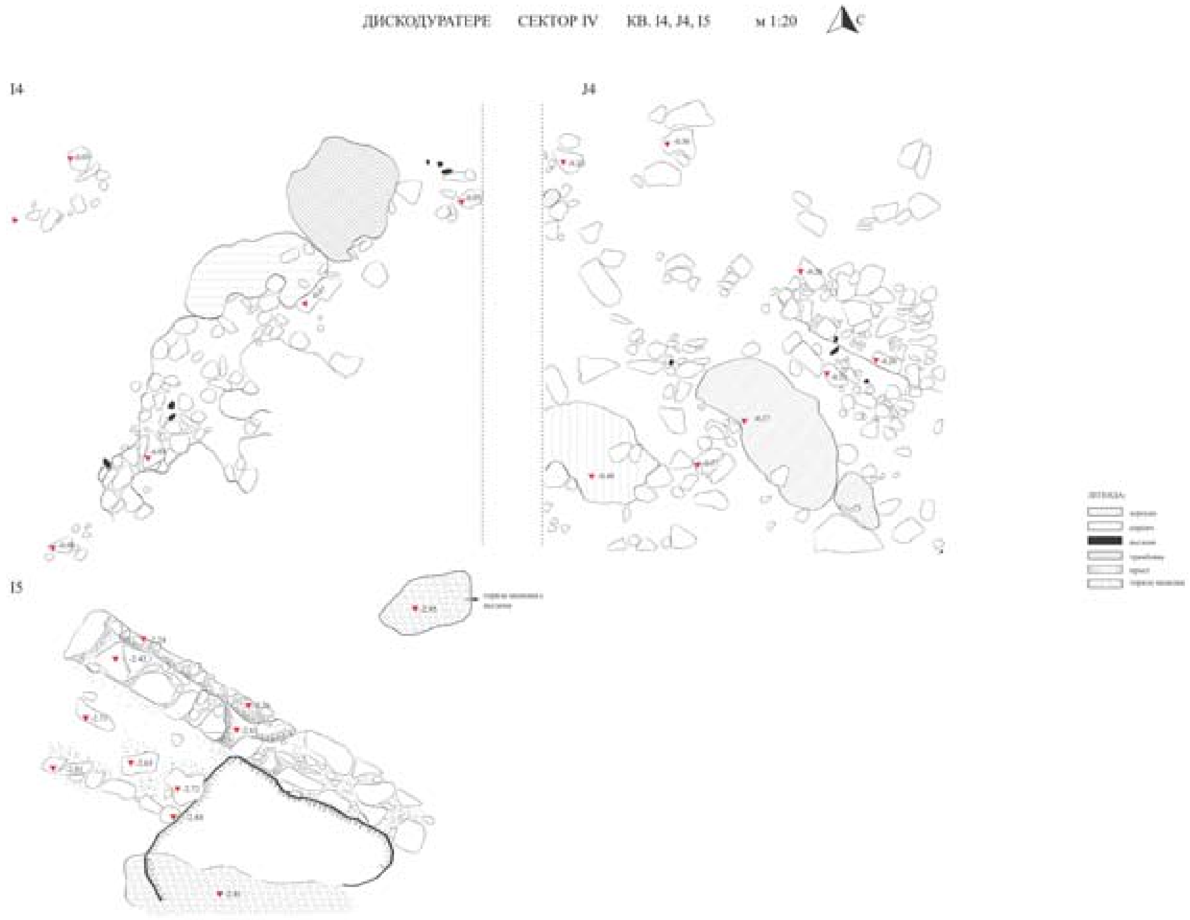

Обр. 2. Дискодуратере. Сектор IV, кв. I4, J5, I5.

Сграда 7. Сградата е ситуирана на 15 м източно от сграда 6. В кв. I5 са запазени четири реда от суперструкцията на югозападния ѝ зид. Градежът е от средни и големи ломени камъни на глинена спойка. На места е използван и бял хоросан (обр. 1). Дебелината на зида е 0,50 м, а проучената дължина е 7 м (Боянов 2013, 266). В контекста на деструкциите са открити фибули и монети от края на IV – началото на V в. Северозападният зид на сградата, който попада в кв. I4, е запазен само в един, на места до два реда камъни от суперструкцията. Градежът в този участък е от средни по големина камъни с глинена спойка и отново само на места е използван хоросан, а дебелината на зида достига 0,60 м. В някои участъци липсват камъни от него и той може да бъде проследен само в негатив. И в този квадрат проучената дължина на зида е 7 м. Подовото ниво на сградата е от жълтеникава трамбована глина, върху която лежат множество въглени, вероятно част от покривната конструкция на сградата. Откритите мазилки със следи от плет и колове говорят за паянтова конструкция в суперструкция, а фрагментите от тегули и имбрици за двускатен керемиден покрив. В контекста на зида са открити монети от края на IV – началото на Vв., както и бронзова гривна от същия период. Близо до северозападния ъгъл на квадрата частично е разкрито съоръжение с овален план и неясно предназначение. Североизточният зид на сградата е най-слабо запазен и сигурното проследяване на трасето му, както и установяването на дебелината му, е почти невъзможно. В контекста му се откриват фрагменти от тегули и имбрици, мазилки и бучки бял хоросан. Южно от него са разкрити останки от зид с посока ЮЗ–СИ, който е синхронен със сграда 7 и вероятно представлява вътрешен преграден зид на последната. На разстояние 0,20 м от североизточния зид на сградата са разкрити останки от по-тънък такъв, който в стратиграфско отношение е синхронен със сграда 8 и изглежда е част именно от нея. В югозападния ъгъл на квадрата са разкрити останки вероятно от огнище на сграда 7, ако се съди по високата концентрация на битова керамика със следи от горене и обгорелите мазилки.

На този етап от проучването не може да бъде установена цялата площ на сграда 7, тъй като тя се развива в югоизточна посока в непроучени до момента квадрати (обр. 2). Ширината ѝ не надхвър-

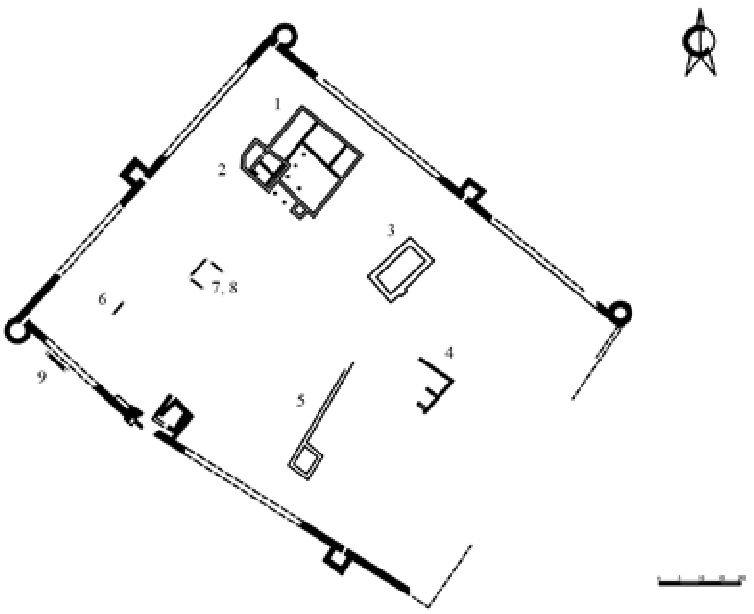

Обр. 3. Дискодуратере. План.

ля 7 м, но общата й площ вероятно ще възлезе на повече от 50 кв. м. Откритите в сградата диагностични находки не излизат от рамките на края на IV – началото на V в., което я отнася към четвъртия строителен период на Дискодуратере (Боянов 2014, 55-56). Към този строителен период се отнася изграждането на сгради 2, 3, 4, 5 и 7 (обр. 3). Всички проучвани сгради от периода имат идентичен градеж – основи от ломени камъни на глинена спойка, стени с глинобитна плетеноколова конструкция и дървени покривни конструкции, покрити с дъговидно извити тегули и имбрици. За нито една от сградите няма данни за наличието на втори етаж.

Откритите в контекста на сграда 7 железни шлаки с висока концентрация, една крица и редица железни предмети и инструменти, говорят за вероятно ограничено металургично производство в рамките на обитаване на комплекса.

Извън контекста на сградата на 1 м от южния профил на кв. I4 е разкрита редичка от дребни и средни камъни с посока изток-запад. Може би това е зид от средновековна постройка, тъй като в контекста му е открит фрагмент от керамика с жълта ангоба. Не е ясно дали откритият на същото място бронзов пандантив има връзка с предполагаемата сграда.

Сграда 8. Останките на сградата са ситуирани под тези на сграда 7. И от тази сграда е проучена само част от зид с посока северозапад-югоизток в кв. I5 и дължина 6,50 м, който в югоизточния си край е застъпен от зида на сграда 7, а на северозапад леко се отклонява в южна посока. Запазен е един ред камъни от субструкцията. Ширината му е 0,30 м. Градежът е от дребни и средни ломени камъни с глинена спойка (Боянов 2013, 266-267). Емпиричният материал – основно монетите от контекста на тази сграда показват обитаване на комплекса в рамките на IVв., което отнася изграждането на тази сграда към третия строителен период на Дискодуратере.

Литература

Боянов 2013: И. Боянов. Археологически проучвания в емпориум Дискодуратере. – Археологически открития и разкопки за 2012 г. София, 2013 г., 266-268.

Боянов 2014: И. Боянов. Дискодуратере и емпориите в Римска Тракия. София, 2014 г.

№ 75. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОРИМСКАТА КРЕПОСТ КОВАЧЕВСКО КАЛЕ, ОБЩИНА ПОПОВО – II СЕЗОН

Иванка Дончева, Владимир Стойков, Кристина Ненова

Късноримската крепост „Ковачевско кале“ се намира на 4 км източно от с. Ковачевец и на 7 км западно от центъра на град Попово. Обектът е построен по време на съуправлението на Лициний I и Константин I между 308 и 324 г. (Русев 2006, 101; Стойков 2008, 272-273).

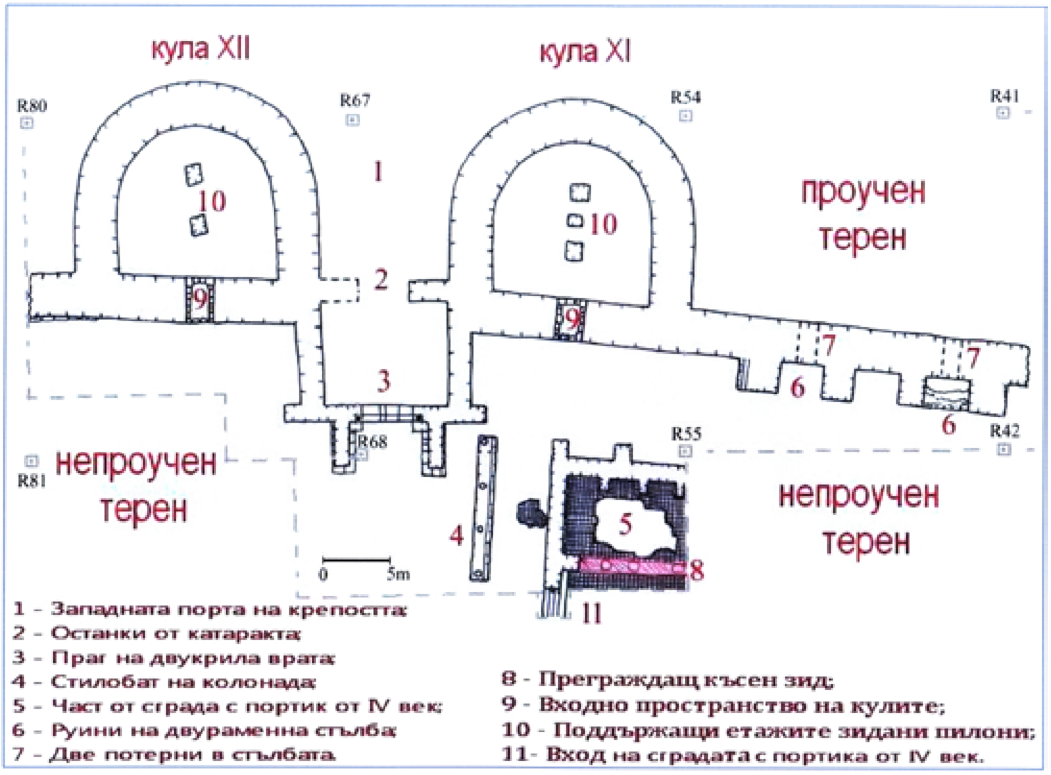
кула XII
кула XI
R80
R67
R54
R41
1
10
10
2
9
9
проучен
терен
3
7
7
6
6
R68
R55
R42
R81
непроучен
терен
4
5
непроучен
терен
0
5m
8
11
1 - Западната порта на крепостта;
2 - Останки от катаракта;
3 - Праг на двукрила врата;
4 - Стилобат на колонада;
5 - Част от сграда с портик от IV век;
6 - Руини на двураменна стълба;
7 - Две потерни в стълбата.
8 - Преграждащ късен зид;
9 - Входно пространство на кулите;
10 - Поддържащи етажите зидани пилони;
11- Вход на сградата с портика от IV век.

Обр. 1. Ковачевско кале, Поповско. Западната порта на крепостта с новоразкопания сектор при нея.

През лятото на 2014 г. продължиха спасителните разкопки от 2013 г. Северно от западната порта бяха проучени 110 кв. м, с дебелина на отлаганията от 1,70 до 2,50 м. През 2013 г. там бе локализиран стилобат на колонада с дължина 10,60 м и широчина 1,20 м и части от два успоредни зида (Дончева и др. 2014, 349). Новото проучване показа, че въпросната колонада е поддържала портик от юг на голяма сграда (обр. 1). Пространството на портика е застлано с тухли, споени с хоросан.

Постройката засега има размери 10,40 (С–Ю) на 13,15 м (И–З). В посочената дължина от 13,15 м е включен и недоразкопаният ѝ южен вход, който засега е с широчина 2,35 м. Той е снабден с двустепенен каменен праг с правоъгълен надлъжен жлеб. От западната страна на прага се попадна на отвора, в който е била позиционирана оста на западното крило на двукрила врата. Наблюденията ни показаха, че вратата на сградата се е отваряла навътре. От вътрешната страна на прага бяха разкопани две зидани каменни стъпала, по които се е влизало в приземния етаж, който е бил вкопан с около 0,70 м в античния терен.

„Сградата с портика“ продължава в непроучена площ на север и на изток (обр. 2). Дебелината на разкопаните зидове е 1,27 м до банкета и около 1,48 м с високия банкет. По протежение на западния зид до тук бяха разкрити 3 вътрешни пиластра широки 0,95 м и издаващи се в сградата с около 0,90 м без банкета и около 1,10 м с банкета. От външната страна на посочения зид бяха разкрити други два масивни пиластра с размери 1,15 х 1,15 м. По дължината на южния зид на сградата, в близост до нейния вход, бе разкрит още един вътрешен пиластър с размери 1,20 х 1,20 м.

Голямата широчина на зидовете, умело подсилени с конструктивно свързани с тях и разположени шахматно вътрешни и външни пиластри, ни навежда на мисълта, че постройката е имала наймалко още един етаж над основния, а най-вероятно тя да е била триетажна. Извършеното сондажно проучване в централната част на едно от нарушенията в тухления под на сградата не показа наличие на по-ранен културен пласт – ситуация, повтаряща се засега при всички проучени участъци – кули, сгради и крепостни стени.

Непосредствено над разкопаната каменна зидария се попадна на разрушен тухлен пояс, преминаващ по цялата дължина и широчина на зидовете. В хоросановата подложка, останала върху каменните блокчета, добре личаха гнездата на липсващите тухли. Изцяло запазени части от 4-редовия тухлен пояс, изграден от стандартни бледожълти тухли, бяха констатирани върху югозападния външен и северозападния вътрешен пиластър.

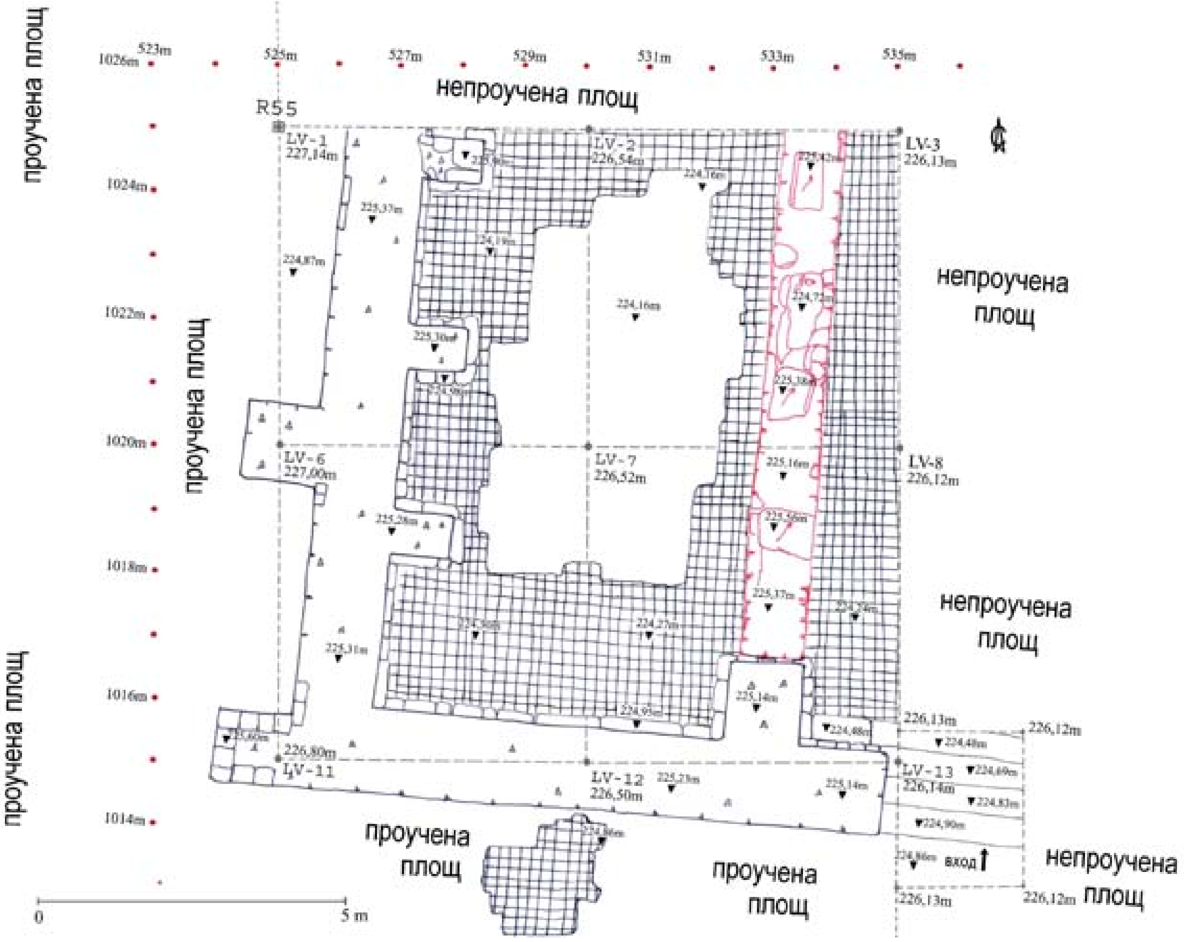
проучена площ
1026m
523m
525m
527m
529m
531m
533m
535m
непроучена площ
R55
LV-1
227,14m
LV-2
226,54m
224,16m
LV-3
226,13m
1024m
225,37m
224,19m
224,87m
непроучена площ
1022m
224,16m
224,72m
225,30m
225,38m
1020m
проучена площ
LV-6
227,00m
LV-7
226,52m
225,16m
LV-8
226,12m
225,28m
225,56m
1018m
225,37m
224,27m
224,24m
непроучена площ
225,31m
1016m
проучена площ
225,14m
224,95m
226,13m
226,12m
224,88m
224,48m
226,80m
LV-11
LV-12
226,50m
225,23m
225,14m
LV-13
226,14m
224,69m
224,83m
224,90m
1014m
проучена площ
проучена площ
224,86m
вход
непроучена площ
226,13m
226,12m
0
5 m

Обр. 2. Ковачевско кале, Поповско. План на частично разкритата сграда с портика.

Самата сграда, изградена в стил *opus mixtum*, на един по-късен етап след нейното опожаряване, е преустроена в жилищна (обр. 3). Свидетелство за това преустройство е разкопаният от нас преграден зид. Той е изграден от ломени камъни с различна форма и големина, споени с кал и е преграждал западната част на сградата. Зидът има дебелина около 1,10 м и е „стъпил“ върху тухления под. Новото подово ниво, маркирано от това преустройство, е разположено малко над нивото на най-горната част на банкета на сградата и представлява трамбована пръст. Подобно преустройство на същата сграда, извършено по същия начин, е било констатирано още през 2006 г. по време на частичното проучване на иманярска инвазия малко по на изток (Дончева и др. 2007, 291). Съгласно разгледания подемен материал, изграждането на идентичния преграден зид е било определено най-рано след първите десетилетия на V в.

Датиращите материали от кампания 2014, принадлежали със сигурност към сградата във времето, в което тя е била построена и впоследствие опожарена, са фрагмент от тегула с инициали AVX-AN (Дончева 2009, 60) и три лошо запазени медни монети. Тегулата бе открита заедно с хиляди други подобни фрагменти в дебелия 0,18 м пласт, образуван от пепел и натрошени керемиди. Пластът бе разположен непосредствено върху тухления под – част от рухналия покрив, заедно с горящата дървена конструкция. Гореспоменатите лошо запазени монети са с номинал AE3 и напълно нечетливи монетарници. Те са отсечени при Валентиниан I (364-375), Валент (364-378) и Валентиниан II (375-392). Датират опожаряването на сградата във времето на Готската война от 376-382 г.

Останалите подемни находки, открити в по-късните археологически пластове от IV и V в. са: 66 лошо запазени медни монети, преобладаващо от IV и по-малко от V в., както и 75 находки битов инвентар или фрагменти от такъв, намерени в пластовете на сградата, образували се след промяната на предназначението ѝ от административна в жилищна.

На около 1,10 м от пода, бе разчистен силно разрушен пласт от V в., също със следи от пожар, датиран с медни монети на император Теодосий II (т.нар. „кръст в лавров венец“).

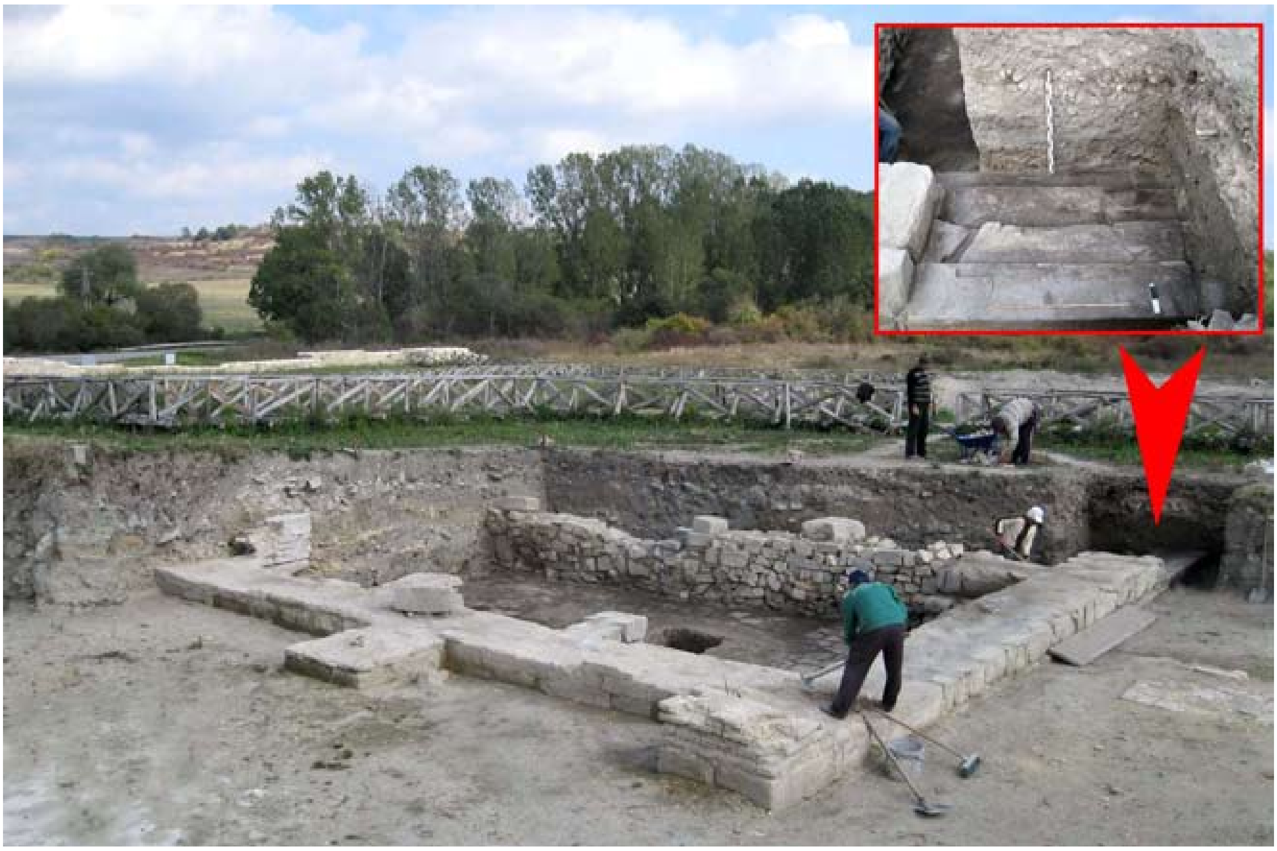

Обр. 3. Ковачевско кале, Поповско. Новоразкритият сектор в края на проучвателния сезон, заедно с частично разкопания вход и стъпала.

В разкрития до тук сектор на крепостта не се попадна на най-късния пласт, обособил се през VI в. и завършващ с датираните в 578 г. бронзови монети (Русев 2006, 101; Стойков 2008, 270). Това се отдава на вековната интензивна земеделска обработка на терена, както и на разрушенията, предизвикани от превръщането на калето в кариера за камък през XIX в. и на щетите, предизвикани от разграбването на пластовете за направата на насипите за шосе II 51.

Сред значителното количество фрагментирана битова керамика от по-късните пластове бяха открити фрагменти от амфори с керемиденочервен или бледожълт цвят. Върху някои от тях личаха следи от непълни дипинти или от графити на старогръцки език. Масово фрагментираната керамика бе от купи и гърнета със сиво-черен цвят, фрагменти от кани, и др.

Литература

Дончева и др. 2007: И. Дончева, Н. Русев, С. Станев. Археологически проучвания на късноантичната крепост Ковачевско кале през 2006 г. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 290-292.

Дончева 2009: И. Дончева, Строителна керамика с печати от античната крепост „Ковачевско кале“ – В: 45 години филологически факултет. Юбилеен сборник. Велико Търново, 2009, 58-68.

Дончева и др. 2014: И. Дончева, Вл. Стойков, Сл. Димитров. Спасителни археологически разкопки на територията на късноримската крепост Ковачевско кале, Община Попово. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 348-350.

Русев 2006: Н. Русев. Укрепителната система на късноантичната крепост „Ковачевско кале“. – В: Есенни четения, Сборяново 2006. Селищен модел в Североизточна България, 4. Варна, 2006, 95-108.

Стойков 2008: Вл. Стойков. Поглед върху монетната картина на късноримската крепост „Ковачевско кале“ („Вътрешен сектор“) до град Попово. – В: Acta Musei Varnaensis, VII-1. Нумизматични, сфрагистични и епиграфски приноси на Черноморското крайбрежие (15-17 септември 2005 г.), 2008, 268-277.

№ 76. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АБРИТУС

Галена Радославова, Георги Дзанев

Във връзка с реализацията на проект „Абритус – мистика и реалност“, през април-юни 2014 г. се извършиха спасителни проучвания на късноантичния град Абритус в 7 работни сектора (обр. 1). Те са определени съгласно Протокол от 23.07.2013 г. на ГДИОКН към МК.

Сектор 4 – северно от входа на кула № 23. Открити са останки от помещение с правоъгълен план, долепено на фуга до южната крепостна стена и част от каменна стълба в източната му част.

Сектор 6 – преграден зид на южната крепостна порта. Той бе почистен, демонтиран и наново изграден с оформен вход през него.

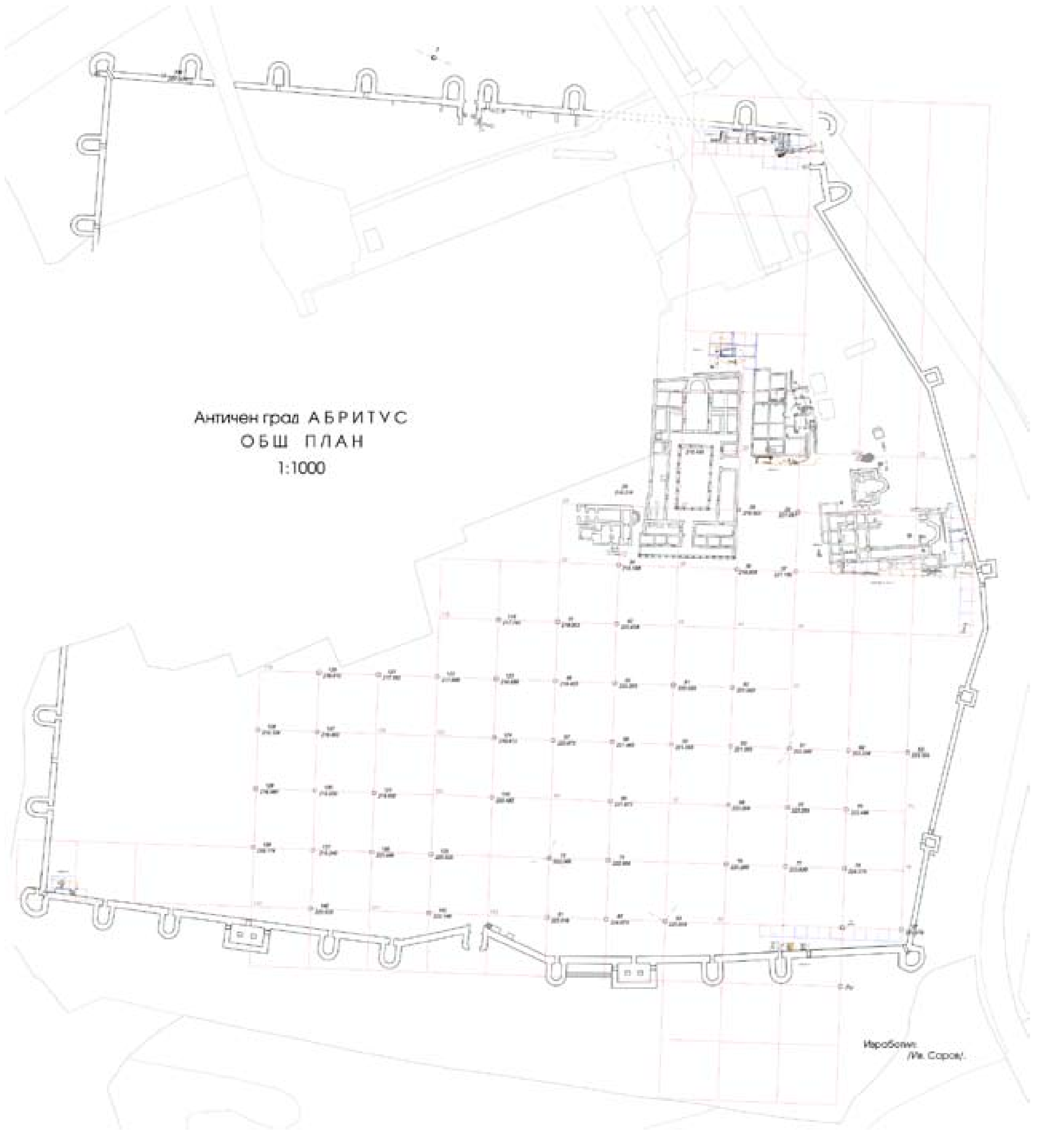

Обр. 1. Абритус. Общ план (авт. Ив.Саров).

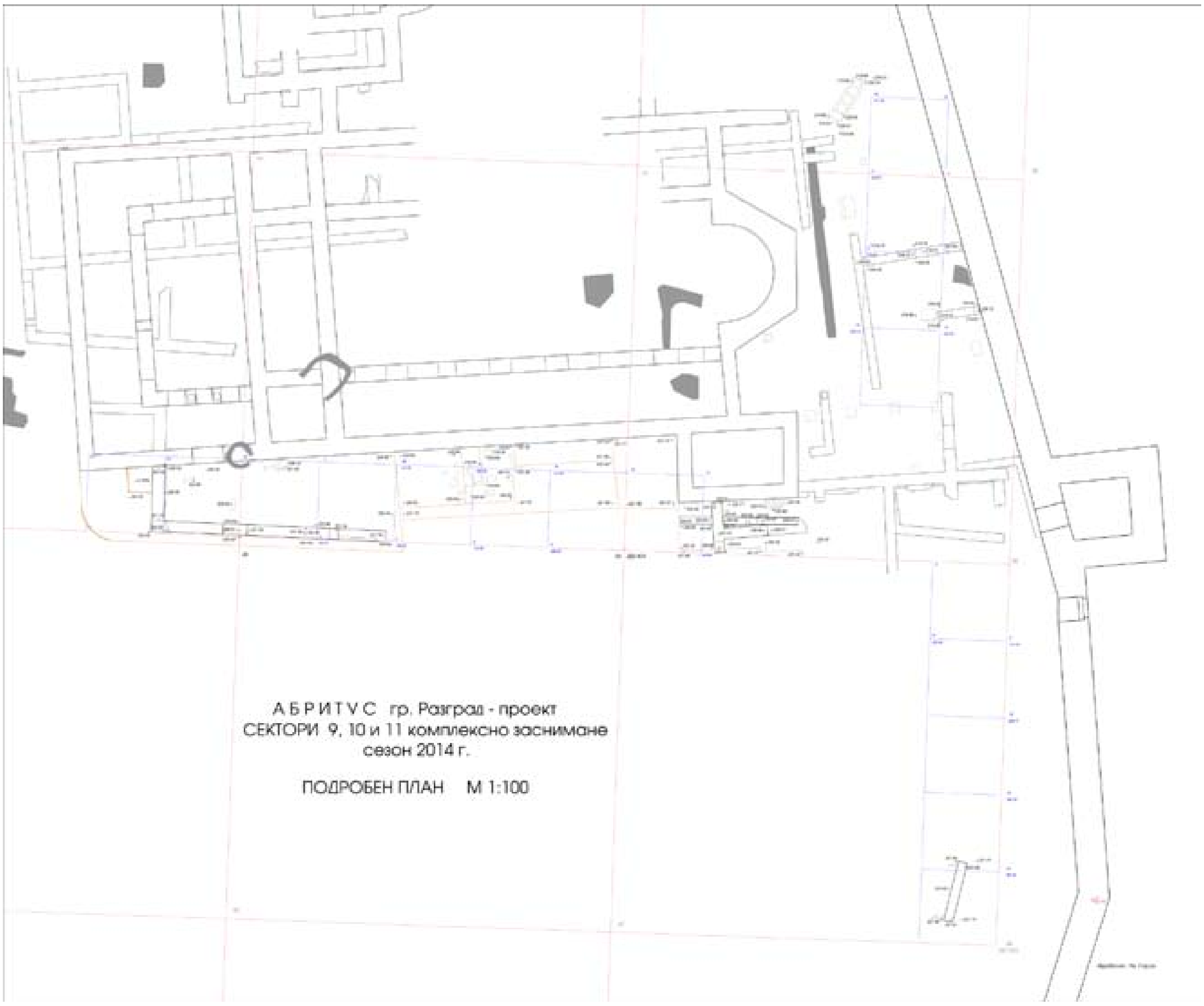
АБРИТVС гр. Разград - проект
СЕКТОРИ 9, 10 и 11 комплексно заснимане
сезон 2014 г.
ПОДРОБЕН ПЛАН М 1:100

Обр. 2. Абритус. План на археологическите структури в сектори 9,10,11 (авт. Ив.Саров).

Сектор 8 – западно от входа на източната порта на крепостта. Разкрити са южните части от субструкции на помещения. Зидовете са изградени от ломени камъни на калова спойка. Запазената височина е около 0,60 м и ширина 0,60 м. Основите затварят пространства с различен план и в северната си част стъпват върху стерилен пласт на дълбочина 3,88 м. Находките, които се откриха тук са синхронни с тези от северната крепостна стена – амфори, купи, гърнета от IV в., както и монети на Лициний I, Констанций II, Валенс и Аркадий. Върху южната част на тези основи се разкриха останките от зид с посока изток-запад, изграден от необработени камъни, споени с бял хоросан, проучен на дължина 7,50 м, с височина 1 м и ширина 0,70 м. Керамиката тук е от края на IV – първата половина на V в. На по-високо ниво се открива и керамика от ранното средновековие. Стратиграфията е силно компрометирана от съвременни вкопавания.

Сектор 9 – южно покрай южния зид на голямата базилика и диаконикона (обр. 2). Открити са 6 структури. На дълбочина 0,95 м са разкрити останки от жилище от ранното средновековие. Керамиката и находките са от средата на X в. Югозападно от голямата базилика се разкриха части от субструкции на помещение – два зида под прав ъгъл, изградени от ломени камъни на калова спойка (4,20 x 15,40 м) с вход от юг с ширина 1,50 м. Помещението се развива на север под зидовете на голямата базилика. От изток е било затворено с дървено-кирпичена конструкция. Находките са от втората половина на IV и първата половина на V в. Върху подовото ниво и под него, както и западно извън помещението, се откри находка от 155 бронзови монети от Констанций II до Теодосий II и Валентиниан III. В малък сондаж до западния зид извън помещението, на дълбочина 2 м, е достигната матерdownковата скала. В източната част на сектора, на дълбочина 0,70 м се разкриха останките от още едно полувкопано жилище от ранното средновековие. Запазени са по два реда ломени камъни на калова

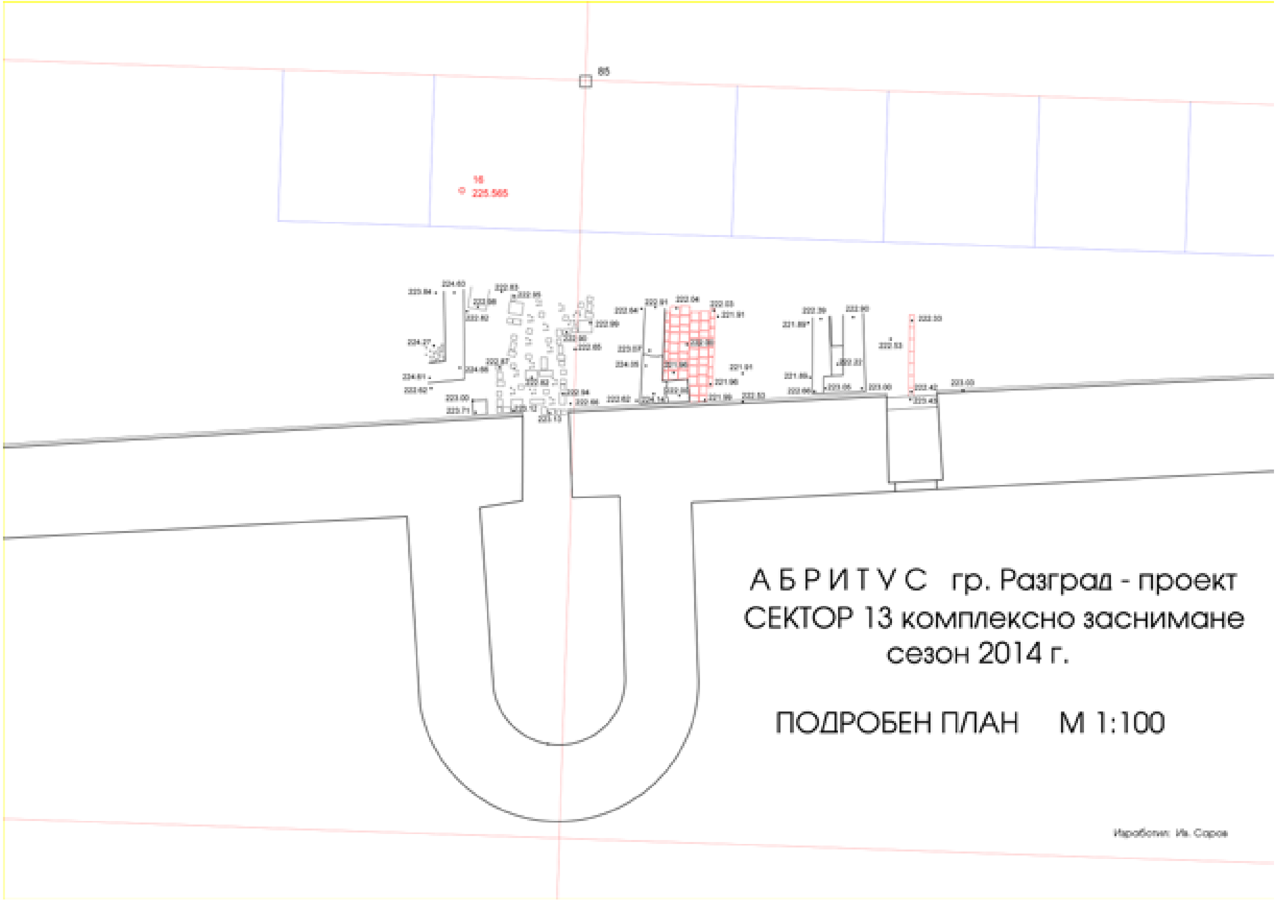

Обр. 3. Абритус. План на археологическите структури в сектор 13 (авт. Ив.Саров).

спойка. Керамиката е характерна за средата на X в. Под жилището се разкриха части от основите на югозападния ъгъл на помещение. Изградени са от варовикови необработени камъни, споени с бял хоросан (2,40 х 3,70 м). Зидът с посока С–Ю продължава на север и е пресечен от южния зид на диаконикона на голямата базилика. Зидовете стъпват върху материковата скала на дълбочина 2 м. Керамиката, която се открива върху тези зидове, се отнася към средата – втората половина на IV в. Върху тази структура се разкри част от субструкцията на зид с посока СЗ–ЮИ с дължина 8,50 м, ширина 0,60 м и запазена височина 0,30 м. Изграден е от необработени камъни, споени с бял хоросан. Зидът в северозападна посока е пресечен от южния зид на диаконикона на базиликата. Керамиката, открита около него, се отнася към първа половина на IV в. Покрай южния зид на голямата базилика се откри нивелиращо ниво от плътно трамбован строителен трошляк. Размери: запазена дължина 6,20 м (И–З), ширина 4,60 м (С–Ю), максимална дебелина на пласта 0,93 м. Отгоре пластът е обмазан с глина. Археологическият материал, открит в него е: подови тухли, архетектурни детайли, битова керамика от средата – втората половина на V в.

Сектор 11 – между апсидата на голямата базилика и източната крепостна стена (обр. 2). Открити са 4 структури. До вътрешното лице на източната крепостна стена се разкриха части от апсида на базилика, пресечена от източната крепостна стена. Апсидата стъпва върху материковата скала. Северно от апсидата се откриха варовиков капак от реликвар и два фолиса на Константин I, сечени 313-314 г. и 330-335 г. Открити са суперструкции от помещение – части от два успоредни зида с посока И–З, изградени от ломени камъни, споени с бял хоросан с ширина 0,50 м, отдалечени един от друг на 3,25 м. Северният зид е разкрит на дължина 6,50 м. Южният зид е с разкрита дължина 2,74 м. В източна посока двата зида са пресечени от източната крепостна стена. Западният край на южния зид оформя страница на вход за врата. Западно от него се откри и каменен праг на врата с размери 1,03 х 0,785 м. В северната част на сектора се разкриха деструкции от кирпичена стена и под на помещение, пристроено източно от апсидата на голямата базилика. Подовото му ниво е от набити в терена камъни, заляти с бял хоросан. Северозападно от тази структура се откри част от зидан канал за отпадни води с посока ЮЗ–СИ. Изграден е от плочести камъни, споени с бял хоросан, с правоъгълен надлъжен отвор (0,28 х 0,28 м), запазена дължина 3,15 м, ширина 0,88 м и височина0,58 м.

Сектор 13 – пред входа към кула № 17 и входа към потерна III от южната крепостна стена (обр. 3). Открити са 6 археологически структури: части от субструкции на зидове, долепени на фуга до вътрешното лице на южната крепостна стена. Те са изградени от плочести камъни с калова спойка. Откритата керамика над тази структура се датира в първа половина на IV в. Под тази структура се разкриха субструкции от други два зида под прав ъгъл (северозападен). Между двете структури се разкриха следи от силен пожар. Археологическите находки от тях са датирани в IV в. На дълбочина 1,12 м под прага на потерна III се откри част от керамичен водопровод с посока Ю–С. Разкрит е на дължина 3 м. Състои се от отделни керамични тръби, от които са разкрити 8 с различна дължина и диаметър 0,12 м. Тръбите са свързани помежду си с обмазка от бял хоросан. В западната част на сектора е разкопан югоизточният ъгъл на помещение, развиващо се на запад. Разкрита е част от южния му зид (дължина 1,20 м, ширина 0,60 м) и по-голяма част от неговия източен зид (дължина 3 м, височина 1,80 м, ширина 0,60 м). Основите са изградени от средноголеми обработени плочести камъни с калова спойка. Достигнатото ниво на проучване е 3,46 м, без да е разкрит долният край на субструкцията. Във височина зидовете са изградени от средноголеми обработени камъни, споени с жълта глина. В източна посока се откриха суперструкции от югозападния ъгъл на още едно помещение, чиито южен зид е долепен до южната крепостна стена. Зидовете са изградени от средноголеми и малки необработени камъни на калова спойка. Между двата зида, на дълбочина 4,10 м, се разкри и част от подовото ниво – настлано с тухли с квадратна форма. На запад от зидовете тук се проучи част от каменна настилка пред входа към кула 17. Тя е открита на дълбочина 3,30 м и е с размери: ширина 2,50 м, дължина 4 м. Върху нея е намерена монета от първа половина на IV в., както и една монета на Константин I, сечена 318-320 г.

За изясняване характера на проучените структури и прецизиране на тяхната датировка са необходими допълнителни археологически проучвания.

№ 77. ПЕЩИ ЗА БИТОВА КЕРАМИКА НА ЛЕВИЯ БРЯГ НА АСАР ДЕРЕ В НИАР „ПЛИСКА“ – ВЪНШЕН ГРАД

Станимир Стойчев, Станислав Иванов

През м. септемри 2014 г. в изпълнение на договор РД 11-00-177/24.07.2014 г. между Министерство на културата и РИМ-Шумен, и Разрешение за теренно археологическо проучване № 170/24.04.2014 г. се проведе етап от проучванията на център за битова керамика на левия браг на Асар дере, Външен град на Плиска, НИАР „Плиска“.

Обектът е разположен в северозападната част на външния град на Плиска, на левия бряг на Асар дере. Засечен е през 2010 г. по време на издирването на археологически обекти във Външния град. Същата година аварийно бе разчистена горивната камера на една от пещите, попадаща в иманярски изкоп, с цел да се установи нейната функция, датировка, а при възможност и връзката ѝ с други структури в близката околност. Проучването бе проведено в рамките на три дни през втората половина на месец декември. Неблагоприятните климатични условия не позволиха да бъдат изпълнени всички предварителни намерения.

Целта на проучванията през 2014 г. е да се допроучи разкритата през 2010 г. пещ и да се установи наличието или липсата на други структури.

Пещта е разположена в кв. 35, 45, 46, 55 и 56 (обр. 1). Заложената план-квадратна мрежа е съобразена с изработената през 2010 и 2012 г. мрежа за целият Външен град на Плиска.

След изчерпването на запълващия насип се установи, че е запазена само горивната камера. Тя е с неправилна четвъртита форма, със заоблени ъгли. Нейните размери са 1,50 м(север-юг) х 2 м(запад-изток). Вкопана е в здравия терен, а стените ѝ са „облицовани“ с тегули и тухли, поставени на тясната си страна. Разкриват се два слоя тухли, което може да се дължи на ремонт. В някои сектори между двата слоя тухли има до 0,02-0,03 м разстояние. Най-високо е запазена част от северната стена. В от-

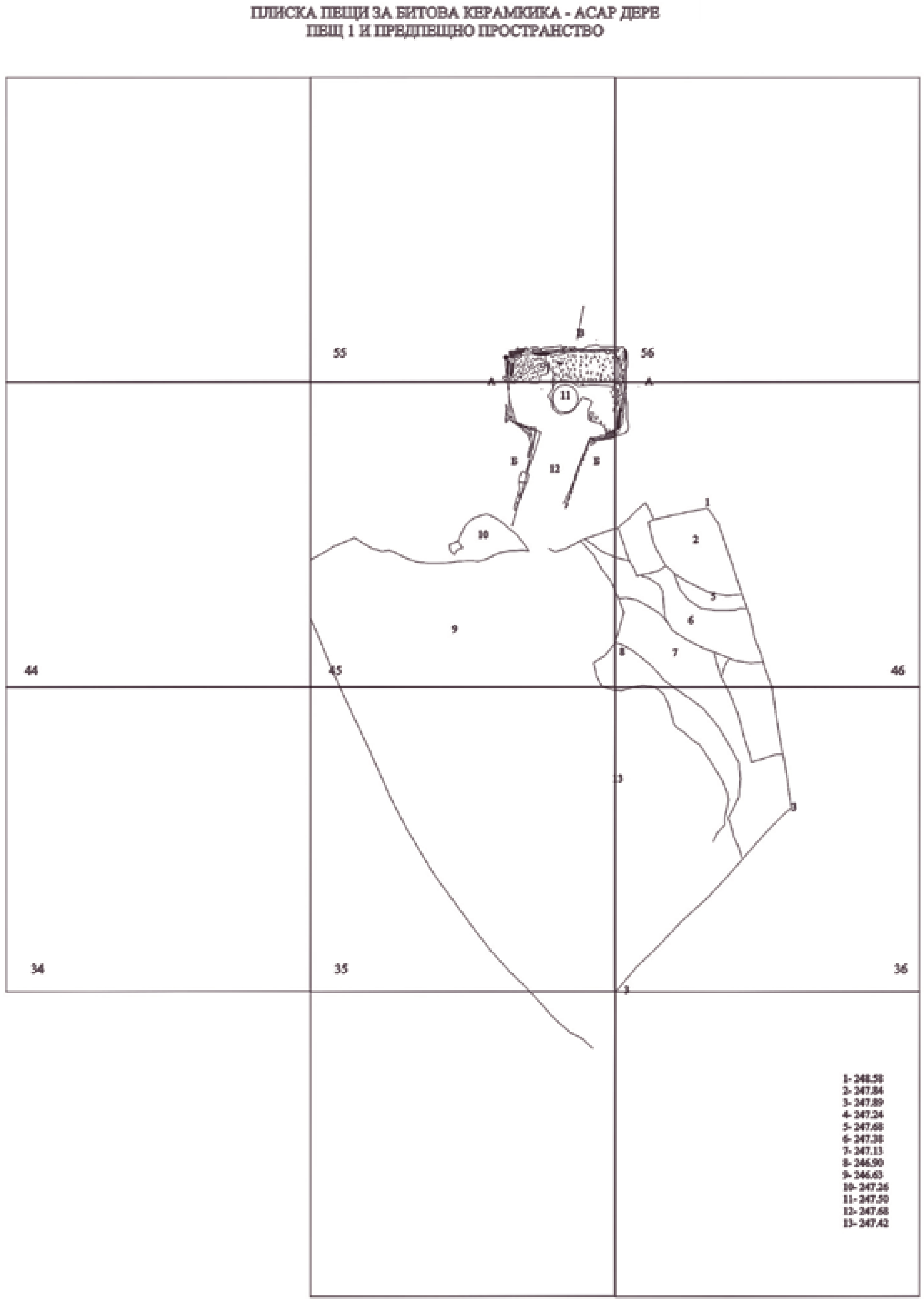
ПЛИСКА ПЕЩИ ЗА БИТОВА КЕРАМИКА - АСАР ДЕРЕ
ПЕЩ 1 И ПРЕДПЕЩНО ПРОСТРАНСТВО
В
55
56
А
А
11
Б
12
Б
1
10
2
5
6
9
8
7
44
45
46
13
3
34
35
36
3
1- 248.58
2- 247.84
3- 247.89
4- 247.24
5- 247.68
6- 247.38
7- 247.13
8- 246.90
9- 246.63
10- 247.26
11- 247.50
12- 247.68
13- 247.42

Обр. 1. План на пещ № 1 (с предпещното пространство) от античния керамичен център на левия бряг на Асар дере, НИАР Плиска.

делни сектори, над пода, се ракри и пласт от нападали тегули, между 0,15 и 0,25 м над подовото ниво. Те вероятно принадлежат на рухнала част от покривната конструкцията на пещта. В централната част на горивната камера се достигна до останките на подпорния стълб, който е държал скарата. Неговата запазена височина е до 0,13 м над пода. При основата си стълбът е по-широк, а нагоре плавно се свива, достигайки диаметър 0,50 м. С този размер вероятно е продължавал и във височина. От откритите в насипа фрагменти от скарата се вижда, че отворите ѝ са били с диаметър около 0,10 м. По дъното на горивната камера, основно в северната част има дебел до 0,15 м слой от керамична шлака, със залепнал фрагмент керамика. Входът за зареждането на горивната камера се намира от югоизток, откъм стръмния бряг на дерето. Предедпещното пространство е с неправилна овална форма и размери 6 x 7 м. В насипа му се открива голямо количество фрагментирана луксозна и битова керамика, част от нея със следи от горене, фрагментирани керамични лампи, метални предмети и монети.

Южно от разкритата пещ в кв. 6, Сектор Q, са разкрити останки от подпорен зид, укрепващ стръмния склон на дерето. Изработен е от ломен камък на калова спойка.

Северно от пещта, в заложените сондажи в кв. 74, се засече вкопаване, най вероятно от предпещното пространство на друга пещ. Подобно вкопаване се засече и в кв. 12 и 22 на северния сектор.

Като конструкция откритата пещ може да се отнесе към тип III – пещ с правоъгълна камера с централен стълб за подържане на скарата. Керамичният материал и откритите монети на императорите Веспасиан и Траян я датират в първата четвърт на II в.

Откритите през 2014 г. структури дават основание да се предположи, че по левия бряг на Асар дере е съществувал производствен център за луксозна и битова керамика от началото на II в. Това е първият античен обект на територията на НИАР „Плиска“. Свързаното с него селище вероятно се развива в източна посока и е разположено между двете дерета.

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

№ 78. АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА

Людмил Вагалински

Градът е разположен в местността „Рупите“ край едноименното село (бивше Ширбаново/Мулетарово) в община Петрич. Работихме 70 дни през периода юни-септември с финансиране от Министерство на културата и от Американския научен център в София. Екипът включваше: Л. Вагалински – ръководител; И. Д. Чолаков, С. Александрова, Е. Нанков – зам.-ръководители; Л. Трайкова; С. Иванов. Геодезично заснемане извърши Ат. Каменаров (София), археозоологично изследване – Т. Тодоров, антропологично – В. Русева, а палеоботанично – Цв. Попова.

Цел на разкопките беше довършване на теренното проучване в южния край на обект 2, който представлява занаятчийски и жилищен квартал от I–IV в., както и аварийно консервиране на новоразкрити и на някои по-рано проучени римски градежи. Разкопките обхванаха около 0,2 дка при средна дебелина на културния пласт 2,5 м.

Разкрихме гражданска базилика от III в. с размери 22,20 (изток-запад) x 15,80 м или 351 кв. м застроена площ, чиито стени в *opus mixtum* са запазени до 5 метра височина. Нейна е мраморната порта, която проучихме миналата година. Тази съдебна и търговска палата е част от северния край на централния площад на античния град през римския период (обр. 1).

Проучихме дебел опожарен пласт от втората половина на III в. пр. Хр., чието подово ниво лежи върху по-стара ранноелинистическа сграда (обр. 2). От последната разкрихме само северозападния ъгъл от дялани камъни. Не успяхме да достигнем подовото ниво на сградата нито да изчерпим опожарения пласт върху него, предхождащи този от втората половина на III в. Така за пръв път от 2007 г. насам разкрихме информация за ранната история на Хераклея Синтика. Тези ранноелинистически пластове *in situ* (досега намирахме преотложени) са разположени източно от гражданската базилика. В горния елинистически пласт открихме дясна теменна кост на млад индивид (15-25-годишен).

Западно от нея проучихме четири жилища от елинизма и римския императорски период, разположени едно върху друго. В натрошен питос на място в елинистическо жилище (второ поред отдолу-нагоре) намерихме зъб на човек над 30-годишна възраст.

Постигнахме уточнения в хронологията на обекта. Краят на III селищен период бе изместен от „след 293“, на „след 307“ година. Силното разрушение в края на IV период е станало след 388 г. (вместо досегашната дата „след 383 г.“). Причината е мощно земетресение по оста север-юг, което е сринало града.

Археозоологичните резултати за ранноелинистическия пласт повтарят досегашните за пластовете от римската епоха: свинете преобладават сред домашните животни, а козите са повече от овцете;

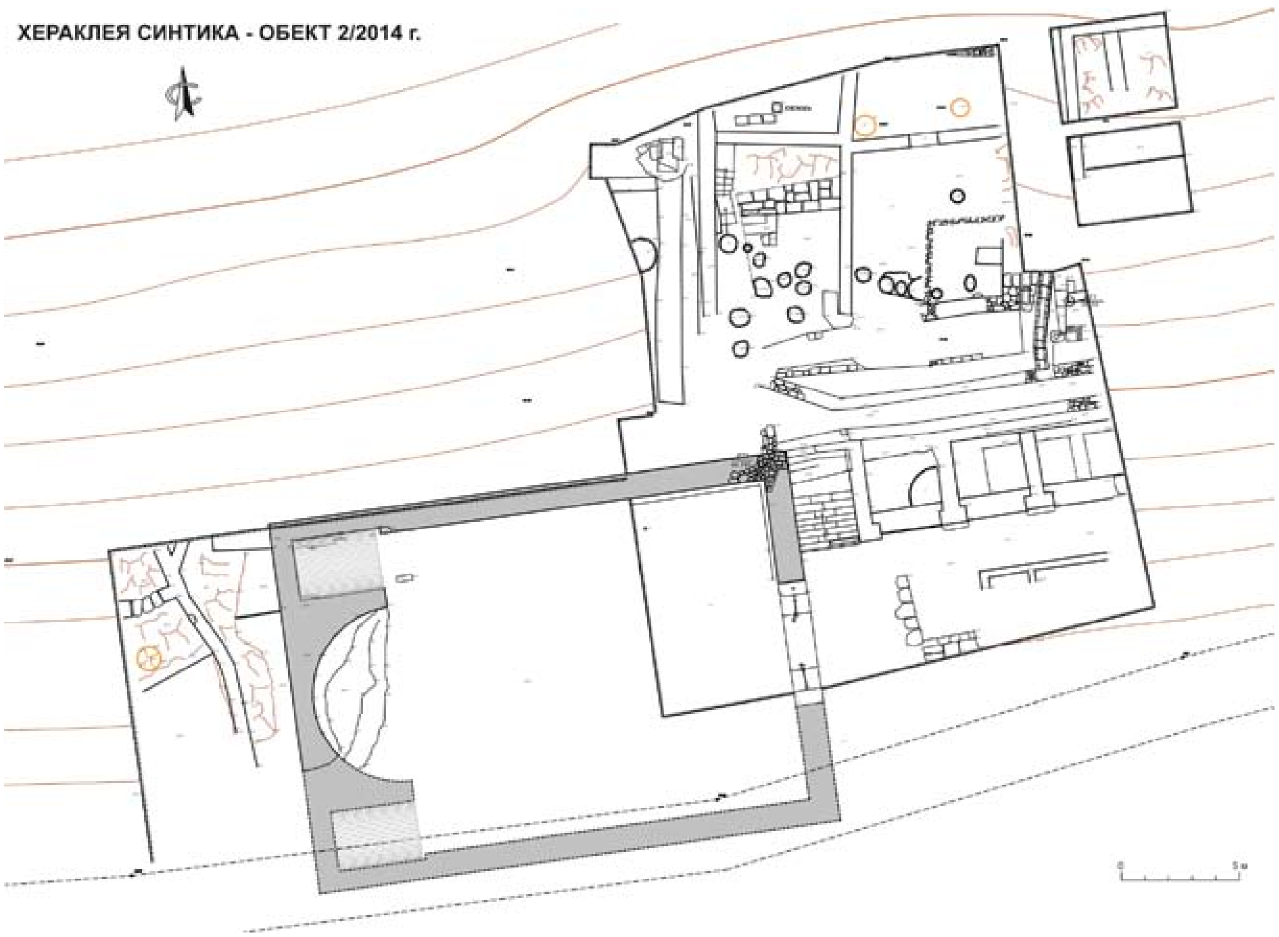

Обр. 1. Хераклея Синтика. План на обект 2, сградата с вътрешна апсида и с по-тъмни очертания е новоразкритата къснoримска гражданска базилика (начертал: инж. Атанас Каменаров).

кости от елен са използвани за изработване на предмети; говеда, овце и кози са използвани преимуществено за добив на мляко и вълна, а не толкова за месо; коне и кучета не са консумирани като храна. Тези данни показват сходна етнокултурна и климатична среда през елинистическия и римския периоди в града.

Палеоботаничните данни подкрепят извода за сходен климат в района по време на съществуването на Хераклея Синтика – и през ранния елинизъм, и през късноримския период местните жители използват черен бор, ела и дъб като първите два дървесни вида предпочитат топъл и влажен климат. Семена на бъз в пласт от около 400 г. сл. Хр. подсказват възможно използване на растението като лекарство, боя (за прежда и кожа) или мастило.

Няколко гръцки графита (разчетени от Н. Шаранков, СУ „Св. Кл. Охридски“) върху глинени съдове и лампи, потвърждават извода от предходни години, че местните жители владеят гръцки език. Два амфорни ранноелинистически печата подсказват, че градът е произвеждал тара по това време.

Недовършена мраморна оброчна плочка от римския императорски период подкрепя допусканията ни от 2007 г. за местно каменоделско ателие от това време.

Намерените 153 бронзови, медни, оловни и сребърни монети, глинени тежести за стан, теракоти, глинени лампи, оловни тежести за прашка, върхове на стрели, разнообразни керамични съдове, глинени калъпи за лампи и теракоти, железни оръдия на труда и мраморна архитектурна украса допълват представата ни за живота в Хераклея Синтика през периода края на IV в. пр. Хр. – средата на V в. сл. Хр. С хубаво качество се отличават две късноримски бронзови статуетки с постаменти – на Хермес и на стария Херакъл.

Усилията ни бяха съсредоточени в консервиране на разкритите градежи, което осъществихме под ръководството на Д. Чернева, реставратор в НИМ. Новооткритите римски мраморни облицовки и цветна мазилка, запазени на място, бяха укрепени от реставратори на НАИМ-БАН – П. Пенкова и Здр. Съботинова. Обектът беше заснет на два пъти от въздуха от И. Вайсов (обр. 3). Обезопасихме дълбоките сондажи на обекта с предупредителни табели, с цветна лента и дори с преградни каменни стени.

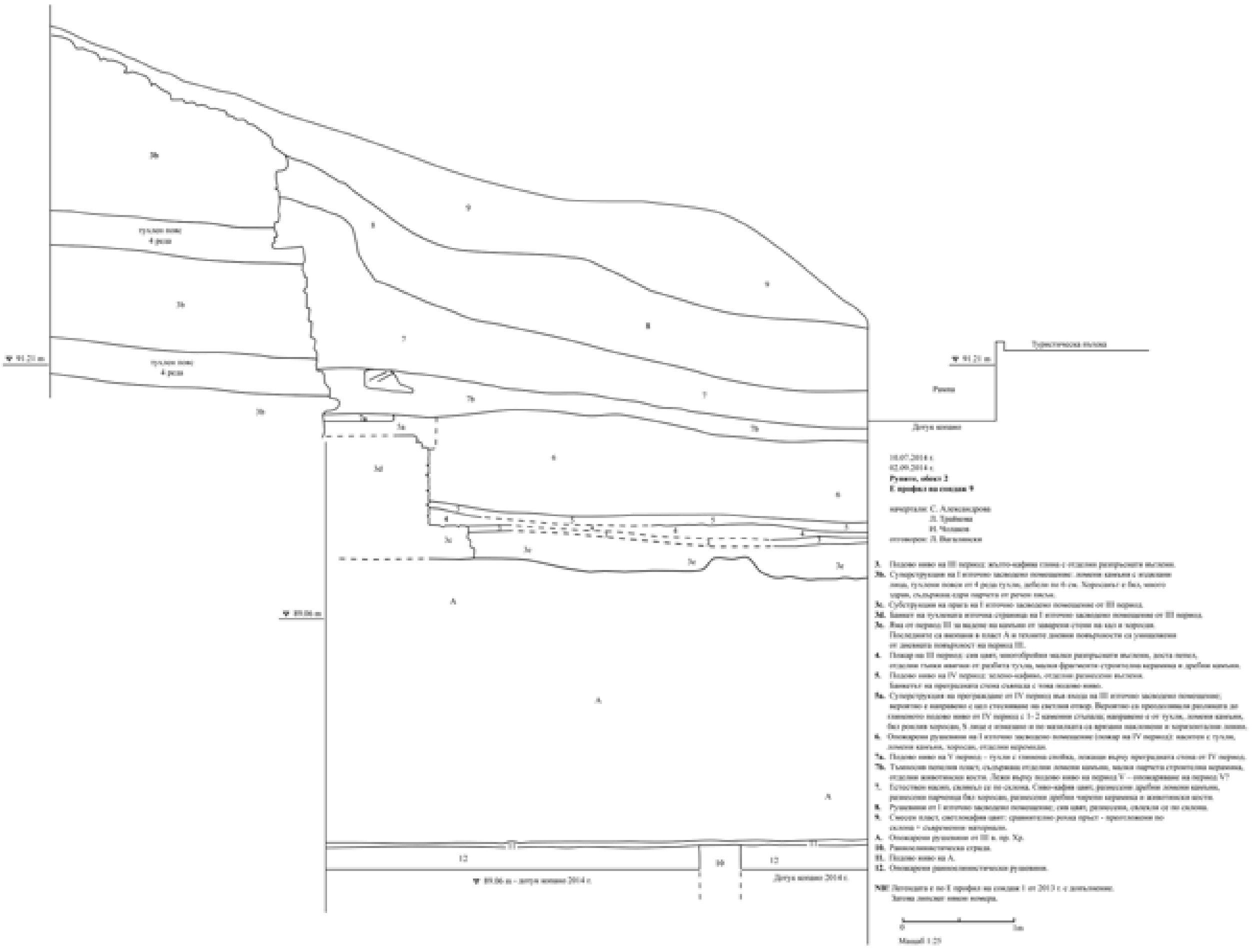
3b
тухлен пояс
4 реда
3b
тухлен пояс
4 реда
9
8
7
7b
3a
3d
6
5
4
3c
3e
A
11
12
10
91.21 m
89.06 m
Туристическа пътека
Рампа
Дотук копано
10.07.2014 г.
02.09.2014 г.
Рупите, обект 2
Е профил на сондаж 9
начертали: С. Александрова
Л. Трайкова
Н. Чолаков
отговорник: Л. Вагалински
89.06 m - дотук копано 2014 г.
Дотук копано 2014 г.
0
1m
Мащаб 1:25

Обр. 2. Хераклея Синтика. Обект 2, стратиграфски разрез.

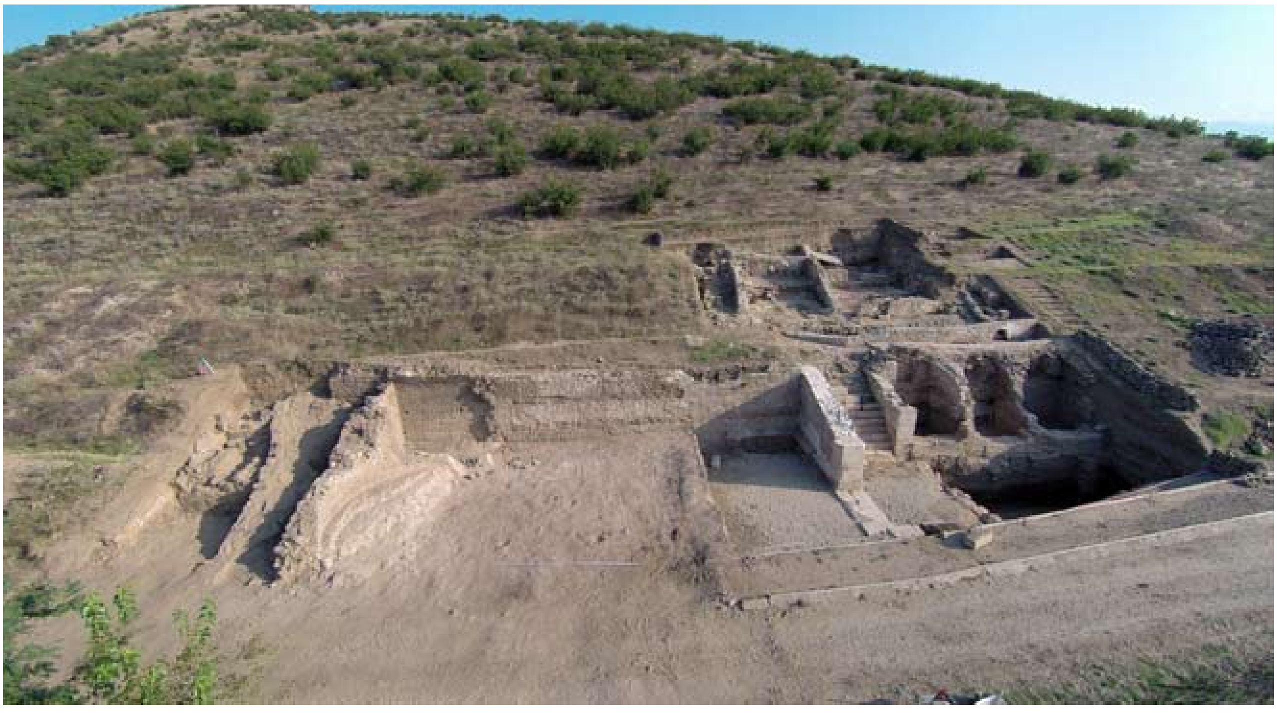

Обр. 3. Хераклея Синтика. Обект 2, въздушна снимка от юг (заснел: Иван Вайсов).

№ 79. СГРАДА I В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД *NICOPOLIS AD NESTUM*, С. ГЪРМЕН, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова

Градската вила в югоизточния ъгъл на укрепеното през IV в. пространство на античния град Никополис на Места е обект на интензивни проучвания в последните години. Разкриването на перистилна постройка, заемаща площ от повече от един декар, има съществено значение за установяване на стратиграфията на напластяванията в цялото укрепено пространство на града и хронологията на строежите и обитаването му през периодите между създаването на града през II в. и ползването му до края на османския период.

Крепостната стена е долепена до източната на сградата, която е имала особено значение за живота на града, ако се съди по това, че е била включена в обсега на защита от укрепленията. Проучванията през 2014 г. са насочени към сектори в северозападната, западна и югозападна части на градската вила.

В резултат на проучването бяха открити пет помещения, с което броят им става общо 15. Беше проучено пространството на западния портик и църковната постройка, издигната там сред помещения от вилата. Планът на Сграда I е изяснен. Остава новооткритите помещения да бъдат довършени и да се очертае краят на сградата и западната ѝ фасада (обр. 1). Известните ни досега входове са: на източната фасада – затворен при издигането на източната крепостна стена; на северната фасада – парадно оформените пропилеи при преустройството през IV в. Досега там бяха разкрити три помещения. Западно от тях се очерта помещение 11 – достъпно през портика. Както изглежда, това е била публичната част на вилата, защото това пространство е оформено изискано. Входната му част е широко отворена (6,20 м), с праг от големи мраморни плочи, разделен на две от база за бифор. Той е носел завесите на входа, според практика установена в строежи на южните Балкани и островите през античността. Подът е бил с четирицветна мозайка (обр. 2), изградена от местни декоративни камъни с много крехка структура. Разкритият 1 кв. м в югоизточния ъгъл, както и малка част в югозападния, показват, че тя поне в тази разкрита част е в много добро състояние. Тази площ от повече от 40 кв. м е първата открита засега мозайка в гражданска сграда в града. Над пласт от разрушения с дебелина 0,10 м върху нея през ранновизантийската епоха е направен тухлен под, а в насипа над него се откриват монети на Юстин II (565-578). В източната част на помещението през X в. е вкопано жилище (анонимни византийски монети клас А2 976-1035 г.) на дълбочина до подовото ниво от ранновизантийската епоха (1,90 м), с оскъдни находки, открити в него. На дълбочина до 1,10 м е вкопана яма през XII в. (монета на Мануил Комнин, 1143-1180 г.). Обитаването през XVIII в. се датира с монети и накити, каквито в предишните години бяха открити и в източна посока. Ъгловото за сградата помещение 15 е

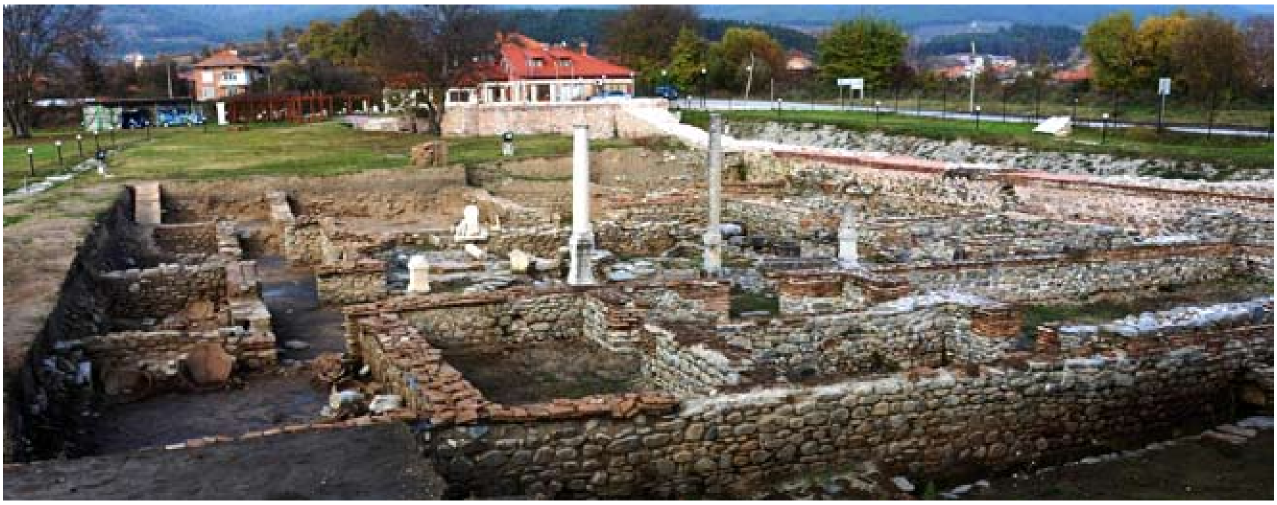

Обр. 1. Сграда 1. Поглед от юг.

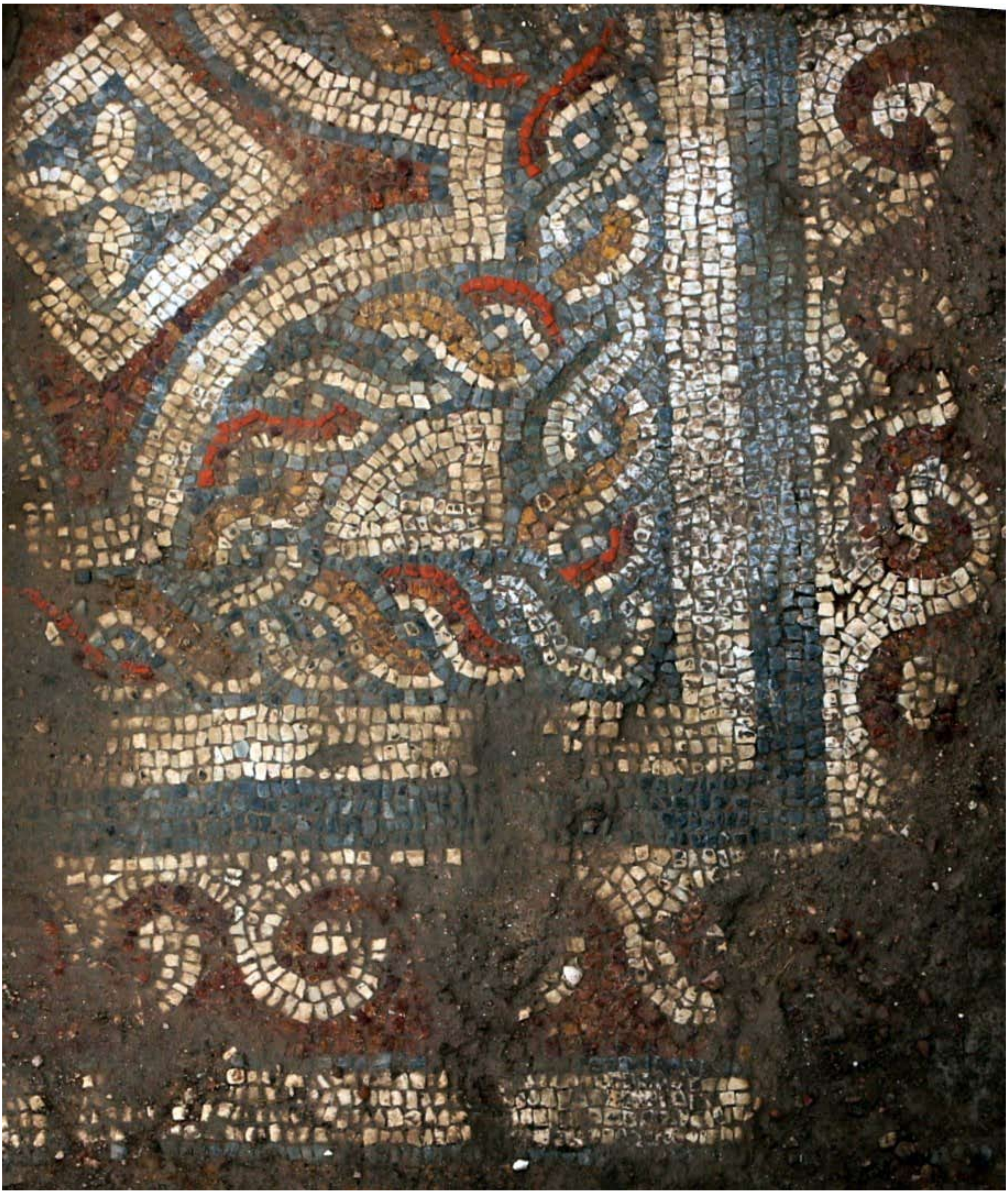

Обр. 2. Мозайка в помещение 11.

частично проучено и продължава на запад. По западния фронт зад портика се нареждат от север към юг помещения 14, 13 и 12. Между помещение 14 (от север) и помещение 13 (от юг) е вместена на мястото на бивше помещение църковната постройка, от чиято вътрешност са разкрити участък с ширина 7,30 м, апсидата и предапсидното пространство с два входа, отворени под портика. Разкопани са 6 м от дължината ѝ, като няма следи от носещи конструкции. На подовото ниво се откриват мраморни квадратни и правоъгълни плочи от настилката (0,80 х 0,50 м; 0,50 х 0,50 м). Огромен пожар, датиран с монети на Тиберий Маврикий, показва края на този период в града – края на VI в. Запазен е насипът

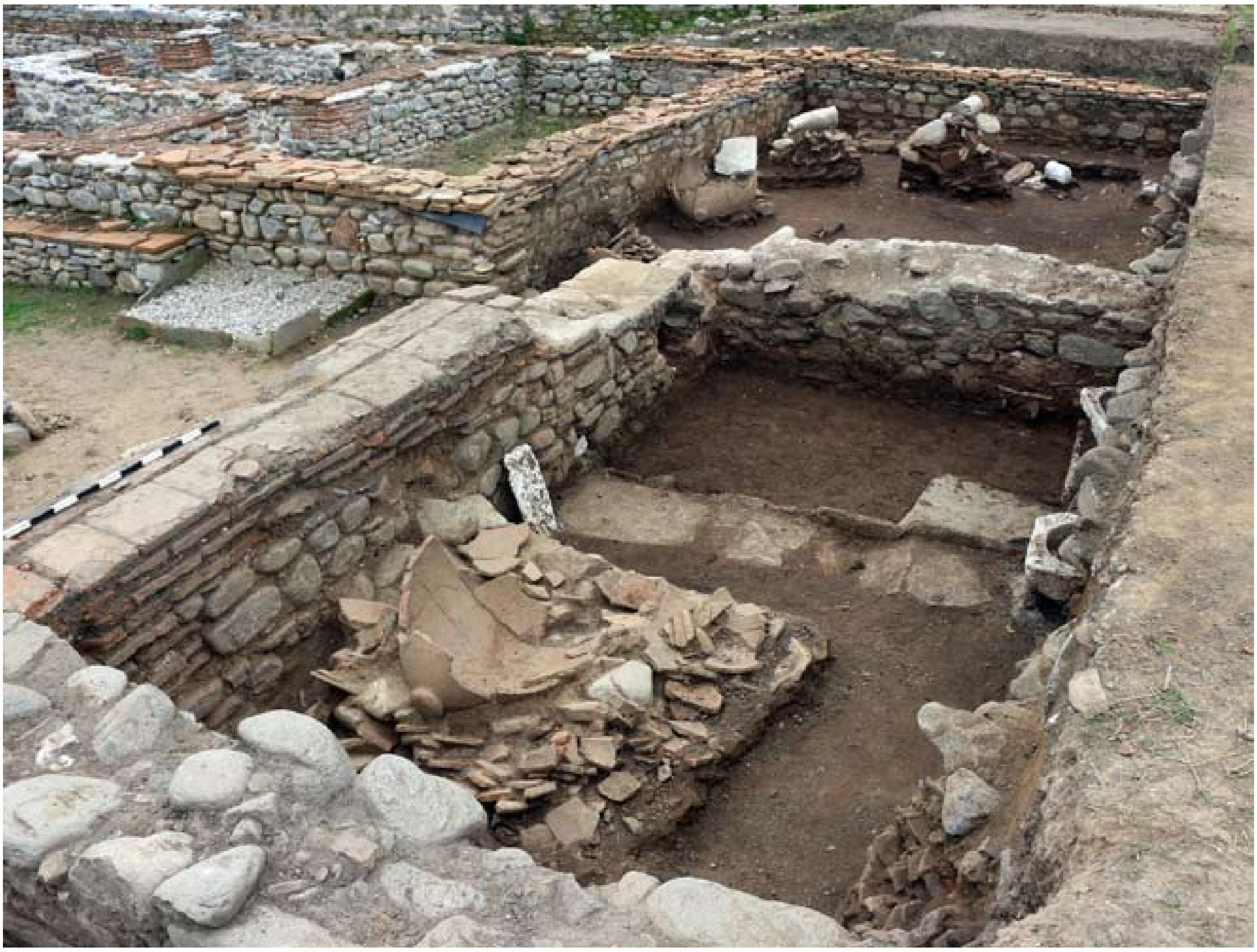

Обр. 3. Помещения 12 и 13.

с много тухли и цели керемиди, част от корниз и входна рамка от мрамор, късове от овъглени греди.

Северното пространство е използвано по-късно, като насипът е почистен до 0,40 м от пода и е издигната подпорна стена от север. Това жилище се датира добре с византийски монети от клас А1 (970-976), малко керамика и части от характерни накити. Пак там, в източната част, има следи от XII в. (монета на Исак II Ангел (1185-1195 г.) и части от накити).

Помещение 14 (ширина 2,75 м) е северно от църквата. Насипът от разрушенията в него е запазил питос до северната стена, екзагия, къс синьозелена смалта за нарязване, монети на Константин I и Констанс (346-350), а на дълбочина 2,10 м – и на Марк Аврелий (161-180) и Юлия Меса. Върху заравнените разрушени стени следва пласт от XII–XIII в. с много керамика, сред която и от съдове в техника „сграфито“. Помещение 13 (разкрити около 20 кв. м), южно от църквата, няма вход към западния портик и има полица-пейка, иззидана от камък по северната стена. Падналите материали при разрушаването са смачкали питос до източната стена. На нивото на IV в. към югоизточния ъгъл е оформена плитка вана, настлана с големи плочи и оградена с нисък бордюр. Към запад има два правоъгълни мраморни блока (средно 0,80 х 0,50 м) с елипсовидни вани, дълбоки 0,20 м, с отвори в основата. Тези съоръжения се свързват с канал, който пресича двора по диагонал. Върху плочите на настилката се намери фибула, датирана в VI в. (Генчева 2004, 23, 36-37, 63-64; табл. III, 8, 9; табл. VIII, 2; табл. XVIII, 2; табл. XXII, 2). Помещение 12 е ъглово за сградата и има вход при югоизточния ъгъл на портика. От него са разкрити около 35 кв. м. В него се вижда картината, разкрита през 2013 г. в помещение 7. В заравнения насип от разрушения до източната и северна стена са подредени 5 питоса. Върху тях са паднали въглени и натрошени керемиди, образуващи 0,65 м дебел насип. Заедно с тях, както и в съседното помещение, са паднали колонки, бази, капителчета, постаменти, които вероятно са от горен етаж. За етажността на другите части на сградата трудно може да се съди по състоянието, в което ги откриваме. Монети на Юстин II и от втората половина на VI в. свързват пожара с този в останалите части. После и там се образува пласт от X в., в който има монети на Константин VII. Този пласт бе отбелязан и над помещение 7, заедно с предмети, предимно накити от епохата (обр. 3).

Откритите 102 монети, от които 21 неопределени, обогатяват картината с по-значително присъствие от времето преди израстването на града – монети от I в. на Филипи, на Тесалоника от I–II в., колониални от I–II в. и във връзка със споменатата вече дата за издигането ѝ – монети на Марк Аврелий (161-180), Септимий Север (193-211), от III в. и целия IV в. Преобладават монетите на Константин I, Валентиниан I (364-375), Аркадий (393-395) и от V в. до 450 г. Доста по-малък брой са монетите от византийските императори, които отново посочват края на VI в. като дата за пожар в града. Монетните находки от император Константин VII (913-959) изтеглят датата на новото заселване в града към първите десетилетия на X в., а монетите на Мануил Комнин (1143-1180) и Исак II Ангел (1185-1195) бележат неговия край през средновековието. Намирането заедно на едно и също място на монети от различно, отдалечено с векове време, е характерно за досега разкритите останки от сгради и съоръжения в Никополис ад Нестум. Липсват и по-значителни находки от вещи.

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули в България от края на I в. пр. н.е. до края на VI в. на н. е. Велико Търново, 2004.

№ 80. ОБЕКТ „СИТАН КАЛЕ“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НП „ПИРИН“, ОБЩИНА БАНСКО

Владимир Баряков

Редовните археологически проучвания в местността „Ситан Кале“ бяха проведени от 11.08 до 13.09.2014 г. от екип в състав: научен ръководител – Вл. Баряков (МК-Банско), заместник научен ръководител – Св. Барякова (МК-Банско), научен консултант – проф. д-р К. Рабаджиев (СУ „Св. Климент

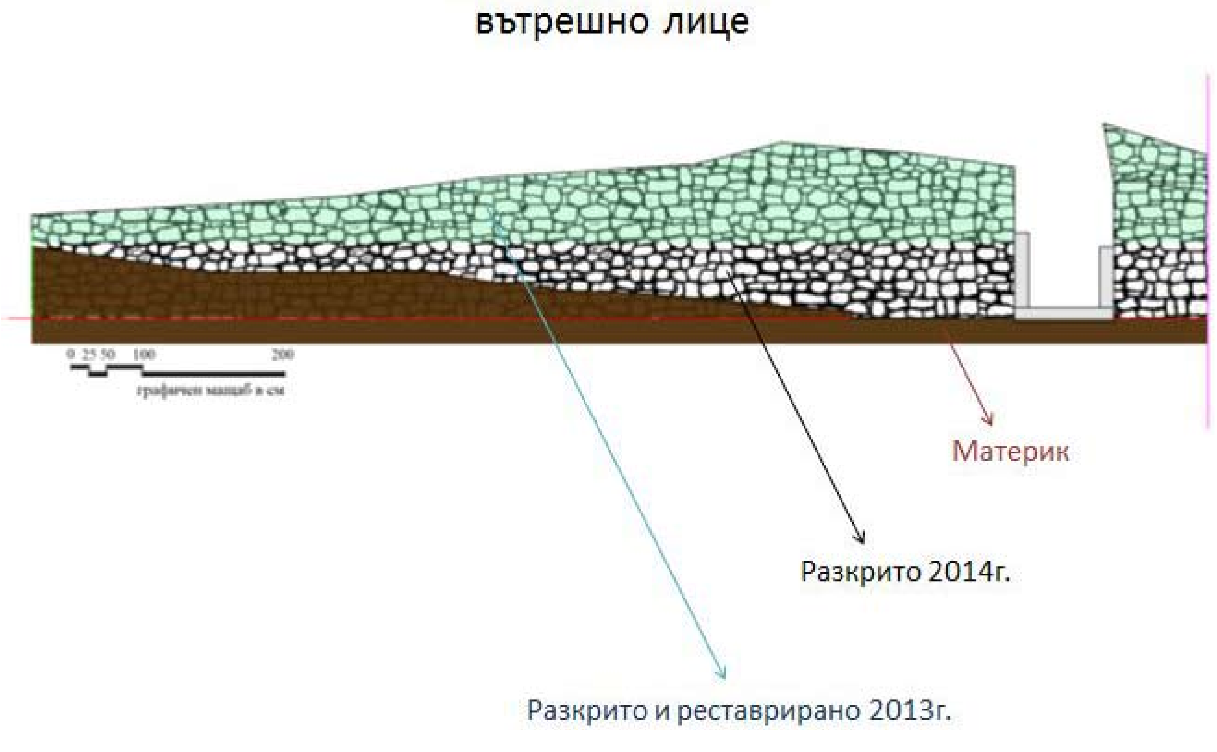

Обр. 1. Североизточен ъгъл на укреплението с портата.

Охридски“).

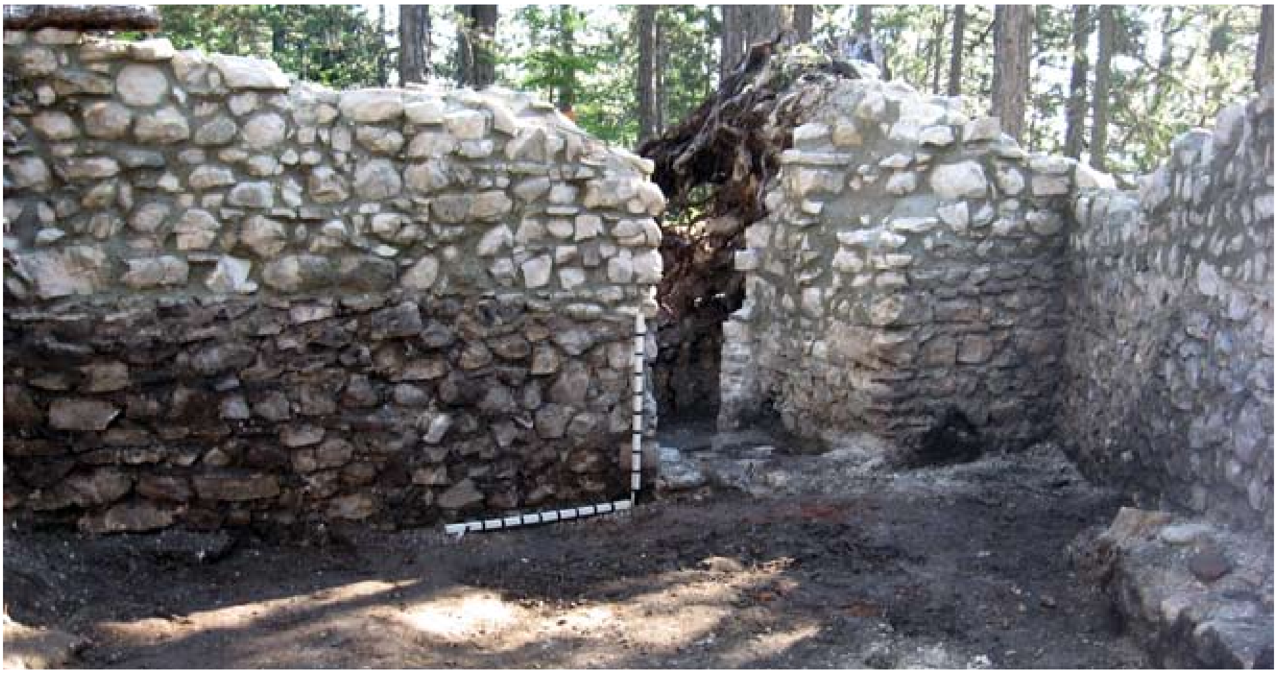

Обр. 2. Архитектурен разрез на СИ крепостна стена (вътрешно лице).

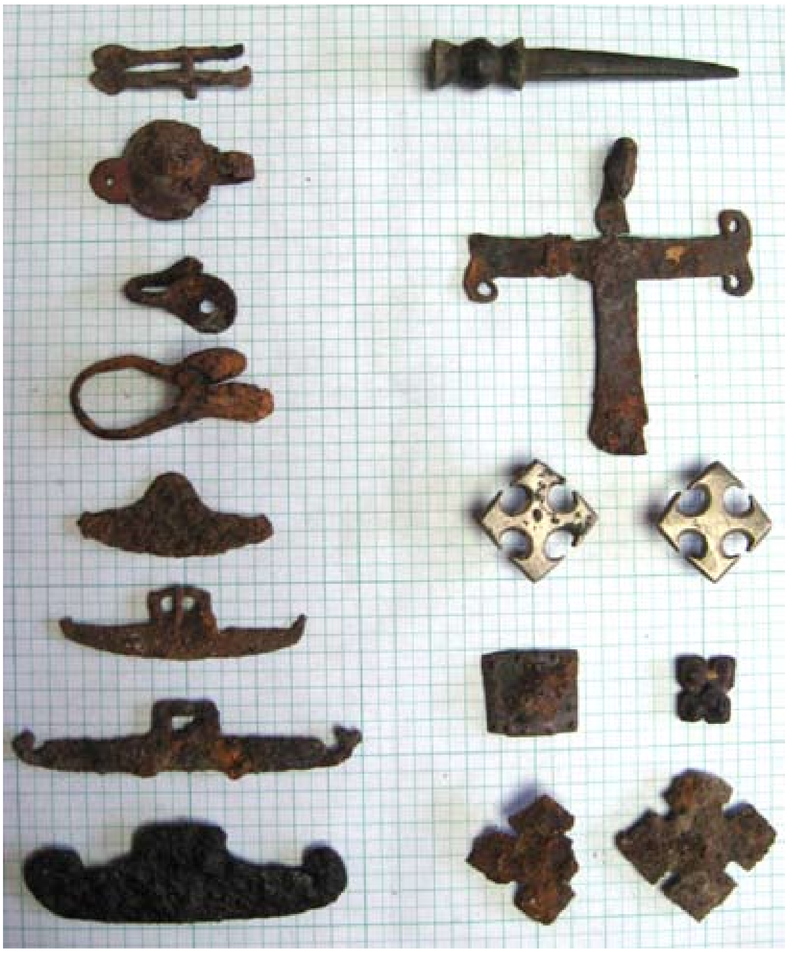

Обр. 3. Находки.

При направените през 2013 г. спасителни разкопки бяха разкрити две от стените на укрепено селище и портата. Може би това е цитаделата на селището, защото се намира на най-високото място на възвишението. За по-точното проучване на обекта, през 2014 г. беше изградена план-квадратна мрежа. Квадратите са с размери 4 х 4 м. Според обхвата на планираните разкопки, бяха нанесени 15 квадрата, в които се достигна до различна дълбочина при проучването.

Направен беше един сондаж до външната северна стена за изясняване на ситуацията и разкриване на основите на зида в дълбочина. Основата на каменната стена е поставена върху материковата скала, а на места има трамбована глина, примесена с чакъл за заздравяване.

При разкриването на източната стена се установи, че нейната дебелина е също 1,90 м, но външното лице е силно обрушено, може би заради големия наклон на възвишението в тази посока. От вътрешната страна лицето е изцяло запазено, с изключение на мястото, разрушено от вкопаните корени на вековно дърво. След разчистването на насипната пръст източно от портата, от външната страна на укреплението се разкри кръгла кула с диаметър 4 м, много добре запазена и изградена също от варовикови камъни, споени с хоросан. Консервацията от 2013 г. не позволява в момента да се проучи вътрешността ѝ (обр. 1).

Във вътрешността на укреплението (цитаделата) започна разчистването на насипа в североизточния ъгъл (обр. 2). Разкри се помещение (№ 1), което е изградено от същите варовикови камъни, споени с хоросан. Източният му зид е долепен до крепостната стена и е с дебелина 0,50 м. Южната и западната стени, които го оформят, са с дебелина 0,65 м. Помещението беше проучено изцяло. Достигна се до материк. При разчистването на опожарения пласт бяха открити много фрагменти от битова и строителна керамика, железни предмети, монети и накити.

В северна посока продължи разчистването на насипа и обрушената до дадено ниво източна крепостна стена. В дълбочина се забелязва ново опожаряване с дебелина 0,40 м, което е с 1 м над това, което се разкри в помещение № 1. Може би става въпрос за стъпаловидно разположени помещения, в зависимост от денивелацията на терена. Тук пожарът, който е претърпяло селището, вероятно е преди VI в., защото откритите над опожарения пласт монети от времето на Юстиниан I са в много добро състояние, за разлика от намерените в археологическия обект в м. Св. Никола.

Сред интересните материали, които се откриха през настоящия сезон, трябва да се отбележат големият брой стрели с различен профил и модел (17 бр.), 13 монети, сребърни апликации, бронзови пластини, пръстен, фибула, 5 екзагии и стъклени фрагменти. Железните предмети включват токи, игли, остриета от ножове, скоби, клинове и пирони (обр. 3).

№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СВ. НИКОЛА“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НП „ПИРИН“, ОБЩИНА БАНСКО

Владимир Баряков

Редовните археологически разкопки в м. Св. Никола се проведоха от 15.09 до 22.10.2014 г. от екип в състав: научен ръководител – Вл. Баряков (МК-Банско), заместник-ръководител – Св. Барякова (МК-Банско).

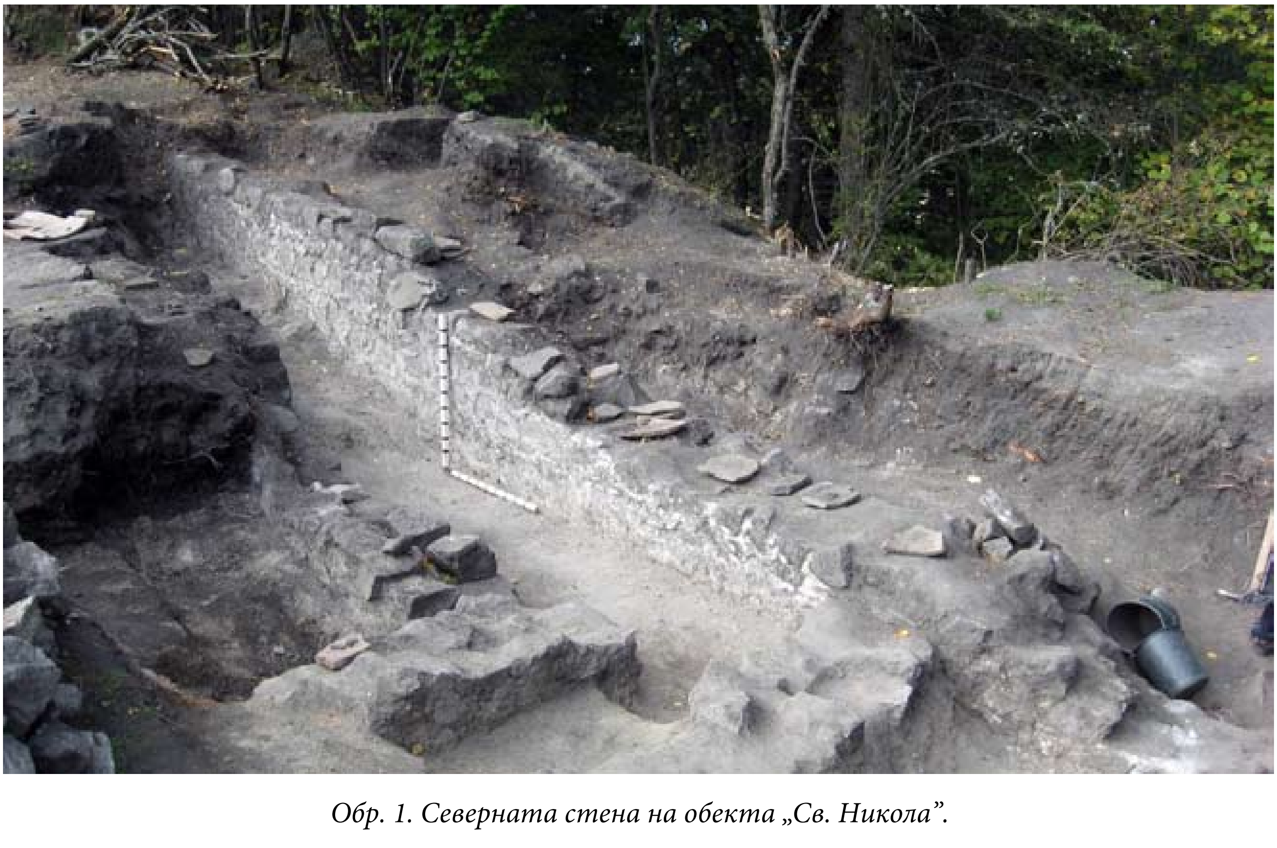

Обр. 1. Северната стена на обекта „Св. Никола”.

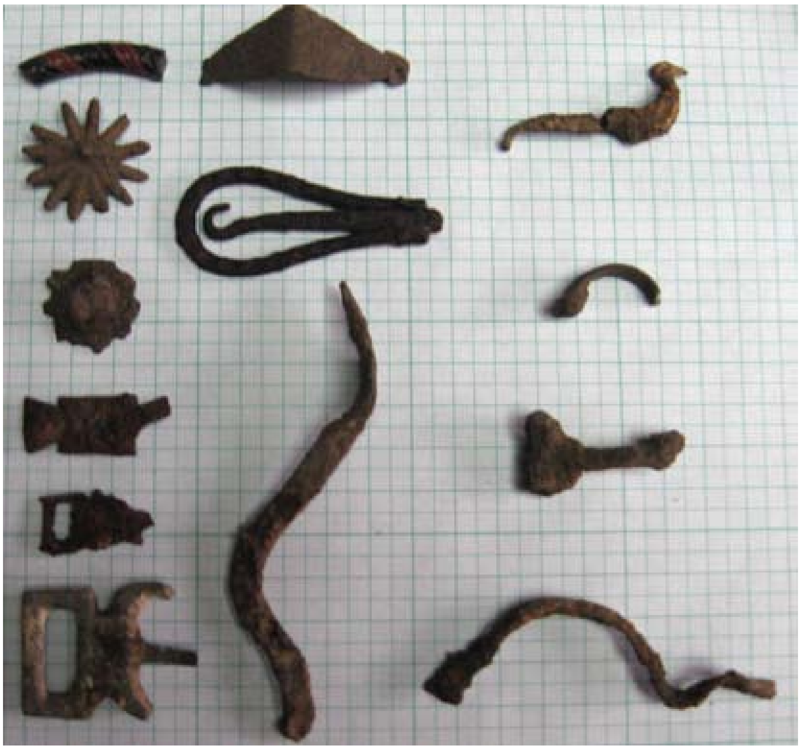

Обр. 2. Находки от обекта.

Поради дъждовното време, проучванията през тази година бяха насочени в северната част на разкритото до този момент укрепено селище, за да се избегнат наводнявания, а и да се изясни ситуацията извън откритите до момента найсеверен каменен зид. Разкопките трябваше да продължат в този сектор и заради проведената частична реставрация през 2013 г.

Имаше и предизвикателство пред археологическия екип. След като през миналия археологически сезон бяха открити 3 монети от III–II в. пр. Хр., с което се удължаваше периода на поселищен живот, който беше установен до този момент за времето от II до XVII в.

Разкриха се нови каменни зидове, изградени от добре обработени камъни, споени с хоросан. Особено внимание заслужава откритият най-северен зид, ориентиран изток-запад, от който започва почти отвесен склон (обр. 1). Освен използваните камъни, които изобилстват в района, има редове от строителна керамика, а върху фугите и камъните е положена добре запазена хоросанова замазка. Все още е рано да се твърди, че става дума за *opus mixtum*, защото не е проучена цялата стена в дълбочина. Намерени бяха керамични фрагменти, изработени на бързо колело, които са импортни или много добро местно производство, както и такива от типа „Цепина“, а също и бронзова монета на Филип II Македонски.

В горелия пласт, който беше разчистен, се откриха множество фрагменти от битова и строителна керамика, а също така и цели тегули от покривната конструкция и монети от римската и византийска епохи, а под него – споменатите по-горе находки. Може би това е основание да се съсредоточат следващите проучвания в тези пластове. Вече е установено, че пожарът е станал след времето на Юстиниан I, но селището вероятно е от много по-ранен период. От материалите трябва да отбележим изцяло запазена керамична лампа, бронзови накити и бронзов пръстен със знаци, железни игли, скоби, копие, стрели, халки и монети (обр. 2).

№ 82. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕПИСКОПСКИЯ КОМПЛЕКС В ГР. САНДАНСКИ

Владимир Петков

Спасителните археологическите разкопки на обект „Епископска базилика“ се извършиха във връзка с изпълнението на проект „Археологически парк гр. Сандански“. Разкопките продължиха почти през цялата година. Те бяха извършени от екип с ръководител Вл. Петков, зам.-ръководител Хр. Цонева и научен консултант Ст. Александров.

Сектор I – префурниум. Проучваният терен е разположен на запад от баптистерия – в ската, под който е разположена епископската базилика. Секторът е с размери: 15 м x 2 м и е ориентиран

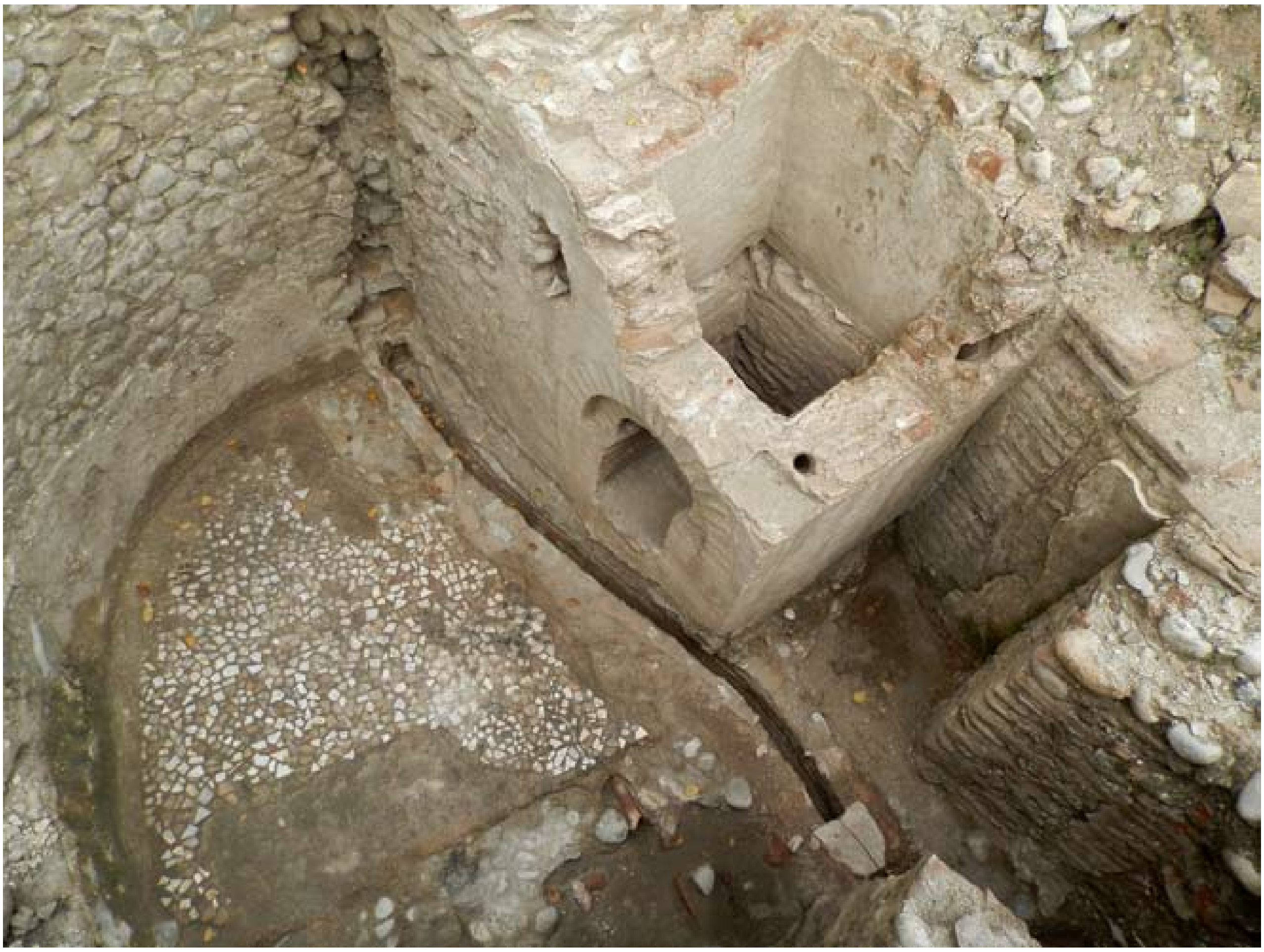

Обр. 1. Сандански. Епископски комплекс. Водно съоръжение западно от баптистерия.

север-юг по дължината на западната стена на баптистерия на площ от 30 кв. м. В северната част на сектора бе открито полукръгло помещение с диаметър 3,70 м и площ от 80 кв. м. Помещението е иззидано в *opus mixtum,* вторично долепено до окръжния зид на баптистерия. Дебелината на зида е 0,60 м, в най-високата си част е запазен на височина до 2,80 м. В северната част на помещението се откри зидано съоръжение. То е тухлено, с височина от 3,50 м и се състои от две части. Долната част е пещ с правоъгълен отвор, с размери 0,40 х 0,60 м и завършваща с две арки, изградени от тухли. Пещта има четири керамични димоотвода, разположени по ъглите на съоръжението с диаметър 0,10 м и излизащи на височина 1 м над пещта. Втората част, изградена над пещта, е с формата на скъсена пирамида, обърната с късата част надолу и явно е предназначена за течности – най вероятно вода. Казанът е източван от долната източна стена, чрез отвор с диаметър 0,08 м. Много е вероятно източването да е ставало със съдове, с които е подгрявана водата в писцината на баптистерия. При проучванията не се откри пряка връзка между казана и писцината. Между пещта и казана има изградена мраморна преграда (обр.1).

Открита е и част от мозайка от типа венецианска. Тя е направена от средни по големина мраморни и различни по цвят фрагменти, на места изобразяващи растения. Мозаечният под е разрушен в района до кръглия зид на баптистерия. Хронологически мозайката е предшествала изграждането на отоплителното съоръжение.

Пред пещта на отоплителното съоръжение, под мозайките, е преминавал канал, иззидан от тухли и розов хидрофобен хоросан с размери: ширина 0,10 м, дълбочина 0,15 м, запазена дължина 3,80 м. Каналът е отводнителен и е вграден в зида на запад, където е изграден от керамични тръби с диаметър 0,10 м.

Сектор II – перистилен двор. Първоначално разкопките на изток към ул. „Мара Бунева“ се проведоха от външната източна страна на атрия. Тук се разкри ново помещение с кръгла форма, разположено между атрия и трасето на кардо максимус. Помещението ползва източния зид на атрия като

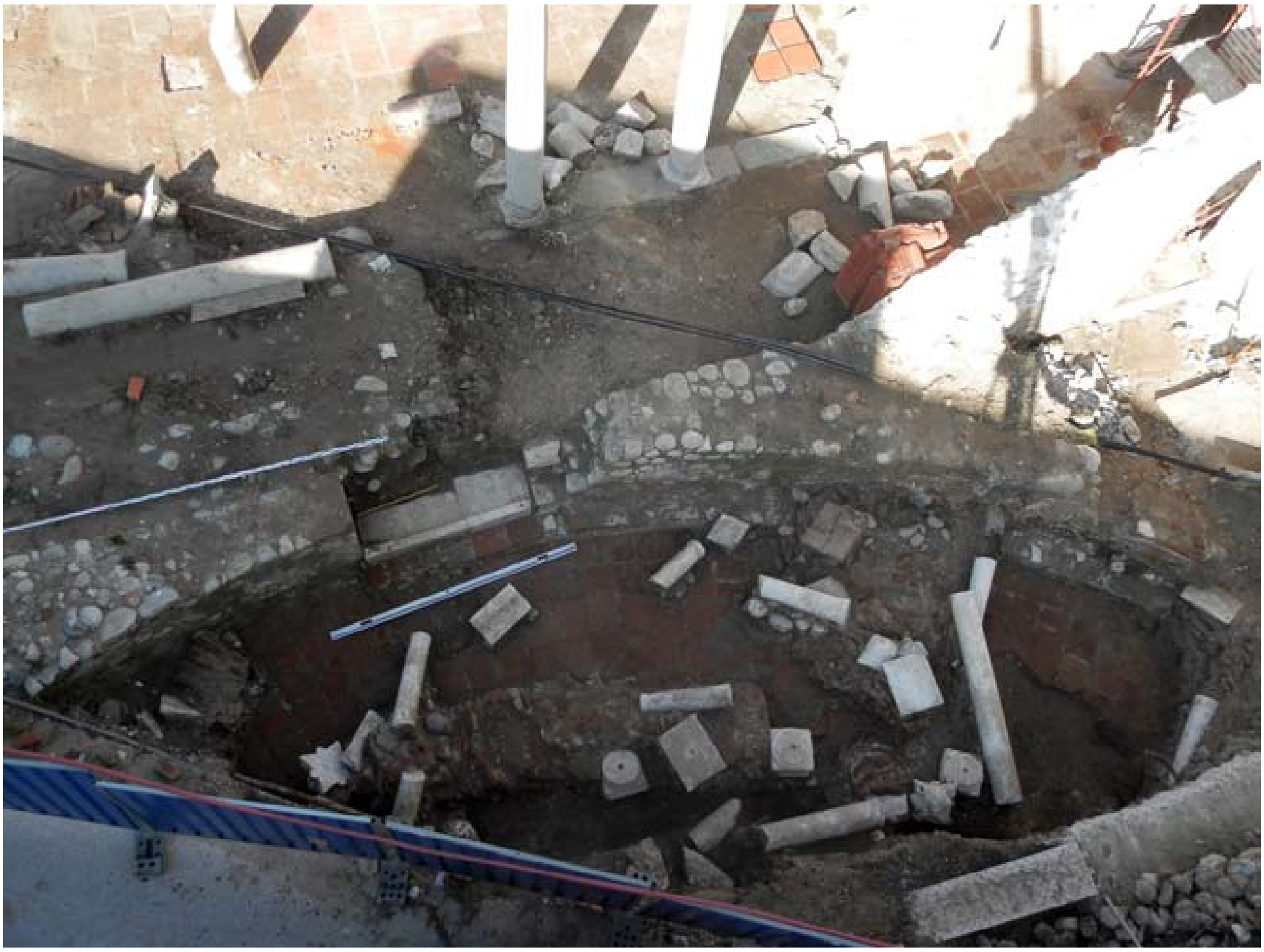

Обр. 2. Сандански. Епископски комплекс. Кръгло помещение, разположено между атрия и трасето на кардо максимус.

се развива в окръжност на изток. Това показва, че то и атрият са строени едновременно и са част от един цялостен комплекс. Помещението е застлано с тухлен под на 0,40 м под нивото на атрия. Установи се, че става въпрос за кръгло помещение, най-вероятно перистилен кръгъл двор с предполагаем диаметър от 22 м.

В окръжност, намираща се на 3 м от вътрешната страна на помещението, е разположена колонада с интерколумнии от 2 м. Ордерът ѝ се състои от мраморни бази с постаменти, разположени върху стилобат и колони с височина 2,50-2,70 м с коринтски капители, кемпфери и арки. Открити бяха четири бази, 14 части от колони, една цяла, 4 коринтски капитела, 9 кемпфера. Над тях е имало покрив с дървена конструкция. Настилката е от тухли с размери 0,40 x 0,20 м. По цялата площ на тухления под са нападали и арките, завършващи ордера на перистила – в голямата си част те са разрушени. Стените са изографисани, но мазилките са в лошо състояние. В значителна част от пода има останки от пожарища, което съвпада с начина на унищожение на базиликата – голям пожар в края на VI в. – около 580 г. (обр. 2).

Сектор III – антична улица (декуманус). Сондажът, извършен на юг от южната стена на атриума е с размери: 10 x 2 м или площ от 20 кв. м. При проучването на дълбочина от 1,80 м от нивото на запазения южен зид на атрия в източната част на сектора се достигна до част от калдъръмена настилка. На 2,50 м разстояние се откри и успореден зид, засега с неизвестна дължина. Зидът е граден в опус микстум от средни по големина обли речни камъни и хоросан със сив цвят.

На запад от настилката бяха открити останки от канал, иззидан от тухли с розов хоросан и два големи речни камъка. При напречния вход от южната страна се откри мраморен праг, допълнен от гранитен блок с отвор за порта, който води до помещение на юг.

Сектор IV – вътрешен двор (атрий). При разкопките в края на годината е разкрита цялата площ на вътрешния двор. Оказа се, че южният портик на атрия е изграден с колонада от гранитни колони, значително по-ниски от северната колонада. Подът е глинобитен, с голяма денивелация на изток. Портикът е покрит с керемиди, както и другите два. В западната му част се откриха останки от канал, преминаващ по средата на портика в посока запад-изток. Каналът е иззидан от тухли и най-вероятно е покрит с мраморни необработени плочи.

Разкритията в източния портик на атрия показаха, че той е застлан с тухлено покритие само в северната си част, а на юг е без настилка. От източния портик бяха открити и последните три колони – две цели гранитни колони с височина 3,40 м и трета – най-южната от мрамор. До тях бяха открити и три дорийски капитела. Стилобатът на източната колонада е изграден от шест гранитни блока с дължина 1,87 м. За разлика от него стилобатът на южната е направен от зидария в опус микстум, дублиран на юг от втори, долепен до него зид (обр.3).

Важно за планировката на епископския комплекс е откриването на още два входа към атрия. Централният, който явно е и парадният вход, е разположен в средата на източния зид с ширина от 2 м и е с масивен мраморен праг с дължина 1,80 м и ширина 0,60 м. В него има кръгли отвори за масивна порта. Пред входа има тухлено зидано стъпало с височина 0,30 м. В южния край на източния зид на атрия се откри и трети вход с мраморен праг (ширина 0,50 м и дължина 1,65 м) с отвори за порта.

Стълбищно съоръжение е открито в югозападния ъгъл на атрия. Към вход, разположен в най-южната част на западния зид на атрия на височина 0,85 м от нивото му, се достига по три масивни блока – най-ниско разположеният е и най-дълъг 3,15 м. Вторият блок от мрамор е разположен на 0,30 м над първия, вграден в западния зид. Третият, разположен от външната западна страна на западния зид, достига до ниво 0,85 м над нивото на атрия. Явно става въпрос за ново помещение засега с неизвестни функции.

В сектора под улицата се установи, че има трети вход от източната стена на атрия, който е разположен в югозападния му ъгъл. Той е също с мраморен праг с размери: 1,65 х 0,50 м.

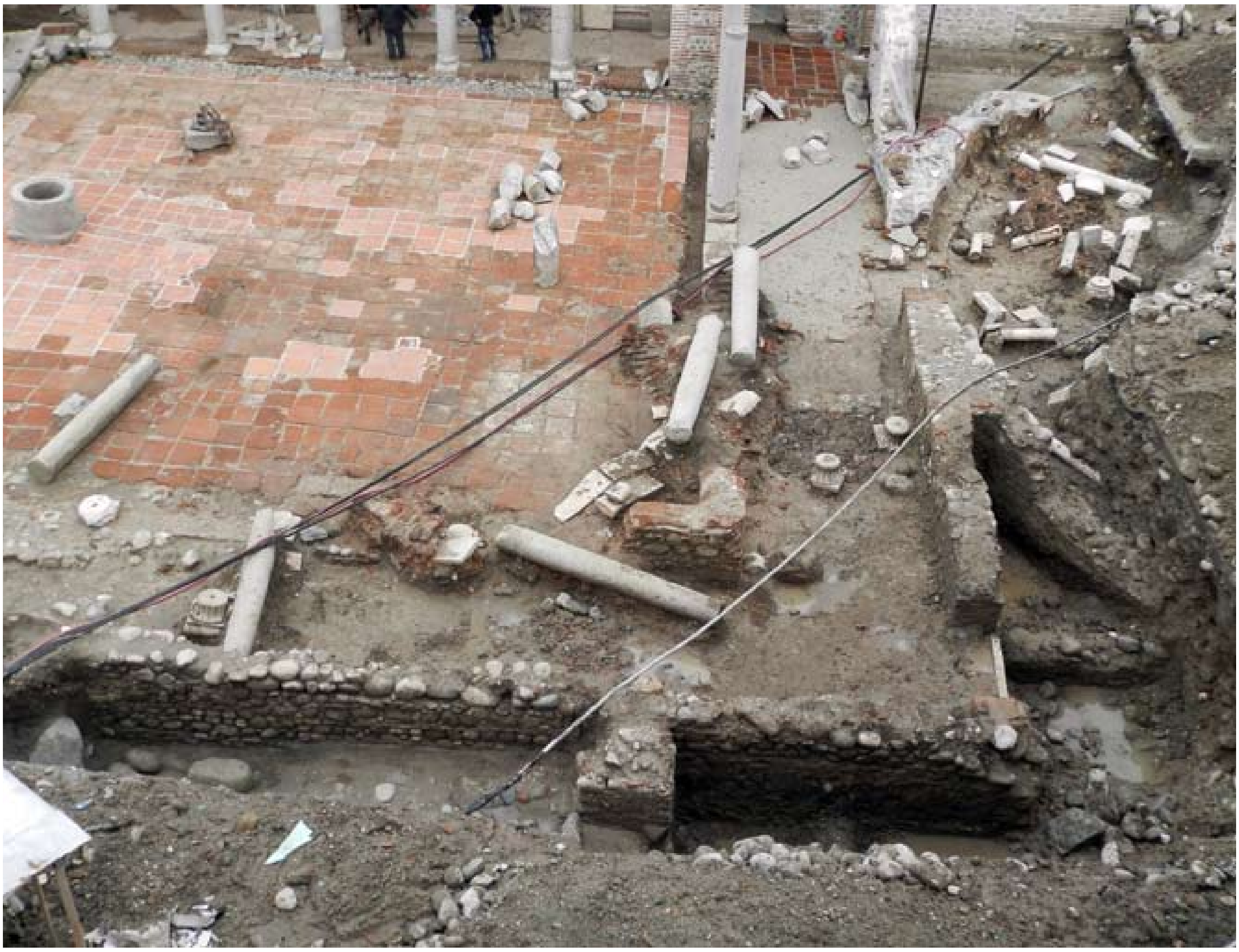

Обр. 3. Сандански. Епископски комплекс. Южна част на източния портик на атриа.

Окончателно е проучен и западният портик. В по-голямата си част той няма настилка. През него е преминавал канал, излизащ от югоизточния вход на баптистерия и оттам се е свързвал с канала, преминаващ под пода на северния портик към кардо максимус.

Откритията ни насочват към идеята, че южният портик на вътрешния двор е използван и като улица. Чрез нея е имало пряк достъп от помещението, южно от баптистерия до предполагаемия скрипториум.

№ 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПАРАКЛИС“ В РАМКИТЕ НА ЕПИСКОПСКИЯ КОМПЛЕКС НА ГРАД САНДАНСКИ – VI В.

Владимир Петков

Проучванията на обект „Параклис“ се проведоха с разрешение №227/19.05.2014 г. Те бяха инициирани заради проектиране по изграждането на „Археологически парк Сандански“ и се проведоха от 06.08 до 30.09.2014 г. под ръководството на Вл. Петков, зам.-ръководител Хр. Цонева и научен консултант Ст. Александров.

Районът на разкопките се намира на юг от баптистерия и на запад от вътрешния двор на епископската базилика. В резултат на археологическите проучвания бе открито помещение с формата на параклис, ориентирано изток-запад с размери: 11,50 м х 5,50 м. В параклиса се влиза от югоизточния и югозападния вход на баптистерия. Северната му стена е вградена в южната дъга на баптистерия. Апсидата е била покрита с полукупол. Градежът е в опус микстум от обли речни камъни, традиционен за всички строежи в раннохристиянския град Партикополис. Запазената височина на зидовете е

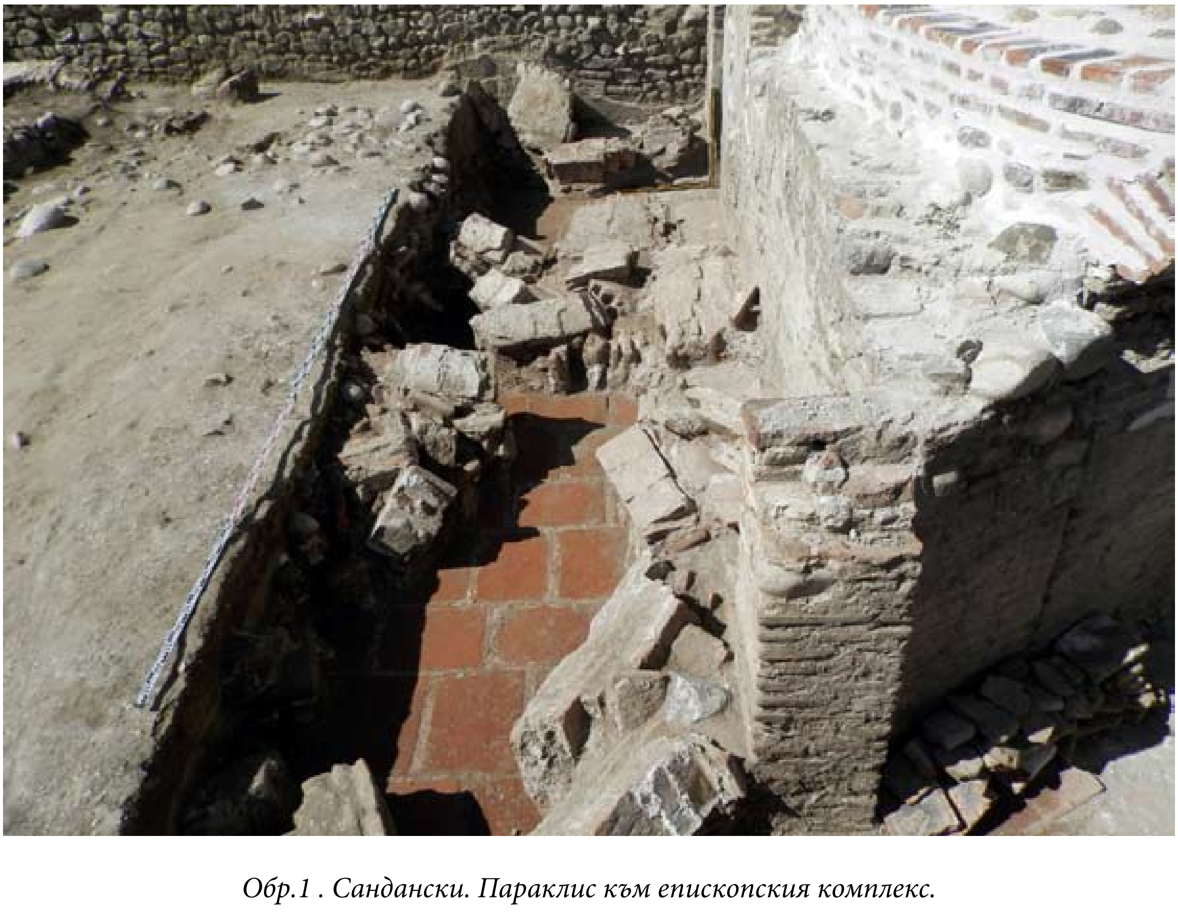

Обр.1 . Сандански. Параклис към епископския комплекс.

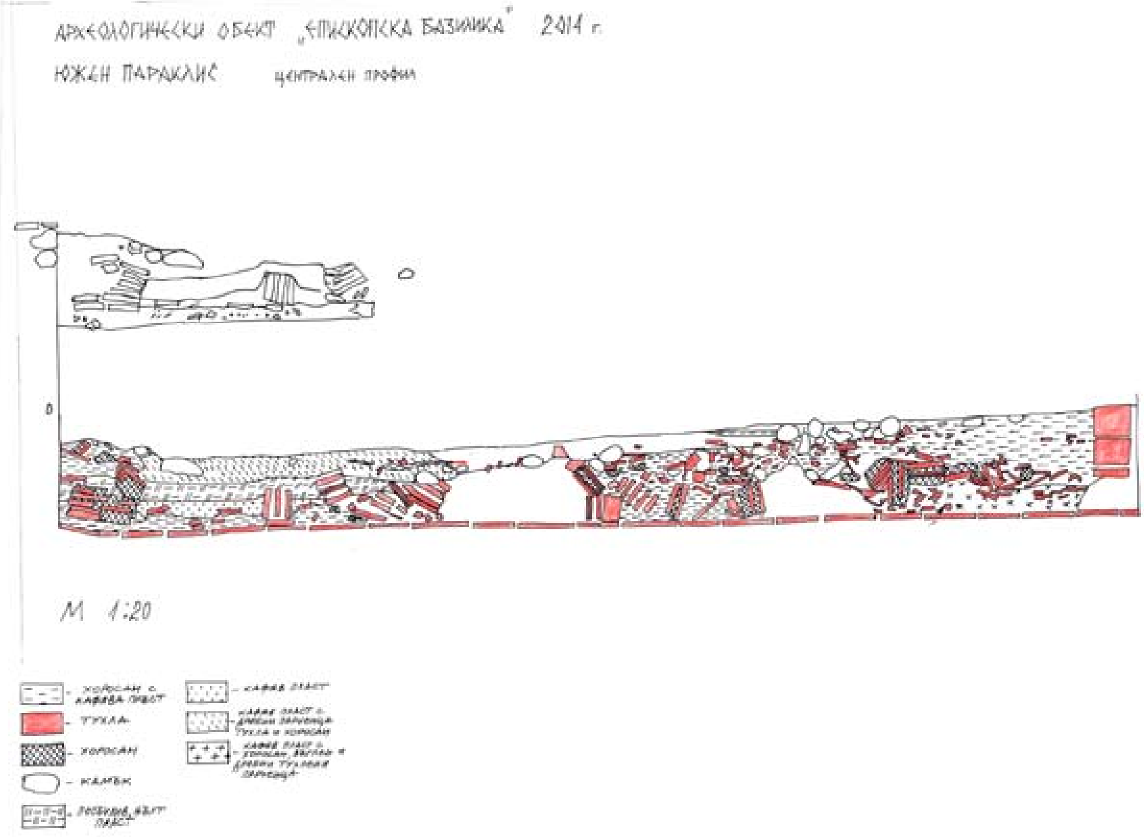

Обр.2 . Сандански. Централен профил през параклиса.

от 2,20 м на запад и 1,60 на изток. Тухлената зидария е ползвана за ъглите и изравнителните пояси от три реда тухли. Подът е застлан с много добре запазена тухлена настилка (размери на тухлите: 0,45 х 0,50 м). На западната и северната стена се откриха запазени стенописи на площ от 8 кв. м като част от тях повтарят украсите в мартириона на епископската базилика (обр.1).

На северната и западната стена в параклиса са иззидани пейки с размери: височина 0,35 м и ширина 0,45 м. Направени са от обли речни камъни, завършващи отгоре с тухли. Измазани са със светъл хоросан (обр.2).

В най-източната част на апсидата е имало двоен прозорец, най-вероятно с бифорий и кемпфер. За това говори откритата запазена част от зидарията на кемпфера и части от бифорий.

От южната страна помещението завършва с тясна преграда, която е широка едва 0,30 м. Тя е паднала на юг при земетресение. В нея се очертават два входа. Съседното помещение е с дължината на параклиса – 11,50 м и с ширина 4,50 м. То ползва западния общ зид с параклиса. На височина 2,50 м от нивото на параклиса се откриха четири ниши със сводове, паднали на юг. Не е изключено това да е скрипториум – библиотека, но само бъдещото проучване ще определи неговите функции.

№ 84. КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В М. ГРАДИЩЕ, С. ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Юлия Божинова, Христина Цонева

Археологическото проучване беше извършено през м. септември 2014 г., съобразено с целите и задачите на предварителната работна програма, а именно:

- допроучване на късноантичен пласт с долиуми в помещение 2 на сградата;

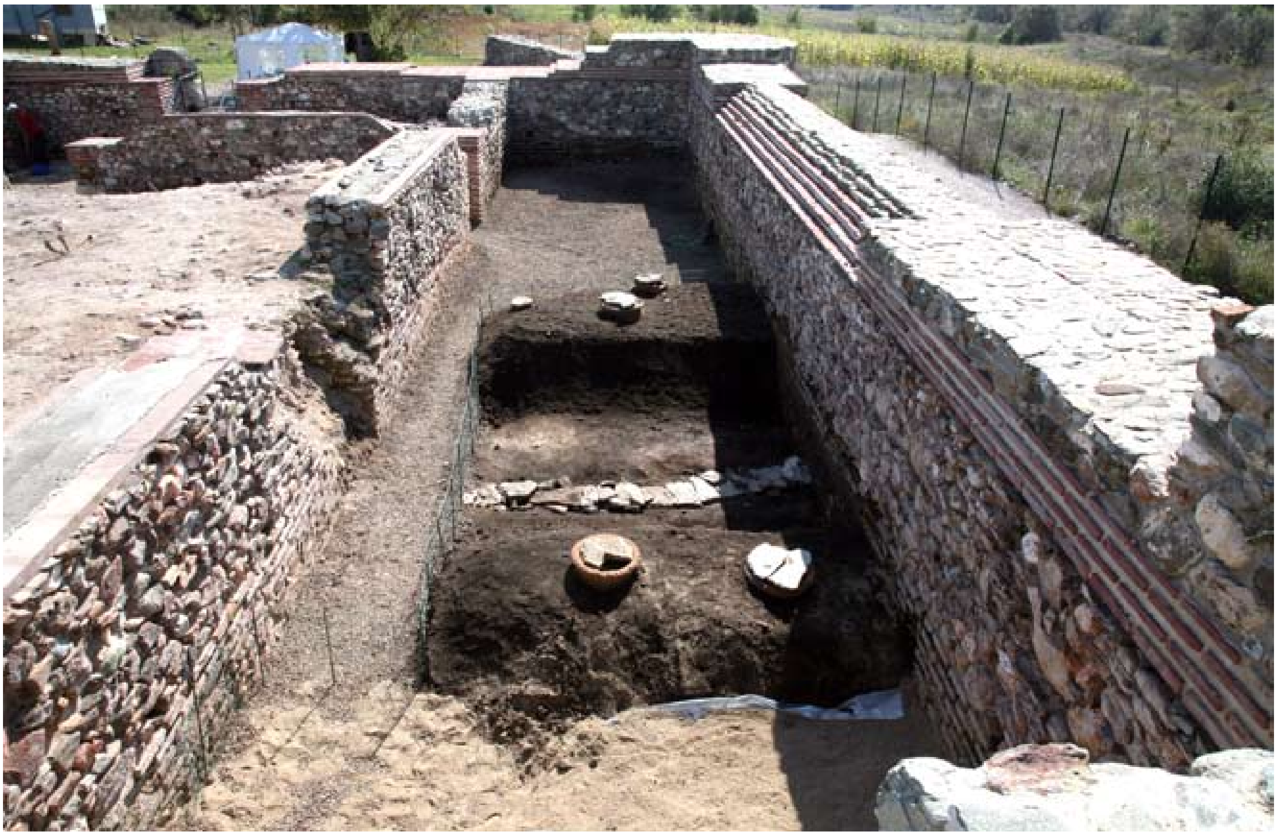

Обр. 1. Помещение 2 след археологическото проучване.

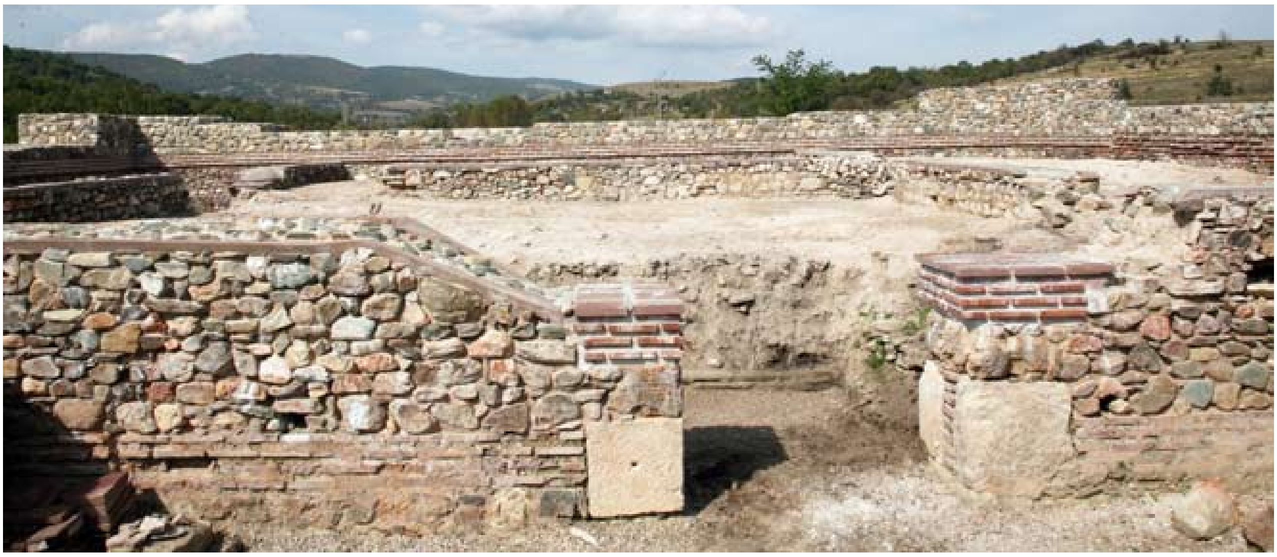

Обр. 2. Късноантичната сграда (поглед от изток след археологическо проучване).

- проучване на средновековен културен пласт в помещение 3, до достигане на късноантично ниво.

В помещение 2 непроученият участък съдържа горял черен пласт вследствие на опустошителен пожар в сградата при външно нападение. През миналите сезони бяха намерени каменни и оловни бойни топки, както и стрели, някои от които аварски. Останалата част за разкриване е с приблизителни размери 10,50 x 3,60 x 0,80 м, с достигната дълбочина 1,60 м. От тази дълбочина започна следващият етап на проучване. Участъкът условно бе разделен на три сектора – западен, среден и източен.

В западния сектор се попадна на два долиума, вкопани в черния горял пласт. Те са в непосредствена близост до винарната, открита през 2007 г. При слизането в дълбочина се установи, че единият

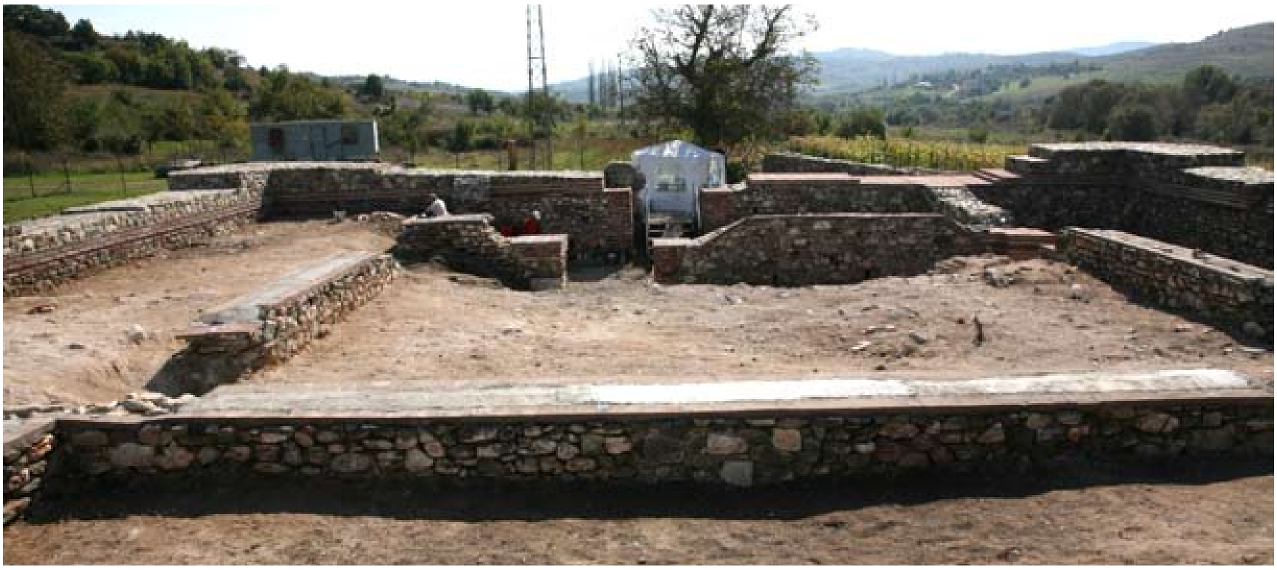

Обр. 3. Проучените помещения – помещение 3, помещение 3а и помещение 4.

от тях е укрепван за стабилност с три големи камъка, опиращи до винарната. Долиумите са вкопани с дъното си на около 0,40 м в глинестото подово ниво на помещението след станалия пожар (обр.1). При работата в този сектор се откриха изобилно количество късноантична кухненска керамика, глинен прешлен, железни пирони, клинове, ножове, фрагменти от стъклени чаши и кани, интересен костен накрайник с резбована ромбовидна украса. Намерени бяха девет броя медни монети. Монетите са с различен номинал и са от времето на Анастасий I, Юстин I и Юстиниан I.

В резултат от проучването на средния сектор се разкри отточен (?) канал, който идва от помещение 3 и излиза навън през южната стена на сградата през специално оформен отвор. Покритието му се състои от малки камъни, фрагменти от тухли и керемиди, под които са наредени каменни плочи. Самият канал е зидан от тухли споени с хоросан в три реда. На мястото на влизане в отвора има изграден преливник (?) от два реда тухли споени с хоросан. Под стената, след преливника (?), каналът е с лек наклон надолу. В канала липсват нападала пръст и находки над глинестия под. Разкритата му дължина (в помещение 2) е 3,60 м, а вътрешната широчина – 0,30 м. Подовото ниво е на дълбочина 2,40 м от репера, определен върху южната стена.

При проучването на пласта и в този сектор се намери изобилно количество керамика, горели семена от пшеница и грах.

Долиумите от източния сектор са укрепени при вкопаването им отвсякъде с глинена твърда почва, която стига във височина почти до раменете им.

В съответствие с предвиденото в работната програма, земята от проучения късноатничен пласт бе върната обратно около долиумите.

Като част от работната програма в помещение 3 бе извършено археологическо проучване на средновековен пласт, до достигане на късноантично ниво (обр.2).

При това проучване се попадна на няколко средновековни огнища, в които бяха намерени фрагменти керамика, горели семена и животински кости. Огнищата представляват големи сиво-пепеляви или черни петна, оградени отстрани с големи или средни камъни.

Същевременно се работи и в помещение 3а и помещение 4 (обр. 3), където отново бяха регистрирани средновековни огнища. Намериха се и няколко предмета от бита – глинена заготовка за тежест, желязно огниво, тока за колан. Датировката от предишните проучвания (X–XI в.) се потвърди от намерената керамика при настоящото проучване.

В резултат на отнетия средновековен пласт се намали натиска от земни маси върху преградната стена и входовете между Помещение 3 и Помещение 2. По време на проучването на помещенията се намери палеоботанически и остеологичен материал, който бе даден за изследване и анализ в лабораторията на НАИМ-БАН. Получените резултати дадоха допълнителна информация за използваната храна (животинска и растителна) от обитателите на сградата през двете регистрирани епохи.

След археологическото проучване, в горепосочените параметри се извърши геодезическо и архитектурно заснемане на разкритите структури.

№ 85. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА ПРИ СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „ВЪЗНЕСЕНИЕ ГОСПОДНЕ“, С. ЧЕРВЕН БРЕГ, ОБЩИНА ДУПНИЦА

Светла Петрова, Сергей Устинов, Анелия Геренска, Васил Мутафов

През 2012 г. в АИС „АКБ“ беше регистрирана средновековната църква „Възнесение Господне“ (Св.Спас).[1] Установихме, че средновековната църква е изградена през XII-XIII в. върху рушевините на раннохристиянска базилика и че деструкциите от ранния храм попадат в южната периферия на неукрепено, многопластово и голямо по площ антично селище. Преди началото на проучването беше направено геофизическо електромагнитно изследване. То показа наличието на големи по размер останки от сграда, която се развива основно западно и северозападно от средновековната църква. Проучването беше концентрирано западно от църквата, където на повърхността, се виждаха разхвърляни големи скални късове.

Първоначално бяха заложени 5 археологически квадрата по оста север-юг на разстояние 8 м от западната фасада на средновековната църква (обр. 1). Разкри се част от западната фасада и югозападният ъгъл на масивна сграда – раннохристиянска базилика. Зидът е изпълнен от ломени камъни, споени с хоросан. В хода на проучването се установи, че този участък от сградата е претърпял няколко строителни преустройства. При първото спойката е с розов хоросан, а по-късните две преправки са извършени с бял хоросан. Дебелината на зида е 0,70 м, субструкцията е на дълбочина 0,55 м. Поради

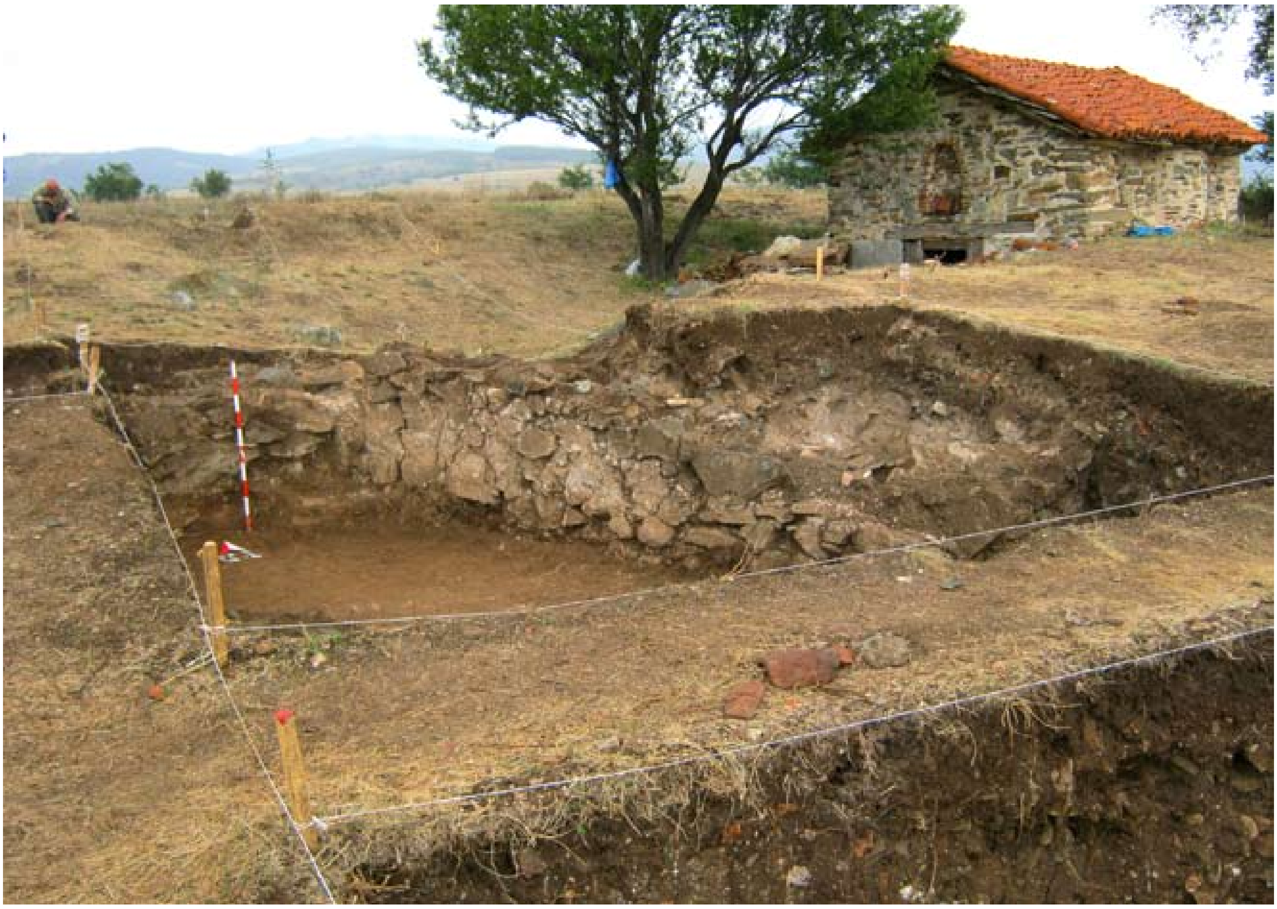

Обр. 1. Червен бряг, Дупнишко. Проучване на запад от средновековната църква.

---

[1] Регистрирана от Св. Петрова на 18.11.2012 г. РК за АИС АКБ с №10002320.

разчленяването на сградата на север, изток и запад се наложи разширяване на проучването в съседните квадрати. На север бе открита рухнала на юг масивна стена с посока изток-запад, градена в *opus mixtum* с четири реда тухли (обр. 2). Характерът и връзката на този зид с разкритата южна част от сградата предстои да бъде уточнен.

В хода на проучването беше установено, че градежът от масивни и необработени скални късове е част от сграда, строена в края на V в. Този зид засега интерпретираме като стилобат на южния кораб на първоначалния раннохристиянски храм. Той е демонтиран до нивото на зида с розов хоросан. Върху него е посипан тънък слой баластра и върху нея, следвайки южното лице на зида, е изграден фундаментът на сградата, чиято суперструкция е изградена от големите скални късове. Фундаментът е граден от ломени камъни без спойка. Той излиза с около 0,50 м южно и северно от лицето на суперструкцията. Върху него, но само под трасето на суперструкцията, е положен изравнителен пласт от тънки каменни плочи, върху които е изграден зидът от масивни късове. Зидът е част от сграда, с дълбоко фундирани основи върху останките от градежи от IV в., споени с розов хоросан. В нейното изграждане са вложени преупотребени антични детайли от гранит – тристъпален гранитен архитрав, гранитни правоъгълни блокове и др. Установи се, че нейното изграждане следва очертанията на по-ранен зид на розов хоросан с посока изток-запад. Сградата, изградена от едри скални късове, е

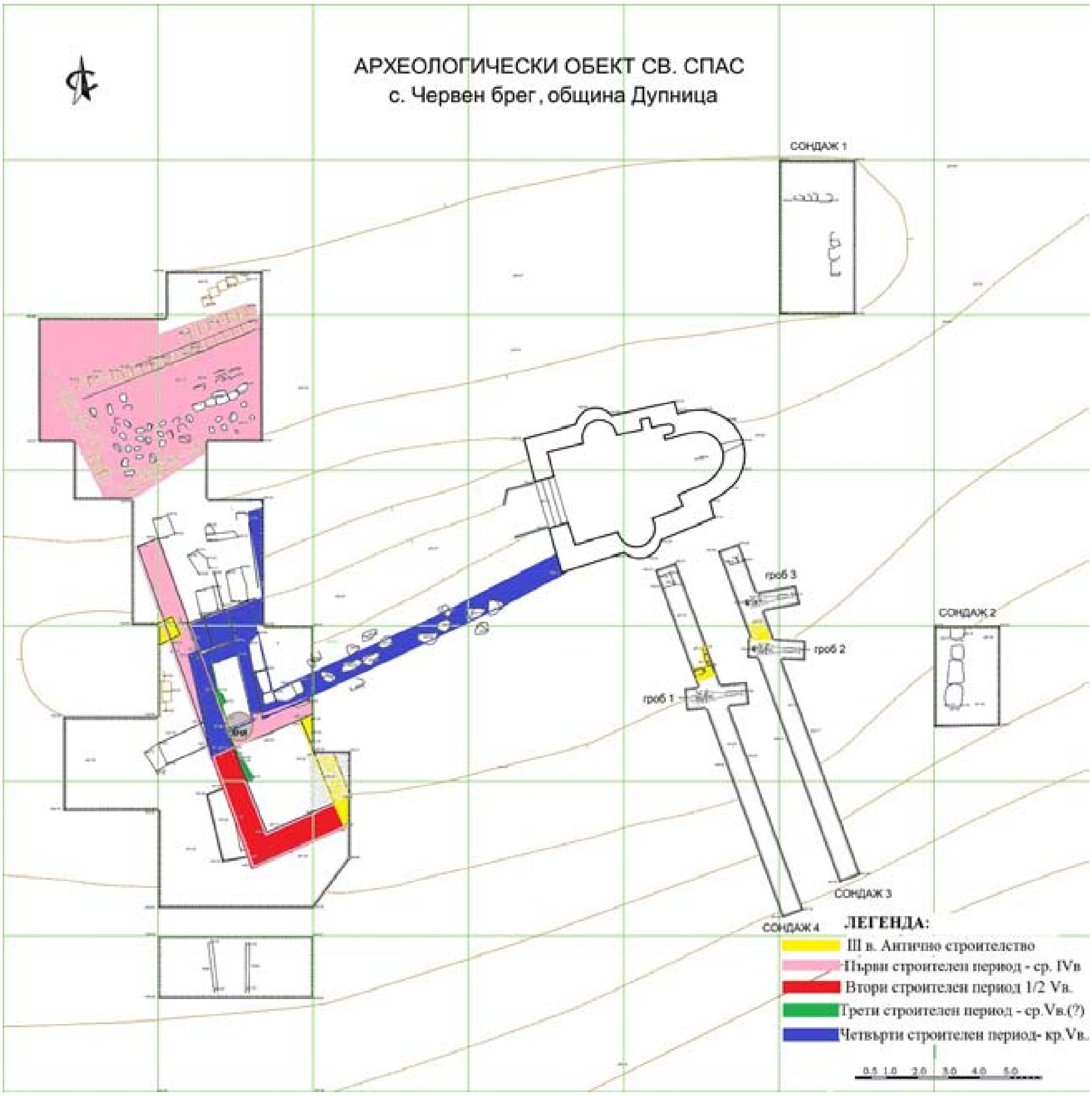
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ СВ. СПАС
с. Червен брег, община Дупница
СОНДАЖ 1
СОНДАЖ 2
СОНДАЖ 3
СОНДАЖ 4
гроб 1
гроб 2
гроб 3
ЛЕГЕНДА:
🟨 III в. Антично строителство
🟪 Първи строителен период - ср. IVв
🟥 Втори строителен период 1/2 Vв.
🟩 Трети строителен период - ср.Vв.(?)
🟦 Четвърти строителен период- кр.Vв.
0.5 1.0 2.0 3.0 4.0 5.0

Обр. 2. Червен бряг, Дупнишко. План на проученото с четирите строителни периода на базиликата.

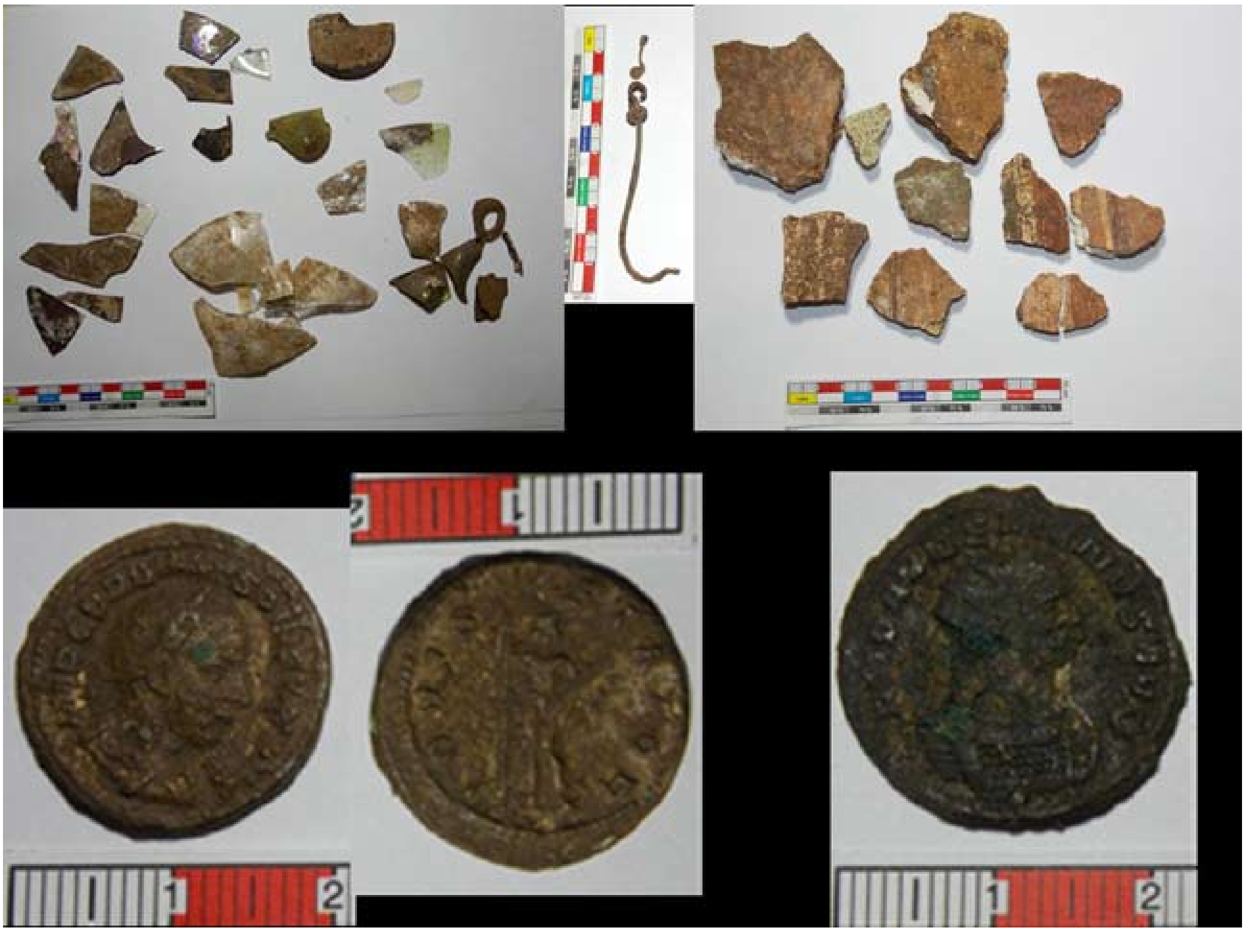

Обр. 3. Червен бряг, Дупнишко. Монети и находки от терена на проучването.

издигната скоро след като е разрушена сградата със спойката с бял хоросан, също стъпила върху по-ранния градеж с розов хоросан. Наблюдава се и преправка на източното лице на западната фасада, с неясна засега хронология.

Раннохристиянската базилика е изградена в южната периферия на античното селище, разрушено в третата четвърт на III в. Рушевините показват основи от ломен камък, споени с кал и нагоре кирпичени стени (обр. 3). Следите от сгради принадлежали на този период се откриват в южния кораб на базиликата – в разкритата до момента част на изток, в сондажи 2, 3 и 4, както и под югозападната част на проучвания участък, в профила на запад около оформилия се вход от запад на разкритата западна стена на базиликата. На същото ниво беше открита керамика – червенолакова и местна, датирана през III в., една фибула с подвито краче, монети на император Аврелиан. Дължината на разкритата западна стена на базиликата до откритата страница на вход е 11 м. Вътрешната ширина на открития южен кораб е 3 м, дебелината на зидовете – 0,70 м. Цялата дължина на западната стена на базиликата е около 17 м. Данните ще бъдат съвсем точни, след заснемане и вдигане на падналата от земетресение северна стена, строена в смесена зидария с четири реда тухли.

С цел изясняване ситуацията на изток от средновековната църква бяха заложени два сондажа (1 и 2). Откритата керамика е от групите – местна, червенолакова и сива от купи и паници (III-V в.). Някои от фрагментите от римската и късноантичната керамика имат богата украса от врязани линни с различно разположение.

Други два сондажа – 3 и 4, с ширина 0,80 м и дължина 9,50 м, бяха заложени южно от църквата. Чрез тях се целеше изясняване на стратиграфията на юг. При проучването в сондажите бяха открити три християнски гроба без гробни дарове, извършени в гробни ями. По всяка вероятност по време на късната античност, когато раннохристиянската базилика е действаща, в близост до нейната южна фасада е съществувал некропол.

През първата половина на IV в., вероятно при Константин Велики, е започнало изграждането на раннохристиянската базилика. Бяха установени четири строителни периода след изграждането на западната стена на базиликата. Първият строителен период е от ломени камъни, споени с розов хоросан. В края на IV в. храмът претърпява разрушения. Поправките и градежите са направени от ломени камъни с бял хоросан (втори строителен период). При него се установяват поправки (трети строителен период). Затваря се вход от към запад в южната половина на разкрития зид. Четвъртият строителен период се установява с монети на императорите от втората половина на V в., когато се изгражда масивният зид с преупотребените гранитни архитектурни детайли и гранитни блокове.

Откритите фрагменти от плоско стъкло, от раннохристиянски стъклени кандила, бронзова кука за кандило с част от синджира, фрагменти от стенописи, керамиката и монетите илюстрират живота на базиликата през IV-V в. Откритите фрагменти от римска и късноантична керамика са предимно от червенолаковата и сивата. Те имат богата украса от врязана и щемпелувана украса, паници с фестониран перваз, украсен с врязана украса. Обикновената кухненска керамика е от недобре пречистена глина с различни нюанси на червения и тъмнокафяв цвят, фрагменти амфори и от питоси. Местното керамично производство е предимно при съдовете – гърнета със сферовидна форма и хоризонтално разположени дръжки с кръгло сечение. Открито е и голямо количество желязна шлака, доказваща обработката на желязо, както и стъклени топилки, предимно в наситено синьо пепелив цвят. Откритите до момента монети се отнасят основно в III–V в. – Гордиан, Аврелиан, Константин Велики и неговите синове, Теодосий II.

№ 86. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕКТОР „ЗАПАДНА КРЕПОСТНА СТЕНА“ В КРЕПОСТТА „ЦАРИ МАЛИ ГРАД“

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов

Спасителното археологическо проучване в сектор „Западна крепостна стена“ бе продиктувано от необходимостта да бъде довършена работата по консервацията и експонирането, за което има одобрен и съгласуван проект.

Проучвателският екип бе в състав: ръководител – В. Хаджиангелов, зам.-ръководител д-р М. Христов, стажант-археолог И. Попов, геодезия – инж. Ат. Каменаров. Работата продължи 28 работни дни. Наети бяха 10 души работници.

През 2011 г. частично бе проучен неголям участък около външното и вътрешното лице на стената. При това частично проучване бяха регистрирани две сгради, долепени до вътрешното лице на зида. Номерацията, залегнала в геодезическия план, е по реда на откриването им, т.е. № 9 и 10.

Двете сгради са синхронни като датировка – между средата на IV и началото на V в. Различия се откриват в начина на изграждане и големина (обр. 1).

Стратиграфските наблюдения в пластовете определено показват, че на места теренът е вторично запълван и заравняван, при което се е стигнало до разрушаването на множество тракийски култови ями от първия период на обитаване на хълма. В този участък денивелацията е с посока И–З, и това е наложило по-солидно фундиране на основите на стената отвън. Това е причината бермата да е на по-ниско ниво от вътрешното ходово ниво в крепостта. Вследствие на ерозията, част от културните напластявания са прехвърлили рухналата стена и множество находки се откриват на нивото на бермата. Такава интересна находка е един железен меч, келтски тип, най-вероятно ритуално обезопасен (огънат), който вероятно е бил поставен в ритуална яма.

Спасителните разкопки стартираха на 07.03.2014 г. Първоначално се проучи сграда № 10. Тя попада в кв. D3. Параметрите ѝ са 13,70 х 11,50 м. Субструкцията на зидовете е изградена от средно големи ломени камъни със спойка здрав бял хоросан. Долепването към крепостната стена е на фуга и само на места има конструктивна връзка. Именно там фундирането е най-дълбоко. В източната част на сградата основите са плитки, вкопани плитко в материковата скала. На някои места подравняването на зидовете е направено с тухли (обр. 2).

Сградата е двуделна. По-голямото помещение е залепено по надлъжната си страна към крепостната стена. Второто помещение е затворено от три страни и отворено от юг. Може да се приеме за покрит навес. Стратиграфското наблюдение показа едно много тънко ходово ниво, върху което

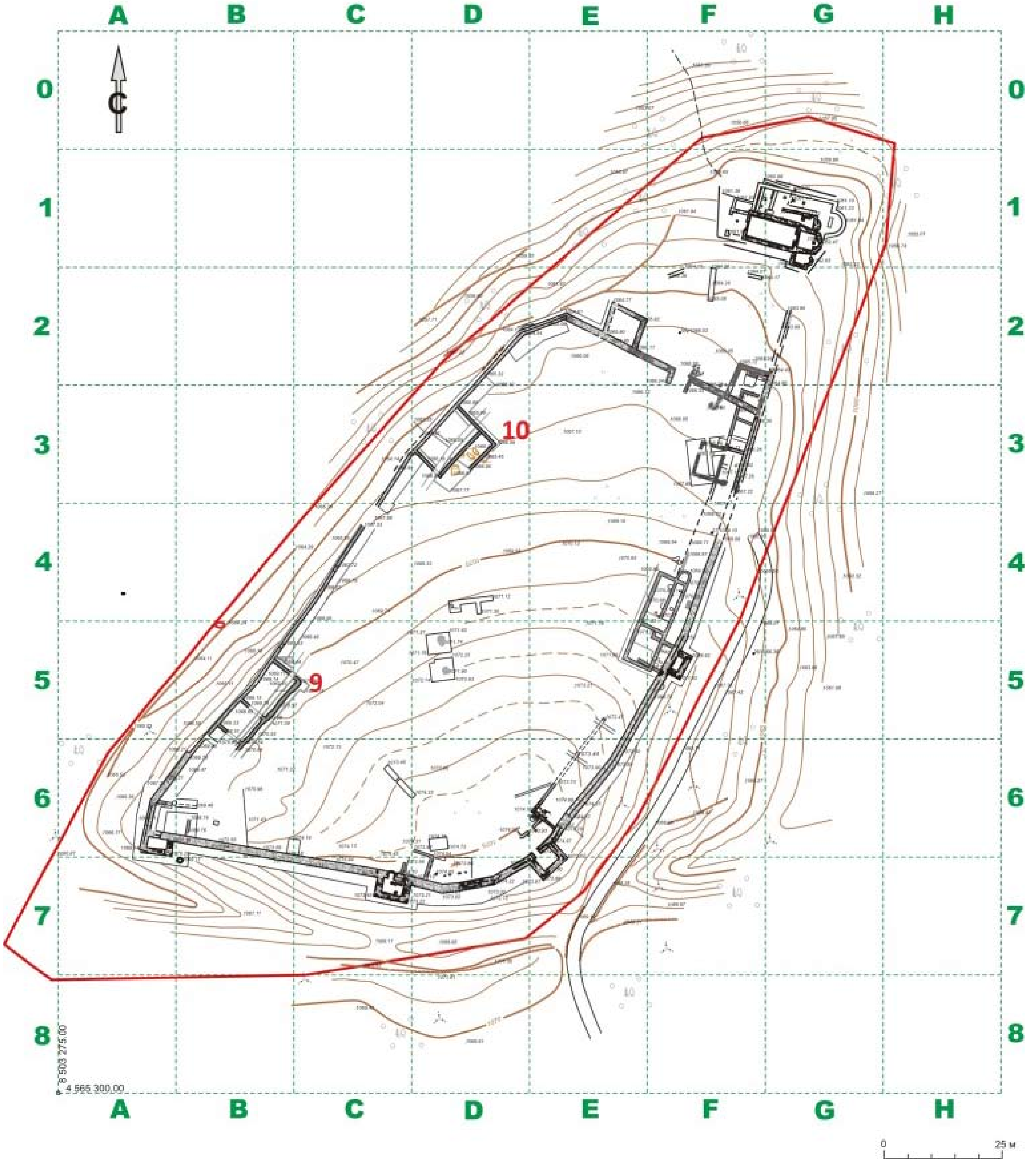

Обр. 1. План на крепостта Цари Мали град” при с. Белчин, община Самоков.

бяха зачистени овъглени останки от дървената покривна конструкция. Данни за обитаване в сградата не бяха открити. Малкото количеството разпиляна в пластовете керамика е от типа съдове за съхранение – гърнета, питоси и никаква кухненска или трапезна керамика. Този факт ясно показва, че сградата не е жилищна. През 2011/12 г. в сондажите около вътрешното лице на крепостната стена и в очертанията на сграда № 10 бяха открити множество парчета крици, малки слитъци желязо, шлака, колективна монетна находка, както и бронзови изрезки от съдове и предмети. Още тогава възникна идеята, че в крепостта се съхранява и преработва железарска продукция.

Повече информация за сградата разкри източното помещение – навес. На кота 1066,52 м *in situ* бяха разкрити останките от три глинобитни съоръжения. В план са с издължена елипсовидна форма.

Фрагментите от овъгления кирпич със следи от дървена плетена конструкция и обмазки се оказаха стените на средно големи битови пещи за печене на храна. В деструкцията на овъглената пещ 1 се откри и овъглено зърно (най-вероятно лимец). По останалите запазени фрагменти и след разреза на пещта можем да реконструираме и нейната форма. Тя е с неправилна елипсовидна форма на камерата и отвор за зареждане от СЗ. Камерата е полузасводена. Подът на пещта е от фрагментирани тухли, а с множество фрагменти от битова и строителна керамика са били облепени самите стени на камерата. Подобни са и другите две пещи, разположени в близост до първата. Източно от пещта, до външното лице на източния зид, се откриха фрагментите от голям вкопан в земята питос. Вероятно е бил за съхранение на вода.

Съдейки по опалванията в пластовете в сградата, множеството ковани гвоздеи и скоби и субструкцията на зидовете, можем да реконструираме и самата сграда. Тя е от каменен цокъл, дървен скелет за паянтов градеж, със стени от плет и калови обмазки. Разпръснатите фрагменти от тегули и имбрици покрай вътрешното лице на крепостната стена, в източната част на сградата, както и северно до нея, предполагат трискатен керемиден покрив. Покрай източния зид се откриха и фрагменти

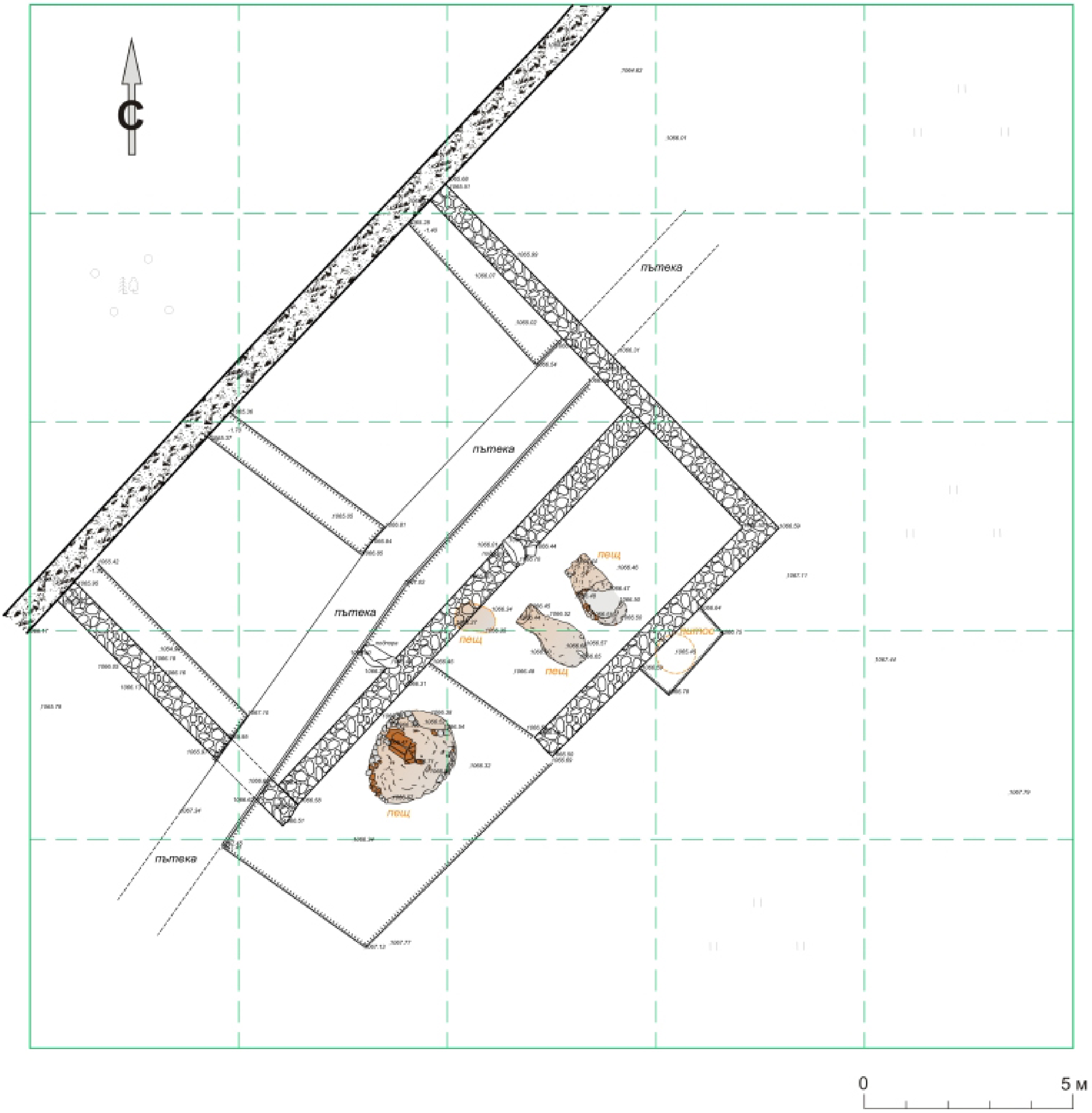

Обр. 2. План на проучваната сграда № 10.

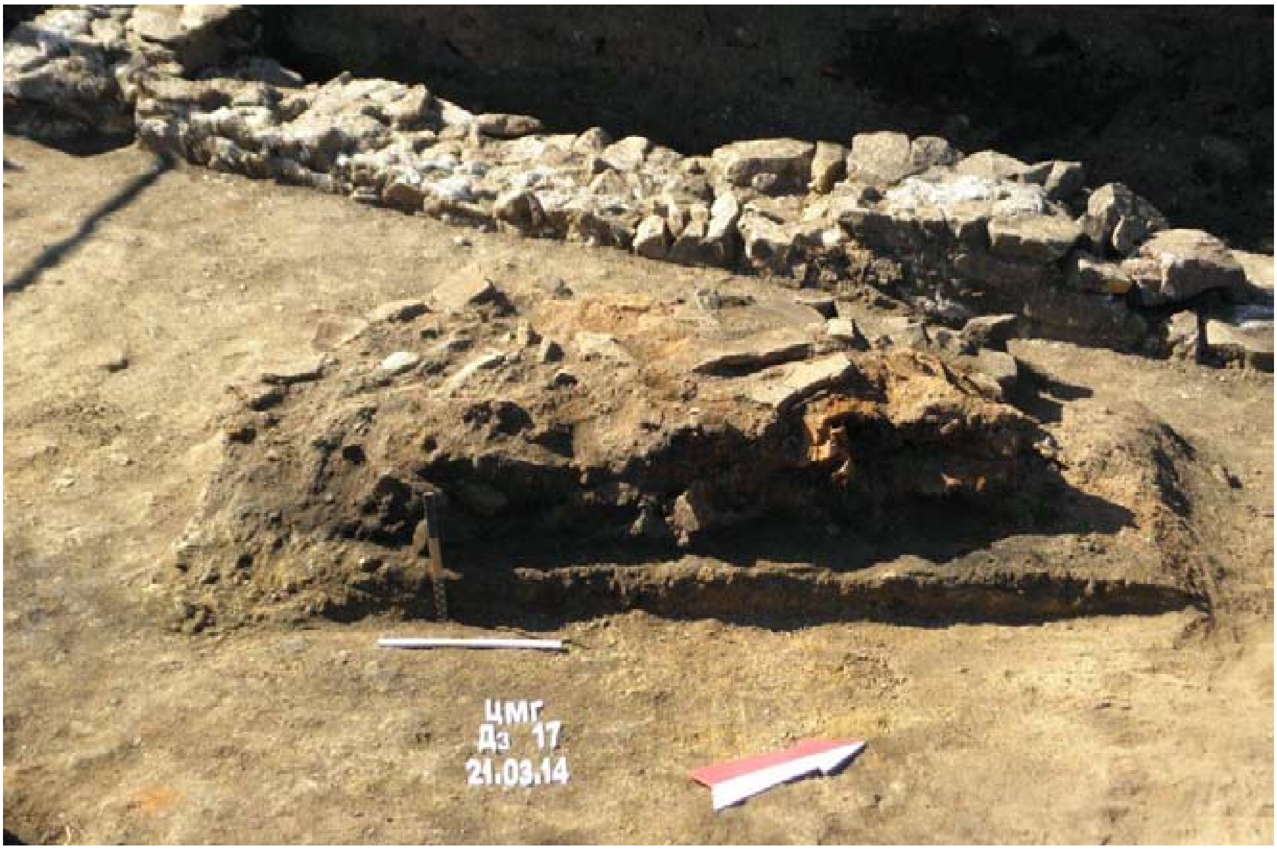

Обр. 3. Разкриване на останките от железарската пещ.

от прозоречно стъкло. За отворената от юг част на помещение 2 говорят и откритите *in situ* каменни „бази“, на които са стъпвали дървени колони. Наличието на готварски пещи в това помещение предполагат, че то е било затворено откъм откритата част с лека стена – плет.

Южната половина е изцяло отворена, поради разположената там железарска пещ. Характерът на металургичната дейност предполага развиване на висока температура и постоянен дим от горенето. Камерата е отново с издължена форма, но по-голяма. Подът на пещта е от набити камъни и парчета строителна керамика (обр. 3).

Откритите в контекст монети, сигурно датират функционирането на складовото/производствено помещение в ранния V в. По-детайлна датировка ще имаме след консултация с нумизмат.

Аналогична е ситуацията и с втората сграда № 9. Тя се намира на 51,50 м южно от описаната. Сградата отново е долепена до крепостната стена. Тя е двуделна, с две различни по големина помещения с вход към изток. Субструкцията на основите е от едри и средни ломени камъни, споени с калова спойка. Разкритите две помещения са общо с размери: 18,80 x 7,5 м. Тук деструкциите от паянтовите стени са по-осезаеми. Ясно се разчитат овъглените глинени обмазки от стените и дървената конструкция. Покривът вероятно е двускатен с керемиди. Разсипът извън източния зид говори за наличието на покрита стреха с дървени колони.

Най-сигурният аргумент за каменен цокъл в приземната част на стените е относително ниско запазената суперструкция на стените и сравнително малкото открити камъни в деструкциите. В подкрепа на идеята за паянтовия градеж на стените говорят и сравнително равномерно разпръснатите останки от глинобитни обмазки със следи от плет в тях. В профилите на сградите ясно се откроява тънкият пласт от светлокафява до тухлено червена опожарена глинена замазка.

Подовото ѝ ниво е оформено от трамбована глина, открива се добре отухлено вследствие на пожар, унищожил сградата. Последният може да се отнесе към началото на V в. Сградата е имала вероятно жилищно-стопански функции, в близост до нея и в контекста на разрушаването ѝ през 2011 г. се откриха укрити земеделски сечива, множество фрагменти от кухненска и трапезна керамика. Различни железни инструменти като ножове, топуз от кантар за отмерване и други битови предмети.

Разкритите данни за функционалността на сградите осветляват загадъчната картина за живота на крепостта.

№ 87. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. САПАРЕВА БАНЯ, ПАРЦЕЛ УПИ Х–2641

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов

Обектът се намира в охранителната зона на археологическата недвижима културна ценност „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германея със сателитни обекти, западен некропол, южен некропол и обект в м. „Шалева Махала“.

Повод за спасителните разкопки е инвестиционно намерение на собствениците на имота, които предвиждат изграждане на хотел.

Екипът за проучването бе в състав: научен ръководител – В. Хаджиангелов от ИМ-Самоков, зам.-ръководител д-р М. Христов, стажант-археолог И. Попов, геодезия – инж. Ат. Каменаров, нумизмат Св. Филипова от РИМ-Кюстендил и антрополог д-р В. Русева.

Парцелът е с триъгълна форма и площ 193,38 кв. м, а самото строително петно е около 120 кв. м. В него попаднаха 7 археологически квадрата с размери: 5 х 5 м и няколко по-малки части (обр. 1).

При изкопите с багер до дълбочина 0,50 м се установи, че няма натрупване на културен пласт. В хумусния слой липсваха каквито и да са материали. От дълбочина 0,50 м започна откриването на различни структури, при което разкопаването започна да се прави само на ръка.

В ЮИ част на терена се достигна до каменни зидове на кал, с дебелина 0,60 м. Впоследствие се оказа, че това са субструкции на сграда, най-вероятно със стопански характер (обор или овчарник) и относителната и датировка е в епохата на Възраждането. Непосредствено до основите ѝ във вътрешността на сградата и извън нея на следващото ниво (кота 702,6 м) се попадна на късноантичния некропол.

В хода на проучването се установи, че некрополът е биритуален – кремация и инхумация. Разкрити бяха 30 гроба, от които 19 са с трупополагане, 1 с кремация (гроб № 4) и 10 „празни“ гроба. Т.нар. „празни“ гробове, най-вероятно са гробове с кремация, при които остеологичните останки след изгарянето извън гроба са събрани в керемидените гробни съоръжения и напълно са се раз-

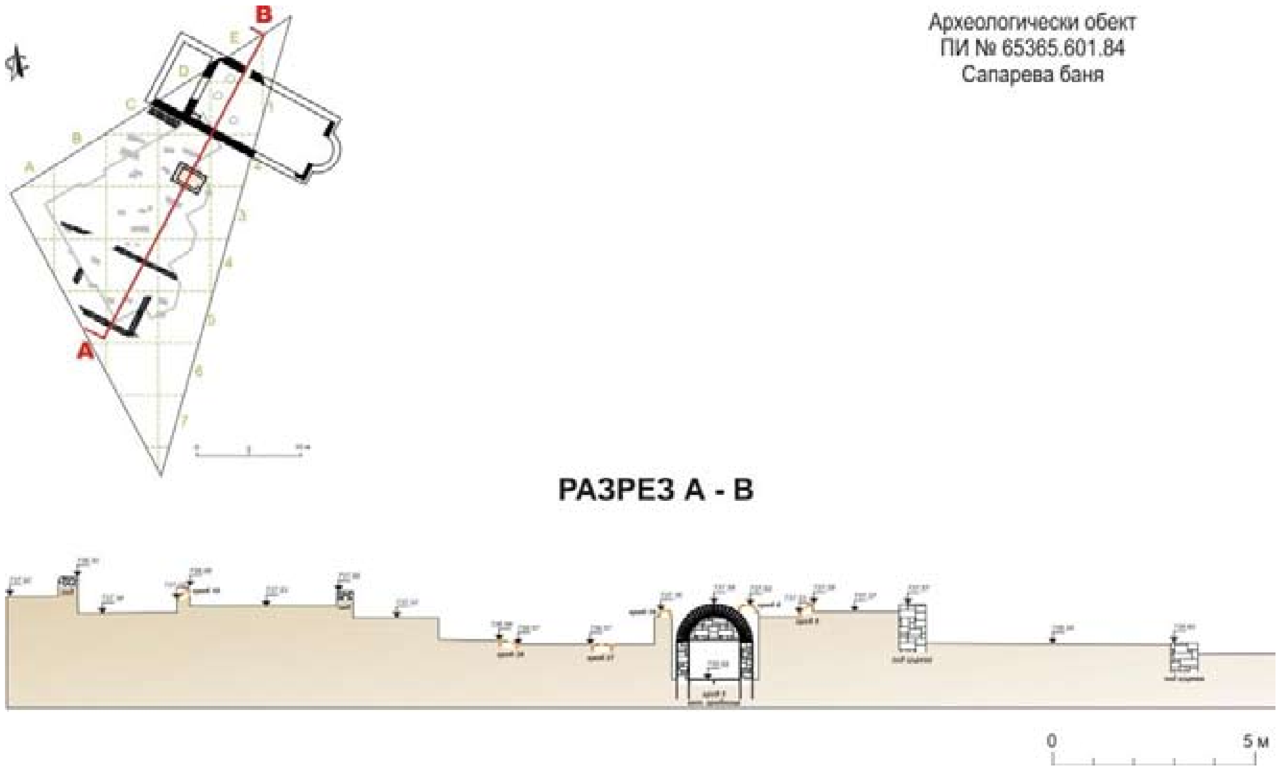

Обр. 1. План на археологическите проучвания.

ложили. Идеята за овчарник през Възраждането и наличието на амоняк в земята допуска пълното изтляване на костите и пепелта. Наблюденията потвърдиха, че степента на разлагане на костите при гробовете с инхумация в близост до овчарника е доста силна.

Разкрити бяха четири типа гробни съоръжения:

1. Двайсет и два гроба изградени от цели и фрагментирани тегули, разположени двускатно и ограничени от отвесно поставени парчета керемиди в двата края. Ориентацията им е З–И, с около 20 градуса отклонение на юг. Гробовете са допълнително укрепени и подпрени с камъни. Най-често подът е от хоризонтално поставена една или повече тегули. Инвентар бе открит само в един гроб и то в специално оформен анекс от запад (гроб № 24). Откритите около гробните съоръжения монети датират некропола в границите на V в.

2. Пет цистови гроба с преизползвани строителни материали – тухли, керемиди или камъни за маркиране и ограждане на гробовете. Високото им разположение спрямо преобладаващите двускатни гробове, както и малкото археологически находки в тях, позволяват те да бъдат отнесени към средновековието – XII–XIII в.

3. Два гроба без маркировка или съоръжение. Обикновена гробна яма. Датират се отново в средновековието – XII–XIII в.

4. Зидана засводена гробница (гроб № 5). Размери: 2,95 м дължина и 1,90 м широчина, височина до зенита на свода отвътре – 1,90 м. Ориентацията и е З–И с 20 градуса отклонение на юг. Стените са изградени от средно големи ломени и по-дребни речни камъни със спойка от розов хоросан, и едноредов тухлен свод.

Вътрешните лицеви зидове са измазани с „помпеанско“ червен хоросан, а в застилането на пода са използвани четири цели бипедални тухли с размери: 0,60 x 0,60 x 0,10 м и 9 бр. парчета от същия формат.

Паралели на гробницата са известни от Кюстендил, некропола на Сердика, гробницата на Хонорий и др.

Гробницата се откри затворена от голяма каменна плоча (размери: 0,78 x 1 x 0,10 м) със запечатка от розов хоросан. Полукръглото пространство над входа е било разбито и от там са влизали за

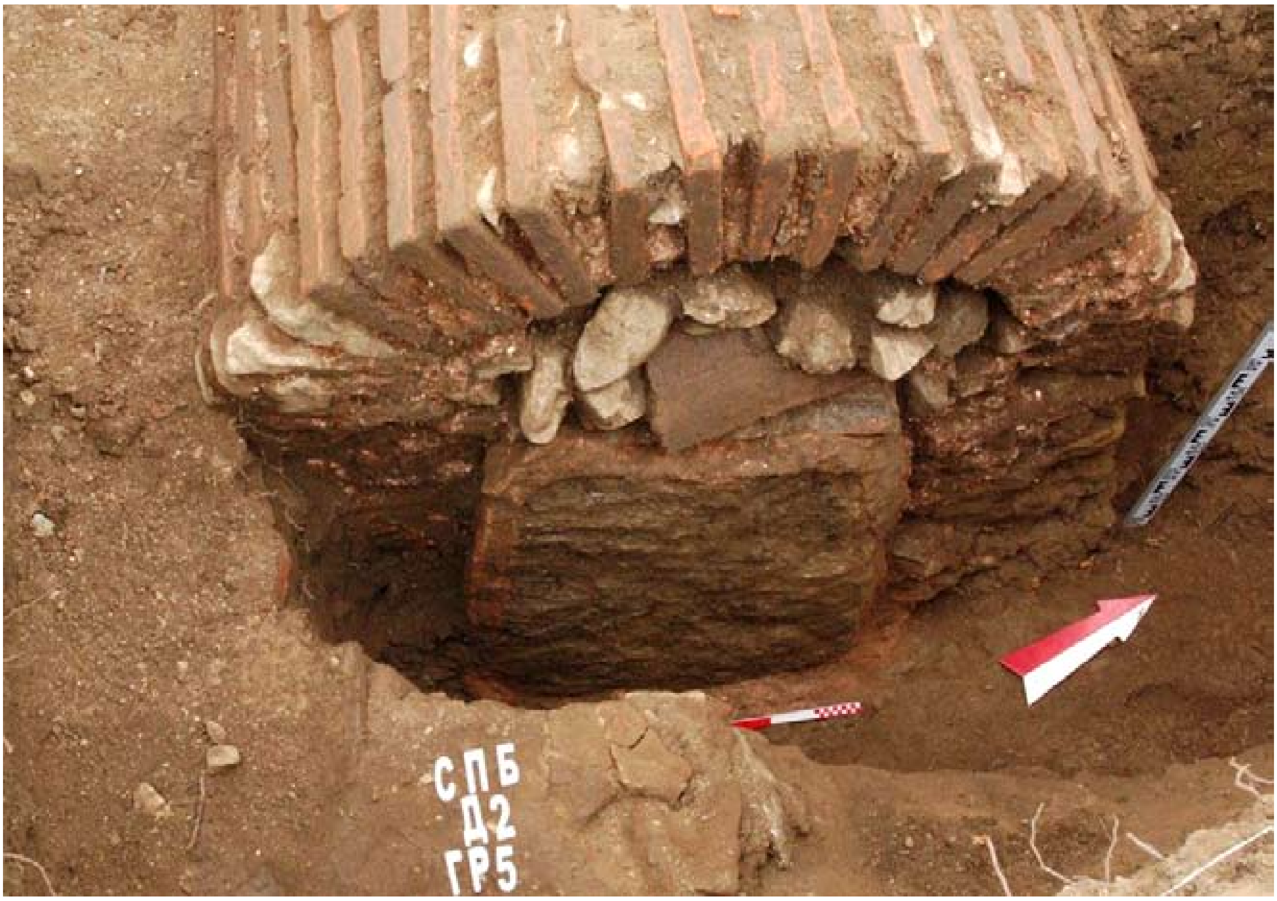

Обр. 2. Разкриване на гробницата.

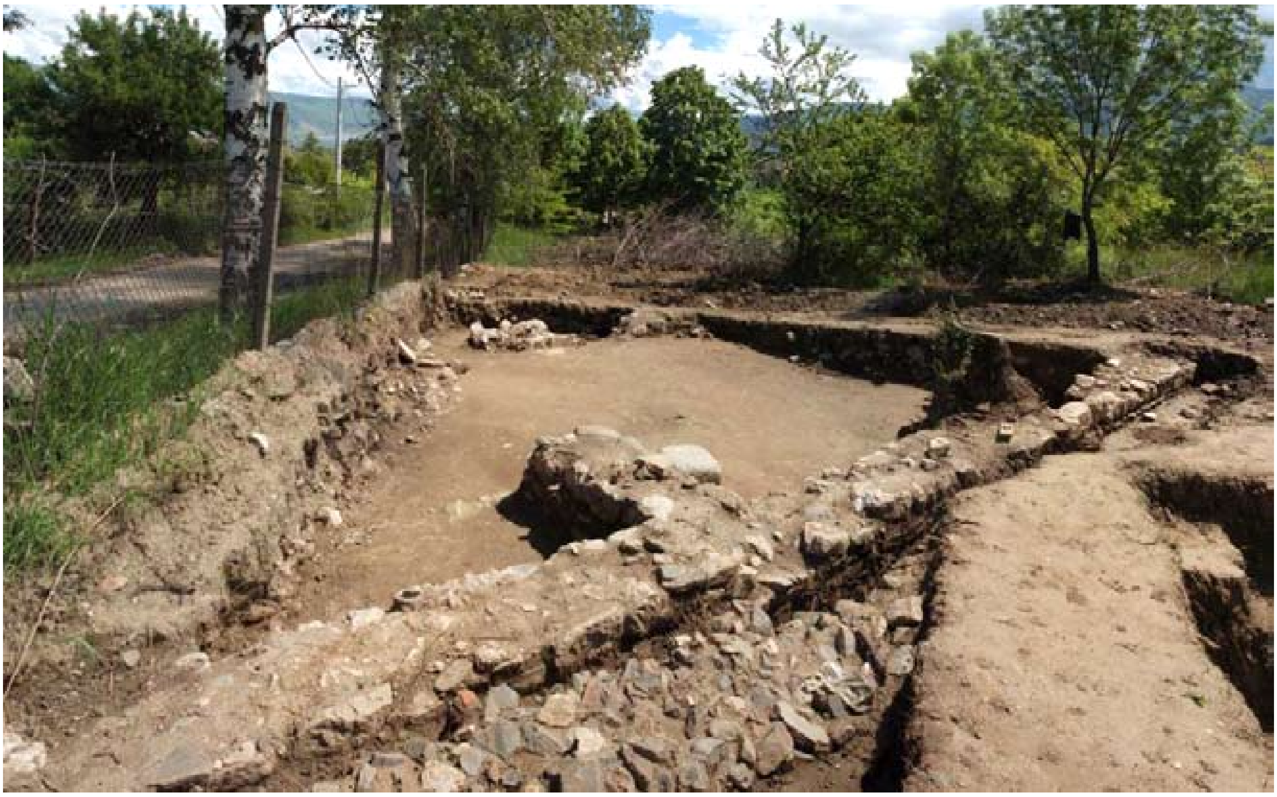

Обр. 3. Проучване на раннохристиянската църква.

препогребване. При откриването бе разчистен блокаж от фрагментирани тегули и дребни камъни на калова спойка (обр. 2).

При проучването се установи неколкократно препогребване в гробницата. В нея се откриха скелети на пет индивида. Инвентар в гробницата не бе открит, с изключение на една желязна луковична фибула от запълващия насип, както и няколко бронзови монети, свързани с последното препогребване през Vв. Гробницата бе застъпена и обградена от вторични гробове от тип I.

Изключително интересни са резултатите от антропологическото изследване. Костните остатъци на първичното погребение се откриха събрани на куп в североизточния ъгъл на камерата. Гробницата е била за мъжки индивид на възраст около 30 години. Прекарал е тежки травматични увреждания и продължително време преди смъртта е бил силно инвалидизиран, със затруднено придвижване, вероятно с помощни средства (бастун) поради прекарани фрактура и луксация в тазовата става и развитие на артрозни изменения (свързани с възрастта и травматичните увреждания). Храненето е било силно влошено вследствие тежките увреждания на дъвкателния апарат[1].

Съдейки по травмите, може да се предполага, че те са типични за военното съсловие пребиваващо в римския военен лагер. Откритите цинтове от калиги също подсказват това.

Останалите скелети са на два мъжки индивида, един женски и едно дете до 5 годишна възраст. Най-вероятно препогребванията са ставали поетапно. Само за жената и детето може да се предположи, че са погребани заедно. Детските кости се откриха в областта на гръдния кош на женския индивид и може да се приеме, че при поставянето им в гробницата са били прегърнати. Подобни погребения са регистрирани и на други места, като некропола при Калиакра, Копривлен и др.

Друго важно наблюдение от антрополога е, че в по-голямата си част, погребаните индивиди в останалите гробове от V–VI в. също имат дегенеративно-дистрофични изменения.

Ценна находка за археологическото проучване се оказа една нова раннохристиянска църква. Тя се откри на 4 м северно от гробницата. В малкото петно в границите на парцела се попадна на сграда с ориентация изток-запад и 20 градуса отклонение. Параметрите на целия храм не могат да се хванат, поради това, че олтарната част и западния нартекс попадат извън парцела. Сигурни са параметрите на наоса – 12,40 м от преградната стена до раменете на абсидата, а широчината е 6,20 м. Средната дебелина на зидовете е 0,63 м. Зидът е от едри и средно големи камъни със спойка от бял хоросан, положени в правилни редове. Частично разкритият нартекс има по-високо ниво – стъпало от 0,10 м. Подовото ниво е измазано с дебел пласт бял хоросан (обр. 3).

---

[1] Данните са от антрополога д-р Виктория Русева.

Около църквата не бяха открити застъпвания на цистови гробове, което показва, че тя е била най-вероятно действаща при ориентацията и направата на гробовете от V в.

Църковната сграда попада извън очертанията на строителното петно. Сондажите извън строителното петно бяха засипани. Гробницата бе консервирана и за нея бе направено експозиционно помещение в новия хотел.

№ 88. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. САПАРЕВА БАНЯ, ПАРЦЕЛ УПИ IX–2771, КВАРТАЛ 111

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов

Теренът се намира в охранителната зона на археологическата недвижима културна ценност „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германия със сателитни обекти, западен некропол, южен некропол и обект в м. „Шалева Махала“.

Повод за проучването е инвестиционно намерение – строеж на сграда. Предписанието съгласувано от МК е пълно археологическо проучване в петното за строеж.

Проучвателският екип бе в състав: научен ръководител – В. Хаджиангелов (ИМ-Самоков), зам.-ръководител – д-р М. Христов, стажант-археолог И. Попов, нумизмат – Св. Филипова (РИМ-Кюстендил), геодезия – инж. Ат. Каменаров и осем наемни работници.

Площта на терена е около 300 кв. м. Заравнена поляна, непосредствено до черен път към профилакториума на Сапарева баня, където е локализиран римският военен лагер и ранновизантийски град Германея. През 2005 г. при изкопни работи в съседен имот за направата на септична яма, са открити останките от разрушена зидана засводена гробница. За нея информация има в РИМ-Кюстендил.

Археологическите разкопки стартираха с издаването на Разрешение за спасително археологическо проучване № 278/12.05.2014 г. на НАИМ-БАН. Подготовката започна на 19.05.14 г. с полагане-

Обр. 1. Проучваният парцел в гр. Сапарева баня.

то на план-квадратна мрежа в целия парцел. Теренната работа започна на 20.05.14 г. Със земекопна техника бе отстранен хумусният пласт.

Парцелът е с правоъгълна форма и площ 947 кв. м, а самото строително петно е около 300 кв. м. В него попаднаха 11 цели археологически квадрата с размери 5 х 5 м и няколко по-малки части (обр. 1).

При изкопите с багер до дълбочина 0,40 м се установи, че няма натрупване на културен пласт. Това е резултат от култивирането на терена за овощна градина. В насипния хумусен пласт липсваха каквито и да са материали. От дълбочина 0,40 м започна откриването на различни структури, при което разкопаването започна да се прави само на ръка. На ниво на кота 727,30 м до 727,85 м се разкриха гробните съоръжения на некропола от V в.

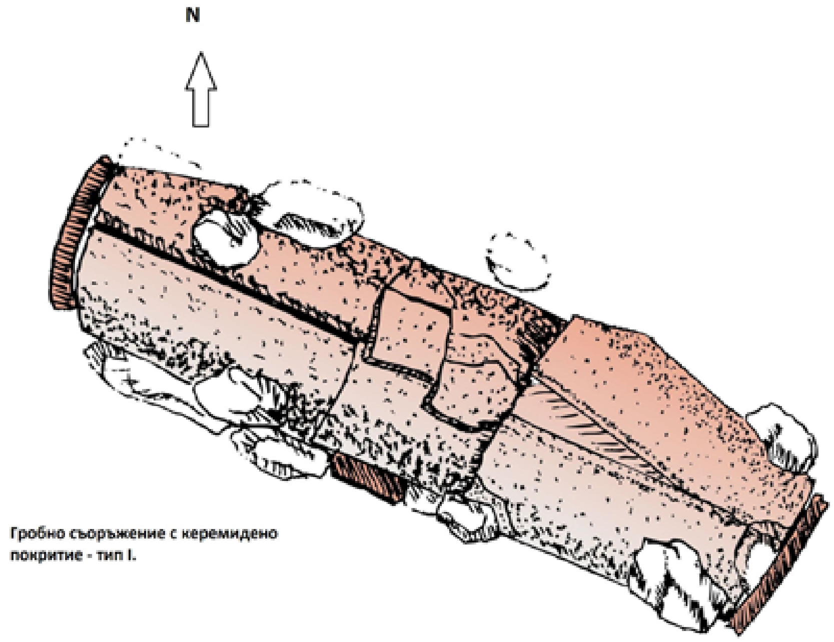

Обр. 2.Графично заснемане на гроб с керемидено покритие.

В квадрати С3 и С4 се проучиха малки части. До дълбочина 1 м в квадрат С3 се оказа, че няма никакъв културен пласт. До дълбочина 0,80 м пластът е от глинеста кафява пръст и от 0,80 м до 1 м пласта се променя в камениста баластра.

По-различна е ситуацията в съседната половинка на кв. С4. На дълбочина 0,60 м в североизточния ъгъл на квадрата се достигна до керемиди, с които е изградено гробно съоръжение. Ориентацията на гроб № 1 е СЗ–ЮИ. Гробното съоръжение е от типа двускатно поставени керемиди и отвесни от изток и запад.

Стратиграфското разпределение на пластовете е следното:

1. 0,00-0,40 м – сивокафяв хумус;
2. 0,40-0,70 м – кафява глинеста пръст;
3. 0,70-1,00 м – камениста баластра;
4. 1,00-1,30 м – жълт песъчлив пласт.

В оформените профили на квадратите ясно личи, че няма натрупване на културен пласт от по-ранна човешка дейност. Изключения правят: едно линейно вкопаване в терена с посока С–Ю за поставяне на водопроводни тръби и една засипана септична яма (кв. D 3, 4 и 5), която е нарушила целостта на гроб № 2 (кв. С4).

В хода на проучването се установи, че некрополът е изцяло с инхумация. Разкрити бяха 23 гроба. Групират се в следните типове:

1. Гробове изградени от цели и фрагментирани тегули, разположени двускатно и ограничени от отвесно поставени парчета керемиди в двата края – 21 броя. Ориентацията им е З–И с около 20 градуса отклонение на юг. Гробовете са допълнително укрепени и подпрени с камъни (обр. 2). Най-често подът е от хоризонтално поставена една или повече тегули (обр. 3). Преобладават гробовете без инвентар. Само в гроб № 21, детски гроб, около черепа се откри *in situ* огърлица от разноцветни стъклени мъниста. Откритите около гробните съоръжения монети датират некропола в границите на V в.

2. Цистов гроб с преизползвани строителни материали – тухли. Това е гроб № 19. Гробът е детски, като костите бяха почти напълно изтляли.

3. Гроб без маркировка или съоръжение. Обикновена гробна яма, гроб №2. При разчистването му се установи, че гробът е частично разрушен от по-късен изкоп.

В квадрати G2/H2, G3/H3 и H4 в профилите се очертава ясно вкопаване в материковия пласт и впоследствие запълване. Подобни линейни вкопавания се ползват за маркиране и ограждане на

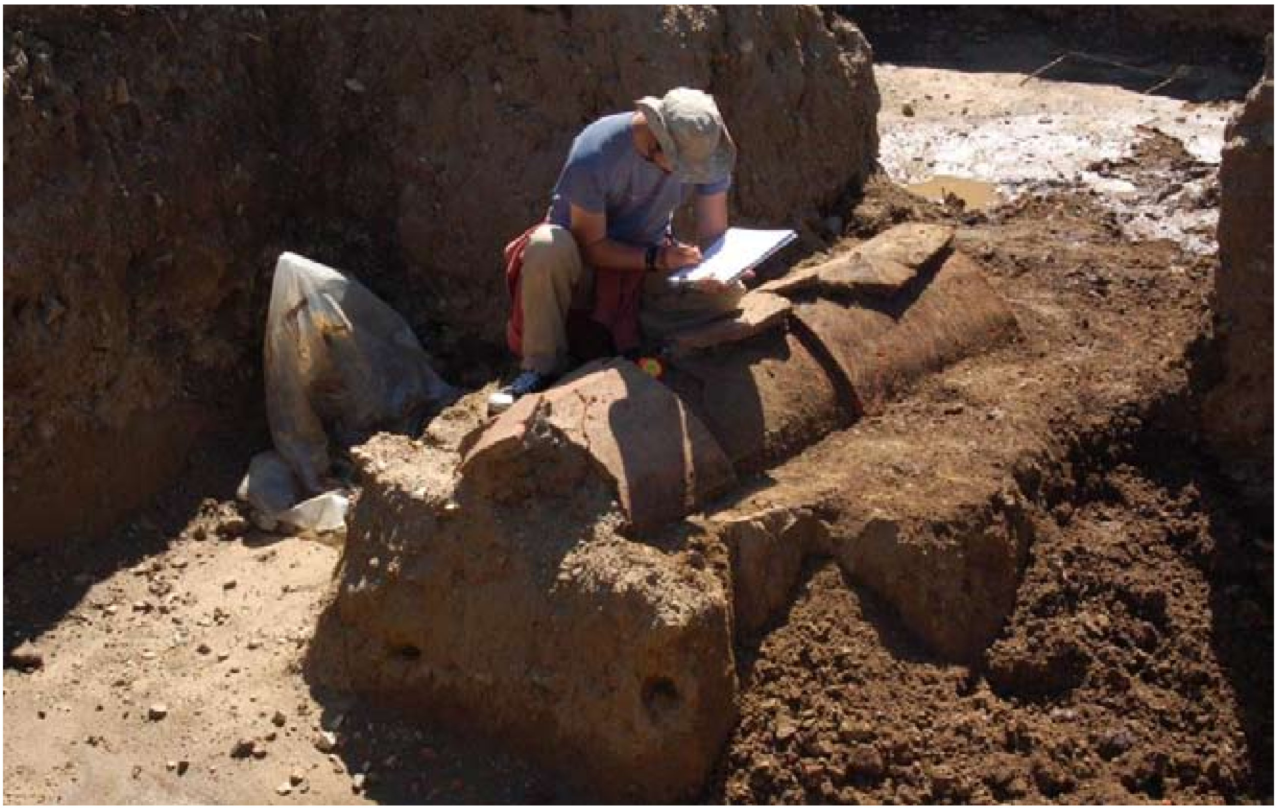

Обр. 3. Разкриване на гроб с керемидено покритие.

сакрална площ. Не е изключено това да е самата периферия на некропола, за което свидетелстват и значително по- ограниченото количество гробове и наличието на напълно празни квадрати. Това предположение се потвърждава и от близкото разстояние на военния римски лагер – около 100 м северно.

Всички археологически структури са надлежно документирани. Гробните съоръжения бяха демонтирани. Направени бяха и дълбочинни сондажи с цел установяване нивото на стерилния пласт.

Описание на строителната керамика, използвана за направата на гробните съоръжения в некропола на Сапарева баня 2:

1. Тегули I с размери 0,68 х 0,40 м, дебелина – 0,025-0,028 м. Плоски с извити надлъжни страни и заоблени ръбове. Слюдеста глина изпечена до керемиденочервен цвят, равномерно изпичане на висока температура. Няма разлика в ломовете. Тегули II с размери 0,76 х 0,40-0,42 м, дебелина 0,03-0,032 м. Добре оформени и равномерно изпечени. Тегули III с размери 0,72 х 0,42 м, дебелина 0,03 м. Пясъчни и минерални примеси в тестото. Изпечени до червенокафяв цвят. Тегули IV с размери 0,70 х 0,40 м, дебелина 0,028 м. Тегули V с размери 0,62 х 0,40 м, дебелина 0,026 м. Варовик в строителната керамика. Само на някои от тегулите има маркировка с пръсти, диагонали, вълнообразни линии и други преди изпичането.

2. Тухли от цистов гроб: 1) с размери 0,350,2 х 30 м, дебелина 0,05 м, равномерно изпичане, кварцови примеси в тестото и равен лом; 2) 0,29 х 0,29 м, дебелина 0,045 м, равномерно изпичане.

Разлики в изграждането на гробните съоръжения и в погребалните ритуални практики между двата проучени сектора на некропола не се констатираха. Състоянието на остеологичните материали е много лошо. Причината за това можем да търсим в изобилието на подпочвена минерална вода, в обилното наторяване, когато тези площи са ползвани за пасища, а така също и на съвременната битова химия, използвана в по-ново време. Липсата на гробни дарове свързваме с постулатите на ранното християнство.

Най-близки паралели на некропола в хронологичен и типологичен аспект откриваме в гробовете под подовата замазка на епископската базилика на Шишманово кале при Самоков, както и гроб № 2, под една от кулите на Цари Мали град. Такъв е и ранновизантийският некропол на Пауталия.

№ 89. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 3 – КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ, М. ЧЕРЕШАРНИКА, ГР. ДУПНИЦА ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2, КМ 326+120 – 326+310

Дойчин Грозданов, Методи Даскалов

Археологическото проучване на Обект № 3 – Късноантично селище в землището на гр. Дупница, м. Черешарника, по трасето на АМ „Струма“, ЛОТ 2, км. 326+120 – 326+310, с научни ръководители: Д. Грозданов (РИМ-Кюстендил) и доц. д-р. М. Даскалов (НАИМ-БАН), зам.-ръководители Ф. Михайлов (РИМ-Перник) и д-р В. Бонев (СУ „Св. Кл. Охридски“) се извърши в периода април-юли 2014 г. на площ от 8717 кв. м. На около 2/3 от този терен са разкрити вкопани жилищни и стопански съоръжения, наземни съоръжения със следи от лека дървена конструкция, наземни жилищно-стопански сградни комплекси с масивни каменни основи. Наземните съоръжения са силно увредени от риголването на терена при засаждането на сега съществуваща черешова градина. Разкритите структури са работно класифицирани:

Вкопаните негативни структури (46 бр.) са правоъгълни в план, с дупки от колове в ъглите и по протежение на стените (обр. 1). Ориентацията им е запад-изток. Сравнително малката им площ (до 6-7 кв. м) и отсъствието на останки от отоплително съоръжение са основание за интерпретирането им като помещения със стопанско предназначение;

Четири наземни сгради с каменни основи и с правоъгълен план, с различна площ и вътрешно разделение. В някои са разкрити останки от каменни настилки. В други оградени пространства има концентрация от питоси, запазени в различна степен, както и легла от демонтирани такива. Те са най-силно увредени при съвременното култивиране на терена. Една от тях (сграда I) не е разкрита цялостно, тъй като излиза извън сервитута на обекта. Сградите са ориентирани запад–изток по надлъжната си ос. Най-добре запазена е сграда II (обр. 2) с размери 9,50 х 7 м, при която южният и източният зид са изградени от ломени камъни с хоросанова спойка, а западният и източният – от камъни със спой-

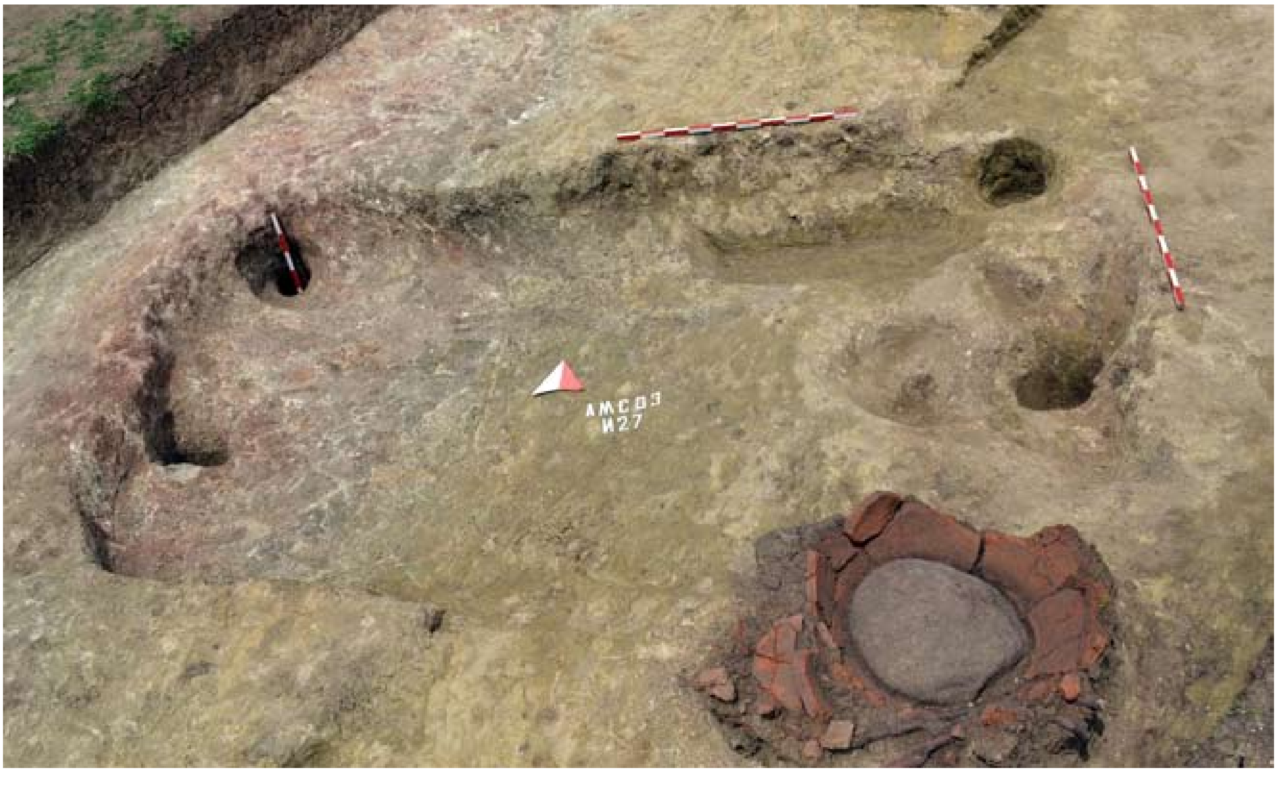

Обр. 1. Вкопана негативна структура № 27.

ка от кал. От югозападната страна на сградата минава дъговиден ограден зид, оформящ затворено дворно пространство.

Части от зидове и частично запазени помещения на още четири сгради, унищожени при механизираното обработване на терена.

Запазени и фрагментирани на място питоси (над 30 бр.), групирани в различни участъци на проучената площ (обр. 3). Разкрити са и над 50 легла от извадени питоси.

Многобройните находки (над 600) са монети с различен номинал (включително две колективни находки от бронзови монети) и еталонни тежести; предмети, свързани с облеклото: фибули (бронзови луковични, железни тип „Виминациум“, бронзови и железни с подвито краче), железни и бронзови коланни токи и коланни апликации, обеци и гривни; занаятчийски инструменти и такива, свързани с ежедневния бит – длета, шила, оловни отвеси, косер, ножове, втулки за селскостопански сечива и др., както и железни върхове на стрели (плоски, трипери и с четириъгълно сечение).

Нумизматичният материал (определен от гл. ас. д-р Св. Филипова, РИМ-Кюстендил) обхваща периода от втората половина на II в. до 50-те години на VI в. Най-ранна е една монета – провинциален бронз на Антонин Пий (138-161 г.). Най-сериозно присъстват монетите от IV в. – 279 бр. Представени са екземпляри на Констанций I Хлор, Лициний I, Константин I, Константин II, Констанс, Констанций II, Констанций Гал, Юлиан II, Йовиан, Валенс, Валентиниан I, Грациан, Теодосий I и Аркадий. Монетите от VI в. са 9 бр. – една на Анастасий I (491-518 г.) от 40 нумии, четири на Юстин I (518-527 г.), като две са 40 нумии, една – 20 нумии и една пентанумия и четири на Юстиниан I (527-565 г.) – 3 бр. от 40 нумии и една от 20. Най-късната монета в комплекса е едната монета на Юстиниан I, сечена през 30-та година от управлението му, т.е. 556-557 г.

Керамичният материал е много богат: фрагменти от съдове за съхранение и пренасяне, за приготвяне и съхранение на храна, както и съдове за трапезата: купи, блюда, кани, чаши, значителна част, от които са импортни – червена и сива лакова керамика, както и щемпелувана сива *terra sigillata*. Като цяло находките оставят впечатление за икономически активно население със сравнително висок жизнен стандарт.

Намерените растителни останки (археоботаничният анализ е направен от д-р Ив. Христова) са в минимални количества, представени от единични бройки за проба. От културните житни са разпознати голозърнеста пшеница, плевест ечемик и овес. Бобовите растения са представени от грах, леща и уров. Останките с най-голяма честота на намиране са семената от лоза.

В пробите липсват останки от потенциални плевелни и рудерални растения. Имайки предвид, че по-голямата част от пробите са взимани от питоси може да се каже, че в тях са съхранявани пре-

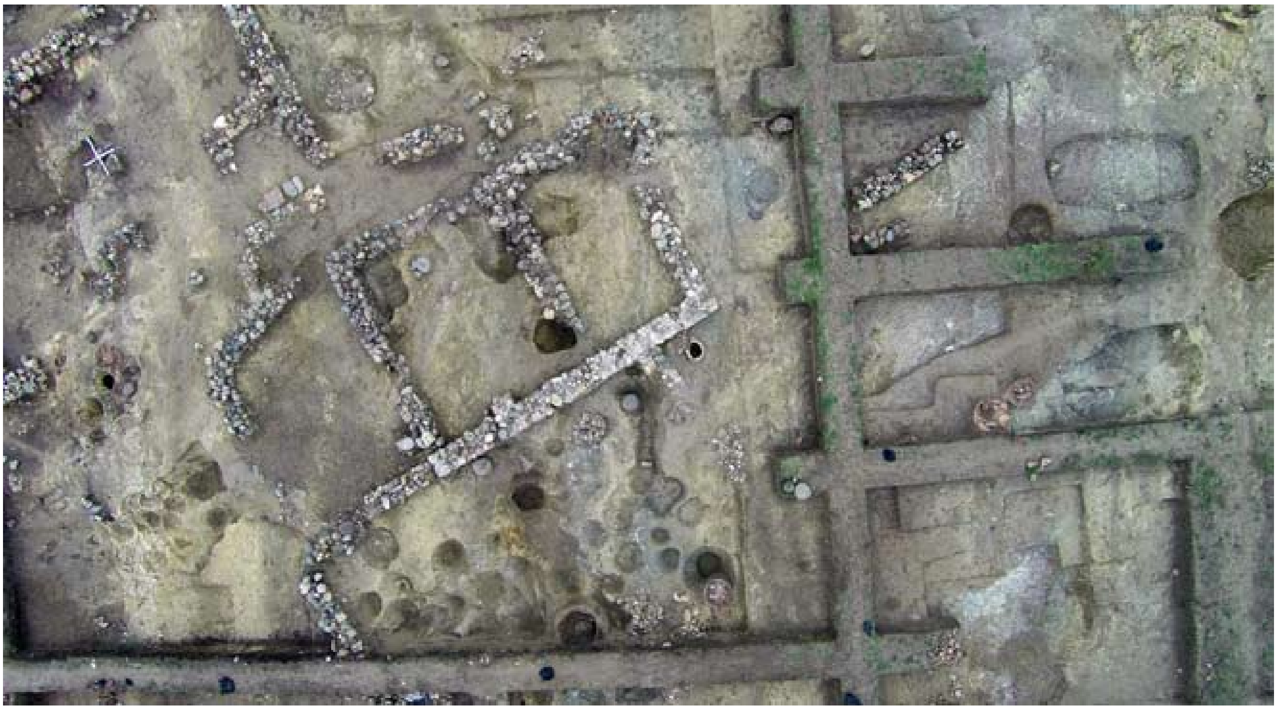

Обр. 2. Сграда 2 (аероснимка).

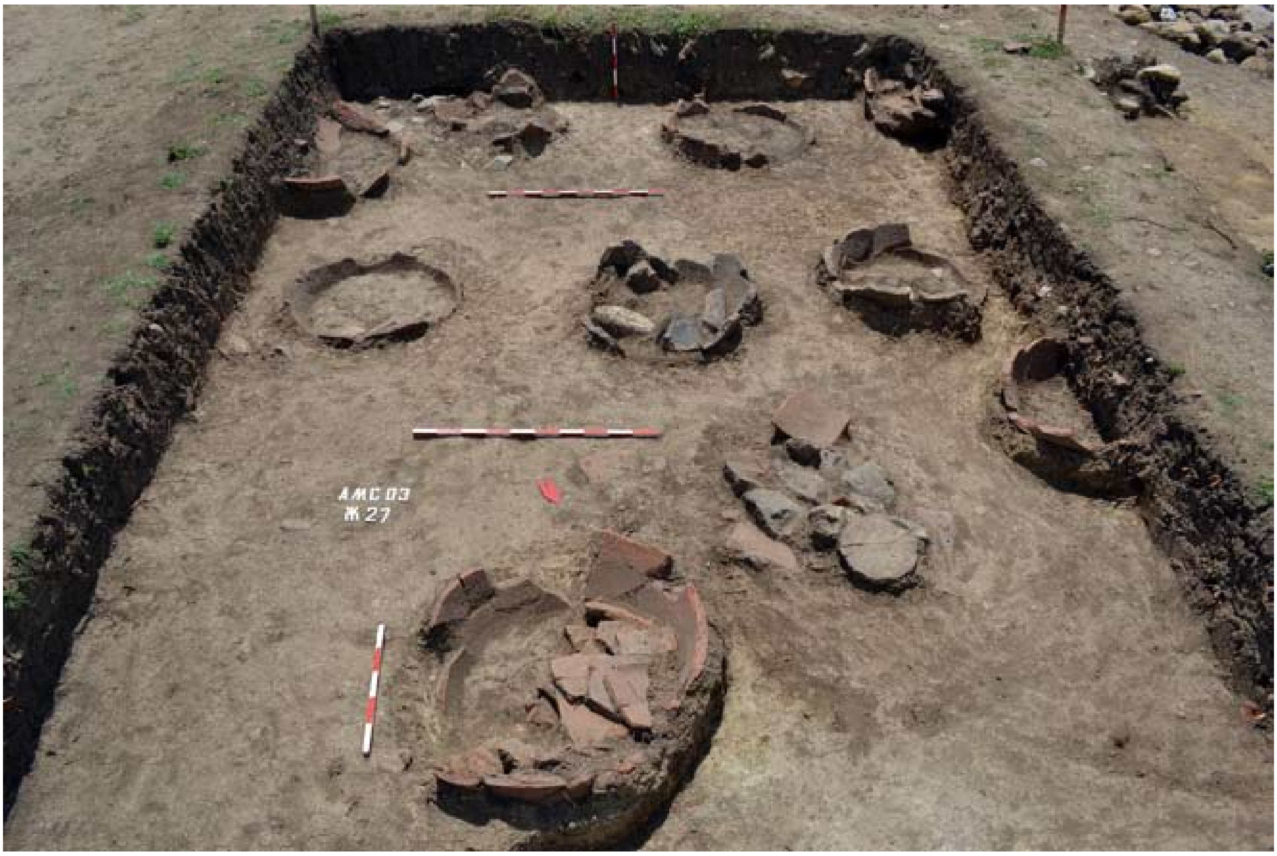

Обр. 3. Фрагментирани питоси.

чистени култури. Минималните количества на намерените останки могат да се обяснят с предварително изчерпване на съдържанието на съдовете. Намерените в тях останки представляват по-скоро остатъчни следи от съдържимото в тях.

В кв. В34, в питос са намерени фрагменти от костилка (слива, череша). Интересни находки представляват намерените останки от каша/хляб в питосите в кв. Д 17 и кв. И 27.

От предварителния анализ на дървесината са разпознати: дъб, бряст, слива, леска – доминираща растителност в низините и предпланинските райони. Тяхното използване във всекидневния живот и доминирането на този вид дървесина в археоботаничните находки е напълно обяснимо. Дъбът е ценен като строителен материал, но също така и заради своите горивни качества.

Наблюденията на терена и първичната обработка на материала позволяват да бъдат разграничени два периода на обитаване: първи – от средата/втората половина на III в. до късните десетилетия на IV в. и втори – в рамките на V–VI в.

Цялостната интерпретация предстои, но е ясно, че проученият обект е структура със селищно-стопански (аграрен) характер, със силни търговски връзки и активни комуникации, благоприятствани от разположението – долината на р. Струма. Това е второ подобно селище от дупнишкия регион. Първото такова селище е проучено също при спасителни разкопки, по трасето на ЛОТ 1 в землището на с. Дяково (Спасов 2013, 302-304), датирано в периода от втората половина на III в. до средата на V в.

Литература

Спасов 2013: Р. Спасов. Спасителни археологически разкопки в местността „Артъчки Егрек“, с. Дяково, община Дупница, област Кюстендил, по трасето на АМ „Струма“, ЛОТ 1, от км 320+840 до км 320+100. – Археологически открития и разкопки през 2012, София, 2013, 302-304.

№ 90. РЕЗУЛТАТИ ОТ РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА № 1 В КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НА ХЪЛМА ХИСАРЛЪКА В ГР. КЮСТЕНДИЛ

Дойчин Грозданов, Галина Грозданова

Първото археологическо проучване на раннохристиянска базилика № 1 в късноантичната и средновековна крепост на хълма Хисарлъка в гр. Кюстендил е осъществено от акад. Йордан Иванов в периода 1906-1912 г. От него става ясно, че базиликата е трикорабна, с размери 29,50 х 17 м, като „*южната стена стърчеше над основите 1,50 м*“ (Иванов 1920, 104-105).

Близо сто години по-късно, във връзка с изграждането на лапидарий с театрон, включващ и експонирането на архитектурни останки на базлика № 1, се наложи да се извършат нови археологически разкопки. Реализирането на последните се осъществи по договор на РИМ-Кюстендил с Министерство на културата от екип с научен ръководител Д. Грозданов (РИМ-Кюстендил), зам.-ръководител д-р Г. Грозданова (НАИМ-БАН), О. Рачев (РИМ-Перник), Д. Стоянчова (докторант в СУ „Св. Климент Охридски“) и гл. ас. д-р Св. Филипова, нумизмат в РИМ-Кюстендил.

В резултат на археологическото проучване, проведено в периода 19.08-30.09.2014 г., се установи, че архитектурните останки на базилика № 1 са разположени на тераса със северно изложение и се намират под алея, изградена от малки и средни речни камъни, изградена при благоустройствени работи през 1966 г. Цялата северозападна част на базиликата е компрометирана от изкопни работи във връзка с изграждането на глинен водопровод, който захранва чешма, намираща се югоизточно.

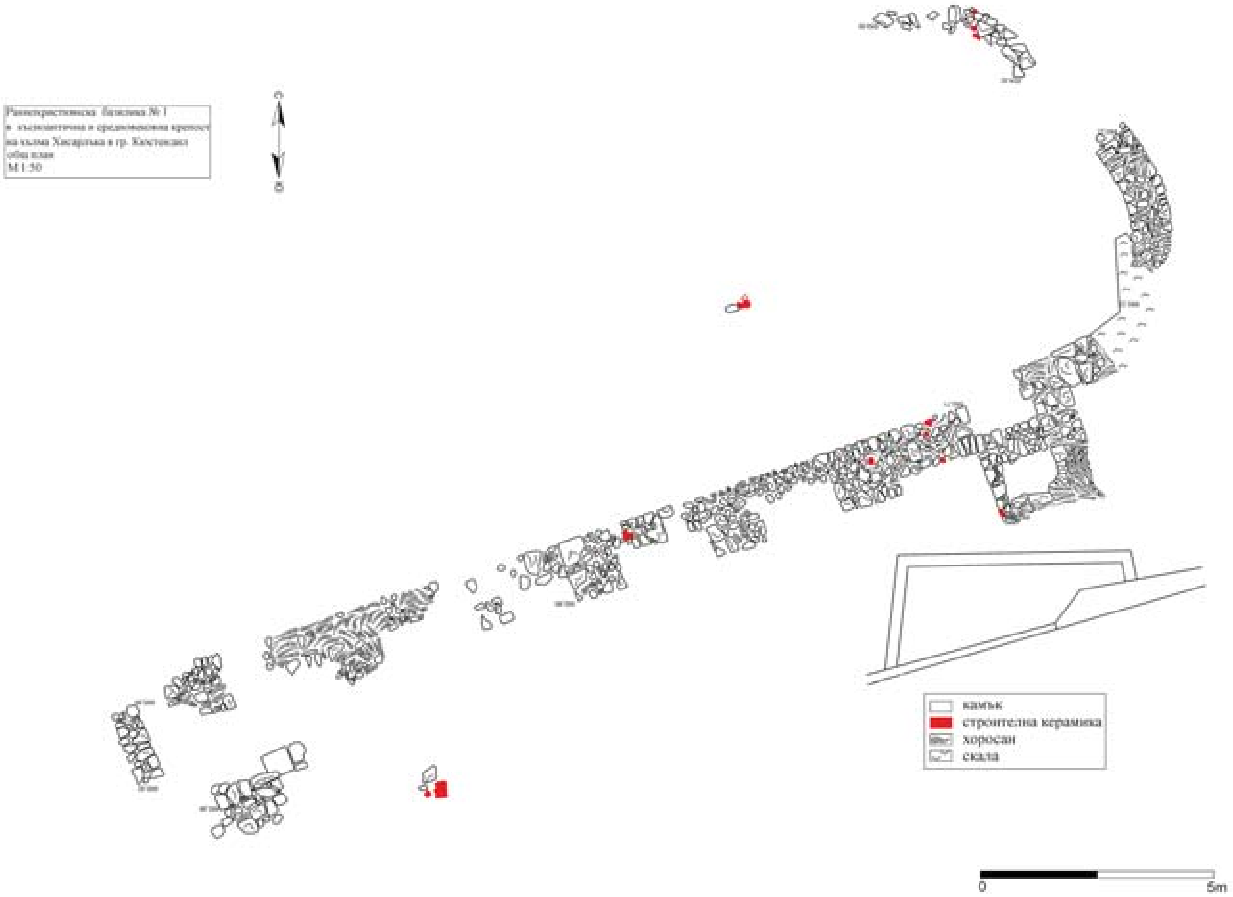
Раннохристиянска базилика № 1
в късноантичната и средновековна крепост
на хълма Хисарлъка в гр. Кюстендил
общ план
М 1:50
□ камък
🟥 строителна керамика
▨ хоросан
▨ скала
0
5m

Обр. 1. План на базилика 1.

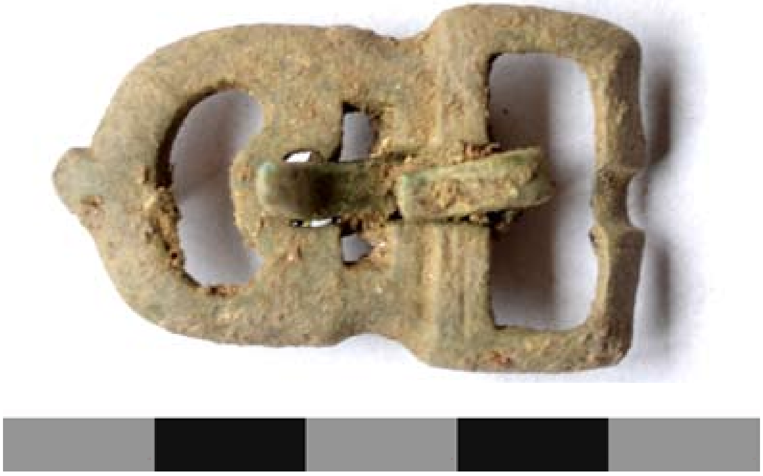

Обр. 2. Тока тип Сукидава.

От базилика № 1 (обр. 1) са запазени в субструкция част от апсидата (южната дъга) и пет правоъгълни постамента за колони, разделящи наоса от южния кораб. Вероятно при покъсно преустройство пространствата между колоните са били зазидани, за което свидетелстват основите на преградните зидове. Останките на този преграден зид между южния кораб и наоса също са запазени в субструкция. От западния зид на южния кораб е запазена част с дължина 0,55 м, от южния зид на южния кораб на базиликата – участък с идентична дължина от 0,55 м. Освен тези останки, в югозападния ъгъл се разкри малка част от каменната настилка на южния кораб. Наблюденията ни показаха, че правоъгълното югоизточното помещение (от което сега са запазени основите на северната и западна стена) се е намирало вътре в южния кораб, а не е външно, както е по плана на Й. Иванов.

Максималната запазена височина на архитектурните останки на базилика № 1 е 0,40 м, при дължина 25 м (заедно с апсидата). Градежът им е от ломени камъни със спойка от песъклив жълт хоросан, като са фундирани до скала. Деструкциите, разкрити под пода на наоса, също достигаха до скала, което показва, че след археологическото проучване от 1906-1912 г., базиликата се е саморазрушила. От пласта с деструкции произхожда и фрагмент от мозайка.

Подемният археологически материал се състои от: монети, сечени в периода от края на II в. до VI в. и XII–XIII в. (византийски корубести монети); предмети от бита – ножчета, оловен прешлен за вретено, бронзова цилиндрична теглилка, дръжка от глинена лампа и др; елементи на костюма – тока тип Сукидава (обр. 2), бронзово сферично копче, бронзова луковица от фибула; предмети от въоръжението – железни двустенни върхове за стрели с ромбовидна форма.

Липсата на сигурна стратитграфска среда не дава възможност за по-прецизно датиране на базилика № 1. На базата на плана и наличния подемен археологически материал допускаме, че долната хронологичеса граница на изграждането ѝ може да се свали в края на IV – началото на V в.

Литература

Иванов 1920: Й. Иванов. Кюстендилският Хисарлък и неговите старини. – Известия на Българското археологическо дружество, VII, 1920, 66-123.

№ 91. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН ОБЕКТ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“ ЛОТ 2, КМ 343+740 – 343+840, С. МУРСАЛЕВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО

Здравко Димитров, Милена Райчева, Николай Русев

Във връзка със строежа на новата автомагистрала „Струма“ в землището на с. Мурсалево, Община Кочериново, Кюстендилска област се наложиха спасителни проучвания на обект от късноантичата епоха със значими архитектурни останки. Той се намира на едва 1,5 км от мястото на сливането на реките Струма и Джерман, в региона на днешното с. Бобошево. На базата на издадено Разрешение

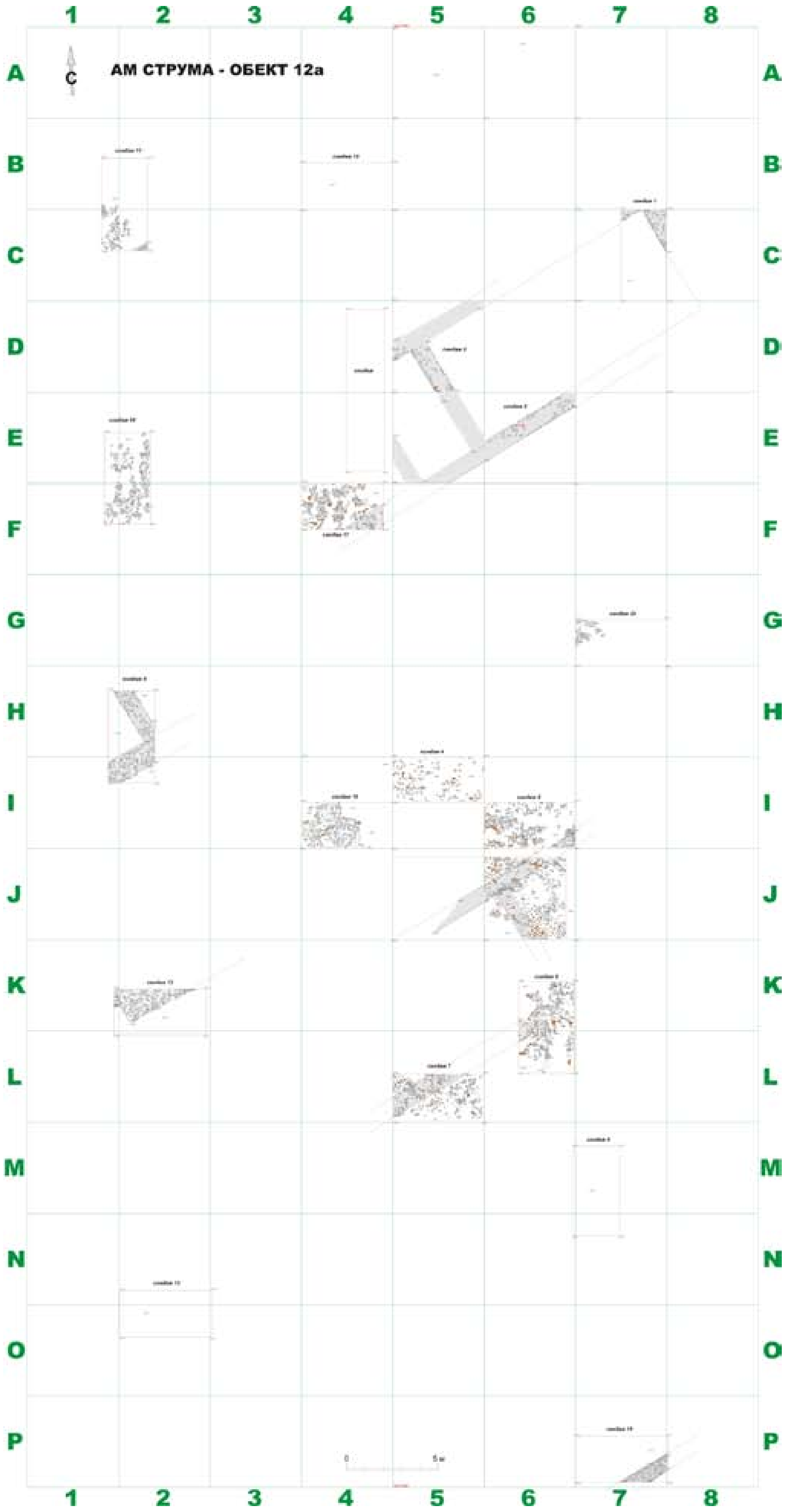
С
АМ СТРУМА - ОБЕКТ 12а
1
2
3
4
5
6
7
8
A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
M
N
O
P
0
5 м

Обр. 1. Общ план на проучените сектори при предварителните разкопки на обект № 12А (геодезия Д. Огнянов и А. Каменаров).

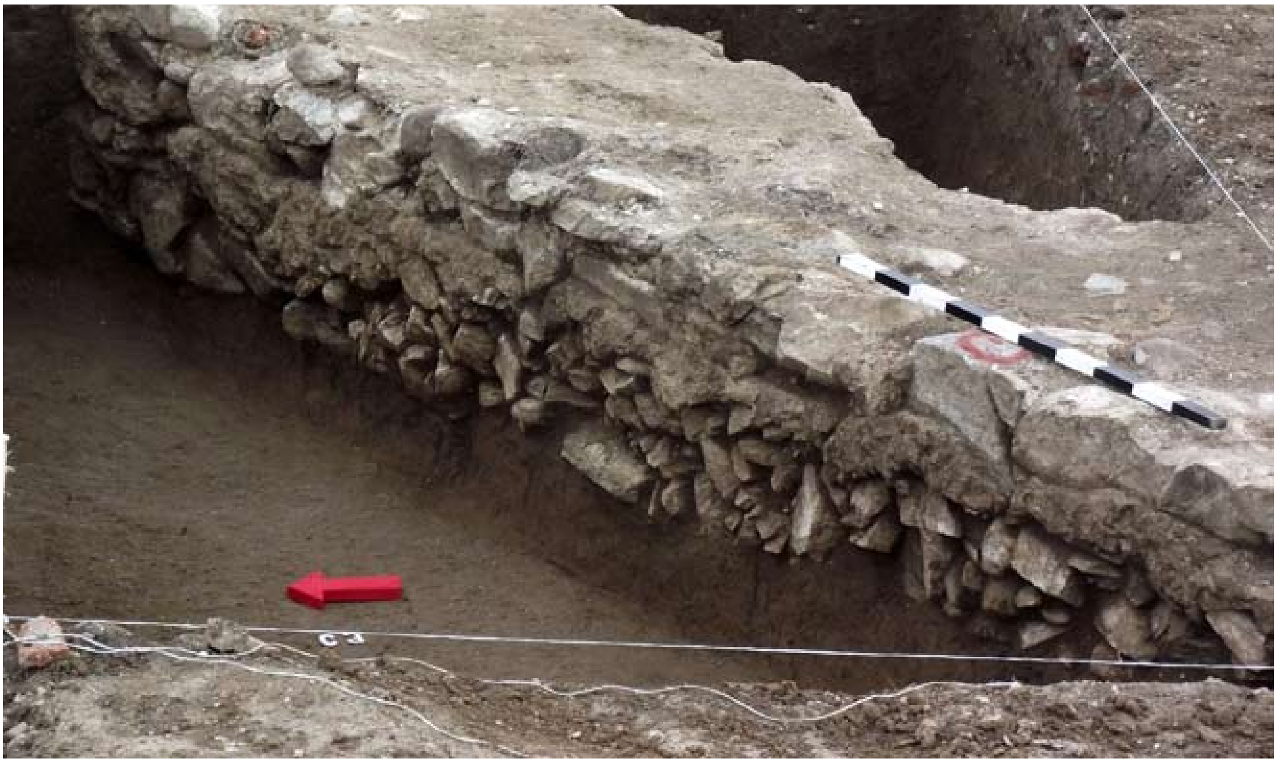

Обр. 2. Детайл на каменните зидове от късноримските сгради на обект № 12А – основи и суперструкции в сондажи № 2-3.

за археологическо проучване № 306 / 30.05.2014 г. екип в състав: доц. д-р Здр. Димитров (НАИМ-БАН), ръководител, д-р М. Райчева (СУ „Св. Климент Охридски) и Н. Русев (докторант в НАИМ-БАН) – зам.-ръководители, проведе предварителното спасително археологическо проучване. Тази археологическа структура не е била регистрирана при предварителните обходи на трасето и поради тази причина разкопките се проведоха изключително спешно, в много критични и неподходящи за работа метеорологични условия. Късното регистриране на обекта предопредели и неговото допълнително включване в номерацията на обектите по АМ „Струма“, ЛОТ 2. Така, „новорегистрираният“ късноантичен обект бе заведен под № 12А, от км 343+ 740 до км 343 + 840.

Разкопките се проведоха от 10.11 до 09.12.2014 г. В тях участваха археологическият екип по разрешението за теренно проучване (7 души), реставратори, геофизици и геодезисти. В работата бяха включени 30 работници от с. Пороминово и гр. Кочериново.

Археологическото проучване бе проведено върху 10 % от цялата площ на обекта, която по предварителни данни е 2400 кв. м. Извършени бяха 20 сондажа с площ от 12,5 кв. м всеки (обр. 1). С тях бе изпълнен напълно ангажиментът, поет по Договора между АПИ и НАИМ-БАН.

В течение на теренната работа установихме следните факти:

1. Сервитутът на магистралата при този обект не е 30 метра, а почти 50 м;

2. В резултат на това, площта за проучване е по-голяма от 2,5 дка, които са заложени в договора за предварително проучване;

3. Открити бяха архитектурни структури – сгради от късноримската епоха, изпълнени от каменни зидове със спойка от бял хоросан и тухла (обр. 2), които са разположени върху площта на абсолютно целия обект;

4. Зидовете са ориентирани в посока североизток-югозапад и пресичат магистралата по цялото протежение на обекта;

5. Градежът на тези сгради е изключително стабилен – едри каменни блокове с добре оформени лица съставят лицата на зидовете. Вътрешността им е изпълнена от натрошени камъни, споени с хоросан. Във височина зидовете са съставени от каменни блокове с правилна форма, на места комбинирани с тухли и обмазани с големи количества хоросан;

6. В резултат на разкриването на различни архитектурни съоръжения ние заложихме и проучване на някои цели квадрати според план-квадратна мрежа, в най-ключовите места на обекта (на-

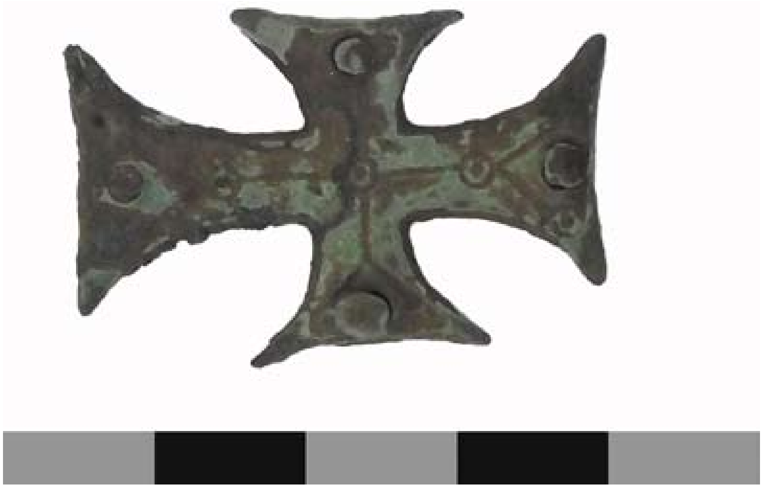

Обр. 3. Бронзов кръст от разкопките на обект № 12А (сондаж № 4).

пример северния сектор и централната зона на обекта, където са открити най-много помещения от римските сгради);

7. Общата датировка на обекта е в рамките на IV в., по-конкретно в епохата на император Константин и неговите синове;

8. Заключението на археологическия екип е, че архитектурните структури са трайни, изключително стабилни и градени от висококачествени, добре обработени строителни материали – дялани камъни, добре изпечени тухли и бял хоросан;

9. Комплексът, разкриван на обект № 12А по ЛОТ 2 на АМ „Струма“, е категорично археологически обект, който при това съдържа стабилни архитектурни структури и се нуждае от пълно археологическо проучване, документиране и публикуване, тъй като има висока научна стойност.

На този етап интерпретация за функциите на тези късноримски сгради не може, а и не бива да бъдат правени. След завършването на проучването на обекта през 2015 г. вече ще може да се конкретизират и синтезират пълните данни.

Тук е редно да споменем, че, според геофизичните данни от обекта[1], цялата площ на трасето от км 343+740 до км 343+840 е покрито със зидове и архитектурни структури. Те са оформени като няколко сгради, които се затварят около голям двор. Както в разкритите части на комплекса, така и според геофизичните данни, удивлява голямата широчина на зидовете – от 0,80 м до 1,30 м. Тяхното изпълнение е висококачествено и много стабилно: едри каменни блокове с добре обработени лица, съчетани с тухли и споени с бял хоросан. Очертанията на този късноримски комплекс са не само в трасето на магистралата, но и от двете страни на сервитута – както на изток, така и на запад. Очевидно става въпрос за доста значима и голяма като площ структура от късноантичната епоха.

Сред находките се открояват множество бронзови монети от IV в., бронзов кръст (обр. 3), желязна фибула и някои инструменти.

№ 92. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ, КМ 13+650 – 13+800, С. ДРАГОВИЩИЦА, ОБЩИНА КОСТИНБРОД

Мартин Христов, Велина Будакова

Археологическите проучвания са проведени през август и септември 2014 г.

В предвидената за проучване площ от 450 кв. м са заложени 15 сондажа с различни размери. Трасето на газопровода в този участък е североизток-югозапад и сондажите са ориентирани съответно по този начин. За сега археологически структури са установени в сондажи №№ 1, 2, 4, 5, 6 и 9. Такива напълно липсват в сондажи №№ 12, 13, 14 и 15. В останалите при достигнатите нива структури не са регистрирани, но вероятността в дълбочина да съществуват е голяма, като се има предвид резултата от проучването на сондажи №№ 4, 6 и 9.

---

[1] Благодарим на екипа от геофизици, ръководен от К. Велковски.

В северозападната част на площта са разкрити останките на жилищно-стопански копмлекс, съществувал през античността и късната античност (втората половина на III – до края на 70-те години на IV в.), според монетния материал, който се свързва с императорите Галиен (253-268), Проб (276-282), Галерий Валерий Максимиан (293-305), Валентиниан I (364-375) и Валенс (364-378). Той е с ориентация (за сега) северозапад-югоизток. В най-южната му част, в сондаж № 5, се разкриват останките от помещение разделено на две. Едното от тях е с хипокауст. Открити са стените на помещението, които имат дебелина 0,56-0,58 м, както и тръбите и подпорните подови тухли със следи от тръби от хипокауста (обр. 1). Деструкции от суспензурата, пода на помещението отгоре и покрива не са разкрити. Това вероятно се дължи на разрушаването на тази сграда в края на XIX или началото на XX в, съдейки по керамичния материал, открит в помещението с хипокауст. На тази интервенция се дължи вероятно и ямата с диаметър 0,47 м, която прекъсва югоизточния зид на помещението.

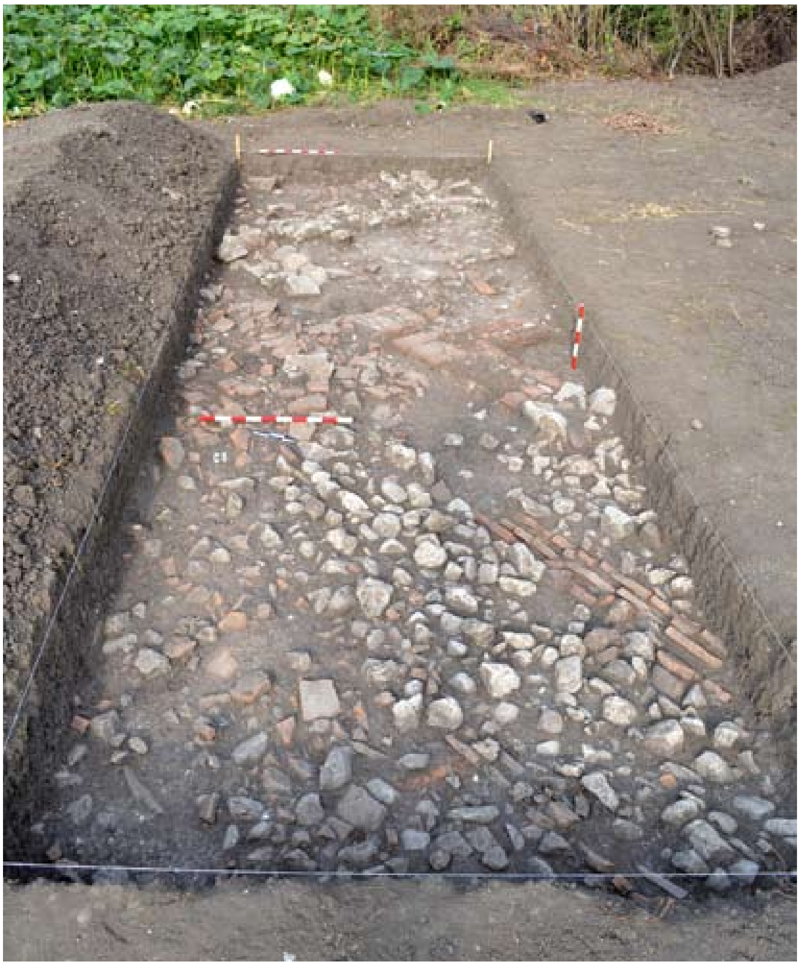

Обр. 1. Сондаж № 5. Останките от помещение с хипокауст и паднала на ЮИ стена.

Югоизточната му стена с дебелина 0,56 м е паднала на югоизток. Тя е изградена в смесен градеж. Установени са четири пояса с различен брой редове от подови тухли и камъни между тях с хоросанова спойка. Разкритата основа на тази стена образува почти прав ъгъл със стената, която е установена в сондаж № 2 и има дебелина от 0,52-0,53 м. Там тя е с посока северозапад-югоизток. От двете ѝ страни се откриват падналите тегули от покрива, а югозападно от нея, в почти линейна концентрация, и фрагменти от имбрици. Вероятната ширина на това помещение (сграда ?) е около 4 м. Сред останките от строителна керамика има и варовикови камъни от стената (обр. 2).

Северозападно от сондаж № 5 и западно от сондаж № 2, в сондаж № 1 са разкрити линейни концентрации от камъни, тегули и имбрици. Каменни основи там не са открити и това предполага наличието на лека конструкция с покрив. Възможно е в случая да става въпрос за вътрешен двор, в който са били изградени леки конструкции.

Предвид разкритите, макар и частично, помещения с еднаква ориентация, видът на градежа и наличието на хипокауст в едно от тях, може да се допусне, че в случая става въпрос за *villa rustica*.

Откритите кости принадлежат на говеда, кон и свине от домашните животни. От дивите е представена единствено едра мъжка дропла, вероятно ловен обект.

Следи от опожаряване на разкритите останки няма и вероятно комплексът е бил изоставен, което би могло да стане около 378 г. по време на второто готско нашествие, предвид най-късната монета, която е на император Валенс. Начинът, по който е паднала стената в сондаж № 5 и рухналия на място покрив в сондаж № 2, предполага по-скоро естествен процес, вероятно земетресение след 378 г.

Направените малки сондажи в рамките на сондажи № 4, 6 и 9 показват наличието на обект от бронзовата епоха. Културен пласт е регистриран и на трите места. В сондаж № 4 той е само достигнат, в сондаж № 6 е започнато проучването му, а в сондаж № 9 е изчерпан до достигането на стерил на

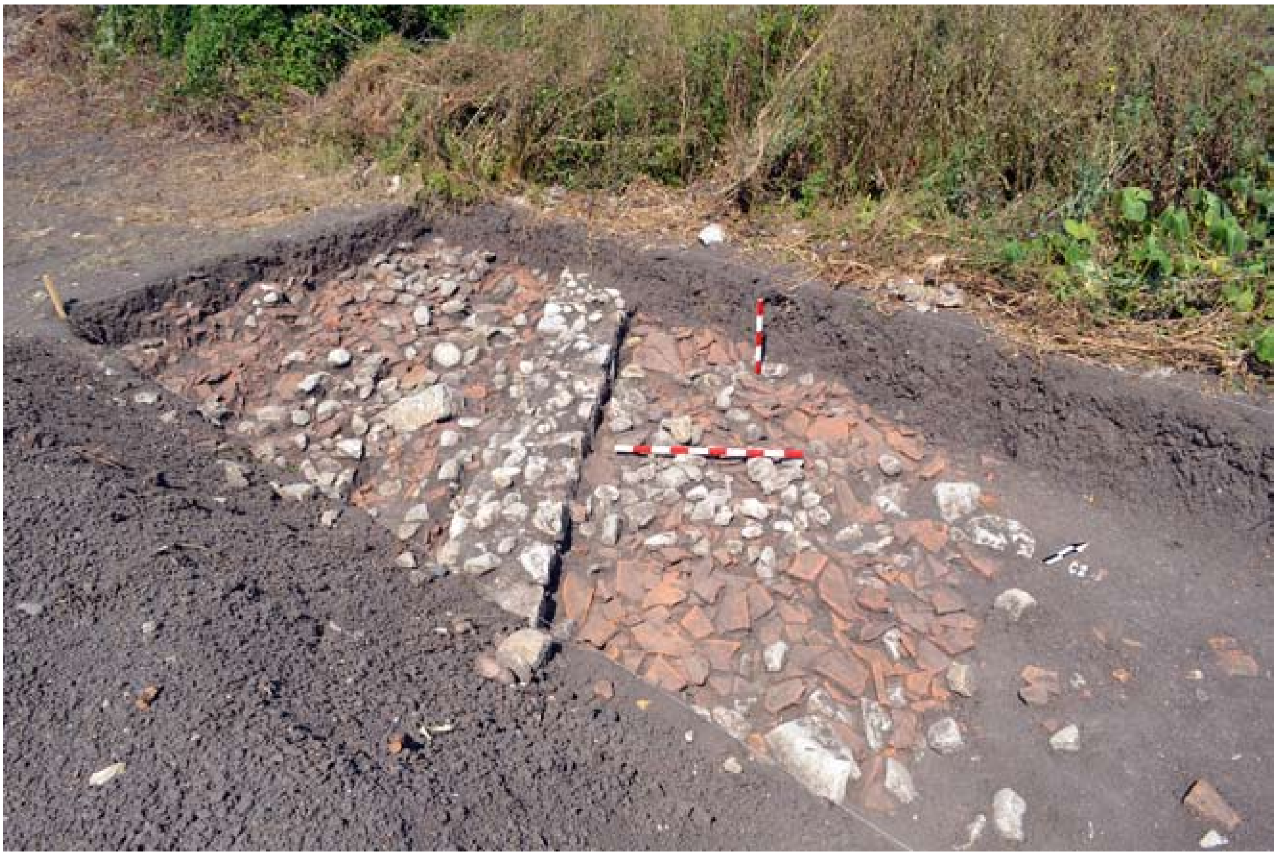

Обр. 2. Сондаж № 2. Зид и рухналите покривни керемиди около него.

Обр. 3. Сондаж № 6. Регистрираното струпване на материали от бронзовата епоха.

1,95-2 м от повърхността. Той се характеризира с наличието на керамика, животински кости, въглени и дребни мазилки. Единствено в сондаж № 6 е регистрирано струпване от такива материали (обр. 3). Какъв е точно характерът на обекта на този етап не може да се твърди с категоричност. Предвид разстоянието между сондажите (между № 9 и № 4 е около 60 м) може да се допусне, че в случая става въпрос за селище. Изследваният животински материал показва наличието на овце и говеда[1].

Проучването на Обект № 4 предстои.

№ 93. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 5 ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ

Валери Григоров, Михаил Христов, Светлана Венелинова, Михаела Занева

Обект № 5 се намира в местността „Лъката“ на около 500 м южно от с. Драговищица, община Костинброд. Той е отбелязан при теренни издирвания по трасето на бъдещия газопровод и е определен като селище от периода IV-VI в. Трасето на бъдещия газопровод е проектирано да премине през средата на обекта.

Методика на работа

Първо беше заложена локална геодезична мрежа с размери 90 х 30 м. Тя е разделена на 108 работни квадрата с размери 5 х 5 м. След това в очертанията на мрежата се извърши геофизично проучване. Данните от геомагнетиката не показаха данни за археологически структури. Това определи по-нататъшната стратегия на археологическите разкопки. Приложихме принципа на равномерно ритмично разполагане на 34 изкопа с размери 5 х 2 м по цялото пространство на сервитута (обр. 1) с обща площ 345 кв. м (10 % от площта на сервитута).

Стратиграфията на обекта е следната (обр. 2): най-горният пласт има дебелина между 0,30 и 0,50 м и представлява еднородна светлокафява пръст. Под него следва хумусен пласт с дебелина между 0,15 и 0,25 м. Под хумуса лежи кафяв на цвят културен пласт, наситен с археологически материали.

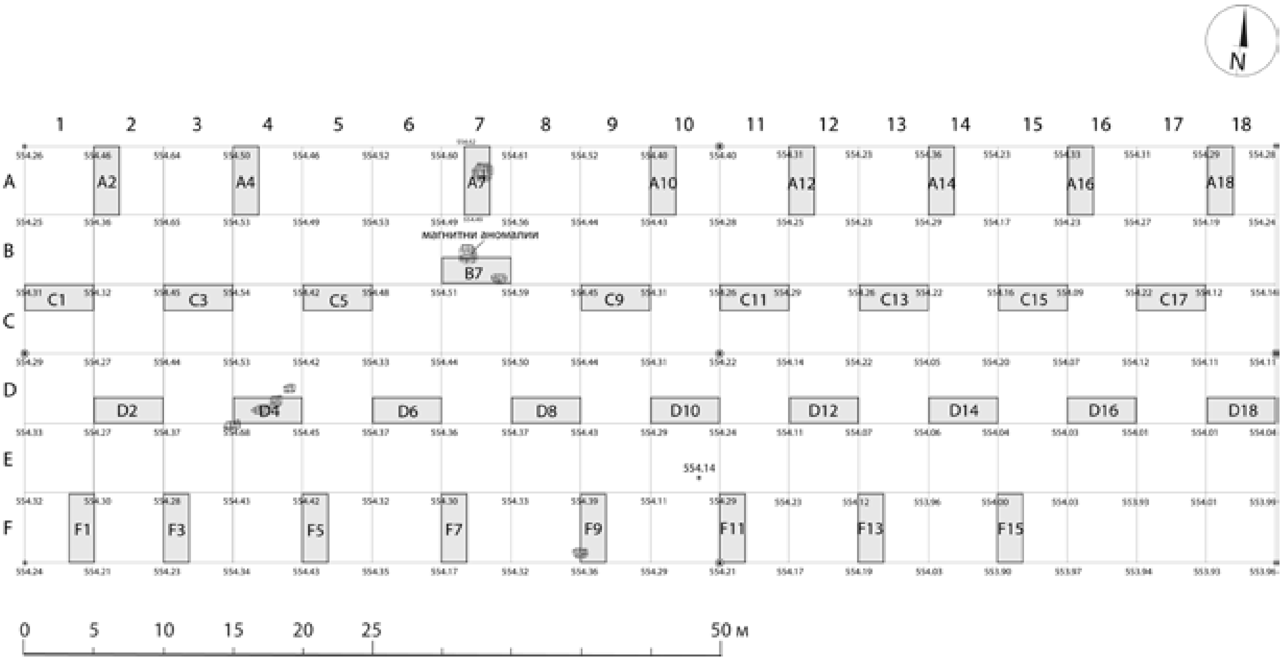
N
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18
A B C D E F
A2 A4 A7 A10 A12 A14 A16 A18
магнитни аномалии
B7
C1 C3 C5 C9 C11 C13 C15 C17
D2 D4 D6 D8 D10 D12 D14 D16 D18
554.14
F1 F3 F5 F7 F9 F11 F13 F15
0 5 10 15 20 25 50 м

Обр. 1. Обект №5. План на изкопите.

---

[1] Обработката на костния материал от обекта е дело на проф. Н. Спасов – НПМ, комуто искрено благодарим.

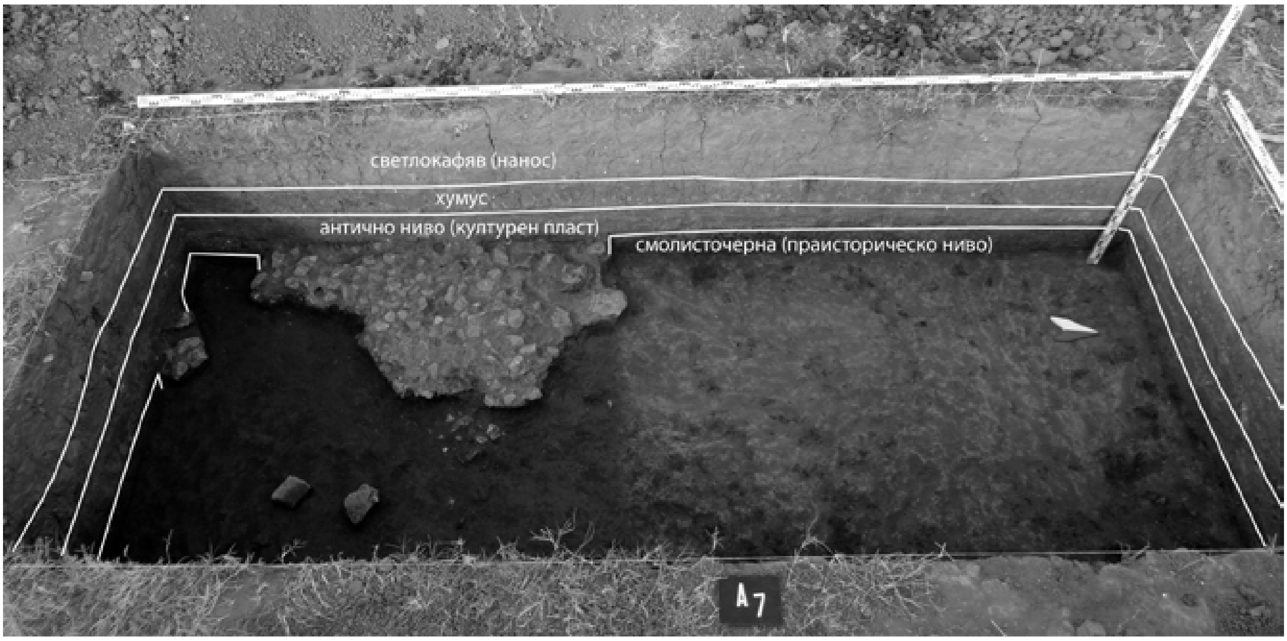
светлокафяв (нанос)
хумус
антично ниво (културен пласт)
смолисточерна (праисторическо ниво)
A7

Обр. 2. Изкоп А7. Стратиграфия на обекта.

Пластът (там, където е достигнат) се проследява по цялото пространство на обекта и има дебелина между 0,30 и 0,50 м. Под него започва смолисто черен пласт, в който се откриват археологически материали, но със значително по-малка концентрация.

Резултати от археологическото проучване

В по-горните нива не бяха регистрирани археологически структури. Такива бяха установени едва при достигането на нива около 0,70-0,80 м. На няколко места попаднахме на отъпкани ходови нива, наситени с много битова и строителна керамика и отделни камъни. Подредени камъни бяха разкрити в изкоп С13. Голям разсип от камъни се разчисти и в изкоп А7. В дълбочина разкрихме замазка, която маркира подовото ниво на помещение. В изкоп В7 се разкри ниво наситено с дребни камъни, открива се и голямо количество битова керамика. Сред камъните беше намерена колективна находка от три римски монети. В изкоп F15 се разкри ниво наситено с изключително много керамика. На това ниво лежи голям каменен блок с размери 0,80 х 0,60 х 0,20 м.

Основният археологически материал на обекта е фрагментираната керамика. Количеството ѝ е много високо – общо 10 219 фрагмента, от тях 8913 фрагмента битова керамика и 1306 строителна керамика. Най-висока е концентрацията на късноантичната керамика (8534 фрагмента). Тя се открива във всички стратиграфски нива, но концентрацията ѝ е най-висока в нивата 0,70-0,90 м. В по-горните нива (между 0,40 и 0,70 м) се открива средновековна керамика (129 фрагмента). Под късноантичното ниво (0,80-1,30 м) се открива керамика от бронзовата и от ранножелязната епохи (250 фрагмента).

Дневното антично ниво се намира непосредствено под погребания хумусен пласт, на дълбочина около 0,70-0,85 м. То е установено в повечето изкопи и е маркирано от трамбовани нива, насищане с керамика и въглени, останки от постройки и съоръжения.

Направеният първичен анализ на късноантичната битова керамика показа, че най-много фрагменти произхождат от гърнета. Откриват се части от различни по размер съдове. В количествено отношение преобладават гърнета със средни и големи размери (диаметър на устието около и над 0,20 м, диаметър на дъното около 0,15 м, максимален диаметър на тялото до 0,25 м и дебелина на стените 0,006-0,008 м). Като изключение се откриват масивни кухненски гърнета с повърхностно покритие от червен лак, често силно излющен. Гърнета с малки размери (диаметър на устието до 0,15 м, с дебелина на стените около 0,005 м), се откриват рядко. Те носят следи от вторично опалване отвън и отвътре, което насочва, че са били използвани за готвене на храна. Малка част от откриваните на обекта конусовидни капаци са принадлежали на подобни съдове.

Керамиката за съхранение е представена от два основни типа питоси – с малки и с големи размери. Количествено преобладават малките питоси с диаметър на устието около 0,25 м. Съдовете са изработвани от много качествени глини с покритие от матов червен лак.

Трапезната керамика не предлага голяма вариативност на типовете. Преобладават малките и средни по размер полусферични купички, с повърхностно покритие от червен лак. Предпочитани са полусферичните форми с диаметри около 0,10-0,12 м.

Лаковите покрития варират от светлооранжево до тъмночервено, като последното често е матово и със слаба покривност. Поставят се върху различен тип глини, но въпреки това могат да се проследят взаимовръзки между определени лакови покрития и глини.

Паниците са другият основен вид трапезни съдове откривани на обекта. Те са с ниски пръстеновидни столчета и конично тяло. Диаметрите им варират от 0,15 до 0,20 м, а в отделни случаи и над 0,20 м. Откриват се значително по-рядко в сравнение с купите. Съотношението между паници и купи е приблизително 5:1. Като правило паниците са без повърхностно покритие или само с частично такова от нискокачествен червен лак.

В керамичния комплекс се откриват също и образци от т. нар. „сива сигилата“. Този керамичен тип е представен от купичка, голяма паница и фрагмент от кана. Съдовете са сравнително дебелостенни, но изключително качествени и с устойчиво повърхностно покритие.

Друг основен вид трапезна керамика, застъпен сравнително добре в керамичния комплекс, са каните и стомните. Повечето от тях са от сравнително високи съдове (височина около и над 0,20 м, с диаметър на дъното около 0,10 м и дебелини на стените около 0,005 м. Могат да се отделят два основни вида кани. Малки кани със сферична или крушовидна форма, често с лаково покритие, и високи кани с цилиндрична форма или разширяващи се плещи, без лаково повърхностно покритие. От трапезната керамика най-слабо са представени чашите.

Следващата функционална група е амфорната тара. Тя е представена с малко на брой характерни фрагменти. Разпознават се големи амфори с повърхностно лаково покритие, такива с бяла ангоба и амфори без повърхностно покритие.

Диагностични за датирането на керамичния комплекс се явяват най-вече отделни амфорни фрагменти, единични образци от кухненската и от трапезната керамика, предимно дълбоките купи с лаково покритие. По технологични, морфологични и типологически белези откритата керамика може да се датира в периода от края на III до началото на V в. Най-добре е застъпен материалът характерен за IV в.

Намерените находки от обекта са сравнително малко. Открити бяха метални предмети, прешлен за вретено, бронзов ключ, 4 римски монети, 2 оловни тежести за рибарска мрежа, керамична тежест за тъкачен стан, няколко керамични запушалки, 1 фибула и др. Някои находки имат добра датираща стойност (обр. 3) и позволяват да определим сравнително точно времето на обитаване в III–IV в.

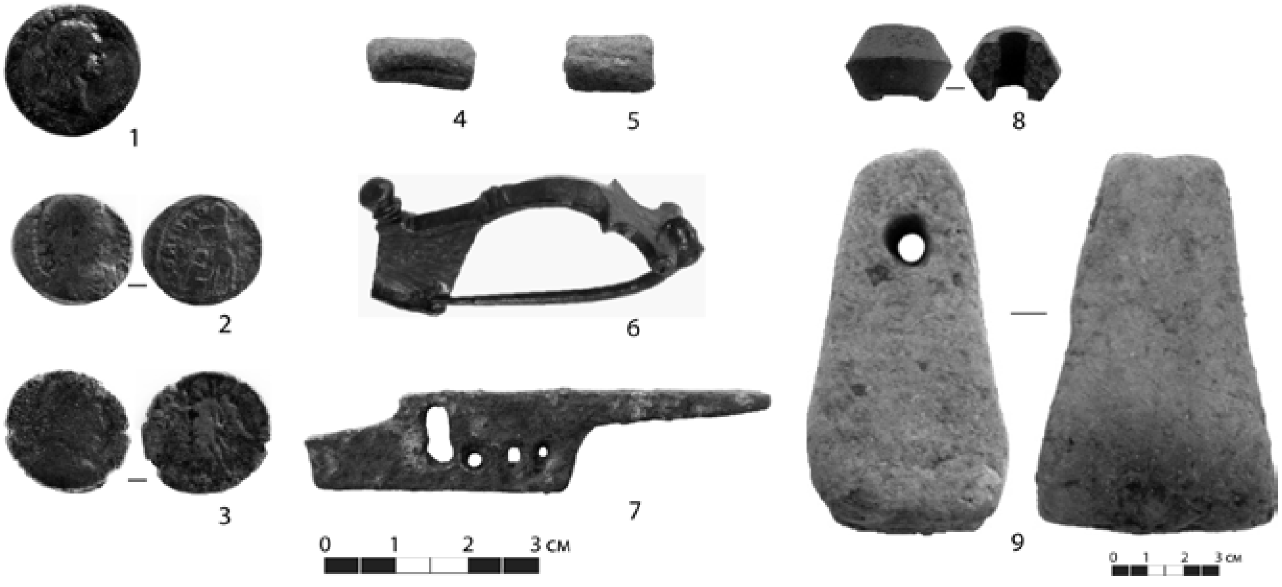

Обр. 3. 1. Монета на Домициан (81-96); 2. Монета на Констанций II (337-361); 3. Монета на Валентиниан I / Валенс / Грациан / Валентиниан II. Този тип се сече между 364 и 378 г.; 4-5. Оловни тежести за рибарска мрежа; 6. Фибула от тип 15в (по Генчева 2004, 43-44, 162-163, Табл. XIII 4-9); 7. Бронзов ключ; 8. Глинен прешлен за вретено; 9. Керамична тежест за тъкачен стан.

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в.пр.н.е. до края на VI в. на н.е. Велико Търново, 2004.

№ 94. ЗАПАДНА ПОРТА НА СЕРДИКА

Илиана Борисова-Кацарова, Снежана Горянова

През 2014 г. работата на обект „Западна порта на Сердика“ (обр. 1) беше съсредоточена в района на протейхизмата, сградата *extra muros*, ранния декуманус и крепостната стена в североизточната част на обекта (Разрешително за спасително археологическо проучване № 261/23.05.2014 г.). Това се наложи, поради стартирането на етап от проекта за социализация и експониране на обекта.

Разкрита беше цялата ширина на ранния декуманус (кв. I2/I3) – 4,50 м на настилката, 6,15 м заедно с бордюрите (обр. 2). Настилката на улицата е от големи каменни блокове с четириъгълна форма, положени върху подложка от дребни камъни. От двете страни на настилката има дълбоки фундаменти с ширина 0,70-0,80 м, изградени от речни камъни, споени с хоросан. Засега не е достигнат краят на

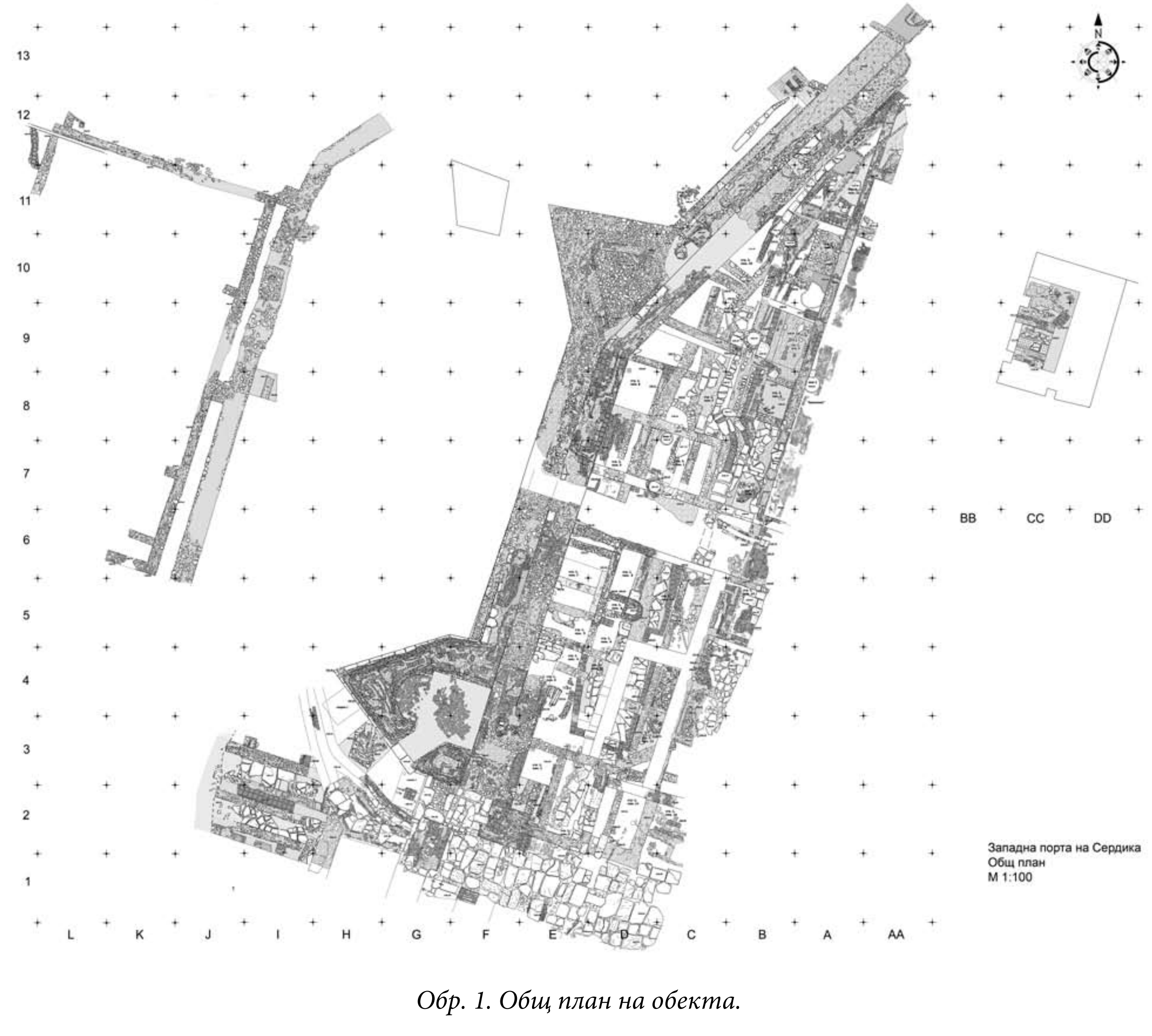

Обр. 1. Общ план на обекта.

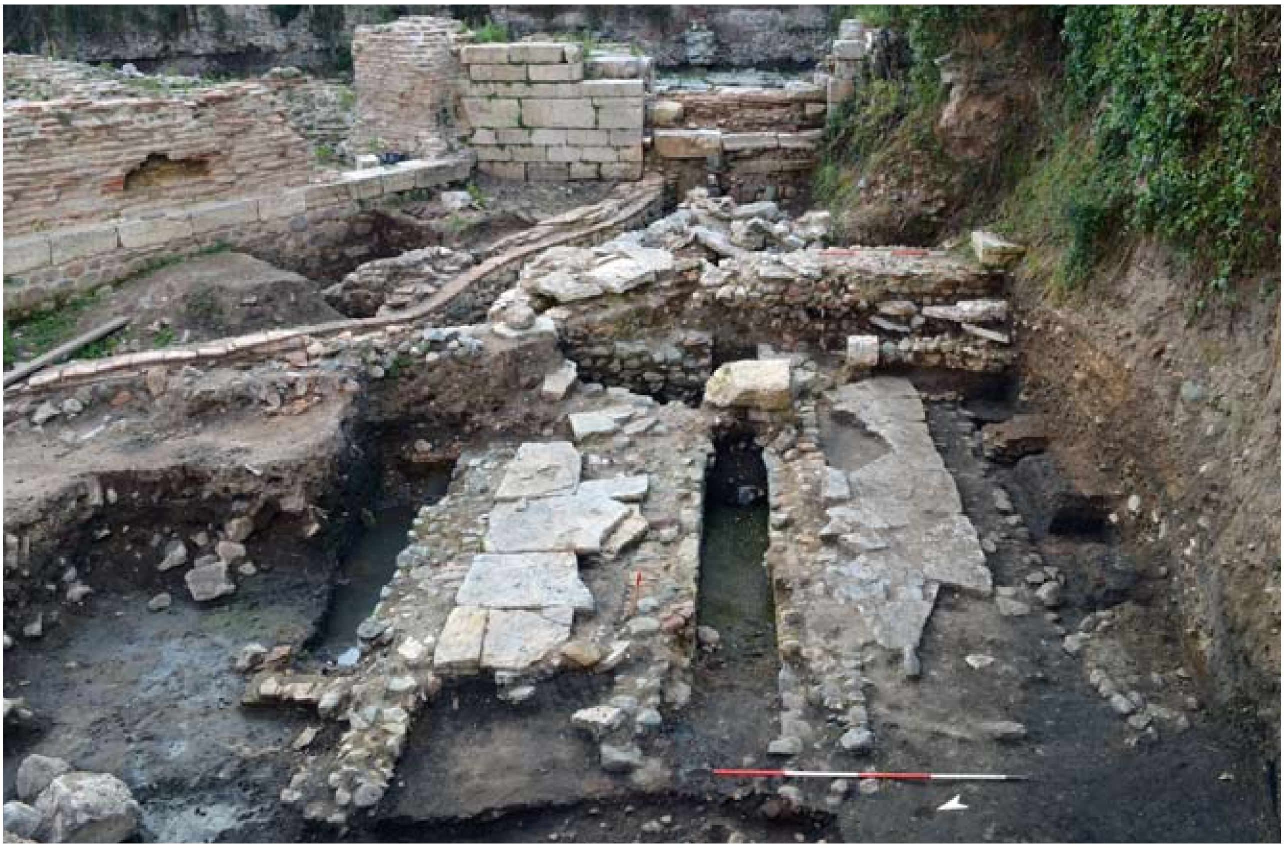

Обр. 2. Западната порта и decumanus (II – IV в.).

субструкцията им. От север и от юг са открити каменни основи за тухлени стълбове, на разстояние 3,50 м (от С) и 4,10 м (от Ю) един от друг. Установено е, че от юг в централния канал се е вливал друг канал с ширина 0, 65 м, вероятно по-късно изграден преливник.

Улицата е разрушена на около 14 м западно от портата от вкопаване, което ще коментирам подолу.

На 4,7 м западно от запазената порта се намира регистрираният през 2011 г. зид с посока С–Ю, широк 1,40-1,50 м. Той е прекъснат от каналите на късния декуманус. Не е изключено този градеж да е част от оформлението на западната порта на града през IV в., унищожена при построяването на петоъгълните кули и портата, достигнала до нас. В този период (IV в.) ранният декуманус е засипан с няколко пласта чакъл/баластра и земна маса. На 9 м западно от новия градеж на портата е изкопан ров. Тази структура е регистрирана в южния профил на обекта и засега е проследена на около 10 м западно, където е разрушила ранната улица. В рова е проучена и част от масивна дървена конструкция със запазена ширина около 4 м и дебелина 0,25 см, силно нарушена от модерни деструкции. Болшинството от материалите, открити в насипа над улицата и в рова, са от IV в. Западната периферия на рова достига до по-късно изградената протейхизма, която е част от следваща отбранителна система. Предполагаемата ширина на рова е около 5 м, а дълбочината – до 2 м.

Във връзка с планираната социализация на терена, заложихме сондаж с цел изясняване на строителните етапи на късната крепостна стена, установяването на изхода на канал, регистриран през 2012 г., преминаващ през крепостните стени и дълбочината на субструкцията на стената (кв. В12–В13). Отворът на канала беше разкрит на 12,10 м от триъгълната кула. Той е оформен с големи каменни блокове и има посока СЗ–/ЮИ. Има ширина и дълбочина на изхода 0,70 м. Извън стената отпадните води са се оттичали през изграден от тухли канал с дъно, също застлано с тухли. В канала са открити две монети от края на IV и средата на V в.

Установено беше, че по време на изграждането на късната крепостна стена е бил изкопан строителен изкоп с ширина на нивото на банкета до 3 м, в който е било изградено строително скеле от дървени колове с овална и четириъгълна форма. След приключването на строежа, този изкоп е бил запълнен с хоросан и фрагментирана строителна керамика. Повечето от откритите монети са датирани в периода от средата на IV до средата на V в.

Дълбочината на основите е проследена до кота 537,28 м (около 1,60 м по-ниско от банкета на стената). Не е достигнат краят на субструкцията. В този участък беше проучено и съоръжение, изградено от тухли (вероятно пещ). То е вкопано в хоросана, който е запълвал строителния изкоп на крепостната стена. В него е открита монета от средата на V в. (ПИН 1195).

Установено беше, че протейхизмата, на дължина около 30 м има ширина 1,60 м (кв. J6–J7–I8–I9–I10–I11–I12). Дълбочината на субструкцията варира (537,58 в кв. I8, 538,03 в кв. I1). Градежът е от речни камъни, споени с хоросан (бял, с парченца строителна керамика и камъчета). На две места, на разстояние от 14 м, са установени контрафорси. Това променя познатия досега план на протейхизмата в този участък.

Никъде в проучвания сектор не е запазена суперструкция. Нямаме сигурни данни за времето на издигането на протейхизмата. Тя може да е синхронна с късната крепостна стена (след средата на V в.), както и да е по-късна (VI в.).

Сграда *extra muros* (т. нар. митница). Трасето на източния зид на тази сграда се намира на разстояние 0,90-1,10 м от субструкцията на протейхизмата. С изключение на северозападния ъгъл на сградата, другите ѝ външни ъгли бяха видими на терена. Подовите нива не са запазени, с изключение на северозападната част (кв. L11–L12), където са открити хоросанови деструкции с отпечатъци от тухли, паднали върху хоросанов под. Имаме основание да предположим, че това са останки от хипокауст. В западния зид има отвор, който е отвеждал към канал, от който сега е запазено само застланото с тухли дъно (кв. L12/M12).

Проучването в дълбочина разкри устройството на субструкцията на сградата. Зидовете завършват в дълбочина със стесняване (0,30 м от изток и 0,25 м от запад). В североизточния ъгъл отвътре (кв. I11) и северозападния ъгъл отвън (кв. L12) е запазена част от хоризонтална греда, поместена в споменатото стесняване от вътрешната страна на зида (сантрач ?). В северната стена, до СИ ъгъл отвън, е оформен канал (?). В югоизточния ъгъл отвътре личи оформен изход за канал – от хоризонтално и косо разположени тухли (кв. К6).

Установено беше, че основите на сградата достигат до пласт от II в. В югоизточната част, непосредствено под основите, беше регистриран по-ранен зид от камъни с песъклива спойка, с посока И–З (вероятно цокъл или субструкция на кирпичен/глинобитен зид) (кв. К6). Около него беше проучен опожарен пласт. В пространството между митницата и протейхизмата беше регистриран същият опожарен пласт, в който има и запазени отухлени кирпичи. При изграждането на Католическата катедрала (2002 г.) са направени редица нарушения в културните пластове.

Стратиграфската позиция на сградата и материалите, открити около северозападния ѝ ъгъл, потвърждават нейната датировка в IV в.

Обр. 3. Decumanus (II – IV в.) и южен профил на обекта.

В три от сондажите (в кв. I8, кв. I11, и кв. L12), на коти, съответстващи на ранен II в. и дори по-рано, бяха регистрирани следи от дървени конструкции и каменни основи от зидове, с вероятно кирпичена или глинобитна суперструкция. Пластовете, в които те се намират, са тъмни, глинести, хомогенни, със следи от изтляла дървесина. Каменните основи са вкопани в материковата скала. На тази кота избива и подпочвената вода.

В резултат на археологическото проучване на обект „Западна порта на Сердика“ през 2014 г. е коригиран планът на протейхизмата в тази част от града, бяха регистрирани запазени културни пластове и структури от II–III в., бяха изяснени етапи от строителството на късната крепостна стена. Установени са ширината и устройството на ранния декуманус (обр. 3). Извършена е детайлна графична документация, както на новоразкритите структури, така и на тези, разкрити в миналото, но останали недокументирани.

№ 95. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЛЪВОВ МОСТ – ТРАНСПОРТЕН ВЪЗЕЛ“

Александър Станев, Полина Стоянова

Разкопките се проведоха във връзка с инвестиционни намерения на Столична община за изграждането на транспортен възел на две нива при „Лъвов мост“ между 22.03 и 13.09.2014 г. с ръководител д-р Александър Станев (МИС) и зам.-ръководител Полина Стоянова (МИС).

Обектът се разполага по линията на бул. „Сливница“. Попада частично в I-ва и IV-та зони на резервата „Сердика-Средец“. Общата площ на строежа обхваща 20 дка, от които на 9 дка бяха предвидени дълбочинни изкопи. Според техническия план строежът на транспортния възел премина през 2 етапа (Северна и Южна линия), което беше приложено и при археологическото проучване. Двете линии бяха разделени на по три сектора – съответно „Изток“, „Мария Луиза“ и „Запад“.

Северна линия

С цел първоначално изясняване на стратиграфската ситуация на обекта са фотодокументирани всички строителни профили, извършени са три целеви сондажа и графично са заснети профилите в три други ситуации. Установи се, че в сервитута на обекта се наблюдава масивен съвременен насипен пласт, който лежи върху естествените речни седименти. По цялото трасе на бул. „Сливница“ се локализират множество подземни комуникации. Някои от тях навлизат над 6 м в дълбочина. Отделно се регистрираха редица съвременни ситуации с материали от края на XIX в. до 2010 г. (строежът на „Метростанция 7-II“).

В рамките на площад „Лъвов мост“ се локализира комплекс от седем зида (обр. 1.1). Всички съоръжения имат обща техника на градеж от речни и ломени камъни със спойка от хидрофобен бял хоросан с множество примеси и висока плътност. Зидове № 1, 3, 4 и 6 са ориентирани в посока север-юг, имат сходни параметри и следват естествената денивелация на терена. Същите са засечени при предходните разкопки по време на строежа на „Метростанция 7-II“ (Бояджиев, Трантеев 2011). Зид № 2 е с ориентация изток-запад, паднал на юг. Структурата е с основа от речни и ломени камъни с кал, следват камъни с гореописаната спойка от бял хоросан, нивелационен ред от едри обработени варовикови блокове, включително 3 сполии, цокъл от камъни със същата спойка и суперструкция изпълнена в техника *opus mixtum*. От изток зидът приключва с лицев градеж, а от запад основата е конструктивно свързана със зид № 4.

Интерес предизвиква зид № 5. Структурата е ориентирана изток-запад, с правоъгълна форма с размери 5,10 х 2,70 м и запазена суперструкция от 1,60 м. Изпълнена е изцяло от камък, със специфичния твърд хидрофобен хоросан. Южното и източно лице на зида са оформени от варовикови блокове с рустицирана лицева страна и конструктивни сглобки от железни скоби залети с олово (обр. 1 *2*). На източната страна на зида е вградено каменно съоръжение, подсилено със собствена пилотна система. Субструкцията от изток и запад е кофрирана от по 5 реда, а от юг – от 4 реда дъбови дъски (обр. 1 *3*). След демонтирането на дъските се установи, че повърхността на зида е обмазана с плътен хидрофобен хоросан с високо съдържание на пясък. С цел преекспониране на съоръжението, су-

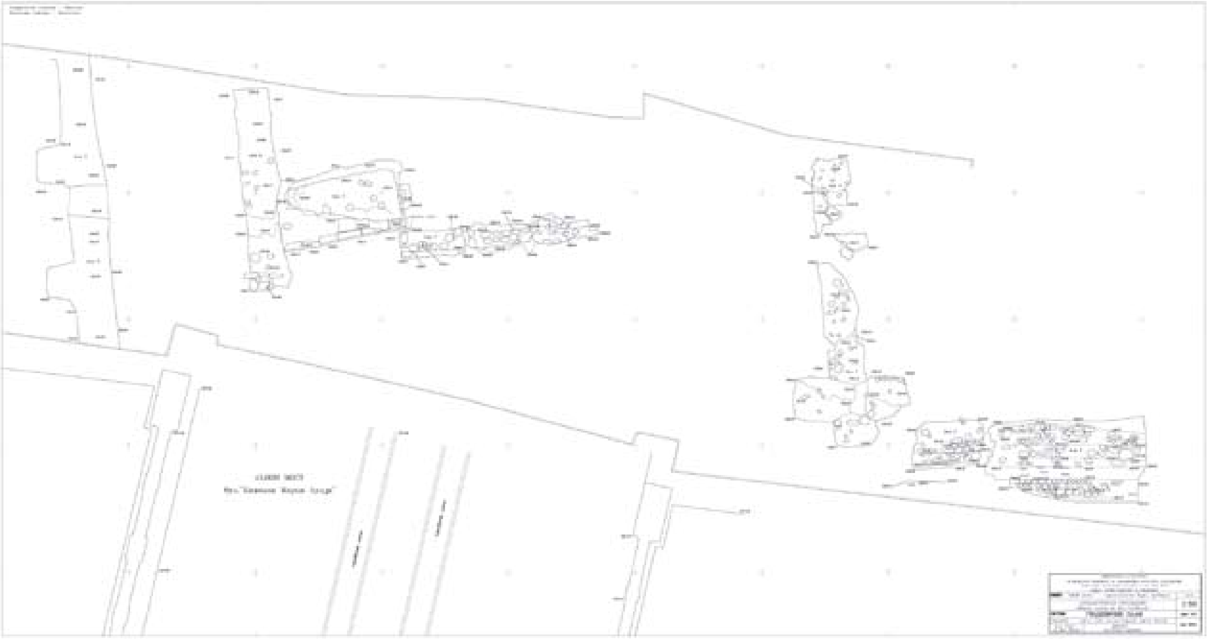

1.1

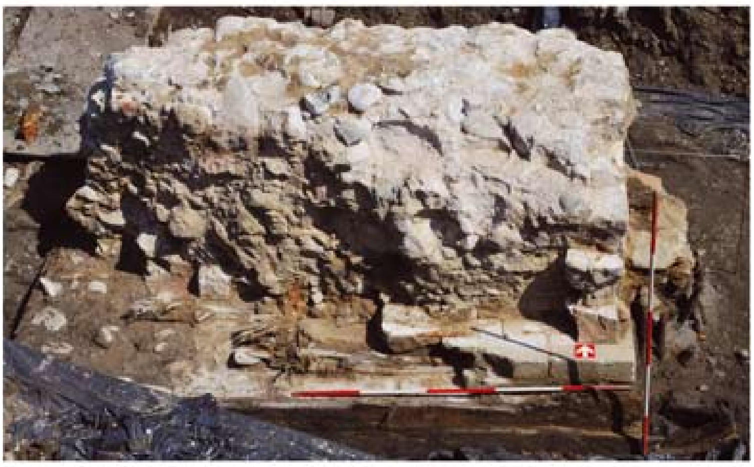

1.2

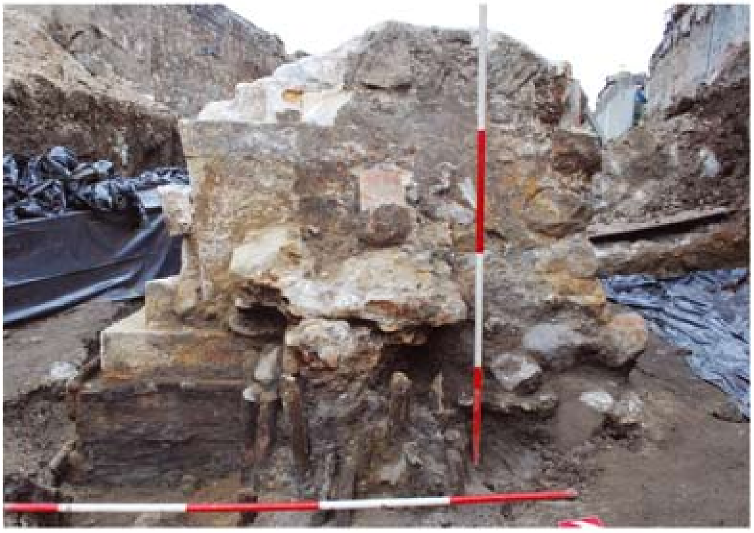

1.3

Обр. 1. Структури по северната линия на бул. „Сливница".

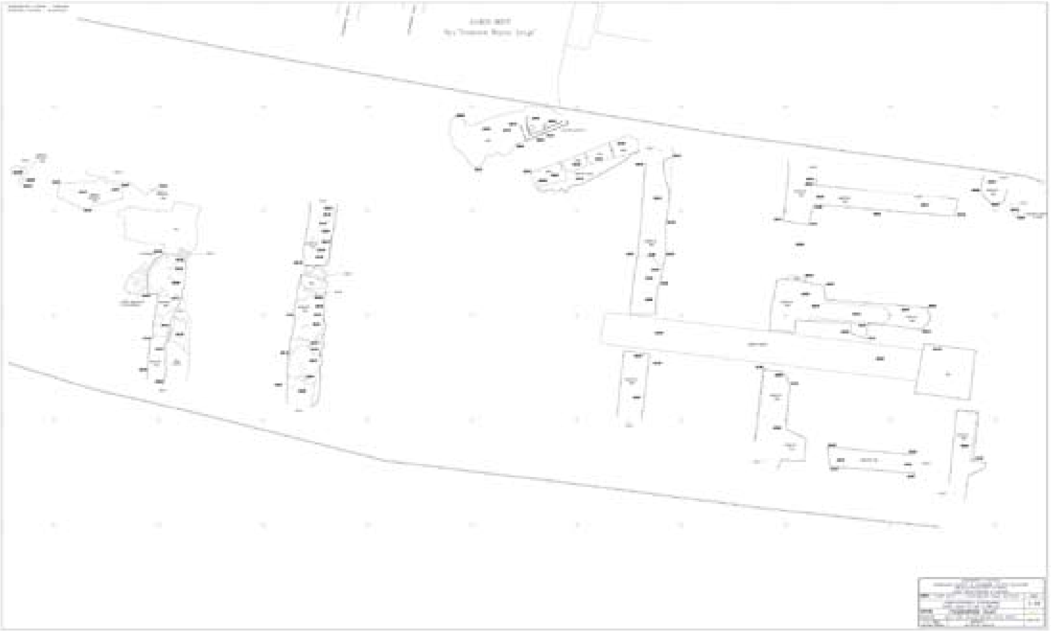

2.1

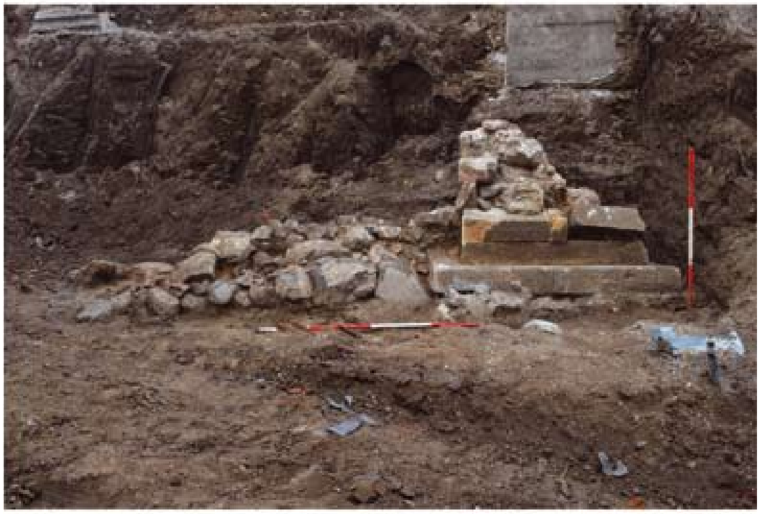

2.2

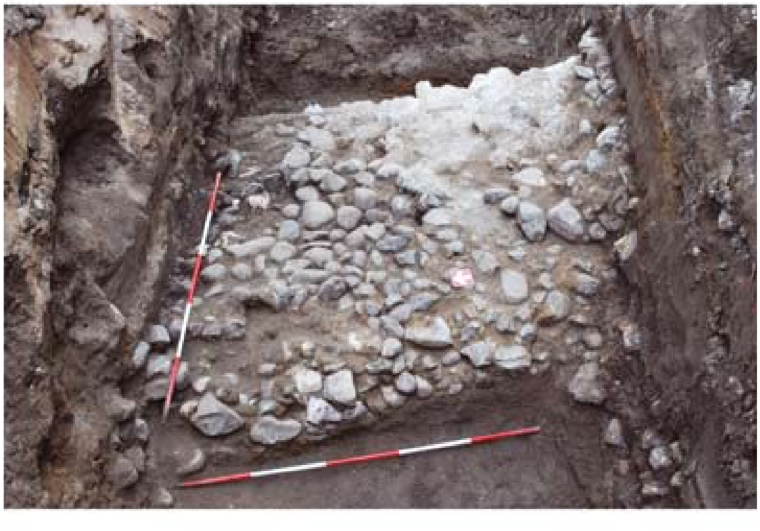

2.3

Обр. 2. Структури по южната линия на бул. „Сливница".

перструкцията на зид № 5 беше демонтирана, което позволи да се извърши целево разграждане на основите. На границата на субструкцията се разкри скара от дъбови греди. Отделните дървени елементи са оформени с конструктивни сглобки (жлебове) и скрепени с пирони. Бяха извадени четирите правоъгълни дъбови кола, които фланкираха кофражните дъски на четирите ъгъла на съоръжението (същите са снабдени с метални върхове). Под скарата, градежът продължи с масивни речни камъни и спойка от сив хидрофобен хоросан. На 0,70 м в дълбочина се достигна втора дъбова скара. Последната беше изградена като гредите север-юг лежат върху тези изток-запад и са скрепени с пирони. След демонтирането на скарата се установи наличието на твърд бял хидрофилен хоросанов слой, под който се регистрира гъсто разположена система от дъбови пилоти с размери около 1 м и с осемстенно оформени върхове.

Южна линия

Непосредствено след началото на строителната дейност се потвърди наличието на масивния съвременен насипен пласт, достигащ до естествените речни наноси, както и гъста мрежа от подземни комуникации.

В района на пл. „Лъвов мост“ се разкриха серия от взаимосвързани зидове №№ 8-11, а в последствие №№ 18 и 19, които формират комплекс. Всички тези структури се регистрират с отклонение на изток. Три успоредни съоръжения (№№ 12, 15 и 16) се локализират в западна посока. Те, както №№ 8 и 11, са засечени при предходните разкопки по време на строежа на „Метростанция 7-II“. Всички представени зидове имат обща техника на градеж, напълно идентична с тези от северната страна на р. Владайска. Разрезите на архитектурата показват, че структурите в посока изток-запад започват от обща кота на терена и са с еднаква височина, докато при север-юг, отново се наблюдава една височина, но фундаментите следват естествената денивелация на терена (обр. 2 *1*).

Интерес предизвикват зидове №№ 13 и 14. Първият е със запазена субструкция от два реда речни камъни със специфичната хоросанова спойка, върху която са разположени четири масивни плоски обработени варовикови блока (един от които е преизползван корниз). Ширината на съоръжението отговаря напълно на ширината на зид № 5. По използваните строителни материали, техники на градеж и конструктивни особености, зид № 14 е напълно идентичен със зид № 5. При югозападното лице се засече и сходна арка, обърната на юг. Разлика се открива в наличието на конструктивно свързан зид от масивни камъни в два реда със слаба хоросанова спойка, който се развива на запад (обр. 2 *2*). Зидове №№ 13 и 14 са успоредни и са със сходна ориентация със структурите на север от реката, а също така са в една ос със зид № 5.

Последната структура (№ 20) се засече при ул. „Веслец“ по линията на източната куртина на северното разширение на Сердика (обр. 2 *3*). Разкриха се последните редове от основите на стената – речни и ломени камъни и единични натрошени архитектурни детайли, със спойка от два вида хоросан: от юг – плътен бял с пълнител от дребни начукани камъчета, а от север – жълт хоросан, в който преобладаващата субстанция е от едър жълт пясък. Ширината на зидарията е 3,70 м, а от изток се разкри хоросанова заливка с ширина 0,40 м. При демонтирането на структурата не се регистрира допълнителна строителна техника под фундаментите.

Интерпретацията на регистрираните съоръжения (без № 20), е че №№ 1-19 са част от общ комплекс свързан с р. Владайска. Зидове №№ 5, 7, 13 и 14 са интерпретирани като части от мост над реката, а останалите – като инженерни съоръжения свързани с пътя и премостването (неясна остава функцията на зид № 2).

Датата на изграждане е базирана на керамичния комплекс, нумизматичния материал и преобладаващата част от дребните находки и се отнася към IV в. Отново по археологически данни може да се предположи, че съоръжението престава да функционира около VI / не по-късно от началото на VII в.

Литература

Бояджиев, Трантеев 2011: Г. Бояджиев, Б. Трантеев. Резултати от спасително археологическо проучване на обект „Метростанция 7-II“ (Лъвов мост), гр. София. – В: Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2012, 319-320.

№ 96. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СКУЛПТУРЕН МОНУМЕНТ „САМУИЛ – ЦАР НА БЪЛГАРИЯ“

Полина Стоянова

Обектът, предмет на спасително археологическо проучване, се намира в градинката пред базилика „Св. София“ в обхвата на ИАР „Сердика-Средец“, в центъра на Източния античен некропол. Там е решено да бъде изграден паметник на цар Самуил, постаментът на който по проект трябва да се вкопае на дълбочина от 1 м под нивото на околната повърхност.

Археологическото проучване е проведено в периода 11.11-21.12.2014 г. на обща площ от 13 кв. м. Разкрити са 11 средновековни гробни съоръжения, разпределени относително по равно на две нива едно над друго, както и една късноантична зидана структура.

Гробни съоръжения

Първото ниво гробове (обр. 1 *1*) е разположено на дълбочина от кота 552,12 м до 551,90 м и включва съоръженията с номерация от №№ 1 до 5, в това число и № 1а, а второто (обр. 1 *2*) – от кота 551,97 м до 551,60 м и включва съоръженията с номерация от №№ 6 до 10. Всички те представляват ямни вкопавания с овална форма, които пресичат пласт с деструкции, а леглото на ямата при гроб № 9 дори е директно вкопано в съществуващ *in situ* по-ранен зид тип „рибена кост“. Извършеният ритуал е чрез трупополагане в изпънато положение по гръб, с ориентация изток-запад (с глава на запад). Едната или двете ръце са свити в лактите и са поставени по християнски обичай върху коремната област или гърдите. От проучените 11 гроба, 4 принадлежат на деца. При два от тях се забелязва отклонение от обичайната практика по отношение позицията на крайниците – гроб № 9 е с крака надясно и ръце покрай тялото, а гроб № 7 – с крака наляво, дясна ръка нагоре, покрай главата, лява – надолу, покрай тялото. Някои от съоръженията са добре оформени в долната си част, чрез поставени околовръст средни по големина камъни и строителни фрагменти. При други като ограничител се явяват по-едри фрагменти антични тегули и тухли от зидарията на цитирания градеж тип „рибена кост“. Следи от ковчези не са установени. В три от проучените съоръжения е документирано наличието на гробен инвентар, с който първото ниво гробове се датира най-общо в XI–XII в., а второто – като синхронно или малко по-ранно от него.

Инвентарът на гроб № 5 (обр. 2) се състои от четири стъклени гривни – две на изпънатата дяс-

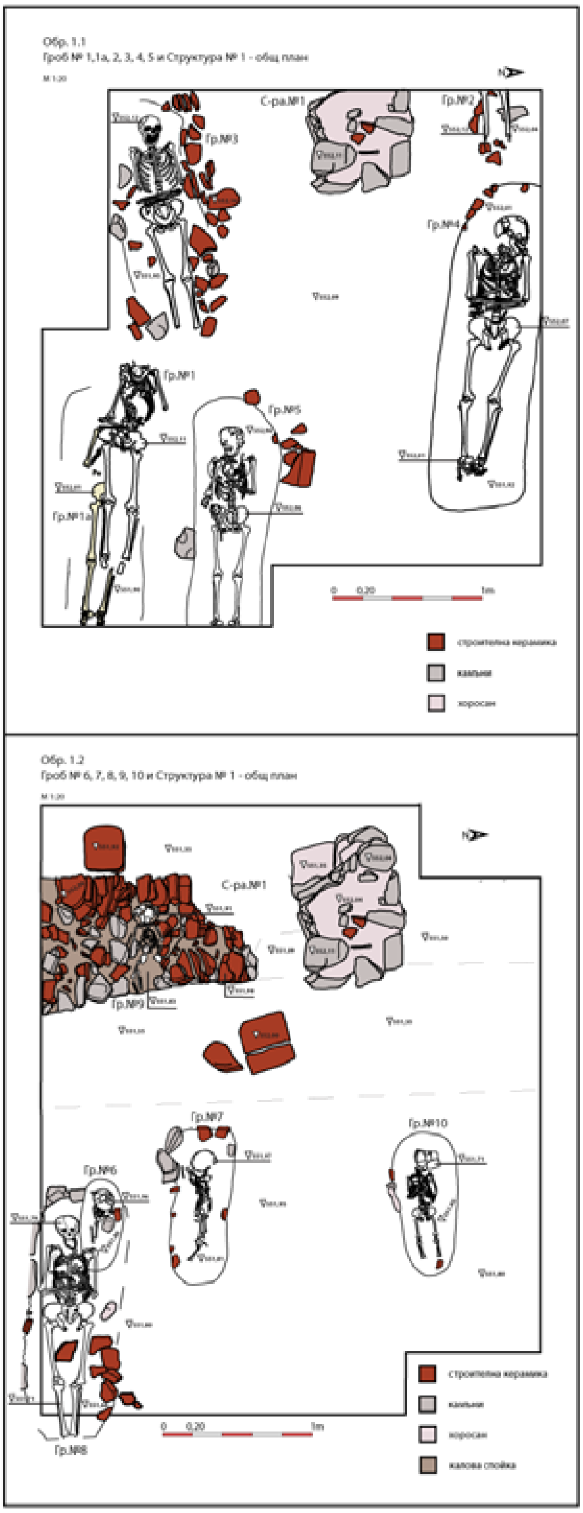

Обр. 1. Общ план на първото и второто ниво гробове (Изготвил: П. Стоянова).

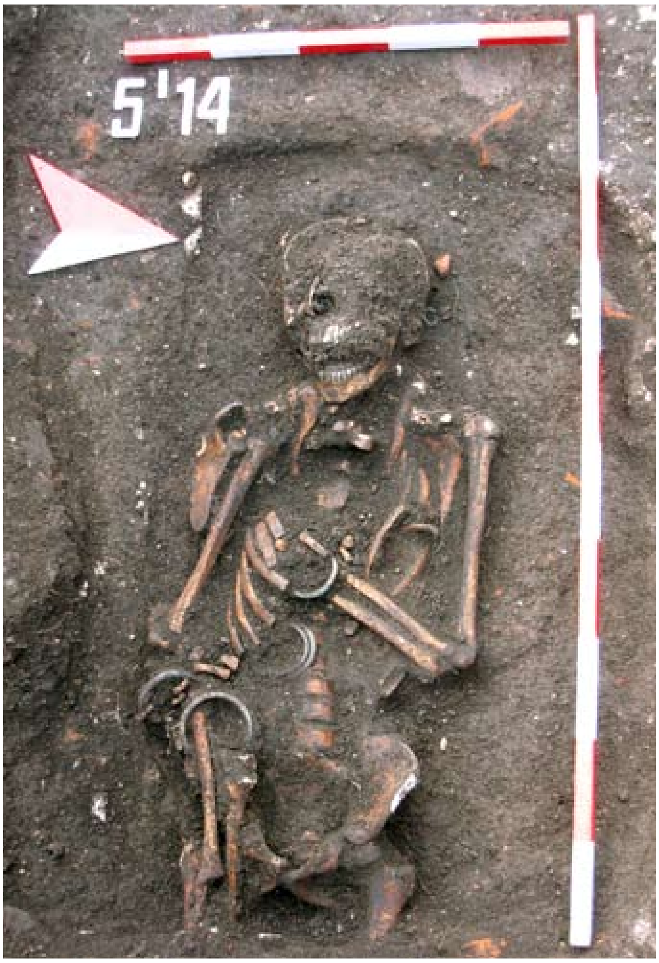

Обр. 2. Гроб № 5. Гробен инвентар: 4 броя стъклени гривни, 1 бронзова гривна и 1 бронзова обеца.

на ръка и две върху стомашната област (като гробен дар), една бронзова гривна – на поставената върху гърдите лява ръка, и една бронзова обеца-халка (тип I-1 по Григоров) (Григоров 2007, 12-13) – на лявото ухо. Бронзовата гривна е с украса от хоризонтални и коси врязани линии, а краищата ѝ са изтънени и оформени като стилизирани змийски глави, характерно за XI–XII в. (най-близо до тип II-2 по Григоров) (Григоров 2007, 68-69). Едната от стъклените гривни е рисувана с бяла боя, което потвърждава датировката, тъй като този тип накити се явяват в некрополите през X–XI в. и изчезват в края на XII в. (Гатев 1977, 41). На лявата ръка на погребания индивид от гроб № 1 са поставени бронзова гривна, украсена с вдлъбнати ямички, и бронзов пръстен с плочка, получена като разширение на самата халка, което е типично за X–XII в. (Гатев 1977, 41-43). При гроб № 10 (на дете) гробният инвентар е представен от чифт сребърни обеци-халки (тип I-1 по Григоров) (Григоров 2007, 12-13).

По-интересен случай представлява гроб № 4 (на мъж, 30-35 години), тъй като от лявата страна на сакрума на погребания индивид е регистрирано наличие на железен връх от стрела. Логичната хипотеза за насилствена смърт се потвърждава от направения антропологичен анализ[1], при който е установено, че върху челната и теменните кости има следи от два или три удара с тъп предмет, а предпоследният поясен прешлен и дясната раменна кост са с нанесени срезове от остро посечно оръжие.

Късноантична структура

В участъка между гробовете на кота 552,11 м е регистрирано присъствието на друг вид структура, обозначена като структура № 1, която е *in situ* и представлява масивна зидария от средни по големина речни и ломени камъни, споени с розов хоросан, ориентирана изток-запад (обр.1 *2*; обр. 3). Масивният пласт от деструкции, изпълнен с антични тухли и тегули показва, че става въпрос за стабилна надземна конструкция. Битовата керамика от пласта е в относително средно количество и характерна за късната античност (IV–VI в.)[2].

Югозападният край на зида е разрушен от по-късно вкопаване, но в дълбочина е съхранен автентичният завършек на структурата, който показва, че в случая става въпрос за стъпка с правоъгълна форма и размери около 1 х 0,70 м. Общата запазена височина на градежа е 0,90 м. Последните 0,40 м представляват неговата субструкция. За разлика от суперструкцията, спойката там е от по-жълтеникав на цвят песъклив хоросан. Непосредствено над границата суб-/суперструкция (кота 551,65 м) е съхранена малка част от външната обмазка на стъпката.

Южно от хоросановия зид е установено наличието на друг фрагмент зидария *in situ*, изпълнен в техника „рибена кост“ с калова спойка. Посоката му е север-юг. На юг продължава в южния профил, а ориентацията му показва, че на север се е свързвал със стъпката. Разкритата му дължина е около 1,40 м, а ширината – 0,70 м. Неговата начална кота на фундиране е от 551,55 м до 551,65 м. Съотнесено с хоросановия зид ситуацията е следната: границата суб-/суперструкция при стъпката отговаря приблизително на началото на фундиране на градежа тип „рибена кост“ и на долното ниво на установен при проучването горял пласт западно от него (вероятно маркиращ ходова линия). От друга страна

---

[1] Антропологичният анализ е направен от гл. ас. Д. Тонева и гл. ас. С. Николова от ИЕМПАМ-БАН.

[2] Научен консултант на обекта във връзка с късноантичния период е Ю. Мешеков от Музея за история на София.

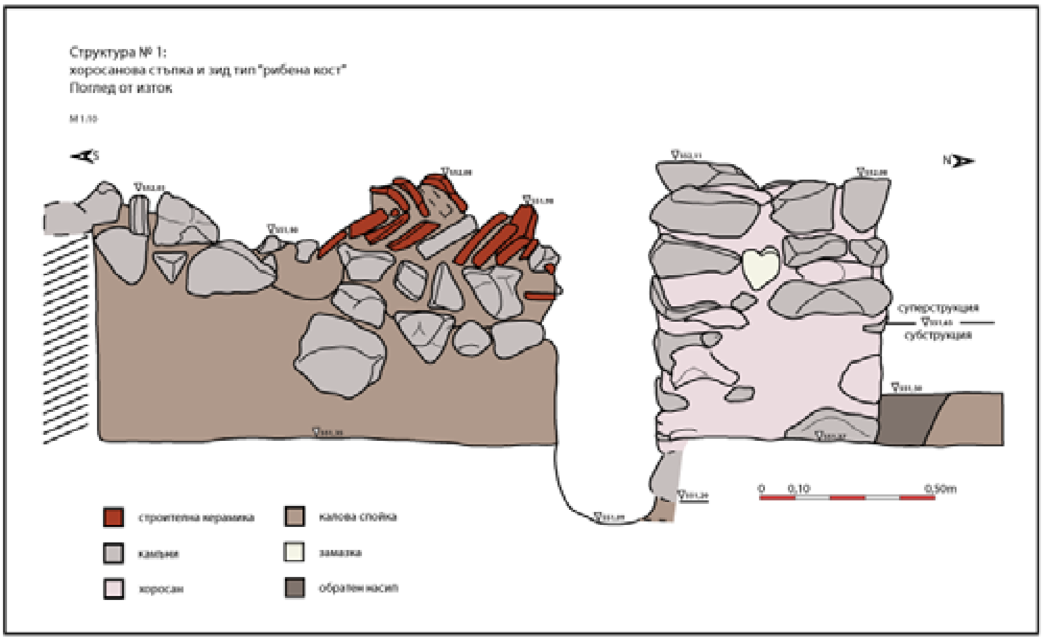
Структура № 1:
хоросанова стъпка и зид тип "рибена кост"
Поглед от изток
М 1:10
S
N
суперструкция
субструкция
0
0,10
0,50m
строителна керамика
камъни
хоросан
калова спойка
замазка
обрален насип

Обр. 3. Структура №1. Хоросанова стъпка с по-късна преправка – зид тип „рибена кост“. Изглед от изток (Изготвил: П. Стоянова).

дебелият пласт с деструкции, документиран около двата вида зидария и над горелия пласт, може да се свърже с последващо разрушаване на структурата след нейната преправка чрез зида на кал. Именно под пласта с деструкции в зоната на горелия пласт е намерена една монета от VI в., което ни насочва към финалната фаза на съществуване на постройката.

В късноантичния пласт от двете страни на структура № 1, включително на ниво субструкция, са регистрирани около 40 бр. монети, основно от края на IV – началото на V в.[3] – периода, с който се свързва изграждането на хоросановия зид. Допълнителната поправка е от по-късен етап – вероятно края на V – началото на VI в., за когато е характерно използването на градеж тип „рибена кост“. Една възможна интерпретация за структура № 1, имайки предвид относително голямото количество битова керамика около нея и близостта ѝ до църквите в Източния некропол, е, че тя е част от стопанска постройка, обслужваща нуждите на строителството в некропола, в това число, може би, и за изграждането на базиликата „Св. София“.

Литература

Гатев 1977: П. Гатев. Накити от погребения от XI–XII в. – Археология, 1977, 1, 30-46.

Григоров 2007: В. Григоров. Метални накити от средновековна България (VII–XI в.), София, 2007.

№ 97. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 2 (КМ 7+250 – 7+290) ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ, С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА

Иво Д. Чолаков, Владимир Славчев

Във връзка с изпълнението на договор между МИЕ и НАИМ-БАН, спасителното археологическо проучване беше проведено в периода август-октомври 2014 г. Обектът се намира на около 2 км и азимут 298° северозападно от с. Мировяне. Разположен е на първата надзаливна ниска тераса на р. Блато. Според договора, заложените от нас сондажи бяха само в рамките на сервитута[1].

---

[3] Монетите са определени от доц. д-р Иля Прокопов, преди да е извършена тяхната реставрация.

Чрез геофизично проучване успяхме да определим цялата площ на обекта, застроена със сгради и съоръжения от различни периоди. Тя възлиза на 1,9 дка в рамките на сервитута и около 1 дка извън него. Ясно личи голямо квадратно ограждане със сгради вътре и извън неговите очертания (обр.1).

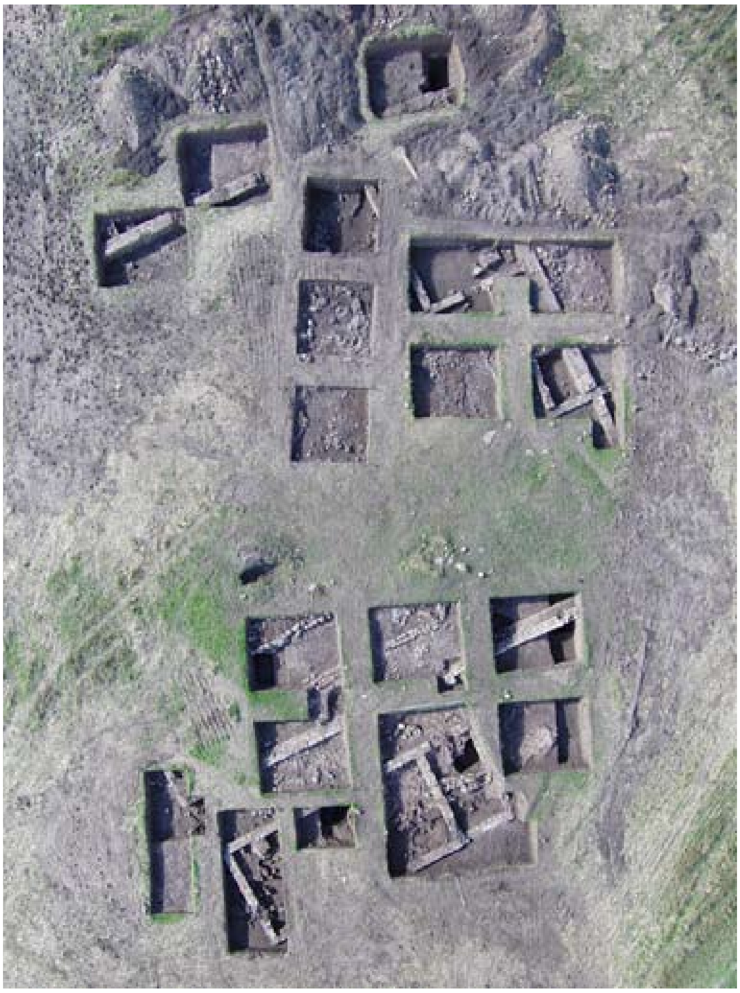

Обр. 1. Аерофотозаснемане на обекта.

При проучванията частично беше разкрита сграда в югозападната част на комплекса, извън оградената площ. Тя е с правоъгълна форма и има две помещения. Ориентирана е североизток-югозапад по дългата си страна и е с размери 7,60 х 19 м. На северозападната дълга стена е разкрит отвор за входна врата, а двете помещения са свързани с междинна врата. Югозападното помещение е три пъти по-голямо по площ от североизточното. Стените на сградата са изградени в *opus mixtum*, като от единствения видим тухлен пояс са запазени три реда тухли. Страниците на отворите за врати, са иззидани изцяло от тухли. Дебелината на всички стени е около 0.60 м, изградени са едновременно и са конструктивно свързани една с друга. Установи се, че субструкцията на стената е вкопана на 0,30 м под първоначалното подово ниво. Сградата има два основни периода на обитаване. Първоначално подът е бил от пръст. Върху него бяха открити отделни запазени тухли, които биха могли да принадлежат на евентуална настилка. Монетният материал от този първи период на сградата е от последната четвърт на IV в., като най-младата монета е на император Грациан (367-383 г.). Подовото ниво е съобразено с нивото на прага на междинната врата. Прагът на входната врата на сградата е конструктивно изграден с около 0,40 м по-високо от пода в помещенията. Вероятно вътрешността на сградата е с по-ниско ниво спрямо тогавашния терен и влизането в нея е ставало по дървена стълба или рампа. Това, както и относително малкото керамика открита тук, подкрепя хипотезата, че тези помещения по-скоро имат стопанско предназначение (обр.2).

След пожар, регистриран на отделни места, в сградата са направени различни преправки. След 408 г. вътрешността и участъците край стените отвън са настлани с тухли, като външната тухлена настилка е монтирана върху хоросанова подложка. Тогава са повдигнати подовите нива и прагът между двете вътрешни помещения. През първата половина на V в. част от тухлената настилка на пода е демонтирана и югозападното помещение е преградено. Преградната стена е изградена небрежно, с плитки основи, а част от нея лежи върху каменния праг на вътрешната врата, като я стеснява. След 423 г. цялата сграда е унищожена от силен пожар, вследствие на който рухва и покривът.

В началото на V в. съществуващият стопански комплекс е ограден от дебели стени във формата на квадрат. Дължината на страните му е около 37 м, като укрепената площ възлиза на над 1,3 дка. Стената е масивна и е изградена в *opus mixtum*. На отделни места има допълнително удебеляване чрез долепяне на фуга на втора, вътрешна стена. Дебелината ѝ достига 1,30 м. Тя е дълбоко вкопана, в някои участъци със субструкция от 1,60 м. До момента не е локализирана порта, позволяваща достъп в защитената площ. Времето на това ограждане, както и направената преправка на сградата, оставаща извън укрепената площ, е след 408 г. Новото съоръжение е съобразено със съществуващата от югозапад постройка, а други заварени сгради или са включени в новия план на комплекса или стените им са демонтирани. Разкрихме сграда, построена в северния ъгъл на укрепеното пространство. Тя е долепена на фуга към външната оградна стена, използвайки я за свои северозападна и североизточна стени. Ъглите на сградата и страниците на вратата ѝ са изградени изцяло от тухли. Разрушена е от пожар, случил се след 423 г., когато изглежда е пострадал целият комплекс (обр.3).

---

[1] Геофизичното проучване на обекта е направено от инж. д-р Н. Тонков (НАИМ-БАН); геодезическото заснемане е на инж. Ат. Каменаров; археозоологичното изследване е на Т. Тодоров; монетите са определени от д-р В. Пенчев (НИМ); аерофотозаснемането направи И. Вайсов (НАИМ-БАН), а реставрацията на част от материалите е дело на М. Тасева (НАИМ-БАН). В екипа участваха археолози и студенти от СУ „Св. Кл. Охридски“.

През XI–XII в. в рамките на тази сграда са изградени жилищни структури. Към тях принадлежат и две отоплителни съоръжения (печки), направени от преизползвани антични тухли. Стратиграфската им позиция показва, че тук има поне два периода на средновековно обитаване.

От началото на XX в. на мястото съществува малък параклис, от който са запазени само артефакти – църковна утвар и монети. Според тях сградата е унищожена в началото на 60-те години на XX в.

Подемният материал от обекта е предимно битова кухненска и по-малко трапезна керамика от късната античност и средновековието. Откриват се хромели; керамични тежести за стан; железни инструменти; глинена лампа и др. Вероятно семплият вид и брой на находките се дължи на факта, че до момента нямаме сигурна жилищна сграда.

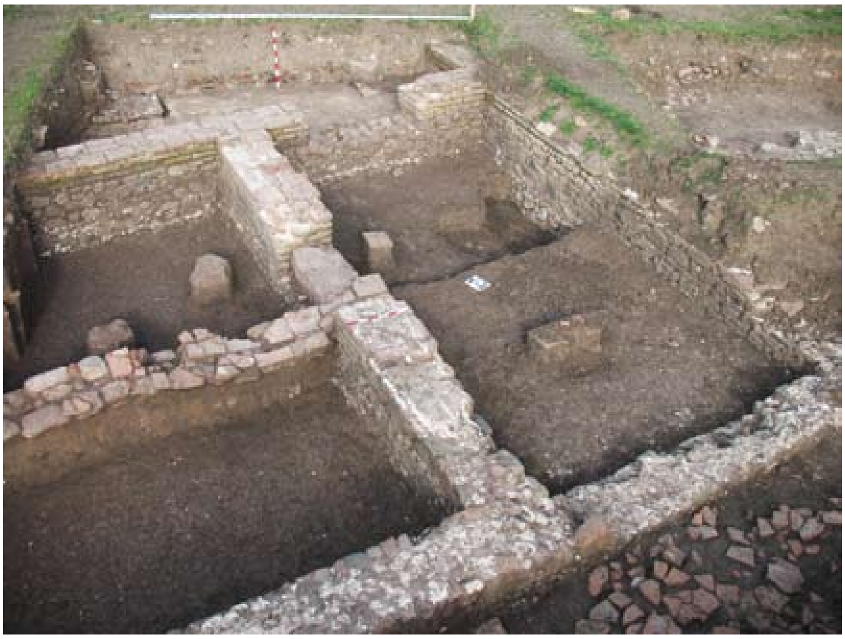

Обр. 2. Стопански помещения от края на IV век.

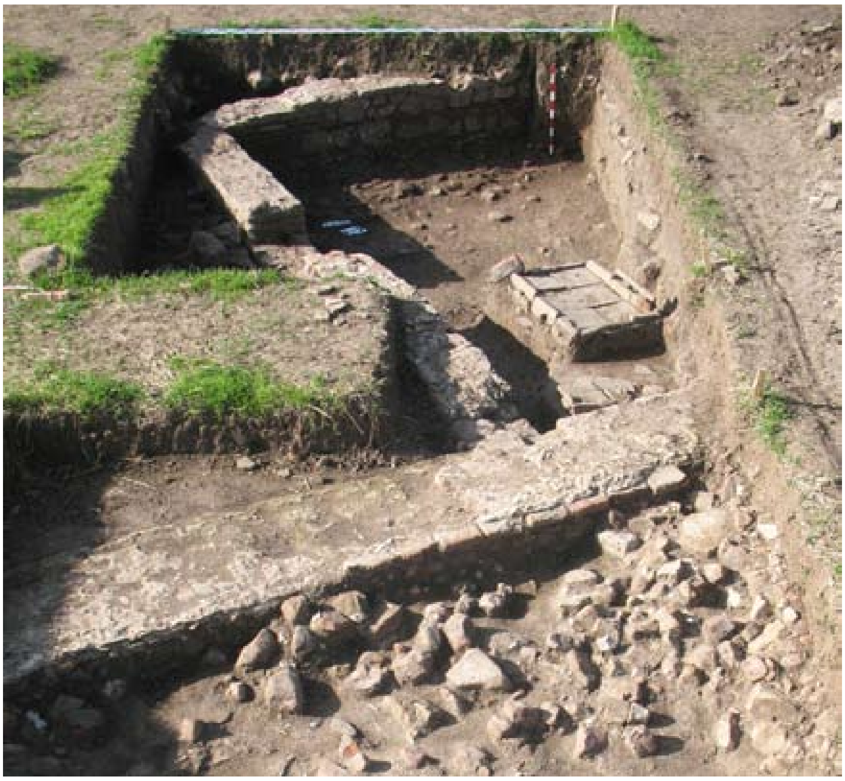

Обр. 3. Късноантични стени и средновековно отоплително съоръжение.

Направеният археозоологически анализ показва, че за всички периоди най-много са овцете/козите, следвани от свине и говеда. При всички видове, без свинята, преобладават кости от възрастни индивиди. Това предполага, че животните, освен за месо, са използвани за работа и за производство на мляко, вълна и кожа. Възможно е част от свинското месо да е използвано за търговия. Около 25 %

от всички костни фрагменти имат следи от обгаряне, вероятно от термичната обработка при готвене. Откритите следи от транжиране са малко. Шест костни фрагмента вероятно са заготовки, като засега не предполагаме наличието на работилница. Останките от дивеч са рядкост на обекта. Намерените кости от жерави са свързани с близката река и заблатяванията около нея. Мекотелите са представени от няколко миди, като всички са речни.

Разкритите структури до момента ни дават възможност да интерпретираме обекта като късноантичен стопански комплекс със следи от обитаване през периода на Средновековието. Първоначално се състои от няколко сгради, несвързани помежду си и разположени на по-голяма площ. След като комплексът пострадва вероятно от готско нападение, той е преустроен. В началото на V в, част от площта му е защитена от масивна оградна стена. Този период също завършва със сериозни пожари, причинени вероятно от хунска атака. Следи от средновековно обитаване има във всички проучвани от нас сондажи. Тези по-късни градежи преизползват останките от късноантичните сгради и вграждат техни елементи като сполии. Артефактите показват доста скромен бит на обитателите на комплекса през късната античност. Най-вероятно това са производители на селскостопанска продукция, обслужващи близкия град Сердика. Поради добре запазената архитектура и значимостта на обекта, новият проект за трасе на газопровода предвижда заобикалянето му.

№ 98. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ФОРУМ-ЗАПАД“ ВЪВ ФИЛИПОПОЛ

Елена Кесякова

За трети пореден сезон се извършиха редовни разкопки на обект „Форум-запад“ във Филипопол (обр. 1). Целта е да се проучи изцяло античният площаден комплекс, за да се експонира като единно цяло в структурата на съвременния град. Работи се през м. юни-ноември 2014 г. Участваха: Е. Кесякова – научен ръководител, археолозите – Р. и Р. Иванови, Цв. Папинов и строителният техник Ст. Петрова.

С решение на междуведомствена комисия към МК бяха демонтирани средновековните градежи в площта на амбулациото. Това позволи проучването му в цялостна дълбочина и ширина. При разкопките се разкри стилобатът, ограждащ арeята от западната страна в протежение на 30 м. Изявиха се изцяло пет сиенитни постамента за колони, както и сиенитните улеи за извеждане на водите от портика и ареята. Проучен е и ранният стилобат в протежение на 20 м. В северната половина на амбулациото каменната зидария на ранния стилобат е изравнена много добре и пластът, покриващ руините му, е изцяло от полуопечен кирпич и горяло дърво, ясно указание за характера на суперструкцията. В южната половина на амбулациото той е разрушен на различно ниво, но руините над него също са изцяло от полупечен кирпич и дърво. При разкриване на горелия кирпичен пласт се намериха много фрагменти от два вида мраморна облицовка: едните са от мрамор със силно изявени червени жилки (брекча), а другите – от силно ронлив, едрозърнест бял мрамор, с релефни растителни и животински изображения, включително и на човешко тяло. Някои от плочите са профилирани. Археологическите разкрития поставят въпроса как е изглеждал най-ранният стилобат? Очевидно той не е бил една непрекъсната стена, а е бил с отвори към магазините и ареята, които са били облицовани с мрамор. С този най-ранен стилобат се свързват добре изявен под от трамбована глина и пясъчников трошляк, както и входове към магазините с ширина 1,60 м. Проследиха се входовете към три от магазините. Те нямат каменни прагове и очевидно са били дървени. Този сезон в горелия пласт с кирпичени деструкции се намери още един антефикс с изображение на Херакъл. Така, общият брой на откритите в сектор „Форум-запад“ антефикси достига 10. В пласта, свързан с първия строителен период на агората, се намери монета на Тит (69-71). В същия пласт в предходната кампания са намерени монети на Клавдий, Филипи при Август и Веспасиан (Кесякова 2013, 397). Те потвърждават напълно тезата, че площадният комплекс на Филипопол е заложен по времето на Август и неговия тракийски сателит Реметалк, т.е. съвсем в началото на I в. сл. Хр. Крайната дата на функциониране на първия строителен период е краят на I в. – времето на Веспасиан (Кесякова 2004; Кесякова, 2013). Сведението на М. Мартинова за намерена монета на Домициан (96-98) в същия горял пласт на обект

„Форум-север“ (Мартинова 2012, 218) измества крайната дата на функциониране до времето на Домициан.

Проучвания се извършиха и в площта на пропилеите. Разкри се изцяло площадката на пропилеите със северните и южни стъпала. Западните стъпала попадат под улиците с плочестите камъни. Достъпът до площадката се осъществява посредством три стъпала. Пред площадката и пред източните и южни пропилеи се установиха четири улични настилки. Уличните настилки се свързват с четирите строителни периода от развитието на площадния комплекс. Много важни са и разкритията във вестибюла. За първи път имахме възможност да проникнем в оформлението му и да проследим стратиграфията на културните напластявания. Археологическите данни, получени от проучванията във вестибюла, прецизираха вижданията ни за ходовите нива на различните строителни периоди и свързаните с тях подови нива. Проследи се оформлението на входовете от вестибюла към амбулациото през различните строителни периоди. Особено монументален е входът през втория и третия строителен период (обр. 2). Той е дъговидно оформен във височина, а ширината му е 3,05 м. Намериха се *in situ* мраморните плочи от облицовката на дъговидното оформление, както и облицовъчни профили на бази. В площта на амбулациото пред вестибюла бе констатиран дебел, силно горял пласт от деструкции – строителна керамика, хоросан, керемиди, които могат да се свържат с последното повдигане на нивата на входовете. В горелия пласт се намери монета на Диоклетиан (295-305). През сезон 2012 г. в същия горял пласт от вътрешната страна на вестибюла се намери златна монета на Диоклетиан. Така, в начало на IV в. може да се разграничи още един строителен период, който се характеризира с повдигане на нивата на праговете на магазините и вестибюла. Към него се отнасят и изградените контрафорси от двете страни на праговете на магазините и вестибюла.

При археологическите разкопки се намериха 324 монети. Монетната циркулация показва, че най-оживена е търговската дейност през втората половина на III и IV в. В края на IV в. функциите на агората като централен площад заглъхват – констатация направена и през изминалите два сезона. От градежа на средновековните зидове в амбулациото произхождат много фрагменти от мраморната декорация на площада: глава на мъжка статуя от варовик, силно обрушена и недовършена; торсо от

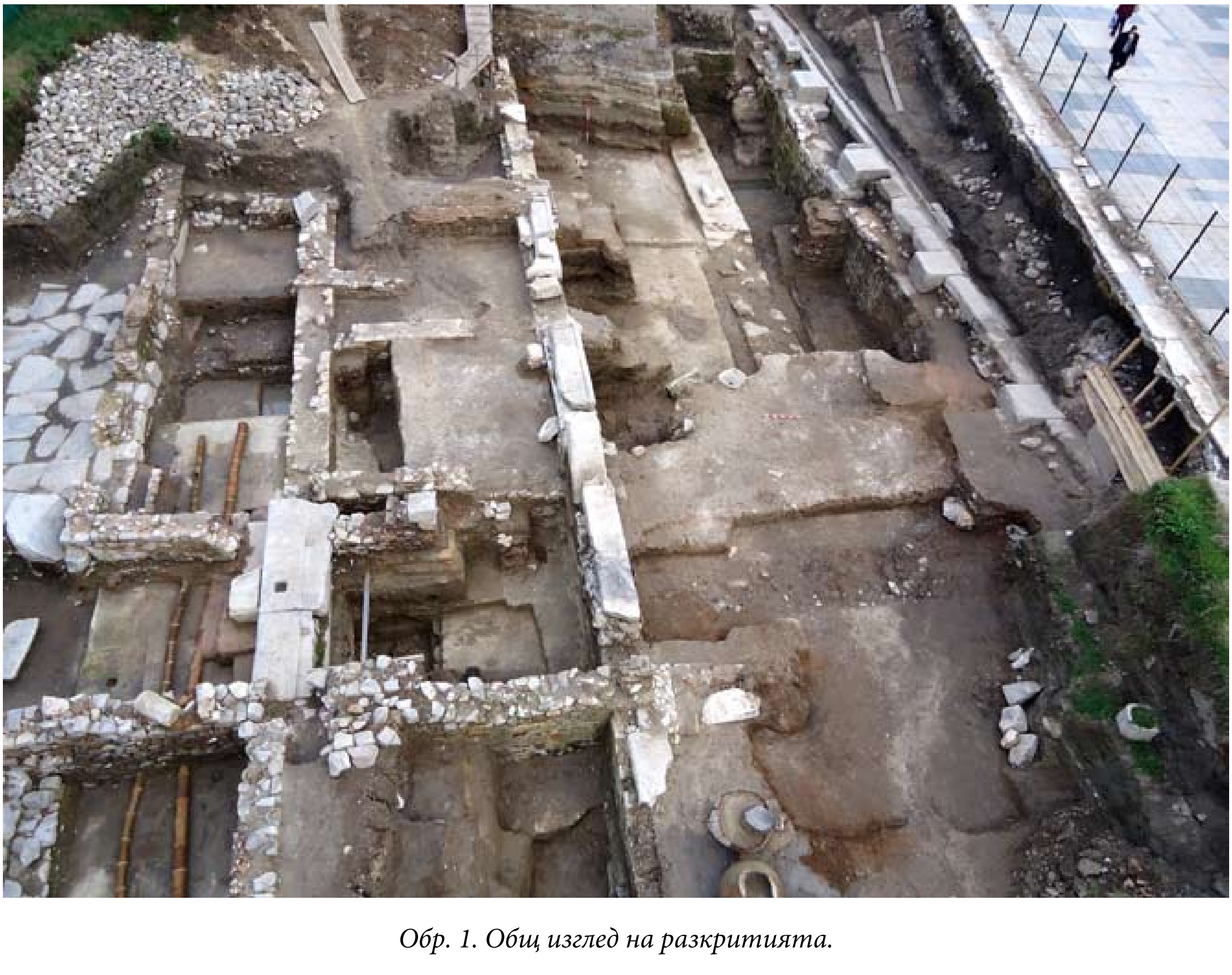

Обр. 1. Общ изглед на разкритията.

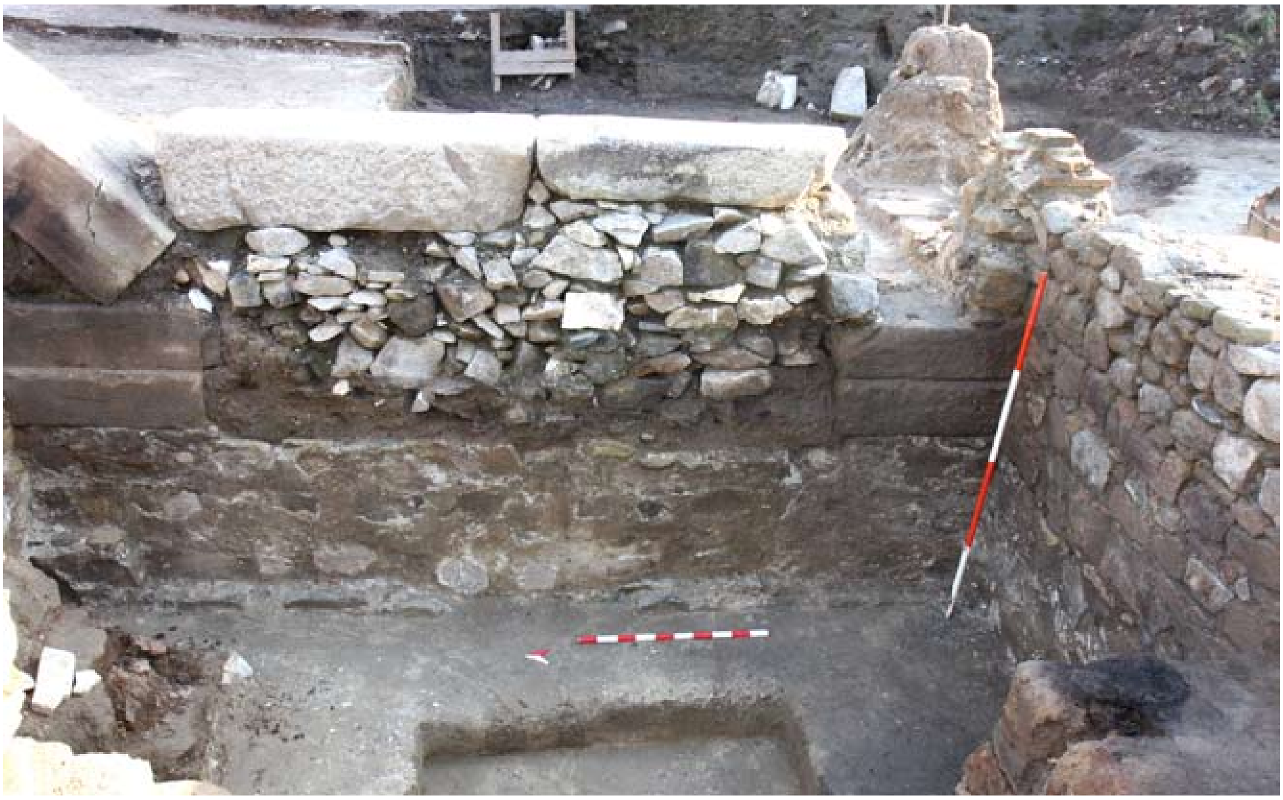

Обр. 2. Входът от вестибюла към амбулациото.

мъжка статуя, също недовършена; бюст на статуя на жена, полирана и много добре изработена; оброчна плоча на трите нимфи; фрагмент от оброчна плоча на Зевс и Хера, както и много отломъци от мраморни архитектурни елементи.

Проучи се изцяло средновековният пласт в сектора. Дебелината му е около 0,90 м. Разкрити са множество зидове, принадлежащи на различни сгради от различни строителни периоди. Не може да се определи архитектурният план на всяка от тях. Според археологическия материал и стратиграфия, те могат да се отнесат към късната античност и ранното средновековие – VI–VII в., еднолицеви градежи от края на IX–XI в. и по-масивни зидове от XI–XII в. Всички зидове са градени от ломен камък с калов разтвор. Те стъпват върху разрушенията на античните структури. Суперструкцията им е от кирпич и дървено покритие. Находките са оскъдни. Преобладават монетите. Керамиката е фрагментирана – обикновена и ангобирана с червена и златиста ангоба, както и сграфито.

Откриха се и два гроба. Единият е ситуиран над руините на стилобат № 1 Погребението е извършено в могилен насип от ломен камък и фрагменти от строителна керамика с диаметър 3,80 м и височина 0,60 м. Под могилния насип се откриха два скелета на кучета, а в централната част на могилата, в кръгла яма, е погребан индивид в зряла възраст. Според откритата керамика, гробът може да се датира към края на XI – първа половина на XII в. Другият гроб се откри при разширението на източния шкарп. Намериха се само черепът и част от конски крайник. Гробове могат да се свържат с печенезите, които няколко пъти превземат града през XI–XII в.

Литература

Кесякова 2004: Е. Кесякова. Агората на Филипопол. – Годишник на Археологически музей Пловдив, IX/2, 2004, 9-74.

Кесякова 2013: Е. Кесякова. Разкопки на обект „Форум-запад“ на Филипопол. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 397-400.

Мартинова-Кютова 2012: М. Мартинова-Кютова. Редовно археологическо проучване на обект „Форум-север“, гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 318-320.

№ 99. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „МУЗЕЯТ“ – ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Археологическият обект „Музеят“ – гр. Пловдив се намира под южните склонове на Трихълмието, в близост до Форумния комплекс, Стадион и Театър на античния Филипопол. Общата му площ е 7,650 кв. м. Понастоящем теренът е собственост на „РОЗА ИМПЕКС“ ООД, инвеститор на археологическите проучвания, проведени в периода 2007- 2010 г. и 2014 г.

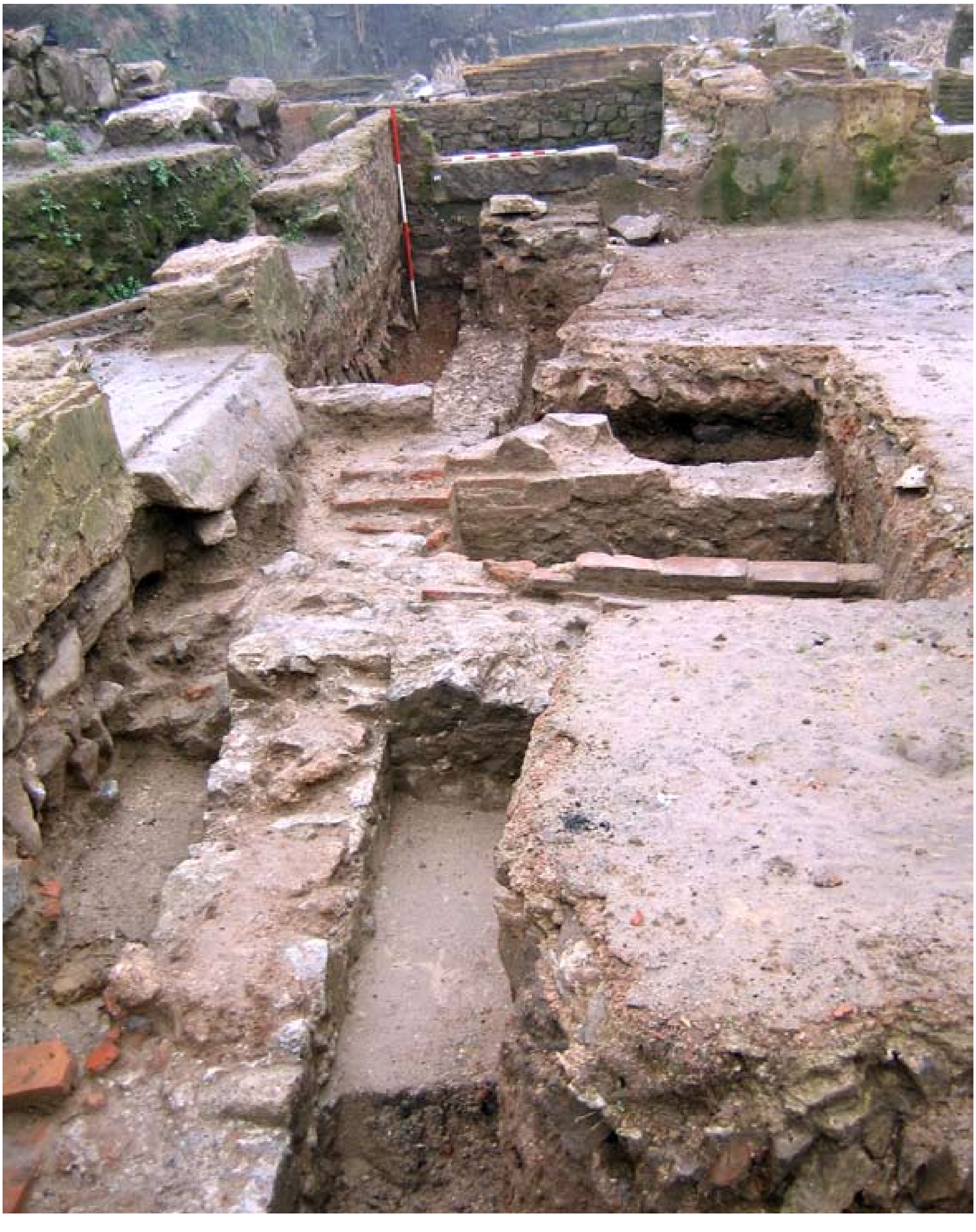

Обр. 1. I-ви и II-ри строителни периоди.

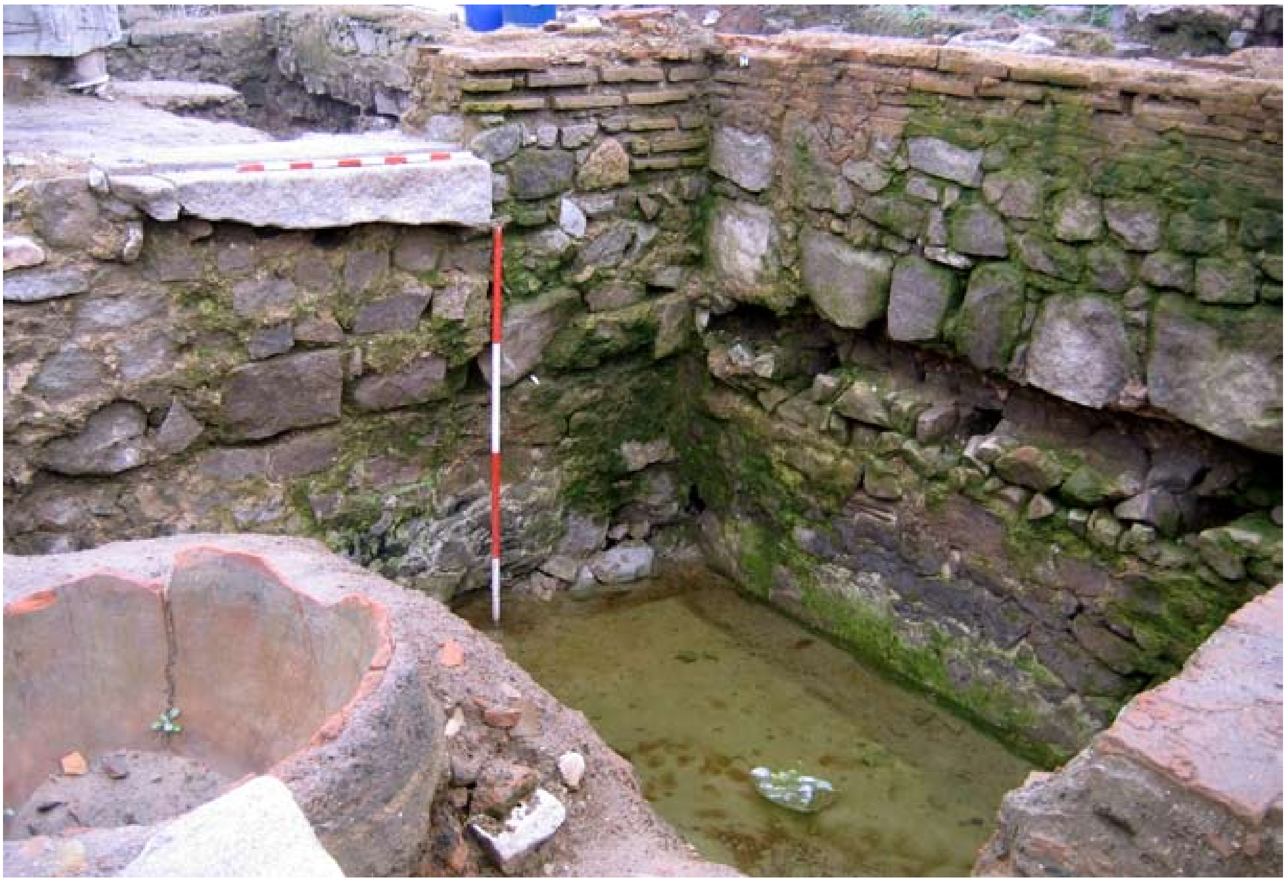

Обр. 2. I-ви, II-ри и III-ти строителни периоди.

През миналите кампании, на площ от 7 дка, се разкриха структури включващи сектори от четири антични улици – два декумануса, две кардинес и прилежащите им шест инсули. През терена, по диагонал, с посока североизток-югозапад минава крепостна стена, датирана в ранното Средновековие, след средата на VI в.

Археологическото проучване през 2014 г. се проведе в периода 09.06-20.12.2014 г. в обема на означената под № 5 инсула с Разрешение №303/29.05.2014 г. Теренът с площ около 630 кв. м заема централната част на инсулата. Помещенията на запад и изток от нея са проучени и документирани през кампании 2008 г. и 2010 г., те имат стопански характер.

В резултат от проведените археологическите разкопки се разкриха и проучиха 13 помещения с правоъгълен план в един строителен период, отнасящ се хронологически към I в. до средата на III в. Използваната строителната техника при градежите е дялани и ломени камъни със спойка от бял хоросан в суб- и суперструкция, надзидани с кирпичени тухли (калъпи). На места се наблюдава фугировка (обр. 1). Зидовете са масивни, ширината им варира от 0,60 м до 0,65 м. Подовите нива са предимно от трамбована глина. Едно от помещенията № 8, с площ 48 кв. м, е с монохромна червена стенна мазилка и масивен хоросанов под. В помещение № 7 ходовото ниво е оформено с дървени греди. В едно от помещенията се разкри постамент с фрагментирана ара *in situ*. В близост до него се попадна на колективна находка от седем бронзови апликации. Сградата е била добре водоснабдена от оловен и глинен водопроводи. Отпадните води са отвеждани от зидани тухлени канали към декуман № 2.

Произхождащите от пласта находки са предимно фрагментирана амбалажна, кухненска и трапезна керамика, глинени светилници и монети. През средата на III в. при готското нашествие сградата е изцяло опожарена и разрушена. По целия терен е констатиран пласт с дебелина 0,50-0,70 м от опалени кирпичи и фрагменти от керемиди – имбрици и тегули.

Следващият строителен период, отнасящ се към втората половина на III в. до средата на V в., почти изцяло използва запазените градежи от предходния като субструкция и ги надзижда и разширява на места до 0,90 м. Строителната техника е ломени и дялани каменни блокчета, с включени тухлени пояси, споени с хоросан, примесен с дребни фракции от тухлен прах. Опожарените деструкции са трамбовани. В едно от помещенията е положена хоризонтално дървена скара, вероятно за по-голяма устойчивост. Върху тях се полагат ходовите нива. Те са оформени с тухлена настилка; хоросанова замазка, положена върху блокаж; гнайсови и мраморни плочи и трамбована глина. Само три от помещенията претърпяват промяна в архитектурния си план и обем, в резултат на което се обособяват 11 помещения. Означеното под № 5 помещение е с представителен характер, с размери 12 м изток-запад и 8 м север-юг. То приобщава две от помещенията от предходния период. Има масивен хоросанов под, положен върху блокаж и двупластова монохромна мазилка на стените. Към него водят четири входа: два от помещения, ситуирани на запад, един от помещение разположено на изток и един южен от вътрешен двор, атриум. В помещение № 11, с настилка от гнайсови и мраморни плочи, се разкриха зидана тухлена латрина, писоар с полусферична форма и отвеждащ канал (обр. 2 и обр. 3).

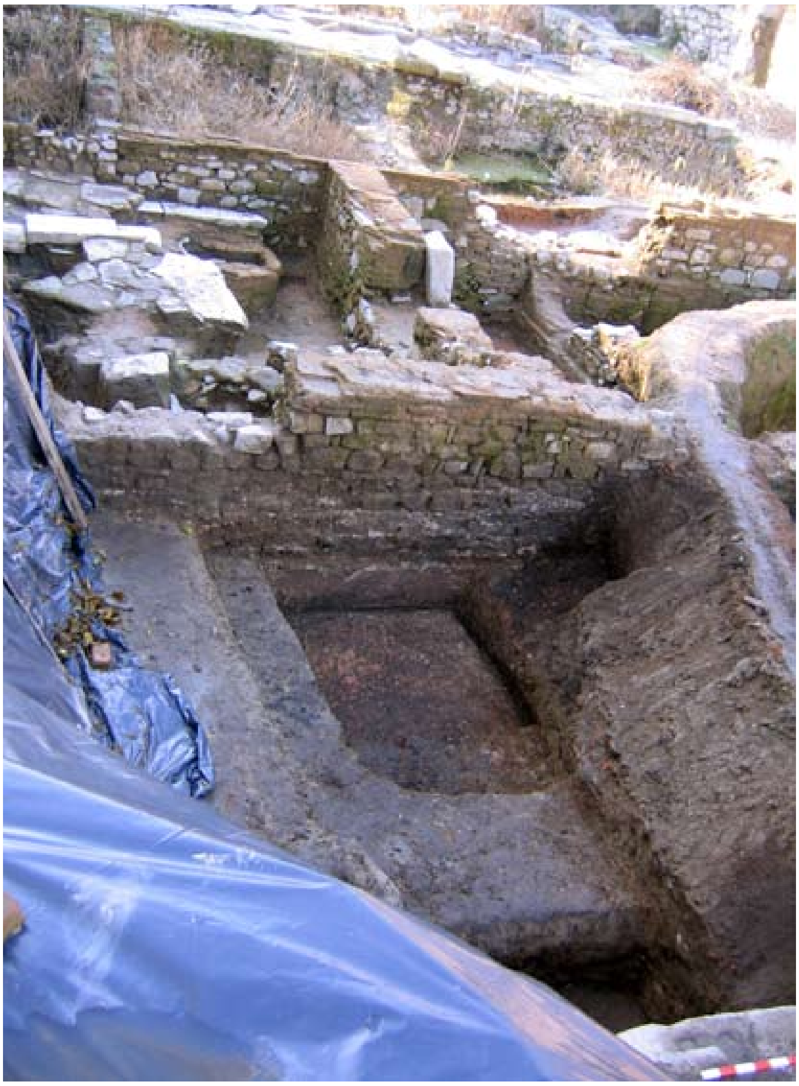
Обр. 3. Общ изглед и помещение с латрина.

Движимите паметници са предимно монети, амбалажна и кухненска керамика.

Третият строителен период се отнася към втората половина на V в. до VI в. Той използва изцяло запазените структури от предходния период с репарации на места. Строителната техника и планировката на сградата не се променят.

От средновековната епоха се разкриха две помещения с верижен правоъгълен план, изградени от ломени и дялани камъни, споени с калов разтвор, и две сметни ями.

Дебелината на проучения културен пласт е 3,40 м, до кота 158,70 м на която излизат подпочвени води.

№ 100. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УЛ. „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ № 28, УПИ III–698, КВ. 392, ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Археологическото проучване на обект ул. „П. Р. Славейков“ № 28, УПИ III– 698, кв. 392, гр. Пловдив, се извършва на основание Разрешение № 81/ 04.04.2014 г. с научен ръководител Ж. Танкова и зам.-ръководител гл. ас. Д. Давидова, в периода 05.04-25.04.2014 г. В резултата от проведените разкопки, на площ от около 50 кв. м се разкриха:

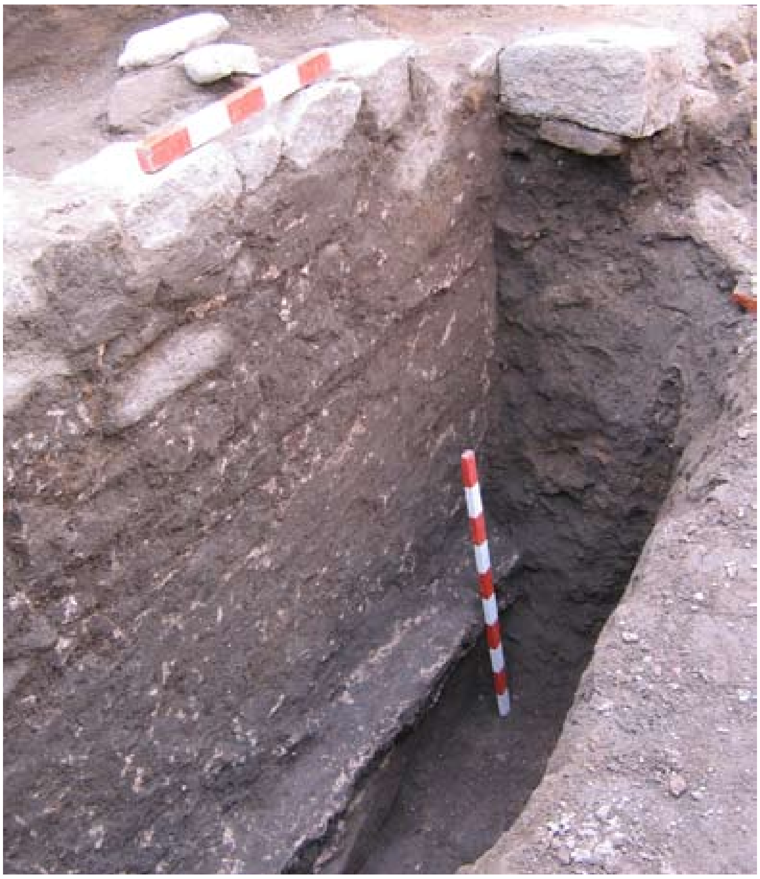

Обр.1. Зид № 3, с посока изток-запад.

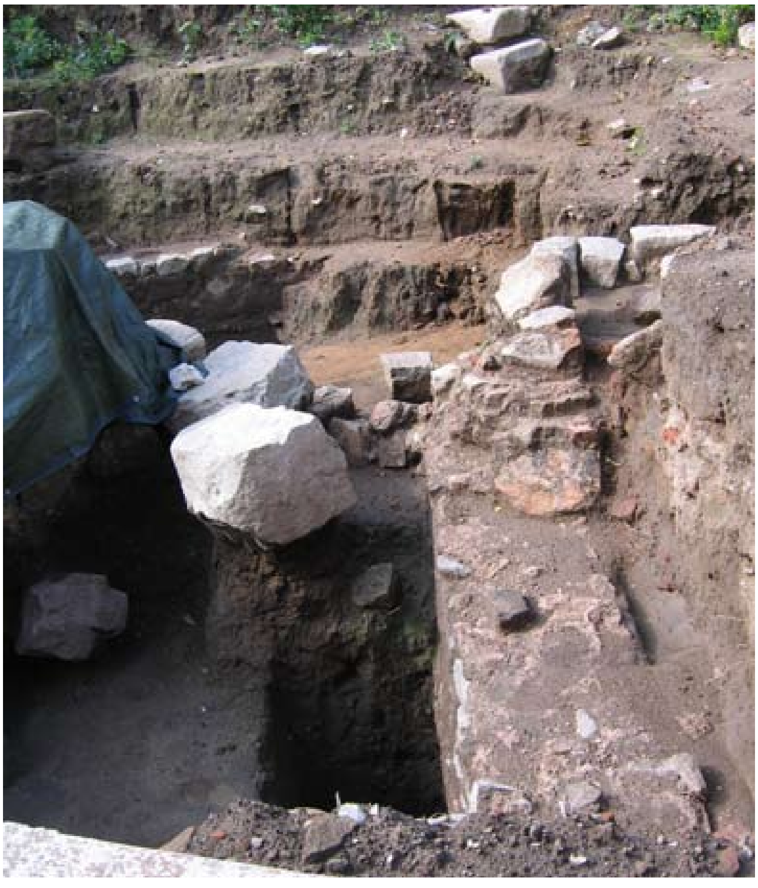

Обр. 2. Зид № 4, с посока север-юг.

1. Сектор от зид (3), с посока изток-запад, ширина 0,60 м. Строителната техника е ломени и дялани каменни блокчета, споени с хоросан, примесен с дребни фракции строителна керамика. Във височина (суперструкция) е бил надзидан с кирпичени тухли, силно разложени и разпрашени. Проследи се по дължина в продължение на 2,60 м. В източна и западна посоки се развива в съответните шкарпове. Общата му запазена височина в суб- и суперструкция е 2,40 м. Фундиран е върху голям сиенитен блок, вероятно материкова скала. По северното лице, в основата си зидът се разширява, изявява берма с ширина 0,1 5м и височина (дебелина) 0,10 м. Датираме го във втората половина на III– IV в. (обр. 1).

2. Югоизточен ъгъл от помещение (1). Източният му зид се проследи в продължение на 3,40 м. Южният – 1,20 м, е силно обрушен. Ширина на зидовете – 0,60 м. Градежът в суперструкция е от ломени и дялана сиенитни блокчета, на места са включени тухли, споени с хоросан, примесен с дребни фрагменти строителна керамика. В субструкция спойката е предимно с калов разтвор и оскъдно на места хоросан. Общо запазената му височина в суб- и суперструкция е 2,30 м. Отнасяме го към втората половина на III– IV в. (обр. 2).

Двата описани градежа нямат видима връзка помежду си. Констатира се и различие в строителната техника. При зида, означен под № 3, градежът е по прецизен. Вероятно принадлежат на различни сгради.

3. Градеж с посока североизток-югозапад в два строителни периода. Във втория строителен период зидът се отклонява от трасето на по-ранния градеж, като частично го възсяда в североизточна посока, а в югозападна почти изцяло го надзижда. Строителната техника и на двата градежа е от ломени и дялани каменни блокчета, фрагменти строителна керамика, споени с калов разтвор и хоросан на места в суперструкцията им. Границата между суб- и суперструкция на вторичния градеж се бележи от берма – 0,10 м. Обща запазена дължина 5,10 м. Ширината варира от 0,75 м до 0, 85 м. И двете

структури са силно обрушени. На основание строителната техника и откритите материали го датираме V– VI в.

4. Сметна яма до външния,югоизточен ъгъл на помещение 1, която до голяма степен нарушават стратиграфията на терена (обр. 3).

Проученият културен пласт е от кота 172,18 м до кота 169 м (3,18 м).

В западната част на терена се заложи сондаж с площ от 10 кв. м. Констатира се, че пластът е изцяло компрометиран от дълбоко фундирани основи на съществувала по-рано сграда, септична и сметни ями. Археологически структури не се изявиха до кота 170 м (4,60 м подсъвременния терен).

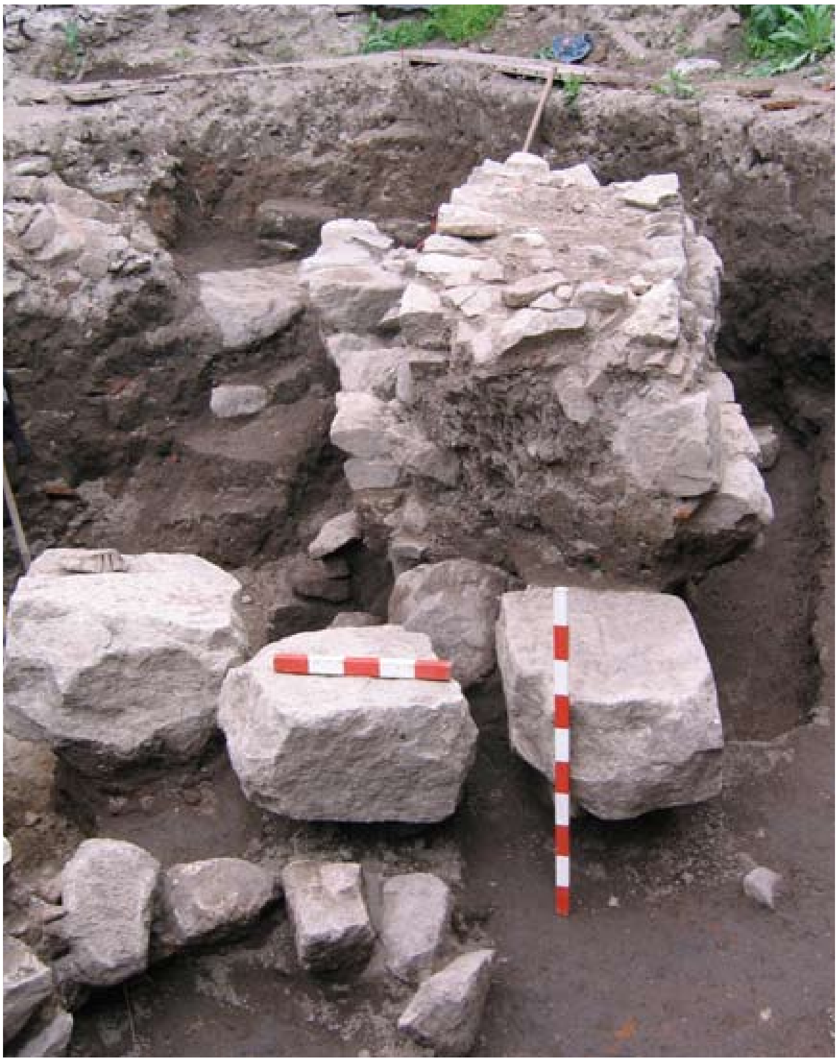

Обр. 3. Зид № 1 и сметна яма.

№ 101. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УЛ. „К. СТОИЛОВ“ № 14, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Обектът е ситуиран в северозападното подножие на Трихълмието. По повод инвестиционно намерение за строителство на жилищна сграда е извършено археологическо наблюдение от Д. Давидова. В процеса на наблюдение и при фундиране на укрепителни съоръжения по южната имотна граница е разкрито южното лице на масивен градеж от сиенитни квадри и градеж от ломен камък, споен с хоросан с тухлен прах и едра фракция тухли. Съгласно чл.160, ал. 3 от ЗКН, е назначена комисия, която предписва извършване на укрепителни дейности и спасителни археологически разкопки в парцела. Спасителното архелогическо проучване е извършено от 17.11-07.12.2014 г.

Откритият в процеса на археологическото наблюдение масивен градеж от сиенитни квадри е изцяло на територията на имота, ситуиран южно от проученото строително петно. Има обща височина 2,60 м, разкрита ширина 2,65 м. Макар и слабо, по квадрите се забелязват следи от рустициране. Сиенитните квадри са положени в хоризонтални и вертикални редове, под тях е документиран градеж от ломен камък, споен с хоросан, примесен с тухлен прах и сектори от хоризонтално наредени тухли, които имат характеристика на по-късна репарация. Разкритата структура принадлежи на външната крепостна стена на Филипопол, която приобщава в единен фортификационен пръстен Акропола и града в низината.

Сграда от XX в. с дълбоко избено помещение, ситуирана в североизточната част на строителното петно, е унищожила културните пластове на значителна площ от терена, определен за археологическо проучване.

Документиран е културен пласт от османския период. Разкрити са градежи от ломен камък и кал с огнище, които принадлежат на търговско-занаятчийски помещения, свързани с желязообработка. Около тях са открити корозирали железни предмети – гвоздеи, подкови и други. Пластът се датира с керамика и монети.

Документиран е културен пласт от XI в., силно компрометиран от по-късните османски и възрожденски градежи. Открити са малки сектори от глинени подови нива и септична яма, датирани с оскъдно количество керамика и монета, анонимен фолис клас B на Роман III Аргир (1028 – 1034).

Проучването е реализирано до стерилен пласт – материк с жълтокафява, мека структура.

№ 102. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УЛ. „ПЪЛДИН“ № 16, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

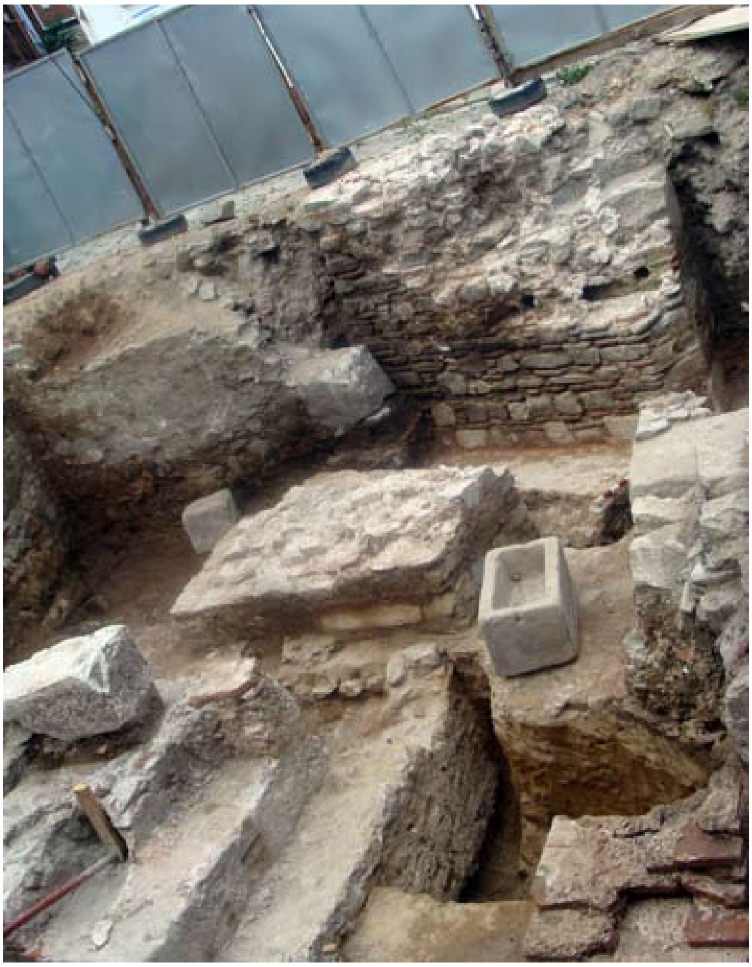

Обр. 1. Общ поглед на разкритите археологически структури.

Проучването се осъществи от екип в състав: научен ръководител – М. Мартинова-Кютова (РАМ-Пловдив), зам.-ръководител Б. Груева-Здравчева (РАМ-Пловдив).

Обектът е ситуиран в югоизточните склонове на Джамбаз тепе, на територията на АИР „Старинен Пловдив“. Спасителното археологическо проучване е извършено във връзка с възстановяване, реконструкция и пристройка на жилищна сграда в гореописания имот.

Археологическите разкопки са проведени от 15.05 до 21.06.2014 г. Изследвана е площ от 90 кв. м (обр. 1). Теренът е с изявена денивелация от запад на изток. Културните пластове са нарушени от избените помещения на съвременна сграда, датирана в началото на XX в.

Най-ранните хронологически структури принадлежат на обществена сграда с неясни функции. Разкрити са масивни градежи (пилони?), фундирани в жълтокафяв, стерилен пласт. Единият е с размери 1,20 x 1,67 м, изцяло граден от тухли и хоросан с тухлен прах и едра фракция тухли. Другият – почти квадратен в план, има размери 2,10 x 2,20 м и масивна субструкция от

1,20 м. Градежът в суперструкцията е изпълнен от дялани камъни и мраморни сполии на хоросан. Широка берма от изток и юг бележи границата между субструкцията и суперструкцията. Градежите са характерни за обществените сгради във Филипопол от V–VI в. Открити са два фрагмента мозайка, вероятно част от пода на сградата. Подобни масивни градежи и пилони са проучени в съседни имоти. (Кесякова и др. 2004, 288-289, обр. 38).

През XI в. двата пилона са интегрирани в плана на масивна сграда – вероятно църква.

Изградени са масивни градежи, единият с трапецовидна форма и дъговидно оформено източно лице. В северния шкарп се разкри южното лице на градеж със сантрачна система и висока запазеност на суперструкцията, до и над съвременното ниво на улица „Пълдин“. Източните лица на последните два зида са оформени дъговидно и очертават сграда с кръгъл план и вътрешен диаметър от 7,20 м. Подовото ниво на сградата е масивен хоросанов под, положен върху блокаж от дребни камъни и хоросан. В южния сектор на терена се откри подово ниво *in situ* от тухли, положени върху пръстта. От интериора на сградата се откриха мраморни облицовъчни плочи, украсени с християнски символи, характерни за XI–XII в. и фрагмент от мраморна колона (Данчева-Василева 2009, 285-287).

Около църквата е възникнал некропол. От некропола се разкриха два гроба и множество разнесени кости. Скелетите са положени в плитки гробни ями, вкопани в късноантичните подови нива. Ориентацията на погребаните индивиди е изток-запад, глава на запад, с ръце поставени в областта на таза или гръдния кош. Липсва гробен инвентар.

Средновековната сграда е загинала от пожар през XV в. Върху нейните руини и заравнен пласт деструкции е документиран културен пласт от османския период. Градежите са от ломени камъни и фрагменти тухли на кал и сполии от мраморни архитектурни елементи.

Литература

Данчева-Василева 2009: А. Данчева-Василева. Пловдив през Средновековието IV–XIV в. София, 2009.

Кесяковаи др. 2004: Е. Кесякова, Ж. Танкова, И. Топалилов. Спасителни разкопки в Пловдив (1997-2003). – Годишник на археологически музей Пловдив, IX/2, 2004, 288-289.

№ 103. АРЕХОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иво Топалилов, Марина Колева

Разкопките се провеждат в м. Църквището (или Църквица), в землището на с. Драгойново, ЕКАТТЕ 23385, община Първомай. Те са продължение на тези от 2009-2013 г. Разкопките се извършиха с участието на студенти от ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Проучванията през тази кампания обхванаха три квадрата. Основна цел на кампанията беше да се разкрият окончателно останките и да се предложи интерпретация на помещението, долепено от северна страна и отнесено към втората фаза на църквата (обр. 1).

Новите разкопки показаха, че това помещение е с правоъгълна форма, 6,30 (запад-изток) х 4,90 м външни размери, с диаметър на апсидата 1,96 м (обр. 2). Градежите са в *opus emplectum*, с две изявени лица, с калова спойка. Основният вход е бил от юг, т.е. от нартекса, но е възможно наличието на вход и от северна посока, където скалният масив е бил добре заравнен. Западният зид на помещението се явява продължение на западния зид на нартекса и църквата в северна посока, долепен на фуга до първоначалната сграда. При тези по-късни градежи камъните вече са със средни и малки размери (до 0, 40 м) и се различават от големите „квадрови“ камъни, използвани при направата на първоначалната църква и на констатитираните на обекта за момента поне три овала. За пълнеж между тях са използвани фрагменти от тухли, а към лицата на места са използвани и цели тухли.

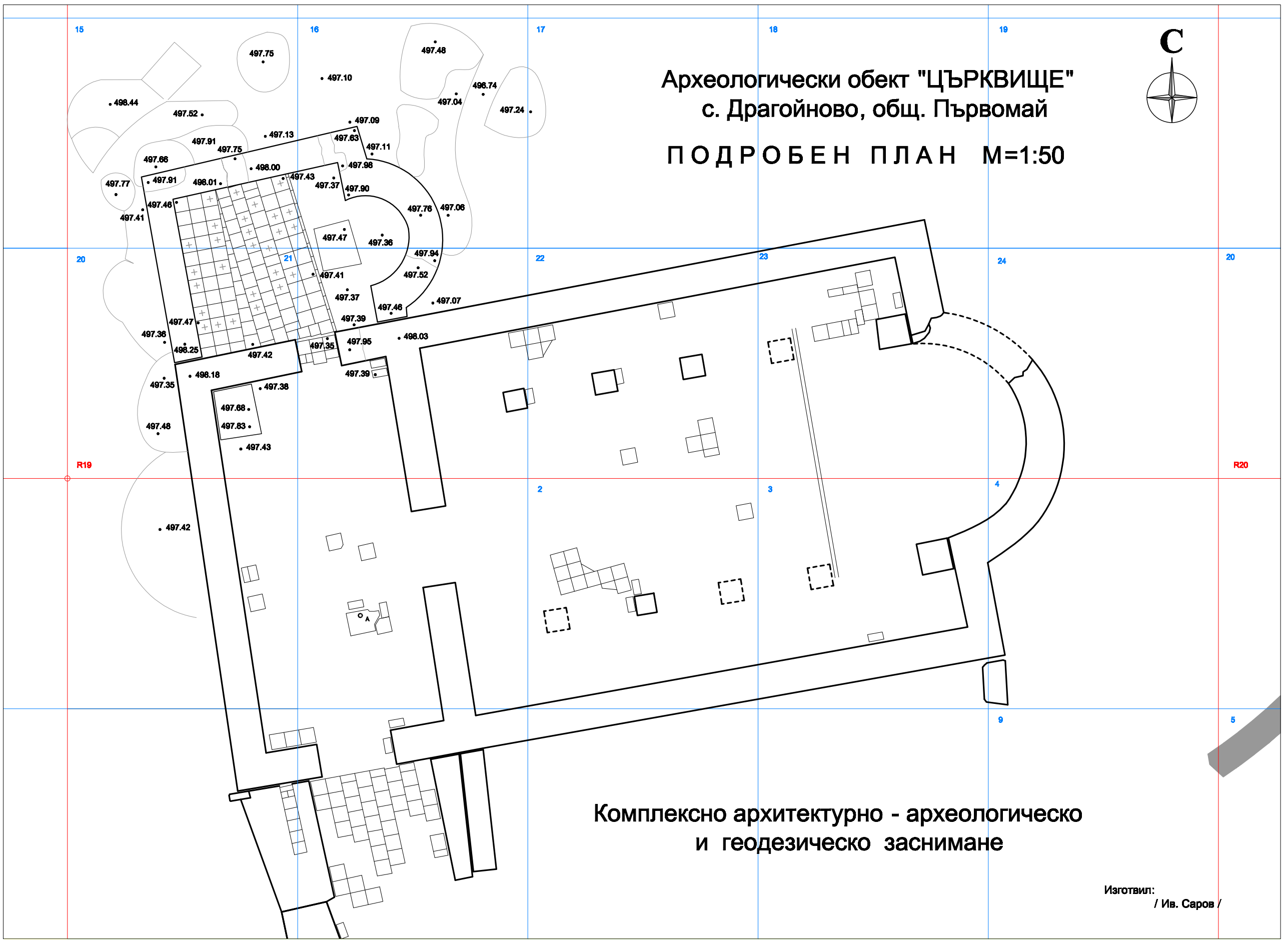
С
Археологически обект "ЦЪРКВИЩЕ"
с. Драгойново, общ. Първомай
ПОДРОБЕН ПЛАН М=1:50
Комплексно архитектурно - археологическо
и геодезическо заснимане
Изготвил:
/ Ив. Саров /
R19
R20

Обр. 1. План на базиликата с последните разкрития.

Западните 2/3 от помещението са покрити с тухлен под. Тухлите са 0,30 х 0,30 м, но са използвани и половинки. Някои от тухлите са без украса, но повечето са с украса. Част от тях са с т.нар. възлова украса, която е два варианта. При първия рамената на възела са направени от два пръста, а при втория вариант – едното рамо е направено от три пръста, а другото – от два. В някои случаи страните на тухлите са подчертани с врязани линии. Тази украса се открива и при някои тухли от предходната група. С изключение на тухлите без украса, върху останалите се откриват на много места допълнително врязани кръстове. По-голяма е концентрацията им в източната част на пода, т.е. в близост до апсидата. Прави впечатление, че в това помещение, както и в преходното, разположено южно от нартекса, тухлените подови настилки са почти изцяло запазени. За разлика от южното помещение, настилката на северното е украсена, включително и с кръстове (обр. 3).

За разлика от миналогодишната кампания, тази година не открихме фрагменти от стенна хоросанова мазилка; вероятно единствено първоначалната църква е била украсена с такава. Помещенията от втората фаза остават без украса.

През тази година не успяхме да проучим изцяло предапсидното пространство в помещението. Все пак стана ясно, че в него е било разположено съоръжение, запазено в субструкция, която бе разкрита (CN 314). Тя е с квадратна форма и размери 0,80 х 0,80 м. Направена е от малки и средни по размер камъни. Последните са използвани при направата на лицата, и пълнеж от малки ломени камъни и фрагменти от тухли с калова спойка.

През миналогодишната кампания интерпретирахме това помещение като баптистерий (Топалилов и др. 2014, 385-388.). Резултатите от разкопките през тази година внесоха допълнителен аргумент в тази интерпретация чрез врязаните кръстове по пода. Същевременно обаче нашето помещение се различава от класическия баптистерий, където писцината е в средата. В нашия случай запазената основа в предапсидното пространство е възможно да бъде основа на преносим купел, но разстоянието, на което тя отстои от апсидата, е много малко. Същото се отнася и ако тя е основа на олтарна маса (*mensa sacra*), което е вторият възможен вариант, т.е. при интерпретация на помещението като

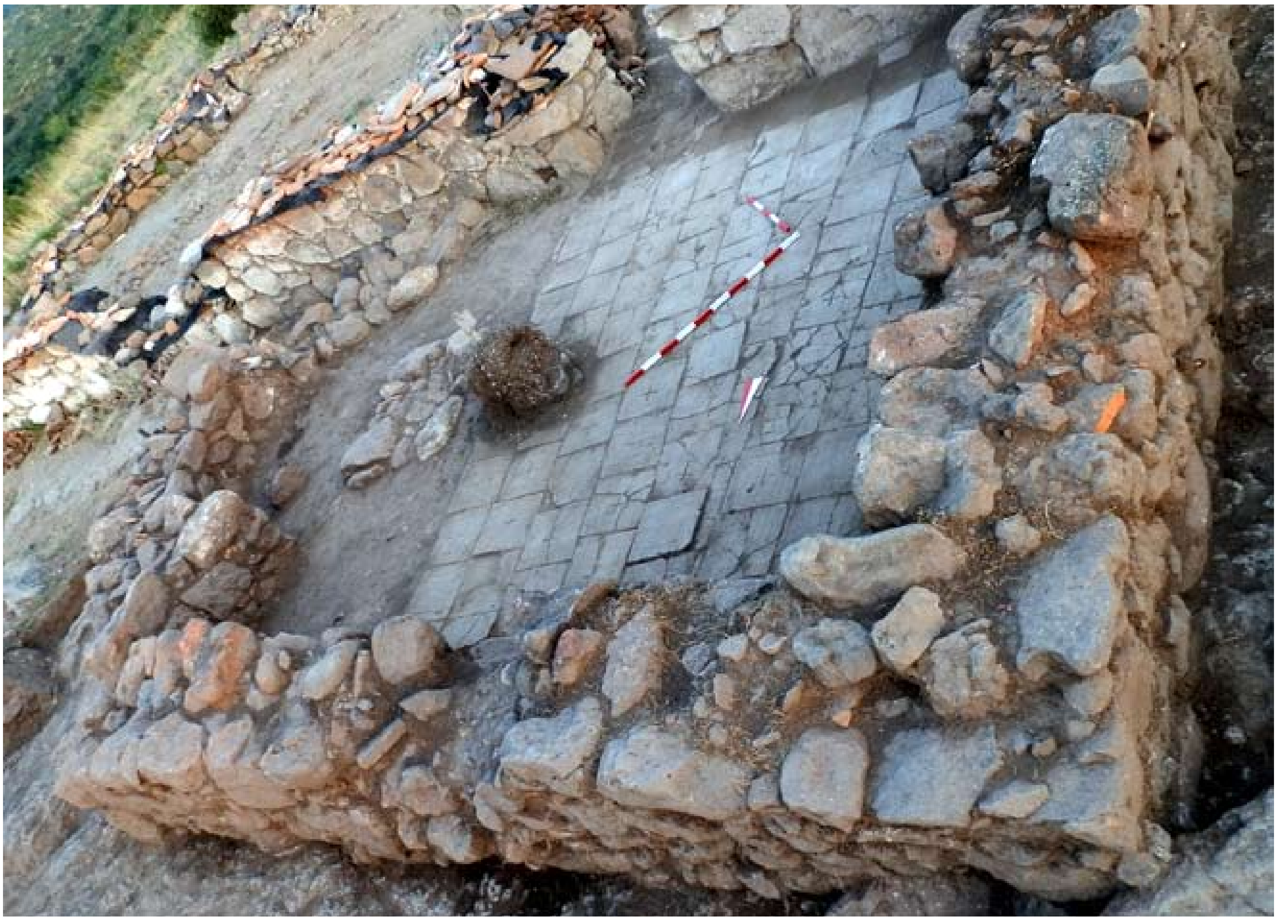

Обр. 2. Помещението, долепено до северната стена на базиликата (сн. от северозапад).

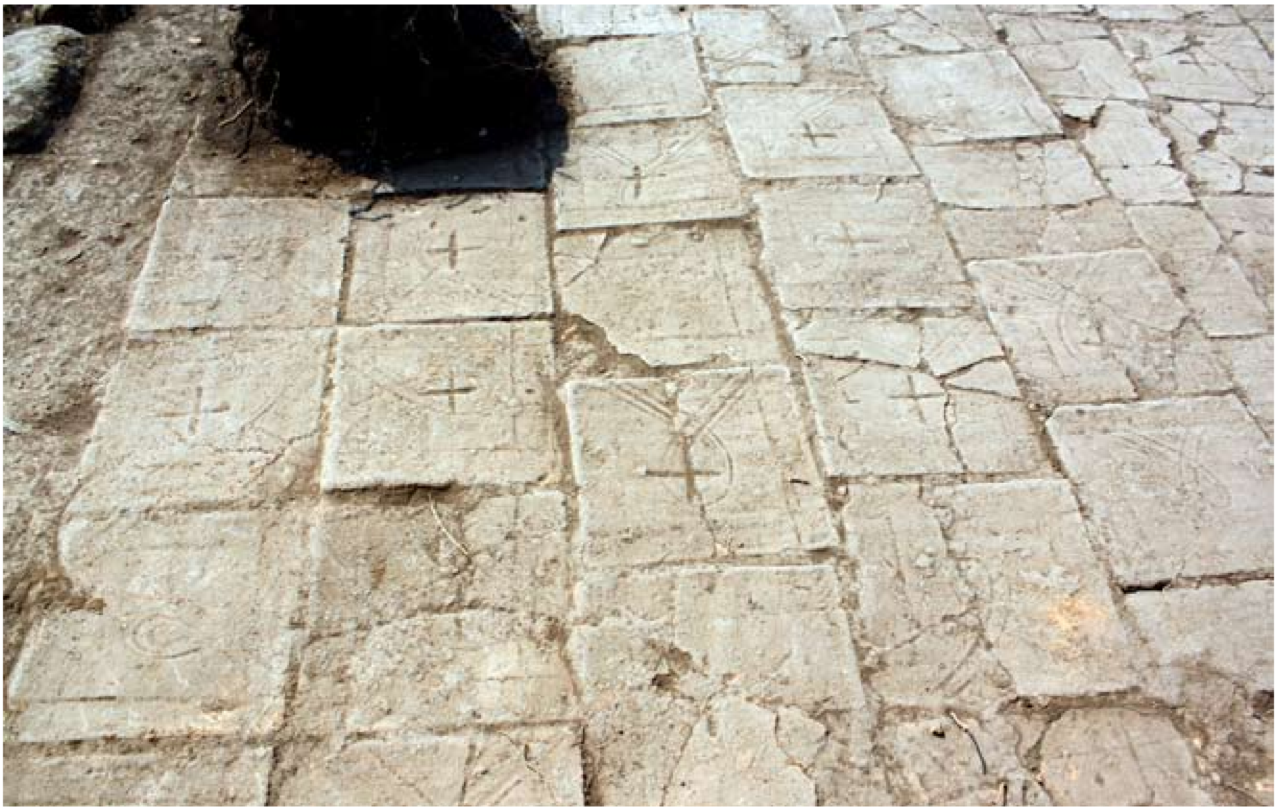

Обр. 3. Фрагмент от тухления под на параклиса.

параклис. За момента първата интерпретация е по-правдоподобна.

Освен в северното помещение, ние успяхме да разкрием изцяло и нартекса, и по-скоро неговия северозападен ъгъл, който попадаше в един от проучваните три квадрата. В него се откриха отново останки от основа на неясно съоръжение (CN 1213) с правоъгълна форма (1,14 х 0,96 м), разположено в самия ъгъл. То е направено от големи квадрови камъни, единият е с дължина 0,80 м, а пълежът е от малки по размер камъни и фрагменти от тухли на калова спойка. Предназначенито му засега остава неясно.

По време на разкопките се разкриха фрагмент от мраморна оброчна плочка, различни скоби и пирони, железен нож и ключ.

Литература

Топалилов и др. 2014: И. Топалилов, М. Колева, К. Станев. Археологически разкопки на обект „Църквището“ в землището на с. Драгойново, община Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 385-388.

№ 104. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС“, АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ ХИСАРЯ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

Археологическите разкопки на късноримския термален комплекс в Диоклецианополис през 2014 г. бяха продиктувани от стартирането на проекта на община Хисаря по програма за развитие на туристическите атракции. Те се проведоха от екип на Археологическия музей в гр. Хисаря в състав: ръководител – доц. д-р М. Маджаров и зам.-ръководител Д. Танчева. Разкопките са финансирани от община Хисаря.

При извършването на изкопни работи по проекта за направа на бетонната подпорна стена извън рамките на термалния комплекс, в източния бряг на ската, се попадна на неизвестни досега археологически структури. Строителните работи бяха преустановени и се пристъпи към археологическо проучване. След разкриването на структурите беше свикана комисия от Министерство на културата, която да излезе със становище за промяна на тази част от проекта.

Работата беше съсредоточена във външната източна част на помещение № 1, което вече определихме със значение на *caldarium*. На това място е изградено масивно съоръжение от камъни и тухли с хоросанов разтвор. Градежът от тухли се наблюдава в СИ ъгъл. Това почти квадратно съоръжение е конструктивно свързано с източния зид на термалния комплекс. В южната му част през 2008 г. беше открито лицето на засводен проход, през който са преминавали глинени тръби за снабдяването на южния басейн на калдариума със студена вода.

На дълбочина 0,55 м от запазеното ниво на правоъгълното съоръжение се разкри отстъп с ширина 0,10 м. Отстъпът е оформен от един ред средни по големина камъни. Точно под него се попадна на тухлен свод, аналогичен на този, разположен от южната страна на съоръжението (обр. 1). Сводът е с размери: широчина – 1,23 м, височина – 1,16 м. Целият отвор, който е представлявал проход за глинени тръби от водопровод, е запълнен допълнително с камъни на хоросанов разтвор. На дълбочина 1,16 м под нивото на свода се откри тухлена настилка, а на нивото на петата на свода се разкри градеж от тухли. Този градеж е широк 1,50 м и застъпва част от източната страна на свода. В южната част на градежа беше разкрита шахта с изградени в нея 7 стъпала (обр. 2). След стъпалата следва малка площадка, от която на дълбочина 0,45 м се достига до дълга галерия. На този етап от проучванията може да се допусне, че в случая е налице обслужваща галерия, в която вероятно се намират съоръжения за контролиране на студената вода, предназначена за охлаждане на минералната вода в големия басейн на калдариума.

Откритите структури завършват с равна тухлена настилка (обр. 3). Така изградени те оформят масивен зид, бил предназначен да подсили източния краен зид на постройката от товара на сводестата покривна конструкция. В южната половина този зид е разширен и в него е била поместена обслужващата галерия със стълбището към нея.

От източната страна на комплекса беше открита и част от глинен водопровод, чийто тръби са захванати една за друга с хоросанов разтвор. На СИ от водопровода е улицата *cardo maximus*. На това място вече е локализиран главният водопровод, снабдяващ античния град със студена вода. Установено е и точното местонахождение на разпределителната шахта, от която водата се е отправяла към термалния комплекс.

Новооткритите глинените тръби от водопровода за студена вода са влизали в термалния комплекс чрез тухлена шахта-разпределител, която е свързана с вертикално вградени в зида глинени тръби. Чрез тях се е охлаждала топлата минерална вода в големия басейн на калдариума.

В участъка на стабилизиращия външен зид, ограничен в размерите на

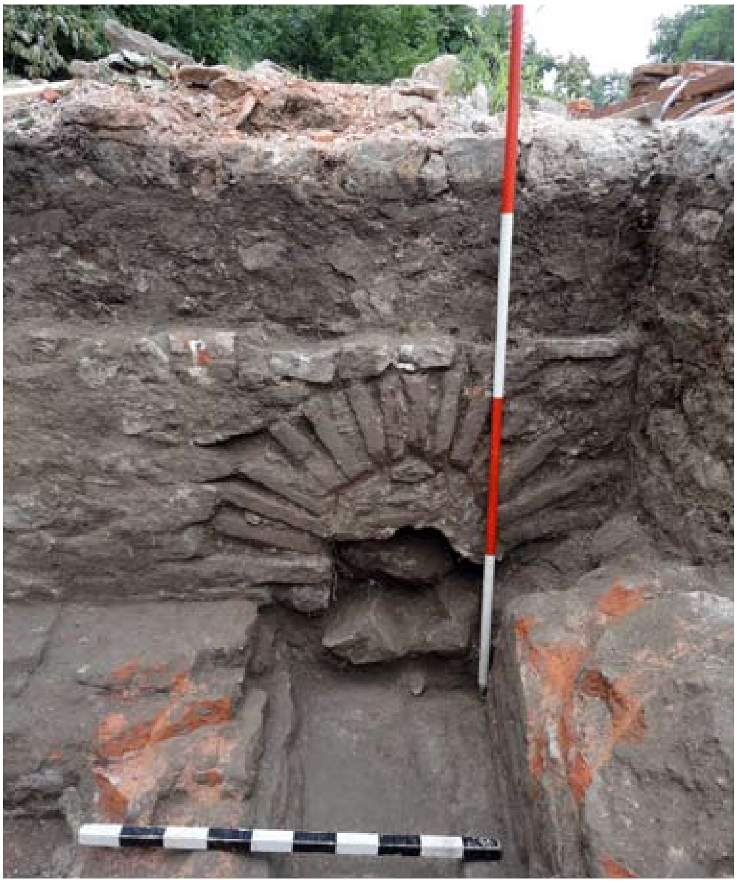

Обр. 1. Засводен проход за глинени тръби от водопровод.

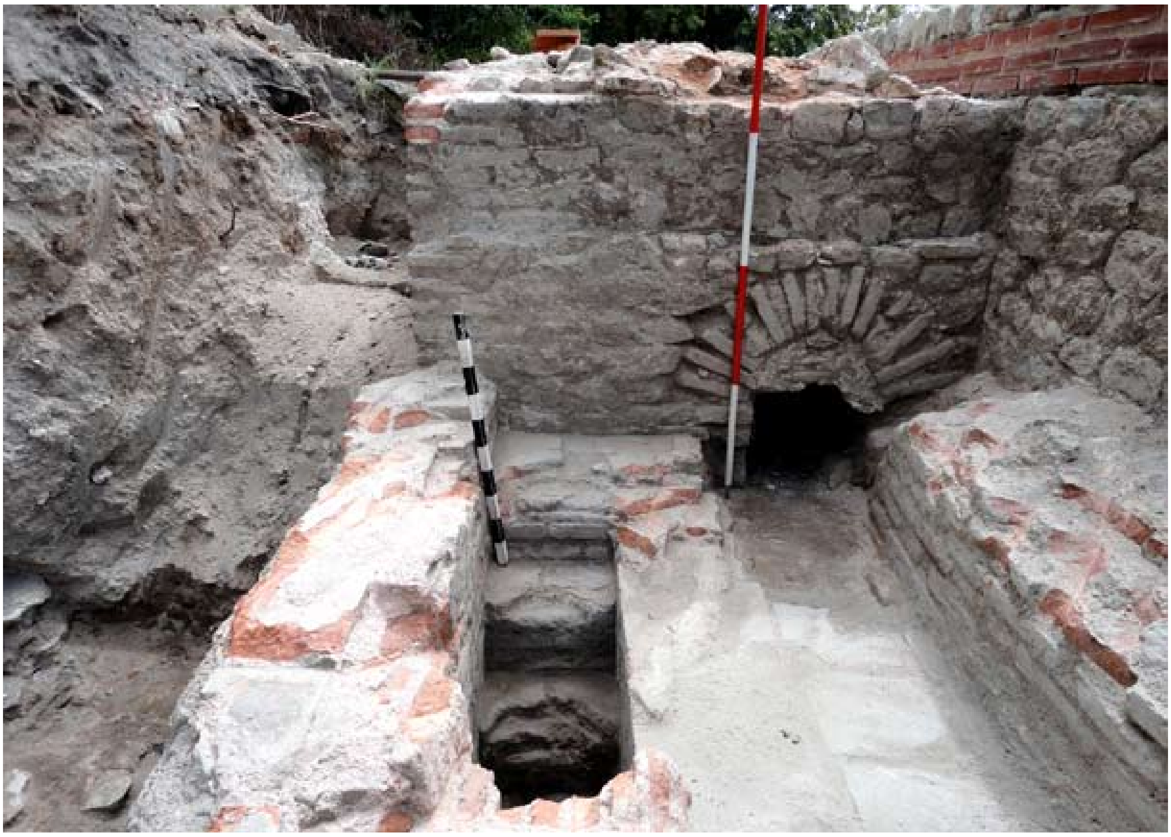

Обр. 2 Тухлена шахта със стъпала към обслужващата галерия.

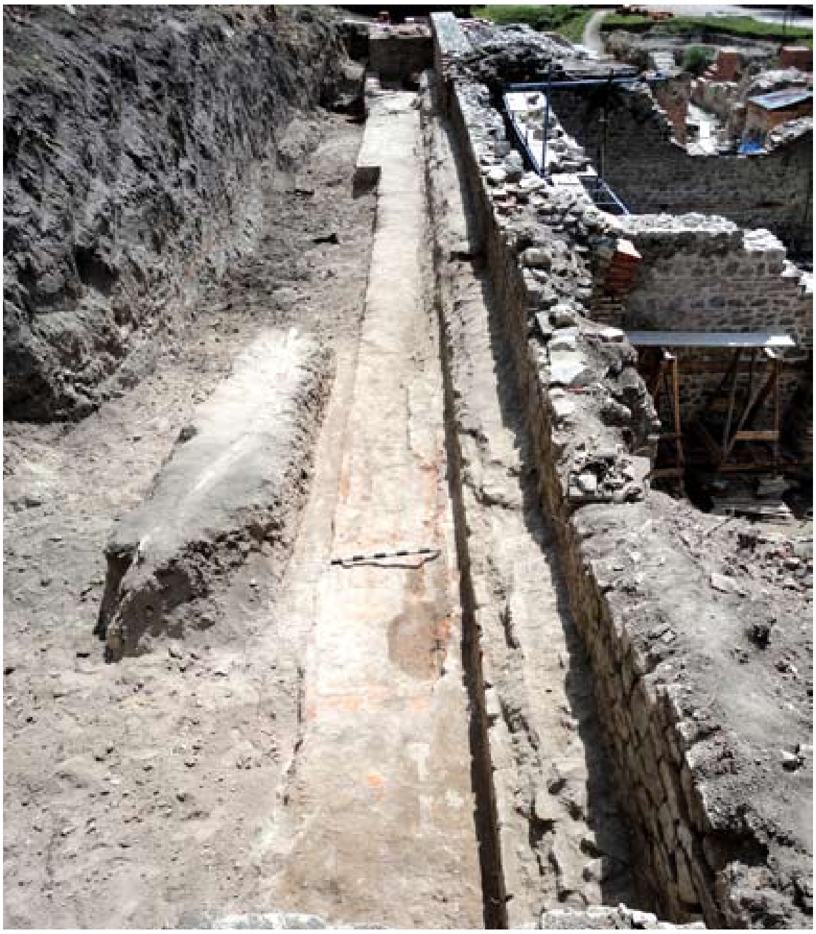

Обр. 3. Общ изглед на откритите съоръжения от източната страна на термалния комплекс (поглед от север).

калдариума, са разположени 4 бр. отвесно вградени в зида глинени тръби, които са представлявали отдушници на канализацията на термите.

При изкопни работи за дренажи в преддверието на помещение № 04 беше открит канал, зидан от тухли, който очевидно е бил предназначен за отвеждане на водата от басейна на помещението. В южния край на канала се откри мраморна лъвска глава за чешма и част от мраморно стъпало на статуя в естествена големина (обр. 4). При разчистването на пространството от южната страна на калдариума се откри и мраморна оброчна плочка на трите нимфи с посветителен надпис на гръцки език (обр. 5). В него за първи път от досега откриваните в Хисаря надписи с посвещение на нимфите, тези божества са представени като почитателки на дърветата (дриади). Интерес представлява съдържанието на надписа на долната рамка, на който се чете името на посветителя: „Север, син на Амоний“. Презимето Амоний показва, че посветителят е от египетски произход.

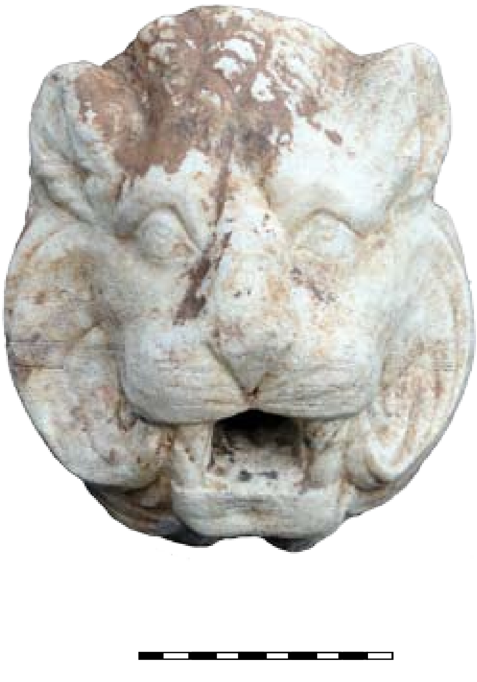

Обр. 4. Мраморна лъвска глава от чешма (втората половина на II – началото на III в.).

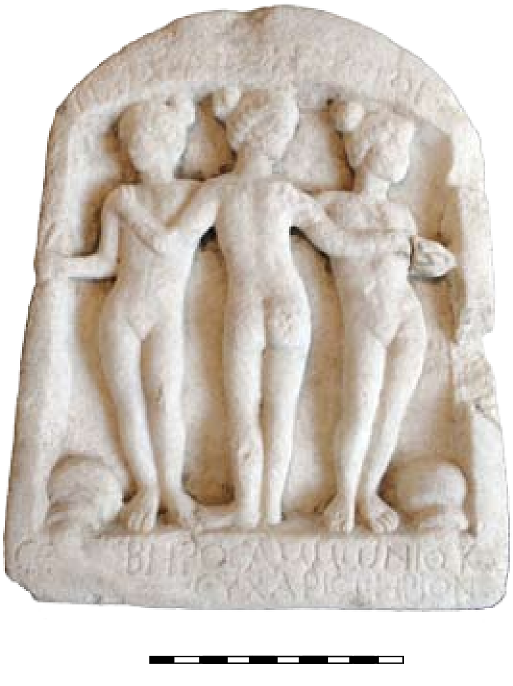

Обр. 5. Оброчна плочка на трите нимфи (средата на II в.).

На базата на палеографията оброчната плочка се отнася към средата на II в.[1] Това е втората оброчна плоча на нимфите, открита в термалния комплекс на Диоклецианополис.

От Хисаря са известни още значителен брой оброчни плочи, релефи и жертвеници с посвещение на нимфите, които се датират от втората половина на II и III в. (Цончев 1937, 147-151). Няма съмнение, че по това време около минералните извори е съществувал нимфеум, който е бил известен и в най-отдалечените провинции на Римската империя.

Литература

Цончев 1937: Д. Цончев. Хисарските бани. Географски, исторически и археологически очерк. София, 1937.

№ 105. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ В УПИ III–1528, КВ. 44, УЛ. „ДИМИТЪР НАУМОВ“ № 95, В ГР. СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев

Обектът се намира в северната част на АР „ Августа Траяна – Верея – Стара Загора“ и има площ от 320 кв. м. Североизточната му част е изцяло застроена от съвременна сграда. Тя е построена през 1954 г. и е с площ над 100 кв. м. Първоначално е използвана за жилище, а след 1989 г. е преустроена и е функционирала като ресторант. Вероятно при това преустройство, мазето е било допълнител-

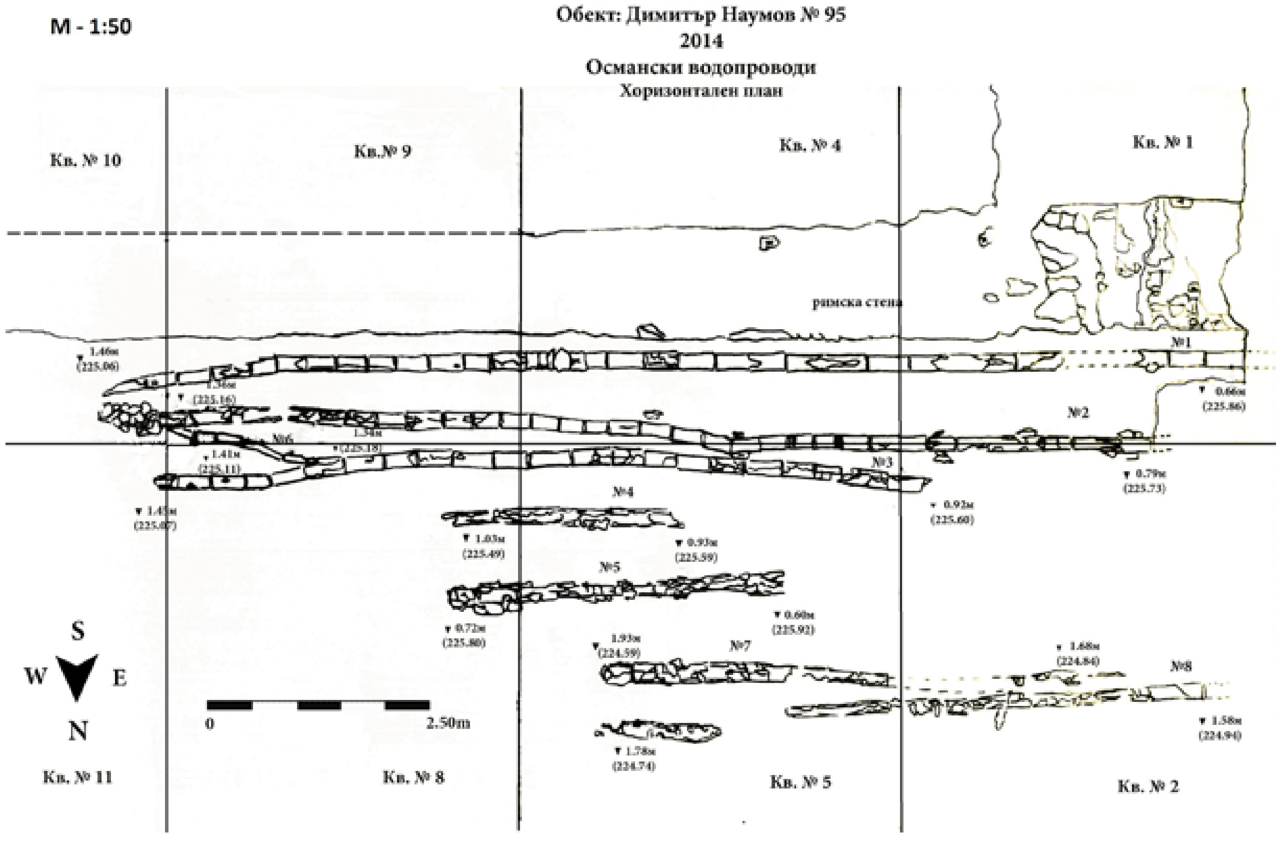
М - 1:50
Обект: Димитър Наумов № 95
2014
Османски водопроводи
Хоризонтален план
Кв. № 10
Кв.№ 9
Кв. № 4
Кв. № 1
римска стена
№1
№2
№3
№4
№5
№6
№7
№8
1.46м (225.06)
1.36м (225.16)
1.41м (225.11)
1.34м (225.18)
1.45м (225.07)
1.03м (225.49)
0.93м (225.59)
0.72м (225.80)
0.60м (225.92)
1.93м (224.59)
1.78м (224.74)
0.92м (225.60)
0.79м (225.73)
0.66м (225.86)
1.68м (224.84)
1.58м (224.94)
S
W
E
N
0
2.50m
Кв. № 11
Кв. № 8
Кв. № 5
Кв. № 2

Обр. 1. Водопроводи османски период.

---

[1] Разчитането и интерпретацията на надписа са дело на Николай Шаранков, за което му благодарим.

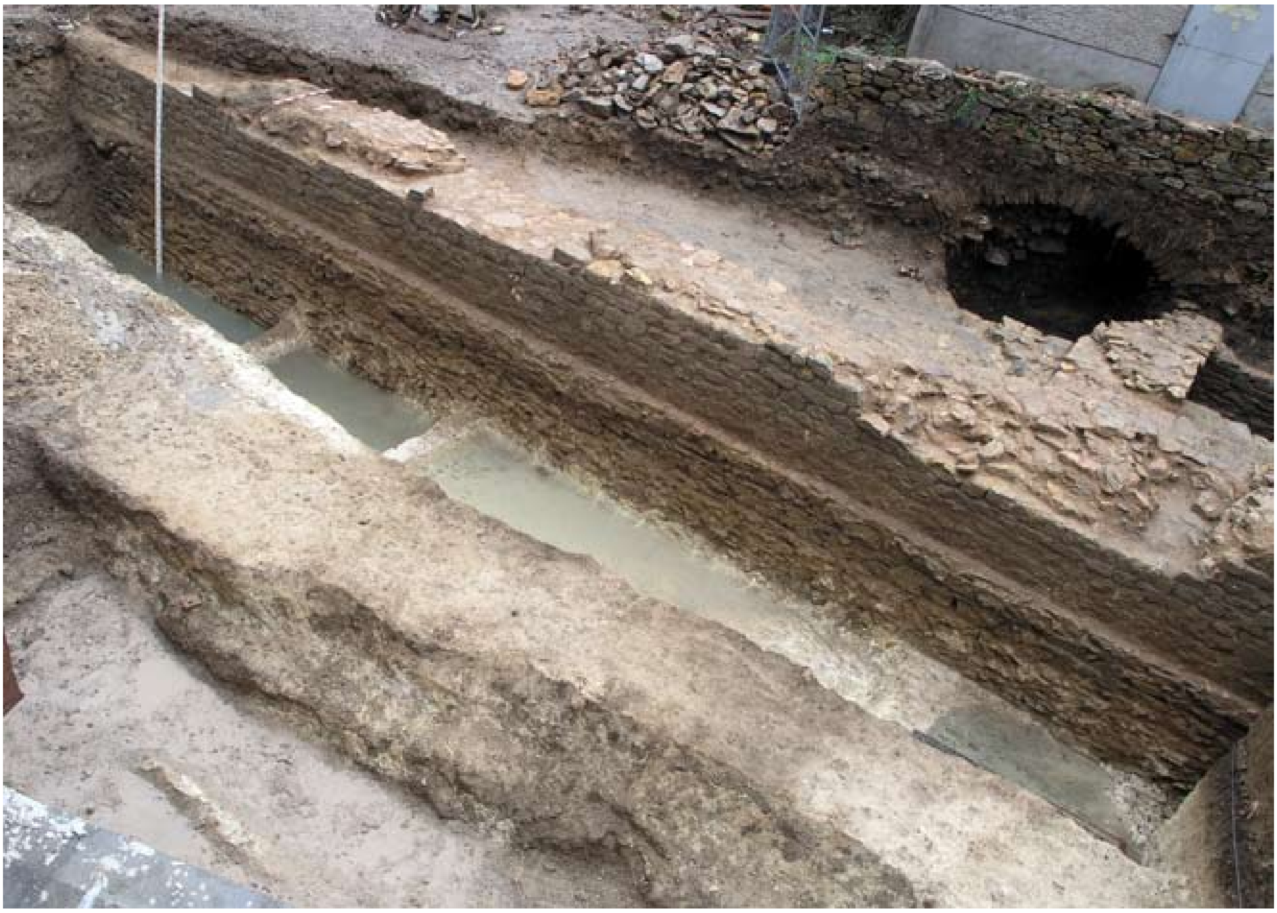

Обр. 2. Вътрешна крепостна стена в северната част на АР „ Августа Траяна – Верея – Стара Загора”.

но вкопано. Използвано е за кухня на ресторанта и склад. Дълбочината на вкопаването на мазето е достигнала до 3,50 м. В източната част на петното на къщата има помийна яма, вкопана в терена на дълбочина 4 м. Ямата е изградена от ломени камъни. Покрита е с масивна бетонна плоча и шахта за източване с размери 0,50 х 0,50 м, изградена от тухли, която е изкарана на повърхността. В очертанията на съвременната жилищна сграда липсваха археологически структури тъй като вкопаването на основите и мазето са достигнали до материков терен.

За нуждите на лятната градина на ресторанта в западната половина на парцела, по цялата му ширина, изкуствено е насипана тераса с размери 11,80 х 8,40 м. Оформена е с обработени камъни и плочи. В западната ѝ част има масивна ограда с ниши за цветарници и декоративно осветление.

Проучванията на терена започнаха от запад на изток. Първоначално бе свален насипът на терасата на ресторанта от кафява рохкава пръст. В югозападната част на парцела се разкри част от северното лице и емплектонът на вътрешната крепостна стена на античния град. Проучванията се съсредоточиха в пространството между крепостната стена на север до съседния парцел. Той е проучен от археолога М. Камишева и върху него е реализирано съвременно строителство. Разкриха се осем броя водопроводи от османския период (обр. 1). Водопроводите са вкопани на дълбочина от 0,60 до 1,45 м и денивелацията им е от запад на изток. Дължината им варира от 15,50 м до 2,60 м. Те са направени от керамични тръби с дължина от 0,30 м до 0,50 м и диаметър от 0,10 м до 0,25 м. Тръбите са свързани помежду си посредством собствена връзка. В края на всяка тръба има стеснение, което влиза в широката част на следващата тръба. Между тръбите има обмазка от бял хоросан. Някои от водопроводите лежат върху хоросанова подложка. По водопроводите има поправки и укрепвания, изпълнени с каменни плочи и тухли. При всички водопроводи се наблюдават разрушения, напуквания на тръбите, запушване с бигорни отлагания, което в дадения момент се е оказало вероятната причина, за да престанат да функционират. Водопроводите са направени към края на XIX в. от капуджибашията на Ески Загра Хаджи Мехмед ага и са снабдявали с вода градските чешми, частни и обществени сгради (Илков 1908, 54-55).

След вдигането на водопроводите от османския период се пристъпи към проучването на вътрешната крепостна стена на античния град. Дължината на разкритата стена е 17 60 м. Тя е вкопана в материковия терен на дълбочина от 3,38 м в западната част до 2,35 м в източната част. Проучени са част от северното ѝ лице и емплектонът (обр. 2). Останалата част продължава в съседния парцел, намиращ се южно от проучвания. Стената периодично е подлагана на разрушения, вероятно в края на XIX в. С камъни и тухли от стената са изградени оградният зид на южния парцел и основите на намиралата се там къща. Поради тази причина ширината в западната ѝ част е 1,65 м , а в източната е само 0,40 м. Стената има берма с ширина 0,15 м и се намира на разстояние от 0,85 до 1,95 м от горното запазено ниво на стената. Лицето на куртината е облицовано с дялани камъни със средни размери от 0,35-0,50 м. Тези дялани камъни са подредени в ордер с хоросанова спойка от т. н. розов хоросан с фрагменти от счукана тухла и ситен пясък. Между камъните фугите са запълнени с фина замазка от хоросан със ситен пясък и счукана тухла (обр. 3). Емплектонът представлява блокаж от ломен камък и хоросан в който има счукани тухли. Долната половина на стената, от бермата до основата, е изградена от ломен камък с вариращи размери, който е споен с жълтеникаво кафяв хоросан, примесен с фин пясък.

В западния сектор на стената е проучена част от квадратен пиластър със запазена стена 1,65 м. Съоръжението е силно разрушено от изкопана и изградена с ломени камъни в южната му част яма от османския период, която е използвана за изхвърляне на отпадъци до началото на XX в. Градена шахта е регистрирана в югозападната част на стената. Заключена е от северното лице на римската стена на север и от перпендикулярно позиционирания пиластър, свързан със стената на изток. Откритата градена шахта дели обща източна стена с пиластъра, стоящ перпендикулярно на римската стена. Градежът е регистриран при три от стените на шахтата – при северната, южната и източната. Западната страна съвпада със западния профил, който граничи със съседния парцел и вероятно четвъртата стена попада в него. Шахтата има размери 1,10 х 1,50 м и е вкопана на дълбочина 1,73 м. Тя е изградена от ломени камъни със средни размери, споени с хоросан. В нея се откриха фрагменти от керамика от античността, средновековието и османския период и животински кости.

Обр. 3. Фугиране на камъните в горната част на античната крепостна стена на Августа Траяна.

При археологическите проучвания в Августа Траяна е установено, че вътрешната крепостна стена на античния град е издигната от Марк Аврелий (160-188). На разстояние 8 м един от друг се издават квадратни пиластри със страни 1,60 м. По-късно, в средата на III в., пиластрите са били запълнени и стената е получила окончателната си дебелина от 3,60 м (Николов 1965, 11-13; Калчев 1992, 49-50). Към този период се отнася проучената част от северната стена на античната Августа Траяна. В проучвания терен, освен част от крепостната стена и османски водопроводи, не се откриха други археологически структури. Ако е имало археологически структури, те са напълно унищожени от строителството през османския период и в по-ново време, което на това място е много интензивно. Археологическите материали са разбъркани и силно фрагментирани. Наред с античната керамика се открива средновековна и такава от османския период. Находките в голямата си част са фрагментирани – керамични лампи, костни лъжички, шила, бронзови апликации, бронзов пръстен, костено стило с бронзов накрайник и др.

Литература

Илков 1908: Д. Илков. Принос към Историята на град Стара Загора. Пловдив, 1908, 54-55.

Николов 1965: Д. Николов. Августа Траяна – Верея – II–IV в. – Археология, VII, 1965, 3, 11-13.

Калчев 1992: К. Калчев. Археологическият резерват „Августа Траяна – Берое“ – проучвания и проблеми. – Сборник „85 години Исторически музей Стара Загора“, 1992, 49-50.

№ 106. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“, УПИ XI–540, КВ. 43Б, УЛ. „Д. НАУМОВ“ № 100 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА“

Мария Камишева, Владислав Тодоров

Обектът попада в северната част на Археологически резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. Разположен е непосредствено и източно до продължението на *cardo maximus* в северна посока. През 1999 г. в същия квартал са проучени два обекта (северно от коментирания) под научното ръководство на Кр. Калчев. Открито е трасето на *cardo maximus*, както и част от източния портик.

Установиха се няколко строителни периода:

Първи период – II–III в.

Към този период се отнася един зид в североизточната част на обекта. Изграден е от средно големи ломени камъни от жълт травертин (кота 217,85 м). Има ширина 0,54 м и е с посока север-юг. В голямата си част е разрушен от по-късни градежи.

Втори период – IV–VI в.

Към този период се отнася изграждането на трасето на уличното платно – *cardo maximus*. Дължината на разкритата улица е приблизително 7,50 м. Точната ѝ ширина не може да се определи, поради факта, че плочите на тротоара са разместени. В момента тя е приблизително 4,20 м. Съвременната къща е построена точно върху трасето. Основите ѝ достигат до плочите и не ги разрушават.

Улицата е изградена от големи каменни плочи, следвайки денивелацията на терена: север (кота 218,70 м) – юг (кота 218,56 м) (обр. 1). В западната част, под тротоарните плочи, е оформен канал. Западната му страна е изградена с ломени камъни. Дълбочината не е допроучена, поради избилата подпочвена вода.

Трасето на улицата продължава и в южна посока. В югозападния ъгъл на обекта плочите на платното са извадени и преместени на изток при по-късно вкопаване.

В края на V в., след разрушенията причинени от хуните, уличното платно е трамбовано с пласт чакъл – дребни камъни, фрагменти от строителна керамика, пясък, който на места е с дебелина до 0,30 м. В трамбования пласт и между фугите на плочите от уличното платно се откриха 79 бр. монети, много от които силно изтрити и корозирали.

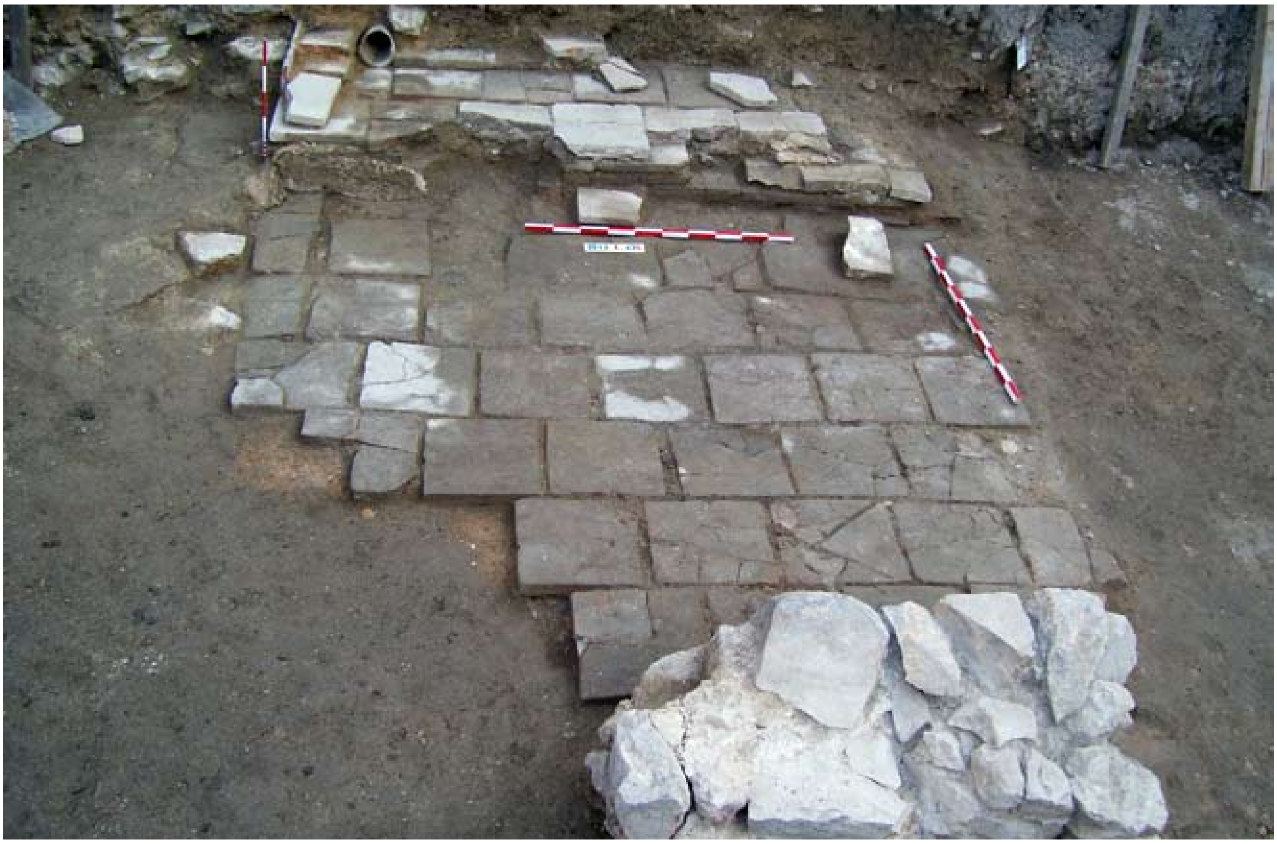

Обр. 1. Трасе на антична улица-cadro maximus в северозападната част на обекта (сн. Мария Камишева).

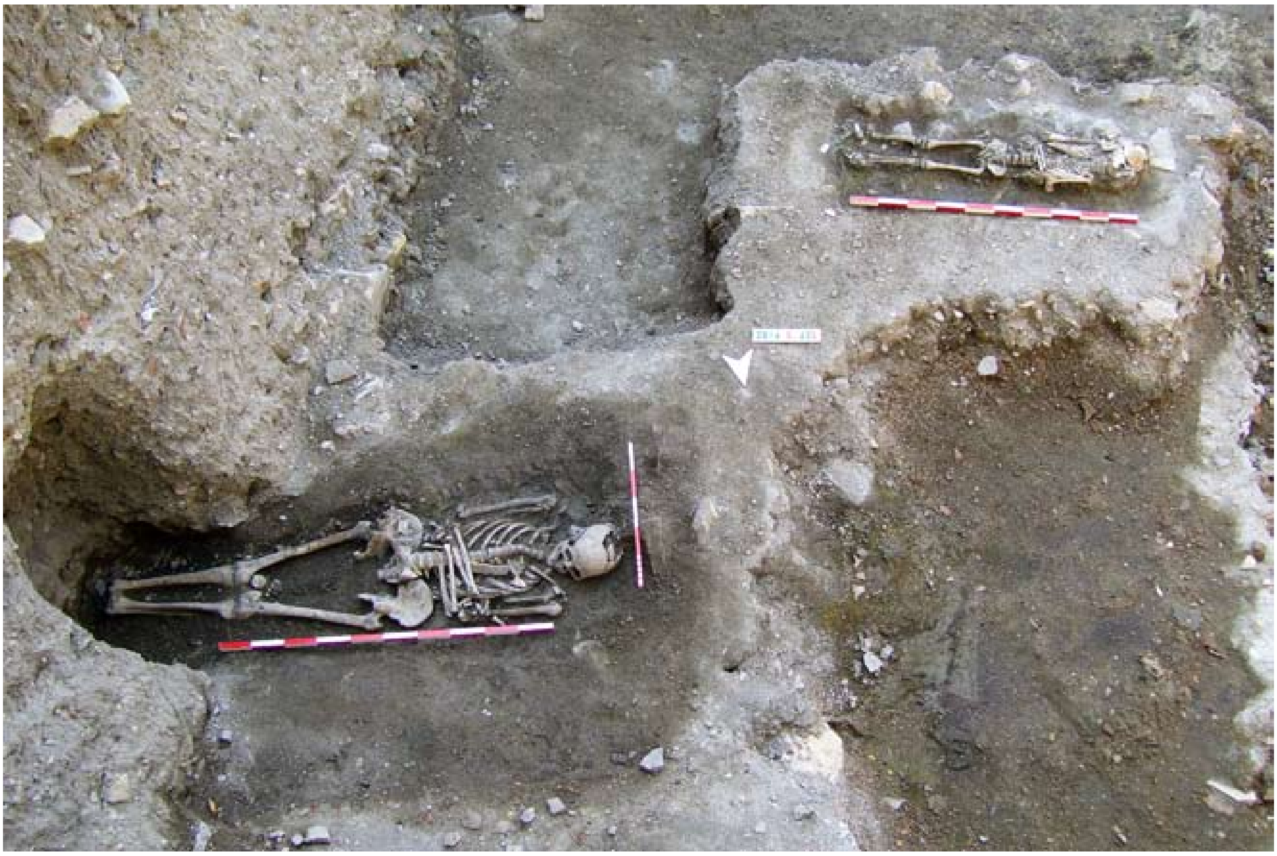

Обр. 2. Тухлено съоръжение в северната част на обекта IV–VI в. (сн. Мария Камишева).

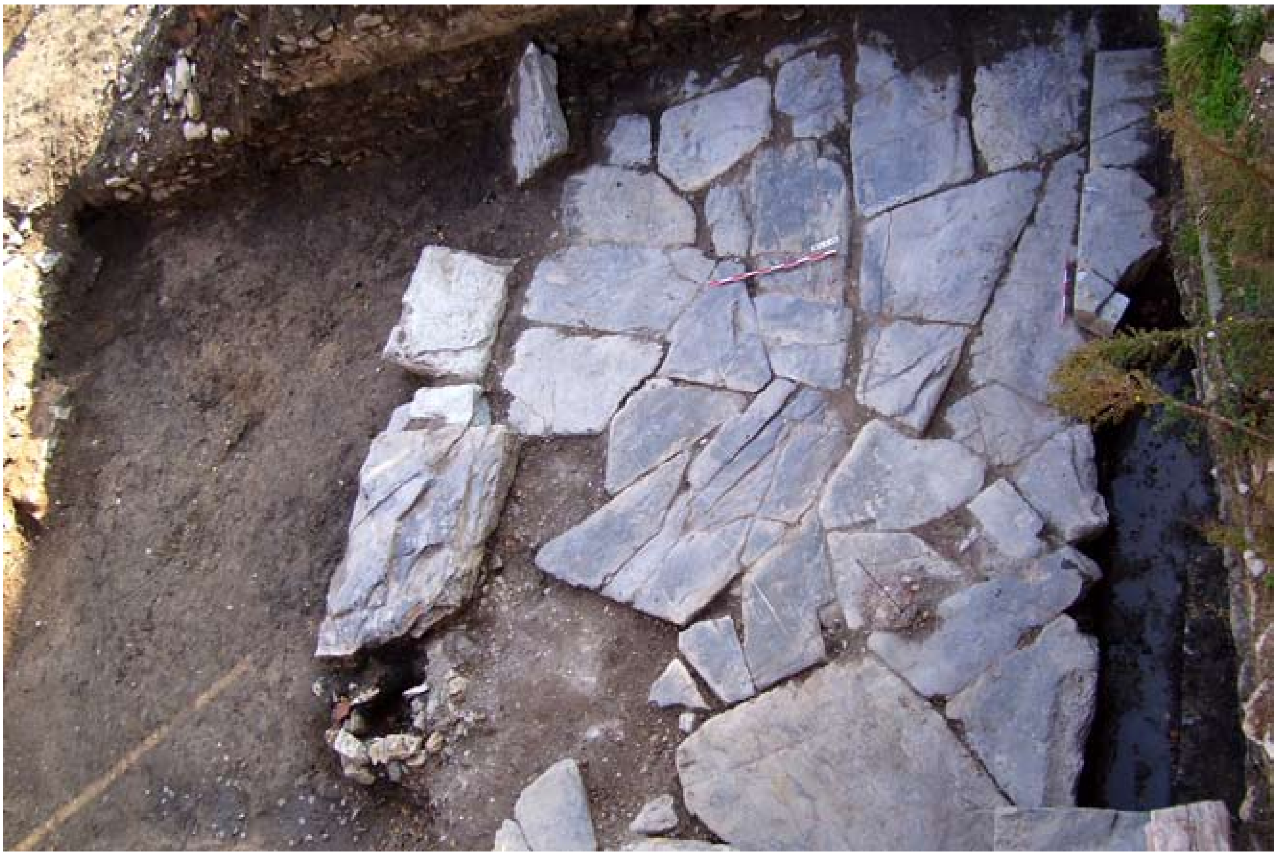

Обр. 3. Гробове 2 и 3 в североизточната част на обекта XII–XIII в. (сн. Мария Камишева).

Източно от улицата са изградени няколко помещения, едното от които вероятно е свързано с водоснабдяването. То е с размери: север-юг – 2,43 м, а в посока изток-запад – приблизително 3 м. Източната му стена е извадена в по-късен период и от нея е останала само следа в околния терен. Помещението е с под, оформен с тухли, а от север в него се влива водопроводна тръба (обр. 2). Помещението е разрушено (вероятно отново в края на V в.) и върху него е изградено вкопано жилище.

Югоизточно от помещението е изградено второ, чийто план трудно може да се възстанови поради много по-късни надграждания. То е изградено от ломени камъни, споени с розов хоросан. Вероятно стените му са били измазани и поне при цоклите оформени с орнаменти и стенописна украса в червено. Възможно е преди изграждането му там да са преминавали трасетата на няколко водопровода, които следват денивелацията на терена.

През VI в. в южната част на обекта са вкопани два питоса за съхранение на продукти.

Трети период – XII–XIV в.

Останките от този период са най-многобройни и особено тези от XII в. Зидовете на сградите от втория период са надградени, а в по-късен етап и удебелени. Надграждането е направено с ломени камъни и фрагменти от строителна керамика, споени с калов разтвор.

Северно от така оформената сграда се разкриха два гроба. Те са ориентирани изток-запад, с глави на запад. Гроб 2 представлява гробна яма. Скелетът е с дължина 1,10 м и ширина 0,24 м. Лявата му ръка е върху корема, а дясната е свита в лакътя и положена върху лявото рамо. Краката са изпънати. Гроб 3 е разположен североизточно от гроб 2 и представлява вкопана гробна яма (обр. 3). Скелетът е разположен по гръб с изпънати крака. Главата е наклонена към лявото рамо. Ръцете са скръстени на корема. Има дължина 1,57 м и ширина 0,45 м. Гроб 1 е регистриран в югозападната част на проучвания терен. От него е запазена само горната част на черепа.

От периода е открита голямо количество керамика – кухненска и трапезна. При трапезната керамика се забелязва наличие както на керамика местно производство, така и на вносна такава.

Четвърти период – XVI–XVIII в.

От този период се откриха няколко ями, които съдържат богат материал от цели съдове-кухненска и трапезна керамика. Градежи от периода не бяха разкрити.

№ 107. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И РАЗКОПКИ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ – ОБЕКТ „ГЛАВЕН КОЛЕКТОР II, ГЛАВЕН КОЛЕКТОР I И ОТЛИВЕН КАНАЛ НА ДЪЖДОПРЕЛИВНИК I-2 ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „СВ. КНЯЗ БОРИС“

Атанас Атанасов

Във връзка с реализацията на общински проект „Главен колектор II, Главен колектор I и отливен канал на Дъждопреливник I-2 по трасето на ул. „Св. Княз Борис“, от ул. „Ст. Стамболов“ до заустване в ОТ 525 на Главен колектор I по плана на гр. Стара Загора“ се извършиха археологическо наблюдение и разкопки по сервитута на канала с разрешение № 04/15.01.2014 г. Изкопните работи се проведоха по ул. „Св. Княз Борис“, извън крепостните стени на Августа Траяна, в зона А и Б на резервата. По стари снимки, писмени сведения на Евлия Челеби (Гаджанов 1909, 684-686) и ситуационна скица от 1920 г., на мястото съществува баня от османския период, разрушена през 30-те години на XX в.

Дълбочината на изкопните работи е 4,50 м, а ширината е около 2 м. При изкопните работи се разкри зид от османската баня, изграден от ломени камъни, споени с хоросан. На места са използвани и тухли. Запазената дължина е 4,30 м, а ширината му е 2 м. Запазена е отоплителната система на банята (тип хипокауст). Тя е изградена от тухли, които образуват стълбове, а върху тях са поставени каменни плочи, носещи пода (Атанасов 2014, 409-411).

След цялостното проучване на банята се разкриха три помещения (обр. 1). Помещение № 1 има следните размери: дължина 3,50 м и ширина 2,30 м. Подът на помещението е изграден от тухли, които отгоре са измазани с хоросан и върху тях най-вероятно е имало наредени каменни плочи, за което може да съдим от три плочи в три от краищата на помещение № 1. В южната част на първото помещение има

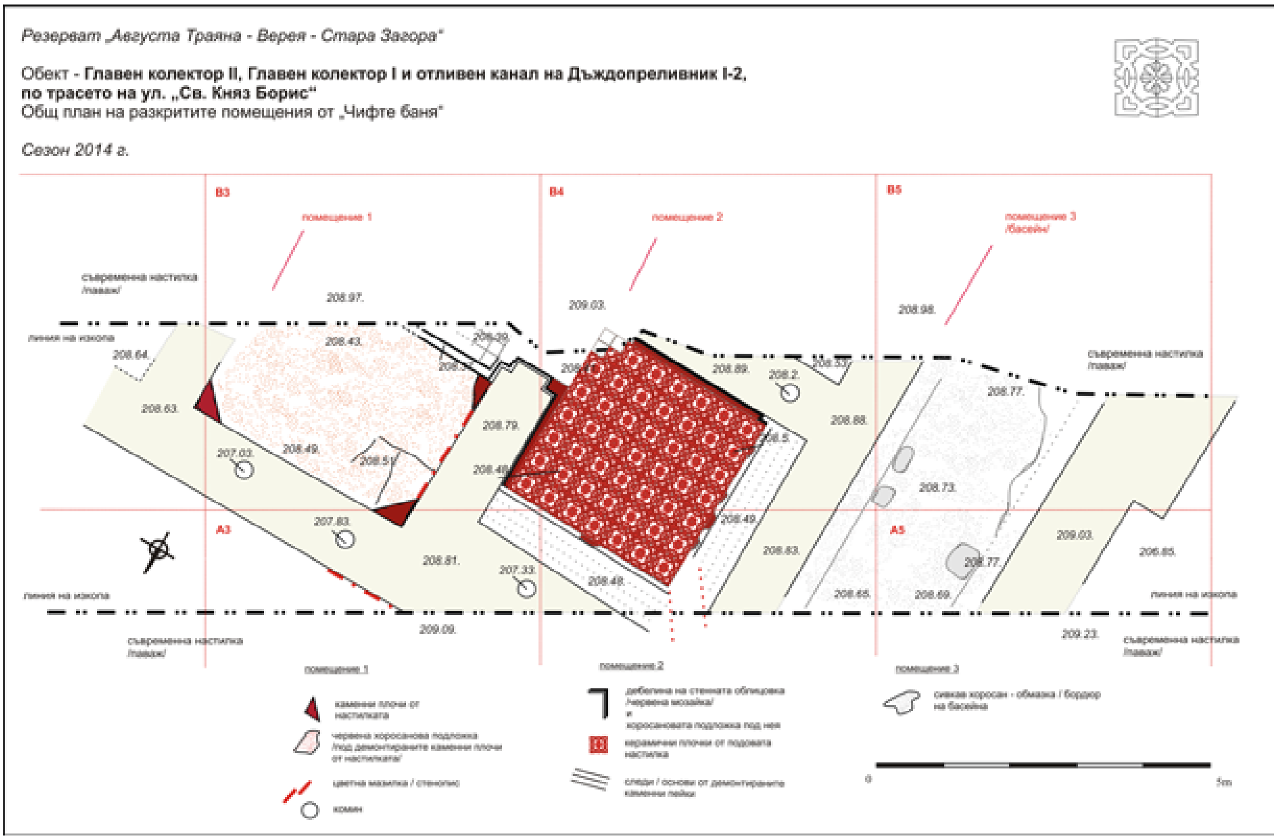
Резерват „Августа Траяна - Верея - Стара Загора“
Обект - Главен колектор II, Главен колектор I и отливен канал на Дъждопреливник I-2, по трасето на ул. „Св. Княз Борис“
Общ план на разкритите помещения от „Чифте баня“
Сезон 2014 г.
B3
B4
B5
A3
A5
помещение 1
помещение 2
помещение 3 /басейн/
съвременна настилка /паваж/
линия на изкопа
208.97.
209.03.
208.98.
208.64.
208.43.
208.63.
207.03.
208.49.
208.51.
207.83.
208.81.
207.33.
208.79.
208.48.
208.89.
208.2.
208.53.
208.77.
208.88.
208.73.
208.49.
208.83.
208.65.
208.69.
208.77.
209.03.
206.85.
209.09.
209.23.
помещение 1
каменни плочи от настилката
червена хоросанова подложка /под демонтираните каменни плочи от настилката/
цветна мазилка / стенопис
комин
помещение 2
дебелина на стената облицовка /червена мозайка/ и хоросановата подложка под нея
керамични плочи от подовата настилка
следи / основи от демонтираните каменни пейки
помещение 3
сивкав хоросан - обмазка / бордюр на басейна
0
5m

Обр. 1. Общ план на разкритите помещения от „Чифте хамам”.

отливен канал. Каналът има ширина от 0,10 м и е свързан със следващото помещение № 2. Между двете помещения най-вероятно има вход, но за съжаление ние имаме само едната страница. Между помещение №№ 1 и 2 е разположен преграден зид № 1 с размери: дължина 3,10 м и ширина 0,90 м.

Помещение № 2 има квадратна форма със страна 2,80 м. При това помещение подът е покрит с мозаечни плочи с живописна и релефна украса с флорални мотиви. Пред северния и западния зид на помещение № 2 има участъци, които се откриват само в негатив. Според мен, на това място са разположени седалки, които са демонтирани при разрушаването на банята. Седалките имат ширина от 0,60 м и дължина, съответно колкото зидовете, до които са разположени. Подът на помещение № 2 има слаб наклон на югоизток. Водата се е събирала в канала, който бе открит в помещение № 1.

На запад има още едно помещение – № 3, което се различава от останалите. Помещението има размери 4,20 х 2,60 м. В северната му част, в близост до северния зид, е разположено съоръжение, което най-вероятно е стъпка от (колона). Основата за колоната има квадратна форма със страна около 0,40 м. Подобни две (стъпки) има и на източната страна на помещението. Подът на помещението е измазан с водонепропусклив пласт и според мен помещение № 3 може да се интерпретира като басейн, но нивото на запазеност не може да потвърди това със сигурност.

На запад от Чифте хамам, в парк „5 октомври", при продължаването на канализацията се попадна на горяла постройка от XVIII–XIX в., в която се откриха на няколко места горяло зърно. Постройката е разрушена от пожар, за което може да се съди от отухлената пръст. При слизане в дълбочина се откри част от гроб, който най-вероятно е на млад индивид, като се съди по костите (гроб № 1). Не са намерени находки, които да датират гробното съоръжение. При разчистването се установи, че черепът е разрушен, обърнат с лицевата част към пръстта. На мястото, където се предполага да бъде разположен скелетът (в източна посока), се натъкнахме на дребни и средно големи камъни, както и въглени. Костите, които са на по-горно ниво (гроб № 2) са в анатомичен порядък. Скелетът е разположен в посока изток-запад, с глава на запад, която е обърната на юг. Запазената част от скелета е около 0,50 м. Костите са добре запазени.

В северния профил на проучвания участък има негативна структура № 1 (яма от XIX в.) с размери: дължина 1,22 м и ширина 0,60 м. При слизане в дълбочина в този участък, между квадрати $А_1$ и $А_2$ се очертава още една негативна структура, за сега с неправилна форма, която продължава в дълбочина. Около нея има зид от дребни ломени камъни (зид № 1), които са споени помежду си с калова спойка. В дълбочина достига до 0,23 м. Зидът е с размери: дължина 3 м и ширина 3,10 м. В негативна структура № 2 (яма от средновековието) е запълнена със светлокафеникава пепелива пръст. В тази пръст се откриват

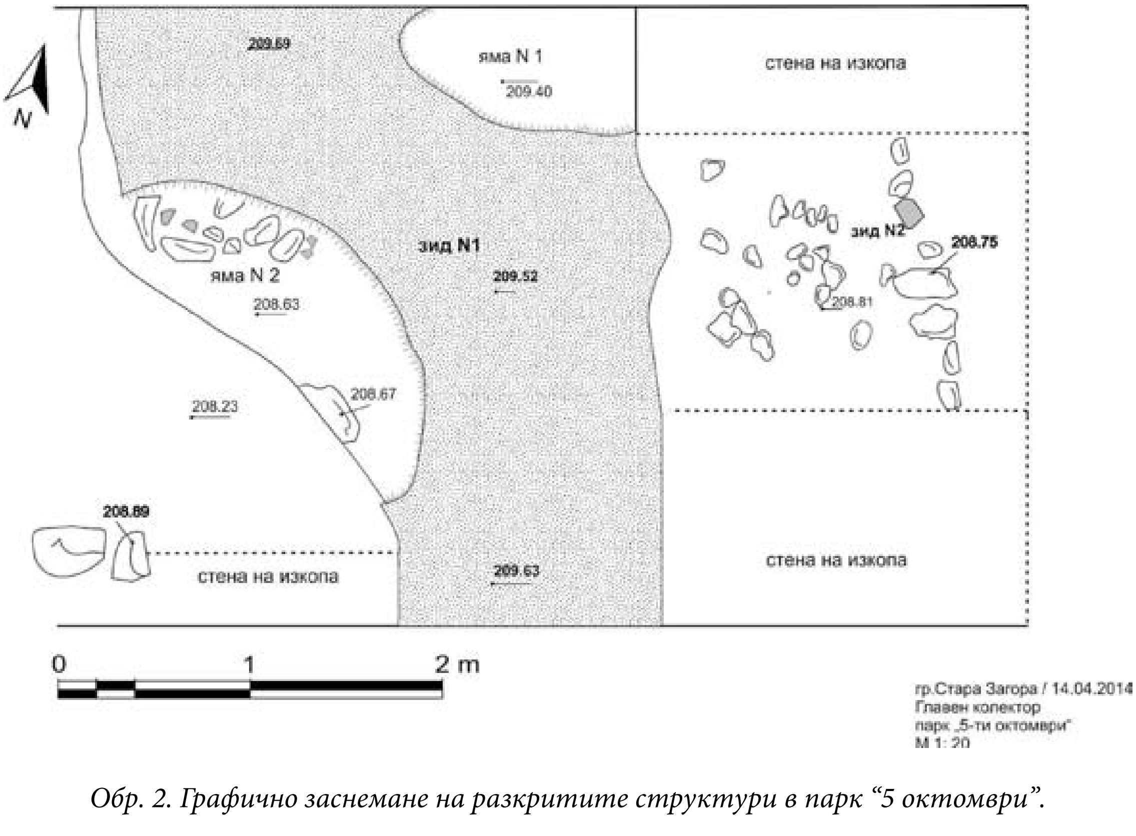

Обр. 2. Графично заснемане на разкритите структури в парк "5 октомври".

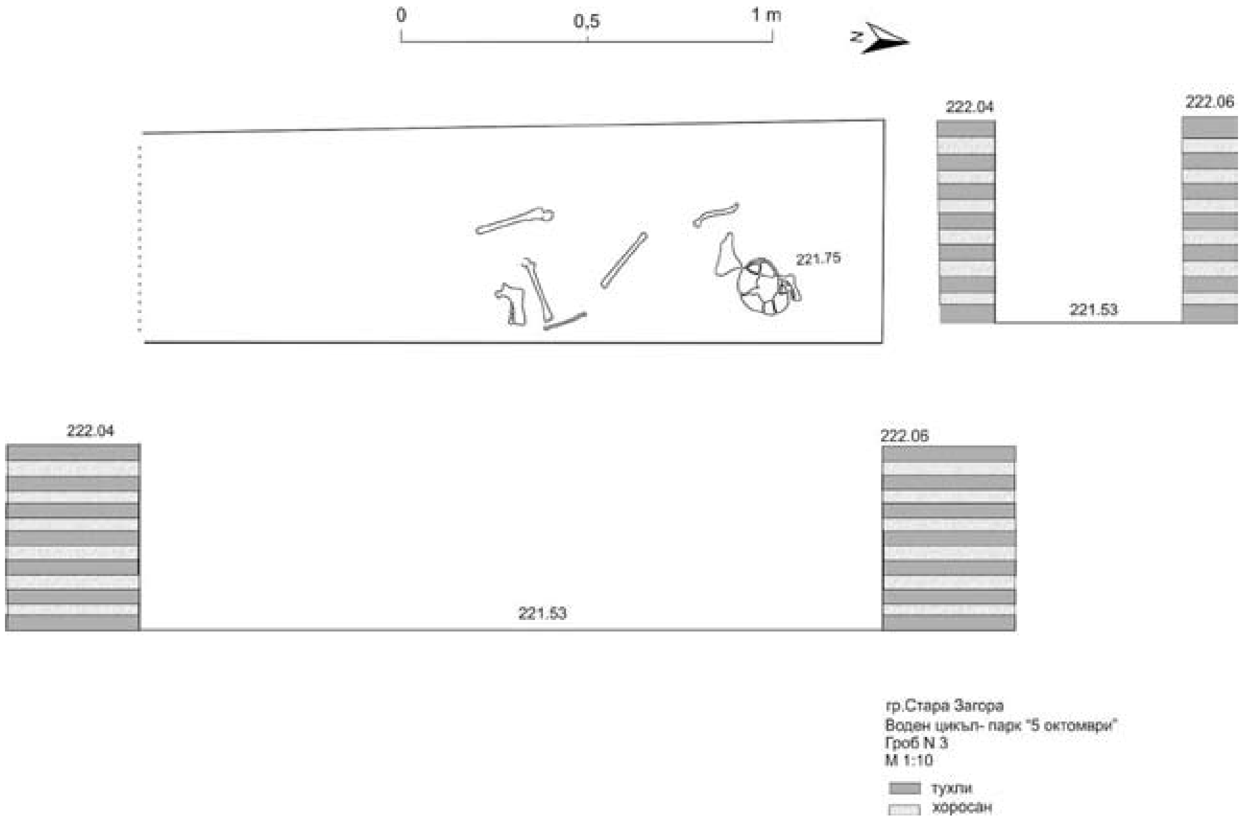

Обр. 3. Графично заснемане на гроб № 3.

строителна керамика и кухненска керамика от XI–XII в. В съоръжението се достигна до ниво, което е по-твърдо и се намира на дълбочина 2,55 м от съвременния терен. В целия рохкав насип има множество въглени. В яма № 2, при нейното зачистване, се откри гърне от XII в., в което се намериха железни пирони, една игла, а така също и едно яйце. Най-вероятно яйцето е пробито с иглата при правене на магия. Дълбочината на гърнето от сегашния терен е 3,20 м. Зид № 2 е изграден от ломени камъни на калова спойка. В момента имаме източното лице на зида, което е оформено от по-големи ломени камъни. Във вътрешността на зида се откриват по-малки ломени камъни, които изграждат пълнежа (обр. 2).

При прокопаването на канализацията западно от ул. „Св. Троица“ се попадна на зидан гроб от античността. Отгоре е покрит с каменни плочи с размери: северната плоча е с дължина 0,70 м и ширина 0,90 м; средната плоча е с дължина 0,80 м и ширина 1 м и южната плоча е с дължина 0,80 м и ширина 0,70 м. Гробното съоръжение се намира 1,20 м под съвременния терен. Гробът има правоъгълна форма и е изграден от квадратни антични тухли с размери на страната 0,35 м и дебелина 0,05 м., в седем реда, които са споени с хоросанов разтвор. Подът на гробното съоръжение е покрит с материковата земя, която има светложълт цвят. Цялото съоръжение е с отклонение от севера с 20 градуса на запад. Скелетът е с ориентация на север, а използвания ритуал е инхумация. Във вътрешността не е открит гробен инвентар. Гробното съоръжение е с размери: дължина 2 м и различна ширина в северната (0,60 м) и южната (0,55 м) си част. Дълбочината на гробното съоръжение е 0,53 м (обр. 3). Обща датировка II–IV в.

Литература

Атанасов 2014: А. Атанасов. Археологическо наблюдение в АР „Августа Траяна – Вереря – Стара Загора“ – Обект „Главен колектор II, главен колектор I и отливен канал на дъждопреливник I-2 по трасето на улица „Св. Княз Борис“, Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 409-411.

Гаджанов 1909: Д. Гаджанов. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII в. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество, LXX (год. XXI), свезка 9-10, 1909, 684-686.

№ 108. НАР „КАБИЛЕ“. СЕКТОР V – ЕЛИНИСТИЧЕСКА АГОРА

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Венета Ханджийска, Иван Вълчев, Милена Райчева

Археологическите разкопки на територията на НАР „Кабиле“ през 2014 г. се проведоха на два етапа. През м. юли бяха проучени отделни контексти от елинистическата епоха в пространството непосредствено източно от късноримския хореум. През втория етап беше започнат нов участък в югоизточната част на сектор V.

През предходните сезони в североизточната част на кв. 84 беше разкрит участък от настилката от розови камъни, а в югозападния му ъгъл – част от ранноелинистическата улица, които са синхронни. Културният пласт се състои от сиво-кафява пръст, наситена с въглени и фрагментирана керамика. Концентрацията на материалите в отделни петна и разкриването на участъци от здрава материкова глина, предполагаше наличието на ями. На дълбочина 1,90 м[1] се очертаха контурите на 7 ями, чието вкопаване е унищожило настилката от розови камъни. В югозападния ъгъл на кв. 84, непосредствено върху материка, е настилката на улицата, а в североизточния ъгъл той е достигнат на дълбочина 2,05 м, под настилката от розови камъни.

От ямите се проучиха изцяло №№ 17 и 18 и частично №№ 16 и 19. Те са от вида, обичаен за този участък, с конусовидна форма, с пълнеж от сива пепелива пръст, фрагментирана керамика и животински кости. Откритите материали (дълбоки ихтии, устия с релефна кима, поставка за съдове, гърне, правено на ръка с една дръжка и украса от висящи гирлянди), датират запълването на контекстите в първата четвърт на II в. пр. Хр. В тях се откриха и две монети на Севт III и една на Александър III (325-310 г. пр. Хр.).

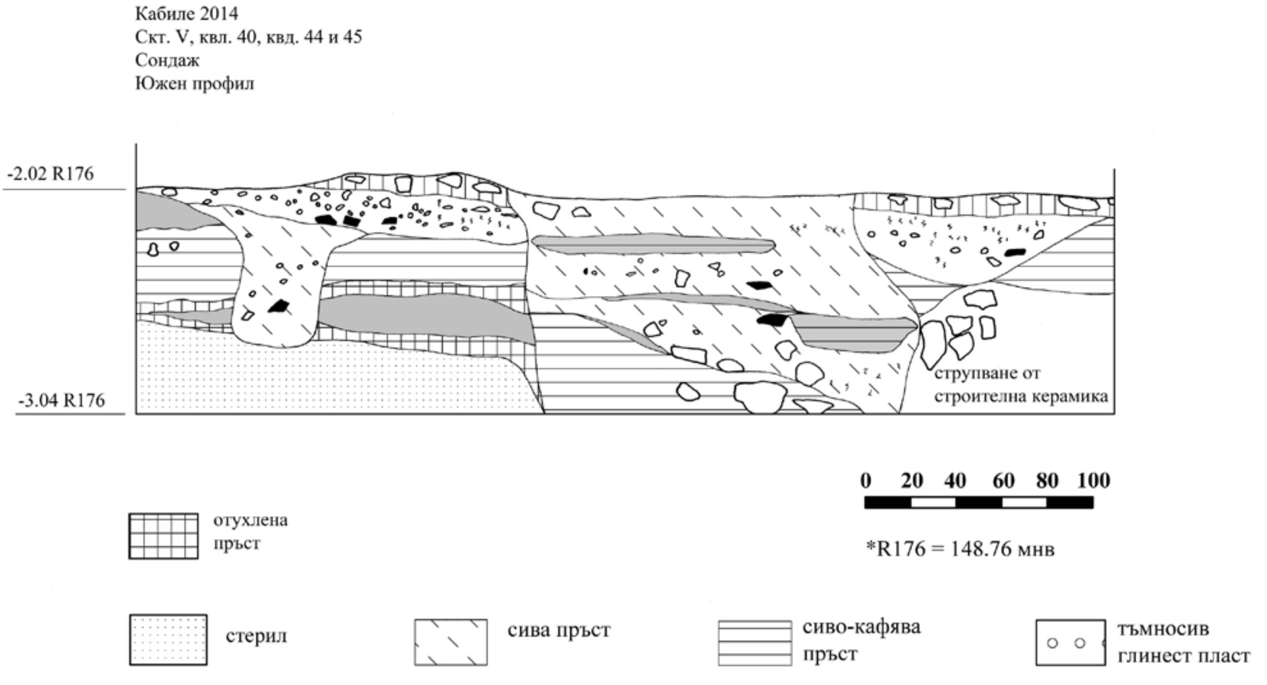
Кабиле 2014
Скт. V, квл. 40, квд. 44 и 45
Сондаж
Южен профил
-2.02 R176
-3.04 R176
струпване от строителна керамика
0 20 40 60 80 100
*R176 = 148.76 мнв
отухлена пръст
стерил
сива пръст
сиво-кафява пръст
тъмносив глинест пласт
горял пласт
керамика
трамбована пръст с чакъл и пясък
тъмнокафява пръст

Обр. 1. Южен профил на сондаж в кв. 44 и 45.

---

[1] Дълбочините в сектора са спрямо репер 176 (R176) с надморска височина 148,76 м.

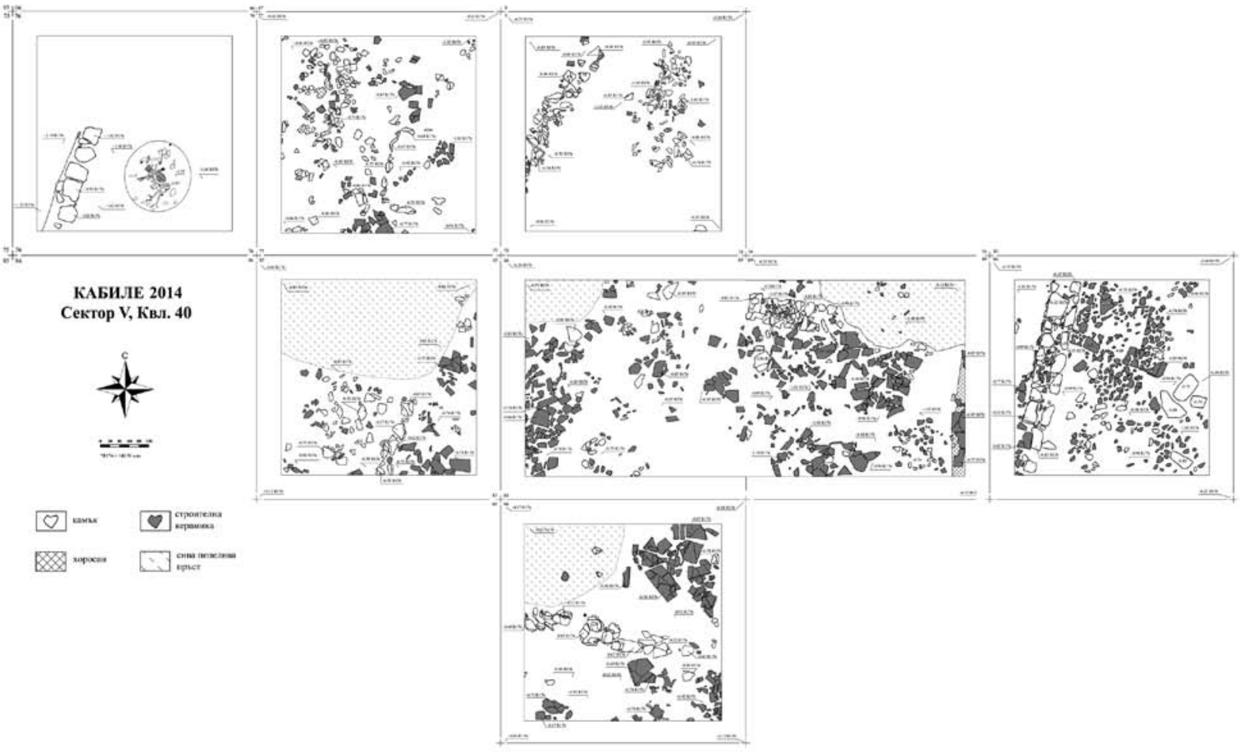

Обр. 2. Общ план на квадратите в югоизточната част на сектор V.

В рамките на кв. 82 културният пласт е много еднороден и с малко материали, силно обезличени, които се отнасят най-общо към елинистическата епоха (амфорни печати от Родос и Тасос, устия с релефна кима). Изключение е пространство с по-рохка пръст в югоизточната част на квадрата, вероятно яма, в което се откри колективна находка от пет поти за топене на бронз с неясна датировка. В профилите на кв. 82 се очертаха и контурите на няколко вкопавания от късната античност. В централната част на квадрата беше достигнато до уличната настилка от елинистическата епоха.

Проучвания се проведоха и в дворното пространство на ранноелинистическата сграда. Вдигнаха се останките от падналия на място покрив, с цел да се разкрие настилката на двора, която беше запазена само в сравнително малки участъци. Тя представлява трамбована сиво-бежова пръст с чакъл и пълнеж от пясък между камъните.

В централната част на настилката на двора беше направен тесен сондаж. Под настилката се разкри дебел културен пласт – сиво-кафява пръст с въглени и фрагментирана керамика. На места има големи фрагменти от керемиди и ломени камъни. На дълбочина 1 м от нивото на вкопаване на сондажа (3,05 м), на дъното се очертаха контурите на 4 ями, които се пресичат. Съпоставяйки стратиграфските наблюдения от профилите на сондажа (обр. 1), ситуацията в план и откритите материали, може да се предполага, че ямите маркират поне два етапа на преустройство на сградата. Първият е преди края на IV в. пр. Хр., когато е направена и настилката на двора, а вторият, вероятно малко преди разрушаването на покривната конструкция през втората четвърт на III в. пр. Хр.

През м. септември бяха започнати 14 нови квадрата в югоизточния ъгъл на квартал 40, сектор V (обр. 2). В повечето от проучените квадрати стратиграфската ситуация е идентична. Под орницата следва бежова хомогенна пръст с много ниска концентрация на археологически материали в нея. Това е пласт разложен кирпич от деструкциите на сграда, останките на която са нарушени на много места от по-късни вкопавания със значителни размери, датирани общо в границите на V–VI в. Планът на сградата не е напълно изяснен, най-вече поради факта, че камъните от стените ѝ са почти напълно извадени за вторична употреба. Размерите на структурата могат да бъдат приблизително определени въз основа на площта, на която е регистриран падналият ѝ покрив (дълбочина 0,90 м). Очертава се пространство с приблизително правоъгълна форма и размери 6,20 м С–Ю и 10,10 м И–З. Ориентацията на надлъжната ос е в посока изток-запад с отклонение на северозапад. Падналият покрив на сградата е зачистен на място и документиран.

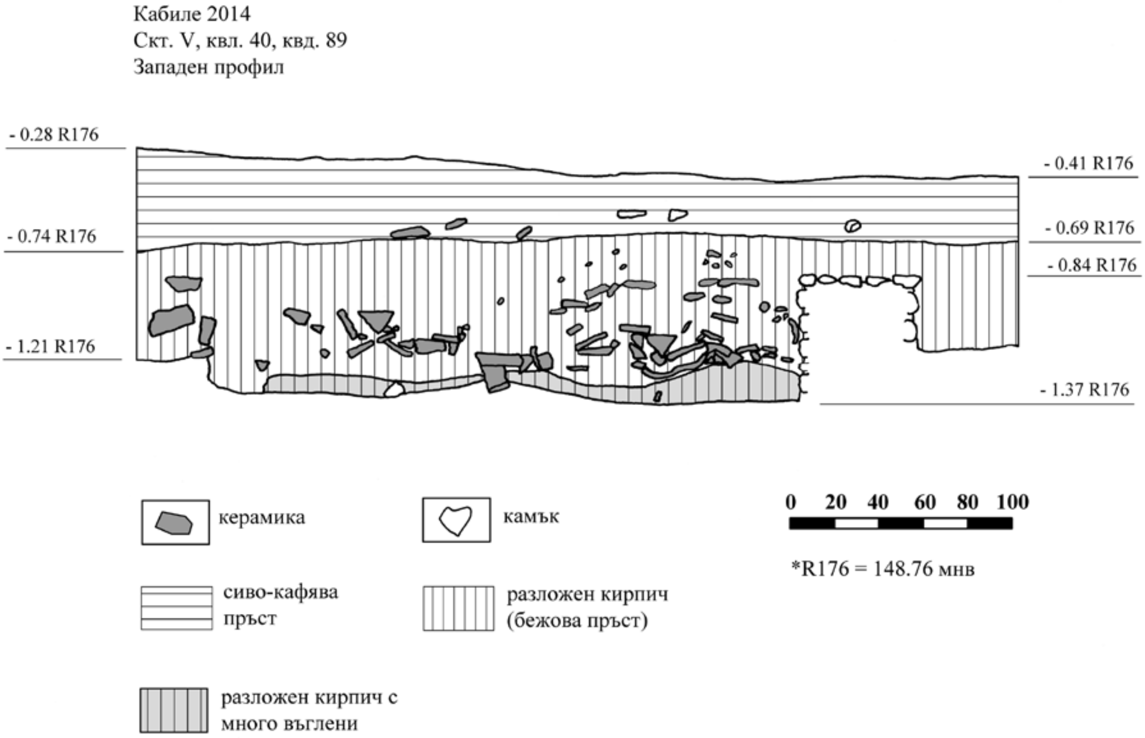

Обр. 3. Западен профил на кв. 89.

С цел изясняване на хронологията на сградата в един малък участък с площ от около 4 кв. м в кв. 89 покривът е демонтиран и е достигнато до подовото ниво (дълбочина 1,34 м). Фрагментираните керемиди от покрива образуват три последователни пласта, под които са регистрирани следи от пожар, които не образуват плътен горял пласт (обр. 3). Между и под керемидите бяха открити 21 бронзови и медни монети. Най-ранната от тях е на Константин I, голямата част са на Констанций II и Констант, а най-късните са на Валентиниан I и Валент. Данните от новорегистрираната сграда потвърждават наблюденията от по-ранните проучвания, че Кабиле пострадва сериозно по време на Готските войни на Валент от края на 70-те години на IV в. и селището извън рамките на крепостта на Хисарлъка не е възстановено за дълъг период от време.

В кв. 90, непосредствено източно от сградата от IV в., но значително по-високо от нейните деструкции (дълбочина 0,65-0,85 м), е регистриран зид от големи, грубо обработени камъни с посока приблизително С–Ю и долепено до източното му лице съоръжение, изградено от вторично употребени фрагментирани тухли и камъни. За датировката на регистрираните съоръжения не разполагаме с достатъчно конкретни данни. Като работна хипотеза е приета дата най-общо в рамките на VI в. Основанията за това са: стратиграфската позиция на зидовете, липсата на материали, датирани в V в., наличието на находки от VI в. в съседните квадрати и отсъствието на материали от Средновековието.

В кв. 76, 86, 96 е регистриран пласт от сива пепелива пръст с дебелина от около 0,70-0,80 м. Керамичният материал е изключително фрагментиран, преобладават фрагментите от късноантична сиво-черна кухненска керамика, късноримски амфори, откриват се и много буци желязна шлака, фибули с подвито краче и коланни апликации тип Сучидава.

По-ранни структури са достигнати само в кв. 76. Под пласта сива пепелива пръст е регистриран малък участък от зид от големи грубо обработени камъни, споени и измазани с хоросан. Източно от зида е достигнато подово ниво от трамбована пръст, в което е вкопана яма с кръгла форма и диаметър около 1,50 м. На нивото на засичане на ямата е регистрирано струпване от камъни, под което са открити два кучешки скелета в анатомичен порядък и монета на Фаустина Млада.

Към римската епоха принадлежат регистрираният зид от камъни, спояваниo с бял хоросан и ямата с кучешките скелети. С най-много материали е представен периодът от Константин I до Валент, към което време е отнесена и една от сградите. Липсват материали, които да бъдат датирани в последните две десетилетия на IV и през целия V в. Най-общо в VI в. са датирани фибулите с подвито краче и коланните апликации. Към същото време са отнесени останките от сграда в най-източната част на проучваната площ. На Средновековието принадлежи само един фрагмент от керамика със златиста ангоба.

№ 109. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В НАР „КАБИЛЕ“

Ивайло Лозанов, Никола Тонков

Геофизичното проучване бе извършено в периода 17.03-03.04.2014 г. Неговата цел бе да се установи наличието на евентуално съществуващи археологически структури в северозападната, сравнително незасегната от предишни археологически разкопки част от античния град Кабиле.

Проучваната площ бе обхваната в план-квадратна мрежа (55 квадрата 20 х 20 м), ориентирана по посоките на света (обр. 1).

Полевото геофизично проучване премина в три етапа: геомагнитно картиране, електросъпротивително картиране и електросъпротивителна томография.

1. Геомагнитно картиране.

Геомагнитното картиране покри цялата обхваната от геодезичната мрежа площ, общо 22 дка. Полевите измервания бяха извършени с флуксгейт градиометър GRAD 601-1 на фирмата Bartington, Англия. Резултатите от полевите измервания са обработени с програмата ArcheoSurveyor на DW Consulting, Холандия.

По представената карта на измерения вертикален градиент на земното магнитно поле (обр. 2) не се регистрират отчетливи магнитни аномалии, които еднозначно да се интерпретират като останки от антични сгради или други структури, резултат от човешка дейност в древността. Множеството безразборно разпръснати положителни и отрицателни аномалии с малки размери са предизвикани от разположени близко до повърхността железни предмети (било то антични или съвременни). Повишените стойности на магнитното поле в самата южна периферия на проучената площ

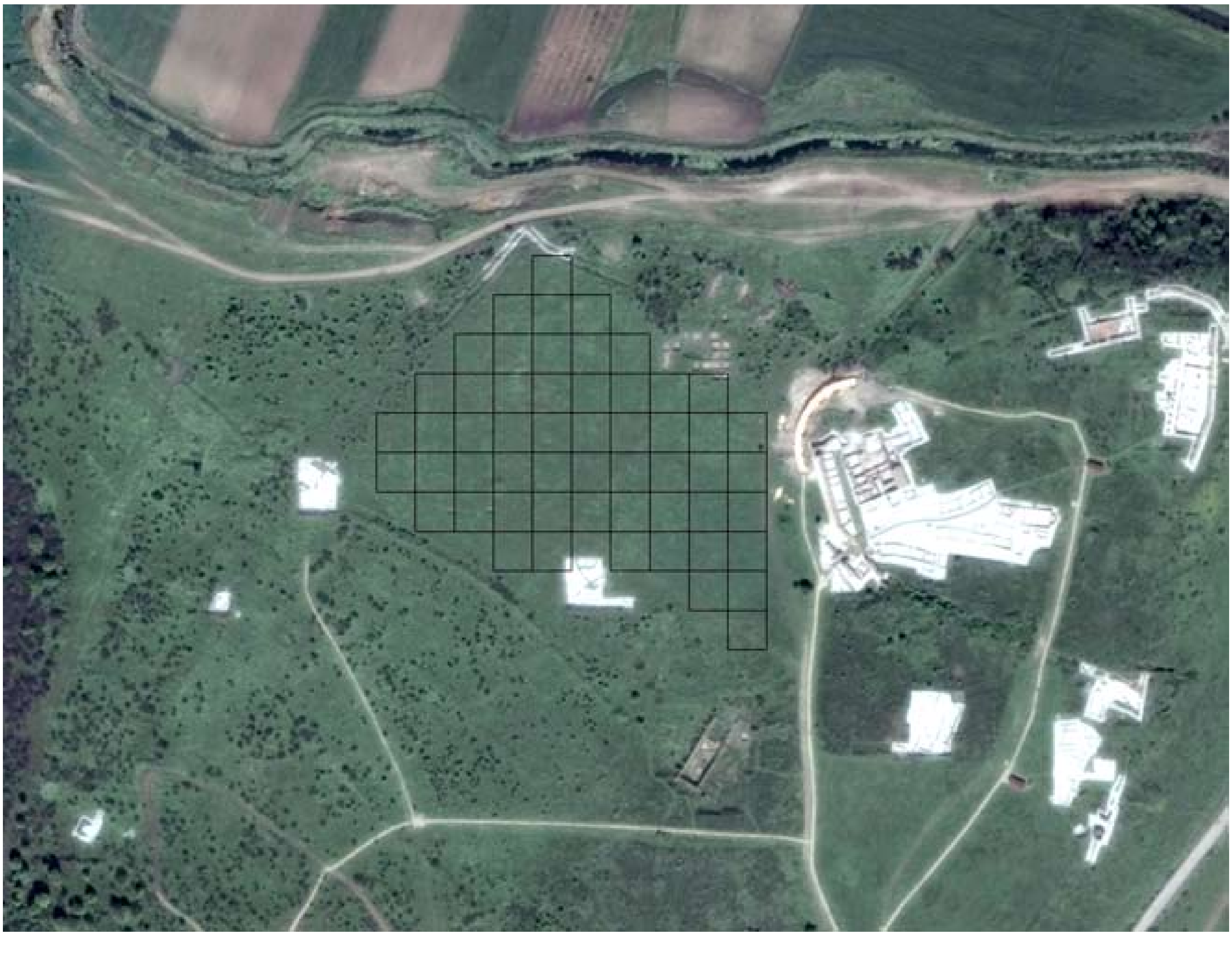

Обр 1. Схема на проучената площ.

са предизвикани най-вероятно от плитко разположени коренни скали. Единствената интензивна аномалия с приблизително линейна форма се регистрира в югозападния край на площта (квадрати -40/-60 и -20/-60). За съжаление, има вероятност тази аномалия да е предизвикана от стар археологически сондаж и пръстта изхвърлена от него.

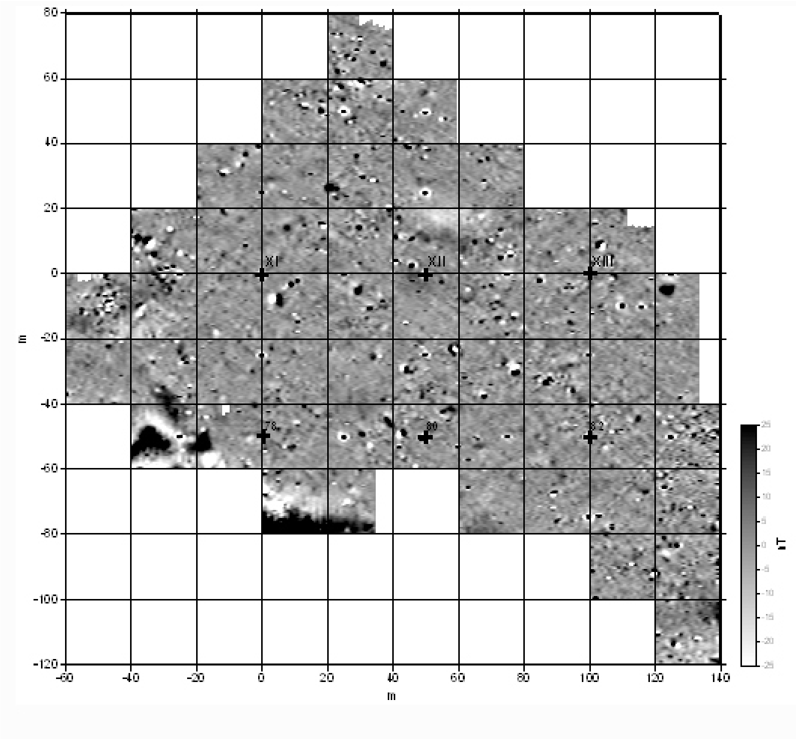

Обр. 2. Резултати от геомагнитното картиране.

2. Електросъпротивително картиране.

Електросъпротивителното картиране беше предвидено за допълване на информацията за евентуални перспективни аномалии регистрирани от геомагнитното картиране. Тъй като такива практически липсваха, електросъпротивително картиране беше ограничено до квадрати -40/-60 и -20/-60, където беше регистрирана описаната по-горе магнитна аномалия. То беше извършено с резистивиметър 4PointLHP на фирмата LGM Lippmann, Германия, прилагайки двуелектродна схема, известна в западната литература с термина twin-probe array. Гъстотата на измерванията беше 4 точки на квадратен метър. Резултатите от електросъпротивителното картиране по-скоро потвърдиха подозренията, че най-вероятно става въпрос за съвременна човешка намеса.

3. Електросъпротивителна томография.

Един от начините за търсене и проучване на по-дълбоко залягащи структури е прилагането на т. нар. непрекъсната вертикално електрическо сондиране (НВЕС). То се състои в измерване на привидното електрическо съпротивление по успоредни линии с много на брой различни дължини (до десет и повече) на една избрана електродна схема, при което се получават данни за прогресивно нарастваща дълбочина. Получените резултати се обработват с т. нар. инверсионни програми, които като резултат дават двумерен или тримерен образ на разпределението на истинското електрическо съпротивление в дълбочина, известен още като електросъпротивителна томография (ЕСТ).

Първоначално, за да се установи общата стратиграфия в района на обекта, в централната част на площта бяха измерени два профила НВЕС. Те бяха с дължина по 34 м. Използвани бяха десет дължини на триелектродна схема (известна още като pole-dipole или half-Schlumberger). Схемата е високо чувствителна както към хоризонтални, така и към вертикални нееднородности и е с най-добро площно покритие, в сравнение с останалите широко използвани в електропроучването електродни схеми. Инверсионните модели по двата измерени профил са много показателни. Оказва се, че културният пласт, който е с дебелина около два метра, е покрит от поне един метър повърхностни наслаги. Това обяснява напълно резултатите получени с геомагнитното и електросъпротивителното картиране. Под културния пласт заляга стерилната основа, най-вероятно глинести наслаги, характеризиращи се с ниските си стойности на електрическо съпротивление.

Впоследствие с метода НВЕС беше измерена една площ от около 1100 кв. м (32 х 34 м). Тя беше избрана така, че да се намира в югоизточния ъгъл на положената план-квадратна мрежа и същевременно да е най-близо до южната порта на античното укрепление. Измерени бяха общо 33 успоредни профила с дължина 34 м, отдалечени на един метър един от друг. Отново беше използвана триелектродна схема с десет различни дължини. Резултатите от тримерното инверсионно моделиране са представени във вид на хоризонтални разрези за различни дълбочини (обр. 3). От инверсионния модел се вижда, че в първите 0,80 м до 1 м от повърхността липсват каквито и да са значими археологически останки. След това, до около 2,80 м в дълбочина, в източната част на площта се очертава една интензивна аномалия с приблизително правоъгълна форма и размери около 6 х 8 м. Тя най-вероятно е предизвикана от добре запазени останки от някаква антична сграда. Освен това, западно от сгра-

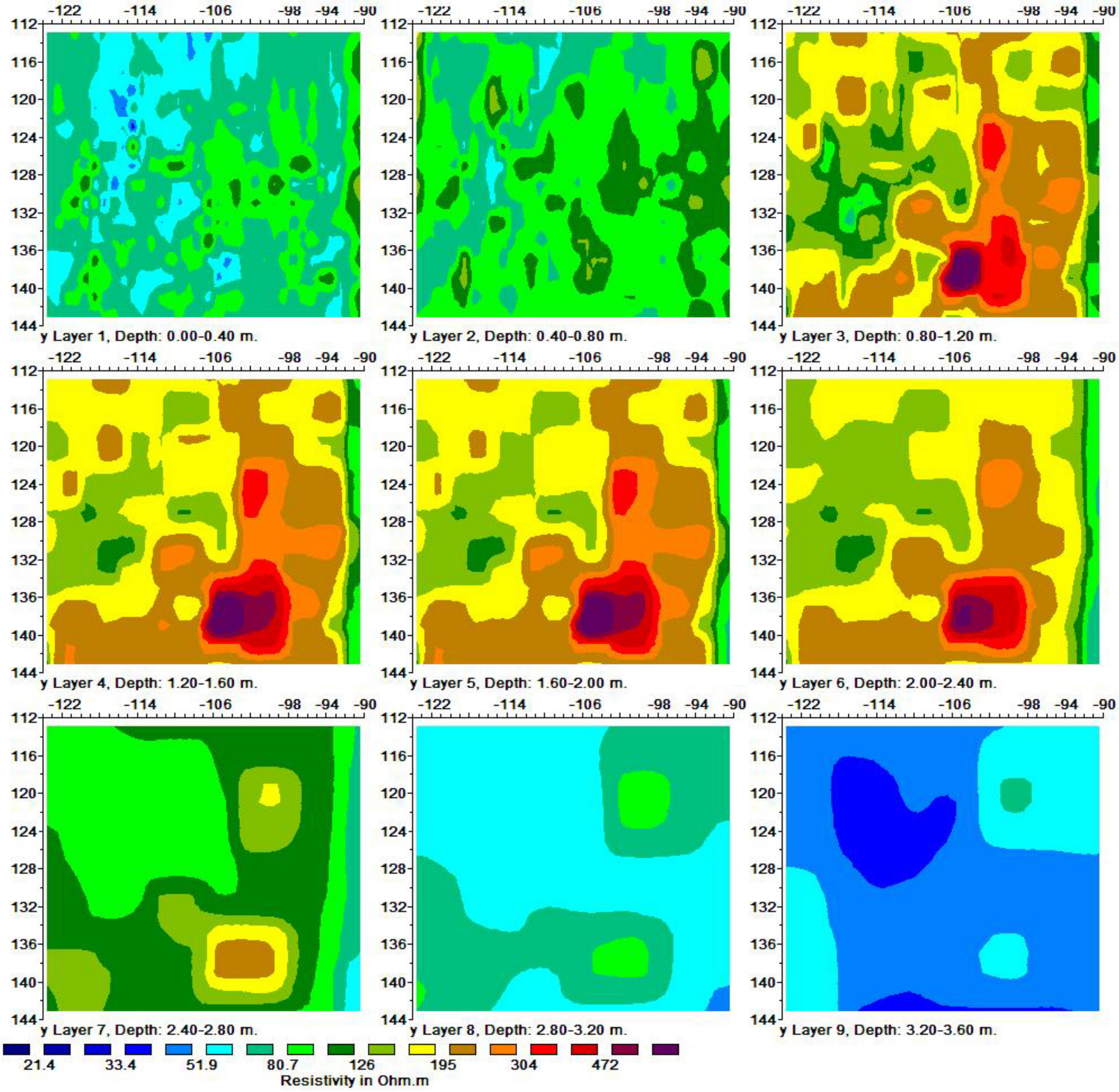

Обр 3. Резултати от тримерното инверсионно моделиране.

дата се регистрират една линейна аномалия с дължина около 12 м и една друга перпендикулярна на нея с дължина около 6-7 м. Те най-вероятно са предизвикани също от сравнително добре запазени останки от антични зидове.

Заключение:

1. Няма данни за добре запазени археологически останки в повърхностния слой – до 0,80-1 м от повърхността;

2. В участъците, където са извършени измервания по метода НВЕС, културният пласт с археологически останки заляга на дълбочина между 1 и 3 м от повърхността;

3. В площта проучена с тримерна ЕСТ са регистрирани добре запазени останки от сграда с размери 6 х 8 м и други линейни структури, най-вероятно стени. При последователно прилагане на метода НВЕС на по-големи площи е възможно да се регистрират и други подобни структури в останалата част от обекта.

№ 110. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПРЕСЛАВЕЦ – ЮГ“ ПРИ С. ПРЕСЛАВЕЦ, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Венцислав Динчев

Землището на с. Преславец е в северната част на територията на община Харманли, приблизително в средата на района между Харманли и Симеоновград. С оглед на геоморфологичното райониране на страната, то е в граничната зона на Хасковската хълмиста област (Хасковското подпланинско стъпало) и долината на р. Марица.

Археологическият обект „Преславец – юг“ е регистриран през лятото на 2013 г., при наблюдение на строителните дейности по новото трасе на жп линия Пловдив – Свиленград – обект № 34 по посочената жп линия (Динчев 2014, 678; 676, обр. 1) Локализира се в м. Лозенцата, в южната част на землището на с. Преславец. Днес теренът тук е обработваема земеделска земя. Обектът се простира на площ от няколко десетки декара, но количеството на културните материали по повърхността на терена е сравнително ограничено. Няма податки за солидни архитектурни останки. Новото жп трасе минава през източната му периферия. Площта от обекта, попадаща в сервитута (км 263+720 – км 263+820), възлиза на около 4 дка. Тя е непосредствено над (западно от) долината на р. Марица.

Разкопките, финансирани от Националната компания „Железопътна инфраструктура“, се проведоха от 04.06 до 10.07.2014 г. В тях участваха още гл. ас. Г. Иванов от НАИМ-БАН (сръководител), докторантите А. Харизанов, Кр. Косева и Пл. Янкова, както и А. Пировска – археолог в АМ-Раднево. Логистична подкрепа получихме от Историческия музей в гр. Харманли с директор доц. Т. Спиридонов. При обработката на материалите и документацията се включиха доц. Б. Божкова, доц. Л. Нинов, инж. Ат. Каменаров и др. Резултатите от разкопките, свързани с местното селище от ранната желязна епоха (РЖЕ), са представени в този том от Г. Иванов.

През късната есен на 2013 г. пръстта, в която открихме материалите при регистрацията на обекта, е била изнесена с машини, а приблизително по надлъжната ос на сервитута е прокаран временен черен път за нуждите на строителите. Така, към момента на започването на разкопките през 2014 г., перспективни за проучване се оказаха секторите в съседство със западната и източната граници на сервитута – съответно сектор А и сектор Б (обр. 1).

Теренната работа показа, че в площта от обекта, попадаща в сервитута, включително в незасегнатите от строителството сектори А и Б, няма непрекъснат културен пласт. Основното количество материали от римската епоха, открити при разкопките, произхождат от плиткото дере, ограничаващо обекта от юг. Насипът му, изследван с няколко изкопа (обр. 1 – контексти 003 и 102), е наситен с фрагментирана битова керамика (обр. 2). В него открихме и други материали, включително част от ажурен бронзов предмет (апликация, катарама ?) и няколко бронзови антични монети – римски от I– III в., с изтрити и/или корозирали повърхности, и една елинистическа, на Маронея, от първата половина на IV в. пр. Хр. Някои от материалите са попаднали случайно тук, но повечето са съзнателно изхвърлени, т.е. през римската епоха въпросното дере е използвано като бунище.

С важно значение за обекта е колективната монетна находка, открита в централния участък на западния сектор А (обр. 1). Тя съдържа 49 монети – 47 сребърни и 2 медни, от края на II и първата половина на III в. (обр. 3) Най-късните са на Филип Араб (244-249)[1]. Находката не попада в археологическа структура или в културен пласт и не е била поставена в керамичен съд или в друго трайно хранилище. Тя е била съхранявана вероятно в кожена кесия и е укрита спрямо някакъв незапазен днес ориентир в периферията на селищния обект от римската епоха. Не е изключено попадането тук да се дължи и на загубата ѝ от нейния собственик при някакви екстремни обстоятелства. Възможно е монети от нея да са изхвърлени заедно с пръстта от строителите на жп линията преди разкопките.

Данните от огледа на терена на целия обект и от спасителните разкопки в неговата източна периферия не дават възможност за категорична идентификация, но все пак позволяват да се допусне, че тук през II – първата половина на III в. е съществувало открито селище – село (κώμη). Споменатата по-горе монета на Маронея засега е единствена находка от късната желязна епоха, т.е.

---

[1] Определянето на монетите е дело на доц. Б. Божкова от НАИМ-БАН.

изглежда, че трако-римското село тук е само топографски приемник на местното селище от РЖЕ. Откритите при проучванията материали – единичните монетни находки, битовата керамика и др. – показват, че трако-римското село не е преживяло събитията, предизвикали укриването (или загубата) на колективната монетна находка.

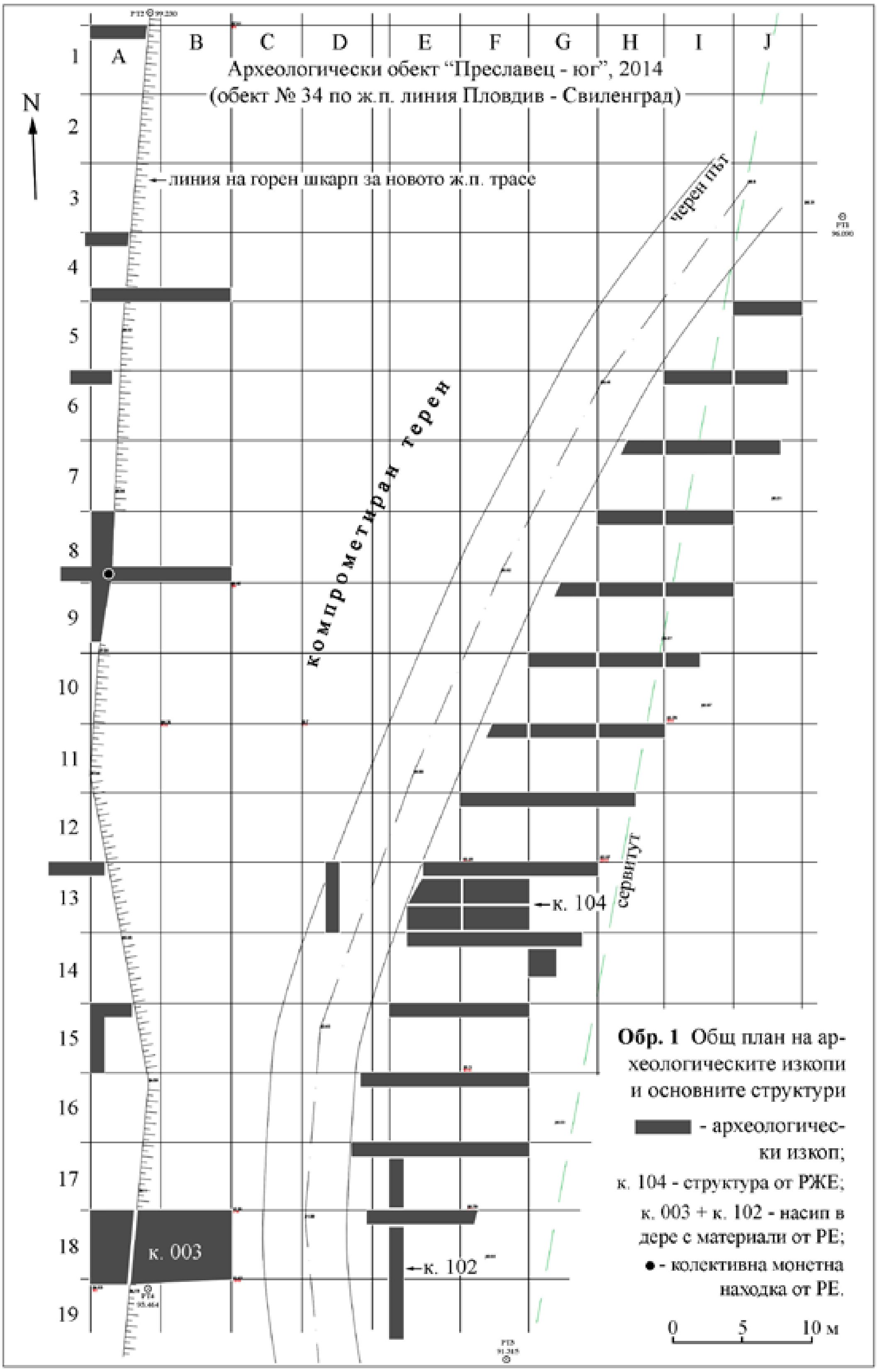
Археологически обект "Преславец - юг", 2014
(обект № 34 по ж.п. линия Пловдив - Свиленград)
N
A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
←линия на горен шкарп за новото ж.п. трасе
черен път
компрометиран терен
сервитут
←к. 104
к. 003
←к. 102
Обр. 1 Общ план на археологическите изкопи и основните структури
▬ - археологически изкоп;
к. 104 - структура от РЖЕ;
к. 003 + к. 102 - насип в дере с материали от РЕ;
● - колективна монетна находка от РЕ.
0
5
10 м

Обр. 1. Общ план на археологическите изкопи и установените структури в обект „Преславец – юг“.

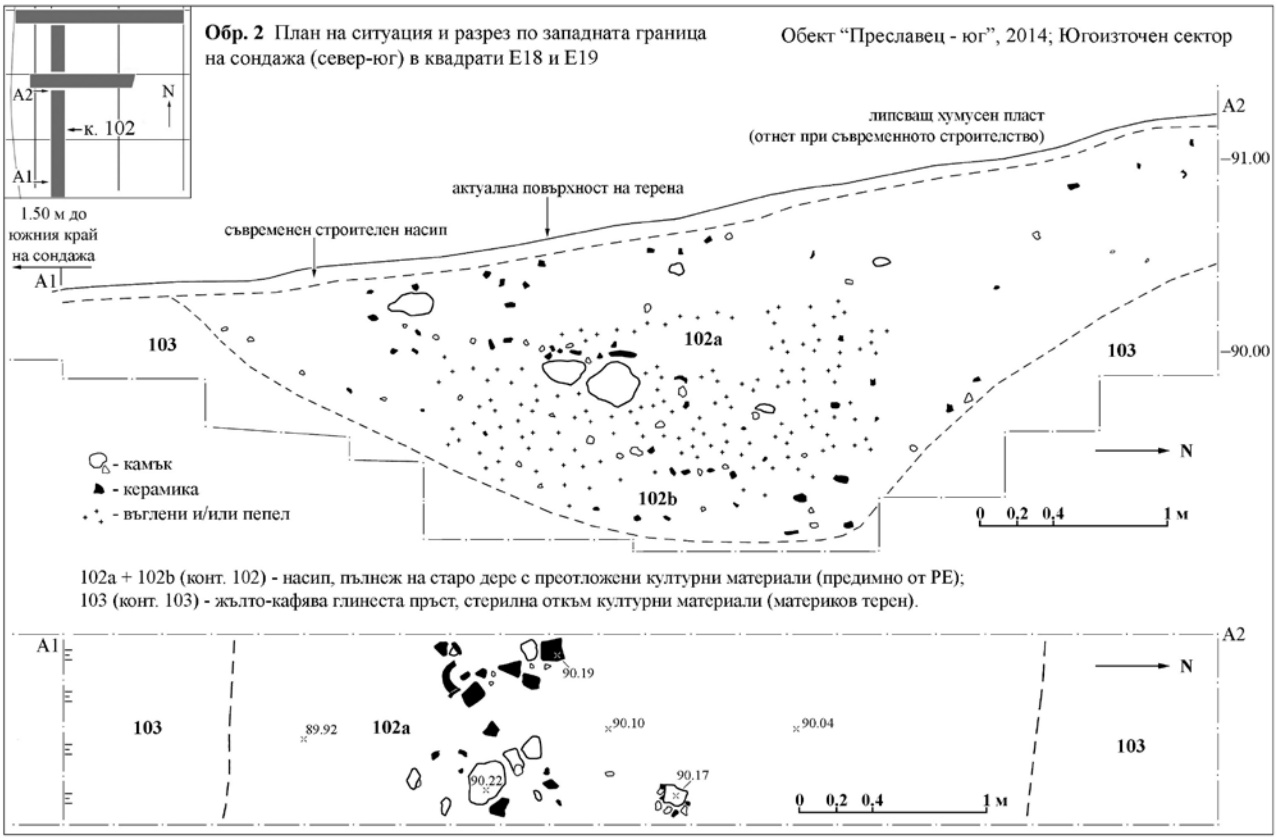
Обр. 2 План на ситуация и разрез по западната граница на сондажа (север-юг) в квадрати Е18 и Е19
Обект "Преславец - юг", 2014; Югоизточен сектор
А2
к. 102
N
А1
1.50 м до южния край на сондажа
А1
съвременен строителен насип
актуална повърхност на терена
липсващ хумусен пласт (отнет при съвременното строителство)
А2
–91.00
–90.00
103
102а
103
102b
N
0 0,2 0,4 1 м
- камък
- керамика
- въглени и/или пепел
102а + 102b (конт. 102) - насип, пълнеж на старо дере с преотложени културни материали (предимно от РЕ);
103 (конт. 103) - жълто-кафява глинеста пръст, стерилна откъм културни материали (материков терен).
А1
А2
N
103
89.92
102а
90.19
90.10
90.04
103
90.22
90.17
0 0,2 0,4 1 м

Обр. 2. План на ситуация и разрез по западната граница на сондажа (север-юг) в квадрати Е18 и Е19.

За времето на съществуването си трако-римският „Преславец – юг" е в пределите на римската провинция *Thracia*, в близост до границата между градските територии на *Augusta Traiana* и *Adrianopolis*. Най-близките известни синхронни обекти са на: около 5 км на север-североизток, в м. Соуджука източно от р. Марица; в югозападната част на землището на с. Свирково (Аладжов 1997, 218-223); около 5,75 км на юг-югоизток, в м. Шиханов бряг до десния (западния) бряг на р. Марица; при югоизточните покрайнини на гр. Харманли (Игнатов, Кънчева-Русева 2007, 124-125; Игнатов и др. 2007, 127-128).

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Динчев 2014: В. Динчев. Археологическо наблюдение по трасето на жп линията Пловдив – Свиленград в участъка Димитровград – Симеоновград/Харманли. –Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 675-678.

Игнатов, Кънчева-Русева 2007: В. Игнатов, Т. Кънчева-Русева. Спасителни археологически разкопки на обект „Шиханов бряг", гр. Харманли, по трасето на АМ „Марица" (км 73+000 до км 73+500). – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 122-125.

Игнатов и др. 2007: В. Игнатов, Т. Кънчева-Русева, Кр. Велков, К. Господинов, М. Василева. Спасителни археологически разкопки на обект № 24 по трасето на ж.п. линията Пловдив – Свиленград, м. Шиханов бряг, гр. Харманли, Хасковска област. – Археологически открития и разкопки през през 2006 г. София, 2007, 125-128.

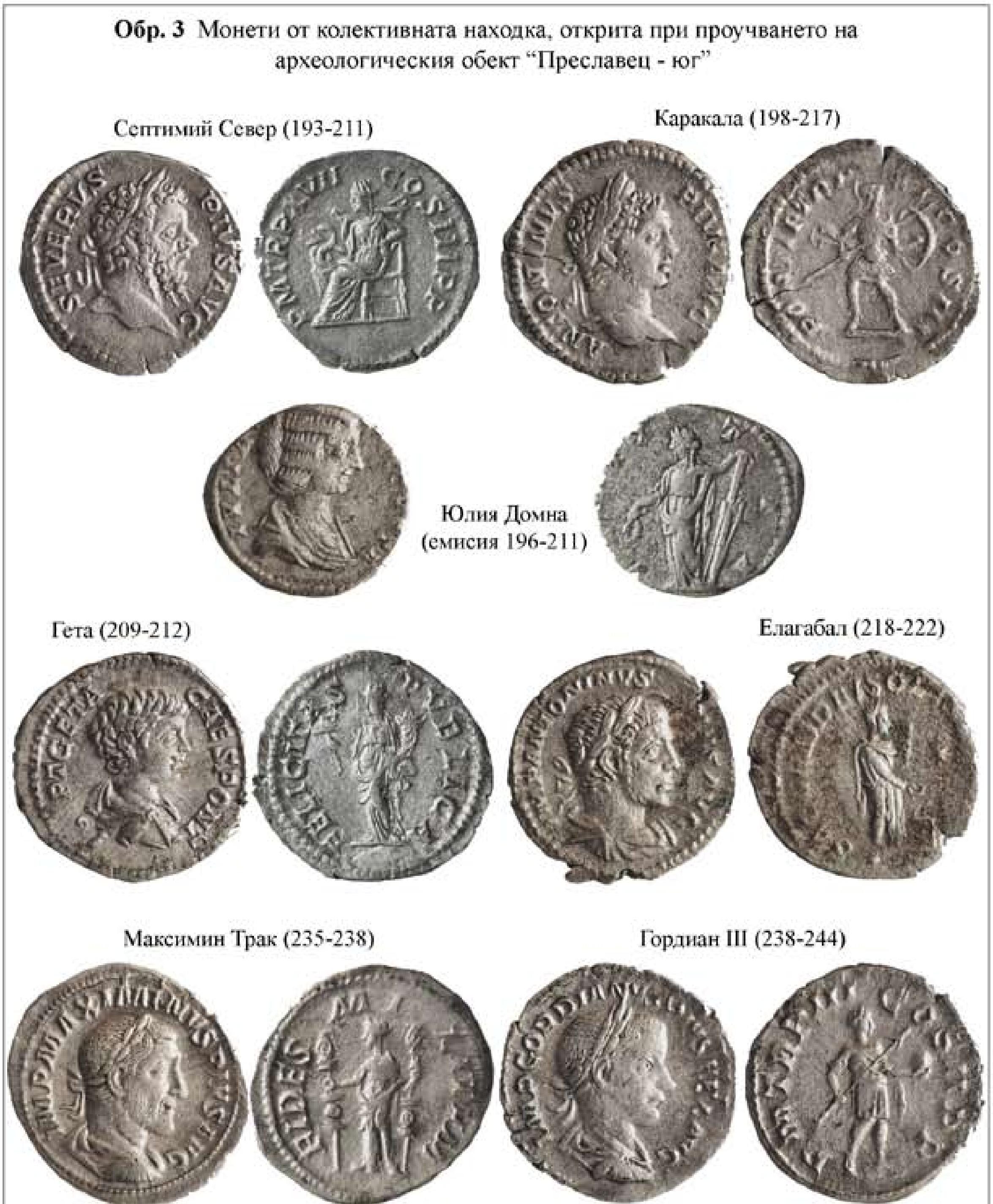
Обр. 3 Монети от колективната находка, открита при проучването на археологическия обект "Преславец - юг"
Септимий Север (193-211)
Каракала (198-217)
Юлия Домна (емисия 196-211)
Гета (209-212)
Елагабал (218-222)
Максимин Трак (235-238)
Гордиан III (238-244)
Филип Араб (244-249)
0
1
2 см

Обр. 3. Монети от колективната находка, открита при проучването на обект „Преславец – юг“.

№ 111. РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ КАСТРА РУБРА КРАЙ С. ИЗВОРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО

Борис Д. Борисов, Жулиета Гюлева, Пламен Дойчев

През 2014 г., след 5-годишно, прекъсване археологическите проучвания на ранновизантийската и ранносредновековна крепост Кастра Рубра в землището на с. Изворово, Харманлийско бяха възобновени.

Целта на проучванията бе да се потвърди и прецизира стратиграфската позиция на проученото през 2007 г. ранносредновековно жилище № 1, в което се забелязват 2 напълно различни традиции, както по отношение на строителството, така и при намерената керамика. За целта екипът насочи вниманието си към североизточната ъглова кула и на запад от нея, където още през 2008 г. бяха намерени материали, напълно сходни с тези от въпросното ранносредновековното жилище.

Кулата е разположена непосредствено до североизточната чупка на крепостната стена. Тя има правоъгълна форма с размери: 7,94 х 6,35м . Стените ѝ са градени от дялани камъни по лицата и емплектон от дребни и средни ломени камъни, споени с хоросан, примесен с късчета чукани тухли (обр. 1). Североизточният ъгъл е напълно разрушен от голям иманярски тунел, който напълно я пресича и преминава на югозапад под прага на кулата. В челната стена на кулата личи пояс от шест реда тухли.

Обр. 1. Кула до североизточната чупка на крепостната стена.

Входът на кулата е с широчина 1,57 м и е разположен в куртината, точно по средата на вътрешната ѝ страна. Подът е от силно трамбована пръст. В центъра му е разположено открито огнище с размери 1,53 х 1,25 м. В северозападния ъгъл върху нивото на пода ѝ е открит зид, граден от големи и много големи ломени камъни с кал, залепен на фуга за северозападната ѝ югозападната и стени. По всичко личи, че той е от втория строителен период на крепостта и вероятно е носел дървена стълба за горните етажи. Непосредствено под него са намерени две монети на Юстин II, сечени през 571-572 г.

В западната част на проучваната площ е проучено ранновизантийско жилище № 5. То е разположено непосредствено на запад от жилище № 3 и е с правоъгълна форма и площ 13,35 кв. м. За северна стена на жилището служи куртината на северната стена. Източната, южната и западната му стени са с широчина 0,70 м и са градени в основата от големи дялани камъни, споени с кал. Във височина стените са надстроени с големи кирпичи. Входът е оформен по средата на южната стена и е с ширина 1,15 м. Пред него от юг е оформен стъпаловиден праг от ломени камъни. Стъпалото пред входа е с дължина 0,50 м. Огнището е разположено в централната част, където пръстта е силно отухлена от огъня, а върху пода му лежи дебел пласт от пепел.

Подът на жилището е от сиво-белезникава силно трамбована пръст. Върху него са открити няколко силно фрагментирани глинени съда – тънкостенна глинена кана с трилистно устие, гърне с две дръжки и друг червеноглинен съд. Непосредствено до входа на жилището от запад са открити фрагментите от устие на гърне с жлеб за капак от вътрешната страна и три монети: от първата половина на V в., от втората половина на същия век и1 монета на Анастасий – емисия от 512-518 г.

Югозападно от кула № 2 е проучено ранносредновековно жилище, което заема цялото пространство пред входа и между ранновизантийските жилища №№ 2 и 4. Подът на жилището отстои на височина 0,75 м от праговото ниво на кулата, което категорично свидетелства, че когато жилището е било изградено и съществувало, то крепостта вече не е функционирала. Жилището е с трапецовидна форма, продиктувана от зидовете на споменатите жилища №№ 2 и 4 и попада в пространството пред входа на североизточната ъглова кула № 2. Западната му стена е изградена от дебели дървени колове с диаметър от 0,18 до 0,36 м и плет, измазан с глина, от която са открити шест дупки от дървени колове в редица. Източната стена на жилището стъпва върху западния зид на жилище № 2, който е граден от ломени и речни камъни, споени с кал и надстроен с кирпичи.

От юг жилището е ограничено от много силно разрушен зид от големи ломени и речни камъни, и фрагменти от вторично използвани тухли и тегули. По всяка вероятност входът на жилището е бил разположен от югозапад. В този си вид, отделните стени на жилището ограждат площ от 34,84 кв. м. Подът е от сивобелезникава, силно трамбована пръст и лежи стратиграфски върху дебел пласт от руини на ранновизантийската крепостна стена и ранновизантийските жилища №№ 2 и 4. В югоизточната половина на жилището е разположено огнището с размери 2,68 х 2,30 м.

В жилището са намерени три фрагментирани гърнета, на ръка и примитивно ръчно колело и два съда на крачно колело. В същия ъгъл е открит долен хромелен камък.

Откритата ситуация в ранносредновековното жилище е абсолютно идентична с тази от жилище № 1, проучено през 2007 г. Намерените съдове, работени, както на грънчарско колело, така и на ръка, потвърждават изводите ни от проучването на жилище № 1. Стратиграфската позиция на новопроученото ранносредновековно жилище № 6, разположено точно пред входа на североизточната кула № 2, отново свидетелства, че когато жилището е функционирало, кулата и крепостта вече са били разрушени. Това е позволило на обитателите на жилището да изградят помещението, вписвайки го в пространството между ранновизантийските жилища №№ 2 и 4. Анализът показва, че в изграждането на жилището са запазени две строителни традиции – византийска и най-вероятно българска. Две ясно изразени различни традиции показва и керамичният материал – византийска, представена от съдове работени на крачно грънчарско колело, старобългарска – съдове, работени на ръка и половин паница Преславски тип.

В хронологическо отношение новопроученото ранносредновековно жилище № 6 трябва да бъде отнесено по аналогия към самото начало на IX в., когато при походите на хан Крум през 813 г., крепостта е била окончателно опожарена и унищожена, след което върху руините ѝ е заселено българско население, което най-вероятно се е смесило със завареното местно византийско. По този начин изводите ни от 2007 г. намират пълно потвърждение в новопроученото жилище № 6.

В резултат на проведените проучвания са придобити голям брой находки (180) – предмети от домашния бит, от въоръжението, накити, елементи от костюма. Намерени са и 88 монети от ранновизантийския период. Заслужават внимание и намерените 3 оловни печата, от които единият е напълно нечетим, вторият е счупен на две, а последният е на Йоан хипат и хартуларий на логотета на геника, който датира от края на VIII или началото на IX в. и съвпада с края на крепостта, т. е. преди 813 г.

От находките по-специално внимание заслужава един оловен амулет – змиевик, който намира най-точен паралел в един амулет от Сарачхане, в Константинопол. Същият произхожда от културен пласт датиран с монети от VI до началото на IX в. или по-точно до 830-831/2 г., т. е. горната му хронологическа граница съвпада напълно с горната граница на крепостта Кастра Рубра. Друг змиевик с много близко изображение е намерен на о-в Самос, който Е. Дафи отнася към 1089 г.

В заключение трябва да се отбележи, че резултатите от проведените археологически проучвания потвърдиха напълно изводите ни от 2007-2008 г. относно стратиграфията и хронологията на ранновизантийския и ранносредновековен културен пласт.

№ 112. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“ ПРИ С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Веселка Кацарова

Основната цел на археологическите проучвания на обект „Светилище на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково през 2014 г. беше окончателното довършване на изследванията на сградата-мавзолей, открита през 2013 г. (Кацарова 2014, 412-415). Вземайки предвид резултатите от геофизическите проучвания на обекта, както и с оглед рационалното изразходване на средствата за разкопки през тази кампания, стартира проучването на още една от сградите от архитектурния комплекс – т. нар. „театър“.

В сектор II беше довършено изследването на разкритата през 2013 г. сграда. Напълно са изяснени планът и строителната история на сградата (обр. 1). През първия строителен период тя е била

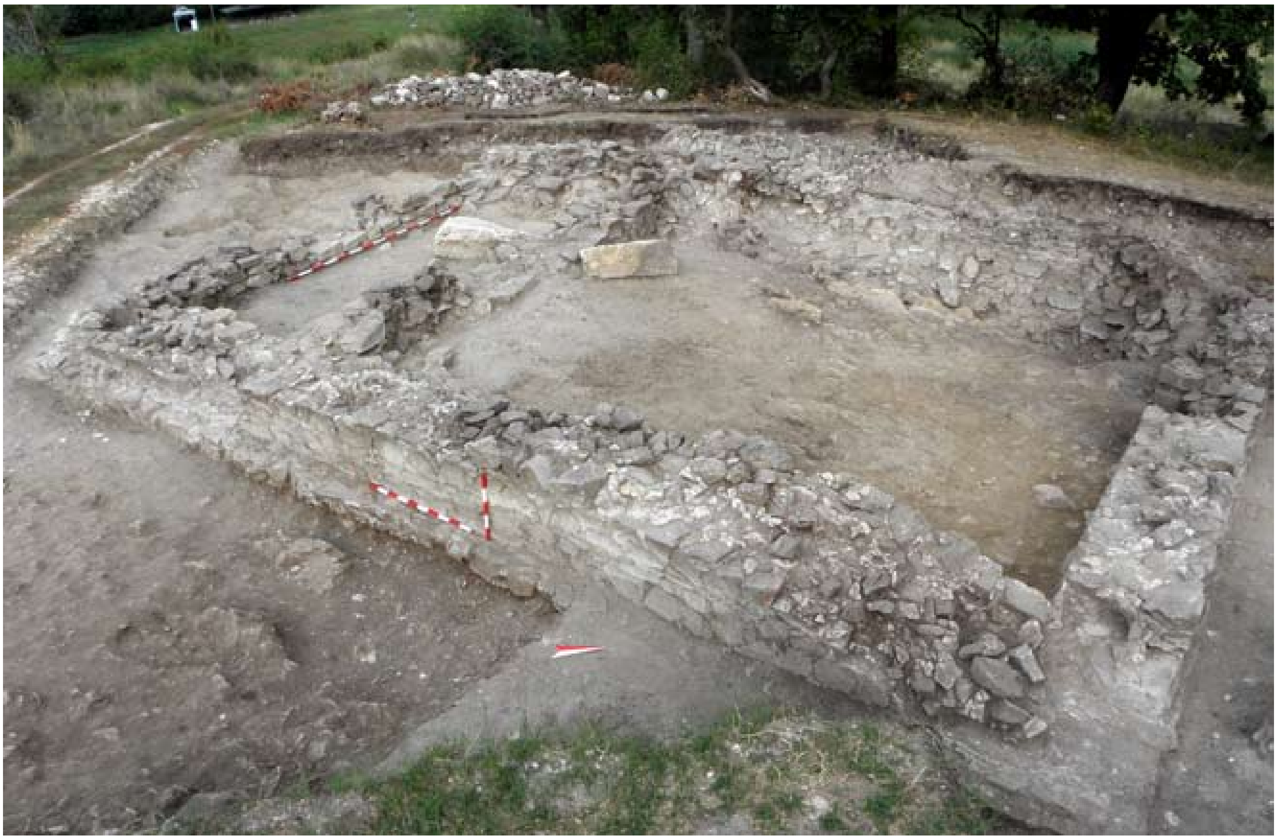

Обр. 1. Общ вид на сградата в сектор II след края на проучванията през 2014 г. (сн. Хр. Попов).

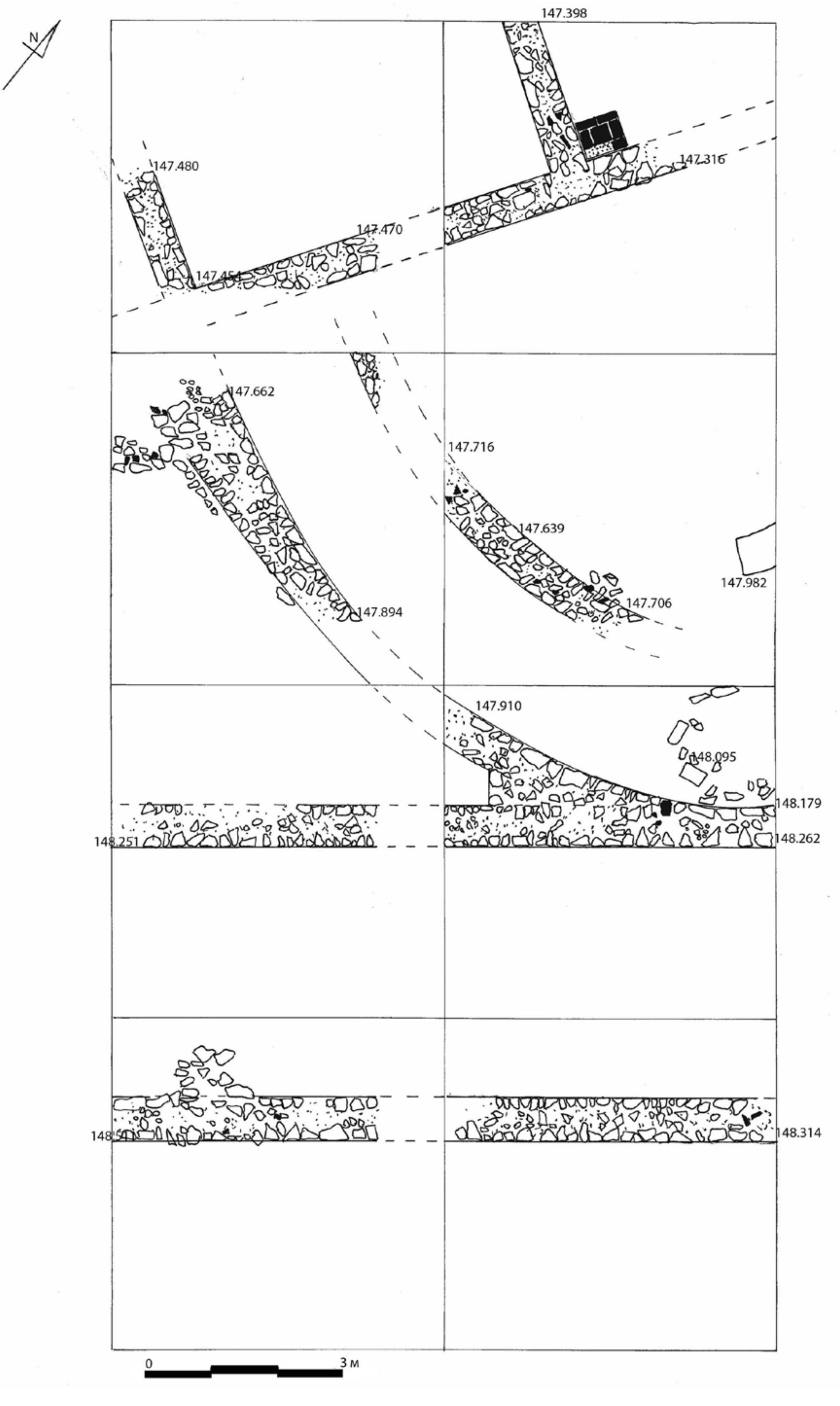
N
147.398
147.480
147.316
147.470
147.454
147.662
147.716
147.639
147.982
147.894
147.706
147.910
148.095
148.179
148.251
148.262
148.541
148.314
0
3 м

Обр. 2. План на проучваната площ от сградата в сектор IV.

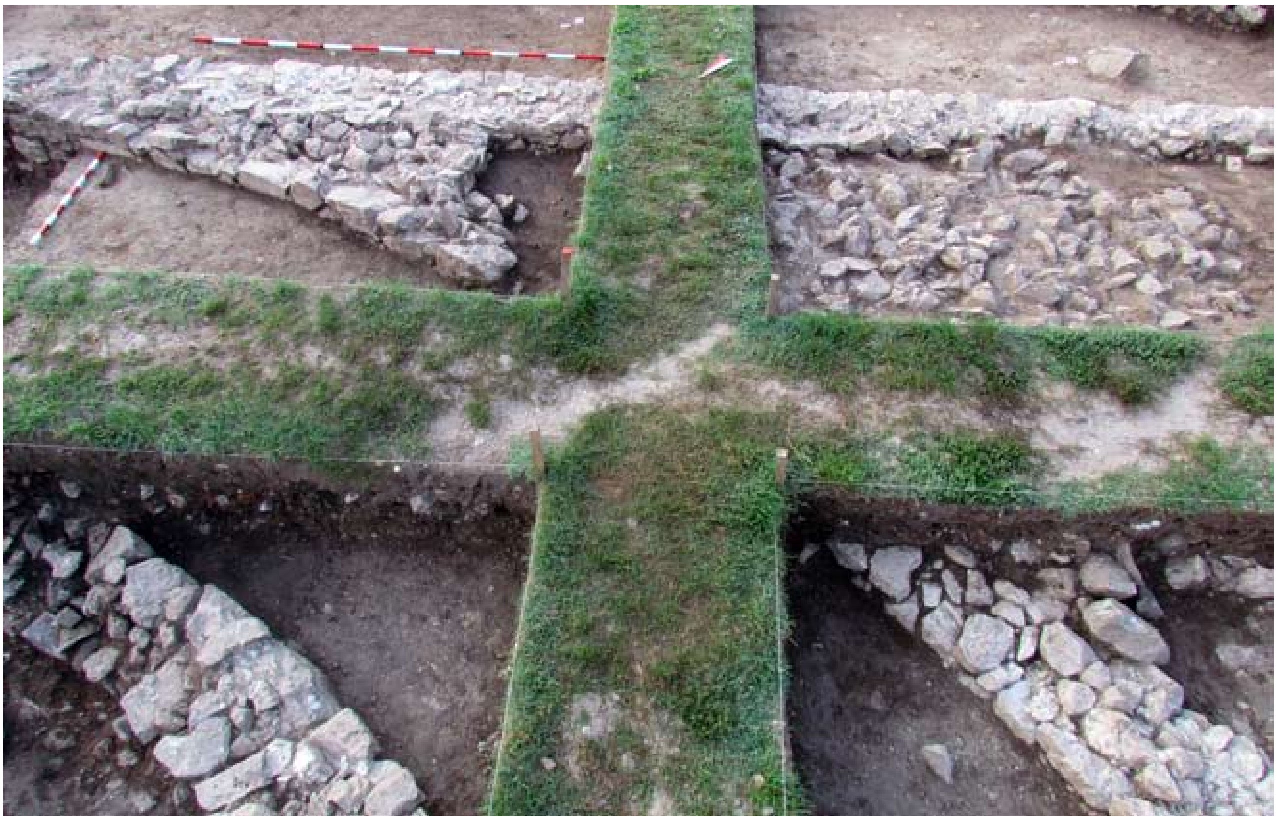

Обр. 3. Дъговидните зидове на сградата в сектор IV.

с размери 11 м х 6 м. Има две помещения – едно правоъгълно преддверие и едно с почти квадратен план. Зидовете са с дебелина 0,80-0,85 м, изградени от ломени камъни на калова спойка. Основите на всички зидове са заложени върху скала. Наклонът и неравностите са били преодолени с разлика в броя на редовете на зидарията. Западният зид е бил най-неустойчив, поради това че точно в тази част на терена има значително понижение на материковата основа. Срутването на този зид, вероятно е наложило и цялостното преизграждане на постройката през втория строителен период. Подът на помещение № 2 е бил украсен с полихромна подова мозайка, която е била разбита и унищожена още в античността. На място до северната стена е открит един малък фрагмент с размери 0,10 х 0,07 м.

През втория период от изток и запад са били долепени нови зидове с широчина 0,60 м, така че дебелината на двете дълги, срещуположни стени достига до 1,20-1,50 м, а размерите на сградата са 11 м х 8,55 м. Във височина зидовете са градени с ломени и необработени камъни, в правилна редова зидария със спойка от бял, песъклив хоросан. Суперструкцията е запазена в отделни участъци до 1-1,10 м. Сред деструкциите са открити и тухли с два формата: 0,34 х 0,34 х 0,04 м и 0,34 х 0,17 х 0,04 м, които също са били употребени в градежа на стените. Няма промяна в разпределението и плана на помещенията. Вероятно се задигат подовите им нива, но това е установено само в помещение № 2.

Находките от пластовете с разрушения от сградата са главно монети, накити, цинтове от обувки, вотивни огледала и пр. Въз основа на находките функционирането на сградата може да бъде поставено в периода от края на II до края на III в. в рамките на това време е преживяла два строителни периода. Голям фрагмент от западния зид на сградата е разкрит паднал на място. Това разрушение бележи окончателното изоставяне на сградата.

Южно от тази сграда е засечено трасето на глинен водопровод, който е водоснабдявал другите сгради от комплекса, разположени по терасите източно от извора. На място са открити 3 глинени тръби с размери 0,49 х 0,14 м, съединени една с друга. По-голямата част от водопровода е разрушена, но трасето му е запазено като улей с широчина около 0,20 м, издълбан в материковите скали пред южната фасада на сградата.

Културният пласт във всички сондажи в сектор II е изчерпан до нивото на коренната скала. Документирани са археологически структури и материали от късноелинистическата епоха, под нивата на фундиране на зидовете на римската сграда. Откритите отухлени мазилки със следи от колове и голямо количество битова керамика с характерни форми и украса показват, че става въпрос за останки от жилище от периода III–I в. пр. Хр. На същото ниво, но без данни за запазени структури, се откриват и единични фрагменти от битова керамика от ранножелязната епоха.

В сектор IV, разположен в северния край на поляната пред извора, започна проучване на сградата, определена от проф. Ив. Венедиков като „театър“ (Венедиков 1950, 113-114). Според данните от геофизическото изследване на терена, въпросната сграда е площ от около 1200 кв. м. Заложени са 8 археологически квадрата, които обхващат площ от 200 кв. м от западната половина на сградата (обр. 2). Проучени са на дълбочина до 0,50 м от нивото на съвременния терен. Разкритите зидове от сградата са с широчина от 0,55 м до 0,65 м. В сондаж пред лицето на най-южния от зидовете се установи, че субструкцията му е фундирана на дълбочина до 2,20 м от нивото на съвременния терен. Зидовете са изградени от ломени камъни в редова зидария със спойка от бял хоросан, а в основи – от кал. Северната част на сградата е заета от две правоъгълни помещения. Преградният им зид е запазен в суперструкция до 1,30 м. Близо до подовото ниво в източното помещение са открити запазени на място стенописни фрагменти. Достигнатите нива в цялата изследвана площ на сградата съдържат пласт деструкции и следи от силен пожар, който според намерените в него монети и битова керамика се отнася към средата – края на IV в.

Двата дъговидни зида в южната част на сградата отстоят един от друг на разстояние 2,10 м (обр. 3). Те оформят дъга с диаметър 20 м. В пласта с деструкции върху дъговидните зидове се откри почти напълно запазен мраморен антов капител в коринтски стил, чиято декорация е характерна за втората четвърт на II в.

На този етап от проучванията изглежда, че сградата в сектор IV е имала предимно жилищни функции, поне през последния период от функционирането ѝ. По-ранният строителен период, от който произхождат намерените тук фрагменти от мраморни архитектурни детайли, не е изяснен в хода на тази кампания. Културният пласт, свързан с обитаването на сградата, е с дебелина от 0,40 м в южните ѝ части до 1,50 м в северните помещения.

След приключване на археологическите разкопки, архитектурните останки от двете сгради са консервирани, според предписанията на реставратор и съгласно изискванията на Министерство на културата.

Допълнително, под наблюдението на археолог, бе подменена консервационната настилка от филц пред нимфеума, положена още през 70-те години на XX в. С цел да се предотврати израстването на треви и дребни храсти, пред извора беше отстранен най-горният слой от консервационния пласт дребни камъчета с дебелина около 0,20-0,30 м. Цялата площ на нимфеума, до линията на каменните стилобати от колонадата, бе застлана с геотекстил, върху който е положен нов пласт от филц.

Литература

Венедиков 1950: Ив. Венедиков. Разкопките при с. Каснаково през 1945 и 1946 г. – Известия на Археологическия институт, XX, 1950, 105-115.

Кацарова 2014: В. Кацарова. Спасителни археологически разкопки и наблюдения на обект „Светилище на нимфите и Афродита“ с. Каснаково, община Димитровград – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 412-415.

№ 113. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“ ПРИ С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Веселка Кацарова, Никола Тонков

Подновените през последните години археологически проучвания на обект „Светилище на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково доведоха до разкриването на две нови, неизвестни от предишните изследвания сгради, което потвърди хипотезата за наличието на това място на голям архитектурен комплекс от римската епоха (Кацарова 2013, 485-497; Кацарова 2014, 412-415). Площта, на която се е разполагал комплексът, надхвърля 15 дка. Нимфеумът е изграден в дъното на широка и равна поляна, а останалите сгради са били разположени по терасите на възвишението източно от него (обр. 1).

Основна цел на проведените през 2014 г. геофизични проучвания на обекта бе пълната регистрация на архитектурни останки по терасите и поляната пред извора. Измерванията обхванаха площ от 9 500 кв. м, а резултатите от тях позволиха да бъде създаден геофизичен кадастър на обекта (обр. 2).

Геофизичните измервания бяха извършени с прилагането на електросъпротивителния метод, модификация електросъпротивително картиране с двуелектродна схема (twin-probe array). Методът е разработен за бързо покриване на малки площи с плитко разположени археологически структури. Разстоянието между подвижната двойка електроди беше 0,50 м, разстояние между измервателните профили – 1 м, разстояние между измервателните точки по профилите – 0,50 м.

За установяване на развитието в дълбочина на някои от регистрираните аномални смутители бяха измерени и 12 профила по метода на непрекъснатото вертикално електрическо сондиране (НВЕС), известен още като електросъпротивителна томография (ЕСТ). Дължината на профилите НВЕС беше 34 м. Използвана беше триелектродна измервателна схема със седем различни дължини (АМ – от 1 до 7 м). Резултатите са обработени с инверсионната програма RES2DINV на фирмата Geotomo Software.

Най-важният резултат от тези проучвания е откриването на още една нова, неизвестна до момента сграда от комплекса, разположена на терасата южно (над) жилищната сграда, проучвана през 2007 г. Новата сграда е с правоъгълен план и размери 45 х 15 м, с ориентация по надлъжната ос СИ–ЮЗ (обр. 3). Има пет близки по размери помещения, разположени верижно.

Уточнени са параметрите на жилищната сграда, чиято западна половина не е проучвана археологически (Кацарова, Тонков 2011, 360-362). Прецизирано е разположението на т. нар. „ театър“ в северния край на поляната пред извора.

Направеният геофизичен кадастър дава солидна основа за разработването на дългосрочна стратегия за бъдещите археологически проучвания на обекта.

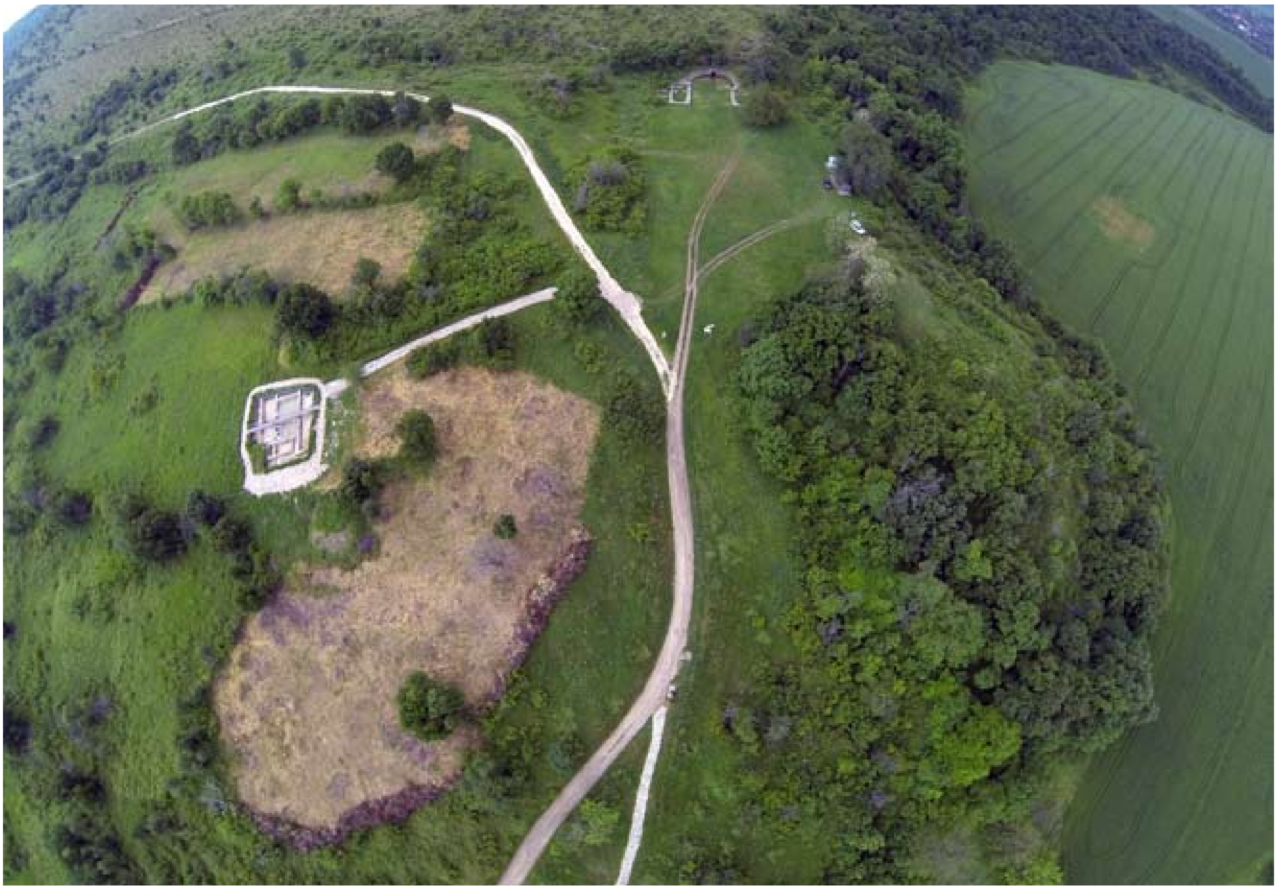

Обр. 1. Панорамен изглед на обект „Светилище на нимфите и Афродита" от въздуха с експонираните сгради – нимфеум и жилищна сграда от римската епоха, май 2014 г. (сн. Е. Михов).

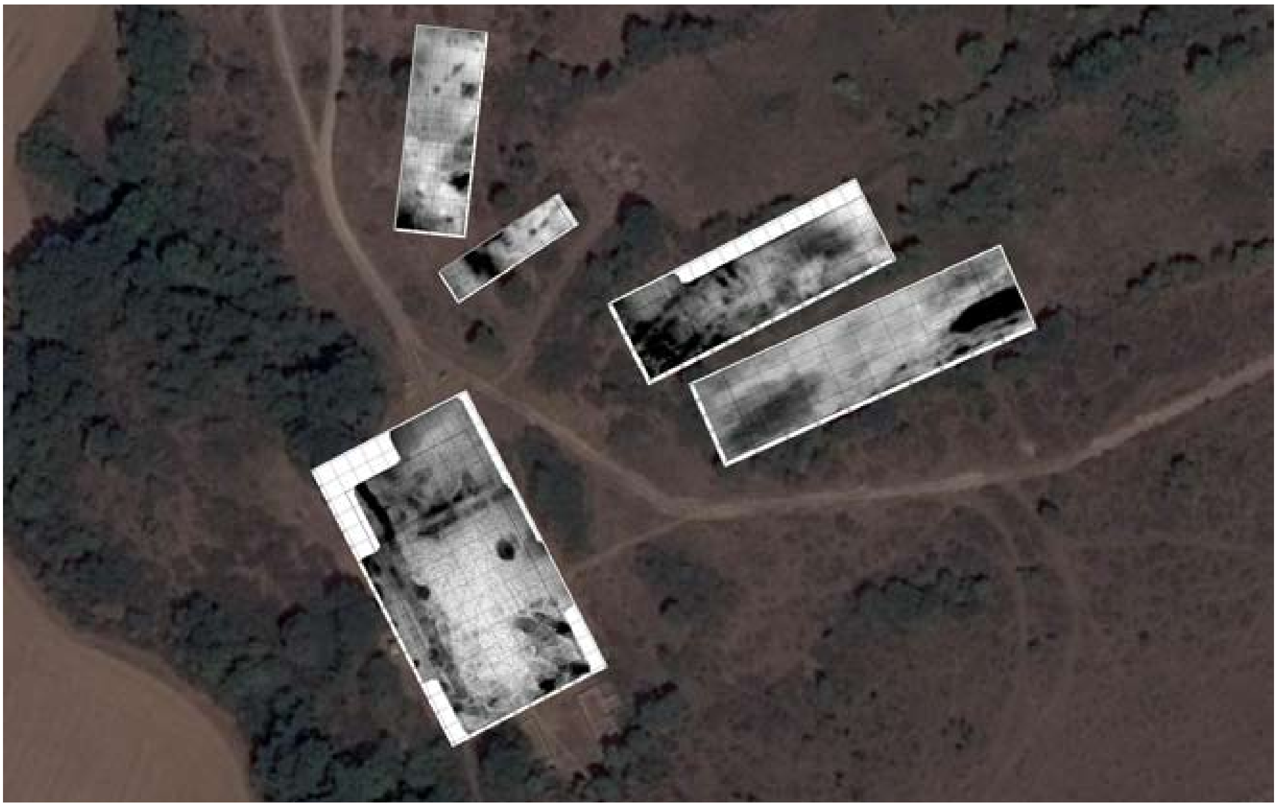

Обр. 2. Разположение на изследваните чрез геофизични измервания площи – геофизичен кадастър на обекта (инж. д-р Н. Тонков).

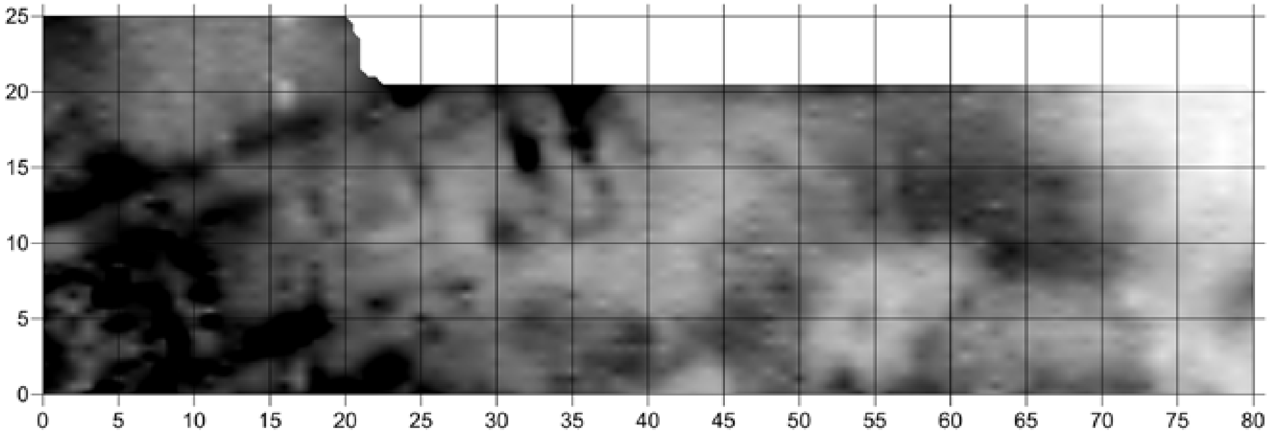

Обр. 3. План на новооткритата сграда от архитектурния комплекс от римската епоха (инж. д-р Н. Тонков).

Литература

Кацарова, Тонков 2011: В. Кацарова, Н. Тонков. Археологически и геофизични проучвания при „Извора на нимфите и Афродита“, с. Каснаково, община Димитровград. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 360-362.

Кацарова 2013: В. Кацарова. Нови данни за селищното обитаване през античността край „Извора на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково, община Димитровград. – В: К. Рабаджиев и др. (ред.). Сборник в памет на академик Д. П. Димитров. София, 2013, 485-497.

Кацарова 2014: В. Кацарова. Спасителни археологически разкопки и наблюдения на обект „Светилище на нимфите и Афродита“ с. Каснаково, община Димитровград – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 412-415.

№ 114. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В М. ГЛУХИТЕ КАМЪНИ, С. МАЛКО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Дойчин Грозданов, Галина Грозданова

Във връзка с изпълнението на договор между НАИМ-БАН и Министерство на културата, в периода 03.10-01.11.2014 г. се извърши редовно археологическо проучване на късноантична и средновековна църква в м. Глухите камъни в землището на с. Малко Градище, община Любимец.

Археологическите разкопки (Разрешение за редовно археологическо проучване №149/23.04.2014 г.) се проведоха от екип в състав: Д. Грозданов (РИМ-Кюстендил) – научен ръководител; д-р Г. Грозданова (НАИМ-БАН) – зам.-ръководител; гл. ас. д-р Св. Филипова (нумизмат в РИМ-Кюстендил), Д. Стоянчова (докторант в СУ „Св. Климент Охридски“), А. Богданов (студент в СУ „Св. Климент Охридски“) – членове на екипа; М. Христова и В. Стоименов – реставратори.

Настоящото археологическо проучване обхвана вътрешността на църквата – отделни участъци от наоса, южния кораб и притвора. Целта бе да се изяснят вътрешният архитектурен облик и основните конструктивни елементи на църквата, както и да се прецизира хронологията на отделните строителни периоди.

Проучването през 2014 г. беше организирано в няколко сектора: сектор „Притвор“, сектор „Наос–изток“, сектор „Наос–югозапад“, сектор „Южен кораб–запад“ и сектор „Северен“.

В притвора бяха проучени културни пластове, съдържащи каменно-тухлени деструкции от църквата. Деструкциите в южната му част продължават под предполагаемото в 2009 г. подово ниво, така че се налагат корекции. При източния зид се наблюдават поне два строителни периода. Затвърди се наблюдението, че камъкът с латинския кръст е сполия. Разкри се и входът между притвора и наоса, разположен почти в централната част на преградния зид. Входът е запълнен с деструкции от нападалите стени.

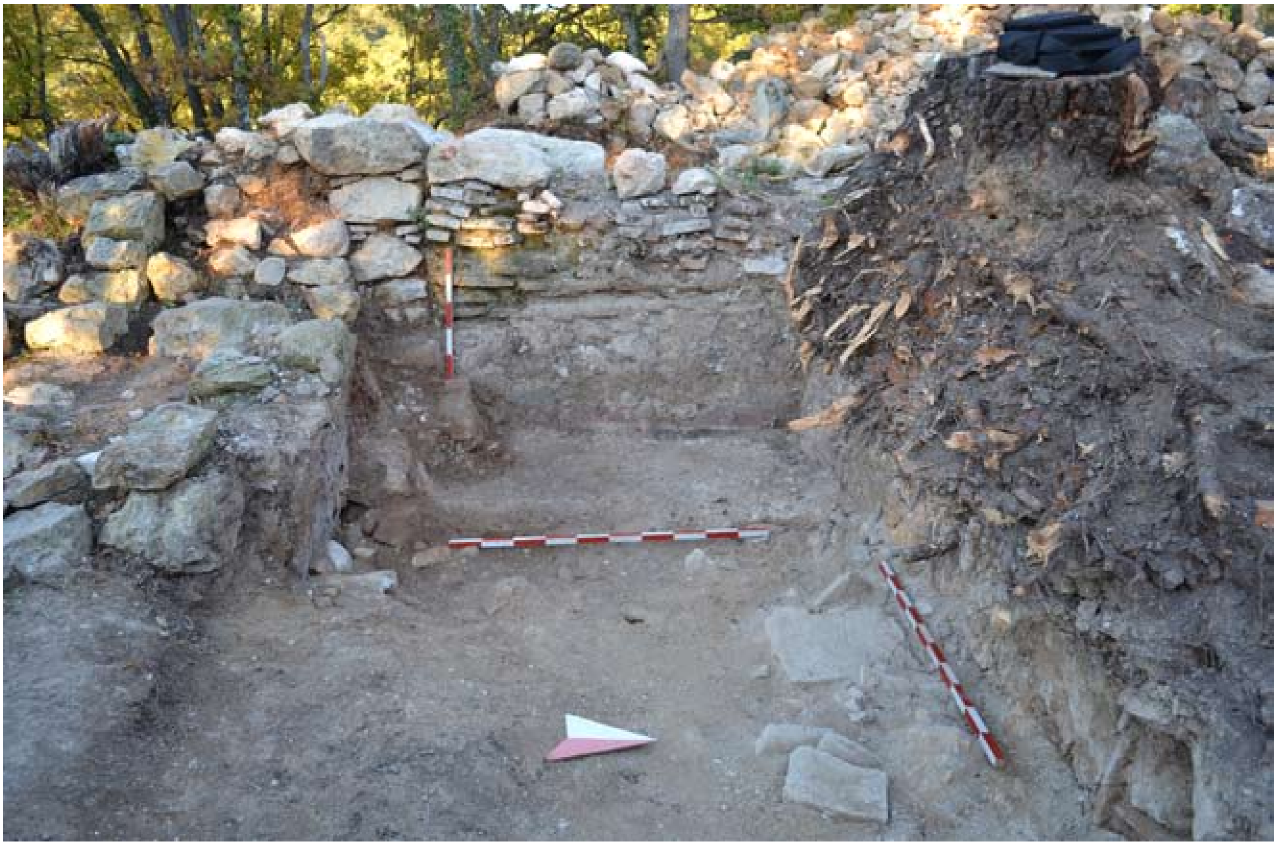

Обр. 1. Южният кораб с новоразкрития хоросанов под и стенописи in situ.

В крайната западна част на южния кораб, при връзката с притвора, се установи наличие на ново, неизвестно до момента хоросаново подово ниво, което се отнася към последния строителен период от използването на църквата. Тук бяха разкрити и следи от стенна живопис *in situ*, върху южната, западната и северната стена на кораба. Наблюденията показват, че стенописите принадлежат към поне два строителни периода (обр. 1).

Фрагменти от стенописи се откриваха в пръстта при всички проучени участъци. Повечето от тях са с малки размери (между 0,01 и 0,10 м). Мотивите, които изобразяват стенописите са геометрични, растителни, срещат се и отделни, цели или фрагментирани букви – част от надписи. Интерес представлява един фрагмент със запазено почти наполовина изображение на жълт фон – мъжко лице анфас с брада, мустаци и дълга коса (обр. 2).

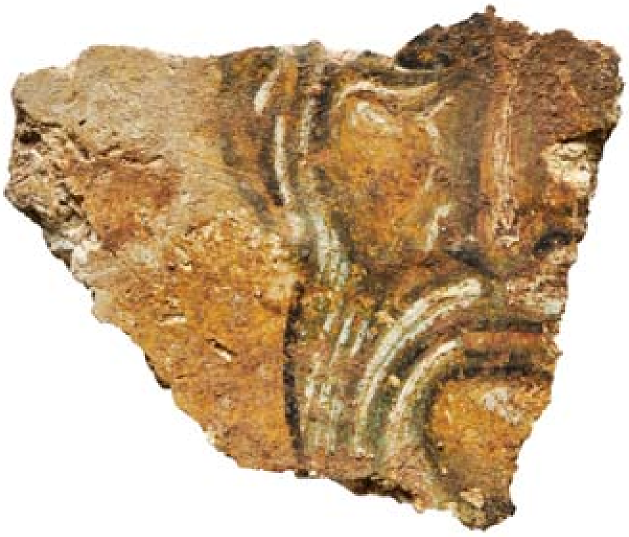

Обр. 2. Фрагмент с изображение на светец.

В хода на проучванията в двата сектора на наоса започна свалянето и стесняването на т. нар. централна пътека, която освен за логистични цели служи и за централен профил на обекта.

В източната част на наоса, при свалянето на централната пътека, под пласт от деструкции, се разкри източният край на преграден зид между наоса и северния кораб. В една ос с разкритата част от зида се проучи и правоъгълна основа на зидан с тухли стълб.

В югозападната част на наоса се разкри дебел пласт деструкции. Част от проучения участък има нехомогенен характер и е засегнат от иманярските изкопи. След демонтирането на най-горния пласт от деструкциите се разкри западната част на преграден зид между наоса и южния кораб. В пласта с деструкциите се установи наличието на мраморни архитектурни детайли от вътрешната декорация на църквата.

Всички разкрити зидове от църквата са завити с геотекстил, стенописите са укрепени и консервирани. Последните дейности са извършени по предписания на лицензиран реставратор.

№ 115. АНТИЧНИ РУДНИЦИ ПРИ С. СЕДЕФЧЕ, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

Христо Попов, Пламен Георгиев, Руслан Стойчев

В района на днешното с. Седефче в Източните Родопи се намират останки от древни рудници (обр. 1). За тяхното съществуване се знае от няколко десетилетия от сведения на геолози, работили на находище „Седефче“, от разкази на местното население и от теренни археологически издирвания, извършвани от служители на РИМ-Кърджали през 90-те години на XX в. и от участници в българо-немски археометалургичен проект през 2009 и 2011 г. Рудното находище „Седефче“ е златно-сребърно и е част от голямото полиметално Звезделско рудно поле. По времето на дългосрочните геологопроучвателски дейности между 60-те и 80-те години на миналия век са били обособени два основни сектора – Седефче–Юг и Седефче–Север, разположени в непосредствена близост до махала Снегово. На територията и на двата сектора се откриват многобройни следи от някогашна рударска и металургична дейност – входове на галерии, пропаднали участъци на терена, отвали с отработени натрошени скали, шлака и сгур и пр.

Археологическите проучвания през 2014 г. бяха проведени с финансова подкрепа от страна на Министерство на културата.

Обр. 1. Панорамен поглед към района на Седефче-Север. Останките от стари рудни изработки и съвременния рудодобив се разполагат в основата на склона.

В един от участъците на Седефче–Север, останал по-слабо засегнат от съвременната геологопроучвателска и добивна дейност на ГОРУБСО, първоначално бяха проведени геофизически проучвания, а в последствие и археологически разкопки. В югозападния участък на обследваната с геофизични методи площ бе разкопано производствено съоръжение – пещ с прилежащи структури (обр. 2).

Теренът като цяло е с плавен наклон от юг на север. През него минават поне две сезонно активни поточета, образуващи малки плитки дерета. Проучената пещ е разположена на източния бряг на едно от тях. Тя е с ориентация североизток-югозапад. Явен е стремежът за разполагане на пещта в непосредствена близост до водоизточник с неголеми обеми, така че дебитът му да бъде лесно контролиран съобразно нуждите на производствения процес.

Първият етап от изграждането на пещта е включвал изкопаването на изкоп с овална форма в склона, с различна дълбочина в зависимост от денивелацията на терена (обр. 3). Това ясно проличава в югозападния профил на Сондаж 1 и североизточния профил на Сондаж 3. Общата дължина на изкопа е била 6,70 м, а ширината – около 2,50/2,70 м. Вторият етап е включвал оформянето на блокаж от ломени камъни, строителни отпадъци или брак (фрагментирана строителна керамика) и пръст в югозападния край на изкопа, и оформянето на вътрешното пространство на пещта и облицоване на стените на изкопа със същия материал. За това говори фактът, че при разчистване на деструкциите не е регистрирано външно лице на градежа, но такова се наблюдава от вътрешната част на пещта, оформено от дялани камъни. Пещта е изградена от дялани и ломени камъни, секторни тухли с трапецовидна форма и керемиди. Спойката е от глинеста пръст (кал), на места отухлена, с керемидено кафяв цвят вследствие на температурното въздействие.

Блокажът в югозападния край е имал двойна фунция – да облекчи натиска на земните маси върху конструкцията и да спира и утаява влагата от склона.

Горивната камера е била с приблизителни размери 2,50 х 1,50 м. Нагоре постепенно се е стеснявала. Двете надлъжни стени са градени чрез отстъп навътре на всеки ред камъни, което налага извода, че покритието на пещта е имало сводеста констукция, която е рухнала. За това говорят и множеството фрагменти от покривни керемиди, разкрити при разчистването на деструкциите.

Входът е правоъгълен, с ширина 0,40 м. Намира се по средата на североизточната къса страна на съоръжението. В тази част отухлянето на глинената спойка между камъните е най-силно, а глиненият под е с наситен черен цвят вследствие на опалването. Той е с наклон към входа, обмазан е с глина.

По дългите страни на пещта са разкрити общо 12 колонки, по 6 от всяка страна. Те са с правоъгълна форма и конструктивно свързани със стените. Изградени са били от секторни тухли, но понастоящем са запазени само в основите. Приблизителни размери на по-запазените колонки са: дължина – 0,40 м, широчина – 0,22/0,23 м, височина – около 0,40 м. Тухлите са имали спойка от глинеста пръст. Дебелината на тухлите е около 0,08 м.

При проучването на деструкциите във вътрешното и предпещното пространство са разкрити няколко фрагмента от въздуховоди и 2 фрагмента от глинени обмазки с дупки (вероятно също за достъп на въздух). Фрагментите от битова керамика са много малко и в повечето случаи нехарактерни.

Както бе споменато, пещта е разположена на брега на плитко дере. Това е ясно изразено стратиграфски в североизточния профил на Сондаж 1. Разграничават се три пласта. Най-горният е от сиво-кафява глина с включения от малки речни камъчета и фрагменти от строителна керамика. Той запечатва следващия пласт от кафява рохкава пръст, наситена с фрагментирана строителна керамика, малки парчета отухлена глина и въглени. Пластът е с дебелина 0,40 м. В северната половина на профила пластът е дъговидно хлътнал. По този начин маркира дълбочината на дерето – 0,70 м от повърхността, както и широчината му – около 2,80-3 м. Под него следва стерилен алувиален пласт от кафяво-сива глина.

На югозапад от пещта бяха разкрити части от навеси с лека конструкция, огнища и отпадъчни ями, свързани с експлоатацията и обслужването на съоръжението. Геофизичните проучвания и наблюденията на терена дават ясни индикации, че проучената пещ е била част от по-голям производствен комплекс, състоящ се от няколко пещи (вероятно с различни функции) и прилежащи постройки, разположени по бреговете на малките поточета, спускащи се по склона.

Обособеният при проучванията през 2014 г. Сектор II се намира на около 120-140 м в западна-югозападна посока. Тук понастоящем се провеждат едни от най-интензивните дейности на ГОРУБСО. За този участък съществуват сведения за откривани антични подземни рудни изработки и за артефакти, свързани с металотопене, намирани на повърхността.

Върху стара халда, частично нарушена от стари геологопроучвателски дейности, бяха заложени 4 сондажа. Във всички тях бяха открити многобройни останки от въглени, шлака и фрагменти от

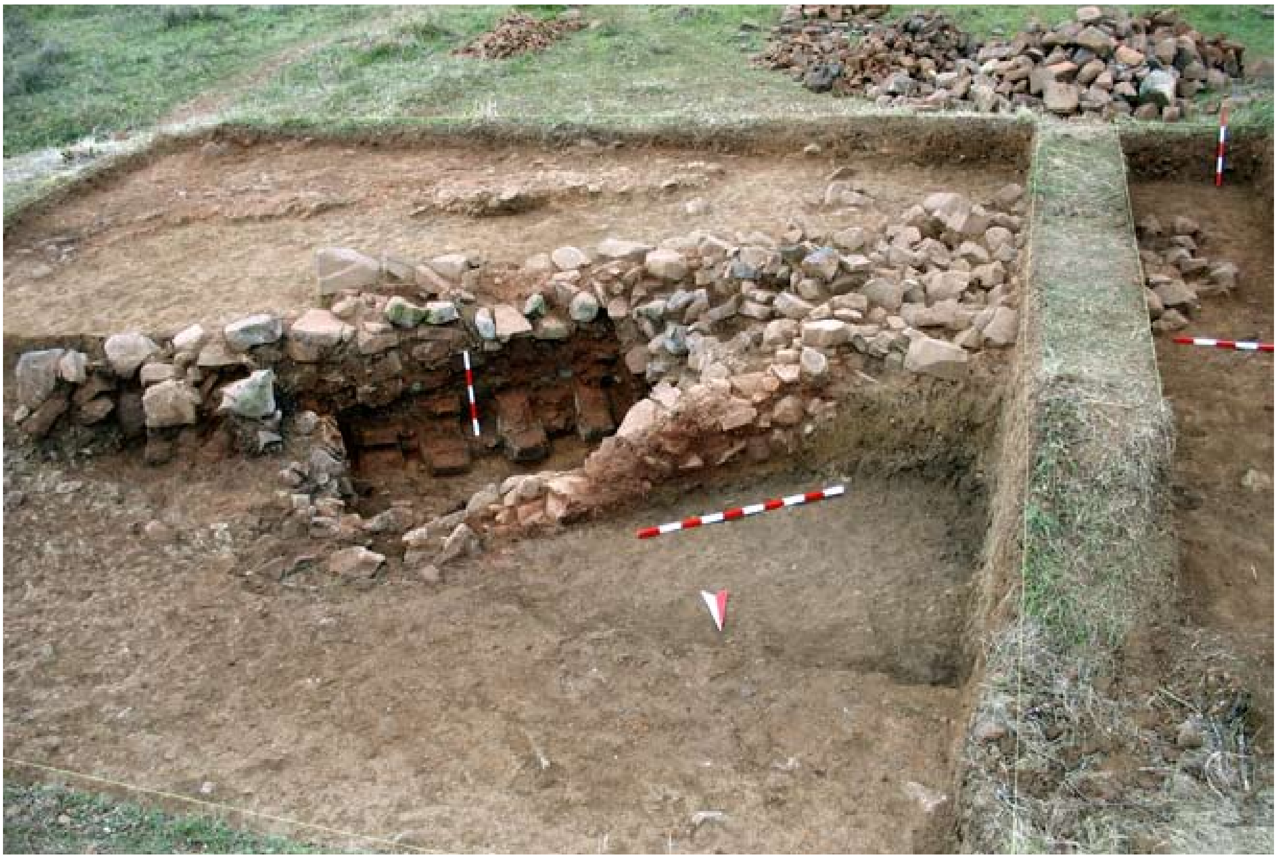

Обр. 2. Пещ за строителна керамика в района на рудниците. Общ поглед към основната конструкция на съоръжението и дренажа от едри ломени камъни, разположен откъм склона. Датировка IV–V в.

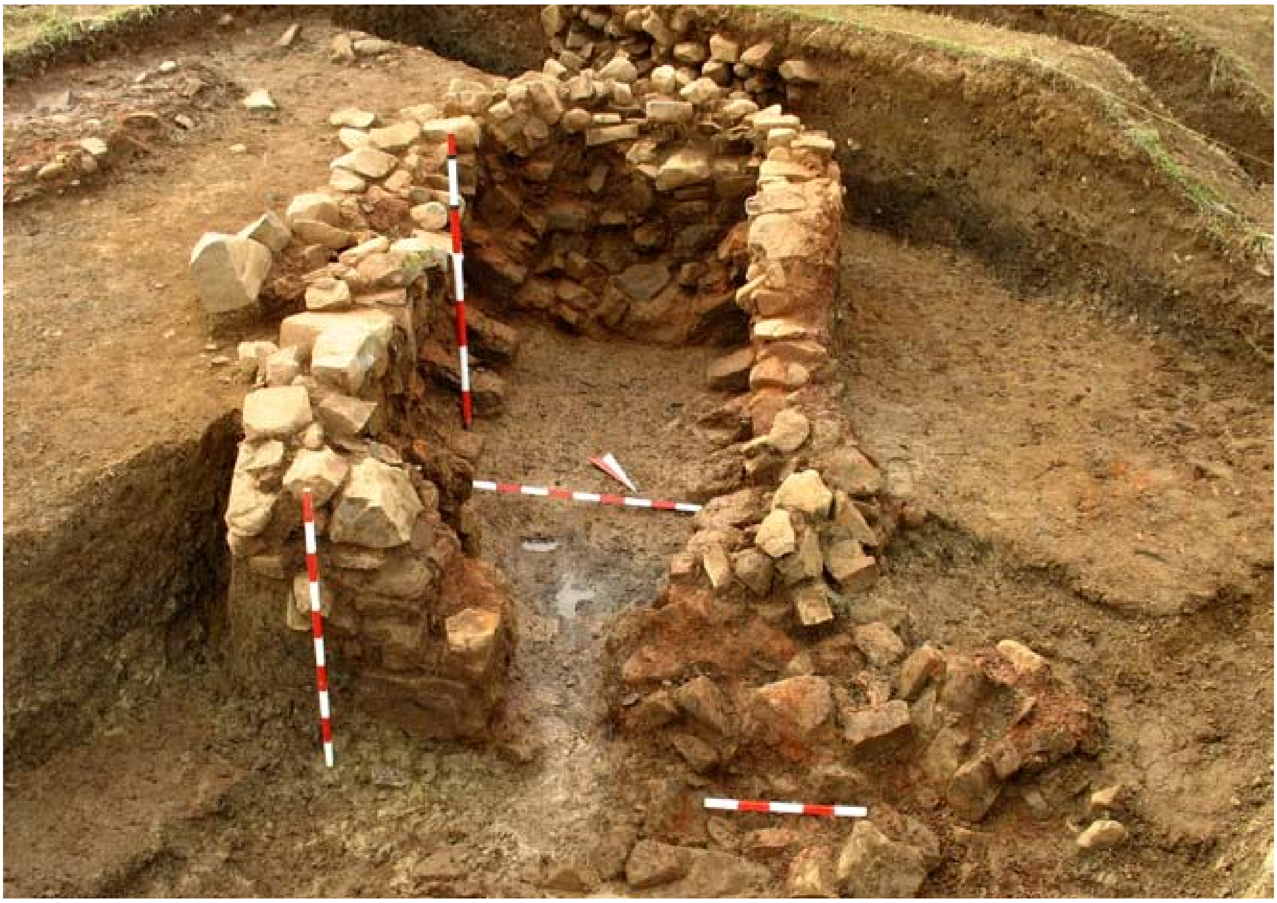

Обр. 3. Пещ за строителна керамика. Краен етап на проучването.

глинени сопла (накрайници за духала на мехове за подаване на въздух в пещи и огнища по време на металотопене). На този етап тук бяха открити само многобройни останки от технологичен отпадък. Те ясно са свързани с металургични производствени съоръжения, чието проучване предстои.

Въпреки липсата на категорични хронологически репери сред откритите през 2014 г. материали, въз основа на характеристиките на отделни керамични фрагменти, проучваните съоръжения могат да бъдат предварително датирани в периода IV–V в.

В заключение може да се каже, че в землищата на селата Седефче и Конче се наблюдава много висока концентрация на археологически паметници – стари рудници, комплекси от производствени съоръжения, обслужващи рудниците, крепости и по-малки укрепления, селища, прилежащи некрополи и др. Хронологическите граници на регистрираните паметници в повечето случаи се отнасят към античния, късноантичния (III–VI в.) и средновековния период (XI–XII в.). Но не липсва и информация за откривани следи от по-ранно обитаване (Асара–Звездел, Седефче).

№ 116. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА АНТИЧНА ВИЛА „АРМИРА“ ПРИ ИВАЙЛОВГРАД

Гергана Кабакчиева

Археологическите разкопки през 2014 г. са проведени в западния сектор на антична вила „Армира“, под ръководството на доц. д-р Г. Кабакчиева от НАИМ-БАН, заместник-ръководител К. Стоянова – докрторант в НАИМ-БАН и с участието на археоложката И. Кючукова, както и доброволци от Франция. Те пристигнаха през м. юли, за който период се планираше да бъдат извършени проучва-

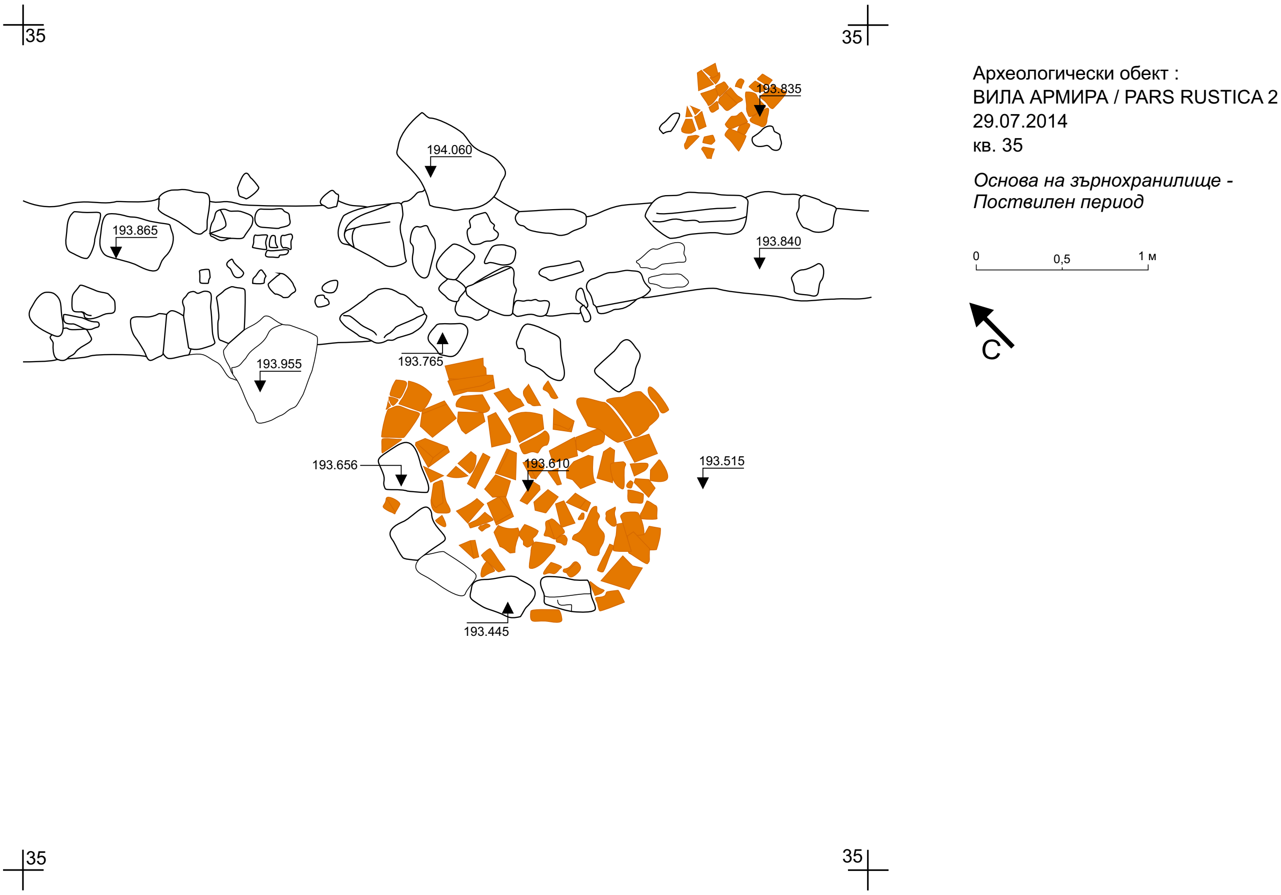
35
35
Археологически обект :
ВИЛА АРМИРА / PARS RUSTICA 2
29.07.2014
кв. 35
Основа на зърнохранилище - Поствилен период
0
0,5
1 м
С
193.835
194.060
193.865
193.840
193.955
193.765
193.656
193.610
193.515
193.445
35
35

Обр. 1. План на останките от зърнохранилище в кв. 35.

нията. Финансирането от Министерство на културата закъсня. По тази причина разкопките са проведени за много кратък период. Средствата, получени по Договора между НАИМ-БАН и МК са изразходвани за аварийна консервация на разкритите през последните години археологически останки.

По време на разкопките продължи разкриването в североизточната част на т. нар. „Втори жилищен ансамбъл“. Работихме в кв. 25 и 35. Открити са продължения на двата успоредни зида (северен и южен) от верижно разположените помещения в тази част на обекта. Зидовете са запазени до един или два реда камъни от супструкцията. Те се намират много близо до повърхността. На каква оригинална дълбочина са били останките от античното строителство не е известно. При изкопните работи за язовир (през 1964 г.), тази част е силно засегната. В кв. 35 са разкрити останките от зърнохранилище. То е с кръгла основа от начупени керемиди (обр. 1). Отвън основата е укрепена със средноголеми камъни. Във височина зърнохранилище-

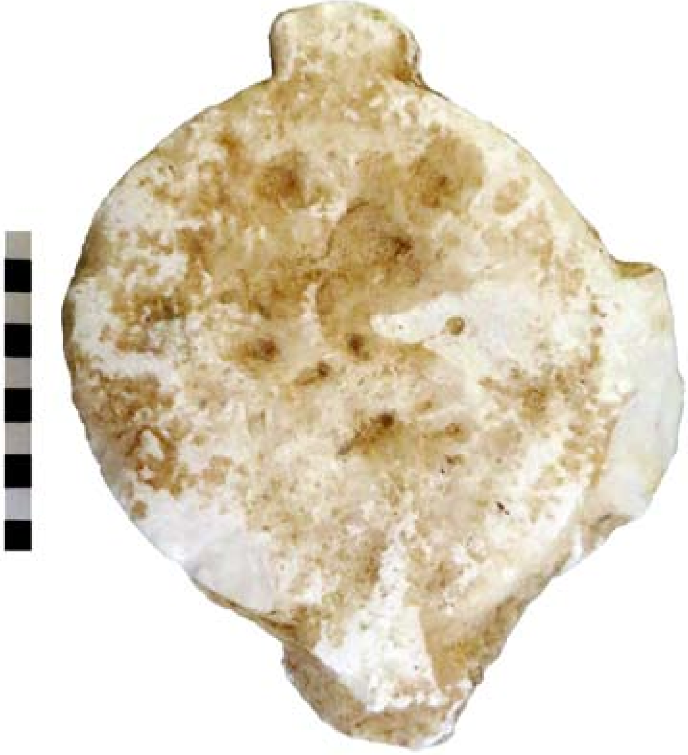

Обр. 2. Мраморен недовършен мортарий.

то е било изградено от плет и глина. То е второто подобно, което е разкопано в североизточната част на „втория жилищен ансамбъл“. Изградено е край вече разрушените зидове от верижните помещения през периода на поствилния живот на това място, т.е. последната четвърт на IV в.

При разкопките е намерена една находка, както и фрагментирана строителна керамика. Находката е мраморен мортарий, който е брак. Той е оформен само отвън (обр.2). Находката е втора от този вид и доказва производството на мраморни съдове в ателието на антична вила „Армира“. Археологическите проучвания трябва да продължат, за изясняване планировката и общата организация на сградите от „втория жилищен ансамбъл“.

В Историческия музей на гр. Ивайловград предадохме и три каменни предмета от праисторическата епоха (обр. 3). Те са случайни находки от района на вилата.

Извършена е аварийна консервация на зидовете в източната и североизточна част на „Втория жилищен ансамбъл“. Изработени са защитни покрития над стълбите, някои от зидовете и каналите в посочения сектор.

Обр. 3. Каменни праисторически предмети.

№ 117. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА № 10000907 ПО АИС АКБ, С. БОТЕВО, ОБЩИНА ТУНДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев

Могилата е разположена на около 600 м южно от центъра на с. Ботево община Тунджа и на 30 м от крайната къща селото. Ситуирана е в долната част на склон със значителна денивелация И–З и Ю–С. Височината на могилата е 3,16 м от запад и 1,66 м от изток поради денивелацията на склона. Диаметърът е 28 м (С–Ю) и 25 м (И–З). Могилният насип е натрупан на три етапа.

В резултат на извършените проучвания в могилата бяха разкрити общо 9 гроба. Три от тях са кремации на място, а останалите 6 са инхумации. Централният гроб, около който възниква могилата, е № 7. Първоначално, преди извършване на първото погребение, теренът е бил подравнен. Около гроба е изградено каменно съоръжение с подковообразна форма от ломени необработени камъни, отворено от югоизток. То има диаметър от 5 м и височина в най-високата си точка от 1,18 м. Най-широката част на съоръжението е 1,87 м от северозапад, като постепенно изтънява при краищата формиращи отвора, който достига ширина от 0,89 м.

Централния гроб е кремация на място в правоъгълна яма с леко заоблени ъгли, ориентирана почти североизток-югозапад. Инвентарът в гроба се състои от червенолакова стомна, керамичен съд, изработен на ръка, силно обгорял прешлен за вретено, бронзова монета – ас на император Веспасиан и златна лунула.

Вторият етап от натрупването на могилата е свързано с гробове №№ 8 и 9.

Гроб № 8 е с кремация на място в издължена, близка до правоъгълника яма, с леко заоблени ъгли. Ямата е ориентирана И–З с 8^0 отклонение на север и има размери: 1,55 х 0,59 м. Гробният инвентар се състои от голяма червенолакова купа, две червенолакови чаши и железен нож. Купата и едната чаша са поставени с дъната нагоре, а втората чаша е под купата. Гроб № 8 е позициониран непосредствено южно до каменното съоръжение.

Гроб № 9 е с кремация на място. Гробната яма е правоъгълна, двустапална, със заоблени ъгли. Ориентирана е север-юг с отклонение от 28^0 в посока изток Външните размери са: 1,75 х 0,65/0,68 м. Дълбочината на първия отстъп е 0,13-0,15 м. Ширината при късите страни е в рамките на 0,19-0,21 м, а при дългите 0,60-0,90 м. Отстъпите оформят вътрешна яма с размери: 1,30 х 0,54 м. Гробният инвентар съдържа керамичен съд, изработен на ръка, 4 бр. червенолакови съдове – (голяма купа украсена в техника „барботино", малка купа и две чинии), цяла коланна гарнитура, бронзова верига, бронзова дисковидна фибула, железен нож, 7 бр. мъниста от синя стъклена паста и значително количество железни цинтове. Ако се съди по местоположението на цинтовете, то погребаният е бил поставен на кладата с глава на юг. Керамичните съдове и колана са били положени след загасването на кладата.

Гроб № 9 буквално преграждa отвора на каменното съоръжение. След извършване на погребането в гробове с №№ 8 и 9, те са затрупани с ломени камъни. По този начин каменното съоръжение се превръща в каменна могила, укрепена от юг и запад с по-едри камъни. Каменната могила е засипана с пласт от изключително камениста пръст, взета от околния терен и пласт кафява, плътна пръст.

В най-южната периферия на насипа бе разкрита тризна, в която бяха депонирани два керамични съда, стъклена купа с релефна украса и бронзова монета на император Каракала (211-217 г.), сечена в Пауталия.

В северозападния сектор на могилния насип се разкриха още 5 гроба.

В **гроб № 4** ритуалът е трупополагане на дете на възраст около 7-9 г., с глава на югозапад на. Като гробен инвентар в близост до главата са поставени червенолакова стомна с две дръжки и цилиндрично тяло и червенолакова паница. В гроба се откриха и две железни скоби.

Гроб № 5 Ритуалът е трупополагане, на дете на възраст ок. 5 години, с глава на югоизток. Като гробен инвентар в близост до таза бе открита гривна, изработена от бронзова тел.

Гроб № 6 Погребение чрез трупополагане на дете на възраст около 7-9 г. с глава на северозапад. Като гробен инвентар в областта на главата са поставени 3 керамични съда (червенолакова стомна, която е в много лошо състояние и не може да бъде реставрирана, една червенолакова чаша с графит – свастика, и малка червенолакова амфорка). Трябва да се отбележи, че състоянието на костите и на трите гроба е много лошо.

В **гроб №1** чрез трупополагане е положено дете в кърмаческа възраст. Гробен инвентар няма.

В **гроб №2** чрез трупополагане е положено дете в кърмаческа възраст. Гробен инвентар няма.

В южната половина на могилния насип, на ниво доста над каменното съоръжение, бе проучен и гроб с трупополагане на възрастен индивид – **гроб № 4,** ориентиран югозапад-североизток. Погребаният е с глава на югозапад и лице обърнато на югоизток. Липсата на гробен инвентар и погребалният ритуал подсказват, че индивидът е погребан според мюсюлманския обред.

Датировката на гробовете, проучени в надгробната могила, се основава преди всичко на монетите от гроб № 7 и тризната в кв. С4, както и на фибулата и коланната гарнитура, открити в гроб № 9. Фибулата принадлежи към типа на дисковидните фибули с емайл и има точен паралел във фондовете на Британския музей. Тя произхожда от Олбия и е датирана в рамките на втората половина на II в. Коланната гарнитура от гроба е с малка тока и два вретеновидни накрайника, което ги причислява към типа колани, които се налагат и използват в края на II и първите десетилетия на III в. (Генчева 2009). В тази връзка можем да отнесем гроб № 9 в самия край на II и по вероятно в началото на III в. Датировката на останалите материали в гроба също не противоречи на предложената хипотеза. От 20-те години на III в. са и находките от тризната в квадрат С4.

Откритата в гроб № 7 бронзова монета е изключително износена, което показва, че в момента на поставянето е била извън обръщение. Състоянието на монетата и останалите находки в гроба показват, че гробът се датира не по-рано от 40-те години на II в. Гробовете с инхумация с №№ 4, 5 и 6 на базата на открития в тях керамичен материал, могат да се датират през втората половина или по-скоро в края на III в. Гробове №1 и № 2 нямат находки, но поради ситуирането им в северозападния сектор на могилата предполагаме, че са от същия период. За гроб № 4 няма съмнение, че погребването е извършено в периода XV–XIX в. По отношение на половото диференциране, то за гробовете с кремация имаме повече данни. Откритите в гроб № 7 прешлен за вретено и златна лунула ни дават основание да прадполагаме, че става въпрос за погребване на жена или по-скоро момиче. В гроб № 8 е открит нож, а целият инвентар в гроб № 9 и най-вече присъствието на коланната гарнитура ни показва, че е погребан мъж, който вероятно е бивш военен. За гробовете с инхумация, на базата на гривната в гроб № 5, можем да предположим, че става въпрос за погребване на малко момиче.

Литература

Генчева 2009: Е. Генчева. Римският ажурен колан от България. – Археология, 2009, 3-4, 11-28.

№ 118. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В М. ЮРТА, С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Стефан Бакърджиев, Мирослав Козарев

Село Стройно се намира на 17 км СИ от гр. Елхово и на 38 км от гр. Ямбол. Обектът се намира на около 2 км СИ от селото, на десния бряг на р. Дереорман, ляв приток на р. Тунджа. Античното селище се разполага по три от меандрите на реката, непосредствено източно от съвременния язовир и обхваща площ от около 260 дка (обр.1).

Във фондовете на РИМ-Ямбол, се съхраняват предмети от това място. Най-интересни са колективна находка от 193 тетрадрахми на Маронея, Тасос, Атина „нов стил“ и Първа македонска област; колективна находка от 29 сребърни монети от първата половина на III в., мраморен римо-дорийски капител, датиран във втората половина на I в. (Димитров 2004); и фрагмент от военна диплома на ветеран от мизенската флота от 60-те години на II в. – началото на III в. (Боянов 2006).

Археологическите проучвания бяха провокирани от иманярски набези. В част от изкопите личат зидове, изградени от камъни на калова спойка. Върху терена се наблюдават камъни, тухли, керемиди, части от хромели, както и огромно количество фрагментирана битова и строителна керамика. Последните изкопи бяха съсредоточени в източния край на селището в непосредствена близост до реката. Иманярите бяха попаднали на сграда с верижни помещения ориентирана най-общо И–З с 12^0 отклонение на север.

Целта пред екипа бе да се зачисти новият иманярски изкоп и да се проследят културните напластявания, незасегнати от иманярите.

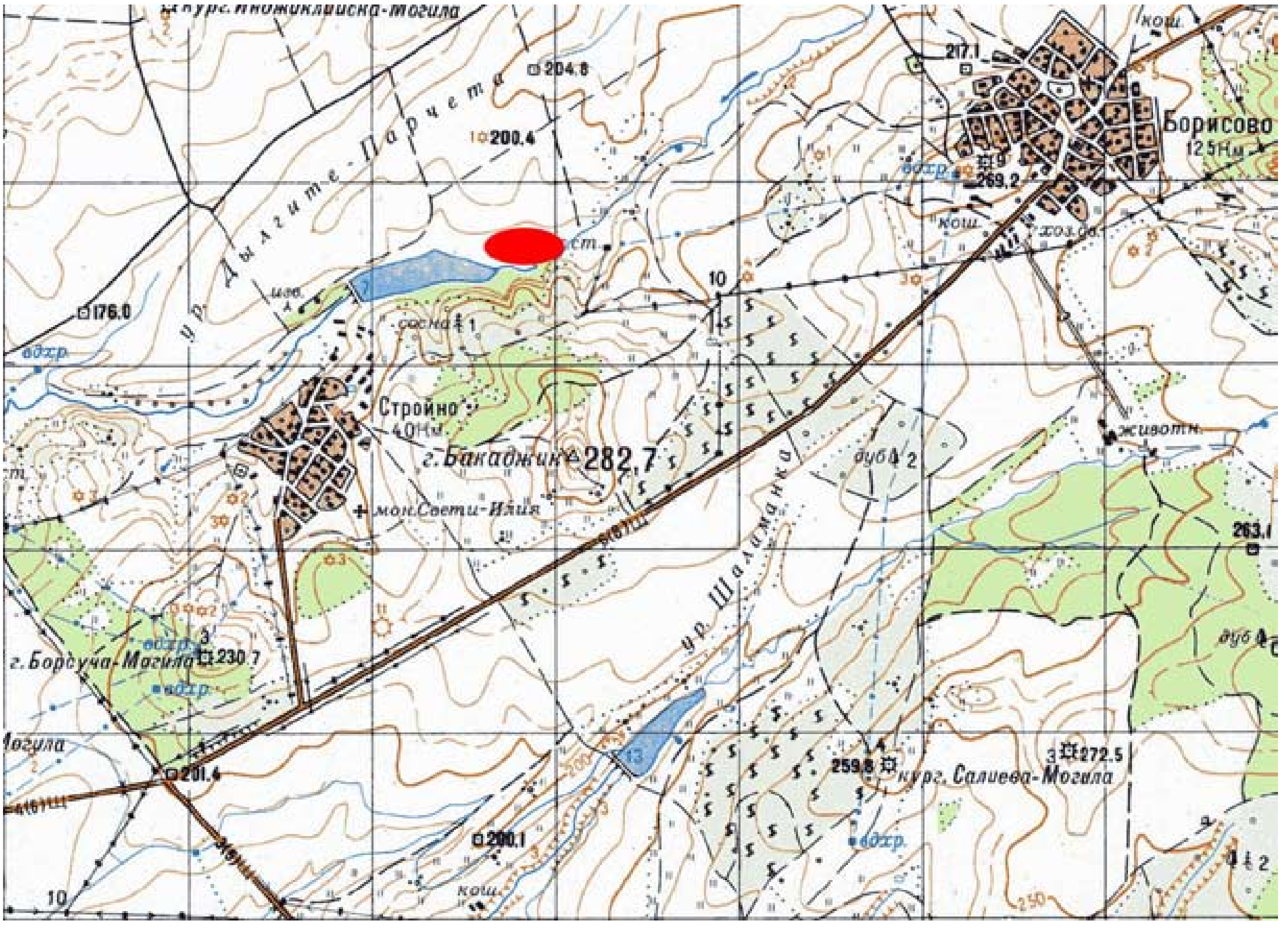
ур. Дългите Парчета
204,8
200,4
176,0
Борисово
125Hм
217,1
269,2
Стройно
40Hм
г. Бакаджик
282,7
мон.Свети-Илия
ур. Шаламанка
г. Бордуча-Могила
230,7
201,4
200,1
259,8
кург. Салиева-Могила
272,5
263,1

Обр. 1. Местоположение на античното селище в м. Юрта.

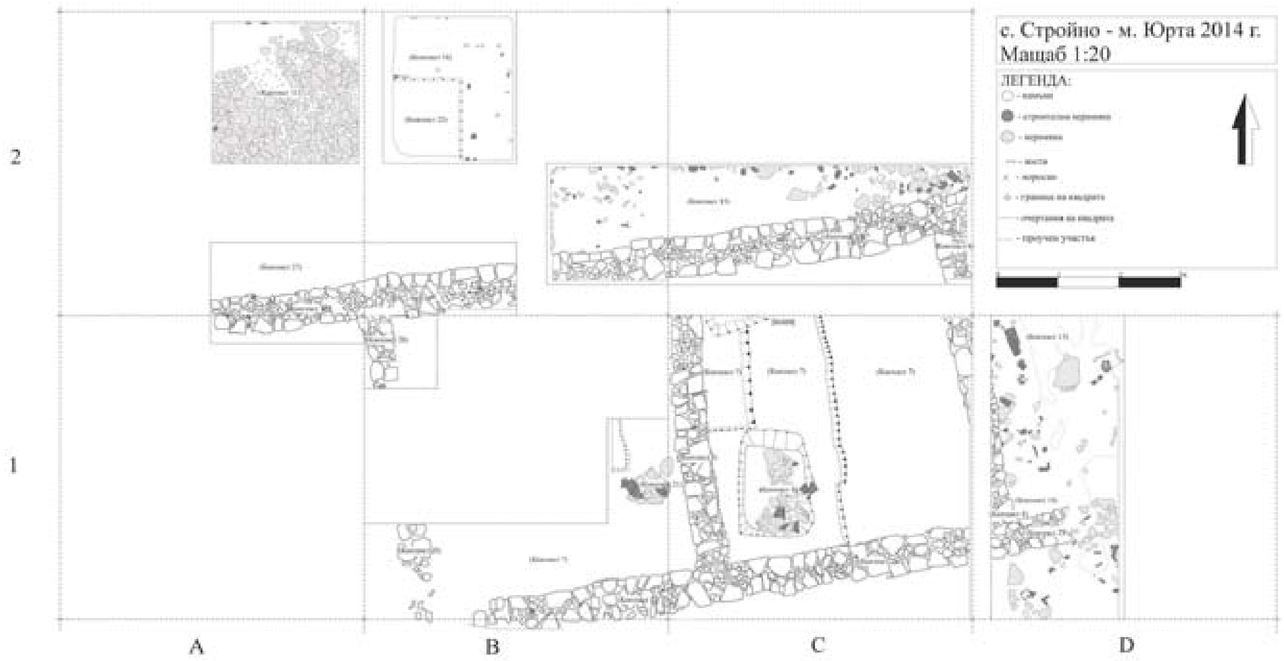

Обр, 2. План на проучваната сграда.

Бяха разкрити изцяло 2 вътрешни и частично още 2 помещения от сградата. Зидовете ѝ са изградени от ломен местен камък с кал и имат дебелина между 0,55 и 0,65 м. Запазени са само в субструкция и на височина между 0,60-0,70 м. Северният и южният зид бяха проследени съответно на дължина 12,52 и 10,85 м. Три напречни зида със същата дебелина разделят сградата на 4 помещения (обр. 2).

Помещение № 1 (източното) е с вътрешни размери 4,40 х 4,70 м, а помещение № 2 е с размери 4,85 х 4,50 м. Вътрешното пространство и на двете помещения е изцяло компрометирано до стерилен пласт. Находките, които се откриват в пласта натрупан от иманярите, се разполагат в рамките на III в. Изключение правят 2 бронзови монета на император Октавиан Август – първата е сечена във Филипи през 42 г. пр. Хр., а втората в Пергам в периода 25-23 г. пр. Хр.

При престъргването на стерилния пласт в кв. С1 в югозападния ъгъл на помещение 1 се попадна на яма с деструкции, свързани с по-ранно строителство. Тя има правоъгълна форма със заоблени ъгли, ориентация С–Ю и размери 0,80 х 1,30 м. Запълнена е с големи камъни, споени с хоросан, фрагментирана строителна керамика, фрагменти от тръби за хипокауст и битова керамика в голямо количество. В най-горната част на ямата се попадна на глава от статуетка на Асклепий (Дончева 2001). Изработена е от бял мрамор. Чертите на лицето са представени много добре (обр.3).

Във връзка с изясняване на хронологията на сградата се проучиха два незасегнати от иманярската интервенция участъка – северен, с размери 2 х 7 м, по протежение на външното лице на северния зид на сградата и източен, с размери 5 х 2,50 м по протежение на източното лице на преградния зид на помещение № 1. Разграничават се общо два културни пласта. Първият е с дебелина между 0,28 и 0,47 м, наситен с находки, които се датират в рамките на втората половина и края на III в. и втори с дебелина между 0,23 и 0,40 м, наситен с деструкции от строителна керамика, фрагменти от глинени тръби и фрагментирана битова керамика, които се датират в периода II – първата половина на III в. Бяха открити много добре запазена бронзова апликация от военен колан от втората половина на II в., както и бронзова фибула – тип 19Б по Генчева и се свързва с готските нашествия на юг от Дунав в средата и втората половина на III в. (Генчева 2004). На границата между двата пласта се откриват, макар и отделно, значително количество въглени. Основите на проучваната сграда пресичат втория културен пласт.

Заложен е и сондаж с размери 2,50 х 5 м на изцяло незасегнат от иманярите участък. В кв. А2 на дълбочина от 0,80 м се попадна на част от настилка, изградена от средно големи камъни. Пластът над настилката е с дебелина от около 0,30 м и е изключително наситен с фрагментирана битова керамика от III в.

Сред керамичния комплекс от сондажите на античното селище в м. Юрта се открива значителна част от типовете и формите, характерни за Тракия през I–III в. Среща се както червенолакова, така

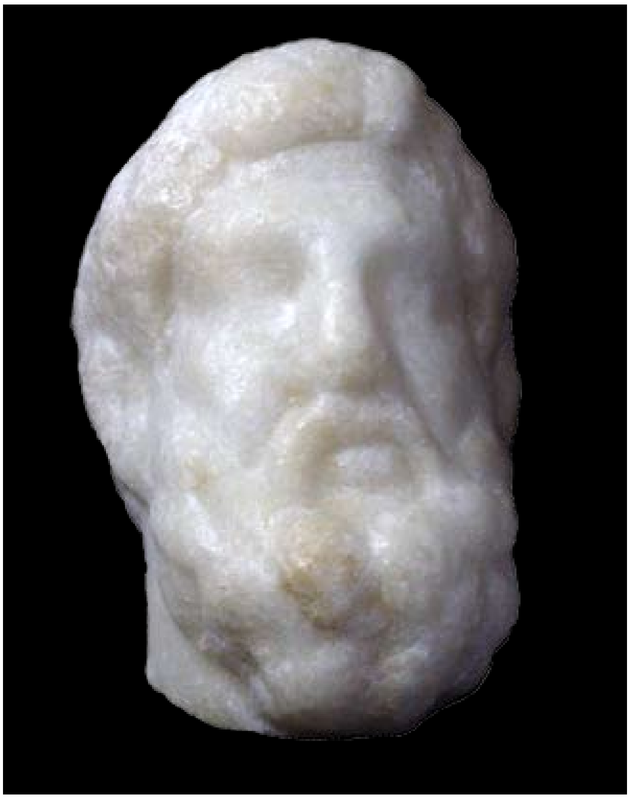

Обр. 3. Глава от статуетка на Асклепий, изработена от бял мрамор.

и обикновена керамика, голямо е количеството на фрагментите от амфорна тара и долиуми (Кабакчиева 1986).

Откритите материали дават база да се направят следните предварителни изводи:

Находките и структурите от проучената част на обекта показват поне 3 хронологически периода на обитаване. Първият е от късноелинистическата епоха I в. пр. Хр., подкрепен с монетите, отделни фрагменти керамика, както и от предходни находки, като колективната находка от монети на Тасос и Маронея. На този етап не са регистрирани структури и културен пласт от този период. Вторият етап се свързва с пласта с деструкции и ямата. В него са вкопани основите на проучената през сезона сграда. Деструкциите са с хоросан и тръби за хипокауст, датирани в първата половина на III в. Това дава основание да се предположи, че в близост е била разположена голяма сграда, снабдена с подово отопление, която на даден етап е била разрушена и теренът наоколо е бил подравнен.

Античното селище е претърпяло разрушения през 60-те години на III в. в резултат от готските нашествия. За това свидетелства една колективна монетна находка от антониани, съхранявана във фондовете на РИМ-Ямбол. Третият етап е представен от новооткритата сграда. Липсата на архитектура и на настилката, освен в споменатия квадрат, показва, че селището е възстановено, а материалът е преизползван. Близостта на камъните от настилката с камъните, използвани за основите на сградата, говори за вероятно преизползване.

Литература:

Боянов 2006: Ил. Боянов. Римските ветерани от района на Кабиле. – В: Поселищен живот в Тракия, 4. Ямбол, 2006, 235-242.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н.е. Велико Търново, 2004.

Димитров 2004: З. Димитров. Типология на архитектурните детайли в Долна Мизия и Тракия през римската епоха (I–III в. сл. Хр.). – В: Археология на българските земи, 1. София, 2004, 203-256.

Дончева 2001: Ив. Дончева. Култът към Асклепий в Гърция и Рим. Велико Търново, 2001.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамиката от вилата при Ивайловград (II–IV в.), (Разкопки и проучвания, 15). София, 1986.

№ 119. РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТУИДА (ЦОИДА) В СЛИВЕН

Борис Д. Борисов, Пламен Дойчев, Жулиета Гюлева

По инициатива на Регионалния исторически музей и Община Сливен през месец юни 2014 г. бяха възстановени проучванията на ранновизантийска и средновековна крепост в м. Хисарлъка. В разкопките взеха участие студенти от ВТУ „Св. св Кирил и Методий“ по програмата „Ученически и студентски практики“ и студенти от университетите в Тараклия (Молдова) и Мелитопол (Украйна).

Преди започването на проучванията обектът бе посещаван и обхождан неколкократно, с цел да бъде определено мястото за проучванията през настоящия сезон. За голямо съжаление се оказа, че предвид на недовършения проект за реставрацията и бъдещето експониране на обекта, е невъзможно проучванията да обхванат избраното място. Това наложи през настоящия археологически сезон да бъде проучена неизследваната от екипа на И. Щерева част от крепостната стена, непосредствено до югозападната ъглова кула. На изток от проучваната площ се намират останките на голяма казармена постройката, източната половина на която е проучена от екипа на И. Щерева. От изключителна важност за оценка на постигнатите резултати е обстоятелството, че нивото на площта, която ни бе предоставена за проучване, се намира на дълбочина 1,20 м под нивото на съвременния терен, което без никакво съмнение оказа силно влияние и върху цялостните резултати. Проучена е площ от 475 кв. м. Разкопките бяха проведени при стриктно спазване на стратиграфския метод.

В резултат на прецизните наблюдения в кв. F4 бяха установени стратиграфски застъпващи се две средновековни жилищни нива, които за съжаление са запазени само в пътека, останала от предходните разкопки. От горното (по-късно) жилище е запазена площ от 7,2 кв. м (1,85 х 3,90 м). От север жилището е ограничено от зид, граден от големи речни и дялани камъни, споени с кал, който е залепен на фуга към южното лице на по-ранен ранновизантийски зид. Въз основа на керамика жилищното помещение се отнася към периода на византийската владичество в българските земи (XI–XII в).

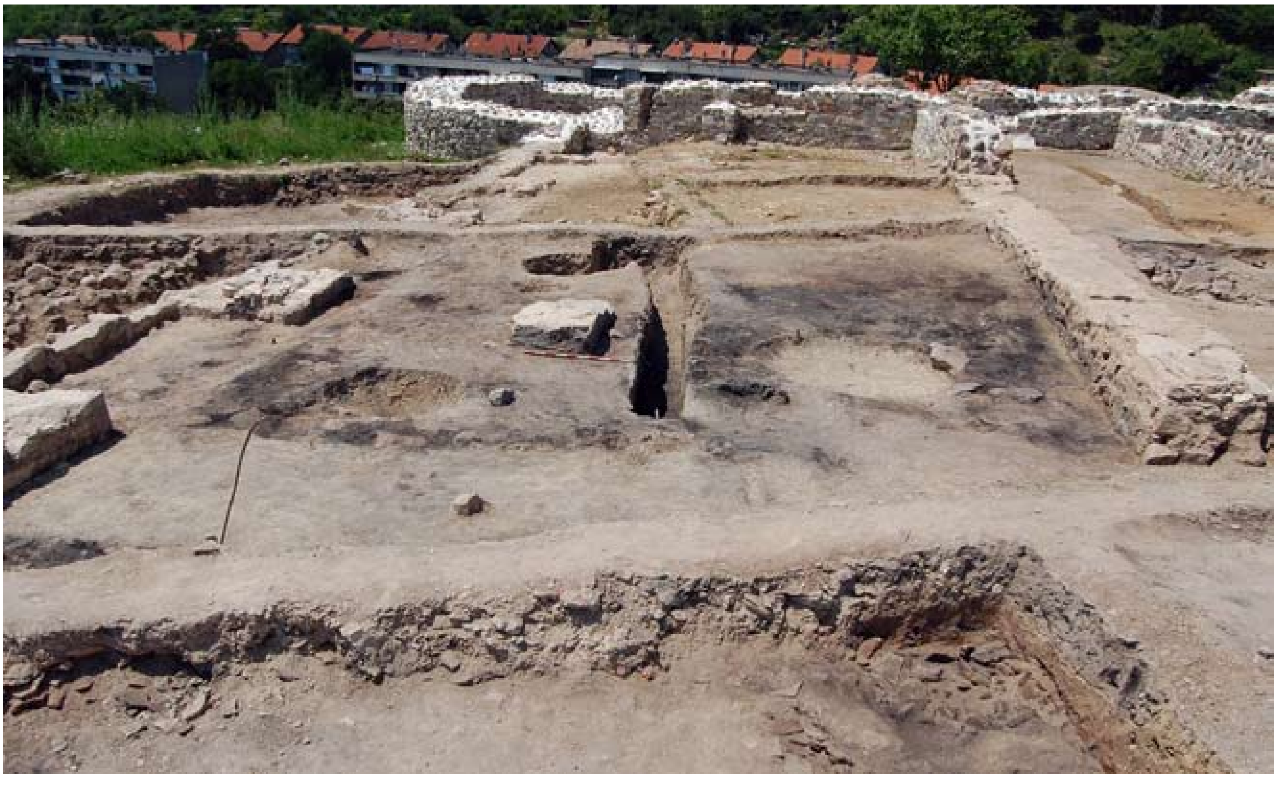

Обр. 1. Общ поглед към проучвания сектор и крепостната стена с пиластри.

На дълбочина 0,30 м под описаното жилищно ниво от XI–XII в., е достигнато друго, по-ранно подово ниво. То отстои на дълбочина 1,50 м от нивото на съвременния терен. От жилището е запазено петно с площ 5,1 кв. м (3,20 х 1,60 м). Подът на жилището е от сиво-белезникава трамбована пръст, на места обилно примесена с пепел и въглени. Жилището е разполагало с огнище, подът на което е застлан с вторично използвани фрагментирани тухли и голям мраморен плочест камък.

На дълбочина 0,08 м под пода на ранносредновековното жилищно помещение бе открито ново подово ниво, отнасящо се към по-ранен период на същото жилище. Подът на жилището запазва структурата на това от втория период, т. е. е от сиво-белезникава, силно трамбована пръст. Почти по средата на запазената му част е открита основа на огнище с размери 0,56 х 0,34 м. Подът на жилището от първия строителен период стратиграфски лежи върху дебел пласт от руини на покрива на ранновизантийското правоъгълно помещение, разположено на север от казармената постройка.

През отчетния сезон е проучено и едно добре запазено ранносредновековно жилище. То има правилна правоъгълна форма с дължина 3,43 м (изток-запад) и ширина 2,96 м (север-юг). По тип е наземно и запазва вкопаване на дълбочина от 0,25 м. Стените му са изградени от забити в земята дървени колове и плет, измазан от двете страни с глина, за което свидетелстват откритите в ъглите и по средата на стените му дупки от дървени колове. Диаметрите им варират от 0,11 до 0,29 м, а дълбочината на някои от тях достига до 0,56 м. Подът на жилището е от сиво-белезникава трамбована пръст. В североизточния ъгъл е открита основа от пещ, изградена от големи и много големи ломени и речни камъни и фрагменти от вторично употребени тегули. Отворът е от запад, с леко отклонение на юг. Дължината на пещта достига 0,96 м, а широчината ѝ – 0,87 м. По всяка вероятност входът на жилището е бил разположен по средата на западната му стена, където липсва дупка от дървен кол. Непосредствено върху пода на жилището е открито част от голямо глинено гърне с цял профил и са намерени голямо количество фрагменти от ранносредновековни глинени съдове, които отнасят съществуването му към IX–X в.

През настоящия археологически сезон са проучени 27 м от южната крепостната стена, заедно с прилежащите ѝ 6 пиластъра. Крепостната стена е изградена от средни и големи речни и ломени камъни, споени с хоросан, примесен с минимално количество късчета от счукани тухли. Дебелината ѝ е 1,20 м. Външното (южно) лице на куртината е много силно разрушено, а вътрешното е старателно измазано с бял хоросан. От вътрешното (северно) лице на крепостната стена се издават конструктивно свързани с куртината пиластри, които са разположени един от друг на разстояние от 2,75 до 2,88 м (обр. 1). Те се издават на север, към вътрешността, на разстояние до 1,20 м, а широчината им варира от 1,17 до 1,26 м. От изток на конструктивно свързаните с куртината пиластри, през втория строителен период, са пристроени допълнително и залепени на фуга други, на които дължината съответства на основните, а широчината им варира от 0,60 до 0,67 м. Подсилващите пиластри са изградени от средни и големи, дялани и ломени камъни, споени с хоросан, обилно примесен с късчета счукани тухли. Очевидно те са от по-късен – втори строителен период от изграждането на крепостта.

Казармата е имала етаж, носен от вътрешни зидани стълбове в редица. В проучената площ са открити 6, от които 2 са напълно унищожени от по-късни вкопавания.

Цялото вътрешно пространство на казармената постройка е заето от руините на покрива. Без никакво съмнение сградата е била разрушена от пожар, вследствие на който дървената част на покривната конструкция е рухнала, а заедно с нея и покривът, състоящ се от тегули и имбрици. След пожара, върху пода се е натрупал пласт от руините на покрива, дебелината на който достига на места 0,40 м.

Непосредствено върху трамбования под са открити няколко фрагментирани глинени съда – купа, 4 капака, малък, долиум и един съд с излъскана повърхност и украса. Подът на казармата в проучената ѝ част е нарушен от 7 по-късни ями. Върху него освен изброените глинени съдове са намерени и редица дребни находки – фрагмент от бронзова луковична фибула, оловна розета, бронзов пръстен, сребърна позлатена апликация и 65 монети от IV–V в., последните от които са на Лъв (457-473). Това обстоятелство абсолютно категорично показва, че казармата, а и цялата крепост, не е загинала по време на хунските нашествия от края на първата половина на V в. (441 или 447 г.), а значително по-късно, най-вероятно по време на готските нашествия от втората половина на V в. Това е и основният принос на проучванията на ранновизантийската и средновековна крепост Туида (Цуида) на Хисарлъка в Сливен през 2014 г.

№ 120. ЖИВОТИНСКИ ОСТАНКИ НА ОТКРИТИ ОБЕКТИ ОТ БРОНЗОВАТА, РАННОЖЕЛЯЗНАТА И АНТИЧНАТА ЕПОХИ

Лазар Нинов

Изследвани са много обекти, но поради ограничения обем представям накратко част от тях. Спасителните проучвания на **обект № 35 до с. Бисе**р, общ. Харманли са извършени под ръководството на доц. д-р Г. Нехризов. Наложени са от строителните работи по реконструкцията на жп линията Пловдив – Свиленград. Остеологичните материали са с конкретен контекст. Количеството на костите и техните фрагменти варират в отделните части на обекта. Идентифицирани са останки от: тур, говедо, овца, коза, свиня, куче, кон, благороден елен, лопатар, сърна, дива свиня, птици, костенурки, риби и миди. В анализите са включени само материали със сигурна стратиграфия и сигнатури. Анализът на керамичния материал от проучените структури показва, че той принадлежи на етап Михалич от РБЕ. На базата на аналогии може да се постави между VIII – IV строителен хоризонт на селищна могила Езеро. В находките доминират останките от бозайници, които са над 98 %. Намерени са грамадни рога от тур, които са със следи от пресни счупвания при изваждането. Част от тях успях да сглобя, но има много липсващи парчета. Кости от турове има в ями 1, 3, 5 и структура 6. В материала има заготовки или оръдия от еленов рог и тръбести кости.

Животинските останки от РЖЕ са малко и са от сондаж 1 и сондаж 2.

Обект № 36 до с. Бисер, с ръководител Г. Нехризов е в непосредствена близост до обект № 35 и сме прилагали същите методи и подходи. Открити са значително количество животински кости. Остеологичните материали са с конкретен контекст – в ями или структури.

В две ями са поставени кучета. В яма 7 са едно мъжко и едно женско куче. Направени са детайлни измервания на костите и е приложена методиката на Харкурт за определянето на височината при холката. При мъжкото куче височината при холката е 52,6 см, а при женското куче – 53 см. В същата яма има част от ляв крак на говедо от средата на лъчевата кост до пръстите. Въз основа на добре запазената метакарпална кост установихме, че височината при холката е 116,5 см. Има индикация за вторично присъствие на хищници. В яма 11 намираме останки от още едно куче. Височината при холката е 58 см. В същата яма има останки от костенурка.

Продължават проучванията в археологическия обект „Глухите камъни“.

Археологическите разкопки на **надгробната тракийска могила № 10, с. Ново село, община Стамболийски** са извършени под ръководството на доц. К. Кисьов. В могилата освен човешки останки има и животински кости. Те са в различни участъци. В могилния насип периферно има яма, в която са положени три коня. Направени са подробни морфологични изследвания, с цел установяване на типологичните, физическите и експлоатационните особености на конете и място им в живота на траките. При по-дългото престояване в ямата и във връзка с редица други обстоятелства някои от частите на скелета особено черепа, ребрата, лопатката, таза и други са повредени в различна степен. По костите не са открити увреждания от болестни процеси или травми.

Изследванията показват, че жертвените животни са жребци. Възрастта на жребец № 1 е около 8 години. Жертвеното животно е убито в разцвета на силите си и експлоатационните си възможности. Другите два коня са по-възрастни, но също годни за експлоатация.

Типовото диференциране на конете показва, че индексът на метакарпалната кост на кон № 1 го поставя в групата на полутънконогите коне, но плътно до нейната долна граница. Същият индекс за метатарзалните кости е в групата на тънконогите коне. Следователно жребецът № 1 принадлежи по-скоро към тънконогите коне. Индексите на кон № 2 са близки до първия кон. Жребец № 2 отново принадлежи към групата на тънконогите коне. При кон № 3 показателите са малко по-различни. Той е в групата на полутънконогите коне.

Височината при холката на кон № 1 е 141,5 см. Според класификацията на Виит конят принадлежи към групата на средните на ръст коне, с височина над средните стойности. Кон № 2 е най-едър от трите животни – 143,4 см. Височината при холката на кон № 3 е 142,5 см. Средната височина при холката е много важен показател, който дава представа за ръста на конете. С тези си параметри изследваните жертвени коне принадлежат към групата на средните на ръст и са близко до границата на следващата група – високи коне.

Анализът на остеологичния материал и съотношенията между дългите кости на крайниците дава представа за начина на използване на съответните алюри. Резултатите от направените индекси показват, че конете от могила № 10 са с данни характерни за коне с бързи алюри и за по-лек впряг – например колесница.

При огнище № 2 в близост до саркофага, в който е положена запечатана урна идентифицирахме дясна долна челюст на теле и череп на свиня.

В обект Светилище на нимфите и Афродита, в землището на с. Каснаково, община Димитровград са извършени проучвания под ръководството на д-р В. Кацарова. Намерени са останки от говедо, овца, коза, свиня, куче, кон, елен, заек, птици, костенурки, морски и речни миди. С изключение на кучето и костенурките, това са животни използвани за храна. Преобладават по-младите животни особено при свинете. Има селективен подход към храната. Дивечът е разнообразявал менюто на обитателите. Намираме единични кости от елен и заек, а също така и птици. Находките показват видово разнообразие. Направени са детайлни измервания на костите.

Разкопките **на античния град Улпия Еску**с, с. Гиген, община Гулянци, Плевенска област са под ръководството на доц. д-р Г. Кабакчиева. Остеологичните материали са с конкретен контекст – преториума (Кабакчиева 2014, Нинов 2014), но от средновековните пластове. Идентифицирани са останки от следните видове животни: говедо, овца, коза, свиня, куче, кон, благороден елен, дива свиня, птици, риби, речни миди и костенурка. Отделните видове животни са с различно предназначение и тежест. Потвърждава се констатацията от предишния сезон, че при едрите и дребни преживни, възрастовите групи са по-добре застъпени в посока към по-старша възраст. Най-много са свинете от възрастова група ювенилис. Това показва, че е предпочитано по-тлъсто месо и сланина. Акцентирахме на морфометричните изследвания. Предпоставка за това са намерените цели кости от различни видови животни. Конете са от групата на високите. Говедата са сравнително едри. Намерих една заготовка за оръдия от еленов рог и една срязана кост. Останките от елен и дива свиня още веднъж подтвърждават хипотезата, че през Средновековието в района масово е ловувано.

При археологическите разкопки на **обект до с. Преславец,** община Харманли, с ръководител доц. д-р В. Динчев са открити значително количество животински останки. Идентифицирани са останки от следните видове животни – говедо, овца, коза, свиня, куче, кон, птица и речна мида. Костните находки са с конкретени контексти или структури. Количеството на остеологическите находки и фрагменти им варират в отделните части на обекта.

Литература

Кабакчиева 2014: Г. Кабакчиева. Разкопки на голямата сграда, южно от храма на Фортуна в Улпия Ескус. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 306-308.

Нинов 2014: Л. Нинов. Археоостеологични проучвания на антични обекти. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 429-431.

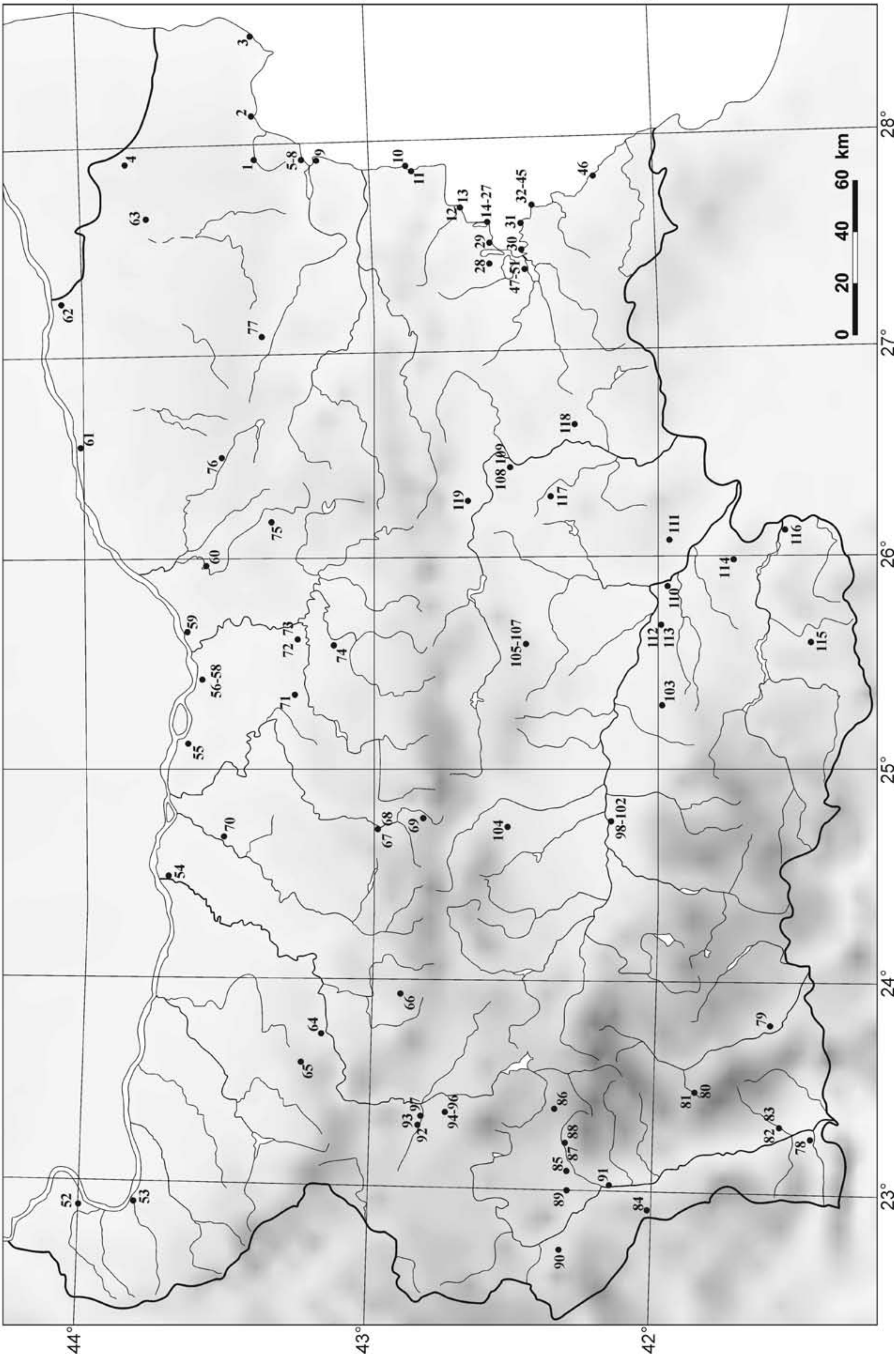
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5-8
9
10
11
12
13
14-27
28
29
30
31
32-45
46
47-51
52
53
54
55
56-58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94-96
97
98-102
103
104
105-107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

СТОЛИЦИ И ОКОЛНОСТИ

ПЛИСКА

№ 1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Тихомир Тихов, Радослав Василев, Илиян Илиев

Разкопките бяха съсредоточени в изкоп XX и негови разширения на север.

I. 1. Дълбоко вкопано съоръжение с кладенец.

Свалихме останалия от изток сегмент от каменната площадка, която покрива дълбоко вкопаното съоръжение след неговото запълване, което изчерпихме на дълбочина 8,40 м. Установихме част от каменната облицовка по стените на голямата яма и южната и западна стени от четириъгълната шахта от кладенеца. Еднолицевият градеж е много разрушен и затрупан от слоеве пръст, камъни и големи количества от изгнила или карбонизирана речна тръстика. В северния сектор на ямата стигнахме дълбочина от 5,80 м. Покрай нейната стена се откри отделен от брега къс материкова пръст с полепнала по нея изгнила растителност. В насипа бяха намерени редица материали: битова керамика от X–XI в., между които и фрагмент от амфора с добре запазен печат, в който се разчита името „+ТОМАС“ (обр. 1), както и монета на Константин X и Евдокия (1059-1067), намерена на дълбочина 4,45 м. Тя дава основание да отнесем засипването в горната половина от дълбоко вкопаното съоръжение не по-рано от 60-те години на XI в.

I.2. „Ръкав“ от север на дълбоко вкопаното съоръжение и жилище № 21. Те бяха бяха проучени частично през 2013 г. Горната част от жилището е била унищожена при прокарване на русло за доставяне на вода до ямата с кладенеца. След нейното изоставяне са били засипани с пръст, в която се намериха фрагменти от съдове от VIII–IX в., както и от X в. Жилище № 21 има почти квадратна форма с печка на пода в югоизточния ъгъл. Стените му са били облицовани с талпи, а покривната конструкция е била носена от стълбове, забити в дълбоки гнезда. На запад те липсват, тъй като там е било опряно до палисада, която сме проследили по протежение от 35 м. Под леглото за палисадата се очерта яма от по-ранна дървена постройка. В нейната горна част се откри фолис на Никифор I Геник и неговия син Ставракий (802-811). Тя отнася дървения строеж, а след него и палисадата с долепеното жилище, след 811 г. За съществуване на последното преди средата на IX в. говорят намерените върху неговия под и в печката фрагменти от съдове и находки от мед и кост. С облика и ранната си дата жилище № 21 се различава от проучените досега в изкопа.

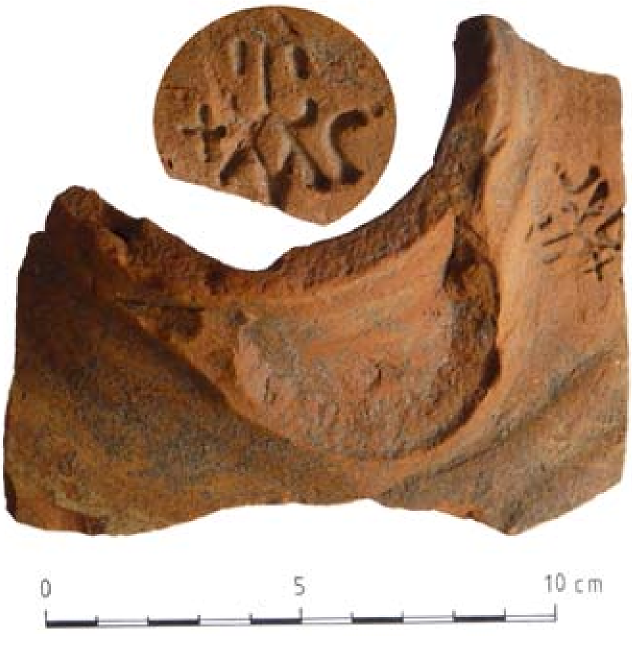

Обр. 1. Фрагмент от византийска амфора с печат с лигатурно изписано име „+ТОМАС“.

I.3. Пътека изток-запад. Изчерпахме северната от двете пътеки в първоначалния из-

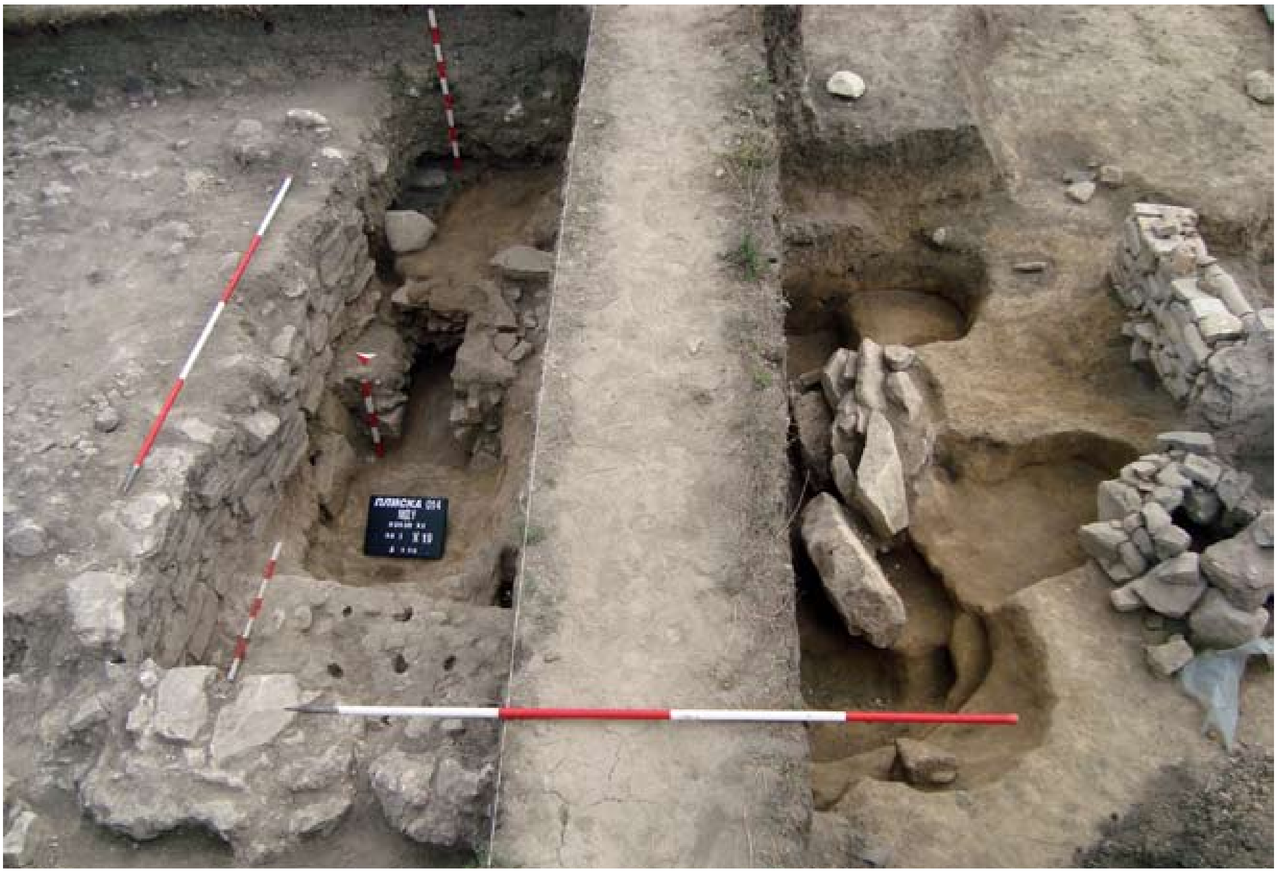

Обр. 2. Жилище № 19, вкопано в руините на банята.

коп и открихме няколко важни находки, между които половина от моливдовул на „*Йоан, патриций, протоспатарий и императорски ойкистик*“, който се датира към 30-те – 40-те години на IX в.

II. Новото разширение на изкопа е с площ 150 кв. м. В него установихме структури от два хоризонта. Горният е представен от стар изкоп за събиране на води, вероятно за дълбоко вкопаното съоръжение, четири полувкопани жилища, четири стопански ями и един гроб, които датираме в края на X и първата половина на XI в. Към долния хоризонт спадат солидна баня от първа половина на IX в., както и следите от дървени строежи под нея.

II.1. Полувкопани жилища и стопански ями.

Жилища №№ 19, 22, и 23 са вкопани в руините на банята (обр. 2). От тях цялостно проучено беше първото. Стените му са с еднолицева каменна облицовка. Печката му е вкопана и с предпещна яма. Над печката е вкопан по-късно гроб (№ 15). Скелетът в него е на младо момиче, положено по християнски, без инвентар. Жилище № 22 е било прерязано от по-късна яма. В нея се откриха 3 монети: една – клас А2 и две – клас С (1042-1050). Жилище № 23 прерязва северната половина от зидан с тухли резервоар, както и водопровода към него. Друг, по-късно изграден водопровод, се насочва към откритата миналата година баня № 1 (Георгиев и др. 2014).

Стопанската яма в кв. III има овална форма и дълбочина 3,50 м. Наблюденията при нейното изчерпване показаха, че в нея е имало лека дървена конструкция: плетен кош или сандък (приблизителни размери 2,20 х 1,30 м). Той е служел навярно за съхраняване на нетраен на по-малка дълбочина продукт, може би блокове лед, необходими за консервиране на риба и месо.

В съседния кв. VIII бяха проучени три, разположени една до друга, кръгли стопански ями с дълбочина 1,80-2,40 м. Дъното на най-ранната е постлано с квадратни тухли. По всяка вероятност е служела за съхраняване на хранителни продукти и инвентар. В нейния насип се откри анонимен фолис, клас А1 (970-976), препечатан върху монета на Никифор II (963-969). Тя е била пресечена от периферията на по-дълбоката яма № 3, която преди своето изоставяне е била запълнена с камъни и така е запазила своята кошеровидна форма с отвор на повърхността 0,60 х 0,40 м. Яма № 2 е пресякла със северозападната си част яма № 3. Трите ями са последователно градени и вероятно са принадлежали на разположени наблизо жилища.

II.2. Баня № 2 (обр.3). Тя е по-добре запазена от проучената миналата година и се намира само на 5 м северно от нея. Останките ѝ лежаха под дебел до 0,80 м слой от рушевини. На място са запазени главно хоросанените подложки за основи. Ширината им достига 0,80 м и имат три реда дупки от пилоти с четириъгълно напречно сечение. Над тях са били положени един или два реда блокове.

Застроената площ на банята е близо 60 кв. м. Вътрешността ѝ е разпределена на три помещения.

Входното помещение е от запад и има две части: съблекалня и място за басейн за хладка вода. Второто помещение е с почти квадратна форма и ниша за вана от изток. Запазен е подът за отоплителната инсталация. Изпълнявало е функции на топла къпалня, снабдена и със стенно отопление, ако съдим от откритите тубули за неговия монтаж. От север към него се отваря пространство, което, ако съдим от съседството му с пещта, е могло да се използва за гореща баня. Пещта на банята е от север. В пепелта намерихме желязна шина, изглежда от държателите под дъното на котела за загряване на водата. Третото помещение е изпълнявало роля на префурний.

Баня № 2 е претърпяла преустройство, което личи от вторичния градеж в северозападния ъгъл,

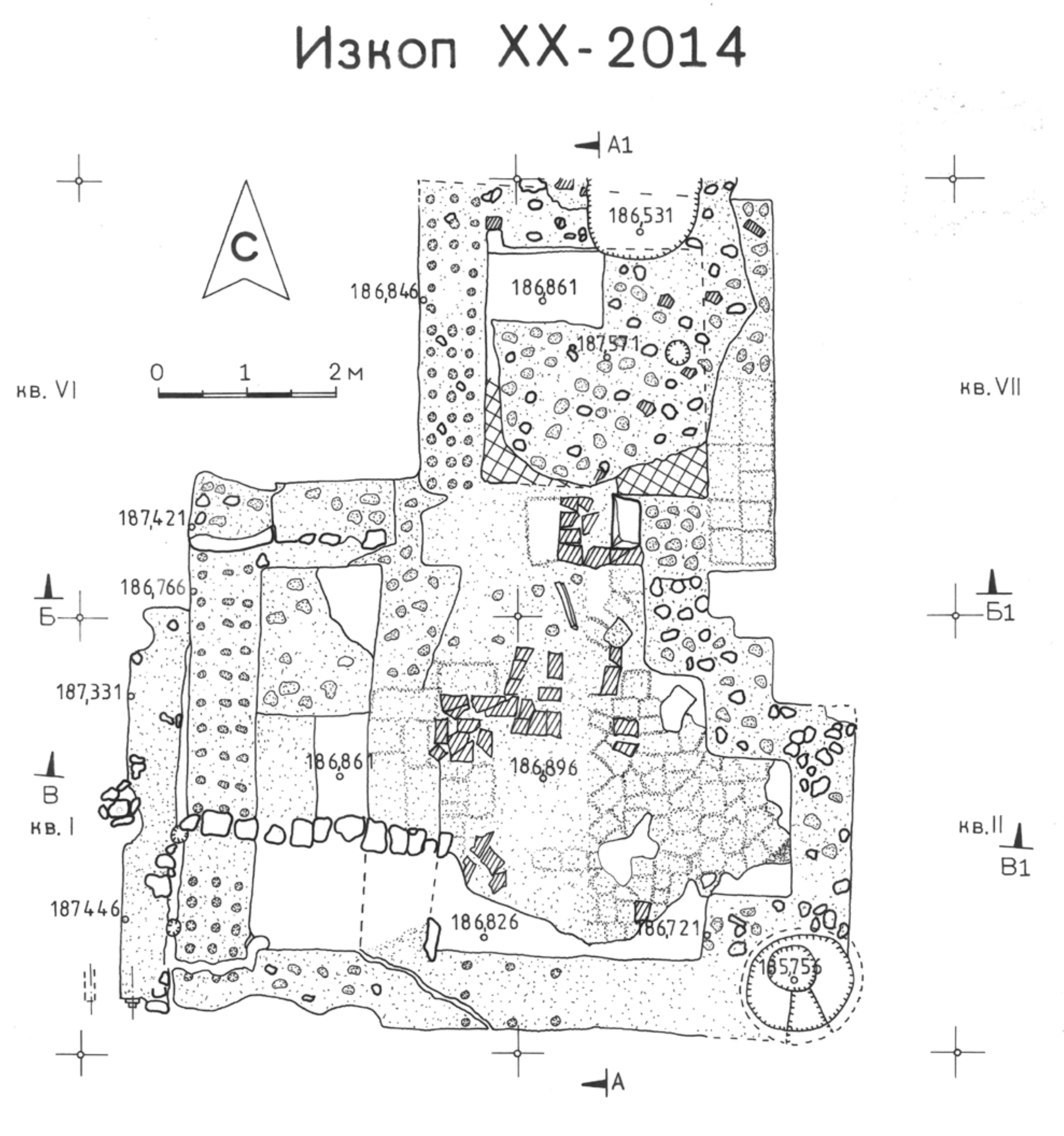
Изкоп XX-2014
A1
С
186,531
186,846
186,861
187,571
0 1 2м
кв. VI
кв. VII
187,421
186,766
Б
Б1
187,331
В
кв. I
186,861
186,896
кв. II
В1
187446
186,826
186,721
185,755
A

Обр. 3. Баня № 2. План на запазените останки.

както и от паралелния, но по-високо лежащ зид, от западната ѝ страна. За датата на банята съдим по нейното място в относителната хронология на живота и строителството, както и по белезите на нейната архитектура и обзавеждане. Източната ѝ основа застъпва траншеята за палисада и следователно е изградена след нейното премахване през първите десетилетия на IX в. Всички данни сочат, че банята е изградена преди средата на столетието и е предшественик на баня № 1. Баня № 2 е функционирала заедно с неустановена засега жилищна сграда, която, ако съдим от ориентацията на банските помещения, трябва да се намира от западната ѝ страна.

Бани №№ 2 и 1 в изкоп XX са части от жилищен ансамбъл, който е благоустроен по подобие на владетелската резиденция и е функционирал приблизително между 30-те и 80-те години на IX в.

Над останките от баня № 2 беше изграден двускатен навес със стабилна дървена конструкция. Откритата солидна архитектура от IX в. изисква неотложни мерки за нейната трайна консервация.

Литература

Георгиев и др. 2014: П. Георгиев, Р. Василев, Т. Тихов, Г. Илиева, Ил. Илиев. Ранно (дървено) укрепление във Вътрешния град на Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 433-443.

№ 2. ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ЦИТАДЕЛА, НИАР „ПЛИСКА“

Янко Димитров, Станислав Иванов, Юлиян Савев

През 2014 г. археологическото проучване на обект „Дворцов център – Цитадела“ в НИАР „Плиска“ бе извършено с финансиране от Министерство на културата, по договор с НАИМ-БАН. Обхванатата площ е 300 кв. м в два отдалечени на 15 м един от друг изследователски изкопа – изкопи II и III от 2012/2013 г., които бяха разширени, съответно до източната и до южната стени на Цитаделата (обр. 1).

Изкоп II (обр. 2)

Кръгли битови ями. Изчерпани бяха 2 големи хранилищни ями: яма № 1 в кв. 343/359 и яма № 1 в кв. 325.

Навес покрай източната стена на Цитаделата (XI в.). През 2011 г. в кв. 372 бе разкрит напречен на тухлената стена зид, граден от преизползвани варовикови блокове и ломени камъни с калова спойка (Димитров, Иванов 2012, 375-376). През 2014 г. в кв. 371, на 6,50 м южно от този зид, се попадна на ниво с останки от пещ с правоъгълна предпещна яма, а около тях – дупки от греди, които могат да се определят като южна част на същата структура – навес, опиращ се на зида и на източната стена на Цитаделата. В предпещната яма и в пласта встрани от нея, бяха намерени нагръдно кръстче и миниатюрна стомничка, покрита с глазура.

По стратиграфски данни, керамика и находки (сред тях и монета – анонимен фолис от клас А2 (976-1030/35),[1] двете ями и навесът могат да се синхронизират с част от вкопаните жилища и ями от края на X – първата половина на XI в., които са проучени през предходни сезони в СИ част на Цитаделата (Димитров, Иванов 2012, 376).

Всички останали структури, открити в границите на изкоп II – конструктивни ями и траншеи от дървени постройки и оградни конструкции, се отнасят към столичния период на Плиска.

Хоросанова подложка с пилоти. В кв. 368/369 бе разкрита част от подложка на зид с вертикални пилоти, който се е допирал отвътре до източната стена на Цитаделата.

Правоъгълна дървена постройка с траншейна основа. В кв. 342/343/358 бяха изследвани нови отсечки от нейната траншея и се установи, че постройката е представлявала отворен на изток навес.

---

[1] Монетните находки са определени от гл. ас. д-р Ж. Жекова-Велева (РИМ-Шумен).

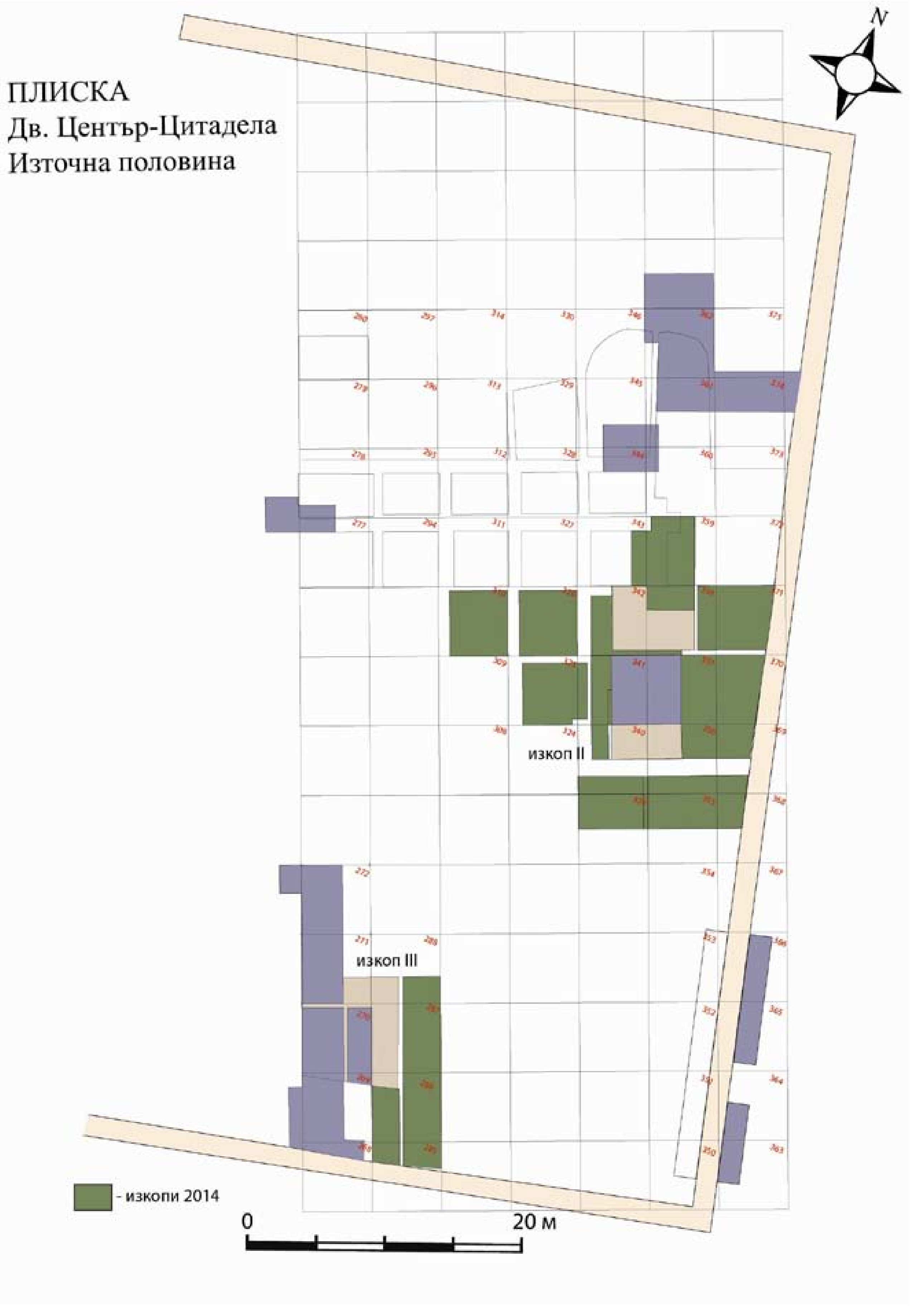
ПЛИСКА
Дв. Център-Цитадела
Източна половина
N
280
297
314
330
346
375
279
296
313
329
345
278
295
312
328
360
373
277
294
311
327
343
359
309
308
324
340
354
367
272
271
289
изкоп II
изкоп III
366
365
364
363
350
🟩 - изкопи 2014
0
20 м

Обр. 1. Ситуация на изкопите от 2014 г. в източната част на Цитаделата в Плиска.

Обр. 2. Изкоп II, общ изглед.

Основата на западната ѝ дълга страна продължава на север в кв. 343/344, а източната основа чупи под прав ъгъл и завършва на 1 м северно от ЮИ ъгъл.

„Тесни" ями-легла на греди за „лека" дървена постройка. Проучени бяха нови 6 ями от тази група. Установено бе, че западната редица от „дълги и тесни" конструктивни ями продължава на юг. В южното разширение на изкопа бяха разкрити две такива ями, попадащи в ред с проучените досега.

„Солидна" дървена постройка с правоъгълен план. През 2012-2013 г. в кв. 340/341 и 356/357, бяха разкрити 5 дълбоки ями, разположени в две редици, отстоящи една от друга на 3,50 м, които са успоредни една на друга и са ориентирани С–Ю. В долната част на ямите бяха установени легла на кръгли дървени стълбове с диаметър по 0,35-0,40 м. Още през 2012 г. предположихме, че двата реда стълбове принадлежат на сравнително голяма сграда с редова дървено-стълбова конструкция. През 2014 г. бяха разкрити 4-те ъглови ями за стълбове от нейната конструкция и бе установено, че сградата е била с правоъгълен план и приблизителни размери 8,50 х 4,30 м.

Нов дял на „солидната" дървена постройка. В трите нови квадрата, с които Изкоп II бе разширен на запад, бяха установени общо 35 конструктивни ями, къси траншеи и Г-образни вкопани структури, вероятно също легла на дървени конструкции. Според застъпването на ямите и на подложките в някои от тях, се констатират поне три етапа на дървените градежи. Засега ямите не очертават план, освен три от тях – ями № 3 и № 9 в кв. 326 и яма № 3 в кв. 310. Тези три ями имат еднакви параметри и, отстоейки на 4 м една от друга, образуват редица с посока изток-запад. В същата редица попадат двете ъглови ями от северната страна на „солидната" дървена постройка, които имат същата дълбочина и диаметри на леглата за дървени стълбове. Тази ситуация показва много категорично, че новооткритата редица от ями-фундаменти за стълбове оформя северна страна на нов дял от т. нар. „солидна" дървена постройка I, който се развива на запад, по посока към езическия храм.

Редица от трапове. В западната част на кв. 341 бе проучено необичайно съоръжение, което представлява четириъгълен трап (размери 3,15 х 1,60 м), ориентиран с дългата си страна в посока север-юг и вкопан на дълбочина 0,70 м. Трапът е с отвесно изрязани в здравия терен стени и с равно дъно. В средата на дъното бе разкрито правоъгълно петно от опалена пръст, покрита с тънък слой от пепел и въгленчета, а над тях, дебел 0,02-0,03 м слой от дребни камъчета, които не са горели.

Същите размери и ориентация имат други два трапа, които бяха установени в кв. 325, на ниво очертаване. Ако се съди по среза на трап № III, който е видим в стената на пресичащата го хранилищна яма, тези два трапа ще имат същите характеристики. Предназначението на тези съоръжения, както и връзката им с установените в сектора дървени постройки, предстои да се изяснява.

Изкоп III

Продължи разширяването на заложения през 2012 г. изкоп III, като се обхвана както непроучван, така и проучван през миналия век терен.

В пространството между южната стена на Цитаделата и северния зид на т.нар. сграда „D“ (Антонова 1967, 31-33) бяха разкрити 4 конструктивни ями от дървени стълбове. Три от тях са разположени през 1 м една от друга, имат еднакви параметри и образуват редица, която е перпендикулярна на стената на Цитаделата. Четвъртата яма, която също е от дървен стълб, е пресечена от основата на тухлената стена. Тази яма е на разстояние 5 м източно от двете ями, които бяха разкрити през 2012 г. в кв. 268/ 269 и вероятно е част от същата структура (дървена сграда), която предхожда изграждането на стената на Цитаделата.

През 2014 г. започна проучване на терена от изток на разкритата през 2012-2013 г. постройка с дървено-стълбова конструкция и тухлен под. Достигната бе дълбочина 1,40 м от съвременния терен и бяха регистрирани три нива със застъпващи се една друга конструктивни ями и гнезда от дървени постройки и съоръжения, както и три траншеи – основи на огради. В конструктивна яма № 3, пресичаща пласт с деструкции от монументална сграда (?), бяха открити фрагментирана битова керамика от IX в. и златно копче.

Литература

Антонова 1967: В. Антонова. Археологически проучвания в центъра на Плиска през 1963-1964 г. (сектор А). – Известия на археологическия институт, XXX, 1967, 27-40.

Димитров, Иванов 2012: Я. Димитров, С. Иванов. Археологически разкопки на обект „НИАР Плиска. Дворцов център – Цитадела“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 375-378.

№ 3. СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Христина Стоянова

Редовното археологическо проучване на обекта бе извършено през м. септември-октомври 2014 г. Разкопки се извършиха върху площ от 375 кв. м, разположена в основния изкоп проучван вече седми сезон. Достигнатото ниво в предходния сезон беше 0,60-0,80 м от съвременния терен, а дълбочината на вкопаните структури в повечето случаи достигат до 2,50 м от него.

През 2012 г. в източната част на изкопа бяха проучени 22 ями. През 2014 г. локализирахме и проучихме 67 ями и структури (обр. 3). Голяма част от тях взаимно се застъпваха. Почти без изключение ямите са за дървено стълбова конструкция. В повечето случаи те се различават по своя запълнител, според който може да се направи и извод, че в проучвания сектор има повече от един етап на дървено строителство. Материалите, които се отделят от техните запълнители или са много оскъдни, или липсват. В повечето случаи преобладават животински кости, шлака, стопилка, фрагменти от водопроводни тръби. Въпреки малкото датиращи материали, каквито са керамичните форми, ще направим опит да разделим ямите като ги използваме доколкото ги има и сравним с други отличителни белези, като например запълнител, съотношение спрямо други структури, конструктивни белези.

Според посочените белези, за най-ранна вкопана структура в нашия изкоп трябва да се приемат линейните структури локализирани и проучени от двете страни на оградния зид (обр. 1 и 2). В източната част тя остава северно от него и беше очертана още през 2012 г.

Представлява траншея с посока И–З като в източния си край е изцяло пред зида, а в западния – частично остава под него. По дължината на траншеята се откриха три ями с гнезда за дървени стълбове. Запълнителят на линейната структура е жълто-кафяв, сбит, с големи буци жълта глина. При разчистването на траншеята се попадна на фрагменти от стена на съд с врязана украса и белези за датировка от края на VIII – началото на IX в. Непосредствено пред нея има полукръгла яма с две гнезда. Такава, но ½ от нея, попада и пред най-източното гнездо за греда. Изглежда тези ями, в които също има гнезда за дървени стълбове, са конструктивно свързани с траншеята.

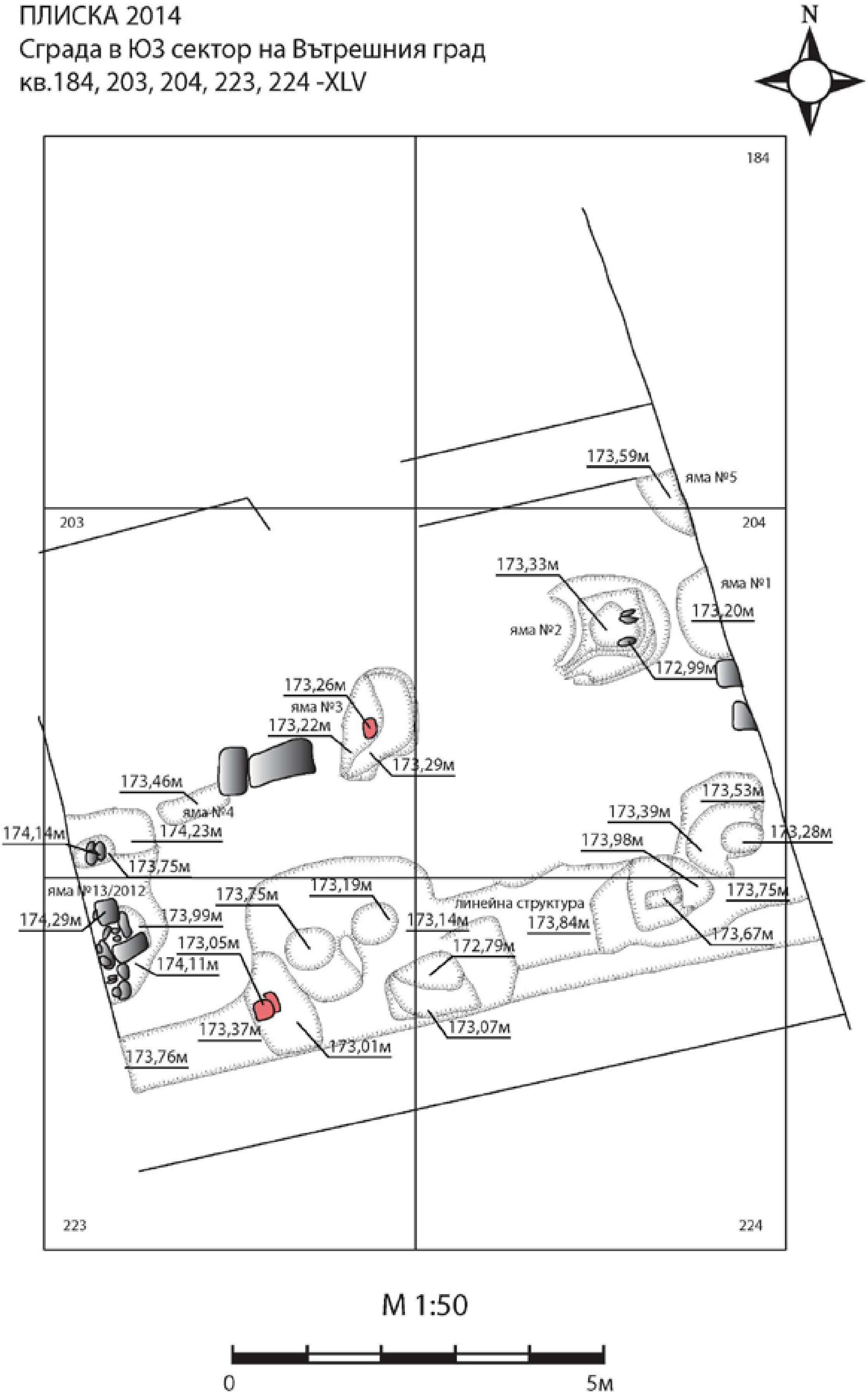
ПЛИСКА 2014
Сграда в ЮЗ сектор на Вътрешния град
кв.184, 203, 204, 223, 224 -XLV
N
184
203
204
223
224
173,59м
яма №5
173,33м
яма №1
173,20м
яма №2
172,99м
173,26м
яма №3
173,22м
173,29м
173,46м
яма №4
174,14м
174,23м
173,75м
173,53м
173,39м
173,28м
173,98м
173,75м
яма №13/2012
174,29м
173,75м
173,19м
173,99м
173,14м
линейна структура
173,84м
173,67м
173,05м
174,11м
172,79м
173,37м
173,01м
173,07м
173,76м
М 1:50
0
5м

Обр. 1. Линейна структура северно от оградния зид.

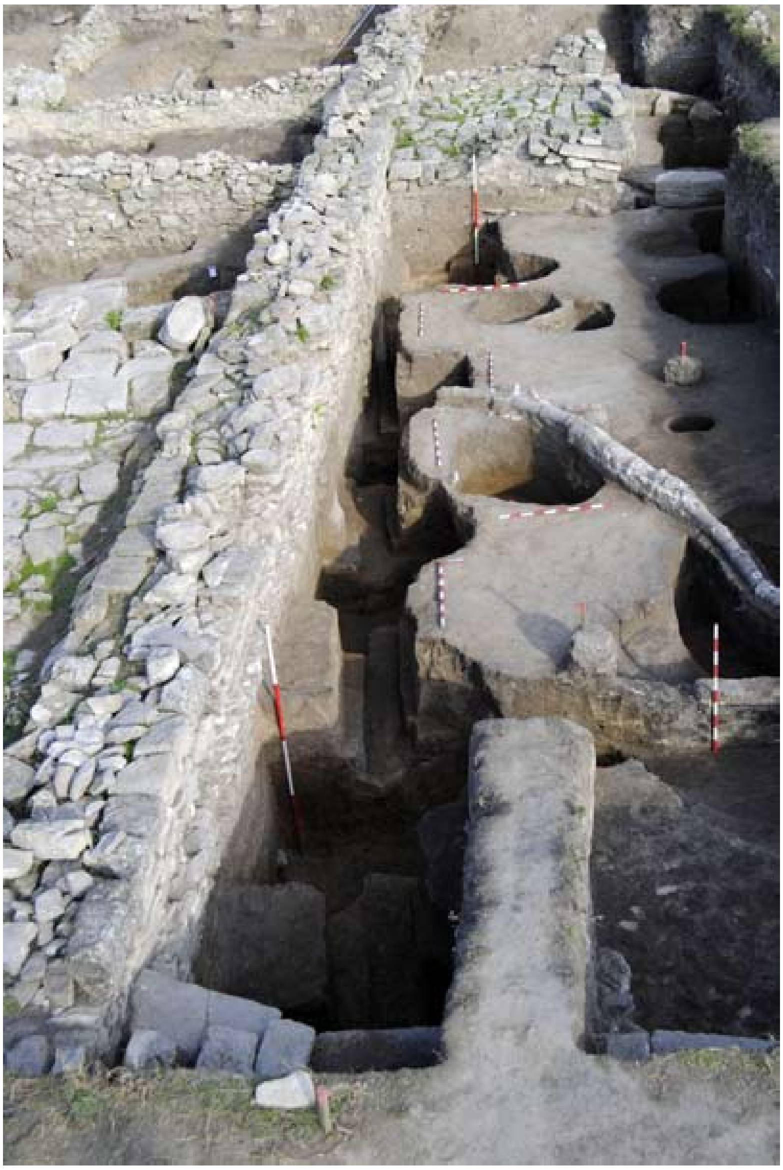

Обр. 2. Линейна структура южно от оградния зид.

Другата линейна структура се открива южно от оградния зид (обр. 2). При нея западният ѝ край остава под него. Представлява също траншея, но за разлика от източната, на дълбочина 0,70 м от нивото на очертаване се достигна до по-тясна и вдълбана на 0,18 м траншейка със силно трамбовано дъно с набити въгленчета в него. Освен това тя обединява 4 ями, разположени на приблизително еднакво разстояние една от друга. Те са за стълбова конструкция и са разположени двустранно на траншеята. Запълнени са със сбита жълто-кафява пръст на прослойки. При разчистването на линейната структура се отделиха фрагменти от керамични съдове също с белези за датировка от края на VIII – началото на IX в.

Сегмент от такава траншея беше разчистена на 5,66 м южно от описаната. Има същите технологични белези, траншея в траншея. В проучвания от нас изкоп тя попада в много малък участък. Откриваме я като свързваща два правоъгълни изкопа разположени в кв. 241 и 242–XLV. Върху нея ляга каменният канал с „У“-образна форма. От изток на източната правоъгълна структура също се разчисти траншея, но различна от описаната. По много белези наподобява тази, която разчистихме северно от оградния зид. Предстои да се доизясни при следващи проучвания дали тези две траншеи принадлежат на едно съоръжение или на две едновременни.

Пред южното лице на зида и частично оставащи под него се разчистиха през 2012 и 2014 г. редица от ями запълнени с тъмна пръст наситена с буци хоросан и вкопани в по-ранни структури с жълто-кафяв запълнител. В западната част те попадат върху ямите, които са обединени от траншеята, което може да се приеме за приемственост на конструкциите. От пълнежа на яма № 7, кв. 259–XLIV се отделиха няколко фрагмента керамика с белези за датировка X в. От яма № 9, кв. 260–XLV се отделиха керамични фрагменти от края на VIII – началото на IX в., но като се има предвид запълнителя на ямата и керамичните фрагменти, които се откриват в други ями с такъв запълнител, то тази керамика трябва да я отнесем към по-ранната структура, в която е вкопана яма № 9, а самата нея да приобщим към X в.

Към X в. могат да се отнесат и три правоъгълни изкопа, които проучихме в южната част на изкопа западно и южно на порталната настилка от каменни плочи. Може да се очаква да има и четвърти, който за сега би трябвало да остава под настилката. Всеки един от изкопите е с по две ями, разположени в ос И–З. Отбелязахме, че южната траншея обединява двата правоъгълни изкопа от юг, но трябва да отбележим, че със сигурност източният изкоп се врязва в траншеята, а за западния не можем да установим за момента, защото голяма част от него остава в некопан терен на юг. Запълнителят на тези изкопи е кафяво-жълт, примесен с бучки хоросан, макар и не много, и множество

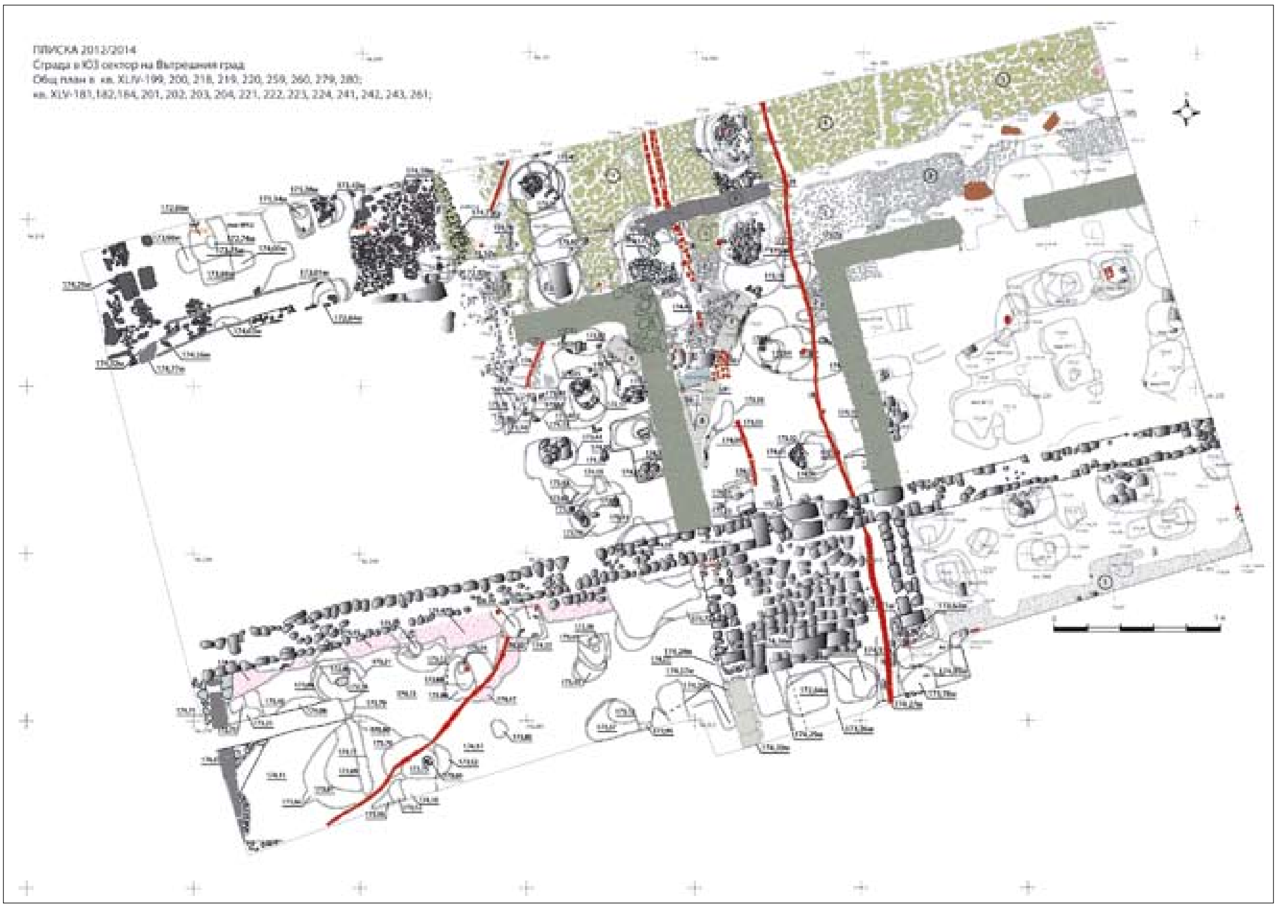
ПЛИСКА 2012/2014
Сграда в ЮЗ сектор на Вътрешния град
Общ план в кв. XLIV-199, 200, 218, 219, 220, 259, 260, 279, 280;
кв. XLV-181,182,184, 201, 202, 203, 204, 221, 222, 223, 224, 241, 242, 243, 261;

Обр. 3. Общ план от 2014 г. Първо ниво на вкопани структури.

фрагменти от водопроводни тръби. Конструктивно тези изкопи най-вероятно са свързани с ямите, разположени южно и частично под зида, запълнени с тъмна пръст и хоросан. Как се развива в план самата постройка следва да се доизясни с нови проучвания на юг.

Още една група от проучени ями през 2012 и 2014 г. могат да бъдат обединени. Всички те са запълнени с тъмна пръст, примесена с въгленчета, бучки хоросан и наситнена строителна керамика, а на дъната им има изградени зидани стъпки от дребни мергелни камъни. Според малкото фрагменти, които се отделят от пълнежите на тези ями, тази конструкция можем да отнесем към края на X – началото на XI в. В план представлява правоъгълна постройка, чиято южна част попада в нашия изкоп, а вероятно по-голямата ѝ част остава в неразкопания терен, с дълга ос С–Ю.

Каналът, изграден от каменни плочи, преминава над запълнителя на яма № 13, кв. 201–XLV. Този канал има съотношение още веднъж с яма отнесена към X в. (яма 7, кв. 259–XLIV). Нейната западна част остава под изградения канал, който в този участък има вече посока на югозапад. Яма № 13 има съотношение и със северозападния ъгъл на западното крило на постройката, който остава над нейния запълнител.

Три ями бяха проучени в северозападната част на изкопа, едната от които частично, а другата почти изцяло остават под каменната настилка. Запълнени са с равномерно омесена жълто-кафява пръст. Двете напълно разкопани са с гнезда за греди. Дъната им се достигат на 2,60-2,70 м от съвременния терен. От запълнителите на тези ями бяха отделени единични фрагменти тънкостенна керамика от XI в., а в близост бяха намерени два анонимни фолиса клас А2 (976-1030/35 г.) и клас В (1030 /35-1042 г.). Ако приемем, че тези фрагменти са попаднали в ямите при тяхното изкопаване, то каменната настилка и свързаният етап на живот на архитектурният комплекс трябва да се отнесат към XI в. Към тази дата насочват и две частично оставащи под каменната настилка ями от източната страна. Те са запълнени с тъмна пръст, наситена с буци хоросан с различна големина. И в техните пълнежи фрагментите са единични, но от тънкостенна керамика на бързо колело от XI в.

№ 4. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА. СЕКТОРИ „ДЪРВЕНА СГРАДА“ И „ТАЙНИ ХОДНИЦИ“

Мариела Инкова, Станислав Станилов, Панайот Антонов

През 2012-2013 г. бяха разкрити негативните останки от дървени стълбове на сграда, ориентирана СИ–ЮЗ. Основната ни цел през миналия сезон бе да се изследва цялостният план на дървената сграда, поради което план-квадратната мрежа бе продължена в северна и източна посока. Изчерпан бе и насипът на т. нар. „горял“ таен ходник, свързващ Крумовия дворец с ранното дървено укрепление.

На дълбочина 0,40-0,45 м в сиво-кафявия пласт се достигна до стария средновековен терен, маркиран от *in situ*, поставени на ребро, тухлички, оформящи „алеи“, широки 0,85-1,34 м в посока ЮЗ–С и ЮЗ–СЗ. От това ниво е анонимен фолис клас А1 (970-976), със следи от препечатване, вероятно върху фолис на Никифор II (921-969),[2] оловни пломби за глинени съдове, костено шило, фрагмент от стъклена гривна.

На същото ниво в кв. 18 се разчисти бъркало за варница с елипсовидна форма и размери 1,16 х 1,53 м, вкопано в сиво-кафявия пласт. Дъното му е настлано с тухлички, а страниците са оформени от поставени на ребро тухли. В кв. 19 на същото ниво се разчисти част от зид от ломени и дялани камъни с кал, ориентиран И–З, който срязва льосовата запечатка на източното разклонение на т. нар. късен таен ходник, свързан с изграждането на тухлената стена на Цитаделата. От този пласт са анонимен фолис клас А2 (976-1030/35), върхове за стрели, пръстен с елипсовидна плочка, глинен жетон, оловни пломби.

Под пътеката между кв. 7-11 се проучиха няколко структури. Яма № 8 е цилиндрична, с диаметър 3 х 3 м и дъно на дълбочина 1,63 м. Насипът съдържа животински кости и фрагменти от гърне с врязана украса. Предполагаме, че тя е свързана с нивото на функциониране на пещта, която попада в нея. В кв. 11 се проучи яма № 6, паралелна на траншеята на дървената ограда, ориентирана СИ–ЮЗ. На дъното ѝ, на дълбочина 2,45 м, има два реда тухлички. От сиво-кафявия пласт произхожда един железен тетрабол (обр. 1).

Ями №№ 6 и 7 попадат под пътеката между кв. 7-11. Те са призматични, със заоблени ъгли, но са запълнени с различна на цвят пръст (яма № 6 – със светлокафява, а № 7 – с кафяво-жълта с въгленчета). Яма № 6 е с размери 1,44 х 1,15 х 2,40 м, а върху дъното ѝ има пет реда фрагментирани тухлички – основа на дървен стълб (обр. 2). Нейният насип е срязан от този на яма № 7 (1,18 х 1,05 х 2,12 м). На дълбочина 2,05 м бе разчистен част от дървен стълб с размери 0,28 х 0,40 м, който лежи върху смесена пръст, а около него има фрагментирани тухлички като пълнеж на ямата. Ситуацията между двете ями подсказва ремонт с евентуална подмяна на носещата дървена конструкция на сградата. Може да се каже, че с идентична призматична форма и дълбочина на вкопаване (182,02-182,09 м), ями №№ 6 и 7 от кв. 11 попадат в една група с южните ями от кв. 11 и с ямите от пътеките между кв. 2-6 и 7-3. Последните имат сходна структура. Насипът на някои от тях съдържа

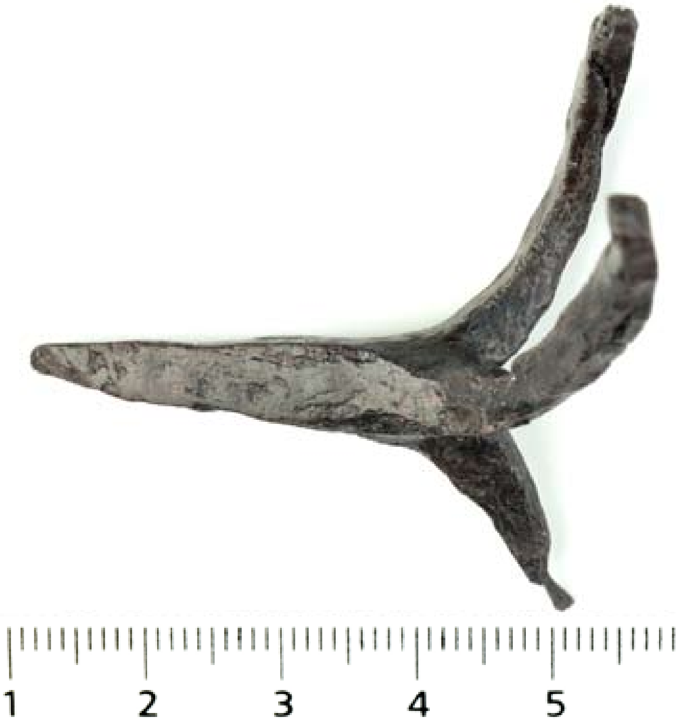

Обр. 1. Тетрабол, открит в сиво-кафявия пласт, дълбочина 1,40 м.

---

[2] Благодарим на д-р Ж. Жекова от РИМ-Шумен за идентификацията на монетите и печатите.

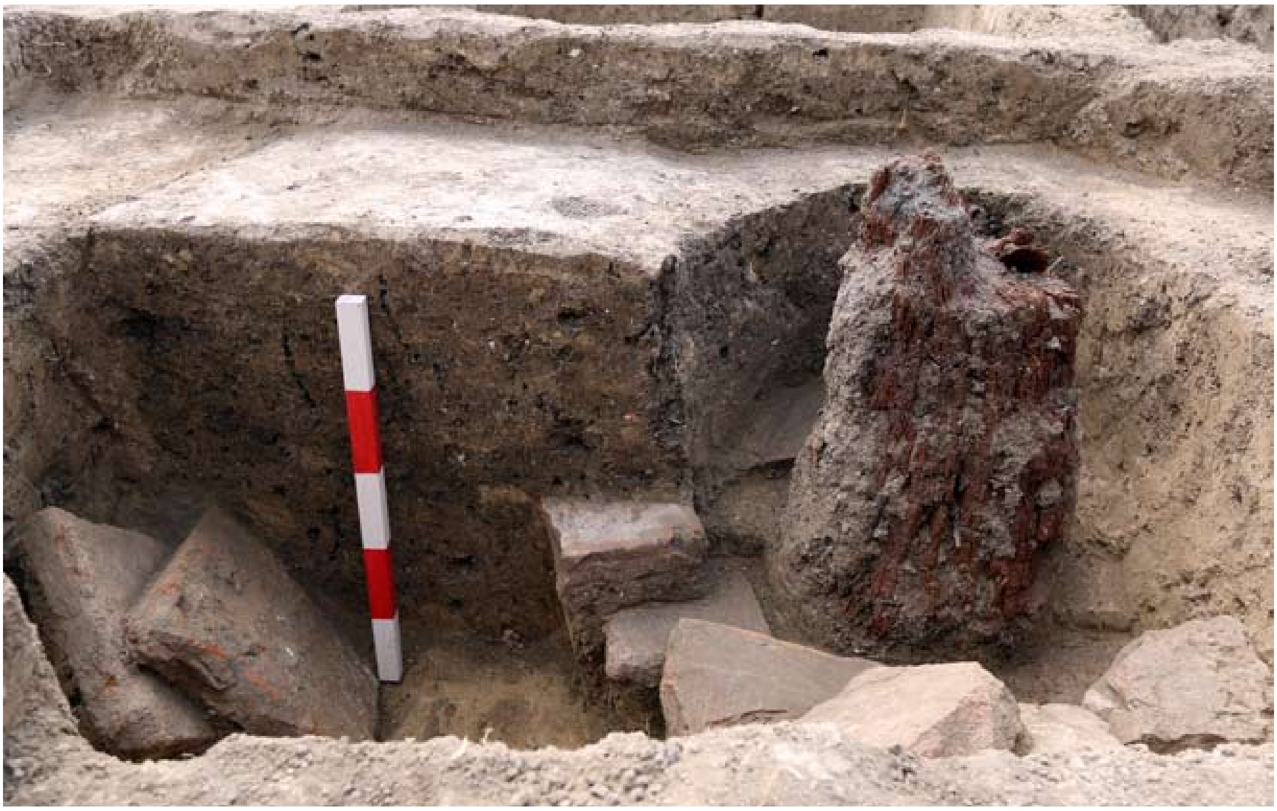

Обр. 2. Яма 7 с in situ запазен дървен стълб (кота 182,72 м) и фрагментирани тухли като запълнител.

буци розов хоросан и подложки от няколко реда фрагментирани тухлички.

В кв. 14, след последователното сваляне на насипите на културни отлагания, се очертаха следните сигурни структури:

- яма № 1 (с дъно на дълбочина 3,20 м), разположена в центъра, чийто насип е частично проучен;
- яма № 6 с жълто-кафяв насип, шлака, животински костици, фрагменти от гърне и сива керамика, която пресича яма № 1;
- траншея, широка 0,60-0,75 м, ориентирана С–Ю, която пресича насипите на двете ями;
- втора траншея с тъмнокафяв цвят на пръстта, разположена в ЮЗ част на квадрата;
- яма № 5, разположена в ЮИ част на квадрата, с диаметър по южния профил 1,90 x 0,73 м и запълнена с различни по характер културни отлагания – жълта пръст с кафяви бучки, черна пръст и пръст на жълти и кафяви прослойки.

Яма № 1 от кв. 15 се очерта на нивото на субструкцията на Болярското жилище. Има неправилна призматична форма (1,30 x 0,80 x 2,35 м) и насип с редуващи се черни и жълти ивици пръст. Върху дъното има фрагментирани тухли като подложка за дървен стълб. Предполагаме, че ямата е свързана със структура, предхождаща изграждането на Болярското жилище.

До западния профил на квадрата, на дълбочина 0,70 м в жълто-сивия пласт, се очерта яма № 3 (0,70 x 1,70 м) с насип от сиво-кафява пръст.

До северния профил бе проучена структура, запълнена с жълто-кафява пръст, която в дълбочина оформя две ями със сходен насип и дълбочини съответно 1,50 и 1,54 м. До ЮЗ профил на квадрата е разположена яма № 5 с размери при устието 1,30 x 0,90 м и плавно стесняващи се към дъното стени. Запълнена е с жълто-кафява пръст с въгленчета, а върху дъното има разместени фрагментирани тухлички.

В средата на кв. 13, до дълбочина 2,20 м, бе изчерпан насипът на стар сондаж, запълнен със строителен трошляк. Сред него има печат на Лъв Протоспатарий от X–XI в. От двете му страни се проучиха следните структури:

- от изток – насип с кафяво-жълтенкави прослойки, който обаче в дълбочина променя характеристиката си и преминава в жълта пръст с кафеникави прослойки, сиво-жълта пръст и сиво-жълта

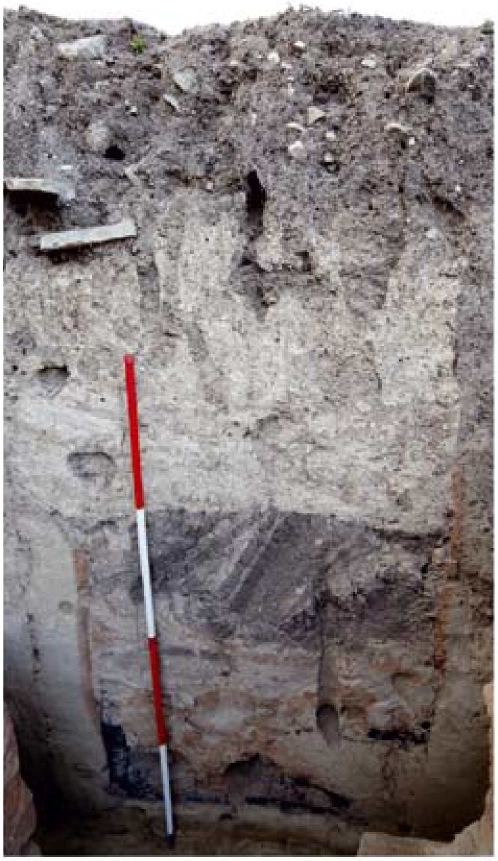

1

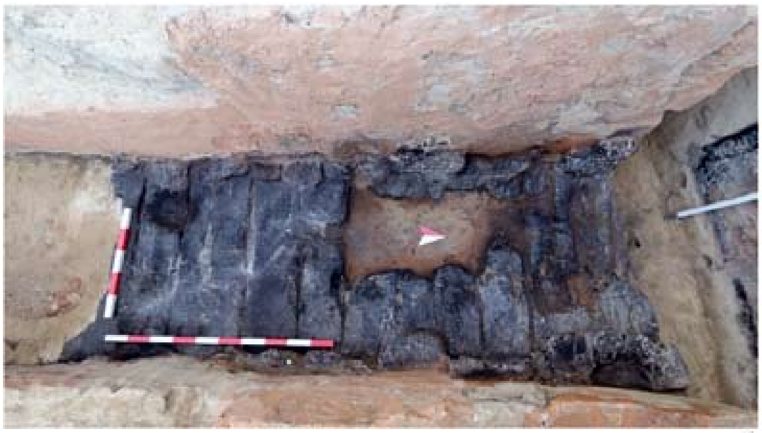

3

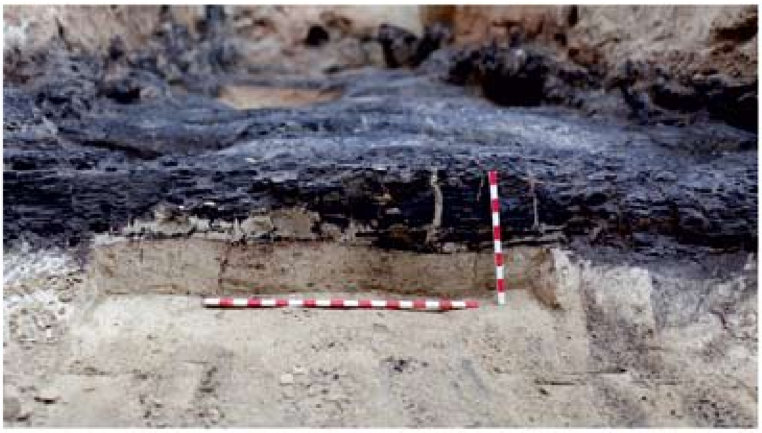

4

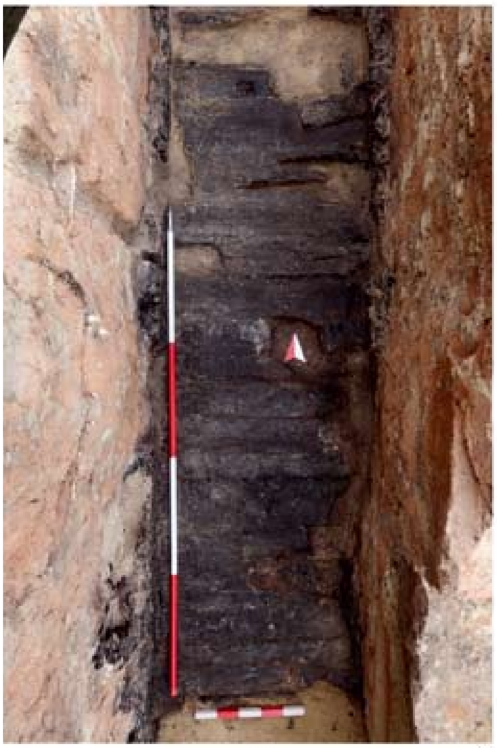

2

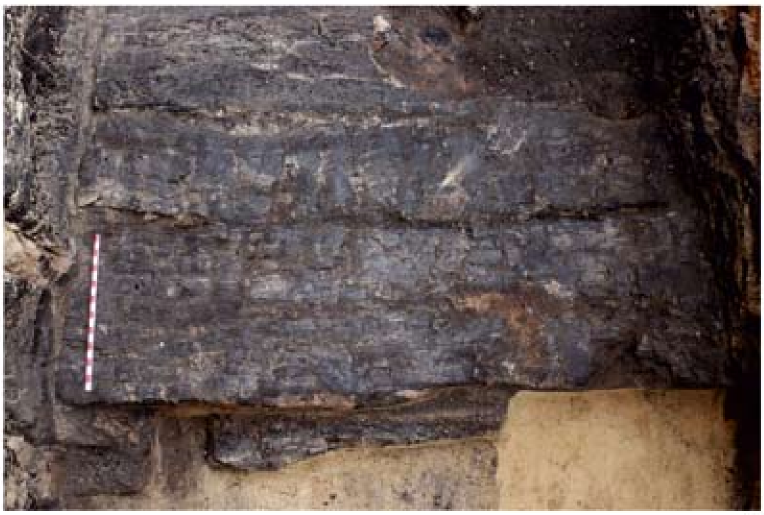

5

Обр. 3. „Горелият“ таен ходник с in situ запазени овъглени дъски върху подовото ниво (кота 181,05-181,20 м) и от страничната облицовка.

пръст с кафяви прослойки и бучки. Предполагаме, че се касае за продължението на траншеята, проучена в кв. 2 или за траншея, чийто насип е пресечен от яма;

- от западната страна се очертават две структури, които попадат и в западния профил: траншея, запълнена с жълто-сива пръст, а от юг – яма с кафяво-жълт насип.

Част от описаните структури са само очертани, а други – частично проучени, поради което не може да концепираме, кои от тях са част от негативните останки на дървената сграда. Категорични изводи можем да имаме едва след цялостното проучване на терена в този участък и изясняване на непосредствения контекст, в който попада сградата.

От трасето на горелия ходник е проучен участък с обща дължина 7,35 м. Дъното му е на дълбочина 2,90-2,96 м, лежи върху льос и е облицовано със сравнително нивелирани овъглени дъски с фуги между тях (обр. 3). Размерите им са 0,88-0,90 х 0,17-0,26 х 0,03-0,07 м. В кв. 9 и 1 е запазена частично облицовката от кожуха на ходника от овъглени дървени талпи на височина от 0,27 до 1 м с фуги между тях. Широки са от 0,35 до 0,44 см с дебелина 0,06 м.

Горното ниво на насипа на ходника е в сиво-кафявия пласт, под нивото на тухлените алеи. При засипването, непосредствено над подовото ниво в ходника и в най-горния пласт под стария средновековен терен, е използвана силно трамбована жълта льосова пръст, а в средата – сиво-кафява смесена пръст. Льосовата пръст към дъното е с отухлени буци, въглени и овъглени греди. Върху дъното има хоризонтална овъглена греда, широка 0,70 м и дълга 0,90 м. Общата ширина на изкопа за ходника е 1,48-1,53 м, а страничните кожуси, запълнени с льосова пръст, са с ширина 0,20 м и 0,28 м.

При изчерпване насипа на ходника на различни дълбочини са открити гвоздейче от медна сплав с позлатена полусферична главичка и фрагменти от амфора, изработена на бързо колело, със светлобежов цвят след изпичането, която отнасяме в първата половина на IX в. Подобни по форма амфори от Плиска са известни от южното трасе на горелия ходник, могили 34, 33, в сондажи на ранното дървено укрепление и др., всички от контекст, отнесен към края на VIII – първата половина на IX в.

№ 5. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА. СЕВЕРНА ПЕРИФЕРИЯ

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова, Станислав Станилов

Проведените през 2014 г. археологически разкопки на обект Кръгла каменна площадка – северна периферия в НИАР „Плиска“, имаха за цел да изяснят плана, конструкцията и относителната хронология на съоръжения и сгради, които се развиват северно от кръглата каменна площадка (ККП). Постигнатите резултати могат да бъдат обобщени в няколко насоки:

1. Допълват се данните за северозападната и североизточната оградна конструкция на ККП;
2. Внасят се известни корекции към плана на съоръжението, условно обозначавано на този етап като трибуна;
3. Дава се примерен план на правоъгълна дървена сграда с ограда;
4. Добитият подемен материал – метални находки, битова и строителна керамика, обогатява натрупаната информация за периода на следстолична Плиска.

1. Северозападна и североизточна оградна конструкция на ККП (обр. 1)

Проучени са три конструктивни ями – съоръжения 4 и 3 в кв. 7/Ж и съоръжение 3 в кв. 3/З. Общата ширина на съоръжение 4 е 3,20 м, височина – 2,20 м. От СЗ и ЮЗ при копането на ямата са оставени две стъпала. При дъното тя се стеснява и в срез става конична с кръгло дъно. Не в центъра, а изместен към източната стена, е правоъгълник, очертан с камъни и тухли с размери 0,60 х 0,50 м, кота 189,86 м. Отново изместено от центъра на този правоъгълник, към северната му стена, е легло за дървен стълб с диаметър 0,30 м (-181,63 м).

Симетрична на тази кръгла яма, но от изток, има още една, със същите размери, но конично стесняваща се при дъното (-182,20 м). Тази втора яма прорязва първото стъпало на ККП.

Цялото съоръжение 4 вероятно принадлежи към носещата дървена конструкция на ККП от СЗ. За това подсказва голямата дълбочина – общо 1,57 м, мерена от дълбочината на първото стъпало на ККП.

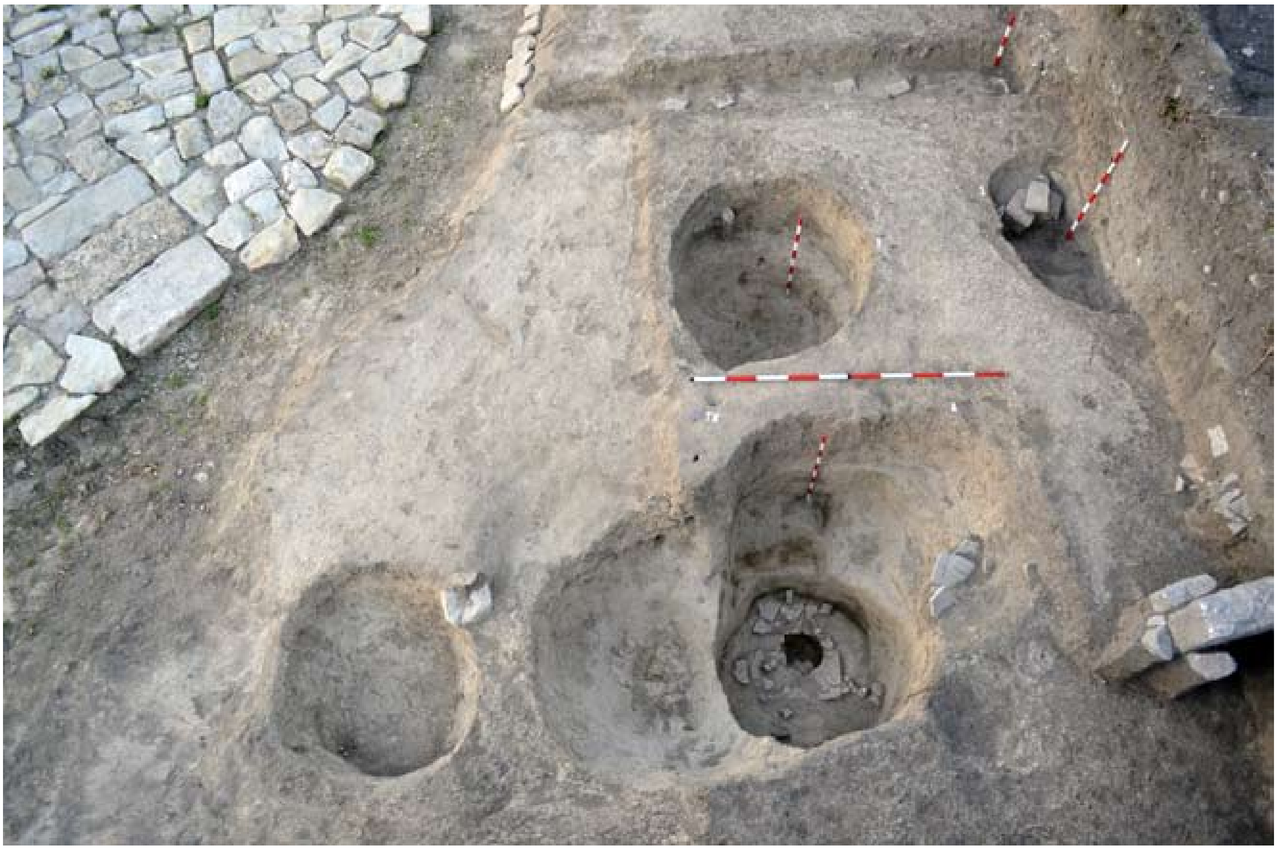

Обр. 1. Северозападна и североизточна оградна конструкция на кръглата каменна площадка.

Дървеният стълб, както и по цялата периферия на площадката, и тук е бил укрепен със силно трамбовани прослойки чиста кафява и льосова пръст.

Съоръжение 3 също прорязва първото стъпало на ККП. Конструкцията му е подобна на С4. В дълбочина ямата се стеснява, с кръгло дъно с диаметър 1 м. Материалите от тук също са изключително оскъдни – само няколко животински костици. За конструктивната функция и на тази яма би могло да се съди по тухлената пета, която е с 0,89 м по-високо от дъното. Наличието на тази подложка свидетелства за това, че в някакъв момент тази яма е търпяла реконструкция.

Насипът на съоръжение 3 от кв. 3/З е сходен с гореописаните и се състои от прослойки кафява трамбована пръст, редуващи се от сбит льос и глина. Може да се допусне, че и тази яма е част от конструктивните съоръжения по СИ периферия на ККП.

2. Трибуна (обр. 2)

При премахването на северния профил на квадрати 5/И–6/И, в льоса се очертаха петната на 15 ями. Те попадат югозападно и северозападно от траншеята с посока З–И и не са свързани с нея. Повечето имат сходна конструкция. Вкопани са в льоса, със стъпало от юг. При дъното са правоъгълни, като петната от стълбове не попадат в центъра им. Последните имат кръгло сечение и диаметър 0,25-0,30 м. Стълбовете са укрепени от редуващи се прослойки чиста кафява и льосова силно трамбована пръст, на места (както е в съоръжение 77) с дребни буци розов хоросан.

По цялата редица ями в квадрати 5/И и 6/И, които се долепят до северната линия на траншеята, материали не бяха открити, с изключение на няколкото животински кости в С/77.

Прави впечатление, че ямите с легло за стълбове (които наричаме конструктивни) северозападно от траншеята се редуват през една. Другите, които са без легла за стълбове, са с по-малък диаметър и са по-плитки. Изглежда, че те са имали спомагателна, но също конструктивна функция. Всички заедно, изглежда, са поддържали хоризонтална платформа. Ето защо счетохме, че те се отнасят към т.нар. трибуна, чиито конструктивни елементи бяха проучени предимно през 2010 и 2011 г.

3. Дървена сграда с ограда (обр. 3)

За нейното съществуване се допусна още през сезон 2013 г. и това всъщност наложи отварянето на северните изкопи квадрати в редици К и Л.

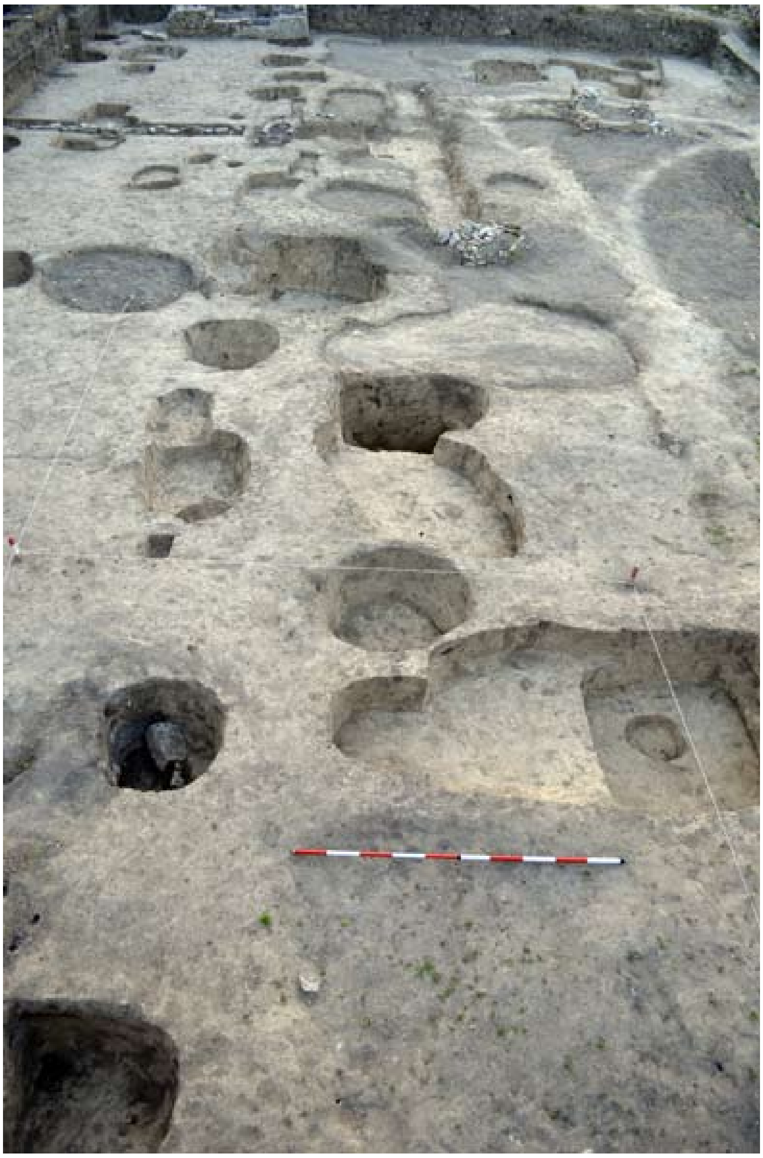

Обр. 2 Трибуна.

Сградата е с правоъгълен план и се разполага на площ от около 430 кв. м в квадрати 1/И–2/И–3И, 1/К–2/К–4-/К, 2/Л–3/Л. За траншеята, проучена през изминалите сезони, се допусна, че е част от южната стена на сградата, по-конкретно от нейната субструкция. През сезон 2014 г. се проучи в детайл нейното северно разклонение (тоест западна стена на сградата). От запад и изток то е фланкирано от 4 ями – 39-40 и 41-42. Всички са с приблизително еднакви размери и дълбочини. Едните се долепят до трасето на траншеята, а други – укрепват нейната тухлена подложка. И тук редуването на по-дълбоки (с легла за стълбове) ями и по-плитки (спомагателни) предполага наличието на хоризонтална дървена конструкция, върху която е стъпвал първият етаж на сградата. Ако това допускане се окаже вярно, то тази дървена сграда намира най-близък аналог на своята конструкция в Крумовия дворец.

При детайлното наблюдение и графично заснемане на северния профил на квадрати 1/К–2/К–3/К стана ясно, че цялата сграда, след нейното демонтиране, е била засипана, а насипът след това нивелиран с чиста жълтеникаво-кафява пръст с дебелина до 0,30 м. Както и при насипа на ККП, и тук материали не бяха открити, което е и едно от основанията да се счита, че дървената сграда и каменната площадка са синхронни.

Цялостните наблюдения от изминалите сезони върху стратиграфията и особеностите на т. нар. конструктивни ями насочват към заключението, че едновременно с ККП е функционирал комплекс от сгради и съоръжения, изградени от дърво. От особено значение в този смисъл ще бъде проучването на това архитектурно пространство и от изток, за да се добие по-цялостна представа за функцията на ККП.

4. Находки

През сезон 2014 г. бяха намерени находки с впечатляваща научна и експозиционна стойност. Сред тях могат да се откроят златната монета, осма поред, на император Константин X Дука (1059-1067), която маркира най-късния период на обитаване. Крайният етап от обитаването на Плиска се потвърждава и от останалия нумизматичен материал – анонимни византийски монети клас А2 и клас D от първата половина на XI в. (екипът изказва своята благодарност на Дочка Аладжова за определянето на монетите). Най-интересната находка, от иконографска гледна точка, е тока за колан от X в., представяща сцената „Възнесението на Александър“ – царят стои прав в колесница, теглена от 4 грифона. Във вдигнатите си ръце владетелят държи пики с набодени на тях късове месо (по този начин, както знаем от Александриада, владетелят примамва грифоните да литнат и заедно с тях към небето полита и той). Иконографията на тази сцена произхожда от древността, но през Ранното средновековие отново добива популярност, защото символизира идеята за неповторимостта на управника и властта му. Такива сцени присъстват в репертоара на преславското съкровище, но досега в Плиска не са били откривани.

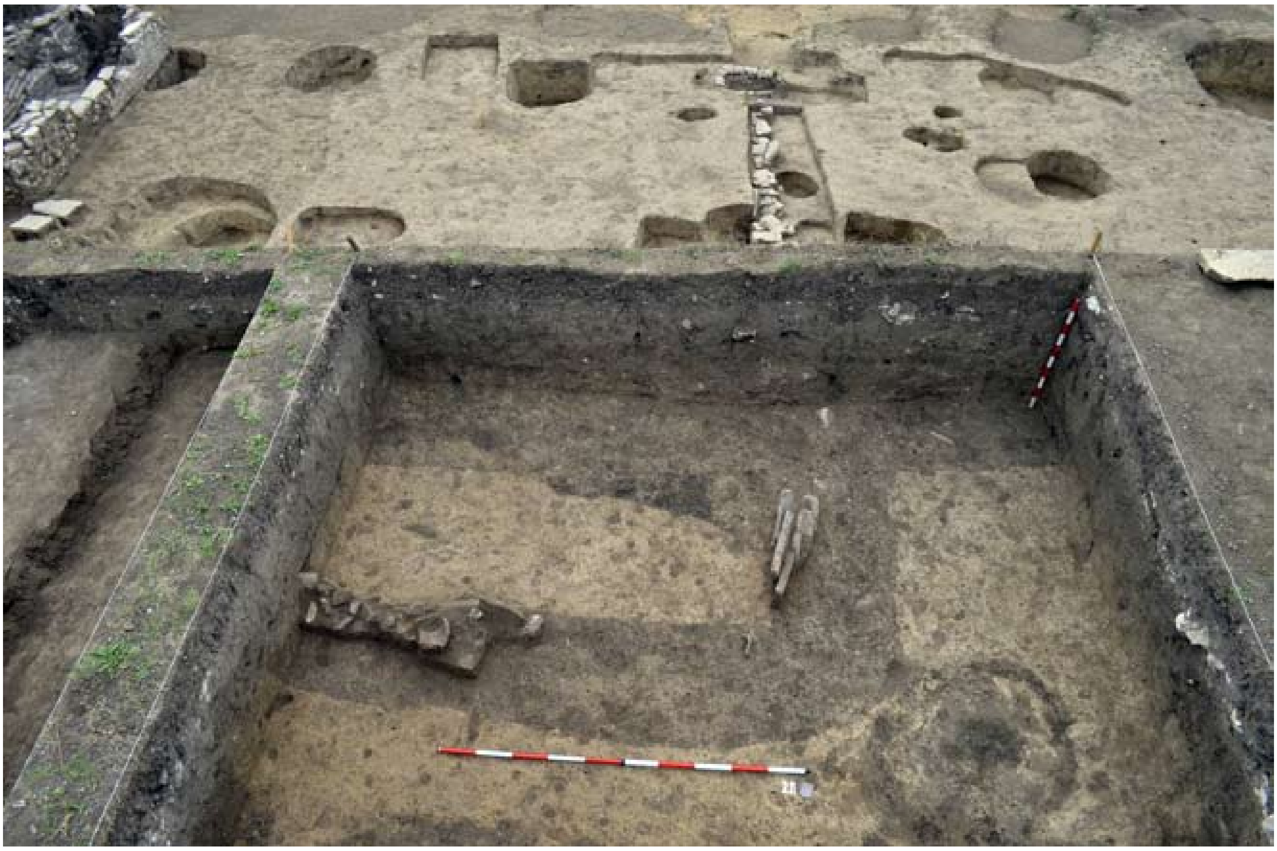

Обр. 3 Дървена сграда с ограда.

№ 6. РАЗКОПКИ НА ДВОРЦОВИЯ ПЛОЩАД В ПЛИСКА

Станислав Иванов

Разкопките се проведоха през август и септември 2014 г. В екипа взеха участие бакалаврите Ст. Христова и М. Акинреми. Финансирането се осигури от Министерството на културата. Работи се основно в югоизточната част на сектора, където през предходните археологически сезони бяха регистрирани и започна проучването на съоръжения от целия период на живот в Плиска (обр. 1).

Вкопани жилища и стопанки ями от X в.

През 2014 г. бе проучена източната част от жилище № 9 в кв. 97–М (обр. 2). Западната му част остана в непроучен терен, застъпен от настилка с каменни плочи северно от Дворцовата базилика. Отоплителното му съоръжение е печка от къмъни и тухли в югоизточния ъгъл, с отвор на север. Пред печката е оформено предпещтно пространство, вкопано в пода, а пред него е разположена яма за съхранение на продукти. От покривната конструкция на жилищено няма следи. Според материала, произхождащ от жилището, то може да се датира във втората половина на X – началото на XI в. В горната част на пълнежа му се регистрира запълване с трамбована жълта глина, което подсказва, че е изоставено при разчистването на следите от жилищните и стопански съоръжения в сектора.

Продължено беше изчерпването на яма № 18 (кладенец). След документиране на нейния профил се пристъпи към изчерпване на насипа в северната и източна части. Достигнатото ниво през настоящия сезон е 11,25 м, но насипът продължава, като леко свива. На тази дълбочина той е основно от ломени и обработени камъни, но няма следи от облицовка. На тази дълбочина се появи и вода. На дълбочина между 7,20-7,30 м се разкриха 6 черепа и човешки кости, които не са в анатомичен порядък.

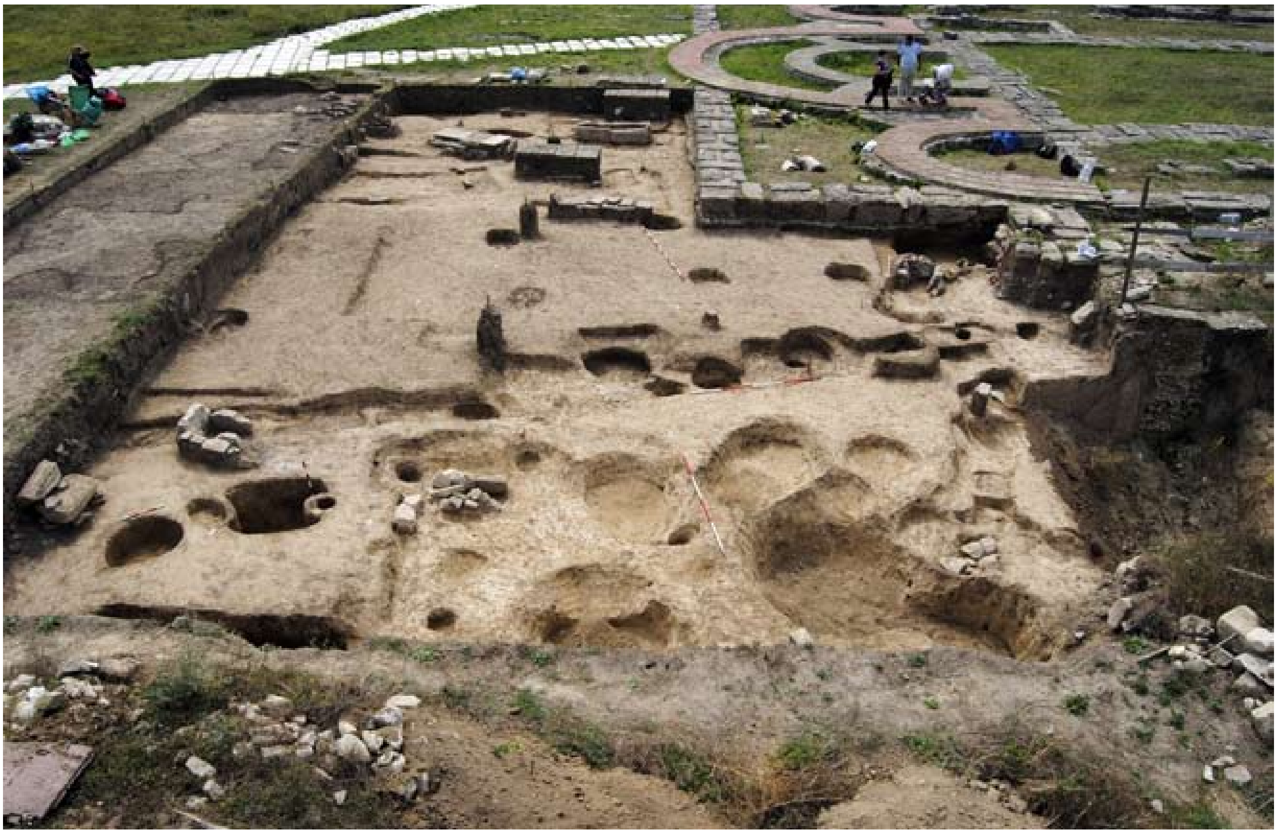

Обр. 1. Общ изглед към проучвания терен (от север).

Некропол около Дворцовата базилика (обр. 3)

Некрополът възниква във втората половина на IX в. и продължава да се използва, в различна степен, до средата на XI в. През 2014 г. се попадна на 7 гроба, които са останали непроучени при предишните разкопки. Три от гробовете са разбити или не са прибрани всичките кости. Останалите се намериха на място в анатомичен порядък. Погребаните са възрастни индивиди, само едно е дете, погребани по християнски обряд. Гробове №№ 47, 48 и 52 са ями, които са застъпени от по-късни погребения в камери. Погребенията в камери са били проучени, но тези под тях са останали незасечени или по неясни причини непроучени. По-особен е случаят при гроб № 51. Тук погребаният е положен в гробна яма, която е покрита с три мраморни плочи. Обикновено покритие от плочи и тухли се е прилагало само при погребения в камери. От гроб № 53 са засечени само краката. Останалата част от скелета продължава на запад – под слой от натрошен мергел и под камъните от консервацията на източната основа на Големия езически храм. В гробовете не е открит инвентар.

Структури от столичния период – трасета на подземни тайни ходници, траншеи от дървени огради и ями от дървени стълбове

В кв. 97–М бе засечено продължението на т. нар. широк таен ходник. В неговия насип се врязва жилище 9.

В целия сектор се попадна на ями и траншеи от дървени сгради. Разкри се част от южната траншея на сграда с правоъгълен план, чиято източна част е проучвана от Р. Рашев, а западната е останала непроучена. Тя попада в кв. 105–К/Л и 97–М. Траншеята е с ширина 0,50-0,70 м и в насипа ѝ се откриват гнезда от вертикални дървени греди, които са с размери до 0,50 м. Със западния си край достига до трасето на широкия таен ходник. Установи се, че неговото изграждане я разрушава т. е. сградата е по-ранна от него. При проучването в кв. 97–К/Л/М се попадна на сегмент от яма, оставаща в неразкопан, но смятан за проучен терен. Това наложи да се проучат кв. 81/89–К/Л. В кв. 89–К, източната част на кв. 89–Л и северната част на кв. 81–К, след изчерпването на насипа от старите разкопки, се попадна на насипи със сиво-жълт цвят, на места се подаваха и части от тухли. По форма прилича на четириъгълна траншея. Откъм източната страна има три траншеи с посока изток-запад. Вероятно това са траншеи от дървена постройка, чиято южна и западна части са унищожени от предишните проучвания. Траншеите са с ширина между 0,40 и 0,50 м. При изчерпването на насипа се оказа, че той е регистриран на около 0,03-0,07 м над дъното. След изчерпване на насипа от траншеите са регистрирани останките на три четвъртити ями. Предполагаемите размери на постройката, определени по размерите на запазените нейни останки, са 2,50 м изток-запад, а вероятно и север-юг е със същите размери. Трите траншеи на изток са с разкрита дължина около 1,80 м. Размерите и сравнително плиткото вкопаване на носещата конструкция, до около 0,60 м от стария терен, позволяват да се изкаже предположението, че тя е била временна, използвана кратко време.

В кв. 105/113–К/Л/М се очертава редица от големи, четвъртити ями, с посока североизток-югозапад. Те са с размери около 1,20 х 1,20 м и са вкопани до около 1,30-1,50 м от стария терен. Подобна яма беше и частично проучена през 2013 г. в кв. 105–Н. Част от насипа на яма по същата линия е срязана от първия етап на широкия таен ходник. Подобна яма има и на юг от тази линия, но тя засега остава единична.

В кв. 89/97–К/Л/М се проучиха част от симетрично редуващи се двойки от ями с овална форма и размери около 0,80 х 0,60 м, които в горната си част са запълнени с насип от сравнително чиста хумусна пръст. Проучени бяха 6 ями. В три от тях се откриха гнездата от дървени стълбове – кръгли с диаметър около 0,30 м. Те се развиват в посока североизток-югозапад. От останалите проучени ями и гнезда от стълбове не може да се открои ясен план или ритмична повтаряемост.

Относителна хронология на структурите в сектора

Най-късни се явяват жилище № 9 и яма № 18. Според произхождащия от насипите им материал те могат да се датират в периода втора половина на Х до средата на ХІ в. В насипа на яма 18 (кладенец) се откриха три анонимни фолиса клас В (1030/35-1042), един клас А2 (976-1030/35), а най-ранният фолис е на Константин VІІ (913-959), сечен през 945-950 г. в Константинопол. Това означава най-общо, че от втората половина на Х в. кладенецът е престанал да се използва и е започнал да се засипва. Насипът му от своя страна се врязва в насипа запълващ тесния таен ходник. Това обстоятелство позволява да определим времето на появата на кладенеца в момент, когото тайните ходници вече били изоставени.

Липсата на материал усложнява датирането на структурите от столичния период. Съотношението на ями от дървени стълбове и южната траншея на правоъгълната постройка с трасето на широкия таен ходник, по-късната поява на последния. Засега няма данни за съотношението на редицата от двойки ями с други структури в сектора. Гробове от некропола при Дворцовата базилика

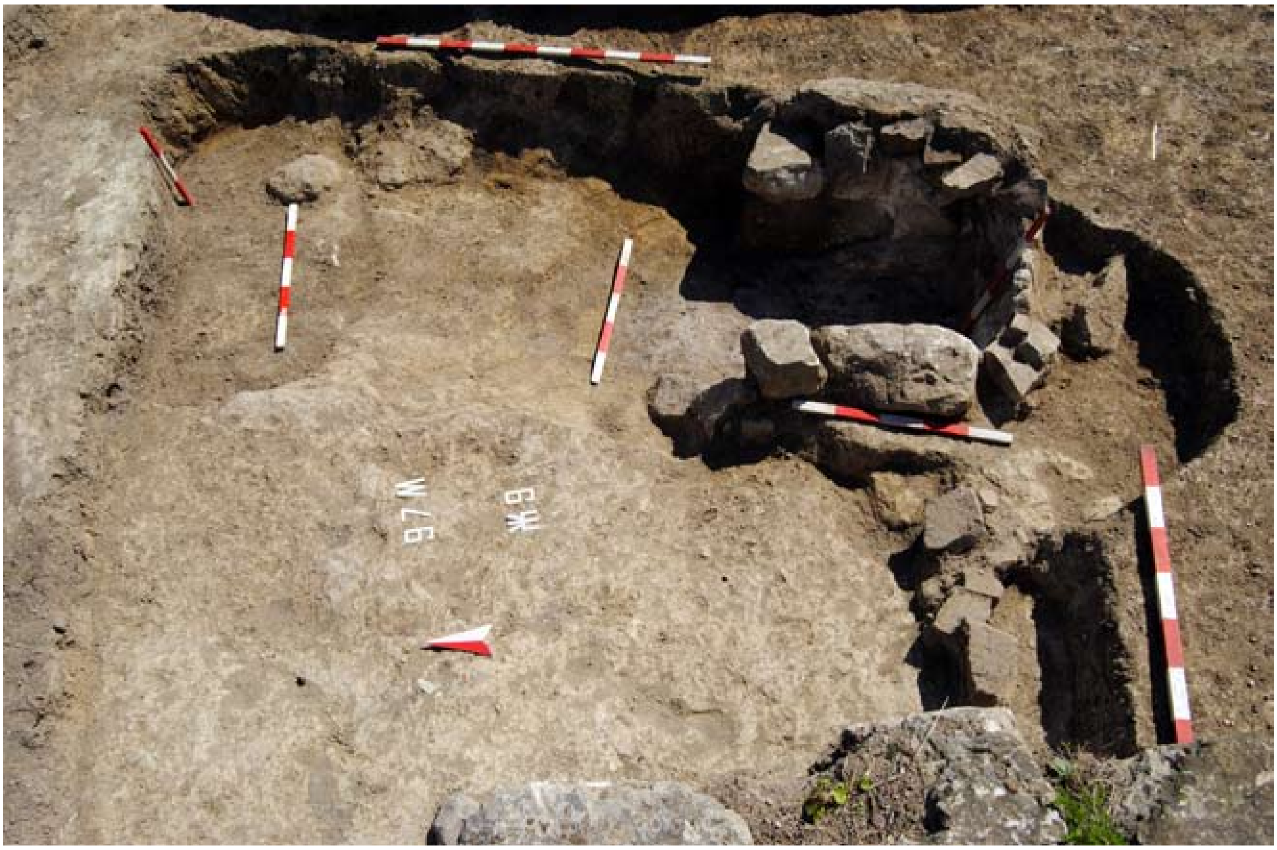

Обр. 2. Жилище № 9.

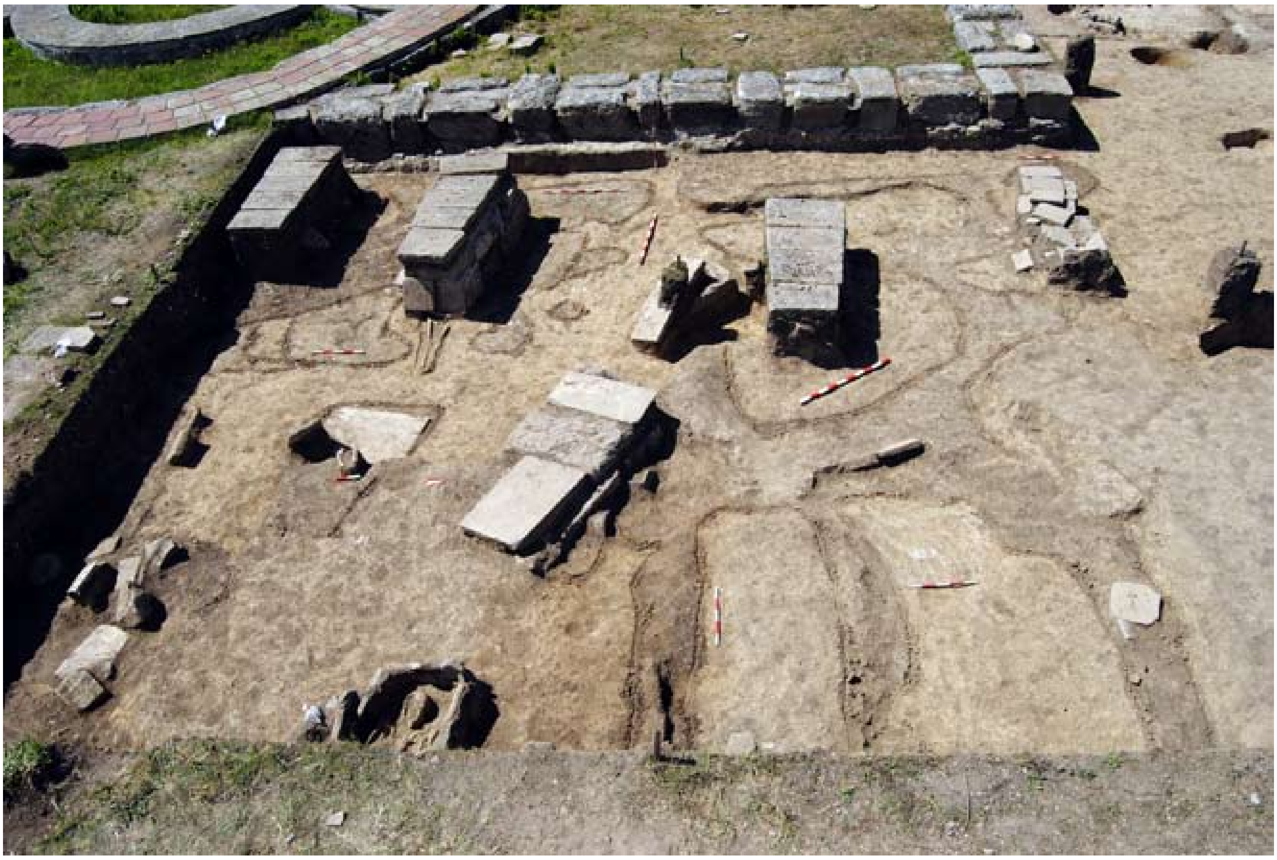

Обр. 3. Изглед към южната част на сектора с разкритите структури (от изток).

застъпват останките от дървени конструкции. Застъпването на гробове от некропола показва неговата гъстота и проължителна употреба. Според ситуацията в северната периферия на некропола се смяташе, че най-ранни са погребенията в камери, но вече става ясно, че те са предхождани от погребения в ями с и без покритие. Към настоящия момент по-точна, абсолютна хронология, е невъзможно да се направи.

№ 7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОЗУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР–ИЗТОК“ В ПЛИСКА

Валери Григоров, Михаела Занева, Любка Тодорова

Археологическите разкопки през 2014 г. на обект „Дворцов център-изток“ в Плиска беше фокусирано в проучването на квадрати: XX-284, XX-285, XX-286, XX-306, XX-326, XX-346, XX-366, XX-386.

В кв. XX-284 са разкрити две структури. В западния край на квадрата, на ниво 131,39 м, се очерта каменната облицовка на вкопано жилище, което продължава на запад във все още непроучената площ. В южния край на квадрата се проучи северната половина на яма XX-284/2. Южната половина на ямата (XX-304/3) беше проучена през 2012 г.

В СЗ ъгъл на кв. XX-285 се проучи вкопано помещение. Нивото на регистрация е 181,78 м, а подът е на ниво 180,89 м. От юг е оформено ниско стъпало, което насочва за евентуален вход на помещението. На пода се разкри грижливо обмазана дупка за греда.

На границата между кв. XX-285 и XX-286 са разкрити два гроба. В гроб №4 (структура XX-285/1) е положен един индивид, липсва гробен инвентар. Скелетът е ориентиран запад-изток (азимут 255°). Гробното съоръжение представлява обикновена плитко вкопана яма – нивото на регистрация на гроба е 182,00 м, а нивото на дъното е 181,63 м. Погребването е извършено чрез трупополагане по гръб с изпънати долни крайници. Костите са добре запазени и са в анатомичен порядък. Общата дължина на скелета е 1,45 м. Горният десен крайник е силно свит в лакътя, като фалангите стигат до ключицата. Горният ляв крайник е свит почти под прав ъгъл и се открива върху коремната област. Черепът е леко повдигнат и е наклонен надясно (в южна посока).

Гроб № 5 (структура XX-286/2) е разположен северно от гроб № 4 и е проучен частично. В гроба е положен един индивид. Скелетът е ориентиран запад-изток (азимут 266°). Гробното съоръжение представлява обикновена гробна яма с правоъгълна форма с ширина 0,95 м. Регистрирано е на ниво 181,80 м, а дъното е на ниво 181,02 м. Погребването е извършено чрез трупополагане по гръб с изпънати долни крайници. Костите са добре запазени. Разкрити са само долните крайници и тазът. Горната половина от скелета попада под рампата и не е разкрита. Вижда се малка част от горен десен крайник, който е свит.

В източния край на кв. XX-286 се проучи ковашко огнище (кота 181,61 м). Размерите на огнището са: външен диаметър – 0,47 м, вътрешен диаметър – 0,44 м. Вътрешната част на огнището е конично скосена, като дъното е с диаметър 0,33 x 0,30 м, а височината на стените около 0,12 м. На 0,20 м СЗ от огнището на същото ниво (кота 181,68 м) се разчисти силно обгоряло петно (вероятно наковалня) с размери: 0,30 x 0,40 м. В центъра на петното е запазен отвесен отвор с овална форма с диаметър 0,06 м и дълбочина 0,09 м.

На 1 м западно от огнището е вкопана дълбока яма (структура XX-286/1) с автентична дълбочина около 2,20 м от тогавашното ниво на терена (кота 181,60 м). Ямата е двуделна – от запад е оформено по-плитко вкопано стъпало.

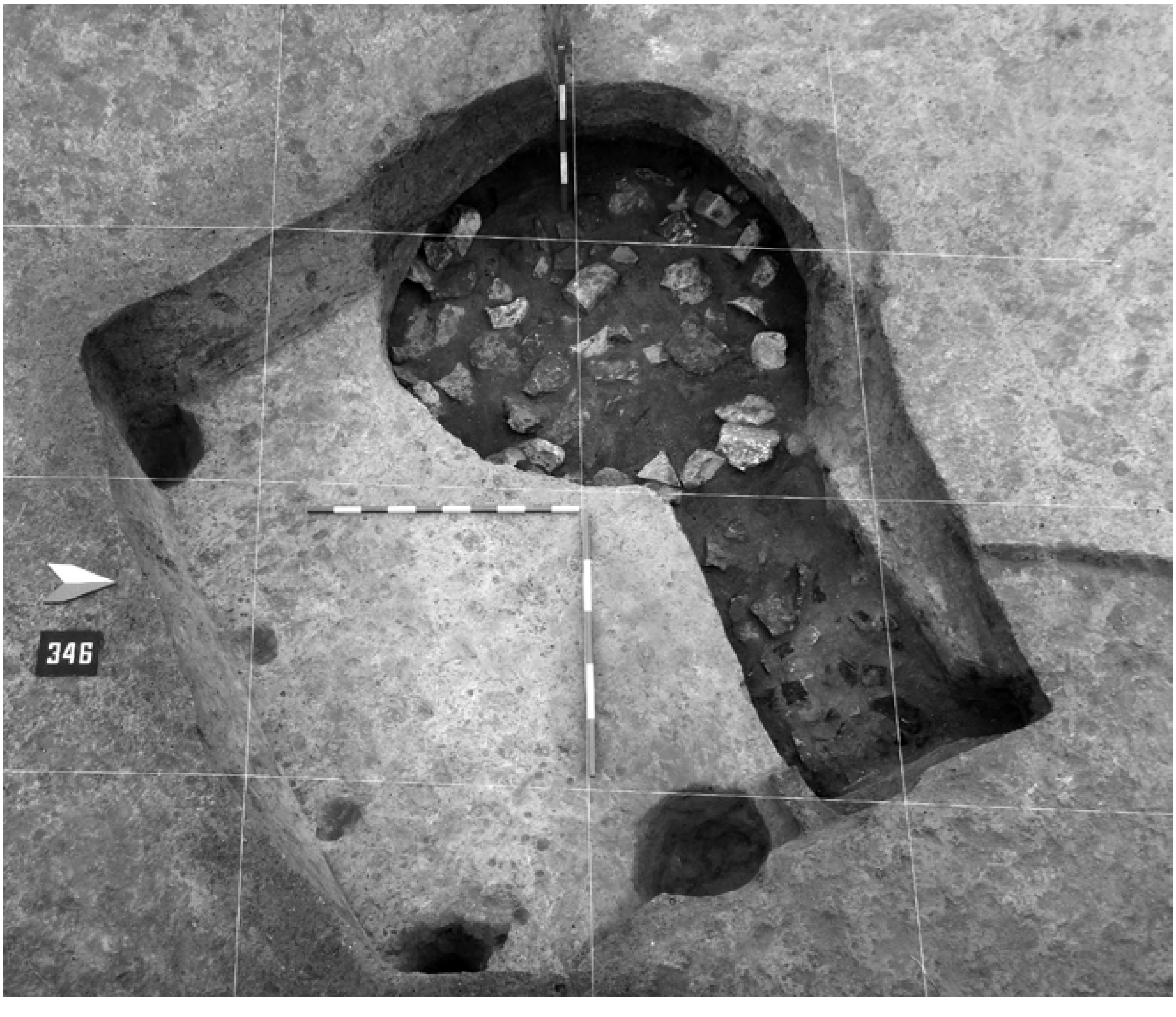

Обр. 1. Плиска. Вкопано жилище (структура XX-346/1).

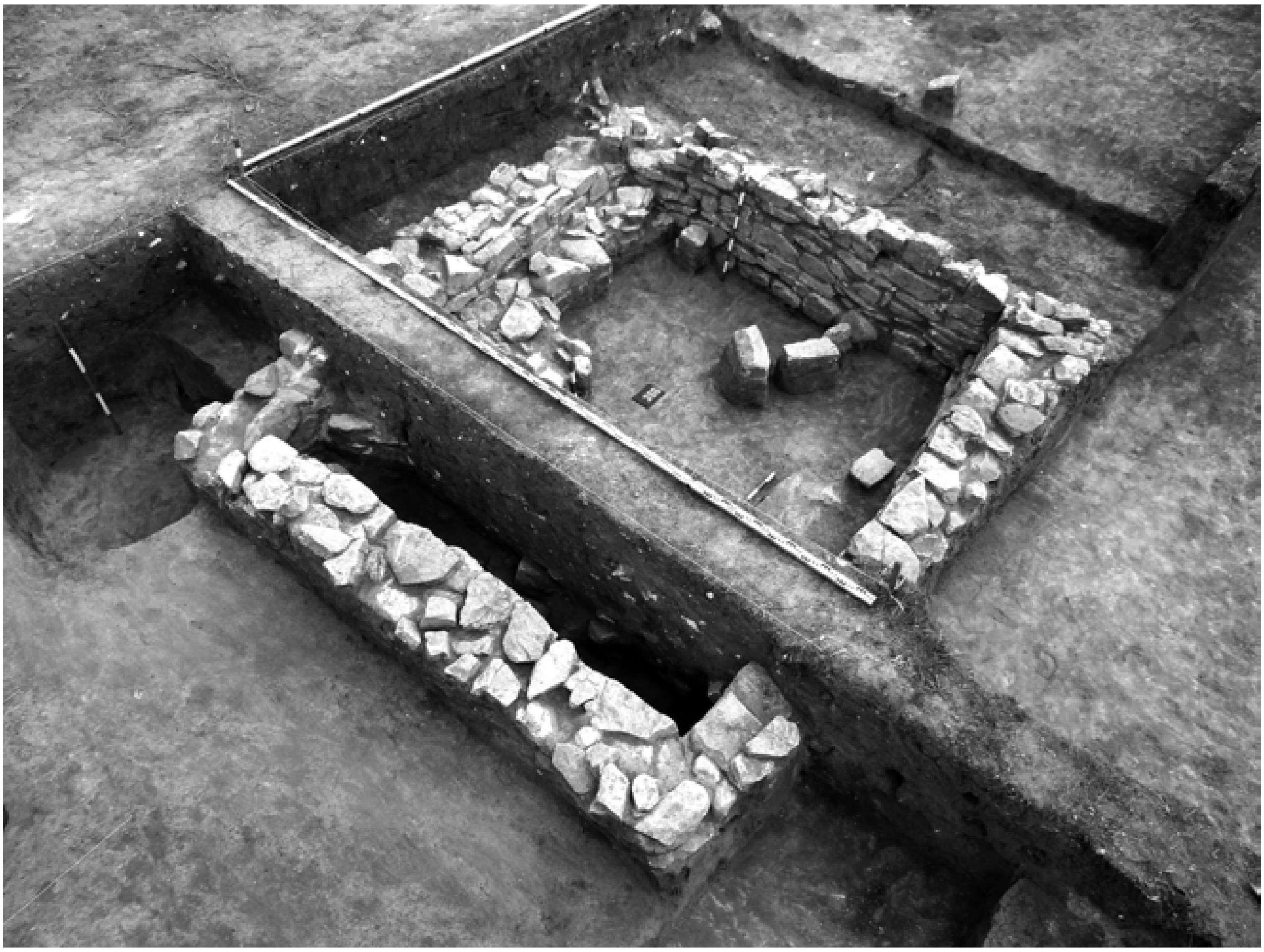

Обр. 2. Плиска. Вкопано жилище (структура XX-366/1).

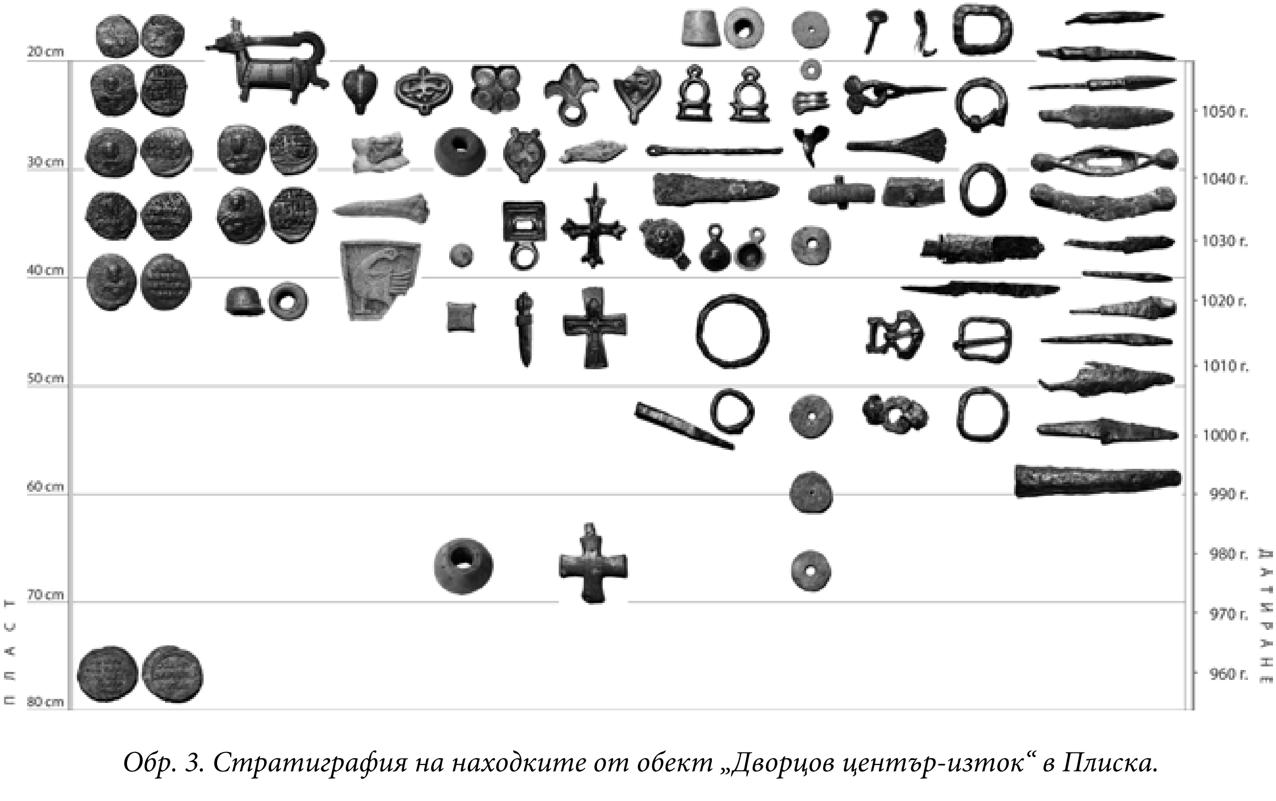
20 cm
30 cm
40 cm
50 cm
60 cm
70 cm
80 cm
ПЛАСТ
1050 г.
1040 г.
1030 г.
1020 г.
1010 г.
1000 г.
990 г.
980 г.
970 г.
960 г.
ДАТИРАНЕ

Обр. 3. Стратиграфия на находките от обект „Дворцов център-изток“ в Плиска.

В кв. ХХ-306 се разкри дебел пласт от опожарени деструкции на дървена постройка. Помещението е вкопано от нивото на стария хумус – регистрация 181,45 м, а подът на помещението е на ниво 180,68 м. Помещението е с правоъгълна форма с приблизителни размери 4,40 х 5,40 м. На пода на помещението са установени стъпки за дървени греди, които са носели конструкцията на постройката. В СИ ъгъл на помещението е изградено отоплително съоръжение (печка).

В кв. ХХ-346 се проучи вкопано жилище (структура ХХ-346/1) (обр. 1). Жилището е регистрирано на ниво 181,60 м и има размери – 2,66 х 2,65 м. Подът на жилището представлява отъпкан пласт на ниво 180,58 м. Двете нива показват автентичното вкопаване, което е било около 1 м. В СИ ъгъл на жилището нивото е свалено с 0,38 м (180,20 м) и е оформено отоплително съоръжение (структура ХХ-346/3). Конструкцията на жилището е поддържана от дървени греди, чийто дупки се откриват вкопани в пода. Входът на жилището вероятно е бил от ЮИ и е рамкиран от две плитки дупки за греди. Проходът на входа е широк около 0,70 м. Северозападният ъгъл на жилището е прерязан от яма (структура ХХ-346/3). Тя е регистрирана на ниво 181,65 м, а дъното на ямата е на ниво 180,17 м. В запълнителя на ямата се откриха голямо количество битова керамика и животински кости. Дъното на ямата е плътно запълнена с камъни.

В кв. ХХ-366 се разкри вкопано жилище (структура ХХ-366/1) (обр. 2). То е с размери 4,70 х 4,20 м. Очертанията на жилището са регистрирани на ниво 181,55 м. Подът на жилището представлява отъпкан пласт на ниво 180,76 м. Отвътре стените са облицовани с еднолицев каменен градеж на калова спойка. Особеното в архитектурата на жилището е, че каменната облицовка на стените е доста дебела – около 0,45-0,50 м и вероятно е имал частично носещи функции.

По време на археологическите разкопки бяха открити много находки (обр. 3): коланни апликации, накити, предмети на култа, битови предмети, инструменти, въоръжение, 7 византийски анонимни фолиса (1 екземпляр от клас А1; 2 екземпляра от клас А2 и 4 екземпляра от клас В). Сред предметите специално трябва да се отбележи една костена апликация с гравирано изображение на птица, което се открива за първи път в Плиска. Друга рядка находка е един катинар със зооморфно изображение на куче. От въоръжението важна находка е намерения предпазител за сабя. Специално внимание заслужава също намереният оловен печат на „Теоктист, патриций и логотет на дрома“.

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

През изминалия сезон археологическите проучвания на обект № 41 в северозападната част на Външния град на Плиска се проведоха от 19.08 до 15.09.2014 г. под ръководството на проф. д-р Ст. Витлянов и гл. ас. д-р К. Константинов. Член на екипа бе М. Стефанова от РИМ-Шумен. За поредна година в разкопките се включиха студенти от специалностите „История“ и „Археология“ при Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ като част от провеждането на лятната учебна практика. В археологическите проучвания участваха и 12 наемни работници от селата Избул и Войвода, община Нови Пазар. Финансирането беше осигурено съгласно договор с Министерството на културата.

Според предварителния план целта на тазгодишната кампания бе проследяването на оградния зид на комплекса северно и западно от проучените през предходния археологически сезон верижни помещения в югоизточния сектор. Подобни каменни структури са отразени и при аерофотодокументирането на обекта през 1982 г.

В източния сектор (кв. 336а, 360а) на дълбочина 0,40 м се попадна на продължението на външния ограден зид в северна посока. Той продължава като единичен зид след двете верижни помещения Н1 и Н2, които са долепени до южната му част. По начин на градеж не се различава от останалите зидове в този сектор. Изграден е от едри плочести камъни с калова спойка, запазени само в 1-2 реда при основата. Ширината му е 1 м. От изток се забелязва допълнително разширение от 0,20 м от дребни камъни и трошляк. На разстояние 5,60 м северно от североизточния външен ъгъл на помещение Н2

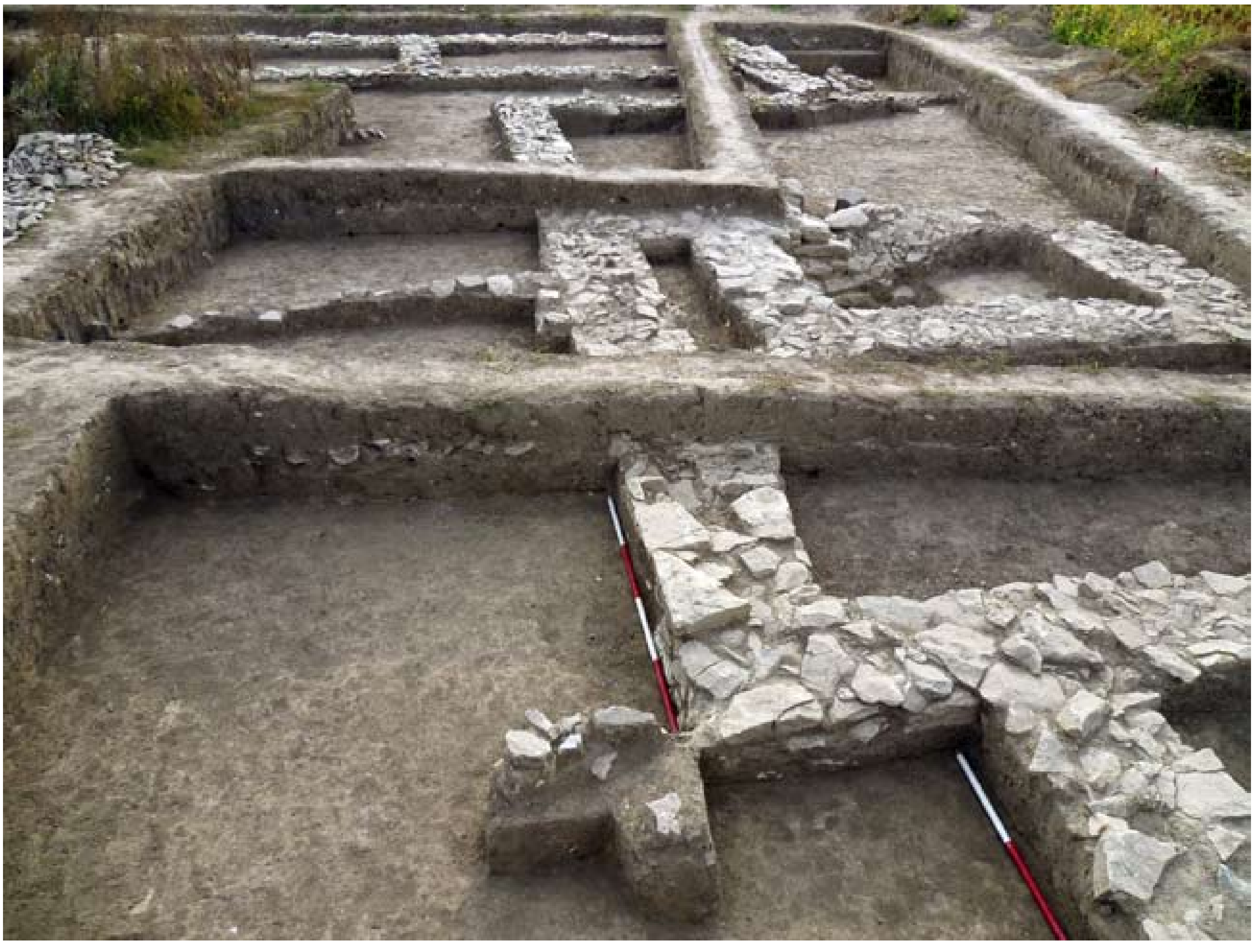

Обр. 1. Верижна сграда Н3 (поглед от запад).

зидът прекъсва. Вероятно става дума за вход, тъй като в сектора на дълбочина 0,60-0,80 м от съвременния терен се попадна на мрежа от дупки за колове за дървена конструкция.

Културният пласт в източния сектор е от кафява, хумусна пръст, почти без примеси. На дълбочина 0,20-0,40 м се попадна на покривни керемиди от двата типа – *tegulae* и *imbrices*. Керамичните фрагменти (гърнета на бавно колело и амфоровидни стомни с червена ангоба) и животинските кости са рядкост.

В южния сектор покрай оградния зид продължи проучването на верижна сграда Н3, от която през предходната археологическа кампания беше разчистен само североизточният ъгъл (обр. 1). Зидът е от едри, силно ронливи необработени камъни с калова спойка. Запазен е в 2-3 реда с височина 0,30 м. Най-горният ред камъни се достига на дълбочина 0,40 м от съвременния терен.

След цялостното проучване в този сектор картината е следната: сграда Н3, развиваща се покрай южния ограден зид на комплекса, е с дължина 14 м (вътрешни размери 12,40 м). Вътрешността ѝ е разделена чрез напречен зид с ширина 0,70 м на две еднакви по размери помещения (5,80 х 4,30 м): източно (Н3а) и западно (Н3b). От юг те са долепени до външния ограден зид на комплекса. Поради денивелацията на терена той е силно обрушен и на много места липсва.

Културният пласт във вътрешността на източното помещение Н3а (кв. 431, 432, 455, 456) е със следната стратиграфия: след силно трамбования орен слой с дебелина 0,20-0,40 м следва пласт от рохкава кафява хумусна пръст с разпилени дребни камъчета, животински кости и керамика в малка концентрация. Срещат се единични буци шлака. На същото ниво извън помещението се попадна на фолис на Лъв VI и Александър (886-912). На дълбочина 0,60-0,80 м пръстта е рохкава, с примеси от керамични фрагменти и животински кости в голяма концентрация. Преобладават фрагментите от гърнета на бързо колело, по-рядко се срещат образци от амфоровидни стомни. На същата дълбочина извън помещението се попада на значително количество едри животински кости.

По план западното помещение Н3b (кв. 429, 430, 453, 454) има известни разлики с източното (обр. 2). Във вътрешността му, до разделителния зид между двете помещения, е прилепено четириъгълно помещение с вътрешни размери 2,20 х 3,10 м. Западният и южният му зид са с дебелина 0,90 м, а северният – с дебелина 0,80 м. Изградени са от едри плочести камъни с калова спойка. Запазени са 1-2 реда на височина 0,10-0,15 м. Във вътрешността на по-малкото четириъгълно помещение се попадна на следната стратиграфия: след орния слой с дебелина 0,20-0,40 м следва пласт от кафява, хумусна пръст, със следи от въглени и глинена замазка. Попада се на фрагментирани покривни керемиди от двата типа. Керамични фрагменти и животински кости са рядкост. В южната част на помещението се забелязват едри необработени камъни. Пластът на дълбочина 0,60 м е от силно пепелява пръст със следи от опожаряване. Изпълнен е със значителен брой фрагменти от керамични съдове от керемиденочервена глина с врязана украса и кости от едри животни. След извършване на лабораторна консервация се възстановиха частично две гърнета. На същата дълбочина в културния пласт се попадна на няколко силно корозирали железни предмета – кука за врата, занаятчийски инструменти, пластини и др. На дълбочина 0,80 м от съвременния терен се попадна на други плочести камъни. След демонтирането им стана ясно, че те са нахвърляни във вътрешността на яма с приблизителни размери 1,30 х 1,35 м. Диаметърът, както и точните ѝ очертания не могат да бъдат определени на този етап, тъй като част от нея попада под северния и източния зид на каменната сграда. На същата дълбочина върху горелия пласт се попадна на фрагмент от тухла с врязани преди изпичането очертания на игра на дама.

Културният пласт във вътрешността на ямата е от рохкава пръст със силно опушени керамични фрагменти и обгорели животински кости в голяма концентрация. На дълбочина 0,40 м във вътрешността ѝ, под струпване от нападали камъни, се попадна на частично запазен керамичен съд – гърне от керемиденочервена глина, а на следващото ниво – на необработен камък с тънко врязани по лицевата повърхност очертания на игра на дама. На дълбочина 0,80-1 м се попадна на част от гърне, покрито със зелено-кафява глазура. Дъното на ямата се достигна на дълбочина 1,10 м от околния терен и на още 0,80 м от съвременния терен.

Постигнатите през 2014 г. резултати разкриха нови, неизвестни страни от живота в обект № 41 (обр. 3). Проучването на част от източния и южния външен ограден зид на комплекса, заедно с прилежащите му верижни постройки, има важно значение при определянето на границите и плановата схема на подобен род крайградски имения в Плиска (Витлянов 2000; Константинов 2010). Усилията през следващия археологически сезон ще бъдат съсредоточени в цялостното проследяване трасето

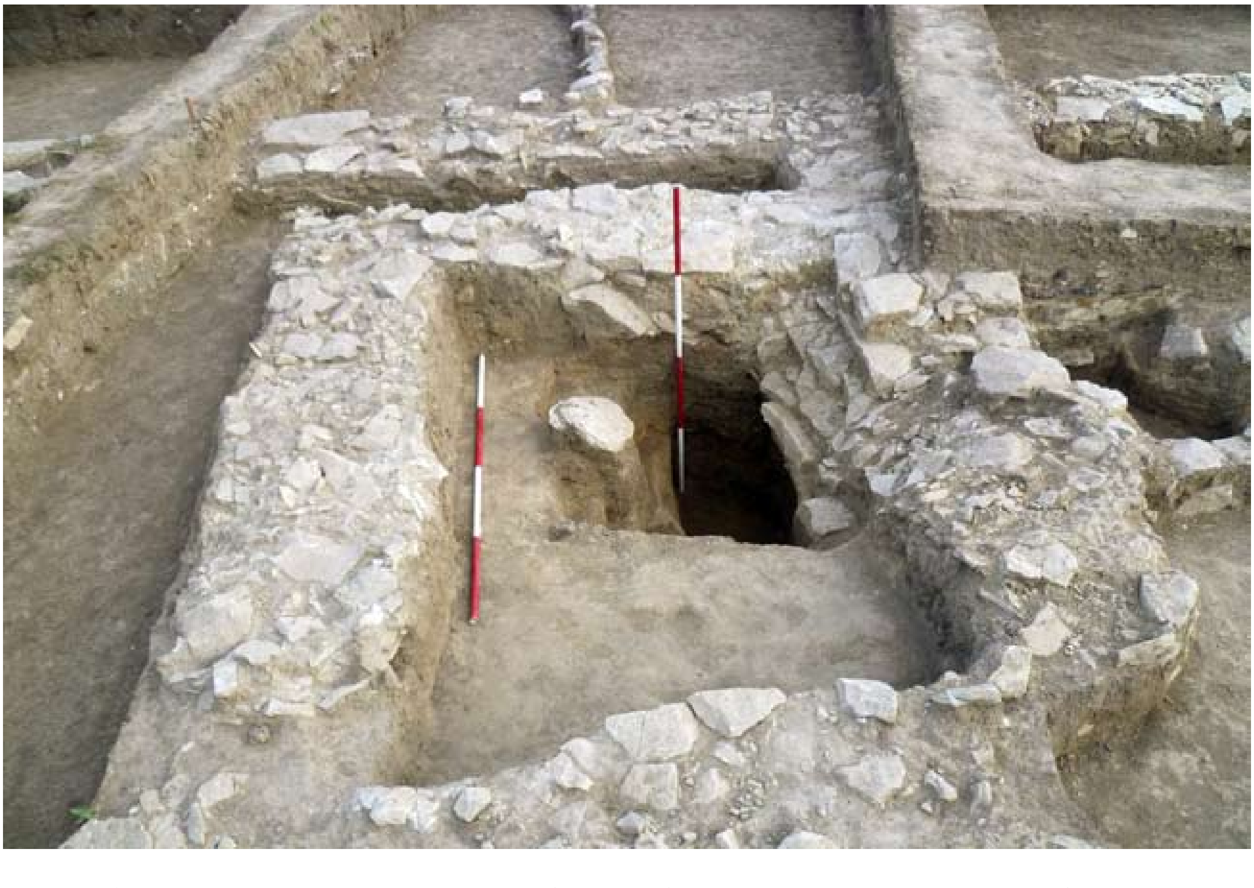

Обр. 2. Помещение b във верижна сграда Н3 заедно със стопанската яма (поглед от юг).

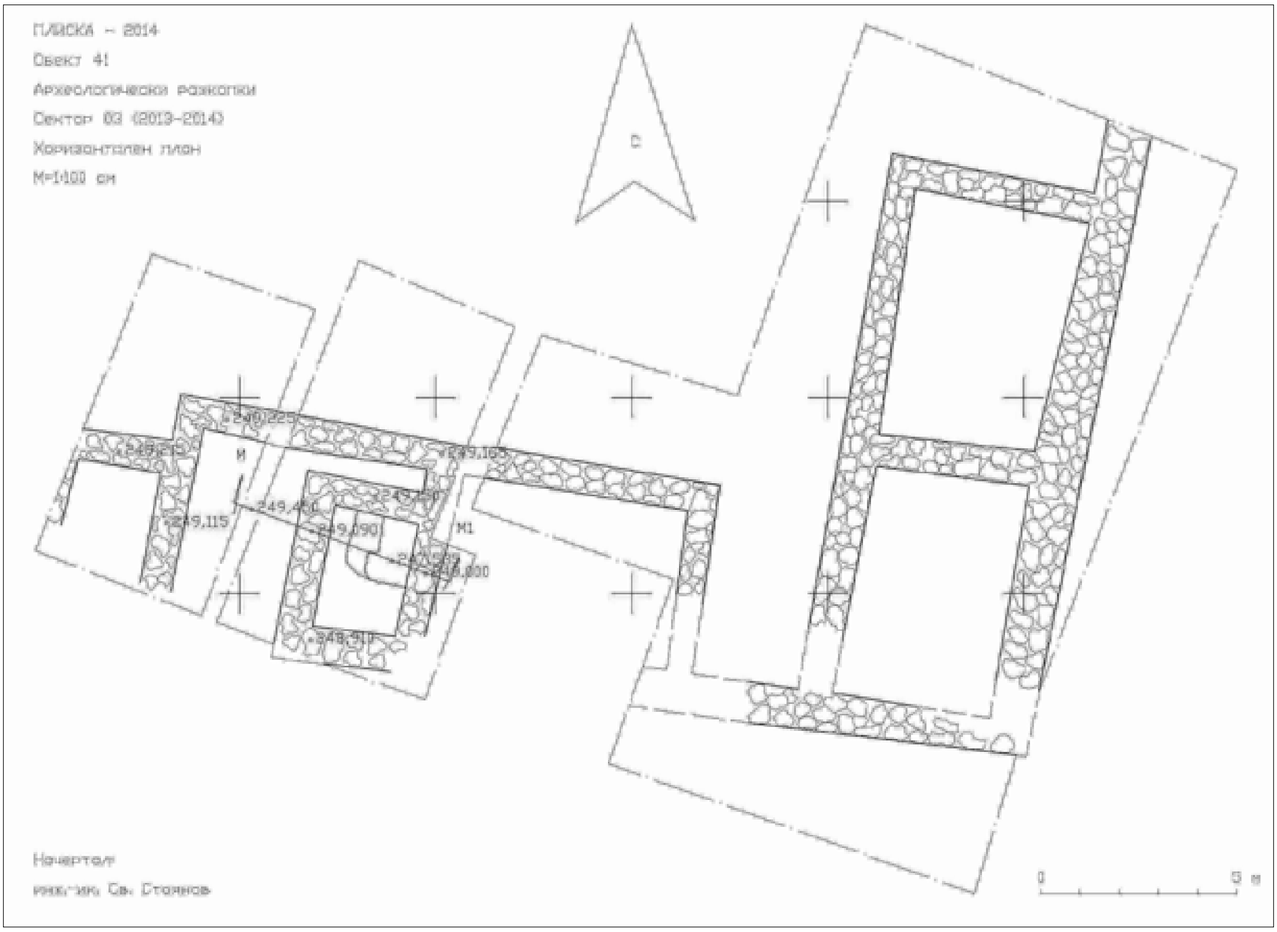
ПЛИСКА – 2014
Обект 41
Археологически разкопки
Сектор 03 (2013-2014)
Хоризонтален план
М=1:100 см
С
249,225
249,115
249,090
М
М1
Начертал
инж. Св. Стоянов
0
5 м

Обр. 3. Хоризонтален план на проучените през 2014 г. сектори (мащаб 1:100).

на зида в северна и западна посока. Това би дало възможност да се изяснят до голяма степен ролята и значението на обект № 41 в цялостния облик на Външния град на Плиска през X в.

Литература

Витлянов 2000: Ст. Витлянов. Новооткрит стопански комплекс в Плиска (предварително съобщение). – Известия на националния исторически музей, 11, 2000, 283-291.

Константинов 2010: К. Константинов. Към въпроса за ролята и функцията на архитектурните комплекси в северния сектор на Външния град на Плиска. – В: Акы бъчела любодяльна. Сборник в чест на 60-годишнините на доц. д-р Цветанка Янакиева, доц. д-р Валентин Кулев и ст.н.с. II ст. д-р Павел Георгиев. Шумен, 2010, 226-240.

№ 9. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ“ В С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО

Константин Константинов

За поредна година продължаваме археологическите проучвания на обект „Старобългарско селище“ край с. Хърсово под ръководството на гл. ас. д-р К. Константинов (Шуменски университет) и доц. д-р Ст. Бонев (НАИМ-БАН, Филиал-Шумен) като научен консултант. В продължение на 11 работни дни, от 21.07 до 02.08.2014 г., в разкопките взеха участие 2 наемни работници и 12 студенти от специалностите „История“ и „Археология“ при Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ като част от провеждането на лятната учебна практика. Средствата за проучванията бяха осигурени от спонсори. Техническото заснемане на обекта и изработването на полевата документация бе извършено от инж.-ик. Св. Стоянов – проектант при НАИМ-БАН, Филиал-Шумен. Керамичният материал бе обработен и анализиран от Ст. Георгиева от НАИМ-БАН, Филиал-Шумен и М. Стефанова от РИМ-Шумен. Металните предмети бяха консервирани и реставрирани от Г. Цекова от РИМ-Шумен.

Според предварителния план теренната работа бе съсредоточена в северния сектор на обекта. Целта на тазгодишната кампания бе цялостно проучване на каменна сграда № 5 и вкопано жилище № 6, засечени през предходния археологически сезон.

В кв. А6 и А7 приключи проучването на вкопано жилище № 6, разкрито през 2013 г. (обр. 1). Разположено е на около 4 м югоизточно от сграда № 3 и непосредствено западно от вкопано жилище № 5. Жилището е ориентирано по посоките на света. Има четириъгълна форма с размери 2,60 x 3,95 м. Северната, южната и западната му страна са укрепени с еднолицеви зидове от едри необработени камъни с калова спойка. Средната им дебелина е 0,30 м. Издигат се на 8-10 реда с височина 0,80-0,90 м. Северният зид е двулицев, на разстояние 1,90 м от северозападния вътрешен ъгъл, след което преминава в еднолицев зид с дължина 2,05 м. На 0,35 м източно от северозападния вътрешен ъгъл в зида се оформя ниша с размери 0,50 x 0,40 м.

Подовото ниво на землянката е от жълта трамбована пръст. Достига се на дълбочина 1 м от терена от X в. и на още 0,40 м от съвременния терен. В северозападния ъгъл се разкри овална яма, запълнена с едри камъни. Диаметърът ѝ е 0,60 м. Дълбочината на вкопаване на ямата в подовото ниво е 0,10-0,15 м. Непосредствено до южния профил на квадрата се откри и друга яма с диаметър 0,60 м и дълбочина 0,55 м (обр. 2). Има крушовидна форма, като стените и дъното ѝ са обмазани по подобие на подовото ниво на землянката с жълта глина. Вътрешността на ямата е от кафява хумусна пръст с единични керамични фрагменти от гърнета с врязана украса, работени на бързо колело, малки буци стъклена шлака, дребни въгленчета, плоски камъчета. Следи от горивно съоръжение в жилището не бяха открити.

Културният пласт във вътрешността на землянката се отличава с кафява хумусна пръст. Сред керамичните фрагменти преобладават образците от гърнета на бързо колело. По-малко на брой са

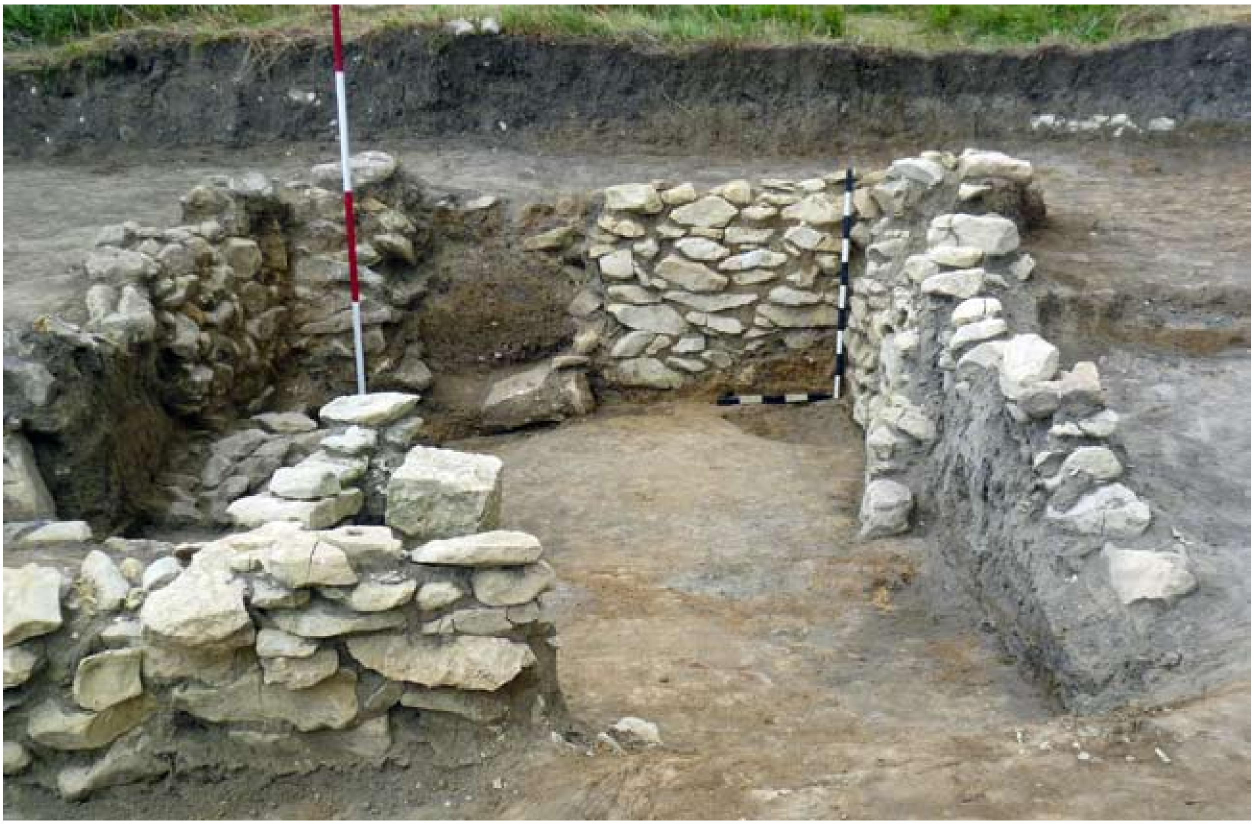

Обр. 1. Вкопано жилище № 6 (поглед от изток).

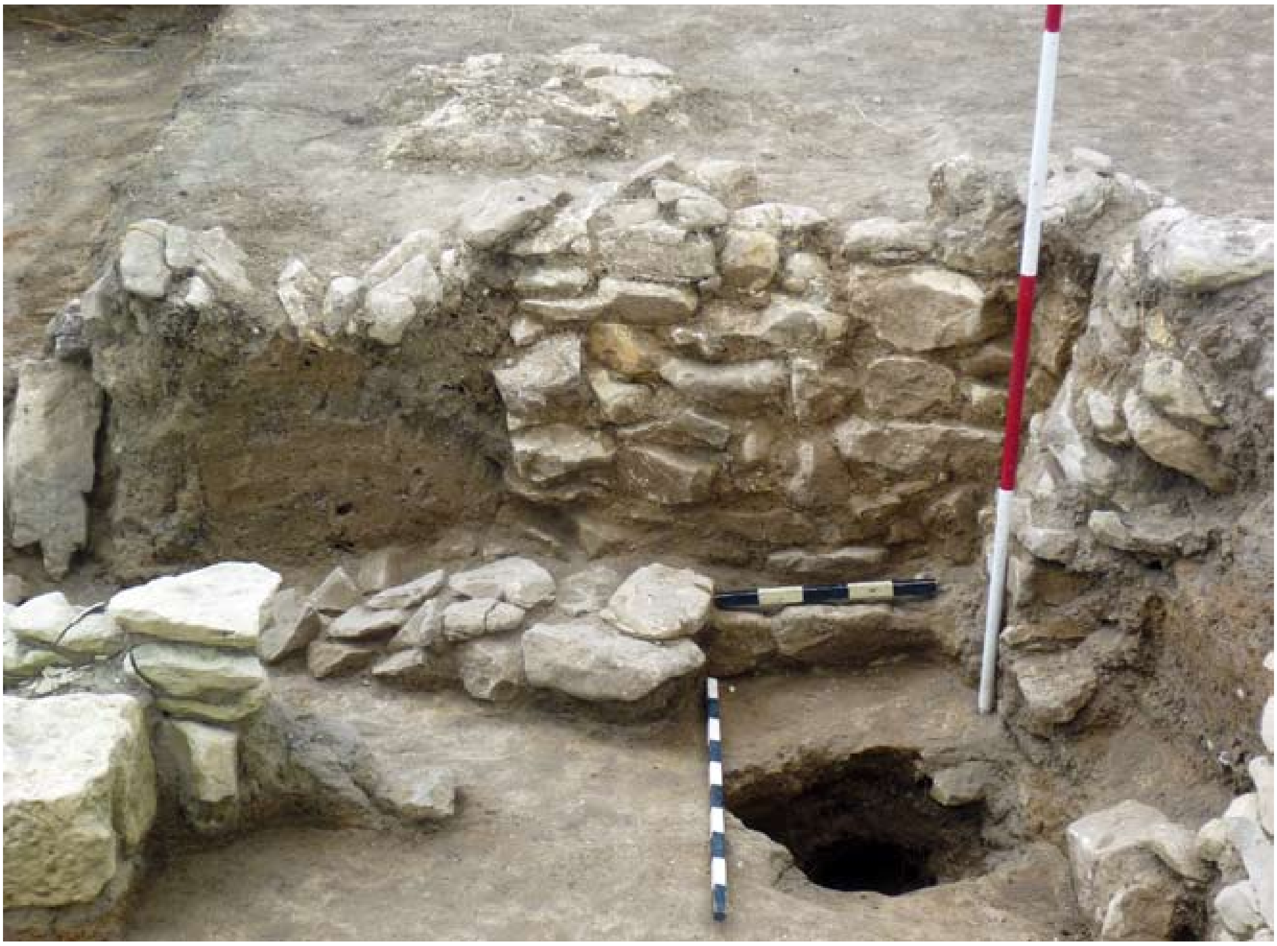

Обр. 2. Стопанска яма в югозападния ъгъл на вкопано жилище № 6 (поглед от север).

фрагментите от гърнета на бавно колело и такива със сив цвят на глината и излъскана повърхност. В единични случаи се попада на фрагменти от амфоровидни стомни. Срещат се и едри животински кости. Останалите находки от културния пласт са керамичен прешлен, каменни брусове, железни игли, ножчета, костени астрагали, шила и др.

През изминалата археологическа кампания беше завършено проучването и на каменна сграда № 5. Има четириъгълен план и е ориентирана с надлъжната си ос в посока изток-запад. Външните размери на сградата са 4,20 х 2,70 м, а вътрешните – 3,75 х 2,25 м. Зидът е от едри, силно ронливи, жълти камъни с калова спойка. Средната му ширина е 0,60 м. Североизточният ъгъл на сградата е силно обрушен и там зидът липсва. Културният пласт във вътрешността на каменна сграда № 5 е от кафява хумусна пръст с голям брой фрагментирана старобългарска битова керамика. Преобладават образците от гърнета от керемиденочервена глина, работени на бързо колело. Откриват се и множество животински кости от едри животни. Срещат се и единични буци шлака. Сред останалите находки са желязна подкова, железни ножчета, железен занаятчийски инструмент-длето, желязно огниво, керамичен прешлен, каменен брус.

Работихме и в кв. Г6 и Г7, където през предходния археологически сезон попаднахме на едри плочести камъни. Струпването е на дълбочина 0,60 м и заема почти изцяло площта на двата квадрата. Сред камъните се попадна на такъв с неправилна овална форма и добре огладена горна повърхност. Диаметърът му е приблизително 0,40 м. В средата има издълбан плитък отвор с диаметър приблизително 0,04 м. Дълбочината му е 0,015 м, а дебелината на камъка е 0,035 м. Вероятно става дума за хромелен или точилен камък. При разчистването на културния пласт между камъните се попадна на множество керамични фрагменти. Преобладават образците изработени на бързо колело (гърнета и делви). Срещат се значителен брой животински кости. При претърсване с метален детектор се откриха част от железен декоративен гвоздей, железен връх на стрела, част от желязно резе, бронзова апликация с листовидна форма, римска бронзова монета. Попадна се и на буци розов хоросан, както и на малки парчета от минерал с червеникав цвят (яспис).

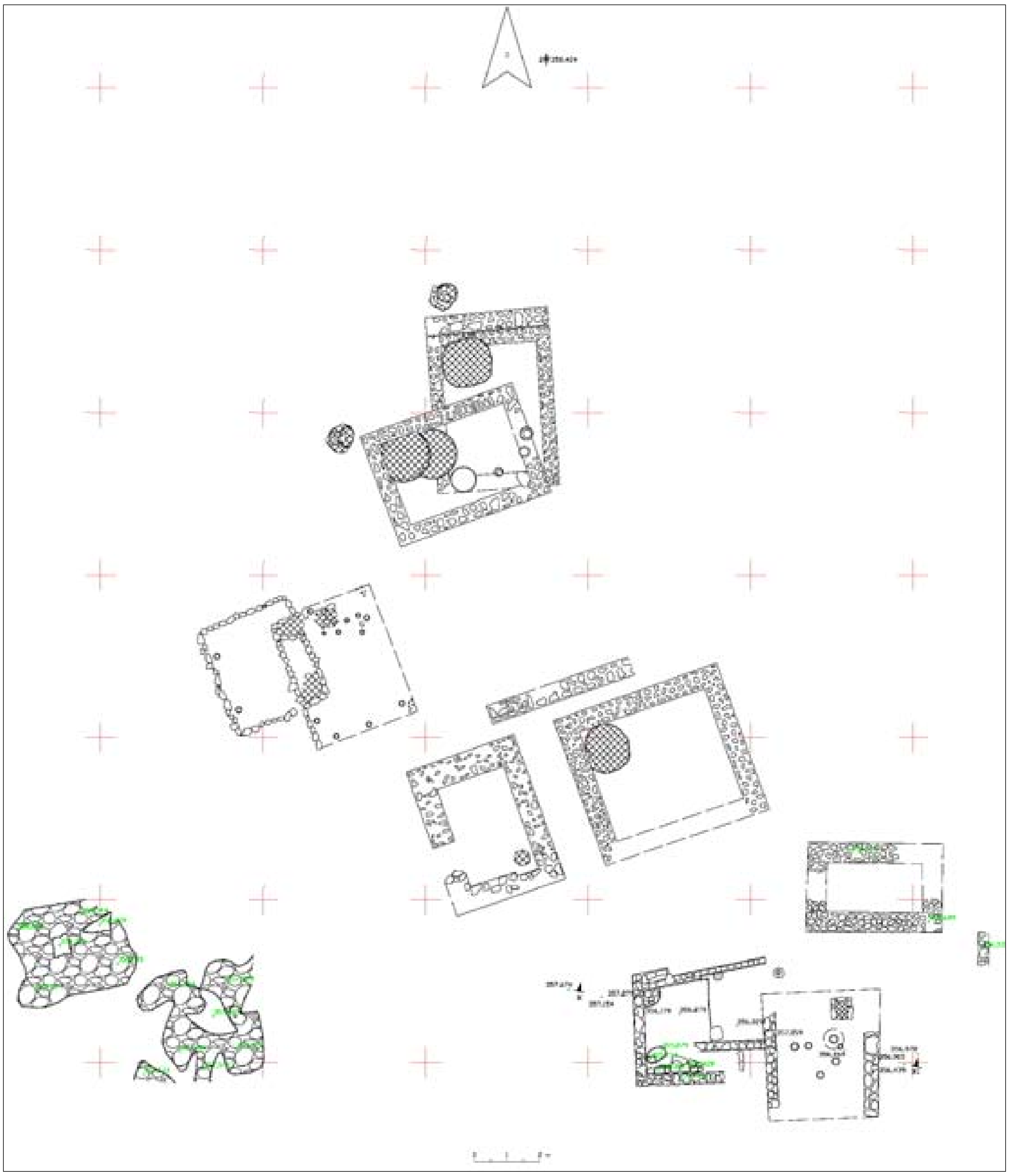

Обр. 3. Общ хоризонтален план на обект „Старобългарско селище“, проучените през 2014 г. каменни сгради и вкопани жилища.

Постигнатите през изминалия археологически сезон резултати потвърдиха предположението, че върху високата тераса в м. Бадалъците край с. Хърсово, община Никола Козлево, е съществувало значително по размери неукрепено старобългарско селище (Бонев, Димитров 1992). Изяснено бе, че каменното строителство в този район преминава през два етапа – по-ранен, свързан със сгради № 1-3 и по-късен, засвидетелстван засега чрез сгради №№ 4 и 5 (обр. 3). Ако към това се прибавят и двете фази на развитие на вкопаните жилища, се получава една сложна стратиграфска картина, представяща живота на населението в м. Бадалъците през IX–XI в. Изследователският екип има основания да смята, че бъдещите проучвания на територията на селището ще хвърлят допълнителна светлина върху ранносредновековната селищна мрежа в Североизточна България.

Литература

Бонев, Димитров 1992: Ст. Бонев, М. Димитров. Старобългарско селище при с. Хърсово, Новопазарско. – Известия на историческия музей Шумен, 7, 1992, 93-106.

№ 10. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ НИАР „КАБИЮК“. ЕЗИЧЕСКИ ХРАМ

Станислав Иванов, Тихомир Тихов

През 2014 г. проучванията се проведоха през септември и октомври. В тях като сътрудник взе участие М. Акинреми. Финансирането бе осигурено от Министерство на културата. Основната цел беше проучването на структурите предхождащи Езическия храм и изясняване на връзките между тях (обр. 1). Основно се проучиха ями от дървени стълбове, принадлежащи на по-ранна постройка с дървено-стълбова конструкция, гнезда от греди и колове, и отсечка от водопровод.

Ями от дървена сграда, предхождаща каменната. До настоящия сезон ямите от нея бяха засечени на ниво очертание. През 2008 г. бяха частично проучени четири от тях – №№ 1, 2, 10 и 11. При изчерпването на ямите се установи, че запълващият ги насип е срязан от изкопите за вътрешните основи и отчасти остава под хоросановата подложка на Езическия храм. При две от ямите бяха установени сигурни гнезда от четвъртити дървени стълбове. Техните размери засега не могат да се установят със сигурност, тъй като остават отчасти под хоросановата подложка. Видимият размер на гнездата е от порядъка на 0,50 м. Тези обстоятелства позволяват да се твърди, че тук става дума за по-ранна постройка или част от постройка, която е била с дървено-стълбова конструкция.

Всички ями се откриват около външното лице на вътрешния четириъгълник на Езическия храм. Те са 18 на брой и са симетрично разположени, както една на друга, така и на вътрешния правоъгълник. Разполагат се както следва: на всеки от ъглите на правоъгълника – по една, на дългите страни – по четири, а на късите – по три. Ями с №№ 1, 2, 3 и 18 са при южната вътрешна основа; ями с №№ 9, 10, 11 и 12 – по северната вътрешна основа; ями с №№ 5, 6 и 7 – по западната вътрешна основа; ями с №№ 14, 15 и 16 – по източната вътрешна основа и ями с №№ 4, 8, 13 и 17 (обр. 2) – по ъглите на вътрешния четириъгълник. Всички те са засегнати в различна степен от основата на по-късния Езически храм. Най-слабо засегнати са ямите разположени по ъглите и по източната и западната вътрешни основи. Тези по северната вътрешна основа са засегнати само в южния им край, а най-малки части от ями, встрани от подложката, личаха по линията на южната вътрешна основа.

Ямите са с четвъртита форма и общо взето стандартни размери. С изключение на ямите по ъглите, всички останали са с размери между 1,30 и 1,40 м. Ъгловите ями са най-големи – с размери до 1,80 м. Стените на част от ямите са отвесни, като при някои се наблюдава стъпаловидно стесняване. При други стените са полегато стесняващи се към дъното.

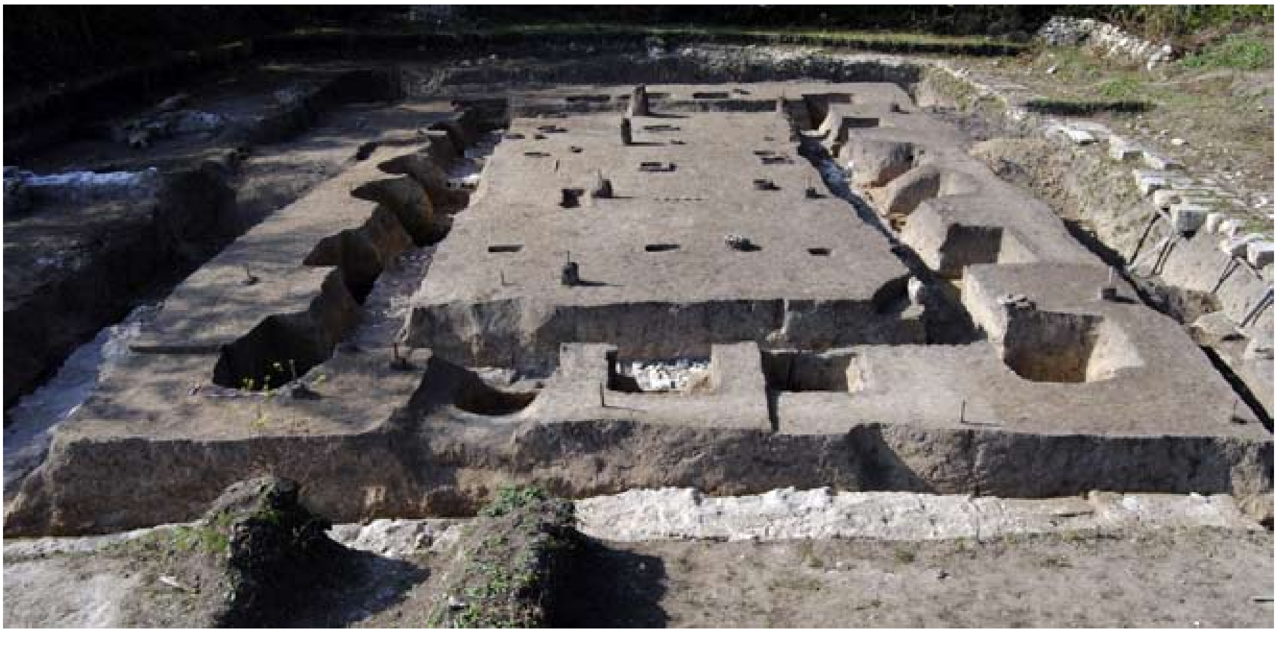

Обр. 1. Общ изглед на Езическия храм и сградата с дървено-стълбова конструкция.

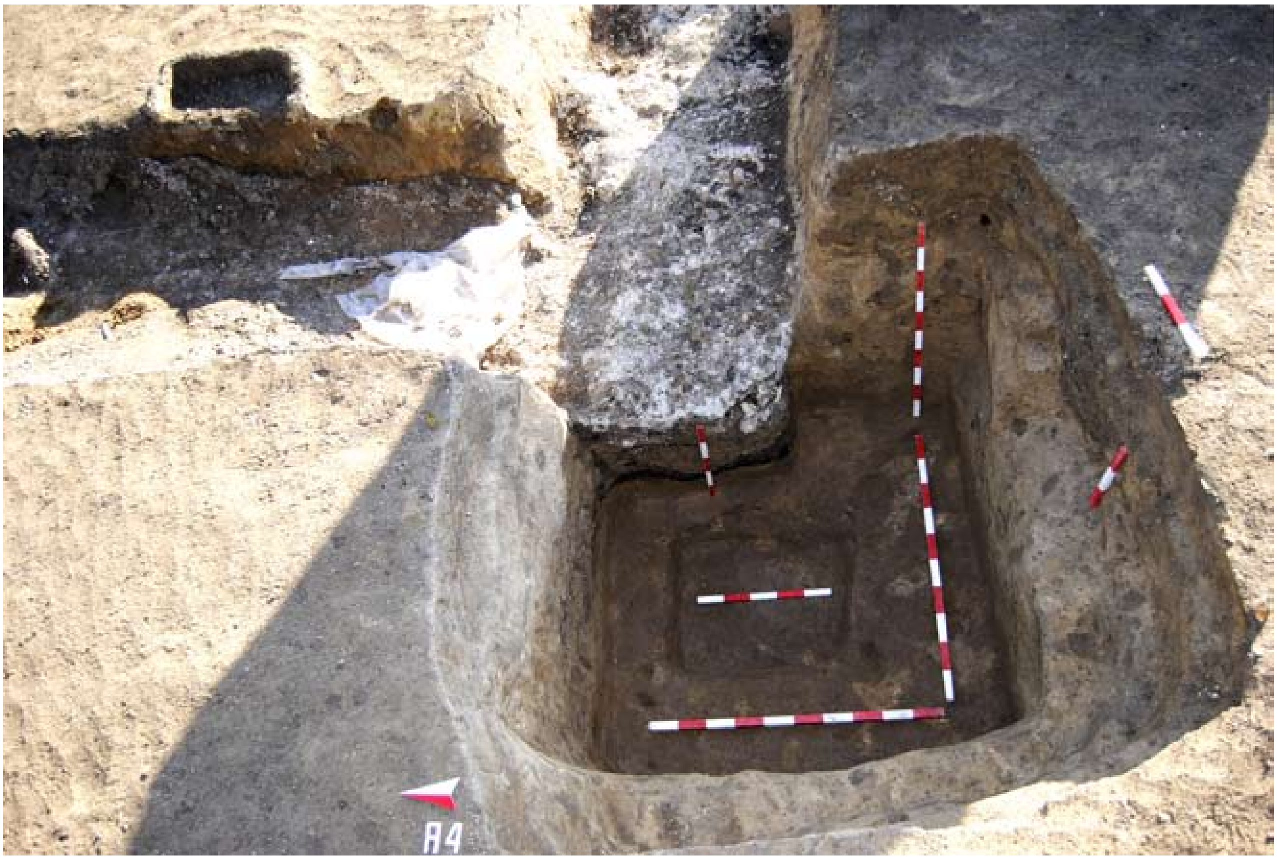

Обр. 2. Яма № 4 от дървен стълб.

Насипът запълващ ямите е от кафяво-жълта и жълто-кафява пръст. Във всички ями се наблюдава една повтаряемост на примесите. В централните части на ямите насипът е примесен с бучки розов хоросан и фрагменти от лицеви хоросанови фуги. По краищата е от смесена, силно трамбована пръст, която в дълбочина преминава в редуващи се жълти и кафяви прослойки, в които няма примес от хоросан. Този примес е попаднал при разрушаването на дървената сграда, когато пространството около дървените стълбове е било изкопано с цел тяхното по-лесно изваждане. При запълването на дупките в тях е попаднал и хоросанът.

В повечето от ямите се откриха гнездата или отпечатъци от вертикалните дървени стълбове. Всички те попадат в единия край на ямата, откъм вътрешната страна на дървената сграда, и са със средни размери 0,30 х 0,50 м. Стълбовете са стъпвали направо върху дъното на ямите и около тях пространството е било уплътнявано с трамбована пръст. Само в един случай при яма № 17 се регистрира допълнително укрепване с камъни. Според разположението на стълбовете се определят формата и параметрите на дървената сграда. Тя е имала провоъгълен план, ориентирана е с дългата си ос в посока изток-запад и е с размери 18,50 х 10 м.

Гнезда от дървени стълбове. Гнездата от дървени стълбове попадат основно в пространството на вътрешния четириъгълник на Езическия храм. Регистрирани са 14, които са разположени в редици с посока изток-запад, но без да оформят план. Притежават четвъртита форма и средни размери 0,50 х 0,30 м. С изкрючение на едно, всички останали са с насип от чиста хумусна пръст. Изключение прави едно гнездо, в което имаше дребни камъчета и бучки хоросан. Обстоятелството, че гнездо, попадащо в западния коридор на Езическия храм, е срязано от яма № 7 на сградата с дървено-стълбова конструкция показва, че най-вероятно те са по-ранни от нея. Не може да се изключи възможността част от тях да са свързани с изграждането на Езическия храм. Липсват конкретни доказателства в подкрепа на определено предположение.

Гнезда от дървени колове. От тях се проучиха 15. Те също, както и гнездата от стълбове, се разполагат основно в пространствата на вътрешния четириъгълник на Езическия храм. Само три попадат в западния и северния коридор на храма. Всички притежават кръгла форма и диаметър около 0,15 м. Те също не очертават ясен план. Насипът им беше в чиста хумусна пръст. Липсата на пресечна точка между някое от тях и друга структура не позволява да определим точно времето на тяхното използване. Не е изключено те да са синхронни с гнездата от дървени стълбове.

Отсечка от водопровод. В североизточната част на коридора на Езическия храм бе разкрита отсечка от керамичен водопровод с дължина около 3 м и посока изток-запад. От него са останали 5 цели и 1 половинка тръби, които са свързани помежду си с хоросан. Неговото трасе е прекъснато по време на построяването на храма. На изток и на запад от Езическия храм се проследява неговото продължение. С каква постройка се свързва неговото функциониране, засега остава неясно.

Датировката на разкритите структури до голяма степен се подчинява на датировката на Езическия храм. Данните от миналите години показват, че неговото построяване е станало в първата половина на IX в. Това се потвърждава и от два керамични фрагмента, произхождащи от хоросановата подложка на южната вътрешна основа, които са белези за датировка не по-късно от средата на IX в. Съотношението на храма с дървената сграда безспорно показва по-ранно възникване на последната. По-точна датировка към момента е невъзможна поради липсата на датиращ материал в насипа на ямите от дървени стълбове.

Нов момент в сектора се явява наличието на хоросан от рушевини на монументална постройка в насипа от извадените дървени стълбове. Това показва, че при разрушаването на дървената сграда в близост е имало вече разрушена каменна сграда. Нейното местонахождение засега остава неизвестно, но бъдещите проучвания ще позволят тя да бъде локализирана. Напълно възможно е функционирането на водопровода да е свързано или с дървената, или с неизвестната каменна сграда.

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

№ 11. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „ДВОРЕЦА – СЕВЕР“ В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Маргарита Ваклинова, Снежана Горянова, Женя Жекова

Дейностите по социализация на центъра на Велики Преслав по проект с европейско финансиране с названието „Векът на цар Симеон оживява“ бяха в последните години в известна степен причина да се пристъпи към разкриването на теренитe северно от Дворцовия център и Владетелската базилика, за да се проучи историческият подход към тяхното пространство и се освободят руините от насипите, закриващите погледа към тях. Тази необходимост съвпада и с научните задачи на екипите, работещи по тази тематика.

Още при предишните кампании във втората средновековна столица на България се изясни, че северните порти и от двата периода на ограждането със стена на Вътрешния град на Велики Преслав са се свързвали с комплекса на дворците в центъра с улична мрежа. Тези улици са имали представителен характер и са били подходящо оформени. Първата, по време на прокарването си, улица е тръгвала от вече известната порта на началното укрепление и е водела към пространството (тротоар?) пред входа на Тронната палата. След цялостното оформление на Дворцовия център, новата комуникация е свързвала портата през вход и вероятно засводен дълъг проход между сградите (Тронна палата и Сграда I между нея и Владетелската базилика) е довеждала до малкия площад пред източната фасада на Тронната палата.

Задачите на проучването през сезон 2014 г., извършено със средства по договор на НАИМ-БАН с Министерство на културата, бяха свързани с изясняването на етапите на използване и оформлението на пространството северно от ансамбъла на главните дворцови сгради и Владетелската базилика. Това предполага проследяване на трасето на двете улични комуникации и разкриване на пространството северозападно от Владетелската базилика.

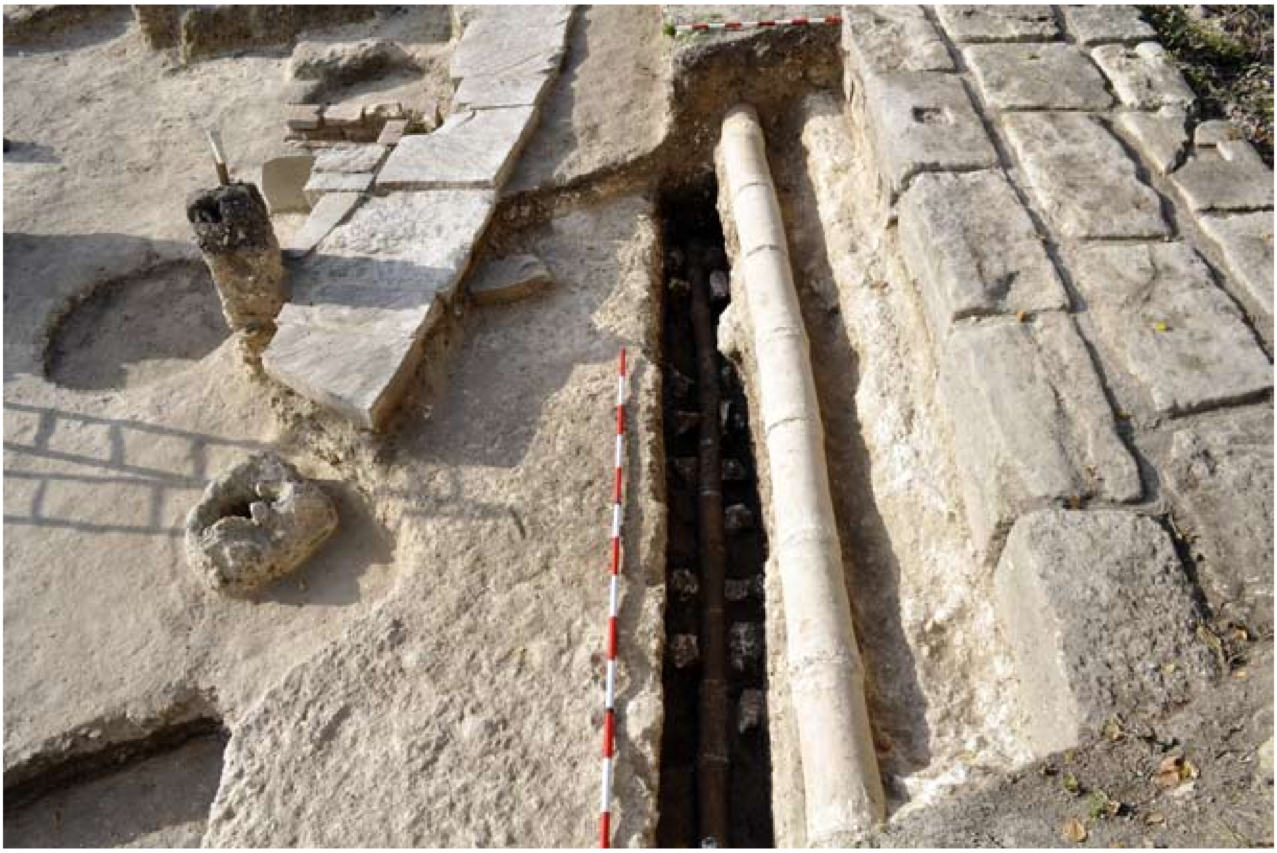

Обр. 1. Дворцов център. Двете улици към дворците, заедно с разкритите водопроводи.

Двете улици са почти успоредни и в една посока (обр. 1). Проследени са на около 25 м. Трасето на първата е на 0,90 м по-дълбоко от това на по-новата. Широка е 2,40 м и е покрита с големи, не съвсем правилни плочи върху солидна хоросанова подложка. При планирането на новата улица, западно от първата, е насипан дебел пласт от строителни отпадъци, върху който с ширина 1,60 м е била положена настилка от три реда правилно подредени блокове, подобно на площада пред източната фасада на Тронната палата, което показва едновременното им изпълнение. Улицата много напомня подхода към Голямата базилика в Плиска. Между двете улици преминават два водопровода, свързани с тях (обр. 1). Те са на две нива, на разстояние 0,20 м един от друг, и са конструирани различно. Горният е положен в насипния пласт, тръбите са с гладка повърхност, диаметър 0,24 м, дължина 0,53-0,58 м и връзката между тях е залята с бял хоросан. При по-стария тръбите са с диаметър 0,12-0,16 м и гребенчата повърхност. Положени са в изкоп с ширина 0,40 м, укрепени са от двете страни с малки блокчета, а муфите също са замазани с бял хоросан. При разкриването на цялото пространство от около 350 кв. м следи от строежи от столичния период не се откриват.

Установяването на едно съоръжение в източната периферия на този терен с посока сходна на улиците – североизток-югозапад, е интересен нов факт, който може да се окаже не само новост, а и особено важен за историята на втората столица. На дължина 12 м се откриват успоредни правоъгълни гнезда, заоблени отдолу, дълги засега до повече от 2 м и широки средно 0,40 м в глинестия пласт под строителното ниво на Владетелската базилика. Може да се предположи, засега само хипотетично, че това съоръжение (част от ограда или от входна конструкция) има връзка с разкриващата се източно част от масивна сграда.

Както навсякъде в центъра, и в този район на столицата след падането ѝ под византийска власт се заселва производително население. От периода след 969 г. и до към 1035 г. датират две разкрити, вкопани в насипите източно от улиците до началното строително ниво, жилища с пещи и хромели, със средна квадратура около 16 кв. м. Пещите им са от различни типове: едната – иззидана правоъгълна камера, измазана с глина, покрита с голяма каменна плоча, с оформен вход към изток, а втората – разположена в правоъгълна яма, оградена с късове от преизползвани плочи и тухли. Сред находките, свързани с бита и дейностите на обитателите, рядко се откриват и метални инкрустации на мебели (обр. 2), които вероятно имат отношение към обзавеждането на базиликата, както и един кръст. Монетните находки от класове А1 и А2 на анонимното византийско монетосечене са особено значими. На това време принадлежи и печат на Аркадий, протоспатарий при хризотриклиниума – очевидно сановник, имащ специална и постоянна връзка с бившата българска столица, в която от общо 19-те открити досега печата на същия сановник са намерени 16 (Jordanov 2009, 499). При натрупването на изкуствените допълнителни насипи за изравняване на терена с глината там са попаднали две антични монети на императорите Септимий Север (193-211) и Проб (276-282), подобно и на други места в центъра, където е носена пръст от околността, както и малко керамика от късножелязната епоха.

Проучваното пространство е използвано интензивно и първата половина на XIII в. – период, засвидетелстван с монети от имитативно латинско монетосечене (40 бр.) от Константинопол и една скифата на Константин Асен (1257-1277), както и от битови предмети. Тогава са били използвани и повечето от откритите досега 13 ями за отпадъци и един навес с производствено предназначение, вкопан в насипите. Дългата 3 м каменна стена от север е подпряла по-ранните насипи и е отворила навес на два стълба към юг, под който е вкопана голяма яма.

Разкритите на този терен гробове показват, че големият некропол около Владетелската базилика е продължавал и в тази посока. Гроб № 11 е оформен като камера с тухли и керемиди със знаци (IYI) и части от преизползвани антични мраморни плочи с останки от гръцки надписи.

За пръв път, освен ями за получаване на вар, погълнали от XVII в. нататък мраморните украси на дворците, в този сектор се откри огромна яма с диаметър 4 м и същата дълбочина, в която са получавани дървени въглища. Позната е под името „жижни-

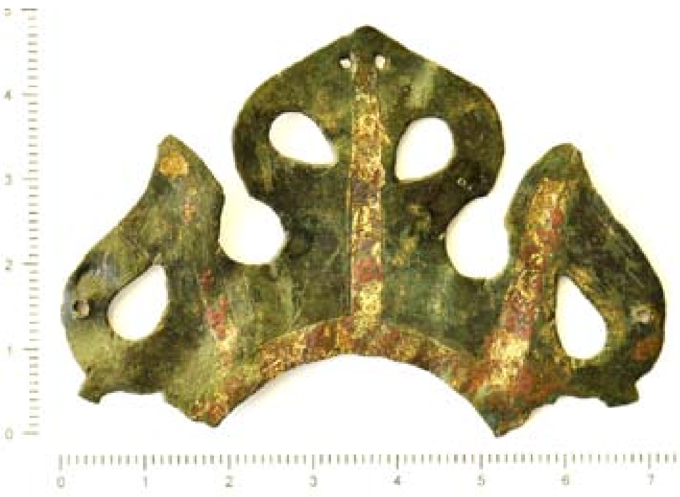

Обр. 2. Дворцов център. Апликация с позлата.

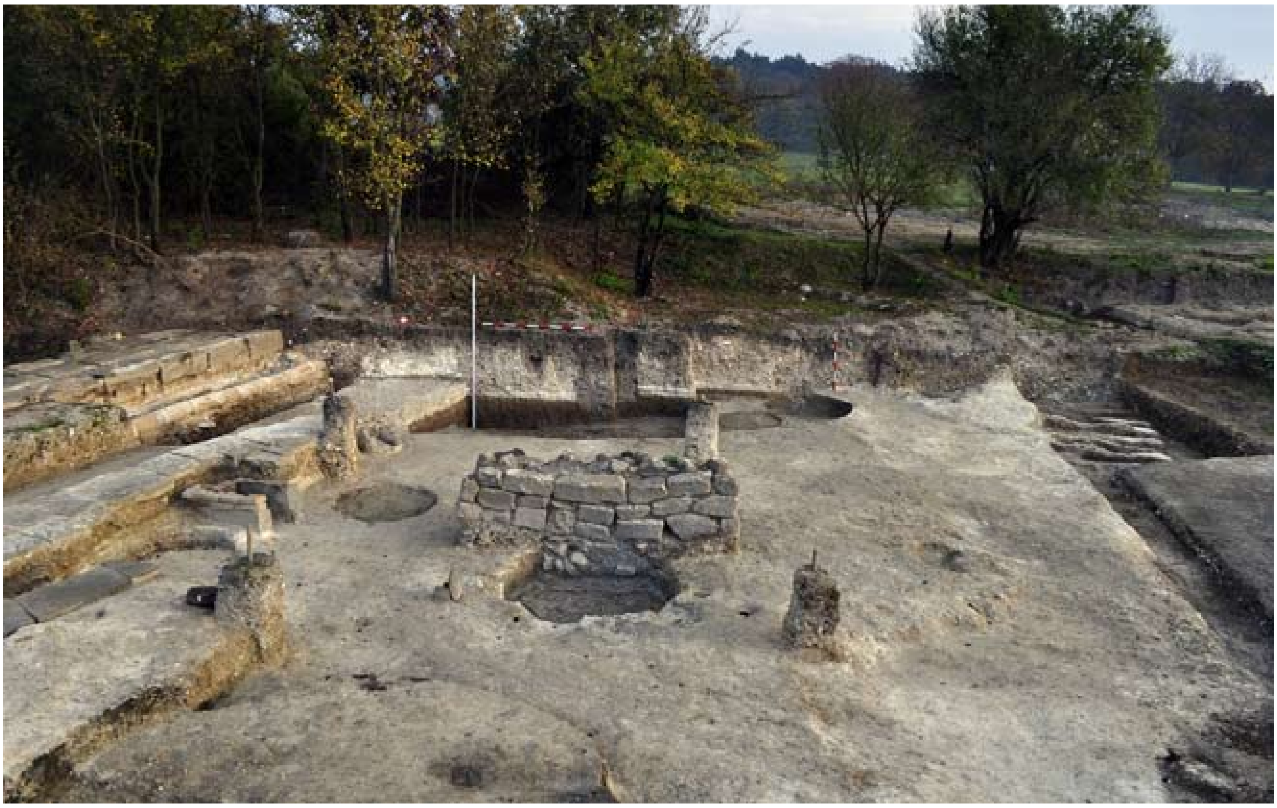

Обр. 3. Общ изглед към разкритото пространство северно от Дворцовия център през 2014 г.

ца“. Тя бе затрупана отгоре с взет от околността насип, дебел около 1 м и в него се намираха монети от XIII в. В дълбочина добитите въглища не са изчерпани и излизаха като масивен плътен насип със запазени цели големи късове. На места се откриваха и части от въже от кълчища. Технологията на добив е добре позната сред населението в района и е описана и на други места в България (Маринов 1984, 829-830). Сред въглените е попаднало сребърно акче на султан Мурад II (1421-1451).

Изследваният сектор (обр. 3) предлага още възможности за получаване на нови факти от историята на втората столица и следва да бъде доразкрит, както и да се продължи проучването на пространството на запад от него, където се намира ограден, вероятно стопански двор към палатите, в който е разположена дълбоката главна разпределителна водопроводна шахта за комплекса. Разкритите останки са защитени на терена до продължаване на работа през следващия сезон.

Литература

Маринов 1984: Д. Маринов. Избрани произведения II. София, 1984.

Jordanov 2009: I. Jordanov. Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria, vol.III/1. Sofia, 2009.

№ 12. ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ, СЕКТОР „УЛИЦА“, НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Живко Аладжов, Явор Василев

През 2014 г. бяха проучени пет археологически квадрата (125 кв. м), разположени източно от проучените през 2011 и 2013 г. площи (обр. 1). Основна задача на разкопките беше да се проследи трасето на откритата през 2011 г. улица с направление на юг-югоизток. Втората цел беше да се разкрие в източна посока трасето на зида от ломени камъни без хоросанова спойка, открит през 2011 г., разположен на изток от югоизточния ъгъл на регистрираното през изминалите сезони масивно здание.

При разкопките в дълбочина се установи, че трасето на споменатата улица в новопроучените квадрати е напълно унищожено от археологическите структури от края на XII – началото на XIII в., а настилката от улицата е извлечена и преупотребена в други градежи.

В изпълнение на втората за сезон 2014 г. задача се установи продължението на изток на зида от ломени камъни (в кв. 59), известен ни от 2011 г. (обр. 2). В този участък трасето на зида запазва вече засвидетелстваната ширина от около 0,90 м, като в най-източната си част е засегнато силно от по-късни вкопавания на паянтови сгради. На 5,30 м северно, успоредно на този зид, бе открит втори зид със същия градеж и ширина около 1 м. От юг към този зид е бил добавен „контрафорс“ с ширина от 0,75 м, издаващ се на 1,35 м, имащ същия начин на градеж. В северозападна посока новооткритият зид с посока северозапад-югоизток достига на около 0,80 м от източния зид на масивното здание, като в края си чупи на юг на около 0,50 м. Поради това тук точното отношение на зида от ломени камъни с масивното здание остава неясно. При все това, успоредността на този зид с оставащия на юг зид от ломени камъни и еднаквият им градеж позволява да се заключи, че те са останки от една постройка, развиваща се в посока северозапад-югоизток. Долепването на южния зид от ломени камъни до източния зид на масивното здание дава основание да се заключи, че тази постройка е била построена по-късно от масивното здание, като е съществувала през даден период едновременно с нея. Така, едно от възможните обяснения за „чупката“ на новооткрития северен зид от ломени камъни на 0,80 м от масивното здание е наличие на вход при мястото на свързване на двете здания.

Данните от нашите проучвания на този етап не подкрепят изказаните от колеги предположения за наличието на една верижна постройка, засечена в южна посока. Аргумент против тази теза е липсата на данни за използване на хоросан при проучените от нас зидове от ломени камъни, както и липсата на строително ниво от бял хоросан, засвидетелствано при верижната сграда, проучена от Ст.

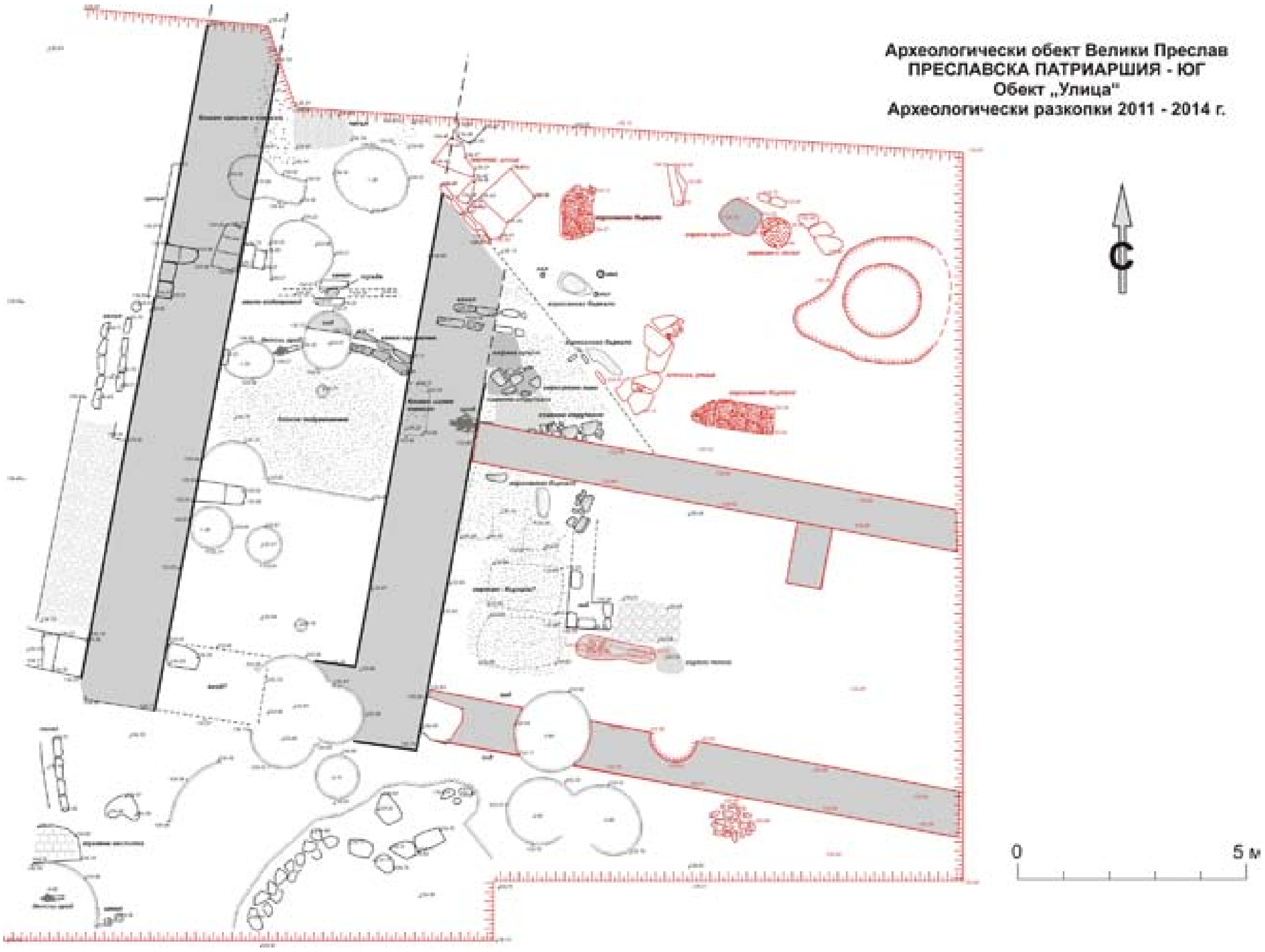
Археологически обект Велики Преслав
ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ - ЮГ
Обект „Улица"
Археологически разкопки 2011 - 2014 г.
С
0
5 м

Обр. 1. План на проучванията 2011-2014 г.

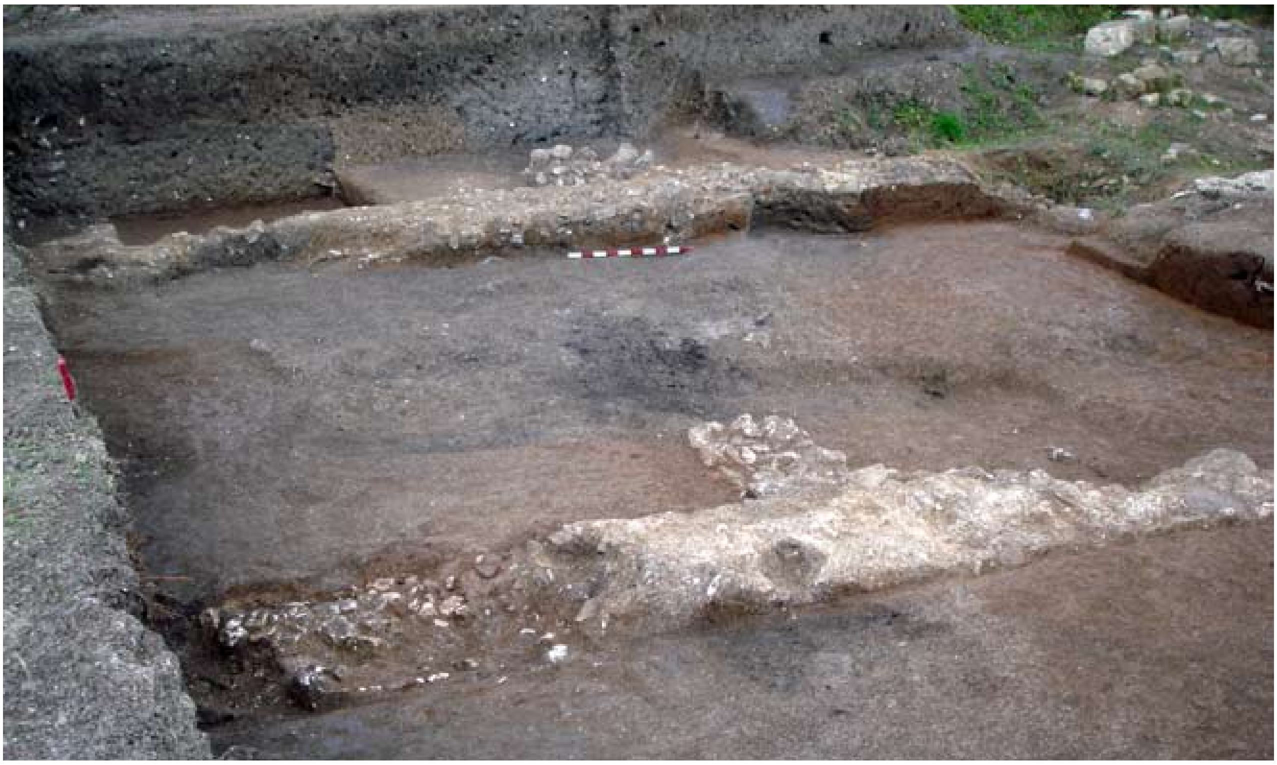

Обр. 2. Ситуация на обекта с проучените зидове през 2014 г.

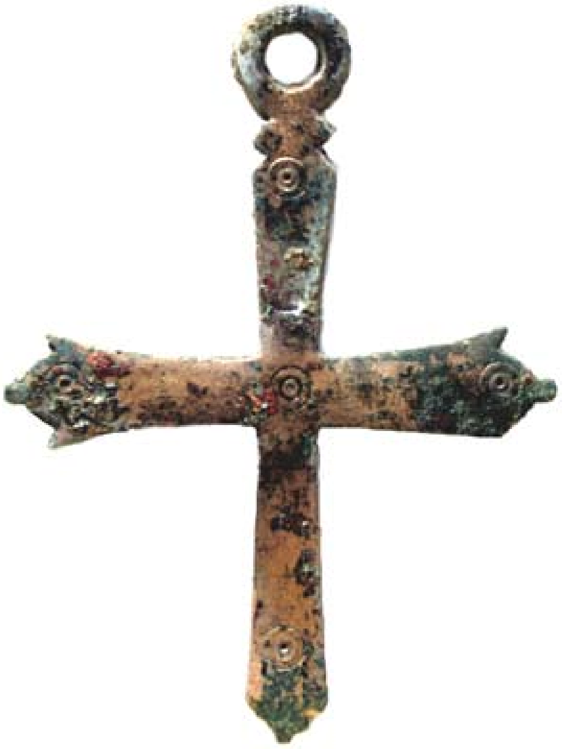

Обр. 3. Нагръден кръст, бронз (XI-XII в.).

Бонев. Освен това, при нашите проучвания се доказа, че разстоянието между проучените от нас зидове е 5,30 м, докато вътрешната ширина на проучената по-рано сграда е 4,70 м. Освен това споменатото долепване на проучения от нас южен зид от ломени камъни до масивното здание показва ясно, че те са съществували на даден етап едновременно, което опровергава съществуването на една единна верижна сграда, разположена в най-южната част на Вътрешния град. Всъщност данните показват наличието на сгради, градени в различно време и незастъпващи се в отделните периоди, но спазващи една строителна линия – „банята на Жандова“ с нейния анекс от изток; верижната постройка, развиваща се западно от нея; южния край на проученото от нас масивно здание; постройката, образувана от двата изследвани през 2011-2014 г. зида от ломени камъни, както и проучената от Ст. Бонев верижна сграда, ограничаваща от север площада с фиалата. При това, всяко от тези здания е имало своя строителна история. Най-вероятно проученото от нас масивно здание и новооткрита постройка, образувана от двата зида от ломени камъни без хоросан, са били разрушени някъде в столичния период на Преслав при голямото преустройство на Цитаделата (времето на цар Петър). Върху останките им е била трасирана проучената през 2011-2013 г. улица с направление юг-югоизток.

При разкопките през 2014 г. бе открит един оловен печат (Аладжов, Василев 2015, 42). Надписите показват, че негов притежател е Теодорит – протоспатарий и стратег. Относно датировката на паметника, която за близките му екземпляри е определяна най-общо към X–XI в., в нашия случай трябва да я съобразим с откритата в същия археологически пласт медна византийска анонимна монета. Тя е от клас В и се сече в периода 1030/35-1042 г. (Grierson 1973, 677, B.18). Това определя времето на четвъртото и петото десетилетие на XI в. като възможни граници за изпращането на документ, запечатан с описания по-горе моливдовул.

Сред откритите материали впечатление правят три нагръдни кръста – двата от тях са изработени от медна сплав, а третият от огъната желязна тел (Аладжов, Василев 2015, 41). Най-големият е с размери 0,12 х 0,09 м, с разтроени краища на рамената и украса „птиче око“ в техните краищата и в центъра. Кръстът е двулицев и е с много добре оформена халка, през която е минавала доста масивна верижка за носене (обр. 3). Подобен екземпляр няма публикуван от България, респективно от Велики Преслав. Вторият е с размер 0,10 х 0,08 м и раменете му в ъглите завършват с по два малки кръгли медальона. Върху лицевата страна, където се пресичат раменете, има следи от припой, използван за апликирането на касета върху кръста (днес липсваща). И в този случай нямаме точен аналог от България (Дончева-Петкова 2011). Датировката и на двата паметника се отнася към края на X – началото на XI в. В предходните сезони на обекта бяха открити два енколпиона и фрагменти от други два, както и части от църковна утвар, което свидетелства за специалното предназначение на помещенията от масивната верижна сграда (Аладжов 2012, 400-402; Аладжов 2014а, 466-468; Аладжов 2014б, 27).

Друг интересен паметник, открит през 2014 г., е варовиков блок с латински надпис върху него. Според Н. Шаранков става дума за фрагмент от надпис в стихове, вероятно от втората половина на II – началото на III в. Доколкото може да се възстанови от текста, е очевидно, че той е с (авто)биографичен характер и най-вероятно става дума за надгробен надпис.

Литература

Аладжов 2012: Ж. Аладжов. Велики Преслав. Улица южно от Патриаршията. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 400-402.

Аладжов 2014а: Ж. Аладжов. Разкопки на обект „Преславска патриаршия–юг“, сектор „Улица“. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 466-468.

Аладжов 2014б: Ж.Аладжов. Преславската Патриаршия–юг „Улица“.– Българска археология 2013. Каталог към изложба София, 2014, 27.

Аладжов, Василев 2015: Ж. Аладжов, Я. Василев. „Преславската Патриаршия–юг Улица“ – НИАР „Велики Преслав“. – Българска археология 2014. Каталог към изложба. София, 2015, 41-42.

Дончева-Петкова 2011: Л. Дончева-Петкова. Средновековни кръстове-енколпиони от България. София, 2011.

Grierson 1973 : Ph. Grierson. Cataloque of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Vol. III/ 2, Leo to Nicephorus (717-1081). Washington, 1973.

№ 13. ДВОРЦОВА СГРАДА В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ГОЛЕМИЯ ЦАРСКИ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев, Радостина Георгиева

Археологическите проучвания през 2014 г. продължиха от 19.08 до 24.10.2014 г. Екипът, който ги проведе, беше в състав: доц. д-р Ст. Бонев (НАИМ-БАН, Филиал-Шумен) – ръководител на експедицията и Р. Георгиева (АМ-Велики Преслав) – зам.-ръководител. Средствата бяха осигурени основно от Министерството на културата на РБългария по договор с НАИМ-БАН, но бяха подпомогнати и от АМ-Велики Преслав.

Завърши разкриването на огромната дворцова сграда, чието изследване започна през 2010 г. За целия процес оттогава до сега сме докладвали своевременно на отчетни сесии на ССА при НАИМ-БАН, отразили сме в няколко научни публикации и сме популяризирали чрез средствата за масово осведомяване.

Изкопът, който се оформи, няма правилни очертания, тъй като се налагаше неравномерно сваляне на бреговете в зависимост от значимостта на новопоявили се паметници извън сградата, които станаха приоритет на проучванията. Общата му площ е 250 кв. м при дълбочина 2,50-2,20 м съответно до зидовете (в повечето случаи от основите) и до подовите нива вътре.

В резултат на продължителната работа се достигна до пълното разкриване на една внушителна архитектурна конструкция, която е сред най-ярките представители на старобългарската светска архитектура, издигната в третата четвърт на IX в. и живяла активно през целия X в. Става дума за величествена сграда, чийто план е съставен от три корпуса. Разпределителните им зидове вървят без прекъсване по направление изток-запад. В средата се развива неразчленена от напречни стени централна зала, широка 5,50 м. От двете страни тя е фланкирана от по три по-малки помещения. Ширината на постройката е 20 м (север-юг), а размерът ѝ по направление изток-запад е 17,50 м, където е затворена от ограничителен зид, широк 1,10 м. Той от своя страна излиза на север извън пределите на основния корпус, за да даде началото на анексирано към него ново помещение с размери 6,50 х 6,30 м, конструктивно свързано със северозападното в северния корпус. При това положение очакванията за идеален правоъгълен план на постройката не се потвърдиха и тя се появи пред нас в един по-необичаен и разчупен вид (обр. 1).

Сградата е издигната с мощен градеж от варовикови квадри дълги 0,80-1 м, широки 0,40-0,60 м и високи 0,40 м, споени с много здрав бледожълт хоросан. Основите, съставени най-отдолу от едри ломени камъни и от три реда блокове над тях, са широки 2 м и дълбоки 1,70 м. Надземната част на вътрешните зидове е била с двустранен отстъп от по 0,25 м, а на фасадните от север, юг и изток, само отвътре – от по 0,50 м, което означава, че ширината на видимата им част е била 1,50 м. В централната зала се откриха нови детайли от архитектурно-пластичната украса на интериора ѝ, които илюстрират високите постижения на преславската декоративна скулптура. Това са големи фрагменти от цокълни облицовъчни плочи с кръстовидно композирани пана от растителни мотиви – пет и седемлистни палмети, трилистници, повлеци и розети, изпълнени във висок релеф (обр. 2). Сред значи-

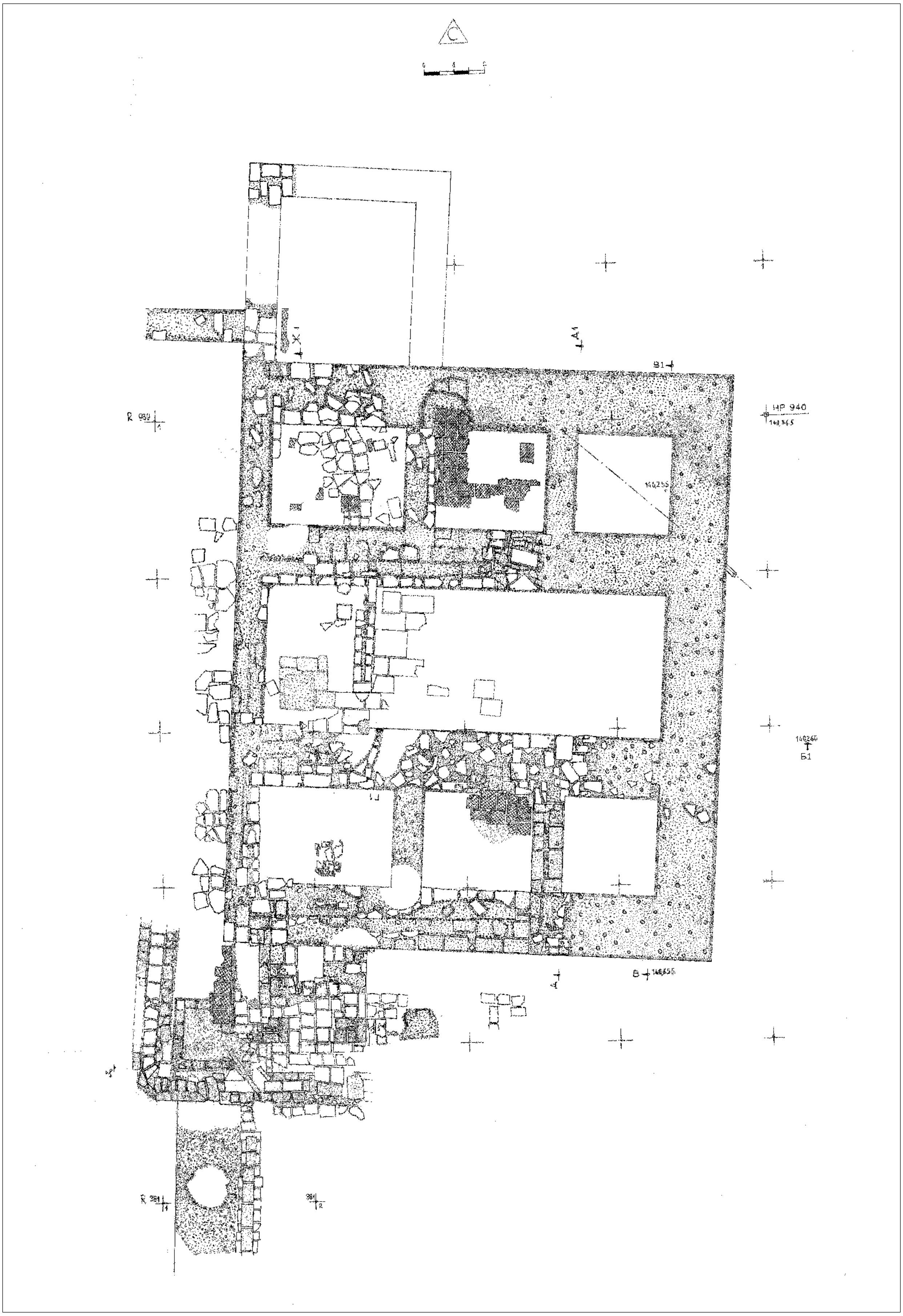
С
0 4 8
А1
В1
HP 940
140,34,5
146,255
R 932
146,260
Б1
В 146,655
А
R 381
381

Обр. 1. План на Двореца и съоръженията около него.

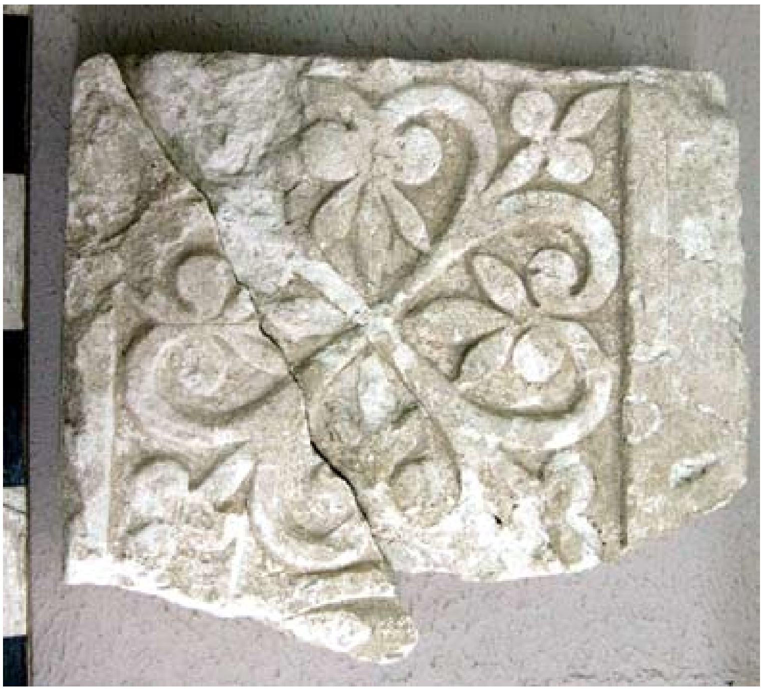

Обр. 2. Декоративна цокълна плоча с палметна композиция от интериора на сградата.

телните находки е и кирилски надпис, върху един от скатовете на триъгълен капак от зъбер, който заедно с много други са взети от разрушената крепостна стена на преславския аул и са вградени в основите на новата дворцова сграда.

Разкритата напълно през тази година импозантна постройка е откритие с голямо значение не само за старобългарската култура от IX-X в., но и за културата на европейския югоизток и на целия източноправославен свят. Тази сграда е личният жилищен дворец на преславската владетелска династия, който е равнопоставен на двете централни дворцови сгради, където са разположени тронните зали. Той внася качествено нови, неподозирани факти в градоустройството на Големия царски дворец с внушителните си пропорции и с отреденото му място, откъдето доминира над цялата негова територия.

Паралелно с разкопките протекоха и консервационно-реставрационни работи (КРР), проведени от лицензирана фирма „РИС – ВЕ“ ООД – Велики Преслав, под наше методическо ръководство. Консервацията се осъществи със средства, които са 10% от общата сума, предвидена за проучванията по договор с НАИМ-БАН. КРР обхванаха източната част на двореца, която беше най-застрашена от пълно обезличаване.

Изключително важни резултати постъпиха от терена южно от двореца, където пред фасадата му е развит портик, стъпил върху правоъгълни пиластри, изградени от варовикови квадри. Те от своя страна са фундирани със стабилен двуредов стилобат. При крайните два от запад е оформен портал с пропилеи към югозападното помещение на сградата. И точно тук, малко на югозапад от портала, е оформен голям хидровъзел, който обяснява липсата на водоснабдяване и канализация в самата сграда (обр. 3). Разкритото на този етап включва два канала, водоприемна шахта и водно съоръжение, което без съмнение е водно огледало за естетизиране на околната среда. Каналите са изградени от варовикови блокове и са покрити с плочи от зелен пясъчник. Единият е предназначен да отвежда водата от шахтата. Самата тя отстои на 3,70 м от югозападния ъгъл на двореца. Във височина е иззидана с два реда блокове, обмазани отвън с дебел кожух бледожълт хоросан. Външните размери са 2,20 х 2,20 м. От юг на тази шахта, на 4,50 м от двореца, е разположено водното огледало. То не можа да бъде напълно разкрито през тази година, но и това, което сега имаме като даденост, дава достатъчно сведения за устройството му. Изградено е по начин, който вече познаваме от друго едно подобно съоръжение, обхванало югоизточния ъгъл на сградата, източно от Двореца. Стените на новооткритото са от едри варовикови квадри, поставени едноредово по ширина и двуредово във височина. Долният от редовете е с блокове, положени с дългата си ос по посока изток-запад, а горният – напречно (север-юг). Така се е получил градеж с двустранен цокъл и стъпаловиден като общ вид. Запазената височина е автентичната и възлиза на 0,40 м. Дъното е обмазано с плътен слой червен хидрофобен хоросан, дебел 0,15-0,18 м. С такъв е и спойката между плочниците наоколо и стените на огледалото от външната му страна. Спойката в самите зидове е от здрав бледожълт хоросан.

Съсредоточаването в този участък на толкова много съоръжения, свързани със задържането или протичането на вода, издава съвършена хидротехническа мисъл и блестяща реализация, която е безспорен принос в хидроинженерната теория и практика на средновековна Европа, още повече, че се отнася за един твърде ранен период, какъвто са 70-те – 80-те години на IX в. Ясно и съвсем очевидно е, че Дворецът не е изолирана постройка, а средоточие на значителен по мащабите си ансамбъл от много сгради, съоръжения и комуникации, изградени, за да задоволят нуждите и бита на царствените фамилии.

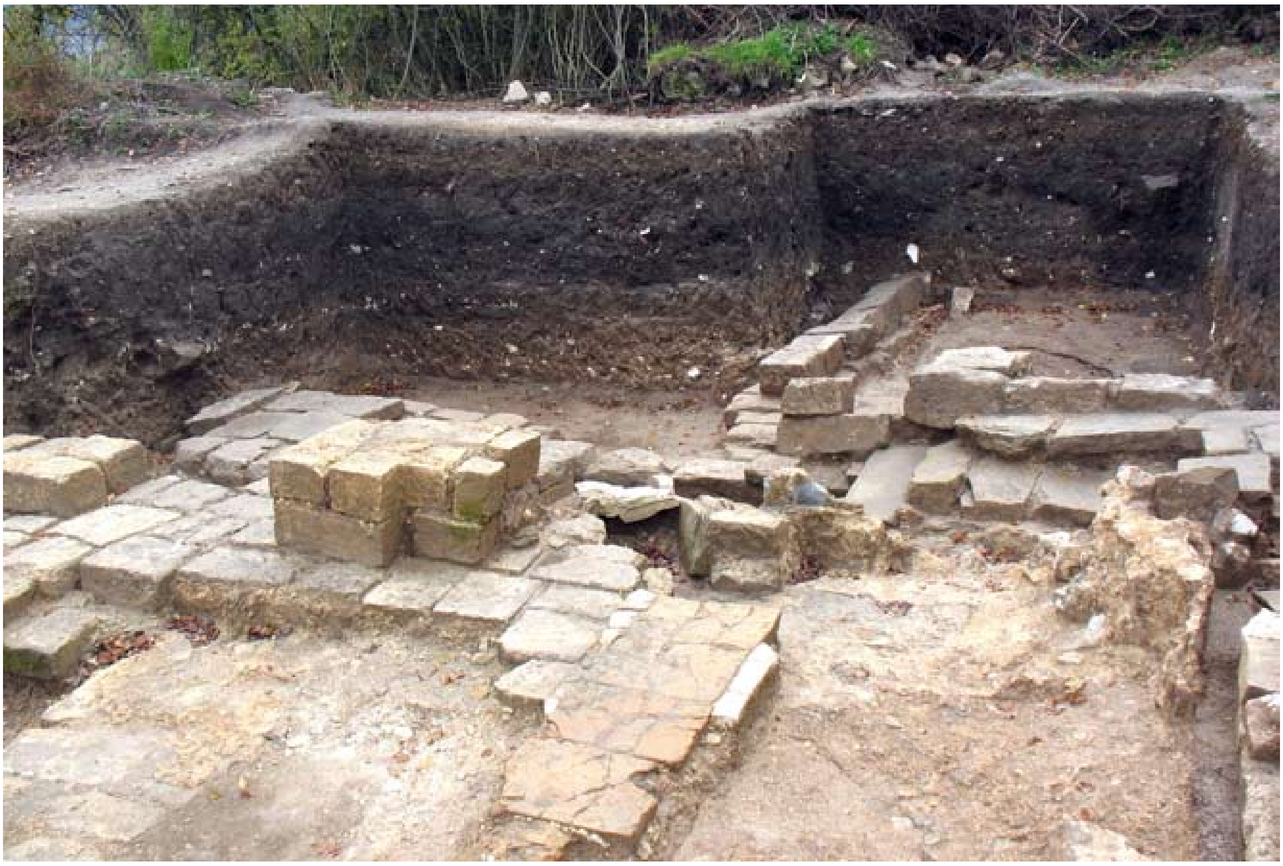

Обр. 3. Пиластров ред и водни съоръжения пред южната фасада.

В заключение искаме да подчертаем, че получените досега, включително и през 2014 г. резултати, а със сигурност и бъдещите теренни изследвания, каквито задължително трябва да се проведат тук, променят кардинално и ще продължат да променят лансираната вече близо сто години идея за действителния облик на Царския дворец във Велики Преслав.

№ 14. ОБЕКТ „ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – НЕКРОПОЛ“ В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова

Редовните археологически разкопки на обект „Владетелска църква – Некропол“ към проект „Стари български столици“ на ССА при НАИМ-БАН се проведоха в периода 11.08 – 19.09.2014 г. Финансирането бе осигурено от МК по Договор с НАИМ-БАН.

Заявеният за проучване терен попада в квадрати 151/93-96, 204, които обхващат западната част на сектора край северната фасада на базиликата.

В кв. 151/95 и 151/96 продължи разкриването на леглата на двата масивни успоредни зида, чиито останки бяха регистрирани още през 2004 г. като част от неясен тогава солиден строеж (Ваклинова и др. 2005, 272). Сега бе установено, че това всъщност е южният край на „облегната“ в подножието на естествена тераса с посока североизток-югозапад и еднотипна на Сграда III (по работната номерация на монументалните сгради в комплекса) постройка от анфиладен тип, която изглежда е осъществявала затварянето на комплекса на централните дворцови сгради от изток, но вече северно от „Владетелската църква". Пълното „блокиране" на достъпа на северозапад от нея е постигнато след като западният ѝ надлъжен зид е бил допълнително „удължен" с около 7,50 м на юг и опрян в северната фасада на храма. Значението на описаната „актуализация" явно е било голямо, тъй като при изпълнението ѝ е слабо засегнат (разрушен?) северозападният ъгъл на последния (4-ти от изток на запад) северен контрафорс на базиликата. Дължината на нейното крайно (южно) помещение, ограничено с междинен зид от север, има вътрешни размери около 8,95 х 4,75 м. Разкритата до момента дължина на постройката е 14,40 м при широчина 7,50 м, с дебелина на надлъжните зидове 1,40-1,50 м. Техниката на градеж е характерната за предстоличния и столичния периоди на града: субструкция от речни и ломени камъни с бял хоросан със суперструкция в *opus quadratum* по система „Läufer-Binder" с бял хоросан, от която са останали предимно квадровите отпечатъци в спойката (обр. 1).

Следи от ежедневно обитаване на терена в ранния следстоличен период (края на X и началото на XI в.) се откриха в югозападния край на изкопа, в кв. 151/94 и 151/204, където бе проучена домашна (?) пещ с необичайна конструкция. Тя е правоъгълна, еднокамерна, с ясно обособено предпещно пространство от юг. В относително добро състояние, без следи от по-късни интервенции, е запазена горивната камера, която е изградена от 6 реда тухли, споени с глина. Над тях е поставена масивна желязна рамка, която нивелира последния ред от градежа и същевременно служи за основа на плосък покрив. Вероятно за такъв е използвана голяма мраморна плоча със следи от опалване върху едната ѝ страна, която бе открита в непосредствена близост до пещта. Сигурен *terminus post quem* за изграждането и функционирането на пещта са анонимен фолис клас А1 (963-969) и два оловни печата на „Михаил, императорски протоспатарий и началник на апелативния съд във Византия" (X в.), открити сред пепелта от горивната камера.

В началото на XI в. останките на Сграда IV започват да се използват за съоръжаването на различни паянтови конструкции: между стените ѝ са разположени леки постройки с жилищни или стопански функции. През XIII в. във вътрешността ѝ е вкопана една битова яма (№ 242), а североизточно от нея са извършени и две погребения (гробове № 12 и 13) – на бебе и зрял индивид от мъжки пол. Изглежда, че руините на Сграда IV не са били особено подходящи за гробищни цели (била е твърде запазена?), което обяснява липсата на висока концентрация на гробове там. По-различна обаче е ситуацията в участъците западно и южно от нея, където бяха разкрити още 11 гроба (№ 1-11/2014-2) – на 3 детски и 8 възрастни индивиди (5 мъже и 3 жени). Стратиграфската им позиция ги отнася към първата половина XI в. Основания за подобен извод ни даде и наблюдаваната относителна хронология в кв. 151/93-95: около средата на XI в. над гробовете е издигната лека юртообразна (?) постройка (обр. 2), една от чиито опорни греди стъпва върху западната половина на гроб №7/2014-2, а самата тя е „застъпена" в югоизточната си част от два, очевидно по-късни гроба (№ 3 и 4) с приблизителна датировка XIII в. В същия хоризонт бяха открити и фрагменти от керамика, изработена на ръка, както и няколко оловни амулета (ПИН 75-77). Всички тези обстоятелства ни позволиха да допуснем, че сме попаднали на едно от редките археологически свидетелства за при-

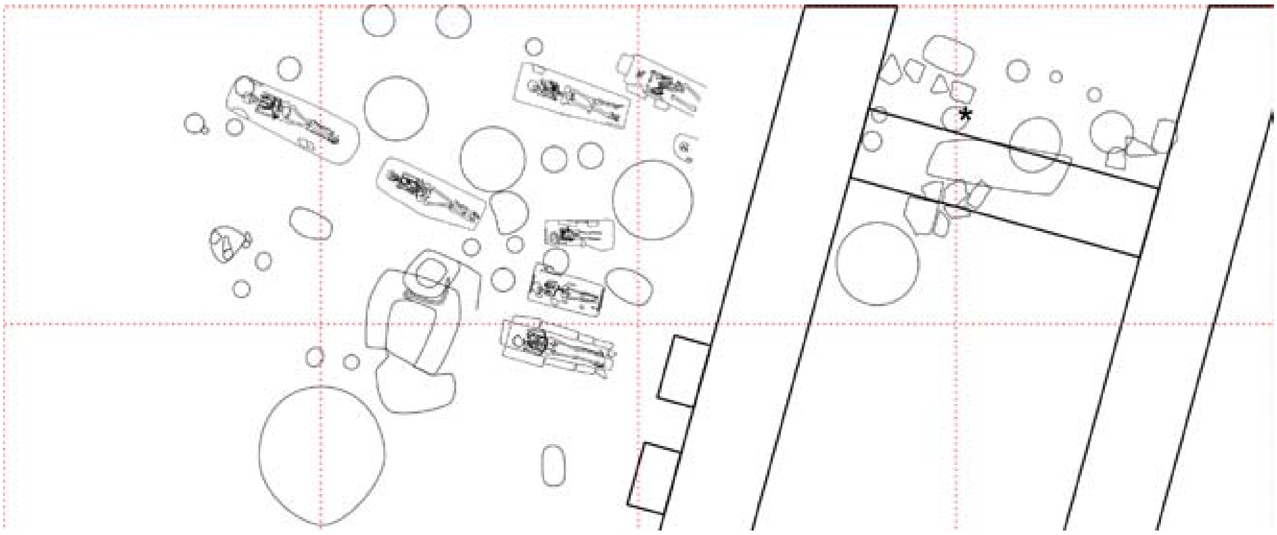

Обр. 1. План на проучвания сектор.

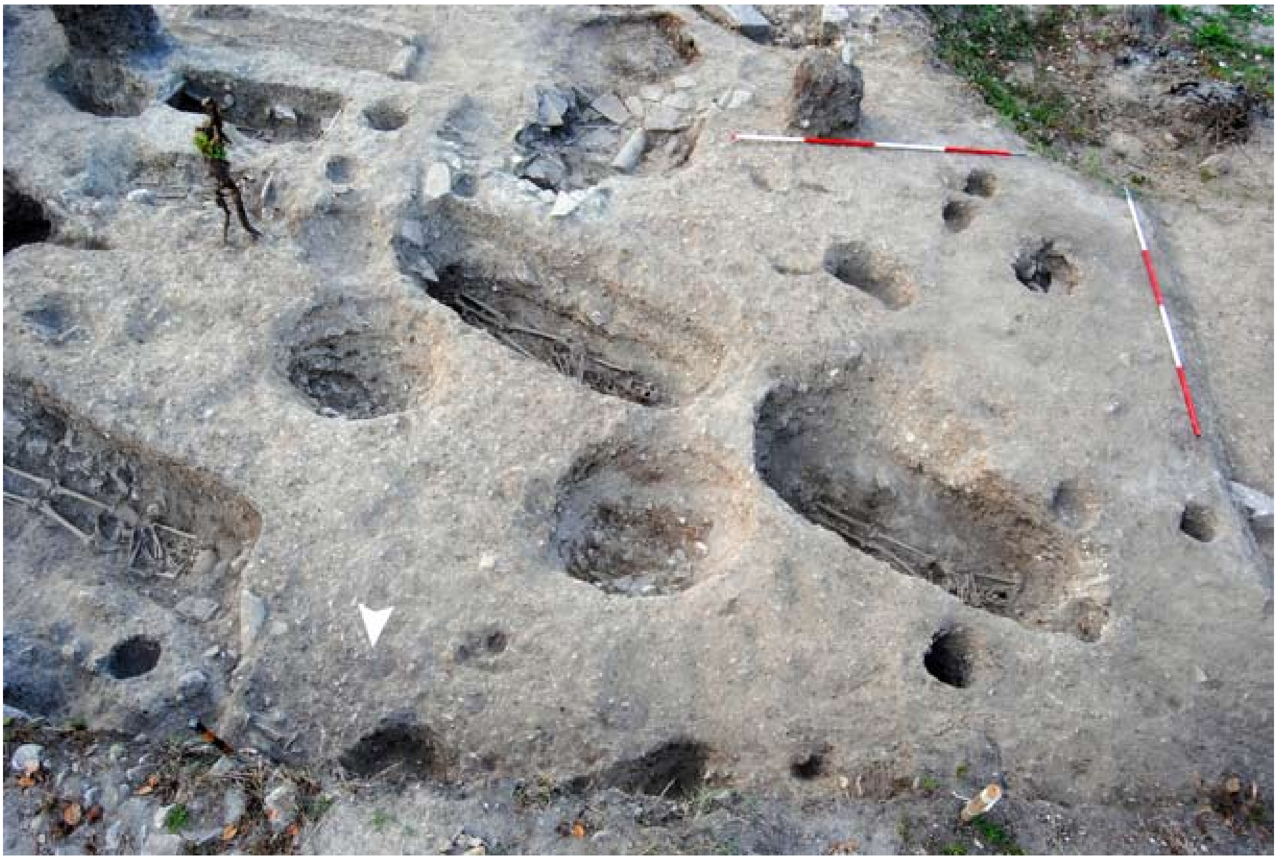

Обр. 2. Разкопки на юртообразната сграда.

съствието на късни номади във Велики Преслав – събитие, потвърдено от византийските извори (ГИБИ VI, 324).

Керамиката е открита в изключително фрагментирано състояние. Статистическият анализ обхваща 4888 керамични фрагмента, които по съхранени формални, технологически и декоративни белези са разпределени в 26 керамични категории. Традиционно доминиращата група е съставена от тънкостенни кухненски и трапезни съдове от XIII в., източени на крачно грънчарско колело, чиито местен произход не подлежи на съмнение. Синхронни с тях са по-малобройни трапезни типове със специфична глазурна или ангобна украса. Към втората половина на X и XI в. се отнасят съдовете източени на ръчно грънчарско колело от песъчлива глина и от чиста глина със сива повърхност. Трапезната керамика от този период включва малък брой стомни и кани, изработени на ръчно грънчарско колело и покрити с глазура или светлочервена ангоба.

Вносната керамика е представена от 4 типа византийски амфори и малък брой, но разнообразни трапезни типове, измежду които са: тегленици от XI–XII в.; два класа на византийската белоглинена керамика и ранно сграфито от XII в.; монохромно сграфито и блюда с подглазурна ангобна рисунка от XIII в. Към вносните категории следва да се отнесат и съдовете изработени на ръка от силно песъчлива глина, които могат да се свържат с късономадски традиции.

Инвентирани са 226 предмета: двустранен оловен медальон с изображение на светец-воин (обр. 3), медни и стъклени накити, медни коланни апликации от X–XI в., железни инструменти и оръдия на труда, върхове на стрели и др.

Сфрагистичният материал включва 5 моливдовула – 1 на Павел Мономах, патриций, протоспатарий и логотет на геника (X в.), 1 на Василий Лакапин, проедър и паракимомен (963-976), 2 на Михаил, императорски протоспатарий и началник на апелативния съд във Византия (X в.) и 1 на Никифор Диоген (80-те години на XI в.).

Монетните находки са представени от 1 фолис клас 1 на Никифор II (963-969), анонимни фолиси от класове A1 (963-969), A2/вариант 5 (976-1030/35), B (1035-1042), C (1042-1050), G (1065-1070), български (типове A, P, T, R) и латински (типове A, B, C) имитации от първата половина и средата на XIII в., византийски скифати от средата и втората половина на XIII в. От монетите трябва да се отбележат 3 екзем-

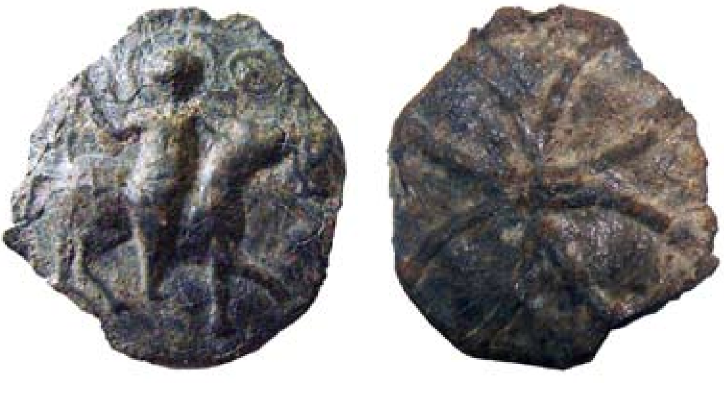

Обр. 3. Двустранен оловен медальон с изображение на светец-войн.

пляра на цар Мичо Асен (1256-1263) и 1 на цар Константин Асен (1257-1277).[3]

Литература

Ваклинова и др. 2005: М. Ваклинова, И. Щерева, С. Горянова, М. Манолова-Войкова. Проучвания на Владетелската църква във Велики Преслав. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 270-272.

ГИБИ VI: Георги Кедрин – Йоан Скилица. – Гръцки извори за българската история, VI (XI). София, 1965.

№ 15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ТУРИСТИЧЕСКА АЛЕЯ СЕВЕРНО ОТ „ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА“ В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова

Извършването на спасителни разкопки в центъра на резервата бе наложено от планираната по проект „Векът на цар Симеон оживява“ туристическа алея край северния кораб на „Владетелската църква“. Те се проведоха в периода 30.04-16.05.2014 г., в рамките на 14 работни дни по договор между „Реставрация“ ЕАД и НАИМ-БАН.

Заявената за проучване линейна площ от 20 кв. м (20 х 1 м) попада в квадрати 151/207-210 от постоянната план-квадратна мрежа на НИАР „Велики Преслав“ (обр. 1). В действителност се

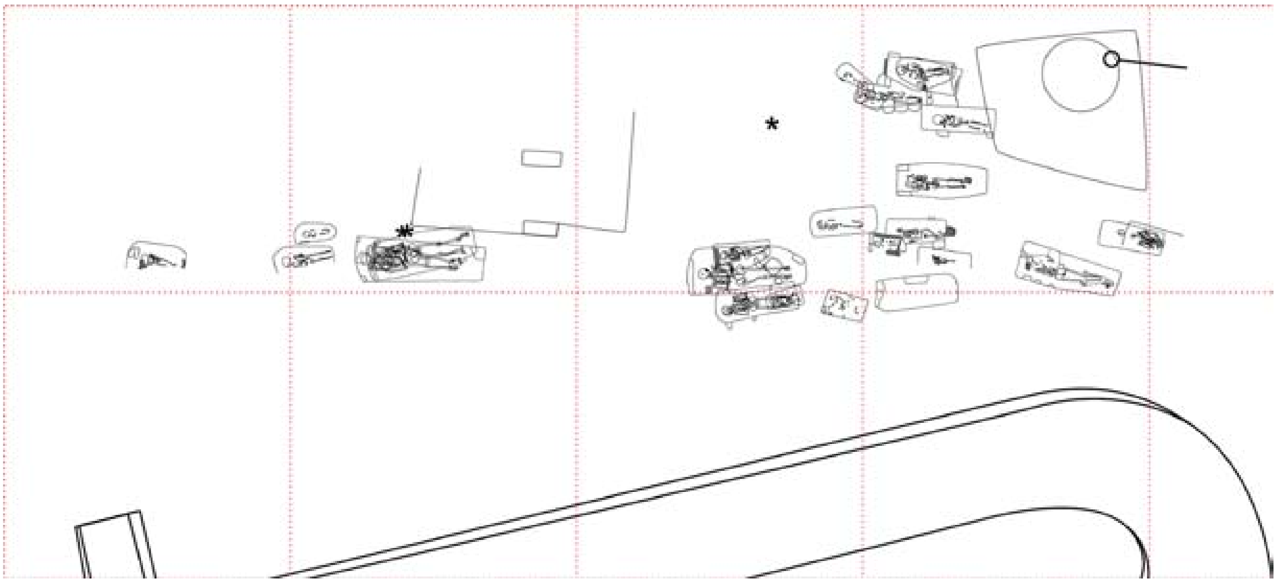

Обр. 1. Туристическа алея край северния кораб на „Владетелската църква“.

---

[3] Монетите и печатите са определени от д-р Ж. Жекова (РИМ-Шумен).

оказа, че маркираният (чрез отнемане с тежка земекопна техника на сериозна част от културните отложения) терен е значително по-голям и представлява правоъгълен триъгълник с дължини на страните 5/22/22,55 м и площ от около 55 кв. м. В кв. 151/207-209 това е направено на дълбочина до 0,70 м от съвременното ниво, а в кв. 151/210 е бил премахнат пласт с дебелина от около 1 м. При тази деструктивна интервенция е била засегната северната част на големия некропол развил се през XI–XIII в. край базиликата, както и културният пласт като цяло (обр. 2). На повърхността заварихме разпилени човешки кости, строителна керамика и отделни квадри – може би от някакъв монументален градеж в близост. Така, още преди началото на проучването, се потвърди предположението ни, че некрополът заема обширна територия и на север от храма. Впоследствие бяха разкрити и идентифицирани останките от още 26 гробни съоръжения (23 обикновени ями и 3 изцяло или частично оградени с камъни и тухли) и костите на 29 човешки индивиди. Тук трябва да отбележим един интересен факт: в горните две нива на изследвания участък са били погребвани предимно индивиди в детска и бебешка възраст (Infans II – I) – общо 24. Само 5 от скелетите принадлежат на покойници в млада и зряла възраст (Juvenilis – Adultus) – 2 от мъжки и 3 от женски пол. С тях общият брой на гробовете в некропола достигна 491.[4] Стратиграфски гробните ями се разпределят в три сравнително ясни нива на вкопаване с приблизителни коти 133-134-135 м. Прецизирането на тази относителна хронология и обвързването ѝ с вече установени от предишните години конкретни дати бе подкрепено от разкрития *in situ* в гроб № 3/2014-1 (на кота 132,940 м) инвентар. Върху гърдите на индивид от женски пол в зряла възраст – под костите на положената в тази област лява длан, бе намерен меден нагръден кръст-реликварий (обр. 3). Касетката има тънки стени с кръгло гнездо за инкрустация в центъра и овални, двустранно украсени рамена, в чиито краища е нанесен псевдофилигранен орнамент, наподобяващ мотив „птиче око“. Този тип енколпиони получават разпространение през първата половина на XI в. Подобни екземпляри са открити и в Плиска, където датировката им също не надхвърля единадесетото столетие (Дончева-Петкова, 2011, 191, табло CXXXVII, № 641). Така, въз основа на досегашните изследвания и с оглед на новите данни, посочените по-горе коти могат най-общо да бъдат отнесени към: 1) края на X – първата половина на XI в.; 2) края на XII – началото на XIII в.; 3) втората половина на XIII – началото на XIV в.

Обр. 2. Гроб № 2-2014 г.

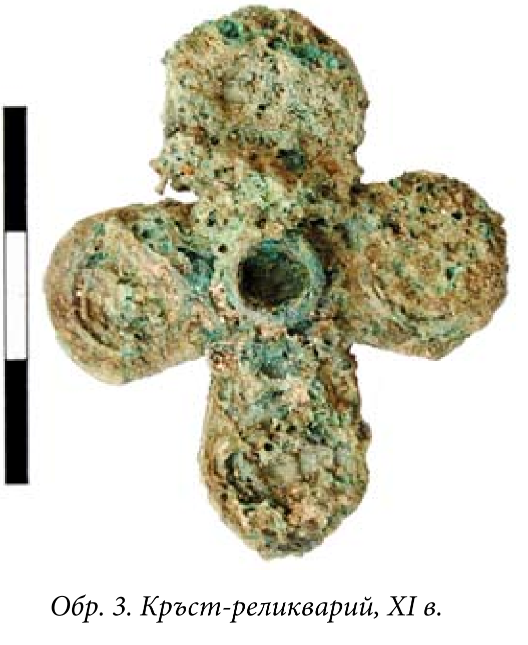

Обр. 3. Кръст-реликварий, XI в.

---

[4] Монетите и печатите са определени от д-р Ж. Жекова (РИМ-Шумен).

Една от основните причини за лошото състояние на голяма част от гробовете е интензивната човешка дейност в следстоличния период на обекта. Наред с добива на строителни материали от руините на столицата през XIII в., сред тях са били изкопани и множество стопански/сметни ями, поредната (№ 230) от които бе разчистена от нас.

Битовата керамика е открита в силно фрагментиран вид (217 фр.). Включва кухненски и трапезни съдове, източени на крачно колело, които могат да се отнесат към първата половина на XIII в. Открити са и няколко фрагмента от стени на амбалажни съдове – амфори от X–XI в.

Инвентирани са 33 предмета – медна коланна апликация от X–XI в., стъклени гривни от XI–XII в., железни инструменти и оръдия на труда, върхове на стрели и др.

Монетните находки са представени от 1 анонимен фолис клас B (1030/35-1042) и 5 бр. латински имитации от първата половина на XIII в.[5]

Литература

Дончева-Петкова 2011: Л. Дончева-Петкова. Средновековни кръстове-енклопиони от България (IX–XIV в.). София, 2011.

№ 16. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ. АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА – ЮГ

Стела Дончева

В продължение на 31 дни от 01.09 до 10.10.2014 г. беше проведено проучване на обект: „Административна сграда – Юг“ в НИАР „Велики Преслав“. Заложените сектори са съобразени с работната мрежа на Дворцовия център от 2010 г., разделена на квартали, всеки от които съставен от по 100 квадрата с размери 5 x 5 м. Според нея теренът попада в квартал 173 и включва квадрати 81, 82, 83 от юг и 71, 72, 73 от север. В резултат на разкопките през тази година напълно се проучиха кв. 81, 82, 83, 71 и 72.

Достигнатата дълбочина е 1,80 м в най-ниската точка от югозапад. На това ниво поетапно се изчерпи дебелият (от 0,30 до 1,20 м) късносредновековен пласт (XII–XIV в.), състоящ се от фрагменти керамика, парчета тухли, въглени, дребни и средно големи камъни. От този късен период е разкритата част от малък зид с дължина 1,50 м с посока север-юг, изграден върху по-ранна яма от неоформени камъни на калова спойка. Между камъните има покривна керамика и тухли.

В процеса на проучване на късните структури се очертаха и изчерпиха общо осем ями, разпръснати по терена, чиято дълбочина варираше от 0,60 до 1,70 м. В повечето от тях не се намериха находки. В две се откриха два бронзови кръста, оловен печат и няколко интересни архитектурни детайла (обр. 1). Разчистиха се два сегмента от колони, вертикално забити в насипа. До тях беше поставена база за стълб с правоъгълна форма и размери 0,60 x 0,30 м, грубо одялана и с малък отвор в средата. Всички детайли бяха нахвърляни в ямите без порядък. Впоследствие всички ями бяха запълнени с пръст.

Под късносредновековния пласт, на дълбочина 1,10-1,20 м от съвременния терен, се достигна до нивото от XI в. Пластът е с дебелина 0,30-0,40 м и има кафяв цвят. На това ниво се разчистиха няколко плочи, около които имаше насипна пръст, примесена с керамика, въглени и шлака. На дълбочина от 1,20 м се намериха няколко анонимни византийски монети.

Старобългарският пласт следва непосредствено след взантийския и е на 1,20-1,30 м от съвременния терен. Неговата дебелина е 0,30-0,40 м. На това ниво се разкри единствено хоросановата подложка, която навлиза в неразкопания терен от юг и изток. Това е подложка от каменна структура, чиито характер предстои да бъде изясняван (обр. 2). В нейния източен край има струпване на дребни

---

[5] След края на редовните проучвания през месеците юли-септември техният брой вече е 503.

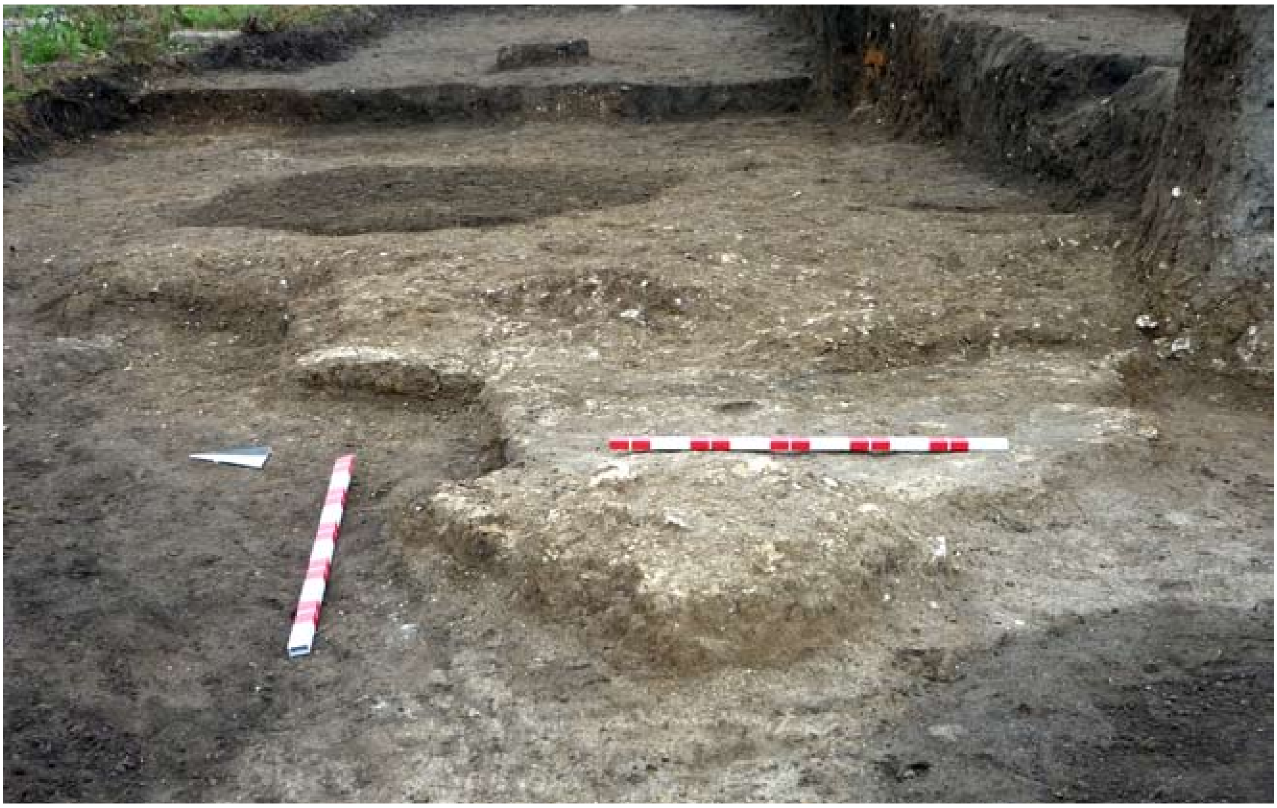

Обр. 1. Яма с архитектурни детайли до брега на изкопа. Поглед от изток.

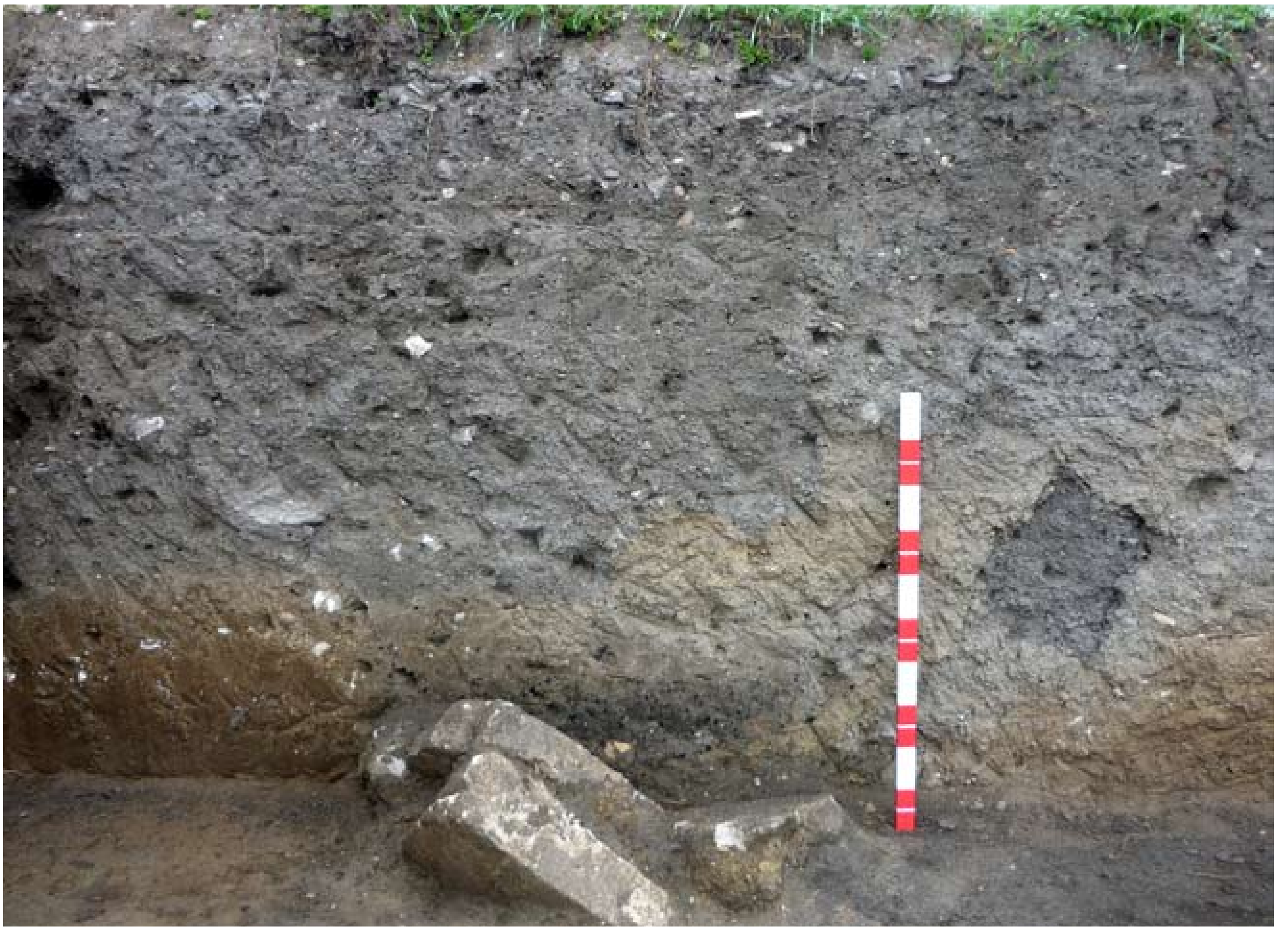

Обр. 2. Подложка от каменна структура, разбита от ями. Поглед от запад.

камъни и хоросан, а от север е разбита от яма, запълнена с големи камъни, керамика и въглени (диаметър – 2,10/2,60 м и дълбочина – 0,50 м от нивото на вкопаване) .

Липсата на стационарни съоръжения се компенсира от големия брой находки и богатия керамичен материал. Находките са общо 180, сред които преобладават монетите. Те представят една сравнително хомогенна нумизматична картина от 20-те – 60-те години на XIII в., което се потвърждава и от многобройния керамичен материал. Изключения правят няколко анонимни фолиса от XI в., както и екземпляри от XIV в. За периода са характерни латинските и български имитативни серии, които преобладават количествено над останалия нумизматичен материал. От латинските имитации превес има тип А – малкомодулните серии, отсечени в константинополската монетарница. Към XI в. се отнасят анонимните фолиси от класове А2, В, D и Е, както и фолис на Константин Х Дука. Дванадесетият век е представен от единични екземпляри билонови скифати на Йоан II Комнин, Мануил I Комнин и Андроник I Комнин. От българските средновековни монети са регистрирани три екземпляра на цар Константин Асен – III-ти и V-ти тип, както и монети на цар Иван Александър. Към XIV в. може да бъде отнесена и имитацията на венецианска сребърна монета. Липсват по-ранни емисии отпреди края на Х в., с изключение на римска бронзова монета от II–III в. Липсват и османски емисии. Хронологическите акценти са първа половина на XI в. и края на XII – първата половина на XIII в.

Намереният печат допринася за идентифициране на персона от наративните източници. Отнася се до Теодор от Мистея, взел участие в решителната битка на 20 юли 971 г. като стратег. Името на стратегията липсва, но в този случай се приема, че той е бил на разположение на императора и командва части от та́гмата. Теодор е притежавал титула протоспатарий.

Впечатляваща е групата на кръстовете, както и разнообразието от коланни украси, накити, екзагии, предмети от кост.

№ 17. ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ВЪНШНИЯ ГРАД, НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Георги Майсторски, Пламен Славов

Обект „Източна крепостна стена“ (ИКС) на Външния град – НИАР „Велики Преслав“ – сектор Изток, се проучва от 2011 г. Той е разположен по трасето на Външната крепостна стена на Велики Преслав, в североизточния ъгъл на речната тераса „Селище“. Площта му е около 150 кв. м, разкрита е 90 %. Картон в АИС АКБ №10002558, автор на картона и последната му актуализация от 25.02.2015 г. е Георги Майсторски. През 2012/2013 г. в участъка от ИКС при р. Румска, на 120 м северно от Кула № 2, бяха открити останки от крепостна порта. Тя има параметри, близки до тези на проучените северна и югозападна порти на Външния град. Налице са данни, че през прохода на портата са превеждани водите на малката р. Румска в периода от Х до средата на XIII в, когато стихиен порой разрушава портата. Скоро реката е отведена встрани, а теренът е застлан с каменна настилка.

Задачата на екипа за 2014 г. бе да разкрие изцяло портата. Средствата бяха осигурени от АМ-Велики Преслав. Наети бяха 9 работници, помагаха ни и доброволци от различни европейски страни. План-квадратната мрежа бе съхранена. Бяха положени два нови изкопа в квадрати Д3/Д4 с размери 6 х 5 м и в кв. С5/Д5, съответно 4 х 6 м (разширен към юг с 1,80 м). За проследяване на стратиграфията и извозване на пръстта оставяме Т-образно две пътеки.

Стратиграфия на отлаганията в кв. Д3, Д4, Е4 (западен изкоп)

0-0,20 м – орница – черна пръст с ниска плътност – находки липсват. Следи от съвременна дейност.

Вародобивни структури. На дълбочина 1 м в ъглите на изкопа се очертаха три клади за вар. Югозападната не е горяла. Дълга е 4 м и широка 1,70 м. Северозападната има диаметър 1,20 м. Горяла е при ниска температура. Насипът ѝ е 0,50 м, без находки. Югоизточната също има диаметър 1,20 м. Тя обаче е силно горяла и е използвана многократно. Към тази пещ се долепя настилка от варовиков трошляк. Дължината ѝ по южния профил е 4,20 м и ширината е 1,10 м. Тя е застъпена от негорялата клада, а в насипа под нея открихме късове старобългарска керамика от Х – началото на XI в.

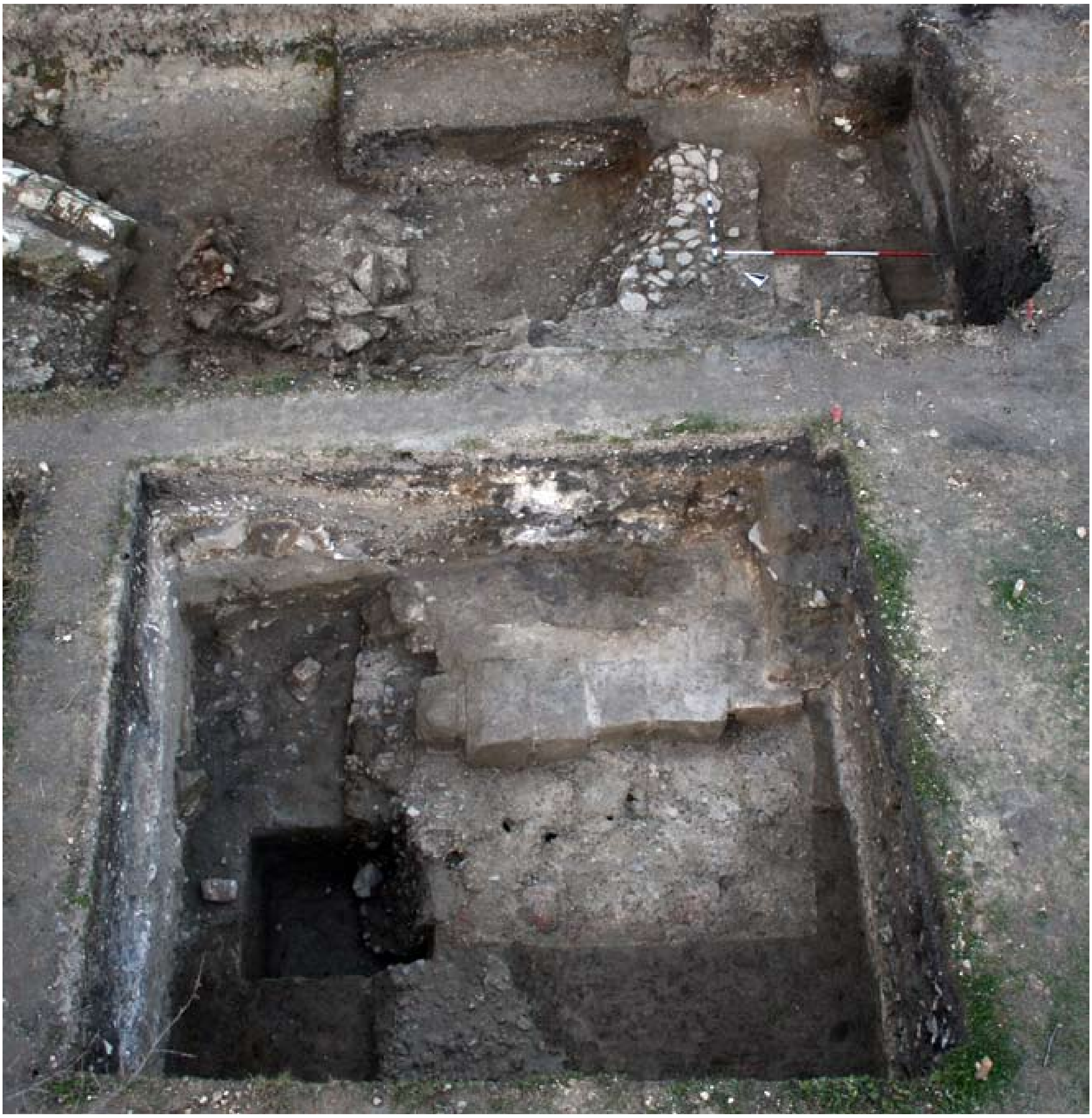

Обр. 1. Южна страница на портата – поглед от запад.

Струпване, но от цели блокове, се регистрира и в североизточния ъгъл. Дълбочината му е от 0,50 до 1,10 м. В долния му слой открихме плоска медна монета – българска имитация от монетарница в Търново (1200-1204 г.).

Настилка от камъни и трошляк – средата на XIII в. Тя бе регистрирана на нивото на първи цокълен ред от суперструкцията в кв. Д4 на западния изкоп. В южната половина на изкопа тази настилка е от ситен трошляк и сбит чакъл. В северната ½ (в коритото на рекичката) е едър речен чакъл и отделни блокове.

Крепостно съоръжение – южна страница на портата. Тя се разкри след демонтажа на пещта за вар и настилката от XIII в. в южната ½ на изкопа (обр. 1). Запазени са 12-15 квадри, повечето от които заляти с хоросанова спойка. Каменният пасаж достига 1,70 м от източния профил към запад, след което следва 1,30 м субструкция. Измерената ширина на субструкцията тук е 3,40 м. Откриват се пилоти под втората хоросанова заливка. Те са с диаметър 0,08-0,10 м. Честотата им не може да се определи. За проверка на субструкцията на крилото бе направен сондаж (1,30 х 1,40 м) при неговия северозападен ъгъл. Установи се, че субструкцията стъпва на дълбочина 1 м върху пласт от стар речен чакъл (кота 105,25 м). Ъгълът на траншеята е окръглен, а в пълнежа са употребени необичайно едри камъни.

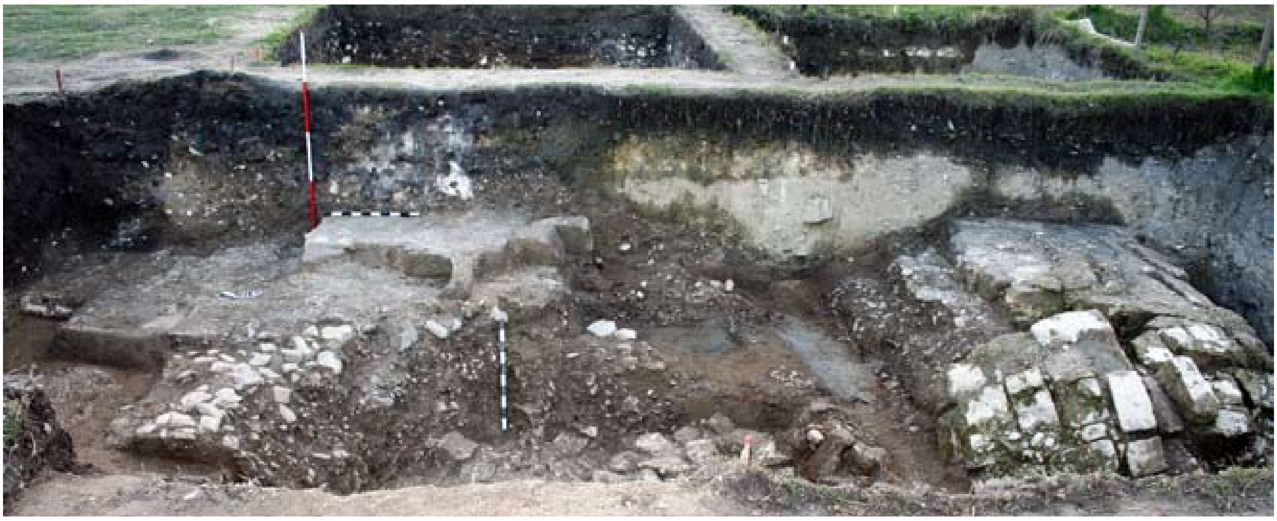

Обр. 2. Чело на Източната порта с коритото на р. Румска – поглед от изток.

По западната граница на субструкцията има изобилие от червен хоросан. Хидрофобният хоросан и солидно фундираният заоблен ъгъл са били решението за изолация и здравина в контактната зона между реката и градежа на портата.

Корито на реката. Към СЗ ъгъл на южната страница на портата под ъгъл около 30° се долепя ивица варовиков трошляк. Тя е с наклон към север, където е протичала реката. Този изкуствено оформен бряг е трябвало да довежда рекичката към портата. В сондажа на СЗ ъгъл личи как с влизането в прохода на портата, водата е „падала“ с около 0,60 м (обр. 2). Тук до сондажа открихме медна имитативна монета – Търновска монетарница, първа половина на XIII в. (кота 106,02 м).

Структури в кв. С4, С5, Д5 (източен изкоп). Изкопът попада върху синора и носи следите от многократни съвременни вкопавания. В хода на работата, с цел установяване на сглобката между ИКС и портата, източният изкоп бе разширен с 1,80 м към юг. По този начин отново бе „отворен“ сондаж № 26 от 2011 г.

Пластът от 0 до 1,30 м изобилства от съвременни предмети и материали. При западния профил, на дълбочина 0,30-1,30 м се разкрива периферията на пещта за вар от кв. Д4. Сред малкото находки в този изкоп са няколко фрагмента керамика от XI–XIII в. в разширението на изкопа

На дълбочина 1,30 м (кота 106,35 м) се очертават квадри от крепостното съоръжение, върху които лежи пещта за вар. С изчерпване на насип от 0,25 м се очерта субструкцията на ИКС и източното крило на южната страница на портата. На това ниво са съхранени части от настилката от XIII в., от която произхождат желязна изземка с две остриета и няколко къси пирона с декоративни глави. В пласта над субструкцията в кв. Д5 бе открита още една медна коруба – българска имитация, сечена в Търново (1207-1218 г.).

В южната част на изкопа основният зид е запазен в субструкция. Установи се, че 0,60 м ивица от източната граница на заливката е само хоросан върху здравия терен. Хоросановата кора е с дебелина до 0,05 м и следва да допуснем, че тя изцяло е носила външния цокъл на зида. Подобно решение не е изключение и се наблюдава и при Североизточната кула.

Крилото има конструктивна връзка със зида. Към изток то се издава на 1,60 м пред ИКС, с което общата дължина на страницата възлиза на 8,40 м (обр. 3). Северната 1/2 на югоизточното крило е силно отнесена от водите на малката река. Запазената му ширина е 2,10 м в основата на субструкцията. Реката тук е образувала въртоп с диаметър близо 5 м и дълбочина, която не сме достигнали. Както още миналата година отбелязахме, стената не прекъсва в субструкция между двете страници на портата – факт, който я отличава от двете проучени досега порти на Външния град. В хода на проучването през 2014 г. в прохода на портата бе разкрита система от пилоти с диаметър 0,08 м при честота 25 бр./кв. м. Добре се очертава западното лице на траншеята, докато източното попада в разрушенията, причинени от реката.

Техническо описание на портата, според наличните данни:

Дължина на южна страница, измерена по субструкцията – 8,40 м; ширина на страницата – 3,40 м; дълбочина на субструкцията – 1 м. Ширината на прохода достига 3,10 м. Ширина на цялата порта, измерена по източното ѝ лице – 10 м. Крилата на портата се издават към изток на 1,60 м. Западната

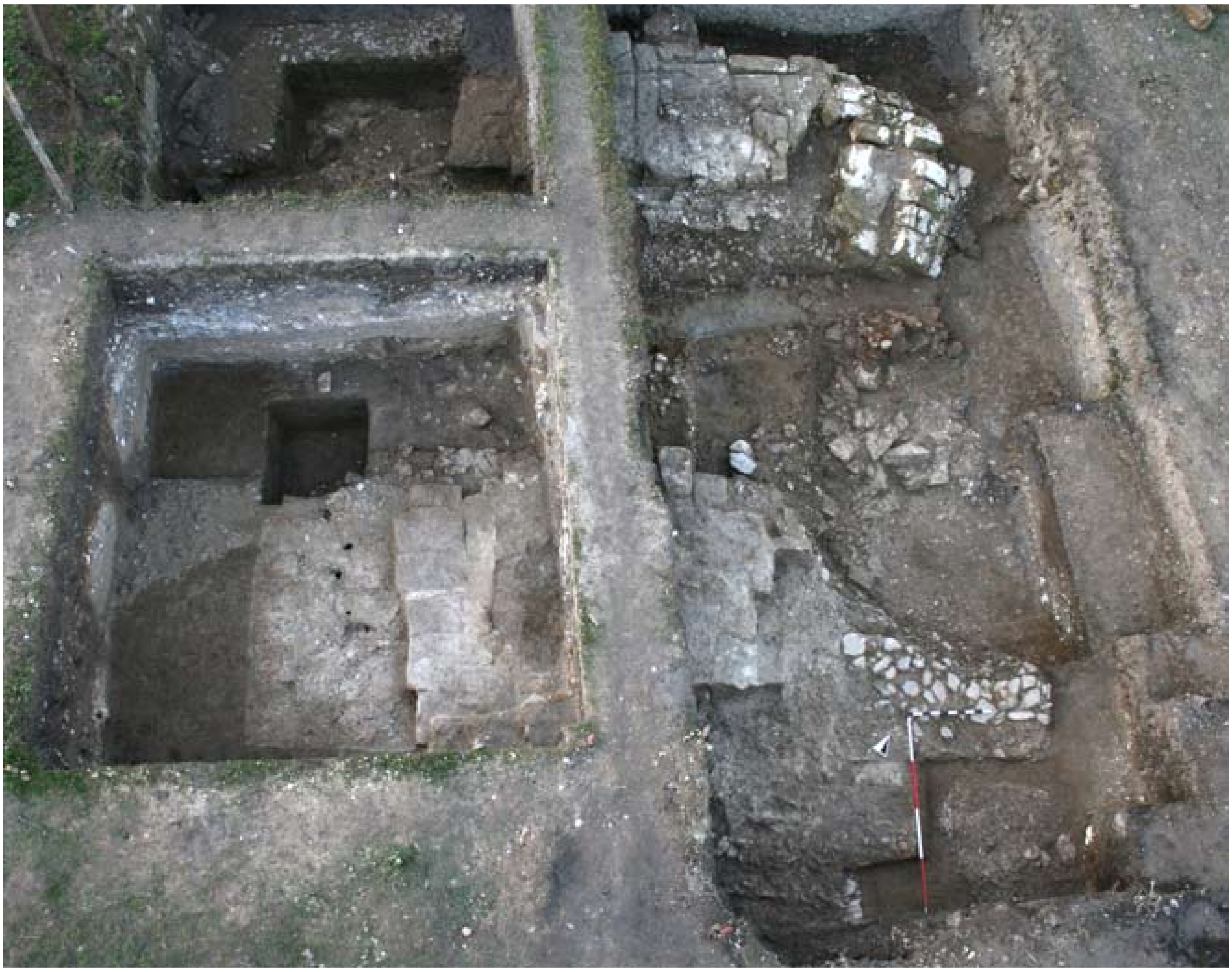

Обр. 3. Общ поглед върху останките от Източната порта на Външния град, В. Преслав.

граница на съоръжението е обилно обмазана с червен хоросан. От югозапад косо е подведено коритото на реката. Застлано е с дребен варовиков трошляк. Коритото е разположено на около 0,50 м под нивото на цокъла

Цели за 2015 г.:

Да се свалят пътеките и се проучи в дълбочина речното корито. Секторът да се подготви за техническо проектиране на трайна консервация и реставрация.

№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АУЛА ДО С. ХАН КРУМ, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Кремена Стоева, Димитър Димитров

През 2014 г. разкопките в аула бяха насочени към доразкриването на базилика № 5, която се намира в източната част на укреплението и е разположена между каменната и дървената крепост. Стратиграфските наблюдения от последните години, сравнителният анализ на архитектурния план, както и някои находки, позволиха базилика № 5 да бъде отнесена към старобългарската епоха (Стоева 2014, 296-319). Нейният начин на изграждане – с блокова зидария, която започва от основите, я причислява към паметниците на старобългарското монументално изкуство от втората половина на IX в.

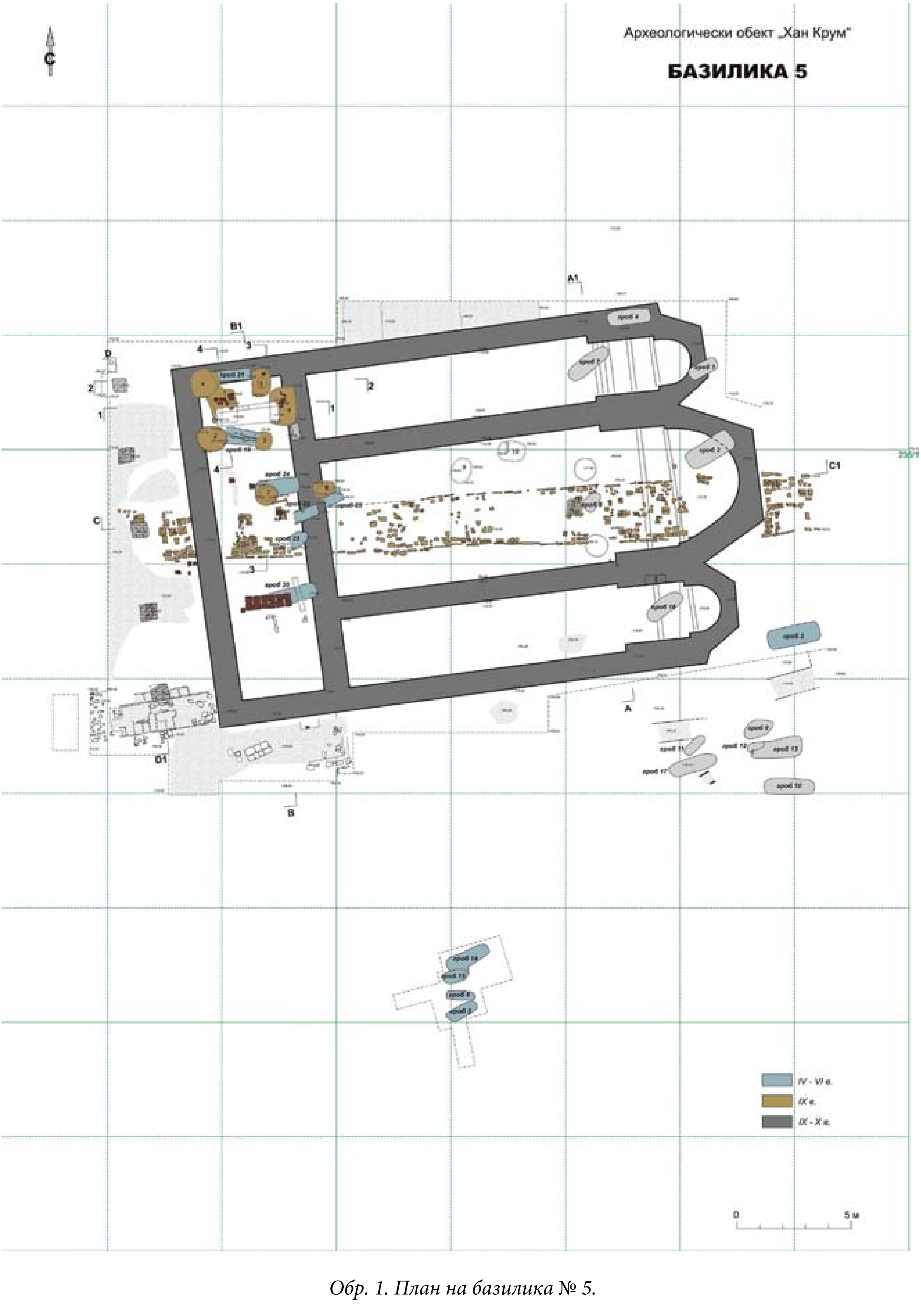
С
Археологически обект „Хан Крум"
БАЗИЛИКА 5
A1
B1
D
D1
C
C1
A
B
1
2
3
4
гроб 1
гроб 2
гроб 3
гроб 4
гроб 5
гроб 6
гроб 7
гроб 9
гроб 10
гроб 11
гроб 12
гроб 13
гроб 14
гроб 15
гроб 16
гроб 17
гроб 19
гроб 20
гроб 21
гроб 22
гроб 23
гроб 24
IV - VI в.
IX в.
IX - X в.
0
5 м

Обр. 1. План на базилика № 5.

Тези обстоятелства позволиха да заключим, че базилика № 5 е паметник на официалното църковно строителство, дело на държавната власт и най-вероятно е построена още в първите десетилетия след покръстването, при управлението на княз Борис I.

Разкопките през 2014 г. протекоха на три етапа. Първият бе осъществен със средства на АМ-Велики Преслав. Вторият – най-продължителен етап, бе финансиран от Министерство на културата, а финалният, трети етап, бе осъществен с помощта на фондация „Open Space", чрез която доброволци от седем държави се включиха в проучването на църквата. Общата проучена площ през изтеклия сезон е приблизително 270 кв. м.

През първите два етапа бяха проучени северната част на притвора и наосът на църквата.Тук, както и в останалите сектори на базиликата, градежът е унищожен напълно и основите се откриват в негатив. На 0,50 м от повърхността се достигат строителното ниво и хоросановият подподов слой на църквата, в които се очертават траншеите от основите на зидовете. Те са запълнени с пръст и строителен трошляк. Дъното им е на 0,90-1 м под строителното ниво. Разликата е обусловена от денивелация на терена в северна посока и е съобразена с дълбочината на глинестия пласт. Траншеите на фасадните зидове са широки от 0,90 до 1 м, а тези на стилобатите – 0,85-0,90 м. На дъното на траншеята от източната основа на притвора се откри запазен на място масивен каменен блок с размери 0,77 x 0,37 x 0,23 м. Тази находка потвърждава, че църквата е била построена с блокова зидария, която започва от основите. Останки от градежа на субструкцията в наоса не са запазени. И в проучените през 2014 г. сектори липсват данни фасадните зидовете да са били разчленени (обр. 1). В северната част на централния кораб хоросановият подподов слой е нарушен от две ями (№№ 9 и 10). Те най-вероятно представляват следи от дървено скеле, използвано при градежа на църквата. При изчерпването на насипа в тях бе установено, че са вкопани в културен пласт.

Под дъното на траншеите от основите в северната част на притвора се откриха шест ями (№№ 1, 4-8) и пет гроба (№№ 21-25). Тяхната стратиграфска позиция и характерът на пълнежа им – без деструкции от базиликата, показват, че са заварени от градежа на църквата. Ямите са от масивна дървена конструкция, регистрина под основите на базиликата още през 2013 г. Нейният план и пред-

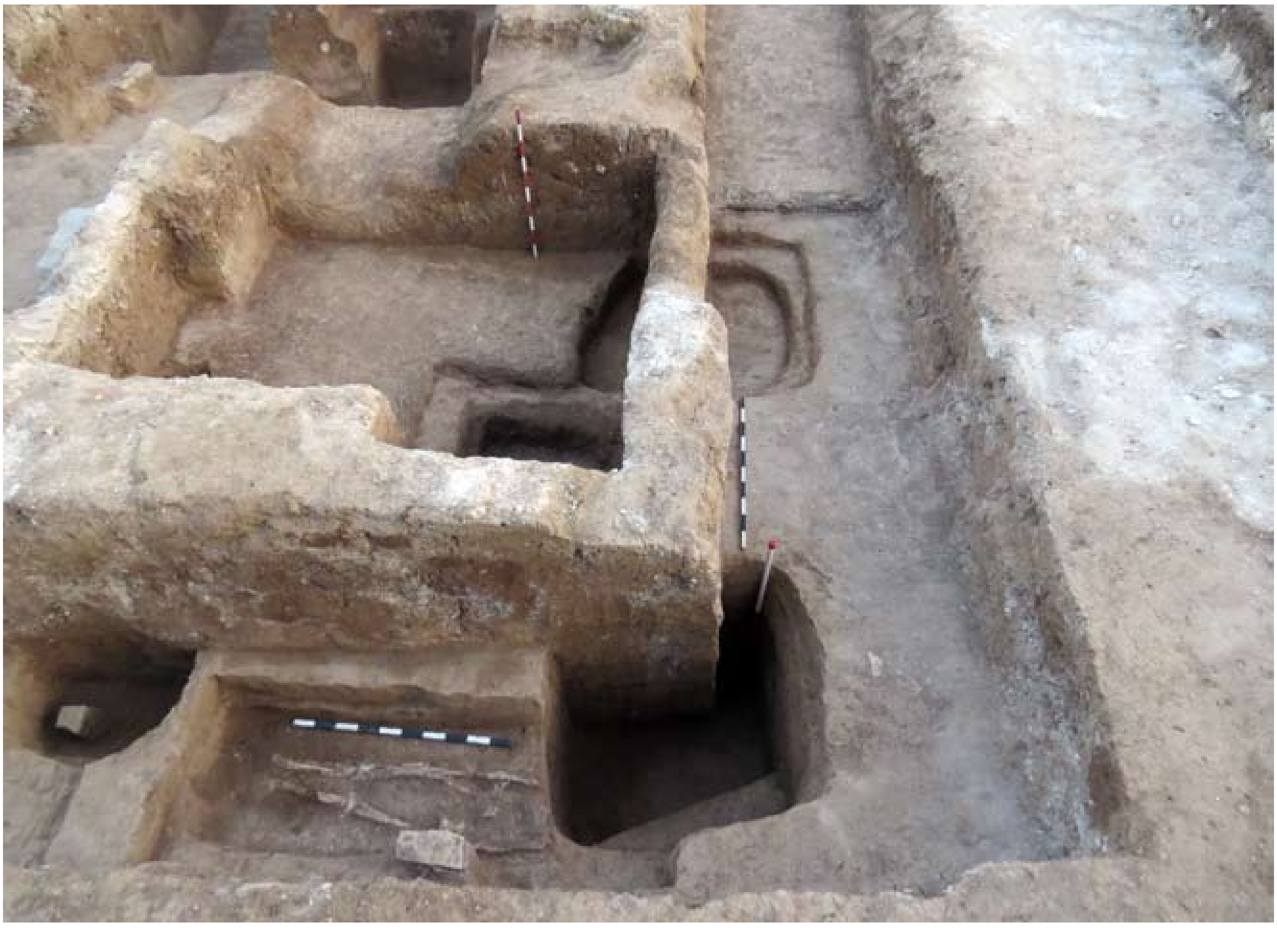

Обр. 2. Ями и гробове под „леглата" на основите в северната част на притвора – поглед на юг.

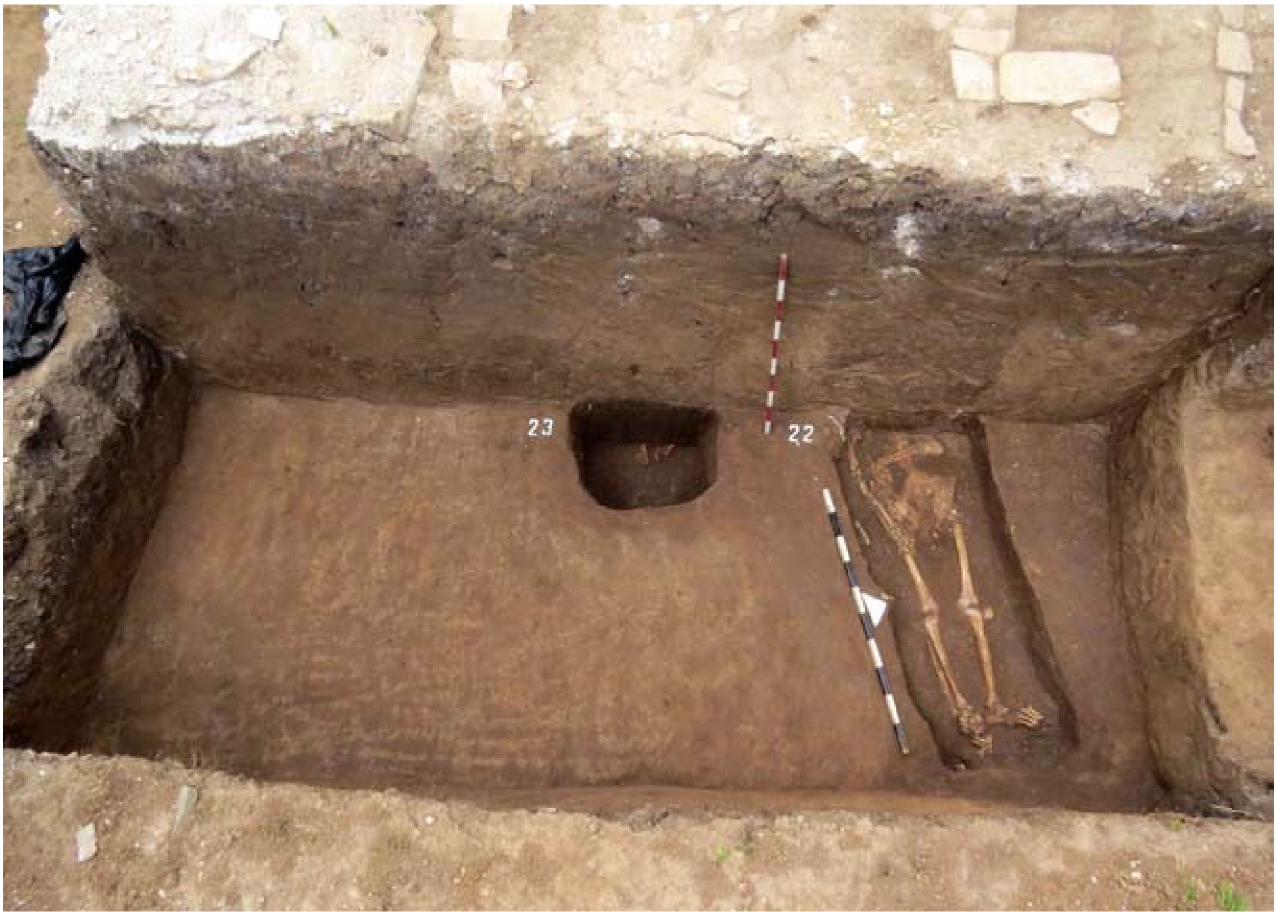

Обр. 3. Гробове и траншея под „леглото" на източната основа на притвора.

назначение на този етап не могат да бъдат изяснени. Три от ямите (№№ 4, 7 и 8) нарушават гробове с християнски ритуал на погребване (съответно №№ 21, 24 и 25). Последните са от раннохристиянския некропол, установен под основите на църквата и непосредствено на юг от нея (Стоева 2014, 296-319). Под леглото на източния зид на притвора се откриха още два гроба от този некропол (обр. 2). Тяхната западна част попада под улицата с тухлена настилка, установена под хоросановото подподово ниво в притвора (обр. 3). Поради тази причина гробовете са частично проучени. Гроб № 23, от който е проучен само източният край, нарушава северната част на траншея с посока СИ–ЮЗ, която се наблюдава под тухлената настилка и пласта на стария хумус в профилите на леглото от източната основа на притвора. Последната е широка в долната си част 1,90 м и е запълнена с еднородна тъмнокафява пръст. Нейните параметрите и предназначение засега остават неизяснени.

Суперпозициите на гробове, ями от дървена конструкция и леглата от основите на базилика № 5 затвърждават впечатленията ни за наличието на няколко периода на обитаване на мястото: базилика № 5 е построена върху ранносредновековна улица с тухлена настилка, свързвала източните порти на каменното и дървеното укрепление; вероятно синхронна на улицата (или по-ранна от нея) е масивната дървена конструкция, от която засега са разкрити осем ями под северната част на притвора; ямите се откриват под леглата от основите на църквата и нарушават гробове от късноантичния некропол; частично проученият през настоящия сезон гроб № 23 е вкопан в насипа на траншея с посока СИ–ЮЗ, която засега е най-ранната структура, установена под леглата от основите на базилката.

През 2013 г., непосредствено до ЮЗ ъгъл на притвора, бе разкрита леко вкопана в стария хумус основа с посока изток-запад. Нейното откриване даде основание да се допусне, че е възможно църквата да е имала външен притвор или атрий. При проучването в сектора на запад от нартекса, на дълбочина 0,30-0,40 м от повърхността, се достига хоросанова подложка с дебелина до 0,20 м. В нея се откриха останките на пет стъпки за колони, разположени на приблизително 2 м западно от леглото на фасадния зид. Те нарушават хоросановата подложка. Изградени са от два реда дребни ломени камъни и фрагменти от тухли със спойка от бял хоросан. Макар да са силно разрушени, техните останки свидетелстват, че в един етап от съществуването на църквата пред притвора е съществувал портик с ширина 2 м. Към неговата конструкция вероятно трябва да се отнесе и долепената на фуга към основата с посока изток-запад стъпка, изградена от дребни ломени камъни на калова спойка. Размерите и местоположението на последната дават основание тя да бъде приета като част от конструкцията на портика. По този начин неговата дължина би съответствала на ширината на сградата. При обобщаването на резултатите от разкопките в сектора трябва да отбележим, че образуваните интерколумнии между стъпките не са с еднаква ширина. Прави впечатление също, че стъпките не са разположени симетрично спрямо оста на църквата.

През финалния, трети етап на разкопките, бяха почистени проучените в предходните сезони сектори на църквата с приблизителна площ 150 кв. м. Това направи възможно за първи път да бъде извършено аеро-фотозаснемане на аула.

Най-важният резултат от проучванията през изтеклия сезон е доразкриването на базилка № 5, чийто план е почти напълно изяснен. Откритите на 2 м от притвора стъпки за колони оставят отворен въпроса за оформлението на нейната западна фасада – с портик пред нартекса или атриум, който през IX в. отново се превръща в характерен елемент за архитектурата на големите съборни църкви във водещите центрове на християнското култово строителство. Неизяснени остават и основата с посока изток-запад при ЮЗ ъгъл на притвора и останките от дървена конструкция под северната му част. Тяхното проучване ще обогати представите ни за аула и начина, по който се променя неговия облик през близо двувековното му съществуване.

Литература

Стоева 2014: К. Стоева. Новооткрита църква в аула до с. Хан Крум (предварително съобщение). – В: Градът в българските земи (По археологически данни). Фабер, В. Търново, 2014.

№ 19. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стела Дончева

Проучванията през настоящия сезон се проведоха на два етапа, през м. юли и октомври, съответно финансирани от РИМ-Шумен и НИАР „Велики Преслав“. Целта на работата ни беше да се разкрие останалата част от Комплекс V-SE, чието проучване започна през 2011 г. Поради липсата на достатъчно финансиране през последните два сезона комплексът не можа да се проучи напълно още при откриването му, затова и усилията ни през тази година бяха насочени отново към него.

Първоначално се пристъпи към възстановяване на геодезичната основа на обекта и поставянето на план-квадратна мрежа на продължението на комплекса в югоизточна посока. Това се осъществи след намирането на двата стационарни репера, позиционирани на дълбочина 0,40 м под земята и привързването на новите изкопи към тях. Поради ежегодната обработка на земята тази задача никога не е била лесна. През този сезон работата се улесни от обстоятелството, че миналогодишните изкопи не се засипаха поради липсата на средства.

В последните два сектора, проучени през 2013 г., попаднахме на няколко стационарни съоръжения – две основи на пещи, каменна площадка и струпване от големи камъни. Последното попада точно на границата на изкопа от изток и навлиза под неразкопания терен. Именно в тази източна посока се заложи и новият квадрат, условно обозначен като кв. 1. Размерите му съвпадат с размерите на миналогодишния изкоп 5,50 х 5 м. Отклонението от стандартната схема се дължи на направеното разширение за пълното разкриване на каменната площадка в тази посока.

През първия етап на проучването, в резултат на продължилата 13 дни усилена работа от страна на наетите работници и екипа, бяха постигнати няколко значими резултата. Проучи се траншеята

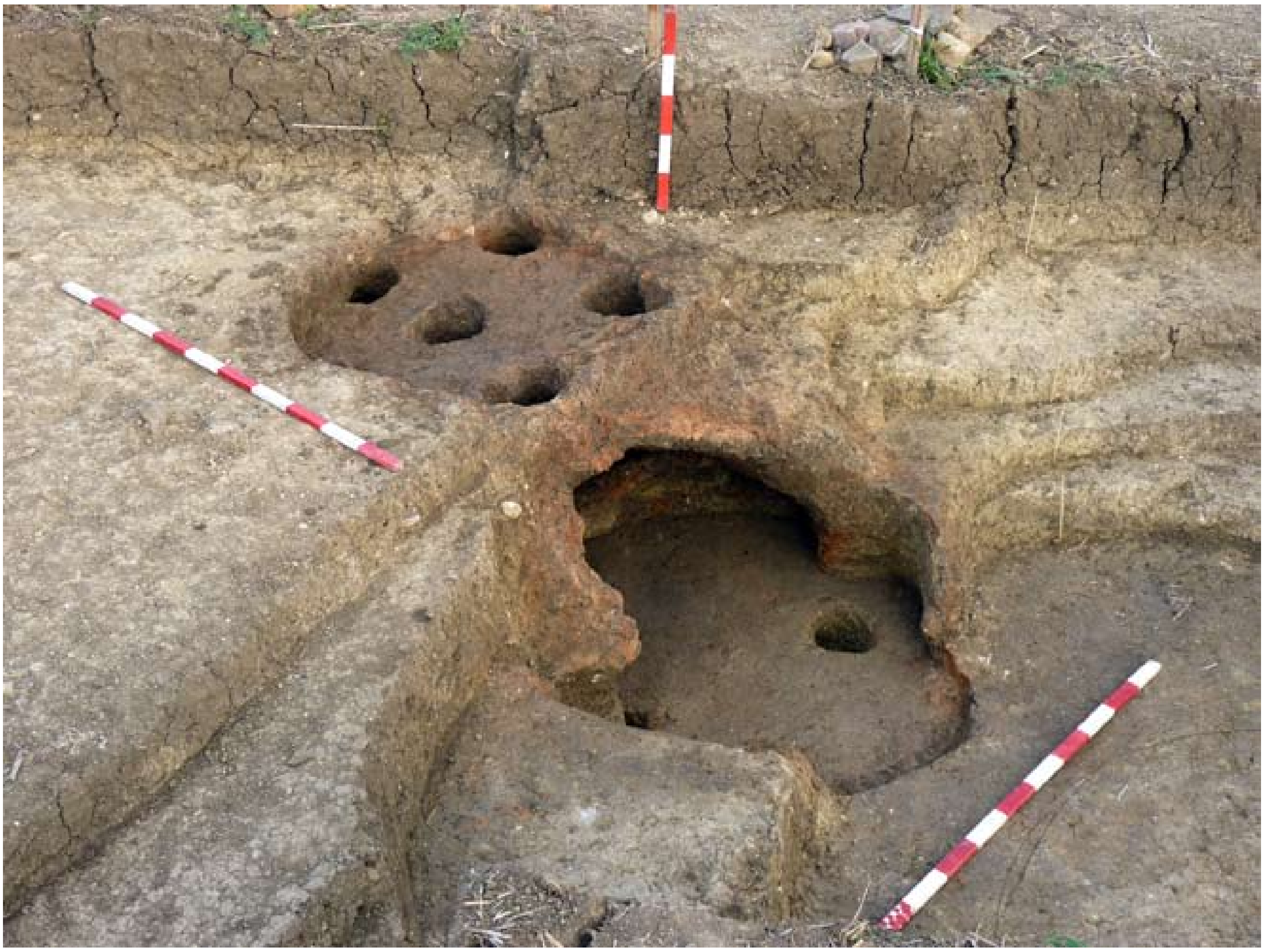

Обр. 1. Златар. Комплекс V. Пещ. Поглед от изток.

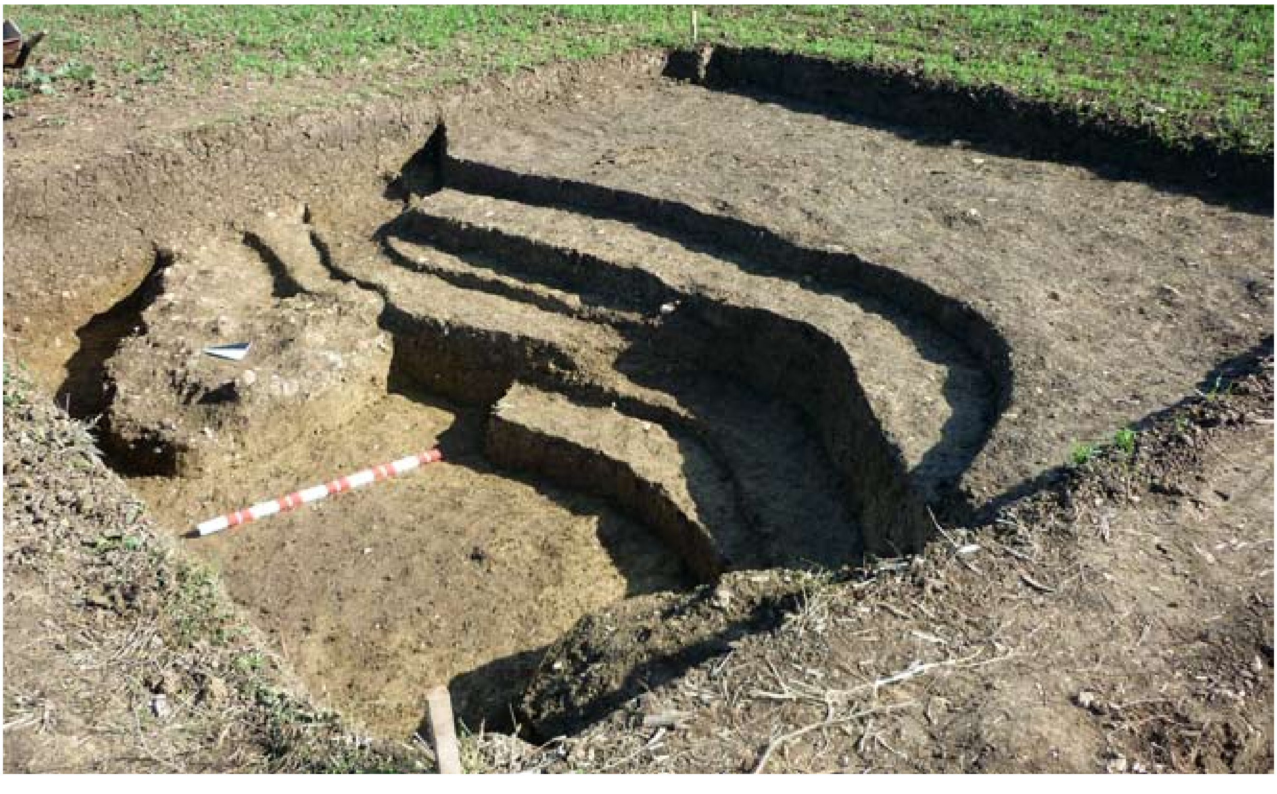

Обр. 2. Златар. Комплекс V. Продължение на траншеята с посока север-юг.

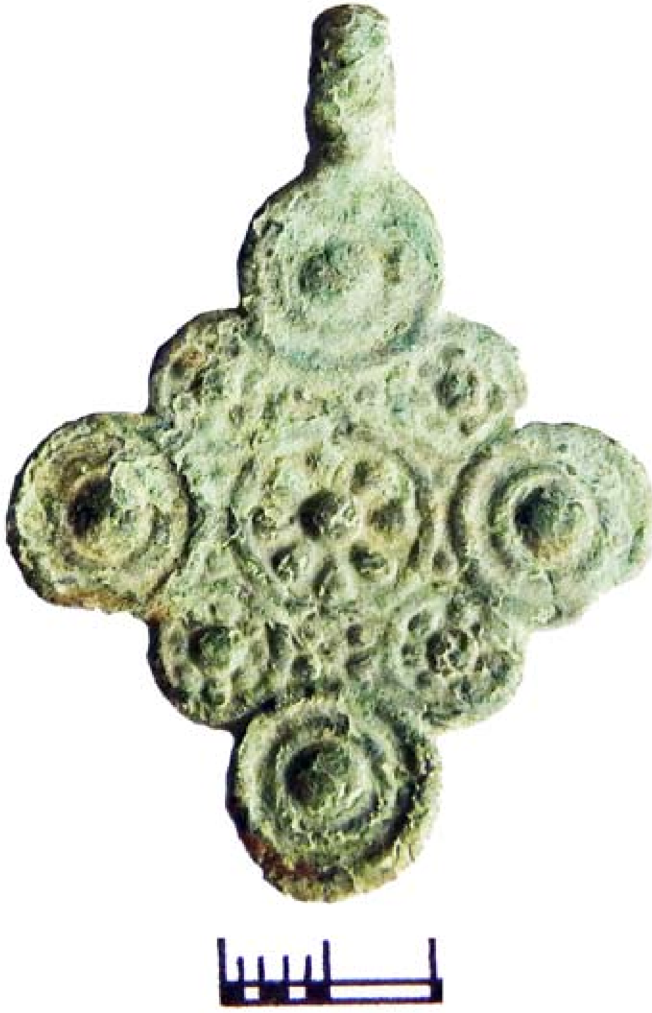

Обр. 3. Златар. Комплекс V. Бронзов кръст.

с посока север-юг, регистрирана през изминалите два сезона. Поетапното изчерпване на вкопаванията оформи пет нива, които всъщност са продължение на границата на комплекса от изток. Най-общо вкопаването започва от 0,40 м при южната и 0,35 м при северната граница на изкопа и достига до 1-1,10 м от съвременното ниво.

Поредните заложени сектори обхванаха пространството южно от първия и тези от 2013 г. Целта ни беше да се изследва продължението на траншеята и регистрираните тук съоръжения. Границата на Комплекс V-SE в тази посока се определяше от няколко струпвания от камъни. Регистрираха се четири нива на вкопаване (0,08-0,15 м).

Под пътеката между два от квадратите се оказа и най-значимото ни откритие – пещта (обр. 1). Тя се състои от две камери – горна, от която е запазена скара с шест отвора, пробити равномерно в нея и долна горивна камера. Куполът отгоре е разрушен поради малката дълбочина от нивото на терена и обработката на терена. Пред пещта се оформи яма, от която се събраха няколко фрагмента керамика и десетина бронзови стопилки. Източно от пещта и ямата се очерта и огнище. Състои се от няколко силно опалени и оцветени в червено камъка, наредени в кръг. Между тях има дебел пласт от въглени, примесени с парченца горяла керамика. Между двете ями – тази пред пещта и пред огнището, се очерта дупка от стълбова конструкция.

Установи се и границата на комплекса от запад, която минава зад пещта. Тя се явява продължение на регистрираната през 2013 г. Вкопаването е на три нива. В най-ниската точка достига до 0,80-0,90 м с две концентрации на камъни, трамбовани върху грунда.

Целта на последния заложен сектор на проучване е да се проследят границите от изток и запад на комплекса и да се установят тези от юг. Очакванията ни се оправдаха. На дълбочина 0,50 м се разкри пасаж от камъни в източна посока, следващ границата на изкопа. До него се очерта и линията на грунда. Подобна се оказа и ситуацията от запад, където се хвана продължението на границата от миналата година. Между тях вкопаването достига до 1,10 м. Лисата на време не даде възможност да се изчерпи целият пласт в този сектор. Това се осъществи през втория етап на проучване през м. октомври-ноември.

Новият проучван сектор отстои на 1,70 м от предходните, в които се разкриха пещ, предпещна яма и яма за отпадъчна продукция. Вкопаната траншея с посока север-юг, в която са разположени отделните съоръжения, продължава и в южна посока (обр. 2). През този сезон попаднахме на подземна водна жила, която създаде много проблеми по време на проучванията. Въпреки това, на дълбочина от 0,60-0,70 м се разкриха основите на разрушена до основи пещ. От нея бяха останали само наредените дребни камъни и част от разбитата подница. Основата на пещта е в една ос с посока север-юг спрямо разкритата вече през първия етап пещ. За разлика от първата, тази не е успяла да оцелее при дългогодишната механизирана обработка на терена.

Разкрихме и още една, трета за този сезон пещ, разположена в северна посока. Събраха се кости и фрагменти горяла керамика. Разчистеното отухляване е с размери 1,20 x 0,90 м и е на дълбочина едва 0,30 м от съвременния терен. Пред останките на пещта от запад има яма, която се свързва със съоръженията в кв. 3. В новия изкоп, разположен североизточно от проучените сектори, не се очертаха никакви структури. Достигна се грундът на терена и с това работата тук приключи. Липсата на останки предполага, че целият комплекс приключва дотук.

Намерени са над 200 метални находки, сред които традиционно преобладават коланните гарнитури и накитите. Сред отлетите предмети е и един фолис на Лъв VI и няколко изцяло запазени бронзови кръста (обр. 3). Керамичният материал и монетите, сред които има и един оригинален константинополски номинал на Лъв VI, намерен през 2013 г., определят времето на съществуване на производствения център за металопластика при с. Златар, община Велики Преслав, в първата половина и средата на X в.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (ЦЪРКВА №20)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Продължават редовните археологически разкопки на новооткритата през 2012 г. църква № 20 и проучването на нейния некропол (Тотев и др. 2013, 393-394; Тотев и др. 2014, 484-487). Почти навсякъде в изкопите се достигна скалата на дълбочина от 0,30 м на запад до 1,30 м в източна посока. Пръстта е кафява, смесена с ломени камъни от стените на църквата, много керамика от XIII–XIV в. и единични керамични фрагменти от желязната епоха и ранновизантийския период.

Църква № 20. От север на църквата се разчистиха сектори от каменна настилка, част от стилобата на северната галерия. Изясни се предназначението на дублиращия зид край северната фасада, а от запад на притвора се откри малко помещение.

Настилка. Пред северната фасада на църквата се разчисти настилка от различни по размери каменни плочи, наредени направо върху трамбования терен. Сектори от нея са запазени: източно от северния вход на притвора; пред североизточния ъгъл на наоса, където е частично хлътнала, най-вероятно в гробни ями; както и отделни плочи пред северния вход на наоса. Настилката е направена известно време след строежа на църквата, около средата на XIV в.

Дублиращ зид. Той е изграден успоредно на северната фасада на църквата и е с обща дължина 6,15 м, ширина до 0,75 м, а запазената височина е 0,30 м. Зидът прекъсва точно срещу северния вход на наоса и продължава след него, достигайки до източната страница на северния вход на притвора.

Зидът е изграден от полуобработени и ломени камъни, споени с кал. Той има само външно (северно) лице, а пространството до фасадата на църквата е запълнено с камъни и пръст. Прекъсванията на зида са съобразени с двата входа на църквата. Самият зид не е фундиран в терена, а е изграден направо върху плочниковата настилка пред северната фасада на църквата (обр. 1).

В източния си край зидът е конструктивно свързан с голям контрафорс, изграден в същата строителна техника и материали. Контрафорсът има зидани лица от север и изток, с дължина съответно 1,60 м и 1,30 м, и е прилепен плътно до североизточния ъгъл на наоса на църквата.

С този зид и контрафорса, които във височина са достигали до стрехата на покрива, е била дублирана и допълнително укрепена северната стена на църква № 20 в по-късен етап от нейното функциониране, през втората половина на XIV в.

Северна галерия. Стилобатът на северната галерия е изграден от полуобработени и ломени камъни и скални отломъци, споени с кал (обр. 2). Той е много лошо запазен, а камъните от външното му лице са изцяло извадени. Запазената дължина е 7,50 м, ширината е 0,50 м, а височината е 0,35 м. Стилобатът няма фундамент и е изграден направо върху трамбования терен. Неговият западен край е хлътнал най-вероятно в гробна яма, като се е наклонил на север, и същевременно се е усукал в южна посока.

Стилобатът на галерията отстои от зида, който дублира северната фасада на църквата, на различно разстояние – от 0,80 м до 1,60 м. Това е било наложено поради издаването в северна посока на изградения при североизточния ъгъл на наоса контрафорс. Вътрешната ширина на галерията е 1,15 м. От запад нейният под е ограничен от поставена напряко варовикова колона. Дължината на тази колона е 1,50 м, което определя и общата ширина на северната галерия, заедно със стилобата.

Галерията е била изградена пред цялата северна фасада на църква № 20 и е имала дървена конструкция, покрита с керемиди. Вертикалните носещи греди са стъпвали върху каменния стилобат, издигнат на височина до 0,40 м над първоначалната каменна настилка, която остава във вътрешността на галерията.

Съобразяването на северната галерия с изградените преди нея контрафорс и дублиращ зид от север, показва, че тя е изградена по-късно от тях, в рамките на втората половина или в края на XIV в.

Камбанария. От запад на притвора на църквата се откри източната половина на малко помещение. То има дължина на източната стена 3,50 м и запазена дължина на южната стена 2,75 м. Запазената дължина на северната стена е 2,40 м, но нейното трасе е очертано чрез засичане в скалата на още 1,80 м. Ширината на стените е 0,60 м, а запазената височина – до 0,50 м. Северната и южната стени са фундирани върху скала. Стените имат двулицев градеж от полуобработени камъни, споени с кал, и блокаж от камъни и пръст. За подово ниво е използвана грубо подравнената скала. Входът на помещението се намира на южната стена. Пред него се откри част от каменна настилка. Помещението е долепено на фуга към западната фасада на църквата, но от притвора няма пряк достъп към него.

По всичко изглежда, че новооткритото помещение е камбанария на църква № 20. Камбанарията е имала издължен в посока изток-запад трапецовиден план с външни размери 3,50 х 2,80 х 4,20 х 4,20 м. Стените са каменни, оформящи най-малко два етажа, свързани с вътрешно дървено стълбище. Височината им е била поне 4-5 м, след което най-вероятно те са били продължени с дървена конструкция за закачане на камбаната и керемиден покрив.

В очертанията на камбанарията и под нейните стени няма гробове, което показва, че тя е била

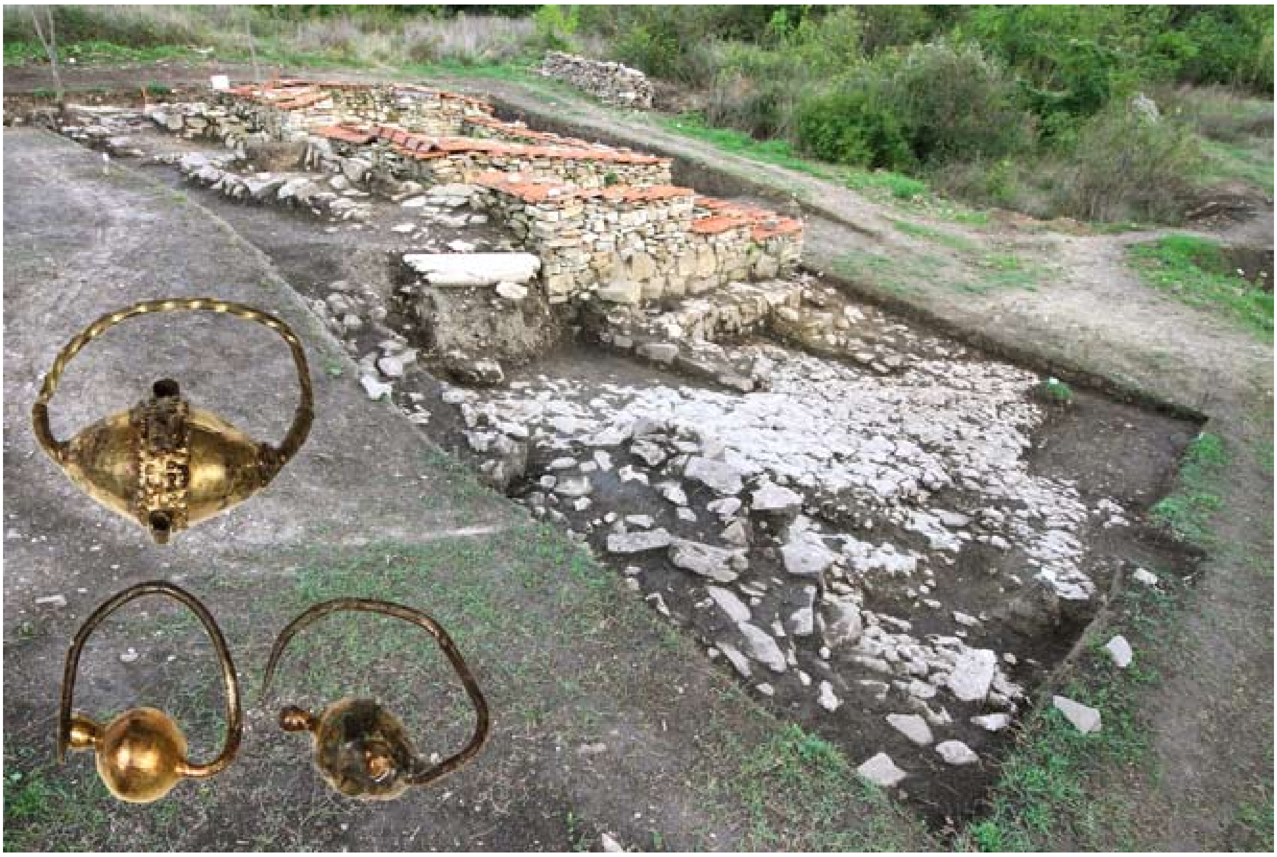

Обр. 1. Църква № 20 с камбанарията и северната галерия – поглед от северозапад. В долния ляв ъгъл – сребърна обеца с позлата от гроб № 60 и сребърни обеци с позлата от гроб № 52 от некропола.

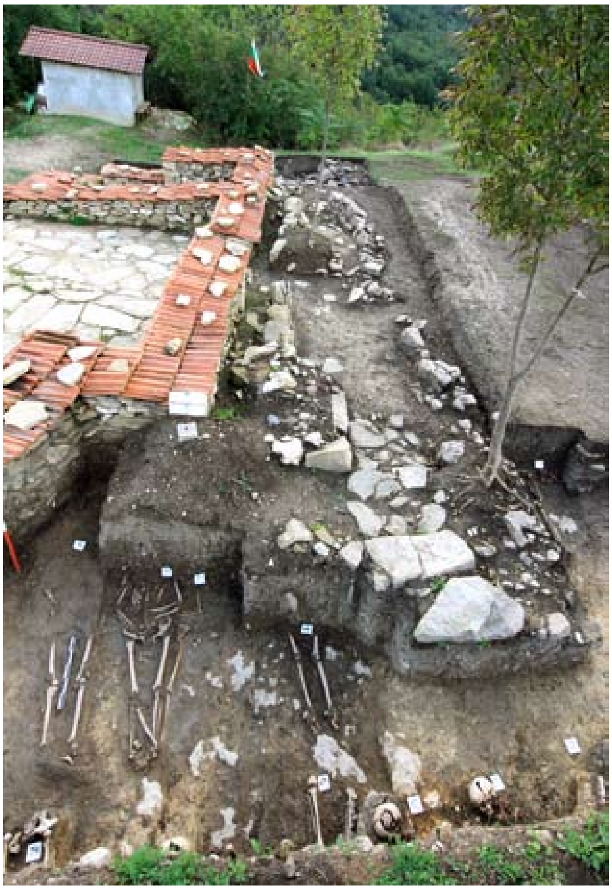

Обр. 2. Северната галерия, контрафорсът и дублиращият зид на северната фасада на църква № 20 с гробове от некропола – поглед от изток.

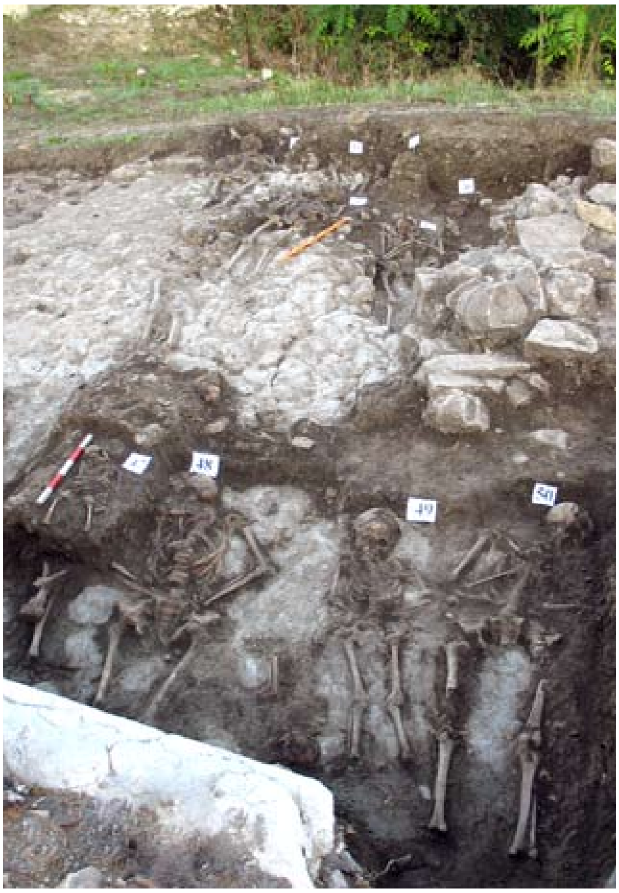

Обр. 3. Гробове от некропола на църква № 20 северозападно от притвора – поглед от изток.

изградена едновременно със строежа на църквата около средата на XIV в. или непосредствено след това, но във времето преди разширяването на некропола в западна посока.

Некропол. От некропола на църква № 20 се проучиха или локализираха 70 гроба. С тях общият им брой достигна 86. Гробовете с първични погребения са 67, докато вторичните са само 3. В някои от гробовете има поставени кости от по-ранни погребения (обр. 3). Възрастни индивиди са погребани в 42 гроба, а деца – в 28 гроба. В 20 гроба се откри инвентар: 3 сребърни обеци, 8 медни обеци, 59 медни копчета, медна халка, останки от златосърмен текстил и керемида с графит.

Малко от гробовете в некропола се застъпват, но има и такива, при вкопаването на които са извадени кости от предишни погребения. От изток гробовете са един върху друг, но причината за това е използването на по-голямата дебелина на културния пласт, тъй като в западна посока той изтънява и скалата остава на съвсем малка дълбочина. Като цяло некрополът е създаден заедно с църква № 20 около средата на XIV в. и се използва интензивно до края му.

Единствено гроб № 86, който остава под северната стена на апсидата, и гроб № 17, който е затиснат от стената между наоса и притвора на църквата, са по-ранни от нея.

Литература

Тотев и др. 2013: К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – Сектор Север“ във Велико Търново. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 393-394.

Тотев и др. 2014: К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – Сектор Север (Църква № 20)“. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 484-487.

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (ДВОРЦОВИ СГРАДИ)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Продължиха археологическите разкопки в района на Дворцовите сгради, където се работи северно, южно и източно от църква № 2, на обща площ 250 кв. м.

Некропол на църква № 2. Край западната фасада на Дворцова сграда II-А се откриха 9 гроба, от които 3 са вторични. Инвентарът включва: тухла и 2 керемиди с формулата „Исус Христос побеждава“, 12 медни копчета и сграфито паница. Датировката на некропола е в XIV в.

Хранилище. Долепено към западната фасада на Дворцова сграда II-А се откри помещение, вкопано в земята на дълбочина 1 м, което вероятно е изпълнявало ролята на хранилище. Проследи се част от неговата еднолицева западна стена с ширина 0,40 м, градена с ломени камъни на калова спойка. Дължината ѝ е 3,80 м, но двата ѝ края са пресечени от по-късни вкопавания. Ширината на хранилището е 2 м. Подът е направен от трамбована пръст. Засега може да се приеме, че хранилището е построено през втората половина на XIII в. и е функционирало заедно с Дворцова сграда II-А. След като е изоставено през XIV в., то е използвано за боклучна яма, а впоследствие в него са вкопани гробове от некропола на църква № 2.

Продължиха проучванията пред източната фасада на църква № 2 и по трасето на улицата между нея и Източната крепостна стена. В насипите пръст и строителни разрушения от предишни разкопки и от събарянето на църква № 2 се откриха няколко хиляди фрагмента от стенописната декорация, камъни от зидарията, бигори от сводовете и купола, тухли от фасадната украса и керемиди от покрива. Достигна се трасето на улицата, от което беше изцяло разчистен малък участък без настилка.

Проучи се Сграда IV, намираща се южно от църква № 2 (обр. 1). Откриха се и се проследиха трасетата на южната и източна оградни стени на голям, неизвестен до този момент, архитектурен комплекс при църква № 2 в северната част на крепостта.

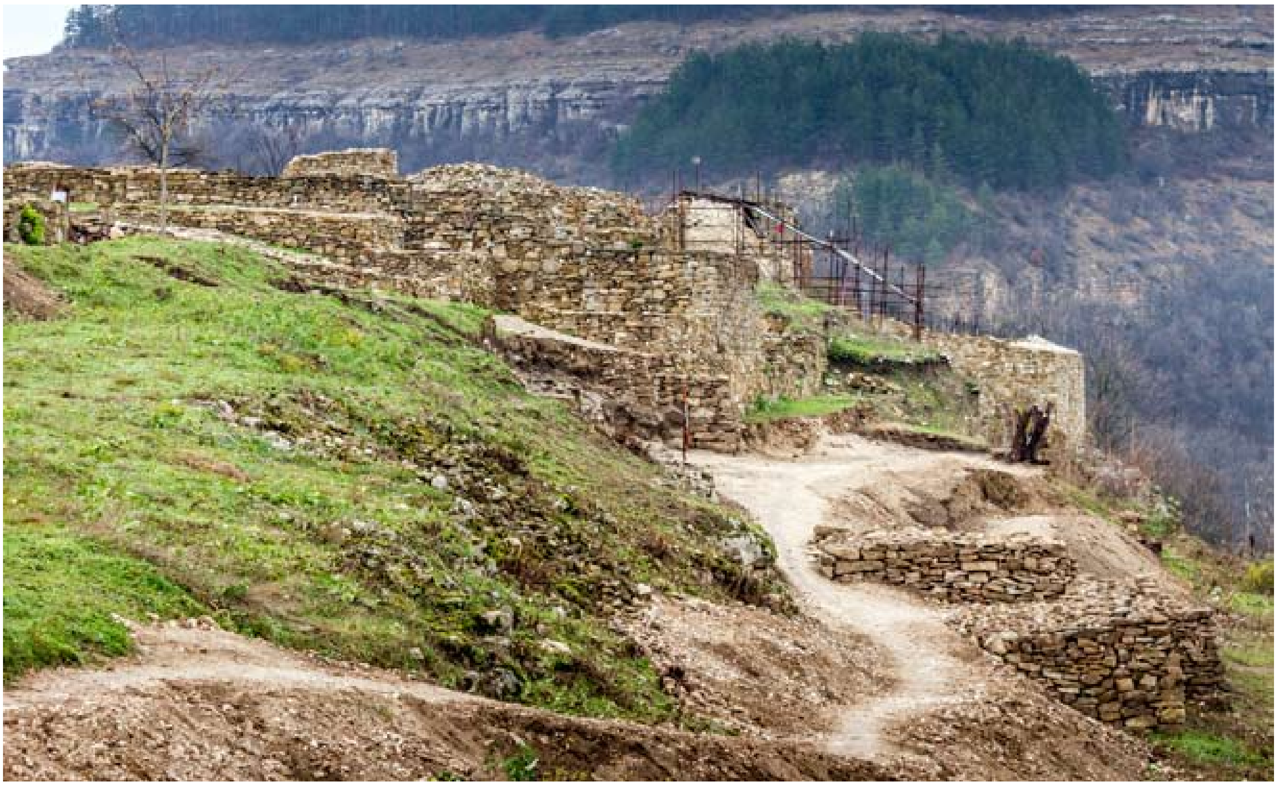

Обр. 1. Дворцови сгради, южна и източна оградни стени на комплекса при църква № 2 – общ поглед от юг.

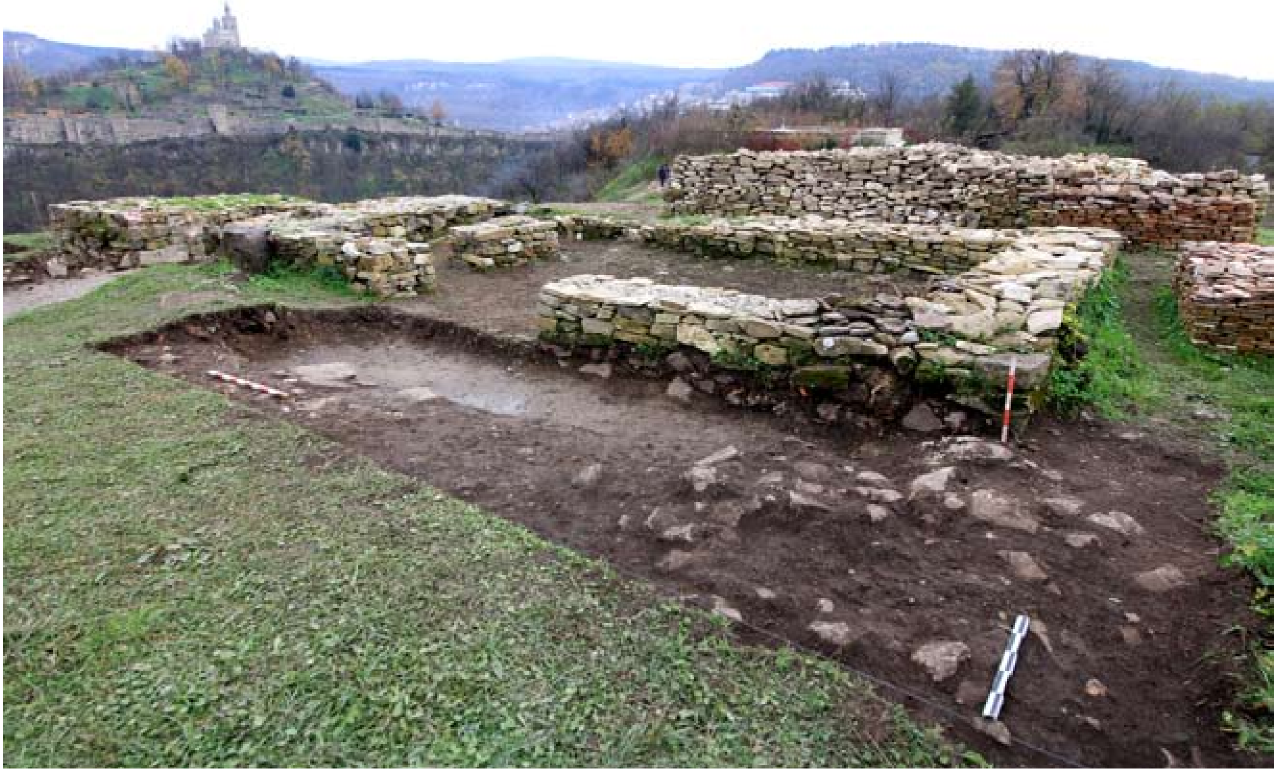

Обр. 2. Сграда IV с каменна настилка пред западното помещение – поглед от северозапад.

Сграда IV е разкрита отчасти през 30-те години на XX в. от Т. Николов и Д. Цончев и за нея има публикувана информация (обр.2). При сегашните проучвания за пръв път се направиха конкретни наблюдения и изводи за нейния план и характер. Сградата има 2 помещения. В план е неправилен четириъгълник, издължен в посока запад/северозапад-изток/югоизток Външните ѝ размери са: 5,30 x 15,95 x 4,55 x 15,20 м. Изградена е с двулицева зидария от добре обработени камъни, споени с калов разтвор, и блокаж между тях. Широките 0,75-1 м стени са запазени на височина 0,50-0,95 м. Откри се участък от каменна настилка пред северната фасада на Сграда IV, пред входа на западното помещение и западно от него.

Западното помещение на Сграда IV има трапецовиден план с вътрешни размери 3,70 x 3,75 x 7,55 x 8,15 м. Почти в средата на северната стена е направен вход с ширина 2,38 м. На южната стена, срещу входа, има малък пиластър. Не се добиха данни за подовото ниво.

Източното помещение на Сграда IV има четириъгълен план с вътрешни размери 2,80 x 2,70 x 5,10 x 4,95 м. Това помещение всъщност представлява широка 2,57-2,78 м порта с дълбок проход, която се явява главният южен вход на новоустановения комплекс при църква № 2. Дължината на прохода е 2,65-2,80 м. След вътрешно преустройство портата е била затваряна с две двукрили врати. Пред нея се откриха над 150 фрагмента от бяла хоросанова мазилка. Върху няколко фрагмента са запазени ивици червена боя, а други имат черни линии, наподобяващи букви. Тези фрагменти явно са част от хоросанова мазилка на аркиран люнет над външния отвор на портата. Възможно е в този люнет, който е бил очертан с червени кантове, да е имало ктиторски надпис или текст с името на патрона на комплекса.

Източният сектор от **Южната оградна стена** на комплекса, който има дължина 9,65 м, ширина 0,80 м и запазена височина до 0,75 м, се долепва на фуга към североизточния ъгъл на Сграда IV. Стената, от която се разчисти само вътрешното лице, е фундирана върху скала и е ориентирана в посока запад-изток. Иззидана е от големи полуобработени камъни и по-малки ломени камъни, с калова спойка. Разликата във височината между западния край на стената и югоизточния ъгъл е почти 2,70 м. Западният сектор от южната оградна стена, със запазена дължина 10 м, ширина 1,20 м и височина 0,40 м, беше открит през 2012 г. Той има посока югозапад-североизток, като се е допирал на фуга на север към западната крепостна стена, а на изток до югозападния ъгъл на Сграда IV. Цялата дължина на западния сектор на южната оградна стена е 26,40 м.

Източната оградна стена на комплекса е с разкрита дължина 7,80 м, като от тях 5 м имат външно лице, а при останалата част са запазени само вътрешното лице и блокажът. Ширината ѝ е 1 м, но при ъгъла с южната оградна стена тя достига 1,15 м. Запазена е на височина до 0,45 м. При югоизточния ъгъл има 4 реда много големи камъни, поставени в зидарска връзка, които са дълги 0,75-1,10 м и имат обща височина 0,90 м. Стената няма вътрешно лице, защото то е изградено от нахвърляни в изкопа на основата камъни и скални отломъци, споени с кал. В следващите 6,40 м в северна посока източната оградна стена е изцяло съборена. След това стената има дължина 5,70 м и посока север/североизток-юг/югозапад, като достига до югоизточния ъгъл на църква № 2. Тази част от трасето ѝ беше разкрита през 2009 г. Там тя има ширина около 0,90 м и запазена височина 1 м. Зидарията е от големи полуобработени камъни, споени с кал. Общата дължина на източната оградна стена е 21,10 м (обр.3).

Разкритите до този момент сгради и съоръжения в Северния сектор на крепостта Трапезица могат да се свържат в голям столичен комплекс. Той има издължен в посока север-юг трапецовиден план и обща площ над 2 дка, затворен от всички страни от оградни стени и от няколко големи сгради. Комплексът има 5 сгради, подредени около обширен вътрешен двор. В центъра се издига църква № 2, която е построена върху стените на разрушената в края на XIII в. Дворцова сграда II. Непосредствено до нея от север се намира голяма сграда (Североизточно крило), издигната върху стените на разрушената в края на XIII в. Дворцова сграда II-А. До югоизточния ъгъл на църква № 2 се намира малка двуетажна сграда (Източно крило) с 2 помещения и коридор в приземието. Южната оградна стена е прекъсната от Сграда IV (Южно крило), която е имала 2 етажа и голяма порта в приземието – главният вход на комплекса. Бившата военна двуетажна Сграда II (Западно крило) е долепена до Западната крепостна стена. В северния ъгъл на комплекса остава Северната порта на крепостта, която вече е била зазидана и не е функционирала. Големият некропол около църква № 2, с досега проучени 312 гроба, изглежда също не се използва.

Липсата на преки комуникационни връзки със Северната кула и прилежащите ѝ участъци на крепостните стени показва, че комплексът явно не е имал военни функции. Засега най-вероятно изглежда предположението, че това е голям градски манастир, изграден в самия край на XIV в.

Сред откритите 100 находки се открояват: бронзов медальон с фигура на орел; оловна пластина с 5 редов кирилски надпис; каменна бойна топка и 6 сграфито паници.

1.

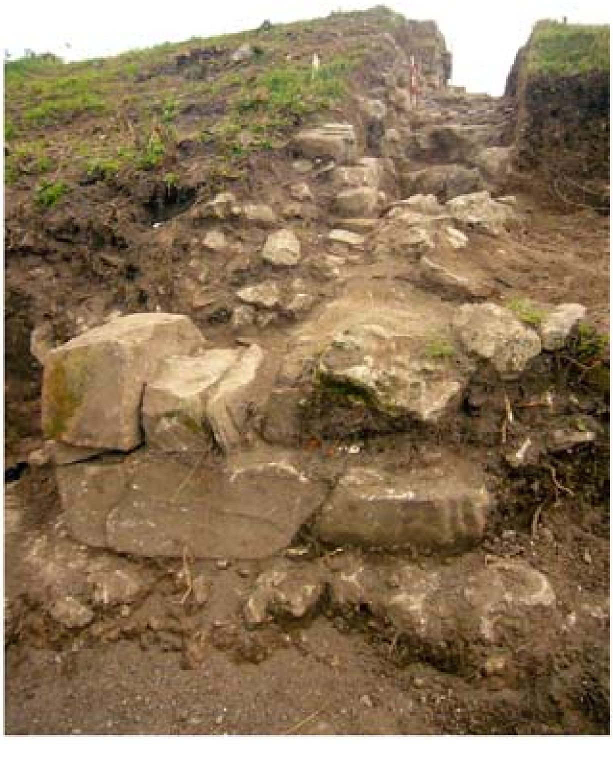

2.

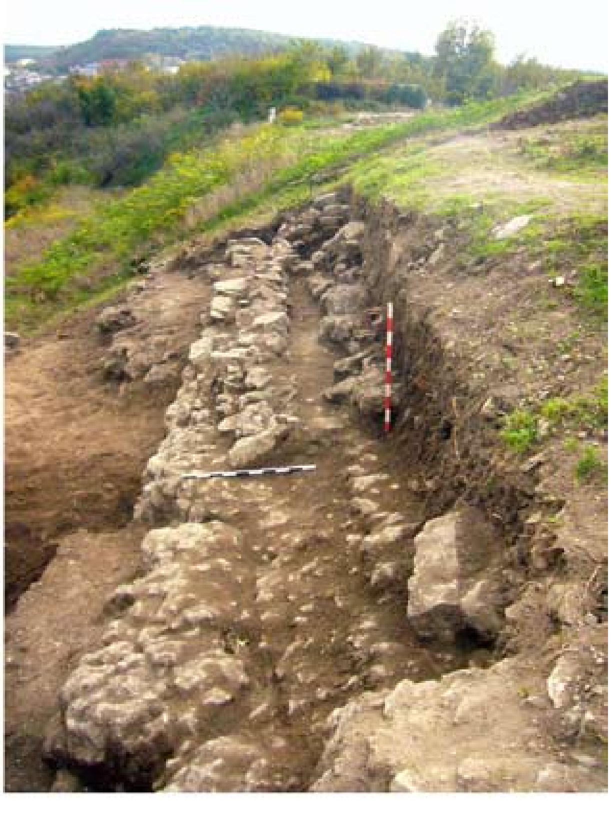

Обр. 3. Оградни стени на комплекса при църква № 2. 1. Южна оградна стена – поглед от изток. 2. Източна оградна стена – поглед от север.

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР „ЮГОЗАПАД“

Константин Дочев

Разкопките се провеждат въз основа на сключен съвместен договор между Министерството на културата на РБългария и НАИМ-БАН, София. Финансирането е предоставено от МК.

Продължителност – 35 работни дни от 31.08 до 20.10.2014 г. Разкопките в сектор „Югозапад“ на крепостта Трапезица са започнати през 2009 г., но в периода 2011-2013 г. те са прекъснати поради недостатъчно финансиране, така че това е четвърти работен сезон на този сектор.

През настоящата година се работи на площ от 500 кв. м, предимно покрай вътрешното лице на крепостната стена (обр. 1).

Досега са разкрити около 75-80 м солидна крепостна стена с ширина от 2,70-3,20 м в югозападния край на крепостта Трапезица, плътно изградена от обработени камъни, споени обилно с хоросан. Откри се неизвестна досега трета порта с двойни врати и с проход (ширина 2,40 м и дължина на прохода 5 м.). Установи се хронологията на изграждането на крепостната стената. Тя е завършена около 1175-1180 г. при византийския император Мануил I Комнин (1143-1180). В периода 1187-1190 г., когато Търново вече е столичен град, третата порта е допълнително укрепена с втори фундамент за стълбище, което е водило към висока кула за премостване на куртината над прохода. Това е бил един от основните подходи към църква № 8 на Трапезица, в която са били положени мощите на Св. Йоан Рилски през 1195 г. от цар Иван Асен I (разстоянието между стената и църквата е около 50-60 м). На около 25-30 м по протежението на разкритата стена в посока запад се разкри мощна отбранителна площадка с размери 18 х 5 м, издаваща се на 2 м пред лицето на стената, вероятно за отбрана на портата и подстъпите към църква № 8 („Св. Йоан Рилски“).

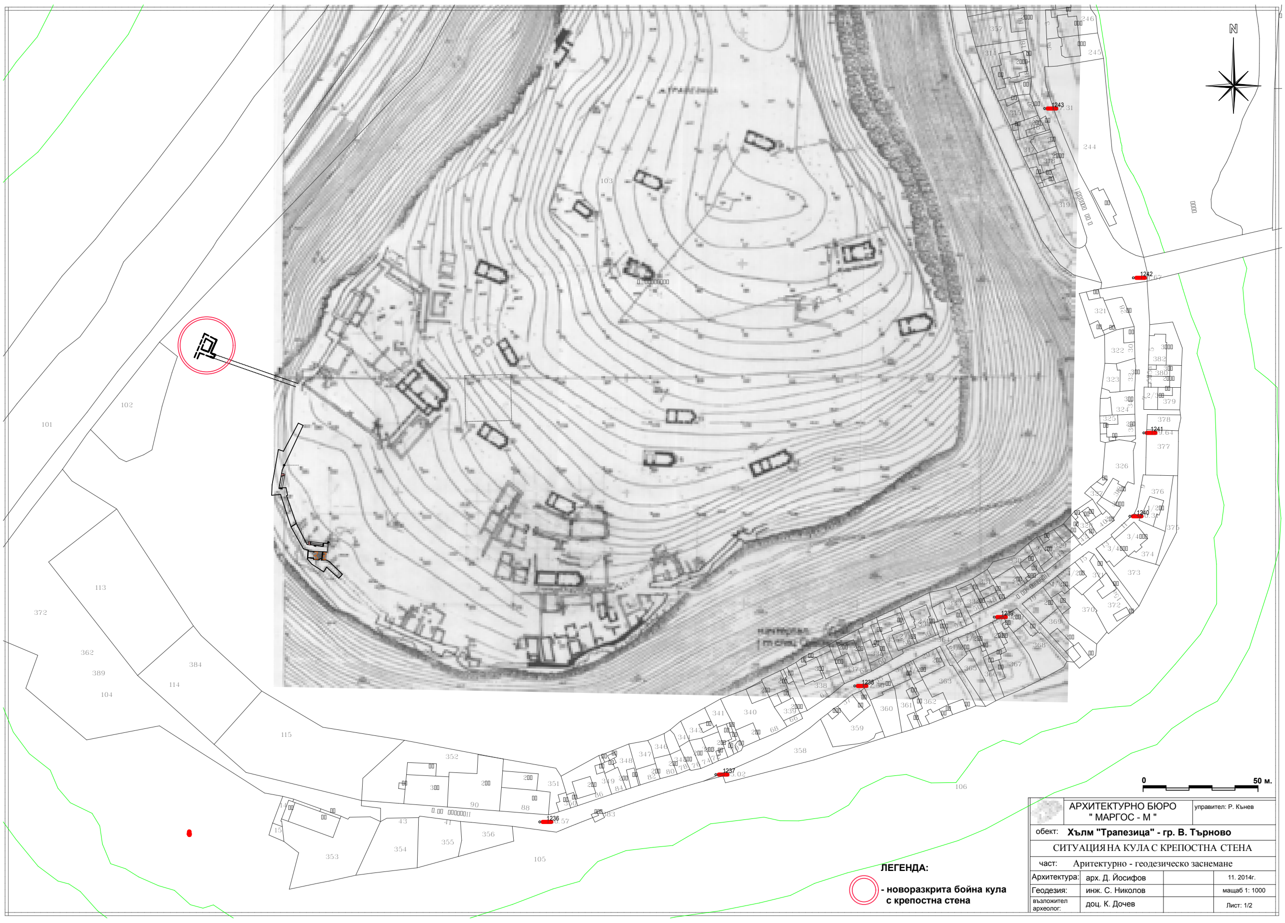
N
0
50 м.
ЛЕГЕНДА:
- новоразкрита бойна кула с крепостна стена
АРХИТЕКТУРНО БЮРО " МАРГОС - М "
управител: Р. Кънев
обект: Хълм "Трапезица" - гр. В. Търново
СИТУАЦИЯ НА КУЛА С КРЕПОСТНА СТЕНА
част: Аритектурно - геодезическо заснемане
Архитектура: арх. Д. Йосифов
11. 2014г.
Геодезия: инж. С. Николов
мащаб 1: 1000
възложител археолог: доц. К. Дочев
Лист: 1/2

Обр. 1. План на крепостта Трапезица с откритата архитектура в сектор „Югозапад”.

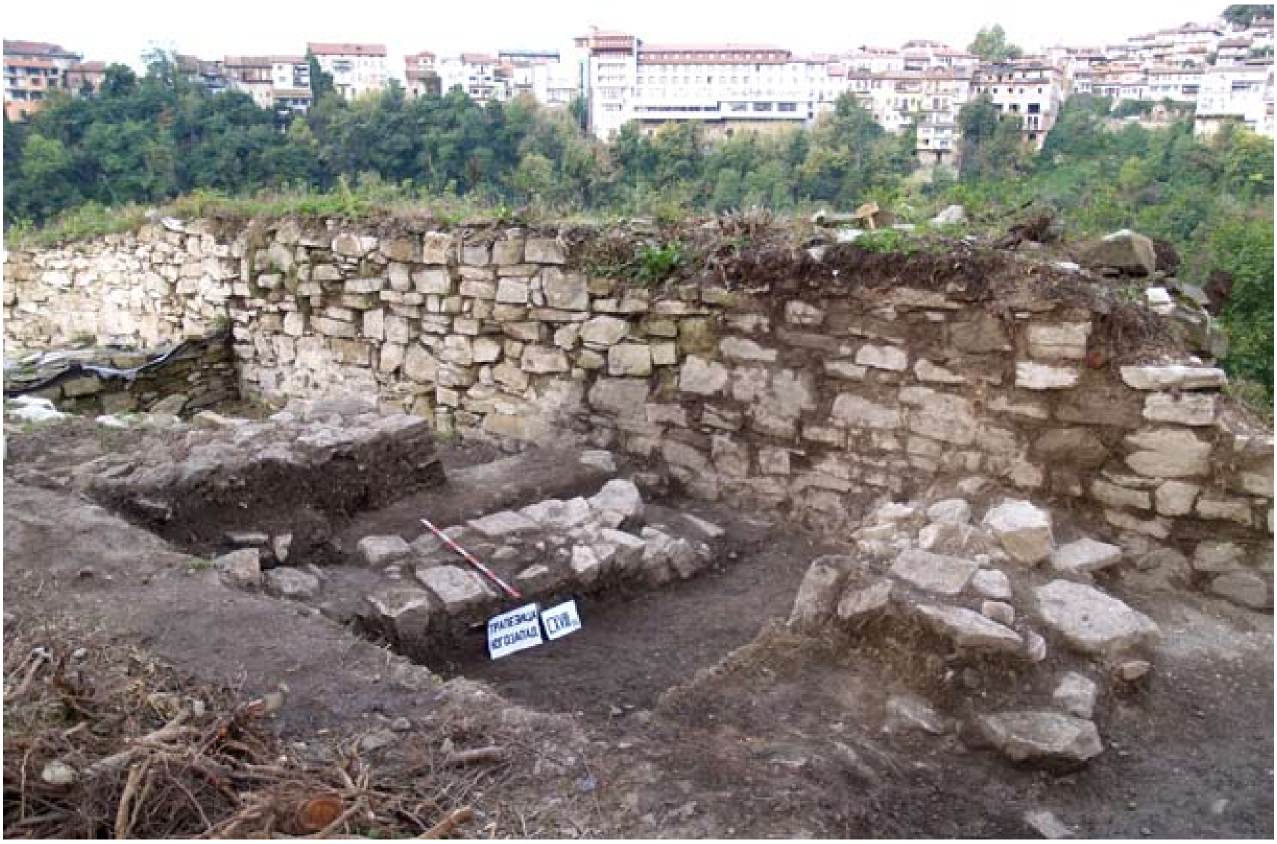

Обр. 2. Сгради от вътрешната страна на крепостната стена – работен момент.

Стената в този участък е запазена отвътре на близо 4-5 м, а отвън – на 5,50-6 м оригинална височина и заедно със стълбището могат да послужат като образец при бъдещите реставрационни дейности.

През настоящия сезон продължи проучването на крепостната стена в посока северозапад с цел разкриване не само на нейното трасе с прилежащите отбранителни съоръжения, но и на водоснабдителен напречен зид (стълбище), който се е спускал по стръмния склон до р. Янтра. За неговото съществуване бегли сведения дава чешкият археолог Карел Шкорпил, който в началото на ХХ в. е обхождал този район на Трапезица и е предположил, че поради липса на вода, именно по това трасе обитателите на крепостта биха могли да изградят такова съоръжение (Шкорпил 1910, 127 и сл.).

Поради тригодишното прекъсване на разкопките целият участък беше обрасъл с гъсти бурени и избуяли филизи от отсечените храсти на височина 1,50-2 м, което отне близо 6 работни дни и финансови разходи за рязане и пренасяне на дървесната маса.

При разкриването на стената с нови 20 м не можа да се установи в този участък такова съоръжение (напречен зид), най-вече поради възпрепятстване от нови депа изкопана земна маса от съседния участък, проучван от колегата доц. Й. Алексиев.

От вътрешната страна на стената бяха разкрити части от каменни зидове с калова спойка, вероятно от по-късни жилищни и производствени сгради, строени през XIV в. (обр. 2). Около тях бяха намерени многобройни фрагменти кухненска и сграфито керамика от XIV в., прешлени за вретено и много ковани гвоздеи, скоби, ножове, свредели и други железни предмети.

За разкриването на напречния зид бяха предприети сондажни изкопи на около 40 м извън крепостна стена по стръмния склон, обрасъл с изключително гъста храстовидна и многогодишна растителност. В предните сезони, вследствие на личните теренни обхождания, бяха регистрирани множество удобни за заселване тераси, както и следи от каменни зидове с хоросан и трасе на път от новата, трета порта, в посока към днешната гара Трапезица. Още през първите няколко дни от сондирането се попадна на солидна правоъгълна кула с приземно помещение, градена от полуобработени камъни с хоросанова спойка. Впоследствие се установиха размерите на кулата, които отвън са 5,50 х 8,20 м (обр. 3). Започна разкриването и на напречния зид, свързан конструктивно с правоъгълната кула. Дебелината на напречния зид до кулата е 2,20 м. Зидовете на кулата са с дебелина 1,80 м (севе-

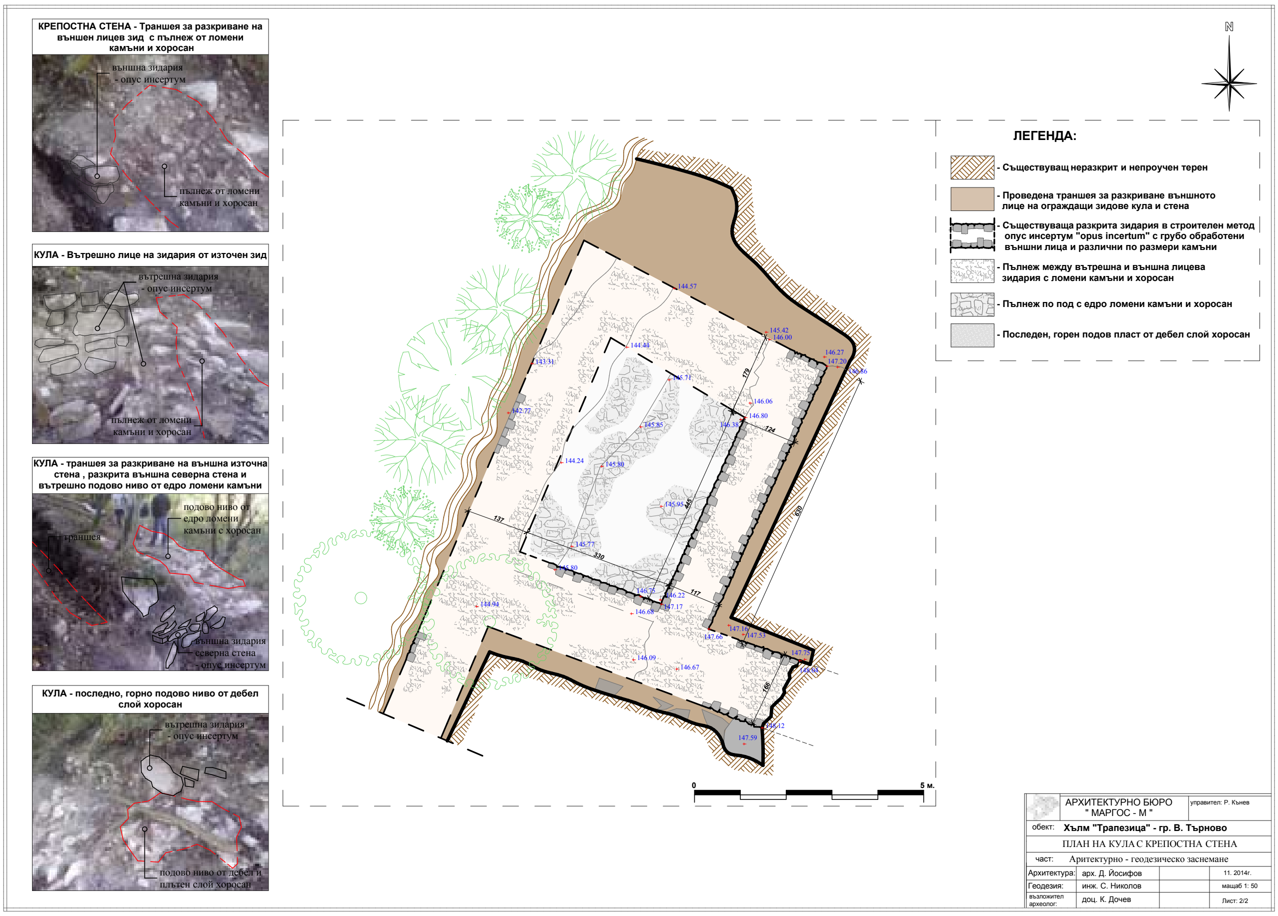
КРЕПОСТНА СТЕНА - Траншея за разкриване на външен лицев зид с пълнеж от ломени камъни и хоросан
външна зидария - опус инсертум
пълнеж от ломени камъни и хоросан
КУЛА - Вътрешно лице на зидария от източен зид
вътрешна зидария - опус инсертум
пълнеж от ломени камъни и хоросан
КУЛА - траншея за разкриване на външна източна стена, разкрита външна северна стена и вътрешно подово ниво от едро ломени камъни
подово ниво от едро ломени камъни с хоросан
траншея
външна зидария северна стена - опус инсертум
КУЛА - последно, горно подово ниво от дебел слой хоросан
вътрешна зидария - опус инсертум
подово ниво от дебел и плътен слой хоросан
N
ЛЕГЕНДА:
- Съществуващ неразкрит и непроучен терен
- Проведена траншея за разкриване външното лице на ограждащи зидове кула и стена
- Съществуваща разкрита зидария в строителен метод опус инсертум "opus incertum" с грубо обработени външни лица и различни по размери камъни
- Пълнеж между вътрешна и външна лицева зидария с ломени камъни и хоросан
- Пълнеж по под с едро ломени камъни и хоросан
- Последен, горен подов пласт от дебел слой хоросан
144.57
145.42
146.00
146.27
147.20
146.86
144.44
143.31
145.71
179
146.06
146.80
146.38
124
142.77
145.85
144.24
145.80
145.95
445
630
137
145.77
330
145.80
146.75
146.22
117
147.17
144.94
146.68
147.16
147.53
147.66
147.75
148.04
146.09
146.67
166
148.12
147.59
0
5 м.
АРХИТЕКТУРНО БЮРО " МАРГОС - М "
управител: Р. Кънев
обект: Хълм "Трапезица" - гр. В. Търново
ПЛАН НА КУЛА С КРЕПОСТНА СТЕНА
част: Аритектурно - геодезическо заснемане
Архитектура: арх. Д. Йосифов
11. 2014г.
Геодезия: инж. С. Николов
мащаб 1: 50
възложител археолог: доц. К. Дочев
Лист: 2/2

Обр. 3. План на външната кула с част от напречния зид.

рен и южен) и 1,40 м (източен). Кулата се издава на 6 м пред напречната стена, с фронт на север. За разлика от горната, обиколна крепостна стена, която е с плътен градеж, кулата и напречният зид са построени с две лица и пълнеж от дребни ломени камъни и не много качествен хоросан (*opus emplectum*). Това е причината в този участък двете съоръжения да са запазени на малки височини от 0,50 до 1,50 м. Все още не може да се установи дали крепостната стена е от два напречни зида и в средата е със стълбище, тъй като голяма част от двете съоръжения са разрушени при вадене на камъни за новото строителство, а вероятно и за строежа на жп моста и тунела през 1900-1901 г. За де се подравни подът на вътрешното помещение, което е с размери 3,40 х 4,50 м, е насипан плътен блокаж от необработени камъни и обилни количества бял хоросан към северния зид, който остава засега само с разкрито лице, поради опасния отвесен участък. От южната страна на кулата вероятно е имало малък вход за нейното вътрешно помещение.

Проучването на напречния зид ще продължи през следващата година нагоре (към обиколната стена) и надолу (към действащата жп линия Горна Оряховица – Велико Търново – Дъбово). Само на около 15 м под кулата е имало до преди 20-25 г. естествен кладенец с метална помпа, осигуряващ вода за близкия жп кантон. Вероятно там би могло да се разкрие и втора кула-кладенец или съоръжение за водоснабдяване.

Тази кула с напречната стена са част от допълнителната отбранителна система, която е изградена от цар Иван Александър (1331-1371) в периода 1360-1365 г. след първите нахлувания на османските турци в Тракия, при които загиват и неговите синове Иван Асен и Михаил Асен. Поради липса на средства и малкото време, с което разполагали тогавашните градски власти, този тип напречни стени и съоръжения са изградени набързо и без необходимата здравина, за разлика от строежите от края на XII в. Напречни стени с кули (засега общо 6) има разкрити от Втората порта на Царевец по неговия южен склон; от т. нар. Балдуинова кула на Царевец към р. Янтра; от южния склон на Трапезица с кула на брега на р. Янтра. Проучените подобни кули южно от Третата порта на Царевец и от южния склон на Трапезица имат същия четириъгълен план, с издаване пред крепостната стена на запад или на североизток (Николова, Ангелов 1964, 35-38) Напречният зид от т. нар. Балдуинова кула е много по-къс, тесен, със стръмно стълбище и завършва с кладенец до брега на р. Янтра.

Литература

Николова, Ангелов 1965: Я. Николова, Н. Ангелов. Южна напречна стена на Царевец.– Известия на окръжния музей В. Търново, II, 1965, 35-42.

Шкорпил 1910: К. Шкорпил. План на старата българска столица Велико Търново. – Известия на археологическото дружество, I, 1910, 121-146.

№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР „ЮГОИЗТОЧЕН“

Мирко Робов

Разкопките на сектор „Югоизточен“ се проведоха от 14.08 до 22.10.2014 г. Възложител е Министерството на културата на РБългария.

Проучен е участък от около 300 кв. м в югоизточната част на затворения архитектурен ансамбъл западно от църква № 3 (обр. 1). Разкопките са продължение на кампаниите от 2007, 2010 и 2013 г.

Проучена е голямата двуделна сграда, единствена в плана на средновековния ансамбъл.

Южно от комплекса е установена представителна постройка, най-вероятно новооткрита църква (под № 21) (обр. 2). Изградена е през първата половина – средата на XII в. и е просъществувала до края на XIV в.

Установената хронология в участъка, отразена в проучената стратиграфия, потвърди наблюденията и изводите от предходните сезони.

Най-ранните следи са от прехода между V–IV хил. пр. Хр. Археологически структури не са установени. Открити са отделни находки – каменни сечива и керамични фрагменти.

След ранножелязната епоха, обитаването се възобновява в последните десетилетия на достоличния период или непосредствено в началото на Търновското царство. Пластът от XII–XIV в. е с дебелина от 0,30 до 0,90 м (в южната част на сградата).

Материали от времето след падането на Търново под османска власт в този сектор не се установяват.

Продължи откриването на цели и фрагментирани крици, а също и шлака. Те са суровинен и отпадъчен продукт от дейността на голяма работилница за обработка на желязо. Тя предхожда изграждането на църква № 3 и на комплекса около нея. Дейността ѝ се отнася към последните десетилетия на XII в., а продукцията е обслужвала нуждите на новата столична крепост.

Допроучена бе източната част от голямата двуделна сграда, единствена в плана на комплекса и ситуирана в неговата югоизточна част. Обозначена е като сграда „Б“. Нейните размери са внушителни: 17 м (изток-запад) и около 9 м (север-юг). Останки от северния зид не се установиха.

Като цяло, двуделната сграда е с дължина 32 м. Развита е по протежение на общия южен зид. Западната част (сграда „А“) е със стопански функции, а източната (сграда „Б“) е предназначена за обитателя на комплекса. Градежът е от добре обработени камъни, положени в правилни редове, с калова спойка. Данни за вътрешно членение не се установиха.

Комплексът е създаден през първата половина на XIII в., но добива завършен вид след съществени промени в общата планировка през 60-те години на същия. Тогава е разширено към запад дворното пространство, изградена е нова порта, оформена като представително съоръжение. Комплексът е ситуиран върху две съседни тераси. Върху по-високата от тях, северната, е изградена църква № 3. Функционална връзка към друга обширна тераса, разположена северно от комплекса, не е установена. Следователно, оградният за двора зид от север е всъщност северна граница на комплекса.

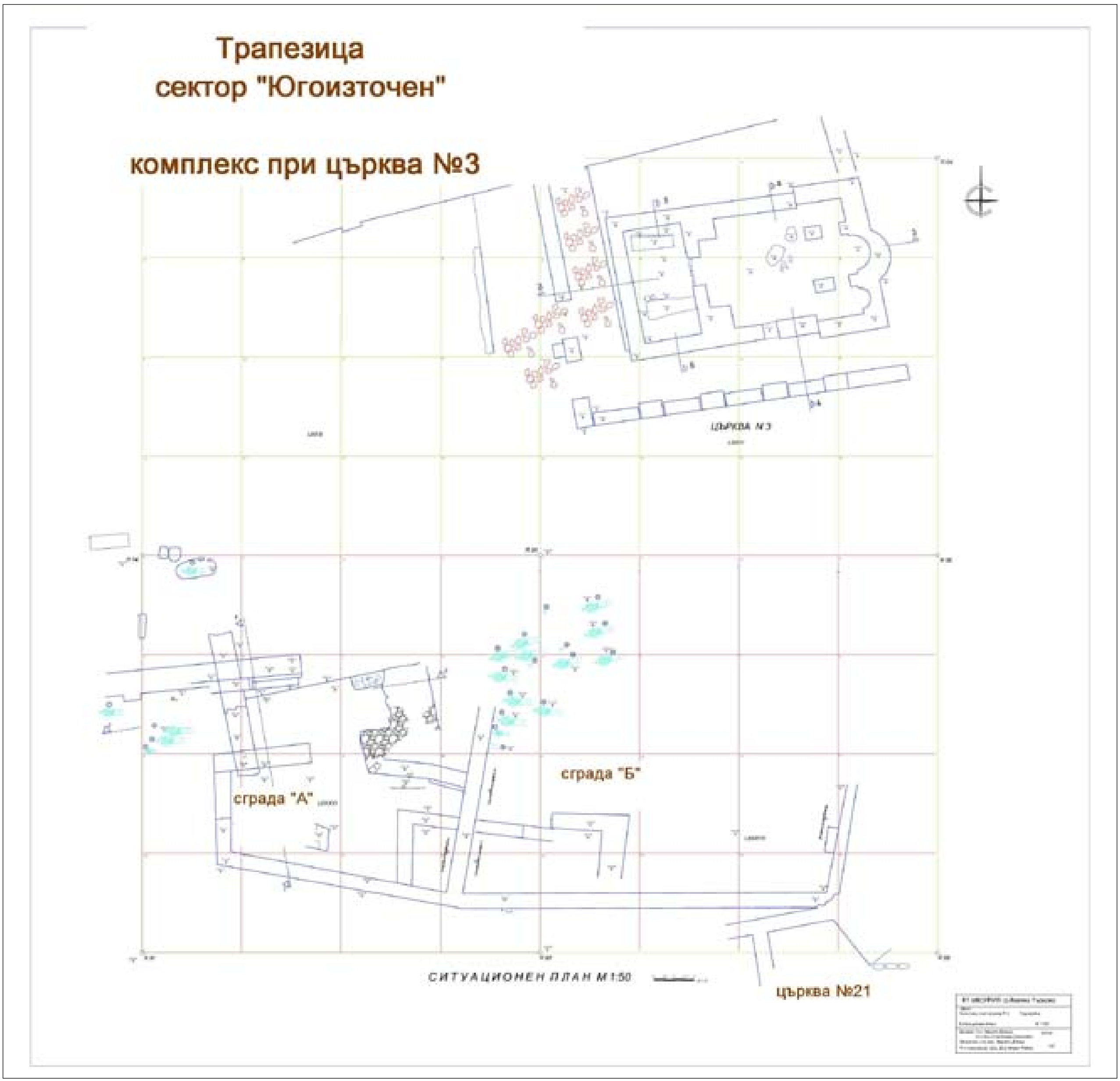

Обр.1. Затворен комплекс при църква № 3. План.

В общия силует на комплекса църква № 3 присъства като архитектурна доминанта. Структуроопределяща за комплекса е сградата в югоизточната му част. С плочникова настилка тя е свързана с църквата, както и с портата на комплекса.

Плановата и функционална характеристика на комплекса го определя като феодален ансамбъл, близък по устройство с гражданския комплекс северно от двореца на Царевец. Той носи в плановите си особености елементи от традицията в устройството на някои от гражданските комплекси в столиците на Първото царство.

Комплексът е просъществувал до края на XIV в. Общата му площ е над 2,5 дка. Предстои установяването на ограден зид от запад.

Непосредствено южно от сградата, по оста на съседната от изток църква № 4, се установи постройка, чието цялостно разкриване предстои. Тя е по-ранна от сграда „Б“, която е съобразена с вече съществувалата от юг постройка. Издигането ѝ се отнася към първата половина – до средата на XIII в. Видно от откритите тук монети е просъществувала до края на Търновското царство. Ситуирана е непосредствено западно от църква № 4. Ориентацията следва точно надлъжната ос на храма.

Градежът е с хоросанова спойка, с добре обработени камъни в правилни редове. Вътрешността е грижливо измазана. С цел оякчаване на терена, източната ѝ част е градена върху солиден блокаж от хоросан и едър чакъл. Подобен конструктивен похват е приложен и при други паметници в столично

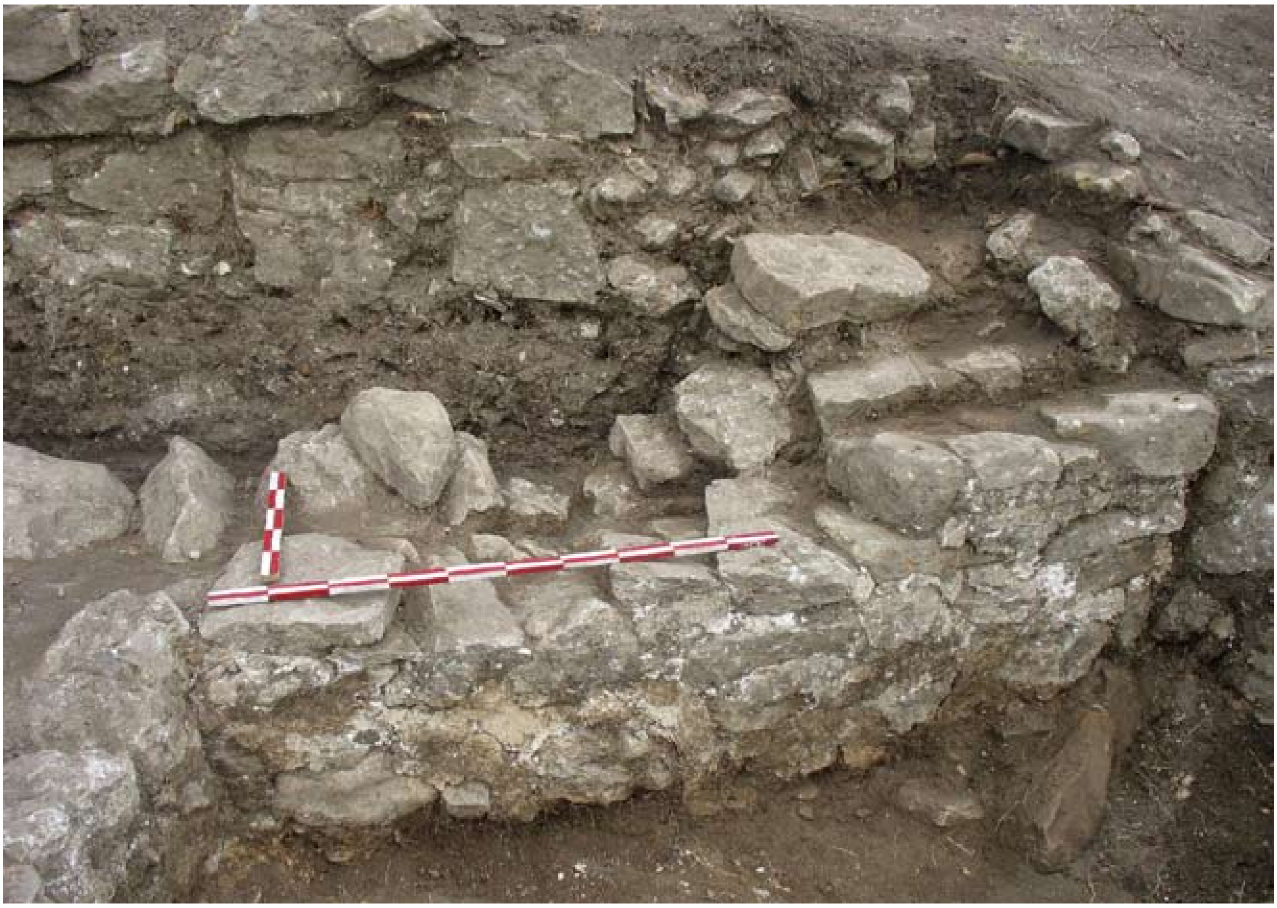

Обр.2. Църква № 21. Северен зид.

Търново – източната част на църквата „Св. Димитър“, където теренът рязко променя наклона си към изток; по идентични причини – в източната част на църква № 3 на Трапезица, и др.

От изток се разкри част от северната половина на дъговиден градеж, вероятно апсида. Сградата е със сложен план и конструкция, в която са участвували и колони.

Постройката е ситуирана непосредствено западно от църква № 4, на около 5 м от нея. Ориентацията следва точно надлъжната ос на храма.

Сред находките тук са една стъклена ампула, матрица или апликация с релефно изображение на герб, бронзов ключ, и дъно от сграфито съд с хексаграм (обр.3) и др.

През сезона са разкрити общо 21 гроба (от гроб №№ 16-35). Всички са с християнски погребален обряд и еднаква ориентация. Положени са в гробни ями без ковчези, приблизително на една и съща дълбочина, не-

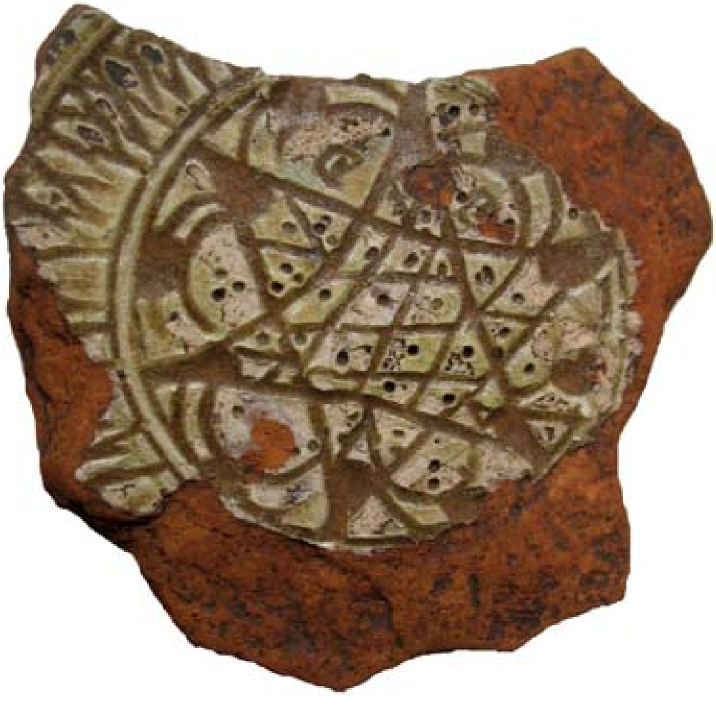

Обр. 3. Църква № 21. Дъно от сграфито съд с хексаграм.

посредствено върху стерилния слой. При един от гробовете (№ 16) скелетът остава под източния зид на сграда „Б“, което свидетелства за хронологичната последователност тук.

За пръв път се попадна и на вторични гробове, 7 на брой.

Сред погребаните индивиди четири са деца. Детски е и един от вторичните гробове. Сред останалите гробове два са на възрастни индивиди, два са на мъже, един е на жена.

Ограждане на гробната яма се установи при два от случаите – с големи керамични плочи (гроб № 20) и с един ред камъни от север (гроб № 17).

Погребален инвентар се установи при три от гробовете: обеца откъм дясната страна на черепа при гроб № 17; двадесет и пет сферични копчета в областта на гръдния кош при гроб № 26; под черепа в гроб № 27 е положена тухла с издраскан плитко кръст и надпис в междурамията IC XC NIKA. В основата на кръста символично е изобразена Голгота с костите и черепа на Адам.

№ 24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН“ В ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Деян Рабовянов

През 2014 г. продължиха разкопките в южната част на Трапезица. Обхваната бе площ от 250 кв. м. Проучването бе насочено към доразкриване на жилищния квартал от втората половина на XIV в. Изцяло бе разкрито жилище № 11, заемащо 160 кв. м площ. Проучванията се осъществиха в кв. CLV и CLVII. След изчерпването на повърхностния пласт и запълнителя бе достигнато подовото ниво на сградата – пласт светлокафява пръст с дебелина 0,10 м. Това е преотложен културен пласт. Той е служил за под на голямото източно помещение. В западната половина на постройката е основа на

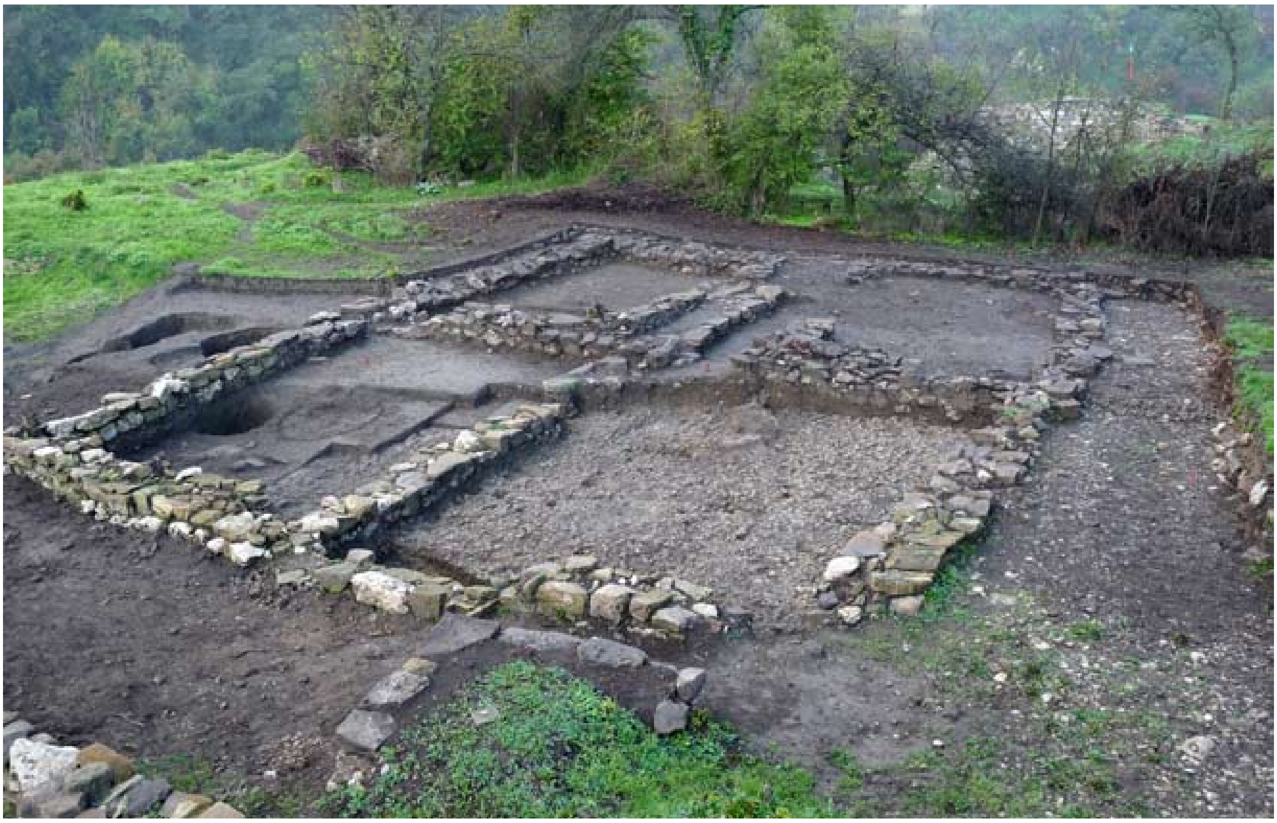

Обр. 1. Проучената голяма сграда в северозападната част на обекта – жилище № 1.

под от каменни плочи. Жилище № 11 има неправилна четириъгълна форма и размери 16,30 х 10,40 м. Представа за неправилен план се създава заради чупките на стените и фугите между отделните части. Източното помещение се отваря с широки входове към улицата на север и Западната алея на изток. Достъпът до западната част на сградата е осъществяван през широк 1,90 м коридор, оформен от чупещите под ъгъл зидове на северното и южното помещение. Вход с ширина 1,40 м отваря сградата на запад към настлано с плочи пространство (обр. 1). Южното помещение е сляпо и се свързва единствено с коридора. Северното, освен към коридора, е било отворено и към улицата на север чрез широк 1,70 м вход. Градежът на постройката е по-масивен от типичния за квартала, но спойката е калова. Сложният план и наличието на четири входа, отварящи се към околните комуникации, изключват това да е жилищна сграда. По-скоро трябва да се предположи търговска функция. По цялото протежение на северната стена в кв. CLV бе разкрит участък от улицата с дължина 16 и ширина до 2,40 м. Не бе разкрито цялото улично платно. Контролна траншея установи, че характерът на настилката не се различава от другите проучени участъци на улицата. Южно от жилище № 11 бе проучена и част от Западния площад. Неговата настилка се състоеше от пръст, смесена с чакъл и баластра на дълбочина 0,30-0,40 м. Той лежи върху пласт от ранножелязната епоха (РЖЕ), в който са вкопани множество средновековни ями и гробове.

Северно от проучения през 2013 г. зид на жилище № 12, под подовото ниво на по-късното жилище № 11, на дълбочина 0,40 м, се разкри настилката на площадно пространство, обхващащо терена южно от улицата. Тази настилка се състоеше от дебел до 0,15 м пласт, наситен с баластра и чакъл. Тази синхронна на улицата и жилище № 12 настилка лежи върху пласт от късния халколит, в който бяха регистрирани множество средновековни вкопавания. Южно от зида на жилище № 12 бе доизчерпан светлокафявият насип под плочника на тази сграда. На дълбочина 0,60 м той застъпва пласта от РЖЕ с множество средновековни вкопавания в него.

Под нивата на жилища № 11 и 12 и свързаните с тях площади бяха регистрирани и проучени 2 вкопани жилища, 6 гроба и 22 боклучни ями. Стратиграфските наблюдения недвусмислено отчитат, че горната им част е била отнета при подравняването на терена, свързано със строежа на жилище № 12, площада и улицата. Към първата половина на XIV в. се отнасят ями №№ 109-111, 118, 119, 121, 122 и 124. Най-значително сред тези вкопавания е землянката в кв. CLVII/4. През 2014 г. бе проучена нейната западна част. Жилището има правоъгълна форма и размери 3,20 х 2,65 м. За под е служила скалата. Второто вкопано жилище се намира само на 1,30 м западно в кв. CLVII/3 (обр. 2). Откритите там монети и тези от врязаните в него по-късни ями го датират в периода между 30-те години и средата на XIV в. Ямата на това жилище се е запазила на дълбочина 0,60-0,75 м. Размерите му са 2 х 3,65 м. В него бе разкрито овално гнездо от плочести камъни. Отоплителното съоръжение в северозападния ъгъл е лошо запазено. От конструкцията са запазени 4 дупки за дървени стълбове.

Към втората половина на XIII в. се отнасят шест гроба – №№ 8-13. Повечето от тях са частично срязани от ями от първата половина на XIV в. Тези християнски погребения са принадлежали на некропол, развиващ се в северозападната част на обекта. Останалите средновековни ями – №№ 104-108, 112-117, 123, 125, 126, се отнасят към периода между 40-те години на XIII и средата на XIV в.

Под средновековните вкопавания се проучи пластът от РЖЕ и късния халколит. В по-голямата част от пространството културният пласт бе изчерпан до материкова скала. След почистването ѝ върху нея се разкриха траншеи и дупки от колове, свързани с жилищна постройка с калово-плетова конструкция. От нея е и остатъкът от подложка за пещ, съставена от късчета скала, слепени с глина. Върху нея се откриха фрагменти от мазилката на пещта. Откритите в подложката керамични фрагменти са къснохалколитни. Културният пласт, покриващ скалата на дълбочина 0,60-0,70 м, е нехомо-

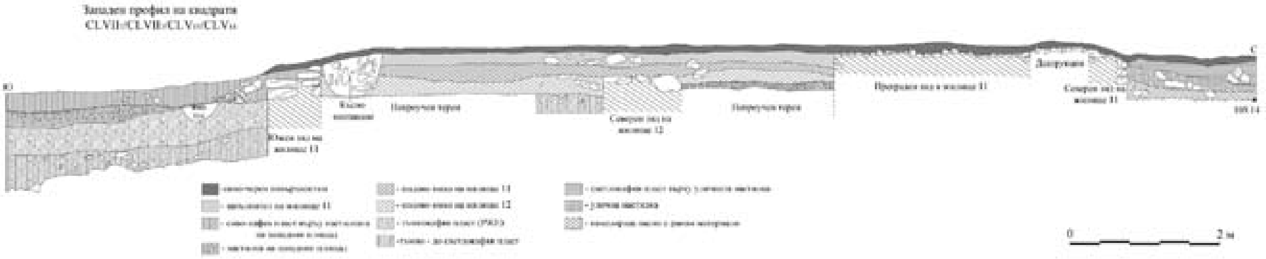

Обр. 2. Западен профил на кв. CLVII/3,7 и CLV/11,15, пресичащ проучената площ.

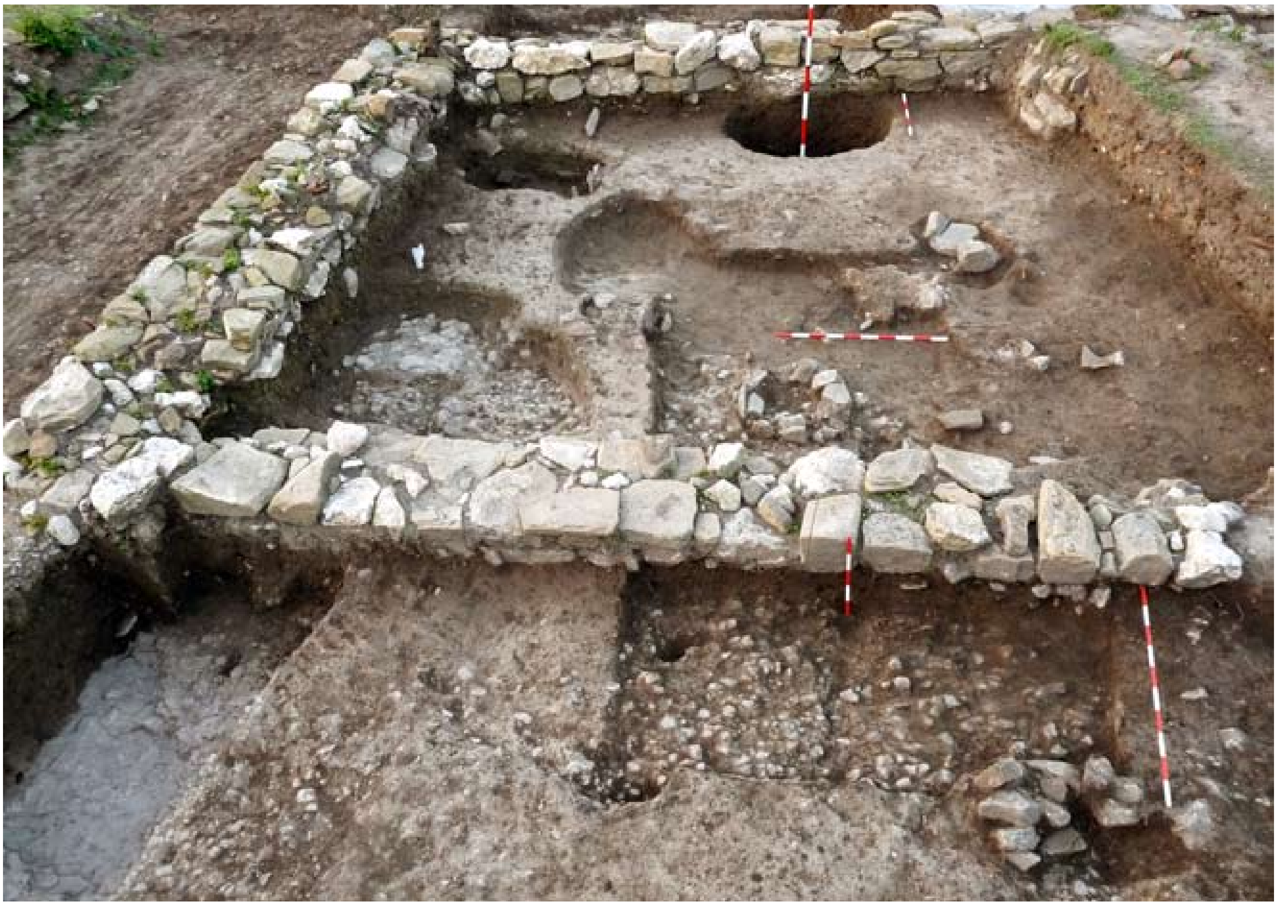

Обр. 3. Вкопано жилище от първата половина на XIV в. и средновековни ями в кв. CLVII/3,7.

генен и компрометиран от по-късни интервенции. Строежът на жилище № 12 и площадът северно от него са довели до цялостното унищожаване на подовото ниво с пещта на жилището (обр. 3). От него са запазени само негативи – подложката за пещ и траншеите, и дупки от колове от конструкцията на сградата. В кв. CLVII/7, на дълбочина 0,80 м се разкриха останки от огнище. То е нарушено от средновековни вкопавания. Материалите на нивото му го свързват с РЖЕ.

Може да се обобщи, че строежът на жилищния квартал напълно е унищожил пласта от предшестващия го средновековен период (40-те години на XIII – първа половина на XIV в.) и са се запазили само вкопаните структури. Те принадлежат на два хронологически хоризонта и често се застъпват или срязват една друга. Подобна ситуация се наблюдава и в пространството южно от жилище № 11, заето от Западния площад (кв. CLVII/6,7).

В пространството под подовото ниво на западната част на жилище № 11 бяха предприети проучвания само в кв. CLVII/2. Тук преди строежа на сградата теренът е бил подравнен с насипване на средновековен пласт. Този боклучен насип застъпва пласта от РЖЕ. В него на дълбочина 0,50-0,60 м се откриха две дупки от дървени стълбове с диаметър 0,40 м и с пети от каменни плочи. С тях е свързана яма № 120, на чието дъно е оформено гнездо за стълб. Вероятно това са части от постройка. Тъй като с изключение на яма № 120 горната част на тези дупки за стълбове е отрязана, характерът на структурата остава неизяснен. Тя е разрушена преди 70-те години на XIV в.

Бе допроучено и пространството в кв. CLXIV/11,15,16, зад вътрешното лице на южната крепостна стена. Под старото депо до дълбочина от 0,60 м се разкри източното помещение на жилище № 1, опиращо до уличката с плочникова настилка, водеща към зазиданата потерна. До вътрешния за сградата зид бяха открити две колективни находки от неупотребявани керамични декоративни панички – общо 180 бр. Те са изоставена продукция на керамик в края на XIV в.

Общо по време на разкопките бяха намеренни 742 находки, от които 598 монети. Многоброен масов материал бе сигниран. Бе осъществена и полева консервация на откритите недвижими паметници. През следващия проучвателски сезон основна задача ще бъде допроучването на кв. CLV, CLVII и CLXIV. Това ще позволи осъществяване на строителна консервация на разкритите останки.

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ““ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Археологическите разкопки обхванаха терен с площ около 100 кв. м южно от средновековната църква и изцяло проучената баня, както и на изток от западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление (обр. 1).

Стратиграфия

Най-горният пласт е от XX–XXI в. и се състои от жълта пръст, чакъл и боклуци (дебелина 0,25-0,75 м). Под него има тънък пласт сива пръст от XX в. с дебелина до 0,25 м.

Надолу следва пласт от XIX–XX в. от сиво-кафява пръст и дребни камъни (дебелина 0,80-1,05 м). В пласта е вкопана каменна стена, която затваря мазе на къща, запълнено с брикети. Разчисти се и основата на пещ или огнище. В северната и западна част на изкопа този пласт лежи върху трамбовано подово ниво от жълта пръст от същото време (дебелина 0,08-0,15 м). Това подово ниво е направено върху пласт от XVIII–XIX в. – сиво-жълта, глинеста пръст (дебелина 0,20-0,35 м).

Следващият пласт е от XVI–XVII в. – сиво-кафява пръст, дребни камъчета, бучки хоросан, фрагментирани тухли (дебелина 0,45-0,65 м). От горното му ниво е вкопана септична яма № I от XVII–XVIII в.

В южната половина на изкопа има вкопаване, дълбоко 0,60-0,75 м, запълнено с кафява пръст, големи и малки скални отломъци и ломени камъни. То е свързано с пласта от XIX–XX в. и прерязва по-долните 2 пласта от XVIII–XIX в. и XVI–XVII в. С насипа в него е бил подравнен теренът източно

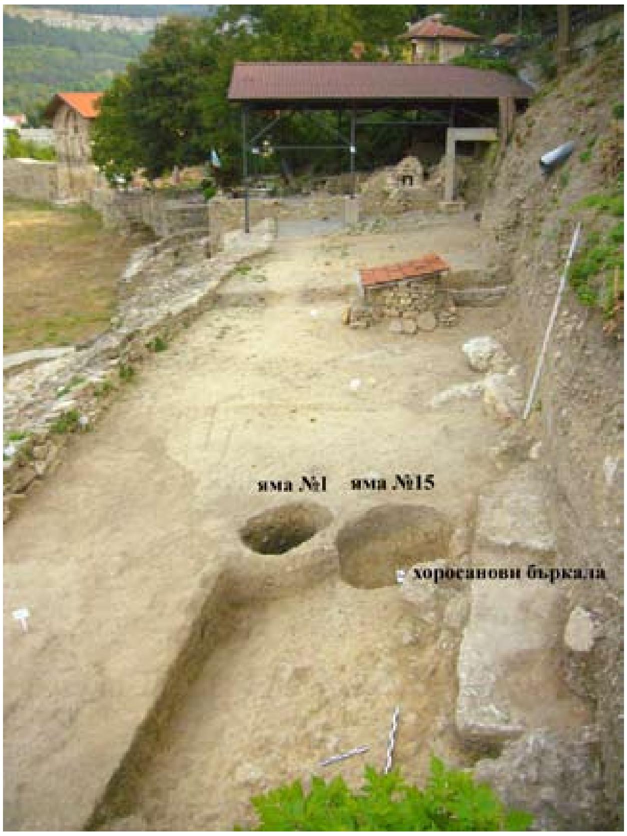

Обр. 1. Общ вид на обекта – поглед от юг.

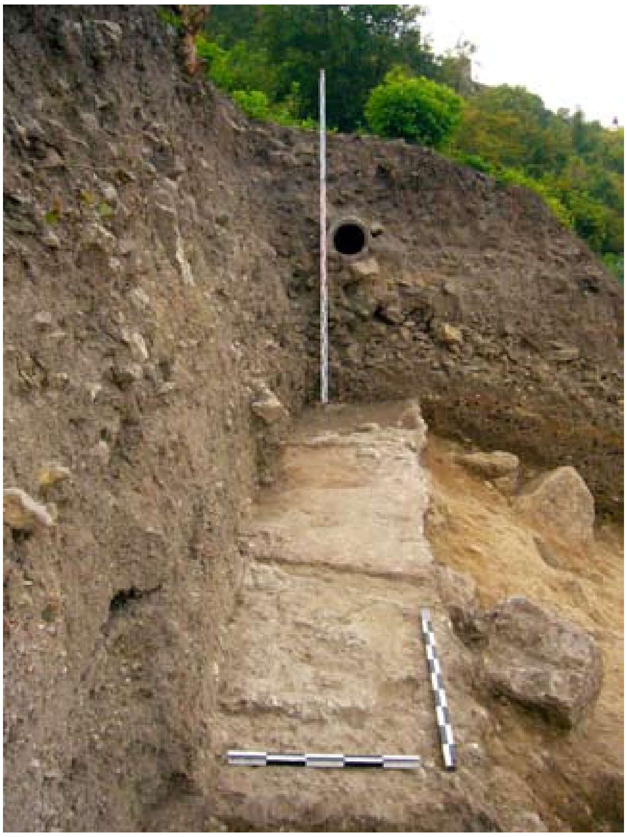

Обр. 2. Бъркалата за бял и червен хоросан от строежа на банята в края на XIV в. – поглед от север.

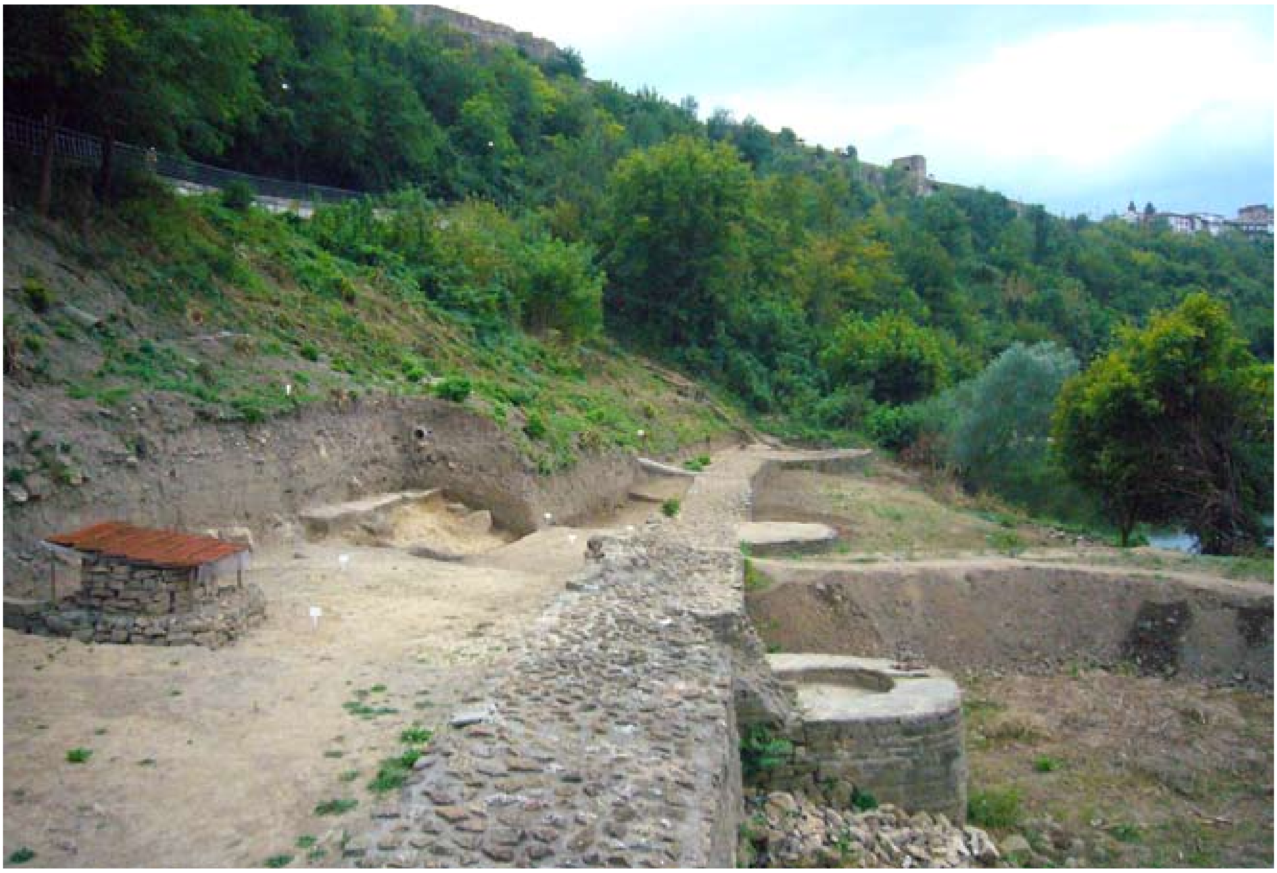

Обр. 3. Общ вид на обекта със западната крепостна стена, 2-те U-образни кули и югозападната ъглова кула-кладенец на ранновизантийското укрепление (VI-VII в.) – поглед от север.

от каменната стена на мазето на къщата. Пластът жълта пръст явно представлява подово ниво, с което е замазан насипът. Така е оформено помещение от края на XIX–XX в. със стени от запад и север, и настилка от жълта глина.

Под описаните пластове лежи пласт кафява пръст от XIV–XV в. с дебелина 0,25-0,40 м. От горното ниво на този пласт през втората половина на XIV в. е изкопана боклучна яма № 15. В пласта са вкопани и дъната на 3 бъркала за хоросан, с какъвто е строена банята в края на XIV в. Западно от бъркалата е разстлан пласт жълта пръст от същото време (дебелина 0,10-0,30 м).

Под него следва пласт кафява пръст от XIII–XIV в. (дебелина 0,15-0,60 м). Този пласт лежи върху трамбовано ниво от XIII в. от жълта пръст с дребни скални отломъци (дебелина 0,04-0,05 м).

Последният пласт е от VI–VII в. и се състои от кафява пръст. Отдолу остава материкът, съставен от плътна жълта пръст и скални отломъци (обр. 2).

Всички пластове имат равномерен наклон от изток на запад – към брега на реката. Теренът до вътрешното лице на западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление не беше проучван, защото там напластяванията са изцяло изчерпани при разкопките на Ат. Попов през 80-те години на XX в.

Септична яма № I (XVII–XVIII в.)

Яма № I има цилиндрична форма, равно дъно, диаметър 1,25-1,30 м и дълбочина 3,10 м. Пълнежът в ямата се състои от влажна, рохкава, тъмнокафява пръст, смесена с големи и дребни ломени камъни и фрагменти керамика.

Бъркала за хоросан (края на XIV в.)

Северно бъркало за бял хоросан. От него се разчисти малък сектор от южния край, който продължава в профила на изток и север (обр. 3). Бъркалото е имало правоъгълна форма. Неговата видима ширина в посока изток-запад е 0,90 м. Северната част на бъркалото беше разкрита през 2012 г., а общата му дължина в посока север-юг е 4,80 м. Хоросанът е бял, със значителен примес на речен пясък.

Средно бъркало за бял и червен хоросан. Бъркалото отстои на 0,40 м южно от първото бъркало. То има правоъгълна форма, дължина в посока север-юг 2,10 м и видима ширина в посока изток-запад

1,05 м. Продължава в профила от изток. Първоначално бъркалото е използвано за приготвяне на бял хоросан, а след това в него е біркан червен хоросан със счукана тухла.

Южно бъркало за бял хоросан. Това бъркало се допира до средното бъркало и продължава в профилите на изток и юг. То има правоъгълна форма с видима дължина в посока север-юг 2,10 м и видима ширина 1,15 м. Хоросанът в бъркалото е бял, със значителен примес на речен пясък.

Трите бъркала са подредени в една линия в посока север-юг и имат обща дължина най-малко 10,40 м. Първото бъркало отстои на 21 м южно от банята. Те са използвани за приготвяне на хоросан за строежа на банята в края на XIV в. – бял за зидарията на стените и червен за вътрешната хидрофобна мазилка на къпалнята.

Боклучна яма № 15 (втора половина на XIV в.)

Яма № 15 има конусовидна форма с кръгъл отвор и равно дъно, към което стените леко се свиват. Диаметърът на отвора е 1,50 м, а диаметърът на дъното е 0,90 м. Дълбочината на ямата е 1,60 м при източния край и 1,40 м при западния край. Пълнежът се състои от тъмнокафява пръст, пепел, въглени, животински кости, фрагменти керамика, тухли и керемиди, големи и по-малки полуобработени камъни. В ямата се откриха железен нож, костено острие и 3 медни монети от втората половина на XIII в. Беше подравнен теренът източно от вътрешното лице на западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление. Западната и южната крепостни стени с тайния проход и стълбището, ъгловата кула-кладенец и най-южната U-образна кула на укреплението бяха почистени от нападалата пръст и камъни.

Находки

Находките от обекта са 18: златна монета на император Йоан III Дука Ватаци (1222-1254 г.), 5 медни монети от XIII в., фрагмент от устие на бронзово съдче с фигура на светец, бронзова апликация, медно копче, 2 сграфито дъна с графити, дъно от сграфито паница с изображение на животно, глазирана паничка от керамопластична украса, костена апликация, костен връх, фрагмент от керемида, 2 каменни бойни ядра.

От квартала, обитаван от края на XIX в. до последната четвърт на XX в., се откри част от мазе на къща, подово ниво около него и основа на домакинска пещ или огнище. От жилищния квартал от османската епоха се проучи само септична яма № I (XVII–XVIII в.). Гробове от XVI–XVII в. не се откриха, което засега показва, че това е южната граница на следстоличния християнски некропол. Последният разкрит гроб № 76 отстои на 24 м южно от банята.

Със строежа на средновековната баня в самия край на XIV в. са свързани 3-те бъркала за хоросан. За столичния квартал, съществувал през втората половина на XIV в., от който досега бяха проучени 2 полувкопани жилища, 15 боклучни ями и 3 пещи за добив и обработка на метали, не се получиха нови данни, които да допълнят неговия план и характеристика. Допроучи се само боклучна яма № 15.

Нивото от трамбована пръст, което се отнася към XIII в., не се свърза с конкретни археологически структури. Засега може да се каже, че от края на XII в. до средата на XIV в. тази част от столичното подградие в югозападното подножие на цитаделата на хълма Царевец не е била застроявана.

За периода от началото на VII в. до края на XII в. няма никакви данни за обитаване на този участък. От ранновизантийския период е останал културен пласт с малко фрагменти от битова и строителна керамика, в който обаче има единични бройки тракийска и средновековна керамика.

№ 26. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА“ В КВАРТАЛ „ФРЕНК ХИСАР“ НА СТОЛИЧНИЯ ТЪРНОВГРАД

Хитко Вачев, Илиян Петракиев

Проучваният през 2014 г. обект се намира на висока надзаливна тераса с надморска височина 136,07 м, разположена в най-източния край на местността „Френк хисар“ в гр. Велико Търново.

В резултат на проведеното спасително археологическо проучване са разкрити архитектурните останки на средновековна църква (обр. 1). Спрямо поставената план-квадратна мрежа тя е ситуирана

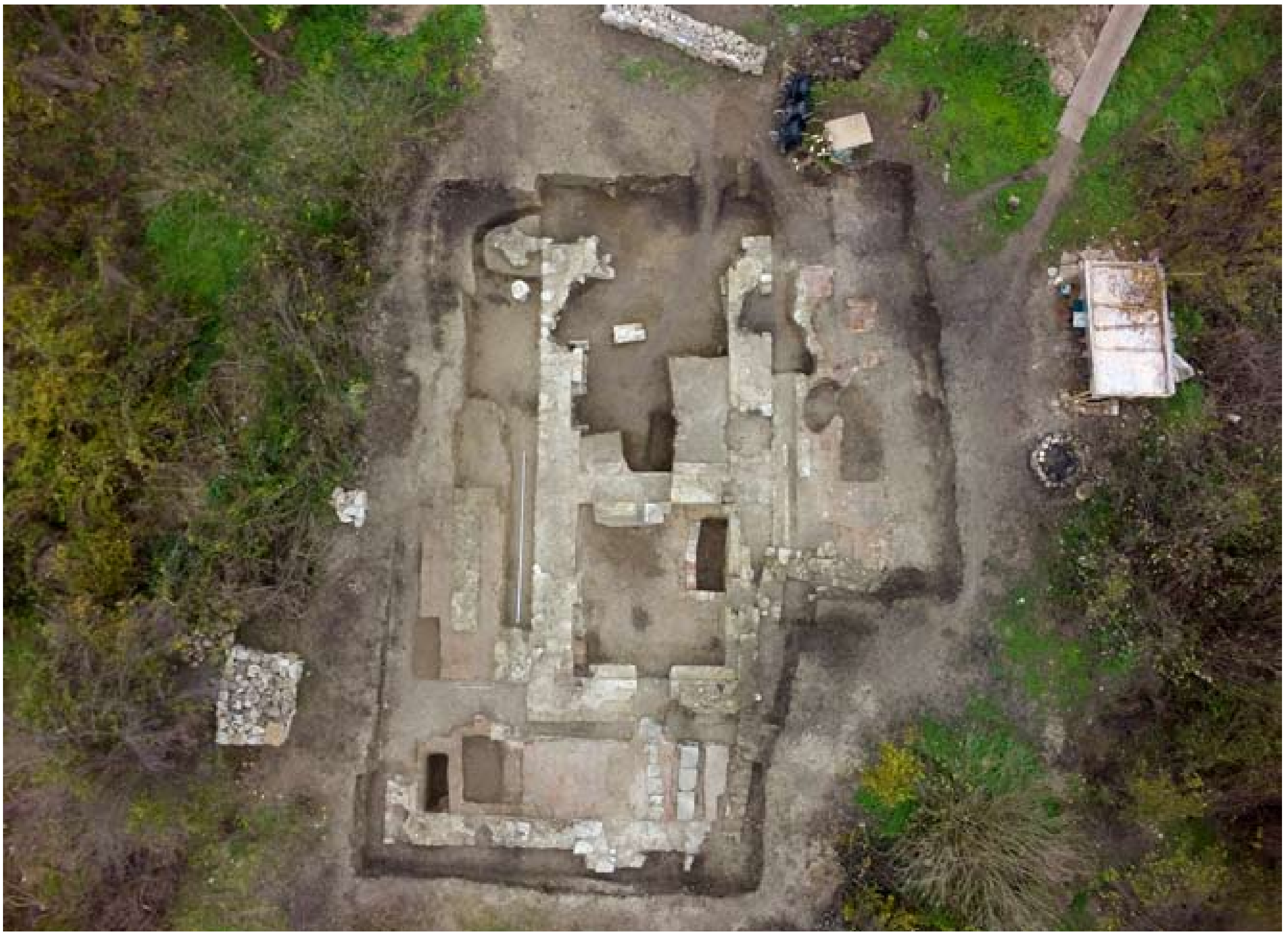

Обр. 1. Архитектурните останки от средновековната църква – поглед от въздуха.

в квадрати I-1, I-2, I-3, I-5, I-6, I-7, I-9, I-10, I-11, I-13, I-14, I-15, II-4, II-8, II-12. По план църквата се състои от олтар, наос, притвор, екзонартекс от запад, галерия от север, която на изток завършва с параклис и долепено към южната стена помещение. Установените общи размери на постройката към настоящия момент са: дължина 19,70 м (при хипотетична възстановка на апсидата) и ширина около 14,50 м. Стените на отделните части от църквата са с различна степен на запазеност.

Олтарната част на храма е почти напълно унищожена от построената в края на XIX в. жилищна постройка. За изграждането ѝ са използвани както съвременни за времето си строителни материали, така и такива, взети от разрушенията на църквата. От олтарния тракт е запазена северната част на източната стена, която има дължина 1,10 м, както и част от северната страница (с дължина 0,62 м) на предполагаемата тристенната апсида.

Наосът е еднопространствен, без членения и има вътрешни размери: дължина 6,30 и ширина 4,40 м. Северната му стена е запазена на ниво субструкция, докато южната има височина на суперструкцията 0,38 м. Върху вътрешната част на южната и западната стени са запазени фрагментарно стенописни останки от цокълния фриз. Незначителни останки от зография се констатират и върху северната стена. Подът на наоса е бил покрит с керамични тухли с размери 0,32 х 0,32 х 0,03 м и 0,32 х 16 х 0,03 м, положени върху хоросанова замазка с дебелина 0,05 м. На дълбочина 0,23 м от регистрираното подово ниво е установено наличието на по-ранен под. Той също е бил настлан с тухли върху хоросанова подложка.

Притворът е конструктивно свързан с наоса и има размери: дължина 5,20 м северна стена; 5,40 м южна; ширина – 4,35 м. Стените му на ниво суперструкция са с различна степен на запазеност: южна – 0,20-0,67 м; западна – 0,67-0,72 м; северна – 0,10-0,56 м. Притворът и наосът се съобщават посредством вход с ширина 0,99 м. Върху южната и северната му страници са запазени следи от стенописна украса. В централната част на западната стена е оформен вход с ширина 0,92 м. Върху страниците му има останки от стенописни цокълни фризове, изпълнени по различно време. Към западната, северната, южната и северната част на източната стена на притвора са долепени на фуга бордюри с ширина 0,60 м и височина 0,65 м. Техните хоризонтални и вертикални лица са покрити със стенописна украса. На северната стена на притвора, от северозападния ъгъл на изток, е оформен аркосолий с дълбочина 0,11 м и дължина 2,37 м. Впоследствие той е зазидан при изграждането на споменатите бордюри в притвора. Субструкцията на стените на наоса и притвора имат ширина 1,20 м, а суперструкцията – 1 м.

Екзонартексът има дължина 2,70 м и ширина 8,70 м. Върху вътрешното лице на западната му стена има частично запазени останки от стенописна украса. Височината на запазената суперструкция е 0,20-0,54 м. Субструкцията има дебелина 0,80 м. Северната галерия се е простирала по цялата дължина на постройката. Дебелината на стените ѝ е 0,80 м за субструкцията и 0,62 м за суперструкцията. Северната галерия е запазена в следните размери: дължина 5,40 м и ширина 2,10 м. Вероятно в източния си край тя е завършвала с параклис, за което се съди по запазената част от дъговидната извивка на апсидата на ниво субструкция.

Южно от обема на църквата е била изградена постройка, долепена на фуга към стената. На този етап на проучване е трудно да се каже какво е нейното предназначение. Размерите на разкритата ѝ част са: широчина 2 м и дължина 8,50 м.

Подовете на галерията, екзонартекса и южното помещение са настлани с керамични тухли с размери 0,32 х 032 х 0,03 м. В северната галерия е разкрит зид, който е успореден на северните стени на църквата и галерията. Той е частично запазен на дължина 4,20 м, а ширината му е 0,70 м. Запазената височина в отделни участъци е 0,08-0,14 м. Фундаментът му лежи на дълбочина 0,06 м под нивото на тухлената настилка. По северната, западната и южната му страници има останки от стенописна украса (обр. 2). В западната част на галерията, в пространството между този зид и северната стена на църквата, е разкрит зид с размери 1,20 х 1,70 м. Той има конструктивна връзка със северната стена на църквата, а върху северното му лице се констатират останки от стенописна украса.

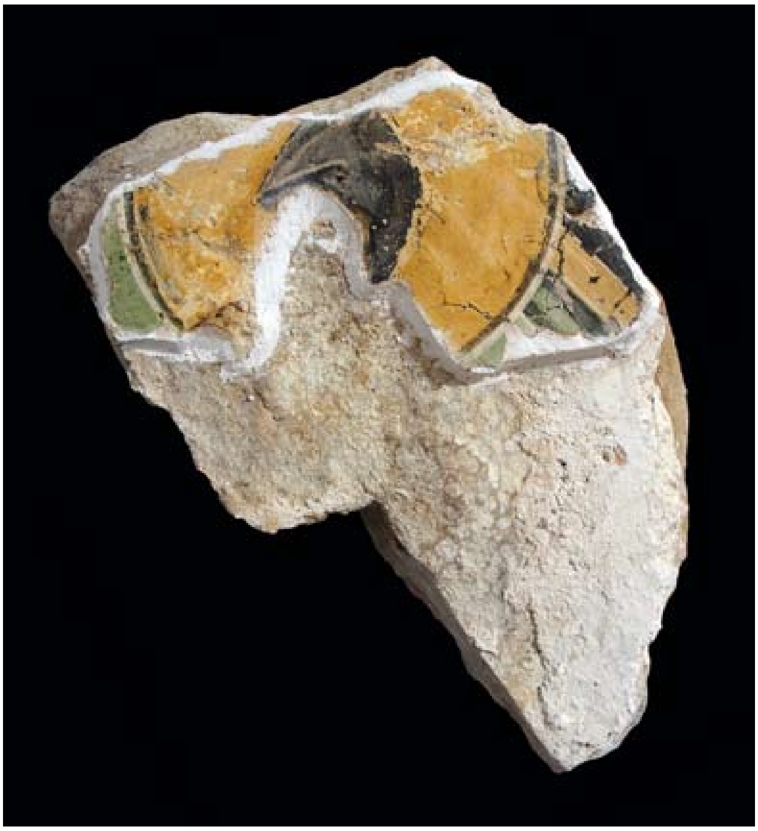

Обр. 2. Стенописна украса от екзонартекса.

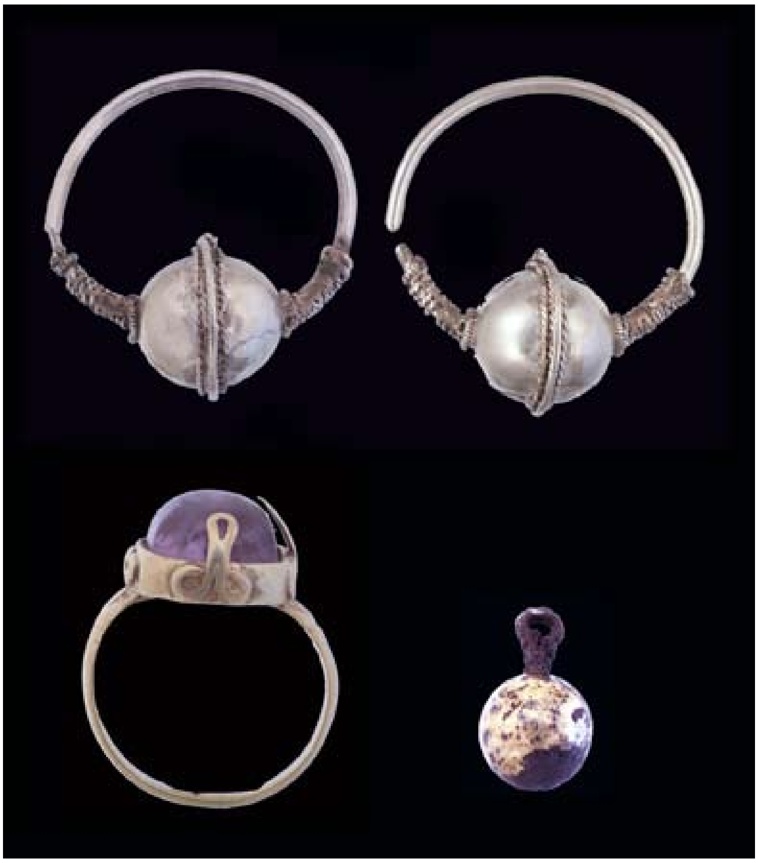

Обр. 3. Накити, открити в гробница № 1.

Субструкцията на храма е изградена от ломени камъни, обилно залети с хоросан. Суперструкцията е оформена посредством редова зидария, изпълнена от дялани варовикови блокове с размери: 0,42 х 0,20 х 0,18 м, а емплектонът е от необработени камъни обилно залети с хоросан. В градежа на сградата са използвани тухли, оформящи редуващи се пояси. Размерите на използваните тухли са 0,28 х 0,14 х 0,04 м. За украса на фасадите са използвани керамопластични елементи в две разновидности – панички и четирилистници. За изпълнение на сводовите конструкции на същинската църква е използван бигор, а екзонартексът и галерията са били с тухлени сводове.

Във вътрешното пространство на храма са проучени 22 гроба. Погребенията в тях са извършени в съответствие с християнските погребални практики, отклонения от тях не са установени. Изключение прави гроб № 6, погребението в който е извършено в предхристиянската епоха. Установено бе, че гробове №№ 2, 11, 12, 14, 15, 21, 22 предхождат строителството на църквата.

В югоизточния ъгъл на притвора е разкрита тухлена гробница. В нея е погребан женски индивид, съдейки по откритите материали: масивен златен пръстен с аметист, два масивни златни наушника, сребърно позлатено копче (обр. 3). Върху гръдния кош и под главата е установено наличието на текстилни останки, изпълнени от златосърмен текстил. В гроб № 8 са разкрити скелетните останки на индивид от мъжки пол. До дясното му ухо е открита масивна златна обеца. Под главата на погребания в гроб № 9 индивид от мъжки пол е поставена тухла с надпис. Върху нея са изписани 1-4 стих от Евангелието на Йоан. В гроб № 13 е погребан индивид от мъжки пол. Върху гръдния му кош и при двете лакътни кости са намерени 38 златни копчета. Върху гърдите са локализирани останки от златосърмен текстил.

На този етап на проучване считаме, че частично разкритата средновековна църква, състояща се от олтар, наос и притвор, е издигната първоначално през втората половина на XIII в. През втората четвърт на XIV в. тя е разрушена и впоследствие възстановена. Към обема на храма са изградени екзонартекс от запад, галерия, завършваща с параклис, от север и помещение от юг. Откритите материали в някои от гробовете, разположени във вътрешността на храма, сочат, че той е функционирал през XV–XVI в.

№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПО ВРЕМЕ НА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА ПОДПОРНА СТЕНА, ХУДОЖЕСТВЕНО ОСВЕТЛЕНИЕ И ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА ДО ИСТОРИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ ТРАПЕЗИЦА“

Константин Тотев

Археологическите наблюдения на територията на средновековния град Трапезица, проведени по повод осъществяването на инфраструктурен проект на Министерство на културата и Община В. Търново, продължиха две години. През първата (2013 г.) завърши строителството на паркинг, подпорна стена и трасе на лифт в северозападното подножие на хълма, заедно с горната и долната станции на съоръжението, както и поставянето на художествено осветление на югоизточната порта, южната крепостна стена и църкви №№ 5, 11, 12, 13, 14 и 19, а археологическите наблюдения бяха отчетени (Тотев 2014, 293-296).

През настоящата година по различно време се извърши монтиране на релсите по трасето на линията и поставяне на кабината на лифта, което не изискваше археологически наблюдения. Такива бяха планирани само покрай трасето на линията, свързаща горната и долната станции, във връзка с изграждането на аварийна пешеходна пътека, но в последния момент това отпадна от проекта. Възникна обаче друг непредвиден проблем, свързан с електрическото захранване на лифта, който наложи подмяната с нови, по-дебели захранващи кабели по трасетата, прокарани през 2013 г. Това доведе до нови изкопни работи по старите трасета на лифта и профилактика в някои други участъци към споменатите църкви в крепостта (обр. 1).

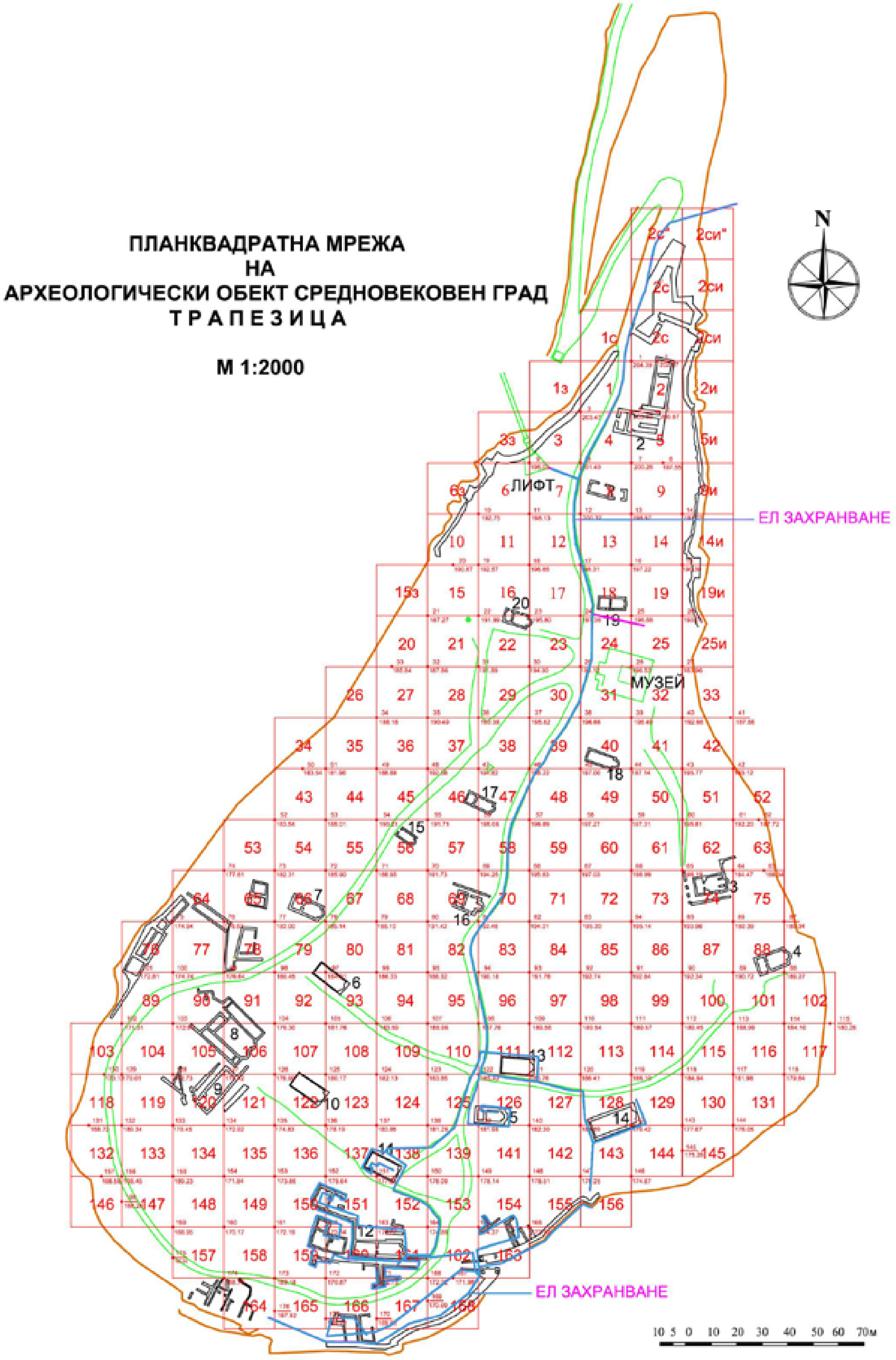
ПЛАНКВАДРАТНА МРЕЖА
НА
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД
ТРАПЕЗИЦА
М 1:2000
N
ЛИФТ
МУЗЕЙ
ЕЛ ЗАХРАНВАНЕ
ЕЛ ЗАХРАНВАНЕ
2с"
2си"
2с
2си
1с
1з
3з
6з
15з
10 5 0 10 20 30 40 50 60 70м

Обр. 1. План-квадратна мрежа на археологически обект „Средновековен град Трапезица“ с трасето на електрическото захранване.

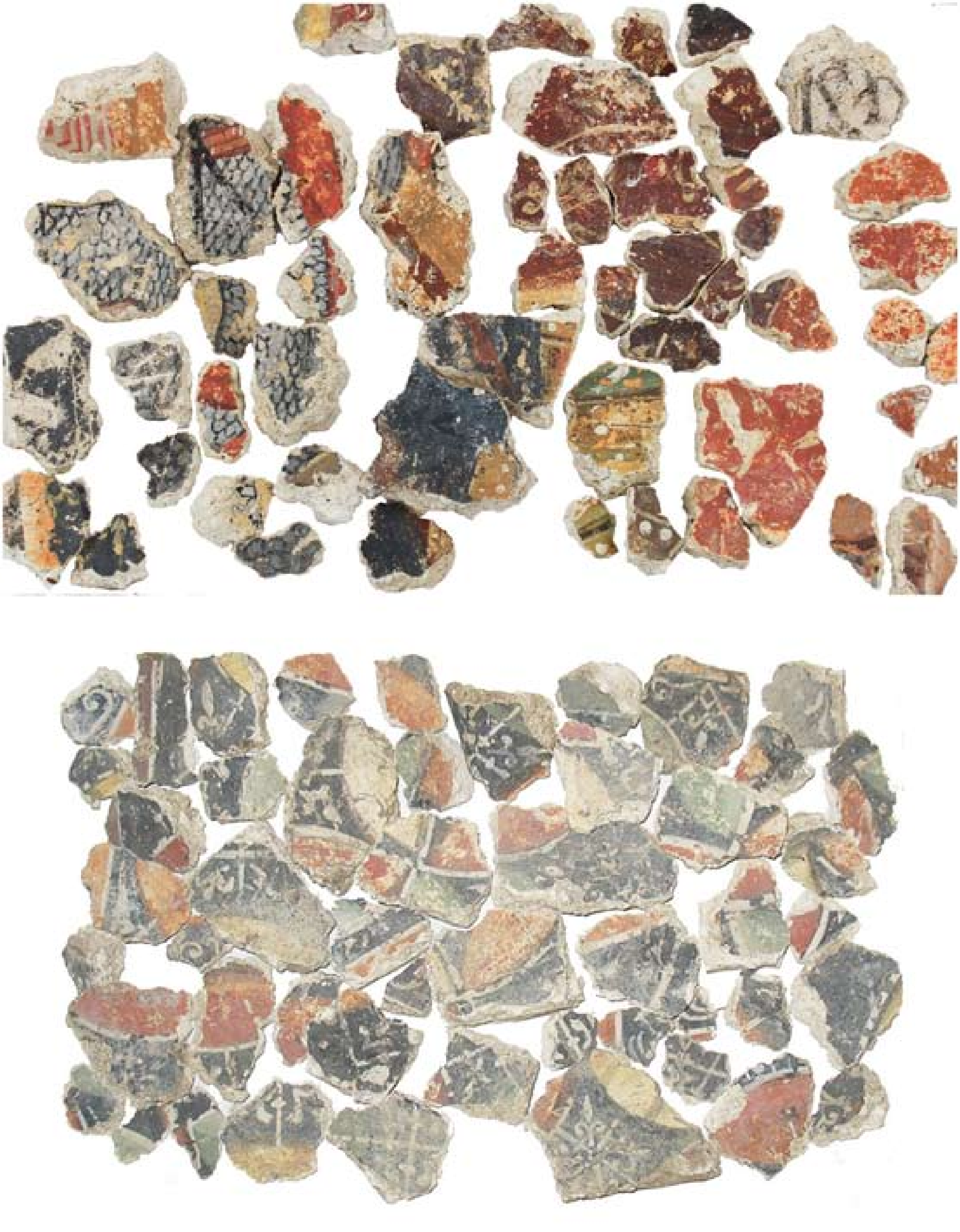

Обр. 2. Стенописни фрагменти от църква № 2 и църква № 12.

При наблюденията през тази година специално внимание заслужават откритите стенописни фрагменти в уширената траншея пред западната фасада на църква № 2, изглежда попаднали тук при разрушаването на храма. Различават се свитъци с букви, части от ризници, перлени кантове от облекла и др. Не трябва да забравяме, че от тази църква на Трапезица се намират най-голям брой стенописи (Косева 2014, 435-436, обр. 18,19).

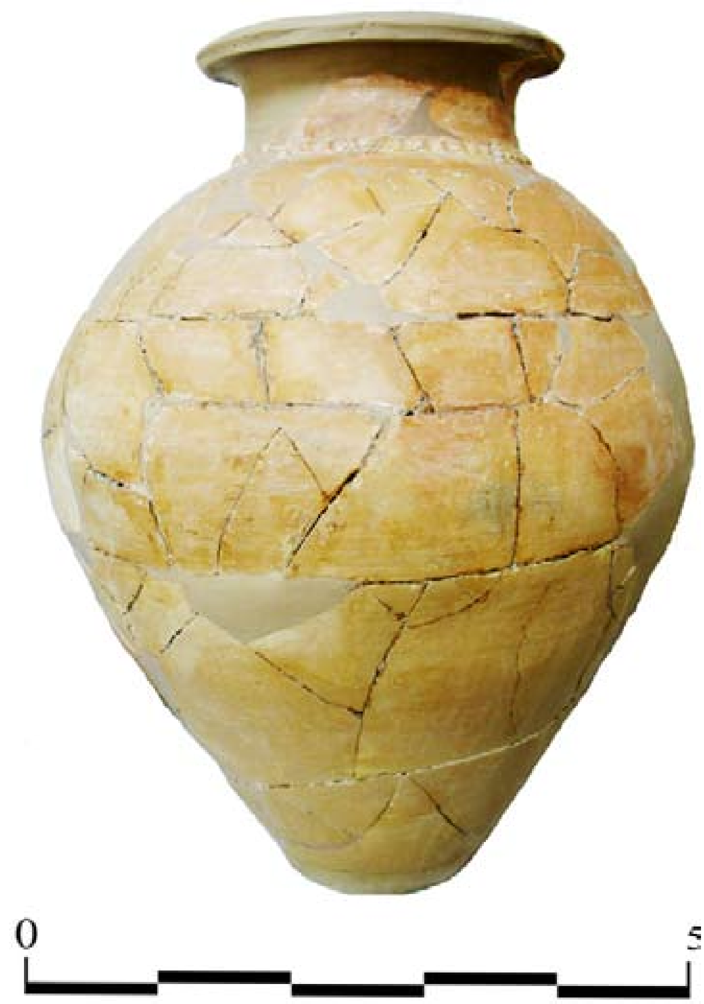

Обр. 3. Керамичен съд за съхранение, открит в близост до църква № 11.

Натрошените фрагменти от стенописи с частично опадал на места живописен слой са изключително неблагоприятен материал за работа по отношение на опитите за събиране и сглобяване на отделни изображения. За сметка на това, той се оказва полезен за наблюдения на технологията на живописта, тъй като предлага своеобразна дисекция на живописни слоеве, подложки и грундове. Например при стенописите от църква № 2 се открива интересен метод на работа, при който върху грундовата мазилка се нанася слой от ярка охрова боя и след това върху нея продължава живописното изграждане. Тази технология се среща още от началните десетилетия на XIII в. и продължава през XIV в. Използва се като необходима цветна подложка за залепване на отделни места на листово злато (обр.2).

При повторното прокопаване на траншеите по трасето за осветяване на църквите бяха открити фрагменти кухненска, сграфито и строителна керамика, части от хоросанови мазилки и бигорни блокчета. Оттук произхожда мраморен корниз, част от римска каменна сполия (*tabula ansata*), както и фрагменти от голям керамичен съд за съхранение, който е реставриран. Последният е стоял вкопан в пода на жилищна сграда.

Важни въпроси повдигат откритите части от релефи от църкви №№ 5 и 14. Такъв е примерът с пиластровия капител и колона от църква № 20, и ред други творби на римо-византийската скулптура, постъпили от разкопките на крепостта – капители, бази, колонки или различни архитектурни детайли. В някои случаи те са били поставяни с предпазна или мемориална цел като сполии в основите и фасадите на църковните и дворцови сгради.

Край църква № 5, в траншея за кабелите, е открит натрошен стенописен материал и фрагменти от керамопластична украса. Стенописи се намериха и при изкопаване на траншея за осветяване на църква № 12, както и някои други находки (обр.3). Със всичко това реализирането на проекта за социализация на крепостта Трапезица на този етап завърши, т.е. и наблюденията приключиха. Важен остава изводът, че археологическият пласт в крепостта, особено в някои части, е много тънък и всякакви изкопни дейности е добре да се предприемат след провеждане на редовни археологически проучвания.

Литература

Тотев 2014: К. Тотев. Археологически наблюдения на средновековен град Трапезица във Велико Търново по време на реализирането на проект „Изграждане на подпорна стена, художествено осветление и туристическа инфраструктура до историческия резерват Трапезица". – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 493-496.

Косева 2014: Д. Косева. Консервационни проблеми на стенописите в църквите на крепостта Трапезица във Велико Търново. – В: Градът в българските земи (по археологически данни). Материали от Националната научна конференция, посветена на живота и делото на ст. н. с. Вера Антонова, Шумен, 31 октомври – 1 ноември 2013 г. Шумен, 2014, 430-449.

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ

№ 28. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров

През м. август, септември и октомври за петнадесета поредна година бе проучван вече широко известният скален град Перперикон край Кърджали. В мащабната кампания се включиха до 80 работници от околните села. Усилията бяха изцяло насочени в североизточната част на Акропола. Целта бе да се продължи проучването на градоустройството и проследяването на фортификационните съоръжения и жилищната архитектура от античността и средновековието.

Както обикновено, в дълбочина се откриват находки от халколита, къснобронзовата и ранножелязната епохи. Сред тях трябва да се отбележи богатата керамика с украса „фурхенщих“ и чудесната бронзова брадва-секач от XV–XIV в. пр. Хр. 2014-та година бе богата и на находки от античността и средновековието. Разкрити са още няколко нови сгради от III–V в. с улици между тях. Сред тях се откроява огромната № 43, фланкираща с колонада централната улица. Нейните зидове са от отлично обработени квадри, а само първият етаж има площ от близо 200 кв. м. Очевидно става дума за голяма антична обществена постройка.

Според работната програма на дългосрочните, редовни теренни изследвания на Перперикон през тази година работихме в Източния сектор на Акропола, в квартали, разположени зад северната крепостна стена – от кв. F12/16 до кв. P12/16. Освен тези зони през 2014 г. започна проучването и на централната част на този източен сектор – кв. D7/11 до кв. К7/11.

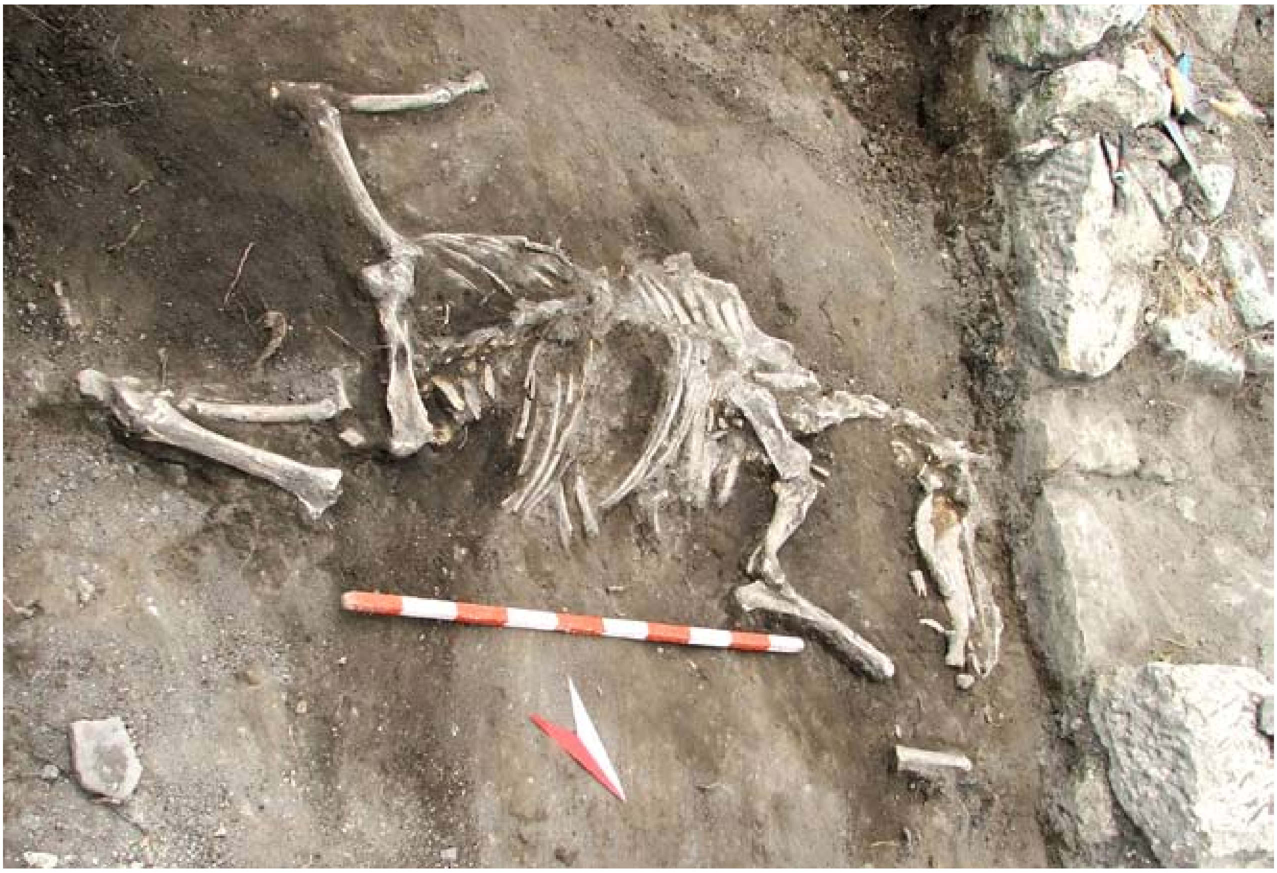

Обр. 1. Скелет на кон – животното е погребано в рамките на късноантичната сграда № 42 през втората половина на XIV в.

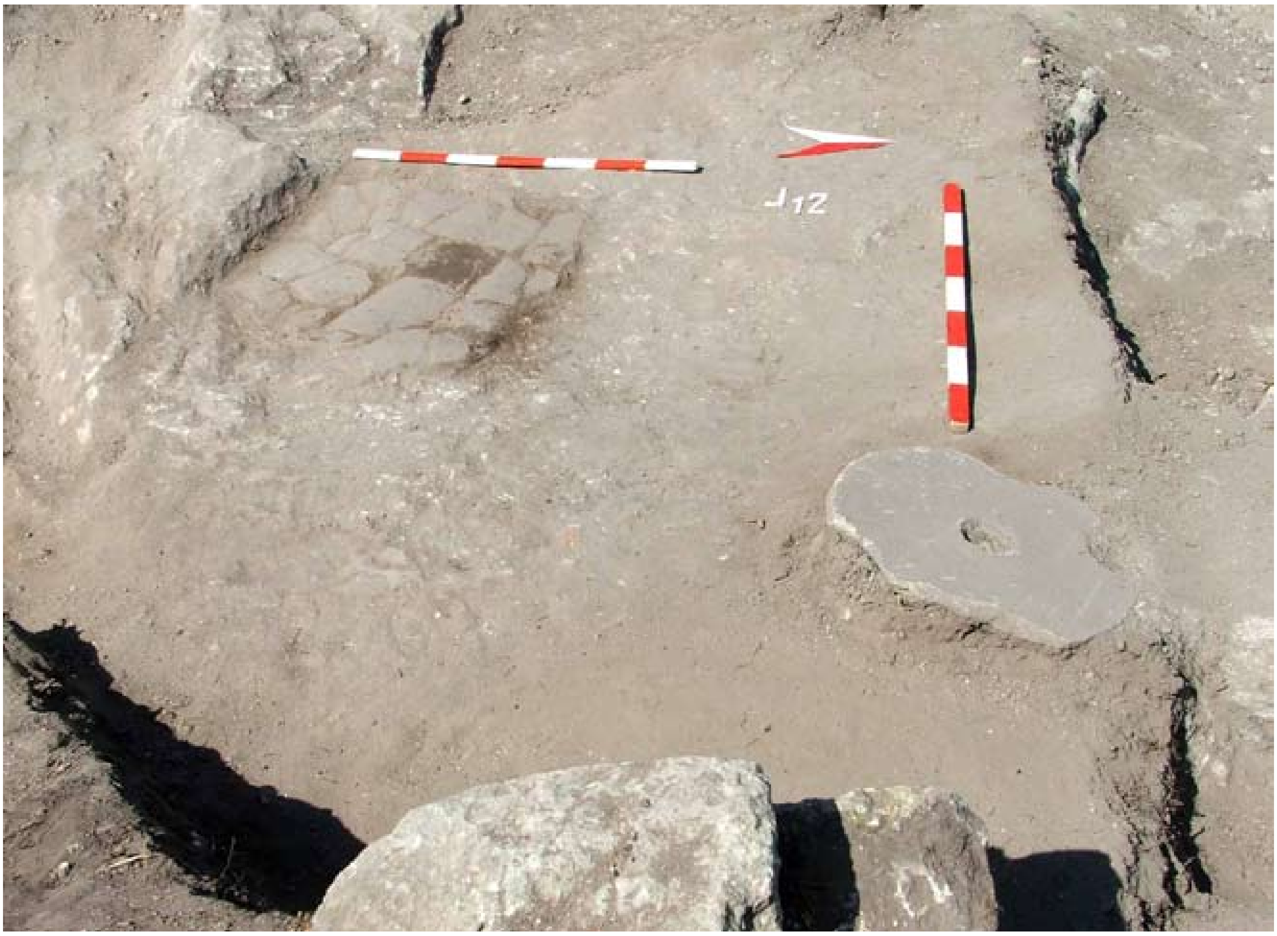

Обр. 2. Средновековно жилище с под от трамбована глина, съоръжение от строителна керамика (огнище) и хромел от кв. J12.

Разкопките бяха концентрирани изцяло върху терени, пластове и архитектурни структури от късноантичната и средновековната епохи. В тези зони не се попадна на съоръжения от халколитната, къснобронзовата и ранножелязната епохи, както в други сектори на обекта. Единствено на някои места, в най-голяма дълбочина, до самата скална основа, се регистрираха частично запазени слоеве от вече добре известния културен пласт от края на II – началото на I хил. пр. Хр.

Средновековна епоха

От разкопките на Перперикон през 2014 г. най-много данни има от епохата на средновековието.

Много интересна картина се очерта от североизток, където се откри цял квартал със сгради от XIII–XIV в. със запазени до 2 м зидове. Те преизползват останките от античните постройки и са разположени терасовидно. Продължи и проучването на големия некропол от XIII–XIV в. Отново се откриха гробове с отклонения като т. нар. „вампири“, в случая – нож в лявата част на гърдите и с ритуално раздробяване на десния крак (гроб № 156). Друго любопитно погребение е на жена и малко дете, положени в позата на икона на св. Богородица. По аналогия с други находки смятаме, че става дума за обред против чумна епидемия.

Завърши проучването на османския мавзолей от края на XIV в., който бе открит през 2013 г. В преддверието се откри погребение на бойния кон на положения в централната част военачалник (обр. 1). Както е известно, през последните години една от най-интересните теми на Перперикон е за османския удж (подвижна войскова част), който се е разполагал там след превземането му. Това откритие е уникално и единствено по рода си в османската археология.

В пространството между сгради № 38 и 41 (в кв. J12) бяха установени подови нива от жилище, датиращо от средновековната епоха (XIII–XIV в.), което застъпва стратиграфски разрушените и вече излезли от употреба късноантични зидове на сграда № 41 (обр. 2). Подът на средновековния комплекс е изграден от трамбована глина, а в южния край на помещението, което е оформено с изложение на север, той преминава и върху скалната основа. В интериора бяха разкрити запазени *in situ* цяло

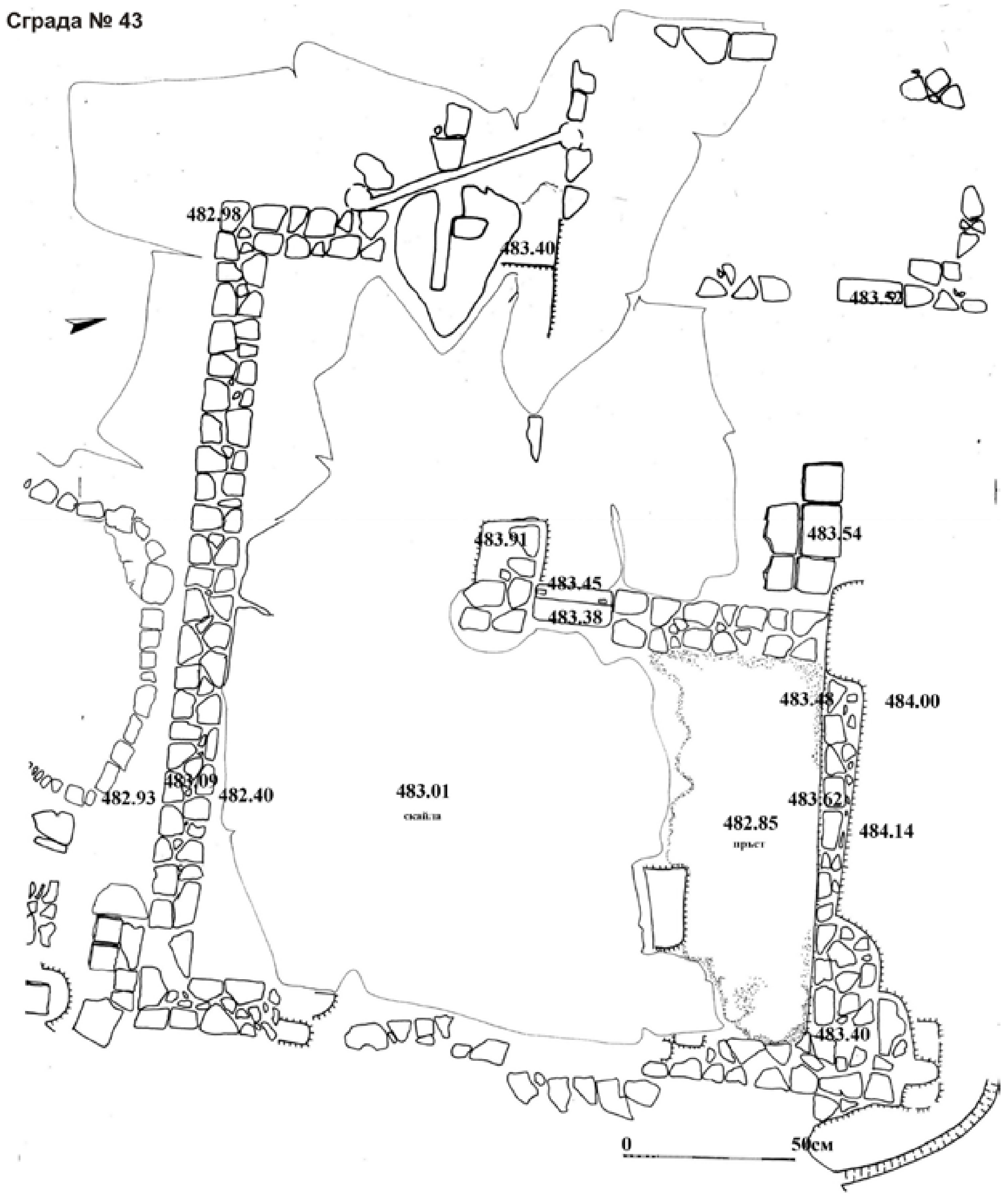
Сграда № 43
482.98
483.40
483.92
483.91
483.45
483.38
483.54
483.48
484.00
483.09
482.93
482.40
483.01
скала
483.62
482.85
пръст
484.14
483.40
0
50см

Обр. 3. Сграда № 43 от Акропола на Перперикон – общ план.

съоръжение, съставено от големи фрагменти късноантична строителна керамика (вероятно огнище) и един хромел.

Антична епоха

При проучванията на античния период на Перперикон напълно завършихме изследването, разкопките и пълната археологическа документация на северния квартал, разположен зад северната крепостна стена от централната зона на Акропола.

Тук е може би най-гъсто и плътно застроеният квартал от целия Акропол. Единствено в северозападния квартал имаме по-гъсто застроени сгради от римската епоха и късната античност.

Кварталът е ориентиран точно по трасето на крепостната стена и изменя своята регулация именно там, където и самата стена прави сериозна чупка в посока на югоизток. Напълно бяха проучени сгради №№ 34-41. Тези осем сгради съставят целия квартал, а между тях са оформени големи улици с посока запад-изток и малки проходи, там където няма място и скална основа за цяла улица. Такъв малък проход, едва 0,70 м широк, документирахме между сгради №№ 36, 37 и 38.

След като приключихме проучването на северния квартал нашите разкопки продължиха в центъра на Акропола – зоната между базилика № 1, нейния притвор и улицата пред нея и споменатия по-горе северен квартал.

В тази ключова за античното градоустройство на Перперикон зона бяха открити две нови сгради – № 43 и № 44.

Изключително сериозни каменни градежи и общ монументален вид регистрирахме при конструкцията на сграда № 43 (обр. 3). Тя е разположена от северната страна на главната улица на Акропола тази, водеща директно към базилика № 1. Сграда № 43 е определено комплекс с обществени функции, дори само ако се спрем на градоустройствените схеми в тази зона. Тя е разположена точно срещу сградата с портиците от южния край на Акропола (представителна сграда А, изсечена в скалата). Нейната конструкция е изградена от едри квадрови блокове, които съставят двулицеви зидове с перфектно вертикализирани вътрешна и външна фасади. Регулационната линия на тези зидове е също така отлично изправена, за разлика от някои други сгради в жилищните квартали. Общата площ на сграда № 43 също е значително по-голяма спрямо жилищните сгради от северния квартал. Планът ѝ, както и настилката от едри каменни плочи, запазени в южния край, също предполагат по-скоро обществени функции, а не жилищни. Ориентацията на сградата е на юг, т.е. тя е обърната и има пряко отношение към комплексите, които са били водещи в обществения живот на късноантичния град – базилика № 1, площадът пред нея, широката скална улица, която води към базиликата и сградата с портиците от южната страна.

Сред находките, открити на Перперикон през 2014 г., се открояват отлично запазени сребърни монети от средновековната епоха, множество накити от бронз и сребро, често с позлата, оловни печати. Твърде интересен е надписът върху керамика на гръцки с текст: „Господи помагай на Вероника“. Това е първото име на жител от скалния град, което археолозите откриват. Бе открито и керамично зарче за игра на хазарт, което най-общо се датира в V–VI в. Интерес за учените представляват още няколко цели късноантични фибули, както и бронзов инструмент от къснобронзовата епоха, който бе открит върху скалната основа на кв. № 12, южно от късноантична сграда № 36.

№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА

Бони Петрунова, Филип Петрунов

Поради ограничените средства и лошото време, цялото проучване беше съсредоточено в т. нар. Сондаж 2, който попада в кв. А1 от постоянната квадратна мрежа на Лютица и където през 2013 г. е достигнат значителен пласт деструкции. Сондаж 2 е разположен в югозападната част на крепостта на 10 м от крепостната порта. Общата площ на проученото пространство е приблизително 50 кв. м, като най-голямата достигната дълбочина е 556,81 м в североизточния ъгъл, където е достигната материковата скала и са открити врязвания, които могат да бъдат тълкувани и като функционални. При условие, че нито един от зидовете в проучвания сектор, които условно са обозначени с букви, не е проследен до край и не са очертани помещенията, които те затваря, всички направени изводи са предварителни и ще бъдат отбелязани само констатираните факти. Със сигурност може да се твърди, че зидове А, Б-изток и Б-запад са от една сграда, която най-вероятно е била построена през XI в. Нейните основи са дълбоко фундирани и там, където е достигната подложката (основата на стената), тя опира непосредствено върху материковата скала. По някаква причина тази сграда е била изоставена (или разрушена?) и е претърпяла поне едно преустройство, което се регистрира на кота 557,56 м.

Установено е подовото ниво, оформено при втория етап на съществуването на сградата. Над него има пласт рушевини с много силна концентрация на керамика и находки. Една от причините за разграничаване на двата пласта е, че под подовото ниво се откриват монети до XI в., а над него от XII–XIII в. Специално място в локализацията на по-късния градеж заема разкритият вход между стени Б-изток и Б-запад, където е намерен прагов камък, който бележи подовото ниво на дълбочина

Обр. 1. Сребърна монета на Андроник III Палеолог (1328-1341). Василикон.

Обр. 2 Бронзова монета на Исак II Ангел (1185-1195).

557,61 м.

При проведените археологически проучвания в средновековната крепост Лютица през 2014 г. са открити над 200 предмета и са инвентирани 168 находки (обр. 1 и 2). Впечатление правят бронзова позлатена шпора, тип 5 (по В. Йотов), с арковидна форма на корпуса (обр. 3), но с дълъг пирамидален шип като шпорите от тип 6. Рамената в края са релефно изпъкнали, заоблени и с кръгъл отвор за прикрепяне. Шпората е с богата релефна украса от дракони и ластари. Тя е позлатена, а в отделни части е бил вграден клетъчен емайл. Реставрацията е извършена от М. Тасева.

Датировката на тип 5 според Ридкал са от група А – тип 8 и се датират във втората половина на X – средата на XI в., а Кирпичников и Перхавко ги определят като викингски с датировка X–XI в.

Шпорите се появяват в последните десетилетия на I в. пр. Хр. За техни откриватели се смятат келтите. В Римската империя са разпространени сред германските племена. В VIII–IX в. се възприемат масово от уседналите славянски маси в централна Европа и заедно с меча се превръщат в символи на властта, според Рипкау.

Относно с мотива дракони, С. С. Рябцева, в своя статия за използването на този мотив през средновековието, стига до заключение, че намиращите се на територията на Източна Европа предмети, украсени с дракони, се причисляват не към Византийската, а към северноевропейската ювелирна традиция. През XI–XII в. в Скандинавските страни били много разпространени увити и плетени гривни и украшения с мотив драконови глави.

Освен двете шпори, са открити и предмети от бита (ключ, резе, игла, хромел, тежести), инструменти (длето, пробои), части от облеклото (апликации, копчета, токи), въоръжение (стрели) и накити (пръстени, фрагменти стъклени гривни).

Монетите са 105, от които 104 бронзови, 1 сребърна и 5 обезличени. Те са определени и анализирани от доц. К. Дочев. Дванадесетият век, когато Лютица е вече епископски център, е представен от много често срещана билонова монета на ромейския император Исак II Ангел (1185-1195). В официалния и дворцов церемониал, както и в държавните документи, ромейските императори се титулуват с титлата „василевс“, а върху монетите – с титлата „деспот“, която е напълно тъждествена. Тази практика върху монетосоченето се въвежда при Алексий I Комнин през 1092 г. и продължава до края на XIII в. Андроник II (1282-1328) и Андроник се титулуват върху монетите с титлите „деспот“ и „автократор“, но върху писмените документи използват титлата „василевс“. Видът, произходът и номиналите на монетите, напълно съвпадат с данните от някои важни южни, големи крепости-градове като Станимака, Перперикон, както и от Северна България – Търново, Видин, Преслав, Кастрици, Мисионис, Дръстър и др., поне до 1261 г. Това е така, защото Лютица, Перперикон, Станимака и много други крепости и селища от двете страни на Източните Родопи са присъединени още от цар Калоян към Българското царство. Вероятно при Иван Асен II има договорка монетарницата в Константинопол да сече в големи количества монети с по-ниско тегло, каквито се явяват латинските имитации с малък размер (модул) и по-ниско тегло, най-вече тип А, който на Лютица е в най-голямо количество – 38 екземпляра от общо 81 екземпляра. Те, заедно с останалите латински имитации (19 екземпляра), съставляват над 70% от общо използваните монети в периода 1204-1261 г. Този факт

Обр. 3 Бронзова шпора с позлата и украса.

се отбелязва навсякъде – от Лютица до Видин и от Мелник до Дръстър, както и в самото Търново, където латинските имитации са близо 80-85 %. Нарязването на монетите започва след 1242 г. поради засилващата се икономическа стагнация и криза след татаро-монголските нашествия. Започва т. нар. хипердевалвация чрез нарязване на монетите, с цел да се повиши техният брой, поради покачване на цените, което довеждало до още по-голямо обезценяване.

Във всички южни крепости се отбелязват ниски количества от монети на Палеолозите, които в Северна България за периода 1280-1310 г. представляват 80-90% от използваните в царството монети. Според доц. К. Дочев, е възможно районът на Лютица да е бил опустошен от каталанците, които близо 3-4 години безчинстват в Източна Тракия (1306-1309).

№ 30. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ БАЛЪК ДЕРЕ

Ивайло Кънев

Редовните археологически проучвания се проведоха през м. юли и август. Предварително заложените цели за проучването на двора срещу южния вход на сграда № 3 и установяването на неговите граници бяха изпълнени в основни линии. Главните трудности се свързват с несигурността при финансирането на разкопките и огромните каменни струпвания на терена, които на практика забавят достигането на културните пластове.

Дворното място попада в шест квадрата от план-квадратната мрежа. За по-голяма прегледност този терен условно го разделяме на източен и западен сектор.

След отстраняването на каменните струпвания и хумуса на дълбочина 0,30 м от съвременното ниво на терена се достигна до културен пласт. Насипът на целия терен се характеризира със сива пръст и силно сбити средно големи и големи ломени камъни с премеси от строителна керамика. Още на тази дълбочина се очертаха лицата на ограждащите двора зидове. Западният зид направи впечатление, че е изключително широк – 1,40 м, факт, дължащ се на долепянето на два зида изградени от ломени камъни с бял хоросан. На изток културният пласт е по-плитък – факт, констатиран в предходните години. Там се установи, че ограждащият зид не е долепен за сградата, подобно на западния, а отстои на 1,10 м от него – факт, даващ ни основания да предположим, че сме попаднали на вход. Проучванията в източната част се съсредоточиха около разкриването на входа, трасето на ограждащия зид в южна посока, както и пространството източно от него и част от двора. Разкриването на входа показа, че в един по-късен етап, свързан с втория етап от развитието на крепостта, е бил преграден от зид, изграден с кал с широчина 0,80 м и по дъното е прокаран канал за мръсна вода. Подобни преустройства се забелязват и в ограждащия зид, където на две места имаме преграждане на входове.

На запад, където поради естествения наклон на терена културният пласт достига дълбочина 2,40 м. Тук се забелязват същите преустройства, свързани със формирането на нови зидове чрез запълвания на пространства между по-стари „стъпки“ и направата на канал подобен на този във входа.

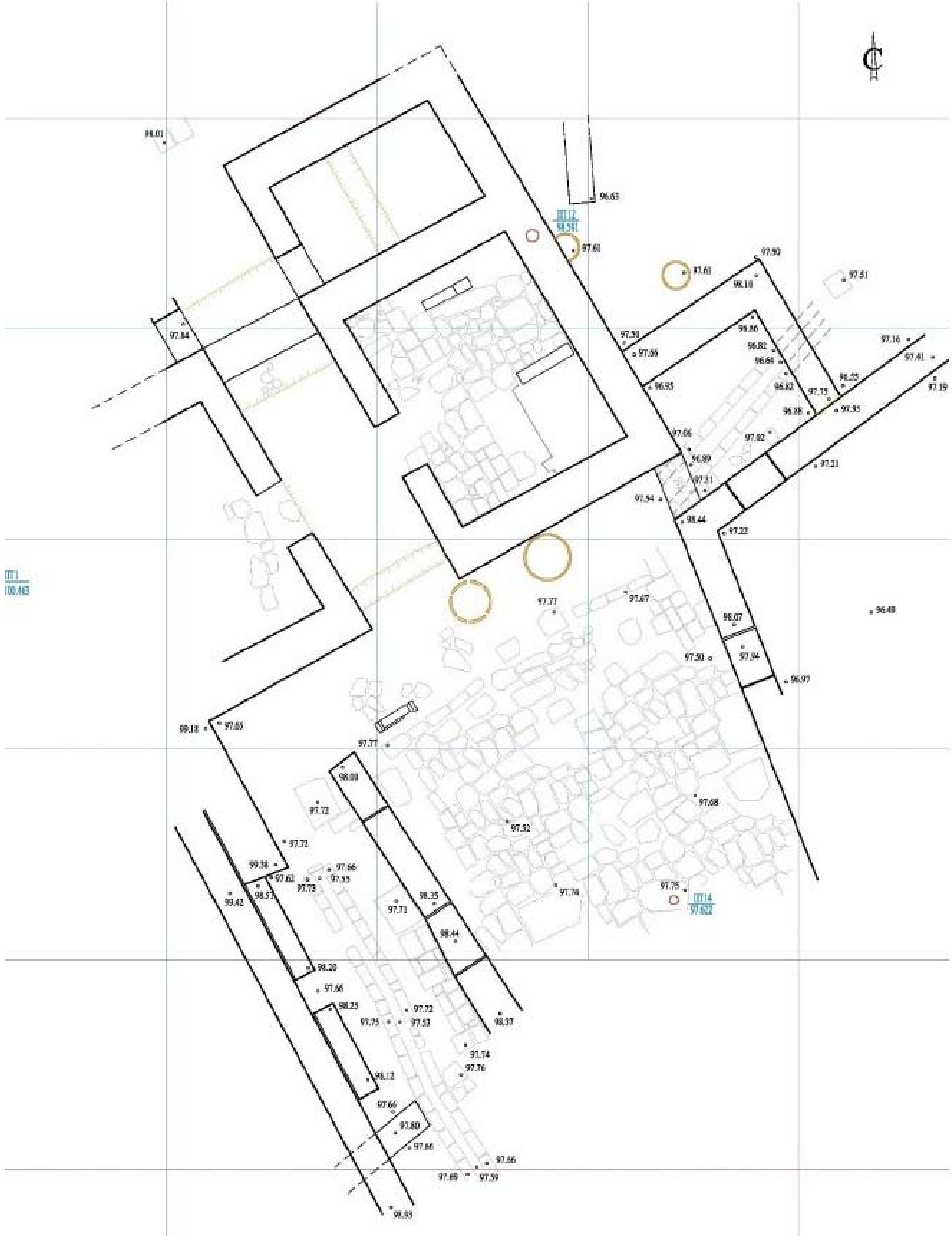

Обр. 1. Геодезично заснемане на сграда № 3.

Пространството на двора също бе почистено. Установи се, че върху плочника има следи от по-късни разбивания датирани по керамиката в XII в.

В заключение искам да добавя, че пространството извън сградата, от стратиграфска гледна точка, се отличава коренно – в насипа липсват находки, пръста е жълтеникава, липсват следи от други

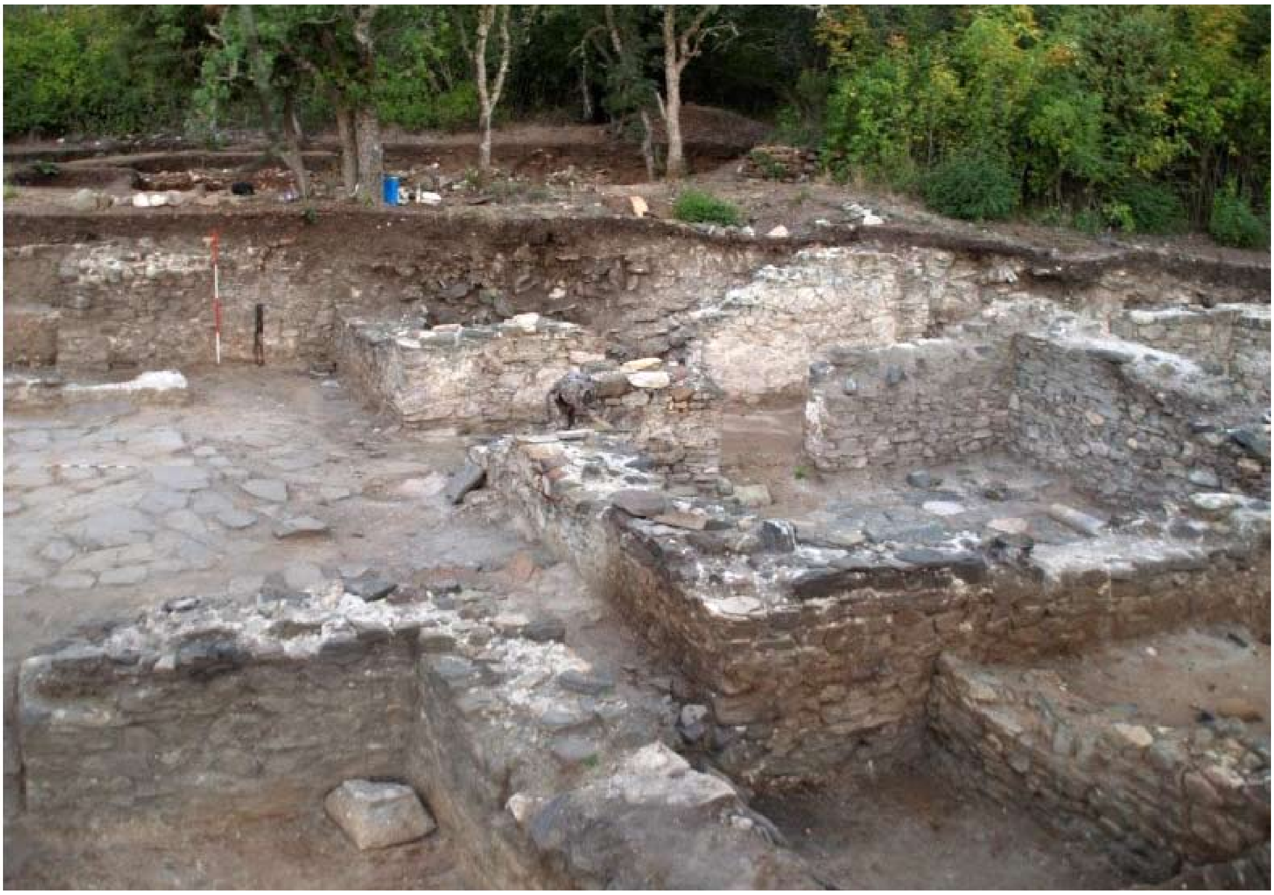

Обр. 2. Сграда № 3 с двор.

съоръжения, свързани пряко със сграда № 3. Тези факти дават основание бъдещите разкопки да продължат в южна посока до пълното разкриване на Сграда № 3. През сезон 2014 г. бяха инвентирани 92 бр. движими паметници с висока експозиционна стойност, обхващащи периода от IV в. до XIII в.

№ 31. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРИ С. КОШНИЦА, ОБЩИНА СМОЛЯН, ОБЛАСТ СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Археологическите проучвания на крепостта при с. Кошница през 2011-2012 г. бяха проведени в северната ѝ половина – сектор Север. Тя обхваща скалистия връх (1006 м надм. в.) върху природния феномен Проходна пещера. Тук теренът е стръмен, с наклон на запад, север и изток. В този сектор бяха проучени западната (38 м дължина) и северната (44,50 м дължина) крепостни стени, както и трасето на изцяло разрушената източна стена (обр. 1).

За разлика от северната скалиста и стръмна част на крепостта, южната половина е равна. В план тя има очертанията на полуокръжност с радиус около 25 м. Тук крепостната стена е по-разрушена и само на места се проследява по терена. Археологическите разкопки през 2014 г. са продължение на проучването от 2012 г. Те се проведоха в източната половина на сектор Юг, където бяха регистрирани основите на два параклиса (обр. 2).

Първият се датира в XI–XIII в. От него са се съхранили северната и южната му стени, както и югоизточният ъгъл с част от южната дъга на апсидата. Параклисът е дълъг около 6,50 м, широк 4,25

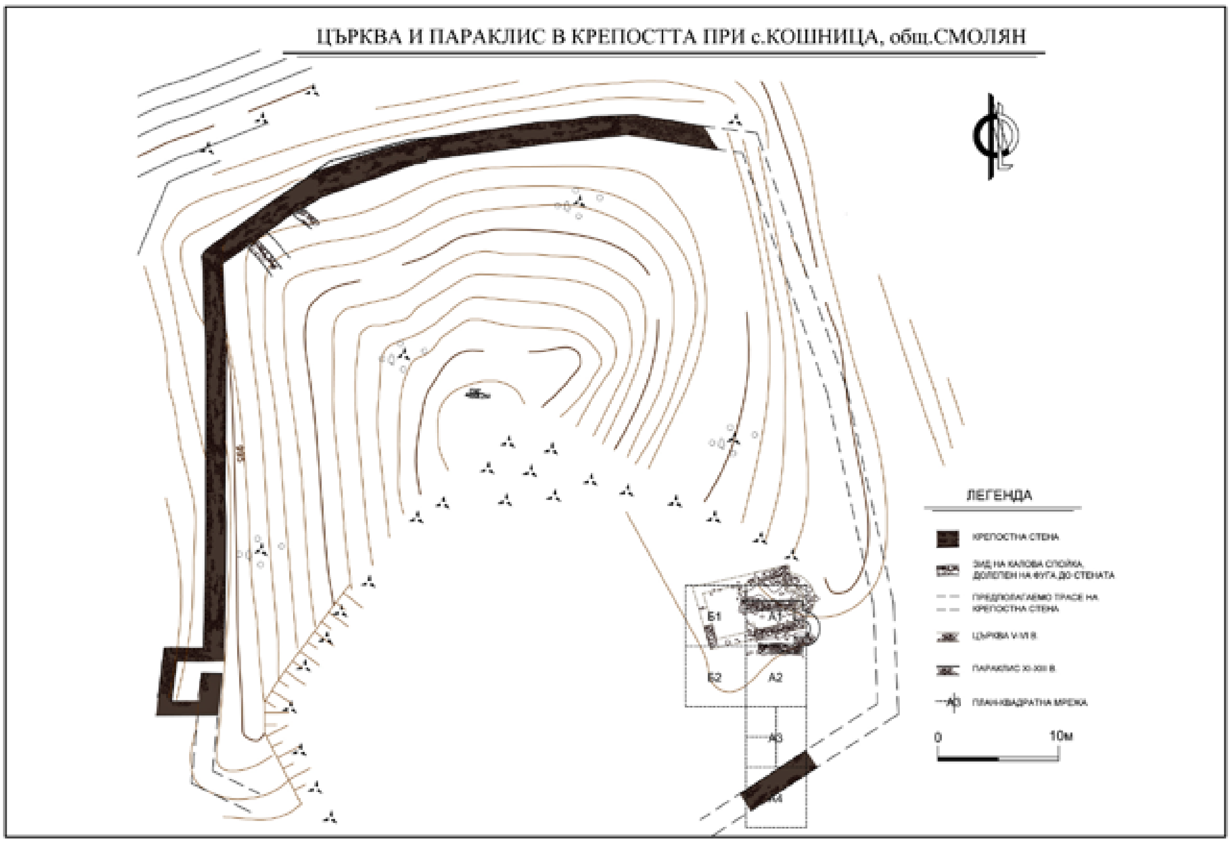
ЦЪРКВА И ПАРАКЛИС В КРЕПОСТТА ПРИ с.КОШНИЦА, общ.СМОЛЯН
Б1
А1
Б2
А2
А3
А4
995
ЛЕГЕНДА
КРЕПОСТНА СТЕНА
ЗИД НА КАЛОВА СПОЙКА, ДОЛЕПЕН НА ФУГА ДО СТЕНАТА
ПРЕДПОЛАГАЕМО ТРАСЕ НА КРЕПОСТНА СТЕНА
ЦЪРКВА V-VI В.
ПАРАКЛИС XI-XIII В.
ПЛАНКВАДРАТНА МРЕЖА
0
10м

Обр. 1. План на крепостта върху Проходната пещера при с. Кошница, община Смолян (изработил: арх. М. Каменова).

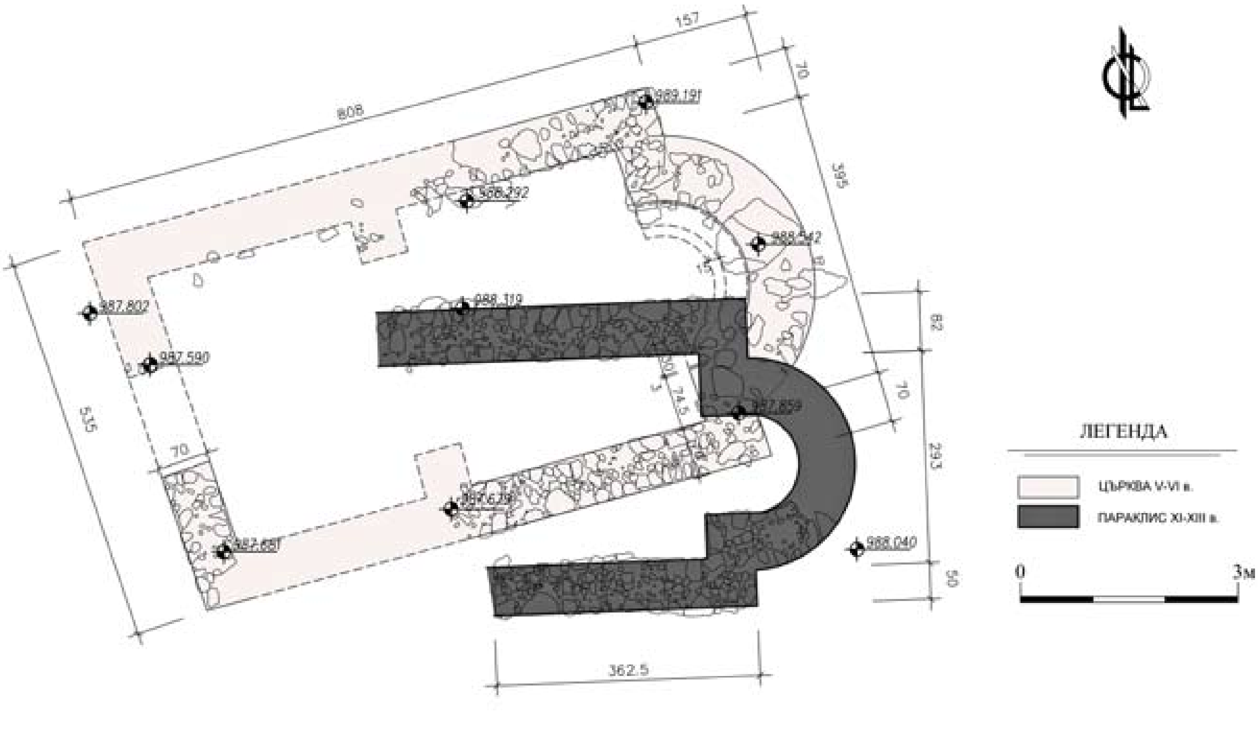
157
70
808
395
535
70
82
70
293
50
362.5
74.5
989.191
988.292
988.542
988.319
987.802
987.590
987.859
988.628
987.681
988.040
ЛЕГЕНДА
ЦЪРКВА V-VI в.
ПАРАКЛИС XI-XIII в.
0
3м

Обр. 2. План на църквата от V-VI в. и параклиса от XI–XIII в. в сектор Юг на крепостта при с. Кошница (изработил: арх. М. Каменова).

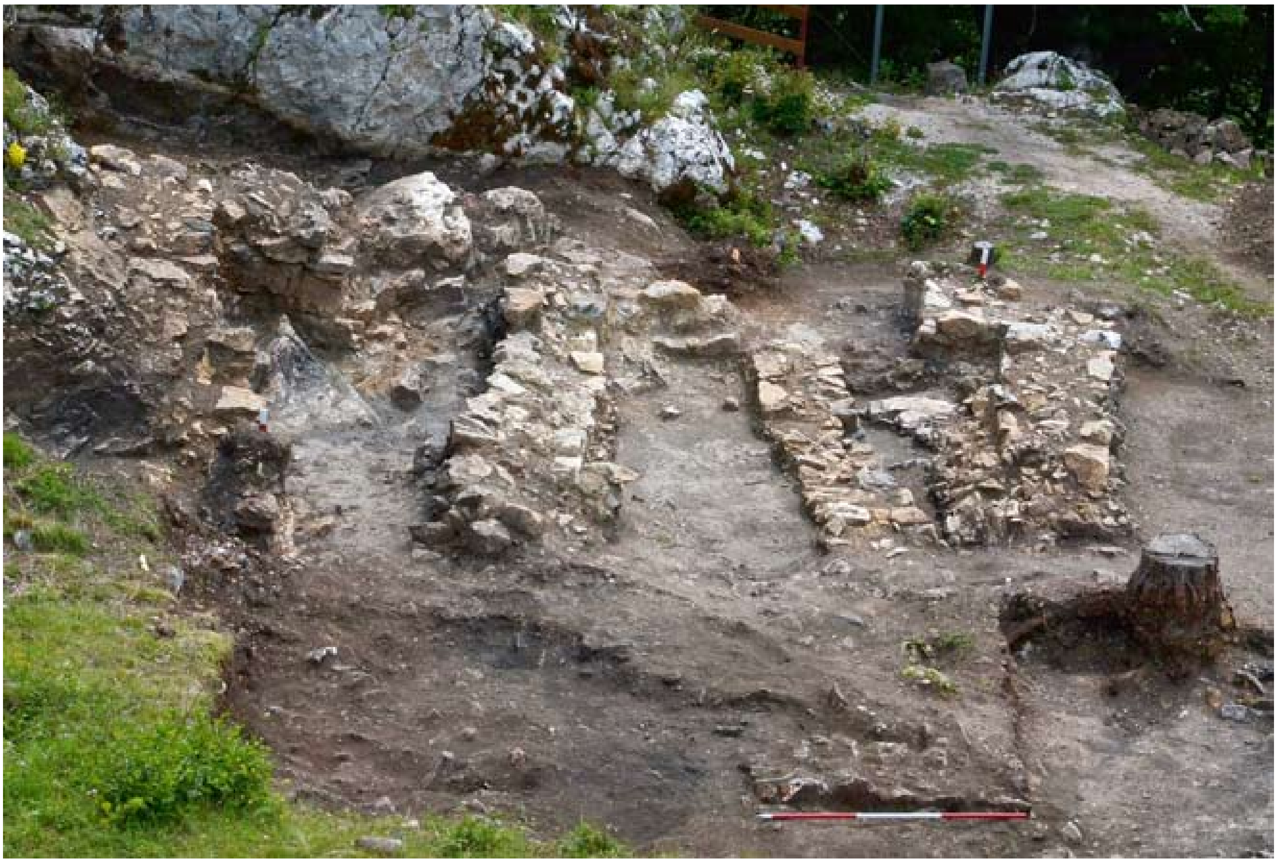

Обр. 3. Изглед от запад на църквата и параклиса, етап на проучване (сн. Д. Дамянов).

м външно (2,75-2,95 м вътрешно). Стените му са с плитки основи, върху деструкциите на по-ранната сграда. Те са дебели 0,70-0,75 м и са градени от местен камък и кал. Иманярски изкопи са разрушили почти напълно апсидата и западната му стена. Още през 2012 г., под основите на този параклис (в границите на кв. А1), бе разкрита южната стена на по-ранен храм. Проучванията през 2014 г. (квадрати А1, Б1 и Б2) показаха, че той представлява малка еднокорабна църква от V–VI в., с кръгла в план апсида. Разкопките в квадрати А1, А2, Б1и Б2 през 2014 г. не достигнаха до стерилен пласт и не разкриха изцяло съхранените в субструкция основи на църквата, но дадоха достатъчно данни за възстановяването на плана и размерите ѝ. Наосът на църквата се намира под северната стена на късния параклис. Южната половина от апсидата и югоизточният ѝ ъгъл са под апсидата и североизточния ъгъл на параклиса. Най-високо се е съхранил североизточният ъгъл на църквата (около 0,70 м суперструкция). Разкопките в кв. Б1 не разкриха основите на северната и южната стени в посока запад. Техният материал вероятно е използван при градежа на параклиса от XI–XII в. Все пак бе разкрита южната част от основата на западната стена, чиято северна страна е и страница на главния вход – от запад (обр. 3).

Дължината на църквата с апсидата е 9,51 м, а без нея – 8,08 м отвън и 6,65 м отвътре. Ширината ѝ отвън е 5,35 м, отвътре – 3,90 м. Отворът на апсидата е 2,35 м, а дълбочината ѝ – 1,16 м. Двустъпалният синтрон е широк 0,45 м. Долното стъпало, съхранено в субструкция, е широко 0,15 м, а горното, съхранено до 0,65 м височина – 0,30 м. Синтронът е долепен до апсидната стена, т.е. няма конструктивна връзка с нея. Дълбочината му е 0,70 м, а отворът му е 1,40 м. Вероятната ширина на входа на западната стена е 1,40 м.

Техниката на градеж и на двете сгради е камък и кал. Стените на църквата са дебели 0,60-0,65 м. Намирането на плочи от шуплест варовик с форма на паралелепипед свидетелства за вероятното им използване в градежа, както като пояси укрепващи зидовете, така и с декоротивна цел. Две по-добре запазени от тях са с размери 0,30 х 0,21/0,23 х 0,09/0,12 м и 0,32 х 0,26 х 0,09/0,10 м. Дължините 0,30 м и 0,32 м са запазените до днес, т.е. те може да са били по-големи.

През 2014 г. продължи проучването на свободното пространство между северните стени на двете сгради (кв. А1), т.е. северната третина от наоса на църквата. Разкопките до подово ниво разкриха неравномерен пласт от пръст, пепел и въглени свидетелстващ за опожаряване на храма от V–VI в. В този пласт се откриха фрагментите на двудръжна червенолакова чашка (IV–VI в.), фрагменти от стъклени чашки с и без дръжки, и прозоречно стъкло. Покритие на пода не бе намерено.

Разкопките в кв. Б1, западно от кв. А1, достигнаха дълбочина 0,30 м. Тук бе разкрита само южната част от западната стена на църквата, т.е. югозападният ѝ ъгъл. При северната ѝ страна бе открита брава за врата, която показва наличието на вход със заключваща се врата. При вътрешното лице на основата на западната стена, на подовото ниво, също се регистрира горял пласт. Подово покритие липсва.

С цел да се открие основата на южната крепостна стена, започна проучването на кв. А3. Разкопките в източната половина на квадрата не доведоха до откриването на основа от стена. На дълбочина 0,10-0,20 м преобладава фрагментирана керамика от XI – началото на XIII в. Пръстта е тъмнокафява. На дълбочина 0,20-0,30 м пръстта също е тъмнокафява, но се появява примес от дребни хоросанови буци. Концентрацията на хоросан е максимална в пласта 0,35-0,40 м. Явно това е някогашното подово ниво на терена край куртината. Керамиката тук е само от края на V–VI в. На дълбочина 0,40-0,50 м. бе разкрито *in situ* дъното на питос (VI в.). На дълбочина 0,55 м се разкрива материковата скала и стерилен пласт от светлокафява пръст и варовиков филц.

Разкопките в югозападната четвърт на кв. А3 (2,5 х 2,5 м) целяха също разкриването на основата на южната крепостна стена. Тя бе регистрирана на дълбочина 0,10-0,20 м и достига до дълбочина 0,40 м. Ориентирана е приблизително североизток-югозапад. Навън, на юг, по повърхността на камъните и скалата се вижда полепнал бял хоросан, свидетелстващ за основа с ширина около 1,80-2 м в субструкция. На дълбочина 0,40-0,50 м освен керамиката от VI в. се появяват и малобройни фрагменти от къснохалколитни съдове. Намерен е долен камък от хаван на дълбочина 0,50 м в средата на квадрата (югозападната четвърт) и долен камък на хромел. На дълбочина 0,50-0,60 м при западното ребро се разкри полукръг от тъмнокафява до черна пръст – яма, която продължава на запад в следващия квадрат, който ще се проучва друг сезон. Изгребването на пръстта от ямата в границите на квадрата показа, че тя има обърнатоконична форма с ширини: горе – 1 м, а на дъното – 0,50 м. В нея се откриха само няколко фрагмента късноантична керамика.

Проучването на кв. Б2 имаше за цел да провери за наличието на преддверия при южната страна на църквата. То достигна до дълбочина 0,30-0,40 м. Не се откриват основи на сгради. В средата на квадрата се регистрира горял пласт, вероятно от опожаряването на църквата от север. Под него се разкрива хоросанова замазка с неправилна форма и средна дебелина 0,03 м. Петното е с размери 1,60 м изток-запад и 1,40 м север-юг. Вероятно е остатък от хоросаново бъркало. Кв. Б1 и Б2 не са проучени до стерилен пласт.

№ 32. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ КРАЙ ЯКОРУДА

Мариела Инкова, Пламен Иванов, Пламен Дойчев

Археологическите разкопки през 2014 г. бяха съсредоточени върху най-високата и сравнително равна част на укрепеното пространство, с цел проучване на частично разкритата там сграда, както и около портата, и крепостните стени.

Резултатите от стратиграфските наблюдения потвърждават установеното досега. Под чимовия пласт, на дълбочина от 0,10 до 0,50 м, е разположен кафявопепеляв пласт с деструкции, сред които монети на Исак II Ангел (1185-1195), Алексий III Ангел (1195-1203), латинска константинополска имитация, малък модул от първата половина на XIII в., нападателно и защитно въоръжение, оръдия на труда, битови предмети, кухненска и трапезна керамика от XI–XIII в., накити и др. Стационарни структури от средновековието не бяха открити. Единствено в изкоп 15, разположен по трасето на северната крепостна стена, бе документирано вкопаване на кафявопепелявия пласт, който срязва ниво с разтрошен хоросан от нейната вътрешна страна (обр. 1).

Непосредствено под този пласт следва светлокафяв насип, наситен с деструкциите от късноантичните/ранновизантийски жилища (1044,94-1044,36 м), разпрашени и цели мазилки, монети от

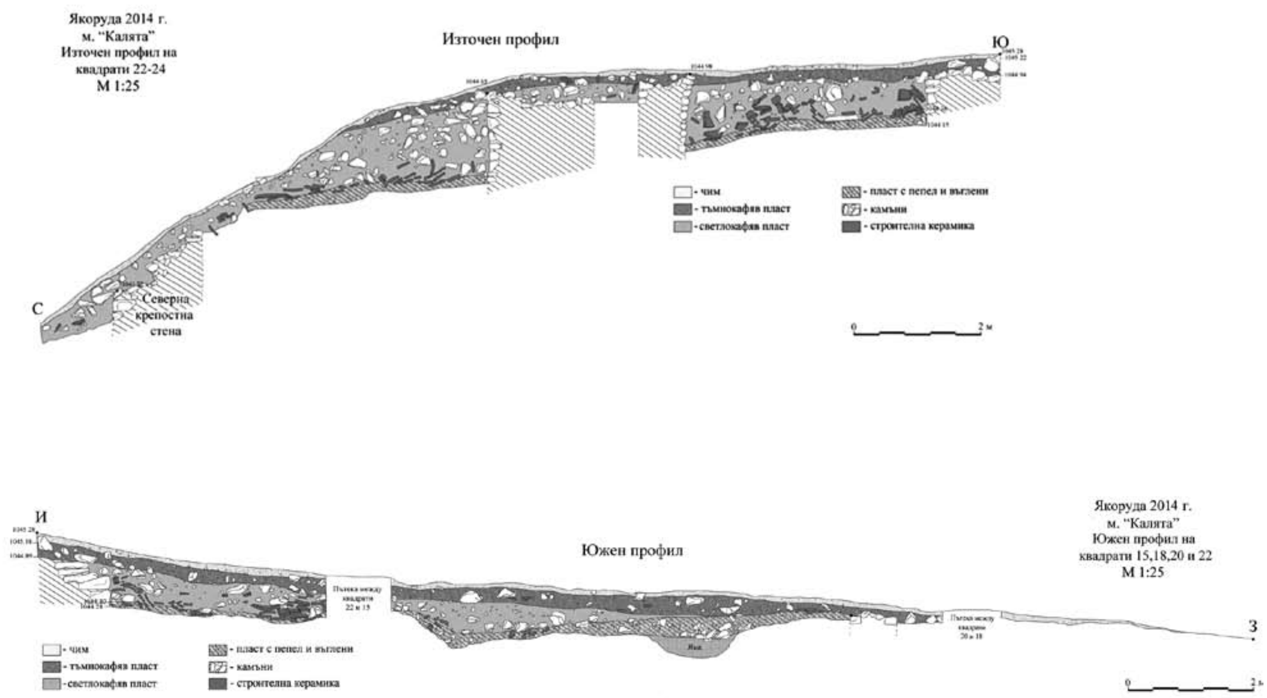
Якоруда 2014 г.
м. "Калята"
Източен профил на
квадрати 22-24
М 1:25
Източен профил
Ю
С
Северна
крепостна
стена
- чим
- тъмнокафяв пласт
- светлокафяв пласт
- пласт с пепел и въглени
- камъни
- строителна керамика
0
2 м
И
Южен профил
Пътека между квадрати 22 и 15
Яма
Пътека между квадрати 20 и 18
Якоруда 2014 г.
м. "Калята"
Южен профил на
квадрати 15,18,20 и 22
М 1:25
З
- чим
- тъмнокафяв пласт
- светлокафяв пласт
- пласт с пепел и въглени
- камъни
- строителна керамика
0
2 м

Обр. 1. Източен и южен профил.

втората половина на IV–V в. на императорите Аркадий (383-408), Теодосий I (379-395), Марциан (450-457), оловна имитация на къснoримска монета от V в. Този пласт лежи върху нападалите от покрива керемиди, запечатващи пласта с пепел, въглени, овъглена дървесина от смърч и бял бор върху подовото ниво.

В заложените кв. 20, 22-25 се разкри част от голяма сграда с четири (?) помещения, ориентирана по надлъжната ос СИ–ЮЗ. Крайното североизточно помещение е на фуга към крепостната стена (обр. 2). Зидовете на сградата са от дялани и ломени камъни с кал, с ширина 0,50-0,84 м, запазена височина 1,20 м. Ходовото ниво е върху скала. То е с денивелация от юг на север. Средното помещение е преходно, с входове на югоизток, северозапад (широки 1,10 м) и североизток (1,50 м). Вътрешни размери 6,80 х 3,85 м и площ 26,18 кв. м. От подовото ниво са монета на император Аркадий (383-408) и предмети на бита. От източната му страна се развива още едно помещение с *in situ* запазен прагов камък и железен обков на ключалка до него. Крайното североизточно помещение не е проучено изцяло. Има размери 5,45 х 5,90 м. В него са открити 9 питоса, а на подовото ниво – монети от IV–V в., оловна имитация на монета от V в., три железни хлопатара, ключове, обков на ключалка. До каменния похлупак на един от питосите има капак от медна сплав и фрагментирани костени пластинки с ажурна и врязана украса.

В кв. 16, където през 2013 г. бе разкрито още едно помещение от същата сграда, след демонтирането на преградния зид, са проучени две ями с пресечено-конусовидна форма и размери 1,35 х 2,33 м и 0,80 х 0,85 м. Дъната им са съответно на дълбочина 2,33 м и 2,44 м. Изсечени са в скалистия терен и разделени на дъното от малка преградна стеничка. В насипа им има тухла с полепнал хоросан, монета от V в., ломени камъни и фрагментирана късноантична керамика. Възможно е двете ями да са гнезда от демонтирани питоси, впоследствие запълнени. Не можем да изключим те да са част от една по-голяма яма, проучена в съседния кв. 19 и премостена с два, долепени на фуга зида, ориентирани ЮЗ–СИ. Сигурно е, че преградният зид, оформящ малкото помещение лежи, върху техния насип и частично върху източния зид.

Пространството западно от коментираната сграда е проучено отчасти. Ако се съди по нападалите от покрива керемиди, открити на подовото ниво, то, поне частично, е било под покрив. В чернопепелявия пласт върху подовото ниво се откри монета на Валентиниан I (364-375), фрагментирана късноантична керамика. Към северния профил проучихме две траншеи, разположени перпендикулярно една спрямо друга и ями, изсечени в скалистия терен. Запълнени са с черна на цвят пръст и късноантична керамика. Траншеите са успоредни на зидовете от сградата и на този етап предполагаме, че са резултат от по-ранни преустройства в този участък.

В източното уширение на изкоп 11 е разкрит югоизточният ъгъл на крепостната стена с бял хоросан, разположен под рампата на входа. Зидът е фундиран върху скала, широк е 1 м и граден в *opus emplectum*. В един участък източният зид лежи върху зид от ломени камъни с кал от по-ранен период. Последният е в плътен чакълест насип, от който е фрагмент от глинен олтар тип „Цепина" и фибула от медна сплав от II–I в. пр. Хр. (Rustoiu 1997, 124, 175, fig. 19:1) (обр. 3).[6] На разстояние 1,70 м, южно от южната крепостна стена е проучен участък от трасето на втората крепостна стена, градена на розов хоросан в *opus implectum*. Между двата зида е разчистен подът на пещ за хляб от плътно наредени на едно ниво тухлички, оградени с бордюр от отухлена глина и камъни. От направения срез се вижда, че пръстта под тухличките е опалена и лежи върху тънък пепеляв пласт – вероятно старото ходово ниво от втората половина на VI в.

Проучванията ни до този момент сочат, че портата на крепостта има два, ясно изразени, хронологични периода – късноантичен и ранновизантийски. През първия (края на IV–V в.) портата попада в чупката между южния и източен крепостни зидове. Конструирана е в пространството между двата зида, които са перпендикулярни, един спрямо друг и на разстояние 1,70 м. Подходът е осъществен чрез рампа, ориентирана И–З, оформена чрез натрупване на земна маса, която отгоре е залята с бял хоросан. От юг е укрепена със зид на бял хоросан с ширина 0,50 м. Всички зидове от първия период са градени в *opus emplectum* с бял хоросан. Към първия период от функционирането на портата отнасяме и канала за атмосферни води, разположен непосредствено от вътрешната страна на праговия камък.

През втория период (VI в.), предполагаме, че ходовото ниво след праговия камък е повдигнато и нивелирано с насипана кафява пръст и чакъл, над които е чернопепелявият опожарен пласт от втората половина на VI в. На фуга към източния зид на портата е изграден втори зид на розов хоросан в посока на запад, който поддържал насипаната върху скалистия терен маса чакъл. До източния зид и на фуга към новия зид на хоросан е изграден контрафорс на розов хоросан. След изграждането на външната крепостна стена на розов хоросан, подходът към крепостта се променя. Трасето е от запад

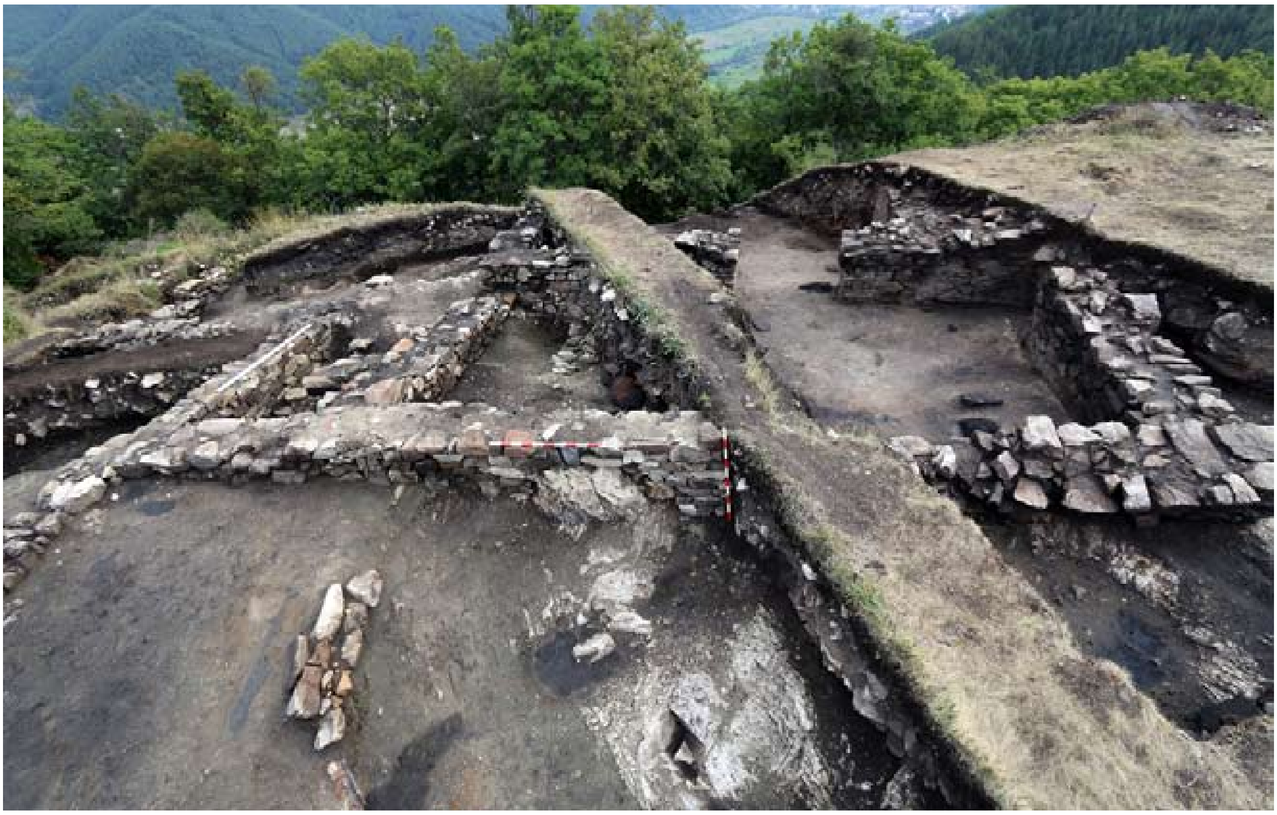

Обр. 2. Сградата върху най-високата част на укрепеното пространство. Поглед от юг.

---

[6] Близка, но не идентична фибула е известна от територията на предримска Дакия – среднолатентски тип Mötschwil от края на II – края на I в. пр. Хр. Според М. Тонкова и М. Василева преки паралели са откритите, заедно с монети от I в. пр. Хр., фрагменти от крачета на фибули от светилището в Бабяк. Изказваме им сърдечна благодарност за предоставената информация.

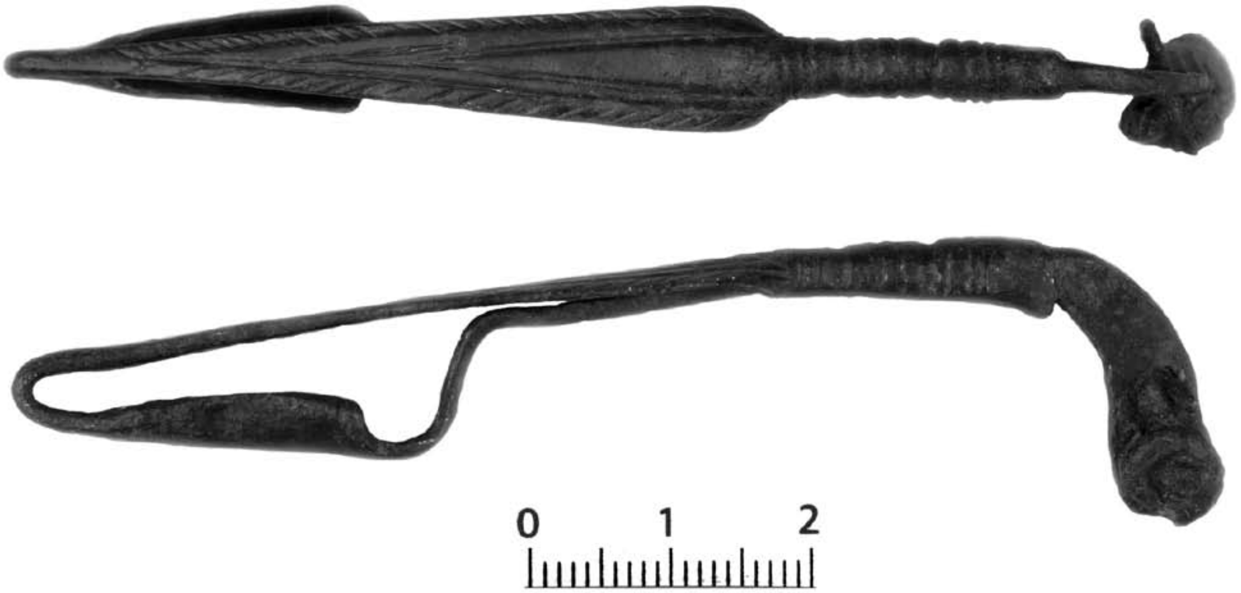

Обр. 3. Фибула, медна сплав, II–I в. пр. Хр.

на изток между двете южни стени (на бял и на розов хоросан) и в този смисъл, най-вероятно външната южна стена има функцията на протейхизма. Каналът за атмосферни води през този период не е функционирал.

През XI–XIII в. подходът към крепостта е бил от другаде.

Новоразкритият зид на кал, фрагментите керамика тип „Цепина“, монетите от III–II в. пр. Хр., фибулата от II–I в. пр. Хр. дават основание да се предположи, че най-ранният паметник на хълма е укрепено тракийско светилище.

Литература

Rustoiu 1997: A. Rustoiu. Fibulele din Dacia preromana. Bucuresti, 1997.

№ 33. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев, Николай Овчаров, Стефан Иванов

Археологическите проучвания през настоящия сезон се проведоха в квартали – 100, 101, 110, 111, 112, 120 и 121 по план-квадратната мрежа на обекта. Общата проучена площ е 700 кв. м. Достигнатата на места дълбочина е до 1,50 м. Обектът се намира източно от портата на ранновизантийската крепост и южно и югозападно от базилика № 3. През сезони 2003-2005 г. в източната част на квартал 112 частично беше проучена сграда № 1, както и намиращият се между сградата и двора на базилика № 3 некропол от IX–X в.

Целта ни през 2014 г. беше да проучим пространството източно от портата на ранновизантийската крепост от V–VII в. и останките от средновековната порта от XIII–XIV в., както и визуалното свързване между ранновизантийската крепост и новоконсервираната базилика № 3.

Теренът представлява тераса с наклон северозапад-север, изцяло обрасла с дребни дървета и храсти. В северозападната ѝ част се събират две от пътеките, водещи от ранновизантийската крепост към източните градски части.

В процеса на проучването бяха разкрити основите на пет сгради, както и части от други три. Сградите са разположени терасовидно, изцяло съобразявайки се с даденостите на терена. От друга страна, сградите като форма и разположение се съобразяват и с трасетата на сегашния път и пътека, които явно са съществували още при изграждането на квартала в края на V – началото на VI в. Всички те са строени от местен ломен камък. За спойка е използвана глина. Основите са полагани върху оголената и грубо подравнена скала, след което пространството между отделните скални издатини е запълвано и трамбовано с пръст, донесена от долината. За лица на зидовете са използвани по-едри и по-правилно оформени камъни, а във вътрешността са слагани по-малки и с неправилна форма. Запазените зидове са широки от 0,40 до 0,90 м, а във височина достигат от 0,10 до 1 м. Кварталът е застроен синхронно с ранновизантийската крепост или малко след нейното издигане. Вероятно в края на VI – началото на VII в. кварталът е превзет и частично опожарен. Следи от пожара личат върху скалите.

През IX–X в. върху част от проучвания терен – квартал 112, вероятно се е намирал един от некрополите на града. Три гроба от този некропол бяха разчистени в кв. 112/19 и 112/20.

В един по-късен период, края на XIII в., след възраждане на живота в тази част на Мисионис, по-ранните сгради се възстановяват и преустройват съобразно възможностите и изискванията на новите обитатели. За разлика от ранновизантийските зидове, тези от средновековието са по-небрежно изградени. Това са предимно

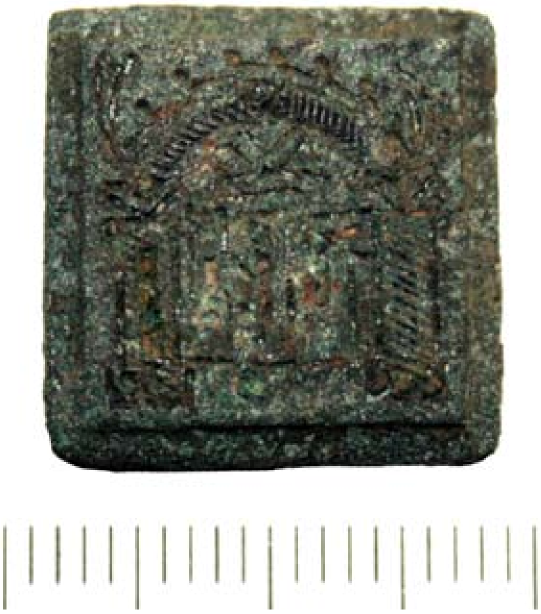

Обр. 1. Бронзова екзагия с изображение на сграда – VI в.

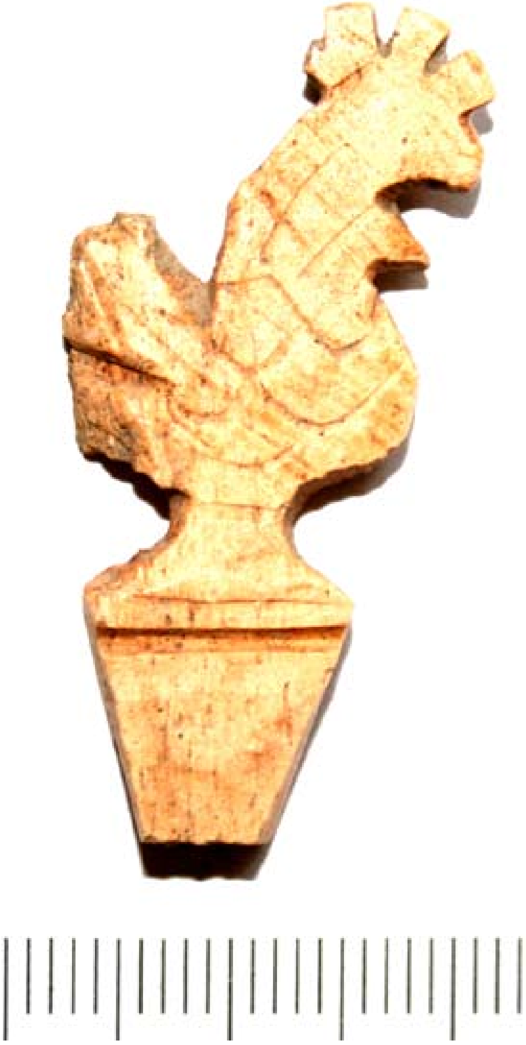

Обр. 2. Костена фигурка на петел – IX–X в.

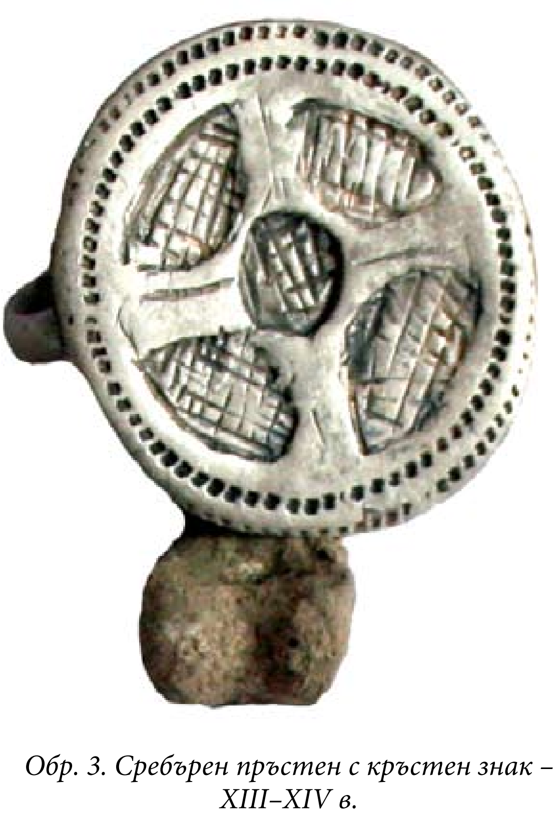

Обр. 3. Сребърен пръстен с кръстен знак – XIII–XIV в.

преградни зидове в ранните постройки или долепени до тях по-грубо изградени нови. Материалът за изграждането е същият – местен ломен камък и спойка с глина. Качеството на камъка като оформяне е на по-ниско ниво в сравнение с ранновизантийския градеж.

От откритите движими находки преобладава керамиката – силно фрагментирана, основно от периода V–VI в. и XII–XIV в. Прави впечатление по-малкото керамика от периода XIII–XIV в., каквато преобладава във вътрешността на ранновизантийската крепост, района на водохранилището, външната крепостна стена и средновековната църква. Същото се отнася и за предметите от метал (обр. 1) и монетите. Открити бяха капачета от бронзови съдове с форма на петел и лъв, костена фигурка на петел (обр. 2), позлатена обеца и сребърен пръстен с кръстен знак (обр. 3).

Особен интерес представляват керамичните фрагменти от лампа с дръжка във формата на кръст и фрагмент от *terra sigillata* с изображение на газела.

В процеса на проучването на сградите – особено в сграда № 8, бяха открити множество фрагменти от стъклени чаши. Това са предимно столчета и няколко фрагмента от тялото на чаши. Всичките са изработени от стъкло със зелен цвят.

При монетите преобладават византийските – нумии, половин фолиси и фолиси. Застъпени са монети на императорите Теодосий II, Теодосий III, Анастасий, Юстин, Юстиниан I и Юстин II и София, сечени в монетарниците на Константинопол, Тесалоника, Антиохия, Теуполис, Кизик и Никомедия. За първи път тук откриваме монети на император Юстиниан I сечени в северноафриканския град Картаген. Монетата на Иван Шишман е рядък провинциален тип с монограм с две „Ш“-та. Открити бяха и монети на Елагабал и Каракала, вероятно привнесени от долината при заравняване на терена за строителство.

Като цяло намерените материали поддържат нашето становище, че тук се е развивал един значително издигнат в икономическо и търговско отношение град, отъждествяван от нас с описания през средата на XII в. от ал Идриси – Мисионис.

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПЕТРИЧ КАЛЕ, ОБЩИНА АВРЕН, ОБЛАСТ ВАРНА

Валентин Плетньов, Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко

Крепостта е разположена на висока скала, над с. Разделна, на 5 км северно от с. Аврен и на 0,6 км източно от с. Разделна, община Белослав. Известна е от „Географията“ на Ал-Идриси (1154 г.) под името Батерни (Петерни) като „средно голям, хубав град“, разположен на 30 мили от Барнас (Варна) по пътя за Бурфанто (Провадия) и Мегали Барасклафа (Велики Преслав). Посочена е като крепост, предоставена в управление на варненската митрополия през 1369 г. Крепостта е отбелязана на няколко пъти и в описанията на участници в похода на крал Владислав III Ягело. Превзета и разрушена е от войските на краля на 7 ноември 1444 г. Крепостта заема площ от около 20 дка (обр. 1).

Високият скален нос, на който е разположена крепостта, е в северната част на Авренското плато. Извисява се на 160 м над Девненската низина и езерото. Скалите от юг и запад са отвесни, с височина над 30 м до ската в подножието. От изток е изградена укрепителна система от ров широк към 5 м и дълбок сега 2 м. Непосредствено северно от него е издигната стена-протейхизма от ломени камъни с бял хоросан и сантрачи, с дебелина 1 м. Протейхизмата е била дълга приблизително 140 м. Запазена е в отделни участъци до височина 7 м. На 10 м западно е крепостната стена (видима сега в горната си част), която след разчистване на натрупани камъни от събарянето ѝ ще се извиси на 6-7 м над нивото на основата на проейхизмата. Стената е дебела 1,60 м, градена от ломени и дялани камъни с бял хоросан, с гъста мрежа от сантрачи. Преграждала е цялата достъпна източна част до северния и южен ръб на скала, с дължина 200 м. При разкопките на А. Кузев и Д. Димитров в края на 60-те години на XX в. е разчистена портата и част от стената на юг. Разположена е в южната част, широка 2,30 м, със запазени стени и кула от юг на височина до 3 м. Проходът, със стена поддържаща стълба, е дълбок 5 м. Към портата води път, частично изсечен в скалата пред протейхизмата, който преминава непосредствено на юг, край крепостната стена.

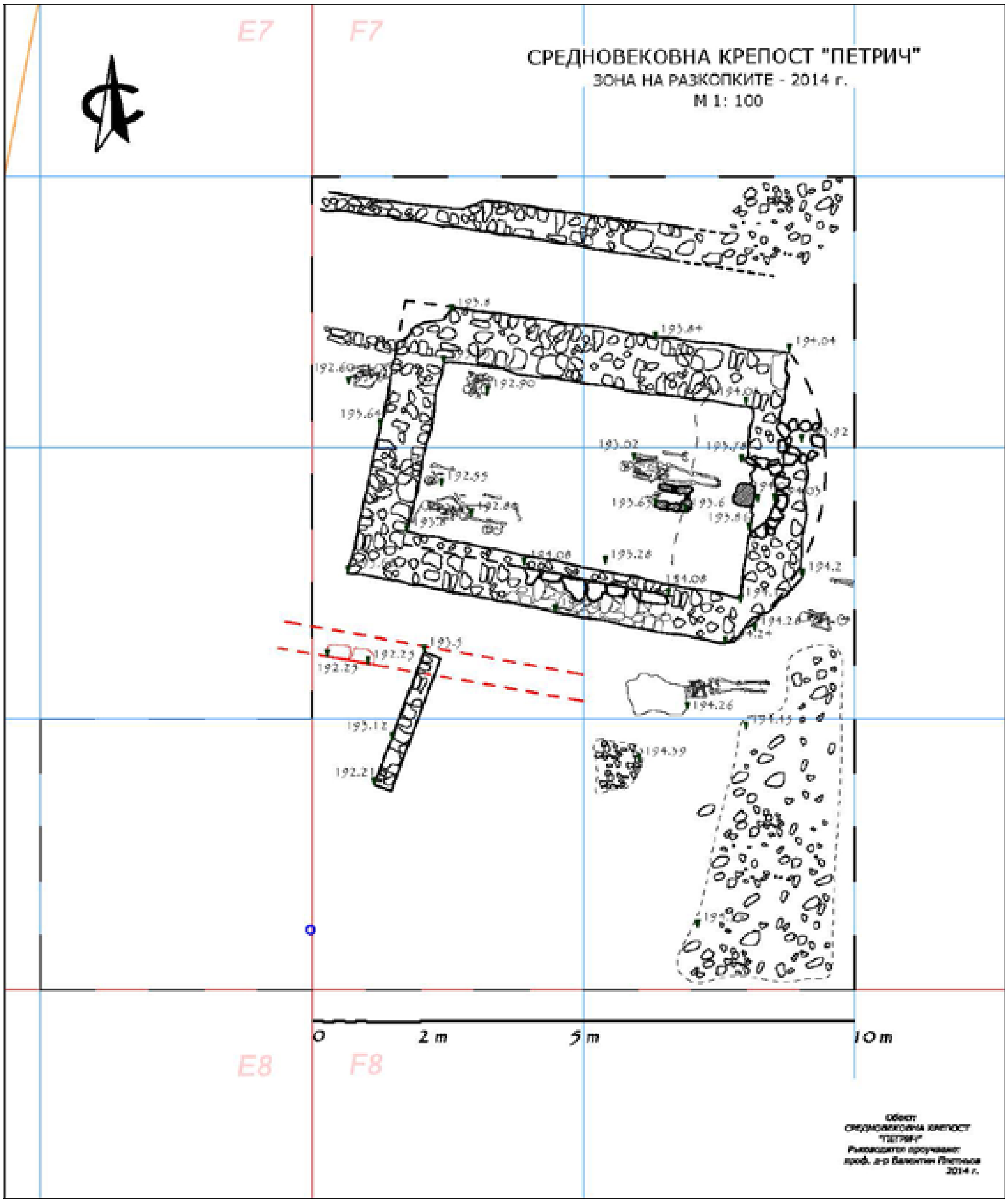
СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ "ПЕТРИЧ"
ЗОНА НА РАЗКОПКИТЕ - 2014 г.
М 1: 100
E7
F7
E8
F8
0
2 m
5 m
10 m
193.8
193.84
194.04
192.60
192.90
193.64
193.02
192.55
192.84
193.65
193.6
193.86
194.08
193.28
194.08
194.2
194.28
192.25
192.25
193.12
192.21
194.26
194.39
Обект:
СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ
"ПЕТРИЧ"
Ръководител проучването:
проф. д-р Валентин Плетньов
2014 г.

Обр. 1. План на църквата с гробовете.

В южния край на скалата, близо до ръба на платото, е врязана голяма дъговидно извита щерна с дълбочина над 2 м, широчина 4 м и дължина близо 100 м. В южния си край завършва с кръгъл басейн с диаметър 10 м.

До северния край на щерната, близо до западния ръб на скалата, е издълбан таен проход, широк по цялата си дълбочина към 2 м, с врязани в скалата стъпала. Спускат се в северна посока до основата на скалата (долу рухнала). В края на запазената част, проходът достига дълбочина над 10 м.

Проучването се проведе на площ от 175 кв. м в най-високата, югоизточна част на платото. Проучен бе пласт със средна дебелина 0,60-0,80 м, който съдържа предимно находки от най-късния период на обитаване (втора половина на XIII–XV в.), но се достига до пласт с материали от X–XII в.

В кв. F7/11-12 и 16-17 се разкриха основите на еднокорабна църква (кота 194 м) (обр. 2). Външните ѝ размери са: дължина 8,20 м и ширина 5,40 м. Запазена е подложката на стените от дребни и по-големи ломени камъни споени с кал, с ширина до 0,95 м. Градежът на стените от дялани варовикови камъни с калова спойка (с ширина 0,70 м) е съхранен само в един ред на южната стена. От

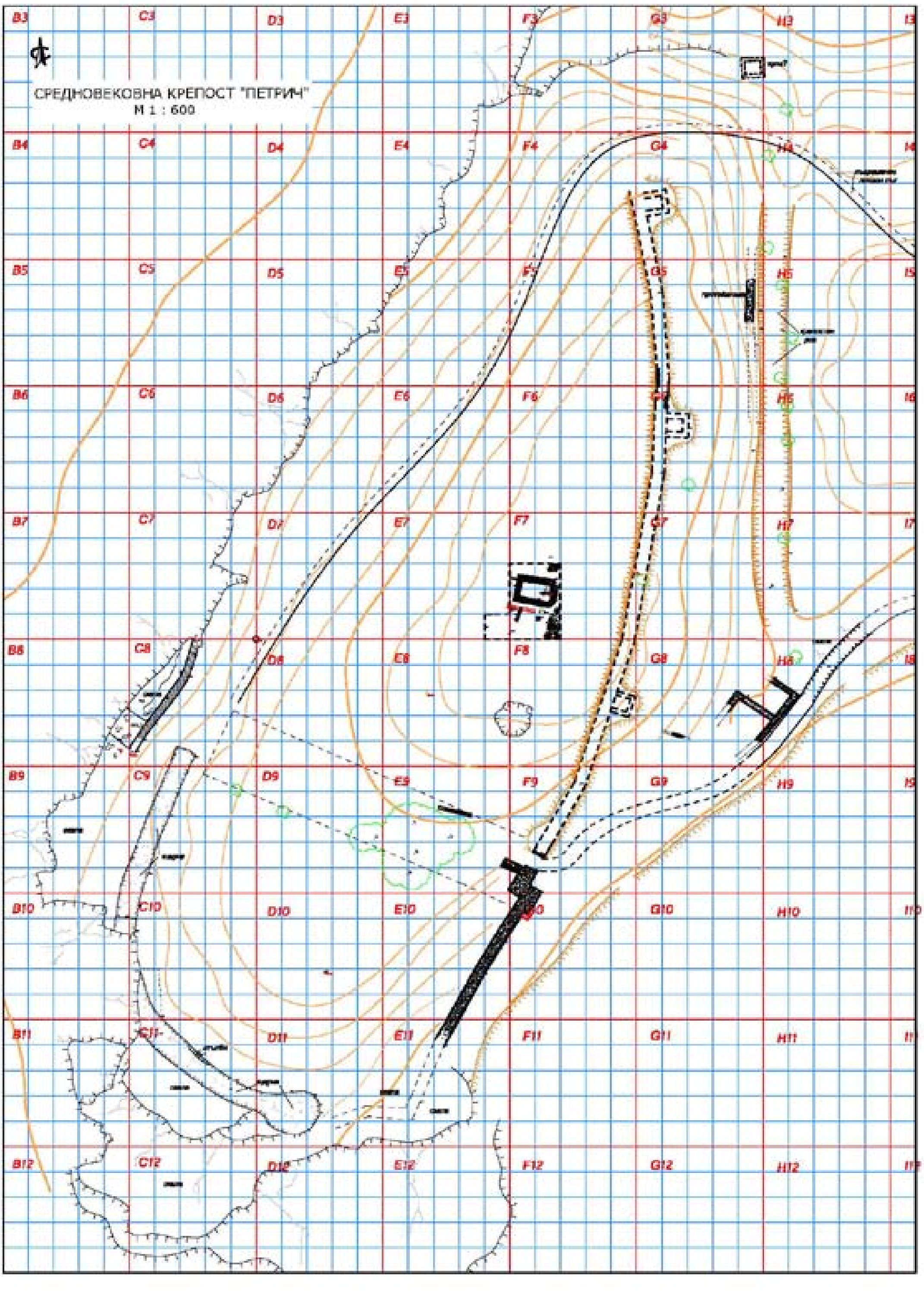
СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ "ПЕТРИЧ"
М 1 : 600
B3
C3
D3
E3
F3
G3
H3
B4
C4
D4
E4
F4
G4
H4
B5
C5
D5
E5
F5
G5
H5
B6
C6
D6
E6
F6
G6
H6
B7
C7
D7
E7
F7
G7
H7
B8
C8
D8
E8
F8
G8
H8
B9
C9
D9
E9
F9
G9
H9
B10
C10
D10
E10
F10
G10
H10
B11
C11
D11
E11
F11
G11
H11
B12
C12
D12
E12
F12
G12
H12

Обр. 2. План на крепостта „Петрич кале“.

изток, запазените основи на апсидата очертават сравнително широка дъга, изнесена в средата на 1,20 м. В нейната дебелина е вградена плитка олтарната конха с дълбочина 0,50 м и широчина 1,25 м. Непосредствено пред нея, в средата, е запазен камък от олтарната маса. Подово ниво на църквата от трамбована глина, ситни камъни и бучки хоросан е запазено само в олтарното пространство (кота 193,50 м). Основите на храма лежат върху част от разрушено вкопано жилище с кухненска керамика от XIII–XIV в.

Във вътрешността на църквата са проучени три редовни гроба и голям брой препогребани човешки кости (кота 192,50 м). Те нарушават подовото ниво и явно теренът е използван за некропол след като църквата престава да функционира. Още три редовни погребения са открити, плитко вкопани,

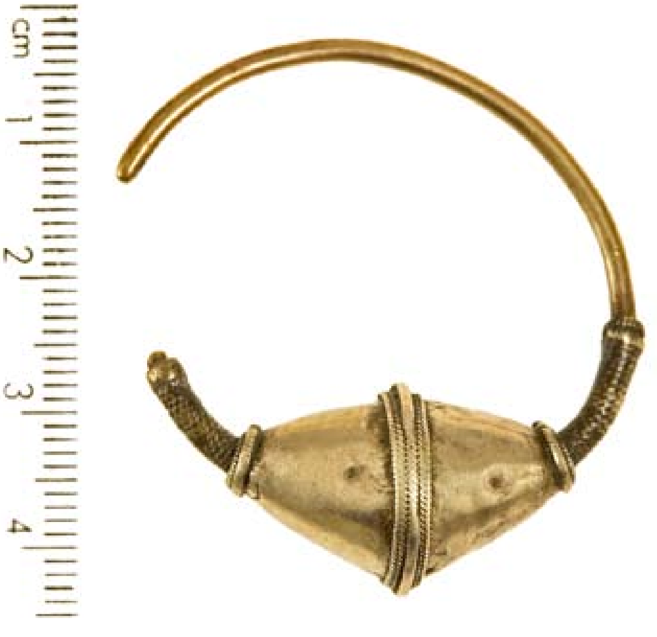

Обр. 3. Златна биконична обеца.

южно от църквата и източно от нея. Всички погребения са по християнски обред, без погребален инвентар.

Южно от стената на храма, по целия квадрат се достигна до дълбочина 2 м от терена (кота 191,60 м). На 1,20 м дълбочина се разкри част от масивна стена с височина 0,60 м от добре обработени дялани камъни (кота 192,25 м). Трасето ѝ в посока изток-запад, е успоредно на стените на еднокорабната църква. В насипа до нея се откриха фрагменти от стенописи. Пластът със стената е сравнително дебел – 0,60-0,80 м с пепелява светлокафява пръст, разложен кирпич, въглени, животински кости и многобройни керамични фрагменти от XI–XII в.

По време на проучванията са открити анонимни византийски оловни печати от втората половина на XI в. и 95 монети с широк хронологически диапазон: на Одесос от III в.; римски от III–VI в.; монета на Константин V от VIII в., анонимни монети от втората половина на XI в.; имитационни монети от първите десетилетия на XIII в.; български емисии от XIV в.; османски и влашки монети от края на XIV–XV в., както и грош на Владислав III Ягело.

Обработени са над 5000 фрагмента и запазени съдове: трапезни от периода IV–VII в.; три типа късноантични амфори; кухненска и трапезна ранносредновековна керамика от X–XI в.; четири типа амфори от XI–XIII в.; кухненска и трапезна керамика от XII в., включително разнообразни вносни византийски типове керамика с подглазурно рисувани орнаменти; кухненска и трапезна сграфито моно- и полихромна керамика от XIII–XIV в. Основната част от керамиката се отнася към XII–XIII в.

По време на разкопките са открити многобройни метални предмети – железни инструменти, стрели и ножове, костени предмети, бронзови напръстници и пръстени, бронзови кръстове-енколпиони, част от бронзов шарнирен ключ-печат, сребърна позлатена апликация за колан, сребърна пластина от прочелник и биконична златна обица от XIV в. (обр. 3).

№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА КАСТРИЦИ, ЕВКСИНОГРАД

Валентин Плетньов, Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко

Археологическите разкопки на обект „Средновековна крепост Кастрици“ започнаха на 02.07 и завършиха на 29.08.2014 г. или общо 50 работни дни. Работеше се средно с 12 до 18 работници. Проучени и допроучени са близо 700 кв. м от площта на крепостта.

В кв. XXIII, непосредствено в северната част на улицата, водеща на юг към пристанището и източно от църква № 1, се разчисти подходът на улицата към западния площад, към сградата по дясната страна на улицата. Трасето е трамбовано, покрито с чакъл и плочи. В същия квадрат бе направен сондаж за проучване на насипа под подовото ниво на църква № 1, в олтарната част. Достигна се до стерилен пласт на дълбочина 0,60 м. Олтарният стълб на храма е бил положен направо в стерила, подпрян с големи камъни. В насипа от пясък бе открита монета и почти цяла сграфито паница от XIV в.

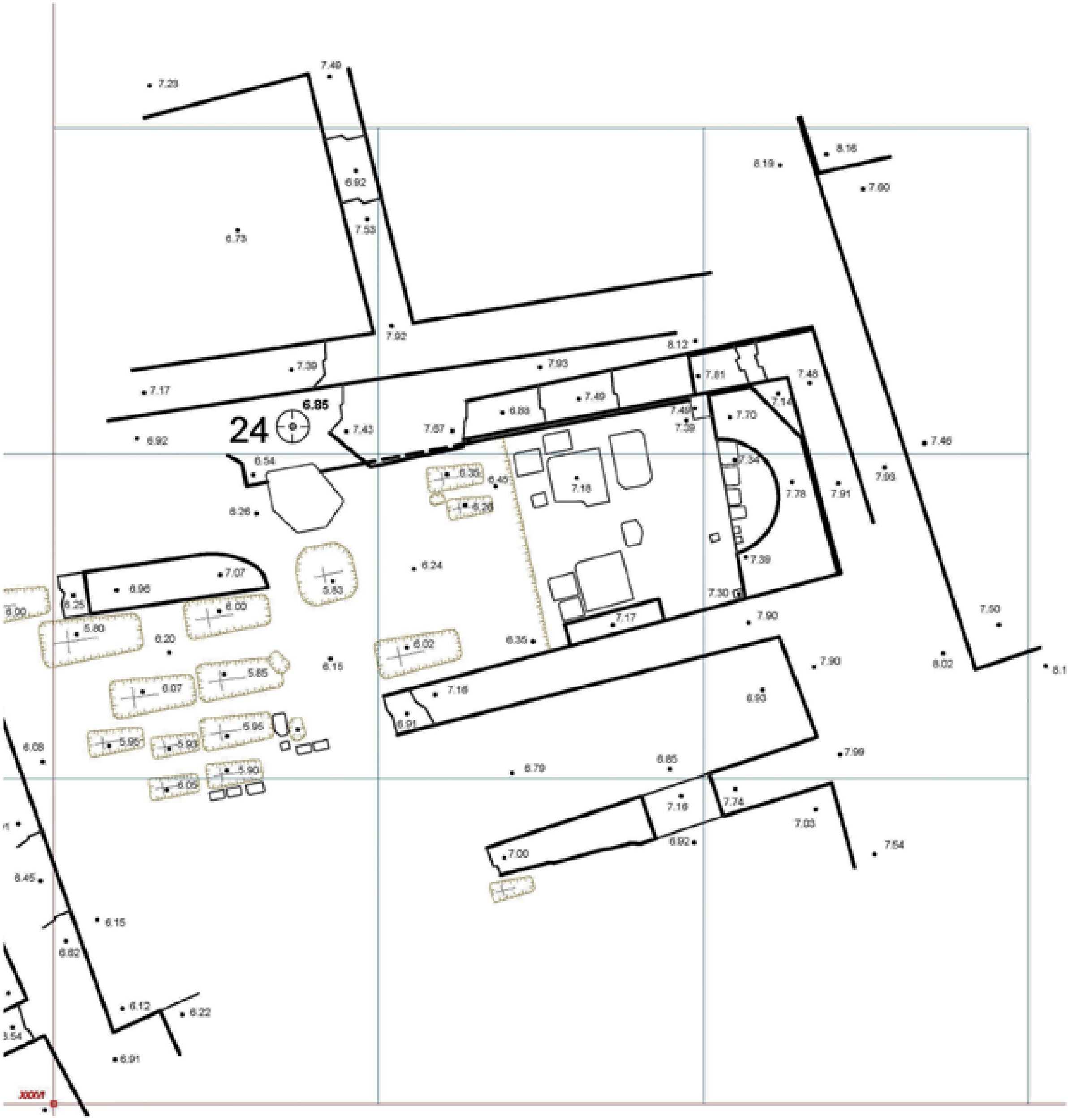
7.23
7.49
6.92
7.53
6.73
8.16
8.19
7.60
7.92
8.12
7.93
7.39
7.17
7.81
7.48
24
6.85
7.43
7.67
6.83
7.49
7.14
7.70
7.46
6.92
6.54
6.35
6.45
7.18
7.34
7.93
7.78
7.91
6.26
6.26
6.24
7.39
7.07
6.96
5.83
7.30
7.17
7.90
7.50
6.25
6.00
6.00
5.80
6.20
6.02
6.35
7.90
8.02
8.1
6.15
5.85
7.16
6.93
6.07
6.91
5.95
5.95
5.93
6.08
5.90
6.05
6.79
6.86
7.99
7.16
7.74
7.03
6.92
7.54
7.00
6.45
6.15
6.62
6.12
6.22
6.91
XXXVI

Обр. 1. План на църква № 2.

Разкопките продължиха в непроучената част на централния сектор на крепостта, в южната част на кв. XXV, XXVI и от части кв. XXXV. Новопроученият сектор попада по дясната, южна част, на вече известната „южна“ улица, с посока изток-запад.

В кв. XXV/23-25 и кв. XXXV/3-10 се разкриха две сравнително големи сгради, със стени дебели 0,70-0,80 м, градени от дялани камъни с калова спойка. Горната част на стените излизаше непосредствено под чима. Сградите са двуделни и триделни с различни преустройства. Двете сгради са претърпели разрушения в средата на XIV в. и се е наложило тяхното преустройство. Стените са надзидани, на места с променени трасета, запазени до височина от 1,50 м. В двете сгради се установиха традиционните за обекта две подови нива – горно на кота 5,60 м и долно на кота средно 5 м. Сградите по план са правоъгълни, с размери приблизително 11 м И–З и вътрешни размери към 4 м. И в двете не се установиха огнища, но в подовите нива се откриха дупки от греди, носещи вероятно горни етажи. Входовете са от север към улицата, някои от които са частично преградени при втория етап на строителство. Тогава от север и пред трите сгради са пристроени нови помещения, с почти квадратна форма, с подови нива на кота 5,60 м или свързани с втория етап на изграждане на сградите. Стените на новите помещения лежат върху пласт от керемиди и тухли от разрушени късноантични сгради.

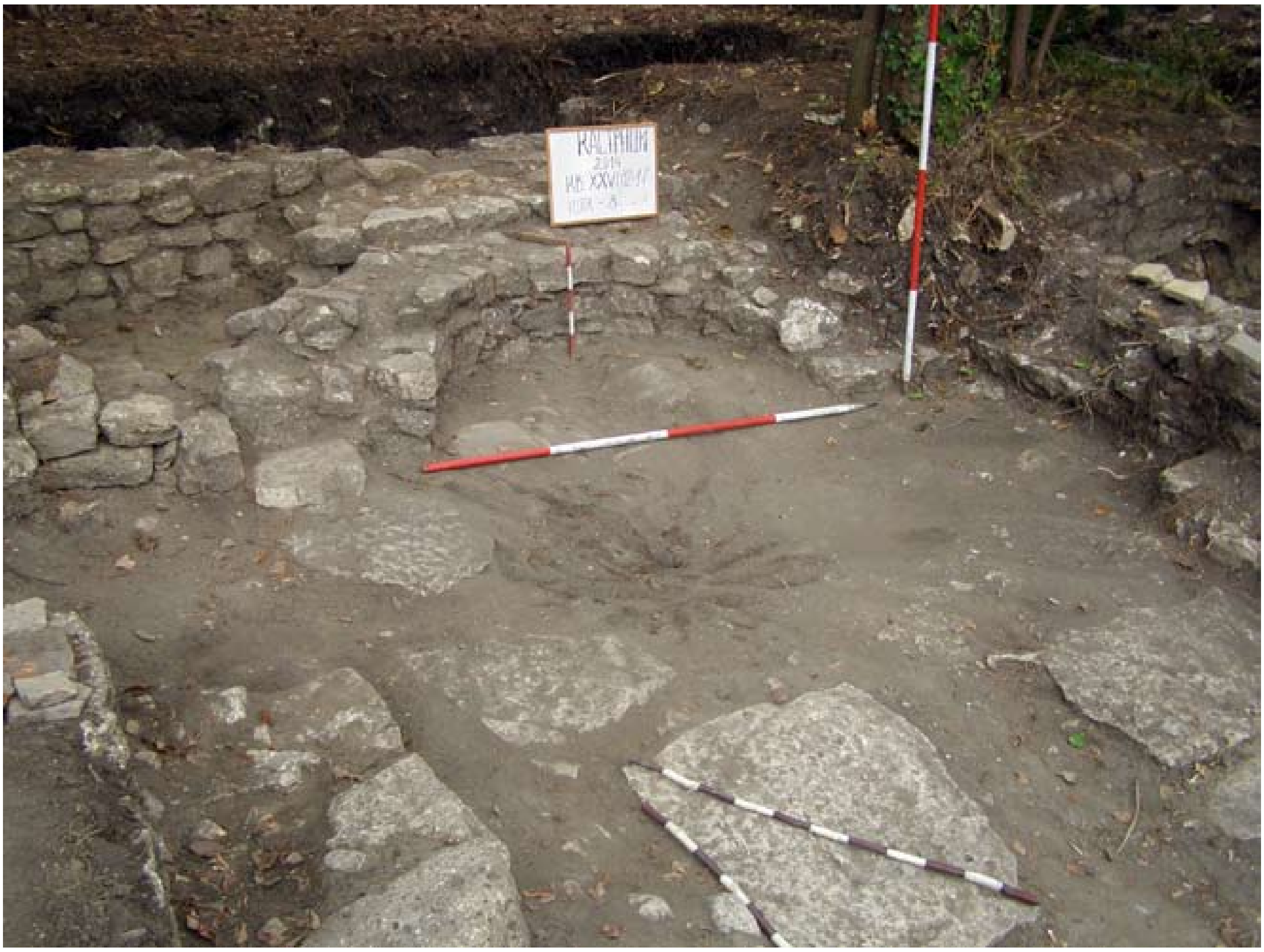

Обр. 2. Снимка на църква № 2.

Сградата в кв. XXV/25 и XXXV/5 е с почти квадратен план, също с два етапа на преустройство, с малко по-високи коти на подовите нива, свързани с естествената денивелация на терена с изкачване на изток. В обема ѝ е изградено помещение с Г-образна стена в посока И–З, която оформя коридор на юг и по-малко квадратно помещение с пещ. От север е изградена още една сграда, чиято западна стена оформя голямо квадратно помещение с широк вход на север към улицата. При този етап на преустройство вероятно сградата е била обединена с тази от запад, в кв. XXXV/4. Двете помещения от север са имали входове към преддверието.

Разкопките през август продължиха в източна посока и засегнаха южната част на кв. XXVI. Там бяха разкрити изцяло или частично четири сгради. В кв. 10-11 се разкри частично двуделна сграда с дължина до момента 12 м (И–З). Преградена е почти през средата с конструктивно свързан със страничните стени зид с междинен вход. Стените са дебели между 0,70-0,80 м, градени от дялани камъни с калова спойка. Установиха се отново две подови нива на коти 6,70 м и 6,20 м. От изток до сградата е долепена масивна сграда с правоъгълен план с вътрешни размери 3,50 м. В източната част, до източната стена, е била изградена апсида на малка църква (църква № 2), чиито стени от изток и запад опират на фуга към стените на сградата (обр. 1). Апсидата е полукръгла, с дълбочина 0,70 м и широчина 1,80 м. Подът ѝ е покрит с плочи на кота 7,30 м. От запад подът на храма е бил покрит частично с големи квадратни и правоъгълни плочи. Направи се сондаж пред апсидата и беше установено подовото ниво на сградата преди преустройството в храм – трамбована жълта глина на кота 6,50 м. Насипът между двете нива е от строителни разрушения, керемиди и части от средновековни тухли. На подовото ниво бяха открити керамични фрагменти от сграфито и монета на цар Иван Александър.

В насипа на храма бяха открити поредните чашки от керамопластична украса, правоъгълни тухли и бигорови блокчета от сводове или декоративни ниши на по-голям средновековен храм (обр. 2).

В терена западно от плочника на храма, до напречната стена, ограничаваща от изток предходните сгради в кв. XXV, се разкри некропол, засега с двадесет гроба. Погребенията са по християнски обряд. Погребаните са положени в правоъгълни и трапецовидни ями, в отделни случаи оградени с камъни. Погребаните са мъже, жени, деца и пеленачета. Един гроб на възрастен мъж е изкопан в западната си част и попада върху насипа на голяма кръгла яма с фрагменти от кухненска и сграфито керамика, както и монети от втората половина на XIV в. Зад главата е положен половин хромел.

В два гроба на деца се установи ритуал с поставяне на кремъци върху скелета. Инвентарът е беден – едно или две копчета в областта на шията или на ръцете, които са скръстени по християнски обичай на гърдите или корема.

Преустроената сграда с храма и некрополът вероятно са функционирали в края на XIV в.

По време на разкопките бяха открити многобройни фрагментирани или цели съдове от XIV в., както и 230 монети. Тридесет и пет от тях са антични от антониани на императорите Проб (276-282) до Ираклий (610-641), емисии до 614 г.

Средновековните монети са 195: на императорите Константин X (1059-1067), Теодор I Ласкарис (1208-1222), Андроник II Палеолог (1282-1328), Андроник III Палеолог (1228-1341), Мануил II Палеолог (1391-1423). Българското монетосечене е представено с имитационни монети от първа половина на XIII в., както и на царете Константин Асен (1257-1277), Тодор Светослав (1300-1321), Михаил Шишман с Иван Стефан (1323-1330), Иван Александър (1331-1371). Открити са и монети на Добротица/Калиакра и на деспот Тертер/Дръстър.

Както и през предходните години се откриха сребърни денари и дукати на влашките воеводи Владислав I (1364-1377) и Мирчо Стари (1386-1395).

Значителен брой са и османските мангъри и акчета (41) на султаните Мурад I, Баязид I (1389-1402) и емир Сюлейман (1402-1411).

№ 36. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. ХОРИЗОНТ, ГР. БАЛЧИК“

Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева

Проучванията се проведоха между 15.07 и 21.08.2014 г. под ръководството на Р. Колева и Ч. Кирилов от СУ „Св. Кл. Охридски“ с участието на Р. Енчева от ИМ-Балчик (зам.-ръководител) и студенти-третокурсници от бакалавърска програма „Археология“ на СУ „Св. Кл. Охридски“.

Първата задача на тазгодишните разкопки бе да се допроучи кв. Е47 в самия югозападен ъгъл на крепостта (обр. 1). Откри се гробна яма от вече проучван при предишните разкопки по протежение на крепостната стена гроб (означен като гроб № 1/Е47), както и непроучван гроб – № 2/Е47. Последният е ориентиран в посока запад/северозапад-изток/югоизток и е вкопан в материковата варовикова скала. На 0,30 м под нивото на скалата по надлъжните стени на ямата са оформени отстъпи с ширина от по 0,20 м, върху които залягат слабо обработени покривни плочи от червен варовик. В югоизточния и североизточния ъгъл на гроба се откриха общо три железни гвоздея, които засвидетелстват наличието на незапазена дървена конструкция. Погребаният е изпънат по гръб с глава на запад/северозапад, с изпънати долни крайници и лява ръка, свита в областта на корема. По-голямата част от дясната ръка липсва, а черепът и гръдният кош са в полуразложено състояние. На един от пръстите на дясната ръка се откри пръстен, а в областта на гърдите – копче и трудно определима част от метален предмет, вероятно апликация за дреха или висулка. В гроба няма друг инвентар. Няма и ясни податки за абсолютното му датиране. В стратиграфско отношение е по-късен от гроб № 2/F47 и принадлежи на третата и последна фаза гробове в римската могила, предхождаща издигането на крепостта.

Основната задача през тази кампания бе да се направи напречен срез на вала и рова пред западната крепостна стена (обр. 2). Реши се да се работи в периферията на стар изкоп по трасето на вала, непосредствено пред западната порта и по-точно пред южната фланкираща я кула. Бяха заложени четири квадрата с размери 5 х 5 м в рамките на общата план-квадратна мрежа на обекта (А15, В15, АА15 и АВ15). Първо бе разчистена ерозирала пръст по линията на стария изкоп и бе направен първи стратиграфски профил, който позволи първоначални наблюдения върху структурата на насипа на вала и

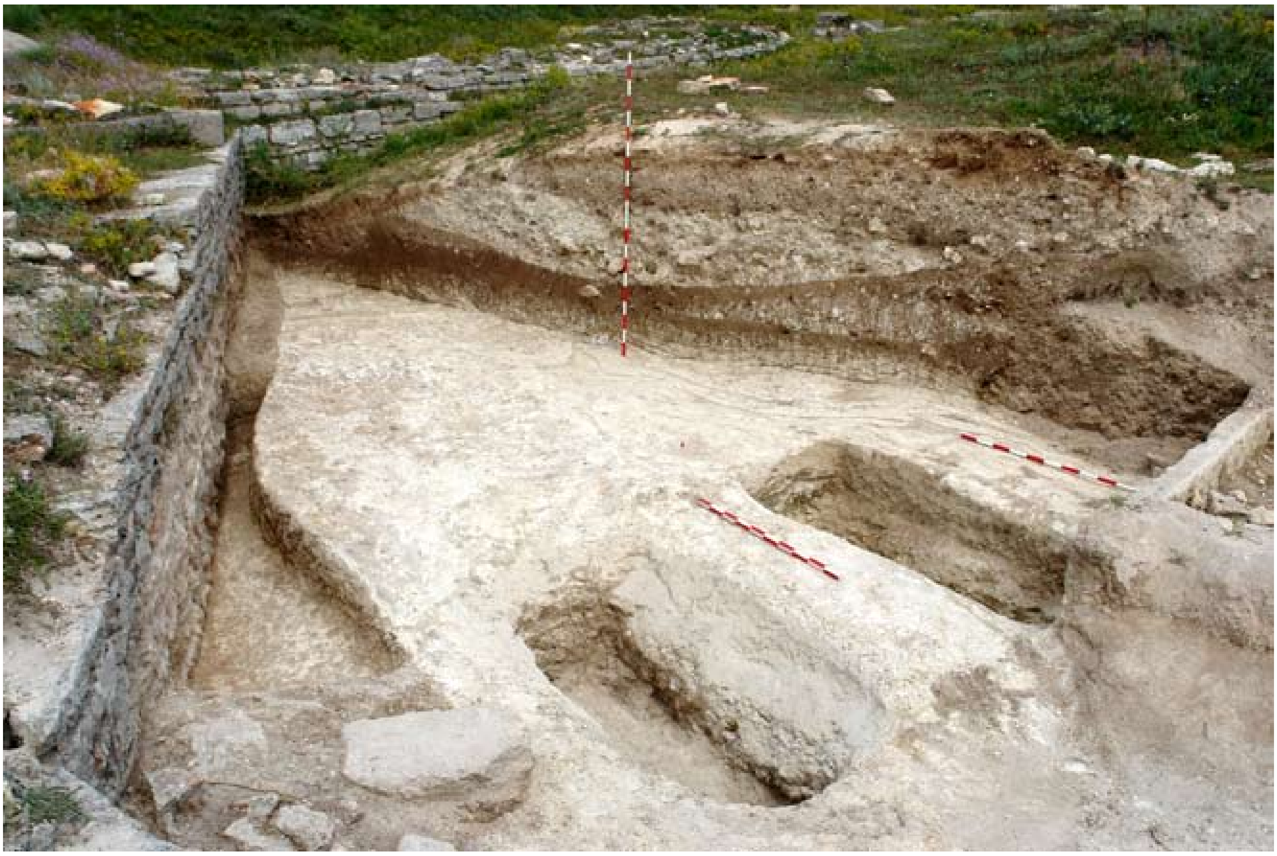

Обр. 1. Кв. Е47 след приключване на проучването му.

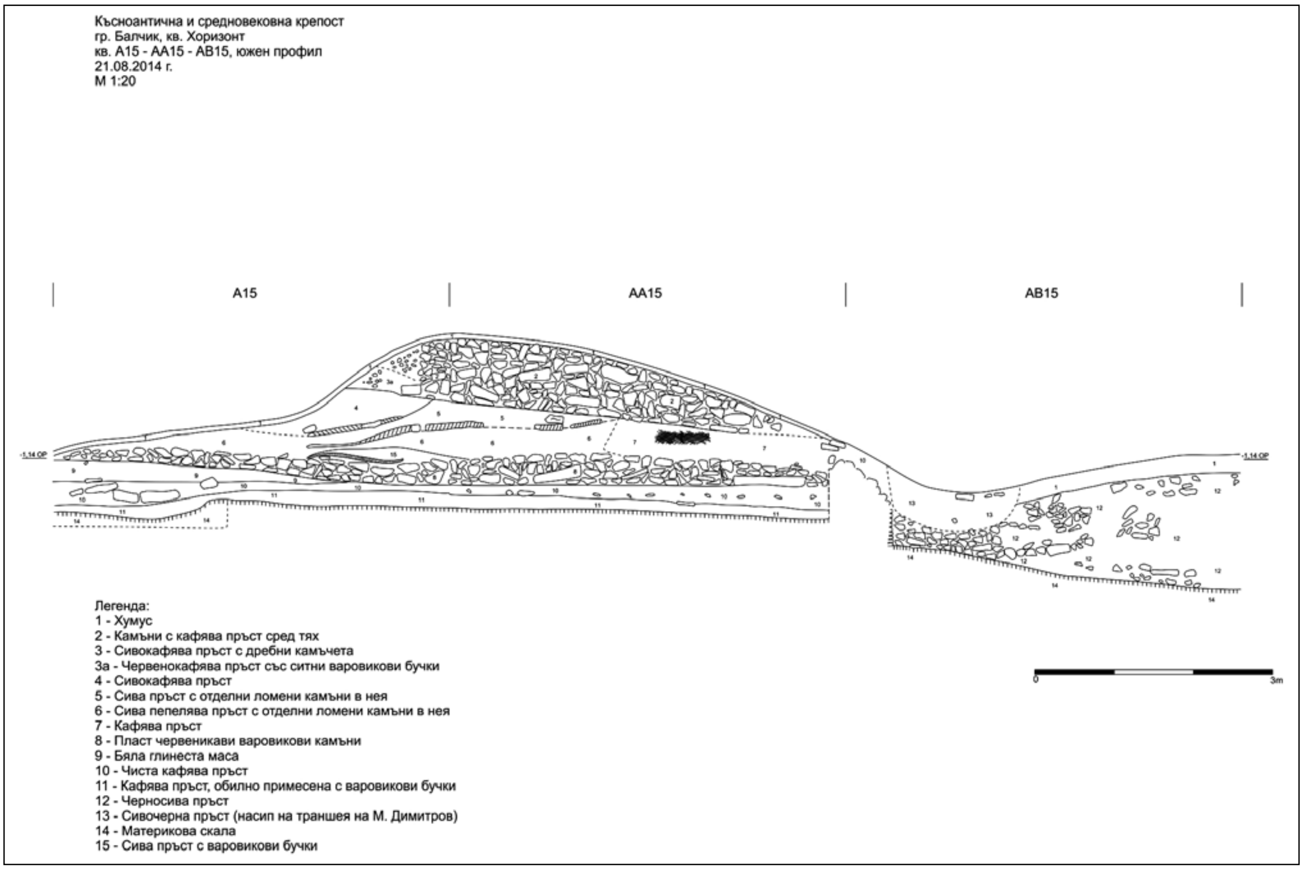
Късноантична и средновековна крепост
гр. Балчик, кв. Хоризонт
кв. А15 - АА15 - АВ15, южен профил
21.08.2014 г.
М 1:20
А15
АА15
АВ15
-1,14 ОР
-1,14 ОР
0
3m
Легенда:
1 - Хумус
2 - Камъни с кафява пръст сред тях
3 - Сивокафява пръст с дребни камъчета
3а - Червенокафява пръст със ситни варовикови бучки
4 - Сивокафява пръст
5 - Сива пръст с отделни ломени камъни в нея
6 - Сива пепелява пръст с отделни ломени камъни в нея
7 - Кафява пръст
8 - Пласт червеникави варовикови камъни
9 - Бяла глинеста маса
10 - Чиста кафява пръст
11 - Кафява пръст, обилно примесена с варовикови бучки
12 - Черносива пръст
13 - Сивочерна пръст (насип на траншея на М. Димитров)
14 - Материкова скала
15 - Сива пръст с варовикови бучки

Обр. 2. Профил на разреза на вала и рова (поглед от север).

рова, давайки възможност непроучваните по-рано части от тях в рамките на заложените квадрати да се изчерпват съобразно естествените напластявания чрез отделяне на материалите от всеки пласт.

Установи се, че в основата на вала, непосредствено върху древния хумус от чиста кафява пръст, се разполага пласт от ломени камъни, над който във височина следва землен насип от различни по своя цвят и състав видове пръст. Особено положение в състава на земления насип заема пласт от сивопепелява пръст. Това се дължи на голямото количество керамика – строителна, битова и амфорна тара, както и кости, които се съдържат в него. Материалите от пласта без изключение принадлежат на епохата на късната античност (основно VI в.) и задават сигурен *terminus post quem* за насипването на вала. Върху земления насип, по най-високата част на вала, се разполага масивно каменно струпване с дължина (изток-запад) малко над 4 м и височина малко над 1 м. Макар и западната му част да е обрушена вследствие на слягането на насипа на вала и на ерозия по посока на рова, най-долният ред камъни по западната му граница показва ясно, че въпросното каменно струпване е имало добре оформено лице от запад.

Западната основа на вала – по границата с рова – е укрепена с еднолицев каменен зид с дебелина 0,60 м. Част от него също е рухнала в рова, което е довело до нарушения на лицето му в по-високите му части, но при всички положения е добре видно, че във височина този еднолицев зид достига до долното ниво на каменното струпване по високата част на вала, а между тях се разполага площадка с ширина от около 0,50 м. Общата височина на еднолицевия зид от основата му (дъното на рова) до най-високата му част достига 1,80 м. По този начин западната част на вала представлява двустъпално препятствие. Долното стъпало е с височина 1,80 м, а горното – малко над 1 м. Тази преграда не е непреодолимо препятствие за пешаци, но е много ефективна при възпирането на конница (обр. 3).

В насипа на рова, чието дъно плавно слиза в дълбочина от изток на запад, има два ясно разграничими пласта. Горният от тях започва от заварената повърхност и има дебелина (в зависимост от денивелацията на терена) между 0,40 и 0,50 м. Той съдържа в себе си най-вече съвременни материали и няколко фрагмента османска керамика. Под него до дъното на рова се разполага хомогенен пласт от черна мека пръст, в която се съдържат съборени от каменните конструкции на вала ломени камъни, разположени на различни нива, и значително количество керамика, задаваща *terminus ante quem* за направата на рова, а оттам и на цялото съоръжение. Открива се както битова, така и строителна керамика, а също така и амфори. Показателно е, че в дълбочина големината на фрагментите нараства, което означава, че когато ровът е започнал да се запълва, тази керамика все още е била в ежедневна употреба. Тя – подобно на тази от вала – без изключение принадлежи на епохата на късната антич-

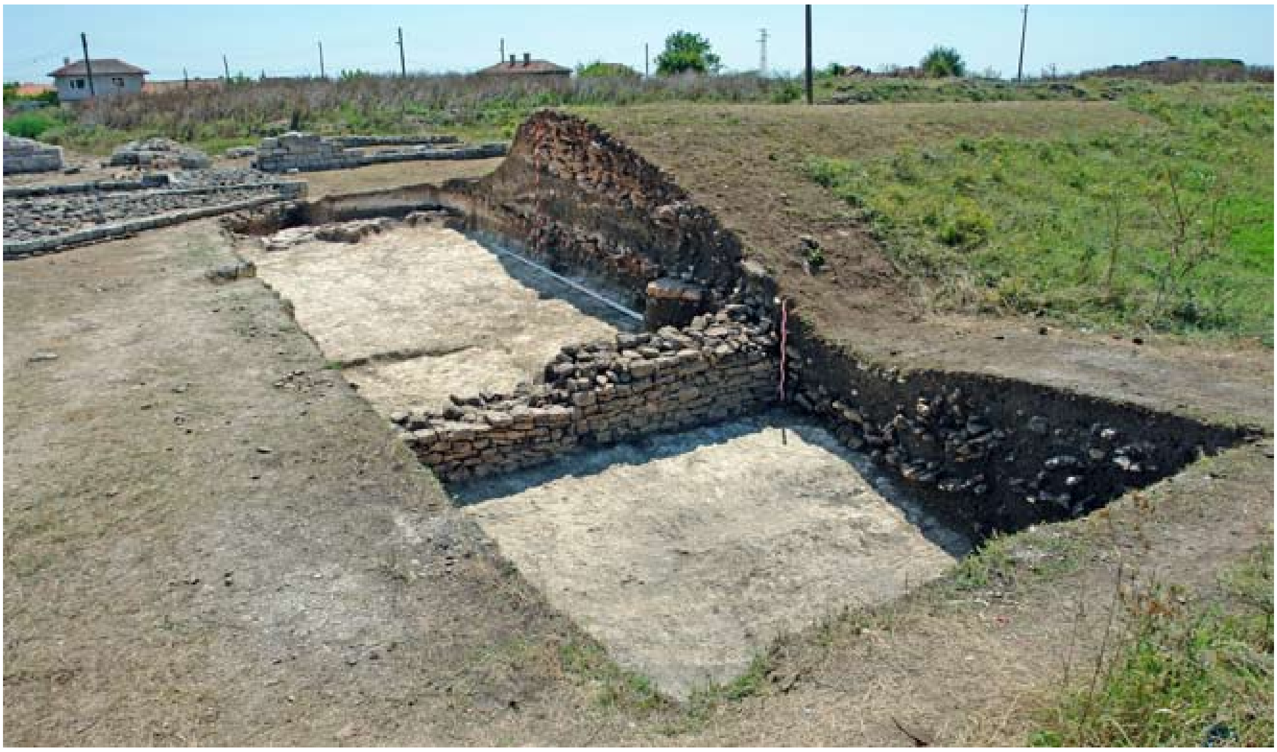

Обр. 3. Валът и ровът (поглед от северозапад).

ност. Тази керамика не е попаднала в рова вследствие на ерозията на вала, тъй като еднолицевият зид е запазен на достатъчна височина и е удържал съдържащия в себе си голямо количество керамика землен насип на вала от свличане. Средновековна керамика – а още по-малко ранносредновековна – в насипа на рова няма.

Всичко това означава едно-единствено нещо: въпросното съоръжение не е „прабългарски вал“, както обичайно се тълкува в литературата, а своеобразна протейхизма пред крепостната стена, отстояща навсякъде на еднакво разстояние от нея (15 м между западното лице на стената и билото на вала) и предназначена да възпира конница. Точната дата на направа на въпросното съоръжение не е ясна; ако се водим от обичайните датировки на материала, намерен в насипите на вала и рова, би следвало да отредим на съоръжението кратък живот някъде в рамките на VI в. или най-късно до началото на VII в. Като се има предвид, че тези дати – и най-вече горната – се дължат само и единствено на факта, че към началото на VII в. в повечето късноантични обекти у нас прекъсва монетната циркулация, а оттам се постулира и край на живота в тях, не е изключено валът и ровът да са направени и (неизвестно точно колко) по-късно. Ясно е едно – те принадлежат на контекста на все още живата византийска крепост и са дело на обитаващото я население. Въпросът за това докога има живот в крепостта на границата между античност и средновековие и докога тя остава под контрола на Константинопол на този етап остава открит.

№ 37. РАЗКОПКИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА КАЛИАКРА

Бони Петрунова, Филип Петрунов, Елена Василева

През 2014 г. се наложи спешно проучване на три нови сектора във Вътрешния град на Калиакра.

„Сектор ВиК 1“ е обособен в резултат на подмяна на водопровод през 2013 г.

В кв. Е5 се откри масивна стена (А) с две лица от ломени камъни с емплектон. Тя е ориентирана И–З. От източната част на профила е разкрита на 2,80 м на запад, където е разрушена от изкоп на ВиК. В кв. Е5 в пространството, ограничено от стената и съоръжението на ВиК, се разкриха множество деструкции от камъни и керемиди. На 0,45 м от съвременното ниво е регистриран горял пласт. В него са открити две монети, съответно от III в. и XV в. В центъра на помещението има следи от отухляване.

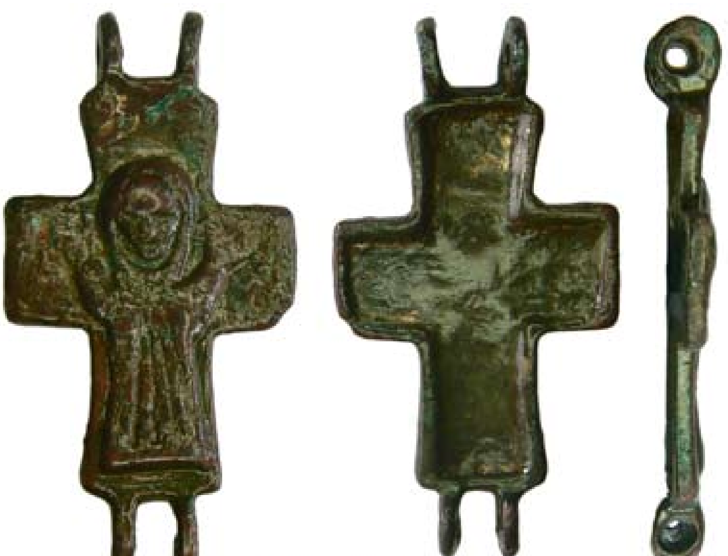

Обр. 1. Кръст-енколпион.

В СИ ъгъл на кв. Е5 е регистрирана друга стена (Б), която е синхронна на стена А. Откри се и трета стена, обозначена като (В). Тя е ориентирана С–Ю и от нея са разкрити 1,10 м.

Проучването показва, че изграждането на водопровода е нарушило антична постройка, която е вкопана в руините на още по-ранна сграда.

Църква № 4. Проучването на тази сграда е започнало през 1966 г. във връзка с възстановяването на Втората крепостна стена и изграждането на път, който пресича целия нос.

През 2014 г. бяха заложени 5 сондажа – в наоса, южно от стената на нартекса, източно от асфалтовия път, централно пред апсидата на църквата и северно от нея. При демонтиране на камъните между пътя и източната част на църквата стана ясно, че при консервацията са изработени фалшиви ъгли от изток, които компрометират плана на сградата. След направеното проучване на изток са установени оригиналните ъгли на източната стена и на апсидата. В резултат на разчистването е уточнено, че църквата е със запазена обща дължина 9,50 х 8,45 м и ширина 4,30 м.

При проучването от изток стана възможно да се изчисли размерът на апсидата, която е с радиус 0,75 м. В апсидата беше запазена основата на олтарната маса, оформена със суха зидария. При разчистване са открити 4 бр. средновековни орязани монети, които очертават съществуването на църквата от средата на XIV в. и до началото на XV в. Разчистените продължения на стените показват, че всички части на храма са строени по едно и също време.

Гробницата в църквата е с размери 2,60 х 0,90 м. Основите ѝ започват с фундамент, вдаден във вътрешността ѝ, при което от север и от юг е оставен бордюр, издаващ се на 0,10 м пред лицето на градежа, оформящ дългите стени на гробната камера. На 0,40 м във височина е оформен втори бордюр, създаващ визията за стъпаловидно оформена гробна камера от север. От изток градежът попада под основите на църквата и е силно разрушен. От запад гробната камера завършва пред лицето на западната стена на църквата. Там градежът е запазен в оригинал и личи оформеният псевдо-свод (обр. 3).

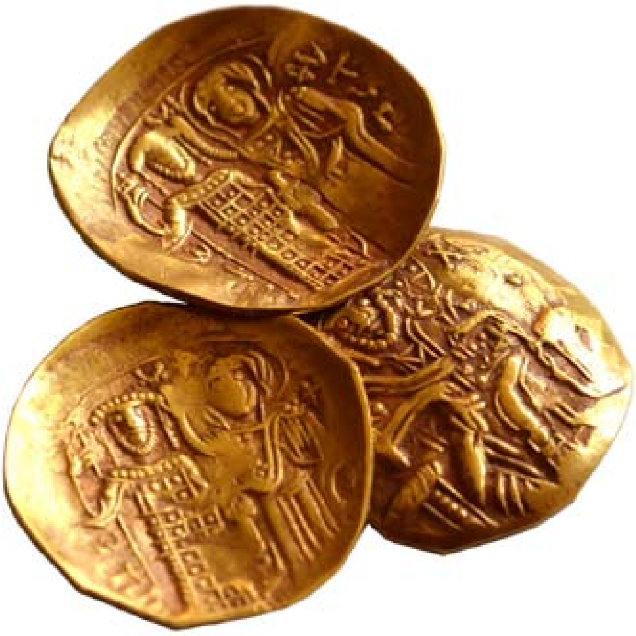
Обр. 2. Златни монети, открити при проучването на гробовете.

Сектор № 83. Проучването беше започнато след сигнал от туристи и охраната на резервата за оголен от свличането на пръстта череп. Разкопките показаха, че на това място има некропол. Гробовете са ориентирани И–З. За тази малка площ препогребванията са голям процент. Старателно оформените гробни съоръжения са само две, изградени от ломени камъни. Гробовете са на няколко нива.

До ръба на скалата, под нивото на гробвете, е разкрит СИ ъгъл на антична сграда, запазена в един ред двулицев градеж без хоросанова спойка, стъпващ директно върху скалата. Дебелината на стената с ориентация север-юг е 0,84 м, а на стената изток-запад – 0,62 м. Разкритите дължини са: 5,22 м (С–Ю) и 3,05 м (И–З). Отстъпът на източната стена на сградата от ръба на скалата варира между 1,40 м и 2 м. Началото на некропола на изток попада приблизително върху източната стена. Извън нея беше открито само едно препогребване. Поради денивелацията, гробовете намиращи се в източната част на сондажа, в близост до ръба на скалата, са нарушени – долните им крайници липсваха или бяха положени в горната част на гробовете.

От този нов некропол са проучени 25 гроба, от които в 15 е открит гробен инвентар. Част от него са: трапезна паница с релефна украса, бронзова апликация с листовидна форма, половина от бронзов кръст-енколпион, златна обеца (обр. 1). В гроб № 17 има три находки: обеца до черепа на детския скелет, разположен под левия горен крайник на възрастен женски индивид. Копче под мандибулата на възрастния индивид и две златни монети пропаднали в черепа. Позицията им показва, че са били положени върху очите на починалата.

От трите сектора са инвентирани 56 находки. Монетите са 25. Най-ранна е монета – фолис на Лициний I (308-324). Следват 7 бр. ранновизантийски бронзови монети. Преобладават монети от късния VI в. и началото на VII в. на императорите Тиберий II Константин (пробита) и Фока (602-610). Интерес заслужава и една монета от 16 нумии от времето на Юстиниан I, препечатана на 20 нумии от времето на Юстин II (565-578).

Хронологически се подрежда бронзова монета – фолис от XI в., от времето на император Роман III Аргир (1028-1034).

Най-голяма, както винаги, е групата на монетите от XIV в. Обичайно за монетната циркулация в този район е откритата имитация от мед на цар Иван Александър. От този тип е и фолар на Андроник III, както и контрамаркиран редуциран грош на Стефан Душан.

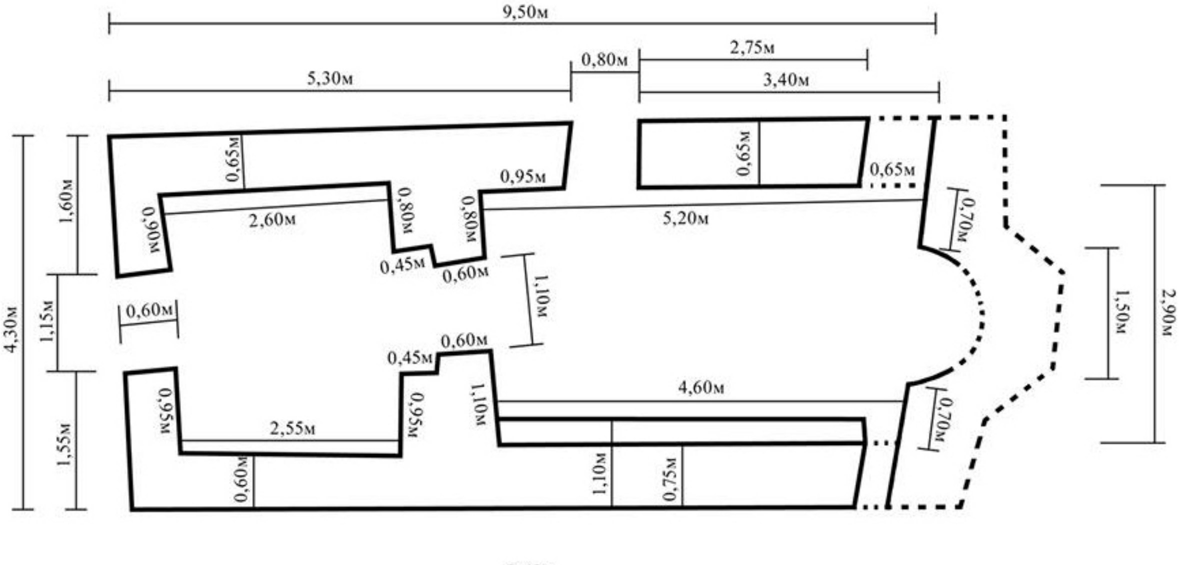

Обр. 3. План на църква № 4.

За втори път във Вътрешния град на Калиакра се открива една спорна монета на принц Димитър (?), която според Г. Атанасов принадлежи към Татаро-генуезкото обединение.

Безспорно, с най-висока стойност са монетите открити при проучването на некропола. Това са 3 златни монети, хиперперон нумизма, от времето на Никейската династия при управлението на Йоан III Дука Ватаци (1222-1254) (обр. 2). Монетите са от тип Б на Йоан III. Тяхното отсичане е датирано 1232-1254 г. Хиперпероните на Никейската държава съдържат 18 каратово злато, като в резултат на кризата, в края на управлението, спадат до 16 карата. Въпреки това остават в продължение на дълги години най-стабилните златни знаци на пазара, с които се съобразяват Венеция и Генуа. Имат изключително голямо разпространение по българските земи, констатирани са няколко колективни находки в столицата и големите градски центрове. Резонно е аристокрацията от Калиакра да разполага с този тип монетни знаци, но до този момент, въпреки дългогодишните проучвания, такива не са откривани. Единствено през 2011 г. беше открит техният по-късен еквивалент – хипепрепрон на Андроник II и Андроник III. Според К. Дочев, възможно е тези монети да са били емитирани и в пределите на Българската държава. Хиперпероните трябва да тежат 4,40/4,50 гр. Откритите в некропола на Калиакра са с тегло 3,05/3,30/3,59 гр. Този факт е от голямо значение, защото дава информация за тяхното използване на вътрешния за Деспотата пазар, където е познат стандарт под името „варненски“, описан в портоланите на Венеция и Генуа. Внимателното изследване на тегловните стандарти на редките калиакренски перпери би могло да даде много отговори за твърде проблематичната за изследователите монетна система използвана в княжеството. Поради високата си стойност, перперите на Йоан III не са били претопявани, а просто са били доработвани от гравьорите на по-късните императори. Те свободно циркулират до края на XIV в. и дори до началото на XV в., което е и предполагаема дата на депонирането им в новооткрития некропол на Калиакра.

№ 38. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО

Милен Николов

Обектът е под № 10002568 в АИС АКБ. Проучването през 2014 г. се проведе въз основа на Разрешение за редовно археологическо проучване №182/23.04.2014 г. и имаше за цел да се продължи разкриването на прохода към водоснабдителното съоръжение – кула-кладенец, спускащ се от северната

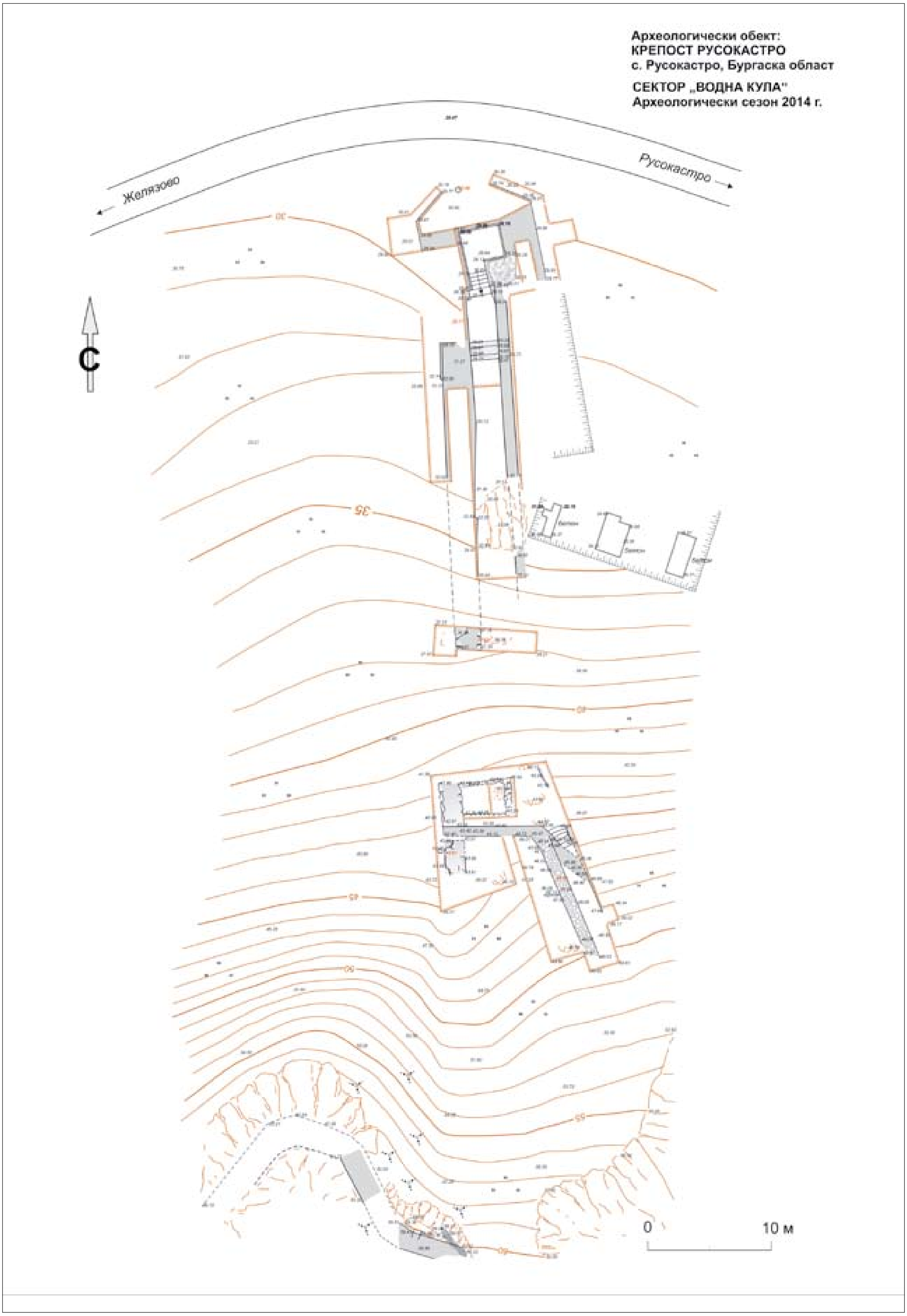
Археологически обект:
КРЕПОСТ РУСОКАСТРО
с. Русокастро, Бургаска област
СЕКТОР „ВОДНА КУЛА"
Археологически сезон 2014 г.
Желязово
Русокастро
С
30
35
40
45
50
55
0
10 м

Обр. 1. План на прохода и кулата-кладенец след проучването през 2014 г.

крепостна стена от юг до Русокастренска река на север, документирани частично през 2009 и 2010 г. Тогава под ръководството на покойната Ц. Дражева се установи, че проходът е с ширина в северната си част 2,30-2,40 м и води към кула-кладенец с вътрешна правоъгълна форма, в която се е влизало по осем стъпала, изградени от монолитни каменни блокове. Съоръжението е било изградено в началото на VI в. и преустроено през XIII–XIV в. През 2010 г. установихме, че в средната част на прохода е построено съоръжение, изградено отново през VI в. и тълкувано тогава като втора кула. То е с трапецовидна форма и от запад ползва за страница западната част на прохода. През XIII–XIV в. и тук има преизграждане: източната част на кулата е съборена и нивелирана, а до така образувания ъгъл е долепена нова страница, която се явява вече западна стена на прохода, през който се е слизало към кулата-кладенец.

През настоящия сезон проучването продължи в два сектора: кула № 2, открита през 2010 г. и при кулата-кладенец (обр. 1).

При кула № 2 установихме, че тя е тежко пострадала от каменарските взривове от 60-те години на XX в., когато точно оттук е добиван камък за настилка на военното летище в близкото с. Равнец. Най-горният пласт с дебелина близо 0,20 м е именно от чакъл от взривяването на скалния венец, върху който е изградена крепостта. От западната стена на прохода или от източната страница на кулата е запазен фрагмент с дължина 10,90 м и ширина 0,95-1 м. Това всъщност е средновековният градеж. Той е от средни и едри камъни със спойка от жълтеникав хоросан. Стената започва от СИ ъгъл на ранновизантийската кула и продължава на юг, нагоре по склона, към северната крепостна стена. Запазената височина е около 0,85-0,90 м. Основата е от дебел пласт жълтеникав хоросан, излят върху ранния градеж при северната част на стената и върху пръстта – южно от това място. Разликата със стената от VI в. е очевидна – ранната стена е равна, много добре изградена, с дебело измазани фуги. Хоросанът е много здрав, бял на цвят.

Източната стена на прохода е много силно пострадала. Разкри се само един ред от нея при вътрешното ѝ лице и то не навсякъде. Установихме, че през XIII–XIV в. ширината на прохода след преустройството му е била 1,50-1,60 м.

При изчерпването на пластовете установихме, че на ниво, синхронно с долното ниво на средновековното преустройство, в профила се очертава ивица от бял хоросан. Под това ниво керамиката е размесена и много силно фрагментирана, но има няколко фрагмента сграфито, които добре се датират от средата на XIII – началото на XIV в. Това показва, че най-рано тогава е изпълнена средновековната преправка. В дълбочина в профила се забелязва стар хумус и на няколко места – големи концентрации на ситна баластра и ситна керамика, измити от водата. Тя е със златиста ангоба и ранновизантийска. Това очевидно са материали, довлечени от стичащата се по склона вода.

Нови данни се добиха от проучването северно от кула № 2. След почистване на старите сондажи и отваряне на нови пространства установихме, че точно в подножието на фронта на кулата е изградена клетка – помещение с леко трапецовидна форма и размери около 3,90 х 2,80 м. За нейна западна стена е ползвана западната стена на прохода. В така образуваното помещение открихме строителен насип, навлечена от водата керамика – силно фрагментирана, от VI в., XI–XIV в., и животински кости. Южната стена на това помещение е с дебелина 1,95 м и върху него стъпва фронтът на кула № 2, който е с дебелина 0,85-0,90 м. Така на практика става ясно, че тук е изградена площадка, върху която с отстъп с ширина 1,05 м е изграден фронтът на тази кула. Обособено е помещение, което е ползвано вероятно от войниците, охранявали прохода. Фугите на стените му обаче не са били измазани. Тук документирахме и нещо особено важно – лицата на стените от VI в. са изградени от камъни и хоросан с измазани фуги, но емплектонът е от камъни и кал – наблюдение, което направихме и по отношение на градежа на кулата-кладенец.

След добиването на тези резултати стана ясно, че ходовото ниво е било в източната част на прохода, както през VI в., така и през XIII–XIV в. През първия период, при достигането на кула № 2 от кулата-кладенец от север, се е преодолявала сериозна денивелация чрез 5 стъпала. В нея се е влизало през стената на кула № 2, вероятно през специално изграден вход. През XIII–XIV в. източната стена на кула № 2 е нивелирана и от стъпалата се е продължавало директно по така оформения вече проход с ширина 1,50-1,60 м през ранната стена.

През 2014 г. установихме, че западната стена на кулата-кладенец е с ширина 3,20 м, а източната – 2,90 м. Лицата са изградени от ломени камъни, споени със здрав бял хоросан, а емплектонът е от камъни и кал. Външните очертания на кулата не повтарят вътрешните. Стана ясно, че западната и източната стена се скосяват и образуват външните очертания на кула – петоъгълна или шестоъгълна, с издаден остър връх. Това не можа да се установи със сигурност, понеже вече почти достигнахме шосето от с. Русокастро до с. Желязово и съществуваше реална опасност то да пропадне. Тук е важно да се отбележи, че теренът е напълно компрометиран през 80-те години на ХХ в. С фадрома и булдозер буквално са били изкъртени и разрушени на неясно каква височина, но не по-малко от 1,50-2 м западната стена на прохода и стените на кулата-кладенец. Така че при разкопките откритата до външното лице на западния зид керамика от VI в. и XII–XIV в. е много възможно да не е от място, а да е преотложена.

При разкопките са открити малко на брой находки. Керамиката е късноантична, от VI в. – много малко битова и предимно тара, строителна липсва. Средновековната керамика е от XI до XIV в. – със златиста ангоба, гърнета с излъскани ивици от XII–XIII в., сграфито от XIII–XIV в., един фрагмент белоглинена керамика от средата на XII – началото на XIII в., един фрагмент българска керамика от X–XI в. Открити са монети на Андроник II и Михаил IX, Константин X, Никифор III, Юстиниан I. Находките са открити в нарушени пластове – поради постоянното стичане на вода по склона, което прави стратиграфските наблюдения доста несигурни.

Особено ценни са две находки от X в. Те са открити при почистването на стария профил от 2009 г. при западната стена на прохода, при кулата-кладенец. Тук старият профил беше рухнал и в пръстта бяха открити две бронзови коланни апликации със сърцевидна форма.

№ 39. СЕВЕРНА И СЕВЕРОЗАПАДНА КУЛИ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ГРАД СОЗОПОЛ

Ивайло Кънев

Археологическите разкопки през сезон 2014 г. бяха концентрирани изцяло върху северозападната кула на средновековната крепостна стена на гр. Созопол (обр. 1). Според сведения на ГИМ-Созопол още през 50-те – 60-те години на ХХ в. върху този терен Т. Иванов е извършвал археологически проучвания, но от тях няма запазена абсолютно никаква документация. На практика, при началото на проучванията се видя, че кулата е превърната в сметище.

За по-голямо улеснение при провеждане на археологическото проучване теренът, който се намира между къщите и върху скалния венец бе разделен на северен и южен сектор. Работата в южния сектор се съсредоточи върху куртината на крепостната стена и целеше да установи каква е конструктивната връзка между нея и проучваната кула. След приключване на проучването в този сектор се установи, че крепостната стена е ориентирана изток-запад и е построена в *opus mixtum,* с розов хоросан с ширина 2,20 м. Състоянието на терена позволява да се проучат само 3 м дължина и дълбочина 1,50 м от съвременното ниво на терена. Също така се установи, че кулата е долепена на фуга и градежите на двете съоръжения се различават, което дава основание да предположим, че кулата е долепена на един по-късен етап към крепостната стена (обр. 2).

Южният сектор попада изцяло в терена на кулата. Тя има правоъгълна форма и е ориентирана север-юг по дължина. Трябва да се отбележи, че източната и южна страница, която е северно лице на крепостната стена на кулата, е запазена във височина на 4,50 м, а западната и северната, както се установи по-късно, са запазени само на височина – на юг 0,40 м до 1,20 м в северна посока от съвременното ниво на терена. За съжаление културните пластове в насипа на кулата са изцяло компрометирани, защото през 70-те години на ХХ в. кулата е използвана от местните хора за варница и в насипа преобладават съвременни находки – тухли, вар, арматура, пластмасови изделия и др. Въпреки това са запазени действителните ѝ размери: север-юг между вътрешните лица е 7 м, изток-запад между вътрешните лица – 3,50 м, с ширина на зида – 1,20 м. След достигането до материкова скала се видя, че варниците са две и са разположени в северната и централна част на кулата. Единствените запазени и некомпрометирани структури се намират непосредствено до самите зидове, които са част от каменната подложка, с която е подравнен приземният етаж на кулата. Явно тези основи дават възможност за издигането на зидовете във височина над фиксираните 4,50 м.

Обр. 1. Етап от проучване на северозападната кула.

Обр. 2. Северозападната кула след приключване на проучването.

№ 40. ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТНАТА СТЕНА НА АХТОПОЛ

Андрей Аладжов

През този археологически сезон теренните проучвания се съсредоточиха в двора на т. нар. „Гръцко училище“, където в продължение на един месец се проведоха разкопки с основна цел – изясняване на античната и средновековна фортификационна система в този участък.

На площ от 330 кв. м се разкриха участък от крепостната стена с дължина 32 м, две външни и две вътрешни кули, както и проходът на една от портите на късноантичния град. Наблюденията по време на разкопките и документирането на строежите ни позволиха да възстановим цялостния облик на архитектурния ансамбъл на северната порта на античния и средновековен Ахтопол (обр. 1).

Техниката на градеж е прецизна, с двулицева зидария от добре подравнени лица на каменни блокове, споени с бял хоросан и пълнеж от ломени камъни, залети с хоросан. Различните периоди се характеризират с различни строителни похвати. При късноантичните градежи суперструкцията е от двулицева зидария с лица от дялани камъни, споени с бял хоросан, пълнеж от ломени камъни, залети с бял песъчлив хоросан, а субструкцията е от ломени камъни с обилна заливка от бял хоросан. В градежа, на границата между лицевата зидария и ядрото, ясно личат отпечатъци от хоризонтално поставяни дъски за нивелиране и пластичност на градежа. Средновековните градежи са от дялани и ломени камъни с калова спойка, без видима подредба. Градежите от късното средновековие и Възраждането са от средно големи ломени камъни с калова спойка, които ограждат улей-основа за издигане на паянтов плет (обр. 2).

Крепостната стена е с фронт на север, с дебелина 1,85 м. От изток е регистрирана правоъгълна кула с дължина 5,95 м, запазена ширина 4,50 м и дебелина на стените от 1,80 до 1,95 м. Най-източната част на кулата е разрушена и пропаднала по стръмния скат към морето. Това е СИ ъглова кула на крепостта. На 15 м западно от ъгловата кула е разкрита втора правоъгълна кула, широка 4 м, с дебелина на стените 1,90 м. На 3 м западно беше разкрита трета кула със същите размери. Тези две кули са фланкирали прохода на портата, който е широк 2 м и дълъг 6 м.

От вътрешната страна на куртината в един по-късен период (след началото на X в.) са долепени на фуга две вътрешни помещения (кули?), които са огледални на външните. Те са изградени набързо

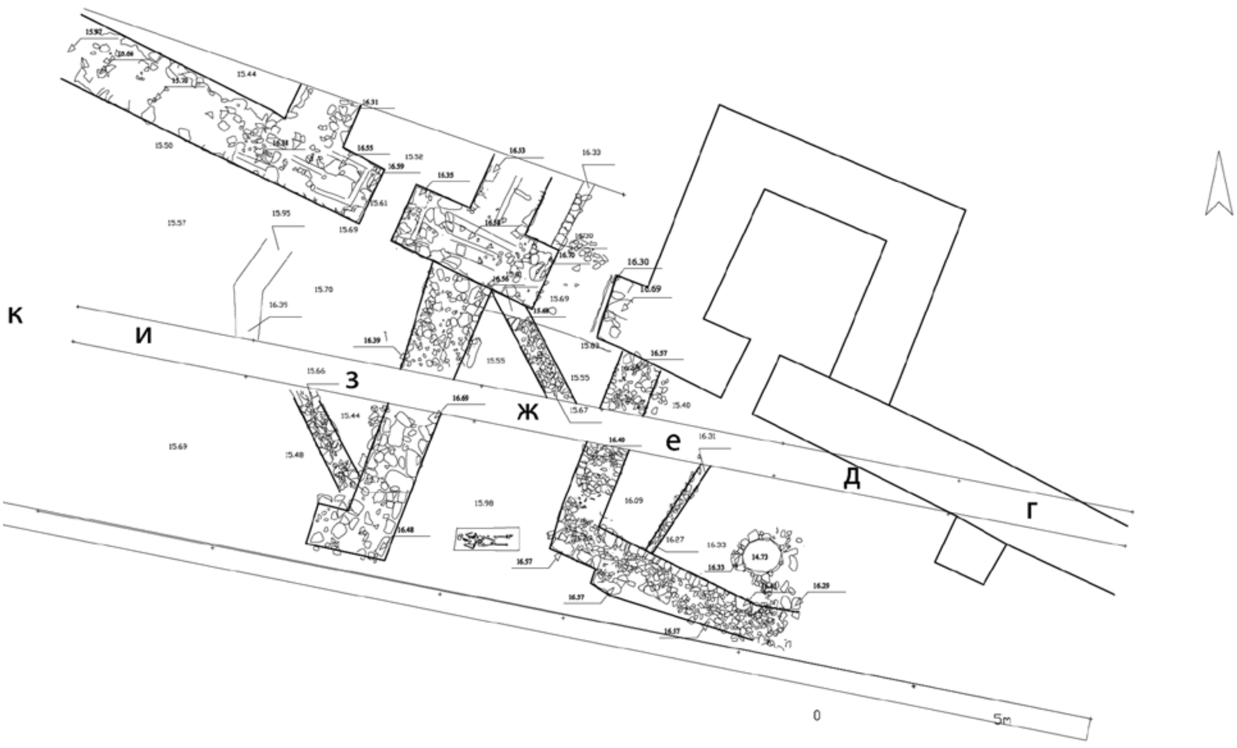

Обр. 1. Северната порта на Ахтопол – общ план.

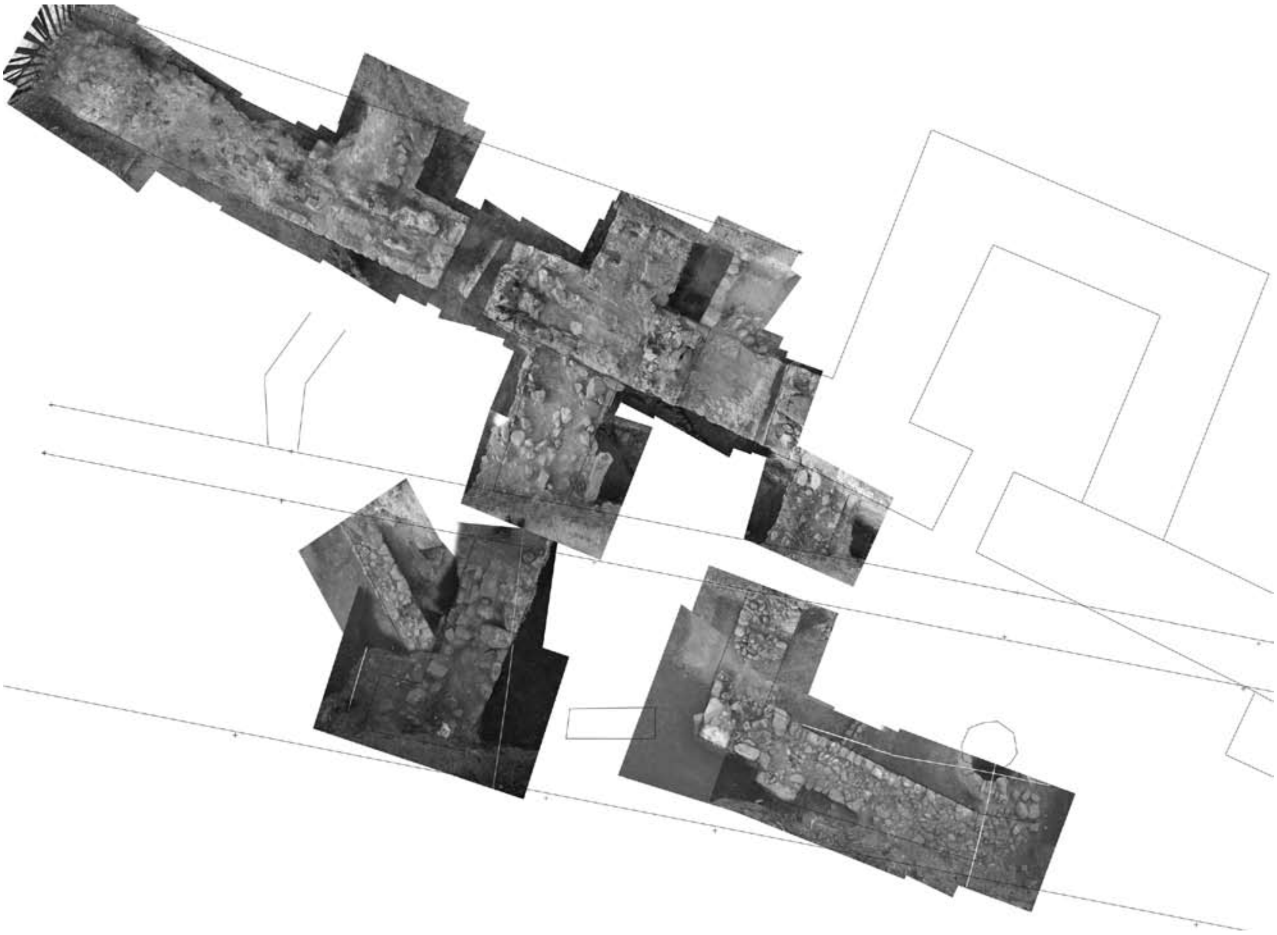

Обр. 2. Северната порта на Ахтопол – ортофото.

и не така прецизно, както останалите елементи на фортификацията. Въпреки това проходът на северната порта е станал два пъти по-дълъг и съответно много по-лесно отбраним. В източното вътрешно помещение се откриха два питоса (*in situ*), както и фрагменти от още няколко питоса и амфори, което означава, че помещението, независимо дали е имало отбранителни функции или не, е било използвано като склад.

Проучването на културните напластявания позволи, въпреки компрометираната стратиграфска последователност, да бъдат очертани три основни хронологически периода на обитаване и използване на пространството: късноантичен (IV–VI в.), късносредновековен (XVI–XVII в.) и Възраждане. Основен проблем при разкопаването на обекта и опита за изграждане на относителна подредба на слоевете бяха следите, оставени от интензивното строителство, започнало през Възраждането и продължило до наши дни. Това наблюдение е валидно не само за този участък от крепостната стена, но и за цялата крепост. При дългогодишните разкопки в гр. Ахтопол почти няма място, на което археолозите да са проучвали некомпрометиран стратиграфски пласт.

Крепостната стена е издигната през V в. По-късно е претърпяла поне две преустройства. Тя е градена в *opus emplectum*, в двулицева зидария с хоросанова спойка и пълнеж от камъни, залети с хоросан. Използвани са разноформатни камъни. Лицето е от недобре одялани каменни блокове и валуни. За строежа е използван само местен камък. Предпочитани, заради голямата якост, са вулканичните интрузивни скали от Ахтополската антиклинала – андезити, дацити и риолити. Скалите са от лави с висок вискозитет – лесно се цепят, но трудно се поддават на дообработка. Те не се влияят и от ерозионната дейност, което е довело до добрата съхраненост на стените.

Портата първоначално е била широка 3 м и страниците ѝ са съвпадали със стените на двете фланкиращи кули. Подът е замазан с дебел слой хоросан. Датировката е със сигурност след края на IV в., вероятно в началото на V в. През втория строителен период е била стеснена с 1 м – по 0,50 м от двете страни (стесняващите зидове са долепени на фуги към стените на кулите) и нивото е повдигнато с 0,50 м, а ходовата повърхност е от едри дялани камъни, подравнени с хоросанова замазка. Покрай източната вътрешна страница на портата е вдълбан канал с U-образна форма, измазан с хидрофобен розов хоросан. Вероятна дата – края на V–VI в. През третия строителен период – ранното средновековие, външните кули са били дублирани със симетрични вътрешни кули, които оформят двойно по-дълъг проход на входа.

При разкопките се достигна и до по-ранен – античен пласт, запазен на място и некомпрометиран с по-късни материали. Хоросановата замазка на пода на портата и кулите „възсяда“ зид от ломени камъни с посока ЮИ–СЗ. Стената е част от жилищна сграда, която е опожарена. Сред инвентара ѝ се откриха 4 глинени лампи от края на IV в., фрагменти от амфори от средата на IV в. и множество други находки. Сградата престава да функционира в края на IV в. и може да служи за *terminus post quem* за изграждането на крепостната стена (обр. 3).

Керамиката, която се открива, е от късножелязната епоха, вносна елинистическа с черен фирнис, мегарска с релефна украса, римска лакова, късноантична, ранносредновековна на бавно колело, византийска керамика от X в., XI в., XII–XIV в., късносредновековна от XV–XVII в. и един фрагмент федератска – готска с излъскана украса. Процентно преобладава битовата и строителна керамика от Възраждането, което означава, че именно в този период секторът е бил променен, като крепостната стена е използвана за строеж на жилищни и стопански помещения, а пространството покрай зида е разчистено и културните пластове са нарушени до субструкцията на стената.

Сред монетите преобладават късноантичните емисии – от началото на IV в. до началото на VII в. Най-ранната монета е на Лициний II – 320 г., а най-късната е на Абдул Меджид – 1842 г. От този шестнайсетвековен интервал липсват монети само от XII в. и от XVI в. (благодаря на Д. Аладжова за определянето на монетите).

В синтезиран вид придобитата по време на разкопките информация може да бъде представена в следния вид: крепостната стена на Ахтопол е построена през късноантичната епоха (края на IV–V в.). По това време е оформен и първоначалният проход на северната порта, фланкирана с две правоъгълни кули; в края на V – началото на VI в. портата е била стеснена с по 0,50 м симетрично от двете страни, до ширина 2 м; през Средновековието (IX–X в.) са достроени две огледални на външните вътрешни кули, като по този начин е бил оформен окончателно архитектурният облик на порталния проход.

През късното средновековие районът е бил активно обитаван, но единствените градежи, които бяха разкрити, са един ред средно големи ломени камъни, които ограждат улей-основа за издигане на паянтов плет и кръгъл кладенец, облицован с ломени камъни, в който бяха открити три цели съда от края на XVI в.

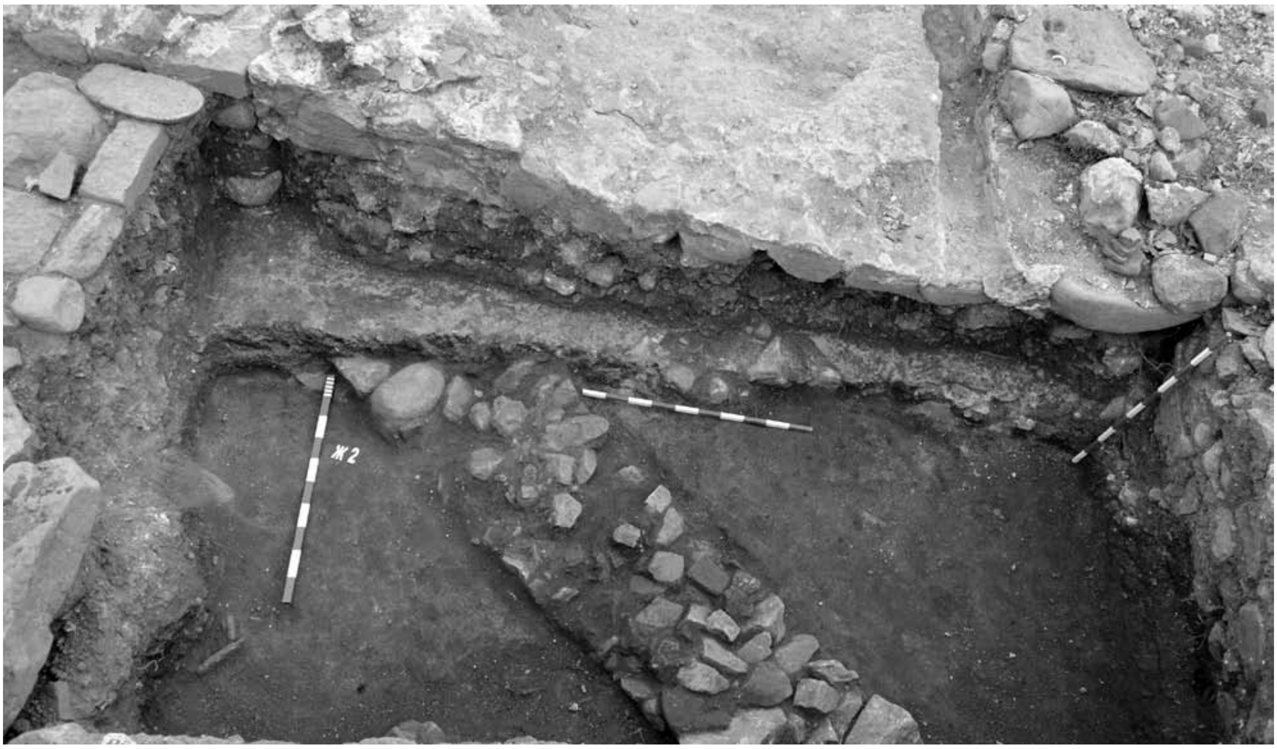

Обр. 3. Късноантична сграда под северната порта.

№ 41. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТ В М. ГРАДИЩЕТО, СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА

Красимир Велков, Николай Господинов

Поводът за спасителните проучвания през 2013 г. бяха нарушенията, извършени от фирма „Кутра – СС“ ЕООД, от гр. Твърдица. За да осъществи връзка на ВЕЦ с електропреносната система на РБългария е прокопала канал за полагане на ел. кабел. При прокопаването са засегнати част от крепостната стена и зидове на сгради в северозападната част на крепостта. Проучванията, финансирани от Община Твърдица, бяха продължени като редовни през 2014 г. Целта е изясняване плана и стратиграфията на съоръженията, разкрити частично през 2013 г.

Сграда. Разположена в непосредствена близост до външната крепостна стена в този участък. Сградата има форма съобразена с особеностите на склона, на които е разположена и е ориентирана по надлъжната си ос СИ–ЮЗ. Южният зид е с посока СИ–ЮЗ и след 6,70 м прави чупка в посока ЮИ–СЗ с дължина 6,30 м. Обща дължина от 13 м. От северния зид след 7,70 м в югозападна посока са останали само следи – дължина 12 м. Източният зид е с вътрешна дължина от 2,90 м. Ширината на зидовете е от 1,20 м. Общата площ на сградата е 33 кв. м и вероятно е била на два етажа. Сградата в ЮЗ част е с триъгълна форма. Северният и южният зид се събират при монолитните скали в този участък. Зидовете са изградени от едри, средни и дребни ломени камъни с добре обработена лицева част. Зидани са с бял хоросан. За подравняване на отделни места са използвани фрагменти от строителна керамика. По-големи фуги по лицето на стената са измазани с хоросан. Вътрешността на зидовете е изградена от по-малки ломени камъни на хоросан. В южния зид от север и юг бе установено наличието на външни надлъжни сантрачи. Първият е на височина 0,50 м над терена, а вторият – на 1 м над първия. Леглата на сантрачите имат подложка от хоросан. Те са с размери: ширина 0,12-0,15 м и височина от 0,08-0,10 м. На три места от северната страна бе разкрито и наличието на напречни сантрачи, като при единия *in situ* бе разрит и гвоздеят, служил за свързване на надлъжния и напречния сантрач. Изграждането на зидовете в югоизточната част на сградата е върху материковата скала, а в останалата част – върху подравнена площ от камъни от разрушено съоръжение от периода V–VI в.

Разкрити бяха многобройни предмети от бита – железни игли, железен нож с дръжка от кост, каменни точила, железни върхове на стрели, монети – основно имитации български и латински – орязани и нарязани. Сградата е загинала при пожар, съдейки по многобройните въглени, а може да се предполага, че пожарът е вследствие от превземането на крепостта. Възможна датировка е втората половина на XIII в. В подкрепата на тази хипотеза е откриването на човешки кости сред материалите от сградата. Според ас. Тимева те принадлежат на три израснали индивиди.

Вътрешна крепостна стена. Непосредствено на юг от ЮИ външен ъгъл на сградата започва зид с дебелина от 2,20 м. Той е долепен на фуга до стената на сградата и е по-късен от нея. Външните страни на зида са изградени от едри камъни с добре оформена лицева част. По-големите фуги между лицевите камъни са измазани с бял хоросан. Стената (куртината) е вътрешна крепостна стена. Тя е с посока СЗ–ЮИ. Това е вътрешна крепостна стена, заграждаща най-високата част на крепостта – цитаделата. Проследена е до 25-я метър от запад. В проучената част най-добре запазена е стената в северозападната си част, в суперструкция до височина от 2 м. На югоизток между 22-я и 24-я метър западното лице на стената е разкрито на височина от 1,60 м.

Между началото и 5-я метър бе установено наличието на външен надлъжен сантрач и напречен такъв с размери 0,12-0,15 м. Между 22-я и 24-я метър бе установено наличието на два външни сантрача с дебелина на гредите 0,08-0,10 м. Вторият е на височина от 1,20 м над първия.

При 24-я метър бе регистриран и част от напречен зид, долепен на фуга до стената. Разкрит е във височина от 0,50 м и дължина от 1,80 м. Запазен е само с външното си северно лице в разкритата част. Изграден е от едри, средни и дребни ломени камъни с добре оформено лице. Зидан е с бял хоросан.

В проучвания участък покрай крепостната стена са открити монети – български и латински имитации – орязани, медна монета на цар Иван Шишман (1371-1395), сечена в периода след 1380 г., мангър на султан Мурад (1359-1389), елементи от въоръжението – железни върхове на стрели, желязна кука от колчан, метални апликации за колан. Откриват се фрагменти от строителна и средновековна битова керамика на бързо колело.

Съоръжение № 1. Продължи проучването на съоръжението, чиито останки са с размери: дължина 4,50 м и ширина 3,50 м, ориентирано по надлъжната си ос СЗ–ЮИ. То е разположено югоизточно от сградата.

Продължи свалянето на пластове и бе достигната дълбочина от 1 м от нивото на засичане на камъните от зида и дълбочина от 3,05 м от ЦР. Откриват се фрагменти керамика – средновековна на бързо колело, животински кости и въглени, но много по-малко в сравнение с по-горните пластове. На дълбочина от 2,85 м от ЦР, бяха регистрирани останки от по-ранно съоръжение с размери на разкритата част: северен зид – дължина 2,80 м, зид с посока СЗ–ЮИ с дължина 2 м. Ширината е от 0,60 м. Във височина те са разкрити на 0,35-0,40 м. Зидовете са изградени от ломени камъни, със спойка от бял хоросан.

При проучване на съоръжение № 1 са открити части от каменни точила, прешлени за вретено от глина и камък, два бронзови пръстена, железни върхове на стрели, желязна кука от колчан. Керамиката е представена от устия, стени и дъна на бързо колело. Впечатляващо е дъно от сграфито паница с изобразена птица (обр. 1).

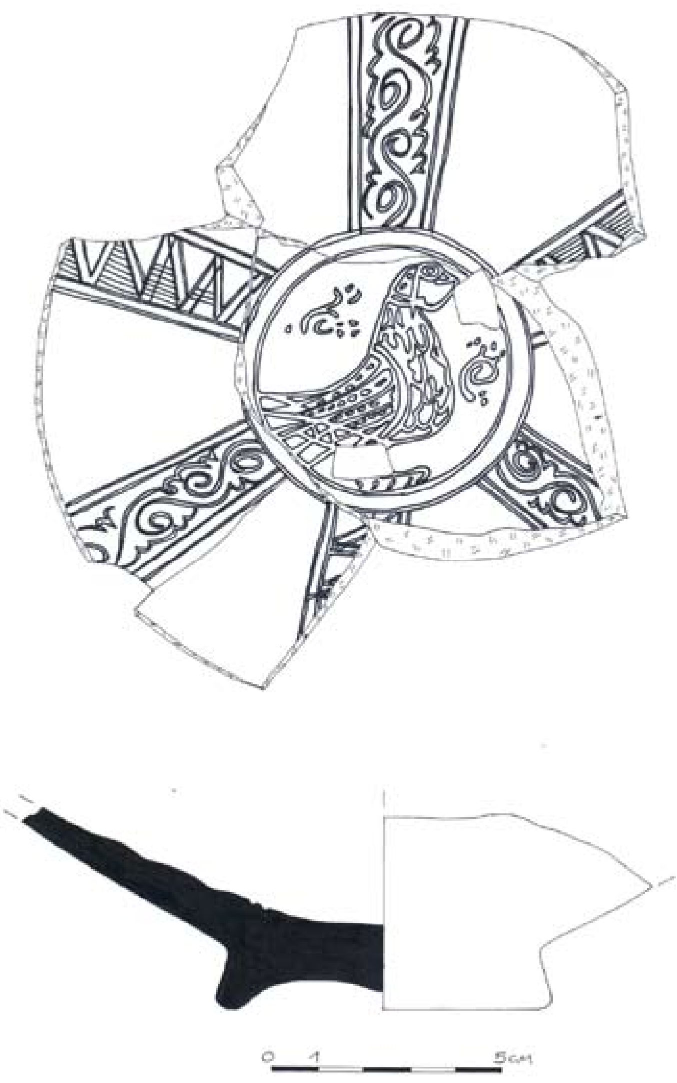

Обр. 1. Дъно на сграфито паница с изображение на птица (рис. Г. Йорданова).

От откритите кости на животни д-р Г. Рибаров заключава, че от ловните обекти водещото място имат благородният елен – 46 екземпляра, дивата свиня – 37; дивият заек – 20; сърната – 19; еленът лопатар – 6 екземпляра; както и лисица – 6 екземпляра. Новите ловни обекти са мечка – 4 екземпляра; вълк – 7 екземпляра; чакал – 3 екземпляра. Те, освен като ловни видове заради ценните кожи, са преследвани и като врагове на домашните животни. Останките от ловни кучета говорят за лов на лисици, язовци и др. видове обитаващи дупки или скални ниши. От домашните животни най-използвани за храна са домашната свиня, говедото, овцата и козите. Открити са останки от ездитен кон, а също и кости от много риби. Относителният дял по определените останки от диви и домашни животни е в съотношение 30 % диви към 70 % домашни.

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ ГР. СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

Археологическите разкопки на обект „Ранновизантийска и средновековна крепост Хоталич“ се проведоха през м. август и септември. Проучванията бяха осъществени в рамките на 21 работни дни с група от 7 работници. Геодезическите заснемания бяха направени от инж.

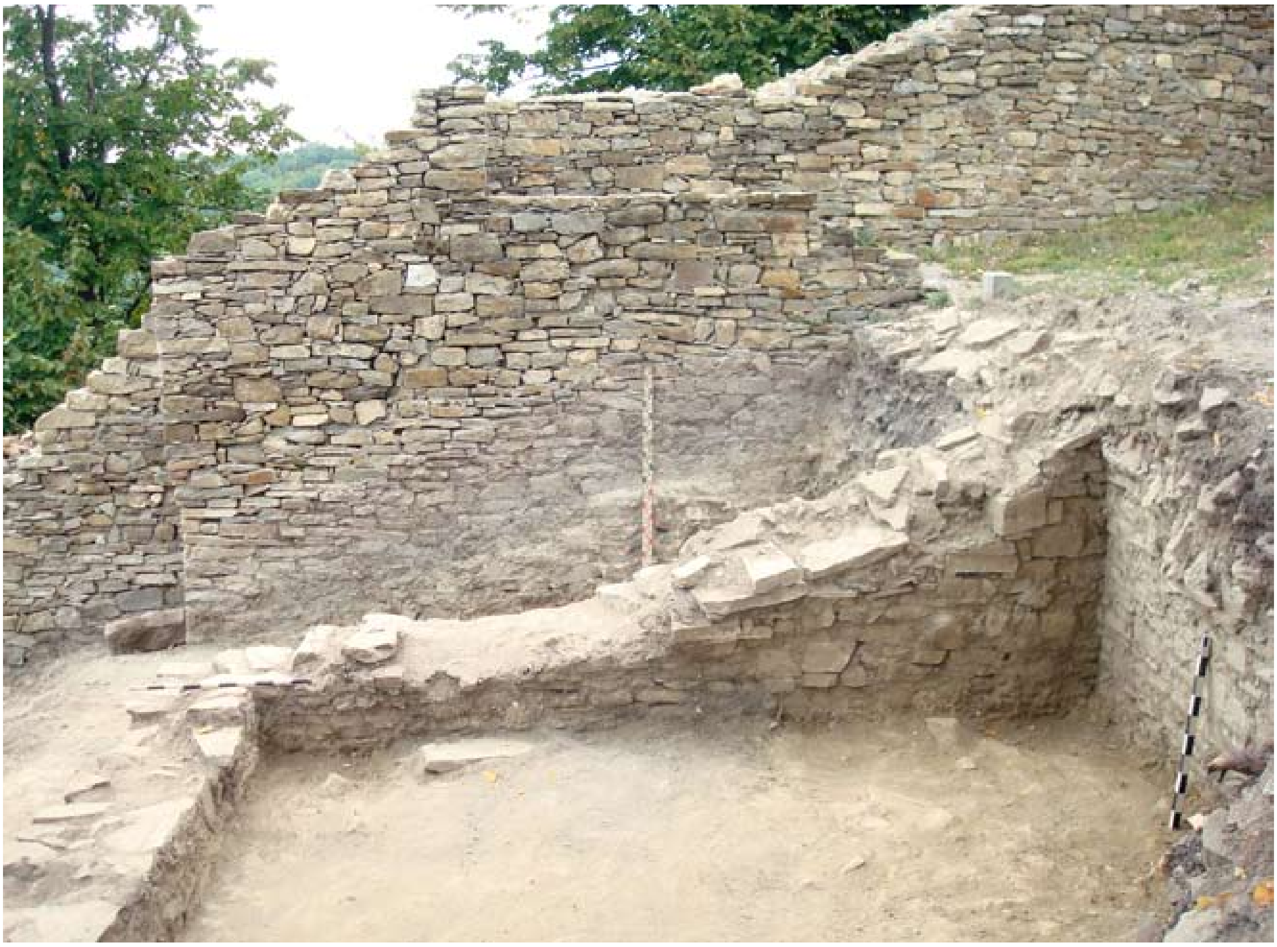

Обр. 1. Северната крепостна стена с новооткритото помещение № 1.

И. Григоров, нумизматичният материал беше определен от Ст. Михайлов от РИМ-В. Търново.

През 2014 г. разкопките бяха съсредоточени изцяло в цитаделата на крепостта. Избраният участък се намира в северозападната ѝ част – между западната порта и северната порта, което почти изцяло попада в квадрант 41 от единната план-квадратна мрежа на Хоталич и обхванаха площ от 170 кв. м. Трябва да се припомни, че Западната порта е открита и разкопана от С. Симеонов през 1989 г. Четири години по-късно той проучва и северната порта. Въпреки проведените разкопки през 1989 г. и 1993 г. липсват данни за датировката и строителната периодизация, както и за стратиграфията на тази, очевидно важна част, от плана на цитаделата.

Проучване на северната крепостна стена

Северната крепостната стена е градена от ломен, еднолицево огладен камък, обилно споен с хоросан. Беше установено, че дълбочината, на която е фундирана, е различна и зависи от терена, който в този участък е изключително стръмен. Наклонът е 48%. Установи се, че най-дълбоко са основите ѝ в най-източната част кв. XLI-3, където вкопаването е до 0,60 м. В противоположния западен край, в кв. XLI-1, основите на крепостната стена лежат направо върху материковата скала. За да се повиши устойчивостта на стената скалата предварително е подравнена с пласт от дребни натрошени камъни и пясък. Тази практика за подравняване на терен, върху който ляга крепостната стена, е регистрирана и в други участъци на цитаделата.

Разкопките през този сезон позволиха да се предложи интересна хипотеза, че вероятно крепостната стена в този участък се е съборила при земетресение. Доказателство за това са разчистените в няколко участъка цели полегнали зидове от стената с идеално подредени каменни редове с ширина 4,20-4,30 м. Заедно с разкритата на място каменна зидария, която е запазена на височина от 2,10 м, може да се измери приблизителната височина, до която се е издигала крепостната стена в този участък – около 6,50 м.

Разкопките позволиха да се установи, че крепостната стена е изградена в края на V в., за което свидетелстват откритите 14 монети (миними). За активния живот тук в края на V в. и началото на VI в. насочва и голямото количество ранновизантийска керамика (със сив цвят, едър пясък в глината, профилирани устиета и дръжки). Бяха намерени и находки от различни метали (няколко токи, апликации, стрели), които също се свързват с този период.

Към ранновизантийския период от края на V в. се отнася и единственият гроб открит през сезона. Той е на млад индивид, положен в средата на дървена рамка, около която са наредени малки, забити в пръстта, плочести камъни. Липсва гробен инвентар.

Застрояване във вътрешността на крепостта

В резултат на проведените проучвания в кв. XLI-4, 5, 6, 7, 8 и 9 бяха разкрити и проучени в различна степен две помещения № 1 и № 2. По-цялостно беше проучено помещение № 1 (обр. 1). Напълно се разчисти северният зид. Той отстои на 2,80 м в южна посока от северната крепостната стена. Те са почти успоредни. Дължината на зида е 5,10 м. Най-високо е запазен градежът в източния му край – до 1,80 м, а до северозападния ъгъл е 0,60 м. Този северен зид е конструктивно свързан със западния зид, който има същата дебелина и начин на градеж. Височината, до която е запазен западният зид, е 0,40-0,60 м. На 5,60 м от северозападния ъгъл беше локализиран входът на помещението с ширина 1,30 м. След входа зидът продължава още 1,10 м, след което прави чупка, оформяща югозападния ъгъл. Дебелината на всички стени е 0,70 м. Градени са от еднолицево огладени камъни с пълнеж от по-дребни, обилно споени с жълт глинест разтвор.

Беше проследен и малък участък от източния зид, който оформя североизточния ъгъл на помещението. В този ъгъл се откри боклучна яма с дълбочина 0,30-0,40 м и ширина 1,20-1,70 м. Пълнежът ѝ се състои от голямо количество въглени, пепел и много животински кости. В нея се откри и напълно запазена хлопка. Беше установено подовото ниво на помещението от наредени плочести камъни, върху които е имало огнище. Неговото място се определи от отухлена до червено пръст и пласт пепел, с дебелина до 0,30 м. Дълбочината на основите на помещението е различна поради големия наклон. Посредством сондаж се установи, че в по-ниската западна част основите са вкопани на дълбочина 0,10 м в жълтия стерилен пласт, докато на противоположната източна стена те достигат до 0,70 м. Според откритите два хромела, продълговати огладени камъни за стриване на зърно, наличието на огнище,

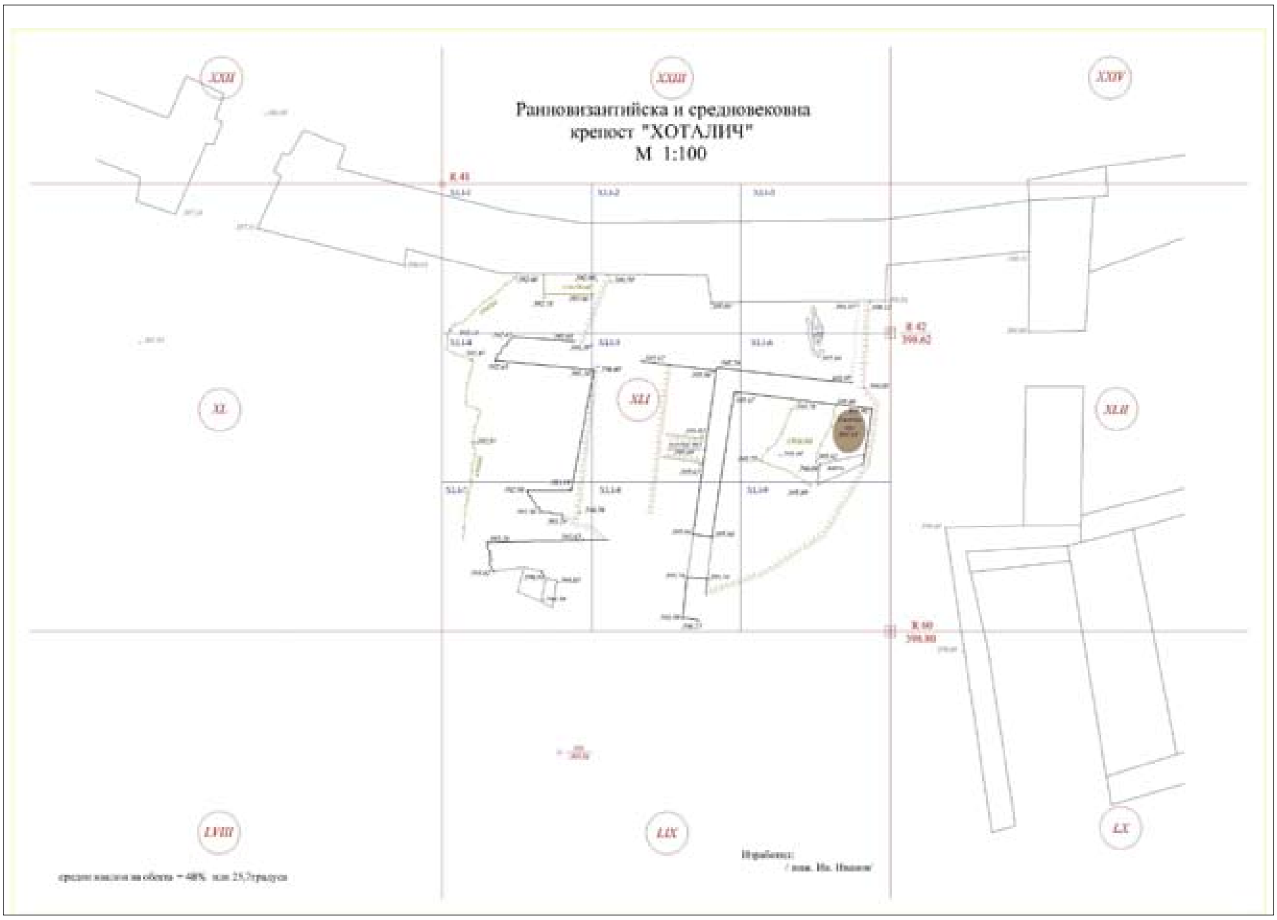

Обр. 2. План на проучения участък между западната и северната порта.

както и многобройните фрагменти кухненска керамика, това новооткрито помещение може да се определи като жилищно. Керамичният материал и няколкото метални находки позволяват то се датира към края на X и началото на XI в.

На разстояние 4,80 м западно от помещение № 1 беше локализирано друго помещение – № 2. То има следните размери: източна стена – 5,60 м, северна стена – 3,10 м, южна стена – 1,10 м. Южната и северната стени достигат до скалния венец, където е била западната стена на помещението.

В тази част на цитаделата теренът е изключително стръмен. За преодоляване на големия наклон е направено небрежно терасиране на склона посредством от един до три реда каменни едноличеви зидове. В кв. XLI-7 бяха открити и четири каменни стъпала. Тяхната ширина е различна – 1,10-1,30 м, а височината е 0,20-0,40 м. Тези стъпала вероятно са началото на масивно каменно стълбище. Пълното му разкриване ще бъде една от задачите на следващите археологически разкопки (обр. 2).

Проучванията през тази година предложиха и нови стратиграфски данни за тази част на цитаделата. Стратиграфският профил бе снет в най-източната част на кв. XLI-3,5. Пластът е с дебелина от 2,20 м. Най-горният пласт е с дебелина от 0,40 м и се състои от рушевините на крепостната стена. Под тях има пласт от тъмнокафява пръст, смесена с ранновизантийска керамика, в който се откри фолис от началото на VI в. Третият пласт е от жълта глинеста почва, на места сбита и трамбована. Този пласт е най-широк в двата си края – към крепостната стена и към помещение № 1. В него няма находки. Следва пласт тъмнокафява, на места тъмносива почва, с дебелина 0,60-0,70 м, смесена с ранновизантийска керамика и материали, както и 14 монети от края на V в. В този пласт беше открито и значително количество желязна и стъклена шлака. Той лежи върху жълтата стерилна почва, в която на дълбочина от 0,40 м е вкопан единственият открит гроб. Стерилният пласт изтънява към крепостната стена. При достигане на нейните основи беше установено, че тя е вкопана на дълбочина 0,60 м в него.

Започналите археологически проучвания в района на цитаделата при възможност ще бъдат продължени и през следващия археологически сезон. С пълното допроучване на двете новооткрити помещения това ще стане един от най-атрактивните за посещение участъци от ранновизантийската и средновековна крепост Хоталич.

№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева

Теренните археологически проучвания на Асенова крепост се проведоха в периода от средата на август до средата на септември 2014 г. В тях взеха участие В. Карацанова, Хр. Басамаков и М. Петров.

Южният склон на крепостта не е бил предмет на редовно проучване. През 2011 г. се направи сондаж в най-източната част на склона с цел уточняване дебелината на външната крепостна стена, а през 2012 г. се проучи сектор в североизточната част на склона, непосредствено под подхода към вътрешността на крепостта, върху който по-късно се изгради бетонна стълба (Морева-Арабова и др. 2013, 435) (обр. 1).

Проучванията през 2014 г. започнаха с разчистването на югозападния сектор на крепостната стена. Целта беше да се разкрие продължението на стената в западна посока, връзката ѝ с единствения вход към крепостта и устройството му.

Теренът е изключително труден и опасен за археологически дейности. Склонът е много стръмен, с постоянно свличащи се каменни сипеи, образували се от срутените стени на замъка и гъста растителност. Въпреки това си поставихме амбициозната задача да разчистим и проучим тази част на крепостната стена. Първоначално работата започна с премахването на горската растителност и каменните сипеи по протежението на стената – дължина 110 м, ширина 10 м от външната страна (обр. 2).

Разчистеният участък се раздели на четири основни сектора по дължината на стената от запад на изток. На всеки от секторите бяха оставени профили за заснемане на натрупването на пластовете и спазване на стратиграфския принцип.

Наблюденията по време на проучванията показаха, че има три строителни периода на изграждане на стената и техники на градеж. В централната част, по дължината на стената, от външната ѝ страна, в основата, са запазени грубо оформени каменни блокове с приблизителни размери от 0,30 до 0,80 м без спойка. Те са използвани като основа за надграждане на стената с подредени обработени камъни, споени с бял твърд хоросан, примесен с дребни камъчета и натрошена тухла. В тази част тя е изградена в техника *opus emplectum*. На отделни места е обрушена. Наблюдават се големи каверни от външната страна на зида. Някои от тях са запълнени със суха зидария. Датирането на строителните периоди на този етап е трудно, поради нарушената стратиграфия от постоянното свличане на пластовете по стръмния склон. Като предварителна хипотеза бихме свързали първия строителен период с най-ранните обитатели на крепостта – траките. Вторият – въз основа на използвания хоросан за спойка, който е добре датиран при строежите във вътрешно крепостното пространство, се свързва с интензивните строителни дейности пред XI в. Третият период, който по-скоро е преправка на стената, на този етап на проучване е с неизяснена датировка (обр. 3).

Запазената стена видимо продължава до големия каменен сипей. На запад от него бяха заложени два квадрата, за да се търси

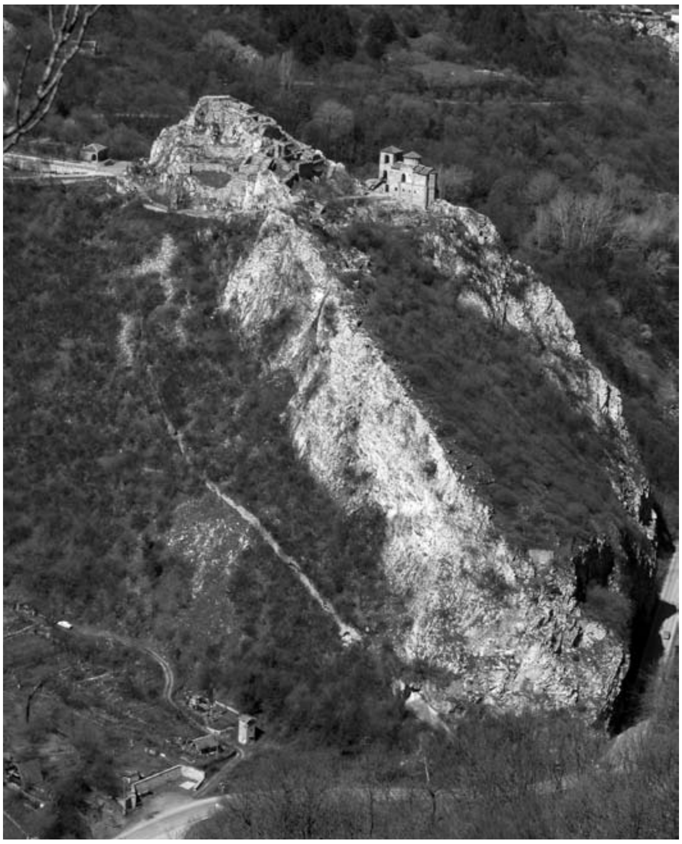

Обр. 1. Общ изглед на Асенова крепост с външната крепостна стена.

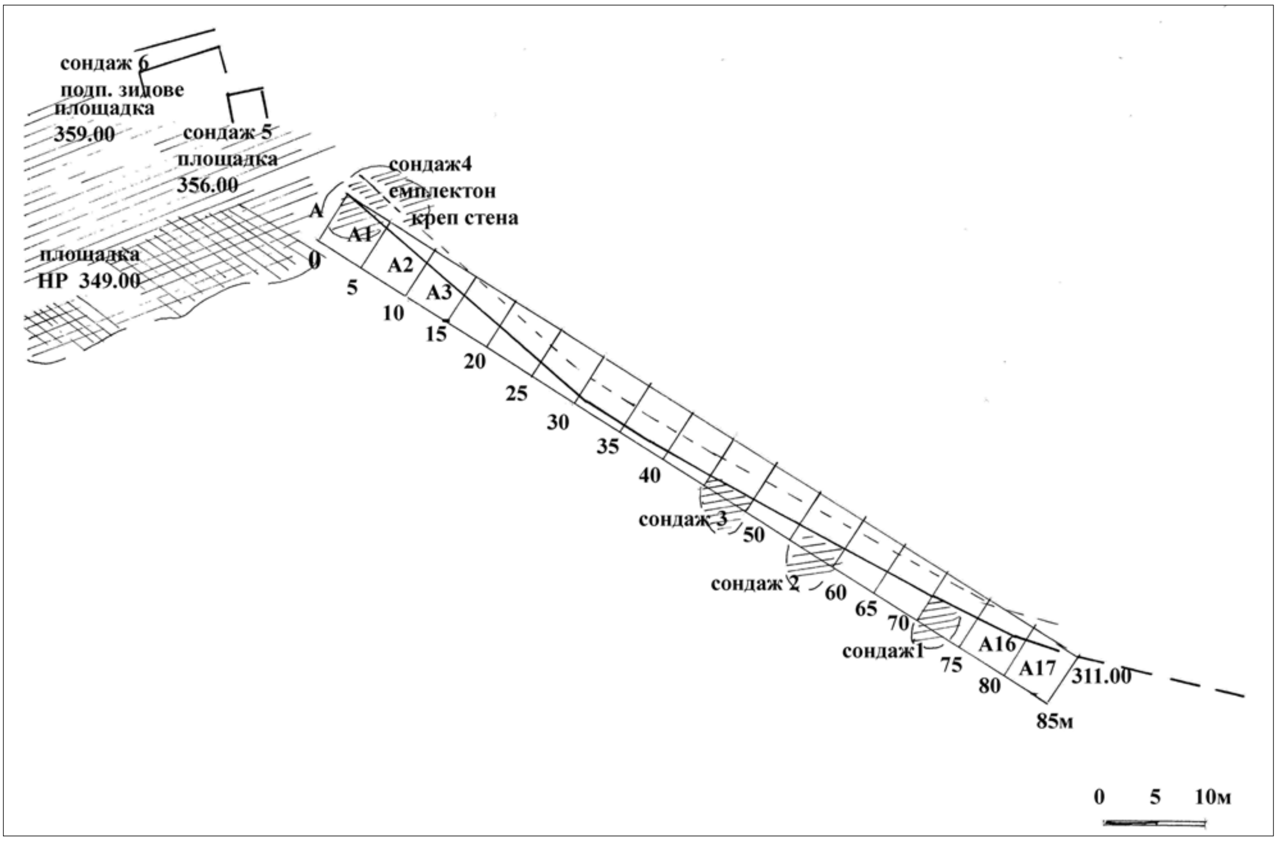

сондаж 6
подп. зидове
площадка
359.00
сондаж 5
площадка
356.00
сондаж4
емплектон
креп стена
A
0
A1
A2
A3
площадка
НР 349.00
5
10
15
20
25
30
35
40
сондаж 3
50
сондаж 2
60
65
70
сондаж1
75
80
A16
A17
311.00
85м
0
5
10м

Обр. 2. Външна крепостна стена. План-квадратна мрежа.

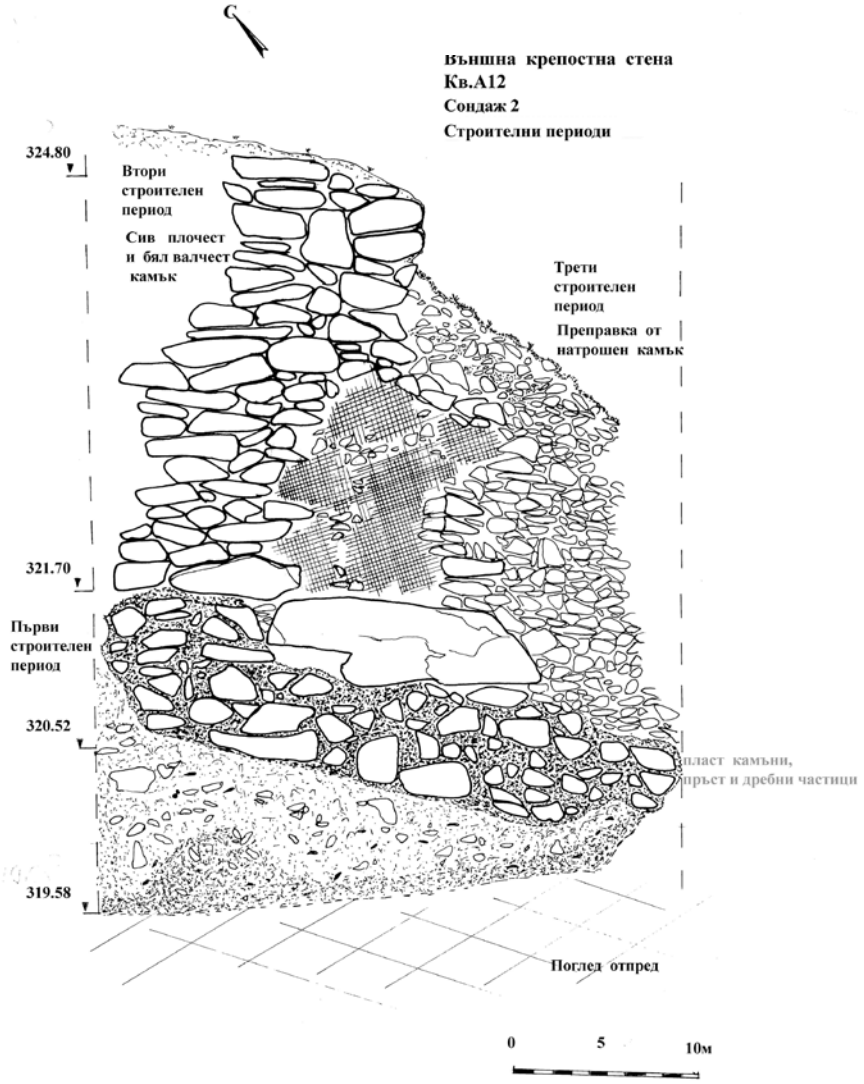
С
Външна крепостна стена
Кв.А12
Сондаж 2
Строителни периоди
324.80
Втори строителен период
Сив плочест и бял валчест камък
Трети строителен период
Преправка от натрошен камък
321.70
Първи строителен период
320.52
пласт камъни, пръст и дребни частици
319.58
Поглед отпред
0
5
10м

Обр. 3. Строителни периоди на крепостната стена.

продължението ѝ, но до този момент не се откриха следи от нея. По продължение на проучената стена не се откриха кули и потерни.

Поради свличането на пластовете от горните нива и нарушаването на страгиграфията, на една и съща дълбочина се откриват артефакти от различни периоди. По-сериозно внимание заслужават няколко керамични фрагмента от неолита и една игла от кост, фрагменти от ранножелязната епоха, монета на Парион, на Филип II Македонски, монети от II–IV в. Най-голям е броят находки от XII–XIV в. Откриха се общо 115 средновековни монети, от които латински имитации от първата половина на XIII в., монети на Палеолозите, венециански монети. От тях 108 са медни и 7 сребърни. Някои от венецианските монети са орязвани и са използвани по-късно като акчета през XVI–XVII в. Преобладават фрагментите от кухненска и трапезна керамика от XII–XIV в. Сред другите находки заслужават внимание глинен пул с графит, ножчета, ключове, токи, железни инструменти, върхове на стрели, накити – сферични копчета и пръстени от XI–XII в.

Като заключение може да се отбележи, че това е само първоначален етап на проучване в този участък от крепостта. Основните усилия през изминалия сезон се съсредоточиха в разчистване на терена от дървета, камъни и храсти и подготвянето му за същински археологически проучвания и социализацията му.

Литература

Морева-Арабова и др. 2013: Р. Морева-Арабова, И. Дуков, З. Кръстева. Археологически проучвания на Асенова крепост. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 435-437.

№ 44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ВОДЕН, АСЕНОВГРАД

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева

Археологическите проучвания на средновековната крепост Воден се проведоха през есента на 2014 г. В тях взеха участие В. Караџанова, Хр. Басамаков и М. Петров. Те са продължение на проучванията от 2013 г., които имаха за цел разкриването на средновековния некропол и част от фортификационната система по северния склон на планинското плато.

Средновековният некропол е разположен на изток от съвременния параклис „Св. Димитър“. Предполага се, че той е построен върху основите на по-стари култови сгради – базилика и средновековна църква. При проучванията, извършени през 80-те години на XX в., на запад от параклиса са открити крепостни съоръжения от V–VI в., верижна жилищна сграда от същия период и полувкопани жилища от X–XII в.

През 2013 г. са проучени общо 35 гробни съоръжения, датирани във втората половина на XIII в., а през 2014 г. – 22, от които 18 разкрити и 4 сигнирани. Те обхващат терен от 100 кв. м, разделени на 4 квадрата 5 х 5 м. Поради сравнително малкото време, денивелацията на терена и наситеността на пластовете в отделните квадрати, се достигна на дълбочина от 0,50-1,10 м. Установи се, че стратиграфията в сектора е напълно компрометирана, което се дължи на вторичните погребения и на иманярски набези. В този сектор, който е в центъра на крепостта, не се откриха запазени архитектурни структури, въпреки откритите предмети на бита (керамика, токи, стрели, накити, монети), които документират съществуването на крепостта от V–VI и X–XII в.

Наблюденията по време на изследването на некропола показват, че има няколко вида гробни съоръжения: гробни ями, вкопани в терена или изсечени в скалата без ограждения; гробни ями, вкопани в терена и оградени с талпи; гробни ями, оградени с дребни камъни – цялостно или частично, две от тях покрити с каменни плочи.

В повечето случаи се срещаха вторични погребения. Ритуалът е християнски: мъртвите са положени по гръб, ориентирани З–И, със сезонни отклонения и ръце скръстени върху гърдите или таза. Като отклонение се наблюдава отрязване и връзване на долните крайници. Гробен инвентар не се откри.

Новооткритите гробни съоръжения са продължение на открития некропол през 2013 г. Поради нарушената стратиграфия в пластовете над тях се откриваха артефакти от различни епохи (стрели от XII–XIV в., токи от XI в., фрагментирана керамика от XI–XIII в., монети от III–IV в., V–VI в., монета на Никифор Вотаниат (1071-1081), латински имитации от първата половина на XIII в., монети на Йоан Комнин Дука, монети на Палеолозите от края на XIII в. и началото на XIV в., венецианска монета от XIII–XIV в., както и османски монети).

Най-голям интерес представлява откритият печат на Григорий Куркуа (обр. 1). Според проф. Ив. Йорданов печатът се датира през 80-те – 90-те години на XI в., когато Куркуа е дук на Филипопол. Най-вероятно печатът е свързан с резидирането на Григорий Бакуриани в крепостта.

В РАМ-Пловдив се съхраняват четири печата на Григорий Куркуа, които се датират в периода 1086-1091 г. (Jordanov 2006, 239-242). От надписа открит при с. Баткун става ясно, че Григорий Куркуа умира през 1090-1091 г. (Данчева-Василева 2009, 248).

Вторият сектор е северно и южно от крепостната стена. Работата продължи в кв. Ш22, Ш23 и се започна нов квадрат Ш24. С цел проследяване на трасето на крепостната стена на изток, се прокопа траншея от север кв. А'23.

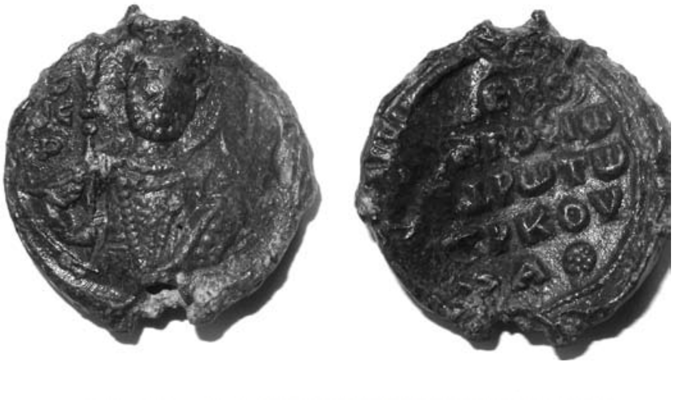

Обр. 1. Оловен печат на Григорий Куркуа XI в.

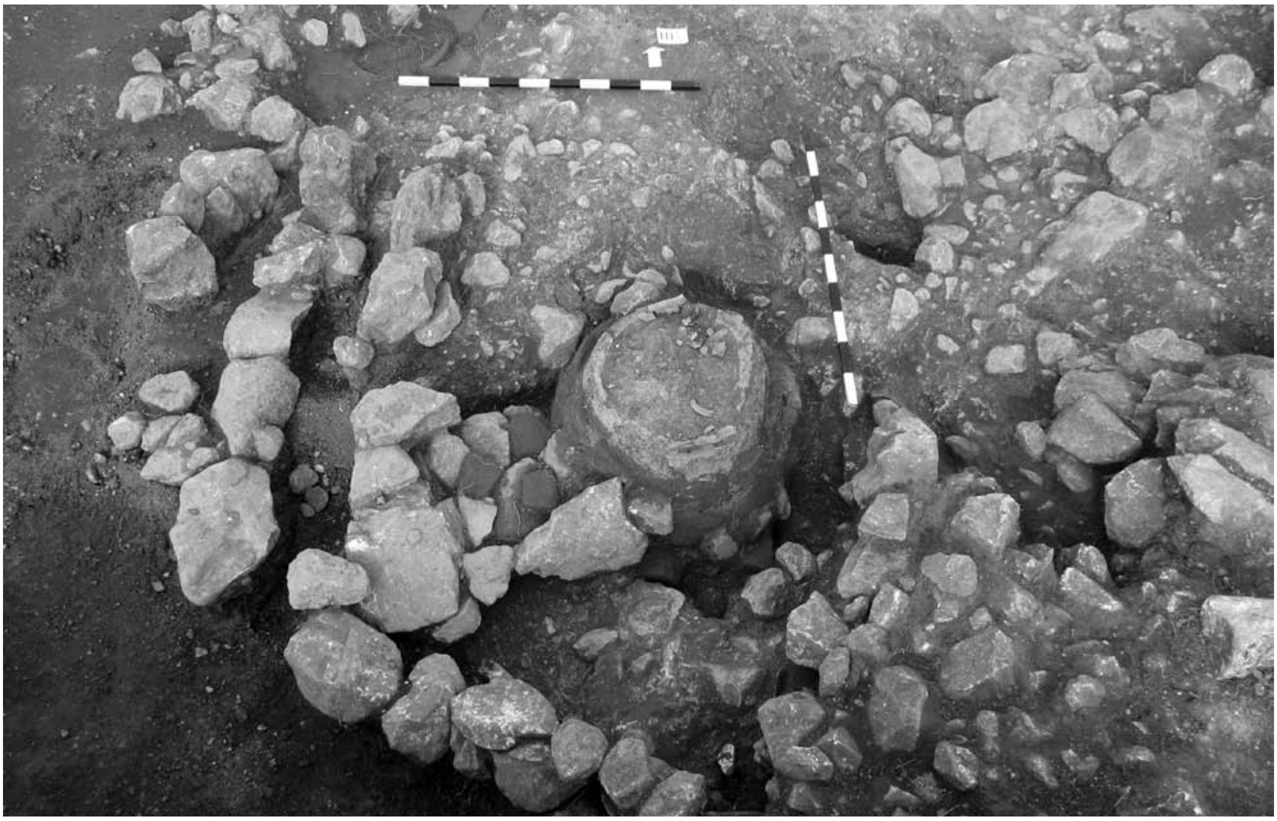

Обр. 2. Пещ-тандир.

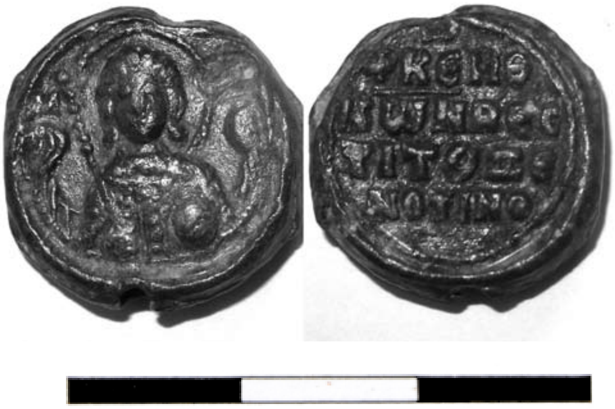

Обр. 3. Оловен печат на Константин Ксенотинос XI в.

В кв. Ш22, южно от крепостната стена, се попадна на останки от археологически деструкции, трудни за определяне и датиране. Тук на дълбочина от 0,30-0,40 м се откри пещ, вкопана в скалистия терен, измазана с дебел пласт глина (обр. 2). От вътрешната стена е гладка, а отвън – груба, с налепени фрагменти керамика и дребни камъни, с цел запазване на температурата. Пещта има форма на питос и е от типа „тандири“, които са служели за приготвяне на храна. Такива тандири се срещат още от енеолита (Вълчева 1989, 20). И днес в Родопите е запазена тази традиция. Същата пещ се откри и през 2013 г. в кв. В'16 на дълбочина 0,90 м от съвременния терен, на нивото на средновековния некропол от втората половина на XIII в. Предполага се, че горното ниво на пещите определя подовото ниво на жилищна сграда. Като една вероятна хипотеза датирането на пещите може да се свърже с откритите на същата дълбочина фрагменти от ранножелязната епоха в кв. В'16. Такава керамика се открива за първи път в крепостта, тъй като в тази част на крепостта има запазен културен пласт с дебелина 1,10 м.

В кв. А'23, където беше прокопана траншеята, се установи, че крепостната стена продължава в източна посока. Изградена е от сравнително големи ломени камъни без спойка. Непосредствено до нея, *in situ,* се откри голям питос. Като вероятна хипотеза датираме стената от елинистическата епоха, според откритата монета на Александър III Велики.

В кв. Ш23, който обхваща терена на север и юг от крепостната стена се откриха два печата. Единият принадлежи на Константин Ксенотинос, с почетната титла „бестиарх“ (обр. 3). Той се датира около 1080-1090 г. Името Ксенотинос се среща за първи път.

Вторият печат е анонимен, вероятно е имал околовръстен надпис, който е изтрит. Определението и датирането на печатите дължим на проф. Ив. Йорданов, за което изказваме сърдечни благодарности.

В кв. Ш23 се проучи яма за смет, в която се откри фрагментирана средновековна керамика, животински кости и две бронзови обеци от XI в.

Крепостта е изградена на планинско плато, по северните склонове на Родопите, с изглед към Тракийската низина и в началото на Беломорския проход. Тази даденост предполага заселването ѝ от най-ранни времена, за което свидетелстват откритите в нея предмети на бита. Като потвърждение на изказаното мнение са и проучените в района до нея енеолитно селище до с. Руен (Детев, Бачкова-Морева 1969, 48-57), светилище на Тракийския херос (Mihailov 1961, 211-213) антично селище от I–IV в., базилика от IV–VI в. и средновековна църква (Морева 1983, 13-19).

Литература

Данчева-Василева 2009: А. Данчева-Василева. Пловдив през средновековието IV–XIV век. София, 2009, 248-249.

Детев, Бачкова-Морева 1969: П. Детев, Р. Бачкова-Морева. Разкопки на праисторическото селище при с. Руен, Пловдивски окръг. – Археология, 1969, 1, 48-57.

Илчева 1989: И. Вълчева. Вкопани пещи-тандири от праисторическото селище Хотница–Водопада. – Археология, 1989, 3, 20-27.

Морева 1983: Р. Морева. Старохристиянска базилика и средновековна църква при с. Долни Воден, Пловдивски окръг. – Археология, 1983, 4, 13-19.

Jordanov 2006: Iv. Jordanov. Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria, vol. 2. Sofia, 2006, 239-242.

Mihailov 1961: G. Mihailov. Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, vol. III. Sofia, 1961, 211-213.

№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, С. ВОДЕН, ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев

Археологическите проучвания на средновековна крепост „Малкото кале“, в землището на с. Воден, общ. Болярово, обл. Ямбол се проведоха в периода октомври-ноември 2014 г. от археологически екип в състав – научен ръководител Ст. Бакърджиев (РИМ-Ямбол), зам.-ръководител Т. Вълчев (РИМ-Ямбол) и научен консултант доц. д-р Б. Петрунова (НАИМ-БАН), с финансовата подкрепа на Министерство на културата. В археологическия екип участват – Я. Русев (РИМ-Ямбол) и М. Козарев (РИМ-Ямбол). Съгласно работната програма, археологическите проучвания бяха съсредоточени в западната половина на вътрешното пространство. Проучи се вътрешното пространство по протежение на цялата западна и половина от южната крепостна стена, на площ 285 кв. м (обр. 1). В резултат на проучването бе установено, че сграда № 2 се развива не само по протежение на западната крепостна стена, но и по протежение на южната крепостна стена. Сградата е с верижен план. За вътрешна стена е използвано вътрешното лице на западната и южната крепостни стени. Напречните зидове, които разчленяват сградата, са долепени на фуга към крепостната стена. Стените на сградата към вътрешния двор са в единен замисъл, без фуги. Входовете между отделните помещения са в една ос и имат ширина 1,60 м, праговете са с височина от 0,18 м от жълта глинеста пръст и дребни камъни. Входовете към вътрешния двор на крепостта са по-широки, но също с еднаква ширина от 2,20 м. В рамките на сграда № 2 към момента са проучени изцяло три и частично четвърто помещение.

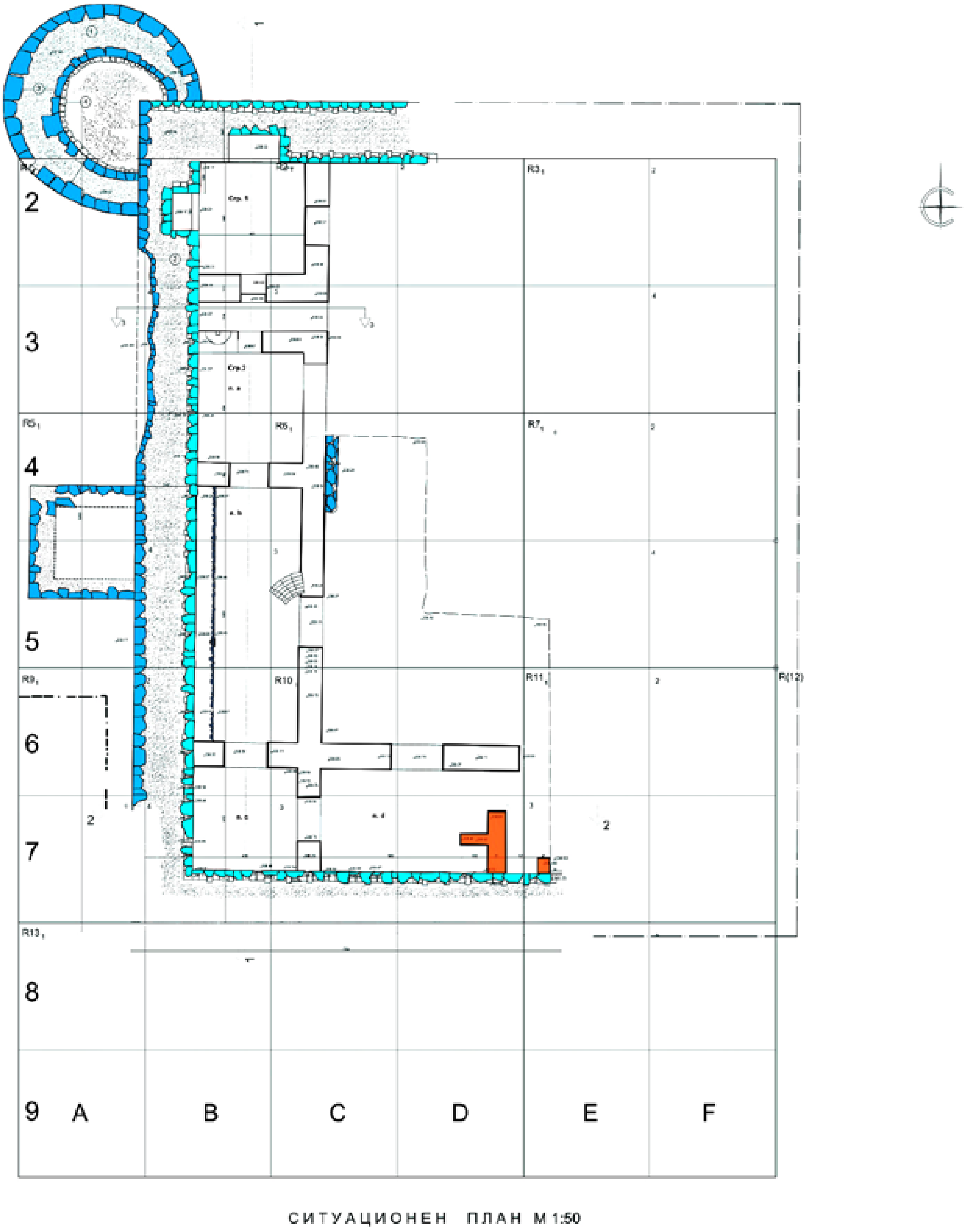

Обр. 1. План на поучения участък от средновековната крепост „Малкото кале“, с. Воден, община Болярово, област Ямбол.

Помещение А има вътрешни размери 4,34 х 4,16 м и два външни входа – от север към сграда № 1 с ширина 0,95 м и от изток към вътрешния двор с ширина 2,20 м (338,67 м), който към момента попада под рампата. От юг през вход с ширина 1,60 м (338,71 м) се влиза в помещение В.

Помещение В има правоъгълна форма и размери 10,01 х 4,18 м, вход от изток с ширина 2,20 м (338,81 м), разположен в средата на източната стена. От разкритата паднала северна страница на входа можем да предполагаме наличието на тухлена арка. През вход от юг с ширина 1,60 м (338,56 м) се влиза в помещение С. Двата вътрешни входа са разположени в една ос и имат еднаква ширина. На определен етап помещението е стеснено. По цялата му дължина от запад до вътрешното лице на крепостната стена е долепен зид от сравнително дребни ломени камъни споени с кал. Новият зид има ширина 0,80-0,85 м и височина 0,85-0,90 м (340,47 м).

Помещение С се позиционира в самия югозападен ъгъл на вътрешното пространство на крепостта. Има почти квадратна форма и размери 4,10 х 4,16 м. В помещението се влиза от север и от изток съответно през помещения В и D. Входът към помещение D е оформен като предходните – ширина 1,60 м (338,79 м) и праг с височина 0,18 м от жълтеникава глинеста пръст. От северната страна на входа на височина 0,85 м (339,55 м) се разкри полукръгла ниша в стената. Нишата е с диаметър 0,50 м, във височина се стеснява като придобива кошеровидна форма. Запазена е на височина до 0,42 м, обмазана е с варова мазилка с дебелина 0,03-0,035 м. Южният и северният крепостен зид в рамките на това помещения са запазени до височина 2,62 м в суперструкция.

Следващото помещение е обозначено като D. То се позиционира по протежение на южната крепостна стена източно от помещение С. Помещението е с ширина 4,18 м и проучена към момента дължина от 9,02 м. В проучената си част помещението има 2 входа на север към вътрешния двор на крепостта. Вход № 1 (западен) е изцяло проучен с ширина 2,20 м, а от вход № 2 (към момента източен) са проучени 1,10 м.

Подовете на всички помещения са от трамбована жълтеникава глинеста пръст. Подовите им нива са както следва: А – 338,40 м; В – 338,37-338,40 м; С – 338,40-338,46 м и в D – 338,50-338,59 м. Както бе споменато по-горе, за вътрешни стени на помещенията е използвано вътрешното лице на западната и южната крепостни стени. На отделни места в помещения С и D се откриват останки от мазилка от бял хоросан.

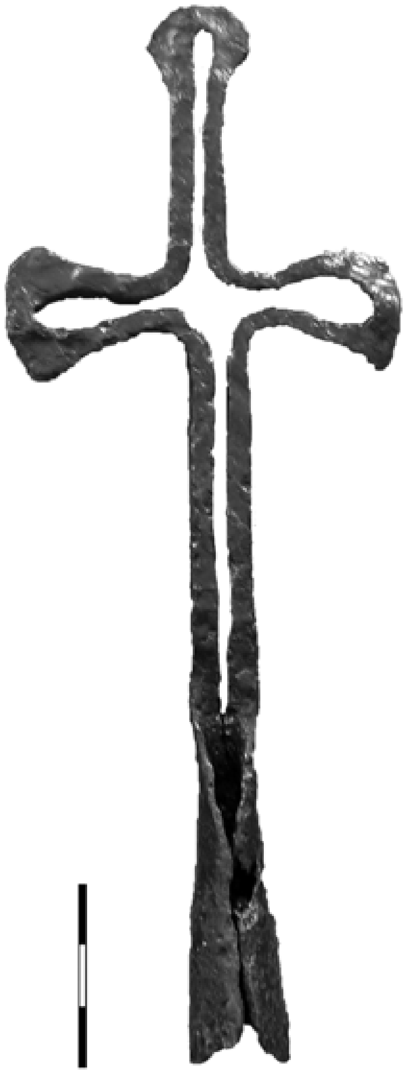

Обр. 2. Железен литиен кръст от сграда № 2, п. D, от XI–XII в.

Лицевите зидове на всички помещения са с дебелина 0,80-0,85 м. Те са с цокъл от четири реда средни и дребни ломени камъни споени с бял хоросан. Над четвъртия ред следва изравнителна хоросанова замазка с дебелина 0,03-0,45 м. Над цокъла има следи от положена хоризонтално дървена скара (сантрач) от квадратни греди със сечение 0,15 х 0,15 м. Скарите се широки 0,60 м. Полагани са така, че едната греда да остава видима към вътрешността на помещенията, докато външното лице е оформено от редове правоъгълни тухли. Вътрешното пространство в рамката е запълнено от дребни ломени камъни споени с хоросан. Над сантрача зидът във височина продължава с тухлени редове. При североизточния ъгъл на сграда № 2 са регистрирани 11 реда. От запазените части е видно, че отвътре външните зидове изцяло са обмазани с мазилка от бял хоросан с дебелина 0,015-0,025 м. От вън декорацията е по-разнообразна. Каменният цокъл е измазан в по-голямата си част. Отделни лица на камъни са оставени да изпъкват без мазилка. Във височина, при тухлените редове, декорацията е следната – покрити с фина мазилка от бял хоросан са по два реда тухли, като между тях един ред остава видим. Запазеността на зидовете е различна и варира между 0,40 и 1,75 м.

Допълнителна информация за представителния характер на проучваната сграда, освен откритите през 2012 г. голям брой керамопластични украси, са и откритите през този сезон декоративни тухли, използвани за украса на корнизите. Те са общо 3 вида – правоъгълни със заоблена под формата на дъга къса страна, Г-образни със заоблени като дъги хасти и Т-образни със заоблена като дъга средна хаста (обр. 3).

Проучванията през 2014 г. потвърждават стратиграфията установена в предходните години. Наблюдават се общо три пласта. Първият е хумус от светлокафява силно песъчлива пръст. Вторият е дебел пласт от рушевини (ломени камъни и хоросан в горната си част и фрагментирана строителна керамика в долната), в който се откриват отделни фрагменти битова керамика. Третият пласт е над

Обр. 3. Декоративна тухла.

подовото ниво и е с дебелина от около 0,50 м в близост до зидовете и около 0,25 м в останалата част. Запълнен е с хоросан, пепел, въглени от горели греди и е силно наситен с фрагменти от битова керамика и находки. В него са открити две монети на император Мануил I Комнин (1143-1180), едната от които е от пожара на пода в помещение B, а другата северно от входа на помещение D. Керамичният комплекс включва различини съдове – монохромно сграфито, керамика със златиста ангоба, „селадон" и др., характерни за периода XI–XII в. Последният пласт маркира голям пожар, който слага край на живота в крепостта. Находките в него ни дават основание към момента да го датираме в края на XII в.

№ 46. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН

Стоян Йорданов

Досегашното проучване на територията на седловината във Вътрешния град показа, че в нейната източна половина в края на XII – началото на XIII в. съществуват некропол и малка църква (№ 13). Усилията ни през 2014 г. бяха съсредоточени в квадрати с №№ 15Б, 20, 20А, 20Б (църква № 13), 25 (обр. 1).

В северната част на кв. № 25 проучването обхвана площ с размери 5 х 3 м , 5 х 3 м и с дълбочина 1 м от север и 0,60 м от юг. Разкриха се два пласта с неравномерно променяща се дебелина. Горният е от сиво-черна пръст с хумус и е размесен с ограничено количество керамични фрагменти от периода XII–XVI в., животински и рибени кости, парчета от желязна крица и от стъклена стопилка, въглени, както и няколко нечетливи медни монети – предимно латински и български имитации от края на XII – началото на XIII в. В пласта има и единични фрагменти от железни предмети, от стъклени гривни и др. Обстановката показва, че този пласт е формиран основно от свличането на земни маси от по-високите части на седловината.

По-дълбокият пласт е от ломени камъни с различна големина, достигащи до ниво от много плътна стерилна жълта глина, която се разкрива на различна дълбочина навсякъде в пределите на седловината. В очертанията на изкопа неравната повърхност на глината постепенно се издига от север към юг.

В двата пласта на разкопаната площ и най-вече близо до нивото от глина се разкриха отделни или струпани фрагментирани човешки кости. Единственото погребение (*in situ*) (№ 4) бе разкрито на самата северна граница на кв. 25. Тази ситуация насочи проучването към съседния от север кв. № 20, където при предходни проучвания вече бяха разкрити няколко гроба. В югозападната част на този квадрат бе разчистена повърхността на високо разположената жълта глина. За уточняването на нейната вътрешна стратиграфия до западната му граница направихме сондаж с размери 1 х 1 м. В него се разкри вероятно подравняващ блокаж от ломени камъни без находки, дебел 0,50 м, който лежи отново върху жълтата глина. Сондажът бе запълнен. Гробове не бяха разкрити.

Нов изкоп с размери 5 х 3 м, 5 х 1 м бе направен в кв. 15Б, северно от църква № 13. Отново се разкри блокажът от ломени камъни върху жълтата глина, който тук е с дебелина 0,80 м. Тъй като не бяха намерени данни за наличието на погребения и този изкоп бе запълнен.

Обр. 1. Поглед към проучената територия.

До началото на проучването цялата източна част от кв. № 20А бе заета от землен насип, издигащ се на височина 0,80-0,90 м над жълтата глина и с край, отстоящ на 3,10 м от западната стена на църква № 13. Плътното ниво върху неговата равна повърхност оформяше неголямо дворно пространство пред църквата, свързано с II период от нейното съществуване. В западния профил на насипа се очертаваше линия от горяла и изпечена пръст, и въглени, която го разделяше на два пласта с еднороден състав – сиво-черна пръст, размесена с ограничено количество керамични фрагменти предимно от XIII в., въглени, гвоздеи, човешки кости. В източна посока насипът продължава под западната стена на църква № 13, което също потвърждава, че тя е градена върху по-стари разрушени гробове.

Отстраняването на горния пласт от насипа разкри сравнително равна повърхност от плътна и изпечена пръст с наклон към север, върху която се открояваха отпечатъци от подредени дъски. Върху тази повърхност имаше овъглени греди и тънък пласт от дървесна пепел и въглени. В източния си край горялата повърхност се издигаше до нивото на църковния вход, което разкрива тяхно синхронно съществуване, вероятно отнесено към I хронологичен период на църквата. Тази ситуация подсказва възможността тогава пред входа да е съществувал дървен навес или дървена камбанария, унищожени от пожар, бележещ насилственото разрушаване на църквата от I период. В исторически план това може да се свърже с татарското нахлуване в Поломието през 1241 г. или със завземането на града от армията на Михаил Глава Тарханиот през 1278 г. Като вероятна причина не трябва да се изключват и някои от известените силни земетресения през първата половина на XIII в.

В долния пласт на насипа, пред входа на църквата, се разкриха две християнски погребения (*in situ*). Едното е на дете под 3 години и е без инвентар, а второто е на момиче под 15 г., до костите на която имаше обеца от злато, бронзов пръстен и две сферични медни копчета. В съседство с тях бе намерено по-значително струпване на човешки кости, до които се разкри силно разпаднала се дървена структура, вероятно от ковчег.

Във високия до 1,20 м профил, издигащ се по южната граница на квадрата, се открояваха фрагментирани човешки кости. Тяхното разчистване доведе до разкриването на два скелета *in situ* на много малки деца и два на възрастни индивиди, всички без инвентар. Всички кости са обработени на място от студентката К. Биекъс.

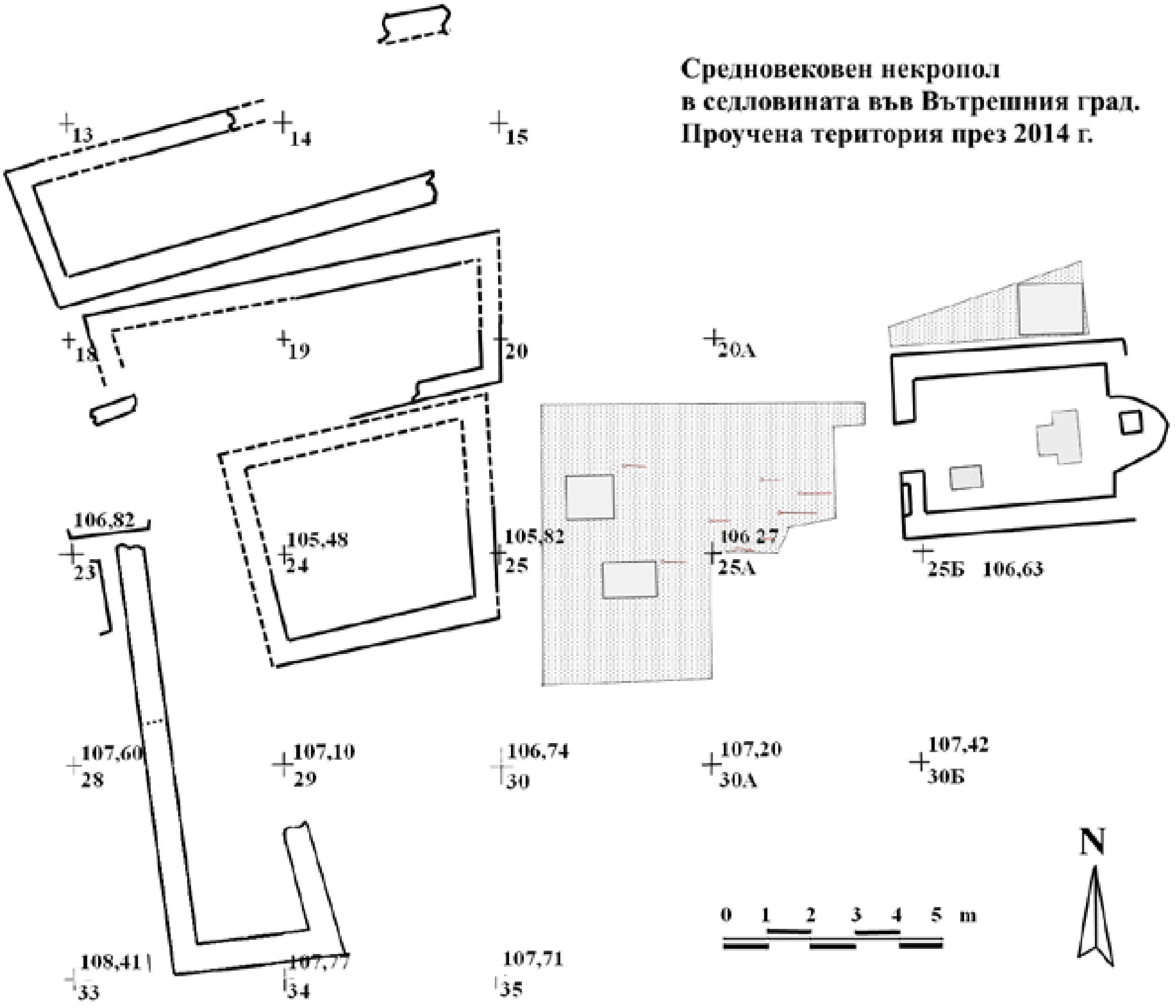
Средновековен некропол
в седловината във Вътрешния град.
Проучена територия през 2014 г.
13
14
15
18
19
20
20А
106,82
23
105,48
24
105,82
25
106 27
25А
25Б 106,63
107,60
28
107,10
29
106,74
30
107,20
30А
107,42
30Б
108,41
33
107,77
34
107,71
35
N
0 1 2 3 4 5 m

Обр. 2. Проучената през 2014 г. територия. Ситуация.

За по-детайлното уточняване на хронологическата ситуация и на границите на некропола към изток, в пода на църква № 13 бяха направени два сондажа. В първия с размери 1 х 0,60 м в югозападния сектор на църквата, на дълбочина 1 м се достигна до фрагментирани кости, разположени близо над стерилния пласт от жълта глина. Вторият сондаж е с размери 1,20 х 1 м, впоследствие разширен пред олтарното пространство. На дълбочина 0,60 м под пода на църквата в него се разкри ниво от жълта глина, а на 0,30 м под него – масивно глинено натрупване. Северно от глината, в очертаващ се гроб, на дълбочина 1 м под нивото на пода, се разкри човешки скелет, който бе проучен частично. Двата сондажа бяха запълнени (обр. 2).

Поради свличането на земни маси и многократните разкопавания за нови гробни ями стратиграфията на проучваната територия е изцяло нарушена, а разкритите находки са смесени и често фрагментирани. Обликът на масовия археологически материал се определя от керамичните фрагменти от XII–XVI в., гвоздеи, малки парчета железни крици и стъклени стопилки, фрагментирани кости от домашни животни. Сред останалите находки са нечетливи обрязани и горели медни монети, предимно от имитативното латинско и българско монетосечене от XII–XIII в., медни сферични копчета, фрагменти от железни предмети с неясно предназначение, фрагменти от костени предмети, корозирали ножчета, халки и желязна подкова. Накитите са представени от златна и медни обеци и пръстен.

Резултатите от проучването налагат следните изводи:

1. Средновековният некропол е концентриран в непосредствена близост от запад пред църква № 13, където многопластовите погребвания са довели до разрушаването на по-старите и до фрагментиране и разбъркване на костите. В единични случаи основните кости от по-старите гробове са събрани на едно място. Няма данни, че територията на некропола се разширява северно от църквата.

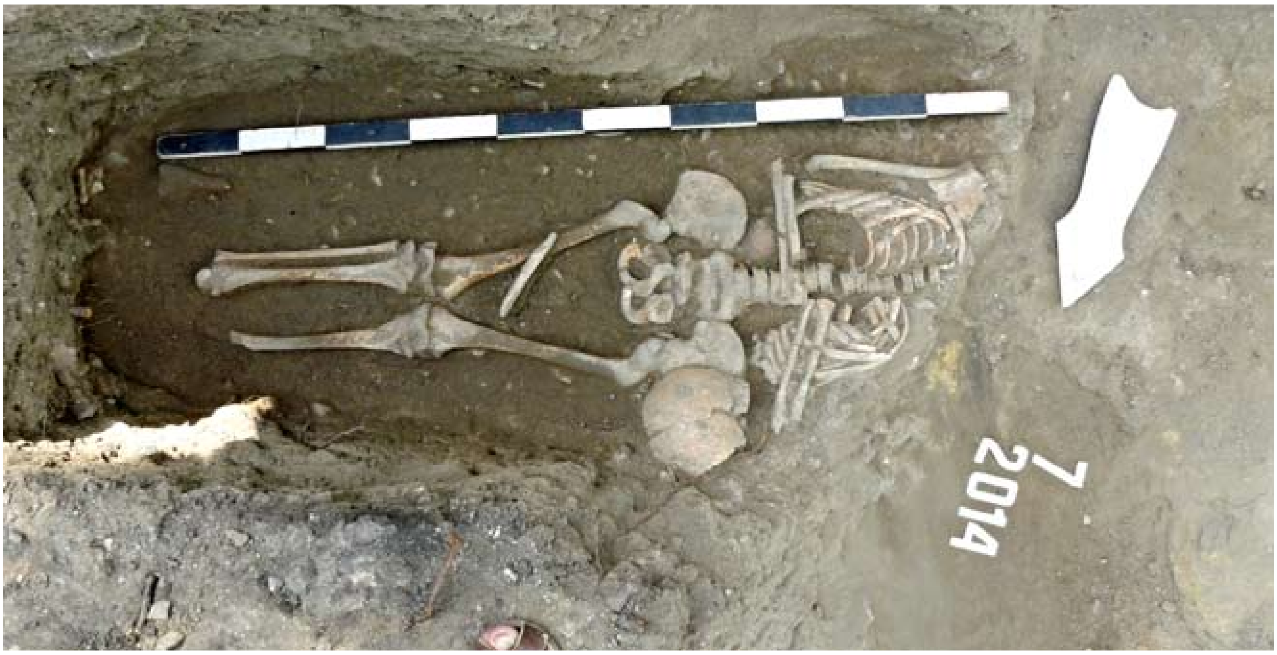

Обр. 3. Скелет № 7.

2. В проучвания участък сравнително голям е делът на детските погребвания.

3. Гробове са открити и под църква № 13, което отново потвърждава, че тя е строена по-късно от некропола върху неговата вече усвоена територия (обр. 3).

4. Стерилният пласт в седловината се бележи от плътна и много здрава жълта глина.

5. Сравнително малката територия на некропола стеснява неговите хронологични рамки. Той вероятно функционира само няколко десетилетия в края на XIII в., след което остава ограден от застроена територия и е изоставен.

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА“ В НАР „ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА“

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов, Светлана Ганчева, Николай Тодоров

През миналата година разкрихме фундамент от масивен зид и настилка от натрошен варовик покрай вътрешното лице на южната крепостна стена. Върху настилката открихме рухнали ранносредновековни керемиди с вдълбани или врязани знаци. През тази година имахме за цел прецизирането на датировката и стратиграфията на двете структури, както и установяването на плана на сградата.

В кв. Д10 за първи път открихме част от суперструкцията на зида. От нея са съхранени две добре обработени варовикови квадри, споени с бял хоросан с малко счукана тухла, както към основата, така и помежду си. На други места върху най-горните камъни от основата е запазена подложката от хоросан, върху която личат отпечатъци от квадри. Зидът е широк 1 м. Фундаментът, граден от средно големи необработени или полуобработени камъни, споени с жълта кал, е дълбок също 1 м (обр. 1). Разкрили сме южния зид на сградата на дължина 29 м, без да сме достигнали до ъгъл нито в източна, нито в западна посока. След откриването през тази година на северния зид в кв. Б13, стана ясно, че сградата е широка 8 м. Граден е по същия начин като южния. И тук квадрите от суперструкцията са демонтирани. В кв. Г12 частично разкрихме отново в субструкция единствения засега зид във вътрешността на сградата, който отделя поне две помещения. Нивото на пода попада в пласт с жълтокафява пръст, без ясно изразени следи от обитаване. На това ниво като цяло преобладава керамика

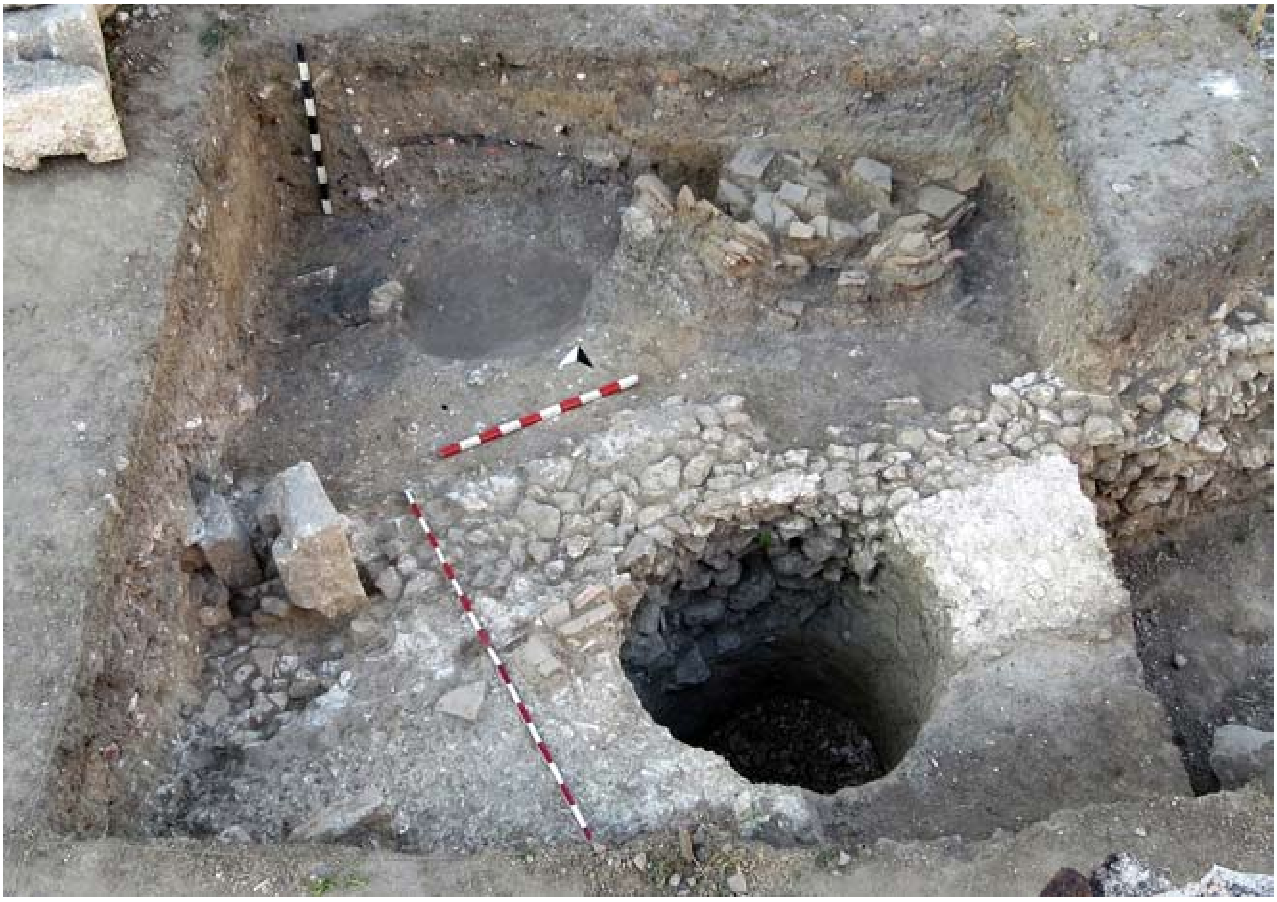

Обр. 1. Кв. Д10 – настилка и зид от ранното средновековие, вкопано жилище от XI в.

от IX–X в. По-добре изразен ранносредновековен пласт с битова керамика и многобройни керемиди от рухналия покрив на сградата беше проучен южно от нея. Под този пласт се намира настилката (улица?) от натрошен варовик. От дължината ѝ вече сме разкрили 32 м. На места е напълно обезличена от по-късни вкопавания. Стратиграфското отношение между нея и сградата все още не е изяснено безспорно. Настилката в никакъв случай не е строена по-късно от сградата, понеже прекъсва при линията на южния ѝ зид. Функционирала е преди, а може би и по времето на строежа на сградата. Това се подкрепя от наличието на петно с подобен на настилката натрошен варовик във вътрешността на сградата, в кв. Г11. Строителното ниво на двете структури е идентично. Изградени са след натрупването на културен пласт в крепостта, с дебелина около 0,30-0,40 м. За функциите им на този етап можем само да предполагаме.

През XI в. тези структури вече не са функционирали. Дебелият пласт от това време показва интензивно обитаване. Наред с едно жилище и многобройните сметни ями, които по правило откривахме и през предишните проучвания, регистрирахме и зид от масивна сграда. Жилището попада в кв. Д10. Проучили сме южната му половина. Вкопано е на дълбочина около 1,20 м и прерязва южния зид на ранносредновековната сграда. В насипа му открихме много фрагментирани и цели керемиди от XI в., вероятно от рухналия му покрив. Малко над пода попаднахме на колективна находка от 12 слепени един за друг анонимни фолиси от клас D. Част от сметните ями от периода са с камбановидна форма и с богато съдържание на фрагментирани съдове. Открихме и две пещи за обработка на желязо и стъкло. Попадат в кв. Г11 и кв. Г12. От една от пещите произхожда монета от XI в. Намерихме производствени отпадъци, както във вътрешността им, така и в едно плитко вкопаване, запълнено с въглени и вар, разположено близо до тях. И двете пещи имат по един улей за вкарване на въздух чрез мехове и повишаване на температурата. Западния зид на масивната сграда от XI в. разкрихме в източния профил на проучения от нас нов сектор, попадащ в кв. Б12, Б13, В12, В13, В14, Г13. Проследили сме го на дължина 10 м. В източна посока сградата попада под паркинг, а в северна под днешната ул. „Г. Чолаков“. Запазени са три реда квадри от суперструкцията на височина 1 м. Квадрите са сравнително добре обработени, споени с жълта кал, а редовете са подравнени с тухли. Субструкцията, която не сме разкрили изцяло, е градена от по-лошо обработени камъни с кал, без тухлени редове. Не ни е известна и дебелината на зида. Този зид пресича северния зид на ранносредновековната сграда. Строителното ниво на сградата от XI в. е с 0,50 м по-високо от нейното (обр. 2).

Най-горните пластове от времето на Второто българско царство и от османския период в новия сектор са сериозно засегнати при строителството през миналия век. Открихме вкопано жилище и две ями от XIII в. и XIV в. в кв. В13 и В14. Жилището е вкопано на дълбочина 1,10 м. Площта му е малка – около 7 кв. м. По западната му линия, на нивото на тогавашния терен, са разположени един ред обработени камъни с грубо оформени вход и праг. Открихме шест сметни ями от османския период.

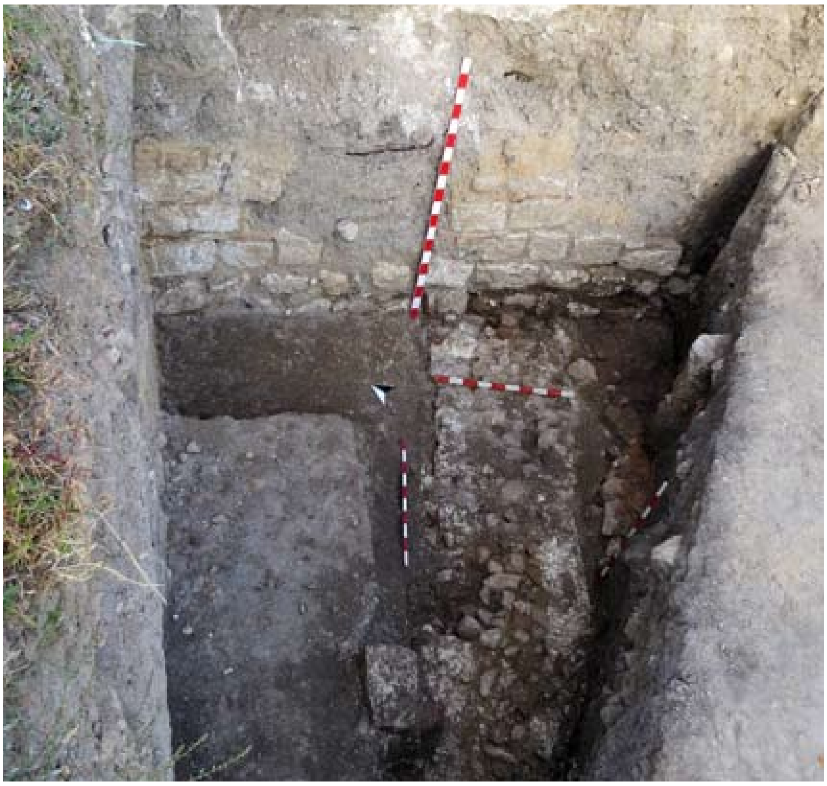

Обр. 2. Кв. Б13 – северният зид от ранносредновековната сграда, пресечен от зид от XI в.

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ

№ 48. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Росина Костова, Казимир Попконстантинов

Комплексът, известен като *Манастира на чъргубиля Мостич*, е разположен в югоизточния край на източната ниска равнинна част на Външния град на Преслав, известна като м. Селище.

През сезон 2014 г. целта ни бе да продължим проучването на сградите източно и северно от църква № 5, което започнахме през 2012 г. след геофизично проучване, извършено от инж. д-р Н. Тонков. Тогава установихме основите на три сгради, две от които, „Дългата“ и „Северната“, оформят дворно пространство източно от църква № 5 (Костова, Попконстантинов 2013; Костова, Попконстантинов 2014).

За да проучим цялостно този двор, който оформя източния край на архитектурния комплекс „Манастир на Мостич“, си поставихме следните задачи:

1) Проучване на южната и северната основа на северната сграда, както и нейното вътрешно пространство;

2) Проучване на пространството непосредствено южно от северната сграда.

Северна сграда

Сградата е с ориентация запад-изток. В предишния сезон на дълбочина 0,50 м от съвременния терен (кота 110,07 м) разкрихме 19 м от трасето на южната стена и 13 м от трасето на северната стена на сградата с дебелина 0,80 м. През този сезон разкрихме нови участъци от северната стена в източна и западна посока. В западна посока основата е лошо запазена от един ред ломени камъни с глинена спойка. Проследената дължина е 5 м. В източна посока обаче северната стена, на която попаднахме на дълбочина 0,30 м от съвременния терен, е запазена много добре. Тук разкрихме участък с дължина 15 м, граден в двулицев градеж от плочести и средно големи грубо обработени, но с огладени лица сиви камъни с пълнеж от необработени камъни с глинена спойка. Дебелината ѝ е 0,75 м. Така до тук проследената дължина на сградата е 25 м.

Още през миналия сезон се очертаха две помещения в сградата. Сега предприехме пълно изчерпване на пласта в едното от тях, а именно помещението след първата напречна стена от изток на запад. Подът е маркиран от няколко плочести подредени камъка, тухли и нападали керемиди. Върху него има въглени и петно от пожар, чийто следи бяха установени в дебел до 0,10 м пласт в средата на помещение. Дълбочината, на която достигнахме подовото ниво в това помещение, е 0,80-1 м от съвременния терен.

С оглед на продължението на северната основа в западна посока се очерта още едно помещение (обр. 1). Именно в квадрата, в който то попада, бе разкрито огнище. Трябва да отбележим, че това е и участък с установена през този сезон голяма концентрация на оловни слитъци, които изглежда свидетелствата за металообработка. Тук стратиграфските наблюдения показват три пласта: първи (горен) пласт с дебелина 0,20 м, който представлява хумус и съвременен терен; втори пласт с дебелина 0,20-0,30 м, примесен с дребни камъчета и битова керамика (гърнета от песъчлива глина и трапезни съдове от сива, пречистена глина с тъмнозелена глазура) от X – първата половина на XI в.; третият е разкрит на дълбочина от 0,50 м, има хомогенна структура и в него се откриват единични фрагменти керамика от X–XI в., железни гвоздеи и оловни слитъци. Свидетелства за обитаването на помещението западно от втората напречна стена са откритите оръдия на труда (чук-секач), оловни тежести. Особен интерес представлява фактът, че именно от там произхождат няколко бронзови коланни апликации, два оловни и един бронзов нагръден кръст, които подсказват социалния профил на обитателите на сградата.

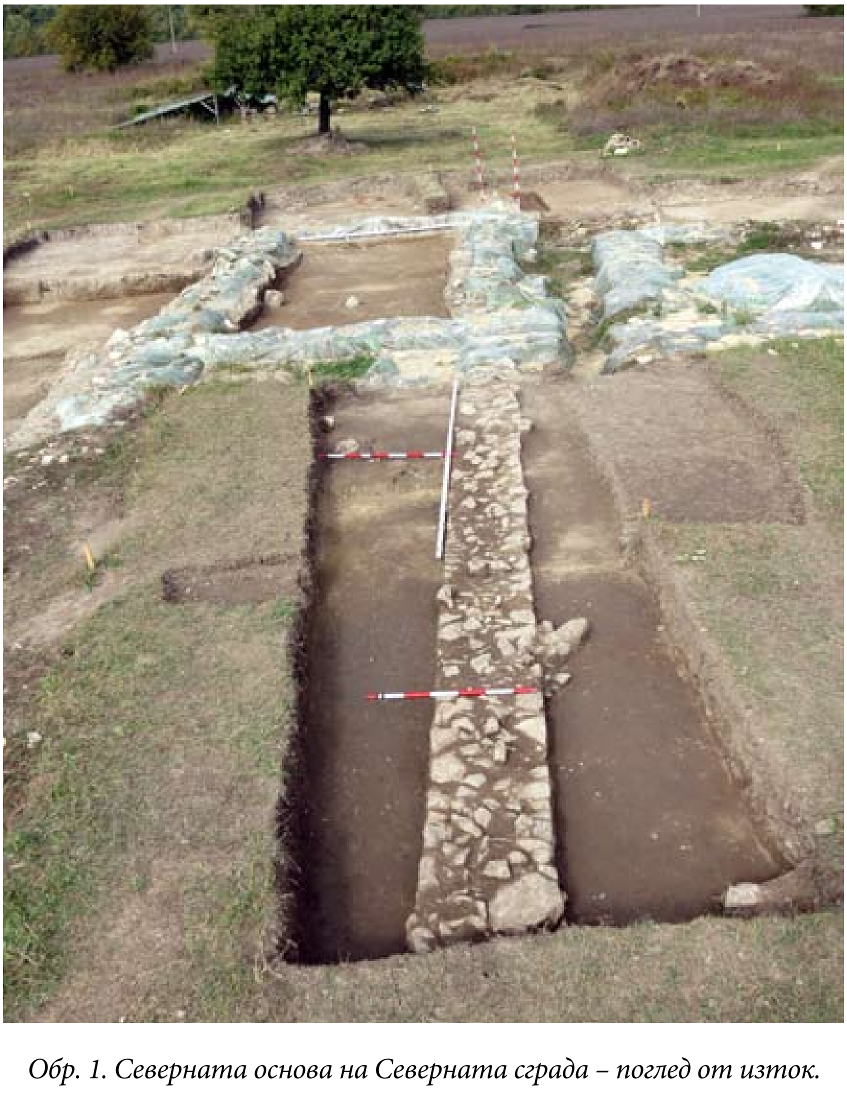

Обр. 1. Северната основа на Северната сграда – поглед от изток.

Пространство пред южната фасада на северната сграда

На дълбочина 0,60 м от съвременния терен пред южната стена на единственото изцяло разкрито засега помещение от верижната сграда попаднахме на пласт от камъни и керемиди (тегули и имбрици) от рушевините на самата стена и от покрива на сградата. Тези деструкции се регистрират на около 1 м южно от стената на сградата (обр. 2). В южна посока от този участък липсват каквито и да било структури. Именно тук бяха открити 3 византийски фолиса – на Лъв VI (866-912), Константин VIII (1025-1028) и Роман III Аргир (1028-1034). Бе направен сондаж в един учас-

Обр. 2. Участъци с деструкции и запазено подово ниво в първото помещение на Северната сграда – поглед от запад.

тък пред южната стена с цел да установим начина на нейното фундиране (обр. 3). Основата се оказа вкопана на дълбочина 0,40 м в стерилен пласт с жълт цвят. Изградена е от четири реда грубо обработени средно големи речни камъни с глинена спойка.

През този сезон бяха открити малко монети, сред които една антична на Константин I (324-330), три византийски монети от края на IX – първата четвърта на XI в. (Лъв VI (886-911); Никифор II (963-969); анонимен фолис клас А1 (976-1025)) и две монети от 20-те – 40-те година на XIII в.

В заключение можем да обобщим резултатите археологическите проучвания през 2014 г. в следните насоки:

1) Както показва разкритото трасе на северната основа на северната сграда в източна посока, тя най-вероятно достига линията на източната стена на източната (Дългата сграда) и двете „затварят“ пространството източно от църква № 5. Елемент от облеклото на обитателите са били коланите с бронзови апликации, някои от тях са носили оловни и бронзови нагръдни кръстове. С други думи, изглежда в сградата са живели монаси. Обитаването ѝ е приключило в резултат на опожаряване.

2) За разлика от северната основа и основите на разделителните стени на северната сграда, нейната южна основа е вкопана не в опожарен културен пласт, а в стерилен жълт пласт.

3) Южно от северната сграда и източно от църква № 5 е било оформено дворно пространство.

4) Данните от керамиката, анонимните фолиси и останалите находки показват, че всички строителни периоди в проученото досега пространство източно от църква № 5 се разполагат между X и края на XI в.

Единичните монетни находки от първата половина на XIII в. могат да се свържат със селище, хората от което устройват некропола си около „Църквата на Мостич“ (Костова 2010).

Резултатите от проучванията ни през изминалия сезон потвърждават необходимостта от проучването на архитектурните комплекси във Външния град на Преслав с оглед на обективното изследване на хронологията на урбанистичното развитие на столичния град (Костова 2006).

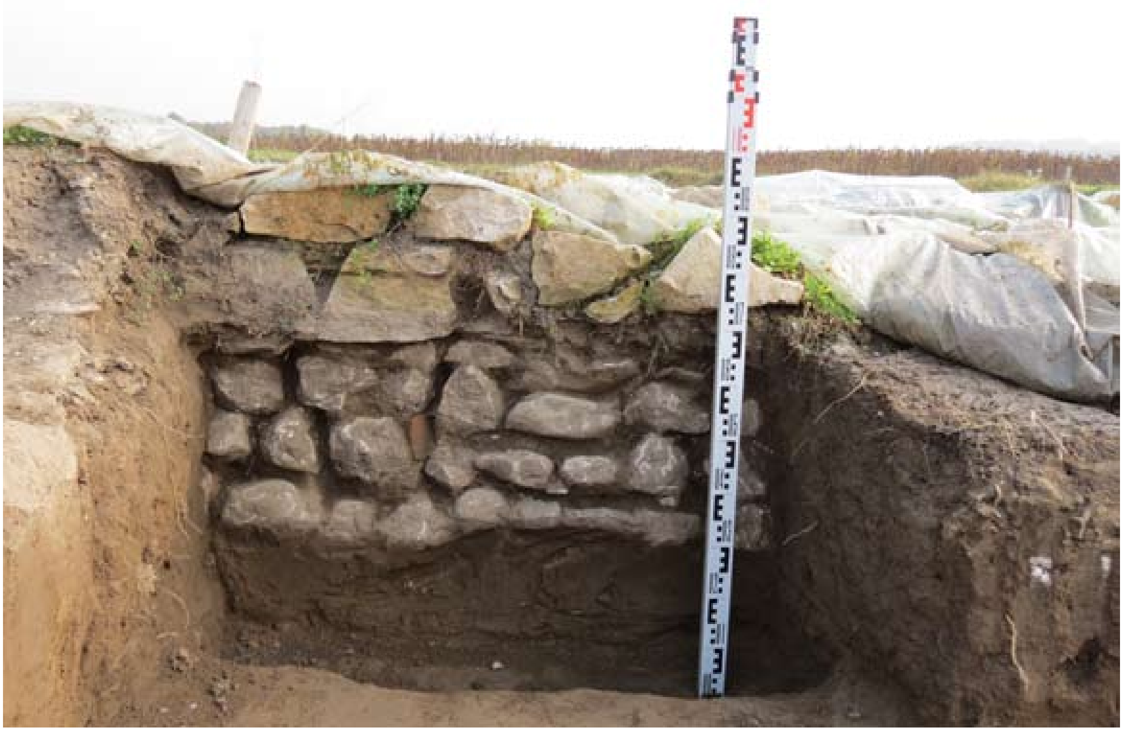

Обр. 3. Фундиране на южната основа на Северната сграда – поглед от юг.

Литература

Костова 2006: Р. Костова. „Манастира на Мостич“ и проблемът за манастирите, основани от частни лица в България през X в. – Известия на археологическия институт, 39, 2006, 271-287.

Костова 2010: Р. Костова. Новооткрити гробни съоръжения в „Манастира на Мостич“ в Преслав – В: ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и българската археология. В. Търново, 2010, 453-467.

Костова, Попконстантинов 2013: Манастирът на Георги Синкел български в Преслав: Историята на една аристократична фамилия от X в. – В: Преслав, 7. В. Търново, 2013, 44-63.

Костова, Попконстантинов 2014: Р. Костова, К. Попконстантинов. Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 544-547.

№ 49. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ, ГР. ВАРНА

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова

Средновековният манастир в м. Караачтеке се намира на 5 км западно от Варна. Разположен е върху висока тераса отворена към Варненския залив и е с приблизително площ 10 дка (Попконстантинов и др. 2012 и цит. там л-ра; Попконстантинов и др. 2013).

Усилията на проучвателския екип и студентите през осемнадесетия сезон 2014 г. бяха съсредоточени в западния сектор, в който имахме три основни задачи:

1) Цялостно проучване на южната половина на Югозападната сграда;

2) Проучване на пространството южно от аязмото.

Югозападна сграда

През сезон 2014 г. продължихме проучването на запазената в два реда суперструкция на източната стена на сградата. Бе открит пиластър VI до вътрешното ѝ лице. Той е разположен срещу открития още през 2008 г. VI пиластър на западната стена и има същите размери – ширина 0,70 м и дължина 0,50 м. Запазен е само в един ред от суперструкцията си, защото е застъпен от първия ред на субструкцията на северната стена на по-късна сграда, вероятно от османския период. Този първи ред е положен върху сиво-кафяв пласт с дебелина 0,10 м. Изграден е от големи местни камъни с неправилна форма и от по-малки преупотребени бигорови блокове, споени с глинен разтвор. Още през 2008 г. бе открит ъгълът, който тази основа сключва със западната основа на османската сграда, като самият ъгъл „стъпва“ върху западната стена на Югозападната сграда. Сега открихме и североизточния ъгъл на сградата. Северната и източната основи на османската сграда, които сключват този ъгъл имат дебелина 0,95 м. Градени са от необработени камъни, преупотребени пясъчникови блокове и фрагментирани тухли, споени с глинен разтвор (обр. 1).

Керамиката е смесена (X–XI в., XIII–XIV в. и XV–XVII в.). Бе разкрита напълно и южната стена на Югозападната сграда до ъгъла, който сключва с източната стена. Бяха разчистени и рушевините източно от сградата в този участък. Така попаднахме на част от дворната настилка. Монетите, открити при проучването на южния край на Югозападната сграда и дворното пространство източно от него, се разпределят в два хронологически периода – XIII – края на XIV в. и XVI–XVII в.

Пространство южно от аязмото

Целта на проучването ни в този сектор бе да установим причините за разрушаването на южната част на аязмото, както и начинът, по който е била осъществяване връзката между него и останалите сгради на манастира в източна и западна посока. На дълбочина 0,40 м попаднахме на стена с посока запад-изток. Тя е фундирана на дълбочина 0,90 м на 1,20 м южно от югоизточния ъгъл на аязмото. Изградена е от дребни и средноголеми камъни с глинен разтвор, но в западната ѝ част, която е пред аязмото, са използвани камъни с добре оформена лицева част. Стената бе проследена в източна посока на 12 м (обр. 2).

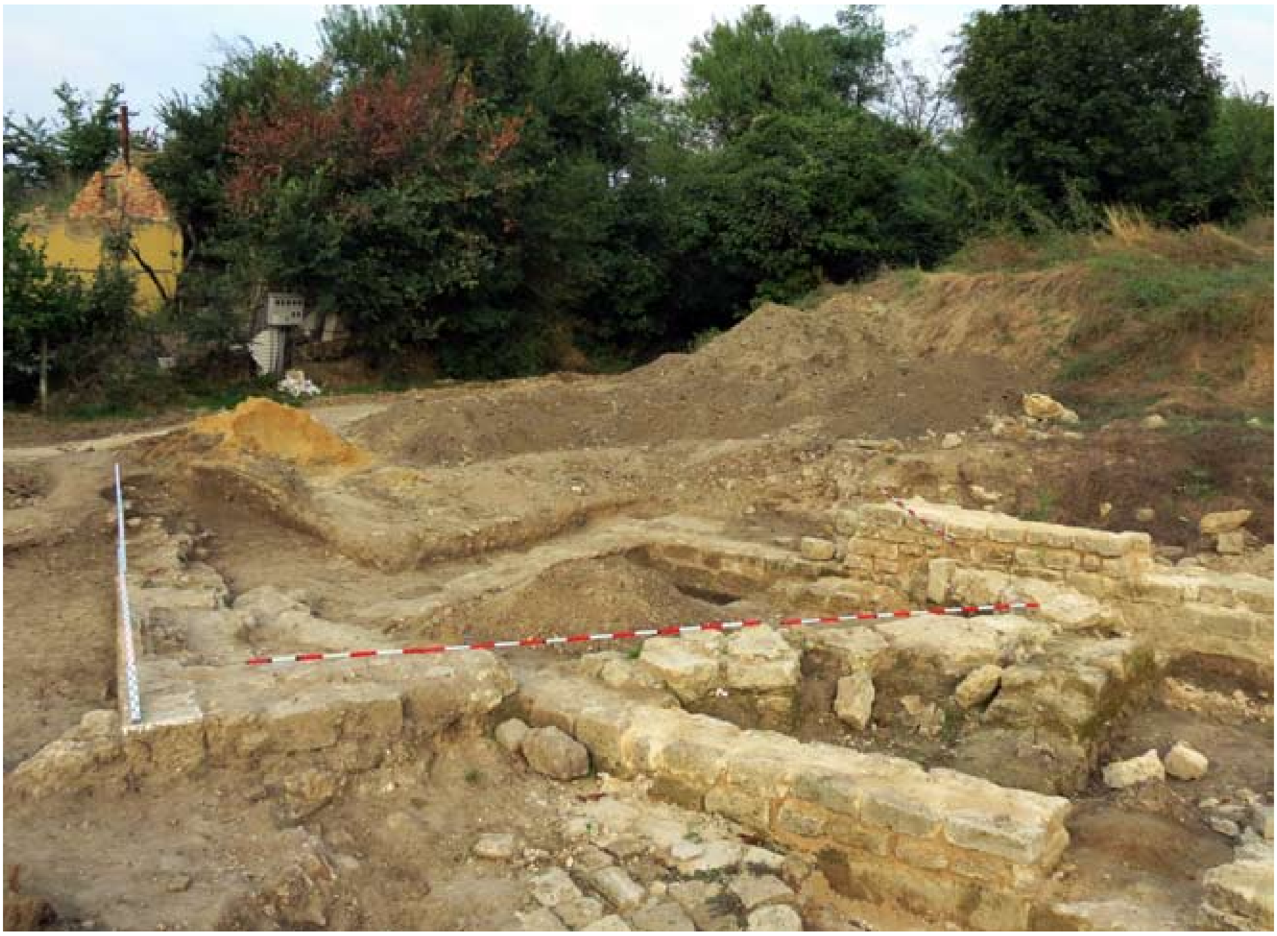

Обр. 1. Сграда от османския период върху южния край на Югозападната сграда – поглед от североизток.

Обр. 2. Стена от османския период източно от аязмото – поглед от югозапад.

Въз основа на откритата керамика и начина на градеж, познат и от други структури в манастира, датирането на тази вероятно оградна стена може да се отнесе към османския период (XVI–XVII в.).

Югозападно от аязмото проучванията ни разкриха доста сложна картина. На дълбочина 1,40 м от кота 195,67 м попаднахме на основа с посока североизток-югозапад, която в северната си част стъпва върху югозападната част на свода на аязмото. Условно обозначихме тази основа като първо стъпало към аязмото. То е изградено от добре обработени камъни и тухлени редове, споени с хоросан. Дължината на това т. нар. I-во стъпало е 4,40 м, а дебелината 0,75 м. На дълбочина 0,70-0,90 м от кота 194,84 м попаднахме на II-рото стъпало, от което са запазени два камъка с обща дължина 1,10 м, които се намират на 1,60 м от югозападния ъгъл на аязмото. Разстоянието от първото стъпало е 0,50 м. На дълбочина 0,20 м от т. нар. II-ро стъпало се оформя III-то стъпало, което е изградено от добре оформени блокове. Ширината му е 0,40 м. Проучването ни южно от аязмото обаче показа, че т. нар. I-во стъпало всъщност е оградна стена от запад на аязмото, която сключва ъгъл с друга оградна стена южно от аязмото (посока И–З), която е градена със същия грижлив каменно-тухлен градеж. Дължината ѝ е 2 м, като в източния край е оформена страница на вход.

До югоизточния ъгъл на аязмото също попаднахме на такава оградна стена, която е затваряла пространството пред него и от изток. Но от нея успяхме да разкрием само няколко добре обработени блока от западния ѝ край. При проучването на т. нар. III-то стъпало установихме, че южната фасада на аязмото е била обмазана с хидрофобен хоросан. Освен това открихме и западния пиластър на неговата южна фасада. Върху оградните стени пред аязмото от запад и юг бяха установени основи и материални останки (керамика и монети) от жилища от XIV и XV–XVII в. (обр. 3).

С оглед на установяването на етапите на функциониране и изоставяне на аязмото предприехме геоморфолжко проучване на района на манастира, което бе реализирано на терен от екип под ръководството на доц. д-р Г. Петров от катедра „География“ във ВТУ и в Лабораторията към Центъра по геоархеология (GEOARCHCE) на ВТУ.

В резултат на направеното проучване могат да бъдат формулирани някои основни изводи:

1) Манастирският комплекс е изграден върху свлачище, чиито основни елементи са били формирани преди строителството на комплекса.

2) Аязмото е изградено в негативната форма зад свлачищния вал. В тази негативна форма се е формирал естествен извор поради плиткото ниво на грунтовите води.

3) Аязмото е имало сравнително кратък период на функциониране, което личи от липсата на отлагане на вторични карбонати по откритата този сезон глинена тръба, която е отвеждала водата от аязмото. Тръбата е била затлачена бавно по естествен път.

4) При прекратяване на дебита на аязмото, то е загубило основната си функция да привлича

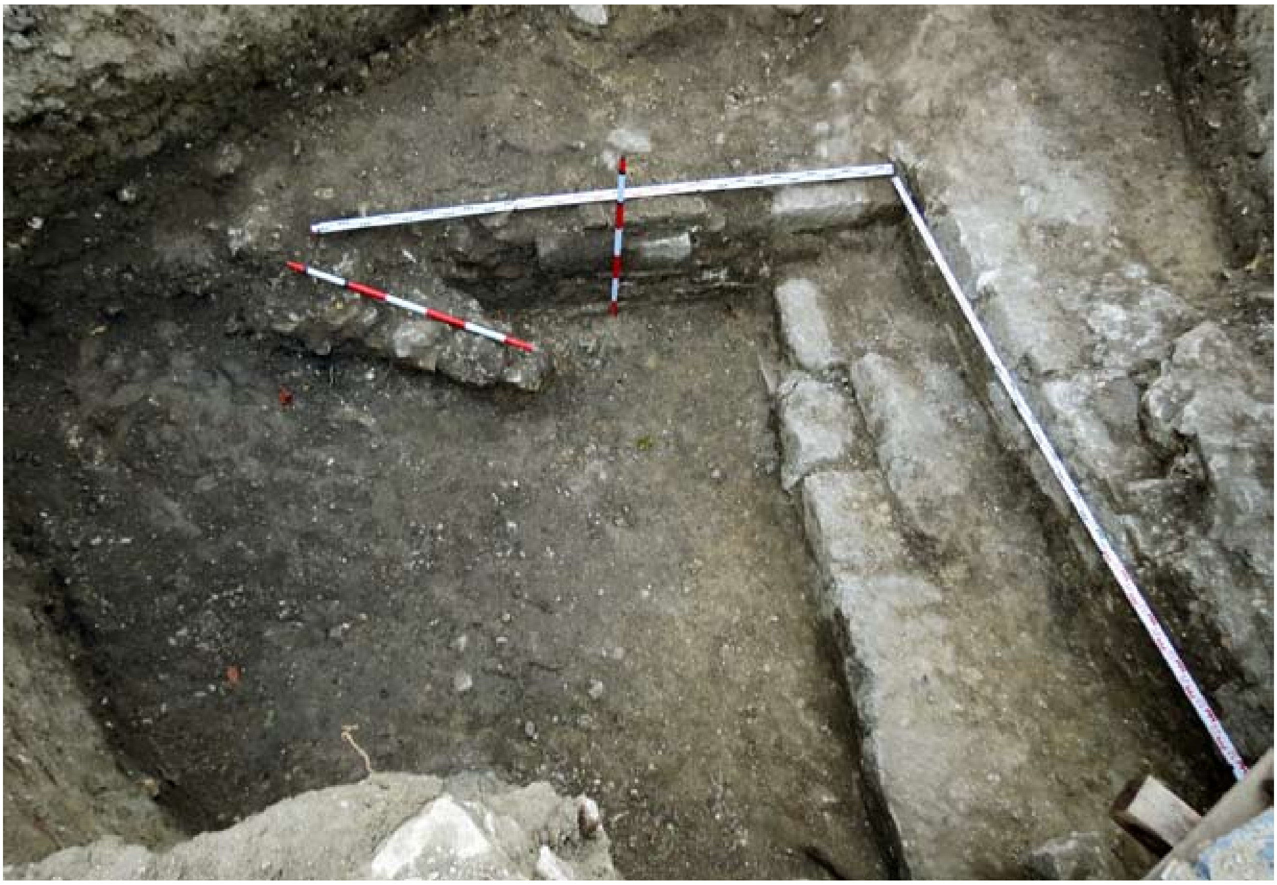

Обр. 3. Оградни стени от запад и юг на аязмото и стъпала до западната оградна стена – поглед отгоре и от север.

поклонници. Веднъж изоставено, е било сравнително бързо затрупано с делувиално-пролувиални материали, транспортирани по две противоположни направления – от север на юг по общия наклон на склона и от юг на север откъм свлачищния вал.

В заключение можем да обобщим резултатите от поредния сезон по следния начин:

1) Югозападната сграда има дължина 25 м и вътрешна ширина 6 м. Първоначално вътрешното ѝ пространство е било разчленено от 6 двойки пиластри на източната и западната стени. Впоследствие изграждане на стени е установено между първата и петата двойки пиластри. На източната стена е имало два входа към южния двор на манастира – съответно в северния край между първата и втората двойка пиластри, и в южния край между петата и шестата двойка пиластри. Южната част на сградата е силно разрушена, до нас достига само в I–II ред от субструкцията. През османския период (XVI–XVII в.) върху тази част от сградата е била изградена сравнително голяма сграда с ориентация СИ–ЮЗ.

2) Пред южната фасада на аязмото е имало двор с монументално оформление с вход от юг и стъпаловидна платформа от запад.

Литература

Попконстантинов и др. 2012: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековен княжески манастир в м. Караачтеке, Варна. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 479-481.

Попконстантинов и др. 2013: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековен княжески манастир в м. Караачтеке, Варна. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 460-462.

№ 50. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“ НА О-В „СВ. ИВАН“, ГР. СОЗОПОЛ

Казимир Попконстантинов, Росина Костова, Милен Николов

Остров „Св. Иван“ е най-големият от петте острова по българското черноморско крайбрежие и един от трите в созополския залив. Намира се на една морска миля от гр. Созопол. Средновековният манастир „Св. Йоан Продром“ е разположен върху тераса, отворена към Созополския залив и е с приблизителна площ 6 дка.

През 2014 г. проучвателският екип си постави следните задачи:

1) Проучване на пространството между северната стена на първата и втората базилика и намиращата се на 1,50 м от тях стена от елинистическата епоха.

2) Проучване на сградата до източната оградна стена на манастира.

3) Проучване в източна посока на основата, открита в сондажа южно от диаконикона на манастирския храм през 2011/12 г. (Попконстантинов и др. 2013) и проучване на строителната история на южната галерия на манастирския храм.

Сондаж северно от базиликата. За да проверим стратиграфията и наличието на структури в пространството северно от базиликата и източно от средновековната църква продължихме работата в сондажа от предходната година (Попконстантинов, Костова 2014). Проследявайки основата запад-изток, която бе открита през 2012 г., на 0,90 м от северната стена на църквата бе разчистена стена, изградена от добре обработени камъни, споени с глинест разтвор. Тя е вкопана на 0,80 м по-дълбоко

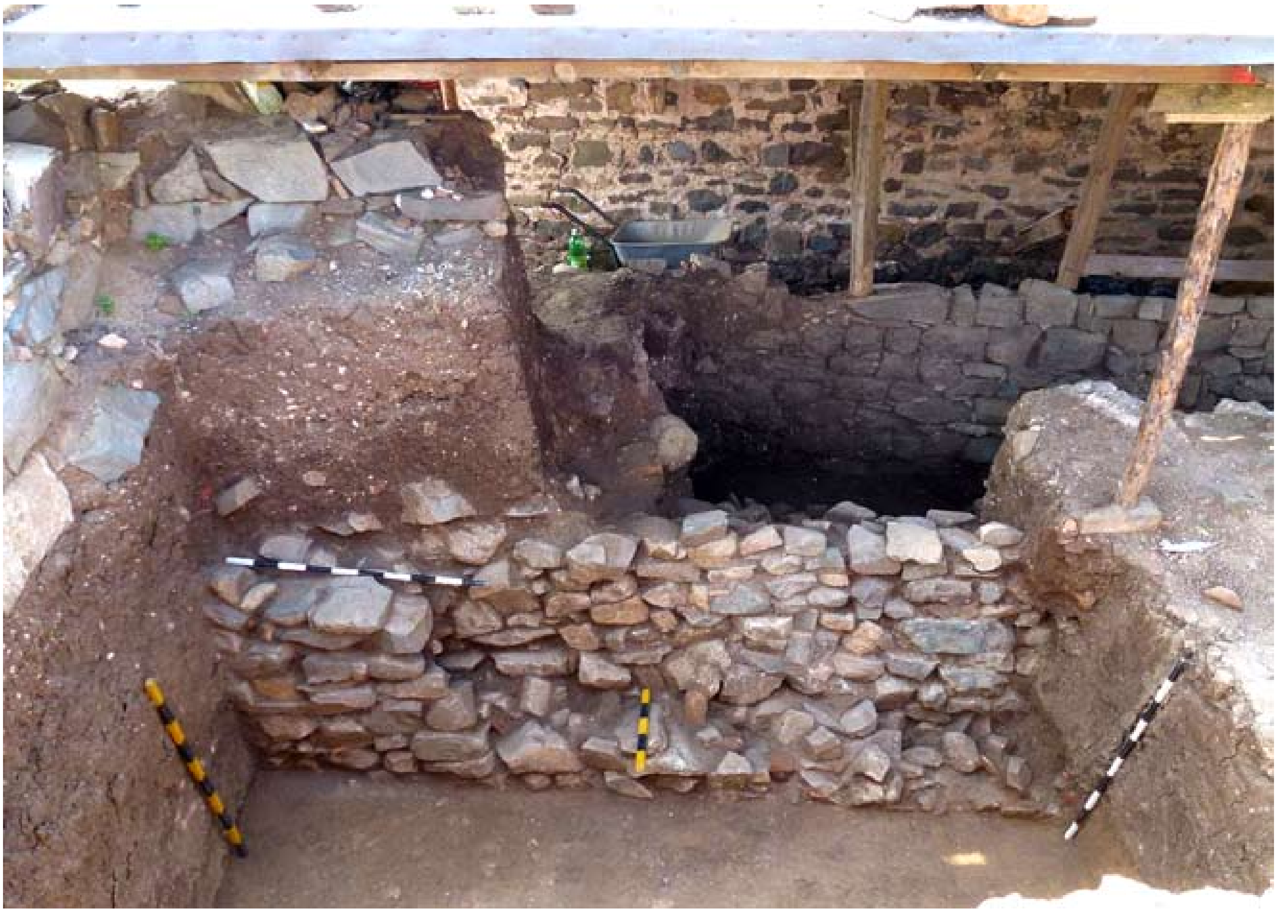

Обр. 1. Основа на стена от IV–III в. пр. Хр. (на преден план). Северна стена на базиликата от IV–V в. (на втори план). Северна стена на преустроената базилика от V-VI в. (на трети план). Поглед от север.

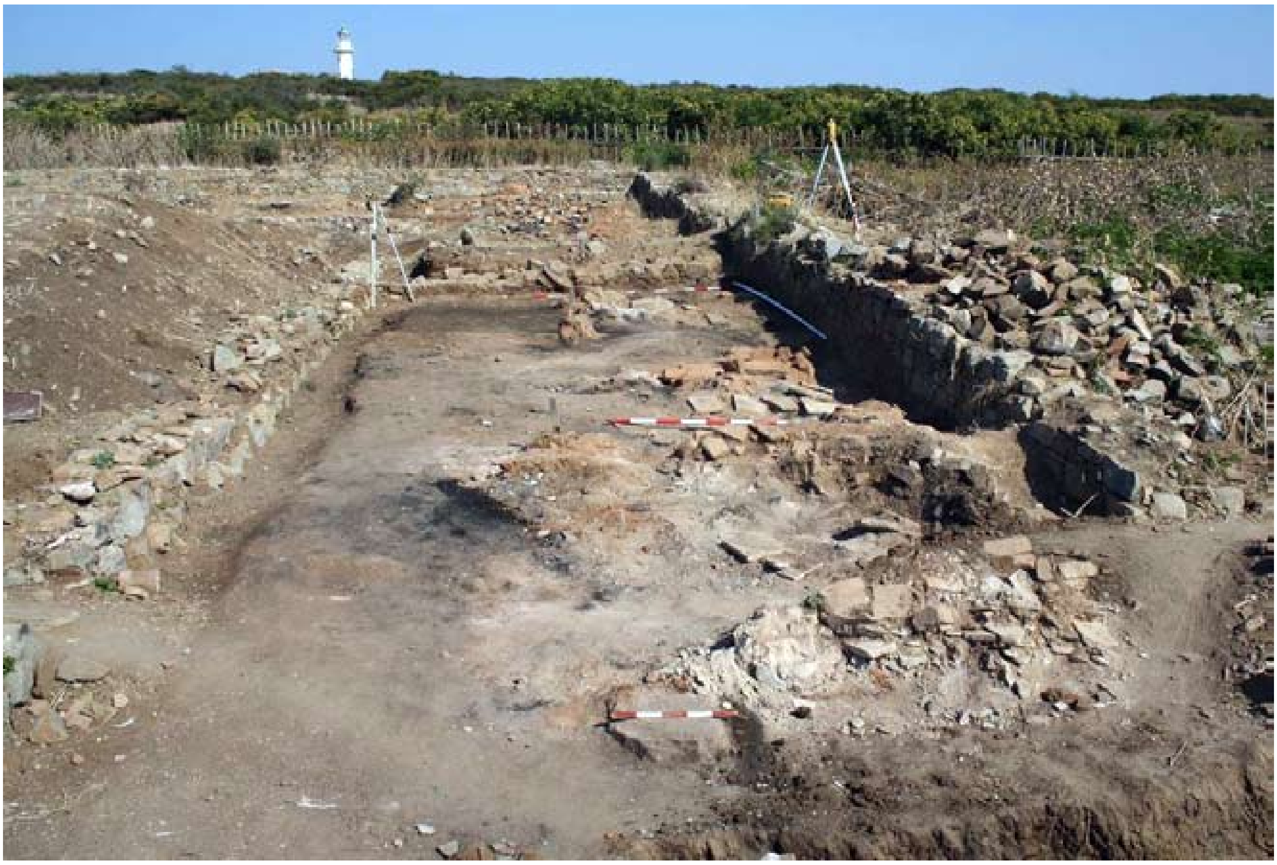

Обр. 2. „Източната сграда“ и източната оградна стена на манастира – XV–XVI в. (северно от базиликата). Поглед от юг.

от северната основа на втората базилика, която е изградена на разстояние 0,90 м от новооткритата основа на първата базилика. Стената е много добре запазена, видно от съхранената фина хоросанова мазилка по цялото протежение и на апсидата на протезиса ѝ.

В този сектор открихме керемиди, фрагменти от керамични съдове, монети, които се датират в хронологическите граници на IV–III в. пр. Хр.

В един по-късен етап северният кораб и нартекса на базиликата са преустроени в крипта, двата входа за нартекса и централният вход са зазидани, а централният кораб и протезиса са превърнати в параклис. Южният кораб е елиминиран най-вероятно във връзка с построяването на магерницата.

Северно от базиликата проследяваме в източна посока основата от елинистическата епоха, която открихме през 2011 г. През тази година успяхме да проучим от нея 10 м. В отделни сектори е запазена като стена на височина до 0,80 м. Дебелината на основата е 1 м. В новооткритата част (в зоната на протезиса на базиликата) от южната страна на стената открихме добре запазен контрафорс. В двуметровия пласт открихме фрагменти от чернофирнисова керамика и монети от IV–I в. пр. Хр.

Окончателно изяснихме облика на западната фасада на двете базилики. Централният вход към нартекса е бил оформен с портик, фланкиран с пиластри от север и юг. Входът е с ширина 1,60 м и е в една ос с входа към наоса. При поредното преустройство и промяната на функцията на храма централният вход от нартекса към наоса е бил зазидан, а другият – от двора към нартекса, е зазидан след цялостното преустройство на втората базилика. Най-вероятно това е станало след построяването на централния манастирски храм, след което преустроената базилика е била използвана като крипта и параклис. Към него е изградена площадка, която започва от аязмото (щерната) и достига до западната фасада на базиликата.

Основи на сгради и гробове под подовото ниво на магерницата

Южно от базиликата, в магерницата, на дълбочина 1,20 м разкрихме основи на сгради от предходните епохи и два гроба без инвентар. Едната основа е в посока запад-изток, а другата – север-юг (обр. 1).

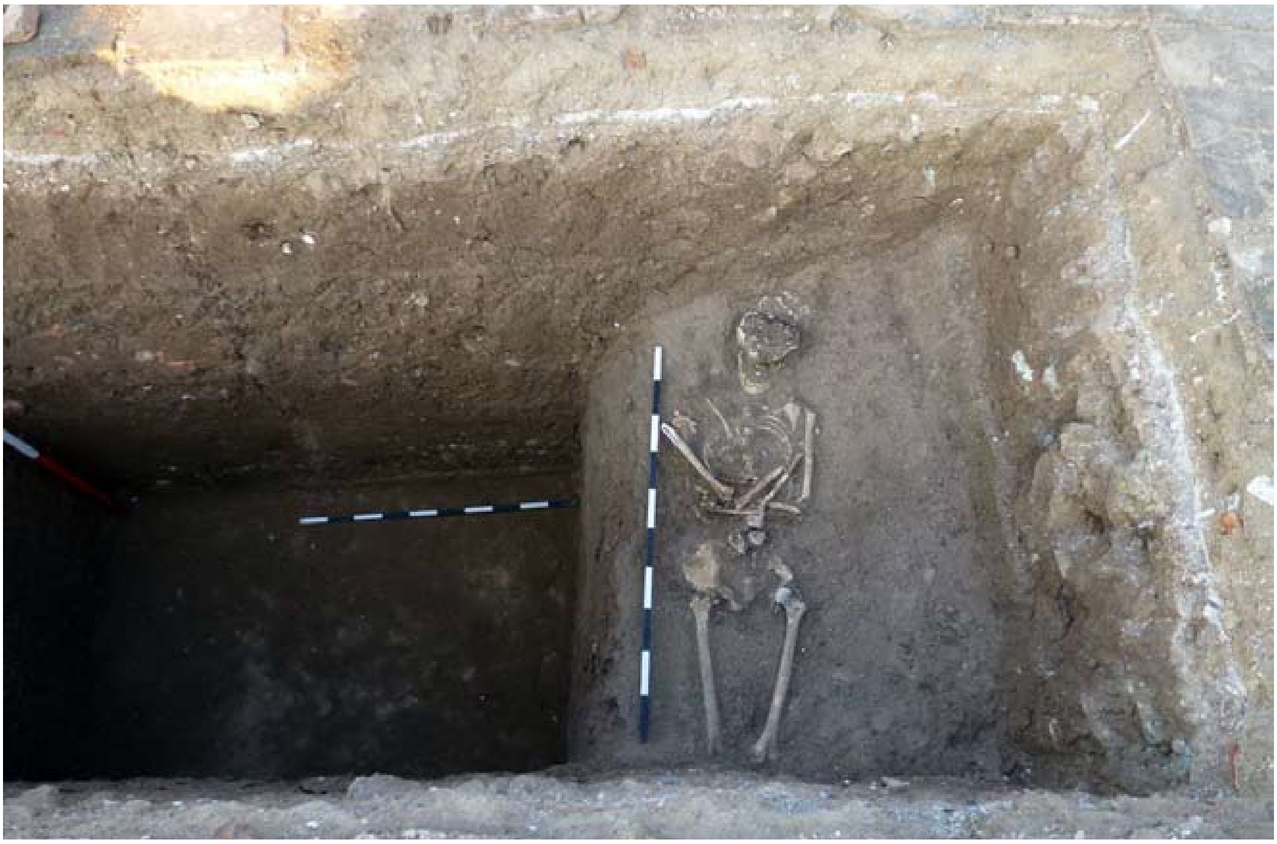

Обр. 3. Гроб в югозападната половина западната галерия. Поглед от запад.

„Източна сграда" североизточно от базиликата

Още през 2008 г. при проучване на източната оградна стена на манастира изказахме предположението, че тя е по-късна (вероятно издигната след разрастването на манастира и включването ѝ в изграждане на жилищната част в източното крило), тъй като в продължението ѝ в южна посока тя достига до протезиса. Проучванията ни през този сезон показаха, че източно от презвитерия има основи на оградна стена, която е ограждала базиликата и останалите сгради от IV–V в. (обр. 2).

При изграждането на монашеските килии в източната част на манастира за оградна стена вече е служила „гърбната" част на новоизградените помещение. Едното от тях е южното помещение, което е изградено на 3 м северно от втората базилика. То е построено върху насип и руини от разрушената първа базилика. Основите на помещението са вкопани на 0,50 м дълбочина. Те са изградени от местен сив камък, за спойка е използван глинест разтвор. Дебелината на стените е 0,75 м. Сградата е с дължина 20 м и ширина 5,50 м. През 2014 г. вниманието ни бе съсредоточено в северната половина на сградата. Тук до каменната база открихме заедно с фрагментирана керамика от XV–XVII в. сравнително добре запазен бронзов съд с врязана украса по вътрешната повърхност.

По време на проучването в южната част на сградата, на дълбочина 1,20 м бяха открити три гроба. Гробните ями се намират на 3 м северно от базиликата. В едната гробна яма разкрихме останките от трима погребани. Върху главите им открихме керемиди (тип имбрик). Тази ситуация ни предоставя възможност да разграничим отделните етапи на преустройства в тази част на манастира през XVI–XVII в., съдейки най-вече от керамичните фрагменти в насипа над и около гробовете, които, както и останалите, са без гробни дарове.

Северна галерия на Католикона

След георадарно заснемане сондажно проверихме посочените места с аномалии в северната, западната и южната галерии. В западната част на северната галерия на дълбочина 1,40 м попаднахме на вкопано в земята съоръжение с форма на долиум. В насипа не се откриха находки. В централната част на галерията открихме два гроба, в източния ѝ край още два гроба. В единия погребаният е със затиснати долни крайници от източната основа на галерията. Наличието на гробове от трите страни на храма преди изграждането на галериите показва, че в тези сектори са били погребвани част от обитателите на манастира. В два от гробовете върху гърдите на погребаните бяха открити малки фрагменти от керемиди с врязани кръстни знаци.

Западна галерия

Тук при сондажното проучване на отделни сектори в галерията открихме в югозападния край няколко основи от различни епохи, което още веднъж показа, че тази южна тераса е била като цяло предпочитана за живеене. Бяха открити и два гроба от манастирския некропол (обр. 3).

Литература

Попконстантинов и др. 2013: К. Попконстантинов, Ц. Дражева, Р. Костова. Средновековен манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о-в Св. Иван, Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 463-466.

Попконстантинов, Костова 2014: К. Попконстантинов, Р. Костова. Средновековен манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о-в Св. Иван, Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 550-553.

№ 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА УРВИЧ ДО С. КОКАЛЯНЕ

Николай Овчаров, Бони Петрунова, Филип Петрунов

Археологическите проучвания на Урвичкия манастир „Св. Илия“ през 2014 г. отново са реализирани в рамките на проект „Урвич – последната крепост на Шишмановци“, финансиран от Програма „Култура“ на Столична община. Проектът е разработен от Сдружение за археологически проучвания и екологична защита на паметници „КОПАМ БГ“. Разкопките, за четвърта поредна година, се ръководят от археолозите Б. Петрунова, Н. Овчаров и Ф. Петрунов. Консултант на проекта е доц. д-р Е. Иванов от Богословския Факултует на СУ „Св. Кл. Охридски“. В създадения по проекта „Полеви университет“ участваха студенти от НБУ, Софийския университет и Пловдивския университет.

През 2014 г. продължи разкриването на манастирския комплекс възникнал в края на XIV в. в централната част на средновековната крепост Урвич. Основните дейности бяха съсредоточени в западното крило на манастира, където са регистрирани трапезария, кухня, огнище и мазе под кухнята. В южния сектор, където са били разположени жилищните помещения (килиите) на монасите, бяха заложени нови три сондажа. Продължи работата и по самата църква „Св. Илия“, както и пространството източно от нейната апсида (обр. 1).

Сондаж 1 е ориентиран изток-запад и е заложен с размери 5 х 2 м. Той е разположен северно от помещение № 3. В сондажа са открити осем монети (включително колективна монетна находка от 6 монети, от Теодосии II до Лъв I (420-474)), ½ монета от IV в., средновековна позлатена апликация от диадема и апликация от олово изобразяваща воин. Тези 11 находки, са от нарушения античен пласт при оформяне на пространството пред жилищната част на манастира.

Сондаж 2 е ориентиран И–З и е заложен с размери 5 х 2 м, северно от помещение 7а. На дълбочина 0,20 м са разчистени основите на античен градеж с ширина 0,70-0,80 м, от който са запазени в един ред камъни споени с кал, със силно обрушени лица. Находките от сондаж 2 са девет, предимно от периода IV–VI в.

Сондаж 3 е с размери 2 х 1,50 м и е позициониран южно от помещение № 8. В него материали не са открити, скалата е достигната на 1,20 м дълбочина.

Сондаж 4 е разположен в кв. К6. Открита е само една монета, която е силно обезличена.

Сондаж 5 е разположен непосредствено до северната страна на апсидата на църквата „Св. Илия“. Той е с размери изток-запад 2,25 м, север-юг 1,95 м. Във връзка с него е разчистено струпването при североизточния ъгъл на църквата, където се очерта отвор с ширина 1,40 м. Изясни се, че струпването се е образувало от свличане на скали върху северната стена на църквата. След разчистването на

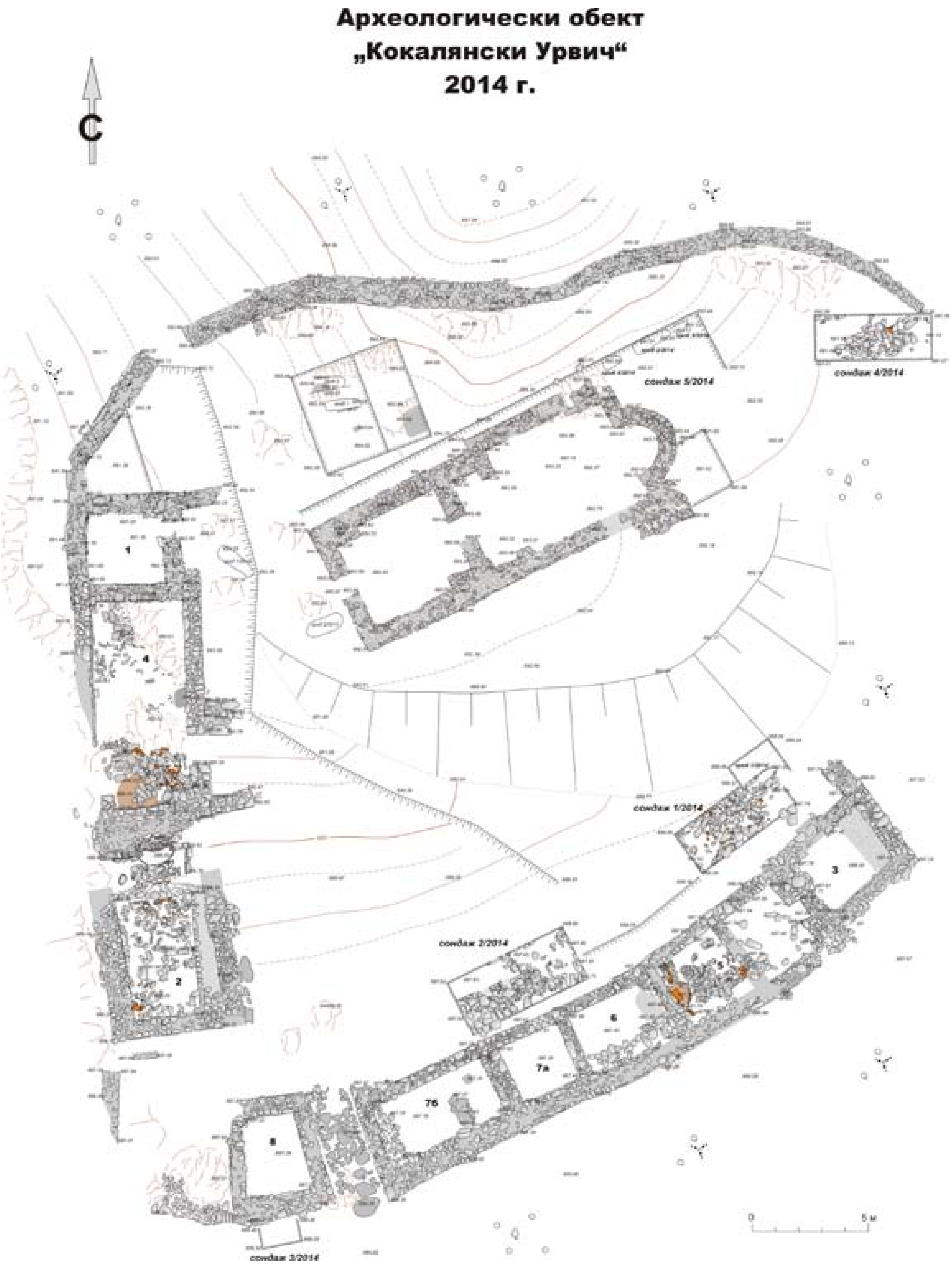
Археологически обект
„Кокалянски Урвич“
2014 г.
С
сондаж 5/2014
сондаж 4/2014
1
4
сондаж 1/2014
3
сондаж 2/2014
5
2
6
7а
7б
8
0
5 м
сондаж 3/2014

Обр. 1. План на манастирския комплекс.

свляклата се земна маса и скали е направена втора ситуационна скица, от която ясно личи, че страницата на апсидата и северната стена на църквата се разминават в своите трасета и имат за допирна точка съответно ЮИ и СЗ си ъгли.

Сондаж 6 следва трасето на северния ограден зид на манастира от юг и от север. Северният ограден зид, източно от проучените участъци, е разкрит на дължина 17 м. На границата между кв. Ж5 и Ж6, на чупката на стената, се откри златна монета от Индия.

През сезона продължи проучването на някои от помещенията на манастира:

Помещение 2 се намира в югозападната част на манастира**.** Неговото проучване продължи в дълбочина, където са разчистени покривни деструкции, между които са открити средновековно сферично кухо мънисто и две монети от V в.

Помещение 4, т. нар. трапезария, която е разположена западно от църквата, е окончателно проучено.

През 2014 г., на различни места в манастира са открити и четири гроба:

Гроб № 1 е регистриран северозападно от помещение 1, в пласт от едри каменни деструкции (между които и фрагменти бигор), с единични фрагменти строителна и битова керамика. Непосредствено под това ниво е разчистен скелет на възрастен индивид, положен в оградено от един ред необработени камъни гробно съоръжение. Гробът е християнски, без гробен инвентар.

Гробове № 2 – на възрастен индивид, № 3 – детски и № 4 – детски, са открити в сондаж № 5. Само гроб № 2 е с гробна камера от плочести камъни плътно обграждащи скелета. Материали в гробовете не са открити.

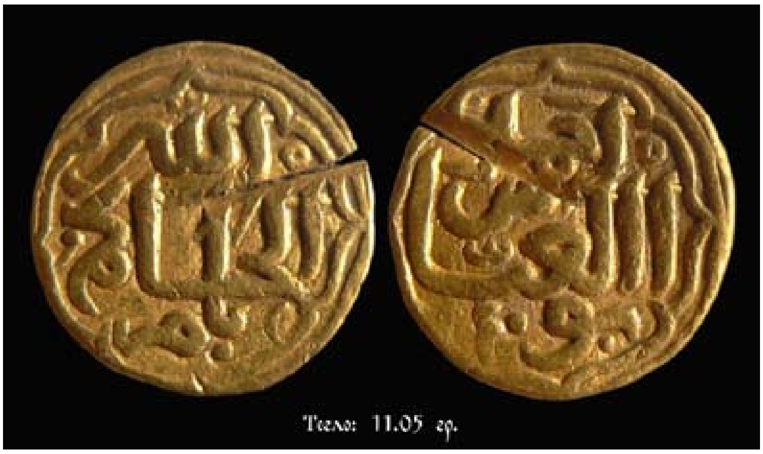

Обр. 2. Индийска златна монета.

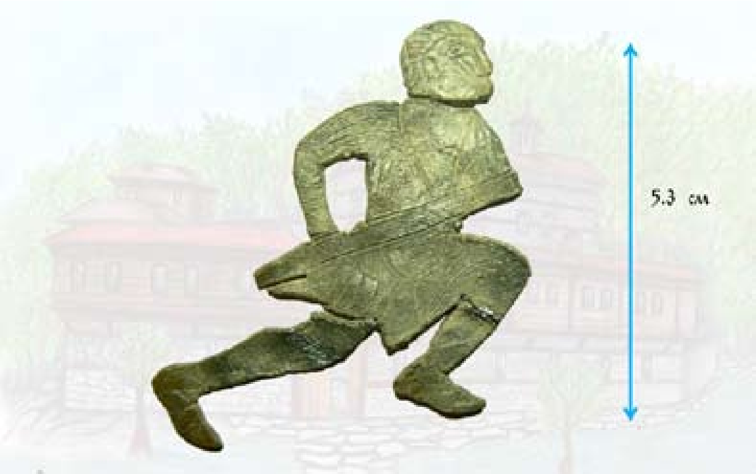

Обр. 3. Оловна апликация на войн.

През сезон 2014 г. при редовните археологически разкопки на крепостта Урвич са открити 42 находки. От тях 35 са монети, от които една златна и три сребърни. Най-голям процент от монетите хронологично се отнасят към късната античност – предимно от дребния бронзов номинал АЕ-4. Две от тях са отсечени през първата половина на IV в. – от Константин Велики и Лициний. Към втората половина на IV и от целия V в. са 23 монети от императорите Теодосий I, Теодосий II, Хонорий, Марциан, Валентиниан III и Лъв I, в границите от 376 до 474 г. Този превес беше отчетен и през миналата година, след изчерпването на средновековния хоризонт в заложените сондажи. С голяма стойност за проучванията е откриването на солид от император Марциан през 2013 г. Интерес за историята на мястото в периода IV–V в. са и малките колективни находки от по 5-6 нумуса, в които, освен официалните, са включени преполовени монети от по-големи номинали или такива без никакво изображение.

От VI – началото на VII в. са открити три фолиса със стойност от 5, 16 и 40 нумии. Към този период може да се отнесат ремъчната катарама и един накрайник от бронз.

Монетите от Второ българско царство са само две, едната от тях е аспра от цар Иван Александър от средата на XIV в. Голяма изненада от това време представлява златна монета от Индия, отсечена с името на абасидския халиф на Кайро Ал-Хаким II (1341–1352), при управлението му от средата на XIV в. Обстоятелствата, поради които тази монета е попаднала на Урвич, будят голям интерес (обр. 2).

Естественото продължение на живота след XIV в., който е констатиран в манастира, е засвидетелстван с две сребърни акчета от османския период.

Освен необичайната златна монета, внимание заслужава и апликацията или играчка, изобразяваща модел на войн в ход на дясно. С врязани линии е оформено военното му облекло и снаряжение, лявата ръка липсва. Главата и левият крак бяха отделени от тялото (обр. 3).

Финално паметника е цялостно консервиран за посрещане на зимните условия и запазване на зидовете, които са в доста крехко състояние. Полевата консервация е съгласувана с арх. Ю. Фърков. Направено е геодезическо заснемане на новите ситуации и е изчислена площта на манастира, която е 1372 кв. м.

№ 52. БУХОВСКИ МАНАСТИР „СВЕТА МАРИЯ МАГДАЛИНА“

Снежана Горянова, Владислав Тодоров

Теренното проучване – георадарно и археологически разкопки, на обект „Буховски манастир „Света Мария Магдалина““ през 2014 г. се проведе при финансиране от Столична програма „Култура 2014“ по проект „Буховският манастир „Света Мария Магдалина“ в многовековното християнско наследство на София“.

Георадарното проучване[7] бе насочено към изследване на манастирския двор югоизточно от раннохристиянската базилика и по източния склон на хълма. Заради регистрираните аномалии бяха направени 5 сондажа, в два от които се откриха останки от основи и от строителни дейности във връзка с манастирските сгради от края на XIX в. – един ред от основата на източната манастирска сграда и хоросаново бъркало за строителството на южната (обр. 1).

Проучване на раннохристиянската базилика

В североизточния дял на базиликата е допочистена основата за дървената ограда на бемата. Била е от правоъгълни греди със страна 0,15 м, свързани в кръстата сглобка в северозападния и югозападния ъгли. Продължаването на леглото на гредата под северната стена на съвременната църква показва, че последната е градена без основа, направо върху подовото ниво на базиликата. Северната стена на бемата равни с края на извивката на апсидата и отстои на около 0,50 м от стилобата (същото е отстоянието и от южната страна).

Разкрито е изцяло вътрешното пространство на базиликата. Дължината на наоса е 25,90 м, а вътрешната ширина 15,35 м. Ширината на централния кораб е 9,25 м, а на страничните – 3,81 м и 3,92 м. Съотношението между корабите е 1:2,39. Поради почти повсеместните нарушения на хоросановото подово ниво в наоса и по-късното насипване на много места с чакъл, засега е невъзможно със сигурност да се определи дали стилобатите са носели колони или стълбове и на какво разстояние са били разположени. Разкритите останки показват, че в източните и западните краища е имало зидани от камък и тухли пристенни пиластри. Възможно е носещ елемент да са били

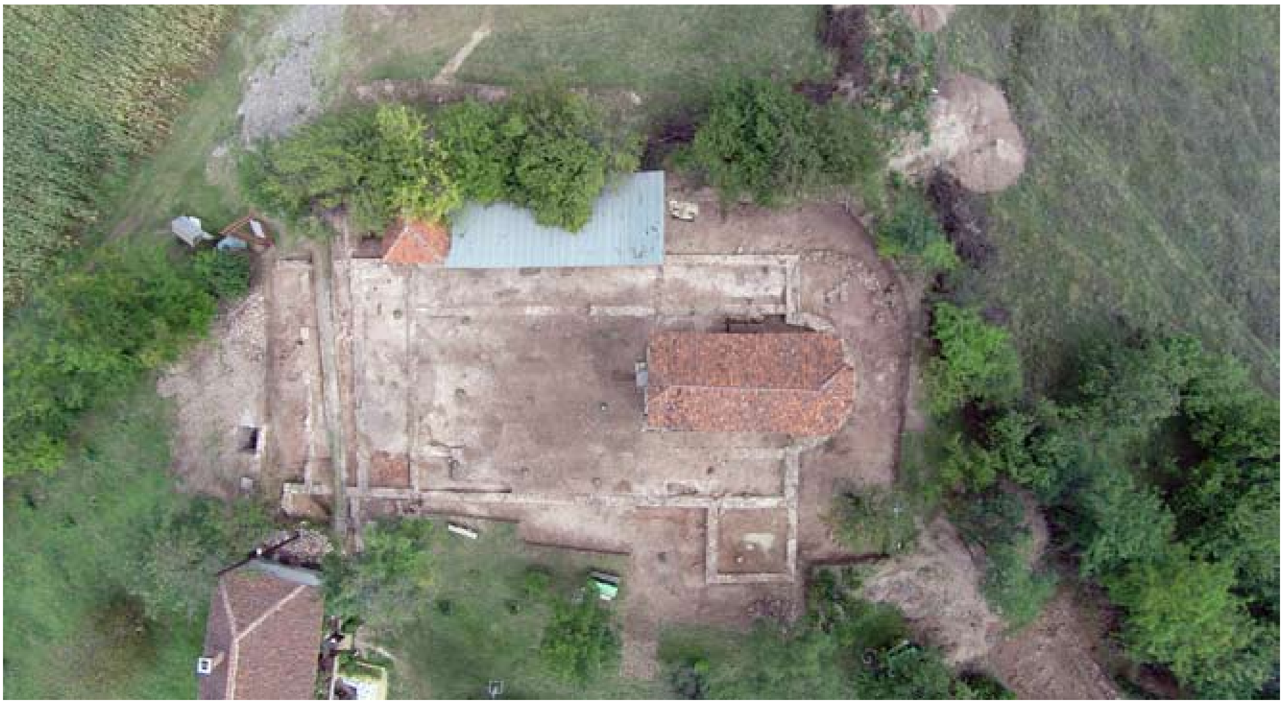

Обр. 1. Раннохристиянската базилика в манастира „Св. Мария Магдалина”, аерофотоснимка (автор И. Вайсов).

---

[7] Георадарното проучване е осъществено от „АС-Геоинженеринг“ ЕООД.

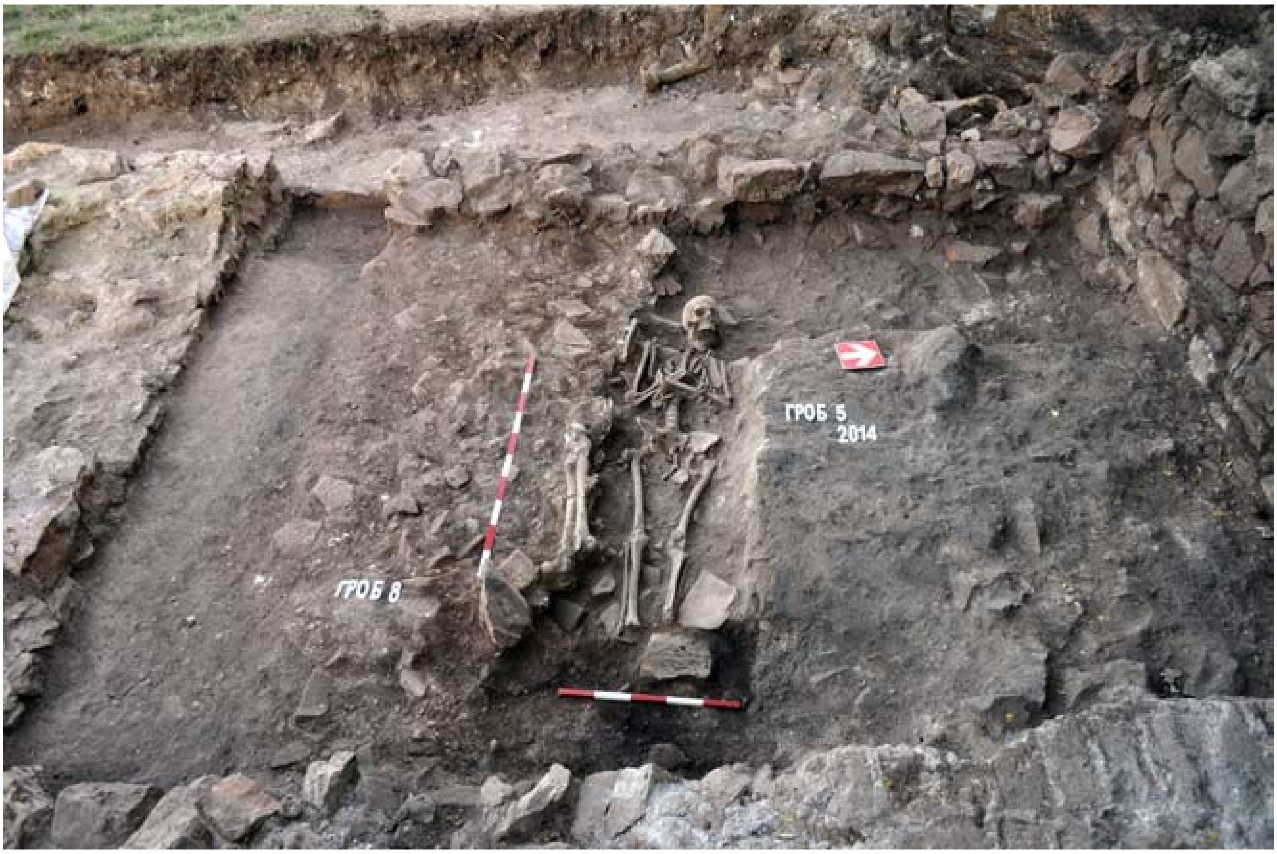

Обр. 2. Гроб № 5 и гроб № 8 (вторичен).

зидани стълбове с дължина около 1-1,20 м и ширина 0,65 м, с разстояние между тях около 3 м.

Притворът е udноделен с дължина около 17 м и ширина 3,29 м. В северната и централната му част най-добре е запазено оригиналното подово ниво от гладко замазан светло-розов хоросан. По западната стена и в северозападния ъгъл има кръгли дупки, запълнени с тъмна пръст, вероятно от носещи греди за скеле. В северния дял на базиликата подовата замазка е положена направо върху скалната основа, а в южната е направен подравнителен насип от чакъл и пръст. Въпреки това подът е с ясно изразена денивелация към юг и югозапад. В южната част на притвора подът е бил разрушен, а пространството е запълнено със строителни отпадъци.

Екзонартексът (покрита галерия) също е едноделен, с ширина 3,59 м. На запад е бил отворен, а покривът е лягал върху три градени от камъни и тухли стълба с размери 0,80 х 0,65 м и къси (1,20 м) ъглови стени на север и юг. Особености в структурата на стълбовете (наличие на пласт пръст между основата на носещия зид и стълбовете) подсказват идеята, че западната галерия е претърпяла поне едно преустройство, макар да е градена заедно с цялата базилика. Подовото ниво на екзонартекса/галерията, е от дребни и средни ломени камъни и парчета от тегули и е с 0,50-0,80 м по-ниско от това на нартекса и наоса. В северната третина на екзонартекса се регистрираха останки от каменно-тухлена рампа, която вероятно води към вход за нартекса. Засега обаче всички отвори и входове в базиликата са хипотетични.

Разкрити са по три от ъглите на двете фланкиращи екзонартекса „кули“, които имат почти квадратна форма с вътрешен размер 4,70 м.

През сезон 2013 г. при СИ ъгъл на наоса започна проучването на част от зид с калова спойка. При доразкриването му в източна посока през 2014 г. се установи, че градежът извива на юг в плавна дъга, подобна на тази на апсидата на базиликата. В средата на дъгата има каменно струпване с правоъгълна форма. Може да се предположи, че е остатък от друга храмова постройка. Липсата на контактна зона с градежа на базиликата не дават възможност да се говори с достатъчна сигурност за относителната хронология между двете сгради. Поради откриването в този зона на монети на император Клавдий II Готски (268-270) през миналия сезон и монети на император Каракала (198-217) и Александър Север (222-235) южно от базиликата през 2014 г. може да се предполага, че останките са от по-ранен християнски (?) храм.

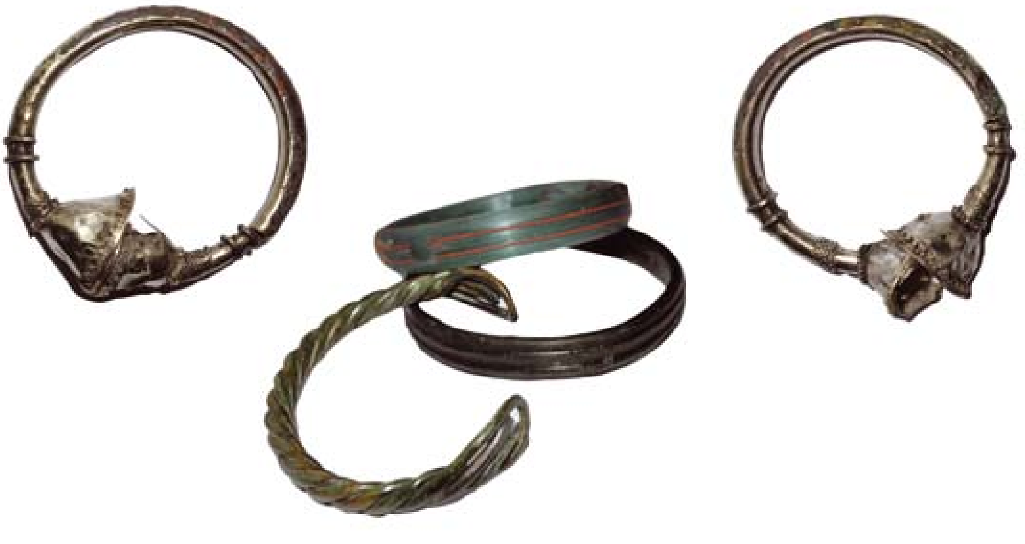

Обр. 3. Накити от гроб № 5 – наушници (бронз и сребро), бронзова и стъклени гривни.

Некропол

През 2014 г. са проучени 17 християнски гроба (11 редовни и 6 вторични). Разположени са от изток, юг и северозапад на базиликата, в южната част на притвора и покрай северната стена на наоса. Във вътрешността на наоса са регистрирани над 30 гроба, чието проучване предстои (обр. 2). Малкото разкрити подемни находки в гробовете, главно накити – наушници, обици, гривни от стъкло и бронз, позлатени сребърни апликации от прочелник, отнасят датировката на последната част от този голям некропол (разкопан при строителните дейности и при разкопките в 30-те години на XX в. (Иванова 1936, 302)) към периода от втората половина/края на XIV до началото на XVIII в. (обр. 3). Погребаните индивиди са: 8 жени, 5 мъже, 4 деца на възраст мужду 2 и 60-65 години. По костните останки се разпознават различни видове патологии, но без тежка инвалидизация.[8]

Нумизматичен материал[9]

Освен споменатите ранни монети, от времето на функциониране на базиликата са открити 35 монети от средата на IV до първата четвърт на VI в. (най-късната е на император Юстин I (518-527). Основната монетна маса се датира в V в.

Най-многоброен е нумизматичният материал от епохата на османското владичество – сребърни номинали с ниска стойност от едни и същи емитенти (османски султани от втората половина на XVIII и началото на XIX в., германски монети-жетони и малко западноевропейски монети. Почти всички са пробити и носени в накити в края на XIX и началото на XX в., дори и някои монети на българското Княжество и Третото българско царство до 1912 г. Липсват всякакви средновековни български, византийски или други чужди монети.

Разкритите архитектурни останки са завити с геотекстил и полипропиленово фолио, на места засипани с пясък или пръст до проектиране и изпълнение на трайна консервация.

Литература

Иванова 1936: В. Иванова. Две раннохристиянски базилики. – Годишник на Народния музей, VI (за 1932-1934 г.). София, 1936, 295-314.

---

[8] Антропологичното изследване е на гл. ас. д-р В. Русева (ИЕМПАМ-БАН).

[9] Нумизматичният материал е обработен от доц. д-р Б. Божкова и доц. д-р К. Дочев (НАИМ-БАН).

№ 53. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В М. ХИСАРЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов

В разкопките взеха участие студенти от Пловдивския университет, специалност „Археология“ в рамките на утвърдена по учебен план задължителна археологическа практика. Геодезическото заснемане се извършва от лицензирана фирма, под ръководството на Св. Бояджиев. Финансова подкрепа беше получена от общ. Първомай, част от средства са от Философско-историческия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“ и Университетска фондация „Св. Паисий“ – гр. Пловдив.

През изминалия археологически сезон усилията бяха насочени към изясняване ситуацията във вътрешността и южно от църкви №№ 1 и 2. Продължи работата по разкриване на параклиса, северно от конхалната църква (църква № 3) (обр. 1).

Църкви №№ 1 и 2

Започна отстраняване на насипа в притвора на църква № 2. Той се състои от червена глинеста пръст, примесена с камъни и дребни фрагменти строителна керамика. В насипа се откриха още пет фрагмента от съда с подглазурен надпис, парчета от който имаме от предишни сезони. Както през предходните години, така и през настоящата, във вътрешността на църквата се открива голямо количество фрагменти от стенописи. При проучването на северозападната част на притвора на църква № 2 беше намерено парче от стенописната украса на храма, което има два слоя стенописи. Възможно е първият слой да е синхронен с църква № 1, а вторият да е нанесен при построяването на църква № 2. Нека припомним, че северната стена на църква № 1 е била използвана за такава и при построяването на втория храм.

Във вътрешността на църква № 2 беше разчистен правоъгълен зид, граден от фрагментирани тухли със спойка от бял хоросан. Разположен е в средната част на нейния притвор, пред входа. Възможно е тази структура да е била началото на стълбище за преодоляване на денивелацията между притвор и наос на църква № 2. На същото ниво, в северозападната част на притвора на църква № 2

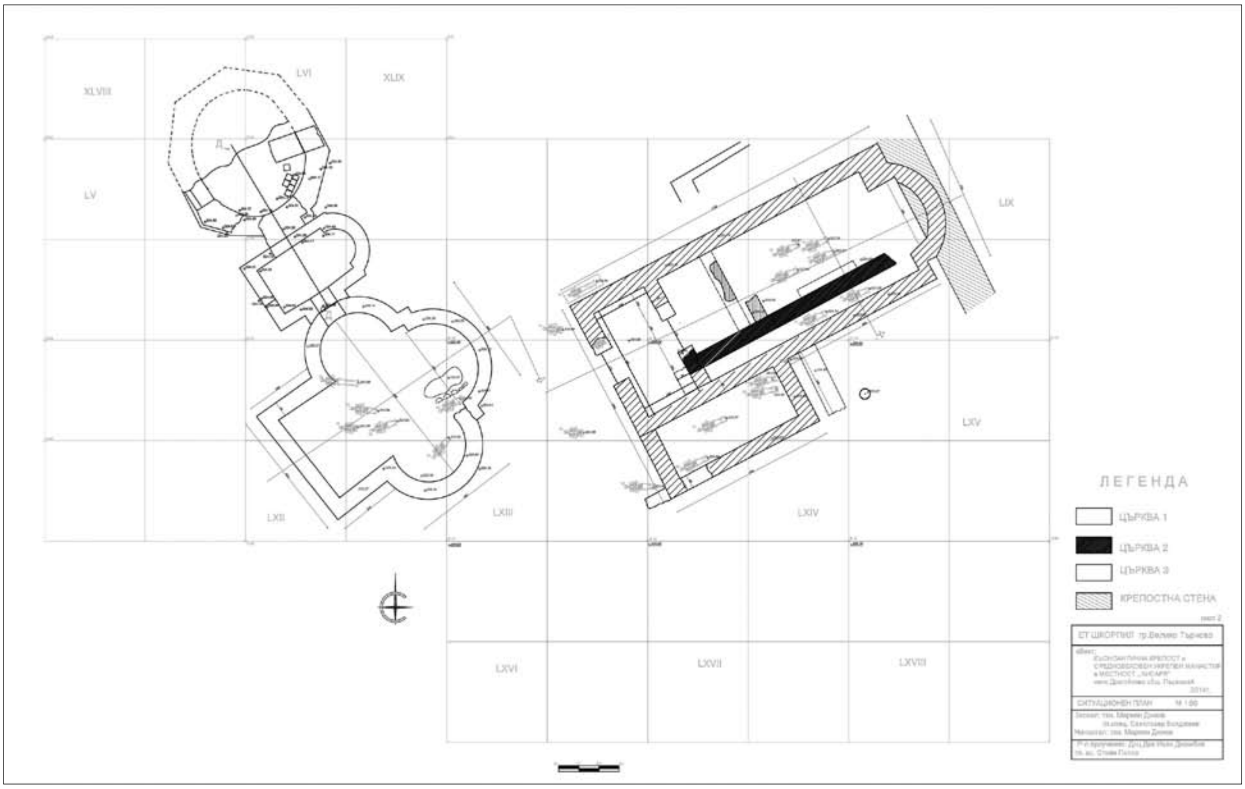

Обр. 1. Параклис, северно от конхалната църква.

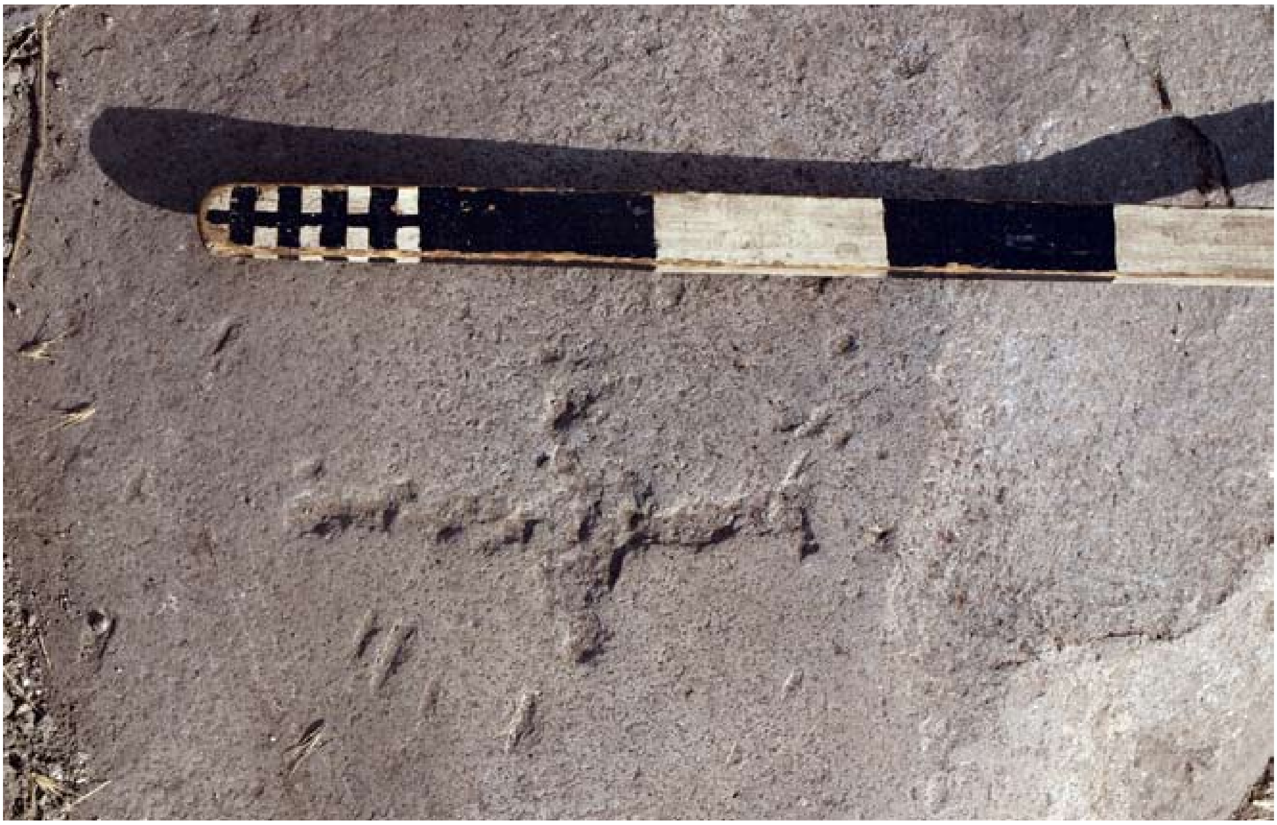

Обр. 2. Кръст, издялан в скалата.

(наос на църква № 1), беше разкрита и подова замазка от бял хоросан, върху която лежеше гроб 77.

В непосредствена близост до западния вход на църква № 1, западно от него, беше регистриран издялан в материковата скала кръст (обр. 2).

Помещение 1 до южната стена на църква № 1

На 0,50 м източно от помещение 1 на църква № 1 беше разкрит двулицев зид, изграден от ломени камъни и фрагменти строителна керамика с калова спойка, дебел 0,94 м. Зидът е с посока север-юг и се допира на фуга до южната фасада на южната стена на църква № 1. Тук се разчисти преходът между суб- и суперструкцията на южната стена на църква № 1. Зидарията на субструкцията е без лице за разлика от градежа на суперструкцията.

На 1,04 м източно от този новооткрит зид на кал, *in situ* беше разкрита горната част на вкопан в земята питос. Той излиза на една и съща дълбочина с регистрираното през 2011 г. ходово ниво в профила при иманярския изкоп от същата година (тук в иманярския изкоп, в профила, *in situ* бяха запазени фрагменти от дъното на друг питос) (Джамбов, Попов 2012, 447). По всяка вероятност това помещение е имало стопански функции и е съществувало заедно с църква № 1, макар и построено скоро след нейното изграждане. Нямаме данни в полза на съществуването му заедно с църква № 2. От това помещение произхожда бронзов енколпион от XII – първа половина на XIII в. (Корзухина, Пескова 2003, 22; 29-32; табл. 103-104) (обр. 3).

Сектор северно от конхалната църква (църква № 3)

През този археологически сезон беше изяснен планът на параклиса северно от конхалната църква. Беше разкрита чупката на вътрешната, североизточна част на параклиса, при прехода на апсида към северна стена. Разкрити бяха северният и западният зидове на параклиса. Те са запазени в основи и стъпват върху материковата скала. Градежът ѝ е от ломени камъни, споени с хоросан и малко примес от счукана строителна керамика, като в основите е по-грубо оформен и без лица.

Дебелината на апсидата на параклиса при конхалната църква е 0,70 м, а северният и западният зидове са дебели 0,60 м.

В сектора северно от параклиса на конхалната църква започна разкриването на нова сграда. Бяха установени два строителни периода, разграничими по градежа и други белези. Според нас първият трябва да бъде отнесен към времето на късната античност, а вторият към средновековието. Тук през първия етап от строителството е изградена от ломени камъни и хоросанова спойка многоъгълна сграда. На този етап от проучването бяха установени 4 от ъглите. Считаме, че сградата вероятно е осмоъгълна. От следващия строителен период открихме зидове, следващи очертанията на първата сграда, но долепени на фуга към основата на северния зид на параклиса към конхалната църква. Самата южна стена на първата многоъгълна сграда е на разстояние 0,20 м от северната стена на параклиса. Това разстояние е запълнено от хоросанова подложка, свързваща втората сграда с параклиса. Синхронността на втората многоъгълна сграда и комплекса на конхалната църква и нейния параклис се подкрепя косвено и от еднаквостта на строителните им техники. Градежът е от ломени камъни, споени с хоросан и слаб примес от счукана строителна керамика. Във вътрешността на многоъгълната структура, при източната ѝ част, беше открита настилка от седем тухли с размер 0,30 х 0,30 м. Върху нея имаше животински кости и нападала строителна керамика. Непосредствено над нападалата строителна керамика се откриха стенописи, натрошени на дребни фрагменти. В западната стена на многоъгълната сграда беше разкрита оформена с тухли страница (вероятно вход). Дебелината на стените на късноантичната сграда е между 1,10 и 1,30 м, а на средновековната – в рамките 0,90-1,05 м.

От казаното дотук може да бъде направено следното работно заключение относно ситуацията при църква № 3, параклиса северно от нея и многоъгълната структура: през късноантичната епоха е построена осмоъгълна (?) по план сграда (IV–VI в.). Средновековната (X–XI в.) периодизация изглежда така: 1 период – построяване на конхалната църква; 2 период – отваряне на вход в стената на нейната северна конха и свързването ѝ с новоизграден параклис; 3 период – на фуга към северната стена на параклиса е долепена сграда, повтаряща очертанията на съществувалата тук през късната античност многоъгълна структура. Тази многостенна средновековна сграда е имала (нова или преизползвана) тухлена настилка, стенописна украса и керемиден покрив.

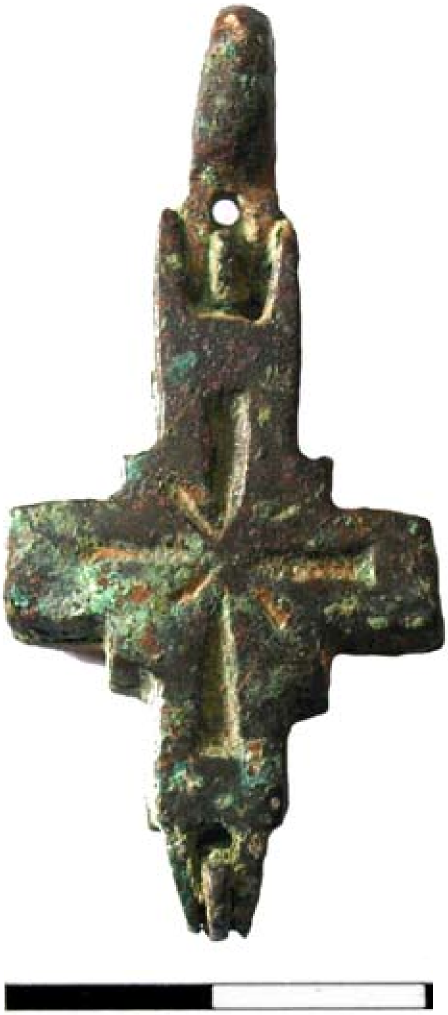

Обр. 3. Бронзов енколпион от XII – първа половина на XIII в.

Във вътрешността на църквите и в непосредствена близост до тях продължи разкриването на християнския некропол, познат от предните години. С новите 6 гроба, общият им брой се увеличи на 80.

През следващия сезон предвиждаме продължаване проучванията във вътрешността на църкви 1 и 2 и параклиса при конхалния храм; изясняване плановите схеми и по възможност функции на многоъгълната сграда и сградата източно от помещение 1 при църква № 1.

Литература

Джамбов, Попов 2012: И. Джамбов, С. Попов. Археологически разкопки на обект късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря, землище на с. Драгойново, община Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 446-448.

Корзухина, Пескова 2003: Г. Ф. Корзухина, А. А. Пескова. Древнерусские энколпионы. Кресты-реликварии XI–XIII вв. СПб., 2003.

№ 54. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС В М. КИРИКА – НИАР „МАДАРА“

Георги Майсторски, Иван Бабаджанов, Павел Георгиев

През периода 15-30.09.2014 г. за пета година са проведени редовни археологически проучвания на обект „Средновековен манастирски комплекс“ в м. Кирика – НИАР „Мадара“. Обектът отстои на 1,5 км югоизточно от кв. „Калугерица“, гр. Каспичан. Проучена е площ от 1,2 дка. Обектът е регистриран в АКБ под № 10002501 от Г. Майсторски. Последната актуализация е направена на 12.02.2015 г. от автора.

Проучванията на този култов комплекс датират от 1929 г., когато тук работи Г. Фехер (Фехер 1936). През 80-те г. на XX в. Т. Балабанов ревизира наблюденията на Г. Фехер, но спира работата поради липса на финансиране (Балабанов 1992). Разкопките са подновени през 2009 г. от екип в състав ръководител – Г. Майсторски, зам.-ръководител – Ив. Бабаджанов, консултант – доц. д-р П. Георгиев; геодезист – Вл. Вълчев, реставратор – Н. Деянова, нумизмат – гл. ас. д-р Ж. Жекова. През 2013 г. поради липса на финансиране не се работи. През 2014 г. финансирането се осъществява от РИМ-Шумен и община Каспичан, както и от дарения.

Основната цел е да се разкрие изцяло западната част на помещение Е3 в южната част на комплекса (обр. 1). Разчистен е теренът и е разширена план-квадратната мрежа западно от Е3 със 70 кв. м, като в кв. 93 и 103 е заложен нов изкоп с размери 5 м И–З и 5,70 м С–Ю. За наблюдение на профилите от изток е оставена пътека с ширина 1 м. Ниво на терена при профила: от юг – 324,48 м надм. в., от север – 323, 47 м.

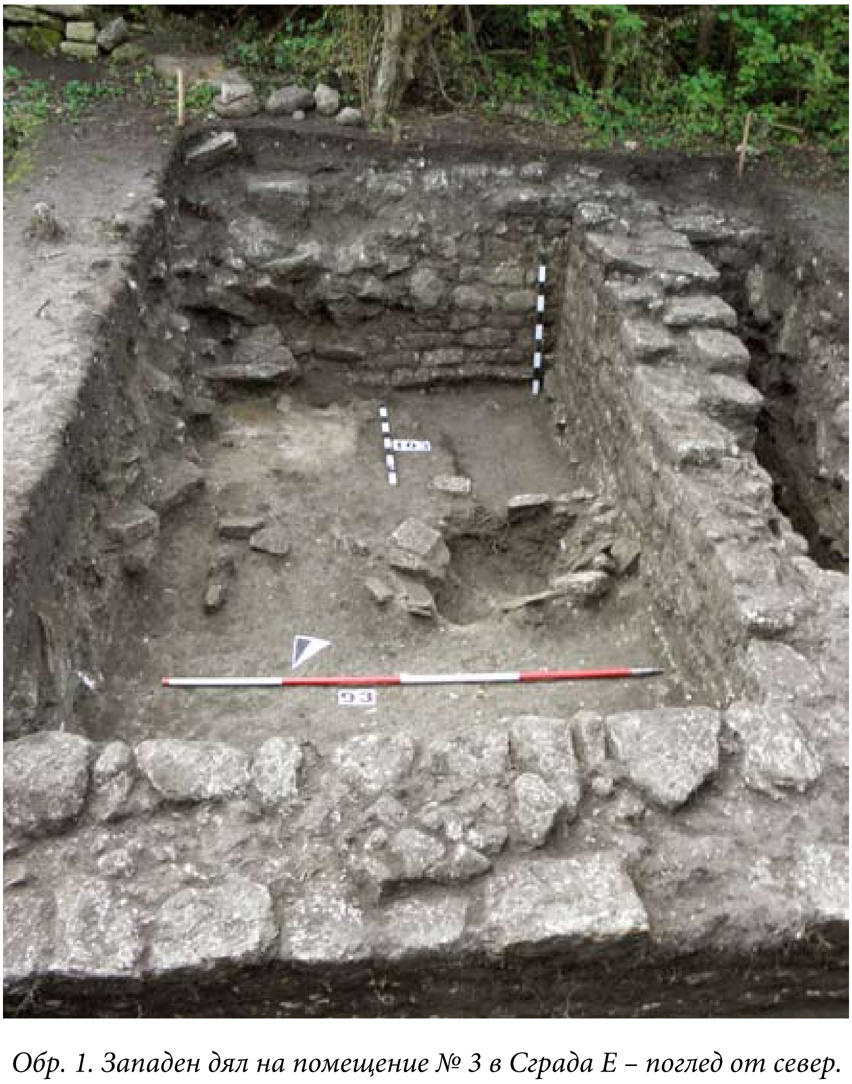

Обр. 1. Западен дял на помещение № 3 в Сграда Е – поглед от север.

Стратиграфия – Помещение Е3

Пласт от 0 до 0,40 м – хумусна пръст, има характер на свлечен насип с тъмнокафяв до черен цвят и с повишена плътност. Има изобилие от коренища. В южната част на изкопа – кв. 103, на около 3,40 м западно от профила и дълбочина 0,20 м бе установен ъгъл между южния зид на помещение Е3 и западния напречен зид на сградата. Насипът в дълбочина става сиво-кафяв. При южния зид на Е3 в кв. 103 се откриха голямо количество нападали камъни. Между тях има и пасаж фрагментирани керемиди. Керамиката в пласта е смесена – незначителни фрагменти от късноантични съдове и такива от X в., а по-голяма част – дребни фрагменти от XIII–XIV в. В югозападния ъгъл на изкопа (кв.103) е открита желязна тока с равна основа и полукръгло чело.

Дебел пласт от деструкции на 0,40-0,80 м. В южната част на помещението (кв. 103) преобладават камъните от рухналия южен зид. Те са грубо обработени, отчупени във вид на блокчета с размери 0,30-0,40 х 0,20 м и дебелина 0,10-0,15 м. Под каменното струпване има пласт от покривна керамика (тегули и имбрици). По част от тях има врязани знаци. Насипът е кафяв в южната половина на изкопа до сиво-кафяв в северната. Пластът керемиди е с дебелина в централната част до 0,50 м. Интерес буди врязан знак върху тегула, какъвто срещаме за първи път тук, подобен на обърнато наляво „Б". Преобладаващото наличие на керемиди под камъните от рухналия зид показва, че първоначално се е срутила част от покрива, а скоро след това и стената на постройката. Струпването на групи керемиди върху камъните е от по-дълго съхранилите се стрехи. Откриват се отделни фрагменти битова керамика от IX–XI в. и отделни късове късноантична керамика. Между камъните бяха открити масивни железни гвоздеи (до 0,14 м).

Сиво-кафяв неплътен насип – дълбочина 0,80-1,10 м. Той лежи непосредствено под рухналите керемиди. Тук се появиха нови фрагменти от амфора със светлочервен цвят и жълта ангоба, които се откриват из цялото помещение вече трети сезон. Сред керамиката от разглеждания пласт е открито и гърло с дръжките на амфора. Едната дръжка е намерена в пласта, а другата – пред северното лице на сградата. Допускаме, че тази амфора е била на втория етаж на сградата и се е разпиляла в широк периметър при нейното рухване.

Отоплително съоръжение – то е разположено в ЮЗ ъгъл на помещение Е3 – долепено до южния и на 1,20 м източно от напречния зид на помещението. Огнището е на дълбочина 1,15 м от съвременното ниво на терена (кота 322,91 м).

Горивната камера е с права стена от запад, неуспоредна на преградния зид. Размери – 0,95 х 1,10 м (ЮЗ–СИ). В слоя пепел са открити в порядък горели железни гвоздеи и клинове. От североизток се оформя предпещно пространство с диаметър около 1 м. По периферията на огнището и предпещното пространство се оголват дребни камъни (подложка?). Предвид очертанието на огнището, печката вероятно е имала правоъгълна форма. Наличието на множество опалени до червено блокове подсказва, че тя е имала каменен градеж, а коминът ѝ е минавал от вътрешната страна на стената, осигурявайки отопление за стаята на втория етаж.

Между предпещието и западния зид на Е3 е разположено хранилище с елипсовидна форма и размери 1,25 х 0,90 м. То има облицовка от средни по размер плочести камъни, части от долиум и керемиди. Дълбочината му е 0,40 м, а в насипа се откриха дребни фрагменти битова керамика от X – началото на XI в. На дъното се откри корозирала желязна пластина, обкантена с бронзов лист (част от шлем?). Съ-

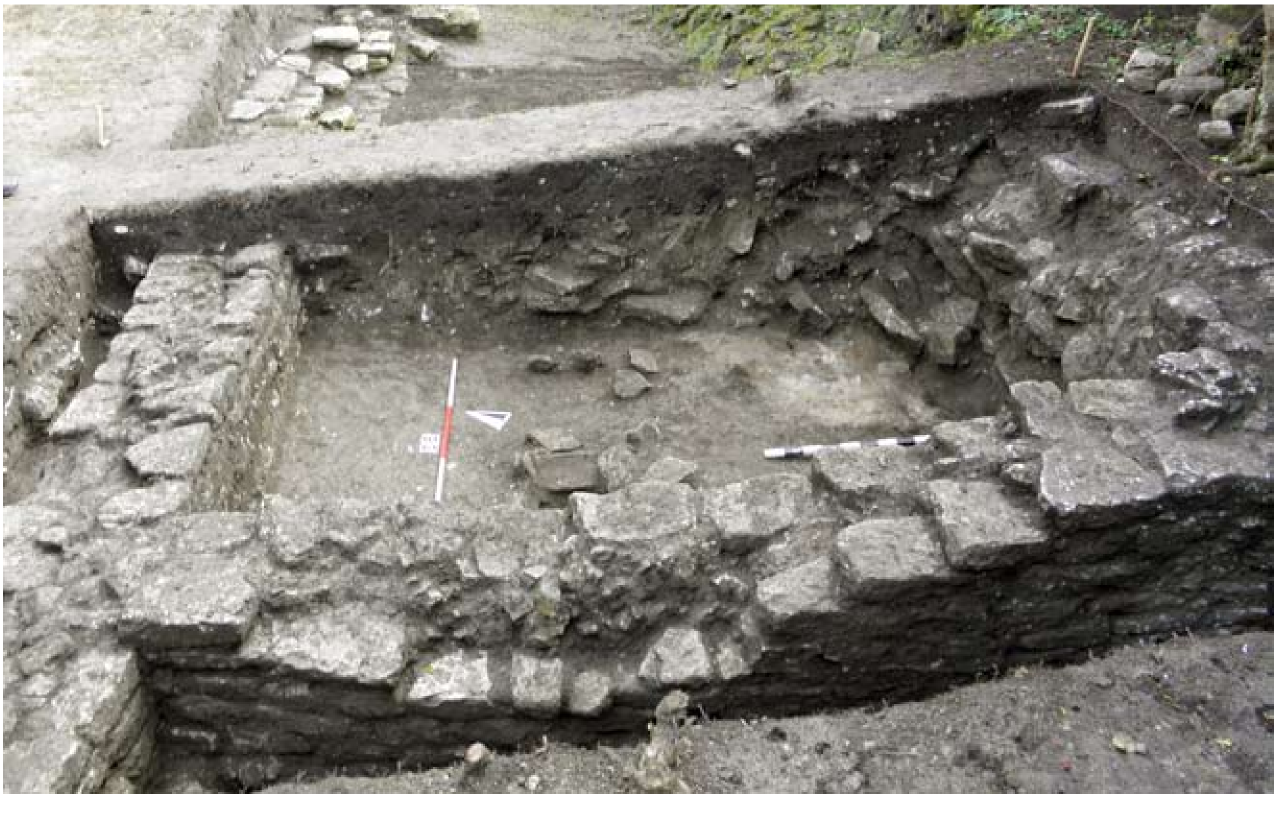

Обр. 2. Помещение № 3 в Сграда Е – поглед от запад (Помещение № 4).

дейки по формата и наличните фрагменти от стена и устие, вероятно в ямата първоначално е лежал долиум.

Размери на Помещение № 3: дължина 12,50 м; ширина 3,90 м; дебелина на северен зид 0,70 м; дебелина на западен зид 0,65 м; ширина на входа 2,20 м.

Помещение Е4. То се разгръща в западна посока и е конструктивно подчинено на сграда Е. Няма данни за проход между помещения Е3 и Е4. Стратиграфията на отлаганията и керамичните находки е съпоставима с тази в Е3 (обр. 2).

В последния ден, при почистване на централната част на Е3, бе открит отлично запазен византийски моливдовул. Координати: кв. 94, И – 4,70 м; С – 2,95 м; надм. в. 323,12 м. На аверса му е изобразен Св. Никола с надпис *NHKOΛ` BOHΘ.. и 4-редов надпис на реверса – + ΛЄON/TI BACI/ΛIKωOC/TIAP... Печатът се датира най-общо във втората половина – края на X в. (обр. 3).

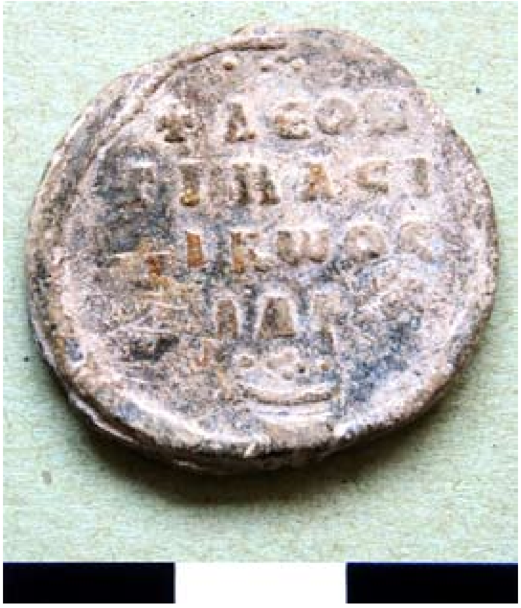

Обр. 3. Оловен печат на остиария Лъв. Втора половина на X в.

Мерки по консервация и социализация

Поставена е двуезична информационна табела, разработена от екипа. През ноември 2014 г. олтарната маса в раннохристиянската базилика е затворена с покрив от прозрачна поликарбонова плоскост върху лека дървена рамка. Извършено е сухо укрепване и почистване на зидове, уреждане на подходи и пътеки, изграждане на наблюдателна площадка, пръскане с хербицид.

Проучването на обект „Средновековен манастирски комплекс“ в м. Кирика – НИАР „Мадара“ изпълни своята цел да бъде допроучено помещение № 3 в сграда Е. В ЮЗ му ъгъл се разкри отоплително съоръжение с предпещие и кръгло хранилище. Установено е, че в западна посока сградата се разгръща с поне още едно помещение, следи от каквото има и на повърхността, на около 10 м от западния зид на Е3.

Находката на моливдовул на приближен до византийския василевс сановник (ГИБИ 1964) – единствена по рода си в десетилетното проучване на комплекса, дава специфична информация за характера на имението и неговата съдба в края на X в.

Литература

Балабанов, 1992: Т. Балабанов. Проучване на старобългарския комплекс „Кирика“ край с. Калугерица (предварително съобщение). – Приноси към българската археология, I, 1992, 68-73.

ГИБИ, V, 1964, De ceremoniis aulae Byzantinae, 221-229.

Фехер, 1936: Г. Фехер. Разкопки в местността Кирика над с. Калугерица. – Мадара, II, 1936, 107-154.

№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС ОТ XII–XIV В. В М. БОРОВ ДОЛ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЗМЕЙОВО, СТАРОЗАГОРСКО

Мария Камишева, Мариана Минкова

Във връзка с програмата на Община Стара Загора за развитие на културния туризъм на територията на града и близките околности, през м. ноември 2014 г. бяха извършени археологически проучвания в м. Боров дол, северно от града. Те имаха сондажен характер и целяха установяване наличието на културни пластове, тяхната дълбочина и периода, към който принадлежат.

М. Боров дол е разположена по северните склонове на Аязмото, в землището на с. Змейово. В близост до проучвания терен, в м. Беш бунар, са открити прочутите старозагорски средновековни каменни релефи с изображения на лъвица с лъвче, лъв, пауни и грифон. През 1926 г. в района са правени „проучвания“ от местни хора, които са разкрили апсида на християнски храм, украсена със стенописи. Според описанията тогава стените са били запазени на височина до 2 м. За месността съществува легенда, която свързва покръстването на княз Борис със съществуващ манастир на върха на Аязмото.

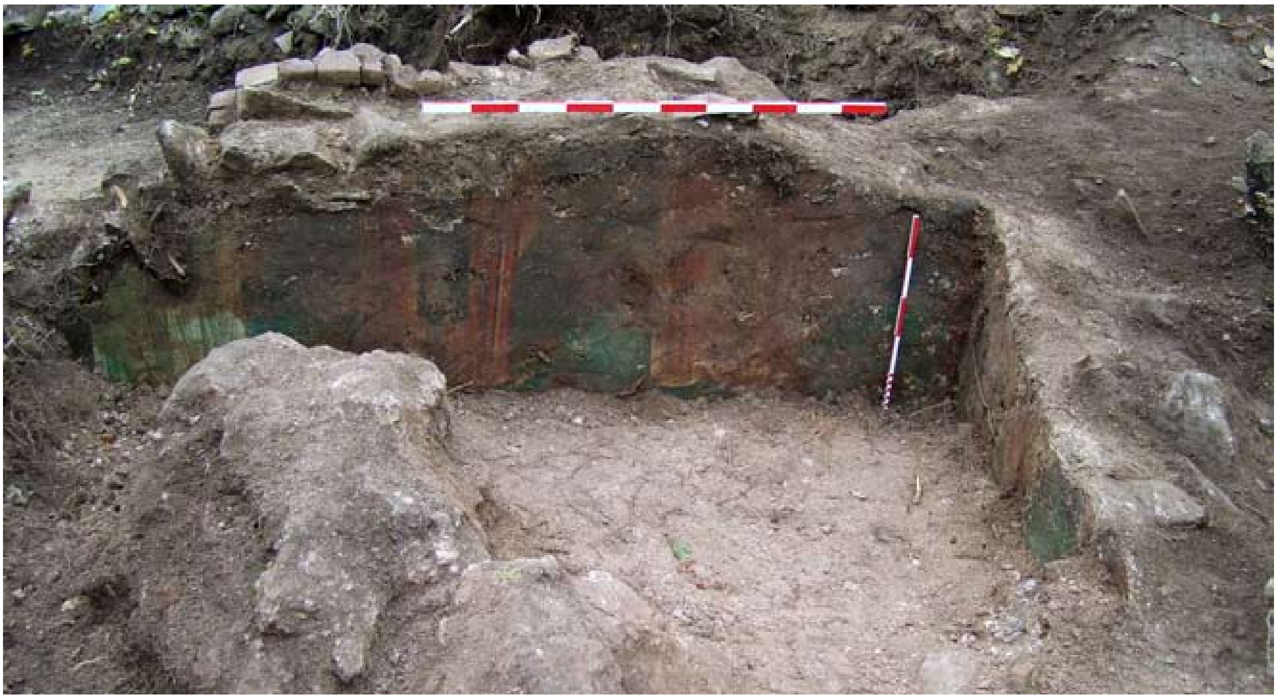

Обр. 1. Стенописна украса във вътрешността на храма (сн. М. Камишева).

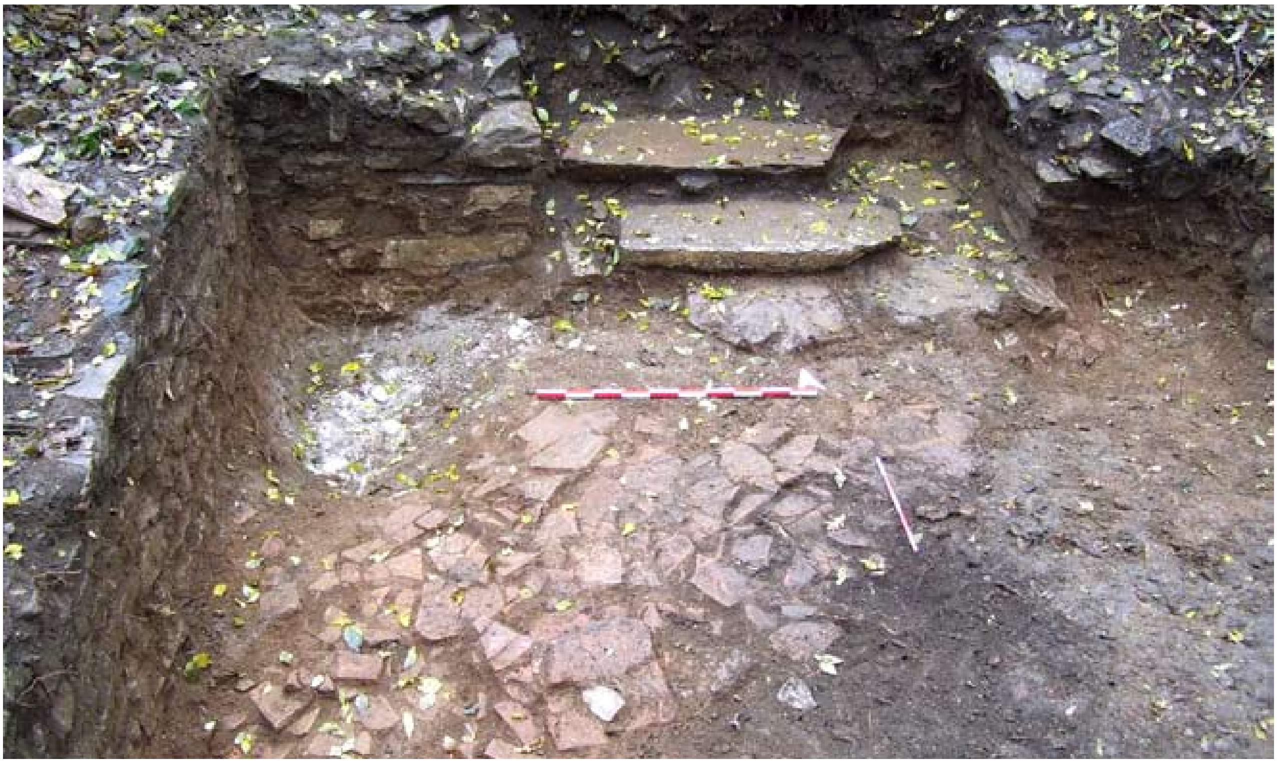

Обр. 2. Помещение със стълбище в сондаж 2 (сн. М. Камишева).

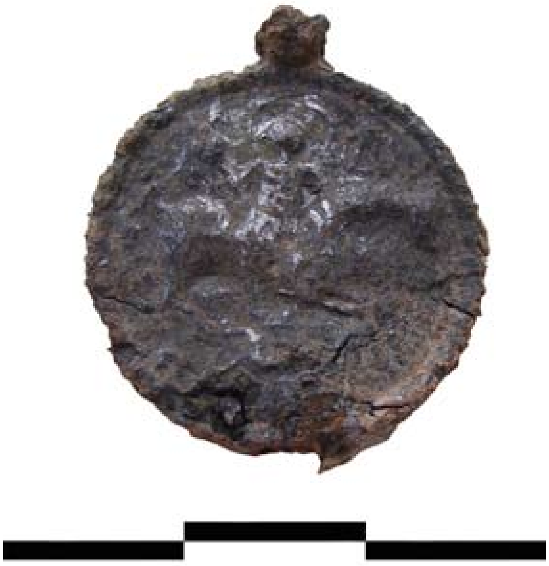

Обр. 3. Оловен медальон със светец-конник (сн. М. Камишева).

Сондажите са ситуирани в югоизточната част на терена.

В първия сондаж се разкри южната стена на черква с дължина 5,45 м. Фасадната ѝ част е била украсена с керамопластични елементи във вид на четирилистни розети. Върху вътрешното ѝ лице е запазена стенописна украса, от която в границите на проучването са разкрити три фигури. Те са запазени от кръста надолу (обр. 1).

Облечени са в дълги дрехи в зелен, червен и жълт цвят. Перпендикулярно на южния зид, в северна посока, се разкри стена, чиято източна част също е стенописана. Тя е с дължина 1,36 м. Западната ѝ част е разрушена от иманярски изкоп. Предварителните наблюдения сочат, че издигането на храма е станало в края на XII–XIII в. В по-късен етап от съществуването му, към южната стена е долепен параклис. За целта тя е била удебелена и към нея е долепена източната стена на параклиса, оформена с апсида. Разграничават се два стенописни пласта. При първоначалния зографията е положена върху грапава повърхност и е с бледи цветове. В последствие стените са измазани отново и загладени. Стенописният пласт е с много по-ярки и наситени цветове. Възможно е това второ стенописване да се е наложило поради частичното разрушаване на храма вследствие на някакъв природен катаклизъм и вероятно трябва да се отнесе към периода края на XIII – втората половина на XIV в. С цел да бъдат запазени откритите стенописи, проучването в тази част бе преустановено и сондажът бе засипан по предписание на реставратор.

Във втория сондаж бе проучено помещение със стълбище, от което са разкрити три стъпала. Във вътрешността му бе достигнато струпване на покривни керемиди и тухли, които вероятно маркират подовото му ниво. Стените му в западна посока са запазени на височина до 1 м (обр. 2).

Третият сондаж е разположен източно от апсидата на параклиса, с цел да се установи наличие на укрепване на постройката. На дълбочина 1,10 м от повърхноста се попадна на гроб, ориентиран изток-запад. Гробната яма е укрепена от вътрешната северна и южна страна с камъни. Погребението е извършено чрез трупополагане. Скелетът е с глава на запад, краката са изпънати, а ръцете – положени на корема. Под главата е поставен камък, играещ ролята на възглавница. Според антропологичния анализ става въпрос за индивид от мъжки пол, вероятно представител на европейската раса. Предполагаемата му възраст е около 50 години. Притежавал е ръст 1,73-1,75 м. Прави впечатление средният до висок ръст, съчетан с малко лице и тесен череп.

Под лявото рамо, при вдигането на костите, се откри оловен медальон. На едната му страна има релефен образ на светец-конник. Изображението трябва да се интерпретира като Св. Теодор-конник и се отнася към периода втората половина на XII – 20-те години на XIII в. (обр. 3).

НЕКРОПОЛИ

№ 56. БИРИТУАЛЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ТОПОЛА, КАВАРНЕНСКО

Людмила Дончева-Петкова, Методи Даскалов, Мария Христова

Биритуалният некропол при с. Топола, Община Каварна е част от обект с национално значение, обявен с Декларационно писмо 3702/26.05.1992 г. на Директора на НИПК. Разположен е в ПИ с идентификатор 72693.18.17. В АИС АКБ е регистриран с Регистрационна карта 3600119/ 07.03.1993 г.

През 2014 г. археологическите разкопки са финансирани по договор с МК. Те се проведоха в периода от 23.08 до 24.09.2014 г. под ръководството на проф. Л. Дончева-Петкова и доц. М. Даскалов. В разкопките участваха д-р М. Христова, К. Трендафилова, К. Клисуранов и Ю. Пулчев. Актуализацията на общия план е дело на инж. Ат. Каменаров, обработката на остеологическия материал – на доц. д-р Л. Нинов, а на антропологическия – на гл. ас. д-р В. Русева.

Резултатите от проучването бяха приети от нарочна комисия на ГД ИОКН, назначена от Министъра на културата със Заповед № РД 9К-30/ 18.09.2014 г.

През този сезон екипът си беше поставил две конкретни задачи. Първата беше да се очертае източната граница на некропола, а втората – да се установи южната, като се проследи и документира съотношението на езическите и християнските гробове, които, по наблюдения в предишни сезони, са съсредоточени именно в тази част на некропола.

За реализирането на поставените цели разкопките бяха съсредоточени в два сектора – южен и източен. На проучената площ от около 350 кв. м бяха разкрити нови 28 гроба, с което общият им брой достигна 623. И през този сезон, подобно на предишния, преобладават инхумациите.

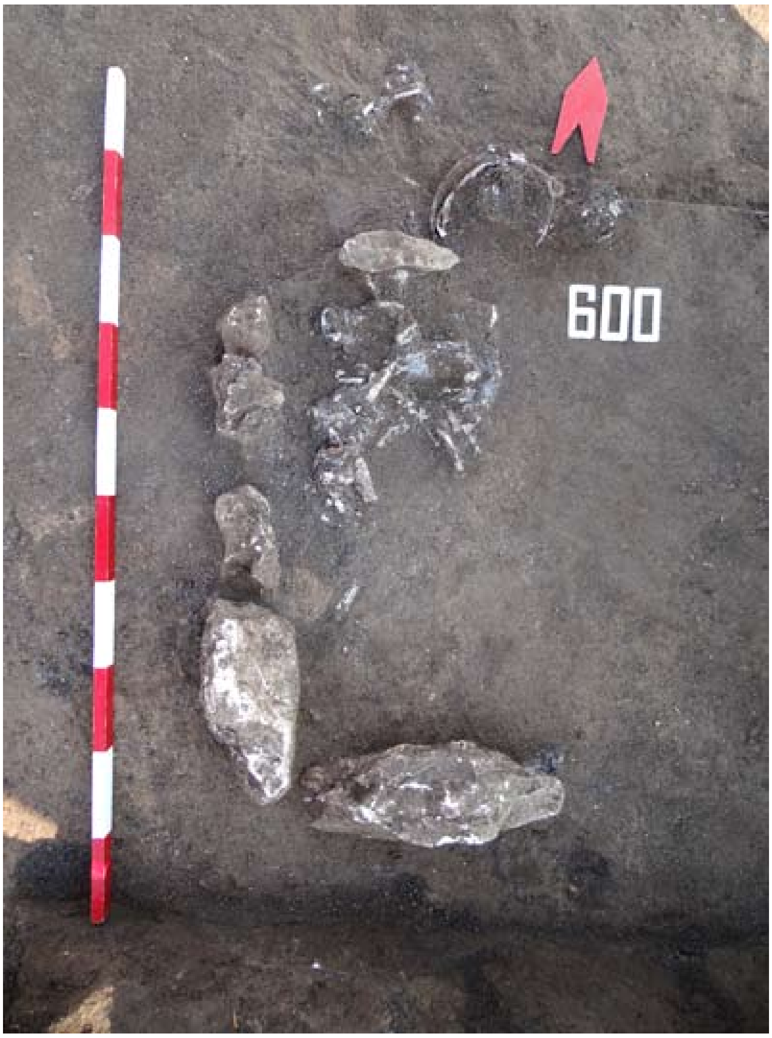

Обр. 1. Гроб № 600 с кремация и правоъгълна тока като част от гробния инвентар.

На много места на дълбочина от 0,20-0,30 м от съвременния терен бяха разчистени каменни структури, оформящи своеобразни площадки. След тяхното заснемане и демонтиране, на около 0,20-0,30 м под тях, се разкриха и гробове.

Разликите в оформянето на гробното съоръжение при кремациите ни позволява да представим разкритите гробове в няколко групи. Най-напред това са гробове, при които горелите кости са поставяни в обикновени кръгли или елипсовидни ями. Общият им брой е 8. Инвентарът включва керамични съдове, ножчета и токи.

Друга група гробове, без да е многобройна (само 4), е тази на гробовете с останки от кремация, поставени в ями, в които има частично изградени камери (ограждане поне на две от страните). Най-интересният от тази група е гроб № 600. При останките на погребания мъж (20-40 г.) е поставено като гробен дар дървено ведро, от което бяха намерени *in situ* железните обръчи и дръжка със запазени петлици. Върху горелите кости бе намерена желязна правоъгълна тока (обр. 1).

Различно са оформени и гробовете с инхумации. В четири гроба телата на покойниците са поставени в обикновени ями. При три гроба ориентацията на погребаните е на север, а при един – на запад. Единствено в гроб № 616 са открити животински кости, сложени на отделни купчинки – до краката и в страни от тях, както и до лявата ръка.

И през този сезон най-многобройна е групата на гробове с инхумации, чиито ями са частично оградени с камъни – осем (обр. 2). При шест мъртвите са с глава на север, а при два – с глава на запад. Инвентар е поставян само при тези със северна ориентация, като той включва паници, гърнета, ножчета.

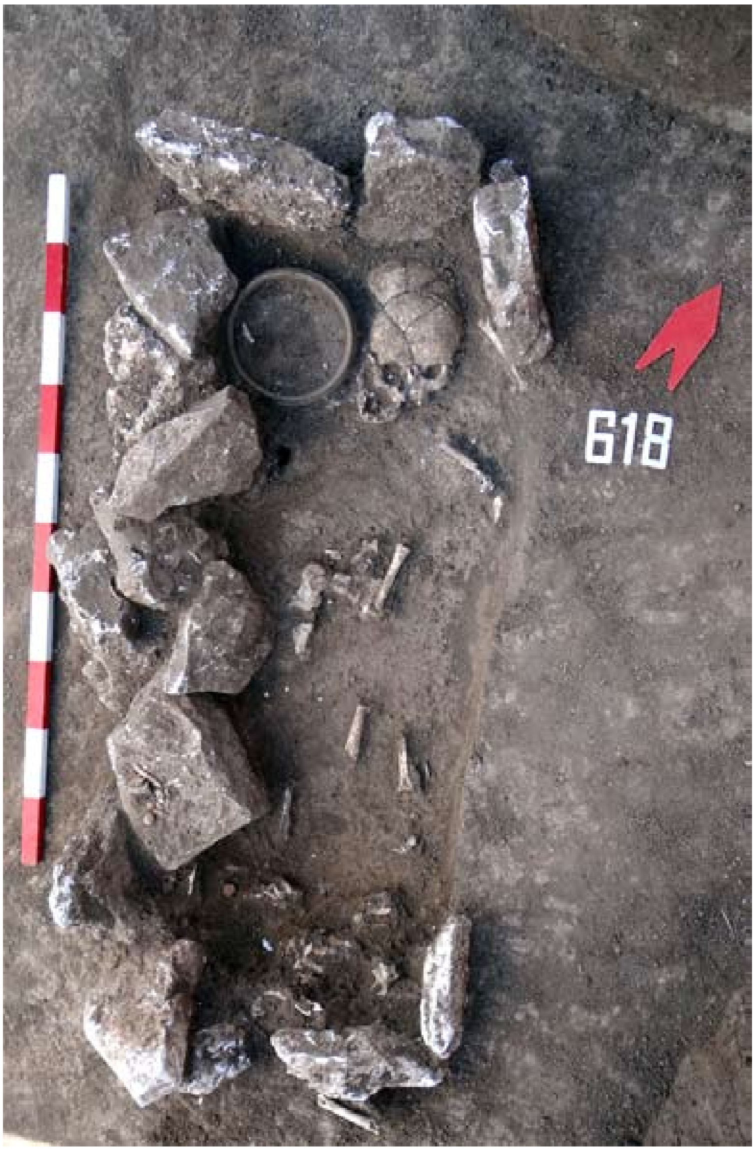

Обр. 2. Гроб № 618 с инхумация, частично ограден с камъни.

Наблюденията на съотношението на гробовете със северна и западна ориентация показват следното: гробовете със западна ориентация са съсредоточени в южната периферия на некропола – основно в квадрати I4, J4 и J5. Разположени са в близост до такива със северна и южна.

Несъмнено едно от постиженията за миналия сезон, с оглед и на подготвяната публикация, е документирането на различните нива на вкопаване на гробни ями, направено в източната част на некропола – по линията на квадрати Q6-Q8. Тези нива са коментирани в няколкото предварителни публикации на Ст. Ангелова, Л. Дончева-Петкова и М. Даскалов, но досега не бяха документирани (Ангелова и др. 1997; Дончева-Петкова и др. 1989).

Усилията на екипа към очертаване на границите на некропола се увенчаха с частичен успех. Намаляването на концентрацията на гробове до тяхното пълно отсъствие в южната периферия подсказва, че в тази посока той свършва. Но в източната му периферия се разкрива съвсем различна ситуация. Тук се очертава голяма концентрация на гробове. Именно в тази част на некропола бяха направени важните наблюдения върху неговата стратиграфия, разкриваща различните нива на вкопаване на гробните ями на кремациите и инхумациите. Еднаквият инвентар и отстъствието на суперпозиции доказват тяхната синхронност, а различната дълбочина на вкопаване вероятно се дължи на други причини (например хигиенно-санитарни). В профила по границата на непроучваните площи се виждат камъни от каменните маркировки над гробовете, което потвърждава наблюденията, че в тази посока некрополът продължава.

Съгласно т. 4 от Решенията и препоръките на приемателната комисия на терен не са осъществявани консервационни дейности поради характера на обекта – плосък некропол, при който разкритите структури се демонтират след проучване и документиране.

Литература

Ангелова и др. 1997: Ст. Ангелова, Л. Дончева-Петкова, М. Даскалов. Двуобредният некропол край село Топола, Каварненска община. – ППИК, 3, 1997, 141-154.

Дончева-Петкова и др. 1989: Л. Дончева-Петкова, С. Ангелова, В. Йотов. Ранносредновековният некропол при с. Топола, Толбухински окръг (предварително съобщение). – ППИК, 2, 1989, 187-197.

№ 57. КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В М. ЧЕКЕЧА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Рени Петрова, Пламен Караилиев

При контролни наблюдения през 2011 г., проведени на територията, застрашена от отнемане на хумусния пласт, в землището на с. Овчарци, община Раднево, за нуждите на рудник Трояново-1, за първи път се локализира настоящият археологически обект. Сондажно бе проучван през 2012 г. от екип с научен ръководител доц. д-р Ст. Александров от НАИМ-БАН. В най-високата част на терена бяха заложени сондажи с ширина 1 м и дължина 20 м, ориентирани по посоките на света. В границите на проучваната площ се разкриха 12 гроба без сигурно датиращ подемен археологически материал (Александров, Христова 2012). Предстоящото пълно унищожение на терена наложи спасителното археологическо проучване през 2014 г.

Обектът се намира в м. Чекеча, на 1,3 км югоизточно от бившето с. Овчарци. Разположен е на леко полегат склон от северната част на малко плато, ориентирано в посока северозапад-югоизток. От северната и североизточната част е прокаран технологичен път (обр. 1). Площта е непрекъснато обработвана и голяма част от хумусния пласт се е свлякла в по-ниската част на нивата вследствие на денивелацията. Още при първоначалните наблюдения имаше не малко силно фрагментирани човешки кости, разпръснати на сравнително малка площ. Спасителните проучвания започнаха в началото на

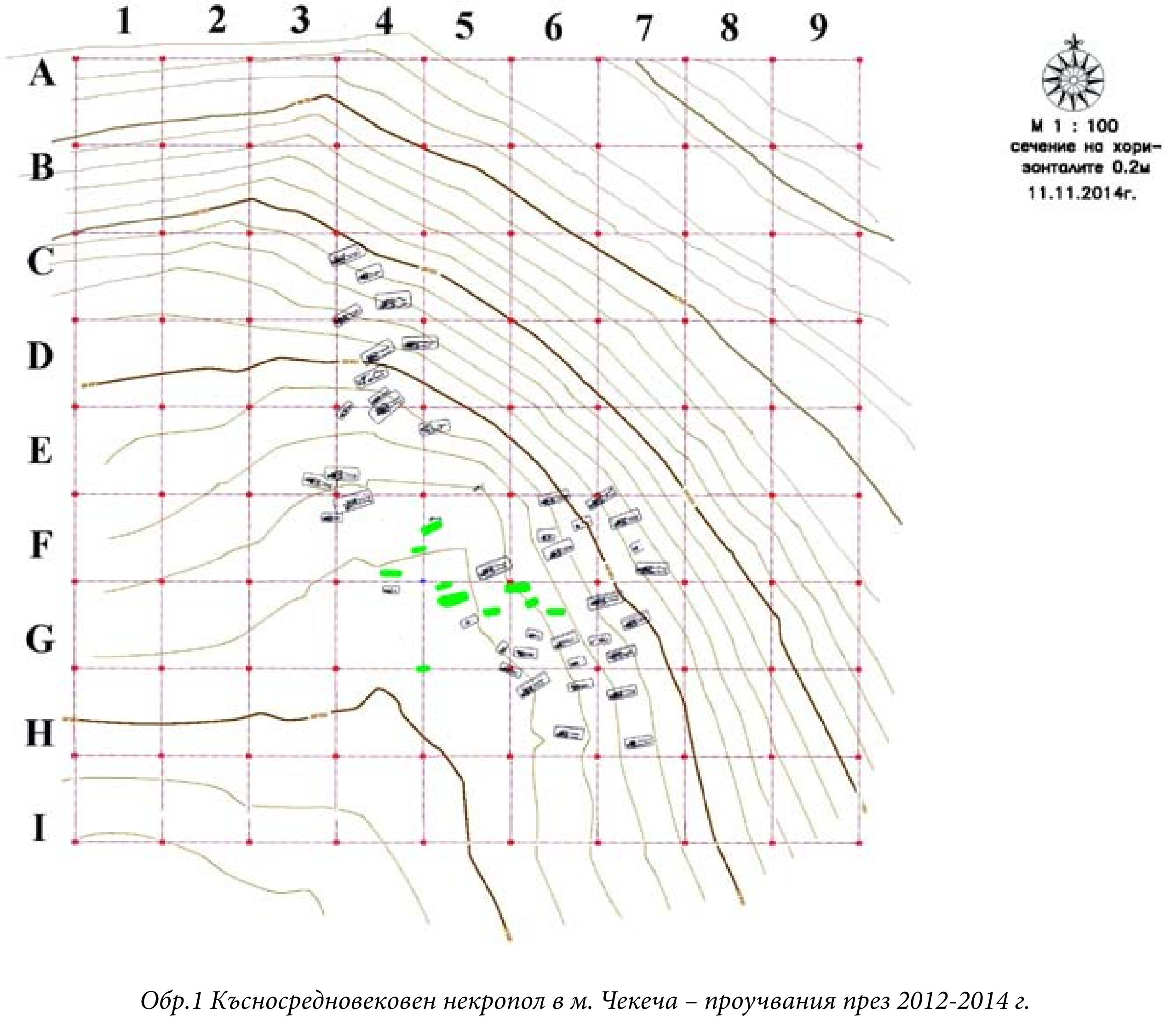

Обр.1 Късносредновековен некропол в м. Чекеча – проучвания през 2012-2014 г.

ноември и с няколко прекъсвания продължиха до 19.12.2014 г. В екипа на проучванията взеха участие специалисти от Археологически музей „Марица-изток“.

Очертанията на гробните ями са ясно различими и вкопани в светложълтия материк. Преобладаваща ориентация на скелетите е югозапад-североизток. Главите са положени на дясна страна, наклонени на дясно рамо. Ръцете са изпънати без изключение покрай тялото. Долните крайници с малки изключения също са нормално изпънати. Предвид непрекъснатата стопанска обработка на терена и денивелацията в посока север, хумусният пласт е значително изтънял в северния дял на некропола, което е довело до частично разрушаване на гробните ями, а не рядко и на скелетите в тях.

В част от гробните ями по дългата северна страна има оформен праг, а по дъното на една от тях ясно личаха следи от дървено покритие. Следи от изгнила дървесина, предимно в южната част, се забелязваха и при разкриването на гробните ями.

С малки изключения ямите са плитко вкопани, но няма информация за дебелината на хумусния пласт в момента на залагането им. Скелетите са изнесени предимно в южната част и дървеното покритие е било поставено под ъгъл – от север към юг. В гробните ями няма поставени погребални дарове. В полово отношение некрополът е смесен – мъже, жени и деца. Некрополът се развива на площ от около 700 кв. м. Плътността в централната част намалява, което вероятно се дължи на унищожаването на скелетите при обработката на почвата. Забелязва се стремеж към планираност. През настоящия сезон са проучени 43 гроба, като общият брой с проучените през 2012 г. е 55.

От направения преглед на представените гробове убедено вече може да твърдим, че погребалният ритуал е мюсюлмански. В подкрепа на това са наблюденията за формата и посоката на гробните ями, положенията на скелетите вътре в тях и останалия подемен археологически материал. В границите на некропола се откри минимално количество фрагментирана керамика, характерна за XVI–XVIII в., включително и долна част на мраморно надгробие, няколко железни гвоздея и желязна халка.

Литература

Александров, Христова 2012: Ст. Александров, Т. Христова. Спасителни археологически проучвания на могила № 5 в землището на с. Овчарци. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013.

№ 58. НЕКРОПОЛ В М. СВЕТИЦАТА В ГР. ЛЯСКОВЕЦ, ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Евгени Дерменджиев, Стоян Михайлов, Михаела Томанова, Йорданка Стефанова

Обектът се намира в югозападната покрайнина на гр. Лясковец, непосредствено до пътя за Петропавловския манастир, между стадиона и хотел „Светицата“. Разположен е на малка поляна с наклон в североизточна посока, с координати: север – 43° 06’ 06.11“, изток – 25° 42’ 37.96“ и надморска височина 270 м. Непосредствено на юг и югозапад е регистрирано средновековно селище от XII–XIV в. В същия район е била разположена църквата „Св. Троица“.

Гробовете са открити при направата на изкоп във връзка с осъществяването на проект „Възстановяване и благоустрояване на м. Светицата, кв. 86 по ПУП на гр. Лясковец“. При предварителния оглед се установи, че става въпрос за християнски некропол от Османската епоха. На това място досега не е било известно съществуването на археологически обект и той не е бил локализиран при предишни теренни обхождания. В спасителните разкопки участваха специалисти от РИМ-В. Търново: обработката и изследването на открития текстил направи д-р И. Чокоев, монетите определи Ст. Михайлов, находките бяха почистени и консервирани от М. Томанова, Й. Стефанова изготви графичната документация.

При разкопките, които се проведоха през месец юли, се откриха общо 37 гроба от некропол, който може да се датира в XVI–XVIII в., както и 2 боклучни ями от същото време. В изкопа няма следи или останки от масивни градежи (обр. 1).

Стратиграфия

Стратиграфските напластявани на обекта имат следния ред:

Горен пласт – кафява пръст с дебелина от 0,30 м до 1 м.

Долен пласт – жълта стерилна пръст на достигнатата дълбочина от 1,40 м.

Некропол

От некропола се проучиха изцяло или частично 31 гроба и се локализираха още 6 гроба. Засега неговите граници и общата площ не могат да се определят. Гробовете са разположени в редове с посока югозапад-североизток. Има и няколко гроба, които са ориентирани запад-изток и юг-север. Между някои от гробовете остава разстояние, но има и такива, които пресичат по-ранни гробове (обр. 2). Некрополът е светски, за което свидетелстват детските гробове и откритият инвентар.

Гробове на възрастни, първични – 19. Гробове с данни за ковчези – 9. Гробове с инвентар – 9. Гробове с ориентация югозапад-североизток – 13; гробове с ориентация запад-изток – 5; гробове с ориентация юг-север – 1.

Гробове на възрастни, вторични – 2. Гробове с данни за ковчези – 2. Гробове с инвентар – 1.

Гробове на деца, първични – 12. Гробове с данни за ковчези – 4. Гробове с инвентар – 4. Гробове с ориентация югозапад-североизток – 8; гробове с ориентация запад-изток – 4.

Гробове на деца, вторични – 2. Гробове с данни за ковчези – 1.

Гробове неопределени – 2. Гробове с данни за ковчези – 1. Гробове с ориентация югозапад-североизток – 1; гробове с ориентация запад-изток – 1.

От ковчезите се откриха следи и останки от странични дъски и капаци, както и 14 железни гвоздея. Сред гробовете се открояват:

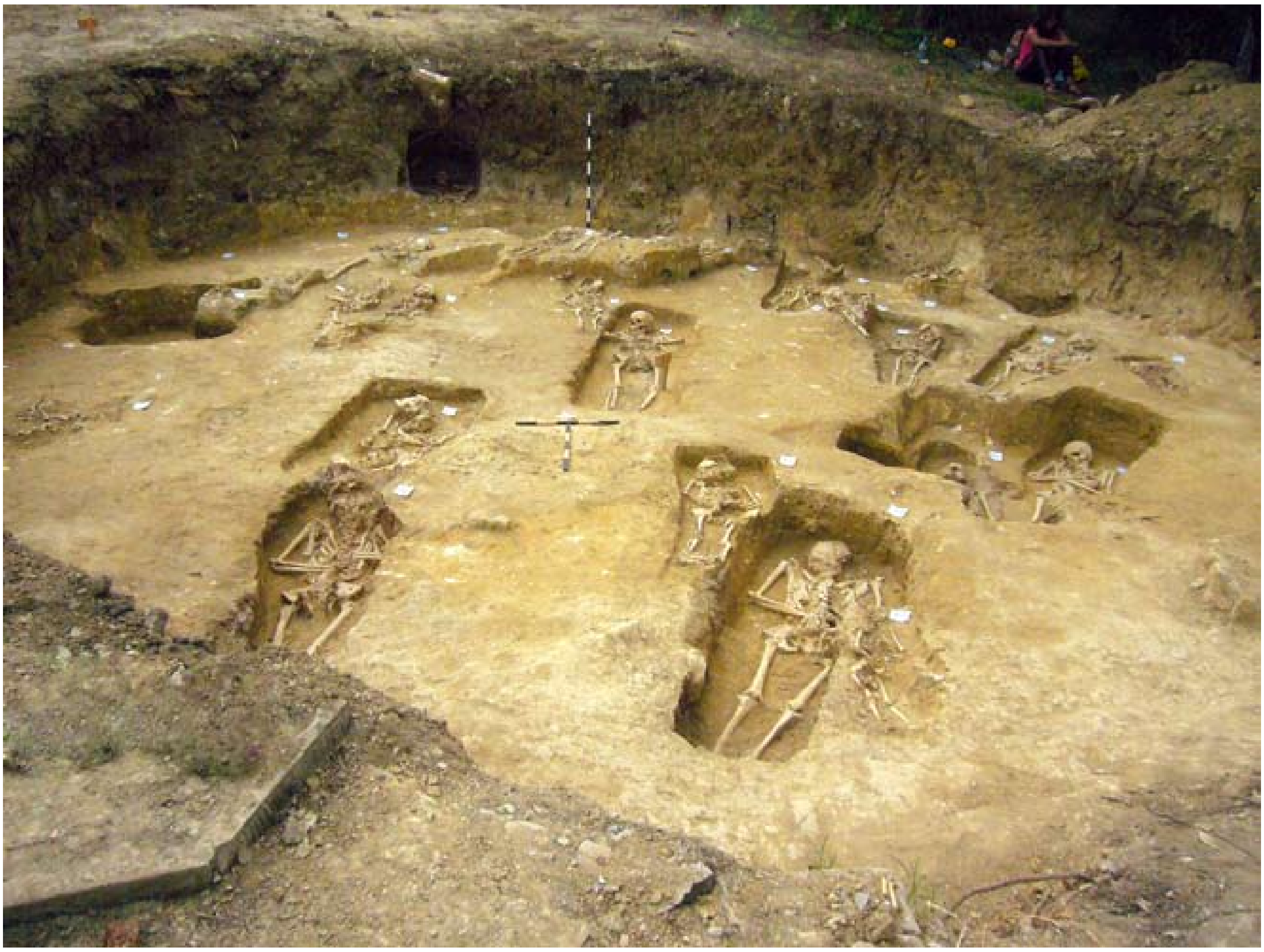

Обр. 1 Общ поглед към некропола от североизток.

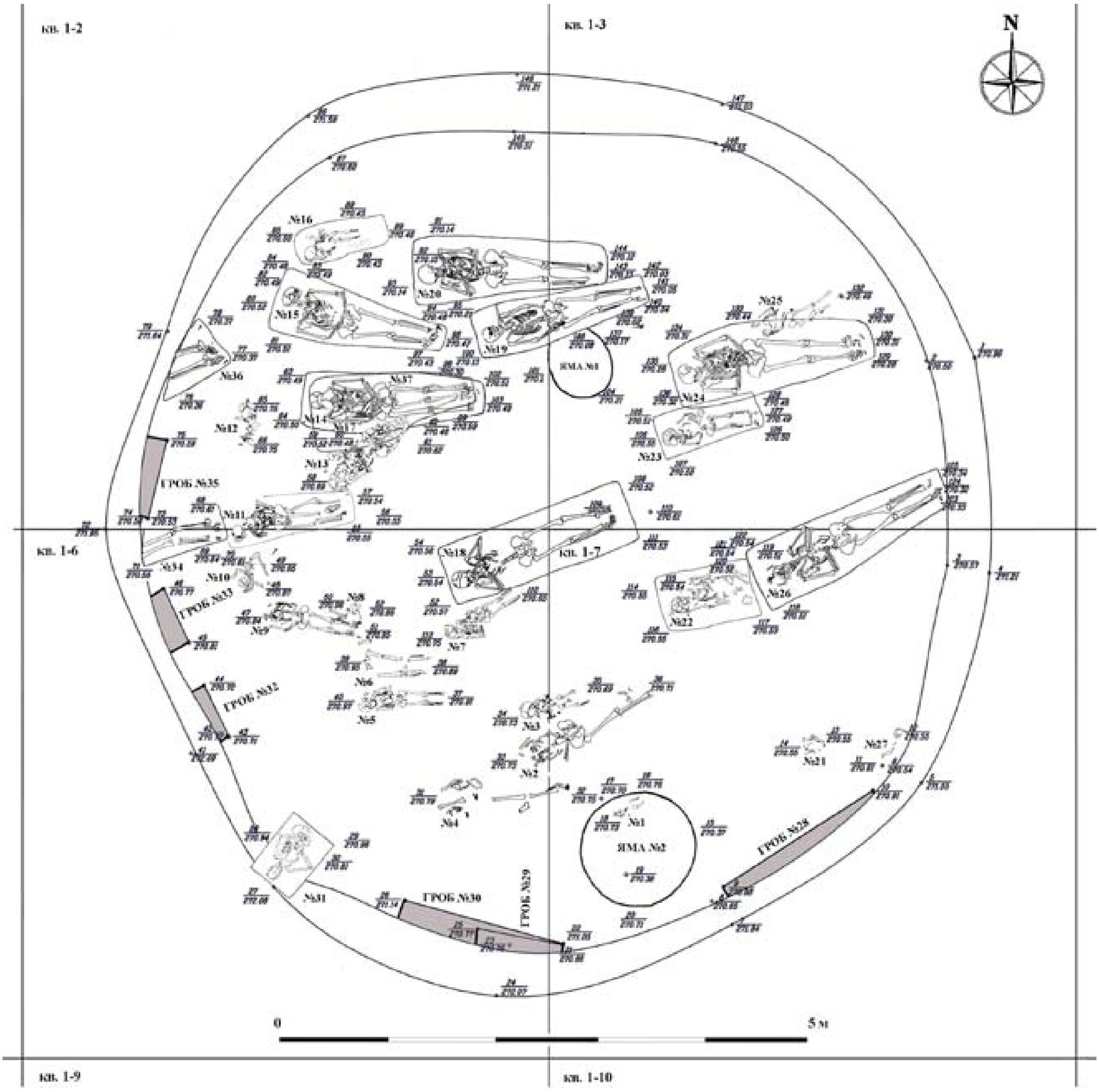
кв. 1-2
кв. 1-3
N
№16
№20
№15
№19
ЯМА №1
№25
№36
№37
№24
№12
№14
№17
№13
№23
ГРОБ №35
№11
кв. 1-6
№34
№18
кв. 1-7
№26
№10
ГРОБ №33
№8
№9
№7
№22
№6
ГРОБ №32
№5
№3
№27
№21
№2
№4
№1
ЯМА №2
ГРОБ №28
№31
ГРОБ №30
ГРОБ №29
0
5 м
кв. 1-9
кв. 1-10

Обр. 2 План на некропола.

Гроб № 16 – първичен, детски; дясната ръка е поставена на корема, лявата ръка е поставена на таза; няма инвентар; ковчег – странични дъски и капак с размери 0,25 х 0,65 м; ориентация югозапад-североизток.

Гроб № 18 – първичен, възрастен (жена); ръцете са скръстени високо на гърдите; инвентар – нишки и следи от сърмен текстил по черепа; ковчег – следи и останки от странични дъски; ориентация югозапад-североизток. Сред костите от таза се откриха фрагменти от череп на бебе.

Гроб № 19 – първичен, възрастен; ръцете са изпънати и поставени на таза; инвентар – 1 масивен бронзов пръстен на безименния пръст на дясната ръка; ковчег – странични дъски и капак; ориентация югозапад-североизток. При вкопаването на гроба е пресечена боклучна яма № 1.

Гроб № 24 – първичен, възрастен; ръцете са поставени на корема; инвентар – 1 желязна халка при гръбначния стълб, 1 медно копче при дясната ръка, 7 медни копчета при лявата ръка, 15 медни копчета под гръбначния стълб, част от глинена чашка в насипа на гробната яма; няма данни за ковчег; ориентация запад-изток.

Гроб № 25 – първичен, детски; дясната ръка е поставена на таза, лявата ръка е поставена на корема; инвентар – гривна от 14 съвсем малки стъклени мъниста (8 сини, 5 черни и 1 бяло) и 7 малки

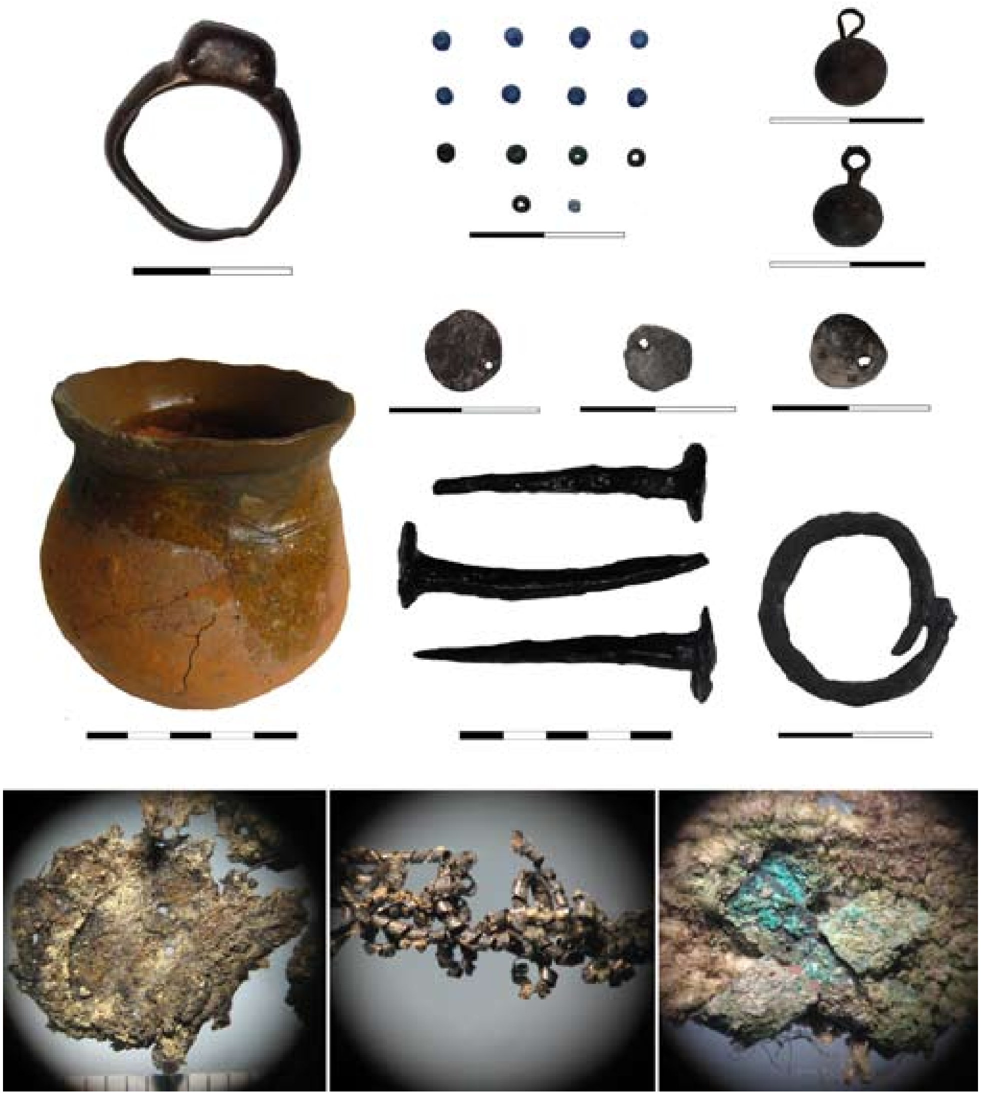

Обр. 3 Част от инвентара и текстила от гробовете в некропола.

пробити сребърни монети, залепнали върху останки от кожена лента на лявата ръка; няма данни за ковчег; ориентация югозапад- североизток.

Гроб № 28 – първичен, възрастен; няма данни за положението на ръцете; инвентар – няколко нишки от текстил; ковчег – надлъжна дъска с височина 0,25 м и запазена дължина 1 м, 7 малки железни гвоздея; ориентация югозапад-североизток.

Гроб № 31 – първичен, възрастен; ръцете са скръстени на таза; няма данни за инвентар; ковчег – следи и останки от дъски, ориентация югозапад-североизток. На 0,70 м над черепа е поставен камък от сивобял мек варовик с височина 0,35 м, ширина 0,35 м и дебелина 0,10 м, без надпис, който може би е надгробна маркировка. В насипа на гробната яма се откри част от малка керамична кана.

Боклучни ями

Яма № 1 – има цилиндрична форма, диаметър 0,60 м и измерена дълбочина 0,40 м. Запълнителят е от кафява и жълта пръст, въглени и фрагменти керамика. В ямата е вкопан гроб № 19.

Яма № 2 – има цилиндрична форма, диаметър 1,15 м и измерена дълбочина 0,35 м. Запълнителят е от пластове кафява и жълта пръст, без керамика и находки. В ямата са вкопани гроб № 1 и гроб № 4.

Находки

Откритите находки основно са част от инвентара в гробовете: бронзов пръстен, 31 медни копчета, гривна от 14 стъклени мъниста и 7 сребърни монети, желязна халка, част от глазирана паница, част от керамична кана, част от керамична чашка, медна монета, 14 гвоздея от ковчези. Монетите са от Османската империя, силно обезличени, но по форма и тегло могат да се отнесат към XVI–XVIII в.

Една от сребърните монети е сечена от султан Сюлейман I Великолепни (1520-1566 г.). Всички находки датират от XVI–XVIII в. (обр. 3).

Керамиката, битова и строителна, е представена с малко фрагменти: 6 бр. от желязната епоха; 2 бр. от римската епоха, 4 бр. от ранновизантийския период; 50 бр. от Второто българско царство; 39 бр. от Османската епоха, както и 14 фрагментирани керемиди от същото време.

Проучваният терен, преди появата на некропола, не е бил обитаван. Откритите в пръстта и в насипите на гробните ями отделни фрагменти керамика от предишни епохи са попаднали там случайно, донесени от разположени наблизо обекти от по-ранно време. Датировката на некропола е в границите на XVI–XVIII в. Погребаните в него са били жители на с. Лясковец през Османската епоха. Самият некропол изглежда е принадлежал на църквата „Св. Троица“, която се намира в непосредствена близост, но точното ѝ място засега не е установено. След изоставянето на некропола теренът не е бил обитаван до изграждането на съвременната градска инфраструктура.

№ 59. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА, КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН И ВЪЗРОЖДЕНСКИ НЕКРОПОЛ В М. СВ. СПАС, КВ. „ВАРОШ“, ГР. ПЕРНИК

Василка Паунова

През периода юни-септември 2014 г., в рамките на 55 работни дни, бе проведено спасително археологическо проучване и аварийна консервация на обект „Св. Спас“ в гр. Перник.

През 2003, 2004 и 2010 г. на това място са разкрити три църкви – раннохристиянска базилика от VI в., късносредновековна от XV в., която е просъществувала до XIX в. и параклис „Св. Спас“ от началото на XX в. Около тях е проучен и сектор от късносредновековния (XV–XVII в.) и възрожденски (XVIII – 70-те години на XIX в.) некропол на селището Перник.

Основна цел през 2014 г. бе да бъдат проучени няколко участъка, в които архитектурните останки от трите храма и сектор от некропола са застрашени от пълно унищожение заради напреднали ерозивни процеси на почвата и от разрушения, нанасяни на зидовете от корените на старо дърво. Цел бе и да се достигне до стерилен пласт от запад, изток, юг и югозапад, в който в близко бъдеще да бъдат фундирани колоните за защитно покритие.

Археологическите разкопки бяха съсредоточени в 9 квадрата. Достигнатата дълбочина бе от 00,00 до 0,80-1,70 м, а в подподовото ниво на олтарното пространство на базиликата бе достигната дълбочина 2,50 м (до скалната основа на терена).

Некропол. Регистрирана бе висока концентрация на гробни ями на малка площ. Преобладаващата част от тях са използвани неколкократно или се застъпват. По перифериите на дъната им са подредени камъни. Във всички бяха открити дребни въглени – следи от превантивно очистване с жарава.

Бяха проучени 51 гробни ями от периода XVII–XIX в. В тях бяха открити скелетите на 71 индивиди. Положени са по гръб с изпънати долни крайници и различни варианти на поставяне на горните – кръстосани или един до друг върху торса или слабините (обр. 1).

Преобладаващата част от скелетите са в направление северозапад-югоизток. В гробовете бяха открити елементи от украсата на облеклото – медни висулки, верижки, стъклени мониста, пробити сребърни османски монети и германски жетони, 2 пафти, прочелник и накити – гривни, обеци, пръстени, игли за коса (обр. 2).

Малък е броят на непробитите монети от Османския период. Липсват съдове.

В две гробни ями бяха открити скелет на жена и дете (№№ 244 и 276), в една – на три деца, положени едно до друго. Бяха разчистени останките на два ембриона. В проучения сектор от некропола преобладава броят на скелетите на деца.

Раннохристиянска църква

Изцяло бе изследвано вътрешното пространство на базиликата и бе уточнен планът ѝ. Проучена бе суперструкцията на северозападното помещение, нартекса и централния западен вход. Върху

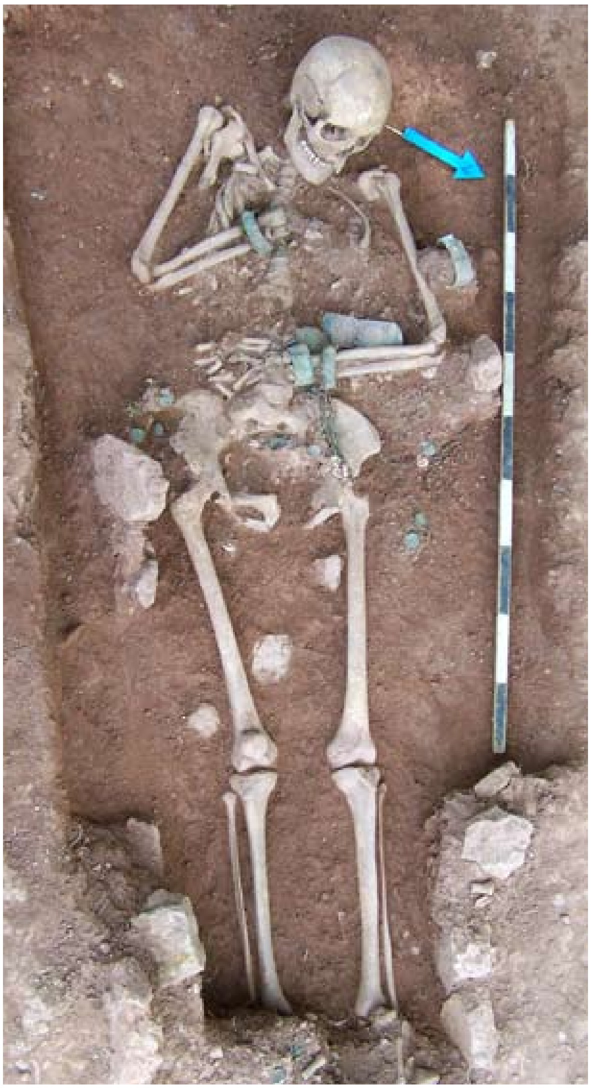

Обр. 1. Гроб № 230, кв. 45, средата на XIX в.

Обр. 3. Градеж на фундамента на базиликата от VI в. – олтарно пространство.

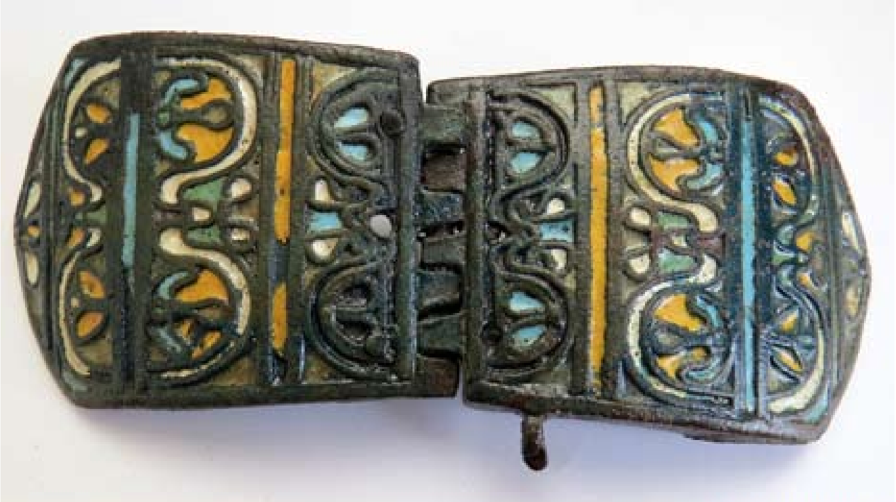

Обр. 2. Пафта с разноцветна стъклена паста, гроб № 230, средата на XIX в.

пода на новоразкритите помещения бяха разкрити множество животински кости (от кон, мечка, елен, сърна, дива свиня, говедо, овца и др.) със следи от термична обработка.

Югозападно до западния централен вход на базиликата се достигна до пласт с деструкции от постройка от византийската епоха (VI в.), който остана непроучен.

За дълбочинното вкопаване в подподовото ниво на църквата бяха използвани вече разбити от гробните ями участъци в хоросановия под. Бяха направени наблюдения върху особеностите на фундиране на византийския градеж върху основната скала, структурата на подподовите нива, полагането на дренаж от трамбована глина за изравняване и стабилизиране на терена (обр. 3).

На дъното на сондажа в северозападното помещение на базиликата, на 0,20 м над основната скала, бяха открити предмети от елинистическата епоха – бронзова монета на Филип II, сребърна монета на Истиеа, бронзов връх за стрела, лък от фибула тип „Букьовци“. Те потвърждават направените наблюдения през 2004 г., че под основите на базиликата има културен пласт от периода IV–I в. пр. Хр.

№ 60. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „РИЛСКИ МЕТОХ“ № 3, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Камен Станев

Обектът се намира в ЮЗ подножие на Тексим тепе, ЮЗ и под късноантичната крепостна стена, която огражда високата част на Трихълмието. Проучването се извърши във връзка със строителство на частна жилищна сграда и се проведе от 07.08 до 10.09.2014 г.[10]

До 60-те г. на XX в. теренът е бил застроен с къщи, след това е изоставен и преди започване на разкопките представляваше стръмен склон с наклон И–З. Съобразно съгласувателната документация от Министерство на културата, изкопните работи бяха извършени под археологическо наблюдение. Те започнаха във високата източна част, където съвременните пластове достигаха до скалата. В ниската западна част след изгребването на деструкциите от съвременната къща се попадна на човешки кости, което наложи провеждането на археологически разкопки. Общата проучена площ е 103 кв. м.

През II–III в. тук е функционирала кариера за добив на квадри, в резултат на което скалата е стъпаловидно изсечена. Тази кариера се явява северно продължение на кариера Тк 1 (Димитров, Станев 2013, 34). В резултат на добива и обработката на каменен материал в долната част, върху скалата се отложил пласт сиенитен трошляк, който на места е дебел до 0,50 м. След прекратяването на добива на камъни теренът не е бил активно обитаван. В съседния южен парцел са проучени при предходни спасителни проучвания сектори от античен водопровод (Топалилов 2012, 39-40), чието трасе на север се проследява в територия западно от представяния тук обект. Откритите находки от периода на античността са няколко монети, бронзови пръстен и тока, част от мраморна статуя и части от архитектурни детайли. Най-интересна е S-овидна закопчалка, която се датира в V в. и се свързва със заселилите се федерати (Станев 2012, 229-235). Всички те се откриха преотложени в по-късни пластове. Не е изключено част от тях да са били донесени в по-късно време, като бронзовия пръстен, който се откри в един гробовете.

През XII – началото на XIII в. теренът е бил застроен, но по-късният некропол, който се развил тук, практически напълно е унищожил пласта и структурите от този период. В СИ ъгъл се откри малък сектор от покривни деструкции с характерните за периода керемиди. Деструкции от керемиди с пласт кирпич под тях се регистрира в центъра на обекта, а в източния край – трамбовка от дребни камъни и фрагментирана строителна керамика. В източния край се разкри и съоръжение от 5 големи необработени камъка, подредени в правоъгълник, а непосредствено северно от тях – паднал малък сектор от стена, изградена от тухли с калова спойка и обмазана с бял хоросан. Предназначението на съоръжението и стената остана неясно и е възможно да се отнасят към по-късни периоди. Фактът, че тези пластове са тънки, показва, че съществувалите тук сгради са били неголеми

---

[10] Научен ръководител – Е. Божинова, зам.-ръководител – д-р К. Станев, членове на екипа – Цв. Славкова и Р. Златев. Изказваме своите благодарности на доброволците д-р М. Райчева и М. Атанасова.

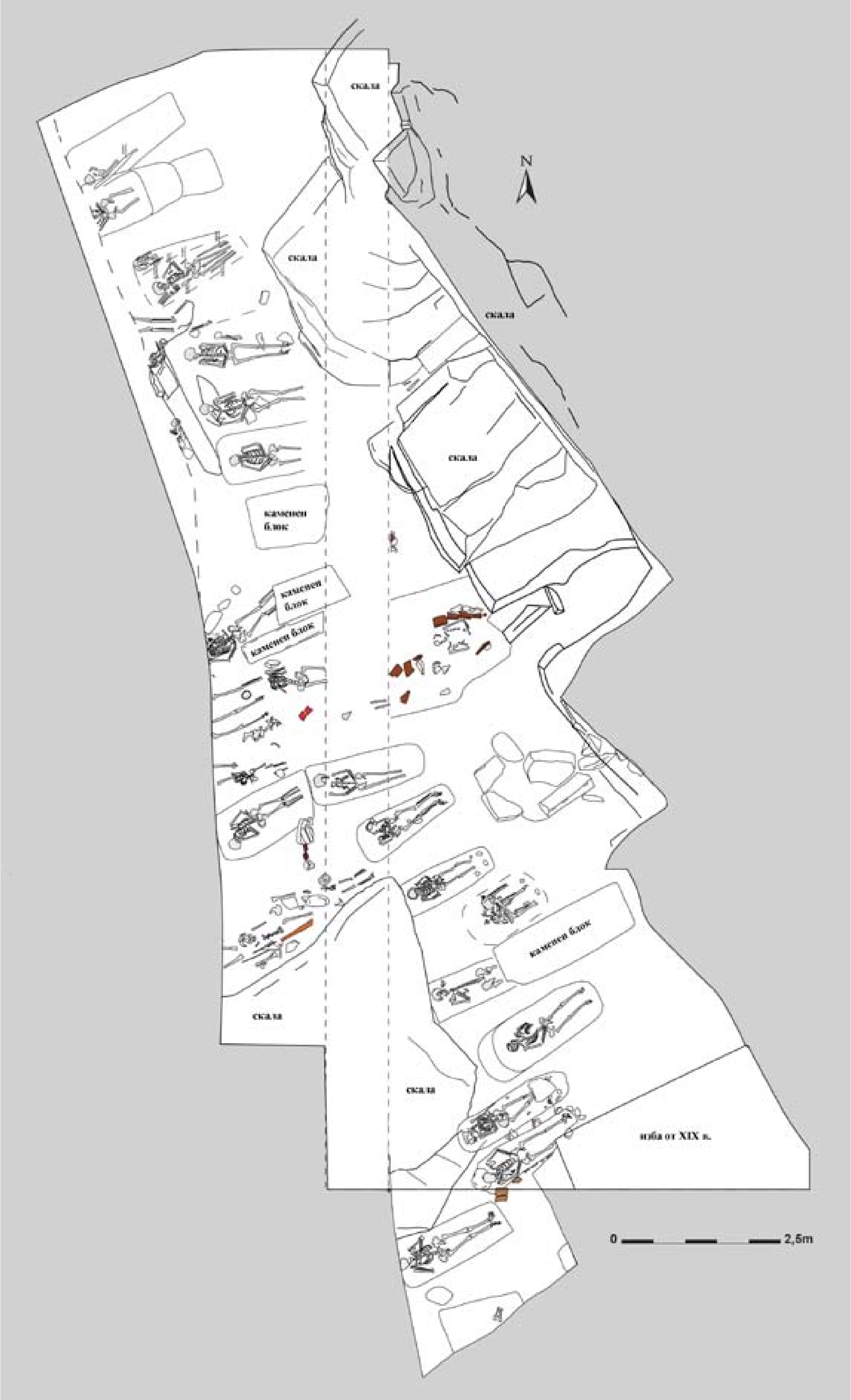
скала
N
скала
скала
скала
каменен блок
каменен блок
каменен блок
каменен блок
скала
скала
изба от XIX в.
0
2,5m

Обр. 1. Общ план на обекта с част от проучените гробове.

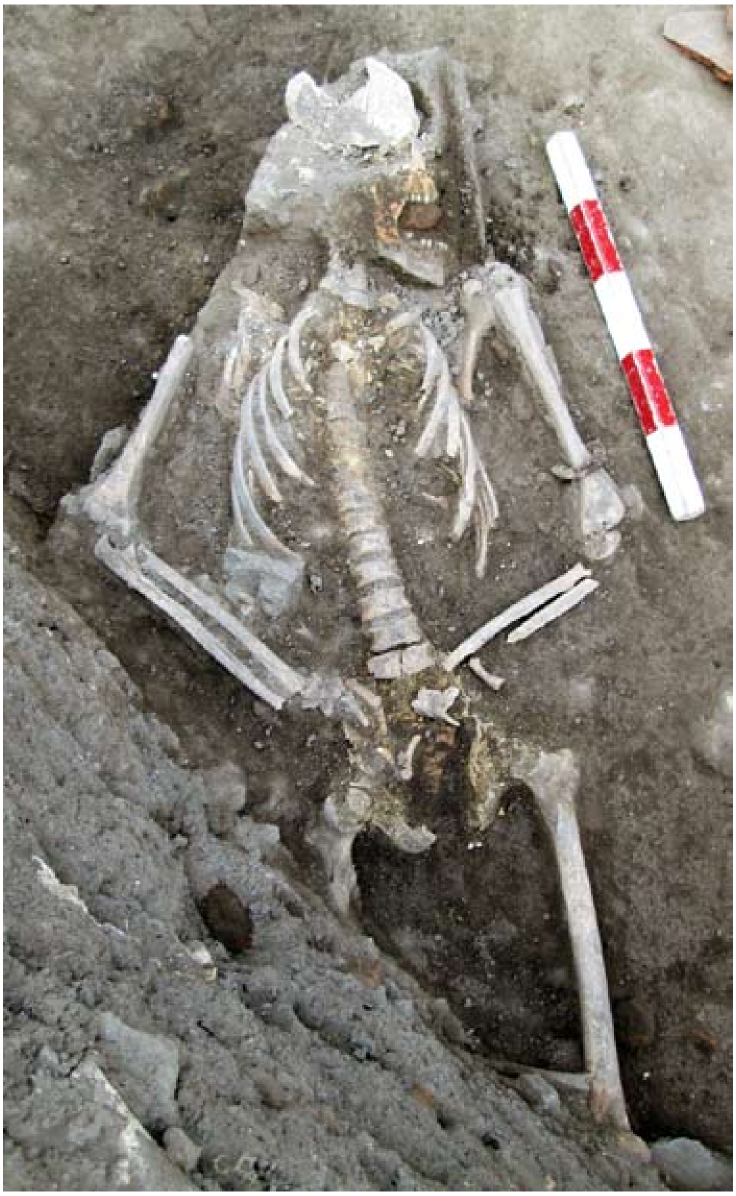

Обр. 2. Гроб № 507, мъж с поставен в устата фрагмент от тухла.

постройки. В запазените пластове от XII – началото на XIII в. се откри само битова керамика, характерна за периода. Такава се откри и навсякъде другаде като преотложен материал, включително в насипите на гробните ями. Преотложени в по-късните пластове са: корубеста монета, фрагменти от няколко стъклени гривни и пръстен, част от оловна ампула с близкоизточен произход, фрагмент от бронзов процесиен кръст и каменна бойна топка.

Върху руините на сградите от XII – началото на XIII в. е възникнал некропол, който е функционирал от XIV до XVII в. Той заема цялата проучена площ. Гробовете са на няколко нива един върху друг. Общият брой на проучените гробове е 157, но една част от тях са нарушени от по-късни вкопавания. Регистрираха се и над 60 случая на препогребване. Некрополът е християнски и като цяло не се отличава от останалите през епохата (Петрунова 2009) (обр. 1). Ориентацията на гробовете е З–И, повечето са със значително отклонение на ЮЗ, а няколко гроба са с отклонение на СЗ. Положението на ръцете е различно – изпънати или свити с длани в областта на корема и/или раменете, но винаги са върху тялото. Част от гробовете са оградени с камъни и тухли, при някои са поставени камъни като надгробни плочи. Голям процент са с ковчези, които бяха добре запазени. Покрай скелетите често са препогребвани костите от по-ранните гробове, засегнати при копаенето на нови ями, а се откри и специално изкопана яма за препогребване на кости. В няколко случая се регистрираха мерки против вампирясване – поставяне на камъни върху главата, тялото или краката. Интерес представлява един случай, при който черепът е покрит с керемида, в устата е бил поставен фрагмент от тухла, а краката са били вързани при глезените. Подобен случай с поставяне на строителна керамика в устата на починалия до момента не ни е известен от българските земи (обр. 2).

Датировката на некропола се базира на стратиграфската му позиция и на откритите в гробовете предмети, най-ранните от които са два пръстена – сребърен и бронзов, с точни паралели в XIV в., а другите накити и копчета се датират в XV–XVII в. (обр. 3). В най-късните гробове се откриват и налчета. За прецизирането на датировката допринасят и големият брой бронзови и сребърни монети, открити в гробовете (около 330 бр., сред които и колективна находка от 10 сребърни монети). Най-богатият гроб е на млада (около 20-годишна) жена, която е погребана в ковчег с чифт златни луновидни наушници, голямо сребърно ажурно копче, две малки сребърни копчета, сребърно полусферично копче, сребърен пръстен със синьо-зелен емайл и сребърна сърма. Наушниците като тип са характерни за XIV в., а сребърният пръстен има точни паралели в средата на XV в. Разликата в датировката на откритите накити се обяснява с дългата употреба на златните наушници, в резултат на което те са били повредени и в един момент непрофесионално ремонтирани – една от халките е била заменена с халка от друг накит, а двете халки – грубо запоени за шарнирите.

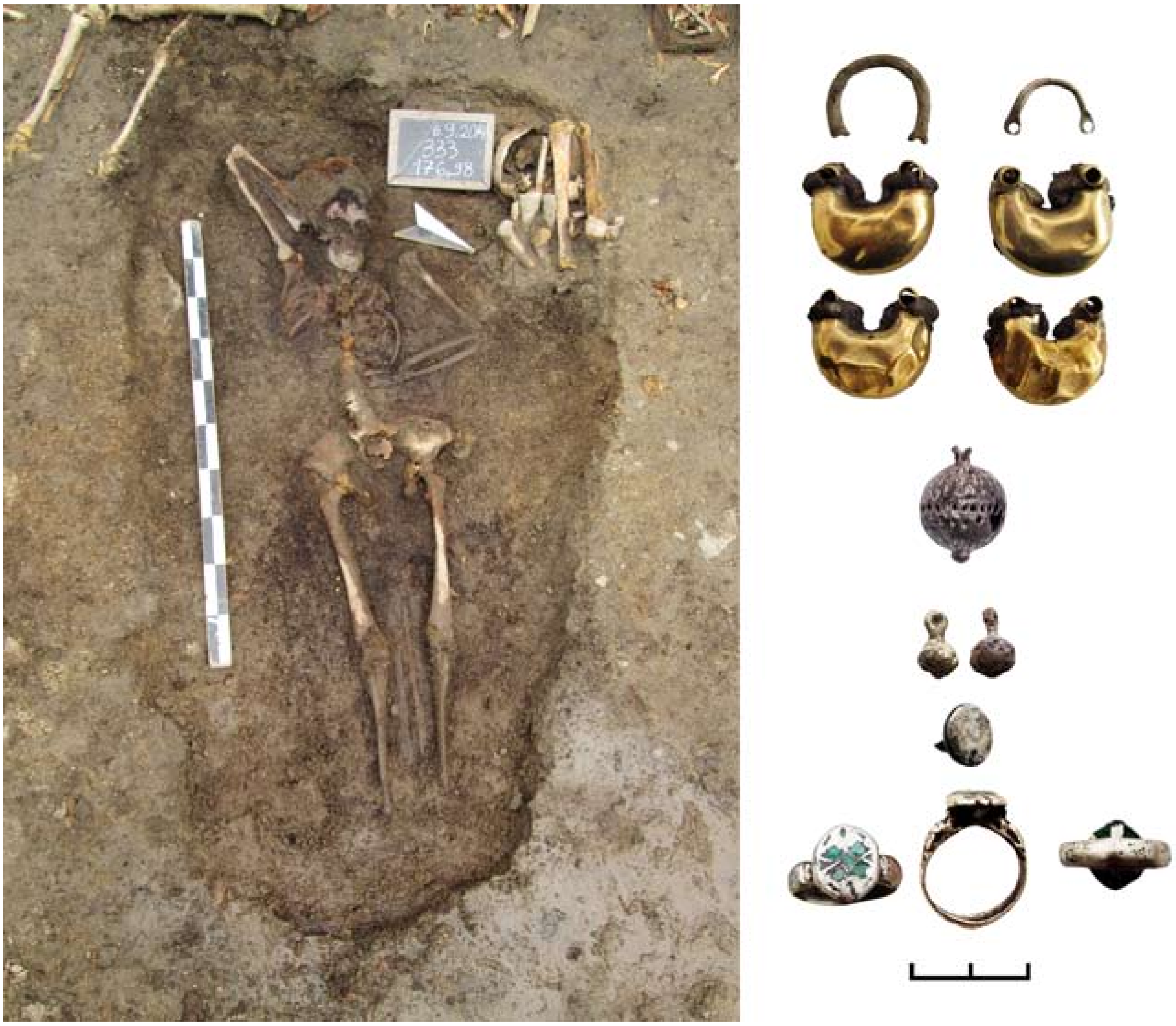

Обр. 3. Гроб № 333 на млада жена с накитите, открити в него.

В етап от функционирането на некропола в северната част са били изградени 4 зида – камъни и тухли, споени с кал. Единият в основата си има две водоравно поставени греди. Тези зидове стратиграфски застъпват по-ранните гробове, а по-късни гробове ги нарушават, в резултат на което от тях са останали незначителни части. Към тези зидове не се откриха деструкции от керемидени покриви или други индикации за сграда и това дава основание да се допусне, че може би откритите зидове са останки от стена/стени, която в един момент била изградена като ограда на некропола.

Наличните данни показват, че проучваният обект обхваща източната периферия на много голям некропол, който се развива на север, запад и изток, в съседните парцели. След като некрополът е престанал да функционира, теренът е бил застроен. Свързаните с това обитаване вкопавания – ями, мазета и др., са силно засегнали горните пластове на гробовете, особено в южната част на обекта.

Литература

Димитров, Станев 2013: Здр. Димитров, К. Станев. Кариерите на римския Филипопол. - Археология, 2013, 2, 25-37.

Петрунова 2009: Б. Петрунова. Археологията на християнския погребален обред в българските земи през XV–XVII векове. - LAUREA, In honorem Margaritae Vaklinova, 1, 2009, 280-294.

Станев 2012: А. Станев. Елементи на германския фибулен костюм на юг от Дунав. София, 2012.

Топалилов 2012: И. Топалилов. Римският Филипопол. София, 2012.

№ 61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩИНА РАДНЕВО

Стефан Александров, Виолета Милчева

Спасителните проучвания бяха свързани с развитието на минните дейности на рудник „Трояново-2“, които застрашаваха целостта на могилния насип. Преди започване на разкопките в центъра на могилата беше установен иманярски изкоп с приблизителни размери 6 х 4 м. Установено бе, че в продължение на години площта е обработвана с тежки машини, при което височината на могилния насип е намалена с до 1,60 м. През западната част на могилата е прекаран помощен път за машините на рудника. Останките от могилния насип бяха изцяло проучени. Разкрити бяха структури от два периода: II–IV в. и късно средновековие.

Могилният насип е издигнат върху структури от римската епоха (II–IV в). Възможно е в центъра на могилата да е съществувало гробно съоръжение от този период, унищожено от иманярския изкоп. Западно от центъра на могилата бяха проучени две тризни. Първата представлява опалване върху овална площ с диаметър около 2 м. Втората е вкопана в могилния насип. Има кръгла форма с диаметър 1,60 м и дълбочина 0,35 м. Дъното е покрито с глинена замазка с дебелина до 0,03 м. Запълнителят е от пръст, фрагменти от мазилки и дребни камъни. Тризната е „запечатана“ с пласт средни по големина камъни с дебелина до 0,30 м. Източно от центъра, на нивото на древния терен, беше открито керамично струпване от 2 купи, чаша и фрагмент от дълбок съд. Наблюденията върху профилите показват, че първоначално могилата е имала височина около 2 м и диаметър около 30 м.

През късното средновековие мястото е използвано за некропол. Гробовете са вкопани в могилния насип, който днес е с около 1,60 м по-нисък. При отнемането му с тежки машини са унищожени неустановим брой гробни комплекси. При проучването, на дълбочина 0,10-0,35 м бяха открити 11 сравнително запазени такива и части от още два. Погребенията са извършени чрез трупополагане в изпънато положение с глава на запад-югозапад. В повечето случаи главата е накланяна в посока югоизток. Липсва гробен инвентар. Вероятно проучените комплекси са част от малък мюсюлмански некропол, подобен на проучвания такъв през 2012-2014 г. в близкото с. Овчарци.

СЕЛИЩА, СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ

№ 62. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ НА УЛ. „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ № 12 А В НАР „ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА“

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов

Обектът попада в зона „Б“, на границата със зона „А“ на археологическия резерват. При строежа на пристройка (гараж) към къща се предвиждаше подготвянето на изкоп с дълбочина 1,80 м. Това наложи извършването на археологическо проучване.

На 11.06.2014 г. започнаха изкопните дейности на обекта, които продължиха с големи прекъсвания поради дъждовно време до 25.06.2014 г. Багер отне около 1,80 м културен пласт под наблюдение на екип от РИМ-Силистра. Изкопът има трапецовидна форма и размери: 6,50 м (от изток), 3,65 м (от юг), 5,40 м (от запад), 1,50 м (от север). В отнетата от багера пръст открихме керамика от зрялото средновековие и предимно от османския период. Прави впечатление голямото количество фрагменти от глазирана и сграфито керамика. Багерът разкри голяма квадра, която се подава от източния профил на изкопа. Квадрата е издялана добре от много мек варовик и лежи хоризонтално.

Последва ръчното оформяне на профилите и отнемането на механичен (заравнителен) пласт, при което дълбочината на изкопа стана 2 м. Върху южния и източния профил се виждаха отчетливи пластове, докато в западния пръстта изглеждаше насипна и пластове не се разграничаваха. След престъргване на дъното на изкопа не установихме вкопавания. Заложихме сондаж с широчина 0,50 м (от юг) и 1 м (от изток) покрай южния и източния профил. В сондажа отнехме три механични пласта с обща дебелина 0,50 м. В самия югоизточен ъгъл на изкопа частично разкрихме структура, вероятно огнище, което е много обезличено. Откритата в сондажа керамика е предимно от зрялото средновековие, но се срещаха и малко фрагменти от XI в. Никъде не достигнахме до стерилна пръст.

№ 63. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 9 ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2, КМ 334+300 – 334+400 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЖЕРМАН, ОБЩИНА ДУПНИЦА

Милена Тонкова, Румяна Георгиева, Любен Лещаков, Миглена Василева

Обект № 9 обхваща части от заливната и незаливната тераса на левия бряг на р. Джерман, разделени от залесен стръмен скат. И двете тераси попадат в обработваеми земи. Общата му площ е 7,5 дка. Проучването му продължи 2 месеца с 66 работници и екип от 10 археолози, геофизик, художник.

Археологическото изследване беше предшествано от полагане на план-квадратна мрежа и геофизично проучване. Заливната тераса беше проверена с регулярно разположени изкопи, направени с технически средства. Бяха заложени 7 сондажа с дължина 20 м, ширина 1 м и дълбочина 1,50 м. Те бяха съобразени с план-квадратната мрежа на обекта и поставени перпендикулярно на трасето на магистралата на 15 м един от друг. Нито един от тях не съдържаше археологически останки.

Археологическите разкопки се проведоха върху незаливната тераса, която обхваща около 2,5 дка в границите на сервитута.

Стратиграфия и хронология на обекта

По цялата проучена площ върху незаливната тераса се наблюдава сходна стратиграфска картина: след орница с приблизителна дебелина от около 0,30 м, сиво-кафяв цвят и рохка структура, следва пласт от светлосива сбита пръст с дебелина от 0,10 м (в югоизточната част) до 0,40 м в цялата северозападна половина на обекта. Непосредствено под него започва светложълта песъклива пръст. На няколко места се проследяват разсипи от камъни, които са резултат от естествени седиментационни процеси, а не от антропогенна дейност.

Наситен с културни останки е пластът от 0,00 до 0,40 м. Сред тях има материали от късната античност (изключително редки, вероятно вторично попаднали на обекта), от XII–XIII в. (преобладаващи) и от XV–XVIII в.

Структури с утилитарна характеристика

Шурфове

На обекта бяха открити 6 шурфа.[11] Те са разположени в южната част на незаливната тераса в линии на около 5 м един от друг. Всички са регистрирани на дълбочина 0,20-0,40 м от съвременното ниво като сивочерни петна с кръгла форма с диаметри от 0,80 до 1 м. В дълбочина шурфовете достигат до 2,30 м и имат преобладаващо конична форма. Запълнени са със сивочерна пръст. Намерените в някои от тях и/или до самите тях останки от дървесина свидетелстват за използването на помощни средства при прокопаването им (скрипец, макара). Шурфовете са оставени отворени и тяхното запълване е станало под въздействието на природни процеси, за което свидетелстват пе-

---

[11] Тяхното идентифициране и проучване беше значително улеснено след консултации с доц. Д. Вангелов, ръководител на катедра в ГГФ на СУ „Св. Кл. Охридски".

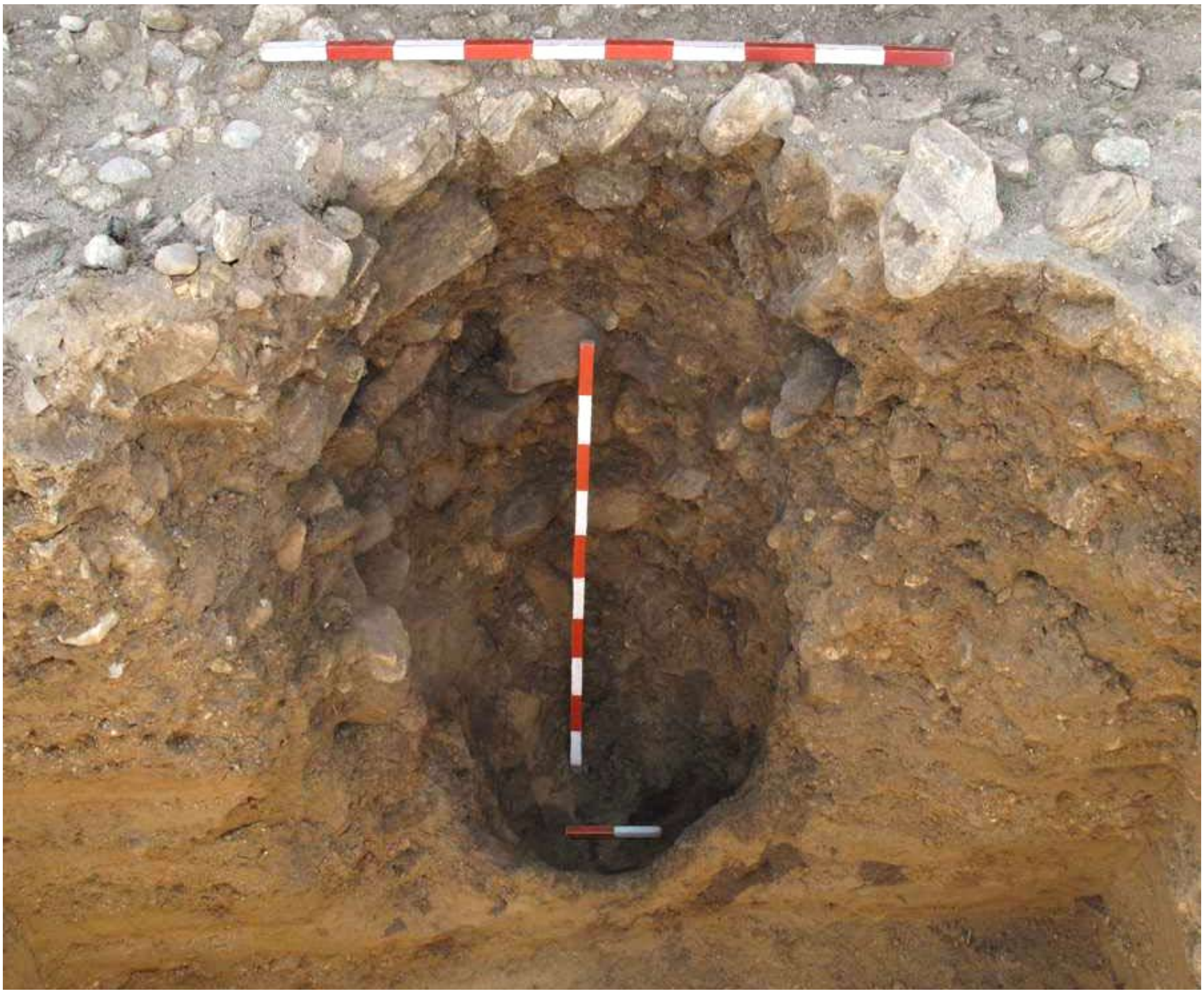

Обр. 1. Шурф в квадрат 75/15.

същливо-почвения им, примесен с гниеща органика, запълнител (обр. 1). Чрез тях древните рудари детайлно са проучили минералния състав на повърхностните части на пролувиалния разсип. В резултат на направения експеримент „гравитационно обогатяване“ с проби от обекта[12] бе достигнато до извода, че направата им не е била свързана с опробване за разсипно злато, а за търсене на други ценни минерали, например магнетит и особено на т. нар. акцесорен магнетит, чието най-близко находище и добив през Средновековието и Османския период са в района на Самоков.[13] Откритите в някои от тях фрагменти от съдове позволяват тези дейности да се отнесат към периода XV–XVIII в. Формата и начинът на разполагане на терена на тези сондажи в успоредни редици са характерни за работата на саксонските рудари, които в края на XIV в. достигат до Чипровци, а към XV–XVII в. се разселват на други места, включително и по долината на р. Струма (Авдев 2005, 83 и сл., 150 и сл.; Меджидиев 1969, 343 и сл.). На терена липсват данни за добив и активна металургична дейност, което показва, че резултатите от опробването са били отрицателни.

Съоръжения, свързани с обитаване през XII–XIII в. и XV–XVIII в.

В южната и централната част на терасата бяха проучени няколко ями, които се регистрират на терена като петна с тъмносив до кафяв цвят. Те имат диаметри на гърлата от 0,80 до 1,40 м, близка до обърнат пресечен конус форма и дълбочина до 1,50 м. Пълнежът им се състои от тъмна сиво-кафява пръст, примесена рядко с фрагменти от съдове. Ямите датират от средновековната епоха.

---

[12] Експериментът бе проведен от доц. д-р Здр. Цинцов от Института по минералогия и кристалография, БАН и гл. ас. Д. Йовчев от ГГФ на СУ „Св. Кл. Охридски“.

[13] Мнението е на доц. д-р Здр. Цинцов.

В западната част на обекта бе документирана вкопана в материка пещ от средните векове (обр. 2). Тя има издължена овална форма, предпещна яма и ориентация северозапад-югоизток, с вход от северозапад. Размерите ѝ са 1,70 х 0,95 м. Пещта е с вертикални стени, маркирани от отухлена до розовочервено глина с дебелина от 0,01 до 0,04 м. Има данни са засводяване във височина, а върху горната повърхност на пещта от югоизток е регистрирано струпване от средно големи ломени камъни. Запълнителят е от сивочерна пръст, на места с въглени, парчета от глинобитно съоръжение (вероятно от покритието), единични ломени камъни и фрагменти от битова керамика (обр. 3). Няма данни за скара, нито следи от отухляване на пода, което е сигурен знак за липса на директен контакт с горелия вътре огън. Степента на опалване на пещта свидетелства за краткотрайна употреба и постигането на не особено висока температура в нея. Изглежда малко вероятно тя да е била свързана с бита, с изпичането на керамика или с топене на метал, макар по време на разкопките на обекта да бяха намерени парчета от крици и шлака. Възможно е пещта да е използвана за топене на някакви субстанции (смола, минерали за багрила и др.),[14] което не изисква поддържането на високи температури.

В кв. 10/15–10/10 бе регистрирана полувкопана структура с близка до правоъгълник форма и приблизителни размери 3 х 4 м. В западната ѝ част бяха открити значително количество фрагменти от глинобитно (отоплително?) съоръжение, а в ъглите на източната ѝ стена бяха документирани гнездата на два дървени стълба, вероятно носещи покривната конструкция. Тази предполагаема постройка се отнася към втория период от обитаването на обекта.

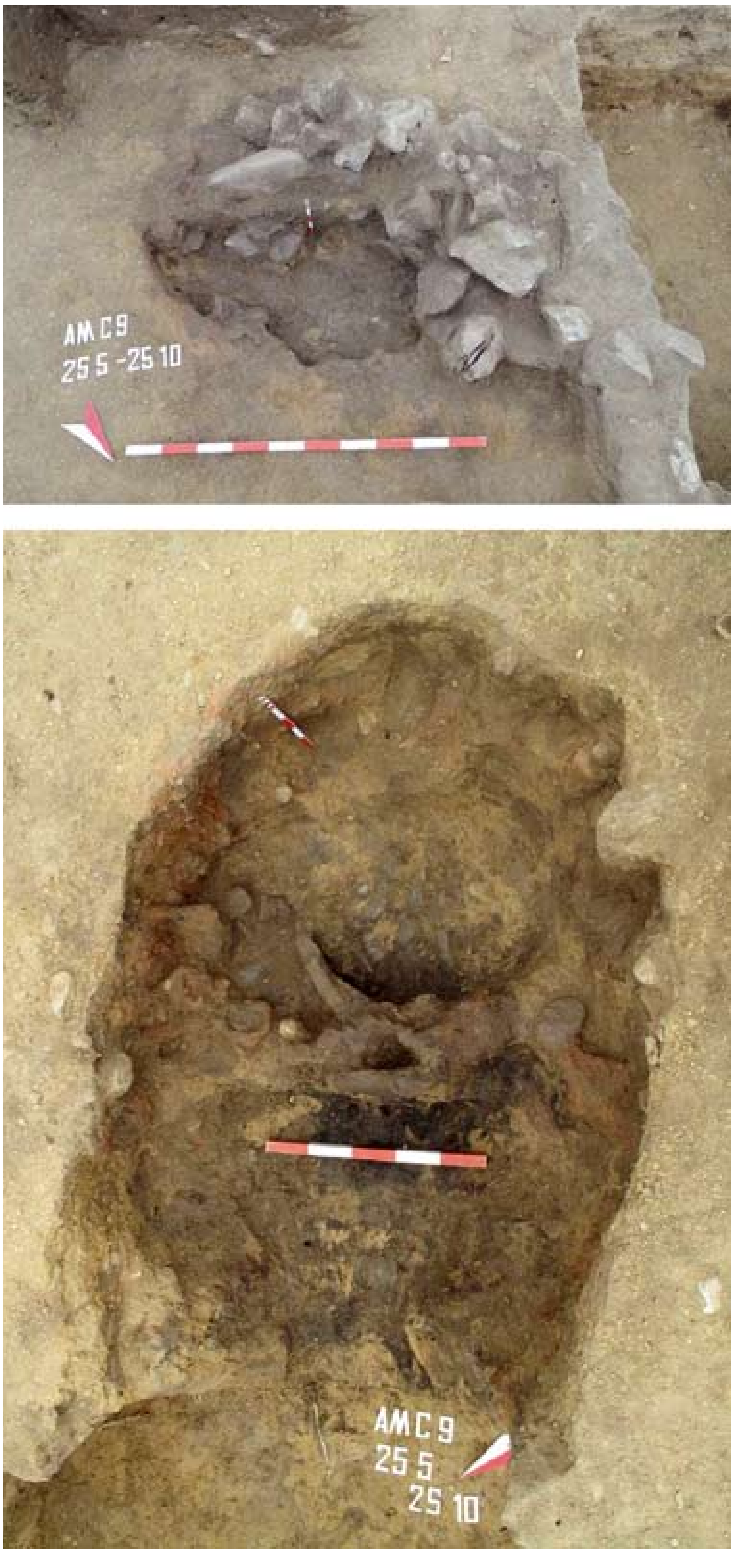

Обр. 2. Средновековна пещ в квадрат 25/5.

Във всички квадрати, разположени по западната периферия на незаливната тераса в северната половина на обекта, бяха намерени керамични фрагменти и късове от глинобитни съоръжения (пещи, подници), които могат да се свържат с разрушени структури от XII–XIII в. Фрагментите принадлежат на керамичен ансамбъл с ограничен брой форми, сред които преобладават гърнета, стомни с една или две дръжки, кани и съдове за съхранение на продукти. Те произхождат от малко средновековно

---

[14] Авторите благодарят на докторант Ал. Харизанов (СУ „Св. Кл. Охридски") за полезните съвети относно интерпретацията на този паметник.

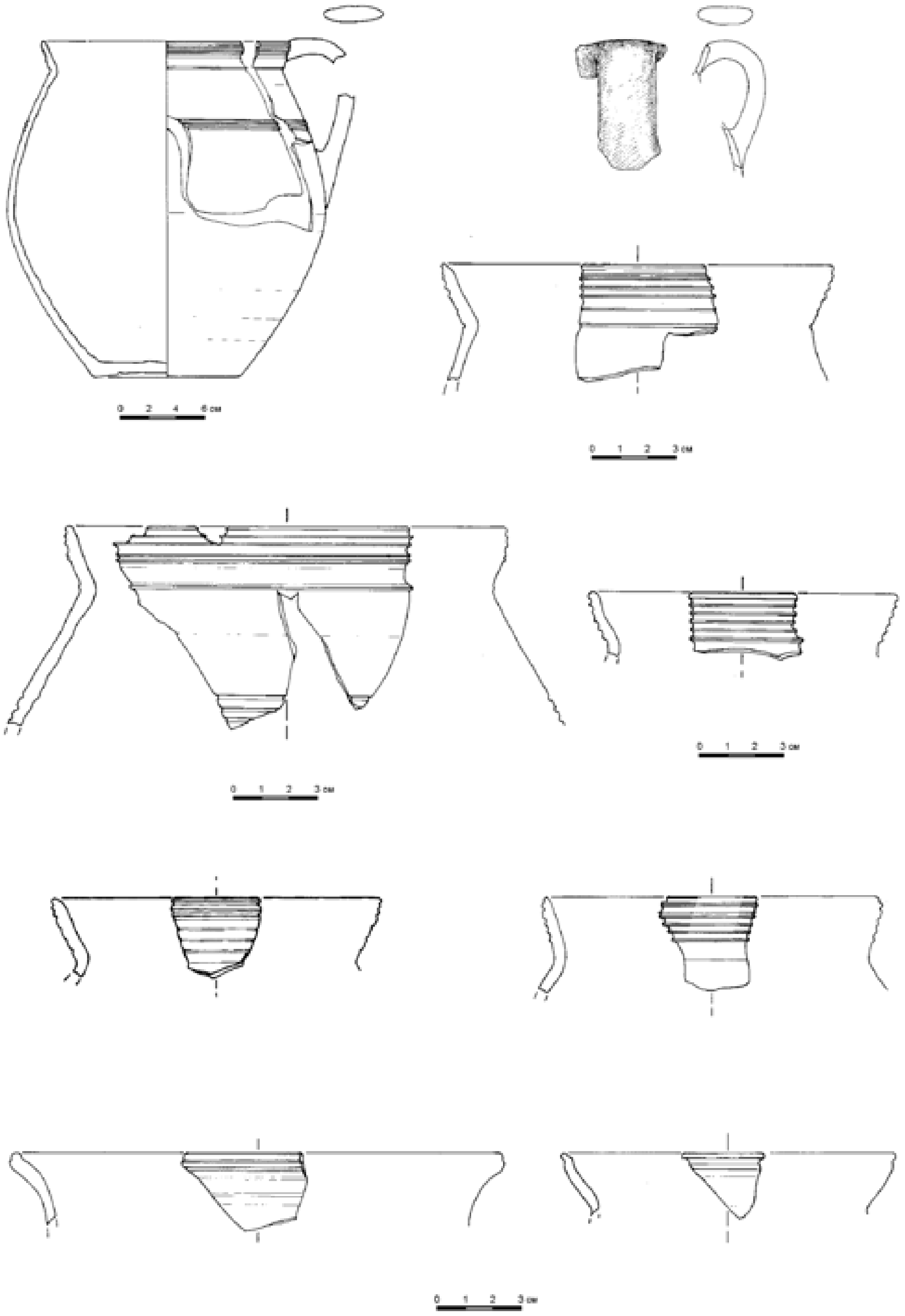

Обр. 3. Фрагменти от гърнета, открити в пещта.

селище, останките от което са разрушени при повторното обитаване на местността през XV–XVIII в.[15] и прокарването на съвременни пътища в западна посока.

Литература

Авдев 2005: Ст. Авдев. История на златодобива по българските земи. Бесике ЕООД, 2005.

Меджидиев 1969: А. Меджидиев. История на град Станке Димитров (Дупница) и покрайнините му от XVI в. до 1912-1963 година. София, 1969.

---

[15] Авторите благодарят на гл. ас. д-р А. Аладжов (НАИМ-БАН) за оказаната помощ при датирането на керамичния материал.

№ 64. ОБЕКТ № 8 ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“ (КМ 333+110 – КМ 333+280), С. ДЖЕРМАН, ОБЩИНА ДУПНИЦА, ОБЛАСТ КЮСТЕНДИЛ

Андрей Аладжов, Елена Василева

Обект № 8 (км 333+110 – км 333+280) е късносредновековно селище, намиращо се в землището на с. Джерман, община Дупница, област Кюстендил, м. Юрто/Кулата. Разположено е върху заливната и първата надзаливна тераса на левия бряг на р. Джерман. Съвременното ползване на терена е от ниви с житни култури. Дължината на обекта е 170 м, а общата му площ – 10 680 кв. м. Проучени са 98% от обекта (обр. 1). Половината от площта, предвидена за проучване, попада в заливан терен, където не бяха разкрити никакви археологически структури, а откритите материали са свлечени от горната тераса или са изхвърлени от реката. Същинският обект заема площ от 5 дка върху крайната част на първата надзаливна тераса на реката.

При разкопките бяха разкрити преди всичко негативни структури – множество ями с различно предназначение – производствени, боклучни, складови, конструктивни. Проучиха се над 40 огнища с кръгла форма и диаметър между 0,30-0,80 м от опалена глина и основа от валуни. Покрай огнищата се регистрира изключително голяма концентрация на цели и фрагментирани подници – стотици. Дъната на голяма част от ямите са застлани с камъни. Разположените около тях дупки с кръгло сечение и малък диаметър, както и откритите горели дъски и талпи, ни позволяват да предположим, че това са останки от дървени навеси над огнищата, подниците и ямите за съхранение.

Сред археологическите структури най-интересни са двете каменни сгради. Построени са с ломени камъни и валуни, споени с кал.

Сграда № 1 е разположена върху самия ръб на брега, част от нея заема горната, а другата част – долната тераса. Постройката интерпретирахме като воденица (обр. 2). Доводите за това са следните: ситуирането ѝ върху речния бряг, изкуственото оформяне на брега, така че водата да минава през долната част на сградата, подвеждането на канали за водата към сградата, откритият воденичен камък. Индиректно доказателство за тази функция са множеството огнища с навеси и подници, разположени в близост до воденицата. Помещението е с правоъгълен план и размери С–Ю 5,50 м, И–З 4,10 м (вътрешни). Зидовете са от големи камъни и дялани, каменни блокове. Редовете са неравни, а камъните са напасвани според формата и размерите им. Долният ред се състои само от грубо обра-

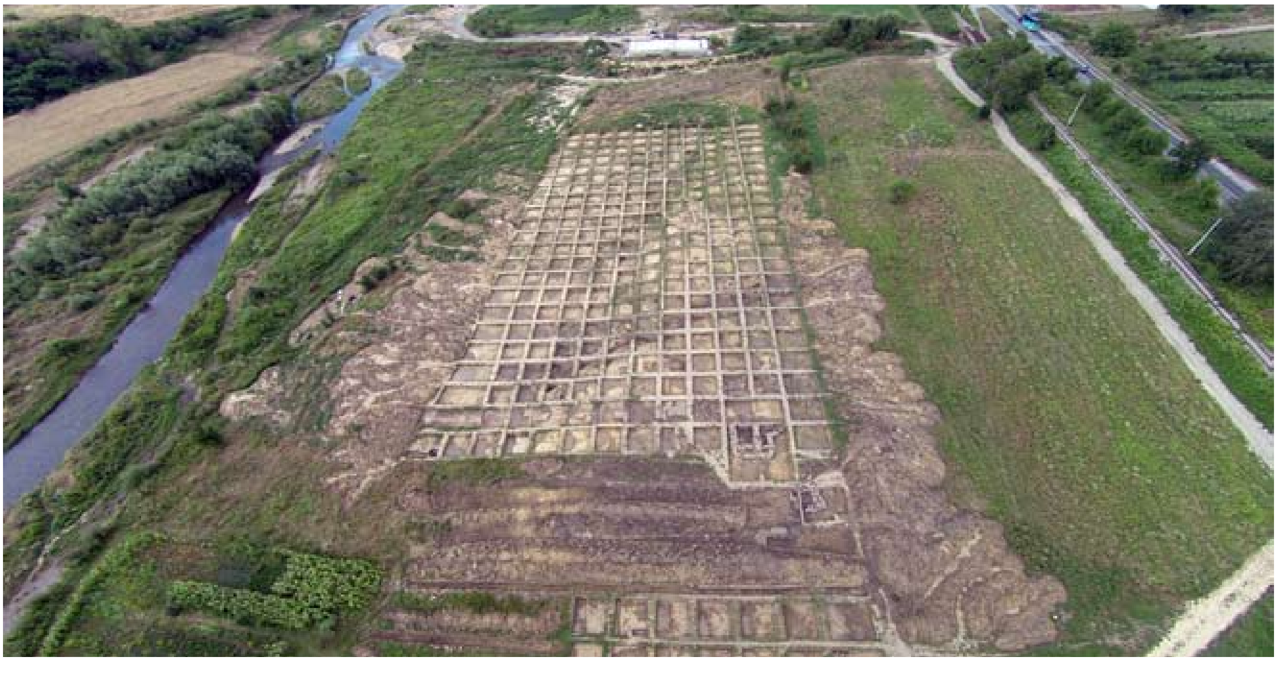

Обр. 1. Обект № 8 – аерофото (фото И. Вайсов).

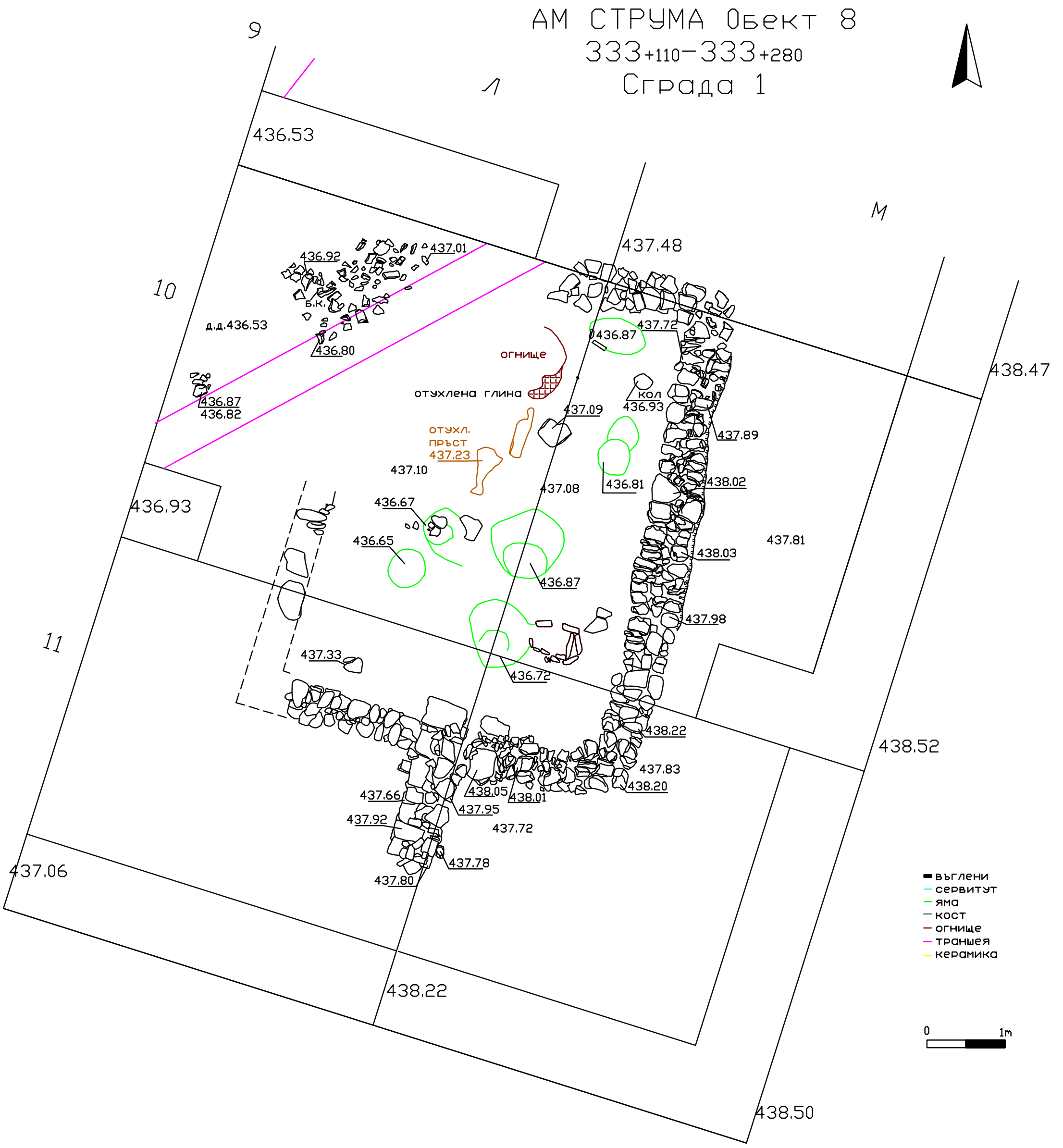
АМ СТРУМА Обект 8
333+110–333+280
Сграда 1
9
Л
М
10
11
436.53
437.48
438.47
436.92
437.01
Б.К.
д.д.436.53
436.80
436.87
436.82
огнище
отухлена глина
437.72
436.87
кол
436.93
437.09
437.89
отухл.
пръст
437.23
437.10
437.08
436.81
438.02
436.93
436.67
436.65
436.87
438.03
437.81
437.98
437.33
436.72
438.22
438.52
437.83
438.20
438.05
438.01
437.66
437.95
437.92
437.72
437.78
437.80
437.06
438.22
438.50
въглени
сервитут
яма
кост
огнище
траншея
керамика
0
1m

Обр. 2. Сграда № 1 – план.

ботени каменни блокове с дължина 0,40-0,50 м. Те лежат върху стерила. Редът има слаба денивелация в северна посока. Върху подовото ниво в сградата се разкри каменна „циста“, която лежи в петно от кафява почва, което се откроява ясно на фона на стерилната глина. На юг и изток от съоръжението почвата е частично отухлена и примесена с малки въгленчета и пепел. Западно се разполага яма с кръгла форма, запълнена с ломени камъни с големи до средно големи размери, кафява нехомогенна почва и отделни въглени. Вътрешният ред камъни от цистата отвън са подпрени с втори ред, които са забити на по-голяма дълбочина. В очертанията на вътрешната циста е горял огън с висока температура. Съдейки по солидните камъни, използвани в градежа ѝ, както и по отухлената глина, може да се предположи, че става дума за ковашко огнище.

Сграда № 2 е разположена в ЮИ част на обекта, която е и най-издигнатата. Вътрешните лица на зидовете имат неправилни редове и невинаги са нивелирани. Камъните са подреждани както хоризонтално, така и вертикално. Пространствата между тях са попълвани с косо набити малки ломени камъни и строителен трошляк. Фугите между камъните са с широчина от 0,02 до 0,05 м. Зидарията е на калова спойка. Постройката е претърпяла преустройство, като площта на единствената ѝ стая е била намалена чрез изграждане на нова стена от юг. Вътрешният зид от юг е изграден на фуга спрямо зидовете с ориентация С–Ю, а пространството между двата зида от юг е запълнено умишлено с почва и камъни. Проучваната постройка със сигурност има две фази на обитаване, за което се съди по разположението на нападалите камъни в южната част на помещението, които може да се свържат само с вътрешния зид от юг, но не и с външния. Камъните от разсипа запечатват пласт от кафява до светлокафява нехомогенна почва. Над тях следва пласт от тъмносива пръст, примесена с въглени, което означава, че след разрушаването на къщата, в образувалата се хлътнатина в терена, е продължило извършването на стопански дейности – вероятно добив на желязо, съдейки по големия брой шлаки и черни петна от горене, както и прослойки въглени, които са запечатани от най-горното ниво на каменния разсип, т.е. възможно е постройката да не е била разрушена напълно, или да е възстановена в някаква степен. До вътрешното лице на вътрешния зид от юг бе разкрито глинобитно съоръжение, изградено от добре пречистена глина с червено-кафяв цвят – вероятно подница. Северният зид на сграда № 2 е широк 0,50 м и има двулицев градеж на калова спойка. До него на СИ е изградено огнище с кръгла форма от големи ломени и речни камъни. То има равно дъно, което частично се състои от стерилно ниво, частично от запълнителя на постройка № 2. При изграждането му за негова северна стена е използван северният зид на сградата. Огнището застъпва пласт от въглени, отухлена глина и късове желязна шлака в рамките на сградата непосредствено до огнището, разкрит вътре в самото съоръжение, което се свързва с втория период на обитаване на сградата. От З на И след дължина 5,80 м на северната стена, в източна посока (дължина 1,25 м) е регистрирана промяна в строежа и характера на зида. Вътрешното му лице не е в една линия с останалата част от стената. Оформен е отстъп в северна посока с дълбочина 0,20 м. Лицето на разширението се локализира в средата на дебелината на останалата част от стената на постройката. Източното продължение има еднолицев градеж и по-малка дебелина – 0,30 м. От него са запазени два реда, с обща височина 0,35 м. Фундаментът (1 ред камъни) лежи значително по-високо от основата на останалите стени на сградата. Явно продължението е допълнително изградено и следва да се свърже с втория период на обитаване на постройката (обр. 3).

Най-масовият откриван материал е керамиката. Според направената статистика, преобладава керамиката от края на XVI в. Рядко се среща керамика с дата по-ранна от началото на XVI в. Сравнително по-многобройни са съдовете от първата половина на XVII в.

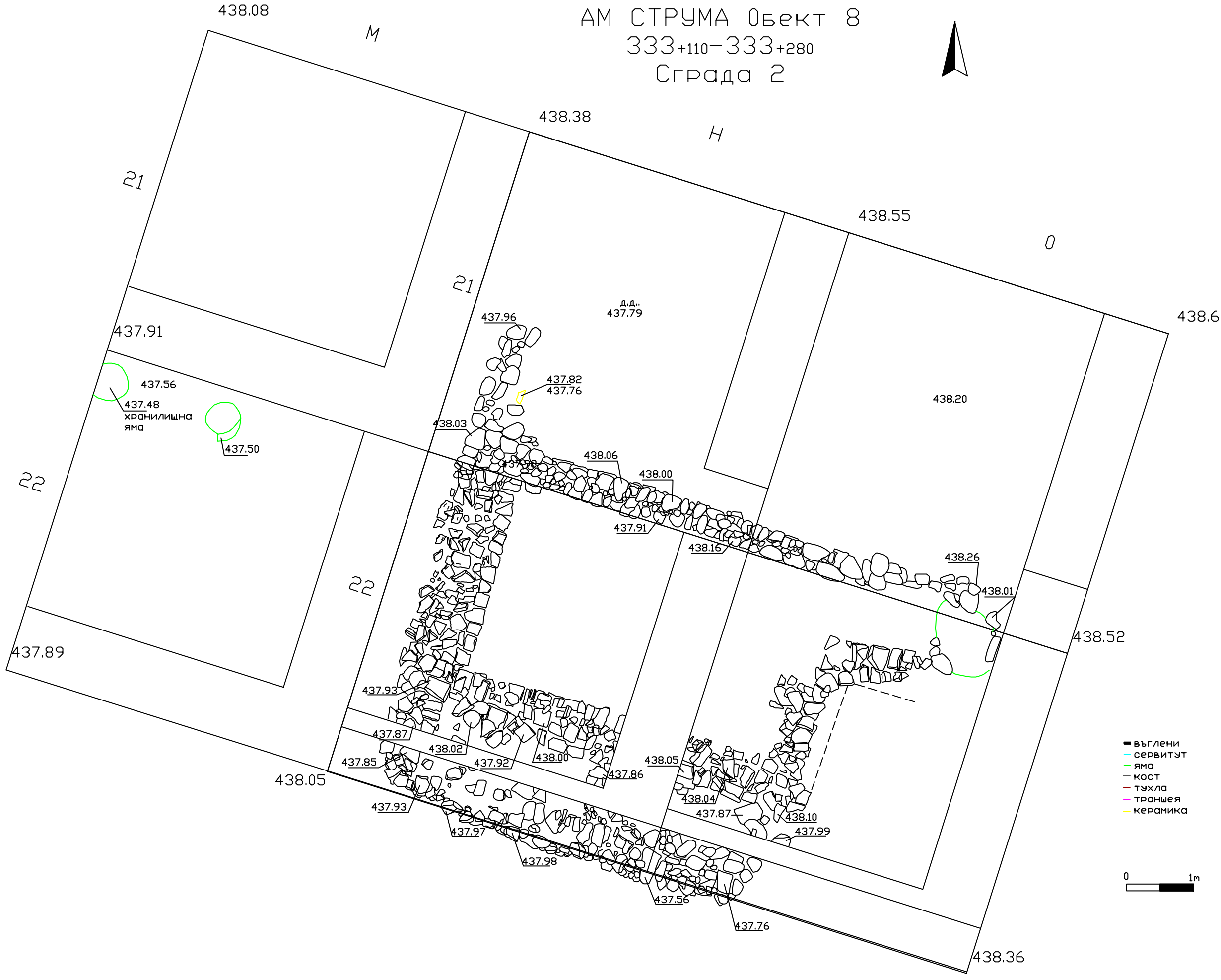
АМ СТРУМА Обект 8
333+110–333+280
Сграда 2
438.08
М
438.38
Н
438.55
О
438.64
21
21
22
22
437.91
437.56
437.48
хранилищна яма
437.50
437.89
437.96
д.д.
437.79
437.82
437.76
438.03
438.06
438.00
437.91
438.16
438.20
438.26
438.01
438.52
437.93
437.87
438.02
437.85
437.92
438.00
437.86
438.05
438.05
438.04
437.87
438.10
437.99
437.93
437.97
437.98
437.56
437.76
438.36
въглени
сервитут
яма
кост
тухла
траншея
керамика
0
1m

Обр. 3. Сграда № 2 – план.

Монетите, както и откритите многобройни находки, категорично потвърждават датировката на керамиката.

Представената дотук информация може да се обобщи по следния начин: обектът, ситуиран на левия бряг на р. Джерман, представлява занаятчийски квартал на близко разположено късносредновековно селище. Функционирал е основно през втората половина на XVI – до средата на XVII в. Занаятите, които са се упражнявали на това място, са металообработване, ковачество, грънчарство, но основният фактор, определял облика на квартала в миналото, е била воденицата и свързаните с нея съоръжения.

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 3 – ДЖЕРМАН 1 ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“ (КМ 331+800 – КМ 332+145)

Андрей Аладжов, Елена Василева

Археологическото проучване на обект № 3 – Джерман 1 се осъществи във връзка с изместване на трасето на АМ „Струма“. Обектът се намира в землището на с. Джерман, община Дупница. По предварителни данни от теренното издирване е регистриран като късносредновековно селище. При първоначалния оглед на повърхността са регистрирани голямо количество фрагменти от строителна и битова керамика от периода XV–XVII в.

Обектът е предвиден за предварително проучване на 10% от площта, предвид инвестиционното намерение. По време на разкопките са заложени 23 сондажа. Всички те са ориентирани по посоките на света и са с размери между 5 и 45 м. Целта е да се покрие цялата площ на предварително заложените параметри на обекта и да се провери наличието или липсата на археологически структури.

Регистрирани и проучени са две пещи за строителна керамика (тухли и керемиди). Едната от тях е запазена почти изцяло. Представлява засводено съоръжение с две горивни камери и скари, върху които се подрежда предвидения за изпичане материал. Пред двата входа (от север и юг) са разчистени и проучени и предпещните пространства (обр. 1 и 2).

От другата пещ е запазена основата от средно големи необработени речни камъни и предпещните пространства (обр. 3). По етнографски данни, пещите са функционирали до края на 30-те години на XX в.

В рамките на един месец структурите са проучени и документирани. Обектът се освобождава за изпълнение на инвестиционното намерение.

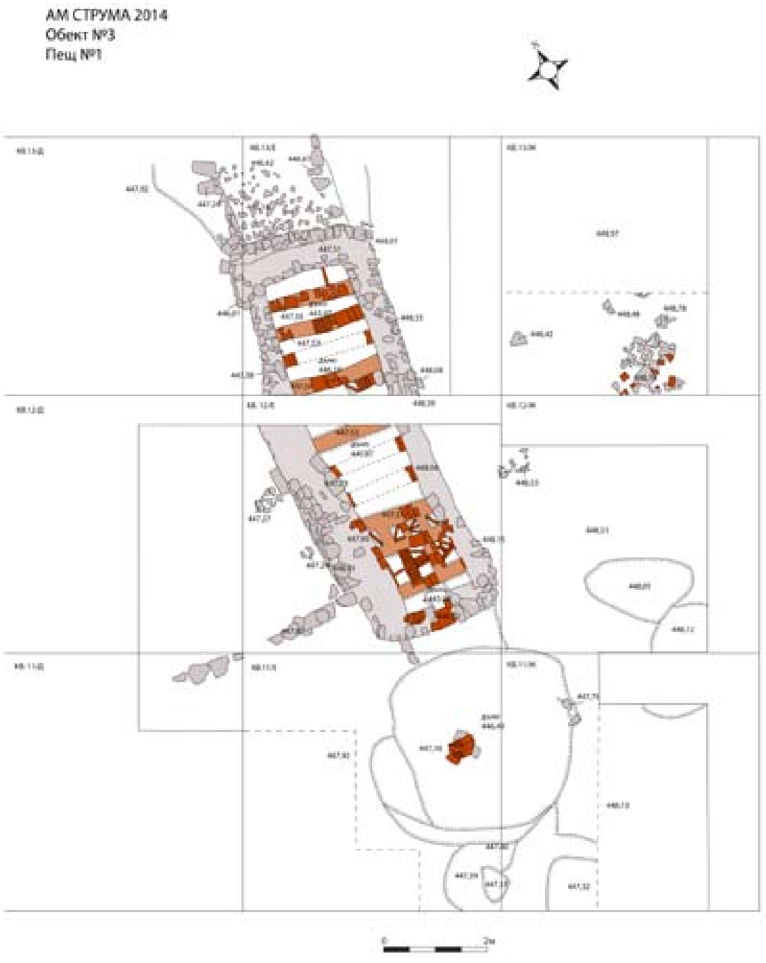

Обр. 1. Пещ № 1 – план.

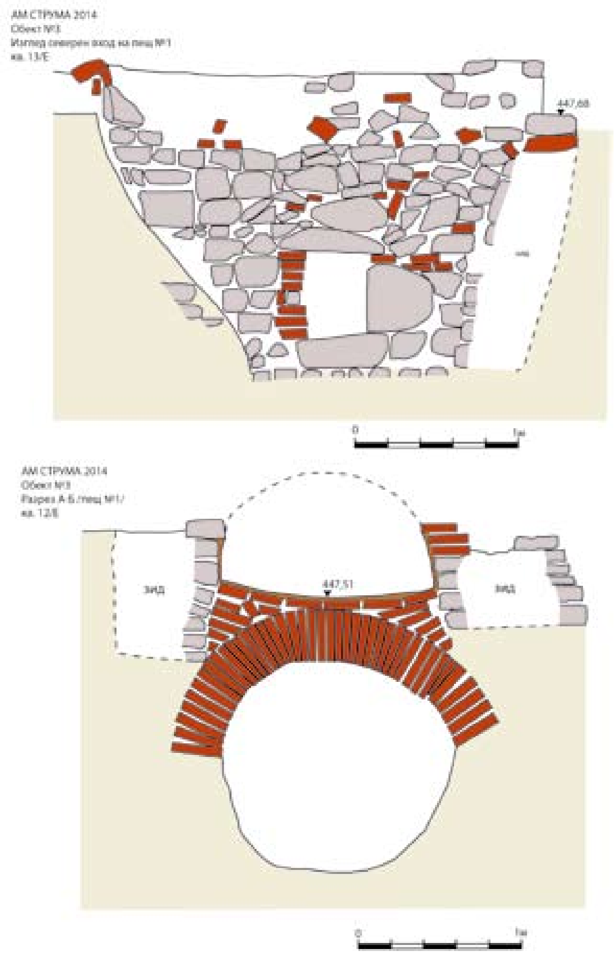
АМ СТРУМА 2014
Обект №3
Изглед северен вход на пещ №1
кв. 13/Е
447,68
0
1м
АМ СТРУМА 2014
Обект №3
Разрез А-Б /пещ №1/
кв. 12/Е
зид
447,51
зид
0
1м

Обр. 2. Изглед и разрез на пещ № 1.

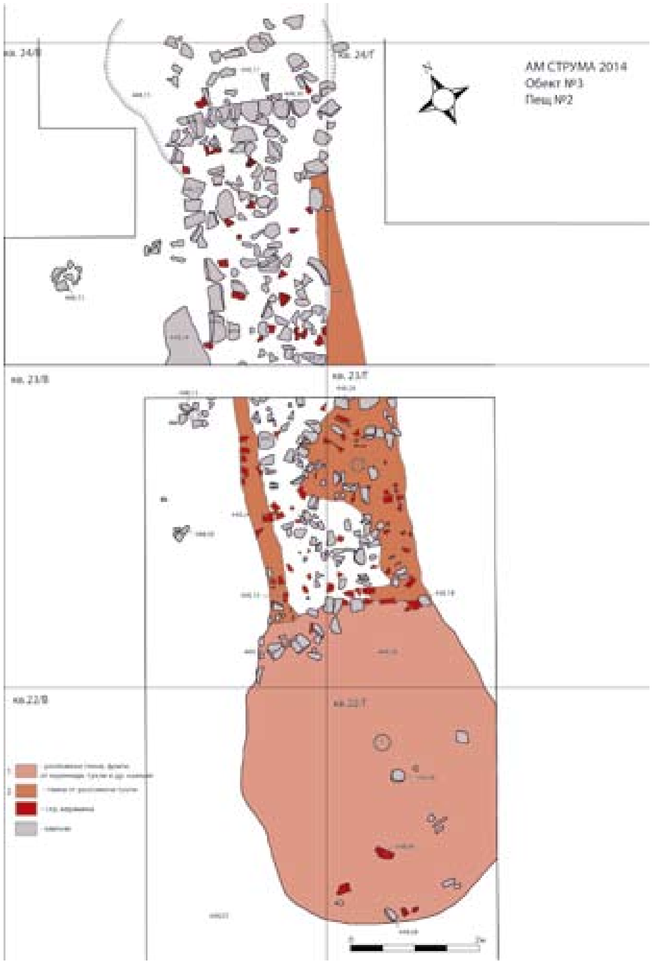
АМ СТРУМА 2014
Обект №3
Пещ №2
кв. 24/В
кв. 24/Г
кв. 23/В
кв. 23/Г
кв. 22/В
кв. 22/Г
0
2м

Обр. 3. Пещ № 2 – план.

№ 66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. ХИСАРЛЪКА, В ГР. КЮСТЕНДИЛ

Лидия Стайкова-Александрова, Дойчин Грозданов

Археологическото наблюдение при реставрационно-консервационните работи за възстановяване на късноантичната и средновековна крепост (АИС АКБ 1800288, 12.03.1992 г., Ст. Чохаджиев) в м. Хисарлъка се проведе в периода юли-август 2014 г. основно в три сектора: сектор „Източна стена“, сектор „Южна стена“, представени от Л. Стайкова-Александрова и сектор „Източна порта“, представен от Д. Грозданов.

Сектор „Източна стена“ (обр. 1)

Пътеките до вътрешното лице на крепостната стена са вече оформени при по-ранните проучвания на проф. Т. Иванов и проф. Л. Слокоска.

Проведени са разчиствания северно от портата до кула № 4 на ивица със средна ширина от 4 м, наложени от премахване на кореновата система на борове, чиято дълбочина е проверена с предварителни сондажи 1-4.

Достигната е дълбочина до 0,70 м. Засвидетелствани са два културни пласта.

Горният пласт представлява тъмна сивочерна пръст, примесена с малко количество необработени камъни, фрагменти от тегули и тухли, и животински кости. Дебелината на пласта е 0,40-0,50 м. В него

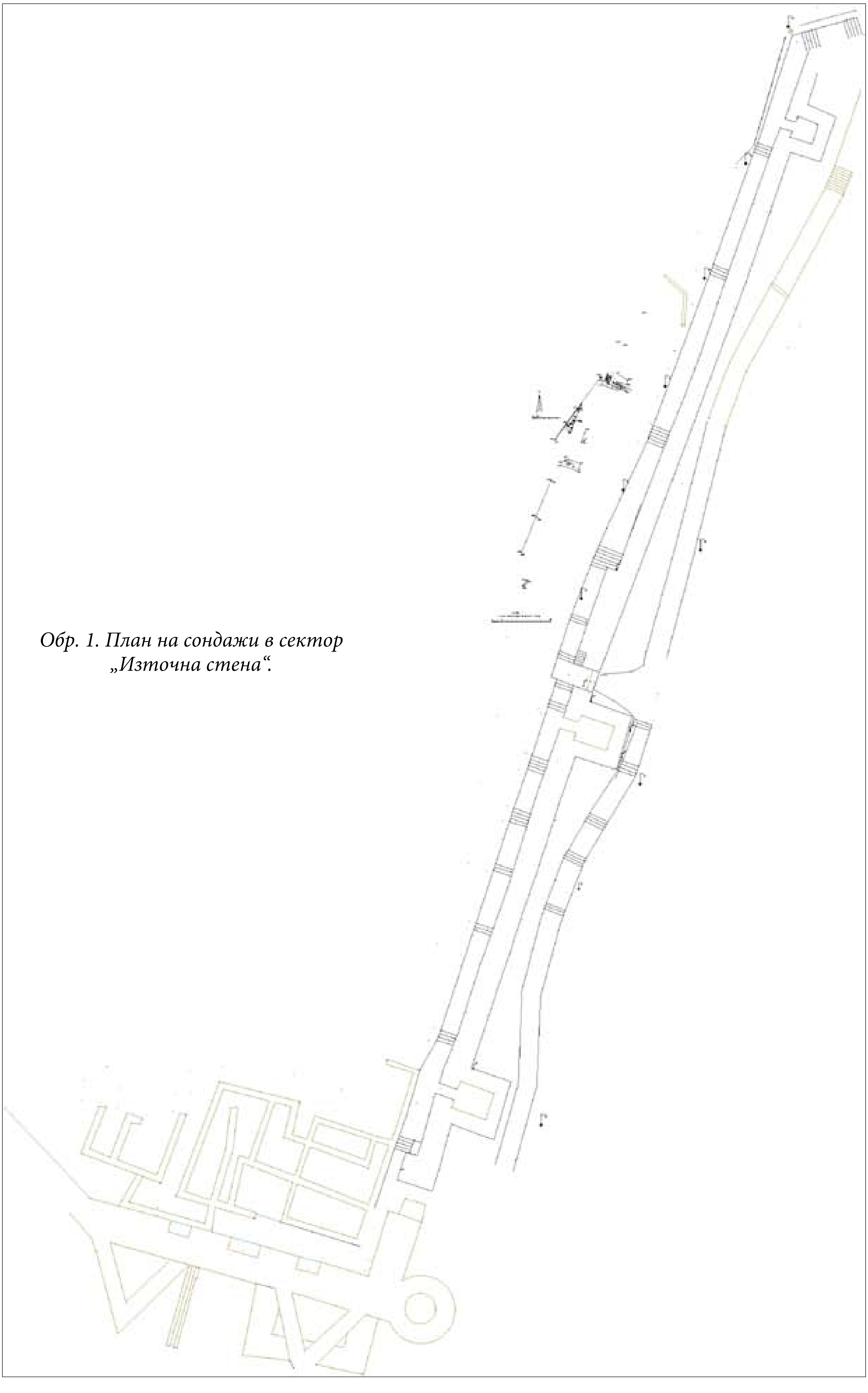

Обр. 1. План на сондажи в сектор „Източна стена“.

се откриват фрагменти от битова керамика от българското средновековие X–XII в. Преобладават съдове от XI–XII в. (консултант ас. Р. Спасов – РИМ-Кюстендил). Намерени са и железни предмети на бита – брадва, ножче, подкови и др.

Долният пласт се състои от кафява глинеста пръст, примесена с фрагменти от строителна керамика, хоросан, ломени и необработени камъни. Проследява се на места на дълбочина от 0,50-0,70 м.

В кв. 2-5 са разкрити фрагменти от хоросанови зидове, които очертават западната част на помещение до крепостната стена. Градежите са от ломени камъни, споени с бял хоросан и кал, а във височина – от тухлен опус. Източно пред зида в кв. 4 се намира каменна база за колона, обърната с основата нагоре. В помещението е намерен долиум (обр. 2) и фрагмент от глинена лампа, изработена на колело от IV в.

Хоросановият зид в кв. 2 и кв. 3 има преустройство в западната част, представляващо подредени фрагменти от тухли и тегули, чието разкриване не е завършено. Градежите са документирани и покрити за съхраняване при бъдещи проучвания.

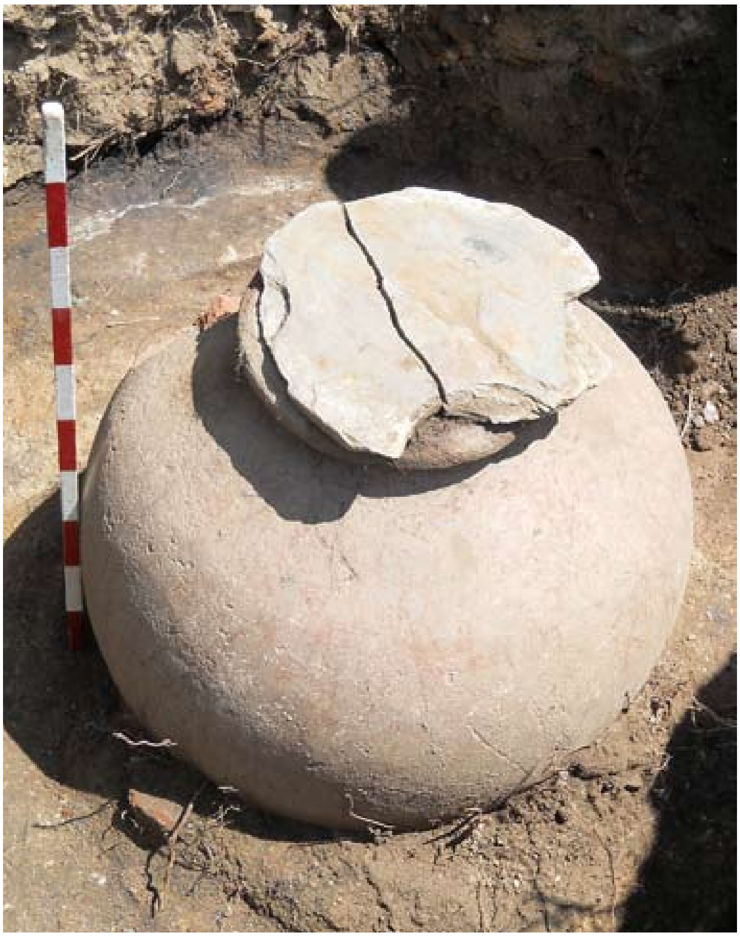

Обр. 2. Долиум в помещение в сектор „Източна порта“.

Сектор „Южна стена“

За изграждане на пътека до двураменна стълба с ниши при триъгълните кули на южната стена са разчистени 4 големи и един малък долиум. Три от тях сега са експонирани в помещение, северно от пътеката.

Сектор „Източна порта“ (обр. 3)

Общата дължина на разкрития участък северно от бункера на генерал Жеков е 24,53 м. На разстояние от 7,40 м северно от бункера крепостната стена е унищожена до основи. Запазена е само малка част от субструкцията с размери дължина 1,20 м и широчина 1,20 м, отстояща на 1 м от бункера. Останалата част е субструкция на източната порта и е с дължина 14,45 м и широчина 2 м. Изградена е от жълт песъклив хоросан и малки и средни ломени камъни, фрагменти строителна керамика. Фундирана е до скала. На няколко места субструкцията е прерязана при прокопаването на водопроводи от възрожденската и съвременната епохи.

Запазени са *in situ* южният прагов камък, както и основите на пиластрите на арката на входа – южен с размери 1 x 1,50 м и северен с размери 3 x 3 м. Самият вход е широк 3,10 м. Малка част от ходовото ниво – улицата от плочести камъни, е запазена от северната страна на южния пиластър. Зиданият канал от тухли и хоросан с посока З–И под улицата е с размери на разкритата част: дължина 4 м, широчина 1,10 м, широчина на светлия отвор 0,40 м. Част от същия канал е открита на разстояние 1,60 м източно от портата, като прави чупка на югоизток.

На 1,10 м северно от северния пиластър се разкри тухленото дъно на отводнителна ниша с отвор от глинена тръба (диаметър на светлия отовор 0,08 м) близо до северозападния ъгъл. Нишата е с правоъгълна форма с размери 0,50 x 1,50 м. Има бордюр, обмазан с хидрофобен хоросан. Следи от хидрофобен хоросан личат и по източната стена на нишата.

От помещение на сграда с тухлен под и пиластри (разкрити на 2,30 м южно от портата), която е разсечена от крепостната стена, са запазени: част от тухления под (приблизителни размери 4,60 x 2,20 м); северният зид, разделен на две от крепостната стена – външна част с размери: дължина 5 м и широчина 0,80 м, и вътрешна част с дължина 2,70 и широчина 0,80 м. Пиластрите са разположени на западната страна на помещението и са застъпени от субструкцията на крепостната стена.

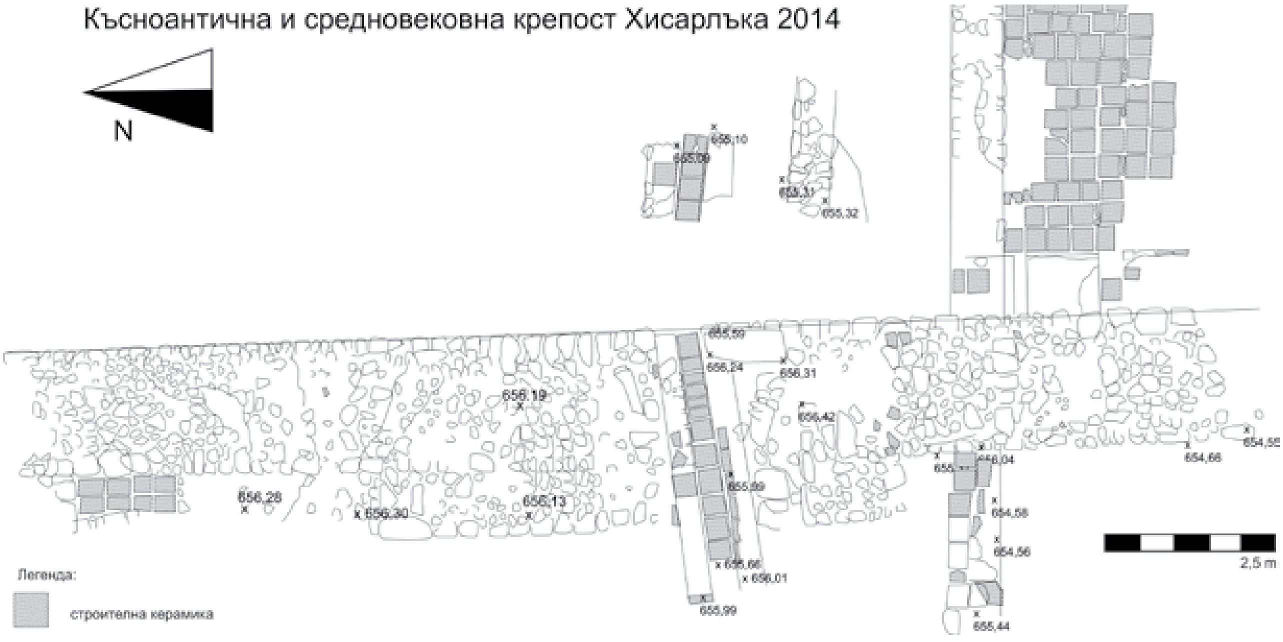

Обр. 3. План на разкритите структури в сектор „Източна порта“.

Между останките на зидания канал и помещението с тухлен под, пред външното лице на източната порта, се разкри част от зид с хоросаново ниво с дължина 1,90 м и широчина 0,55 м. Не може да се прецени дали има връзка с помещение от сградата с тухления под. Със сигурност обаче е по-ранен от крепостната стена.

Гореописаните археологически структури са проучени през 1978 г. (Русева-Слокоска, Стайкова 1979, 82-83). Сега се извърши ново архитектурно и графично заснемане от Др. Атанасова – геодезист, д-р Г. Грозданова и докторант Д. Стоянчова. При повторното им разкриване за консервация, реставрация и експониране те бяха обрасли с дървета, храсти и затрупани с насип, който съдържаше отпадъци от съвременната епоха, камъни от градежа на източната порта и крепостната стена, архитектурни детайли (две бази от колони) и фрагменти битова керамика от възрожденската, средновековната и късноантичната епохи.

При шкарпирането на профила по протежение на вътрешното лице на портата на крепостната стена се разкриха частично три зида от сгради. Най-добре е запазено лице на зид с дължина на разкритата част 2,67 м, запазена височина 1,20 м (0,30 м субстукция). Градежът на зида е от тухли и камъни без определен ред с калова спойка. Субструкцията е фундирана до скала. От север лицето на зида е обрушено. Вероятно разкритата част на зида е на казармено помещение – отстои на 10,30 м югозападно от портата. Разкритите части от другите два зида също се намират югозападно от портата, в непосредствена близост с нея.

При подравняването на трасето в участъка западно от бункера на генерал Жеков (кула № 2) и кула № 3 – чупката на източната стена, по протежение на вътрешното лице се разкри част от помещение на сграда с под от розов хоросан, разделено на две от тухлен зид. Размерите на разкритата част от помещението са 2,30 х 2,30 м. От западната му страна е долепена малка част от зид. Помещението отстои на 2 м северно от вътрешното лице на крепостната стена и на около 5 м западно от бункера.

Западно от сградата се ракриха два фрагментирани долиума.

Стената при източния ъгъл на вътрешното удебеление при кула № 3 срязва част от зид (с размери 1 х 1,20 м, изграден от камъни с горен ред от тухли) от по-ранна сграда.

Всички разкрити археологически структури ще бъдат реставрирани и ескпонирани.

Литература

Русева-Слокоска, Стайкова 1979: Разкопки на късноантичната крепостна стена на Хисарлъка – Кюстендил. – Археологически открития и разкопки за 1978 г. Пазарджик, 1979, 82-83.

№ 67. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 8 ПО ТРАСЕТО НА „МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ“

Елена Василева, Катя Меламед

Обект № 8 се намира в землището на с. Петърч, община Костинброд и попада в сервитута на междусистемна газова връзка България – Сърбия.

По време на спасителното археологическо проучване на обект № 8 са заложени 69 сондажа. Всички те са ориентирани по посоките на света и са със средни размери 10 х 1,60 м (обр. 1).

Откритите археологически структури наложиха разширяването на някои от сондажите.

Археологическите паметници са разположени в източния край на сервитута – сондажи 1-7 и в централната му част, между сондажи 12 и 15. Те са определени въз основа на анализа на обилния керамичен материал, откритите предмети, архитектурни останки и детайли (обр. 2).

Установени са няколко строителни хоризонта. Два от тях принадлежат към средновековието, с дати между VIII–IX в. и XI–XII в. По-ранният хоризонт е силно горял, следи от него се проследяват в сондажи 13 и 14. Най-вероятно датата му е в VIII–IX в. С него се свързват и един фрагмент от зид, разкрит в сондаж 13, костени шила, прешлен за вретено и върхове на железни стрели.

Към втория строителен хоризонт спадат основите на поне две жилища (обр. 3), изградени от необработени камъни, споени с кал, както и още няколко фрагмента от зидове, един от които с преизползван архитектурен детайл и наподобява апсида. Открити са и фрагменти от керамични съдове, работени на бързо колело, от глина с обилни примеси от слюда. Около зидовете в сондаж 13 – разширение, е проучена и настилка от късноантични керамични плочи, най-вероятно преизползвани. Към същия хоризонт се отнася и една яма-хранилище, проучена в сондаж 14.

Освен безспорно средновековната керамика, обектът изобилства и с фрагменти от по-ранни съдове, основно от ранния халколит, ранна и късна бронзова епохи, ранна и късна желязна епохи. Те могат да се свържат с негативни структури (ями и ров). В профилите на някои от сондажите са

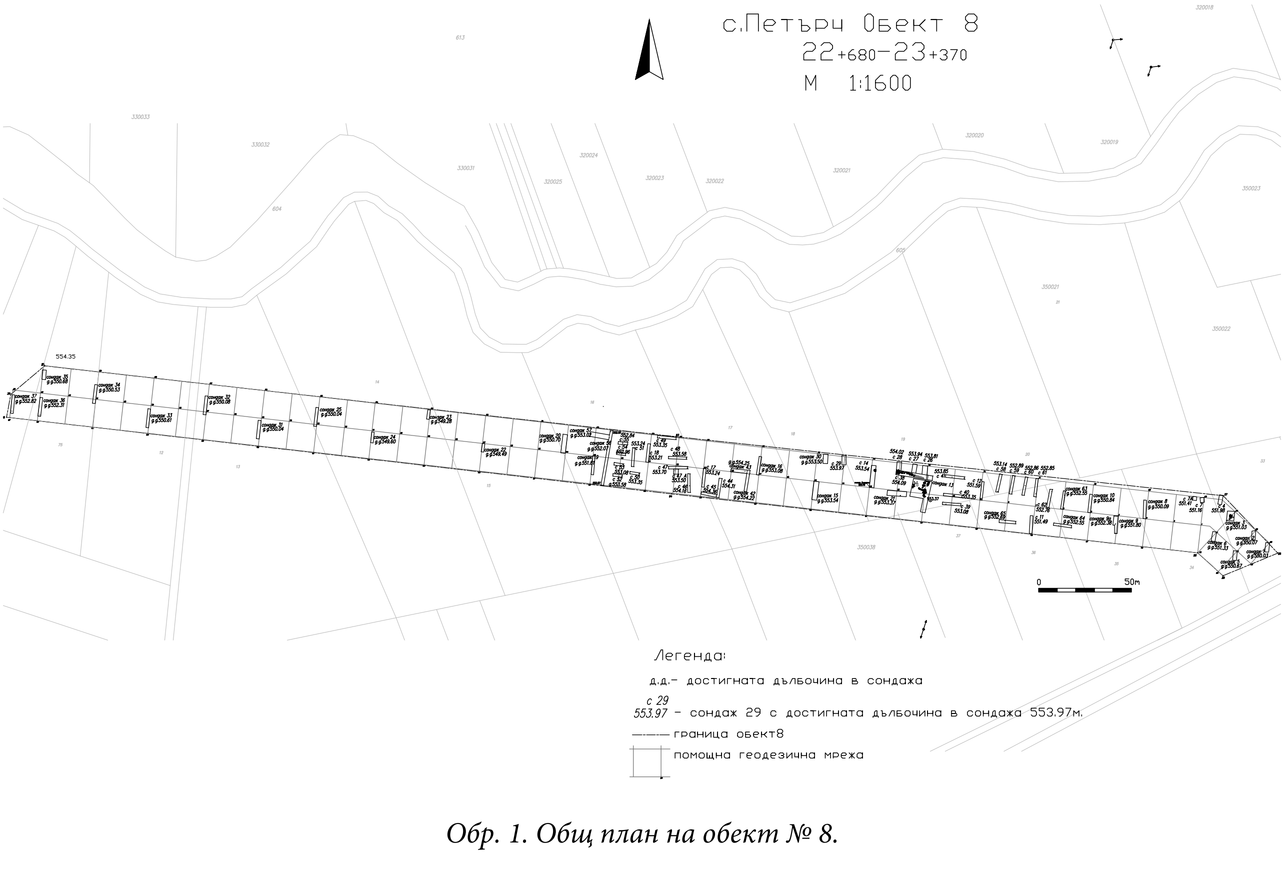
с.Петърч Обект 8
22+680–23+370
М 1:1600
0
50m
Легенда:
д.д.– достигната дълбочина в сондажа
с 29
553.97 – сондаж 29 с достигната дълбочина в сондажа 553.97м.
граница обект8
помощна геодезична мрежа

Обр. 1. Общ план на обект № 8.

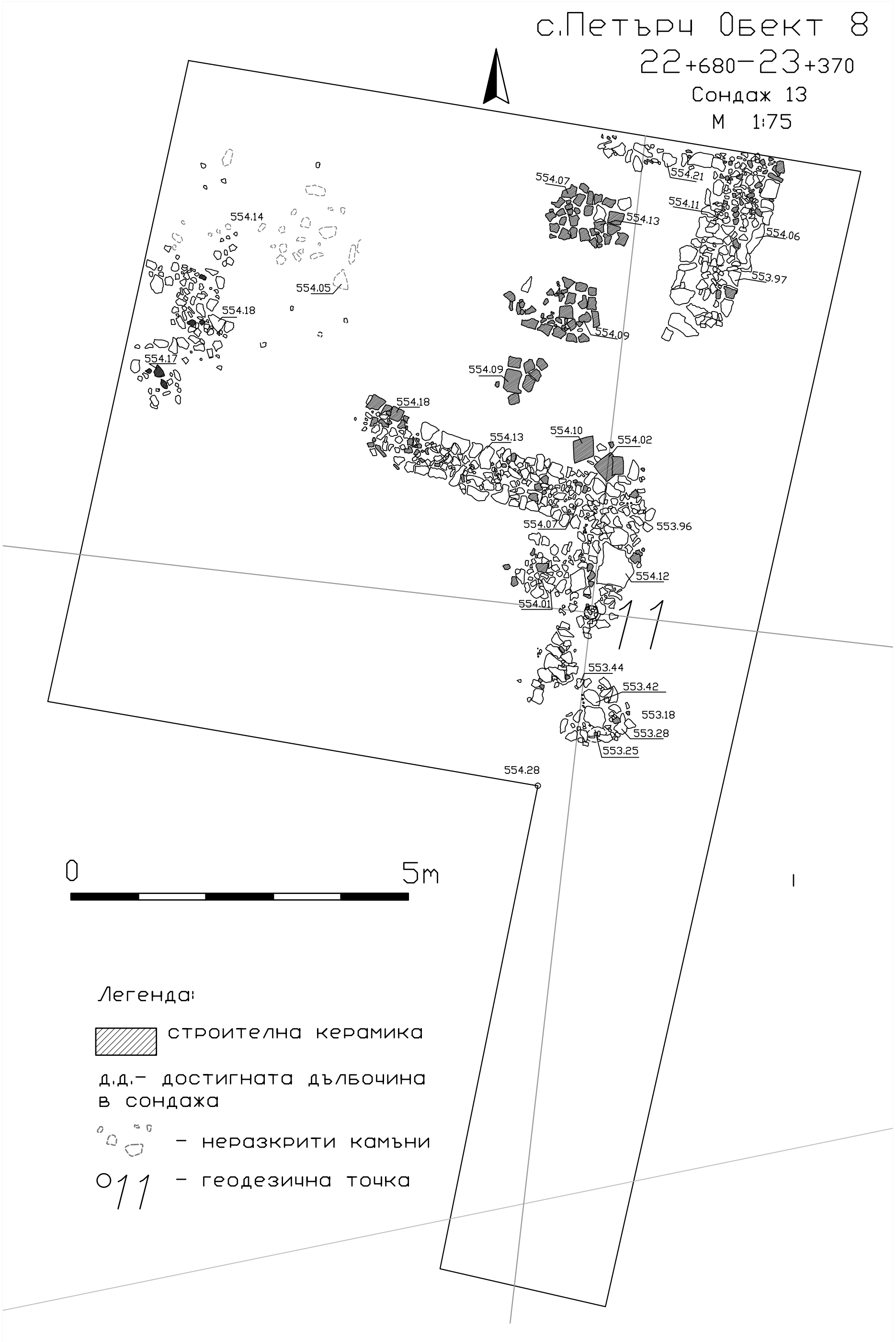
с.Петърч Обект 8
22+680–23+370
Сондаж 13
М 1:75
554.07
554.13
554.21
554.11
554.06
553.97
554.09
554.09
554.14
554.05
554.18
554.17
554.18
554.13
554.10
554.02
553.96
554.07
554.12
554.01
11
553.44
553.42
553.18
553.28
553.25
554.28
0
5m
Легенда:
строителна керамика
д.д.– достигната дълбочина в сондажа
– неразкрити камъни
11 – геодезична точка

Обр. 2. План на сграда № 1, сондаж № 13.

регистрирани петна от строителна керамика, обмазки, въглени и кости, вероятно принадлежащи към жилища от посочените периоди.

Анализът на разкритите старини и артефакти сочи, че сервитутът минава през периферията на няколко селища, вероятно едно върху друго или в много голяма близост. Хронологически те възхождат от: ранния халколит; ранна и късна бронзова епохи; ранна и късна желязна епохи, илюстрирани обилно с керамични фрагменти и пирамидални тежести за стан; късноантичната епоха, илюстрирана с голямо количество строителна керамика, фрагменти от съдове и три монети на Лициний I (308-324), един екземпляр на Константин Велики и неговите наследници, датирани от 320-363 г., и монета, датирана в широките граници от Анастасий до Маврикий – 518-602 г.; ранносредновековната епоха, характеризирана с керамика на ръка и бавно колело, както и каменна архитектура от XI–XII в.

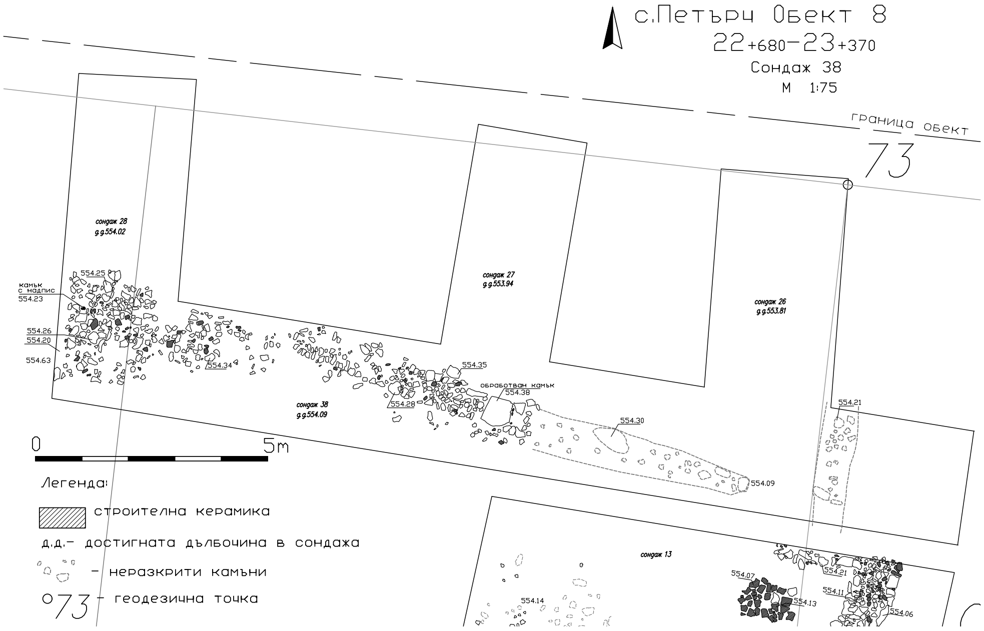
с.Петърч Обект 8
22+680–23+370
Сондаж 38
М 1:75
граница обект
73
сондаж 28
g.g.554.02
сондаж 27
g.g.553.94
сондаж 26
g.g.553.81
сондаж 38
g.g.554.09
сондаж 13
камък с надпис
554.23
554.25
554.26
554.20
554.63
554.34
554.35
554.28
обработван камък
554.38
554.30
554.09
554.21
554.07
554.13
554.11
554.06
554.14
0
5m
Легенда:
▨ строителна керамика
д.д.– достигната дълбочина в сондажа
– неразкрити камъни
○73 – геодезична точка

Обр. 3. План на структурите в сондаж № 38.

№ 68. ОБЕКТ „СЛОВАШКО ПОСОЛСТВО“, ГР. СОФИЯ

Юниан Мешеков

Във връзка с инвестиционни намерения за строителство на полуподземен гараж на ул. „Янко Сакъзов“ № 9 в границите на Историко-археологически резерват „Сердика – Средец“, втора охранителна зона, в ПИ с идентификатор № 68134.406.172 КККР, УПИ–I – „за посолски нужди“, кв. 535, м. Лиляна Димитрова по плана на София, са проведени археологически разкопки на застрашения терен.

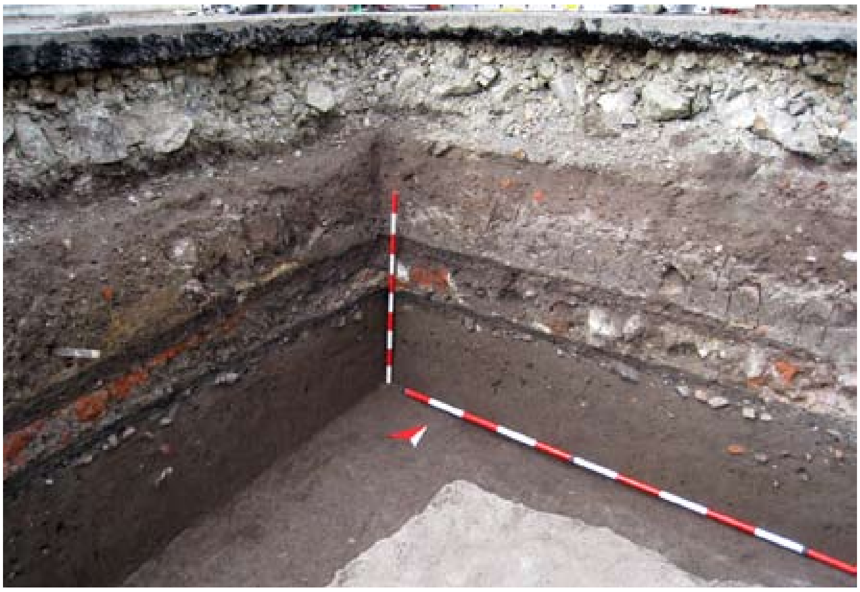

Обр. 1. Профили.

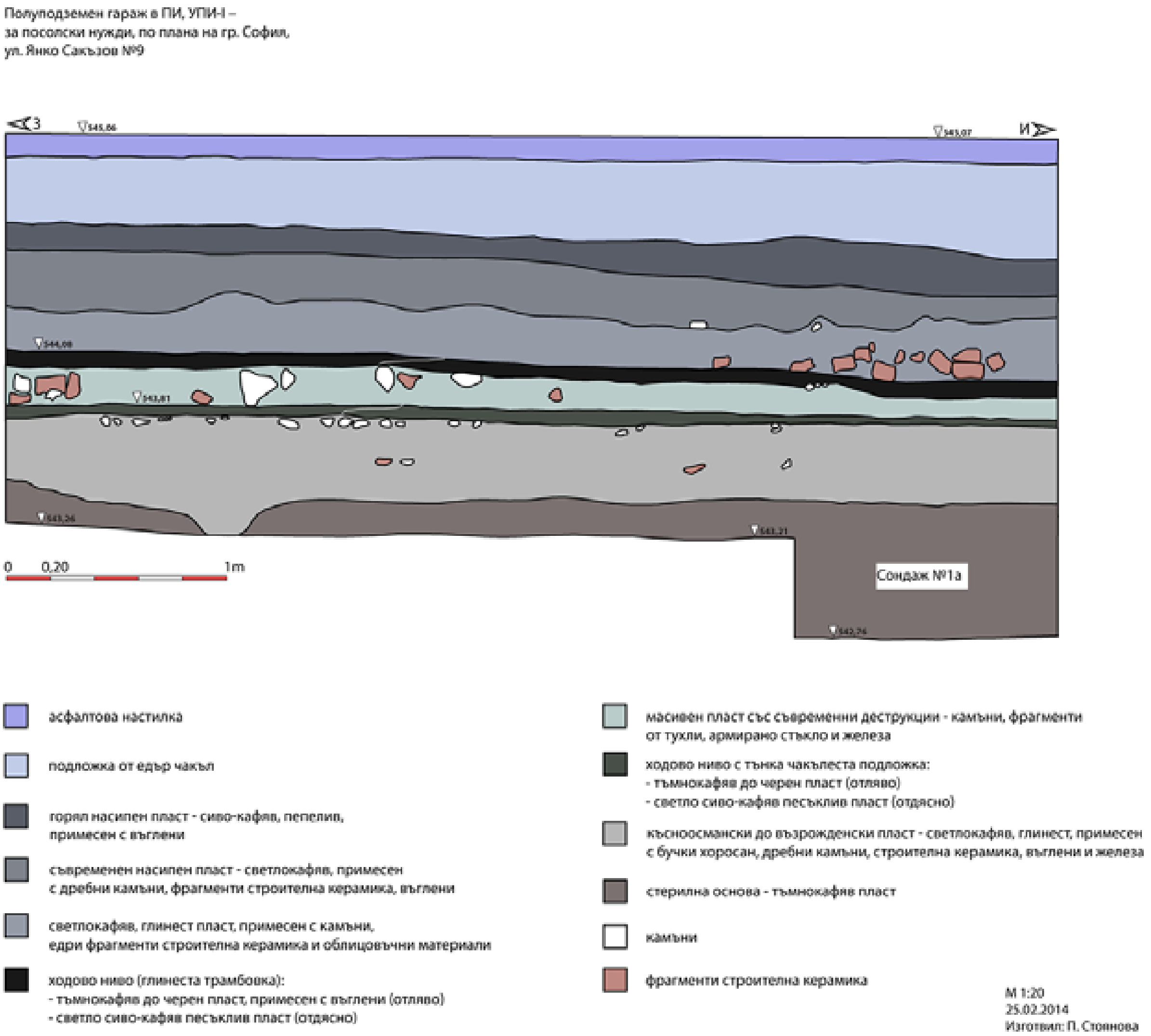
Полуподземен гараж в ПИ, УПИ-I –
за посолски нужди, по плана на гр. София,
ул. Янко Сакъзов №9
З
545,86
И
544,08
543,81
543,36
543,21
542,26
0
0,20
1m
Сондаж №1а
асфалтова настилка
подложка от едър чакъл
горял насипен пласт - сиво-кафяв, пепелив, примесен с въглени
съвременен насипен пласт - светлокафяв, примесен с дребни камъни, фрагменти строителна керамика, въглени
светлокафяв, глинест пласт, примесен с камъни, едри фрагменти строителна керамика и облицовъчни материали
ходово ниво (глинеста трамбовка):
- тъмнокафяв до черен пласт, примесен с въглени (отляво)
- светло сиво-кафяв песъклив пласт (отдясно)
масивен пласт със съвременни деструкции - камъни, фрагменти от тухли, армирано стъкло и железа
ходово ниво с тънка чакълеста подложка:
- тъмнокафяв до черен пласт (отляво)
- светло сиво-кафяв песъклив пласт (отдясно)
късноосмански до възрожденски пласт - светлокафяв, глинест, примесен с бучки хоросан, дребни камъни, строителна керамика, въглени и железа
стерилна основа - тъмнокафяв пласт
камъни
фрагменти строителна керамика
М 1:20
25.02.2014
Изготвил: П. Стоянова

Обр. 2. Профили – стратиграфия.

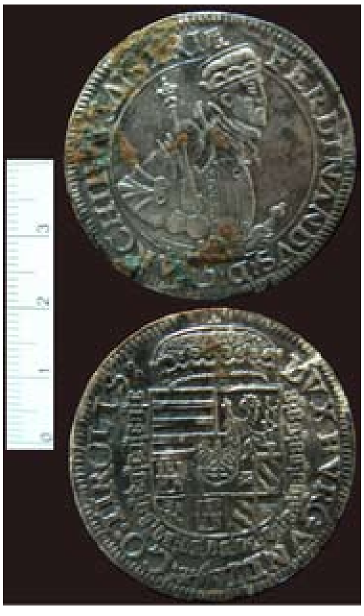

Обр. 3. Сребърен талер на Фердинанд (1564-1595).

Проучването започна след отстраняване на асфалтовата площадка (кота 545,10 м) на част от предвидения за строителство терен. На площ от около 120 кв. м са заложени 4 сондажа и е установена следната стратиграфска ситуация: до кота 544,07 м са налице единствено насипни напластявания, включващи едри отломки от съвременна строителна керамика, облицовъчни материали, сгур, средни и едри камъни, железа, и единични фрагменти от съвременна глазирана битова керамика (обр. 1). На споменатата дълбочина е регистрирано ходово ниво с глинеста песъклива структура, в рамките на което е установено плитко вкопаване, изпълнено с черна горяла пръст с въглени и следи от опожарена органика (обр. 2). Под това ниво, което се свързва с дейности от началото на XX в., е документиран пласт баластра от дребни и средни по размери камъни, пепеляк и циментови отломки. На кота 543,80 м е разкрито по-рано ходово ниво, подобно като структура на предишното. Неговата подложка представлява пласт речни камъни, непосредствено под който следва културен слой (от кота 543,70 м до кота 543,35 м) от късен османски до възрожденски период със средна концентрация на битова трапезна и груба кухненска керамика, в това число и фрагмент сграфито керамика. В тази среда е открита и най-стойностната находка – сребърен талер на Фердинанд (1564-1595) (обр. 3) като архидук на Бургундия и Тирол, както и медна османска монета „мангър“ от XVI в.

От кота 543,35 м в неравен пласт постепенно надолу следва стерилна основа, проверена до кота 542,76 м, дълбочина 2,34 м спрямо асфалтовото ходово ниво. Достигнатата дълбочина е с 0,45 м по-ниска от котата, предвидена за ивичните фундаменти на новото съоръжение (543,21 м) и с 1,40 м по-ниска от общата проектна кота за основата на гаража (544,16 м).

№ 69. ЦЪРКВАТА „СВ. ГЕОРГИ“ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 68134.8229.2, М. МАНАСТИРСКИ ЛИВАДИ, РАЙОН КРЕМИКОВЦИ, ГР. СОФИЯ

Боян Трантеев

Проучването се проведе в периода 04.04-11.04.2014 г. То бе извършено на терен, предвиден за изграждането на дренаж в охранителната зона на старата църква – недвижима културна ценност от национално значение (обр. 1).

Манастирът „Св. Георги“ е възникнал в близост до крепост и на територията на селище. Църквата „Св. Георги“ е построена върху останките от селищната църква в края на XV в. Резултатите от частичните археологически проучвания през 1973 г. и 1978-1981 г., както и материалите от терена, дават основание селището и крепостта да бъдат датирани в периода XII–XVI в. (Димитрова и др. 1992, 13). На една архитектурна схема, чиито съавтор е и археологът Д. Димитрова, северозападно от църквата са отбелязани останки от селището, а северно от нея – очертанията на жилищна манастирска сграда.

Екзонартексът на старата църква е построен през 1611 г. и разрушен след получаване на разрешението за строеж на новата църква на манастира през 1896 г. (Паскалева-Кабадиева 1980, 14, 33).

Изкопът за дренаж бе направен пред северната фасада на църквата и терена северозападно от нея. Общата му дължина е 45 м, широчина 0,40-1,30 м и дълбочина 0,38-1,13 м. Проучваната площ, ограничена от очертанията на изкопа, е 30 кв. м.

От началото на изкопа до 40-ия му метър, в канелената горска почва, на дълбочина 0,30-0,40 м от нивото на съвремения терен (кота 766,30-768,50 м), се намериха дребни фрагменти от строителна керамика – едноулучни керемиди, тухли и заготовка на каменна база за колона.

В крайната, северозападна част на изкопа за дренаж, по терена са разпръснати фрагменти от съвременна строителна керамика – керемиди и тухли.

По протежението на изкопа (профил № 1 – „Ревизионна шахта“), на дълбочина 0,30-0,50 м от нивото на съвремения терен (кота 766,30-768,50 м), се разкри материкова скала – кристалинни шисти.

Вследствие на разрушаването на жилищни и стопански манастирски сгради, на екзонартекса на църквата, както и на извършените изкопни и строителни работи при построяването на новата църква („Покров на Пресвета Богородица“), на проучвания терен се е наслоила строителна керамика. Откритите в изкопа материали принадлежат на изградените и унищожени постройки в периода XVII – началото на XX в.

По време на проучването не бяха намерени археологически структури, както и фрагменти от средновековна битова керамика, публикувани от предходни проучвания.

Литература

Димитрова и др. 1992: Д. Димитрова, З. Ганева, Г. Стоянова. Софийските манастири. Възникване, развитие, структура и характер. София, 1992.

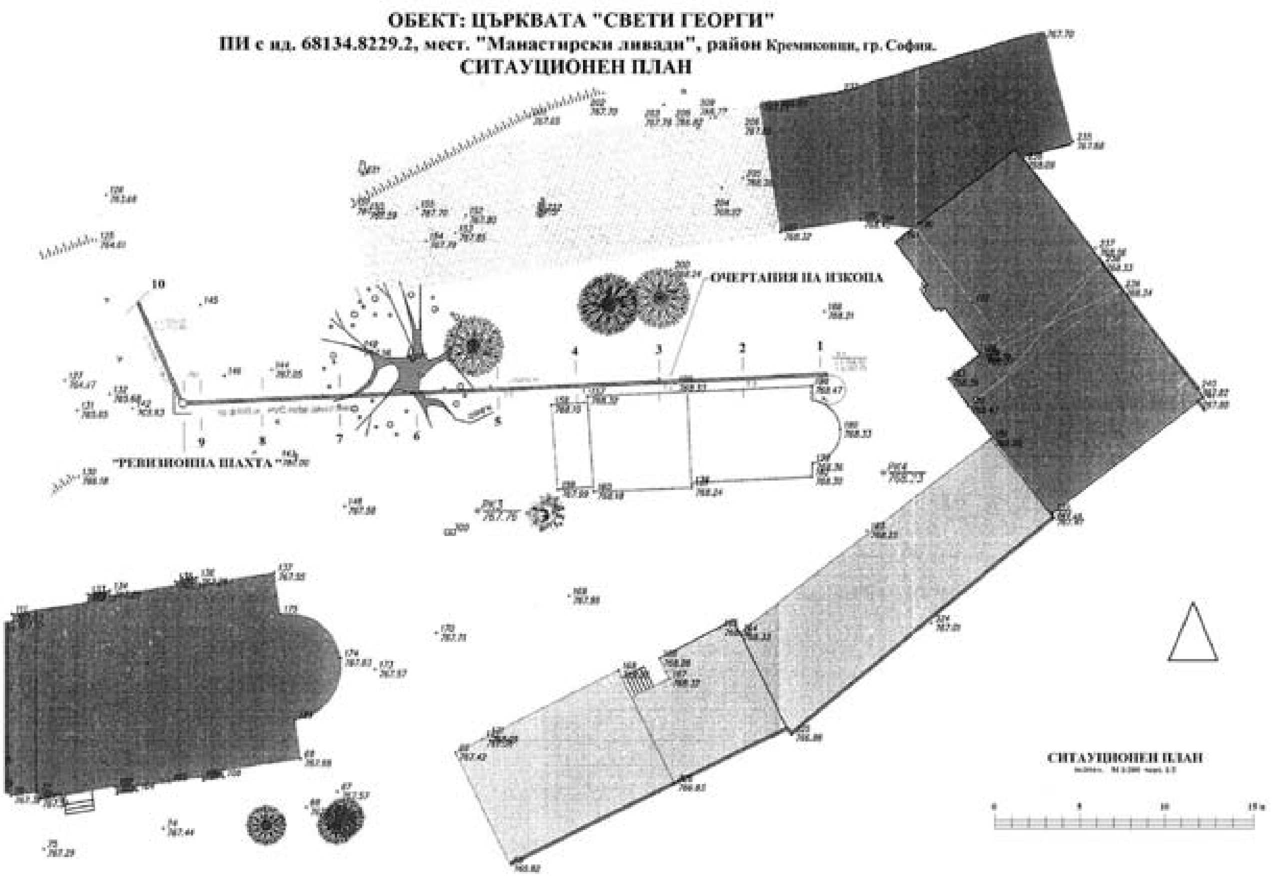
ОБЕКТ: ЦЪРКВАТА "СВЕТИ ГЕОРГИ"
ПИ с ид. 68134.8229.2, мест. "Манастирски ливади", район Кремиковци, гр. София.
СИТАУЦИОНЕН ПЛАН
ОЧЕРТАНИЯ НА ИЗКОПА
"РЕВИЗИОННА ШАХТА"
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
СИТАУЦИОНЕН ПЛАН
0
5
10
15 м

Обр. 1. Ситуационен план.

Паскалева-Кабадиева 1980: К. Паскалева-Кабадиева. Църквата „Св. Георги" в Кремиковския манастир. София, 1980.

Поборникова 1994: Р. Поборникова. Нови археологически изследвания на три средновековни манастира от Софийско – В: Сердика – Средец – София, 2, 1994, 120-123.

№ 70. РАЗКОПКИТЕ ПРИ С. РАДИЛОВО, ОБЩИНА ПЕЩЕРА

Йордан Гатев

Спасителните проучвания бяха проведени в периода 12-14.03.2014 г. Ръководител е гл. ас. д-р Й. Гатев от НАИМ-БАН и работници от селото. Обект на проучване бяха 2 питоса, частично разкрити при изкопни работи за канализация.

Питосите бяха с максимални размери 1,60 х 1,75 м и 1,80 х 1,60 м, на разстояние 1 м един от друг (обр. 1). На базата на откритите дребни фрагменти керамика и близостта до крепостта Перистера следва да бъдат датирани в V–VI в. Бе направен неуспешен опит да бъдат извадени цели. Фрагментите бяха предадени в местната музейна сбирка за реставрация.

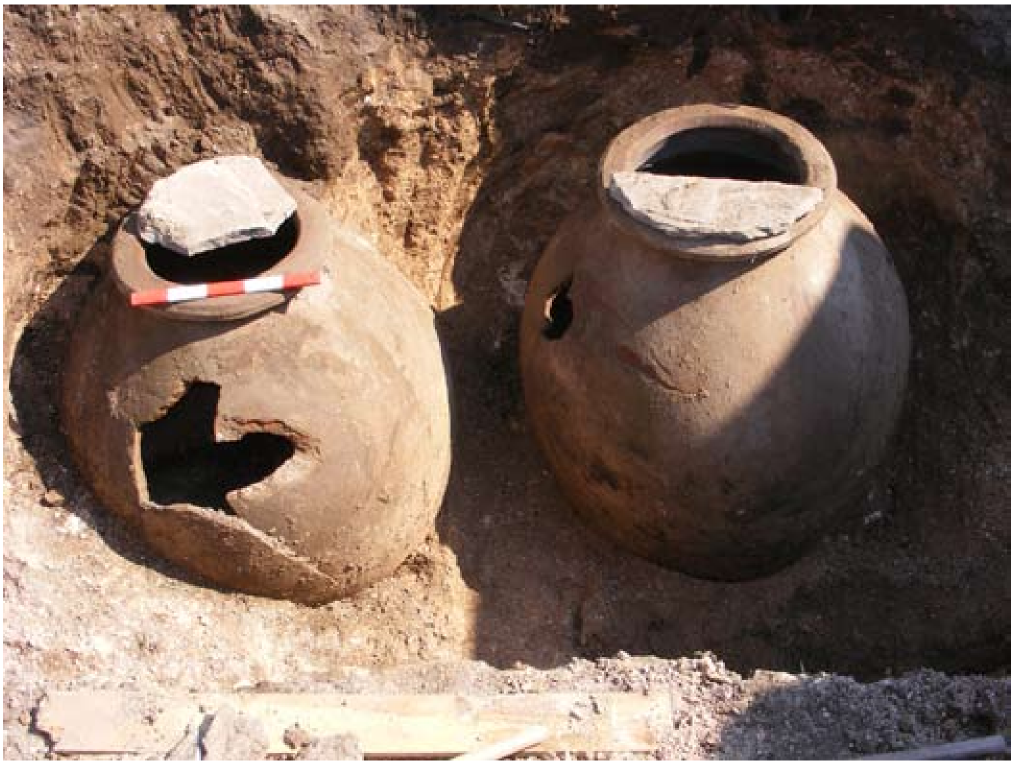

Обр. 1. Питоси от V–VI в.

№ 71. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 3, ЛОТ 1, АМ „МАРИЦА“ (КМ 23+630 – КМ 23+770), ЗЕМЛИЩЕ НА С. ВЕЛИКАН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Веселка Кацарова, Христо Попов, Марио Иванов

Спасителните археологически разкопки на обект № 3, ЛОТ 1 на АМ „Марица“ се проведоха в периода май-юли 2014 г. в изпълнение на договор между НАИМ-БАН и АПИ. Обектът обхваща 140 линейни метра от трасето на бъдещата магистрала между км 23+630 и км 23+770. Сервитутът в западната част е широк 60 м, а в източната – 40 м. Общата площ предвидена за археологическо проучване е 5 600 кв. м (обр. 1).

Направеното преди началото на спасителните разкопки геофизично проучване на цялата площ на обекта показа наличие на аномалия единствено в участъка между км 23+710 и 23+730, южно от оста на магистралата. В останалия терен магнитометричното измерване не даде сигурни индикации за наличие на археологически структури.

В резултат на спасителните разкопки се установи наличието на археологически структури от два хронологически периода – късножелязна епоха (V–III в. пр. Хр.) и възрожденска епоха (XIX в.). Освен хронологически, двата периода на обитаване на обекта се разграничават и топографски. Структурите от късножелязната епоха са концентрирани главно в източната половина на изследвания терен (между км 23+730 и 23+770), а по-голямата част от архитектурните останки и съоръжения от възрожденския период са разположени в западната част на обекта.

От времето на късножелязната епоха (V–III в. пр. Хр.) са разкрити и документирани едно полувкопано жилище и 5 ями. Археологическите материали, открити в жилището и ямите, са основно фрагментирани глинени съдове, изработени на ръка и колело с характерни за периода форми и украса, както и животински кости. Наличие на синхронен пласт с дебелина около 0,40 м, но без устано-

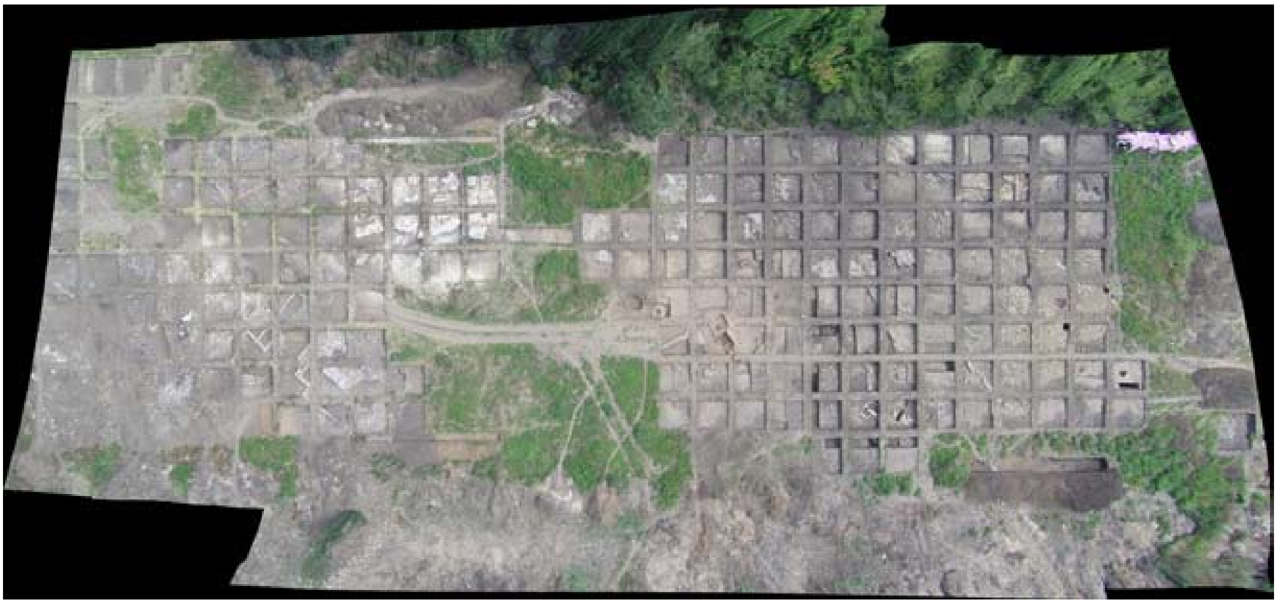

Обр. 1. Аеро-фото заснемане на обект № 3, ЛОТ 1 на АМ „Марица" (сн. И. Вайсов).

вени структури в него, е документирано по южната граница на сервитута между км 23+730 и км 23+770 на дълбочина до 1,70 м от съвременното ниво на терена.

Възрожденският период е значително по-добре представен. Открити са основите на четири различни сгради, една пещ за строителна керамика, кладенец, трасе на водопровод, каменни площадки и ями.

Сграда № 1, кладенецът (с диаметър на отвора 0,90 м), пещта за строителна керамика и една яма за бракувана продукция, разположени на близки разстояния в периметъра между км 23+710 – 23+730, очевидно са част от производствен комплекс от XIX в.

Пещта е вкопана дълбоко в материковия терен, като максимално е бил използван естественият му наклон от север на юг (обр. 2). Размерите ѝ са 4,90 м (С–Ю, с леко отклонение на ЮИ) х 2,90 м (И–З). Стените ѝ са изградени от форматни тухли с размери 0,32 х 0,15 х 0,06/0,07 м. Отвън е изграден каменен кожух от едри и средно големи ломени камъни. Ма-

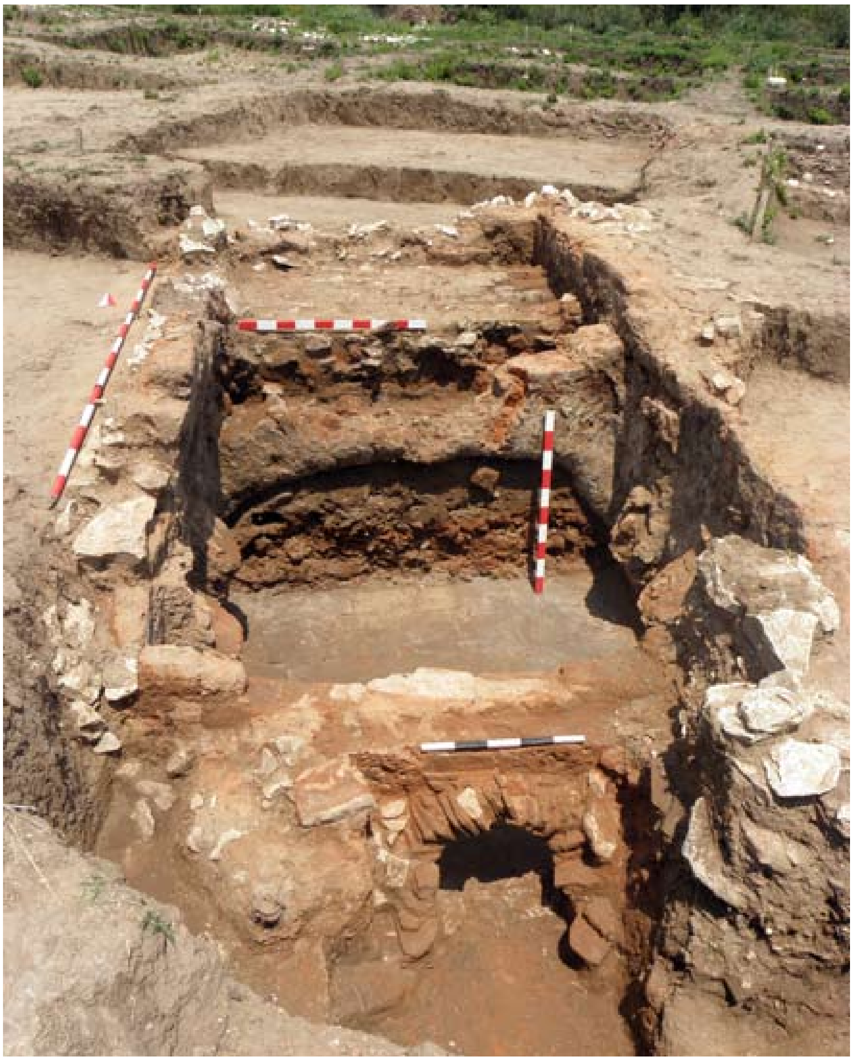

Обр. 2. Пещ за строителна керамика – възрожденска епоха (сн. Р. Стойчев).

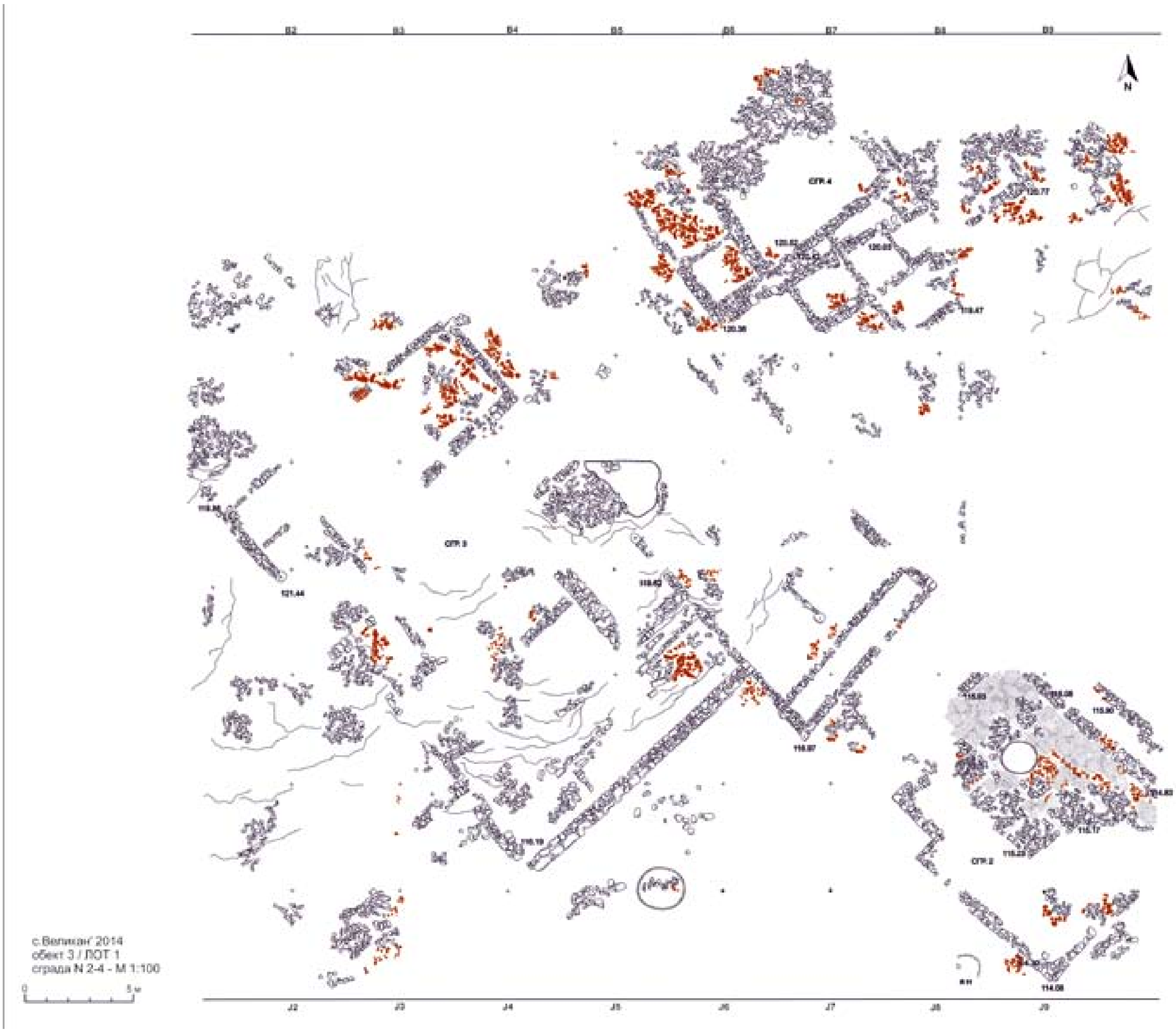

Обр. 3. Сгради от възрожденския архитектурен комплекс – план (автори: Хр. Попов, Е. Николова).

лък фрагмент от скарата е открит запазен на място в СИ ъгъл на пещта. По дългите стени на пещта са били изградени стълбчета, които са поддържали арки, върху кито е лягала скарата. Дъното е оформено с настилка от тухли. Отворът за обслужване и почистване на съоръжението е засводен и измазан с остъклена от високата температура глина. Пещта е била предназначена за изпичане на керемиди и тухли. Част от бракуваната продукция е открита в яма № 8, разположена непосредствено от изток до съоръжението.

Между км 23+630 и км 23+670, в западната част на обекта, са разкрити основите на още три сгради с жилищно и стопанско предназначение, които оформят архитектурен комплекс, фунциониран във времето от началото до края на XIX в. (обр. 3).

Сграда № 2 е ориентирана СЗ–ЮИ, с размери 12,15 х 10,15 м. Тя е с три помещения и два строителни периода. Подът на най-голямото помещение е изграден от камъни, заляти с бял хоросан. Плочата е отлята с помощта на дървен кофраж, чиито греди са изтлели и се очертават само като перпендикулярни улеи, пресичащи пода. Този начин на градеж е бил наложителен, за да се предотврати напукването на плочата поради голямата денивелация на терена. Върху пода е открит пласт с керемидени деструкции от покрива. Зидовете са широки от 0,40 м до 0,60 м, с еднолицев и двулицев градеж от средно големи необработени камъни, споени с кал. Запазени са с по 1-2 реда от градежа във височина.

Сграда № 3 е разположена СЗ от сграда № 2. Тя е с по-сложен план, който е съобразен с особеностите на терена, а именно – висок избив на материкови скали, които на места са били обработени, така че да се образуват легла за зидовете. Установени са 12 помещения, но броят им може да е бил и по-голям. На много места зидовете прекъсват, поради това че се откриват почти на нивото на съвременния терен и връзките между тях не могат да бъдат възстановени със сигурност. Подовите нива са от трамбована пръст. Върху тях са открити деструкции от покривната конструкция (керемиди, гвоздеи, овъглени греди). Северозападните помещения на сграда № 3 са по-малки по размери. Стените им са запазени само с един ред от градежа, а вътрешността им е запълнена с фрагменти от керемиди, въглени и гвоздеи.

Южните зидове на сграда № 3 са по-масивни – солиден двулицев градеж с широчина 0,70 м, с едри и средно големи камъни, споени с кал. Запазени са с малка височина до 2-3 реда от градежа. При външните ъгли на сградата е установено наличие на специално обработени камъни с гладка повърхност и отвор с диаметър 0,04-0,05 м. Предназначението им вероятно е да служат за основа на масивни дървени греди, използвани като носещи елементи на стените във височина. Самите стени са били изградени от дърво и кирпич.

Сграда № 4 е разположена СИ от сгради №№ 2 и 3. Има правоъгълен план с размери 10 х 15,75 м, издължена по оста СИ–ЮЗ. Документирани са 9 помещения с малки размери и почти квадратни планове, подредени верижно. Размерите на отделните помещения са: 3,40 х 3,40 м; 2,70 х 3,20 м; 1,75 х 3,20 м; 2,50 х 2,30 м и т.н. Едно централно помещение е с почти квадратен план и размери 6,80 х 6,80 м. Зидовете са зле запазени, силно разрушени – на места прекъсват или се проследяват само с по един ред от градежа им. Широчината им е от 0,25 до 0,60 м. Изградени са от дребни и средно големи необработени камъни, споени с кал. Начинът на градеж на стените във височина е идентичен с този на сграда № 3. В ъглите са били поставени носещи дървени греди, а самите стени са били от дърво и кирпич. Подовите нива в помещенията не са запазени навсякъде. Там, където са установени, са от трамбована пръст, върху която се откриват керемидените деструкции от покрива.

Всички проучени сгради са синхронни. За това говорят както сходната им ориентация, така и приликите в начина им на градеж. Археологическите находки, открити в тях, са главно фрагменти от битова керамика със зелена, жълта и кафява глазура, глинени лули, фрагменти от стъклени гривни, монети, железни инструменти, фрагменти от порцеланови съдове, прозоречно стъкло, стъклени съдове, гилзи от огнестрелно оръжие и пр. Датировката на всички тези материали не излиза извън границите на XIX в. Разкритият на обект № 3 архитектурен и стопански комплекс, би могъл да се идентифицира с голяма доза сигурност като чифлик от времето на Възраждането. Археологическите данни сочат, че той е бил опожарен и изоставен по време на Априлското въстание през 1876 г.

№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 5 ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА“ (КМ 23+945 – КМ 24+160)

Станимир Стойчев, Нася Якимова

Съгласно договор между НАИМ-БАН и Агенция „Пътна инфраструктура“ беше извършено археологическо проучване на обект № 5 АМ „Марица“, ЛОТ 1 (обр. 1).

Целта на проучването бе да се разчистят и документират структурите и след решение на междуведомствена комисия теренът да бъде освободен за строителство.

Резултати и констатации

От км 23+945 до км 24+000

Южна част

В кв. Г1 е проучена и документирана структура – полувкопано жилище от периода X–XI в. Жилището има правоъгълен план. Запазени са четири дупки от колове за носеща конструкция.

В кв. Ж3 са разкрити петна от по-тъмна почва. Не се засичат очертания на структура. В стерилния пласт се очертават три петна с неправилна форма. В насипа се открива фрагментирана керамика от ранния неолит.

В кв. Г3, Г4, и Д4 са проучени четири ями от късножелязната епоха.

В кв. Е3 е проучена яма също от късножелязната епоха.

В кв. Г5, Г6, Д5 и Д6 е проучена структура с кръгла форма (структура № 2) от късножелязната епоха (VI–Vв. пр. Хр.). Конструктивно свързана със структурата е яма в северната ѝ периферия. В структурата се засичат две ями за греди от носеща конструкция. Южната периферия на структурата е нарушена от битова яма от XI–XII в.

В кв. Г7 и Д7 са проучени две ями от периода на късножелязната епоха.

В кв. Г9 са проучени две ями от периода на късножелязната епоха.

В кв. Д9 е проучена яма, на дъното на която се разкри скелет на кон.

В кв. Ж6, 7, 8; З6, 7, 8 и И6, 7, 8 е разкрита вкопана структура от периода на късния елинизъм (структура № 3). Вкопаването има кръгла форма с размери 9,50 м (С–Ю) и 10,50 м (И–З). В него се засякоха 4 дупки за греди, очертаващи правоъгълен план с размери 6 х 4,50 м. Отоплителното съоръжение е с кръгла форма и диаметър 1,50 м. В северната част на съоръжението са вкопани четири дълбоки ями. Северно от структурата в линия кв. И и К6, 7, 8 и 9 се разкри подпорна стена, служеща за предпазване на жилището.

В кв. К1 се разкриха две ями от късножелязната епоха.

В кв. Л1 се разкри гроб (трупополагане) с ориентация изток-запад (глава на изток). Западната граница на гробната яма попада извън рамките на обекта, но в рамките на сервитута. Непосредствено до гроба, северно от него, се засече яма (непроучена), попадаща извън границите на обекта.

В кв. М1 се засече хлътване на терена. Насипът му е примесен с фрагменти битова керамика от късножелязната епоха.

В кв. М4 се засече горната дъга на пещ за строителна керамика от началото на XX в.

От км 24+000 до км 24+040

С изключение на кв. Г16, където е засечено огнище от периода на ранното средновековие, в участъка не са установени археологически структури.

В линия кв. З11, 15 и 16 са засечени битови ями с единични фрагменти битова керамика с обрушени ломове. Ямите са проучени до документиране на профила.

От км 24+040 до км 24+100

В кв. Г20, Г21, Д20 и Д21 е засечена вкопана структура (структура № 4) от ранния неолит. Вкопаването е с размери 7,50 м по оста СЗ–ЮИ и 5 м СИ–ЮЗ и е с неправилна овална (елипсовидна) форма. Запълнителят е еднороден и включва промити мазилки, въглени, фрагменти керамика, камъни, животински кости, речни миди и охлюви. В северния ъгъл на вкопаването е разкрито отоплително съоръжение с приблизителни размери 1,10 х 1 м. При разчистването му са разкрити нападалите на пода му стени. Съоръжението е било вкопано в стерила в ниша с полусферична форма и овални стени. Отворът на огнището се е намирал от юг. Основата му е кръгла, а подовата му замазка е поставена директно върху стерилната пръст. Сред откритите материали се намериха предимно фрагменти от дебелостенни съдове, чието тесто включва солидно количество органичен опостнител, украсени с различни релефни украси – релефни ленти с ямички, нокътни набождания, провлачвания с пръсти,

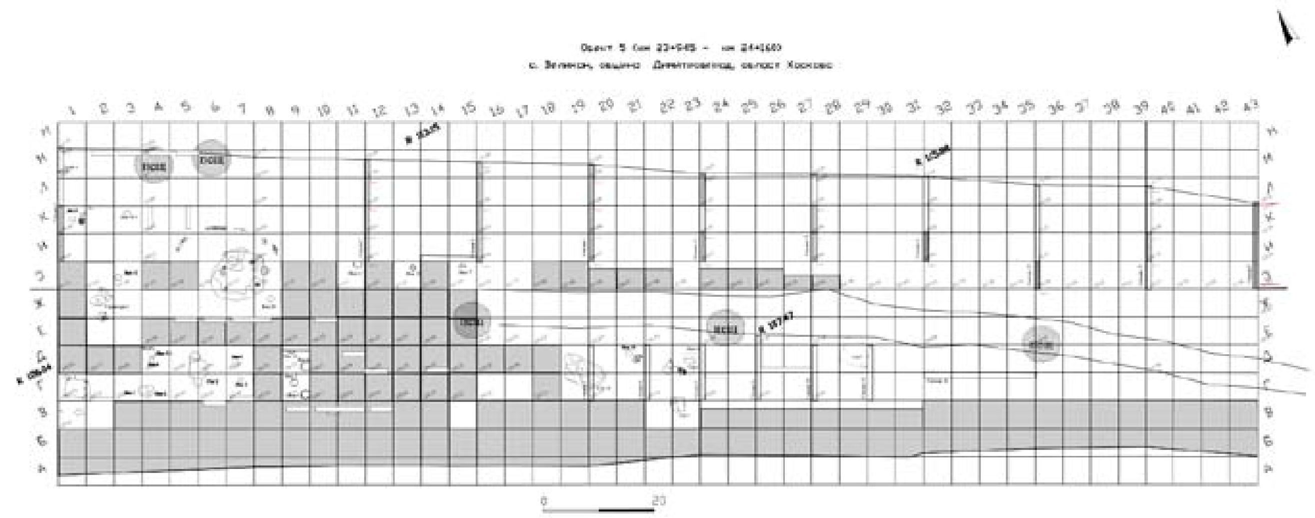

Обр. 1. План на обект № 5.

ямички от пръсти и др.; червеноангобирани керамични фрагменти, някои от които рисувани с бяла паста, крачета от култова масичка, кремъчни стъргалки и други инструменти, мида с пробит отвор. Характерът на керамичния материал предполага датирането на структурата в ранния неолит, в етапа на култура Караново 1.

В кв. В23, В24, Г23, Г24, Д23 и Д24 е засечена структура (№ 5) с правоъгълен план от XI–XII в. с размери 2,50 х 2,50 м. Северно от нея е засечена и проучена друга структура (№ 6) със запазено само отоплителното съоръжение от периода на ранното средновековие. Откритите фрагментирани керамични съдове прецизират датировката в VIII в. В по-късен период в структурата е вкопана яма, която я разрушава. В кв. Д30 и Е30 е проучено вкопано жилище с размери 4,50 х 4,50 м запазени са два реда по три дупки за греди. Откритата керамика (включително червеноангобирана и със златиста ангоба) датира жилището в XII–XIII в.

В цялата северна част на сервитута от 24+000 км до 24+160 км са заложени контролни сондажи с размери 10 х 1 м и 15 х 1 м до достигане на стерилен пласт. Откритият малко количество подемен материал е със силно нарушена повърхност, най-вероятно свлечен от намиращото се на билото селище. В сондажите не са засечени археологически структури.

От **км 24+100** до **км 24+160** са заложени контролни сондажи. Не са засечени археологически структури.

Цялата южна част на сервитута, линия кв. А, Б и отчасти В, е проучена частично със сондажи. Не са засечени археологически структури. Тази част изобилства със съвременни материали – тухли и керемиди от XX в. След проучването на тази линия през нея е прекаран временен път за достъп до обектите.

Посочените като цел на проучването пет структури, най-вероятно пещи за строителна керамика от периода на Възраждането, се оказаха пещи за строителна керамика от началото на XX в. Контролно със сондаж е проверено предпещното пространство на пещта, намираща се в кв. Е16. Открита е тухла с печат, показващ датата на производство – периода 1900-1909 г.

В кв. 22, 23 и 24 в линии Е, Д, Г са разкрити няколко големи ями, най-вероятно шахти за добив на глина.

Проведените проучвания налагат следните изводи:

Разкритите по трасето на АМ „Марица“, ЛОТ 1, от км 23+945 до км 24+160 археологически структури дават данни за наличието на селища от периода на ранния неолит VII–VI хил. пр. Хр., късножелязната епоха VI–V в. пр. Хр., периода на късния елинизъм и средновековието VIII–XIII в. Структурите са разположени на границата на заливна и първа незаливна тераса на р. Старата, приток на р. Марица. Откритият разпръснат археологически материал от различни епохи налага извода, че обектът се развива в северна посока, като е разположен на билото в м. Теке ямач.

№ 73. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 6 ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА“, ЛОТ 1 (КМ 24 + 220 – КМ 24 + 460) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕЛИКАН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Янко Димитров, Евгения Коматарова-Балинова, Петър Димитров

Спасителното археологическо проучване на обект № 6 по АМ „Марица“ бе проведено в периода 19.05-04.08.2014 г. от екип в състав: ръководител – гл. ас. д-р Я. Димитров, зам.-ръководители – гл. ас. д-р Е. Коматарова-Балинова и гл. ас. д-р П. Димитров (НАИМ-БАН), с участието на Д. Янков, Х. Стоянова, И. Бабаджанов, Ст. Иванов, К. Клисуранов, Ю. Савев, Н. Галимиров, С. Иванов, М. Акинреми, В. Вълчев, Й. Николова, Н. Маринова, М. Стойчева (археолози, бакалаври и магистри). По консервацията и реставрацията на находките работиха П. Пенкова, З. Съботинова, Г. Цекова и Ст. Георгиева. Антропологичното и археозоологично изследване на костен материал е извършено съответно от гл. ас. д-р В. Русева и от Н. Карастоянова. Монетите са определени и анализирани от Ж. Жекова-Велева.

Регистрирани бяха близо 350 структури, които се разполагат върху първата незаливна тераса на р. Старата река, вливаща се от север в р. Марица, в подножието и по Ю–ЮИ склон на малкото платовидно възвишение Теке ямач (обр. 1). Структурите бяха изследвани в различна степен, тъй като повечето са били нарушени от земекопните машини при прокарване на трасето на магистралата. Разкритите структури и материали свидетелстват за почти непрекъснато обитаване на терена – от ранния неолит до османското средновековие (XVI в.).

Комплексните данни от ситуацията на структурите и подемният материал показаха, че най-интензивното обитаване е било през периода на зрялото средновековие, в границите XI–XIII в.

Средновековни структури

Каменни сгради. Разкрити са останки от 17 сгради, със зидове дебели до 1,05 м, градени от разноформатни ломени или дялани по лицата камъни с калова спойка. Това са едноделни, двуделни, а вероятно и части от незатворени „верижни“ постройки, ориентирани точно по основните световни посоки. Разположението им изглежда целенасочено планирано. Наблюдават се 5 редици от еднакво ориентирани с дългите си страни в посока И–З сгради. Материалите, открити в пласта вътре в сградите, както и върху запазени на места части от подови нива, са от периода XI–XII в.

Приблизително в средата на пространството между двете компактни групи от сравнително малки сгради попада т. нар. Голяма сграда (обр. 2). Разкрита цялостно в кв. А-С/23-25, тя има трапецовиден план с външни размери 10-12,80 х 10-12,30 м. Градежът ѝ се отличава от този на останалите сгради от западната група само с по-големия формат на камъните, които са положени в основите на зидовете. Планът ѝ включва 6 помещения (означени A-F). Бяха установени преправки (затваряне на входове, премахване и добавяне на нови разпределителни и външни стени), които показват сравнително продължителен период на съществуване. Въз основа на няколко паници със сграфито украса (обр. 3 *1*), намерени на нивото на пода в две от помещенията, Голямата сграда може да се синхронизира с останалите каменни постройки и също да се отнесе към периода XI–XII в.

Вкопани жилища, стопански помещени и навеси, пещи извън жилищата, ями. Проучени бяха останки от 24 вкопани помещения. Част от тях имат правоъгълен план и подове, които са равно изрязани в скалната основа, със запазени дупки от греди за покривната конструкция. Отоплителните им съоръжения са „П“-образни печки от големи камъни, изградени във вкопани в пода ями или върху пода, в единия от ъглите. Единствено жилището в кв. ВС-34/35, което има обложени с камъни дълги стени, е с кръгла „пещерообразна“ пещ в северната стена. Вкопани жилища, застъпващи се едно друго в до три хоризонта, бяха документирани в кв. АВ-15-21. В кв. D-14/15 бе установено жилище, което е

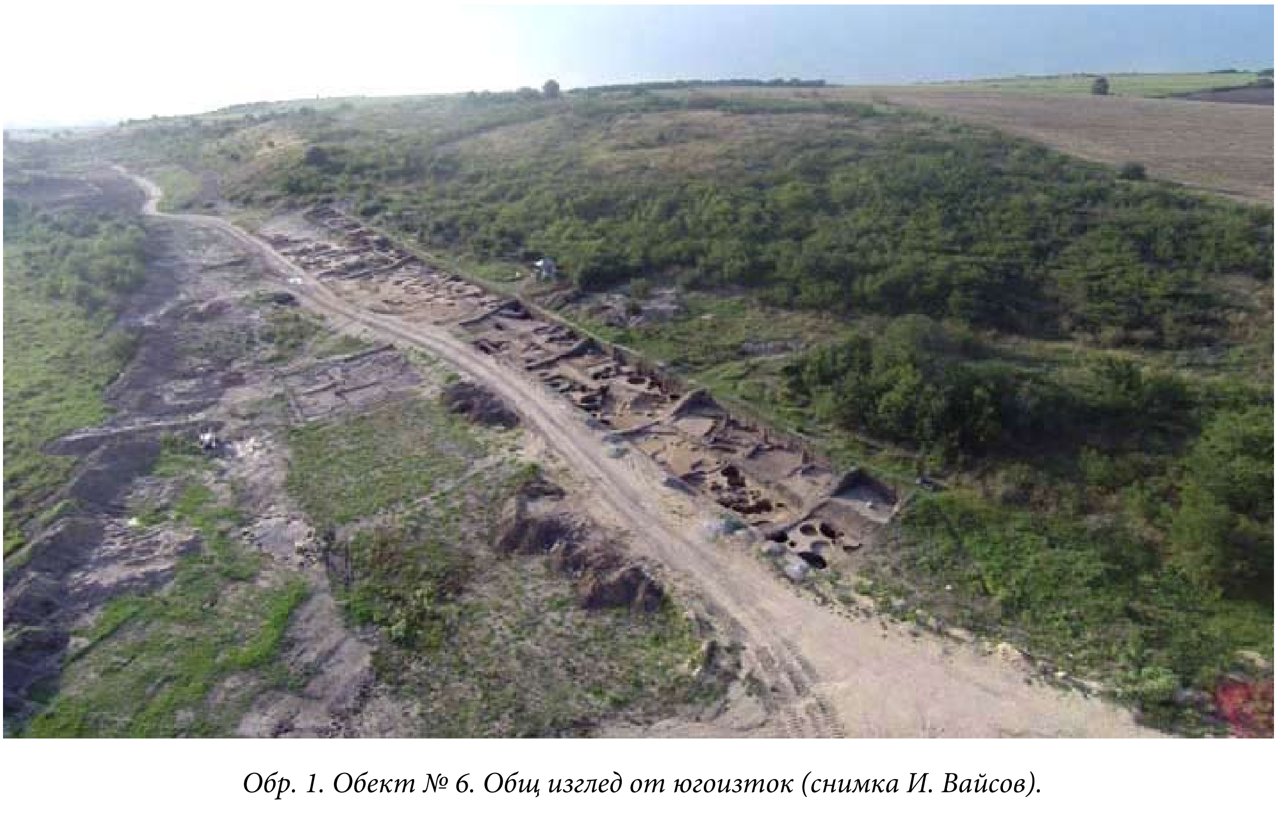

Обр. 1. Обект № 6. Общ изглед от югоизток (снимка И. Вайсов).

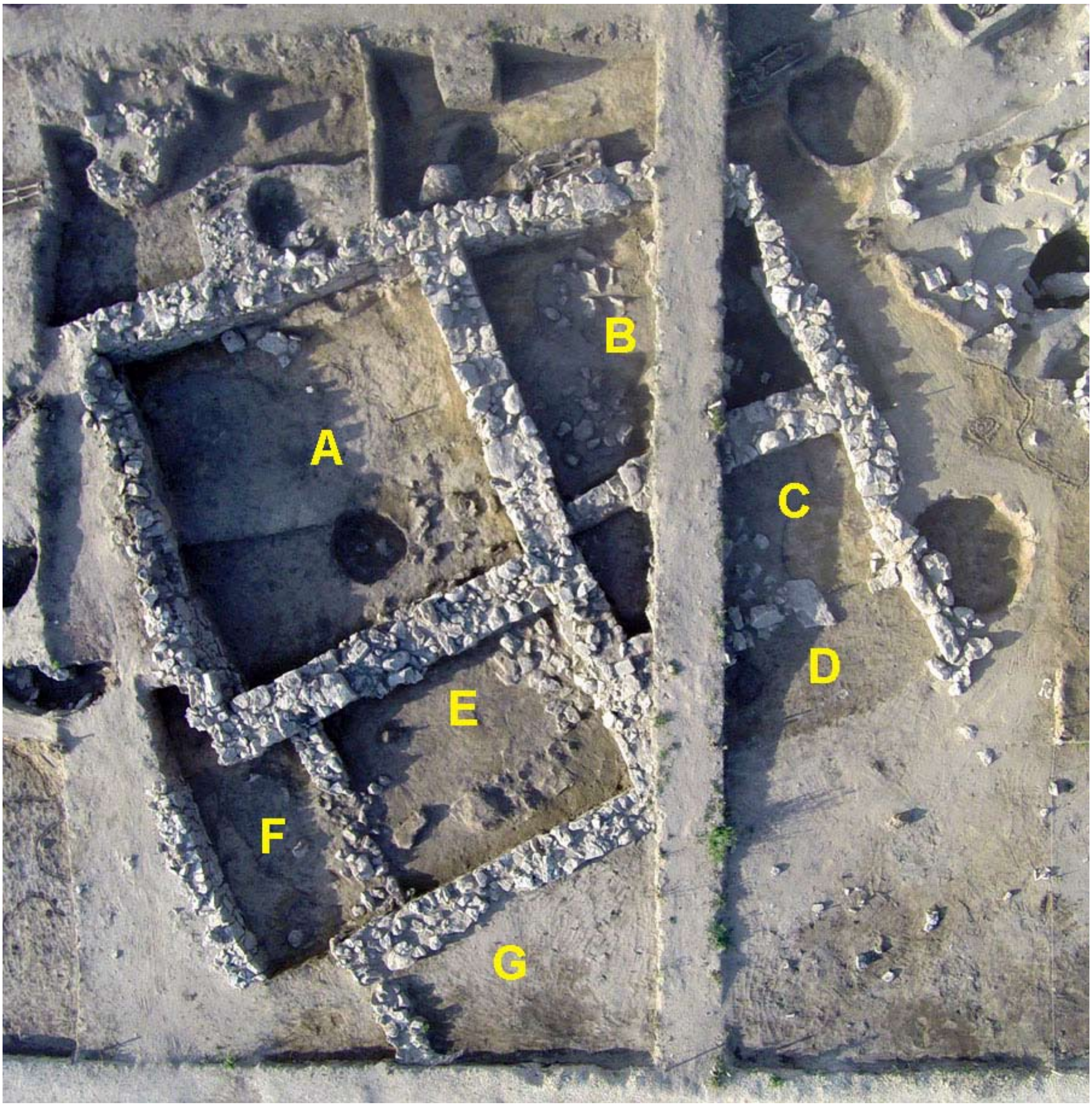

Обр. 2. Обект № 6. Голямата сграда (снимка И. Вайсов, добавки Я. Димитров).

било вкопано във вътрешността на каменна сграда № 3. Материалите, открити във вкопаните жилища, стопанските помещения и двата навеса (проучени в кв. ВС-20 и В-25/26) – основно фрагментирана битова керамика, не се различават от тези, произлизаща от сградите.

Стопански и сметни ями. Общо на обекта бяха регистрирани 198 овални ями, които могат да се определят като стопански (хранилищни) и/или сметни. Част от тях нарушават по-ранни ями, жилища, зидове и гробове, но има случаи на обратни съотношения (примери в кв. А-13 и С-17), от което следва, че една част от ямите могат да се синхронизират с жилищата, а други – със сградите, както показват и материалите от тях.

Некропол. Разкрити бяха 54 (ненарушени от земекопните машини) гроба, които са разположени общо взето компактно в западната и централна част на обекта. Най-голяма е концентрацията на гробове в участъка непосредствено от север и до 30-ина м източно от Голямата сграда. Запазените в пълен анатомичен състав скелети показват стриктното следване на християнския погребален обред. Гробовете са ориентирани в посока З–И. Телата са били полагани в изпънато положение и с ръце събрани в областта на гръдния кош или таза. Отклонения в това отношение са малко и не могат да бъдат отдадени на обредни действия. Инвентар липсва, изключение правят три гроба – в два на дъното са положени обработени кремъчета, а в третия (гроб № 12), под черепа – игла от кост.

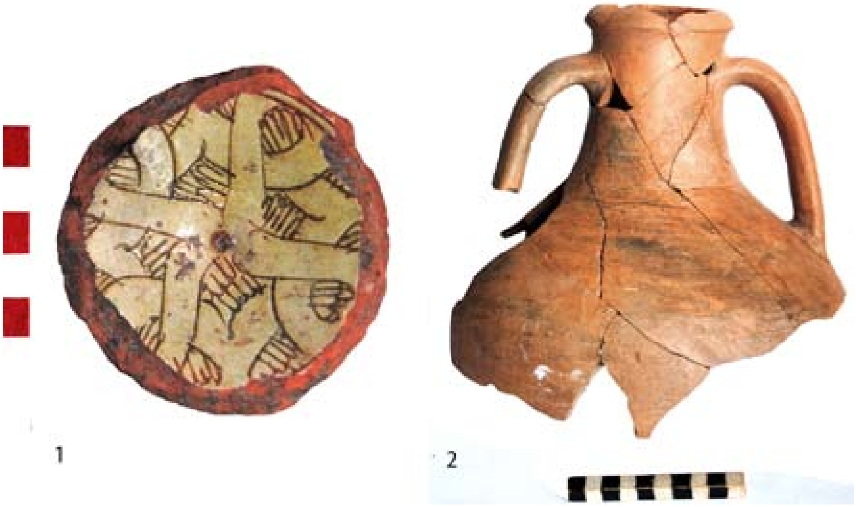

Обр. 3 1. Керамика от Голямата сграда, фрагмент от паница-сграфито; 2. Фрагмент от амфора, елинистическа епоха.

Местоположението на обекта – в близост до удобен брод за преминаване на р. Марица, планомерността в разполагането на каменните постройки и разнообразните находки показват, че при днешното с. Великан се попада на значително средновековно селище от градски тип (?), обитавано през периода XI – началото XIII в. Досегашното му проучване обхваща неговата най-ниско разположена периферна част, а центърът и фортификацията му (?) вероятно ще се открият върху високата част на възвишението Теке ямач.

Структури и материали от периоди преди средновековието

Количествената статистика на произлизащата от ямите керамика[16] показа, че в близо 50 % от проучените средновековни ями се откриват единични или няколко фрагменти от съдове от предходни епохи (неолит, вероятно халколит, ранна бронзова епоха, елинистическа епоха (в граници IV–I в. пр. Хр.) (обр. 3 *2*), римска епоха (I–IV в.)). В три участъка (кв. А-33, АZ-38 и А-34) бяха разкрити ями, вкопани структури (част от жилище (?) и траншея) и пласт, съдържащи керамика единствено или в преобладаващо количество от периоди преди средновековието – основно неолит и елинистическа епоха. Заедно с фрагментите от съдове в ямата в кв. А-33, както и в запълването на няколко от средновековните ями, бяха открити 3 фрагмента от глинени ритуални масички, 3 керамични тежести за вертикален стан и главнярник.

На терена не бяха документирани структури от римската епоха, но част от откритите материали (бронзова фибула, фрагменти от червенолакови съдове и най-вече компактна група от римски бронзови монети, от емисии, покриващи периода от управлението на император Клавдий (41-54) до епохата на Константиновата династия (IV в.)), индикират наличието на живот и през този период.

№ 74. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КОНСТАНТИНОВО, ОБЩИНА СИМЕОНОВГРАД – ОБЕКТ № 15 ПО ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД – КМ 251+140 – КМ 251+540

Катя Меламед, Емилия Евтимова

Обектът е регистриран в АИС АКБ под № 10001712 от доц. д-р В. Динчев през ноември 2013 г.

Старините се намират на десния бряг на р. Марица, между гр. Симеоновград и с. Константиново. Речната надзаливна тераса плавно се спуска от север към реката и в наше време е обработвана за селскостопански култури.

---

[16] Базата данни за битовата керамика на обект № 6 е изработена от члена на екипа Д. Янков. За дадените ни консултации дължим благодарност на доц. д-р Я. Бояджиев, Я. Димитрова (НАИМ-БАН), гл. ас. д-р Р. Колева (СУ „Св. Кл. Охридски“), гл. ас. д-р М. Манолова-Войкова (РИМ-Варна) и особено на доц. д-р М. Тонкова (НАИМ-БАН)

Направени са 50 сондажа, по първоначален замисъл с размери 5 х 2 м, ориентирани север-юг по дългата си ос (обр. 1). В процеса на работа се налага разширение на част от тях във всички посоки. Средната дълбочина е 1,20 м. Дълбочината е определена от характера на напластяванията: до 0,40 м – орница, следвана от жълто-кафява глина в целия изследван терен. Липсва изявен културен пласт. Керамичните фрагменти и структурите са еднакво разпределени, както в орницата, така и в глината. Следва да отбележим, че преди да започнем работа, от терена е отнет с машини пласт дебел средно 0,50 м.

Наблюденията показват, че източният сектор на терена е безплоден. Материковата скала се проявява на дълбочина 0,60 м, липсват керамични фрагменти, други артефакти, както и следи от структури.

Подобно е положението и в западния сектор на терена с малки изключения – каменно и керамично струпване, което вероятно се дължи и на прочистване на терена във връзка с насажденията, фрагмент от глинобитна структура непосредствено под чима, много силно опалена и разрушена, в която липсва датиращ материал, както и няколко стопански ями, които свързваме със средновековния пласт въз основа на керамичните фрагменти в тях.

Богат на структури и артефакти е централният сектор на сервитута, където са съсредоточени нашите усилия.

Анализът на обилния керамичен материал, както и скромните бронзови накити и монетите, които покриват един дълъг период от време – от Александър Север (222-235) през византийски монети (обр. 2) до сребърни турски акчета от началото на XVII в., позволиха създаването на работна хипотеза.

Изследваният терен представлява периферията на средновековно село, което се развива на юг по лекия склон и покрива или се намира в непосредствена близост до селища от римската и ранновизантийската епоха.

Римската епоха е представена с убедителен керамичен материал, както и с монети. Не се откриха структури, които можем да датираме към това време. Керамиката и монетите са транспортирани.

Възможно е на ранновизантийското село да принадлежи една яма за изпичане на тухли. Тя има цилиндрична форма, дъното ѝ е покрито с няколко реда силно изпечени правоъгълни тухли и дебел пласт от размита керамика, с две огнища и димоотводи. Огнищата са разположени вътре в северния профил на ямата, както и отвън, до западния профил. Възможно е обаче да принадлежи и към средновековното село, имайки предвид еднаквата изработка на огнищата както в тази яма, така и в разкритото жилище. В подкрепа на втората възможност идват многобройните фрагменти от ранновизантийски тухли без връзка със структури от същото време, най-вероятно преизползвани, както и едно струпване от неизпечени тухли в близост до много голям брой изпечени тухли, които можем да интерпретираме като депо, останало от производство и търговия.

От средновековното село се проучи една полувкопана къща, загинала от пожар, както и стопански ями. Фрагментите от керамични съдове я датират безспорно в края на XI–XII в. Конструкцията

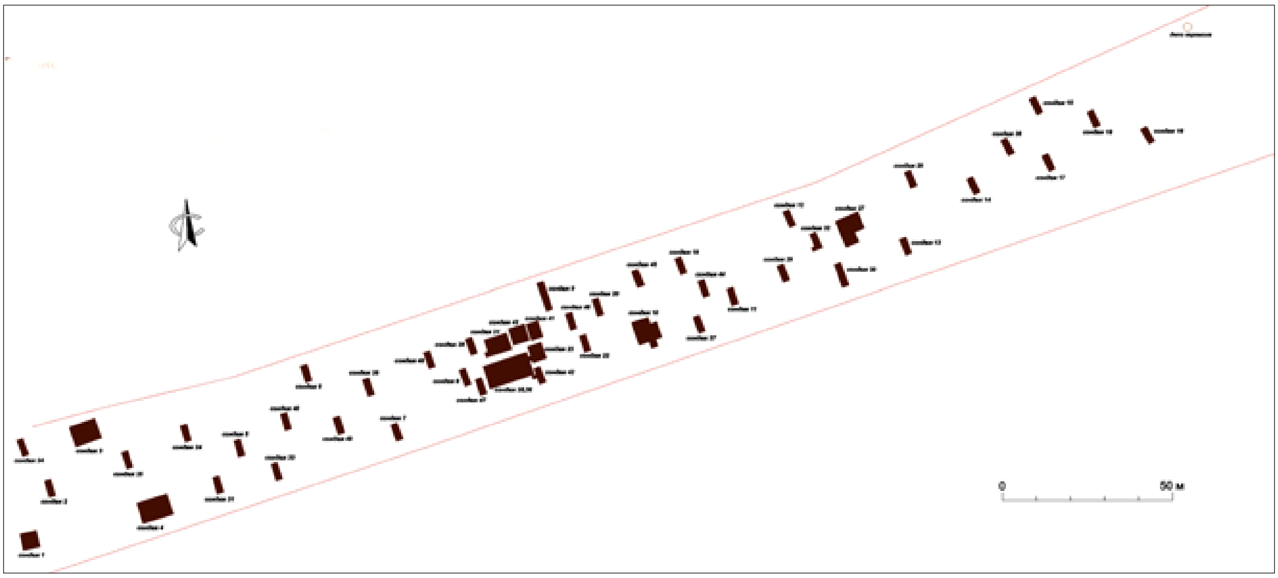

Обр. 1. План на археологическите сондажи.

на къщата е глинобитна, с вероятна дебелина на стените от около 0,05 м, ако съдим по обгорелите линии, които я очертават. Огнището ѝ се разкри в югозападния ъгъл. В силно обгоряло петно, вероятно от дървена поставка покрай източната ѝ стена, се откри почти цяла кана с две дръжки, също горяла.

Средновековните керамични съдове показват похвати и украса, добре познати от други синхронни селища – организирано производство за търговия и стандартни форми от края на XI–XII в. В много случаи глиненото тесто е омесено с много слюда, която прави повърхността бляскава и вероятно служи за заместител на златистата ангоба – похват, вече добре познат по поречието на р. Марица. Фрагментите от сграфито съдове, както и съдове, украсени с малиновочервен лак, са сравнително малко на брой. Изключение от общата керамична картина правят две еднакви малки ойнохоета, открити цели в една яма – но само като размер (обр. 3).

Така селото се свързва с поредица от вече известни и изследвани села и една крепост по южния бряг на р. Марица – в селата Ябълково (проучвания на К. Меламед) и Крум (проучвания на Е. Евтимова) и крепостта Блесна (обхождана многократно по време на разкопките на авторите, сондажни проучвания на Ж. Аладжов) близо до гр. Димитровград. Те всички загиват от пожар в самото начало на XIII в. в резултат от събитията покрай IV Кръстоносен поход, с военните кампании на цар Калоян през 1205-1207 г. в Тракия.

Тази поредица от селища от едно и също време, както и локализираните вече два брода през реката в близост до тях, очертават един интензивен търговски път покрай южния бряг на р. Марица, действал през средновековието. Много вероятно пътят води докъм Узунджово – там все още няма археологически проучвания, но районът е добре известен с големия си панаир.

Известно време след това върху останките от селото се развива малък християнски некропол. Гробните дарове са скромни бронзови обеци-халки, останали на мода твърде дълъг период от време и стъклена гривна. Найвероятно некрополът се датира в XIV в. В погребалния обред, който следва християнския канон, все пак се откри особеност, неизвестна досега от други некрополи от същото време. В три гроба са поставени изгорели греди от дъб, според палеоботиначеския анализ на Цв. Попова. В два от гробовете гредите се откриха непосредствено от дясно върху скелета – от клю-

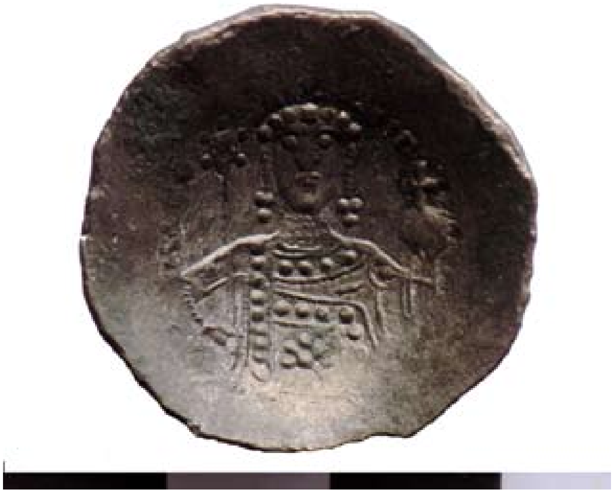

Обр. 2. Билонова скифата на Мануил I Комнин, сечена в Константинопол.

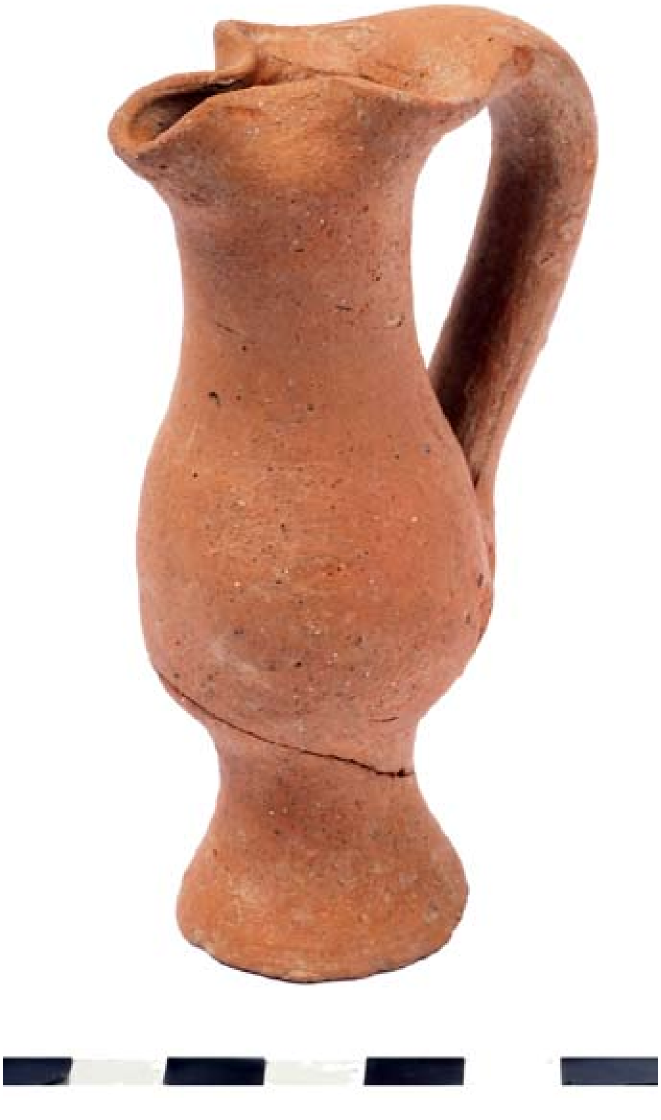

Обр. 3. Ойнохое (XII в.).

чицата до бедрото; а в третия очевидно гредата е била поставена непосредствено върху тялото, като костите на лявата ръка се откриха върху гредата. Костите не показват следи от обгаряне, но насипите в гробовете съдържат едри въглени. Друг гроб съдържаше десетина кремъка без специална подредба, за да ги интерпретираме като къс от диканя или друг инструмент. Трасологическият анализ на М. Гюрова установи, че това са пластини от опал-халцедон със силно износени ръбове от продължителна работа върху твърд неорганичен материал, както и пластини с ретуш, използвани като елемент на сърп. Само по себе си присъствието на тази група кремъци в безспорно християнски гроб от XIV в. е интересно обстоятелство. Трябва също да прибавим, че опал-халцедон не се намира по поречието на р. Марица и най-вероятно суровината е внесена от Родопите.

В заключение, според местната легенда, на същото това място през Възраждането се строи старото село Константиново. Напълно възможно, имайки предвид многобройните фрагменти от керамични съдове от Възраждането и сребърните акчета. С този последен етап от обитаване на речната тераса свързваме и глинобитните останки в западния сектор на сервитута.

№ 75. ОБЕКТ № 20 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД

Бони Петрунова, Мария Пашова, Виолина Кирякова

През 2014 г., в резултат на договор между НКЖИ и НАИМ-БАН и промяна на трасето на жп линия Пловдив – Свиленград, се проведоха проучвания на обект № 20, намиращ се СИ от квартал „Злати дол“ на гр. Симеоновград и ЮЗ от проучваното през 2004 и 2005 г. селище (Петрунова 2006).

Данните от първия етап на археологическото проучване потвърдиха, че обект № 20 е антично и средновековно селище, разположено в непосредствена близост до старото корито на р. Марица. Стра-

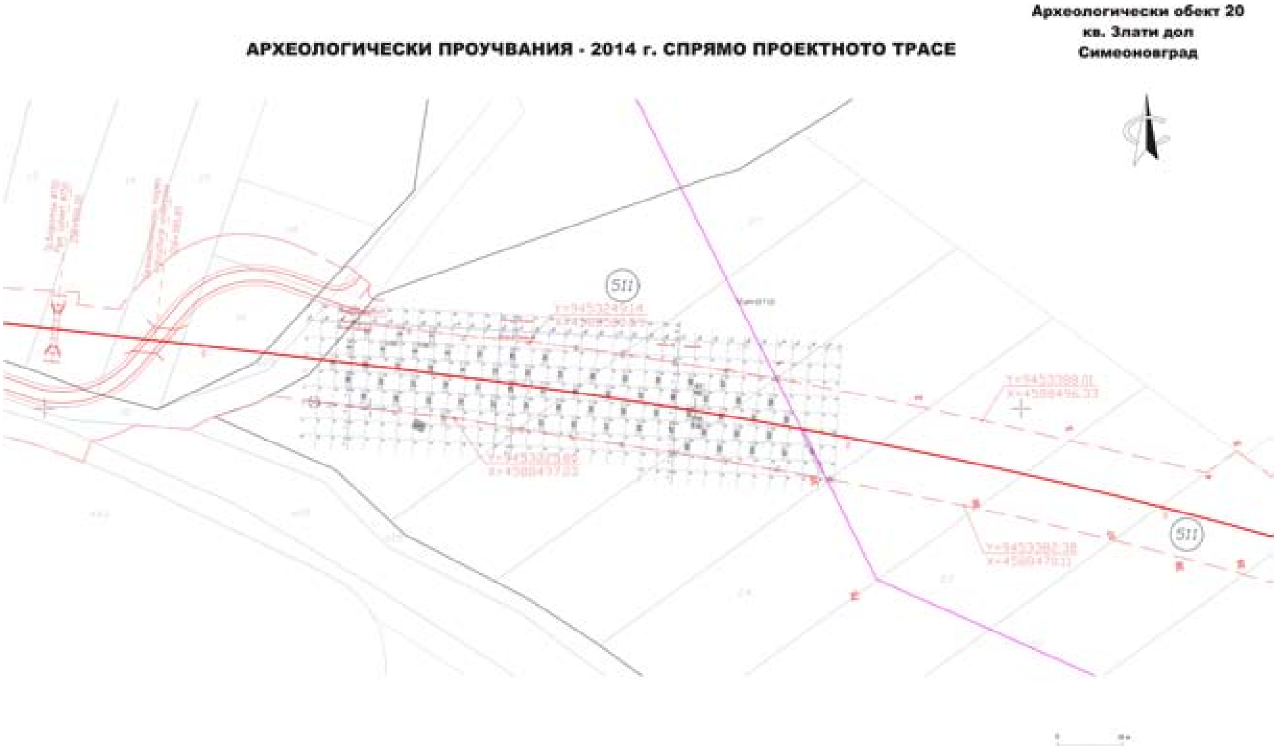

Обр. 1. Общ план на обект № 20.

тиграфският анализ показа, че сградите са претърпели поне едно опожаряване, както и многократно са били заливани от водите на р. Марица и от иригационните съоръжения, направени на това място през XX в.

Основната цел на проучването беше да се установи наличието или липсата на археологически структури. Площта на обекта е 3050 кв. м (обр. 1). Към началото на разкопките 1120 кв. м бяха обрасли с високи треви, а останалите – засети с ръж. В процеса на работа е отложена квадратна

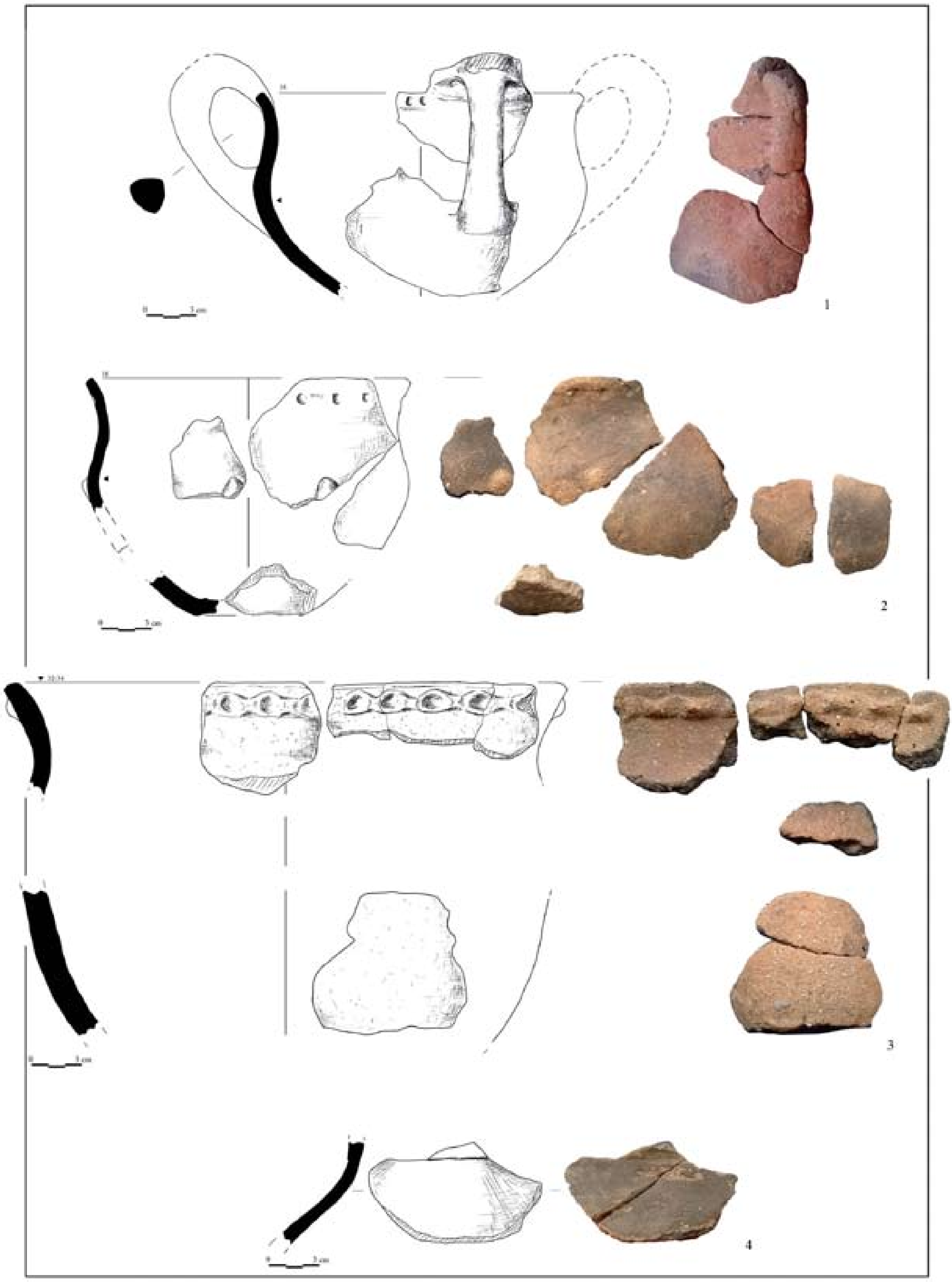

Обр. 2. Керамика от структура 53-61.

мрежа, ориентирана по посоките на света, чиято точка 0 съвпада с точка 101 от сервитута, която е СЗ ъгъл на работната квадратна мрежа. Тя е разделена на секторни квадрати 50 х 50 м. Обектът попада в четири от тях (VI, VII, VIII и IX). Теренът има денивелация от юг (висока част) на север (ниска част).

По време на проучването са заложени 70 сондажа, като 68 са с размери 5 х 1,50 м, чрез които стана възможно да се изясни характеристиката на изследвания терен. Оказа се, че в неговата западна част (до точки 104 от северната сервитутна линия и 117 от южната сервитутна линия), в старо време, е минавало или речно корито, или са достигали разливи на близките дерета, вливащи се в р. Марица. В австрийска карта от края XIX в., изготвена от картографа К. Машка и геодезиста Г. Лайтнер, обхващаща територията на Източна Румелия в периода между 1878 г. и 1885 г., е обозначена река, която е минавала през или в близост до западната част на обекта. В картите от XX в. тази река вече липсва. Тези данни бяха доказани археологически от изявения на различни нива речен чакъл. Поради денивелацията на терена, в сондажите, които се намират в близост до черния път (между обекта и гробището) този чакъл се изявява на дълбочина 83,26-83,42 м (около 0,30-0,40 м от повърхността, сондажи 2, 4, 5, 6, 7, 13, 14, 16, 20).

В сондажите, които се намират в близост до южната сервитутна линия е засечен на 0,60 м от повърхността (сондажи 9, 11, 15, 17, 27). По целия терен в тази 1/3 от обекта се откриват фрагменти битова керамика на ръка с едри кварцови опостнители. Керамиката не се намира в контекст, а е разнесена при речните разливи и съвременната обработка на земята. В сондажи 9 и 10 бяха направени контролни профили. Достигна се до скала на дълбочина близо 2 м от повърхността. В тях ясно се

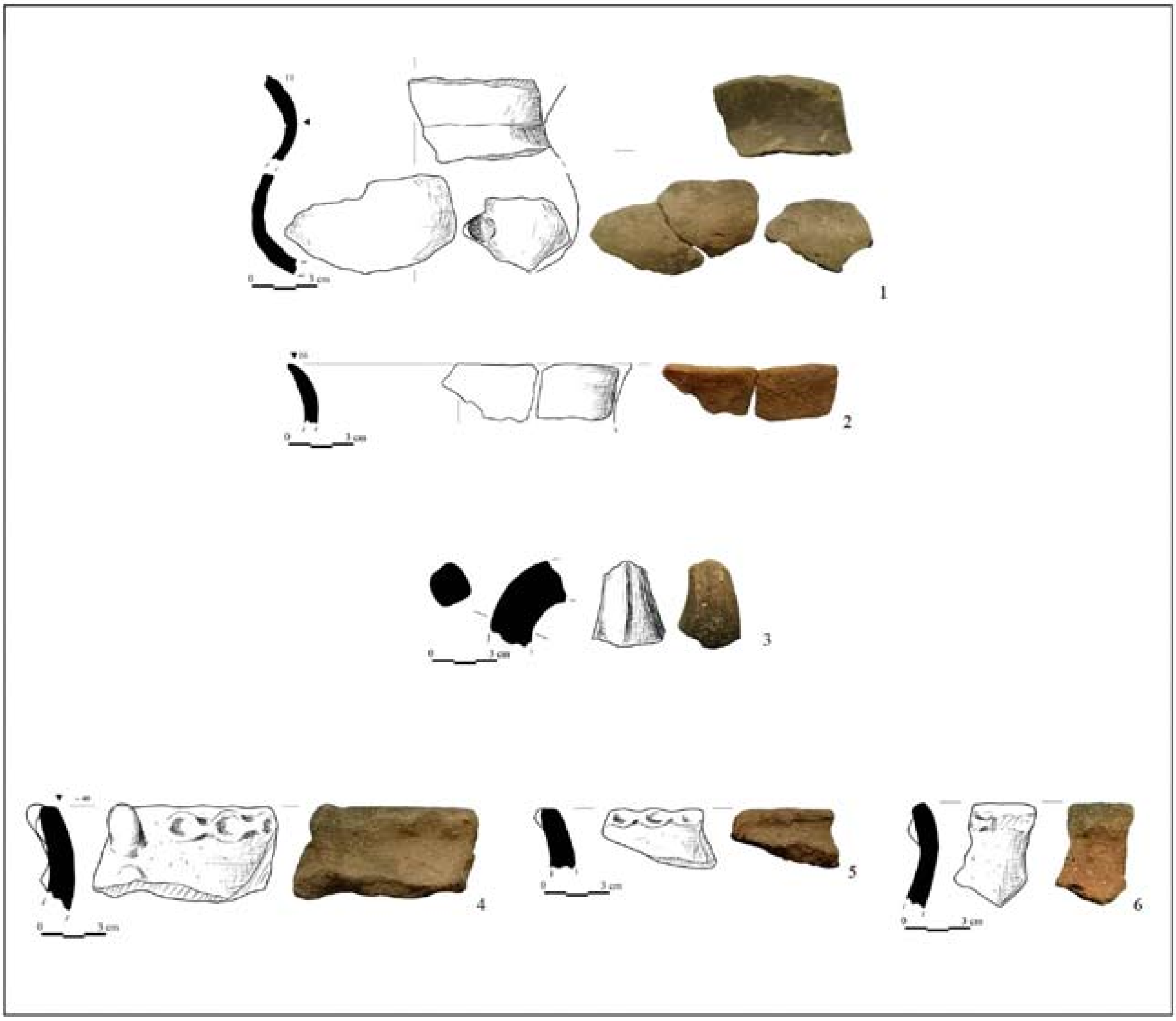

Обр. 3. Керамика от структура 58.

вижда, че под пласта разнороден, речен чакъл, следва баластра от чакълести камъни и пясък. Дебелината на чакълестия слой е около 0,33 м, а на баластрата – около 1 м. Тези данни съвпадат с информацията, придобита от местните жители, че на това място, след корекции на коритото на р. Марица и отводняване на терените, са изградени зеленчукови градини, напоителна и отводнителна система (до 50-те и 60-те години на XX в.). Впоследствие зеленчуковите градини са разрушени и е изграден навес на ТКЗС. Вероятно тогава са положени бетонни плочи, засечени в сондажи 15 и 17, чиято линия продължава и в сондажи 11 и 12. След навеса на ТКЗС, южно от обекта, са направени шахти и канали за отходните води на кв. „Злати дол". Това се подкрепя от откритите очертания на канали в сондажи 6 (нарушава чакълестия слой, което показва, че той е по-ранен), сондаж 21 и вероятно яма или напоен с нечисти води, или заблатен терен в сондаж 26 (на 0,20 м от повърхността).

В останалите 2/3 от обекта ситуацията се променя (от точки 104 и 117 на изток). В сондажи от 28 до 50 се очертава следната картина – до дълбочина до 0,40 м от сегашното ниво, включваща орницата, се намират размесени материали – малка концентрация битова керамика на ръка (несредновековна), съвременни парчета от прозоречни стъкла, фрагменти от съвременни керемиди и тухли, сгуробетон с арматура, найлон, пластмасови предмети, железни съвременни предмети. В тези пластове се откриха и някои находки от Възрожденския период – части от пръстени, гривни и монети. В следващите пластове тези материали липсват. На 0,60-0,90 м от повърхността се откриват в малка концентрация фрагменти от керамика на ръка и мазилки.

В сондаж 49, на 0,40 м от повърхността, се оформя негативна структура с големи фрагменти от описаната по-горе керамика (в ЮИ ъгъл). В сондаж 50 дълбочина 82,42 м се откриват само такива фрагменти керамика, т.е. пластовете вече не са компрометирани и не са примесени с материали от по-късни епохи. В сондаж 42 също се разкри структура с подобна керамика и мазилки. Вероятно в тази част на обекта е имало останки от ями или вкопани жилища. Откритите структури са консултирани със специалисти от по-ранни епохи, според които: „*... Вкопаването в сондаж 49 е яма с видима цилиндрична форма, с диаметър около 1,30 м и дълбочина (от засичането) около 0,40 м. Характерът на запълнителя е сбита пръст със сиво-кафяв ? цвят. Материалът от двете вкопавания е малко. Открити са дребни парчета от горели мазилки (най-вече в горните нива на запълнителя), керамиката е в много ниска концентрация – фрагменти направени на ръка, на повечето не е запазена повърхността (измити), черен и кафяв цвят, глина с голямо количество песъкливи примеси и дребни камъчета. Основно се откриват нехарактерни стени. От вкопаването в сондаж 42 има няколко характерни фрагмента – един S-овиден профил от малък трапезен съд (чашка), едно устие със скосено венче, едно устие от гърне с пластична лента с насечки на шията, няколко стени с пластични ленти и една голяма неразчленена езичеста дръжка. По-характерните фрагменти биха могли да се отнесат към раннoжелязната епоха (РЖЕ). Във вкопаването в сондаж 49 е открит и един биконичен прешлен за вретено*" (обр. 2 и 3).

Като цяло, откритите 25 бр. находки обхващат периодите от РЖЕ до XVIII в. Районът, в който се намира обектът, е бил активно населен в периода IV–XVII в. Там минава отсечката Philippopolis-Hadrianopolis от главния римски път Via Singidunum, където се е намирала и крайпътната станция Arzus. Логично е да се допусне, че в периодите VI–IX и XIV–XVIII в. на територията на обект № 20 е съществувало селище, свързано с крепостите Констанция и Градище, която се намира на 2 км северно от Симеоновград и се датира в периода XII–XIII в. Проучената територия обхваща най-южната и югоизточна периферия на това селище. Тя е била компрометирана от съвременни строежи и селскостопанската обработка на земята. На дълбочина от 82,09 до 81,65 м са се запазили структури от къснобронзовата епоха (?) и РЖЕ, чиято концентрация се увеличава в посока С–СИ от източната граница на обект № 20.

Литература

Петрунова 2006: Б. Петрунова. Селище и некропол при кв. „Злати дол" на Симеоновград. – Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив –Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 309-334.

№ 76. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА КОНСЕРВАЦИОННО-РЕСТАВРАЦИОННИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ „БЕЗИСТЕН“, УПИ–I, КВ. 58 ПО РЕГУЛАЦИОННИЯ ПЛАН НА ГР. ЯМБОЛ

Ивайло Лозанов, Иван Вълчев

Наблюдението е извършено във връзка с осъществяването на консервационно-реставрационни дейности по проект „Реконсткрукция на безистен в културно-информационен център УПИ–I кв. 58 по Регулационния план на гр. Ямбол“, който е част от проекта „Подобряване и популяризиране на водещи туристически атракции в гр. Ямбол“ по Оперативна програма „Регионално развитие“ с инвеститор община Ямбол.

През 60-те години на XVII в. Евлия Челеби описва Ямбол като град, състоящ се от 19 махали – 17 мюсюлмански, 1 еврейска и 1 гръцка. Във всяка от мюсюлманските махали е имало по една джамия. Наред с това в града се издигали 3 медресета, 3 хамама, 4 хана и „несравним безистен“ (Kiel 1990, 644). От всички изброени паметници на османската архитектура в съвременния град са запазени само безистенът и Старата (Ески) джамия, разположени на един от централните площади. Въз основа на плановото и архитектурно сходство с османските култови постройки в Едирне (Одрин) се предполага, че джамията е издигната през 20-те години на XV в. Ямболският безистен е окачествен от специалистите като „най-монументалната османска гражданска постройка, запазена в България“ (Kiel 1990, 645). Сградата е завършена през 1509 г. със средства, дарени от Великия везир Хадъм Али. Тя е разполагала с четири входа, ориентирани приблизително по световните посоки, и е покрита с четири купола, разделени два по два от полуцилиндричен свод. Оригиналният интериор е включвал 40 магазина, а по външната периферия са се помещавали съответно сто и четиринадесет (Kreiser 1979, 386).

След Освобождението ямболският безистен е описан от К. Иречек, който се е запознал на място със сградата по време на едно от посещенията си в града през лятото на 1884 г. (Jireček 1891, 504).

При основния ремонт и реставрация на безистена в Ямбол през 1970-71 г., извършен по проект на арх. Н. Мушанов, от корпуса са премахнати непринадлежащите на първоначалната сграда архитектурни елементи, като е възстановен оригиналният вид на паметника. Реставрационните работи са приключили през 1973 г.

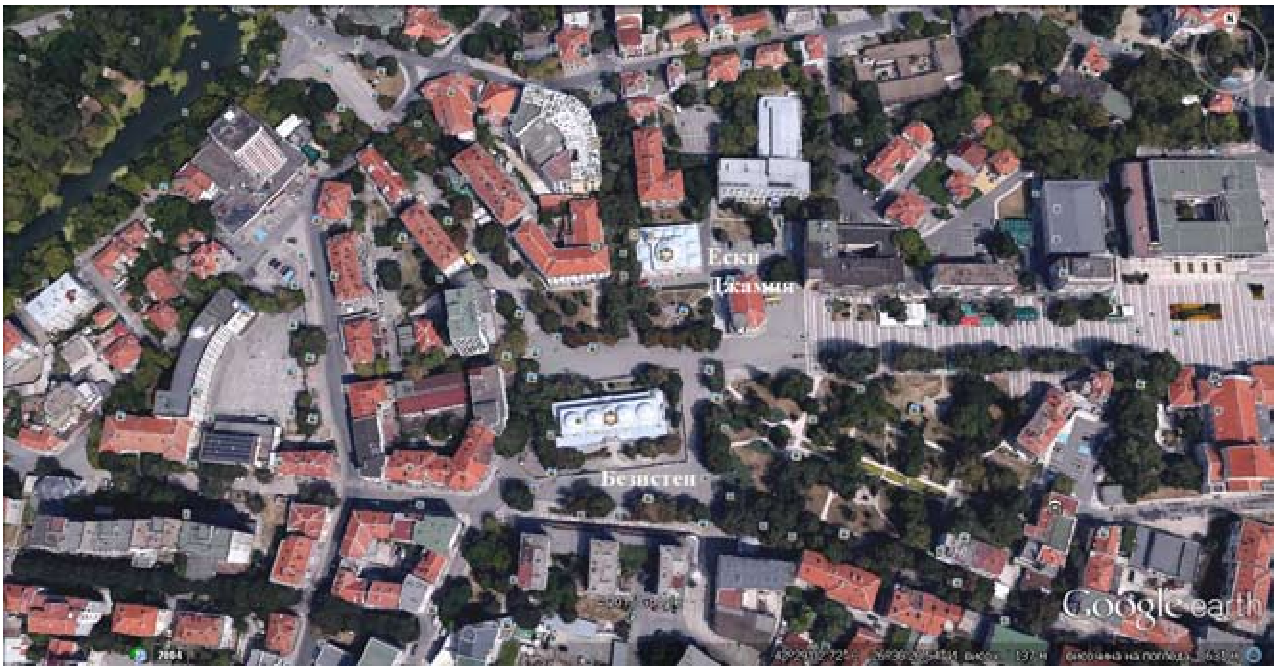

Обр. 1. Ситуационен план на безистена и Старата (Ески) Джамия в съвременния градски център на гр. Ямбол.

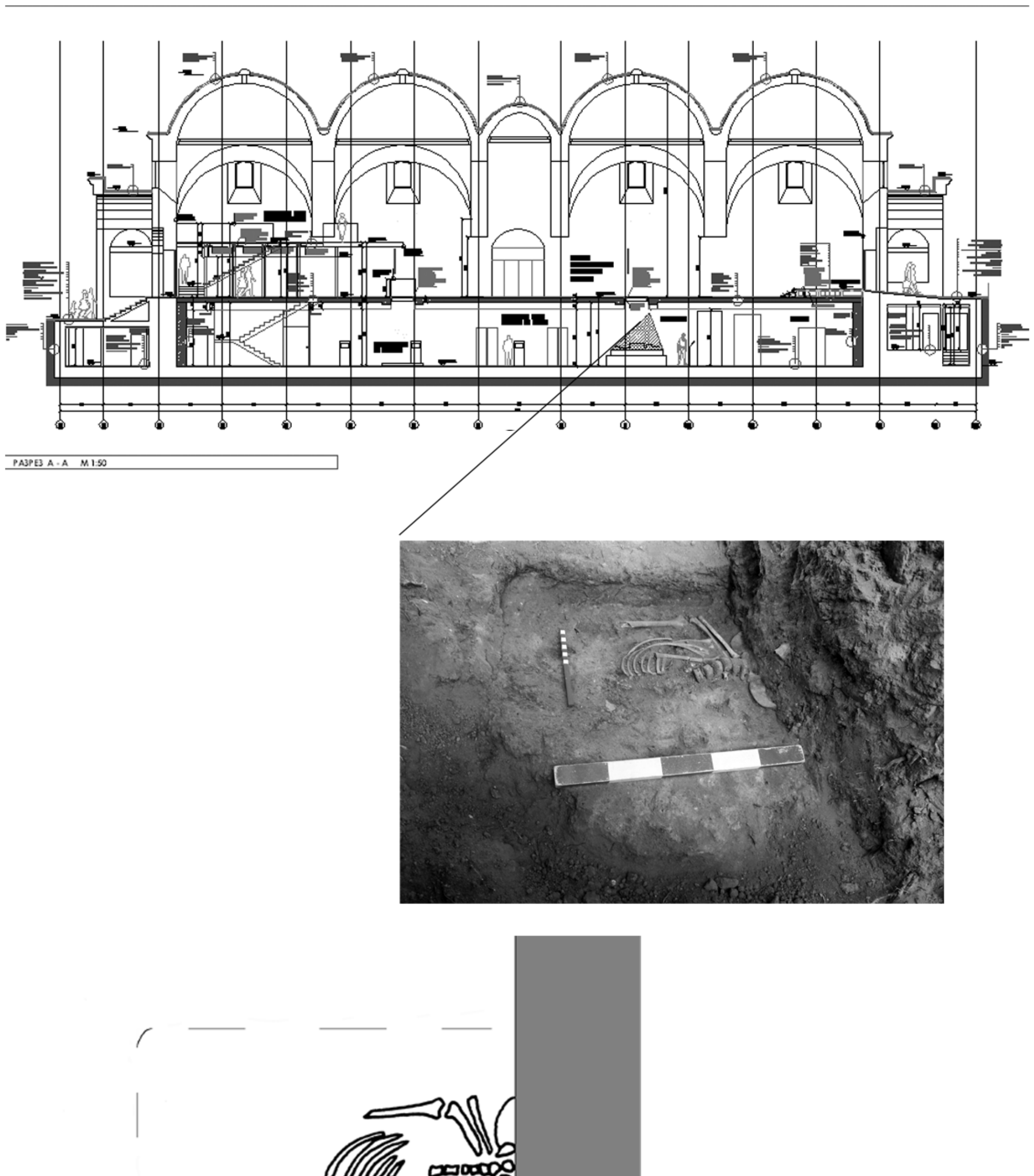

Обр. 2. Останки от гроб пред южната фасада на безистена с означена стратиграфска позиция.

Според новия проект са предвидени конструктивни подобрения и укрепвания на сградата – фундаменти, плочи, включително паркоустройство и озеленяване около зданието в централната част на града (обр. 1). Подземният етаж ще бъде усвоен с благоустрояване и създаване на експозиционна площ. Предвижда се обособяване на информационен център за предоставяне на туристическа информация и продажба на сувенири, както и изграждането на асансьор за достъп до подземния етаж. Наблюдението е реализирано в последния етап на проекта, с известни прекъсвания, през месеците септември-октомври.[17] То засяга преди всичко изкопните работи около фасадите на безистена, както и допълнителните разширения в сутерена на сградата.

При разширение в североизточната част на сутерена са разкрити фрагменти от керамика. Те са събрани на едри парчета (сред тях преобладава тара), които по форма и фактура на глината могат да се отнесат към късната античност или ранното средновековие. Фрагментите произхождат от чист пласт светла глинеста пръст и не принадлежат на археологическа структура.

---

[17] Късният контакт на строителите с археологическия екип на практика не даде възможност за наблюдение на основната изкопна дейност. Авторите благодарят на докторанта П. Минков за участието му в началния етап на наблюдението.

При прокопаване на колекторна шахта пред южната фасада на безистена е регистриран пласт от трошляк, състоящ се предимно от фрагменти от керемиди. Пластът лежи на около 1-1,50 м под нивото на съвременния терен. Под този пласт е разкрит частично разрушен гроб с инхумация (обр. 2). Ориентацията на гроба е З–И, като главата е в западна посока. Дълбочината на която са регистрирани останките е 2,30 м от съвременното улично ниво пред безистена. Отнетата пръст, в която е положено тялото, е светла, бежово-кафява, песъклива, съдържа дребни камъчета. Покойникът е положен в правоъгълна яма със заоблени ъгли (запазени размери 0,61 х 0,41 м). Южната част на ямата е отнесена при работа със земекопна техника. Макар и ограничени, стратиграфските наблюдения показват, че пластът от трошляк вероятно е натрупан в резултат от заравняване на уличното ниво след строежа на безистена в началото на XVI в. Гробът под това ниво следва да се датира в по-ранна епоха. Над пласта от трошляк са видими останките от бордюрни блокове, които вероятно се отнасят към следващо улично ниво, оформено при изграждането на пристройките към основния корпус на безистена.

Откритият гроб не е единичен случай в района около безистена и градската градина, но до момента не е ясен контекстът на разкритите структури. Те биха могли да принадлежат на средновековната агломерация, свързана с функционирането на Ямболската крепост, разположена на около 200 м западно от съвременния градски площад (Димитрова 1986).

Качеството на префугирането и подмяната на част от износения тухлен материал по фасадите на безистена не са предмет на археологическото наблюдение, но все пак налагат някои важни изводи. Контрастът между оригиналните и новоупотребените материали нарушава целостта на естетическото възприятие на сградата. Оригиналният облик на безистена, постигнат с пестеливата и точна реставрация на арх. Мушанов, също е нарушен, чрез полагането на живописна украса, чиито сюжети нямат нищо общо с първоначалното предназначение на постройката.

Литература

Димитрова 1986: Д. Димитрова. Ямболската крепост – резултати от археологическото проучване. – В: В. Велков (ред.). Поселищен живот в Древна Тракия. Втори национален симпозиум. Ямбол, 1986, 169-176.

Jireček 1891: C. Jireček. Das Fürstenthum Bulgarien. Prag-Wien-Leipzig: Tempsky-Freytag, 1891.

Kiel 1990: M. Kiel. Some Early Ottoman Monuments in Bulgarian Thrace: Stara Zagora (Eski Zağra), Jambol and Nova Zagora (Zağra Yenicesi). – In: Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans. Aldershot, Hampshire: Variorum, 1990, 635-654.

Kreiser 1979: K. Kreiser. Bedesten-Bauten im Osmanischen Reich. – Istanbuler Mitteilungen 29 (1979), 367-400.

№ 77. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИНТЕГРИРАН ПРОЕКТ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ИНФРАСТРУКТУРАТА ЗА ПИТЕЙНИ И ОТПАДЪЧНИ ВОДИ НА КВАРТАЛИТЕ „БАНЕВО“, „ВЕТРЕН“ И „МИНЕРАЛНИ БАНИ“, ГР. БУРГАС“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ

Милен Николов, Доротея Гюрджийска

Спасителното проучване се проведе през м. декември, в рамките на четири работни дни. Клонът, предвиден за проучване, е с ориентация север-юг, с дължина 80 м и попада изцяло на територията на късноантичната и средновековна крепост Акве Калиде (обр. 1). Той беше разделен на работни секции с дължина по 5 м. Проучена беше най-южната от тях, в изкоп с ширина 2 м. Констатирано беше наличи-

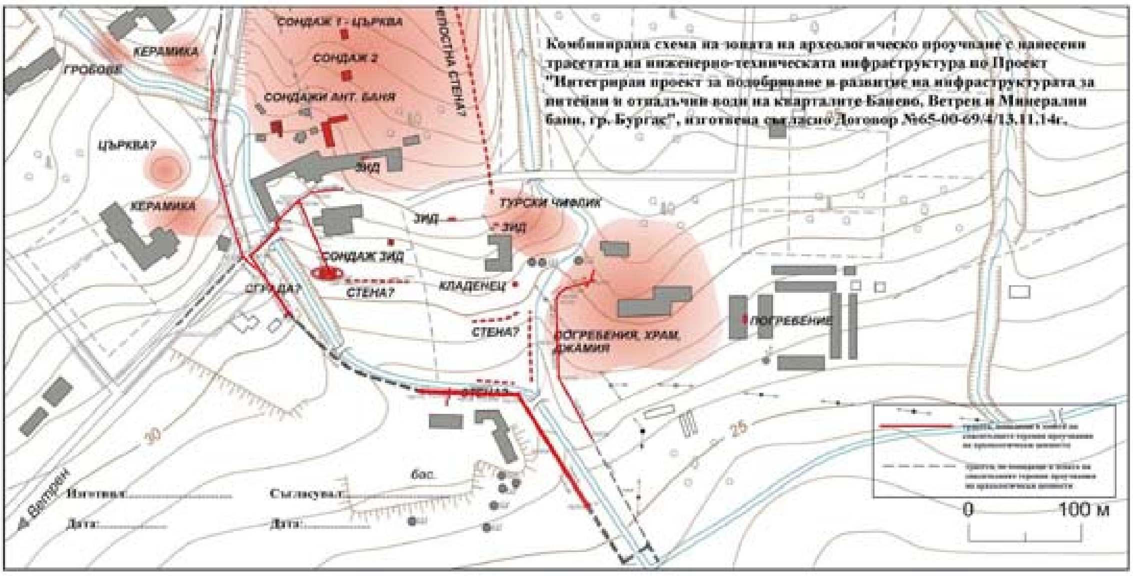
Комбинирана схема на зоната на археологическо проучване с нанесени трасетата на инженерно-техническата инфраструктура по Проект "Интегриран проект за подобряване и развитие на инфраструктурата за питейни и отпадъчни води на кварталите Банево, Ветрен и Минерални бани, гр. Бургас", изготвена съгласно Договор №65-00-69/4/13.11.14г.
СОНДАЖ 1 - ЦЪРКВА
СОНДАЖ 2
СОНДАЖИ АНТ. БАНЯ
КРЕПОСТНА СТЕНА?
КЕРАМИКА
ГРОБОВЕ
ЦЪРКВА?
КЕРАМИКА
ЗИД
ТУРСКИ ЧИФЛИК
ЗИД
ЗИД
СОНДАЖ ЗИД
СГРАДА?
СТЕНА?
КЛАДЕНЕЦ
СТЕНА?
ПОГРЕБЕНИЯ, ХРАМ, ДЖАМИЯ
ПОГРЕБЕНИЕ
СТЕНА?
30
25
40
бас.
Ветрен
Изготвил:
Дата:
Съгласувал:
Дата:
0
100 м

Обр. 1. Схема на водния цикъл. С елипса е отбелязано местоположението на обекта.

ето на мощен пласт с дебелина около 0,30-0,50 м от пръст и съвременни материали – строителни и битови отпадъци от XX в. Следва пласт от кафява пръст с дебелина около 0,50-0,85 м, с тъмни включения, в горното ниво на който нарядко се откриват съвременни материали, дребни фрагменти строителна и битова средновековна керамика и камъни. В южната част на изкопа, в западния профил, на дълбочина 0,72 м, се попадна на горно ниво на зид от сграда от ломени камъни с калова спойка. На дълбочина 1,10 м се разкри ниво от нападали камъни и покривни керемиди. В самия южен край на изкопа, непосредствено източно от този зид, открихме и хранилищен съд. Той е с унищожено при съвременни намеси устие – през него беше положена тръба от канал. След демонтиране на падналия покрив, на ниво 1,40 м, разчистихме подовото ниво на сградата. То е от жълтеникава и сива пръст, в която има керамика, въглени, нарядко и животински кости. В този пласт, на това ниво, открихме две монети, силно горели. Едната не можа да се идентифицира, но втората се разчете – отсечена е при император Константин X. В северния край на изкопа, при източния профил, установихме наличие на правоъгълно вкопаване, запълнено с фрагментирана керамика – битова и строителна. Западно от него, покривайки го, открихме следи от горяла греда и пепел – вероятно става въпрос за капак, изгорял на място. В източната част на тази яма се откри второ вкопаване, по-късно от правоъгълното с капака. То е с приблизително кръгла форма. И двете вкопавания остават в източния и северния профил на секцията от 5 м.

Керамиката от подовото ниво на сградата и от правоъгълното вкопаване е представена от гърнета с и без излъскани ивици и дебелостенни съдове. Те добре могат да се датират в рамките на XI–XII в. Вкопаването с кръгла форма в правоъгълното вкопаване е от черна пръст, в която нарядко се откриват керамични фрагменти. Няколко от тях са от сграфито съдове, които се датират в XIII–XIV в., по-скоро в началото на XIII до началото на XIV в.

№ 78. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В УПИ–1, КВ. 146, ПИ 67800.505.87, УЛ. „КРАЙБРЕЖНА“ ПО ПЛАНА НА ГР. СОЗОПОЛ

Борислава Гълъбова, Димитър Недев, Яна Маринова, Калоян Иванов, Надежда Атанасова-Тимева, Димитър Костов, Георги Дзанев, Георги Илиев

Във връзка с инвестиционни намерения от страна на „ЕМ СИ ИНВЕСТ“ ЕООД през ноември 2014 г. се проведоха спасителни археологически разкопки в УПИ–1, кв. 146, по плана на гр. Созопол. Проучваният терен попада в територията на ААР „Старинен Созопол“ и е с обща площ 1472 кв. м.

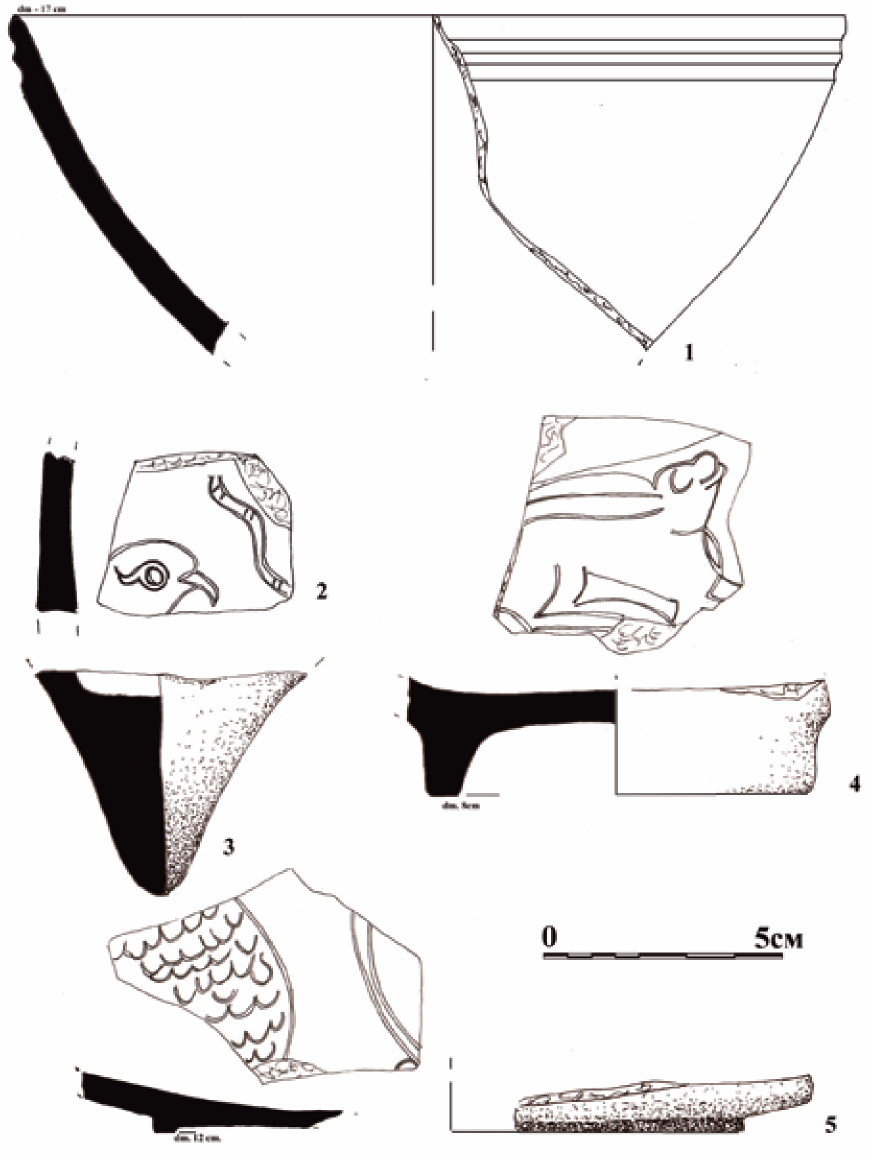

1-3 - Структура № 1; 2, 4-5 - южно от Структура № 1

Обр. 1. Керамика от структура 1.

Архивните снимки показват, че до 50-те години на XX в. теренът попада в бреговата ивица на гр. Созопол и е служил за кей на рибарските лодки. След това е построен ресторант „Република".

В началото на проучванията се осъществи сондажно инжинерно-геоложко проучване на терена до дълбочина 10 м (кота -8,64 м). Резултатите показаха наличието на два основни пласта: пясъци с чакъл и миди на дълбочина от 2,80 м до 8,30 м от нивото на съвременния терен и пласт от тиня от 8,30 м до 10 м, като в тях археологически материал не беше открит.

В кв. CVI, DV/DVI/DVII и IVII/IVIII (структура 6) се регистрира границата на морския бряг. По тази причина откриваният в ниска концентрация керамичен материал е с измити от морето ръбове, преотложен и хронологически смесен (от V в. пр. Хр. до XX в.).

Локализирани и проучени са 14 археологически структури.

Структури 3 (каменно струпване) и **4** (гроб 2) са регистрирани в кв. CVII под източната граница на парцела и не са проучени.

Структура 1 е пещ за вар. Разположена е в кв. CV на дълбочина 2,72 м от нивото на терена (кота 0,22 м). Изградена е от средни и малки камъни с обмазка от хоросан. Има полукръгла форма с диаметър 5,10 х 5 м. На повърхността на нивото на засичане личат следи от горене. Изчерпването на съоръжението в дълбочина бе възможно до дълбочина 1 м (кота -0,78 м) поради повишаването нивото на подпочвените води (обр. 1).

Структури 2, 5, 9 и 10 представляват гробни съоръжение с инхумация в анатомичен порядък и ориентация З–И. Изключение прави структура 9 (гроб 5), кв. D VII, дълбочина 2,55 м. Гробната яма е разнесена и в нея се откриват единични фрагменти от костни останки на неизраснал индивид под 6 години (*Infans I*). Всички индивиди са били положени по гръб с изпънати успоредно един на друг долни крайници и свити в остър или под прав ъгъл в лакътните стави горни крайници, поставени в областта на гръдния кош или под него.

Структура 2 (гроб 1), кв. CVI (обр. 2), дълбочина 2,69 м (долните крайници) и 3,16 м посткраниалния скелет (кота -0,07 м). Регистрираните нарушения в областта на таза на индивида и горната половина на посткраниалния скелет показват, че гробът е бил положен върху морския бряг и впоследствие е бил разрушен от морето. Гробната яма е имала правоъгълна форма. Запазените ѝ размери са: дължина 1,25 м, ширина 0,40 м в ЮИ край и 0,56 м в ЮЗ край. Откритите костни останки принадлежат на неизраснал индивид в юношеска възраст – 14-16 години (*Juvenis*).

Структура 5 (гроб 3), кв. DVII, дълбочина 2,52 м от съвременното ниво на терена. Представлява правоъгълна гробна яма с размери 1,65 х 0,56 м и дълбочина 0,34 м в западната си част и 0,30 м в източната. Гробната яма е оградена с ломени необработени камъни. Само този на западната страна при черепа е обработен и с размери – дължина 0,50 м, ширина 0,22 м. Положеният индивид от мъжки пол е бил на 36-39 години (*Adultus*) при настъпване на смъртта.

Структура 10 (гроб 4), кв. EVII, дълбочина 2,95 м. Част от ямата попада под източния профил на терена. Разкритата част от гробното съоръжение е с размери: дължина 1,10 м, ширина 0,55-0,62 м и дълбочина 0,10-0,15 м. Ямата е оградена с ломени необработени камъни с малки до средни размери.

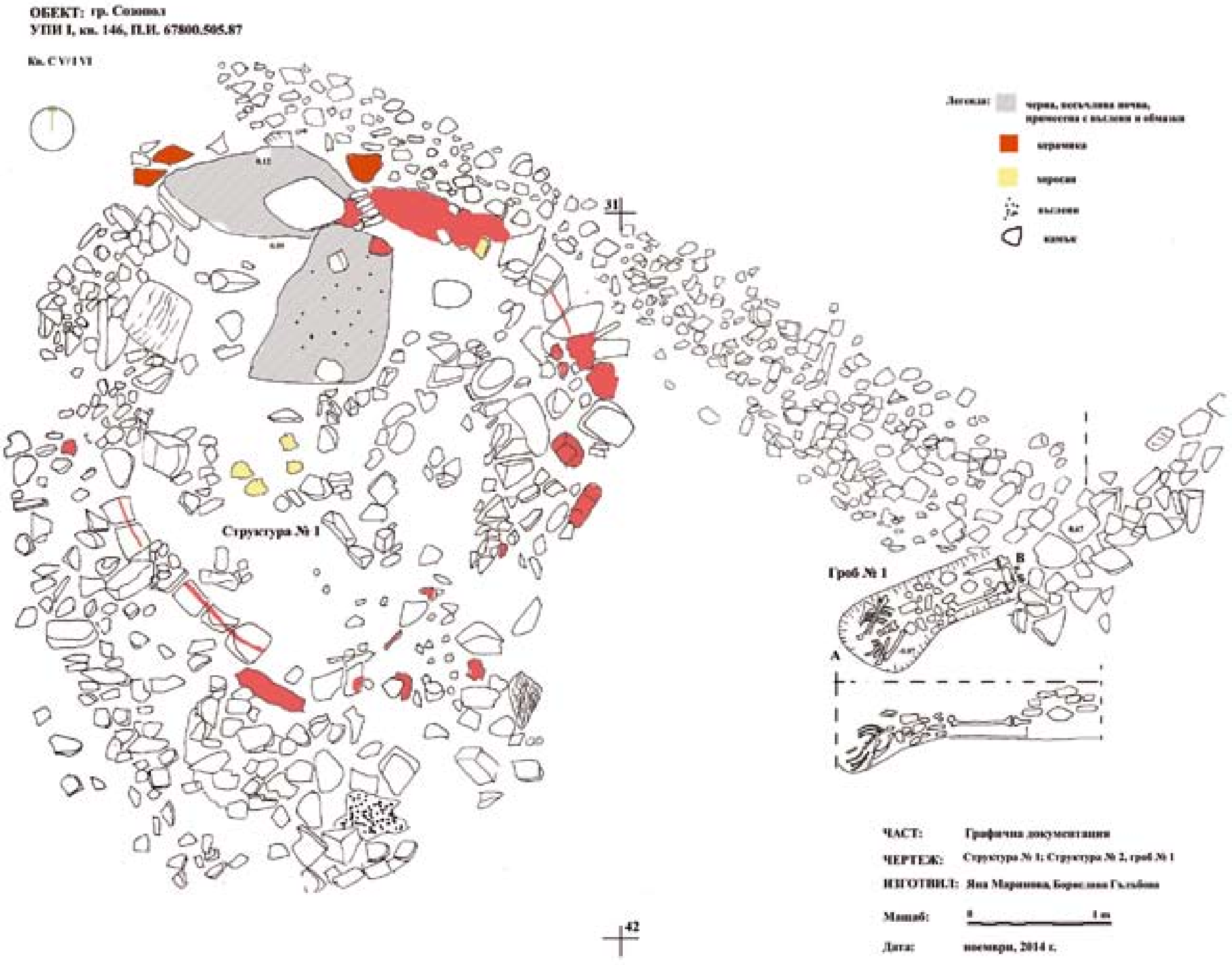
ОБЕКТ: гр. Созопол
УПИ I, кв. 146, П.И. 67800.505.87
Кв. C V/ I VI
Легенда:
черна, песъчлива почва, примесена с въглени и обмазка
керамика
хоросан
въглени
камъни
31
Структура № 1
Гроб № 1
A
B
42
ЧАСТ: Графична документация
ЧЕРТЕЖ: Структура № 1; Структура № 2, гроб № 1
ИЗГОТВИЛ: Яна Маринова, Борислава Гълъбова
Мащаб: 0 1 m
Дата: ноември, 2014 г.

Обр. 2. Структури 1-4.

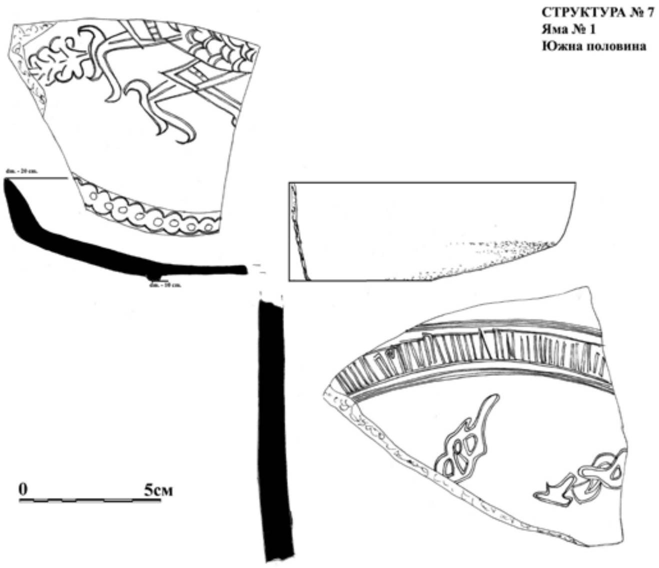

Обр. 3. Структура 7-1.

В нея е положен млад израснал индивид на 20-21 години (*Adultus*) от мъжки пол.

Гробни дарове не бяха открити. Проучените гробове са част от некропол, развиващ се на изток и биха могли да се свържат с проучените през 1985 г. от проф. д-р Т. Стоянов средновековна църква и некропол под сегашната сграда на Археологическия музей и читалището. Най-вероятно те маркират западната му граница.

Структури 7, 13 и 16 – ями (обр. 3)

Яма 1 е открита в кв. AV на дълбочина 2,25 м, вкопана е в пласт от пясък и чакъл. Диаметърът на ямата е 1,60 м. В разрез има полусферична форма и дълбочина 0,60 м. Пълнежът ѝ е от светлокафяв пясък, примесен с единични въглени и животински кости.

Яма 2 е разположена в кв. HVII/IVII на дълбочина 2,87 м. Има неправилна елипсовидна форма с размери: дължина 2,12 м (С–Ю) и ширина 1,20 м (И–З). В СЗ ѝ периферия са поставени необработени камъни с малки размери. Дълбочината на ямата от нивото на нейното засичане е 0,10 м (кота -0,03 м). В ямата бяха открити керамични фрагменти от сграфито съдове със средна концентрация.

Яма 3 е разположена в непосредствена близост до яма 1. Отворите на двете ями се застъпват. Очертанията на ямата на нивото на нейното засичане (2,25 м) са неясни. Ямата има полусферична форма с дълбочина 0,55 м. В пълнежа ѝ се разграничават ясно 3 пласта: тъмнокафяв до черен песъклив, примесен с единични въглени, с дебелина 0,38 м; пласт от пясък с червеникав оттенък, вследствие от горене, с дебелина 0,07 м и пласт от въглени (дебели греди) с дебелена 0,10 м. Дъното на ямата е върху морския бряг. Откритата керамика в ямата е с ниска концентрация, фрагментирана и работена на колело.

Откритите керамични фрагменти и в трите негативни структури ни позволяват да ги отнесем в периода XI–XII в.

Структури 8, 11 и 12 представляват деструкции от постройка. Тъй като те се развиват на изток и попадат под източната граница на терена, тяхната характеристика не можа да бъде изяснена напълно. По откритите фрагменти от сграфито керамика би могло да се отнесат към XI–XII в.

Структура 8

Кв. FVII/GVII, дълбочина 2,70 до 3,01 м от нивото на съвременния терен. Каменно струпване от необработени камъни със средни размери и размери 4,80 (С–Ю) х 2,80 м (И–З).

Структура 11, кв. EVII/FVII. Каменно струпване с фрагменти от керемиди и от керамични съдове се локализира на дълбочина 2,80 м. Разкритата част от съоръжението има неправилна правоъгълна форма с размери 2,50 (И–З) х 2,30 м (С–Ю). След вдигане на деструкциите, на дълбочина 2,90 м бе регистриано подово ниво, изградено от трамбована, тъмнокафява глина с дебелина 0,03-0,05 м. В североизточния край на подовото ниво се откри дупка от кол с размери 0,25 х 0,18 м, дълбочина 0,10 м, също обмазана със същата глина. След неговото вдигане се установи, че са поставени голямо количество фрагментирани съдове и керемиди с измити от морето ръбове с цел изолация и нивелация на терена.

Структура 12

Разположена на юг от структура 8 в кв. GVII. Представлява „пътека“ от преизползвани тухлени плочи, която попада под източния профил. Положена е върху жълт стерилен пласт. Размерите на разкритата част са 2,10 (И–З) х 1,15 м (С–Ю). Плочите са с размери 0,35 х 0,35 м, със запазен хоросан по тях.

Бяха открити 10 бронзови монети, без да произхождат от археологически структури, обхващащи периода от края на X до средата на XII в.

Така, би могло да се заключи, че в този период е имало отлив на Черно море. Това е позволило обитаването на бреговата ивица, където са се развили всички проучени структури, след което те са били заляти от морето.

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРОУЧ ВАНИЯ

№ 79. СРЕДНОВЕКОВНИ НЕКРОПОЛИ, КРЕПОСТИ И СЕЛИЩА – АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Лазар Нинов

Изследвани са костни останки от десетки обекти, но поради ограничения в обема на отчетите представям в съкратен вид само четири. Проучването на животинските кости от ранносредновековния некропол при с. Топола, община Каварна през археологически сезон 2014 г. включва регистрация, документация и анализ на ситуацията на разкритите жертвени животни. Следващите действия са изследване, поетапно почистване, реставрация, детайлно лабораторно изследване и анализ. Некрополът е от групата на двуобредните, ранносредновековни некрополи, намирани в Североизточна България и земите северно и североизточно от тях. Погребалният обред е смесен – чрез трупополагане и трупоизгаряне. При двата обреда са констатирани жертвоприношения на животни. Те са останки от храна с животински произход. Те имат всички характеристики на езическия погребален обред и се датират към втората половина на VIII – средата на IX в. При видовото диференциране на проучвания животински костен материал е използван нашият опит в това отношение. Приложен е комплекс за методи от идентификация на костите, с които разполага съвременната остеологична наука. Използвани са морфологични, метрични и графични методи за определяне на вида, възрастта и пола на индивидите.

Гроб 600, 07.09.2014 г., кв. М5. Овца – негорели кости: лява бедрена кост без епифизи.

Гроб 603, Кв. Q6. Свиня – негорели кости – лява бедрена кост с отделени епифизи и пет части от гръдна кост, възраст около 2 месеца.

Гроб 606, 10.09.2014 г., Кв. Q7. Свиня – лява лопатка, възраст около 2 месеца негорели кости.

Гроб 607, Кв. Q7, 10.09.2014 г. – кости от овца.

Гроб 612, Кв. Q7, 15.09.2014 г. – кости от свиня.

Гроб 613 – кости от овца.

Гроб 616, 18.09.2014 г. – кости от овца.

Гроб 618 – кости от овца.

Специално внимание обърнах на следите по костите, свързани с ритуални действия, патологии и други, с оглед включването им в обобщено изследване на резултатите от некропола.

През археологическия сезон 2014 г. са извършени археологически разкопки на археологически обект „Късноантична и средновековна крепост Калята край Якоруда“ в землището на гр. Якоруда. Там са извършени научни проучвания под ръководството на М. Инкова – НИМ-София. Открити са значително количество животински кости. Тези материали са от сондажите с археологически материали. Остеологичните материали са от два периода – късноантичен и средновековен (Нинов 2014). Количеството на костите и техните фрагменти варират в отделните части на обекта. Идентифицирани са останки от следните видове животни – говедо, овца, коза, свиня, куче, кон, глиган, сърна и птици. С изключение на кучето, това са животни използвани и за храна. По някои от костите се виждат следи от огън.

Разпределението на животните по видове и други количествени съотношения има някои различия в двата периода. Структурата на отделните видове животни има особености, но те не са добре изразени поради неголемия обем на извадката. Едрият и дребен рогат добитък е доминиращ по количесто на костите и индивидите.

През Средновековието дивечът е разнообразявал менюто на обитателите. Намерени са кости от глиган и сърна. През този период дребният рогат добитък има голям дял, докато свинете са малко. През късната античност тези животински видове са изравнени като количество.

Резултатите показват видовото разнообразие на животните. Направени са измервания на костите.

През 2014 г. продължиха археологическите разкопки на обект м. Градище, с. Дренково, община Благоевград. Успоредно с тях се проведоха археоостеологични изследвания. Резултатите от изследването на костния материал от Дренково, позволяват да се направят следните изводи:

1. Останките от фауната, открити до сега, принадлежат на говедо, овца, коза, свиня, кон, куче, котка, кокошка, сърна, дива свиня, заек, птици, костенурка, риби и охлюви. Материалът е изследван по контексти, периоди и дълбочини, за да може по-детайлно да се реконструира битът на обитателите. Повечето от костите са кухненски останки. Те свидетелстват за храната и гастрономичните предпочитания. Доминират останките от овце и кози, следвани от свине. На трето място са говедата. Представена е възрастовата структура на всеки вид.

2. В материала има значително количество кози, което е свързано с ландшафта и растителността. Между находките има едри мъжки екземпляри.

3. Рационално са използвани различните източници на храна – ловили са риба, гледали са кокошки.

4. Макар и в малко количество, дивечът е разнообразявал менюто на обитателите през късната античност. Има заек, а както се вижда от предишните разкопки – дива свиня и сърна.

5. През средновековието стопанските традиции от античността продължават, но разнообразието в менюто се свива предимно в рамките на домашните животни.

През археологически сезон 2014 г. са извършени археологически разкопки на обект № 3, ЛОТ 1 на АМ „Марица“. Там са извършени научни проучвания под ръководството на д-р В. Кацарова – НАИМ-БАН.

В резултат на спасителните разкопки се установи наличието на археологически структури от два хронологически периода – късножелязна епоха (V–III в. пр. Хр.) и възрожденска епоха (XIX в.). Освен хронологически, двата периода на обитаване на обекта се разграничават и топографски.

При разкопките са намерени значителни количества животински кости. Идентифицирани са останки от следните видове животни – говедо, овца, коза, свиня, куче, кон, магаре, елен, птици, риби, миди и голямо количество костенурки. С изключение на кучето и костенурките, това са животни използвани и за храна. Едрият и дребен рогат добитък доминира по количесто на костите и индивидите. По някои от костите се виждат следи от огън.

Делът на агнетата е значителен в сравнение с други обекти. Най-много агнета са клани на възраст около четири месеца – през пролетта. Допускам това да е свързано с религиозни празнаци. Някои от овцете и козите са убивани за месо в по-късни възрастови групи. Следователно количеството на месото също е било от значение. Възможно е това да е свързано с курбани и ритуални действия. Там е погребано куче с височина при холката 0,575 м.

Дивечът е представен съвсем символично – с част от еленов рог и първа фаланга от крайник на елен. Фрагментът от еленов рог е заготовка и е от такъв участък, че е невъзможно да се каже дали е от убито животното или е естествено отпаднал (еленовите рогата отпадат всяка година и израстват нови). Костенурките са много. В отделните квадрати наситеността на животински останки не е равномерна. По-голямо присъствие на костенурки се забелязва в някои ями и в кв. F11, G16, F10, F9 E15, I29, D6, E7. По-голяма част от тях са близо до повърхността. По някои от костите има следи от зъбите на дребни гризачи и кучета.

Интерес представлява заготовка за кънка направена от метакарпална кост на кон. Направени са две дупки на воларната повърхност, които достигат до костномозъчния канал. По този начин с помощта на върви може да се укрепи ходилото на човека към кънката, за да бъде устойчива.

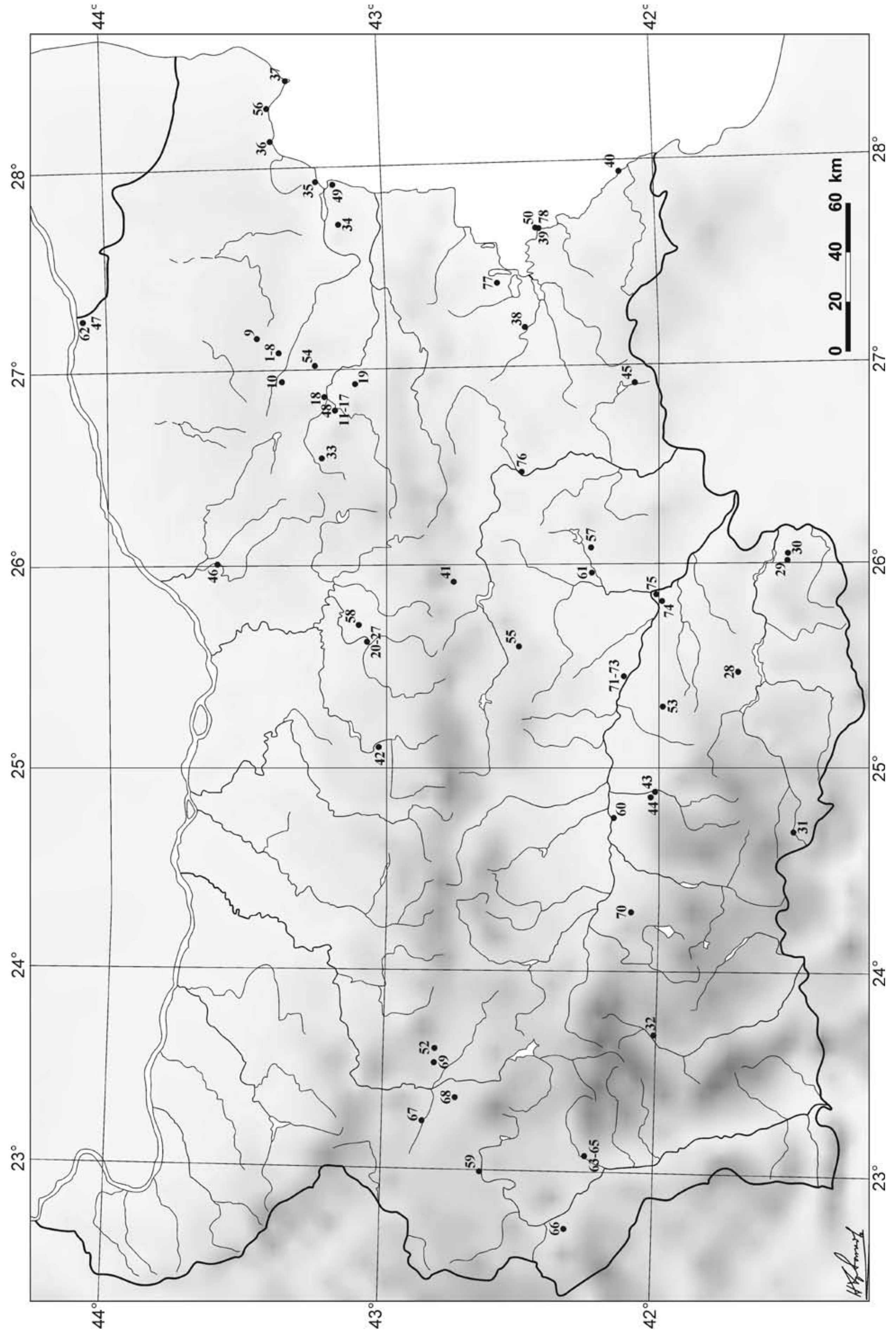
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0
20
40
60 km
1-8
9
10
11-17
18
19
20-27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63-65
66
67
68
69
70
71-73
74
75
76
77
78

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ

ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ

№ 1. ОТ СИЛИСТРА ДО ТИМОК (ПРОУЧВАНЕ НА БЪЛГАРСКИЯ УЧАСТЪК ОТ РИМСКИЯ ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС)

Сергей Торбатов, Калин Димитров, Биляна Иванова

Проучването беше проведено в рамките на 16 дни през април и май 2014 г., във връзка с поетите от НАИМ-БАН ангажименти по международния проект "Danube Limes Brand". Конкретните задачи бяха: да се издирят на терена останките от всички укрепления по дунавското крайбрежие между Силистра и устието на р. Тимок, обявени в досегашните публикации за римски, късноримски или ранновизантийски; възможно най-обстойно да се свери наличната информация за тях; да се регистрира сегашното им състояние; и точно да се фиксира тяхното местоположение, като се използват методите на ГИС-технологията.

Посетени бяха общо 81 обекта. В това число са включени и места, където, според използваната база данни, би трябвало да има антични укрепени обекти, но такива не бяха открити. 55 от тези обекти са представени в АКБ, а за 12 новооткрити или известни, но нефигуриращи в системата, бяха изготвени регистрационни карти.

На пет от местата, където в използваните източници на информация се локализират антични укрепени обекти, не бяха открити не само структури, но и какъвто и да било археологически материал – две в землището на гр. Дунавци, едно западно от гр. Оряхово и две в района на гр. Белене.

Теренният обход категорично опроверга постулирания укрепен характер на античните обекти в м. Мокришан край гр. Гулянци, м. Сусовица край с. Брест и м. Кривина край с. Гарван.

Обр. 1. Участък от западната стена на средновековната крепост в м. Байрактаров чаир в землището на с. Долно Ряхово, Тутраканско.

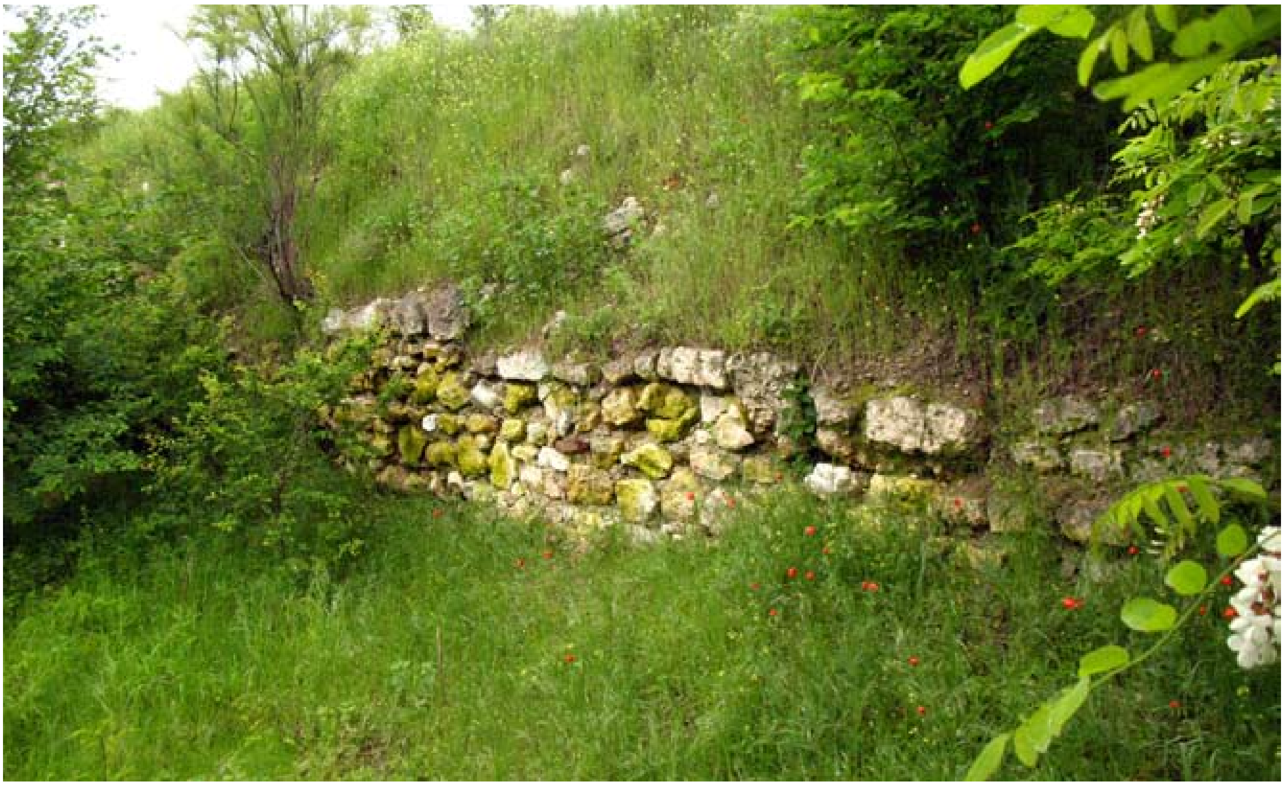

Обр. 2. Протейхизмата на късноантичния Асамус („Осъмско кале", западно от Никопол).

Никакви останки от укрепителни съоръжения не бяха открити и в м. Пчелина в землището на с. Орсоя, и в м. Големи ниви, югоизточно от с. Симеоново.

Високото ниво на р. Дунав и завареното състояние не ни позволи да удостоверим наличната информация за римските и късноантични укрепени обекти, регистрирани в чертите на селата Ново село и Ясен, в м. Сливански пост в землището на с. Сливата, и в м. Градището край с. Попина.

Същото се оказа в значителна степен невъзможно и за редица емблематични обекти за историята на римския лимес в българските земи, които понастоящем са напълно или почти напълно унищожени от планомерна иманярска дейност с особено висок интензитет (Дортикум при с. Връв; Новус при гр. Дунавци; Зонус западно от гр. Козлодуй; Регианум в източните покрайнини на гр. Козлодуй; Вариана при с. Лесковец; Утус при с. Милковица; крепостите в м. Уния Алба при с. Ясен, при устието на р. Скомля, в м. Змийската канара източно от гр. Никопол, в м. Хисарлъка до с. Бяла вода и много други). Все пак, откритият подемен археологически материал позволи да внесем съществени корекции и уточнения в досегашните представи за хронологията на немалко считани за „ясни" обекти. Така например, установено беше, че римските кастели Дортикум, Утус, Цебрус и Новус (в м. Курвинград край гр. Дунавци) са възникнали на мястото на автохтонни селища от късножелязната епоха (КЖЕ), просъществували вероятно чак до самото римско завоевание. В Цебрус и Новус бяха намерени и множество керамични фрагменти от късния халколит, а върху руините на Дортикум, Утус и Цебрус със сигурност са се развили нови селищни форми през средновековието.

В м. Байрактаров чаир в землището на с. Долно Ряхово се намират останки от крепост, за която в литературата се е оформило мнение, че датира от късната античност. Извънредно характерните особености на фортификационния градеж и врязаният върху един от фасадните каменни блокове рунически знак опровергават постулираната датировка и уверено причисляват крепостта към паметниците на извънстоличното каменно фортификационно строителство от периода на Първото българско царство (обр. 1).

Към същото време по всяка вероятност трябва да се отнесе и едно зле запазено землено укрепление в м. Хисарлъка (западно от гр. Белене), което нееднократно е интерпретирано като „кастел от римската епоха".

Със сигурност към средновековната епоха, но към периода на византийското владичество и Второто българско царство, се отнася крепостта в м. Кале баир край с. Новград, за която някои продължават да твърдят, че води началото си от късната античност.

Неизяснена остана ситуацията с крепостта в м. Хисарлъка край с. Бяла вода, чиято датировка се поставя в късната античност и средновековието, но не беше категорично потвърдена от събрания на терена подемен материал, сред който изненадващо често се срещаха кремъчни ядра, а спорадично – и керамични фрагменти от халколита. Неизвестно кога точно в миналото, хълмът, и особено неговият североизточен склон, очевидно е бил интензивно използван като кариера за добив на кремък.

Към инфраструктурата на долнодунавски лимес в пределите на България определено не принадлежат още 2 укрепления, традиционно считани за римски или късноримски: „Кале Килер баир – I“, западно от гр. Козлодуй и „Кючук гьол кале“, северозападно от с. Гарван. И в двата случая става дума за землени укрепления от КЖЕ. В Кючук гьол кале има следи от обитаване и през римската епоха – в началния ѝ период вероятно става дума за обикновен селищен континюитет, а по-късно – за спорадично използване на фортификационните останки в качеството на рефугиум.

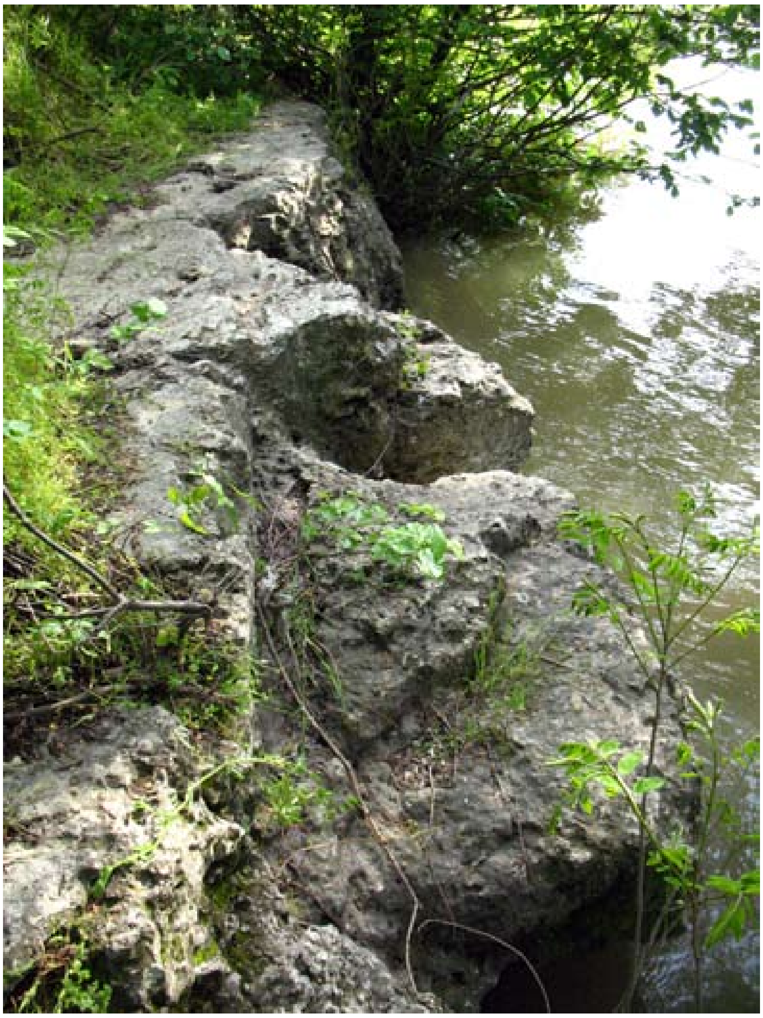

Обр. 3. Антична каменна кариера на дунавския бряг край с. Горни Вадин, Оряховско.

По време на обхода имахме шанса да попаднем на два все още различими на терена участъка от римския крайдунавски път. Единият от тях, с дължина 3,4 км, е в землището на с. Попина. На места личат разнесени при земеделската обработка камъни от неговата настилка. В по-голямата си част обаче пътното платно е погребано под пласт от наноси и личи като слаба гънка на местността. Вторият участък е с дължина 3,2 км, между гр. Никопол и с. Драгаш войвода. В археологическата карта на Плевенски окръг е регистриран „римски път“ източно от гр. Никопол, но там се твърди, че той следвал поречието на р. Дунав, в подножието на северния склон на Никополското възвишение. В действителност, пътят е трасиран по тераса в горната част от северния склон на възвишението Ерджиуванлък, на надморска височина около 130 м, т. е. на около 110 м над коритото на р. Дунав и на отдалечение 150-250 м от речния бряг. Понастоящем се използва като черен път. В отделни участъци още личи настилка от дребни ломени камъни и страничен бордюр, оформен с по-големи камъни. Пътят следва в крива линия, предопределена от конфигурацията на местността.

Към постиженията на отчитания теренен обход, свързани с неговите конкретни задачи, следва да се причислят още: изясняването на топографията на военния лагер, пътна станция и цивилно селище Асамус в периода I – началото на VII в. (обр. 2); допълването на „липсващите звена“ в досегашните познания за трасето на крепостната стена на късноантичния кастел Кандидиана; точната локализация на късноантичните кастели Регианум, Цебрус и Връв–Изток; както и откриването за науката на една грандиозна антична каменна кариера на дунавския бряг при с. Горни Вадин (обр. 3). Открити бяха неизвестно кремъчно находище северозападно от с. Бяла вода (със следи от добив и първична обработка на суровината на място) и един некропол от КЖЕ в югоизточните покрайнини на с. Ясен.

№ 2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОСТЕНЦИ И КОМАРЕВО, ОБЩИНА БЕРКОВИЦА

Мирослав Марков

В началото на май 2014 г. бе реализирано теренно издирване на археологически обекти в землищата на селата Костенци и Комарево. Те са разположени в западния край на община Берковица, която се намира в планинската част на област Монтана.

Землищата на селата се характеризират със силно пресечен терен и са очертани от север – по билото на средно висок хълм, от запад – р. Ясен (приток на р. Златица), от изток – р. Бързия и от юг – р. Костенска (приток на р. Бързия).

На 2 км СИ от центъра на с. Костенци и на 3,5 км СЗ от с. Комарево, се намира връх Калето, наричан още Базян (644,7 м надм. в.), в югозападната част на който е разположена късноантична крепост (обр. 1).

Тя е описана след теренно обхождане през 1980 г. и публикувана 1982 г. от М. Миланов (Миланов 1982, 9-25), а след посещение през 1995 г. е регистрирана в АИС АКБ (рег. № 0210017) от Г. Ганецовски.

От крепостта на терена ясно се виждат очертанията на обрушени зидове. Те обхващат две тераси със средна денивелация между тях от 1 до 3 м, като образуват две концентрични елипси, които следват конфигурацията на терена (обр. 2).

Най-добре запазен е северозападният участък от вътрешната крепостна стена с височина 1,20-1,40 м и дължина на видимото външно лице 9-11 м. Максималната дължина на укрепената площ е 42 м и ширина 23 м. Крепостта е ориентирана ЮЗ–СИ с вход от ЮЗ. Около входа има големи струпвания на камъни от кулата. На това място, до голям иманярски изкоп, се вижда добре запазен източният ѝ зид. Той е с максимална съхранена височина 1,70 м и видима дължина 3,70 м, с ориентация С–Ю. Изграден е от жълто-кафяви ломени камъни, споени с бял хоросан. В зида ясно се очертават две хоризонтални нива на изравняване с плочести камъни. Също на две нива се виждат отвори за греди от дървена конструкция.

В югозападната и североизточната част на крепостта, от вътрешната страна на двете крепостни стени, се очертават групи от по няколко правоъгълни помещения с размери от 5 х 7 м до 7 х 12 м, които имат аналогичен градеж като този на кулата. До едно от помещенията е открит фрагмент от

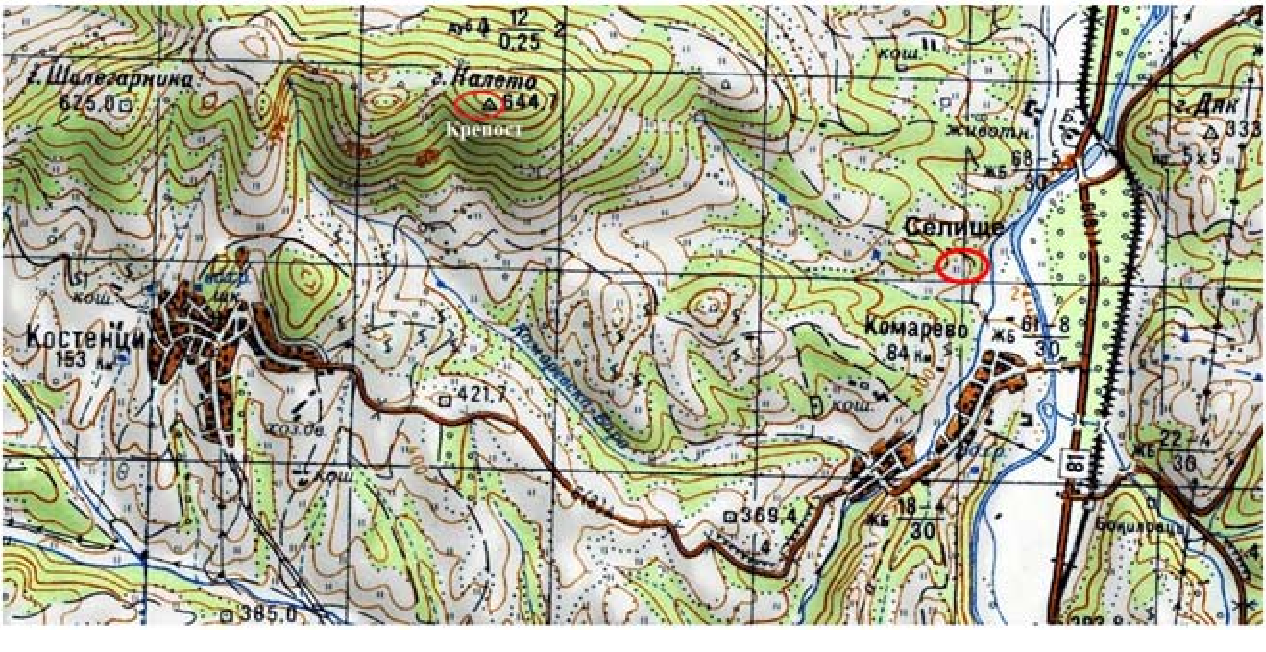

Обр. 1. Топографска карта с маркирано местоположение на обектите.

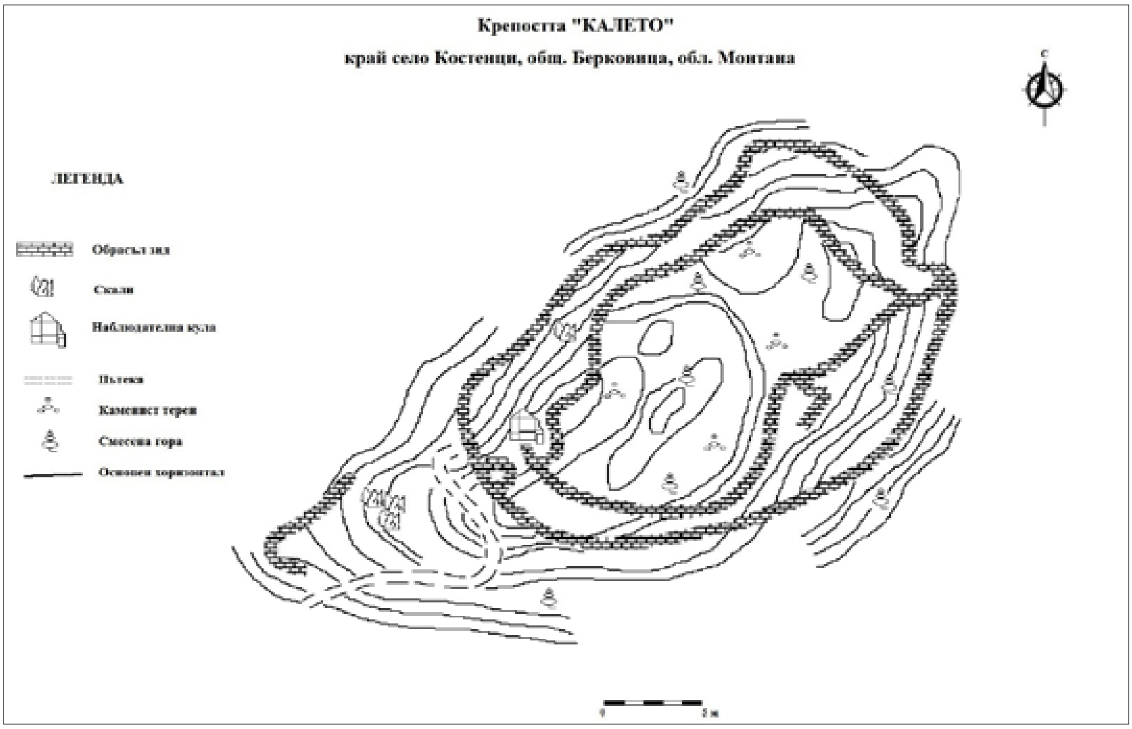
Крепостта "КАЛЕТО"
край село Костенци, общ. Берковица, обл. Монтана
С
ЛЕГЕНДА
Обрасъл зид
Скали
Наблюдателна кула
Пътека
Каменист терен
Смесена гора
Основен хоризонтал

Обр. 2. Общ план на крепостта по М. Миланов.

хромел. Изработен е от ситнозърнест бял пясъчник. Върху една от страните му е залепена буца хоросан. Вероятно след счупването му в древността е използван вторично като строителен материал.

В цялата укрепена площ на крепостта, както и извън нея, се виждат множество иманярски изкопи с размери от 2,50 м до 6,50 м. Около тях са събрани фрагменти от строителна и битова керамика, характерна за IV–V в. (обр. 3).

На 250 м С/СЗ от последните къщи на с. Комарево и на 380 м западно от р. Бързия е локализирано малко късноантично селище, регистрирано в АИС АКБ (рег. № 10002298) от М. Марков (обр. 1).

Селището е разположено на тераса на р. Бързия в края на югоизточния склон на малко възвишение. Селскостопанските площи около него са разпределени в малки парцели. Не всички от тях са обработваеми, което намалява значително видимостта при обхождането.

Открити са незначително количество фрагменти битова керамика, характерна за IV–V в., равномерно разпръснати на приблизителна площ от 2 дка.

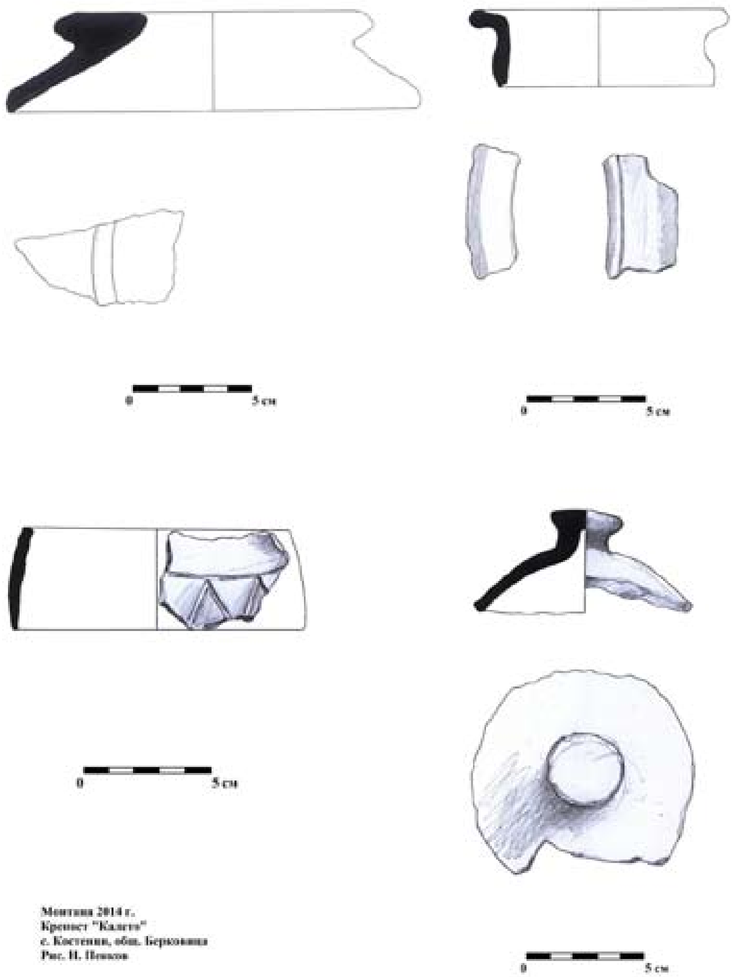
0
5 см
0
5 см
0
5 см
0
5 см
Монтана 2014 г.
Крепост "Калето"
с. Костенци, общ. Берковица
Рис. Н. Пенков

Обр. 3. Керамика от крепостта.

Селища с малки размери, разположени в близост до късноантични крепости и хронологически свързани с тях, са често срещано явление в региона по горното поречие на реките Огоста, Златица, Бързия и техните притоци. Прави впечатление, че и най-много регистрирани крепости – 18 от 24, са разположени южно и югозападно от Монтана (Александров 1971, 115-132). Това не е случайно и вероятно се дължи на факта, че тук е имало богати рудни залежи, чието експлоатиране се е нуждаело от контрол.

Землищата на селата Костенци и Комарево не се характеризират с особена наситеност и разнообразие на археологически обекти. Обяснение на този факт може да се търси както в техните разположения – планинската част на област Монтана, така и от силно пресечения терен и отдалечеността им от големи антични и средновековни центрове и пътища.

Литература

Александров 1971: Г. Александров. Антични крепости в района на Монтана. – В: Сборник Чипровци по случай 280-годишнината на Чипровското въстание. София, 1971, 115-132.

Миланов 1982: М. Миланов. Археологически обекти и находки в поречието на Бързия, Михайловградско. – Известия на музеите в Северозападна България, 7, София, 1982, 9-25.

№ 3. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СУХАЧЕ, ОБЩИНА ЧЕРВЕН БРЯГ

Венета Ханджийска

Издирването на археологически обекти в землището на с. Сухаче беше реализирано в рамките на научноизследователски проект (НИП-2014-14) на УниБИТ. Научен консултант на проучването беше доц. д-р Г. Кабакчиева (НАИМ-БАН). То се проведе за пет дни през септември 2014 г. В него взеха участие докторанти и студенти от университета. Основните цели на издирването бях регистрирането на неизвестни археологически структури и установяване на контекста на разкритите в района късноримска жилищна сграда и селище.

Археологическото издирване започна от м. Селището, намираща се на около 2 км западно от с. Сухаче. Тя представлява открит склон с лек наклон на север, ограден от юг, запад и изток с хълмове. От северната страна на склона има дълбоко дере с изворна вода. Теренът, предвиден за обхождане, е предимно обработваема земя, която по време на теренната работа не е засята с култивирани растения и на места е обрасла с нискостеблени бурени и трева.

В северозападната част на местността, на сравнително равен терен, в близост до дълбоко дере, са останките от разкритата през 2004-2005 и 2012 г. късноримска жилищна сграда. Според проучвателите, тя е част от поземлено имение – вила, съществувало на това място през III–IV в. (Лазарова 2013, 260-261). Освен жилището на земевладелеца чрез сондажи са регистрирани и деструкциите на други жилищни и стопански постройки, разпръснати на площ 150 дка (Лазарова 2005, 170-171). Основаването на комплекса се поставя в средата на III в. заради откритата на това място военна диплома от 236 г. Намерените при разкопките материали датират разрушаването му във времето на готското въстание от 376-378 г. (Лазарова 2013, 260-261).

По време на теренната работа, проведена в рамките на три дни, екипът, състоящ се от девет души, установи наличието на останки от няколко, вероятно стопански постройки, разположени в пространството източно и югоизточно от жилището на земевладелеца. На повърхността на терена те са маркирани от концентрации на фрагменти от битова и строителна керамика и ломени камъни с различни размери, които са разпръснати на площ между половин и един декар.

В югоизточния край на изследвания терен се регистрира участък с по-висока концентрация на керамични фрагменти, ломени камъни и керемиди – може би деструкциите на друга жилищна (?) постройка. Сред тях се откри и глава от теракотена статуетка, изобразяваща младо момиче.

В южния край на терена, който е на по-висока тераса, се предполага съществуването на пещи за битова и строителна керамика, които не са регистрирани през предходните сезони. Сред многобройните фрагменти от съдове и керемиди се откриват и бракувани – деформирани по време на изпичането и негодни за употреба. Проучването на този сектор на по-голяма площ и изследването на керамичния материал биха дали ценна информация за стопанската дейност, извършвана на територията на вилното имение и селището.

Възвишението Альова могила се намира непосредствено до м. Селището, като е и нейна северозападна граница. То представлява хълм със средна височина (233 м надм. в.), който посредством седловина се свързва със съседно по-ниско възвишение от север на местността. Склоновете на хълма са обрасли с храсти и ниски дървета, на места има по-открити участъци, покрити с висока трева. Високата растителност не даде възможност за по-прецизно изследване и евентуалното регистриране на археологически структури. По южния склон се откриха малки и плитки изкопи – вероятно иманярски, но около и в тях също няма данни за археологически структури. Въпреки това, изявеността на възвишението спрямо околния терен, скалният венец в южната част на върха и данните за наличие на извори в подножието му предполагат съществуването на това място на светилище, което би могло да функционира синхронно с вилното имение. По информация на местните жители в района са намирани и оброчни плочки.

По време на теренната работа, освен точното локализиране и документиране на разкритите на терена ситуации, от повърхността бяха събрани многобройни керамични фрагменти. Прави впечатление, че сред керамичния материал преобладават трапезните съдове – паници, купи, блюда, чаши, кани и т.н., докато кухненските гърнета от по-груба глина са по-слабо застъпени, основно като единични малки фрагменти. Съдовете от трапезната керамика са изработени от глина с малко количество кварцов пясък и са добили след изпичането розов, светлочервен, оранжево-червен или бежово-розов цвят. Повърхностите на по-голямата част от събраните фрагменти са силно изтрити, вследствие на атмосферните влияния, но въпреки това при редица от тях личат следи от покритието – червен или кафяв лак, като вторият е по-разпространен.

Хронологическите рамки, към които може да бъде отнесен откритият керамичен материал са най-общо III–IV в. Бъдещото по-подробно изследване би могло да прецизира датировката, както и да даде повече данни за функцията на различните археологически структури, към които принадлежат керамичните фрагменти.

В рамките на теренната работа бяха обходени и обработваемите земи с добра видимост и ниска растителност, разположени в пространството между р. Габърска и черния път западно от с. Сухаче, които се локализират северно от м. Селището. В този участък археологически структури и керамика не бяха открити.

Литература

Лазарова 2005: С. Лазарова. Археологически проучвания на обект в м. Селището при с. Сухаче, общ. Червен бряг, през 2004 г. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 170-172.

Лазарова 2013: Археологически разкопки на „Антична вила и селище“ при с. Сухаче, област Плевен. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 260-262.

№ 4. ИЗДИРВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ШУМЕНСКА ОБЛАСТ

Станимир Стойчев

Целта на издирването, проведено в края на декември, е да се регистрират надгробните могили в землищата на гр. Шумен и селата Васил Друмево, Илия Блъсково, Ветрище, Дибич, Мараш и Радко Димитриево. Локализирани са общо 26 могилни насипа, но по-голямата част от землищата не е обходена. Могилите са разположени върху ръба на най-високата тераса на р. Стара река. Насипите им са с диаметър между 30 и 50 м и са с височина от 0,30 до 4,50 м (обр. 1).

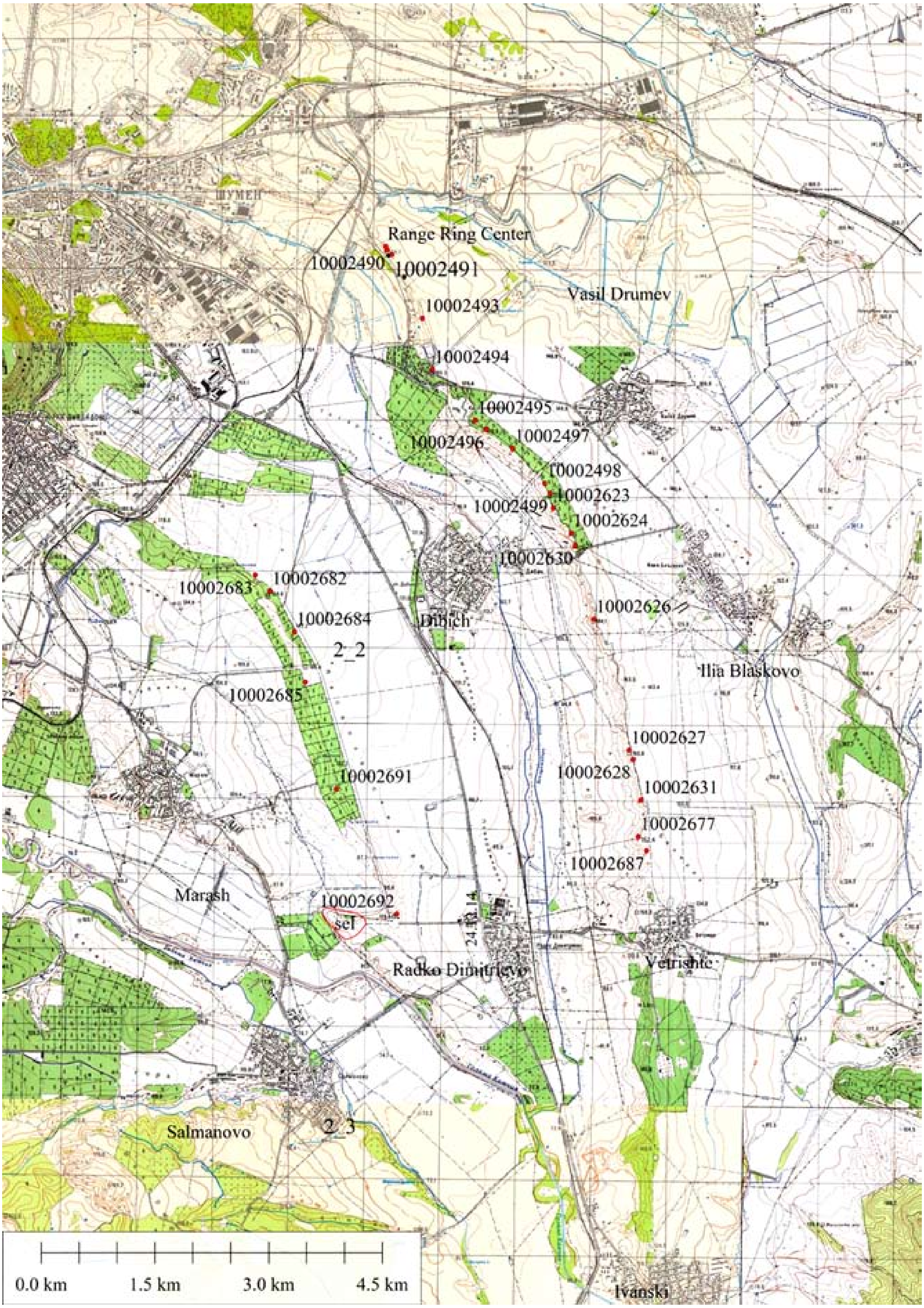
ШУМЕН
Range Ring Center
10002490
10002491
10002493
Vasil Drumev
10002494
10002495
10002496
10002497
10002498
10002623
10002499
10002624
10002630
10002683
10002682
10002684
Dibich
10002626
2_2
Ilia Blaskovo
10002685
10002627
10002628
10002631
10002691
10002677
10002687
Marash
10002692
sel
24.10.14
Radko Dimitrievo
Vetrishte
Salmanovo
2_3
0.0 km
1.5 km
3.0 km
4.5 km
Ivanski

Обр.1. Карта на регистрираните надгробни могили в Шуменка област през 2014 г.

В землището на гр. Шумен са регистрирани седем могилни насипа. Три от могилите са в група, а останалите са единични. В една от могилите в групата има дълбок иманярски изкоп с машина.

В землището на с. Васил Друмево са регистрирани шест могилни насипа, в землището на с. Илия Блъсково – седем, в землището на с. Ветрище – два и в землището на с. Радко Димитриево – един.

Всички документирани при издирването надгробни могили са с компрометирани насипи, вследствие на селскостопанската обработка на почвата и/или иманярски изкопи.

№ 5. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ПОРЕЧИЕТО НА Р. БРЕСТОВА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА РИШ, АЛЕКСАНДРОВО И ВЕСЕЛИНОВО, ОБЩИНА СМЯДОВО

Светлана Венелинова

През 2014 г. продължи теренното проучване на Ришката котловина, започнало в предходния сезон (Венелинова 2014). Тя се пресича от р. Брестова, десен приток на Голяма Камчия. Проучваният терен обхвана землищата на селата Александрово, Риш и Веселиново, община Смядово. Бяха регистрирани девет нови археологически обекта – пет селища, едно праисторическо и четири от късноримския период, едно антично укрепление и четири надгробни могили (обр. 1).

На 3,5 км западно от с. Веселиново се намира силно разлато възвишение с приблизителни размери 140 х 160 м и височина спрямо околния терен 3 м (*обект 112*). То е разположено върху ниска заливна тераса, във вододела между няколко малки реки, заобиколено от север, запад и юг с дерета. На терена се наблюдава висока концентрация на керамични фрагменти от неолита. Сред откритите находки са каменна брадва, тесла и значително количество кремъчни пластини и отломъци с ретуш, както и фрагмент от каменен предмет с форма на паралелепипед и фино вдлъбнат орнамент от плетеница. В по-малка концентрация по терена се откриват фрагменти от късноримската епоха – тънкостенна, пречистена, изработена на колело керамика от кухненски тип, като върху един от фрагментите се наблюдава украса тип ролетинг.

Между разклона за с. Александрово и дере с река е регистрирано селище с площ от 7 дка (*обект 113*). В източната част на обекта са открити няколко струпвания от късове горяла мазилка и силно разтрошена керамика, които оформят петна с приблизителни размери 3 х 3 м. В проучения участък се наблюдава равномерна, средно висока концентрация на керамични фрагменти от късноримската епоха, половината от които са открити в югоизточния край на обекта, върху площ от около 100 х 20 м, а в северозападна посока количеството им постепенно намалява. По-значителна е концентрацията на керамични фрагменти в северната половина на обхождания терен, т. е. по посока на дерето и съседния обект 112. Наблюденията върху концентрацията на керамиката позволяват да се допусне, че обекти 112 и 113 през античността са съставлявали две махали на едно и също селище, разположено от двете страни на реката.

В северозападния край на с. Александрово, през разстояние от 100 м, са установени две концентрации от керамични фрагменти от античността (*обект 114*). Едната част на селището е била с площ 2 дка и се намира върху естествено платовидно възвишение, а втората е с площ около 15 дка и е разположена върху ниска речна тераса, непосредствено до стопанския двор на селото. По обходения терен се наблюдава слаба, неравномерна концентрация на силно отмити керамични фрагменти.

На 1,2 км североизточно от с. Александрово е регистриран обект 116. Върху ниска тераса с южно изложение, на площ от 15 дка, се оформят три концентрации от силно разтрошени керамични фрагменти от късноримския период.

Западно от селището, върху естествено възвишение, беше регистрирано каменно укрепление. То е разположено в най-източната част на билото на 800 м североизточно от с. Александрово. Землен насип със следи от каменен зид следва естествения наклон на терена и огражда правоъгълно пространство с приблизителна площ от 6 дка и ориентация СИ–ЮЗ. На височина до 0,40 м са запазени следи от зидове с дялани камъни. Въз основа на общата характеристика на зидовете и разположените

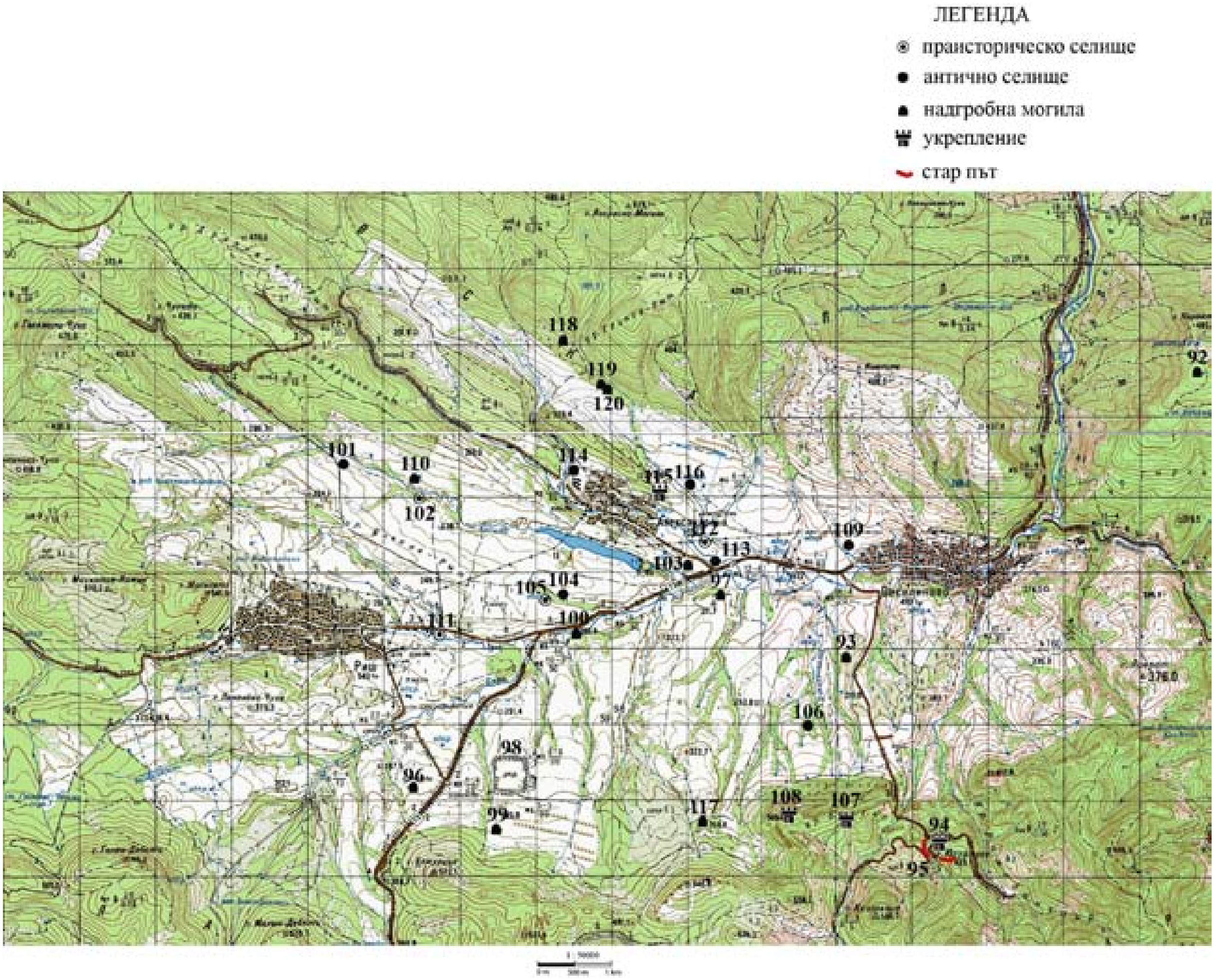

Обр. 1. Археологически обекти в Ришката котловина.

на разстояние от 350 м до 4 км общо седем известни до момента селища от късноримския период допускам, че каменното укрепление датира от същия период.

В м. Могилски дол, на 4,2 км югозападно от с. Веселиново, върху билото на естествено гористо възвишение, е открита обрасла с храсти и дървета могила с диаметър 20 м и височина 3 м (*обект 117*).

Три други надгробни могили бяха регистрирани на около 4 км северозападно от с. Александрово върху билото на залесено възвишение в м. Тръбещи. Сред местните жители мястото е известно като „Некропола“, тъй като са съществували няколко малки могили с гробове в тях. Обект 118 е надгробна могила с диаметър 15 х 20 м и височина 3 м. В иманярските изкопи в централната и част и в периферията са открити следи от каменен градеж. По повърхността ѝ са разхвърляни камъни със следи от обработка. На 600 м югозападно от нея е открита втора могила с диаметър 15 м и височина 2 м, по чиято повърхност също са разхвърляни обработени камъни (обект 119). Южно на 30 м е разположена трета надгробна могила с диаметър 10 х 5 м (обект 120). Тя е пресечена от траншея. По повърхността и са открити дялани камъни с дължина около 0,70 м и височина 0,20 м.

По време на експедиция „Камчия“ през 2013-2014 г. е обходена цялата площ на обработваемия терен и малка част от горския масив на землищата на селата Риш, Александрово и Веселиново в община Смядово и са регистрирани 29 нови археологически обекти – четири праисторически селища, 12 надгробни могили, четири антични укрепления, осем селища от късноримския период и един стар път.

Литература

Венелинова 2014: Св. Венелинова. Издирване на археологически обекти по поречието на река Брестова в землищата на селата Риш, Александрово и Веселиново, община Смядово. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 608-609.

№ 6. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА

Петър Лещаков

Издирванията на археологически обекти в околностите на солодобивния център Провадия-Солницата се проведоха в края на септември и началото на октомври. В тях взеха участие д-р М. Иванова (Университет Хайделберг), Н. Христов (ИМ-Провадия) и Й. Илиева. През този сезон целите бяха да се обхване по-голям район, разположен по средното и долно течение на р. Провадийска и да се продължи натрупването на данни, започнало при няколко по-ранни изследвания (Георгиев и др. 2014; Лещаков и др. 2013а; Лещаков и др. 2013б). Поради лошите климатични условия и забавената селскостопанска обработка на почвата целите бяха само частично изпълнени.

В община Провадия бе изследвана само малка част от землищата на селата Бозвелийско и Чайка (обр. 1). В землището на с. Бозвелийско бе локализиран могилен некропол (обект 94). Той е разположен в м. Баир юстю. Съставен е от осем надгробни могили, отбелязани на карта в М 1:5000. Насипите на две могили са силно занижени вследствие на селскостопанска обработка. Останалите шест могили са били разположени на около 40 м СЗ от първите две. През 2013 г., при почистване на терена от храсти с машина, те са напълно разрушени. Регистрирана бе ниска концентрация на керамични

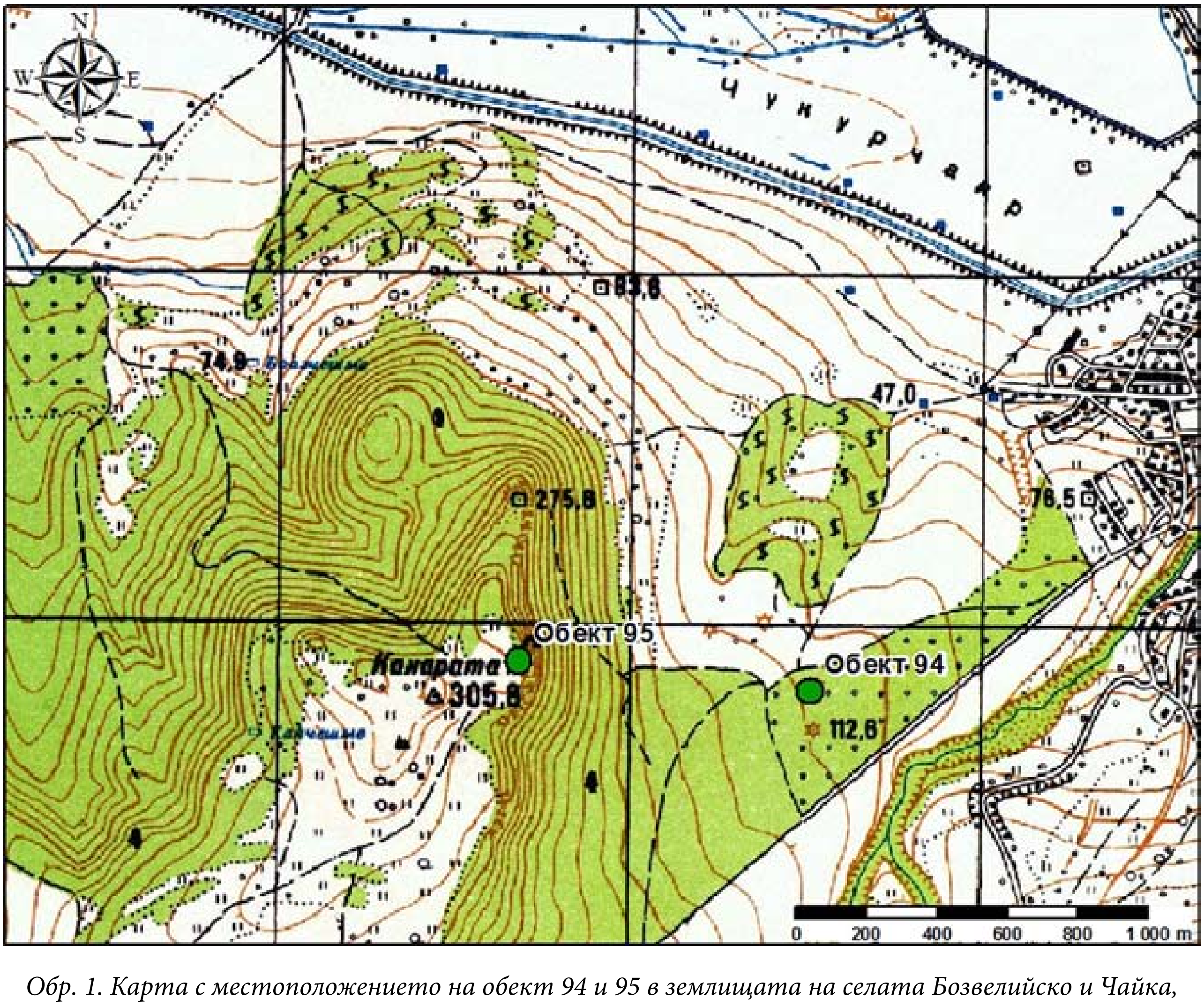

Обр. 1. Карта с местоположението на обект 94 и 95 в землищата на селата Бозвелийско и Чайка, община Провадия.

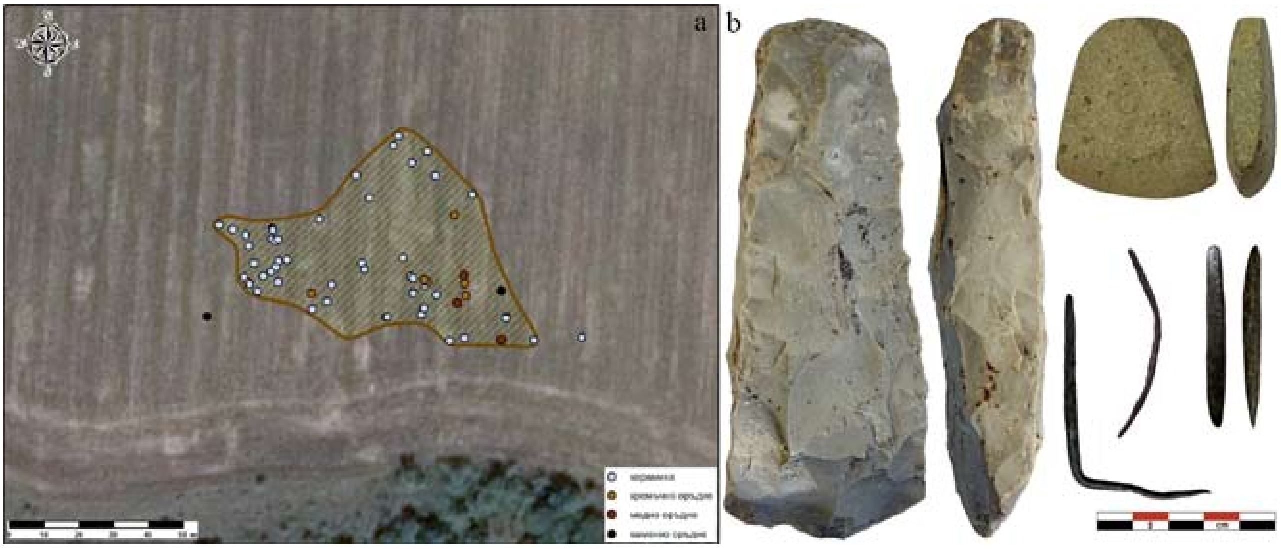

Обр. 2. Обект 17.1: а. граници и дисперсия на археологическите материали; b – каменни, кремъчни и медни оръдия от повърхността на обекта.

Обр. 3. Селищна могила от късния халколит в землището на с. Садово, общ. Аврен.

фрагменти от римската епоха, дребни фрагменти от стъклени съдове и средно висока концентрация от дребни и по-едри камъни.

В землището на с. Чайка, в м. Канарата, бе регистрирана крепост от късножелязната епоха (КЖЕ). Разположена е върху най-високата част на възвишението. От нея има добра видимост в северна и източна посока по течението на р. Провадийска. Има неправилна правоъгълна форма с площ 2,5 дка. Останки от отбранителните стени във формата на вал от пръст и камъни се различават от север, запад и юг. От изток вероятно липсват, поради завършването на склона с отвесни, високи повече от 20 м скали. Височината на разсипите от стените е около 2 м. От външната им страна се откриват керамични фрагменти от съдове, изработени на ръка и на грънчарско колело. Вътрешността на крепостта е силно обрасла. В нея са регистрирани голям брой дълбоки иманярски изкопи. Вероятно този център може да се свърже с изградената върху праисторическия паметник Провадия-Солницата голяма надгробна могила от елинистическия период.

Регистрирана бе и една надгробна могила в землището на с. Кривня (обект 96).

В община Аврен издирванията бяха съсредоточени във високата част на Авренското плато, която остана в периферията на проучването през 2013 г. (Георгиев и др. 2014). Обхванато бе основно землището на с. Аврен и частично периферията на селата Здравец и Садово. Регистрирани бяха 10 нови обекта, от които шест със селищен характер, отнасящи се към късната праистория, римската епоха и ранното средновековие, три могилни некропола и една самостоятелна надгробна могила.

По време на разкопките на къснохалкилитния обект Аврен-Бобата (обект 17),[1] на около 90 м СИ от него, бе открита структура от същия период. Обектът е разположен върху склон с югозападно изложение и заема площ от 3,5 дка (обр. 2а). По повърхността се регистрира ниска концентрация на керамични фрагменти, отнасящи се към късния халколит и кремъчни артефакти, основно дебитаж. Открити бяха три медни оръдия, каменна тесла и кремъчна брадва (обр. 2b). Функцията на обекта за сега е неясна. Възможно е да представлява следи от временно обитаване или некропол към близкоразположения основен обект.

В северната периферия на землището на с. Садово бе регистрирана селищна могила (обект 18).[2] Тя е разположена върху естествено укрепен терен, на водослива на две дълбоки дерета. Диаметърът на основата ѝ е около 65 м, височината – 3 м (обр. 3). Заема площ от 3,5 дка. По повърхността на могилата бяха регистрирани няколко дълбоки до един метър иманярски изкопа. Събраната около тях керамика датира обекта към късния халколит. За сега това е единствената известна селищна могила от ареала на култура Варна между езерата и долното течение на р. Камчия.

В западния склон на Авренското плато бе регистриран още един обект от халколита (обект 19). Топографията му напълно повтаря тази на селищната могила. При него няма ясно изразено изпъкване на терена и на този етап на проучване може да се определи като многослоен. Отнася се също към късния халколит.[3] На 50-60 м СИ от него бе локализиран друг обект, вероятно сателитна структура, отнасяща се към същия период (обект 19.1). Разположен е на площ от 4 дка, върху склон с югозападно изложение.

В местностите Топлицата, Ветриол и Вълчанката бяха регистрирани селищни обекти от римския, късноантичния и ранносредновековния период. В първата местност, върху най-високата част на платото, е разположен обект (№ 20), отнасящ се към периода III–IV в. Той заема площ от 2,5 дка. По повърхността се откриват струпвания от ломени камъни и строителна керамика, свидетелстващи за наличието на сгради с масивни основи. Открити бяха голям брой фрагменти от тънкостенни стъклени съдове и един антониниан на император Аврелиан (270-275 г.).[4]

В м. Ветриол се локализира селище (обект 21), заемащо площ от 27 дка, също от римската епоха. В него бяха локализирани пет каменни струпвания, вероятно останки от сгради с каменна конструкция.

Многослоен обект от късната античност и ранното средновековие (обект 22) се локализира в м. Вълчанката. Той заема площ от 10 дка, върху тераса с югоизточно изложение. По повърхността се откриват изолирани материали отнасящи се към края на II и началото на I хил. пр. Хр.

Два могилни некропола (обекти 24 и 25) и една отделна могила (обект 23) бяха регистрирани в м. Топлицата. Всички могили са сериозно нарушени в следствие на иманярска дейност. Обект 24 е съставен от две надгробни могили, които според материалите открити в иманярски изкоп върху едната, условно могат да се отнесат към римския период. Обект 25 е съставен от три ниски могили и вероятни плоски гробове между тях. Последният могилен некропол бе локализиран в западната периферия на землището на с. Здравец, непосредствено от южната страна на асфалтовия път за с. Аврен.

Литература

Георгиев и др. 2014: П. Георгиев, П. Лещаков, И. Лазаренко, Н. Христов, И. Илиев, Й. Илиева. Издирвания на археологически обекти в община Аврен. – Археологически разкопки и открития през 2013 г. София, 2014, 616-618.

Лещаков и др. 2013а: П. Лещаков, И. Лазаренко, Г. Самичкова, Н. Христов, Й. Паринова, Й. Илиева, С.

---

[1] Резултатите от разкопките на този обект през 2014 г. са публикувани в настоящия том.

[2] Данни за местоположението на обект 18 и 19 ми бяха дадени от О. Белев, бивш уредник на музейната сбирка в с. Аврен, за което му благодаря.

[3] Керамични фрагменти от обекта са събрани от О. Белев и се съхраняват в бившата музейна сбирка.

[4] Монетата е определена от доц. д-р Д. Аладжова.

Трифонов. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Южен поток", сектор 7. – Археологически разкопки и открития през 2013 г. София, 2013, 600-602.

Лещаков и др. 2013б: П. Лещаков, Г. Самичкова, Н. Христов, Й. Паринова, Й. Илиева. Издирвания на археологически обекти в околностите на праисторически солодобивен център Провадия-Солницата. – Археологически разкопки и открития през 2012 г. София, 2013, 530-532.

№ 7. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДЪЛГОПОЛ

Владимир Славчев, Христо Кузов, Илиан Илиев

В рамките на две седмици през ноември 2014 г. бе извършено издирване на археологически обекти на територията на община Дългопол. Изцяло бе обходено землището на с. Рояк, почти цялото землище на гр. Дългопол и части от землището на с. Арковна. Бяха регистрирани общо 50 обекта от различни епохи, като особено интензивно е било обитаването през римската епоха в района на Роякското плато (16 обекта). През късната античност броят на обектите рязко намалява – регистрирани са само шест, а през средновековието районът опустява още повече – общо четири обекта. Регистрирани са девет единични могили и четири могилни некропола. Всички могили са значителни по размер – с диаметър над 40 м и височина над 3 м. Повечето от тях са свързани с лежащите в непосредствена близост римски селища. От предримския период – късната желязна епоха, са регистрирани само четири обекта, от които три селища и една разкопана от иманяри каменна гробница. Бяха регистрирани четири праисторически обекта, за единия от които – неолитно селище, до момента липсваха данни в богатия архив на Д. Златарски.

Особено внимание трябва да се обърне на скалния комплекс северозападно от с. Рояк, където са регистрирани селище, светилище на тракийския конник и каменна кариера от римската епоха, селище и скален манастир от ранното средновековие. Обектът заслужава проучване чрез редовни разкопки.

№ 8. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. ПОБИТИ КАМЪНИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ АКСАКОВО, БЕЛОСЛАВ, ДЕВНЯ И СУВОРОВО

Владимир Славчев, Красимир Ковачев

Местността Побити камъни е проучвана многократно през XX в.: 1935 и 1941 г. – от Я. Петрбок и Я. Скутил; 1948 г. – от Я. Петрбок и А. Вълканов; 1955-1959 г. – от А. Маргос и Н. Джамбазов; в началото на 60-те години на XX в. – от Я. Козловски; 1975 г. – от В. Николов. До момента в обособените 11 находища са открити над 12 500 кремъчни артефакта, които изследователите отнасят най-общо към периодите на средния и късния палеолит и мезолита (Джамбазов, Маргос 1960, 269-270, 293, обр. 1; Гацов 1984, 4, 11; рис. 7, 12-16). Местонаходищата до момента не са картографирани на топографска подложка, а са скицирани окомерно. Затова през 2014 г. екип от РИМ-Варна реши да проведе обхождане на местността (обр. 1), като си постави следните цели:[5]

1. Точно локализиране на местонахощата на кремъчни сечива, с тяхното картиране и определяне на GPS-координатите;

---

[5] Авторите изказват своята най-сърдечна благодарност за оказаното съдействие на: доц. д-р С. Иванова, доц. д-р Р. Костов, проф. дн В. Пейчев и доц. д-р Д. Димитров.

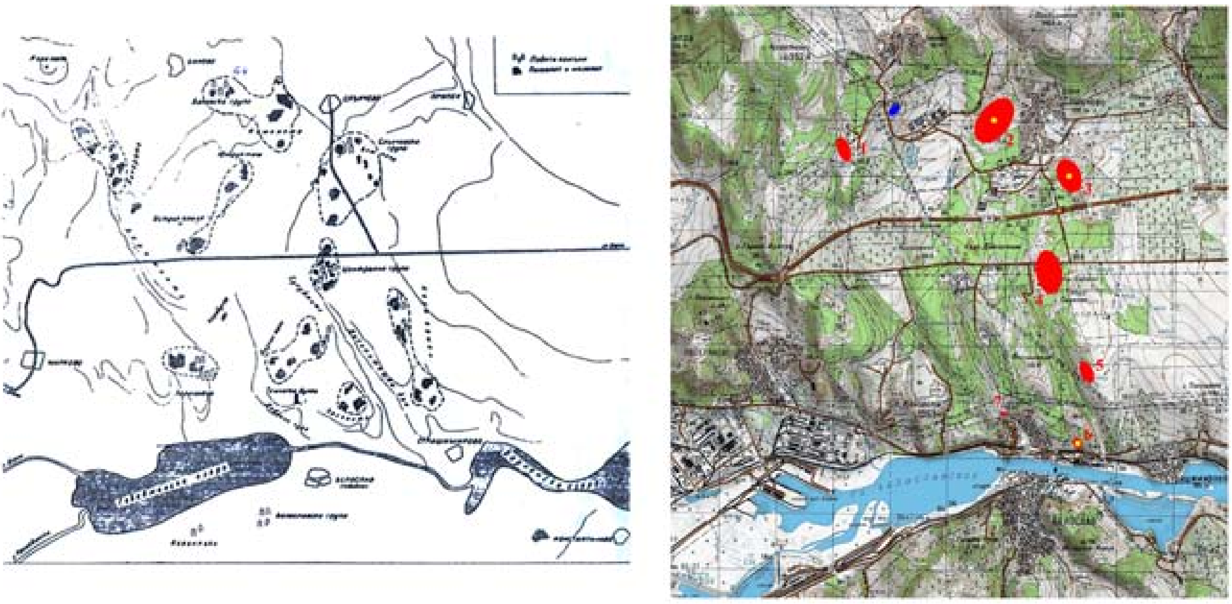

Обр. 1. Карти на Джамбазов/Маргос 1960 и на находищата от 2014 г.: 1. Баново – Югозапад; 2. Слънчево – Запад; 3. Слънчево – Югоизток; 4. Централна група; 5. Страшимировска група; 6. Белослав – Насипите; 7. Белославска пещера.

2. Издирване и събиране на нови находки и находища, разкрити на повърхността от многократните обилни валежи през 2014 г.;

3. Издирване на разсипни суровини и локални коренни находища на суровини, подходящи за изработка на каменни оръдия.

По време на обхожданията се обръщаше внимание не само на наличието по земната повърхност на кремъчни останки от дебитажа на оръдия, а и на всички каменни тела, които се различаваха от общия фон на разкритията на Аладънската и Дикилиташката свити – рахли пясъци и алеврити, слоести нумолитни варовици, псамо-алевритни варовици и варовити пясъчници (Начев 2001, 36).

Събирането и обработката на материалите се провеждаше на няколко етапа:

– подбраните на терена находки и суровини се отделяха в самостоятелни групи, всяка от които се проверяваше за наличие на следи от интенционални въздействия;

– извършваше се първоначална макрооценка на генетичната им съвместимост с локалните геоложки разкрития и стратиграфска и топографска оценка на обстановката, в която са открити каменните тела – доколко тяхната позиция е резултат от естествено или интенционално преместване по земната повърхност.

По време на теренните издирвания бяха открити 329 артефакта (обр. 2), разпределени по находища както следва:

1. *Баново – Югозапад (Канарата по Джамбазов, Маргос 1960)* – стъргалка и оръдия с надлъжно, напречно и косо затъпяване – общо 5 бр.;

2. *Слънчево – Запад (Каменежа)* – ядра, стъргалки, резци, пробои, комбинирани оръдия, оръдия с напречно и надлъжно затъпяване и „дялани“ праядра, полуфабрикати и оръдия („дялани“ (*ciseaux*) изделия – с дялана, равномерно очукана, „скулптурирана“ повърхнина, следваща формата на суровината) – общо 71 бр.;

3. *Слънчево – Югоизток (Беш тепе)* – конични и дисковидни ядра, стъргалки, оръдия с напречно и надлъжно затъпяване, пробои, резци, пластини и пластинки с ретуш, оръдия от едностранно и двустранно дялани валунчета и „дялани“ праядра, оръдия и комбинирани оръдия – общо 99 бр.;

4. *Белослав – „Насипите*“ – новооткрито „находище“, съдържащо случайно пренесени и преотложени с човешка намеса артефакти. Най-вероятно те са изкопани заедно със земни маси при извършване на строителни работи в близост до канала в района на Белослав, след което са извозени и изсипани в пясъчната кариера в м. Пясъците край Белослав. Находките се разкриваха в северната част на депонираните насипи върху хоризонталната повърхност на разтоварния ръб на депото и по насипния откос под него. Артефактите са изключително интересни, защото се различават коренно от всички намерени досега в района на м. Побити камъни както по технико-типологическите си белези,

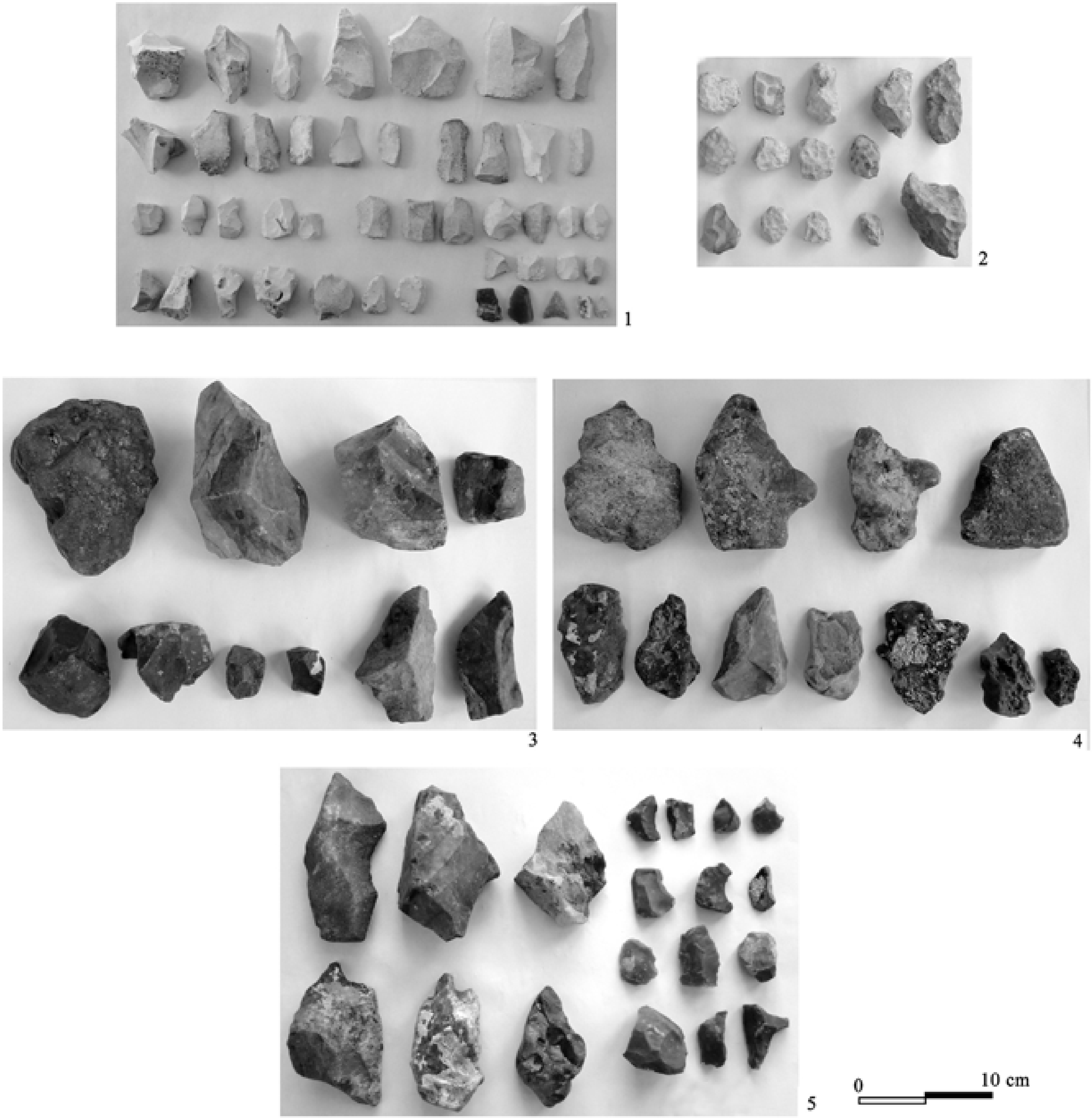

Обр. 2. Избрани находки: 1. от Слънчево – Югоизток; 2. „дялани“ (ciseaux) находки от Слънчево – Югоизток; 3, 4, 5. от Белослав – Насипите.

така и по отношение на използваните суровини. Открити бяха: грубо обработени едри плоски кремъчни валуни, валун с двустранно дялан клиновиден връх, грубо оформени масивни оръдия (пробои, резци) от валуни, големи, многостенни ядра за отломъци със сменящи се площадки с калактонски (?)/протолевалуазки (?) характер, стъргала, стъргалки, пробои, резци, комбинирани оръдия, надлъжно, косо и напречно затъпени отломъци, левалуазки отломъци, естествено затъпени отломъци, пресечени пластини и пластини с естествено затъпяване, серия от „дялани“ изделия – праядра, отломъци и оръдия – общо 136 бр.;

5. *Страшимировска група (Кара осман)* – стъргалки (една от сиво-жълто-розов халцедон) и оръдия с надлъжно, косо и напречно затъпяване – общо 10 бр.;

6. *Централна група* – оръдия с напречно затъпяване, комбинирани оръдия, пластина и връхче за стрела – общо 8 бр.

Резултатите от теренните издирвания може да се обобщят със следното:

- в известните находища, освен познатите от досегашните проучвания типове находки и суровини, се откриха нови технико-типологични групи находки – „дялани“ *(ciseaux)* изделия, общо 49 бр. (25 %), оръдия от едностранно и двустранно дялани валунчета, общо 23 бр. (12 %) и нови суровини – силифицирани пясъчници и варовици, халцедон, яспис и едно каменно тяло от черна скала с вулканичен произход;

- откри се ново находище (Белослав – „Насипите“) от преотложени с човешка намеса артефакти, което се отличава коренно от всички останали по характеристиките на находките и суровините;

- в разкритията на Аладънската и Дикилиташката свити не се откриха находища на кремъчни суровини. Най-близките коренни и разсипни находища на откритите в Белослав – „Насипите“ кремъчни суровини днес са на около 4 км западно от Белослав, на западния ръб на Варненското плато, а използваните кремъчни валуни са от палеоалувиални находища, които в района на Белослав днес са „невидими“, разположени на нива около и значително под морското равнище. Това означава, че те може да са откривани в миналото само през ледникови периоди, при много ниски нива на Черно море и дълбоко разкрита долина на р. Провадийска (Ковачев 2015, под печат).

- откритите данни хвърлят нова светлина върху човешкото палеолитно присъствие в района на Побити камъни и окуражават и задължават проучвателите да продължат своите издирвания през следващите сезони.

Литература

Гацов 1984: И. Гацов. Местонахождения кремневых орудий раннеголоценового времени в местности Побитите камыни (Дикилиташ). – Studia Praehistorica, 7, Sofia, 1984, 3-16.

Джамбазов, Маргос 1960: Н. Джамбазов, А. Маргос. Към въпроса за проучването на палеолитната култура в района на побитите камъни Дикилиташ – Известия на Археологическия институт, XXIII, 1960, 269-295.

Ковачев 2015: К. Ковачев. Палеолитни и мезолитни находки и находища на кремъчни суровини в басейна на река Провадийска (2015, пред печат)

Начев, Начев 2001: И. Начев, Ч. Начев. „Побитите камъни“ – бактериално-водораслови колони. София, 2001.

№ 9. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ С ПОМОЩТА НА ГЕОФИЗИЧНА АПАРАТУРА ПО ТРАСЕТО НА СУХОЗЕМНИЯ УЧАСТЪК НА МОРСКАТА ЧАСТ НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“

Владимир Славчев

В рамките на месец и половина цялата площ на сухоземния участък на морската част на газопровод „Южен поток“ бе изследвана с геофизична апаратура от екип на компанията „URS Germantown, Maryland“ (URS-GTN) по инициатива на инвеститора „South Stream Transport B.V.“. Целта на проучването бе установяване на наличие (или отсъствие) на геофизични аномалии, които биха могли да се интерпретират като археологически структури в рамките на трасето на газопровода. Подобна възможност бе допусната предвид близостта на археологически обект – селище от късната каменно-медна епоха и от времето на късната античност на терасата над устието на р. Паша дере, на около 400 м източно от началото на сухоземния участък (Славчев 2014).

В проучването освен геофизиците от URS-GTN участваха още трима археолози от РИМ-Варна и една студентка по геофизика в Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“ София.

Проучваният участък се намира изцяло в горска местност, на около 10 км по права линия южно от гр. Варна. Гората е смесена, изкуствено залесена, на места изсичана и засаждана наново. Подлесът е изключително гъст, но на проучваната площ бе предварително почистен.

Теренът представлява плавно издигаща се на запад тераса – от 20 до 80 м над морското равнище. Почти в средата проучваният участък е пресечен от дълбоко суходолие – бивш приток на р. Паша дере, дълбоко до 8 м.

Повърхностният почвен слой е от беден хумус, силно песъчлив, с канелен цвят. Мощността му в различните участъци е различна, но варира между 0,20 и 0,30-0,35 м. Под него заляга силно песъчлива глина с жълт до светло бежов цвят.

Теренът бе разделен на отделни правоъгълни участъци, всеки един от който се измерваше индивидуално. Размерите на участъците бяха 100 х 50 м, 100 х 30 м и 75 х 32 м. Разделянето стана чрез локализиране на ъгловите точки с помощта на GPS. Между тях бяха опъвани рулетки от фибростъкло. Измерването ставаше чрез събиране на данните в линии на 2 м една от друга. В района на изхода на микротунелите събирането на данни стана в линии на 1 м една от друга.

Бяха използвани електромагнитна, магнитна и георадарна апаратура. След измерването на полевите данни те бяха прехвърляни от апаратурата в компютър за по-нататъшна обработка. Окончателното анализиране на данните и тяхното филтриране се извършваше със съответния софтуер за всеки тип събрана информация.

В резултат от издирването бяха установени два участъка, в които вероятността отчетените аномалии да се дължат на археологически структури е висока. Това са зона в северозападния ъгъл на мястото на изходната шахта на микротунелите, където се наблюдава ниско магнитно поле. Подобно отклонение дават структури, изградени от камък или пък съоръжения от трамбована глина – ритуални площадки, подове на сгради. В североизточния ъгъл на същата шахта в разрезите, получени от георадара, от дълбочина 0,75 до 2 м се проследява структура от четири аномалии, разположени в правилна геометрична форма – в ъглите на четириъгълник. Съдейки от данните на измерванията, това са зони с по-рохко съдържание от околния фон. Те устойчиво се проследяват в дълбочина, за разлика от останалите случайни аномалии в измервания участък.

Трудно е да се предположи към какъв тип археологически структури принадлежат отбелязаните аномалии. Местоположението на регистрираните отклонения, както и някои техни особености, регистрирани от измервателната апаратура, позволяват да предположим, че става въпрос за плосък некропол от късната каменно-медна епоха. Локализацията на подобни обекти винаги е в западна посока от селището (каквото имаме регистрирано на брега на морето), на от 400 до 650 м от него (в която дистанция се вписва и отбелязаната аномалия). Гробовете от Варненския късно-халколитен некропол са подредени в редици по оста югозапад-североизток (както и отбелязаните при измерването югоизточни аномалии). Интерпретацията на този етап на аномалията в северозападния ъгъл на микротунелната шахта е проблематично. Това може да бъде съоръжение, свързано както се предполагаемия некропол, така и със селището от късната античност тъй като върху повърхността на черния път, преминаваш в непосредствена близост, се намират единични фрагменти керамика от тази епоха.

Литература

Славчев 2014: В. Славчев, Издирвания на археологически обекти в м. Паша дере на територията на община Варна. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 615.

№ 10. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАМКИТЕ НА КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ „БРЕЗНИК“, НАХОДИЩЕ „МИЛИН КАМЪК“, ГР. БРЕЗНИК

Надежда Кечева, Юлия Цветкова

В изпълнение на договор между „Трейс Рисорсиз“ ЕООД и НАИМ-БАН през март и април 2014 г. бяха проведени издирвания на археологически обекти на територията на община Брезник, в рамките

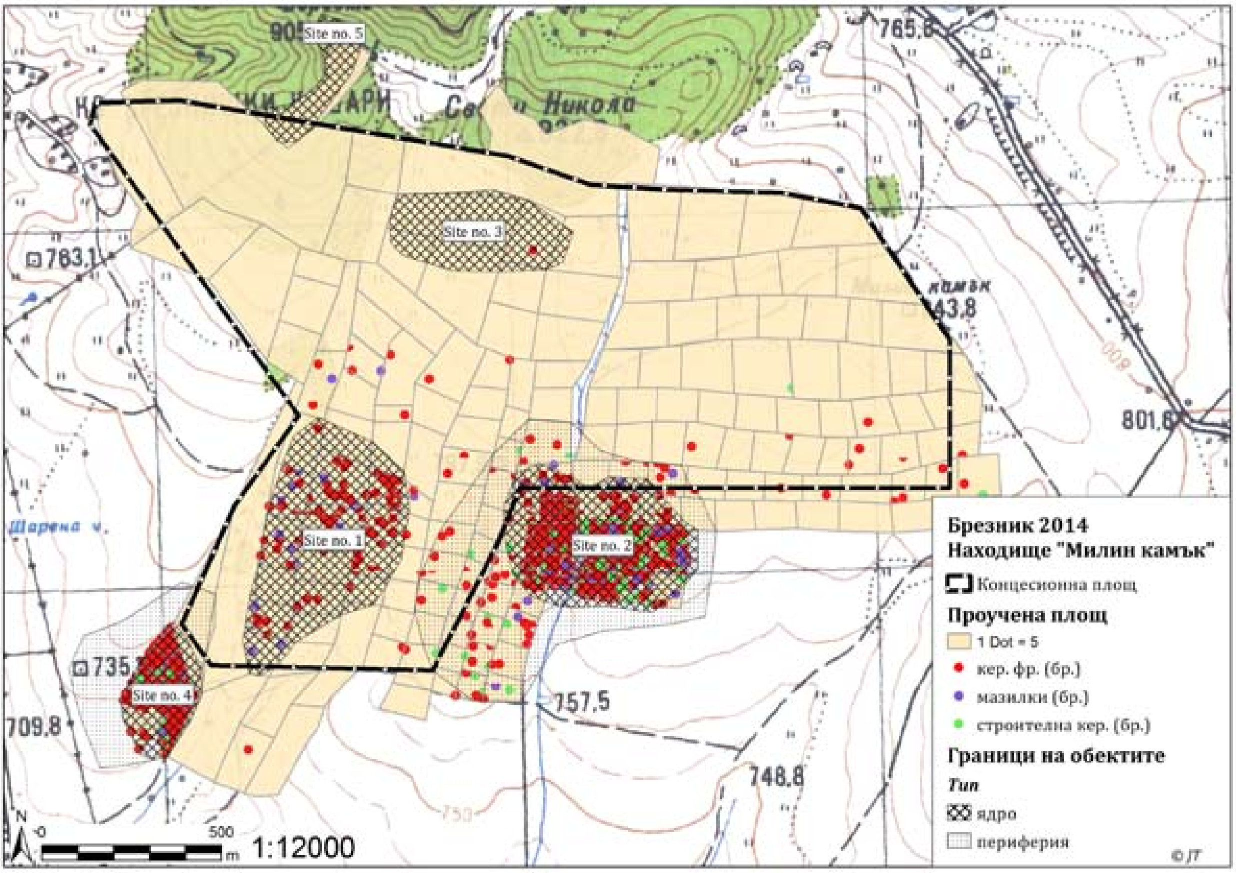

Обр. 1. Граници на археологическите обекти, регистрирани на територията на концесионната площ.

на концесионна площ „Брезник“, находище „Милин камък“.[6] Концесионната площ обхваща 2,197 кв. км и е разположена южно от гр. Брезник и източно от асфалтовия път Брезник – Слаковци. Тя обхваща южните склонове на възвишението Бърдото и се разпростира от двете страни на р. Дълбоки дол, основно в източна посока към м. Милин камък. Цялата територия беше покрита по единната и утвърдена методика, която включва структурирано събиране на максимално количество информация от терена от единица площ (полигон), очертана в мобилни ГИС устройства (Tzvetkova et al. 2012, Kecheva 2014).

Археологическите дейности бяха благоприятствани на места от добрата възможност за наблюдение, които предлагаха разораните и бранувани ниви. Същевременно, напредналата вегетация в други земеделски участъци не позволи осъществяването на наблюдения. Необработваните терени, основно в северните части на концесионната площ, попадащи в ливади и пасища или участъците с борова гора, също не предоставиха добра възможност за наблюдение. От друга страна, в западните участъци на концесията, в близост до действащото бунище на гр. Брезник (мах. Брезнишки колиби), теренът е силно компрометиран.

При теренното издирване беше приложен принципът на тотално покриване на площта. Характеристиките на изследваната територия определяше прилагането на различни методи на обхождане: интензивни, екстензивни или обходи в трудно достъпни терени (ТДТ). В резултат на проучването беше изследвана площ от 2,873 кв. км. При издирванията бяха локализирани пет археологически обекта, попадащи частично или изцяло в концесионната площ (обр. 1). Четири от тях са описани в литературата и са регистрирани в Автоматизираната информационна система „Археологическа карта на България“ (АИС АКБ). Сегашното им посещение даде възможност да се прецизират техните граници и да се уточни видът и хронологията им. Регистрираните археологически обекти представляват пет площни обекта от различни хронологически периоди.

---

[6] В екипа взеха участие: Н. Кечева, ръководител (НАИМ-БАН), гл. ас. д-р Ю. Цветкова, зам.-ръководител (СУ „Св. Климент Охридски“), гл. ас. д-р И. Чолаков, Л. Трайкова (НАИМ-БАН), Д. Делчев (Макс Планк Институт, Германия), А. Андонова (СУ „Св. Климент Охридски“), както и доц. д-р Г. Нехризов, д-р Н. Иванова, Я. Димитрова, Ю. Димитрова (НАИМ-БАН), В. Генчева, Е. Дакашев, А. Григоров, Д. Тагарева, Я. Узунова, Д. Неделчева, Н. Христов (СУ „Св. Климент Охридски“).

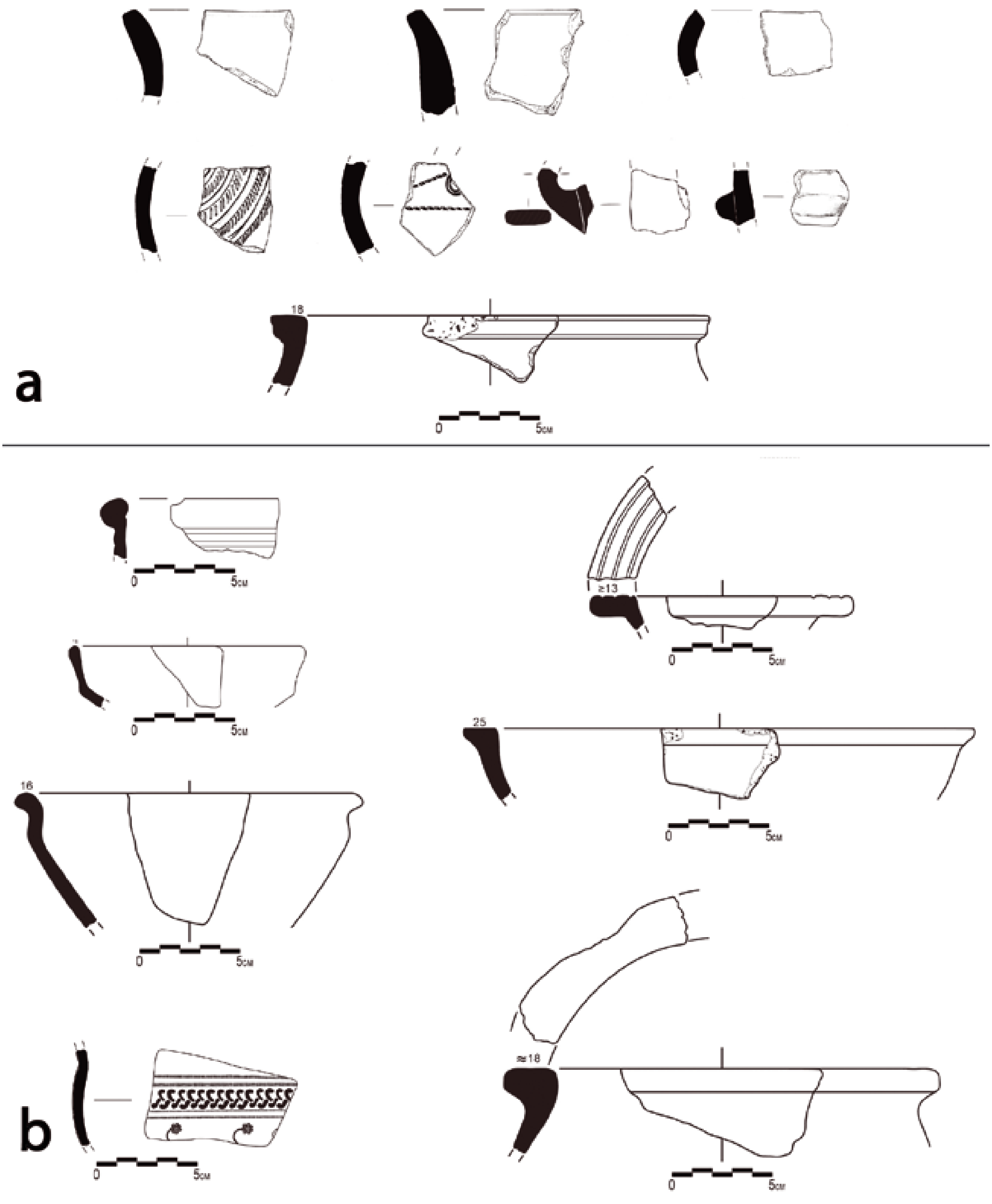

Обр. 2. a Керамични фрагменти от територията на обект № 1; b Керамични фрагменти от територията на обект № 4.

Обект № 1 (АИС АКБ № 1700343) попада основно в земеделски земи, разорани ниви, предлагащи добра видимост или със засети и израснали житни култури, редуващи се с необработвани поляни с ограничена видимост. В границите на 27 полигона са регистрирани археологически материали в средна концентрация – фрагменти битова керамика (450 бр.), основно работена на ръка, дребни фрагменти отухлена мазилка (82 бр.) и шлака. Събраните диагностични фрагменти позволяват функционирането на обекта да се датира в рамките на ранната желязна епоха. Намерени са и единични фрагменти от античността (обр. 2а).

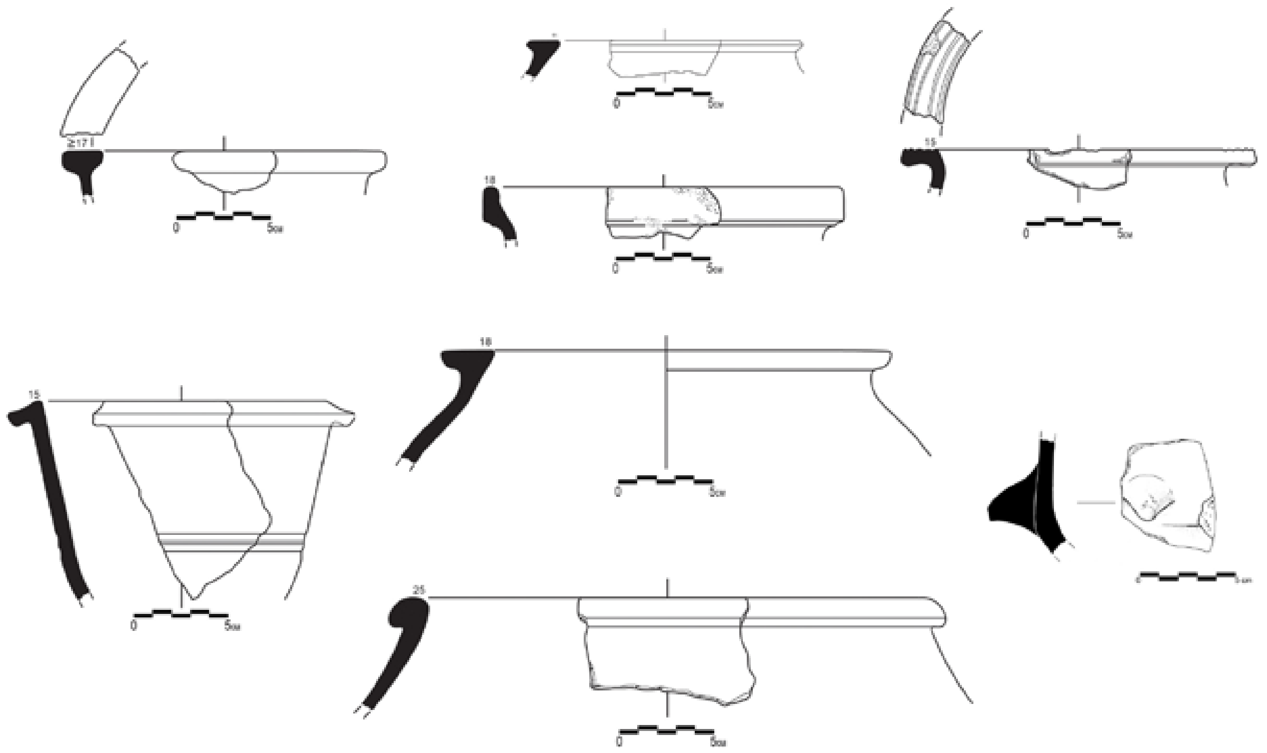

Обр. 3. Керамични фрагменти от територията на обект № 2.

Обект № 2 (АИС АКБ № 1700345) е регистриран в АИС АКБ като римска вила и селище. Теренът попада в земеделски земи, разорани ниви, предоставящи много добра видимост. В границите на 57 полигона са регистрирани археологически материали във висока концентрация – фрагменти битова керамика (над 2600 бр.), работена на ръка и на колело, фрагменти отухлена мазилка (над 300 бр.), фрагменти от тухли и керемиди (над 700 бр.), шлака, обработени камъни. Концентрацията е многоцентрична, в няколко участъка се регистрират петна, наситени с късове отухлена мазилка и висока концентрация на необработени камъни, маркиращи деструкции на постройки. Събраните диагностични фрагменти позволяват функционирането на обекта да се постави през римската епоха и късната античност, но се откриват фрагменти и от ранната желязна епоха (обр. 3).

Обект № 3 (АИС АКБ № 1700344) заема южните склонове на връх Св. Никола, регистриран в АИС АКБ като селище от античността. Теренът е необработван: зает е от ливади и пасища, ниски храсти и единични дървета. Видимостта е ограничена. В рамките на 11 полигона се регистрира слаба концентрация на археологически материали – дребни и силно измити фрагменти битова керамика (11 бр.), дребни късове отухлена мазилка и строителна керамика (17 бр.). Събраните фрагменти са нехарактерни, силно измити и не позволяват хронологическо прецизиране.

Обект № 4 (АИС АКБ № 10002428) попада в обработваеми площи, разорани или засети ниви. В участък на изорана нива с отлична видимост се констатира изключително висока концентрация на археологически материали: в рамките на интензивно обходени 12 полигона се регистрират фрагменти битова керамика (над 2100 бр.), работена на ръка и на колело, дребни фрагменти отухлена мазилка (над 60 бр.), фрагменти от тухли или керемиди (над 130 бр.), шлака. Концентрацията е най-висока в североизточната част. Извън обходената площ, в северна посока, околният терен е зает от ниви с израснало жито, което силно намалява възможността за наблюдение. Съдейки по интензивността на откриваните фрагменти в североизточната част на обходените полигони, обектът продължава в северна посока. Събраните диагностични фрагменти позволяват началото на функционирането му да се датира в късната желязна епоха, но най-интензивният период попада в римската епоха и късната античност (обр. 2b).

Обект № 5 (АИС АКБ № 1700349) е разположен на връх Св. Троица и е въведен в АИС АКБ като църква и селище от късната античност. Според данни в литературата, на тази територия при изкопи са разкривани стени от ломен камък с хоросанова спойка и фрагменти строителна керамика. В днешно време на върха е построен каптаж. Теренът е силно обрасъл, не предоставя възможности за наблюдение и в шкарповете на пътя или изкопите около каптажа не се намират археологически материали. Открит е един фрагмент от тухла, индикиращ наличието на обект в близост.

В резултат на теренните издирвания на територията на концесионната площ са събрани подробни данни за състоянието на археологическите обекти към април 2014 г.

Литература

Kecheva 2014: N. Kecheva. Established archaeological survey methods revised. Application of new GIS technologies in Bulgaria. В: Гюрова, М. и др. (ред.) Проучвания на културно-историческото наследство: предизвикателства и перспективи. Доклади от втора докторантска конференция, 28-29 ноември 2013 г., София. Българско е-Списание за Археология, Supplementum 3, 2014, 1-16. URL: http://be-ja.org/supplementa/3-2014/Be-JA_supp_3_2014.pdf

Tzvetkova et al. 2012: J. Tzvetkova, G. Nekhrizov, N. Kecheva. Mobile GIS and the perspectives for archaeological surface surveys in Bulgaria. – A. S. Morintz & R. Kogălniceanu (eds.). Survey in Archaeology, Often a Neglected Science. Giurgiu: Pelican Publishing House, 2012. 56-82.

№ 11. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАМКИТЕ НА НАХОДИЩЕ „АЛДОМИРОВСКИ ВЪГЛИЩЕН БАСЕЙН“, УЧАСТЪК РАДУЛОВЦИ, ОБЩИНА СЛИВНИЦА

Иво Д. Чолаков, Антоанета Андонова

В изпълнение на договор между „Минна компания“ ЕООД и НАИМ-БАН през м. април-май 2014 г. бяха проведени издирвания на археологически обекти на територията на община Сливница. Те се проведоха по методиката, която се прилага за изготвяне на „Археологическа карта на България“.

Зададената от инвеститора територия на концесионната площ от 2,15 кв. м е в землищата на селата Радуловци и Братушково. При теренното издирване беше приложен принципът на тотални обхождания, а за точното позициониране на обектите и изследваната територия се използваха GPS и мобилни GIS уреди. Теренната работа беше благоприятствана от добрата възможност за наблюдение, която предлагаха разораните и бранувани ниви. В някои участъци напредналата вегетация на посевите не позволи осъществяването на наблюдения. Необработваемите терени, намиращи се в северозападните и източните части на концесионната площ, ливадите, пасищата и някои силно наводнени и заблатени места, също не предоставиха добра възможност за наблюдение. Североизточната част на площта попада в територията на изоставено бивше военно поделение. Застрояването там, както и превръщането на част от него в бунище, възпрепятства детайлното провеждане на теренната работа (обр. 1).

При издирванията бяха локализирани два археологически обекта, попадащи частично или изцяло в контура на находището и концесионната площ и два, попадащи в непосредствена близост до външните граници на площта. Два от обектите са описани в литературата и са регистрирани в АИС АКБ. Сегашното им посещение даде възможност да се прецизират техните граници и да се уточни видът и хронологията им. Три са селища от различни хронологически периоди, а един е оброк.

Първият обект, попадащ в границите на находището, е разположен южно от язовир „Воден свят“ в землището на с. Радуловци (обр. 2). Теренът попада основно в земеделски земи, в момента на издирването – разорани ниви. Бяха регистрирани археологически материали в ниска концентрация – фрагменти битова керамика на ръка и на колело; строителна керамика и късове от отухлена мазилка. Вероятно става дума за селище с неголеми размери. Теренът се обработва ежегодно, което е причина материалите да са силно натрошени и разнесени на голяма площ. Събраните диагностични фрагменти позволяват функционирането на обекта да се датира в рамките на желязната и античната епохи. Откриват се отделни фрагменти от периодите късно средновековие и Възраждане. Площта на обекта е около 50 дка, от която около 45 дка попадат изцяло в контура на находището, а останалите

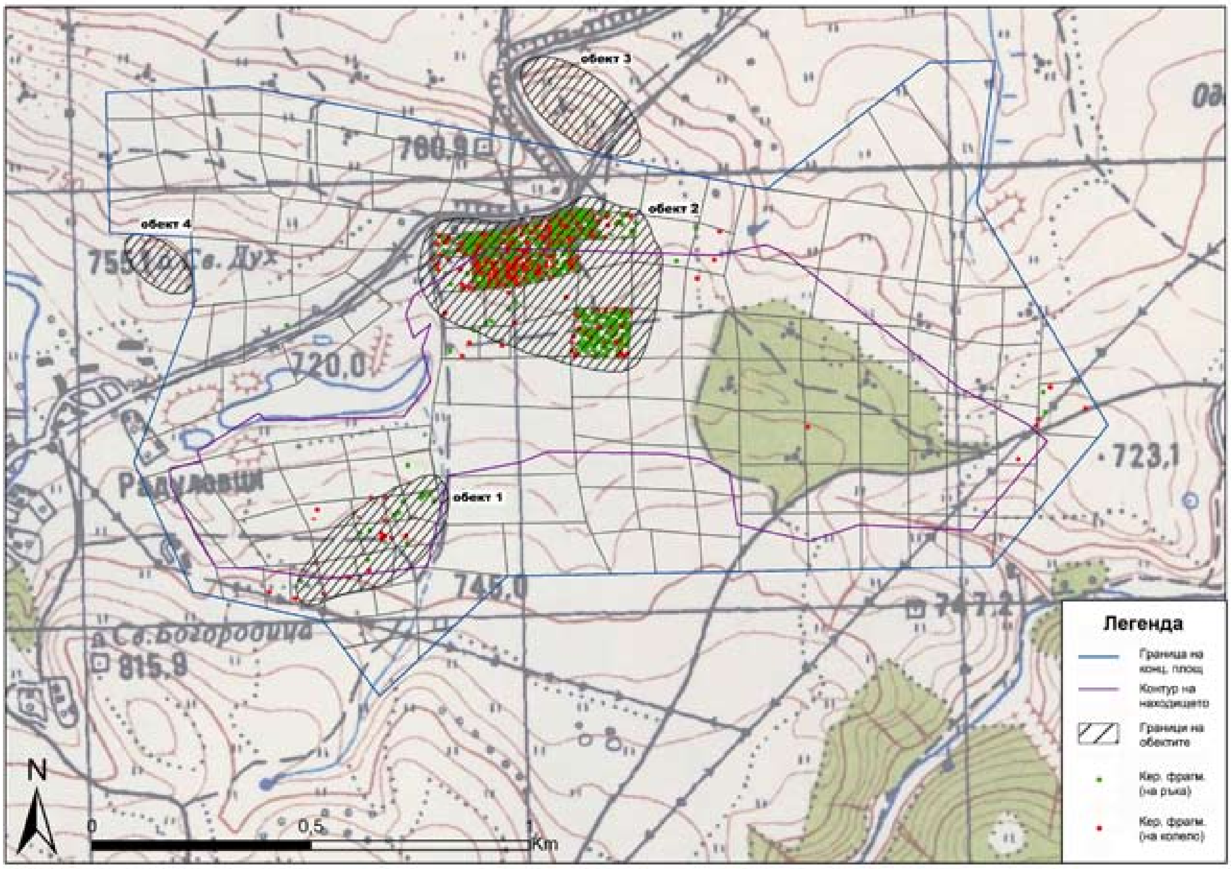
обект 3
700,9
обект 2
обект 4
755,1
Св. Дух
720,0
Радуловци
обект 1
746,0
Св.Богородица
815,9
723,1
747,2
N
0
0,5
1
Km
Легенда
Граница на конц. площ
Контур на находището
Граници на обектите
Кер. фрагм. (на ръка)
Кер. фрагм. (на колело)

Обр. 1. Граници на концесионната площ и регистрираните обекти.

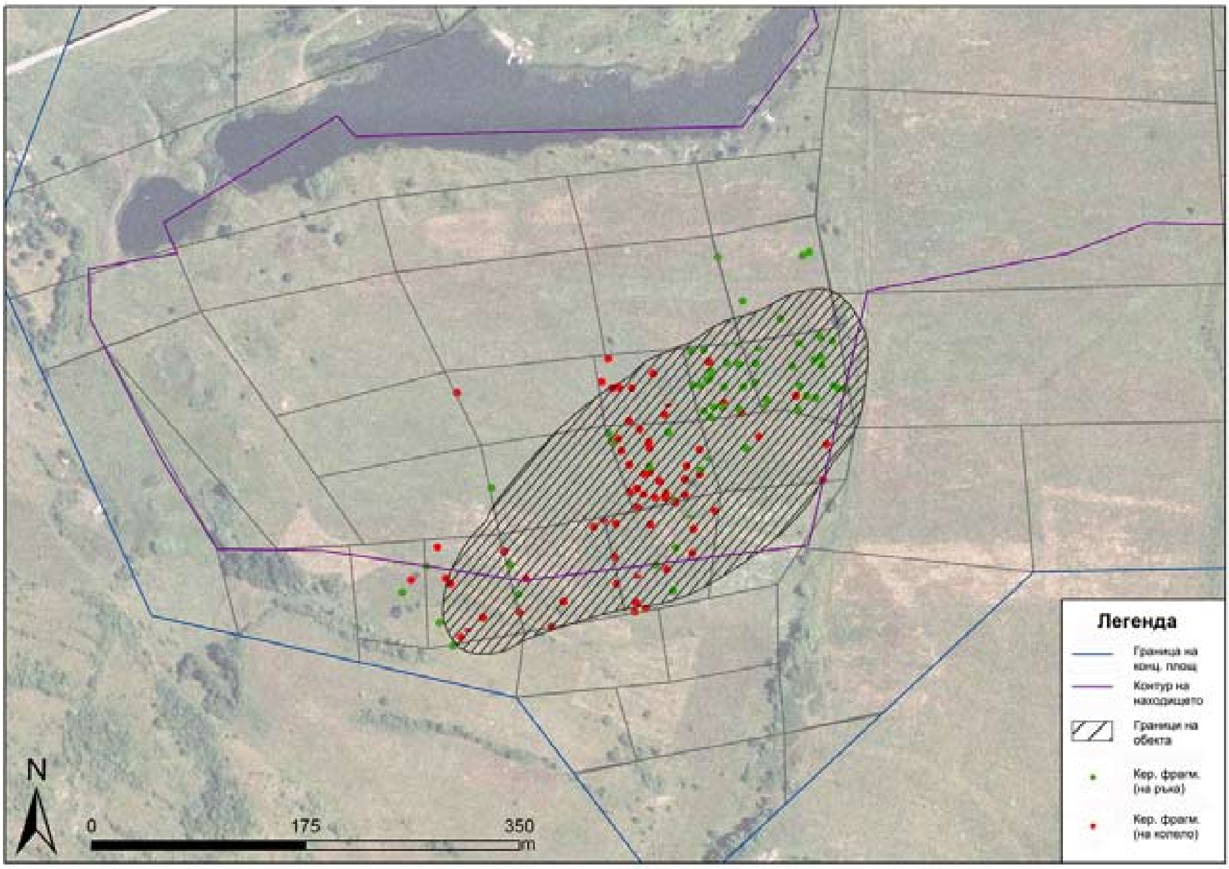
N
0
175
350
m
Легенда
Граница на конц. площ
Контур на находището
Граници на обекта
Кер. фрагм. (на ръка)
Кер. фрагм. (на колело)

Обр. 2. Местоположение и граници на обект 1.

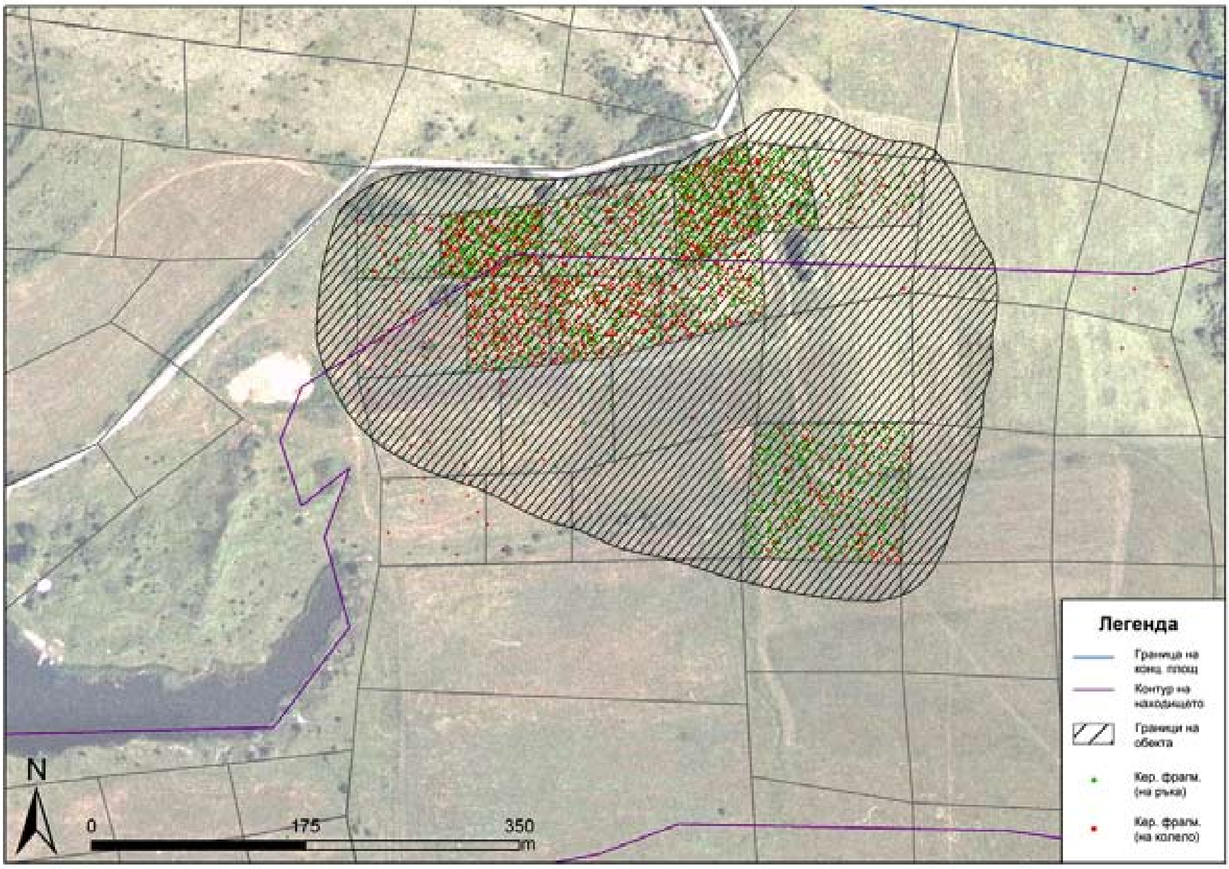

Обр. 3. Местоположение и граници на обект 2.

са в рамките на концесионната площ. Предложените мерки за опазване са наблюдение по време на строителните работи.

Вторият обект е разположен североизточно от с. Радуловци, в м. Лисичите дупки (обр. 3). Намира се в непосредствена близост и южно от асфалтовия път с. Радуловци – с. Алдомировци. Регистриран е в АИС АКБ под номер 1530046 като селище от ранната и късната желязна епоха. Същият обект е известен и от литературата, където локализираната му площ е с размери 50 х 60 м (Динчев, Александров 1985, 289). Сега проведените теренни издирвания установиха, че площта на обекта е с много по-големи размери и се развива в западна посока от досега известното. Обектът попада в земеделски земи, необработваеми площи и под съвременния асфалтов път. Нямахме възможност за прецизно наблюдение върху част от площта му поради наводняване и заблатяване, вследствие на обилните валежи преди и по време на теренното издирване.

Бяха регистрирани археологически материали във висока концентрация – фрагменти битова керамика (над 3900 бр.), работена на ръка и на колело, късове отухлена мазилка (над 1000 бр.), отделни фрагменти от тухли и керемиди. Концентрацията е многоцентрична. Има участъци, наситени с отухлени късове мазилка и необработени камъни – вероятно маркиращи деструкции на постройки. Вероятно обектът представлява селище, керамиката от което се открива на площ от около 180 дка. Зоните с най-висока концентрация са две – съответно около 16 и 50 дка. В рамките на контура на находището попадат 135 дка, а останалите са в рамките на концесионната площ. Събраните диагностични фрагменти позволяват обитаването на обекта да се постави в широк хронологичен диапазон – през ранна и късна желязна епохи; римска епоха; късна античност и Възраждане. Поради ежегодната селскостопанска обработка на мястото, керамиката е в силно фрагментиран вид. Въпреки това, запазените фрагменти показват наличието на разнообразна кухненска и трапезна керамика – гърнета, купи, паници, кани, цедки, капаци, съдове за съхранение и транспортиране. Предложените мерки за опазване са предварителни археологически проучвания в рамките на концесионната площ.

Регистрирани бяха два обекта, които попадат извън територията на площта, но в непосредствена близост до нея.

Първият е разположен в м. Лисичите дупки и е регистриран в АИС АКБ под номер 1530009 като селище от Средновековието. Теренът представлява изявено скалисто възвишение със стръмни скатове от три страни и плавно спускане на югоизток. Общата му площ е около 3,5 дка. Керамика се открива главно по върха и по-малко по южния склон на възвишението. Тя е изработена на ръка, силно фрагментирана и неопределима. Не личат структури и съоръжения. На много места по повърхността личи оголената материкова скала. По-вероятно този обект да представлява светилище, отколкото селище, имайки предвид геоморфологията на терена.

Вторият обект е в м. Свети Дух, на около 800 м североизточно от центъра на с. Радуловци. Върху изявено и издължено възвишение има поставени два оброка. Единият е каменен кръст с украса от врязвания в плитък релеф. Вторият е изправен камък с правоъгълна форма. И двата оброка имат ограждания от ломени камъни с приблизителни размери 2 x 10 м. Подобни оброци с каменни кръстове са характерни за времето от втората половина на XIX в. насетне.

Литература

Динчев, Александров 1985: В. Динчев, Ст. Александров. Археологически обекти в западните краища на Софийски окръг. – Студентски проучвания, VII-1, Историко-археологически и етнографски изследвания в Софийски окръг, 1, 261-297.

№ 12. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА ЯЗОВИР ИСКЪР

Камен Бояджиев

При посещение в югоизточната част на язовир Искър през февруари 2014 г., при доста ниско ниво на язовира в резултат на сухата зима до този момент, д-р Ч. Цочев се натъква на археологически материали, отнасящи се към халколита. Обектът не е регистриран в АКБ до този момент. Това провокира провеждането на спасително теренно издирване в района. То е концентрирано върху малък залив в югоизточната част на язовира, в близост до м. Алчаците. Екипът, извършил издирването, е в състав: гл. ас. д-р К. Бояджиев (НАИМ-БАН, ръководител), доц. д-р Я. Бояджиев (НАИМ-БАН), д-р Ч. Цочев, В. Петров (докторант в НАИМ-БАН), Н. Кечева (докторант в НАИМ-БАН). Регистрирани са два обекта, отнасящи се съответно към халколита и ранната желязна епоха (обр. 1).

Халколитно селище. Обектът се намира в самия югоизточен край на язовир Искър, покрай източния бряг на малък залив, западно от м. Алчаците. Попада в територията на язовира, в землището на район Панчарево на Столична община. Отстои на 15,5 км от църквата в с. Долни Пасарел (най-близкото село в район Панчарево), азимут 137°. При първоначалното ни посещение през февруари 2014 г. на брега покрай язовира ясно личаха останки от поне три опожарени постройки. Те са маркирани от сравнително компактни струпвания на опожарени мазилки и камъни, с размери до 15 на 35 м и разстояние около 20-30 м между тях (обр. 2). Мазилките са опожарени до червено и черно, с много следи от органика. Някои от фрагментите са доста големи (до 0,40 x 0,20 м). Върху малко от тях има следи от колове (или греди?). Изглежда по-скоро става въпрос за глинобитна (кирпичена?) конструкция. Прави впечатление голямото количество ломени камъни. Някои от тях образуват компактни струпвания с овална форма и размери до около 1,50 x 1,50 м. Възможно е да представляват основи на съоръжения (пещи/огнища или др.). Между деструкциите личат фрагментирани съдове *in situ*, откриха се и глинени тежести за тъкачен стан, прешлени за вретено, каменни хромели и чукалки, каменно длето, кремъчни артефакти. Керамиката се отнася към халколита (обр. 3).

Дължината на селището в посока север-юг, по брега на язовира, е около 400 м. Северната му граница се маркира от малък поток. В западна посока продължава и под нивото на язовира. При посещението ни през май, след период на валежи от сняг и дъжд, само най-източната от регистрираните през

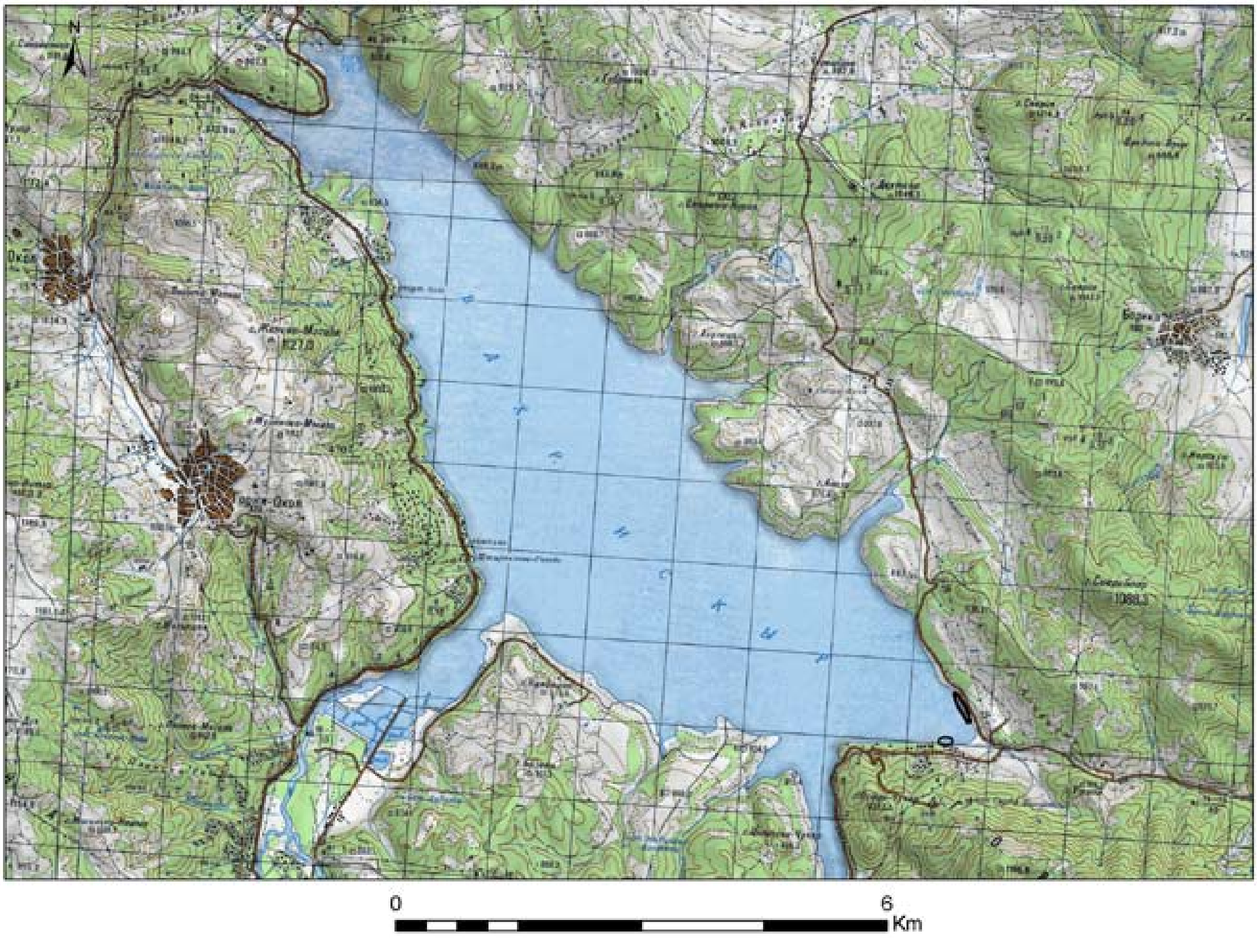

Обр. 1. Местоположение на обектите в югоизточната част на язовир Искър.

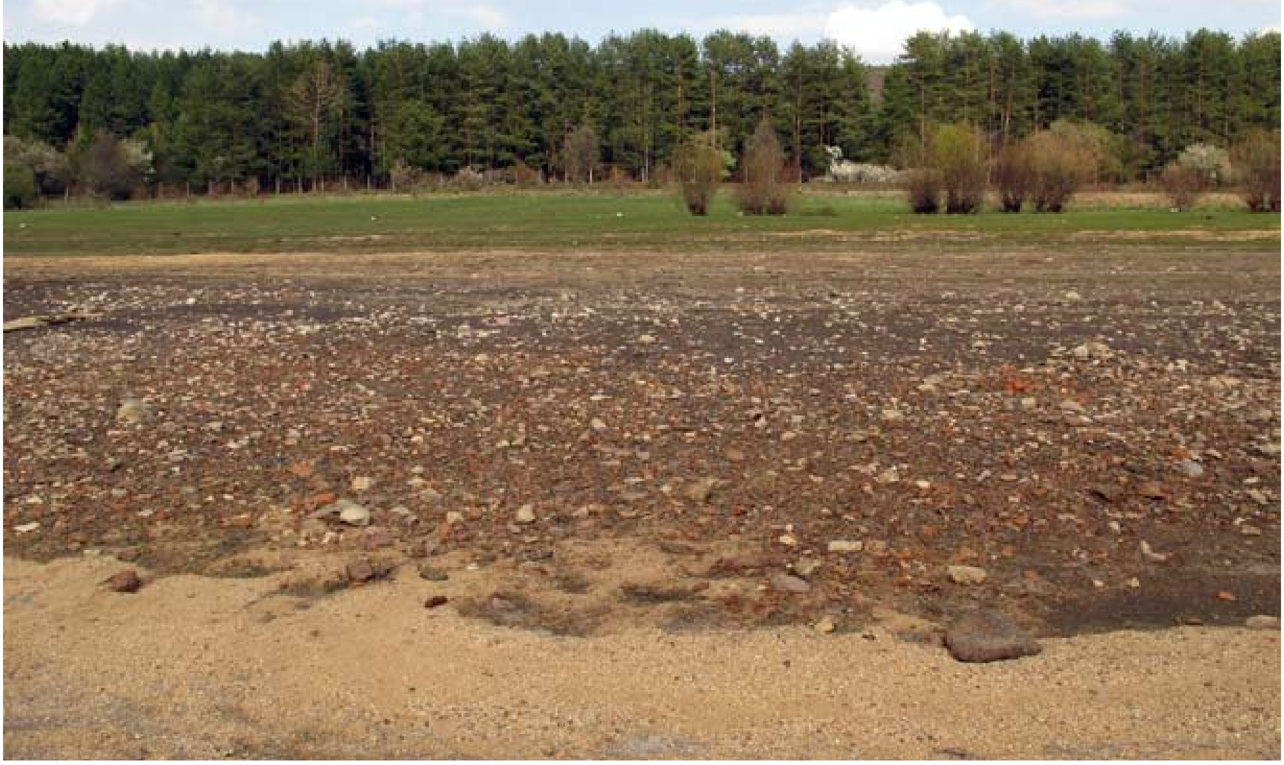

Обр. 2. Халколитно селище. Струпване на опожарени мазилки и камъни (деструкции от сграда).

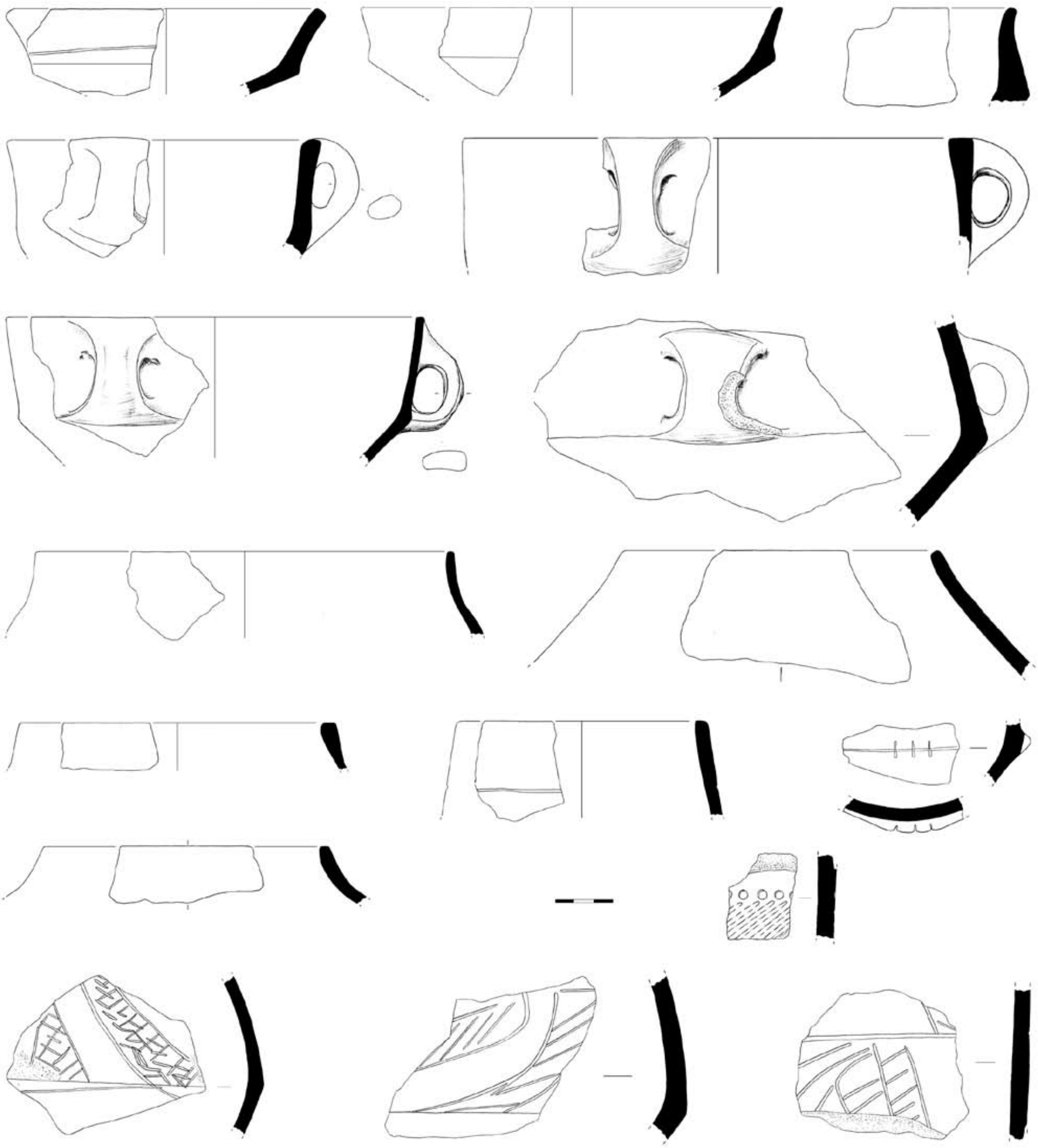

Обр. 3. Керамика от халколитното селище.

февруари постройки бе останала над нивото на язовира. Обектът постепенно се отмива и унищожава от промените в нивото на язовира.

Обект от ранната желязна епоха. Обектът се намира на южния бряг на същия залив. Отстои на 15,8 км от църквата в с. Долни Пасарел, район Панчарево на Столична община; азимут 139°. По брега се откриват малко дребни фрагменти керамика на ръка, с много отмита повърхност. Характерните фрагменти се отнасят към ранната желязна епоха (паница с извито навътре устие, украсено с канелюри и други фрагменти с канелирана украса). Изглежда обектът остава под нивото на язовира, а керамиката е разнесена от водата.

№ 13. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2 (ПРОМЯНА ТРАСЕТО ОТ КМ 330+000 ДО КМ 332+966) НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДУПНИЦА

Георги Иванов, Кръстю Чукалев, Люба Трайкова, Йордан Цветанов

Промяната на трасето на АМ „Струма“ между гр. Дупница и с. Джерман наложи теренните издирвания да бъдат извършени спешно в началото на май 2014 г. Те обхващаха само три километрова отсечка, изместена поради нестабилност на терена до р. Джерман.

По време на издирванията разполагахме само с осевата линия и широчината на магистралата. Този сервитут беше обходен и очертан с полигони в полеви компютри с помощта на мобилен GIS софтуер. Във всеки полигон се даваше информация за видимостта и достъпността на терена, наличието на археологически артефакти и др., по разработената методика за теренни издирвания (Нехризов 2012). В резултат от работата на терен бяха регистрирани три археологически обекта (обр. 1). Предварителни проучвания бяха предписани на обекти 2 и 3, а наблюдение по време на строителство – на обект 1.

Обект 1 (Дупница 1, км 330+140 – 330+350), землище на гр. Дупница. Разположен на полегат склон с югоизточно изложение. Основната част попада в нива с прораснала растителност и в зона с ниска храстова растителност. В централната част на обекта растителността беше по-ниска, съответно и видимостта по-добра. В сервитута на автомагистралата бяха регистрирани археологически материали (строителна и битова керамика) с ниска степен на концентрация. Наблизо има извор с голям дебит. Материалите се отнасят към османския период (XVI–XVII в.) (обр. 2 *1-5*).

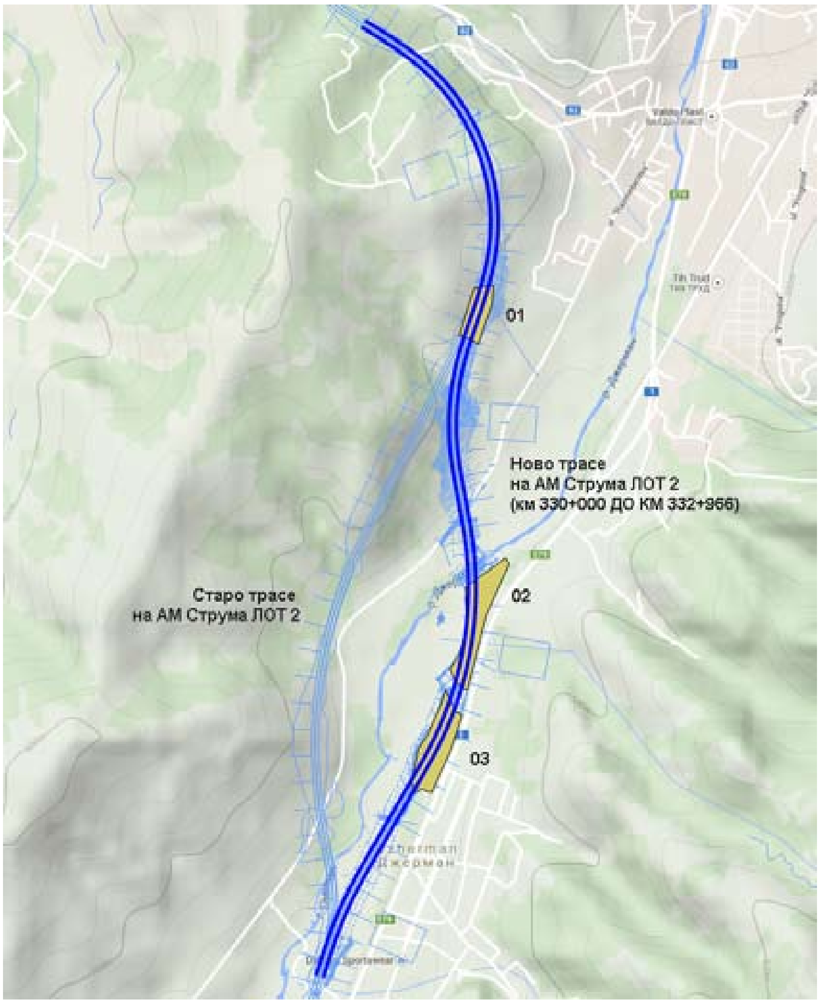

Обр. 1. Трасето на АМ „Струма“ ЛОТ 2 (промяна на трасето от км 330+000 до км 332+966) и регистрираните обекти.

Обект 2 (Джерман 1, км 331+300 – 331+715), землище на с. Джерман. Разположен на висока надзаливна тераса близо до р. Джерман. Основната част попада в пасище. Керамични фрагменти бяха регистрирани в разорано лозе в близост до трасето и в друго лозе, попадащо в сервитута. По-нататък в сервитута, в няколко разорани площи с ниска видимост, също бяха регистрирани археологически материали. Материалите са с ниска степен на концентрация и се отнасят към неолита (обр. 3 *1-5*) и османския период (XVI–XVII в.) (обр. 3 *6-10*). Южната част на обекта включва и регистриран от Р. Спасов (РИМ-Кюстендил) обект (АКБ 10001682).

Обект 3 (Джерман 2, км 331+800 – 332+145), землище на с. Джерман. Разположен на висока надзаливна тераса близо до р.

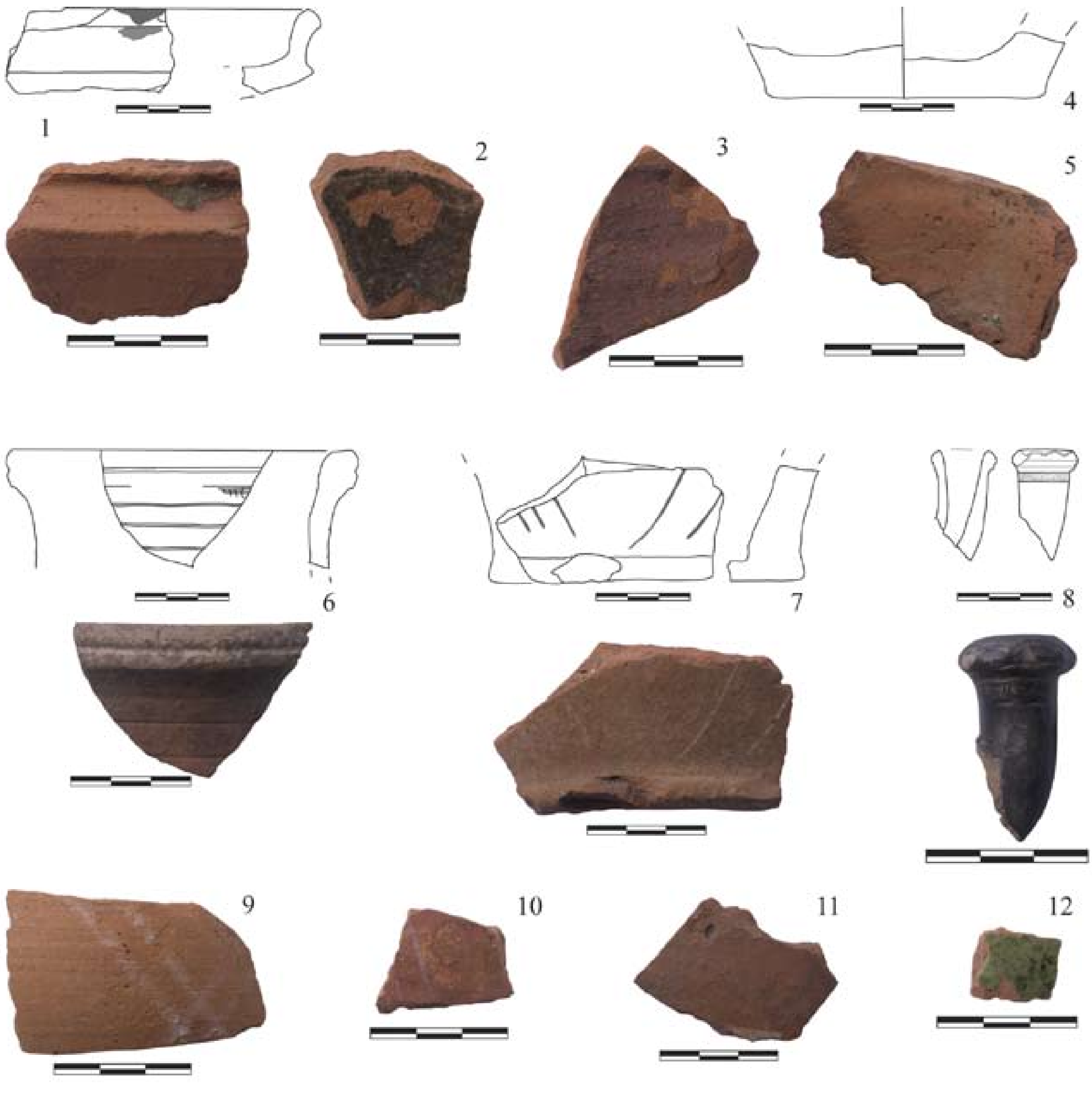

Обр. 2. 1-5. Керамика от обект 01; 6-12. Керамика от обект 03.

Джерман. Основната част попада в пасище. Керамични фрагменти бяха регистрирани в една зеленчукова и в една овощна градина в сервитута, в които видимостта беше добра. С много висока степен е концентрацията на строителна керамика, цели участъци бяха заети само с нея. На терена личаха оцветявания с черен цвят и възвишения на терена, вероятно от съоръжения. По време на издирването предположихме, че обектът представлява част от селището, което се намира югозападно от с. Джерман и в момента на теренното издирване се проучваше. Битовата керамика и глинена лула се датират в османския период (XVI–XVII в.) (обр. 2 *6-12*). Огромното количество строителната керамика не бе възможно да се датира.

В края на 2014 г. спешно бяха проведени предварителни археологически разкопки на обекти 2 и 3, защото строежът на магистралата изоставаше от сроковете. Резултатите от разкопките потвърдиха предположенията за обект 2, където започна проучването на селище с материали от праисторията, предимно от ранния неолит (вж. Иванов и др. 2015, в раздел I на настоящия том). На обект 3 бяха проучени няколко много големи вкопани пещи за строителна керамика (вж. Аладжов, Василева 2015, в раздел IV на настоящия том). Голямото количество керемиди и тухли, които видяхме на терена, бяха останали от тяхната дейност.

Археологическото наблюдение на строителните работи на територията на обект 1 предстои.

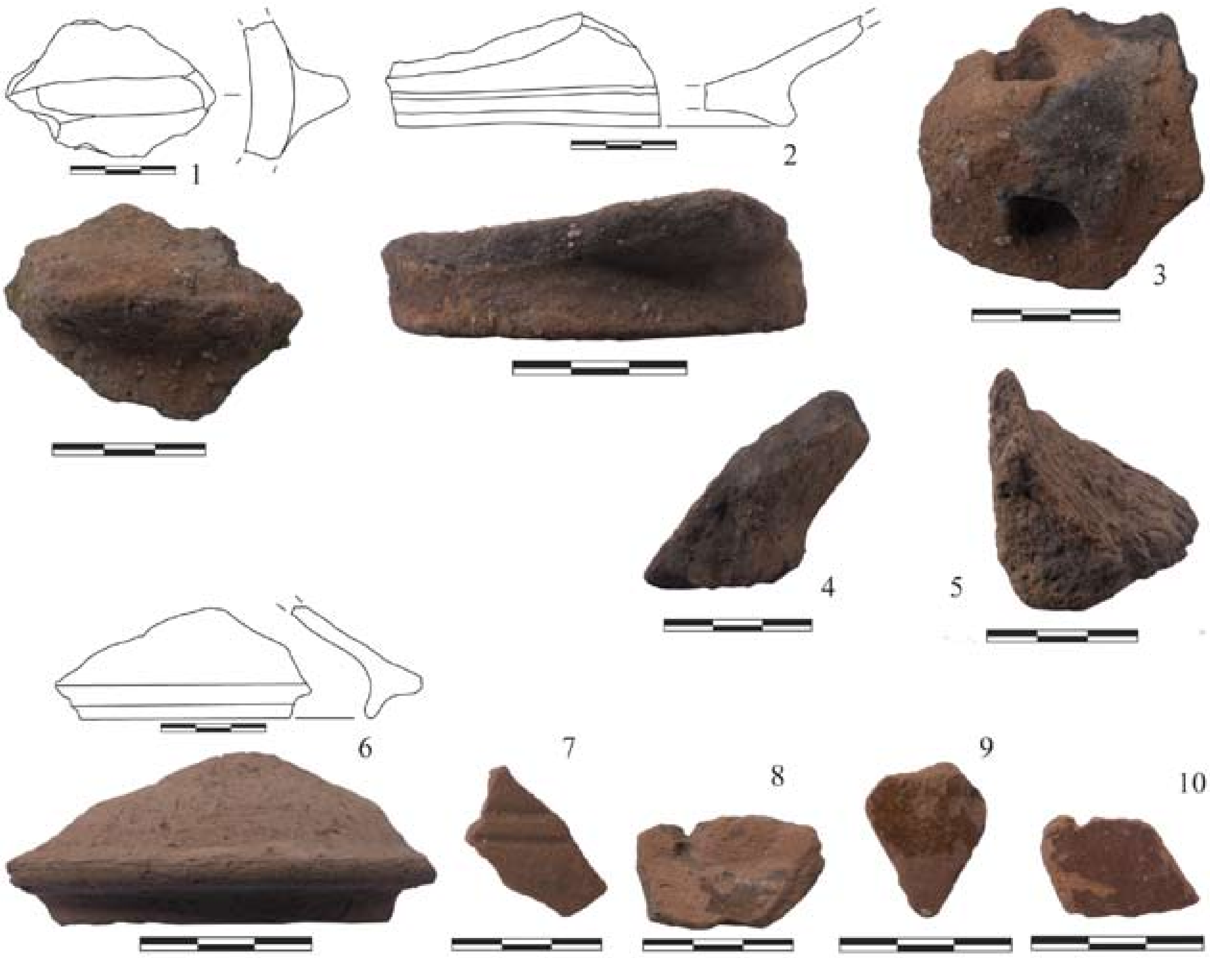

Обр. 3. Керамика от обект 02. 1-5. Неолит. 6-10. Късно средновековие.

Литература

Аладжов, Василева 2015: А. Аладжов, Е. Василева. Археологическо проучване на обект № 3 – Джерман 1 по трасето на АМ „Струма“ (км 331+800 – км 332+145). – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015 (в настоящия том).

Иванов и др. 2015: Г. Иванов, А. Бакъмска, В. Генадиева, М. Гребска-Кулова, К. Чукалев, Л. Стайкова, Л. Трайкова, В. Николов. Спасителни археологически проучвания на обект 2 (променено трасе АМ „Струма“, ЛОТ 2) при с. Джерман, общ. Дупница. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015 (в настоящия том).

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирване на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

№ 14. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО АМ „СТРУМА“, ЛОТ 3.1, КМ 359+000 – 379+600 НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ БЛАГОЕВГРАД И СИМИТЛИ

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Илия Кулов, Люба Трайкова, Йордан Цветанов, Вечеслав Николов

Издирването беше извършено според методиката за спасителните теренни проучвания на големите инфраструктурни проекти в България (Нехризов 2012). Проведе се през втората половина на април 2014 г. съгласно договор между Национална компания „Стратегически инфраструктурни проекти“ и НАИМ-БАН. Целта му бе да установи наличието на археологически обекти по трасето и в сервитута на бъдещия подучастък от автомагистралата. Трасето на ЛОТ 3.1, с всички съпътстващи съоръжения, от гр. Благоевград до с. Крупник, е с дължина от 17 км. Автомагистралата заобикаля с. Бяло поле, пресича р. Струма на запад от гр. Благоевград, а началото на бъдещия подучастък е югоизточно от с. Зелендол. Преминава от източната страна на с. Покровник и пресича отново р. Струма южно от Благоевград. После навлиза в тунел с дължина от 2 км от с. Церово до с. Железница. Излиза от тунела при с. Градево и през останалата си дължина е в близост до поречието на р. Струма и в ивицата, включваща съществуващия път Е79 и жп линията София – Кулата. Трасето следва Е79, пресича него и други пътища, като има многобройни пресичания на притоци на р. Струма, на жп линията и др. От с. Крупник, където е краят на този подучастък, започва ЛОТ 3.2 до гр. Кресна, който е с дължина 21 км и преминава през планински терен. Основната му част е тунел в Кресненското дефиле, с дължина 15,5 км.

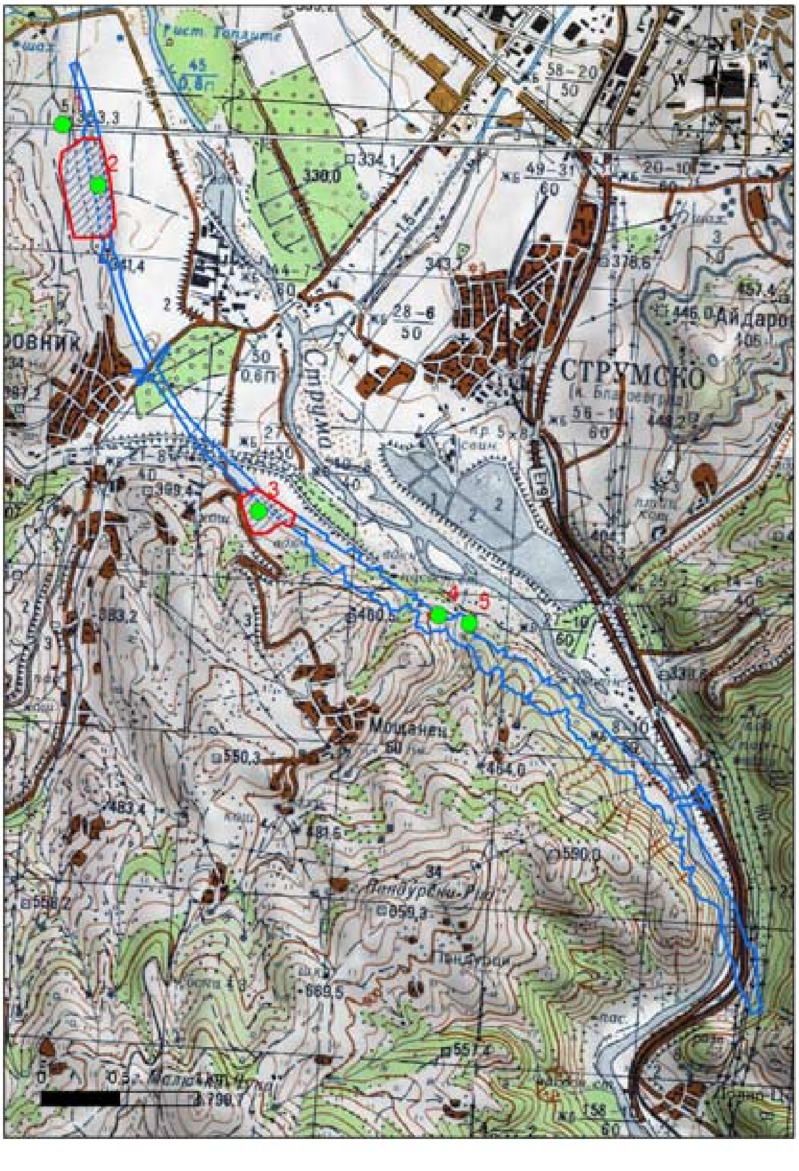

Обр. 1. Топографска карта с трасето на АМ „Струма“ ЛОТ 3.1, подучастък между гр. Благоевград и с. Церово и регистрираните обекти.

Регистрираха се три нови и бе актуализирана информацията за три известни археологически обекта. Пет са разположени по склоновете на възвишенията и ридовете на надзаливната тераса на десния бряг р. Струма, а един е на първата речна тераса на левия ѝ бряг. От тях пет попадат частично или изцяло в сервитута на бъдещия подучастък от автомагистралата (обр. 1). Обект № 1 е могилен насип в землището на с. Зелендол. Разположен е на 1,75 км, 125° от

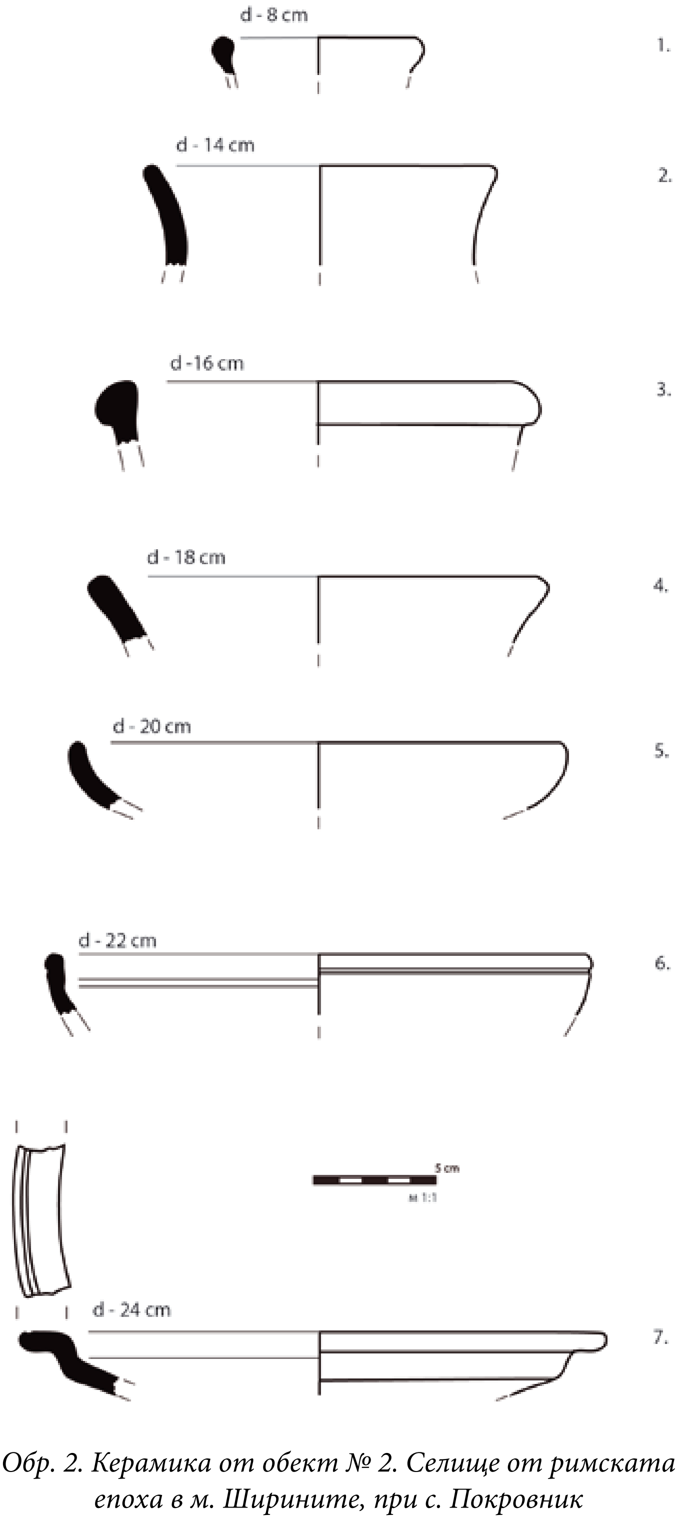

Обр. 2. Керамика от обект № 2. Селище от римската епоха в м. Ширините, при с. Покровник (рис. Й. Цветанов).

центъра на селото, извън сервитута на магистралата. Могилният насип е частично унищожен от източната страна при строеж на навес. Около него има селскостопански постройки. Размерите по оста И–З са 30 м и по оста С–Ю – 30-35 м и височина около 3,50 м. Вероятно е надгробна могила, част от унищожения при селскостопанска обработка могилен некропол в м. Ширините (Дремсизова-Нелчинова 1987, 102).

Всички останали обекти вероятно имат селищен характер. Вторият обект също е разположен на склон на рид, на надзаливната тераса на десния бряг на р. Струма, на 2,15 км, 128° от центъра на с. Зелендол и на 1,35 км, 0,42° от центъра на с. Покровник. Основната част от обект № 2 попада в м. Ширините, при с. Покровник. По повърхността му се откри строителна (тухли и керемиди) и битова керамика, както и множество обработвани и необработвани камъни с различна големина. Установи се многоцентрична концентрация на откритите материали. Сервитутът на автомагистралата преминава през източната част на обекта, където се регистрира средна и висока концентрация на материалите. Обектът е известен като римско селище, в което е открита колективна находка от римски императорски монети (Дремсизова-Нелчинова 1987, 101-102). Датировката му бе потвърдена и от откритата керамика (обр. 2). Около 65 дка от източната му част попадат в сервитута Вероятно на това селище принадлежи и частично унищоженият могилен некропол – обект № 1.

От периода на късната античност е третият регистриран обект в землището на с. Мощанец. Обект № 3 също е разположен на склон на рид на десния бряг на р. Струма, на 1,37 км, 339° от центъра на селото. Основната му част попада в пасища с ниска видимост. В централната му част се регистрираха множество фрагменти от керамични съдове и строителна керамика (тухли и керемиди). Строителната керамика е добре изпечена и има червен цвят. По някои от тухлите има следи от провлачвания с пръсти, направени преди изпичането им. В северната част на обекта се регистрира зид с дължина от около 50 м, дебелина от около 0,55 м и ориентация СИ–ЮЗ. Градежът му е двулицев, от средни и големи камъни, без да може да се определи спойката между тях. В сервитута на автомагистралата бяха регистрирани материали с ниска степен на концентрация. Около 24 дка от обекта попадат в сервитута.

От периода на праисторията бяха регистрирани два обекта в долната част на склона на възвишението Чуката при с. Мощанец. Обект № 4 е разположен на 0,9 км, 45° от центъра на селото. Попада в пасища с храстова растителност, поради което видимостта е ниска. През него преминава черен път.

Установи се ниска степен на концентрация на откритите фрагменти битова керамика и дребни късове мазилка, относително равномерно разпръснати по цялата площ на обект. Находките не позволяват по-точно датиране от периода на праисторията (VI–I хил. пр. Хр.). Има площ от около 4 дка и изцяло попада в сервитута на автомагистралата.

Обект № 5 е разположен на 1 км, 55° от центъра на селото. Регистриран е само на черен землен път с наклон в северна посока. В малък участък, по протежение на пътя се откриха фрагменти битова керамика, основно изработена на ръка, фрагменти от хранилищни съдове и строителна керамика (тухли и керемиди), както и късове мазилка. На терена има и множество камъни, за които не може да се прецени дали са от разрушени археологически структури (зидове?). Откритите материали са с ниска степен на концентрация и са равномерно разпръснати в малък участък по пътя. Битовата керамика е със загладена повърхност (обр. 3 *1-2, 4*), един фрагмент от устие на съд е със специфична украса в стил „Цепина“ (обр. 3 *3*). Обектът се датира в късната желязна епоха. Заема площ от около 3 дка, изцяло попадащи в сервитута.

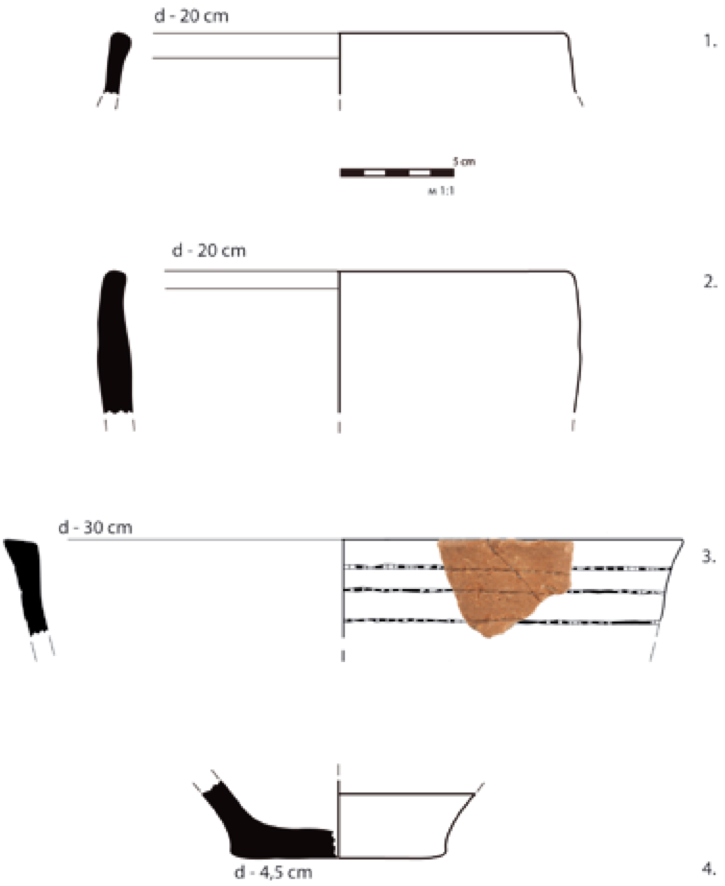

Обр. 3. Керамика от обект № 5. Селище от късната желязна епоха в м. Чуката, при с. Мощанец (рис. Й. Цветанов).

Обект № 6 е разположен на първата речна тераса на левия бряг на р. Струма, на 1,3 км, 217° от центъра на с. Полето, в непосредствена близост до пътя Благоевград – Сандански. Регистриран е като път и селище (Дремсизова-Нелчинова 1987, 102). Разкрит е на дължина от около 40 м. Пътят е направен е от речни камъни и има ширина 2,50-3 м, на места са положени каменни блокове (над 1 м). Вероятно са от разрушени постройки и са употребени вторично. В публикацията е посочено, че в непосредствена близост с пътя са открити археологически материали от разрушени постройки (камъни и строителна керамика), вероятно от селище. През април 2014 г. не бяха открити други археологически материали освен големи каменни блокове с гладка лицева повърхност. Запазените им размери са 0,60 х 0,80 х 0,20 м; 0,76 х 0,90 х 0,27 м, 0,90 х 0,60 х 0,23 м и др. По информация на местен жител в непосредствена близост и югоизточно от обекта, са открити пещи за вар.

За всички обекти, попадащи в сервитута на автомагистралата, е определена като мярка за опазване извършването на предварително археологическо проучване.

Литература

Дремсизова-Нелчинова 1987: Цв. Дремсизова-Нелчинова. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирване на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

№ 15. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО АМ „СТРУМА“, ЛОТ 3.3 , КМ 394+164 – 420+624, НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ КРЕСНА, СТРУМЯНИ И САНДАНСКИ

Георги Иванов, Мартин Христов, Стефан Александров, Сотир Иванов, Антония Кочева, Антония Йорданова

Съгласно договор между НАИМ-БАН и НКСИП, през пролетта на 2014 г. беше извършено спасително издирване на археологически обекти по трасето на АМ „Струма“ ЛОТ 3.3 (част от ЛОТ 3 Благоевград – Сандански). Кремъчните артефакти бяха обработени от доц. д-р М. Гюрова. Анализ на каменните артефакти извърши доц. д-р Ф. Мачев (ГГФ, СУ „Св. Кл. Охридски“).

Трасето на ЛОТ 3.3, с обща дължина около 26 км, започва от източните склонове на Малешев-

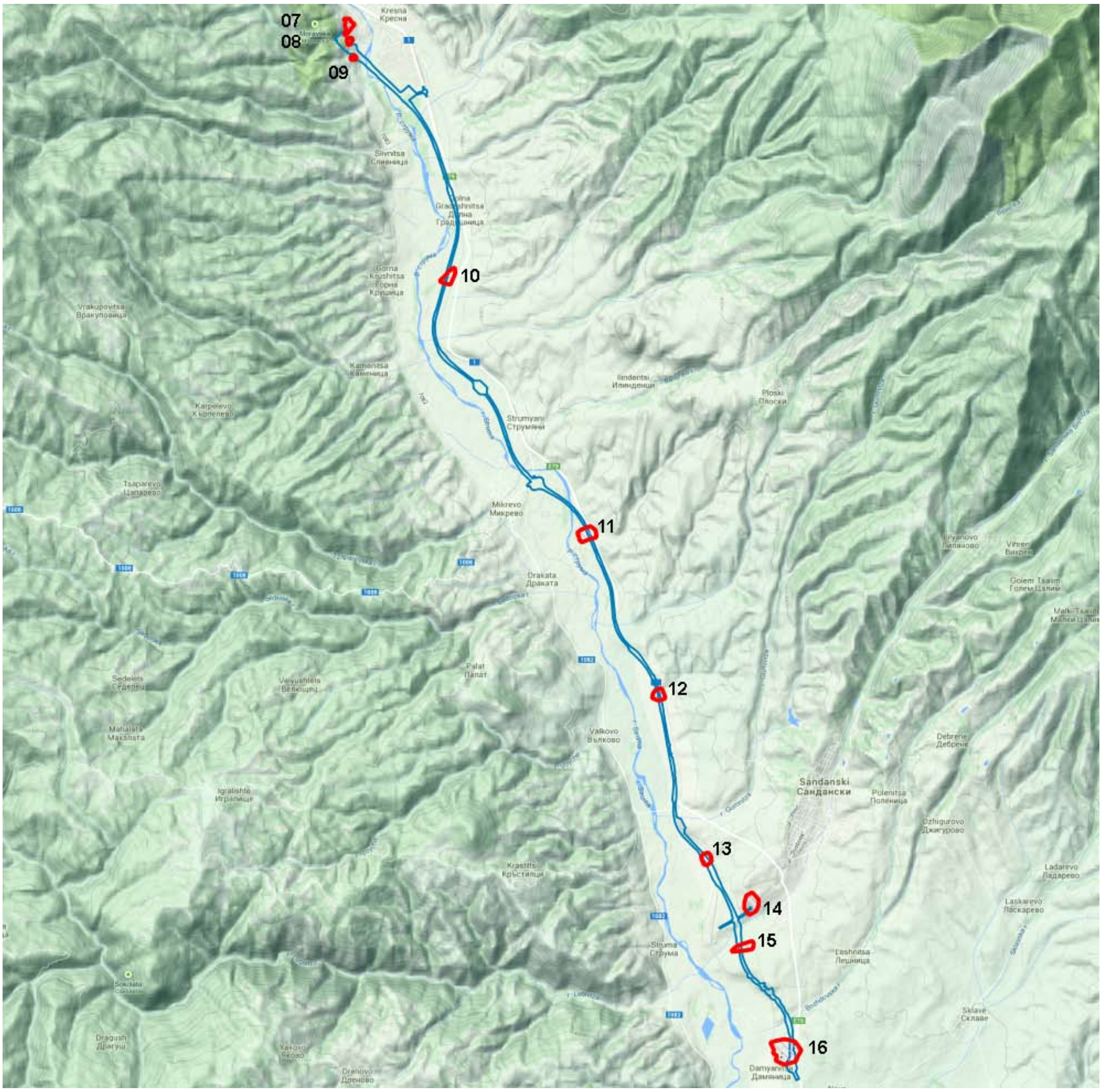
07
08
09
10
11
12
13
14
15
16
Kresna
Кресна
Slivnitsa
Сливница
Strumyani
Струмяни
Sandanski
Сандански

Обр. 1. Трасето на АМ „Струма” ЛОТ 3.3 и регистрираните обекти.

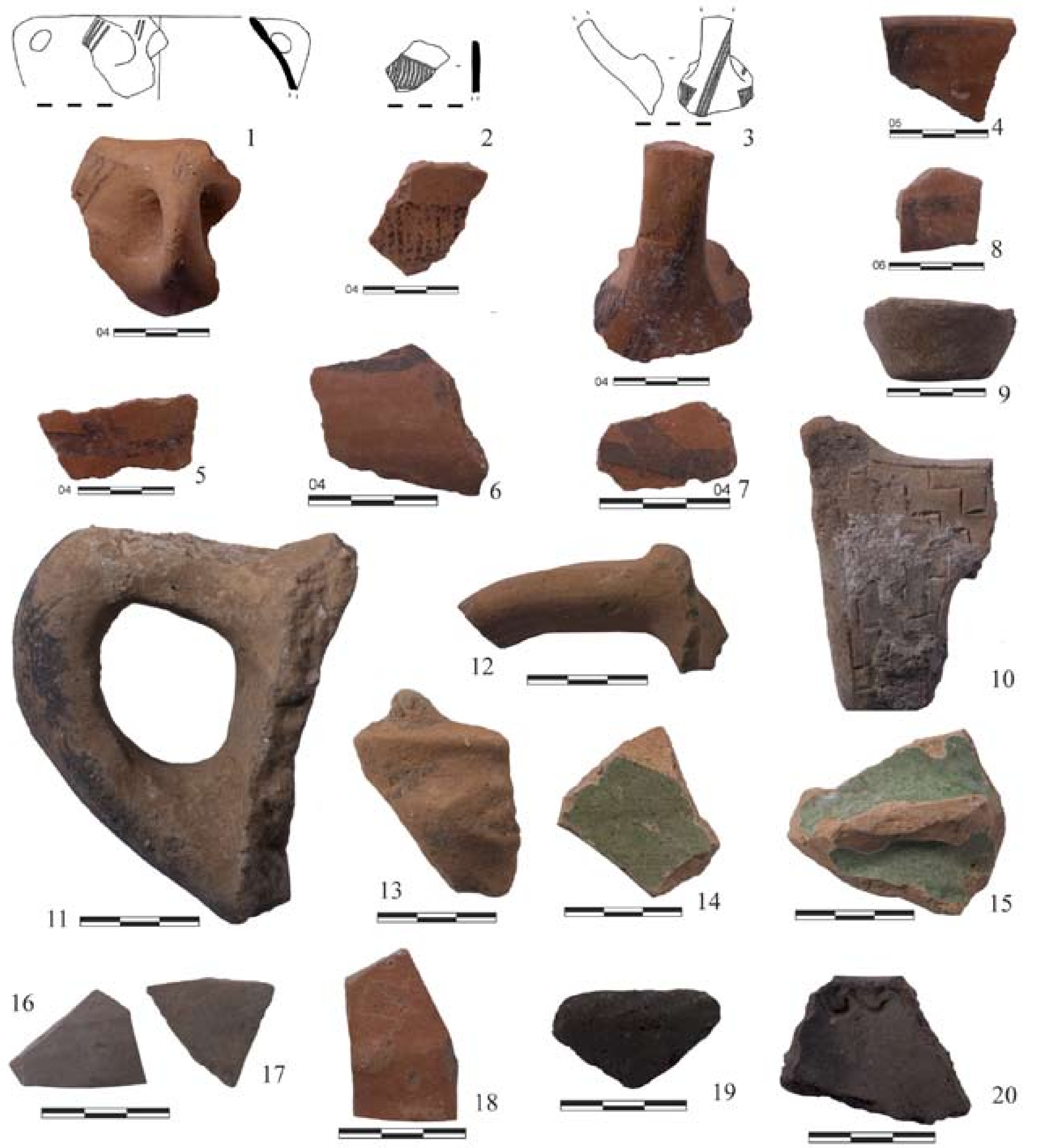

Обр. 2. 1-10. Обект 16 при с. Дамяница: 1-7. Керамика тип "Акропотамос", 9. миниарюрен съд, 10. част от култова масичка; 11. Керамика от обект 09 при гр. Кресна; 12-13. Керамика от обект 08 при гр. Кресна; 14-15. Керамика от обект 13 при гр. Сандански; 16-18. Керамика от обект 15, земл. на с. Поленица, общ. Сандански, 19-20. Керамика от обект при махала Дракулово на село Влахи, общ. Кресна.

ска планина при гр. Кресна, откъдето ще излезе тунелът под Кресненския пролом. Според проекта основната част от трасето преминава в най-ниската част от долината на р. Струма, близо до жп линията и път Е79. В миналото долината е била ежегодно заблатявана, на места и сега има блата. При гр. Кресна, както и в района на гр. Сандански и с. Дамяница, трасето излиза от долината и минава върху по-високите тераси. На две места при гр. Струмяни и едно при гр. Кресна магистралата ще пресича реката. Сервитутът беше обходен и очертан с полигони в полеви компютри с GIS софтуер по разработената методика за теренни издирвания (Нехризов 2012). Бяха регистрирани 10 обекта (обр. 1), от тях предварителни проучвания ще се извършат на четири (08, 09, 15 и 16), а наблюдение по време на строителство ще се приложи към шест (07, 10, 11, 12, 13 и 14).

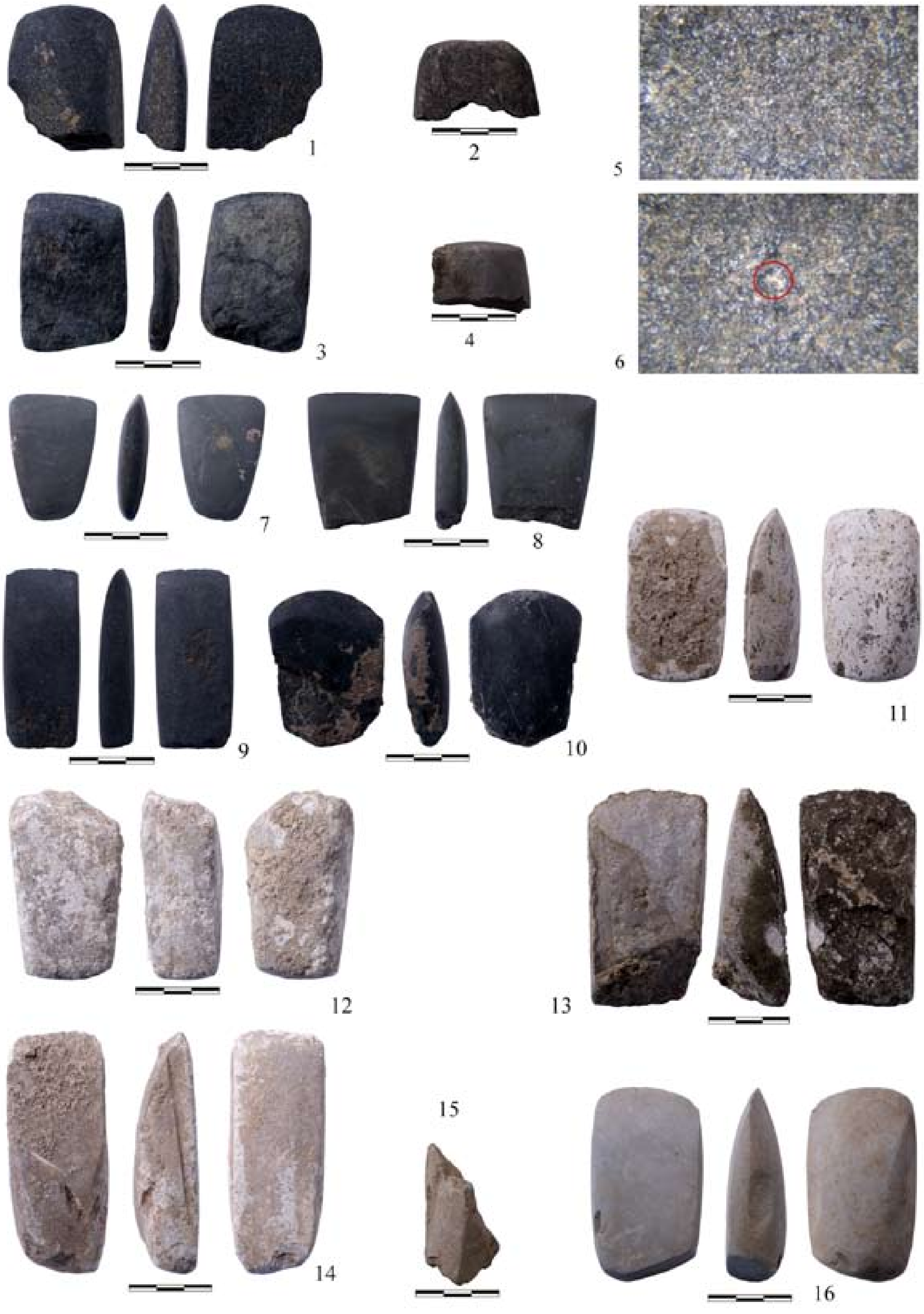

Обр. 3. Обект 16 при с. Дамяница. Каменни сечива, определени от доц. д-р Филип Мачев (ГГФ-СУ): 1-3. Амфиболит, произход Пирин или Огражден; 4. Аргилит, произход най-вероятно от района на Бобовдол, от където има данни за използване на юрските аргилити от дълбока древност. В препарата няма останки от фауна; 5. Микрофотография на аргилит. Николи кръстосани. Дължина на снимката 1,5 мм; 6. Силификация на аргилит (в червеното кръгче). Николи кръстосани. Дължина на снимката 1,5 мм; 7-11. Ултрабазична скала, произход Огражден; 12-13. Мрамор, произход Пирин; 14. Аплит, произход Огражден или Пирин; 15. Левкократен аплитоиден гнайс, произход Огражден или Пирин; 16. Седиментна скала (мергел), произход Струмски грабен.

Обект 07 (Кресна 1, м. Мораска (от км 394+200 – 394+300), землище на гр. Кресна. Разположен е на полегат склон, близо до последните къщи на Кресна. В сервитута на автомагистралата не бяха регистрирани археологически материали, но такива бяха открити в близост, където са провеждани разкопки (Дремсизова-Нелчинова 1987, 78; Божинова 2003). Поради опасност от засягане на неразкрити съоръжения беше включен в доклада.

Обект 08 (Кресна 2 (км 394+330 – 394+560), землище на гр. Кресна. Обектът вероятно е селище, разположено на високо плато над реката. В един опожарен синор бяха регистрирани голямо количество фрагменти строителна и битова керамика от античността (обр. 2 *12-13*). В един от пропадналите профили се наблюдава прерязан или свлечен културен пласт.

Обект 09 (Кресна 3, км 394+700 – 394+800), землище на гр. Кресна. По повърхността личаха основите на постройка/и от ломени камъни; на отделни места се виждаха редици от камъни. Малкото керамични фрагменти са характерни за античния период и праисторията (къснобронзова епоха (КБЕ)?; обр. 2 *11*). Не бяха открити съвременни материали.

Обект 10 (Илинденци 1, м. Горно поле, км 400+050 – 400+600), землище на с. Илинденци, общ. Струмяни. Обектът се намира на тераса, прерязана от малка река, близо до р. Струма. На терасата и под нея бяха регистрирани керамични фрагменти (всички със заоблени краища, вероятно преотложени от реката) с несигурна датировка османски период.

Обект 11 (Илинденци 2, км 407+180 – 407+650), землище на с. Илинденци, общ. Струмяни. Обектът се намира на ниско възвишение до р. Струма. Разделен от малка река. Видимостта беше ниска. В една нива в сервитута видимостта беше добра и бяха регистрирани керамични фрагменти (със заоблени краища), с несигурна датировка античен период.

Обект 12 (Горна валта, км 411+180 – 411+550), землища на с. Плоски и гр. Сандански. Намира се на възвишение до р. Струма. Разделен от малка река. Не се обработва, но на места имаше видимост поради опожаряване на растителността. На височината бяха регистрирани керамични фрагменти, вероятно преотложени от течението на реката, с несигурна датировка античен период.

Обект 13 (Сандански 1, км 414+980 – 415+300), землище на гр. Сандански. Обектът е разположен на възвишение, в подножието на надзаливна тераса. Добра видимост имаше на някои места, в които бяха регистрирани керамични фрагменти от османски период (XVI–XVII в.; обр. 2 *14-15*). Възможно е обектът да е бил с временен характер или със земеделски функции.

Обект 14 (Сандански 2, отклонение към Сандански, между км 416+695 – 416+735), землище на гр. Сандански. Теренът беше с ниска видимост, със съвременни постройки и асфалтов път. На това място в АКБ са регистрирани два обекта, възможно е те да бъдат засегнати от строителните дейности.

Обект 15 (Поленица 1, км 417+240 – 417+560), землище на с. Поленица, общ. Сандански. Обектът се намира на висока тераса над р. Санданска Бистрица и р. Струма. Видимостта беше ниска. Бяха събрани фрагменти строителна и битова керамика от античността (обр. 2 *16-18*). На места личаха и основи на каменни постройки (?). Обектът е регистриран в АКБ.

Обект 16 (Дамяница-Османица/Кадийца, км 419+670 – 420+384), землище на с. Дамяница, общ. Сандански. Обектът е разположен на висока, спускаща се към р. Струма тераса. Голяма част от обекта се засяга както от трасето на магистралата, така и от предвидено разширение за спиране. Видимостта на терена в по-голямата част беше ниска, но в няколко разорани ниви имаше добра видимост. Беше събрано голямо количество керамика и находки (обр. 2 *9*), разпръснати на голяма площ; фрагменти от култови масички (обр. 2 *10*) и керамиката тип „Акропотамос“ (обр. 2 *1-7*). Беше открито голямо количество каменни сечива, чиято суровината беше определена от доц. д-р Ф. Мачев (обр. 3). Селището се датира в късния неолит и халколит; отделни находки има и от римския период (III–IV в.).

Този обект е регистриран още през 1982 г. по време на българо-полската експедиция за теренни издирвания. От 1988 г. са провеждани редовни археологически разкопки под ръководството на Л. Перничева, М. Гребска-Кулова и И. Кулов (Дремсизова-Нелчинова 1987, 62; Pernicheva 1995; Гребска-Кулова 2000). Тъй като обектът е известен отдавна, спасителни разкопки бяха предвидени и включени при изграждането на ЛОТ 4. Впоследствие този терен беше прехвърлен към ЛОТ 3 и започването на разкопките беше отложено.

В края на издирванията посетихме мах. Дракулово на с. Влахи и благодарение на информацията на И. Салника регистрирахме обект на възвишение, в подножието на най-стръмните склонове на Пирин (915 м надм. в.). Покрай обекта е минавал високопланински път. Откритата керамика го датира в бронзовата и ранната желязна епоха (обр. 2 *19-20*); отделни фрагменти са характерни за късната желязна епоха.

Литература

Божинова 2003: Ю. Божинова. Нови данни за поселищния живот по долината на Средна Струма през античността. – Известия на Исторически музей Благоевград, III, 2003, 43-49.

Гребска-Кулова 2000: М. Гребска-Кулова. Култови масички от къснонеолитното селище при с. Дамяница, Санданско. – В: Тракия и съседните райони през неолита и халколита, София, 2000, 51-60.

Дремсизова-Нелчинова 1987: Цв. Дремсизова-Нелчинова. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирване на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

Pernicheva 1995: L. Pernicheva. Prehistoric cultures in the Middle Struma valley: Neolithic and Eneolithic. – In: D. Bailey, I. Panayotov (eds). – Prehistoric Bulgaria (Monographs in World Archaeology, 22), Madison Wisconsin, 1995, 99-147.

№ 16. ВЕРИФИКАЦИЯ НА РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 2 НА АМ „СТРУМА“, ОБЩИНИ ДУПНИЦА И КОЧЕРИНОВО

Надежда Кечева

Проектното трасе на бъдещия ЛОТ 2 на АМ „Струма“ е с дължина 37 км (км 322+000 до км 359+000) и различен сервитут в отделни части от трасето. Той е разположен в посока С–Ю, успоредно на р. Струма и съществуващия път Е-79. Издирвания на археологически обекти по трасето на ЛОТ 2 на АМ „Струма“ са правени през есента на 2007 г. и през април-май 2013 г. от археолози от РИМ-Кюстендил (Спасов, Вандова 2014). Регистрираните 12 обекта, предвидени за пълни и предварителни проучвания, попадат в землищата на гр. Дупница, с. Джерман, с. Мурсалево и гр. Кочериново. Те са въведени в Автоматизираната информационна система „Археологическа карта на България“ (АИС АКБ).

Целта на проведеното повторно посещение през февруари 2014 г. е пълното покриване на територията на регистрираните и предвидени за проучвания археологически обекти, използвайки мобилен и настолен ГИС софтуер за структурирано събиране на първични данни за единица площ (полигон) от терена при неговото моментно състояние[7] (Нехризов 2012, Tzvetkova et al. 2012, Kecheva 2014). Необходимо е уточнението, че теренните издирвания са извършени преди промяната на сервитута на ЛОТ 2 при с. Джерман и отпадането на обекти с №№ 6 и 7[8] от предвидените за проучване и прибавянето на нови обекти, които в този момент все още не бяха известни. Останалите 10 обекта от доклада на РИМ-Кюстендил бяха частично или изцяло проучени чрез археологически разкопки през 2014 г.[9]

Състоянието на терена в определения сервитут на магистралата при пет от посетените осем обекта силно затрудни събирането на данни от повърхността. Територията им беше оставена необработвана и израсналите растения ограничаваха видимостта до 0 %. При два от тези обекти при с. Мурсалево – обект № 13 с археологически материали предимно от ранната бронзова епоха и единични фрагменти от ранната желязна епоха, проучван от доц. д-р А. Гоцев и И. Вайсов, НАИМ-БАН, и обект № 14, датиран по откритите артефакти в късния неолит и ранното средновековие (обр. 2d), проучван от В. Вандова, РИМ-Кюстендил, се установи по-висока концентрация на керамични фрагменти в западна посока, извън сервитута на магистралата.

Известният праисторически обект при с. Мурсалево, № 15, проучван от чл. кор. проф. дин В. Николов и доц. д-р К. Бъчваров, НАИМ-БАН, попада частично в обработваеми площи, но беше ус-

---

[7] В екипа взеха участие: Н. Кечева, ръководител (НАИМ-БАН), Ю. Димитрова, докторант (НАИМ-БАН), В. Генчева, магистрант, Е. Дакашев, А. Григоров, Д. Тагарева, студенти (СУ „Св. Климент Охридски“).

[8] Възприета е номерацията на обектите от научния доклад на РИМ-Кюстендил.

[9] Информация в настоящия том.

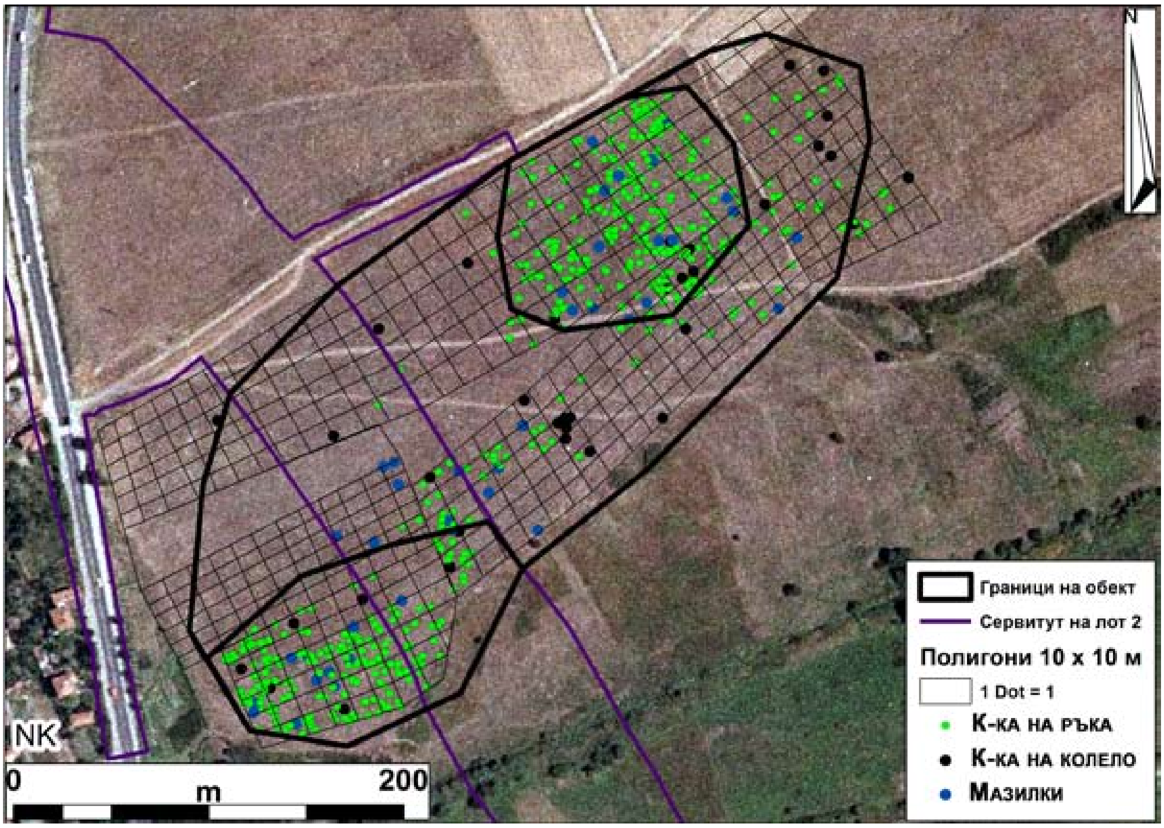

Обр. 1. Обект № 16, кв. Левски, гр. Кочериново, концентрация на археологически материали по повърхността на площ от 10 x 10 м.

тановена висока концентрация на археологически материали и находки (обр. 2c, 3a). Те се датират в ранния и късния неолит, късната желязна епоха и ранното средновековие.

На територията на единствения късноантичен обект, № 7, в землището на с. Джерман, се установи висока концентрация на строителна и битова керамика, както и необработени камъни (обр. 2a).

Част от обект № 16 в землището на кв. Левски, гр. Кочериново, попада в обработваеми площи с видимост между 20-40 % по време на покриването на територията му. Концентрацията на археологически материали обособи две ядра – в югозападната и в североизточната част (обр. 1). В тях се откриват сходни материали – преобладава керамиката на ръка от късния неолит и по-малко фрагменти на колело от късната желязна епоха (обр. 2b, 3b).

Повторното посещение на регистрираните археологически обекти даде възможност при някои от тях, където моментното състояние на терена позволяваше, да се съберат структурирани данни относно дисперсията и състоянието на археологически материали на повърхността.

Литература

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

Спасов, Вандова 2014: Р. Спасов, В. Вандова. Издирвания на археологически обекти по трасето на АМ „Струма“, ЛОТ 2 (км 322+000 – км 359+000). – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 619-621.

Kecheva 2014: N. Kecheva. Established archaeological survey methods revised. Application of new GIS technologies in Bulgaria. В: Гюрова, М. и др. (ред.) Проучвания на културно-историческото наследство: предизвикателства и перспективи. Доклади от втора докторантска конференция, 28-29 ноември

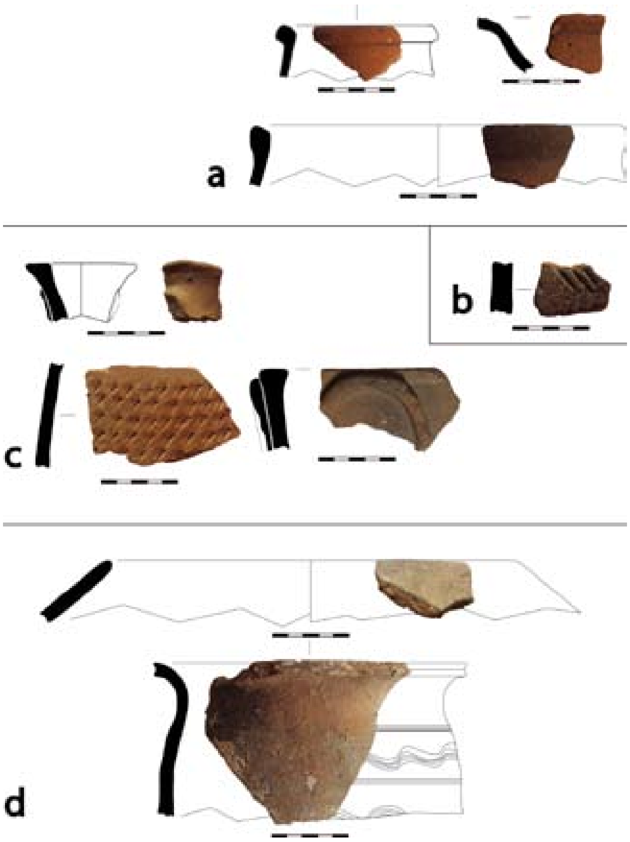

Обр. 2. Керамични фрагменти от някои обекти: a Обект № 7, с. Джерман, керамични фрагменти; b Обект № 16, кв. Левски, гр. Кочериново, керамични фрагменти; c Обект № 15, с. Мурсалево, керамични фрагменти; d Обект № 14, с. Мурсалево, керамични фрагменти.

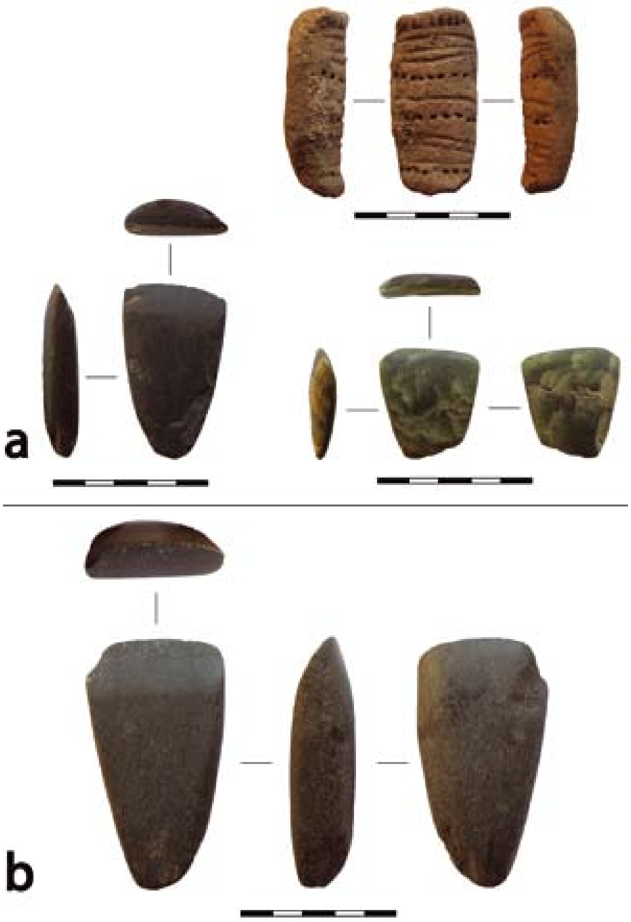

Обр. 3. Част от откритите находки: a Обект № 15, с. Мурсалево; b Обект № 16, кв. Левски, гр. Кочериново.

2013 г., София. Българско е-Списание за Археология, Supplementum 3, 2014, 1-16. URL: http://be-ja.org/supplementa/3-2014/Be-JA_supp_3_2014.pd

Tzvetkova et al. 2012: J. Tzvetkova, G. Nekhrizov, N. Kecheva. Mobile GIS and the perspectives for archaeological surface surveys in Bulgaria. – A. S. Morintz & R. Kogălniceanu (eds.). Survey in Archaeology, Often a Neglected Science. Giurgiu: Pelican Publishing House, 2012. 56-82.

№ 17. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РИДА ДРАГОЙНА, ЗЕМЛИЩА НА С. ЕЗЕРОВО И С. ВОДЕН, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Елена Божинова, Антоанета Андонова

Теренните обхождания са част от дългогодишните проучвания на археологическите култури в рида Драгойна, започнали през 2004 г., акцентът на които са разкопките на вр. Драгойна. Това е третата поредна експедиция за издирване на археологически обекти с цел създаването на максимално пълна карта на района (Божинова 2009; Андонова, Божинова 2009). Обхожданията са проведени в

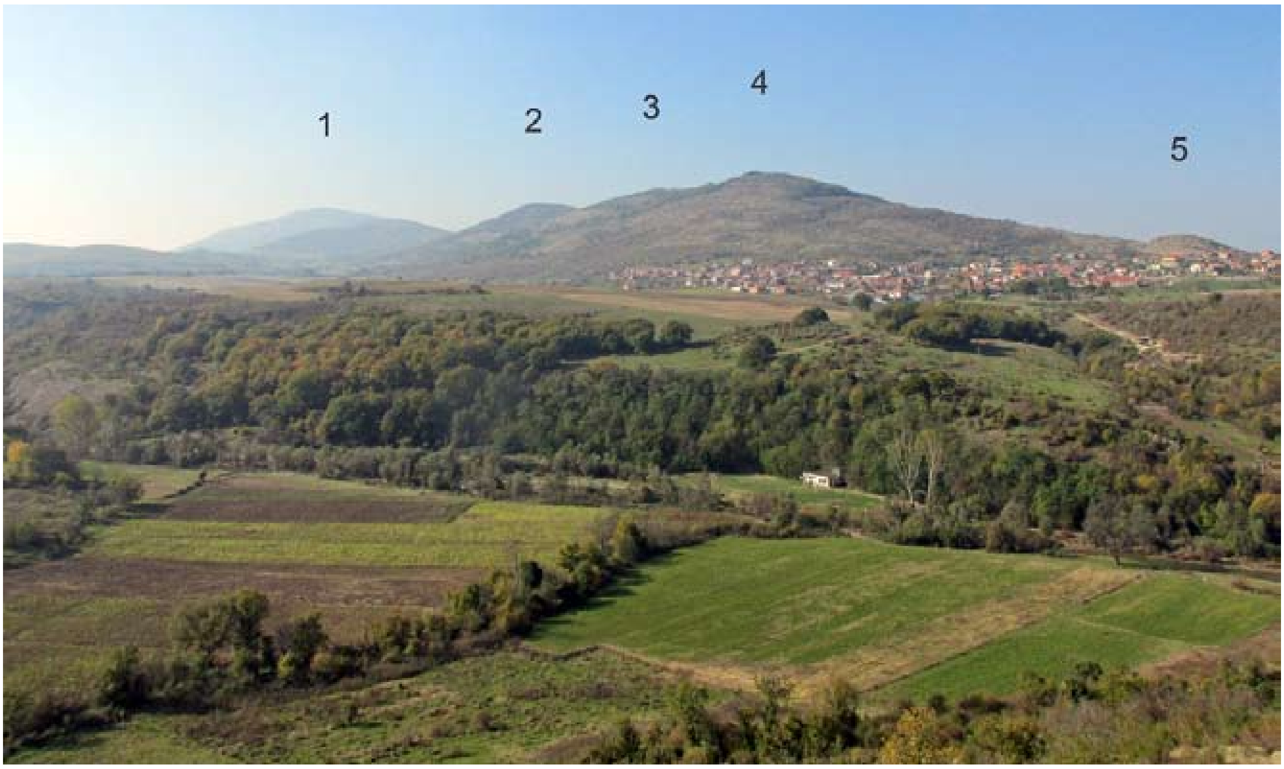

Обр. 1. Източната част на рида Драгойна с вр. Драгойна (1), Елеза (2), Хумхата (3), Айнине (4) и Миткови камъни (5), поглед от югоизток.

периода 30.10-08.11.2014 г.[10] с финансиране от Община Първомай. Регистрирани са 36 нови обекта и е актуализирана информацията за известна селищна могила (Детев 1963, 28).

Територията, обект на изследване, обхваща източната част на рида Драгойна и равнинните територии/площи на север. В тази част ридът е с посока И–З и обща дължина 3 км. Билото плавно слиза на изток, като по него се разграничават няколко кулминации, свързани посредством седловини, така че е трудно да се отличат ясно една от друга. Кулминациите от запад на изток са: Елеза,[11] Хумхата,[12] Айнине[13] и Миткови камъни[14] (обр. 1).

Южният склон на рида е стръмен и скалист с дължина 600-700 м, оголен от растителност. Северните склонове са плавни, с дължина около 1 км, съставени от множество езици, разделени от малки дерета, покрити с букови гори.

Два от новорегистрираните обекти могат да се интерпретират като височинни селища. Първият, е разположен върху последното, най-източно възвишение от рида. То е изцяло скалисто, с много добра експозиция, почти идентична на тази на Малка Драгойна (обр. 1 5). Северният му склон е терасовидно оформен (обр. 2).

В иманярски изкоп върху една от терасите бяха открити значителен брой стенни мазилки и фрагменти битова керамика от къснобронзовата епоха (КБЕ), сред които и много части от голямо хранилище (питос) с много рехава структура на глината. От повърхността на обекта бяха събрани фрагменти от късната античност.

Друг височинен обект беше регистриран на възвишението Илюжа до с. Езерово. Склоновете са терасирани и укрепени посредством стени от големи камъни на калова спойка, подобно на полигонален градеж. Материалите от обекта са стенни мазилки и битова керамика от съдове, изработени на ръка. Няколко фрагмента с щампована украса и части от питоси с украса с широка щампа определят хронологията в ранножелязната епоха (РЖЕ). На разстояние 2,5 км южно от Илюжа, в равнинен

---

[10] В експедицията участваха В. Жекунова, М. Валентинова, д-р К. Станев, М. Димитров, Д. Костадинова, Ц. Славкова, И. Иванов, Б. Драганов, Ц. Апостолов, Р. Златев и С. Николов.

[11] 565,70 м надм. в.

[12] 547,50 м надм. в.

[13] 544,10 м. надм. в.

[14] 509,50 м надм. в.

Обр. 2. Вр. Миткови камъни, обект от късната бронзова епоха и късната античност, поглед от изток.

терен е регистрирано селище с керамика от късножелязната епоха (КЖЕ). И до двата обекта има надгробни могили с височина 1-2 м. Тези два обекта са разположени на около 1-1,5 км източно от м. Пърженака, където в богат подмогилен гроб е открит златния пръстен с надпис на тракийски език (Филов 1913) и са единствените селищни обекти, които могат да се свържат с него, по наличната към този етап информация.

Голям комплекс беше регистриран върху северните склонове на възвишенията Елеза, Хумхата и Айните, върху терени с голяма денивелация, нулева експозиция и северни изложения (обр. 3). Върху площ с размери 2 х 3 км бяха регистрирани 113 каменни структури – струпвания с размери от около 3 х 5 до 6 х 12 м. Структурите се откриват концентрирани в най-общо 13 групи и са разположени на разстояние между 3 и 15 м една от друга. В три от тях личаха разсипи от каменни стени, две от които с дължина 110 и 115 м (обр. 3, обект А13). С тези съоръжения се свързват и над 15 хромела с кръгла форма и диаметър около 0,40 м, някои от които недовършени. На две места се откриват квадри със следи от клинове за отцепването им. В периферията на един от обектите два монолитни камъка са побити вертикално на разстояние 20 м един от друг. Артефакти бяха открити единствено в иманярски изкоп при едно от тези струпвания – фрагменти битова керамика и питоси, един с графит върху венчето, които се датират в IV–V в. и един фрагмент с украса, характерна за XII в. (обр. 3, обект А22). С този комплекс може да се свърже и масивна каменна стена от ломени камъни на калова спойка, която следва билото на рида в източната му част в протежение на 650 м (обр. 3, обект А20). На места са използвани разкрития на материковата скала. Втора подобна стена е изградена успоредно и на разстояние 85 м южно от първата в източната ѝ част, с проследена дължина 208 м. Дебелината на стените е съответно 2,20 и 1,70 м. Вероятно камъни за изграждането на тези съоръжения са добивани от голяма кариера, унищожила цялата източна част на възвишението Миткови камъни. Характеристиките на комплекса насочват интерпретацията му в посока рудодобив и металообработка. Геоложки районът попада в т. нар. Спахиевско рудо поле, част от голямата Боровишка калдера. Има данни за находища на цинк,

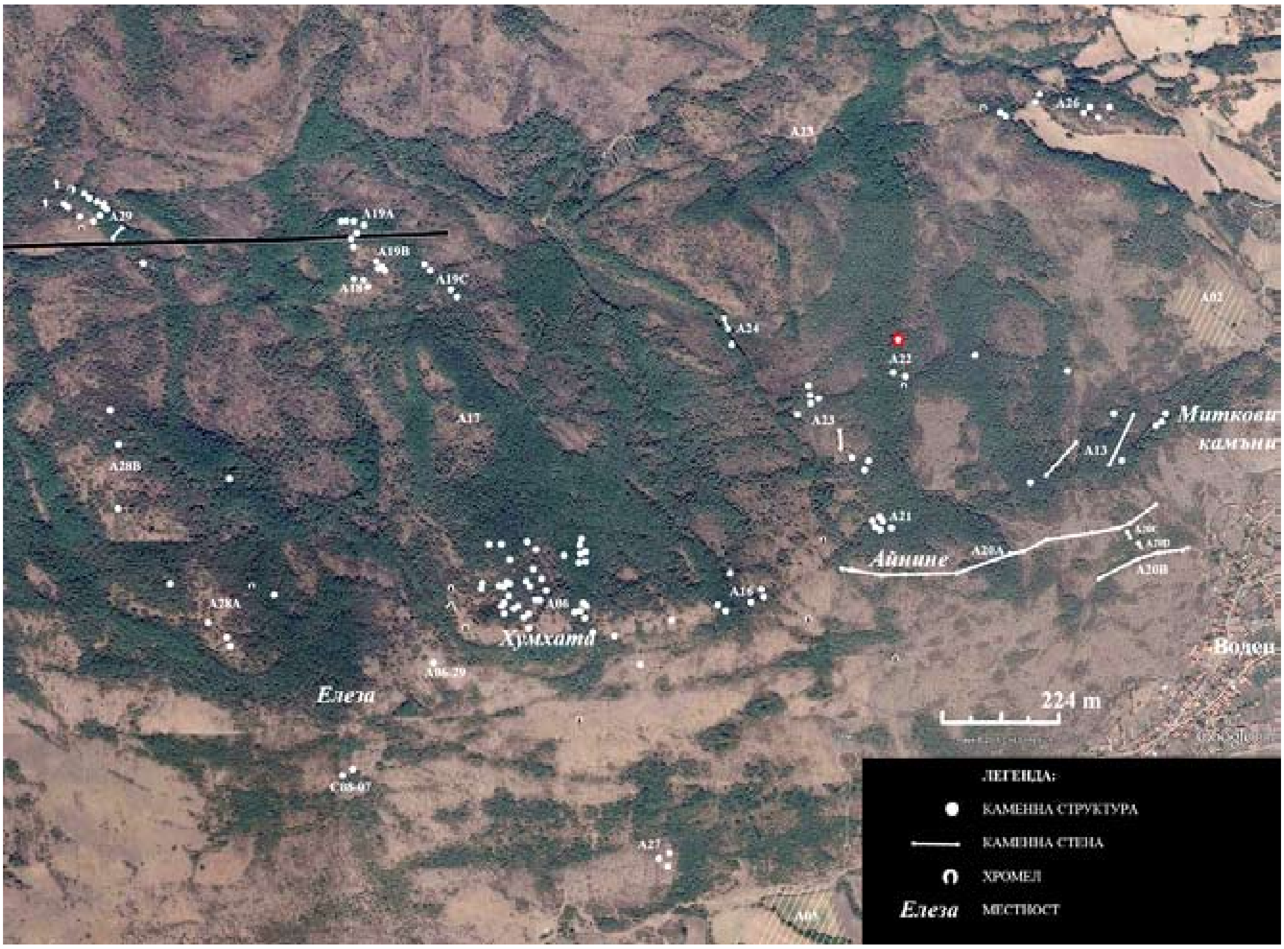
A26
A25
A29
A19A
A19B
A18
A19C
A24
A22
A02
A23
A17
A28B
Миткови
камъни
A13
A21
Айнине
A20A
A20
A20B
A16
A06
Хумхата
A28A
A06-29
Елеза
224 m
Воден
C08-07
A27
A05
ЛЕГЕНДА:
КАМЕННА СТРУКТУРА
КАМЕННА СТЕНА
ХРОМЕЛ
Елеза МЕСТНОСТ

Обр. 3. Каменни струпвания и стени върху северните склонове на рида, сателитна снимка (Google Earth, GPS).

олово, злато.[15] Някои от структурите вероятно са резултат от обитаване – деструкции от жилища с каменна архитектура, а други са следи от производствен процес, но функциите и хронологията, както на отделните структури, така и на целия комплекс могат да бъдат прецизирани след комплексно изследване, съпроводено с археологически разкопки.

Регистрирани бяха и два могилни некропола, съответно с 3 и 4 могили с височина между 0,60 и 3,80 м, с еднороден каменно-землен насип. Близкото им разположение до описания комплекс предполага, че е възможно да са свързани с него. Характеристиките им ги доближават до другите известни могили от региона, разположени по двата бряга на р. Каялийка (Божинова 2009, 117-118). Те, съгласно наличните данни, датират в желязната епоха. Новорегистрираните могили се отличават по групирането си в некрополи, за разлика от всички останали, които са разположени самостоятелно на относително равно разстояние една от друга.

Друг сложен археологически комплекс беше регистриран в северната част на изследваната територия, при границата между с. Езерово и Бяла река, по двата бряга на Мюсюлманското дере. Около селищна могила с материали от халколита се установиха няколко плоски селища, които частично се застъпват и припокриват. Многобройните материали, открити в тях, ги датират в периодите: късен неолит, ранен халколит, РЖЕ, ранен елинистически период и късна античност. Освен битова керамика и мазилки се откриха кремъчни артефакти, каменни чукалки, хромели, фрагмент от есхара, глинени тежести.

Средновековно селище с материали от XII в. беше регистрирано в равни обработваеми площи южно от с. Езерово.

---

[15] Консултация с доц. Д. Вангелов.

Литература

Андонова, Божинова 2010: А. Андонова, Е. Божинова. Теренно археологическо проучване в землищата на с. Буково, общ. Първомай и с. Ночево, общ. Черноочене. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 136-138.

Божинова 2009: Е. Божинова. Данни за селищната система в рида Драгойна въз основа на теренни археологически обхождания. – Известия на Регионален исторически музей Благоевград, V, Велико Търново, 2009, 112-123.

Детев 1966: П. Детев. Материали за праисторията на Тракия. – Годишник на Народния археологически музей – Пловдив, V, 1963, 143-152.

Филов 1913: Б. Филов. Златенъ пръстенъ съ тракийски надписъ. – Известия на Българското археологическо дружество, III, 1913, 200-221.

№ 18. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА

Георги Нехризов, Надежда Кечева

През септември-октомври 2014 г. се проведе шестата поредна теренна експедиция за издирване на археологически обекти на територията на Казанлъшката котловина.[16] Археологическите проучвания се осъществиха по приетата за работа методика на системни издирвания с приложение на мобилен и настолен ГИС софтуер с очертаване на покритата територия и локализиране на обектите с полигони.

В рамките на осем работни дни се изследва територия от 3,8 кв. км в землищата на девет населени места: Дунавци, Шейново, Голямо Дряново, Розово, Кънчево, Черганово, Ръжена в община Казанлък и Мъглиж и Тулово в община Мъглиж. Общата покрита територия от експедициите, проведени от 2009 г. до 2014 г., надхвърля 100 кв. км. Общият брой на регистрираните археологически обекти достигна 890 (обр. 1).

През 2014 г. беше планирано археологическите проучвания да обхванат речните тераси на двата бряга на р. Тунджа, югоизточно от гр. Казанлък. Забавянето на селскостопанските дейности (прибирането на реколтата и есенната оран) поради обилните дъждове не позволи пълноценното провеждане на издирванията. Почти половината от изследваната територия беше с видимост между 5 и 25 %, което значително затрудняваше прецизното регистриране на археологическите обекти.

През този сезон бяха регистрирани 24 археологически обекта. От тях 18 са надгробни могили, а останалите шест – селищни обекти. Повечето от надгробните могили са известни и въведени в АИС АКБ през 1993 г. През 2004 г. седем могили, разположени от двете страни на пътя Казанлък – Мъглиж, са проучени от екипа на доц. д-р Г. Китов. Те бяха посетени, за да се актуализира информацията за тях в АИС АКБ. Установи се, че насипите на две от могилите са възстановени след разкопките, други три са напълно изчерпани и почти не личат на терена. Една от могилите (т. нар. „Абрашева“) е с наполовина отнет насип, а за т. нар. „Рачева могила“, в която е открита гробница с две разрушени тухлени камери и каменен дромос, не са осъществени препоръчаните мерки за консервация и разкритите структури са отчасти разрушени и затрупани от свличащия се насип. Отритият при проучванията ключов блок, затварял купола на гробната камера, е оставен в периферията на могилата. Върху почти всички от посетените могили са регистрирани следи от иманярска интервенция.

В рамките на експедиции, ръководени от М. Домарадски през 1996 г. и 1998 г., екип с ръководител Г. Нехризов регистрира група обекти, разположени на ръба на надзаливната тераса на левия бряг на р. Тунджа в землището на с. Черганово. Повторното им проучване беше предприето, за да се прецизират границите им. Липсата на добра възможност за наблюдение не позволи тази цел да бъде

---

[16] В екипа участваха д-р Н. Иванова от НАИМ-БАН, бакалавър В. Генчева и студентите А. Григоров, Л. Ангелов, К. Алексиева, М. Маринова, Д. Ангелова и С. Бланкард.

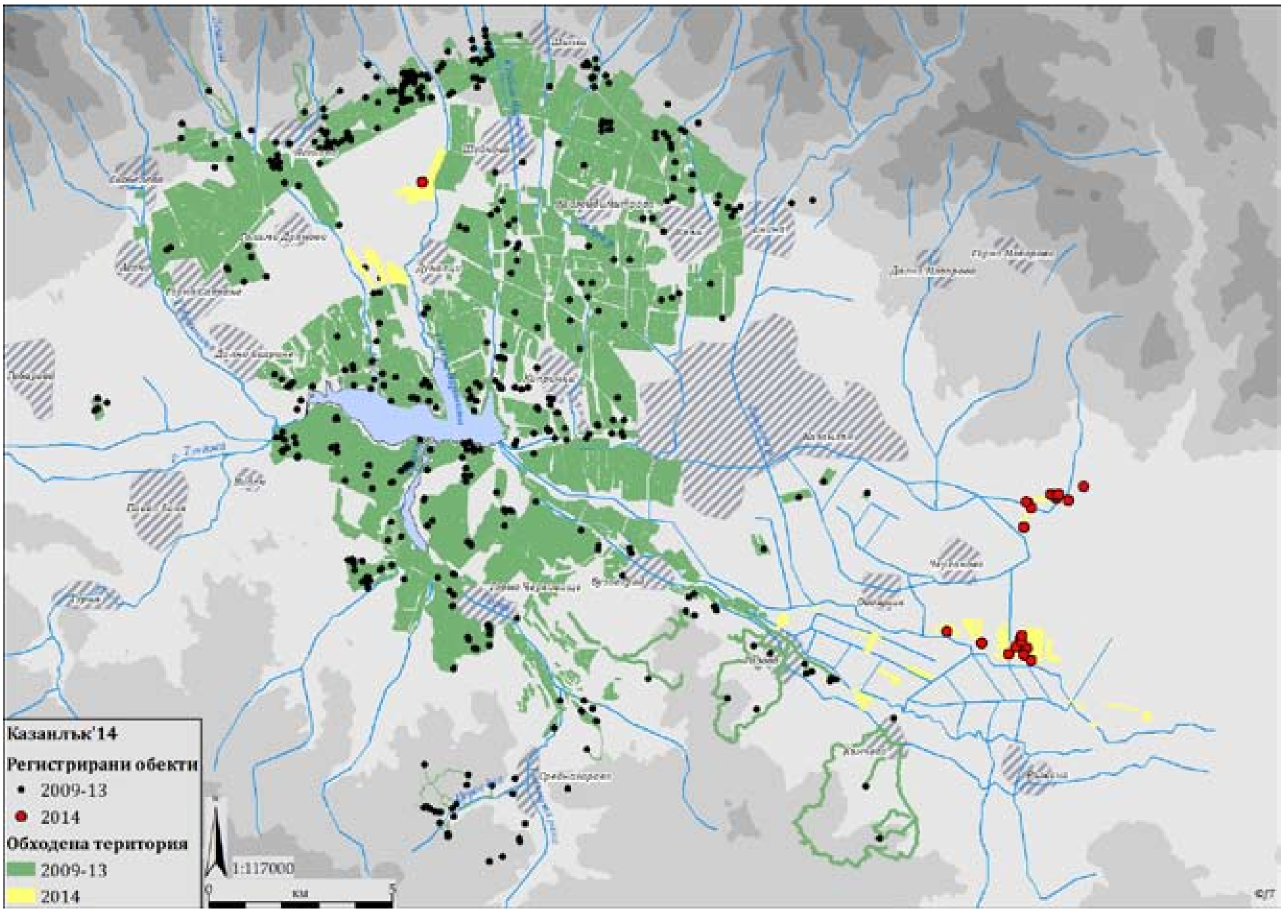

Обр. 1. Изследвана територия и регистрирани обекти в Казанлъшката котловина в периода 2009-2014 г.

осъществена напълно. Определена беше територията на селище и ритуални ями от късножелязната епоха в м. Яр бунар (АКБ № 5510008) и на голямо селище от късната римска епоха в м. Гяур чаир (АКБ № 10002582). Отчасти бяха установени границите на праисторическо селище в м. Адата (АКБ № 5510020), но не беше локализирана, намиращата се в тази местност селищна могила. Извършена беше актуализация на информацията за голямата селищна могила т. нар. Мъглижката могила, разположена на границата на землищата на Мъглиж и с. Черганово (АКБ № 5500106).

Макар и с по-скромни резултати в сравнение с предишните години, експедицията през 2014 г. допринесе за прецизиране и обогатяване на археологическата карта на Казанлъшката котловина.

№ 19. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ „ВАРНИЦАТА-1“, ЗЕМЛИЩА НА С. РУПКИТЕ, С. СВОБОДА И ГР. ЧИРПАН

Нася Якимова

В периода 22-26.11.2014 г. бе извършено теренно проучване с цел издирване на археологически обекти на площ „Варницата-1“, предназначена за добив на строителни материали. Екипът е с ръководител Н. Якимова, зам.-ръководител Ст. Стойчев – РИМ-Шумен и членове: Ю. Йоргов и В. Василев – РИМ-Шумен и Ст. Иванов – НАИМ-БАН, Филиал Шумен.

Проучвателната площ попада в землищата на с. Рупки, с. Свобода и гр. Чирпан и е извън съ-

Обр. 1. Селище 1 от югозапад.

Обр. 2. Селище 2 от запад.

временните населени места. По-голямата част от територията ѝ е заета от горски масив с иглолистни насаждения, друга част е обработваема земеделска земя, а останалият терен е силно обрасъл с треви и ниски храсти. На отделни места има стари кариери.

В непосредствена близост до проучвателна площ „Варницата-1“ е разположена късноантичната крепост „Карасура“, впоследствие голямо средновековно селище.

Локализирани и документирани бяха пет надгробни могили и три селища. Всички могили са с нарушена цялост – от селскостопанска обработка (Могила 2); от каптаж (Могила 5); от стари изкопи и строителство от XX в. (Могила 1) и от стари изкопи (Могили 3 и 4). В площ „Варницата-1“ попадат могили 3 и 4, а останалите са в непосредствена близост.

Селище 1. Разположено е на склон със северно-североизточно изложение, на север от пътя за Карасура и на терен, на който е съществувала иглолистна гора, изгоряла през 1993-1994 г. Площта му

Обр. 3.Селище 3 от югозапад.

е около 30 дка. В по-голямата си част, на изток, селището попада извън площта на „Варницата-1“, в иглолистен масив. При обхождания през 1993 г. в боровата гора (източна част на селището) са установени следи от постройки. Най-вероятно селището се развива до пътя Чирпан – Стара Загора. Откритата по повърхността битова и строителна керамика го датират в късната античност и средновековието. Предвид близостта с Карасура (разстоянието от Източна порта 2 до центъра му е около 800 м) може да се предположи, че става дума за предградие на крепостта през късната античност и част от голямото средновековно селище (обр. 1).

Селище 2. Разположено е на склон със северно изложение, между сградите на птицекомбината и асфалтов път. Площта му е около 10 дка. По повърхността са установени петна от битова и строителна керамика с най-обща датировка IV–V в. Територията, намираща се южно от селището и попадаща в площ „Варницата-1“, е със силно затревена повърхност. Там не бяха констатирани следи от движими и недвижими археологически обекти (обр. 2).

Селище 3. Разположено е на склон с източно изложение между основните сгради на птицекомбината (от север) и сметището и старите кариери (от юг). Площта му е около 10-12 дка. В южната част селището е компрометирано и отчасти унищожено от кариери. Повърхността е силно затревена и на места обрасла с ниски храсти. По терена се открива битова и строителна керамика. Предполагаемата датировка на селището е XII–XIII в. (обр.3).

№ 20. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВАСКОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ И КОСТУР, ОБЩИНА СВИЛЕНГРАД

Станислав Илиев, Пламен Георгиев

Теренните издирвания се проведоха на два етапа в периода между 01.02 и 25.09. 2014 г.

Проучването в землището на с. Васково, реализирано през първия етап, бе наложено във връзка с инвестиционни намерения от страна на „ВИНЯ ДЕСОЛ ЕСПЕЙТ“ ООД и изграждания от фирмата лозов масив в м. Баямлъка.[17] Издирването се концентрира на сравнително малка площ, в рамките на изграждащия се масив. В хода на проучването бяха регистрирани три археологически обекта.

Обект 1 (АКБ рег. № 10001808)

На площ в рамките на ПИ №№ 051009 и 051010 в землището на с. Васково, ЕКАТТЕ 10286, с приблизителни размери 8 дка и GPS координати взети от центъра С 41°55.898` и И 26°11.583`, се наблюдава полицентрична концентрация на битова и строителна керамика от римската епоха. Обектът бе проучен сондажно (вж. Илиев 2015 в настоящия том).

Обект 2 (АКБ рег. № 10001806)

На площ, попадаща в рамките на ПИ №№ 051002 и 051016 в землище на с. Васково, с приблизителни размери 3 дка и GPS координати, взети от центъра С 41°56.071` и И 26°11.642`, се наблюдава моноцентрична концентрация на битова керамика от желязната епоха. Обектът бе проучен сондажно (вж. Илиев 2015 в настоящия том).

Обект 3 (АКБ рег. № 10001804)

На цялата площ на ПИ № 125003 в землището на с. Васково (м. Баямлъка) се наблюдават няколко петна с висока концентрация на строителна и битова керамика от желязната епоха, големи късове горели мазилки и обширно петно от сивобелезникава пръст, примесена с археологически материали. Вероятно част от археологическите материали не са *in situ*, а са преотложени по повърхността в резултат на дълбоката до 0,70 м оран. Обектът бе проучен в рамките на спасителни археологически разкопки, в резултат на които бяха разкрити две жилища от раннoжелязната епоха (РЖЕ) (вж. Илиев 2015 в настоящия том).

Вторият етап на теренните издирвания се проведе в рамките на пет работни дни, с екип от шест души, в началото на септември 2014 г. Целта е да започне системно издирване на археологически обекти по южните склонове на Сакар. За проучване при тази кампания е избран рид, развиващ се северно от с. Костур. Той заема надморски височини между 700 м (на север) и 500 м (на юг), като в по-голямата си част е обрасъл с гъста храстова и дървесна растителност, което ограничава възможността за обсервация. Ридът е наричан е Каракачанския гроб или Куртовите камъни. Площта, предвидена за проучване, бе вписана в полигон с размер 7,5 кв. км. Целта бе да се „покрие“ възможно най-голям периметър на принципа „тотален обход“.

При проучването бе установено, че в долната част на рида има висока концентрацията на скални проявления. Върху скалите се срещаха (единично или на групи) скални басейни. Правилната форма на повечето навежда на мисълта, че поне част от тях са антропогенни. За установяването на произхода на подобен род структури следва да се търси мнение от специалист геолог. При надморски височини между 600 и 700 м се установи наличие на множество извори и малки поточета, които бяха надлежно картирани като част от съвременния ландшафт. В горните си части ридът става полегат и в някои участъци се регистрират широки, естествено заравнени поляни, гъсто обрасли с тревиста растителност и удобни за пасища. Върху съществуващите тук скални проявления отново се регистрират скални басейни, единични и на групи до три-четири.

В централната част на рида Куртовите камъни, при надморски височини между 580 и 590 м, на терена личи добре изразена седловина наречена „Седлото“. Непосредствено на север от нея бяха регистрирани два интересни археологически обекта – един изцяло запазен и един частично разрушен каменен кръг. Обектите са регистрирани в АИС АКБ съответно с №№ 10002672 и 10002675. Запазеното съоръжение е изградено от побити ниски камъни с установима височина до 0,45-0,50 м, ограждащи пространство с овална форма. В центъра се наблюдават няколко дълбоко вкопани камъка. В южната половина камъните са с по-големи размери, до 0,90 м. Скалните късове, изграждащи съоръжението, са от гнайс и с малки изключения имат изгладена (изветрена) повърхност. Диаметърът на оградената пространство в посока изток-запад е 9 м, север-юг – 8,30 м. Подобни структури са регистрирани от Г. Бончев по време на изследванията му в Сакар (Бончев 1901, 695, 696).

Литература

Бончев 1901: Г. Бончев. Мегалитни паметници в Сакаръ-планина. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 18, 1, 1901, 653-703.

---

[17] По време на провежданите планомерно в продължение на няколко години проучвания в землищата на селата Васково и Оряхово бяха регистрирани и проучени значителен брой археологически обекти, голяма част от които в м. Баямлъка (вж. Илиев 2007; Илиев 2015; Илиев, Цветкова 2009; Нехризов 2005, Нехризов, Петров 2005; Нехризов, Илиев 2006; Нехризов, Илиев 2007; Нехризов, Илиев 2008а; Нехризов, Илиев 2008б; Попов, Илиев 2006).

Илиев 2007: С. Илиев. Спасителни археологически разкопки на два долмена без могилен насип в м. Ешмеджика в землището на с. Оряхово, община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 128-130.

Илиев 2015: С. Илиев. Спасително археологическо проучване на селище от ранножелязната епоха и структури от античността в м. Баямлъка, землище на село Васково, община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, (под печат).

Илиев, Цветкова 2009: С. Илиев, Ю. Цветкова. Теренни археологически обходи на територията на община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 782-785.

Нехризов 2005: Г. Нехризов. Спасителни разкопки на долмен при с. Оряхово, общ. Любимец. – В: XXIV среща на музеите от Югоизточна България, 1, 2005, 80-81.

Нехризов, Илиев 2006: Г. Нехризов, С. Илиев. Спасителни разкопки на надгробна могила с долмени при с. Васково, община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 142-143.

Нехризов, Илиев 2007: Г. Нехризов, С. Илиев. Разкопки на долменен некропол в м. Баямлъка при с. Васково, община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 180-183.

Нехризов, Илиев 2008а: Г. Нехризов, С. Илиев. Проучване на некропол от долмени в землището на с. Васково, община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 159-162.

Нехризов, Илиев 2008б: Г. Нехризов, С. Илиев. Издирване на археологически обекти на територията на община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 781-783.

Нехризов, Петров 2005: Г. Нехризов, И. Петров. Спасителни разкопки на долмени при с. Оряхово, община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 128-129

Попов, Илиев 2006: Хр. Попов. С. Илиев. Теренни обхождания на територията на община Любимец през 2004 г. – Известия на Регионалния исторически музей Хасково, 3, 2006, 48.

№ 21. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СЕЛАТА ГОРСКИ ИЗВОР, ЯБЪЛКОВО И СТАЛЕВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Диана Стоянчова

Археологическото проучване стана възможно благодарение на финансиране от Университетски комплекс по хуманитаристика „Алма Матер“ на СУ „Св. Климент Охридски“, във връзка с реализирането на проект „Праисторически селища в Горнотракийската низина – теренни обходи“. Издирванията бяха проведени от археологически екип: Д. Стоянчова – ръководител; А. Агре, магистър по археология; Г. Сенгалевич, студент в СУ „Св. Климент Охридски“; Н. Стамова, студент в ПУ „Паисий Хилендарски“ и научен консултант Д. Агре.

Водеща цел на проекта беше изясняването на физико-географски характеристики на археологически обекти от праисторията в слабо изследваните райони на Карнобатската котловина и по долината на р. Марица около гр. Димитровград. Археологическите издирвания се осъществиха на два етапа през октомври 2014 г. Работата по долината на р. Марица в землищата на селата Горски извор, Сталево и Ябълково, общ. Димитровград продължи седем работни дни между 23-29.10.2014 г. (обр. 1).

В резултат на проучванията беше възможно локализирането на осем археологически обекта от различни епохи, непознати до този момент в специализираната литература и нерегистрирани в Археологическа карта на България, които са представени накратко с поредни номера (обр. 2).

Обект № 1 е разположен между селата Сталево и Върбица в м. Караши бунар. Заема първата незаливна северозападна тераса на р. Каяклийка. От обходената площ се наблюдава концентрация на римска и обезличена праисторическа керамика.

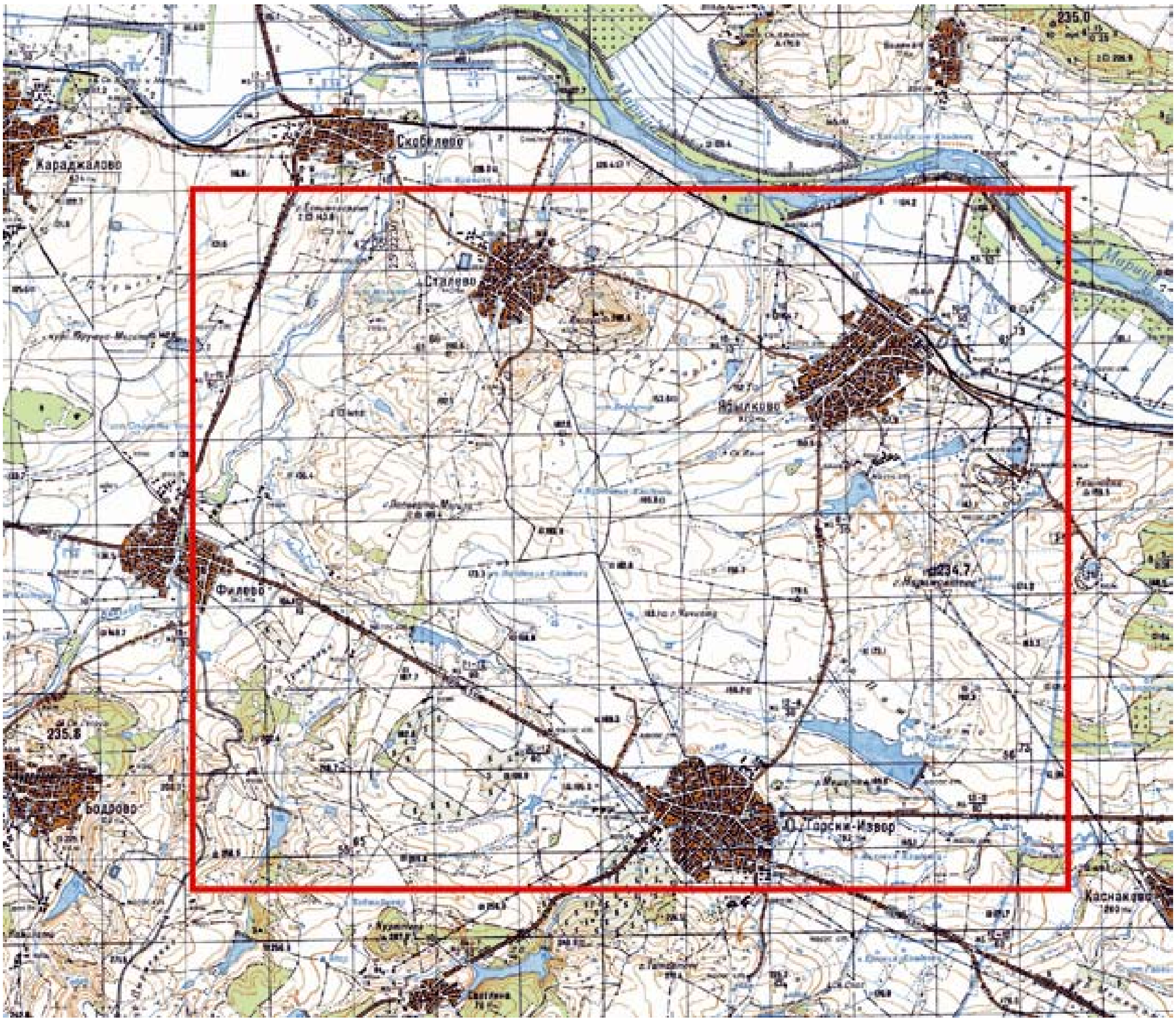

Обр. 1. Карта на обходените землища на селата Сталево, Ябълково и Горски извор.

Обект № 2 се намира между селата Горски извор и Ябълково в м. Чуките. Разположен е на сравнително равен терен, на незаливна тераса и в близост до неголям язовир, който го ограничава от изток. На площ от около 20 дка се откриват фрагменти керамика от римската епоха. На няколко места личат струпвания от големи обработени камъни.

Обект № 3 се намира западно от с. Ябълково, в м. Кремлъка. Разположен е на незаливна тераса с лек наклон на североизток. На цялата територия от 22 дка се открива голяма концентрация на силно фрагментирана керамика на ръка и късове мазилка. Открити са също няколко праисторически каменни брадви, кремъчни сечива и хромели.

Обект № 4 се намира между селата Сталево и Ябълково в м. Чемлъка. Заема първата незаливна южна тераса на р. Марица. На територията му се откриват керамични фрагменти от османския период.

Обект № 5 представлява надгробна могила, разположена в териториалните рамки на обект № 4. Насипът ѝ е нарушен иманярски изкопи. Археологически материал, който да даде основание за датировка на могилата, не беше открит.

Обект № 6 се намира непосредствено на юг от с. Ябълково. Разположен е на естествен невисок хълм, в близост до малък язовир. Откриват се керамични фрагменти от османския период.

Обект № 7 се намира южно от с. Ябълково и непосредствено североизточно от обект № 6. Разположен е на естествен невисок хълм, в близост до малко поточе, което го ограничава от юг. На отделни места се забелязват следи от кирпич и керамика от османския период.

Обект № 8 се намира между селата Ябълково и Сталево. Разположен е на незаливна тераса на юг от р. Марица. На цялата обходена площ, от около 35 дка, беше установена концентрация на османска,

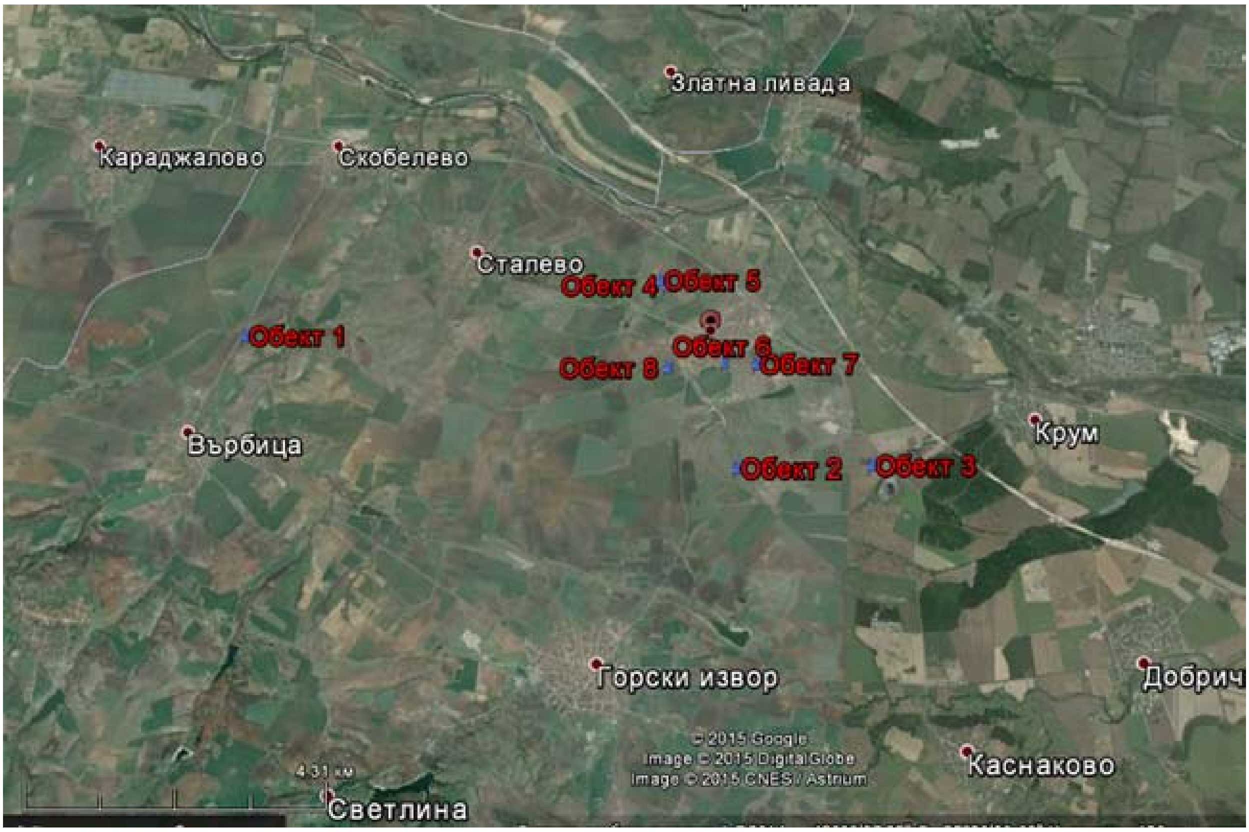
Златна ливада
Караджалово
Скобелево
Сталево
Обект 4
Обект 5
Обект 1
Обект 6
Обект 8
Обект 7
Крум
Върбица
Обект 2
Обект 3
Горски извор
Добрич
© 2015 Google
Image © 2015 DigitalGlobe
Image © 2015 CNES / Astrium
Каснаково
4.31 км
Светлина

Обр. 2. Локализирани обекти на територията на община Димитровград.

средновековна керамика (XII–XIII в.) и неопределима керамика на ръка, фрагменти от средновековни стъклени гривни, както и почти изцяло запазен зооморфен идол.

По време на издирванията екипът ни срещна огромни трудности, които не позволиха да посетим всички набелязани предварително землища. В седмицата, в която се състоя нашето проучване, почти цялата област Хасково беше под вода, вследствие на обилни валежи, прелели реки и язовири. По време на работата получихме пълно съдействие от археолога от Историческия музей в Димитровград Н. Кръстева-Аврамова. Изключително полезна за нашата работа беше предоставената от нея непубликувана информация и оказаната безвъзмездна помощ на терен.

№ 22. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СЕЛАТА ДЕВЕТАК, ДЕВЕТИНЦИ, ЖЕЛЕЗНИК И КРУМОВО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Диана Стоянчова

Археологическото проучване е част от проект „Праисторически селища в Горнотракийската низина – теренни обходи“, финансиран от Университетски комплекс по хуманитаристика „Алма Матер“ на СУ „Св. Климент Охридски“. Издирванията бяха проведени от археологически екип с ръководител Д. Стоянчова и членове: А. Агре, магистър по археология; Г. Сенгалевич, студент в СУ „Св. Климент Охридски“ и Вл. Стайков, уредник в ИМ-Правец, научен консултант е Д. Агре.

Теренните издирвания в Карнобатската котловина се състояха на два етапа през м. октомври 2014 г. (обр. 1). Като резултат беше прецизирана топографията на четири обекта от късна праистория, от типа селищни могили. Беше локализирана една, нерегистрирана до момента, селищна могила. Об-

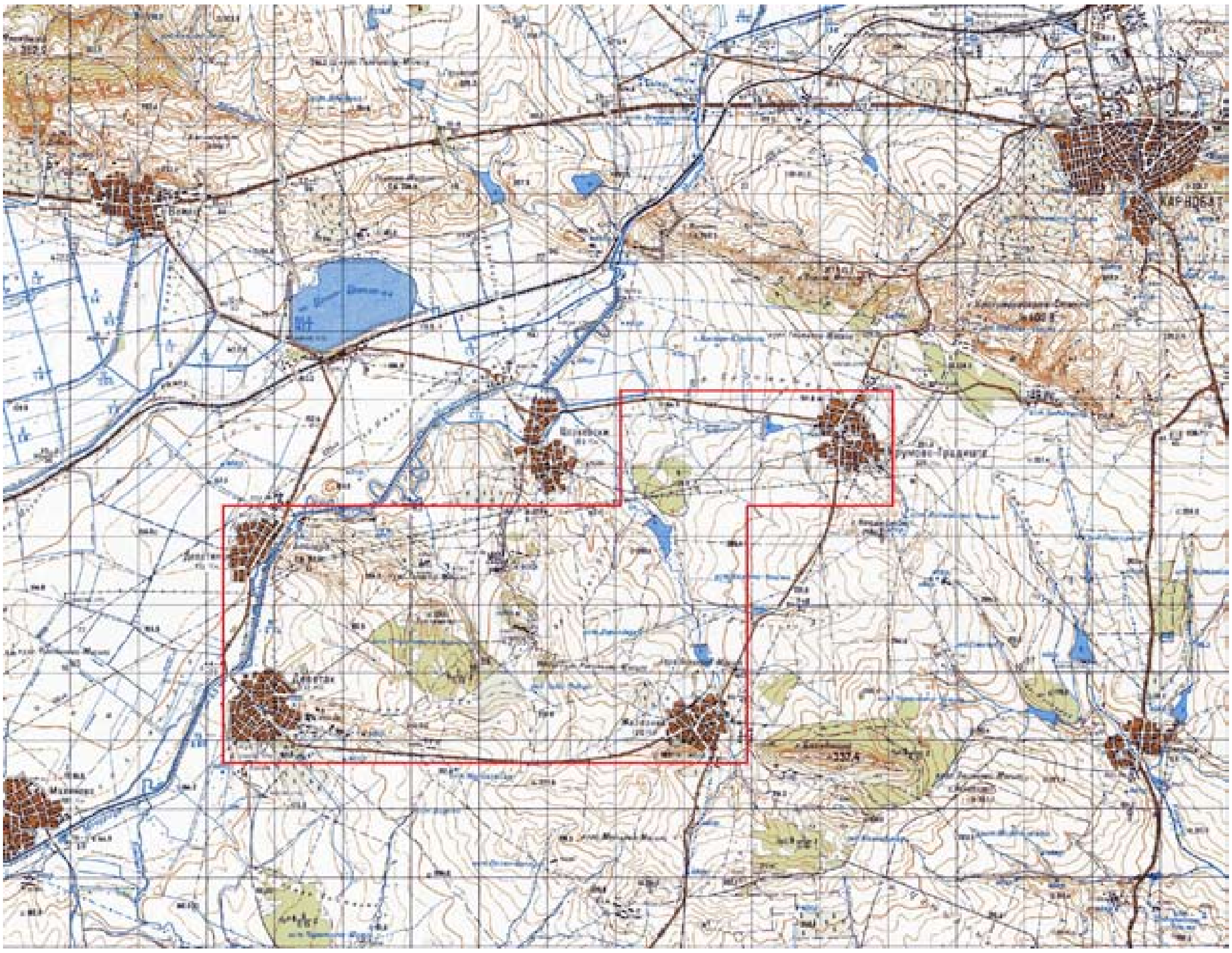

Обр. 1. Карта на обходените землища на селата Деветак, Деветинци, Железник и Крумово градище.

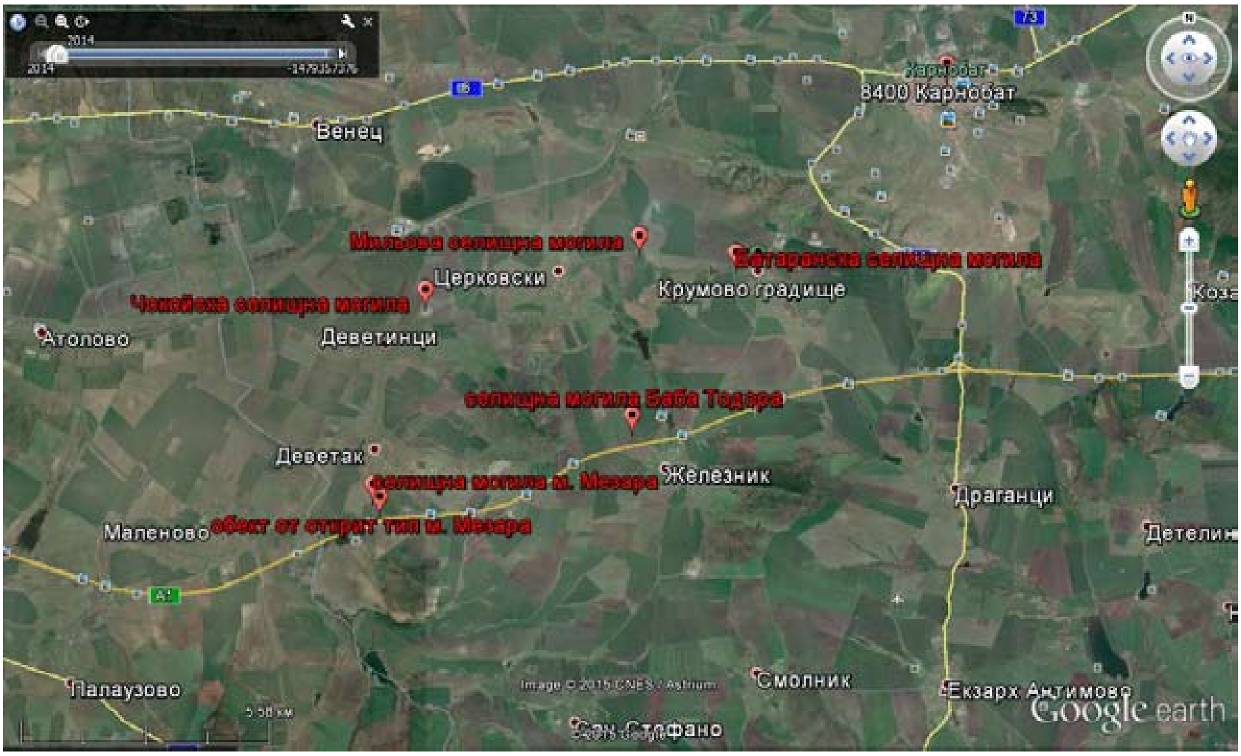
Карнобат
8400 Карнобат
Венец
Мильова селищна могила
Батаранска селищна могила
Церковски
Крумово градище
Чокойска селищна могила
Атолово
Деветинци
Коза
селищна могила Баба Тодара
Деветак
селищна могила м. Мезара
Железник
Драганци
Маленово
обект от открит тип м. Мезара
Детелин
Палаузово
Смолник
Екзарх Антимово
Сан Стефано
Image © 2015 CNES / Astrium
© 2015 Google
Google earth

Обр. 2. Локализирани обекти на територията на община Карнобат.

хожданията на околните пространства, доведоха до локализирането на едно селище от открит тип, обитавано в праисторическата и римската епохи (обр 2).

По време на издирванията са посетени Батаранската селищна могила и Мильовата могила при с. Крумово градище; Чокойската селищна могила при с. Деветинци и селищната могила Баба Тодора при с. Железник. На всяка от могилите са установени материали от късния неолит, ранния и късния халколит. По-късни материали от ранножелязната и късножелязната епоха са регистрирани на селищната могила Баба Тодора, а единични фрагменти от римската епоха – на Чокойската селищна могила. Обходени бяха териториите около селищните могили, но не са локализирани обекти от открит тип в близост до тях.

По време на проучването бяха регистрирани два непознати до момента обекта – селищна могила в м. Мезара, южно от с. Деветак и непосредствено южно от нея обект от открит тип. На двата обекта са установени материали от късния неолит, ранния и късния енеолит. На обекта от открит тип са регистрирани и множество материали от римската епоха.

№ 23. ВЕРИФИКАЦИЯ НА ДАННИ ОТ РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В УЧАСТЪКА НА КОМПРЕСОРНА СТАНЦИЯ ЛОЗЕНЕЦ, ОБЩИНА СТРАЛДЖА

Надежда Кечева

В началото на март 2014 г. се проведе верификация на вече регистрирани археологически обекти от края на март 2013 г. по проектно трасе на транзитен газопровод № 2 за Турция в участъка между Компресорна станция Лозенец до Станция за очистване при с. Недялско, общ. Стралджа[18]

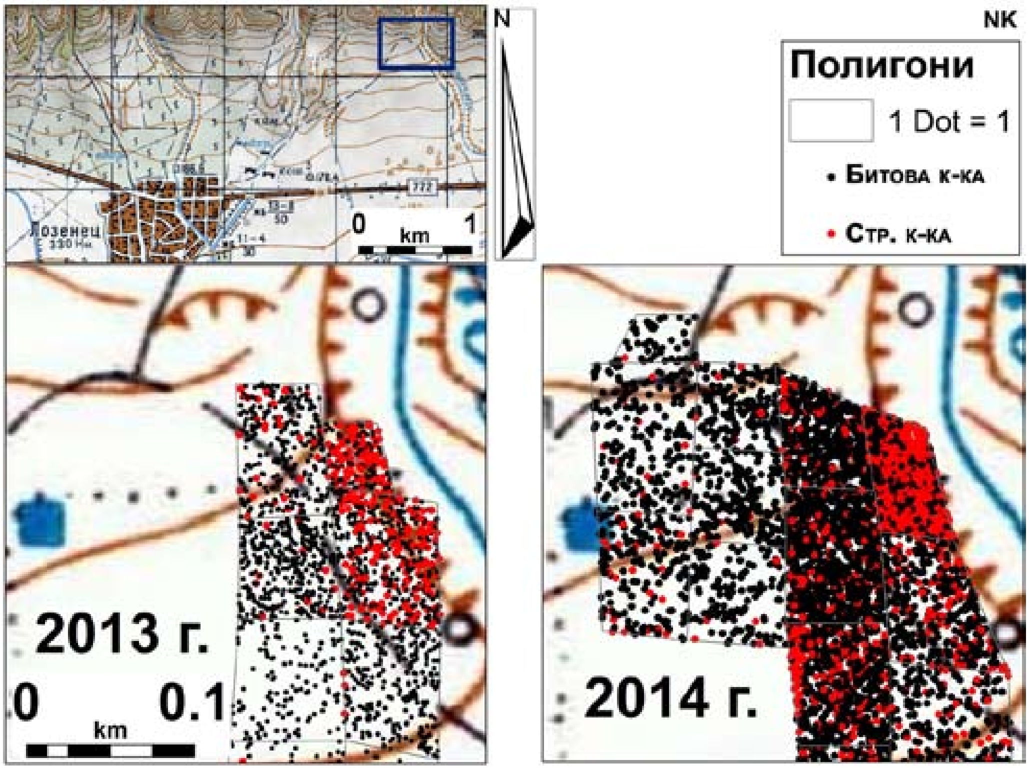

Обр. 1. Многослойно селище до КС Лозенец, данни, събрани от повърхността на терена през 2013 и 2014 г.

---

[18] В екипа през 2014 г. взеха участие: Н. Кечева, ръководител (НАИМ-БАН), Ю. Димитрова, докторант (НАИМ-БАН), Т. Вълчев и М. Козарев (РИМ-Ямбол), Е. Дакашев и А. Григоров, студенти (СУ „Св. Климент Охридски“).

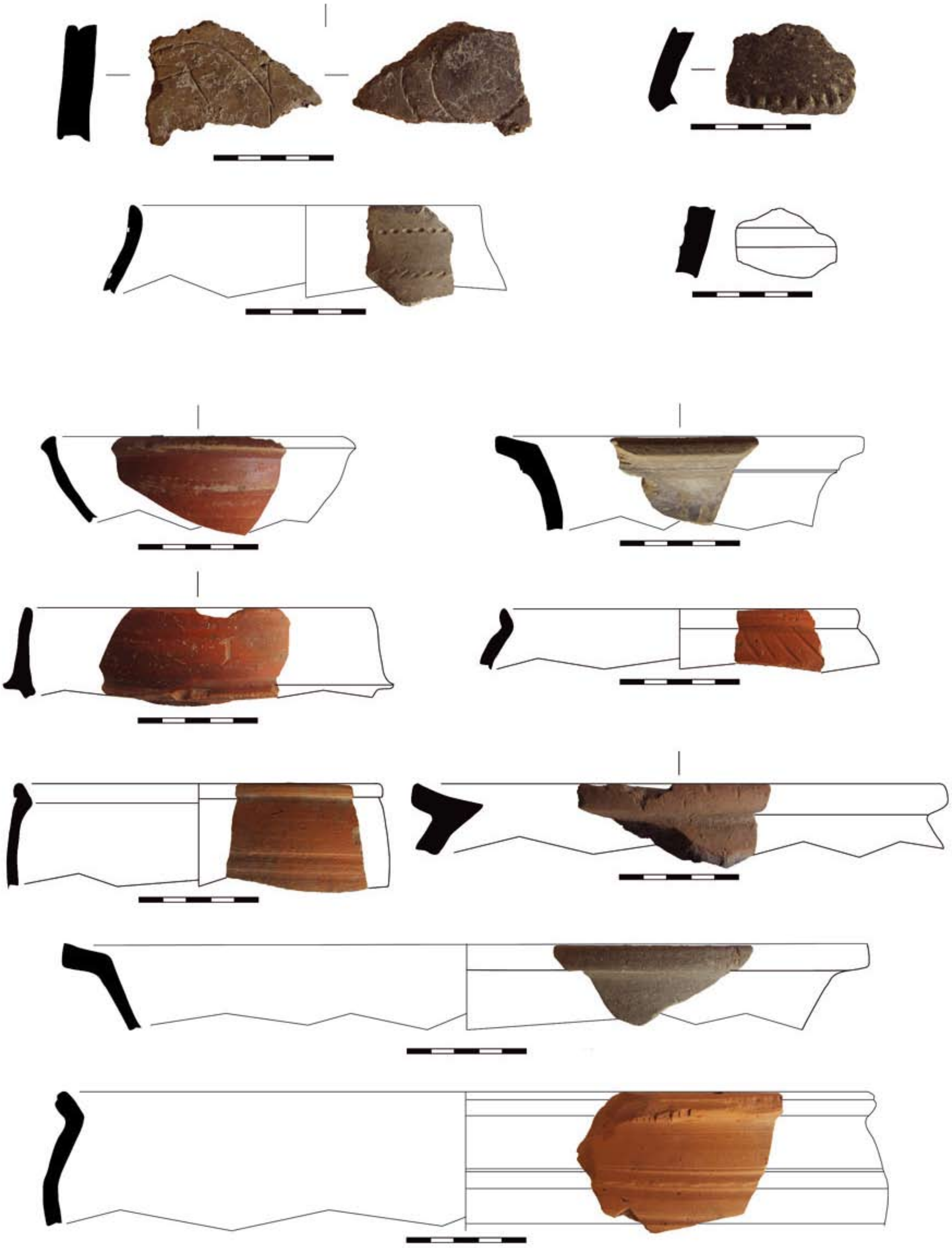

Обр. 2. Многослойно селище до КС Лозенец, керамични фрагменти.

(Кечева 2014). Целта на извършеното повторно покриване на територията на известните археологически обекти беше събирането на нови първични данни от повърхността, които в последствие да бъдат сравнени с получените резултати от 2013 г. От съществено значение е използването на едни и същи методи при събирането на данните през двете поредни кампании (Kecheva 2014).

Археологическите дейности бяха затруднени от неблагоприятните метеорологични условия. Ограниченото време, проливните дъждове и невъзможността за достигане до част от регистрира-

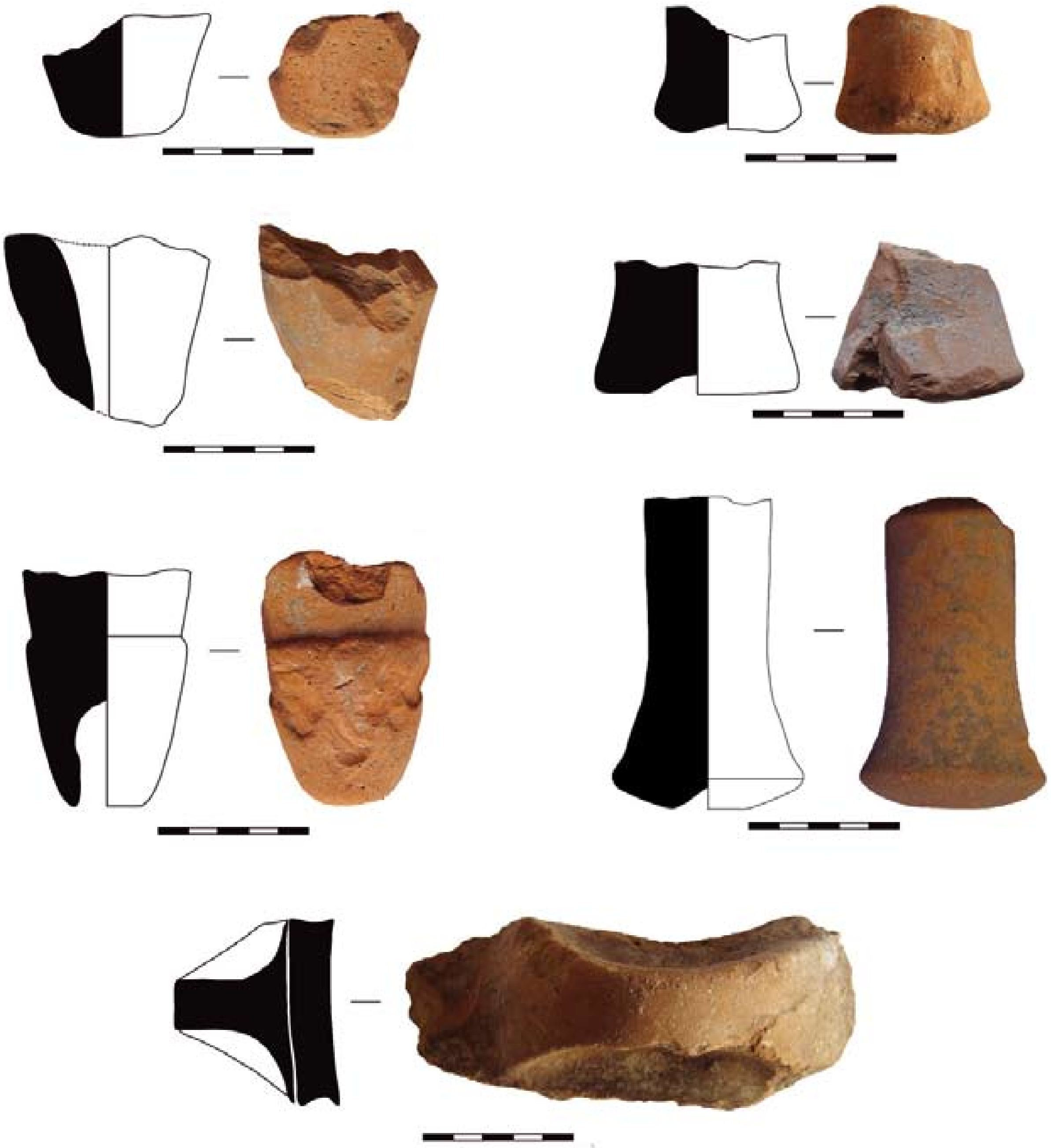

Обр. 3. Многослойно селище до КС Лозенец, керамични фрагменти.

ните обекти наложи съсредоточаването на повторното покриване на територия в рамките на един обект – многослойно селище, разположено до Компресорна станция Лозенец, с № 10001859 в Автоматизираната информационна система „Археологическа карта на България“ (АИС АКБ). Територията на обекта беше покрита по единната и утвърдена методика, която включва събиране на максимално количество информация от терена за единица площ (полигон), очертана в мобилни ГИС устройства (Нехризов 2012, Tzvetkova et al. 2012, Kecheva 2014).

Многослойният обект е разположен на първата надзаливна тераса на десния бряг на р. Брястов дол. Южно от него се намира голям могилен некропол. Две от могилите и малка част от селището са проучени през 2000 г. (Нехризов 2001). Теренът е с много лек наклон от север на юг, което предполага допълнителното преместване на артефакти по повърхността да не бъде на голямо разстояние.

Територията на обекта попада в обработваеми площи, които през 2013 г. са заети от поникнали житни култури на височина между 0,10 и 0,15 м. Видимостта е определена между 20 и 60 %. Важно е да се отбележи, че растителността е по-рядка в североизточната част, където е отразена и най-високата концентрация на археологическите материали. През 2014 г. теренът е изоран и брануван, с видимост между 80 и 100 %. Това се отразява и на установените археологически материали на единица площ (полигон). Покритата площ през 2013 г. е 145 дка, а през 2014 г. – 152 дка. През 2013 г. отбелязаните артефакти са: 1899 фрагмента битова и 323 броя строителна керамика. През 2014 г. преброените материали са: 4671 фрагмента битова и 1664 броя строителна керамика (обр. 1). Събраният материал се датира основно в римската епоха, но се откриват материали и от късната античност и средновековието, ранната и късната желязна епоха (обр. 2 и 3). През 2014 г. в северозападната част на обекта са открити и единични фрагменти, датирани в ранната бронзова епоха.

Добрата степен на запазеност на повърхността на керамичните фрагменти показва сравнително краткото им циркулиране в най-горния обработваем слой почва. Събраните данни потвърждават направените изводи от проучванията през 2013 г. за очертаване на местата с по-висока концентрация на археологически материали в най-североизточната част от територията, на брега на р. Брястов дол. Предварителни изводи, които могат да се направят, са, че видимостта, ограничена от ниско израснала житна растителност, е фактор, който, при наличието на голямо количество артефакти на повърхността, не е от решаващо значение за локализирането на места с по-високи концентрации. Той рефлектира върху конкретния брой на видените археологически материали, но не и върху обособяването на ядра на обекта. По-важно е моментното състояние на най-горния слой на повърхността (орницата), т.е. дали теренът е прясно изоран или е брануван и засят (Kecheva 2014).

Необходими са много по-голям брой наблюдения, за да могат да бъдат направени по-сериозни изводи.

Литература

Кечева 2014: Н. Кечева. Издирвания на археологически обекти по проектно трасе на газопровод № 2 за Турция в участъка между КС Лозенец до СО при с. Недялско, общ. Сталджа. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 645-647.

Нехризов 2001: Г. Нехризов. Спасителни археологически разкопки на две надгробни могили при с. Лозенец, община Сталджа. – Археологически открития и разкопки през 1999-2000 г. София, 2001, 63-64.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

Kecheva 2014: N. Kecheva. Established archaeological survey methods revised. Application of new GIS technologies in Bulgaria. В: Гюрова, М. и др. (ред.) Проучвания на културно-историческото наследство: предизвикателства и перспективи. Доклади от втора докторантска конференция, 28-29 ноември 2013 г., София. Българско е-Списание за Археология, Supplementum 3, 2014, 1-16. URL: http://be-ja.org/supplementa/3-2014/Be-JA_supp_3_2014.pdf

Tzvetkova et al. 2012: J. Tzvetkova, G. Nekhrizov, N. Kecheva. Mobile GIS and the perspectives for archaeological surface surveys in Bulgaria. – A. S. Morintz & R. Kogălniceanu (eds.). Survey in Archaeology, Often a Neglected Science. Giurgiu: Pelican Publishing House, 2012, 56-82.

№ 24. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА ВИЛНО СЕЛИЩЕ „ЦАРСКИ ИЗВОРИ“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАРИНКА, ОБЩИНА БУРГАС

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Мирослав Класнаков

Теренното издирване бе извършено през юни 2014 г. във връзка с инвестиционно предложение на „Царски извори“ ООД за изграждане вилно селище. Издирването бе осъществено под научното ръководство на гл. ас. д-р М. Гюзелев, К. Господинов – зам.-ръководител и ас. М. Класнаков, с участието и на И. Арабаджиев – реставратор – всички от РИМ-Бургас.

Проучена бе площ от 1396 дка по метода на тоталното обхождане. Обектът на проучването представлява долината на малка река, вливаща се в залива Ченгене скеле, и склоновете на ограждащите я от изток рид Ала тепе, а от запад от безименно възвишение.

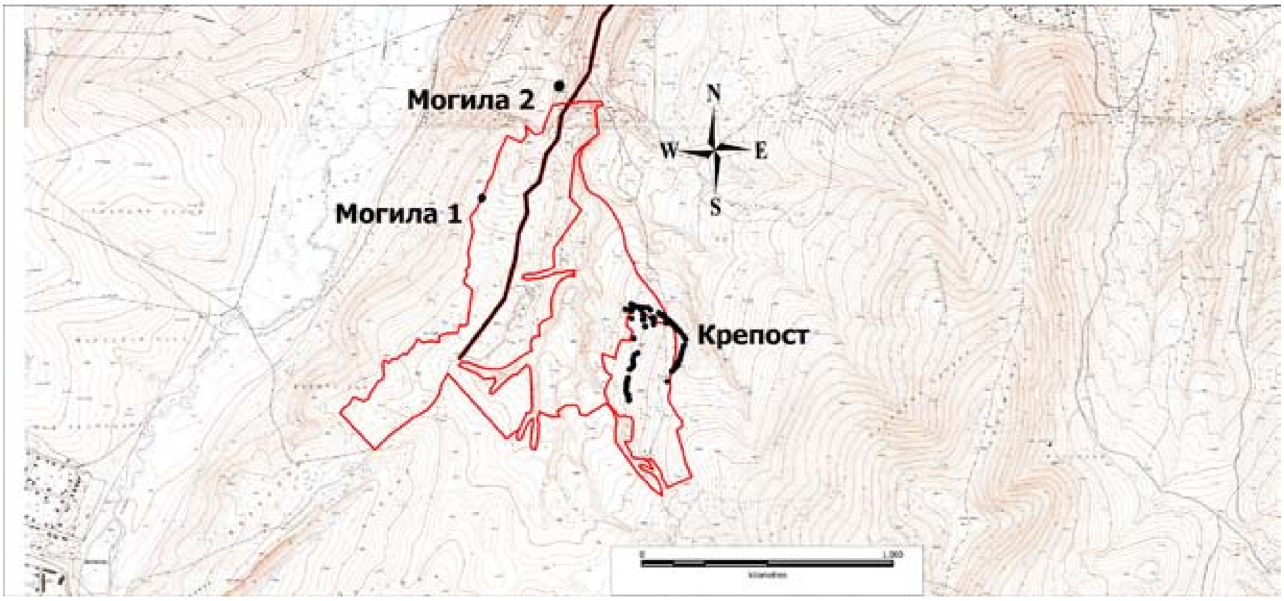

Обр. 1. Карта с местоположението на регистрираните обекти.

Бяха открити две надгробни могили и една крепост.

Могила № 1. Намира се на билото на безименното възвишение от запад. В средата е нарушена от голям иманярски изкоп. Насипът е съставен от пръст и средно големи камъни. Могилата е висока около 1 м, има елипсовиден план и размери 13 х 8 м. Дългата част е по ориентацията на билото с наклон към север-североизток. На повърхността няма видими археологически материали.

Могила № 2. Намира се на билото на същото възвишение от запад. В средата е нарушена от голям иманярски изкоп. Наклонът на околния терен е на север-северозапад. Насипът е от пръст. Могилата е висока средно около 1,50 м и е елипсовидна в план, с размери 17 х 23 м. На повърхността няма видими археологически материали.

Крепост в м. Ченгене юрт**.** Намира се на едно от западните разклонения на Ала тепе, което тук е с ориентация север-юг. Останките от крепостната стена представляват разсип от ломени камъни, ограждащ една обособена част от билото спускащо се от Ала тепе. Камъните от разсипа са със средни размери до около 0,20 х 0,30 м и по-рядко големи размери достигащи до около 1 м. Бяха проследени останките от западната, североизточната и източната стена. Останки от южната стена не бяха открити. Във вътрешността се разкриват ломени камъни, вероятно деструкции от едноделна постройка с размери 10 х 7 м. По повърхността няма видими археологически материали (обр. 1).

№ 25. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РОСЕНСКОТО И ВЪРЛИБРЯЖКОТО РУДНИ ПОЛЕТА

Петър Лещаков, Калин Димитров, Рене Кунзе

През 2014 г. продължиха издирванията на обекти, свързани с древния рудодобив и металургия в района на Медни рид (Росенско рудно поле), община Созопол. Районът бе разширен в северна посока, като обхвана частично Върлибряжкото рудно поле, община Бургас. Изследването бе реализирано по проект на НАИМ-БАН и Университет Тюбинген „Изследване на експлоатация в миналото на ресурсите на Росенското и Върлибряжкото рудни полета“, част от изследователския проект на Тюбингенския университет А 01 „Ресурси и формиране на неравенство. Суровини и комуникационни системи в праисторическа Югоизточна Европа“ с ръководители проф. Е. Перницка и доц. Р. Каус.

Теренната работа бе осъществено в периода 24.10-15.11.2014 г. от българо-немски екип в състав: П. Лещаков, К. Димитров, Р. Кунзе, Г. Самичкова, Й. Илиева, Й. Абеле, Р. Жано и др.

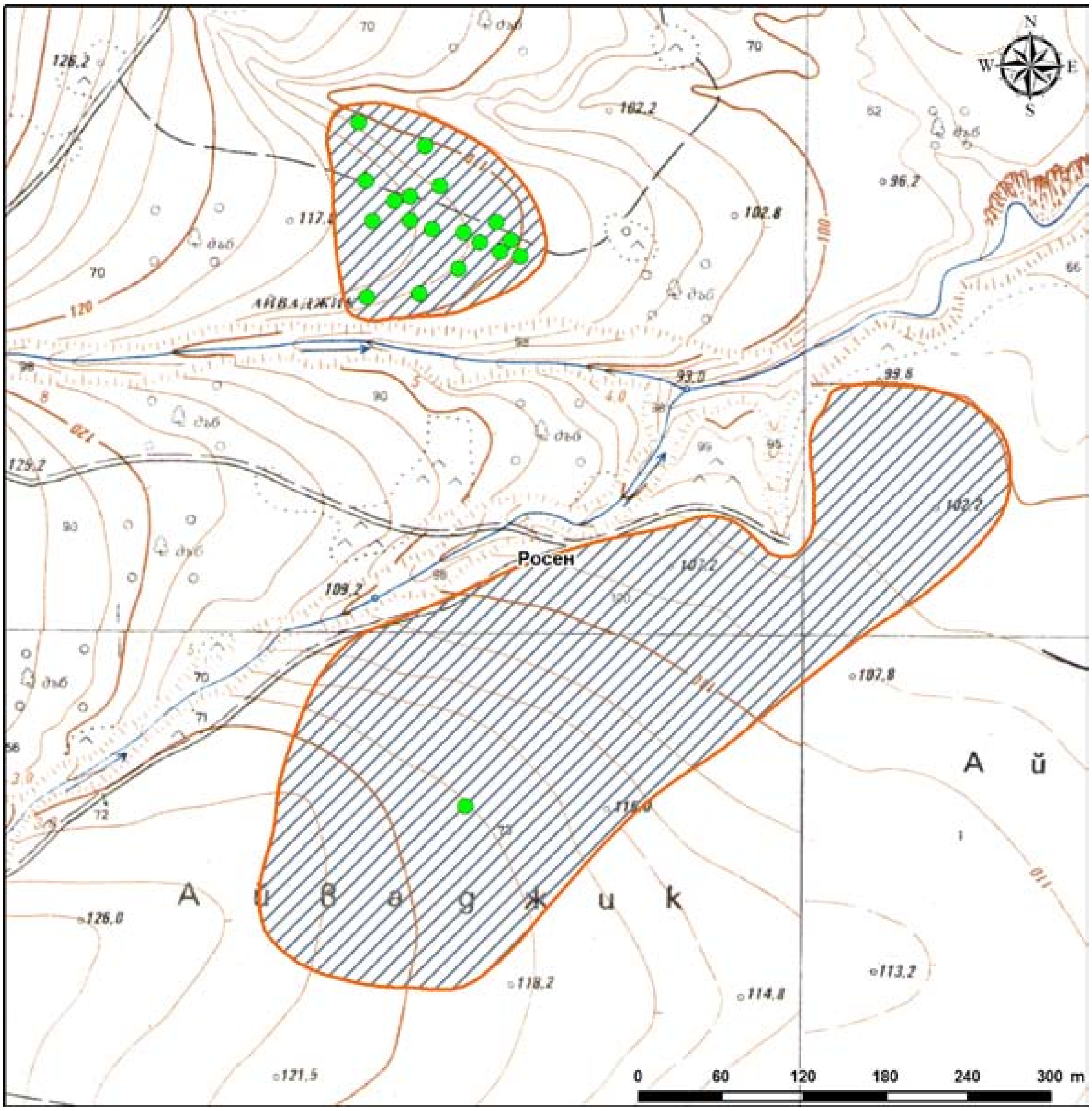

Обр. 1. Късноантичен металодобивен обект и могилен некропол в землището на с. Росен.

Росенско рудно поле

Поради неблагоприятните метеорологични условия бяха изследвани терени предимно във високите части на Медни рид, по западните склонове на планинската верига между находище Медни рид и Пропаднала вода. В зоната на първото находище са локализирани множество линейни изработки, изчерпващи повърхностните рудни жили. Липсата на археологически материал за момента силно затруднява тяхното датиране.

Върху халдата на античния рудник в м. Пропаднала вода бе открито още едно каменно оръдие за стриване на руда (обр. 2 *1*). Липсата на сигурни паралели на този тип оръдия,[19] не позволява изясняването на хронологията им. Откриването им в контекста на материали от късноархаичната епоха за сега ги отнася към този период, но не се изключва възможността да маркират и наличието на по-древен рудник унищожен от експлоатацията в античността.

В м. Каракачански колиби бе открит неизвестен до сега металодобивен център (42°23'3,9"N, 27°36'15,1"E). Той е разположен в западното подножие на находищата Пропаднала вода и Сърнешко кладенче и вероятно е преработвал част от добитата там руда. Върху силно обраслия с храсти терен, на площ от 30-40 дка се открива голямо количество производствена шлака, фрагменти от металургични пещи и силно обезличени керамични фрагменти от съдове изработени на грънчарско колело. Поради липсата на материали с ясна хронология на този етап, обектът може да се отнесе най-общо към античния период. На около 430 м СИ от него е разположено откритото през 2010 г. каменно укрепление в м. Ошиленото баирче (Лещаков, Класнаков 2011, 584), което е контролирало и охранявало металодобивната дейност.

---

[19] В периода 2010-2014 г. по халдите на открития рудник в м. Пропаднала вода са открити общо 4 оръдия от този тип и 3 фрагмента от хромелни камъни.

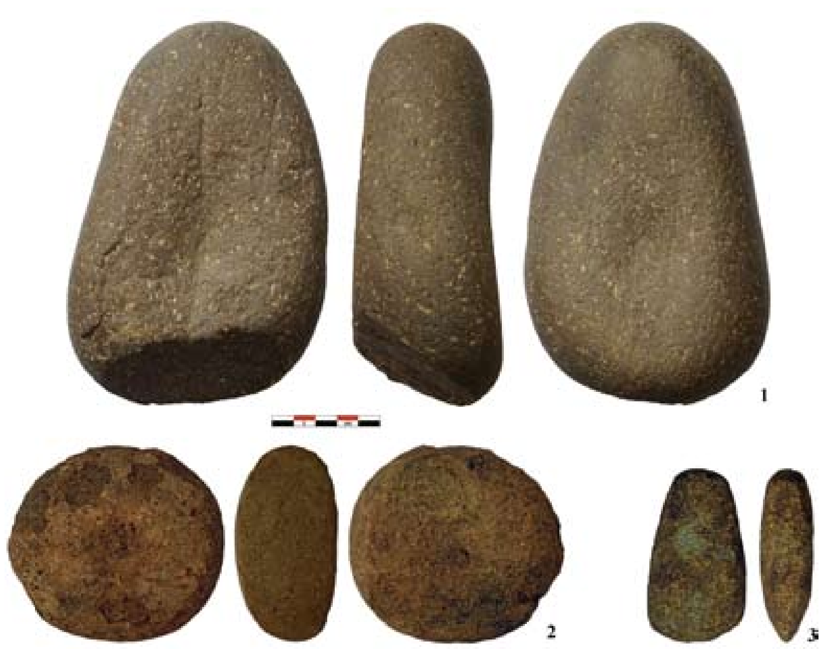

Обр. 2. Каменни оръдия открити през 2014 г.: 1. античен рудник Пропаднала вода; 2-3. късноантичен металодобивен обект в землището на с. Росен.

В източното подножие на Алатепе бе регистриран металодобивен обект от периода на късната античност (обр. 1). Разположен е на площ от 106 дка върху тераса със северозападно изложение на десния бряг на р. Отманли (42°23'27,58"N, 27°32'43,28"E). На терена бяха локализирани четири големи петна със струпвания от ломени камъни, строителна и битова керамика, които маркират сгради с каменна конструкция. В и около тях се откри голямо количество парчета шлака, свидетелстващи за наличието на производствени пещи. Липсата на медни окиси в шлаката предполага добив на желязо. Характерната битова керамика, намерена при издирването, датира обекта в периода на късната античност. В границите му бяха открити и няколко отнасящи се към късната праистория каменни оръдия (обр. 2 *2-3*), но поради липсата на синхрона керамика, датировката им не може да бъде прецизирана.

Издирването на вероятния близкоразположен суровинен източник не даде резултат, но бе локализиран един от некрополите на селището. Той е разположен на около 200 м северозападно, върху нос между две дълбоки дерета. Съставен е от 18 ниски (до 0,50-0,60 м) типични за Странджа надгробни могили с малък диаметър и землен насип. Част от тях са нарушени от иманярски изкопи.

В землището на с. Крушевец бе посетена м. Бакърбоклук, за която има сведения за древен рудодобив (Георгиев 1987, 38-39). На 1,5 км ЮЗ от селото, по протежение на малко дере (42°15'44,3"N, 27°28'35,9"E), бе открита шлака от добив на метал и керамични фрагменти, които датират металодобивния център към елинистическата и късноантичната епоха. Древните рудници, от които е добивана суровината, не бяха локализирани на този етап на проучване.

В землището на с. Габър бяха регистрирани една крепост с прилежащо селище от средновековието, три могилни некропола и следи от древен рудодобив. Изработките са разположени непосредствено на запад от съвременното селище (42°18'42,3"N, 27°20'53,4"E). Те са открит тип с линейна форма. Локализират се по северния склон на хълма и имат ориентация С–Ю. Разграничени са три успоредни изкопа с обща дължина около 500-600 м и ширина 3-5 м, които следват рудните жили. Вероятната суровина, която е добивана тук, е медна руда. В най-ниската южна част на изработките са открити дребни, силно обезличени парчета керамика, които за момента не позволяват изясняването на хронологията на рудника.

В средновековното селище и крепост в м. Калето бяха открити парчета производствена шлака, свидетелство за продължаващия добив на метал (най-вероятно желязо) през периода X–XI в.

Върлибряжко рудно поле

Обходени бяха два участъка от находището, за които има сигурни индикации за древен рудодобив (Черных 1978, 21). Най-добре запазените следи от добив на руда са регистрирани в северната периферия на минното селище Върли бряг (42°27'19,0"N, 27°23'25,9"E). Изработките се проследяват върху западния и източния склон на ниско възвишение (обр. 3). Те са от линеен тип, следващи плиткоразположените рудни жили. Запазени са на дължина около 450 м, на места до 8-10 м в дълбочина.

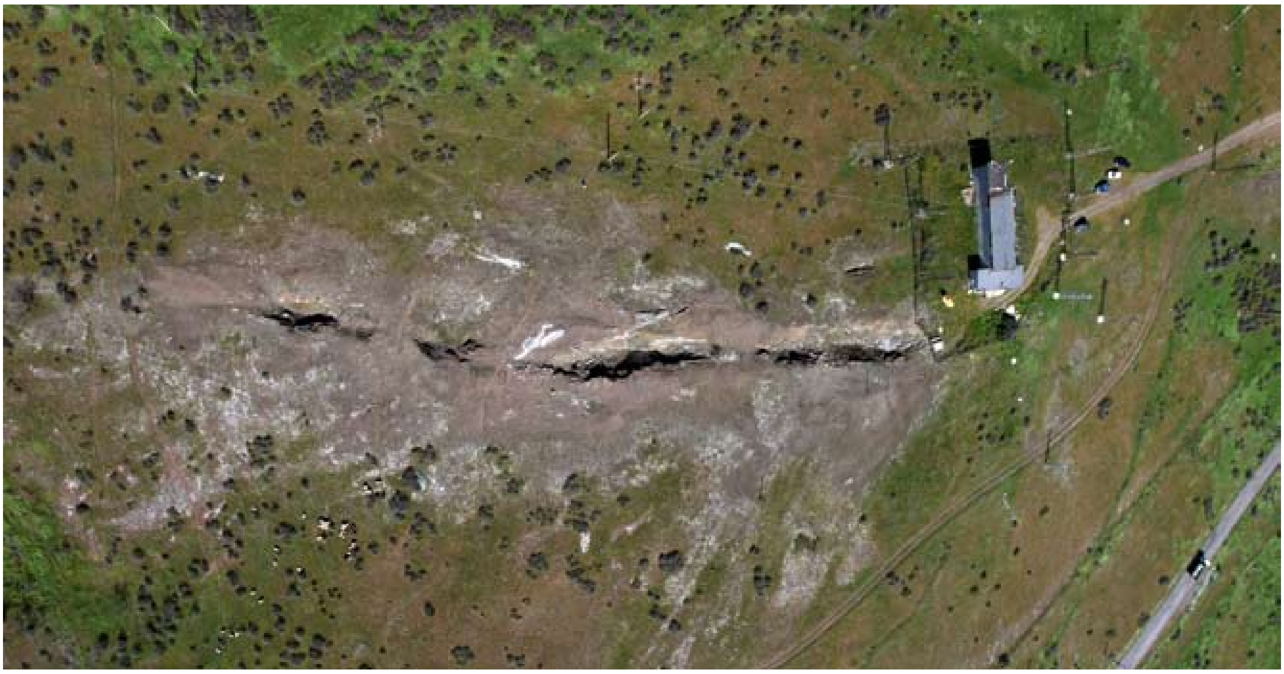

Обр. 3. Следи от древен рудодобив в околностите на минно селище Върли бряг.

По халдите на рудника се откриват парчета руда (малахит и азурит), които са ясно свидетелство за добива на мед в тази зона. Пълната липса на археологически материали обаче, не позволява датирането на древния рудник.

В землището на с. Черни връх също бяха регистрирани следи от евентуален древен рудодобив. Югозападно от селото са проследени няколко линейни изработки (42°26'22,8"N 27°19'57,9"E), в които не бяха открити рудни минерали. За сега връзката им с древния рудодобив остана несигурна.

По време на издирването беше събрана колекция от минерални образци и шлака, които предстои да бъдат изследвани, с цел изясняване на древните рудодобивни и металургични практики.

Литература

Георгиев 1987: Г. Георгиев. Полезни изкопаеми от времето на траките. София, 1987.

Лещаков, Класнаков 2011: П. Лещаков, М. Класнаков. Теренни археологически издирвания в Медни рид. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 581-585.

Черных 1978: Е. Черных. Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии. София, 1978.

№ 26. АЕРОФОТОЗАСНЕМАНЕ НА НАР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДЕУЛТУМ – ДЕВЕЛТ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Пламена Янкова, Антон Филипов

През септември 2014 г. бе извършено аерофотозаснемане в рамките на НАР „Античен и средновековен град Деултум – Девелт“, чиято основна цел бе допълване и актуализиране на информацията относно разкритите и неразкритите археологически структури на терена.

Осъществяването на практическото заснемане бе извършено от екип в състав: ръководител Пл. Янкова, докторант към катедра Археология на СУ „Св. Кл. Охридски“, доц. д-р А. Филипов, ръково-

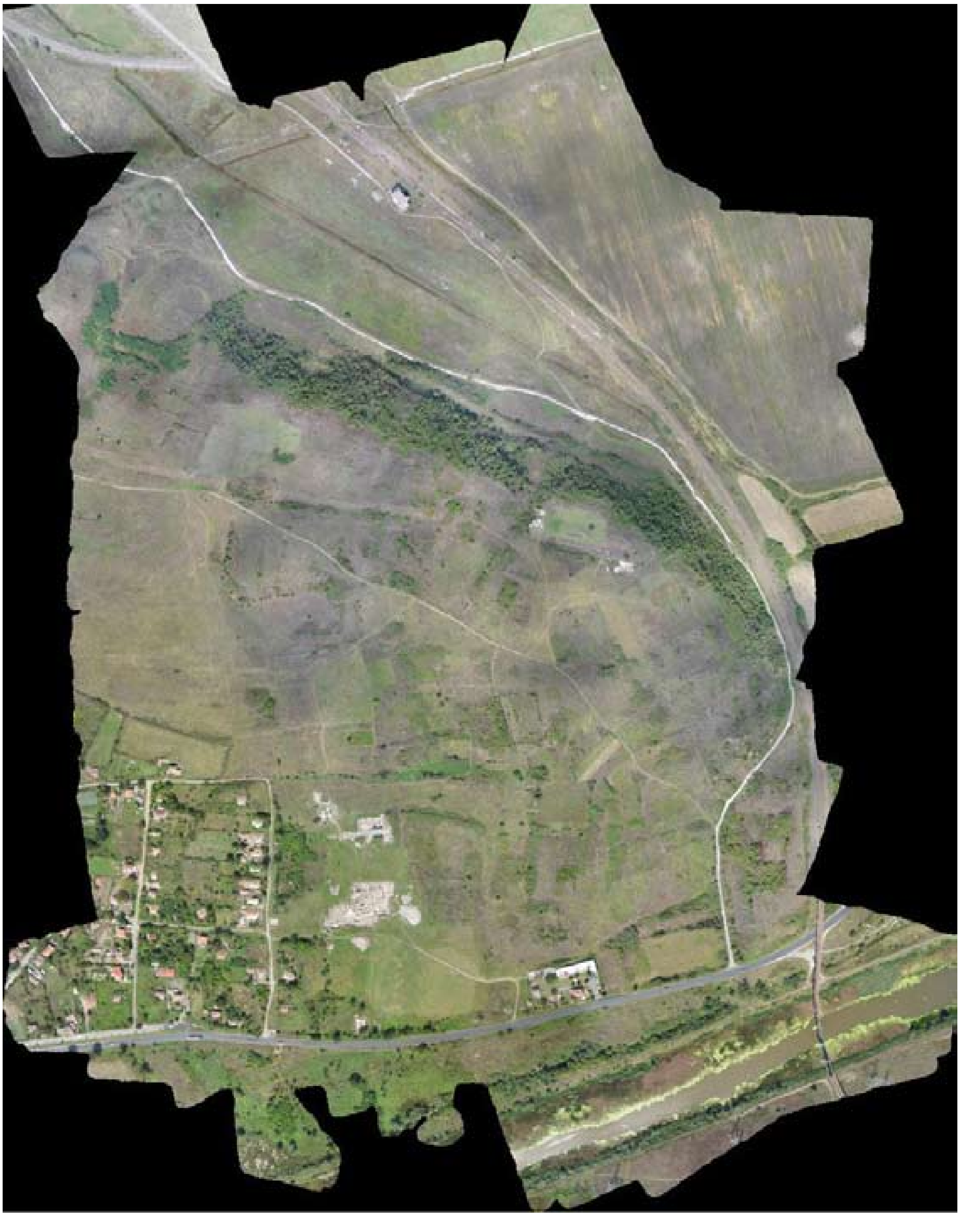

Обр. 1. Орто-фото мозайка НАР „Деултум-Дебелт“ във видим спектър VIS 400-700 nm.

дител на Центъра за въздушно наблюдение към СУ „Св. Кл. Охридски“ и инж. О. Огнянов.

Самото придобиване на аерофотоизбраженията бе реализирано посредством безпилотен самолет с фиксирано крило, модел Skywallker X6 и сканиращ блок със собствена двуканална система: VIS 400-700 nm, IR 720-900 nm на базата на SONY NEX5R и SAMSUNG ES25. Реализирани бяха общо шест полета. Заснемането е осъществено от височина 200 м с необходимото припокриване на изображенията за достигане на общ ортофографски план на цялата облетяна площ. В резултат на това са придобити над 372 изображения, всяко от които с пространствена разделителна способност 0,0583 м. Целият снимков материал е обработен с програмите Agisoft и Globul Mapper и привързан към геодезичния план на терена. В резултат на извършената работа са генерирани три продукта:

1. Орто-фото мозайка на заснетата територия във видимия и инфрачервения спектър (обр. 1 и 2);
2. Изображение с нормализирания индекс на растителността – ENVI (обр. 3);

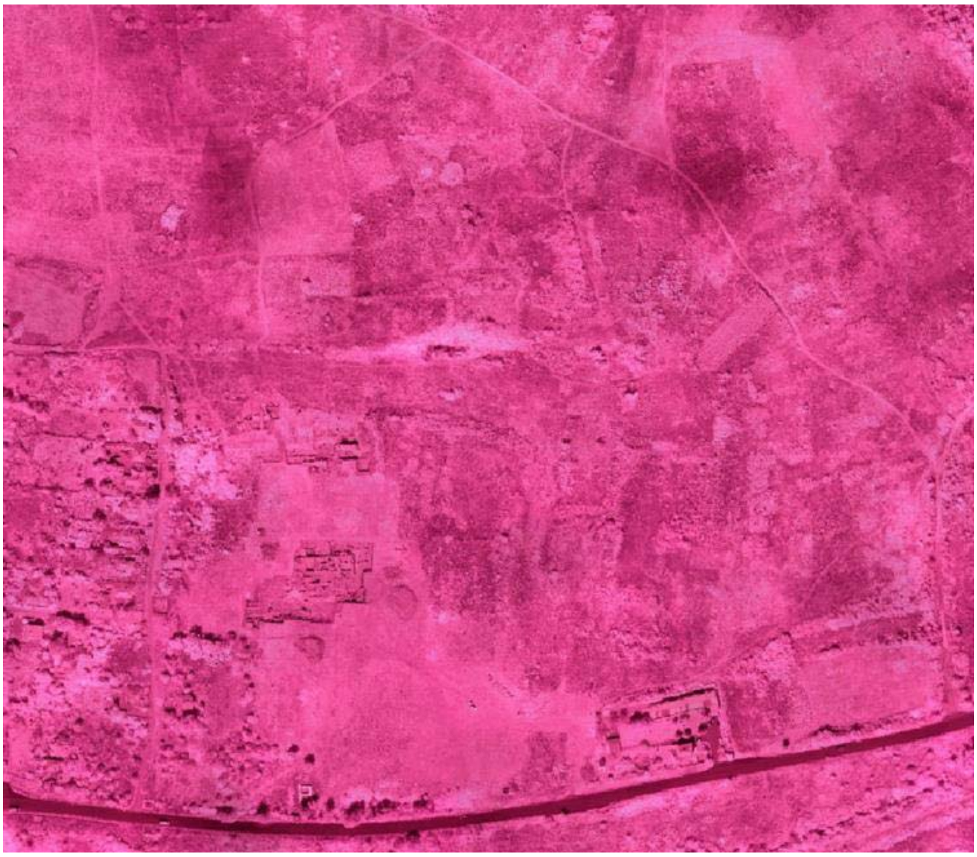

Обр. 2. Орто-фото на НАР „Деултум-Дебелт“ в инфрачервения спектър IR 720-900 nm.

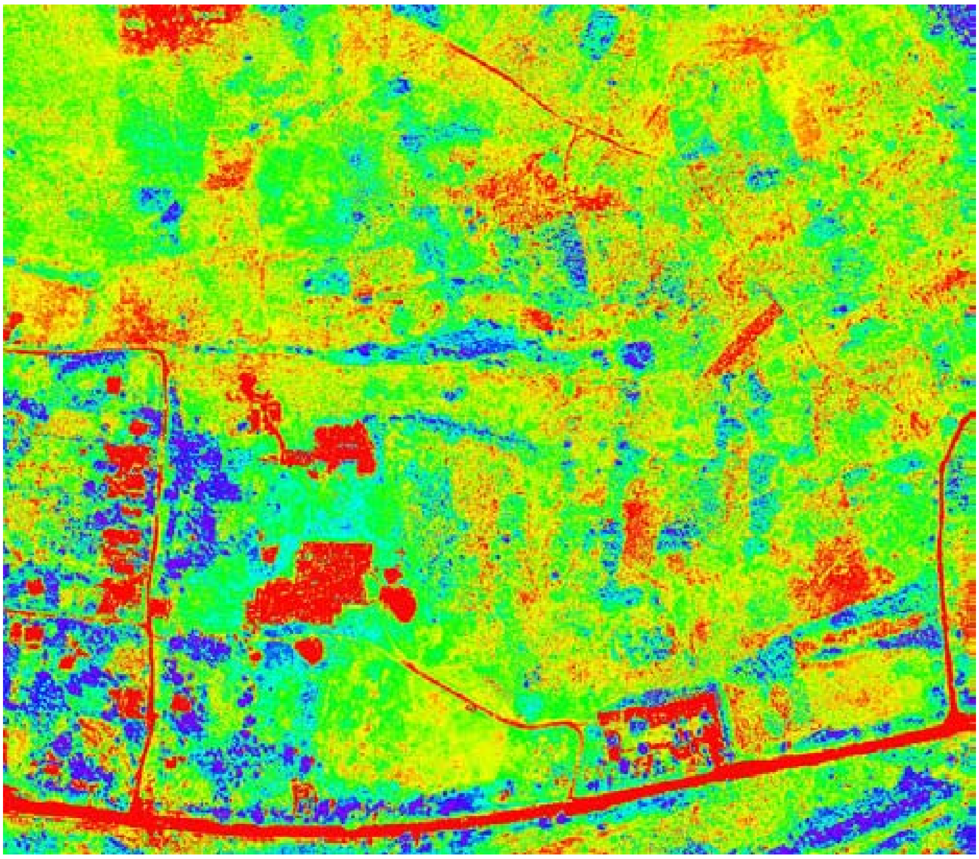

Обр. 3. Изображение с нормализирания индекс на растителността: ENVI.

3. Цифров модел на повърхността, който може да бъде използван за бъдещи археологически изследвания.

Предварителните резултати не дават категорична информация за регистриране на нови обекти на заснетата площ. Предстои допълнителна работа, която да потвърди или отхвърли това твърдение.

ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ

№ 27. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СЕЛИЩЕ В М. КЕНЕВИРА ДО ГР. ВЪРБИЦА“

Християн Цанков, Валери Григоров, Светлана Венелинова

Местността Кеневира се намира на 2,5 км североизточно от град Върбица и на 2,2 км южно от язовир Тича. Обектът е открит през 2008 г. по време на теренна експедиция „Камчия“ и е регистриран в АКБ с № 11000133. Откритият по повърхността керамичен материал датира от праисторията, късната желязна епоха и късната античност. Обектът е разположен на западния бряг на Върбишка река. Представлява ниско, силно разлато хълмисто възвишение с приблизителни размери 100 х 120 м и височина спрямо околния терен до 2 м. Характеристиките на обекта и намерения археологически материал, включително разбити останки от жилища, предполага, че става въпрос за селища от различни исторически периоди.

Основната цел на проучванията е да се изясни културната стратиграфия на обекта. Планира се това да стане на два етапа. През първия етап ще се приложат недеструктивни методи, по-конкретно ще се направи геомагнитно заснемане на част от площта на обекта. В зависимост от резултатите ще се пристъпи към втория етап – археологически разкопки. Стратегията на проучване залага на надграждането на информацията чрез прилагане на недеструктивни методи, с които да получим максимално насочваща предварителна информация за характеристиките на обекта.

Задачата на геомагнитното изследване е да ни представи карта на магнитните аномалии. Прилагането на този метод в археологическите проучвания е доказал високата си надеждност. Чрез него могат да се направят изводи за планиграфската схема на селището, да се определи с голяма точност наличието и наситеността на негативни структури, постройки, фортификационни съоръжения и други антропогенни следи.

За геофизичното изследване се избра югозападната половина на обекта. Заложихме опорна рамка с площ 40 х 80 м, ориентирана по оста СЗ–ЮИ. В нея, през 1 м, са трасирани 81 успоредно разположени един на друг геомагнитни профили с дължина 40 м, с изключение на най-югозападните 10 профила, чиято дължина е скъсена с 5 м. Проучването има експериментален характер. Геомагнитните измервания са извършени с 2 магнитометъра, с които едновременно е измервано геомагнитното поле на две височинни нива.

Интерпретация на геомагнитните измервания на проучвания терен

На магнитограмата (обр. 1) са отделени 6 линейни аномалии и 14 аномалии с компактни размери (изключение прави аномалия А15).

Първият участък (север-североизточен) се характеризира с ярко изразени нееднородности в наблюдаваното аномално геомагнитно поле. Тук са набелязани множество различни по форма и интензитет локални магнитни аномалии (А1-А11). По-голямата част от тях (А1, А2, А4, А5, А7, А9, А10, А11, А12) вероятно са свързани със структури изградени от глинести или магнитноактивни скални материали. Възможно е повишената интензивност на магнитното поле, в рамките на тези аномалии, да е свързана и с евентуално опожаряване на обектите. Заемащата централно място, значителна по размери аномалия А4, е възможно да е съставена от проявлението в магнитното поле на няколко отделни обекта, но на общата картина тя се наблюдава с добре издържани отрицателни и положителни

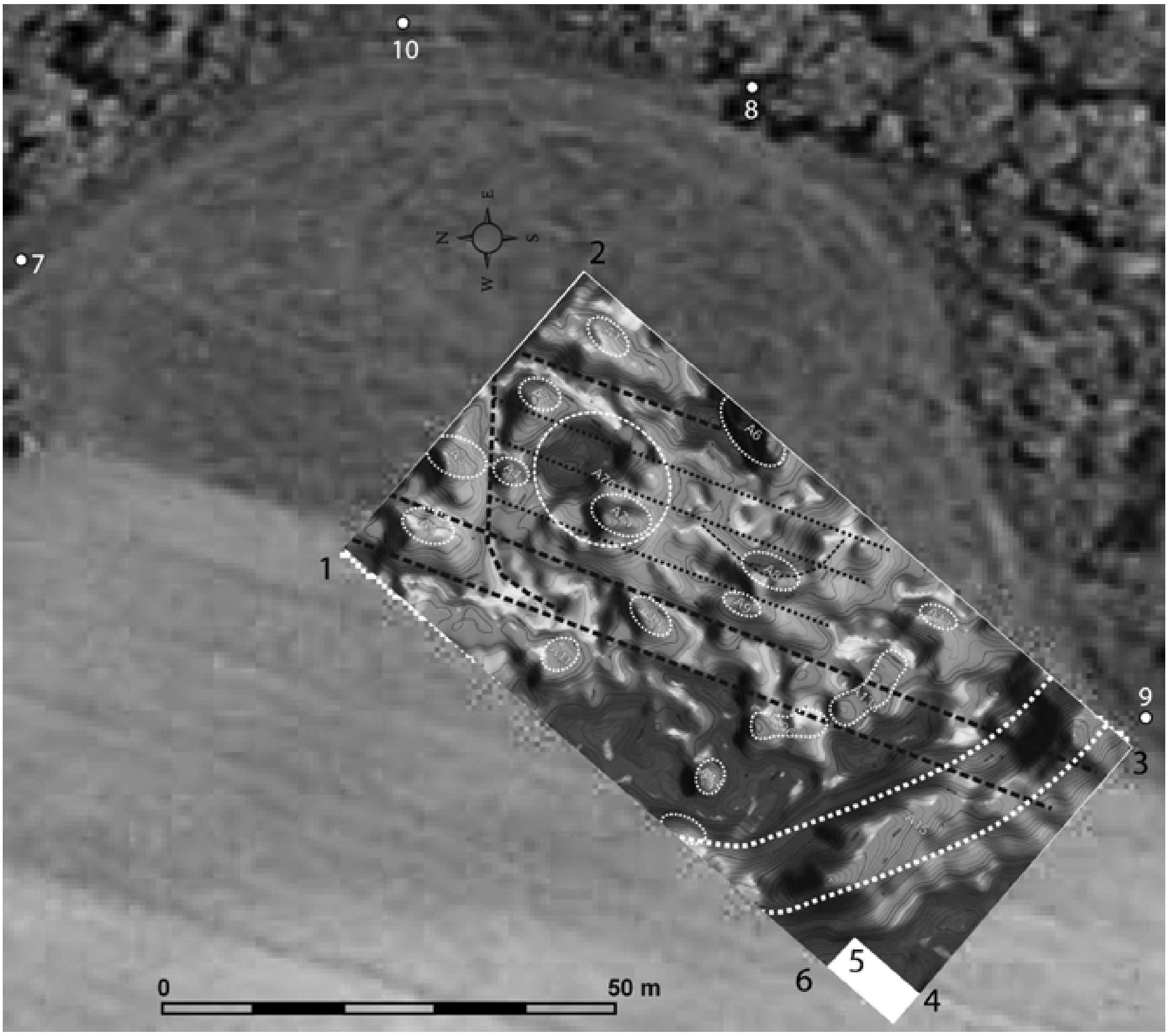

Обр. 1. Магнитограма.

компоненти, поради което е възприета за един обект. Няколко по-малки аномалии (А3, А6), имащи изометрична форма и бързо затихващ ефект, е възможно да са проявление на плиткозалягащи метални предмети. Силно интензивната издължена аномалия А8 би могло да идентифицира огнище или струпване на скали с изразени магнитни свойства. Наблюдават се също няколко добре издържани линейни аномалии (L1-L6). Проявлението им вероятно се дължи на дейности свързвани със съвременното обработване на земята (L1, L2, L3, L4). Възможно е обаче някои от тях да са археологически обекти (L5) или да маркират граници на заселени в древността участъци (L4, L6).

Вторият участък (запад-югозападен) се характеризира с по-хомогенно поле на фона, на което се отделят две малки изометрични аномалии (А13, А14) – вероятно струпване на керамика или наличие на глинобитни обекти. Най-голям интерес буди добре очертаната и пространствено издържана линейна аномалия с дъгообразна форма (А15), която логично може да бъде интерпретирана като някакъв вид ров, запълнен с магнитни материали. Аномалията е доста широка. Размерът ѝ вероятно не отговаря на реалните размери на аномалообразуващия обект, но това може да се дължи на по-голямата му дълбочина или на някакво друго явление като например ако се маркира ров, то той и пространството около него може да са гравитачно запълнени с материал от изгорели постройки. Освен това, очевидно е, че аномалията продължава извън изследваната площ в северна и южна посока. Определен е радиусът на кривината на аномалия А15, като той възлиза на R_{A15} = 75 m.

Литература

Венелинова, Константинов 2009: Св. Венелинова, К. Константинов. Теренно археологическо проучване по брега на яз. Тича, долината на р. Голяма Камчия и по-малките ѝ притоци – Вардун дере, Палиска, Герила и Върбишка река. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 767-768.

Венелинова 2010: Св. Венелинова. Теренно археологическо проучване в община Върбица, област Шумен. – Археологически открития и разкопки през 2009 г., София, 2010 г., 638-639.

Венелинова 2012: Св. Венелинова. Селищната система през античността по горното течение на Голяма Камчия (по данни от теренна експедиция „Камчия“ във Върбишко). – Българско е-Списание за Археология, 2, 2012, 61-91. URL: http://be-ja.org/issues/2012-2-2/Be-JA_2-2_2012_61-91.pdf

№ 28. ИЗДИРВАНИЯ С ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА С ПРИЛЕЖАЩИ НЕКРОПОЛИ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Иво Д. Чолаков, Емил Нанков

Теренно издирване беше проведено в рамките на два дни (13-14.04.2014 г.) на територията на античния град Хераклея Синтика в землището на с. Рупите, община Петрич. Екипът предварително обходи южния склон и билото на Джонков връх в м. Кожух, за да подбере подходящи терени за извършването на геофизично проучване. Бяха избрани две такива места, разположени северозападно (азимут 330°) и на около 225 м от подобект 2 на античния град. Това са сравнително равни площадки, в близост до които се виждат стари иманярски изкопи с разкрити каменни градежи и керамика в тях. Заложени бяха два полигона с размери 8 х 17 м, като дългите им страни са ориентирани приблизително изток-запад. Координатите на центъра на полигон 1 са N 41°27'094" E 23°15'809", на полигон 2 са N

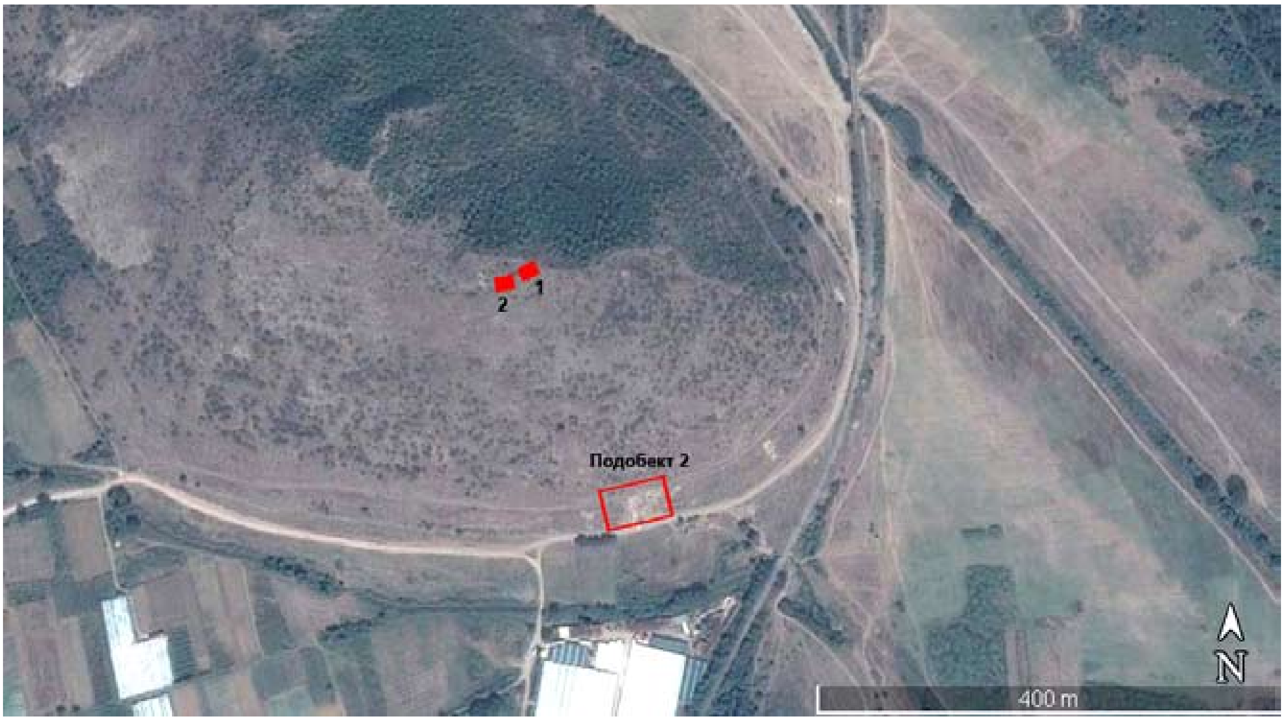

Обр. 1. Разположение на полигоните.

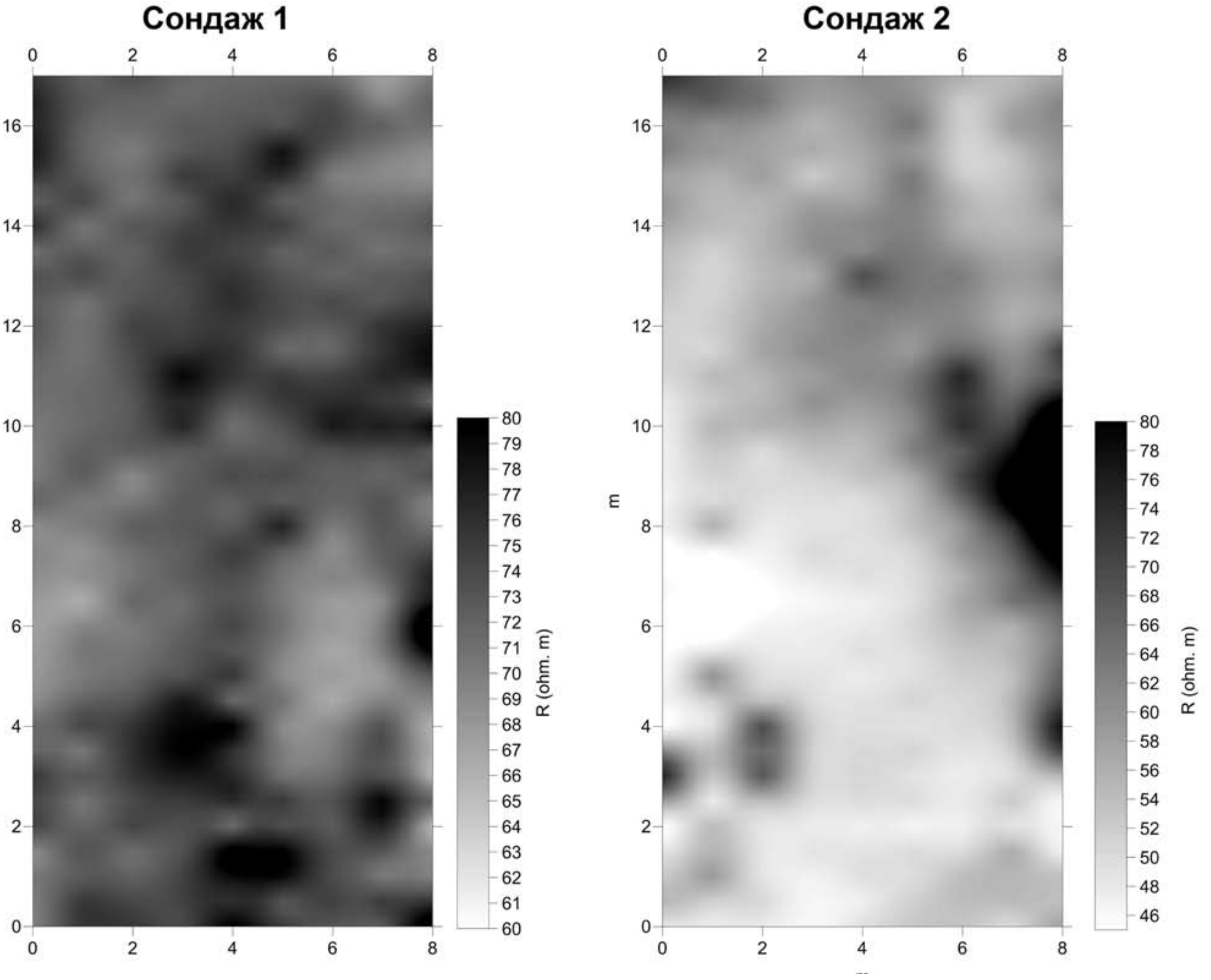

Обр. 2. Резултати от геофизичното проучване.

41°27'081" E23°15'790". Геофизичното проучване беше извършено от инж. Н. Тонков с магнитометър в рамките на заложените сондажи. Получените и обработени данни не потвърдиха наличието на археологически структури в изследваната територия.

№ 29. МАГНИТНО КАРТИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ЛАНДШАФТ В М. ГРАДИЩЕТО И М. ЛУКАНОВО ДЪРВО КРАЙ С. ГРАДЕШНИЦА, ОБЩИНА КРИВОДОЛ

Петър Зидаров, Георги Ганецовски, Калин Димитров, Райнер Комп

През 60-те и 70-те години на XX в. Б. Николов проучва сондажно редица праисторически селища в различни местности северозападно от с. Градешница. Според данните в обобщаващата публикация (Николов 1984),[20] раннонеолитното селище в м. Мало поле заема 80 дка площ и от него са проучени 16 опожарени сгради, разположени на три нива. В м. Луканово дърво е разположено късноенеолитно селище с 50 дка площ, от което са проучени три сгради. В местностите Градището и Калето са проучени укрепени селища от ранния и късния халколит. Б. Николов не уточнява тяхната площ и западни граници, но отбелязва, че е проучил 63 сгради, принадлежащи към три последователни етапа на изграждане и опожаряване. Планировката им е в редици от свободно стоящи сгради, ориентирани изток-запад и разположени единично или на групи на разстояние 3-6 м. Между редиците от сгради има 6-10 м разстояние. В същата местност са регистрирани също и крепост и некропол от ранното средновековие, а в Мало поле и некропол от късната бронзова епоха (Николов 1978). Въпреки научната значимост на обектите от ранния неолит и ранния халколит, епонимни за археологическите култури от тези епохи в Северозападна България и Югозападна Румъния – съответно Градешница-Кърча и Градешница, в досегашните публикации липсва общ план, по който могат да бъдат точно локализирани границите на обектите, планировката на разкопаните сгради или дори сондажите на Б. Николов (Атанасов, Ганецовски 2008), разположени най-общо в една линия с протежение над 1,5 км от изток на запад.

---

[20] Книжката на Б. Николов за Градешница не е странирана и поради това не могат да бъдат цитирани страници.

Предвид голямата обработваема площ и данните за масивни опожарени сгради от различни периоди, през 2014 г. предприехме магнитно картиране, целящо изясняване на границите и планировката на отделните обекти. Теренните проучвания са проведени през периода 02-04.10.2014 г. от авторите на настоящето съобщение, а финансирането е осигурено чрез рамков договор за сътрудничество между НБУ и Германския археологически институт.

Метод

Магнитното картиране е осъществено с 16-сензорен флуксгейт магнитометър, работещ в градиентен режим. Гъстотата на сензорите, респективно на измерените профили, е 0,25 м, а честотата на измерване 0,10-0,20 м. Локализацията на измерванията и навигацията в реално време се осъществяват посредством двуканален диференциален GPS.

Резултати (обр. 1)

1. Топографско и геофизично картиране в м. Градището

През 2014 г., в м. Градището бе измерена цялата достъпна площ, възлизаща на над 64 дка. Тя е разположена на издължена тераса със стръмни склонове. Най-източната ѝ част е обособена топо-

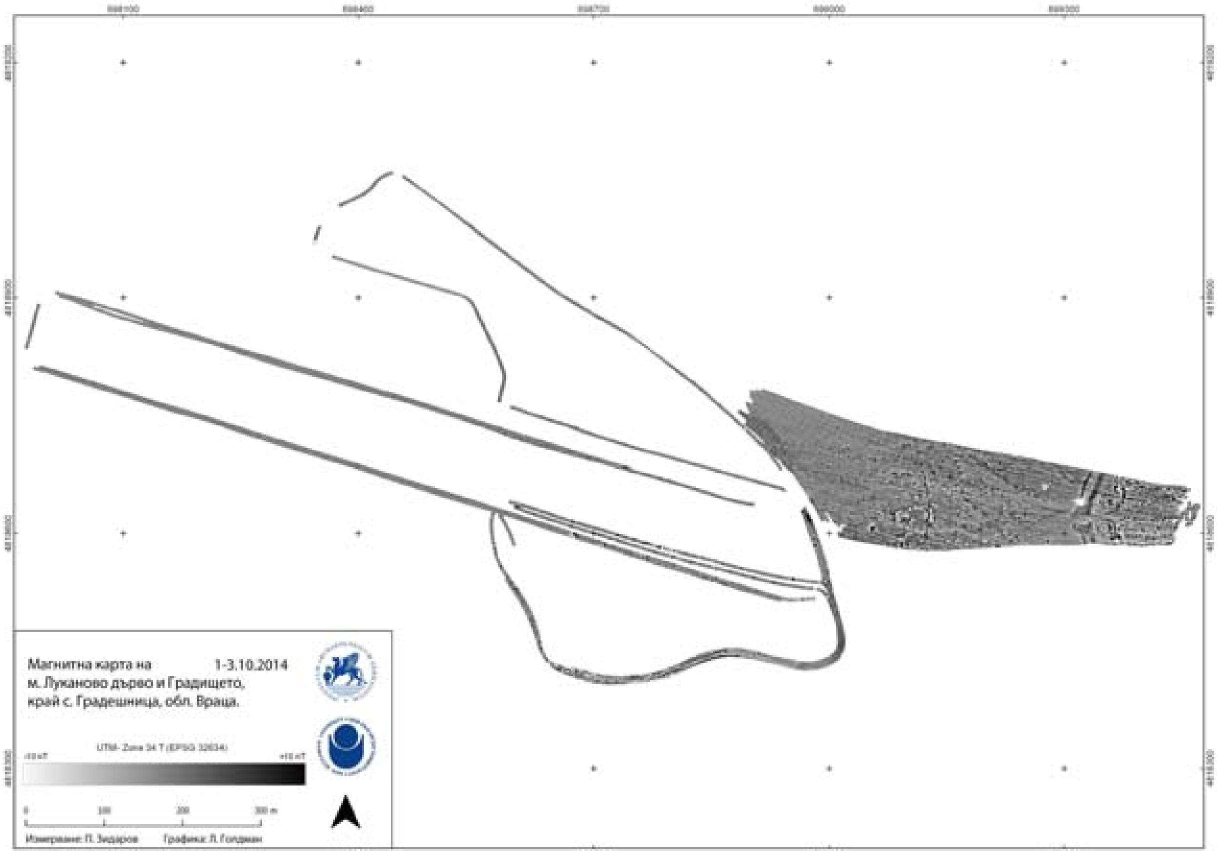
698100
698400
698700
699000
699300
Магнитна карта на 1-3.10.2014
м. Луканово дърво и Градището,
край с. Градешница, обл. Враца.
UTM- Zone 34 T (EPSG 32634)
0
100
200
300 m
Измерване: П. Зидаров
Графика: Л. Голдман

Обр. 1. Магнитна карта на част от м. Луканово дърво и Градището край с. Градешница, обл. Враца.

графски чрез позитивна земна форма, напомняща дъговидно извит вал, обърнат на изток към Калето и защитаващ шийката на носа откъм най-достъпната му част. Източно (от вътрешната страна) на този вал, на терен се наблюдават две други позитивни форми, напомнящи могили. Характерното, както за вала, така и за могилите е, че са покрити с камъни, които отсъстват в останалата част от обработваемата площ. На магнитната карта валът е оконтурен от две позитивни линейни аномалии. Б. Николов описва, че е заложил траншея напречно на този вал и на билото му е открил следи от дървена палисада, а от западната страна – ров с широчина 10 м, които датира в ранния халколит.

На мястото на могилите на магнитограмата се виждат правоъгълни основи, вероятно на архитектурни съоръжения. Те сякаш фланкират от вътрешната страна един централно разположен проход във вала (или изкопа на Б. Николов). На тяхната повърхност бе регистрирана, както ранно-, така и къснохалколитна керамика и човешки кости, разнесени при орането. Не е изключено костите да са и от средновековния некропол, разположен на същото място.

Източно от тези съоръжения на магнитограмата се наблюдават квази-правоъгълни площни аномалии с позитивни стойности подредени в редици, ориентирани изток-запад. Проверката на терен показва директна корелация между локализацията на тези аномалии и концентрации от останки от отухлена мазилка в орницата. Поради това, следва да се интерпретират като останки от опожарени жилища, което отговаря и на наблюденията на Б. Николов за планировката на раннохалколитното селище.

Докъм 300 м западно от укрепената площ се наблюдава относително висока концентрация на точкови и площни аномалии с позитивни стойности, корелиращи с концентрации на късове отухлена мазилка и раннохалколитна керамика с врязана украса. Част от тях сякаш също са организирани в редици, чиято ос този път е ориентирана северозапад-югоизток. Изглежда подобна пространствена организация характеризира планировката на селището извън укрепената източна част.

На около 200 м западно от гореописания вал се наблюдава друга отчетлива линейна аномалия с дъговидна форма, обърната с изпъкналата си част на изток. Тя вероятно маркира местоположението на друг ров, вероятно изграден през друга епоха.

2. Геофизично картиране в местностите Луканово дърво и Мало поле

Поради технически причини, през 2014 г. успяхме само да оконтурим и пресечем с няколко профила местностите Мало поле и Луканово дърво. Установихме относително високи концентрации на точкови и площни аномалии с позитивни стойности върху една значителна площ от 150 дка, най-общо 400 x 400 м, западно от Градището. По всяка вероятност поне една част от тях е свързана с горелите сгради и ямите-глинници на неолитните селища, които описва Б. Николов.

Коментар

Част от резултатите от магнитното картиране през 2014 г. отговарят много точно на някои от писмените описания на резултатите от разкопките на Б. Николов, например структурата на укрепителното съоръжение и планировката на халколитното селище в м. Градището. Така е постигнат двоен ефект – от една страна предишните наблюдения биват пространствено обвързани, от друга те предоставят надеждна база за интерпретация на геофизичните данни. Успоредно с това е установена вероятната планировка и граници на раннохалколитното селище извън укрепената площ. Установена е и друга укрепителна (?) линия на 300 м западно от проучената от Б. Николов. Донякъде са установени и границите на обектите в местностите Мало поле и Луканово дърво.

Тези резултати недвусмислено потвърждават потенциала от използването на дистанционните методи за изясняване на границите, планировката и структурата на селищни обекти. Прилагането на тези методи следва да се превърне в систематична стратегия не само при планирането на нови разкопки, но и в дългосрочна програма за мониторинг и опазване на значими частично разкопани археологически паметници като тези край с. Градешница.

Литература

Атанасов, Ганецовски 2008: Б. Атанасов, Г. Ганецовски. Спасителни археологически разкопки на обект от къснобронзовата епоха в м. Мало поле, с. Градешница, община Криводол. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 126-127.

Николов 1974: Б. Николов. Градешница. София, 1974.

Николов 1978: Б. Николов. Некропол от късната бронзова епоха при с. Градешница, Врачанско. – Известия на музеите в Северозападна България, 1978, 2, 18-27.

№ 30. МАГНИТНО КАРТИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ В М. ЛАПЧОВЕЦ КРАЙ С. БОРОВАН

Петър Зидаров, Георги Ганецовски, Калин Димитров, Райнер Комп, Веселин Данов

Археологическият обект Борован-Лапчовец е открит от Б. Николов, който прави сондажно проучване в южната му част през 1966 г. (Николов 1979). В сондаж с размери 10 х 6 х 1 м са открити две подови нива на опожарени сгради, богата колекция от антропоморфна глинена пластика, каменни оръдия и фрагменти от богато орнаментирани керамични съдове с врязана и инкрустирана, както и графитна украса, характерни за репертоара на култура Градешница и датиращи обекта в ранния халколит. По разпределението на сходните археологически находки в обработваемите земеделски площи, Б. Николов определя площта на селището на 15 дка.

Магнитното картиране на праисторическия обект в м. Лапчовец от авторския екип през 2014 г. е продължение на по-ранна кампания, проведена през 2009 г. Тогава са измерени над 34 дка и са установени местоположението и планировката на тройно концентрично заграждение с правоъгълна форма (Ганецовски, Зидаров 2010). Южната граница на съоръжението изглежда е ерозирала или разрушена при изграждане на микроязовира. При предишните проучвания са документирани западната, северната и част от източната граници, заграждащи запазена площ надхвърляща 40 дка. При тогавашния оглед на терена бе установено разпределение на раннохалколитна керамика на значително по-голяма площ извън съоръжението, което постави предизвикателство пред реконструкцията на конкретния селищен модел, оставащ засега без аналог в Северозападна България.

През 2014 г. предприехме магнитно картиране, целящо уточняване на източната граница и прилежащата периферия на обекта. Теренните проучвания са проведени от авторите на настоящето съобщение през периода 05-06.10.2014 г., а финансирането е осигурено чрез рамков договор за сътрудничество между НБУ и Германския археологически институт.

Метод

Магнитното картиране е осъществено с 16-сензорен флуксгейт магнитометър, работещ в градиентен режим. Гъстотата на сензорите, респективно на измерените профили, е 0,25 м, а честотата на измерване 0,10-0,20 м. Локализацията на измерванията и навигацията в реално време са осъществени посредством двуканален диференциален GPS.

Резултати

През 2014 г. е картиран полигон

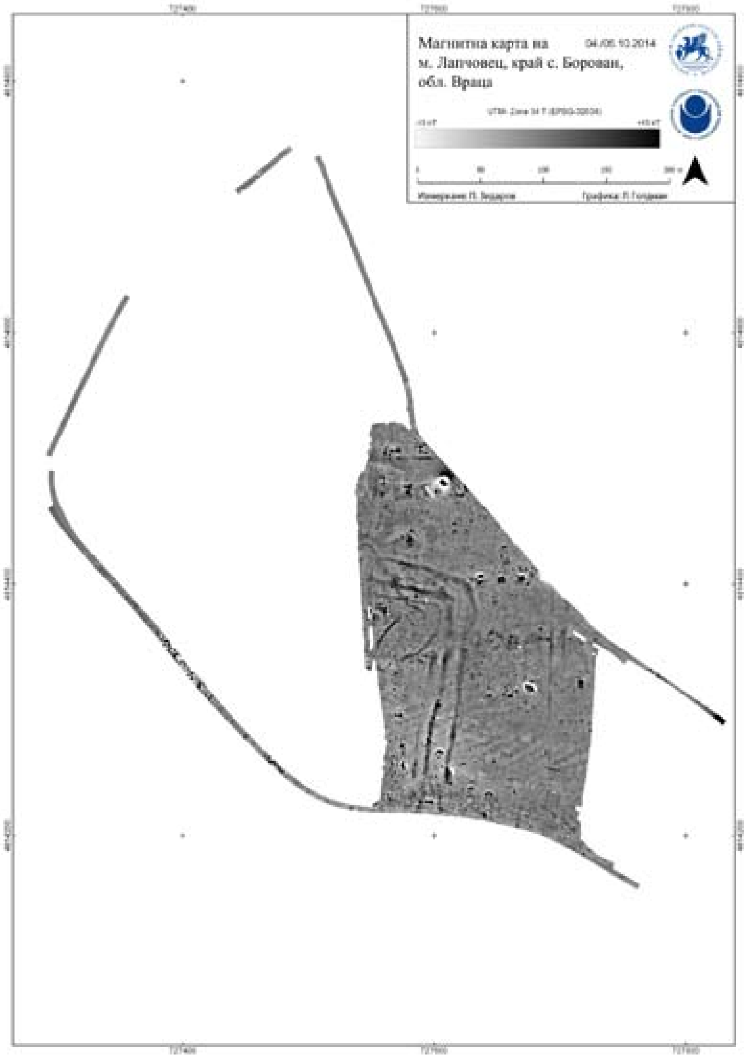

Обр. 1. Магнитна карта на част от местността Лапчовец, край с. Борован, обл. Враца.

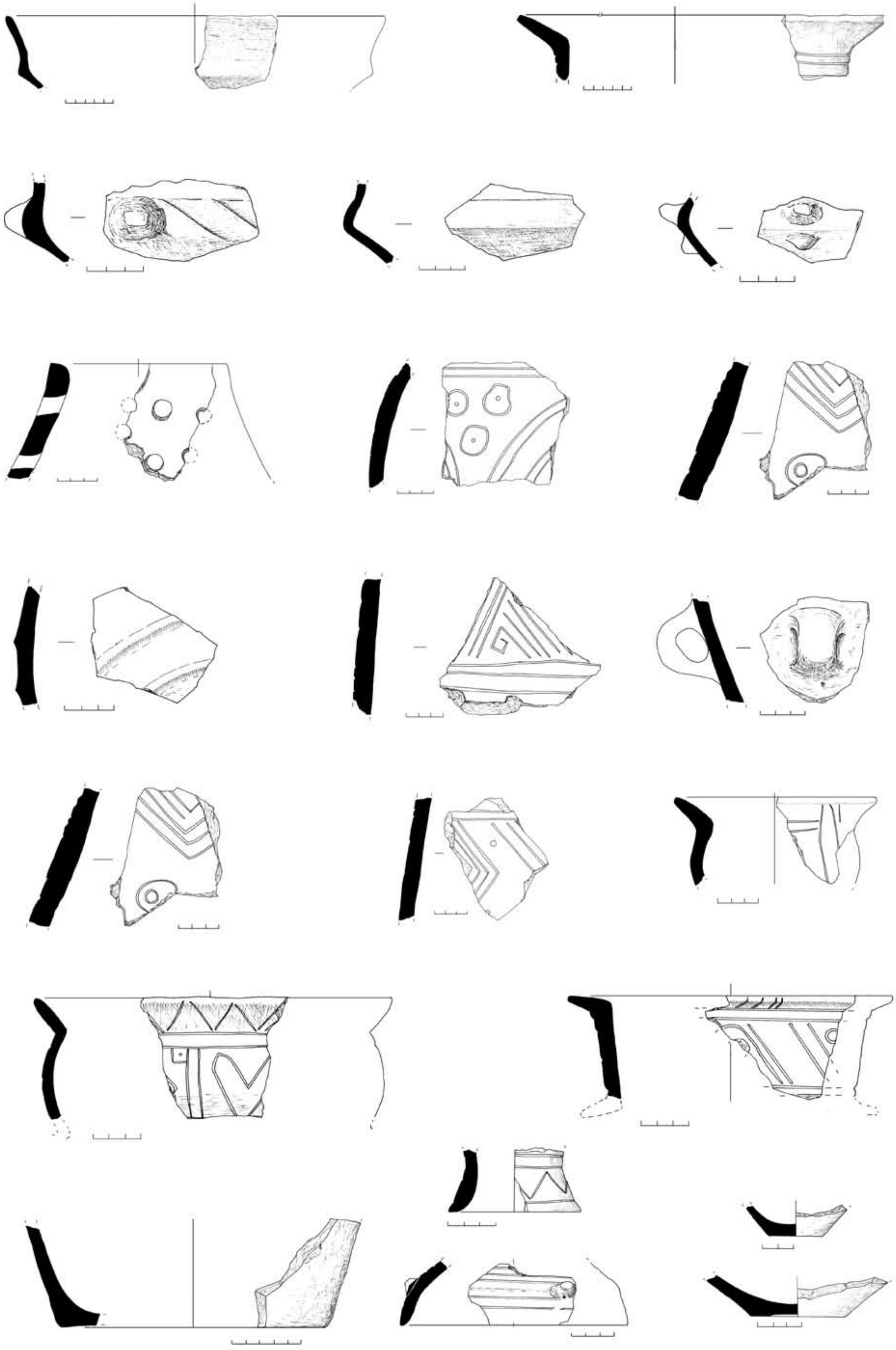

Обр. 2. Борован-Лапчовец – диагностични фрагменти халколитна керамика (рис. В. Данов).

обхващащ над 46 дка, включващ източната третина на тройното заграждение и периферията му, доколкото позволява теренът до 100 м извън най-външното заграждение (обр. 1). Новото измерване е с четирикратно завишена резолюция, поради по-гъсто разположените профили. Припокриващата се площ между двете измервания показва категорично съответствие в разположението и геометрията на линейните структури, като допълва данните за южната част на източните заграждения.

В новоизмерената площ се наблюдават и няколко редици от повече или по-малко контрастни аномалии, най-общо с четвъртита форма и средни размери 10 х 6 м. О́сите на редиците са ориентирани най-общо изток-запад с леко отклонение на североизток (83-84°), вероятно за да компенсират наклона на терена. Разстоянието между редиците е неравномерно и варира прогресивно 20-25, 40, 60 м. Тези характеристики много напомнят на описанието на раннохалколитното селище Градешница-Градището, проучено от Б. Николов (Николов 1974) и описаните аномалии вероятно следва да се интерпретират като следи от опожарени сгради. Няколкократно завишеното разстояние между редиците сгради е възможно да се дължи на това, че някои сгради не са горели и не оставят магнитно-контрастни отпечатъци.

Редиците от предполагаеми сгради са разположени косо спрямо правоъгълните заграждения и на места изглежда, че са ситуирани върху тях, което вероятно подсказва относителната им хронология.

В най-североизточната част на новоизмерената площ се наблюдават и правоъгълните основи на значителна постройка с размери на стените около 14 х 6 м. Тя е ориентирана с дългата си ос север-юг, с незначително отклонение на югоизток (173°). Разположена е северно от редицата предполагаеми сгради, пресичащи североизточния ъгъл на тройното заграждение и изглежда е с по-издължени пропорции, което може да е индикация за нейната разновременност спрямо останалите структури.

През 2014 г. не са установени границите на редиците сгради и съответно не бе установен общият размер на застроената площ, но той определено надвишава многократно първоначалните прогнози.

При предишното ни посещение на терена през 2009 г., в иманярски изкопи разположени в най-ниската южна част на обекта, се откриваше предимно раннохалколитна керамика (обр. 2), както и единични фрагменти от бронзовата епоха. Б. Николов споменава наличието на ранносредновековно селище на 200 м в източна посока от извора Мургинец (Николов 1979, 12), а източно от измерената площ е намирана керамика и от римската епоха. По време на теренната работа през 2014 г. обработваемите площи бяха култивирани в такава степен, че почти не се намираха керамични фрагменти на повърхността, които да подскажат принадлежността на някоя от тези структури към друга епоха освен ранния халколит.

Коментар

В резултат на измерванията през 2014 г. се удаде да бъдат уточнени границите на правоъгълното заграждение. Установени са поне пет редици площни аномалии, интерпретирани като опожарени сгради, които пресичат под ъгъл правоъгълното заграждение и изглежда, че са по-късни от него. По-ранните ни теренни наблюдения показваха наличието само на раннохалколитна керамика в тази част на обекта, а паралелът с пространствената организация на раннохалколитното селище в м. Градището край с. Градешница предоставя допълнителен аргумент в полза на тази интерпретация. Ако наблюденията за суперпозицията на някои от сградите върху предполагаемите ровове се потвърди, то заграждението следва да се датира не по-късно от началото на ранния халколит. Правоъгълни заграждения (ровове с палисади) от тази епоха са известни както от Североизточна България – селищни могили Поляница, Овчарово и Търговище (Тодорова 1986, 167-178), така и от Воден край Димитровград (Бъчваров и др. 2013, 62, обр. 1), но досега са свързвани с укрепването на селище, докато тук изглежда го предхождат хронологически.

Литература

Бъчваров и др. 2013: К. Бъчваров, К. Лещаков, Н. Тодорова, В. Петрова, П. Лещаков, Г. Кацаров, Д. Илиева, Н. Николова, Н. Тонков, С. Витезович, С. Танева, Ц. Попова. Праисторически обект при с. Воден, общ. Димитровград (АМ „Марица“, ЛОТ 2, км 43+350 до км 43+750). – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 62-64.

Ганецовски, Зидаров 2010: Г. Ганецовски, П. Зидаров. Недеструктивно теренно проучване на праисторическо селище в м. „Лапчовец“ край село Борован, обл. Враца през 2009 г. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 88-90.

Николов 1974: Б. Николов. Градешница. София, 1974.

Николов 1979: Б. Николов. Праисторическо селище при с. Борован, Врачанско. – Известия на музеите в Северозападна България. 1979, 3, 9-33.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България (пето хилядолетие преди новата ера). София, 1986.

№ 31. КАРТИРАНЕ НА КРЕМЪЧНИ КАРИЕРИ ОКОЛО СЕЛИЩНА МОГИЛА ЧАКМАКА

Петър Зидаров, Мария Гюрова, Боряна Матева, Михаел Круме

Теренното проучване се проведе в периода 12-14.10.2014 г. Освен авторите, в теренната работа се включи К. Димитров от НАИМ-БАН, а част от компютърната обработка на данните е извършена от Л. Голдман (Свободния университет в Берлин).

Целта на проучването е издирване с магнитно картиране на праисторически кариери за добив на кремък. От потенциалните обекти единствено възможен се оказа теренът на територията на община Исперих, в землището между селата Лъвино и Голям Поровец. Магнитната картировка бе фокусирана върху селищната могила Чакмака, нейната околност и прилежащите в непосредствена близост площи, където са разположени три негативни форми, предполагаеми останки от древни шахти за добив на кремък.

Обработката на повърхността на селищната могила Чакмака е започнала през 50-те години на XX в. Първоначално тя е преоравана няколко пъти дълбоко и от повърхността ѝ са събирани огромно количество кремъчни артефакти, извозвани впоследствие в неизвестна посока. Обработката на 80 % от терена се прекратява след периода 1995-1998 г., когато е извършено спасително проучване от Б. Матева от ИМ-Исперих. При спасителното проучване е направен сондаж с площ 125 кв. м и дълбочина от 1,20 м в югозападната четвърт на могилата. Проучено е еднопространствено жилище, разрушено от пожар и е достигнато второ строително ниво (от повърхността). Керамичният материал позволява жилището и оцелелият след обработка пласт да се датират към края на средния халколит, култури Поляница IV б – Боян IV (Спанцов). Количеството на откритият при разкопките кремъчен материал, включващ ядра в различни стадии на обработка, отломъци, пластини и готови инструменти, позволяват да се предположи наличието на работилница за кремъчни сечива в селището (Матева 2009, Mateva 2011).

Метод на проучването

През отчетния сезон издирването на археологически находки и кремъчни кариери на прилежащата територия към селищната могила и долината на р. Ясенковец е извършено от М. Гюрова и Б. Матева с помощта на местен водач и краевед – Х. Пехливан от с. Лъвино. Обходеният маршрут и установените находища и артефакти са картирани с помощта на ръчно GPS устройство.

Геофизичното и топографско картиране е извършено в рамките на съвместен проект на Нов български университет и Германския археологически институт (DAI), с помощта на 16-канален флуксгейт магнитометър, произведен от фирма Сензис, собственост на DAI. Сензорите са разположени на разстояние 0,25 м един от друг на рамка с обща широчина 4 м и височина над повърхността 0,25 м. Позиционирането на измерванията се извършва с помощта на диференциален GPS, едната антена на който бе поставена върху триангулачната точка на върха на могилата, а другата – върху рамката със сензорите. Цялата установка е окачена на колела и теглена от лек автомобил, движещ се с равномерна скорост <10 км/ч. Измерванията на магнитометрите и GPS устройството се зареждат в портативен компютър и синхронизират по време. Данните от GPS устройството се използват също и за изграждане на триизмерен теренен модел на района около могилата.

Резултати

1. Описание на суровинното находище

В резултат на теренното издирване е регистрирано ново кремъчно находище със следи от първична обработка на място в суходолието (дерето) на р. Ясенковец. Суходолията са често срещана геоморфологична форма в Лудогорието и са много перспективни за откриване на палеоалувиални и елувиално-делувиални вторични находища на аптски кремъци в преотложено състояние (Начев 2009). В случая става дума за елувиално-делувиално вторично (разсипно) находище на висококачествен лудогорски кремък. Конкрециите са различни по размери – от 0,05 до 0,30 м, но основната маса е между 0,10 и 0,15 м (обр. 1 *1, 2*). Сред конкрециите има артефакти (ядра, отломъци и оръдия), което е индикация за извършвана на място обработка на суровини и дори вторична обработка и оформяне на оръдия. Повечето суровини са жълто-кафяви и патинирани, но има и сиви. Освен на свлачищни процеси в древността, голяма част от конкрециите по склоновете на дерето са подложени на гравитачни процеси и свлачищно струпване и в наши дни, особено при силни валежи. Голяма част от конкрециите са с пречупвания, които позволяват при някои от тях да се идентифицира тъмнокафяво концентрично обагряне в подкорието, характерно за флинт тип Равно (Andreeva et al. 2014).

2. Топографско и геофизично картиране в околностите на селищна могила Чакмака

Наблюденията от теренните издирвания показват висока концентрация на кремъчни конкреции и артефакти от различни стадии на обработката на кремък по склоновете на могилата (обр. 1 *3*). Тази концентрация рязко спада в равнинната местност около могилата. Керамични фрагменти почти липсват извън зоната на археологическия сондаж.

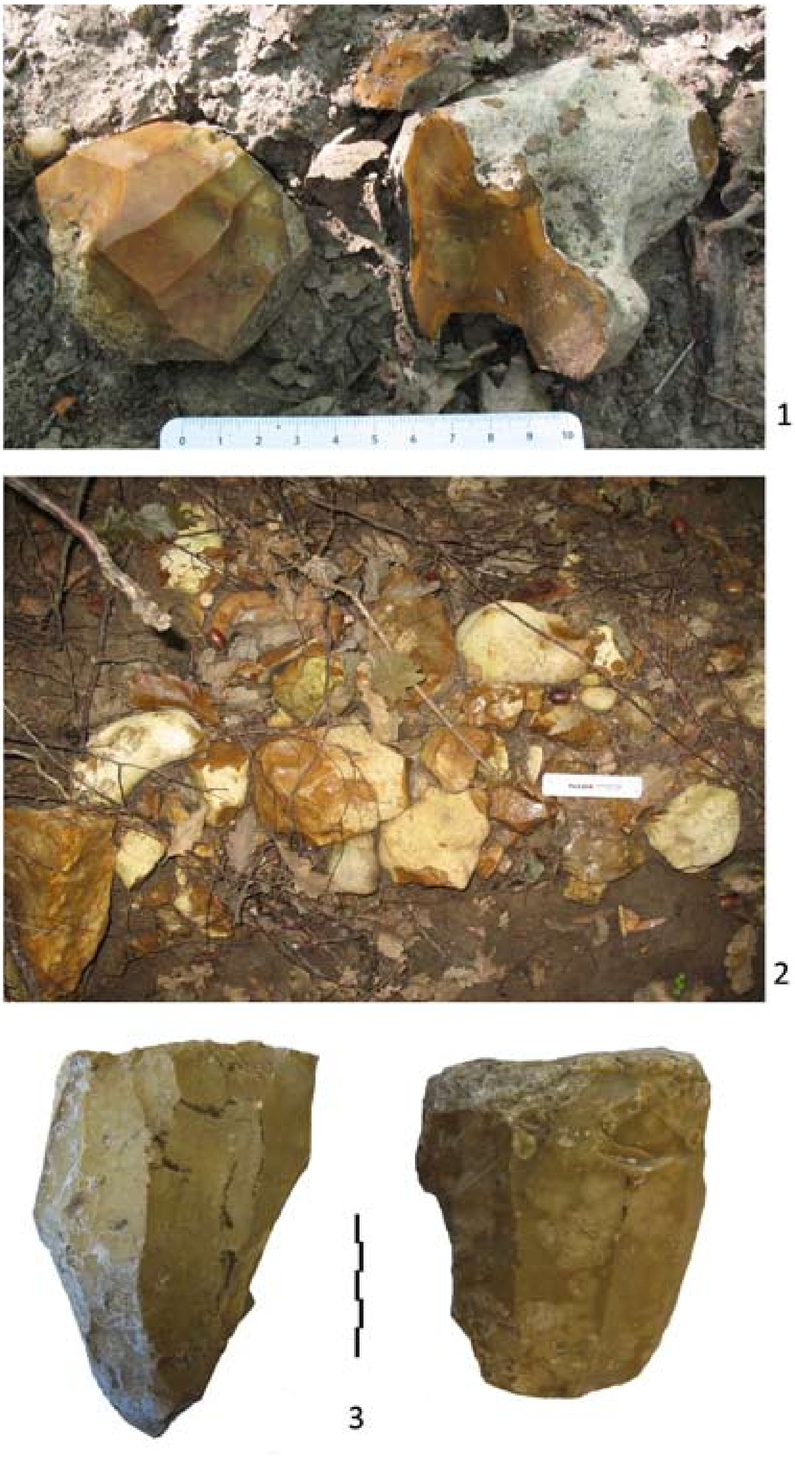

Обр. 1. 1 – Конкреции и артефакти in situ в суходолието на р. Ясенковец, вторично находище на Лудогорски кремък (флинт); 2 – струпване на кремъчни конкреции; 3 – халколитни кремъчни ядра от повърхността на могилата Чакмака (Сн. М. Гюрова).

Анализът на топографските данни, получени от GPS измерванията, разкрива наличието на позитивна форма, напомняща платформа в подножието на могилата и натрупване на друга позитивна форма, наподобяваща вал от южната ѝ страна (обр. 2).

Анализът на геофизичните данни показва, че приложението на магнитния метод на този обект има потенциала да разкрие планировката на последната фаза от обитаване на могилата, свързана с тоталното опожаряване на селището (обр. 3). Локализирани са и множество линейни и площни обек-

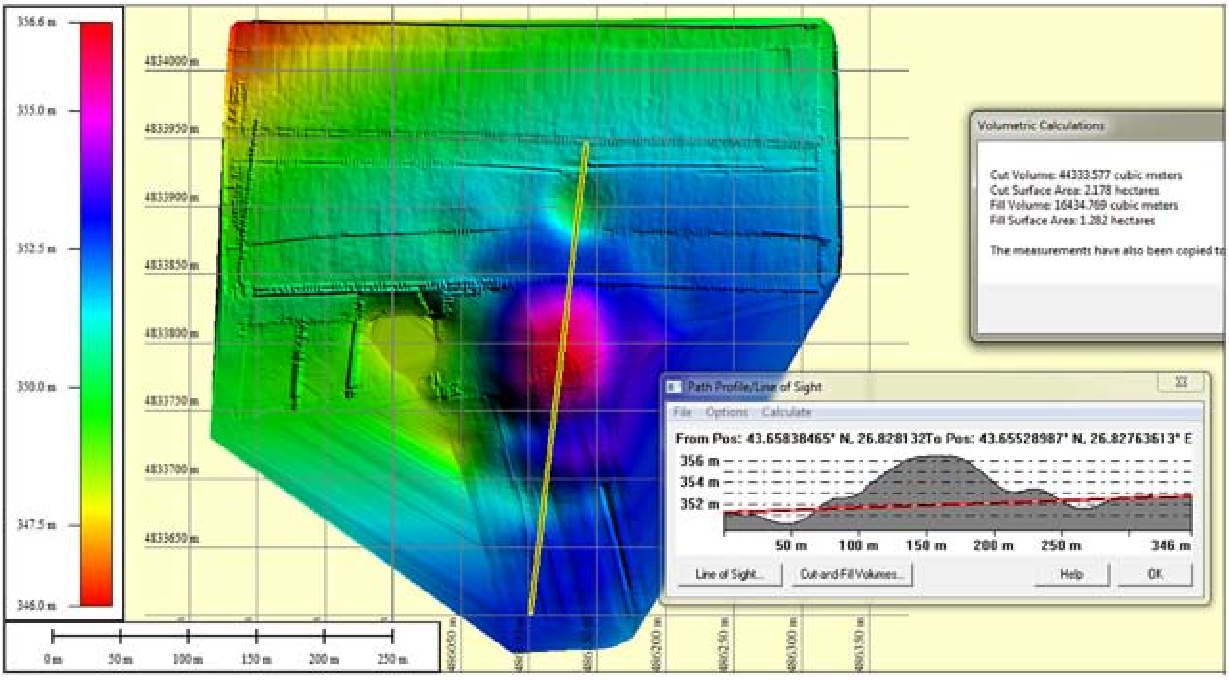
356.6 m
355.0 m
352.5 m
350.0 m
347.5 m
346.0 m
4834000 m
4833950 m
4833900 m
4833850 m
4833800 m
4833750 m
4833700 m
4833650 m
0 m
50 m
100 m
150 m
200 m
250 m
486050 m
486200 m
486250 m
486300 m
486350 m
Volumetric Calculations
Path Profile/Line of Sight
File
Options
Calculate
356 m
354 m
352 m
50 m
100 m
150 m
200 m
250 m
346 m
Line of Sight...
Cut-and-Fill Volumes...
Help
OK

Cut Volume: 44333.577 cubic meters
Cut Surface Area: 2.178 hectares
Fill Volume: 16434.769 cubic meters
Fill Surface Area: 1.282 hectares

The measurements have also been copied t

From Pos: 43.65838465° N, 26.828132To Pos: 43.65528987° N, 26.82763613° E

Обр. 2. Селищна могила Чакмака: дигитален теренен модел и волуметричен анализ на базата на GPS данни (Модел – П. Зидаров).

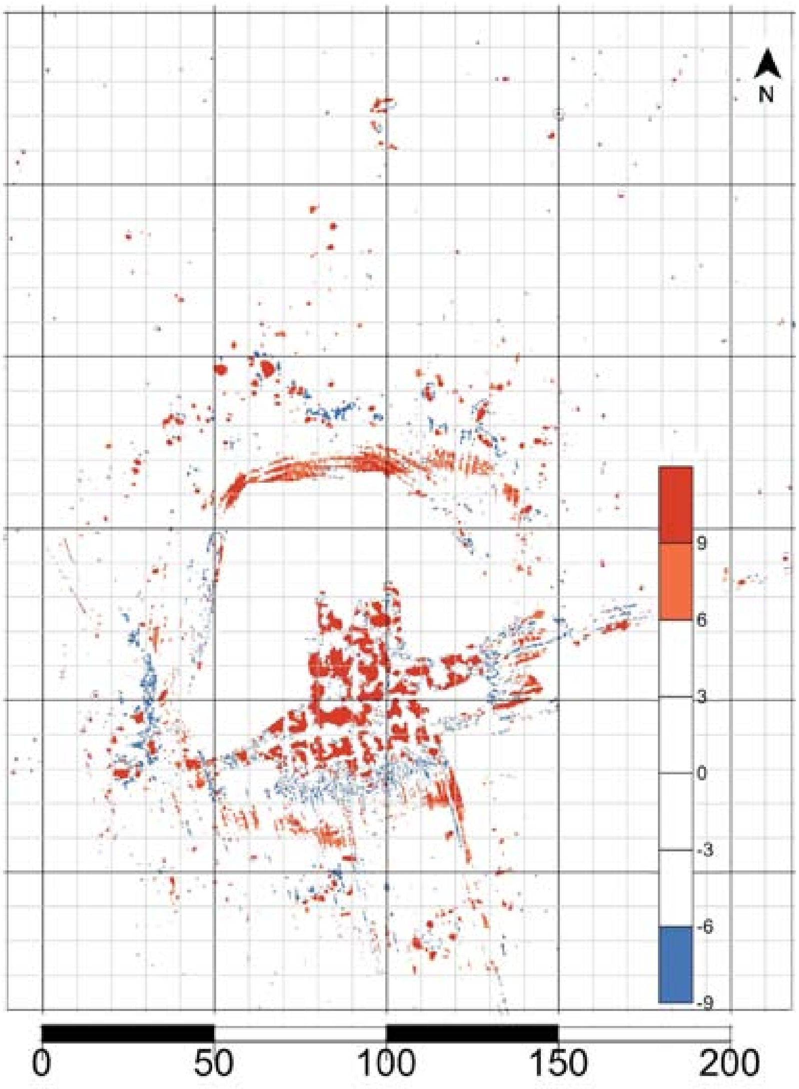
N
9
6
3
0
-3
-6
-9
0
50
100
150
200

Обр. 3. Селищна могила Чакмака: частична документация на планировката на последния горял халколитен пласт на базата на данните от магнитното картиране (Модел – П. Зидаров).

ти в обширна зона, простираща се на около 100 м околовръст на подножието на могилата. Според предварителната ни интерпретация те могат да се свържат с изкопи и галерии за добив на кремък, които не се виждат нито на повърхността, нито на въздушни фотографии.

Комплексният анализ на представените данни обогатява значително предварителната представа за обекта и задава перспективи за допълване с все още неизмерените части от него. За изясняване на геометрията и волуметрията на подземните части на кремъчните разработки се предвижда приложението на допълнителни измервания с помощта на електросъпротивителен метод и георадар. ВЕС профили, разположени напречно на топографски установените „платформа“ и „вал“, имат потенциал да разкрият тяхната стратиграфска структура и респективно да изяснят дали тези съоръжения са свързани с периода на изграждане на могилата или с нейното разрушаване в резултат на механизирано земеделие.

Литература

Матева 2009: Б. Матева. К вопросу об организации первичной обработки кремня в эпоху энеолита (геологические данные и этнографические паралелли). В: Сборник С. Н. Бибиков и первобытная археология, 2009, 350-355.

Начев 2009: Ч. Начев. Основните типове флинт в България като суровини за направа на артефакти. – Интердисциплинарни изследвания, XX-XXI, 2009, 7-21.

Andreeva et al. 2014: P. Andreeva, E. Stefanova, M. Gurova. Chert raw materials and artefacts from NE Bulgaria: A combined petrographic and LA-ICP-MS study. – Journal of Lithic Studies 1/ 2, 25-45. URL: http://journals.ed.ac.uk/lithicstudies/article/view/1129/1642

Mateva 2011: B. Mateva. Exploiting of flint deposits in northeastern Bulgaria in Chalkolith. In: S. Mills, P. Mirea (eds.). The Lower Danube in Prehistory: Landscape Changes and Human-Environment Interactions. Bucureşti: Editura Renaissance, 2011, 173-179.

№ 32. ДАМЯНИЦА 2014: ТЕРЕННИ НАБЛЮДЕНИЯ

Петър Зидаров, Малгожата Гребска-Кулова

През 2014 г. беше планирано интензивно теренно издирване на обекта в м. Османица край с. Дамяница, общ. Сандански, във връзка с подготовката на публикация върху резултатите от предишни разкопки на обекта под ръководството на Л. Перничева и с участие на един от авторите (Grąbska-Kulova 1993; Pernicheva 1995).

В работната програма бяха планирани две основни дейности: 1) картиране на гъстотата на разпределение на керамични фрагменти в орния слой посредством тотален обход и GPS локализация, с цел установяване на предполагаема хоризонтална стратиграфия, както и 2) магнитно картиране, с цел установяване на магнитно-контрастни археологически структури, които да подскажат общата планировка на обекта. Успоредно с подготовката за теренната работа бе проведен неколкократен мониторинг на земеползването в района на обекта, който е застрашен от спомагателните строителните работи, свързани с изграждането на ЛОТ 4 на АМ „Струма“, непосредствено южно от обекта.

Първите две дейности са тясно свързани с режима на земеползване, който според личните ни наблюдения от десетилетия се характеризира с градинарство и овощарство в рамките на дребни парцели. През годините, тези земеделски практики винаги са осигурявали отлична видимост (до 100 %) при окомерно установяване на концентрации на археологически находки върху голяма част от обекта (Гребска-Кулова и др. 2012). При няколкократните ни посещения през изминалата година установихме, че за първи път земеделските площи останаха неразорани и пустеещи през цялата година, с изключение на трайните насаждения и оранжериите. Това обстоятелство обезсмисли приложението на тоталния обход като елемент от теренното издирване. Някои от местните хора изтъкнаха като основание за отказа от земеделие засилен тормоз от страна на външни лица за изкупуване на имотите. Без съмнение този процес следва да се разглежда във връзка с очаквани дивиденти от промяната на статута и стойността на земята при трасиране на бъдещия ЛОТ 3 на АМ „Струма“ и представлява потенциална заплаха за състоянието на обекта, индиректно свързана с предстоящите строителни дейности.

Комбинацията от интензивно земеползване в малки парцели с различен вегетативен цикъл от една страна и относително голямата площ на обекта от друга, досега значително възпрепятстваше възможността за разгръщане на потенциала на геомагнитния метод за установяване на планировката на селища. Отказът от традиционните земеделски практики през 2014 г., ни даде основание да планираме мащабно картиране с 16-сензорен магнитометър теглен от лека кола, с потенциал за покриване на максимална площ за единица време. За съжаление, въпреки привидната достъпност на обекта, прорязан от главен път Сандански – Кулата, той се оказа напълно непригоден за работа с тази конфигурация, тъй като дългогодишното градинарство е оставило дълбок отпечатък върху микрорелефа на терена под формата на напоителни канали и съоръжения. Те са относително плитки и не представляват значимо препятствие при ходене пеша, езда или придвижване с каруца, но се оказаха твърде нагъсто по отношение на минимално необходимия радиус на обръщане на 16-сензорната конфигурация и тотално възпрепятстваха нейното приложение.

Накрая бихме искали да изтъкнем необходимостта от постоянен мониторинг на обекта за предотвратяване на интервенции от страна на нови предприемачи. Наблюденията ни през 2014 г. показаха, че покрай ЛОТ 4, южно от обекта, са изградени отводнителни съоръжения, които не присъстваха на първоначалния план на строителя и във връзка с изграждането на този участък от пътя е отнемана и насипвана земя извън сервитута на пътя. Върху централната част на обекта през последните години се изграждат оранжерии и други временни конструкции в очакване на промяната на статута на земята. Така че обстановката върху един от най-големите и важни праисторически обекти в Югозападна България се променя много динамично и предотвратяването на заплахата от неговото постепенно разрушаване изисква систематични и координирани усилия.

Литература

Гребска-Кулова и др. 2012: М. Гребска-Кулова, И. Кулов, П. Зидаров. Недеструктивно проучване на праисторическото селище в землището на с. Дамяница, Община Сандански. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 45-47.

Grąbska-Kulova 1993: M. Grąbska-Kulova. Neolithische bemalte Keramik aus der Siedlung Damjanica im mittleren Strumatal. – Saarbrücker Studien und Materialen zur Altertumskunde, 2, 1993, 121-151.

Pernicheva 1995: L. Pernicheva. Prehistoric Cultures in the Middle Struma Valley: Neolithic and Eneolithic. – In: D. Bailey, I. Panayotov (eds.). Prehistoric Bulgaria. Monographs in World Archaeology, 22. Madison-Wisconsin, 1995,116-117.

№ 33. МАГНИТНО КАРТИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ЛАНДШАФТ В М. КАЗЛАЧА МЕЖДУ С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ОБЩИНА ТУНДЖА И С. ЧОКОБА, ОБЩИНА СЛИВЕН

Петър Зидаров, Виктория Петрова, Калин Димитров, Михаел Круме

Магнитното картиране в м. Казлача през 2014 г. представлява продължение на геомагнитно проучване осъществено през 2011 г. (Петрова, Зидаров 2012). И двете имаха за цел да изяснят границите и археологическия контекст на проучвания чрез спасителни разкопки къснонеолитен обект в района на с. Хаджидимитрово (Петрова 2010; Петрова и др. 2011). През 2014 г. е картирана площ около 210 дка, разположена на 1 км северозападно от с. Хаджидимитрово, на първата надзаливна тераса със

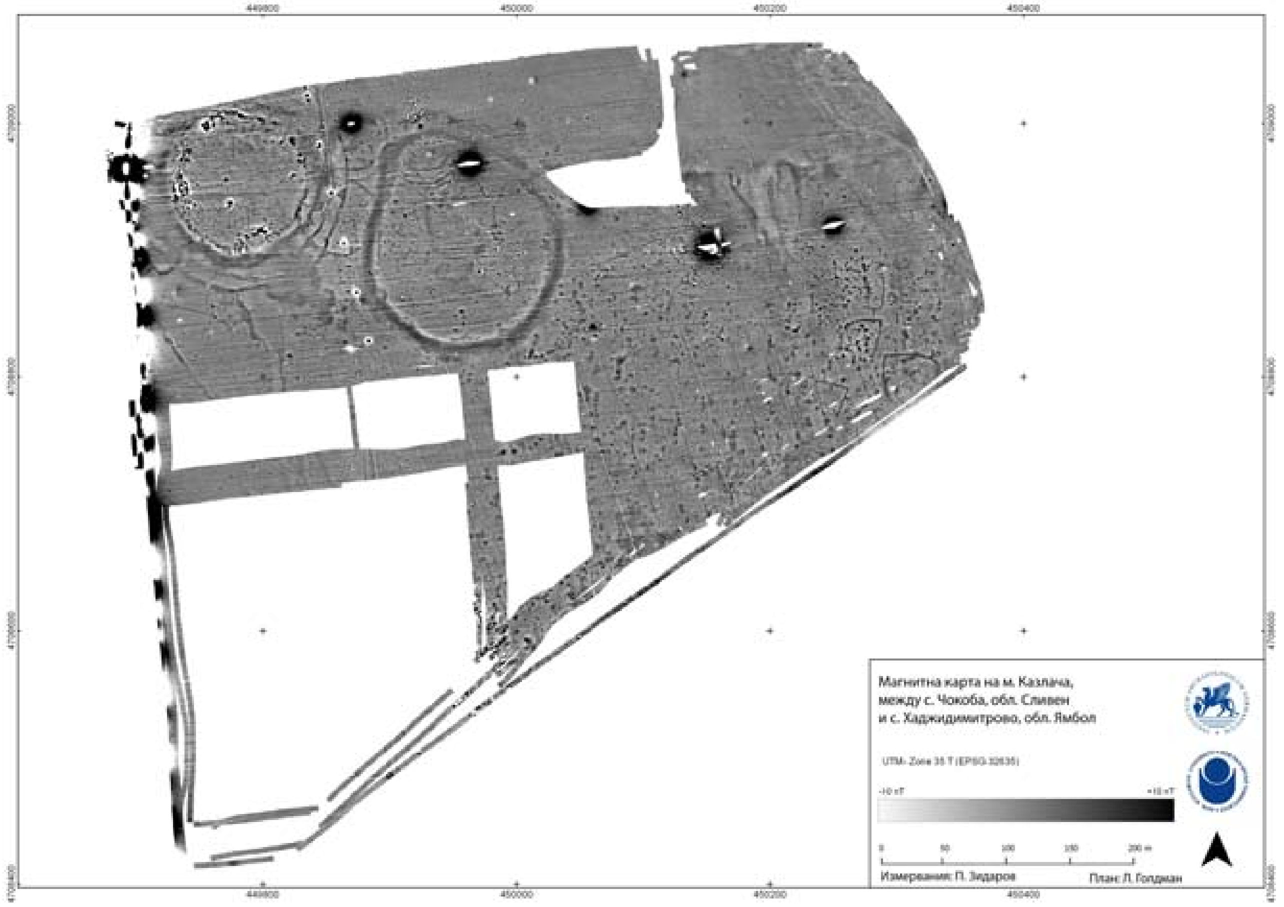

Обр. 1. Магнитна карта на м. Казлача, намираща се между с. Чокоба и с. Хаджидимитрово.

северно изложение над пресушената река Азмак. Южната граница на тази площ е маркирана от АМ „Тракия“, източната – от селски път, в западна посока е ограничена от Махленско дере, а от север – от помпена станция и равнина с алувиални наноси.

Теренните проучвания са проведени през периода 09-12.10.2014 г. от авторите на настоящето съобщение, а финансирането е осигурено чрез рамков договор за сътрудничество между НБУ и Германски археологически институт, както и с подкрепата на РИМ-Ямбол.

Метод

Магнитното картиране е осъществено с 16-сензорен флуксгейт магнитометър, работещ в градиентен режим. Гъстотата на сензорите, респективно на измерените профили, е 0,25 м, а честотата на измерване 0,10-0,20 м. Локализацията на измерванията и навигацията в реално време се осъществяват посредством двуканален диференциален GPS.

Резултати

В северозападната част на изследваната площ се очертават общо 5 линейни обекта с характеристики на окръжност или сегменти от вписани окръжности (обр. 1). Четири от тях са установени още през 2011 г. Благодарение на частичното им припокриване беше предположена тяхната относителна хронология и изградена работна хипотеза, че четирите кръгови структури са изградени в последователността D – C – B – A (Петрова, Зидаров 2011, обр. 3).

През 2014 г. са установени още три концентрично разположени окръжности или сегменти от тях, обозначени условно като структура E, които са разположени непосредствено на запад от известните досега четири кръгови аномалии. Най-вътрешната окръжност е с диаметър около 100 м, а най-външната – около 170 м, което я прави съвсем точно съпоставима с диаметъра на структура A. По вътрешния ръб на най-вътрешната окръжност от структура E се наблюдават аномалии с четириъгълна форма, повечето от които са концентрирани в северозападната част, но има и в южната и североизточната ѝ част. Съдейки по техните размери и характер е възможно да се интерпретират като горели сгради. Структура E изглежда по-късна от структури B и C, тъй като ги припокрива, но тангира структура А и не е изключено да е синхронна с нея. В този участък не са намерени археологически материали, които да датират установените аномалии.

В останалата част от изследваната площ са установени още два вида аномалии. По-голямата част от тях представляват многобройни относително малки петна, концентрирани в централната и южната част от изследваната площ. Те вероятно са свързани или са част от къснонеолитния археологически обект, проучен през 2009-2010 г. в границите на АМ „Тракия“. Наблюдава се само частично припокриване между тях и кръговите структури. Установена е ниска концентрация на материали в рамките на най-големия кръг, който е и сред относително най-късните структури.

В югоизточната част на изследваната площ, в ъгъла образуван от АМ „Тракия“ и Махленско дере, се проследяват очертанията на няколко четириъгълни аномалии с трапецовидна форма. Те частично припокриват точковидните аномалии и вероятно са по-късни от тях. В този участък от изследваната площ са намерени единични керамични фрагменти от късния неолит, както и от късната желязна епоха.

Коментар

Въз основа на магнитното картиране могат да се разграничат поне три характерни групи структури. В пространствено отношение едните имат най-общо точкови характеристики, а другите – линейни характеристики с форма на трапец и окръжност. Първите вероятно представляват северно продължение на комплекса от ями, разкрит по време на спасителните проучвания в трасето на АМ „Тракия“.

Външните граници на три от трапецовидните структури изглеждат подредени като в сегмент от окръжност, затворена откъм югозапад от Махленско дере и отворена към кръговите структури. Предполагаемият периметър на тази хипотетична окръжност е с такива размери, че би достигнал най-голямата кръгова структура (обект А) без да я застъпи, което би бил аргумент в полза на тяхната синхронност. Къснонеолитната и късножелязната керамика на повърхността им пък представя алтернативни аргументи за възможната им датировка в един от двата периода.

Засега няма категорични аргументи за установяване на датировката на кръговите структури, тъй като вероятно подобно на къснонеолитния обект край с. Хаджидимитрово, археологическите структури се намират на значителна дълбочина под орницата. В Южна България вече има данни за изграждането на ровове с форма на окръжност от ранния неолит до късната бронзова епоха (VI–II хил. пр. Хр.), така че датировката на обектите в м. Казлача следва да се установи чрез археологически проучвания.

Литература

Петрова 2010: В. Петрова. Археологически проучвания на къснонеолитен обект № 21, ЛОТ 3, АМ „Тракия“ (км 275+250 – 276+100) при с. Хаджидимитрово, община Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 54-56.

Петрова и др. 2011: В. Петрова, С. Бакърджиев, И. Илиев, М. Люнчева. Спасителни археологически проучвания на къснонеолитен обект № 21, ЛОТ 3, АМ „Тракия“ (км 275+250 – 276+100). – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 60-62.

Петрова, Зидаров 2012: В. Петрова, П. Зидаров. Археологическо проучване на археологически обект Чокоба-Казлача, Сливенско. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 52-54.

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 8 ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СЕПТЕМВРИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНИТОВО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

Веселка Кацарова, Никола Тонков

Археологическите проучвания на обект 8 (предполагаемата локализация на античния град Бесапара) през 2014 г. бяха съсредоточени в две направления: 1) непосредствени наблюдения при извършването на строителни, монтажни и изкопни работи за модернизацията на жп линията и 2)

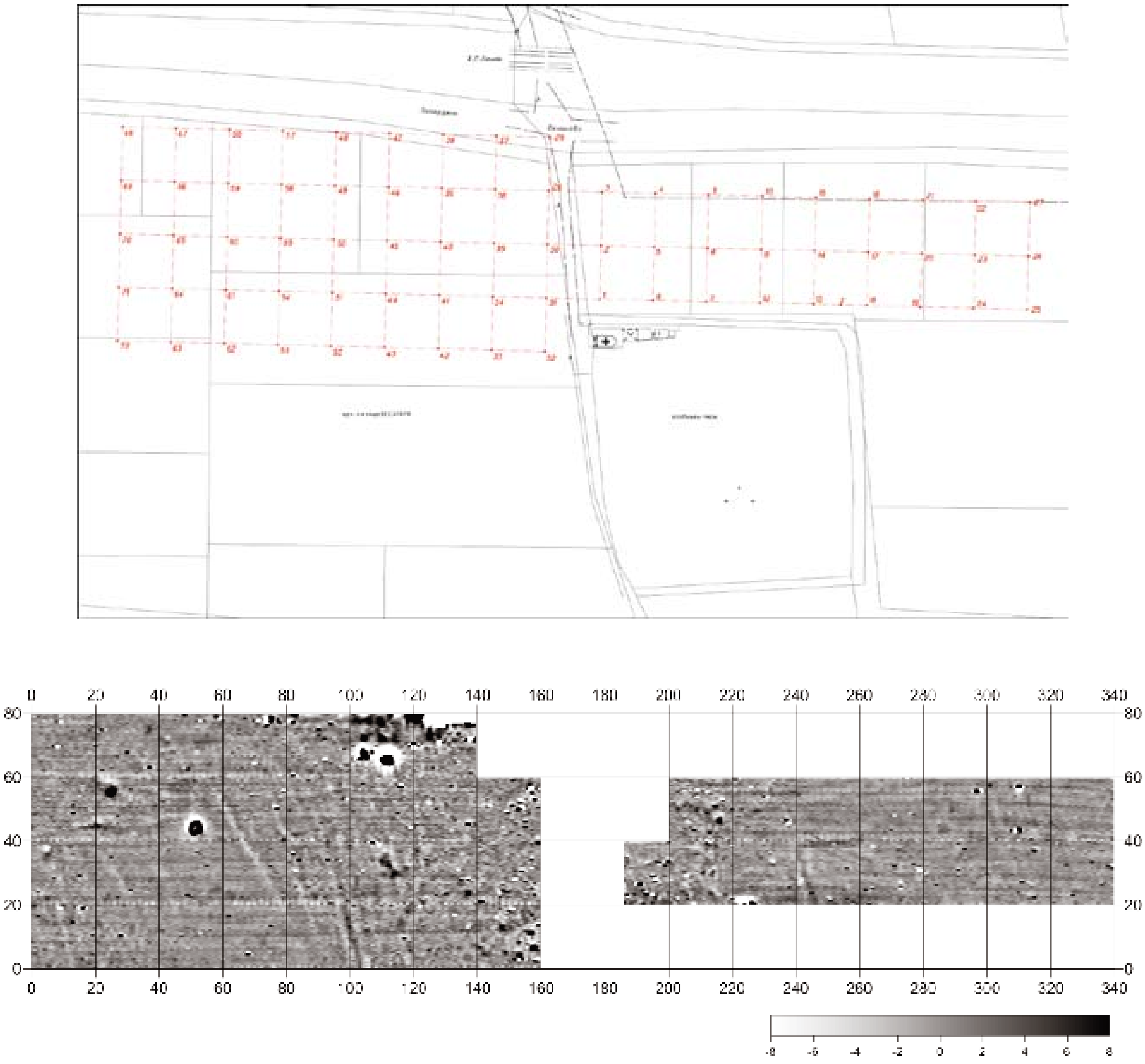

Обр. 1. Резултати от геомагнитните измервания на обект 8 (Бесапара) през 2014 г. (автор Н. Тонков).

геофизични измервания в участък с особено голяма концентрация на археологически материали.

По време на проведените през август, септември и октомври наблюдения не са констатирани участъци със археологически структури, засегнати от строителството на жп линията и съпътстващата я инфраструктура. В участъка на жп гара Синитово са демонтирани бетонни перони, а със земекопна техника е изгребан старият насип под жп линията. При вдигането на насипа и баластрата са се оформили профили, в които се виждат следните механични натрупвания: пласт с дебелина около 0,40 м от чакъл примесен със сиво-кафява пръст, последван от жълто-кафяв пласт от металургична сгурия (около 0,20 м), след него следва пласт от 0,10-0,15 м от пясък и мраморно брашно. Археологически материали и структури не са открити.

През ноември и декември бяха осъществени геофизични измервания на площ от около 20 дка, попадащи в границите на обект 8. Става дума за участък, разположен южно от жп линията (приблизително между км 125+100 до км 125+350), в който още при теренните обхождания през 2011 г. са документирани значителни концентрации на битова и строителна керамика от античната епоха (Нехризов, Чолаков 2012, 548). Основната цел на геофизическите измервания бе локализиране на археологическите структури, от които евентуално произхождат находките от битова керамика и други археологически материали в един широк ареал от приблизително 900 дка северно и южно от трасето на жп линията.

Преди началото на проучванията при с. Синитово беше положена план квадратна мрежа 20 х 20 м ориентирана по посоките на света, която беше привързана с точност 0,03 м в географска координатна система WGS84.

Геомагнитното картиране покри цялата обхваната от геодезичната мрежа площ (обр. 1). Всъщност, тази площ беше разделена от пътя за гробищата на два сектора – западен и източен. Полевите измервания бяха извършени с флуксгейт градиометър GRAD 601-1 на фирмата Bartington, Англия. Апаратурната точност на уреда е 0.1 nT. Гъстотата на измерване беше 8 точки на кв. м. Средноквадратичната грешка от измерванията е 0,3 nT. Резултатите от полевите измервания са обработени с компютърната програма TerraSurveyor на DW Consulting, Холандия.

Геомагнитното картиране не регистрира никакви отчетливи аномалии с линейни характеристики или правилни геометрични форми, които да предполагат наличието на останки от обитаване на терена в древността. Възможните обяснения за този факт са няколко: 1) запазените археологически структури са разположени на голяма дълбочина (примерно, над 1 м) и поради това не могат да бъдат регистрирани от уреда; 2) археологическите структури са напълно унищожени от селскостопанската обработка на терена; 3) археологическите структури (например, останки от каменни стени) са изградени от материал, който се отличава незначително по своите магнитни свойства от вместващата среда (почвата и другите повърхностни наслаги). Множеството интензивни положителни аномалии с по-големи или по-малки размери в североизточната и източната периферия на западния сектор са предизвикани най-вероятно от близко разположени до повърхността съвременни железни предмети. Същото се отнася и за останалите по-малки положителни и отрицателни аномалии безразборно разпръснати и в двата сектора. Единствените две аномалии, които биха могли да представляват археологически интерес, са разположени в западния сектор. Първата е в квадрат 20/40. Тя има овална, близка до кръг форма, диаметър около 3 м и максимален интензитет от 22 nT. Възможно е да е предизвикана от яма или друга негативна структура. Втората аномалия е разположена в съседния квадрат 40/40. Тя има почти правилна четириъгълна форма, ориентация ЮЗ–СИ и размери 3 х 3 м. Максималният ѝ интензитет е 70 nT. Несъмнено, аномалията е предизвикана от някакъв градеж, като е много вероятно той да е направен в древността. Високият интензитет на магнитното поле може да се обясни с използването на материал с високи магнитни свойства – магнитна възприемчивост и/или термоостатъчна намагнитеност

Литература

Нехризов, Чолаков 2012: Г. Нехризов, И. Чолаков. Издирване на археологически обекти по трасето на железопътната линия Септември – Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 547-548.

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ

№ 35. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АКВАТОРИЯТА НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ ВЪВ ВРЪЗКА С ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПРОЕКТ „КПИИ ИНВЕСТИЦИИ В СЪЩЕСТВУВАЩО РИБАРСКО ПРИСТАНИЩЕ ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ, ОБЩИНА СОЗОПОЛ“

Христина Ангелова, Драгомир Гърбов, Найден Прахов, Кирил Велковски,
Любомира Трендафилова

През 2014 г. започна спасително археологическо проучване в акваторията на гр. Черноморец във връзка с изпълнението на проект за изграждане на рибарско пристанище. За улесняване плани-

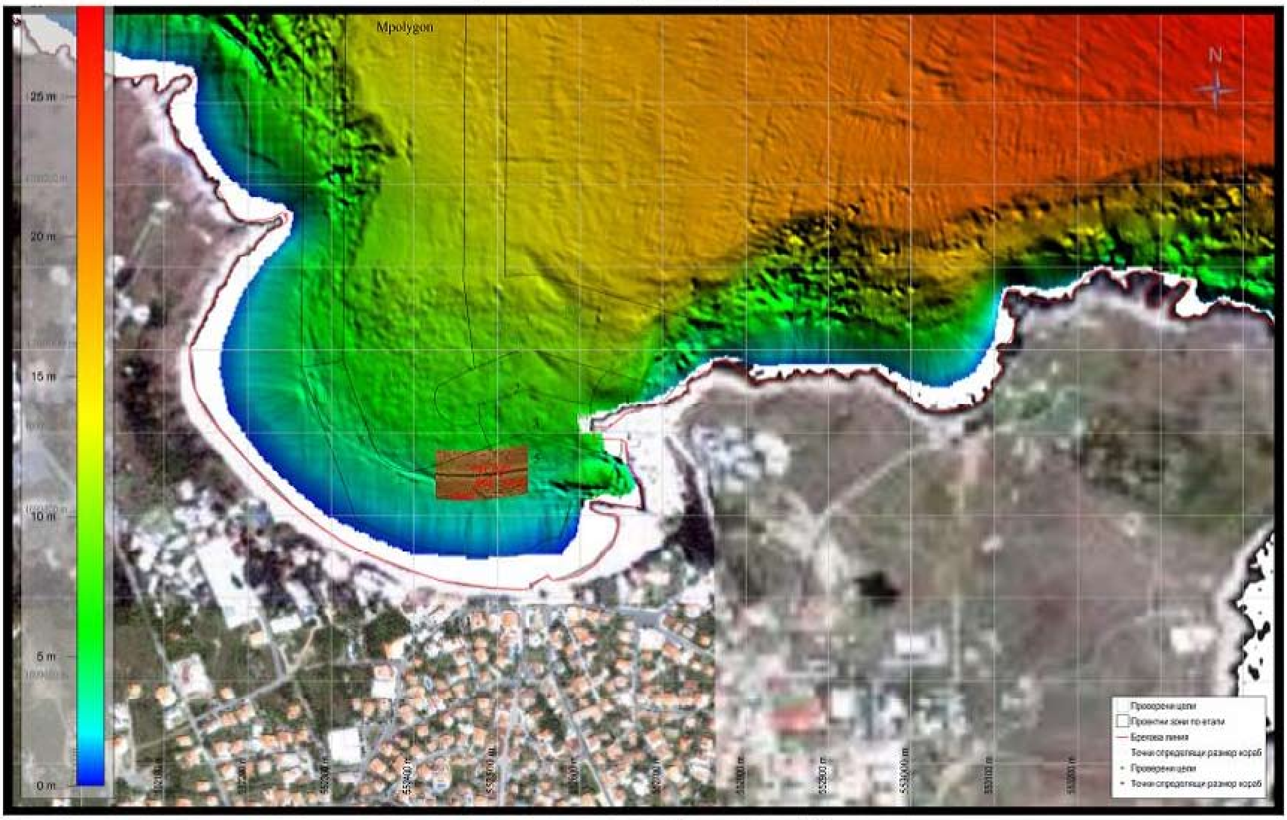
Mpolygon
25 m
20 m
15 m
10 m
5 m
0 m
N
Проверени цели
Проектни зони по етапи
Брегова линия
Точки определящи размер кораб
Проверени цели
Точки определящи размер кораб

Обр. 1. Зони на проучване и регистрирани цели по данни от странично сканиращ сонар (ССС).

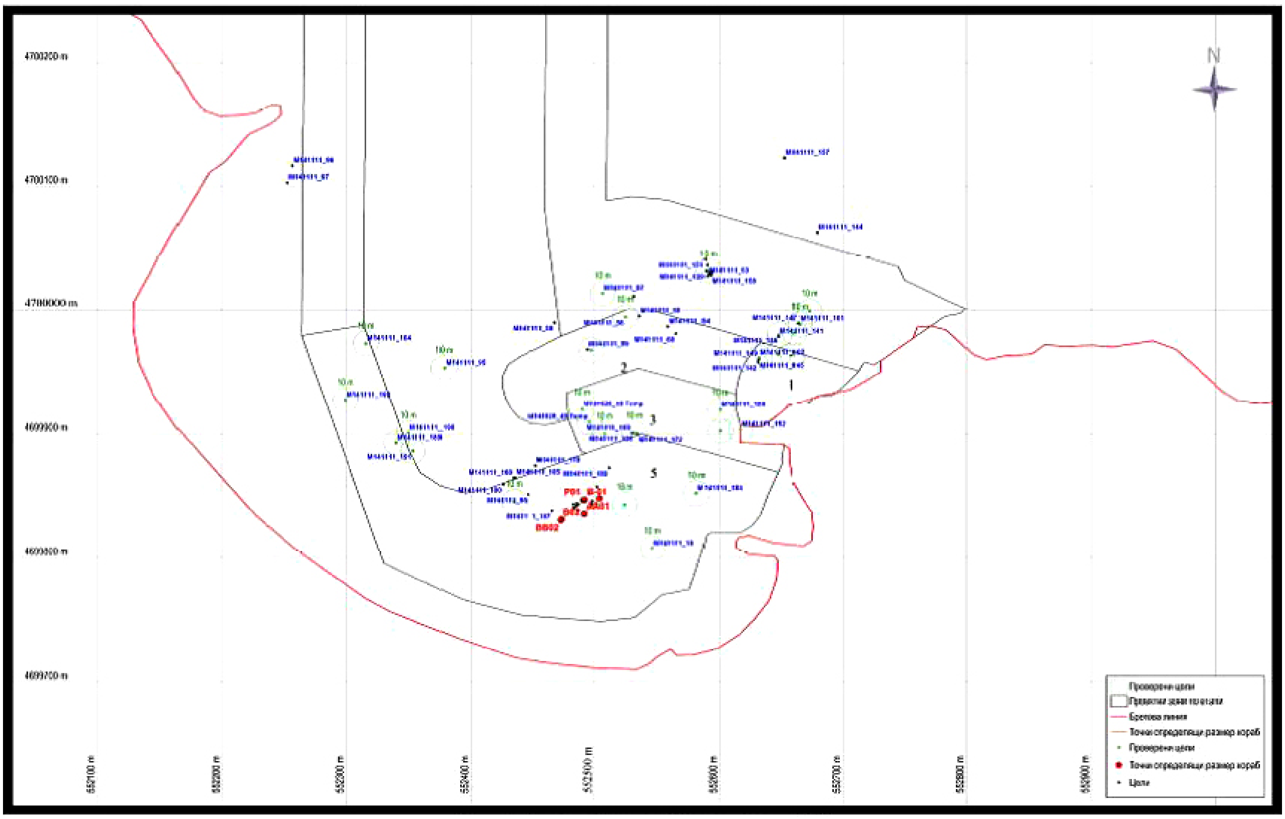
N
4700200 m
4700100 m
4700000 m
4699900 m
4699800 m
4699700 m
552100 m
552200 m
552300 m
552400 m
552500 m
552600 m
552700 m
552800 m
552900 m
1
2
3
5
Проверени цели
Проектни зони по етапи
Брегова линия
Точки определящи размер кораб
Проверени цели
Точки определящи размер кораб
Цели

Обр. 2. Числен модел на морското дъно (пристанище Черноморец) по данни от измерване с многолъчев ехолот.

рането на подводните археологически проучвания акваторията бе разделена на зони, според последователността на строителните дейности (обр. 1).

През 2014 г. беще осъществено измерване с многолъчев ехолот на цялата площ на изследваната акватория (обр. 2), измерване със ССС в зони 1 и 2 и проверка на регистрираните в тях цели. Нито една от общо 12-те регистрирани и проверени цели в зони 1 и 2 не представлява културна ценност.

Проучванията продължават през 2015 г.

№ 36. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПОДВОДНИ ОБЕКТИ В ЮЖНИЯ ЗАЛИВ НА ГР. КИТЕН

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов, Любомир Димитров, Кирил Велковски, Драгомир Гърбов, Любомира Трендафилова

Целта на подводното археологическо издирване бе: 1) осигуряване на информация за стратиграфията на дънните седименти в южния залив на гр. Китен; 2) локализиране на древното погребано корито на р. Караагач, в близост до която е било разположено потъналото в южния залив на гр. Китен селище от втората фаза на раннобронзовата епоха (РБЕ) и 3) набор на сондажни ядки, които да осигурят материал за микро- и макропалеонтоложки изследвания и датиране – AMS и оптически стимулирана луминисценция.

Избраната методика на издирване бе основана на наличната към момента на започване на подводните проучвания информация за потъналото селище и на необходимостта от изясняване на причините, довели до потъването и на останалите селища от РБЕ и късната каменно-медна епоха по българското черноморско крайбрежие, открити под вода. Пътят към решаването на този проблем е свързан с възстановяването на палеоландшафта и компонентите на палеосредата, в която е съществувало селището в Китен.

Проучванията включваха:

1. Измервания с:
- многолъчев ехолот (обр. 1);
- странично сканиращ сонар (ССС) (обр. 2);
- поддънен профилограф (обр. 3).
2. Пробонабиране.

В резултат от измерването с многолъчев ехолот, бе получена детайлна картина за релефа на дъното с точност под 1 м (обр. 1).

Независимо от направените през 2013 г. измервания, ССС бе използван отново за установяване на настъпили в периода 2013-2014 г. промени в характеристиките на дъното и констатации за наличието на структури и/или единични предмети, експонирани на повърхността му (обр. 2 *2*).

Данните от ССС бяха синхронизирани с тези от поддъниия профилограф и бяха изготвени детайлни „мозайки“ (обр. 2 *1*).

Измерванията с поддънен профилограф имаха за цел 1) да установят вертикалната стратиграфия на морското дъно и трасето на погребаното корито на р. Караагач (обр. 3); 2) да ни насочат при определянето на мястото за поставяне на план-квадрата, ограничаващ площта на подводните археологически разкопки, които последваха издирването, както и на местата за вибросондиране.

Вибросондирането целеше установяване стратиграфията на морското дъно и евентуални следи от наличие на културни пластове от по-ранни епохи (преходен период, късен енеолит, неолит). Пробите от сондажните ядки са в процес на изследване.

Археологическото издирване беше финансирано по проект „Транс-гранично сътрудничество за ревитализация на археологическото наследство“, № 2007CB16IPO008-2013-3-103, финасиран по програмата за транс-гранично сътрудничество България – Турция съгласно договор № РД 02-29-162/16.04.2014 г. между МРР и ЦПА.

Отчетност и файлови формати. Пълният набор от данни и картен материал в електронен вид е достъпен и на разположение в Центъра за подводна археология.

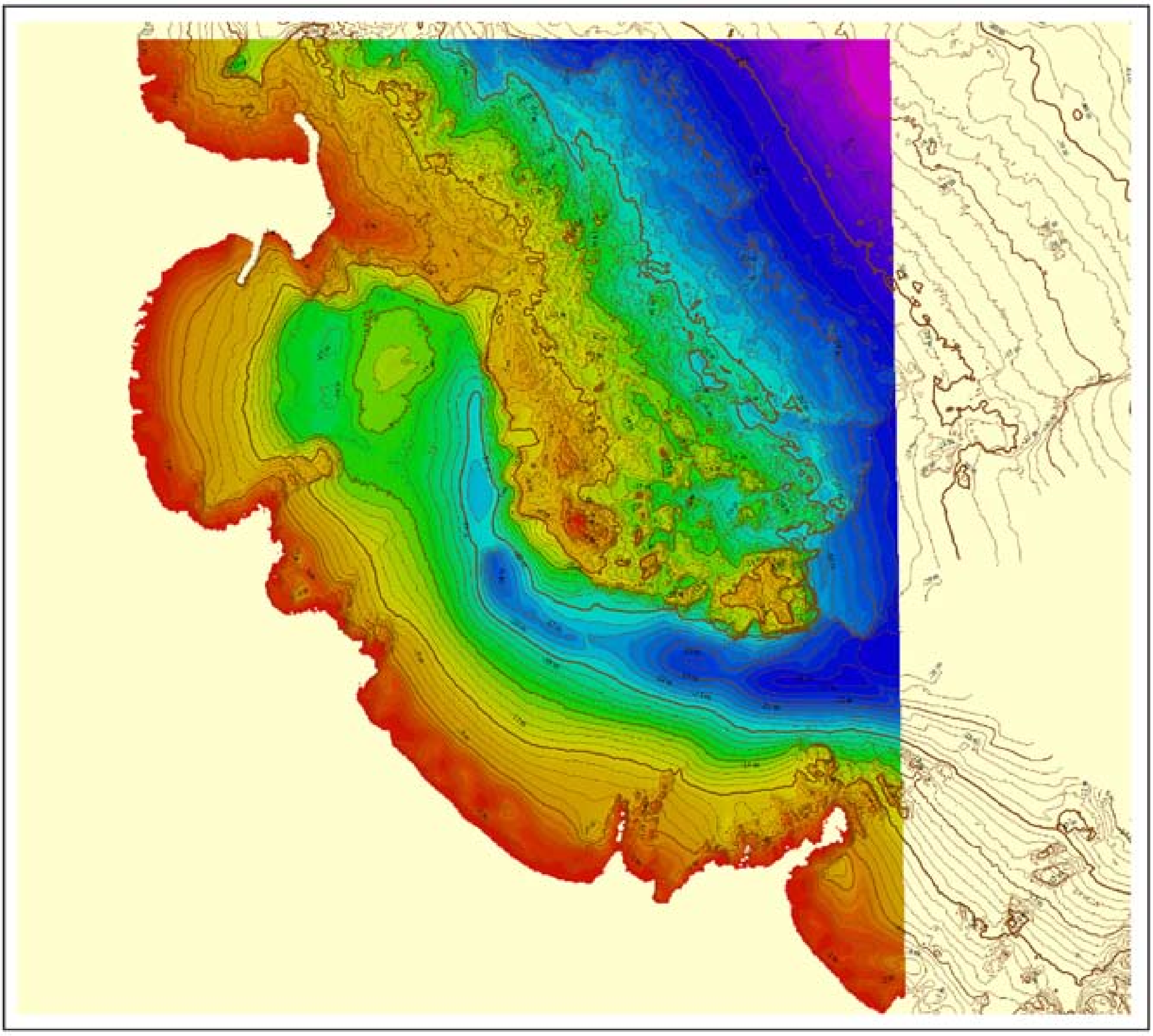

Обр 1. Батиметрична карта на южния китенски залив по данни от многолъчев ехолот.

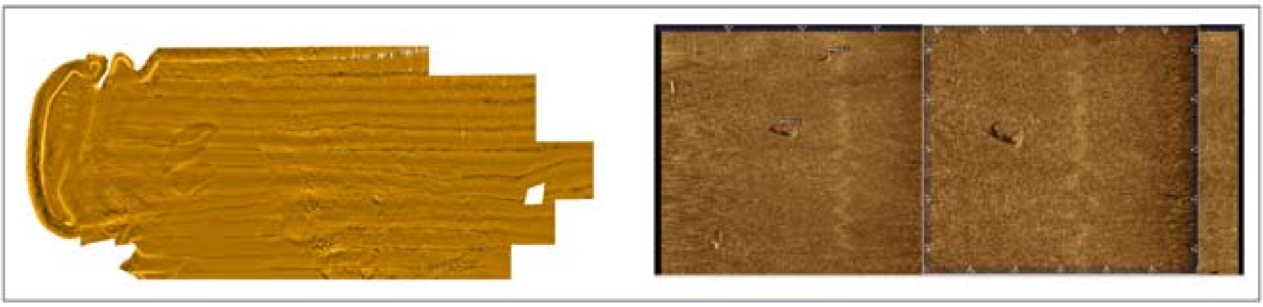

Обр. 2. 2.1. Обща мозайка на дъното на южния китенски залив; 2.2. Една от целите, регистрирани със ССС.

За целите на проучването са използвани следните крайни формати на запис на информацията:

GeoTIFF – като гео-реферирани растерни изображения за сонограми и друга необходима информация;

KMZ формат – за четене от Google Earth или друга програма;

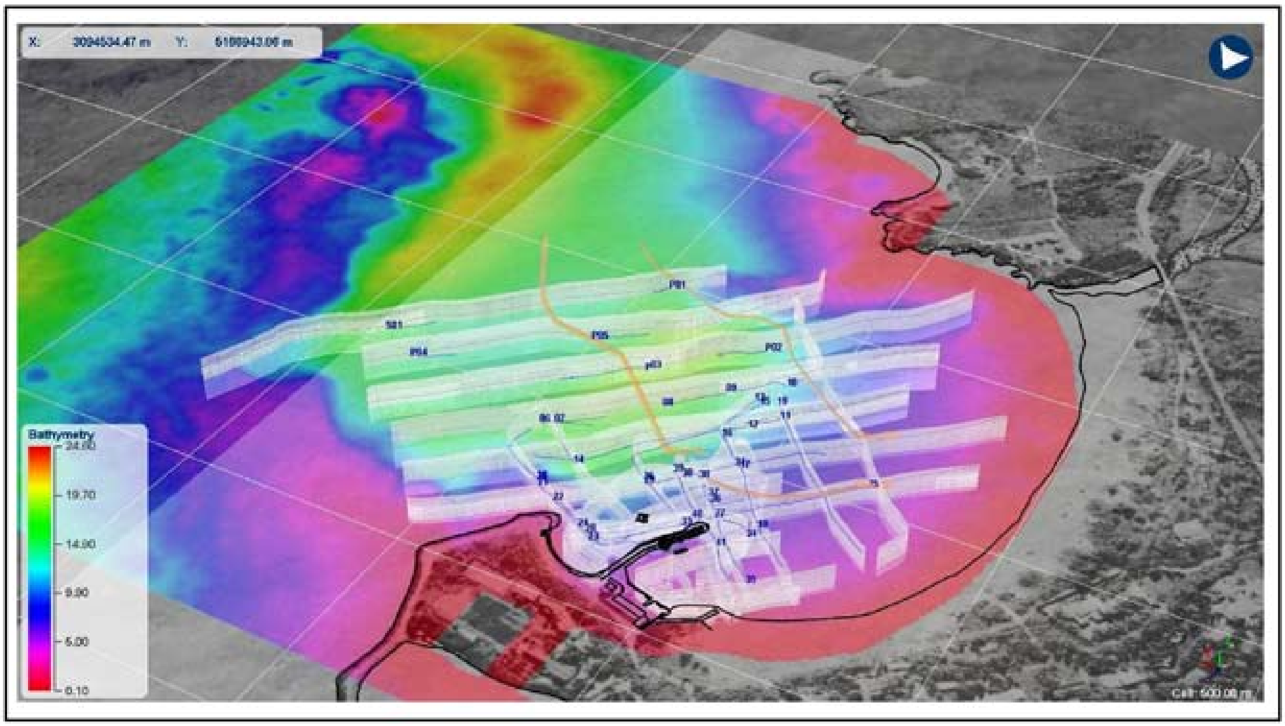

Обр. 3. Кафявата линия очертава възможното трасе на погребаното корито на р. Караагач.

XYZ като ASCII и GRD /Surfer 7/ формат – за описание на терен (по мрежа);

SEGY/Растер /PNG, GIF/ – като формат за представяне на резултати от поддънно профилиране;

XLS/DOC за таблични документи и текст.

Всички изброени формати са стандартни и позволяват свободно четене и използване в повечето популярни GIS програми.

№ 37. ПРЕДВАРИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИТЕ МОРСКИ ВОДИ НА ГР. ПОМОРИЕ НА ОБЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ И МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ПСОВ И ДЪЛБОКОВОДНО ЗАУСТВАНЕ“ – ПОДОБЕКТ „ДЪЛБОКОВОДНО ЗАУСТВАНЕ – МОРСКА ЧАСТ“

Христина Ангелова, Найден Прахов, Димитър Стоев, Кирил Велковски, Драгомир Гърбов

Предварителното археологическо проучване във вътрешните морски води на гр. Поморие, проведено във връзка с предстоящото реализиране на проект „Реконструкция и модернизация на ПСОВ и дълбоководно заустване“ – подобект „Дълбоководно заустване – морска част“, осигури информация за характеристиките на морското дъно и наличието/отсъствието на културни ценности под вода в проучената акватория.

Проучената площ е приблизително 2,4 кв. км и обхваща акваторията, която ще бъде недостъпна за археологически проучвания след полагане на тръбопровода, който ще достигне до 2,5 км навътре в морето (обр. 1).

Детайлното изследване на акваторията, в която ще бъде положен тръбопроводът, бе реализирано с помощта на модерно оборудване, осигуряващо възможност както за идентифициране на културни ценности под вода, така и за определяне на акватории с висок археологически потенциал, дори когато не са налице ясно разпознаваеми археологически обекти и/или артефакти.

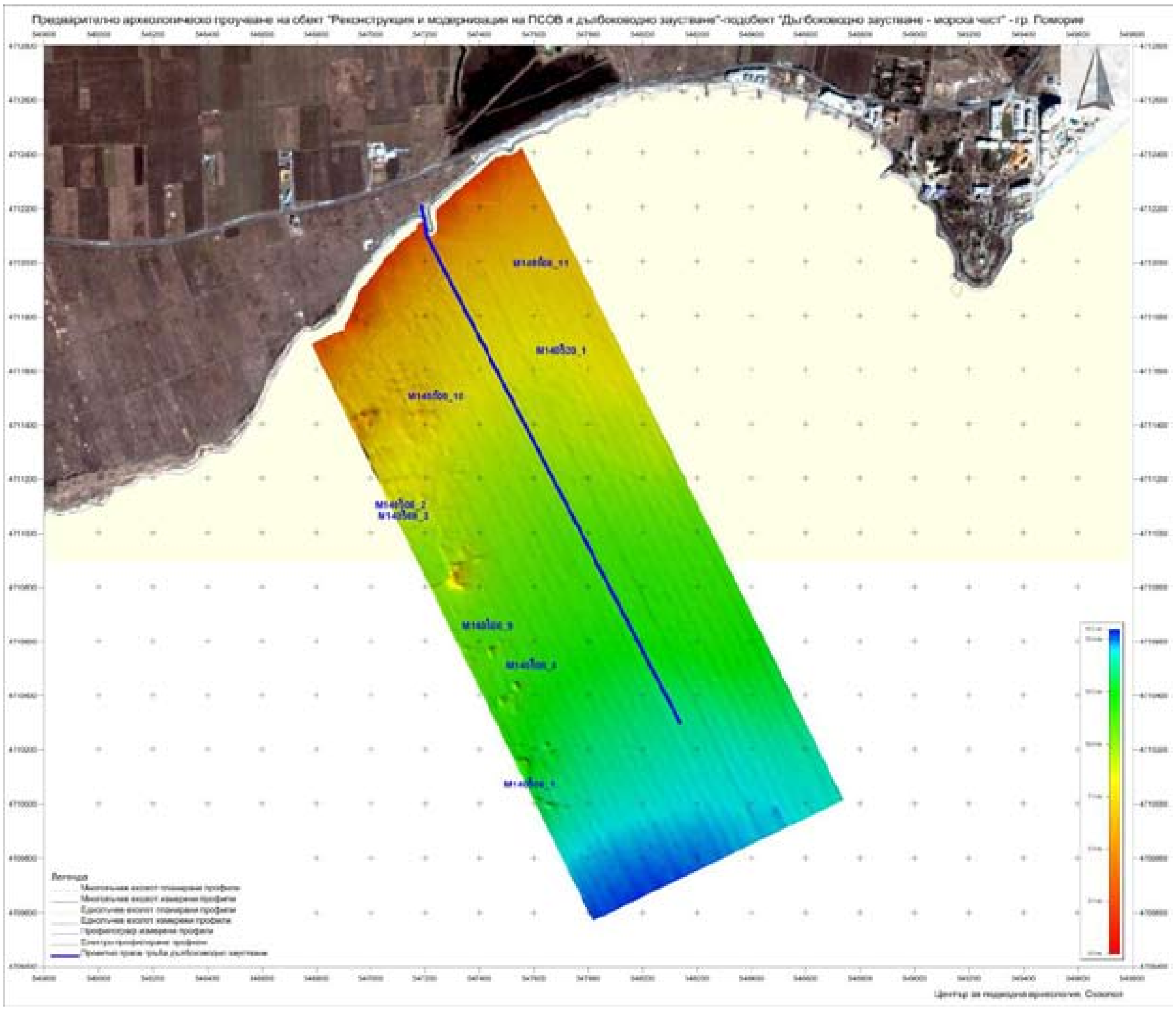
Предварително археологическо проучване на обект "Реконструкция и модернизация на ПСОВ и дълбоководно заустване"-подобект "Дълбоководно заустване - морска част" - гр. Поморие
Легенда
Център за подводна археология, Созопол

Обр. 1. Теренен модел на измерената площ по данни от многолъчев ехолот.

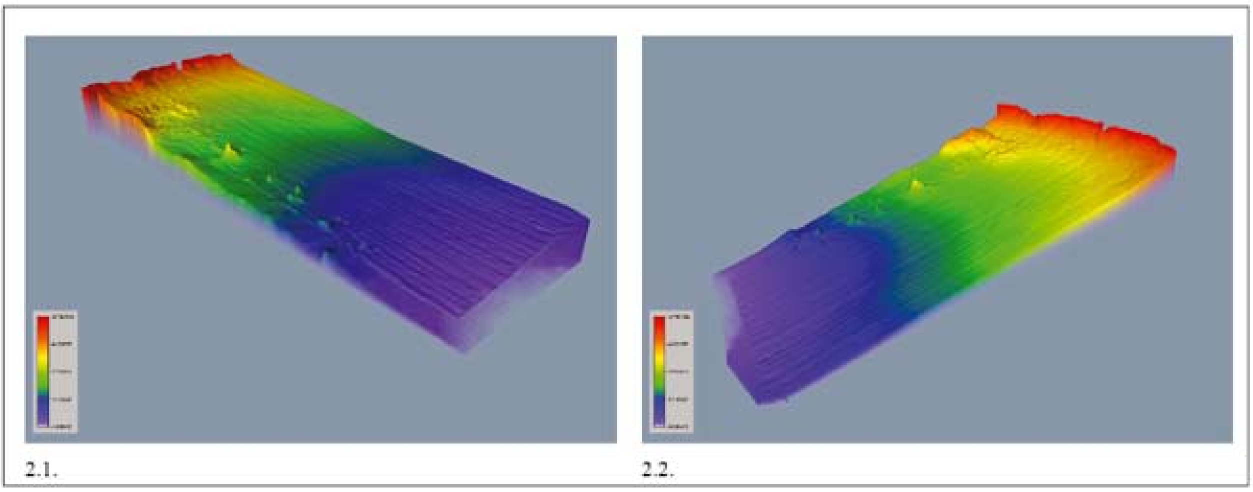

2.1.

2.2.

Обр. 2. 2.1. 3D теренен модел по данни от многолъчев ехолот – поглед Югоизток-Северозапад; 2.2. 3D теренен модел по данни от многолъчев ехолот – поглед Изток-Запад.

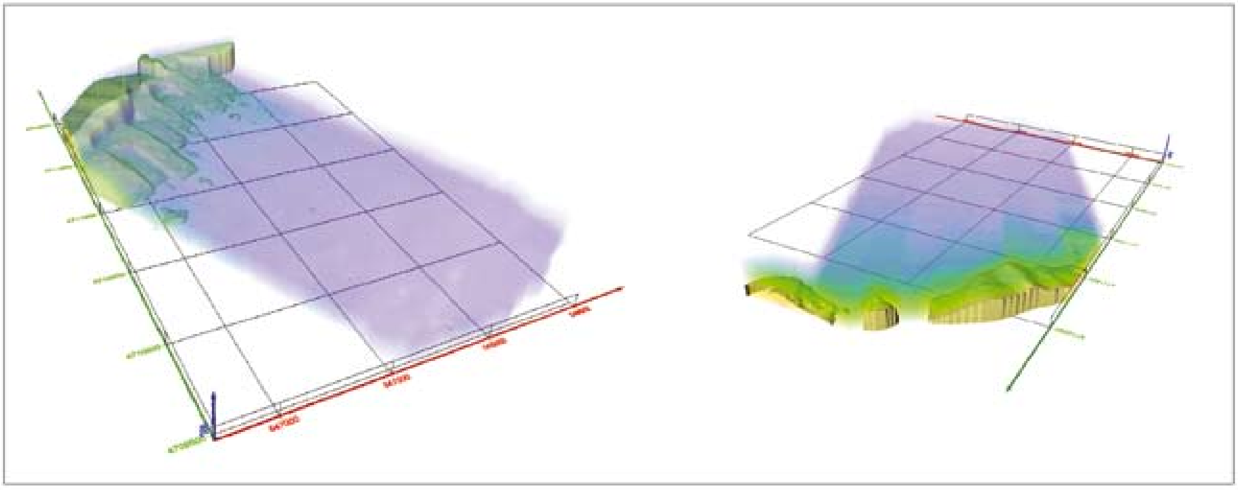

Обр. 3. Реконструкция на разпределението на привидното електросъпротивление в дълбочина и по площ по оригинални данни от електропроучване.

Изследванията бяха осъществени с помощта на еднолъчев и многолъчев ехолот (обр. 1 и 2) – за създаване на батиметрични карти и числен модел на морското дъно; странично сканиращ сонар – за установяване на обекти/артефакти, експонирани върху повърхността му, поддънен профилограф и оборудване за гео-електрическо проучване – за установяване на вертикалната стратиграфия на дъното в дълбочина, DGPS-и – за точно позициониране на направените измервания и за навигиране на плавателните съдове. Изследванията бяха осъществени от борда на две моторни лодки и моторен кораб „Номад“.

Отличените в резултат на геофизичните измервания единадесет цели бяха проверени чрез повторно измерване със странично сканиращ сонар, което позволи три от тях да бъдат елиминирани от списъка на цели, определени като обекти от потенциален археологически интерес. Две от целите се оказаха една и съща цел, регистрирана от странично сканиращия сонар под различни ъгли.

Останалите седем цели бяха подложени на визуални водолазни огледи с цел идентифицирането им. За шест от тях бе установено, че не представляват културни ценности.

Затруднение предизвика цел 08, която бе регистрирана след силна буря, след което вероятно е била отново покрита с пясък и повторното ѝ регистриране и съответно – проверка, се оказаха невъзможни. Тази цел не е непосредствено заплашена от предстоящите дейности, тъй като тя се намира на значително отстояние от трасето на тръбопровода.

За непосредствено прилежащата към брега акватория резултатите от гео-електрическите проучвания установиха характеристиките на терена, който би могъл да се окаже благоприятен за установяване на по-стари (праисторически обитания), останки от които биха могли да бъдат запазени в глините, залягащи под пясъчния нанос (обр. 3).

Съпоставката на данните, получени от поддъния профилограф и от гео-електрическите проучвания, доведоха до следните изводи и заключения:

Съоръжението за дълбоководното заустване на водите от пречиствателната станция на гр. Поморие представлява тръба, която започва от изхода на пречиствателните съоръжения, минава по сухоземно трасе до брега на морето, след което ляга по морското дъно и отвежда пречистените води на около 2,5 км навътре в югоизточна посока.

Дълбочините, на които ще бъде фундирано съоръжението, започват от 0 м и достигат до 14 м под морската повърхност.

Проученият участък от акваторията е с почти правоъгълна форма с дължина 2500 м и ширина 1170 м с направление на дългата страна северозапад-югоизток.

В непосредствена близост до бреговата линия преминава пътят от Бургас за Слънчев бряг. Самият път лежи върху насип, изграден върху заблатен участък, който продължава и от западната му страна. В щормови условия морето залива пътя или му действа разрушително. За предпазването му са изградени брегоукрепителни съоръжения.

След обработката на получените от измерванията данни бяха построени геоелектрични разрези по измерените профилни линии, като бяха отделени пластове с близки специфични електрически съпротивления. На тези пластове бе направена геоложка идентификация и в резултат се получиха геоложки разрези, в които бяха идентифицирани следните материали:

Изкуствен насип – за строителството на пътя и брегозащитните съоръжения. Не е маркиран с геофизичните измервания, поради смесването му с останалите геоложки материали, но той съществува в зоната около бреговата линия.

Морски пясъци – Qh – разнозърнести пясъци с различно количество детритус, силно напоени с морска вода. По тази причина специфичното електрическо съпротивление варира от 0,55 до 0,75 ом. м. Маркирани са на морското дъно като области с дебелина, достигаща до 7 м. При силно вълнение контурите на тези области вероятно се променят, особено там, където дебелината на пясъците е по-малка.

Глини – Od N1 – sarmat – върху по-голяма част от проучения участък неогенските глини са установени със специфични електрически съпротивление в диапазона от 0,8 ом. м. до около 2 ом. м. Дебелината им е повече от 20 м.

Варовици – Od N1 – sarmat – разкриват се в западния ъгъл на участъка и имат ограничено разпространение. Специфичното им електрическо съпротивление е в границите на 4-6 ом. м.

Самото съоръжение ще премине в насипа под пътя и ще навлезе в морето, като ще легне върху глините и морските пясъци.

№ 38. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТРОИТЕЛСТВО НА ДЪЛБОКОМОРСКО ЗАУСТВАНЕ НА ПРЕЧИСТЕНИ ВОДИ ОТ ПРЕЧИСТВАТЕЛНА СТАНЦИЯ ЗА ОТПАДНИ ВОДИ – СОЗОПОЛ“

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов, Кирил Велковски,
Любомира Трендафилова, Драгомир Гърбов

В опит за установяване на две докладвани от рибари корабокрушения в западния залив на гр. Созопол (къмпинг „Златна рибка“), бе огледан районът, от който, според рибарите, в мрежите им бяха попаднали метални и дървени елементи, които, според тях, вероятно произхождат от потънали кораби.

Центърът за подводна археология (ЦПА) предприе проверка в посочената акватория.

По данни от странично сканиращия сонар бяха отличени и проверени 27 цели. Поради засичането от различни ъгли на една и съща цел, реалният брой на целите се оказа 19.

Осемнадесет от тях представляват естествени образувания или съвременни предмети.

Една от тях – 27, е потънал кораб – тип баржа (обр. 1), която, очевидно, периодично бива експонирана на повърхността на дъното и се превръща в естествена „закачка“ за рибарските мрежи. Констатираните дървени елементи не подлежат на идентификация и не са свързани с определени структури. Допускаме, че именно такива предмети са накарали местните рибари да смятат, че става дума за корабокрушение, наскоро разкрито на дъното след многобройните бури през 2014 г.

Районът, в който бе направен опит за идентификация на 2 корабокрушения, съвпада с района, в който предстои изпълнението на дълбокоморско заустване и полагане на тръбопровод.

ЦПА предостави данните на изпълнителя на проекта за дълбокоморско заустване и на Община Созопол.

В опит за установяване на корабокрушения, заровени в дънния грунт, осъществените измервания с поддънен профилограф не установиха конкретни обекти, но локализираха погребаните корита на няколко възможни малки реки – най-вероятно, свързани със съвременната р. Патовска.

Три от тях пресичат района на дълбокоморското заустване. Отрицателните форми на релефа са ясно отличими на профилограмите, получени от измерването с поддънен профилограф (обр. 2).

Установяването на погребани речни корита, вероятно свързани с р. Патовска, ще хвърли светлина върху местоположението на селищата от края на каменно-медната и раннобронзовата епоха, открити и частично проучени в пристанището на гр. Созопол. Тази информация е от огромно значение за възстановяването на палеоландшафта от времето на съществуването на селищата в края на V и в III хил. пр. Хр. (обр. 3).

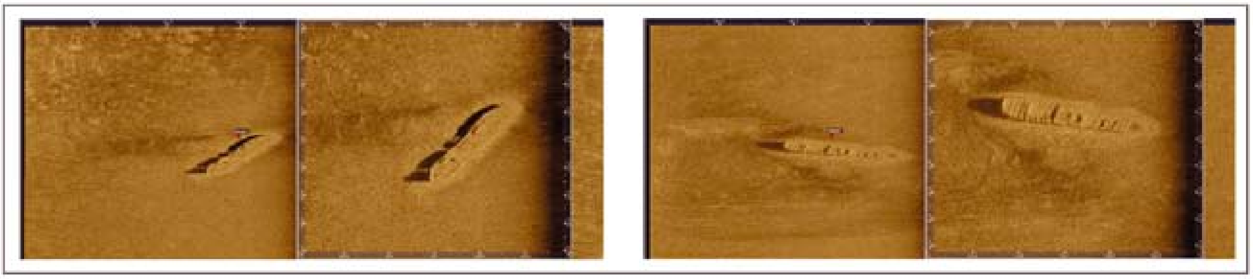

Обр. 1. Съвременен кораб.

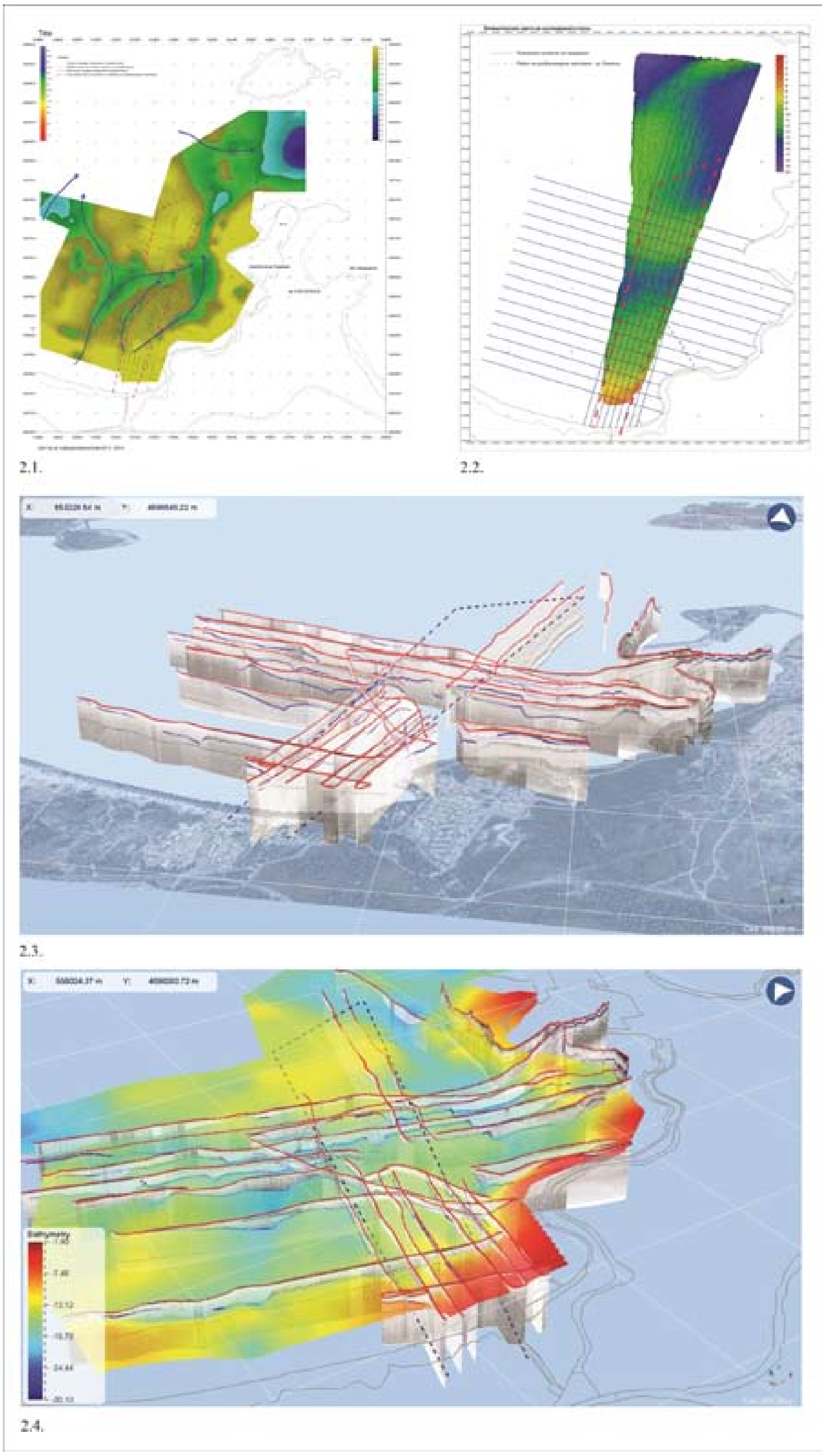

2.1.

2.2.

2.3.

2.4.

Обр. 2. 2.1. Палео речни корита по данни от поддънния профилограф; 2.2. Числен модел на терена;
2.3 и 2.4. Негативни форми на релефа – вероятно погребани речни корита, свързани с р. Патовска.

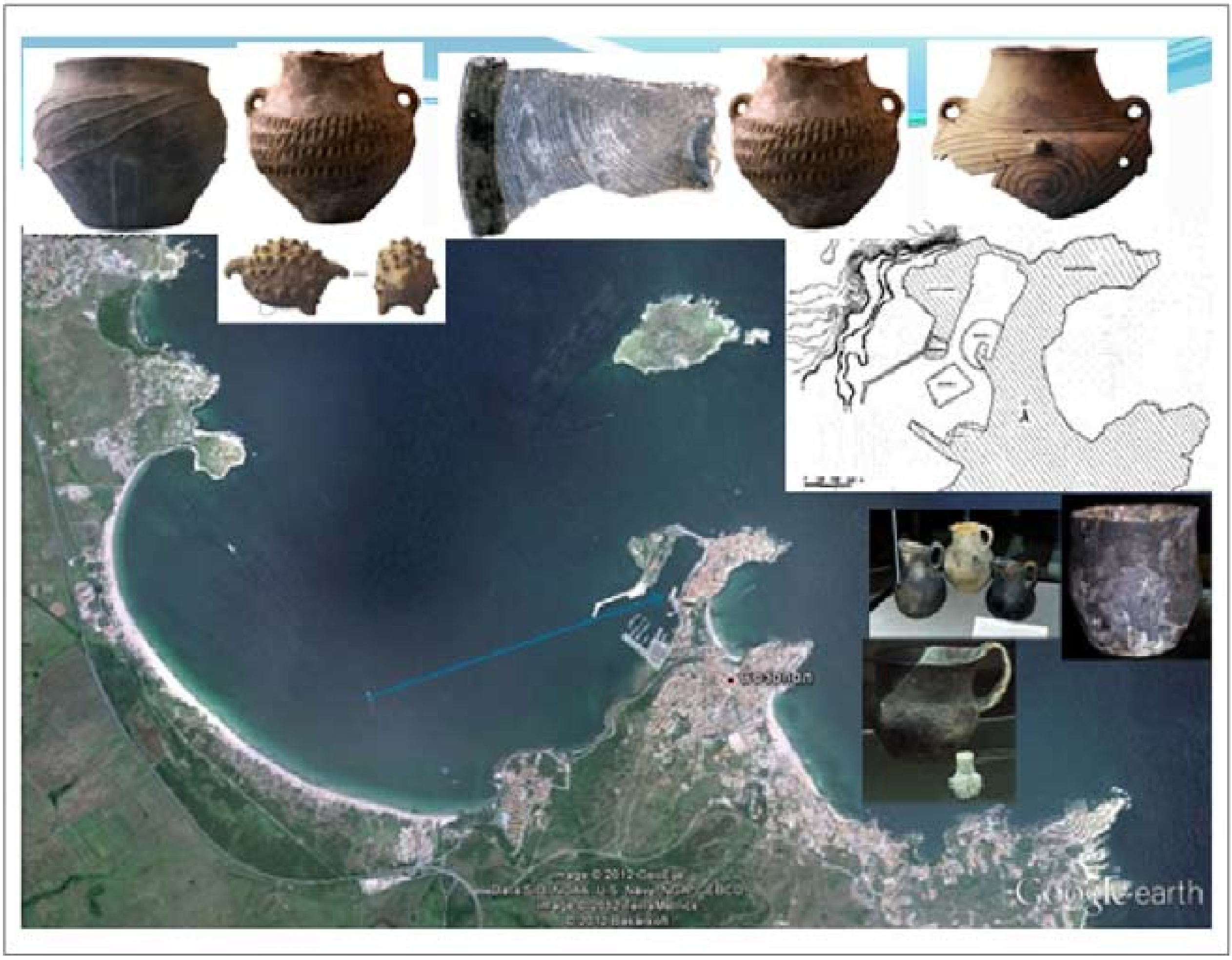

Обр. 3. Синята стрелка сочи към местата в пристанище Созопол, където частично са проучени останки от селища от късната каменно-медна епоха (V хил. пр. Хр.) и от ранната бронзова епоха (III хил. пр. Хр.).

Имаме сериозно основание да смятаме, че по протежението на погребаните речни корита биха могли да са налични и други подобни обекти.

№ 39. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ ПОД ВОДА В ПРИЛЕЖАЩАТА АКВАТОРИЯ НА ПАША ДЕРЕ И ТЕРИТОРИАЛНОТО МОРЕ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОДА „ЮЖЕН ПОТОК“

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов, Кирил Велковски, Димитър Стоев, Любомира Трендафилова, Драгомир Гърбов

Целта на проучването бе оценка на археологическия потенциал на акваторията на Паша дере с цел обособяване на зони с културно-историческа стойност и значение или освобождаване на морския участък на газопровода във вътрешните морски води и териториалното море от по-нататъшни археологически проучвания (обр. 1).

Археологически прогнозен модел на ЦПА от 2012 г. показа, че бреговата зона на Паша дере трябва да бъде считана за зона с висок потенциал за наличие на праисторически обекти.

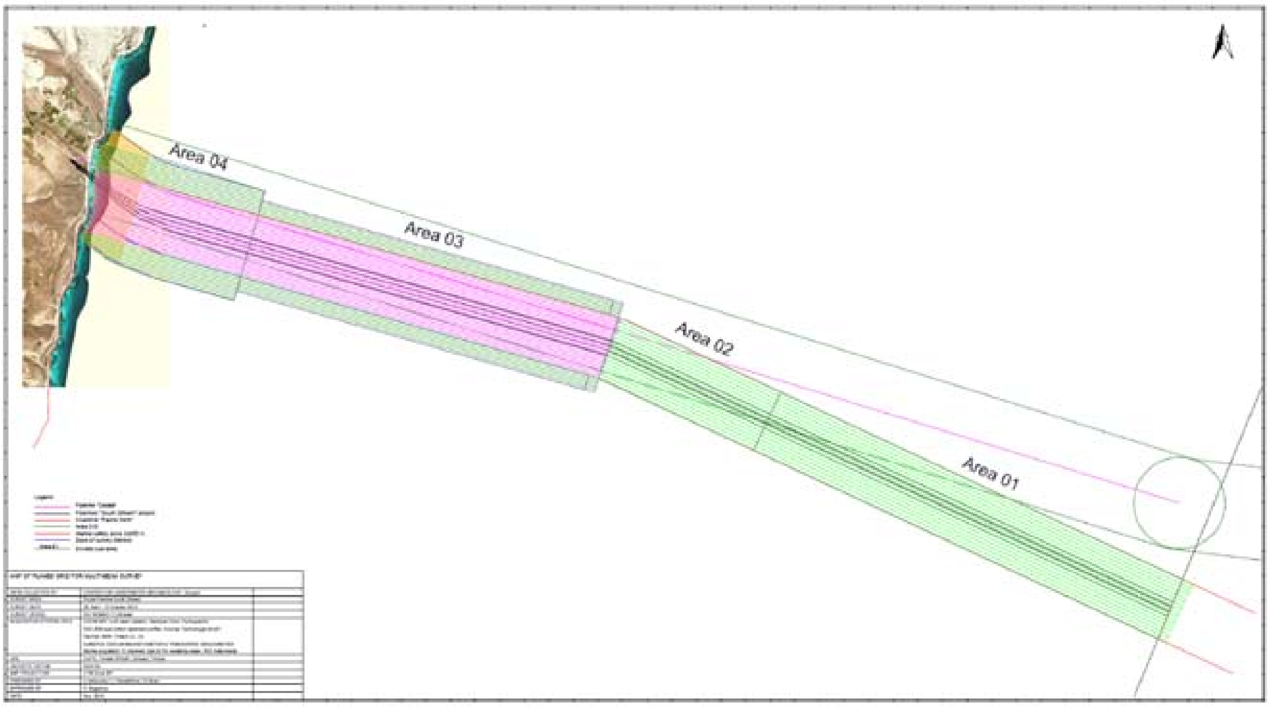

Обр. 1. Район на археологическото проучване.

Геотехнически изследвания от 2013 г. на самия бряг установиха данни за наличие на такъв обект и доказаха верността на прогнозния модел на ЦПА (обр. 2).

Находките са от праисторическо селище, локализирано на самия морски бряг. Това определи основната задача за вътрешните морски води: събиране на информация, която да позволи очертаването на погребаното корито на Паша дере.

Втората задача бе подробно проучване на участъка от териториалното море, който би могъл да бъде засегнат от строителните дейности.

Бе използван комплекс от магнитни, акустични и електрически методи, гарантиращи събирането на достатъчно информация, необходима за локализиране на културни ценности под вода.

Използвано оборудване:

1. Странично сканиращ сонар (ССС) – за получаване на данни за характера на морското дъно и локализиране на обекти/предмети, експонирани върху него.

За визуална проверка бяха избрани 39 цели. Една от тях – Т-16 (обр. 3 *1*), е потънал кораб. Опитите за идентифицирането му продължават.

Цел Т-21 се оказа морска мина, впоследствие обезвредена от екип на военноморските сили. Повторен преглед на сонограмите позволи отделянето на 164 цели (точкови обекти) със същото изображение като това на мината. Магнитните им характеристики са едни и същи, а съответстващите им магнитни аномалии са също подредени в редове.

2. Еднолъчев ехолот – за събиране на данни в акватории, в които други методи не могат да бъдат приложени;

3. Многолъчев ехолот – за създаване на детайлни батиметрични карти и числен модел на терена (обр. 3 *2.1* и 3 *2.2*);

4. Поддънен профилограф – за стратиграфски наблюдения на морското дъно.

Вертикалната разделителна способност на системата – до 0,05 м, се отнася до минималното разстояние между два съседни слоя, които могат да бъдат визуално разграничени в полученото изображение. Данните са интерпретирани чрез очертаване на ясни граници между различни геоложки слоеве. Информацията е полезна за очертаването на райони от потенциален археологически интерес – доброто проникване е показателно за наличието на „меки“ седименти, в които биха могли да бъдат погребани културни ресурси, а констатирани нарушени слоеве биха могли да бъдат резултат от промяна на погребано речно корито, както е видно от комбинираното тълкуване на данните от профилографа и тези от измереното електрическо съпротивление в район 04.

В район 03, в който преобладава хоризонтално-слоеста структура на дъното, е добре очертана отрицателна форма на релефа (обр. 3 *3*), в която е възможно обекти/артефакти да са погребани под дебел слой наноси. Местни рибари свидетелстват за археологически находки, откривани при риболов и тралене.

Данните за район 04, комбинирани с резултатите от гео-електрическото измерване, правят възможна реконструкцията на древното речно корито, пряко свързано с откритото на брега селище.

5. Четири DGPS системи – за насочване курса на кораба и позициониране;

6. 10-канална система за измерване на електрическото съпротивление в морска среда от типа „дипол-дипол“; с буксируем кабел с електроди, отстоящи на разстояние 5 м един от друг:

Основната цел от прилагането на метода бе определяне на геоложките особености на морския бряг и морското дъно непосредствено до бреговата линия (район 04), в опит да бъде открито погребаното корито на р. Паша дере като продължение на съвременното дере в морето.

За тази цел, избрани точки, намиращи се на отстояние 12-20 м една от друга по профилите, бяха интерпретирани с ВЕС. Получената информация е представена като геоложки профили (обр. 3 *4*).

Данните са анализирани от Д. Стоев и сравнени с геоложките разкрития по склона, достигащ до пясъчната ивица на плажа.

Склонът е изграден от неогенски материали – т. нар. Галатска свита, състояща се от пясък, глина и на някои места – варовити пясъчници с почти хоризонтална стратиграфия, но има и прекъсвания, изклинвания и размествания на пластовете. Върху нея лежат кватернерни материали с различна дебелина.

Самото Паша дере е врязано над 15 м в седиментите на Галатската свита, като е прекъснало откоса в интервал около 200 м. Материалите, запълващи коритото на дерето, са транспортирани от сушата и са предимно деструкции на Галатската свита. На плажната ивица те са покрити от плажни пясъци, образувани вследствие на вълновите процеси.

По профила на бреговата линия дерето е проследимо под плажните пясъци, като на фона на сравнително издържаните електрически съпротивления на материалите от Галатската свита, наносите от дерето се отличават с по-разнообразни, неиздържани съпротивления. То има ширина около 170 м и дълбочина на врязване достигаща 13 м, която се запазва и навътре в морето, но ширината му

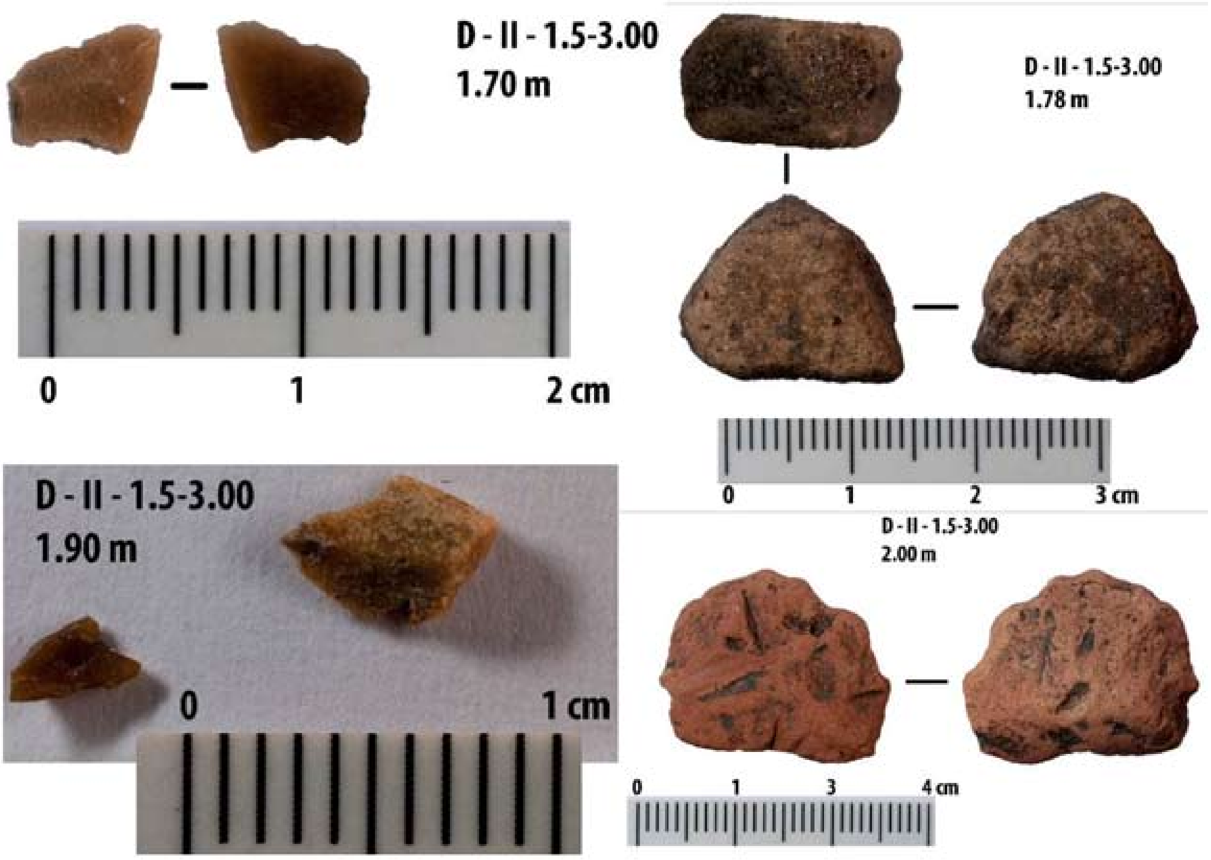

Обр. 2 Керамични и кремъчни фрагменти от сондаж D.

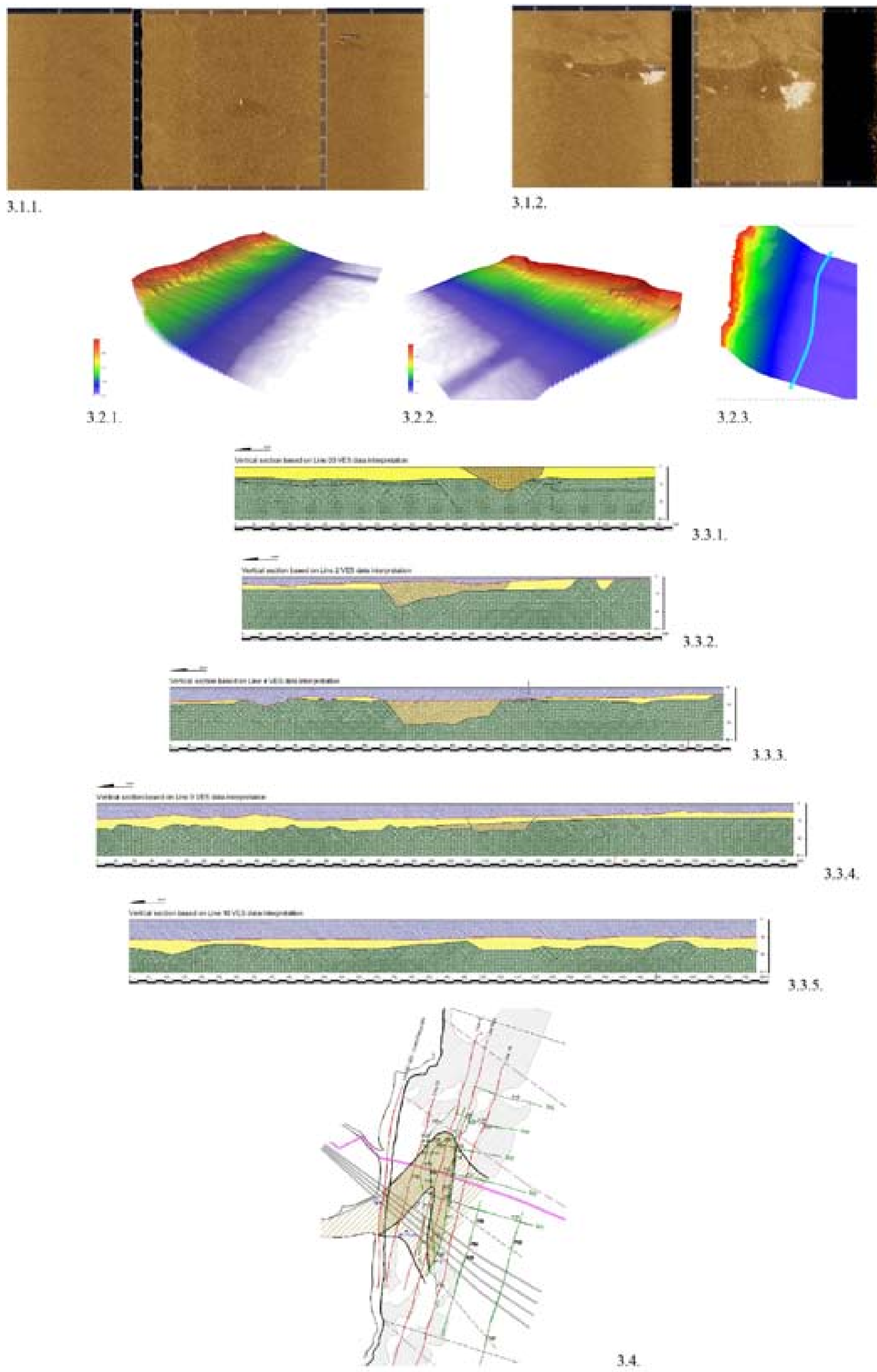

Обр. 3. 3.1.1. Цел 16 – потънал кораб; 3.1.2. Цел 21 – Морска мина; 3.2.1–3.2.2 – Числен модел на терена за район 04; 3.2.3. (Синята линия очертава негативна форма на релефа в район 03); 3.3.1. ВЕС: Профил 00 – на самия бряг; 3.3.2. ВЕС: Профил 02 – срещу съвременното дере, разстояние от брега – 120 м; 3.3.3. ВЕС: Профил 04 – срещу съвременното дере, разстояние от брега – 277 м; 3.3.4. ВЕС: Профил 09 – срещу съвременното дере, разстояние от брега – 330 м; 3.3.5. ВЕС: Профил 16 – срещу съвременното дере, разстояние от брега – 440 м; 3.4. Предложена реконструкция на древното корито на реката (Паша дере).

се увеличава. На изток от брега дерето завива на североизток, образувайки меандър, а вероятно е образувало и лиман, сега залят от морето. (обр. 3 5).

По-навътре в морето, на разстояние от около 350 м от брега, при дълбочина на водата над 6-7 м, утайките, запълващи дерето, почти не се различават по електрическо съпротивление и проследяването им става невъзможно. Данните, събрани по профили при дълбочина на водата над 6-7 м дават информация само за пясъчни депозити и под тях – материалите на Галатската свита. На места пясъчната покривка отсъства.

Отчитайки непосредствената близост на селище от халколита, можем да допуснем, че при по-ниско ниво на морето е било възможно човешко присъствие и използване на значително по-голяма територия около погребаното речно корито, което следва да бъде считано за район с висок археологически потенциал. Предполагаме, че въпреки разрушителното действие на вълните и крайбрежната абразия, която и сега предизвиква значителни свлачищни проявления, е възможно да има и археологически останки.

7. Магнитометър/градиентометър – за измерване на магнитното поле и магнитния градиент с цел локализиране на магнитни аномалии, причинени от метални предмети с различна големина:

По трасето на линейно разположените точкови обекти, за които допускаме, че са морски мини, има и по-малки магнитни аномалии, които не корелират с видими на повърхността на дъното обекти. Те са сходни с тези на точковите обекти (потенциални мини) и трябва да бъде направен опит за тяхното определяне от страна на органите, отговарни за обезвреждане на боеприпаси.

8. Компютърни системи със съответния софтуер – за събиране на данни и за последваща обработка;

9. Металотърсач;

10. Видео и фотографско оборудване;

11. Водолазно оборудване.

Общият брой измерени профили е 574, общата им дължина – 2444,5 км, а общо измерената площ – 163,97 кв. км.

№ 40. ИЗДИРВАНЕ НА ПОДВОДНИ ОБЕКТИ В АКВАТОРИЯТА НА ЧЕРНО МОРЕ В РАЙОНА НА ШЕЛФА МЕЖДУ НОС СВ. АТАНАС И НОС СИВРИБУРУН

Валентин Плетньов, Преслав Пеев

През септември и октомври 2014 г. бяха проведени две експедиции с Научно-изследователския кораб „Академик“. Научният екип бе съставен от археолози и морски инженери от РИМ-Варна и Института по океанология при БАН. Целта на проучванията бе издирването и точното локализиране на подводни цели в района на шелфа между нос Калиакра на юг и нос Сиврибурун на север. При изследването на предварително подбраните полигони бе използван хидролокатор за страничен обзор (ХЛСО) „Klein 3000“.

Работено бе в четири полигона – източно от нос Калиакра на дълбочини между 25 и 50 м, източно от Калиакра на дълбочини до 80 м, източно от нос Шабла и източно от нос Крапец. При сканирането с ХЛСО галсовете бяха разположени през 200 м, като покриваната площ е две полоси по 150 м.

За първия етап на сканирането с ХЛСО и Научно-изследователския кораб „Академик“ между нос Калиакра на юг и нос Шабла на север общата дължина на галсовете е 1097 км, а покритата площ – 184 кв. км. През втория етап на проучванията дължината на сканираните галсове е 379 км, а покритата площ – 75 кв. км. В резултат от проведената експедиционна работа и последващите лабораторни анализи за регистриране на подводни обекти с помощта на ХЛСО беше установено, че осем от целите представляват потенциални обекти от интерес за морската история и археология.

За двата етапа на морски проучвания с Научно-изследователския кораб „Академик“ с помощта на хидролокатор за страничен обзор на шелфа между нос Калиакра на юг и нос Карталбурун на север бяха изследвани профили с обща дължина 1476 км. Общата покрита площ е 259 кв. км. (обр. 1).

По време на двете експедиции бе работено общо 166 часа, като бяха регистрирани 85 геофизични аномалии на дъното на шелфа.

При лабораторните анализи първоначално сонограмите са разпределени в четири отделни групи, всяка според вероятността засечените цели да представляват потенциални паметници или естествени форми на аквалния релеф. Повечето от тях нямат никакъв потенциал за бъдещи по-подробни изследвания.

В група 1 са включени целите, които трябва да бъдат сканирани отново и на които в последствие на бъдат извършени преки визуални огледи с помощта на водолази или дистанционно управляеми апарати. Вероятно при повторното сканиране повечето няма да представляват интерес за бъдещи по-детайлни морски изследвания.

Цел 122 се намира на дълбочина 73 м. Обектът е с приблизителни размери: дължина – 22-23 м, широчина – 6,50-7,70 м, височина – 0,30-0,80 м (обр. 2). Очертанията наподобяват потънал кораб, но за правилната интерпретация е необходим пряк визуален оглед.

Цел 146 се намира на дълбочина 62 м (обр. 3). Дължината на обекта е 22 м, широчината – 5,70 м, височина над дъното – 2,60 м. Възможно е да представлява потънал малък ветроходен плавателен съд. При последващото преминаване над обекта с локатора за страничен обзор придобихме ново изображение. От записа на сонограмата ясно личи, че става въпрос за потънал ветроходен кораб.

Цел 192 е засечена на 16.09.2014 г. Намира се източно от курортното селище „Русалка“. Дистанцията от брега е по-малка от 2 морски мили. Дълбочината е 23 м. Тази цел представлява сравнително

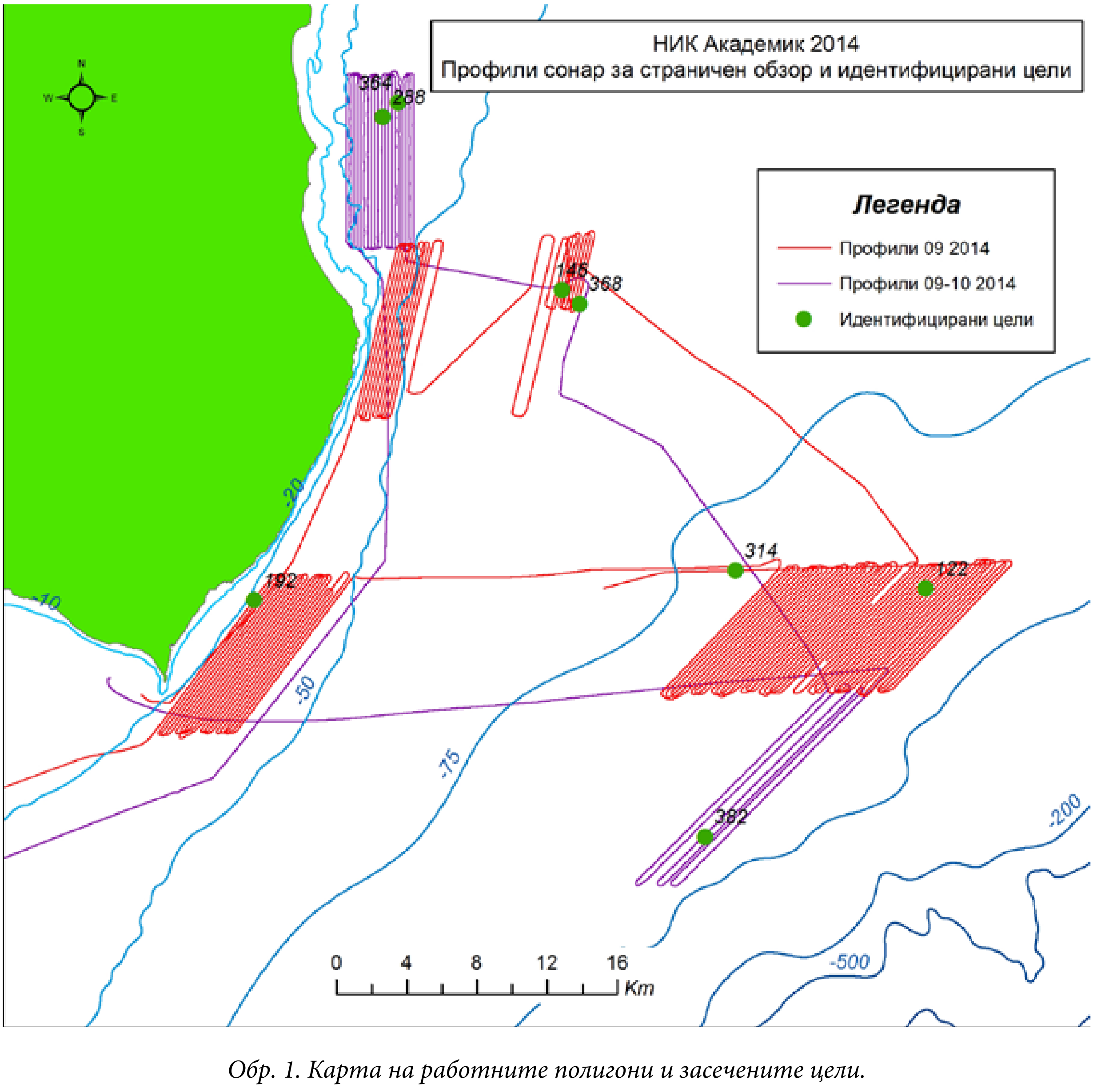
НИК Академик 2014
Профили сонар за страничен обзор и идентифицирани цели
N
W
E
S
Легенда
Профили 09 2014
Профили 09-10 2014
● Идентифицирани цели
364
288
146
368
314
122
192
382
-20
-10
-50
-75
-200
-500
0
4
8
12
16
Km

Обр. 1. Карта на работните полигони и засечените цели.

малък потънал плавателен съд, който може би е метален. Дължината му е 30 м, широчината – 10 м, а височината над околния релеф е около 1 м. Полегнал е на кил и няма крен. По записа на сонограмата не се забелязват следи от мачта или надстройка. Сравнително малката дълбочина прави целта подходяща за визуален оглед посредством водолаз или ROV.

Най-вероятно обектът представлява мишена, която е била използвана от Военноморските сили по време на учебни стрелби. В района често се провеждат такива, а след проверка при отговорните органи стана ясно, че действително подобни малки, излезли от употреба плавателни съдове са използвани като учебни цели.

Цел 288 се намира на дълбочина 25 м. Размерите са: дължина – 10 м, широчина – 3 м и височина над околния релеф – 1,20 м. Възможно е да представлява природно образувание или малка лодка.

Цел 314 е на дълбочината е 68 м, височината над околния релеф е около 1 м, дължината е 15,50-16 м, а широчината – 5 м. Изключително интересна цел, която наподобява амфорно струпване. Необходимо е повторно сканиране от различни ъгли, за да се прецени дали е необходимо детайлното изследване на целта.

Цел 364 се намира на 31 м дълбочина и е с размери: дължина – 16,60 м, широчина – 4,50 м и височина над околния релеф – 1,20 м. Целта трябва да бъде сканирана отново, за да може да бъде по-точно идентифицирана.

Регистрираната цел 368 е на дълбочина 59 м. Може би представлява естествена форма на релефа. Издигането над дъното е около 0,20 м.

Засечена е сравнително голяма цел 382 с размери: дължина – 27,50 м, широчина – 13 м и височина – 1,40 м. Дълбочината е 77 м. Трябва да се сканира отново, но почти сигурно представлява потънал кораб.

По всяка вероятност част от новорегистрираните цели представляват ветроходни кораби. Те са открити в акваторията източно от нос Калиакра, което потвърждава заключението, че този маршрут е сред най-интензивно използваните по Западното Черноморие.

Засечените цели се намират в зона на интензивно законно и незаконно тралене от риболовни кораби с цел лов на рапани и калкан. Това налага тяхното бързо проучване, за да се установи дали представляват интерес за българската морска история и археология. Разрушаването или нанасянето на повреди на целостта на потъналите кораби е напълно реална. Задължително в подготвяната Морска стратегия на Република България трябва да залегне и опазването на подводното културно наследство. Препоръчително е към зоните, които ще бъдат забранени за тралене, да бъдат прибавени и районите, в които има регистрирани паметници.

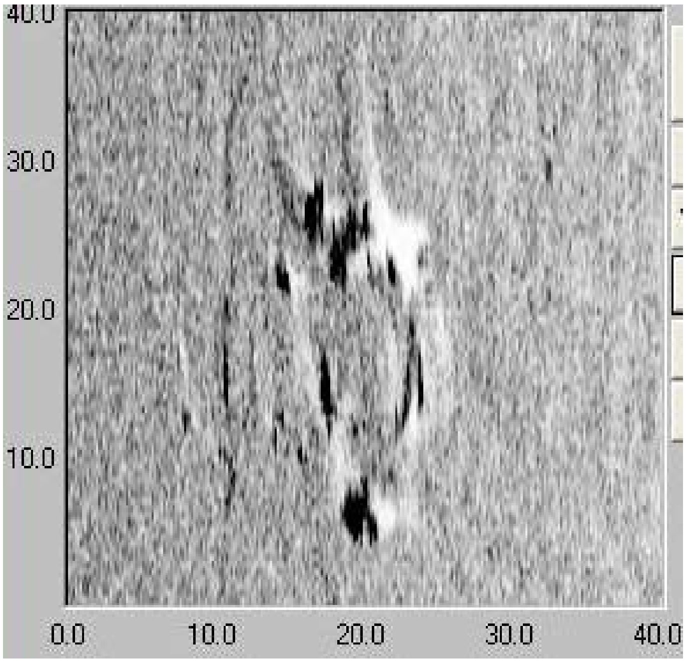

Обр. 2. Сонарна снимка на цел 122.

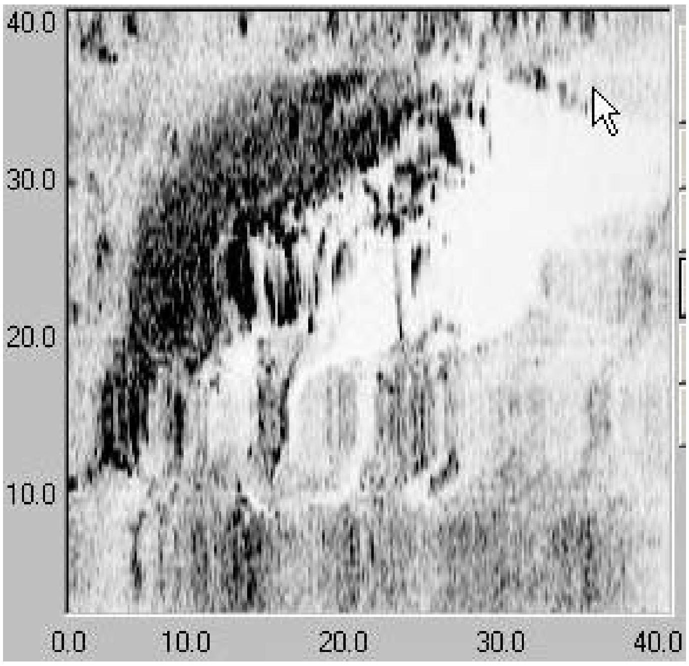

Обр. 3. Сонарна снимка на цел 146.

№ 41. ИЗДИРВАНИЯ НА ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В БЪЛГАРСКИ ТЕРИТОРИАЛНИ ВОДИ – ОТ НОС СВ. АТАНАС ДО РАЙОНА НА ГР. ШАБЛА

Михаил Христов

През 2014 г. във връзка със стогодишнината от началото на Първата световна война, Военноморски музей – Варна (ВММ-Варна, филиал на НВИМ) си постави за цел да се проучат възможностите за изследване на военни обекти, свързани с периода на Първата световна война, намиращи се в български териториални води между нос Св. Атанас и нос Шабла. Този обширен район съвсем естествено трудно би могъл да се обследва в рамките на ограничените ресурси на музея.

Поради това бяха избрани по-малко известни обекти, пряко свързани с българската военноморска история и с Първата световна война. Издирванията бяха подпомогнати и от военноморските сили, чрез осигуряването на водолазен катер с бордови № 223 и инструктори от водолазната школа към пункт за базиране – Варна.

Основната поставена цел предвиждаше издирването на влекач (ремаркьор) „Варна“, потънал вследствие на сблъсък с мина през есента на 1916 г. Потъването на влекача е пряко свързано и с потопяването на миноносеца „Шумни“, тъй като мобилизираният влекач е участвал в опитите да бъде изваден миноносецът на 17.09.1916 г.

От доклада на началника на подвижната отбрана съставен още същия ден, става ясно, че пострадали и жертви от взрива на мината и при потъването на кораба няма. При това положение по-

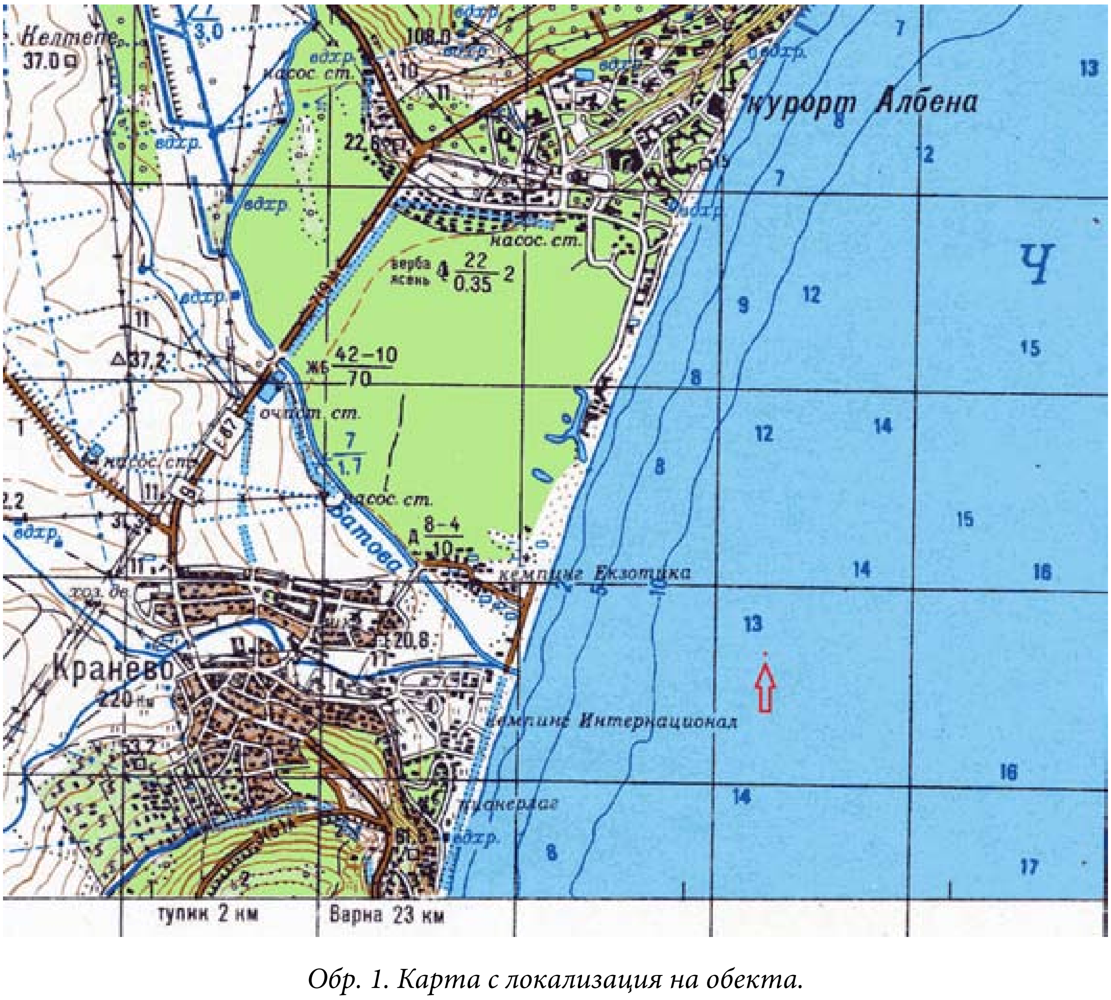
Келтепе
37.0
3.0
вдхр.
насос ст.
108.0
курорт Албена
Ч
върба ясень
22
0.35
42-10
70
очист. ст.
7
1.7
Батова
8-4
10
кемпинг Екзотика
Кранево
220 Нм
20.6
кемпинг Интернационал
53.2
пионерлаг
тупик 2 км
Варна 23 км

Обр. 1. Карта с локализация на обекта.

тъналият влекач не може да се разглежда като военен гроб. Най-общо мястото на потъването и дълбочината са уточнени в доклада. Много въпроси свързани със самия влекач като размери, място на пробойната и др. остават отворени.

За провеждането на подводните издирвания бяха предвидени три дни през втората половина на юни (24, 25 и 26.06) 2014 г, като от страна на ВММ-Варна в тях взеха участие: д-р М. Христов – ръководител, П. Тодоров – зам.-ръководител и д-р М. Кръстева.

Поради усложнените метеорологични условия успешни спускания бяха осъществени само на 24.06.2014 г. Проведени са в условия на недобра видимост, което се отрази на фотодокументирането на обекта.

Влекачът беше локализиран на около 1,6 км източно от брега при с. Кранево (обр. 1), на дълбочина от 13-15 м. Регистрираните останки са с координати – 43°20,421' N, 28°05,455'E (обр. 1). Съдът е цял, силно обрасъл. Корпусът е железен, лежи на дъното почти на равен кил с видим крен 1-2° на десен борд и диферент 8-10° към кърмата. Положение спрямо грунта – 200° N – 20° S (нос-кърма). Най-високата измерена точка от нивото на грунта до палубата е в носовата част – 4 м. Наносите са заринали кърмовата част до шпигатните решетки, слабо се подават винтът и рулят. Носовата част е чиста и ясно изразена, добре съхранена.

При извършеното замерване бяха установени дължината на влекача – от 25 м и ширината му от 5,40 м. Има данни за пробойна по левия борд. Надстройката е частично разрушена, липсва част от покрива и от страниците. Димоходът е пречупен в средната си част.

На борда на кораба и непосредствено на грунта около него не са установени следи от боеприпаси или други опасни материали.

Обектът е регистриран в Автоматизираната информационна система „Археологическа карта на България“ под № 10002637.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2 В УЧАСТЪКА ДУПНИЦА – БЛАГОЕВГРАД ОТ КМ 322+000 ДО КМ 359+493

Илия Кулов

През 2014 г. продължи започналото през 2013 г. археологическо наблюдение по трасето на АМ „Струма“, ЛОТ 2 в участъка от гр. Дупница до гр. Благоевград (км 322+000 – 359+493), провеждано от И. Кулов и д-р М. Гребска-Кулова.

Наблюдението се изразяваше основно в проследяване отнемането на хумусния пласт. Максималната дълбочина на отнемане достигаше между 0,40-0,50 м, а при изкопите за водостоци – до 0,70-0,80 м.

При изземване на хумусния пласт и при изграждането на водостоците не бяха регистрирани археологически обекти. Изключение прави един участък в м. Петров баир (Вишните) в землището на гр. Дупница. При изкопните работи за прокарване на канал за ел. кабел от км 325+940 до км 326+040 се попада на археологически структури (обр. 1). Координатите в северния край на изкопа, намиращ се на 3-4 метра южно от точка 95 от сервитута на трасето, са: N 41°277,29', E 023°078,18'.

При огледа на място бе установено, че са разрушени 3-4 гроба, регистрирани на дълбочина около 1,20 м в профилите на изкопа (обр. 2). Гробовете се разкриват в протежение на изкопа на около 30-50 м. Те са ориентирани изток-запад с малки отклонения. Мъртвите са били покрити с тегули, оформящи двускатно покритие. Освен няколко фрагмента от тегули други материали не бяха намерени. В изхвърлената на повърхността пръст бяха открити няколко дребни човешки кости. Според Л. Гетов този тип гробни съоръжения в Тракия се използват в периода II–IV в. Най-вероятно разкри-

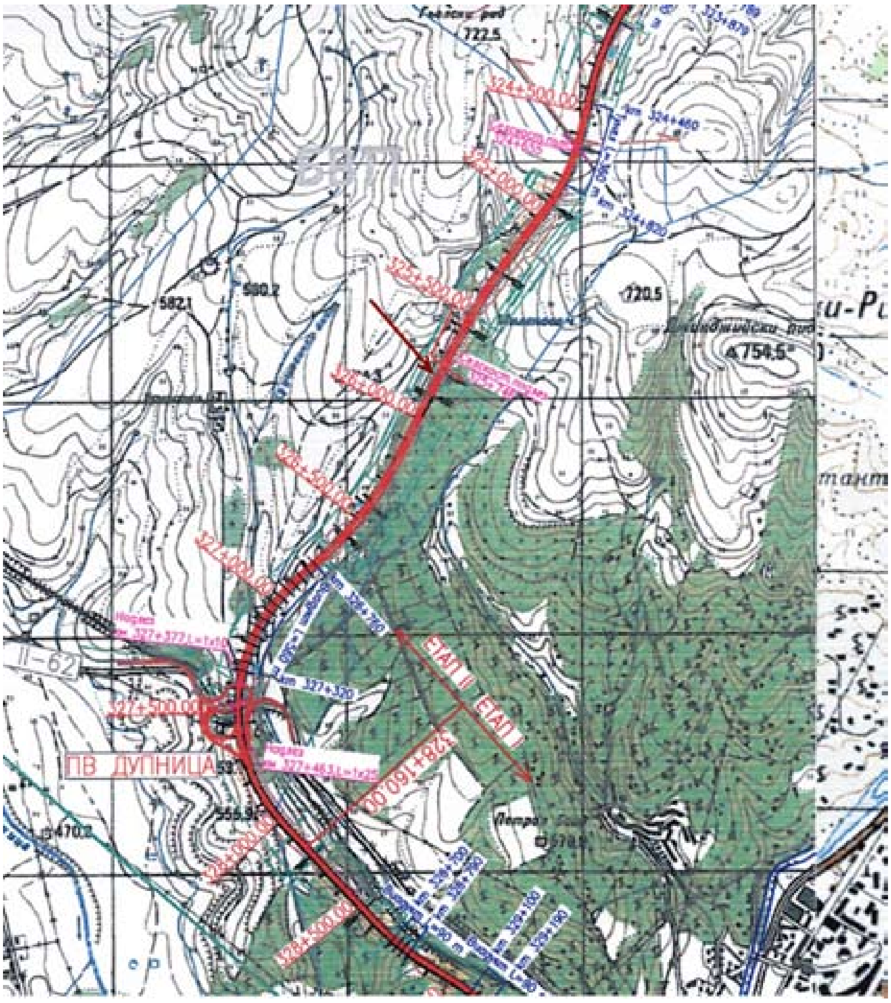
722.5
324+500.00
325+000.00
325+500.00
326+000.00
326+500.00
327+000.00
327+500.00
328+000.00
328+500.00
328+160.00
720.5
754.5
582.1
580.2
555.9
470.2
578.9
ПВ ДУПНИЦА
ЕТАП I
ЕТАП II
II-62
БВП

Обр. 1. Разположение на некропола в м. Петров баир в землището на гр. Дупница, карта в М 1:50 000.

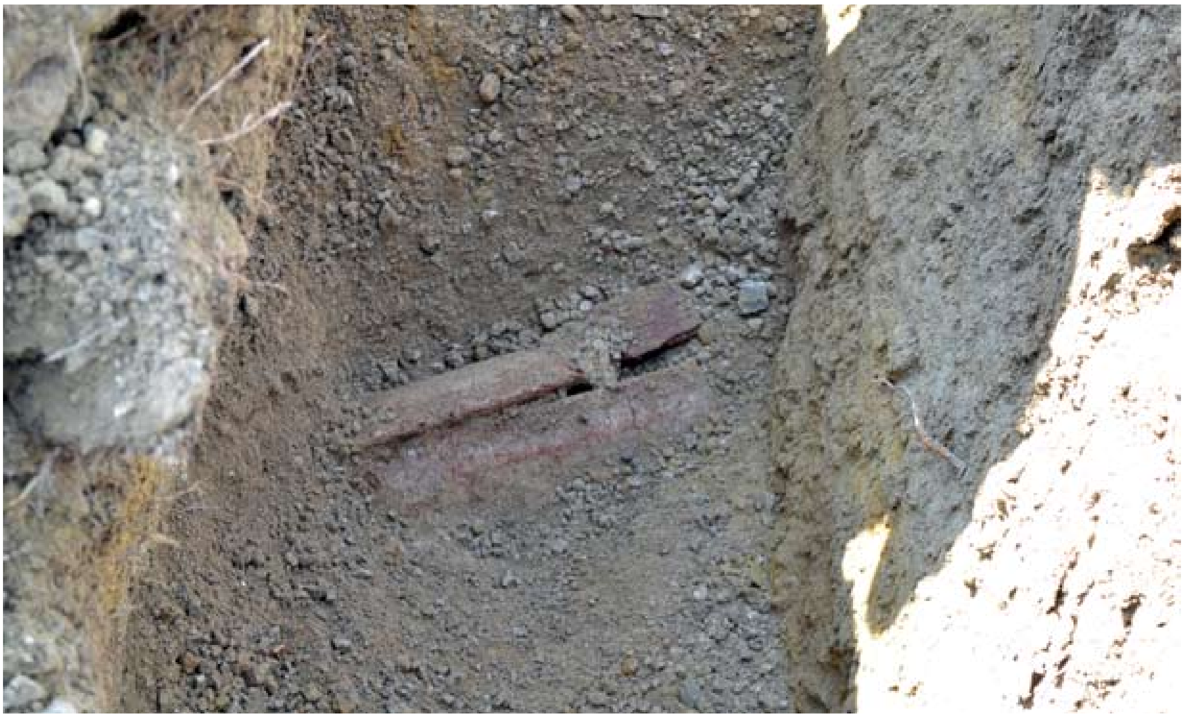

Обр. 2. Покривните тегули на гроб в изкопа за канал.

тите гробове са част от некропол, който трябва да се свърже с намиращото се северно на около 150 м къснoантично селище, проучвано през 2014 г. (Грозданов, Даскалов 2015 (в настоящия том).

След направените констатации строителните работи бяха преустановени и беше подаден сигнал до Министерството на културата за назначаване на комисия, която да вземе решение за по-нататъшната съдба на обекта.

Литература

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I–IV в.). – Археология, 1970, XII, 1, 1-12.

Грозданов, Даскалов 2015: Д. Грозданов, М. Даскалов. Резултати от археологическото проучване на обект № 3 – Късноантично селище в землището на гр. Дупница, м. Черешарника, по трасето на АМ „Струма“, ЛОТ 2, км 326+120 – 326+310. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, под печат.

№ 43. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ И НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ПРЕЧИСТВАТЕЛНА СТАНЦИЯ В М. МРАМОР, ГР. ПАНАГЮРИЩЕ

Любка Тодорова

През 2014 г. в м. Мрамор при гр. Панагюрище се осъществи археологическо издирване с цел изясняване на наличието на недвижими културни ценности. Издирването и наблюдението се наложиха поради инвестиционно намерение на Община Панагюрище за изграждане на пречиствателна станция (обр. 1). В ДВ бр. 58 от 1966 г. м. Мрамор е регистрирана като праисторическо селище, разположено южно от гр. Панагюрище.

На около 0,5 км северозападно от територията на инвестиционното намерение (GPS координати N 42.488690, E 24.187590) се намира „Мрамор могила“,[21] в която през 1903 г. случайно е разкрит гроб от ранноелинистическата епоха. При разкопките, проведени от Б. Филов, са открити сребърни апликации и гарнитури, датирани VII до IV в. пр. Хр. Днес, непосредствено от запад на могилата, минава главен път II-37, а от югоизток е изграден бетонов възел (обр. 1).

В северния край на м. Мрамор, срещу Многопрофилна болница за активно лечение „Събо Колов“, е регистрирано селище с датираща керамика от тракийската епоха до Второ българско царство[22] (обр. 1).

Площадката за изграждане на пречиствателната станция е на площ от 30 дка разположена на десния бряг на р. Луда Яна с кота от 505 м до 507 м.

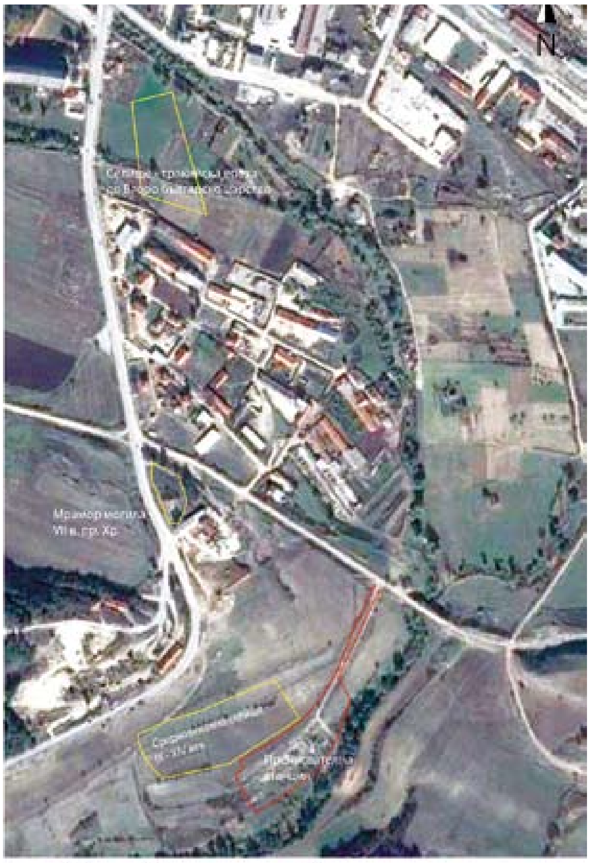

Обр. 1. Местоположение на регистрираните обекти.

---

[21] Обектът фигурира в АИС АКБ под № 5100054.

[22] Обектът фигурира в АИС АКБ под № 5100053.

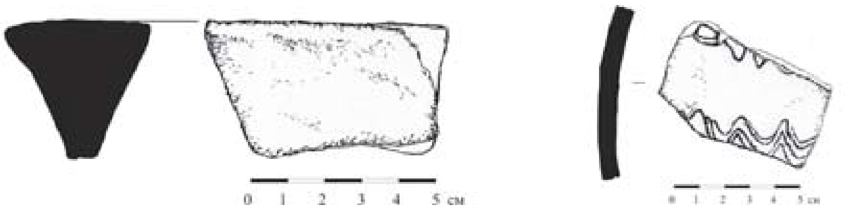

Характерни фрагменти битова керамика от повърхността на изкоп

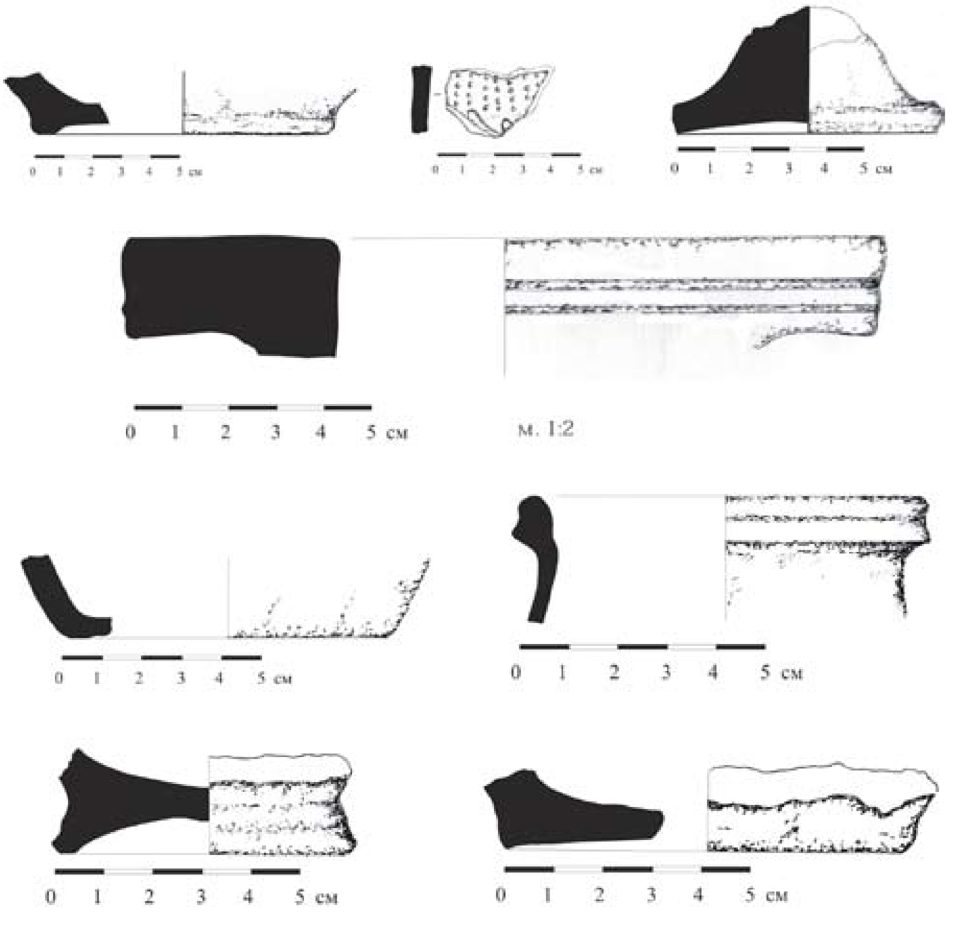

Характерни фрагменти битова керамика от обход на селище

Обр. 2. Открити фрагменти битова керамика.

Тази територия е използвана за строеж на пречиствателна станция през 1992-1993 г., а след това е превърната в сметище.

На повърхността на един от изкопите се откриха няколко керамични фрагмента: един от устие и един от стена на питос, част от стена на гърне с вълнообразна врязана украса и три фрагмента от стени без украса (обр. 2). Не се установиха следи от археологически структури.

Осъществи се издирване върху надзаливна тераса с надморска височина над 515 м. Откриха се фрагменти от битова и строителна керамика. Фрагментите са от недобре пречистена глина с повече примеси на слюда, което е характерно за керамиката от регион (обр. 2). По-голямата част са изработени на бавно колело, но има и такива на крачно с добре оформен устиен ръб. В АИС АКБ се регистрира средновековно селище (регистрационна карта № 10002470), което според керамиката се датира в периода IX–XIV в.

По време на изкопните дейности за пречиствателна станция не бяха открити археологически структури. Откритите шест фрагмента при един от изкопите са попаднали там от територията на селището, регистрирано на терасата над строителния терен.

№ 44. АХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД В УЧАСТЪКА СИМЕОНОВГРАД – ХАРМАНЛИ

Венцислав Динчев

Наблюдението е заключителна фаза от археологическата логистика във връзка с реконструкцията на жп линия Пловдив – Свиленград. То се осъществява за пореден сезон по силата на договореностите между Национална компания „Железопътна инфраструктура“ (НКЖИ) и НАИМ-БАН.

Поради продължителното времетраене на дейностите по реконструкцията на жп линията, археологическото наблюдение през 2014 г. бе осъществено на два етапа, успоредно с надзора на археологически обект № 23: от 29.07 до 11.08.2014 г. и от 09.10 до 16.10.2014 г. В наблюдението участваха още гл. ас. д-р Г. Иванов (НАИМ-БАН) – в първи етап, и Ал. Манев (докторант към НАИМ-БАН) – във втори етап.

При надзора в границите на обект № 23 (км 265+500 – км 265+780) в м. Карачелия, в северната част на землището на гр. Харманли констатирахме, че изкопът за новото жп трасе тук е вече прокопан и частично насипан с чакъл – подложка за траверси. В шкарповете на изкопа, както и в околния терен, не открихме движими археологически материали и не установихме неизвестни досега археологически структури. Все пак следва да се има предвид, че по време на надзора възможностите за наблюдение на околния терен (ниви с изкласили земеделски култури или с неразорани стърнища) не бяха идеални.

Следвайки реалния ход на строителните дейности обходихме новото жп трасе от км 259+400 до км 262+850. Посоченият участък е между Симеоновград и с. Преславец, община Харманли и е с приблизителна ориентация север-юг. Тук трасето е прокопано в терен, издигнат над (западно от) заливните тераси покрай р. Марица. Проверихме също така изкопите за новата тягова електрическа

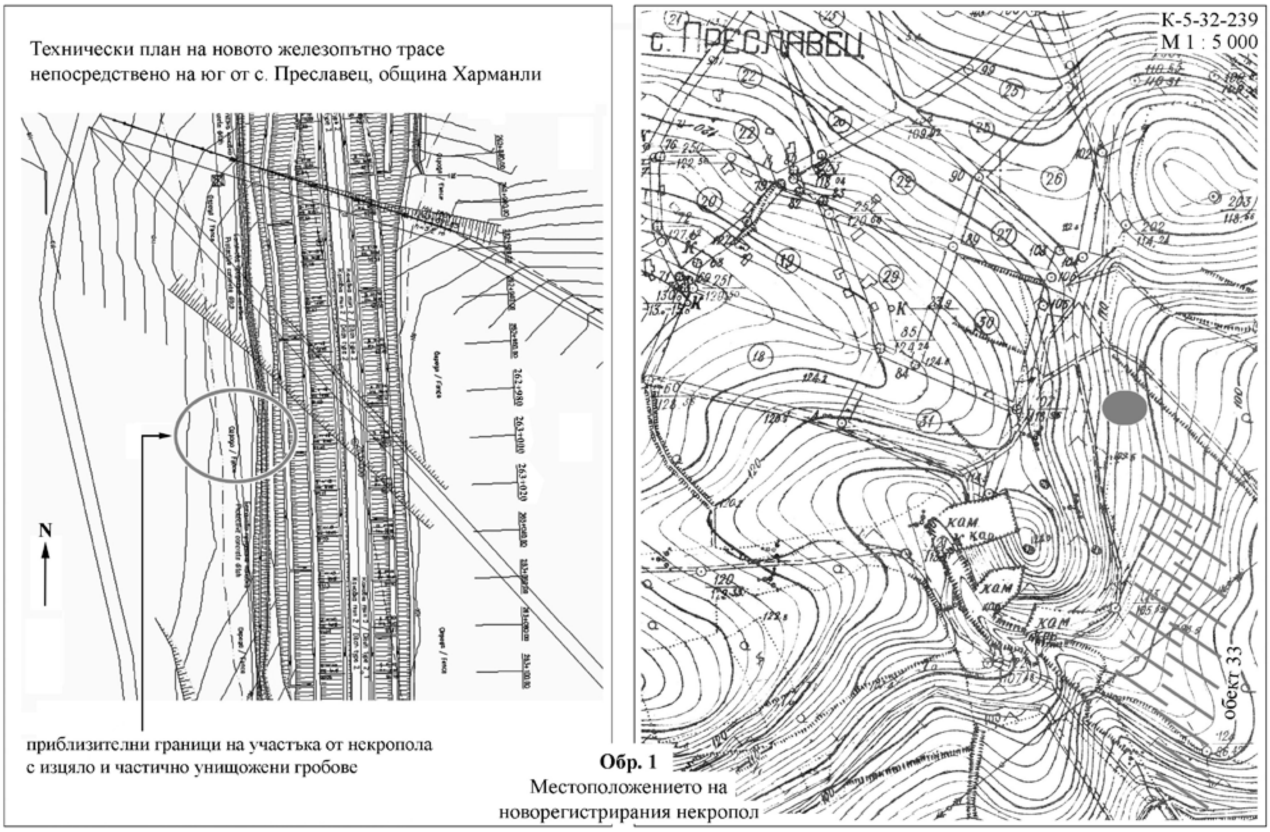
Технически план на новото железопътно трасе
непосредствено на юг от с. Преславец, община Харманли
N
приблизителни граници на участъка от некропола
с изцяло и частично унищожени гробове
Обр. 1
Местоположението на
новорегистрирания некропол
с. Преславец
К-5-32-239
М 1 : 5 000
кам
обект 33

Обр. 1. Местоположение на новорегистрирания некропол.

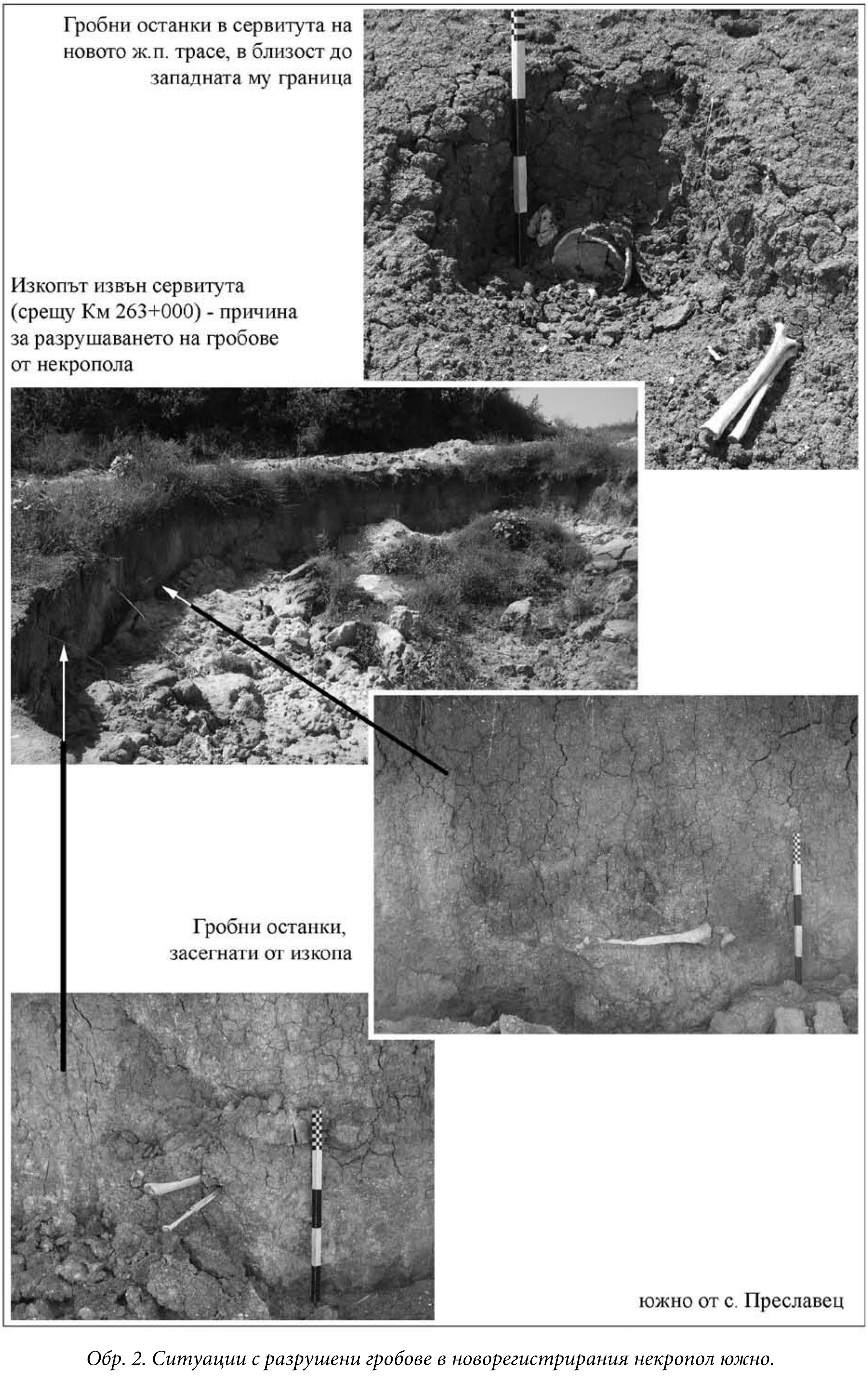
Гробни останки в сервитута на
новото ж.п. трасе, в близост до
западната му граница
Изкопът извън сервитута
(срещу Км 263+000) - причина
за разрушаването на гробове
от некропола
Гробни останки,
засегнати от изкопа
южно от с. Преславец

Обр. 2. Ситуации с разрушени гробове в новорегистрирания некропол южно.

подстанция в м. Чуката, в южната част на землището на гр. Симеоновград. Проверихме и ограничения засега участък с отнет хумусен пласт непосредствено на север от археологически обект № 19 (км 258+500 – км 258+550), южно от гр. Симеоновград. При съответните огледи не открихме движими археологически материали и не констатирахме археологически структури.

При рутинно посещение на района на с. Преславец, община Харманли, установихме неизвестен досега некропол. Непосредствено на юг от селото новото жп трасе минава през дълбок изкоп (приблизително север-юг), който вече е прокопан. Непредвидени усложнения, предизвикани от прекаленото оводняване на изкопа през юли 2014 г., са наложили допълнителни дейности за укрепване на западния му шкарп както в, така и извън (западно от) съответния сервитут. При тези дейности, между км 262+980 и км 263+020 по сервитута, са разрушени изцяло или частично поне десетина гробни съоръжения (обр. 1). Повечето от частично разрушените гробове се регистрират в стените на голям изкоп извън сервитута. Те са обикновени, правоъгълни в сечение ями, ориентирани приблизително запад-изток, без допълнително ограждане и покритие (обр. 2). Погребаните в тях индивиди са с християнска ориентация, с глави на запад. Изглежда да са без инвентар. При огледа на терена в района на некропола намерихме в ограничено количество фрагментирана битова керамика от XI–XII в. (обр. 3). В близост, в южна посока, през м. юни 2013 г., бе регистриран обект със синхронни и по-късни материали (Динчев 2014, 677 – обект № 33; вж. там и 676, обр. 1).[23] През август 2013 г., с напредването на строителството в участъка, е осъществено целенасочено контролно наблюдение, при което в непосредствено съседство е регистрирано и селище от османската епоха (Нехризов 2014, 679). Засега некрополът не може да бъде точно датиран, но може да се допусне връзката му със споменатите обекти.

Своевременно уведомихме представителите на техническия надзор за наличието на некропола. Те ни запознаха с причините и характера на извършените тук извънредни (и окончателни, според тях) строителни дейности. За съжаление, поради това, че повечето от разрушените гробове са извън сервитута на новото жп трасе, засега не сме постигнали споразумение с НКЖИ за проучване на засегнатия некропол.

Поради неприключили процедури по отчуждаване на терените, през които ще минава новото жп трасе, респективно поради незавършеното строителство, археологическото наблюдение в участък от около 3 км южно от гр. Симеоновград остава задача за следващата година.

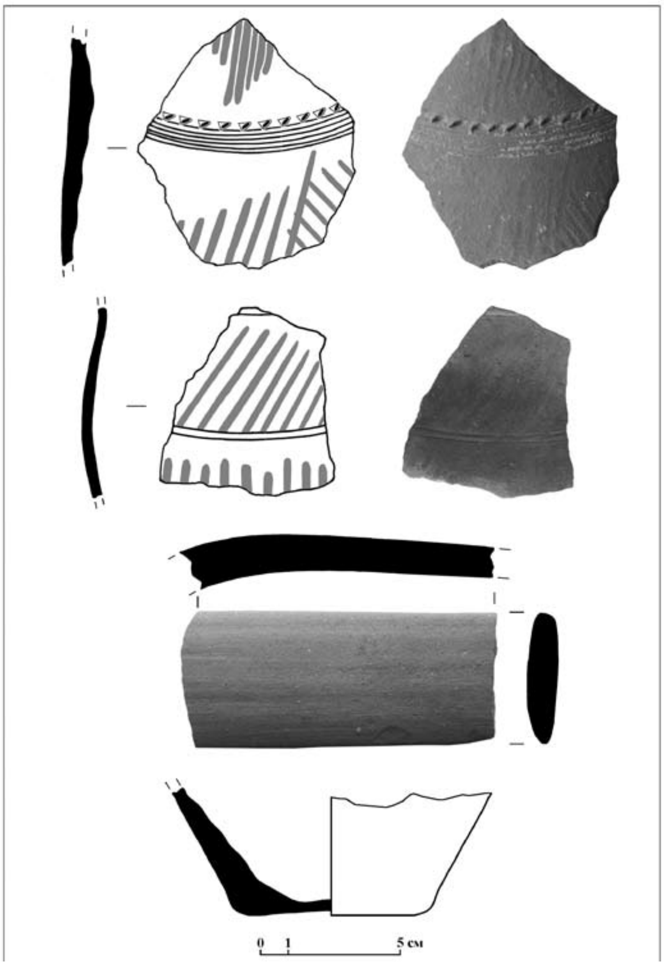

Обр. 3. Фрагментирана битова керамика от района на новорегистрирания некропол при с. Преславец.

Литература

Динчев 2014: В. Динчев. Археологическо наблюдение по трасето на жп линията Пловдив – Свиленград в участъка Димитровград–Симеоновград/Харманли. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 675-678.

Нехризов 2014: Г. Нехризов. Археологическо наблюдение при реконструкцията на жп линията Харманли – Свиленград и обекти 22 и 23. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 678-679.

---

[23] В оригиналния текст на съобщението откритите от нас през 2013 г. керамични фрагменти са отнесени към XII–XIV в.

№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД В УЧАСТЪК ХАРМАНЛИ – ЛЮБИМЕЦ

Георги Нехризов

През 2014 г. продължи археологическото наблюдение на изкопните работи по трасето на жп линията в участъка Харманли – Любимец. В този участък строителните дейности бяха много интензивни през цялата година. След отнемането на хумусния пласт в определени зони започна полагането на основата от инертен материал за насипа под бъдещата линия, а в други се изпълняха изкопи за изравняване на нивата.

Най-ефикасно е провеждането на археологическо наблюдение след вдигането на хумуса. Тогава става възможно локализирането на обекти, които поради своите особености или поради липсата на възможност за наблюдение, не са открити при предварителните проучвания.

При наблюдението бяха регистрирани два неизвестни археологически обекта и една слабо изразена концентрация на керамика с малка площ. Поради това, че на места хумусът беше отнет в дълбочина над 0,50 м, бяха засегнати и частично нарушени археологически структури в границите на регистрираните обекти.

Първият обект, който получи пореден номер 35, се намира непосредствено северно от с. Бисер, на около 150 м западно от жп спирката на селото и се развива на запад, от км 277+800 до км 278+650, като установената му дължина по трасето на новостроящата се жп линия е около 850 м. След консултации с представител на наблюдаващия строителните работи екип, беше изяснено, че в тази отсечка ще се изгражда насип, ще се прокарват отводнителни канавки и ще се поставят стълбове за контактна

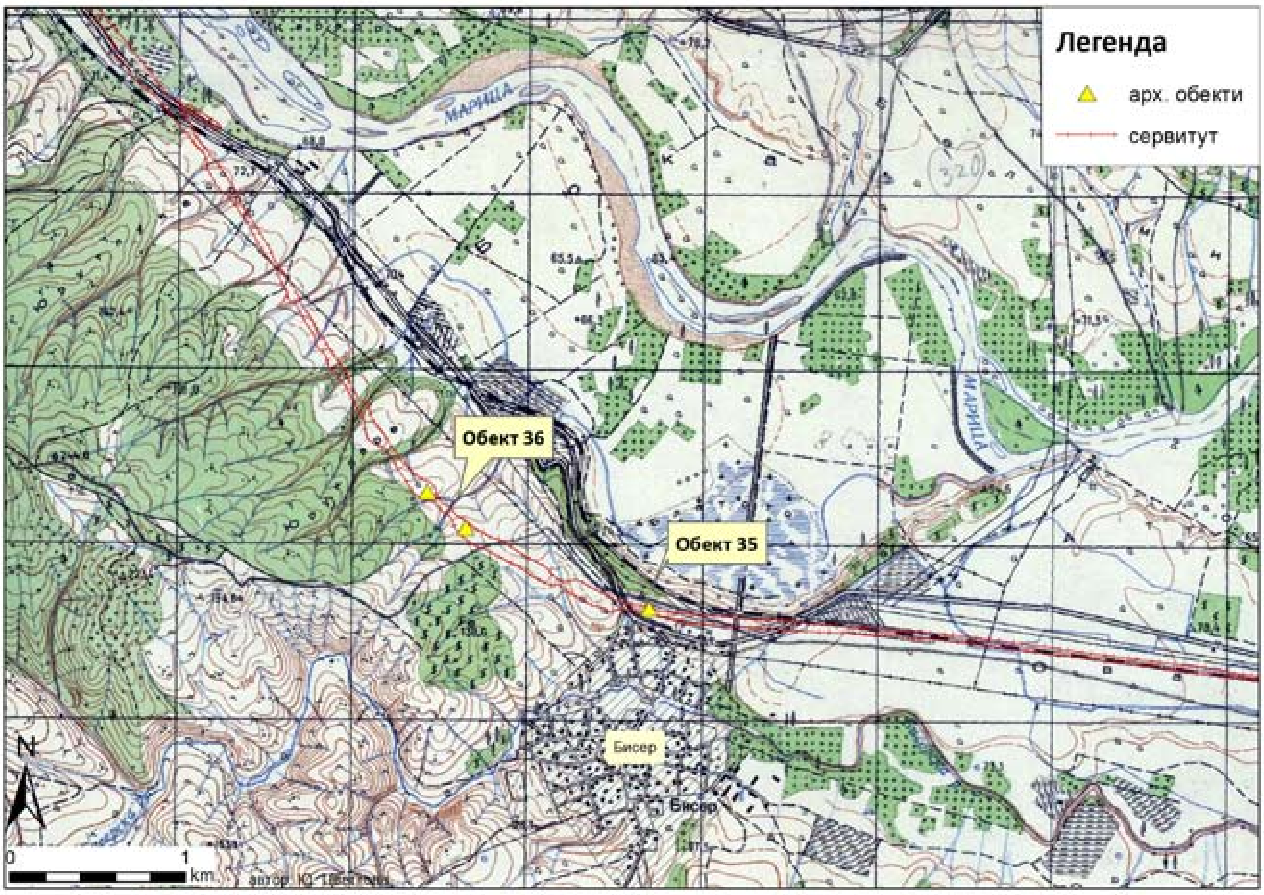

Обр. 1. Карта с местоположението на обекти 35 и 36 при с . Бисер.

мрежа. На км 278+650 ще бъде построен железопътен надлез. По тази причини в границите на обект 35 бяха проведени спасителни разкопки на ограничена площ. Бяха разкрити и проучени негативни структури от раннобронзовата епоха и останки от жилища от ранножелязната епоха (Нехризов 2015a в настоящия том).

Вторият обект (36) е локализиран в участък от км 276+070 до км 276+820. В този участък от новостроящата се жп линия се планираше да се изпълнява изкоп, изграждане на насип, отводнителни канавки и стълбове за контактна мрежа. На км 276+070 и на км 276+540 ще бъдат построени тръбни водостоци. Проведените наблюдения показват, че трасето на новостроящата се жп линия пресича североизточната периферия на територията на обекта. Този обект също попада в землището на с. Бисер и се намира на 1,3 км СЗ от църквата в селото. При спасителните разкопки се проучиха ритуални ями от късната желязна и римската епоха и от XI–XII в., разкриха се останки от жилище и пещ от късната римска епоха, установиха се следи (човешки кости и накити) от разрушени при изкопните работи средновековни гробове (Нехризов 2015b в настоящия том).

За определяне на границите на обектите в и извън рамките на сервитута беше осъществено системно издирване на районите, в които попадат. С тези граници те са регистрирани в АИС АКБ (№ 10002291 и № 10002292). След приключване на разкопките и обработката на археологическите материали, регистрационните карти за обектите бяха актуализирани (обр. 1).

В района на км 274+910 по трасето беше регистрирано петно с малка площ (приблизително окръжност с радиус 20 м), в което се откриха две столчета от гръцки транспортни амфори, както и малък брой керамични фрагменти от работени на колело съдове от късната желязна епоха. Прави впечатление, че всички фрагменти са силно обмити и с огладени ръбове, т. е. вероятно са транспортирани от разположен по-високо обект. Въпреки това тази археологическа ситуация беше означена като обект 37. Тъй като в този участък се предвиждаше изпълняване на изкоп, по време на строителните работи се проведе археологическо наблюдение, при което не бяха установени следи от археологически структури и материали.

Периодично наблюдение беше провеждано и на териториите на обекти 35 и 36 на различни етапи от изграждането на новата жп линия. Не бяха констатирани нарушения на археологически структури.

Съгласно представения график на строителните работи от ДК „НКЖИ“ през 2014 г. трябваше да се осъществява наблюдение на строителните работи на обекти 17 и 21, намиращи се при гр. Симеоновград. Графикът не беше изпълнен, строителните дейности по трасето в близост до тези обекти са отложени за 2015 г. Синхронно с тяхното извършване ще се проведе и археологическото наблюдение.

Литература

Нехризов 2015a: Г. Нехризов. Обект от ранната бронзова и ранната желязна епоха при с. Бисер, община Харманли. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, (в настоящия том).

Нехризов 2015b: Г. Нехризов. Ямен комплекс от късната желязна, римската епоха и Средновековието при с. Бисер, община Харманли. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, (в настоящия том).

№ 46. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ОБСЕГА НА ОБЕКТ 24 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД В М. ШИХАНОВ БРЯГ, ГР. ХАРМАНЛИ

Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева

През юли и август 2014 г. беше извършено наблюдение на изкопните работи в сервитута на жп линията Пловдив – Свиленград от км 269+700 до км 270+300, в района на обект 24 в м. Шиханов бряг при гр. Харманли.

Обектът е проучван чрез спасителните разкопки в периода 2004-2006 г. В най-високата част на местността са разкрити структури, свързани с култова дейност. Установени са два рова. В единия са проследени три пласта с керамика от ранната и късната желязна епоха. Проучено е и П-образно съоръжение, струпвания от отухлени мазилки, дупки от колове и кръгло съоръжение с диаметър 2 м. В останалата площ на обекта са изследвани три вкопани средновековни жилища с правоъгълна форма и размери 4 х 3 м. В едното е документирано каменно огнище. Разкрити са още три вкопани съоръжения с пещи и 24 ями с кръгла форма и различен пълнеж (Игнатов и др. 2006; Кънчева-Русева и др. 2008).

Наблюдението беше осъществено в сервитута на жп линията, който е разширен от двете страни с по 40 м. По този начин площта е увеличена с 18 дка спрямо проучваната досега.

Най-високата, югоизточна част на трасето с дължина около 500 м, е напълно проучена по време на разкопките в рамките на сервитута (стария и новия). В този участък са изпълнени изкопни работи в дълбочина за изравняване на нивото, на което ще премине жп линията.

При наблюдението на територията на останалата част от сервитута не е установен културен пласт, а са регистрирани отделни археологически структури – петна сива пръст, примесена с въглени, късове мазилка, шлака и керамични фрагменти. В профила на направен от строителите изкоп се наблюдават руини от горяло съоръжение, вероятно землянка. Намереният керамичен материал датира съоръженията в късната желязна и римската епохи и средновековието.

Установените археологически структури ще бъдат проучени чрез спасителни разкопки праз 2015 г.

Литература

Игнатов и др. 2006: В. Игнатов, Т. Кънчева-Русева, Кр. Велков, Цв. Попова, Г. Рибаров, Н. Господинов. Археологически разкопки в м. Шиханов бряг до Харманли. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътна линия Пловдив – Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 310-396.

Кънчева-Русева и др. 2008. Т. Кънчева-Русева, Кр. Велков, В. Игнатов, Н. Господинов. Археологически разкопки в м. Шиханов бряг, гр. Харманли. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътна линия Пловдив – Свиленград през 2005 г. В. Търново, 2008, 234-325.

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В КРЕПОСТТА МАРКЕЛИ

Димчо Момчилов, Радостина Димитрова

При изпълнение на проект „Консервация, реставрация и експониране на крепостта Маркели“[24] през лятото на 2014 г. усилията бяха съсредоточени в два пункта:

- подготовката и изграждането на стъпка на мост в източния ров пред крепостта;
- в прокопаваното трасе за полагане на ел. кабел в големия вътрешен лагер (между вътрешния южен вход и каменно-тухлената крепост).

1. При сондажите за основи на мост са засечени ред камъни, ориентирани в посока изток-запад. Зидът е изграден от едри и дребни ломени камъни с ниска концентрация на строителна керамика (обр. 1). Поради очаквани сериозни археологически структури е проучено околното пространство в северна посока и след установяването на липсата на каквито и да е структури и материали стъпката на моста е изместена там.

2. Каналът за трасето на ел. кабел е прокопан по съществуващия вътрешен път на север от археологическата база през големия вътрешен лагер до каменно-тухлената крепост. Засечени са три силно обрушени структури (обр. 2). В едната от тях се проследява източно лице на зид, с дължина от 2,60 м (на сграда, разположена от строителното съоръжение на запад), при другите две – има разпиляни камъни и дребни силно натрошени остатъци от строителна керамика. Липсва друг археологически материал.

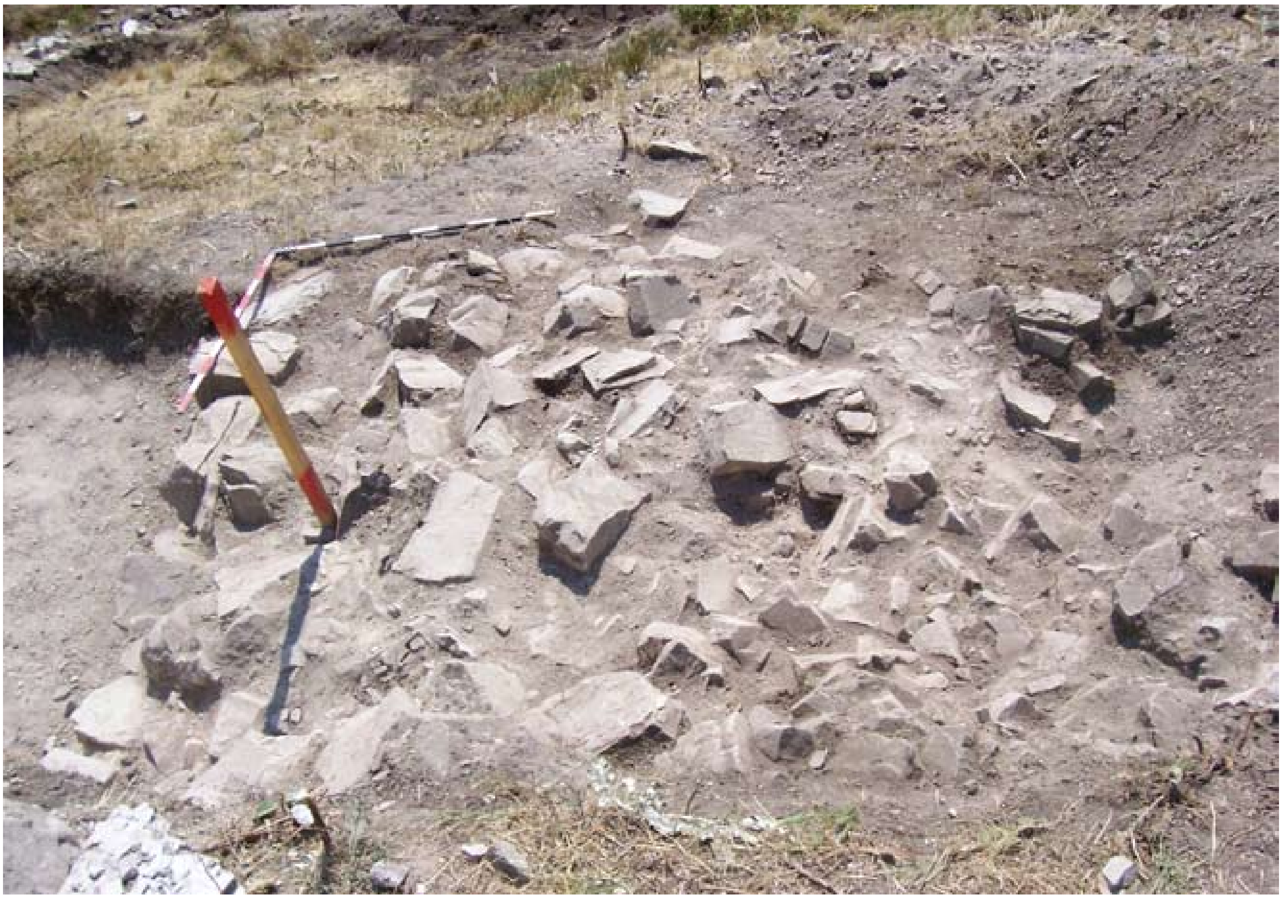

Обр. 1. Разкрита структура от западната страна на източния ров пред крепостта.

---

[24] Научен консултант бе доц. д-р Ж. Аладжов.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ, УСТАНОВЕНИ ПРИ ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ В ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЕКТ МАРКЕЛИ
2014 г.

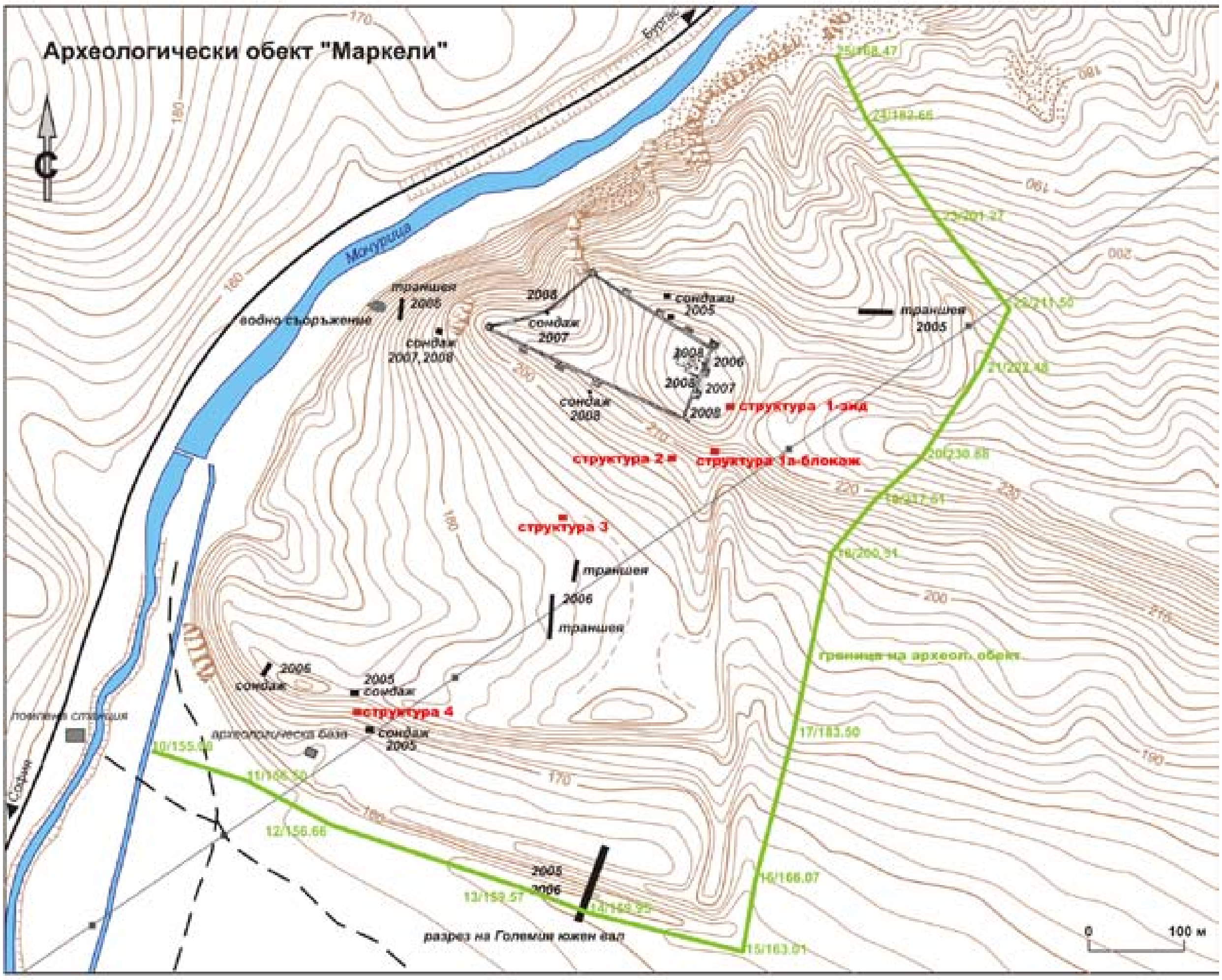
Археологически обект "Маркели"
С
Мочурица
Бургас
София
170
180
190
200
210
220
230
водно съоръжение
траншея 2005
сондаж 2007, 2008
2008
сондаж 2007
сондаж 2008
сондажи 2005
2008
2006
2007
структура 1-зид
структура 1а-блокаж
структура 2
структура 3
траншея 2005
траншея
2006
траншея
2006 сондаж
2005 сондаж
структура 4
сондаж 2005
помпена станция
археологическа база
2005
2006
разрез на Големия южен вал
граница на археол. обект
25/168.47
24/182.65
23/201.27
22/211.50
21/222.48
20/230.86
19/217.61
18/200.31
17/183.50
16/166.07
15/163.01
13/159.57
12/156.66
0
100 м

КООРДИНАТИ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ СТРУКТУРИ

Координатна система WGS 84

1	N42°38´13.7´´	E26°53´50.5´´
1a	N42°38´12.2´´	E26°53´49.8´´
2	N42°38´12.0´´	E26°53´47.9´´
3	N42°38´10.1´´	E26°53´43.0´´
4	N42°38´03.7´´	E26°53´33.8´´

Координатна система 1970 г.

1	4656692.44	9538736.07
1a	4656646.06	9538720.40
2	4656639.63	9538677.15
3	4656580.33	9538565.86
4	4656381.60	9538357.43

Обр. 2. Координати на маркираните археологически структури по канала на ел. кабел.

СПИСЪК НА ПРОВЕДЕНИТЕ ИЗДИРВАНИЯ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ, ПРИ КОИТО НЕ СА РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ

Стефан Александров, Илко Цветков, Фионера Филипова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В СЕРВИТУТА НА ПЪТ III–1102 АРЧАР-САЛАШ, ПРОМЯНА НА ТРАСЕТО ОТ КМ 45+000 ДО КМ 50+075,52 НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

Светлана Ганчева
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ НА УЛ. „ТАНЮ ВОЙВОДА" В ГР. СИЛИСТРА

Милен Николов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЕЛЕКТРОПРОВОДЕН КАБЕЛ КСН ПОДСТАНЦИЯ СУНГУРЛАРЕ – ВС ВОЕНЕН ПОЛИГОН В РАЙОНА НА ГР. СУНГУРЛАРЕ, С. СЛАВЯНЦИ, С. ЧУБРА, ОБЛАСТ БУРГАС И С. ПЪДАРЕВО, ОБЛАСТ СЛИВЕН.

Веселин Хаджиангелов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ В УПИ–VII, КВ. 126 В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР, КЪСНОАНТИЧЕН И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД ГЕРМАНИЯ В М. ГРАДИЩЕТО, ГР. САПАРЕВА БАНЯ

Владимир Баряков
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ГР. БАНСКО

Петър Лещаков
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ТЕРЕНИ ЗА ФУНДАМЕНТИ НА GPS-R КУЛИ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА СОФИЯ – ПЛОВДИВ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ СТОЛИЧНА, ЕЛИН ПЕЛИН, ИХТИМАН, КОСТЕНЕЦ, БЕЛОВО, СЕПТЕМВРИ, ПАЗАРДЖИК, СТАМБОЛИЙСКИ, РОДОПИ, ПЛОВДИВ

Валентина Танева, Вяра Петрова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 1 НА ЖП ЛИНИЯТА СЕПТЕМВРИ – ПЛОВДИВ

Валентина Танева, Вяра Петрова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ В ГРАНИЦИТЕ НА ОБЕКТ № 3 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА СЕПТЕМВРИ – ПЛОВДИВ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ПАЗАРДЖИК

Надежда Кечева, Вяра Петрова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ГРАНИЦИТЕ НА ОБЕКТ № 1 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА СЕПТЕМВРИ – ПЛОВДИВ, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СЕПТЕМВРИ

Любка Тодорова, Адриана Божкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА УЧАСТЪК ПАЗАРДЖИК – СТАМБОЛИЙСКИ ОТ ЖП ЛИНИЯТА СЕПТЕМВРИ – ПЛОВДИВ

Георги Нехризов, Любка Тодорова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ГРАНИЦИТЕ НА ОБЕКТ № 4 ПРИ ГР. ПАЗАРДЖИК ПО ТРАСЕТО ЖП ЛИНИЯТА СЕПТЕМВРИ – ПЛОВДИВ

Георги Нехризов, Адриана Божкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ГРАНИЦИТЕ НА ОБЕКТ № 5 ПРИ ГР. ПАЗАРДЖИК ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА СЕПТЕМВРИ – ПЛОВДИВ

Иво Чолаков, Елена Божинова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПО ДЪЛЖИНА НА ТРАСЕТО НА ЖП УЧАСТЪК СТАМБОЛИЙСКИ – ПЛОВДИВ

Елена Божинова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „ДРАГАН ЦАНКОВ” № 13, ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В УПИ I−520.1646, КВ. 389, УЛ. „МАКГАХАН” № 8, ГР. ПЛОВДИВ

Свобода Сиракова
НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ В УПИ IX–2, КВ. 305, М. „ЦЕНТЪРА“ ПО ПЛАНА НА ГР. СОФИЯ

Антон Карабашев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В УПИ III–230 И IV–230, МАСИВ 16 В М. КРОТИРЯ В ГРАНИЦИТЕ НА АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО, ГР. ПОМОРИЕ, ОБЛАСТ БУРГАС

Николай Русев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ПРОКАРВАНЕ НА КАНАЛИЗАЦИЯ НА ПОЧИВНА БАЗА АЛБАТРОС, УЛ. „УРДОВИЗА” № 4, УПИ–501.191 В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА КРЕПОСТТА НА П-В УРДОВИЗА, ГР. КИТЕН, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Мирослав Класнаков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ НА „ЕДНОФАМИЛНА ЖИЛИЩНА СГРАДА” В ГР. АХТОПОЛ, УЛ. „СТРАНДЖА“ № 4, ПИ 00878.501.480 ПО ПЛАНА НА ГР. АХТОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС, УПИ X–67, КВ. 18

Милен Николов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ВЪНШНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ НА СМЕСЕНА СГРАДА В УПИ–XXXII, КВ. 37, ПИ 00878.502.138 ПО КАДАСТРАЛНАТА КАРТА НА ГР. АХТОПОЛ, ОБЩИНА ЦАРЕВО“

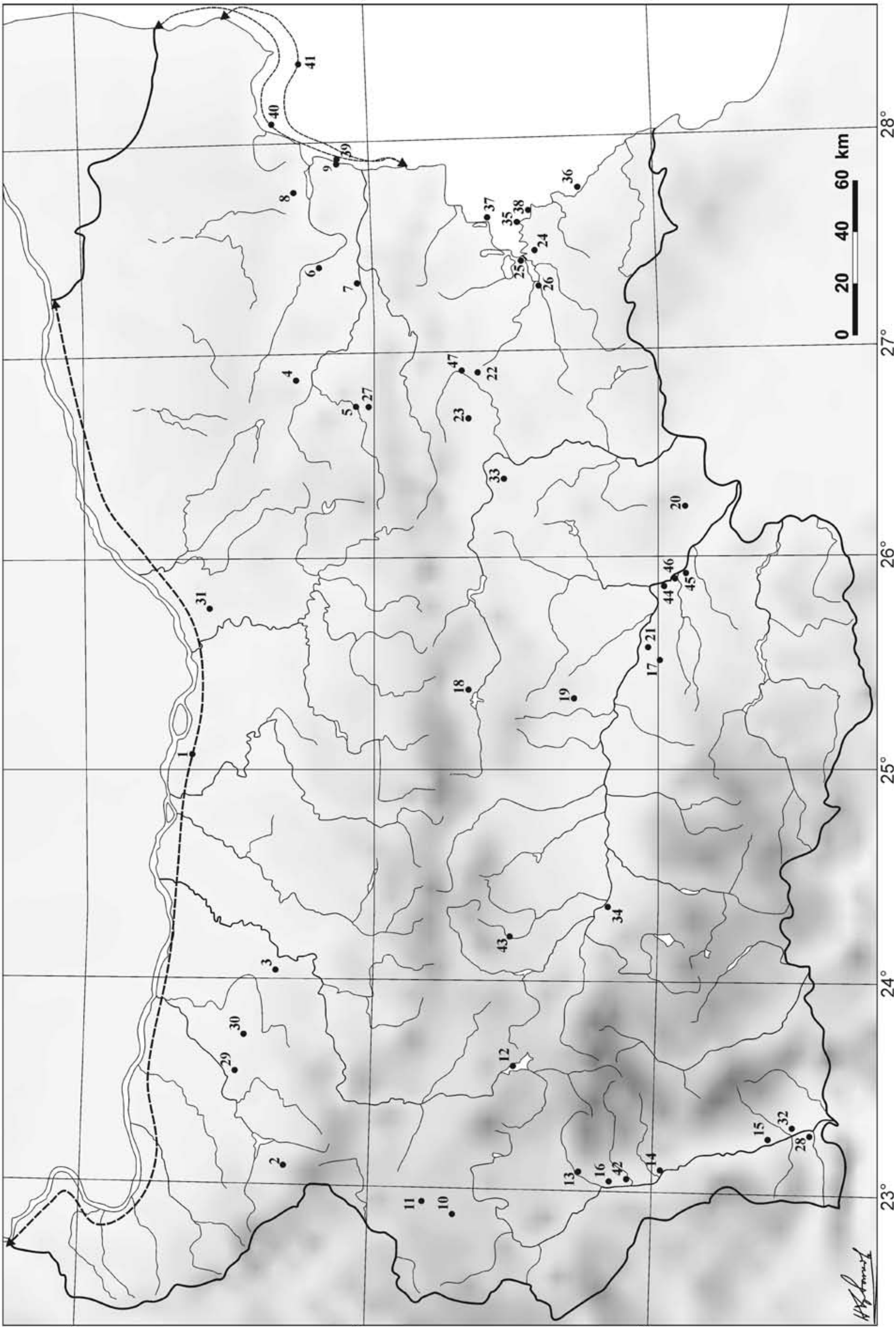
44°
43°
42°
23°
24°
25°
26°
27°
28°
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
0 20 40 60 km

VI. ЗАКЪСНЕЛИ ОТЧЕТИ ЗА 2013 г.

№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА”, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ

Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков

Археологическите проучвания през 2013 г. бяха финансирани от Община Бургас във връзка с реализацията на проект „Проучване, консервация, реставрация, експониране и социализация на археологически структури в района на археологически обект „Акве Калиде – Терма” и банята на Сюлейман Великолепни при Бургаски минерални бани. Общата проучена площ е 300 кв. м.

Сектор „Изток”

Продължи разчистването западно от източния край на античната и средновековна баня към турската баня. Тук бе поетапно отстраняван културен пласт с дебелина от 4 м. Окончателно бе потвърдено, че при изграждането на турската баня през средата на XVI в. тук е извършено пълно разчистване на останките от средновековната баня, опожарена през 1206 г. Установи се, че върху разрушената от латинските рицари средновековна баня е развит плътен каменен блокаж (използвани са останки от по-ранните градежи, но също така и ломен необработен камък), върху който е издигната банята. Блокажът е неравномерно изпълнен, изнесен източно до 3-4 м от източната страна на турската баня и е с дебелина до 1-1,50 м. Примесен е с песъчлива пръст. Запълването на пространството е извършвано освен със строителни останки (камъни, строителна керамика, хоросанови ядки) от разрушените антична и средновековна баня, също така и с много битова керамика и други материали (монети, печат и др.). Наличието на материали от античността и средновековието (римска, ранновизантийска керамика, монети и др.) в блокажа и източно от него над по-късно открития басейн може да се обясни с привличането през средата на XVI в. на насипи от околността. Потвърждение за това са двата открити в насипа оловни печата от XI в. Оскъдно е наличието на керамика след XV в. Между басейна и блокажа много добре се откроява плътен, на места стигащ дебелина до 0,40 м горял пласт.

Непосредствено източно покрай турската баня (и продължаващ западно под основите ѝ) е засечен надлъжен зид (С–Ю), изграден в система *opus mixtum* с четири реда тухли. Градежът е успореден и абсолютно идентичен на източния зид. Той е оформял централния корпус на ранновизантийската баня, върху който се е развивал сводът. Има достатъчно основание да се приеме, че той е съществувал до разрушаването на банята през 1206 г. Отстои на 9-10 м от източния край на банята. Върху него, през блокажа, лягат източните основи на турската баня. Последното обстоятелство потвърждава, че турската баня от XVI в. е изградена върху помещенията на средновековната баня. Вътрешно рамо (източно от централния зид), конструктивно свързана с основния зид – пета (също изградена в смесена зидария), реципрочна на подобни недобре запазени от вътрешната страна на източната част на банята, показват засводяването на сградата, която в този участък може да се отнесе към IV в. (обр. 1).

След разчистването на блокажа и насипите при усилване на нивото на подпочвената вода се откриха елементи от по-ранните бани:

Басейн (чийто източен край бе засечен през 2012 г.) (обр. 2). Използваните за направата му материали са прецизно обработени андезитни каменни блокове, тухли и малко мраморна облицовка. В горната част на басейна с отстъп е имало тухлен хоризонтален цокъл. Установени са размерите на басейна: ширина 6,20 м (И–З), дължина 6,50 м (С–Ю). Басейнът не е разкрит по цялата си дължина предвид ограниченията от сервитутния участък край основните сондажи и помпа за минерална вода (Б-176 и Б-191) и непрекъснатото прииждане на подпочвена вода. Предвид охранителните зони басейнът не може да бъде разкрит по цялата си дължината. По южната и източната страна на басейна се откриват останки от мраморен цокъл. Също на източната страна е регистриран зареждащ керамичен водопровод. Течащата и сега през него студена вода с немалък дебит дава основание да се приеме, че това е басейн за студена вода (фригидариум). От юг е открит отточен водопровод, преминаващ

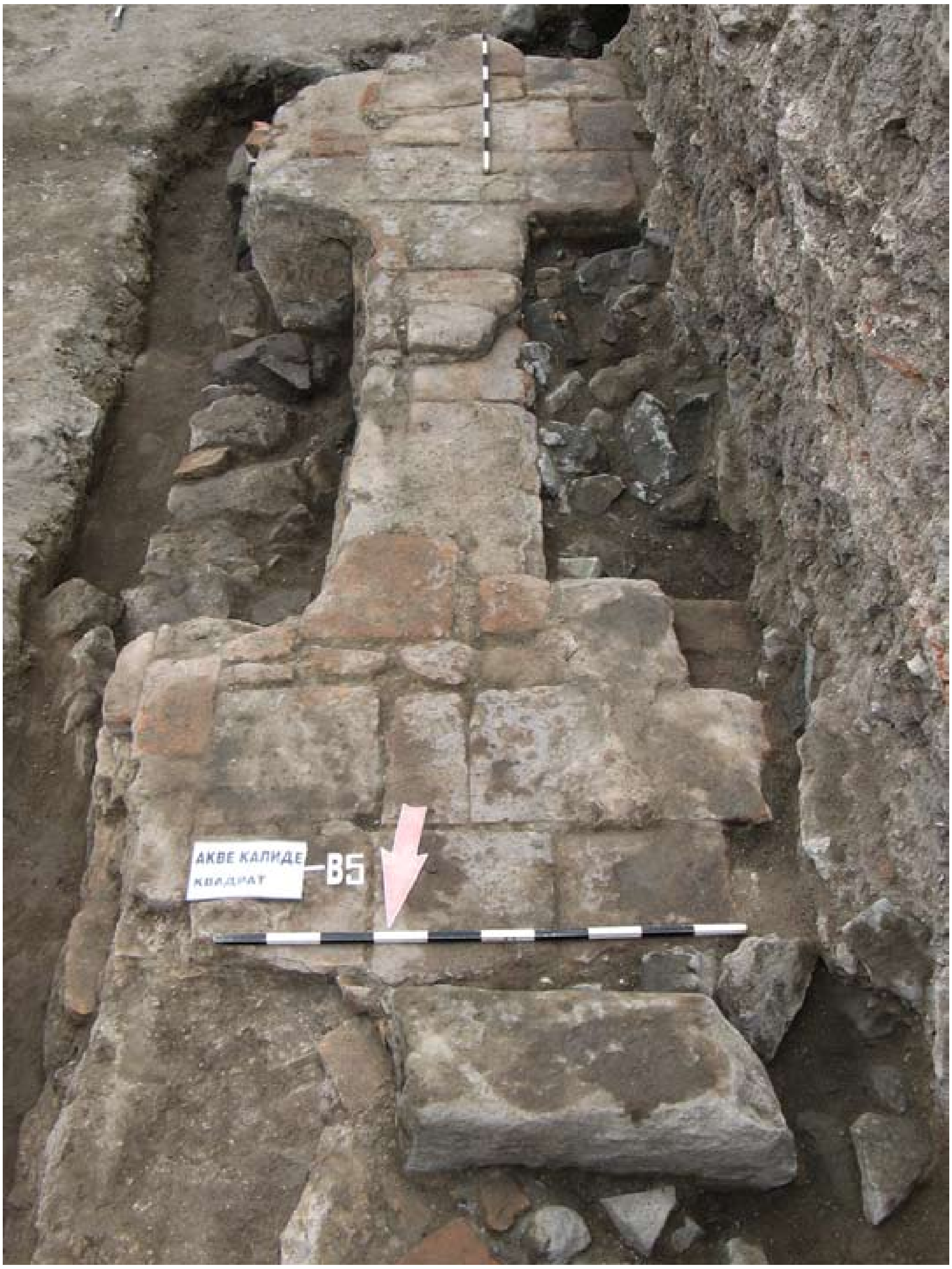

Обр. 1. Централен корпус (под източната стена на турската баня).

в голям канал. Разчистената на този етап дълбочина е между 0,40-0,60 м (засега до отстраняването на бликащата вода е невъзможно проучването да продължи в дълбочина). Това съоръжение е било сериозно разрушено и разкъртено. При извършващата се подготовка за зазимяване, в източната периферия на басейна, отчасти под източната страна (непосредствено на запад под източния външен зид на ранновизантийската и средновековната баня) бе открит прецизно обработен мраморен цокъл, показващ наличието на останки в дълбочина от по-ранно съоръжение.

Отводнителният канал (клоака) е покрит с плътно затварящи го големи плочи с размери: дължини между 0,53 и 0,82 м и ширини между 0,50 и 0,62 м. Каналът продължава в южна посока под преустроилия банята напречен зид с посока И–З, разкрит частично през 2012 г. (Дражева, Момчилов 2012).

Проученото пространство около канала позволява да се регистрира извършването на още частични строителни преустройства в тази част на банята.

Сектор „Юг" (обр. 3)

Внимателно бе отстранен кръглият басейн от XX в., изграждан с изключително здрав бетон. Проучването на археологическите структури под и край него потвърди очакванията от 2012 г. На кота 3 м и 3,50 м се установиха архитектурни структури от две съоръжения на банята – съответно мощен зид с посока С–Ю и преграждения, наподобяващи басейн. Последният вероятно съвпада с някои от посочените елементи в публикации на Б. Филов от началото на XX в. (Филов 1910). В долните нива (независимо от увеличаваща се влага) добре се проследява плътен слой от мощен пожар. Последният на места е пробит при извършването на по-късни строителни дейности (през XVI в. и през XX в.). Между откриваната керамика доминира ранновизантийската и тази от XI–XIII в., включително и много фрагменти от сграфито керамика. Сравнително по-рядко се откриват фрагменти от римска и керамика след XV в. В средновековни пластове (фиксирани с ранновизантийска керамика VII–X в., керамика от XI–XIII в., сграфито керамика и сребърен медальон от XI в.) са открити няколко цели и фрагментирани гребена (общо 20 бр.).

Между двата сектора при разчистването се достигна до късни хоросанови бъркала. Западно пред тях при коти 29,43-29,54 м се проследява продължението на отточния канал от басейна.

Общо са открити над 80 бр. монети (колониални, римски, византийски, латински и български имитации, турски и западноевропейски).

Извършените петрографски определения на скали от строителните елементи на сградите, разкрити при разкопките, засега не дават основание точно да бъдат определени местата, използвани за кариери.

Извършеното видово диференциране на костния материал от 2008-2013 г. показва наличието на девет вида домашни и диви животни (говедо, овца, коза, свиня, куче, кон, елен, сърна и птици).

Пълното археологическо проучване в посочените сектори ще продължи през 2014 г. след отстраняването на подпочвените води.

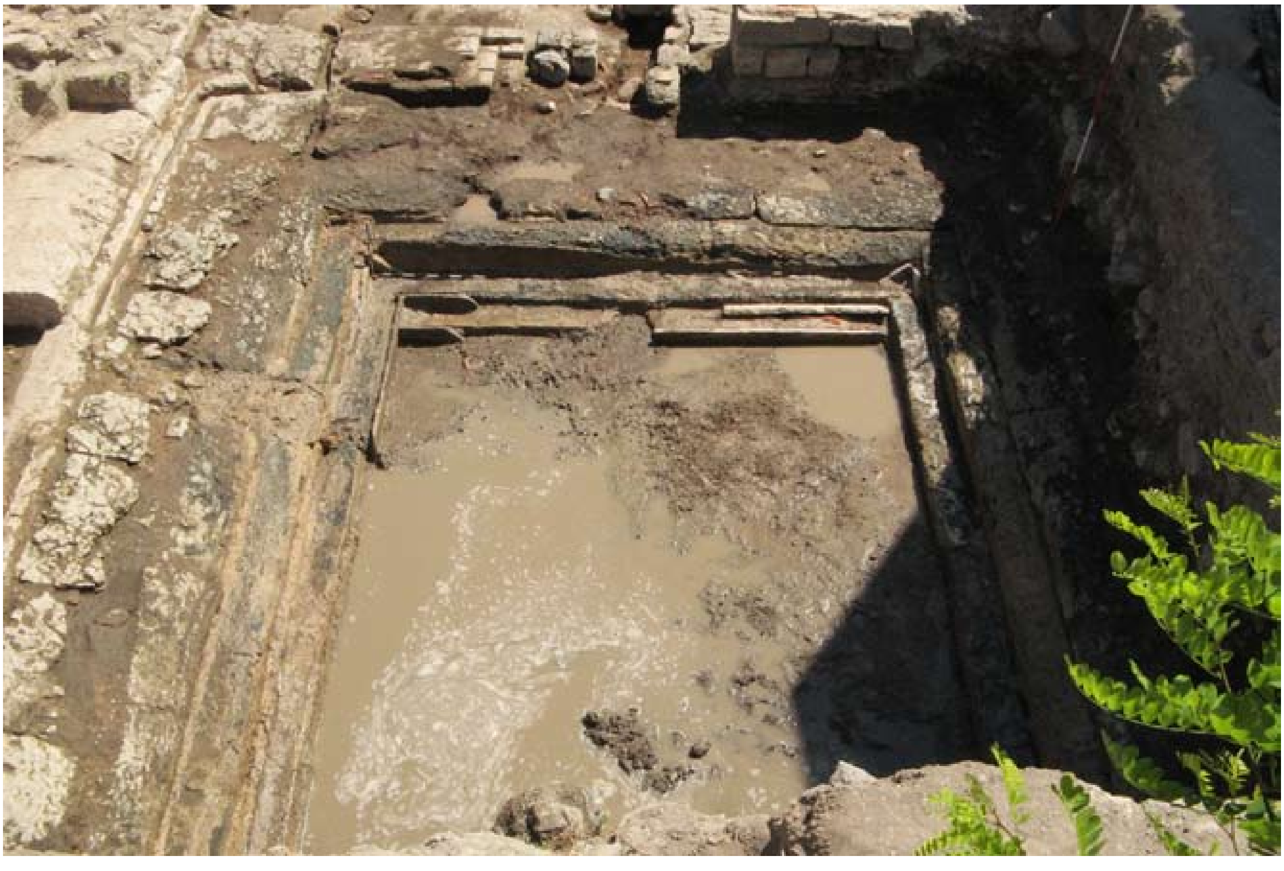

Обр. 2. Басейн – сектор „Изток".

Обр. 3. Археологически разкрития – сектор „Юг”.

Литература

Дражева, Момчилов 2013: Ц. Дражева, Д. Момчилов. Археологически проучвания на обект „Късноантична и средновековна крепост Акве Калиде – Терма”, Бургаски минерални бани, кв. „Ветрен”, Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 424-426.

Филов 1910: Б. Филов. Находки в Айтоските бани. – Известия на Българското археологически дружество, I, 1910, 216-217.

№ 2. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТНАТА СТЕНА НА П-В УРДОВИЗА, ГР. КИТЕН

Методи Даскалов, Кръстина Панайотова

Основна задача на разкопките бе завършване на проучването на Западната крепостна стена, уточняване на периодите на строителната история и изчерпване на културните отлагания около нея.

Късноархаичният/раннокласически период (VI – първа половина на V в. пр. Хр.) е представен чрез фрагменти от амфори от Лесбос и Хиос, както и от севернойонийски и северноегейски центрове, източногръцка луксозна керамика и единични фрагменти от атически чернофигурни съдове. Импортите позволяват да се предположи, че възникването на античното селище на п-в Урдовиза е още преди средата на VI в. пр. Хр. Търговските контакти са интензивни и през втората половина на века и първата половина на следващото столетие. Намерени са и отделни фрагменти от съдове, изработени на ръка – гърнета с украса от релефни ленти с прищипвания.

Отсъстват материали от втората половина на V в. и първите десетилетия на IV в. пр. Хр.

За елинистическия период (IV–III в. пр. Хр.) са характерни изделията на основните центрове, активни през този период: Тасос и Менде. По-малко са фрагментите от хиоски амфори с качулковидно столче. Единични са тези от Книд, от групата „Муригьол" и Хераклея Понтика. Червенофигурната керамика е малобройна и е представена от фрагменти от скифос с датировка в първата половина – среда на IV в. пр. Хр. От групата на сивата монохромна керамика има фрагменти от паници, части от голям кратеровиден съд с украса от врязани вълнообразни линии по тялото и плосък, издаден навън устиен ръб, както и един необичаен дебелостенен фрагмент със заоблени хоризонтални ребра. Към кухненската керамика може да се отнесе голям фрагмент от мортарий, както и фрагменти от големи паници (с диаметри до 0,30-0,40 м).

Металните находки от този пласт добре се вписват в очертаните хронологически рамки. Нарастна броят на домонетните форми – стрели-монети с листовидна форма и изпъкнал среден ръб. Заедно с откритите през предишните сезони те подсказват доста интензивен обмен за това място (емпорион?) през архаичната и класическата епохи.

Материалите от тези два периода са от наситения с камъни черноземен пласт под строителното ниво на крепостната стена. В него са регистрирани отделни петна от опалена глина и пръст, които не съставят структури и вероятно са останки от леки наземни постройки със стени, измазани с глина или от кирпич (или са части от битови пещи).

Следващият период на обитаване на полуострова е през втората половина на IV – първа половина на V в. Многобройните монети (малки номинали) позволяват датиране включително и в годините на император Марциан. Най-разпространена е битовата керамика от първата половина на V в.: гърнета, капаци, купи и купи с две дръжки. Фрагментите от амфори са сравнително малко. Характерните за тези десетилетия типове лампи са местно (западнопонтийско) производство. Архитектурни останки от този период не са идентифицирани.

Значително по-интензивно е обитаването след масивното крепостно строителство през първата трета на VI в. и то продължава и в годините на император Ираклий, чийто монети бяха намерени

Обр. 1. Общ поглед от запад към стените и портите.

през 2013 г. В рамките на този едновековен период могат да се разграничат две фази. По време на първата подподовите нива на кулите (под гредоред) са използвани за хранилища. След преустройства, при които тези пространства са запълнени с пръст, наситена с хоросан, фрагменти строителна и битова керамика, късове прозоречно стъкло и от стъклени съдове, многобройни оловни тежести за мрежи, куки и тежести за въдици, разнообразни битови находки, следва обитаване на нивото на праговете (отбелязано с останки от огнища, вероятно и от пещи и небрежни настилки от тухли). Втората фаза може да се постави в рамките на последните две-три десетилетия на VI – начални десетилетия на VII в. Богатият амфорен материал доказва интензивни връзки с Константинопол, Близкия изток и Северна Африка. С такъв произход са и луксозните червенолакови съдове и лампи, характерни като цяло за VI в.

Разкритата първоначална порта е разположена между двете стълби, където се образува проход с ширина 3,75 м, настлан с плочести камъни върху подложка от морски чакъл, споени с розов хоросан. В оригиналния си вид портата е широка 3,15-3,20 м, светлият ѝ отвор е със симетрични стеснявания от север и юг (от по 0,28-0,30 м), зад които са монтирани специално форматирани камъни с легла за осите на двете крила на портата (от юг е запазен *in situ*) (обр. 1). Зад средновековни преоблицовки в прохода са установени останки от два тухлени пояса: първият – непосредствено над нивото на настилката, вторият – във височина на 1,45-1,50 м. Каменната настилката от прохода продължава към изток като улица със същата широчина. Тя е била използвана и по-късно, за което говорят средновековните материали, намерени непосредствено върху нея.

Бяха установени конструктивни особености на южната стълба. Перпендикулярният на вътрешното лице тухлен зид, разположен на около 2 м северно от входа в Кула № 2, е конструктивно свързан с куртината. Той е подпорен, за да се преодолее денивелацията на терена. От северната му страна е долепено на фуга източното рамо на крепостната стълба, от която във височина са запазени две каменни стъпала.

През средновековието със сигурност се разграничават четири периода на обитаване и преустройства: 1) късен IX – първа половина на X в. (фиксиран с монети на императорите Василий I Македонец и Лъв VI Философ от 2007-8 г.); 2) късен XI – XII в. (Комниново време); 3) среда – втора половина на XIII в. до към средата на XIV в.; 4) късен XIV – начални десетилетия на XV в.

С първия не могат да се свържат конкретни преустройства.

По време на втория са ремонтирани участъци от куртината (преоблицовани са лицата), стеснена е портата и са монтирани нови, железни гнезда за осите на двете ѝ крила. Използваният хоросан е

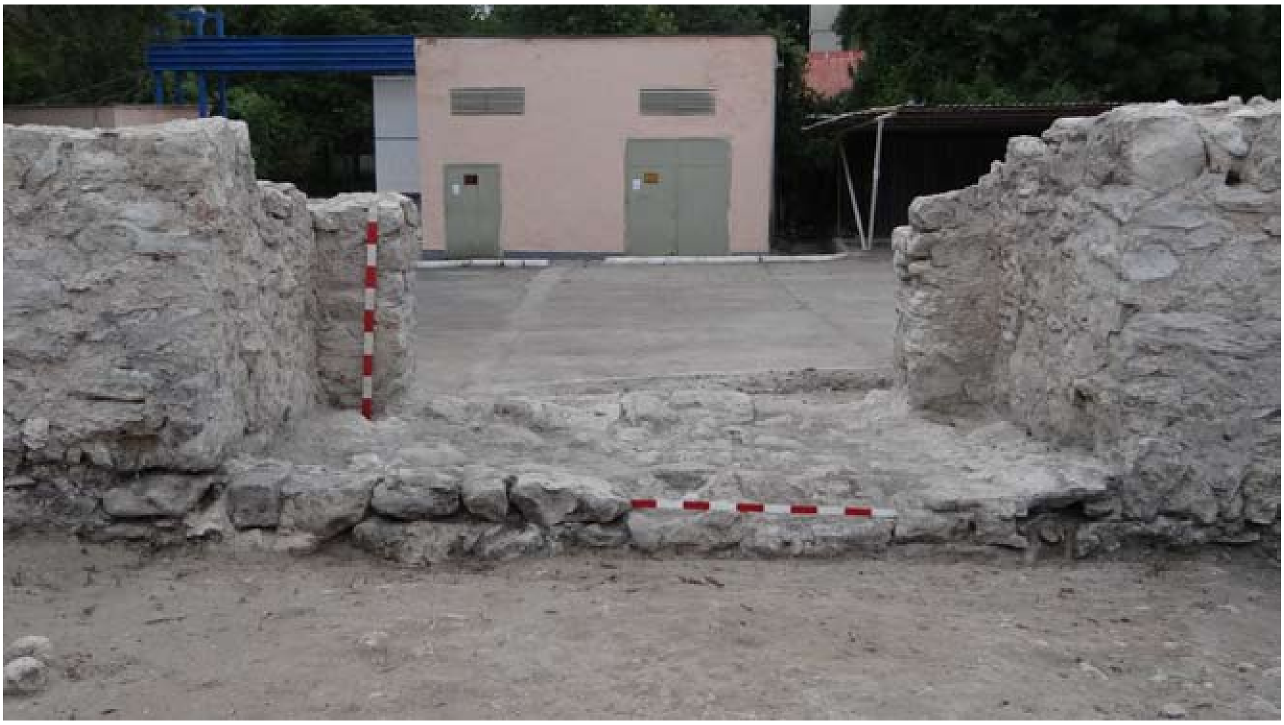

Обр. 2. Портата в допълнителната стена (поглед от изток).

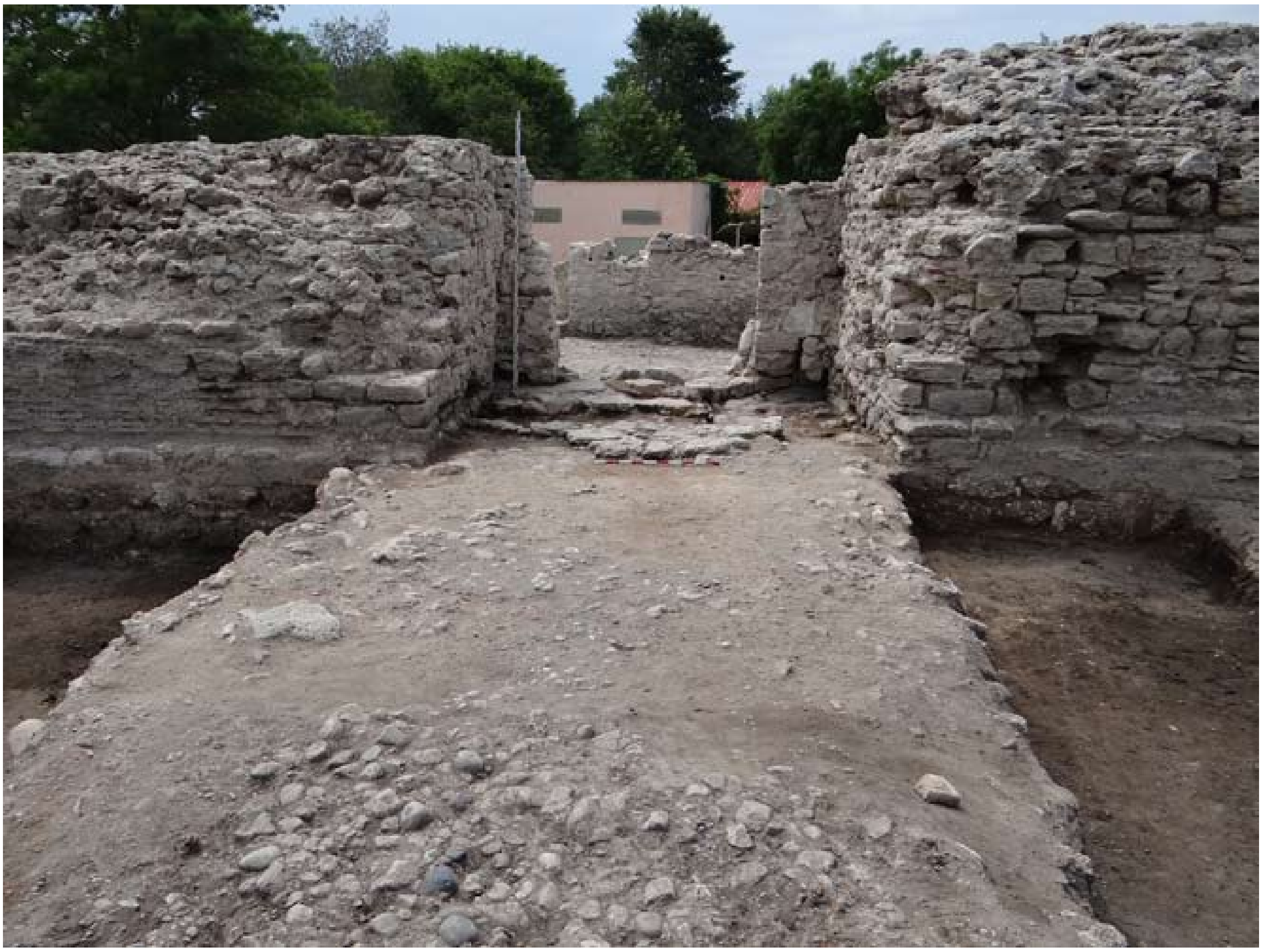

Обр. 3. Проходът на крепостната порта с настилките (поглед от изток).

бял, много твърд, с едрозърнест пясък. Повдигнато е и нивото на настилката в прохода на стеснената порта.

През третия период е изградена стената между Кули № 2 и 3 с асиметрично разположен вход (обр. 2). Оградeното пространство е своеобразен пропугнакулум (т.е. не е било покрито), за което говори и разкритият отвор (над основата на стената) за отвеждане на повърхностни води. Това пространство е с настилка от трамбовани валчести морски камъни и чакъл (обр. 3).

Вероятно в средата/началото на втората половина на XIV в. са зазидани двата разкрити входа в крепостта, пространството между двете стени е покрито и са отворени входове в него откъм Кула № 2 и 3. Оттогава са и удебеляванията на Кула № 1 и на стената, северно от Кула № 2.

Последният период на обитаване е свързан с функционирането на грънчарските пещи. Явно стената и кулата нямат съществени отбранителни функции, след като една от пещите ляга върху найдолните стъпала на северната стълба, а другата е във вътрешността на Кула № 2. Данните от стратиграфските наблюдения и най-късните монети, както и обработването на археомагнитните проби от М. Костадинова-Аврамова от НИМГГ-БАН, позволяват функционирането на грънчарските пещи да се постави в последните две десетилетия на XIV – първи две от XV в.